

D. NICOLAI

HEMMINGII,

SACRARVM LITERARVM IN HAFFNIENSI SCHOLA PROFESSORIS CELEBERRIMI

OPVSCVLA THEOLOGICA,

IN VNVM VOLVMEN COLLECTA, & per classes digesta: additis varijs Indicibus, Notis, & præfationibus necessarijs.

¶ Anchora sacra mari iactatos unica Christus

Fundat, & est omni tempore sola salus.

EXCVDEBAT

EVSTATHIVS VIGNON.

M. D. LXXXVI.

SACRARVM LITERARVM,

STVDIOSIS ADOLESCENTIBVS, THEOLOGIÆ Candidatis, Gratia & Pax à Deo Patre per Dominum nostrum Iesum Christum.

PAVLVS Apostolus, ad Timotheum & Titum de pastorum Ecclesiæ officio scribens, inter multa hæc tradit: stude teipsum probatum sistere Deo, operarium qui non erubescat, & qui rectè secet sermonem veritatis: Item, Oportet Episcopum inculpatum esse, tanquam Dei dispensatorem, non sibi pertinaciter placentem, non iracundum, non vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum, sed hospitalem, bonorum amantem, temperantem, iustum, pium, continentem, tenacem fidelis illius sermonis qui ad doctrinam facit, vt possit etiam exhortari per doctrinam sanam & contradicentes conuincere. Duo hîc à pastoribus requiruntur, morum integritas sinceráque doctrina, summa cum vigilantia, perspicuitate & methodo coniuncta: & quidem meritò. Quum enim Ecclesia præparanda sit, vt vni viro, nempe Christo, virgo pura à sponsi amicis adducatur: profectò nos decet de vita ad Legis Dei normam rigidè componenda seriò cogitare, vt horum scelerum quibus Epicureorum, Hypocritarum, Hæreticorum vita laborat, expertes, aliis præeamus exemplo, & vitæ inculpatæ manu Dei templum ædificemus. Quoniam verò non illud solùm à pastoribus exigitur vt vitæ cursum in præceptorum diuinorum stadio diligenter retineant, verùm etiam vt in dispensatione mysteriorum Dei fidus quisque inueniatur: oportet Ecclesiæ œconomos ad fidum illum sermonem mentis oculos indesinenter conuertere, ne dum sancta conuersatione hominum iudiciis satisfacere student, sacrorum librorum lectionem, eius denique orthotomiam aspernentur. Non quod inculpatos mores multorum, qui felici cura Christiano ouili hodie inseruiunt, à quotidiana scripturæ meditatione auulsos esse existimem: sed quum tanta sit humanæ mentis imbecillitas, vt dum aliquid studemus vitare in vitium contrarium incurramus: non paucos reperias qui de vita recte instituenda soliciti Christianam philosophiam externis operibus totam alligant: alios ex aduerso qui speculationibus indulgentes muneris Ecclesiastici dignitatem manifestis vitiis postea conspuunt. Omissis autem veteribus & recentibus exemplis, quoties de Ecclesiæ doctrina agitur, toties Canon ille apostolicus nobis occurrat, Euangelij minister tenax esto fidelis illius sermonis, vt possit per doctrinam sanam exhortari, & contradicentes conuincere. Verbi scripti in libris Canonicis Veteris & Noui Testamenti laudes non attingo: tria tantùm, quæso, hîc mecum obseruate. Primum, fieri non posse, vt quis seruus Christi meritò nominetur, qui sine ordine, saltuatim, raro & negligenter libros Propheticos & Apostolicos versat, sed methodum, indefessum studium, diligentem perseuerantiam cum pietate seriisque ad Deum suspiriis & precibus coniunctam requiri. Alterum, exhortationes Christi familiæ necessarias, singularem prudentiam à Pastoribus tum in explicandis, tum in applicandis scripturæ testimoniis exigere, ne dum confirmatio dogmatum, aut doctrina quæ inde haurienda est à nobis auidè exspectatur & expetitur, ad correctiones delabi, & increpationes semper vrgere velle videamur. Postremum, sophisticas hostium veritatis nænias verbi præconibus ita manifestas esse debere, vt simul firmis argumentis sint instructi ad eos conuincendos qui scripto Dei verbo cedere non didicerunt. Quicunque eiusmodi donis sunt præditi fructuosam proculdubio piis auditoribus nauabunt operam: contrà, qui relictis fontibus Israëlis, & accurata librorum vtriusque fœderis collatione, turbidos commentationum riuulos sectantur, qui in priuatis studiis integrum corpus doctrinæ Christianæ, præcipua eius membra, sin-

gulásque particulas oscitanter obseruant, si ad populum docendum accedunt, ægrorum somnia, non Dei sermones, proferunt in medium. At Christi Optimi Maximi beneficio, nostra hac tempestate excitati sunt insignes Theologi, quorum eximiis laboribus adeo iuuantur adolescentum studia, vt de singulis Christianismi capitibus palàm, ornatè & ad analogiam fidei disserere non sit difficile. Eorum nomina, qui scholis & Ecclesiis vtilissimam impenderunt operam, recensere quid iuuat? Libris editis suæ eruditionis amplum præbuere specimen, quos si quis probare velit, & an spiritus ex Deo sint cognoscere, facilè comperiet quibus erit adhærendum. Tenuioribus ingeniis conueniunt ij scriptores qui cum perspicua breuitate doctrinam coniungunt. Nam quicquid præcipitur, si confusa, si prolixa, si leuia continet, inutile & noxium euadere necesse est. Porrò, sicut conuiuis non idem est gustus, ita non conuenit inter Theologiæ amicos de illa quam requirimus perspicuitate. Quidam enim & ingenti mole scriptorum delectantur, & lectores reperiunt qui libellos accurata methodo conscriptos, velut exiguum inanémque cibum fastidiunt. sic similes habent labra lactucas. Alij methodicam illam dogmatum explicationem, aut locorum ex propheticis Apostolicísve scriptis dispositorum interpretationem tantumnon abiiciunt, verumetiam irrident. Alij faciles commentarios deosculantur: ingenia illa sublimia, quorum sensus capere non valent, venerantur quidem, sed aliis excutienda relinquunt. Qua dicendi ratione doceantur non multùm curant, dummodo id sincerè, paucis, & apertè fiat: memores prouerbij, σαφέστερον καὶ ἀμαθέστερον. Hinc factum est, vt clemens ille Sapiénsque Pater cœlestis, qui dona hominibus liberali dextra porrigit, & aliis quinque, aliis duo talenta committit, in vltima hac mundi senecta mysteriorum suorum varios interpretes pro infinita sua erga nos misericordia suscitare dignatus est: inter quos non vltimo subsellio reponendus ante aliquot annos apparuit D. Doctor NICOLAVS HEMMINGIVS in schola Haffniensi, celeberrimus Theologiæ professor, qui pro gratia sibi collata præcipua fidei nostræ capita, seu locos, quos vocant communes, multis libellis feliciter est interpretatus. Hos in vnum volumen quum Typographus noster, de re literaria, præcipuè verò de Theologiæ studio studiosísque bene meritus, colligere & edere cogitaret, ego currenti calcar addere, & quum ad manus essent libelli isti, offerre lubens, simul operam pollicitus sum in notis addẽdis, quæ facilè D. Hemingii breuitatem lectori studioso magis ac magis aperirent. At mihi manum iucundis laboribus admouenti oblatum est obstaculũ, de nonnullis locis qui inter legendum aliquoties occurrerant: in quorum explicatione ab aliorum præstantissimorum Theologorũ sententia Hemmingius noster recedere videtur: putà de Prædestinatione, de Cœna, de Ecclesia, & quibusdam aliis. De istis dum tacitus apud me cogito, adest Hemmingius ipse, qui locos controuersos hoc vel illo libello breuiùs expositos, alibi prolixius explanat, & mentem suam aperit: tum incidi in quædam eius dicta, quæ mihi animum auxerunt vt institutum opus absolui curarem. Sic enim pagina 1163. tractatui de vsu Cœnæ Dominicæ sub Papatu, finem imponens D. Hemmingius addit, Piis omnibus qui non tam anticipatis opinionibus quàm monstratæ veritati acquiescunt, non solùm hanc nostram sententiam, verumetiam quicquid vnquam à me scriptum est, aut fortè scribetur, subiicio. Cæterùm, ne lectores minùs exercitati in disputationibus de Prædestinatione, de libro vitæ, de reiectione Iudæorum, & aliis, si quæ occurrunt, impingerent, aut de nimia breuitate, vel non satis explicata mente D. Hemmingii conquererentur, obscurioribus illis locis aliquam dare lucem conatus sum, pio & simplici, ita me Deus amet, animo. Hoc sanctè affirmo me multùm in legendo D. Hemmingio profecisse: sed quum nonnullos animaduerterem ex malè perceptis quibusdam interpretationibus in eum paulò vehementius insurgere, hanc elucidationem sum aggressus, tum vt illis satisfacerem, tum vt vestra studia tot libellorum in vnum collectione iuuarentur. In alieno opere nolim, nec possum (si vellem) ingeniosus videri, multò minus in doctissimorũ Theologorum scripta censoriam mihi assumere virgulam. Quis sim non prorsus me latet. dentatas chartas, audacésque alienorum laborum castigationes, Christianorum vocatione & modestiæ ex diametro repugnantes, improbo. Ast doctorum veterum & recentium laudatis exemplis fretus, D. Hemmingium à sinistris quorundam iudiciis liberaui, nostrarum Ecclesiarum sententiam de grauissimis controuersiis protuli, quam (vbi necesse fuit) Prophetarum & Apostolorum testimoniis confirmaui, adhibitis passim, præcipuè in loco de prædestinatione & Sanctorum perseuerantia D. Augustini, necnon Lutheri & Melancthonis suffragiis. Vtinam verò de iis quæ attigi, & indicem huic epistolæ præfixam sequuntur, D. Hemmingius, quem adhuc superstitem esse audio & gaudeo, amplius cogitare, & pro mensura donorum spiritualium quæ abundanter à Christo accepit, de bono cordis sui thesauro nouas & Theologiæ candidatis omnibus multum profuturas diuitias proferre velit. Habetis igitur in Hemmingio nostro doctrinam cum summa animi modestia coniunctam, quod vtinam attentius considerarent nonnulli D. Philippi Melanchthonis, de scholis & Ecclesiis perquam optimè meriti viri, auditores & parum grati discipuli, qui dum tanti præceptoris sui gloriam inuidè proscindunt, placidósque cineres conturbant, summo cum nominum suorum

dedecore,

dedecore, pacem Ecclesiarum Dei, quantum in se est, funditus euertunt. Ingratos istos grauiter & candidè admonuit D. Hemmingius, pag. 589.590. simúlque numeris omnibus absolutam D. Melanchthonis exhibuit effigiem, quam pia posteritas meritò mirabitur. Quod autem iteratas tractationes, iisdem argumentis & verbis confirmatas legetis in hoc volumine, nouum fortasse alicui videbitur: sed quum in Theologia formam sanorum verborum retinere nos deceat, nec extra decotum sit bis & ter quæ pulchra sunt repetere, de scriptoris eruditi lucubrationibus vel tantillum detrahere nefas esse duximus. Cæterùm extant eiusdem autoris in omnes Apostolicas epistolas Commentaria, de quibus facile fuit locos communes expromere. At quum integrum opus illud extet, nihil ex eo diminutum volui. Hanc verò opusculorum collectionem vobis dicare in animo est, fratres in Christo charissimi, vt doctissimis aliis Theologis quę nocturna versatis diurnáque manu doctum Hemmingium coniungentes, ad sequendam in priuatis studiis sacrísque concionibus formandis methodum, vnumquemque vestrum inuitarem. Quàm necessaria sit perspicuitas in homiliis ad populum nemo non nouit. Accipite igitur methodi concionatoriæ eximium artificem, & mecum agnoscite non infructuosam Theologiæ addictis operam illos nauare, qui ad studiosorum captum sese demittentes, ita doctiorum ingeniis obsequuntur, vt indoctiorum longè maiorem rationem ducant. Insigniter doctos Theologos non despicio, aut quosdam ineptè passim scripturientes commendo: sed non contemnendos, immò admodum vtiles esse affirmo labores eorum qui in medio consistere malunt, quàm ea scribere, quæ non facilè ab omnibus capiantur. Magnis & sublimibus ingeniis sua laus maneat: auream mediocritatem nemo sapiens vnquam sibi negligendam putet. Tandem, quum varia sint Spiritus sancti beneficia, quidquid nobis ad ædificationem offertur, gratis excipiamus animis. Toto autem pectore oro Patrem Domini nostri Iesu Christi vt inchoatum opus in vobis Sancti Spiritus efficacia promoueat, studiáque vestra nouis benedictionibus secundet, ad Ecclesiarum ædificationem, Amen. Ex musæolo nostro, pridie Nonas Martij, anno M. D. LXXXVI.

Vobis addictus in Domino,

S. G. S.

OPVSCVLORVM THEOLOGICORVM D. NICOLAI HEMMINGII, QVÆ HOC VOLVMINE CONTINENTVR, IN tres Classes distributio.

LOCORVM QVORVNDAM,

QVI IN HOC OPVSCVLORVM D. HEMMINGII *volumine lectori negotium facessere possunt, breuis explicatio.*

DE PRÆDESTINATIONE.

PAG. 150. 151. 408. 550. 619. 770.

VULT D. Hemmingius Epicuream securitatem, & desperationem ex sensu peccati ortam tollere, quod narratio pag. 151. expressa satis superque testatur. Ideo quæ dicuntur de voluntate Dei, de promissione gratiæ vniuersalis, quòd Deus non sit personarum acceptor, de non constituendis in Deo contradictoriis voluntatibus, de gratia superante peccatum, de promissione filiis Adæ confirmata, eò recidunt, vt Dei electis sub onere peccati gementibus consolationem afferre velle videatur.

Nec enim tam parum oculatum D. Hemmingium quisquam existimarit, vt electionem cum reprobatione, ac cœlum terræ miscere voluerit. Eius consilium attendere candidum lectorem decet. Et omnia illa quæ de Stoicorũ fato, Parcarum tabulis, & Zenonis libris inserit, sic accipi possunt, vt coercere sit conatus eorum blasphemias qui de electione & reprobatione extra Dei verbum philosophantur, quique proterué suis sceleribus excusationem prætexentes in Dei decretum culpam reiiciunt, quam à se amouere conantur: quod à piis omnibus prorsus est alienum. Nec, Dei beneficio, reperietur inter nos dictum, scriptum, pictum, vel sculptum aliquid, quod Deum autorem peccati constituat, aut dogma Stoicum, à Gellio, lib. 6. cap. 2. & Cicerone descriptum stabiliat: sicut editis doctissimis refutationibus Ecclesiarum nostrarum Theologi orbi Christiano iampridem testatum fecerunt. Disputationes de fato, ab Augustino olim explicatas, aliásve de prædestinatione in genere vel in specie tractationes omitto lubens, ne in immensum crescat hæc breuis explanatio.

Conditionem fidei in modo prædestinationis inclusam esse asserit D. Hemmingius, & credituros in Christum fore vitæ æternæ participes. De adultis loquitur. Deinde, ad primarium illum scopum supra designatum respicit. Tertiò, de causa instrumentali, cum efficiente, formali & finali indiuulsè in electis adultis coniuncta disserit. Nec vnquam ad occultum illud consilium de electis seruandis ascendit: sed perpetuò manet in illius consilij manifestatione. Hæc igitur est Theologorum obseruanda methodus. Quidam enim eruditissimi, gradus omnes salutis nostræ ita considerant, vt quum de Electorum salute, aut de Reproborum exitio verba faciunt, decretum Dei ab æterno, deinde media per quæ ad finem peruenitur, tum decreti executionem coniungunt. Alij verò, vt D. Hemmingius, vocationem Dei expendentes, præcipuè verò conscientiis afflictis se posse consulere hac via arbitrati, de recipiendis Euangelij promissionibus nos iubent esse solicitos. Vtraque methodus, modò intra limites præfixos maneat, suas habet vtilitates. Sed qui eas confundunt, necesse est vt ad infinitos errorum scopulos allidantur, sicut non paucis nostro hoc seculo accidit, quorum calumniæ luculentis responsionibus refutatæ sunt. Quas D. Hemmingius nequaquam reponere voluit: etenim expresè ait pag. 772. *Non est itaq; causa prædestinationis in nobis, vt falsò opinantur Monachi, sed in Deo, quam causam Paulus εὐδοκίαν voluntatis Dei vocat: Augustinus misericordissimam Dei voluntatem.* Quod verò hanc Dei voluntatem, reuelatam nobis voce Euangelij, in filij videlicet missione, in promissione, in mandato, & in obsignatione gratiæ esse affirmat, amplectimur, & ad solos in Christo Electos ab æterno applicamus: fides enim eorum est, Christus illis natus, mortuus, & suscitatus est à mortuis, hęreditas cœlestis ante mundi constitutionem illis parata est, & spiritu adoptionis obsignantur in diem redemptionis per Christum acquisitæ.

Si quis ergo hæc Hemmingij dicta ad omnem Adami posteritatem promiscuè & indiscriminatim trahit: si in electorum tantùm gratiam ista omnia prolata fuisse negat: in absurda multa incidat necesse est. Inuitat autem D. Hemmingius omnes ad acceptationem huius gratiæ quam vniuersalem esse docet, respectu manifestationis externæ: sed manent sua consilia Deo, qui Electorum suorum miseretur, Reprobos autem indurat. At illud ampliori explicatione indiget, ne quis prætextu misericordiæ Dei amplificandæ, iustitiam eius, & infinita de Reprobis ab Electorũ beato cœtu distinguendis testimonia confundat. Vniuersaliter omnibus gentibus, nedum singulis Adæ filiis propositam antea fuisse, aut nunc proponi Euangelij gratiam quis sanæ mentis affirmare audeat? Huic errori contradicunt omnes omnium temporum historiæ. Deinde, si hoc valeat, necesse fuerit Deum prius ordine apud se considerasse corrumpendum, quàm creandum humanum genus. Item, creaturus hominem Deus, & quidem bonum, aut nihil de eo in posterum decreuit, aut de eo alterum horum duorum constituit, nempe vt homo vel bonus permaneret, vel seipsum corrumperet. Quod si decreuit, & ex decreto suo hominem creauit in bonitate permansurum, corruptio illa post sequuta, Deo vel ignorante, vel non curante, vel dissimulante, vel etiam inuito euenerit: quorum nihil tribui Deo sine blasphemia potest. Quod enim nonnulli excipiunt de permisione, nullius est momenti: statuen-

dum enim est omnino non inuitum, sed volentem Deum permittere quod permittit. Est autem hæc Dei voluntas aut eadem atque ipsum decretum, aut certe huic decreto prorsus consentanea: ex quo efficitur non nisi decernente & volente, ac tandem etiam permittente Deo euenisse humani generis corruptionem, decreto creationis subordinatã. Quòd siquis malit existimare, si quod hic decretum fuit, definitum tamen id non fuisse, neque simpliciter determinatum, sed à libertate humanæ voluntatis, in vtramuis partem flexibilis fuisse suspensum, rursum non minus hoc absurdũ erit quàm si quis diceret Deum nihil de homine creando definite decreuisse. Paria enim sunt, quum de Deo agitur, nihil decernere, & in incertum decernere, quod in eius de quo deliberatur mera voluntate sit ita positum, vt quod ad decernentem attinet, possit vel euenire, vel non euenire. Nam quod ad hominum deliberationes attinet, sæpe illi coguntur ad noua eiusmodi capienda consilia, vt qui non raro de iis deliberant quæ in sua potestate non sunt. Neque verò propterea consequitur Deum esse Adami lapsus auctorem, vel humanæ voluntatis Adami ante lapsum libertatem in vtramuis partem flexibilem tolli. Nam quum Deus sit ipsamet bonitas, vitiosum opus condere non potuit, nec certè condidit. Quod si rursus sic bonum condidisset hominem, vt, ex bono malus non euaderet, neque misericordiam neque iudicium Deus creator in humano genere exerere, id est fines sibi ab æterno propositos exequi potuisset. Bonum igitur bonus Deus hominem condidit, sed mutabiliter bonum. Quod si rursus hanc mutabilitatem ex bono in malum Deus effecisset, non minus profectò habendus esset mali auctor, quàm si malum ab initio creasset: ac multò etiam magis, si illum bonum conditum sese in malum transmutare coegisset. Hominem ergo & intelligentem creari oportuit (nec enim vel bene vel malè agere dici possunt intelligentiæ & rationis expertia) & tum spontanea, tum etiam libera in se, siue ad bonum cognitum, siue ad malum vetitum persequendum, voluntate præditum creari: nempe vt mutatio ex bono in malum ad executionem æterni illius propositi interueniens, non quidem absque Dei decreto, cuius exitus falli non potest, sed tamen nõ aliunde quàm ex intrinseco, spontaneo, & libero voluntatis humanæ principio & motu oriretur: vt hac ratione tũ misericordię, tum iusto Dei iudicio aditus, hac contingente hominis mutatione, patefieret. Itaque quod dicit Apostolus, Rom. 11. de Electorũ per gratuitam misericordiam seruandorum tota multitudine in vnum velut corpus congesta, Deum videlicet conclusisse omnes illos sub peccato, vt omnium illorum misereretur, dicere quoque de Reproborum iustè damnandorum massa, Deum nimirum illos etiam conclusisse sub peccato, vt omnes illos iustè perderet: & hos & illos denique conclusisse sub peccato, vt in vtrisque glorificaretur. vide Exod. 16. 19. Prouerb. 16. 4 Isa. 43. 7. Rom 8. 28. & 9. 21. 22. 23. & 11. 1. Corinth. 27. Ephes. 1. 4. 5. 6.

Præterea, si decreuit Deus seruare eos omnes, quibus Euangelij gratia proponitur (vt ex verbis D. Hemmingii ab eius scopo separatis quidam colligunt) certè quum neminem nisi in Christo per fidem seruet, necessariò quoque dicendum est Deum credendi facultatem vel naturaliter in omnibus hominibus insitam inuenire, vel iis omnibus tribuere quos Euangelii prædicatione dignatur. Prius autem illud merè Pelagianum est: istud autem, si verum esset, verbum Dei nulli ad iudicium prædicaretur, quoniam fides esset omnibus sine exceptione, quibus Euangelium annuntiatur, commune Dei donum, quod plurimis in Euangelio parabolis, & Iudæorum reiectione, & quotidiana omnium seculorum experientia refutatur.

Obiectiones, ex mandato vniuersali petitas diluere non est necesse. quũ enim quosdam reprobos solo verbo externo Deus alloquitur (multos enim hunc vocis sonum nunquam auribus corporeis hausisse populorum historiæ testantur) iusto suo iudicio magis ac magis reddit inexcusabiles, ipsis sese pro ingenita sua improbitate, quò magis verbo Dei proposito arguuntur, eò pertinaciùs veritati obsistentibus, siue aures obturando, ne vel externam prædicationem audiant, siue aliquatenus illustratæ suæ conscientiæ repugnando.

Testimonia Pauli & Petri, 1. Tim. 2. 4. & 2. Petri 9. quod velit Deus omnes saluos fieri & ad cognitionem veritatis peruenire, & similia, quæ ex malè percepto D. Hemmingii consilio citantur, non iuuant eorum errores qui electionem indefinitam & vniuersalem constituunt. De Electis enim iis locis agitur, vt pio lectori ex dictorum diligenti collatione, circunstantiis omnibus examinatis, apparet. Nam si ad humanum genus illa accommodantur, contradictorias in Deo voluntates statuere necesse est: quos enim vult seruatos, damnatos aut sciens, aut volens, aut permittens postea, intuebitur. Absurda ista detegere, & refellere idem est. Deum autem non esse προσωπολήπτην credimus, nec tamen sequitur illud Pauli falsum esse, Quorum vult miseretur, & quos vult indurat. Ibi est acceptio personarum, vbi quæ æqualibus ex æquo debentur, inæqualiter distribuuntur. At vbi quæ distribuuntur non debentur, sed ex liberalitate donantur, ibi etiam si æqualibus distribuuntur æqualia, nulla personarum acceptio neque iniustitia esse potest: vt si vni debitori debitum remittas, ab altero verò exigas. Quum igitur omnes coram Deo simus ex æquo peccatores, eóque illi debitores: quòd aliquibus decreuerit debita remittere, aliis autem non remittere, nullius προσωποληψίας accusari potest. fremat hîc quãtũ poterit humana ratio, modestiam docebit dictum illud, O homo, tu quis es qui responsas Deo? Non quasi deprehensus foret Apostolus ad cuniculos respectauit: sed indicauit altiorem esse diuinæ iustitiæ rationem, quàm vt vel humano modo metienda sit, vel humani ingenii imbecillitate possit comprehendi. *Tu homo* (inquit Augustinus, de verbis Apostoli, Sermone 20) *expectas à me responsum, & ego sum homo. Itaque ambo audiamus dicentem, O homo, tu quis es qui responsas Deo? Melior est fidelis ignorantia quàm temeraria scientia. Quære merita: non inuenies nisi pœnam. O altitudo! Petrus negat, latro credit. O altitudo! Quæris tu rationem? ego expauescam altitudinem. Tu ratiocinare: ego mirabor. Tu disputa: ego credam. Altitudinem video, ad profundum non peruenio, &c.* Eadem repetens, lib. de spiritu & litera, cap. 34. subiungit: *cui responsio ista* (ô altitudo diuitiarum, &, Non est iniquitas apud Deum qui quorum vult miseretur, & quos vult, indurat) *displicet, quærat doctiores: sed caueat ne inueniat præsumtiores.* Infinita extant in D. Augustini libris superiorem sententiam de Electione & Reprobatione paucis explicatam confirmantia testimonia, quæ nunc proferre codicis angustia vetat. Ex Enchiridio ad Laurentium, quod sequitur nobis est instar omnium. sic enim, cap. 100. *Hæc sunt magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates eius, & tam sapienter exquisita, vt quum Angelica & humana natura peccasset, id est, non quod ille, sed quod voluit, ipsa fecisset, etiam per eandem creaturæ voluntatem, qua factum est quod creator noluit, impleret ipse quod voluit, bene vtens etiam malis tanquam summè bonus ad eorum damnationem quos iustè prædestinauit ad pœnam: & ad eorum salutem quos benignè prædestinauit ad gratiam. Quantum enim ad ipsos pertinet*

quod

quod Deus noluit fecerunt: quantum verò ad omnipotentiam Dei, nullo modo id efficere valuerunt. Hoc quippe ipsô quod contra Dei voluntatem fecerunt, de ipsis facta est Dei voluntas. Propterea nanque magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates eius, vt miro & ineffabili modo non fiat præter eius voluntatem, quod etiam contra eius fit voluntatē: quia non fieret, si non sineret: nec vtique nolens sinit, sed volens.

Superiora dicta, si suffragiis D. Lutheri confirmare vellemus, liber iustę magnitudinis nobis conficiendus esset: vnum & alterum ex libro de seruo arbitrio aduersus Erasmi Diatriben descripsimus. Inde pius lector, qualis fuerit tanti viri de his disputationibus sententia facilè percipiet. *Cur alij* (inquit pag. 485. 6.) *lege tanguntur, alij non tanguntur, vt illi suscipiant, & hi contemnāt gratiam oblatam, alia quæstio est, nec loco illo Ezechielis* 18. *tractatur, qui de prædicata & oblatâ Dei misericordia loquitur, non de occulta illa & metuenda voluntate Dei, ordinantis suo consilio quos & quales prædicatæ & oblatæ misericordiæ capaces & pertinaces esse velit. Quæ voluntas non requirenda, sed cum reuerentia adoranda est, vt secretū longè reuerendissimum Maiestatis diuinæ sibi soli reseruatum, ac nobis prohibitum.* Solutis eodem libro communibus obiectionibus adu. æternum de eligendis & reprobandis hominibus iustū & immutabile Dei decretum, de damnatione impiorum & Dei iustitia disputationi finem imponens, pag. 524. 6. infert. *Si autem id mouet quod difficile sit clementiam & æquitatem Dei tueri, vt qui damnet immeritos, hoc est, impios eiusmodi qui in impietate nati non possunt vlla ratione sibi consulere quin impij sint, maneant ac damnentur, cogant úrque necessitate naturæ peccare (sicut Paulus dicit, Eramus omnes filij iræ, quemadmodum & cæteri) quum tales creentur ab ipsomet Deo, ex semine vitiato per vnius Adæ peccatum: Respondeo, hîc honorandus & reuerendus est Deus clementissimus in iis quos seruat indignissimos, donandumque est nonnihil eius sapientiæ, vt iustus esse credatur, vbi iniquus nobis esse videtur. Si enim talis esset eius iustitia, quæ humano captu posset iudicari esse iusta, planè non esset diuina, & nihilo differret ab humana iustitia. At quum sit Deus verus & vnus, deinde totus incomprehensibilis, & inaccessibilis humana ratione, par est, immo necessarium est, vt & iustitia sua sit incomprehensibilis, sicut Paulus etiam exclamat, dicens, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei: quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius! Rom.* 11. *Incomprehensibilia verò non essent, si per omnia capere valeremus, quare sint iusta.* Hactenus D. Lutherus. Cæterum vt D. Hemmingij de prædestinatione (seu electione) & reprobatione definitionem paucis explicemus, aliam Theologicam definitionem proponamus: vt ex harum collatione veritas magis elucescat. Prædestinatio igitur (quum ad humanum genus æternum Dei decretum applicamus) est arcanum illud Dei omnipotentis & immensæ sapientiæ decretum quo immutabiliter & ab æterno constituit in aliis quidem summa misericordia seruandis, in aliis verò iustissima sua seueritate damnandis, sese qualis reuera est, ab effectis, summe videlicet misericordem & iustum demonstrare. Definitio hæc habet omnes suas causas, quarum examen pio lectori relinquimus. Probationes omnium membrorum ex Rom. 9. Ephes. 1. & aliis locis scripturæ facilè eruuntur. Reprobationis tractationem nunc attingere haud est necesse, quum ex doctrina oppositorum quid de ea sentiendum sit ex suprà disputatis liquidò constet.

De libro vitæ quod scribit D. Hemmingius pag. 411. explicatione indiget, si enim ex libro electionis æternæ deleri existimat qui fidem & confessionem abiiciunt, duplex committitur paralogismus. De salute electorum suorum manet immutabile Dei decretum, eiúsque dona sunt ἀμεταμέλητα. Deinde, fieri non potest vt electi totā excutiant fidem & confessionem. Igitur, qui semel in libro æternæ vitæ à Deo scripti sunt, inde ampliùs non possunt expungi. Omne quod dat mihi Pater, inquit Christus, Ioan. 6. ad me veniet, & eum qui venit ad me non eiiciam foras: sed suscitabo illum in nouissimo die. Liber vitæ nihil aliud est quàm ipsissimum æternum Dei decretum de glorificandis electis in Christo. Peccata Electorum Dei præuisa non potuerunt impedimēto esse Deo quin eos ad vitam æternam elegerit, & ita in libro vitæ conscripserit. Quid ita? quia ex gratia voluit conscribere & conscripsit. Eandem igitur ob causau adduci non potest Deus peccatis Electorum admissis, vt eos è libro vitæ expungat. Dicto Christi alia addamus testimonia ex Ioann. 10. & Roman. 8. Item illud Augustini explicans verba Dauidis, deleantur de libro viuentium: fratres (inquit) *non sic accipere debemus, quòd quenquam Deus scribat in libro vitæ & deleat illum. Si homo dixit, Quod scripsi,* scripsi (hoc est, quod scripserat, noluit *delere aut mutare*) *Deus quenquam scribit & delet? Præscius est, prædestinauit omnes ante constitutionem mundi regnaturos cum filio suo in vita æterna. Hos, quos conscripsit, ipsos continet liber vitæ. Denique in Apocalypsi quid ait dei spiritus quum de pressuris ab Antichristo futuris loqueretur eadem scriptura? Consentient illi inquit, omnes, qui non sunt scripti in libro vitæ. Proinde sine dubitatione non erunt consensuri qui scripti sunt.* Hæc Augustinus. Quoniam verò reprobi ad tempus inter electos ita versantur, vt scripti in libro vitæ censeri posſint, quando fidem & confessionem fucatam & impuram detegunt, è libro deleri, hoc est, non scripti esse cognoscuntur. Cum iustis in hoc libro etiam scribi dicūtur, qui ex lupis fiunt oues, & in ouile Christi iuxta Dei decretum immutabile, salutem quam priùs neglexerant, amplectuntur. Id autem, nostro respectu dictum commodam interpretationem recipere potest: sed quando Deum respicimus manet illud firmum, Quicunq. in libro vitæ apud Deū inscripti sunt, eos inde ampliùs deleri non posse: ac proinde in æterna vita cum Christo (qui media ordinauit quibus eos ad finem ordinatum perducit, vocationem videlicet efficacem, resipiscentiam, fidem, nouam obedientiam, &c) sine vlla dubitatione futuros.

Sequitur locus de perseuerantia sanctorum: nam pa. 397. videtur D. Hemmingius iis assentiri qui Dei Electos excutere spiritum sanctum, quando labuntur contra conscientiam, fidem abiicere, reos fieri iræ diuinæ, & nisi agant pœnitentiam, ruere in pœnas æternas asserunt. Ista possunt commodè accipi. Fidem omnem non abiiciunt verè ad Deum conuersi quum labuntur contra conscientiam, nec prorsus excutiunt Spiritum Sanctum: nā pœnitentia denuo excitantur, & misericordiam implorant. Electos autem ex hac vita sine pœnitentia & fide nunquam discedere, certum est. Et quod additur, nisi agant pœnitentiam, scrupulum istū tollit quod subiicitur: fieri non posse vt qui Christo donati sunt à Patre pereant, vt exempla Dauidis, Manassis, Petri, Latronis in cruce, & aliorum satis superque probant. Vide Psal. 23. 6. Ioan. 6. 37. & 10. 28. 39. Ro. 5. 2. Eph. 1. 4. & 2. 10. Addo D. Philippi in 1. ad Corinth. 10. consensum cuius summa est, *Electos* (non furentes securitate, sed habentes exercitia pœnitentiæ & inuocationis, id est, per Dei spiritum excitati reprehensionibus verbi Dei locum in cordib. prębentes, vt Dauid & Petrus etiam post grauissimū lapsum cōtra cōscientiam) *protegit Deus, hos sustentat velut subiecta manu, vt nutantes aut labentes non ruant in exitium & in*

horum tentationibus regit euentus, & dat exitus placidos, ſicut dicitur, Dat cum tentatione exitum, &c.

Peccatum in Spiritum ſanctum irremiſsibile dicitur pag.555.& rectè quidem.quod verò additur remitti hoc peccatum omni agenti pœnitentiam & petenti veniam propter Chriſtum.non ſatis aptè profertur. Nã iſta ſunt ex diametro oppoſita. Nunquam enim ſeriò reſipiſcit aut petit veniam qui peccatum illud committit. Hebr.6.& 10.Et 1.Ioann.5.Iſta autem, *dicitur hoc peccatum irremiſsibile, quod qui illud perpetrant, maxima ex parte perſeuerent in malo ſuo propoſito, & nunquam confugiant ad Dei gratiam,* ſic legenda eſſe Scriptura docet, Hoc peccatum dicitur irremiſsibile, quoniam qui illud perpetrant, perſeuerant omnes in impietate ſua, &c.nã teſte Apoſtolo Hebr.6. fieri non poteſt vt denuo renouentur per reſipiſcentiam, vt qui rurſus crucifigãt ſibimetipſis filium Dei & ad ignominiam exponant.

Iudæorum reiectionem ad contumaciam populi offendentis in lapidem ædificij, id eſt in Chriſtum, D. Hemmingio, pag. 642. referendam eſſe alij Theologi tradunt:non tamen excludunt arcanum, iuſtum & immutabile Dei conſilium. Iſta enim inter ſe cohærent, Creatio in recto ſtatu, Corruptio ſpontanea merè voluntaria totius humani generis in Adamo, Derelictio iuſta in corruptione, Induratio, Indurationis effecta, Mors æterna, Gloria Dei ſummè iuſti. Iudæorum populus reiectus eſt, & defracti ſunt rami vt gentes insererentur: ſed qui ex Iudæis ordinati ſunt ad vitam æternam, ſuo tempore vocati ſunt, vocantur & vocabuntur. Ex oppoſito Gentes Chriſto per Euangelium adductæ ſunt quem fide apprehenderent. Elegit enim nos Deus non tantùm ad vitam æternam, verùm etiã ad vocationem, iuſtificationem & ſanctificationem. Quod additur, pag.1112. *Electionem & ſalutem Iudæorum conditionatam fuiſſe, vt quæ non penderet ex prærogatiua carnis, ſed ex conditione fidei,* verum eſt: modò fidem à Dei conſilio pendere fateamur: ita vt iudicium ſit penes figulum non penes lutum, vt ait Auguſtinus. Nec minus fides donum Dei eſt, quàm vita æterna.

De Cœna Domini variis locis, pag. videlicet 254.255. 453.661.& 806.agitur. Sacramentarios præſentiã Chriſti negantes cum D.Hemmingio improbamus. Pontificiorum tranſſubſtantiatio & miſſaticum ſacrificium, nouum item dogma de omnipręſentia carnis Chriſti ab eodem ſolidis argumentis refutantur, modeſtéque admonentur Theologi diſſentientes vt de reuocandis erroribus cogitent. Quid autem de tota hac re ſentiendum ſit, ipſe alibi bene & apertè docet. *Adeſt* (inquit pag.808.) *Corpus Domini in Cœna, non ratione loci: (nam ſi locum ſpectes corpus Chriſti in cœlo eſt circumſcriptum) ſed ratione fidei hominis legitime vtentis ſacra Chriſti Cœna. Hæc enim fides coniungens nos cum filio Dei, facit vt multò arctius carni & ſanguini Chriſti, mediante λόγῳ, iungamur, quàm iungimur pani quẽ comedimus, & vino quod bibimus. Ea enim eſt vis fidei, vt iũgat remotiſsima, idq; arctiſsimè. Vbi autem fides non adeſt, nulla fit coniunctio, niſi ſacramentalis tantùm, quæ cedit vtenti in iudicium. Nec cum his pugnat quod Paulus affirmat reos fieri corporis & ſanguinis Domini qui indignè manducant hunc panem, & bibunt hũc calicem. Nam eadem eſt ratio de indignè audientibus verbum, & indignè ſumentibus baptiſmum. Qui enim audit verbum Dei indignè, reus fit verbi Dei. ſiquidem qui non crediderit condemnabitur. De Baptiſmo hæc ſunt Auguſtini verba*: ſicut qui manducat corpus & bibit ſanguinem Domini indignè, iudicium ſibi manducat & bibit: ſic qui accipit indignè baptiſma, iudicium accipit non ſalutem. *Cum Auguſtinus hic nominat corpus & ſãguinem Domini, loquitur ſacramentaliter, tribuẽs ſigno nomen rei.* Piam verò D. Hemmingij admonitionem omittere neſas duxi, quam vtinam ſeriò meditentur omnes Chriſtiani, præcipue verò, qui aliis doctrina & vitæ exemplo præire debent *Maneamus* (inquit) *in Chriſto, vt in nobis maneat, abſtineamus ab inutilibus diſputationibus quibus hominum animi auocantur à vero Cœnæ vſu.* Quod autem aliquoties addit corpus Chriſti miniſtrorum manibus porrigi in Cœna, ipſe ſatis explicat: quum reſpectu indignorum ait id fieri ſacramentaliter tantùm, piorum verò reſpectu, vera fide, quæ remotiſsima quæque coniungit.

De Eccleſia, gradibus Eccleſiaſticis, ordine, miniſteriorum, confeſsione & abſolutione priuata, de adiaphoris & variis ceremoniis, conuerſatione piorum ſub papatu, & cauſis diuortiorum, pag.155.156.213.250.459. 468.778.799.869.875.1000.1137.1161.1162. tractat D. Hemmingius, & ea profert quæ aliquam lucem requirunt. Verùm quum in theologicis diſputationibus ferendi ſint fratres qui fundamentum retinent, nec, quãdo de Eccleſię membris iudicandum eſt, ex fœno & ſtipula petẽdũ ſit iudicium, ſed ex fundamento: quicunque in eo manet, viuus lapis eſt, ab ipſo Chriſto aſſumptus in templi viuentis firmum ædificium. Adiaphora multa tum in regimine Eccleſiaſtico, tum in varia quorundam locorum interpretatione, dummodo totus Chriſtus piis relinquatur, non tanti momenti ſunt vt propter ea, in Eccleſiis ſchiſmata moueri debeant. Retineatur doctrinæ ſinceritas, conſeruetur purus Dei cultus. Alia ſeruiant partim tranquillitati, partim infirmitati hominum, pro temporum & locorum circunſtantiis. Reliqua prudentiæ paſtorum relinquamus, quorum munus eſto diligenter attendere nequid detrimenti Chriſti Eccleſiæ capiant. Quemadmodum verò cum Theologis aliarum Eccleſiarum (qui in ceremoniis aut controuerſorum ſcripturæ locorum interpretatione aliter ſentiunt) agit D. Hemmingius vt modeſtum & pium Chriſti ſeruum decet, ità de nobis ſi fortè ad manus eius breues hæ explicationes perueniunt, cupimus eum cogitare: nos, videlicet, erga Danicas ſcholas & Eccleſias, harúmque fidos paſtores & profeſſores, ſincero animi affectu in Domino Ieſu manere coniunctos, ídque cum aliis Dei electis vnicè cupere, vt diſsidiis omnibus ſublatis, idem in Chriſto ſentiamus & loquamur.

N. H.

DE METHODIS LIBRI DVO, QVORVM PRIOR QVIDEM OMNIVM METHODORVM VNIVERSALIVM ET PARTICVLARIVM, QVARVM VSVS EST IN PHILOSOPHIA, BREVEM ac dilucidam declarationem: Posterior verò Ecclesiasten, siue methodum theologicam interpretandi, concionandique continet.

SERENISSIMO AC ILLVSTRISSIMO

PRINCIPI AC DOMINO, D. CHRISTIANO (HVIVS nominis tertio) Daniæ, Noruegiæ, Sclauorum & Gottorum Regi, Duci Slesuigæ, Holsatiæ, Stormariæ & Ditmersiæ, Comiti Oldenburgensi & Delmenhorst: Domino suo clementissimo.

MAXIMVS olim regibus cum à veris Philosophis, tum à Poetis summus honos est habitus. Perspexerunt enim sapientissimi homines heroicas regiasque virtutes minime vulgares esse, sed diuinitus paucis admodum ordinis politici & œconomici conseruandi gratia collatas. Nam fieri non posse animaduerterunt, vt hic mundus diu incolumis stare possit, nisi sint, qui sapientia excellentes, probitate conspicui, autoritate graues, & rebus gerendis idonei, reliquam multitudinem legibus & disciplina coherceant, ac in officio retineant.

Hoc Plato grauissimus Philosophus in multis locis testatur: Quemadmodum, inquit, boues non à bobus, nec capræ à capris reguntur, sed à præstantiori genere nimirum ab homine: Sic genus humanum infirmius est, quam vt seipsum regere possit. Quare Deus præfecit Rebuspub. heroas, qui cum habeant ipsi prosperos successus, nobis quoque imperia eorum grata & facilia sunt. Hi ita curant nos, vt pacem, pudorem, libertatem, iusticiam conseruent. Et alio loco Regem gubernatori nauium confert. Nam vt nauis in turbulento mari iactata nequaquam in portum incolumis peruenire potest sine gubernatoris arte & industria, qui & nauis & nautarum salutē vnice spectat: ita Respublica euertitur prorsus, vbi peritus & amans salutis ciuium magistratus non fert laboranti opem, Iuxta Theognidis sententiam:

Φορτηγοὶ δ' ἄρχουσι, κακοὶ δ' ἀγαθῶν καθύπερθεν
Δειμαίνω μή πως ναῦν κατὰ κῦμα πίῃ.

Hinc esse existimo, quod rectores Rerumpub. gubernatores, vocabulo à nauibus translato, dicantur. Nec aliud diuinus Homerus sensisse putandus est, qui reges sæpe διοτρεφεῖς, nonnunquam κοσμήτορας λαῶν, interdum ποιμένας λαῶν, aliquando ἡγήτορας, rursus ἠπίους πατέρας nominat. His enim titulis officia regia exprimere voluit. Nam reges & principes viri non nisi diuino motu & heroico res magnas gerunt, salutares Rebuspublicis, politias præclaris legibus ornant, disciplina pascunt, iusticia, clementia ac omnis generis virtutibus præcedunt, & tanquam blandi patres suos ciues & incolas summo complectuntur amore, vt qui subditorum saluti commodisque non secus seruire solent, quam φιλόστοργοι parentes suorum liberorum curam gerunt. Hinc est quod idem Homerus Iouem patrem vocauit, Quod enim patria potestas est in vna familia, id regium est imperium in integro regno. Theseus apud Euripidem rex placidus & bonus, breui quidem versiculo si numerum spectes, sed copioso admodum si quid in se breuitas illa contineat, euoluas, virtutes regias erga subditos complexus inquit:

Εὐεργέτης βροτοῖσι, καὶ μέγας φίλος. Vere εὐεργέτης qui tanquam Atlas quispiam Rempub. quasi suis humeris sustinet, vnde merito βασιλέως nomen apud Græcos obtinuit. Hæc tanta cura ni-

si ex summo erga ciues amore proficisci non potest. Nec frangitur animo vsitata subditorum ingratitudine, qui vere regio animo fuerit præditus.

Tametsi autem multi reges improbitate mundi & insidiis Sathanæ decepti sunt, ac in tyrannos degenerarunt: tamen nequaquam audiendi sunt, qui ob vel plurimorum errata parum verecunde de regio munere disserere audent. Fatendum quidem est nihil tyrannide tristius, nihil immanius, nihil nocentius. Nec negandum, proh dolor, teterrima quædam fuisse monstra, quæ regium honorem ac dignitatem vsurparunt, in quorum numero fuerunt Phalaris, Dionysius, Echetus, Tarquinius, Atrëus, & huius generis complures δηλήμονες βροτῶν, qui omnem humanitatem exuisse videntur. Quid enim inhumanius potuit esse, quam quod Atrëus fratri Tyesti proprios liberos comedendos apposuerit? Quid indignius homine, quam quod idem omnem humanitatem, fidem, sanctitatem à regibus viris alienam voluerit? Sed colloquium ipsius cum seruo ex Seneca asscribam, quo magis ipsius immanitas conspiciatur. *Atreus*. Maximum hoc regni bonum est, quod facta domini cogitur populus sui quàm ferre, tam laudare. *Seruus*. Quos cogit metus laudare, eosdem reddit inimicos metus, At qui fauoris gloriam vere petit, animo magis quàm voce laudari volet. *Atreus*. Laus vera & humili sæpe contingit viro, nonnisi potenti falsa, quod volunt, velint. *Seruus*. Rex velit honesta, nemo non eadem volet. *Atreus*. Vbicunque tantum honesta dominanti licent, precario regnatur. *Seruus*. Vbi non est pudor, cura iuris, sanctitas, pietas, fides, instabile regnum est. *Atreus*. Sanctitas, pietas, fides, priuata bona sunt, quâ iuuat reges eant.

Ecce quam graphicè hic sub persona Atrëi imaginem tyranni expressit Seneca: & contra quam rege dignas virtutes, sua oratione seruus domino commendauit. Non enim regium est facere quod libido suadet, sed quod ratio iusticiaque monet. Quare laudãdum est Xenophõtis dictum: μέτρον δ' αὐτῷ οὐχ ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὁ νόμος ἐστί. Ex his non difficile est iudicare, vehementer hallucinari eos, qui propter multorum iniustam tyrannidem, in ipsum regium statum, qui Deum autorem habet, conuicia iaciunt. Sed tale ingenium est malignæ naturæ, vt ne ordinationi quidem Dei parcat. At viri boni ordinísque diuini amantes facile intelligunt Philosophorum & Poëtarum encomia de bonis regibus non esse fumos, sed veritatis testimonia. Quis quæso mortalium satis agnoscere potest bonitatem Dei erga eas Respub. quibus placidi amãtésque suorum reges contingunt, quibus cum chara patria chari sunt & incolæ? Sed Philosophorum & Poëtarum schola sic quidem de regibus sentit: Nunc autem quas virtutes verbum Dei requirit in regibus videamus. *Prima* itaque sit regia virtus, cuius secundus Psalmus meminit cum inquit: Et nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram, seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Osculamini Filium, ne quãdo irascatur, & pereatis in via. Beati omnes qui confidũt in eo. Hîc Spiritus Sanctus vult reges Filio Dei procumbere ad genua, eum osculari, eique cum debito seruitio veroque cultu homagium præstare. Et quemadmodum pœnas minatur iis, qui debitum cultum Dei Filio exhibere recusant: ita beatitudinem obsequentibus promittit. Huic *secunda* regia virtus adiiciatur, quam Psalmus 122. regibus commendat. Lætor, inquit sanctissimus rex, cum mihi dicitur, in domum Domini eamus. Hoc regium & dictum & exemplum vult, vt reges non solum vera pietate aliis antecellant, verumetiam vt summum sit illorum gaudium habere Ecclesias bene constitutas ac consentientes in vera religione. Sit *tertia* virtus regũ, quã idẽ Psalmus his verbis effert: Propter fratres meos & proximos meos loquar tibi pacem, propter domum Domini Dei nostri quęram bona tibi. Hic significat Dauid vere regium esse, consiliis & facultatibus Ecclesiam iuuare, ac ministeriũ verbi promouere. Huc spectat Esaiæ dictum cap. 49. Et erunt reges nutricij tui, & reginæ eorum nutrices tuæ. Hac sententia Esaias non vulgarem fidei professionem requirit à regibus, verũetiam, quoniam potentia rerumque copia ipsis quam aliis tributa est maior, vult vt reges Ecclesiam Christi (quam Sathan cum suis belli ducibus, Turca & Papa, flumine sanguinis delere conatur) tueantur. Vult vt facultatibus suis Ecclesiarum ministros alant: vult vt scholas erigant, bona ingenia foueant, sine quibus verbi ministerium collabi necesse est. Vtinam reges & principes perpenderent, quàm augustus hic sit titulus, quo Spiritus sanctus ipsos ornat, dũ eos nutricios Ecclesiæ appellat. Quænam quæso gloria maior esse poterit? quod augustius nomen, quàm à Spiritu sancto Ecclesiæ nutricium dici? Quid gloriosius regibus mundi, quã quod rex cœlorum Deus illis sponsam Filij sui vnigeniti domini nostri Iesu Christi nutriendam ac fouendã cõmiserit? Hãc *quarta* comitetur virtus, quã Ezechias & Iosias sanctissimi reges suo facto regibus cõmendant, quorum Ezechias æneũ serpentẽ fregit propter cultum idololatricũ, ipsi à populo exhibitum. Tametsi autem serpens ille à Mose duce populi Dei ex mandato Domini in deserto erectus fuit (præclarum profecto antiquitatis monumentum: memorandum μνημόσυνον beneficiorum Dei, qui huius aspectu à dipsadibus percussos sanauit: Insignis sane typus Christi, qui in lignum exaltatus languores hominum sanaret ac peccata expiaret) tamẽ sanctissimus rex chariorem habuit populi Dei salutem, quã antiquum illud, omnique seculo admi-

admiratione dignum monumentum. Iosias spurciciem idolorum, quibus templum Domini fœde conspurcatum erat, penitus abrasit, emundauit, sustulit. Hinc igitur colligendum, quod piorum regum haud minima virtus sit pro viribus amoliri, quidquid veræ religioni obstaculo esse videtur. Huic vicina est *quinta* regiis viris digna virtus, quæ in sanctißimi Iosiæ regis exemplo conspicitur. Nam hic non solum idola prophanantia templum Dei sustulit, verumetiam librum doctrinæ cœlestis diligenter inquisiuit, inuentum populo Dei studiose cognoscendum commendauit. Hoc factum pios reges imitari decet, ac curare, vt verbum Dei in suis ditionibus quam liberrime ac purißime prædicetur. Adiiciamus & *sextam* virtutem rege dignißimam Christiano, quam iudiciariam vocare licet. Hæc quatuor constat partibus, sapientia, timore Dei, veritate, odio auariciæ. Sapientia facit ne in iudicando aberret ignorantia recti. Timor Dei personarum respectum excludit. Veritas legis regulam cum æquitate temperatam sequitur, Odium auariciæ, lutum oculis mentis abradit, vt & quod verum est sine impedimento videas, & quod vere vides citra maliciam iudices. Hæc virtus pio iudici Exod. 18. commendatur.

Hactenus recensui veras virtutes, quas verbum Domini in regibus requirit, à quibus Philosophicæ illæ abesse nequaquam possunt. Imo potius in Christianis principibus veræ virtutes fiunt, quæ in Ethnicis virtutum fallaces tantum vmbræ extiterunt. Nulla enim virtus quantumuis speciosa, suum nomen sine timore Dei tueri potest. His itaque virtutibus munitus rex, sentiet vere suum regnum stabile fore, Deo, qui salutem dat regibus, excubias agente. Nulla enim vis maior, vt vere inquit Seneca, pietate vera est. Nec desunt nobis, *Serenißime Rex*, talium virtutum in Christianis principibus exempla, Sed quia domestica nobis vt gratiora, ita & vtiliora sunt, illis contentus ero. Pater tuus, Serenißime Rex, postquam è manu Dei accepisset hęc regna Daniam & Noruegiam administranda, non solũ ipse pietate vera emicuit supra omnes suos, verumetiam semina quædam eius, quantum temporis ratio permisit, ita iecit, vt se facile & hostem Papisticæ superstitionis acerrimum, & Euangelij Christi fautorem maximum declarauerit. Suscepit patrocinium piorum ministrorum, iniustam vim ab eis depulit, Breuiter omnia egit, vt se verum & Christianum regem declararet. Hic vere Fridericus nomine & re pacis amantißimus, cum in veri Dei inuocatione animam Christo, à quo regna acceperat tradidisset, paucis interiectis annis diuina clemẽtia sic mirabiliter ordinante, & Rex inclytorum regnorum Daniæ & Noruegiæ, & Pater Patriæ factus es. Accepto autem regio diademate, omnium prima cura fuit cultum idolorum extirpare, in qua re & pietas summa & vere regia fortitudo se declarauit. Et quoniam Ecclesiæ statum nequaquam diuturnum fore, T.R.M. animaduertit, Scholam Haffniensem collapsam erexisti, legibus muniuisti, stipẽdiis ditasti, doctißimis viris ornasti. Et quod tum incœpisti, iam 20. fere annis impleri curasti, ac hodie omnes tuos conatus eo destinas, vt Christum, cui homagium præstitisti, honores & ipse & alij tecum. Hoc tuũ gaudium est, videre consentientes in vera pietate subditos. Cõsiliis & facultatibus te Ecclesiæ Christi nutricium declaras. Pro viribus omnia quæ veræ religioni aduersari animaduertis, amoliri conaris. Cultum Dei verum abolita superstitione, quotidie magis magisque instauras. Maior enim res est, quam vt paucis annis ad fixum diuturnumque statum deduci posit. In iudiciis quoque sapientiam Principe dignam, coniunctam cum timore Dei & veritate, ostendis. Breuiter verus rex, paterque patriæ es, cui nihil antiquius pietate vera, nihil pace iucundius, nihil subditorum salute charius. Vt enim ἔυϛοργος pater sua pignora chara: ita ditionum tuarum incolas foues, curas, defendis, ac omni beneficiorum genere cumulas, vnde fit ὄφρα σὲ μᾶλλον τίωσι ἀρχόμενον ἢ μὲν νέοι ἠδὲ γέροντες. Hunc R.T.M. animum ornatißimum omni genere virtutum declarat & aula tua, in qua multi non solum stemmate maiorum, verumetiam sapientia & virtute nobiles & illustres viri sunt. Inter hos suo quodam iure D. Iohannes Frysius genere, sapientia & virtute clarißimus, primum locum occupat. Hic vt est amantißimus patriæ ac Regiæ tuæ Maiestatis: ita laboribus & vigiliis nequaquã parcit, haud immemor sententiæ Homericæ: οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα. Hic merito cum Praxithea dicere posset:

ὦ πατρὶς εἴθε πάντες οἱ ναίουσί σε
Οὕτω φιλοῖεν ὡς ἐγὼ καίγε ῥᾳδίως,
οἰκοῖμεν ἄν σε κ' οὐδὲν ἂν πάσχοις κακόν.

Præterea sunt & alij non pauci docti & sapientes viri in R.T.M. aula, quorum singuli sub te tanto duce suam stationem, vt in acie fortißimi milites, strenue tuentur. Sed quid multis? Hic dies nos docet quã verus sit ille vulgo tritus versiculus: Regis ad exemplum totus componitur orbis. Nã T.R.M. exemplo docti & indocti, nobiles & ignobiles, ciues & rustici, quibus virtus ac pietas cordi est, ad maiorem pietatis & honesti amorem extimulantur. Hic virtutum tuarum iucundißimus chorus, Serenißime Rex, mihi animum fecit, vt hoc meum qualecunque scriptum T.R.M. dedicare sim ausus. Spero enim fore, vt pro solita tua regia clemẽ-

tia, qua omnes complecteris, etiam hunc qualemcunque laborem, propter vtilitatem iuuentutis nostræ scholasticæ susceptum, benigna manu serenoque vultu acceptes. Non ignorat T.R.M. Dominum laudasse mulierem illam pauperem, quæ exiguum æs quod habuit in gazophylacium misit, Non enim tam rei precium quæ offertur, quam animum offerentis respicit Dominus, apud quem affectus rebus precium imponere solet. χαρίτων γὰρ θυμὸς ἄριστος. Hunc summum cœlorũ Regẽ te imitari cupio, si de hoc meo scripto & dono quod offero, iudicare velis, quod te facturum minime diffido. Fateor quidem ipse libenter, quod impolitius sit quam vt T.R. M. dedicari sit dignum: Attamen quia minime ignorare possum, quomodo R.T.M. affecta sit erga huius T. Regię Academiæ professores, quos omnes quidem amas, singulos vero singulari beneuolentia prosequeris. Idque non solum quia natura φιλάνθρωπος es, verumetiam quia huius nostræ Academiæ fere collapsæ reparator es. Hac T.R.M. philanthropia ac clemẽtia fretus, offero quod habui, vt aliquo saltem modo me gratum T.R.M. exhibeam. Ac rogo vt quod ex syncero affectu proficiscitur, sereno vultu accipias. Postremo precor cum omnibus piis Deum, Patrem Domini nostri Iesu Christi, vt opus quod operatus est per te in his regnis, ad gloriosum finẽ perducat, vt te suo Sancto spiritu impleat, ac in via pietatis veræ dirigat, vt Maiestatem tuam quam diutissime in nominis sui gloriam, ac Ecclesiæ Christi ædificationem, incolumem animo & corpore, ac florentem, vna cum Serenissima Regina nostra, electo horum Regnorum Rege Friderico, Duce Magno, dominis meis clementissimis, totaque familia ac regnis, conseruet, Amen.

Serenissimæ R.T.M. deditissimus

Nicolaus Hemming.
Regiæ Acad. Haff.
Professor.

PRÆFATIO IN LIBRVM PRIMVM.

CVM in hac tota rerum vniuersitate nihil sit ordine pulchrius, nihil vtilius, nihilque magis necessarium, magna laude existimandi sunt digni, qui præcepta ordinis in docendo & discendo obseruanda tradiderunt. Nam citra ordinem, vt neminem docere perspicue, ita neminem fœliciter discere, manifestum est. Hæc duo cum procul dubio omnium humanorum operum præstantissima sint, magno cum studio ea sectari decet humanitatis ac honesti studiosos. Quid enim quæso homo iste à bruto differt, qui discendi promtitudinem, ac docendi viam non studiose quærit, sectatur, amat? Præsertim cum ideo conditum sit genus humanum, vt verum inquirat, pie ac honeste viuat: quorum neutrũ sine doctrina & disciplina fieri potest. Qualis enim obsecro erit doctrina nisi accesserit ordo? profecto nõ dissimilis erit corpori mentis vacuo. Vt enim corpus inutile pondus est nisi mente regatur, Sic doctrinæ nulla vis esse poterit citra ordinis beneficium, Et quemadmodum lumen in obscurum locum illatum tenebras pellit, ita ordinis recta obseruatio, difficultatem, quæ alioqui in rebus existeret, tollit. Quapropter cum tantum sit ordinis decus, tanta vtilitas, tanta in omnibus rebus necessitas, operæ precium me facturum iudicaui, si ea quæ passim apud optimos autores de ordine seu Methodo legi, in breuem libellum concluderem, ac studiosæ iuuentuti proponerem. Nam Methodica docendi ac discendi ratio hoc citra controuersiam præstat, vt artes & quamcelerrime percipiantur, & firmissime retineantur. Ordo enim Methodi initia, progressus & metas monstrat, cui numerus accedit, qui partes numerat, & membra distinguit.

Cæterum cum de Methodo sim scripturus, video me id commodissime facturum esse, si certam quandam Methodi rationem fuero sequutus, & cum perpendo rem accuratius, inuenio huic nostro proposito aptissimam fore eam Methodum, quã Græci Methodorum præcipui architecti διαίρεσιν appellant. Quare rem auxiliante Deo (cui ordo in omnibus rebus mirabiliter placet) aggrediar. Sed prius admonitos volo honestos studiosos, vt non statim ea quæ sumus dicturi improbent, aut contemnant, sed prius legant, lecta examinent, postquam autem syncero iudicio omnia examinauerint, spero facile deprehensuros, me studio iuuandi discentes hæc collegisse, ac longe vtilissima fore ijs, qui præclarorum virorum scripta lecturi sunt. Sed ne prolixiora instituantur προλεγόμενα, rem Methodo ea quam promisi aggrediar.

QVID

QVID EST METHODVS?

Methodi Definitio.

METHODVS, est via docendi certa cum ratione, hoc est, *Methodus* est ratio docendi, cuius admonitu, & ductu, singula in rerum explicatione aptis & accõmodatis locis collocantur. Nec aliud vult Græca definitio, Μέθοδός ἐστιν ἕξις ὁδοποιητικὴ μετὰ λόγου. Vt autem rem vniuersam quasi per transennam studiosis contemplandam proponam, breuiter ipsa Methodorum genera, quorum vsus est in Philosophia & de quibus deinceps sum dicturus, subiiciam.

Diuisio.

Methodus itaque in vniuersum duplex est: *Vniuersalis & Particularis,*

VNIVERSALIS est integrarum artium tradẽdarum via, à Galeno διδασκαλία à suo proprio fine dicta. Hanc vniuersalem Methodum Græci diuidunt in σύνθεσιν, ἀνάλυσιν, & διαίρεσιν, quibus Eustrathius ἀπόδειξιν adiecit, de qua quid sentiendum sit, suo loco dicam.

PARTICVLARIS Methodus est ministra vniuersalis Methodi, seu organon, seu via monstrans certam rationem tractandi & explicandi partes, seu membra vniuersalis Methodi. Hanc *Dialecticam* vocant Methodum, quam in *Simplicem* (cui particulares tres subiiciuntur, σύνθεσις, ἀνάλυσις, διαίρεσις. Nam propter affinitatem easdem cum vniuersalibus sortiuntur appellationes) & *Compositam* diuidunt. His quoque generibus subiicitur oratoria Methodus, quam oratores in causarum generibus, ac singulis eorum partibus sequuntur.

DE SYNTHESI *Vniuersali.*

Definitio methodi Syntheticæ seu cõpositiuæ vniuersalis.

DIXI quid sit Methodus, ac Methodorum genera recitaui, nunc singulas eius formas eo quo propositæ sunt ordine explicabo, ac primum de Synthesi dicam.

Est autem *Synthesis Vniuersalis* Methodus tractãdarum artium, per quam naturæ ordinem in collocatione singularum partiũ artis alicuius sequimur, Hæc latine *Constructio seu Compositio* dici potest: quæ quoniam ad naturam proxime accedit, naturalis dicitur, & à nonnullis γένεσις appellatur. Nam vt in rerum productione, à simplicibus ad ea, quæ ex simplicibus extruuntur, fit progressus: ita iuxta huius Methodi rationem, à primis quasi elementis artis ad finem progredimur, estque arti pingendi haud multum absimilis. Vt enim pictor simulachrum aliquod picturus, primum quasdam grammas ducit, deinde membra format, tum totum corpus simulachri viuis coloribus depictum absoluit: ita Philosophus, qui in arte aliqua tradenda hanc Methodum sequi constituit, paulatim à minimis ad maiora, à simplicibus ad coniuncta, ex prioribus posteriora extruens, progreditur, donec totam, quam sibi tractandam suscepit, artem absoluerit.

Cõfirmatio ab exemplo. — *à Simili.*

Ab origine nominis.

Porrò vt res fiat apertior, sciendum est, vocabulum Syntheseos, à quadam Mathematica demonstrationis forma sumtum esse. Quemadmodũ enim Mathematica illa Synthesis, à quibusdam confessis principiis exordiens, paulatim alias atque alias conclusiones extruit: ita hæc vniuersalis Synthesis à principiis & elementis rerum progreditur, quæ sunt intellectu faciliora & notiora, donec ad finem peruenerit. Sed quia hæc fortassis à rudioribus non satis intelligi possunt, conabor perspicuis exemplis rem declarare.

Exempla methodi compositiuæ vniuersalis. 1. Grammatica.

Artifex scripturus Grammaticam, cuius finem, bene loqui, considerans, à literis orditur, quæ orationis prima elementa sunt: Deinde ex literis syllabas componit: ex his dictiones: ex dictionibus orationes extruit. quibus fundamentis iactis, quomodo bene ac emendate loquendum sit (hic enim est finis Grammatices) distincte explicat. atque hoc pacto naturalem Methodum sequutus absoluit artem.

2. Aristotelis Organon. — *Breuissima Organi Aristotelici.*

Aristoteles cum finem videret Dialectices esse inquisitionem veritatis, quæ disputando seu ratiocinando inquiritur, initium sumpsit à minimis ratiocinationis partibus, quas κατηγορίας appellauit, hoc est prędicamẽta. κατηγορίαι enim profitetur doctrinã simplicium vocum, quæ sunt ipsarum ratiocinationum minimæ partes ac elementa. Deinde vltra progressus in libro περὶ ἑρμηνείας coniunxit voces, & ex iis propositiones tanquam maiora ratiocinationis membra extruxit. Tertio loco in Analyticis prioribus docuit, quomodo propositiones quæ argumentationes ingrediuntur, affectæ esse debeant. Porro cum videret sapientissimus Philosophus tria esse ratiocinationis genera. Vnum, quo probabiliter concluditur. Alterum, quo necessario aliquid probatur. Tertium, quo fraudulenter Sophistæ vtuntur, ad obruendam veritatem: de his tribus generibus copiose docuit, & primum eorum quæ posui, quia facilius percipi posse videbatur, commoditatem discentium sequutus, primo loco absoluit, idque octo Topicorum libris: de medio in posterioribus Analyticis: de postremo in libris Elenchorum. quod ideo in extremum locum reiecisse videtur, quoniam prioribus perceptis, facilius de hoc iudicari potest. Quid quæso hac Methodo Aristotelica clarius esse potest? quid facilius intellectu? An non vel pueris nostris ducibus, hanc Aristotelis Methodum intelligere possumus? Videmus enim pueros, qui simul atque fari per ætatem possunt, primum res singulas suo quasque nomine appellare, vt pater, mater, panis, potus. Deinde cum paululum ætate progressi sunt, componere res singulas, hoc est, voces rerum singularum, & eas in propositiones cogere, vt pater est bonus, mater est bona, panis est meus, potus est dulcis &c. Cum vero adhuc longius processerunt ætate, incipere argumenta nectere: da panem, quia bonus pater es. non te amo, me enim verberas &c. Porro vbi adhuc maior ætas accesserit, natura duce alios certius vera concludere, alios probabiliora animaduertere, & falso collecta diiudicare & discernere, quæ profecto omnia sunt diuinæ illius artis Dialecticæ semina, in qua tractanda Aristoteles eundem ordinem, quem natura monstrauit, sequutus est: Quemadmodum & in Physicis hunc ipsum autorem fecisse manifestum est. In his enim primum de principiis & elementis rerum naturalium, de cõmunibus eorum affectionibus, deque iis quę his annexa sunt, disputationem instituit. Deinde de cor-

3. Dialectica naturalis.

4. Aristotelis Physica.

poribus simplicibus, Postea de mixtis, de generatione, corruptione &c. quemadmodum fere in serie prædicamenti substantiæ proposita sunt. Idem Aristoteles in libro Politicorum à minutissimis partibus orditur, ex iisque progrediendo totum quasi cõponit. Familiam enim primam hominum societatem, & primam Reipub. partem in principio posuit eiusque partes, vt virum & vxorem, patrem & liberos, dominum & seruum, Deinde vicinam domum considerat, Postremo Rempub. extruit.

5. Eiusdẽ Politica.

Hac quoque Methodo vsus est Euclides, cum à puncto ad lineam ab hac ad figuras simplices, ab his ad coniunctas alias atque alias demonstrandas progreditur.

6. Euclidis Elemẽta Geometrica

Sunt & illa scripta ad Synthesin referenda, in quibus series temporum & rerum à principio ad finem continuatur, quemadmodum Longobardus in suis locis Theologicis fecit. Hic enim primum de Deo, deinde de distinctione Personarum, & annexis proprietatibus, Postea de creatione & eius partibus, Tum de lapsu primorum parentum, de peccato sequuto parentum lapsum, & imbecillitate, Post hæc de gratia exhibita per Christum: atque ita deinceps naturali ordine membra potissima sacræ scripturæ prosequitur, donec ad locum de extremo iudicio, de gloria piorum, & pœna impiorum perueniat.

7. Libri Sententiarum P. Lõbardi.

Methodus hæc Longobardi vniuersalis est optima, tametsi in membrorum explicatione sæpissime iniuria temporis, in quod incidit, hallucinatur. Hæc exempla satis ostendunt, qualisnam sit Methodus Synthetica vniuersalis. Verum hoc in vniuersum de omnibus generibus Methodorum tenendum est, quod interdum magni authores, propter certam aliquam commoditatem, ordinem Methodi susceptæ in medio cursu nonnihil varient. Atque hæc sint dicta de Synthesi Vniuersali.

Judicium de P. Lõbardi methodo.

DE ANALYSI
Vniuersali.

In quo à Synthesi differat.

ANALYSIS Vniuersalis, est Methodus Synthesi contraria, vt enim per Synthesin à partibus ad rei absolutionem & finem progredimur: ita contrario modo à fine seu toto, ad ea quæ ad finẽ seu totum spectant, fit progressio per Analysin: quã Eustrathius hoc pacto definit: Analysis est via procedens à compositis ad simplicia, ex quibus illa composita sunt, tanquam ex ordine dispositis principiis, siue elementis, hoc est, Analysis vniuersalis est cum in artibus vel à fine, ad ea quæ ad finem spectant: vel à toto ad partes, primum maximas: deinde minores & minimas: vel etiam ab indiuiduis infimisque speciebus, ad summa genera ordine fit progressio. Vocabulum ἀναλύσεως sumtum est à Mathematica demonstratione, quam illi ἀνάλυσιν vocant, & à Philopono his verbis definitur:

Definitio methodi analyticæ vniuersalis.

De nomine.

Analysis est ex posterioribus recursus ad principia & causas, ex quibus quę effecta sunt constitutionẽ habent. hoc est, Analysis est ascensus à fine ad principium, cuius principium conclusio illa est, quæ fuerat finis in Synthesi. & addit Philoponus metaphoram sumtam à peregrinantibus, qui cum ad propria redeunt, ἀναλύεσθαι dicuntur. De hac Mathematica Analysi dicam in particularibus Methodis, eò enim proprie pertinet.

Alia definitio.

Nunc autem vniuersalis Analysis exemplis illustranda est. Sex illi præclari libri Galeni, quibus titulum fecit περὶ ὑγιεινῶν, pulcherrimum huius Methodi exemplum continent. Postquam enim scopum seu finem istorum librorum, de bona valetudine conseruanda, in principio proposuisset, & definiuisset, in sex illis libris ea omnia, quę ad propositum finem, id est ad sanitatem tuendam pertinere videbantur, attexuit.

Exempla methodi analyticæ vniuersalis.
1. Galeni libri de sanitate tuenda.

Aristoteles in prioribus Analyticis docturus artem syllogisticam, hanc Methodum sequutus est. Resoluit enim syllogismos in principia, vnde extructi erant: quorum alia sunt materialia, vt sunt propositiones & termini: alia sunt formalia, vt figuræ & modi: alia canonica, quæ græci vocant κανόνας τεχνικάς. Vel vt eadem clarius adhuc dicam, Aristoteles finem in his libris proposuit sibi syllogismum, quem primum in propositiones partes proximas, deinde in terminos tanquam prima elementa retexuit. Atque hæc resolutio, quia materiam tantum attingit, postea addit formalem resolutionem, quomodo nimirum omnes syllogismi ad tres figuras omnino reuocari debeant. Postremum multa præcepta collegit, quibus vitiosas ratiocinationes cognoscendas docet, & sapiẽtissime quid obseruandum sit in quauis argumentatione monstrat: quæ omnia hac Methodo fieri manifestum est, tametsi non satis ab inexercitatis hæc obseruari possunt, præsertim cum prolixius de singularum partium affectionibus & proprietatibus disputet.

2. Aristoteles in prioribus Analyticis.

Doctrina seu ars demonstrandi Aristotelis hac quoque Methodo (quod etiam titulus indicat) scripta est. Primum enim proponit sibi finem istius, artis nimirum demonstrationem, postea ordine adiũgit omnia, quæ ad eum pertinent finem: hoc est, ipsam demonstrationem primum retexit & resoluit in propositiones & principia, vbi necessario multis verbis propositionum distinctio tractanda erat: ex qua distinctione nascebatur demõstrationis quædam partitio, vnde via medium demonstrationis inquirendi sese aperuit. Et quia non tantum materia requiritur ad demonstrationem, verumetiam forma, disputatum est etiam ab acutissimo Philosopho de figuris demonstrationis, atque in artem demonstrandi, quam susceperat tradendam, absoluit.

3. Eiusdẽ libri de demonstratione.

Philippus Melanchthon præceptor meus charissimus, redacturus in artis formam doctrinam religionis, scopum & finem sibi proposuit, nimirum quod homo sit conditus vt Deum celebret: quod cũ fecisset, omnia ordine subiecit, quæ ad eum finem pertinere videbantur. Et quia prudenter animaduertit, pios dum in hoc mundo peregrinari debeant, versari primum in regno Dei spirituali, deinde in regno politico, tertio in visibili cœtu eorũ qui profitentur religionem, & in hoc triplici cœtu Deum celebrare debere, sapientissime suos locos in tres classes digessit: in quarum prima omnia illa ordine collegit, quæ ad propositum finem in spirituali Christi regno faciunt, atque hæc decem & nouem locis, quos memini ipsum appellare πνευματικούς, absoluit. Deinde in secunda classe de politico regno docet, & hos locos appellare solet πολιτικούς. Postremæ classis locos cum Paulo παραδόσεις nominat. Atque ita proposito fine in principio libri, collegit artificiose aptissimo ordine ea omnia quæ ad finem referẽda esse videbantur. Hancque Methodum idem autor in Epitome Philosophiæ Moralis sequutus est.

4. Loci cõmunes Theologici D. Bhilippi Melanchthonis.

Porro vt rem clariorem reddam, collationem superioris & huius Methodi adiungam. Si quis artem scribendorum versuum tradendam susceperit iuxta Synthesin, primum Syllabarum (vt minimarum partium) excuteret naturam & quantitatem, Deinde pedes, vt vocant, componeret, Ad extremum ex pedibus versus faceret: sed secundum Analysin ab vltimo horum inciperet, & retexeret versum in pedes, & varias pedum formas, pedes in syllabas, syllabas in breues & longas & ancipites, donec ad minima huius artis elementa perueniret.

Collatio methodi Syntheticæ & analyticæ.

DE DIÆRESI *vniuersali.*

Definitio methodi diæreticæ vniuersalis.

DIAERESIS Vniuersalis, est Methodus, quæ primum definitione id, de quo doctrina instituta est, declarat: deinde illud ipsum diuidit in proximas species, rursumque specierum inquirit inferiores species, quoad diuidi possit id quod propositum erat. Methodus hæc Platonica à Platone, qui ea mirifice delectatus est, appellatur. Hanc Cicero in Philosophicis fere omnibus, & Rethoricis sequitur: cuius exempla subiiciam, vbi primum vnde hęc Methodus sumta sit, & quomodo ab Analysi, cui valde similis videtur, differat, explicauero.

Quibus peculiaris fuit.

Vnde sumpserit nomen.

Vocabulum sumtum est à Platonica quadam demonstrandi forma, qua Platonici conabantur definitionum partes colligere, ac collectas definitiones demonstrare. Proponamus exempli gratia hominem definiendum, cuius definitionem hoc pacto κτ̓ διαίρεσιν collegerunt. Homo aut animal est, aut inanimatum. Atqui inanimatum non est, ergo animal erit. Et rursus homo animal est, omne autem animal aut gradi potest, aut est volatile, aut aquaticum. Ergo cum homo neque sit volatilis, neque aquaticus, gradi potest. Et rursus, homo est animal. Omne autem animal aut est multipes, aut quadrupes, aut bipes, Sed homo nec multipes, nec quadrupes: ergo bipes. Et rursus homo est animal, omne autem animal aut est plumosum: aut, implume, Sed homo non est plumosus: ergo est implumis. Et rursus, homo est animal. Omne autem animal aut est capax scientiæ, aut ἄλογον, Sed homo non est ἄλογος. Ergo est capax scientiæ. Postquam in hunc modum diuisione multiplici inquisiuissent multas differentias, collegerunt omnes simul, concludentes hoc pacto: Ergo homo est animal, quod gradi potest, bipes, implume capax scientiæ. Hæc via tametsi veram artem definiēdi monstrat, quemadmodum postea in ea particulari definitionis Methodo sum dicturus: Tamen Aristoteles eam in altero Analyticorum posteriorum libro, à demonstrandi scientia reiicit, eo quod in demonstratione conclusionem adeo necessariam esse & certam necesse sit, vt nemini vltra relinquatur interrogandi locus, id quod in Platonica Diæresi non fit. Sed de origine huius Methodi satis, nunc paucis discrimen inter hanc & Analysin ostendam.

Methodus diuisiua ab Aristotele explosa.

Discrimen inter hanc methodum & Analyticam.

Quidam prorsus idem voluerunt esse Diæresin & Analysin. Alij ne Galeno notam viderentur inurere, qui has distinxit, Analysin Vniuersalem, hanc paraicularem fecerunt: quos ipse Galenus confutat ἐν μικροτέχνῃ, quam Diæresi Vniuersali conscripsit, vbi diserte confirmat tertium genus τῶν διδασκαλιῶν esse Dięresin, quam interdum τ̀ ἐξ ὅρων διάλυσιν vocat, quę appellatio tametsi vtcunque ostendit discrimen inter hanc & Analysin, tamen breuiter illud ipsum explicabo. Analysis (vt supra dictum est) progreditur à finis notione, retexendo omnia quæ ad finem istum facere videntur. Diæresis vero non à fine, sed à definitione, cuius genus & singulas differentias soluit per definitiones & diuisiones omnium formarum, quæ sub re definita comprehenduntur. Deinde Analysis nihil per se definit. Hæc autem diuisione non contenta, singula definitione declarat, à quo suo officio interdum ὁριστικὴ appellatur. Hinc perspicuum esse existimo discrimen non paruum esse inter has duas Vniuersales Methodos. Sed tamen habent aliquid commune: Nam quemadmodum Analysis quærit quę ad finem spectant, seruato ordine & maiorum & minorum partium: ita Diæresis ea quæ ad definitionem pertinent, per diuisionem superiorum & inferiorum formarum, siue specierum quærit, donec quicquid fuit in definitione produxerit, ipsumque definitionibus & diuisionibus explicauerit.

Quid habeant cōmune.

Exempla

1. Cicero in tribus libr. de Officiis.

His ergo ita constitutis, exempla vt in superioribus Methodis fecimus, subiiciamus. Cicero hac Methodo multa scripsit, inter quæ primum occurrunt tres illi præclari de Officio libri, in quibus omnium primum officium (quod hæc Methodus peculiariter requirit) definit, definitum diuidit in id, quod pertinet ad finem bonorum, quod Philosophi θεωρητικὸν vocant, & in id quod in præceptis positū est, quodque in praxi consistit, sed illo secluso, vt nihil ad rem pertinēre, hoc docendum sibi proponit: quod postquam in καθῆκον hoc est medium, & κατόρθωμα, hoc est perfectum, diuisit, singulas formas definitione complexus est. Sed quia Stoicum illud κατόρθωμα, rigidius videbatur, atque extra humanas vires positum, exclusum est, vt parum susceptæ disputationi accommodum. Medium autem officium (quod definiuit esse, cuius cur factum sit, ratio probabilis reddi possit) diuisit in honestum & vtile, quorum collationem, vt infra dicam, apposuit. Nam prius honesti partes prosequutus est, quod in prudentiam, iusticiam, fortitudinem, modestiamque diuisit, singulasque definitionibus explicauit, additis officiis, quæ à singulis harum formarum fluere videbantur, idque eodem quem proposuit ordine, & vt magis hæc conspicerentur, vitia, quæ cum his pugnare videbantur (in omni enim Methodo Antitheseon collatio necessaria est) adiecit. Sub hæc officium, sumtis differentiis à statuum varietate, Politicum, Militare, & Oeconomicum prosequitur. nec omittit ætatum differentias & officia, addens officiorum rationes & discrimina. Porro cum ita honesti partes explicauisset, plura honesta inter sese contulit. Animaduertit enim pluribus propositis honestis, haud raro ambigi quodnam sit eligendum. Deinde absoluto primo officij genere, transit ad aliud, quod vtile vocauit. de quo in secundo libro disputat, deque eius variis formis & officiis, quæ inde nascuntur, pertractat: quorum quoque comparationem adiecit, Sæpe enim dubitari solet pluribus vtilibus propositis, quodnam sit alteri præferendum. Tandem honestum & vtile confert, & pręcepta colligit, per quę honesta cognoscuntur, & ordine monstrat, quod nihil quod cum vlla honestatis parte pugnat, habendum sit vtile: idque facit copiosa exemplorum sylua illustrationis gratia adhibita: atque ita iuxta huius Methodi normam Cicero omnia officiorum genera eruditissime explicat. Hanc Methodum qui obseruauerit in illo Ciceronis opere, & facilius autoris mentem intelliget, & res quæ ibi traduntur, firmius memoria tenebit. Hanc quoque Methodum idem autor in partitionibus oratoriis sequitur. Ibi enim primum diuidit totam illam doctrinam in vim oratoris, in orationem & quæstionem: quæ tria exponendo, definiendo & diuidendo persequitur vsque ad finem operis. Huc etiam refero libros de Finibus bonorum & malorum. Item, de Natura deorum, de Diuinatione, & Philosophicos fere huius autoris omnes.

2. Idem in partitionibus oratoriis.

3. Idem in cæteris lib. philosophicis.

Eustrathius his tribus Methodis Galeni adiecit quartam, nimirum ἀποδεικτικήν, quæ quia particularis est & non spectatur in toto opere, sed in partibus, non debebat vniuersalibus Methodis vt noua forma addi, sed ad particulares Methodos ab Eustrathio potius fuisset referenda, de quibus sum dicturus, vbi primum quædam, quæ admonitu necessaria videntur, de vniuersalibus Methodis adiecero.

Ne quid igitur in quærenda Methodo alicuius

Regulæ in digno-

scēdis authorum methodis obseruādæ.

operis erretur, hæc obseruanda & firmiter tenenda sunt, *Primum*, ne quis ex parte aliqua operis de toto iudicet, hoc est, ne Methodum cōstituat eam, quam primi versus alicuius libri præ se ferre videntur. Vt si quis in principio libri alicuius de Grammatica scripti, deprehenderit Grammaticam esse artem emendate loquendi, vel finem eius esse, vt sensa mentis congrua oratione exprimamus, non statim pronunciandum est eam artem vel Diæresi, vel Analysi scriptam esse, sed tota series spectanda est, & ex ordine totius scripti Methodo nomen retribuendum est. Philippus in principio Erotematum Dialecticorum definit Dialecticam, monet de eius fine & vsu: non ideo totus liber vel Diæresi vel Analysi scriptus est, sed Synthesi, si operis seriem spectas.

2. *Deinde* obseruandum & hoc est, de quo in Synthesi admonui, autores magnos certam ob causam transferre aliquando Methodorum legitimum ordinem: id quod non faciunt Methodi ignorantia, sed magno consilio. Vident enim interdum quædam, quæ posteriori loco ponenda essent, commodius & vtilius tradi posse si præponantur, vt in Præceptoris nostri Dialectica iuxta Synthesis naturam, quam Philippus ibi sequitur, inuentioni vocum & propositioni addenda fuisset statim argumentorum inuentio, hoc est, τοπικὴ, sed voluit hic captui iuuentutis sese accommodare. quare absoluta vocum & propositionum doctrina, de formis argumentationum præcepta adiecit, idque hoc consilio, vt postea ex Topica inuenta argumenta, statim suis formis alligarent studiosi, ac de inuentis continuo iudicare possent, nec vllo implicarentur errore, quod sane promptissimum fuisset, si normæ iudicandarum consequentiarum non antea fuissent traditæ.

3. *Tertio* loco obseruandum est, quænam harum trium Methodorum sit præstantissima. Nam alij aliam præferunt. Sunt qui Synthesin ideo aliis anteponunt, cum quia magis ad naturam accedere videtur, tum quod artes primum Synthesi videntur inuentæ. Quam sane Methodum Aristoteles non solum in inueniendis, sed etiam in tradendis artibus, vt plurimum est sequutus. Alij Analysin & Diæresin præferunt Synthesi, eò quod ingeniis hominum aptius esse iudicant, rem vniuersam & quasi compositam primum ponere, & postea vel Analysi vel Diæresi eandem retexere, donec ad principia & fontes ipsos discentes deduxerint. Tametsi autem hæc improbare non possum: tamen hoc videtur mihi adiiciendum, quod ex conditione & natura materiæ propositæ, de qua docendi sunt homines, petendum sit consilium. Nam aliæ res alio Methodi genere facilius & traduntur & percipiuntur. Si quis enim Analysi vti vellet in Grammatica aut Dialectica tradenda, iudicarem illum operam & oleum perditurum. Nam ea Methodus in iis artibus discentibus nequaquam est commoda, cum contra Synthesis sit commodissima, quam omnes, vt ego existimo, secuti sunt, qui has artes tradiderunt. Contra vero Rhetoricæ tradendæ commodior est Diæresis. Quapropter aliam Methodum in aliis rebus tractandis & aptiorem, ita quoque digniorem esse statuo: tametsi de dignitate fortasiis disputare non videtur operæprecium. Nemo enim dubitare debet, quin has vias rerum tradendarum hominibus mōstrauerit Deus, vt religio & aliæ res bonæ ab hominibus doceri aptius, & percipi rectius possent. Nec audiendum esse iudico Ramum, virum alioqui doctum & bonum, qui vnam tantum vniuersalem Methodum agnoscit, nimirum Platonicam: pugnat enim nō solum cum Aristotele quem ipse contemnit, verum etiam cum natura & experientia. Tam præclara igitur organa tradendarum rerum optimarum religionis & artium, non sunt propter vllius hominis sugillationem contemnenda.

4. *Postremo* loco hoc quoque admonendum videtur, quod nulla Vniuersalis Methodus possit suo munere perfungi, nisi particularibus Methodis iuuetur, de quibus (quia hactenus satis mihi de Vniuersalibus Methodis dixisse videor) nunc dicendum est.

DE PARTICVLARIBVS *Methodis.*

Methodus particularis quid.

METHODVS particularis, est ratio monstrans rectam viam explicandi quæstiones de qualibet re propositas. Quapropter huius Methodi varietas petenda est ex quæstionum varietate. Cum itaque quæstiones sint vel simplices, vt cum singulæ res tractandæ proponuntur: vel compositæ, cum propositiones in controuersiam incidunt, duplex erit Methodus particularis, Simplex nimirum, & Composita. Illa est singularum vocum, cum videlicet voces vera ratione explicantur. Hæc qua propositio aliqua ratione vera concluditur, siue id fiat necessitate consecutionis tantum, siue rei & consecutionis simul. Hinc facile intelligi existimo vulgatam Methodi diuisionem, qua diuidunt Methodum in definitiuam, diuisiuam, resolutoriam & demonstratiuam, esse huius classis, hoc est, pertinere ad particularem Methodum: quam ideo Dialecticam vocant, quia tota ars differendi versatur in his quatuor tractandis & explicandis. Hæc dixi, vt ostenderem quomodo vulgata Methodi diuisio cū ea quam supra tradidi, quadret.

Methodi particularis diuisio.

Porro hæc duplex Methodus Dialectica plures sectiones recipit. Nam simplex quidem in σύνθεσιν, διαίρεσιν, ἀνάλυσιν particulares, & mixtam diuiditur. Cōposita vero etiam habet varias formas. Alia enim probabilis, Alia Sophistica, Alia demonstratiua à quęstione subiecta dicitur, quarum postea varij sunt rami. Nam quælibet harum spectatur vel in disputatione, cum plures de aliqua quæstione litigant: vel in collocatione, cum ipsi de rebus sine aduersario scribimus quicquam serio, siue declamamus ingenij excolendi gratia, vel in examine eorum, quæ ab aliis scripta sunt, nimirum cum ea, quæ vel vberiori oratione exposita sunt, retexímus & detractis ornamētis nuda proponimus, ad Dialecticam normam singula reuocantes, vt eo accuratius de negocio proposito iudicium formetur: sine quo examine vberior oratio nequaquam intelligi potest. neque quicquam horum intellectum volo de oratoria Methodo, de qua seorsum, quemadmodum antea proposui, sum dicturus. Nunc ideo paucioribus de Dialectica Methodo dicam, quia ars Dialectica hanc solam profitetur, hanc docet, ad hanc omnia sua præcepta fere refert.

DE SIMPLICI METHODO *Dialectica, ac primum de Synthesi particulari.*

Partes Synthesis particularis.

SYNTHESIS particularis est duplex, δημιουργικὴ, quæ rei simplicis elementa colligit, partes componit, antecedentia, coniuncta & consequentia ponderat, finem vsumque rei commonstrat. Breuiter, quæ occupatur in circumstantiarum rei consideratione. & ὁριστικὴ, quæ est certa via res singulas definitione complectendi, & vocatur vsitate Methodus definiendi. Huius varias formas, quia in Dialecticis traduntur, omittam, & breuiter paucis & generatim definiendi Methodum exponam, quam his

Variæ formæ.

verbis Cicero in Topicis tradidit. Sic igitur, inquit, Veteres præcipiunt: Cum sumseris ea, quæ sunt rei quam definire velis cum aliis communia, vsque eo persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri posit. vt hæc: hæreditas est pecunia. Commune adhuc, Multa enim genera sunt pecuniæ. adde quod sequitur: quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. Nondum est definitio, Multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde verbum: Iure. Iam à cõmunitate res disiuncta videbitur, vt sit explicata definitio: Hæreditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure: nondum est satis, adde. nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta. Confectum est. hactenus Cicero. Addamus & nos vnum atque alterum exemplum. Tyrannis est imperium. Commune adhuc, Multa enim genera sunt imperiorum. addamus ergo: quod vnus administrat. non est satis, adde publicum. ne id quidem satis est, Adde ergo: Cum Respub. non ex legibus, sed arbitrio dominantis gubernatur. His nihil fortasis addi potest, Completa est itaque definitio. Tyrannis est imperium publicum, quod vnus administrat, non ex legibus sed arbitrio. Temperantia est virtus, hoc latisime patet. Adde Moralis, differentia est adhuc generica non sufficiens ad definiendam speciem. Adde, quæ moderatur cupiditates. Iam res à communitate disiuncta est: sed adde finem, vt sit plenior definitio, ne quid contra rectam rationem fiat. Cõiungamus iam omnia: Temperantia est virtus moralis, quæ moderatur cupiditates, ne quid contra rectam rationem fiat. Qua autem ratione illa communia sint quærenda, in Dialectica explicatur, nimirum vt primum rei definiendæ prædicamentum quæratur. Deinde, vt inuentum prædicamentum in genera media tantisper distribuatur, donec proximum eius rei, quam definire volumus, genus inuentum fuerit. Tum inuentum genus in differentias secabitur, donec eam rem, quæ proposita est, à reliquis eiusdem generis speciebus, certa & propria differentia distinxerimus. Sed si certæ differentiæ inueniri non possunt, quærantur subsidia à causis, effectis, proprietatibus, & aliis rerum attributis, donec quocunque modo rem propositam certis limitibus definiuerimus. Atque hæc est Aristotelis in secundo posteriorum, Ciceronis in Topicis, Boëtij in libro de definiendi Methodo, doctrina.

Exempla.

Definitionis partium inueniẽdarum ratio.

Cæterum hoc loco admonendum duxi, id quod Rodolphus docet in loco Coniugatorum, quem locum multum facere ad definiendum ostendit. Proposito enim abstracto definiendo, facilius definitionem inuenies, si concreti affectiones peruideas. Nã hanc viam sæpe Aristoteles secutus est: vt in Ethicis definiturus prudentiam, primum personam prudẽtis considerauit & definiuit. Sed Aristotelis verba, quo res fiat clarior, subiiciamus. Prudentia inquit, quid sit, ita intelligemus, si quos nominemus prudentes cognouerimus. Prudentes quidem videntur ex eo esse, quod rectum consilium in iis capere possint, quæ sua sunt, quæque non aliqua ex parte, vt quę ad valetudinem, aut vires pertinent, quod ex eo intelligi potest, quia prudentes in re aliqua dicimus, cum ad honestum finem recte ea dirigunt, quæ arte non possunt effici. Quocirca valeat prudens omnis consilio necesse est. Et quoniam consilium nemo in iis rebus capit, quæ aliter euenire non possunt, neque ab ipso nequeunt effici & præstari, Quoniamque scientia omnis demonstratione concluditur. Demonstratio autem ad ea nulla adhibetur, quorum principia secus euenire possunt (ea enim omnia euenire aliter queunt. quæ autem necessario eueniunt, non cadunt in deliberationem) Efficitur vt nec scientia, nec ars prudentia dici posit. Scientia esse non quidem potest, quia quod subiectum est sub actionem aliter euenire potest. Nec ars, quia alius actioni, alius affectioni artis finis est propositus, Relinquitur ergo vt prudentia sit habitus vera ratione ad ea agenda idoneus, quæ vitæ hominum conducunt vel obsunt. Hoc Aristotelis exemplum euidenter docet præceptum Rodolphi esse vtilisimum, quod Philosophi & Theol gi sequi solent.

Alia ratio inueniendarum definitionis partium.

Addamus & nostrum exemplum. Si pietatem definire velis, promtisimum fuerit, vbi excusseris quos nam nominemus pios. Pij autem nominantur, qui sine hypocrisi Deo, parentibus, patriæ & ciuibus debitam reuerentiam & cultum præstant. Hinc relinquitur, pietatem esse studium cum summa reuerentia colendi Deum, patriam, parentes & ciues.

Alia ratio ex autoris mente.

Obseruandum & hoc est, quod Boëtius faciendum in definiendo præcipit, quod Platonica Methodo particulari Diæresi, id est diuisione, tanquam planisima & certisima via inquirantur definitionum membra, donec rem à communitate distinxerimus. tam diu inquit debemus interponere species & differentias, quam diu seclusis omnibus, quæ hoc idem esse possunt, eò deueniatur, vt proprietas iam certa teneatur. M. Tullius in Topicis Ius ciuile voluit definire, & vt oportuit, cœpit à genere. Dixit enim in principio, Ius ciuile est æquitas. Hoc genus est. Sed quoniam alia est æquitas constituta, alia naturalis, & Ius ciuile non est naturalis æquitas. Ergo constituta. Verum quia æquitas constituta alia est Gentium, alia certæ ciuitatis, Et ius ciuile non est æquitas constituta Gentium, Ergo certæ ciuitatis. Relinquitur ergo quod ius ciuile sit æquitas constituta eorum, qui sunt eiusdem ciuitatis. Quædam Boëtij verba mutaui, vt studiosi facilius Platonicam Methodum agnoscerent, de qua supra dixi in Diæresi Vniuersali. Sunt alij qui prædicabilium ordinem instrumentum Methodi definiendi constituunt, de qua re Boëtius ita inquit. Quidam cautiores plenioresque in docendo, definitionis ipsius quasi quædam membra constituunt, dicúntque perfectam & plenam definitionem ex his quinque partibus, genere, specie, differentia proprio & accidente consistere, Sed accidens in definitione minimum, proprium plurimum valet. Exempla vide in Dialecticis Philippi, & pasim apud autores occurrunt plurima.

Boëtij sententia de definitionis methodo.

Aliorum sententia.

Porro huc adiiciendum quoque duxi præceptum Boëtij, de ordine explicandi eam definitionem, quam statuimus. Omnis definitio, inquit, his membris partibusque tenetur. Primum vti breuiter id, de quo queritur Quid sit, oratio nostra cõtineat. Deinde eius definitionis supponatur approbatio, qua illud ostendimus, vt idipsum quod breuiter in definitione posuimus, id ita esse argumentorum rationibus approbemus. Deinde tertio loco inducimus deductionem eiusdem definitionis in eam speciem, de qua quæstio est, & de qua iudicium est constitutum: vt cum generaliter rem definiuerimus, & ita esse de quo quæritur dixerimus, vt postea per approbationem constituerimus verum esse quod definimus. tertio loco ostenderimus h c esse quod gestum est, vel id esse de quo quæritur, quæ orationis pars appellatur deductio generis in speciem. Quarto loco in oratione nostra ponemus destructionem definitionis aduersæ partis, hoc est, vti quemadmodum aduersarij definiuerint idipsum, de quo supra, defi-

Ordo explicandi definitionem supra constitutam.

tionem constituimus, apponamus, eamque vitiosam esse doceamus. Hæc ratio tractandæ inuentæ per Methodum definitionis, non solum Oratoribus, verum etiam Dialecticis & Philosophis est communis: nisi quod Philosophi vt plurimum aliorum definitiones prius confutant, & postea collectis membris suas statuunt, mox applicant genera ad species & confirmant. Hanc Methodum plurimum iuuare orationis copiam animaduerti, quare eam commemorandam esse duxi.

DE DIÆRESI *particulari.*

Diuisiuæ methodi laus.

TAMETSI hæc Methodus ex iis, quæ dicta sunt in superiori Methodo, facile intelligi potest, tamen quia eius laudes & vtilitates hoc merentur, breuiter de ipsa dicam. Plato enim adeo miratur hãc Methodum, vt dicat se tanquam Deum secuturum eum esse, quem nouerit diuidendi peritum, atque id non iniuria. Nam diuidendi Methodus, cum ad rei quæ diuiditur naturam demonstrandam, tum ad definiendum & argumentandum plurimum vtilis est, sed præconiis omissis, rē ipsam aggrediamur.

Definitio.

Est itaque DIVIDENDI METHODVS, quæ & *particularis Diæresis* quædam existit & appellatur, certa via, res singulas diuisione, quasi anatomia quadam in partes seu membra retexendi. Sub hac diuisione complector enumerationem, partitionem, & eam quam Cicero contracto vocabulo diuisionem appellauit. Nam vis nominis & amplitudo hoc non recusat, quemadmodum Boëtius & post hunc Philippus testantur, nihil Pseudociceronianos morantes, qui nullum verbum ferre possunt, quod ipsi apud Ciceronem non legerunt. Vt autem Methodus hæc eò facilius percipiatur, Primum diuisionum formas recitabo, Deinde, regulas quasdam huic rei deseruientes adiiciam, Tertio loco rationem et viam in singulis differētiis & speciebus inquirendis subiiciam, Quarto loco ordinem tractandi diuisionum membra inuenta docebo.

Diuisio.

Diuidendi genera duo.

Diuidendi itaque genera duo sunt, prius ac nobilius *naturale*, ac per se dicitur, Posterius *fortuitum* seu per accidens nominatur.

Per se.

Naturale diuidendi genus est, cum diuisio per ea fit, quæ naturam rei attingunt, id est per differentias & species. Atque in tres formas diuiditur, quarum prima est generis in species siue in differentias distributio. Hæc aliis dignior est. Alia quam Cicero quidem partitionem, Themistius vero ἀνατομὴν vocat. Tertia est non quidem prioribus dignitate par, sed tamen in seriarum rerum tractatione haud raro adhibenda. Hæc enumeratio appellatur, & fit quoties vocis alicuius multa amplitudine significationis suæ complectentis significata enumerantur.

Per accidens.

Posterius diuidendi genus ideo vocatur per accidens, quia fit per ea quæ naturam rei non attingunt, sed vt fortuita quædam incumbunt. Estque huius generis triplex forma: Prima est subiecti in accidentia diuisio. vt cum dicimus: omnium hominum alij sunt nigri, alij candidi, alij medij coloris. Secunda est accidentis in subiecta sectio, qualis hæc est: Omnia quæ expetuntur alia in anima, alia in corporibus sita sunt. Postrema est accidentis in accidentia diuisio. vt omnium candidorum alia sunt dura, vt Margarita, alia sunt liquentia, vt Lac. Atque hæc sunt genera ac formæ diuisionum: nunc regulas subiiciam.

Regulæ.

Prima.

Oportet omnem diuisionem in duas ad minimum, vel in plures, si necesse fuerit, partes fieri.

Secunda.

Omnis legitima generis diuisio fieri debet duobus terminis, nisi inopia vocabulorum hoc prohibeat.

Tertia.

Differentiæ, quæ aliqua oppositionis specie differunt, solæ generibus accommodari possunt in legitima diuisione.

Quarta.

Differentia semper subiecto inesse debebit, in veris diuisionibus.

Quinta.

Quemadmodum genera in species, ita differentiæ genericæ in alias sub se constitutas differentias, non secus atque genera diuidi debent.

Ratio inquirendarum differentiarum, in singulis diuidendi generibus.

His regulis traditis ad id quod tertio loco proposui, accedendum est, nimirum vt rationem & certam quandam Methodum inquirendarum differentiarū in singulis diuidendi generibus teneamus: quod vt facilius fiat, singula genera proponenda sunt. Non est enim eadem ratio inquirendarum differentiarū in omnibus generibus. In prima ergo forma prioris generis ac Methodo species & differentiæ inquirendæ sunt. Primum omnium generis (nam sola genera hac forma diuiduntur) prædicamentum quærendū est. Statim in proximas species subiectas generi diuidendum, mox in alias, donec ad infimas species deuentum fuerit, vbi consistendum est: sed non promiscue & fortuito species diuidendo generi subiicies, sed eas tantum, quas constituunt opposite differentiæ, sub eodem genere collocatæ. Vt animalium aliud est brutum, aliud est homo. Hic in proximas species, quas constituunt oppositæ differentiæ, irrationale & rationale diductum est genus. Et ne erretur in assignandis speciebus, profuerit primum in differentias genera diuidere. Postea differentias adiuncto generis vocabulo species statuere, atque hoc necessario faciundum est, potissimum si species quibus oportet genus diuidi, nominibus carent.

Sed dicat aliquis in Animalis diuisione res plana est, sed quid faciendum vbi nec differentiarum, nec specierum sunt vocabula. Huic inopiæ hoc pacto succurrendum est: Vbi differentiæ non extant propriis vocabulis, periphrasi verborum vtendum erit. si specierum nomina desunt, accipe differentiam, eamque superiori generi copula. Omnis enim differentia in proprium genus veniens, speciem facit. Vnde est, vt genus materiæ, differentia vero formæ similitudinem quandam referat. Sed labor est, inquies, differentias illas inuenire. Labor quidē, sed non adeo difficilis, si Methodus accesserit, quā tertia regula supra tradita mōstrat. Ex ea enim regula constat, quod solæ illæ differentiæ, quæ à se inuicem aliquo oppositionis genere differunt sub genere positæ, genus ipsum possunt distinguere vera & legitima diuisione. Oppositionum autem genera esse quatuor, nēpe Contradictorium, Contrarium, Priuatiuū & Relatiuū, ex Dialectica notum relinquo. Hic tantūmodo secundum quas oppositiones diuisio generis rectissime fiat admonere oportet, ac primum quidem de contradictionis oppositione dicendum est, quæ affirmatione & negatione proponitur. Quod autem negatio per se nullam constituit speciem, ex eo manifestum, quod species omnis esse rem aliquam intendit, negatio vero quicquid proponit ab eo, quod est esse, disiungit, vt cum dico homo, aliquid esse innuo, Cū vero non homo, substantiam hominis negatione destruxi. Sic igitur diuisio generis in species per

Ordo tractandi diuisionum membra inuenta.

per se caret negatione, necesse est tamen sæpe speciem negatione componere cum ea, quam simplici nomine speciem volumus assignare, nullo vocabulo nuncupato, vt cum dico. Imparium numerorum alij primi vt tres, quinque, septem, alij non primi, vt nouem. Vt hoc pacto sæpe assignemus species, coget necessitas non natura. Verum cum ita fiet diuisio, affirmationem sequetur negatio non contra. Atque hæc dicta sint de differentiis oppositis, quas constituit contradictio. Nunc de contrariis dicendum, in quibus generum frequens est diuisio. fere enim cũctas differentias in contraria diducimus. Sed quoniã contrariorum alia sunt immediata, alia mediata, in vtrisque diuisio facienda est. vt colorum alij sunt nigri, alij albi, alij neutri. Hic quia indigentia nominũ prohibet fieri bimembrẽ diuisionem, iuxta primam & secundam regulam diuisio facta est. In immediate contrariis diuisio fiet bimembris. Vt figurarum aliæ æquales, aliæ inæquales sunt. Porro diuisio secundum oppositionem priuantium videtur similis contradictoriæ. Negat enim quodammodo priuatio habitum, sed differt quod semper quidem potest esse negatio, priuatio vero non semper, sed tunc solũmodo, quando habere habitum naturæ rei conuenit. Quare forma quædam intelligitur esse priuatio. Nõ enim tantum priuat, sed etiam disponit quodammodo eum qui priuatur habitu. Hic ergo vt in superioribus diuisio generis fieri potest, ita tamen vt habitus priori loco ponatur, priuatio posteriori. Quarta oppositio est relatiuorum, quæ nullam habẽt substantialem differentiam, quà à se discrepent, imo potius habet huiusmodi cognationem, qua ad se inuicẽ referantur, ac sine se esse non possint. Non est ergo generis in relatiuas partes facienda diuisio. Neque enim hominis species est seruus aut dominus: nec numeri, medium aut duplum: in subiecti tamen in accidentia diuisione nihil prohibet per relatiuas partes fieri diuisionem. Vt hominum alij serui sunt, alij domini. Ex his manifestum esse puto, quomodo & species & differentiæ in vera generis diuisione constituendæ sunt.

DE ANALYSI PARTICVLAri enumeratione & diuisione κατὰ συμβεβηκός.

NVNC de totius in partes sectione (nam ea est altera prioris generis diuidẽdi forma, & proprie Analysis particularis est) dicam breuissime, de qua in vniuersum hæc est obseruanda regula: Ex cõsideratione compositionis recte Totius diuisio ordinatur, ita vt semper à principalioribus partibus fiat diuisio in minores, donec res tota in minimas partes retexta fuerit. Vt quia homo componitur ex corpore, hoc est, materia, & anima, id est forma, tanquam principalibus partibus, recte fiet diuisio seu partitio hominis in corpus & animam. Deinde hæ partes vt tota accipiendæ sunt, & diuidendæ in partes. Anima itaque tametsi reuera non constat ex partibus, tamen quia in ea est vis viuificandi, mouendi & intelligendi, recte anima in has partes virtuales, vt vocant, diuidi potest, per se sane indiuisibilis. Et rursus hæ singulæ partes, vt tota constituendæ sunt & diuidendæ. Deinde, altera pars primæ diuisionis sumenda est, nempe corpus, & vt totum arripiendũ, huiusque consideranda est compositio. Vnde rursus ἀνατομὴ instituenda est, donec in minimas partes dissectum fuerit corpus. Hæc ratio totius diuidendi in partes, perutilis ad amplificandum & illustrandum est, quare & Rhetores de hac præceperunt.

Regula.

Tertia forma primi generis est *enumeratio* significationum diuersarum eiusdem vocis. Huius Methodus secundum has regulas instituenda est. Primum omnium videre oportet, quæ significatio naturalis sit (Est enim naturalis significatio, quam primum habuit vox cum inuenta est. Naturalia enim dicuntur, quæ cum vnoquoque nata sunt) quæ translatitia. Deinde, si sensus patitur & contextus, retinenda est naturalis significatio, Sin minus translatitiæ significationes sunt enumerandæ, quarum ea aptanda est propositio, quæ maxime quadrat, & firmis rationibus monstrandum est, quod aliæ vocis significationes non conueniant.

De enumeratione significationum diuersarũ eiusdem vocis.

Porro posterioris generis diuisio hoc pacto instituetur. Subiectum in accidentia commodissime hac Methodo distribuetur, si per singula prædicamenta accidentium eatur. Vel vt Rodolpho placet, per locos Dialecticos ordinetur propositæ rei descriptio, & instituatur veluti quædam particularis Synthesis, vt si officium aliquod fuerit diuidendum, recte in partes eas quæ ad officium faciunt, fiet descriptio, id quod videmus Paulum fecisse in descriptione Episcopi, ad Titum & Timotheum: de quo genere vide plura in Dialectica Philippi, & in posterioribus commentariis Erasmi de copia.

CAETERVM Methodus tractandæ inuentæ diuisionis, hæc est vulgarissima: vt primum nostram diuisionem ponamus. Deinde, eandem confirmemus, mox subiiciamus aduersariorum, eamque rationibus destruamus.

Methodus tractandæ inuentæ diuisionis.

DE METHODO COPVlata Didascalica.

PORRO ex his superioribus Methodis alia quædam Methodus, quam Didascalicam à suo proprio fine vocant, emergit. Et tametsi ex pluribus Methodis est conflata, tamen recte eam & simplicem vocaueris, eo quod simplicium rerum tractandarum instrumentum sit, & copulatam, quia conflatur ex pluribus particularibus Methodis. Huius Methodi partes quatuor constituantur, definitio, diuisio, analysis, catagrapha. Definitio quærit an sit res, quæ nominis ratio, quid res. Diuisio species recitat, probat, declarat, comprobat. Analysis partes, causas & effecta rimatur. Catagrapha adiuncta rei, cognata, adiacentia & contingentia cumulat. Singulis harum partium exornandi & amplificandi gratia adhiberi possunt contraria, similia, pronunciata exempla, χρείαι.

Didascalica methodus copulata, quatenus sit simplex.

Eius partes.

Vtile valde fuerit exerceri discentes in hac Methodo variis materiis propositis. Nam vt nihil dici potest de vlla re, quin his partibus subiiciatur commode: ita formatur hac ratione iudicium de rebus, vt sciant adolescentes dextre quicquid legunt ad suam classem reuocare, & recte locos communes instruere, quæ sane res permultum facit ad solidam rerum singularum cognitionem comparandam. Conspicitur & in hac Methodo maximus vsus locorum inuentionis, qui non solum propositionibus confirmandis & infirmandis seruiunt: verumetiam huius Methodi elementa continent.

Vtilitas.

DE COMPOSITA Methodo.

DIXIMVS de Methodo particulari simplici, nunc ordo postulat, vt de composita dicamus. Huius in tota vita vtilitas est maior, quam vt nostra

Methodi compositæ vtilitas.

oratio eius laudibus respondere possit: quare præconiis omissis rem quam possum planissime explicabo.

Definitio. Est itaque *Composita methodus particularis* certa via ac ratio, propositam quæstionem coniunctam in disputando, collocando, & examinando tractandi. Vt enim simplex Methodus quæstionem simplicem ita hæc coniunctam, quæ constat subiecto & prædicato, respicit. Varietas autem huius Methodi à varia quæstionis propositæ natura, & propositionum, quæ illi explicandæ adhibentur, varietate, petenda est.

Diuisio. Quocirca cum omnis quæstio Composita aut probabilibus, aut fallacibus, aut necessariis & perpetuis confirmari soleat, Triplicem hanc Methodum constituamus: Probabilem nimirum, Sophisticam & Apodicticam, de quibus primum particulatim quædam. Deinde de disputatione, collatione & examine singularum quantum pro tenuitate ingenij licebit, dicam. Nam hæc pars potissimum iuuat studia Iuuentutis, memoriam confirmat, in lectione optimorum autorum iter ostendit.

DE COMPOSITA *probabili.*

1. Methodi compositæ probabilis definitio. METHODVS *Composita probabilis*, est via ac ratio probabilem quæstionem tractandi probabilibus argumentis, seu propositionibus, cum secundum Dialectices præcepta recte instituuntur argumenta: quod vbi fit concessis propositionibus probabilibus, sequitur conclusio necessario, vnde Aristoteles præscribit non petendam, hoc est, non quærendam esse conclusionem, sed ex præmissis datis inferendam. Nam qui admittit præmissas in bona consequentia, necessario conclusionem velit nolit admittet.

Obiectio. An non quæstio, dubia est, de qua in vtramque partem differere licet? quomodo ergo dicis nunc necessariam, quæ est dubia, quam etiam paulò antea probabilem appellasti?

Responsio. Datis propositionibus hoc est præmissis, qualescunque fuerint, si modo seruatur norma syllogismi, conclusio sequitur, idque necessario, etiamsi materia non sit necessaria. Sic enim definit Aristoteles syllogismum, orationem esse dicens, in qua quibusdam positis propositionibus per ipsas sequitur conclusio, idque necessitate consequentiæ non naturæ. Duplex enim necessarium Dialecticus considerat, aliud per naturam, aliud per consequentiam. Necessarium per consequentiam omnem syllogismum legitime factum sequitur. Necessarium vero per naturam & per cõsequentiam & per subiectam materiam, in solis demonstrationibus existit.

Vnde petenda est hæc methodus. Porro Methodus hæc in genere petenda est primum ex natura quæstionis propositæ. Secundo ex inuentione argumentorum. Tertio ex doctrina de syllogismis. Verum hic arte opus est, quæ iudicium regat. Nam proposita quæstione triplex cura animum occupabit, prima quæstionis, media argumenti, vltima formæ: ad quam potissimum alligandum est argumentum. Sed hæc postrema ex genere quæstionis pendet. Nam aliud quæstionis genus aliud argumentum aliamque formam exigit. Dicendum est ergo necessario hoc loco primum de generibus quæstionum Dialecticarum: Deinde de argumentis, quæ singulis quæstionum generibus conueniunt: Postremum de formis, quæ argumentis inuentis & quæstioni propositæ accommodatæ sunt.

De quæstionum Dialecticarum 4. generib. Quæstionum itaque Dialecticarum genera quatuor fecit Aristoteles: Definitionis, Generis, Proprij & Accidentis.

1. Definitionis quæstio, quid. 2. Generis. 3. Proprij. 4. Accidentis. Definitionis quæstio est, quando definitio de definito prædicatur & contra. Generis, quando proprium genus, vel differentia de specie affertur. Proprij, quando proprium prædicatur de subiecto. Accidentis, cum accidens affertur, vel quæritur de subiecto. In quibus generibus ne erretur, hæc obseruatio est necessaria quod quæstio non sortiatur nomen à subiecto, sed tantum à prædicato, hoc est ab habitudine prædicati ad subiectũ. Vt si quæratur sit ne homo animal? generis est quæstio, Genus enim in hac quæstione prædicatur.

Exempla. Sit ne anima harmonia? est quidem & hæc generis quæstio, sed non naturalis. Eodem modo de aliis iudicandum est. Oblata ergo quæstione de qua controuersia est, primum omniũ, cuius generis sit, quæratur. Deinde cognito genere quæstionis, loci prudenter consulendi sunt à quibus ducantur argumenta: per quæ vel confirmari vel cõfutari quæstionis alterutra pars poterit. Id autem aptissime videtur fieri hoc modo: si diligenter perspexeris, in quibus prædicamentis fuerint partes quæstionis. Nam ipsa prædicamenta præcipuos locos monstrant. Deinde, si quæstio fuerit definitionis, genus & differentia propria debent esse eiusdem prædicamẽti: quæ si fuerint idque secundum regulas in definitiua Methodo præscriptas, confirmanda est quęstio: sin minus, refutanda & monstrandum vitiũ. Et quia differentiæ non subiiciuntur oculis, plurimum facit ad inueniendam differentiam confirmandam & confutandam, consulere locos effectuum, actuum, adiacentium & cognatorum. Simile iudicium est de generis quæstione, sed ad hanc quoque adhiberi solent loci Speciei, Proprij, Adiacentium, Actuum, Causarum &c. In proprij quoque quæstione loci interni valent præcipue. Item actus & adiacentia & contraria. In accidentis autem quæstione, loci externi Adiacentia, signa, communiter accidentia. Breuiter omnes loci possunt singulis generibus quæstionum adhiberi, sed alij aliis quæstionibus magis accõmodati sunt, quẽadmodũ dictũ est.

Porro Aristoteles & Cicero operæpretium putauerunt esse, in inquisitione argumentorum, considerare, quænam quæstio sit cognitionis & quæ actionis. Quæ sane consideratio vtilissima est.

De argumentis quæ singulis quęstionum generibus conueniunt. Nam si cognitionis est quæstio, loci interni & medij sunt accommodatiores. Si actionis, medij & externi: Verum quia hæc in Topicis traduntur, inde petenda sunt. Nam Topica nihil aliud est, quam Methodus inueniendi argumenta consentanea quæstioni propositæ. Porro quantum ad argumẽtorum formas attinet quibus alligari debet argumenta, hoc tenendum est. Alia aliis figuris sunt magis accommodata, quare de hac re vtilissima quædam præcepta subiiciemus.

De argumentis præcepta. ***Primum***, Si medium inuentum prædicari potest de subiecto quæstionis, aptissima erit prima figura.

Secundum, Si de inuento medio prędicari potest subiectum quęstionis, aptissima erit tertia figura.

Tertium. Si medium & subiectum quęstionis sunt paria, in prima & tertia figura concludere licet.

Quartum, si medium neque antecedens, neque consequens est extremorum quęstionis, vel duplex adhibenda est argumentatio, vel Enthymema aptius erit Syllogismo. Vt si queratur, sit ne voluptas expetenda? Inuenio medium quod est dolor, prorsus ab vtroque extremorum quęstionis dissentaneum. Nam nec voluptas est dolor, nec expetendum est dolor, nec contra. Hic ergo opus erit duplici argumentatione, & nouum medium quęrendum, quod latet in priori medio hoc pacto: Quod naturam offendit, est fugiendum, Dolor naturam offendit, Ergo dolor est fugiendus.

Si fu-

Si fugiendus est dolor, voluptas expetẽda est. Atqui dolor fugiendus est. Ergo voluptas est expetenda.

Hoc solet plerunque fieri in locis contrariorum, Similitudinis, dissimilitudinis, maioris, minoris & paris, Item, causarum & effectuum, quod qui non animaduertunt, in accommodandis locis sæpe laborant. Verum hæc in Dialecticis fusius tractãda sunt.

Quintum, In destructione quæstionis affirmatæ dominatur secunda figura.

Sextum, in confirmanda Vniuersali propositione dominatur Barbara, primæ figuræ primus modus, & inductio ex quibuscunque locis promãtur argumenta. Tametsi hæc plana sunt, tamen quædam præcepta de affectione medij ad propositæ quæstionis partes asscribam, vt inquirentis & iudicantis labor hac ratione leuetur. In prima itaque figura hæc debet esse medij ex locis inuenti affectio ad extrema quæstionis propositæ, vt in omnibus modis medium afferatur de subiecto conclusionis. Deinde, in affirmatiuis modis sit antecedens prædicati, in negatiuis vero repugnans. In secunda hæc debet esse medij dispositio, vt semper alterius extremorum quæstionis sit repugnans. At in Cæsare & Festino repugnans sit prædicati, & consequens subiecti quæstionis. In Camestres vero & Baroco, sit consequens prædicati, & repugnans subiecti.

De formis quæ argumentis inuentis & quæstioni propositæ accommodatæ sunt.

Porro, in tertia figura semper medium antecedens sit subiecti, in affirmatis quoque antecedens sit prædicati, sed in negatis repugnans prædicati. Hæc consideratio habitudinis medij multum iuuat & ad inueniendum medium, & ad formas inuentis apte accommodãdas. Vt autem res vniuersa fiat illustrior ea quæ hactenus dicta sunt exemplo declarabo. Proponatur hæc quæstio in medium. Ecquid anima sit harmonia, vt voluerunt Platonici. Primum hic aduertendum est, quod sit generis quæstio, Cum enim quæritur, An anima sit harmonia, quęritur an harmonia sit genus in hac quęstione. Deinde facile est videre cognitionis non actionis quæstionem esse. Vnde & hoc ex superioribus notum relinquetur, qui loci potissimum consulendi sunt, sed prius videndum, in quibus prædicamẽtis sint partes quæstionis, id quod ex partium natura facile est intelligere. Anima siquidem cum sit forma hominis substantialis, & altera pars substantiæ hominis, & per se subsistat separata à corpore, in prędicamento erit substantię. Harmonia vero cum sit nihil aliud, quam partium, aut numerorum, aut figurarum quædam dispositio, Vel vt Augustinus definit, concentus quidam ex dissimilium vocum moderatione factus, in quantitatis prædicamento erit. Hac tanquam κατασκευῇ adhibita, cõsulendi sunt loci ac primum definitionis, deinde reliqui vt generis, proprij, differentiæ. Iam inuenta ex locis conferenda sunt cum partibus quæstionis, & pro diuersa habitudine inuentorum ad quæstionem vt supra dictum est, instituenda est argumentatio.

Exẽplũ.

Definitio animæ est forma substãtialis hominis. hęc quia consequens est ad subiectum quęstionis, aptissima erit prima figura. Et quia repugnat prędicato quæstionis, quæ est indefinita, erit modus Ferio hoc pacto. Nulla forma substantialis hominis est harmonia, Anima est substantialis forma hominis, Ergo anima non est harmonia. Deinde quia medium repugnat prædicato, & affertur de subiecto, poterit etiã accommodari tertio modo secundæ figuræ hoc pacto. Nulla harmonia est forma substantialis hominis, Anima est forma substantialis hominis, Ergo anima non est harmonia. Ad eundem modum reliqui loci, qui attingunt partium quæstionis substantiam, consulendi sunt. Loci generis, Animæ, sunt forma, spiritus, substantia, loci generis, Harmoniæ, sunt concentus, dispositio, quantitas. Loci generis animæ applicati concludunt, quemadmodum in definitione dictum est, hoc est, in Ferio & in Festino. At si ex generibus harmonię petis media, solus modus Baroco erit accommodatus, & tot erunt syllogismi, quot vtriusque genera erant assignata. In qua re facile videre est quantum momenti huc afferant prædicamentorum ordines. Atque hæc sint breuiter dicta de Methodo probabili, quæ diligentius & fusius in Topicis explicanda est. Prima enim elementa hic attigisse satis est, vt Methodus aliquo modo conspiciatur.

DE METHODO Sophistica.

Methodi Sophisticæ definitio.

METHODVS Sophistica est via ac ratio, per argumenta φαινόμενα veritati tenebras offundendi, & homines incautos decipiẽdi: quæ quia indigna est homine nato ad veritatem amplectendã, & vehementer nocet moribus ac communi societati, omnino studiosis tota hæc cauillandi ratio detestanda est. Adolescentes enim Sophistarum paralogismis assuefacti, nunquam veram Dialecticam discũt, neque vnquam res bonas afferunt, sed tandem sua ipsorum fallacia misere decipiuntur, nunquam veritati ab aliis traditæ acquiescentes intrepide. Quod autem Aristoteles multa de fallaciis Sophisticis pręcepta, in duobus illis de Sophisticis Elenchis, congessit, hoc non fecit vt Sophistas faceret, aut Sophisticen traderet, Verum vt auxiliare pharmacum nobis exhiberet ad euitandas, vt ipse vocat Sophisticas ἐνοχλήσεις. Non secus atque Nicander, qui de venenis tractauit, non vt iis vtamur aliis in perniciem, sed vt ea potius cauere possimus ne nobis noceant. Cæterum si Methodum aliquam quæras diluendi Sophistica argumẽta, nulla melior præscribi potest, quam ea, quæ ab Aristotele, à Philippo & à Villichio tradita est. quare de ea hic peculiaria præcepta non præscribam, sed tantum monere volo adolescentes, vt proposito argumento falso, seu Sophistico, primum omnium perlustrent animo regulas consequentiarum, & videant, num quid peccetur contra aliquam regulam consequentiarum, quod si fit, reiicienda est consequẽtia. At si nullũ ibi peccatũ apparet, rerum sequatur examen, locis in consilium, ex quibus falsum illud argumentum ductum est, adhibitis. Tertio videndum, vtrum ex locis Sophisticis aliqua fallacia commissa sit. Hæc triplex cura sit respondentis ad Sophistica argumenta, qualia omnia sunt, quæ falsum aliquid sub veritatis titulo concludunt. sed de his plura in Dialectica.

Aristotelis scopus in Sophisticis Elenchis tradendis.

Pręcepta adu. methodum Sophisticam à quibus tradita.

DE METHODO DEmonstratiua.

Methodus demõstratiua Philosophis propria.

TAMETSI Methodus Demonstratiua non potest exacte tradi breui aliquo compendio: tamen breuiter conabor delineamenta saltem huius Methodi attingere. Est autem hæc Methodus Philosophorum fere propria. Nam demõstratione Philosophis est opus veluti instrumẽto, ad Philosophiæ partium Theoreticæ & practicæ, hoc est cognitionis & actionis rectam explicationem: Sicut enim faber amussis beneficio lignum rectum à curuo, & ædificator perpendiculo parietem ęqualem ab inclinato discernit: sic Philosophus in speculatione quidem verum à falso, in actione vero bonum à malo demonstrandi regula separat.

Eiusdem definitio.

Est itaque *Demonstrandi Methodus* recta via ac

ratio, ex necessariis notisq; propositionibus immotam conclusionem inferendi. Vt autem hæc Methodus vtcunque intelligatur, primum oportet scire in omni demonstratione duo spectanda esse, tanquam principalia capita: quorum vnum est problema ipsum (sic enim Aristoteles vocat quæstionem in disputationem adductam) quod demonstrãdum proponitur. Alterum propositiones, quibus τὸ πρόβλημα probatur. Deinde in omni problemate duo sunt. prius datum, Alterum quæsitum, more Geometrarum vocant. Vt in hoc problemate: sit anima immortalis, nec ne. Anima datum, immortalis vero quæsitum est. Porrò propositiones, per quas probatur problema, ad minimum duæ sunt, quas ante vnamquamque particularium demõstrationum præcognosci necesse est. Non enim possibile est quicquam non omnibus propositionibus cognitis concludere ἀποδεικτικῶς. Sed inter illas duas propositiones, quas in demõstratione adhiberi necesse est, hoc est discriminis: quod maior sit omnino commune quoddam axioma, cui vt fides adhibeatur propter euidẽtiam dignum est, vnde & axioma, id est dignitas dicta est. Minores vero propositiones, quoniam sunt infinitæ, non sunt tam obuiæ aut notæ; attamen in maioribus propositionibus virtute cõprehenduntur, vt in syllogismo hoc: Omne animal est substantia. Homo est animal, Ergo homo est substantia. Minor propositio, homo est animal, cõprehensa est virtute in maiori, animal est substantia. Vnde hæc tria necessarium est cognoscere ante omnẽ demonstrationem, datũ & quæsitum in problemate, & dignitatem, hoc est propositionẽ illam notam & dignam fide sua euidentia. Sit problema. Estne iusticia laudanda, nec ne? Datũ est iusticia, quæsitũ laudanda. præter hæc oportet me dignitatẽ (Sic enim interpretantur axioma) habere, quæ est: Honesta sunt laudanda. hæc adeo euidens est, vt qui contradicat, prorsus insanus existimetur. Hæc tria cum adsunt materiam demonstrationis habes: quam sic formare debes. Omnia honesta sunt laudanda, Iusticia est honesta. Ergo iusticia est laudanda. Et tot possunt fieri ex hac vna dignitate demonstrationes, quot sunt partes subiectiuæ, vt vocãt, subiecti axiomatis. Deinde cum scitur, quæ nã oporteat pręcognoscere ante demonstrationẽ, sciendũ & hoc est, quibus modis oporteat ea pręcognoscere, cũ sint ἐπιστημονικαὶ quæstiones quatuor, quod sit, quid sit, quale sit, & propter quid sit. In dato ergo, id est subiecto problematis, oportet præcognoscere & quod sit, & quid sit. in quæsito quid sit solũ. in dignitatibus an sint, seu quod sint, idq; quia sunt propositiones.

Principalia capita duo. 1. 2.

Prioris capitis propositiones duę.

De Axiomate.

His cognitis discrimina dignitatũ tenenda sunt, nimirum quod aliæ omnibus scientiis, aliæ quibusdã: aliæ vni tantum scientiæ subiiciantur. In omni scientia locũ habet hæc dignitas: In singulis affirmatio aut negatio est vera: Hæc vero: Eidẽ æqualia inuicẽ sunt æqualia, pluribus famulatur scientiis, nimirum Musicæ, Geometriæ & Arithmeticę. Porro hęc: Honesta sunt facienda, in sola morali Philosophia locum habet.

Discrimina axiomatum.

Præterea genera Demonstrationũ cognoscenda sunt, & Methodus singulorũ. Genera autem sunt varia, sed nos cũ Philopono in hunc modũ diuidamus: Alia Demonstratio est directa, Alia ducens ad impossibile. Directa alia κατὰ σύνθεσιν, alia κατὰ ἀνάλυσιν instituitur. Illa sola quæ instituitur κατὰ σύνθεσιν, διότι, id est propter quid, reliquæ omnes cuiuscunque fuerint generis demonstrationis ὅτι, id est quod est, vel quia est, appellantur. Præter has formas est quædam demonstratio, quę σημειώδης dicitur, videlicet cum à necessariis signis aliquid concluditur. Nunc de his omnibus, eo quem proposui ordine, dicamus. Directa itaque demõstratio κατὰ σύνθεσιν est, quæ à quibusdam confessis principiis paulatim alias atque alias conclusiones extruit, quod subiectis exemplis ostendere conabor.

Genera & methodus demõstrationũ.

PHYSICVM
Exemplum.

Quicquid habet vim species rerum sensibilium apprehendentẽ, sentit. Omne animal habet vim species rerum sensibilium apprehendendi. Ergo omne animal sentit. Hæc demonstratio in Synthesi huius generis potissima est. Mediũ enim definitio est subiecti, simul sumta cum definitione passionis. Nam ita τὸ ζητούμενον appellatur. Vnde in maiori propositione passio prædicatur de definitione subiecti. in qua definitione exprimuntur principia ipsius passionis. Subiectum enim non solum comparatur ad propriam passionem ratione causæ materialis (id est ratione materiæ in qua hæret passio) verumetiam ratione causæ efficiẽtis. Definitio ergo subiecti simul sumta cum definitione passionis, exprimit causam efficientem ipsius passionis immediatam & necessariam. Si enim quæris Quid sit animal, recte respondetur, quod habet vim species rerum sensibilium apprehendẽdi. Si rursus sentire quid sit interroges, recte respondetur habere vim species rerum sensibilium apprehendendi. Hæc ergo definitio & propria passio subiecti constituũt maiorẽ, hoc pacto: Quicquid habet vim species rerum sensibilium apprehendendi sentit. Hic est secundus modus dicendi per se. Deinde primo prædicatur, seu dicitur, hoc est subiectum & prædicatum sunt ita adæquata, vt prædicatum non possit inueniri extra subiectum, nec è conuerso. Deinde Vniuersaliter dicitur, quia prædicatum de subiecto, & econtra potest vniuersaliter prędicari. Minor est: Omne animal habet vim apprehendendi species rerum sensibilium. Primus est modus dicendi per se, dicitur etiam primo & vniuersaliter. Conclusio: Ergo omne animal sentit. Estque secundus modus dicendi per se. Dicitur quoque primo & vniuersaliter. Hæc demonstratio prædicatum inesse subiecto generi monstrat. Tales debent esse omnes potissimæ demõstrationes seu primæ in Synthesi, vbi vides medium terminum continere duo, nempe definitionem subiecti conclusionis, & definitionem passionis, hoc est prædicati. Porrò Syllogismi qui extruuntur κατὰ σύνθεσιν à potissima, omnes quidem constabunt propositionibus de modo primo & secundo dicendi per se, sed primo & vniuersaliter non dicuntur, nisi sola maior proximi syllogismi post potissimam. Cæterũ conclusio potissimæ demonstrationis approbata & demonstrata fit ἀξίωμα sequentis syllogismi, atque ita de reliquis sequentibus ordine iudicandum est. Extruamus itaque ex conclusione proximi syllogismi hoc pacto. Omne animal sentit. Secundus modus dicẽdi per se, & dicitur primo & vniuersaliter. Dicitur primo, quia non est alia causa vt prædicatum insit subiecto. Vniuersaliter, quia prædicatũ & subiectum cõmeant. vt omne animal sentit, & omne quod sentit est animal. Secundus modus dicendi per se, dicitur primo & vniuersaliter. Quicquid ratiocinatur est animal. Hic minor virtute est in maiore, vnde sequitur conclusio, Quicquid ratiocinatur sentit. Hæc conclusio sumatur rursus vt axioma, & extruatur hæc demõstratio, Quicquid rationale est sentit (est secundus modus dicendi per se, & est proprium secundo modo) Omnis homo rationalis est. Ergo omnis homo sentit. Si omnis homo. Ergo vir & mulier, adeoque omnia indiui

indiuidua ſpeciei, de qua prædicatum monſtratum eſt in proximo ſyllogiſmo. Deinde rurſus ab altero genere Animal extrue hoc pacto. Omne animal ſentit. Omne brutū eſt animal. Ergo omne brutum ſentit. Hic etiam omnia quæ ſub bruto continentur genera (id eſt ſpecies) eorumque indiuidua concluduntur ac demonſtrantur, Atq; tot poſſunt fieri extructiones, quot ſunt genera, ſpecies & indiuidua eorū quæ vim ſentiendi habent. Hæ omnes demonſtrationes ſunt ſecundariæ, & omnes concluduntur vi & efficacia dignitatis, ſeu axiomatis primi ſyllogiſmi: cuius pręmiſſæ fuerunt immediatæ cauſæ concluſionis. ſed in reliquis inde extructis præmiſſæ fuerunt mediatæ cauſæ concluſionis, vnde primus ſyllogiſmus tantum διότι δεῖ, id eſt cur ſit, reliqui omnes ὅτι δεῖ, id quod ſit, concludunt. Hic obiter interſeramus, quæ ſit mediata, quæq; immediata propoſitio. *Mediata* quidem propoſitio eſt illa, in qua prædicatum ineſt ſubiecto propter aliquid, cui tale prædicatum per eius genus conuenit. Sicut riſibile Socrati, quod prius cōuenit homini. *Immediata* vero propoſitio eſt illa, in qua prædicatum non propter aliud ineſt ſubiecto. Sicut riſibile conuenit definitioni hominis, vt omne animal mortale, rationale, eſt riſibile. Homo eſt animal mortale, rationale, Eſt ergo riſibilis. Deinde demonſtrationes potiſſimę etiam formātur à ſingulis generibus, in quibus proprię paſſiones afferuntur, ſeu prædicantur, vt omne animal rationale eſt riſibile (hic propria paſſio prædicatur de definitione hominis) omnis homo eſt animal rationale. Ergo omnis homo eſt riſibilis. Hæc eſt διότι demonſtratio, ex cuius concluſione extrue κατὰ σύνθεσιν, per mediatas cauſas alios ſyllogiſmos, & conclude propriam paſſionem ſpeciei, de ſingulis indiuiduis præpoſitæ ſpeciei. Socrates eſt homo, ergo Socrates eſt riſibilis, &c.

De propoſitione mediata & immediata.

Ethicum exemplum.

Axiomata Ethica primaria ſunt hæc. Quicquid conuenit naturæ expetendum eſt. Bonum expetendum eſt. Per ſe bonum magis expetendum eſt. Summum per ſe bonum ſummopere expetendum eſt. His quatuor axiomatis alia quatuor ex aduerſo reſpondent. Quicquid nocet naturæ, fugiendum eſt Malum fugiendum eſt. Per ſe malum magis fugiendum eſt. Maximum per ſe malum ſummopere fugiendum eſt. Hæc ſunt axiomata in doctrina de moribus, ex quibus omnia ſua præcepta in Ethicis extruxit Ariſtoteles, Nos breuiter, vt oſtendatur vſus huius demonſtrationis, pauca extruamus.

Quicquid conuenit naturæ expetendum eſt. omnia honeſta, vtilia & ſuauia non pugnantia cum honeſtate, conueniunt naturæ. Ergo hæc omnia expetēda ſunt. Nunc vero quia propoſitiones concluſionū approbatæ & demonſtratæ, fiunt axiomata in progreſſione Synthetica, ex prima cōcluſione faciamus tria axiomata. Honeſta expetenda ſunt. Vtilia expetenda ſunt. Suauia non pugnantia cum honeſtate expetenda ſunt. Ex primo axiomate ſic extrue. Honeſta omnia expetēda ſunt. Virtus omnis eſt honeſta. Ergo omnis virtus expetenda eſt. Hæc concluſio fit rurſus axioma hoc modo: Omnis virtus eſt expetenda: Iuſticia, temperantia, fortitudo, prudentia, ſunt virtutes. Ergo Iuſticia, temperantia, fortitudo, prudentia ſunt expetendæ. Ex hac concluſione quatuor axiomata licet facere, ex quibus rurſus omnia, quæ in iis virtute includuntur, demonſtrari poſſunt. Eodem modo ex ſecundo & tertio axiomate (de vtilibus & ſuauibus) demonſtrādæ ſunt omnes partes vtilis & ſuauis. Sed quia res ex iis quæ dicta ſunt intelligi poteſt, ad Geometrica exempla properemus.

GEOMETRICVM EX-
emplum.

Omnis triangulus habet tres angulos, duobus rectis pares. Omnis Iſopleuros, Iſoſceles, Scalenos, Orthogonios, Amphligonios, Oxygonios eſt triangulus, Ergo omnis Iſopleuros & cæteri, habent tres angulos duobus rectis pares. Hinc tot licet axiomata conſtituere, quot ſunt ſpecies triāguli ſubſumtæ; Sed ſatis eſt breuiter viam monſtraſſe. Ex his Ethicis, Phyſicis & Geometricis exemplis puto ſatis intelligi, quomodo demonſtratio fiat in progreſſione Syntheſeos. Quare nunc accedamus ad alterā ſpeciē directæ demōſtrationis, quā dixi vocari κατὰ ἀνάλυσιν.

DE DEMONSTRATIONE
Directa κατὰ ἀνάλυσιν.

Directa demonſtratio κατὰ ἀνάλυσιν eſt, quemadmodum ſupra definiuimus, aſcenſus à fine ad principium. Concluſio enim eſt quæ fuerat finis in Syntheſi. Hanc demonſtrationem vnico exemplo declarabo. In Ethicis exemplis quæ propoſuimus, hæc fuit vltima concluſio. Omnis iuſticia, temperantia, fortitudo, prudentia, eſt expetenda. Hæc concluſio maior erit prima in Analyſi, & in tertia figura procedendum eſt hoc pacto. Omnis iuſticia eſt expetenda. omnis iuſticia eſt virtus. Ergo virtus eſt expetenda. Hæc concluſio rurſus retexenda eſt hoc pacto. Omnis virtus eſt expetenda. Omnis virtus eſt honeſta. Ergo honeſta ſunt expetenda. Eodem modo de aliis partibus in vltima concluſione Syntheſeos agendum eſt. Verū quod proponitur, quia in conceſſas & immotas propoſitiones, hoc eſt axiomata, reſoluitur, & monet Philoponus concluſionem in demōſtratiuo facilius ἀναλύεσθαι quam in Dialectico ſyllogiſmo, idq; propter certitudinem medij in demonſtratione. Deinde & concluſio particularis actu, virtute vniuerſalis eſt, quia materia eſt neceſſaria. Atq; ita Analyſis eſt ex poſterioribus recurſus ad principia & cauſas. quemadmodum ſupra in Analyſi vniuerſali admonui.

Definitio

Exemplū

DE DEMONSTRATIONE
ducente ad impoſſibile.

Hvius Demonſtrationis duplex eſt ratio quantum ad formam concludendi attinet. Nam alias ſyllogiſmo Categorico, alias hypothetico concludit. De vtroq; hæc regula, ſeu axioma omnibus ſcientiis accommodatum tenendum eſt. Si quid falſi, aut abſurdi, aut pugnantis cū principiis ſequitur ad aliud in bona conſequentia, illud quoq; ex quo ſequitur, abſurdum & falſum erit. vt ſi quis diceret, lineā eſſe corpus, hoc ita refutares, Si oſtēderes corpus habere aliquam proprietatem, vel differentiam, vel accidens inſeparabile, quod non habet linea. Cū impoſſibile ſit definitionē generis non prædicari de ſingulis generis ſpeciebus. Hoc ergo pacto deſtruenda propoſitio aduerſarij, per ſyllogiſmū in ſecunda figura: Omne corpus habet tres dimenſiones. Linea non habet tres dimēſiones: Ergo linea nō eſt corp⁹. Tametſi autē in prima figura poſſunt fieri cōcluſiones negatiuæ, tamē demōſtrationes negatiuæ nō fiunt niſi in ſecūda figura. Cuius hęc ratio eſt. In negatiuis oportet mediū eſſe cauſam cur prædicatū cōcluſionis nō inſit ſubiecto, de quo negabitur medius terminus. Quare fieri non poteſt vt minor propoſitio ſit affirmatiua, id quod fieri neceſſe eſt in prima figura. Relinquitur ergo negatiuas demōſtra

Duplex ratio in forma cō cludendi.
1

tiones in secunda figura ordinandas esse. Per hypotheticum syllogismum dupliciter instituitur, nimirum à destructo consequente, & à primo ad vltimum. A destructo consequente hoc pacto: Si linea est corpus, linea habet tres dimensiones. Sed linea non habet tres dimensiones. Ergo linea non est corpus. A primo ad vltimum hoc modo: Si honesta nō sunt expetenda, virtus non est expetenda. Si virtus non est expetenda, iustitia non est expetenda. Si iusticia non est expetenda, tueri natos, educare & colere societatem non sunt expetenda. Si hæc non sunt expetenda, horribilis confusio & totius naturæ fœda & immanis destructio est expetenda. Sed hoc est falsum, ergo illud etiā primum ex quo hoc sequitur falsum est, videlicet quod honesta non sunt expetēda. At si hoc falsum est, eius repugnans erit verum, nempe quod honesta sint expetenda. Atque hac via vtimur potissimum, quando aduersarij principia vocant in quæstionem.

DE DEMONSTRATIONE *conjecturali, Quam Græci σημειώδη appellant.*

Vsus huius methodi.

POtissima demonstratio & propria, reuera ex primis & immediatis & notioribus propositionibus probare debet posteriora & minus manifesta. Sed quoniam quod naturæ notum est, non semper nobis est notum, fit vt sæpius de prioribus per posteriora fidem faciamus, propterea quod posteriora interdum nobis sunt notiora. Cum itaque hoc fit, demonstratio dicitur τεκμηριώδης καὶ ἄλυτος, quæ quidem non est adeo demonstrationis titulo digna atque ea, quæ ex prioribus fidem facit posteriorum, nimirū cū illa priora naturæ sunt & nobis ęq. cognita.

Eorum quæ cognoscuntur triplex discrimen.

Hic tempestiue videtur adiiciendum discrimen eorum quæ coguoscuntur quæ sane in triplici sunt discrimine. Alia enim nobis notiora sunt, alia naturæ, alia nobis & naturæ ex æquo nota sunt. Eorum quæ nobis notiora sunt, duplex est discrimen. Nam quædam αἰσθητά, nimirum quę sensibus exterioribus idq; vel aliquibus, vel omnibus percipiuntur, vt hic color, hoc frigidum &c. Quædam συμπαρατηρήσει cognoscūtur, hoc est crebra obseruatione eorum, quæ sæpius sensibus offeruntur, quorum obseruatio diutina gignit vniuersalem propositionem collectam vniuersali experientia, mentisq; munere cōseruata, quæ postea, quia est ἀνένστατος, in scientiis fit axioma, vnde postea extruuntur innumeræ demonstrationes. Huius generis pleraque axiomata sunt in iis sciētiis, quæ circa sensus versantur. qualis est Astrologia, Geometria, Arithmetica &c. Hinc est quod Aristoteles, & post hunc Philoponus impossibile esse dicūt, vniuersalia speculari nisi per inductionē: quod sane de eo tantum genere intelligendum est, de quo nunc dixi. Ea autem quæ naturæ notiora sunt, vocantur vniuersalia. Sed triplex est consideratio vniuersalis iuxta triplicem naturæ ordinem. Aut enim spectatur ordo τῆς συνθέσεως, secundum quem res à suis principiis extruuntur. Quo sane ordine magis confusa & magis vniuersalia priora sunt & notiora naturæ, quàm quæ inde extruuntur. sic punctus in Geometria prior est linea: linea, figura. Aut spectatur ordo τῆς διαιρέσεως, videlicet cum rerū formæ à principiis ortæ discernuntur paulatim, donec ad formas fuerit deuentum. Aut spectatur ordo τῆς ἀναλύσεως, nimirum cum finis rei proponitur, & natura quasi deliberat & ordinat ea quæ ad finem spectant. Porrò quæ nobis & naturæ æque sunt nota, sunt ea vniuersalia existimanda, quæ nobis magis sunt nota, quam eorum particularia: Cuius generis sunt omnia, quæ vi mentis sine sensuum ministerio agnoscimus: quę quia sensus latent, Græcis κεκρυμμένα nominantur. quia sine inductione sciuntur, προλήψεις. quia in mente quasi innatæ, κοιναὶ ἔννοιαι vocātur: ex quibus demonstrationes extruuntur omnium firmissimæ & nobilissimæ. His ita explicatis reuertamur eò, vnde digressi sumus.

Demonstratio τεκμηριώδης. quomodo fit.

Demonstratio itaque τεκμηριώδης, quæ & ἄλυτος dicitur, fit per ea, quę συμπαρατηρήσει nobis sunt nota, naturæ resolutionis quidem ordine priora, compositionis vero posteriora. vt si quæratur: an Sphæricæ figuræ sit luna. Hic nihil ex prioribus demonstrare possumus, sed ex posterioribus omnino concludendum erit, nimirum ex illuminationibus lunæ, quæ insequuntur formam eius & dependent ab ipsa. Vnde probamus lunam esse sphæricam: quod est primū & causa illuminationum. Quoniam autem videmus ipsam bis singulis mensibus falcatam fieri, bis in duo sectam, bis vtrinque gibbosam, semel suum plenilunium habere, concludimus ex hoc sphæricam esse. Si enim esset discus, totus eius discus collectim aut illuminaretur, aut non, sole ipsi occurrēte. Quoniam autem sphærica est, solque ipsa est altior, accidit semper partem ipsius ad solem conuersam illuminari, & hoc paulatim fieri quousque ad diametrū ipsi oppositam, totum hemisphærium ipsum aspiciens illuminetur. Est igitur illuminatio indicium formæ ipsius. nec quia sic illuminetur sphærica est, sed quia sphærica, illuminationes ratiocinamur ex causa effectum. Verum quoniam natura primum, & causa, figura ipsa sphærica, est nobis incerta, manifestæ autem illuminationes, vtimur posteriore vt fidē faciamus de priore. Et quoniam insolubilia sunt talia signa, & coniecturæ, probationes ex ipsis factas demonstrationes vocamus, per secundam vt addit Philoponus, mēsuram demonstrationis. Atque hæc de demonstrandi Methodo dicta sufficiant.

DE DISPVTATIONE.

Disputationum finis & vsus

TAmetsi vera disputandi Methodus ex iis præceptis, quæ in Methodo probabili & demonstratiua præscripsimus, commode peti potest: tamen hoc loco quædam quasi concertātium stratagemata adiicere placet: quibus admoneantur adolescentes, quomodò cogitationes suas instituant, & intra quas metas cohibere eas debeant, ne vt rixosæ mulierculæ sine delectu & iudicio verbis contendant. quod cum fit, neque ipsi quicquam præter garrulitatem inanem reportant, neque de quæstionibus in certamen productis iudicium ferre possunt. quo fit vt sapere quidem sibi videantur, sed rerum dulcissima veritate amissa, errorum tenebris & ignorantia inuoluantur. Nec enim disputatio garrulitas muliebris esse debet, sed amica quædam & placida confabulatio, Nam Dialecticorum est, vt inquit Plato, πρᾳότερον διαλέγεσθαι. cuius finis vltimus esse debet veritatis inquisitio, cui inuētæ, & quasi è tenebris emersæ acquiescere debemus. Quod autem interdū disputatur de rebus, de quibus nulla est dissensio, hoc fit ideo, vt adolescentes assuefiant ad defendendam & non oppugnandam veritatem. Et vt tyrones militares in vmbra se primum præparant, vt postea cum res agenda est serio, sint instructiores & magis ad ictus tum inferendos, tum euitandos idonei: Ita studiosi in scholis disputationibus crebris se exercere debent, vt postea veritatis fortiores patroni esse possint. Sed omisso longiori exordio rem ipsam aggrediamur.

Duo in disputatione requiruntur.

In disputatione duo esse debent, apparatus & cōflictus

flictus seu cõcertatio. Apparatus consistit in noticia locorum, in habitudine eorundem ad se inuicem, & in accõmodatione ipsorum ad propositam quæstionem: quæ tria tametsi in Dialecticis traduntur, tamen de duobus postremis hic pauca dicam, ac primum de habitudine locorum ad se inuicem: quæ habitudo ex his regulis intelligi potest.

De habitudine locorum ad se inuicẽ.

PRIMA REGVLA.

Cuicunque definitio attribuitur, eidem omnia superiora directo ordine posita genera, eorumque differentiæ genericæ tribuuntur.

SECVNDA REGVLA.

Cuicunque genus attribuitur, eidem omnia superiora directo ordine posita genera eorumque differentiæ genericæ attribuuntur.

TERTIA REGVLA.

Cuicunque species attribuitur, eidem genus, differentia, definitio, proprium, inseparabile accidens attribui potest.

QVARTA REGVLA.

Cui proprium attribuitur, eidem species cum omnibus superioribus, differẽtia & definitio attribuitur.

QVINTA REGVLA.

Cuicunque differentia attribuitur, eidem genus & species attribui debent.

SEXTA REGVLA.

Causa effectum, & effectus causam sequitur.

SEPTIMA REGVLA.

Partes sequuntur totum, qui enim totum admittit, partes negare non potest.

OCTAVA REGVLA.

Modo posito, ponitur & nomẽ principale, & cõtra.

NONA REGVLA.

Cuicunque tribuuntur accidentia & actus, illud existere necesse est, vt subiectum.

DECIMA REGVLA.

Relatiuorum mutua est positio & illatio. Hæ decem regulæ continent apparatum, seu habitudinem locorum inter se, quatenus fere affirmandis quæstionibus adhiberi possunt.

Porro si quæstio neganda est, dispiciendum erit, quid aliquo affirmato vel negato negari poterit, qua de re sequentes regulæ obseruandæ sunt.

PRIMA.

Cui definitio adimitur, eidem species adimitur necessario.

SECVNDA.

Cui differentiæ & proprium adimuntur, de eodem & species denegabitur.

TERTIA.

Negatis genere, differentia, definitione, proprio & inseparabili accidente, negabitur & species.

QVARTA.

Negatis partibus, negabitur & totum.

QVINTA.

Negata causa, negantur effecta, & econtra.

SEXTA.

Negatis subiectis, denegabuntur adiacẽtia, actus, & accidentia omnia.

SEPTIMA.

Negato nomine principali, denegabitur & modus, & econtra.

OCTAVA.

Sublato relatiuo, negabitur correlatiuum.

NONA.

Cui attribuitur genus certum, de eodem diuersa genera omnia, eorumque differentiæ & species negabuntur.

DECIMA.

Cui species tribuitur certa, reliquæ negabuntur.

VNDECIMA.

Cui tribuitur vnum contrarium, ab eodem reliquum remouetur. Vbi hanc locorum inter se habitudinem, de qua plura in Dialecticis præcipiuntur, studiosus intellexerit, facilis erit postea accommodatio, quæ omnino instituenda est quemadmodum præscriptum est in probabili Methodo, & pro diuersa habitudine loci ad partes quæstionis propositæ, erunt aliæ atque aliæ formæ adhibendæ.

Argumenta quomodo in disputationẽ deducẽda.

In conflictu seu concertatione cauendum est ne ictus inferentes, icti propriis telis à bello discedamus, nullo prius virtutis facto edito, quod ne fiat arma nostra debent nobis esse cognita, hoc est, argumenta debent secundum normas Dialecticas deduci in disputationem, quorum vis & connexio in promtu debent esse, si ea aduersarius vel contemserit, vel improbauerit. Si contemserit, hoc est, si connexionem reiecerit, in promtu ex locis & regulis consequentiarum ratio nexus esse debet. Si improbauerit quid, nouo quasi telo defendendum est, donec vel iuste victus fueris, vel victor ipse euaseris. Nec est vnica via adoriendi aduersarium. Vt enim in bellis alias aperto marte, alias ex insidiis hostem aggredimur: ita in disputatione alias aperto argumẽto aduersarij propositionem impugnabimus, alias ex insidiis. Hinc duplicem argumentandi ductum fecerunt, Vnum directum, Alterum obliquum. De vtroque in hunc modum scribit Rodolphus. Ductus est, inquit, duplex cuique rei probandæ, vnus directus, vt cum proposito aliquo velut recta via colligemus id quod probare volumus. Vt qui probare velit, sapientem esse diuitem, dicat, Sapiens nullius indiget, Ergo sapiens est diues. Alius est ductus obliquus, vt cum accepto contradicente eius, quod probare volumus, colligimus ex eo aliquid quod falsum sit, vnde regressi docemus falsum id esse ex quo collectum est, idque quia contradicens est eius, quod intendimus probare, Consequens est istud ipsum esse verum. Vt sapiens est diues, Si enim non sit diues sapiens, cupit aliquid: sed falsum est hoc, falsum igitur ex quo colligitur id, hoc est, non esse diuitem sapientem. Verum igitur erit, quod intendimus sapientem esse diuitem.

Simile.

Ductus argumẽtandi duplex. 1. Directus.

2. Obliquus.

Non sunt autem hæ argumentandi formæ, per omnes enim formas, quas exposuimus duci possunt, sed viæ quædam colligendæ intentionis. Ex his Rodolphi verbis facile & vnde materia vtriusque ductus sit petenda, & quis sit vtriusque vsus, ostenditur.

DE COLLOCATIONE *Dialectica.*

Ex topicis Aristotelicis ordo dialogorum in Platone intelligitur.

QVæ hactenus dicta sunt, pertinent ad eam disputationem, in qua certa themata proponũtur defendenda. Verum vbi cum disputantium neuter, quod probare, vel improbare velit alter, nouit, alia ratio est, nouaque collocatio adhibenda. Et quia de hac collocatione multa præcepta apud Dialecticos extant, quæ plurimum faciunt ad ordinem in Platone intelligendum, breuiter pauca præcepta colligam, idque potissimum ex octauo libro Topicorum Aristotelis, Sine enim horum Aristotelicorum præceptorum intellectu, multæ ab imperitis affinguntur Platoni absurdæ opiniones. Neque enim fieri potest, vt Methodus collocationis Platonicæ intelligatur ab iis, qui hanc doctrinam ignorant. Quoniam itaque Dialogi cõstant interrogatione & respõsione differentiũ, oportet vtrunque, hoc est, interrogantem & respondentem certa &

Interrogantis præcepta. peculiaria tenere præcepta. Interrogantis itaque hęc sint præcepta. Primum oportet illum in promtu habere necessarias propositiones, hoc est, ex quibus id probari potest, quod intenditur, vt sunt maiores & minores propositiones in Syllogismis. præter necessarias propositiones. Quatuor propositionum generibus instructus esse debet disputator. Aliæ enim Inductionis gratia, vt detur Vniuersale. Aliæ amplificationis gratia, vt auctior sit oratio. Aliæ occultationis causa, vt occultetur conclusio. Aliæ perspicuitatis causa, vt nulla excusatio haberi possit, adhibebuntur. De necessariarũ propositionum collocatione hoc sciendum est, quod vel directe collocandæ sunt, vel per occultationem. Directe, cum statim id quod volumus concludimus. Vt si quæratur, an felices sint Tyranni, hoc pacto interroges: Consistitne felicitas in virtute? an Tyranni virtutem habent? Si aduersarius hic primam admittit negata altera, inferenda est conclusio. Ergo Tyranni non sunt felices. Et monet Aristoteles hoc loco, vt recto ductu potius quàm obliquo vtamur, nisi cũ secus obtineri quod volumus non potest. Deinde etiã monet, quod necessariæ propositiones debeant habere aliquid solidum & verè ἔνδοξον & probabile. Monet tertio, vt conclusionem non interrogemus, sed vt ex concessis conclusionem inferamus. Nam conclusio confecta, est veluti parta victoria. Hanc enim si quis interroget, concedit victoriam partam aduersario. Quarto loco monet, vt ex interrogatione non Dialectica, faciamus Dialecticam, quam possumus affirmare, vel negare. Vt, quis est homo, non est Dialectica interrogatio. sed sic, estne homo animal rationale, an non? Cum enim hoc pacto interroges aduersarium, idem ne an diuersam sentiat, facile apparet. Quinto monet, vt de eadem re non sæpius interrogemus.

De occultatione propositionum necessariarum. De directa collocatione propositionum necessariarum hactenus, nunc de occultatione dicẽdum est. Non enim statim proponendæ sunt necessariæ ex quibus conclusio efficitur, sed occultandæ. Occultãtur autem his fere modis. *Primo*, Si sursum ascendatur, hoc est, si superiora genera, vel superiores theses sumantur, nõ ex quibus statim conficitur, quod intẽditur. Vt si quæstio esset, An pietas principi sit necessaria. non interrogemus primum de iustitia, sed de habitu bono. Deinde de virtute, Tertio de iusticia. *Secundo*, Si conclusiones sileantur, quibus necessariæ propositiones confirmantur. Plato ostensurus bonum cupere, virtutem non esse, propositiones has habuit. Alteram, boni cupiditatem esse omnium: Alteram, virtutem non solùm nõ omnium, sed paucissimorum. Vnde conclusio sequebatur, Itaque boni cupiditatem & virtutem idem non esse. Harum altera propositio syllogismo colligatur: Nonne quisquis malus est, virtutem non habet? Nonne permulti sunt mali? Hic omittatur conclusio, quæ est virtutem permultos non habere, & construatur secunda propositio necessaria prius hoc pacto: nonne quisquis malum cupit, bonum non cupit? Et quisquis bonum cupit, is malum non cupit? Malum autem nemo cupit. Hic etiam conclusio transiliatur quæ est, Bonũ omnes cupere. Et quia iam habemus duorum syllogismorum concessas propositiones, habemus etiam eorundem conclusiones, quas cumulate inferre licet vbi opportunum videtur. Breuiter hoc Aristotelis præceptum monet, vt concessis contenti non auide quod sequitur occupemus, propterea quod hoc iam ipso aduersario inuito haberi potest. Huius præcepti exemplis plenus est Socrates apud Platonem. *Tertio*, Si ordo propositionum permutetur, & commisceantur propositiones diuersorum syllogismorum, hoc modo. Nonne is, qui malus est virtutem non habet? Nonne quisquis malum cupit, bonum non cupit? Nonne mali permulti sunt? Nonne malum nemo cupit? *Quarto*, Si coniugata interrogando commutentur. Vt si probandum esset, bonum virum esse dignum laude, interroges: Ecquid bene agere esset laudandum? Sed huius loci enstasin, vide in loco coniugatorum apud Philippum. *Quinto*, Si ita interrogemus, vt aduersarius non intelligat ex forma quæstionis quid cupiamus nobis concedi. Si enim interroges hoc modo, Nonne multi mali sunt? intelligit aduersarius te cupere affirmatiuam partem cõcedi. At si sic, Multi ne an pauci mali sunt? Ex quæstionis forma intelligi non potest, quid cupias concedi. *Sexto*, Si per similitudinem interrogetur, in qua latet vniuersale, vt potest ne ignis clare & sine fumo principio statim efflagrare? Ergo sine inuidia gloria subito enitescere non potest. *Septimo*, Si ipse interrogator interdum sibi ipsi resistat. Suspecti enim non habentur illi, qui æqui in disputando videntur. *Octauo*, Si ea proponantur quæ vsitata & trita sunt, in omniumque ore versantur. Autoritas enim in omnibus causis & solet & debet valere plurimum. *Nono*, Si necessariæ propositiones, veluti non necessariæ interrogentur, dissimuleturque id quod intenditur, qui mos Socrati est familiaris. *Decimo*, Si similia per comparationem proponantur. Nonne quemadmodum multi indocti, multi pauperes, ita multi sunt mali? Quia semper pauciora sunt hominibus bona, mala plurima. *Vndecimo*, Si declinetur in latus & sursum & vndecunque. Hac enim ratione facilius obtinetur conclusio, vt si volo sumere posterius, interrogo id quod est prius & ecõtra, vt si concedat Papista Christum morte sua satisfecisse pro peccato generis humani. Confiteatur necesse est, homines iustitia operum gloriari non posse. *Duodecimo*, Si ea, in quibus est totius contentionis pręsidium positum, non in principio statim proponantur. Vt enim firmissima præsidia non sunt statuenda in prima acie, sed rectius in nouissima collocantur: Ita in disputando diu occultanda sunt, in quibus plus virium est. *Decimotertio & vltimo*, Si producantur & amplificentur, interijcianturque in argumentatione, ea omnia, quæ nihil ad rem pertinere videbantur. Hac enim ratione celatur & obscuratur res Socratico more.

De propositionib. quæ ad ornatum orationis pertinẽt. Hactenus de iis propositionibus, quæ occultandæ conclusionis gratia adhiberi solent, dictum est. Nunc de iis propositionibus dicatur breuissime, quæ ad amplificandum, seu κόσμον orationis pertinẽt. Certum est duas esse tantum propositiones necessarias vnius conclusionis, quæ vi & pondere valeant. Cæteras quæcunque præter has accumulantur, multitudine & turba valere. Cum igitur loco vniuersalis propositionis ponimus inductionem, & loco definitionis diuisionem, certum est nos orationem vberiorem & ornatiorem reddere. Estque hoc Aristotelis præceptum, quod πρὸς ὄγκον & κόσμον orationis hæc duo potissimum faciunt, ἐπαγωγὴ καὶ διαίρεσις, perspicuitatis gratia, seu vt Aristoteles inquit, εἰς σαφήνειαν adhibebuntur exempla & parabolæ, quæ ad illustrandum & explanandum non solum à Dialecticis, verumetiam ab Oratoribus & Poëtis sæpissime adhibentur. Postremum assumentur propositiones præter necessarias inductionis gratia, nimirum vt vniuersale inductione exprimatur, sed inductione potius apud imperitos, syllogismo vero apud doctos & Dialecticos vtendum est.

De re præcepta methodus. Hactenus methodus tradita est, qua instituatur disputator

disputator contra aduersarium: nunc pauca de re præcepta dētur. Vt quemadmodum aduersus astum respondentis munitus est consiliis disputator, ita sit ratione, cum se argumenti natura peruicax obiecerit. Est autem vnamquamque rem probandi principium duplex, Alterum propositæ rei definitio, Alterum axioma, quorum illo clare res in sua natura & ambitu cernitur, hoc euidenter quare in ea aliquid sit, intelligitur, reliqui loci his duobus famulantur. Sit quæstio, An quisquam mala, vt mala cupiat. Hîc primum quæratur axioma, videlicet nemo vult esse infelix. Hoc axioma fit maior, additur minor, Omnis qui cupit mala, vult esse infelix. Hinc sequitur conclusio, neminem mala, vt mala cupere. Hic si quisquam axioma negauerit, nemo cupit esse infelix, nihil habemus, quo iuuemus nos, quam definitiones rerum duarum, scilicet verbi cupiendi & infelicitatis, quibus ostensis nisi potest effici, vt recipiatur hæc sententia, vix potest quicquam afferri ad probandum illustrius.

Respondenti in disputationibus præcepta.

POSTQAAM nunc interrogator instructus est præceptis aduersus aduersarium, & rem in disputationem adductam, Sequitur vt respondenti quoque præcepta ex eodē Aristotele præscribamus, sed id faciemus breuissime: Officium itaque respondentis in his consistit: Primum diligenter attendat, ex quibus aduersarius probare nititur conclusionem falsam, caueátque ne causas falsæ cōclusionis, quæ sunt propositiones in syllogismo concedat, sed eas si omnino falsæ sint reiiciat, si ex parte distinguat. Deinde ipsam collectionem totam animo intueatur, quæ, si Dialectica non fuerit, reiicienda est, & monstrandum vitium. Tertio contra aduersarij personam subinde orationem flectat. Quarto contemnat ea, quæ ab aduersario tanquam necessaria adducta sunt.

Exercitationis præcepta cōmunia opponenti & respondenti.

Sunt & exercitationis præcepta communia opponenti & respondenti præscripta ab Aristotele, quibus instructi esse debent disputaturi, quorum præcipua recitabo. *Primum* assuescendum est argumentationes conuertere. Sic enim maior nobis ad disputandum argumentorū suppetet copia, & in paucis multas argumentationes tenebimus. Est autem conuertere, conuersa conclusione in contradictoriam vel contrariam, & assumpta altera propositionum alteram euertere, quod quomodo fiat paucis explicandum est. Si igitur syllogismus conuertendus fuerit primæ figuræ. maior per tertiam euertetur, minor per secundam. Vt, si quia omne honestum laudandum est, & omnis virtus honesta, Ideò omnis virtus laudanda. Siquidem virtus quædam laudāda non sit, siue omnis virtus est honesta, quoddam honestum non erit laudandum, siue omne honestum est laudandum. quædam virtus non erit honesta. Sed & omne honestum laudandum est, & omnis virtus honesta. (sunt enim horū cōtradictoriæ manifestè falsæ.) Stat igitur firma conclusio, omnem virtutem laudandam esse. Si syllogismus conuertendus fuerit secundæ figuræ, minor euertetur per primam, & maior per tertiam figuram. Vt si quia nullum turpe amandum, & omnis voluptas est amanda, ideo nulla voluptas turpis est. Siquidem quędam voluptas turpis, siue omnis voluptas est amanda, quoddam turpe erit amandum. Siue nullum turpe amandum, quædam voluptas non erit amanda, Sed turpe nullum amandum est, voluptas autem omnis amanda non est (vtraque ex collatione contradictoria manifesta est) Ergo recte conuersa conclusio est, quandam voluptatem turpem esse. Si conuertendus syllogismus fuerit tertiæ figuræ, maior in prima, & minor in secunda euertetur. Vt si quia Crystallus omnis lucidus est. Crystallus omnis lapis est, Ideo quidā lapis lucidus est. Nā si lapis nullus est lucidus, siue Crystallus omnis lapis est, quidā Crystallus lucidus non erit. Siue Crystallus non lucidus est, Crystallus quidā lapis nō erit. Sed & omnis Crystallus lucidus est, & omnis Crystallus lapis (vtraque ex contradictorii falsitate conuincitur vera esse) Stat igitur firma conclusio, quendam lapidem lucidum esse. Itaque in eadem re sex argumenta licet conficere. Tria cum sumitur conclusionis contradictorium, & rursus tria, cum sumitur conclusionis contrarium. Nec vlla res potentior est ad eliciendum verum, quam subito & tanquam vno circulo positas eadem in re collectiones cernere. Quare non immerito Aristoteles τὰ ἀντίστροφα inter exercitij præcepta numerauit. Vt autem rudiores melius perspiciant conuersionis huius rationem, iam simplicius repetam, propositis exemplis trium figurarum: iuxta quę facile erit omnes syllogismos conuertere. Nam similis est in omnibus colligendi ratio.

DE PRIMA FIGVRA.

Quæritur, num omnis impietas sit fugienda. Concludatur affirmatiua thesis hoc modo:

Omne peccatum est fugiendum,
Omnis impietas est peccatum, Igitur
Omnis impietas est fugienda.

Hic si maioris & minoris contradictoria inueniuntur falsa, immota erit conclusio ex necessario veris. Per tertiam igitur figuram exploretur maior sumto contradictorio conclusionis, hoc modo:

Quædam impietas non est fugienda,
Omnis impietas est peccatum,
Quoddam igitur peccatum est fugiendum.

Sed conclusio hæc manifeste falsa est, igitur eius contradictoria erit vera, Omne peccatum esse fugiendum. Per secundam exploretur minor seruata maiori principalis syllogismi, & assumto contradictorio conclusionis hoc modo:

Omne peccatum est fugiendum,
Quædam impietas non est fugienda,
Igitur, quædam impietas non est peccatum.

Conclusio est falsa. Igitur eius contradictorium erit verum, videlicet Omnem impietatem esse peccatum. Hinc iam immota infertur prima conclusio. Nam si & omne peccatum est fugiendum & omnis impietas est peccatum: erit profecto omnis impietas fugienda.

DE SECVNDA FIGVRA.

Quæritur, num monachatus sit cultus Dei, concluditur negatiua thesis hoc modo:

Nullus cultus Dei est hominis inuentum.
Omnis monachatus est hominis inuentum.
Ergo nullus monachatus est cultus Dei.

Hic si maioris & minoris contradictoria inueniuntur falsa, stabit immota conclusio. Exploretur igitur minor per primam figuram, hoc modo:

Nullus cultus Dei est hominis inuentum,
Quidam monachatus est cultus Dei,
Igitur, quidam monachatus non est hominis inuentum.

Sed conclusio est falsa. Nam nullo Dei verbo pręcipitur monachatus. Quare eius contradictorium erit verum, videlicet omnem monachatum esse hominis inuentum. Exploretur maior per tertiam.

Omnis monachatus est hominis inuentum,
Quidam monachatus est cultus Dei
Ergo, quidam cultus Dei est hominis inuentum.

Sed conclusio est falsa. Nam scriptum est frustra

me colunt docentes doctrinas mandata hominum. Igitur eius contradictorium verum erit, videlicet nullum cultum Dei esse hominis inuentum. Hinc iam immota infertur conclusio prima. Nam si & nullus cultus Dei est hominis inuentum, & omnis monachatus est hominis inuentum, sequitur omnino nullum monachatum esse cultum Dei. Stat igitur firma prima conclusio.

DE TERTIA FIGVRA.

Quæritur, num aliqua voluptas sit licita, concludatur affirmatiua thesis hoc pacto.

Lætari in Deo est licitum,
Lætari in Deo est voluptas,
Igitur aliqua voluptas est licita.

Hic si maioris & minoris contradictoria inueniantur falsa, immota erit conclusio. Exploretur maior per primam figuram hoc modo.

Nulla voluptas est licita,
Lætari in Deo est voluptas,
Ergo lætari in Deo non est licitum.

Sed conclusio hæc manifeste falsa est. Nam eius contradictorium præcipitur verbo Dei. Lætamini in Domino & exultate iusti. Exploretur minor per secundam hoc modo.

Nulla voluptas est licita,
Lætari in Deo est licitum,
Ergo lætari in Deo non est voluptas.

Sed conclusionis contradictorium est falsum, nã scriptum est. Abundantia lætitiarum vultus tuus, iucunditates in dextera tua in perpetuum. Hinc iam immota infertur prima conclusio. Nam si & lætari in Deo est licitum, & lętari in Deo est voluptas: profecto firma stat conclusio, quod quædam voluptas sit licita.

Eodem modo ex contrario conclusionis licet colligere. Vbicunque autem necessariarum principalis syllogismi προτάσεων veritas ita non ostenditur, infirma redditur conclusio. Nam ex veris præmissis sequitur vera conclusio.

Cæterum huic cõuersioni affinis est syllogismus, quem Aristoteles vocat, τὴν δι' ἀδυνάτου δεῖξιν, cum videlicet ex contradictorio enuntiationis verę cum altera προτάσεων manifeste vera, conclusio colligitur aperte falsa, ex cuius falsitate interimitur propositionis veræ assumtum contradictorium, atque deinde ponitur & infertur veritas propositionis prius negatæ. Verbi gratia pono hanc assertionem. Linea non est corpus. Sed hanc inficiatur aduersarius. contra quem ago sumto contradictorio propositionis veræ, cui adiungo in præmissis propositionem manifeste veram, ex quo infero conclusionem manifeste falsam, hoc modo.

Omne corpus habet tres dimensiones,
Linea est corpus, Igitur
Linea habet tres dimensiones.

Sed conclusio est falsa. Igitur aliqua premissarum. Non autem maior cuius veritas est manifesta, igitur minor. Si minor falsa est, erit eius contradictorium verum. Nam ea est lex contradictoriarum, quod vna vera, altera sit falsa, & econtra.

Aliud exemplum. Affirmo quandam voluptatem esse laudabilem. Sed hanc negat aduersarius, contra quem in hunc modum κατὰ τὴν τοῦ ἀδυνάτου δεῖξιν ago:

Nulla voluptas est laudabilis,
Gaudere in Domino est voluptas,
Igitur Gaudere in Domino non est laudabile.

Sed cõclusio est falsa, igitur aliqua præmissarum. Non autem minor, ergo maior. Verum quia impossibile est duas contradictorias simul esse falsas, & hæc est falsa, Nulla voluptas est laudabilis: necesse est hanc veram esse, Quædam voluptas est laudabilis. In hac argumentandi via est quadruplex ratiocinatio, prima est syllogistica, reliquæ tres enthymematicæ. In his colligendi formis valde vtile est exerceri adolescentes propositis variis materiis. Nam non solum inde promtitudo argumentandi conciliatur, verum etiam facultas quædam paratur, dextre de rebus propositis iudicandi.

Secundum præceptum est ad omnem thesin, hoc est ad vtramque contradictionis partem argumenta spectare, vnde fiet & simul in quærendo & respondendo exercitatissimus. Sunt autem problematis cuiusque duę theses vna affirmatiua, altera negatiua. Argumenta autem quæ sic per collationem ad vtramque quæstionis partem confirmandam adhibentur, παράλληλα dicuntur, vt quæ inuicem comparata thesibus, problematis accommodantur. Sit problema, Deus irascatur nec ne, Sit argumentum primum non irasci, quia si tam potens irascitur, perire mundum oporteat, postquam potentes qui sunt homines, cum incanduerint, late populantur omnia. Et huius παράλληλον, Irasci Deum, quia vrbes incendio totas hauserit subito, & mundum totum diluuio obruerit. Item non irasci, quia commoueri nõ possit. Et παράλληλον huius, commoueri posse, quia & pœnitere & incendi & inflammari, & ira furere scriptura docet. Item, non irasci, quia rem tam fœdam, ne sapientes quidem in se admittant. Et παράλληλον ex eodem genere, irasci, quia optimus quisque indigna maxime re, maxime commoueatur. Item non irasci: quia credere non possit, lædi se posse ab vllo. Et παράλληλον huius, irasci, quia maiestatẽ suam summam apud homines à plerisque violari & minui videat. Hæc exercitatio talis est, vt siue cogere velis alium disputando, siue ipse vim effugere, plurimum habeat momenti.

Tertium præceptum est, vt ad ea quæ sæpissime incidunt problemata, argumentorum copia instructi simus.

Quartum, ad omnem disputationem tria afferamus, principia, hypotheses, & normam communem argumenti struendi. Principium est lux mentis & oculus. Hypothesis est fundamentum rei & ipsa res, Communis norma argumentandi est syllogismus.

Quintum, vt rerum primarum, quas maxime in vita iactari & disceptari videmus definitiones teneamus. Vbi enim definitio morbi tenetur, iactum est fundamẽtum ad omnem disputationem medicam, & sic de aliis.

Sextum, tenere oportet locos communes, per quos disserere licet ad multa problematum genera, sæpe enim accidit vt ex vno loco communi, multas hypotheses colligere liceat.

Septimum, Locus communis potius quam syllogismus memoriæ mandandus est.

Octauum, Deducere vnam propositionem in plures, quod quomodo fiat Rodolphus in secundo de inuentione optime docuit.

Nonum, Ad vniuersi generis quæstionem, reuocare quæstionem positam. Nam ita ex vna multas facere licebit. Ornatissimæ enim inquit Cicero orationes hæ sunt, quæ latissime vagantur: & à priuata & singulari controuersia, ad vniuersi generis vim explicandam se confert, vt hi qui audiunt, natura & genere, & vniuersa re cognita, de singulis statuere possint.

Decimum, Res in disputationem propositas ad sua κριτήρια reuocare oportet. Sunt autem κριτήρια quid

pro

Quatuor numero.

pro rerum natura varia, & quatuor à Platone & Plutarcho numerantur. Nam earum rerum, quæ acie mentis sola cernuntur & intelliguntur, κριτήριον est ἡ νόησις, quæ est earum rerum perceptio, quæ mente sola percipiuntur, hoc est communium sententiarũ, seu communium principiorum πρόληψις, quam non docemur, sed cognitam circumferimus & accõmodamus problematis, quando in hanc vel illam partẽ feretur sententia, adhibita demonstrationis regula. Nam cum hæc νόησις sit lumen rationis vt Plato inquit, eadem perspicimus rerum ordinem & consequentiam, quæ quia plus acuminis requirit, accedit Dialectica, quæ huius ordinis & consequentiæ facultatem iuuat. Huic κριτηρίῳ totam moralem Philosophiam atque ipsam Dialecticam subiicio. Deinde earum rerum, quæ sub sensus cadunt & sensibus percipiuntur, κριτήριον est πίστις, seu δόξα, quo vniuersa quæ αἰσθητά, hoc est sub sensus cadentia appellantur, reuocanda sunt. Hoc κριτήριον κατὰ συμπαρατήρησιν vniuersalem experientiam parit, vnde vniuersale pronuntiatum statuitur, ex quo postea de particularibus iudicandum est. Huic Physicam subiicio & cognatas artes. Hoc enim pronunciatum: Quicquid pulmonem habet spirat, non est notum per se, sed per inductionem, Vnde vniuersale collectum est. Atque ita de aliis in Physica & Medicina. Porrò inter hæc duo κριτήρια, νόησιν & πίστιν, Plato tertium collocat, nimirum διάνοιαν, quod circa res Mathematicas versatur, quæ partim mente, partim sensu percipiuntur. Nam vt Mathematica sine sensibus intelligi non possunt, ita sine intelligentia demonstrari nequeunt. vnde διάνοια talis æstimatrix rerum est, quæ ex particulari siue vno siue pluribus, fert sentẽtiam de communi pronunciato, ex quo rursus de omnibus particularibus eiusdem generis fit iudiciũ. Vt cum Mathematicus pingens circulum, ostendit in eo omnes lineas à centro ductas ad circumferentiam, esse æquales: mox arripit discens commune pronunciatum, ex quo deinde fert sententiam, adhibita demonstrationis regula, de aliis particularibus circulis. Atque hæc causa est cur putantur demonstrationes Mathematicæ euidentiores esse, quam Ethicæ, aut Physicæ: Quartum κριτήριον est εἰκασία, hoc est similatio seu effictio. Versatur enim circa rerum fabricandarum imagines, ad quas respicit artifex dum opus extruit. Hæc κριτήρια memoriæ cõmendanda sunt, & singulæ res suis κριτηρίοις subiiciẽdæ & per illa diiudicandæ sunt.

ἡ νόησις. — 2. πίστις seu δόξα. — 3. Διάνοια. — 4. Εἰκασία.

Plutarchus in Platonicis quæstionibus hæc κριτήρια recitat, quæ dicit nobis esse à Deo data νοῦν μὲν τῶν νοητῶν, διάνοιαν δὲ τῶν μαθηματικῶν, πίστιν δὲ τῶν αἰσθητῶν, εἰκασίαν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν περὶ τὰ εἴδωλα.

DE EXEGETICA *Methodo.*

Exegeticæ methodi 4. membra.

CVm de exegetica Methodo dicturus sum video me operæprecium facturum, si hanc partem in quatuor membra distinxero, vt primum contineat formas interpretandi authores. Alterum, ea quæ fusius ab eloquentibus hominibus sunt exposita, ad Dialecticam breuitatem, & formas argumẽtationum Dialecticas certam rationem ac viam reducendi præscribat. Tertium, Methodum examinandi ea, quæ tradita sunt præscribat. Quartum, Methodum ediscendi quæcunque memoria digna videbuntur, commonstret.

DE PRIMO MEMBRO.

1 Ratio & forma interpretãdi authores.

Ratio interpretandi authores non simplex est. Sed vt plures sunt interpretationum fines, ita & plures formæ sunt. AVT enim verba spectantur & phrases, & est interpretatio Grammatica, quæ consistit in verborum & phrasium explicatione. AVT summa cura rerum est, & interpretatio est Dialectica. Dialectica enim ars arbitra & æstimatrix rerum est. AVT accidentia verborum & rerum spectantur, & est Rhetoricum interpretandi genus. AVT hæc omnia simul spectantur, & interpretationis genus triuiale dicitur. Hæc genera ita adhibenda sunt, vt prudens interpres viderit commodum fore suis auditoribus, & professio efflagitare videtur. Magnæ illæ professiones, Theologia, Mathematica, Iurisprudentia, Physica, Ethica, rerum potissimum curam habere debent, quas commode tractari doctissimi quique hac via iudicant. Si generalis vniuersa declaratio, summaq; rei tractandæ comprænhensio præcedat. Si hanc generalem comprænhensionem, seu summam, sequatur specialis distributio partium. Si hanc comitetur membrorum explicatio, simpliciũ quidem per Methodum didascalicam. Compositorum vero per Methodum probabilem & demonstratiuam, Si confutentur illorum, qui contra sentiunt opiniones, Si denique ordo contextus, optimus docendi magister, adhibeatur.

DE SECVNDO MEMBRO.

2. Methodus præscribens certam viã reducendi ad dialecticã breuitatẽ & formas argumentationum dialecticas ea quæ fusi⁹ ab eloquẽtib. hominib. sunt exposita.

Hic omnium primum tenenda sunt orationum discrimina. Nam Dialectica alij orationis generi, aliud instrumenti genus adhibet. Est itaque omnis oratio vel expositio tantum, vel argumentatio, vel mixta expositione & argumentatione. Expositio est oratio, quæ solum dicentis mentem explicat, nullo quo fides fiat adhibito. Argumentatio est oratio, per quam is qui dicit fidem conatur efficere. Mixta est, in qua partim exponuntur seu narrantur res, partim probantur. Si itaque oratio fuerit expositio tantum, Dialecticus quantumuis oratio longa fuerit vniuersam reuocabit ad sex quasi elementa detractis ornamẽtis, vt nuda appareat rei expositio. Sunt autem elementa hæc, Persona vna pluresue, locus vbi gestum, & tempus quo gestum negocium sit, modus quidam gesti negocij. His sextum accedit causa gestorum. Quoniam autem hæc præcipua sunt capita, quæ expositionem perficiãt, Dialecticus absolutam eam iudicabit, quæ constat ex his omnibus, itemq; ex iis quæ ad illa referuntur. Contra deficientem, quæ alicuius illorum indiget. Prudentiæ est narrantis, videre vbi omnia hæc membra adhiberi necesse est, & vbi non sunt adhibenda. Hæc elementa versiculo hoc memoriæ gratia complecti soleo. Res, Persona, Locus, Tempus, Modus, Aetia narrant. Atque hæc de examine expositionis sint dicta. Porrò in argumentatione maiores ingenij vires requiruntur, maior vsus, maiorq; cura. Primum enim quæstio principalis inuenienda est, si latet. Secundo, argumenta sunt inquirenda. Tertio, reddenda sunt argumenta inuenta suis locis & accommodanda quæstioni. Postremum iudicãdum est de inuentis idque tum ex arte vnde sumta est quæstio, tũ ex Dialecticis normis, quæ regant animum ne fallatur iudicium. Quomodo autem inuenienda sit quæstio, docet Rodolphus in secundo libro de Inuentione. In oratione enim habente aduersarium, ex contradictione altercantiũ nascitur quæstio. Vbi aduersarius ex aduerso non respondet, vt in continente oratione hæc tria coniuncta: negocium, personæ, conatus, monstrant quæstionem. De qua re

Rodolphus præ aliis consulendus est. Postquam autem inuenta est quæstio, argumenta quærenda & inueniẽda sunt: qua in re præcipua Dialectici virtus se prodit. De hac itaq; re nunc præcepta subiicienda sunt, vt inquirentis laborem nõnihil minuamus. dulcior enim fit optimorum authorum lectio, quãdo vis nexusque rerum penitus peruidetur. In primis itaque hoc sciendum est, quod magni authores in splendidioribus scriptis, tametsi Dialecticam vt normam rerum intuentur: tamen ordinem illum vt liberiores negligunt sæpe, interdum à proposito nõ ordiuntur, neq; concludunt, Assumtiones sæpe ad rationem probationemq; traducunt, vt difficillimũ sit nonnunquã eorum argumentationes ad eum ordinem, qui naturalis & Dialecticus est, reuocare.

Vt id cõmodè fieri possit, Dialectico decem regulas proponit.

Verum si Dialecticus suo munere rite perfungi velit, omnia illa retexet, & quæ quasi in campo amplissimo expatiantur, & disperguntur, in carceres Dialecticos includet, examinabit, approbabit: quod quomodo fiet breuiter explicandum est. Sit ergo hæc *prima* regula. Cum inuenerimus quæstionem, quicquid id est ꝙ pro ratione positũ est, si vna propositio fuerit, adhibendum est quæstioni, Enthymemáque constituendum: cuius antecedens erit ratio posita, consequens vero quæstionis propositio. *Secunda.* Si plures erunt propositiones, tum adhibendæ erunt altera alteri, videndumque an altera probetur per alteram. *Tertia.* Si altera probatur per alteram, quantum ad concludendam quæstionis propositionem attinet, vna est argumentatio, ordine tamen probandi plures. *Quarta.* Si nõ probatur altera propositio per alteram, sed vna quæq; probat per se quæstionem, plures erunt argumentationes. *Quinta.* Quod si nec altera alteram probat, vel erunt plures vnius argumentationis propositiones (scilicet maior & minor) vel plurium propositionum probationes. Haud enim raro vsu venit, probationes propositionum poni loco propositionum. Sunt autẽ propositiones, quibus quæstio in hanc vel illam partem confirmatur. *Sexta.* Si fuerint vnius argumentationis probationes, in qua maior vis est, primo loco collocanda est, in qua minus virium, secundo, & conclusio erit syllogistica. *Septima.* Si plurium propositionum fuerint probationes, singulæ probationes suis sunt propositionibus accommodandę, Atq; ita in Enthymematis vel syllogismi formam reuocandæ. *Octaua.* Sæpe etiam hoc vsu venit, quæstionem & probationem vnius quasi propositionis formam obtinere: Sed Dialecticus hæc iudicabit, & diuellet probationem à quæstione. *Nona.* Fit sæpe quod argumenta quasi puncto notentur, quæ Dialecticus complebit, & vocabit in iudicium. *Decima.* Vna sæpe propositio multa media cõtinet, quibus quæstio aliqua est probanda, verum illa retexet Dialecticus.

De formis oratoriarum argumentationum retexẽdis

Vbi autem adolescentes artis differendi studiosi hæc præcepta perceperint. debent etiam cognitas formas argumentationum habere, quibus oratores vtuntur. Vnde non tantum iudicium formare in iudicandis aliorum scriptis discunt, verumetiã quãdam viam ornatius argumentandi, ac argumẽta illustrandi consequuntur. Quare breuiter potissimas oratoriarum argumentationũ formas subiiciã, quas postea ad regulas præscriptas examinare non erit difficile. Oratoriarum itaq; argumentationum aliæ perfectæ sunt, aliæ imperfectæ. vtrumq; genus in expressum & implicitũ diuiditur. Perfecta & expressa argumentatio oratoribus ἐπιχείρημα dicitur: & est syllogismus Categoricus constans quinque partibus, propositione maiore, ratione maioris vna pluribusue, propositione minore, eiusdem ratione vna vel pluribus, & conclusione: quæ sæpius omittitur, quia est propositio probanda.

Epicherema seu Syllogismus oratori' quot partib. cõstat.

Sit quæstio, an virtus cuiquam hominum insita sit natura? Ad hanc quæstionem euertendam hoc vsus est Epichiremate Aristoteles. 1. Quæ nobis à natura tributa sunt, eorum primum facultates accepimus, postea vero officiis muneribusq; fungimur. 2. idq; in sensibus cernitur. Neq; enim ex eo quod aut aspeximus, aut audiuimus, sensus accepimus. At cum iam eorũ essemus cõpotes eis vsi sumus, nõ cũ vsi essemus, percepimus. 3. At vero virtutes accepimus postquam prius aliquid à nobis actum est. 4. quod in cæteris quoq; videre est artibus. Quæ enim facienda sunt cum didicimus ea, tum cũ agimus discimus maxime. Veluti homines tum architecti existunt maxime, cum ædificãt. 5. Moralis igitur virtus nõ naturaliter nobis ingenita est, sed exercitiis cõparatur. Hic primo loco ponitur maior, Secũdo ratio maioris. Tertio minor Quarto minoris ratio, Quinto cõclusio. Hic Dialecticus primũ inquiret propositiones necessarias maiorem & minorẽ. deinde ex illis & earum probationibus noua argumẽta constituet: quod quia in proposito argumento est facile, omittam.

Exemplũ

Perfecta argumentatio implicita cõstat quinque partibus.

Perfecta argumentatio sed implicita, similiter quinq; constat partibus. Verũ quia medium hic occultatur, implicita dicitur. Alia enim verborũ forma repetitur medium in minori, vt oratio recipiat varietatẽ. Quod in certũ finẽ fertur, aliqua prouidentia gubernatur. Nihil enim quod casu aut temeritate fertur, aliquã destinatam metam spectat. At vniuersus hic mundus in certum scopum dirigitur, quem assequi laborat perpetuo. Quemadmodum vicissitudo temporũ ortus & occasus siderum, ordinatę illæ orbium circumuolutiones ac pœnæ ingentium scelerum testãtur. Relinquitur ergo hunc vniuersum orbem quodam supremæ mentis consilio gubernari ac regi. Hæc est forma superiori similis, nisi quod hic & medius & maior terminus varietate sermonis teguntur. Dialectici ergo est muneris, detracta varietate rem nude proponere, & in iudicium vocare. Imperfecta argumentatio, seu ἐπιχείρημα imperfectũ est, in quo aliqua harum quinq; partium desideratur. nunc enim maior, interdum eius probatio, nonnunquam minor, vel eius probatio abest. Quo autem plures desiderantur partes, eo est imperfectius ἐπιχείρημα.

Sex modis conclusio variatur.

Hic quoq; admonendum duxi, sex modis conclusionem variari. Nunc enim simpliciter concluditur, nunc per ἰσοδυναμίαν. Nunc κατ' ὑπόθεσιν, nunc per contrarium, nunc per id quod conclusionem necessario sequitur. Interdum per schema aliquod Rhetoricum. Simpliciter concluditur, cum Dialectico more concluditur: vt, quod nihil agit expers virtutis est. Deus Epicureorum nihil agit. Ergo Deus Epicureorum expers virtutis est. Hæc conclusio simpliciter illata, per ἰσοδυναμίαν hoc modo variatur. Ergo numen Epicureorum nullis bonitatis actionib' claret. Per hypothesin sic. Quicquid in certum finẽ fertur, prouidentia gubernatur. Mundus in certum finem fertur. Ergo si mundus fertur in certum finem, prouidentia aliqua gubernari cũ necesse est. Sed hac concludendi formula potissimũ vtuntur autores in longioribus & fusius tractatis argumentis. Per contrarium concluditur, quando cũ inficiatione contrarium conclusionis ponitur. Vt quicquid in certum finem fertur, consilio gubernatur. Mundus in certum finem fertur. Ergo mundus nõ fortuita temeritate, vt Epicurus somniat, nec Stoica quadam necessitate voluitur. Per id quod cõclusionẽ necessario cõsequitur, hoc modo. Quicquid in certum

in certum finem fertur, consilio gubernatur. At mundus in certum finem fertur. Ergo mundo præest numen quoddam mente & intellectu præditum. Per schema Rhetoricum sic: Quod fertur in certum finem, consilio gubernatur. Mundus in certum finem fertur, Ergo tu insane Epicure pugnas cũ natura & negas hanc pulchritudinem consilio aliquo gubernari? Ita per singula schemata fere conclusionem variare licet, idque nõ tantum in syllogismo, sed etiam in aliis argumentandi formis. Nec parum iuuerit ad inuenienda & tractanda argumenta, in his sex concludendi formis se exercere. Vtuntur & Rhetores idque sæpissime præpostero syllogismo seu Epichiremate, quale est illud Socraticum. firmiter sensum esse aliquem post hanc vitam mortuis statuo, Sic sapientissimi quique sibi persuaserunt, quorum sententiæ verę sunt & probãdæ. Primo loco hic ponitur conclusio. Secundo minor. Tertio maior. In oratione Demosthenis secunda Olynthiaca, tale huius formæ exemplum habes. Si quis existimet Philippum violentia illa, qua loca, portus & huiusmodi inuadit, imperium obtẽturum esse, haud leuiter errat. Quando enim beneuolẽtia res constituuntur, ac laborum sociis non desunt sua præmia, homines in officio retinentur. Verum cum malitiose & auare & violenter aliquis rem gerit, leue erratum omnia labefactat & dissoluit. Non est enim ô viri Athenienses, quod existimetis quenquam, qui periurio, iniuria, & mendacio res gerit, firmũ stabiléque habiturũ regnum. Quemadmodum enim in nauigiis aliísque ædificiis accidit, quod si firma sint futura, firmamentum firmum habeant, Quod si non habuerint, cito ruitura sunt. Sic etiam actionum principia & causas veras & firmas esse oportet, id quod nequaquam in rebus quæ à Philippo geruntur, perspicitur. Hic primo loco conclusio ponitur. Secundo antithesis maioris. Tertio maior. Quarto maior repetitur per attẽtionem. Quinto cõfirmatio maioris. Sexto loco minor ponitur. Est & hoc dignum obseruatione, syllogismos plures apud Oratores sibi mutuo implicari & intertexi: quod fit vbi duo vel plures syllogismi simul adhibentur ad idem probandum. In tertio paradoxo Ciceronis, pulchrum huius rei exemplum extat, quod adscribam, & partes numeris distinguam. 1. Nemo potest non beatissimus esse, qui est totus aptus ex sese, quique in se vno sua ponit omnia. 2. Cui autem spes omnis & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna, huic nihil potest esse certi, nihilque quod exploratum habeat permansurũ sibi ne vnum quidem diem. eum tu hominem terreto, si quẽ eris nactus istiusmodi mortis aut exilij minis. 3. Mihi vero quia quicquid acciderit in tam ingrata ciuitate, ne recusanti quidem euenerit, non modo non repugnanti. 4. Quid enim ego laboraui, aut quid egi, aut in quo euigilauerunt curæ & cogitationes meę? Siquidem nihil peperi tale, nihil consecutus sum, vt in eo statu essem, quem neque fortunæ temeritas, neque inimicorum labefactaret iniuria. Mortem mihi minitaris, vt omnino ab hominibus: an exiliũ vt ab improbis demigrandum sit? Mors terribilis est his, quorum cum vita omnia extinguuntur, non his quorum laus emori non potest. Exilium autem terribile iis, quibus quasi circumscriptus est habitandi locus, non his qui omnem orbem terrarum vnã vrbem esse ducunt. 5. Hæ miseriæ, hæ ærumnæ premunt omnes, qui te beatum, qui te florentem putas. tuæ libidines te torquent, tu dies noctésque cruciaris, cui nec satis est, quod est, & id ipsum quod habes, ne non diuturnum sit futurum times, te cõscientiæ stimulant maleficiorum tuorum, te metus exanimat iudiciorum atque legum, quocunque aspexisti vt furiæ, sic tuæ tibi occurrunt iniuriæ, quę te respirare non sinunt. 6. Quamobrem vt improbo, stulto & inerti nemini bene esse potest, Sic bonus vir & sapiens, & fortis, miser esse nõ potest. Hæc Cicero. Facilis autẽ erit resolutio cognitis propositionibus probandis, quæ sunt hæ duæ: Prior, sapiens & bonus est beatus, &, improbus est miser. Primo loco ponitur maior primæ. Secundo maior secundæ. Tertio loco minor primę. Quarto eiusdem probatio amplificata per distributionem. Hoc loco meminisse oportet, quemadmodum & Agricola monet, sæpe Oratores pro Vniuersalibus propositionibus ponere singulares, vt sic magis vulgi aures, & animos oratio feriat. Dialecticus hic dixisset, Sapiens & probus totus aptus ex sese est, & in se vno sua ponit omnia, Sed Cicero singularem, quæ ex hac videbatur sequi, ponere maluit. Quinto loco pro minore secundæ, quæ esset hæc: Stultus & improbus omnia in rebus fortunæ ponit, ponitur eiusdem probatio per distributionem. Vbi etiam singulares propositiones, pro vniuersalibus ponuntur. Sexto. Conclusio secundi Syllogismi primo loco: Primi vero secundo collocatur, & ambæ per collationem inferuntur. Hoc genus Epichirematum, quemadmodum & aliæ argumentorum formæ, sæpe per subiectionem variatur & exornatur. Est & forma argumentandi Oratoria, quæ collectio vocatur. hæc rationibus & expolitionibus constat, quæ in quinque partes distributa est, propositionem, rationem vnam pluréſue, rationis cõfirmationem, vnam vel plures: expolitionẽ vnam pluréſve. Propositio hoc loco est quęstio probanda. Cum enim primo loco ponitur, propositio dicitur, cum concluditur, conclusio. Ratio, vel minor syllogismi erit, vel maior. Confirmatio erit præmissæ maioris vel minoris probatio. Expolitio schemate ornat & locupletat rationem, & interdum alicuius pręmissæ vim habet: sit tale exemplum. Fugiendum est ocium. 1. Est enim turpis vacatio à rebus gerẽdis. 2. Mors & viui hominis sepultura, immo omnium malorum sentina pessima, homines ab officio auocans. 3. Est totius Reipub. perniciosissima pestis. Vbi enim ocio indulgent magistratus, nõ potest nisi pessime administrari Respub. negliguntur leges, cessat cura ærarij publici, non fiunt iudicia, non corriguntur malefacta, contemnuntur studia, corruunt vrbes, Breuiter vniuersa Respublica funditus euertitur. 4. vbi in ocio viuit vulgus, ibi plane ex libidine viuitur, vitia perpetrantur, cædes, rapinæ, latrocinia, donec ex ocio tota Respub. euersa iacet, nemine opem supplici ferente. 5. Contra vero optime ea constituta est Respub. vbi suo quisque officio fungitur: Magistratus curat obseruari leges, populus obtemperat, vigent honesta studia & moribus viuitur optimis. 6. Quemadmodum enim ager si ociosus iacet, non solũ nullam producit frugem vtilem, sed præter tribulos & vrendã filicem producit nihil. Sic fieri non possit quin humanus animus vel præstantissimus ex ocio fiat pessimus. 7. Scipio Aphricanus vir prudentissimus, ne vnquam indulgeret ocio tantillum, maluit lapillos in ripis colligere, quã nihil agere. Apud Athenienses erat capitale ocium, cogebantúrque ciues ocij sui publicam reddere rationẽ. Apud Ouidium legis Ægistum factũ adulterum ex ocio. 8. Marci proinde Varronis sententia videtur mihi in primis laudanda, quæ docet nihil agẽdo homines discere male agere. In hac collectione, 1. ponitur propositio. 2. Ratio. 3. Confirmatio. 4. Exornatio, seu noua quædam argumentatio. 5. Alia exornatio & argumentũ à contrariis. 6. Exor-

Præpostetus syllogismus.

Exempla in Socratis orationibus.

Syllogismi plures implicati.

Exẽplum in Cicerone.

Collectio argumentandi forma, 5. partibus constans.

Exẽplum.

Otij detestatio.

natio à simili. 7. Exornatio per historias & exempla. 8. Autoritates & χρίαι.

Enumeratio rhetorica seu inductio.

Est & obseruanda enumeratio Rhetorica duplex quam Dialectici inductionem vocant. Prima eius forma est, cum summã rei proponimus hoc modo. Tres sunt res, quæ homines in vniuersum ad maleficia solent impellere, Auaritia, Ambitus, & Luxuria. Hic Roscius minime fuit auarus, nulla ambitus indicia in eo relucebant, nec vnquam ob luxum malè audiuit. Non potest igitur maleficium Roscio imputari. Alia forma à Dialectica inductione non differt, quare exẽpla omitto. Vtuntur & Oratores complexione, quæ est vt dicunt bicorne argumentum, vehemens sane argumentationis species, quæ vtrinque aduersarium sternit, alterutrum siue firmauerit, siue negauerit.

Complexio seu dilemna.

Exemplũ.

Demosthenes contra Æschynem hac vsus est complexione. Sciuisti quod erat futurũ, aut nesciuisti. Si sciuisti in culpa es, quod nõ admonuisti. Si nesciuisti, cur nos ignorantiæ condẽnas? Hæc quia semper constare debet, si erit firma, ex contrariis immediatis, facile reuocabitur ad duos syllogismos.

Submissio.

Submissione vtuntur etiam Oratores, in qua quis à se ipso petit rationem, quare vnumquodque dicatur.

Exẽplum.

1. Maiores nostri magnam Oratoriæ operam dare voluerunt. 2. Quid ita? quod rectè intellexerunt ea studia omnium sunime esse appetenda. 3. Cur id? quoniã per ea tanto plus aliis hominibus præstamus, quanto homines brutis. 4. Quî hoc? quod nihil habẽt ingenia in hominibus contiãs, nisi ea doctrina & arte excolãtur. 5. At quid ita? Nam cum oratorũ præceptis quibuscũque rebus ordo detur, fit vt ingenia ad ordinẽ composita, nihil tumultuariũ, nihil pręceps, nihil cõfusum, pręruptũ, hians, nihil intempestiuum producant. Primo loco hic ponitur propositio probanda. 2. Eius probatio. 3. Rationis confirmatio. 4. Confirmationis ratio. 5. Huius rationis probatio. Vnde facile est Dialectico quatuor Enthymemata constituere, eáque ad syllogismorũ normam exigere. Sunt & aliæ Oratorum argumentandi formæ, quas omitto, quia ex his quæ dicta sunt facile iudicari possunt. His itaque argumentationum formis cognitis, & regulas quas supra tradidi, vbi accesserit lectio frequens, & styli exercitium, facile erit Rhetorica argumenta ad suos fontes reuocare, atque quæstioni propositæ accommodare. Quantum ad iudicium attinet vbi forma argumenti proposita fuerit, ars primum consulenda est, vnde quæstio sumta est. Deinde videndum an ex firmis aliquibus artis principiis, vel ex hypothesibus cõclusis ex principiis, propositio probans sit sumta. si non fuerit inde sumta, vidẽdum, an aliquid absurdi sequatur, si concedatur quæstio, & rursus si quid commodi. Deinde iudicandum est etiam an propositiones instituantur iuxta Dialectices pręcepta: quę præcepta sunt viæ iudicandæ, probandæ & improbandæ quæstionis.

De tertio membro.

Methodus examinandi ea quę tradita sunt.

Postquam de formis interpretationis breuissime dictum est, ordo postulat, vt via examinandi ea quæ tradita sunt, aperiatur. Constituatur ergo triplex examẽ. Grammaticum, Dialecticum & Rhetoricum.

Triplex examen.

Grammaticum.

Grammaticum rursus tripartitum est. Vnum singularum dictionum. Alterum orationis seu constructionis. Postremum phraseos seu linguæ. In examine dictionis duplex adhibenda est consideratio, vocis nimirum & significationis. In voce spectanda sunt omnia quæ Orthographiam, Etymologiam & Prosodiam attingunt. In significatione, vtrum naturalis sit significatio, vel non naturalis. vtrũ vnum plurave ex æquo significet. Et si non fuerit naturalis, explicanda est ratio deflectionis. In orationis, seu constructionis examine, tantum duę voces coniungendæ erunt paulatim, donec tota Oratio complebitur, & quærenda est singularum connexionum ratio. In phraseos examine coniungendæ sunt tot voces, quot ad integrum sensum requiruntur, ac primum vis phraseos & vsus explicandus est. Deinde conferenda est phrasis Græca cum Latina, vtraque cum patria. Hoc triplex examen ita adhibendum iudico, vt non eadem præcepta quotidie repetantur, sed vt singulis mensibus vniuersæ Grammatices examen absolui possit. Ac vtilissimum iudicarem si Pædotribæ singulis septimanis, pueris qui paululum in Grammatica promouerunt, orationem aliquam variandam, iuxta Erasmi præscripta proponerent.

Dialecticum.

Dialecticum examen duplex est. Vnum pręceptorum artis, quę eo ordine examinanda sunt quo traduntur. Alterum est cum Dialectica aliis rebus seu artibus adhibetur arbitra, vbi examen instituendum est iuxta præscriptum superiorum Methodorum.

Rhetoricum.

Rhetoricum examẽ, quod est verborum & rerum, petendum est ex Methodo Rhetorica, de qua vbi prius dixero de quarto membro, præcepta tradam.

De quarto membro.

Methodus ediscẽdi quæcunque memoria digna videbuntur.

Cum ipsa ars Dialectica rerum ordinem contemplatur & seriem, nulla erit via facilior ediscendi, quam si eundem ordinem sequaris. Puer igitur volens aliquid ediscere. Primum omnium rem bene intelligat. Deinde partes rei numeret, primum maiores, deinde minores. Tertio loco ordinem partium diligenter inspiciat. Quarto animaduertat exornationes rerum. Hoc vbi fecerit puer, plus quam dimidiam laboris partem se absoluisse sciat. qui contra faciunt, se misere citra magnam frugem torquent. Postquam autem hoc pręscriptum secutus fuerit puer, in rebus cognoscendis, accingat se ad ediscendum iuxta dispositionis ordinem. Oratio Iunonis ad Æolum in primo Æneidos sit nobis exemplum, vt in facilioribus via monstrata, in difficilioribus quoque spes sit.

Exẽplum

Exordiũ.

Æole (namque tibi diuum pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos)

Narratio.

Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor,
Ilium in Italiam portans, victósque penates.

Propositio.

Incute vim ventis summersásque obrue puppes:
Aut age diuersas, & disiice corpora ponto.

Confirmatio.

Sunt mihi his septem præstanti corpore Nymphæ:
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio iungam stabili, propriámque dicabo,
Omnes vt tecum meritis pro talibus annos
Exigat: & pulchra faciat te prole parentem.

Hos vndecim versiculos primum intelligat puer, vt possit rem comprehensione quadam summaria complecti. Deinde partes numeret, quæ sunt quatuor: Exordium, Narratio, Propositio, Confirmatio: partiúmque locos obseruet. Tertio loco ordinem primum recondat in mentem, quod est facile, cum sit hic naturalis ordo seruatus. Primo enim loco Exordium. 2. Narratio. 3. Propositio. 4. Confirmatio collocatur. Postremo loco attendat exornationes, quę hic sunt fere nullæ, præter propositionis repetitionem & vehementiam. Hoc vbi sciet puer, primum ediscat duos primos versus, in quibus absoluitur exordium, prima orationis pars. Deinde duos proximos, tertium & quartum, continentes narrationem, quæ est secunda orationis pars Tertio ediscat quintum & sextum versus continentes propo-

propositionem tertiam orationis partem. Vltimo loco edifcat reliquos quinque, qui ad confirmationem quartam orationis partem spectant. Hanc viam sequantur pueri in omnibus aliis scriptis. Verum maturiores, quibus est maior rerum cura quàm verborum, illas maiores partes obseruent, & experientur se nullo alio artis memoratiuæ adminiculo indigere. Si fuerit prolixior oratio, partes vel numeris vel literis notentur, & postea tanquam depositum repetatur à singulis literis, quod illis erat commendatum. Iuuat & hoc in primis memoriam, si quotidie aliquid edifcas, & illud mox sequenti die à te ipso reposcas. Sæpe recordari, medicamine fortius omni.

DE METHODO *Rhetorica.*

Partes quinque.

PERSEQVI Vniuersam Methodum Rhetoricam nimis longum esset, quare de Methodo singularum partium Orationis Rhetoricæ pauca quædam præcepta colligam. Sunt autem Orationis Rhetoricæ partes. Exordium, Narratio, Diuisio seu Propositio, Confirmatio, Confutatio & Peroratio. Quãtum ad totius orationis corpus attinet, hîc seruabitur ordo partium, quem enumeratio posita mõstrat. Iste enim ordo naturalis est. Interdum tamen hic ordo mutatur: Cum causæ necessitas mutationem efflagitare videtur.

De Methodo Exordij.

Exordii partes.

Omne exordium ex quatuor maxime componi videtur. Expositione, Ratione, Redditione & Comprobatione.

1. Expositio. Expositio hoc loco est oratio, quæ cum ab aliquo eorum locorum, qui ad inuentionem pertinent inueniatur, aut docilem aut beneuolum, aut attentum facit auditorem.

2. Ratio. Ratio est oratio accommodata expositioni, per quam id quod expositum est, facile confirmatur.

3. Redditio. Redditio est breuis comprehensio eius quod expositione & ratione conficitur, & totius rei aperta propositio.

4. Cõprobatio. Cõprobatio est redditionis causa, quæ quidem rem totam manifestius tangit. Verum hic scire oportet, quod autores interdum non sunt contenti vna expositione, nec vna ratione, redditione & comprobatione, sed interdum plures adhibent. Vt autem hæc vniuersa res clarius intelligatur, Exordium Ciceronis pro Marco Marcello subiũgam, partesque enumeratas ostendam.

Exemplũ.

1. Diuturni silentij Patres Conscripti, quo eram his temporibus vsus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia finem hodiernus dies attulit, idemque initium quæ vellem quęque sentirem meo pristino more dicendi. 2. Tantam enim magnitudinem, tam inusitatam inauditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium, modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac penè diuinam tacitus præterire nullo modo possum. Marco enim Marcello vobis Patres Cõscripti Reipub. reddito, non solum illius, sed etiam vocem meam & autoritatem vobis & Reipub. conseruatam & restitutam puto. 3. Dolebam enim Patres Conscripti, & vehementer angebar, cum viderem virum talem, qui in eadem causa, in qua ego, fuisset, non in eadem esse fortuna, nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in vestro veteri curriculo, illo æmulo ac imitatore studiorum nostrorum, atque laborum quasi quodam socio à me & comite distracto. 4. Ergo & mihi & pristinæ vitæ consuetudinem, Cæsar, interclusam aperuisti, & his omnibus ad bene de Repub. sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. 5. Intellectum enim mihi quidem in multis, & maxime in me ipso, & paulo ante in omnibus cum M. Marcellum Senatui Reipub. concessisti, commemoratis præsertim offensionibus, te autoritatem huius ordinis, dignitatemque Reipub. tuis vel doloribus, vel suspicionibus anteferre. Hic primo loco ponitur Expositio sensu quidem multiplex, Compositione orationis omnino simplex. 2. Ponuntur rationes expositionis. 3. Adiiciuntur rationes, quibus verecundiam & dolorem silentij fuisse causam ostendit. Quarto loco sequitur redditio, expositioni & primæ rationi accommodatior, & totius causæ, in qua de laudibus agitur Cæsaris, apertissima expositio. Quinto loco sequitur redditionis Comprobatio. Hanc Methodum obseruat Cicero etiam in aliis exordiis: sed sæpe membra aureo verborum flumine ita obruuntur, vt vix nisi valde attentis appareant.

Quatuor quæ ad materiam & formã spectant.

Porro preter hæc, quę ad partes Exordiorum pertinent, alia quatuor quę ad materiam & formam spectant, consideranda sunt. 1. Exordium monstret finem, cuius gratia oratio habeatur. 2. Ducenda sunt exordia non ex his quæ causam confirmant, aut rem de qua quæritur, sed ex iis, quæ circa res personasque posita sunt. 3. Exordia debent esse breuia, perspicua & accommodata causæ. 4. Exordium ita perfici debet, vt initio narrationis cohæreat.

Methodus Narrationis.

Quinque obseruanda.

In narratione quinque sunt obseruanda. 1. quæ narrationis elementa. 2. quæ formæ. 3. quotuplex ordo. 4. quæ optimæ narrationis virtutes. 5. quæ destruendæ falsæ narrationis via. De elementis narrationis supra in secundo membro Methodi Exegeticæ dictum est.

DE FORMIS NARrationis.

Narrationum alia est absoluta, alia deficiens. De qua distinctione supra dictum est. Secunda diuisio, Narrationum alia est Poëtica, quæ habet expositionem fictam, Alia historica, quæ habet expositionem rerum vetustam. Alia Politica vel Oratoria, qua Oratores vtuntur. Tertia diuisio, Alia simplex, cum nihil adhibetur quo fides fiat auditori: Alia argumentosa, cum singularum rerum quæ narrantur, confirmationes adiiciuntur.

DE ORDINE NARrationis.

Duplex est narrandi ordo. Naturalis, cum rerum gestarum seriem, & tempora sequimur. Hic historiis & ciuili narrationi accommodatior est. Alius superiori contrarius est, cum à posterioribus ad priora ascendimus, Estque hic ordo Poetis familiarior.

DE VIRTVTIBVS NARrationis.

Rhetores tres bonæ narrationis virtutes numerant. 1. Vt sit aperta. 2. Vt sit breuis. 3. Vt sit probabilis narratio. Extrema duo semper habere debet Narratio, Medium in genere demonstratiuo & suasorio, interdum locum non habet. Sępe enim altiùs petenda narratio, & dilatanda per antecedentia, coniuncta & consequentia, quemadmodum

Erasmus monet in posteriori Commentario Copiarum.

Deinde & hæc bonæ narrationis virtus esse debet, vt fini exordij, & initio propositionis seu diuisionis extremis cohæreat.

DE VIA DESTRVENDÆ *Narrationis falsæ.*

Destructurus narrationem, elementa supra numerata inspicito, eaque quæ illis adiuncta sunt, quorum si vnum vel impossibile, vel falsum ostenderis, narratio euersa est.

METHODVS DIVISIOnis *seu propositionis.*

In diuisione, hoc est oratione, per quam quibus de rebus dicturi sumus, breuiter exponimus, quatuor obseruanda sunt. Primum vnde colligenda sit diuisio. Deinde genera diuisionis. Tum modus diuisionis. Postremo, partium diuisionis ordo.

DE COLLIGENDA *diuisione.*

Quia narratio continua probationis propositio est, ex narratione certa colligenda est sententia, quæ est probāda. Nam Rhetores narrationi diuisionem subiiciunt, quæ eorum de quibus dicturi sunt propositio est. Vt in oratione pro lege Manilia hæc diuisio colligitur ex narratione: Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, Tum de imperatore eligendo, esse dicendum.

DE GENERIBVS *diuisionis.*

Alia diuisio fit per seiunctionem, qua sic exponimus quid nobis conuenit cum aduersario, vt quid in controuersia sit seiungatur hoc modo. Cultum Deo præstandum esse, conuenit nobis cum Papistis, sed an sit colendus humanis ritibus, in controuersia est. Alia per distributionem, qua exponimus quibus de rebus dicturi sumus, qualis est illa, quam modò adduxi ex Cicerone.

De modo diuisionis.

Hic obseruandum est, tria esse, quæ debeat habere laudanda diuisio, breuitatē, absolutionem & paucitatem. Breuitas facit vt nullum nisi necessarium verbum assumatur. Absolutio vt omnia quæ in causam incidunt genera complectatur. Paucitas vt genera solum rerum, de quibus dicturi sumus ponantur: quæ genera suis locis inter dicendum sunt arte diuidenda, quemadmodum præscriptum est in Methodo diuisiua. Breuitas rursus iuuat memoriam auditorum, placétque summis Oratoribus, vt quatuor membra non excedat. Deinde & hoc obseruandum est, quod oporteat ita in omni genere diuidere, vt ex vnoquoque diuisionis membro, vel ipse finis orationis, vel quæ finem consequantur palam appareant, vel ex omnibus diuisionis partibus quod intendimus concludatur, nisi hoc impediat diuersarum rerum concursus in eadem oratione.

DE ORDINE PARTIVM *diuisionis.*

Si membra diuisionis fontibus discreta sunt, nihil refert quo ordine collocentur. Verum si ad eundem finem membra diuisionis pertinent, generalia prioribus locis sunt collocanda, id quod semper obseruasse Ciceronem monet Trapezuntius. Breuiter vel consequentiæ rerum, vel temporis ordo obseruandus est.

METHODVS CONfirmationis.

Re proposita, loci Dialectici cōsulendi sunt, quēadmodum in probabili Methodo fusiùs explicatum est. Deinde delectus habendus est, vt ea quæ plus virium habent, præcipue notentur. Tertia cura est dispositionis argumentorum, in qua dispositione hic ordo placet Oratoribus, Vt primo & vltimo loco collocentur firmiora, in medio, quæ numero potius quam pondere valeant. Deinde prudentia adhibenda est, vt ita argumenta distribuantur, vt ab vno ad aliud facilis sit transitus, quò ipsa oratio continuis quasi neruis cohæreat. Vtile & hoc interdum fuerit, facta diuisione & initio tractationis membrorum, singulis membris congeriem quandam rationum subiungere per enumerationem, & postea easdem rationes, vt in enumeratione propositæ fuerint, pertractare, quemadmodum Cicero in oratione pro lege Manilia fecit. At vbi non placet exponere hanc argumentorum congeriem, licebit ordine vnam principalem rationem post aliam pertractare, ita tamen vt firmiores in prima & extrema collocentur acie, vt supra monui.

METHODVS CONFVtationis.

Iustæ confutationis quatuor sunt partes, Propositio, Sublatio, Opposita propositio, Solutio. Propositio est sublationis pollicitatio. Sublatio est ipsa aduersariorum propositio. Opposita propositio, est solutionis pollicitatio. Solutio est confirmatio τῆς ἀντιπροτάσεως. Erasmus tale exemplum dedit. 1. Nec me clam est, quid callidissimus senex calumnietur. 2. Non debuisse me contra pactionem decedere. 3. Verum id quam friuolum sit, non est difficile ostendere. 4. Ridicule enim mihi pactionē allegat, quam ipse prior soluit. Numerus ostendit membra confutationis. Est & hoc in confutatione obseruatu dignum, quod monet Trapezuntius, solutionem debere fieri vel per violationem seu inuersionem, vel per inficiationem, vel per instantiam, vel per violentiam & instantiam simul.

METHODVS PERorationis.

Iusta Peroratio constat tribus partibus. Repetitione principalium argumentationum, Amplificatione & Affectibus. Exempla passim in orationibus Ciceronis occurrunt.

ECCLE-

N. H.

ECCLESIASTES, SIVE METHODVS CONcionatoria, Autore

NICOLAO HEMMINGIO.

PRAEFATIO IN LIBRVM Secundum.

ARtificem omnem instructum esse oportet præceptis, quorum admonitione regatur & mens & manus in agendo. Nam tametsi sæpe accidit, rudes artium aliquid simile artificibus facere: tamen & certius & expeditius agit artifex, vt qui causas cur ita agat cernat, ac εἰδέαν *quandam operis apud animum constituat, antequam manum operi adhibeat. Huc facit quod sagax natura ad operis cuiusque absolutionem requirat* δύναμιν, ἕξιν, ἐνέργειαν, ἔργον. δύναμις *enim facit, vt assuefieri possit.* ἕξις *præceptis gubernatur, & crebris actionibus absoluitur.* ἐνέργεια *regitur habitu, vnde quartum emergit opus, hoc est* τὸ ἔργον. *Ad eundem modum qui Theologus futurus est, instructus esse debet præceptis monstrantibus certam rationem tradendi & discendi dogmata, quorum vsus mentem & vitam in pietate conseruet. Longe enim falluntur illi, qui ista intolerabili contumelia sacrum Dei verbum afficiunt, quasi citra omnem rationem & ordinem in eo omnia misceantur. Cum tamen in omnibus rebus à Deo conditis admirabilem quandam œconomiam & ordinem conspiciant. Siue enim sursum oculos tollant, siue deorsum despiciant, omnia vident ornatissima, quicquid est confusionis & ataxiæ, id totum ex malicia & peruicacia Diaboli & hominum prouenisse certum est. Quare vt in omnibus rebus à Deo conditis ordinem videmus pulcherrimum, ita etiam in sacra Theologia eundem esse nequaquam dubitandum est, quem qui obseruat, multo celerius ad frugem perueniet, quam qui confuse omnia miscet & confundit. Porrò hæc ordinis obseruandi ratio, aptissima Metaphora Methodus dicitur. Quemadmodum enim qui viam certissimam sequitur, facilius peruenit quò vult, quam is qui per aquas, montes, saltus, præcipitia, magno ac difficili labore eodem contendit. Sic veluti in reliquis scientiis, ita & in Theologia citius peritiam consequetur, qui Methodum tenet, quam qui magno labore citra ordinis rationem in lectione Bibliorum defatigatur, vt interim taceam huiuscemodi labori maximum fastidium coniunctum esse. Cum contra amans ordinis, summa cum voluptate idem faciat. Hinc est quod non inepte veteres definiant Methodum, certam tradendarum rerum rationem & viam, qua celerrime ad peritiam deueniatur.*

Quapropter constitui Methodum Theologicam conscribere, in qua rationem & interpretandi scripturam, & formandi sacras conciones complectar, quorum prius faciet, vt facilius alios interpretes intelligamus, & ipsi interpretandi formas teneamus, quas sequi vtile erit. Posterius verò, vt citra garrulitatem, dextre & copiose de re proposita disserere in cœtu Ecclesiastico valeamus.

Verùm priusquam ad has partes explicandas accedam, operæpretium fore iudico, paucis vniuersæ scripturæ Ecclesiæ diuisiones quasdam recensere, vt cum partes scripturæ obseruentur facilius, tum vsus singularum partium in interpretandi formis ac concionibus conspiciatur apertius.

DIVISIO SACRÆ *Scripturæ.*

Variæ & præcipuæ S. Scripturæ diuisiones.

DIuisio sacræ scripturæ alia ab aliis autoribus traditur, neque id absurdum cuiquam videri debet. Nam & earundem rerum interdum plures sunt differentiæ, pro quarum diuersitate discrimina diuisionum sumi possunt, & autores diuisionum formas constituere tales consueuerunt, quæ suo proposito potissimum seruire videntur. Quare cum varie diuidatur scriptura, ordine recitabo præcipuas scripturę diuisiones, & earum vsum subiiciam, quo conspiciatur huius varietatis vtilitas.

Diuisio prima.

Vetus & nouum Testamentum, seu Biblia.

Vulgatissima scripturæ diuisio hæc est, quod in vetus & nouum instrumenta diuidatur, quæ coniuncta Græca appellatione Biblia nominantur, idque 60 κατ᾽ ἐξοχὴν, siue Antonomasian. Hæc Biblia ideo instrumenta dicuntur, quia sunt organa quædam per quæ diuina voluntas, seu verbum Dei nobis affertur & innotescit. Epitheta vetus & nouum, à circumstantiis temporum desumta sunt. Vetus quidem quod prius erat tempore, Nouum verò quod posterius. Verùm si quis à fœderum diuersitate hoc discrimen desumtum existimat, non magnopere refert, prior tamen ratio verior est & accõmodatior. Cæterum qui veteris & noui Testamenti appellationes libris accommodant, καταχρηστικῶς voce Testamenti vtuntur.

Subdiuisio.

Veteris Testamẽti nomen & partes.

Vetus instrumẽtum à Iudæis dicitur esrim veorba, idque à numero librorum, Nam 24. indubitatæ autoritatis recipiunt libros, quos in quatuor partes, siue classes digerunt.

Lex. Prima ab illis Thora, id est lex seu doctrina dicitur, & continet libros quinque, nimirum Genesin, Exodum, Leuiticum, Numeros, & Deuteronomion, quos simul Græci πεντάτευχον nominant.

Prophetæ priores. Secunda pars ab his reschonim nebijm, id est Prophetæ priores, & hæc pars quatuor libris, nimirum Iosue, Iudicum, Samuelis, & Regum absoluitur.

Posteriores. *Tertia* pars est acharonim nebijm, id est Prophetarum posteriorum, & continet quatuor libros, Esaiam, Ieremiam, Ezechielem & librum duodecim Prophetarum, quos minores appellãt, vt sunt Osee, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Nahũ, Baruch, Sophonias, Hageus, Zacharias, Malachias.

Hagiographa. *Quarta* pars est chetubim, id est scriptorum Hagiographorum, & continet vndecim libros, Paralipomena, Psalterium, Prouerbia Salomonis, Iob, Ruth, Ecclesiasten, Threnos Ieremiæ, Canticum Canticorum, Ester, Daniel, Esdram, & Nehemiam, quorum postremi duo pro vno reputantur. Atque ita habemus libros veteris instrumenti indubitatæ autoritatis 24. in quatuor classes digestos.

Apocrypha. Cæterum præter hos libros habent ἀπόκρυφα, vt vocant, id est secreta seu abscondita, ideo sic dicta, quia non producebantur in lucem ad confirmanda dogmata. Huius generis sunt, Iesus Syrach, Iudit, Tobias, libri Machabæorum, Sapientia Salomonis, Baruch Ieremiæ scriba. Atque hæc est veteris instrumenti iuxta Hebræos & Græcos diuisio.

Noui testamenti partes. Euãgelia. Acta. Epistolæ. Apocalypsis. Nouum autem instrumentum diuiditur in quatuor partes. *Prima* continet quatuor Euangelistas. *Secunda*, Acta Apostolica. *Tertia*, viginti vnam Epistolas Apostolorum, Pauli quatuordecim, Ioannis tres, Petri duas, Iacobi vnam, & Iudæ vnam. *Quarta* pars, Apocalypsin Ioannis. Porrò omnes hi noui instrumenti libri in Canone sunt præter Epistolas, secundam Petri, secundam & tertiam Ioannis, & Epistolas Iacobi & Iudæ cum Apocalypsi. Nonnulli etiam Epistolam ad Hebræos extra Canonẽ ponunt.

Vsus & vtilitas harum distinctionum. 1. Iam pauca adiicienda videntur de vsu memoratæ distinctionis. Parum enim prodest accurate distinguere, nisi quid inde capias vtilitatis animaduertas. Prodest igitur primum hæc distinctio, ad rectè iudicandum de sacrorum voluminum autoritate. Omnes enim veteris & noui instrumenti libri indubitatæ sunt fidei, adeoque valent ad confirmanda dogmata, præter ea quæ dixi appellari ἀπόκρυφα, quæ quidem cum fructu legi possunt, sed in disputationibus de dogmatibus non sunt adhibenda. Soli enim illi libri indubitatæ sunt autoritatis, qui Mosi, Prophetis, Euangelistis, Apostolis vere tribuuntur. Quare cum de autoribus Apocryphorum dubitauit primitiua & purior Ecclesia, rectè reiiciuntur, quando aduersus scripta Prophetica & Apostolica producuntur ab aduersariis. 2. Est & alia vtilitas huius distinctionis. Prodest enim ordinem librorũ habere certum, vt studiosi partiri possint lectionẽ Bibliorum in certa tempora, prout commodum ipsis ad libros sacros discendos videatur. 3. Tertia vtilitas est, vt ratio certa haberi posit (siue concioneris, siue in scholis sacra scripta interpreteris) citandi siue allegandi testimonia scripturæ, vt locus testimonij quasi digito mõstretur, nominato autore scripti, & capite libri.

Secunda diuisio.

Scholastici Theologi cum veteris tum noui instrumenti libros secant in Legales, Historicos, Sapientiales & Propheticos. vt veteris instrumenti, Legales, sint quinque Mosi libri. Historici libri, Iosue, Iudicum, Ruth, libri Regum quatuor, Iob, Machabæorum libri duo. Sapientiales, Psalterium, Prouerbia, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus. Prophetici, septendecim Prophetæ supra enumerati. Ad hunc quoque modum, vt magis illorum inscitia appareat, noui instrumenti libros diuidunt, vt legales sint quatuor Euangelistarum libri, Historialis sit liber Actorum Apostolorum, Sapientiales sint Epistolæ Apostolorum 21. Prophetalis sit Apocalypsis Ioannis. Hæc diuisio nullo colore excusari potest. Est enim prorsus absurda, quatenus libris ab ipsis accommodatur: Verum si rebus accommodarent hanc suam subtilem diuisionem, quemadmodum veteres fecisse existimo, toleranda forte esset: Sed quia manifestè falsa est, prout libris accommodatur, nolo in re aperta longiorem confutationem instituere.

Porro vsus huius diuisionis prout rebus accommodatur, fortasis hic esse poterit, vt discentes inter legendum prudenter inter historias, leges & Prophetias, & sapiẽter dicta, id est, gnomas, discernant.

Tertia diuisio.

Scriptura in historiã & doctrinam diuisa. Vniuersa scriptura, si res subiectas consideres, commodissime diuiditur in historiã & doctrinam: quæ duo diligens lector studiose quæret in sacrorum librorum lectione.

Historia duplex. Vetus. Est autem historia duplex, vetus & noua. Vetus quidem continet historias omnes inde vsque à principio creationis rerum, vsque ad conceptionem Domini, seu initium Euangelicæ historiæ. Hæc historia initium ducit (vt dixi) à prima rerum conditione, & continuatur vsque ad Cyri monarchiam. Postea sequuntur hebdomadæ Danielis, vsque ad Christum occisum. Porrò annorum computationem in hos versiculos memoriæ gratia redegi, quos subiiciam:

M.D.C.L.V.I. post Adam mundus inundat.
Post vndas ad Abram, ducent nonaginta duoque.
Exodus hunc sequitur quingentos quinque per annos.
Exodus ad Babylon, nongent decemque recenset
Post Babel ad Christum, D, & L. tribus X. datur vnus.

Hos annos si coniũgas, habebis ter mille nongẽtos & quadraginta quatuor annos à conditione rerum vsque ad Christum exhibitum, quem numerum his versibus complecti soleo:

Ter mille & nongent, quater X. duo his numerantur.
Christus adest nobis gloria, vita, salus.

Noua. Porrò noua historia ab Euangelistis describitur. hæc de conceptione, natiuitate, circumcisione, oblatione, exilio, disputatione, baptismo, ieiunio, tẽtatione, doctrina, miraculis, morte, resurrectione & ascẽsione Christi in cœlũ, Item de donatione Spiritus sancti in die Pentecostes, & de Ecclesia primitiua & eius persecutionibus instituitur. Ad hęc enim capita noua historia reuocabitur. Atque hactenus de historia.

Doctrina duplex. Rerum. Signorũ. Doctrina spargitur per omnes libros veteris & noui instrumenti, & diuiditur in doctrinam rerum & signorum; Rerũ deinde doctrina in Legẽ & Euãgelium. Signorum doctrina continet ceremonias & Sacramenta, de quibus copiosius nõ est hic dicendi locus. Verũ vsus huius distinctionis nõ est Simplex. Historia enim sacra, speculum vitæ Christianæ esse debet. Nam continet plurima veræ pietatis, confessionis, fidei, tolerantiæ, vocationis &c. exempla, recenset præmia & pœnas obedientiæ & inobedietiæ erga Deum, plurima testimonia de Deo continet.

Distinctionis doctrinæ vsus. Doctrinæ vero distinctio, facit, ne temere cũ Papistis Legem & Euãgelium confundamus, qui Euãgelium

gelium nouam legem somniant, sed falluntur. Non enim aliud docent Prophetæ & Apostoli, quam Moses, tametsi in modo tradendi maxima est diuersitas. Moses etenim doctrinam à Deo & Patribus tanquam per manus traditam scriptis commendat, quæ perfectum Dei cultum continet, Sed obscurior est Prophetis. Prophetæ Mosis sunt interpretes. Nam quod Moses quasi aphorismis quibusdam notat, Prophetæ integris concionibus explicant. Sed quia quod Prophetæ prædixerunt, id Apostoli coram viderunt, facti sunt Apostoli clariores adhuc Mosis & Prophetarum interpretes. Hoc discrimen qui obseruat, maiori cum fructu Mosis, Prophetarum & Apostolorum scripta leget. Quo autem loco sint habendi Apostolorum discipuli, & alij sancti scripturarum interpretes, dicam infra, vbi de formis interpretandi agetur.

Quarta diuisio.

Græcorũ diuisio. Est & alia diuisio à Græcis tradita minime prætereunda. Verbum enim Dei salutem hominibus afferens, diuiditur in προτρεπτικὸν, γνωστικὸν & πρακτικὸν.

Ad προτρεπτικὸν pertinent hortationes, consolationes, minæ, obiurgationes: quæ omnia sunt incitamenta quædam ad verbum audiendum, amplectendum, eique obtemperandum. γνωστικὸν cognitionis pars est, quæ cultus Dei, Legis, Euangelij & Sacramentorum scientiam continet, cuius Epitome est κατήχησις. Postrema pars ad actionem pertinet. Nam cognitionem sequi oportet obedientiam cordis & vitæ innocentiam. fides enim, vt Paulus inquit, debet esse ἀνυπόκριτος, & efficax per charitatẽ. Vsus. Hæc diuisio eò pertinet, vt sacræ scripturæ vsum scias. hoc est, vt hortanti obtemperes, docenti credas, & secundum ea quæ credis agas. Dignus enim (quemadmodum Agapetus inquit) Deo is est, qui nihil indignum Deo agit: sed sentit quidẽ quæ Dei sunt, loquitur verò quæ sentit, & facit quæ loquitur.

DE FORMIS ENARrationum.

Dicturus de enarrationum formis, quatuor ordine expediam, quibus præsidiis instructus esse debeat futurus vtilis interpres, quæ sint enarrationum causæ, quæ interpretandi genera, quisque commentariorum vsus.

PRÆSIDIA INterpretis.

In interprete fide li post artium dicẽdi cognitionem quatuor requiruntur. Qvod vtilis interpres instructus esse debeat liberali doctrina, & potissimum cognitione artium dicendi, nemo est qui dubitare potest. Quare ad alia quædam præsidia, quibus cauetur ne interpres à pietate aberret, me conferam. In mysteriis itaque sacris tractandis, quadruplex potissimum cura illi incumbit, qui se ab errore liberum, & ab Hæreticorum imposturis securum esse cupit. 1. Pietas. Prima sit cura, quærere Deum voluntatemque ipsius in scriptura cum timore & humilitate, vt ipsum vere agnoscat in Domino nostro Iesu Christo. 2. Verbũ Dei pro regula habere. Altera sit cura, sacrum Dei verbum pro regula habere. Hæc cura coniuncta cum superiore, faciet vt sine arrogantia & φιλονεικίᾳ in scriptura verseris, & ne stulta temeritate efferaris, sed potius implores eius opẽ humiliter, quem in scripturis quæris fideliter. Facit & hæc altera cura, ne sis sollicitus de illis, quæ non sunt verbo Domini prodita. Contentus enim esse debes ea luce, quam Dominus sequendam mõstrauit. 3. Diligẽs scripturarum collatio. Tertia sit cura, vt diligens accedat scripturarũ collatio, vt appareat Mosis, Prophetarum, Christi & Apostolorum consensus, vtque in speciem pugnantes sententiæ, per collationem reconcilientur, diligenter obseruatis locorũ circũstantiis. Hæc cura facit, ne temere arripias vnam aliquam scripturæ sententiam ad aliam oppugnandam, vnde omnium Hæreticorum sectas ortas esse nõ est dubium: quod vt fiat apertius, exemplo declarandum est. Arrius audit Filium dicentem: Pater maior me est. hanc sententiam arripit, & ad expugnandam Christi diuinitatem accingitur. Contra Manichæus, vt humanitatem Christi tollat, arripit dictum Pauli 1. Cor. 15. vbi Christus dicitur secundus Adam, de cœlo cœlestis. Rursus sunt qui diuinitatem agnoscunt, & humanitatem fatentur, sed duplicem personam in Christo faciunt λόγον & filium virginis. Osiander quia scriptum est, Iehoua est iustitia nostra, Iustificationem soli naturæ diuinæ adiudicat, quasi humanitas prorsus nihil faceret ad salutis beneficium. Stancarus contra, quia promissionis verbum est de semine mulieris, & Paulus dicit Iesum Christum hominem mediatorem, subtrahit diuinitati redemptionis beneficium, & soli humanitati attribuit. Hic si affuisset timor Domini & vera humilitas, & abfuisset φιλονεικία & superbia, facile ex collatione scripturarum de hisce mysteriis iudicassent. 4. Omnẽ interpretationem ad analogiam fidei referre. Quarta sit cura, omnem interpretationem ad ἀναλογίαν fidei referre, à qua si discrepat interpretatio, falsa iudicabitur. Contra si cum ea conuenit, etiamsi interdum à scopo & mente autoris erratur, tamen extra salutis periculum id fieri sciendum est. Sed quid est interpretationem ad ἀναλογίαν fidei reuocare? est eam ita instituere, vt respondeat fidei primis axiomatis, vtque ex illis quasi extructa esse videatur. Illa enim secundum ἀναλογίαν fieri dicuntur, quæ ex comparatione ad aliud fiunt, seu quando alia ex aliorum comparatione formantur. Vnde cum Paulus iubeat vt Prophetia, hoc est, interpretatio scripturæ debeat esse Analoga fidei, vult vt interpres respiciat ad religionis prima axiomata, quæ clara & perspicua sunt, de lege & promissionibus Euangelij, cum quibus omnis interpretatio conformari debebit. Analogiæ fidei consideratio perquam vtilis & necessaria. Quare Papistæ in huius dicti (si vis ad vitam ingredi serua mandata) explicatione, ab Analogia fidei discedũt dum salutem per opera propria homines consequi ex isto dicto concludunt. Pugnat enim hæc interpretatio cum claris ac perspicuis axiomatis, qualia sunt: Semen mulieris conteret caput serpentis. Item Agnus Dei tollit peccata mundi. Item, Si ex lege est iustitia, Christus frustra est mortuus. Atque in hunc modum semper mens interpretis intenta esse debet in prima nostræ religionis axiomata, à quibus non patietur se auelli vlla Sophistica. Nam qui hanc ἀναλογίαν fidei, interpreti à Paulo commendatam contemnit, & aliunde petit contra fidei regulam interpretationem, is sciat se pœnas diuinitus luiturum. Sicut enim olim sub veteri Testamento ab igne altaris perpetuo tollendus erat ignis, quo sacrificia cremarentur: ita à perpetuo Dei verbo pendebit omnis scripturarum interpretatio. Et quemadmodum Nadab & Abiu thuribulis suis ignem alienum imponentes, quod illis prę ceptum non erat, à Domino puniti sunt: Ita Hæretici rationis figmenta & Philosophicas fraudes pro vera religione ingerentes, supplicio digni existimãdi sunt. Atque hæc monuisse de præsidiis interpreti necessariis satis est, Nunc quod secundo loco propositum est exequar.

INTERPRETATIONIS *Causæ.*

IN præfatione locorum Philippi Melanchthonis quatuor interpretationum causæ recitãtur. Quarum prima est, vt intelligatur genus sermonis. Nã auditores siue lectores, nõ vbique intelligũt phrases alienæ linguæ, imò doctissimi interdum homines plurimum in hac palæstra desudant. Plerunq; enim contingit, vt oratio reddita alienæ linguæ verbis, respondentibus quidem in significatione, non tamen in vtraque lingua eundem retineant sensum, idque propter Dialecti, seu phraseos varietatem. Ne igitur hîc fallamur incauti, opus est sæpe perito interprete. Secunda causa, est iudicatio ordinis rerum. Nam qui non tractationis ordinem animaduertit, eum sæpe hallucinari certum est, vt qui ex Paulo citant contra iusticiam fidei hoc dictum: Non auditores legis, sed factores iustificabuntur. Hic si tractationis ordinem obseruassent, vidissent Paulum eo loco minimè concionatum fuisse de iusticia operum, videlicet quod homines operibus iusti constituantur coram Deo, cum ibi Paulus instituat huius opinionis contra doctrinam fidei confutationem. Opus est ergo interprete, qui ordinem & ordinis partes dextre monstrare poterit, cuius rei vtilitas maior est, quam vt paucis verbis indicari possit. Tertia causa esse debet testimonium veræ interpretationis. Nam cum auditores animaduertunt interpretationes ex verbo Dei peti, & vident consensum verbi Dei & purioris Ecclesiæ cum interpretatione, magis amant doctrinam & auidius discunt. Quarta causa, est confutatio falsarum opinionum, ne Hæreticorum venenis discentes inficiantur. Hæ causæ satis magnæ sunt, propter quas Deus vult in Scholis & in templis ministerium verbi conseruari.

Quatuor.

1. Intelligatur genus sermonis.

2. Iudicatio ordinis rerũ.

3. Testimonium veræ interpretationis.

4. Confutatio falsarum opinionum.

INTERPRETANDI *Genera.*

TAmetsi ex iis quæ dixi de causis interpretationum, vtcunque intelligi possunt interpretandi genera, tamen quia prodest ea distincta habere, volo de iis quam possum maxime perspicue dicere, quemadmodum superius pollicitus sum. Quadruplicem itaque formam enarrandi sacra animaduerti, legens variorum scriptorum commentaria.

Quadruplex forma enarrãdi scripturam.

GRAMMATICVM INTERpretandi genus.

Quidam parum solliciti de tractationis Methodo, voces tantum & phrases familiari & clariori modo explicant, quod interpretandi genus, quia constat Grammatica quadam exegesi, vocetur Grãmaticum. Hoc genus secuti sunt Athanasius, Theophylactus, Ambrosius & multi alij. Est profecto laude dignum, quod tanti viri, qui copiose & eleganter disputationes longas ac orationes de singulis instituere potuissent, tamen se ad Grammaticos dimiserunt. Sciuerunt enim inde veram sententiam petendam esse. Porro huius generis interpres liberali doctrina instructus esse debet. Primum enim ipsum habere oportet cognitionẽ eius linguæ, qua vsus est scripti autor: nisi malit alienis quam suis oculis videre. Et si non cõceditur absoluta cognitio, tantam tamen esse oportet peritiam, vt linguas illas tres inter se conferre possit, Hebræam, Græcam & Latinam. Nam his tribus linguis opus est interpreti Theologo, quarum collationem plus prodesse animaduertit studiosus, quam magnorum hominum prolixa commentaria. Deinde vt dextre explicet, quod recte intelligit, necessaria est Dialectica, quæ sæpe Grammatico interpreti manus auxiliatrices porrigit. Iuuabitur etiam non parum Commentariis de copia, vnde discet varias eiusdẽ sententiæ reddendæ formas.

Grammaticæ interpretationis artifices, vtilitas & ratio.

DIALECTICVM INTERpretandi genus.

Alij, cum vident in omnibus rebus ordinem primas tenere partes, Methodum tractationisque ordinem quærunt ac monstrant, ostendunt quæstiones, argumenta, collationem, ad certa capita seu locos communes, tanquam consultationes, ipsas hypotheses reuocant breuiter. Hæc cura huius generis interpreti potissima est, vt omnia aperte & distincte proponantur ac declarentur. Verum quoniam hoc genus in scholis vtilissimum est, breuiter ostendam viam, quam tuto interpres in hoc genere sequi poterit, quod vt fiat apertius, totam rem in quatuor Canones includam.

Dialecticæ interpretationis vtilitates & regulæ seu Canones.

Canon primus.

In principio prælectionis alicuius sacri scripti, omnium primum de doctrinę genere dicat oportet, idque hoc ordine (vt mihi videtur) fieri potest cõmode. *Primum*, quale sit doctrinæ genus explicet, vnde in commendationem delabi potest. *Secundo* autoritas ostendatur. *Tertio*, quæ sit certitudo & vnde petenda, signetur. *Quarto*, quæ necessitas. *Quinto*, quæ vtilitas & fructus proueniat inde ad auditores, monstretur. Hæc quinque capita in principio alicuius libri sacri vtiliter explicantur, meo quidem iudicio, nec improbo, si his vel alia adiiciat, vel aliqua subtrahat, modo ne auditores fallat, qui cum discũt, Methodum imitationis etiam auide quærunt.

1. De doctrinæ genere dicendum, & quo ordine.

Canon secundus.

Vbi autem iuxta primum hunc Canonem generatim dictum est de doctrinæ genere, commode fit descensus ad hypothesin, hoc est, ad particulare scriptum, quod explicandum proponitur: in quo loco hæc nessario ei, qui Dialecticum interpretandi genus sequitur, dicenda sunt. *Primum* quis qualisque sit scripti autor, vnde autoritas scripti dependet. *Secundo* quæ fuerit scribendi occasio, cuius obseruatio ad intelligendum tractationis ordinem facit. *Tertio* quis sit status, seu quæstio principalis, vna ne an plures, vnde de genere causæ iudicabitur, & totius scripti conatus, hoc est finis & scopus vltimus deprehendetur. *Quarto* quæ sit præsentis scripti Methodus, seu (quod idem est) quis sit tractationis ordo: qui nisi teneatur, parum aut nihil profuerit docentis labor.

2. Inde veniendum ad hypothesin, & quo ordine.

Canon tertius.

In omnibus scriptis Propheticis & Apostolicis diligenter obseruandum est, quod dum docent, sæpe dilabantur in monitiones, reprehensiones, laudationes, minas, consolationes &c. quibus accõmodant doctrinam auditoribus, eosque extimulant ad doctrinam suscipiendam. hoc qui non attendunt, tractationis ordinem obseruare nec possunt ipsi, nec aliis viam recte monstrare. Sed de hoc Canone plura dicam infra, vbi agetur de tractatione copiosa locorum communium.

3. Digressiones Prophetarum & Apostolorum obseruandę.

Canon

Canon quartus.

4. Ordo explicationis singulorum capitum.

Explicatio singulorum capitum commode fieri potest hoc ordine. *Primo* loco in summariam quâdam comprehensionem totum caput contrahatur, quod dextrè nemo nisi Dialecticæ peritus facere potest. Nam quæ speciatim & per partes dicta sunt, ad genera & tota reuocabit, quæ accessoria sunt, abscindet. Non rerum omnia argumenta adhibebit, sed summa rerum contentus erit, detractis omnibus quæ amplificationis, aut diductionis rerum causa addita sunt. *Secundo* ordinem capitis ostendat, monstrando, quomodo cum præcedentibus (si aliquid præcessit) cohæreat, partes maiores signet, & quomodo consequuntur admoneat. *Tertio* loco sequatur exegesis textus, notentur loci communes, vt ad vsum omnia conuerti possint. Sed inuentionis locorum ratio tradetur infra, vbi de locis concionatoriis agetur, nunc sufficit quid factu opus sit breuiter ostendisse.

ORATORIVM INTERPRETANDI *genus.*

Est & oratorium interpretandi genus in templis & scholis vtilissimum, in quo maxima quæque ingenia se exercuerunt, vt Basilius, Gregorius Nazianzenus, Chrysostomus, Augustinus, & multi alij Græci & Latini. Hi enim quæstiones singulas fusiori oratione explicant, Rhetorum more, qua de re rursum dicendum, vbi ad locorum communium tractationem ventum fuerit.

MIXTVM INTERPRETANDI *genus.*

Mixtum interpretandi genus est, cum interpres vel superiora omnia miscet, vel quædam ex ipsis coniungit, quod non pauci nostro seculo magno cum fructu faciunt, in quorum numero facile princeps est Philippus Melanchthon: hunc sequûtur pręclarissimi viri Bucerus, Caluinus, Brentius, Beza, & alij multi.

COMMENTARIORVM *vsus.*

Abusus cômentariorum.

MVlti abutuntur commentariis, dum perpetuo in illis desudant, parum aut nihil textû Biblicum morantes, qui perinde faciunt atque is, qui aliquò profecturus, in itinere perpetuo morâdum constituit. Sunt enim commentaria instar statuarum Mercurialium. Nam quemadmodum hæ collocantur, vt monstrent viatoribus rectum iter, ne aberrent, Sic commentaria manu ducent lectorem inexercitatum: quibus non perpetuo vtetur, sed quemadmodum viator statuis Mercurialibus. Has enim non aspicit viator, vbi viam iteratis crebris profectionibus pernouit. Hic primum admonetur interpres sui muneris, nimirum vt cogitet se debere viam monstrare auditoribus eamque expeditissimam, & non impedire properantes. Deinde & hinc patet, quo in loco habendi sunt discipuli Apostolorum, & eorum successores scripturarum interpretes. Hi enim omnes sequendi sunt, quatenus habent præeuntem scripturam Propheticam & Apostolicam, at si quando ab hac aberrant, agnoscamus nostram communem in lapsum facilitatem, & precibus sollicite Deum precemur, ne sinat nos in perniciosos errores prolabi.

Simile.

Interpretis munus.

De patribus quid sentiendum.

RATIO FORMANDI *sacras conciones.*

Methodus concionatoria quid.

MEthodus concionatoria est certa via ac ratio, monstrans rationem sacras conciones formandi. Et quoniam ea quæ necessario in Ecclesia proponenda sunt, non sunt vnius generis, nec vna forma tradi possunt, perutile fuerit primum concionum genera, deinde rationem, qua singula cum fructu tractari possint, ostendere, vt futuris sanctissimi ministerij verbi (quo nullum est augustius, nullum sanctius) ministris, præscripta sit quædam compendiaria ratio formandarum concionum, quam ipsi vsu & exercitatione confirmatam, præceptis Dialecticorum & Rhetorum augere poterunt. Non noua fingo præcepta, sed communes Dialecticorum & Rhetorum regulas ad certam materiam accommodo, & vsum doctorum hominum, quos concionantes audiui, præceptis astringo, vt facilior sit imitatio: quæ profecto parû erit firma, nisi præceptis iuuetur, quemadmodum supra in præfatione dictum est.

GENERA CONCIONUM.

Concionum partes quatuor.

PRiusquam ad genera concionum accedam: breuiter partes attingam, quæ commode quatuor numerari possunt. Exordium, Tractatio, Digressio, Peroratio.

1. *Exordium* hoc loco est ingressus concionis post inuocationem & recitatam sacram lectionem, quæ tractanda proponitur. Hoc commode sumi potest ab occasione, interdum ab aliis circumstantiis. Et ita instituatur, vt sit ceu via quædam, ad eam rem quam tractaturi sumus. Sit modestum, sit breue, sit graue, vt auditores beneuolentia conciliet, docilitate excitet, attentione retineat.

2. *Tractatio* variat pro thematum diuersitate. Ex quo fit vt aliàs diuisione & expositione sit contenta: cum videlicet thema simplex sit. (Diuisio, est oratio, per quam, quibus de rebus dicturi sumus, breuiter enumeramus. Hæc commendatur breuitate, absolutione, paucitate: de qua côsulantur Rhetorum præcepta. Expositio, est oratio, qua diuisionis partes exponuntur. Et est triplex, synthetica, diæretica, & analytica, de quibus infra copiose dicetur. Hæc expositio interdum simplex est, videlicet cum nulla argumenta adhibentur: interdum mixta, cum admiscentur partium expositionis rationes.) Aliàs, cum diuisione requirat confirmationem partium diuisionis, & refutationum sententiæ aliorum pugnantis cum nostra sentêtia. idque quoties thema compositum fuerit. Prudentia concionatoris facile iudicabit quando confutatio præcedet confirmationem, & quando sequetur. Præcedat necesse est, quando errore animi auditorum præoccupati sunt. Non enim capaces esse possunt veritatis, prius quam ab errore vindicati fuerint.

3. *Digressio*, est oratio, qua accommodatur doctrina auditoribus, consolando, obiurgando, terrendo, monendo. In hac principium, finis, & locus præcipue spectentur: principium, vt ex doctrina sponte fluere videatur: finis, vt coêat & coalescat cum doctrina sequente, si qua doctrina explicanda reliqua fuerit: locus, vt in fine cuiusque membri diuisionis seu partitionis adhibeatur, ne discentium iudicium, interruptione doctrinæ interturbetur: plura de digressione infra dicentur.

4. *Peroratio* est conclusio tractationis. Hæc &

ſummas rerũ quæ tractatæ ſunt, breuiter repetat, & animos auditorum excitet commendatione doctrinæ explicatæ & vſus indicatione. Iam ad explicanda concionum genera accedamus.

Duplex Concionandi genus.

Eſt itaque in vniuerſum duplex concionandi genus. Vnum didaſcalicon. Alterum parænecticum.

1. *Didaſcalicon* quidem eſt ſimplicium locorum eorumque tum perſonarum, tum rerum, & coniunctorum locorum, theſium & hypotheſium.

Parænetica concionescur tri plicis generis.

2. *Paræneticum* verò triplex eſt. Suaſorium, obiurgatorium, & conſolatorium. Poteſt autem hæc diuerſitas concionum probari, *Primum* à diuerſitate 1 auditorum, quibus concio accommodabitur. Nam aut rudes ſunt prorſus & ſunt docendi: quo primũ genus pertinet, aut non ſunt rudes, ſed vel puſillanimes, & ſunt conſolationibus erigendi, vel pigri & ſunt ſtimulis incitãdi, vel ſunt contẽptores, & ſunt minis caſtigandi. Ad hos quadruplices auditores, omnes conciones Chriſti diriguntur. Alias enim docet ignaros cupientes diſcere, alias conſolatur & erigit puſillanimes, Nunc tardiores inhortatur, interdum prophanos minis territat. Exempla paſſim in Euangelica hiſtoria obuia ſunt. 2 *Deinde* idem comprobatur ab vſu ſcripturæ ſanctæ. Nam 2. Timot. 3. ſic ſcribit Paulus. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata, eſt vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad inſtitutionem, quæ eſt in iuſticia, vt integer ſit Dei homo ad omne opus bonum apparatus. Hîc quadruplex vſus ſcripturæ indicatur, idque quatuor vocib⁹, quæ ſunt: διδασκαλία, ἔλεγχος, ἐπανόρθωσις, παιδία. διδασκαλία primo genere, nempe Didaſcalico tractanda eſt. ἔλεγχος obiurgationem habet ἐπανόρθωσις eſt cum lapſus erigitur & ſtabilitur, quod conſolationibus fieri manifeſtum eſt. παιδία puerorum eſt inſtitutio, cuius potiſſima pars, ad recta & honeſta ſuadere, & ab iniquis & turpibus diſſuadere.

Quadruplices auditores verbi.

Quadruplex vſus ſcripturę.

Quare ex doctrina extruantur conſolationes ſuaſiones & obiurgationes.

Conuenit itaque noſtra diſtinctio cum auditorum varietate, Chriſti exemplo, & Pauli traditione. Verum quoniam auditores in publicis cœtibus mixti ſunt, fit vt Prophetæ, Chriſtus, Apoſtoli, atque adeo omnes pij miniſtri verbi, plerunque ex doctrina extruant conſolationes, ſuaſiones & obiurgationes, quas vis doctrinæ quaſi adiunctas habet, quemadmodum ſuperius dixi fieri in Prophetarum & Apoſtolorum ſcriptis, quorum exempla pios miniſtros decet ſequi in formandis concionibus. Nec ideo noſtra diſtinctio eſt improbanda, quæ ad rerum tradẽdarum naturam pertinet, docetq; quæ ſit ratio obſeruanda in concionibus formandis, tametſi interdum ea, quæ nominaui tanquam acceſſoria digreſſionis ſchemate accommodantur: quod qui nõ obſeruant, nec poterunt ſuas recte formare, nec aliorũ conciones iudicare, memoriaq; tenere. Quare concionum genera diſtinguantur, & quæ adduntur recte extruantur.

DE GENERE DIDAſcalico.

Didaſcalicæ Concionis finis & methodus.

Didaſcalica concio eſt, cuius finis eſt ignorantem docere auditorem. In hoc concionis genere pius concionator totos neruos intẽdet, vt ipſe *prius* rem docendam exacte cognitam habeat: *Deinde* vt eiuſdem plenam œconomiam formet apud ſeſe: *tum* vt eam explicet plana & populari oratione, habita ratione non ſuæ laudis ob eloquentiam, ſed potius gloriæ Dei promouendæ, & captus præſentium auditorum: quod ſi fecerit, ſperare poteſt, vt auditor non amplius fluctuet opinionibus, ſed doctrinæ veræ & perſpicuæ acquieſcat.

Duplex. i. ſimplex & cõiuncta.

Quoniam autem Didaſcalica concio duplex eſt, quemadmodum ſupra in diuiſione admonui, nimirum ſimplex ſiue ſimplicium locorum, & coniuncta ſiue coniunctorum locorum, poſtulat docendi ratio, vt primo loco de Didaſcalica ſimplici dicatur. Sed quoniam Didaſcalica ſimplici nunc perſonæ, nunc res tractantur, de perſonarum tractatione primum dicendum videtur.

DE DIDASCALICA SIMplici perſonarum.

Duplex eſt perſonarũ tractatio, vna paradigmatica ſeu exemplaris, Altera epidictica ſeu demõſtratiua. Nam ſi factum aliquod perſonæ proponitur, paradigma eſt: at ſi tota perſona deſcribitur, ἐπίδειξις, & demonſtratio perſonæ exiſtit.

DE PARADIGMATICA TRACTAtione perſonarum.

Quid ſit.

Cum itaque proponitur perſona aliqua ex ſacris hiſtoriis, cuius tota vita non deſcribitur, ſed factum perſonæ aliquod producitur, idque vel doctrinæ, vel imitationis, vel admonitionis gratia, paradigmatica erit tractatio. Hoc modo Paulus Romanis & Galatis proponit Abrahamum. Hoc modo Epiſtola ad Hebræos capit. 11. magnum Prophetarum ac Regum catalogum recenſuit. Abrahami facto fidei doctrina & natura docetur, imitatio commendatur, vocationis exercitia firmantur, & veræ pietatis fructus & opera. Pœnitentia Manaſsis docet lapſos recipi. imitationis igitur cauſa vtiliter proponitur: admonet de miſericordia Dei tam immanẽ Eccleſiæ perſecutorem, ac tam impurum idololatram, ex mera ſua bonitate in gratiam recipientis. Verum hic occurrendum eſt iis, qui ſæpe Sanctorum exemplis abutuntur. Sunt enim qui ſcelera ſanctorũ imitari malunt, quàm virtutes, & ſe ſanctorum exemplis defendunt. Sunt etiam, qui ex factis ſanctorum perſonalibus, & extraordinariis mandatis, male extruũt ſpeciem facti, & tanquam legem vniuerſalem commendant. Illi reſponſione digni non ſunt, Hi admonitione in viã reuocandi erunt. Tenere enim eos oportet diſcrimen, inter mandata ſeu præcepta pietatis communia & perſonalia, quæ tantum vel vnũ populum, vel vnum hominem attingunt. Hebræi iuſſi ſunt, vt ſpoliarent Ægyptios. Abrahã ex mandato Dei filium in mõte Moria mactare in holocauſtum parat. Hæc perſonalia facta in ſpecie non accõmodanda erant, ſed in genere tantum. Nam ab vtroque exemplo diſcenda eſt obedientia erga Deũ in iis, quæ à nobis ſuo verbo requirit. In hac quoque perſonarum exemplari tractatione, notum eſt Papiſtas & præcipue Monachos periculoſe erraſſe, qui neſcio quos fictitios ſanctulos in concionibus propoſuerunt, eoſque per totam vitam adeo inculpate vixiſſe finxerunt, quod nunquã vel in minimo impegerint. Huiuſmodi ficta perſonarũ deſcriptio, magis ad deſperationem, quam ædificationem conſcientiæ luctantis cum magnitudine peccati & iræ Dei facit. Proponantur igitur vera exẽpla, ficta relinquantur Poëtis, & non ab iis tractentur, qui œconomi myſteriorũ Dei à D. Paulo appellãtur. Sacra ſcriptura & vera hiſtoria ſuppeditet exẽpla, qualia ſunt Abrahæ, Iob, Ioſeph, Manaſſe, Magdalenæ, latronis conuerſi, & ſimilium. Ex huiuſmodi enim, non ſolum docere poſſumus auditores veram pietatẽ, verumetiam formã recte viuendi iuxta vocationis rationẽ. Meminerit itaque pius Eccleſiaſtes exempla vtilia pietati proferre, & nõ ea quæ ad deſperationẽ

Exempla.

1. Abrahami fides.

2. Manaſſis pœnitentia.

Adu. abuſum exẽplorum.

Exemplorum vſus.

3. Exẽplorũ abuſus.

Vera exẽpla proponenda.

facere

facere videntur. Nunc tempus est, vt quæ dicta sunt, claro paradigmate declaremus. Et quia nullum Abrahami exemplo illustrius esse potest, illud examinandum proponam.

Abrahami exemplum expenditur.

Paulus inquit: Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam. Hic Paulus exemplum Abrahæ potissimum doctrinæ gratia producit, & inde eruit, non solum formam iustitiæ doctrinam, verumetiam naturam fidei, & qualis vitæ sanctimonia credentis personæ esse debeat, extruit. Ad hunc modum discamus ex imitatione Pauli duo obseruare in exemplis, factum videlicet in se, deinde circumstãtias personæ & facti. Factum in se, docet iustitiam veram fide in promissiones Dei constare. Circumstantiæ personæ & facti de plurimis rebus admonent. *Primum*, quod circumcisio non necessario requiratur ad iustificationem. Est enim Abraham ante circumcisionem iustificatus, sed postea addita est circumcisio tanquam sigillum iustitiæ, quæ est ex fide. *Secundo*, professio vitæ Abrahæ ante iustificationem, testatur eum nullis meritis pro priis aut præparantibus operib. à Deo receptum, sed sola bonitate Dei. *Tertio*, quod iusticia fidei ad omnes promiscue pertineat, hoc Abrahamico exemplo indicatur. Est enim iustificatus Abraham antequam vllis notis externis discreti sunt homines. Ex hac circumstantia Prophetæ haud dubie conciones de vocatione Gentium extruxerunt. *Quarto*, quod ritus Mosaici non requirantur à iustificandis. Vt enim sine illis Abraham est iustificatus, ita qui eius exemplo iustificabuntur, eos non requirant ad iustiticiæ complementum. *Quinto*, quod sine lege morali & operibus in Decalogo præceptis contingat iustificatio, Nam si Abrahæ exemplo iustificamur, & is fuit iustificatus annis multis, id est, 430. ante legem, profecto fieri non potest, vt ex lege sit iusticia. Verum si quis obiicit legem moralem fuisse perpetuo, eáque non caruisse Abrahamum, respõsio facilis est, Nulla enim merces debetur operibus, nisi ex pacto Dei. Nam opera non sunt intrinseca dignitate meritoria, sed acceptatione Dei, & ratione pacti. firma stat igitur consequentia Pauli: Abraham iustificatus est fide promissionis, ante editum pactum de operibus, nimirum, qui fecerit ea homo viuet in eis, Ergo fide & non operibus est iustificatus. *Sexto*, quod vera & iustificans fides sit certa πληροφορία, quæ non rationis argumẽtis succumbit, sed certo statuit, eum qui promisit mentiri non posse, vtut tota rerum natura reclamare videatur, & quod fides habeat adiuncta bona opera & obedientiam erga Deum, quódque nihil carius Christiano esse debeat, quàm diuinæ voluntati obtemperare. Atque ita Prophetæ, pij Reges, Apostoli, atque adeo omnes pij post Abraham, primum ab exemplo didicerunt veram iustificandi rationem: deinde ex circumstantiis personæ & facti, de rebus grauissimis admoniti sunt. Hoc pacto pius concionator exemplo Pauli applicet & alia exempla, tum in se, tum in circumstantiarum varietate, & semper in accommodatione meminerit respiciendum esse ad fidei analogiam.

Duo in exemplis obseruanda. — *1* — *2. Vbi multa obseruanda, precipue de iustificatione per fidem.*

De epidictica personarum tractatione.

Quomodo fiat.

Epidictica personarum tractatio, totam vitam, adeóque omnes vitæ partes personæ alicuius pertractat, ídque eo ordine, quo loci personarum in Erotematis Philippi recitantur. Est enim is ordo non solum naturalis, verumetiam dicenti & audienti commodus. Verum hoc in primis obseruandum est in Epidictica personarum tractatione, quod illa membra potissimum exornanda sint, ex quibus tria illa supra commemorata, Doctrina, Imitatio & Admonitio, peti possunt. Nam Paulus Rom. 15. de hoc accommodationis modo admonet, cum inquit: Quæcunque scripta sunt, in nostram doctrinam scripta sunt, &c. Debent itaque huiusmodi membra ad totum Ecclesiæ corpus accommodari, quod fit vbi hypothesin ad thesin recte trãsferimus. Vt si Baptistæ vita esset ἐπιδεικτικῶς tractanda sequendus esset ordo naturalis, dicendúmque esset de parentibus, de conceptione, de natiuitate, de educatione, de vocatione, de officio, de testimonio Christi, de morte & iis, quæ circa mortem & post mortem contigerunt.

Exẽplum.

In membro de parentibus hęc insunt, quod preces piorum assiduæ tandem exaudiantur, quod afflicti credentes consequantur ad extremum consolationem, quod Deus approbet matrimonium sacerdotum.

Partes.

In membro de conceptione, primum offert se officium Angelorum, quod sint legati Dei & ministri Ecclesiæ. Deinde quod sit memor Deus suarũ promissionum. Tum quod Dei actio non impediatur impedimentis naturalibus, hoc est naturæ sterilitate & defectu. Deinde quia Ioannes adhuc in vtero matris agnouerit Christũ, docet quod pueri recipiantur à Deo, & quod à pueris agnosci & coli velit Deus.

In membro de natiuitate, gratitudo erga Deum pro acceptis beneficiis commendatur, Piorum officium mutuum ostenditur, quod gratulari debeãt iis quibus benedictio Dei cõtingat. Denique quod pij debeant suos pueros Deo offerre seu commendare.

Deinde vitæ austeritas nobis non Monasticẽ, sed sobrietatem & obedientiam erga Deum cõmendat.

Posthæc in officio ipsius, & circumstantiis personæ & officij, non solum doctrina, sed etiam consolatio, constantia in officio, confessio, crux, amor veritatis, atque innumeræ aliæ virtutes piis commendantur. Consolatio est, quod digito Saluatorẽ monstrauerit. Constantia, quod Herodis minas & Pharisæorum contemnens, Euangelium intrepide docuerit. Confessio, quod se vocem clamantis in deserto fassus sit. Crux, quod propter vocationem non solum vagatus sit sine certis sedibus, sed mortem quoque adire non dubitauerit. Hæc omnia quæ sic eruuntur ex personæ & officij circumstãtiis, primum piis ministris verbi doctrinæ, imitationis & admonitionis gratia proponãtur. Deinde in genere vniuersæ Ecclesiæ, quantũ ad cõmunia pietatis officia pertinet. Personalia enim facta, nõ in specie sed in genere accõmodãda sunt, quemadmodum supra admonui.

Est & alia forma tractandi exempla, nimirum, cum non habeatur ratio ordinis, temporum, sed tantum virtutum & vitiorum genera recitantur & illustrantur, sed hęc forma paradigmati subiicienda est. Atque hæc de duplici paradigmatica & Epidictica personarum tractatione dicta sufficiant. Ratio autem eruendi locos, per quos exempla accommodantur Ecclesiæ, postea vbi de locis communibus inueniendis tractabitur, exponenda est. hic sufficit Methodum monstrasse, & paucis exemplis Methodi vsum ostendisse.

Alia forma tractandi exempla.

DE DIDASCALICA
simplici rerum.

Didascalica simplex rerum (hoc est, vt vsitate vocant, locorum simplicium) est cum de vna re simplici docẽdus est auditor, vt de Deo, peccato, gratia, de iusticia Christiana, &c. Hæc forma subtiliorem tractandi rationem requirit, & maiori artificio indiget. Quanquam autem hæc Methodus expositione proprie constat, quemadmodum coniun-

Quid sit. — *Quomodo tractãda.*

cta, argumentatione: tamen membra huius formæ argumentatione confirmabuntur. Itaque præsentis formę instrumentum proprie quidem est expositio. Argumentatio verò adhibetur fulciendis expositionis partibus. Præterea & hoc obseruãdum est, quod triplex in hac forma soleat adhiberi expositio, nimirum Diæretica, Synthetica & Analytica. Nam aliàs alia ratio commodior est.

DE DIDASCALICA SIMPLICI RERUM DIARETICA.

Huius tractandæ ratio.

TAmetsi Diæreticus ordo (cuius membra potissima sunt definitio & diuisio) tractandi res simplices, & à Philippo in Methodo Didascalica simplici, & ab aliis Dialecticis diligenter indicatur: tamen operæpretium esse iudico, hoc loco tractandi rationem præscribere, quæ commoda futura est nouitiis concionatoribus. Primum itaque summa capita proponam. Deinde tractationis Methodum subiiciam.

Summa capita.

Sunt igitur hæc capita.

1. *Definitio.*
2. *Diuisio* seu *Partitio.*
3. *Caussæ.*
4. *Effectus.*
5. *Usus* & *Abusus.*
6. *Antitheses.*

I.
De Definitione.

Definitionũ vsus.

Definitionum aliæ nostræ sunt, aliæ aduersariorum. Illas vt veras exponemus, probabimus, comprobabimus & colligemus, Has vt falsas confutabimus. In vtroque genere est peculiaris methodus, sed de priori prius dicendum est.

Partes quatuor.

Definitio itaque quam pius concionator, & veram & immotam statuet, quatuor habebit partes in tractatione: expositionem: rationem: comprobationem & complexionem.

1. Expositio.

Expositio est oratio, per quam exponimus nostram de re aliqua definitionem claris & perspicuis verbis.

Est autem definitio Theologica duplex, contracta & copiosa. Illa genere & differentia cõtenta est. Hæc causas, adiuncta, propria, & circumstantias interdum, generi & differentię accommodat.

2. Ratio.

Ratio est definitionis probatio.

3. Comprobatio.

Comprobatio, est per quam confirmamus seu declaramus rationem siue exemplis, siue aliis declarandi modis.

4. Complexio.

Complexio est breuis Expositionis, Rationis & Comprobationis comprehensio. Porrò quod dictum est de Ratione & Comprobatione, ita intelligi velim, quod non simplex ratio, neque simplex comprobatio, sed & rationes & comprobationes plures adhiberi possint, prout commodum auditoribus, & rei tradendæ vtile esse videatur. Deinde & hoc obseruandum est, quod definitio copiosa confirmanda, Analysi prius resoluenda sit in propositiones, interdum etiam in terminos. Deinde rursus paulatim coniungendæ sunt partes per Synthesin, & ostendenda definitionis necessitas. Atque hæc omnia rationi definitionis subiicienda sunt. Nunc exemplo vno atque altero præcepta illustremus, ac sumamus primùm definiendum Matrimonium.

Exẽplum

Matrimonium est viri & mulieris legitima coniunctio (hæc definitionis *expositio* est, sequitur *ratio*) Scriptum est enim: Quamobrem relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ (sequitur *Comprobatio*) Si hæc verba rite examinentur, in ipsis inueniemus, quæ posuimus in definitione. Primum enim testantur coniunctionem debere esse, quæ legitima est, cum sit iuxta verbum Dei, & voluntatem Dei. Deinde cum dicit: Erunt duo in carne vna, vnius viri & vnius vxoris vult copulam, non vnius viri, & multarum vxorũ, neque vnius vxoris & multorum virorum, quemadmodum & primum coniugium Adam & Euæ testatur. (Sequitur *Complexio*) Cum itaque Deus sua lege præceperit, vt legitime copulentur personæ, vt sint non plures personæ in matrimonio quam duę, Relinquitur, matrimonium esse legitimam viri ac mulieris coniunctionem. Ex hoc exemplo vtcunque intelligi potest tractatio definitionis simplicis: quam si ad Dialectices leges & normas reuocare velis, Prima pars quæstio dicitur, Altera ratio, Tertia rationis cõfirmatio siue Ætiologia, Quarta Conclusio, in qua hypothetica forma ipsa ratio cum quæstione repetitur. Verũ membrorum appellationes, quas superius recitaui, tractationi populari seruiunt magis, & intellectu faciliores sunt.

Addamus etiam exemplum copiosæ definitionis, quod fusius explicemus, ac sumamus definiendum Euangelium.

Aliud exemplũ.

Euangelium est doctrina diuinitus reuelata, in qua annunciatur liberatio à peccato, maledictione legis & ira Dei, & proclamatur remissio peccatorum, salus & vita æterna, credentibus in Filium Dei propter eiusdem victimam, vt bonitas & misericordia Dei prædicentur, vtque liberati per Filium, fructus Euangelio dignos edant, Hactenus expositio definitionis, quæ Analysi resoluenda est in has propositiones, Quarum *prima* est, quod Euangelium sit doctrina diuinitus reuelata. *Secunda*, quod Euangelium annunciet liberationem à peccato, maledictione legis, ira Dei, &c. *Tertia*, quod proclamet remissionem peccatorũ, salutem & vitam æternam. *Quarta*, quod hæc beneficia contingant credentibus in Christum. *Quinta*, quod Euangelij vis resideat in victima Christi. *Sexta*, quod ex Euangelio Deus sit prædicandus. *Septima*, quod homo gratitudinẽ suam Deo exhibere debeat, pie viuendo. Has propositiones ordine confirmare oportet. Sequitur ergo *ratio primæ propositionis*. Euangelium enim esse doctrinam diuinitus reuelatam Paulus clare docet, vocans Euangelium mysterium absconditum à seculis. (*Comprobatio.*) Quibus verbis aperte docet, ex humana ratione non pendere Euangelium. Nam si ratio vllo pacto potuisset hanc doctrinam perspicere suo acumine, nequaquam mysterium absconditum à seculis dicendum esset (*Ratio secundæ propositionis*) Deinde annunciari in Euangelio liberationem à peccato, à maledictione legis & ira Dei, multa testimonia docent Prophetica & Apostolica. Daniel aperte dicit Christum ablaturum peccatum. Paulus maledictionem legis per Christi aduentum abolitam docet. Pater clamat de cœlo se per Filium placatum (*Comprobatio*) hoc verum esse experti sunt omnes pij, testimonium habentes Spiritus Sancti, per quem clamant, Abba pater, quod profectò non facerent, nisi certo statuerent ablatum peccatum, maledictionem legis abolitam, iram Dei placatam: (*Ratio tertiæ propositionis*) Proclamari porrò in Euangelio remissionem peccatorum, salutem & vitam æternam, testatur hęc testimonia, Ipse Dominus dicit sic scriptũ esse, quod oporteat prædicari in ipsius nomine pœnitentiam & remissionem peccatorum, incipiente prædicatione à Hierusalem. Marci vltimo promittitur salus credentibus. Similiter Rom. 10. Præterea Dominus ipse vitam æternam promittit in se credentibus. Quid multis

Definitionis Euangeli Analysis.

Definitionis probatio. 1.

2.

3.

multis? Vniuersa scriptura sacra remisionem peccatorum, salutem, & vitam æternam pollicetur populo Euangelium amplectenti (*Comprobatio*) Fieri enim non potest quin sublata ira Dei, maledictione legis ac peccato, salus, iusticia & vita sit parta. verum quia hæc non contingunt omnibus (Cain enim, Iudas, Saul & multi alij perierũt, & hodie magna pars mundi, proh dolor, ruit in æternum exitium) in definitione additum est quarto loco, quod hæc beneficia contingant credentibus (*Ratio*) Clare enim dicit Dominus: Qui credit in me non peribit, sed habebit vitam æternam (*Comprobatio*) Et ne quis hoc ex conditione operum pendere existimet, Paulus hominem iustificari fide sine operibus scribit, & prolixis disputationibus confirmat ad Rom. & Galat. Porrò quinto loco additũ est, quod Euangelij vis in Christi victima resideat (*Ratio*) Sic enim Paulus inquit: per redemptionem, quæ est in Christo Iesu (*Comprobatio*) Vox etenim qua Paulus hîc vtitur est ἀπολύτρωσις, hoc est redemptio, quæ fit dato pretio capitis pœna, λύτρον enim propriè pretium liberationis est. Tale pretium pro nobis soluit Christus, quando factus est pro nobis peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei. Præterea sexto loco adiectum est, Deum prædicandum esse propter suam bonitatem & misericordiam (*Ratio*) Id quod satis conuincit Angelorum cohors, canens nato Domino hunc hymnũ Deo: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, hominibus εὐδοκία. (*Comprobatio*) Hoc namque ideo factũ existimemus esse, vt omnes qui hunc Christum agnoscunt, discant Angelorum exempló bonitatem & misericordiam Dei prædicare, præsertim cùm ipsa natura clamitet gratitudinem reddendam esse bene meritis. Postremo loco additur de fructibus, quos edere debent liberati per Euangelium (*Ratio*) Quod confirmatur testimonio Pauli dicentis, nos in Christo Iesu creatos ad bona opera, in quibus nos ambulare vult Dominus. (*Comprobatio*) Quomodo enim conuenirent ista, nos liberatos à peccato, & tamen facere desideria peccati, Cum Paulus dicat, apparuisse gratiam Dei salutarem omnibus hominibus, vt abnegata impietate & humanis desiderijs sobriè, & piè, & iustè viuamus, &c. (*Complexio*) Cum igitur firmis demonstrauimus rationibus per Euãgeliũ tolli peccatum, maledictionem legis, & iram Dei, & succedere in horum locum iustitiam, salutem & vitam propter Christum, dum in ipsum credimus, & quod velit nos Deus propter hoc beneficium suam bonitatem prædicare, ac vita tota gratitudinem ostendere, sequitur quod antea proposuimus, Euangelium esse doctrinam diuinitus reuelatam, in qua annunciatur, &c.

[Margin: 4. 5. 6. 7. Cõplexio]

[Margin: Methodus confutatoria 4. partib. constat.]

Atque in hunc modum, tractata nostra definitione, si sunt qui aliter sentiunt, confutandi sunt Methodo confutatoria, quæ constat propositione, sublatione, opposita propositione, & solutione.

Propositio hoc loco est sublationis pollicitatio. *Sublatio*, est ipsa aduersariorum propositio. *Opposita propositio*, est solutionis pollicitatio. *Solutio*, est confirmatio oppositæ propositionis. Sed res breui exemplo illustretur. Nec me clam est quod aduersarij nostri Papistę garriant (hæc confutationis *Propositio* est, sequitur *Sublatio*) Euangelium esse nouam legem de non vindicando, de abiiciendis facultatibus, de non iurãdo &c. (Sequitur *Opposita propositio*) Verum id quam friuolum sit, non est difficile ostendere. (Sequitur *Solutio*) Id enim quod asserunt ex diametro pugnat cum Christi sacrificio, adeoque cum vniuersa scriptura, quæ fide nos consequi Euangelij beneficia clamitat. An non clara sunt verba Pauli? Si iusticia est ex lege, Christus frustra mortuus est. Hæc oppositę propositionis cõfirmatio, ex locis cõfirmatoriis, hoc est Dialecticis petẽda est, de qua re dicam in coniuncta locorum Methodo. Verum quid generaliter tum in cõfirmationibus, tum in confutationibus obseruandum sit, hic admonẽdi sunt Studiosi. *Primum* itaque postquam perspicuis argumentis cõfirmaueris ἀντιπρότασιν, ordine aduersariorum argumenta diluenda sunt, & si res ita patitur, omnium primum genus sumendum est, & postea ad specialia argumenta descendendum; vt in præsenti causa. Primũ, confutandũ est, Euangelium esse legem, Deinde nõ esse legem de vindictę prohibitione, de abiectione facultatũ, de nõ iurãdo, &c.

[Margin: Exéplum. Generales obseruationes in confirmationib. & cõfutationibus. 1. Exemplũ.]

Præterea & hoc cum in cõfirmatione nostræ sententiæ, tum in confutatione aduersæ partis diligẽter spectandum est, vt præoccupes ea, quæ vel prudẽtia carnis, vel aduersaria pars obiicere posit contra ea quæ dicis, & ea confutes. Hoc Paulo vsitatissimum fuisse apparet in ipsius scriptis. Quemadmodum in proposita confutatione sententiæ Papistarum, quod Euangelium sit noua lex: Caro ingrata Deo inde arma arripit, contra doctrinam operum, & infert hoc pacto. Si Euangelium liberat nos sine operibus nostris, cur igitur bene operemur? Hæc obiectio per occupationem tollenda est. Atque ita in omnibus partibus concionis spectabit fidus Ecclesiastes quid contradici possit. Sed pręcepta copiosæ confutationis & confirmationis infra tradenda sunt.

[Margin: 2. Exẽplum]

De diuisione & partitione.

Hoc Methodi membrum commode in hũc modum tractari potest. Si *Primum* exponas tuam diuisionem seu partitionẽ. *Secundo* probes. *Tertio* comprobes. *Quarto* colligas rursus. Exẽplum diuisionis sit hoc: Audiuimus quid sit lex. sequitur vt quotuplex sit dicatur (huiusmodi enim transitionis formula vtendum est, cum de vno in aliud descẽditur) Est autem lex Dei triplex, Moralis, Ceremonialis & Iudicialis. Hæc *Expositio* fuit (*Ratio*) Omnis enim lex Dei aut mores format, aut ritus commendat, aut iudicia exercet (*Comprobatio*) His enim rite hominis vita conseruatur & gubernatur. In ciuili enim vita, iudiciis opus est, in Ecclesiæ cœtu Ceremoniæ sunt necessariæ, religionem animi erga Deum, & pietatem erga homines (in spirituali Dei regno) morum præceptis cõstare manifestum est (*Collectio*) Firmum est igitur quod proposuimus legem Dei esse triplicem, Moralem, Ceremonialem, Iudicialem, præsertim cum his tribus vitæ recta gubernatio constet, siue vitam communem spectes, siue Ecclesiam, siue spirituale Dei regnum. Hæc diuisionis membra si obscura sunt, definitionibus & subdiuisionibus explicẽtur, ac rationibus & exẽplis illustrẽtur. Verum si aduersarius aliã diuisionẽ, eámque falsam obtrudit, confutationis Methodo euertẽda est. Exemplo non opus est in re aperta. Porrò partitio eadem ratione instituenda est, vt pœnitentiæ partes sunt contritio, fides & studiũ recte formandi vitã. (*Ratio*) Peccati enim nos pœnitere oportet: & quia hæc contritio nihil prodest, nisi accedat fides in Christũ, necessario & hæc additur: & quia neutrum horũ verum est, nisi sequatur studium rectè & piè viuendi, necessario cum superioribus coniungitur bonum propositum (*Comprobatio*) Nam videmus & scripturam & exempla hæc tria coniungere. Dauid lapsus dolet se peccasse, confugit per fidem ad misericordiam, & reliquam vitam quanta potuit diligentia innocentem conseruauit. Hæc partitionis mẽbra si definitionibus & diuisionibus, & earum rationibus diffundantur, magna orationis & vtilis copia exurget.

[Margin: Quomodo tractãda. Exẽplum. Methodus confutatoria.]

De causis.

Methodus.

Iam rei causas addere oportet, prorsus naturali ordine,& per seiunctionem excludendæ sunt quæ putantur rei causæ,& non sunt. Singulis causarum generibus suæ rationes ex verbo Domini adiiciēdę sunt. Causæ coniunctæ concurrunt in suis actionibus,& stant mutuis auxiliis, singulæque proprium quiddam habent in actionibus.Quare causarum ordines diligenter considerandi sunt,ne fiat causarum confusio, vnde postea magnæ tenebræ exoriuntur. Deinde & hoc obseruandū est, cum aliquid præcipitur aut prohibetur,omnes coordinatas causas præcipi aut prohiberi. Vt cum sanctificatio nominis Dei pręcipitur,quę fieri nequit sine fide,& hęc non sine noticia Dei contingit,quæ noticia Dei sine prędicatione verbi Dei esse non potest. Ergo cum iubemur petere sanctificationem nominis Dei, hæc ordine petimus, prædicationem verbi, noticiā Dei, fidem & ipsam nominis Dei sanctificationem. Nūc breuiter exemplum subiiciam. Pœnitentiæ causæ sunt non hominis liberum arbitrium. (Hæc seiunctio est.) Sed primum verbum Dei, Deinde Spiritus sanctus, qui intus arguit peccatum,& excitat odium peccati in corde hominis. Tum voluntas motui diuino & verbo non repugnans. Fines sunt, gloria Dei & salus pœnitentis. Hæ sunt coniunctæ causæ, & stant mutuis auxiliis in suis actionibus, & facile apparet, singulas quiddam proprium habere in suo ordine ad effectum. Porrò quomodo hæc sint explicanda definitionibus, & confirmanda testimoniis, ex superioribus præceptis intelligitur.

Rationes.

Causæ cōiunctę.

Causarū ordines.

Causæ coordinatæ.

Exēplum.

De effectu.

Effectus exponantur, probentur, comprobentur & colligantur, & qui falso rei tribuuntur, confutationis Methodo euertantur: vt si quis dicat, contritionem mereri remissionem peccatorum, Confutandus est eo modo, quem supra indicaui.

De vsu & abusu.

Si fuit res in abusu, confutetur abusus confutationis Methodo. Deinde verus vsus exponatur, probetur & comprobetur.

De antithesibus.

Antitheses non certum locum habent, neque in hac Methodo, neque in aliis, sed passim interserēdæ sunt illustrationis & amplificationis gratia. Putant enim Rhetores, nihil magis facere ad perspicuitatē, quam Antithesium seu contrariorum collationem.

DE DIDASCALICA SIMplici Synthetica.

Quid sit.

Expositio Synthetica est, quando exordimur ab iis quæ antegressa sunt rem, & paulatim per gradus cōponimus ea, & cumulamus donec omnia illa collecta videntur, quæ ad rei naturam excutiendam sufficiunt. Vt si de pace quam cum Deo habemus per fidem, dicendum esset, hæc κτ' σύνθεσιν exponi possent. Primum quæ offensa. 2. Offensę partes. 3. Mediator. 4. Compensatio iniuriæ & dāni, seu satisfactio. 5. Reconciliatio. 6. Pactum reconciliationis. 7. Pacis declaratio seu promulgatio. 8. Fructus pacis. Hæc si sigillatim cōfirmarentur, comprobarentur & illustrarentur testimoniis & exemplis, copiosa emergeret oratio. Hoc pacto σύνθεσις sequitur ordinem naturæ,& omnes quæ præcedunt natura quæstiones inuestigat, exponit, probat, comprobat, Antithesibus, exemplis, similibus & dissimilibus illustrat. Porrò & hoc obseruandum est, quod copiosæ definitiones hac Methodo extruātur, vt supra in definitione Euangelij videre est.

Exēplum

DE DIDASCALICA simplici Analytica.

Quid sit.

Analytica expositio est, quando à toto vel fine exordimur,& deinde partes, & ea quæ ad fidem requiruntur, inuestigamus, ordine plane superiori contrario, Vt si de oratione dicēdum esset, hac Methodo primum quid esset inuocatio (habet enim definitio totius rationem) & quis eius finis, exponendum. Deinde quæ ad orationem tanquam necessaria membra pertinent, enumerandum esset, vt sunt affectus mentis, causæ cur orandum, quis orandus, per quem & quid orandum, quæ memoriæ gratia complecti soleo hoc versiculo.

Exēplum

Affectus causa, quis, per quem, quidque petendum.

Postremo addi possunt circumstantiæ indifferentes, vt orationis circumstantiæ indifferentes sunt, Locus, tempus, gestus. Hæc profectò si scripturis & exemplis probentur & illustrentur, magna & vtilis orationis copia nascetur.

Porrò, quę hactenus dicta sunt de simplici rerum seu locorum tractatione, ita intelligantur oportet, quod sic fieri debeant omnia iuxta diuersarum Methodorum simpliciū quæstionū rationem artificiosam. Verum quoniam varietas exercitatos delectat, interdum harum Methodorū leges ad amussim non sequuntur concionatores docti, sed auditores quasi in consilium adhibent, & ea deligunt ex magna copia, quæ præsentibus auditoribus quàm vtilissima cognitu fore arbitrantur. Atque hanc tractandi rationem nonnulli Methodum prudentiæ appellant, quæ circumstātias auditorum præsentium, & rerum pondera metitur. Vt si quis de lege Dei esset dicturus, hic primum auditores contemplaretur, deinde rei pondus consideraret, Tum facile ad pauca capita captu facilia reuocaret tractationem,& primum forte quid lex sit exponeret, Secundo, an quisquam legi Dei satisfaciat, Tertio, quis vsus, cum nemo satisfacit, Quarto, qualis legis abrogatio intelligenda sit. Similiter fieri potest in aliis quæstionibus simplicibus. Quanquam autem hæc ita sint, nouitiis tamen concionatoribus, qui nondum exercitati sunt, profuerit artis Methodum sequi quam exposui, idque tum propter memoriam confirmandam, tum vt exercitati diu multūmque, possint postea vtrumque genus fœliciter sequi.

Diuersarum methodorū vsus.

Methodus prudentię.

Exēplum

Sanctissimæ memoriæ Philippus Melanchthon populari captui se accommodans, in cuiuslibet rei simplicis explicatione, hæc quatuor iudicat proponenda, declaranda & amplificanda: definitionem rei, causas, partes & officia. Definitio ex collatione multorum dictorum & illustrium exemplorum petita, rem totam veluti in vnam fascem colligat, & summam rei breuiter proponit, causarum explicatio definitionem fulcit, partium recitatio distinctius rei naturam ob oculos ponit. Officiorum voce comprehenduntur vsus rei, effecta,& causæ finales.

Methodi simplicis explicatio secundum Melāchthonem.

Porrò est & hoc admonendum, quod in locorum siue simplicium, siue coniunctorum tractatione, si plures sunt loci, obseruare oporteat, vt is locus qui natura præcedit, etiam tractatione præcedat, Vt si de peccato & gratia esset habenda oratio, de peccato prius quàm de gratia dicendū esset. Sed si prorsus discreti sunt loci, nihil refert, quo ordine eos explices, nisi fortè alter alteri in confirmatione opem ferat, Tum enim is priori loco explicandus est, quo explicato iuuetur alter.

Loci methodi simplicis quo ordine tractandi.

DE

DE DIDASCALICA *coniuncta.*

Quid sit.

DIDASCALICA Concio coniuncta, siue coniunctorum locorum, est quando certi loci cõiuncti, hoc est propositiones, theses & hypotheses tractantur: quod tametsi propriè fit Methodo confirmatoria & cõfutatoria: plerunque tamen accidit, vt mixta Methodus adhibeatur. Nam si propositionis partes obscuræ sunt, Analysis eas retexet, & partes seorsim proponet: Diæresis propositas partes explicabit: postea Synthesis componet: ac Methodus confirmandi ac confutandi compositum probabit, & quod cum eo pugnat confutabit. Vt si prima precatio tractanda proponeretur: Sanctificetur nomen tuum. Hîc necessariò primùm Analysis esset adhibenda, quæ in duas simplices partes retexeret hanc propositionem, in nomen Dei, & sanctificandi verbum. Deinde Diæresis vtramque partem, vnam post alteram definitionibus & diuisionibus explicaret, Tum Synthesis rursus componeret partes. Hinc iam confirmatio & confutatio tempestiuè adhiberetur. Atque hoc præceptum perpetuò sequendum est, vbi partes propositionis explicatione indigent, aliàs minimè. Præterea in parabolis adhibenda est Analysis, vt primum retextas partes proponas. Deinde easdem per comparationem rei ad quam pertinet parabola accommodes. Tum extruas doctrinas & paræneses, vt in Euangelij parabola de semine, partes parabolæ sunt quinque: Seminator, Semen, Seminatio, Terra, Fructus. Seminatori Deus: Semini verbum Dei: Seminationi prædicatio verbi: Terræ auditores verbi: Fructui seminis, fructus verbi comparentur. His explicatis, extrues doctrinas & paræneses, Vt doctrinæ præsentis parabolæ sunt: Prima, sollicitudo Dei de nostra salute procuranda. Confertur enim hîc Dominus diligenti agricolæ. Secunda, dignitas verbi. Tertia dignitas ministerij. Quarta, quod nobis & Diabolo imputandum sit, si fructum non ferat verbum.

Methodus mixta.

Exemplũ

Parabolæ qua methodo explicandę.

Exemplũ

Porrò paræneses ex fine parabolæ extruendæ sunt. Sunt autem fines præsentis parabolæ, vt Dominus excitet auditores ad verbi amorem, vt arguat negligentes, vt consoletur obedientes. Cæterùm in huius concionis genere, adhuc maior concionatoris vis & prudentia requiritur. Quare vt in hac parte satis alioqui difficili, iuuem nonnihil nouitios concionatores, ordine duo tradam. Primum enim Methodum inueniendi locos ostendam. Deinde rationem indicabo eosdẽ copiose & vtiliter tractandi, In quibus duobus capitibus tota hęc facultas cõsistere videtur.

DE INVENTIONE LOcorum communium.

Aduersus intempestiuas locorum cõmunium tractationes.

NE quis, quod primum in buccam venit, arripiat tanquam locum communem, quemadmodum illi facere consueuerunt, qui ex singulis fere vocibus aliquid venantur, parum solliciti, siue ad negocium pertineat propositum, siue non, vt qui hoc solum quærunt, vt magni architecti, & locorum communium non imperiti fabri videantur: opus est præceptis, intra quorum septa animus inquirentis contineatur. Et tametsi res maior est, quam vt paucis præceptis absolui possit: tamen prodest nouitiis cõmunia quædam præcepta tenere, quæ sequi tutò & cum fructu eorum quos docebunt, possint.

Communia præcepta de locis communibus

Primum itaque omnium lecto & intellecto textu aliquo, quæratur textus occasio, summaria comprehensio, & finis seu vsus: quod quomodo fieri debeat, in Dialectico interpretãdi genere superius declaratum est. Deinde textus partes seu propositiones quærantur. Tum ex his iuxta sequentes regulas loci eruantur communes, qui ad finem rei propositæ facere videntur.

Prima Regula.

Si propositionis subiectum fuerit singularis terminus, loco eius ponito gradatim superiora, hoc est speciem primo loco: Deinde genus proximum: Tũ si videbitur adhuc superius genus, & componantur hæc ordine cum propositionis prædicato. Psal. 122. In principio hæc est propositio. Lætor, inquit Dauid, cum mihi dicitur, in domum Domini eamus. Primũ facito enallagen personæ in hunc modum: Dauid lætatur, cum dicitur ei, in domum Domini eamus. Hic iuxta regulam, primum regis vocabulum, Deinde magistratus, Tum hominis ponito. Hoc facto, coniungito hæc ordine cum prædicato, in hunc modum. Regium est lætari cum subditi consentiunt in religione. Magistratus est lætari, quod habeant subditos, qui secum consentiant in religione. Omnium hominum gaudium esse debet consentire in cultu Deo præstando. Ecce tot theses hæc prima & puerilis regula subministrauit, quarum vltima cõmunissima est, & in plurimas hypotheses diffundi potest, de quarum certitudine ex regula sequenti iudicandum est: Approbato exemplo in subiecto, approbatur res in genere. Cum igitur in Dauide approbatur hoc factum, res in genere improbari non debet, & contra: Reprobato exemplo in subiecto, reprobatur res in genere, vt Ozias Rex Iuda inuadens alienum officiũ, displicuit Deo: Ergo reges atque adeo omnes qui aliena agunt, Deo displicent: fuit enim non regum, sed sacerdotũ officiũ, offerre incensum thymiamatis.

Exemplũ primæ regulæ.

Secunda Regula.

Si in locum prædicati substituantur gradatim superiora vt species proximæ, postea genera alia atque alia, copiosa emerget locorum inuentio. Hæc regula sæpissime quidem in aliis rebus, sed semper in Christi historiis sequenda est. Vt Christus sanat Samaritanum leprosum inuocantem, Sed quia hic Samaritanus est Ethnicus, afflictus homo: collige hinc Christum iuuare Ethnicos afflictos, & omnes homines, qui ipsum inuocant. Et quia ex Christi particularibus factis colligitur eiusdem officium in genere, licet in hunc modum locum extruere, Quod Christi seu Messiæ officium sit, iuuare miseros & afflictos se inuocantes.

Exemplũ

Tertia Regula.

Si in locum tum subiecti tum prædicati substituas per gradus species & genera, copia communiũ propositionum nascetur. Vt Dauid committens adulterium est expulsus regno. Ergo reges grauiter delinquentes punientur, atque adeo omnes qui flagitiose viuunt, supplicia aliquando debita luent. Colluuies impiorum hominum Cataclysmo absorpta est. Ergo flagitiosi aliquando pœnas daturi sunt.

Exemplũ

Quarta regula.

Aliquãdo prodest ex concretis abstracta facere, vt mulier Cananea credens, Mat. 15. in necessitate Christum accedit, inuocat, non patitur repulsam, sed magis instat, quemadmodum & archisynagogus, qui credens, secum totam domum conuertit ad Dominum. Hinc collige fidei proprietates, nimirum quod fides in necessitate constitutum hominem impellit ad Christum vt eum inuocet, instare facit vt impetret, augmentum dum tentatur, su-

Exemplũ

sumit, ac tandem gratissimos Deo fructus edit. Hæc regula ex loco coniugatorum vim habet. Sed quoniam quæ de fide recitaui, præcipua sunt fidei momenta, ea in duos versiculos inclusi, hoc pacto:

Vera fides Christum petit & rogat, instat, ab ipso
Impetrat, & crescit fructificatque simul.

Aliud exemplum. Aliud exemplum. Beatus vir qui timet Dominum. Locus communis: Vera beatitudo consistit in timore Domini. Huius regulæ vsus est magnus non solum in locorum inuentione, verumetiam in definiendis concretis. Nam quemadmodum Aristoteles & Rodolphus docent, ex descriptione concretorum colliguntur abstractorum definitiones. Vt si quid pietas sit, velis definire, sume concretum pius in illustri exemplo. Vt Abraham pius timet Deum, veraque fide & obedientia illum colit. Ergo pietas est timor Dei, fides & obedientia erga ipsum. Hac via Aristoteles multarum virtutum differentias inuestigauit, quam sibi non inutilem fore facile animaduertent Studiosi Theologiæ.

Quinta regula.

Diligenter quæ rem præpositam antecedunt, quæ cum eadem coniuncta sunt, & quæ eam necessario consequuntur spectanda erunt, atque in locos communes includenda, vt Psal. 2. Beati omnes qui confidunt in eo. *Primum* hic ex antecedentibus sequitur, Sine Christo neminem beatum esse. Nam si tum demum fiunt beati, quando in Christo confidunt, sine hac fiducia miseri sunt omnes mortales. Hic locus etiam à contrario sensu concluditur hoc modo: Omnes confidentes in Christo sunt beati, Ergo omnes non confidentes in eo non sunt beati. Si non beati certe miseri sunt. Vides vt hic locus suppeditat occasionem de miseria humani generis disserendi. *Secundus* locus est ex adiunctis, qui secundum quartam regulam extruitur, videlicet quod vera fœlicitas & beatitudo sita sit in fiducia Christi. *Tertius* locus, quod vniuersale sit beneficiũ. Generalis enim propositio ad nullam gentem aut hominem restricta est, sed omnibus offertur beneficium, qui confidere in ipso non recusant. *Quartus* locus, quod fiducia in Christum sit modus, per quem beneficiorum Christi redduntur homines participes. *Quintus*, ex hoc loco sequitur locus de Christi diuinitate. Nam si fiducia in solo Deo reponenda est, & beatus pronunciatur qui confidit in Christo: sequitur profecto Christum verum Deum esse.

Exemplũ.

Sexta regula.

Causarum & effectuum necessaria consecutio non est negligenda. Nam si causa ponitur, effectus concluditur potentia vt in symbolo, dum agnoscimus Deum omnipotentem, fides inde eruit duplicem effectum, Vnum, quod Deus possit benefacere quibus vult. Alterum, quod sit illi facultas defendendi quos in suam tutelam assumit. Sed addamus illustrius exemplum. In Cœna Domini ex causarum & effectuum consecutione colligendæ sunt hypotheses de vera Sacramenti meditatione. Cum itaque Cœna Domini Sacramentum sit nostræ per mortẽ Christi redemtionis, *primum* Cœnæ celebratio cogitationem de peccato mentibus instillat. Nam ob peccatum mortuus est Dominus. *Secundo* admonet de victima peracta ad redimendum humanum genus à iure peccati. *Tertio*, huius victimæ dignitas & excellentia cogitationem suggerit piis mentibus, non solum de magnitudine iræ Dei, percutientis filium propter peccata nostra, & inenarrabili misericordia Dei recipiẽtis nos in gratiam propter victimã filij, sed etiam de amore filij intercedẽtis pro nobis, & deriuantis in se iram Patris. *Quarto*, contritio quidem ex cogitatione peccati & iræ Dei nascitur. Fides vero ex inenarrabili misericordia Dei & amore filij persoluentis λύτρον pro nobis, excitatur. *Quinto*, hæc fides confirmatur & augetur vsu Sacramenti tantæ rei. *Sexto*, fides confirmata & aucta Deo gratam se exhibet, vitam pie, honeste & iuste instituit, proximum cum quo habet communem λυτρωτὴν diligit.

Exemplũ. — Aliud exemplum. Hypotheses de meditatione Cœnæ. 1. 2. 3. 4. 5. 6.

Ecce quantam doctrinam, quantam copiam, quam piam meditationem sacræ Cœnæ, consecutio causarum & effectuum suppeditat.

Aliud exemplum. Aliud exemplum. Christus remittit peccata sua autoritate. Hic effectus monstrat Christi diuinitatem, Latro obiurgat blasphemãtem socium & Christum inuocat, ex quibus effectibus, contritio, fides & noua vita latronis concluditur.

Septima regula.

Exemplũ. Quæratur repugnans dicti, & repugnans consequentis dicti, Vnde duo locorum genera oriuntur. Sit dictum: qui aliud Euangelium docuerit anathema sit. Hic repugnans dicti est, Qui idem Euangeliũ docuerit, non est anathema. Consequens dicti, quod Papa sit anathema. Aliud enim Euangelium docet. Huius repugnans destruitur, vt Papa non est Ecclesię caput. &, Papæ non est obtemperandum.

Octaua regula.

Prodest interdum per contrarium sensum locum extruere, videlicet cum termini sunt pares, vt iustus ex fide viuit. Ergo non iustus ex fide non viuit. ex quo sequitur, neque ex operibus esse iusticiam, neque vitam. Atque ita Paulus colligit ad Gal. 3. Quoniam autem, inquit, in lege nemo iustificatur, manifestum est, quia scriptum est, iustus ex fide viuit. Similiter forma per contrapositionem interdum locos ministrat. Vt omnis qui ex Deo est, verba Dei audit. Hic locus per contrapositionem colligit, eum qui non audit verbum Dei, non esse à Deo.

Exemplũ.

Hæ sunt regulæ inuentionis locorum præcipuæ, quarum fontes sunt loci Dialectici & regulæ consequentiarum, & possent his plures addi, sed has puto sufficere nouitiis concionatoribus, quas si fuerint secuti, & ipsis in quærendis locis communibus expedita erit ratio, & ab aliis notatos locos dextre iudicabunt. Deinde & hinc iudicare possunt, cur non semper eosdem locos diuersi autores commonstrẽt. Ratio enim discriminis est, cum diuersitas inuentionis, tum quod alij loci aliis autoribus magis arriserint. Postquam autem pius Ecclesiastes locos inuenit, examen apud se locorum inibit. Huic examini triplex instrumentum adhibebit. *Primum* enim dispiciet, an alicubi in scriptura locus inuentus expresse ad verbum habeatur. *Deinde* demonstratione ad impossibile examinetur locus, si expressus verbo Domini nõ est. *Tertio*, Syllogismo aliquo concludatur locus, & per conuersionem syllogisticam, tanquam ad Lydium lapidem probetur. Demonstrationis ad impossibile sit hoc exemplum. Locus probandus: Christiani possunt tenere propria. Huius loci assume oppositum. Nulli Christiani possunt tenere proprium. Iam quære propositionem aperte veram, quæ cum opposito potest altera præmissarum esse in syllogismo. Vt, omnes qui dabunt eleemosynas debent habere propria, Ex quibus duobus præmissis sequitur conclusio falsissima, videlicet quod nulli Christiani dabunt eleemosynas, ex huius aperta falsitate, destruenda est altera præmissarum. Quare cum maior aperte sit vera, sequitur minorem esse

Fontes regularum inuentionis locorum communium. — Examinis locorum triplex instrumẽtum. — Exemplũ demonstrationis ad impossibile.

esse falsam. Hinc iam infertur ex lege contradictionis loci propositi veritas. Iam colligamus quod diximus. Omnes qui dabunt eleemosynas debent habere proprium, Nulli Christiani possunt habere proprium, Ergo nulli Christiani dabunt eleemosynas. Sed conclusio est falsa, ergo altera præmissarum: non autem maior, ergo minor, quæ dicit, Nulli Christiani possunt habere propria.

Exemplũ conuersionis Syllogisticæ.

Conuersionis syllogisticæ sit hoc exemplum. Locus. Quidam audientes verbum non sunt pij. Syllogismus. Nulli ambulantes secundum carnem sunt pij. Quidam audientes verbum ambulant secundum carnem, Ergo quidam audientes verbum non sunt pij. Conuerte in hunc modum. Si qui nulli ambulãtes secundum carnem sunt pij, Et quidam audientes verbum ambulant secundum carnem. Ideo quidam audientes verbum non sunt pij. Siquidem omnes audientes verbum sunt pij, siue nulli ambulantes secundum carnem sunt pij, Nulli audientes verbum ambulabunt secundum carnem, siue, quidam audiẽtes verbum, ambulant secũdum carnem, Certe quidam ambulantes secundum carnem erunt pij. sed & nulli ambulantes secundũ carnẽ non sunt pij, & quidam audientes verbum ambulant secundum carnẽ, Stat, itaque firma conclusio, quosdam audiẽtes verbum non esse pios.

DE RATIONE LOCOS INuentos copiose & vtiliter tractandi.

Hic, quatuor requiruntur.

AD copiosam & vtilem locorum tractationem quatuor potissimum requiruntur, quorum *primum* est diductio quæstionum, hoc est, locorum inuẽtorum: *Alterum*, copiosa confirmatio, *Tertium*, digressio: *Postremum*, artificiosa conclusio. De his quatuor eo quo proposita sunt ordine dicam, singula præceptis & exemplis declaraturus.

DE DIDVCTIONE *Quæstionum.*

De multiplicatione loci communis in plures quæstiones.

HIc non de inuentione locorum communiũ, de qua iam dictum est, sed de loci communis inuenti diductione, hoc est, multiplicatione in plures quæstiones seu locos, dicendum est. Diducitur autem locus inuentus vel in simplices locos, vel in coniunctos. Vt si quartum præceptum explicandum

Exemplũ.

proponeretur. Primum hic locum communem quęreres iuxta præscriptum primæ regulæ hoc pacto, Parentes sunt honorandi. Parentes superiores sunt. Ergo superiores honorandi sunt. Hic locus communis in tractatione quarti præcepti est principalis, & tractandus præcipue. Verum vt copiose tractari possit, profuerit eum diducere in alios locos, simplices quidem, quos præbent ipsa verba, coniunctos verò, qui vel ex iis quæ ipsis verbis necessario insunt, veluti species seu hypotheses in suis generibus & thesibus insunt, & quæcunque cum re necessario coniuncta sunt: vel ex iis, quæ ex conditione rei adhærent, petuntur. vt in proposito exemplo duo insunt simplices loci, Vnus de honore, Alter de superioribus. Hi tractandi sunt seorsim Didascalica rerũ simplici, eo modo quem supra tradidi.

Deinde ex diuisione huius theseos: superiores sunt honorandi, nascuntur plurimæ hypotheses pro diuersa subiecti & prædicati diuisione. Subiectum enim in has formas diuidi potest, quod superiorum alij sunt priuati, qui vel naturales sunt vt parentes, vel non naturales vt pædagogi, patroni & patresfamilias: alij publici, vt Ciuilis magistratus & Ecclesiasticus cum suis differentiis. Deinde prædicatum honorandi, diuidatur in partes honoris. Qui enim honorat, reueretur eum, obtemperat, gratusque est ei, Ita prædicati tres sunt partes seu differẽtiæ. Hinc iam tanquam ex syluula extruamus hypotheses: parentes reuereri oportet: parentibus obtemperandum est: parentibus gratitudo præstanda est. Præceptores oportet reuereri, præceptoribus obtemperandũ est, præceptoribus gratitudo exhibenda est. Patronos oportet reuereri, patronis obtemperandum est, patronis gratum esse oportet. Ad eundem modum cõstituantur hypotheses ex reliquis quæ posui, vnde emerget maxima quæstionum necessariarum copia. Iam ex iis quæ ex conditione insunt, nonnunquam vtiliter petuntur loci, vt si parentes, præceptores, patroni sunt morosi, difficiles, tyranni, an tum sit illis reuerentia, obedientia & gratitudo præstanda, & quatenus. Atque ita ex aliis conditionibus multiplicantur quæstiones. Verum hoc postremum genus quæstionum, quod ex conditione nascitur, per occupationem commode tractabitur. Ecce si has hypotheses ἀναλυτικῶς retexueris, & διαιρετικῶς tractaueris, & Methodo confirmaueris confirmatoria, & exornaueris: non vna concio, sed tot quot sunt hypotheses, institui possunt. Fateor non omnes locos communes præbere tantam hypothesium syluam, Attamẽ nullus est tam ieiunus, quin aliquot saltem suppeditet, quas ea ratione, quæ exposita est, extruere oportet ex loco cõmuni, quod vt dextre facias, plurimum iuuabit, si prædicabilium, prædicamentorũ & propositionum doctrinam quàm optime cognitam habeas.

DE COPIOSA *confirmatione.*

COPIOSA confirmatio constat probationum generibus, congerie, expolitione argumentorum, & cõfutatione sententiæ cum nostra pugnantis, de quibus ordine dicam.

DE GENERIBVS *probationum.*

PROBATIONVM itaque genus in Theologia est triplex. *Primum* & tutissimum est, cum ex pronunciatis scripturæ claris & perspicuis, ducitur probatio. Vt parentes honorandi sunt, quia quartum præceptum clare & perspicue sonat: Honora patrẽ tuum & matrem tuam. Item, ex fide est iusticia, & non ex operibus, quia verbum Domini sic pronunciat: Statuimus hominem iustificari fide absque operibus.

Triplex genus. 1. Testimonia Scripturæ.

Secundum genus ratiocinatio est, quoties non ex claris dictis pronũciatur, sed colligitur firma & immota consequentia. Atque hoc genus duplex est, Directum & obliquum. Directum quidem, cũ simpliciter prima conclusione quod probandũ est colligitur, quod genus sumitur à locis inuentionis: genere, specie, definitione, causis, destinatis & adiunctis, &c. Vt si quæratur, an præceptores honorandi sint, ex genere recte conclude: Omnes superiores sunt honorandi, ergo & præceptores. Obliquũ vero non simpliciter concludit quod probandum proponitur, sed ex opposito colligit absurdum, ex quo rursus destruit antecedens, quo destructo, sequitur veritas oppositi. Vt si superiores non sunt honorandi, neque parentes honorandi sunt, Sed falsum hoc est, ergo & illud. consequitur igitur superiores honorandos esse. *Tertium* genus est infimum, quando exemplis nitimur eorũ & testimoniis, qui in Ecclesia excelluisse videtur, quod genus infringitur, si superiorib. probationib. destituitur. Proponamus

2. Ratiocinatio.

Derecta.

Obliqua.

3. Exempla & testimonia piorum hominũ.

& aliud exemplum. Sit quæstio, vtrum Christus sit Deus. Hoc *primum* probatur dicto, seu primo genere probationum. Nam 1. Iohannis 5. sic dicitur de Christo. Hic est verus Deus & vita æterna. *Secundo* ratiocinatione. Christus fecit diuina opera propria potentia, & Christo tribuitur diuinus cultus, Ergo est Deus. Obliquo ductu. Si Christus esset creatura tantum, maledictus esset omnis qui in ipsum confideret. Sed iam verbum Dei pronunciat beatos, qui in illum confidunt, Ergo non creatura est, sed verus Deus. *Tertio* testimonium Ecclesiæ, vt symbolum Athanasij & omnium piorum consentientia suffragia, Christum Deum esse testantur. Porro hæc nostra probationum distinctio nec ratione, nec exemplo caret. Ratio quidem hæc est, Quicquid probatur vel improbatur in rebus sacris, id necesse est vt fiat vel scripturæ, vel Ecclesiæ testimonio. Si scriptura id fit, erit alias expresso verbo, vnde primum genus nascitur, alias inclusiuè siue implicitè, idque vel in thesi vel in hypothesi, vnde secundum genus probationū sumitur. At si Ecclesiæ testimonio probatur aliquid, tertium erit probandi genus. Exemplum verò Pauli habemus, quem hoc triplici probationum genere, in suis scriptis vsum fuisse manifestum est. Quod ex fide sit iusticia, *Dicto* probat, cum inquit: Iustus ex fide viuit. *Ratiocinatione*: Si ex operibus est iusticia, Christus frustra mortuus est. Hinc nunc sequitur quod proposuit, ex fide esse iusticiam. *Exemplo*. Credidit Abraham Deo & imputatum est ei ad iusticiā. Item, Nos in Christum credimus, vt iustificaremur ex fide. Hæc genera si late diffunduntur, maxima futura est probationum copia, sed adhibendus est tamen modus, ne copia sit intempestiua, atque ideo fastidium pariat.

Exemplū ad 3. probationis genera accommodatum.

Confirmatio distinctionis trium generum probat. ab autore proposi tæ.

Exemplū illustre.

De congerie.

Quid sit. Congeries hoc loco est, quando propositioni seu loco communi probando subiiciuntur præcipuorū argumentorum capita, & quasi in vnum fasciculum congeruntur. *Exemplū.* Vt si hæc propositio tractanda esset: Legi diuinæ nemo suis viribus satisfacere potest, possent sequentia argumentorum capita, per congeriem in hunc modum subiungi, hoc enim experientia omnium hominum conuincit: hoc saucia natura congemiscens agnoscit: Hoc vniuersa scriptura clamitat: hoc denique victima filij Dei horrendis modis lacerati in patibulo crucis, comprobat. Hoc modo Cicero propositioni subiungit argumentorū congeriem, quem in disponendis argumentis doctissimi quique imitari solent. Cæterum, tametsi Cicero interdum ab vltimo capite, expolitionē argumentorum in congerie positorum incipit, cui primum subiungit, & postea pergit vsque ad penultimum, quod fit tractatione vltimum: tamen Theologo & concionatori tutius est, ordinem in congerie positum in expolitione sequi.

De expolitione.

Quid sit. Expolitio est per quam argumentum propositū confirmatur & exornatur. Constat autem copiosissima expolitio, propositione, ratione, ætiologia, exornatione & conclusione. *Partes.* 1. *Propositio* est, quæ argumenti caput aliquod proponit, tanquam confirmationis propositionem. 2. *Ratio* probat propositionem, & hæc talis esse debet vt sit minor syllogismi. 3. *Ætiologia* rationis causam addit, & talem esse conuenit, vt vel maior syllogismi, vel eius probatio sit, Atque ita ex propositione, ratione & ætiologia fit syllogismus integer, sed ordine inuerso. Post ætiologiam sequitur 4. *exornatio*, quæ sumenda est à sententiis, comparatis, contrariis, similibus, exemplis. Postrema erit 5. *conclusio*, quæ superiorum summam colligit, & propositionem principalem concludit. Hæc expolitionis præcepta sunt, nec pugnat quæ dixi cum illorum sententia, qui septem expolitionis partes numerarunt. Non enim est vnum expolitionis genus, sed ego id tantum delegi, quod aptissimum nouitiis concionatoribus fore arbitrabar.

Cæterum vt præcepta expolitionis intelligantur, vnum exemplum subiiciam. Proposui supra locum communem: Legi diuinæ nemo suis viribus satisfacere potest. Deinde huic loco quatuor probationum capita per congeriem subieci, quorum primum fuit, quod experientia omnium hominum id verum esse conuincat. Hoc caput sit expolitionis (*propositio*), in hunc modum: Experientia omnium hominum conuincit neminem legi Dei satisfacere. (*Ratio*) Omnes enim homines in seipsis facile sentiunt, quam procul absint à legis Dei perfecta & perpetua obedientia. (*Ætiologia*) Vident enim legem Dei sanctam & perfectè viuendi regulam, & seipsos plane prophanos natura, & imbecilles. (*Exornatio à sententia.*) Vsque adeo verum est, quod Propheta clamitat, omnes iusticias nostras esse veluti pannum menstruatę mulieris: quę sententia quomodo constaret, si experientia vllius hominis sani diuersum esset experta. (*Exornatio à comparatis.*) Quemadmodum enim arbor, cuius radix est putrida & venenato succo infecta, nunquam fructus nisi venenatos producit: ita homo cuius cor peccati veneno infectum existit, nequaquam potest puram & integram obedientiam præstare legi Dei. (*Exornatio ab exemplis.*) An non hoc fatetur sanctus Abel in suo sacrificio? Profecto sic est. Nunquam enim Deus probasset Abelis sacrificium, nisi Christum promissum Sanctus ille vir agnouisset eum, qui credentes iustificaret, & suum peccatum intellexisset, quo se impediri nouit, vt nō potuerit legi Dei satisfacere. Nam si putauisset se legi Dei satisfacere posse, nunquam rectè sacrificasset, hoc est, sacrificio declarasset promissum semen esse legis completorem. Huc & Dauid locupletissimus testis adiiciatur, qui ad Dominum clamans aperte fatetur, non iustificari in conspectu Dei vllum mortalium. Omnes enim declinasse & inutiles factos cōqueritur, &c. (*Conclusio.*) Cum igitur Dauidem testem habeamus: cum peccati virus agnoscamus: cum legis puritatem, & immundiciem nostram contemplemur, quis quæso nisi amens negabit? se experiri suam in præstanda obedientia legi Dei imbecillitatem, & (vt ita dicam) ἀσθένειαν. In hoc exemplo vtcūque videre est expolitionis vsum: quod si fusius tractare instituissem, singulis partibus dilatatis & multiplicatis, integra oratio, vel ex hoc primo probationis capite fluxisset. Ad eundem modum reliqua tria capita in congerie posita, essent expedienda. Hinc non difficile iudicare possunt studiosi adolescentes, huius expolitionis esse summam vtilitatem. Quare operæprecium facturi sunt, si multum se in expolitionis tractatione exerceant. Hinc enim eam facultatem consequentur, vt postea in seriis negociis & sacris concionibus hæc expolitionis præcepta, vel non cogitata dicentibus occurrant.

Exemplū ad locum communē Quod legi diuinæ nemo suis viribus satisfacere potest.

De confutatione.

Confutationis methodus, quæ constat propositione, sublatione, opposita propositione, & solutione, supra est declarata & exemplis illustrata. Quare hic tantum admonebo auditores de loco confutationis. *Partes.*

Locus

Quomodo in medium producenda. Exceptio.

Locus itaque proprius confutationi aſsignat: mox poſt confirmationem, quem tamen locum perpetuo non habet. Nam quoties alia ſententia quam noſtra, auditorum animos occupauit, Exordium ſumi poteſt à confutatione: quam legem non ſolum Ariſtoteles & Cicero, verumetiam Paulus ſecutus eſt in Epiſtola ad Romanos. Confirmaturus enim hanc propoſitionem, Quod iuſticia ſit ex fide, primum confutat Gentium & Iudæorum præiudicia. Gentium quidem quæ lege naturæ ſe iuſtos putabant. Iudæorum vero qui ex lege diuinitus ſibi tradita ſe iuſtos gloriabantur. Ex hac cõfutatione prę iudiciorum, dilabitur Paulus in propoſitionem, quã repetit primum, & poſtea iuſtam confirmationem ei ſubiungit. Hoc Pauli exemplum ſequendum iudico, quoties alia quam noſtra ſententia occupantur auditorum animi.

DE DIGRESSIONE.

Quinque eius præcepta.

DIGRESSIONIS præcepta ad quinque momenta reuocari poſſunt, & ſunt locus, modus, materia, tempus & reditus à digreſsione. De loco hoc obſeruandum eſt, quod digreſsio probatæ alicui propoſitioni ſubiici debeat. Importuna enim digreſsio eſt, quæ fit re nondum confirmata. *Modus* talis adhibendus eſt, ne diſcentiũ memoriam interturbet moleſta prolixitate. Infeliciter enim docent, qui neglecta doctrina, leuiſſima aliqua affecti iniuria, integras horas declamitant in vnum atque alterum, quem offendiſſe iudicant. *Materia* digreſsionis ad exhortationes, conſolationes & obiurgationes, ſed non quaſuis, pertinet. Talis enim debet eſſe digreſsionis materia, vt ſponte videatur fluere ex doctrina, non accerſita aliunde. Niſi enim doctrinæ vis & natura, digreſsionis materiam offerat, fieri non poteſt, vt ad ædificationem faciat. Hoc præceptum ideo diligentius obſeruandum eſt, quia non raro ab inexercitatis contra illud peccatur, non ſine verbi Dei iniuria, & auditorum damno. Quarto loco *tempus* poſui, quod requirit neceſſario digreſsionem. Quando enim auditores vel à doctrina abhorrent vel pigriores videntur, vel puſillanimes exiſtunt, tum obiurgandi, excitandi & conſolandi ſunt. *Reditus à digreſſione* ſit non violentus, ſed vel finis eius ita aptetur, vt coëat cum ea parte orationis, vnde digreſſum eſt, quod fieri vix poteſt, niſi vis doctrinæ digreſsionis materiam præbuit, vel aliquo ſchemate adhibito recurrat ad doctrinam. Cum primum Beatus Lutherus cœpit vindicare doctrinam Euangelij contra Papalem tyrannidem, opus erat acrioribus ſtimulis. quare crebrior fuit in digreſsionibus, quemadmodum in ipſius ſcriptis videre eſt. Nũc vero cum doctrina firmata eſt, & redditus eſt Eccleſiis noſtris tranquillior ſtatus, parcius iſtis acrioribus ſtimulis vtendum eſt.

Cur D. Lutherus crebrior eſt in digreſſionibus.

Deinde quia neque vocatio ſimilis, neque autoritas omnium par eſt, cogitabunt nouitij concionatores ſuæ modeſtiæ eſſe, rarius extra metas euagari. Cæterum ſi quis horum præceptorum de Digreſſione exẽpla requirat, legat Epiſtolã ad Hebræos. Hæc enim vna ingentẽ exemplorum ſyluã ſuppeditabit.

DE ARTIFICIOSA conclusione.

Quid obſeruari debeat in alicuius loci ſeu concionis integræ epilogo.

DIXI ſupra qualis concluſio adhiberi debeat in ſingulorum argumentorum expoſitione. Hic dicendum eſt de loci alicuius ſeu concionis integræ Epilogo, in quo hæc ſunt obſeruanda. 1. Vna propoſitione repetendus eſt locus explicatus. 2. Inſtituenda eſt breuis enumeratio argumentorum, & maxime præcipuorum capitum. 3. Sequatur illatio, in qua tria coniungi poſſunt, quæ tribus propoſitionibus abſoluenda ſunt. Quid doceat pręſens locus, quid confutet, quid moneat. 4. Omnia ita ordinanda ſunt, vt facilior ſit tranſitus in locum ſequentem, ſi plures explicandi reſtant. Vt, explicato loco quem ſupra propoſui: Quod nemo ſuis viribus legi Dei ſatiſfacere poſſit, non incommoda foret hæc concluſio (*Loci repetitio*) Quis modo poſthac ſe ſuis viribus legi Dei ſatiſfacturum arbitrabitur? (*Argumentorum enumeratio*) cum non ſolum experientia reclamat, natura negat, ſcriptura paſſim apertis teſtimoniis confutat, verumetiam victima filij longe aliud docet. (*Illatio*) Quare hic locus docet nos omnes noſtram imbecillitatem & peccatum: confutat iuſticiarios, qui legis iuſticiam iactant: monet nos omnes, vt agnitis peccatis & imbecillitate noſtra, confugiamus ad Chriſtũ. (*Tranſitus*) quẽ nobis offert Euangelium, de quo iam nobis dicendũ eſt.

Exemplum.

DE PARÆNETICO concionum genere.

EXPLICATO vtcunque primo concionum genere, quod quia in docendo verſatur, Didaſcalicum nominaui. Nũc ſequitur alterum genus Paræneticum, quod ideo breuius tractabo, quia rarius ſolum & per ſe habetur. Didaſcalico enim vt plurimum admiſceri ſolet. Eſt autem paræneticum genus, quo vel ſuademus, diſſuademuſve, vel conſolamur, vel obiurgamus auditorem. Hinc triplex concio parænetica exoritur, nimirum ſuaſoria, conſolatoria & obiurgatoria, de quibus ordine hæc exponẽda ſunt. Primum definitio, deinde inuentio, tum tractatio, quibus breuiſſima ſubiungam exempla, quo præcepta facilius intelligantur.

Quid ſit. Quotuplex.

DE SVASORIA concione.

Quid ſit.

SVASORIA concio eſt, per quam ſuademus ad aliquid vel faciendum, vel ferendum, vel etiam omittendum.

Loci præcipui.

Loci inuentionis in hoc genere præcipui ſunt hi. Neceſſitas cauſæ, mandati, vocationis, vtilitas priuata & publica, dignitas perſonæ & rei. Exempla, antiqua, recentia, Chriſtiana, Ethnica. Item, parabolæ & γνῶμαι. Horũ omnium probationes, comprobationes & exornationes aſpergantur, & quemadmodũ ſupra admonui in Dialectica methodo, admiſcendas eſſe digreſsionis ſchemate exhortationes, conſolationes & obiurgationes: ita hic confirmatoria methodo loci parænetici confirmari debent.

Quæ occurrunt in tractatione.

Porrò in tractatione quatuor concurrunt, occaſio, propoſitio, confirmatio & concluſio. *Occaſio* cauſas recitat paręneſeos. *Propoſitio* exaggeranda eſt & multiplicanda, ac ſubinde aliis atque aliis verbis & ſchematibus iteranda. *Confirmatio* petetur ex locis iam commemoratis, in qua confirmatione duo præterea ſpectanda ſunt, gradus & ſchema. Gradus facit vt gradatim à leuioribus & minoribus ad grauiora & maiora, deinde grauiſſima & maxima aſcendas, alioqui vileſcet paræneſis. Schema, non ſolum affectibus ſeruit, verumetiam orationem acutiorem (vt ita dicam) reddit, vt penitus in auditorum animos penetret, atque adeo ipſum cor totũ poſſideat. Huc Interrogatio, Subiectio, Exclamatio, Admiratio, Dubitatio, Occupatio, Hypotypoſis, Dialogiſmus. εἰδωλοποιΐα & huius generis alia, quæ à Rhetoribus nominantur & explicantur, referri debent. *Concluſio*, quam quartam tractationis partem feci, nouis præceptis non indiget, ſed eodem modo confirmabitur, qui ſupra monſtratus eſt. Cæterum vt præceptorum vſus conſpiciatur, exemplum vnicum ſubiungam.

Exemplum Suasoriæ concionis.

1. Occaſio
2. Propoſitio.

Occaſio) Quià video multos tardiores ad verbum Dei audiendum *(Propoſitio)* Conſtitui breuiter nos excitare ad verbi cœleſtis amorem, quo impellamur ad diligentius audiendam & conſeruandam doctrinam de cœlo nobis allatam. (πάθος) Quanquam dolendum eſt, mortales eſſe vſque adeo ſuæ ſalutis immemores, vt ſtimulis indigeant, quo properent eò, quò toto impetu ferri deberent *(Neceſſitas cauſæ)*

3. Neceſſitas cauſæ.

Inde enim tantus torpor mentibus noſtris inſidet, quod non vt deberemus attendimus, quæ ſit verbi cœleſtis neceſsitas. An quiſquam omnium mortalium intelligere poterit voluntatem Dei ſine ipſius verbo? Profectò ſi ſapientia mundi, quemadmodum vere dicit Paulus, eſt ſtulticia coram Deo, fieri nequit, vt Dei voluntatem ſciamus, donec ſtulticiam carnis fuerimus ſequuti. *(Neceſſitas mandati)*

Mandati.

Excidiſſe ſane videtur mentibus mandatum Dei patris, Cuius hæc verba ſonant de cœlo: Hic eſt filius meus dilectus, hunc audite. Ipſe filius ſua verba à ſuis audiri cupit, Oues meæ vocem meam audiunt. Vnde conſequitur, eos qui aſpernantur vocem Chriſti, quam ſonat per miniſtros ſuos, non eſſe oues ipſius. Spiritus Sanctus voce Prophetarum & Apoſtolorum ad legem & ad teſtimonium inuitat. Quis itaque tu es, qui mandatum æterni Patris cõtemnis? Quis es qui filiũ pro te paſſum, inuitantem te ad audiendum ſuum verbum, aſpernaris? Quis es. qui Spiritus Sancti imperium detrectas? *(Neceſſitas vocationis)*

Vocationis.

Vſque adeo obliti ſumus, vnde & quo vocati ſumus. Nonne per verbum è tenebris Sathanæ educti in admirabilem Dei lucem ſumus? Hoc verbum nos vocauit: Hoc verbum nos Chriſtianos fecit: ſed nos interim adeo auguſti nominis obliti, ſalutis miniſterium negligimus. *(Vtilitas)*

4. Vtilitas.

Quod ſi hæc tam auguſta vocatio nos non mouet, profectò mouere deberet proprij commodi ratio, qua vel bruta animantia tangi animaduertimus. Sed quis poteſt vlla ratione humana vel angelica recitare ſaltem huius vtilitatis, vel momenta quædam, præſertim cum Paulus poſt Eſaiam dicat, oculum hominis non vidiſſe, nec aurem audiuiſſe, nec aſcendiſſe in cor hominis, quæ Deus præparauit iis qui ſe diligunt. Nec eſt quod quiſquam ſe ſomniet Deum diligere, qui verba ipſius non audit, non meditatur, non confert inter ſeſe, vt myſteriũ in illis latens paulatim intelligat. Chriſtus enim λόγος Dei æternus dicit: Qui diligit me ſermonem meum ſeruabit, & pater meus diliget eum. Huic dilectioni Patris & Filij maiora bona adiuncta ſunt, quam vt percipi poſſint humano ingenio. Tametſi Paulus ſummam his verbis complexus eſt, Euangelium eſt potentia Dei in ſalutem omni credenti. O ſtupidum hominem, O lapideum cor, quod tantam oblatam ſalutem ſpernit, reiicit, proterit. Vt proſpiciamus ventri, quid facimus? nõne artes diſcimus? nonne maria nauigamus? nullum gelu fugimus, nullum æſtum auerſamur, nullo tempore torpemus, quo miſero ventri proſpiciatur. His rebus interituris mouemur, & interim ſalutem noſtram relinquimus. Tanta eſt noſtra inſania, tanta peruerſitas & malicia, vſque adeo veneno illo Sathanico infecti ſumus miſeri, quod libentius velimus in ſceleribus noſtris mori, quam porrectam manum Dei apprehendere & ſaluari. Verum vbi nihil aliud habemus agendum, tum verbum Domini minori ſane reuerentia, quam olim Æſopum ſuas fabulas recitantem audiuerunt triobolares ſerui, nos audimus. Vtinam hæc noſtra oſcitantia non eſſet euidens ſignum pœnæ noſtræ ingratitudinis. *Dignitas perſonæ & rei)*

5. Dignitas perſonæ & rei.

Quis putaſſet vnquam homines fore tam obliuioſos, vt ſtipulationis in Baptiſmo peractæ obliuiſcerentur? Ibi enim inaugurantur Chriſti corpori, & eius membra redduntur, vt cum illo conſortes ſint cœleſtium bonorum, nec alia re quam fide (quæ ex auditu verbi eſt) in corpore Chriſti permanere poſſumus. Hic merito dubitauerit aliquis, inſaniæ ne an ſtupiditati noſtræ aſcribatur, quod tantam dignitatem, quam habemus in corpore Chriſti, quod tantum cœleſtium bonorum theſaurũ, quem poſsidemus per Chriſtũ, reiicimus terque quaterque ingratiſsimi *(Exempla)*

6. Exẽpla.

Mirum eſt nõ reddi nos cautiores aliorum incommodo. Stupendũ eſt, non venire nobis in mentẽ, quod totus mundus κατακλύσμῳ perierit propter verbi Dei contemtũ. Nõ mouemur exemplis Sanctorum Patriarcharum Abelis, Seth, Enoch, Noe, Abrahæ, atque adeo plurimorum, qui nunc Dei iucundiſſimo aſpectu fruuntur in cœlis. Lætor inquit Dauid, cum mihi dicitur, in domum Domini eamus, Sed nos contra lætamur, cum mundus nos ad voluptates inuitat, quibus tamen ineſcamur, vt tandem in hamo hæreamus capti. Beatus inquit idem Dauid qui legem Dei meditatur die ac nocte. Sed nos (proh dolor) non ſecus à meditatione verbi cœleſtis abhorremus, quam ſi omnia iſta quæ in verbo proponuntur, eſſent terriculamẽta quædam puerorum. Tomuri ſacerdotes Dodonæi, nunquam è templis diſceſſerunt, qui tamen ſuperſtitionem Diabolicam, pro verbo Dei amplexi fuerant: Nos nũquam aut raro templa intramus, qui tamen verbo & teſtimonio multiplici, de noſtra religione edocti ſumus, ſed vtinam edocti, vtinam vere ſentiremus corde, quod ore profitemur & titulo. quod ſi faceremus, nequaquam miniſterium verbi tam peruicaciter contemneremus. Quid quæſo reſpondebis filio Dei, cum in extremo die ſua vulnera tibi oſtendet? Cum ſanguinis ſui crudeliter conculcati pedibus te accuſabit? Tunc vere tibi accidet, quod Dominus prædixit fore, vt præ pudore & iuſto Dei iudicio cum impia damnandorum turba, dicas montibus, Cadite ſuper nos, idque, ne intuearis in faciem filij Dei, quem hic contemſiſti, cuius verbum hic abiecisti, cuius ſanguinem immaniter pedibus conculcaſti, quem expandentem ſanguine madentia brachia, & cupientem te è medio mortis & è faucibus inferni eripere, ſpreuiſti miſer: vere miſer, vt quem iuſtus iudex niſi pœnitentiam egeris, æternis tenebris & carceribus traditurus eſt. *(Concluſio)*

7. Concluſio.

Rogemus igitur Deum vt nos conuertat, quo conuerſi afficiamur dulcedine verbi Dei, vt nos ſuo ſpiritu excitet ad audiendum ſalutis verbum, per quod voluntatem Dei, & verum cultum diſcere poſſumus, per quod tantæ vtilitates ad nos adueniunt, per quod tot Patriarchæ, Prophetæ, Apoſtoli, Sancti, Martyres, atque alij pij plurimi ſalutem conſecuti ſunt, per quod recta via in cœlum nobis monſtratur per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, cui cum Deo patre & ſpiritu ſancto ſit laus, honor & gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

Hoc exemplum tractationis vtcunque monſtrat vſum locorũ inuentionis, pauca Schemata interpoſui, frequentius propoſitionem attigi, nec ignoro lõge infra rei dignitatem ſubſidere hanc meam exẽpli tractationem. Quare ſtudioſos hortor, vt dum licet, ſe multum exerceant declamitando & ſcribendo, vt poſtea inſtructiores ad miniſterij ſacratiſſimi functionem accedant, quam battologiis & garrulitate indocta conſpurcare, flagitioſiſſimum eſt.

DE

DE CONSOLATORIA *concione.*

Quid sit.

CONSOLATORIA Concio est, in qua concionator afflictum hominem & luctantem sub cruce erigit, ne impatientia victus, succũbat dolori.

Loci præcipui.

Loci Cõsolatorij sunt hi præcipui & communes. *Primus*, voluntas Patris cœlestis. *Secundus*, conditio. *Tertius*, promissio liberationis. *Quartus*, conformitatis Christi & membrorum eius necessitas. *Quintus*, vtilitas eaque multiplex. Cruce enim præsumtio propriæ virtutis euertitur, hypocrisis detegitur, confidentia carnis excutitur, patientia exploratur, obedientia confirmatur, contemtus mundi nascitur, humilitas instillatur, præteritus error corrigitur, futurum malum præcauetur, fides exercetur. Spes in vnũ Deum reponi docetur. Plura de hac re lege in locis Philippi. Tractatio constat occasione, propositione, confirmatione & conclusione, non secus atque in suasorio genere, cui affine est. Porrò quoniam vtile est certam rationem tenere accommodandi consolationes, paucis subiiciam Methodum consolandi.

Tractatio, quibus partibus constat.

METHODVS CONSOLATIONIS *adhibendæ.*

Duplex.

CÆTERVM ne intempestiue & imperite adhibeatur consolatio distinguamus primum inter priuatam & publicam Consolationem, deinde vtriusque iustam formam præscribamus. Priuatam voco consolationem, quæ vni fit, presso aliquo dolore seu cruce. Communem appello, quæ tempore vel persecutionis, vel plagæ alicuius diuinitus immissæ, toti fit cœtui. Sed de priuata prius dicetur, in qua tria in vniuersum obseruanda mihi videntur. *Primum*, quis sit ille qui consolatione erigendus est. *Secundum*, quid sit quid dolet. *Tertium*, præsenti dolori apta medicinæ accommodatio.

Priuata. Communis. In priuata tria obseruari debent.

Qui dolet aut pius est, aut impius. Si pius, statim indicata communi filiorum Dei sorte, consolationibus erigẽdus, confortandus & fouendus est, idque per locos supra commemoratos, & valde vtiliter 8. caput ad Rom. adduci potest. Sin impius, maiorem curam, vt in grauiori morbo abhibere necesse est. Huiusmodi enim non statim erigendus est, sed magis adhuc deiiciendus est fulmine legis Dei, & minis proterendus, donec suam agnouerit sine hypocrisi impietatem, donec iram Dei in se concitatam intellexerit, donec clamauerit cum Manasse, se multis modis reum esse. Nam qui impio homini siue ægrotanti, siue alioqui aliqua calamitate presso, mox consolationem accommodat, periculosum, intempestiuum & lethale pharmacum adhibet. perinde enim facit ac medicus, qui foris vulnus sanat, relicta intus sanie, vnde postea maius malum & mortiferum erumpit. Quare vt peritus medicus μότῳ inserto prius elicit saniem, qua extracta, malagmate obducit vulnus: ita pius concionator impij hominis hulcus legis comminatione tanget prius, vt agnitus morbus sanari possit facilius. Vere enim dicitur, ad sanitatem primum gradum esse nouisse morbum.

1. Quis sit qui consolatione erigendus est.

Simile.

Secundum quod in consolationibus obseruandum admonui, est res quæ dolorẽ affert, seu id quod dolet, quod necessario examinãdum iudico, propter medicamenti rectam accommodationem. Aliter enim erigendus est, qui sua culpa sibi malum accersiuit, aliter cui aliena culpa malum illatum est. Nam si quis sua sibi culpa crucem accersiuit, vti infamiam, paupertatem, morbum, mortem &c. non mox medicina seu consolatio adhibenda est nisi videas reum serio peccatorum sensu tangi. Tum enim iste peccatorum sensus confirmandus est verbo Dei, & augendus si opus videtur. Deinde ad consolationes descendendum est. At si vel hypocrita existit, vel alioqui impius, tantisper maledictio legis & ira Dei proponenda sunt, donec & peccati sui atrocitatem agnouerit, & illud sibi ex animo dolere confessus fuerit. Quod si eò lege Dei ac minis adigi nequit, non est margarita proiicienda ante porcos. Contra autem si perductus fuerit reus in sui cognitionem, & vero doloris sensu ob peccatum admissum tangatur, tum demum arte medicina adhibenda est, & exponenda sunt ordine hæc tria, lapsus primum: deinde pœna: tum finis vtriusque.

2 Quid sit quod dolet.

Lapsum ex eo primum prouenisse docendus est, quod timorem Dei abiecerit, idque confirmari potest commode & copiose ex primo ad Rom. capite. Deinde quod iam in ipsum facilius tanquam in inermem, insidiæ Diaboli, vitium carnis, & improbitas mundi præualere potuerint. His causis lapsus indicatis & confirmatis, secundo loco pœnam ostendere oportet, nequaquam parem esse delicto commisso, sed esse testimonium duarum diuersissimarum rerum, nimirum, iræ Dei & eiusdem paterni fauoris & clementiæ. Iræ quidem, si non egerit reus pœnitentiam, & non siuerit se emendari virga Dei. Paterni vero fauoris & clementiæ si correptus emendetur plaga, & ad pœnitentiæ portum confugerit. Post hæc tertio loco finis cum lapsus, tum pœnæ exponendus est. Lapsus quidem, vt posthac sit cautior. Pœnæ vero, quod singulari consilio Dei (cum interim multis impiis & facinorosis parcitur) sit castigatus, non vt pereat, sed vt habeat paratum testimonium paterni fauoris erga se. Verum quia hoc difficilius persuadetur laboranti sub cruce, testimonia & exempla ex verbo Dei clara & perspicua producenda sunt. Testimonia quidem, qualia sunt hæc: Paulus 1. Corinth. 11. dicit, Rebus aduersis nos à Domino corripi, ne cum hoc mundo damnemur. Vide finem crucis esse ne damnemur, si scilicet admoniti cruce egerimus pœnitentiam. Deinde Prouerb. 16. Fili mi, inquit Salomon, ne respuas correptionem Domini, neque afficiaris tædio, cum ab eo argueris, quem enim diligit Deus corripit, & quem velut pater filium amplectitur. Autor Epistolæ ab Hebræos Capite 12. dicit nos spurios esse non filios, si extra disciplinam sumus. Huiusmodi loci & similes aptissimi sunt, quibus animus rei iam pœnitentis erigi potest, vt iam pœnam qualemcumque sufferre, tanquã præstiturus Deo obedientiam, velit. Exempla vero sunt Manasses, Dauid, soror Mosis, Rex Vsias, populus in captiuitatem abductus & plurimi alij, qui ob certa peccata puniti sunt, & postea per pœnitentiam sunt reuersi. Insigne præ aliis latronis exemplum est, qui præclarum patientiæ & fidei exemplum edidit. Hic non ideo putauit se abiectum, quia morte ista infami erat ob scelera sua afficiendus, sed spe in Christum collocata, patienter commeritam pœnam subiit.

3. Præsenti dolori apta medicinæ accommodatio.

Post huiusmodi testimonia & exempla (quibus patefacienda sunt iudicia Dei, conferendo mores nostrorum hominum cum pristini populi moribus. Deus enim sibi perpetuo similis est, siue pœnam, siue misericordiam respicias) possunt addi loci communes supra commemorati.

Porrò si aliena culpa illatum est quod dolet, ea ratio in consolationis accommodatione sequenda est, quam in publica consolatione ostensurus sum, de qua nunc dicendum est.

In publica consolatione tria obseruanda.

Publica igitur consolatio vt recte instituatur, tria sunt obseruanda. *Primum*, vnde calamitas publica. *Secundum*, quæ causæ. *Tertium*, Consolationis accommodatio, pro calamitatum & causarum diuersitate.

1. Vnde calamitas publica.

Calamitas igitur vel est θεήλατος, id est diuinitus immissa, vel ab hostibus nostræ Reipub. illata. Si est à Deo calamitas, vt pestis, annonæ caritas, siccitates, tempestates, causæ non sunt extra nos quærendæ, sed domi nostræ.

2. Quæ causæ.

sunt enim peccata singulorum communium calamitatum causæ, & sæpe ob vnius culpā integra Respublica plectitur, cuius rei testes sunt Acham, Dauid, Oedipus & alij multi, qui sceleribus publicam calamitatem accersiuerunt.

3. Consolationis accommodatio. Huius autem tres sunt præcipuæ partes.

Hic non est difficile accommodare consolationem, si exempla sanctorum Prophetarum sequi voluerimus. Horum enim exempla quid faciendum sit monent. Hi enim *primum* consueuerunt publice taxare scelera, eaque triplicia: desertionem Dei, hypocrisin, iniuriam proximi. & horum genera quæ potissimum in populo grassari videntur. Exempla passim extant in Prophe ticis scriptis. *Deinde* publice inuitare, solebant totum cœtum ad seriam pœnitentiam, ieiunium & orationem. Vtriusque rei exempla his annis aliquot insignia, ad mandatum Serenissimi Regis nostri, edita sunt, à ministris nostrarum Ecclesiarum, non sine fructu & mitigatione pœnarum commeritarū. *Postremo* admonere cōsueuerunt Prophetę eos, quos præ aliis sceleribus cōtaminatos animaduerterunt, nostris ministris verbi exemplū relinquentes, vt eos priuatim admoneant, corripiant & emendent, quos animaduertunt sua idololatria, suis vsuris, adulteriis, tyrannide, fraudibus, auaricia &c. Reipub. toti pœnā accersere: hoc pacto, Tyresias tametsi Ethnicus sacerdos Oedipum tyrannum, ob cuius scelus Thebana Respub. peste puniebatur, ad duram pœnitentiā reuocauit. Hoc modo Esaias & Ieremias Reges suorum temporum castigauerunt, eisque imputauerunt communes calamitates. Et scire debet ministri verbi, hanc non infimam partem esse sui muneris, quam si negligunt vel metu vel ignauia, graues pœnas Deo daturi sunt, quemadmodum habet comminatio apud Ezechielem & alibi.

Quæ consolationes adhibendæ, & quomodo in calamitate quæ ab hominibus venit.

Sin autem ab hominibus venit, siue priuata siue publica calamitas, id fit vel propter iusticiam, vel non. Si propter iusticiam, consolatio statim adhibēda est à communi sorte filiorum Dei in hoc mundo, & ostendendum, quanto honore nos dignetur Deus, quod ita nos peculiari suæ militiæ nota insignit: vnde Apostoli plagis affecti gaudent, quod digni habiti sint pro nomine Christi contumeliam pati. Hæc enim species crucis fidelium maxime propria est, qua vult Christus in nobis glorificari, quēadmodum Petrus docet prioris Epistolæ Capite 4. Porrò si non propter iusticiam nobis ab hominibus calamitas publica inducitur, causæ in nobis ipsis quærendæ sunt, & quemadmodum supra explicatum est, vbi dictum est de cruce diuinitus illata, cōsolatio adhibenda est. Ex his puto constare, qua ratione & via cum priuatæ tum publicæ consolationes adhibendæ sunt.

DE OBIVRGATORIA concione.

Quid sit.

CONCIO obiurgatoria est, in qua vel cessantē, vel delinquentem, vel etiam contumacem auditorem obiurgat Ecclesiastes.

Finis.

Huius finis debet esse correctio, & emendatio eius qui obiurgatur.

Loci pręcipui.

In hac spectentur potissimum hi loci: *Primus*, turpitudo rei perpetratæ. *Secundus*, adiuncta: vt sunt mala conscientia, periculum reiectionis & metus impēdentis iudicii Dei, ac præsentium æternarūque pœnarum. *Tertius*, Dignitatis personæ & turpitudinis rei collatio. *Quartus*, Exempla: *Quintus*, Connexa personæ, vt Christus caput & Rex noster, Ecclesia quæ est patria spiritualis, corpus nostrum quod dedicatum est Deo, vt sit templum Dei. Huc Respublica, domus, familia &c. referantur.

Quomodo adhibendi.

Dum hos locos enumero, non sentio omnes in quauis obiurgatione adhibendos esse, sed nunc hos nunc illos prout prudens concionator viderit vtile fore. Exemplum petatur primæ Cor. 6. Vbi fornicarios obiurgat Paulus.

Methodus.

Porro tractationis Methodus non dissimilis est tractationi exhortatoriæ. Quare non opus esse iudico exemplum asscribere, præsertim cum loci sint perspicui, & notum sit, singula cōfirmatoria Methodo probanda, comprobanda & exornāda esse. Verum hic duo adiicienda duxi.

Cautiones duæ. 1.

Prius, quod animus obiurgandi præmolliendus sit, ad obiurgationes patienter audiendas, id quod fieri potest commode, si minister officium suum erga reum declaret, & publicam necessitatem sibi impositam vt id faciat ostendat, ne putetur obiurgatio proficisci ex aliquo prauo affectu. Sic Paulus præmolliuit Corinthiorum animos ante acerbiorem obiurgationē. Posterius, vt intermisceantur conditiones pœnitentiæ, ne quis asperiori obiurgatione fractus, animum despondeat, vel mortem sibi consciscat.

Peroratio & epilogus.

Hæc sunt, honesti auditores, quæ iudicaui indicanda esse nouis concionatoribus, & spero, nisi me valde fallit opinio, adolescentes non parum iuuari posse indicatione huius Methodi. Sunt autem præcepta omnia quæ à me recitata sunt ex Dialecticorum & Rhetorum fontibus desumta, & accommodata ad vsum Ecclesiasticum, vtilia cum in Sacrorum scriptorum enarratione, tum in sacris concionibus formandis, quibus si se regi patiantur adolescentes, non dubito iis polliceri faciliorē in studiis & Theologicis & concionibus formandis progressum. Cæterum quia non satis est aptè inuenisse, & prudenter ordinasse ea quę dicturi sumus, nisi felix assit memoria, volo veluti coronidem huic Methodo adiicere pauca de memoria, idque non veterum more (qui imagines & signa cōminiscebantur, quæ essent quasi memoriæ ἐπίσημα quædam, hanc enim subtilitatem libenter illis relinquo) Sed ea tantummodo colligam, quibus se iuuari intelligant Studiosi in ediscendis concionibus.

DE MEMORIA.

Duplex ratio iuuandæ memorię.

DVPLICEM iuuandæ memoriæ rationem instituamus, quarum prior quidem artificiosior, Posterior vero rudior erit.

1. Artificiosior cōstans ordine & Numero.

Artificiosior illa constabit duabus rebus, ordine nimirum & numero. His enim constat artes & tradi & percipi. Nam vt ordo quæque suo loco collocat, initia, progressiones & metas considerat, ita numerus res rerumque momenta metitur. Quoniam igitur Methodus quam tradidi rerum ordinem monstrat, ac quasi numerat partes, optima erit ediscendi via, eūdem ordinem mentis acie aspicere. fieri enim non potest, vt qui perite ordinem rerum instituit, ac rerum puncta obseruauit, & veluti numerauit, quin eandem facile mente retineat, ac quasi depositum ab eadem reposcat dicturus. Vnde ridiculum videri posset, aliam ediscendi rationem præscribere, præsertim hominibus qui in artibus dicendi instituti & exercitati sunt. Verum tametsi hæc ita reuera se habeant, non tamen statim ab omnibus percipiuntur.

Qua-

Hęc ratio in 4. mēbra distinguitur.

Quapropter vt distinctius hæc intelligantur, & ad vsum concionatorum propius accommodentur, totam hanc rationem ediscendi, quam dixi in ordine & numero positā esse, in quatuor membra siue præcepta distribuam. 1. Vt rem exactè intelligat, mēteque totius rei summariam quandam comprehensionem teneat concionaturus. 2. Vt locos, hoc est, κεφάλαια (vt Græci vocant) in numerato habeat. 3. Vt locorum tractandorum sectiones faciat, quas certo numero complecti necesse est. Quod si carmine aliquo ad id parato fiat, non erit inutile, vt si vsus legis explicandus esset. Primum ternam sectionem non incommode faceret, quam complecti posset hoc versiculo,

Instruit & damnat sontes, docet atque renatos.

Et quia prima pars huius sectionis plures habet particulas & causas, posset & eas hoc versu complecti,

Mandatum, pœnæ, pax publica, dux ad Iesum.

His enim quatuor pædagogicus vsus legis absoluitur. Ad eundem modum de aliis duabus partibus institui possunt versiculi.

Veram legis meditationem Doctor PETRVS PALLADIVS Episcopus noster vigilantissimus, ac de Ecclesiis Danicis, Noruegiis & Islandicis optime meritus, hoc carmine complexus est,

Lex quid eram, quid sum, quid ero, per quem, manifestat.

4. Vt certis in locis digressiones in minas, consolationes, & exhortationes collocentur, ne digrediēdo memoria impediatur, & abstrahatur dicturus à re proposita, quod plerunque vsu venire solet iis, qui hoc præceptum non obseruant. Vbi autem iuxta hęc quatuor pręcepta concionaturus orationem ordinauerit, ac veluti numerauerit, ad ediscendum se accingat iuxta dispositionis ordinem. Ac primo loco mandetur memoriæ summaria comprehēsio, vt quæ primo loco recitanda est. Deinde loci seu capita seorsim. Tum locorum tractatio cum suis sectionibus, ac sectionum particulis. Hanc rationem ediscendi optimam esse non dubito, quam haud dubie omnes docti sequuntur.

2 Rudior ratio, tria præcepta continēs.

Porro posterior ratio, quam dixi rudiorem esse, hominibus indoctis, qui artes dicendi non degustarūt vtilis est, & hæc siue notis numerorū, siue literis instituatur, perinde est, & fieri potest in hūc modū.

Primum ea quæ vult ediscere artium rudis concionator, distinguat primum notis numerorum, aut literis singulis. *Deinde* repetendo videat quid apud singulas notas siue literas deposuerit. *Postremo* ediscat iuxta distinctiones factas, & à singulis notis siue literis tanquam depositum repetat, quod illis antea commiserat.

Non parum profuerit, si primùm concionem describat, & deinde iuxta præscriptas regulas distinguat & ediscat, facilius enim mens tenet, quod manus antea notauerat.

N. H.

PASTOR SIVE PASTORIS OPTIMVS VIVENDI AGENDIQVE MODVS.

REVERENDO VIRO DOCTRINA AC PIETATE præstanti, magistro Tyconi Asmundo, Ecclesiarum Scanicarum Episcopo vigilantissimo, suo fratri in Christo charissimo, gratiam & pacem precatur

NICOLAVS HEMMINGIVS.

CVM hac proxima æstate, charissime frater, vnà essemus, sæpe incidimus in iustissimam laxatæ disciplinæ Ecclesiasticæ querelam: quæ sanè querela proculdubio nobis cum omnibus pijs est communis. Fieri enim non potest, quin pij cogitātes de veteri Ecclesiæ disciplina perturbentur multum: præsertim cum videant nostri seculi mores corruptissimos, procul abesse à grauitate ac modestia Ecclesiæ Apostolicæ, & eius quæ proximè tempora Apostolorum est secuta.

Etsi autem veterem illam & laudatam disciplinam, multi Ecclesiarum gubernatores reuocare studuerunt: pauci tamen dextrè satis hanc prouinciam sunt aggressi. multi enim nimis visi sunt rigidi, plures plus iusto remissi, plurimi superstitiosi. Hinc natę sunt Monachorum sectæ ferè infinitæ: hinc extructæ Eremitarum Mandræ: hinc inuecta tot ἐπιτίμια ϗ ἀσκήσεις, quibus paulatim puritas doctrinæ tantum non turbata est, & in locum fontis limpidissimi, effossæ sunt

sæ sunt cisternæ humanarum traditionum fœtentes & turbatissimæ. Vt autem hæ præstigiæ magnifierent apud populum, Monachi Satanica fraude effecerunt. Nam iusticiæ, necessitatis, meriti, & cultus opinione, suas ἀσκήσεις & histrionicas fabulas palliarunt: non sine ingenti in Filium Dei contumelia, & in infinitarum animarum certissimum interitum. Quanquam autem nostro hoc seculo istos errores taxarunt doctissimi viri, quorum veluti duces fuerunt apud omnem posteritatem piam celebrandi, Martinus Lutherus & Philippus Melanchthon: qui duo viri etsi seriam purgandæ doctrinæ, & reuocandæ sanctæ disciplinæ vsque ad extremum spiritum nauarunt operam: mores tamē hominum cum doctrina emendare non potuerunt: id quod eos conqueri sæpius cum multis audiui.

Cum autem hæc inter nos, frater, ageretur querela, quarundam Ecclesiarum meminimus: in quibus disciplina, mediocris saltem, veluti ex postliminio est reuocata: idque industria & diligentia pastorum, qui easdem Ecclesias, quarum tunc meminimus, primi post reuocatam doctrinæ puritatem, administrarunt. Hi enim cum sanctissimè vitam transigerent ipsi, facilius voce potuerunt aliis persuadere, quod ipsi vita pia & sanctis moribus expresserunt. Non enim est alia docendi ratio expeditior, quàm quum regulæ congruit exemplum. Regula quid faciendū quidque fugiendum sit monet: cuius cum viua pictura exemplum accedit, tenacius hęret quod docetur, & magis mouet. Hæc ergo duo, regula videlicet & exemplum, coniuncta in illis piis pastoribus, pium permouerunt magistratum, vt vnà cum pastoribus manum adhiberet, quò coniunctis viribus disciplinam collapsam erigerent. Vt autem reuocata quodammodo disciplina maneret diuturnior & constantior, præfecerunt ei graues & cordatos viros, qui censores morum essent, ac gubernatores reuocatæ disciplinæ. Hanc felicitatem illis Ecclesiis gratulor, oroque æternum Deum, vt indies magis abundent in omni cognitione & sensu, vt probent quæ sunt potiora, & sint sinceri, ἀπρόσκοποι, & pleni fructibus iusticiæ in laudem & gloriam Dei: vtque perpetuò ita cum regula consentiat exemplum, ne vel regula à luce Euangelij, vel exemplum à regula aberret. Nam vbi exemplum cum regula non congruit, parum proficit docentis labor. Verè enim à poëta dictum est:

Corrumpunt vitiorum exempla domestica, magnis Cum subeant animos autoribus.

Chrysostomus de suæ ætatis sacerdotibus conqueritur his verbis: Sunt multi sacerdotes, & pauci sacerdotes. Multi nomine, & pauci opere. Videte ergo quomodo sedetis super cathedrā Mosi. Quia cathedra nō facit sacerdotē, sed sacerdos cathedrā: non locus sanctificat hominē, sed homo locū, non omnis sacerdos sanctus est, sed omnis sanctus sacerdos est: qui bene sederit super cathedrā, honorē accipit ab illa: qui malè sederit, iniuriam facit cathedræ. Ideoque malus sacerdos de sacerdotio suo crimen acquirit, non dignitatem. In iudicio enim sedes, siquidem bene vixeris & bene docueris omnium iudex es: si autem bene docueris & malè vixeris, tui solius condemnator es. Nam bene viuendo, & bene docendo, populum instruis quomodo debeat viuere: Bene autem docendo, & malè viuendo, Deum instruis quomodo te debeat condemnare. Hæc Chrysostomus.

Nocētissima proinde Ecclesię pestis est malus pastor. Malus autē est, & qui malè docet, maléq; viuit: & qui bene docet, sed malè viuit: & qui malè docet, sed bene videtur viuere. Cōtra autē solus is meretur audiri bonus pastor, qui vt rectè docet, ita & sanctè viuit. Is enim vtraq; manu cœlestem Ierusalē ædificat. Doctrina enim quid, exēplo quomodo agendū sit ostendit.

Hinc patere existimo, fundamentum disciplinæ ouium esse vitam pastoris, ad regulam non errantē expressam. Quamobrē nihil magis ad reuocandam sanctā disciplinā facere arbitror, quam si ministri Euangelij seriò cogitent de seipsis primū regendis pia & sancta disciplina, vt doctrina & vita pulchrè cōsentiant. Hoc vbi fecerint seriò, sperandū est, vt aliquando rectius agatur in Ecclesia, & minus oriatur scandalorū, quibus supra modū rudis offenditur populus.

Vtinam omnes pastores magnitudinem sui muneris cogitarent: vtinam non carnalibus tantum oculis regnum Christi intuerentur. Quando externi hostes irrumpūt in alienum regnū, atque ferro & igni omnia vastant, nemo non dolet: nemo non, animo generoso præditus, arma capit, vt se hostibus patriæ opponat, eosque à patrio solo arceat: idque ideo vt in tuto sint corpora, & facultatulæ qualescunque saluæ maneāt. Hæc animi fortitudo meritò prædicatur: hic amor paterni soli laude inprimis est dignus. Contra autem, qui in tali necessitate fugiunt discrimina, & occultant se vt suæ tranquillitati cōsulant, meritò accusantur vt ignaui, vt timidi, vt in patriā ingrati, vt patriæ desertores, vt aræ & foci proditores. At quādo spirituales hostes, multò truculentiores carnalib. istis, regnum Christi inuadunt, quid fit? plerique pastores, proh dolor, dormiunt: parū memores quod excubias eos agere oporteret, & in prima acie stare aduersus hostiū insultus. Sed vt dixi, hæc minus curātur, quia corporalibus oculis minus cernūtur, & ab Epicuræis prorsus vt fabulosa contēnuntur. Verum hîc speculatores ciuitatis Dei, hoc est, Ecclesiæ pastores decet, vt oculos spirituales aperiant, vt cladem Christianæ Reipublicæ seriò animaduertant, quæ sanè clades maior est quàm vt vllis verbis explicari, grauior quàm vt vllis querelis satis deplorari possit. Muri ciuitatum, Dei beneficio & sapientum gubernatorum consilio, stant integri & illæsi: sed morum munimenta,

& pietatis ornamenta magna ex parte cecidêre. Tecta ab ignibus sunt libera: sed corda funestioribus ardent. Facultates tutò possidenter externæ : sed animi veræ diuitiæ diripiuntur. Prædia salua manent: sed præsidia cœlestis Ierusalem inuaduntur. Robora corporum augentur: sed pectora minuuntur. Matronæ & virgines vim militum non patiuntur : sed animi turpissimis voluptatum blanditiis succumbunt. Non abducuntur nobiles, non ciues, non rustici, in tristissimam Turcici tyranni seruitutē: sed, quod est multò crudelius, tot dominorum tyrānide premuntur, quot vitiis laborant. Verè enim dicit Augustinus : Malus etiā si regnet, seruus est: non quidem vnius hominis, sed, quod est multò grauius, tot dominorum quot vitiorū. Hæc mala omnem barbaricam vastationem facilè superant : Imò ideo atrociora sunt multò, quia non corporum, sed animorum: non fortunarum, sed salutis sunt exitia. Quibus, quęso, iustè imputabuntur hæc mala? Etsi autem hæc non solis pastoribus rectè imputantur : magna ex parte tamen non pauci illorum in culpa sunt. Nam si illi exaltarent (iuxta Prophetæ consilium, imò iuxta Dei mandatum) vt tubam, vocem suam contra scelera grassantia, & obiicerent se spiritualibus istis hostibus, induti spiritualibus armis: minus vastationis morum esset in mundo, minus scelerum & minus petulantiæ & contumaciæ aduersus Deum. Multi fortè se excusari putant, quòd sæpe aduersus scelera in publicis concionibus declamitent: quod sanè perinde est ac si quis se strenuum militem gloriaretur, qui tamen in aciem contra hostem prodire recusaret. Nam cum in genere tantum accusantur scelera, quilibet vel nocentissimus os tergit, ac si ad se nihil pertineret quod dicitur. At qui in faciem probrum obiicit, vt tyrannidem, libidinem, iniusticiam, violentiam, ebrietatem, obtrectationem, veneficia, Diabolicas artes, acceptationem personæ in iudicio, & alia huiusmodi: is verè cum hostibus conserit manus, regnum Satanę fortiter inuadit, atque à castris regni Christi hostes pellit. Sic fecit Helias, sic Nathan, sic Ieremias, sic Petrus, sic Paulus, sic Ambrosius, sic omnes Prophetæ, Apostoli, adeoque omnes veri pastores, hoc est, qui pluris fecerunt ouium sibi commissarium salutem, quàm aut fauorem pulueris & cineris, aut fortunas, aut denique propriam vitam. Quicunque hîc pericula fugit, ac castra Christi relinquit abiectis armis, meritò vt ignauus, vt timidus, vt in Deum Patrem ingratus, vt Ecclesiæ Christi desertor, vt religionis omnis & pietatis proditor pessimus habendus est: cuius portio in resurrectione erit cum Iuda proditore, qui curam marsupij maiorem quàm legationis sibi commissæ habuit.

Cum autem huiusmodi sermones, frater charissime inter nos conferremus, cœpisti à me petere, vt ex verbo Dei ὑποθήκας quasdam colligerem, quæ continerent solidam quātum quidem id per me fieri posset, disciplinam, qua pius pastor regi & cum fructu suo vberrimo, & cū auditorum suorum commodo, posset. Hoc etsi arduum & difficile mihi fore animaduerti, idcoque id oneris in tuos potius humeros imposuissem: tamen quia te accusasti nimis impeditū grauissimis visitationibus Ecclesiarum, quæ tuæ fidei commissæ sunt, tibi idem à me sæpius efflagitanti meam operam condixi, & promisi me conaturum, vt aliquo modo tuæ petitioni responderem.

En igitur Pastorem meum in publicum emitto, eumque fortunæ subiicio, vt ferat quicquid & bonis & malis visum fuerit. Quod si autem aliquem fructum ex hoc nostro Pastore, pij per ceperint pastores, tibi acceptum ferant, qui & autor huius scriptionis fuisti & suasor. De Momis, quibus nihil placet nisi quod ipsi fecerint, nihil sū sollicitus. Rūpātur sanè ilia Codris.

Quod reliquum est oro æternū Deum Patrem Domini nostri Iesu Christi, vt det suæ Ecclesiæ pios & fideles pastores, & nos vnà coniungat vt vnum simus in ipso, eum celebrantes, corde, lingua, & tota vita, quò tandem beata immortalite donati, fruamur conspectu ἀρχιποιμένος & mediatoris nostri Iesu Christi in omni æternitate, Amen.

INVOCATIO.

TE principem pastorum, Domine Iesu Christe, inuoco, qui solus animam tuam pro ouibus tuis dedisti, vt eas è faucibus lupi, qui est Diabolus, eriperes: solus oues tuas in ouile tuum humeris tuis portasti: solus sanguine tuo precioso lauisti: Spiritu tuo sancto sanas, & pabulo æternæ vitæ pascis. Tibi supplico, vt mihi indignissimo seruo tuo adesse tua gratia velis. & ea scribenti suggerere ex fontibus verbi tui digneris, quæ ad piam faciant instructionem eorum, quibus oues tuas pascendas commendasti: quibusque nomen, quod tibi soli proprium est, communicasti, nempe vt dicantur ouium tuarum pastores, tuam solius vocem sonantes, quam solam vt oues tuæ agnoscunt: ita te solum norunt, & sequuntur pastorem. Nam in te vno omnes sinceri pastores vnum sunt: quia vna est vox omnium, qua tu aggregas oues tibi, quaque pascis in amœnissimis tuis pratis aggregatas, ac fontibus salutis liberalissime potas ac reficis. Vt igitur ministris tuis, quos pastorum nomine dignaris, optimum viuendi agendique modum præscribam, tu efficito: & simul da gratiam, vt ipse cum illis iuxta disciplinæ præscribendæ normam, vitam totam peragam: donec curriculo vitæ præsentis expleto, tibi, qui Episcopus animarum nostrarum es, tradam spiritum quem dedisti. Tibi pastori animarum nostrarum, ac soli Deo cum Patre & Spiritu Sancto, sit benedictio, & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, honor & virtus, & robur in secula seculorum, Amen.

PASTOR

Siue Pastoris optimus viuendi agendique modus.

[Duo spectanda in Pastore.]

OPTIMVM pastoris, hoc est, eius qui pascendo gregi Christi legitimè præfectus est, viuẽdi agendique modũ & disciplinã, duobus cõtineri capitibus arbitror: quorũ vnũ ad personã, alterũ ad officiũ pastoris pertinet.

[1. Persona, quæ tria complectitur.]

In *Persona* quidem pastoris spectentur tria. Priuata & solitaria vita, quæ soli Deo patet. Domus propriæ, & familiæ administratio. Et externa, quæ in oculos hominum incurrit, vita & conuersatio.

[2. Officiũ.]

In *Officio* verò, legitima pascendi ratio, cum suis partibus consideretur.

Erunt itaque quatuor nostræ institutionis partes.

[Quatuor partes huius libelli.]

Prima, vita pastoris priuata & solitaria.

Secunda, domus pastoritiæ, ac familiæ administratio.

Tertia, conuersatio pastoris politica & externa.

Quarta, officium pastorale, seu legitima pascendarum ouium Christi ratio.

De hisce quatuor partibus, ad personam & officium pastoris Dominici gregis spectantibus, eo, quo à nobis propositæ sunt, ordine dicturus, perspicuas de singulis regulas tradam: quas si secutus fuerit pastor, quem instruendum suscipimus, non solum in hac vita fructus vberrimos percipiet, verùm etiam in futura coronam immarcessibilem, quam princeps pastor promisit, reportabit.

DE PRIMA PARTE, QVAE est vita Pastoris priuata & solitaria.

[Præcipua & perpetua medi tatio Christiani Pastoris.]

PASTOR ouium Christi, omnium primũ seriò cogitet, se nusquam ita occultari posse vllis latebris, siue solus sit, siue cum aliis, quin perpetuò pateat, & conspectui Christi pastoris (pro quo legatione fungitur, cuiusque vices agit) & oculis Satanæ hostis Christi, & aduersarij humani generis. Quorum ille quidem puritatem hominis amat, atque impuritatem abominatur: Hic verò contra, vt impuritate hominis summè oblectatur: ita puritate eiusdem grauissimè offenditur. Quemadmodum enim Christus ipsa lux est, ideoque luce delectatur: Sic Satan tenebrarum princeps, tenebras amat, iisque afficitur.

[Grauis exhortatio ad Christianum Pastorem.]

Proinde tu quisquis es Christi pastor, eique dedisti nomen, caue ne cum ipsius aduersario, cui in Baptismo primùm, deinde officij ratione renunciasti, colludas: existimans celari posse, quod intra parietes tuos agitur. Imò hoc potiùs sit tuum perpetuum studium, vt quæ grata sunt ei, cui iurasti & cuius vice fungeris, facias. Iam autem nihil quicquam gratius est illi, quàm puritas mentis & corporis: & contra nihil ipsum magis offendit, quàm animi sordes. Atque ea de caussa Paulus commendat suo pastori Timotheo puritatem, cùm inquit: Te ipsum purum exhibe, 1. Timoth. 5. 22.

[Cur puritas mentis & corporis Pastori studiosissimè sectanda est.]

Etsi autem hæc puritas pastori & ouibus communis esse debet: vt quæ prouenit ex virtute sanguinis summi pastoris, quo abluti sunt vtrique, modò verè in Christum credant: Tamen pastori vel ideo studiosiùs est sectanda, quia aliis suo ministerio puritatem commendare debet. Manum enim illam mundam esse oportet, quæ alienas diluere vult sordes, ne tactu suo quæ mundari deberent, fœdiùs inquinet. Meritò ergo Apostolus pastorem Ephesiorum instruens, ait: Attende tibi ipsi. Quo mandato ostendit singularem in pastore requiri diligentiam, vt se purum & immaculatum seruet.

[1. Ti. 4. 15. 16.]

[De puritate Pastoris specialia præcepta.]

Quæ hactenus de puritate pastoris diximus generatim, placet particulatim explicare, vt clarè pateat in quibus sita sit ista, quam in pastore nostro requirimus, puritas.

Cùm itaque puritatem requirit Apostolus in pastore suo, vult absque omni dubio, vt & animus sit purus, & corpus castum, adeoque vt totus homo vt noua creatura se Deo subiiciat in vera sanctitate.

[De puritate animi, in 5. partes tributa.]

Quantum autem ad animum attinet, in eo spectentur hæ partes: 1. *Mens*, 2. *Cogitatio*, 3. *Affectus*, 4. *Voluntas*, 5. *Studium*. Ita enim hæ partes natura deuinctę sunt, vt ab vna in aliam puritas vel impuritas promanet & deriuetur. Vt enim mente contaminata, contaminantur cogitatio, affectus, voluntas, studium: ita eadem purgata, & reliqua purgari incipiunt.

Quo autem commodiùs disciplina his partibus adhiberi possit, spectandum est, & quid has partes inquinare, & contra quid easdem purgare possit. De principe igitur parte, quæ mẽs est, primum dicamus.

[1. De puritate & impuritate Mentis.]

Mens, inquit Bernhardus, bona, preciosa possessio. Sed Paulus infidelium mentem & vanam & inquinatam pronunciat. Tito enim scribens ait: Quorum (infidelium) mens & conscientia inquinatæ sunt. Ad Ephesios longiùs progreditur, cùm ita ait: Gentes ambulant in vanitate mentis suæ, excæcatę in intelligentia, alienatę à vita Dei, propter ignorantiam, quæ in ipsis est, propter duritiam cordis eorum. Hîc Paulus apertè omnium hominum, qui non sunt cõuersi ad Deum, mentem vanam esse affirmat. Quæ cùm fons sit, vnde cætera manant, facile iudicare est, ex impuro fonte impuros manare riuulos.

[Tit. 1. 15.]

[Ephes. 4. 17.]

[Mens tria complectitur.]

Complectitur autem mentis vox tria. *Primum*, intelligentiã contemplantem, in qua collocatur συντήρησις, ea scilicet quæ προτάσεις, hoc est, propositiones suppeditat. *Deinde*, intelligentiam practicam, in qua collocatur conscientia, quæ assumtiones promit. *Tertio*, τὸ κριτήριον, quod ex propositionibus, & assumtionibus conclusiones extruit.

[Mens hominis corrupta.]

Verùm cùm nunc, teste Apostolo, mens sit vana & inquinata, quales, quæso, conclusiones erunt? nonne vanæ? nonne inquinatæ? Certè fieri non potest, vt ex impuro fonte limpida & pura hauriatur aqua. Quare pastor hîc videat, & quæ sit mentis illa inquinatio hæreditaria, & vnde puritas petenda, qua mens purgari possit, quo ex fonte purgato, puræ depromantur aquæ.

[Mentis impuritas in 4. sita.]

Sanctus Maximus libro tertio de charitate, capitulo 34. quibus rebus mens hominis contaminetur, exponit his verbis: Mentis impuritas est in his quatuor sita. *Primùm*, si in ea sit falsa & erronea de vlla re persuasio. *Deinde*, si ignoret id quod sciri oportuit. *Tum*, si cogitationibus affectibus obnoxiis langueat. *Postremò*, si peccato assentiatur.

[De remediis aduersus mentis impuritatem.]

Etsi autem hic autor generaliùs accipit mentis vocabulum, quàm nos facimus: tamen pulchrè quæ sint inquinamenta eius ostendit, nempe ignorantia recti, & persuasio falsi: quæ vitia cùm in omnibus hominibus sint, qui non sunt edocti verbo Dei, Paulus hortatur conuersos, ne conforment se huic mundo, sed transfigurentur in nouitatem mentis sue, & probent quæ sit voluntas Dei bona, & placida & perfecta. Hîc Paulus nouam mentem requirit, & cur id faciat ostendit, videlicet quòd nemo possit fine nouitate, id est, purgatione mentis probare quæ sit voluntas Dei bona, & placida, & perfecta. Huc proinde pius pastor contendat, vt impura sua mente valere iussa, transfiguretur in nouitatem mentis.

[Eph. 4. 23.]

[1. Pœnitentia seu nouitas vitæ.]

Sed vnde fit hæc transfiguratio? ſeu quomodo ex impura mente pura fieri poterit?

2. Verbũ Dei rectè applicatũ.

Verbum Dei puriſſimus ille fons eſt, qui rectè applicatus, ſordes animi abſtergit: hic mentem contẽplantem illuſtrat: hic intelligentiam practicam reformat: hic τὸ κριτήριον gubernat. Lex Domini (inquit Dauid) immaculata, conuertens animam: Teſtimonium Domini eſt verax, ſapientiam præſtans paruulis: Mandata Domini ſunt recta, lætificant cor: Præceptum Domini purum, illuminat oculos. Et Pſal. 119. Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen pedibus meis. Lectio proinde & meditatio doctrinæ cœleſtis dum fide recipitur, purgat mentem, vt & rectè intelligere, & quæ rectè intelligimus accommodare ad vſum incipiamus.

Pſal. 19. 8. Pſal. 119. 104.

2. Oratio.

Verùm quia noſtra lectio, & noſtrum ſtudium, niſi princeps ille paſtor ſuo Spiritu nobis legentibus aſpiret, fruſtra ſuſcipitur: ſequi debet pius paſtor Dauidis exemplum, qui oratione impetrauit, quod operatione obtinere nõ potuit. Ita enim ait: Vias tuas Domine oſtende mihi, & ſemitas tuas doce me, deduc me in veritate tua, & doce me, quoniam tu es Deus ſalutis meæ, te expecto tota die.

Pſal. 25. 4. 5.

Vt ergo mens paſtoris ſit pura, tribus opus eſt: *Pœnitentia*, *Lectione*, & *Oratione*.

1. *Pœnitentia* facit ne imputentur ſordes reliquæ. 2. *Lectio* mentis nubeculas diſpellit. *Oratio* impetrat digitũ Dei, quo mẽs ad diſcendũ formetur.

Digreſſio de lectione ſacrorum librorum.

Hoc cùm animaduerteret vetuſtas, pio conſilio ordinauit in Eccleſia lectiones Prophetarũ, & Pſalmorum, & potiſsimùm ea elegit, quæ & optimè docerent, & maximè homines ad precandum excitarent. Verùm cùm cœpit paulatim legendi & orandi ſtudium refrigeſcere, acceſsit lex pontificia de neceſſitate & opinione cultus, & coacti ſunt ſacrificuli in Papatu certum numerum Pſalmorum quotidie recitare, manè, meridie & veſperi. Qui huic põtificio decreto ſatisfecerunt, putarunt ſe iſto opere aliquid à Deo mereri. Contra qui hoc neglexerunt, exiſtimarũt ſe mortaliter peccare. Atque hoc potiſſimùm factum eſt, poſtquam humanis traditionibus obſtructa eſt doctrinæ puritas.

Origo ſuperſtitionis Pontificiæ de recitatione & cãtu Pſalmorum.

De Cantu Pſalmorum pia admonitio.

Etſi autem rectè taxata eſt à piis Doctoribus iſta conductitia Pſalmorum decantatio, quæ partim ab impiis, partim à non intelligentibus fiebat: tamen vtile eſſet reuocare conſuetudinem & diſciplinam veteris Eccleſiæ. Habet enim multò maiorem fructũ quàm vulgus cogitat. Nam non ſolùm homini canendi conſuetudine ſcriptura fit familiarior, & vſu ad intelligendum facilior, modò adſit pius animus: verumetiã, fides, inuocatio, ſpes, dilectio & aliæ virtutes excitantur & confirmantur, ac ita mentes eorum, qui ſe ita abſque ſuperſtitione exercent, redduntur purgatiores.

Confirmatio ab exemplo Baſilij.

Baſilius Magnus in ſuis Eccleſiis ordinauit, vt Pſalmi canerentur ita, vt ſibi inuicem reſponderent canẽtes alternis verſibus, idque non cultus cauſà, ſed diſciplinæ gratiâ. Putauit enim ſanctus vir iſto pacto faciliùs & Pſalmos diſci poſſe, & tædium recitantiũ viciſsitudine leuari. Verùm quia iſta pſallendi conſuetudo vbique ſeruari non poteſt, nolumus noſtro paſtori iſtam canendi legem imponere, conſilium tamen dabimus quod vtile fore ſperamus.

Alia confirmatio a Baſilij apophtegmate.

Noſtrum itaque cõſilium hoc eſto. Librum Pſalmorum quàm familiariſſimè omnibus piis paſtoribus notum eſſe cupio. Hunc Baſilius ille Magnus vocat κοινὸν ταμιεῖον ἀγαθῶν διδαγμάτων, hoc eſt, commune promtuarium bonorum documentorum. Nam antiqua (vt inquit) animarum vulnera ſanat: recentia citò corrigit: quod languidum eſt & morbidum reficit: quod integrum eſt conſeruat: & affectus, qui variè animabus in vita hominum moleſti ſunt, quãtum fieri poteſt, tollit, &c. Hæc cùm ſit Pſalmorum incõparabilis vtilitas, velim in eorum lectione præcipuè occupatũ eſſe piũ paſtorem, idque hoc modo.

Pſalmorũ lectio paſtori vtiliſſima, & quo ordine.

Quindecim Pſalmi, qui graduum vocantur, ſint familiariſſimè noti, ac ita legantur à paſtore, vt ſingulis ſeptimanis ſemel finiantur. Pſalm. 25. cuius initium eſt: Ad te Domine animam meam leuaui: & 51. Miſerere mei Deus: alternis vicibus ſubiiciãtur precationi matutinæ. Facto prandio quotidie recitetur Pſalmus 147. qui incipit: Laudate Dominum, quoniam bonum eſt pſallere Deo noſtro. A cœna legatur Pſal. 23. Dominus paſtor meus. Precationi veſpertinæ Pſal. 130. De profundis, ſubiiciatur. Diebus feſtis Pſalmus 119. Beati immaculati, ſeruiat.

Reſtant iam Pſalmi 129. quos ordine velim recitari, ita vt ſemel in menſe abſoluantur.

G. Maioris Pſalmorum verſio cõmendatur.

Porrò etſi multæ & doctæ extant Pſalmorum verſiones: tamen meo paſtori commendo verſionem Georgij Maioris, quia hęc & plana eſt, & ſcholia habet in marginibus addita, quæ vice iuſtorũ commẽtariorum eſſe poſſunt. Hoc noſtrum conſilium eſto de lectione Pſalmorum, ſequatur qui volet.

De lectione aliorũ librorum noui & veteris Teſtamẽti.

Præterea pium paſtorem aſſidua manu verſare oportet Epiſtolas Pauli, ad Romanos, Galatas, Epheſios, Timotheum, & Titum. Item Euãgelium Iohãnis, cum eiuſdem epiſtola prima. Hæc noui Teſtamenti ſcripta optarem ordine legi à pio paſtore, ita vt ad minimũ vnum caput legeretur quotidie, donec ad finem ventum eſſet, vnde ad principium redeundum: non tamen hoc volo, vt cætera ſcripta noui Teſtamenti non legantur, ſed cupio hæc quàm maximè familiaria eſſe.

In veteri Teſtamento præ aliis legi cupio Geneſin, Prouerbia Salomonis, Iſaiam Prophetam & Danielem, idque eo modo, vt de præcipuis noui Teſtamenti libris dictum eſt. Reliqui libri veteri & noui Teſtamenti per otium legantur, ita vt ſemel finiantur intra anni aut biennij ſpatium.

Lectionis Bibliorũ fructus.

Hæc legendi diſciplina non ſolùm mentem purgatiorẽ reddet, verũetiã alios vberrimos fructus afferet iis, qui hoc meum conſilium non contemſerint.

Hactenus de lectione ſacrorum librorum dictum eſt: Iam de commentariis ſcriptorum Eccleſiaſticorum aliquid adiiciendum videtur.

De lectione ſcriptorum Eccleſiaſticorum Loci cõmunes Theologici.

Etſi autẽ paſtorẽ ante ſuſceptũ tam anguſtum officiũ inſtructũ eſſe velim in doctrinæ corpore: tamẽ iudico paſtori ſemper eſſe vtile, vt integrum doctrinæ corpus ſubinde euoluat. Nam illud ſatis diſci nũquam poteſt. Diligenter enim (vt rectè monet Cicero) cauendum eſt, ne incognita pro cognitis habeamus, iiſque temere aſſentiamus, ſed adhibeamus ad conſiderandas res, & tempus & diligentiam. Si hoc Cicero in rebus humanis, quæ rationi ſubiectæ ſunt, neceſſarium iudicauit, profectò hoc multò magis requiritur in doctrina Eccleſiæ, cuius fides rationis fines, humanæ naturæ vſum, experientiæ terminos, vt teſtatur Bernhardus tranſgreditur.

Scriptorũ Eccleſiaſticorum Canon.

Proponat itaque ſibi paſtor integrum doctrinæ corpus, illudque ſæpius euoluat: hac adhibita amuſſi, vt nihil recipiat, quod non quadrat ad Canonicam ſcripturã: nihil abſurdũ iudicet, quod claro Dei verbo traditũ eſt, tribuat Deo cũ Abrahamo laudẽ veritatis, etiamſi tota rerum natura, id quod legit in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis, improbare videatur.

Corpus doctrinæ Melanchthonis.

Verùm etiamſi multa multorum ſcripta extant, quæ integrum doctrinæ corpus continẽt: tamẽ meo paſtori imprimis cõmẽdatũ volo Corpus doctrinæ, à ſanctiſſimo viro, Philippo Melanchthone, ſcriptũ. In eo enim nihil eſt obſcuri, nihil ambigui, nihil

falsi: sed omnia clara & certa, extructa ex ipsis scriptis Propheticis & Apostolicis. Huc adiiciat pastor alios commentarios ab eodem viro scriptos, quos legat studiosè. Nam in illis plus solidæ pietatis & eruditionis inueniet, quàm fortè in multorum veterũ, Latinorum & Græcorum scriptis. His ergo si cōtētus fuerit simplex pastor, qualem ego instruo, plus proficiet, quàm si plurimorum scriptorum veterũ & recentium lectione se fatigaret.

[Marg.: Alia eiusdem viri Scripta.]

Nihil tamen hîc detractum volo, aliorum doctissimorum virorum scriptis, quæ & magnifacio, & legenda iudico, sed ab iis potissimùm, quorum & iudicium magis confirmatum est, & quibus tēpus ob Ecclesiarum curam suppetit. Ego enim nunc simplicioribus & occupatioribus do consilium, quod iudicō iis maximè profuturum. Nam ea quæ aliquis sæpius & familiariùs agit, fiũt veluti domestica, & difficiliùs veniunt in obliuionem, iuxta illud Senecæ:

[Marg.: Aliorum Commētarij & lucubrationes.]

Dediscit animus serò, quod didicit diu.

Hæc sint dicta de purgatione mentis, quæ fons est aliorum motuum & actionum. Quę (vt rem vniuersam in summam cōtraham) naturæ prauitate inquinata, & vana effecta, renouanda est iuxta Pauli cōsilium, & abluenda sanguine Christi, atque ita perpetua pœnitentia, assidua lectione, & ardenti precatione instauranda: vt quotidie magis magisque purgetur, donec in hac vita sumus. Quamdiu enim hoc mortale corpus circumferimus, nunquam ita purgabitur mens nostra, quin aliquid semper purgandũ restet. Quare rogandus est purgator noster Christus, ne maculas præsentes nobis imputet, sed vt quotidie suo Spiritu, & verbo magis nos purget.

[Marg.: Conclusio & summa doctrinæ de puritate mentis.]

II. COGITATIONVM principia tria facit Damascenus, cùm ita ait: Illud sanè præ omnibus nosse debemus, tria cogitationum nostrarum esse principia. Sunt enim aliæ cogitationes à Deo, aliæ à Diabolo, aliæ ex nobis ipsis.

[Marg.: De Cogitationibus: quarum quædam]

A *Deo* quidem sunt cogitationes salutares, quibus homines excitat Deus, ad ea, quæ pia & salutaria sunt, agenda, iuxta mandata expressa.

[Marg.: 1. A Deo.]

A *Diabolo* sunt perniciosæ cogitationes, quæ sunt via ad interitum. Cogitatio Iudæ de prodendo Domino, fuit à Diabolo. Nam ita clarè scribitur: Et cœna facta cùm iam Diabolus misisset in cor Iudæ Simonis Iscarioth, vt traderet Dominum. Et iterum: Post buccellam introiuit in illum Satanas. Hoc & Petrus testatur loquens Ananiæ: Quare (inquit) tentauit Satanas cor tuum, vt mētireris Spiritui sancto?

[Marg.: 2. A Diabolo. — Ioan 13. 2. 27. — Act. 5. 3.]

Ex *nobis* autem oriuntur cogitationes, cùm ea quę gerimus, aut gessimus, aut audiuimus, recordamur.

[Marg.: 3. A nobis.]

Primum ergo genus cogitationum, vtile & salutare est, medium & vltimum noxium. Nam sicut fumus apes, sic prauæ cogitationes, si illis locus datur, fugant Spiritus sancti gratiam. Neque enim leue existimandum est, perniciosis cogitationibus locũ dare. Videntur quidem leuiora peccata, sed si non vitātur, certum interitum afferunt. Nam semper maiora peccata superueniunt nobis, & vim inferunt animabus nostris, cùm quæ minora videntur, non vitantur. Sæpe homicidium commisit, qui iræ cessit: Sæpe adulterium perpetrauit, qui impuræ cogitationi locũ fecit. Vt ergo qui minima contemnunt corporum vulnera, sæpe mortem incurrunt: Ita qui animorum exiguas plagas despiciunt, in maiora labuntur crimina. Principiis ergo obstandum est.

[Marg.: Quam periculosum sit prauis cogitationibus locum dare. — Simile. — Ratio. — Aliud Simile.]

Porrò vt præsentius remedium pastori nostro cōtra insultus malarum cogitationum dare valeamus, causas huiusmodi cogitationum, & modos altiùs examinemus.

[Marg.: De causis, modis & formis malarum cogitationum.]

Bernhardus tres facit formas cogitationum, quæ ex nobis sunt. *Quædam*, inquit, sunt omnino otiosæ, videlicet, quæ ad rem non pertinent. Has tam facilè abiicere, quàm recipere potest animus. Atque hoc genus cogitationum otiosarum, luto confert, sed simplici, hoc est, nec inhærenti, nec fœtenti, modò moram non fecerit. *Aliæ*, inquit, sunt violentæ, magis & fortiùs adhærentes: vt quæ ad necessitatem naturę pertinent. Hoc genus confert Bernhardus luto non simplici, sed limoso & viscoso, non tamē fœtenti, si modum naturæ non excesserit. *Quædam*, inquit, cogitationes sunt immundæ ac fœtidæ. Hoc tertium genus confert luto adhærenti, immundissimo ac fœtidissimo, quod genus nulla ratione admittendum esse monet. Nam animam coinquinat, & ad interitum ducit.

[Marg.: 1. Cogitationes otiosæ. — 2. Violentæ. — 3. Immundæ ac fœtidæ.]

Harum perniciosarum cogitationum, quarũ peccatum hæreditarium fons est, causas (quo remediũ arte adhibeatur) particulares enumerabo varias. Aliâs enim diabolus huiusmodi cogitationes suggerit (vt paulò ante attigimus.) Aliâs oriuntur à sensu: Aliâs à memoria: Aliâs à complexione ortum habet. Hæ quatuor causæ sunt perniciosarum cogitationũ.

[Marg.: Origines & causæ 4 malarum cogitationum.]

Verùm quia vitia aliter curari non possunt, nisi radices & causæ eorum extirpentur, de singulis generibus dicam.

Diabolus hostis humani generis, qui præcipuè aduersatur pastoribus gregis Dominici, aliâs doctrinæ, aliâs morib. insidiatur, ac suggerit cogitationes perniciosas, nunc in doctrina, nunc in moribus.

[Marg.: 1. Diaboli insidiæ duplices.]

Quando itaque doctrinæ insidiatur, & obiicit cogitationes pugnantes cum fundamento, triplex est modus superandi huiusmodi cogitationes.

[Marg.: Quibus modis superandæ.]

Primum opponatur verbum, potentia & veritas Dei. Quicquid enim suboritur in cogitationibus nostris contra articulos fidei, verbo Dei obruendũ est, & superandum. *Deinde* opponatur Catholicæ Ecclesiæ consensus, hoc est, sanctorum hominũ suffragia, & exempla. *Ad hæc*, in toto conflictu aduersus huiusmodi cogitationes opponatur ardens & seria inuocatio.

[Marg.: 1. Verbo Dei. — 2. Ecclesiæ consensu. — 3. Oratione.]

Sæpe turbat animos piorum cogitatio de resurrectione mortuorum: sed hanc premet & superabit clarum Dei verbum, quod certum decretum Dei de excitandis mortuis proponit, cui nihil impossibile est. Potest enim quicquid vult: vult autem quicquid certò decreuit se facturum. Hoc verbum fortiùs premet istam cogitationem, vbi accesserit consensus omniũ piorum, qui inde vsque à mundi exordio, præcipuā suā consolationem collocarunt in fide resurrectionis. Huic consensui ancillatur inuocatio, ne Satanas vlla sophistica nos à fide resurrectionis abstrahat. His igitur armis vtatur pastor, aduersus cogitationes quæ Satanam immediatè autorem habent.

[Marg.: Exemplũ.]

COGITATIONES ortæ à sensu, sunt quæ ab obiectis, quæ in sensus incurrunt, animis imprimuntur: seu quæ generantur quoties res nobis offeruntur, quibus animi nostri ad cogitandum excitantur: vt cùm Dauid vidit nudam fœminā, lauantem se, commouetur animus, & quomodo eius amore potiatur, cogitat. Huc illud Augustini pertinet, qui in quodā loco dicit, mortem per quinque sensus, tanquam per fenestras, ad animam nostram ingredi. Quod quàm verum sit, docet experientia (proh dolor) in multis. De his ergo quinque fenestris ordine dicam, & simul ostendam ex scripturis, quomodo pius pastor eas occludere debeat, & adhibere solertem custodiam, ne hostis per ipsas ingrediatur.

[Marg.: 2. Malæ Cogitationes ortæ à sensibus.]

PRIMA fenestra est visus. Hic præ cæteris singularem habet vim. Vnde Christus apud Matthæum: Si oculus tuus fuerit nequam, totũ corpus tenebrosum

[Marg.: 1. A Visu. Matt. 6. 23.]

sum erit. Syracides : Nequius oculo quid creatum? memento quoniam malus est oculus nequam. Tritum quoque est prouerbium, Animum habitare in oculis. Huc illud Augustini: Impudicus oculus animi impudici est prænũcius. Heua vidit pomum esse pulchrum aspectu, mox cogitat de eo fruendo, & per oculos concupiscentia in animum prorepsit. Dauid visis nudis Barsabeæ pedibus, mox de ea comprimẽda cogitat. Samson visu ad amandam alienigenã est illectus. Augustinus exemplo Terentiani Chereæ visus est, qui incitatus pictura stupri Iouis, virgini vitium intulit.

(Ecclesiastic. 31.14. Genes. 3. 6. 2. Sam. 11. 2. Iudic. 14. 1. & 16. 1.)

Quomodo, quæso, hæc fenestra occludenda? Occludetur ista fenestra, ne mors per eam ingrediatur, variis modis. *Primùm*, cogitatione prohibitionis. Qui enim verè de pietate cogitat, diuinis prohibitionibus tangitur inprimis. Ne intuearis vinũ quando flauescit, & cùm splenduerit in vitreo calice color eius. Auerte oculos tuos à fœmina comta. Auerte oculos meos, ne videant vanitatem. Ambrosius: Cùm videris aliena monilia, aurum, argentum, & concupieris vt extorqueas, intrauit mors per fenestrã: claude ergo hanc fenestram. *Deinde*, claudetur hæc fenestra exemplis sanctorum. Pepigi, inquit Iob, fœdus cum oculis meis, ne alienam mulierem concupiscerent. Moses, Ioseph, Daniel, & multi alij, hanc fenestram amore castitatis clauserunt. Vt igitur pastor meus habeat ipse castam coniugem cupio, ne alienarum visu periclitetur. *Adhæc*, cogitatione periculi obstruetur hæc fenestra. Qui enim quid mali mala concupiscentia gignat attendit, maiori cura aduigilabit, ne incautus capiatur. *Postremò* omnium maximè hîc requiritur, vt fugiamus occasiones: & si quando grauiùs pulsauerint obiecta mẽtem & cogitationem, confugiendum est ad Deum seria precatione, is non sinet nos tentari supra vires nostras.

(Quatuor remedia. 1. Cogitatio prohibitionis. Prouerb. 23.31. Ecclesiast. 9.8. Psal. 119. 37. 2. Exempla sanctorum. Iob. 31.1. 3. Cogitatio periculi. 4. Occasionum fuga.)

SECVNDA fenestra est auditus. Per hunc enim blanditiæ, adulationes, prophanæ & turpes cantilenæ ingressæ, cogitationes excitant, & venena in cor transmittunt. Hinc propheta: Tibia & timpanum in conuiuiis vestris, & opus Domini nõ respicitis. Ambrosius: Intrat etiam mors per fenestras aurium, si acquiescas loquenti. Occludenda est ergo & hæc fenestra pastori, adeoque omnibus piis, ne inde in exitium ruant. Salomon Prou. 1. ait: Fili, si inuitauerint te peccatores, ne audias. Syracides : Sepi aures tuas spinis, ne audias linguam nequam.

(2. Ab auditu. Esai. 5.12. Remedium.)

TERTIA fenestra, est Odoratus. QVARTA, Gustus. QVINTA, Tactus. Ab his minus periculi est pastori meo, nisi fortè à gustu, de quo dicam, vbi agetur de eius externa conuersatione & ciuili.

(3. 4. 5. Ab odoratu, gustu & tactu.)

COGITATIONES ortæ à memoria sunt quando ea reuocamus, quæ aliquando vel gessimus ipsi, vel audiuimus, vel vidimus. Harum rerum memoria, primùm nudam cogitationem ad mentem pertrahit: quæ postquam aliquandiu moram in animo fecerit, excitatur affectus : huic si indulseris paulisper, voluntatem secum rapit, vt iam frustra voluntatem imperantem retrahere coneris. Quare vbi talis cogitatio ex memoria rerũ nascitur, mox ad aliud aciem mentis conuerte, ne figat pedem.

(3 Cogitationes ortæ à memoriæ. Remedium.)

COGITATIONES ortæ à complexione hominis, sunt variæ. Aliis enim cogitationib. obnoxius est Melancholicus, aliis Phlegmaticus, aliis Cholericus, aliis Sanguineus. Hic vt pastor senserit suum morbum, occurrat maturè, ne malum nimiùm serpat. Qui scit se Cholericũ esse, ideoque magis iracundũ, refrænet naturam, cuius morbũ nouit, & sic de alijs.

(4. Cogitationes ortæ à complexione hominis. Remedium.)

Dixi de cogitationibus malis, & ostendi aduersus eas remedia, & summa huc redit, vt illis occurramus legendo, canendo, orando, laborando, otium omne fugiendo. Verùm cùm non habeamus nisi malas cogitationes: nam, vt Paulus inquit, Non sumus idonei ad cogitandum quicquam tanquam à nobis: debet pastor totis viribus, puluerem malarum cogitationum, præcipuè oratione, excutere, & Deum serio orare, vt ipse nobis pias & salutares cogitationes suggerat. Is enim solus creat cor mundum.

(Summa totius disputationis de cogitationibus. 2. Corint. 3.5.)

III. De Affectibus.

Iam ad Affectus veniamus, de quorũ proximis causis hactenus est dictum. Quæ quia de natura humana non possunt ita euelli, quin quædam vestigia relinquant: fit vt sępe suboriãtur etiam in sanctis praui affectus, atq; omnino accidit sicuti quidam ex sanctis patribus ait: Quemadmodum passerculus, pede alligatus, volare incipiens, in terrã funiculo detrahitur: sic quoque mens hominis nondũ affectibus liberata, & ad rerum cœlestium meditationem volare cõtendens, ab affectibus ducitur, & in terram detrahitur.

(Simile.)

Affectuũ suborientium disciplinam tradituri, initium sumamus à diuisione affectuũ. Sunt itaque affectuum quidam CORPORALES, qui ab ipso corpore suas habent occasiones: quidam ANIMALES, qui è rebus externis proueniunt. Primùm de priori dicamus genere.

(Diuisio affectuũ.)

CORPORALIVM AFFECTVVM mater est φιλαυτία, quam definiunt esse immoderatum & cœcum corporis amorem, & verè eam affirmant omnium malorum matrem, cuius primæ quidẽ proles sunt: crapula, auaritia, & vana gloria : quæ occasiones ferè ex necessitatib. corporis sumũt. Ex his deinde nascitur omnium malorum ac vitiorum catalogus. φιλαυτία enim, primùm corporis curandi, & gubernandi prætextu, facit, vt homo sensim in voluptatis, & intemperantiæ foueam prolabatur. Hãc pestem (φιλαυτίαν dico) oportet pastorem inprimis quantum fieri potest, contundere, ne propter nimiũ corporis amorem coniiciatur anima in gehẽnam. Castigo, inquit Paulus, corpus meum, & in seruitutẽ redigo, ne quo modo cùm aliis prædicauerim, ipse sim reprobus.

(1. Affectuum corporalium. Radix. Rami. Fructus. 1. Corint. 9.27.)

Vides mi pastor, quantum periculi cum philautia coniunctum sit. Quare grauiter contra illam depugnandum est, sobrietate, animo præsenti contento, & vera humilitate. *Prima* huius filia, quæ est γαστριμαργία, gulositas seu crapula, corpori quidem grata est, sed grauat corda. Vnde Christus : Cauete ne grauentur corda vestra crapula, & ebrietate. Et Propheta: Vinum & ebrietas auferunt cor. *Secunda* filia auaritia est, non minùs perniciosa amatoribus, quàm prima illa. Hanc Paulus vocat idololatriam, quia facit vt homo loco Dei suis diuitijs confidat. Quare pij pastoris est cauere, ne huius deterrimæ pestis veneno inficiatur, ac ita salute miserè excidat.

(Remediũ adu. φιλαυτίαν. Adu. gulositatem seu crapulam. Luc. 21. 34. Ose. 4, 11. Adu. auaritiam. Colo. 3.5.)

Sed quodnam afferet pastor contra istam pestem remedium? Videamus finem, quo impellitur quis ad auarè cumulandas diuitias. Hic autem triplex est. *Primus*, amor voluptatis, quæ grecè φιληδονία dicitur. *Secundus*, est κενοδοξία, glorię inanis affectatio. *Tertius*, propulsatio inopiæ, quam fortè metuit.

(Auaritiæ triplex pestis.)

Voluptati deditus amat diuitias, vt earum adminiculo indulgeat delicijs. Ambitiosus, & inanis gloriæ cupidus, aurum expetit, vt eius præsidio clarus, & magnus, & honorandus habeatur. Homo metuens futuram inopiam, cumulat per fas & nefas, vt eas conditas & celatas conseruet, aut famem, aut senectutem aut morbum, aut exilium pertimescens, atque in ijs plus spei habet repositum, quàm in Deo omnium rerum conditore, qui vel extremorum & minutissimorum animalium curam habet.

(1. Voluptas. 2. Ambitio. 3. Metus profanus.)

Fines habemus, quos sibi proponit auarus animus in cumulandis diuitiis, voluptatem, ambitionem,

inopiæ propulsationem. Hos si pastor contemnere potuerit, & è mente sua euellere, ipsam auaritiam haud difficulter contemnet. Videamus proinde ordine remedia aduersus ista mala.

Remedia adu. voluptatem.

Quid ergo remedij habes aduersus voluptatis plagam? Primum conferat pius pastor turpitudinem huius pestis, cum dignitate hominis, qui Christi sanguine ablutus & redemtus, iam templum Dei viuētis est. Gentiles Philosophi dixerunt, nullam capitaliorem pestem, quàm voluptatem, datam esse mortalibus. Quare & eandem affirmant indignam esse homine, sed concedendam esse bestiis. Quid iam, quæso, indignius est, quàm maculare stolam illam sanctam, quam induisti in Baptismate? quid fœdius, quàm Dei templum isto fœtore Satanæ conspurcare? In pio pastore fides, charitas, patientia, modestia, iusticia, & cæteræ virtutes esse debent. Quid, obsecro, in hoc virginum honestissimo cœtu, faceret turpissima & fœdissima meretrix voluptas? Verè dicit Plato, voluptatem escam malorum esse. Sed multò verius is, qui affirmat præsentem vitam hamum esse Diaboli, opertū abominabili voluptate, tanquā esca, per quam seducti ad profundum trahuntur inferni.

Vide mi frater, qualis in se sit voluptas: vide quid cum ea coniunctum sit: vide eius finem: vide pœnam. Ipsa turpis est, coniunctam habet infamiā, famem sui habet, & transacta non satiat, finis eius est mala conscientia, pœna, infernus. Hæc mi pastor si perpendas, facilè hanc teterrimam pestem detestaberis, modò ores, ieiunes, legas casta, ac otia vites, iuxta illud nostrum distichon:

Ores, casta legas, ieiunes, otia vites,
Si seruare voles corpora casta Deo.

Dixi de primo fine, cur auarus animus diuitias cumulet, & quomodo is contemni possit.

Remedia adu. ambitionē.

Sequitur secundus, qui est κενοδοξία, hoc est, gloriæ inanis appetitio. Hæc, quia ex diametro pugnat cum Christianismo, deberet meritò ab omnibus piis cōtemni, nō secus atque cœnū fœtens, imò veluti virus Diaboli perniciosissimū. Non enim potest cum siti inanis gloriæ, stare Christiana humilitas. Hāc inanē gloriam Bernhardus basilisco comparat. Ita enim ait: De basilisco quid dicemus? monstrosior cæteris, solo visu hominem inficere & interficere perhibetur. Ni fallor vana gloria est. Videte ne (inquit) iusticiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab iis. Ac si dicat: Cauete oculos basilisci. Sed cui nocere dicitur basiliscus? Ei qui non viderit basiliscum: alioqui si prior eum videas, iam non tibi nocet, (vt aiunt) magis moritur ipse. Ita est fratres, non videntes necat inanis gloria, cæcos, & negligentes, qui se ei ostentant, qui se exponunt, & non potius ipsi inspiciunt, non attendunt, non discutiunt illam, non vident denique quàm sit friuola, quàm sit caduca, quàm vana, quàm inutilis. Si quis eum intueatur hoc modo, moritur basiliscus. Nec iā occidit eum gloria, sed occiditur magis & occidit ei, quodammodo versa in puluerem, imo redacta in nihilum. Hæc scitè & eleganter à Bernhardo sunt dicta, quibus satis graphicè turpitudo inanis gloriæ describitur. Huc addamus & vocem Prophetarum. Ieremias ait: Arrogātia tua decepit te, & superbia cordis tui. Cum enim (inquit Salomon) superbia, venit & ignominia. Et Petrus: Deus superbis resistit. Dominus in Euangelio: Qui se exaltat, humiliabitur.

Simile.

Ier. 49. 16
Prou. 16. 18.
Pet. 1. 5. 5
Luc. 14. 11 & 18. 14.

Hæc & huiusmodi alia oracula Dei, pastorem refrenare debent, ne sinat se, inanis gloriæ stimulis incitari. Quæ si viderit parum proficere, cōsideret suas sordes, consideret pœnam imminentem, proponat sibi exempla sanctorum patrum, qui istam beluam confecerunt; cogitet eam esse nuntiam Satanæ, & prænuntiam mortis. Ad extremum confugiat ad seriam inuocationem, & meminerit illius dicti, qui se exaltat, humiliabitur.

Remedia adu. diffidentiam & prophanum.

Tertius finis, cur auarus animus sibi diuitias cumulandas censet, est propulsatio futuræ inopiæ, quæ à diffidentia oritur. Hac ergo impulsus homo, sibi in futurum prospicere cogitat. O quàm iniquum est tantam corporis habere curam, abiecta omni salutis solicitudine. Diffidentiam damnat Christus, & tu qui vice Christi fungeris, diffidentia tua excitaris, ad quærendas opes per fas & nefas? An non aperte contemnis mandatum Christi? an nō manifestè promisionem ipsius conculcas pedibus? mandatum est: nolite soliciti esse, quid edatis, & quo vestiamini. Mādatum est: quærite primùm regnum Dei, & iusticiā eius, hoc est, Dei. Promisio est: Pater cœlestis alit volucres cœli, nonne vos multò præstatis eis? Item: Nouit Pater vester cœlestis, quòd indigeatis his omnibus. Promisio est: & cætera omnia adiicientur vobis. Sequatur ergo pius verbi minister mandatum pastoris sui: Ne sitis soliciti de crastino. Abiiciat Ethnicam diffidentiam, ac certò statuat, quòd Christus non velit se deserere, præsertim cùm scriptum sit, Non in abundantia hominis vita eius. Auarus enim plerunque inter medias opes esurit. Solent homines auari, vitæ suæ præsidia in opibus collocare, adeò vt quò quisque ditior est, eò minus omnia pericula, atque adeò ipsam mortem reformidet. Huc illa diuitum arrogantia & supinitas, quasi Deum ipsum in cistis & horreis inclusum, habeant in potestate. Contra verò ostendit Dominus, vt quispiam sit locupletisimus, adeò vt omni opum genere redundet: tamen quod viuit, hoc minimè debere acceptum opibus suis, cum ipsius vitam, ne temporis quidem momento, possint vllæ bonorum copiæ cōseruare. Vnus enim Deus qui vitam dedit, eam scilicet quamdiu libuit, & fouere & extinguere, pro suo iure potest. Quorsum igitur quispiam à diuitiis pendeat, vt ij solent, qui iis accumulandis tantopere sunt soliciti. Memineris ergo ô pastor, huius summi pastoris præcepti: Videte & cauete ab auaritia. Abiice itaque diffidentiam, Christum veracem esse statue.

Matth. 6. 37. 33.

Luc. 12. 15.

Luc. 12. 15.

Atqui hi sunt fines, cur homines studeant cumulandis diuitiis, voluptas, inanis gloria, & propulsatio imminentis inopiæ. Hos qui extremè contemserit, facilè animum suum ab auaritiæ sordibus purgabit.

Origo tot malorum

Sed qui fit, quod hæc tria, quæ scriptura abiiciendā esse monet, adeò tamen hominum animos moueant, vt quàm paucissimi inueniantur, qui istis non capiantur? Caro nostra illa amat, iisque mens excæcatur eò magis, quò caro minus imperio spiritus subiiciatur. Excitetur proinde spiritus, vt magis magisque auctus viribus, carnis ferociam domare, & suo imperio subiicere possit.

Hæc sūnt breuiter dicta de affectibus corporalibus, de philautia, eiusque filiabus, à quibus omnia oriuntur mala & vitia: & de remedio aduersus venenum, quo homines incautos ista pestis inficere soleat.

2. Affectus animales

Sequuntur Affectvs animales, Ira & Concupiscētia, de quibus nōnulla breuiter adiiciemus.

Iræ 3. genera.

Ira quid sit, notum est, eius genera, tria numerātur. Bilis, χολὴ. Iracundia, μῆνις. Et Infensio, κότος. Bilis citò & facilè commouetur, sed & leuiter sedatur. Iracundia, diuturnior animi commotio, ex frequenti mali illati, iniuriæque recordatione, continuū sumit pabulum, & maius incrementū: & hæc magis animo occultatur, abditaque latet, quàm exteriori prodatur indicio. Infensio, est exulcerati animi perturbatio grauior, opportunitatem vindicandi illatam iniuriam de industria quærens, & nancisci studens

Bilis.
Iracūdia.
Infensio.

studens. Atque ideo κότος dicitur, quia κεῖται, hoc est, iacet donec occasionem fuerit nacta. *Primum* genus sæpe necessarium est pastori: debet enim irasci vitiis. *Secundum* genus, malum est, à quo alienum meum pastorem cupio. *Tertium*, est pessimum, quod in sanctis diuturnum esse non potest. Pugnat enim cum lenitate, & patientia Christiana. Quare velim pium pastorem meminisse dicti Pythagorici: Ollæ vestigium cinere turbato. Quo symbolo significat iræ non indulgendum esse. Et huius Pauli, Eph. 4.26. Sol non occidat super iracundiam vestram. Hic Paulus vult ne nos nox iracundos deprehẽdat. Quoniam autem fieri non potest, quin in hac infirmitate sæpe irascamur, sequatur pastor consilium Dauidis & Pauli: Irascimini, & nolite peccare: hoc est, si contigerit irasci, iram ita cohibete, vt ad facta non prosiliat, aut moram aliquam in vestris animis faciat.

Quæ ira ferenda & fugienda pastori.

Cogitationes ad coercendam iram.

1. 2.

Psal. 4.5. Ephes. 4.26.

Verum vt hoc malum studiosiùs caueri possit, pastor iniuria læsus, hæc meditetur. *Primum*, cogitet, quoties ipse Deum offenderit, & tamen veniam expetierit, *Secundò*, meminerit, quòd vbi non sit remissio iræ & offensæ, illic nec venia peccati apud Deum: iuxta parabolam de debitore, Matth. 18.35. *Tertiò*, recolat se etiam hominem esse, & posse alios offendere, ideoque oportere se æquiorem esse in alios. *Quartò*, perpendat, quod iratus sibiipsi maximè noceat, turbando animum. *Quintò*, æstimet malum, quod inde sequi potest. Vir iracundus, inquit Salomon, rixas prouocat: qui verò patiens est, mitigat suscitatas. *Sextò*, sciat quòd magna sit virtus, iram reprimere. Vnde Ambrosius: Præclarum est, motum temperare cõsilio, nec minoris virtutis dicitur, cohibere iracundiam, indignationemque compescere, quàm omnino non irasci, cum plerunque hoc leuius, illud fortius æstimetur. *Septimò*, de damno, quod sequitur iram, cogitet. Per iram, inquit Gregorius, sapientia perditur, vt quid quove ordine agendum sit nesciatur. Idem: Per iram, Spiritus sancti splendor excutitur, qui super humilem & quietum requiescere dicitur. Quia cum ira subtrahit quietem, Spiritui sancto habitationem claudit.

Aliæ cogitationes adu. iram. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

Prouerb. 15.18.

Hæc quæ hactenus de ira à me dicta sunt, volo intelligi de ira, quam impatientia generat, non de illa laudabili ira, quam zelus pius excitat. Illa enim ex vitio: hæc ex virtute generatur. Ira per vitium oculos mentis excæcat: Ira per zelum, turpitudini irascitur, vt Phinees, Paulus, Christus, & sancti multi sæpe zelo Dei sancto irasci leguntur. Verùm cauendum est, ne vitium virtutis larua pingamus, fallentes nosmetipsos. Videat ergo pastor, & diligenter examinet cor suum, an ira, qua æstuat, ex amore Dei sit, an ex vitio impatientiæ.

Affectus animalis, qui *Concupiscentia* dicitur, est duplex: Naturalis, & non naturalis. *Naturalis* triplex est. Aut enim circa cibum & potum, aut circa ἀλυπίαν, vt quis dolore omni sit vacuus, aut circa amorem Venereum versatur. Hi affectus naturales quidem sunt, quatenus φόβῳ νόμῳ καὶ ὀρθῷ λόγῳ, vt Plato ait, reguntur & frenantur. Nam aliàs naturam corrumpunt, & Deum grauiter offendunt.

Concupiscentia naturalis & non naturalis.

Naturalis concupiscentia triplex.

Non naturalis Concupiscentia, est rei alienæ appetitio, quæ peculiari lege Dei prohibetur: Nec concupisces domum proximi tui, nec desiderabis vxorem eius nec seruum, nec ancillam, nec bouem, nec asinum, nec omnia quæ illius sunt. Syracides: Ne zeles gloriam & opes peccatoris. Non enim scis quæ futura sit illi subuersio. Hoc duplici freno volo pastoris mei concupiscentiam reprimi.

Concupiscentia non naturalis.

Remedia. 1. 2.

Ecclesiastic. 9.16.

Est & alia diuisio Cõcupiscentiæ apud Paulũ Gal. 5.17. vbi ait: Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. *Carnis* vocabulo, per metonymiam intelligit corruptionẽ, & vitiositatem humanæ naturæ, & impetus inde pullulantes, qualis omnium est qui nondum sunt regeniti. *Spiritus* significat regenerationis gratiam, quam Spiritus Dei operatur in renatis, & impetus excitatos à Spiritu sancto in credentibus.

Alia diuisio.

Concupiscentia carnis.

Spiritus.

Breuiter, Concupiscentia carnis, est concupiscentia veteris hominis. Concupiscentia spiritus, est cõcupiscentia noui hominis, hoc est regenerati, quatenus regeneratus est.

Concupiscentiam veteris hominis definit Paulus Eph. 2.3. esse per quam inclinatur homo, ad faciendum ea, quæ libent carni & menti: hoc est, ad viuendum ad ingenij mentisque arbitrium. In hac definitione Pauli, duæ ponuntur partes veteris hominis, σὰρξ & διάνοια. σὰρξ, caro, ea est animi pars, quam Philosophi ἄλογον vocant. διάνοια, mens, quam illi τὸ λογικὸν appellant. Sed frequentissimè carnis vocabulo, totus vetus homo significatur.

Quid cõcupiscentia carnis seu veteris hominis.

Concupiscentiam noui hominis, definio esse, qua renati moliuntur deponere veterem hominem, & induere nouum, ex quo fit, vt iusticiæ & sanctimoniæ verè studeant. Effecta vtriusque, hoc est, & spiritus & carnis, recitat Apostolus, Eph. 4. & Gal. 5.

Quid sit noui hominis cõcupiscentia.

Bonus itaque pastor spiritum piis excitabit exercitiis, iuxta illud Pauli, 2. Tim. 1.6. Commonefacio te, vt exsuscites donum Dei, quod in te est. Est autem donum Dei, viua quædam flamma, in cordibus renatorum accensa, quam nituntur caro & Satan suffocare. Paulus igitur suum pastorem commonefacit, vt illam flammam sopitam magis foueat & exsuscitet. Nam vt flamma facilè extinguitur, nisi flabello, impositis subinde nouis lignis, excitatur: Ita dona Dei & spiritus in renatis paulatim dispereunt, nisi assiduè exsuscitantur.

Sed dicas. Quomodo excitentur illa dona? Homo renatus, donatus est Spiritu sancto, qui non est in homine otiũ, sed flamma & agitatio diuina, repugnans Diabolo & carni, & accendens motus tales, qualis ipse Spiritus sanctus est.

Quibus modis dona Spiritus excitantur in homine regenerato.

Huiusmodi motus Spiritus, PRIMVM omnium cogitatione doctrinæ mouentur. DEINDE, in inuocatione per Spiritum excitantur. POSTEA, augentur exercitiis pœnitentiæ, consideratione nostræ infirmitatis, repugnando subitis incẽdiis affectuum, sustinendo certamina & pericula in officio & confessione. In huiusmodi exercitiis excitatur spiritus, crescunt dona, & apparet imperium spiritus aduersus carnẽ. Quare hortor pastorem meum, vt diligẽter insidias Satanæ & carnis caueat, ne extincta flamma Spiritus, rursus Satanæ & carnis laqueis implicetur.

1. 2. 3.

Quidam ex patrib. dehortaturus Christianos à carnali concupiscentia, hanc pulcherrimam prosopopœiam facit. Quilibet Christianus in se habet paradisum, Adam, voluptatem paradisi, & serpentem. Paradisus, est verbũ Dei, quo (veluti fragrantia dulcissima) afficitur pia anima. Adam, est vetus homo & rea natura, quæ Satanæ fraudibus exposita & obnoxia est. Voluptas paradisi, est participatio Spiritus sancti, qua mirum in modum afficitur anima sancta. Serpens, est carnalis voluptas, cui qui obedierit mortem sibi sua accersit culpa. Igitur non secus cauendæ sunt insidiæ mundanarum & carnalium concupiscẽtiarum, quàm ipsius serpentis: quibus si aliquando captus fueris, maturè accurre ad arborem vitæ, Iesum Christum, ne mors te apprehendat.

Adu. carnis concupiscentiam.

Hactenus sit dictum de affectibus, quantum quidem nostro instituto deseruire videtur. Sequitur *Disciplina voluntatis*, de qua ideo breuiùs dicam, quia

IIII. De voluntate.

mentis, cogitationum, & affectuũ motibus & consiliis obedire solet.

Quid sit voluntas.

Est autem VOLVNTAS, facultas naturalis, qua aut appetitur, quod placet, aut declinatur quod displicet. Quatenus autem naturalis facultas est, à Deo est, & quo ad substantiam semper bona. Verum quantum ad habitum attinet, variat. Nam est voluntas mala, est & voluntas bona. Malam habemus ex corruptione naturæ, bonam ex gratia. Mala sequitur mentem, cogitationes & affectus carnis: bona comitatur mentem, cogitationes & affectus spiritus. Iam quicquid homo facit, bonum esse non potest, nisi ex bona procedat voluntate. Quare vt pastor carnis voluntati renunciare: ita spiritus voluntatem facere, operosè studebit. Quæ spiritus voluntas, perpetua ad imperandum domina esse debet. Norma autem imperij verbo Dei continetur.

Duplex. Mala. Bona.

V. De studio.

Sequitur STVDIVM, quod inter partes eas, quas animo subiecimus, postremum locum occupat. Hoc nihil aliud est, quàm vt pastor, renunciata carne perpetuò studeat, vt pulcherrima harmonia consentiãt, mẽs, cogitatio, affectus, & voluntas, vnicum scopum Deum sibi proponentes: Vt quæ mens rectè intelligit, cogitet sedulò animus: quę animus cogitat, ad illud rapiantur affectus: quæ pij affectus suadent, hoc seriò imperet voluntas.

De puritate corporis.

Hactenus de disciplina animæ: nunc de corpore pauca subiiciemus.

Duo extrema fugienda.

In corpore suo pastor curabit, ne vel mollitie torpescat, vel duritie seu austeritate frangatur. Sicuti enim Deus vetat, ne præter modum indulgeamus corpori, ita quantum necesse est, illi dari præcipit, ne nimia inedia & duriori disciplina frangatur. Huc pertinet dictum Pauli, Coloss. 2. 23. honorem habere corpori pro modo necessitatis præcipientis. Debetur autem honor corpori, quia domicilium & organon est Dei. Quare cauendum est imprimis, ne vel crapula vel inedia, aut nimis rigido ieiunio destruatur. Vt autem pastor meliùs intelligat, quid sentiendum sit de corporis disciplina, genera exercitiorum corporis recitabo, quorum quædam laudabilia sunt, quædam extremè vituperanda.

Quadruplex corporis exercitium.

Est itaque quadruplex exercitium corporis: Epicureum: Pharisaicum: Politicum: Christianum.

1. Epicureum.

Epicureum exercitium pessimum est, & planè hominis dignitate indignum. Nam qui huic se dederunt, potando & suauiter edendo, & molliter vestiẽdo se saginant, ac deliciis variis quasi corpora sua emasculant. Verè enim dictum est. Scortatio, vinum, & ebrietas, auferunt cor. Et Homerus ait: ὅτ' αὐτῷ πρώτῳ κακὸν εὕρετο οἰνοβαρείων, Hoc est, sibi ipsi primo malum inuenit vino grauatus. Et Esaias minatur malum iis, qui ebrietatem sectantur, dicens: Veh qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem.

Osee. 4. 11. Esa. 5. 22.

Cùm ergo Epicureum viuendi genus, & valetudinem lædat, & infame sit apud sanos Philosophos, & verbo Dei damnetur, vt quod reddat hominem inutilem prorsus ad omnia hominis officia: sit minister parcus in cibo, temperans in potu, vestibus ne luxuriet, vt possit esse idoneus ad cogitationes de Deo, & ad motus diuinos, & vt corpus possit esse durabilius & firmius in senecta.

2. Pharisaicum.

PHARISAICVM exercitium est, quo superstitiosi omissa doctrina de vera iusticia, remissione peccatorum, & satisfactione pro peccatis, se macerarunt ieiunio, longis preculis, chameuniis & aliis asperrimis laboribus, putantes huiusmodi opera esse cultum Dei, iusticiam, & satisfactionem, & mereri remissionem culpæ & pœnæ. Hinc manauit Monastica vita & Eremitica, eorum qui in Mandris suis durissimam vitam vixerunt, vt Iosaphat Auenniri regis filius, malè instructus ab hypocritata Barlaam suo magistro. Hic enim patre mortuo regni diadema suscepit quidem: sed subditis commendata religione Christiana, se abdidit in eremum. Vbi multis annis squalore, ieiunio, & durissimo victu se macerauit, vt isto pacto cœlum mereretur. Sic multi reges, & homines alij non mali, monasticam vitam elegerunt, vt in ea ieiunio, preculis ad certam mensuram recitatis, sordidis vestibus, duris cubationibus satisfacerent pro peccatis suis, & mererentur cœlum.

Exempla.

Peccata pharisaici exercitij.

Hoc suo facto quadrupliciter peccauerunt. *Primum*, 1. læsione corporum, quibus Paulus præcipit honorem haberi. *Deinde*, 2. falsis opinionibus. *Tertiò*, 3. contumelia in Filium Dei, cuius satisfactionem contemserunt. *Postremò*, 4. malo exemplo, quod cùm multi secuti sunt, cum suis autoribus malè perierũt. Sciat ergo pius pastor, quo in loco habenda sint huiusmodi hypocritarum exercitia, & potiùs vnum Abrahamum sequatur, qui absque omni dubio absolutum Christianæ perfectionis exemplar exhibet.

3. Politicum.

POLITICVM exercitium, est quod suscipitur, vel habitus alicuius induendi gratia, vt palæstricum, gladiatorium, technicum: vel sanitatis conseruandæ gratia, vt ambulationes, labores, &c. Huiusmodi exercitia non improbantur, imò vtilia, & in omni vitæ genere sunt laudabilia.

4. Christianum.

CHRISTIANVM exercitium, est quod ex fide proficiscitur in bonum finem, exclusa opinione cultus, iusticiæ, meriti & necessitatis. Hoc genus potissimum suscipitur à piis, quando sentiunt sua corpora pigriora effici, & veluti languere circa desideria carnis. Tum enim pij solent vigiliis, ieiuniis, laboribus, lectionibus longioribus se excitare, vt caro imperio spiritus subiiciatur. Verùm hoc exercitium duabus regulis regi debet: quarum vna est Pauli, qui præcipit honorem, hoc est, curam habere corpori, seruato modo necessitatis. Altera est Athanasij. Bonum (inquit) est exercitium corporis, modò vera scientia & moderatione fiat. Vera scientia est, vt non suscipiatur cultus, aut meriti gratia: sed vt eo tantum corporis ferocia reprimatur, ne sit spiritui nimium molestum. Moderatio necessaria est, vt nec impediat necessaria officia, nec valetudinem lædat.

Quib. regulis regi debet. 1. 2.

Disciplinæ animi & corporis coniunctio.

Dictum est de disciplina animi & corporis, & ostẽsum est quid pastor noster debeat fugere, vt quod contaminet corpus & animam: & quid debeat sectari, quo corpus seruetur castum, & animus purus. Iam vtrunque coniungendum est. Neque enim animus mundus esse potest, nisi castum sit corpus: neque corpus castum, nisi animus sit purus.

1. Thessal. 5. 23.

Sit ergo animus purus, & corpus castum, vt alterius puritas alterius testetur castitatem: vt fiat id, quod Paulus optat suis Thessalonicensibus, cùm ait: Ipse autem Deus pacis sanctificet vos totos, vt integer vester spiritus, & anima, & corpus inculpatè in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruentur.

Exhortatio ad Pastorem.

Glorifica ergo & tu, ô pastor, Deum corpore tuo, & spiritu tuo quæ sunt Dei, vt ita integer sis totus: caue ne impunè putes te euasurum, si oculos hominum lateant tua facta. Ipse enim Deus imaginem futuri iudicij, in vnoquoque nostrûm reliquit.

Nullus (fortè dicis) accusat, nullus est testis factorum meorum, quis iudicabit? quis puniet? Conscientia tua iudicatrix est, eam audi, ausculta quid dicat: Memoria tua est testis factorum, vt ea negare nequeas: Ratio iudex præsens est, etiam in densissimis tenebris: Timor carnifex intus in te est, & ad casum cadentis folij se prodit. Quod enim cõscientia accusat,

ſat, memoria teſtificatur: & quod ratio iudicat, timor excruciat.

Quare hæc ita in te diuinitus fiunt? vt hoc domeſtico iudicio admoneat te Deus futuri ſui iudicij, quod nequaquam euades, niſi illud matura pœnitentia anteuertas.

Epilogus primæ Partis.

Dictum eſt, vt opinor, ſatis de prima parte noſtræ inſtructionis, in qua oſtendimus, quæ conueniat diſciplina animæ paſtoris, & quæ corpori: & quomodo totus homo debeat integer eſſe, quò ſanctificetur Deus, & corpore, & ſpiritu paſtoris. Iam coronidis loco adiiciam precandi formulam, qua pius paſtor ea precabitur quotidie, quæ in priuata eius vita, noſtra requirit inſtructio.

Precandi Formula.

DVLCISSIME Domine IESV CHRISTE, te inuoco: tu enim lux mea es: tu vita: tu ſalus: tu Deus meus viuus: Pater meus ſanctus: Deus meus pius: magiſter meus viuus: Paſtor meus bonus: adiutor meus optimus: Te deprecor, tibi ſupplico, te rogo, vt per te ambulem, ad te perueniam, in te requieſcam: fac vt per tuum auxilium ſanctè, piè, & rectè viuam: mentis meæ tenebras diſcute: cogitationes prauas cohibe: affectuum malorum flammas extingue: voluntatem peruerſam tuo reprime imperio: ac luce tua mentem illuſtra, cogitationes pias ſuggere: affectus bonos accende: & voluntatem meã ad te conuerte, vt quæ tu vis, velim & ego. Præterea, cũ corpus meum domicilium ſit animæ meæ, fac, quæſo, vt illud tuo auxilio caſtum & mundum conſeruem: quò anima purgata in corpore mundo habitet: quò integer ſim, anima, ſpiritu, & corpore: & te perpetuò in corpore, & in anima mea glorificem: tibi Paſtori meo, ac ſoli Deo, cũ Patre & Spiritu Sancto ſit benedictio & gloria, & ſapientia, & gratiarum actio, honor & virtus, & robur in ſecula ſeculorum, Amen, Amen: FIAT, FIAT.

DE SECVNDA PARTE,
quæ continet inſtructionem, iuxta quam paſtor ſuam domum & familiam regat.

Domeſticæ diſciplinæ cognitio paſtori neceſſaria.

INSTRVXIMVS paſtorem noſtrum ſolitarium, & oſtendimus quali cupiamus eum gubernari diſciplina, quando ſolus ſecum agit, atque eius vita ſoli Deo patet. Nunc ipſi de ſolitudine educto domum committamus, monſtremuſque, qua deceat ipſum diſciplina domum ac familiam adminiſtrare. Quàm autem ſit domeſtica hæc diſciplina neceſſaria paſtori, Paulus oſtendit 1. Tim. 5. 8. cùm inquit: Si quis ſuos, & maximè domeſticos non curat, fidem abnegauit, & eſt infideli deterior. Et Bernhardus inquit: Ne maledictio intret domum, cuſtos in porta diſciplina ponenda eſt.

Capita domeſticæ diſciplinæ.

Cùm itaque paſtori pio incumbit, vt ſuam domum & familiam, pia & ſancta regat diſciplina, capita certa proponam, ad quæ totam diſciplinam domeſticam referam. Sunt autem hæc capita:

I.
QVALIS VXOR DVCENDA
Parocho.

Prouerb. 19. 14.

SALOMON dicit: Domus & diuitiæ, hęreditas patrum eſt: à Domino autem accipitur vxor prudens. Hæc veriſſima gnoma monet, vt paſtor ducturus vxorem, ante omnia Deum roget, vt ſibi vxorem adiungat, cum qua pacificè, & in timore Dei viuere poſsit. Multi iuſtas pœnas luunt, qui non à Domino, ſed à Baccho, & Venere, vxores accipiunt. Quare paſtor, cùm primùm animum ad coniugium applicuerit, ſeriò & ardenter oret Deũ, vt ipſe ſibi monſtret, quæ futura eſt commoda. Denique vbi à Domino cœpit vxorem petere, conſilia amicorum, ac præcipuè piorum adhibeat. Nam amor ſæpiſſime, etiam in piis, cæcus eſt. Et, iuxta Theocriti dictum, quæ nõ ſunt pulchra, amori pulchra apparent. Opus eſt ergo hîc amicorum oculo & conſilio.

Paſtor ducturus vxorem, 1. A Deo eam petat.

2. Conſilia piorum adhibeat.

Poſtquam autem monſtrata eſt perſona placens, rurſus adorandum ſe conuertat paſtor, vt Deus, ſi futurum eſt è re ſua, coniungat animos vera ſtorga. Hoc autem cùm ſenſerit, non more lenonum animũ puellæ, aut viduæ explorabit: ſed honeſta legatione amicorum, petet ipſius conſenſum. Qui ſi negatus fuerit, non eſt, quam Deus illi donare decreuit: ſi cõſentit, ſperet eam diuinitus ſibi monſtratam fuiſſe.

3. Deum ſuppliciter oret.

4. Legitima via coniugiũ ineat.

Verùm interim hoc paſtori diligenter cauendum, ne ſpontè accerſat ſibi malum: hoc eſt, ne eam ducat, quæ vel publicè antea corpus ſuum proſtituit quæſtus gratiâ, vel ab alio eſt ſtuprata, aut eſt ſuſpecta. Qui autem hoc facit, prolibus ſuis, antequam naſcãtur, inurit infamiæ notam, ac domum propriam perpetua ignominia dehoneſtat: vt interim taceam, vix fore tutam vitæ ſociam, quæ alios antea turpiter amauit. Fieri autem poſſe fateor, vt quæ fuit corrupta, pœnitentiam agat, fiatque pia & honeſta matrona: tamen nolim paſtorem meum tali ſpe periclitari.

5. Piam & pudicam quærat.

Leuitic. 21. 7. lex proponitur Leuitico ſacerdoti, his verbis: Mulierem meretricem aut ſtupratam non accipient, neque mulierem repulſam à viro accipient, quia ſancti ſunt Deo ſuo. Neque hoc tantùm propter typum factum eſt, ſed multò magis propter publicam honeſtatem vt rectè Procopius interpretatur. Non enim ſolùm paſtoris eſt, vt fugiat manifeſta mala: ſed etiam vt declinet illa mala, quæ famã ipſius ſuggillant. At quidam dicunt, opus miſericordiæ eſſe, ſi quis errantem reuocauerit, & ex vili ſcorto fecerit honeſtam matronam: Imò, quod melius eſt, è ſchola Satanæ in ſcholam Chriſti receperit. Nam paſtoris domum ſcholam Chriſti eſſe oportet. Fateor quidem iſta magna eſſe. Verùm vt rarum eſt è ſcurra fieri bonum patremfamilias: ita rarum eſt ab impudica fœmina, fieri pudicam matronam. Χαλεπὸν, inquit Theocritus, χορίων κύνα γεῦσαι, hoc eſt, difficile eſt canẽ guſtaſſe inteſtina. In ſcholam Chriſti recepta meretrix, haud dubiè pudicitiã & caſtitatẽ diſceret, vt lupus fertur in ſcholam receptus, didiciſſe ſyllabicare, *pa* & *ter*, interrogatus quid facerent p & a, reſpondit pa rurſus quid facerent t e & r, reſpondit ter. Hactenus non infeliciter in ſchola verſatus eſt lupus, Verùm cùm idem iuſſus ſit coniungere ſyllabas, pa, & ter, reſpondit, *agnus*. Quare ita? quia aliud os, animus aliud loquebatur. Os præceptoris vocem ſecutum eſt, ſed quod in animo latuit tandem erupit. Simile periculum timendum iudico, ſi in ſcholam pietatis recepta meretrix, iuberetur ſyllabas facere, ex c & a, ſ, t, & i. & t, a, ſ. diceret quidẽ primum *ca*: deinde *ſti*: tum, *tas*. Sed iuſſa coniungere has tres ſyllabas in dictionem, haud dubiè ſonaret

Proſtitutæ pudicitiæ mulier cur paſtori non quærenda.

Obiectio.

Reſponſio.

Lepidus & certus apologus.

Alia responsio. Amasius. Sed sit sanè quòd subitò ex meretrice fieret matrona, ex impudica pudica, ex publica fœmina, vno cōtenta: (etsi huiusmodi metamorphosis est rara) tamen in pastoris domum nolim tale periculum sponte recipi, præsertim cùm debeat esse aliis exemplum pietatis, pudicitiæ, & honestæ famæ: vt interim taceam nonnullam labem adhærere ministerio, ex vxoris moribus vitiosis. Quare nullo pacto ferendum iudico, vt is qui ad sanctissimum ministerium vocatus est, cuiusque domus debet esse veluti officina quædam omnis pietatis, castitatis & veritatis, ducat vxorem quæ publica infamia laborat, aut quæ alioqui ob aliquod crimen suspecta est.

Qualis vxor ducēda. Hæc quatuor examinanda. Qualem ergo iudicas ducendam esse? Pastor ducturus vxorem quatuor hæc diligenter examinet. Num pij & honesti sint parentes puellæ, quæ placere cœpit. An puellę mores, graues & honesti sint. An ipsa aliquod artificium sciat. An obnoxia sit publicæ famæ. *1. An parētes sint pij & honesti.* Parentes requiro pios & honestos, cùm propter futuram affinitatem, tum propter spem de pietate & honestate vxoris ducendæ. Nam à bonis nasci boni solent. *2. An mores puellę sint honesti & graues.* Deinde, mores in puella graues & honestos postulo. Sæpe enim fit, vt quæ nata est ex bonis parentibus, & cuius fama est illæsa, prodat tamen signis externis, qualis intus lateat animus. Philosophus quidam ait, non multum referre, qua in parte corporis quis sit impudicus. Aliquando vultus & oculi, interdum incessus, nonnunquam vestitus, haud rarò lingua animum impudicū prodit. De impudicitia ex oculis cognoscenda, hoc modo Syracides: Impudicitia mulieris elucet in elatis ipsius oculis, atque in palpebris eius cognoscitur. Hic Syracides mulieris oculos, libidines eius indices, & in superciliis certa signa esse dicit. Atq; ita vultu & oculis prodit puella, quod occultum esse putat. Benigni oculi, summam animi pulchritudinem comitari solent: procaces oculis, animo etiam procaci sunt vt plurimum.

Signa pudicitiæ & impudicitiæ. Oculi. Incessus. Quare pastor vxorē ducturus, pudicis oculis præditam quærat. Ea enim videtur ingenio ad temperātiam, iustitiam, pudicitiam, continentiam, ad omnē denique virtutem nata. Incessus quoque, haud rarò animi vitia prodit. Nam & superbiæ & impudicitiæ signum est, arte veluti formatus incessus. Multæ cùm incedunt, in vndarum more torquent corpus: multæ aërem occipitio feriunt: aliæ alias ineptias exprimūt, quibus impudicum produnt animum. *Vestitus.* Præterea, Vestitus & pudicitiæ & impudicitiæ testis esse solet. Quæ enim fœminæ nimiùm cultui vestium student, & præcipuè si status sui & conditionis non habent rationem, libidinem animi in veste pingunt. *Sermo.* Maximè omnium lingua & sermo, animi character est. Loquaces fœminæ apud omnes, infames sunt: Contra singulare mulierum ornamentum, est silentium, sicuti & Aiax suę obiecit loquaci fœminæ. Pauca, inquit, mihi loquere, & grauia. Mulieribus enim silentium ornamento est.

Hactenus de moribus. Summa huc redit, vt puella ducenda pastori in vxorem, sit pudica facie, incessu composito ad pudicitiam & grauitatem, vestitu decenti, & lingua minimè petulāti. *3. An puella aliquod artificiū sciat.* De artificio restat. Non est vtile pastori, eam ducere, quę tantum nata ad deuorādum videtur. Quare eam quęrat, quæ muliebria artificia nouit, pro conditione suæ personæ, quæ assueuit in parentum ædibus ea curare & administrare, quæ ad matronarum officia pertinere videbuntur. Breuiter, sit talis, quæ, si res postulauerit, victum honestè quærere possit suis manibus, honesto aliquo artificio. Non enim decet, vxorem pastoris otio deditam esse: quales solēt esse, quæ apud parētes nimis tenerè sunt educatæ. Nā pastor cum sua vxore, ad quamuis fortunam paratus esse debet.

4. An sit obnoxia publicæ famæ. Sequitur fama publica, cuius etiam rationem habere debet pastor. Etsi enim cū ea sint salua, de quibus iam diximus, hoc est, si nata est puella ex honestis parentibus, si bonis moribus est prædita, si honestum aliquod artificium nouit, fama honesta comitari solet: tamen vtile est, eam etiam in cōsilium adhiberi. Illa enim verè honesta est, de qua fama verè tur mentiri. Verùm si fama aliquid contra ea, quæ foris videntur, ferat, prudenter circumspiciendum, vt quid veri sit inquiratur. Nam sæpe vsuuenit, homines vana loqui, idque vel beneuolentiæ, vel odij affectu ductos, vt verè Nazianzenus refert. Quare hîc prudens circumspectio adhibenda est.

Sponsalia & nuptias quomodo celebrare Pastor debeat. Dixi qualem velim pastorem meū quærere sponsam, quam cùm nactus fuerit, debet in timore Dei & sponsalia & nuptias celebrare, & inuitare Filium Dei suis precibus, vt aspera, quæ fortè inciderint in ista noua societate, velit mollire, & aquam in vinum conuertere, hoc est, tenues ipsorum facultates, sua benedictione prosequi & augere.

II.

Affectus Pastoris erga Vxorem.

Duplex regula affectus mariti erga vxorem. Vt AVTEM pastor sciat, qualem affectum oporteat ipsum habere erga vxorem, quam iam accepit, respiciat cùm ad Deum, à quo vxorem petiit, tum ad primam coniugij institutionem.

1. Dei donum. Si ad Deum respexerit, admonetur amoris erga donum Dei. Non enim debet vt vilem contemnere, quam scit sibi à Deo datam esse: imò potiùs vero & sincero charitatis affectu prosequi.

2. Coniugij prima institutio. Si ad primam coniugij institutionem respexerit, animaduertet Heuam de costa Adam extructam esse, & datam fuisse Adamo in vxorem. Debet igitur eam amare, vt propriam carnem: debet eam fouere, vt propriam costam: debet illam imbecillem refocillare, vt proprium membrum. Quis enim tam crudelis est, vt suam ipsius carnem amare, fouere & reficere non velit?

Quid prima coniugij institutio maritum doceat. 1. 2. 3. Deinde, quia Heua non de Adæ capite, neque de pedibus est facta, sed ex latere est formata, admonetur pastor de rebus tribus: videlicet, quòd vxor non sit domina sua, quia de capite non est sumta: Nec serua, quia non est de pedibus formata. Sed quod sit socia, quia de medio, hoc est, de latere prodierit. Vt igitur non debet pastor, imperium in vxorem habere vt in seruam, nec illi subiici vt seruus: ita debet ex lege instituti coniugij, eam vt propriam carnem, atque sociam vitæ, intimo amore complecti. Hic amor fundamentum erit reliquorum officiorum in tota vita.

III.

Instructio Vxoris.

Maritus vxoris doctor. INSTRVCTIONEM vxoris, hîc intelligo eam informationem per quam consuetudo coniugum amabilis, dulcis, & sine omni molestia reddi possit. In primo enim congressu, iaciendum est fundamētum futuræ consuetudinis in tota vita.

1. In vera pietate eā instituat. Primùm itaque pastor vxorem nactus, diligenter instruat eam, & veluti de nouo paciscatur cum ea, de constantia & perseuerantia in vera pietate: hoc est, quòd velint vnà Deo obedire, statuantque se pietatem omnibus rebus mundi velle anteponere. Hoc iacto primo instructionis fundamento, omnia postea erunt faciliora.

2. Hinc mutuam amicitiā pendere doceat. Hinc amicitiā mutuā pendere doceat. Nulla enim stabilis & firma amicitia esse potest, nisi à Deo ortū habeat. Admoneat omnem inimicitiam inter coniuges, cum pacto pietatis pugnare: quod pactum violare

violare summa temeritas est. Adhæc ex eodem fundamento doceat vxorem, quod virtus ac morũ probitas, inter coniuges mutuam oblectationem pariat.

3. Ad morum probitatem dictis & factis hortetur.

Quare vt pastor ipse virtutis ac probitatis exemplum, vxori esse debet: ita eandem sedulò hortetur, vt in eius vita morum quædã probitas reluceat, doceatq; non in auro & splendidis vestibus, sed in morum probitate, præcipuum honestæ matronæ ornamentum esse situm: iuxta hoc insigne Cratetis dictũ, de ornatu mulierum. Ornatus est, inquit, quod ornat. Ornat autem quod ornatiorem vxorem facit: facit autem ornatiorem neque aurum, neque smaragdus, neque coccus, sed quęcunque grauitatis, modestiæ, & ingenui pudoris indicium addunt. Hoc cõprobet pastor verbis Petri, 1. Pet. 3.3.

4. Æquitatem & moderationem colere præcipiat.

Instituat præterea pastor vxorem, de mutua ἐπιεικείᾳ, hoc est, de æquitate & moderatione: qua vterque alterius æqui bonique consulat mores & errores. Hanc æquitatem omnino necessariam esse doceat. Nam in hac naturæ imbecillitate multa errata incidunt, quæ nisi mutua condonatione tegerentur, horrendi tumultus orirentur, & citò fieret alienatio animorum inter coniuges: præsertim cùm Diabolus insidiatur coniugibus, & præcipuè incũbit, vt coniuges suo veneno inficiat: quò postea inde prodeant homines apti ad propagandum Satanæ regnum. Multus ergo sit pastor, præsertim adhuc primo amore feruente, in commendanda vxori hac mutua ἐπιεικείᾳ toto vitæ tempore necessaria. Hanc moderationem amor mutuus alet, fouebitque: faciet quoque, vt coniuges non nimis acutè alter in alterius vitia, introspiciant: sed vt multa aut non animaduertant, aut si animaduerterint amore mutuo tegant. Si quãdo necessaria est admonitio, efficiendum vt ea ex amore proficisci videatur.

5. Admoneat & reprehẽdat amicè & piè.

Adhæc doceat vxorem, si opus esse videtur, vt piè & sedulò præstet officium, non tanquam in conspectu hominum, sed vt in conspectu Dei.

6. Eam doceat pietatis exercitia.

Postremò & voce, & exemplo, doceat pastor vxorem pietatis exercitia, inuocationem, gratiarum actionem, sacras ceremonias reuereri, &c. de quibus rebus infra fortasse plura.

Hæc sit breuis instructio, qua pastor suam vxorem, quam ducit iuuenculam, informare potest: qui tum demũ efficaciter eã instruet, si ipse præierit exẽplo, & quòd ab vxore requirat ipse primus faciat.

Vterum gestans vxor quomodo tractãda.

Sed vnum ferè prætermisissem, quod nequaquam omittendum fuit. Vxor pastoris vbi conceperit, admoneatur à marito, vt siue cubitum eat, siue surgat, Deo commendet, quod benedicente Deo concepit: Petat vt ipse sua potentia & bonitate assit, tueatur, ac foueat quod conceptum est.

Transitio ad sequẽtem tractatum.

Quomodo autem infans natus educari debeat, iam dicendum est.

IIII.
EDVCATIO LIBE-
rorum.

Gratiæ Deo agendæ pro liberis datis.

POSTQVAM pastor videt benedictione Domini auctam familiam, non cessabit Deo gratias agere, pro tanta benedictione, & orabit, vt Deus quod dedit clementer tueri velit.

Fundamentum educationis puerorum.

In educatione autem puerorum, sit primum fundamẽtum, inuocatio Dei pro pueris. Nisi enim Dominus custodierit ciuitatem, frustra laborat, qui ędificat eam. Frustra itaque omnis cura educandæ sobolis suscipitur, nisi Deus manum adhibeat, & dederit pueris aduersus Satanam Angelos custodes.

Infantes ad recitationem nominis IESV assuefaciendi.

Deinde, hoc iacto fundamẽto de inuocatione Dei pro pueris, summa pastoris cura esse debet, vt vnà cũ lacte natus infans incipiat balbutire Iesu nomẽ. Illa enim dulcis appellatio, prima cùm fuerit in infantis ore, spes est vt in reliqua tota vita illic maneat, non sine maximo fructu.

Institutio infantiũ.

Vbi autem puer fari cœperit, mox precandi formulam à Christo præscriptam discat, eamque sæpius recitet, & præcipuè cùm itur cubitum, cùm surgitur manè, & in principio & in fine prandij & cœnæ. Hanc vbi aliquo tempore vsu firmauerit puer, addatur Symbolum: mox Decalogus: postremò doctrina de Sacramentis.

Puerilis ætatis institutio.

Porrò vbi ætas maior accesserit, hoc est, circa septimum annum, pater incipiat puerum docere, de creatione, de lapsu primorum parentum, de peccato propagato à primis parentibus in totum genus humanũ. Deinde proponat Christi beneficia, quomodo ipse propitiator peccati sit, cuius propitiationis testimonium & sigillum est ipse Baptismus. Hic doceat pastor puerum accuratè de Baptismo: ostendat Baptismum testimonium esse ablutionis peccatorũ, per sanguinem Christi: ostendat Baptismum perpetuam concionem pœnitentiæ esse: ostendat Baptismum, signaculum esse beneficiorum Christi, & vitæ æternæ. Admoneat puerum de candida veste, quæ ipsi imposita fuit in Baptismo, quæ ipsum in tota vita admonebit, quòd & sit vestitus iusticia Christi, & quòd debeat in posterum candidam & sanctam vitam meditari. Hæc omnia meliùs discunt pueri, si patris vitam videant doctrinæ respondere.

Mares & fœmellæ quomodo instituĩ debẽt.

His iactis pietatis rudimentis, masculæ proli proponat pater literas discendas, modò ad eas aptus videatur: fœmellæ opera muliebria nisi fortè placet, quod non improbo, eam institui in literis, vt possit aliquando sacros libros, vernaculo sermone scriptos, legere. Nam vt Latinè discant puellæ non suadeo.

Morum singularis cura habeatur.

Præterea habeat pastor singularem curam morũ in liberis. Si quid quod nõ decet agant, puniat: si officium faciant, laudet: moneat quàm honestè domi erga parentes & familiam se exhibeant: quàm modestè foris erga alios se gerant: qua reuerentia excipiant senes: quo candore cum paribus conuersentur.

Quatuor in puerorum institutione spectãda.

Cæterùm vt rem ad numeros reuocem, quatuor potissimùm in institutione puerorũ spectanda sunt, quę Paulus, etsi in diuersis locis, de puerorum educatione tradit.

Primùm, quid parentes debeant pueris, exponit.

Deinde, quid caueant parentes in puerorum educatione, docet.

Tum, quid in pueris sit culpandum, admonet.

Postremò, quorum puerorum mores sint laudabiles monstrat.

1. Quid parẽtes debeant liberis.

Ad Ephesios sexto, 4. quid parentes debeant pueris his indicat verbis: Patres educate liberos vestros, in disciplina, & correptione Domini. Breue quidem præceptum est, sed multa continet. Vult enim vt à curis liberi sancta institutione formẽtur, ac sanis admonitionibus corrigantur subinde: vult eos enutriri in disciplina & correptione, nõ quauis, sed Domini: vult vt discant præcepta pietatis, ciuilia morum instituta: vult eos proficere in timore Dei: vult eos informari in veritate, iusticia, temperantia, pudore.

Proinde pastor, cui prolem donauit Dominus, in his sit sedulus: enutriat suam sobolem in disciplina, & monitis Domini: & simul addat domesticum exemplum, ne quid turpe dictũ à se audiant, ne quid turpe factũ in se videant: imò potiùs det operã, vt se viuũ exemplar omnis pietatis & probitatis habeant.

2. Quid cauendum in puerorum educatione.

Quid parentes in puerorum educatione cauere debeant, Apostolus in eodem capite ostendit, cùm inquit: Vos patres ne ad iram prouocetis filios vestros. Vult Paulus ne immodica sæuitia parentes filios exasperẽt. Hinc enim nascitur odium: ex quo fit demum vt iugum prorsus excutiant. Ideo ad Col. 3. 21. additur: Ne despondeant animum. Ingenua enim tractatio, & moderata, magis liberos retinet in pa-

rentum timore, atque etiam obſequendi ſtudium & alacritatem illis auget: contra durities & illiberalis auſteritas, eos ad contumaciam inflammat, & pios affectus extinguit. Studeat ergo paſtor, vt diſciplina puerorum ſuorum comitate ſit temperata, ne nimia ſeueritate vſus, pueros perdat.

3. Quid in pueris culpandũ ſit.

Quid in pueris culpandum ſit, idem Paulus in Epiſtola ad Titum, 1.6. vbi agit de eligendo Epiſcopo, hoc eſt, paſtore, oſtendit. Liberos habens non obnoxios crimini luxus aut cõtumaces. Duo vitia grauiſſima notat, ἀσωτίαν & inobedientiam. ἀσωτία omnem intemperantiam ſignificat, vt luxuriam, laſciuiam, prodigalitatem, heluationem, &c. Clemens in ſecũdo Pædagogi, dicit ἀσωτίαν dici quaſi ἀσωσιὰν, vt ſignificetur finis eorum, qui luxuriæ, laſciuiæ, heluationi dediti ſunt. Illis enim nulla ſalus reliqua eſt, ſeipſos ſua intemperantia extremè perdunt. Aliud vitium quod culpat in pueris, eſt inobediẽtia, ex qua prius illud naſcitur. Cùm igitur Paulus nõ vult eligi vllum paſtorem, cuius liberi ſunt luxurioſi & contumaces, det operam paſtor, vt prudenti moderatione, pullulantia in liberis vitia corrigat. Si enim tempeſtiua & prudens diſciplina adhibetur, nemo tam diſtorta eſt natura, quin flecti poſſit. Verùm ſi inueteratum fuerit malum, fruſtra corrigere ſtudebis. Principiis ergo obſta.

4. Quonam puerorum mores ſint laudabiles.

Laudabiles mores puerorum qui ſint, indicat Paulus 1. Tim. 3. 4. vbi loquitur de eligendo paſtore. Qui (inquit) filios habet, cum omni ſubiectione, & reuerentia, ſeu honeſtate, aut caſtitate. Omnia enim hæc, Græca vox σεμνότης complectitur. Vult ergo in ſumma, liberos paſtoris moribus eſſe ad omnem obedientiam, reuerentiam, caſtitatem, modeſtiam, & grauitatem compoſitis, ita vt patris quaſi ingenium referant.

V. TRACTATIO FAMILIÆ, *Seruorum & Ancillarum.*

Qualis debet eſſe paſtoris familia.

GENERALIS regula, iuxta quam oportet Chriſtianos dominos agere cum ſuis ſeruis & ancillis, traditur Epheſ. 6. hiſce verbis: Et vos domini eadẽ facite erga ſeruos, remittentes minas, ſeu laxantes iracundiam, ſcientes quòd & veſter ipſorum dominus eſt in cœlis, & perſonarum acceptio apud Deum non eſt. Huic generali regulæ ſubeſſe debet paſtor. Præterea etiam cogitabit, quòd non ſit tantùm dominus in ſua familia, verumetiam Propheta & Epiſcopus, qui debet curam animarum ſuæ familiæ habere. Curet igitur ante omnia, vt ſua familia ſit pia, ſit honeſta, ſit fidelis. Neque ferat ſeruum & ancillã, qui diſciplinæ domeſticę, etiam quantum ad religionem attinet, ſubeſſe recuſant. Solent vt plurimum ſerui accommodare ſe moribus dominorum ſuorũ: quantò magis par eſt, vt pij paſtoris mores exprimat pia familia.

Regula prima.

Hæc ſit ergo *Prima* regula, vt paſtor curet vt habeat piam familiam, eamque aſſuefaciat ad humanitatem, temperantiam, caſtitatem, & alias virtutes.

Secunda.

Deinde, iuxta Pauli regulam paſtor placidè & amanter foueat ſeruos & ancillas ſuas, tanquam conſeruos Dei. Habent enim domini & ſerui communem Dominum, quem ſuſpicere debent vtrique.

Tertia.

Tertiò, iuxta præceptum Pauli reddat paſtor ſuis ſeruis & ancillis, τὰ αὐτὰ, hoc eſt, τὰ δίκαια, iuxta diſtributiuam iuſtitiam. Neque enim ſic habeat paſtor obnoxios ſibi ſeruos, quin ſciat ſe viciſſim illis obnoxium eſſe. Seruis laborantibus reddat iuſtam mercedem, eos foueat ac complectatur in Domino.

Quarta.

Quartò & poſtremò, curet paſtor vt ſui ſerui publicas ceremonias frequentiùs accedant. Hac enim ratione & ſeruis preſtat paternum beneficium, & alios exemplo inuitat, ad ſimilem humanitatem erga ſuos.

VI. CVRA ET PROVIDENTIA *de victu & neceſſarijs.*

Paſtor media ad conſeruãdam vitam non negligit.

CVM hæc vita opus habeat neceſſariis adminiculis, vt conſeruari poſsit, non debet paſtor ea media contemnere, quæ Deus ordinauit.

Fugit verò prodigalitatem & auaritiam.

Qui in vrbe habitat paſtor, ſtipendium ſuum certum nouit, quod vt rectè diſpenſet, opus eſt ſingulari prudentia, ne vel ſordidus videatur, vel prodigus. Vtrunque vitium indignum eſt paſtore. *Prodigalitati* medebitur, ſi perpendat & cõputet exactè, quantum per annum requiratur ad honeſtam familiæ ſuſtentationem. *Auaritiæ*, ſi Deo fidat, non creaturæ, & ſtatuat ex benedictione Domini robur eſſe pani. Qui autem ruri habitat paſtor, & habet agros & decimas, poteſt ſuis rebus ſtudere, vt habeat quo ſuis & alijs poſsit benefacere. Sed non diſcedat à regula Chriſti, qui ait: Quærite primùm regnum Dei: meminerit primam curam & præcipuam eſſe debere ſalutis.

Matth 6, 33.

Licet paſtori de cultu victuque eſſe ſollicitum.

Quia autem, vt dixi, hæc vita opus habet adminiculis iuxta Dei ordinationem, quærere poteſt paſtor facultates, eiſque, quæ ad cultum victũmque neceſſaria ſunt, operam dare, modò intra limites ſui officij maneat. Quod autem hoc liceat paſtori, teſtatur promiſsio Dei, qui promittit benedictionem piè laborantibus. Proinde & lucrum, quod paſtori ex ſuis agris & decimis accedit, poteſt & debet paſtor vt prudens œconomus conſeruare, & poſtea vt res poſtulauerit prudenter diſpenſare. Quod ſi facultates creuerint, agat Deo gratias, ac ſimul Deum precetur, ne ſibi in ſpinas & laqueos conuertantur: quod ſanè vſu venire ſolet ijs, qui ſolidum fiduciæ in Deum fundamentum non iecerunt. Qui enim fiduciam collocant in diuitiarum incertitudinem, naufragium fidei fecerunt, & viua fiducia in Deum vacui ſunt. Conſilio proinde Dauidis obtemperet paſtor. Si affluent, inquit, diuitiæ, noli cor apponere.

Pſal. 62. 11.

Regulæ.

Eſt itaque *Præcipuum*, ne diuitiarum huius ſeculi cupiditate ducatur paſtor. *Deinde*, ne ijs animum aut fiduciam adijciat. *Tum*, vt pro ijs gratias datori agat. *Præterea*, vt eas necauarè cumulet ac retineat, nec prodigaliter effundat: ſed eas diſpenſet, iuxta regulam fidei, & charitatis. *Poſtremò*, vt ſit paratus eas à ſe abdicare, quoties Deo libuerit.

1. 2. 3. 4. 5.

VII. LIBERALITAS IN *pauperes.*

De Eleemoſyna.

DE officio paſtoris quantum ad curam eleemoſynarum attinet in vſus pauperum, ſuo loco dicetur: Hic tantum de eleëmoſyna ac liberalitate agam, quam ipſe de ſuo faciet, & præſtabit egenis. Nam & paſtor communi præcepto ſubeſt, quo iubemur eſſe liberales erga pauperes.

Præceptum. Eſai. 58. 7. 1. Tim. 3. 2.

Præceptum autem hoc eſt: Frange eſurienti panem tuum, & egenos vagóſque induc in domum tuam. Si videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne deſpexeris. Et peculiariter Paulus pręcipit ſuo paſtori, vt ſit hoſpitalis, ſeu, vt in Græco eſt, φιλόξενος: hoc eſt, amanter complectens peregrinos, eos fouens, ac recreans ſuis facultatibus.

Quæ ſint ſpectanda in eleëmoſyna.

Vt autem meus paſtor magis ad liberalitatem excitetur, huc adijciam quæ in omni eleëmoſyna ſpectanda ſunt: vt ſunt, cauſæ eleëmoſynę, affectus dãtis, modus dandi, fines & præmium eleëmoſynæ, liberali

pectore

pectore præstitæ.

I. Causæ impulsiuæ.

Causæ quæ impellent pastorem nostrum ad liberalitatem erga egenos, sunt multæ & variæ, quarum nonnullas recitabo.

1. Christiana professio.

Prima. Christiana professio requirit vt abundent pij in omni opere bono. Nunc autem eleëmosyna est vnum ex præcipuis operibus, quibus proximo cõmodare possimus, quare pastor sciat se huic communi legi subesse.

2. Mandatum Dei. Luc. 11. 41.

Secunda. Mandatum Dei, quod sæpius in Propheticis & Apostolicis literis repetitur. Frãge esurienti, inquit Esaias, 58.7. panem tuum. Christus: Date eleëmosynam, ac ecce omnia munda vobis. Huius mandati admonet nos Syracides cap. 29.12. Propter mandatum, inquit, assume pauperem, & propter inopiam eius ne dimittas eum vacuum.

3. Exempla Sanctorum.

Tertia. Exempla sanctorum, vt Abraham patris nostri & aliorum multorũ. Iob de sua erga pauperes liberalitate testatur, cùm ait: Foris non permansit peregrinus. Ostium meũ patuit peregrino, cap. 31.32.

4. Eximia eleemosynæ epitheta.

Quarta. Eleëmosynæ puræ æstimatio apud Deum, 2. Cor. 9.12. λειτουργία dicitur. ad Hebr. 13.16. θυσία, hostia appellatur.

5. Proximi consideratio. Esa. 58.7. 1. Ioan. 3. 17.

Quinta. Proximus ipse, qui caro tua est. Propheta dicit: Et carnem tuam ne despexeris. Qui enim indigentem proximum non iuuat, se omni charitate vacuum ostendit. Huc illud Ioannis dictum: Qui habuerit substantiam mundi, & viderit fratrem suũ necessitatem habere, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in illo?

6. Cogitatio pœnæ crudelibus paratæ.

Sexta. Cogitatio pœnæ eorum, qui non tanguntur calamitate egenorum. Primùm enim, incurrunt in iram Dei. Ab inope, inquit Syracides, ne auertas 1. oculos tuos propter iram. Deinde maledictioni pauperum subiacent, iuxta illud: Maledicentis tibi in amaritudine animæ exaudiatur deprecatio eius. Præ- 2. terea, si imploranti te non succurris, idem à Domino expectabis. Qui obturat aures suas ad deprecatio- 3. nem pauperum, ipse clamabit & non exaudietur. Adhæc, Impius in pauperes spoliabitur donis quæ 4. habuit, iuxta illud: Non habẽti auferetur ab eo quod habet: hoc est, ei, qui non vtitur donis Dei rectè iux- 5. ta voluntatem Dei, auferuntur ei dona. Exẽpla multa suppeditant historiæ, & quotidiana experientia. Qui despicit deprecationem pauperis, patietur inopiam. Breuiter, cum ira Dei & maledictione omne 6. malum coniunctum est. Omitto pœnam, quæ in posteritatem extenditur. Qui enim crudelis est in pauperes, eius liberi aliquando aut mendicabunt, aut aliam calamitatem experientur. His causis perpensis, pastor sit pro ratione suarum facultatum in egenos & exules liberalis.

(Eccles. 4. 5. — Eccles. 4. 6. — Prouerb. 21.13. — Matth. 13. 12. — Prouerb. 17.5. & 28. 27.)

II. Affectus dantis.

Affectus dantis eleëmosynam sit purus & castus, non infectus hypocrisi aut κενοδοξία: quæ vitia, omnia opera, ratione præcepti bona, inficiunt, ita vt habeãtur abominabilia in conspectu Dei. Ardeat itaque affectus, amore Dei, & amore proximi: sit hilaris animus dantis. Hilarem enim datorem diligit Deus: præluceat fides: sit scopus gloria Dei.

III. Modus, in quo considerantur. 1 Quantitas.

In *modo* eleëmosynarum spectentur, quantitas, ἰσότης, æstimatio dati, discrimen hominum, dominiũ dantis. *Quantitatis* eleëmosynam moderetur ad regulam, Tobiæ 4. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue, si parum, libenter impartiri stude. Et 2. Cor. 8. Nunc verò & facto perficite, vt quemadmodum promtus erat animus voluntatis, ita & perficiendi ex eo quod habetis. Etenim si prius assit promtus animus, is acceptus est pro eo, quod habeat aliquis, non pro eo quod non habet. Ἰσότης requiritur etiam in mo-

2. Æqualitas.

do eleëmosynæ, iuxta illud 2. Cor. 8.14. Sed pari conditione hoc tempore, abundantia suppleat illorum defectum, vt & illorum abundantia vestrum defectum suppleat, vt sit æqualitas: quantum quidem ad vsum attinet, non quantum ad possessiones. Hæc æqualitas non requirit paria pro paribus ab eo, cui das eleëmosynam: sed spectat symmetriam totius corporis Ecclesiæ. Hæc enim est in Ecclesia iuris analogi ratio, vt dum vltrò citróque singuli inter se communicant, pro mensura donorum & necessitatis, ex mutua collatione efficiatur apta symmetria, tametsi alij plus, alij minus possideant, & distributa sint inæqualiter dona. *Æstimatio* datæ eleëmosynæ, non pendet ex doni magnitudine, sed ex animi liberalitate: vt vidua quæ misit in Gazophylacium duo æra, præfertur à Domino iis, qui maximas donationes obtulerũt. Si enim assit promtitudo, ex eo quod quis habet acceptus est.

3. Æstimatio dati.

Discrimen quoque oportet habere *hominum*, in quos eleëmosyna eroganda est. Etsi enim omni indigenti succurrendum est, iuxta parabolam de Samaritano: tamen discernendum est inter domesticos fidei, & hostes religionis. Illis quidem, vt Christi mẽbris, primum est dandum, iuxta regulã Pauli, Gal. 6. 14. Dum tempus habemus simus benefici erga omnes, maximè verò erga domesticos fidei. Vocat autem eos domesticos fidei, qui per fidem sunt in eadẽ, in qua nos, familia Domini: Hoc est, in Ecclesia, eundem Christum, & eandem fidem nobiscum profitentes. Est enim fides character familiæ Dei. His vero, quia homines sunt, suo quoque loco est succurrẽdũ, ne fame & nuditate pereant. Sed omniũ primum inchoandum est à summo beneficio, vt tuis precibus & doctrina conuertantur ad Deum.

4. Discrimen accipientium.

Quantum autem ad dominium attinet, quod in modo etiam spectandum dixi, hoc teneatur præceptum. Dominium sit penes te, iuxta Salomonis consilium: Fontes tui deriuentur foras: & tu dominus eorum esto. Idem requirit septimum legis præceptum. Pessimè ergo faciunt Anabaptistæ, qui volunt æqualitatem bonorum ἐν κτήσει, hoc est, in possessione: cum eam Paulus tantum requirat ἐν χρήσει, hoc est, in vsu.

5. Dominiũ dantis. Prouerb. 5.16.

IIII. Fines eleemosynæ.

Fines eleëmosynæ pastoris debent esse hi:

1. Gloria Dei.

Primus. Gloria Dei. Hanc enim in omni opere nostro principaliter spectare oportet. Iste erit scopus omnium nostrarum actionum, vt paulò antea admonui. Debes ergo non tuam gloriam quærere, vt prædiceris ab hominibus liberalitatis nomine, sed Domino da gloriam, qui te œconomũ fecit, vt iuxta ipsius verbum dispenses quæ dedit.

2. Relaxatio inopiæ proximi.

Secundus finis, est relaxatio inopiæ proximi, quem non ex specie, quæ incurrit in oculos, æstimabis, sed ex ea quam intus gerit, qua refert imaginem Dei, & est membrum eiusdem corporis tecum, cuius caput est Dominus noster Iesus Christus.

3. Aedificatio aliorum.

Tertius finis, esse potest prouocatio aliorum ad similem erga egenos liberalitatem. Huc Christi dictum Matthæi 5.16. Sic luceat lux vestra coràm hominibus, vt videant vestra bona opera, & glorificent patrem vestrum qui est in cœlis. Et illud Pauli 2. Cor. 9.2. Et ex vobis zelus prouocauit complures.

Quòd autem Christus dicat. Matth. 6.3. Non nouerit sinistra tua quid faciat dextra: non hoc vult vt nemo te videat liberalem esse erga pauperes, sed vt non sicut hypocritæ faciunt quæras tuam laudem & gloriam.

V. Præmiũ. 1. Pietas & omne opus bonum.

Præmium eleëmosynæ, liberali pectore præstitæ, est multiplex 2. Corin. 9.8. promittitur vt liberales in pauperes, in omne opus bonum abundent. Ita enim clementissimus Pater rectum vnius doni, compensat

multis nouis donis, iuxta illud Mat.6.4. Dominus dabit mercedem in propatulo. Et Psal.41.1. Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die malo liberabit eum Dominus Prouerb.19.17. Fœneratur Domino qui miseretur pauperis, & vicissitudinē suam reddet illi. Paulus 2. Corinth.9.6. Qui seminat in benedictionibus, in benedictione & metet: hoc est, qui benignè liberalis est, benignitatem cōsequetur. Esaiæ 58.10. Cum effuderis esurienti animam tuā, & animam afflictam repleueris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt vt meridies, & requiē tibi dabit Dominus Deus tuus semper.

2. Liberatio à malis.
3. Merces in terris à Deo.
4. Merces in cœlis.

VIII.

TOTIVS DOMVS PASTORIS *precandi ratio & tempus.*

Precationes matutinæ.

QVOTIDIE manè fiat in ædibus pastoris precatio, præsentibus vxore & liberis cum ipso pastore.

Pueri *Primum* alta voce recitent Catechismum, hoc ordine.

Primùm, Decalogum.

Deinde, Symbolum Apostolicum.

Tertiò, verba institutionis Baptismi.

Quartò, verba Cœnæ.

Postremò, Dominicam orationem, idque flexis genibus & complicatis manibus, vt in cōspectu Dei.

Deinde sequatur vxor eodem modo.

Quod vbi factum fuerit, addat pastor exhortationem ad vxorem & liberos, vt diem istum transigant in timore Dei scientes se ambulare corā oculis Dei.

Adhæc precentur pueri, ante prandium & post prādium, ante cœnam, & à cœna.

Vespertinæ.

Ituri cubitum, rursus recitent, vt manè, totum Catechismum. Quo facto pater commendet ipsos Deo breui oratione.

Hoc ipsum, quod de pueris dixi optarim etiam in reliqua familia fieri. Neque deberet hîc auaritia pastorum tanta esse, vt hoc piissimum familiæ exercitium negligerent. Verum si hoc impetrare non possum à meo pastore, hoc saltem iure peto, vt omni Sabbatho vesperi examinet suam familiam, & audiat singulos recitare doctrinam Catechismi diebus quoque Dominicis & festis exploret, quid vxor, quid liberi, quid reliqua familia didicerit ex Euangelica lectione, quæ eo die est proposita.

Institutio familiæ, semel ad minus in hebdomada.

Hæc breuiter sint dicta de secunda parte nostræ instructionis, in qua exposuimus, quomodo pius pastor debeat suam familiam piè & sanctè administrare. Verum quia omnis labor noster inanis est, nisi Dominus nobiscum operetur, velim vt quotidie pastor suam Deo commendet familiā hac oratione.

Epilogus secundæ partis.

Precandi formula.

QVONIAM nulla domus nisi te, Domine Iesu Christe, conseruante, stare potest: te supplex rogo, vt domum meam, vxorē, liberos & familiam, tua protectione conseruare digneris. Da, quæso, vt ego, vxor mea, liberi, ac tota familia secundum tuam voluntatem, singuli nostrum officium faciamus. Cum enim tu nos pascis, nihil nobis deest: cum tu nos regis, securi sumus, & nemo nobis nocere potest, cum tu nos laborantes adiuuas, fructum laborum percipimus vberrimum. Nobis igitur adesse digneris: pelle Diabolos, hostes ordinationis tuæ: da nobis custodes, sanctos tuos Angelos: ac rege nos semper tuo Spiritu, vt perpetuò te in hac vita, & in futura celebremus, Amen, Amen: Fiat, Fiat.

DE TERTIA PARTE, DE conuersatione Pastoris politica, & externa.

AVTOR Epistolæ ad Hebræos ait: Confidimus quod bonam habemus conscientiam, in omnibus cupientes honestè cōuersari. Permagni enim refert, qualis sit pastoris conuersatio: quæ si fuerit honesta, & congruat cum sana doctrina, vtraque manu putandus est ædificare Ecclesiam Dei, hoc est, & sana doctrina, & honesta vita. At si cōuersatio cum doctrina pugnat, quod dextra manu, hoc est, doctrina, extruit, id sinistra, hoc est, mala vita, destruit, & demolitur.

Exordiū à dicto Apostoli. Hebr.13.18.

Volo igitur disciplinæ publicæ conuersationis præcepta, meo pastori præscribere, vt in singulis partibus habeat quid sequatur.

Propositio.

Præcepta generalia multa extant, quæ præcipiunt sanctam & honestam conuersationem, vt bene audiat verbum: & prohibent malam conuersationem, ne verbū malè audiat apud hostes doctrinæ. Et Paulus vult, vt in tota vita ita agamus, vt retineamus fidem & bonam conscientiam: quam qui repudiant, naufragium circa fidem faciunt. Huc & illud Domini dictum: Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ, Per prudentiam (vt pius quidam interpretatur) caput saluum seruate: per simplicitatem, castos mores amate. Serpentes sitis, in cauēdis malis: columbæ in simplicitate morum, & vitæ innocentia. Per prudentiam deuitate falsam doctrinam: per simplicitatem deuitate mala opera hominum. Huc & illud Christi ad Apostolos, quibus pastores succedunt: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera, & glorificent patrem vestrum, qui est in cœlis. Matth.5.16.

Diuisio. 1. Præcepta generalia.
Matt. 10. 16.

Cur autem pastoris vita & externa conuersatio, sit maiori cura regenda, ipse Dominus rationem reddit, Matth.5.13.14. his verbis: Vos estis sal terræ. Item: Vos estis lux mundi. Et Paulus: Esto typus fidelium, in sermone, in conuersatione, in charitate, in spiritu, in fide, in puritate. Te ipsum præbe typum bonorum operum.

1. Tim.4.12. Tit.2.7.

Huiusmodi præcepta passim occurrunt, quæ à pastoribus requirunt sanctam & honestam conuersationem, & pacificam cum omnibus hominibus vitam.

Verùm quia hæc generalia dicta, non possunt à quouis rectè accommodari ad singulas partes vitæ in externa conuersatione, volo ea singulis actionibus particulatim accommodare, & ostendere, quid in vita cōmuni, quid in cœtu Ecclesiastico, quid in cōsiliis & deliberationibus spectandum sit. De his tribus capitibus, eo quo proposita sunt, ordine dicam.

2. Præcepta specialia, quæ ad tria referuntur. 1. 2. 3.

I.

QVID IN VITA COMMVNI *spectandum sit Pastori.*

HOC CAPVT etiam dispertiamur in plures partes, vt, veluti in anatomia, singula conspiciantur distinctiùs. In vita itaque cōmuni sciat pastor quomodo cum maioribus, paribus, & inferioribus agendum sit, vt honesta cum illis & laudabilis sit eius cōuersatio: sciat quoque qualis adhibenda sit moderatio in vestitu, gestibus, verbis, cibo, & potu, seu in cōuiuiis, vbi inuitatus fortè fuerit: sciat præterea, qualis in contractibus candor requiratur. His explicatis qualis

1. Agit hoc capite de conuersatione Pastoris.

qualis debeat esse conuersatio pastoris, quantum quidem ad communem vitam attinet, constabit.

1. Cũ maioribus dignitate aut ætate.

Quomodo ergo cum maioribus, paribus, & inferioribus aget pastor? Quoties cum maioribus in congressu siue colloquio agendum est, habere oportet pastorem rationem & dignitatis & ætatis eorum cum quibus agit.

Si in dignitate aliqua constituti sunt natu grandiores, vt superiores omnes, tribuendus est illis honor quem lex præcipit: Honora præpositos tuos. Hoc est, iis qui tibi in aliquo dignitatis gradu cõstituti præsunt, honorem debitum exhibe. Hic non spectanda est personæ qualitas, sed officij dignitas. Reddat igitur pastor magistratui ciuili, Regi, præfectis, consulibus, & aliis qui publico magistratu funguntur, debitum honorem, idque corde, verbis, & corporis gestu.

Qui in nulla dignitate sunt, sed tantùm ætate antecedunt, vt patres sunt complectendi: & patrum nomine, si nulla laborant infamia, compellandi. Ita enim præcipit Paulus suo Timotheo, 1. Timoth. 5. Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem.

Hæc comis & affabilis cum maioribus conuersatio, conciliat pastori hominum, animos facitque vt libentiùs audiatur, vbi ad ea quæ officium pastoris concernunt, ventum fuerit.

Verùm contra cùm pastor nec magistratum honorat, nec ętatem reueretur, odiosus redditur omnibus, & sua temeritate animos hominum à se alienat, & in suspicionem & notam superbiæ incurrit: quod vbi factum fuerit, actum est postea de toto ipsius ministerio.

2. Cum iunioribus. ætate & dignitate

Quando cum iunioribus agendum est, eadem spectanda sunt, dignitas & ætas.

Si in dignitate aliqua est iunior ætate, pręstetur ei debitus à pastore nostro honor & reuerentia, nulla habita ætatis ratione, sed officij, cuius causa honorandus est.

Si absque dignitate publica aliqua viuit, fraternum affectum erga ipsum declarabis, ac non secus quàm fratrem tractabis. Hoc quoque præceptum Pauli est 1. Timoth. 5. Iuniores inquit, vt fratres. Hęc pia & blanda compellatio, animos iuniorum ad mutuum amorem flectit.

3. Cũ mulieribus, & pueris.

Si agendum est cum mulieribus grandioribus natu, tractandæ sunt vt matres blandè & ciuiliter.

Si cum iunioribus, tractandæ sunt vt sorores.

At si cum pueris, eos excipias filiorum & filiarum compellatione.

His humanitatis testimoniis, in congressu quotidiano conciliabit sibi pastor bonorum animos, & parabit sibi viam & autoritatem ad ea demum cum fructu agenda, quæ ad officium ipsius pertinere videbuntur.

Hæc ideo breuiùs à me dicta sunt, quia meliùs in laudatis exemplis conspiciuntur quotidie.

II. De modeiratione seruanda.

Sequitur de moderatione seruanda pastori in vestitu, gestibus, verbis, cibo, & potu, si fortè ad bonorum honesta conuiuia vocatus fuerit. Nam in his requiritur singularis disciplina: præsertim in hac morum corruptione, quãdo disciplina est magis quàm oporteret laxata, & languidior natura.

1. In vestitu, qui symbolũ est peccati & gratiæ.

Vestitus pastoris, grauitatem & modestiam præ se ferat: sicut decet ministrum Dei. Cogitet pius pastor de primorum parentum primis vestibus, vt inde admoneatur humilitatis & timoris Dei. Adam innocens, nudus incessit: postquam autem lapsus fuit in peccatum, turpitudo animi in corpore reliquit vestigium, quam folio fici tegere conatus est. Verùm quia oculos Dei fallere nõ potuit, obiurgatur primùm: deinde, da a promissione seminis, noua à Deo donatur veste, nempe pellicea, quæ typus fuit vestis, qua agnus Dei tegit hominum peccata. Hinc pastor cogitet, vestem qua tegitur, symbolum esse, cùm peccati, tum gratiæ. prima vestis peccati nos admonet, secunda gratię, modo gratiæ vestẽ induamus. Quoties igitur pastor manè se induit, humiliet se coram Deo, cogitans se lapsum fuisse in Adamo, & peccatum non potuisse tegi folio fici, hoc est, industria & arte hominis. Deinde cogitet de Filio Dei, qui nos sua innocentia tegit, in cuius rei typum olim pelliceæ vestes datæ sunt primis parentibus. Si hæc prudens pastor cogitauerit, facilè intelliget, quid in veste deceat, & quid non.

Aduersus luxũ quorundam pastorum.

His nihil adiicerem, nisi viderem mores quorundam pastorum nimis leues esse: qui nec quid natura, nec quid sua conditio requirat, perpendunt. Bernhardus conqueritur, suo tempore multos magis studuisse cultui vestium, quàm virtuti. Id nos longè rectiùs conqueri, imò deflere possemus. Nam illa disciplina quæ Bernhardi adhuc tempore viguit, prorsus est abolita. Videmus enim, in nullo hominum ordine, seruari istam veterem in vestitu grauitatem: sed quotidie nouas vestiendi formas excogitari, quibus proditur animi inconstantia, & leuitas: & ostenditur quòd mascula illa virtus, extincta iam sit, quæ fuit in nostris maioribus. Sed de his frustra conqueror. Vix enim sperandum est, vt reuocet mundus pedem, ab ista sua leuitate & inconstantia: præsertim cùm iam natura est languidior, & disciplina, vt dixi, dissolutior.

In vestibus duo consideranda.

Etsi autem parum me effecturum, hac nostra de vestitu instructione confido: tamen spero bonos meum consilium non contempturos. Dicam igitur quid sentiam.

1. Decorũ.

In veste consideranda sunt duo: τὸ πρέπον personæ, siue decorum, & vsus vestis. Τὸ πρέπον seu decorum, est vt pastor cogitet quid se deceat pro suę personæ conditione. Aliud est τὸ πρέπον militis, aliud nautæ, aliud mulieris, aliud nobilis, aliud ciuis, aliud rustici, aliud pastoris: & quod vni est ornamento, alij sæpe dedecori est. Tantum valet decorum personæ.

Militaris indumẽti τὸ πρέπον.

Militi conuenit, vestem gestare breuissimam, & iam in hac morum corruptione non datur apud multos vitio, si vela caligarum infra genua se etiam extendant. Hic si oblonga vteretur veste, meritò se aliis deridendum propinaret. *Nautæ* congruit, laxas & dependentes gestare caligas, & veste talari absque omni plicatura vti. Hic si militis vestem sumeret, τὸ πρέπον suæ personæ non seruaret: nisi fortè leuitas isti generi hominum decorum afferat. *Mulieri nobili* si sinuoso syrmate terram verrit, hodie non datur vitio. Si idem faceret pastoris vxor, maximum probrum esset. Cum *nobilis* se catenis aureis & annulis ornat, maximè si in Senatu sit Regni, aut eques auratus, (nam aliorum luxui patrocinari nolo) decorum suæ personæ seruat: quod nec Deo, nec hominibus (modò absit animi superbia) displicere potest. Idem si imitaretur ciuis aut rusticus, quid magis culpandum? Ita *ciuis, rusticus, artifex*, &c. decorum in vestitu conueniens suæ personæ seruantes, laudantur. Qui contrà faciunt, meritò ridendi sunt. Ad eundem modum, imò multò magis decet *pastorem*, vt seruet decorũ, suæ personæ & officio conueniens. Relinquat igitur militi vestẽ nates non tegentẽ, velaq; caligarũ: relin-

Nautæ. Mulieris nobilis. Aulici. Ciuis rustici, artificis, &c. Pastoris Ecclesiæ.

quat aulico acuminatos illos & oblõgos pileos : relinquat nautis suos pannos: relinquat nobilibus matronis sua syrmata, suas catenas, holosericum, margaritas, annulos, & reliquum ornatum, qui iam pene maior est, quàm vt stultitia & leuitas mundi aliquid adiicere possit. Relinquat & ciuibus suum decorum.

Vestium pastoris decorum consistit.

Quid ergo à pastore requiris? τὸ πρέπον. Quodnam est illud? Hoc situm est in vestis forma, precio, & colore.

In forma.

Formam appello, decentiam quandam conuenientem grauitati personæ: (vt quæ sit constantiæ & Christianæ humilitatis indicium) vt vestis nimis non diffluat, nec nimis sit stricta, nec quolibet alio modo ad vanitatem parata. Corona indusij non feriat occipitium, vt in multis videmus. Manicæ non sint sectæ transuersè, & rursus filis sericis connexæ. Caligæ non sumptuosæ, nec velis, quæ sunt leuitatis symbola, defluentes. Breuiter, forma vestium componatur ad grauitatem, constantiam, humilitatem, iuxta laudatorum pastorum exempla: & summo studio caueatur luxus.

In pretio.

Pretium etiam in decoro seruandum est, de quo facile erit statuere, modò superbia de mente exulet, & ibi vera & Christiana humilitas locum habeat. Petrus vestes nimis pretiosas in fœmininis reprehẽdit, quis ergo eas in ministro verbi feret? Quare relinquat pastor aliis holosericum, vndulatum pannum, & alia quæ ad pompam & ad superbiam facere videntur.

In colore.

Postremò, color in decoro spectandus est. Nec alba, nec rubra, nec viridia, nec cærulea congruunt pastori, sed nigra potius aut alius coloris, qui minimè ad pompam facere videtur. Verùm hic consuetudo & laudata exempla adhibeantur in consilium. Aurum, argentum, vniones, & pretiosos lapides relinquat pastor aliis: hęc enim ipsum non ornant, sed turpiter fœdant, & aliis deridendum propinant.

Vanæ obiectionis refutatio.

Verùm hic quæri potest de gradibus ministrorum, alij sunt superintendentes, alij præpositi, alij pastores, alij sacellani, vt vocant: an non igitur decorum in his gradibus seruandum? Respondeo. Si sunt omnes pastores vt audire volunt, studeant se inuicem antecellere virtute, pietate, laboribus in officio, vera humilitate, & mutua beneuolentia & non quærant sibi autoritatem, auro, gemmis, pretiosis vestibus, annulis aureis, &c. Hoc consilium diui Iacobi est, quod meo etiam pastori commendatum volo.

2. In veste considerandus etiam est vsus duplex.

Hæc sint de vestibus pastoris & ornatu dicta, iuxta τὸ πρέπον personæ. Sequitur Vsus, qui est duplex. *Primus*, vt tegat corpus, & eas partes quas natura iubet tegere. *Secundus*, vt arceat frigus. Sed huic duplici vsui ita accommodanda est vestis, ne violetur τὸ πρέπον. Monachorum & Eremitarum impia somnia detestamur, qui religionis nõ minimam partem in forma, vilitate, & duritie vestis collocarunt.

De modo ratione seruanda in gestibus.

Gestus sequuntur, de quibus admonebo breuiter. Syracides cap. 19.26. in hanc sententiam ait: Ab aspectu quisque cognoscitur, & ex vultus obiectu intelligitur cordatus. Suus cuiusque habitus, ac rictum diducens risus, incessusque hominis qualis sit indicant. Hac sententia significat sapiens, quod vt quisque animo est affectus, ita externa corporis conformatione maximè ostendit. Hinc multa indicia prudentiæ, stultitiæ, grauitatis, leuitatis, cæterorumque morum & motuum animi. Quare oportet pastorem gestuum corporis singularem rationem habere. Gestus enim externi & vitia animi produnt, & virtutes indicant.

Præcepta necessaria.

Vt autem gestus eò rectiùs à pastore formentur duo tradam præcepta, quæ si seruentur, gestus videbuntur ad virtutem compositi. *Primum* præceptum sit: Singula membra corporis suum teneant officium, neque vsurpent alienum. *Secundum*: Singula membra suum opus decenter & modestè perficiant. Nam si membra actiones suas & officia confundunt, aut etiam id quod iustè agere debent non explent, vitiosus redditur & culpabilis gestus. Hinc est quod Salomon inquit: Homo apostata, vir inutilis, graditur ore peruerso, annuit oculis, terit pedibus, loquitur digito, prauo corde machinatur malum.

1. *2.* *Prou. 6. 12.*

Quales debeant esse oculi.

Oculorum ergo sit *Prima* disciplina, vt illi modestiam singularem præ se ferant. Conditi enim sunt oculi vt eis videamus: hoc munere fungantur denique center.

Facies.

Secunda, sit faciei seu vultus. Nam cũ facies disciplinæ sit speculum, temperanda est & moderanda ingestu suo, vt nec proteruè exasperetur, nec molliter dissoluatur, sed habeat semper rigidam dulcem & dulcem rigorem.

Cætera membra.

Tertia sit cæterorum membrorum, videlicet vt singula suis fungantur officiis, nec munera confundant. Vt autem quid velim meliùs intelligatur, exempla subiiciam, quibus peccatur contra nostrã regulã.

Qui peccent in gestibus.

Sunt quidam, qui nisi buccis patentibus auscultare nesciunt, & quasi per os sensus verborum ad cor descendere debeat, palatum ad verba loquentis aperiunt. Nonnulli in agendo vel audiendo, quasi canes sitientes linguam protendunt, & ad singulas actiones velut molam labia torquendo circumducunt. Alij inter loquendum digitos scalpunt, supercilia erigunt, & oculos in orbem rotantes, ineptiunt. Sũt qui rem aggressuri caput iactant, comam excutiunt, vestimenta expandunt. Haud pauci quasi ambæ aures ad audiendum factæ non sint, alterã tantum collo detorto, voci venienti exponunt. Inuenias quosdam qui inter loquẽdum, vno oculo clauso alterum apertum habent. Nec desunt qui dum fari incipiunt, corrugant nares. Multi adeo inepti sunt, vt incedentes nauigent brachiis, volent corpore, ac triforme monstrum vno eodemque tempore exprimant. Pedibus enim deorsum dũ in terra ambulant, lacertis remigant, & corpore in aere volant. An nõ hoc mõstri simile, fingere in se simul & hominis incessum, & nauis remigiũ, & auis volatum? Quid referã illos qui scapulas inter eundũ erigunt ad aures ferè vsque? Quid dicam? mille sunt laruæ hominum vanorũ, qui fœdè inter loquendum, audiendum, incedendum, cubandum, & quiduis agendo leuitatem animorum produnt.

Ab his turpibus gestibus, quorum alij lasciuiam, alij negligentiam, alij pigritiam, alij inconstantiam, alij superbiam, alij iracundiam, alij leuitatem declarant, cupio vt abstineat pastor, ac in omnibus actionibus naturam ducem, & exempla bonorum virorum, quorum mores sunt laudabiles, imitetur. Iam ad disciplinam verborum veniamus.

De modo ratione seruanda in sermonibus.

De sermone Paulus in hunc modum præcipit Ephes. 4.29. Nullus sermo putris ex ore vestro egrediatur, sed si quis est commodus ad ædificationem quando opus est, vt gratiam auditoribus afferat. Et ad Colos. 4. Sermo vester semper cum gratia sit sale conditus, vt sciatis quomodo oporteat cuique respondere. Ex his Pauli verbis quinque licebit colligere sermonis præcepta. Quorum *primum* continet qualis sermo sit vitandus. *Secundum*, qualis sermo deligendus. *Tertium*, quale condimentum sermonis sit adhibendum. *Quartum*, quibus accommodandus sit sermo. *Quintum*, quis sit sermonis finis.

Quinque sermonis præcepta. 1. 2. 3. 4. 5.

finis. De quibus ordine dicam.

1. Qualis sermo sit vitandus.

Qualis, quæso, sermo est vitandus? Putris, hoc est, talis, à quo aut nullus fructus, aut malus certè expectandus est. Ex scurrili sermone & insulso nullus fructus prouenit. Scurrilitas impudentiam, & vanitatem habet coniunctam. Insulsitas verò, stupor est nimius, & indignus homine. Inter hæc duo vitia Philosophi collocant medium, quod est lepos, qui est in sermone hilaritatis & asperitatis moderatio. Ex sermone obscœno, iactabundo, virulento, sycophantico, & falso, pessimus nascitur in auditoribus fructus. Quare pastor in quotidiano congressu hominum, fugiat huiusmodi sermonem.

2. Qualis sermo deligendus.

Qualis sermo est deligendus? Bonus & commodus ad ædificationem, quando est opus. Vt enim putris sermo dicitur, à quo aut nullus aut malus fructus prouenit, vti dictũ est: ita cõmodus seu bonus is dicitur, à quo fructus ædificationis sperari potest. Alludit Apostolus ad arbores, quarũ alię sũt putres, aliæ bonæ & integræ. Ab illis aut nullus aut malus, ab his semper bonus fructus expectatur. Cogitet ergo pastor, tum demum loquẽdum esse, quando quod dicat facit ad ædificationem. Quidam cum interrogaretur in conuiuio, cur non loqueretur aliis omnibus loquentibus: Quia, inquit, nihil habeo silentio melius. Et apud Euripidem extat hic versus: ἢ λέγε τι κρεῖττον σιγῆς, ἢ σιγὴν ἔχε, hoc est, aut loquere quicquam silentio melius aut tace.

3. Quale debet esse sermonis condimentum.

Quale debet esse sermonis condimentum? Respondit Paulus: Sermo vester semper cum gratia sit sale conditus. Quare sic? Ne corruptionis odor ad alios veniat. Veteribus sal amicitiæ symbolum fuit, durationis gratia. Corpora enim solidiora facit & diutissimè conseruat: vnde hospitib. ante alios cibos apponi solitum, quo amicitiæ firmitas ac perseuerantia significaretur. Quare plerique ominosum habent, si sal in mensam profundi contigerit: contra verò faustum, si vinum atque id merum effusum sit. Hinc intelligi potest condimentum salis eò spectare, vt sermo sit solidus, non leuis aut inconstans: sit sapidus, nõ insulsus aut ineptus: sit custodia ac conseruatione dignus, non dignus vt vnam aurem ingressus abeat per aliam. Breuiter sermo sale conditus, significat sermonem à recto iudicio profectum, tempestiuè enunciatum, & commodè rebus, de quibus agitur, applicatum. Est & dignum memoria, quod vetustas discernat salem candidum à nigro, & candidum dicit esse Mercurij, vt sunt dicta, quæ beneuolentiam augent. Vt Alexandri dictum: Regium est benefacientem ferre maledicta. Nigrum autem salem dixerunt esse Momi, vt sunt venenatæ reprehensiones. Hunc salem Momi vult Paulus abesse, cùm dicit: Cum gratia sit sale conditus sermo. Alludit enim ad cibos, qui tum demum grati sunt, quando nec insulsi sunt, nec salsissimi. Huc illud Pythagoricum pertinet: Salem ne transgrediaris.

4. Quibus accommodãdus est.

Quibus accommodãdus est sermo? Auditoribus, inquit Paulus. Inciuile enim est verba profundere, vbi nullus est qui auscultat. Inciuilius adhuc loqui, vbi omnia perstrepunt clamoribus. Quare pastor tum demum loquatur, vbi auditores aures benignas & patentes præbent.

5. Quis sit sermonis finis.

Sed quis huius sermonis conditi finis? Duplex finis in Paulo proponitur. Scientia, & Gratia. De scientia ait: Vt sciatis quomodo oporteat cuique respondere. Hęc ergo scientia duo continet commoda, vnum eius qui loquitur, alterum eorum cum quibus loquitur.

Scientia quæ duo commoda continet.

1.

Quantum autem ad illum qui loquitur, hoc percipitur commodum. Qui se assuefacit circumspectis sermonibus, non incidit facilè in multas absurditates, in quas subinde labuntur homines loquaces & garruli.

2.

Quantum autem ad auditores attinet, ex continuo vsu acquiret sibi rectè & appositè respondendi peritiam. Aliter enim potentibus mundi est respondendum, aliter mediocribus, aliter humilibus: aliter rursus mansuetis, aliter iracundis. Nathan aliter agit cum Dauide adultero, quàm egisset cum stabulario eiusdem sceleris reo. Hæc non adulationis sunt indicia, sed prudentiæ signa & modestiæ, quæ præcipuè in oratione pastorum requiruntur.

Gratia.

Gratiam præterea requirit Paulus in sermone, ne dicacitate & scurrilitate auditoribus simus molesti, sed potiùs vt eò nostrum dirigamus sermonem, vt pium fauorem & beneuolentiam nobis conciliemus ac ea quibus gratia nobis piè accedit, cum omni modestia dicamus: ita tamen ne huius gratiæ prætextu officium quod sępe requirit asperiorem sermonem, negligamus.

Plenior distinctio eorũ quæ ad sermonem rectè moderãdum requiruntur.

Dixi ex Pauli sententia quid sit in sermone vitandum, quid sectandum, quale condimentum adhibendum, quibus accommodandus sermo, & qui sint sermonis fines. Nunc autem quò plenior sit sermonis disciplina, distinctionem eorum, quæ ad sermonem requiruntur, cum breui declaratione, subiiciam.

Quinque obseruanda.

In sermone itaque hæc sunt obseruanda. Quid, cui, vbi, quando, & quomodo dicatur.

1. Quid sit dicẽdum & non dicendum.

Quid autem dicendum sit, primum hac generali distinctione discernatur. Noxia, inhonesta, inutilia, nunquam dicantur à pastore: Contra quæ prosunt & quæ sunt honesta, & vtilia prudenter dicantur. Noxia voco, quę animos auditorum, vel in errorem vel in prauitatem perducunt, vel etiam quæ aliorum famam lædunt. Inhonesta appello, quæ vel illius qui loquitur, vel illorum, quibus fit sermo, vel absentis dignitati non conueniunt. Inutilia sunt, quæ nec loquentibus, nec audientibus prosunt.

Contra prosunt, quæ vel ab errore liberant, vel à prauitate abducunt, vel alienæ famæ parcunt. Honesta sunt, quæ dicentis, audientis, & absentis dignitati congruunt. Vtilia, quæ prosunt, & aliquid commodi afferunt auditoribus.

2. Cui dicatur, obseruandum.

Deinde, *Cui* dicatur obseruandum. Nam qui narrat verbum non audienti, quasi excitat dormientem de graui somno. Ideo prudentia singularis etiam hîc adhibenda est, iuxta hanc distinctionem.

An propter te loquaris.

Qui cum alio loquitur, primùm consideret, an propter se, vel propter illum loquatur. Si propter se, hoc est, suam vtilitatem, vt pote doctrinæ, aut consilij causa, videat an ille cum quo loquitur talis sit, qui vel doctrina, vel consilio sibi vtilis esse posit. Nihil enim stultius est, quàm à rudi doctrinam, & consilium à stulto petere.

An propter aliũ.

Si propter illum, qui audit, loquitur quis, dispiciat an talis sit ille, qui vel suo sermone non indigeat, vel ita malignus, vt oratione melior reddi non posit. Salomõ enim dicit: Prou. 9. 8. Qui arguit impium, generat malum sibi. Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, & diliget te. Item: Doce iustum, & festinabit accipere.

A quo petas consilium.

Deinde petiturus consilium ab alio, regulam sequatur, quam præscribit Syracides cap. 37. 12. Ne consilium capias cum muliere de ipsius pellice: de bello, cum meticuloso: de permutatione, cum mercatore: de venditione, cum emtore: de gratitudine, cum homine maligno: de humanitate, cum inhumano: de quouis opere, cum pigro: de perfectione instituti operis, cum annuo mercenario: de opera multa nauanda, cum ignauo seruo: ne attendas his in vlla deliberatione suscepta. Hîc proponit sapiens

certa hominum genera, cum quibus non est deliberandum, consiliumque capiendum. Ex quibus regula generalis colligitur: Neminem qui alicuius priuati commodi studiive rationem propositam habet, ea in re de qua deliberandum est, esse in consilium adhibendum. Animum enim omni ira, amore, inuidia, cupiditateque vacuum, consiliarius ad deliberationem afferre debet. Quare & pastor meus diligenter caueat, ne ab iis consilium petat, qui affectibus indulgent potiùs, quàm ratione & prudentia consulunt.

[3. Vbi dicatur.] Tertiò, obseruandum dixi vbi dicatur. Nam non est decorum, quæ ad forum spectant, in locis sanctis tractare. Vnde Augustinus in oratione nihil agendũ esse dicit, præter id quod sacrum est. Pastor igitur in templo loquatur de rebus ad religionem spectantibus: extra templum, cùm de religione, vbi res postulauerit, tum de aliis rebus vtilibus. Loca autem in quibus vana, otiosa, & superflua dici debeat, inueniri non possunt, quia Domini est terra & plenitudo eius.

[4. Quando dicatur.] Quartò obseruandum proposui, Quando dicatur. Est tẽpus tacendi (inquit Salomon Eccl. 3. 7.) est tẽpus loquendi. Idẽ ait: Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo, Prouerb. 25. Etsi autem tempus loquendi quod sit, prudens docebit experientia, & experta prudentia: tamen quædam huc ex Salomone & Syracide asscribam dicta. *[Prou. 10. 19.]* *Salomon* dicit: In multiloquio non deerit peccatum: Qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est. *[Prou. 10. 32.]* Proinde nunquam est tempus multiloquio. *Item*: Labia iusti considerant placita, & os impiorum peruersa. *[Prou. 18. 13.]* *Item*: Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, & confusione dignissimum. Et *Syracides*: Si est tibi intellectus, responde proximo: sin minus, sit manus tua super os tuum. *[Eccl. 5. 17 & 11. 7.]* *Idem*: Priusquam interroges, ne vituperes quenquam: & cùm interrogaueris, corripe iuste. Priusquam audies, ne respondeas verbum, & in medio seniorum ne adiicias loqui. *[Prou. 23. 9]* Et rursus *Salomon*: In auribus insipientium ne loquaris, quia despicient doctrinam eloquij tui. *[Prou. 24 19. Prou. 29. 4]* *Item*: Ne contendas cum pessimis, & ne æmuleris impios. *Item*: Vir sapiens si cum stulto contenderit, siue irascatur, siue rideat, non inueniet requiem.

Hæc de tacendi & loquendi tempore confusiùs dixi, quia prudens experientia, & experta prudentia, vt dixi, hæc meliùs docebit.

[5. Quomodo dicatur.] Restat quod vltimo loco proposui, *Quomodo* dicatur. Modus autem loquendi, vt ait Gregorius, in tribus consistit. In gestu, in sono, in significatione.

[1. In Gestu modestia.] GESTVS sit modestus & humilis. Sonus demissus & suauis. Significatio verax & dulcis. Modestiam debet habere gestus loquentis, vt nec inordinatè, nec impudicè, nec turbulentè inter loquendum membra moueat, ne vel oculorum nutibus, vel aliqua minus decenti conformatione, siue transmutatione vultus, gratiam sermonis fœdet. Debet & humilitatem habere gestus loquentis, vt apud auditores gratiam sermo eius inueniat. Thrasonicam in dicentibus arrogantiam, omnes oderunt.

[2. In Sono demissio.] SONVS loquentis sit demissus, ne vel strepitu, vel immoderato clamore auditores suos, aut iniustè terreat, aut iustè offendat. Suauis quoque debet esse *sonus*, ne pronunciationis asperitate, tantò fiat animus audientium onerosior, quantò ad aures durior venit, & iniucundior.

[3. In significatione veritas.] SIGNIFICATIO, hoc est, sermonis sensus, ideo debet esse vera, quia fallax verbum, etsi compositè, ornatè, & facundè dicitur, tamen noxium est, ideoque vt primo diuisionis membro diximus, est fugiendum. Debet præterea significatio esse dulcis quia plerumque & veritas auditori amara efficitur, vbi dulcedo non est in verbis loquentis.

Hæc sint de disciplina sermonis dicta, quæ si pastor obseruauerit, gratiam sibi & amicitiam, & grauitatis laudem sermone ~~suo~~ conciliabit.

[De moderatione seruanda in conuiuiis.] Sequitur de disciplina pastoris in conuiuiis seruanda, Etsi præcepta quæ hactenus dedimus, etiam pastorem in cõuiuio gubernare possunt: tamen seorsum hac de re nonnihil adiiciam. Video enim complures in hac parte grauiter peccare.

[Quæ obseruanda in conuiuiis.] In conuiuiis itaque spectentur hæc: Locus, tempus, conuiuij genus, conuiuæ, colloquia, edendi bibendique modus, hilaritatis moderatio, & morandi tempus. Ad hæc membra referamus præcepta de disciplina pastoris, quam seruandam esse in conuiuiis iudicamus.

[1. Locus.] *Locus* conuiuij si fuerit obscurus, aut infamis, fugiendus est pastori. Nullo enim pacto decet, vt pastor in tabernis, aut lupanari, aut in hominum infamium domo conuiuam agat. Nam hac ratione non solùm suæ personæ, verumetiam ministerio inureret infamiæ notam, ac ita suã famam periclitari permitteret, & ministerium probro afficeret. Quare si quando ad huiusmodi loca fuerit inuitatus pastor, modestè se excuset, cum declaratione gratitudinis & beneuolentiæ, & simul precetur, vt conuiuis ipsis cedat conuiuium bene, & caueatur omnis Dei offensio.

[2. Tempus.] *Tempus* conuiuij sit opportunum. Opportunum dico, quod nec noctu fit, nec tempore sacrorum in templis, nec tempore communis luctus. Nocturna conuiuia semper fuerunt infamia. Videntur enim potiùs turpitudinis gratia instituta, quàm honestæ hilaritatis. Sacrorum tempore celebrata conuiuia, in contumeliam cedunt ministerio. Illis ergo interesse debent nulli pij, nedum pastores Ecclesiastici. Tempore communis luctus conuiuiis operam dare, signum est malignæ naturæ, quæ calamitatibus publicis non afficitur. Hoc enim tempore, melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij, iuxta Ecclesiastæ sententiam, cap. 7.

[3. Conuiuiorum genera. Honesta.] *Conuiuiorum* genera sunt duo: Honesta & Inhonesta. *Honesta* dico, quæ vel amicitiæ ineundæ confirmandæve causa, vel honestæ hilaritatis gratia, vel gratulationis ergò, vel moris gentis seruandi causa instituta sunt, Hæc tantisper honesta voco, donec locus & tempus seruantur debita, & non iustæ hilaritatis modum conuiuæ transgrediuntur. *[1. Amica, & pauperibus refocillãdis instituta.]* Conuiuia amicitiæ causa instituta à Græcis dicuntur ἀγάπαι, propterea quod in eis mutua fouebatur charitas. Hoc nomine etiam dicuntur conuiuia, quæ pauperibus refocillandis instituuntur: qualia solent in Lolandia patria mea crebrò fieri. Qui enim illic aut nuptias celebrant, aut puerperia, aut alioquin solennia conuiuia, pauperibus mensas aptant, fercula apponunt, non minùs lauta quàm aliis conuiuis. Ac si quis conuiuator pauperes non admitteret, aut non benignè tractaret, non solùm auarus, verumetiam in Deum impius, in pauperes crudelis haberetur. Hunc morem etiam in Scania, Iutia, Fionia, & Selandia, in quibusdam esse locis constat. Hunc morem commendabit pastor, & inuitabit conuiuatores ad humanitatem erga pauperes, commendans ipsis præceptum Domini, qui ait: *[Luc. 14. 13.]* Cùm facis conuiuium, voca claudos, pauperes, cæcos: & beatus eris, quia non possunt vicem rependere tibi. Retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum. *[Sententiæ Christi expositio.]* Hac sententia multa continentur. Primum, probantur à Christo honesta & pia conuiuia. Deinde, mone-

mur

mur vt cùm hilares esse velimus cum amicis & familiaribus, non negligamus pauperes, sed eos quoque in nostrum recipiamus conuiuium. Tertiò, promittitur merces à Deo, quia pauperes non possunt, vicem rependere: eamque mercedem dicit reddendam esse in resurrectione iustorum. Quod autẽ Dominus dicit: (Luc. 14.12.) Cùm facis prandiũ noli vocare amicos tuos, non eò pertinet, ac si Dominus vetaret conuiuia agitari inter cognatos & familiares: quod sanè barbarum & nimis austerum esset. Quid enim, quæso, inhumanius, quàm à mensa hospitali excludere amicos, & homines arcere ab omni comitate? Sed hoc tantum vult Dominus ostendere, officijs in mundo vsitatis, minimè veram probari charitatem. Quare hortatur ad veræ charitatis officia erga pauperes. Probat itaque sic conuiuia Christus, si pauperes non excludantur.

2. Hilaria.

Hilaritatis honestæ causa instituta conuiuia, non improbantur: sed inter honesta numero, quæ potissimum exhibere solent homines, post aliquem laborem honestè peractum. Idque potissimum reficiendarum virium causa, per honestam & moderatam hilaritatem.

3. Gratulatoria.

Gratulatoria conuiuia, qualia sunt nuptiarum & puerperiorum, commendantur exemplis sanctorum patrum. Illi enim solebant gratulationis ergò amicos conuiuiis excipere. Laban nuptiarum solẽni more dies celebrauit. Abraham in die ablactationis filij Isaac, grande conuiuium fecit.

4. Cõsueta.

Solent etiam conuiuia fieri ex consuetudine gentis, certo anni tempore, qualia nos in nostra patria vocamus fraternitates. Hæc conuiuia modò absit superstitio, & insana ebrietas, culpari non possunt. Verùm in huiusmodi conuiuiis modũ seruari suadebit pius pastor. Ad hoc genus refero ea conuiuia, quæ in synodis agitari solent à pastoribus, finitis consultationibus & sacris: de quorum modo probo sententiam D. Petri Palladij piæ memoriæ, qui in suis synodalibus de illis pręcepta conscripsit. Hactenus de honestis conuiuijs.

Inhonesta.

Inhonesta conuiuia voco, quæ libidinis & ingurgitationis causa instituuntur, quæ potius porcis Epicuri conueniunt, quàm Christi ouibus. Ab his dehortatur Salomon Prouerb. 23.20. Noli, inquit esse, in conuiuijs potatorum, neque in comessationibus eorum. Comessationes autem dicuntur, nocturna post cœnam instituta conuiuia, & alia quæuis intempestiua & inhonesta. Habent autem nomen comessationes à Como, quem Deum agnouit gentilitas, & præsidem nocturnarum saltationum. Hic dicebatur coli à iuuenibus, qui coronati noctu cum facibus, musicisque instrumentis, ad amicarum fores saltandi canendique gratia concurrebant, procaciterque lasciuiebant, vt fores nõnunquam effringerent. Hunc morem turpissimum, in hac clara Euangelij luce, non pauci sola ganea nobiles reuocant.

4. Conuiuæ.

Huiusmodi itaque Lapitharum conuiuia, pius verbi præco nunquam vel præsentia, vel signo approbet, imò potius cordatè reprehendat ac damnet, non veritus alicuius personam. Multos (proh dolor) licet audire gloriantes, quòd possint compotatores suos potando superare, ac non minus eo nomine sibi tribuunt, quàm olim Achilles qui Hectorem pugna vicit. Sed Esaias illis canit θρηνῶδες ἐπίφθεγμα: Veh vobis (inquiens) qui consurgitis ad ebrietatem sectandam, & potãdum vsque ad vesperam, vt vino æstuetis. Item: Veh qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem. Pastor ergo potius auscultet Syracidi, qui ait: In vino virũ te n on exhibeas. Vinum enim multos perdidit. Hæc sint dicta de generibus conuiuiorum: sequuntur colloquia conuiualia.

Es. 5. 11. 22

5. Colloquia conuiualia.

Colloquia Conuiualia seruiant honestæ hilaritati, & ædificationi mutuæ. Absit futilitas, absit garrulitas, absit acerbitas, absit malè de absentibus loquendi libido: sit pastor moderatus in verbis, & sibi Catonis distichon vt regulam proponat:

Inter conuiuas fac sis sermone modestus.
Ne videare loquax dum vis vrbanus haberi.

Et illud Syracidæ, 31.41. In conuiuio vini ne arguas proximum, nec eum in sua læticia vituperes. Hîc recolat pastor præcepta disciplinæ sermonis, de quibus supra dictum est.

5. edendi & bibendi modus

Qualem autẽ oporteat in conuiuiis honestis esse *edendi & bibendi modum*, ex iis quæ dixi facilè intelligitur. Sed hoc addo, quod concertationes potandi, & ἰσαριθμοποτίαι, quæ (proh dolor) iam nimis vsitatæ sunt, nequaquam sint ferendæ inter Christianos. Quidam meritò apud Homerum laudatur, qui conuiuis suis vina abundè apposuit: sed neminẽ neque ad bibendum, nisi per quàm humaniter in initio conuiuij inuitauit, neque ad certamen potandi conuiuas compulit. Est enim nimis barbara consuetudo certare poculis, nequaquam hominis dignitati conueniens, nedum filiis Dei, & pastoribus gregis Christi, qui vice Christi funguntur. Hãc ergo barbaram consuetudinem, Deo inuisam, homini probrosam, pastor relinquat Lapithis & barbaris, qui Christi nomen ignorant: neque hic sinat se consuetudine vinci.

ebrietatis & ἀριθμοποτίας. detestatio.

6. Hilaritatis moderatio.

Hilaritatis Moderatio necessaria est in conuiuiis. Nam cum hilaritas modum excedit, in insaniam vertitur. Huc illud Anacharsis, qui primum quidẽ poculum sanitatis: Secundum voluptatis: Tertium contumeliæ: Quartum insaniæ esse dixit. Atque ideo non immeritò Pythagoras, ebrietatem insaniæ meditationem affirmauit. Non igitur oportet bibendi modum excedere iustæ hilaritatis limites. Homerus hilaritatem conuiuiorum in cantu & saltatione collocauit, quæ vocat ἀναθήματα δαιτὸς, ornamenta conuiuij, ad exhilarandos conuiuas adhibita. Syracides cap. 31.32. potum vini ad hilaritatem non vituperat, cum ait: Læticiam animi & hilaritatem parit potus vini iustus, & opportunus. Iustum vocat, qui modum non excedit. Opportunum, qui temporis habet rationem. Homerica illa anathemata, si fuerint moderata, pastor in alijs ne reprehendat: sed ipse ab ijs prorsus abstineat.

De philothesiis & Symperiphoris quid sentiendum.

Quid ergo de philothesijs, & symperiphoris sentiendum? Philothesias, quæ sunt cum amicitiæ signum præbibimus alicui, ac deinde proculum porrigimus, laudo: modò ad exhauriendum nemo cogatur. Neque symperiphoras, cum ordine dicitur, canitur, bibitur, in honesto consortio reprehendendas iudicio: modò conuiuæ maneant intra modestiæ terminos.

Sed quia difficile est modum seruare, suadeo vt pastor Socratem imitetur, qui ait: Alij viuunt, vt edant & bibant, ego vero edo & bibo, vt viuam.

Piorum & Epicureorum conuiuiorum discrimẽ.

Ego soleo inter piorum & Epicureorum conuiuia, hoc discrimen statuere. Boni viri & integri, sæpè bibunt vt sedeant diutius, honestæ & piæ collocutionis ergo. At porci de grege Epicuri, hoc est, homines ventri dediti & voluptatis mancipia, sedent diutius, vt bibant copiosius. Hinc sæpe accidit, vt nonnihil hilaritatis modum excedant pij &

boni viri, quod in illis tametsi vitio omnino non caret: non tamen est temerè damnandum, modò in fœdam ebrietatem non fuerint prolapsi. Nam illud Pauli præceptum Catholicum est, seruandum in omnium piorum conuiuiis: Ne inebriemini vino, in quo luxus est: sed impleamini spiritu, loquētes inter vos mutuo per Psalmos, & hymnos, & cantiones spirituales, canentes & psallentes in corde vestro Domino. Hîc Apostolus ἀναθήματα recitat conuiuij Christiani, ignota Homero, quæ sunt Psalmi, hymni, & cantiones spirituales: & antithesin facit inter hilaritatem ex ebrietate ortam, & hilaritatem sanctam, quæ ex piis carminibus & Psalmis in piorum cœtu oritur. Cum autem in corde dicit, non hoc vult Apostolus, vt quisque intus & apud se sine lingua canat, sed serium cordis affectum requirit. Duo ergo in cantionibus piorum coniungi debent, pius cordis affectus, & lingua quæ affectibus excitandis seruit. Hæc de hilaritatis modo sint dicta.

Ephes. 5. 18.

7. Morandi in conuiuio tēpus.

MORANDI IN CONVIVIO TEMPUS, non protrahatur ad insaniæ initium, sed tantum ad hilaritatis medium: præsertim pastori, in quem alij oculos coniiciunt. Nihil fœdius esse, aut dici potest, quàm pastorem insaniæ pocula exhaurire, & postremum esse qui domum abeat. Qui talis est, mihi videtur indignus, qui caprarum curam habeat, nedum ouium Christi. Huiusmodi à Iuda Apostolo, maculæ in fraternis conuiuiis dicuntur: vt qui pro voluptate ducentes in diem frui deliciis, & se miserè maculant, & aliis macularum occasionem præbent.

De modo & ratione seruanda in contractibus.

Iam locus postulat, vt disciplinam præscribamus quæ in contractibus pastori est seruanda. *Primum* itaque caueat pastor, ne quærat sordidum quæstum, seu, vt Paulus loquitur, ne sit αἰσχροκερδής, hoc est, turpiter lucri cupidus. *Deinde*, ne implicet se negotiis ad se non pertinentibus, qui hoc faciunt, πολυπράγμονες sunt, quos vel Isocrates damnat, qui πολυπραγμοσύνῃ opponit ἡσυχίαν ad quam Paulus Thessalonicenses hortatur, obtestans eos per Dominū nostrū Iesum Christū. *Tum*, ne suo exēplo cōprobare videatur, quæ in aliis culpet: ne sit caupo: non exerceat mercaturam: non emat vt maioris rursus vendat: sed sit αὐτάρκης, & sua vocatione contentus: viuat ex suis decimis & agris. Si quid autem superfit, partem iustè vendat: partem reseruet in vxoris & liberorum vsum: partem eroget, sicuti supra dictum est, in vsus pauperum. *Caueat* ne quicquā cuiquam debeat, nisi quod naturali iure debeat omnibus, hoc est, dilectionem & beneuolentiam. Vice plurium præceptorum, sint honestorum pastorum exempla. *Præterea*, pastor fugiat forenses lites, ac potius mediocrem patiatur iacturam, quàm vt lites sequatur, quæ ministerio non parum obfuturæ sunt. *Breuiter*, in omnibus actionibus & contractibus sit pastor candidus, nihil auarè agat. Debet enim auaritiæ non solùm crimen, verum etiam suspicionē magis fugere, quàm vllam pestem. Auaritiæ enim labes, cùm ministros ipsos exponit obtrectationibus hominum, tum ministerio ipsi probrum conciliat & inuidiam. Caueat igitur pastor, ne sua auaritia & seipsum perdat, & ministerium reddat hominibus inuisum.

Conclusio dictorum de pastoris disciplina in vita cōmuni.

Hactenus visi sumus nobis satis dixisse, de disciplina seruanda pastori in communi vita, & familiari hominum consuetudine. Nam & ostendimus quomodo agendum sit cum singulis hominum generibus, & qualis esse debeat moderatio in vestitu, gestu verbis, & conuiuiis. Atque etiam declarauimus qualis candor requiratur à pastoribus, in omnibus vitæ actionib. & contractibus. Nunc proximo loco sequitur, vt explicemus, qualem se pastor exhibere debeat in Ecclesiastico piorum cœtu.

II.

Quid in cœtu Ecclesiastico spectandum Pastori.

Cœtus Ecclesiastici cur instituti.

COETUM Ecclesiasticum voco, congregationem Ecclesiæ, ad audiendum verbum, ad precandum, ad percipiendum Sacramenta, congregatam. Sunt enim hi tres fines, cur pij in ædibus sacris seu templis conueniant. Ex quo patet, qua in re oporteat excellere pastorem in cœtu Ecclesiastico. Nam vt Augustinus ait, ita oportet pastorem excellere in omnibus, vt cæteri præ illo grex esse videantur.

1. Pastor reuerenter audiat aliorum pastorum cōciones.

Primùm ergo sciat pastor, quòd in templo, vbi congregatur Ecclesia, debeat quàm attentissimè verbum Dei audire, quoties concionatores audiendi sunt. Quidam inepti totum tempus, quo prædicatur verbum, consumunt nunc colloquiis, interdum lectionibus, sæpe somno, ac si ad se non pertineret mandatum Dei, quo omnes iubentur ipsius audire verbum. Horum error est corrigendus, nisi iram Dei velint incurrere, & maiorem damnationem. Quidam autem hoc faciunt, ne videantur ab illis discere. Horum superbia odio digna est. Quidam alias fortè causas prætendunt. Verum pio pastori consulo, vt omnes suos auditores pietatis declaratione (absque tamen hypocrisi) & audiendi diligentia superet. Hinc enim copiosissimum percipit fructum.

Qui fructus inde oriantur.

Primùm enim confirmatur voce docentis, in doctrina. Deinde etiam discere potest aliquando ab eo, qui præ ipso idiota videtur. Sæpe enim Deus per infimos ea mysteria aperit, quæ sapientissimi suo acumine non potuerunt eruere.

Exempla.

Mos fuit beato Luthero, & sanctissimæ memoriæ Philippo Melanchthoni, diligentissimè audire concionatores. Et sæpe cōfessi sunt se & cōsolationib. erectos, & in doctrina cōfirmatos aliorū voce.

Præterea gratum est Deo officium audiendi verbum. Postremò exemplum prodest. Nam cum homines pastorē ipsum auidè audire verbum animaduertunt, ipsi ad diligentiam maiorem excitantur. Deinde pastor meminerit, & sui muneris esse, in cœtu Ecclesiastico, vnà cum Ecclesia precari. Hîc veniat ei in mentem necessitas Ecclesiæ: cogitet de publicis & priuatis calamitatibus: cogitet de hostibus Ecclesiæ, Diabolo, tyrannis, & hæreticis, & flagitiosè viuentibus. In his cogitationibus ardenter cum Ecclesia Deum inuocet, vt ipse mitiget publica & priuata mala: vt reprimat hostes Diabolos: vt homines hostes, hæreticos, & tyrannos, aut sua bonitate cōuertat, vt saluentur, aut suo iudicio coërceat, ne Ecclesiæ ruinam inferant: vt scandala tollat doctrinæ & morum: vt Ecclesiæ largiatur pacem: vt confirmet fideles in pio & sancto proposito: vt doctores Ecclesiæ suo Spiritu regat: vt magistratum nostrum conseruet in vera pietate: vt omnes status & ordines hominum, vinculo pacis coniungat: vt Ecclesiastico, politico & œconomico statui assit. Breuiter, vt suum regnum quotidie adaugeat, & regnum Satanæ magis magisque destruat. Hæc petat pius pastor quàm ardentissimè, & suo Ecclesiam exemplo ad precandum inuitet.

Sui muneris est in cœtibus Ecclesiasticis vna cum aliis precari.

3. Sacramētis cōmunicare.

Adhæc cum Ecclesia congregatur etiam ad participationem Sacramentorum, sit quoque pastor in hac par-

hac parte diligens: declaret suam fidem: edat confessionem: percipiat Cœnam Dominicam sæpe cum aliis, vt auditores ipsius exemplo confirmati & moti, pluris faciant Sacramenta Ecclesiæ. Qui autem pastores rarò communicant, exemplo suo faciunt, vt Sacramenta veniant paulatim in contemtum.

4. Canere cum aliis.

Propter hæc tria, hoc est, verbum, preces, & Sacramentorum participationem, habet & Ecclesia congregata certas ceremonias, recitantur Psalmi, canuntur & alia pia Cantica: quæ omnia adhibentur, vt sint veluti flabella quædam, quibus spiritus hominis ad pietatis meditationē excitetur. His quoque ceremonijs pius pastor adesse debet. Canat ergo cum alijs, & ostendat se istis carminibus affici.

Ephes. 5. 19.

Impleamini, inquit Apostolus, spiritu, loquentes inter vos mutuò per Psalmos, & hymnos, & cantiones spirituales, canentes & psallentes in corde vestro Domino. Cùm dicit, Canentes & psallentes in corde, non prohibet ore canere & psallere: sed significat oris cantū nihil prodesse, nisi ex corde proficiscatur. Ex corde ergo prouenire debet: & dum ore canitur, cor magis ad pietatem veluti flabello excitatur.

Hæc sint breuiter dicta de disciplina pastoris in Ecclesiastico cœtu seruanda. Sequitur de consiliis & & deliberationibus.

III.

Quid in consiliis & deliberationibus spectandum Pastori.

Consultationes Ecclesiasticæ triplices.

Consvltationes Ecclesiasticæ, aut doctrinæ controuersæ causa, aut ministerij gratia, aut eorum ergò, quæ vel ad doctrinam, vel ad ministeriū pertinent, fieri solent.

1. De doctrina.

Ad doctrinam examinandam collationes de cōtrouersis articulis, & diiudicatio necessariæ sunt.

2. De ministerio.

Ad ministerium pertinent, ministrorum electio, vocatio, approbatio, ordinatio.

3. De ceremoniis, disciplina & redituum dispensatione.

Ad vtrumque, ceremoniæ, disciplina, & redituum Ecclesiasticorum dispensatio, referuntur.

Existimo nullam causam offerri posse senatui Ecclesiastico, quin sub his generibus contineatur. Dicam igitur qualis disciplina pastori sit commoda in his iudicij Ecclesiastici partibus.

1. Consultationis de doctrina conditiones.

Consultio de doctrina controuersa, modesta debet esse, in qua pastor non tam victoriam quærat quàm veritatem, imitatus Socratem, qui suum aduersarium ante disputationis ingressum admonuit hac sententia: Non tam quæratur vter nostrū vincat, quàm inquiratur veritas. [1]

Quando ita pastor animo affectus est, audiat aliorum sententias, & collationes scripturarum. [2] Ipse autem modestè, cum rogatus fuerit, suam dicat sententiam. Qui collationes scripturarum non admittunt, & ex illis nolunt interpretationem, quæ sit consentanea cum tota scriptura, peti, in multa absurda incidunt. Qui legit Pauli dictum: Qui non laborat non manducet, & ita his verbis adhæret, vt ex collatione non ferat interpretationem vllam, quæ generale dictum, ad certam speciem restringit, is infantibus, qui agere nihil possunt, negabit victum. Quo facto quid potest esse immanius? Sic multi sæpe vnum dictum arripiunt, cuius cum verba mordaciter retinent, vim faciunt interdum articulis fidei. Quare in controuersis articulis, opus est prudenti collatione, ex qua collatione eruetur ve-

2. Thessa. 3. 10.

rus dicti sensus, congruens cum vniuersa scriptura.

Moses dicit: Non facies vllum sculptile. Hoc dictum qui apprehendit, nulla collatione facta cum aliis scripturæ locis, damnabit Salomonem, qui sculpturis templum Dei ornauit. Quare ex collatione discendum, vtrum dictum ἁπλῶς accipiendum sit, an κατά τι: vt hoc Salomonis factum, (vt ex collatione constat) κατά τι accipiendum est, non simpliciter.

Eod. 20. 4
1. Reg. 6. & 7.

Deinde in diiudicatione cauendum est, ne pugnet interpretatio cum aliqua lege Decalogi, aut articulis fidei. Ideo Paulus præcipit, vt interpretatio sit fidei analoga, hoc est, congruat cum primis religionis axiomatis. [3]

Est & adhibenda in consiliū puræ Ecclesiæ sententia, & audiendi sunt illi, quorum doctrina & pietas multis est probata. At illi qui æmulationis zelo potius quàm pietatis studio, subitò velut è tenebris prodeunt, nequaquam sunt illis conferendi, qui triginta aut quadraginta annos, puritatem doctrinæ voce & scriptis propagarunt. [4]

Intra hos limites si meus pastor se contineat, rectè facit, & paci tranquillitatique Ecclesiæ consulit. Contra qui suas quas concepēre sententias, mordicus tuentur, & nolunt audire aliorum iudicia: atq; illi qui tanquam oracula admirantur, quæ iam sparguntur à nouis magistris, contra summorum virorum in Ecclesia autoritatem, tranquillitatem Ecclesiæ turbant, & rei sunt schismatis in Ecclesia, & suo tempore iustas pœnas Deo dabunt.

II. Consultationis de ministerio regulæ.

Si deliberationes instituuntur de ministerio, similem adhibeat pastor prudentiam: cum aliis eligat, non affectu raptus, aut fauore aut odio corruptus, quos iudicauerit vtiles esse Ecclesiæ: cum aliis vocet electos, ordinet, & probet, maturo adhibito iudicio, semperq; spiritu Deum precetur, vt ipse consilia & euentus gubernet.

III. Consultationis de ceremoniis leges

Cum de ceremoniis agitur, consulat pastor, ne Ecclesia oneretur multis ceremoniis.

Si quæ abolēdæ sunt, diligenter attendat, quid vitij habeant. [1] Nam sicut leges in Rebuspublicis, ita in Ecclesia ceremoniæ, non facilè sine offensione vulgi mouentur. Quare cautio adhibenda, ne abrogatio plus pariat mali quàm boni. [2]

Si quæ sunt nouæ instituendæ, videat prudenter, ne sint pueriles nimiùm, aut otiosæ, aut superstitiosæ, aut ineptæ. [3] Nullæ enim ceremoniæ admittēdæ, nisi quæ faciunt ad pietatem alendam, & grauitatem, in sacrorum tractatione.

Etsi autem ego consultius iudico, vt nulla prorsus ceremoniarum in mediocriter reformatis Ecclesiis mutatio admittatur: hoc tamen consilium dedi, vt cogitet pastor, quò sit respiciendum, vbi deliberationes instituuntur de ceremoniis.

De disciplina leges, quę in moderatione & lenitate animi deinde in spirituali prudentia consistit.

Disciplina sequitur, quæ mores corrigit. Quoties de hac agitur, meminerit pastor modestiæ, quæ cùm adest, non facilè in corrigendis aliorum moribus peccabit. Huius disciplinæ moderandæ regulam præscribit Paulus his verbis: Seniorem ne increpes, sed adhortare vt patrem: iuniores, vt fratres: mulieres natu grandiores, vt matres: iuniores, vt sorores, cum omni castitate. 1. Tim. 5. 1. 2. Hoc est, Si accusatus fuerit senior aliquis, & fuerit conuictus alicuius peccati, ne seuerè, tanquam dominium in eum habens, ipsum increpes: sed ita agito cum illo, vt intelligat ex animo bono & amico admonitionem proficisci.

Nimia austeritas prohibita ab Apostolo.

Quidam cum peccantes corrigere debent, ita austerè agūt, ac si omnē humanitatis sensum exuis-

sent: ac se tum demum viros cordatos, ac strenuos in ministerio haberi volunt, vbi fortè pauperculum aliquem, qui lapsus est, pro sui animi impotentia, rabiosis verbis prostrauerint. Sed Paulus vult correctionem temperari humanitate atque clementia. Nemo enim libenter admittit censorem, qui hostili videtur agere animo. Contra, nemo non facilè recipit vel duriorem increpationem ab eo, quem scit se non odisse.

Iuniores, vt fratres: hoc est, Si iuniores fuerint accusati, & alicuius sceleris conuicti, ne eos increpes vt hostes, sed eos corrigas, vt te ex fraterno amore agere intelligant. Mulieres natu grandiores, vt matres: hoc est, Si contigerit mulieres grandæuas peccare, vel loquacitate, vel obtrectandi libidine, aut alia quauis ratione, ne sis in eas nimis seuerus, & durus, sed eas potius adhortando corrigas. Iuniores, vt sorores, scilicet adhortare. Hoc est: Si contigerit iuniores fœminas, vel ignorantia, vel infirmitate, vel ætatis vitio delinquere, ne sis in eas austerus: sed ita moderare correptionem, vt videatur ex fraterno corde proficisci. Nam vt medicina temperata aliquo dulcore facilius ab ægroto percipitur: ita correptio, quæ candidi amoris significationem habet, libentius admittitur & efficacior est. Discernendum tamen est inter adulationis pestem, & erroris dulce remedium. Illa enim mortis, hoc vitæ & sanitatis causa est. Addit in fine: Cum omni castitate: quod ad omnia membra illa quatuor, quæ præcedũt, referendũ est. Nam hæc particula significat, castã grauitatẽ adhibendã esse, quæ non sit contaminata vllo priuato affectu.

Sunt qui gaudent de lapsu eorum, quos aliquãdo oderunt, aut qui se aliquando læserunt: vt postea lapsos pro libidine animi, sæuis possint obruere & confundere verbis: sed ista correptio non est casta & grauis, sed adulterata prauis affectibus, & ex leuitate animi saucij proficiscens. Paulus itaque pastori in corrigendis vitijs, lenitatem & moderationem commendat. Nam vt medicina, quæ sua natura aliquid amari habet, mitigatur aliquo additamento, vt eam ægrotus nõ aduersetur: ita seueritas, quæ necessaria est in corrigendis vitijs, temperanda lenitate, ne qui peccauit, correptionis asperitate territus, nullam correctionem admittat.

De redituum dispensatione consultatio qualis esse debeat. Cùm de redituum dispẽsatione, deliberationes à senatu Ecclesiastico fiũt, duo caueat pastor. Vnum, ne auarè videatur agere. Alterum, ne ex affectu aliquo priuato reditus Ecclesię velit distribui. Vtrumque vitium est in pastore minimè ferendum. Quare iustè agat pastor. Si stipendiorũ causa agitur, sit norma distributiua iusticia, secundùm proportionem Geometricam. Si pauperibus ex superfluis aliquid est tribuendum, pietatis ac necessitatis, & non amicitiæ habeatur ratio. Solẽt enim homines, amore & odio moueri multum: sed pastor hanc sequatur regulam: Cum ab amicis, quæ non licent postulantur, iusticia & pietas anteponatur amicitiæ.

Hæc sint dicta de tertia parte disciplinæ pastoralis, qua regatur in externa & politica hominũ conuersatione.

DE QVARTA PARTE, QVAE *continet officium, seu legitimam pascendarum ouium Christi rationem.*

Exordiũ à gnoma & difficili. VEre dixit quidam ex patribus, regimen animarum esse artem artium: sentiens & difficilimum esse opus, & requirere singularem peritiam. Multi proh dolor, pastores agere volunt, cum ipsi potius, vt ab alijs pascantur, indigent. Tales non mouentur ouium salute, sed proprijs commodis stimulantur, quibus melius esset, si nunquam nati fuissent. Nam horrendam iram Dei sibi thesaurisant, in diẽ iræ & reuelationis IESV CHRISTI. Hi sanè non tam solicitè quærerent onus, cui pares non sunt, si cogitarẽt, qualis sit res ouile Christi: si perpenderent, quàm pulchra, & Deo grata sit ouium Christi societas: in cuius medio Dominus ille est, cui sol & luna famulantur, cui assunt ministri eius, millia millium, & decies cẽtena millia: si intelligerent, quantæ molis sit, Christianam condere gentem: hoc est, regnum Christi erigere, & Satanæ palatia demoliri. Ratiocinationes, inquit Paulus, euertimus, omnemque sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem Dei: & captiuam ducimus omnem cogitationem, ad obediendum Christo. *Adu. mercenarios.* *2. Corint. 10. 5.*

Necessitas & vtilitas huius dissertationis. Cum igitur tam augustum sit pastoris officium, tam arduum, tam periculosum, tam diuinum, operæprecium est rectè institui pastorem, vt sciat partes sui officij: ne cùm pastor ouium Christi haberi velit, lupus sit pessimus, qui oues miserè dilaniet & à vero ouili abducat.

Propositio. Ego itaque constitui summa qua possum diligentia, pastorem Dominici gregis instruere, atque eius officij partes explicare, quò certa illi norma agendi, ex verbo Dei desumta, constet. Princeps pastor Christus mentem & calamum gubernet, *Amen.*

Diuisio propositionis in 4. partes. Vt autem certa cum ratione susceptum opus expediam, quatuor ordine sum expositurus.

I *Quodnam sit pastoris officium.*
II. *Quanam sit potestas ministrorum.*
III. *Præmium rectè præstiti officij.*
IIII. *Pœna neglecti muneris.*

I. Prioris partis explicatio quæ particulatim exponitur. Interrogatus quis quodnam sit pastoris officium: breuiter quidem, & rectè respondere potest, Pascere: sed pascendi ars, & huius partes, non tam facilè explicantur.

Vt autem pastor meus perpendat, quàm sit augustum, diuinum, & magnificum pastoris officium, *Primum* titulos pastoris, quos tribuit ei Spiritus sanctus, recitabo. *Deinde*, quid illum mouere debeat ad diligentiam in officio, ostendam. *Tum* artem pascendi, & eius partes accedam, vt non tantum in genere intelligatur, quale sit pastoris officiũ: sed vt, anatomia videlicet facta, omnes eius partes conspiciantur. Inter multos titulos, quos Spiritus Sanctus tribuit verbi Dei præconibus, hi sunt ex præcipuis: Prophetæ, speculatores, tuba Dei, præcones Dei, legati & serui Dei, testes Dei, Episcopi, œconomi mysteriorum Dei, architecti, lux mundi, sal terræ, piscatores hominum, seminatores seu agricolæ, presbyteri, pastores, &c. Hi tituli, & huiusmodi alij multi, non solùm dignitatem ministrorum verbi commendant, verumetiam illorum officium, pulcherrimis similitudinibus pingunt. Hos ergo titulos breuiter explicabimus. *1 2 3* *1. Primũ videlicet de nominibus & titulis pastorum ij enim vocantur.*

1. Prophetæ. *Prophetæ* dicuntur, cùm quia prædicunt futura, iuxta decretum Dei de salute credentium, & damnatione reproborum: tum quia oracula Dei, & prophetias veteres exponunt populo. Hac appellatione monentur ministri Dei, vt nihil de suo proponant Ecclesię, sed tantùm id quod locutus est Deus, iuxta pactum Dei cum Leuitis.

2. Speculatores. *Speculatorum* appellatio, vtrumque regimen comprehendit, & præfectorum & ministrorum verbi,

verbi,quos Dominus, veluti binos in corpore oculos,ad regendam Eccleſiam inſtituit. His,ſi praui ſunt,nulla peſtis poteſt Eccleſiæ eſſe deterior. Contra,ſi boni,nihil melius,nihil iucundius,nihil denique optatius contingere poteſt. Verùm miniſtri verbi peculiariter ſpeculatores dicuntur, propterea quòd veluti in ſpecula conſtituti ſunt, vt pro ſalute populi vigilent. Quemadmodum enim tempore belli in excubiis collocantur vigiles,ne ciues inopinantes opprimantur ab hoſtibus:ita in Eccleſia ſunt ordinati miniſtri, vt hoſtium inſidias anteuertant, & auertãt. Monet ergo hęc appellatio miniſtros verbi de duabus rebus:nempe de hoſtibus Eccleſiæ,qui inſidiantur doctrinæ,&moribus ſingulorum in Eccleſia: & de excubiis quas agent miniſtri,ne iſti hoſtes per inſidias inuadant Eccleſiam &vaſtent.Quales iſti quæſo, ſunt ſpeculatores, qui vitiis ſuis indormiunt,& perpetua ebrietate madent?

Simile.

3.Tuba Dei.

Tuba Dei etiam dicuntur miniſtri verbi,vt Eſaię 58.1.Quaſi tuba exalta vocem tuam,& annuncia populo meo peccatũ ſuum,&Iſraël iniquitatem ſuam. Hac appellatione ſignificatur, quòd diuini verbi præcones bellum perpetuum indicere debeant impiis. Admonentur itaque hîc miniſtri Dei vehementiæ & ſeueritatis, qua maximè hypocritæ opus habent,qui ſibi placent in vitiis ſuis,donec ſeueriùs arguantur, atque in lucem protrahantur. Si enim miniſtri verbi de Lege & Euangelio ſolùm verba facerent, atque oſtenderent, quæ ſit regula bene & ſanctè viuendi, commendarent cultum Dei, vitia quoque reprehenderent, nulla adhibita vehementia,quid efficerent apud hypocritas? Meminerint ergo miniſtri verbi,quòd ſint veluti tuba quædam qua vocantur homines ad bellum aduerſus Diabolum & peccatum.

4 Præcones Dei. Marc. 16. 15.

Præcones Dei dicuntur iuxta illud κηρύξατε, hoc eſt,veluti præcones proclamate. Hac voce admonentur,quòd prædicatio Euangelij ſit vniuerſalis,& quòd miniſtrorum ſit hanc prædicationem non celare quoſdam,& aliis reuelare:ſed debent toti mundo Euangelium prædicationis pœnitentiæ proponere, & omnibus pœnitẽtibus remiſsionem peccatorum in ſalutem annunciare.

Legati præterea & Serui Dei dicuntur.

5.Legati.

Legati quidem,quia nihil de ſuo afferent,ſed tantùm quod habeant in mandatis,annunciare debent: ídque iis ad quos miſsi ſunt. Qui enim ſua annunciant,aut quę Deus non mandauit,Satanæ ſunt legati,non Dei.

6. Serui.

Serui verò,vt quæ Domini ſunt curent, & non propria agant.

7.Teſtes. Act 1.8.

Teſtes adhæc appellantur. Eritis,inquit,mihi teſtes in omni Iudæa. Nam cùm verbum Domini in ſcripturis teſtimonium Domini dicitur, rectè qui iſtud annunciant teſtes Dei appellantur. Dicitur autem verbum teſtimonium,quia nobis de Dei voluntate teſtatur. Hinc tres admonitiones ſumat paſtor. *Primam*, quod voluntas Dei non aliunde ſit quærenda,quàm ex eius teſtimonio, hoc eſt, verbo tradito in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis. *Secundam*,quòd ſecurè damnetur,quicquid de religione cenſent homines, vel præter vel contra verbum Dei. *Tertiam*, vt caueat paſtor,ne hoc teſtimonium occultet, aut non rectè applicet:ſed det operam, vt ſit teſtis Dei fidelis,ſicuti teſtimonium ipſum fidele eſt,ſapientiam præſtans paruulis.

Tres admonitiones collectæ ex nomine teſtes.

8. Epiſcopi.

Epiſcopi, generale quoque hoc nomen eſt omniũ miniſtrorum verbi,tametſi vſus iam obtinuit,vt iis, qui ad alios reſpectum habẽt, vt rectè faciãt officiũ, hoc nomen tribuatur.Qua re nonnihil videtur contemni lingua Spiritus Sancti. Quod enim is commune facit omnibus,vſus tribuit quibuſdam. Nomen autem Epiſcopi, intentum notat: apud Platonem, præſidem & inſpectorem operarum in ſingulis hominum ordinibus, & ſtatibus ſignificat. Vnde nomen tranſlatum eſt ad miniſtros verbi, quia eorum munus eſt inſpicere,& curare,vt & doctrina ſana conſeruetur,& mores ſecundùm doctrinæ normam forment auditores. Apud Homerum, 10. Iliados:Is qui aliò ad explorandum quid agatur mittitur,voce Epiſcopi ſignificatur. Apud Indos Epiſcopi fuerunt,quorum erat videre, quid in quaque regione fieret, vt cognita ad magiſtratum referrent. Fuit & Atticus magiſtratus Epiſcopus,hoc eſt,prætor, qui mittebatur ad ius dicendum, in ea oppida, quæ ſub ditione Athenienſium erant. Ciceroni ad Atticum, Epiſcopus eſt ad quem delectus & negocij ſumma refertur. Andromacha apud Homerum, Hectorem vocat Troiæ Epiſcopum, hoc eſt,defenſorem & præſidem. Atque hæc ſignificata aptè transferuntur ad eos,quos hodie vocamus Epiſcopos.Hi enim mittuntur aliò, ad explorandum quid & quomodo agatur, in iis parochiis, quæ ſuæ fidei ſunt commiſſæ.

Epiſcopus quid.

Penes hos ius dicendi autoritas eſt,iuxta verbum expreſſum, & piæ diſciplinæ regulam: ídque in iis diœceſibus,quæ ipſis commiſſæ ſunt. Ad hos delectus & negotij ſumma pertinet. Hi ſunt defenſores & præſides Eccleſiarum,ſed nequaquam ἀνυπεύθυνοι. Debent enim ſummo monarchæ Chriſto rationem ſuæ adminiſtrationis reddere.

Epiſcoporũ munus.

Oeconomi, ídque myſteriorum Dei dicuntur, 1. Cor.4.1.Sic nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti,& œconomos myſteriorum Dei. *Primum* Paulus hîc Euãgelij præcones,miniſtros appellat. *Deinde* miniſterij genus exprimit, cùm eos œconomos vocat,ídque myſteriorum Dei:quo ſignificatur, nõ latiùs patere eorum officium,quàm vt myſteria Dei diſpenſent:hoc eſt, quæ Dominus illis mandauerit, de manu,quod aiunt,in manum tradant,non autem quod ipſis libitum fuerit. Et quia œconomi ſuorum dominorum claues habent, vt pro arbitrio dominorum claudant & aperiant,dicuntur miniſtri verbi claues à Domino accepiſſe, quibus clauditur & recluditur regnum cœlorum, quod hac fit ratione. Quando prædicatur Euangelium pœnitentiæ & remiſsionis peccatorum per Chriſtum,applicant œconomi Dei vnam clauem,qua aperitur regnum cœlorum. Quod ſi illi qui audiunt verbum adhibent verbo fidem,accedit etiam clauis altera. At ſi auditores fidem non adhibent, dicuntur œconomi claudere regnum cœlorum,iuxta dictum: Qui non crediderit, condemnabitur. Hæc clauium Eccleſiæ ſpiritualis poteſtas eſt, de quibus poſtea rurſus dicentur plura.

9 Oeconomi.

Quid ſignificent claues Regni cœlorum.

Architecti, 1.Cor.3.10. Tanquam ſapiens architectus fundamentum poſui,ſecundùm gratiam Dei mihi datam,alius autem ſuperædificat. Porrò vnuſquiſque videat quomodo ædificat. Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter hoc quod poſitum eſt, quod eſt Ieſus Chriſtus. Hæc collatio tria docet. Chriſtum eſſe fundamentum,Eccleſiam eſſe ædificium:miniſtros verbi eſſe architectos. Hi ergo monentur, ne extra fundamentum ædificent, ſed omnia ad normam fundamenti exigant. Proinde hîc non ſolùm dignitas miniſtrorum verbi,& officium indicatur,verumetiam ædificandi modus.

10.Architecti.

Lux mundi, Matthæi 5.14. Vos eſtis lux mundi. Etſi autem omnes conuerſi,& luce cœleſtis doctrinæ illuminati,filij lucis dicuntur, & iubentur lucer-

11. Lux mundi.

nas ardentes manibus gestare, ne errent in tenebris: tamen quia præ aliis lucere debent ministri Euangelij, tribuit eis Christus hoc elogium, quibus & præcipit, vt suam lucem sinant lucere. Sic luceat, inquit, lux vestra coram hominibus. Est autem lux doctrinæ, & lux morum: vtraque lucere debet in iis, qui legitimi ministri haberi volunt.

12. Sal terræ.

Sal terræ: hic titulus significat munus ministrorum verbi esse salire terram: quia scilicet, nihil nisi insipidum habent homines, donec sale doctrinæ cœlestis conditi fuerint. Caueant ergo ministri verbi, ne ipsi insulsi sint, qui alios salire sale doctrinæ & vitæ debent. De salis metaphora supra dictum est.

13. Piscatores hominum.

Piscatores hominum, Matth. 4.19. Sequimini me, faciam vos piscatores hominum. Rete & verbum, piscatio & prædicatio, piscatores & prædicatores, mare & mundus, inter se analogiam habent.

Quid hæc locutio significet.

Vt rete multas maculas habet: ita verbum multa testimonia & exempla. Vt in piscatione capiuntur magni & parui pisces: ita prædicatione sapientes & insipientes, nobiles & ignobiles, diuites & pauperes, conuertuntur ad Deum. Vt piscatores tota laborant nocte, vt capiant pisces: ita ministri Euangelij toto vitæ tempore conabuntur homines adducere Christo. Vt mare est procellosum, & sæpe piscatoribus minus propitium: ita mundus non cessat ministris Euangelij negocium facessere.

Admoneantur itaque ministri Euangeli & summæ industriæ in officio adhibendæ, & periculi à fluctibus mundi: sed nihilominus retia sua iaciant in nomine Christi. Is enim faciet vt piscatio non sit futura inanis.

14. Seminatores & Agricolæ.

Seminatores & Agricolæ. Hic titulus de quatuor admonet. *Primum*, quòd homines comparentur agro. *Secundum*, quòd verbum Dei seminis rationem habeat. *Tertium*, quòd seminatores & agricolæ symbolicè prædicatores notent. *Quartum*, quòd seminis vis & incrementum, hoc est, verbi Dei efficacia, à Deo fit. Vt enim agricola perfunctus est suo munere, postquam in terram iecit semen, & non potest facere, vt semen fructum ferat: ita verbum prædicatum non fert fructum, nisi diuinitus rigatum fuerit aquis cœlestibus. Et vt agricola debet terram subigere, stercorando, arando, occando, plantãdo: sic & res se habet ministrorum. Debet enim corda hominum legis prædicatione arare, & aptare ad recipiendum semen cœleste.

Simile.

15. Presbyteri.

Presbyteri, hoc est, seniores. Hic non tam ætatis quàm honoris & ordinis titulus est. Monentur igitur hac appellatione præcones verbi, vt iuuenilem inconstantiam & leuitatem fugiant, & eam sectentur grauitatem, quæ poterit ipsis autoritatem apud populum conciliare.

16. Pastores.

Pastores denique vsitatissimè in scripturis dicuntur ministri verbi: quemadmodum etiam rectores rerum publicarum apud Prophetas & Homerum. Hæc appellatio & officium, & curam, quæ varia & multiplex est, & conditionem eorum, qui Euangelium audiunt, exprimit.

2. Secundò, de diligentia & cura pastoris.

Officium, est pascere gregem Christi pabulo cœlesti, quod est verbum Dei. *Cura*, est, ne vel à lupis rapiantur oues, vel morbis infestentur, sed vt & tutæ sint in ouili, & sanæ: hoc est, minimè infectæ veneno peruersæ doctrinæ, aut labe morum prauorum.

Pij cur ouibus cõparantur.

Conditio auditorum verbi, similitudine ouium indicatur, quarum aliæ aliis implicantur incommodis. Quælibet enim suos patitur hostes, suas insidias, sua certamina. Hanc vepres, spinæ, sentésque dilacerant. Hanc æstus vrens, hanc bruma rigens discruciant. Hæc infixa est in limo profundi. Hæc ex altis rupibus præceps ruit. Adhæret huic veterna scabies. Alteri contagiosa societas morbum affricat. Sícque fascinatio morbidarum transit in teneriores agniculos. An non hîc actum est deouibus, nisi peritia pastoris & cura succurrat?

Explicatio similitudinis.

Non aliter se habet res, in cœtu hominum audientium vocem Euangelij. Hic opinionum varietate veluti laceratur. Hunc tentationes transuersum agunt: alius impatientia frangitur: nonnulli immersi voluptatibus hærent: non pauci quotidie in noua ruunt flagitia: sunt qui assuetis peccatis ita indurueruntur, vt ab eis liberari non possint. Nam, vt Augustinus ait, natura & consuetudo, hæc duo coniuncta robustissimam faciunt & inuictissimam cupiditatem. Multi, proh dolor, aliorum inficiuntur contagine, atque ita morbus peruadit etiam in pueros, qui statim cum lacte parentum vitia imbibunt.

A fido pastore requiruntur.

Cum ergo tanta sit ouium Christi infirmitas, oportet sane haud segnem esse pastorem, qui his omnibus malis peritè medebitur. Neque quisquam fideliter pręfici ouili Christi poterit, nisi qui his malis profligandis totis viribus, nocte diéque, voce, exemplo, & precibus laborat.

1. Cura & diligentia summa.

2. Prudentia & fortitudo animi.

Incumbit profectò bono pastori, non solùm vt oues aggreget, sed etiam vt lupos abigat. Quid enim profuerit Euangelij vocem interdum proferre, si ad manifestas Satanæ imposturas conniueat pastor?

3. Alacritas & indefessum studium.

Sed vnde pastori tanta alacritas, vt huic tam difficili & periculosæ se committat functioni? Vnde tam serium pascendi oues Christi studium? profectò qui curam ouium Christi in se recipit, non impulsus vera causa, quæ sola constantem, laboriosum, & alacrem in subeundis tot pro ouibus Christi molestiis reddere potest, non solùm deficiet pertæsus molestiæ, verumetiam cura ouium abiecta se ipse potius curabit quàm oues: quemadmodum multi qui de pastorum titulo gloriantur, hodie faciunt.

4. Zelus, & amor Christi summi pastoris.

Quænam ergo est sola illa causa, quæ hanc diligentiam pastori parit? Amor principis pastoris nostri Domini Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro ouibus suis. Hic enim, vt est Ioannis 21.15. Petro dicit: Amas me? Et respondet: Amo te. Eíque refertur: Pasce agnos meos. Et hoc iterum, & hoc tertiò: significans neminem aptum esse ad pascendas oues Christi, nisi qui Christi amore ducatur. Hinc Augustinus: Sit amoris officium, pascere Dominicum gregem, si fuit timoris indicium negare pastorem. Qui hoc animo pascunt oues Christi, vt suas velint esse, non Christi, se conuincuntur amare, non Christum, vel gloriandi, vel dominandi, vel acquirendi cupiditate, non obediẽdi & subueniẽdi, & Deo placendi charitate. Contra hos ergo vigilat toties inculcata ista vox Christi, quos Apostolus gemit sua quærere, non quæ Iesu Christi. Nam quid est aliud, diligis me, pasce oues meas, quàm si diceretur: si me diligis, non te pascere cogita, sed oues meas, & sicut meas pasce, non sicut tuas: gloriã meam in eis quære, non tuam, dominium meum, non tuum, lucra mea non tua: ne sis in eorum societate, qui pertinẽt ad tempora periculosa, seipsos amantes. Et paulo post: Non ergo nos, sed ipsum amemus, & in pascendis ouibus eius, ea quæ sunt eius, non ea quę sunt nostra, quæramus.

Habes ex Christi dictis, & ex Augustini verbis, quæ causa impellere sola potest & debet pastorem, vt rectè faciat officium. Hæc caussa, amor Christi est: hic amor, vt idẽ Augustinus ait, in tam magnum mortis

debet spiritualem crescere ardorem, vt vincat etiam mortis naturalem timorem, quo mori volumus, & quo cum Christo viuere volumus.

Pastor & mercenarius conueniunt.

Ex his etiam pulchrè licet colligere, in quo conueniant, & in quo discrepent pastor & mercenarius.

1. In vocatione.

Conueniunt primùm in vocatione. Nam vt pastor legitimam vocationem habet: ita & mercenarius. Deinde conueniunt in doctrima. Vterque enim verbum Dei docet, Et Augustinus ait: Mercenarij Christum prædicant, & per eos vox Christi auditur, & sequuntur oues non mercenarium, sed vocem pastoris per mercenarium. Audite (inquit Augustinus) mercenarios ab ipso Domino demonstratos. Scribæ (inquit) & Pharisæi, super cathedram Mosi sedent, quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite. Quid aliud dixit nisi per mercenarios vocem pastoris audite? Sedendo enim cathedram Mosis, legē Dei docent, ergo per illos Deus docet: sua verò illi si velint docere, nolite audire, nolite facere. Certè enim tales sua quærunt, non quæ Iesu Christi. Proinde communia hæc duo habent pastor & mercenarius, vocationem & doctrinam.

2. In doctrina.

Differunt

In quo ergo differunt pastor & mercenarius? In quatuor sunt dissimiles. In causa, in studio, in vita, in periculo.

1. In causa.

In *causa*. Pastor enim amore ardenti Christi & gloriæ regni ipsius, impellitur ad pastoratus officium, & perpetuò eo amore ardet, nihil magis habens in votis, quàm vt principi pastori gratificetur. Mercenarius verò interdum fortè amore Christi tangitur, sed tepido admodum, magis autem aliis mouetur emolumentis.

2. In studio.

In *studio* Pastoris cura tota huc incumbit, vt Christo quærat oues, vt Christo quærat gloriam, vt Christo quærat lucra. Mercenarius verò sibi quærit oues, etsi voce Christi, sed oues tamen ipsum nō sequuntur, sed pastorem Christum: sibi quærit gloriam, sibi quærit lucrum.

3. In vita. 1. Corint. 11. 1.

In *vita*. Pastoris vita est doctrinæ exemplar. Pastor dicit: Imitatores mei estote, sicut ego IesuChristi. Etsi autem nemo est tam iustus, quin septies in die cadat: tamen ἀνέγκλητον esse oportet pastorem, vt illi nullum crimen obiicere possis. Format igitur semper mores suos ad regulam verbi, vt non tantum voce doceat, sed etiam vita & moribus. Sic sancti patres fecerunt: sic hodie faciunt, qui verè Deum timent. Sunt humiles, sunt iusti, sunt modesti, sunt temperantes, sunt hospitales, sunt mansueti, sunt graues, bene præsunt familiæ, sunt liberales, & aliis ornati sunt virtutibus, quas Paulus scribens Timotheo, requirit in Episcopo seu pastore.

Contra verò mercenarius dicit: facite sicut doceo, nolite facere sicut ego facio. Noui quendam insulsum hominem, qui istam vocem sæpe suis inculcat auditoribus. Mercenarij vt plurimum sunt elati, semper auari, turpi lucro dediti, intemperantes, superbiam animi luxu vestium produnt, & multis aliis laborant vitiis. Quare doctrinam eorum audiamus, ac vitam fugiamus, Cœlum ædificant voce, vita infernum.

4. In periculo.

In *periculo*. Pastor opponit se lupis, vigilat, & obseruat ne fures veniant, & furentur. At mercenarius viso lupo fugit, quia mercenarius est, & oues ad ipsum non pertinent.

Obiectio. An Pastori liceat deserere gregem.

Verum hîc non immeritò aliquis obiiciat, An non Christus interdum fugit? An non mandauit discipulis suis: Cum persecuti vos fuerint in vna ciuitate, in aliam fugite? An non Paulus ipse fugit, demissus in corbe per murum? Iam cum certum sit nec Christum mercenarium fuisse, nec Apostolos reliquos, necesse est vt non de quauis fuga intelligendum sit, quod Dominus de fuga dicit.

Respōsio per distinctionem duplicis fugæ.

Sciendum itaque est, quòd sit fuga corporis, & fuga animi. Illa interdum licita est, hæc nunquam. Sed quænam animi est fuga? Cum aliquis ab officio præstando fugit: Et hæc fuga quadruplex est iuxta quadruplicem inuasionē lupi, in ouile Christi. Nam quicunque verbi minister, vlla de causa se non opponit sophisticæ, tyrannidi, flagitiis, hypocrisi: is mercenarius est & non pastor.

Animi fuga, semper illicita, est quadruplex.

1. Ex opposito bonus pastor opponit se sophistis.

Pastor enim verus, *Primum* opponit se sophisticæ defendendo veram doctrinam, & reprehendendo confutandóque falsam. Sed mercenarius ad hanc lupi inuasionem timet, non audet defendere veram doctrinam, ne aliquid de terrenis commodis amittat. Quare vel conniuet ad falsam doctrinam, vel saltem vt deberet non reprehendit. Quod cum facit, fugere dicitur, non quidem corpore, sed animo, quia officium deserit.

2. Tyrannis.

Secundò, Bonus pastor opponit se tyrannidi, cùm voce, tum precibus. Mercenarius verò tyrannis adulatur, & vitia virtutis larua induit, quo nihil vsitatius est.

3. Epicureis.

Tertiò, Bonus pastor opponit se flagitiis grassantibus, accusando, & excommunicando eos, qui suis moribus peruersis Ecclesiam offenderunt. Contra mercenarius de sua solicitus quiete, ne hiscere quidem audet. Qua quidem ratione fugere dicatur. Sed fortè aliquis talis mercenarius obiiciet. Ecce hic sum, non fugi. Respondet Augustinus. Quia tacuisti, fugisti, tacuisti, quia timuisti.

4. Hypocritis.

Quartò, Bonus pastor opponit se hypocrisi, quando laruam externam hypocritarum detrahit, & ostendit quàm turpis sit facies peccati. Sed mercenarius lupum hunc fugit, non audet offendere quenquam, ne in hominum odia incurrat.

Corporis fuga interdū licita.

De fuga corporis dico, quòd interdum sit licita, vt antea præcepto Christi & exemplis ostensum est: Idque tum demum, si tyranni persequūtur aliquem, & insidiantur vitæ eius. Hîc licet pio pastori fugere manus tyranni, vt postea, si id fieri potest, reuersus, magis prosit viuus, quàm mortuus prodesse potuisset.

Fuga illicita.

Illicita autem fuga, est quæ vel priuatæ securitatis causa suscipitur, vel difficultatis tędio attentatur, vel maioris quæstus gratia arripitur. Breuiter, Omnis fuga, quæ non habet causas, quas licitæ fugæ esse diximus, illicita censenda est.

Discrimē inter pastores, fures & latrones.

Hinc etiam colligi potest, quantum ab his differant fures, & latrones. Hi nec vocati sunt, nec doctrinam afferunt, Fures partem doctrinæ occultant, latrones additionibus suis trucidant. Verum si breuius discrimen memoriæ causa placet, hoc accipe: Pastor quærit quæ Christi sunt. mercenarius quærit quæ sua sunt. Fur occultat. Latro spoliat. Lupus rapit ac dilaniat.

Expositis duabus prioribus partibus de officio pastoris, ad tertiā & præcipuam accedit, quę est. 3. De arte pascendi. de qua 1. In genere. 2. per partes agit.

Postquam autem ostendimus (propositis quibusdam titulis, quibus insigniuntur pastores in scripturis Sanctis, quam augustum sit pastoris officium, & in qua re sit in genere positum, ac inde descendimus ad monstranda discrimina inter pastorem, & mercenarium, vt hoc pacto per collationem inquireremus, quantam pastoris curam esse pro ouibus Christi oporteat, qui summi pastoris ardenti amore inflammatus, salutem ouium sibi commissarum, ac gloriam, Dei & nō suam quærit: accedamus ad id quod proposuimus, ac pascendi oues Christi artem & eius partes expendamus.

Quò autem id fieri possit commodiùs, Primùm

in genere ostendam quid sit pascere. Deinde, partes quibus continetur pascendi ratio enumerabo, atque easdem explicabo.

1. Pascere Dei gregē quid. Simile.

Quid ergo est pascere? Hoc nihil aliud est, quàm homines verbo vitæ alere, & reficere. Sicut enim terrenus pastor suas oues pabulo pascit terreno, ac fomentis reficit: ita spiritualis pastor suas oues pabulo pascit spirituali, ac fomentis spiritualibus fouet.

Explicatio specialis in sex partes tributa.

Verùm quia hoc in genere dictum, obscurius est, explicatiùs per partes idem declarabo, vt res euoluta & explicata meliùs iudicari possit.

Partes itaque, quibus continetur pascendi ratio, sunt hæ:

I. *Docere gregem Christi verbum Dei.*
II. *Ministrare illi Sacramenta.*
III. *Regere ipsum disciplina.*
IIII. *Precari pro grege.*
V. *Curam pauperum habere.*
VI. *Formam gregis esse.*

Hæ partes, vt officium pastoris indicant ita illustre discrimen constituunt inter ministros Euangelij, & gubernatores Rerumpublicarum, vt non sit opus multis ad explicandum discrimen inter politicum magistratum, & pastorem Ecclesiæ. Quod tamen discrimen cum de potestate pastoris dicēdum erit, clariùs cernetur.

I.

De doctrina.

Quinque elementa seu præcepta obseruanda in doctrina pastorum.

IN HAC prima pascendi parte, quæ continet pabulum præcipuum ouium Christi, quod est ipsissimum verbum Dei, quædam veluti elementa (ex quibus docendi ratio componitur) proponam, & declarabo.

Sunt autem hæc:

Primum. Quænam sit doctrina, qua pastor veluti spirituali pabulo oues Christi pascet.

Secundum. Qua perspicuitate & simplicitate eadem doctrina sit proponenda, ne frustra in aërem abeat.

Tertium. Quæ sit recta doctrinę sectio, siue orthotomia verbi.

Quartum. Quid sit fugiendum pastori inter docendum.

Quintum. Qualisnam improbatio falsæ doctrinæ in pastore requiratur.

1. Quænā debeat esse pastoris doctrina.

Quænam est ergo doctrina, qua veluti pabulo quodam spirituali pastor suas oues pascet? Hæc doctrina est in libris Mosis, & in Prophetarum, Apostolorum, & Euangelistarum scriptis comprehensa. Hæc enim sola habet testimonium infallibile, quod sit à Deo profecta. Quicquid est præter hanc doctrinam, non est vt necessarium proponendum Ecclesię Dei. Quicquid pugnat cum hac doctrina, ipsissimum virus Diaboli est, qui primos nostros parentes in paradiso decepit.

Huius doctrinæ in Propheticis & Apostolicis scriptis comprehensæ, & certam demonstrationem de eius veritate, & solidum σύσημα, seu corpus, tenere pastorem oportet. Illa faciet, vt pastor non fluctuet, opinionibus Mahometicis, Iudaicis, & Epicureis. Hoc efficiet, vt doctrinam certis capitibus comprehensam teneat, ac quoties opus est, ad ista capita confugiat.

Primum tenere debet duo principia certissima doctrinæ Christianæ.

Demonstratio doctrinæ Ecclesiæ, nititur duobus certissimis principiis, quorum prius externum, posterius internum appellare soleo.

Externi testimonij partes sex sunt.

1. Externū cuius 6. partes sunt. 1. Patefactio diuina.

Prima. Patefactio diuina multiplex, in qua voce Dei hæc doctrina sæpe est proposita ac repetita.

2. Operatio miraculorum.

Secunda. Operatio miraculorum, hoc est, operum, quorum autor creatura esse non potuit, sed solus Deus. Hæc miracula addita sunt doctrinæ velut authentica quædam sigilla, quorum κορυφαῖον fuit missio Spiritus Sancti in die Pentecostes, qua veritas Euangelij Christi confirmata est.

Hic vtile fuerit Pastori omnia miracula, quæ in veteri & in nouo Testamento edita sunt, memoria tenere, vt ea rectius applicare ad vsum, quoties res postulare videtur, possit.

3. Euentus prophetiarum.

Tertia. Euentus Prophetiarum. Deus quos vocauit immediatè ad ministerium in veteri Testamento, ornauit dono edendi miracula, vt ea essent testimonium diuinæ vocationis. Quando enim euentus respondebat prophetiis, conuincebantur homines de veritate Dei. Daniel doctrinam pœnitentiæ & remissionis peccatorum proposuit Chaldæis, quam Deus præsentibus auditoribus confirmauit liberatione Prophetæ miraculosa à specu leonum: & eandem posteritati commendauit euentu prophetiarum de quatuor Monarchiis. Sic prophetia Iacob de sceptro Iudæ certificat nos de tempore, quo nasci debuit Messias. Diligenter itaque pastor cum prophetiis conferat euentus. Quos cùm videt respondere prophetiis, certum testimonium habet, quòd verbum, quod huiusmodi Prophetę docuerunt, habeat ipsum Deum autorem.

4. Cōsensus omniū doctorum Ecclesiæ.

Quarta. Consensus omnium doctorum Ecclesiæ, qui habent diuinitus testimonium suæ vocationis. Quales sunt, Moses, Prophetæ, Helias, Helizeus, Esaias, Ieremias, &c. Christus qui à prima promissione, elapsis ferè 4000. annis venit, & prophetias compleuit: & quæ Moses veluti breuibus aphorismis complexus est, quæque Prophetæ longioribus concionibus explicarunt, ipse clariùs docuit, & Apostolis suis, quorum vocatio multis miraculis est confirmata, tradidit. Hîc consensus manifestè conuincit animos nostros de veritate doctrinæ, quæ sonat in nostris Ecclesiis.

5. Duratio Ecclesiæ. Matth. 16. 18.

Quinta. Duratio Ecclesiæ, in tot & tantis furoribus Diabolorum & hominum. Huc Christi dictum accommoda: Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam. Hanc promissionem cum euentus comprobet, satis conuincimur de doctrinæ certitudine.

6. Victoria Martyrum.

Sexta. Cruenta victoria plurimorum Martyrum, qui hanc doctrinam suo confirmauerunt sanguine, atque ideo dicti sunt martyres, hoc est, testes.

2. Internū principiū.

Internum principium, per quod demonstratur veritas doctrinę religionis nostræ, est arrhabo spiritus in cordibus piorum, qui obsignat doctrinam. Hæc demonstratio est doctrinæ Ecclesiæ, quæ sæpe & seriò cogitanda pastori est atque aliis commendanda sæpius. Porrò huius doctrinæ σύσημα quoddā & veluti corpus, tenere pastorem oportet, quod huic capiti subiici debet. Quemadmodum propter peccatum homines (qui ad imaginem Dei creati fuerunt) à Deo damnati, à reatu per fidem Christi liberantur: ita liberati Deum vero cultu in hac vita, in societate Ecclesiæ, colere debent: quo tandem resuscitatis corporibus immortalitate donentur. Ad hoc caput totum doctrinæ corpus referendum est, & aptè distribuenda sunt membra huius corporis, & singula suis locis collocanda. Deinde singulorum

Deinde eum tenere oportet corpus doctrinæ.

Summa totius Theologiæ.

gulorum

gulorum membrorum veluti anatomia quædam instituenda est, quæ constabit methodo didascalica, nunc simplici, nunc composita. Singulorum definitiones, diuisiones, descriptiones, exemplaque teneantur, vnà cum aliquot illustribus de singulis membris scripturæ pronunciatis. Hoc corpus cum pastor sibi parauit, facile erit, cum vsus postulat, inde docendi materiam petere. Huius corporis membra, quotidiana lectione fouenda, & veluti alenda sunt: quò crescant in vtilem magnitudinem. Et quæcunque faciunt ad complementum huius corporis, suis locis sunt signanda, vt inde peti posśint, quoties res postulauerit.

II
Qua perspicuitate & simplicitate eadem doctrina sit proponenda.

Postquam pastor hoc doctrinæ corpus instructum habet, proximo loco, qua perspicuitate & simplicitate sit instituendus populus, obseruandum est. Hîc si pastor sibi gloriã Dei, & ædificationẽ Ecclesiæ proposuerit, vtili perspicuitati & simplicitati operam dabit. At qui contra faciunt, & suam quærunt gloriam, pompam orationis & εὐμορφίας λόγων sectãtes conantur κοινὰ καινῶς dicere, quò apud imperitos in maiori sint precio. Vt igitur pastor solius Dei gloriam quærat, & ædificationem Ecclesiæ spectet, omnino necessarium est.

Perspicuitatis præcepta.

Perspicuitatis hæc præcepta sint.

Primum, summam rerum, de quibus dicturus est, pastor eruditè cõprehensam, auditoribus proponat.

2. *Deinde*, hanc summam partiatur in partes.

3. *Tum*, partium particulas apud se disponat, ne memoria excidant.

4. *Singula* confirmet dictis & exemplis, similibus, & contrarijs.

5. *Post hæc* colligat rursus summam, ostendat doctrinæ vsum ac commẽdet.

Simplicitatis præcepta.

Simplicitas requirit, vt rem sæpius eandem inculcet, eadem ijsdem verbis semper tradat, quantũ quidem id fieri potest: ac hoc potisśimum requiro in doctrina Catechismi, quæ debet esse simplicisśima.

Peroratio concionũ

In fine concionis repetat præcipua concionis membra, ac ea accommodet auditoribus, exhortando, consolando, accusando, monendo, pro vt intellexerit opus esse. Etsi autem hæc doctrinæ accõmodatio vtilis est in tota concione: tamẽ eius proprius locus in peroratione est.

De necessitate orandi Deum

Verùm quoniam frustra docetur voce hominis, nisi spiritus Dei corda audientiũ mouet. Pastoris est ante concionem, non solùm populum horrari ad preces, verumetiam se prosternere corã Deo, & petere vt sibi adesse velit, & suam vocem, ac verba moderari, in auditorum salutem. Poterit autem hac formula vti.

FORMVLA PRECANDI, QVA PASTOR VTI POTEST *concionaturus*.

O Domine Iesu Christe, qui perditas tuas oues pretioso sanguine redemisti, pasce, quæso, oues tuas pabulo verbi tui, ac refice fontibus salutaris doctrinæ tuæ, da mihi intellectum verbi tui, pone verba tua in ore meo, & adde illis virtutem, vt eis pascantur oues tuæ. Da soli nomini tuo gloriam, *Amen*.

III.
De recta doctrinæ Sectione seu orthotomia verbi.

Iam quæ sit doctrinæ recta sectio, seu orthotomia verbi, breuiter explicandum est.

Paulus scribens Timotheo, 2.15. vult Episcopum ὀρθοτομεῖν hoc est, rectè secare verbum veritatis. Nam quemadmodum medicus, non cuiuis morbo adhibet quodlibet remediũ, sed pro ratione morbi remediũ tẽperat & accõmodat: sic singularis prudentia requiritur, in verbi Dei accõmodatione. Nã alij alijs vicijs laborant, & nõ eisdẽ malis omnes premũtur. Si hîc promiscuè omnia fiant, quid boni spectandum?

Exemplo Christi auditorum est habenda ratio, Marc. 10. 21. Matth. 23. 13. Matth. 11. 28.

Christus (Matth. 22.35.) legisperito superbienti legem proponit, Alij non sentienti peccatum suum, dicit: Si vis perfectus esse, vade & vende quæ posśides, & da pauperibus, &c. Pharisæis & Scribis dicit: Væh vobis Scribæ, Pharisæi, hypocritæ, &c. Sẽtientibus peccati sui molem dicit: Huc omnes qui laboratis & onerati estis.

Auditorũ varia genera.

Hanc prudentiam in secando verbo veritatis, qui non adhibet, operam ludit. Aliter enim agẽdum est cum securo hypocrita, aliter cum afflicto peccatore, aliter cum flagitiosis, aliter cũ honestè viuentibus, aliter cum ignaris Euangelij, aliter cum doctis Euangelium, aliter cum desperãtibus, aliter cũ firmis, &c. De hac ergo orthotomia iam præcepta quædam subijciemus.

Aut docẽdi aut mouendi.

Omnis cum quo pastor aget, aut est docendus, aut mouendus.

1 Qui docẽdi.

Si est docendus, aut est sapiens, & doctus iuxta mundum: aut simplex, & rudis. Vterque aut tangitur sensu peccati, aut tumet sua iustitia.

2 Qui mouẽdi.

Si mouendus est, aut est doctrinæ hostis, aut doctrinam publicè profitetur. Si doctrinam profitetur aut alacrior est in cursu, aut segnior, aut est hypocrita, aut malè viuit, aut premitur aliqua cura, idque vel animi, vel corporis.

Pro hac auditorum diuersitate, doctrina accommodanda est: & facile est videre, quòd si quis apud hos eadem docendi forma vteretur, perinde faceret, ac sutor, qui ad vnam formam pueris & senibus, magnis & paruis, calceos pararet.

Quomodo ergo singulis horum generum doctrina adhibenda sit, conabor ostendere.

Quomodo doctus & Sapiens docilis est docendus.

Si itaque docendus à pastore est aliquis, spectandum est, vt dixi, an sit sapiens & doctus iuxta mundum: qui si fuerit docilis, & sua sponte docenti, credit, expositione est informandus in ijs, in quibus doceri cupit. Sic Nicodemus qui ad Christũ noctu venit, cupiens de salute sua doceri, expositione potisśimũ instruitur à Domino, vt habetur Ioãnis tertio.

Quomodo indocilis.

At si docilis non fuerit, hoc est, si se doctrinę opponit, occupante animum contraria sententia, argumentatione est conuincendus.

Exemplũ

Hac forma docendi vsus est Paulus, docens Romanos & Galatas, homines sola iustificari fide.

Quomodo simplex & rudis.

At si docendus est simplex & rudis, melius exemplis trahitur, & parabolis allicitur, quàm syllogisṁis impellitur.

Exemplũ. Matth. 18. 24.

Christus docturus rudẽ populum, quæ sit iustitia hominis coram Deo, & qualenam sit iustificati officium erga proximum, proponit parabolã de quodã qui debuit domino suo decem millia talentorum, cui cùm non haberet quod solueret, petenti tota summa est condonata. Sed postea cùm idem durus & crudelis sit repertus aduersus conseruũ, reuocatur ad pœnã. Hæc parabola simplicisśimè docet, quòd iusticia Christiana sit remisśio peccatorum, & acceptatio diuina gratuita. Quæ remisśio tum demum impetratur, quando peccator prosternit se coram Deo, & petit ex fide condonationẽ. Deinde crudelitas in conseruũ docet, quòd iustificatus debeat diligere proximum, studere innocentiæ, ne ingratus reuocetur ad pœnam.

Peccator afflictus quomodo docẽdus.

Si docendus tangitur sensu peccati, & luctatur cum desperatione, exemplo Christi mox informandus est de gratia, & scripturis & exemplis ostendendũ, quòd omnes fugientes ad Christũ in eo vno habeant remisśionem peccatorum. Et potest pastor huiusmodi vti formula. Mi frater, sentis onus

peccati, quod sanè graue est. At Christus venit, & tuum peccatum suis humeris imposuit, &c. Sed de hac re alio loco.

Iustitiarius quomodo docendus.

Si tumet quis iusticia legis, non est Euangelium ei proponendum priusquam fulmine legis fuerit prostratus. Qui enim aut pœnitenti proponit minas, aut tumenti fiducia sui, proponit iustitiā Euangelij, perinde facit, ac si quis medicinam paratam oculis, apponeret pedibus: & contra, eam, quæ esset parata pedibus, affricaret oculis. Qui sanè meritò ab omnibus deridendus esset.

Quibus modis mouendi hostes doctrinæ.

Hactenus de docendi via. Sequitur de mouendi modis.

Hostes doctrinæ terrēdi sunt comminationibus, exemplis, & collationibus.

Comminationibus agit Christus, dū Pharisæis væh, væh, Matthæi 23. toties inculcauit. *Exemplis* Lucæ 13. vbi impœnitentibus proponit exemplum eorum, super quos cecidit turris. Nisi, inquit, pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. *Collationibus* contrariorum exemplorum, vt Christus cum proponit exempla epulonis & Lazari, &c. Luc. 16.

Pij & alacres hortādi sunt, & quibus modis.

Qui doctrinam profitetur, & est in cursu alacrior hortatione est incitandus, vt magis magisque abundet, & in cursu non deficiat. Ostendat pastor coronam propositam esse legitimè currenti. Multa huius sancti cursus exempla recitet. Præterea moneat vt diligenter sibi in cursu caueant à tribus hostibus, Diabolo, mundo, propria carne. *Diabolus* insidiatur currentib. varijs modis, sed repellendus est gladio spiritus, quod est verbum Dei. *Mundus* insidiatur sua vanitate, sed hæc ad meditationem cœlestium bonorum euanescet. *Caro* varijs illecebris cursum impedire nititur, sed spiritus imperio est subigenda. Breuiter, aduersus omnes hostes, qui currentes impedire volunt, fortissima turris est nomem Domini, ad quam confugiet iustus & saluabitur.

Segnes quomodo excitandi.

Si in cursu quis segnior fuerit, stimulis excitādus est, exemplis vrgendus, turpitudine torporis, & segnitiei commouendus, collatione currentium pro assequendo brabio marcessibili & perituro, & currentium pro corona immarcessibili. In hunc vsum proposuit Dominus exemplum dispensatoris, & Paulus eorum qui in stadio currunt. Ostendendum quòd cessatio, aut segnities non multum à defectione differat. Quare quotidie magis magisque excitandus est animus ad cursum. Sic futurum est vt quæ in principio fuerunt difficiliora, consuetudine fiant faciliora.

Hypocrita quomodo mouēdus.

Hypocrita cum mouendus est, detrahenda est ei externa larua, qua se ostentat, & ostendendæ internæ sordes quibus fœtet. Et quoniam conscientia hypocritæ est veluti sopita, excitanda est flabello legis, & prouocanda ad tribunal Dei exemplo Ioannis Baptistæ & Christi.

Sunt autem hypocritæ durius tractandi, propterea quod hoc hominum genus securius sibi blanditur, ac se quodammodo titillat propriæ iusticiæ opinione. Et quia maximè hærent hypocritæ in operibus externis, ostendendum est ijs quàm procul absint, cum à legis iusticia, tum à Christi. Illam habere non possunt, quia spiritualis est lex, illi autem carnales. Hac exciderūt, quia nemo iustitiæ Christi particeps esse potest, qui suam tanquam reiectamentū non habuerit, quemadmodum diuus Paulus suo exemplo docet, Philip. 3. 9.

Epicurei quomodo tractandi.

Qui malè & flagitiosè viuunt, vt qui perpetuis heluationibus se dederunt, aut auarè rem agunt, aut libidinosè viuunt, aliter tractandi sunt. 1. Nam qui in horū numero est, vocandus est ad examē legis Dei, & ostendendum quàm apertè se opponat Deo. 2. Comminationes legis sunt proponendæ. 3. Ostendenda sunt exempla iræ Dei aduersus peccatores, quorum multi abrepti sunt in perpetuas pœnas, vt Cain, Saul, Achitophel, & infiniti alii. 4. Docendus est talis, quòd frustra glorietur de Christo, qui vitam in melius non commutat. 5. Quòd seipsum priuet benedictione Ecclesiæ & precibus. 6. Quòd vt proditor castrorum Christi, militet Satanæ. 7. Quòd quò diutius differat pœnitentiam, eò sit difficilior. 8. Quòd subitò exardescat ira Dei, & quòd nesciat homo, quo momento & quo medio sit hinc tollendus, quòd peccatum vnum mox aliud suo pondere secum trahat. Hæc sunt diligenter inculcanda flagitiosè viuentibus, idque animosè & prudenter, exemplo Nathan prophetæ, Heliæ, Baptistæ, Christi.

Aduersus pastores qui putāt satis esse vitia in genere arguere.

Qui putant satis esse vitia in genere arguere, vehementer errant, & officium non rectius faciunt, quàm medicus qui de morbis quidem multa facit verba, sed læsis membris, medicinam non adhibet. Et quia in hac re non parum plerique ministri verbi peccant, excitandi sunt comminationibus Dei, qui minatur se sanguinem eorum, qui pereunt requisiturum à pastoribus, qui peccantes non arguerint.

Afflicti & pressi cruce aliqua quomodo tractandi.

Qui premuntur aliqua cruce, aliter tractandi sunt: idque pro crucis diuersitate & eiusdem causis.

Vt autem hîc medicina rectè applicari possit, obseruanda sunt tria: 1. Quis sit ille qui cruce premitur. 2. Quid sit quod premit, seu quale crucis genus. 3. Præsenti dolori ritè medicinam accommodare.

1. Afflictus pius aut impius est. Consolationes pio proponendæ.

Qui premitur cruce aliqua, aut pius est, aut impius. Si pius est, statim indicata communi filiorum Dei sorte consolationibus erigendus, confortandus ac fouendus est. *Ac primum* ostendere oportet malum istud, non casu, sed voluntate Dei contigisse, iuxta illud: Non est malum in ciuitate, quod non operatur Dominus. Loquitur autem Propheta non de malo culpæ, sed de malo pœnæ.

1 Amos. 3. 6.

2 *Deinde*, ostendat pastor, quòd Deus promiserit se affuturum ijs, qui sub cruce ad se clamant, iuxta illud: Inuoca me in die afflictionis, & ego exaudiam te.

Psa. 50. 15. Rom. 8. 18.

3. *Quare* pastor hortabitur pium, & ad seriam inuocationem, vt Deus crucem vel tollat, vel leuet aliquo modo & mitiget: & ad constantiam & patientiam, ne crucis acerbitate fractus abijciat confessionem.

4 *Huc* addat sanctorum exempla, quorum nullus adhuc fuit in mūdo, qui morsum serpentis nō sensit.

5. *Postremò* adiungat commonefactionem de causis crucis, & conferat exemplo Pauli, præsentes ærumnas ad futuram gloriam, quæ reuelabitur erga filios Dei.

Huiusmodi consolationibus erigatur pius, qui cum aliqua cruce luctatur. Et hoc sit generale & catholicum remedium.

Impius sub quo modo curandus.

Sin impius fuerit qui affligitur, maiorem curam, vt in grauiori morbo, adhibere necesse est. Nam qui statim impium hominem conatur erigere consolatione, perinde facit ac is qui foris abducit vulnus, & intus relinquit saniem, vnde maius periculum imminet.

Deijciendus est fulmine legis deinde medicina pro ratione crucis facienda.

Quare pastor bonus, vbi in impium & impœnitentem, qui affligitur aliquo malo, incidit: omniū primùm fulmine legis huiusmodi hominē deijciat nec prius cesset, quàm is, cum quo agit, fassus fuerit

sine hypocrisi suam impietatem, & iram Dei in se concitatam agnouerit, clamaueritque cum Manasse, se multis modis reum esse. Atque ita producẽda est foras peccati sanies, priusquam foris medicina adhibetur. Secundum, quod in consolationibus spectandum dixi, est crucis genus. Nisi enim hoc diligenter expendatur, non poterit medicina peritè satis adhiberi.

2. Chron. 33.12.

Quale sit crucis genus.

Duplex

Malum ergo quod premit, aut sua culpa quis sibi accersiuit, aut aliena culpa illatum est.

Si quis autem sua culpa sibi malum accersiuit, vti infamiam, paupertatem, morbum, exilium, mortem, &c. non statim medicina est adhibenda, nisi fortè reus serio peccatorum sensu tãgatur. Tum enim iste peccati sensus magis, si videbitur opus esse, est excitandus, ac confirmandus verbo Dei. Deinde ad consolationes descendendum est, hoc modo. Ostendat pastor in huiusmodi cruce iudicium & misericordiam Dei declarari.

Quomodo tractãdus qui crucẽ sua culpa sibi accersiuit 1 2

Iudicium est, quòd Deus punit peccatum, quod omnino rectum & iustum esse fatebitur reus. Ideò dicit Christus: Noli peccare, ne quid deterius tibi accidat.

Iudicio & misericordia Dei fouendus. Ioan. 5. 14.

Misericordiæ testimonium est, quòd Deus castigat errantem. Nam ideo hoc fit, vt conuertatur, iuxta illud 1. Corinth. 11. 32. Cùm iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.

Hoc iacto fundamento in animo eius, qui sua culpa crucem sibi accersiuit, adhibendi sunt loci consolationum, de quibus modo memini.

At si vel hypocrita fuerit qui cruce premitur, aut alioqui impius, tantisper maledictione legis & declaratione iræ Dei est deijciendus, donec & peccati sui atrocitatem agnouerit, & illud sibi ex animo dolere confessus fuerit. Quod si eò lege Dei & minis iræ diuinæ adigi nequit, non est margarita proijciẽda ante porcos, neque sanctum dandum canibus.

Hypocrita & impius deijciendus.

Verùm si perductus fuerit reus in sui cognitionẽ, & vero doloris sensu ob peccatum admissum tangatur: tum demum arte medicina adhibenda est, & exponenda sunt ordine hæc tria: Lapsus, pœna, & finis vtriusque.

Peccator pœnitens quomodo erigẽdus.

Lapsum ex eo primùm prouenisse docendus est, quòd timorem Dei abiecerit. Hoc ostendi potest ex primo ad Romanos capite. Deinde docendus est, quòd abiecto timore Dei, facilius in ipsum tanquam in inermem, insidiæ Diaboli, caro, & improbitas mundi præualere potuerint.

1. Consideratione lapsus.

His causis lapsus indicatis & confirmatis, pœnam ostendere oportet, nequaquam parem esse peccato cõmisso, sed esse tantum testimonium duarum diuersissimarum rerum, nimirũ iræ Dei, & eiusdem paterni fauoris & clementiæ. Iræ quidem, si non egerit reus pœnitentiam, & non siuerit se corrigi ferula Dei. Paterni verò fauoris, si correptus emendetur plaga, & ad pœnitentiæ portum confugerit.

2. pœnæ.

Finis postremo loco excutiendus est, cùm lapsus, tum pœnæ: lapsus quidẽ, vt posthac homo sit cautior: pœnæ verò quòd singulari cõsilio Dei (cùm interim multis impijs & sceleratis parcitur) sit castigatus, nõ vt pereat, sed vt habeat paratum testimonium paterni fauoris erga se.

3. finis pœnæ & lapsus.

Verùm quia hoc difficiliùs persuadetur laboranti sub cruce, testimonia & exempla ex verbo Dei clara & perspicua, producenda sunt.

1. Corinth. 11. 32. dicit Paulus nos rebus aduersis à Domino corripi, ne cum hoc mundo damnemur. Ecce finis crucis hîc statuitur, ne damnemur: si scilicet admoniti cruce, egerimus pœnitentiam.

Testimonia. 1.

Prouerb. 3. 11. Fili mi (inquit Salomon) ne respuas correptionem Domini, neque afficiaris tædio cùm ab eo argueris. Quem enim diligit Deus corripit, & quẽ castigat, velut pater filiũ amplectitur. Heb. 12. 8. dicuntur spurij esse nõ filij, qui sunt extra disciplinã.

Huiusmodi plura testimonia coaceruabit pastor, quibus persuadebit reo, quæ sit Dei paterna voluntas in cruce.

Exempla sunt complura: vt Manassis, sororis Mosis, Dauidis, regis Vsiæ, populi in captiuitatẽ abducti, & plurimorũ aliorum, qui ob certa peccata puniti sunt, & postea per pœnitentiam sunt reuersi. Insigne præ alijs latronis exemplum est, qui praeclarum pœnitentiæ & fidei exemplum edidit. Hic non ideo putauit se abiectũ, quia morte ista infami, erat ob scelera sua afficiendus: sed spe in Christum concepta, patienter commeritam pœnam subijt.

Exempla.

Porrò si aliena culpa illatum est malum, duo facienda sunt. Consolatio adhibenda est, sicuti supra præscriptum est. Et ostendendum, hanc esse sortem filiorũ Dei, vt iniurijs Diaboli & mũdi sint expositi.

Quomodo tractãdus sit is cui aliena culpa malum illatum.

Iam *postremò* sequitur distinctio eius quod premit. Aut enim animam attingit solùm, saluo corpore: aut corpus.

III. Doloris quomodo remedium applicandũ.

Corpus affligunt morbi, carcer, exilium, & c. Quibus accommodantur ea, quæ de consolationibus dicta sunt.

Animorum autem cruciatus, habent varias causas: vt sunt, error, dubitatio, tentatio, desperatio, metus imminentis mortis, dolor ob omissas res. His malis non succurritur eodem pharmaci genere.

Animorum cruciatus quomodo leduntur.

1. Error.

Errori medebitur pastor, si monstrata veritate, erroris causas euerterit. Errarunt Romani de iusticia. Hunc errorem tollit Paulus, sublatis erroris causis, & monstrata veritate ex verbo Dei. Errauit Nicodemus, sed Christus eum ab errore liberauit, ostensa veritate & confutata erronea Pharisæi persuasione.

Dubitationi facilius occurritur. Nam dubitatio est cùm in vtrumque promiscuè se habet animus. Hîc vbi pastor ostenderit alterius partis falsitatem, acquiescit qui dubitauit in altera.

2. Dubitatio.

Tentatio præcipuè oritur ex cogitatione præteritorum peccatorum, & ex imaginatione Stoica de particularitate.

3. Tentatio.

Si tentatio oritur ex cogitatione præteritorum peccatorum, duo faciat parochus.

Ex cogitatione præteritorũ peccatorũ duobus modis euellitur. 1

Primum instituat collationem peccati & misericordiæ Dei. Quantumuis magnum fuerit peccatum, tamen verum est quod dicit Paulus: Peccatum exuperat gratia. Et illud Dauidis: Misericordia Domini super omnia opera eius. Deinde cumulet exẽpla misericordiæ Dei erga maximos peccatores: quales fuerunt Adam, Manasses, latro, Dauid: & dicat ista edita esse, vt sint testimonia misericordiæ Dei, quæ testantur quomodo Deus velit cum pœnitentibus agere.

2

Si tentatio oritur ex imaginatione Stoica de prædestinatione, ea superabitur, si pastor has sequentes regulas commendauerit ei, qui se tentari conqueritur.

Tentatio ex Stoica imaginatione prædestinationis 6. huius remedia. 1

Prima. Non ex ratione, sed ex solo verbo Dei, iudicandum est de voluntate Dei. Dicitur enim ideo verbum, testimonium Domini fidele, quia certo testatur de voluntate Dei. Nunc autem hoc verbum dicit: Deum velle omnes homines saluos fieri, & nullos perire. Hoc igitur verbum omnibus imaginationibus Stoicis opponatur. Habetur autẽ hoc verbum expressè 1. Tim. 2. & 2. Pet. 3. & sæpe alibi.

Secunda. Promisio gratiæ est vniuersalis, vt habetur Matth. 11. Venite ad me omnes, qui laboratis

2.

& onerati estis. Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Rom. 3. Iustitia Dei per fidem Iesu Christi, in omnes & super omnes qui credunt. Adhæc, Mandatū Christi Matthæi 28. vniuersale est: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui verò non crediderit, condēnabitur. Mar. 16.

3 *Tertia*. Non est personarum acceptio apud Deum. Rom. 2. Actorum 10. Ephes. 6. Gal. 2. sed causæ bonæ comprobatio, & causæ malæ condemnatio: idque iuxta hanc immotam regulam. Deus pœnitētes omnes recipit: omnes impœnitentes reijcit, nulla personarum habita ratione.

4 *Quarta*. In Deo non sunt ponendæ contradictoriæ voluntates. Nam ipse Deus duplex cor damnat Et paulus inquit: Deus verax est, omnis homo mendax. Cùm ergo scriptum est: Deus vult omnes homines saluos fieri, & Deus non vult vllos perire, non sunt recipiendæ propositiones quæ contradictoriam voluntatem Deo tribuunt. Falsæ sunt ergo: Deus vult aliquos saluos fieri, & non omnes, si consilium creationis & donati Filij respicis. Aliter de euentu iudicandum est, & de voluntate Dei consequente hominum facta.

5 *Quinta*. Gratia superat peccatum, Rom. 5. Hac regula significatur & magnitudo misericordiæ, & præstantia sacrificij pro peccatis peracti. Vt enim conclusit Deus omnes sub peccato, vt omnium misereatur: ita Christi victima sufficiens est ad omnia quantumuis enormia peccata expianda.

6 *Sexta*. Vt in primo parente nostro Adam, totum humanum genus est lapsum, ita promissio facta Adamo ad totam eius posteritatem pertinet. 1. Cor. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur: ita in Christo omnes viuificabuntur. Hoc dictum non tantùm de resurrectione intelligendum est, verumetiam de salutari viuificatione in ijs, qui Christū amplectuntur. Vt igitur Adam promissione seminis se erexit: ita & nos porrectam nobis dexteram Dei, Dominum nostrum Iesum Christū, firma fide apprehendamus, quò eius vita & iusticia donati, promissam immortalitatis spem consequamur.

Has regulas pastor diligenter vrgebit, ac eas pluribus scripturæ testimonijs, si opus videbitur, confirmabit.

Impia vox quam omnes in Christo electi sermone & moribus detestantur.

Audiui de quadam muliere, quæ cùm duriùs ageret cum suis, admonita est de iudicio Dei futuro, vt isto pacto ea reuocaretur à sæuitia. At illa, inquit, si sum prædestinata, saluabor quicquid fecero, & quicquid credidero, Si non sum prædestinata, nec fides nec opera mihi succurrent. Hæc imaginatio pugnat cum verbo Dei, & est à Satana profecta. Quare monendi sunt homines, vt testimonio Dei credant, & non humani cerebri imaginationibus à veritate abducantur.

Grauissimus animi cruciatus est desperatio, cum qua qui luctatur, dolores inferni sentit. Hæc aut oritur ex imaginatione particularitatis, aut ex cogitatione indignitatis, propter crebros in peccatum lapsus. Hæc tolli nequit, nisi priùs sublata causa.

Imaginatio particularitatis superabitur sex istis regulis, quas modò recitaui.

Remedia adu. cogitationem indignitatis.

Cogitatio indignitatis vincitur cogitatione promissorum diuinorum, meditatione præstantiæ victimæ peractæ pro peccato, recordatione sanctorum, quorum quidam horrendis sceleribus contaminati, recepti sunt in gratiam. Et semper in conspectu sit dictum Pauli: Gratia exuperat peccatū. Itē sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato.

Adu. metum impendētis mortis.

Metus impendentis mortis, superatur duabus rebus: fiducia remissionis peccatorum, & fide resurrectionis mortuorum. Pius igitur pastor cùm agit cum morituris, sciat omnem consolationem ex istis duobus capitibus petendam esse. Quæ capita scripturis confirmanda sunt, & exemplis copiosè illustranda.

Et sunt hæc præcipua capita, quæ Paulus commendat Timotheo. Milita bonam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam. Memento Iesum Christum resurrexisse à mortuis. Et solet Paulus consolationes petere ex fide resurrectionis, quæ tum demum erunt solidæ, vbi prælucet fides.

Aduersus dolorem ob res amissas.

Dolor ob res amissas, mitigabitur promissionibus Dei, qui promittit se non derelictum sperantes in se, [2] Deinde cogitatione incertitudinis vitæ. [1] Tum cogitatione consilij Dei, qui sæpe subtractione rerum, suorum animos explorat. [2] Huc exemplum [3] Iob commodè refertur, & dictum eiusdem: Dominus dedit, [4] Dominus abstulit, sit nomen Dominis [5] benedictum. Breuiter, [6] Fides facillimè superabit omnem dolorem animi, quamcunque causam habuerit. Igitur singularis cura pastoris esto, solidum fidei fundamentum iacere in pectoribus suorum auditorum.

Ratio cō solādi eos qui ob mortem amicorum tristātur.

Etsi autem loci consolationum quos signaui, omni dolori & cruci adhiberi possunt: tamen peculiarem rationem consolandi eos, qui ob mortem amicorum tristantur, adijciam, locosque recitabo, quos semper in promptu habeat pastor. Iubeat itaque pastor mœrentem ob mortem amici respicere.

I. *Ad Deum ipsum.*
II. *Ad mortuum amicum.*
III. *Ad vniuersalem conditionem hominum.*
IIII. *Ad mundum.*
V. *Ad cœlum.*
VI. *Ad resurrectionem mortuorum.*

Diuinæ voluntati Iustitiæ & Sapientiæ acquiescēdum est.

Cùm ad Deum respicitur, cogitandum est de Dei voluntate, sapientia, iustitia. *Voluntas* Dei est, quòd amicus noster sit hinc abreptus. Huic Dei voluntati non licet repugnare. *Iustitia* Dei est, quòd repetat quod dedit. Quid enim iustius est, quàm vt is qui dedit vitam, rursus eandem ad se recipiat, [1] conseruetque quandocunque illi bonum videbitur. [2] *Sapientia* Dei monebit, quòd nihil sit temere à Deo [3] factum. Ipse enim solus nouit, expediat ne nobis mori, potiùs quàm viuere. Multos è medio tollit, ne vel ipsi peiores fiant, vel plures in hac vita perpetiantur ærumnas. Mœrens igitur pro amico, se consoletur sapienti & iusta voluntate Dei, cui repugnare impium est.

II. Amici defuncti cōditio melior nunc est quàm fuit.

Secundò, vertat cogitationem ad mortuum amicum, cuius conditio multò melior nunc est quàm fuit. Est enim expers omnis periculi. Nam nec Satan, nec mundus, nec aliud quicquam, poterit iam ipsius salutem impedire. Donec in hac vita versamur, mille quotidie ferè obijcimur periculis. Neque vlla lætitia esse potest, quin aliquem dolorem seu metum habeat admixtum. At qui iam hinc discessit, huius periculi expers est. Nam quemadmodum qui è difficili nauigatione in portum venit, iam securus est, vt qui in portu nauigat: ita qui morte hinc abripitur, veluti in portum delatus est, vt ipsum procellæ mundi amplius obruere non possint. Peruenit enim ad salutis portum. Qui ergo dolet de amico, qui hinc in fide Christi discessit, non videtur amico fauere portum illum quietum, ad quem ipse non peruenit.

III. Constitu

Tertiò, cogitet mœrens de vniuersali hominum

num conditione, cui & ipse obnoxius est. Decretū Dei est ineuitabile, vt omnes hāc vitam morte sint commutaturi, nec scitur qua hora & quo momento. Quare dolere in vno, quod omnibus commune est, nihil est aliud quàm seipsum inutiliter macerare. Quare cùm hæc conditio sit vniuersalis, cogitandum potiùs, quòd vnusquisque Deo obtéperare debeat, quando Deus per suum præconem ad exitum vocat. Neque dolendum est citò fieri, quod quò citius eò melius illi est, qui hinc euocatur. Nam beati qui in Domino moriuntur.

tum est omnibus semel moriendum: nec scitur quo momēto: ferendum igitur, nō culpandū, quod vitari nō potest.

IIII. A mundo qui totus in maligno positus est, ereptos cur deflemus?

Quartò, respiciat ad mundū, qui totus in maligno positus est. In hoc virtus & pietas patiuntur: in hoc mille technæ ad fallendum: quocunque respicis, impurus est totus, & sordescit indies magis magisque nunc tyranni pacem publicam turbant: nunc hæretici Ecclesiam oppugnant: nunc priuatorum ædes maximis sunt periculis expositæ.

V. In cœli beatissima omni ex parte tabernacula recipi quid iucūdius?

Quintò, intueatur cœlum, veluti domum propriā, ad quam tendere oporteat, in quo nihil immundi, nihil pericli, sed omnia pura & tuta. Ibi sancti fruuntur conspectu Christi, cuius corpus gloriosum cùm intuentur, expetunt ardentibus votis, vt acceleret dies iudicij extremi, quo animæ rursus ad sua corpora redeant, & fiant ita conformes Christo.

VI. Resurrectio mortuorū firmissima piorum consolatio & fiducia. Io. 11. 25. 2. Tim. 2. 8.

Sextò, cogitet mœrens de resurrectione mortuorum, quæ est veluti commune antidotum aduersus omnia mala. Hinc Christus cōsolatus est Martham cùm ait: Ego sum resurrectio. Huius memoriam commendat discipulo suo Paulus, cùm inquit: Memento Iesum Christum resurrexisse à mortuis. Hęc de consolatione contra dolorem pro amicis defunctis.

Hactenus diximus de orthotomia verbi veritatis, & ostendimus quomodo pastor, vt peritus medicus, debeat pro ratione morborum animi adhibere oleum verbi Dei. *Iam* quid sit fugiendum pastori inter docendum, meliùs intelligitur.

IIII. Duo fugienda pastori inter docēdum.

Paulus 1. Timoth. 1. duo fugienda pastori admonet, quorum primum est ne alia doceat alterum, ne attendat fabulis. Illud facit, ne, omissa doctrina diuinitus tradita, proponat pastor Ecclesię aliam doctrinam: hoc ne curiosas quæstiones agitet, omissis rebus necessarijs.

Vtriusque præcepti ratio.

Vtriusque præcepti ratio hæc est. Ecclesia Christi extruenda est super fundamento Christi, iuxta illud: Aliud fundamētum nemo potest ponere, pręter id quod positū est, quod est Iesus Christus. Paulus ad Gal. 1. 8. deterret etiam à temeritate innouādi & noua tradēdi, cùm bis idem fulmen eiaculatur. Si quis aliud Euangelium docuerit, anathema sit. Pastor ergo memor huius dicti fugiat omnes quæstiones, quæ non faciunt ad ædificationem fidei, quantumuis subtiles esse videantur.

Quærunt otiosi homines infinita, ac ipsa ratio multa ingerit: sed pastor sequatur verbū, eo sit contentus, & dicat cum Dauide: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Neque pudeat ipsum, si non possit omnium obiectionum nodos dissoluere.

V. Quomodo falsam doctrinam Pastor improbare debeat.

Hinc etiam intelligi potest, qualisnam improbatio falsæ doctrinæ in pastore requiratur. Vt enim Paulus cordatè pronunciat, anathema esse, qui aliud Euangelium docet: ita pastor non colludet cum aduersariis, sed palàm execrabitur falsam doctrinam, monstrabitque falsitatis causas, & quid mali ex ea in Ecclesiam manat: præsertim cùm ea sit natura rerū, quòd dato & admisso vel leuissimo in speciem errore, sequantur infinitæ hypotheses falsæ, quemadmodum in Papatu vidimus.

Paulus requirit in pastore, vt possit os obstruere aduersariorū. Etiamsi autem non possit omnes labyrinthos & strophas explicare: tamen veræ doctrinæ demonstratione refellitur error. Est quidem pastoris & errorem refutare, & conari errantem siue hæreticum in rectam viam reuocare. At si hoc posterius fieri nō possit, monet Paulus, vt eum fugiat, tanquam proprio iudicio condemnatum. Orādum tamen pro eo est, vt Deus aliquando ipsum ad suam lucem adducat.

Aduersariorum os quib. modis obstruat pastor.

10 Hactenus dictum est de prima parte, quæ in pastoris officio requiritur: nunc ad secundam accedamus.

II.

De administratione Sacramentorum.

Secunda pars officij pastoralis.

De Baptismo.

SECVNDA officij pastoralis pars est administratio Sacramentorum, in qua quantum attinet ad *Baptismum*, qui est initiale Ecclesiæ Sacramentum, agat omnia iuxta ordinationem Ecclesiarum, & afferat pastor pium animum: sciat se in loco Christi stare, & eius vice fungi. Nam ipse Christus est qui abluit, vsus pastoris manibus: recitet distinctè lectiones sacras, iuxta ordinationem: oret Christum intimo cordis affectu, vt huic suæ ordinationi assit: commendet baptizatum infantem precibus Ecclesiæ, ac seriò admoneat parentes, vt hanc nouam creaturam piè instituant, caueantq; ne sua culpa aliquid mali baptizato accidat. Hæc sint de Baptismo dicta.

De S. Cœna.

De administratione *Cœnæ* maior requiritur peritia. Quemadmodū enim verbum, ita Sacramentum Cœnæ, visibile Euangelij verbum, debet sanctissimè administrari, & cauendum est hîc pastori, ne cōmunicet alienis peccatis. Qui enim potatori, adultero, tyranno, maledico, blasphemo, obscœno, aut aliòqui inhonestè & non vt dignum est Euangelio viuenti, porrigit Sacram Cœnam, corpus & sanguinem Domini nostri Iesu Christi: is nobilissimā margaritam Ecclesiæ, obiicit suibus & canibus, in contumeliam Filij Dei. Quo scelere nullum est grauius. Chrysostomus dicit, se potiùs corpus suū daturum lacerandū turpissimis modis, quàm vt sciens & volens velit corpus & sanguinem Domini porrigere flagitioso homini, qui viuit absq; pœnitentia: neq; id immeritò. Nam vbi hoc fit, quadruplex scelus concurrit.

Ecclesiasticæ disciplinæ neglectus, res periculosissima.

Confirmatio abexēplo & dicto Chrysostomi.

Variæ rationesquę ostendūt quàm necessaria sit ecclesiasticę disciplinæ obseruatio ne sacra Christi mensa polluatur.

PRIMVM enim, manifesta contumelia fit Filio Dei, & multò maior quàm cum cæderetur alapis, & expueretur in faciem eius. Grauis Christi admonitio est, & seria: Nolite dare sanctum canibus. 2. Qui Cœnam porrigit homini, quem scit pœnitentiam seriam non meditari, auget ipsius iudicium & damnationē, atq; ita communicat alienis peccatis. 3. Vulnerat suam conscientiam. Nam manifestè facit cōtra conscientiam, & verè excutit Spiritum Sanctum: amittit paulatim & alia dona quibus ornatus erat. 4. Exemplo multi deteriores fiunt, & confirmantur in sua cœcitate, atque ita paulatim regnum Christi euertitur. 5. Vt interim taceam, spectaculum exhiberi, tristissimum quidem castis spiritibus, qui in Sacra Cœna assunt, ministrātes suo regi: gratissimū verò diabolo, & eius Angelis, hostibus Christi, qui istam contumeliam fieri Christo aduertunt. Nihil amplifico: expono verè rē ipsam, imò nemo satis grauitatē huius rei explicare oratione potest. 6. Propter huiusmodi abusū, Paulus testatur Corinthios magna plaga percussos, ac multos concidisse. Nec dubitandum est plurima publica mala, & priuata: hodie esse

pœnas abuſus ſacratiſſimæ Cœnæ.

Obiectio.

At dicat fortè aliquis. Quid mea refert ? ipſius res agitur, qui indignè Cœnam ſumit. Cur ego luerem aliena delicta?

Refutatio.

Tua permagni refert. Deus collocauit te in ſua Eccleſia, vt eam paſcas, non vt eam deſtruas, mactes & dilanies. Quod ſanè facis, quando ſine delectu piis & impiis offers ſacrum Cœnæ myſterium.

Cõfirmatio refutationis à laudabili exemplo Ambroſij

Laudatur meritò Ambroſius, qui ne Theodoſio quidem Imperatori pepercit: quem ad ſacram Cœnam non admiſit, priuſquam pœnitentiam magnæ illius cladis egit, cuius autor fuit.

Conſulo itaque paſtori, vt diligenter diſcernat inter oues Chriſti veras, & laruatas: ne ſibi iudicium grauius accerſat.

Hactenus breuiter admonui, quinam ſint à ſacra Cœna arcendi.

De examine priuatorũ, qui ad S. communionẽ accedere cupiunt.

Iam quia in noſtris Eccleſiis nemo ad ſacram huius Cœnæ communionem admittitur, niſi qui antea ſe ſuo paſtori examinandum exhibuerit, paucis paſtori meum de examine conſilium communicare volo: quod vt diſtinctius habeatur, in has quinque partes diſtribuam: quæ ſunt:

PRIMA. Vitæ eius, qui examinabitur, præteritæ conſideratio.

SECVNDA. Colloquium paſtoris cum eo, qui ad Cœnam ſe admitti expetit.

TERTIA. Conſolatio pœnitentis.

QVARTA. Abſolutio.

QVINTA. Admonitio, qua ſoluitur examen.

1. Conſideratio præteritæ vitæ.

CONSIDERATIO præteritæ vitæ eius, qui eſt examinandus, diligenter eſt obſeruanda paſtori. Inde enim intelligi poteſt, quibus potiſſimum morbis aliquis obnoxius eſt. Conſiderabit ætatem, & quibus vitiis maximè quælibet ætas eſt expoſita: conſiderabit ſexum, artificium & vitæ genus: obſeruabit, an coniunx quis ſit, an iniunx: an in magiſtratu, aut ſub magiſtratu, an diues aut pauper. Nam pro hac diuerſitate homines alij aliis laborant vitiis. Hæ igitur circumſtantiæ paſtori nequaquã negligendæ ſunt.

2. Colloquiũ ſeu examen.

COLLOQVIVM ſequitur, in quo ſi paſtor dubitat de confeſſione, aut profectu alicuius in doctrina Catechiſmi, omnium primum requiritur enumeratio Decalogi, Symboli Apoſtolici, orationis Dominicæ, & doctrinæ vtriuſq; Sacramẽti. Hîc qui deficit, à Cœna arcendus eſt, donec rectius inſtitutus fuerit. Eſt enim indignum, eum ad participationem Cœnæ Dominicæ admittere qui elementa pietatis non nouit recitare.

De pœnitentia, & quomodo agendum cum peccatorib. Hæc autẽ omnia longe abſunt à tyrannide pontificia circa confeſſionem auricularẽ, quam vocant. Hîc enim agitur de pio & præparatorio colloquio ad amplectendam Dei miſericordiã, excluſa operum & humanæ ſatisfactionis fal ſiſſ. perſuaſione.

Verùm cùm quis nouit hæc dextrè recitare, poſt recitationem, de pœnitentia agetur. Et quærendũ eſt, an vero ſenſu peccatorum ſuorum tangatur, & an doleat ipſe, quòd Deum ſuis horrendis peccatis offenderit. Hîc ſi paſtor vllos errores nouerit in vita eius cum quo agit, debet eos candidè aperire, perinde ac medicus, qui ægroto morbos exponit, quò libentius medicinam recipiat ægrotus, ac ſanitati reſtituatur, quam vnicè expetit. Deinde quæret an ſe reus emendare velit. Hoc autem intelligi volo de erroribus communibus, qui non videntur excommunicatione corrigendi. Nam flagitia publicam pœnitentiam requirunt, vel ſaltem petitionem condonationis ab Eccleſia. Sed de hac re ſuo loco. Si offertur mercator, poteſt paſtor de vitiis vſitatis in mercatoribus interrogare. Si iuuenis, quæratur de iis, quæ iuuentuti ſolẽt accidere, & ſic de aliis. Porrò hîc etiam conſulerem, vt propoſitis præceptis Decalogi, ordine quæreretur de obedientia erga ſingula, qua ratione homo confitens deduceretur commodiſsimè in cognitionem ſui.

Poſtquam autem peccati confeſſio eſt facta, grauibus verbis paſtor exponet reatus turpitudinem & magnitudinem. Deinde indicabit, quanta ſit ira Dei & maledictio ſuper peccatores non agentes pœnitentiam. Hîc ſi animaduertit paſtor, hominem cum quo agit, ſeria duci pœnitentia, & vero dolore propter peccatum tangi, quærat an aliquod remedium aduerſus hanc iram Dei & maledictionem nouerit: qui ſi reſponderit in ſolo Chriſto remedium eſſe aduerſus mortem & damnationem, paſtor debet hoc reſponſum, ſcripturæ dictis confirmare, & graui oratione oſtendere, quod Chriſtus venerit in mundum peccatores ſaluos facere.

3. Conſol.

Iam tertio loco addet paſtor CONSOLATIONEM per dicta ſcripturæ & exempla, oſtendet voluntatem Dei eſſe, vt homo peccator non pereat, ſed conuertatur & viuat. Ita enim ſcriptũ eſt. Nolo mortem (ait Dominus) peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Oſtendet voluntatem Chriſti eſſe, vt omnes laborantes ſub mole peccati, ad ſe veniant. Ait enim: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego vos reficiam. Oſtendet Angelis in cœlo gaudium eſſe ex pœnitẽtia peccatorum. Oſtẽdet ſerium & vniuerſale mandatum Chriſti eſſe, vocari omnes ad pœnitentiam. Oſtendet λύτρον Chriſti ſufficere pro peccatis totius mundi, ideoque nõ eſſe cuiquam deſperandum, ob peccatorum ſuorum magnitudinem. Nam hoc principium immotum eſt: Gratia exuperat peccatum. Hoc dictum inculcabit: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.

Exempla.

Hæc illuſtrabit exemplis: atque imprimis vtile eſſet accommodare exempla perſonis congruentia, cum quibus colloquium inſtitutum eſt: vt auaro pœnitenti, exemplum Zachei: aulico, Centurionis: homicidæ, Dauidis: meretrici, Magdalenæ: blaſphemo, Manaſsis: pauperi à morbis exhauſto, mulieris laborantis ſanguinis profluuio, & ſic de aliis.

4. Abſolutio, quæ fit declaratione fauoris Dei erga omnes qui vera pœnitentia & fide ad eius clementiam in Chriſto reuelatã, cõfugiũt.

ABSOLVTIO quarto loco ſequitur. Hîc quæret paſtor, an confitens Chriſtum ſibi propitium eſſe ſtatuat, & an verè credat in Chriſtum mediatorem. Quod vbi ſincerè affirmauerit, paſtor inferet eum iam in cœlis coram tribunali Dei abſolutum eſſe, & in gratiam receptum. Hæc enim eſt immota veritas: Omnis qui credit in Filium, habet vitam æternam.

Huc addat hanc vel ſimilem formam, manu capiti eius qui abſoluitur impoſita, ſine tamen ſuperſtitione.

Abſolutionis forma, in qua nullũ tyrannidis in cõſcientias aut ſuperſtitionis, vt apud pontificios, veſtigium apparet.

Cùm, mi fili, non ſolùm te peccatorem & reum agnoſcis, seriò dolens quòd Deum horrendis tuis peccatis offenderis: verumetiam credis promiſſioni Euangelij de remiſsione peccatorum, & voci Chriſti, pronunciantis eum qui credit habere vitam æternam, & promittentis ratum fore in cœlo, quicquid ſolutum fuerit in terra: Ego teſtor te remiſſionem tuorum peccatorum habere, quam tibi vice Chriſti annuncio, atque adeo, vt miniſter Dei in Euangelio Filij ipſius, te abſolutum pronuncio, in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, AMEN.

5. Admonitio, qua ſoluitur examen.

Iam quinto loco addatur ADMONITIO, vt caueat abſolutus ab inſidiis diaboli, à nequitia & malis exemplis mundi, ab inſidiis propriæ carnis: admoneatur, vt exerceat ſe in pietate, continuè oret, fugiat mala ſodalitia, abſtineat à crapula & ebrietate: oſtendatur præterea, quàm periculoſum ſit ſæpius in eadem peccata relabi: recitentur exempla

corum

eorum, qui lapsi, non sunt reuersi per pœnitentiam. Adhæc admoneatur de suo officio, vt illud gnauiter agat, neminem defraudet, aut in negotio circumueniat, vt pro ratione suarum facultatum, sit liberalis in pauperes. Hæc aptari debent pro ratione & conditione eorum, cum quibus agitur.

Atque hactenus de secunda parte officij pastoralis. Sequitur tertia.

III.

De disciplina, qua Pastor suum gregem regere possit.

Disciplinæ Christianæ laus. Prou. 10. 17. & 13. 32. & 19. 20.

MAGNA laus est disciplinæ Christianæ, cuius moderatio pastori potissimum incumbit. Quare pastor hîc sedulus sit, ne sua culpa dissolutiores & languidiores reddantur auditores. Via vitæ (inquit Salomon) custodientis disciplinam: & qui diligit disciplinam, diligit scientiam. Idem: Tene disciplinã, ne dimittas eam, custodi illam, quia illa est vita tua. Et rursus: Qui sapientiam & disciplinam abiicit, infœlix est.

Eius descriptio.

Est autem *Christiana disciplina* assuefactio cùm interior, tum exterior, qua homines assuefiunt ad pietatem, iusticiã, modestiam, & ad alias virtutes, quaque in officio continentur, ne quid vel errore, vel ignorantia, vel imitatione faciant quod se haud decet.

Finis.

Huius finis est, vt maneamus in Christo, & non ab eius corpore mystico abscindamur. Si vos manseritis (inquit Dominus) in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.

Est itaque amanda disciplina, quæ nos continet in officio, ne à sermone Christi deficiamus.

Partes.

Porrò disciplina hæc absoluitur instructione & correctione. *Instructio* præceptis & regulis continetur, quarum mensura est verbum Dei. *Correctio* est emendatio erratorum incidentium in moribus.

Obiecta.

Disciplina, vt ex definitione quam posuimus apparet, est duplex: Interna & externa. *Interna* est mentis, cogitationum, affectuum, voluntatis. Hæc diligenter commendanda est auditoribus. *Externa* est linguæ, gestuum, vestitus, &c. De vtraque supra dictum est. Vnde pastor desumat & accõmodet auditoribus, quæ congruere animaduertit. Verùm quia hoc loco potissimùm agitur de disciplina Ecclesiastica, quæ ad iurisdictionem pertinet: volo consilium meum pastori breuiter communicare, quod si secutus fuerit, non operam vt spero ludet.

De correctione quæ disciplinæ præcipua est pars, præcepta.

Monui supra, disciplinam absolui duabus rebus, instructione & correctione. De instructione, quæ continetur præceptis vitæ, quæ traduntur in Decalogo, nihil hoc loco dicemus: sed tantum de correctione præcepta dabimus.

1. De erratorum differentiis.

Nunc autem cùm omnis correctio erratorum est, modus correctionis ex erratorum differentiis dependet.

Quædam sunt delicta.

Sunt autem differentiæ duplices. Quædam enim errata sunt delicta, quædam crimina. *Delicta*, à quibus in hac infirmitate humanæ naturæ nemo tutus esse potest, admonitionibus & castigationibus corrigere studebit pastor: Debet enim diligentem rationem habere vitæ cuiusque, & statim vbi animaduertit aliquem non recta, vt decet, via incedere, eum mox admonebit, & conabitur reuocare, priusquam in præcipitium ventum fuerit. *Crimina*, vt sunt libidines, adulteria, tyrannis, vis, sectæ à veritate abducentes, &c. è quibus scandalum publicè oritur, opus habent asperiore curatione.

Quædam sunt crimina.

2. Quomodo facinorosi sint hortandi.

Si quis ergo facinus & crimen perpetrauerit, pastor 1. facinorosum ad conuersionem seriò & grauiter hortabitur: idque non semel aut iterum, sed sæpius: nec asperè nimis, sed paternè, indicato periculo & scandalo. 2. Deinde, si frustra laborem admonitionis paternæ suscepisse videtur, alia tentanda est via: vocabitur facinorosus ad consistorium, in quo ad minimum sint duo aut tres vicini parochi, & aliqui ex honestioribus parochianis.

In hoc consistorio, admonendus est facinorosus grauiter: ostendendum est ei, quanto scandalo Deũ & Ecclesiam offenderit. Hîc aut resipiscit facinorosus, aut manet contumax in suo peccato. Pro hac diuersitate pœnitentis, aut non pœnitentis, agendũ est cum illo.

3. Quomodo agendum cum facineroso pœnitente.

Quomodo agendum est cum facinoroso pœnitente? Facinorosum, qui post admonitionem promittit emendationem, pastor non facilè recipere debet, sine singulari exploratione. Exploratio autẽ hæc fieri potest hoc modo. Aliquot diebus post promissam emendationem, pastor vocabit pœnitentem ad se, & seuerè eum monebit, de ira Dei aduersus peccatum, & ad veram pœnitentiam eum adhortabitur, donec viderit certissima pœnitentiæ veræ signa. Nam qui simulantes pœnitentiam admittunt, ad publicam absolutionem, magno periculo reum exponunt, & non satis grauiter officio funguntur. Deinde reo significabit, cùm Ecclesiam scandalo conturbarit, publicè veniam ab Ecclesia petẽdam esse. Quod si se libenter id facturum promiserit, constituet ei diem certum, qua assumptis aliquot honestis viris coram se appareat.

Priuatim

Coram senatu Ecclesiastico seu consistorio, aut præsentibus testibus fide dignis.

Adhæc præsentibus testib. interrogandus est reus, an magistratum politicum, & aduersam partem (si scelus est commissum publicum, offendens magistratum, & proximum lædens iniuria,) placauerit. Quod si ait, producet testimonia. Si neget, mittẽdus est ad magistratum, & ad partem læsam, priusquam ad publicam absolutionem admittatur.

Corã Ecclesia.

His iam ritè & ordine peractis, constituet pastor facinoroso diem, qua compareat in cœtu Ecclesiastico, si publicè factum ipsius innotuit: (alioqui in consistorio aut priuata domo præsentibus testibus potest fieri absolutio) ibi pastor facinorosum collocatum ante altare, finita concione & admonita plebe, interrogare poterit hoc ordine. 1. An fateatur à se commissum, quod illi obiectum est, cuiusque nomine publicè accusatur. 2. An peccati cõmissi eum pœniteat, quod & voce & signis testabitur. 3. An cupiat redire in amicitiam cum Ecclesia, quam scandalo læserat, & cupiat absolutionem. 4. An seriò constituerit adiuuante Deo, vitam suam emendare, & an hoc se facturum promittat. 5. An seriò ab Ecclesia petat veniam.

Hîc potest reo mandari, vt Catechesin recitet: quo facto vertat se reus ad populum, & hac oratione petat veniam. EGO miser peccator, fateor me Deum & Ecclesiam meo peccato offendisse. Quare vos rogo omnes, vt mihi hunc meum lapsum propter Christum condonetis. Promitto adiuuante Deo emendationem.

Huc addat pastor admonitionẽ, de voluntate Dei recipientis peccatores, & de gaudio, quod est Angelis in cœlo super vno peccatore pœnitentiã agẽte, & hortabitur populũ, vt ex animo ignoscat quod commissum est, iubebitq; vt cum angelis Dei gaudeant, quod qui perditus erat redierit.

His peractis, interrogabit pastor confitentem, an verè statuat Deum sibi remittere peccatum suum, & cum respondet verè se id credere, iubebit pastor

vt genua flectat pœnitens,ac ita eum absoluat.

Absolutionis forma.

EGO minister Dei in Euangelio IESV CHRISTI, autoritate Euangelij & mandato Christi, te pœnitentem & confugientem ad misericordiam Dei propter Christum,pronuncio receptum esse in gratiam à Deo,& te absolutum ab omnibus peccatis tuis testor in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti,Amen. Vade,& noli amplius peccare,ne tibi aliquid deterius fiat.

Hæc disciplina vtilis videtur, & digna quæ in Ecclesia prudenter seruetur,vbi facinorosus admonitus agat seriam pœnitentiam.

Huc tamen addo, quòd interdum circumstantiæ personæ & facti requirant aliquam mitigationem: videlicet vt pastor tantum deprecetur ab Ecclesia commissum scelus, idque nomine ipsius qui peccauit. Sed hoc relinquo prudentiæ pastoris, qui ædificationem quæret,& non destructionem, quem in grauibus causis consilio superattendētis regi cupio.

Quomodo agendum cum facinoroso non agente pœnitentiam post admonitionem.

De excōmunicatione.

QVANDO facinorosus conuictus non agit pœnitentiam,sed pergit in sua contumacia, debet pastor subinde eum admonere, vt tandem pœnitentia ducatur. Quod si frustra fecerit,ad extremum remedium, nempe ad excommunicationem confugiendum est.

Communio triplex.

Est autem vt communio, ita excommunicatio multiplex,nec meliùs quæ sit ratio excommunicationis intelligitur,quàm ex communionis collatione. Est itaque communio triplex:Spiritualis,Sacramentalis,Moralis.

1.Spiritualis.

Spiritualis communio, est qua cum omnibus renatis communicamus,& participes sumus Spiritus Christi,vt eiusdem mystici corporis membra, cuius caput est Christus. In hac communione est,quicūque credit in Iesum Christum, & retinet fidem & bonam cōscientiam. In hac fuit Naaman Syrus, etsi corpore erat in impia aula.

2.Sacramentalis.

Sacramentalis tantum,est hypocritarum, qui in Sacramentis nobiscum communicāt,sicut Iudas Cœnæ Dominicæ cum reliquis discipulis particeps fuit.

3.Moralis.

Moralis, est qua homines in ciuilibus moribus inter se sociantur,siue eiusdem sunt religionis,siue diuersæ.

Triplex excōmunicatio.

Huic triplici communioni opponitur triplex excommunicatio:Spiritualis,Sacramentalis, Moralis. *Spiritualis* est qua excluditur homo à communione corporis Christi mystici, hoc fit naufragio fidei & mala conscientia. *Sacramentalis* est qua alicui interdicitur sacræ Cœnæ vsus:quod fit propter impœnitentiam. *Moralis* est,qua is qui scandalo Ecclesiam offendit, à societate & familiari cum piis conuictu arcetur.

Pœnes quos sit triplex hæc excōmunicatio.

Primum genus penes solum Deum est,qui mem bra mortua abscindit à corpore Filij sui.

Secundum penes pastorem est,qui non porriget sacram Cœnā iis, quos nouit viuere sine pœnitētia.

Tertium est censuræ Ecclesiasticæ, qua senatus Ecclesiasticus ordine & modo seruato,excludit aliquem ex suo cœtu per sententiam.

1.De spirituali excōmunicatione. Quomodo vitatur.

Quantum ad *primum* excommunicationis genus attinet, parochi siue pastoris officium est, perpetuò hortari suos auditores, vt studeant retinere fidem & bonam conscientiam, ne se ipsi à corpore Christi abscindant. Quarum illa retinetur, meditatione beneficiorum Christi, & precatione: hæc fulcitur quatuor veluti fulcris,fiducia Christi, qua statuitur peccatū remissum esse:bono proposito, quo abiicitur peccandi voluntas: ardenti desiderio, vitam in posterū approbandi Deo:& sancta vocationis cura.

Vt in hac cōmunione corporis Christi spirituali maneant sui auditores,pastor excubias aget,nihil non faciens, quo eos exhortationibus & monitionibus contineat in officio.

Applicatio excōmunicationis spiritualis.

Verùm cùm aliquod facinus commissum deprehenditur in certo autore, vt furtum, homicidium, aut quoduis damnum clam perpetratum,pastor debet post concionem,primùm narrare factum,quod designatum est. 1. Deinde, summa cum grauitate deplorare, quod autores talium facinorum delitescāt in Ecclesia,& venditent se pro ouibus Christi, & viuis Christi membris,qui tamen reuera mortui sunt, & exuerunt se Christo suo scelere. 2. Tertiò,publicè testabitur eum,qui facinus perpetrauit,se mancipasse Satanæ, cum quo æternum peribit,nisi per pœnitentiam fuerit Deo reconciliatus. 3. Quartò, subiiciat exhortationem,vt quisquis sit,damnum resarciat,ac redeat ad Deum per veram pœnitentiam, quo rursus viuum Christi membrum fieri posit. 4. Quod si is qui facinus perpetrauit aliquando resipiscat, ac ad pastorem veniat,cupiens consilium: Pastor hîc singulari prudentia aget,ac inprimis cauebit,ne prodat aliis quod sibi soli innotuit.

Si facinorosus excommunicatione territus pœniteat, quid cum illo agendum. Variorū casuū resolutio.

Si furtum designatum fuit,interrogandus est reus an res adhuc salua sit,an perierit. Si salua est,hortabitur vt restituat clam,quod clam abstulit: sin periit,interrogandus est,an sit soluendo, an non. Si sit soluendo, pastor circumspectè aget cum eo, qui rem amisit, petetque vt accepta satisfactione sit contentus. Hîc si voluerit esse contentus, pastor à reo acceptam solutionem tradat ei qui damnum passus erat.

Obiectionis dilutio.

At dicas. Quod suades habet periculum non leue coniunctum. Sit sanè ita. Quis, quæso, potest curam Ecclesiæ habere, & rationem salutis singulorum membrorum in Ecclesia sine periculo? si quis velit te cogere,vt reueles quod tibi innotuit,potiùs mortem oppetito, quàm vt reum prodas.

Variæ peccatorum facies: varia consilia etiam & remedia, quæ à pietate modestia, & prudentia pastoris modentur.

Verùm si reus soluendo non fuerit, ad pœnitentiam tamen est excitandus, & monstrandum, si viderit reum duci seria pœnitentia,quod gratia superet peccatum, & multis scripturę testimoniis & exemplis est erigendus,ne desperet: qui cum fateatur se credere remissionem peccatorum, absoluendus est priuatim,& monendus, vt in posterum sibi caueat à Satanæ laqueis.

Porrò,si damno satisfactum fuerit, potest pastor publicè significare, quòd qui furtum aut damnum commisit,ducatur pœnitentia,hortabiturque populum ad gratiarum actionem, quòd is qui è corpore Christi mystico se excluserat,iam resipiscat, & corpori Christi rursus insertus sit.

Cæterùm si homicidium est commissum, pastor rem occultabit quidem, sed hortabitur reum, vt amicorū opera studeat amicos occisi placare. Quod si voluerit, debet pastor dare operā apud magistratum,& eos qui læsi sunt, vt admittant transactionē. Qui si hoc facere noluerint,pastor illis omissis,debet cum reo agere,& longo tempore explorare, an verè eum pœniteat, qui homicidium perpetrauit. Quod cùm deprehenderit pastor,absoluat reum ad misericordiam confugientem.

Neque enim debet curator animarum, regimen Ecclesiæ & politicam administrationem confundere. Non debet alterū pedē in suggesto,aliū in curia habere: sed suum officium esse cogitabit, omnes Deo lucrifacere, & imitari bonum pastorem, qui

non

non mox mactat ægrotam ouiculam, sed sanat quantum in se est: qui contra facit, non pastor est, sed lupus potius.

2. De sacramentali excommunicatione.

Quantum autem ad secundum excommunicationis genus, quo quis arcetur à Sacramento Sacræ Cœnæ, attinet, sciat pastor, quòd impœnitentibus, qui consuetudinis causa Sacramenta percipere volunt, non debeat porrigere sacrum corpus Christi, & sacrum eius sanguinem: quemadmodum supra admonui.

Impœnitentes & manifestè profani à S. Cœna arcendi.

Exempli causa. Si quis vel potator est, vel auarè agit, vel durius cum vxore aut familia versatur, aut etiam aliquod aliud, quod non decet Christianum, sectatur studium: talis si venerit ad pastorem, non debet ad communionem Cœnæ recipi à pastore, priusquam pastor viderit emendationem. Non hîc habebit rationem personæ, sed ministerij sui, non timebit inimicitiam, non odium, non amisionem facultatum, non exilium, non mortem, sed Deum timebit, cuius vicem gerit, & Christum pro quo legatione fungitur. Helias non pepercit Achab impio Ieremias non fractus est minis tyranni. Ambrosius diadema Theodosij non horruit. Baptista maiestate Herodis non est absterritus. Breuiter, qui hîc timore succumbit, non est pastor, sed mercenarius, vt nihil dicam durius.

Exempla constantiæ in pastoribus.

3. De excommunicatione morali.

Restat *tertium* excommunicationis genus, quod potissimum ad disciplinam & censuram Ecclesiasticam pertinet. Huius fines cognitos habeat pastor. Deinde excommunicationis legitimam rationem teneat.

In hac spectatur.

In omni excommunicatione spectanda sunt tria: Deus, ciues Ecclesiæ, impœnitens homo.

1. Deus.

Cum Deum respicis, conandum est, ne cum Dei contumelia inter Christianos nominetur, qui turpem & flagitiosam vitam degit.

2. Ecclesia.

Cum ciues Ecclesiæ attendis, hæc cura subibit animum pij pastoris, ne assidua malorum consuetudine boni corrumpantur.

3. Homo impœnitens.

At cùm intueris lapsum & deficientem ab Ecclesia, eò spectabit omnis pastoris conatus, vt reus suffusus pudore resipiscat tandem, ac Ecclesiæ reconcilietur.

Hos tres excommunicationis fines habebit in conspectu pastor, qui omnes ad ædificationem Ecclesiæ faciunt, ad quam referri debet excommunicatio.

De legitima ratione excommunicationis, regulæ.

Vt autem legitima ratio excommunicationis teneatur, tenendæ sunt sequentes regulæ.

1. Pastor solus neminē excommunicet.

Pastor solus, sententia in reum à Senatu Ecclesiastico non lata, neminem excommunicare debet. Muneris tamen huius est, vt facinorosum ad conuersionem adhortetur. Huius regulæ & ratio & finis spectanda sunt. Ratio est, quia æquitas postulat, vt examinetur res in iudicio, & cognoscatur, priusquam feratur sententia. Finis est, ne vnius affectu res geri tanta videatur: qua ratione facilè in contēptum abiret excommunicatio.

Quid agēdum, si presbyterio pastor careat.
2. Cum bonis quibusdam videat ne quid detrimenti capiat Ecclesia.

Sed fortè hîc obiiciet pastor, non talem senatum constitutum esse in his locis, vt ab eo feratur contra facinorosum sētētia. Equidem fateor me optare ordinarium senatum, penes quem censura morum esset, sed vix id sperare possum in hac turba & senecta Ecclesiæ. Quare pastori hoc do consilium, vt loco senatus deligat sibi tres ad minimum viros cordatos & pios, cum quibus conferat, & quorum sententiam audiat. Verum si pastor in sua parochia neminem habet, cuius consilio in tanta re tutò vti poterit, rem deferat ad præpositum, & duos alios pastores eius prouinciæ, in qua habitat pastor: coram his compareat facinorosus, ac examinetur. Hi conuictum hortentur ad pœnitentiam. Qui si supplex pœnitentiam promittit, agendum est cum illo, vt supra ostensum est. Si autem non resipiscat conuictus, semel atque iterum è suggesto significetur, esse hominem talem, qui contumaciter se gerit, post piam & paternam admonitionem, & conuictionem criminis: & simul hortetur pastor populum ad preces pro facinoroso, vt Deus illum conuertere dignetur.

3. Sin minus, rem deferat ad alios in maiore gradu constitutos, si qui sunt.

At si iste adhuc permanserit contumax, iterum sistendus est coram deputatis censoribus, à quibus grauissimè admonebitur, additis minis. Quod si adhuc manserit rebellis, non amplius conniuēdum est. Hîc putridum membrum ense Ecclesiæ resecandum est, ne pars sincera trahatur. Hic locum habebunt noti versiculi:

4. Quibus rationibus agendum cum facinoroso contumace.

Morbida facta pecus totum corrumpit ouile:
Ne maculet alias est separanda grege.

Proximo itaque die Dominico excommunicationis sententia publicabitur hoc modo.

Sententia excommunicationis.

CHARISSIMI fratres, notum est vobis (proh dolor) quomodo quidam de nostro cœtu N. nomine, Ecclesiam nostram scandalo offenderit, perpetrando N. Qui etsi à me pastore suo priuatim est admonitus, non semel, sed aliquoties, & apud Senatum Ecclesiasticum conuictus est de suo flagitio, qꝫ vobis etiam publica fama innotuit: manet tamen contumax & rebellis, nec vlla pœnitudine sui flagitij tangitur. Quapropter cùm se à spirituali corporis Christi communione absciderit, nec admonitus & obiurgatus resipiscat: Ego Minister Euangelij, autoritate & mandato Christi, vobis mecum in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis, declaro istum N. qui ita se subiecit Satanæ, exclusum esse ab Ecclesia Filij Dei, ac eum fugiendum tanquā ethnicum pronuntio, in nomine Patris & Filij & Spiritus Sancti, Amen.

Iam vos fratres dilecti, cauete ne commercium habeatis cum isto. Sit vobis donec resipiscat, veluti ethnicus & publicanus, qui sua culpa ius ciuitatis Christianæ ac familiæ Dei amisit: vt vel isto pacto, cum tandem sui flagitij pudeat ac resipiscat. Vos insuper oro, vt vigiletis & oretis, ne diabolus aliquem vestrum simili laqueo capiat: atque caueatis ab istius consortio, ne eius veneno inficiamini. Neque tamen vt inimicum eum ducatis, sed admonete subinde vt resipiscat.

Excommunicatus quare non est omnino deserendus.

Cùm autem huiusmodi excommunicatus, sit iam tanquam ethnicus & publicanus, imò Satanæ mancipium, debet pastor ad huc operam dare, vt eum à sua via pessima reuocare possit. Nam vt Christus ethnicos & peccatores inuitat ad pœnitentiam: ita nostrum officium est, qui in Ministerio Euangelij sumus, vt perpetuò operam demus, quo aberrantes ab ouili Christi reuocare possimus. Non ergo debemus odisse huiusmodi, sed eius vicem dolere, Deúmque precari vt mortuum viuificet, ac perditum restituat.

Regulæ pro presbyterio Ecclesiastico.

Huc adiiciam regulas duas, quas vtiliter sequi poterunt censores morum, ac iudices Ecclesiastici.

1. De peccatis in multitudinem grassantibus.

Prior est de peccatis in multitudinem grassantibus, qualia sunt (proh dolor) in hoc regno, ebrietas, luxus vestium, comessationes, &c. de his sequenda est regula. Non asperè (inquit Augustinus) quātum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur, magis docendo quàm iubendo, magis monendo quàm minando. Sic enim agendum est cum

multitudine peccantium. Hæc regula concluditur ex finibus excommunicationis ſupra poſitis. Nam ſi hîc paſtor excommunicationis fulmen mitteret, magis turbaret paucos bonos infirmos, quam corrigeret multos animoſos malos. Interim tamen paſtor non deſinet ea damnare, quæ Deus ſua voce damnat.

2 De paucorum flagitiis.

Poſterior regula eſt de paucorum flagitiis. Seueritas exercenda eſt in peccata paucorum. Iuſta huius regulæ ratio eſt. Nam & hac ratione caſtigantur pauci, qui peccarunt, & multi inſontes ſibi in poſterum meliùs cauent.

Summa eorũ quæ dicta ſunt de excommunicatione.

Paſtor autem regulam Auguſtini ſequatur: In corripiendis, fratribus miſericorditer corripiat homo, quod poteſt: quod autem non poteſt, patienter ferat, at cum dilectione gemat ac lugeat. Item: Quiſquis (vt ait idem ſanctus pater) quod poteſt arguendo corrigit: vel quod corrigere non poteſt, ſaluo pacis vinculo excludit: vel quod ſaluo pacis vinculo excludere non poteſt, æquitate improbat, firmitate ſupportat, hîc à maledictione liber & ſolutus eſt. Ita enim eradicanda ſunt zizania, ne frumenta lædantur.

Hoc conſilium Auguſtini ſequantur pij paſtores in hac peruerſitate morum, omni ferè diſciplina eneruata.

Hæc ſint dicta de modo regendi Eccleſiam externa diſciplina. Nam de indictione precum, ieiunij publici, non eſt quod aliquid præſcribam, niſi ꝙ edicto regio, & gubernatorum Eccleſiæ, obtemperandum cenſeam.

IIII.

De precatione Paſtoris pro grege.

Exemplo Chriſti & ſeruorum Dei precãdum eſt pro grege.

QVARTA pars officij paſtoralis, eſt exemplo Chriſti, Prophetarum & Apoſtolorum, oratione ſuum gregem paſcere: hoc eſt, vt gratias agat Deo cum fructum verbi videat, & oret Deum, vt ſuis conatibus aſpiret in ſalutem gregis, ac perpetuis gemitibus gregem principi paſtori Chriſto commendet. Apoſtolus Theſſalonicenſibus ſcribens ait: Gratias agere debemus Deo ſemper pro vobis fratres, quemadmodum dignum eſt. Primo loco dicit, debemus: qua voce debitum officium paſtoris notat. Deinde ait: quemadmodum dignum eſt, ſignificans indignè paſtoris officio fungi eum, qui hoc debitum non ſoluit. Exemplo ergo Pauli paſtor orabit, vt Dominus dirigat corda ſuorum auditorum ad charitatem Dei, expectationem Chriſti, vt conſoletur corda eorum, & ſtabiliat eos in omni ſermone & opere bono, vt dignetur eos ſancta illa vocatione, ad quam per Euangelium vocati ſunt, & compleat omnem ſuæ bonitatis gratuitam beneuolentiam, & opus fidei potenter: vt glorificetur nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti in iis ex gratia Dei noſtri.

2. Theſſal. 1. 3.

Aget & gratias Deo paſtor, quando animaduertit augeſcere fidem auditorum ſuorum, & abundare mutuam inter ipſos charitatem.

Precationes Paſtoris quadruplices.

Etſi autem multæ incidunt neceſſitates, quæ ardentem inuocationem requirũt: poſſunt tamen precationes paſtoris in quatuor ordines diſtribui, vt primus ſit, pro ſanctificando nomine Dei, per totum orbem terrarum. Secundus pro gubernatoribus Rerumpublicarum in vniuerſum. Tertius, pro Eccleſia ſibi commiſſa. Quartus pro vt caſus ſe offerunt varij, & tempus poſtulat. Huc aliquot exempli cauſa formulas ſubiicicmus.

1. 2. 3. 4.

Formula precandi pro ſanctificando nomine Dei, per totum orbem.

DEVS miſericors Pater, Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, ago tibi gratias toto pectore, quòd tibi eligas Eccleſiam in vniuerſo orbe, vt ſit tẽplum, tuum nomen celebrans, precor ſuppliciter, vt auertas, & in nihilum redigas omnium hominũ & diabolorum technas, qui vel opera tua vel virtutes obſcurare volunt, vel tribuunt hominibus aut diabolo quod tuum eſt. Auerte, quæſo, corruptelas doctrinę cœleſtis & Sacramentorum, tyrannidem impedientium curſum Euangelij, hæreſes, & alia, quibus vera tui notitia, vel corrumpitur, vel omnino aboletur: auerte Epicureum contemtum tui nominis, barbaram negligentiam, Academicam dubitationem, Stoicam ἀϛοργίαν: auerte ingratitudinem omnium hominum, qui te Deum vel non agnoſcunt, vel agnitum non prædicant. Auerte profanam vſurpationem nominis tui, hoc eſt, impuritatem morum, & nominis tui ſacrilegam vſurpationem: ac præſta, quæſo, vt in toto terrarum orbe, ſanctificetur nomen tuum: vt ſecundum opus tuum ſit nomẽ tuum: vt ſecundum nomen tuum, ſit apud omnes nationes terræ noticia tui: vt ſecundum notitiam ex verbo & operibus tuis, ſit fiducia omnium hominum in te: vt ſecundum fiduciam, ſit laus tua, & celebratio in omnes fines terræ: vt ſecundum laudem nominis tui, ſit eiuſdem vſurpatio inter homines, per veram inuocationem, prædicationem, confeſsionem. Quæ quia ſine verbo haberi non poſſunt, mitte tua dona de cœlo, conſerua miniſterium, verum vſum Sacramentorum, & ſanctam diſciplinam: precor vt in dies magis ac magis accreſcat numerus ciuium regni tui, quo tuum nomen latè propagetur ac celebretur. Tibi ſoli Deo, qui es Pater, Filius, & Spiritus ſanctus, ſit honor, virtus & gloria, in ſecula ſeculorum, Amen.

Formula precandi pro Magiſtratu, & aliis vitæ neceſſitatibus.

OMNIPOTENS æterne Pater, in nomine Filij tui te inuoco, ac precor vt auertas bella, conſerues leges & iudicia, impedias ἀταξίαν in omnibus ordinibus ac ſtatibus hominum. Auerte, quæſo, morbos, ſterilitatem terræ, ethnicam ſollicitudinem, & aſininam ignauiam: fac ne irretiamur tentationibus, & laqueis Diaboli, ob cupiditatem rerum huius vitæ. Auerte cyclopicam ingratitudinem, & abuſum rerum, ne tuis donis in luxum, voluptatem, ebrietatem, ſuperbiam, & cõtemtum pauperum abutamur. Breuiter, auerte omnem iniuriam creaturarum tuarum, quas nobis dediſti, vt illis vtamur in tuam gloriam & noſtram vtilitatem, in vero timore nominis tui cum gratiarum actione. Da bonos & fideles Rerumpublicarum gubernatores, tuere omnes ſtatus, aſsis imperiis, œconomiis, & politiis. Da regi noſtro Spiritum ſanctum tuum, & ſapientiam: da Senatoribus regni ſalutaria conſilia: concede proſperam valetudinem: fœcunda terram, da commodas tempeſtates, pluuiam, & ſerenitatem, pro rerum naſcentium commoditate: largire fructibus terræ virtutem, per tuam benedictionem: fac vt patresfamilias, gubernatores Rerump. & alij, ſinguli ſuũ officium faciant, in timore tuo, & ſancta quadam cura. Da vt noſtra ſorte contẽti, noſtris facultatibus, cùm in noſtrum bonum, tum in aliorum commodum, & potiſſimùm in tuam gloriam rectè vtamur, cum ſumma gratitudine, inuocatione tui nominis, gratiarum actione, ac beneficiorum tuorum prædicatione. Tibi ſit honor, laus, gratiarum actio, in ſecula. Amen.

Formu-

Formula precandi pro Ecclesia Pastori commissa.

CLEMENTISSIME Pater cœlestis, cum Ecclesia Filij tui sit tuus ager, & tuum sanctum verbum sit semen viuum, auerte, quæso, diabolum, seminantem zizania falsæ doctrinæ & prauorum morum, ne nomen tuum apud profanos profanetur & blasphemetur: ædifica Spiritualem montem Zion, & Ierusalem cœlestem: inspira singulorum mentibus veram notitiam tui: rege cogitationes nostras tuo verbo: accende affectus puros & castos: reforma magis magisque voluntatem omnium: da vt omnes caueant scandala, vt omnes pietati ergate, & mutuæ dilectioni studeant. Auge spem in omnibus promissorum bonorum, dáque vt tandem per Iesum Christum beata immortalitate donemur, Amen.

Reliquus est ordo precationum, quas tempus & casus varij offerunt: quarum formulæ commodè præscribi non possunt. Vt ergo tempore & casu res offeruntur, ita pietas pastoris prorumpet, nunc in gratiarum actionem, si quid læti affertur: nunc in preces, si quid necessitas exigit præsens.

V.

De cura Pastoris pro pauperibus.

Auditores Verbi Dei diligẽter hortandi sunt ad beneficentiam erga pauperes.

QVIBVS rationibus pastor impelli debeat ad præstandam eleẽmosinam de suis facultatibus, supra, cùm de pastoris domestica disciplina ageremus, dictum est: eásdem rationes accommodet ipse auditoribus suis, & sit sedulus, curet vt sint fideles procuratores pauperum, vt sint liberales ad conferendum pro ratione facultatum, vt sit recta distributio, ne quod collatum est personis indignis conferatur.

In hac ergò re sit diligens pastor, cogitétque officium suum esse, vt exemplo Apostolorum, curam pauperum, præsertim domesticorum fidei, habeat.

Pauperũ quatuor genera.

Porrò quatuor sunt genera pauperum, quorum curam oportet pastorem habere.

1. Fratrũ exulum.

Horum *Primum* est fratrum, qui exulant propter confessionem, aut alioqui fortunis spoliati sunt. Horum magnam curam habuisse Apostolos testantur Epistolæ ad Galatas, Romanos & Corinthios. *Secundum* genus est scholasticorum, qui opus habent præsidiis, ad continuanda studia Ecclesiæ vtilia. *Tertium* genus est mendicorum, qui ostiatim victum quærunt, quorum (proh dolor) nimis magnus numerus est. *Quartum* est pauperum, qui tametsi publicè non mendicant: tamen res illorum domestica est magis tenuis, quàm vt inde ali commodè possint. Hic opus est magna prudentia, ne circumforaneis, pigris se venditantibus sub scholasticorum titulo, robustis mendicis, & potatoribus, qui potando consumunt quibus vxor & liberi ali deberent, conferatur eleemosyna. Hîc valeat regula Pauli: Qui non laborat non manducet. Hortetur ergo pastor suos auditores, vt amanter complectantur pios exules, cogiténtque de communi sorte filiorum Dei: vt pauperes scholasticos iuuent liberaliter, sed eos qui sibi fuerint commendati honestis testimoniis: vt mendicos pios subleuent: vt curam habeant eorum, quorum labores non sufficiant alendæ familiæ. Breuiter, fides & charitas sint eleẽmosynarum regulæ.

2. Scholasticorum. 3. Mendicorum. 4. Modestiorum pauperum

Prudentia fides & charitas sint eleemosinarũ regulæ.

VI.

Quòd Pastor debeat esse forma gregis.

1. Tim. 4. 12. 1. Petr. 5. 3.

PAVLVS requirit à pastore, vt sit forma fidelium, in doctrina & dilectione, &c. Et Petrus iubet vt presbyteri sint exemplaria gregis. Huc illud Pauli: Estote imitatores mei sicuti ego Christi. Tunc enim (vt quidam ex patribus dicit) verbi semen facilè germinat, quando hoc in audientis pectore pietas prædicantis rigat. Huc pertinet & illud Senecæ: Animum non faciunt, qui animum non habent. Et Gregorius ait: Tantum debet actionem populi præcedere actio præsulis. quantum distare solet à grege vita pastoris. Vnde Augustinus: Talis eligatur pastor, vt eius respectu, cæteri grex dicantur. Et illud Gregorij: Pasce verbo, pasce exẽplo, pasce subsidio. Pasce verbo prædicationis, doctè: pasce exemplo conuersationis, sanctè: pasce subsidio charitatis, piè.

1. Corint. 11. 1.

Porrò huc pertinent omnia, quæ supra dicta sunt de moribus pij pastoris. Debet enim pij pastoris vita, norma esse gregis. Vt quemadmodum vox pastoris est regula vitæ gregis: ita exemplum regulæ, pastoris mores esse debent.

Forma hæc consistit in fide & bona conscientia.

In hoc ergo pastor incumbat, vt retineat fidem & bonam conscientiam, vt possit suos auditores cum Paulo exhortari ad officium præstandum, hoc modo: quæcunque sunt vera, quæcunque honesta, quæcunque iusta, quæcunque pura, quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis, si qua virtus, & si qua laus, hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me.

Philip. 4. 8.

Vides mi pastor quod non tantùm ore doceat Apostolus, quid fieri oporteat, verumetiam iubeat suos auditores se intueri, tanquam formam, & exemplar doctrinæ. Quem si tu imitatus fueris, cum Paulo olim perpetuum & lætissimum percipies fructũ.

2.

Quænam sit potestas Pastoris.

Accedit ad secundũ caput quartæ partis, & pergit in explicãdo Pastoris officio.

ETSI ex iis quæ de officio pastoris dicta sunt, intelligi potest quousque se extendat eiusdem potestas, (nam hæc partibus officij absoluitur) tamen operæpretium iudico, paucis ostendere, quibus terminis claudatur potestas pastoralis. Nam duo genera hominum video hîc non parum peccare.

Extrema duo hîc vitanda.

Sunt enim qui supra modum extollunt potestatem Ecclesiasticam. Sunt rursus qui hanc nimium contemnunt, ac prorsus, vt nullius numeri, vilipendunt. Nos ergo nec illorum superbiam, nec horum ὀλιγωρίαν approbantes, in medium nonnulla adducemus, de potestate pastorali, quæ speramus bonos & cordatos viros, nequaquam improbaturos.

Exordiũ sumit a dicto Pauli ex quo axiomata quędam colligit de Pastoris potestate.

Paulus Corinthiis scribens ait: Etsi ampliùs quippiam glorier de potestate nostra, quam dedit Dominus nobis in ædificationem, & non in destructionem. His verbis Paulus primùm testatur, ministros verbi habere potestatem quandam, dum asseuerat eam potestatem ipsis traditam esse à Domino. Tum addit finem huius potestatis, quæ est ædificatio. Postremò eandem restringit, ne quis ea ad destructionem abutatur. Nullam enim Dominus suis contulit potestatem, ad destructionem Ecclesiæ seu Domus Dei, sed ad euertendum regnum tenebrarum.

Tria hîc sunt Pastori obseruanda in genere.

Hoc ergo pastor *Primum* sciat, se sublimi potestate donatum esse. *Deinde* quod hæc potestas spectet ædificationem Ecclesiæ & non destructionem. *Habet* autem pastor hanc potestatem non vt Dominus ἀνυπεύθυνος, sed vt œconomus Christi, qui omnia ad nutum Christi Domini administret.

Speciatim varia potestatis genera.

Quoniã autem plura sunt potestatis genera, hîc diligenter pastori spectandum est, quæ sibi conueniat, & quæ non: ne vel sibi ius vsurpet quod non habet, vel etiam ius quod habet negligat & prætereat.

Est itaque omnis potestas aut iuris, aut officij, aut iusti & æqui, aut facti.

1. Potestas iuris.

Potestas iuris est, qua quis dominium habet in res proprias, suo non alieno iuri subiectas. Vt facultates meæ, sunt sub mea potestate, quia meo iuri & nō alieno sunt subiectæ. Habeo ergo in meas res dominium & potestatem. sic figulus potestatem luti habet, Rom. 9. 21. Et in potestate Ananiæ erāt agri quos vendidit Actorum 5. 4.

An pastor potestatē iuris habeat in Ecclesiam.

Iam quæritur, num pastor talem potestatem, hoc est, iuris, habeat in Ecclesiam. Papa ait, Scriptura negat. Christus, Matthæi vltimo: Data est mihi, inquit, omnis potestas in cœlo & in terra. Sed Papa dicit hanc ipsam sibi à Christo datam. Si Papa hanc habet, habuit eam ante ipsum Petrus, cuius successorem se esse gloriatur Papa. Sed quid dicit Petrus? 1. Pet. 5. 3. Nō dominantes in clero. Et Paulus 2. Cor. 1. 24. inquit: Non dominamur fidei vestræ. Proinde qui hanc potestatē, hoc est, dominiū in Ecclesiam sibi vsurpāt, Antichristi sunt & non Christi ministri.

Respōsio.

2. Potestas officij.

Potestas officij est, quæ datur pastori ab eo cuius est minister. Hæc potestas non potest dari, nisi ab eo qui habet potestatem iuris, hoc est, nisi à Christo, qui solus habet in Ecclesiam plenum dominium.

Duos pastori proponit.

Hæc potestas de duabus rebus admonet pastorē. *Primum*, vt ex officio agat, quæ Dominus ipsi imperauit. *Deinde*, quòd ratum sit coram Christo Domino, quicquid facit pastor iuxta officij regulam.

Duplex est.

Verum vt pleniùs intelligatur, qualis sit officij pastoralis potestas, notanda est hæc differentia: Quod quædam potestas officij sit determinata, quædam indeterminata, quātum quidem ad modos attinet.

Determinata.

Determinata potestas officij pastoralis, est quæ intra certos terminos clauditur, ita vt non liceat istos terminos transilire. Hæc potestas eorum est, quæ certo verbo Dei expressa sunt. Huic enim verbo nec addere, nec adimere quicquam vlli mortalium licet. Hæc potestas sublimis est. De ea enim ita ait Christus: Qui vos audit, me audit. Qui vos spernit, me spernit. Quemadmodum enim legatus, cui committitur à principe suo, quid agendum sit ipsi & dicendum, legationis fines transgreditur, & fit reus malè actæ legationis, si quicquam mandato principis vel addiderit, vel ademerit: ita minister Euangelij, si Euangelium Christi non purè prædicauerit, officio mala fide fungi conuincitur.

Simile.

Indeterminata.

Indeterminata potestas officij pastoralis, est quæ in iis rebus sita est, quæ nō sunt expresso verbo Dei determinata à Domino. Verùm in hoc genere potestatis primùm sciendum est, quòd hac potestate fretus, non possit, aut non debeat aliquid constituere, quod expresśis regulis verbi Dei repugnat, siue expressè siue implicitè. Papa ordinat missas pro viuis & mortuis: sed hæc constitutio pugnat cum principio: frustra colitur Deus mandatis hominum. Idem iudicium esto de plerisque quæ Papatus admiratur, vt mysteria magna.

Duo obseruanda in potestate officij pastoralis.

Deinde, debet quicquid ex hac potestate proficiscitur, pertinere non ad destructionem, sed ad ædificationem Ecclesiæ. Præterea habet hæc potestas locum in ceremoniis, & aliis quæ faciunt ad ordinem & εὐσχημοσύνην, in tractatione religionis, & in externo Ecclesiæ regimine.

3. Potestas iusti & æqui.

Potestas iusti & æqui, est qua licet vti pastori in iis, quæ ipsi ex iusto & æquo debentur. Potest ergo pastor victum sibi debitum & ordinaria stipendia exigere. Hæc potestas confirmatur multis scripturę testimoniis. Dignus est mercenarius mercede sua. Itē: Dominus ordinauit, vt qui Euangelium prædicant, ex Euangelio viuant.

Luc. 10. 7. 1. Corint. 9. 14.

Hæc potestas iusti & æqui cum officij pot state cohæret. Qui enim officium non facit, nec iure mercedem quærit, nec iustè eam accipit. Viderint ergo Papistæ otiosi, qua fronte tantos thesauros Ecclesiæ deuorant.

Coheret cum potestate officij.

Verùm hic sciendum est, quòd tametsi iustum & æquum est, si pastor debitam mercedem à suis auditoribus expetit: tamen habet etiam potestatem remittēdi quod sibi iure debetur. Quemadmodum exemplum Pauli apertè docet.

Pastoris libertas.

Potestas facti est facultas ea, quæ ad officium pertinet faciendi. Hæc potestas requirit, vt aliquis sit idoneus ad officium pastorale: hoc est, vt pastor & sciat & possit facere officium, atque etiam faciat. Huc pertinet cura Episcoporum, seu superattendentum. Nam & eorum qui recipiendi sunt ad ministerium, & eorum qui iam recepti sunt, curam habebit vigilans superattendens seu Episcopus: explorabit an eligendus sciat & possit facere officium, inspiciet an factus pastor officium ritè faciat.

4. Potestas facti.

Verùm quoniam ad officium particulare Episcoporum deuenimus, adiiciam duo, examen eorum qui sunt recipiendi ad ministerium, & visitationis capita.

De officio particulari Episcoporum.

Examen eorum qui sunt recipiendi ad ministerium verbi, triplex esse debet: an sint docti, an mores tantæ functioni congruant, an sint ad faciendum officium idonei.

1. Examen ordinandorū tria complectitur.

Doctrinæ corpus & partium analysin tenere oportet eum, qui ad officium pastorale admittendus est. Pręcipua religionis capita teneat, cum definitionibus, diuisionibus, scripturæ sententiis, & exemplis de singulis. Teneat quoque seriem historiarum sacrarum: argumenta singulorum librorum, in veteri & nouo Testamento.

Doctrinæ examen. 1. 2. 3.

Si quis obiiciat, nimis rigidum examen futurum, si ista omnia à futuro parocho postularentur. Respondeo tam augusto officio non debere præfici rudes & imperitos asinos, quales, proh dolor, multos in ministerio Euangelij esse nouimus, & præcipuas obtinere parochias.

Obiectio. Respōsio.

In moribus spectentur, educatio, vita acta, præsentes mores, testimonia aliorum. Breuiter, sint mores quales Paulus requirit, scribens Timotheo & Tito.

Examen morum.

Vt quis sit idoneus, requiritur ætas iusta, & docendi donum.

Idoneitas

Capita visitationis sunt:

2. Visitationis Capita.

1. An ministri suum officium faciant.
2. Exhortatio populi ad obedientiam erga Euangelium.
3. Cura administrationis bonorum Ecclesiasticorum.
4. Commendatio pauperum apud populum: videlicet, vt singuli aliquid conferant in vsus pauperum.
5. Exhortatio, vt singuli suum officium faciant in timore Dei, fide & patientia, &c.

3.

Quodnam præmium sit Pastoris rectè præstantis officium.

PRAEMIVM pastoris rectè præstantis officium, duplex in scripturis inuenio. Vnum, quod in hac vita datur: alterum, quod promittitur in futura. Illud appellare licet temporale: hoc, æternum. Nam vt illud tempore clauditur: ita hoc æternum durat.

Duplex præmium 1. In hac vita 2. In futura.

Temporalis præmij partes sunt quatuor: Victus, honor, bona conscientia, & donorum augmentum.

Temporalis præmii partes quatuor.

De his

De his partibus ordine ex scripturis dicam, vt ijs pastor, tametsi principaliter ad officium præstandum cogitatione gloriæ Dei, & amore pastoris Christi, vt supra explicatū est, excitetur: tamen moueatur minus principaliter hisce præmijs, quę Filius Dei ordinauit pastoribus. De victu ergo primum dicendum est.

I. Victus. 2. Cor 9. 14. Mat.10.10 Galat.6.6. Deuter. 12.19.

VICTVM deberi pastoribus Paulus testatur in multis locis. Dicit enim constitutum esse à Domino, vt Euangelio seruientes, de Euangelio viuant. Et Christus dicit, Dignus est operarius mercede sua. Et Paulus rursus Galatis scribens ait: Communicet autem qui instituitur in sermone, ei qui se instituit omnia bona. Neque hinc alienum est dictum, Caue ne derelinquas Leuitam in omni tempore quo versaris in terra. Huiusmodi sunt plurima testimonia, quæ testantur victum & stipendia deberi ministris Euangelij.

Tria ex his testimoniis collige̅da.

Hæc testimonia tria docent. 1. Quòd officium pij magistratus, sit ordinare ministris Ecclesiarum stipendia. 2. Quòd auditores debeant iure naturali & diuino, prædicatoribus iusta præmia. 3. Quòd ministri verbi possint, & accipere stipe̅dia, & exigere ordinariam mercedem ab ijs, qui sponte non soluunt: quemadmodum supra indicauimus, cùm ageremus de potestate pastorali.

Obiectio adu. Stipendia ministrorum Ecclesiæ. Mat.10.8.

Verùm qui iniquiores sunt ministris verbi, obijciunt mandatum Christi, exemplum Pauli, & exprobrationem Michææ prophetæ.

Mandatum Christi est: Gratis accepistis, gratis date. Hinc inferunt non licere ministris stipendia ordinaria petere: sed perperam, vt ex alijs locis apparet. Non enim gratuitæ dispensationi repugnat, quòd Ecclesiæ doctores publicis stipendijs aluntur, modò vltrò & liberaliter Christo & Ecclesiæ seruiant: victus autem sit quasi laboris accessio. Significat quidem Christus, neminem sincerum fore verbi Dei ministrum, nisi qui operam suis gratis impendere paratus sit: non tamen tollit, quod antea dixit: Dignus est operarius mercede sua. Et Paulus Corinthijs scribens ait: Quis militat proprijs stipe̅dijs vnquam? quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? aut quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit? & paulò post: Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est si nos vestra carnalia messuerimus? Hæc dictorum collatio satis ostendit, Christū non prohibere ministris stipe̅dia, sed pręferenda̅ esse gloriā Dei.

Respōsio ad obiectum sumptum ex mandato Christi. 1. Corint. 9.7.

Respōsio ad obiectum ab exemplo Apostoli sumptum

Exemplum Pauli, cuius ipse meminit, 1. Cor. 9.12. & Actor. 20.34. obijciunt, qui noluit stipendium accipere à Corinthijs & Ephesijs, sed suo artificio & sibi ac socijs victum quæsiuit. Paulus in Corinthijs apertè docet iure deberi ministris stipendia, sed cur ipse non acceperit, hanc causam assignat. Omnia (inquit) sustinemus, ne quid remoremur Euangelium Christi. Quando enim aduersarij viderunt, Paulum prædicare Euangelium, nulla habita stipendij ratione, pręcidebatur calumniandi occasio, qua putari poterat Apostolus, quæstus gratia reliquisse Iudaismum, & prædicare Euangelium. Deinde eo tempore non fuerunt ordinaria constituta stipe̅dia, vt nunc sunt. Quare & temporis ratio spectanda est.

Responsio ad locum desumptum e. Michęa.

Exprobratio prophetæ Michææ 3.11. hęc est: Sacerdotes eius pro mercede docebant, & prophetæ eius pro pecunia diuinabant. Pœnam subijcit: Zion quasi ager arabitur. Qui hoc obijciunt, deberent quæ in eodem contextu præcedunt aspicere. Principes eius pro muneribus iudicabant. Non solùm ergo sacerdotes, verumetiam iudices auaritia corruptos ostendit. Sicuti ergo licet iudicibus & principibus sua stipendia accipere: ita & sacerdotibus & ministris Euangelij. Sed vtrique caueant, ne pecuniam potiùs quærant, quàm iustitiam. Damnantur ergo Prophetæ voce, cum principes, tum sacerdotes, qui ad quæstum abutuntur officio.

II. Honor, secu̅da pars præmij temporalis. 1. Tim. 5. 17.

Secundam partem prçmij pastoris diximus honorem esse. Paulus enim apertè dicit: Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni sunt. Deinde, vt patres spirituales coluntur à pijs auditoribus. Præterea, non potest maior honor esse, quàm quòd sint cooperarij Dei, & œconomi mysteriorum Dei. Hîc caueat pastor, ne honorem spectet suum, quærendo eum per aliorum contemptum. Nam honor qui debetur ministerio, sponte sequitur fugientem. Papa se præponit Cæsaribus & Regibus, qua in re non se Christi Apostolum, sed apostatam declarat, & Antichristum ostendit. Christus vult suos non dominium honoris quærere, sed ministerium, quo omnibus se piè subijciant. Caueat ergo pastor, ne hanc præmij sui partem, impuro affectu contaminet.

Ambitio pastori sollicite fugienda.

III. Bona conscientia

Tertia pars præmij est bona conscientia, quæ comitatur eum, qui fidem retinens in timore Dei facit officium, solam gloriam Dei, & ædificationem Ecclesiæ spectans. Hæc est gloriatio nostra, (inquit Paulus) testimonium conscientię nostræ. Loquitur enim de ministerio suo. Et alibi dicit se seruire Deo pura conscientia. Qui & diaconos hortatur, vt teneant mysterium fidei cum pura conscientia. Pręcipit quoque Timotheo suo, vt militet honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam.

Exemplū. 2. Corint. 1.12. Act.23.1. 1.Tim 3.9. 1.Tim.1. 19.

Quomodo conseruatur, Quo pacto amittitur.

Hanc conscientiam consequitur pius pastor, si, vt dixi, & ipse retineat fidem, & officium faciat sincerè, spectans Dei gloriam & Ecclesiæ ædificationem. Huius bonæ conscie̅tiæ iacturam faciunt, non solùm qui sine legitima vocatione obtrudunt se Ecclesiæ, verumetiam qui se potiùs curant quàm gregem, & sua magis quàm Christi quęrūt. Quales sunt omnes, qui auaritiæ causa minores parochias maioribus cōmutāt, sine superiorum autoritate & vocatione, &c.

IIII. Augmentum donorum.

Quarta pars temporalis præmij eorum ministrorum, qui fideliter & sincerè faciunt officium, est augmentum donorum, iuxta illud: Habenti dabitur: hoc est, ei qui rectè vtitur exiguis donis quæ habet, benedictione Dei augentur indies dona. Hoc experiuntur quotidie omnes pij ministri. Proinde Augustinus rectè dicit: Sæpe officium impertiendi, meritum est accipiendi. Beatus Lutherus non in principio causæ Euangelij ita excelluit vt postea: habuit sua quædam tenuia principia. Animaduertit indulgentiarum Papisticarum vanitatem, huic se fortiter opposuit, non cogitans de abrogando papatu. Verùm in hac lucta augentur dona Dei Luthero, & quotidie nouis incrementis fiunt auctiora: adeo vt tandem electum organum Dei factus sit, quo Deus suam Ecclesiam purgare ab abominandis Papistarum erroribus voluit. Hunc sanctum virum pij pastores sibi proponant, ac in timore Dei faciant officium: quod si fecerint, sentient promissionem Christi, qua promittit incrementa rectè vtentibus collatis donis, non fore inanem.

Exemplū.

De Præmio æterno, tria testimonia.

Dixi de præmio temporali pastoris piè & sanctè præstantis officium. Sequitur præmium, quod in futura vita propositum est, iuxta promissiones Dei.

S.Petri.

De hoc pręmio loquitur Petrus 1. Pet. 5.4. vbi hortatur Episcopos, hoc est, pastores, vt non coactè, sed voluntariè: neque turpis lucri causa, sed liberaliter Episcopatu fungantur. Et (inquit) cùm apparuerit princeps pastorum, reportabitis immarcessibilem gloriæ coronam.

S.Pauli. 2. Tim.4. 7.

De hac corona & Paulus loquitur, cùm ait: Certamen pręclarum decertaui, cursum cōsummaui, fidem

seruaui. Quod superest, reposita est mihi iusticiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illo, &c. Et Daniel, Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iusticiam erudiunt multos, tanquam stellæ in seculum, & in æternum.

Danielis Prophetæ. Dan. 12.3.

In hoc præmium, quia bonitate Dei promissum est, & propositum pastoribus piè suo fungentibus officio debet pastor fide intueri, & excitari ad strenuè faciendum officium. Nisi enim in hunc finē intenti fuerint pastores, fieri nullo modo potest, vt gnauiter in cursu vocationis suæ pergant: quin potius subinde deficient. Nam innumera sunt offendicula, quæ exanimare possent etiā maximè cordatos. Sæpe cum ingratis hominibus negotium est, à quibus rependitur indigna merces: longi & immensi labores, sæpe irriti: Satan peruersis suis machinationibus interdum præualet. Ergo ne frangatur aduersis pius Christi seruus, vnicum hoc remedium habet, vt in Christi aduentum oculos conuertat. Ita fiet, vt suum laborem, qui carere profectu videtur apud homines, gnauiter obeat: cui tanta merces apud Dominum est reposita.

Finis huius præmij, & quib. oculis à pastore considerari debeat.

Hæc sint breuiter de præmio pastoris dicta, quibus suo loco monebitur ad sedulò præstandum officium.

IIII.

QVÆ POENA SIT PASTORUM *malè fungentium officio.*

VT autem magis excitetur pastor ad faciendum officium, ponat sibi ob oculos pœnas neglecti officij, quæ sunt cum temporales, tum æternæ.

Neglecti officij pœnæ.

Temporales pœnæ sunt variæ:

1. Temporales, quæ sunt quadruplices.

1. Quædam propriam pastoris personam attingunt, vt mala fama apud pios. 2. Quædam conscientiam tangunt. Qui enim perfidè officium facit, vastat conscientiam, quam postea circumfert perpetuam testem sui sceleris. 3. Quædam in donis fiunt, iuxta illud: Ei qui non habet, auferetur ab eo quod habet: hoc est, qui donis Dei ad Ecclesiæ ædificationem nō vtitur, spoliatur paulatim donis, vt cæcus factus nec suam salutē cogitet, nec aliorum curā habeat: donec tandē tradatur iusto Dei iudicio in reprobā mentē, vt probet improbanda, & improbet probanda. 4. Quædam in familiam redundant. Solet enim Deus impietatem ministrorum verbi, punire in vxoribus, & liberis: vt apertè in exemplo Heli sacerdotis conspicitur.

Matth. 13. 12.

Hactenus de temporalibus pœnis, quæ leues sunt respectu spiritualium & æternarum pœnarum.

2. Spirituales & æternæ. Ierem. 8. 10.

Maledictus (inquit Propheta) qui facit opus Domini fraudulēter. Quænā, quæso, pœna maledictione diuina magis pertimescenda? Notus est locus Ezechielis, Quum dixero ego impio, moriendo morieris, & non admonueris eum, nec locutus fueris, vt caueat impius, vt recedat à via sua impia, vt viuat: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram. Vide quantā pœna manet pastorem nō facientem officium. Sanguinem, inquit, eius de manu tua requiram: hoc est, tibi imputabitur mors eius, & pœnas de te sumam, quod fueris causa interitus, & perditionis eius.

Ezech. 3. 18.

Huc illud Gregorij: Nos super ea mala, quæ propria habemus, alienas quoque mortes addimus: quia tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidi & tacentes videmus. Idem paulò infra: Sanguis morientis de manu speculatoris requiritur, quia peccatum subditi, culpa esse præpositi, si tacuerit, reputatur. Huc & illud Ezech. 34. 2. Væh pastoribus Israël, qui pascunt se solos.

In decretis pontificiis habetur hoc cuiusdam patris dictum: Is qui præest, si præter voluntatem, vel præter quod in scripturis sanctis euidenter præcipitur, vel dicit aliquid, vel imperat, tanquam falsus testis Dei aut sacrilegus habeatur. Iam qua pœna sit dignus qui falsum contra Deum testimonium dicit, & sacrilegè quod Dei est furatur, facile est cogitare.

Has pœnas cogitabit pastor, vt earum cogitatione accēdantur, ad diligentiam in officio, vel in pigritia, vel metu officium negligentiùs faciat.

Figura quædam insignis pastorū, qui ouile Christi extruunt, & non tamen ea diligentia qua deceret sibi cauent, in fabris arcæ Nohæ proposita est. Hi enim extructa arca perierunt in diluuio, seruato Nohe cum suis. Caueant ergo pastores, ne dum Ecclesiam suo ministerio extruunt, se ipsos fluctibus maledictionis, vel officij præstandi negligentia, vel morum prauitate obiiciant.

Emblema pastorum malorum.

Hæc sunt quæ fratribus communicare hoc tempore visum est de pastore bono, vt ostenderem, qualis ipse pastor apud se, hoc est, cum secum agat solus: qualis in domo, cum vxore, liberis, & familia: qualis in conuersatione, quoties opus fuerit foris cum aliis agere: & qualis in officio Ecclesiastico esse debeat.

Conclusio totius operis.

ORO æternum Patrem Domini nostri Iesu Christi principis pastoris, vt nos faciat organa vtilia suæ Ecclesiæ regatque nos suo Spiritu, vt ea quæ illi grata sunt faciamus: quò & pastores & oues vnum simus in Domino coniuncti vinculo dilectionis, vt ita retinentes fidem & bonam conscientiam in hoc vitæ cursu, lætique hinc migrantes, beata immortalitate donemur, per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, qui cum Deo patre & Spiritu Sancto in vnitate Diuinitatis viuit ac regnat in omnia secula seculorum, AMEN.

N. H.

CATECHISMI QVAESTIONES CONCINNATAE PER NICOLAVM HEMMINGIVM.

EXIMIAE PIETATIS ET DOCTRINAE VIRO, DOMINO NICOLAO BLACK, CANONICO Roschildensi dignissimo, Præceptori suo obseruando, Nicolaus Hemmingius gratiam & pacem optat, à Deo Patre per Dominum nostrum Iesum Christum.

DOMINVS, vt est apud Prophetam, comminatur sacerdotibus sui temporis, qui pactum Leui violantes, rite non sunt functi vero Leuitarum officio. Ita enim ait: Vos recessistis de via, & offendiculo fuistis multis in lege: Corrupistis pactum Leui, dicit IEHOVAH exercituum, & ego quoque reddam vos contemtibiles & humiles omni populo. Hæc comminatio ad nostra quoque tempora se extendit, & ad nos, qui officio Leuitarum fungimur, pertinet. Nam sicut tempore Prophetæ multi gloriabantur de Sacerdotum dignitate & eminentia, qui tamen nihil minus curarunt, quàm verum Sacerdotum officium: Ita hodie, proh dolor, plures inueniuntur qui patrimonio (vt vocant) Petri gaudēt, quam qui vestigiis Apostoli insistentes, gloriam Dei, & hominum salutē seriò quærunt. Neque hoc in Papatum dictum esse volo solummodo, sed in nos quoque qui de Euangelio gloriamur. Et tametsi vt sacerdotes Dei de bonis Ecclesiæ viuimus: tamen non minus pactum Leui violamus, quam illi de quibus per Malachiam conqueritur Dominus, id quod sane nemo non videt, qui vitia Sacerdotum, quos accusat Propheta, cum nostris contulerit. Sunt autem tria potissimum, quæ Propheta insectatur, quod recesserint de via, quod offendiculo fuerint multis in lege, quod corruperint pactum Leui. De via recesserunt mala vita, & flagitiosis morib. se polluentes. Vitæ enim ratio cuiusque via dicitur, Offendiculo fuerunt multis in lege, suo prauo exemplo multis præbentes occasionem lapsus contra legem Dei: Corruperunt pactum Leui, ea fide & diligentia, qua decuit, suo officio non fungentes, in seruanda puritate doctrinæ, & promouenda gloria Dei. Quid non est in nostris Sacerdotibus simile? Quod enim de via recedant, testatur multorū superbia, auaritia, petulantia, potatio, incontinētia, & alia vitia, quæ magis soli huic patent, quam vt celari possint: Quod sint multis offendiculo in lege, sequitur ex primo. Nam minister Dei, qui bene docet, sed malè viuit, dextera quidē domū Dei ædificat, sed sinistra eandem destruit. Apostolus non frustra requirit à Sacerdotib. vt sint forma gregis. Sicuti enim in scientiis Philosophicis optime docet is, qui regula & exemplo docet: Ita Doctor Ecclesiæ nisi verbum quod in ore habet, vita exprimat, non tam doctor quam seductor Ecclesiæ haberi debet. Nam cùm auditores vident mores ministrorum Dei non conuenire cum doctrina, mox plerique aut contemnunt doctrinam, aut labe eorum inficiuntur, ac ita infecti pereunt. Nunquid hoc non est multis offendiculo esse in lege? An non hoc est suis morib. efficere, vt multi in legem impingant? Vtinam hic vanus essem. Vtinam possent plerique ad suos mores, & ad propriam conscientiam prouocare. Nihil libentius paterer, quam me in hac causa succumbere. Quod corrumpant pactum Leui, hoc est, quod non fungantur ea fide & diligentia officio sibi commisso, qua deceret, manifestum est in multis. Vehementer errant qui suo se functos officio putant, quando vel rectè docuerunt, vel in genere vitia taxarunt: Quibus partibus si fuissent contenti Prophetæ Dei, non tam horrendis suppliciis fuissent olim affecti. Quid ergo desideras? Id quod Prophetæ, Apostoli omnes, & vox Christi requirunt. Quid hoc est? vt remedium adhibeas vulneri, reprehendas sigillatim hominum scelera, & singulis in os dicas, quò tendat ipsius vita. Ebrioso suā ebrietatem, Superbo suam superbiam, Auaro suam auariciam, Tyranno suam tyrannidem, Libidinoso suam libidinem ob oculos ponas tanquam legatus Dei. Sic sanctus Nathan fecit: Sic Baptista, sic Paulus, sic Ambrosius & omnes alij pij pastores. Sed inquies: Si sic agerem, periclitarer de vita: eiicerer de meis facultatibus: actum esset de meo honore: præterea frustra hoc tentarem. In hac enim malitia mundi vix quisquā patiēti animo meā correptionē esset admissurus. ὁ μὲν λόγος φρονεῖ, ὁ δὲ νοῦς παραφρονεῖ. Excusatio hæc iusta videri posset, si tua tātū res ageretur: Sed nūc fungeris legatione Dei, vt nō

tam quod tibi videatur, quàm quod ipse à te requirat spectandum sit. Ipse Dominus apud Ezechielē in hunc modum te alloquitur: Speculatorem dedi te domui Israel, & audies de ore meo verbum, & annūtiabis eis ex me. Si dicente me ad impiū, morte morieris, nō annuntiaueris ei, & locutus fueris, vt auertatur à via sua impia & viuat, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinē autē eius de manu tua requiram: Si autem tu annuntiaueris impio, & ille non fuerit ab iniquitate sua conuersus, ipse quidē in iniquitate sua morietur, Tu autem animā tuam liberasti. Grauissima etiā extat apud Ieremiam comminatio: Maledictus qui facit opus Domini fraudulēter. Mandatū Dei erat, vt Iudæi deuastarent Moabitas, quod quia non fecerunt, pronunciantur à Propheta maledicti. Cuius rei ratio à generali principio petitur: Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter. An non multò maiori maledictioni meritò cēsentur obnoxij, qui in Moabitis Spiritualibus deuastandis sunt remissiores: hoc est, qui peccata hominum non oppugnant indefesse, vt regni Christi pomœria abolitis hostibus dilatentur? Huc pertinet cap. 34. Ezechielis, in quo Dominus comminatur pastoribus, qui neglecto grege Christi, quæ sua sunt quærunt, quibus non dissimiles sunt multi hodie. Nam plures soliciti sunt pro grege porcorum augēdo, quam pro grege ouium Christi rite pascendo. Quorum alij ignorant sui officij partes, alij norunt vtcunque, sed scientes & volentes officium negligunt, quos sanè ab officio remouendos, si sunt insanabiles absque omni misericordia iudico. Crudelis est enim misericordia, quæ dum vni præstatur, multis cedit in interitum. Atque inspectores, qui ferunt tales pastores, seipsos potius, quam gregem Christi pascentes, grauius sibi iudicium accersunt. Requiruntur autem in fideli pastore hæc quatuor. Primum cognitio sanæ doctrinæ, quæ profectò haberi nequit sine magnis laboribus, longo studio, assidua verbi Dei lectione, & pia eiusdem meditatione. Secundum donum docendi, & certa docendi forma. Nisi enim quis aptus sit ad docendum, & ea quæ rectè nouit vtiliter alijs tradere possit, inutilis est Ecclesiæ pastor. Tertium accommodādi prudentia seu peritia τοῦ ὀρθοτομεῖν (vt verbo Pauli vtar) verbum Dei. Vt enim stultus medicus iudicatur is, qui omni morborum generi vnam medendi rationem accommodat: Ita doctor verbi Dei, nisi pro conditione hominū accōmodat verbū, imperitus censendus est. Ignaros enim docebit, infirmos eriget, pigros excitabit, sceleratos obiurgabit, ac minis percellet illorum animos, vt resipiscant, contumaces disciplina Ecclesiæ puniet, hostibus ora obstruet. Sic Christus fecisse legitur: ita Paulus faciendū præcipit. Quartū sanctitas vitæ. Debet enim pius pastor forma gregis esse iuxta Pauli sententiam. Et Christus vult pastores prælucere alijs bonis operibus. Qui harum partiū vel minimā neglexerit, fraudulenter facit opus Domini: ideoq́; maledictus voce Domini pronūciatur. His officijs seu partibus si rite fungerētur plerìq;, nō tam molli fruerentur otio. Sed ter stulti sumus, qui plus puluerem & cinerem timemus, quam Deum viuentem. Multo rectius faceremus, si propositis nobis comminationibus diuinis, cogitaremus Deum haud impune laturum violationem sui pacti. Tametsi enim statim, vbi offensus fuerit, non punit: tamen vere peccata hominum tanquam in fasciculo ligat, & recondit, donec ei visum fuerit iniquitates nostras visitare. Ligata est, inquit Propheta, iniquitas Ephraim, reconditum est peccatum eius. Diu cumulauerūt scelera sacerdotes Leuitici, sed tandem Deo iustas pœnas dederunt. Et Malachias sacerdotibus pactū Leui violantibus ait ex verbis Domini: Et ego reddam vos contemtibiles & humiles omni populo, quoniam non custodistis vias meas, hoc est, quia violastis pactum Leui. Si quis autem quærit qualenam fuerit illud pactum, audiat eundem Prophetam dicentem: Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis, dedique ea illi ob timorem. Timuit enim me, & à facie nominis mei contritus fuit ipse. Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labiis eius: in pace & æquitate ambulauit mecum, & multos reuocauit ab iniquitate, Labia enim Sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia legatus Domini exercituum est. Habes his Prophetæ verbis pulcherrime descriptum pactum, quod Dominus cum Leui pepigit. Dominus pacem & vitam promittit, sed timenti se & rite fungenti suo officio. Vt enim in omni pacto est mutua obligatio: ita & hic. Deus promittit pacem & vitam: Leui Deū timet, & recipit, se commissam legationem cum fide & diligentia obiturum. Numerat autem hic partes pacti à parte Leui plures, quarum prima est timor Dei, qui sincerus esse nequit, nisi à fide proficiscatur. Secunda: Lex veritatis in ore eius, hoc est, doctrina vera, sancta & pura. Tertia: Et iniquitas non est inuenta in labiis eius, hoc est, falsam & fucatam doctrinam fugit, atque adeo vt pestem detestatur quicquid ex ore Domini non hausit. Quarta: In pace & æquitate ambulauit, hoc est, studuit vitam suam cōponere ad normam iustitiæ meæ seruando pacem & æquitatem cum proximis. Quinta: Et multos reuocauit ab iniquitate, scilicet doctrina, correptione, cōminatione, deinde & vitæ sanctimonia, idq́; nomine Domini exercituū, cuius est legatus. Hæc de pacto Leui, & comminatione Sacerdotum violantium pactū istud, ideo à me dicta sunt, vt & me & mei similes, qui in locum Leui successimus, excitem ad officium præstandum, nisi malimus promissa a Deo vita & pace excidere. Porro quoniam pars pacti est, vt puram & sinceram Dei doctrinam tradamus singuli pro suæ vocationis, & gratiæ modulo, Ego prima religionis rudimenta in hoc libello explicare ad captum puerorum institui. Si quis autem hunc meum laborem & conatum improbare velit, propterea quod multi extent libelli, qui hanc doctrinam puerilem profitentur, iique à præstantissimis viris conscripti, ei zelum quidē permitto suum, modo ipse vicissim meū mihi officium non adimat. Similis zelus fuit in Iosuah filio Nun, qui cum audiret Eldad & Medad in castris Dei prophetare, voluit vt Moses eos prohiberet. Sed quid ad hæc Moses? Vtinam (inquit) vniuersus populus

pulus Domini Prophetæ essent,& quod daret Iehouah Spiritum suum super eos. Iosuah zelo Mosis ægre tulit,quod alij,quàm ipse,prophetarent. Sed Moses zelo Dei optat omnib. Propheticum spiritum, vt omnes coniunctis viribus regnum Christi ornent & amplificēt. Ego igitur etsi Mosen assequi non possum: non tamen iudico mihi tacendum esse, cum Eldad & Medad sit etiam locus prophetādi in castris Dei. At si quis non Iosuæ zelo,sed leuitate animi nostrum improbet factū,ei responsum volo,quod olim Demosthenes suis Sycophantis respondit, ἐπιτιμᾷν μὲν παντός ἐστι,συμβουλεύειν δὲ οὐ παντός.

Tibi autem verande Præceptor hanc meam Catechesin dedicare volui,vt extaret meæ erga te gratitudinis testimonium. Tua enim institutione & ope ita me,dum sub tua ferula fui adiutum fuisse agnosco & profiteor,vt progressus,qualescunque secuti sunt,tibi haud immerito acceptos feram. Nam me non solum in religionis rudimentis fideliter instituisti: verùm etiam cùm fortunæ meæ essent plus satis tenues,benigne me tuis facultatibus subleuasti. Hanc tuam liberalem manum hodie quoque exosculantur multi,qui apud vos literas & pietatem sub præceptoribus,eruditione & pietate præstantibus, Magistro Petro Paulino, & Magistro Andrea Laurentio discunt. Prudenter enim & piè illud poetæ cogitas: Quas dederis solas semper habebis opes. Oro Patrē Domini nostri Iesu Christi,vt te & illos adeoque omnes venerandos collegas capituli vestri,in sui nominis gloriam,& scholæ vestræ optime constitutæ conseruationem,quàm diutissime incolumes,& in vera pietate concordes, constantésque seruare velit. Hasniæ 4. die Decembris,anno à Christo nato. 1560.

CATECHISMI
QVÆSTIONES.

Qv. *Vnde dicitur Catechesis?*

Definitio nominis. R. A κατηχεῖν: quod est propriè, non scripto sed voce viua doctrinam aliquam tradere.

Qv. *Vnde sumtum est vocabulum* κατηχεῖν?

R. Ab antiquo Sacerdotum more,qui mysteria religionis non commendarunt scriptis, sed ea viua tradiderunt voce: idque iis tantum qui suis sacris erant initiati: quem morem, etiam olim fuisse sanctis patribus ante Mosen apparet.

Qv. *Teneo vim vocabuli, dic iam clarè quid sit Christiana catechesis.*

Definitio Rei. R. Christiana catechesis, est instructio in Christiana religione,quæ fit viua voce docentis.

Qv. *Quomodo vocatur qui ita docet?*

R. Catecheta, & qui docetur, Catechumenus.

Catechismi summa. Qv. *Quid quæso summatim docet Catechesis Christiana?*

R. Quòd quemadmodum propter peccatum homines à Deo damnati,à renatu per fidem Christi liberentur: ita liberati Deum vero cultu in hac vita colant, ac tandem resuscitatis corporibus per Christum vita fruantur æterna.

Capita duo. Qv. *Video scopum Christianæ catecheseos,age capita eius doctrinæ distinctè trade.*

R. Vniuersa Catechesis continet doctrinam duplicem,videlicet rerum & signorum: ad hæc enim duo tanquā ad summa capita,omnia referri debent, quæ in Christiana catechesi traduntur.

Doctrina rerum. Qv. *Quæ est doctrina rerum?*

R. Lex seu Decalogus, Symbolum Apostolicum,& orandi forma à Christo præscripta.

Signorum Qv. *Quæ est doctrina signorum?*

R. Doctrina de Baptismo & Cœna Domini, quę duo Sacramenta ab Ecclesia dicuntur, cuius appellationis ratio suo loco explicabitur.

Qv. *Quæ sunt partes Catecheseos?*

Partes. R. Quinque numerātur,doctrina legis seu Decalogus,Symbolum,Oratio,Baptismus & Cœna.

Qv. *Quomodo hæ partes scopo Catecheseos seruiūt?*

Vsus. R. Vt lex Deum monstrat, peccatum reuelat, damnationem ostendit,verum Dei cultum præscribit: Ita Symbolum liberationē à peccato per Christum fieri indicat: quæ liberatio fide apprehensa, vt oratione expetitur: ita Sacramētis obsignatur & confirmatur,donec tandem in possessionem vitæ æternæ per Christum peruenerimus.

DE PRIMA PARTE
CATECHISMI.

De lege Dei. Qv. *Quæ est prima pars Catechismi?*

R. Doctrina legis diuinæ seu Decalogus.

Qv. *Quid habes quod necessario de lege Dei tenendum est?*

R. Id paucis quibusdam quæstionibus complectar.

Qv. *Quæ sunt?*

Summa capitis.

R. 1. Quàm varia sit acceptio vocabuli legis.
2 Quid sit lex moralis,quæ Decalogus dicitur.
3 An legi morali quisquam satisfacere possit.
4 Quisnam sit legis diuinæ vsus.
5 Quatenus lex sit abrogata.
6 Quomodo Christus legem impleuerit.
7 Quæ sit legis summa.
8 Quæ legis appendices.
9 Quæ legis diuisio.
10 Cur lex Dei lapideis tabulis sit insculpta.
11 Quodnam sit discrimen Legis & Euangelij.
12 Quæ sint partes legis,& quæ partium legis explicatio.

DE PRIMA QVÆSTIONE.

Qv. *Quasnam habet acceptiones vocabulum legis?*

Variæ vocabuli significationes. R. 1. In genere quamuis doctrinam significat, Nam Hebræis nomen à docendo habet, quibus lex dicitur Thora à Iara,id est,docuit, vt in illo: lex Domini immaculata.i. doctrina cœlestis, est pura.

2 Quoties opponitur lex Prophetis,ipsum Mosen cum pentateucho designat, vt in illo dicto Pauli ad Rom.3. Iusticia fidei testimonium habet in lege & in Prophetis.

3 Quando opponitur lex Euangelio,pro lege morali & eius appendicibus sumitur, vt in illo Pauli: Nos iustificamur fide absque operibus legis.

4 Lex opposita gratiæ iram Dei & damnationem significat,vt in illo Pauli: Nos non sumus sub lege, sed sub gratia.

5 Cum opponitur lex veritati,vmbras legales notat,vt in illo Iohannis Lex per Mosen data est, gratia & veritas per IESVM CHRISTVM. Hic lex,& damnationem cui opponitur gratia: & vmbras legales quibus opponitur veritas,significat.

6 Lex opposita tēpori Christi exhibiti, notat totā Mosis politiā cū regno & sacerdotio,vt in illo Pauli

ad Galat.3. Priusquam venit fides sub lege custodiebamur.

7 Lex interdum accipitur pro imperio seu vi ad aliquid impellendi, quæ vis intelligitur ex casu addito: vt cùm dicitur, lex peccati, lex membrorum, lex mentis, lex spiritus. in quibus dictis lex per Metonymiam pro vi impellente accipitur, idque nunc in bonam partem, nunc in malam.

8 Lex interdũ pro eo cui additur accipitur, vt cùm dicitur ad Rom.3. Lex fidei, id est, fides, & lex operũ, id est, opera. Hęc varia sunt vocabuli legis significata, quorum applicatio ex peristasi locorum facilè intelligi potest.

De secvnda qvæstione.

Qv. *Quid est lex moralis quam Decalogum appellamus?*

Legis Dei seu Decalogi definitio.

R. Est præceptio diuina requirens ab omni homine perfectam, puram, & perpetuam obedientiam erga Deum, quę vt promittit vitam & salutem obedientibus: ita mortem & damnationem comminatur ijs, qui hanc obedientiam non præstant. vocatur autem moralis, quia perpetua viuendi regula est, ad quam mores cuiusque sunt exigendi.

De tertia qvaestione.

An legi possimus satisfacere.

Qv. *Poteſtne quiſquam legi morali in hac vita satisfacere?*

R. Nemo sanè, præter Christum solum.

Qv. *Quomodo id probas?*

R. Ex Paulo quatuor demonstrationes colliguntur, quarum prima à naturæ prauitate sumitur, quî enim fieri potest, vt ex impuro & fœtido fonte, pura & limpida aqua hauriatur?

2 Sumitur ex vniuersali experiẽtia, Nam cùm omnes morti, quæ est pœna violatæ legis obnoxij sunt, sequitur totum genus humanum transgresionis legis diuinæ reum esse.

3 Sumitur ex Scripturę testimonio, qualia plurima sunt, Omnes declinauerũt & inutiles facti sunt: Item non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.

4 Sumitur à necessitate victimæ Christi, vnde Galat.2.21. Si ex operibus est iustitia, Christus frustra mortuus est. Proinde cùm Christus non sit frustra mortuus, sequitur neminem ex operibus iustificari posse, Nemo igitur legi satisfacit.

Has quatuor demonstrationes memoriæ causa, his versibus concludo.

Natura, experientia, verbum, victima monstrant,
Quòd nullus lege iustificetur homo.

De qvarta qvaestione.

Qv. *Quis est vsus legis moralis?*

Triplex vsus.

R. Legis moralis vsus triplex est, externus, internus, & spiritualis. *Primus* ad externum hominem pertinet, quem lex externè regit. *Secundus* internum hominem spectat, quem lex accusat, damnat, reúmque coram Deo peragit. *Tertius* ad nouum hominem refertur, quem lex in cultu Dei vero dirigit, Est enim lex sanctis norma vitæ. Hunc legis triplicem vsum, hoc disticho complector:

Lex hominem regit externum, veterisque reuelat
Errores, vitæ est regula sancta nouo.

Vsus externus.

Qv. *Cur primum vsum vocas externum?*

R. Quia ad externum hominem in hac vitæ consuetudine pertinet, qui vsus propter quatuor causas necessarius est, quas hoc versu complector.

Mandatum, pœnæ, pax publica, dux ad Iesum.

Confirmatur autem hic vsus ad Galatas 3.24. his verbis. Lex pædagogus ad Christum.

Internus.

Qv. *Cur secundum vsum vocas internum?*

R. Quia pertinet ad consciẽtiam hominis, quam ream arguit & damnat: Lex enim regula est, ad quam conscientia singula opera, quæ à nobis fiunt, exigit & examinat. Cùm enim quid à nobis factum sit iuxta regulam legis, iudicio mentis approbatur, quod iudicium in corde sequitur læticia: Contra si factum aberrat à legis regula, iudicio mẽtis damnatur, quod iudicium sequitur in corde dolor, & pauor propter imminentem pœnam. Confirmatur autem hic vsus Rom.3.20. Per legem est agnitio peccati.

Spiritualis.

Qv. *Cur tertium vocas spiritualem?*

R. Quia ad hominem spiritu renatum pertinet, quem instruit in vero Dei cultu, præscribítque certam viuendi regulam. Confirmatur hic vsus Ezech.20.19. In præceptis meis ambulate.

De qvinta qvaestione.

Qv. *Quatenus lex est abrogata?*

Moralis comminationes cõuersis sunt abrogatæ.

R. Lex triplex est, Moralis, Ceremonialis, & Iudicialis. Prima habet duas partes, quæ sunt, Norma vitæ, & appendix de promissionibus & cõminationibus. Norma vitę nec in hac vita nec in futura abolebitur. Deus enim perpetuam dilectionem erga se & suam creaturam suo ordine requirit. Comminationes conuersis sunt abolitæ, iuxta illud Pauli: Non sumus sub lege, sed sub gratia. Item ad Galatas 3.13. Christus pro nobis factus est maledictum. Promissiones autẽ fiunt pijs ratæ in Christo. Cæterùm non conuersi, legi toti cum sua damnatoria sententia obnoxij sunt, iuxta illud: Maledictus est qui non fecerit omnia quæ scripta sunt in libro legis. Galat.3.10.

Ceremonialis quo ad vsum.

Lex ceremonialis abolita est, quo ad vsum, non quo ad significationem. Nam res quas figurabant ceremoniæ, sunt æternæ.

Iudicialis, quoad vsum libera.

Lex iudicialis quo ad vsum est libera, potest enim ea magistratus vti vel non vti. At quantum ad significationem attinet, perpetua est. Nam politia Mosis, regni Christi typus erat.

De sexta qvaestione.

Qv. *Quomodo Christus impleuisse legem dicitur?*

Moralẽ, 4. modis impleuit.

R. Quantum ad Moralem attinet, cui omnes homines obnoxij sunt, primum respõdeo, quòd eam quatuor modis implerit. 1. Perfectè obediendo legi Dei: nullum enim vnquam peccatum contra legem Dei fecit, sed eam plena erga Deum & proximum dilectione adimpleuit. 2. Deriuando in se ius damnatorum legis. 2.Cor.5.21. Eum qui nõ nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. 3. Infundẽdo conuersis spiritum sanctum, vt ipsi iam quæ legis sunt facere incipiãt, Qui enim spiritu Dei ducuntur, hi sunt Filij Dei. Ro.8.14. 4. Transformando nos plenè ad suam similitudinem, quod futurum est in æterna vita, vnde illud Pauli ad Galat. Nos spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. Ceremonialem autem legem impleuit Dominus, dum id quod ceremonijs signatum erat, opere compleuit. Idem de Iudiciali lege sentiẽdum est. Cæterum modus impletæ per Christum legis moralis hoc disticho complexus sum.

Ceremonialem & Iudicialẽ. 4.

Implet dum præstat, dum ius damnabile tollit,
Pneumate dum donat, dum sua regna dabit.

De septima qvaestione.

Qv. *Quæ est summa legis Moralis?*

Dilectio Dei & proximi.

R. Dilectio Dei & proximi, Sic enim Paulus ait 1.Timoth.1.5. Summa legis est dilectio. Idem probatur Deuter. 6.5. & Matthæi 22.37. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, &c. & proximum tuum sicut teipsum.

Qv. An

Qv. *An non aliud requirit lex quam affectum dilectionis?*

Dilectio quid.

R. Dilectionis voce Synecdochicos intelligitur omnis affectus coniunctus cum dilectione, & omnis actio interior & exterior, quam naturaliter requirit dilectio, per quam dilectio vera se prodit & veluti conspiciendam præbet. vt enim qui diligit Deum, cum simul timet, colit, prædicat, inuocat, & patienter ab eo promissa expectat, omnia quæ grata illi senserit faciens: ita qui proximum amat, superiores se reueretur, pares complectitur, inferiores subleuat, atque omnia omnibus quæ vtilia senserit, & vult & facit. Potest & ita respōderi ad quæstionem, quod lex doceat in summa, quid expetēdum & quid fugiendum sit, Vt enim expetendum est honestum: ita quod turpe est, fugiēdum est: & hac ratione summa legis hoc versu continetur.

Quis sit honesti, quis turpis fons lege docetur.

Quis autem sit honestatis, & contra quis turpitudinis fons, continetur hoc disticho.

Primus honestatis fons est dilectio: contra,
Turpia progenerat sæua cupido tibi.

DE OCTAVA QVÆSTIONE.

Qv. *Quæ sunt legis appendices?*

Appendices legis.

Ego sum Dominus Deus tuus, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem eorum, qui oderunt me, & non custodiunt mādata mea: Et faciens misericordiam in millia his, qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea.

R. Hvc & illa dicta pertinent: Qui fecerit ea, viuet in eis. Et, Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis. harum appendicum vsum vide supra in declaratione quartæ quæstionis.

DE NONA QVÆSTIONE.

Qv. *Quæ est legis diuinæ diuisio?*

Triplex legis diuisio.

R. Plures sunt legis diuinæ diuisiones, quarum tres sunt præcipuæ.

Prima: legum diuinarum, Alia est Ceremonialis, alia Iudicialis, alia Moralis.

Qv. *Quæ est Ceremonialis?*

R. Quæ ritus Ecclesiasticos, ceremonias, & sacrificia gubernat, Cuius vsus in templo fuit Solomonis.

Qv. *Quæ est Iudicialis?*

R. Quæ iudicia & controuersias forenses moderatur.

Qv. *Quæ est Moralis?*

R. Quæ mores omnium regit, & normam viuendi vniuersalem hominibus præscribit.

Secunda. Legum alia est præceptiua, vt quæ præcipit aliquid operis fieri. Alia prohibitiua, vt quæ prohibet quæ fieri non conuenit.

Tertia. Legum alia immediate Deum respicit. Alia circa officia hominibus debita, versatur.

DE DECIMA QVÆSTIONE.

Cur scripta in lapidibus.

Qv. *Cur lex in lapideis tabulis est exarata?*

R. Hoc Symbolicū est: Monet enim hoc Symbolo Deus, tantam duritiem nostrorum cordiū esse, vt nō prius lex Dei in ea inscribi possit, quàm Deus suo digito ea adaptauerit, legémque suam ipse iis inscripserit. hæc symbolica significatio hoc disticho continetur.

Saxea lex Mosis, tibi saxea pectora signat,
Mollia quæ digitus fecerit ipse Dei.

Deinde etiam lapidearum tabularum symbolo significatur, quod Deus nolit vlla vetustate abolere obedientiam, quam in lege morali requirit.

DE VNDECIMA QVÆSTIONE.

Qv. *Quodnam est discrimen Legis & Euangelij?*

Discrimē legis & Euangelij, quadruplex.

R. Quadruplex est: *Primum* sumitur à notitia, quia lex natura quodammodo nota est: Euangelium autem nullo modo rationis acumine percipitur. At si quis quærit, cur lata sit lex, quæ natura nota est. Is sciat ob tres caussas id factum esse: Quarum prima est, vt legis naturæ autoritas, noua hac publicatione confirmaretur. 2. Vt quæ per consuetudinem peccandi & sceleratorum multitudinem latere cœperant, manifestarentur. 3. Vt constaret certa Deum colendi ratio, ne pij Ethnicis & Philosophicis superstitionibus à vero Dei cultu abducerentur. Has tres caussas memoriæ caussa hoc disticho complector.

Cur data lex nota est? vt confirmetur, vt altè
Mentibus insideat: vt pia corda regat.

Secundum sumitur à promissionū differētia, promissio enim legalis habet coniunctā conditionē impletæ legis: Sed promissio Euangelij, non habet annexā conditionē impletæ legis, sed tātum fidei quæ oblatum per Euangelium beneficium apprehendit, ac postea suos germanos edit fructus.

Tertium sumitur à differentia virtutum vtriusque, Lex enim occidit, & est ministerium mortis, Euangelium autem viuificat, & est vitæ ministerium 2. Corint. 2.

Quartum sumitur ab obiectis, legis enim comminatio ad impœnitentes & non ad conuersos pertinet: Euangelij promissio ad pœnitentes, & non ad impœnitentes pertinet, quemadmodum propositis exemplis docet Christus Lucæ 7. Matth. 22. Nam apud Lucam testatur Christus ad mulierem pœnitētem pertinere gratiam Euangelij, Et apud Matthæū testatur comminationem legis pertinere ad superbum legisperitum. Hoc quadruplex legis & Euangelij discrimen complector hoc disticho.

Notitia & promissio, vis, subiectaque, quantum
Lex ab Euangelio differat, ecce docent.

DE DVODECIMA QVÆSTIONE.

Qv. *Quot sunt partes legis diuinæ?*

Partes legis.

R. Decem sunt Decalogi præcepta, quæ duobus continentur capitibus, quę sunt. Dilige Iehouah Deum tuum ex toto corde tuo &c. Et proximum tuum vt teipsum.

Qv. *Quid prius caput continet?*

Summa primæ & secundæ tabulæ.

R. 1. Mandatum homini datum.
2. Affectum dilectionis.
3. Obiectū ad quod ille affectus referendus est.
4. Caussa indicatur, Cum dicitur: Dominum Deum tuum, ista enim pronomina caussas dilectionis insinuant.
5. Modum dilectionis, videlicet quod ex toto corde, ex tota anima, ex totis viribus. Eadem quinque continentur secundo capite.

Qv. *Christus dicit in Euangelio, secundum simile esse priori, quomodo id intelligendum sit, expone.*

R. Non in ordine, non in obiecto, nō in dilectionis gradu, ista similitudo est posita, Nam dilectio Dei ordine prior est, obiecto dignior, & gradu superior dilectione hominis. Est enim Deus præ omnibus diligēdus & ante omnia & super omnia. Sed simile in affectu, Nam vtrumque requirit dilectionem, In obligatione, Nam vtrumque obligat vel ad obedientiam vel ad pœnam, Et in consecutione obedientiæ iuxta illud Iohannis dictum: Qui dicit se diligere Deum, & proximum suum odit, mendax est.

Methodus.

Qv. *Da methodum explicandi singula præcepta.*

R. In singulorum præceptorum explicatione hæc quinque dici possunt.

1 Quid mandet lex.
2 Quid vetet.
3 Quam habeat obedientia promissionem.
4 Quam habeat violatio legis pœnam.
5 Quis sit vsus legis externus, internus, & spiritualis. Hæc quinque disticho hoc complector.

Lex mandat, prohibet, promittit, & indicat iram,
Additur his vsus qui meditandus erit.

De primo præcepto.

Primi præcepti.

Qv. *Recita primum præceptum?*

R. Ego sum Iehouah Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti: Non habebis Deos alienos coram me.

Ratio.

Qv. *Quæ est ratio huius præcepti?*

R. Quod Deus conditor rerum, solus sit omnium bonorum fons & dator.

Finis.

Qv. *Quis Finis?*

R. Vt omni idololatria & impietate abiecta, ipse solus habeatur Deus noster, & solus à nobis vero cultu colatur.

Summa.

Qv. *Quid continent hæc legis verba?*

R. Duo. Procemium, & expositionem præcepti: procemium enim est,

Ego Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti.

Expositio autem præcepti,

Non habebis Deos alienos coram me.

Procemij sensus.

Qv. *Quid sibi vult procemium?*

R. Hoc continet duo: Primum, modum cognoscendi Deum per verbum & beneficium Dei: verbum est, *Ego Iehouah Deus tuus, &c.*

Beneficium, *Qui eduxi te de terra Ægypti.*

Deinde continet procemium confirmationem legis diuinæ à potestate, promissione & beneficijs præstitis, De quibus latiùs vide Enchiridion nostrum.

Præcepti expositio.

Qv. *Quid habet expositio?*

R. Hæc vt meminit alienorum Deorum & veri Dei: ita præcipit vt verum Deum habeas, & alienos Deos fugias seu non habeas.

Qv. *Quid est habere Deum?*

R. Est mente, affectu, voluntate, adeoque omnibus viribus Deum complecti.

Qv. *Quomodo mente complectimur Deum?*

Duplex Dei notitia.

R. Quando in mente est vera notitia Dei, videlicet quod sit vnus & æternus Deus, Pater, λόγος, & Spiritus sanctus, quod hic Deus sit fons omnis boni, quod suas creaturas amet, quod ad se confugientes iuxta promissiones velit iuuare: Et contra contumaces punire. Hæc in genere vera Dei notitia est, quæ in duas formas distinguenda est. Est enim alia notitia Dei Legalis, alia Euangelica.

Qv. *Quomodo affectu amplectimur Deum?*

Duplex erga Deũ affectus.

R. Cùm ex vera Dei notitia nascitur affectus congruens notitiæ, vt timor Dei, fiducia, dilectio, spes: Sed discernendum est inter fiduciam legalem & Euangelicam, quarum illa nascitur ex notitia Dei legali, hæc oritur ex notitia Dei Euangelica.

Qv. *Quomodo Deum complectimur voluntate?*

Voluntas

R. Cùm ex mentis recto iudicio & puro animi affectu nascitur voluntatis alacritas ad imperandum omnibus viribus, vt Deo obedientiam præstent.

Vires.

Qv. *Quomodo Deum complectimur viribus?*

R. Cùm ipsæ vires interiores & exteriores voluntati alacriter imperanti, quæ mens rectè iudicat, & affectus purè suadet, obsequuntur, & imperata præstant.

Opera primi præcepti.

Qv. *Quæ ergo opera in hac lege præcipiuntur?*

R. Ea colliguntur ex ijs quæ dicta sunt, videlicet amor verbi Dei, notitia Dei, timor, fiducia, dilectio, alacris voluntas, & studium omnium virium obediendi Deo.

Qv. *Quæ opera prohibentur hac lege?*

R. Ea partim continentur in hoc dicto, habere Deos alienos: partim ex Antithesi operum præceptorum extruuntur.

Qv. *Quid est ergo Deus alienus, & Quid est habere Deos alienos?*

Dij alieni quid.

R. Cùm in plurali dicit alienos Deos, significat multa esse, quæ hominibus loco Dei esse soleant. Est autem loco Dei homini, quidquid homo fingit sibi ex quo pendet, & vnde auxilium sperat, & opem, absque vero timore veri Dei. Vnde auaritia à Diuo Paulo idololatria dicitur.

Qv. *Possuntne statui certa genera alienorum Deorum?*

Varij Dij alieni.

R. 1 Possunt quidem: Primum enim alieni Dij sunt idola Gentium.

2 Sancti, cùm illis ab hominibus diuinus honos exhibetur.

3 Bona interna, & externa animi, corporis, & fortunæ, Adeoque omne in quo homines gloriari solent. Quicunque enim hæc mente, affectu, voluntate amplectitur absque timore Dei, alienos dicitur habere Deos. Licet quidem, imò oportet creaturas Dei suo ordine diligere, modò illius dilectionis fons sit verus Dei timor: idola autem, quæ sunt opera Satanæ, perpetuò execrari oportet.

Qv. *Quæ opera ex Antithesi prohibita esse colligis?*

Peccata in primũ præceptũ.

R. Cùm amore verbi Dei pugnat odium verbi: cùm notitia Dei pugnat ignoratio Dei, & omnis falsa persuasio de Deo, vt Philosophorum & Hereticorum, vt qui de diuinitate non rectè sentiunt: In quorum numero est Epicurus, & Greci Philosophi omnes. Item qui de personis non rectè iudicat, vt Arius, Sabellius, & multi alij: Item qui de voluntate Dei perperam sentiunt, vt qui de gubernatione, prouidentia, promissionibus & comminationibus, erroneum habent iudicium.

Cum timore pugnat securitas, cum fide diffidentia, cum dilectione fremitus sub cruce, cum spe desperatio & ἀνελπιστία, cum alacritate voluntatis, auersio voluntatis, & cum virium promtitudine, ad obediendum ignauia, & torpor, & quæ græcè dicitur ἀκηδία.

Obedientiæ præmium.

Qv. *Quæ sunt præmia obedientiæ huius præcepti?*

R. Fauor Dei & misericordia iuxta promissiones legi additas: verùm quia nemo legi satisfacit, præmia promissa tantummodo conferuntur conuersis.

Pœna.

Qu. *Quæ pœna violatæ legis huius?*

R. Maledictio, & damnatio, & visitatio iniquitatis in tertiam & quartam generationem, iuxta cõminationes huic legi additas.

Vsus 1. præcepti.

Qv. *Quis est vsus huius legis?*

R. Vt examines tuam conscientiam ad legis normam, & sentẽtiam legis mente recolas hoc pacto. *Primò*, in hoc examine cùm videas te legi non satisfecisse, agnosce peccatum tuum, agnosce te legis diuinæ transgressorem esse. *Secundò*, agnosce sententiam legis, aduersus te latam, iustam esse. *Tertiò*, fuge peccatum, expauesce ad iram Dei, & dole quod Deum tuo peccato offenderis. *Quartò*, confugito vera fide ad Christum peccati expiatorem, & veniam delicti viua fiducia expete. *Quintò*, Nactus remissionem peccatorum fide Christi, redi ad regulã legis, & iuxta illã vitam tuam quãtum quidem id fieri potest

componito,

componito, ac ita cum Dauide orato: Spiritum re ctum innoua in viſceribus meis, Et da mihi vt ambulem in lege tua. Hæc noua obedientia etſi imperfecta eſt, placet tamen in renatis propter Christum. Hic vſus ſimili modo accommodari etiam debet reliquis præceptis.

Qv. *Quid, eſtne pars primi præcepti prohibitio ſculptilium?*

Secundi præcepti expoſitio.

R. Etſi reuera ſecunda lex eſt, quemadmodum omnes veteres tradunt, & confirmatur ex Deuteronomio: tamen ne cum conſuetudine recepta Eccleſiarum noſtrarum pugnare videamur, coniungamus hanc legem cum prima, præſertim cùm nihil referat ſiue diſtinguatur à prima, ſiue coniungatur, modò ex Decalogo non excludatur.

De interdictione ſculptilium.

Qv. *Quid ergo interdicto ſculptilium prohibetur?*

R. Duo hoc interdicto prohibentur: Vnum ne Deum vlla effigie exprimere tentemus.

Qv. *Quæ eſt huius prohibitionis ratio?*

R. Effigies Dei manu hominis expreſſa cedit in contumeliam diuinæ Maieſtatis.

Qv. *Quî ſic?*

R. Quia Deus eſt expers corporis, inuiſibilis, & infinitus: Effigies autem omnis ex materia corporea fit, & eſt viſibilis, & terminis clauditur, quare in Deum ſummè contumelioſa eſt.

Alterum quod prohibetur eſt, ne incuruemus nos coram vllo idolo cauſſa religionis.

Interdicti ratio.

Qv. *Quæ eſt huius interdicti ratio?*

R. Is qui hoc facit, *Primum* inuertit naturæ ordinem, dum ſubiicit ſe infra creaturas, quarum dominus eſt conſtitutus immemor ſuæ dignitatis. *Deinde* ſacrilegium committit, tribuens creaturæ cultum, qui ſoli Creatori debetur, Glorificate inquit Deum in ſpiritu, & in corpore veſtro quæ ſunt Dei. Quicunque igitur coram lignis & lapidibus religionis cauſſa procumbunt, ſerpentem adorant, qui ligni fructu primos occidit parentes.

Mandata.

Qv. *Quæ igitur opera hîc mandantur?*

R. Vt corpore & anima nos coram Deo proſternamus, idque ex vero Dei timore: Omnis enim obedientia ex timore Dei proficiſci debet.

Præmia & pœnæ.

Qv. *Quæ præmia ſeruatæ, & quæ pœnæ huius legis violatæ ſunt?*

R. Quia obedientia & inobedientia huius legis manat ex obedientia vel inobedientia primæ legis, eadem præmia hîc promittuntur obedientibus, & eædem pœnæ proponuntur transgreſſoribus.

Vſus.

Qv. *Quis eſt vſus huius legis?*

R. Idem qui primæ eſt.

QVÆSTIO DE IMAGINIBVS ET IDOLIS.

Triplex vſus imaginum.

Qv. *Licetne ergo vlla habere idola ſeu imagines?*

R. Imò licet. Verùm ne hic erretur, ſciendum eſt eſſe triplicem vſum imaginum: Superſtitioſum, Typicum, & Politicum: *Superſtitioſus* vſus ſolus damnatur verbo Dei, vbicunque in ſcriptura vel imagines, vel ſculptilia damnantur. *Typicus* vſus erectione ænei ſerpentis in deſerto, & Cherubin in propitiatorio confirmatur. *Politicus* vſus triplex eſt: Hiſtoricus, Symbolicus, & qui ornatus cauſſa adhibetur: horum nullus eſt prohibitus. *Hiſtoricus* qui ad intelligendas rectius rerum deſcriptiones, & ad memoriam rerum conſeruandam facit, exemplo ſanctorum patrum confirmatur, qui ſtatuas erexerunt in rerum geſtarum memoriam. *Symbolicus*, qui de re alia nos admonet, vt imago in moneta Cæſaris admonebat Iudæos, quòd Cæſari eſſent ſubiecti. Confirmatur Chriſti facto, qui monetam Cæſaris in manus accipiens, non damnauit imaginem. Circumferebant etiam Apoſtoli monetam Cæſaris imagine inſignitã, qualem & Petrus de ore piſcis accepit. *Qui ornatus* cauſſa adhibetur, Solomonis confirmatur exemplo, & Dei etiam mandato, qui variis picturis voluit ſuum ornari templum. Quare hic vſus reprehendi non debet.

1. 2. 3 Qui triplex eſt. Hiſtoricus. Symbolicus. Ornatus cauſa adhibitus.

Qv. *Sed quid dicis de Trinitatis imagine?*

Trinitatis imago.

R. Prophanum inuentum eſt, & voce Dei prohibitum: verùm ſi loco primæ perſonæ poneretur nubes, vnde vox ſonuit, adſcriptis verbis: Hic eſt Filius meus dilectus: & deinde Columba, & effigies Chriſti hominis exprimeretur, hiſtoriæ conſeruandæ gratia, nihil haberet impietatis. Sed pingere Deum Patrem ſenis alicuius barbati forma, magna eſt impietas, prohibita voce Dei.

Imagines quomodo libri laicorum.

Qv. *Suntne imagines, libri laicorum?*

R. Concedo id quidem, ſi tantũ hiſtoriæ cauſſa, & non ſuperſtitionis gratia, adhibeantur. Verùm in menſa Dominicæ Cœnę, ſculptilia, vel imagines poni poſſe ſine periculo non arbitror, præſertim cùm homines nimis proni ſunt in ſuperſtitionum labyrinthos.

DE SECVNDO PRÆCEPTO.

Summa præcepti.

Qv. *Quodnam eſt ſecundum præceptum?*

R. Non aſſumes nomen Domini Dei tui in vanum: Cuius Antitheſis eſt. Aſſumes nomen Domini Dei tui legitime & recte, id eſt, ſanctificabis nomen Dei.

Ratio.

Qv. *Quæ eſt ratio huius præcepti?*

R. Quod Deus conditor rerum, ſolus ſit omnium bonorum fons & dator?

Finis.

Qv. *Quis Finis?*

R. Vt Maieſtas nominis Dei inter homines habeatur ſacroſancta.

Nomen Dei quid.

Qv. *Quid eſt nomen Dei?*

R. Eſt cùm ipſe Deus, tum quidquid de eo digne dici poteſt, vtpote omne, quod in eius noticiam, famam & gloriam vergat.

Mandata.

Qv. *Quæ opera hac lege mandantur?*

R. Omnia quæ faciunt ad nominis Dei noticiam, famam, & gloriam promouendam inter homines: vt ſunt,

1 Inuocatio.
2 Prædicatio factorum Dei.
3 Gratiarum actio.
4 Glorificatio.
5 Confeſsio.
6 Cultus iuſiurandi.

Qv. *Quæ opera prohibentur hac lege?*

Prohibita.

R. 1. Quidquid pugnat cum vera inuocatione Dei, vt non inuocare, ſine fide inuocare, frigide inuocare, non intellectis verbis orare, inuocare ſãctos.
2 Quidquid pugnat cum gratiarum actione, vt non agere gratias Deo, Phariſaica oſtentatio ſine fide, boatus in templis, & conducticia opera Monachorum & ſacrificulorum, qui fumum vendunt.
3 Quidquid pugnat cum prædicatione operum, & iudiciorum Dei, vt iudicia & opera Dei non recte eſtimare, ſilere beneficia Dei.
4 Quidquid pugnat cum glorificatione, vt ſcandaloſa vita: ſchiſmata, & contentiones.
5 Quidquid pugnat cum confeſsione, vt abnegatio Dei, fidem celare propter hominũ amicitiam, vel odiũ, nõ ingenue fateri, cui religioni quis ſit addictus.
6 Quidquid pugnat cum cultu iuriſiurandi, vt periuratio, execratio, in iurando leuitas.

De præ-

De præmijs, pœnis, & vsu, vide primum præceptum.

DE TERTIO PRÆCEPTO.

Summa præcepti. Qv. *Quodnam est tertium Præceptum?*

R. Memẽto vt diem Sabbati sanctifices.

Ratio. Qv. *Quæ est ratio huius Præcepti?*

R. Quòd Deus conditor rerum solus omnium bonorum sit fons & dator.

Finis. Qv. *Quis finis?*

R. Vt proprijs operibus emortui, veram sanctificationem operibus à Deo mandatis meditantes, sinamus nos à Deo sanctificari.

Expositio Qv. *Quid est Sabbatum? Quid sanctificare? & quid Sabbatum sanctificare?*

Sabbatũ, quid. Sanctificare quid. R. Sabbatum est septimus septimanæ dies, in quo Dominus quieuit posteaquam sex diebus creasset cœlum & terram. Sanctificare, in genere est aliquid segregare à prophano vsu, purum & incontaminatum seruare, adeoque vsui sacro, cultuique diuino destinare. Sabbatũ sanctificare, quid Proinde sabbatum sanctificare, est septimum septimanæ diem ab vsu prophano segregare, illum purum & incontaminatum seruando, sacro ac diuino cultui destinare.

Locus, de Sabbato. Qv. *An non Mosaicum Sabbatum est abolitum?*

R. Est quidem quantum ad ceremoniam, & certæ diei seruatæ à Iudæis obseruationem: Sed non quantum ad Genus attinet, Symbolicam significationem, & Typum.

Qv. *Quodnam est illud genus?*

Genus Sabbati non sublatum. R. Vt in singulis septimanis, vnum aliquem diem segregemus à prophano vsu, & illum diuino cultui destinemus, atque adeo Apostolos imitemur, qui primum diem septimanæ in locum vltimi subrogarunt, quem ideo vocarunt κυριακὴν, quia & Dominus eo die resurrexit, & cultui Dei is dies destinari debet, quemadmodum ex Apocalypsi patet.

Qv. *Quæ est symbolica significatio, seu typus?*

Typus Sabbati non abrogatus. R. Significatio sabbati commodè in triplex tempus diuidi potest, Præteritum, Præsens, & Futurum: Si præteritum spectes, sabbatum fuit typus quietis Dei ab operibus suis post rerum creationem, vnde μνημόσυνον rerum creatarum fuit. Deinde typus fuit requiei populi Dei in terra Canaan, post multos in Ægypto exhaustos labores, quemadmodum ex Psalmo, Epistola ad Hebræos indicat. Præterea adumbratio fuit Sabbatismi Domini requiescentis in sepulchro peractis redemptionis nostræ laboribus. Si præsens tempus Ecclesiæ respicias, Sabbatum fuit figura quietis conscientiarum à peccatorum procellis, post liberationem à regno Diaboli per Christum ducem. Deinde signum est, quòd Deus nos sanctificet, iuxta illud Exod. 21. Ezech. 20. Sabbata mea dedi eis, vt essent signum inter me & eos, vt scirent, quòd sim Iehouah qui sanctifico eos: huius sanctificationis & nos admoneant nostra festa.

Postremò, adumbrat vitam sanctorum perpetuò in meditatione quietis cœlestis transigendam.

Si tempus futurum respicias, Sabbatum fuit typus consummationis mundi, Quemadmodum enim sex dies operationis Dei in creatione mundi adumbrabant sex annorum millia, iuxta dictum Eliæ: Ita sabbatum significat æternitatem quietis in cœlo, & sabbatismum illum beatum perpetuò duraturum, quem sancti expectant.

Sabbati Iudaici obedientia. Qv. *Quibus in rebus sita erat obedientia sabbati apud Iudæos?*

R. In vacatione totius familiæ ab operibus seruilibus, in ceremoniarum & sacrificiorum obseruatione, in meditatione legis Dei, in fidei & charitatis exercitijs. Vt ergo ista opera præcepta erant, ita his contraria prohibita.

DE FESTIS CHRISTIANORUM.

Triplicia Christianorũ festa. Qv. *Quotuplicia sunt festa Christianorum?*

R. Triplicia. Dominicus dies, Festa saluatoris, Memoriæ sanctorum.

Dominicus Dies. Qv. *Cur Dominicus dies obseruatur?*

R. Conseruandi ministerij, exercendæ pietatis, ordinis & disciplinæ gratia.

Festa Saluatoris. Qv. *Cur festa Saluatoris obseruantur?*

R. Primò, vt ordine discatur historia. Secundò, vt sigillatim perpendantur beneficia. Tertiò, vt beneficijs rectè vtamur, in Dei gloriam, & nostram salutem.

Memoriæ sanctorũ. Qv. *Cur festa celebrantur sanctorum?*

R. Multis sanè de causis. 1. vt cognoscatur historia Ecclesię. 2. vt cogitentur beneficia Dei erga membra ecclesiæ. 3. vt gratiæ Deo pro ipsis agantur. 4. vt varij sanctorum casus perpendantur. 5. vt sanctos imitemur in pœnitentia, vita, cultu, confessione, constantia, patientia, & alijs virtutibus. 6. vt pijs suspirijs sanctorum expetamus consortium.

Opera Christianorum festorum. Qv. *Quæ sunt opera Christianorum festorum?*

R. 1. Abstinere ab operibus impedientibus sanctificationem sabbati. 2. Sacris cœtibus reuerenter interesse. 3. Partem doctrinæ cœlestis, quam proponit Ecclesia piè meditari. 4. Ceremonijs cum summa grauitate & religione vti. 5. Sanctificationi animæ & corporis studere per opera primi & secundi pręcepti. 6. Familiam suam piè exercere, instruendo, monendo & corripiendo. 7. Exemplo Christi & sanctorum, opera charitatis exercere visitando ægrotos, consolando tristes, iuuando egenos.

Prohibita Qv. *Quæ opera prohibentur?*

R. Cum operibus præceptis pugnantia.

Vt cum primo, seruilia opera impedientia ministerium, & voluptuaria.

Cum secundo, vel non interesse sacris, vel sine fructu interesse, vel cum scandalo interesse.

Cum tertio, docentem nõn audire, sed vel contemnere, vel culpare, si culpa vacat.

Cum quarto, vel nunquam vti sacramentis, vel sine fide vti, vel malè de sacramentis sentire, vel honestas & graues Ceremonias calumniari.

Cũ quinto, Impuritati animę vel corporis indulgere.

Cum sexto, vel familiam negligere, vel eam auocare à sacris, vel prauè instituere, vel non explorare quantum in pietate proficiat.

Cum septimo, nulla ægrotorum, tristium, & egenorum cura tãgi, nullis charitatis operibus occupari.

Præmia & pœnæ. Qv *Quæ sunt præmia seruatæ, & quæ pœnæ violatæ huius legis?*

R. Præmia & pœnæ sunt hæc specialia, vt enim præmium seruati sabbati est profectus in pietate: ita pœnæ eiusdem violati est pietatis naufragium, & piorum exercitiorum iactura.

Vsus. *Vsus* huius legis petatur ex primo pręcepto.

DE QVARTO PRAECEPTO.

Summa præcepti. Qv. *Quodnam est quartum præceptum?*

R. Honora patrem tuum, & matrem tuam, vt prolongentur tibi dies, & bene tibi sit.

Antequam explicationem secundę tabulæ aggrediamur sciendum venit, quòd omnis obedientia secundæ tabulæ oriatur ex obedientia primæ tabulæ: Prima immediatã obedientiam erga Deum, secunda verò

da verò tabula mediatam postulat.

Ratio. Qv. *Quæ est ratio præcepti?*

R. Quòd Deus sit amans ordinis, & gratitudinis.

Finis. Qv. *Quis Finis?*

R. Vt conseruentur in mundo status, & ordines quos Deus ordinauit.

Honor quid. Qv. *Quid est honor?*

R. Honor est reuerentia, qua veneramur proximi dignitatem, quam vel sustinet ex officio, vel ex peculiaribus donis Dei habet.

Parentes quid. Qv. *Quid voce parentis significatur?*

R. Nomine PARENTIS Synecdochicè omnes significantur superiores, sicut liberorum voce omnes inferiores notantur.

Gradus. Qv. *Dispone ordine gradus inferiorum & superiorũ?*

R. Parentes	Liberi
Præceptores	Discipuli
Tutores	Pupilli
Patresfamilias	Domestici
Ministri verbi	Auditores
Magistratus.	Subditi.

REGVLA.

Horum analoga iura & officia requiruntur in hoc quarto præcepto.

Præcepta, triplicia. Qv. *Quotuplicia opera requiruntur hoc præcepto?*

Triplicia.

R. Alia enim respectu inferiorum, alia superiorum, alia respectu finis huius pręcepti, qui est conseruatio statuum in mundo, quos Deus ordinauit.

1. Respectu inferiorum. Qv. *Quæ opera mandatur inferioribus hoc præcepto?*

R. Omnia signantur voce honoris, & sunt hæc præcipua. 1. Statuere statum superiorum esse ordinationem diuinam. 2. Libenter se subiicere potestati maiorum. 3. Vera storga parentes complecti. 4. Reuereri. 5. Obedire in honestis & licitis. 6. Gratitudinem & beneficentiam exhibere. 7. Errata maiorum ὀπιεικίᾳ tegere, vel prudenter dissimulare.

2. Respectu superiorum. Qv. *Quæ sunt opera mandata superioribus?*

R. Omnia quæ officiis liberorum iure analogo respondent, vt sunt: 1. Mutuus amor. 2. Diligens educatio. 3. Prudens tractatio, ne vel indulgentia, vel austeritate nimia perdantur liberi. 4. Liberos in bonis artibus, & pietate erudire. 5. Non facientes officium, virgis & pœnis cohibere.

Præceptorum. Qv. *Quæ sunt opera quæ præceptoribus mandantur?*

R. 1. Amare discipulos.
2 Fideliter docere.
3 Quæ docta sunt repetere, & examinare.
4 Castigare torpentes.

Magistratuum & tutorum. Qv. *Quæ sunt opera quæ mandantur magistratibus & tutoribus?*

R. Quia in parentum locum succedunt Magistratus & Tutores, eadem ipsis officia incumbunt, licet administrationis modus varius est.

Respectu finis. Qv. *Quæ opera requiruntur ratione Finis?*

R. Præter enumerata, recta constitutio Rerumpub. & Oeconomiarum, vt nemo in iis sit otiosus, sed singuli suas operas destinent conseruationi totius corporis. Huc leges vtiles, huc iudicia pertinēt. Commendatur ergo cuique diligens in sua vocatione functio. Magistratus proinde cura erit, vt singuli suum officium rectè faciant, vt ita humana societas conseruari possit.

Prohibita. Qv. *Quæ opera prohibentur hoc præcepto?*

R. Omnia, quæ enumeratis contraria sunt, quæ sunt disponenda iuxta ordinem operum præceptorum.

Præmia & pœnæ. Qv. *Quæ sunt præmia obedientiæ, & quæ pœnæ inobedientiæ?*

R. Vt præmia benedictionis: ita pœnæ maledictionis vocabulo signantur. Pœnæ sunt: Infortuniũ, calamitas, vastatio familiæ & domus, Rerumpub. turbatio, Ecclesiæ dilaceratio, ac multa alia huiusmodi.

Vsus. Qv. *Quis est vsus?*

R. Vsus idem qui primi, nimirum vt *primùm* examinemus nostrum factum ad normam legis. *Deinde* delictum conspicientes, doleamus ob commissum peccatum. *Tertiò*: vt sentientes sententiam legis confugiamus ad Christum. *Quartò*; nacti remissionem peccatorum, ad legem redeamus, vt tum demum nouam obedientiam præstemus Deo.

DE QVINTO PRAECEPTO.

Summa præcepti. Qv. *Quodnam est quintum præceptum?*

R. Non occides.

Id est. Tu homo non occides proximum, id est, quemuis alium hominem. Antithesis.

Vitam proximi conseruabis.

Ratio. Qv. *Quæ est ratio huius præcepti?*

R. Quia homo conditus est ad imaginem, & similitudinem Dei, homo non debet hominem occidere. Genes. 9. 6.

Finis. Qv. *Quis est Finis?*

R. Vt mutuis officiis, & mutua beneuolentia hominũ societas inter sese coalescat & conseruetur.

Explicatio. Qv. *Quid est occidere?*

R. Est personam proximi quouis modo lædere.

Qv. *Quid est proximus?*

R. Quilibet homo, siue bene siue malè nobis velit: seu quilibet, siue bene, siue malè meritus est de nobis, siue sit peregrinus, siue domesticus, iuxta parabolam de Samaritano.

Prohibita. Qv. *Quæ opera prohibentur hoc præcepto?*

R. Duplicia, scilicet:

Quæ sunt gradus ad externum homicidium, & ipsum externum homicidium.

Gradus. Qv. *Qui sunt gradus ad externum homicidium?*

R. Cogitata, affectus, dicta & facta pugnantia cum dilectione proximi.

Cogitata & affectus: vt impatientia, fastidium, contemtus proximi, vindictæ cupiditas, ira, inuidia. Dicta: vt maledictum, conuitium, obtrectatio. Facta, vt insultatio, prouocatio, pulsatio, & huiusmodi multa, quæ continentur in generibus positis.

Factum. Qv. *Quid est externum homicidium?*

R. Est hominem contra legis iustitiam, sententia, vel manu de medio tollere.

Præcepta. Qv. *Quæ opera præcipiuntur?*

R. Hoc ex comparatione contrariorum liquet, & ex destinatione eorum quæ finem præcepti concernunt.

Qv. *Quæ comparatione colliguntur?*

R. 1 Patientia	6 Clementia
2 Beneuolentia	7 Affabilitas
3 Facilitas	8 Benedicētia
4 Comitas	9 Beneficētia.
5 Placabilitas	

Qv. *Quæ respectu finis requiruntur?*

R. Iustitia particularis, qua paribus reddimus officia: Misericordia, qua afflictis & egenis succurrimus, & fortitudo animi, qua oppressos defendimus.

Præmia. Qv. *Quæ ſunt præmia obedientiæ?*

R. Beati, inquit dominus, mites, Beati pacifici, beati miſericordes. Et Iohannes: Deus caritas eſt, & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo. Talia ſunt multa corporalia & ſpiritualia præmia, quæ voce benedictionis continentur: Remittite & remittetur vobis.

Pœnæ. Qv. *Quæ ſunt pœnæ transgreſſioni additæ?*

R. Qui, inquit dominus, ſanguinẽ hominis effuderit, effundetur & ſanguis eius: Item, qui gladium acceperit, gladio peribit, inquieta vita, multiplex periculum.

De ira ſuperiorum. Qv. Sed quid de præceptoribus, parentibus & magiſtratu dicendum eſt, qui interdum iraſcuntur, & magiſtratus haud raro hominem è medio tollit.

R. Hæc ſunt officia diuinitus illis commendata: verùm cauendum eſt, ne illorum officium vitioſis corrumpatur affectibus.

Qv. *Qualis quæſo ira in præceptoribus, parentibus, atque aliis ſuperioribus ferenda?*

R. Quæ ex bona cauſſa, id eſt, amore erga proximum procedit moderate ad bonum finem, id eſt, ad conſeruationem & emendationem proximi.

Vſus. Qv. *Quis vſus?*

R. Idem qui eſt ſuperiorum.

DE SEXTO PRAECEPTO.

Summa. Non mœchaberis.

Ratio. Qv. *Quæ eſt ratio huius præcepti?*

R. Quia Deus puriſſimus, & caſtiſſimus eſt ſpiritus, requirit ab omni rationali creatura, puritatem & caſtitatem.

Finis. Qv. *Quis eſt finis huius præcepti?*

R. Vt abnegata omni immunditia, in vera ſanctitate imaginem Dei repræſentemus, ac ſocietatem coniugalem à Deo mandatam amplectamur.

Prohibita. Qv. *Quæ opera prohibentur?*

R. Triplicia: 1. quæ ſunt gradus ad libidinem animi vel corporis.
2. Signa quæ declarant libidinem.
3. Externum factum expreſſe prohibitum.

Qv. *Qui ſunt ergo gradus hic prohibiti?*

R. 1. Occaſio: vt otium, malum ſodalitium. 2. Cogitatio impura. 3. Affectus inordinatus, concupiſcentia praua. 4. Intemperantia omnis.

Qv. *Quæ ſunt ſigna teſtantia libidinem animi?*

R. 1. In ſermone ſpurcities. 2. Amatoriæ cantilenæ. 3. In vultu procacitas. 4. Nutus libidinoſus. 5. In inceſſu mollities. 6. In habitu deliciæ ad excitandam libidinem compoſitæ.

His adiiciuntur concertationes & certamina potandi, prouocationes ad libidines, gula, ebrietas, quæ omnia in otio tanquam in molliſſimo puluinari recumbunt.

Qv. *Quodnam eſt externum factum præcepti?*

R. Omnis vſus Veneris extra honeſtum coniugium: vt raptus, fornicatio, adulterium, inceſtus, & nefandum illud Sodomiticum flagitium.

Præcepta. Qv. *Quæ opera præcipiuntur?*

R. 1. Animi, & corporis caſta puritas. 2. Cõtinentia. 3. Sobrietas. 4. Refrenatio pullulantium affectuum. 5. Caſta honeſtas in dictis, geſtibus & factis. Præterea etiam omnia exercitia quæ faciunt ad conciliandam, & conſeruandam caſtitatem: & diligens commiſſi muneris functio, ieiunium, corporis caſtigatio, abſtinentia à rebus prouocantibus hominem breuiter mortificatio veteris Adami.

Præmia. Qv. *Quæ ſunt præmia ſeruatæ legis?*

R. Multiplicia ſanè ſunt. 1. Deus delectatur habitare in caſtis animis. 2. Dominus ait, Beati mundi corde, quoniam ipſi Deum videbunt. 3. Bona conſcientia. 4. Felix in aliis rebus ſucceſſus. 5. Exemplum caſtitatis ornatur præmiis ſpiritualibus, & corporalibus.

Pœnæ. Qv. *Quæ ſunt pœnæ violatæ legis?*

R. 1. Deus deſerit impurum animum & expellitur Spiritus ſanctus. 2. Satan ingreditur domum ſibi aptiſſimam. 3. Mentis iudicium corrumpitur, iuxta illud: Fornicatio, vinum & ebrietas auferunt cor. 4. Errores in omnibus actionibus. 5. Mala conſcientia. 6. Infamia. 7. Varij morbi. 8. Æternus interitus, niſi mature occurratur per pœnitentiam.

Vſus. Qv. *Quis eſt vſus?*

R. Idem qui & ſuperiorum.

Sex D. Pauli adhortationem argumenta. Qv. *Quomodo Paulus exaggerat violationem huius præcepti?*

R. Sex argumentis, quorum *primum* ſumtum ab ordinatione Dei. Corpus deſtinatum eſt Deo, Ergo horrendum ſcelus eſt iſtud libidine contaminare.

Secundum ſumitur à nobilitate corporis: Corpora Chriſtianorum ſunt membra Chriſti, Ergo horrendum ſcelus eſt illa ſcortis communicare.

Tertium à grauitate ſceleris: Reliqua peccata ſunt extra corpus, ſed qui ſcortatur in proprium corpus peccat.

Quartum à deſtinatione corporum Chriſtianorum: Sunt enim corpora Chriſtianorum templa Spiritus ſancti, Ergo grauiſſimum ſcelus eſt, illa vlla libidine contaminare.

Quintum ſumitur à iure diuino, naturali, & ciuili: Res emta eſt ſub iure emtoris. Chriſtiani ſunt emti ſanguine Chriſti, Ergo, grauiſſimum flagitium eſt ea libidine contaminare.

Sextum ſumitur à fine noſtrorum animorum, & corporum, Glorificate, inquit Paulus, Deum in ſpiritu, & corpore veſtro, quæ ſunt Dei.

Remedia. Qv. *An contra hoc innatum vitium libidinis nulla ſunt remedia?*

R. Imò ſunt potiſſimùm quatuor, hoc diſticho comprehenſa.

Ores, caſta legas, ieiunes, otia vites,
Si ſeruare voles corpora caſta Deo.

DE SEPTIMO PRAECEPTO.

Summa præcepti. Qv. *Quodnam eſt ſeptimum præceptum?*

R. Non furaberis.

Qv. *Quid eſt furari?*

R. Eſt quocunque modo facultatibus proximi inſidiari, & eas ſibi vſurpare.

Ratio. Qv. *Quæ eſt ratio præcepti?*

R. Cùm Deus iuſtiſſimus ſit, vult vt ad normam ſuæ iuſticiæ ſuum cuique tribuamus.

Finis. Qv. *Quis eſt Finis præcepti?*

R. Vt noſtra ſorte contenti, ſuum cuique tribuamus, ac communem ſocietatem communibus officiis foueamus, ac iuuemus.

Prohibita. Qv. *Quæ opera prohibentur?*

R. Cauſſa, videlicet cupiditas habendi, & eius effectus, nimirum furtum.

Furtum duplex. Qv. *Sed quotuplex eſt furtum?*

R. Duplex. Humanum, & Satanicum. Humanum rurſus duplex: Aliud enim in rebus committitur, aliud in iure.

Humanũ in rebus. Qv. *Quæ furti genera committuntur in rebus?*

R. 1.

R. 1. Clanculatia alienæ rei surreptio.
2. Violentia, cui rapina, & præda subiicitur.
3. Impostura, quæ committitur in

Pondere.	Mensura.
Numeratione.	Contractu.
Rerum permutatione.	Fucatis mercibus.

Rerum falsa prædicatione.
4. Prætextus iuris, videlicet cum specie aliqua iuris aliena ad nos transferimus.
5. Prætextus donationis, cum videlicet superiores aliquid ab inferioribus petunt, quod ipsis negare non audent.

Humanũ in iure.

Qv. *Quando furtum committitur in iure?*

R. Quando aliis, quod ipsis vel ex pacto, vel ex officio debemus, non præstamus, vt cum negas operario mercedem, vel quandocunque homines non reddunt sibi mutuo charitatis officia.

Debitorũ duo genera.

Qv. *Age, postquam incidimus in mentionem debiti, explica nobis debitorum rationem?*

R. Cùm Paulus inquit, nemini quicquam debeatis, nisi hoc, vt alij alios diligatis, Significat duo esse debitorum genera. Quorum vnum omnino soluendum est, ita vt amplius non debeas. Alterum soluendum quidem semper, sed non ita solui potest, quin perpetuò debitor maneas. Res mutuo acceptas vbi solueris non amplius debes, proximum nunquã ita dilexeris, quin adhuc debitor maneas.

Differentia vnde.

Qv. *Sed vnde huius duplicis debiti differentia petenda est?*

R. Ex duplici obligatione: Quarum vna est ciuilis, altera naturalis. *Ciuilis* obligatio est, cum legibus magistratus ad soluendum debitum cogimur. *Debita*, quę hac obligatione debentur, vult reddi Paulus, sicuti & hoc præceptum, Non furtum facies, *Naturalis* obligatio, quæ & diuina dicitur, est, cum lege naturæ & diuina cogimur ad soluendum debitum. Lex naturæ est, quod vis tibi, hoc facito alteri, & cõtra: quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Lex diuina, dilige proximum tuum sicut teipsum. Iuxta hoc debiti genus, semper manemus debitores, & iuxta quod boni viri semper inueniunt, quod proximo debeant, quemadmodum Samaritanus qui spoliatum Iudæum refocillauit.

Diabolicum furtum.

Qv. *Quodnam est diabolicum furtum?*

R. Quod committitur ad imitationem Diaboli, qui animos primorum parentum auocauit à Deo, vt sibi adhærerent. Sic Absolon dicitur furatus esse corda virorum Dauid, cuius furti rei peraguntur, Qui animos discipulorum à preceptoribus auellunt, subditorum à magistratu, liberorum à parentibus, seruorum à dominis & c.2. Samuel. 15.6.

Præcepta.

Qv. *Quæ opera mandantur?*

R. 1. αυταρκεια, qua quis sua sorte cõtẽtus viuit.
2 Labor probus in honesta vocatione.
3 Commutatiua iustitia seruans æqualitatem in contractibus.
4 Liberalitas, & misericordia.
5 Vsus facultatum legitime acquisitarum pius, & sanctus. De hoc rerum vsu vide Enchiridion, in loco diuitiarum.

Præmia

Qv. *Quæ sunt præmia præstita legis?*

R. Eadem quæ quarti præcepti, iuxta illud: Põdus habebis iustum & multo viues tempore: Item, qui fœneratur Domino, miseretur pauperis: Item Psalmus: Miseretur, ac commodat iustus, & semen eius in benedictione erit.

Pœnæ.

Qv. *Quæ sunt pœnæ violatæ legis?*

R. Prout sunt varia furtorum genera: ita & pœnæ sunt variæ. Et quoniam fures non solum politicam societatem turbant, contra quartum præceptũ, Verum etiam Oeconomias euertunt, incurrunt in varias pœnas, vt sunt maledictio, mala conscientia, infamia, damnum in rebus, iuxta illud: Væ qui prædaris, quoniam spoliaberis ipse. Et August. Nemo habet iniustum lucrum sine iusto damno, furatur quis vestem, & fidem amittit, in arca est lucrum iniustum, in conscientia damnum.

Vsus.

Qv. *Quis est vsus?*

R. Idem qui est superiorum?

Qv. *Docetne præter hac aliud hoc præceptum?*

R. Imò, duo docet: *Primò*, quod lege diuina sanciatur distinctio dominiorum.

Secundò, quod pius possit iustè acquirere facultates, atque eas rectè possidere, contra furores Anabaptisticos.

De Octavo Præcepto.

Summa præcepti

Qv. *Quodnam est octauum præceptum?*

R. Non respondebis falsum testimonium aduersus proximum tuum.

Ratio.

Qv. *Quæ est ratio præcepti?*

R. Quia Deus est verax, vult suam creaturam amantem esse veritatis, & fugere quidquid est falsum & fictum.

Finis.

Qv. *Quis est Finis?*

R. Vt veritatem sine fuco colentes, placidius & tranquillius in humana societate viuamus.

Prohibita.

Qv. *Quæ opera hac lege prohibentur.*

R. Quæcunque sub nomine falsi testimonii intelligi possunt.

Falsum testimonium.

Qv. *Quot modis committitur falsum testimonium?*

R. Duobus scilicet: In iudicio, & extra iudiciũ.

In iudicio.

Qv. *Quomodo in iudicio?*

R. Cum vel actor falsam accusationem intẽdit, vel defensor inficiatur quæ vere obiiciuntur, vel testis aut ignota aut falsa testatur, vel iudex aliquo affectu corruptus peruertit veram sententiam. Prohibẽtur ergo hic falsa accusatio, mendax defensio, vanum testimonium, & legis curruptio.

Extra iudicium.

Qv. *Quomodo committitur falsum testimonium extra iudicium?*

R. Tribus modis. Animo, lingua, facto.

Animo.

Qv. *Quomodo animo?*

R. Cum animus malam suspicionem de proximo fouet, & non candide, vt par est, de eo iudicat.

Lingua.

Qv. *Quomodo lingua?*

R. Docendo praua, calumniando ea, quæ vel bene dicta sunt, vel mitigari interpretatione possunt, detrahẽdo aliis honorem & existimationem, criminando, & quouis modo mentiendo.

Facto.

Qv. *Quomodo facto?*

R. Omni hypocrisi in vita & moribus, item picturis & signis non iustam analogiam ad res signatas habentibus, qua in re peccant haud raro pictores, qui dant rebus formam, quam ipsi fingunt.

Præcepta.

Qv. *Quæ opera mandantur?*

R. In iudicio, amor, & veritas in actore, defensore, teste & iudice: Extra iudicium, amor veritatis, candor animi, rectum iudicium de proximo, temperantia linguæ. Iacobus: vt sitis tardi ad loquendum,

Præmia.

Qv. *Quæ sunt præmia seruatæ legis?*

R. Eadem quæ quartæ, iuxta illud Psalm. 34.13. Si quis homo vult vitã, & diligit videre bonos dies, cohibe linguam tuam à malo, ne labra tua loquantur dolum. Item Prouerb. 21.23. Qui custodit os suũ & linguam suam, à tribulatione animam suam

custodit. Lucæ 6.37. Nolite iudicare & non iudicabimini.

Pœnæ. Qv. *Quæ sunt pœnæ violatæ legis?*

R. Eædem quæ primæ & quartæ legis, vt in exemplis apparet Doech, senatorum falsò accusantium Susannam, Ananiæ, Hostium Danielis, &c.

Vsus. Qv. *Quis est vsus?*

R. Vt agnito reatu nostro deploremus transgressionem, ac confugiamus ad Christum, cuius fide iustificati conabimur hanc legem vita exprimere.

QVÆSTIO DE MENDACIO.

Estne omne mendacium prohibitum?

Mendacium. Triplex est mendacium: Perniciosum, iocosum, & officiosum.

Perniciosum. Perniciosum, quo vel gloria Dei obscuratur, vel proximus læditur, idque vel in persona, vel in fama, vel in rebus: hoc mendacij genus cū fide stare nequit.

Iocosum. Iocosum est duplex: Alterum ex petulantia seu libido ne mentiendi nascitur, absque tamen læsione alicuius, Sed tantum hoc quæritur, vt auditores εὐτραπελίᾳ demulceantur: hoc quia non decet Christianam grauitatem, fugiendum est. Aliud rebus describendis seruit: vt Apologi, Dramata. Hoc genus, quia vtilem finem habet & cum charitate non pugnat, nequaquam est damnandum.

Officiosum. Officiosum, quo vt nullus læditur: ita aliqua vtilitas semper spectatur.

Obstetrices mentitæ sunt Pharaoni, Raab meretrix suo magistratui, Dauid fugiens Saulem, regi Achis Hoc genus vmbra pietatis tegitur, Etsi pugnare cum simplicitate Christiana videtur.

DE NONO ET DECIMO PRAECEPTO.

Summa præcepti. Non concupisces rem proximi.

Antithesis.

Toto corde sis proximo carus & vtilis.

Ratio. Qv. *Quæ est ratio præcepti?*

R. Quia Deus sanctus & purus est, & ab omni mala concupiscentia alienus, vult nos puritati & sanctitati studere.

Finis. Qv. *Quis est finis?*

R. Vt nulla cupiditas cum charitate Dei & proximi pugnans humanos animos perturbet, & à recto auocet.

Concupiscentia quid. Qv. *Quid est concupiscentia in genere?*

R. Est bonarum, malarumúe rerum appetitus.

Qv. *Quid est concupiscentia mala quæ hic prohibetur.*

R. Est innata ex propagatione corruptæ naturæ corruptio, inclinatio ad res illicitas, & prauitas qua exemplo nostrorum parentum, qui diuinitatem appetiuerunt, æstuamus, & ea quæ non deberemus appetimus.

Prohibita Qv. *Quæ opera prohibentur hac lege?*

R. 1. Damnatur hic peccatum originis. 2. Appetitio alienarum rerum, omnium malorum fons, πάντων μὲν πρωτίςα κακῶν ἐπιθυμία ἐςί. hanc Plato θηρίον πολυκέφαλον nominauit. 3. Cupiditatum assensus. 4. Cupiditatum gestus.

Præcepta. Qv. *Quæ opera mandantur?*

1. Boni concupiscentia legitima.
2. Humani cordis puritas perfectissima.
3. Vt non minori cura res proximi saluas cupiamus quam nostras.
4. Perpetua mortificatio.

Qv. *Estne concupiscentia mala in prioribus præceptis prohibita?*

R. Est quidem, sed discernendum est inter fontem & riuulos, hic fons intercludi præcipitur, illic riuuli, hic passiua cōcupiscētia, illic actiua prohibetur.

Præmia. Qv. *Quæ præmia frænatæ concupiscentiæ?*

R. Omnis primæ & secundæ tabulæ promissiones huc pertinent. Nam ex frænata concupiscentia, Obedientia erga totam legem nascitur.

Pœnæ. Qv. *Quæ sunt pœnæ laxatæ concupiscentiæ?*

R. Omnes quæ in superioribus præceptis recitatæ sunt.

Vsus. Qv. *Quis vsus?*

R. Vt agnitum Originis malum deploremus, ac confugiamus ad communem medicum Christū, rogantes vt suo sanguine nos purificet, quo aliqua ei grata faciamus.

DE II. PARTE CATECHISMI.

Symbolū Apostolicum. Quid sit. Qv. *Quæ est secunda pars Catechismi?*

R. Symbolum Apostolicum.

Qv. *Quid est Symbolum Apostolicum?*

R. Est summaria quædam comprehensio articulorum seu capitum Christianæ religionis, quæ totius doctrinæ Christianæ veluti fundamentum est.

Ratio nominis. Qv. *Quæ est ratio nominis?*

R. Quia hæc fidei professio, est veluti nota, & tessara quædam militaris quę Symbolum appellatur. Quemadmodum enim milites mundani suo symbolo testantur, & cui seruiant, & cuius sint hostes: Ita Christiani hac fidei suæ professione testantur se & Christo regi seruire, & esse hostes diaboli, & membrorum eius.

Qv. *Cur Apostolicum dicitur?*

R. Quia vel ab Apostolis conscriptum est, & quasi per manus traditum Ecclesiæ, quemadmodum vetustas credidit: vel quia Apostolica doctrina nititur tanquam fundamento firmissimo.

Summa. Qv. *Quid in summa docet hoc Symbolum?*

R. Monstrat nobis Deum & eius opera, ac veram salutis viam per fidem in Deum indicat.

Partes. Qv. *Quæ sunt partes Symboli?*

R. Quatuor sunt partes.

1. De Deo patre.
2. De Deo filio homine facto.
3. De Deo Spiritu sancto.
4. De Ecclesia, & Dei erga eam beneficiis. De his partibus, & quid sentiendum sit, & quid credendum confitendúmque, ipsum symbolum docet.

Prima pars. Qv. QVÆ EST PRIMA PARS SYMBOLI.

R. Credo in Deum patrem, omnipotentem, creatorem cœli & terræ.

Præcipua capiti 1. parti. Qv. *Declara hanc partem?*

R. Id certa quadam methodo conabor facere. In singularum itaque partium declaratione, hæc membra considerentur sparsim.

1. Quænam res cognoscenda proponitur, vt eius perspicua noticia habeatur.
2. Rei propositæ confirmatio per scripturæ sententias.
3. Qualis requiratur fides.
4. Vsus noticiæ, & fidei.

Pater. Qv. *Quæ res proponitur nobis in hac prima parte?*

R. Quod prima persona vnius diuinitatis sit verus, & æternus Deus, pater omnipotens, creator cœli & terræ.

Qv. *Cuius nos admonet appellatio Dei?*

Deus. R. Primum, quod sit vnus Deus æternus natura,

tura,qui trinus est in personis,pater,filius, & Spiritus sanctus.

2 Quod hic vnus æternus Deus sit fons,& autor omnis boni.

3 Quòd ex hoc bonitatis fonte liceat haurire omnibus iis,qui eum inuocant.

4. Quòd tametsi longanimis sit,& tardus ad iram, seuerißimus tamen sit osor eorum, qui aduersus se sunt contumaces.

Deus Pater.

Qv. *Cur pater dicitur Deus?*

R. Duplici respectu: 1.Respectu filij vnigeniti, qua ratione sola prima persona trinitatis Pater dicitur.

2. Respectu hominum: Idque vel ratione creationis,quia hominem ad imaginem suam creauit, qua re suum paternum animum declarauit: Vel ratione gubernationis,Sap.14. Omnia pater tua prouidentia gubernas:Vel ratione adoptionis,iuxta illud: Adoptauit nos in filios in dilecto: Vel ratione donationis,vnde à Iacobo dicitur pater luminum,id est, autor omnium bonarum rerum. Atque hoc secundo respectu, non vna aliqua persona, sed tota trinitas Pater dicitur.

Doctrinę.

Qv. *Quid hinc colligendum est?*

R. 1. Quod Deus erga nos paternam curam gerat,iuxta illud Psal. sicut pater miseretur filiorum suorum:ita Dominus miseretur timētium se.2. Hinc concipienda fiducia erga illum, quòd nos nolit abiicere,iuxta illud Esaiæ, Nunquid mater potest obliuisci filij sui,etsi illa oblita fuerit,ego non obliuiscar.

3. Vt ei debitum officium præstemus.

Qv. *Quid ergo huic patri tam clementi debemus?*

R. Etsi omnia ei debeamus, tamen ea quatuor capitibus contineri possunt.

Primum enim debemus illi honorem, iuxta illud Mala.6.Si ego sum Pater vester,vbi est honor meus?

2. Debemus ei imitationem,Ieremiæ 3. Patrem me vocabis,& post me ingredi non cessabis. Imitatio autem hæc sita est in tribus potißimum.

1. In dilectione,Ephes.5. Estote imitatores Dei vt filij carißimi,& ambulate in dilectione. 2. In Misericordia Lucæ 8.Estote misericordes sicut Pater vester misericors est. 3. In perfectione,Matth.5.Estote perfecti sicut Pater vester cœlestis perfectus est.

3. Debemus ei obedientiam, cum quia pater est, idque filij vnigeniti exemplo,tum ob beneficiorum cumulum,præterea ob fructum obedientiæ. postremo propter vitandas pœnas. 4. Debemus ei patientiā in cruce & afflictionibus,his de causis, 1. Propter exemplum filij vnigeniti. 2. Propter mandatum Dei,Prou.3. Disciplinam Domini fili mi ne abieceris. 3. Propter fructum patientiæ, In silentio & spe poßidebitis animas vestras.

Omnipotens.

Qv. *Cur addit Symbolum* Omnipotentem?

R. Hoc Epitheton proprium Dei est, vnde quinque colligamus.

1. Quòd omnia poßit quæ velit,vult autem & quæ promisit paterne, & quæ comminatus est iuste.2. Quòd nulla potentia poßit ei resistere, aut eum impedire. 3. Quod conseruaturus sit Ecclesiam suam, vel in medio hostium, Id enim promisit paterne. 4.Quòd sit perditurus olim hostes Ecclesiæ, Id enim iuste comminatus est. 5. Admonentur cum pij, tum impij: Pij quidem,vt spem futuræ liberationis promissæ non abiiciant,Impij vero iudicij & damnationis,nisi mature resipiscant.

Creator.

Qv. *Cur addit* creatorem cœli & terræ?

R. Vt hoc argumento eius omnipotentiam conuincat.

Obseruanda in creatione.

Qv. *Quid in creatione spectandum est?*

R. Omnipotentia, sapientia, iusticia & bonitas. Omnipotentia, quod ex nihilo condiderit omnia. Sapientia,quòd ordine condiderit.Iusticia in gubernatione & prouidentia conspicitur. Bonitas in communicatione suorum donorum.

1.Dei virtus.

Finis.

Qv. *Quis est finis creationis?*

R. Vt Deus laudetur,& celebretur, iuxta illud: Omnia propter seipsum creauit.

Vsus creationis.

Qv. *Quis vsus creationis?*

R. Vt nos in timore Dei,cum summa reuerentia vtamur creaturis Dei in Creatoris gloriam.

Testimonia.

Qv. *Quæ sunt testimonia, quibus prima Symboli pars confirmatur?*

R. Deut.6.4. Audi Israël, Iehoua Deus noster Iehouah vnus est. Malach.2.10. Nunquid non pater vnus omnium nostrum, Nunquid non Deus vnus creauit nos Psalm.33.6. Verbo Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Item Psal.19.1.Cœli enarrant gloriam Dei.

Fides.

Qv. *Qualem fidem requirit hæc prima pars?*

R. Id hisce verbis significatur, Credo in Deum. Est autem in Deum credere, certa fiducia statuere, quod velit noster Deus esse, noster Pater, sustentator & defensor,cui nemo resistere potest.

Qv. *Quis est vsus articuli?*

R. Vt anima,lingua,& externa obedientia,hunc Deum nostrum esse testemur, idque profiteamur coram toto mundo.

Qv. Qvæ est Secvnda pars

Redemptio.

R. De Redemptione. Optimo ordine ad redemtionem transit, sicut postea à gratia redemtionis transit ad immortalitatis gloriam.

Qv. *Hæc pars quot habet articulos?*

R. Sex.

Qv. *Recita quæso illos?*

Summa capita.

R. 1. Et in Iesum Christum filium eius vnicum Dominum nostrum. 2. Qui conceptus est de Spiritu Sancto, & natus ex Maria virgine. 3. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus,mortuus,& sepultus,Descendit ad inferna. 4. Tertia die resurrexit à mortuis. 5. Ascendit ad cœlos,sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis. 6. Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.

Explicatio 1.articuli.

Qv. *Age explica primum articulum de redemtione, qui est?*

R. Et in Iesum Christum filium eius vnicum Dominum nostrum.

Partes pæcipuę.

Hic articulus multa paucis complectitur: Primū enim monstrat,quæ sit altera persona in Diuinitate. 2. Eius nomen exprimit, quod filio Dei homini nato impositum est, quo significatur eius beneficia. 3. Appellationem addit,qua modus saluandi significatur. 4. Hunc Dei Filium Dominum & Monarcham Ecclesiæ pronunciat. 5. Qualis fides huius articuli requiratur exponit.

1.De Deitate Filij.

Qv. *Quæ est altera persona in diuinitate?*

R. Est æterni patris coæternus filius, qui, vt essentia idem est Deus cum patre,& spiritu sancto:ita proprietate distincta ab vtroque persona.

Testimonia.

Qv. *Quomodo hoc probas?*

R. Quia scriptura dicit, Iehouah Deus noster Iehouah vnus est, cogimur fateri vnum tantum esse Deum essentia, & naturæ simplicitate:

verum quia eadem scriptura filium alium à patre testatur, vt Iohā.1.1. In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, necesse est fateri filium distinctam personam esse à patre. Hac simplici confessione contenti simus.

2. De eius incarnatione & nomine.

Qv. *Nomen quod filio Dei impositum est?*

R. In circumcisione indictum est illi nomē Iesus quemadmodum Angelus præcepit, ac rationem reddidit, quòd suum populum à peccatis eius liberaturus esset.

Doctrinæ & consolationes.

Qv. *Distinctius quæso explana quid doctrinæ, & consolationis sub hoc dulcissimo nomine Iesu contineatur?*

R. 1. Quia IESVS dicitur ex eo quòd sit saluator mundi, significatur quòd totus mundus sine eo perditus, & damnatus sit.

2. Quòd filius Dei solus fons, & via salutis, vt qui solus iure IESVS appellatur.

3. Ex secundo sequitur, quod nulla opera, & nulla παθήματα sint meritoria salutis.

4. Quòd hoc nomen IESVS monstret nobis Antidoton contra desperationem, particularitatem, indignitatem, magnitudinem peccati, atque adeo aduersus omnia mala.

5. Hoc nomine Iesu, summa Euangelij proponitur. Vt enim admonet nos peccati, & damnationis: ita monstrat salutem, & redemtionem per remissionem peccatorum in nomine Iesu. Hinc Dominus Lucæ 24.47. Oportet in nomine meo prædicare pœnitentiam, & remissionem peccatorum. Et Iohā.1.29. Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. Et idem in Epistola: Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato.1.ca.7.v.

Christus.

Qv. *Quæ est appellatio, qua modus saluandi indicatur.*

Quare sic vocatus.

R. Christus, nam vt nomen Iesus docet, quod sit saluator: ita appellatio Christus aperit quomodo sit saluator.

Qv. *Hoc dic apertius?*

R. Christus græce, Hebraice Messias, latine vnctus, filius Dei dicitur triplici de caussa. 1. quia est propheta. 2. Quia est sacerdos seu Mediator. 3. Quia est rex.

Qv. *Quomodo Propheta.*

Propheta

R. Quia, vt olim suo spiritu Prophetis promissionem reconciliationis reuelauit: ita hisce postremis temporibus eandem sua voce proposuit & inculcauit, iuxta illud: Nemo vidit Deum vnquam, sed filius qui est in sinu patris, ipse nobis reuelauit.

Sacerdos.

Qv. *Quomodo sacerdos seu mediator?*

R. Propter victimam, & intercessionem. Nam vt victima sua placauit patrem: ita sua intercessione interpellat patrem, vt qui solus mediator constitutus est Dei & hominum, 1.Tim.1.

Rex.

Qv. *Quomodo nobis Rex est?*

R. 1. Quia demolitus est potestates & destruxuit opera Diaboli, iuxta illud Psalmi, & Pauli: Ascēdens in altum captiuam duxit captiuitatem.

2. Quia suo spiritu in animis fidelium regnat.

3. Quia defendit Ecclesiam aduersus inferorum portas.

Dominus noster.

Qv. *Quomodo Ecclesia filium Dei suum dominum & Monarcham agnoscit.*

R. Cum mente, & ore confitetur, & dicit: Credo in Iesum Christum filiū eius vnicum Dominum nostrum, ipsum solum & non alium agnoscit in Ecclesia Dominum, & Monarcham, iuxta Psalm.2. Ecce constitui regem meum super Sion montem meum sanctum.

Quomodo est Dominus.

Qv. *Quomodo quæso est Dominus & Monarcha?*

R. 1. Gubernatione vniuersali: qua ipse cum patre, & spiritu sancto, vt omnium rerum: ita & Ecclesiæ Dominus est.

2. Est Ecclesiæ Dominus iure redemtionis, 1. Cor. 6. eius enim sumus iuris, à quo redemti.

3. Propter defensionem, qua semper adest suæ Ecclesiæ, eámque tuetur.

4. Ratione potestatis, is enim solus habet potestatem imperandi Ecclesiæ, quæ facienda sunt.

Cur Noster.

Qv. *Cur addit Symbolum* Nostrum?

R. Vt quemadmodum pius firmiter statuit, quod filius Dei sit suus Iesus & suus Christus, ita sciat quod idem filius Dei perpetuam curam sui gerat, arceat hostes, & tueatur Ecclesiam suam ab omnibus malis.

Fides huius articuli.

Qv. *Qualem fidem requirit hic articulus?*

R. Talem, qualem primus, nempe quod pius ita dicat, & profiteatur ego firmiter statuo, quod Dei filius sit meus saluator, verus Propheta, vnicus sacerdos seu mediator, & rex omnipotens, adeóque Dominus, qui me sua prouidentia gubernat, me redemit, me aduersus Diabolum defendit, & qui solus potestatem habet imperandi mihi, quæ in suo regno spirituali vult fieri. Ex his etiam conspicitur vsus.

Qv. *Dic secundum articulum de redemtione.*

Explicatio 2. articuli.

R. Qui conceptus est de Spiritu sancto, Natus ex Maria virgine.

Partes præcipuæ.

Qv. *Quot potissimum spectanda in hoc articulo?*

R. Quatuor.

1. Fines assumtæ humanæ naturæ ab æterno Dei filio.

2. Cur oportuit mediatorem & redemptorem, Deum, & hominem esse.

3. Vtrum opus redemtionis naturæ alicui seorsim, aut personæ adscribendum sit.

4. Quæ potissimum circumstantiæ in Historia cōceptionis, & natiuitatis Christi sunt spectandæ.

Cur Filius Dei factus est homo.

Qv. *Quinam sunt fines assumtæ humanæ naturæ ab æterno Dei filio?*

R. 1. Qui in Genesi ponitur, vt cōtereret caput serpentis, id est, interprete Iohanne, vt destrueret opera Diaboli, idque sua potentia.

2. Vt sua victima, & intercessione placaret iram Dei, iuxta illud: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.

3. Vt hominem iniustum suæ obedientiæ imputatione iustificaret, & reparata in eo imagine Dei, ipsū vita donaret æterna, iuxta illud 2.Cor.5. eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum pro nobis, vt fieremus iusticia Dei in ipso.

Mediator cur Deus & homo.

Qv. *Cur oportuit mediatorem esse Deum & hominem?*

R. Hoc requirebat iusticia Dei, necessitas, mediatoris conditio, & humana fragilitas. 1. Iusticia Dei requirebat, vt aut totum genus humanum sui reatus caussa periret, aut aliquis in humano genere peccatum expiaret. Quemadmodum enim vnus homo suo reatu fuit mortis, & damnationis autor: ita congruebat, vt vnus in humano genere sua iusticia, vitæ, reconciliationis, & salutis autor existeret: Proinde redemtor & mediator homo esse debuit. 2. Necessitas hæc est: Nulla creatura sola potuit aut iram Dei placare, aut gemitus cordium videre, aut mortem regnúmque Diaboli destruere, quæ omnia à mediatore requiruntur, ergo necesse fuit eum Deum esse. 3. Conditionem mediatoris hanc esse oportuit, vt natura coniungeretur partibus dissidentibus. Fuerunt autem partes dissidentes Deus & homo. Oportuit igitur Mediatorem Deum & hominem esse.

Hinc

Hinc Irenæus: Oportuit mediatorem Dei & hominum propter suam ad vtrosque domesticitatem, in amicitiam & concordiam vtrosque reducere, & facere vt Deus reciperet hominem, & homo restitueretur Deo. 4. Humana fragilitas requirebat talem mediatorem, de cuius facultate & voluntate nō dubitaret, & ad quem auderet accedere in suis angustijs multitudine peccatorum obrutus. Hinc illud ad Hebræ. Debuit per omnia similis fratribus reddi, vt misericors esset, & fidelis pontifex in ijs, quæ apud Deum agenda forent, ad expiandum vtique populi peccata.

Opus redemtionis personæ describendū

Qv. *Vtrum opus redemptionis alicui naturæ seorsim, aut personæ sit ascribendum.*

R. Nec naturæ diuinæ seorsim, nec humanæ competit, sed personæ, id quod hisce quinque argumentis firmissime colligitur.

Primum sumitur ab vnione hypostatica: Si enim alterius naturæ sine altera esset redemtionis beneficium, nunquā λογ☉ æternus massam humanæ naturæ assumsisset. Nam si solius diuinæ naturæ est, cur assumta est humana natura? Si solius humanæ est, quæ fragilis, & infirma est, vnde tantæ vires & facultates?

Secundum sumitur à collatione testimoniorum, qualia sunt hæc: Semen mulieris conteret caput serpentis. Christus apparuit vt destruat opera Diaboli. Hoc est nomen quo vocabūt eum, Iehouah iusticia nostra. Quod autem extrema duo testimonia non ad naturas seorsim sint referenda, sed ad personam per communicationem idiomatum, ostendit medium, in quo officium mediatoris tribuitur personæ, alioqui extrema implicationē contradictionis haberent.

Tertium sumitur à prærogatiua sacerdotis Christi, quæ excelluit sacerdotes Leuiticos, iuxta illud ad Heb. Lex constituit sacerdotes habētes infirmitatem, Sermo autem iuramenti, qui post legem constitutus est, filium in æternum consummatum. Hic, vt eadem epistola testatur, assumsit humanam naturam, vt haberet quod offerret.

Quartum sumitur ab officiis mediatoris, quæ nec diuinitati seorsum, nec humanitati seorsim competunt, sed toti personę conueniunt: Non conuenit soli naturæ humanæ placare irā Dei, & destruere mortem, quia per se impotentior est, quam vt id pręstare posit: Nec hæc naturæ diuinæ conueniunt seorsim, quia ea non obnoxia fuit per se ad ea officia pręstanda, debuit igitur mediator Deus & homo esse.

Quintum sumitur à confessione Ecclesiæ: Sic enim habet Nicenum symbolum: Qui propter nos homines, & propter nostram salutem descendit. Et Cirillus: Mediator Dei, & hominum est, quia in eo Deus & homo coniunguntur.

Circumstantiæ cōceptionis & natiuitatis Christi.

Qv. *Quot circumstantiæ consideranda sunt in historia conceptionis & natiuitatis Christi?*

R. Sex.

Qv. *Quænam?*

R. 1. Quòd ab Angelo annunciata sit.
2. Quòd mediator conceptus sit de Spiritu sancto.
3. Quòd cōceptus sit in virgine, & natus ex virgine.
4. Quòd ea virgo fuerit desponsata viro.
5. Quòd mater redemtoris descenderit de prosapia Dauid.
6. Quòd redemtor natus sit regnante Augusto Imperatore. De his circumstantiis vide Enchiridion.

Qv. Dic Tertium Articvlvm
De redemtione.

R. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus, descendit ad inferna.

Partes pręcipuæ 3. articuli.

Qv. *Quot particulæ in hoc articulo sunt spectandæ?*

R. Sex?

Qv. *Quænam?*

R. 1. Quod filius Dei sit passus.
2 Quo tempore sit passus.
3 Quodnam fuerit passionis genus.
4 Euentus pasionis, videlicet mors.
5 Sepultura.
6 Descensus Domini ad inferos.

Digreßio ad quinque quæstiones.

Verum priusquam quæram explicationem propositarum particularum, proponam quinque quæstiones, quarum explicatio illustrabit hunc articulū.
1. Qualenam sit opus passio Domini coram Deo Patre.
2. Quænam concurrunt in hoc opere.
3. Quomodo vnius hominis opus satisfacere potuerit pro peccatis totius mundi.
4. Vtrum passio sit personæ, aut humanæ naturæ tantum.
5. Quomodo fiat applicatio, vt virtute pasionis Christi nostrum peccatum expietur.

1. Quid sit Passio Christi coram Deo Patre.

Qv. *Qualenam opus est passio Domini corā Deo?*

R. Est sacrificium propiciatorium, in quo ęternus filius homo factus seipsum per æternum spiritū obtulit patri æterno, vt ista sua victima, & obedientia, & expiaret peccata mundi, & placaret iram Dei, quo omnes qui in ipsum crediderunt, credunt, & credituri sunt, per eundem sanctificentur ad vitam æternam, iuxta illud Iohan. 17. 19. Ego pro iis sanctifico meipsum, vt & ipsi sint sanctificati in æternum.

2. Quæ Cōcurrentia.

Qv. *Quænam concurrunt in hoc sacrificio?*

1. Occurrit sacerdos ipse filius Dei homo factus.
2. Res oblata idem filius Dei.
3. Modus oblationis: Obtulit enim se per æternum spiritum, quo significatur vis huius sacrificii.
4. Quod patri se obtulerit.
5. Effectus sacrificij.
6. Pactum respectu hominum: credentibus enim solis hoc sacrificium salutare est.
7. Est finis & scopus, nimirum vt credentes habeant vitam æternam merito huius sacrificij.

3. Efficacia.

Qv. *Quomodo vnius hominis opus potest esse satisfactorium pro peccatis totius mundi?*

R. Ex indiuidua, ineffabili, & adoranda vnione diuinæ naturæ & humanæ est dignitas, precium, æstimatio, meritum infinitum omnium operum, & passionum Christi. Cum ergo dicitur, Filius hominis redemit nos per meritum pasionis suæ, nominatur opus infiniti valoris, videlicet opus filij hominis, qui est Deus. Cùm dicitur, mors Christi est satisfactio, precium immensum proponitur, nempe hominis, qui est Deus.

Similiter cùm dicitur, Filius hominis remittit peccatū, opus est diuinū, quia is hominis filius Dèus est.

Hinc caro Christi dicitur caro vitæ, quia est caro hominis, qui est Deus.

4. Persona

Qv. *Vtrum pasio est personæ, aut humanæ naturæ tantum?*

R. Pasio est personæ, non in diuina, sed in humana natura, iuxta illud Petri: christus passus est carne. Quicquid enim contumeliæ, & iniurię irrogatum est humanitati Christi, cessit in cōtumeliam filij Dei æterni. Vnde Paulus dicit: Dominum gloriæ crucifixerunt.

5. Applicatio.

Qv. *Quomodo fit applicatio pasionis Christi, vt eius virtute nostra peccata expientur?*

R. Hæc applicatio fit verbo, fide, & sacramento: verbo enim quasi manu Dei offertur: Fide veluti manu hominis accipitur: Sacramento obsignatur, & eius vis, vsusque tãquam in tabula pingitur. De qua re in parte de Sacramentis agetur.

Qv. *Dic iam tandem de particulis huius articuli?*

De prima particvla.

De passione. R. De prima particula nẽpe de passione in genere iam dictum est. Expositum est enim qualenam opus sit coram Deo passio domini, quanti sit precij, & quomodo applicetur.

De Pontio Pilato. Qv. *Dic de secunda parte, videlicet cur Symbolum mentionem faciat Pontij Pilati?*

R. Pontius Pilatus fuit præses à Tiberio Romanorum Cæsare constitutus in Iudæa. Fit igitur huius mẽtio in symbolo. 1. Vt sciamus quo tempore, quo loco, sub quo magistratu, & principe passus sit dominus. 2. Vt reuocemus in memoriam oracula Prophetarum, qui prædixerunt, in quarta Monarchia, & sublato sceptro de Iuda passurum esse Dominum, quemadmodum & Iacob patriarcha, & post ipsum Daniel prædixit, qui ipsum annum, quo passus est quasi digito demonstrauit: Post 62. Septimanas Christus occidetur. 3. Vt obfirmemus fidem nostram aduersus deliria Iudæorum, qui negant Christum adhuc venisse in carnem.

De Crucifixione. Qv. *Dic de tertia parte, de supplicij genere, Cur videlicet sit crucifixus?*

R. 1. Nullum supplicii genus apud Iudæos, aut vllas gentes fuit magis abominabile, aut probrosum, quam hominem in patibulũ suspendere. Quare cum Deus voluit suum filium hoc mortis suppliciũ subire, significauit peccatum, propter quod expiandum crucifixus est dominus, summe abominandum, maximè fœdum, & extreme detestabile esse: testatúsque est iram suam maiorẽ, quam vt potuerit vlla alia satisfactione expiari, quã acerbissima, & maxime probrosa morte filij vnigeniti sui. 2. Hoc supplicij genus testatur, Christum suscepisse in se reatum nostrum, adeóque pœnam reatus, ipsam maledictionẽ videlicet, iuxta illud Deut. 21. 23. Maledictus omnis qui pendet in ligno. Hinc Paul. Gal. 3. 13. Christus redemit nos ab execratione legis, factus pro nobis execratio seu maledictum. Cruci igitur affixus dominus sustinuit reatum omnium peccatorum nostrorum, vt nos maledictione liberaret. Col. 2. 14. Chirographum quod contra nos erat per legem è medio sustulit, & cruci affixit. 3. Crucifixus est, vt veritas responderet figuris. *Primum* enim vetera sacrificia, quæ adumbrabant victimam Christi, lignis imponebantur, vt significaretur quòd Christus ligno affixus sacrificium suum perageret, & se hostiam sanctam offerret patri. *Deinde* Sacrificia eleuata in altum tanquã comburerentur, significabant exaltationẽ Christi in aram crucis. *Præterea* idem adumbratum est in Isaac, qui strui lignorum impositus erat sacrificandus à patre. *Postremò* omnium elegãtissime hoc supplicij genus depingit æneus serpens, quem Moses palo affixum erexit in deserto, quemadmodum Dominus & hunc typum de se interpretatur, cùm ait Ioh. 3. 14. Quemadmodum Moses exaltauit serpentem in deserto: ita oportet exaltari filiũ hominis, vt Omnis qui credit in illum nõ pereat, sed habeat vitã æternã.

De morte. Qv. *Dic de quarta particula, cur mortuus sit dominus?*

R. Mortuus est propter tria, scilicet: vaticinia prophetarum, figuras, & fructum mortis. Inter vaticinia hæc sunt Esaiæ 53. 8. Abscissus est de terra viuẽtium, propter peccatum populi mei percussi eum, Et in eodem capite; Cum posuerit animam suam pro peccato, videbit semen longæuum, & voluntas domini in manus eius dirigetur. *Figuræ* idẽ adumbrabant: Quemadmodum enim victimæ verè occidebãtur offerendæ: ita oportuit Christum, vt veritas responderet figuræ, verè mori.

Fructus idem requirebat, iuxta illud Pauli: mortuus est propter peccata nostra. Item, Mortuus est semel, vt nos peccato perpetuo moriamur.

De sepultura. Qv. *Dic de quinta particula, cur videlicet sepultus sit?*

R. 1. Id factum est, vt conuinceret ipsum Dominum verè mortuum fuisse. 2. Vt veritas responderet figuræ. Quẽadmodum Ionas fuit in cete tribus diebus & noctibus. Ita oportuit Christum in sepulchro esse triduum, quemadmodum ipse Dominus hunc typum interpretatur. 3. Sepultus est, vt vna secum in sepulchro nostra peccata sepeliret, tegeret, & in æternum absconderet à conspectu patris. 4. Vt nobis iter præbeat de sepulchris nostris ad vitam. 5. Vt nos spiritualiter mortui peccato, quiescamus ab eo, & desideria ipsius non perficiamus, iuxta illud Roma. 6. 4. Sepulti sumus per baptisma cum ipso in mortem eius, vt quemadmodum ipse exaltatus est per gloriam patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.

De descensu ad inferna. Qv. *Dic de sexta particula, videlicet de descensu domini ad inferna?*

R. Dominus ad inferna descendit. 1. vt testaretur se victorem esse inferorum. 2. vt quemadmodum morte sua nos ab æterna liberauit morte: ita suo descensu ad inferos effecit, ne nos, modò crediderimus in ipsum, potestati inferorum subiiciamur.

Qv. *Vtrum corpore, aut anima descendit ad inferos?*

R. Hoc, quia scriptura non exprimit, inquirere noli, sed symbolum videtur innuere quòd totus Christus ad inferos descenderit. In qua sententia & Augustinus est.

Qv. *Quid sentis de illorum sententia qui limbum patrum fingunt, & Christum inde abduxisse Adam & Euam, adeóque pios omnes qui ante Christum mortui erant?*

R. Habent ista magnos autores, tamen mera sunt nugamenta, vt quæ nullis scripturæ fulciantur testimoniis. Deinde non parum detrahunt virtuti sacrificij Christi, cuius precium infinitum est, extendens se ad omnia tempora, iuxta illud in Apocalypsi: Agnus occisus est ab origine mundi. Non ergo minus Abraham victimæ Christi virtute ab infernis ereptus est quam Paulus, aut aliquis alius pius, qui post exhibitumChristum mortuus est. Hęc sententia est analoga fidei.

Qv. *Vtrum descensio Christi ad inferos, ad Christi humilitationem, aut exaltationem pertinet?*

R. Cum sit pars triumphi Christi, non dubium est quin ad eius gloriosam exaltationem pertineat.

Qv. *Quæ fides, & quis vsus?*

R. Fides & vsus respondebunt noticiæ. Quemadmodum fides statuit sua peccata victima Christi expiata esse: ita vsus consistit in huius fidei meditatione, mortificatione carnis, viuificatione spiritus & gratiarum actione.

Dic Qvartvm Articvlvm,
De redemptione.

R. Resurrexit à mortuis.

Capita præcipua. Qv. *Quot sunt spectanda in hoc articulo?*

R. Tria:

1. Cer-

Certitudo resurrectionis. 2. Fructus. 3. Fides & vsus huius articuli.

Certitudo: cuius testimonia sunt.

Qv. *Vnde sumitur certitudo?*

R. Ex testimoniis.

Qv. *Quotuplicia sunt testimonia confirmantia hunc articulum?*

R. Triplicia: Antecedentia, Coniuncta & Consequentia.

Antecedentia: figuræ & prophetiæ.

Qv. *Quæ sunt antecedentia?*

R. Sunt duplicia, scilicet, Figuræ, & clara prophetarum vaticinia.

Qv. *Recita figuras aliquot?*

R. Quemadmodum *Adam* dormiens fuit Typus morituri Christi: Ita idem euigilans, sumta costa de latere ipsius, adumbrabat resurrectionem Domini. Et quemadmodum *Samson* obseratis portis clausus erat in ciuitate, & idem fractis subductisque portis, tutus euasit: ita Christus Dominus obsignato clausus fuit sepulchro, & idem victis inferis, è morte ad vitam liber egreditur. Et quemadmodum *Ionas* tertio die eiectus est de ventre piscis: ita dominus tertio die de sepulchro prodiit viuus.

Recita aliquot clara prophetarum vaticinia?

Quia hæc infinita sunt penè, paucis contentus ero. *Moses* in victoria Christi super serpente, & in benedictione æterna credentium in Christum includit mortis & resurrectionis mysterium. *Dauid* Psal. 16.10. in persona Christi clare ait: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem. Item: Caro mea requiescet in spe. *Esaiæ* 53.10. Cum posuerit animam suam pro peccatis, videbit semen longæuum. Et *Daniel* 9.20. Christum occidendum dicit, cui tamen tribuit æternum regnum. Breuiter omnia testimonia, quæ concionantur de regno Christi, etiam includunt eiusdem resurrectionem à mortuis.

Coniuncta.

Qv. *Quæ sunt testimonia coniuncta?*

R. Ex multis hæc sunt. 1. Vacuum sepulchrū. 2. Testimonia Angelorum. 3. Testimonia custodum. 4. Apparitiones multiplices, quibus se viuum exhibuit 40. diebus. 5. Ascensio eius in cœlum visibilis. 6. Donatio spiritus sancti in die Pentecostes.

Cōsequētia.

Qv. *Quæ sunt consequentia testimonia?*

R. 1. Concio Apostolorum omnium. 2. Conseruatio Ecclesiæ perpetua in tantis hominū & diabolorum furoribus. 3. Spiritus sanctus, qui hunc articulum in cordibus fidelium obsignat. 4. Erit ipsius gloriosus aduentus.

2. Fructus.

Qv. *Quis fructus est resurrectionis Domini?*

R. Fructus triplex statui potest. 1. Ipsum Christum concernit. 2. Respectu Satanæ eiusque regni intelligitur. 3. Ad nos homines pertinet.

Si ipsum Christum respicis: Christus sua resurrectione factus est victor peccati, mortis, inferni, adeóque totius regni Satanæ. Et completum est testimonium: Semen mulieris conteret caput serpentis, id est, Christus destruet opera Diaboli.

Si Satanam respicis, conculcatus iacet sub pedibus victoris, quantum quidem ad fideles attinet. Nam in reprobis, & contumacibus plenum obtinet imperiū.

Si nos homines respicis, quibus datus est, pro quibus natus, mortuus & excitatus: fructus sunt plurimi & iucundissimi, Hi videlicet.

1. Remissio peccatorum, 1. Corin. 15.17. Si Christus non resurrexit, adhuc estis in peccatis vestris.

2. Iustificatio. Rom. 4.25. Resurrexit propter iustificationem nostri.

3. Donatio Spiritus sancti, Gal. 4.6. Emisit Spiritum filij sui in cordibus nostris clamantem Abba pater.

4. Confirmatio fœderis gratiæ, seu stipulatio bonæ conscientiæ apud Deum 1. Pet. 3.21.

5. Innouatio nostri, eaque duplex, scilicet: Animarum & corporum. Animarum quidem, iuxta illud ad Rom. 6.4. Resurrexit, vt nos in nouitate vitæ ambulemus. Corporum vero, iuxta illud 1. Corinth. 15.20. Christus resurrexit primitiæ dormientium, quoniā quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum, Et sicut in Adam omnes moriūtur: Ita in Christo omnes viuificabuntur.

6. Resurrectio Christi vinculum esse debet fraternitatis mutuæ. Ita enim Dominus excitatus dixit mulieribus, Ioā. 20.17. Ascendo ad Deū meū, & Deū vestrum: ad patrem meum, & ad patrem vestrum.

7. Est remedium catholicum aduersus omnes calamitates animæ, corporis, & famæ, hinc illud Pauli 2. ad Tim. 2.8. Memento Iesum Christū resurrexisse à mortuis.

8. Est indicium status gloriæ, & immortalitatis. Regenuit enim nos in spem viuam & immarcessibilem per resurrectionem Iesu Christi, 1. Pet. 1.3.

3. Fides, & vsus.

Qv. *Quæ fides, & quis vsus huius articuli?*

R. 1. Quemadmodum hic articulus primum requirit firmam fiduciam in hunc mortis victorem: 2. Spem promissæ immortalitatis: 3. Confessionem & professionem huius fidei coram mundo, & portis inferorum: ita vsus eius, cum in tota vita, tum in mortis articulo erit, vt nullis fracti calamitatibus, perseueremus in fide, & nouitate vitæ, donec ad finē omnium calamitatum huius mundi, & salutis portum peruenerimus.

Qv. *Dic quintum articulum de redemtione?*

R. Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis.

Partes præcipuæ.

Qv. *Quæ sunt potissimum spectanda in hoc articulo?*

R. Quatuor:

1. Mandatum ascendentis.
2. Ascensionis qualitas.
3. Fructus ascensionis.
4. Fides & vsus eiusdem.

1. Mandatum ascendentis.

Qv. *Quod est mandatum ascendentis?*

R. Mandatum ascendentis Marci vltimo hisce verbis describitur: Euntes in mundum vniuersum proclamate Euangelion omni creaturæ, Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit, Qui verò non crediderit, condemnabitur.

Qv. *Quæ sunt præcipuè in hoc mādato considerāda?*

R. 1. In hoc mandato iudicatur quàm late pateant beneficia Christi, cum ait: Euntes in mundum vniuersum. 2. Significatur, quomodo eadem beneficia offerantur, cum dicitur: Proclamate Euangeliū. 3. Ostenditur, quibus offerantur eadem beneficia cum inquit: Omni creaturæ, qua voce significatur, quod nemo mortalium sit à beneficiis Dei exclusus, si modo sibiipsi non defuerit. 4. Exprimitur quomodo oblata beneficia accipiantur, & quomodo reiiciantur, Vt enim fide sola recipiuntur: ita diffidentia reiiciuntur.

2. Ascensionis qualitas.

Qv. *Dic de ascensionis qualitate?*

R. Christus ascendit visibiliter corporali & naturali modo sursum, & nube subuectus est in cœlum è conspectu discipulorum Act. 1.9. Et inde subuectus est supra omnes cœlos, & collocatus in cœlestibus ad dexteram Dei patris Ephes. 1.20. & 4.10. Articulus ergo hic debet intelligi de vero Christi corpore, & corporali ipsius locatione in cœlis, ne putemus

vel humanam naturam in Christo absorptam esse à diuina, vel diffusam esse in totum vniuersum cum diuinitate. vtrunque enim apertissimè humanitatem Christi negat.

Qv. *An non Christus est vbique?*

R. Est sane, communicatione idiomatum, iuxta illud Iohannis 3.13. Nemo ascẽdit in cœlum, nisi qui descendit è cœlo, filius hominis qui est in cœlo. Certum est autem, quod cum hæc loqueretur Dominus cum Nicodemo, corpus ipsius circumscriptũ fuerit in terra. Quare dictum Christi omnino per communicationem idiomatum intelligendum est. Vnde Cyprianus: Ascendit in cœlos, non vbi verbũ Deus antea non fuerat, sed vbi verbum caro factum antea non sedebat, scilicet corporali locatione.

Qv. *Quotuplex fructus est?*

R. Duplex: Vnus ad ipsum Dominum, Alter ad nos pertinet.

3. Fructus ascensionis.

Qv. *Quem fructum inde percepit Dominus?*

R. Is verbis symboli exprimitur: Sedet ad dexteram patris omnipotentis.

Qv. *Quæ est dextera patris, & quid sedere ad dexteram patris?*

R. Vt dextera patris est diuina eius potentia, maiestas, & imperium: Ita sedere ad dexteram patris, est esse æqualem patri diuina potentia, maiestate & imperio, id quod sanè personę Christi cõuenit. Deinde, quia dextera patris, vt ex 1. cap. ad Ephes. colligi potest, est locus beatitudinis, & felicitatis, & requiei, quibus fruimur in æterna vita, corpus Christi in eo felicitatis loco collocatum est.

Qv. *Dic de fructu ascensionis, quem nos homines percipimus?*

R. Is multiplex est. 1. Ascendit, vt nobis locum pararet, Iohan. 14.2. Abeo parare vobis locum, & vos ad me assumam. 2. ascendit, vt omnia subiiciat sub pedibus suis, vt ita emineat caput Ecclesiæ, Eph. 1.22. 3. Ascendit in cœlum, vt radios suæ virtutis spargat in vniuersum orbem, & præcipue in Ecclesiæ membra, vbicunque in mundo fuerint, ad Ephes. 4.10. Ascendit supra omnes cœlos, vt omnia impleret, Non enim ascendit vt absit à nobis, sed vt suam ecclesiam regat, & ei adsit vsque ad consummationem seculi. 4. Ascendit, vt de cœlo dona det hominibus, & in ministerio Ecclesiæ sit efficax, Ephes. 4.8. 5. Ascendit, vt in cœlo apud patrem habeamus aduocatum, 1. Ioh. 2.1. Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & is est propiciatio pro peccatis nostris. 6. Ascendit, vt nostra corda ad se trahat, quo abstineamus à mundanis concupiscentiis Coloss. 3.1. Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite, vbi Christus sedet ad dexteram patris. Nã cum Christus thesaurus sit Ecclesiæ, debet eius cor apud thesaurum suum esse. Matth. 6.21. vbi thesaurus tuus, ibi cor tuum. Philip. 3.20. Nostrum πολίτευμα in cœlis est.

Qv. *Sed quomodo quæso caput Ecclesiæ dicitur?*

R. Quatuor modis:

1. Efficacia: Nam suam virtutem in membra diffũdit. 2. Perfectione virtutum: Is enim solus in Ecclesia omnibus virtutibus perfectissimus est. 3. Merito: Is enim solus sua obedientia meruit nobis cœlũ. 4. Dignitate seu ordine, & autoritate: Nam is solus Ecclesiæ Monarcha est, & solus autoritatem mandandi Ecclesiæ habet.

4. Fides & vsus articuli ascensionis

Qv. *Quæ est fides, & quis vsus?*

R. Quemadmodum fides huius articuli est, vt Christum triumphatorem mortis, dominum omnis creaturæ & patronum nostrum apud patrem agnoscamus, in eum firma fiducia recumbamus, atque ipsũ coram omnibus hominibus & inferorum portis cõfiteamur: ita vsus in hoc situs est, vt abnegata omni impietate & humanis desideriis leuemus corda nostra in cœlum, petentes inde in omnibus nostris calamitatibus auxilium, & expectantes vt nos ad se iuxta eius promissionem assumat, ac donet promissam hæreditatem.

Qv. *Recita sextum articulum de redemtione.*

A. Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.

Præcipua capita.

Qv. *Quot sunt potissimè spectanda in hoc articulo?*

R. Quatuor: 1. Quis iudex, solúsne Christus, an alij cum ipso. 2. Quotuplex iudicium exerceatur à domino. 3. Quid spectandum sit in generali iudicio. 4. Quæ fides, & quis vsus sit huius articuli.

1. Iudex.

Qv. *Quis iudex?*

R. Christus Deus & homo, mediator Dei & hominum. Iohã. 5.22. Pater omne iudicium dedit filio. 2. Tim. 4. Iesus Christus iudicaturus est viuos & mortuos in apparitione, & in regno suo.

Qv. *An solus Christus iudicaturus est, aut etiam apostoli & sancti cum ipso?*

R. Solus iudicabit vt dominus plena potestate, Apostoli autem iudicabunt vt testes: Christus solus proferet sententiam, Apostoli prolatam sententiam approbabunt.

2. Duplex iudicium. Particulare.

Qv. *Quotuplex iudicium?*

R. Duplex: scilicet Particulare, & Generale, quorum illud præcedit, hoc sequitur. Exercetur autẽ particulare primùm, cùm Dominus vel suos defendit iuxta promissiones: Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam, Matth. 16.18. vel errantes castigat ne cum hoc mundo damnentur, 1. Corin. 11. 32. Iudicamur à Domino, ne cum hoc mundo damnemur. Huc illud Petri: Iudicium à domo Dei incipit. 2. Cũ impios reprimit, & punit in hoc mundo, quorũ supplicium præludium quoddam est æternæ damnationis nisi resipiscant. 3. Cùm animas piorum Angelis tradit deportandas in sinum Abrahæ. 4. Cum impiorum animas tradit Satanæ puniendas, & custodiendas vsque ad resurrectionem generalem. Generale iudicium, est quod fiet in extremo die resuscitatis corporibus, de quo solo hic articulus intelligendus est.

Generale.

3. Quid spectandũ in generali iudicio.

Qv. *Quot sunt spectanda potissimum in hoc generali iudicio?*

R. Sex. 1. Signa præcedentia iudicium. 2. Apparatus iudicii & notæ. 3. Quinam sint iudicandi. 4. Ordo iudicij 5. Sententiæ pronunciatio. 6. Executio sententiæ.

Signa præcedentia.

Qv. *Quot sunt signa præcedentia iudicium?*

R. Multa quidem sunt, ex quibus pauca, quæ hodie in omnium oculos incurrunt, recensebimus ex Euangelistis. 1. erunt signa in sole, & luna & stellis, hoc est, vt Marcus interpretatur, sol obscurabitur, luna non dabit lumen suum, stellæ de cœlo decident, id est, erũt crebræ eclipses solis & lunæ, & adeo horrenda conspicientur meteora, ac si stellæ de cœlo caderẽt. 2. Quod Lucas etiam refert, erit anxietas hominũ præ desperatione: causam exprimit Matthæus & Marcus. Surget gens contra gentem, & erunt bella in omnibus locis mundi 3. erunt horrendi sonitus, & tumultus maris & fluctuum, adeo tempestates cõtingent horrendæ & terribiles, quales hæc nostra ætas plurimas vidit. 4. Virtutes cœlorum commouebuntur,

buntur, id est, in cœlo apparebunt horrendi aspectus, vt militum concurrentium hastis, & aliarum rerum comminantiũ hominibus irã Dei. 5. Et in terra terræmotus, vt anno 56. terræmotu multæ ciuitates in Germania euersæ sunt. Et ante 20. annos aliquot vrbes in Italia sunt absorptæ. Breuiter, cœlũ, & terra adeoque omnia elementa faciem irati iudicis quodammodo referent, vt peccatores admoniti agant pœnitentiam, nisi malint perire. Hæc & huiusmodi alia signa, vt gemmæ arborum (sicuti dominus ipse testatur) in propinquo æstatem esse significant: ita aduentum iudicis in foribus esse prænunciant.

Præter hæc signa, est prophetia domus Heliæ de sex millibus annorum, prophetia Danielis de aduentu Domini ad iudicium deficiente Monarchia Romana. Et prophetia Pauli 1. Thes. 2. de reuelatione filij perditionis, id est, Antichristi, quem dominus ante aduentum suum conficiet spiritu oris sui, & adueniens abolebit manifestatione gloriæ suæ.

Apparatus.

QV. *Quis apparatus, & quæ notæ iudicij extremi?*

R. Dominus ipse emittet angelos suos, qui clãgore tubæ excitabunt mortuos, & congregabunt homines à quatuor angulis mundi, vt ferantur obuiam domino venienti in nubibus, & simul conspicietur in cœlo signum filij hominis, hoc est, iudicis maiestas & gloria apparebit in conspectu omnis creaturæ.

Notæ.

Notas siue proprietates iudicij tres ponit Paulus ad Rom. 2. vbi diem iudicij vocat diem iræ, reuelationis, & iusticiæ. Iræ quidem, id est, vltionis. Tunc enim sumetur vindicta de omnibus, qui in hac vita Euangelio credere noluerunt. Reuelationis, quia tũ nihil erit occultum, sed omnium hominum facta patebunt oculis omniũ creaturarum, imò in singulorũ conscientiis sentietur iudicium proprium, iuxta illud Bernhardi. In extremo die, qualem vnusquisque habuerit consciẽtiam, talem & habebit iudicem. Iusticiæ, ne putetur iudex ita vlcisci, quin iudicium iustitia temperet, reddatque vnicuique secundum opera sua, non quidem vt merentur, sed vt de cuiusque fide & timore Dei testantur.

Qui iudicandi.

QV. *Qui iudicandi sunt?*

R. Viui & mortui: Viui hic vocantur, qui adueniente iudice viuũt, mox in ictu oculi trãsformandi. Mortui dicuntur, qui inde vsque ab Adam ad diem iudicij fatis concesserunt, & qui euerũt in sepulchris. Hi omnes tum viui congregabuntur coram iudice.

Ordo iudicij.

QV. *Quis ordo iudicij?*

R. Is signatur Matth. 25. 31. his verbis: Cum venerit filius hominis in maiestate sua, sedebit super thronum maiestatis suæ, & congregabuntur ante eũ omnes gentes terræ, & segregabit eos, sicut pastor segregat oues ab hœdis. Et statuet oues quidem à dextris, hœdos verò à sinistris.

Piorum & impiorũ nomina.

QV. *Dic quæ sit ratio, cur pios quidem oues, impios vero hœdos appellet.*

R. Pios appellat oues, quia veluti oues suum pastorem agnoscunt, vocem eius audiunt, & eum sequuntur: ita Christiani Christum agnoscunt redemtorem, audiunt vocem eius, & eum sequuntur in vero timore Dei. Impios nominat hœdos: Nam quemadmodum hœdi suam petulantiam, & libidinem sequuntur spreto pastore: ita impij suis affectibus & voluptatibus indulgentes Christum contemnunt.

QV. *Quid ergo de Manasse sentis, qui toto vitæ tẽpore, vt hircus potius quàm ouis vixit?*

R. Respondet Ezechiel cap. 33. 19. Si egerit impius pœnitentiam, & recesserit à via sua pessima, & fecerit iudicium & iusticiam, viuet. Rectè proinde ait Gregorius: Qualis hinc quisquis egreditur, talis in iudicio æstimabitur. Huc & illud Sapientiæ pertinet: In quamcunque partem ceciderit arbor, illic iacebit.

Sententia iudicis.

QV. *Quæ est sententia iudicis?*

R. Ouibus dicet, hoc est, iis qui stant à dextris: Venite benedicti patris mei & possidete regnum vobis paratum à constitutione mundi. Hœdis autem dicet, hoc est, iis qui à sinistris stabunt: Ite vos maledicti in ignem æternum, qui Diabolo, & eius angelis paratus est.

Sententiæ executio.

QV. *Quæ sententiæ executio?*

R. Pij mox cum Christo beata immortalitate in æternum fruentur: impij verò tradentur Diabolis cruciandi æternis pœnis.

4. Fides & vsus.

Quæ fides, & quis vsus huius articuli?

Quemadmodum fides summam consolationem capit ex eo, quod credat aliquando fore finem calamitatum huius mundi: ita supra modum lætatur, quod Iesus Christus filius Dei sit iudex constitutus, qui antea in se credentibus addito iureiurando promiserat vitam æternam, & quod in iudicium condẽnationis non venient. Hanc fidem sequitur confessio coram omnibus hominibus & Diabolis, & cura solicite ambulandi coram Deo: iuxta consilium Micheæ Prophetæ cap. 6. 8. Indicabo tibi ô homo, quid sit bonum, & quid Iehoua requirat abs te, vtique facere iudicium, id est, neminẽ lædere, & diligere misericordiam, id est, benignum esse erga omnes, & humiliare se ad ambulandum coram Deo tuo. Huc spectat admonitio Domini Luc. 21. 28. Cùm hæc videritis, leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemtio vestra. Item vigilate & orate, quia Matth. 25. 13. nescitis horam, qua filius hominis sit venturus. Hactenus de secunda parte symboli.

De fide in Spiritum Sanctum. Præcipua capita.

QV. *Quæ est tertia pars Symboli?*

R. Credo in Spiritum sanctum.

QV. *Age retexe, & sigillatim expone quid in se contineat hic articulus.*

R. Quatuor in hoc articulo cõtinentur. 1. Quod Spiritus sanctus sit verus Deus.
2. Quod Spiritus sanctus sit distincta persona à patre & filio.
3. Quodnam sit opus Spiritus sancti.
4. Qualis fides in hoc articulo requiratur.

DE PRIMO.

1 De Deitate Spiritus S.

QV. *Quomodo probatur ex Symbolo quod Spiritus sanctus sit Deus?*

R. Ex cultu quem ei Symbolũ tribuit. Soli enim Deo tribuẽdus est cultus fidei, iuxta illud: maledictus qui confidit in hominem, & ponit carnem brachium suum. Cum ergo iubemur in Spiritum Sanctum credere, iubemur agnoscere, & confiteri eum verum Deum esse.

Dic alia testimonia, quibus probatur diuinitas Spiritus sancti.

Testimonia.

Testimonia, quibus probatur diuinitas Spiritus sancti, quatuor capitibus subiicio, quæ memoriæ gratia hoc disticho comprehendo,

Dictum, cultus opus, confessio, quatuor ista
Diuinum numen pneumatis esse docent.

QV. *Recita dicta.*

R. Iohannis 4. 24. Spiritus est Deus, Acto 5. 3. 4. Non mentitus es hominibus, sed Deo. Loquitur enim de Spiritu sancto.

QV. *Quis cultus?*

R. Vna cum patre & filio inuocatur & adoratur.

Qv. *Dic de opere.*

R. Ioh.33.4. Spiritus Domini creauit me. Item Sapien.1.7. Spiritus Domini repleuit orbem vniuersum. Est autem diuinæ naturæ vbique esse. Cum igitur omnia impleat Spiritus sanctus, necesse est fateri ipsum Deum esse.

Qv. *Quæ est Ecclesiæ confessio?*

R. Ea in symbolis, Apostolico, Niceno, Ambrosiano, & aliis explicatur. In quibus Ecclesia confitetur Spiritum sanctum verum Deum esse.

De Secvndo.

1. Distincta est persona à Patre & Filio.

Qv. *Quomodo probatur ex Symbolo quod Spiritus sanctus sit tertia persona à patre & filio distincta?*

R. Id docetur ordine & appellatione. Cùm enim symbolum dicat, Credo in vnum Deum, & subiungit primùm patrem, deinde filium, tertio loco Spiritum sanctum, vt fatetur Spiritum sanctum Deum esse: ita eundem agnoscit tertiam in diuinitate personam. Appellatione idem docetur: Nam cum Spiritus dicitur, significatur, quòd sit Spiritus ab æterno de patre & filio procedens. Ad hæc Christus apud Iohannem distinguit Spiritum à se & patre, cum inquit: Ego mittam vobis Spiritum paracletum à patre.

Descriptio Spiritus Sancti.

Qv. *Quid est igitur Spiritus sanctus?*

R. Est verus, æternus Deus, ὁμοούσιος Patri, & filio, non gignens, nec genitus, sed à patre & filio procedens, simul cum patre & filio creans, conseruans, saluans, sanctificans, qui mittitur in corda electorũ vt ea sanctificet, cum patre & filio simul adorandus.

De Tertio.

3. Viuificat Sanctificando.

Qv. *Quodnam est opus Spiritus sancti?*

R. Opus Spiritus sancti indicat & appellatio Spiritus, & Epitheton sanctus. Non enim dicitur tantum Spiritus respectu patris & filij, verumetiam respectu creaturarum, & præcipue Ecclesiæ, cuius mẽbra viuificat, quemadmodum Spiritus animalis corpori vitam ministrat. Quomodo autem viuificet hic Spiritus, Epitheto sanctus significatur: viuificat enim sanctificando.

Qv. *An non pater, similiter & filius sanctificat?*

R. Ita. Sanctificat Pater, sanctificat Filius, sanctificat Spiritus sanctus. Quemadmodum patri creatio, & filio redemtio: ita spiritui sanctificatio tribuitur. Verum pater creat per filium, & res creatas conseruat per spiritum Sanctum. Similiter vt filius patri obediens, offerens se per Spiritum æternum, redemit: ita Spiritus sanctus missus à patre & filio sanctificat. Proinde vt opus creationis tribuitur toti trinitati: ita & opus redemtionis, sed seruata cuiusque personę proprietate.

Sanctificationis opus.

Qv. *Age dic apertius, quid sibi velit sanctificationis opus.*

R. Etsi huius sanctificationis multæ sunt partes, præcipuas tamen hoc disticho complector.

Spiritus ecce docet, renouat, iuuat, atque renatis
Promissa obsignat, arra salutifera.

Docet.

Qv. *Proba quod doceat.*

R. Iohan.16.13. & 8. Cum paracletus ille Spiritus veritatis venerit, ducet vos in omnem veritatem. Item, Spiritus arguet mundum de peccato, id est, docendo conuincet mundum esse reum peccati.

Renouat.

Qv. *Proba quod renouet.*

R. Ad Titum 3.4. Benignitas & φιλανθρωπία apparuit saluatoris nostri Dei, & Domini nostri Iesv Christi, qui non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit, purgans nos per lauacrum aquæ & renouationem Spiritus sancti, quem effudit in nos opulenter, per Dominum nostrum Iesvm Christvm, vt iustificati ipsius gratia hæredes fiamus speratæ vitæ æternæ.

Iuuat.

Qv. *Proba quod iuuet.*

R. 1. Iuuat testando de Christo iuxta illud: Cũ paracletus venerit testimonium perhibebit de me. 2. Donando, iuxta illud 1. Cor.12. Nemo potest dicere Dominum Iesum nisi per spiritum sanctum. Item diuisiones donorum sunt, sed idem spiritus. 3. Consolando, vnde paracletus toties à Christo dicitur, qui vt aduocatus nobis adest, & nos consolatur. 4. Precãdo, Rom.8. Accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus Abba pater. Item, quid precabimur quẽadmodum oportet nescimus, sed Spiritus intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

Promissiones obsignat.

Qv. *Proba quod obsignet promissiones.*

R. Eph.1.13. Obsignati estis Spiritu promissionis sancto.

Est arra salutis.

Qv. *Proba quod sit arra salutis.*

R. Eph.1.14. Qui est arrabo hæreditatis nostræ.

De Qvarto.

4. Fides huius articuli.

Qv. *Qualis fides requiritur?*

R. Vt quemadmodum credimus in Deum patrem creatorem, & in filium redemtorem: ita etiam credamus in Spiritum sanctificatorem, cuius cum templum sumus, vsus huius articuli erit, vt renunciata omni impuritate, simus sancti spiritu & corpore, caueamusque ne vllis factis contristemus spiritum Dei in nobis habitantem.

Qv. *Cum hactenus de tribus personis in diuinitate dictum, est Dic summam dictorum breuissime.*

R. Credo in vnum Deum, in patrem qui me creauit, in filium qui me redemit, & in Spiritum sanctum qui me sanctificauit: hanc fidem palam protestor, & confiteor coram toto mundo & portis inferorum.

Qv. *Quæ est quarta pars Symboli?*

Summa huius partis.

R. De Ecclesia, & beneficiis Dei erga ipsam. Hactenus enim de caussa efficiente, & materia nostræ salutis actum est, nempe de misericordia paterna, victima filij, & sanctificatione spiritus: Nunc in sequentibus articulis ostendetur, quò ista omnia pertineant, & quomodo applicentur.

Præcipua capita.

Qv. *Quot sunt articuli huius partis?*

R. Quatuor iuxta symboli verba: credo

1. sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem.
2. Remissionem peccatorum.
3. Carnis resurrectionem.
4. Et vitam æternam.

1. Capitis primi sex partes seu quæstiones.

Qv. *Dic de primo, nempe Ecclesia, quæ & quot præcipue in hoc articulo sunt spectanda?*

R. Multa sanè requiruntur ad huius articuli explicationem, sed nos præcipua capita sex quæstionibus complectemur, quæ sunt 1. quid sit Ecclesia, qualiacunque sint eius membra. 2. Appellationes, quibus Ecclesia pingitur & veluti oculis subiicitur. 3. Quæ sint interiores veræ Ecclesiæ proprietates.

4. Quæ

4. Quæ ſint viſibiles notæ ſeu externa ſigna Eccleſiæ. 5. Quibus rebus fulciatur & conſeruetur Eccleſia. 6. Qualis fides huius articuli à fidelibus requiratur.

De Prima.

Eccleſiæ definitio.

Qv. *Quid eſt ergo Eccleſia?*

R. Breuiter & rotundè verbis ſymboli definitur, cum dicitur ἁγίων κοινωνία, id eſt, Sanctorum ſocietas, hoc eſt, hominum qui ſanctificati ſunt in Christo Iesv per Spiritum ſanctum.

Qv. *Dic aliam, qua hæc breuis definitio illuſtrari poteſt.*

R. Eccleſia eſt cœtus hominum de turba, & colluuione totius generis humani euocatus in regnum Chriſti, & ſegregatus ab omnibus aliis cœtibus hominum: Euocatus quidem voce Euangelij, ſegregatus verò, & diſtinctus ab aliis cœtibus totius mundi, fide, ſacramentis, vitæ ſanctimonia, & profeſsione.

Definitionis cõfirmatio.

Qv. *Quomodo confirmatur hæc definitio?*

R. Pulcherrimo Abrahami patris noſtri exemplo, qui cum ſua familia, vera eccleſia Dei fuit: Is enim de Hur Chaldæorum & de medio Idololatrarũ vocatus, voci Dei obediuit, & ſe à prophano mundo, fide, obedientia erga Deum, & externa profeſsione ſegregauit.

Cum hac definitione congruit illa, quæ colligitur ex verbis Pauli: 1. Corinth. 1. 2. Eccleſia eſt multitudo hominum vbiuis terrarum degentium, qui vt ſanctificati ſunt in Ieſu Chriſto, & vocati ad ſanctitatẽ: Ita inuocant nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Eccleſiæ viſibilis deſcriptio.

Qv. *An non Eccleſia in Euangelio comparatur Sagenæ miſſæ in mare, in qua comprehenduntur & boni & mali piſces?*

R. Ita ſane eſt. Nam in externa Eccleſiæ ſocietate ſunt & boni & mali, hoc eſt, & viua mẽbra, & mortua membra. Viua autem membra ſunt homines, qui non ſolum profitentur doctrinam Chriſtianiſmi, ſed ſunt verè ſanctificati Spiritu, ac retinent fidẽ, & bonam conſciẽtiam. Mortua autem ſunt, qui profitentur quidem ore doctrinam Chriſtianiſmi, ſed vt Spiritu non ſunt ſanctificati: ita nec fidem habere, nec bonam conſcientiam retinere ſtudent. A mortuis membris non erat petenda definitio.

De Secvnda.

Nomina Eccleſiæ.

Qv. *Dic appellationes quibus eccleſia Dei pingitur, & velut oculis ſubijcitur?*

R. Multæ ſanè ſunt huiuſmodi appellationes, ſed nos præcipuas hoc hexaſtico complexi ſumus.

Corpus, ouile, domus, cum templo, vinea, ſponſa,
Virgo, Ieruſalem, mater, regina, & amica.
Mons, roſa, fons, hortus, lapis, vrbs, fortiſſima rupes,
Et genus electum, ſemen, columna, columba,
Sors, ager, & meſſis, regnum cæleſte vocatur?
Cœtus ſanctorum, qui Eccleſia dicitur eſſe.

Nominũ ratio.

Qv. *Quomodo his appellationibus pingitur Eccleſia?*

R. Si has metaphoricas appellationes retexueris in integras ſimilitudines, habebis elegantiſsimas Eccleſię Dei picturas & imagines, vt exempli gratia. Cum Eccleſia corpus dicitur, conſiderabis analogiã corporis animalis ad caput ipſius. Quemadmodum enim de capite animalis deſcendunt nerui, & Spiritus in corpus animalis, quibus viuificatur, fouetur, & conſeruatur: ita Spiritus Chriſti eſt, quo Eccleſia corpus Chriſti viuificatur, fouetur, & conſeruatur, ita vt & nexu ſuo & adhæreat capiti corpus, & corporis membra inter ſeſe coaleſcant eiuſdem ſpiritus virtute. Reliquas appellationes vnuſquiſque accommodet pro ſuo ingenio, ſeruata Analogia fidei.

Eccleſiæ proprietates internæ.

Qv. *Quæ ſunt veræ & internæ Eccleſiæ proprietates?*

R. Inter multas hæ ſunt præcipuæ. 1. Sola Eccleſia eſt deſcripta hæres vitæ æternæ, vt quæ eſt peculium filij Dei, Pſal. 2. 2. Sola Eccleſia eſt familia Dei dilectiſsima, quam paterna cura, & ſingulari ſtorgã complectitur. 3. Sola Eccleſia poteſt verè gloriari de Deo patre, de filio redemtore, de Spiritu ſancto aduocato. 4. ſola Eccleſia Chriſto ęterni ſpiritus vinculo ita ſociata eſt, vt ab eo nunquam diuelli poſſit, & ita ſuis membris coaleſcit per eundem ſpiritum, vt æterno fœdere eius membra conſociata ſint. 5. ſola Eccleſia, vt quæ verè ſancta & catholica eſt, hæc bona habet communia, vnum Deum, vnum Dominum, vnam fidem, vnam ſpem vocationis. 6. ſola Eccleſia Dei habet verum cultum, veram doctrinam, & efficacẽ ſacramentorũ vſum. 7. ſola Eccleſia particeps eſt orationis Chriſti in horto, & in cruce, atque adeo omnium piorum inde vſque ab exordio mundi. Omnes enim vnum & eundem patrem pro toto corpore inuocant. 8. ſola Eccleſia vera ſtorga afficitur, gaudet cum gaudentibus, & flet cum flentibus, atque, adeò aliorum commoda ſua exiſtimat, & de alienis incommodis non minus dolet quam de ſuis.

De Qvarta.

Viſibiles notæ eccleſiæ.

Qv. *Quæ ſunt viſibiles notæ ſeu externa ſigna Eccleſiæ?*

R. Inter multa ſigna externa Eccleſiæ viſibilis, hæc ſunt præcipua. 1. Vox incorrupta Euangelij, ſine qua Eccleſia vera nullo modo, vel exiſtere, vel agnoſci poteſt. 2. Verus vſus baptiſmi, qui eſt veluti ianua, per quam homines introducuntur in familiam Dei. 3. Legitimus vſus Cœnæ Domini iuxta inſtitutionem Chriſti. 4. Vſus clauium iuxta ordinationem Chriſti, per quem Eccleſia ſuam exerit poteſtatem, cum vel prædicatione Euangelij credentes in regnũ cœlorum recipit, vel diſciplina immorigeros filios caſtigat, aut reſipiſcentes in gratiam recipit. 5. Ius vocandi miniſtros, & conſecrandi per impoſitionem manuum, qui nobis, vt miniſtri impertiunt verbum, baptiſmum, Cœnam, & abſolutionem. 6. Publica oratio, gratiarũ actio, & celebratio Dei in cœtu Chriſtiano. 7. Crux, hac enim nota tanquam teſſera quadam ſuos ideo vult Dominus notari, vt fiant conformes imagini filij eius. Nam quos decreuit olim glorificare, eos cruce præparat, iuxta illud Roman. 8. 28. ſi cum eo patimur, cum eo quoque glorificabimur. 8. Multa officia charitatis inter Chriſtianos, quibus declarant ſe eodem ſpiritu Chriſti duci.

2. Tim. 2. 11.

Hæc ſigna ſi breuius complecti velis, ita numerentur: Vt 1. ſit vox incorrupta Euangelij. 2. Legitimus vſus ſacramentorum. 3. Obedientia erga miniſterium. Prior enumeratio Lutheri, poſterior Philippi eſt.

De Qvinta.

Quibus mediis cõſeruatur.

Qv. *Quibus rebus fulcitur & ſeruatur Eccleſia?*

R. Quatuor: Doctrina, ſacramentis, Ceremoniis, & Diſciplina, de quibus vide Enchiridion.

De Sexta.

Fides articuli de Eccleſia.

Qv. *Qualis fides huius articuli requiritur?*

R. Quemadmodũ fides ſtatuet Chriſtum æter-

num pontificem esse:ita eum habere perpetuam Ecclesiam credet, iuxta illud: Tu es sacerdos in æternum. Deinde statuet fidelis se vere ciuem esse huius Ecclesiæ, & participem omnium promissionum diuinarū. Huius fidei hic erit vsus, vt cum vera Ecclesia Dei matre nostra, Deum perpetuo cultu colamus, ac nos coram mundo, & diabolis profiteamur esse ciues huius Ecclesię & separemus nos ab Ecclesia Antichristiana, quæ superbè gloriatur de hisce suis notis, quæ sunt: 1. Primatus Papæ, ordo clericalis Cardinalium, Archiepiscoporum, Abbatum, priorum, &c. 2. Successio ordinaria. 3. Similitudo rituum in Ecclesia. Quas notas nunquam habuit vera Ecclesia, sed ea solum quam Dauid Ecclesiam malignantium vocat.

Qv. *Dic secundum articulum quartæ partis.*

Summa. R. Credo remissionem peccatorum.

Partes seu capita. Qv. *Quæ sunt præcipue in hoc articulo spectanda?*

R. Quatuor:
1. Ratio peccati.
2. Remissio peccati.
3. Fides remissionis.
4. Fidei remissionis coniuncta.

De primo.

1. Peccatū quid sit. Qv. *Quæ est ratio peccati?*

R. Peccatum est ἀνομία, id est, legis violatio, seu quicquid in homine est, aut ab homine fit non congruens cum lege & volūtate Dei, damnatum à Deo, & reum æternæ iræ. Seu peccatum est defectus à lege & voluntate Dei, cum obligatione ad æternam mortem, & damnationem.

Quotuplex. Qv. *Quotuplex est peccatum?*

R. Duplex, scilicet Originale, & actuale.

Originale Qv. *Quid est originale?*

R. Est cum corruptio naturæ humanæ propagata ab Adam, tum reatus, quo nascentes propter lapsum Adæ rei sunt iræ Dei & damnationis, nisi fiat remissio.

Eius propagatio. Qv. *Quomodo propagatur hoc peccatum?*

R. Hoc peccatum propagari ab Adam in totum humanum genus ipse Paulus Rom. 5.18. disertè docet: Verùm cùm modus & ratio propagationis verbo Dei non exprimitur, non est scrupulosè de eo quærendum.

Actuale. Qv. *Quid est Actuale?*

R. Est per quod peccatū originis actuosum est, id est, omnis cogitatio, affectus, consensus, dictum, factum, omissum contra legem Dei, quo homo nouo reatu obstringitur ad pœnas æternas, nisi fiat remissio. Si breuius placet: Peccatum actuale, est quæuis commissio, aut omissio pugnans cum lege Dei.

Peccatorum ordines. Qv. *Qui sunt peccatorum ordines?*

R. Tres sunt, in quorum singulis quatuor sunt gradus. Nam in primo sunt cogitatio, affectus, consensus, actio prohibita.

In Secundo: Mala conscientia, contemtus Dei, idololatria, vniuersalis iniusticia.

In Tertio: Mens reproba, ἀναισθησία, id est, non sentire peccati molem, finalis impœnitentia, & desperatio.

Qv. *Ad quid prodest hosce ordines peccatorū scire?*

R. Prodest vtique mirum in modum: Vt cognito periculo, quod cum peccandi consuetudine coniunctum est, maturè peccatorum illecebris renunciemus. Sancti luctantur quidem in primo ordine, sed fiunt superiores Spiritus sancti beneficio: verùm hypocritæ & prophani homines feruntur per omnes ordines in præcipitium damnationis.

Peccati grauitas. Qv. *Vnde quæso grauitas peccati æstimanda est?*

R. Ex his quatuor: 1. Ex pœna secuta lapsum Adæ. 2. Ex calamitatibus & ærumnis, quibus hodie inuoluimur. 3. Ex dignitate precij quo redemti sumus à iure peccati. 4. Ex comminationibus æternarum pœnarum, quas Deus seriò minatur iis, qui non conuertuntur.

De Secvndo.

2. Remissio quid. Qv. *Quid est remissio peccatorum?*

R. Est obligationis ad æternam mortem & dānationem solutio, & pœnæ debitæ condonatio.

Quomodo fit. Qv. *Quomodo fit hæc remissio?*

R. Quemadmodum materia, & meritum remissionis est victima filij Dei: Ita Deus pater mera misericordia recipit homines in gratiam condonatis peccatis.

An peccatum aboleatur. Qv. *An non aboletur peccatum dum remittitur?*

R. Duo sunt in peccato, nimirum defectus, & reatus. Ipsa defectio indies in sanctis minuitur per mortificationem veteris hominis. Sed dum hāc massam circumferimus non in vniuersum aboletur. Manet enim perpetuò in hac vita spiritus & carnis lucta in sanctis, Gal.5.17. Verum reatus adeò aboletur in piis, vt Deus dicat se non recordaturum peccatorum eorum. Ego qui deleo iniquitates tuas coram me, & peccatorum tuorum non recordabor. Esai.43.25.

Obiectionis dilutio. Qv. *At sancti sæpe puniuntur propter sua peccata.*

R. Sancti non tā castigantur, quia peccauerunt, quam coërcētur ne amplius peccent. Deus enim sanctos suos paterna disciplina castigat, ne cum hoc mūdo damnentur, non autem punit vindicta iudiciaria vt pereant.

De Tertio.

Fides remissionis peccatorū, quid. Qv. *Quæ est fides remissionis peccatorum?*

R. Est firma fiducia misericordiæ Dei ex promissione ipsius per Spiritum sanctum concepta, qua statuit homo, quod Deus velit se vere in gratiam recipere propter victimam filij, & non amplius sibi peccata imputare.

Definitionis probatio. Qv. *Quod hæc sit vera fidei ratio, quomodo probatur?*

R. Hoc probatur tribus modis: 1. Claris & perspicuis scripturæ pronunciatis. 2. Parabolis. 3. Illustribus exemplis.

Scripturæ testimonia. Qv. *Dic scripturæ pronunciata.*

R. Paulus post Dauidem ait: Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Rom.4.6. Psal.32.1. Et Christus dixit paralytico, Confide fili, remittuntur tibi peccata tua. Et archisynagogo: tantum crede. Et mulieri Chananeæ: fides tua te saluauit. Vide Matt.9.2. Marc.9.36. & Matth.15. 28.

Parabolis Qv. *Dic parabolas?*

R. Inter multas insigniores sunt: illa de debitore, qui debuit decem millia talentorum Matth.18.

Item illa Luc.7. de duobus debitoribus, & quæ est Lucæ 17. de Acolasto.

Exemplis. Qv. *Da exempla.*

R. Omnium clarissimum est exemplum latronis in cruce, Item Dauidis post commissum adulterium, Manassis, Magdalenæ &c.

DE QVARTO.

Coniuncta. Qv. *Quæ sunt cum fide remissionis peccatorum coniuncta?*

R. Duo: Nempe gratia & donum.

Gratia seu iustificatio. Qv. *Quid est gratia?*

R. Ipsa iustificatio. Gratia enim, vt Paulus inquit Rom.5. ex multis delictis in iustificationem.

Qv. *Quid est iustificatio?*

R. Est credentis personæ in Christum absolutio à peccato, imputatio iustitiæ Christi, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum.

Donatio Spiritus Sancti. Qv. *Quid donum vocas?*

R. Donum est ipsa donatio Spiritus sancti, qua homo sola fide iustificatus regeneratur, id est, mortificatur, & viuificatur, vt iam noua creatura fiat, viuatque iuxta voluntatem Dei, quantum quidem id fieri potest per humanam imbecillitatem, idque exemplo sanctorum patriarcharum, aliorumque piorum, quorum summum studium fuit obedientiam erga Deum omnibus rebus mundi anteponere. Quemadmodum in Abrahamo videmus, qui ad mandatum Dei paratus erat vnicum filium suum mactare, quo nihil in mundo habuit preciosius, iucundius, dulcius. Atque ideo Paulus monet, Vt honestam militiam militantes fidem & bonam conscientiam retineamus. Quam parum de hoc dono habeant illi, qui ne minimum suum affectum propter mandatum Dei iugulari volunt, manifestum est.

Qv. *Dic tertium articulum quartæ partis?*

Summa. R. Credo carnis resurrectionem.

Partes. Qv. *Quot sunt in hoc articulo præcipuè spectanda.*

R. Quatuor.

1. Probatio resurrectionis.
2. Definitio resurrectionis, & conditiones eiusdē.
3. Finis resurrectionis.
4. Fides & vsus.

DE PRIMO.

1. Resurrectionis probatio. Qv. *Cum hic articulus omnino excedat captum rationis, quæso vt eum firmis rationibus munias.*

R. Multæ sunt probationes huius articuli in Propheticis & Apostolicis scriptis: Verùm vt memoriæ consulamus, omnes sub sex generalibus capitibus complector, quæ hoc disticho continentur.

Dictum, promissum, factum, vis, signa, lauacrum,
Surgere post mortem corpora nostra docent.

Prophetię certissimæ. Qv. *Quid per dictum intelligis?*

R. Omnia aperta Prophetarum, Christi, & Apostolorum vaticinia de carnis resurrectione.

Qv. *Recita aliquot ex illustrioribus.*

R. Esa.26.19. Viuent mortui tui, & interfecti tui resurgent. Ezech.37.12. Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam de sepulchris vos, populus mi, & dabo vobis Spiritum, vt viuatis. Iob 19.25. Scio quod redemtor meus viuit, & in nouissimo die resurrecturus sum, & rursus circundabor pelle mea. Daniel. 12.2. Multi qui dormiunt, de puluere terræ euigilabunt, alij ad vitam æternam, alij ad opprobria, & contemtum sempiternum. Christus Matth.22.30. ex Mose probat resurrectionē mortuorū cōtra Sadducæos, quibus obiicit ignorantiam scripturarū, & potentiæ Dei. 1. Thessal.4.16. Mortui resurgent.

Promissiones. Qv. *Quid per promissum intelligis?*

R. Omnes promissiones filij Dei de resurrectione, quibus consolatus est suos discipulos, ne aduersis fracti abiicerent confessionem. Iohan.6.37.39.40. Omne quod dedit mihi pater non perdam ex eo quicquam, sed suscitabo ipsum in nouissimo die: Itē. Hæc est voluntas eius, qui misit me, vt qui videt filium & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego suscitabo eum in nouissimo die. Iohan.11.25. Ego sum resurrectio & vita. Iohan.14.19. Ego viuo, & vos viuetis. Huiusmodi sunt multæ aliæ, quibus hic articulus confirmatur.

Miracula. Qv. *Quid per factum intelligis?*

R. Omnia, quæ olim tanquam præludia resurrectionis contigerunt, vt Enoch & Eliæ sublatio in cœlum, excitatio mortuæ puellæ, Matt.9. Filij viduæ Luc.7. Lazari Iohan.11. Imò ipse Christus excitatus tertio die apertissimum testimonium futuræ resurrectionis, & sanctorum corpora excitata resurgente domino significabant, vt olim omnium hominum corpora virtute resurgentis Christi viuificentur.

Virtus Dei. Qv. *Quid per vim intelligis?*

R. Ipsam caussam efficiētem resurrectionis. Hic primùm cogitandum est de Decreto Dei omnipotentis immutabili, qui statuit se excitaturum mortuos. 2. cogitetur virtus resurrectionis Christi: Nā Christus resurrexit non tantum vt exemplum, sed multò magis, vt virtute suæ resurrectionis nos in extremo die excitet. 1. Corint.15.20. Si Christus resurrexit, & nos resurgemus, Christus resurrexit primitiæ dormientium. 3. Cogitetur potentia Christi, qua potest sibi omnia subiicere, vnde Paulus Philip.3.21. Transfigurabit nostra abiecta corpora, vt fiant conformia suo glorioso corpori, idque ea virtute qua potest sibi omnia subiicere. 4. Cogitetur inhabitatio Spiritus sancti in piis, Rom.8.11. Si Spiritus eius, qui excitauit Iesum à mortuis habitat in vobis, Is qui excitauit Iesum, per eundem Spiritum viuificabit etiā vestra mortua corpora.

Signa. Qv. *Quid per signa intelligis?*

R. Omnia resurrectionis indicia naturæ impressa. Ambrosius, Augustinus, Hieronymus expressam esse aiunt resurrectionis notam quandam in phœnice aue, quæ cum in cineres redacta fuerit, mox post irrigationem noua prodit. Multæ auiculæ hyberno tempore in profundis paludibus delitescunt tanquam mortuæ, quæ verno tempore rursus viuæ prodeunt. Paulus 1. Corinth. 15.36. granum coniectum in terram mortuum, & postea renatum, symbolum resurrectionis facit. Luna deficiens, & veluti mortua apparens, mox rursus vt noua prodiens, mortis & resurrectionis argumentum est.

Qv. *Quid per lauacrum?*

Baptismus. R. Ipsum sacrum baptisma, quod symbolum est 1. mortis, sepulturæ, & resurrectionis Christi. 2. mortis, sepulturæ, & resurrectionis nostræ spiritualis. 3. mortis, sepulturæ, & resurrectionis corporalis. Debet igitur baptismus nobis in memoriam reuocare articulum resurrectionis.

DE SECVNDO.

Qv. *Quid est resurrectio?*

2. Resurrectionis definitio. R. Est iterata vnio, & insolubilis copulatio corporum & animarum, quæ prius per mortem à se inuicem separata erant, vt morte victa homines immortales facti perpetuo viuant, alij in gloria,

alij in pœnis. Pij quidem in gloria, Impij verò in pœnis. Verùm præter hanc definitionē sciendum est, quod piorum resurrectio sit etiam perfecta quædam regeneratio. Nam regeneratio inchoata in hac vita multum habet impuritatis, & immunditiæ adiunctum, quod totum abolebitur in perfecta illa regeneratione, in qua non solum animi, verumetiam corpora ad plenum reformabuntur, & induent nouas qualitates.

Cōditiones eiusdem.

Qv. *Age dic de qualitatibus corporum.*

R. Paulus 1. Corinth. 15. 42. Instituens collationem inter corpora nostra, quæ hic circumferimus, & eadem olim excitanda ex mortuis, quinque ponit differentias his verbis: Seminatur corpus obnoxium corruptioni, resurget corpus incorruptum. Seminatur ignominiosum, resurget corpus gloriosum: Seminatur corpus infirmum, resurget corpus potens: Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale, Et paulò pòst: Quemadmodum gestauimus imaginem terreni, sic etiam gestabimus imaginem cœlestis. Ex his colligitur, quod sanctorum corpora sint futura incorruptibilia, gloriosa, potentia, spiritualia, vt quæ spiritus imperio se in totum dedant. Breuiter, totus homo imaginem Christi primogeniti ex mortuis refert. Hęc omnia Paulus coniungit ad Phi. 3. 21. vbi dicit sanctorum corpora σύμμορφα fore glorioso corpori Christi. & 1. Iohan. 3. 2. Cum apparuerit similes ei erimus. Atque in his sita est regeneratio corporum.

Qv. *Dic quomodo animæ sanctorum regenerabuntur?*

R. 1. Lucebit in animabus imago Dei gloriosa, quæ quā sit futura augusta, & excellens, nemo mortalium in hac vita cogitare potest. Deinde mentes erunt plenæ sapientia Dei: Affectus purissimi: Voluntates in omni æternitate promtissimæ ad obsequium Deo præstādum. Atque ita erit plena & perfecta obedientia legis Dei in sanctis, plena dilectio Dei, & proximi.

DE TERTIO.

3. Finis resurrectionis.

Qv. *Quis est finis resurrectionis?*

R. Vt Christus in omni æternitate cum sua spōsa Ecclesia lætus triumphet. Vt hostes Christi iaceāt perpetuò sub pedibus eius prostrati & victi. Vt bonis præmia obedientię, & malis supplicia reddantur. 2. Corint. 5. 10. Oportet nos omnes sisti ante tribunal Christi, vt vnusquisque reportet prout in corpore gessit, siue bonum, siue malum. Huc illud Christi: Prodibunt qui bona fecerunt in resurrectionem vitę qui vero mala in resurrectionem iudicij. Ioan. 5. 29.

DE QVARTO.

4. Fides.

Qv. *Qualis fides requiritur?*

R. Firmissima sane, quæ sua virtute iudiciū rationis & sensus premat sub pedibus suis, quæ vere statuit firmissimum esse decretum Dei de resuscitādis mortuis, & hoc palam confitetur coram omnibus hominibus & diabolis.

Vsus.

Qv. *Quis est vsus fidei resurrectionis.*

R. 1. Cogitatio resurrectionis erit commune remedium aduersus omnes calamitates, ærumnas, & morbos, cum quibus conflictantur corpora nostra in hac vita. Hinc enim plenus vermibus & vlceribus Iob, occisis filiis, & abactis pecoribus, consolationē petit cum inquit: Scio quod redemtor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum. 2. Cogitatio resurrectionis mitigabit dolorem nostrum in morte amicorum, iuxta illud. 1. Thess. 4. 13. Nolo vos ignorare fratres de dormientibus, ne tristemini sicut & reliqui nō habentes spem: Nam si credimus, quod Deus Christum excitauerit à mortuis, nos etiam simul cum eo adducet. 3. Cogitatio resurrectionis & nostrum terrorem imminente morte mitigabit, cū scimus hanc mortem esse veluti transitum, quendam ad immortalitatis gloriam, iuxta illud. Apocal. 14. 13. Beati qui in Domino moriuntur. 4. Cogitatio resurrectionis erit veluti frenum, quo à peccando retrahamur, & veluti stimulus, quo ad pergendum in vera pietate & sanctitate excitemur.

Qv. *Dic quartum Articulum quartæ partis.*

Summa.

Credo vitam æternam.

Partes seu capita.

Qv. *Quot sunt potissimum spectanda in hoc articulo?*

R. Quatuor:

1. Vitæ & mortis genera.
2. Definitio vitæ æternæ.
3. Bona promissa hæredibus vitæ æternæ.
4. Fides & vsus huius articuli.

DE PRIMO.

1. Vitæ & mortis genera.

Qv. *Quot sunt vitæ & mortis genera?*

R. Quatuor.

1. Vita naturæ, & mors naturæ.
2. Vita peccati, & mors peccati.
3. Vita gratiæ, & mors gratiæ.
4. Vita æterna, & mors æterna.

Vita naturæ.

Qv. *Quæ est vita naturæ?*

R. Est qua in hac vita naturaliter viuimus, donec animæ & corpora fuerunt coniuncta: Hæc bona per se est, quia Dei donum est, & quia promittitur obedientibus Deo tanquam præmium obedientiæ, Exod. 20. 12. Verùm variat hæc vita pro conditione hominum. Nam Abrahamo bona fuit, quia eam trāsegit in pietate & propagatione gloriæ Dei. At Neroni mala fuit, quia ea abusus est in contumeliam autoris, & in suam propriam perniciem. Huic vitæ naturæ opponitur mors naturæ, quæ est recessus animarum à corporibus. Hæc per se mala est, sed variat pro conditione hominum. Vt enim Abrahamo fuit bona: (nam erat illi transitus ab huius mundi calamitatibus ad æternam felicitatem) ita Neroni mala fuit. Nam illi erat transitus ab huius mundi voluptatibus, potentia, & tyrannide ad perpetuum opprobrium & contemtum sempiternum.

Mors naturæ.

Vita peccati.

Qv. *Quæ est vita peccati?*

R. Est qua peccatum viuit in homine & regnat per suas concupiscentias. Hęc semper est mala, quia & Deo inuisa est, & via est ad æternam mortem & damnationem. Huic opponitur mors peccati, & est cum peccatum virtute Christi in homine mortificatur. Hæc mors bona est, vt quæ transitus est à commerita damnatione ad gratuitam beatitudinem:

Mors.

Vita gratiæ.

Qv. *Quæ vita gratiæ?*

R. Est qua Christus in nobis viuit per fidem & suum spiritū, ad Gal. 2. 20. Hæc semper bona est, quia est vis Spiritus Dei in nobis, & est via ad gloriam. Huic opponitur mors gratiæ, quæ est priuatio gratię, videlicet cum fidem abiicimus, & relabimur in peccata: ita & peccatum in nobis denuo regnet per concupiscentias suas, eique scientes, & volentes obediamus. Hæc mors mala est, quia à Deo damnatur, & ad æterna supplicia dux est.

Mors.

Vita æterna.

Qv. *Quæ est vita æterna?*

R. Est cùm ipse Christus, 1. Iohann. 1. 5. tum felicitas beata, qua electi fruentur in omni æternitate resuscitatis corporibus. Hæc vita finis bonorum est, atque adeo omnium bonorum summum, quod Dominus promiserat diligentibus se: huic opponitur mors æterna, quæ est separatio hominis à Christo, vt ipsius conspectu non fruatur. Hæc mors omnium

Mors.

malorum extremum est, nunquam finiendum. Huc illud Augustini. Sicut vita corporis, anima est: Ita vita animæ, Deus est. Sicut corpus expirat, dum amittit animam: Sic anima expirat, dum amittit Deum. Deus amissus mors animæ: Anima amissa, mors corporis.

Vsus.

Qv. *Ad quid prodest hæc discrimina vitæ & mortis tenere?*

R. Vt discamus recte mori, & recte viuere. Mori quidem peccato, viuere verò gratiæ, quò post hanc vitam, in vera pietate ad finem vsque traductā, perueniamus ad æternam vitam per Christum Iesum Dominum nostrum.

DE SECVNDO.

2. Vitæ æternæ definitio.

Qv. *Quid est vita æterna?*

R. Est cùm via ad cœlestem hæreditatem, tum status beatorum post hanc vitam, in quo fruentur conspectu Dei in omni æternitate.

Definitionis probatio.

Qv. *Quod æterna vita sit via ad hæreditatem cœlestem proba.*

R. Iohan. 3. 36. Qui credit in filium habet vitam æternam. Nam in credente vita æterna inchoata est.

Qv. *Cur sic?*

R. Quia qui credit, Christum possidet, qui solus via est ad vitam æternam. Iohan. 3. 13. Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit filius hominis, qui est in cœlo.

Via vitæ æternæ.

Qv. *Quid monstrat hanc viam?*

R. Verbum Dei, quod filium Dei nobis viam esse in cœlum, & ianuam testatur, sicuti ipse Dominus de se dicit, Ioann. 10. 9. & 14. 6. Ego sum ostium, Ego sum via, veritas, & vita: Quo dicto significat se principium, medium, & vltimum esse, per quod venitur ad vitam æternam.

Qv. *Quis ingreditur hac via?*

R. Qui credit in filium, iuxta dictum: Qui credit in filium habet vitam æternam. Ioan. 3. 36.

Qv. *Quomodo securi ab hostibus conseruamur in hac via?*

R. Potentia Dei per fidem, iuxta illud 1. Pet. 1. 5. Potentia Dei custodimini ad salutem per fidem.

Qv. *Quomodo pergendum est in hac via?*

R. Rectè in hac via pergimus, si magis magisque in omni cognitione, & sensu rerū spiritualium proficiamus, iuxta illud Philipp. 1. 9. Charitas vestra magis magisque abundet in omni cognitione & sensu, vt probetis ea quæ potiora sunt, vt sitis sinceri, & sine offensa in diem Iesu Christi.

Qv. *Sed quid est vita æterna propriè?*

R. Est, vt dixi, status beatorum post hanc vitam, & fruitio contemplationis diuinæ in omni æternitate, iuxta illud Iohan. 3. 16. Sic Deus dilexit mundū, vt filium suum vnigenitū daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Et ad Titum 3. 7. Hæredes sumus iuxta spem vitæ æternæ.

DE TERTIO.

3. Bona æterna piis promissa.

Qv. *Quæ sunt illa bona, quæ Dominus promiserat hæredibus vitæ æternæ?*

R. Etsi Paulus 1. Cor. 2. 9. post Esai. c. 64. 4. dicit: Oculus non vidit, nec auris audiuit, quæ Deus præparauit diligentibus se: tamen cum scriptura particulas quasdam istorum bonorum recenset, breuiter nonnihil de illis dicendum est.

Horum nomina.

Qv. *Quibus modis scriptura ista bona nobis commendat?*

R. Duobus:
Scilicet, Appellationibus & descriptionibus.

Qv. *Dic appellationes.*

R. Multæ sunt appellationes, quibus felicitas æternæ vitæ obscurè pingitur. Nos ex multis paucas recensebimus, quarum hæc *Prima*. Matth. 7. 21. dicitur regnum cœlorum. Nō omnis qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum. Hac appellatione monemur, nihil in vita æterna terrenum fore, nihil caducum, nihil fortunæ, & mutationibus obnoxium. *Secundò*, dicitur regnum æternum, 2. Pet. 1. 11. Introitus in regnum æternum. Hac appellatione significatur, quam stabilia, & firma sint futura bona, quibus abundabimus in vita æterna. *Tertiò*, dicitur regnū Dei, Act. 14. 22. per multas tribulationes oportet nos ingredi in regnū Dei. Hac appellatione monemur, quòd hæredes vitæ æternæ sint futuri liberi à regno peccati, mortis, & Diaboli, adeò vt nihil vnquam mali pertimescant, *Quartò*, Dicitur nouum cœlum & noua terra, 2. Pet. 3. 13. Qua appellatione monemur, quod nulla sentiatur vetustas, senectus & corruptio in æterna vita. *Quintò*, Dicitur paradisus, iuxta illud, hodie eris mecū in paradiso. Qua appellatione significatur, quod nihil tristitiæ, nihil aduersi sit futurum in æterna vita, sed omnia sint plena summis deliciis. *Sextò*, Vocatur gloria Dei, 1. Pet. 5. 9. Vocauit nos ad suam gloriam. Qua appellatione significatur, quod in æterna vita nullus sit futurus locus ignominiæ, infamiæ, contemtui, sed omnia sint maiestatis diuinæ contemplatione gloriosa.

Regnum cœlorum. Regnum æternum. Regnum Dei. Nouum cœlum. Paradisus

Descriptiones bonorum vitæ æternæ.

Qv. *Recita aliquot descriptiones, in quibus bona promissa hæredibus vitæ æternæ proponuntur.*

R. Multæ sanè sunt, sed hac vice vnam tantum adducam ex Psal. 16. 11. Dauidis, vbi ita loquitur: Notam facies mihi semitam vitæ, abundantiam deliciarum, vultum tuum, & iucunditates in dextera tua in æternum. His verbis proponit Dominus tria genera bonorum, quibus abundabunt electi in vita æterna. 1. Nominat abundantiam deliciarum, qua voce significatur plenitudo, & saturitas omnium rerum expetendarum, & status omnium bonorum copia perfectus. 2. Deinde vultus Dei meminit, quo perpetuò fruentur electi, qui cum perpetuò adfuturus sit vt summum bonum, non potest aliud fieri, quam vt sit summa lætitia, ob præsentiam istius summi boni quo fruemur. 3. Ponit iucunditates in dextera Dei, id est, summas delicias & spirituales voluptates ex contemplatione maiestatis diuinæ. Horum bonorum gustum perexiguum sentiunt, qui verè credunt, & aguntur spiritu Dei.

DE QVARTO.

4. Fides & vsus. Summa fidei nostræ in Spi. S.

Qv. *Quæ est fides & quis vsus?*

R. Fides & vsus petantur ex superiori articulo.

Qv. *Contrahe breuiter hanc quartam Symboli partem.*

R. Credo in Spiritum sanctum verum & æternum Deum, consubstantialem patri & filio, sanctificatorem Ecclesiæ, quæ donata remissione peccatorum olim ad vocem Dei excitabitur ad vitam æternam per Christum Iesum, cui cum patre & Spiritu sancto sit honor in sæcula sæculorum, Amen.

DE III. PARTE.

Orationis præcipua capita.

Qv. *Quæ est tertia pars Catechismi?*

R. Oratio.

Qv. *Quæ sunt cognitu necessaria pie precantibus?*

R. Tria.

1. Quid oratio,& quotuplex.
2. Circumſtantiæ orationis perpetuæ.
3. Precandi forma.

De Primo.

1. Oratio-nis defini tio.

Qv. *Quid eſt oratio?*

R. Eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deũ, vel aliquid ab eo petentis, vel ei gratias pro collatis beneficiis agentis. Hanc definitionem ex multis dictis Pſalmorum confirmari manifeſtum eſt. Nam cum dicit Dauid, Ad te leuaui animam meam: item, Ad te Domine leuaui oculos meos, ſignificat piam orationem eſſe animæ ſupplicem eleuationem ad Deum petentis aliquid ab ipſo, vel gratias agentis. Geſtus præterea leuantium manus, & oculos inter precandum cœlum verſus, hanc etiam confirmant definitionẽ. Huc accedit antiquiſsima Eccleſiæ precatio: Surſum corda habemus ad Dominum. Cum hac noſtra definitione conuenit etiam græca illa antiquiſsimi cuiuſdam Theologi. προσευχή ἐστι ἀνάβασις τοῦ νοῦ πρὸς τὸν θεὸν, καὶ αἴτησις τῶν προσηκούντων παρ' αὐτοῦ, Hoc eſt, Oratio eſt aſcenſio mentis ad Deum, & petitio rerum vtilium ab ipſo.

Quotu-plex.

Qv. *Quotuplex eſt oratio?*

R. Paulus 1. Ti. 2. 1. quatuor genera numerat, quorum primum eſt Deprecatio. 2. Adoratio. 3. Poſtulatio. 4. Gratiarum actio.

Qv. *Quid eſt deprecatio?*

R. Eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deũ, qua petitur liberatio ab iis, quę nobis moleſtiam adferunt: vt cum pij petunt ſibi remiſsionem peccatorum, & liberationem à malis.

Qv. *Quid eſt adoratio?*

R. Eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deũ, qua petitur aliquod beneficium: vt cum pii petunt regnum Chriſti in ſe confirmari, & panem quotidianum ſibi dari.

Qv. *Quid eſt poſtulatio?*

R. Eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua vel vnus pro alio, vel omnes pro ſe inuicem preces fundunt. Vt cum Eccleſia Dei petit ſanctificari nomen Dei per orbem vniuerſum, aduenire regnum Dei, fieri voluntatem ipſius in terra quemadmodum in cœlo fit.

Qv. *Quid eſt gratiarum actio?*

R. Eſt ſupplex eleuatio animæ hominis ad Deũ, qua gratiæ Deo aguntur, vel pro beneficiis nobis aliiſue collatis, vel pro malis à nobis aliiſue ſublatis.

De Secvndo.

2. Orationis circũſtantiæ.

Qv. *Quæ ſunt perpetuæ piæ orationis circumſtãtiæ?*

R. Quinque ſunt, quæ continẽtur hoc verſiculo. *Affectus, cauſæ, quis, per quem, quidque petendum.*

Affectus.

Qv. *Qualis ergo affectus precantis eſſe debet?*

R. Precaturus. 1. Exuat omnem opinionem propriæ gloriæ, dignitatis & meriti. 2. Sentiat verè ſuam inopiam. 3. Proſternat ſe coram Deo in vera pœnitentia. 4. Afferat firmam fiduciam, & quod velit liberaliter, & gratuito opem ferre petentibus.

Cauſæ.

Qv. *Quæ cauſæ nos ad precandum mouebunt?*

R. Septem, quas hoc diſticho complector.

Mandatum, promiſsio, crux, victoria, Satan,
Conſuetudo precum, factum, facient vt adores.

Prima ergo cauſa eſt *mandatum Dei*, quo requirit à nobis Deus cultum inuocationis, qui eſt præcipuus in Eccleſia. Hic enim cultus requiritur in ſecundo præcepto, & mandatum ſępe repetitur in Prophetis, Pſalmis, & Euangelicis ſcriptis. Inuoca me inquit, & in Deuteronom. Dominum tuum adorabis, & illum ſolum coles. *Secunda* cauſſa eſt *promiſſio*, quod Deus velit inuocantes exaudire: Inuoca me, inquit, in die tribulationis, & ego exaudiam te. Et Chriſtus: Quidquid petieritis patrem in nomine meo dabit vobis. *Tertia* cauſa eſt *ſenſus inopiæ* noſtræ, atque adeo totius Eccleſiæ, œconomiarum, & politiarum. *Quarta* cauſa eſt *victoria* in tentationibus, iuxta illud Chriſti: Vigilate & orate, ne intretis in tentationem. *Quinta* cauſa perpetuæ *inſidiæ diaboli*, aduerſus quas nullum eſt tutius refugium quam pia oratio, Vnde Salomõ, Turris fortiſsima nomen Domini, ad eam transfugiet iuſtus & ſaluabitur: & Paulus, Accipite gladium ſpiritus, qui eſt verbum Dei per omnem orationem & poſtulationem. *Sexta* cauſa eſt, quod *conſuetudo* orandi conſeruet hominem in pietate, & cauſa eſt aliorum multorum exercitiorum pietatis. *Septima* cauſa, *Exempla* Patriarcharum, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorum, atque adeo omnium piorum, quorum pręcipuum & ſummum ſtudium fuit crebras ad Deum preces fundere.

Pſal. 50. 15. Deuter. 6. 13. Ioã. 16. 23. Matt. 26. 41. Prou. 18. 10. Eph. 6. 17.

Quis orandus.

Qv. *Quis eſt inuocandus?*

R. Is qui ſolus καρδιογνώστης eſt. Nam cum oratio ſit potius explicatio cordis, quam clamor vocis, & nemo poteſt gemitus cordium videre pręter ſolum Deum, erit ſolus inuocandus vnus, & æternus Deus, pater, filius & Spiritus ſanctus. Et Dauid in ſuis precibus vocat Deum ſcrutatorem cordium & renum, hoc eſt, ſecretiſſimorum affectuum. Et Apoſtoli in oratione, Act. 1. 24. dicunt: Et tu Domine καρδιογνῶστα omnium. Deinde cum Dei mandatum ſit, vt non cõfidamus in carnem, id eſt, in vllam creaturam, ſequitur ſacrilegium eſſe vllam creaturam inuocare. Nam quod creaturæ tribuitur illud impiè Deo adimitur. Nec vlli ſancti, Prophetæ, Patriarchæ, & Apoſtoli, aliíque qui habuerunt verum pietatis teſtimonium, inuocarunt niſi ſolum Deum.

Pſal. 7. & 33. & 44.

Per quem orandũ.

Qv. *Quomodo inuocabimus, cum ſcriptura dicat, Deum peccatores non exaudire?*

R. Quia peccatores ſumus, eſt datus nobis à Deo patre mediator & ſacerdos, Deus & homo, Iesvs Christvs. Quare ipſe ait: Quidquid petieritis patrem in nomine meo dabit vobis. Neque tamẽ promiſcuè Deus omnes peccatores exaudit nominantes in ſuis precibus filium Dei: ſed tantum eos qui pœnitentiam agunt & peccare deſinunt, qui non vt peccatores, ſed vt iuſti iam apparent in conſpectu Dei.

Ioã. 16. 23.

Quid petendum.

Qv. *Quid eſt petendum?*

R. Duplicia ſunt bona, ſimiliter etiam duplicia mala. Sunt bona, ſine quibus ſalus contingere non poteſt, & ſunt bona quorum vſus eſt tantùm in præſenti vita. Sunt mala impedientia ſalutem, & ſunt mala, quæ nobis moleſta ſunt tantùm in hac vita. Vt ergo bona, ſine quibus ſalus contingere nequit, petenda ſunt ſine conditione, & bona conducentia in hac vita petenda ſunt cum conditione: Ita mala per ſe impedientia ſalutem deprecanda ſunt ſine conditione: quæ verò alioqui moleſta ſunt cum conditione, deprecabimur.

Qv. *Quomodo ergo præcipitur, vt petamus ſine hæſitatione, Nam qui cum conditione petit, non certo ſibi perſuadet quod ſit accepturus quæ petit?*

R. Fides ſibi certiſsimè perſuadeat, quod Deus velit exaudire preces ſuas veras. Verùm quia homines aut petunt, quæ vtilia eſſe putant, aut deprecantur quæ ſibi nociua eſſe exiſtimant, & ſæpe falluntur iudicio (neſcimus enim quid oraturi ſimus quemadmodum oportet) Spiritus intercedit pro nobis, dãdo quæ ſuo iudicio iudicat nobis vtilia eſſe, & auferendo ea à nobis mala, quæ ſuo iudicio iudicat nobis nociua eſſe. Is enim rectiſsime iudicat & quid expediat nobis,

nobis,& quid non expediat. Non igitur dubitat fides,quin Deus suas preces exaudiat. Nam si id non dat quod petitur, certè id quod multò melius est, largitur. Vide Luc.11.5.&c.

DE TERTIO.

3. Forma precandi.

Qv. *Quæ est forma precandi?*

R. Multæ extant precandi formæ præcipuè in Psalmis: Verum Christus vnam certam suis discipulis commendauit, Matth.6.Luc.11.

Qv. *Quænam est illa?*

Summa.

R. Pater noster qui es in cælis. Sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua,sicut in cœlo & in terra.Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra,sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo. Quia tuum est regnum,potentia, & gloria in sæcula sæculorum, Amen.

Orationis dominicę præcipua capita.

Qv. *Quæ sunt potißimum in hac oratione consideranda?*

R. Tria.

1. Commendatio huius orationis.
2. Partitio eiusdem.
3. Partium declaratio.

DE PRIMA.

1. Commédationis loci.

Recita locos commendationis huius orationis.

Primus locus sumitur ab autoris maiestate, vnde Augustinus: Maxima ab omnibus Dominicę orationi exhibenda est reuerentia, quia à summo doctore facta est. *Secundus*,ab autoris sapientia, vt qui Deus est sapientissimus,omnia expetenda, & fugienda digessit optimo ordine. Vnde Chrysostomus: O quam beata est hæc oratio, cuius ordinem doctor vitæ & magister cœlestis instituit. *Tertius*,ab autoris affectu erga homines. Is enim natura æternus æterni Dei filius descendit de cœlo,& assumta humana natura,factus est pro nobis natura filiis iræ λύτρον,vt nos per adoptionis gratiam filij Dei fieremus. *Quartus*, ab orationis vtilitate. Nam & quid ab optimo Deo petere liceat,& quid nobis clementer largiri velit, edocet. *Quintus*,ab orationis breuitate. Nam breuissimo compendio res expetendas & fugiendas in Ecclesia, in œconomia,& politia cōtinet. *Sextus*,sumitur ab orationis claritate. Nihil enim obscuris obuolutum inuolucris ænigmatum,sed omnia clare & perspicue panduntur. *Septimus* ab orantis instructione. Nam & quis inuocādus,& qua fiducia,& quid petendum sit, & per quem in ea indicatur. *Octauus*, ab orantis necessitate. Nam cum & multis necessariis egemus, & multis malis premimur,in hac oratione, monstratur via impetrandi necessaria,& euadendi ea quæ molesta sunt. *Nonus*,ab orantis dignitate. Nam illos solos orare posse, qui filij Dei sunt, monemur huius orationis forma.

DE SECVNDO.

2. Partitio eiusdē

Qv. *Quæ est partitio orationis* Dominicæ?

R. Orationis Dominicæ partitio trimēbris est. Secatur enim in compellationem,in septem petitiones,& in confirmationem. Compellatio seruit fidei orantis excitandæ,& confessioni. Septem petitiones sunt rerum expetendarum & fugiendarum propositiones. Confirmatio spem auget,& confirmat precantis fiduciam,vt certè se consecuturum speret,quę in nomine Mediatoris petit.

DE TERTIO.

3. Declaratio.

De declaratione.

Declara compellationem.

Partes.

R. Pater noster qui es in cœlis? In hac cōpellatione sunt tria perpendenda. 1. Quis sit inuocandus,& quo sit erga nos animo. 2. Qua fiducia sit orans. 3. Quales deceat esse eos qui efficaciter orare volunt.

DE PRIMO.

1. Solus Deus inuocādus.

Qv. *Quis est inuocandus?*

R. Deus solus,qui est Pater, Filius,& Spiritus sanctus. Hic æternus Deus patris nomine est inuocandus.

Cur pater dicitur.

Qv. *Cur pater dicitur?*

R. Hoc etsi supra in Symbolo explicatum est: hic tamen breuiter est repetendum. Dicitur autem Pater creatione & adoptione. Quod autem dicitur Pater creatione,probatur illo dicto Deut.c.32.6. Nónne Deus est pater tuus,qui possidet te,creauit, & fecit. Hæc paternitas monet nos, quod etsi peccatores sumus à nobis: tamē ab ipso sumus,vtpote eius creatura quam amat, & cuius miseretur, iuxta illud Sap. Misereris omnium,& nihil odisti eorum quæ fecisti. Hac dilectione motus pater, peccato nos perditos redimere statuit,& vt satisfieret suæ iustitiæ, dedit filium,iuxta illud Ioann 3.16. Sic Deus dilexit mundū &c. Quod autē adoptione sumus filij,modo in Christum credimus,probatur illo dicto Rom.8.15. Non accepistis spiritum seruitutis in timorem, sed accepistis spiritum adoptionis per quem clamamus Abba,pater, Et Gal.4.4. Quando venit plenitudo temporis,emisit Deus filium suum natum ex muliere,factum sub lege,vt eos qui sub lege erant,redimeret,vt adoptaremur in filios. Hac adoptione, tametsi peccatum nobiscum perpetuo circumferimus,placemus Deo,& ipse nos paterna storga complectitur.

Cur in cœlis.

Qv. *Cur additur*, qui es in cœlis?

R. 1. Vt precaturus sciat se inuocare eum qui est omnipotens, Dominus dominantium, Rex regum,iuxta illud 1. Tim.6.15. Solus potens dominus dominantium,Rex regum.

2. Vt precaturus sciat hunc Deum, qui in alto habitat,implere omnia & contemplari, atque adeo omnium cordium recessus videre.

3. Vt precaturus sciat diuinum numen non esse alligatum creaturis,idolis,statuis, simulachris,vt in iis adoretur.

4. Vt precaturus sciat se inter orandum debere cor & mentem in cœlum leuare, vbi in maiestatis gloria astat mediator noster patri, & intercedit pro nobis.

Qv. *An non Deus vbique est? Cur igitur non dicitur in oratione,pater noster qui es vbique?*

R. Quidam ex sanctis patribus dicit hoc additum esse propter tria. 1. Vt feruore spiritus adoretur. 2. Vt mens orantis ad cœlestia eleuetur. 3. Vt cœlestia petantur. Ego quartum addo,videlicet vt occurratur errori Ethnicorum, qui se Deum adorare in creaturis coram certis statuis dicere solebant.

DE SECVNDO.

2. Qua fiducia.

Qv. *Qua fiducia est orandum?*

R. Hoc colligendū est ex iis quæ dicta sunt. Nam cum pater sit qui inuocatur, debent precantes statuere,& quod se propter Christum in filios adoptauerit,& quod clementer velit largiri ea, quæ nobis necessaria esse nouerit,modò ea seriò ab eo petamus. Ac cum additur Qui es in cælis, fides duo colligit, nempe quod & possit dare quæ petimus, & quod nemo dantis manum cohibere valeat.

De Tertio.

3. Electorum est Deũ inuocare.

Qv. *Quales nam esse oportet eos, qui efficaciter cum fructu orare volunt?*

R. 1. Quod ex dictis patet, debent esse filij Dei, qui petunt, nō portiones seruorũ cũ Ismaele, sed hæreditatem filiorum cum Isaac. 2. Debent esse imitatores paternarum virtutum, ne nothi esse deprehendantur, vnde illud: estote imitatores Dei. Item: Estote misericordes sicut pater vester &c. Estote sancti quia ego sanctus sum. 3. Debent suum patrem honorare, mente, voce, & vita, iuxta illud Malach. 1.6. Si ego pater sum, vbi honor meus. 4. Debent, qui communem patrem inuocant, fraternitatem piam colere inter sese. Nam qui odit fratrem suum, & dicit se Deum diligere, mendax est. 5. Quod omnes inuocãtes verè sint vnum in Christo, adeo vt in Christi spirituali regno non sit discrimen regis & stabularij, diuitis & pauperis, nobilis & ignobilis. Nam hę personæ omnes exuendæ sunt in spirituali Christi regno, quæ tamen suum locum in externa Ecclesiæ societate, in œconomiis & politiis retinere debent.

Ordo petitionum.

Qv. *De ordine septem petitionum. Expone rationem ordinis harum septem petitionum?*

R. 1. Discipulorum Christi atque adeo omniũ hominum primum votum esse debet, vt firmum & immotum cultus Dei fundamentum iaciatur, quod est solida eius noticia, idque in eum finem, vt regnum Dei erigatur, stabiliatur, & propagetur, & ciues in eodem debitam obedientiam regi cœlesti præstent. Deo Christus iubet primùm peti noticiam Dei. 2. aduentum regni. 3. obedientiam ciuium in eodem regno. 4. quia in hac mortali vita regnum Dei inchoatur & erigitur, vbi variis opus habet præsidiis, iubet quarto loco, vt petamus quicquid ad huius vitæ sustentationem & conseruationem facit. 5. Verùm quia ea corruptio est naturæ humanæ, quod facilis sit lapsus in errata & mutuas offẽsiones: quinto loco docet petendam esse condonationem istorũ lapsuum & erratorum, ne propterea à regno Dei excludamur. 6. 7. quia sunt duo acerrimi hostes, qui cõspirauerunt aduersus regnum Dei, caro & Diabolus, docet petendam esse defensionem aduersus eos, idque in sexta & septima petitione. Hic ordo est orationis Dominicæ, in qua nihil omissum est, quod vel ad gloriã Dei pertinet, vel ad nostram salutem spectet, vel ad sustentationem nostri in hac mortali vita requiritur.

De prima petitione.

Qv. *Quæ est prima petitio?*

Summa.

R. Sanctificetur nomen tuum.

Nomen Dei.

Qv. *Quid est nomen Dei?*

R. Est notitia, & fama Dei iuxta eius virtutes, facta, & merita.

Qv. *Quid est sanctificari?*

R. Est sacrosanctum haberi, summa cum veneratione coli, & vsurpari.

Qv. *Quid est sanctificari nomen Dei?*

R. Est noticiam Dei, & famam eius secundum facta, virtutes, & merita sacrosanctam haberi, summa cum veneratione coli, & vsurpari.

Quomodo sanctificatur.

Qv. *Quid? an non Dei nomen sanctum est sine nostra precatione?*

R. Imo in omni æternitate in se sanctum est: Sed nos precamur, vt tale nobis habeatur, quemadmodum ex definitione posita patet.

Qv. *Quid petimus summatim in hac prima petitione?*

R. Vt precamur sanctificationem nominis Dei, ita prophanationem eiusdem deprecamur.

Plenior expositio

Qv. *Age, cùm hoc obscurius sit in genere dictum, explicatius per species expone. Et cum in hac petitione sit precatio expressa, & deprecatio implicita, dic primum de precatione.*

Precationes.

R. Cum petimus sanctificari nomen Dei quinque precamur.

1. Primùm enim precamur, vt secundum opus Dei sit eius nomen. Opus autem Dei triplex est: Creationis, gubernationis, & redemtionis. In his virtutes summæ relucent: Omnipotentia, sapientia, iusticia, misericordia, paterna storga, veritas &c. Cum ergo petimus sanctificari nomen Dei, petimus agnosci opera Dei, celebrari Deum propter potentiam, sapientiam, iusticiam, misericordiam.

2. Precamur, vt secundum nomen Dei sit eius inter omnes noticia. Ad hanc noticiam requiritur, vt noster triumphator Christus mittat nobis dona, cõseruet ministerium, verum sacramentorum vsum, & disciplinam Ecclesiæ. Cum ergo petimus sanctificari nomen Dei, petimus dari fideles doctores in Ecclesia, conseruationem ministerij, salutarem disciplinã.

3. Precamur, vt secundum eius noticiam sit hominum in eum fiducia, & omnia bona ab ipso expectent, tanquam à patre clementissimo.

4. Vt secundum debitam fiduciam sit eius laus & celebratio inter homines, iuxta illud Psalmi 48.11. Secundum nomen tuum laus tua in omnes fines terræ, iusticia plena est dextera tua, lætetur Zion, & exultet filia Iuda propter iudicia tua.

5. Vt secundum debitam eius laudem fiat sancta nominis Dei vsurpatio inter homines per inuocationem, prædicationem, confessionem, per cultum iurisiurandi, & alia opera, quæ in secundo præcepto requiruntur.

Deprecationes.

Qv. *Quid deprecamur in hac petitione?*

R. Etsi hoc intelligi potest ex Antithesi, tamen breuiter indicabo quæ præcipue hic deprecamur.

1. Deprecamur omnium hominum & diabolorum technas, qui vel opera Dei, vel virtutes obscurare volunt, vel tribuere hominibus, aut diabolo quod est Dei, vel tribuere Deo, quod est diabolorum & malorum hominum, vt sunt multa facta pugnantia cum primo & secundo præcepto.

2. Deprecamur corruptelas doctrinę cœlestis, & sacramentorum, tyrannidem impedientium cursum Euangelij, hæreses, & alia, quibus vera Dei noticia vel corrumpitur, vel omnino aboletur.

3. Deprecamur Epicureum contemtum Dei, barbaram negligentiam, academicam dubitationem, Stoicam astorgiam.

4. Deprecamur ingratitudinem omnium hominum, qui Deum vel non agnoscunt, vel agnitum non prędicant.

5. Deprecamur prophanam vsurpationem nominis Dei, quæ cum in moribus malis, tum in lingua abutente nomine Dei conspicitur.

Hoc est, deprecamur impuritatem morum, & nominis Dei sacrilegam vsurpationem.

Necessitas huius petitionis petatur, quemadmodum & sequentium, ex iis quæ supra dicta sunt.

De Secunda.

Qv. *Quæ est secunda petitio?*

Summa.

R. Adueniat regnum tuum.

Qv. *Quid est regnum Dei?*

Regnum Dei.

R. Est gubenatio cœlestis, qua Deus omnia certis legibus administrat & moderatur.

Qv. Quid

Quomodo aduenit.

QV. *Quid est aduenire regnum Dei?*

R. Est per continuos progressus augeri,& semper noua accessione dilatari,& multiplicari.

QV. *Quid petimus in hac petitione*

R. Vt precamur Dei regnum aduenire: Ita deprecamur Satanæ regnum, & omnia quæ regnum Dei impediunt.

QV. *Habetne aliud hæc petitio quàm precationem & deprecationem?*

R. Habet & confessionem. Nam cum precamur regnum Dei aduenire,cõfitemur corde & ore, quod regnum Dei sit nobis inaccessum, ita vt ad illud pedibus nostrorum meritorum & operum ire nequaquam valeamus. Agnoscimus ergo gratuitum donum esse,albo ciuium regni cœlestis adscribi.

Plenior expositio.

QV. *Explica distinctius quid in hac petitione precamur & deprecamur?*

R. Vt id fieri possit commodius,dicam quotuplex sit regnum Dei, & quæ sint eius proprietates, quo eius maiestas & eminentia præ cunctis aliis regnis appareat,excitetúrque in nobis ardentius regni Dei desiderium.

De triplici regno Dei.

QV. *Quotuplex est ergo regnum Dei?*

R. Triplex: 1. Potentiæ. 2. Gratiæ. 3. Gloriæ.

QV. *Quodnam est regnum potentiæ?*

Potentiæ.

R. Est gubernatio cœlestis,qua omnia potenter moderatur Deus,& disponit. De hoc regno loquitur Psal. 145. 13. Regnum tuum regnum omniũ sæculorũ.

QV. *Cur dicitur potentiæ?*

R. Quia hæc eius quædam proprietas est,qua distinguitur ab alijs regnis. Regno enim potentiæ suæ, vt omnia moderatur: ita dæmones sibi subiicit, contumaces punit,& suos conseruat potenter.

Gratiæ.

QV. *Quod vocas regnum gratiæ?*

R. In quo pater cœlestis viuit & regnat per gratiam,colligit ecclesiam,quam dirigit verbo & spiritu,disciplina regit. Verbo enim suam voluntatem docet. Spiritu impellit & mouet corda vt promissionibus credant homines,& faciant imperata. Disciplina regit externos mores.

QV. *Quotupliciter spectatur hoc regnum gratiæ?*

R. Dupliciter. Vt est priuatum & publicum, vt spectatur in singulis membris seorsum, & in toto corpore simul.

QV. *Priuatum regnum gratiæ quod?*

R. Est per quod Christus in cuiusque consciẽtia regnat,& viuit. Cõscientia enim libera est, & regnat libertate donata à liberatore Christo, iuxta illud Ioan. 8. 36. Si filius vos liberauerit vere liberi eritis. De hoc Paulus loquitur Roman. 14. 17. Regnum Dei non est cibus & potus,sed iusticia,pax & gaudium in Spiritu sancto. Hoc regnum gratiæ in conscientia cuiusque, vt opera carnis euertunt: ita opera Spiritus eius testimonia sunt & illud conseruant.

QV. *Quodnam est publicum gratiæ regnum?*

R. Est per quod Christus in toto corpore Ecclesiæ viuit,& regnat, in quo membra Ecclesiæ inter sese coaptat & coagmentat, vt vno Spiritu Christi omnia vigeant & viuant. Hoc regnum publicum Ecclesia Catholica appellatur. De hoc loquitur Dominus cum ait: Regnum Dei intra vos est. Luc. 17. 21. Item Matth. 6. 33. Quærite primum regnum Dei & iusticiam eius. Huc & illud Matth. 11. 12. A diebus Iohan. Baptistæ regnum Dei vim patitur,& violenti rapiunt illud,id est,homines abruptis mundi,& carnis vinculis, & firma in Christum fiducia concepta inuadunt regnum Dei.

QV. *Cur hoc dicitur Gratiæ?*

R. Quia est regnum gratuitæ remissionis peccatorum,gratuitæ imputationis iusticiæ,gratuitę acceptationis ad vitam æternam, gratuitæ donationis Spiritus sancti: Breuiter, quia nos in album ciuium huius regni ex mera gratia cælesti adscribimur. Atque hæc est huius regni proprietas.

Gloriæ.

QV. *Quodnam est regnum gloriæ?*

R. Est per quod resuscitatis corporibus in omni æternitate electi cum Christo regnabunt. De hoc loquitur Dominus,cũ ait: Venite benedicti patris mei & possidete regnum vobis à constitutione mundi paratum. Item, Beatus qui manducabit panem in regno Dei. Item in Psalmo: Satiabor cum apparuerit gloria tua, & illud, Nolite timere pusille grex, quia complacitum est patri vestro dare vobis regnum. In hoc dicto obseruetur, quòd Dominus vocet regnum Dei, donationẽ ex paternæ misericordiæ fonte promanantem, ita vt sit merum Dei donum, quemadmodum & Paulus testatur, cum ait, Donum Dei est vita æterna per Dominum nostrum Iesum Christũ.

Matth. 25. 34. Luc. 14. 15. Psal. 17. 15. Luc. 12. 32. Ro. 6. 23.

QV. *Cur gloriæ dicitur regnum?*

R. Potissimum propter quatuor, 1. propter summam iusticiam, Esaiæ 4. 3. Populus tuus omnes sancti erunt. 2. propter perfectissimam libertatem, quã expectant solicitè creaturæ Dei, Rom. 8. 19. Tunc enim libertas filiorum Dei nullis impedimentis turbabitur. 3. propter admirabilem omnium rerum abundantiam, cum Deus erit omnia in omnibus. 4. propter gloriosam Maiestatis diuinæ præsentiam & contemplationem, quæ nullis temporum interuallis obscurabitur.

Precationes.

QV. *Teneo quotuplex sit regnum, & quæ eius proprietas, Iam breuiter quid petamus in hac secunda petitione expone.*

R. 1. Precamur vt regnum Dei, quod gratiæ dicitur, quotidie piis incrementis augeatur, vt multi ciues in eius catalogum referantur.

2. Precamur vt Christus huius regni Monarcha suam Ecclesiam sceptro suo regio administret, id est, verbo & spiritu dirigat.

3. Vt imperium spiritus in singulis Ecclesiæ membris aduersus carnem magis magisque augeatur.

4. Vt ciues huius regni sancta quadam disciplina regantur, quò multi illorum exemplo ad hoc gratiæ regnum inuitentur.

5. Vt eodem spiritu in hoc gratiæ regno coniuncti ad beatum illud gloriæ regnum tandem perueniamus duce Domino nostro Iesu Christo.

Deprecationes.

QV. *Quæ deprecamur?*

R. 1. Deprecamur regnum Satanæ, qui per homicidium,& mendacium,variaque scelera & flagitia regnat in filiis diffidentiæ.

2. Tyrannidem satellitum Satanæ, quales sunt Turca, Papa, & Tyranni persecutores Euangelij, & deuastatores regni gratiæ.

3. Tyrannidem carnis propriæ militantis aduersus spiritum, & conantis nos captiuare denuo sub regno Diaboli.

4. Deprecamur scandala, quibus deformatur regnum gratiæ,& dissensiones ciuium huius regni inter sese.

5. Deprecamur omnem ἀταξίαν & confusionem, quibus impeditur, quo minus hoc regnum gratiæ propagetur & dilatetur. Breuiter, omnia impedimenta regni gratiæ deprecamur.

DE TERTIA.

QV. *Quæ est tertia petitio?*

Summa. R. Fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra.

De dupli-ci Dei voluntate. Qv. *Quid? an non scriptum est Rom.9.19. Voluntati eius quis resistere potest? Item, Omnia quæ voluit fecit in cælo & in terra? Psal.115.3.*

R. Huic quæstioni Cyprianus eleganter & breuiter in hunc modum respondet: Non petimus, vt Deus faciat, quod vult, sed vt nos possimus facere quod ipse velit.

Qv. *An quicquam fieri potest contra Dei voluntatē?*

R. Certè multa fiunt quæ Deus non vult. Nam de peccato scriptum est Psal.5.5. Non volens iniquitatem tu es. Hic manifestum est fieri aliqua contra, & præter voluntatem Dei.

Qv. *Hoc absurdum est, nihil resistere voluntati Dei dicere, & multa tamen fieri contra Dei voluntatem. Dic ergo quomodo hoc intelligam?*

R. Vt commodè intelligi posit, sciendum est, quod duplex voluntas Dei ex scripturis statuatur. Est enim voluntas antecedens, & voluntas consequens. Preter vtramque est permissio, qua Deus ea quæ non vult permittit.

Antecedens. Qv. *Quæ est voluntas antecedens?*

R. Huius ratio duplex est. Alia est enim voluntas Omnipotētię: alia εὐδοκίας seu approbationis. Voluntas Omnipotentię, est qua Deus vult res à se conditas gubernare & moderari & in suum obsequium abducere. Huic volūtati resistere nemo potest. Quare petitio hæc de ea intelligenda non est. Voluntas εὐδοκίας seu approbationis est duplex: scilicet voluntas finis, & voluntas ad finem. Voluntas finis, qua Deus vult homines assequi finem cuius gratia creati sunt, iuxta illud. 1.Tim.2.4. Deus vult omnes homines saluos fieri. Voluntas ad finem est, qua Deus vult ea ab hominibus fieri, quæ ad finem consequendum pertinent, quæ sunt: vt homines veniant in cognitionem veritatis Dei: vt cognitæ veritati credant: vt credentes iustificentur & regenerentur: vt regenerati veram ex fide obedientiam præstent, & in pietate perseuerent vsque ad finem, iuxta illud, Mat.24.13. Beatus qui perseuerauerit vsque ad finem. 1.Thes.4.3. Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra. Hanc voluntatem in hac tertia petitione petimus.

Consequens. Qv. *Quæ est voluntas consequens?*

R. Est quæ consequitur hominum facta secundum iusticiam Dei, qua impiis suplicia, & piis promissa bona reddit, iuxta sententiam illam sæpissime in scriptura inculcatam: Reddet vnicuique secundum opera sua.

Permissio Qv. *Quæ est permissio?*

R. Est qua Deus permittit, vt bonis & malis propositis, voluntas eligat quæ vult. Hæc permissio confirmatur Deuter.30.19. his verbis: Testes inuoco cælum & terram, quod proposuerim tibi vitam & mortem, benedictionem & maledictionem, elige ergo vitam, vt & tu viuas & semen tuum, & diligas Dominum Deum tuum, voci illius obedias, eique adhæreas. Hoc testimonio manifestissimè probatur, quod sit voluntatis quædam προαίρεσις. Deinde quod Deus non velit mala, sed permittat: quod si non faceret, destrueret opus suum Deus, nempe libertatem voluntatis. Ad hæc, qui per violentiam cogitur, vt aliquid faciat vel non faciat, eius opus voluntarium dici non potest, atque ideo nec supplicia nec præmia mereri.

Voluntas hominis. Qv. *Estne voluntas ipsa vel bona vel mala?*

R. Si substantiam spectas, id est, ipsam naturalem volendi facultatem, semper bona est, vt quæ ab optimo Deo est. Verùm si habitum spectas, pro statu hominum variat. Adam enim ante lapsum habuit voluntatem bonam & substantia & habitu. Verùm post lapsum in corrupta natura mansit quidem voluntas, quantum ad substantiam bona, sed mala effecta est ex corruptione, quia vult mala. Cum ergo petimus fieri voluntatem Dei, precamur vt nostrum velle, quod est per naturam malum, fiat per gratiam bonum, vnde quidam antiquus Theologus pereleganter ait: Si voluntas est bona ex homine sine regeneratione, dicat Christianus in oratione, fiat voluntas mea. Cum ergo precamur, fiat voluntas tua, confitemur nostram voluntatem natura malam esse, quam precamur bonam fieri per gratiam, quam cum adepti sumus vere bona dici potest.

Precationis expositio. Qv. *Intelligo quæ sit ratio voluntatis Dei, & permissionis, iam explana petitionem?*

R. Quemadmodum precamur fieri voluntatem Dei: ita deprecamur fieri voluntatem nostram, quatenus adhuc corrupta est, & non reformata manu Dei. Augustinus eleganter summam huius petitionis explicat, cum inquit: Fiat voluntas tua, vt quę odis odiamus, & quæ diligis diligamus, & quod præcipis perficiamus.

Explicatio dilucidior. Qv. *Hoc quidem rotundè dictum est, sed cupio explicationem magis distinctam.*

R. Eam dabo, vbi prius breuiter regulam, ad quā vult Deus voluntatem nostram exigi, declarauero.

Qv. *Quæ est illa regula?*

R. Hæc signatur cum additur in precatione: Sicut in cælo. Nam cum vult Dominus nos aspirare ad cœlestem consuetudinem angelorum, præcipit vt nostra voluntas cum illorum congruat. Cùm ergo illi castè & sanctè voluntati diuinæ obtemperant, iubet petere vt nos illorum exemplum imitantes, sanctè castéque hanc vitam transigamus. Qualis autem sit obedientia, & voluntas angelorum significatur in Psal.102. his verbis: Benedicite Domino omnes Angeli eius potentes virtute, qui facitis verba eius, & ad audiendum vocem sermonis eius.

Precationes. Qv. *Iam dic per partes quid precemur in hac tertia petitione.*

R. 1. Precamur voluntatis Dei certam & claram noticiam, idque ex ipsius verbo, lege & Euangelio, & Propheticis & Apostolicis enarrationibus.

2. Cor mundum creari in nobis, & spiritum rectum in visceribus nostris.

3. Vt offeramus corpora nostra hostiam sanctam, rationalem cultum nostrum, vt probemus quæ sit voluntas Dei bona, beneplacens, & perfecta.

4. Reformationem imaginis Dei in nobis, in vera iusticia & sanctitate.

5. Vt in totius Ecclesiæ corpore in Oeconomiis & politiis singuli faciant suum opus sincere & in timore Dei: Vt Magistratus bene regat: Patresfamiliâs pie administrent familiam suam: Doctores in templis & scholis fideliter doceant: Et auditores & discipuli suum quique officium faciant, & sic de aliis. Breuiter in hac petitione precamur, vt omnes homines suam vitam componant ad normam legis diuinæ.

Deprecationes. Qv. *Quid deprecamur?*

R. 1. Deprecamur ignorantiam volūtatis Dei, & corruptelas doctrinæ, quæ fiunt partim per traditiones hominum, partim per docentium inscitiam, interdum etiam malitiam.

2. Deprecamur cordis nostri contumacem rebellionem aduersus voluntatem Dei.

3. Deprecamur corporum nostrorum effrenem licentiam qua se subiiciunt impuris affectibus.

4. Deprecamur deformitatem illam qua Satan deformauit hominem, & aboleuit imaginem Dei in homine.

5. Deprecamur ignorantiam, & inertiam singulorum hominum in suis officiis qui vel fraudulenter, vel negligenter in Ecclesia suo munere perfunguntur.

QV. *Habetne aliud hæc tertia petitio?*

R. Habet correctionem omnium eorum, quæ filij Dei, vel imprudenter vel malè petunt à Deo. Nam dum precantur voluntatem Dei fieri, postulant vt Dei voluntas nostræ voluntati, & errori, & imprudentiæ in precando præferatur: Et vt si quid nociuum petimus, non illud donet, sed potius id quod sua paterna clementia scit nobis vtile, & salutare fore.

De Qvarta.

QV. *Quæ est quarta petitio?*

Summa.

R. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

Quid panis.

QV. *Quid nomine panis significatur?*

R. Quicquid ad huius corporalis vitæ sustentationem pertinet.

Quotidianus.

QV. *Quid epitheton ἐπιούσιος?*

R. Hoc epitheton significat nos petere nobis panem dari, qui nobis in hac vita alendis sufficiat, id est, quo in hac vita superesse, & viuere possimus.

Noster.

QV. *Cur additur noster?*

R. 1. Vt iusto labore nobis panem nostrum quæramus. 2. vt abstineamus ab alieno.

Hodie.

QV. *Cur additur hodie?*

R. Quia non vult nos esse solicitos in crastinum cura Ethnica, & profana.

Da nobis panem, quid.

QV. *Cur petimus nobis panem dari?*

R. Hac petitione primum fatemur, modò ex corde precamur, nos coram Deo merè mendicos esse. Deinde nos omnia ab ipsius liberali manu accipere, iuxta illud Psalmi 104.27. Omnia à te expectant, vt des illis escam in tempore, dante te illi colligent, aperiente te manum, implebuntur omni bonitate. Oculi omnium in te sperant Domine.

QV. *At qui habet, quomodo ille petit?*

R. Habet vt œconomus, non vt Dominus. Deinde habet panem, sed non virtutem panis. Lucæ 12. 15. Non in abundantia hominis vita eius. Et in Deut. 8.3. Non in solo pane viuit homo. Sæpe enim panis, cum non adsit benedictio Domini, sua destituitur virtute. Vnde Esaias ca. 3. 1. Ecce Dominus Deus exercituum Hierosolymæ & Iudæ vigorem & vim ademit, omnem vigorem panis & omnem vigorem aquæ. Piis igitur obseruandum est, quòd duobus modis adimantur nobis alimenta. Primò dum omnino panis & cibaria, aut sterilitate terræ, aut penuria tolluntur. Deinde cum illorum quidem suppetit copia, sed vis educandi, & sustentandi eis adimitur. Nullum enim fulcimentum per se panis afferre potest, nisi Dominus sua benedictione robur addiderit. Vnde Dominus Leuit. 26.26. minatur, se baculum panis fracturum. Hac similitudine tria docemur. 1. Nos pane vt bacillo sustentari. 2. Ipsum panem nullam alendi ex se facultatem habere, sed eam totam ex benedictione Dei proficisci. 3. vitam nostram concidere, vbi Dominus panem nobis vt vitæ fulcimentum non præbuerit.

Ad quæstionem igitur sic respondendum est. Diues petit vt œconomus à patrefamiliâs, & quia panis per se non nutrit sine benedictione Domini, petit à Deo, vt virtutem nutriendi pani suppeditet.

Expositio petitionis.

QV. *Explicata vocabulorum virtute, Dic primum quid in genere precamur, & deprecamur.*

R. Vt precamur nobis quotidianũ panem dari, id est, nos in hac vita sustẽtari: Ita deprecamur famẽ, & quæ nobis in huius vitæ curriculo molesta sunt.

Precationes.

QV. *Hæc quid sint in genere intelligo. Sed dic sigillatim ea quæ sub hoc genere continentur.*

R. 1. Cum panis haberi non potest sine defensione magistratus, legibus, & bene constituta republica, precamur vt Deus omnes status tueatur, assit imperiis, tueatur œconomias, & politias.

2. Precamur bonam valetudinem.

3. Fœcunditatem terræ, commodas tempestates, pluuiam, & serenitatem pro rerum nascentium commoditate.

4. Precamur vt Deus fructibus natis virtutem per suam benedictionem largiri dignetur.

5. Sanctam quandam curam in patribusfamiliâs, gubernatoribus, & aliis; vt singuli suum officium in timore Dei faciant.

6. Vt nostra sorte contenti simus, iuxta illud Timot. 6.8. Habentes alimenta, his contenti simus.

7. Vt nostris bonis, cùm in nostrum bonum, tum in aliorum commodum rectè vtamur.

8. Vt simus grati, ne vnquam ipsius donis vtamur sine ipsius benedictione, inuocatione, gratiarum actione, & prædicatione.

Deprecationes.

QV. *Quid deprecamur?*

1. Bella, turbationem legum, & iudiciorum, ἀταξίαν in ordinibus & statibus hominum.

2. Morbos cum publicè grassantes: qualis est pestis, & alij contagiosi morbi, tum eos qui singulos inuadunt, quibus impediuntur homines, quo minus suis officiis rectè perfungi possint.

3. Sterilitatem terræ, tempestates nociuas. Item bestiolas à quibus fructus terræ in pœnam ingratorum hominum absumi solent.

4. Deprecamur vtrunque, & Ethnicam solicitudinem, & asininam ignauiam.

5. Tentationes & laqueos Diaboli, in quos illi incidunt, qui volunt ditescere, 1. Tim. 6.9.

6. Cyclopicam hominum ingratitudinem, qui creaturis Dei vtuntur sine omni gratitudine.

7. Deprecamur abusum rerum, ne donis Dei in luxum, voluptatem, ebrietatem, & superbiam, & cõtemtum pauperum abutamur.

Breuiter, omnem iniuriam creaturarum Dei, quas nobis Dominus dedit, vt illis vtamur sibi in gloriã, & nobis in vtilitatem, in vero timore Dei & gratiarum actione.

De Qvinta.

QV. *Quæ est quinta precatio?*

Summa.

R. Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.

Debita quid.

QV. *Quid vocas debita?*

R. Debita sunt peccata, quibus Deum offendimus: Et quælibet legis transgresio debitum dicitur.

Peccata cur debita.

QV. *Cur peccata vocantur debita?*

R. Propter similitudinem. Vt enim debita ciuiliter obligant ad solutionem: Ita peccata spiritualiter obligant ad satisfactionem pœnæ, nisi fiat remissio.

Electi quomodo iusti & peccatores.

QV. *Qui fit, quod cum filij Dei iusti sint, iubeantur peccatores se agnoscere?*

R. Filij Dei sunt iusti imputatione & inchoatione: non perfectione. Deinde peccatores sunt natura, & variis lapsibus obnoxij, iuxta illud, 1. Ioan. 1.8. Si dixerimus quod peccata nos habemus, non ipsos seducimus.

Discrimẽ peccatorũ in electis & reprobis.

Qv. *Cum vtrique sint peccatores, renati & non renati, sunt-ne aliqua discrimina peccatorum in illis?*

R. Immo sunt multa discrimina, quorum hæc sunt præcipua. 1. In impiis est peccatum, & reatus simul. In piis verò seu renatis, est quidem peccatum, sed non reatus. Absoluti enim sunt à reatu virtute victimæ Mediatoris Iesu Christi. 2. In impiis regnat peccatum per concupiscentias suas, Rom. 6. 12. In piis vero peccatum premitur & domatur sub imperio spiritus luctantis aduersus peccatum. 3. Non renati scientes & volentes in peccata ruunt, & oblectantur cum mala fecerint. Renati vero tantum infirmitate & ignorantia labuntur, lapsi gemunt & petunt remissionem. 4. Impiorum peccatum est in memoria apud Deum. Renatorum vero in profunda obliuione, iuxta illud: Peccatorum tuorum non recordabor.

Causę peccatorum in renatis.

Qv. *Quæ sunt caussæ lapsuum in renatis?*

R. Tres sunt præcipuæ. *Prima*: Inhabitans peccatum, quod perpetuò molestat sanctos, & ad assentiendum impellere conatur. Huic opponitur feruor spiritus, quo reprimitur tyrannis peccati inhabitantis. *Secunda*: Insidiæ Diaboli. Nam vt primis parentibus, deinde capiti Christo insidiatus est: Ita omnes alios inuadit, contra quem pugnandum est precibus. *Tertia*: Improbitas mundi, cuius exemplo renati sæpe labuntur, quod ne fiat, cogitanda sunt sanctorum exempla, qui se huic seculo nequaquam accommodauerunt.

Remissio peccati quid.

Qv. *Quid est remittere peccatum?*

R. Est delere, condonare, & abluere peccatum, Item peccatorum obliuisci, & hominem à reatu absoluere.

Caussa.

Qv. *Quæ est caussa remissionis?*

R. Nisi remissio esset gratuita, non posset dici remissio, sed compensatio potius. Ergo nulla caussa est in nobis meritoria remissionis: Verùm si Christum spectas, plena est pro peccatis satisfactio.

Consequentia.

Qv. *Plura-ne docet vox remissionis?*

R. Immo multò plura. 1. Destruit dogma Monachorum de satisfactionibus. 2. Omnia humana merita euertit. 3. Refellit Nouatianorum errorem, qui lapsis negarunt reditum ad gratiam. 4. Testatur omnes renatos peccatum circumferre secum, donec in hac vita versantur. 5. Aperit ianuam salutis miseris & afflictis conscientiis. 6. In agone mortis consolationis fons est. 7. Perpetuò testatur de precio victimæ, cuius beneficio recipimur in gratiam seriò petentes condonationem.

Appendicis expositio. De debitis, distinctio.

Qv. *Quid sibi vult appendix ista,*

Sicut remittimus debitoribus nostris?

An non licet à proximis debitum, exigere, an oportet sinere contumaces & delinquentes impunitos abire?

R. Discernendum est inter debitum ex contractu, & debitum ex læsione seu iniuria. Debitum ex contractu, quia iustè soluitur, iustè & exigitur: seruata tamen charitatis regula. Debitum ex læsione & iniuria condonandum est, de quo solo hæc appendix intelligi debet. Deinde discernendum est inter officium & personam. Officium magistratus est transgressores suæ legis punire. Munus docentis est, desides & negligentes castigare. Parentum pietas requirit, vt peccantes filios disciplina in viam reuocent. Hi enim si hæc non facerent, Deum offenderent, cuius vice funguntur. Interea tamen ipse magistratus, parentes, & alij condonare debẽt delinquentibus in se, vt non oderint eos, sed tantum illorum errata corrigant.

Charitas erga proximum cur non est causa remissionis peccati.

Qv. *Quid? est ne nostra condonatio caussa remissionis peccati coram Deo?*

R. Nequaquam: Nam parabola de Debitore decies mille talentorum ostendit nostram condonationem effectum debere esse impetratæ remissionis à Deo.

Doctrinæ

Qv. *Quarum ergo rerum nos admonet hæc appẽdix?*

R. Multarum: 1. Collationis debiti quod nos Deo debemus, & eius quod nobis proximus debet, vt cũ viderimus magnitudinem nostri debiti, faciliores reddamur ad aliorum debita condonanda. 2. Imitationis paternæ, vt dictum est: Vt enim ipse remisit nobis gratis, ita & nos vicissim affecti simus erga fratres. 3. Obligationis ad condonandum fratribus læsiones, quibus nos offenderunt. 4. Admonet nos pœnæ in quam incurremus, nisi ex animo condonauerimus proximis sua debita.

Petitionis expositio.

Qv. *Iam dicito in genere quid precamur & deprecamur in hac petitione?*

R. Quemadmodum deprecamur peccata & offensas Dei, quibus obligati sumus ipsi ad pœnam, nisi remittat: Ita precamur regenerationis & sanctitatis quotidiana incrementa.

Precationes.

Qv. *Quid precamur speciatim?*

1. Precamur perfectionem, iuxta mandatum Dei, Ambula coram me, & esto perfectus: quo possimus vero corde obedientiam erga Deum omnibus rebus mundi anteferre.
2. Quotidianorum lapsuum, qui infiniti sunt, occulti, & manifesti, condonationem.
3. Gratiam, vt possimus aliorum errata boni consulere, & in meliorem partem interpretari.
4. Precamur nobis mitiores affectus, quò faciles simus ad remittendum eis, qui nos læserunt.
5. Pacem & concordiam inter membra Ecclesiæ.

Deprecationes.

Qv. *Quid deprecamur?*

R. 1. Ignorantiam, qua sæpe labimur, & imbecillitatem, quæ plerunque lapsus caussa est.
2. Rigorem, cum in nobis, tum in aliis nimis exactè inquirendi de alienis erratis.
3. Morositatem & difficultatem in moribus, vnde sæpe oriuntur offensæ.
4. Discordias & dissensiones in Ecclesia, vnde non tantum oriuntur scandala, quibus alij alienantur à vera doctrina, verùmetiam piorum spiritus exacerbantur.
5. Pertinaciam iræ, odij, liuoris &c.

DE SEXTA.

Qv. *Quæ est sexta petitio?*

R. Et ne nos inducas in tentationem.

Summa. Tentatio.

Qv. *Quid est tentatio?*

R. Est solicitatio hominis ad aliquid, vnde probat qualis sit.

Inductio in tentationẽ.

Qv. *Quid est inducere in tentationem?*

R. Est sincerè hominem tentationibus superari, & ad peccandum impelli. Cum ergo dicitur: Ne inducas, sensus est, ne sinas nos induci.

Triplex tentatio.

Qv. *Quotuplex est tentatio?*

R. Etsi varie à multis distinguitur: hæc tamen vetus distinctio nobis placet: Vt alia sit tentatio seductionis, Alia præsumtionis, Alia probationis.

1. Seductionis eius formæ sunt duæ.

Qv. *Quæ est tentatio seductionis?*

R. Est solicitatio hominis ad aliquid perpetrãdum aduersus legem Dei, quo facto seductus à familia Dei excluditur.

Vna Intrinseca

Qv. *Estne simplex huius tentationis ratio?*

R. Non: Nam eius duæ sunt formę, quarum vna intrinseca, Altera extrinseca dicitur.

Qv. *Quæ est tentatio intrinseca?*

R. Est

R. Est cuius principium & caussa in ipso homine est: quales sunt omnes tentationes, quæ proueniunt ex concupiscentia mala.

Altera extrinseca.

Qv. *Quæ est tentatio extrinseca?*

R. Est cuius principium & caussa extra hominem, & hæc diuersitate caussarum est distinguenda: vt, alia est mundi, alia Diaboli, alia rerum nos circumstantium.

Mundi.

Qv. *Quomodo nos tentat mundus?*

R. Cum sua vanitate & improbitate hominem ad peccandum solicitat. Et hoc genere tentationis multi succumbunt.

Diaboli.

Qv. *Quomodo nos tentat Diabolus?*

R. Variis modis: Vt per corruptelas doctrinæ, per scandala, & per occasiones variorum scelerum, quas hominibus obiicit, vt eos subuertat. Hinc Petrus dicit eum circumire tanquam leonem rugientem, & quærere quem deuoret. Atque hac de caussa in Euangelio dicitur Tentator.

Rerum circunstantium.

Qv. *Quomodo nos res circumstantes tentant?*

R. Ante nos: mors, iudicium Dei, infernus. Post nos: peccata præterita, commissiones, & omissiones. A dextris: potentia, diuitiæ, honor. A sinistris: pericula, persecutiones, scandala, externæ Ecclesiæ forma.

2. Tentatio præsumptionis.

Qv. *Quæ est tentatio præsumtionis?*

R. Est solicitatio hominis, per quam eò inducitur, vt Deum tentet abutendo eius longanimitate, iusticia, misericordia, liberalitate, aliisque pluribus beneficiis. Periculosè igitur peccant, qui propterea peccant securius, quia Dei misericordia magna esse prædicatur, & ita de aliis. Atque hæc duo tentationū genera mala & nociua sunt, vt quæ in peccatum & à peccato in damnationem inducunt.

3. Probationis.

Qv. *Quæ est tentatio probationis?*

R. Est solicitatio hominis ad aliquid agendum vel ferendum, quo eius fides & obedientia erga Deū exploretur: Vt Abraham proposito mandato de mactando filio, suam fidem & obedientiam erga Deum testatus est, quando potius voluit amittere vnicum filium, quàm Deo non obedire. Sic & Iob cruce multiplici probatus est, & in eius cruce fides, & obedientia tanquam aurum in igne probatior est facta. De hoc tentationis genere loquitur Moses, Deuteron. 8. 2. Tentauit te Deus, vt sciretur quid esset in corde tuo, an ambulares in mandatis eius, nec ne.

Generalis petitio.

Qv. *Dic iam summatim quid precamur & deprecamur?*

R. Vt deprecamur tentationum violentos impetus: ita precamur spiritum Christi, quo confirmati poterimus omnium tētationum generibus resistere.

Specialis.

Qv. *Quid speciatim precamur?*

R. Primùm precamur mentis sanctitatem, vt ea cogitemus quæ Deo probantur, & nobis salutaria sunt.

2. Affectuum puritatem, vt ipsi piis & sanctis cogitationibus respondeant.

3. Voluntatis consensum in eis, quæ mens piè cogitat, & ad quæ purgati affectus feruntur.

4. Piarū rerū memoriā & assiduam meditationē.

5. Precamur victoriam plenam super carne, mundo, & Diabolo.

Deprecationes.

Qv. *Quid deprecamur?*

R. 1. Impuras mentis cogitationes, quibus irritantur praui affectus.

2. Prauos & viciosos motus ex impuris cogitationibus ortos.

3. Consensum voluntatis in mentis & affectuum impuritatem.

4. Mala sodalitia, praua colloquia, aliásque peccandi occasiones.

5. Varias technas Satanæ, quibus ipse conatur nos à Deo abducere, & in suos laqueos pertrahere. Breuiter, deprecamur quicquid nos vllo pacto ad peccandum solicitare potest.

DE SEPTIMA.

Summa

Qv. *Quæ septima petitio?*

R. Sed libera nos à malo.

Malum duplex.

Qv. *Quid hic significat malum?*

R. Malum est duplex: Malum culpæ, & malum pœnæ. Malum culpæ deprecati sumus in proximis petitionibus: Malum pœnæ hîc deprecamur.

Pœnæ.

Qv. *Quid est malum pœnæ?*

R. Est cum ipsa Satanæ tyrannis, tum omnis calamitas, qua vel Ecclesia, vel eius membra in hac vita premuntur. Et est duplex, Priuatum & publicum.

Qv. *Quodnam est priuatum?*

Priuatum

R. Est quicquid singulorum in Ecclesia, vel animę, vel corpori, vel famæ, vel fortunis aduersatur.

Publicum

Qv. *Quod est publicum?*

R. Est quicquid societati Ecclesiæ noxium est: vt sunt bella, scandala, hæreses, seditiones, sophistica, hypocrisis, & quicquid vinculum Ecclesiæ vllo pacto dissoluit.

Crucis piorum & impiorum discrimina.

Qv. *Estne discrimen inter malum quo premitur Ecclesia, & malum quo impij afficiuntur?*

R. Est sanè, quod ex his locis sumitur. 1. A caussis efficientibus. 2. A caussis finalibus. 3. Ab effectibus. 4. A tempore. 5. A loco. Sed de his consule Enchiridion in loco de cruce.

Deus liberat à malo.

Qv. *Quomodo Deus liberat à malo?*

R. Dupliciter: Assistendo scilicet, & plenè liberando.

Assistendo.

Qv. *Quomodo liberat assistendo?*

R. Dum vel mitigat malum præsens, vel robur dat patienter ferendi onus impositum, vt cum Paulo dicit, Sufficit tibi gratia mea: vel spiritualibus bonis præsentis crucis acerbitatem compensat, vt cum Lazarum spiritu suo erexit, ne in ista miseria in qua fuit abiiceret confessionem.

Plenè liberando.

Qv. *Quomodo plenè liberat?*

R. Liberabit nos plenè, quando in extremo die excitatos donabit immortalitate, & gloria beatitudinis æternæ. Nam tum non solùm liberati erimus à malo: verumetiam à periculo omnis mali. Nihil enim mali iis potest accidere, qui pręsenti, bono, optimo & æterno Deo fruentur.

Generalis petitio.

Qv. *Quid petimus generatim in hac precatione?*

R. Vt deprecamur detentionem & captiuitatem in malo: Ita precamur felicitatem & tranquillitatem ne vllis turbemur malis.

Specialis

Qv. *Quid precamur speciatim?*

R. 1. Pacem totius Ecclesiæ cùm spiritualem, tum externam.

2. Tranquillitatem & quietem singulorum membrorum Ecclesiæ, vt, iuxta Pauli dictum, possimus in hac vita piè, & modestè in omni pietate & modestia viuere.

3. Incolumitatem & bonam valetudinem singulorum membrorum in Ecclesia.

4. Plenam liberationem à toto regno Satanæ, omnibus malis & calamitatibus.

5. Æternam vitam & felicitatem.

Deprecationes.

Qv. *Quid deprecamur?*

R. 1. Bella, scandala, seditiones, hæreses & schismata in Ecclesia.

2. Omnia quæ ſunt noxia ſingulis Eccleſiæ membris, idque vel in animo, vel in corpore, vel in fama, vel in fortunis.
3. Morbos quibus noſtrum corpus in hac vita ſæpe fatigatur.
4. Totum Satanæ regnum, peccati & mortis.
5. Æternam mortem.

De Confirmatione.

Qv. *Quæ eſt confirmatio?*

R. Quia tuum eſt regnum, potentia, & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.

Summa.

Qv. *Age explica mihi hanc rationem.*

Ratio trimembris. 1. A regis officio.

R. Ratio hæc trimembris eſt. Prima enim eius pars ſumitur à Regis officio. Nam cum ipſe Rex eſt in Eccleſia, & nos eius ſubditi, fieri aliud non poteſt, quàm vt optimus & clementiſsimus Rex ſuis ſubditis, quo omnes in filios adoptauit, velit adeſſe, & eos tueri, & conſeruare, ac ſimul etiam eis largiri ea, quæ ipſis ſalutaria eſſe nouit. Hinc igitur fides ſtatuat, quod clementiſsimus pater velit nos exaudire. Agitur enim regnum ipſius.

2. A potētia Dei.

Secunda pars ſumitur à potentia Dei. Huius enim cogitatione accenditur fides, vt omnino ſibi perſuadeat, quod Deus poſsit nobis largiri omnia, quæ ex paterna beneuolentia promiſit. Non ergo quicquam in rerum natura poterit impedire manum Dei, quin liberaliter in nos effundat omnia bona, modo eum ex fide inuocauerimus.

3 A Dei gloria.

Tertia pars ſumitur à cauſſa finali. Gloriæ enim Dei intereſt, vt nos filios clementiſsimus Pater exaudiat. Nam dum nos inuocantes exaudit, eum prædicare debemus, atque alios noſtra confeſsione, & exemplo, ad eum laudandum, & prædicandum inuitare, vt ipſius gloria perpetuo in Eccleſia perſonet.

Qv. *Quid ſibi hæc vox Amen vult?*

Amen.

R. Hæc vox fidei eſt & perſuadentis ſibi preces ſuas exauditas eſſe, & reuocantis in memoriam promiſsionem Chriſti iureiurando confirmatam: Ioan. 16.23. Amen amen dico vobis, quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Quotieſcunque igitur ſub fine noſtrarum precum nominamus hanc vocem, reuocemus in memoriam hoc Chriſti iuramentum, quo confirmata eſt promiſsio ipſius maxime paterna. Eſt quoque hæc vox obſignatio quædā fidei certiſsime impetrantis ea, quæ ſibi ſalutaria eſſe poſſunt. Proinde qui hanc fidem inter orandum non adhibet, operam ludit, & nullo pacto precari ritè putandus eſt.

GENERALIS DOCTRINA DE SACRAMENTIS.

Qv. *Age priuſquam deſcendamus ad quartam Catechiſmi partem, generalem doctrinam de Sacramentis mihi expone.*

R. Id faciam perlibenter: Ita enim rectius intelligetur doctrina de Baptiſmo & de Cœna Domini.

Qv. *Quia Sacramēta ſunt ſub genere ſigni, dic quæſo quotuplicia ſigna conſideranda ſunt in ſcriptura?*

Triplicia ſigna.

R. Triplicia: quædam enim doctrinæ, quædam iræ, & quædam gratiæ ſunt teſtimonia.

Qv. *Quæ ſunt ſigna doctrinæ?*

1. Doctrinæ.

R. Quæ doctrinæ addita, de eius immota veritate teſtantur: qualia ſunt extraordinaria opera Dei, quæ miracula vocamus. Hæc enim Eccleſię data fuerunt, vt cœleſtem doctrinam tanquam firmiſsima ſigilla obſignarunt: qualia fuerunt in veteri teſtamento Rubus ardens, Columna nubis per diem, & Columna ignis per noctem, Exiccatio maris rubri, Aqua fluens de petra, & huiuſmodi multa alia: In nouo teſtamento, Multæ ſanationes infirmorū, Excitationes mortuorum, Reſurrectio Chriſti, aſcenſio viſibilis, donatio Spiritus Sancti: de quibus vide Enchiridion.

Qv. *Quis eſt vſus horum ſignorum?*

Vſus.

R. Vt homines his firmiſsimis teſtimoniis cōuicti de veritate Dei non fluctuent opinionibus, ſed certò ſibi perſuadeant firmiſsima eſſe, quæ verbum Dei proponit, adeo vt nullæ demonſtrationes philoſophicæ maiorem certitudinem in ſe habeant.

2. Iræ.

Qv. *Quæ ſunt ſigna iræ?*

R. Quæ teſtantur de ira Dei aduerſus homines, & ſunt duplicia: Comminantia & punientia.

Comminantia.

Qv. *Quæ ſunt ſigna comminantia?*

R. Quæ prænunciant pœnas hominibus imminere propter ſua peccata: qualia ſunt quæ conſpiciūtur interdum in aëre, concurſus hoſtiles, cometæ: Item tempeſtates & aliæ multæ apparitiones, de quibus ſupra dictum eſt in tertia parte Symboli.

Qv. *Quis horum vſus?*

Vſus.

R. Vt commonefacti de ira Dei reſipiſcamus & præueniamus vindictam ſeria pœnitentia. Hunc eſſe vſum comminantium ſignorum teſtantur multæ conciones Propheticæ.

Qv. *Quæ ſunt ſigna punientia?*

Punientia.

R. Hæc ſunt duplicia: ſcilicet corporalia & ſpiritualia. Corporalia quidem: vt fames, peſtilentiæ, gladius, malæ beſtiæ. Spiritualia: vt ſunt hæreſis, doctrinę deprauatio, prophanatio Sacramentorum, cultus idololatrici à tyrannis defenſio, ſchiſmata.

Vſus.

Qv. *Quis horum vſus?*

R. Vt his ferulis Dei caſtigati clamemus ad ipſum, & conuertamur à viis noſtris peſsimis per veram pœnitentiam.

3. Gratiæ.

Qv. *Quæ ſunt ſigna gratiæ?*

R. Sunt quæ adiiciuntur promiſsionibus diuinis, & teſtantur de gratia Dei erga homines. Hęc vſu Eccleſiæ dicuntur ſacramenta, & Græcè μυστήρια, quia ſunt externa quædam ſigna ſeu externæ actiones, quæ habent coniunctam ſpiritualem contemplationem. De hoc genere ſignorum in Catecheſi puerorum ſolummodo tractari ſolet.

Qv. *Age dic quæ in genere ſpectanda ſunt in ſacramentis ſeu ſignis gratiæ?*

Quatuor in ſacramentis ſpectāda.

R. Quatuor ſpectantur. 1. Quæ ſit ratio ſacramentorum. 2. Quot genera. 3. Differentia inter ſacramenta veteris & noui teſtamenti. 4. Quæ, & quot ſint ſacramenta noui teſtamenti.

1. Ratio.

Qv. *Quæ eſt ergo ratio ſacramenti?*

R. Deus perpetuò inde vſque ab initio mundi hūc ritum ſeruauit, quod promiſsionibus ſuis vel recens propoſitis, vel ſolenniter repetitis, adiecerit externa ſigna tanquam aſpectabiles conciones ſuarum promiſsionum. Quare veriſsimè ait Auguſtinus, Sacramentum eſſe viſibile, id eſt, ſpectabile, verbum. Nam quod Dominus verbo offert, id ſacramento tā quam viſibili teſtimonio obſignat. Ex quo facile intelligi poteſt, ad ſubſtantiam cuiuſque Sacramenti quatuor requiri. 1. Mandatum & inſtitutionem diuinam. 2. Externum ſignum. 3. Promiſsionem gratiæ. 4. Fidem promiſsionis, ſine qua ſacramenta inefficacia ſunt. Hoc ita eſſe facile oſtendi poteſt propoſitis exemplis. In Circumciſione apertum eſt mandatum Cuſtodies pactum meum. Eſt & promiſsio expreſſa: Ero Deus tuus & ſeminis tui. Huic promiſsioni additur ſignum, Circumciſio præputij. Verùm quia pro-

Quæ ad ſubſtantiam ſacramēti requirantur.

Exemplū.

promiſsio inefficax eſt, niſi acceſſerit fides: quarto loco requiritur & ipſa neceſſario. Hoc Roman. 4. 11. breuiſsimo aphoriſmo oſtenditur, vbi ita ait Apoſtolus: Et ſignum accepit circumciſionis, ſignaculum iuſticiæ fidei. Cum dicitur Accepiſſe, notatur mandatum. Cum additur Circumciſio, exprimitur externum ſignum. Cum ſubiungitur Signaculum iuſticię, ſignificat illud externum ſignum promiſsionis, gratuitæ iuſticiæ eſſe ſignaculum. Verùm cum quarto loco addit Fidei, ſignificat promiſſam iuſticiam fide accipi. Hinc colligamus definitionem ſacramenti generalem, Sacramentum eſt viſibile ſignum, mandatum & inſtitutum à Deo, quo vt Deus ſuam gratiam teſtatur & obſignat: ita homines viciſſim ſuam in Deum fidem profitētur. Hinc & illud ſequitur, quod principalis finis ſacramentorum ſit, vt ſint ſignacula promiſsionis diuinæ fide accipiēdæ. Ex quo fit, quod fides augeatur & confirmetur ſacramentorum vſu. Eſt quoque obſeruanda analogia ſigni ad rem ſignatam, quæ nihil aliud eſt quam ſymbolica comparatio rei viſibilis, & inuiſibilis, qualis in baptiſmo clarè cernitur. Nam vt aqua abluuntur ſordes corporis, ita ſanguine Chriſti abluuntur ſordes animi. Et vt carnis præputium pręſcindebatur in Circumciſione: Ita vetus natura in regeneratione abſcindenda eſt. Hanc comparationem neceſſariò requiri in ſacramentis teſtatur Aug. cum inquit: Si ſacramenta comparationem ad eam rem, quam ſignificant, non haberent, ſacramenta non eſſent. Et propter hanc cōparationem ſacramenta dicuntur Symbola, id eſt, ſigna quæ comparatione docent.

Confirmatio. *Generalem definitio ſacramenti.* *Finis pręcipuus.* *Analogia.*

Qv. *Quot ſunt genera Sacramentorum?*

R. Duo ſunt. Alia enim ſunt Sacramenta veteris teſtamenti, alia noui.

2. Genera

Qv. *Quæ ſunt differentiæ inter ſacramenta veteris & noui teſtamenti?*

3. Diſcrimen ſacramentorum veteris & noui fœderis.

R. Auguſtinus tres ponit, quarum Prima eſt: Sacramenta veteris teſtamenti prænunciarunt rem futuram, quam ſacramenta noui exhibitam eſſe declarant.

Secunda ſumitur à diuerſitate ſignorum. Vt illis ſacramentum initiationis fuit Circumciſio: Ita nobis initiale ſacramentum eſt Baptiſmus. Et vt illis ſacramentum fuit confirmationis Agnus phaſe: Ita nobis Cœna Domini confirmationis ſacramentum eſt.

Tertia ſumitur à numero, ſignificatione, & virtute ſacramentorum. Noſtra enim, vt inquit Auguſtinus, ſacramenta numero ſunt pauciora, ſignificatione auguſtiora, & virtute præſtantiora.

Qv. *Quæ, & quot ſunt ſacramenta noui teſtamenti?*

4. Quæ & quot Sacramenta noui fœderis.

R. Sacramenta noui teſtamenti ſunt ritus promiſsioni additi, vt ſint pignora & teſtimonia gratiæ exhibitæ & applicatæ. Et ſunt numero tantum duo: ſcilicet Baptiſmus & Cœna Domini. Nā in his duobus ſignis noui teſtamenti ſunt iſta quatuor, quæ ad ſubſtantiam ſacramentorum pertinent.

DE QVARTA PARTE CATECHISMI.

Qv. *Quæ eſt quarta pars Catechiſmi?*

De Baptiſmo.

R. Doctrina de Baptiſmo.

Qv. *Cum ſacramenta ſint altera pars miniſterij Dei in Eccleſia, Age, explicatè dicito de ſacramentis noui teſtamenti, vt quid de illis ſentiendum ſit, ſine ambiguitate intelligam.*

R. Id faciam, ac primum de Baptiſmo. Verùm vt methodica ſit noſtra de hoc Sacramento tractatio tria capita proponam, quæ ordine explicabo: quorū primum eſſe debet de definitione Baptiſmi; & eius analyſi. 2. De ſignificationibus Baptiſmi. 3. De vero vſu ſeu praxi Baptiſmi per totam vitam.

Tria præcipua capita.

De Primo.

Qv. *Quid eſt baptiſmus?*

Baptiſmi definitio.

R. Eſt ſacramentum noui teſtamenti conſtans tinctione hominis in aquam, & pronunciatione verborū: Ego baptizo te in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, Amen. & habet annexam promiſsionem ſalutis fide accipiendam.

Qv. *Retexe hanc definitionem in ſua membra?*

R. Illa quatuor, quæ dixi in omni ſacramento eſſe debere, in hac definitione conſpiciuntur, videlicet diuina inſtitutio, externum ſignum, promiſsio gratiæ, & fides promiſsionis.

Analyſis definitionis.

Qv. *Dic de inſtitutione.*

R. Baptiſmus autoritate diuina inſtitutus eſt miniſterio Iohannis Baptiſtæ. Sic enim ſcriptum eſt Lucæ 3.2. Et factum eſt verbum Domini ad Iohannē filium Zachariæ. Venit igitur ad Iordanem &c. prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum. Deinde autoritas baptiſmi Mat. 3.16. confirmatur inſigni illa trinitatis apparitione, vbi filius à Iohanne baptizatur, Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ apparet, Vox Dei patris de cœlo ſonat: Hic eſt filius meus dilectus in quo complacui. Poſtremò, Saluator poſt reſurrectionem in cœlum conſcenſurus, commendat diſcipulis ſuis hoc ſacramentum, cū inquit Mat. 28.18. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra, profecti igitur prædicate Euangelium omni creaturæ, baptizantes in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti. Hinc apparet & vnde ſit Baptiſmus, & quæ ſit eius dignitas, & quanta cum reuerentia tractari debeat.

Inſtitutio

Qv. *Quodnam eſt ſignum externum?*

R. Aqua, tinctio, & verborum pronunciatio.

Signum externū.

Qv. *Cur aqua adhibetur?*

R. Propter analogiam. Quemadmodum enim aqua corporis ſordes abluuntur: Ita ſpiritualiter & arcano quodam modo conſcientiæ hominum ſanguine Ieſu Chriſti abluuntur à mortuis operibus.

Qv. *Quid ſibi vult tinctio?*

R. Hæc adhibetur propter ſpiritualem ſignificationem, de qua in ſecundo capite dicetur.

Qv. *Quæ eſt pronunciatio verborum?*

R. Ego Baptizo te &c. hoc eſt: Ego miniſter Dei hac merſione teſtor te recipi ab æterno patre, & ablui ſanguine filij eius æterni, & ſanctificari, regenerarique virtute Spiritus ſancti in nouam creaturam, vt hunc vnum & æternum Deum, qui eſt Pater, Filius, & Spiritus ſanctus agnoſcas, in hunc firma fiducia recumbas, eum inuoces & colas, expectans æternam vitam, in quam in hoc lauacro regeneratus es.

Qv. *Tantane vis ineſt aquæ?*

R. Nequaquam: Salutis enim beneficium gratuitum Dei donum eſt, quod Deus impertit virtute Spiritus ſui, verbi & ſacramentorum miniſterio, quibus tanquam internunciis vtitur, & ſuæ voluntatis interpretibus.

Qv. *Quid ſentis de illorum ſententia, qui dicunt ſacramenta noui teſtamenti conferre gratiam?*

R. Verbo & ſacramentis confertur gratia, ſed miniſterialiter. Solus enim Deus gratiam confert per verbi ſui & ſacramentorum diſpenſationem, dum fide accipiuntur.

Qv. *Quæ eſt promiſsio annexa Baptiſmo?*

Promiſſio

R. Est gratuitæ salutis, iuxta illud Marc. 16.16. Qui crediderit & baptizatus fuerit, hic saluus erit. Nam Deus per Baptismum tanquam authenticum suæ voluntatis sigillum, nobis salutem gratuitam & remissionem peccatorum obsignat.

Qv. *Qualis fides requiritur?*

Fides.

R. Talis fides requiritur, qualis est promissio: Est autem promissio, vt dictum est, quod Deus hominem condonatis peccatis propter meritum Christi recipiat in gratiam, vt sit hæres vitæ æternæ. Proinde fides erit firma fiducia, qua homo statuat sibi Deum talem esse, qualis in promissione sua gratuita describitur. Hac fide homo iustificatus virtute Spiritus regeneratur, vt iam nouam in vera sanctitate vitam meditetur.

DE SECVNDO.

Significationes baptismi.

Qv. *Dic de significationibus Baptismi?*

R. Significationes Baptismi sunt hæ tres.

1. Est testimonium gratiæ.
2. Est symbolum rerum arcanarum & spiritualiũ.
3. Est nota externæ professionis seu Christianismi.

Qv. *Quomodo baptismus est testimonium gratiæ?*

Est testimonium gratiæ. Exhibitæ.

R. Baptismus est testimonium gratiæ cum exhibitæ, tum applicatæ. Exhibitæ quidem, quia vt circumcisio figurabat Christum gratiæ fontem venturum: ita Baptismus eundem venisse testatur. Cum igitur Christus sit fons gratiæ, iuxta illud: Ioan. 1.17. Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum, & Baptismus hunc venisse testatur, meritò testimonium gratiæ exhibitæ dicitur baptismus.

Applicatæ.

Applicatæ verò, quia baptismus est veluti authenticum sigillum, quod testatur eum in gratiam recipi, qui iuxta Christi institutionem baptismatis lauacro abluitur, iuxta hæc testimonia: Baptismus est lauacrum regenerationis. Item: Quotquot baptizati sunt Christum induerunt. Applicatæ igitur gratiæ testimonium iure censetur baptismus.

Est Symbolum.

Qv. *Quare baptismus symbolum dicitur?*

R. Baptismus est symbolum historiæ, gratiæ,

Historiæ.

doni, & conformitatis.

Qv. *Quomodo baptismus est symbolum historiæ?*

R. Quia concionatur baptismus de morte, sepultura & resurrectione Domini: Mersio enim in aquam mortem figurat: mora sub aqua sepulturam adumbrat: extractio de aqua resurrectionem repræsentat. Rom. 6. Continet igitur baptismus historiam trium dierum, nempe mortis, sepulturæ, & resurre-

Gratiæ.

ctionis Domini.

Qv. *Quomodo baptismus est symbolum gratiæ?*

R. Quia baptismus testatur eos qui baptizãtur, virtute mortis, sepulturæ, & resurrectionis Domini ablui à peccato, inseri Christo, regenerari & in communionem corporis Christi recipi. Nam quod per baptismum mundamur à peccatis, inserimur Christo, regeneramur & recipimur in communionem Christi, id est, Ecclesiam, fit beneficio corporis Christi quo induimur, & sanguinis quo abluimur. Nam Christus in baptismo fit baptizatis emundatio, tegumentum & caput. Quam ob causam ipse baptismum recepit, vt baptizati illo insereremur, sanguine eius ablueremur, & omnes baptizati vnum corpus mysticum vnius capitis Christi fieremus, iuxta illud. 1. Corinth. 12. Per vnum spiritum nos omnes in vnũ corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi. Est itaque Ecclesia tota nihil aliud quam vnus Christus quemadmodum idem Apostolus testatur.

Doni.

Qv. *Quomodo baptismus est symbolum doni?*

R. Quia testatur de virtute mortis, sepulturæ & resurrectionis Domini in nobis. Nam quod morimur peccato, beneficio mortis Christi fit, quod reluctamur peccato, vt quiescat & non spiritus imperiũ excutiat, virtute sepulturæ Christi efficitur. Et quod de peccati sepulchro in nouam vitam resurgimus, id quoque fit efficacia resurrectionis Christi in nobis, iuxta illud Rom. 6.3. An nescitis quod quicunque baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius baptizati sumus? Consepulti ergo sumus per baptisma in mortem, vt quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis per gloriam patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Nam si insiti sumus similitudini mortis eius, etiam resurrectionis erimus &c.

Conformitatis.

Qv. *Quomodo baptismus symbolum est conformitatis?*

R. Quia testatur nos conformes fieri debere imagini filij Dei, cùm in morte & sepultura, tum etiam in resurrectione. Admonebit igitur nos baptismus crucis ferendæ in hac vita cum Christo, mortis corporalis, & resurrectionis. Nam si Christus, qui caput est, per mortem introiuit in gloriam, nos qui eius membra sumus non poterimus alia via ad gloriam beatitudinis peruenire. Quotiescunque ergo premimur cruce, reuocemus in memoriam baptismum nostrum, qui nos cruci subiectos fore significat, non ita tamen, vt cruce perpetuò prostrati iaceamus, sed vt cum Christo tandem ad gloriam beatitudinis perueniamus, iuxta illud 2. Tim. 2.12. Compatimur vt etiam vna cum eo regnemus.

Est nota seu tessera Christianismi.

Qv. *Quomodo baptismus est externa tessera?*

R. Eo quod professionis Christianismi quædã nota est, & veluti militare quoddam σύνθημα quo Christi milites à Satanæ mancipiis discernuntur, imo do baptismus hominum culpa non destituatur sua spirituali virtute. Verùm hæc significatio minus principalis est, quam cùm Anabaptistæ solam & vnicam agnoscant, meritò repudiandi sunt, qui non solum hoc impium dogma malignè defendunt: Verũ etiam pueros baptizandos negant contra manifestũ mandatum Christi, & sacramenti huius rationem, quod in locum circumcisionis successit. Et impiè statuunt iterandum esse baptismum, cum sit initiale sacramentum & perpetuum in corpore baptizati fœderis Dei testimonium, non secus atque circumsio olim perpetui valoris erat, cui, vt dixi, baptismus successit.

Anabaptistarum error de baptismo refellitur.

Vsus & meditatio baptismi.

Qv. *Quis est verus vsus & salutaris meditatio baptismi?*

R. Cum Petrus, prioris tertio, dicit: Baptisma est bonæ conscientiæ stipulatio cum Deo per resurrectionem Christi, significat baptismum esse mutuã pactionem Dei & conscientię hominis: Dei quidem offerentis & promittentis gratuitam salutem propter filium: Conscientiæ verò respondentis, id est, accipientis fide promissam gratiam. Hinc primùm colligatur vniuersalis doctrina, quod omnes sine regenerationis gratia hæreamus in peccatis & damnatione, iuxta illud Iohann. 3.5. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnũ cœlorũ. Item: Ephes. 2.3. Omnes sumus natura filij iræ. Deinde quia Baptismus est mutua pactio seu stipulatio inter Deũ & hominem, debet conscientia, vt ex pacto Dei, doctrinam: ita ex pacto respondente, admonitionem capere.

Qv. *Quam doctrinam ex pacto Dei capit fides?*

R. 1. Quod Deus æternus sit placatus propter filium, iuxta illud: Hic est filius meus dilectus in quo complacui, id est, per quem reconciliatus sum

omnibus

omnibus, qui meo filio inseruntur, ac eius membra fiunt per regenerationis gratiam.

2. Quod Christi beneficia & merita baptizatis donētur. Qui enim Christū induit, eius merita & beneficia induit, atque eius efficaci præsentia defenditur.

3. Quod pater æternus baptizatos in filios adoptet, quos iam caros habet in dilecto, Ephes. 1. 6.

4. Quod pater æternus velit nos regere suo sancto spiritu, ad Galat. 4. 6.

5. Quod velit nos eripere à morte æterna & vinculis Diaboli, & donare nos æterna vita.

QV. *Quæ admonitio ex pacto respondente in nobis capienda est?*

R. 1. Admonemur constantis fidei in hunc Deum qui nobis filium dedit.

2. Admonemur obligationis. Nam dum baptizamur in eius nomen, obligamus nos ad ipsum inuocandum & colendum.

3. Admonemur spei, qua omnia promissa certissime ab eo expectamus.

4. Glorificationis, vt ipsum corde, ore, & confessione glorificemus, ac nostram fidem coram toto mundo testatam faciamus.

5. Pœnitentiæ, mortificationis, & crucis.

6. Admonemur resurrectionis ad æternam vitam, & plenæ liberationis ab omnibus ærumnis, quibus in hac præsenti vita obruimur. Hæc omnia confirmantur significationibus baptismi, de quibus supra dictum est, nimirum quod sit immotum gratiæ testimonium, quod sit historiæ Christi, gratiæ, doni & conformitatis nostrę cum Christo symbolum. Et, vt breuiter dicam, quod sit pignus certissimum vitæ ęternæ, nisi nos nostrâ culpa fidem baptismi repudiauerimus. Quotiescunque igitur labimur in peccatū, reuocemur cogitatione baptismi, ac meminerimus huius pactionis, cuius virtute lapsi in gratiam recipimur: meminerimus quoque nostri officii, id est, fidei & obedientiæ erga Deum: meminerimus etiam patientiæ sub cruce, cui nos per baptismum subiecimus.

DE QVINTA PARTE CATECHISMI.

De S. Cœna.

QV. *Quæ est quinta pars Cathechismi?*

R. Cœna Dominica.

Præcipua capita.

QV. *Quid de hac Cœna piè sentiendum est?*

R. Quia sacramētum Cœnę dominicæ est summè necessarium in Ecclesia, vt quod Christus iam moriturus suis discipulis, atque adeo toti Ecclesiæ commendauerit, quinque capita proponam, quibus complecti conabor, quicquid ad huius sacramenti rationem pertinere videtur. Sunt autem hæc capita. 1. Cœnæ descriptio. 2. Significationes cœnæ. 3. Vera probatio eius, qui hac Cœna vti velit. 4. Pia & salutaris meditatio huius sacratissimæ Cœnæ. 5. Sacramentariorum, id est, prophanatorum sacramenti Cœnæ genera cum breuibus confutationibus.

1. Cœnæ descriptio

DE PRIMO.

QV. *Age da perspicuam & absolutam descriptionem huius sacratissimæ Cœnæ.*

R. Vt plena descriptio huius sacratissimæ Cœnæ haberi possit, hæc quatuor veluti eius elementa spectanda sunt. 1. Parasceue seu apparatus. 2. Institutio. 3. Circumstantiæ historiæ institutionis. 4. Ratio sacramentalis Cœnæ, ex quorum omnium consideratione colligitur descriptio.

1. Parasceue.

QV. *Quæ est parasceue ad hanc Cœnam?*

R. In apparatu huius Cœnæ spectandum est. 1. Quid actum sit antequam ventum est in domum in qua instituta est. 2. Quid in cœnaculo ante Cœnæ institutionem.

QV. *Quid actum est antequam ventum est in locum instituta Cœnæ?*

R. Hoc habetur Lucæ 22. hisce verbis: Venit autem dies azymorum, in qua oportebat mactari pascha. Et misit Dominus Petrum & Iohannem dicens: Euntes parate nobis pascha, vt comedamus. Illi autem dixerunt, vbi vis paremus? Ille dixit eis: Ecce ingressis vobis in ciuitatem, occurret homo fictile vas cum aqua gestans, sequimini illum in domum in quam ingreditur, & dicite patrifamiliâs domus: dicit tibi Magister: Vbi est diuersorium, in quo pascha cū meis discipulis comedam? Et ille vobis ostendet ausam magnam stratam, illic parate. Abeuntes autem inuenerunt quemadmodum dixit eis, & parauerunt pascha. Hæc Euangelistæ verba duo continent. 1. Signum diuinitatis Christi res futuras & contingentes certò præuidentis. 2. Confirmationem discipulorum de suo magistro, vt non ex cruce imminente & præsentibus ærumnis atque externa specie iudicarent de eius autoritate & potestate in rebus ordinandis. Vtrumque rem magnam arguit, quam aggressurus erat in Cœna. Pertinet igitur hic apparatus ad dignitatem Cœnæ amplificandam, quam Deus & homo instituere proposuit.

QV. *Quid postea in cœnaculo contigit ante institutam Cœnam?*

R. 1. Accumbit ad mensam cum duodecim Magister cum discipulis: Rex regni cœlorum cum eius administratoribus.

2. Alloquitur discipulos dominus his verbis: Desiderio desideraui hoc pascha vobiscum manducare, ac si dicat, id quod in huius paschæ celebratione institutam, erit extremum & perpetuum μνημόσυνον, quod meæ Ecclesiæ, vsque dum rediturus sum iudicatum viuos & mortuos, relinquam.

3. Prædicit iamiam suam mortem imminere.

4. Meminit sui proditoris quem comminatione grauissima proposita in viam reuocare studet.

5. Iuxta legem cum discipulis agnum paschalem comedit. Cuius ritus describitur Exod. 12. & Leui. 23.

QV. *Quid hæc ad Cœnam?*

R. Ostendunt quam digna, quam seria, quam reuerenda, quam sancta & quā necessaria fuerit Cœnæ huius institutio, quam dominus iam moriturus in summo pauore, consternatione, & tristitia animi instituit. Quæ res & nos admonebit, vt in huius cœnæ celebratione vero pauore, & tristitia propter peccata nostra tangamur.

2 Institutio.

QV. *Quæ est huius Cœnæ institutio?*

R. Historia institutionis habetur Mat. 26. Mar. 14. Luc. 22. 1. Cor. 11.

QV. *Recita verba institutionis.*

R. Dominus noster Iesus Christus in ea nocte, qua traditus est, accepit panem, & cum gratias egisset, fregit ac dedit discipulis suis dicens: Accipite & comedite, hoc est Corpus meum, quod pro vobis traditur: hoc facite in mei commemorationem. Similiter & calicē accepit postquam cœnauit, & cum gratias egisset, dedit illis dicens: Bibite ex hoc omnes, hic calix nouum testamentum est in meo sanguine, qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum: hoc facite quotiescunque biberitis in mei commemorationem.

3. Circumstantiæ nouem.

Qv. *Quænam in historia institutionis huius Cœnæ obseruandæ veniunt circumstantiæ?*

R. Circumstantias historiæ institutionis Cœnæ hoc disticho complexus sum.

Tempus, conuiuæ, benedictio, sanctio, signa.
Munera magna Dei, mandatum, fœdera, fines.

Tempus.

Qv. *Cur temporis fit mentio?*

R. Vt admoneamur & ingentis amoris filij Dei erga nos, quia ea nocte, qua sciuit se tradendum esse propter peccata nostra, hanc Cœnam nobis in bonum instituit, & necessitatis maximæ huius Cœnæ. Nam in eo mœrore propter imminentem mortem, nequaquam instituisset hanc Cœnam, nisi summe fuisset Ecclesiæ ipsius vsque ad consummationem sæculi necessaria.

Conuiuæ.

Qv. *Qui conuiuæ?*

R. Christus Dominus & Magister conuiuio præfuit, vna cum discipulis conuiuator erat, cum quibus etiam interfuit Iudas proditor. Hinc admoneamur, quod vt Christus perpetuò cum suis discipulis suæ Cœnæ adesse velit, ita vix fiet vt Iudas excludatur.

Benedictio.

Qv. *Benedictio quæ?*

R. Dominus in institutione huius Cœnæ dicitur benedixisse & gratias egisse Deo, nobis relinquēs exemplum, vt hac Cœna nunquam sine gratiarum actione vtamur.

Qv. *Quæ sanctio?*

R. Hoc facite. Hæc dignitatem, reuerentiam & perpetuā huius Cœnæ obseruantiā nobis cōmēdat.

Signa.

Qv. *Quænam sunt signa?*

R. Externa signa sunt panis & vinum quæ propter spiritualem significationem adhibita sunt, de qua in secundo capite dicetur.

Munera.

Qv. *Quænam munera sunt in hac Cœna inuisibilia?*

R. Verum corpus & verus sanguis Domini nostri Iesu Christi: non metaphoricum corpus aut sanguis: non mysticum corpus, aut sanguis, sed illud ipsum, quod ex Maria virgine natum est, & postea in aram crucis suspensum est, ille ipse sanguis qui effusus est de sanctissimo eius corpore, vt clarè sonant verba Cœnæ. Quod datur pro vobis, & qui effunditur pro vobis in remissionem peccatorum. Cum his adest quoque inuisibilis gratia, quam Deus vna cum hoc Sacramento offert.

Mandatum.

Qv. *Quodnam est mandatum?*

R. Hoc facite in mei recordationem. 1. quotiescūque vtimini hac Cœna memoriam beneficiorum passionis & resurrectionis meæ recolite, & annunciate mortem meam donec veniam.

Fœdus.

Qv. *Quale fœdus est?*

R. Nouum & sancitū sanguine Christi de gratia & remissione peccatorum, de quo postea plura dicentur.

Fines.

Qv. *Quinam fines sunt huius Cœnæ?*

R. 1. Perpetua beneficiorum Christi recordatio. 2. Obsignatio remissionis peccatorum. Atque hi sunt principales fines Cœnæ Dominicæ?

4. Ratio sacramētalis Cœnæ.

Qv. *Quæ ratio sacramentalis Cœnæ?*

R. Cùm omne sacramentum Ecclesiæ signum sit diuinitus institutum, cui addita est promissio fidem vtentis sacramento requirens, nemo dubitare potest, quin hæc Cœna sit sacramentum. Primùm enim Christi instituentis mandatum est manifestum. 2. Signum visibile est panis & vinum. 3. Additur promissio noui fœderis de remissione peccatorum. 4. Quia promissio requirit fidem, ea quoque includitur hisce verbis: Hoc facite in mei commemorationem.

Quale est Sacramentum.

Qv. *Cœnam Domini sacramētum agnosco, sed qualenam quasi est sacramentum?*

R. Vt in veteri testamento duo sacramentorum genera fuerunt: Vnum initiationis, vt circumcisio: Alterum conseruationis seu cōfirmationis, vt agnus phase, sanguis vaccæ ruffæ aspersus, & alia legalia: ita in nouo testamento baptismus initiationis sacramētum est. Eo enim recipimur in familiam Dei. Cœna Domini conseruationis est. Nam eo recepti in familiam Dei, conseruamur & confirmamur.

Plena sacramenti descriptio.

Qv. *Collige tandem plenam huius sacramenti descriptionem?*

R. Ex iis quæ dicta sunt hæc potest colligi plana & perspicua descriptio. Cœna Domini est sacramentum nostræ per victimam Christi redemtionis ab ipso Christo iam morituro pro peccatis nostris institutum, & commendatum discipulis, in quo cum pane & vino porrigitur & accipitur verum corpus & verus sanguis Domini, vt sit recordatio Christi in cruce pro nobis oblati in piacularem victimam, & confirmatio noui fœderis de gratia & remissione peccatorum. In hac descriptione sunt circumstantiæ illæ nouem, quarum supra memini. Deinde quoque ea puncta disertè recitantur, quæ ad integram sacramentorum naturam pertinent. Conspiciuntur quoque caussæ omnes, quæ in hoc sacramēto concurrūt.

Analysis.

Est enim caussa efficiens Dominus christus: materia, panis & vinum: forma verbo additur: finis, recordatio mortis christi & obsignatio gratiæ & remissionis peccatorum. De aliis accessoriis finibus dicetur in secundo capite.

DE SECVNDO.

II. Significationes S. Cœnæ.

Qv. *Quæ sunt significationes sacramenti Cœnæ?*

R. Sicut agnus phase in veteri testamento plures habuit significationes: Admonebat enim populum de beneficio ei olim prestito, id est, de liberatione à seruitute Ægyptiaca, & iugo Pharaonis: confirmabat fidem vtentium hoc Sacramento de venturo Messia: & erat figura futuræ victimæ christi, & liberationis à seruitute peccati & Diaboli tyrannide: Ita hæc sacratissima cœna habet varias significationes, easque intimo corde recōdendas, idque respectu temporis præteriti, præsētis, & futuri omnis tēporis.

Respectu temporis præteriti.

Qv. *Quam habet Cœna significationem respectu temporis præteriti?*

R. cùm tempus præteritum respicimus, est hæc cœna commemoratio quędam, & recordatio historiæ de passione Domini, iuxta præceptum Domini dicentis: Hoc facite in mei cōmemorationem. Vult enim in hac cœna perpetuam memoriam esse suorum erga Ecclesiam suam beneficiorum.

Respectu præsentis.

Qv. *Quam habet Cœna hac significationem respectu temporis præsentis?*

R. 1. Significat nos vniri & incorporari corpori christi, idque spiritualiter, iuxta hæc Pauli verba, 1. Cor. 10. 16. Calix cui benedicimus, nónne communicatio sanguinis Domini est? Panis quem frangimus, nónne communicatio corporis Christi est? id est, Communicatio corporis & sanguinis Domini facit nos habere quandam cum Christo communionem. 2. Significat nos quoque inter nos vniri Christi spiritu, cuius cōmunionis symbolū vnus existit panis, sicuti Paulus testatur cum ait: 1. Cor. 10. 17. Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus. Nā omnes vnius panis sumus participes. Quemadmodū enim panis ex multis granis compactus est: Ita multi in vnum corpus mysticum coalescimus. Atque ideo Paulus hanc sacratissimam Cœnam communionem appellat, quam appellationem Damascenus hisce verbis explicat: Cœna dicitur communio, quia communicamus per ipsam Christo, & quia participamus eius carnem & diuinitatem, & quia communicamus & vnimur inuicem per ipsam.

3. Significat hæc Cœna nos spiritualiter ali & sustẽtari corpore & sanguine Christi. Vt enim panis & vinum corpora humana nutriunt, augent, conseruãt, exhilarant: Ita corpus & sanguis Domini alit, auget, conseruat, exhilarat animas nostras ad vitã æternã.

Respectu futuri.

Qv. *Quam habet hæc Cœna significationem respectu futuri temporis?*

R. Hæc sacratissima Cœna significat, quod virtute corporis Christi resuscitati ex mortuis, nostra etiam corpora olim resurgant & fiant conformia glorioso corpori Christi, Philipp. 3. Vnde Paulus: Si Christus resurrexit, & nos resurgemus, vt fruamur perpetua præsentia corporis Christi in omni æternitate. Vnde quidam veteres hanc Cœnam vocarunt viaticum, quia admonebat ante mortem sumentes hanc Cœnam, quod Christus esset ipsis via ex his ærumnis & calamitatibus huius vitæ ad æternam beatitudinem.

Respectu omnis temporis.

Qv. *Quam habet Cœna significationem respectu omnis temporis?*

R. Quod sit perpetuum fauoris Dei erga homines testimonium, nulli mutationi obnoxium, nulla vetustate corrumpendum. Atque hac de caussa hæc Cœna ab ipso domino nouum testamentum vocatur, vt quod nulli vetustati vnquam obnoxium futurum sit.

Noui testamentũ quid: & cur Cœna eo nomine appelletur.

Qv. *Age dic breuiter quid sit nouum testamentum.*

R. Nouum testamentum est fœdus æternum inter Deum & hominem, sancitum morte Christi testatoris de gratia Dei, remissione peccatorum, & donatione vitæ æternæ promissæ omnibus gentibus & populis, in hunc Iesum Christum crucifixum credentibus. In hac definitione sunt quinque puncta, quæ in omni testamento consideranda sunt, Quorũ primum est testator Christus. 2. Hæreditas. 3. Scripti hæredes, id est, omnes fideles. 4. Mors testatoris. 5. Conditiones seruandæ à scriptis hæredibus, nimirũ vt certo statuant sibi hæreditatem obuenturam ex gratuita promissione testatoris. Fides ergo sola facit vt quis inter hæredes scriptos numeretur: Contrà, sola diffidentia facit vt homines hac hæreditate excidant & excludantur.

DE TERTIO.

III. De legitima probatione.

Qv. *Quænam est vera & legitima hominis probatio ante sumtionem Cœnæ?*

R. Paulus dicit 1. Cor. 11. 28. Probet autem quisque seipsum, & ita de pane illo edat, & de poculo bibat. Nam qui edit & bibit indignè, iudicium sibi edit & bibit. Ex hisce Pauli verbis quam sit necessaria probatio ante huius Cœnæ sumtionem intelligitur, & quod hæc Cœna tantum porrigenda sit iis, qui se probare possunt.

Qualis esse debeat.

Qv. *Dic qualisnam hæc probatio esse debeat.*

R. Huius probationis tres circumstantiæ sunt perpendendæ. 1. Quisnam se probare debeat. 2. Quid probari oporteat. 3. A quo hæc probatio fieri debeat.

Quis probandus.

Qv. *Quis se probare debet?*

R. Qui se ad sacræ huius Cœnæ sumtionem cõparat. Qui enim, vt supra dictum est, edit indignè non diiudicans corpus Domini, iudicium sibi edit & bibit. 1. Cor. 11.

Quid probandum.

Qv. *Quid probari in eo oportet?*

R. Hoc Paulus 2. Corinth. 13. 5. explicat his verbis. Vos ipsos tentate num sitis in fide, vos ipsos probate. An non cognoscitis vos ipsos, quod Christus in vobis est? nisi sicubi reprobi estis. Hæc Antithesis illustris est, qua probati & reprobi opponuntur. Vt enim probatos dicit eos, qui in fide sunt, & Christũ in se habitantem sentiunt: ita reprobos eos statuit, qui fide carent & Christum in se habitantem non sentiunt. Quare iusta probatio & examen in hoc cõsistit, vt verè sentiatur fides & Christi præsentia in nobis, idque ex virtute spiritus eiusdem nos ad pietatis studium excitantis. Is proinde verè probatus est, qui reuerenter in timore Dei, in vera pœnitentia, in vera fiducia, & cum pio proposito ad hãc Cœnam accedit.

A quo.

Qv. *A quo hoc examen fieri debet?*

R. Paulus respõdet: Probet seipsum homo. Nemo enim melius & certius iudicare potest, an sit in fide, quàm quisque de seipso.

De confessione.

Qv. *Quid audio? an non requiritur necessariò confessio & absolutio?*

R. Confessio quæ fit Deo, qui solus credentem absoluit, semper est necessaria. Verùm aliter iudicãdum est de confessione auriculari & absolutione, quæ à sacerdote annunciatur.

Auricularij.

Qv. *Dic clarè quid sentias de confessione auriculari, necessaria sit, nec ne?*

R. Si esset omnino ad hoc examen necessaria, Paulus nequaquam dixisset, Probet seipsum homo. sed ita potius, quisque probetur per alium, quod sanè fieri nequit. De confessione ergo ex verbo sic sentio: Si adsit vera fides & pœnitentia, non opus est alio confessionis genere, quàm qua sancti homines Dei, Dauid, Manasses, Petrus, veniam de maximis sceleribus impetrauerunt à solo Deo, qui solus peccata condonare & delere potest. Quare ad aliam nemo cogi debet autoritate verbi Dei, nisi quis forte totam Ecclesiam offenderit. Tum enim ex mandato Dei tenetur, vt confessione publica Ecclesiæ reconcilietur.

Publica.

Qv. *Quid ergo sentis de confessione in nostris Ecclesiis recepta?*

Ecclesiastica.

R. Ad hanc confessionem mandato diuino non simpliciter obligamur, quemadmodum ostensum est. Verùm, quia est pio consilio propter disciplinam quandam retinendam recepta, nemo eam contemnere debet, nisi ordinis & disciplinæ contemtor haberi velit.

Vtilitas cõfessionis Ecclesiasticæ.

Qv. *Ad quid hæc confessio vtilis est?*

R. Multùm sanè habet vtilitatis. 1. Ea instituuntur & rudes & ignari, qui Christianæ religionis mysteria nondum norunt. 2. In hac confessione iuuenum & adolescentum exploratur profectus. Nam boni pastoris est non solum publicè docere, verumetiam Pauli exemplo domatim experiri, quantum auditores sui in pietatis doctrina, profecerint. 3. In hoc examine exigitur ratio fidei ab iis, de quorum fide & religione iusta potest esse dubitatio. 4. In hoc colloquio, doctrina, consilio, & cõsolatione iuuantur, quorũ perplexa est conscientia, & premitur aliquo scrupulo, qui eam reddit inquietam. Hi rectè sibi consulunt, si ad suos se pastores, aut alios quospiam viros bonos recipiunt, vt erudiantur ac consolationem capiant. Propter hæc quatuor hominum genera confessio priuata in nostris Ecclesiis retinetur: vbi tamẽ nemo cogitur ad enumerationem peccatorum, quẽadmodum in Papatu factum est.

De absolutione Ecclesiastica publica & priuata.

Qv. *Videtur ne hæc confessio necessaria propter absolutionem?*

R. Qui vult scire quid sit vera absolutio, debet prius cogitare quid sit peccatum, & inde absolutionis veram definitionem petere.

Qv. *Age hoc explicatius dicito.*

R. Cum peccatum sit defectus à lege, & voluntate Dei cum obligatione ad æternam mortem & damnatione) Absolutus absque dubio is dicẽdus est qui credit promissioni gratuitæ. Nam is liber est ab obligatione mortis & damnationis, iuxta illud: Qui credit in filium habet vitam æternam. Proinde vera

Absolutio est liberatio hominis credentis ab obligatione ad æternam mortem & damnationem.

Qv. *Estne igitur absolutio priuata contemnenda?*

R. Nequaquam. Prodest enim etiam priuatim omnibus Euangelium audire, quo annunciatur remissio peccatorum credentibus. Nam tum demum aperitur regnum cœlorum, cùm Euangelium annunciatum fide recipitur. Sunt enim hæ duæ claues Ecclesię, verbum, & fides: prædicatio verbi de remissione peccatorum impetranda per Christum vna clauis est ad aperiendum regnum cœlorum, quod si is qui audit, adiungit veram fidem, accedit etiam clauis altera. His ergo duabus clauibus recluditur regnũ cœlorum, & impetratur condonatio peccatorum.

Qv. *An non Christus dicit: quorum peccata solueritis, soluta erunt. Item dabo tibi claues regni cœlorum?*

R. Christus post resurrectionem suam emittens Apostolos hisce verbis: Euntes prædicate Euangelium omni creaturæ, & qui crediderit saluus erit, interpretatur claues, quas tradidit Ecclesiæ, nihil aliud esse, quàm prædicationem Euangelij & fidem prædicati Euangelij. Hoc tantùm addo, quod voce ministri sæpe infirmitati fidei succurratur.

Qv. *An non ministri quoque absoluunt?*

R. Absoluunt, vt dictum est, prædicando Euangelium de remissione peccatorum: non virtute, aut conceptæ absolutionis forma, aut impositione manuum. Nam iste ritus absoluendi prorsus ignotus erat puriori Ecclesiæ.

Qv. *Quid ergo minister verbi ei, qui se accedit confitendi gratia, dicet, seu quomodo eum absoluet?*

R. Non inutile fuerit hac aut simili forma vti. Cum mi fili nõ solum te peccatorem & reum agnoscis, serioque doles, quod Deum tuis horrendis peccatis offenderis: Verùm etiam credis promissioni Euangelij de remissione peccatorum, & voci Christi pronunciantis eum qui credit habere vitam ęternam, & promittentis ratum fore in cœlo, quicquid solutum fuerit in terra, Ego testor te remissionem peccatorum tuorum habere, quam tibi vice Christi annuncio, atque adeo vt minister Dei te absolutum pronuncio in nomine patris, & filij, & Spiritus sancti, Amen. Vade in pace, & noli amplius peccare. Hic siue manum capiti imponat, siue non, nihil refert, modò absit superstitio.

IIII. Meditatio S. Cœnæ.

DE QVARTO.

Qv. *Quæ est vera & salutaris meditatio huius sacræ cœnæ?*

R. Cùm hæc Christi Cœna sit nostrę per victimam Christi redemtionis sacramentum, 1. In mentẽ cõmunicantibus venire debet caussa mortis Domini, nempe peccatum nostrum, propter quod nos fuimus obnoxij æternæ irę & morti. Mortuus est enim, vt Paulus inquit, Rom. 4. 25. dominus propter peccata nostra: Et 2. Corin. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum, pro nobis fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. 2. Cum cogitatione peccati simul cogitandus est finis victimæ corporis & sanguinis Domini in ara crucis peractæ, qui est nostri redemtio à iure peccati & mortis. 3. Cum his simul cogitandum, quanta fuerit ira Dei aduersus peccatum, quòd peccatum non potuerit vllis hostiis expiari, nisi vnigeniti filij Dei, qui pro nobis factus est λύτρον. 4. Caussa impulsiua duplex huius victimę cogitanda est, nimirum inenarrabilis misericordia Dei volentis nos in gratiam recipere propter filij satisfactionem, & amor filij qui natura humana assumta voluit fieri victima, & in se deriuare iram æterni patris, pœnam pro peccatis humani generis sustinere dignatus. Hæc meditatio esse debet, & totius Ecclesiæ & singulorum membrorum in Ecclesia. Nam cùm Dominus iubet hanc Cœnam fieri in sui recordationem, requirit seriò, vt hæc Cœna sit & publica & priuata recordatio: vtraque requirit earum rerum meditationem seriam, de quibus dixi. Hinc accenditur fides, inuocatio, gratiarum actio, & alij motus pij. Atque ita hic vsus Cœnæ dulcissima σπονδὴ est, in qua & ipse filius Dei nobiscum fœdus facit, quod nos clementer recipiat, & nos vicissim cum eo fœdus facimus, quod ei credamus & beneficia eius grati accipiamus. Facit & inter se fœdus Ecclesia, ostendit confessionem, consensum, cõcordiam, obligat se ad mutuam charitatem. Breuiter, se totam Christo charissimo sponso subiicit, omnia postponens obedientiæ erga ipsum, qui non solum sua morte contemtissima voluit nos à morte æterna liberare: verumetiam sua paterna storga dignatus est nos suo sanguine pascere ad vitam æternam.

V. Aduersus varios errores de Cœna.

DE QVINTO.

Qv. *Quia multi sunt prophanatores huius sacræ Cœnæ, rogo vt me breuiter instituas, ne istorum labe inficiar.*

R. Prophanatores Cœnæ dominicæ vulgò vocantur sacramentarij, quorum non est vnum genus. Semper enim in Ecclesia multi fuerunt, qui hanc sacratissimam Cœnam prophanauerunt. Hoc loco decem genera recitabo, quorum etiam errorem euidẽtibus rationibus refellam. Sunt autem hæc genera. Primum genus eorum est, qui monstroso nomine Transsubstantiatores dicuntur. Secundum genus Magicorum est. Tertium eorum, qui sacrilegè alteram Sacramenti partem laicis auferunt. Quartum genus est eorum qui ἀρτολατρείαν, seruationem panis & eius circumgestationes defendunt. Quintum genus eorum, qui sacrificium inde pro viuis & mortuis faciũt. Sextum genus eorum, qui docent sacramenta per se gratiam conferre. Septimum genus est eorum, qui furenter præsentiam domini in Cœna negant. Octauum genus eorum, qui asserunt temere sacramẽtum noui testamenti tesseram tantum professionis seu Christianismi externam esse. Nonum genus eorum, qui negant impudenter veram Christi humanitatem post resurrectionem circumscriptam esse, idque ideo vt præsentiam corporis & sanguinis in Cœna tueantur, qui sanè cum vnum errorem fugiũt in alium præcipitantur. Postremum genus eorum, qui vtũtur Sacramẽtis vel sine fide, vel cum fide sine debita reuerentia, quam tãtum mysterium requirit.

1. Aduers. Transsubstantiationem.

Qv. *Quos vocas transsubstantiatores.*

R. Μετουσιαστὰς, qui dicunt naturas mutari, id est, panis substantiam in corporis substantiam, & vini substantiam in sanguinis substantiam conuerti. Verùm manere elementa panem & vinum non mutatis naturis panis & vini, sed tantùm in sacrum vsum destinatis, conuincunt verba apostoli. 1. Corin. 10. 16. Panis quem frangimus nónne communicatio corporis Christi est? Deinde si mutaretur, seu vt papistæ (sicut à Thoma loqui didicerunt) transsubstantiaretur substantia elementorum in naturam corporis & sanguinis, nequaquam haberet rationem sacramenti. Nam ad sacramenti integritatem requiritur signi externi propria natura: vt, arbor vitæ vera erat arbor: Arcus cœlestis, verus erat arcus: præcisio cutis in circumcisione, vera erat præcisio: Petra in deserto, vera erat petra: Man, verum man erat: Agnus phase, verus erat agnus: sanguis vaccæ ruffæ, verus sanguis erat: aqua baptismi, vera est aqua, & sic de aliis.

Qv. At

Obiectionis dilutio.

Qv. *At virga Mosis in colubrum, & aqua in Cana in vinum conuersa est?*

R. Illic cum naturarum mutatione etiam proprietates mutatæ sunt, quod in sacra Cœna non fit. Nam hic manent proprietates panis & vini, quemadmodum omnium experientia testatur.

Alia obiectionis dilutio.

Qv. *At multa sunt miracula edita, quæ aliud videntur docere?*

R. Miracula ista non sunt verè miracula, sed tātùm quædam præstigiæ Satanæ, quibus errorem idololatricum conatur confirmare. Emanauit, vt dicūt, sanguis de pane à Iudæis cultro vulnerato. In pago Falstriæ Kypinga fures qui panem istum cum suo argenteo ergastulo furati sunt, in terram sacrilegio cō misso ad genua vsque demersi sunt, & etiamnum vestigia apparent. Murus quoque transeuntibus est fractus. Hæc fuerunt diaboli quædam artificia, de quibus Spiritus Dei prædixit in Paulo: Quia non credūt veritati, dabit Deus illis efficacem errorem, vt credant mendacio. Cur autem his præstigiis Satan mūdum illuserit manifestum est. Primùm enim confirmauit creaturam adorandam esse. Deinde furtum sacrilegorum stabiliuit, qui alteram Cœnæ partem eámque præcipuam, quæ testamenti nomine signatur, surripuerunt. Preterea testatur idem Ecclesia purior. Nam inter alios Gelasius, qui vixit anno Domini 486. ita ait. *Certa Sacramenta quæ sumimus corporis & sanguinis Domini diuina res est, propter quod & per eadem diuinæ efficimur consortes naturæ, & tamen esse non desinit substantia, vel natura panis & vini.* Et Augustinus ait: *Accedit verbum ad elementum, & fit Sacramentum.* Non dicit hic sanctus pater verbum tollere elementum, sed accedere elementum, ita vt vtrunque maneat saluum, verbum videlicet & elementū.

2. Adu. Magiam papisticā.

Qv. *Quos vocas magicos?*

R. Qui insusurrantes verba elementis, & fœtidi halitus virtute putant consecrationem fieri, & gloriantur de potentia sacrificulorum rasorum & vnctorum, quod quinque verbis possint Christum de cœlo deducere. Nam vt sint quinque verba impari numero, magicam superstitionem confirmantes, addunt, enim, & dicunt afflando pani: Hoc est enim corpus meum.

Qv. *Quid? an non horum verborum virtute fit consecratio?*

R. Consecratio panis & vini non fit aliter, quā consecratio aquæ baptismi. Nam vt hæc consecrata dicitur cum vsui baptismi applicatur. Ita panis & vinum destinata Cœnæ Domini consecrata sunt, id quę virtute sacerdotis summi Dei, & hominis Iesu Christi, qui baptismum & Cœnam instituit. Nihil enim aliud consecrare est, quam rem communem & prophanam sacro vsui dedicare. Hæc cōsecratio proinde fit obedientia erga Christi institutionem per prædicationem beneficiorum Christi, per preces & gratiarum actionem, & per pium vsum huius sacratissimæ Cœnæ. Nec aliud vult Augustinus cum dicit: Accedat verbum ad elementum.

3. Adu. cōmunionē mutilatā.

Qv. *Cur sacramentarios vocas, qui alteram partem Sacramenti Cœnæ laicis auferunt?*

R. Quia quod Dominus commune vult esse omnibus, illis solis sacrificulis sacrilegè proprium esse volunt. De calice enim, quem auferunt, dicit aperte Dominus: bibite ex hoc omnes. Et Episcopus quidā Romanus, Gelasius nomine, ita ait: *Comperimus autem quod quidam sumta tantum corporis portione à calice sacri cruoris abstineant, qui procul dubio, quia nescio qua docentur religione astringi, aut integra sacramenta percipiant, aut ab integris abstineant, quia diuisio vnius eiusdēque mysterij sine grandi sacrilegio non potest fieri.*

4. Adu. reseruationem, circūgestationem & adorationē panis.

Qv. *Cur inter Sacramentarios numeras eos qui panem consecratum reseruant, circumgestant, & se coram eo religiosè prosternunt?*

R. 1. Quia est contra verbum Dei. Vetat enim verbum, ne cultus Dei sine eius mandato instituatur, Matth. 15. Frustra me colunt docentes doctrinas mādata hominum.

2. Est ἐθελοθρησκεία damnata Deuter. 12. Non facietis singuli quod sibi tectū videtur, & rursus: Quod præcipio tibi hoc tantum facias Domino; nec addas quicquam nec minuas.

3. Est horrenda idololatria. Nam ex pane idolum faciunt quod adorant.

4. Vetus Ecclesia hunc morem ignorauit. Ita enim Clemens ait: Certe tanta holocausta in altari offerantur, quanta populo sufficere debeant, quod si remanserint, in crastinum non reseruentur.

5. Pugnat cum natura Sacramenti. Nam panis non magis est sacramentum, cum non à communicantibus sumitur, quam aqua cum ea nemo abluitur aut baptizatur. Quare non magis ἀρτολατρεία, quam hydrolatria ferenda est.

4. Adu. missæ sacrificium.

Qv. *Quomodo conuincis eos sacramentarios esse, qui Cœnam sacrificium esse dicunt pro viuis & mortuis?*

R. Quia prophanant Sacramentum. Horum enim errorem primum confutat institutio ipsa. Nam dominus suum corpus edendum, & suum sanguinem bibendum viuis tantum præbuit.

2. Confutat istum errorem finis Cœnæ: Cœnam enim eis commendauit, qui ea vti possint in sui recordationem.

3. Quia Cœna non est sacrificium, sed tantùm quędam sacrificij recordatio.

4. Quia nullum sacramentum ex opere operato valet, sed tantùm efficax est, cum fide recipitur, quēadmodum & verbum.

5. Manifestè isti errori refragatur scriptura, quæ testatur Christum vna oblatione semel tantum facta consummasse in æternum sanctificandos.

6. Vbi est peccatorum remisio, iam non est oblatio pro peccato. Quod autem patres interdum Cœnam vocant hostiā, victimā, holocaustū, hoc faciūt, quia Cœna Domini est victimę victimarū recordatio.

Adu. papisticū cōmentum de efficacia rerum visibiliū.

Qv. *Cur inter Sacramentarios numeras eos, qui dicunt Sacramenta per se conferre gratiam?*

R. 1. Quia id quod solius Dei est, impiè creaturis tribuunt. 2. Quia hac ratione plus Sacramento tribuitur, quam verbo. Impium igitur est asserere Sacramenta per se gratiam conferre. Interim tamen non reprehendo, si quis dicat, sacramenta conferunt gratiam, hoc sensu, Sacramenta conferunt gratiam, hoc est, Deus confert gratiam per sacramentorum dispensationem, si vera fide percipiantur. Vt enim verbo: ita & sacramento offertur gratia, sed fide recipienda.

Adu. negationem præsentię Christi in Cœna.

Qv. *Quid habes contra illos, qui negant præsentiam Christi in Cœna?*

R. Hi, quia manifeste pugnant cum Christi institutione & perpetuo purioris Ecclesiæ consensu, potius deflendi sunt quàm confutandi. Deinde supra satis ostendimus veritatem corporis & sanguinis Domini in Cœna.

Adu. Anabaptismū.

Qv. *Quomodo refellis eos qui dicunt Sacramenta tantum esse externam tesseram Christianismi?*

R. Hi Anabaptistæ sunt multis aliis horrendis erroribus præcipitati in extremam miseriam & damnationem. Quare & illorum furor est execrandus, præsertim cum Paulus illorum insaniam confutat. Vide supra quæ diximus de significationibus Cœnę, cur videlicet dicatur communio.

Adu. vbiquitatem.

QV. *Quid dicis de illis qui dicunt Christi humanitatem esse vbique cum diuinitate?*

R. Hi, vt errorem vitent illorum qui negant nos verè participare carnem & sanguinem Domini in Cœna, in hunc horrēdum errorem incidunt, quod asserant humanitatem Christi esse vbique cum diuinitate, quorum sententia supra in symbolo in articulo de Ascensione clarissime refutatur. Et angelus Domini apertè mulieribus dicit, Surrexit, non est hic. Hic sanè aut angelus Dei mentitur, quod horrendum est cogitatu, aut illi falluntur, qui dicunt humanitatem Christi esse vbique cum diuinitate, qua omnia replet & vbique adest. Deinde Paulus ad Ph. 3.21. asserit nostra corpora fore conformia glorioso Christi corpori. Sed quis audet asserere nostra corpora fore infinita, vt sint vbique, qua sane ratione tolleretur humanæ naturæ veritas? Proinde neque corpus Christi infinitum est effectum post resurrectionem. Præterea sancti patres fatentur Christi corpus circumscriptum esse. Nazianzenus enim eundem Christum pronunciat περίγραπτον καὶ ἀπερίγραπτον, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, χωρητὸν καὶ ἀχώρητον. Ea est enim diuersarum naturarum humanæ & diuinæ diuersitas, quam quia Eutychiani sustulerunt, iustè hæreseos damnati sunt.

De presentia corporis & sanguinis Christi in Cœna.

QV. *Quomodo ergo asseritur à Catholicis quod corpus Christi & sanguis sit verè in Cœna?*

R. Verum corpus & verus sanguis Christi adsunt in Cœna vnà cum pane & vino, non quidem naturæ coniunctione, sed Sacramentali. Nam non esse carnalem, nec inclusionem corporis in pane, sanguinis in vino, ita vt locus & corpus se mutuò contingant, locusque cedat corpori, testatur cum sanctis patribus etiam Lutherus. Quare ad hanc veram corporis & sanguinis Christi in Cœna presentiam nequaquam requiritur, vt humanitas Christi sit vbique cū diuinitate, sed hoc sufficit credere, quod quemadmodum in Cœnæ institutione sedet, Dominus circumscripto corpore nihilominus exhibuit discipulis corpus suum edendum, & sanguinem suum bibendum, idque veraciter, iuxta verba Cœnæ: Hoc est corpus meum, & hic est sanguis meus: Ita iam in gloria maiestatis sedens porrigit communicantibus manibus ministrorum (ea est ipsius diuina virtus & potentia) corpus suum & sanguinem. Vnde latina Ecclesia precari ante communionem solita est: Sursum corda habemus ad Dominum. Quemadmodum ergo in prima Cœnæ institutione discipuli oculos in dominum intentos habuerunt, qui sedens ad mensam porrexit suam sacram Cœnam: Ita nos quoque leuare corda nostra in Cœlum debemus ad eundem, qui iam in gloria maiestatis sedens porrigit in Cœna manibus ministrorum communicantibus verum suum corpus & verum suum sanguinem, vt sit cibus & potus interioris hominis, quo ille alitur, augescit, & crescit ad vitam immortalem. Vnde Bernhardus de sacramento Cœnæ verba faciens ita ait: *Cibus iste non est ventris, sed mentis. Non est enim datus ad ruinas huius vitæ, quæ vapor est ad modicum manens, sed ad æternam vitam animæ conferendam. Et sicut aqua in Baptismo aspersa, functa est suo munere: Ita panis comestus, & vinum haustum in sacratissima Cœna, suo quoque perfuncta sunt munere: Verùm vis spiritualis fide possidetur, & retinetur veritas corporis & sanguinis Domini.*

Adu. eos qui sine fide & reuerentia ad Cœnam accedunt.

QV. *Quare sacramentarios vocas eos qui vtuntur Sacramento, vel sine fide, vel absque debita reuerentia?*

R. Quia vtrique prophanant sacratissimam Domini Cœnam. Qui enim fide vacui sunt, prophani existunt, ad quos hęc cœna non pertinet: hi sibi mā-ducant & bibunt in iudicium damnationis, sicut & verbum audiunt sibi in iudicium damnationis. Deinde qui fidem habent, sed accedunt absque debita reuerentia, comedunt & bibunt indignè sibi in iudicium castigationis seu correptionis, quemadmodum Corinthios fecisse testatur Apostolus. Nam illi graui pestilentia propter irreuerentiam erga hoc sacramentum puniti sunt. Ad eundem modum si fide præditus legit, aut audit verbum absque debita reuerentia & timore Dei, legit & audit sibi in iudicium correptionis & castigationis. Nam huiusmodi irreuerentiam verbi & Sacramentorum punit Deus etiā in sanctis, sed corporalibus pœnis.

DE MISSA PAPISTICA.

Missæ papisticæ abominationes.

QV. *Cum apud pios iam malè audiat missa papistica, age eius rei causas expone.*

R. Interest sanè omnium piorum fugere horrendas sacræ Cœnæ prophanationes, & sacrilegam abominationem, quæ in sacræ cœnæ locum erecta est, quam sanè magis abominandam & execrandam arbitror, quàm βδέλυγμα illud quod Antiochus in tēplo Hierosolymitano posuit. Recitabo itaque causas octo, quare papistica missa meritò omnibus piis inuisa esse debeat.

Prima: Missa papistica est ad turpem quæstum & nundinationem prostituta, quod omnes cordati norunt, qua prophanatione nulla maior inueniri ab ipso Satana huius nundinationis architecto potuit.

Secunda: cœna quam Dominus instituit suæ voluntatis perpetuum testimonium sacrilegè mutilata est, sublato vsu sacri calicis.

Tertia: Missa ista papalis cœnam in alienam formam conuertit, vt vnus seorsum epulum suum habeat, abolita communicatione, quod sanè perinde est, ac si vnus subinde seipsum sacro baptismate ablueret, qua quidem abominatione, quid quæso potest dici fœdius?

Quarta: In missa papali nulla fit mysterij expositio, sed murmur incantationi magicæ, & nefandis gentium sacris potius quam domini instituto conueniens. Iustinus martyr refert ritum similem seruatum fuisse olim in sacris solis (quem μίθραν sacerdotes ipsius vocarunt) In his sacris vsus panis & aquæ fuit, sed nulla vox à spectatoribus audiebatur, nisi hæc: ἢ ἐπίστασθε, ἢ μαθεῖν δύνασθε: hoc est, aut nostis, aut discere potestis. Ab his sacrificulis solis suam missandi legem & non à christo accepisse Papistas luce clarius est.

Quinta: Habet missa illa infinitas ceremonias, partim ineptiarum histrionicarum, partim superstitionis plenas, quibus manifestè fœdari sacram cœnam vel pueris piè educatis notum est.

Sexta: Diabolicum figmentum sacrificij extremè abominandum est. Quis enim qui vel micam veritatis Euangelicæ habet, non videt istud figmentum manifestam in Christum blasphemiam in se continere?

Septima: Missa ista culinaria ad miseros homines carnali fiducia inebriandos aptatur, & tanquam expiatio Deo opponitur, adeo vt homines hoc amuleto putent se expellere omnes noxas, idque sine fide & pœnitentia, quin etiam ter stulti homines auditu missæ seu potius inspectione histrionicæ saltationis armari se putant, & aduersus Deum tanquam tuto præsidio muniti, multò licentiosius peccare audent, & obstinatiores redduntur.

Octaua: In Missa papistica idolum adoratur loco Christi, prophana & Ethnica sanctorum inuocatio fit. Verùm, vt rem totam vno verbo cōplectar: Missa ista papistica vtut speciosa in hypocritarum oculis appareat, omni abominationum genere scatet. Quam abomi-

abominationem, etsi vident Pontificij, tamen eam gladio & igne tuentur. Nam ea abolita vident magnum periculum suis honoribus & culinario Deo imminere. Quare pij potius sint cum Christo contemtibiles, quam gloria & diuitiis abundent cum diabolo & eius Toparcha, quem Paulus filium perditionis, & Iohannes Antichristum appellat.

Ecclesia non solum latuit in Papatu, sed extra papatum etiam viguit

QV. *Si sic sentiendum est de missa papistica, videtur quod multis centenis annis non fuerit rite celebrata Cœna Dominica in mundo.*

R. Hoc quidem obiiciunt papistæ, sed fallūtur, dum nusquam Cœnam in vero vsu fuisse, si apud se nō fuit, asserunt. Nimis enim angustis limitibus claudunt Ecclesiæ pomeria, cum ea sparsa sit per vniuersum orbem, teste Christo, cuius solius testimonium oppono omnibus & papistis & diabolis. Verum si quæris, vbinam fuerit Ecclesia extra papæ ditionem. Respondeo: Multi fuerunt pij in externa societate papistarum, qui etsi Cœnæ vsu priuati erant: tamen fundamenta religionis & articulos fidei recte intellexerunt. Deinde in Turcia, in Arabia, in Persia, in Ægypto fuerunt inde vsque à temporibus Apostolorum, & sunt hodie Ecclesiæ, etsi grauem sustinent tyrannidem, non secus atque populus Dei in Aegypto olim. Verum ne vana referre videar, asscribam descriptionem Cœnæ seu missæ, qualis in Arabia & Ægypto hodie, vbi Christiani sunt, celebratur.

Ritus missæ Æthiopicæ

QV. *Dic quæso distincte de ritu missæ quem in Ægypto seruari dicis.*

R. Ante triennium (anno videlicet 1558.) fuit hic vir senex & grauis, missus à Constantinopolitano Patriarcha, Demetrius nomine, natione Thessalonicensis, qui mihi multa de religione Christianorum degentium inter Turcas narrauit: Et quia in nobilissima illa Aegypti ciuitate Cairo, quæ & Misrim dicitur, vixerat decennium, eius Ecclesiæ ritum ex Arabia translatum in celebranda missa mihi exposuit, cuius narrationem hoc pacto distinxi.

1. Habent in Cairo Christiani multa templa (omnia insignita Luna Falcata, quæ est Turcicum insigne) sed sine cāpanis (humana enim voce vocātur ad sacra) & sine idolis, nisi quod picturas historicas ex veteri & nouo testamento in parietibus templorum habeant depictas.

2. Antiochenus pastor est illorum patriarcha, qui, vt agnoscatur Patriarcha esse, pileum latum (in cuius medio est crux rubra) sui muneris insigne in capite gestat.

3. Quatuor vicibus in anno, nempe die natiuitatis Domini, die resurrectionis, die pentecostes, & 15. die Augusti communicant omnes Christiani, qui illic sunt, sub vtraque specie: non est discrimen laici & sacerdotis, sed eadem mysteria porriguntur vtrisque.

4. Missæ celebratio hoc modo fit: Sacerdos induit albam & pallium nostro fere more, nisi quod cruces rubras quatuor habet in veste sacerdotali, in dextro brachio vnam, in sinistro alteram, in pectore tertiā, quartam in dorso, vt quocunque se vertat, insignia Christi summi sacerdotis contemplanda exhibeat.

5. Sacerdos ita in sacrario ornatus prodit, & mox ad populum conuersus verba hæc alta voce, vt exaudiri possit ab omnibus qui adsunt, pronunciat. εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. hoc est, benedictum regnum patris, & filij & spiritus sancti, & semper, & in sæcula sæculorum: & respondet totus populus, ἀμὴν, amen.

6. Huic confessioni mox precationem ad trinitatē subiungit, ad quam populus totus Amen respondet.

7. Finita precatione canitur à populo: ἅγιος ὁ θεὸς, ἅγιος ὁ ἰσχυρὸς, ἅγιος ὁ ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς. hoc est, Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nostri.

8. Huic cantioni subiungitur lectio ex scriptis Apostolicis primùm Græcè, deinde Arabicè, quia pleriq; Christiani qui illic sunt ex Arabia sunt translati.

9. Canitur Hallelu-Iah.

10. Euangelium legitur Græcè, deinde Arabicè.

11. Finito Euangelio canitur à toto cœtu carmen quod Cherubim vocant.

12. Carmine Cherubim finito, fit concio à summo ministro, idque ferè ad horam. Nunquam enim vlla concio se vltra horam extendit.

13. Finita concione recitantur Cœnæ verba in ipso suggesto, idque tantum in quatuor festis, de quibus supra ad tertium numerum dixi.

14. Reuersus à suggesto ad mensam, quæ in medio templi sita est, ad populum se conuertit sacerdos hęc verba pronuncians, πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἐστὶ ἀπὸ τοῦ πατρὸς φώτων ἄνωθεν καταβαῖνον. Omnis donatio bona, & omne donum perfectum descendit celitus à patre luminum.

15. Sacerdos distribuens Sacramentum Cœnę, singulos communicantium hisce verbis alloquitur, λάβε χάριν παρὰ κυρίου, καὶ ἐλεημοσύνην παρὰ θεοῦ σωτῆρος ἡμῶν, id est accipe gratiam à Domino, & misericordiam à Deo saluatore nostro.

16. Ad hæc respondet qui accipit sacræ Cœnæ mysteria: τοῦ δείπνου σοῦ τοῦ μυστικοῦ υἱὲ θεοῦ κοινωνόν με παράλαβε. οὐ μὴ γάρ σε ἀρνήσω, οὐ φίλημά σοι δώσω, καθάπερ ὁ Ἰούδας, ἀλλ᾽ ὡς ὁ λῃστὴς ὁμολογῶ σε· μνήσθητί μου κύριε ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, hoc est Cœnæ tuæ mysticæ fili Dei fac me participem. Nequaquam enim te negabo; nec osculum dabo sicut Iudas, sed veluti latro te confitebor: memento mei Domine in regno tuo.

17. Nihil canitur inter communicandum, sed omnes spectatores singulari deuotione meditantur hęc sacra mysteria.

18. Communicatione finita, additur gratiarum actio cum precatione, & vertens se ad populum sacerdos in hunc modū benedicit populo, ἡ εὐλογία τοῦ κυρίου ἐφ᾽ ὑμᾶς, benedictio Domini super vos, & respondet totus cœtus, Amen.

Hæc de Missa retulit Demetrius, quę quatuor anni vicibus celebratur, quemadmodum supra admonui. Verum in quotidianis conuentibus hunc morē habere Christianos retulit idem Demetrius. Omniū primum orditur sacerdos à benedictione, vt in missa. 2. Fiunt preces publicæ, recitatur aliqua lectio ex sacris literis, & fit breuis concio. 3. Distribuitur, precibus finitis, sine vino panis: hunc panem dicunt nō esse corpus Domini, sed tantum dari in signum mutuæ fraternitatis, vt hoc symbolo admoniti ipsorum animi coalescant, qui de eodem pane participant. 4. Hoc percepto pane populus cum hac benedictione, ἡ εὐλογία τοῦ κυρίου ἐφ᾽ ἡμᾶς, dimittitur.

ORATIO AD CHRISTVM.

DVlcissime Domine Iesu Christe, fili Dei, sine tua gratia mens nostra densissimis offunditur tenebris. Affectus omnes in flammas cupiditatū feruntur. Voluntas mentis caligine inuoluta affectuū impetu abripitur: denique omnes actiones nostrę interiores & exteriores à norma voluntatis tuæ longe aberrant. Tenebras igitur mentis nostræ allato verbi tui lumine dulcissime Iesu Christe discute. Cupiditatum flammas gratiæ tuæ fontibus clementer extingue. Voluntatem tua manu reformatam, tuo sancto impelle spiritu, vt quæ mens illuminata rectè

monstret, quæ affectus noui cordis piè suadent, ea & voluntas alacriter imperet, & omnes vires animi & corporis voluntatis imperio obtemperantes studiosè exequantur. Tu enim solus es noster propiciator, noster Rex, nostra fortitudo & virtus, nostra vnica spes, vnica salus, vnica via & vita æterna. Te inuoco, dulcissime Iesu Christe, vt nobis assistas, ne vel seducti à falsis prophetis, vel pellecti à propria carne, vel persuasi à diabolo, vel abducti prauis hominũ moribus & exẽplis, vel etiã offensi scandalis relabamur in pristinas tenebras & aberremus à te via vitæ æternę. Deduc obsecro nos, fili Dei, in lumine vultus tui: sustine nos, qui es dextera Dei patris, ne concidamus: dirige nos quo tandem te duce perueniamus recta ad gloriam immortalitatis, quam promisisti sperantibus in te, dulcissime Iesu Christe. Tibi laus, confessio & gloria in sæcula sæculorum, Amen.

FORMA PRECANDI GENERALIS.

Omnipotens, æterne, verissime Deus, pater Domini & saluatoris nostri Iesu Christi, conditor cœli & terræ, vnà cum filio tuo Iesu Christo, & spiritu sancto, agimus tibi gratias toto pectore, quod immensa misericordia te nobis patefecisti misso filio Iesu Christo, & prolato arcano & admirando decreto de redemtione generis humani, & colligis tibi æternam Ecclesiam per ministerium Euangelij & spiritum sanctum, & præbes hospitia Ecclesiæ, & res vitæ sustentationi necessarias. Hæc & alia beneficia confitemur verissimè tua dona esse, & abs te nobis propter filium tribui & conseruari. Confitemur etiã multis nos peccatis multipliciter pollutos esse, & veris atque ardentibus doloribus cordis deploramus, quod contra normam iusticiæ tuæ peccauerimus, ac precamur, vt conuertas nos ad te, & condones nobis omnia peccata nostra propter dilectum filium tuum Iesum Christum, & spiritu sancto tuo accendas in nobis veram fidem & veram obedientiam, & regas nos, vt sicut serio nobis propositum est, auxilio tuo emendemus vitam & tibi obediamus.

Oramus etiam propter Iesum Christum filium tuum dilectũ, vt inter nos & in his regionibus perpetuò tibi colligas Ecclesiam, & in ea puritatem veræ doctrinæ conserues, vt te vera inuocatione colamus, & tibi obediamus, & in omni æternitate te celebremus & diligamus. Ad hanc rem largiaris Ecclesiæ fideles doctores & pastores, qui recta docendo, & exemplo piæ vitę gloriam tuam illustrent & prosint Ecclesiæ.

Oramus etiam propter Iesum Christum filium tuum dilectum, vt in his terris largiaris piam, salutarem, & tranquillam gubernationem, & regiam maiestatem, ac regni consiliarios & senatores tuearis, ac spiritu sancto tuos regas, vt tota ipsorum gubernatio seruiat gloriæ tuę, & ipsis & subditis sit tranquilla & salutaris. Confirmes etiam omnes pios reges, principes & nobiles in proposito tuam gloriam, veram doctrinam, & honestatem disciplinæ conseruandi. Etiã magistratus huius vrbis clementer gubernes ac tuearis. Precamur etiam, vt res terra nascentes (quas largiris, vt in hac vita genus humanum sustentetur & te inuocet) foueas ac protegas, & panem quotidianum benigne nobis præbeas. Et quia tibi nota est ingens imbecillitas nostra, & promisisti te magnitudinem iræ aduersus peccatum temperaturum misericordia propter intercessionem dilecti filij tui, oramus, vt pœnas quas meritò sustinemus, clementer mitiges, & afflictos omnes, qui te inuocant, consoleris spiritu sancto tuo, vt in vera fide & vera inuocatione maneant constantes, & in omni æternitate misericordiam tuam celebrent, Amen.

ORATIO DEVOTISSIMA AD CHRISTVM, D. AVGVSTINI.

Spes mea Christe Deus, hominum tu dulcis amator,
Lux, via, vita, salus, decor & decus omne tuorum,
Omnia pro quorum voluisti ferre salute,
Cernito vincla, crucem, vulnus, mortem, atque sepulchrũ
Post tres inde dies deuicta morte resurgens,
Discipulis visus, nutantia corda reformans:
Luce quater dena cœlorum summa petisti,
Viuis in æternum, nunc & per sæcula regnans.

Tu es Deus meus viuus & verus, pater meus sanctus, Dominus meus pius, Rex meus magnus, pastor meus bonus, magister meus vnus, adiutor meus optimus, dilectus meus pulcherrimus, panis meus viuus, Sacerdos meus in æternum, dux ad patriam, lux mea vera, dulcedo mea sancta, vita mea recta, sapientia mea præclara, simplicitas mea pura concordia mea pacifica, custodia mea, tuta, portio bona mea salus mea sempiterna, misericordia mea magna, patientia mea robustissima, victima mea immaculata, redemtio mea sancta, spes mea firma, charitas mea perfecta, resurrectio mea vera, vita mea æterna, exultatio & visio mea beatissima & sine fine mansura. Te deprecor, supplico & rogo, vt per te ambulem, ad te perueniam, in te requiescam, qui es via, veritas & vita, sine qua nemo venit ad patrem. Te enim desidero dulcissimum & pulcherrimum Dominum. O splendor paternæ glorię, qui sedes super Cherubim, & intueris abyssos, lumen veridicum, lumen illuminans, lumen indeficiens, in quẽ desiderant angeli prospicere, ecce cor meum coram te est, discute tenebras eius, vt amoris tui claritate plenius perfundatur. Da mihi Deus meus te, redde mihi te: en amo te, & si parum est, amem valid us. Nõ possum metiri, vt sciam quantum desit mihi amoris tui ad id quod satis est, & currat vita mea in amplexus tuos, nec auertatur donec abscondatur in abscondito vultus tui. Hoc tamen scio, quia malè mihi est præter te domine, non solum extra me, sed in meipso. Omnis enim copia quæ Deus meus non est, egestas mihi est. Bonum namque quod neque in melius, neque in deterius commutari potest, tu solus es, qui simpliciter solus es, cui non est aliud viuere, & aliud beatè viuere, quod tua beatitudo tu es, creatura verò tua, cui est aliud viuere, & aliud beatè viuere, omne quod viuit & beatè viuit, non debet nisi gratiæ tuæ attribuere, & ideo nos egemus tui, nõ tu nostri, quia si omnino non essemus, nihil tibi deesset ad bonum quod tu es. Tibi itaque Domino Deo nostro semper adhærere necesse habemus, vt per continuum auxilium tuum sanctè & piè, & rectè viuere valeamus. Pondere siquidem fragilitatis nostræ deorsum trahimur, dono autem tuo accẽdimur & sursum ferimur, inardescimus & imus, ascendimus, ascẽsiones in corde facimus, & cantamus cãticum graduum, igne tuo bono inardescimus & imus, quo iam sursum imus ad pacem Ierusalem. Quoniam iucundatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus, illic collocauit nos voluntas bona, vt nihil velimus aliud quam permanere illic in æternum. Sed quia dum sumus in corpore, peregrinamur à te Domine, non habemus hic ciuitatem manentem, sed futurã inquirimus, noster autẽ municipatus in cœlis est, ideo duce gratia tua, ingredior in cubile cordis mei, & canto tibi amatoria, rex meus & Deus meus, gemens inenarrabiles gemitus peregrinationis meæ, vbi cantabiles mihi factæ sunt iustificationes tuæ. Et recordans Hierusalem, extendo in eam sensum cordis, Hierusalem

ſalem patriam meam, Hieruſalem matrem meam, téque ſuper eam regnatorem,illuſtratorem, patrem, tutorem, patronum, rectorem, paſtorem,caſtas & fortes delicias,ſolidum gaudium,& omnia bona ineffabilia,ſimul omnia, quia vnum ſummum & verũ bonum: & non auertar, donec in eius pacem matris chariſsimæ, vbi ſunt primitiæ ſpiritus mei, colligas totum quod ſum à diſperſione & deformitate hac,& conformes atque confirmes in æternùm, Deus meus,miſericordia mea. Amen.

ORATIO PRO CONSERVATIONE IN PIETATIS curriculo.

Omnipotens Deus, ſalus, protectio & liberatio noſtra,concede petitiones cordis noſtri,delectamur & ſperamus in te Domine, dirige greſſus noſtros in bonum, & cum ceciderimus in peccatum, porrige dexteram cadentibus cum auxilio gratiæ & miſericordiæ tuæ,ne collidamur in interitum, ne confundamur in tempore malo, ne diſpereamus cum impiis, ſed hæreditatem iuſtorum viuentium in terra ſortiamur, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, Amen.

GRATIARVM ACTIO BEATI PHILIPPI MELANCHTHONIS.

AD DEVM PATREM.

Ago tibi gratias omnipotẽs,æterne & viue Deus, æterne pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, conditor omnium rerum & conſeruator ac opitulator, cum filio tuo coæterno Domino noſtro Ieſu Chriſto,patefacto in Ieruſalem,& ſpiritu ſancto tuo effuſo in apoſtolos,quod te patefeciſti nobis immenſa bonitate certis & illuſtribus teſtimoniis, & quod condidiſti & elegiſti tibi Eccleſiam perpetuam, & voluiſti filium tuum Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum pro nobis fieri victimam, dediſti nobis Euangelium tuum,& ſpiritum ſanctum,remittis nobis peccata,& liberas nos à poteſtate diaboli,& à morte æterna, & das nobis vitam æternam,& hactenus in hac vita me multis magnis beneficiis donaſti, dediſti vitam, victum,doctrinam, pacem iis locis in quibus vixi, & mitigaſti pœnas quas meritus ſum.

AD θεάνθρωπον FILIVM.

Ago tibi gratias etiam Domine Ieſu Chriſte, fili Dei viui,crucifixe pro nobis & reſuſcitate,Emanuel, quod copulaſti tibi humanam naturam,paſſus es pro nobis & reſurrexiſti, ac redemiſti nos, ſeruas ac defendis Eccleſiam contra diabolos hoſtes tuos, & das & inſtauras ſæpe lucem Euãgelij,remittis nobis peccata, & das nobis vitam æternam, & es mediator & interpellator pro nobis aſsiduus, & vis nobis opitulari,ſicut dixiſti,Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati eſtis,ego reficiam vos.

AD DEVM SPIRITVM Sanctum.

Ago tibi gratias ſpiritus ſancte viuificator, effuſe in apoſtolos, quod accendis lucem tuam in noſtris mentibus,regis,doces,mones,iuuas me conſilio,gubernas labores vocationis meæ, & ſanctificas me ad vitam æternam.

ORATIO EIVSDEM AD DEVM PATREM.

Omnipotens, æterne & viue Deus, æterne pater Domini noſtri Ieſu Chriſti,qui te patefeciſti immẽſa bonitate,& clamaſti de filio tuo domino noſtro Ieſu Chriſto,hũc audite,cõditor omniũ rerũ,& cõſeruator & opitulator, cũ filio tuo coæterno Domino noſtro Ieſu Chriſto, regnante tecum,& patefacto in Ieruſalem, & ſpiritu ſancto tuo effuſo in apoſtolos, ſapiens, bone, miſericors iudex & fortis,qui dixiſti: Viuo ego,nolo mortem peccatoris,ſed vt conuertatur & viuat.Et dixiſti,Inuoca me in die tribulationis & eripiam te.Miſerere mei propter Ieſum Chriſtum filium tuum dominum noſtrum, quem voluiſti pro nobis eſſe victimam, ϗ μεσίτην, ϗ ἱκέτην, & ſanctifica, rege,iuua,accende cor & animam meam ſpiritu ſancto tuo, vt te verè agnoſcam & inuocem, tibi verè credam,gratias agam, & obediam, rege & ſerua Eccleſiam tuam,ſicut promiſiſti inquiens: Hoc eſt fœdus meum cum eis, ſpiritus meus, qui eſt in te, & verba mea,quæ poſui in ore tuo,non recedent ab ore ſeminis tui in æternum:ſemper luceat in nobis Euangelium tuum,& rege & confirma corda noſtra ſpiritu ſancto tuo,ne in furores Epicureos aut fanaticos ruam,guberna ſtudia Eccleſiæ, & defende politias, quæ præbent hoſpitia Eccleſiis.

AD θεάνθρωπον FILIVM.

Ieſu Chriſte fili Dei viui,crucifixe pro nobis & reſuſcitate, qui regnas ad dexteram patris,vt des dona hominibus,& conſtitutus es interpellator pro nobis,miſerere mei & intercede pro me apud æternum patrem tuum,ſanctifica me ſpiritu ſancto tuo, ſicut promiſiſti inquiens: Non relinquam vos orphanos, rege & defende Eccleſiam tuam & politias,quę ſunt Eccleſiæ hoſpitia.

AD SPIRITVM SANCTVM.

Spiritus ſancte effuſe in apoſtolos,quem promiſit nobis filius Dei,redemtor noſter,vt accendat in nobis veram agnitionem & inuocationem Dei, ſicut ſcriptum eſt,Effundam ſuper vos ſpiritum gratiæ & precum.Exſuſcita in cordibus noſtris verum timorẽ Dei, & veram fidem & agnitionem miſericordiæ, quam nobis æternus pater Domini noſtri Ieſu Chriſti propter filium promiſit,ſis nobis paracletus in omnibus conſiliis & periculis,& accende mentes noſtras,vt vera obedientia patrem Domini Ieſu Chriſti & filium eius redemtorem noſtrum,& te, perpetuò celebremus.

ORATIO ANTE COMMVNIONEM.

Domine Deus cœleſtis pater,tibi gratias agimus, quod pro nobis filium tuum vnigenitum in mortem tradidiſti,vt nos à morte peccati & gehennæ redimeret.Poſtea me miſerum ad illum traxiſti, ex eo quod peccata & damnationem mihi cognitam faciens pariter oſtendiſti, quàm certa ſalus in eodem Chriſto ſit apprehendentibus illum per fidem.Præterea eiuſdem filij tui carnem in cibum, & ſanguinem in potum, in myſterio veſcendum exhibuiſti, vt paſti in eum indies adoleſcamus,& quod accipimus deinde per eum in maius accreſcat.Effiçe,vt redemtionis noſtræ preciũ,hoc eſt,mors & ſanguis Domini ac Dei noſtri ſemper viuat,quod nobis verbis & ſacramentis eam locupletè commendaſti. Creſcamus in ampliorem fidem, quæ per charitatem operetur, vt ad pia facta apparatiores ſubinde reddamur,ac tuam vnius gloriam vnicè per omnem vitam quæramus,per eundem Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

ORATIO PRO DOCILITATE.

Audi preces meas,æterna patris ſapientia, Domine Ieſu, qui teneræ ætati docilitatis commodum addidiſti, adde quæſo ad naturæ propenſionem auxilium gratiæ tuæ, vt literas ac liberales diſciplinas citius perdiſcam,ſed tuæ glorię ſeruituras,quarum adminiculis adiuta mens mea plenius aſſequatur cognitionem tui,quem noſſe felicitatis humanæ ſumma eſt,vtque ad te ſanctiſsimæ pueritiæ exemplum indies proficiam ætate,ſapientia & gratia apud Deum & apud homines: Qui viuis & regnas in conſortio

patris ac spiritus sancti in æterna sæcula. Amen.

ORATIO IN PERICVLIS ET CRVCE.

Domine non secundum peccata nostra facias nobis,
Neque secundũ iniquitates nostras retribuas nobis.

Deus misericors pater, qui contritorum non despicis gemitum, & mœrentium non spernis affectũ, adesto precibus nostris, quas in afflictionibus, quæ iugiter nos premunt, coram te effundimus, easque clementer exaudi, vt hoc, quod contra nos diabolicæ ac humanæ fraudes moliuntur, ad nihilum redigatur, consilióque tuæ bonitatis dispergatur: vt nullis in sectationibus læsi, in Ecclesia tua sancta, tibi semper gratias agamus per Iesum Christum Dominum nostrum. Amen.

ALIA.

Non intres Domine in iudicium cum seruo tuo,
Quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.

Omnipotens Deus qui nos in tantis periculis constitutos, propter humanam fragilitatẽ scis non posse consistere, da nobis salutem mentis & corporis, vt ea quæ pro peccatis nos affligunt, te adiuuante, vincamus per Dominum nostrum Iesum Christum. Amen.

ALIA.

Inuoca me in die tribulationis,
Et eruam te, & tu honorificabis me.

Parce Domine, parce peccatis nostris & quamuis incessabiliter delinquentibus continua pœna debeatur, præsertim tamen quæsumus; vt quod ad perpetuum meremur exitium, transeat à nobis ad correctionis auxilium, per Dominum nostrum Iesum Christum. Amen.

ORATIO CVM MANE SVRREXERIS.

Quandoquidẽ tu cœlestis pater, tum in cœlis, tũ in terris vnus ille omnipotens Deus, vbique gentiũ & locorum es & vsque permanebis: Te ex animo supplicissimè precor, ne sinas vt in meam, neque vt alij credentes in suam voluntatem hunc diem conuertamus, neque vt ad prauum arbitrium nostrum prolabamur, sed potius paternam tuam voluntatem, æternum consilium, verbum illud tuum salutiferum, tuumque beneplacitum, rectà intueamur, & veraci corde perficiamus, quo nomen diuinum per nos miseros peccatores, nunc & semper sanctificetur, per filium tuum IESVM CHRITVM. Amen.

ORATIO DVM ABIS CVBITVM.

Tibi Domine Deus animam ac vitam meam commendo, vt in Christo, qui est vita & resurrectio nostra ab æterna morte me defendas, atque vt ipse, qui vera lux est, splendorem gratiæ suæ in corda nostra tenebrosa perfundat. AMEN.

FINIS.

N. H.

DE LEGE NATVRAE APODICTICA METHODVS, CONCINNATA PER NICOLAVM HEMMINGIVM.

SPLENDORE GENERIS, DOCTRINA ET VIRTVTE Clarißimo Viro, Domino Erico Krabbe, Equiti aurato, atque senatori Regni Daniæ sapientißimo, Domino de Bustrup, Patrono ac Domino suo imprimis obseruando: Gratiam & pacem precatur.

⁂

VETVS (teste Plutarcho) dictum est, vir clarissime, sine iustitia ne Iouem quidē posse principē agere: quo sanè dicto significatur, & maximè arduū esse principis munus, & magnā iustitiæ vim, sine qua nulla respub. nulla domus, denique nulla societas conseruari potest. Nā vt lex regulam iusticiæ, quæ est vinculum humanæ societatis, præscribit: ita magistratus est (quem summi Philosophi νομοφύλακα, hoc est, legum custodem vocant) totis viribus in hoc incumbere, vt vinculo legum, quod est iustitia, corpus reipublicę contineat. Etenim vt corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine lege, iusticię norma, suis partibus & neruis & sanguine & membris (vt ait Cicero) vti non potest. Quapropter meritò laudandi sunt legum conditores, vt sanctissimi iustitiæ mystæ ac ministri, qui ipsos legum fontes in natura quærentes, incolumem hominum inter se coniunctionem conseruare voluerunt. Nulla enim societas nisi iusta fuerit constans & incolumis permanebit diu, atque ideo leges (quæ hoc nomen iustè merentur) hoc spectant, hoc volunt, vt iustitia inter se coalescant homines, quò eorum societas inter se sit sancta ac stabilis.

Huius autem iustitiæ veluti nerui quidam sunt, religio siue cultus diuinus, natura, communis superiorum & inferiorum ordo, cognatio, affinitas, contractus, officia in societate humana varia, vnde fit vt alij aliorum indigeant opera. Hos neruos lex ipsa seu magistratus, qui est veluti viua quædam lex stabilire, conseruare ac regere debet, cauebítque ne his neruis, aut nimiū laxatis, aut omnino ruptis, corpus Reipublicæ eneruetur, ac paulatim concidat. Hac enim de causa legi præficitur magistratus vt custos, qui vt anima in corpore, ita ipse in republica neruorum iustitiæ moderator sit. Membra autē quæ nolunt se his neruis regi, aut corrigat magistratus, aut si se corrigi non patiuntur, de corpore abscissa abiiciat, ac imitetur sapientes medicos, qui mēbra hominis quæ sana sunt, bona victus ratione, atque aliis legibus ad conseruādam sanitatem spectantibus, conseruant, affecta autem curant si possunt: at ea, quæ medicina non emendantur, sed putrescunt magis, abscindunt, ne contagione sua, sana paulatim inficiāt membra, donec totum corpus infectum collabatur. Huc respexit Poëta cum diceret.

sed immedicabile vulnus
Ense recidendum est, ne pars sincera trahatur.

Et illud:

Morbida facta pecus totum corrumpit ouile,
Ne maculet alias, est separanda grege.

Romani cùm inter plebem & Patres dissensiones ortas, legibus à Romulo latis componere nequirent: tres legatos in Græciam miserunt, hoc mandato, vt leges Solonis describerent, & mores & instituta reliquæ Græciæ cognoscerent, vt vel isto pacto componi

ſtatus ciuitatis Romanæ, exemplo Grecorum poſſet. Poſtquam autem gnauiter negotium à legatis tranſactum eſſet, proximo anno redierunt, creatique ſunt Decemuiri legum ferendarũ, qui primùm decem tabulas iuris ciuilis Romani ſcripſerunt, deinde addiderunt duas approbatæque ſunt omnes comitiis Centuriatis, atque hæ ſunt nobiliſsimæ leges, quæ dicuntur duodecim tabularum. Sapienter etenim iudicarunt Romani, non tam viribus quàm bonis legibus, quæ bonorum morum ſunt normæ, concordiam ciuium ali fouerique, atque adeò ciuitatem ipſam non tam muris, quàm moribus muniri.

Huc pertinet feſtiuiſſimum quoddam Plauti dictum: rogat hiſce verbis virginem Sagariſtio ſeruus, *vt munitum tibi viſum eſt oppidum?* reſpõdet illa, *ſi incolæ bene ſunt morati, pulchrè munitum arbitror: perfidia & peculatus ex vrbe & auaricia ſi exulant: Quarta, inuidia. Quinta, ambitio. Sexta, obtrectatio. Septima, periurium. Octaua, indulgentia. Nona, iniuria. Decima, quod peſsimum aggreſſu, ſcelus. Hæc niſi inde aberunt, centuplex* murus rebus ſeruandis parum eſt. Huc proinde leges pertinent vt iuſticiæ norma homines retineantur in officio, & inter ſe iuſticiæ neruis veluti colligantur. Quare Scipio præclarè dicit, tunc eſſe Rempublicam, hoc eſt, rem populi, cum bene ac iuſtè geritur: geritur autem tum demum bene ac iuſtè, cùm iuxta iuſticiæ normas, hoc eſt, leges viuitur. huc & illud Ennij:

Moribus antiquis res ſtat Romana viriſq;:

ſentit enim grauiſſimus Poëta, morum probitate iuxta legum præſcriptum, & fortitudine animorum conſtare reipublicæ incolumitatem.

Etſi autem omnes ſani vnà nobiſcum fatentur vnam iuſticiam eſſe, quæ domos, quæ ciuitates, quæ prouincias, quæ regna conſeruat: (Nam Carneadem, qui diſputandi gratia iniuſticia conſeruari rempublicam affirmauit, & Romanos qui antiquum illud dictum, quod ex Plutarcho ſuprà adduximus inuerterunt, dixerúntque, Sine iniuria rempublicam regi non poſſe, contemnendos iudico. ille enim acuminis laudem in defendendis contrariis ſententiis quærebat, hi autem reſpexerunt ad initium Romanæ reipublicæ, nam iſto dicto falsè ſignificabant, ſi iuſti velint eſſe Romani, hoc eſt, ſi aliena reſtituant, ad caſas eſſe redeundum, & in miſeriis tabeſcendum) Tamen fuerunt, qui de iuſticiæ origine, non eodem modo iudicarunt. Nam vt ex Platone conſtat, alij iuſtum natura tale eſſe, alij tantùm opinione hominum diſputarunt, atque hi ſuam ſententiam ex eo potiſsimùm confirmare videbantur, quòd lex, quam ſæpe iuſticiæ normam eſſe teſtati ſumus, non ſit eadem vbique & apud omnes, nam alios populos, aliis viuere legibus extra controuerſiam eſt. Minos apud Platonem, quo confirmet iuſtum, opinione iuſtum eſſe & non natura, contrariarum legum hæc exempla recitat Carchedonij, vt legitimum & piũ, Saturno litare liberos ſuos lege ſtatuunt. Lycienſes lege coacti patria, ſuorum mortuorum funera domi ſuæ humant. Sed vtrunque Athenienſes vt illegitimum & impium rectè deteſtantur, imò lege contraria cauent, ne quis vel liberos ſuos litet Saturno, vel mortuum domi ſepeliat. Adduci poſſent multa, non barbaræ impietatis exempla, de legibus contrariis, quæ confirmare eorum ſententiam videntur, qui dicunt iuſtum non natura, ſed opinione tale eſſe.

Verùm horum ſententiam falſiſsimam eſſe ſapienter diſputat Socrates Platonicus. Hic enim affirmat iuſta, iuſta eſſe, & honeſta, honeſta: & contrà iniuſta, iniuſta, & turpia, turpia: idque vbique & apud omnes homines, & definit legem non eſſe opinionem hominum, ſed τοῦ ὄντος εὕρησιν, hoc eſt, veritatis inuentionem. Nam ea demum lex, legis nomen rite ſortitur, quę non ſolùm autoritatem principum & magiſtratus habet, verùm etiam (idque multò magis) ratione firma & immota nititur.

Hæc ratio aliunde peti non debet, quàm ex duobus, nempe, ex natura ipſa, & fine legis. In natura ipſa ſunt ſemina quædam iuſti & honeſti, præterea iudicium, quo iuſta & honeſta iniuſtis & turpibus præferantur. Ex his ſeminibus oriuntur leges, quæ deſtinantur incolumitati reipublicæ, non aberranti ab vltimo fine, ad quem omnia referri oportet. Quæcunque leges iſto pacto ſunt extructæ, ſolæ merentur leges dici, & non quæuis Tyrannorum decreta aut potentum placita.

Imperator quidam legem tulit, qua ſanciuit licere vni marito ſimul duas habere vxores, hãc legem multi amplectebantur, parum ſoliciti de legis latæ iuſta ratione. Verùm, quia hæc lex non manet intra iuſtas metas, hoc eſt, non proficiſcitur à natura, & tendit ad incolumitatem reipublicæ, non aberrantem ab vltimo fine, nequaquam legis nomine digna cenſeri debet, ſed potiùs turpiſsimæ libidinis cœnum dicenda eſt. Neque enim alia de cauſa tulit hanc legem Imperator iſte, quàm vt legis prætextu ſuam tegeret libidinem. Quicunque ergo iſti impuro decreto obtemperarunt, non excuſantur Imperatoris autoritate, ſed à lege naturæ, quæ eſt & Dei, damnantur. Nam & à natura aberrarunt, & Deum naturæ opificem contemſerunt ingrati.

Quocirca in qualibet lege ratio, quam dixi, diligenter ſpectanda eſt: ad quam cùm lex con-

congruit à magistratu legitimo lata, iustum censebitur quicquid secundùm legem latam fit contra iniustum, quod contra legem committitur, neque hoc opinione iustum aut iniustum æstimandum est, sed natura & reuera. Sed de hac quæstione copiosius suo dicetur loco.

Hæc diligentia reuocandi leges, iuxta quas viuere in hac humana societate nos decet, ad suam originem & proprium finem, digna est inprimis bonis viris. Nam huius rei obseruatio non solùm amorem in placidis naturis erga leges excitat, verum etiam alium iucundissimum fructum habet. Quid enim quæso iucundius esse potest, quàm videre methodum pulcherrimam, quam sequuti sapiẽtes veteres, suas leges extruxerunt? vt interim taceam, non parum esse, vbi vel minimum deflexerint legumlatores à iusta legum ratione, perspicere.

Paulus fatetur gentes huius methodi ductu eò peruenisse, quòd eadem, quæ Deus sua lege proponit, agnouerint: etsi ab agnita hac notitia, vitio naturali & consuetudine malorum victi postea aberrarunt. Quare agnoscenda est hæc lux, & gratiæ Deo agendæ sunt, quòd ipse hac luce naturam humanam ornauerit, ac etiam post lapsum igniculos quosdam in natura reliquerit, qui dum excitantur cogitatione pulcherrima virtutum ac legum harmonia, & veluti ædificatio quædam agnoscitur.

Huius rei dignissima admiratio me impulit, vt de fonte legum, quem legem naturæ vsitatè vocamus, nonnulla scriberem: idque methodo certa & Philosophica, quo initia, progressus, metæ & regressus clarè conspiciantur. Videmus omnes artes suis methodis esse comprehensas, vt Grammatica, Dialectica, Geometria, Arithmetica, Musica, Physica, atque aliæ: & quælibet ars, vt magis perspicua est scripta methodo, ita & in admiratione est maiori. Medici etsi sua axiomata à Physica mutuantur: tamen non postremas laudes ob artis suæ methodum merentur. Habent & leges ciuiles suam methodum, quibus axiomata suppeditat Philosophia moralis.

Etsi autem multi, cùm Poëtæ (vt Pythagoras, Theognis, Phocylides, Cato, aliique non pauci) tum Philosophi (vt Plato, Aristoteles, Plutarchus, Cicero) præcepta morum tradiderunt, ac nostra ætate Philippus Melãchthõ (cuius sanctissimi viri decus, nec viperina multorum ingratitudo, nec occultæ maleuolorum insidiæ, nec apertæ aduersariorum calumniæ obscurabunt vnquam) de Philosophia morali sapientissimè & vtilissimè scripsit: nullus tamen adhuc, quod sciam, hæc elementa tradidit, & ostẽdit viam progressus demonstratiui in hac nobilissima naturæ, vt ita dicam, arte. quod sanè summis illis viris haud fuisset difficile, si naturæ principia, & inde conclusionum extructiones, ea tractare methodo proposuissent, quam nos sequimur.

Sunt fortè qui dicent, non opus fuisse ea quæ natura omnibus nota dicuntur, ad artis limites reuocare. His nihil aliud responsum volo, quàm quod eadem ratione possint improbare conatum maximorum hominum, qui Dialecticam ad certam reuocarunt methodum, nam & ea, particula quædam legis naturæ est.

An non (inquies) de hac lege multa præclarè in Platone, Aristotele, Xenophonte, Plutarcho, Cicerone & aliis leguntur? hoc quidem verissimum esse fateor, sed eorum nullus ea ad certam & iustam eámque vniuersalem methodum reuocauit, quæ sparsim in illorum scriptis leguntur: quod equidem tentandum saltem iudicaui, sperans bonos viros non improbaturos esse hunc meum conatum, præsertim cùm cupiam prodesse studiis iuuentutis. Non enim dubito & summè vtile & periucundum fore moralis Philosophiæ studiosis, videre initia, progressus ac metas legis naturæ: considerare principia, ac veluti elementa axiomatum moralis Philosophiæ, ex quibus hypotheses innumeræ, adhibita Philosophica apodixi, in legibus politicis & Oeconomicis extruuntur: obseruare syntheses & analyses demonstrationum: perspicere qua via omnia iura & omnes leges ad suos fontes reuocari possint.

Hinc etiam futurum spero, vt non ampliùs Ethicæ ac iurisprudentiæ studiosi, ferant istam quorundam contumeliam, qui negant doctrinam de moribus & legibus demonstrari posse: videbunt enim clarissimè non minùs legis naturæ conclusiones destitui euidentibus demonstrationibus, quàm artem Euclidis, quam quidam solam demonstrationibus niti, falsò contendunt.

Etsi autem fatendum est euidentes in Euclide demonstrationes esse, iuxta omnes demonstrãdi vias (nam triplici demonstrandi methodo vtitur Euclides, alias enim synthesi cõponit, alias analysi hypotheses ad principia reuocat, haud rarò ἐπαγωγῇ εἰς ἀδύνατον, vt ex absurdo verum colligat, vtitur) tamen iustè contendo, non minùs ἐναργεῖς & euidentes esse in hac nostra naturæ scientia demonstrandi vias, quàm in Euclide aut aliis nobilibus & præclaris scientiis. Has vias conor in hoc libello patefacere & ad artis methodum, naturæ legem reuocare, idque eo consilio, vt hæc Philosophiæ pars aliquo modo illu-

ſtretur, quam opotteret omnibus eſſe notiſsimam.

Porrò ne quis me accuſet tanquam hominem, qui ſuam, iuxta prouerbium, falcem in alienam mittat meſſem, hæc eſt mea defenſio. Epiſtola Pauli ad Romanos ſuperiori anno erat mihi enarranda, in qua quia Apoſtolus legem naturę appellat veritatē, & ius Dei gentibus notū, quod ipſæ oſtendunt operibus ſuis vnà teſtimonium reddente eorum conſcientia: putaui operæprecium eſſe, quænam ſit iſtius legis vis explicare, & ne prolixa commentatione interrumperem prælectionem Paulinam, cœpi ſeorſim hanc de lege naturæ methodum colligere, vtinam tanto cum fructu, quanto cum labore.

Cæterùm quòd hanc legis naturæ methodum ſub tuo nomine, clariſsime vir, in publicum prodire volui, duas habeo, vt mihi quidem videtur, iuſtiſsimas cauſas. Harum vna eſt, quòd cupiam aliquo ſigno gratitudinem animi mei erga te declarare, qui vt de omnibus optimè mereri, & quod Cicero dicit boni viri proprium eſſe, omnibus prodeſſe & nemini nocere ſtudes: ita me ſingulari beneuolentia multos annos es complexus. Altera, quòd in ſimili ferè negotio iam longo tempore occuparis. Nam leges noſtras Danicas, (quæ ſunt legis naturæ, de qua nos agimus hypotheſes quaſdam) vt diſiecta & veluti diſſipata quædam corporis membra (quod ſanè non vitio legiſlatorum accidit, quorum alij alijs nationibus tulerunt leges, ſed propter varietatem populorum quibus aliæ atque aliæ leges ferendæ erant) ad iuſtum corpus reuocare conaris, quò ſingula apto nexu cohæreant: hoc quàm operoſum ſit, ſoli prudentes intelligunt. Nam hîc requiritur non tā labor tranſcribendi, qui ſanè in iſta re minimus eſt, quàm ſingularis prudentia in collatione legum diuerſarum nationum, quò obſcuriores illuſtrentur clarioribus: & quæ videntur propter breuitatem mutilæ, compleantur perfectioribus: & quæ parum apto ordine hactenus legi videbantur, reſtituantur ſuis locis: quò vnum ſyſtema iuris Danici habeatur, ſingulis reuocatis ad legum fontem ac proprium finem, quem vnicum ſpectant & volunt ſanctæ leges. Oro Deum Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt tibi in hoc arduo & vtiliſſimo labore adſit, ac vires largiatur, quò tandem incepto operi finem lætum imponas. Vale, Mæcenas optime, anima, corpore & ſpiritu integer. Haffniæ, anno 1562. & Menſe Maio.

PRÆFATIO AD LECTOREM.

CICERO ſapienter & rectè dicit, nihil præſtabilius eſſe quàm planè intelligi nos ad iuſtitiam eſſe natos, neque opinione, ſed natura conſtitutum eſſe ius. Vidit enim vir ſapiens, hominem non eſſe conditum ad beluinas voluptates, quemadmodum Epicurea ſchola impie & impudēter blaterauit, ſed ea potiùs expetenda, quorum igniculos quoſdam homines ſani in ſe eſſe reconditos animaduertunt.

Nam cùm homo reliqua animantia mente & intelligentia excellat, & facultate diſcernendi honeſta & turpia præditus ſit, vt illa quidem expetat, hæc verò auerſetur, ídque naturæ inſtinctu, neceſſe eſt fateri alium homini finem eſſe propoſitum, quàm cæteris animantibus, quæ mente, & intelligentia, ac proæreſi deſtituuntur.

Vt autem ad huius finis, qui eſt proprius hominis, contemplationem ac amorem ſuos diſcipulos veteres Philoſophi excitarent, Delphicum illud, (quod pro foribus templi Apollinis Delphici Amphictyones ſcripſere) Γνῶθι σεαυτὸν, *ipſis commēdarunt, quo ſanè dicto voluerunt vnumquemque ſui admoneri officij: quod his verſibus expreßit Menander:* γνῶθι σαυτὸν ἐστὶν ἂν τὰ πράγματα ἴδῃς τὰ σαυτοῦ καὶ τί σοι ποιητέον: noſce te ipſum eſt, ſi res intueare tuas, & quid faciendum ſit tibi. Nā qui ſe ipſum bene norit (*vt ait Cicero*) primùm aliquid ſe habere ſentiet diuinum, ingeniúmque in ſe ſuum quaſi ſimulachrum aliquod dedicatum, tanto munere Deorum ſemper dignum aliquid & faciet & ſentiet, & cùm ſe ipſe perſpexerit, totúmque tentarit, intelliget, quemadmodum à natura ſubornatus in vitam venerit, quantáque inſtrumenta habeat ad obtinendam, adipiſcendámque ſapientiam, quoniam principio rerum omnium, quaſi adumbratas intelligentias animo ac mente conceperit, quibus illuſtratus ſapientia duce bonum virum, & ob eam ipſam cauſam cernat ſe beatum fore.

Ad hæc ergo tria, Oraculum illud Delphicum, Noſce te ipſum, referendum eſt: vt homo cogitet quibus

quibus sit diuinitus ornatus dotibus: quid faciat ac sentiat: quòd beatitudo sit proposita illi, qui ducem Naturam fuerit secutus. Nam hoc persuasum esse debet omnibus, dominum esse omnium rerum ac moderatorem Deum, eáque quæ geruntur, eius geri ditione ac numine, eúmque optimè de genere humano mereri, & qualis quisque sit, quid agat, & quid in se admittat, qua mente, qua pietate colat religionem, intueri, piorúmque & impiorum habere rationem, vt illis quidem beatam immortalitatem, his verò supplicia merita tribuat, sicut Cicero & Plato in multis locis argutius sanè quàm vtilius disputant. Nã nec vulnus naturæ intellexerunt nec remedium inuenerunt: utrumque Deus Ecclesiæ sua voce patefecit.

Cùm enim Cicero lumine naturæ vidit hominem naturalibus facultatibus eligendi bonum, & verum inquirendi præditum esse, quibus veluti ducibus duceretur ad beatitudinem, & tamen conspexit in toto genere humano horrendam ἀταξίαν, adeò quod plerique omnes contra mentis iudicium ruant in horrenda scelera, consuetudini hoc tantum malum imputauit, in hæc verba exclamans: Tanta est corruptela malæ consuetudinis, vt ab ea tanquàm igniculi extinguantur à natura dati, exoriantur confirmentúrque contraria vitia. Poetæ hoc malum referunt ad malum genium, seu Deã, quam ἄτην, eò quòd rebus mortalium noxas & turbas soleat immittere, vocant. Pindarus in Olympiis hoc Prometheo asscribit, cùm inquit: Prometheus adfert hominibus virtutem & lætitiam, Sed tamen accedit obscura nubes obliuionis, & rectam viam negotiorum aufert à mentibus. In Pythiis hoc malum ad Deos autores refert, inquiens: Iuxta vnum bonum duo incommoda dij tribuunt hominibus. At verbum Dei non consuetudini, non obliuioni, non Diis, non fortunæ: sed Adamo transgredienti mandatum Dei hoc malum imputat, contra quod semen mulieris, vt salutare remedium, promissum est & exhibitum.

Quapropter nos Deo gratias agamus, qui vulnus naturæ, & vnde sit indicat, & remedium salutare gratuitò offert.

Verùm cùm iam natura vitiata sit, & nemo ad veram sapientiam & beatitudinem venire possit duce natura, videtur quod frustra de ea suscipiatur disputatio. Ad hoc ita responsum volo. Primùm, dignum est studioso homine, videre quidnam sit illud, quod Paulus vocat nunc veritatem Dei, nunc δικαίωμα τοῦ θεοῦ, quod notum gentibus esse prædicat, vtque intelligatur quousque ratio progredi possit. Deinde pulcherrimum est animaduertere, ex quibus principiis quibúsque demonstrationibus extruatur doctrina morum & leges politicæ, quibus non magis quàm igni & aëre carere potest humana societas. Nam quicquid in ethicis & legibus traditur, hoc norma legis naturæ diiudicandum est. Nam, vt rectè inquit Cicero, Lex bona à mala naturali norma diuiditur.

Constitui igitur pauca quædam de lege naturæ colligere, non solùm vt excitemur ad gratitudinem erga naturæ opificem, intelligamúsque monstrante natura, quò omnes nostræ actiones, adeóque tota vita referenda sit: verùm etiam vt rectius intelligatur Apostolus, qui dicit: Gentes ostendere opus legis scriptum in cordibus suis.

Vt autem certam doctrinæ methodum sequamur in huius rei explicatione, visa est nobis commodissima ea, quæ analysis à Galeno dicitur.

Nam primùm rem vniuersam in definitione tanquàm in fasciculo intra transennas comprehensam & conuolutam proponam.

Deinde eandem explicaturus, analysin instituam eorum membrorum, quæ breuiter in definitionis veluti corpore coniunguntur, in qua analysi conspicietur naturæ vis, & præter alia multa, quisnam finis sit hominis, quæ principia & hypotheses legis naturæ, vnde moralis Philosophia & iuris scientia tanquàm ex fonte deducitur, adhibita Philosophiæ amussi quæ est demõstratio: ad hæc, quæ præmia sint seruatæ naturæ normæ & quæ pœnæ violatæ, explicabitur. His explicatis addam, quomodo decem illæ leges, ex principiis practicis extruantur & concludantur, & quatenus lex naturæ cum diuina congruat, & quatenus ab eadem discrepet.

Huc quoque virtutum catalogum subiiciam, cum sententiis ex optimis autoribus desumtis, & quomodo ex naturæ lege fluant, demonstrabo, In his omnibus conspicietur finis & vsus legis naturæ. Postremò, quia conscientia est legis naturæ testis, de ea etiam nonnulla dicam. Hac methodo me effecturum spero, vt lex naturæ, quæ delitescere quodammodo videtur, se contemplandam illustrius exhibeat. Deus naturæ autor sua nobis assistat gratia.

DE LEGE NATVRÆ.

Nominis ratio. PRIVSQVAM autem absolutam definitionem legis naturæ tradam, nonnulla dicenda videntur, quæ ad nominis rationem pertinere videbuntur. Sæpe enim vera nominis explicatio, multum lucis adfert toti de re aliqua susceptæ disputationi.

Lex quid. Vt itaque lex Græco nomine (vt Platoni & Ciceroni placet) ex eo dicitur, quòd suum cuique tribuat: sic Latino ab eligendo appellatur, illud ad finem legis nempe iustitiam, hoc ad consilij facultatem & *Definitio.* eligendi potestatem refertur. Vt lex sit, quæ non solùm quid singulis tribuendũ sit doceat: verumetiam normam tradat de eligendis iustis & fugiendis contrariis. Debet itaque lex omnis commendatrix virtutum, & emendatrix vitiorum esse.

Naturæ nomen seu epitheton. Naturæ nomen ponitur epitheti loco, quo monstratur legis huius, de qua nobis est sermo, forma. Nam cùm dicitur lex naturæ, significatur alia esse quàm scripta: Vt illa ordine prior, hæc posterior sit: illa fontis rationem, hæc riuulorum habeat: illa causa sit huius, hæc illius effectus existat. Deinde naturæ vocabulo vis quædam, quę omni homini inest, indicatur, hoc est, communis intelligentia quæ virtutes in honestis, & turpia in vitiis ponit.

Naturæ lex humanis mentib. impressa. Hanc naturæ legem qui negat mentibus hominum impressam esse diuinitus, eum cum seipso dissidere necesse est. Nam cum summis Philosophis, & Apostolo Paulo, contrarium testatur omnium hominum conscientia, de qua re postea suo loco plura dicenda sunt.

Legis naturæ varia nomina. Hæc naturæ lex variis nominibus (quæ ad eius vim intelligendam faciunt) à Philosophis appellatur. Cicero eam vocat, nunc *Ius naturæ.* Ius naturæ, propterea quòd humanis mentibus naturaliter impressa sit: *Gentium.* nunc ius gentium, quia omnibus hominibus latè per orbem sparsis, eadem est, Nam non vt oratio, ita ratio apud homines variat. Nunc ius diuinũ, eò quòd *Diuinum.* Deus huius legis sit autor: quam ob causam Paulus etiam naturæ legem vocat veritatem & ius Dei, vt *Æternũ.* suprà admonuimus. Interdum Ius ęternum, idque ea de causa, quòd eius norma sit constans & perpetua, de qua re idem autor in oratione pro Milone in hũc modum loquitur: *Est enim hæc* (inquit) *non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus: verùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus.*

Alia nomina ex Sophocle. Sophocles hoc ipsum comprobat, cùm leges naturæ vocat ἄγραπτα κ᾽ ἀσφαλῆ θεῶν νόμιμα, hoc est, non scripta, firma tamen & solida Deorum legitima, vt quæ nemini vnquam mortalium violare fas sit.

Aristotele. Aristoteles eandem legem vocat nunc δίκαιον ἔμψυχον, ex quo omnis lex scripta vim suam mutuatur, *Cicerone.* interdum λόγον, interdum νοῦν, quas duas voces Cicero cõiungens ait: *lex illa, quam Dij humano generi de-* *Euripide.* *derunt, est ratio ménsque sapientis, videlicet radius quidam diuinæ iustitiæ in mente lucens,* id quod Euripides eleganter expressit his verbis: *Tanta lux* (inquit) *de cœlo nobis affulsit, vt etiam Hespero, Luciferóque splendidior sit: quæ verò huic aduersantur è profundis emersere tenebris.*

Demosthene. Demosthenes legem dicit εὕρημα κ᾽ δῶρον θεῶν, *inuentum & donum Deorum,* quod sanè tum demum de lege scripta dici potest, quando lex scripta lege naturæ vt fundamento nititur.

Breues legis naturæ Quæ hactenus diximus, mediocriter nobis rationem nominis explicant: Nunc vt nobis viam sternamus ad iustam definitionem, quasdam breues legis naturæ ἀποδόσεις & assignationes adiiciam.

ἀποδόσεις & assignationes. *Ex Cicerone.* Primũ itaque occurrit illa Ciceronis: *Lex naturæ, est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibétque contraria.* Summa ratio dicitur, quia à diuina mente profecta, æterna imperandi prohibẽdíque norma est, hoc est, in humana mente lucens rectè agendi ratio. Quia ergo iubet & prohibet, lex dicitur, & quoniam insita est in natura, naturalis cognominatur.

Ex alio philosopho. Alius quidam ita definit: *Lex naturæ est certa & indubitata sentẽtia Dei, mentibus hominum impressa, qua docemur, quæ facere, & quæ fugere oportet, hoc est, notitia discriminis honestorum & turpium, vt illa quidem expetantur, hæc verò caueantur.* His ita breuiter notatis iustam definitionem & absolutam colligam, hoc modo:

Legis naturæ iusta & absoluta definitio. LEX NATVRAE *est diuinitus impressa mentibus hominum notitia certa, principiorum cognitionis & actionis, atque conclusionum ex istis principiis demonstratarum proprio fini hominis congruentium, quas ex principiis necessaria consequentia ad humanæ vitæ gubernationem extruit ratio, vt homo ea quæ recta sunt cognoscat, velit, eligat, agat, vitétque contraria, quorum omnium & testis & iudex conscientia hominibus diuinitus est attributa.*

Definitionis analytica probatio. Hæc plenior definitio plurima continet, quibus explicatis patebit quàm latè se extendat naturæ vis in hominibus, quantum quidem ad expetenda & fugienda attinet. Nam de his tantùm instituta est nostra oratio, non de singulis motibus & proprietatibus ab animantibus. Quemadmodum itaque proposui, singula definitionis membra, eo quo proposita sunt ordine persequar, & veluti anatomiam quandã instituam, quò omnia distinctiùs & clariùs percipiantur.

1. Origo legis naturæ. Primùm itaque definitio nostra meminit originis legis naturæ, & ipsam ad Deum refert autorem, qui eam mentibus humanis impressit, vt sit tãquam radius quidam diuinæ mentis & sapientiæ. Verùm quia hoc suprà aliquoties dictũ est, hîc tantùm, quarum rerum nos hæc legis naturæ origo admoneat, breuissimè indicabo.

Quid nos doceat. *Primum* itaque hæc legis naturæ origo nos commonefaciet de ipsius autoritate, dignitate, æquitate. Fieri enim non potest, quin quod Deum autorẽ habet, istis omnibus emineat. *Deinde* eadem origo admonebit nos, quòd vt quicquid iuxta hanc legem fit rectè fiat: Ita omnis huiũs legis violatio non solùm cum natura, verumetiam cum Deo ipso pugnare videatur. Quare admodũ rectè veteribus Philosophis θεομαχεῖν dicũtur, quicunque huius legis limites peruersè transgrediuntur: vnde & θεόμαχοι, qui lege hac spreta pro sua vixerunt libidine, dicti sunt.

Hîc deploranda est humana peruersitas, primorũ parentũ lapsum sequuta. Nã inde effectum est, quòd tanta sit hominum aduersus hanc Dei legem contumacia & rebellio. Sol, Luna & astra omnia, diuinæ ordinationi obtẽperant, & conficiunt, iuxta legem sibi impositã, suum cursum prępfinito tẽporis spatio: homo in medio constitutus, veluti speculator quispiã, solus cõtumacię reus peragitur, vt qui legi & ordinationi diuinæ non velit esse subiectus. Tanta est peruersitas, tanta contumacia hominum aduersus naturæ opificem.

2. Quid sit. De origine hactenus: Sequitur quòd lex naturę sit notitia eaque certa. Nã normæ legis naturæ, neque sunt opiniones ambiguę, neque sentẽtię ἀκατάληπτοι, quæ percipi nõ possunt: Sed sunt firmæ rerũ expetẽdarũ & fugiendarũ perceptiones, quas firma assensione ἄνευ τ᾽ ἐποχῆς Academicorũ amplecti oportet.

Prius-

De modo certitudinis & apprehensionis huius legis.

Priusquam autem ad notitiæ materiã, hoc est, ad principia veniam, de modo certitudinis & apprehensionis dicã nonnihil, quò reliqua meliùs intelligãtur.

Duo actionum principia.

Quomodo itaque illa certitudo efficitur? Quæ apprehensionis ratio? Omniũ primùm hoc constat ex Aristotele (quod & ipse sensus cõmunis conuincit) duo esse actionum principia, cognitionem & appetitum: illa rem percipit qualis sit, hic eandem aut sectatur aut fugit.

1. Cognitio. 2. Appetitus. Sensitiua cognitio.

Est autem cognitio duplex, Vna sensitiua, altera intellectiua. quomodo vtraque fiat breuiter explicandum, ac primùm de ea dicam, quæ est sensuum, & fit hoc modo.

Quomodo fit.

Primùm, obiectum mouet externum sensum, vt exempli causa, pulchritudo, visum: dulce, gustum: odorificum, olfactum: sonorum, auditum: molle, tactum: &c. Deinde communis sensus, cuius sedes in cerebro est, ea quæ exterioribus sensibus offeruntur excipit, & eorum simulacra quædam fingit. Tum si temporis interuallum interponitur, eadem retinet memoria, quam confirmat & tuetur recordatio ac meditatio.

Appetitus cognitioni sensitiuæ respondens.

Hîc insurgit appetitus, qui rem placentem, vtpote iucundam & voluptuariam, apprehendit: ex quo impetus fit ad actionem, seu ad rei expetitæ fruitionem & vsum.

Quomodo appetitu abutamur.

Verùm hîc nisi legi naturæ seu rectæ rationi obtemperatum fuerit, sæpissime peccatur, cùm in expetendo, tùm in fugiendo. Appetitu enim animali, qui sequitur cognitionem sensitiuam, sæpe expetimus ea, quæ aduersantur appetitui rationis. Nam vt ille brutum, ita hic humanum sequitur iudicium: & rursus sæpe auersamur appetitu animali, quæ essent reuera expetenda.

Proinde discernẽda sunt obiecta sensuum. Quædam grata sũt, vt voluptates corporales.

Est proinde discernendum inter obiecta sensuum. Nam alia sunt, in quæ fertur animalis appetitus, alia quæ idem aspernatur & fugit. Appetimus autem sensu animali, quæ grata, iucunda & voluptuaria videntur, quæ vno nomine generali, voluptates dicuntur corporales. Nam sunt etiam animi voluptates, de quibus alio dicetur loco.

Voluptatum corporalium tres differentiæ.

Corporalium voluptatum tres differentiæ sunt: Nam aliæ sunt naturales & necessariæ simul: aliæ sunt naturales & non necessariæ: aliæ nec naturales, nec necessariæ. Qui in hæc triplicia voluptatum genera sine discrimine & simili impetu abripitur, porcus est potiùs quàm homo censendus. Quare qui rationem ducem sequi mauult, quàm ὁρμὴν absque ratione, hoc teneat ac seruet discrimen.

Naturalis & necessaria.

Voluptas corporis naturalis & necessaria, cibi & potus est, ac vestimentorum. Hæc naturalis dicitur, quia natura expetitur. Necessaria, quia sine ea naturæ incolumitas conseruari nequit. Verùm hæc cautio adhibenda est, vt ijs contenti simus, quæ naturæ sufficiunt, ad ipsius conseruationem, & functionum naturalium exequutionem.

Naturalis & nõ necessaria.

Voluptas corporis naturalis & non necessaria, rerum venerearum est. Hæc tametsi pertinet ad totius generis cõseruationem, atque ideò naturalis existit: tamen non est necessaria, quia sapiens ea carere potest, imò omnino illicita iudicanda est, nisi ratione & lege gubernetur. Nam si ratione gubernatur, naturali & diuino iure probatur: sin contra rationem fertur, naturam fœdat & contaminat.

Nec naturalis, nec necessaria.

Voluptas corporis nec naturalis nec necessaria, est ebrietatis, libidinis, comessationum, repletionum necessitatem excedentiũ. Hæc non est naturalis, quia naturam corrumpit: non necessaria, quia ea carere possumus. Hæc adeo à lege naturali abhorret, vt etiã bestiæ multæ eam auersentur ac fugiant. Hanc igitur qui sequuntur, indignissimè faciunt. Nam seipsos infra bestias miserrimè deijciunt.

Epicurismi refutatio.

Execrandus est itaque Epicurus, qui in hoc voluptatis genere summũ hominis bonum, atq; adeò finem bonorũ posuit: contra huius peruersissimũ dogma, pugnat naturę humanę dignitas: pugnat facultatum animorum in hominibus eminẽtia pugnat voluptatis, quam captat Epicurus, subiectũ, obiectum, vilitas, cõmunitas, vis & euentus: pugnat appetitus rationis, & rectum in omnibus sanis hominibus iudicium: pugnat consciẽtia: pugnãt omniũ verè sapientum suffragia: pugnant prestantissimorũ virorum & excellentiũ fœminarum exẽpla laudabilia: vt interim taceam de doctrina cœlesti. Hę rationes sua claritate facile dispellũt fœtidos fumos, quos voluptatis Epicureę misera & insana mancipia eructãt. Quare porcis, qui sunt de grege Epicuri, eos relinquamus.

Quædam obiecta sunt molesta: & varij generis.

Hactenus de obiectis sensuũ iucundis, quæ vel expetere vel nõ expetere, licet. Iam alia obiecta restãt, quæ sensibus sunt aspera & molesta, & hæc non sunt vnius generis. Nam quædam naturæ inimica sunt, & properantes ad scientiã & virtutis decus impediunt: vt sunt, morbus, carcer, exilium, paupertas & huiusmodi alia: Hæc si vitari nequeunt, conandum est, vt in ijs vel scintillula virtutis luceat. quædam sunt sine quibus ad Palladis & virtutis arcem, hoc est, ad veri scientiam & virtutis iustam actionem nemini patet aditus, vt sunt studia, labores, summa diligentia & cura in obeundo cõmisso munere. Hęc tametsi aspera sunt: tamen non sunt fugienda, de quibus pulchrè Hesiodus, cùm inquit: τῆς ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν ἀθάνατοι, hoc est, *Virtutem posuere Dij sudore parandã*. Et illud Epicharmi apud Xenophontẽ: τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν τ' ἀγαθὰ πάντα οἱ θεοί. *Laborib. nobis vendunt omnia bona Dij*. Lucanus quoq; venustè ait:

1. Naturæ inimica.

2. Aspera & summo labore perficienda.

—Serpens, sitis, ardor, arena,
Dulcia virtuti, gaudet patientia duris.

Obiecti asperi & iucundi illustre paradigma, ex Xenophõte petitum. Victus.

Hoc etiam pulcherrimè ostenditur in Cebetis tabula: Idem quoque Xenophon ex Prodici commentarijs proposito paradigmate testatur. Narrat enim Herculem, cùm iam pubesceret, tacitè apud se cogitasse, quãnam viuendi viam & rationem sequeretur, voluptatẽmne sectaretur an virtutem. Videbat enim voluptatis viam facilem admodum & valde tritam: contra virtutis asperam & difficilem. Hæc cogitanti Herculi, apparent duæ magnæ mulieres: quarum quidẽ vna eleganti & honesta facie fuit & liberali ingenio, quam natura ipsa ornauerat. Erat enim corpore munda, oculis verecunda, gestu modesta, vestitu candida. Altera verò carnosa & mollis apparebat, præterea accuratè comta & ornata, cutem quidem fuco nitidam habuit, vt candidior & rubicundior, quàm reuera esset, videretur, statum corporis composuit, vt erectior appareret, quàm natura ferret, oculis erat vagabundis & patentibus, vestis illi erat talis, vt ex ea venustas quędam eluceret, seipsam subinde respexit, & attendit etiam, num quisnam alius se contemplaretur, sæpenumerò præterea ad propriam vmbram respexit.

Voluptas.

Hæ duæ mulieres cùm propiùs Herculem accessissent, prior quidem illa eodem, quo cœperat, modo pergit. Altera verò præuenire cupiens, accurrit ad Herculem, quem hac oratione affatur.

Voluptatis ad Herculẽ oratio.

Video te, ô Hercules, dubitare ad quãm viuendi viam te conuertas: si itaque me diligas, ad dulcissimam facillimãmque te ducam viam: vt illis quidem quę delectant abundes, duris verò & molestis in vita careas. Nam primùm quidem neq; bellorum neque negotiorum curã habebis vllam: sed illud potiùs spectabis, vt cibum tibi gratum ac potum inuenias: vt quod visu, odoratu, tactu, delectabile sit percipias:

quibus cupiditatibus vsus, quàm maximè oblecteris quóque pacto quàm mollissimè dormias, atque adeo qua ratione hæc omnia obtinere possis absque labore & molestia. quòd si quando deficere, illa quibus hæc acquiruntur, suspicio oboriatur, non erit timendum, ne te ducam ad ista corporis animíque labore & ærumnis paranda. Sed illis tu potiùs vteris, quæ aliorum laboribus sunt parta, à nullo abstinens, vnde lucrum aliquod sperari possit. Vndecunque etenim captare commoda meis familiaribus permitto.

Hæc cùm audisset Hercules, ô mulier, inquit, quòd est tibi nomen? At illa, mei quidem amici, ait, fœlicitatem me appellant: at hostes, inuidioso nomine, me κακίαν nominant.

Virtutis ad Herculem oratio.

Interea dum hæc dicerentur, altera mulier accedens, & ego, ait, ad te venio, ô Hercules, noui tuos progenitores, ac indolē in puerili instructione animaduerti: vnde spero, te, modò ad eam quę ad me ducit viam, conuertaris, bonorum & honestorum operum fore sectatorem & cultorē, & me multò honorabiliorem, & bonorum expetēdorum gratia videri illustriorem confido. Non fallam te voluptatis præmio, sed qualem rebus Dij contulêre naturam, tibi verè narrabo. Nihil enim eorū, quæ bona atque honesta sunt, Dij dant hominibus sine labore & cura. Verùm si Deos tibi propitios esse velis, colendi sunt vtiq; Dij. si ab amicis diligi optes, amicis est benefaciendum. Si à quapiā ciuitate honorari desideres, ciuitati aliqua vtilitas adferēda est. Si à tota Græcia ob virtutē in admiratione esse velis, conaberis toti Greciæ benefacere. Si vt tibi terra fructus producat expetas, terra tibi colenda est. Si iumentis diuitias acquirere animus tibi sit, iumentorum tibi cura est habenda. Si rebus in bello gestis, clarus haberi cupias, amicos quidē à seruitute liberando, inimicos verò in seruitutem redigēdo, bellicæ artes discendę sunt ab illis qui sciunt, & exerceri in eis oportet, vt illis vti rectè scias. Si velis corporis valere robore, corpus assuefieri oportet, vt animi consilio pareat, vtque laboribus & sudoribus exerceatur.

Voluptatis instantia.

Hîc κακία interpellās, intelligis, ô Hercules, inquit, quàm asperam & longam viam ad voluptates & delitias, hæc mulier narret, & quàm facili ac breui via ego ad fœlicitatem te ducam. Ad hęc Virtus respon-

Virtutis responsio.

dens, ô misera, inquit, quid boni tu habes, aut quid tibi suaue videri potest, quæ nihil horum gratia vis agere: nec suauium desideriū expectas, sed antequam te capit vllum desiderium, omnibus istis plena es, vt quæ ante famem comedis, ante sitim bibis? vt autem cū voluptate comedas, exquisitos paras tibi coquos: vt cum voluptate bibas, vina variáq; & preciosa quęris, ac in æstate circumiens hinc & illinc niuem quęritas: vt cum voluptate dormias, non solùm stratum molle substernis, sed etiā lectos & lecti subsellia paras: non enim labore defatigata, sed nihil quod agas habens, somnum expetis: vt Venerem, antequam opus est, exerceas, omnia excogitas, nec à viris, nec à fœminis abstinens. Sic enim tuos amicos instituis, vt nocte quidem omni turpitudini se dedant, diei verò vtilissimam partem stertendo absumant. Etsi autem immortalis es, à Dijs tamen es abiecta, & à bonis hominibus contemneris. Quod omnium auditu iucundissimum est, tuam nunquam audisti laudem: nec quod omnium iucundissimum est spectaculum, pręclara tua facta vidisti. Quis igitur tibi dicenti crediderit? Quis tibi indigenti opem tulerit? aut quis suæ compos mentis sustinuerit in tuo numerari sodalitio? Nam qui sunt in tuo sodalitio, iuuenes quidem, debili sunt corpore, senes verò stulto sunt animo & mente capti, Nam postquam adolescentiam in otio & delicijs transegerunt, senectutem multis laboribus & infirmitatibus confractam viuunt: quos vt pudet anteactæ vitæ, ita præsentibus onusti malis grauantur: In iuuentute voluptatem sectantur, sed in senectute molestiam sibi reponunt. At ego familiarem consuetudinem habeo, & cum Dijs, & cum hominibus bonis: opus præclarum & honestum, neque à Dijs, neque ab hominibus fieri potest sine me: in maximo sum honore cùm apud Deos, tùm apud homines, quibus conuenit. Nam desiderata quidem cooperatrix artificibus sum: fida domorum dominis custos: beneuola ministris socia: adiutrix bona in laboribus pacis tempore, in bello firma auxiliatrix, optima amicitiæ conciliatrix. Ad hæc, meis necessarijs suauis, promtus cibi potúsque vsus est. Expectāt enim quousque illa desiderant. Somnus suauior illis, quàm otiosis contingit, qui somno si destituuntur, interdum haud molestè ferūt, neque propter ipsum, quæ facere oportet, negligunt. Iuniores gaudent, dum laudantur senes. Seniores lætantur, cùm honorari vident iuniores. Vt cum summa voluptate, res gestas priscorum recolunt: Ita dum ipsi aliquid pręclarè agunt, non parum oblectātur, propter me Dijs chari, desiderati amicis, honorabiles patriæ sunt. Cæterùm postquam fatalis finis aduenerit, non obliuioni traditi sine honoribus iacent: sed memoria hominum celebrati, æternum florent. In hunc modum, ô Hercules, inquit, ex bonis parentibus nate, qui se laborando exercet, beatissimam fœlicitatem consequi poterit.

Vsus dialogi Xenophontei.

Hunc pulcherrimum dialogum adscripsi, vt studiosi admoniti, collatis vtrinque argumentis, se componant ad virtutis viam: ad quam, vt nemo peruenit vnquam sine laboribus, ita voluptas corporis, quæ in virtutum choro est veluti meretrix in matronarum cœtu, ab eadem reuocat. Non ergo sensu brutorum præcipites ruere nos decet in ea, quæ primo aspectu dulcia & iucunda videntur. Nam cùm cognitio sensitiua, quæ est opus animæ sentientis, tantùm retinet nos in ijs quæ sensibus arrident, nos contra cogitare debemus, quo animæ gradu à bestijs distamus. non enim solùm cum stirpibus crescimus & vegetamur, & cum brutis animantibus sentimus, verùm etiam cum angelis mente prædıti sumus. Quare quò mens nos vocet spectandum est.

Intellectiua cognitio rationis appetitu comitata. Intellectus. Voluntas.

Hæc de cognitione sensitiua & appetitione illi ex aduerso respondente: iam de cognitione intellectiua, & de appetitu rationis, qui illam naturaliter comitatur, pauca adijciam. Sunt enim hæc duo principia actionum virtutis: quorum alterum intellectus dicitur, & est principium dirigens: Alterum voluntas vocatur, & est principium imperans, prius ad iudicium rerum, posterius ad finem bonorum pertinet: quæ duo maxima sunt, vt Cicero ait, in Philosophia bona.

Discrimē inter sensitiuā & intellectiuam cognitionem.

Primùm itaque tenendæ sunt differentiæ, ne hæc duo genera cognitionis confundamus. Cognitio sensitiua opus est animæ sentientis tantùm. Cognitio intellectiua opus est intellectus. Cognitio sensitiua est & in brutis & in hominibus. intellectiua tantùm in homine. illa semper ab obiecto externo & sensu: hæc interdum & non semper ab illis initium sumit. Illius est finis rei expetitæ vsus: huius scientia & prudentia eorum, quæ natura expetimus.

Graduum cognitionis sensitiuæ distinctio ex Cicerone petita.

Priusquam autem gradus subtiliùs distinguam, verba Ciceronis, principis Philosophorum apud Latinos, asscribam. *Mens*, inquit, *ipsa, quæ sensuum fons, atque etiam ipse sensus naturalem vim habet, quam intendit ad ea quibus mouetur, atq; alia visa sic arripit, vt his statim vtatur: alia sic recōdit, è quibus memoria oritur.*

Cætera

Cætera autem similitudinibus construit: ex quibus efficintur noticiæ rerum, quas Græci tùm ἐννοίας *tùm* προλήψεις *vocant. Eò cùm accessit ratio, argumentique conclusio, rerúmque innumerabilium multitudo, tùm & perceptio eorum omnino apparet, & eadem hæc ratio pe fecta his gradibus ad sapientiam peruenit. Ad rerum igitur scientiam vitæq́ constantiam, aptissima cùm sit mens hominis, amplectitur maximè cognitionem, & ipsam* κατάληψιν, *quam, vt dixi, verbum è verbo exprimentes, comprehensionẽ dicemus, cùm ipsam per se amat, nihil est enim veritatis luce dulcius, tùm etiam propter vsum. Quocircà etiam sensibus vtitur, & artes efficit, quasi sensus alteros, & eò Philosophiam corroborat, vt virtutem efficiat, ex qua re vna vita omnis apta sit.* Hæc Cicero.

Vide quàm pulchrè & eruditè hîc Cicero, quibus gradibus perueniatur ad virtutem, ostendat, qua parta, mens nostra non vltrà progreditur. Vt autẽ hæc à studiosis distinctiùs intelligi possint, gradibus certis ea distinguam.

Primus Gradus, Notio rerum simplicium, seu simplex apprehensio. 2. Compositio. 3. Aestimatio. 4. Ratiocinatio. seu argumẽtatio: vnde sciẽtia & opinio.

Primus ergo gradus est notio rerum simplicium, quas vt intelligentia patibilis recipit, ita agẽs tractat & apprehendit: ac primùm quidem singulares, mox vniuersales inde formas elicit. Facultas illa, qua hæc efficiuntur, simplex apprehensio dicitur, hanc comitatur compositio, qua notiones multæ & variæ cõponuntur in vnum: quarum aliæ affirmantur, aliæ negantur, hanc comitatur ὑπόληψις, hoc est, æstimatio, quæ planum iudiciũ promit de notionibus propositis, connectens coniungenda & separans pugnãtia, atque ideo diuisio à Physicis appellatur. Huc accedit postea ratiocinatio, quæ ex iudicatis notionibus alia atque alia colligit, sed diuersimodè. Nam si ex euidentibus fit collectio, demonstratio dicitur. Si verò ex probabilibus tantùm, conclusio texitur probabilis. Proinde ratiocinationis huius effectus aliâs est scientia, aliâs opinio. Sed hæc accommodemus ad nostrum propositum.

Huius notionis & aliorum graduum descriptio munus & ordo.

1. Notio itaque, quam primo loco posui, est actus mentis, & animi, quo contemplamur virtutum decus, hac à simulacris virtutum elicita, vniuersalis fit norma honestatis, atque hæc notio virtutis, simplex dicitur apprehensio.

2. Compositio notionum accedit eadem mentis facultate, in hac compositione est veritas & falsitas: vt notio simplex est honesti, iusti, expetendi, turpis, iniusti, fugiendi &c. Sed compositio hæc nectens, enunciationes facit. Honestum est expetendum: turpe est fugiendum: iustum est honestum: quod turpe inhonestum est: iustum est in virtute, iniustum in vitio ponendum.

3. Accedit æstimatio compositionis, qua mens de compositis planum profert iudicium, hoc vt verum affirmans, illud verò falsum pronuncians, iustum expetendum dictitans, iniustum fugiendum, hoc aiens bonum esse, illud inficians esse malum: vt iusticia est bona, quod secundùm rectam rationem fit, non est malum.

4. Verùm, si quæ mens ita composuit & iudicauit sunt euidentia, adeo vt ipsorum contraria appareant manifestè falsa, fiunt axiomata demonstrationum, quò cùm accesserit quarto loco argumentatio, plurima colliguntur.

Argumentationis via duplex.

Est autem argumentationis via duplex. *Vna* enim quæ ex pluribus hypothesibus vniuersale theorema colligit, & vocatur Inductio. *Altera* quæ ex vniuersali pronunciato, plures extruit hypotheses, & vocatur Syllogismus.

Exemplũ.

Exempli causa: Iusticia expetenda est, similiter prudentia, fortitudo, temperantia. Igitur omnis virtus est expetenda. Ex hac rursus: Si omnis virtus est expetenda, certè amicitia, gratitudo, veritas, mansuetudo, & reliquæ particulares virtutes omnes sunt expetendæ.

Scientia quam expetitio vel contẽptio sequitur.

Hic ratiocinationis effectus dicitur scientia, quam naturaliter sequitur vel expetitio, vel contemtio. Nam, si honestum vel vtile vel iucundum fuerit quod concluditur, mox homo naturali fertur impetu, vt eo potiatur, sin contrà, turpe, inutile, iniucũdum ratione deprehensum fuerit, vt mens illud non amplectendum iudicat, ita ab eodem abhorret voluntas. Mirandum proinde opificiũ Dei est, qui ita hominem condiderit, vt in eo sint facultates, & γνωστικαὶ & ὀρεκτικαί, hoc est, quibus res cognoscantur & appetantur: quas intueri & admirari decet, vt simus grati opifici, qui adeò admirandis dotibus hunc μικρόκοσμον, id est, hominem, ornauit.

Vtriusque cognitionis opifices.

Quia autem harum facultatum obseruatio diligens, aperit nobis principiorum noticiam, de illis nonnulla adiiciam. In hunc itaque modum de his veteres scripsere Philosophi: Ammonius post Aristotelem quinque cognitionis opifices facit, qui sunt νοῦς mens, διάνοια, discursus, δόξα opinio, φαντασία imaginatio, & αἴσθησις sensus: hi quinque opifices & rerum inuentioni, & perceptioni seruiunt.

Gradus cognitionis intellectiuæ. Sensus. mens. Progressio à sensu sursũ quid efficiat.

Quoniam autem de cognitione sensitiua superiùs satis dictum est, hîc tãtùm agemus de cognitione intellectiua, cuius progressio est duplex. A sensu, infimo cognitionis opifice, vna: à mente, supremo cognitionis opifice, altera. Cùm à sensu fit progressio sursum, colligitur vniuersale theorema, seu axioma: idque διανοίας beneficio per Inductionem Axioma ita extructum, postea vt principium sumitur ad probanbandas hypotheses, quæ in eo virtute continentur. Hinc generatur nunc scientia, nunc opinio. Hæc dũ ratiocinatione concepta sunt, mente retinentur, ex quo facilè intelligitur, quòd sola διάνοια ratiocinetur, & sola mens quæ conclusa fuerint, conseruet & retineat, vt inde rursus promantur vbi res postulauerit.

Effectus progressionis à mente.

Cùm à mẽte supremo cognitionis opifice fit progressio, colliguntur hypotheses, de quibus quæritur, idque per Syllogismum, vnde etiam nunc scientia, nunc opinio generatur. Scientia quidem, vbi λήμματα (propositio & assumtio) sunt necessaria: opinio verò, quando sunt tantùm probabilia. Hæc exemplis declaranda sunt.

Exempla.

Animaduersum est, singularum rerum peculiares quasdam actiones esse, quę diuersæ naturæ rebus minimè conueniunt. Vt hunc hominem esse capacem disciplinæ, & discernendi honesta & turpia, facultate præditum, hoc ipsum postea quæsitum est sigillatim in multis, & quia non occurrit vnquam in sanis hominibus cõtrarium exemplum, hoc axioma seu theorema cõcluserunt: Omnem hominẽ capacem esse disciplinæ, & discernendi honesta & turpia facultate præditum. Hæc progressio incipit à sensu, & per inductionem colligit vniuersale pronunciatum: quod mens arripiens, tanquam fidelis custos, recondit & seruat: vt eo si quando opus fuerit vtatur. hac via vsi sunt primi Philosophi in omnibus artibus. Nam ea quæ nos per disciplinam accepimus, illi inuentione propria perceperunt: duæ enim sunt viæ, quibus in rerum cognitionem perducimur: μάθησις καὶ εὕρησις. Porrò, si hoc axioma tanquàm firmum principium arripis & ita colligis: Omnis homo est capax disciplinæ, & eligendi facultate præditus. Igitur Galli, Germani, Dani, Hispani &c. capaces sunt disciplinæ & eligendi facultate pollent, Progressio est à mente, & concludit quæ sunt propiora sensibus.

Ex suprapositis cõstat duplicem esse cognitionem intellectiuã

Atque ita apparet duplicem esse cognitionem intellectiuam, quarum vna à sensibus incipit & desinit

in mentem. Altera contrà à mente ſumit exordium, & finit vel in ſenſibus, vel in ijs, quæ ſunt ſenſibus proxima.

Platonis & Ariſtotelis ſententiæ de cognitione conciliantur.

Ab hac Peripateticorum doctrina, non abhorrent quæ prius tradidit Plato, & poſtea Platonici, quorum ſentẽtiæ ſummam huc adſcribam: nam, non ſolùm Ariſtotelis ſententiam illuſtrat, verùm etiam haud dubiè grata futura eſt bonis ingenijs, & amantibus naturæ vim. Hæc enim nos deducit rectà in opificis admirationem.

Quatuor cognitionis facultates, apud Platonicos.

Faciunt itaque Platonici quatuor cognitionis facultates, quas homines ſani perpetuò ſecum circumferunt: harum prima eſt (ſi ab infima numerare placet) αἴσθησις, huic proxima eſt δόξα, hanc excedit διάνοια, ſuprema omnium eſt νόησις, ſeu νοῦς, hunc Plotinus regis, αἴσθησιν ſerui vices obtinere dicit.

Timæus Platonicus harum facultatum duas συζυγίας facit. In priori copulat νόησιν καὶ λόγον ſeu διάνοιαν: ſed τῇ νοήσει principem tribuit locum, cui adiungit λόγον ὥσπερ ἐλάττονα τινα, νοῦν, vt Procli verbis vtar. In poſteriori collocat τὴν δόξαν, καὶ τὴν αἴσθησιν. hîc priorem quidem locum occupat δόξα, tanquam rationalis ſenſus, poſteriorem verò αἴσθησις ἄλογος. In priori iugo ratio cum mente τὰ νοητὰ cernit, at ratio per ſe medias contemplatur rationes: in poſteriori iugo δόξα cum ſenſu videt τὰ γεννητὰ, per ſe verò quæ ſunt in ea ſpecies omnes conſiderat, αἴσθησις particularis, & ἄλογος τὰ αἰσθητὰ, hoc eſt, ſenſilia percipit. iſta autem ſenſilia dicuntur, πάθη, propterea quòd τὰ αἰσθητήρια afficiant. Quare vt νοῦς quidem dicitur ὁλικῶς, λόγος verò καθολικῶς, φαντασία μορφωτικῶς: ita αἴσθησις dicitur παθητικῶς, ſenſibus ſubiecta percipere. Solus autem Deus dicitur ἑνοειδῶς res cernere, vt qui ſimplici intuitu res intueatur omnes, cùm præſentes tùm abſentes, præteritas & futuras. Sed de ſingulis ſigillatim dicamus.

De ſingulis facultatibus ſigillatim agit. 1. De ſenſu.

Senſus ſenſorio ſuo τὰ πάθη rerum percipit: quod fit ſanè hoc modo: prolato in mediũ pomo, viſu percipies, quòd rubrum ſit aut flauum, ídque ex ea affectione (id enim πάθος ſignificat) quæ in αἰσθητήριον viſus, quod eſt oculus, incurrit. Olfactu percipies, quòd bene vel malè redoleat, ídque ſimiliter ex affectione quæ in nares incurrit: guſtu prçterea dulcedinem: tactu planitiem capies. Quæ autem ad iſtum modum ſingulis percipiuntur ſenſibus, αἰσθητὰ dicũtur, & ſunt ſubiectorum quædam accidẽtia. eadem reſpectu ſenſoriorũ, quæ illis afficiuntur, πάθη dicuntur. Sed quænam ea facultas eſt, quod in medium allatũ eſt, pronunciat eſſe pomum? an oculus? nequaquã. hic enim tantùm colorem percipit. an auditus? an guſtus? an olfactus? nullus ſanè horum, nam quilibet in ſuo obiecto occupatur. An omnes ſenſus ſimul? nullo modo. Non enim pertingunt ad rei ſubſtãtiam, ſed tantùm hærent in communibus quibuſdam accidentibus. An fortè ſenſus communis? nequaquam. Senſus enim communis tãtùm actiones particularium ſenſuum diſcernit. Efficitur ergo hinc, quòd ſenſus nec οὐσίαν nec αἰτίαν, hoc eſt, nec τὸ ὅτι, nec τὸ διότι rerũ percipiat. Habemus quouſque progredi poſsit ſenſus in rerũ cognitione, & vbi ſubſiſtat ſuo officio functus.

2. De opinione.

Δόξα, opinio ſeu τὸ δοξαστικὸν, hoc eſt, facultas æſtimandi res, rationibus ſumtis ex ijs quæ in ſenſus incurrunt, τὰς τῶν αἰσθητῶν οὐσίας, hoc eſt, τὸ ὅτι rerum percipit. Hæc ergo primùm pronunciat, quod in mediũ eſt prolatum, quod τὸ δοξαστὸν à Platonicis dicitur, atque ita πᾶν τὸ γεννητὸν opinione & ſenſu eſt perceptibile, quorum hic τὰ πάθη tãtùm percipit, illa τὰς οὐσίας ſpeculatur. neque hæc facultas vlteriùs aſcendit, nam ad cauſas rerum non pertingit.

3. De diſcurſu, ſeu iudicio.

Διάνοια vlteriùs aſcendit, nam & οὐσίας & cauſas ſcrutatur, hoc eſt, non ſolùm τὸ ὅτι, verùm etiam τὸ διότι conſiderat, & τὰς τῶν ὅλων ἐννοίας excipit, vnde poſtea mirabilem hypotheſeon copiam extruit. atque ideò Platonici dicunt λόγον coniunctum τῷ νῷ μεταβατικῶς res rerúmque naturas rimari. hic ſurſum ſpectat, deorſum deſpicit: ad latera reſpicit, atque ita mirabilem rationum vim colligit, vt veritatem deprehendat. rectè igitur definitur, ἡ διάνοια αὐτῆς πρὸς ἑαυτὴν ψυχῆς διάλογος ἄνευ φωνῆς γιγνόμενος.

4. Intelligẽtia, ſeu ratio.

Νόησις ſuprema in homine cognitionis eſt effectrix, quæ ἀμεταβάτως rerum notiones apud ſe tenet, ſed ὁλικῶς, vt ſupra dictum eſt. Nam, quia νοῦς τὸ ἑαυτοῦ νοητὸν habet, propterea dicitur totum complecti, hoc eſt, ὁλικῶς res & rerum ἐννοίας percipere.

De λόγῳ ſeu oratione, rationis ſeu intelligẽtiæ riuulo

His facultatibus quibus Deus ornauit humanam naturam accedit oratio, quæ & ipſa λόγος græcè dicitur, propterea quòd rationis quaſi riuulus quidam eſt, atque ideo Platonici orationem definiunt: τὸ τῆς διανοίας ῥεῦμα διὰ τοῦ στόματος ἰὸν μετὰ φθόγγου ἢ φωνῆς: ab alio quodam dicitur τοῦ νοήματος ἄγγελος.

Circa voces tria ſpectantur. 1. Nomina. 2. Rerum ſimilitudines. 3. Res ſubiectæ.

Porrò circa voces ſeu ſonos tria ſpectantur. *Primum* nomina, quæ ſunt τῶν νοημάτων principaliter, minùs autẽ principaliter etiam rerum ſubiectarũ ſymbola. *Deinde* ſpectantur in vocibus τὰ νοήματα, quæ ſunt rerum ſubiectarum ſimilitudines quædã, & effigies, ſeu vt Græci loquuntur, ὁμοιώματα καὶ ἐκτυπώματα, ex quo fit, quòd apud omnes τὰ νοήματα ſint eadẽ. Eadem eſt enim omnibus à ſubiectis rebus impreſſa figuratio, at nomina rerum non eadẽ, quia Dialecti in alijs nationibus aliæ ſunt. *Tertiò* ſpectantur in vocibus res ſubiectæ, hoc eſt, τὰ ὑποκείμενα πράγματα, ex quibus in nobis τὰ νοήματα informantur, ídque per abſtractionem & comparationem, quemadmodum doctiſsimus *Daniel Barbarus* eleganter docet. Huc ergo Grammaticorum & Dialecticorum ſtudia & contemplationes referre oportet.

Reuchlini ſcala, ſententiæ veterum philoſophorum addita.

Dixi hactenus ex Ariſtotelis, Ammonij, Platonis, Procli & aliorum Platonicorum ſententia, quínam ſunt & quales opifices cognitionis, per quos natura tam admirabilia edit opera: nunc pauca quæ eodem pertinebunt ex Reuchlini ſcala adducam, ſpero enim & illa non ingrata futura Philoſophiæ & pietatis ſtudioſis.

Decem gradus cognitionis.

Reuchlinus præceptor Melãchthonis, ſcalæ cognitionis decem gradus facit, per hos dicit homines, ad cognitionem omnium, quæ ſunt ferè, aut ſenſu, aut ſcientia, aut fide, ab imo ad ſummum aſcẽdere poſſe.

Nomina.

Gradus autem hi ſunt: obiectum, diaphanon, ſenſus exterior, ſenſus interior, phantaſia, iudiciũ inferius, iudiciũ ſuperius, ratio, intellectus, & mens ipſa, à cuius lumine recepto inferiores virtutes dirigantur & gubernentur.

Diſtinctio.

Deinde in aſcenſu horum graduum tres ordinantur regiones, infima, media, & ſuprema. Et in ſingulis regionibus vnus abſtractionis eſt ſtatus.

Prima regione cõtinetur Obiectũ. Diaphanon, ſenſus.

In prima ergo regione ſunt hi tres gradus: obiectum, diaphanon, ſenſus: atque hic primus abſtractionis ſtatus eſt. Verbi gratia, Luculentiſsimum procul ignem exardeſcere video, intenditur forma eius per illuſtre medium vſque ad oculum corporeum: hîc primò ſtatur, vbi obiectum diaphanum & ſenſus inueniuntur.

Secunda, ſenſus interior. Phãtaſia. Iudiciũ.

In ſecunda regione ſunt hi tres gradus: ſenſus interior, phantaſia, iudicium: & ſecundò ſtatur: ſenſus interior accipit à ſenſu viſu formam ignis oblati, ſequitur imaginatio, & iudicium inferius: quo non ſecus atque bruta de igne iudicamus.

Tertia Iudicium humanũ, Ratio. Intellectus.

In tertia regione eſt iudicium humanum, ratio & intellectus, & tertiò ſtatur: iudicio humano οὐσίαν ignis percipimus, ratione cauſas peruestigamus,

&

Mens.

& intellectu complectimur iſta omnia. Horum omnium domina mens recepto lumine ſuperiori, hominis intellectum illuſtrat & perficit. Nam quod oculus eſt in corpore, id mens eſt in anima.

Tres præcipui gradus ſcalæ.

Nomina horum trium ſtatuum ſunt, ſenſus, iudicium, intellectus. In primo ceſſat corpus & incipit anima, vnde nominatur animal. In ſecundo ceſſat animal & incipit ratio, vnde nominatur homo. In tertio ceſſat intellectiua potentia, & incipit mens, quæ ſola de foris aduenit, atque ideo diuina cognominatur, & veluti quidam Deus eſt.

Hæc pulchrè & verè dicuntur, & mirum in modum nobis opificis ſapientiam commendant.

Abſoluto tractatu de rerum cognitione: nunc de docilitate agit, cuius partes ſunt.

Cæterùm quia dictum eſt, quibus naturæ dotibus prẹditus homo, ad cognitionẽ rerũ quaſi manu ducatur, iam quædã adiiciemus de partibus τῆς εὐμαθείας, hoc eſt, docilitatis. Sunt itaque tres docilitatis partes, acumen, memoria, ſolertia.

1. Acumẽ.

Acumen, ὀξύτης, eſt intelligentiæ celeritas, ad ea, quæ vel tradũtur nobis ab aliis, vel quæ legimus ipſi, percipienda. Hoc acumen in aliis maius, in aliis minus eſt, in quibus autem nullum eſt, prorſus ſunt ad diſcendũ inepti, trũci potiùs, quàm homines cẽſendi.

2. Memoria.

Memoria, quæ dicitur à Platonicis τῆς αἰσθήσεως σωτηρία, eſt conſeruatrix & cuſtos fidelis eorum, quæ percepiſti, vel à magiſtro, vel ex lectione. Qui hac deſtituitur, etiamſi acumine valeat, operam ludit, hinc eſt quòd μνημοσύνη dea dicitur, & Muſarum mater appellatur apud Platonem.

3. Solertia

Solertia, ἀγχίνοια, eſt facultas quædam ex iis quæ didicimus & percepimus, ea quæ nec didicimus nec percepimus, celeriter inueſtigandi: iis qui hac valent, modò cætera non defuerint, ad arcem Palladis, & eruditionis culmen facilis eſt aditus. Hæ tres docilitatis partes vt ignauia & otio torpeſcunt: ita diligentia & labore excitantur & creſcunt.

De appetitu cognitionis intellectiuæ, ſeu de volũtate. Eius conſideratio.

Hactenus de cognitione intellectiua, iam de appetitu qui cognitionem intellectiuam comitatur, nonnihil adiiciam.

Hic appetitus rationis eſt, & vocatur voluntas. Nam non ſine deliberatione, vt appetitus animalis, impellitur ad agendum, ſed deliberatione eligit hoc vel illud. Habet proinde voluntas eligendi vim & conſilij facultatem, quæ facultas Græcis ideo dicitur προαίρεσις, quia pluribus propoſitis, rationis iudicio adhibito, alia præ aliis eligit: quam electionem ſequitur conatus, vt re electa vti poſsimus.

Diſtinctiones, ſeu gradus ſeptẽ.

Alij ſubtiliùs gradus numerant, per quos venitur ad rei expetitę vſum. *Primo* enim loco ponunt βούλησιν id eſt, voluntatem finis, hoc eſt, eius rei quam volumus. *Deinde* ſubiiciunt ζήτησιν καὶ σκέψιν, hoc eſt, inquiſitionem & conſiderationem. *Tertio* loco, ſi id quod expetimus obtineri poteſt, βουλὴ, id eſt, conſiliũ, adhibetur, conſultamus enim an rem aggredi iuuet, nécne. *Quarto*, ſi id quod affectamus & amamus iudicio noſtro approbatum fuerit, γνώμη, hoc eſt, ſentẽtia accedit. Huic *quinto* loco adiungitur, προαίρεσις, hoc eſt, delectus. Hanc *ſexto* loco ὁρμὴ ſequitur, hoc eſt, proſequutio, qua ad agendum mouemur. *Poſtremo* loco eſt χρῆσις, vſus, atque ita quieſcimus, aut potiùs in vſu rei acquieſcimus.

De principiis contẽplationis & actionis.

Hæc ſint dicta de cognitione intellectiua & appetitu rationis, quæ illam natura comitatur. Nunc de principiis cognitionis, & actionis dicemus. Nam ſuprà diximus, legem naturæ eſſe notitiam certã principiorum contemplationis & actionis: & quia de modo ſatis ſuprà dictum eſt, hîc tantùm de materia eſt agendum: vt inueniri poſsint axiomata & hypotheſes legis naturæ, quibus mores hominum regi oportet.

Contemplatio.

Vis contemplans ſeu τὸ θεωρητικὸν, conſiderat rerum habitudinem & affectionem.

Actio.

Vis actionis ſeu τὸ πρακτικὸν, definit rebus agendis rectam rationem, illa in ipſa mente reſidet, hæc in ratione: illa finem habet ſcientiam, hæc prudentiam moderatricem actionum virtutis.

Earũ principia quæ.

Proinde principia contemplationis ſunt, ex quibus ſcientia rerum manat. Principia actionis, quæ πρακτικὰ vocantur, ſunt ex quibus ratio morum, & actionum ſecundum virtutem petitur.

Principia quid.

Principia appellantur duabus de cauſis, quarum vna eſt, quòd non pendeant ex priori aliqua demonſtratione: altera, quòd omnes hypotheſes legum honeſtarum, quibus mores gubernari par eſt, ex ipſis deſumantur.

Incõplexa principia contẽplationis. Cõplexa.

Principia Contemplationis incomplexa, ſunt notiones ſimplices: vt vnum, verũ, aliquid, bonum, ens, non ens, affirmatio, negatio, cauſa, effectus. Complexa principia ſunt notiones cõpoſitæ: vt eſſe aliquid, aliquid nõ eſſe, hoc eſſe, aliud eſſe. Huc axiomata plurima pertinẽt, qualia ſunt hæc: Totum quodlibet eſt maius qualibet ſua parte: nihil fit ſine cauſa: natura nihil facit fruſtrà.

Incomplexa principia actionis. Complexa.

Principia actionis, hoc eſt, Practica, ſunt etiã duplicia, videlicet, ſimplices notiones & cõpoſitę. Simplices, vt bonum, honeſtũ, iuſtum, vtile, expetendũ, fugiendum, malum, turpe ſeu inhoneſtũ. Compoſitæ, vt iuſta ſunt expetenda, iniuſta ſunt fugienda, honeſta amanda, turpia vitãda, virtus eſt laudabilis, vitium eſt vituperandũ, & huiuſmodi multæ, quæ Syllogiſmorũ practicorũ prima λήμματα & materia ſũt.

De certitudine horum principiorum.

Cæterùm priuſquàm accedamus ad finẽ hominis, ad cuius conſeruationẽ referẽda eſt tota hæc doctrina, breuiter oſtendam, cur neceſſe ſit fidẽ his primis principijs adhiberi, tametſi ſuperiore aliqua demonſtratione concludi non poſſunt.

Primùm argumentum.

Certitudo itaque immota principiorum hoc modo cernitur. Primùm, principiorum notitia eſt lumẽ diuinitus impreſſum mentibus hominum. Vt enim omnes homines non cæci, vidẽt hunc ſolem, & dum ipſum vidẽt, neceſſariò vident. (Nõ enim opinione errant, ſed reuera ſolem aſpiciunt & cernunt) ita omnes homines ſani, naturæ lumine, quod Deus in natura hominum accendit, vident honeſtum expetendum eſſe, inhoneſtum fugiendum, quod qui negat, cum ratione inſanire cenſendus eſt, & ſtultior Anaxagora, qui niuem nigram eſſe contendit, cõtra omnium hominum vniuerſalem & conſentientem experientiam.

Secundũ argumentum.

Deinde, principiorum certitudo oſtenditur ex cõtradicentium collatione. Omnes ſani intelligunt fieri non poſſe, vt duæ contradicentes enunciationes ſimul ſint vel veræ vel falſæ. Nam ſi vna vera eſt, altera neceſſariò falſa eſt, & contrà. Vt, contradicentes ſunt: honeſta ſunt expetenda: honeſta ſunt non expetenda, qui adeò ſtultus eſt, vt dubitet de priori enunciatione, quæ eſt, honeſta ſunt expetenda, ſumat eius contradictionem, ſcilicet, honeſta ſunt non expetẽda. Hîc nemo non, niſi prorſus inops mentis, inficiabitur vt falſam hanc poſteriorem. Vnde ſequitur ex lege contradictionis priorem veram eſſe & immotam. Nam ſi falſa eſt hæc: honeſtum nõ eſt expetendum, vera erit eius contradicẽs, quę eſt, honeſta ſunt expetenda.

Tertium argumentum.

Huc accedit effectuum contrariorum collatio. Extra omnem controuerſiam poſitum eſt, ea quæ cõſeruant naturam, naturam requirere, & ea quæ naturæ inimica ſunt, eandem auerſari. Quid enim ſui deſtructionem appetit? Quid non potiùs in hoc incumbit totis viribus, vt ſe conſeruet? Proinde cùm quæ

honesta sunt & iusta; naturam conseruant, & contraria destruunt: Sequitur honesta & iusta secundum naturam esse, inhonesta verò & iniusta contra naturam. Quare vt illa natura duce, sunt expetenda: ita hæc eadem monstrante, sunt repudianda. Hæc triplex ratio certitudinem principiorum practicorum immotam esse conuincit.

De fine hominis.

Cæterùm, quia hæc omnia rectius intelliguntur, monstrato fine hominis, ad quem omnes actiones hominis referendas esse manifestum est, pauca de fine hominis adijciam, & axioma ex lege naturæ proponam, ex quibus omnes aliæ hypotheses veræ de moribus extruuntur.

Finis cuiusque rei triplex.

Est autem finis cuiusque rei triplex. *Vnus* spectatur ex statu rei cuiusque perfectissimo. *Alter* ex proprijs rei cuiusque actionibus intelligitur. *Tertius* qui & finis bonorum existit, ex ordine rerum sumitur.

Primi finis definitio.

Verùm hæc definitionibus & exemplis illustranda sunt. Primus finis, qui nō egreditur extra rem sed manet in re, est status vniuscuiusque rei in suo genere perfectissimus, hoc pacto: finis ignis est, esse maximè calidum & siccum, & aquæ esse maximè humidam & frigidam, hominis vt sit mens sana in corpore sano. Breuiter hoc modo: finis cuiuslibet rei est perfectissima illa absolutissimáque habere, quæ illi tribuit in suo genere rerum natura, seu potiùs Deus naturę opifex, ad quæ & acquirenda & conseruanda bona, quæ Græci συμφέροντα vocāt, Deus in natura ordinauit: vt cibus, potus & medicina, incolumitati corporis humani seruiant, recta ratio animę confert, vt ipsa sit sana in corpore sano.

Exemplū.

Definitio primi finis excutitur.

Porrò hæc paulò altius expēdamus. Ad vtriusque itaque, hoc est, corporis & animæ, atque adeò totius hominis incolumitatē: Primus gradus est, vt corpus animæ imperio se subijciat. Natura enim ita ordinatum est, vt perfectiora imperfectioribus, meliora deterioribus, digniora indignioribus imperēt. Cùm autem contrà fit, naturę ordo peruertitur, & magnę sequuntur confusiones naturā destruētes. Iam autē animum perfectiorem & meliorem & digniorem corpore esse, ex eo manifestum est, quòd illa λογικὴ, hoc ἄλογον: illa immortalis, hoc caducū: illa spiritualis & simplex, hoc ex varijs corporibus, ijsq; corruptibilibus, compactū sit. Quare dubiū esse non potest, quin secundum naturā sit, vt anima imperet & corpus pareat. Atque ita profectò res se habet in homine, vt in republica, in qua cùm mali melioribus imperāt, metuendum est ne idem fiat, quod naui, amoto perito nauarcha, & in eius locū substituto rei nauticæ ignaro, accidere solet. Quid enim quęso, hîc aliud fieri potest, quàm vt orta tempestate, & nauis submergatur, & pereant quæ in naui sunt? Atq; hoc est, quod grauissimè admonet Theognis his versibus:

1. Primus Gradus. corpus animæ imperio subiiciatur.

Ratio apodictica.

Confirmatio à simili.

A testimonio Theognidis.

φορτηγοὶ δ' ἄρχουσ' ἄνδρες κ' ἀγαθῶν καθύπερθεν,
δειμαίνω μή πως ναῦν κατὰ κῦμα πίῃ.

Hoc est, *Cùm baiuli bonis imperant, metuendum est, ne nauem fluctus absorbeat.* Vt igitur status hominis absolutus sit, omnium primum requiritur, vt se animæ imperio corpus subijciat.

2. Facultates animæ sua tueantur officia.

Secundus gradus, ad conseruandum statum hominis necessarius, est, vt facultates animæ sua tueantur officia, & nihil contra naturæ ordinem faciant.

Hæ sunt tres: de quarum imperio tum laudato, tum illaudato & periculosissimo perspicue differitur.

Sunt autē tres facultates huc spectantes: quarū nec similis est dignitas, nec æqualis in agendo autoritas. Facultates autem hæ sunt: λόγος, θυμὸς, ἐπιθυμία, hoc est, ratio, vis irascibilis, & concupiscentia: quarum vt singulæ sunt menti viciniores aut à mente remotiores: ita earum æstimatur dignitas & indignitas.

Ratio.

Λόγος proinde, qui est menti proximus, τῇ ἐπιθυμίᾳ, quæ est proxima corpori, & remotissima à mente, imperare debet. Hic ordo si turbatur, hominis status concutitur, & metuenda est hominis euersio. Nam cùm ἐπιθυμία, excusso rationis imperio, imperat, fieri non potest, quin magnum aliquod malum sequatur. Est enim imperium concupiscentię contra naturam, vt fœminæ in virum.

Vis irascibilis.

Deinde θυμὸς, si vel rationi imperat, vel concupiscentiæ subijcitur, naturæ leges violantur. Nam vt θυμὸς est infra λόγον dignitatis gradu, ita est supra concupiscentiam. Natura ergo monet, vt θυμὸς rationi obtemperet, & concupiscentiæ imperet, sed ex rationis præscripto. Hinc sequitur, quòd solus λόγος imperare, sola concupiscētia parēre, solus θυμὸς nunc parēre, nunc imperare debeat. Vt enim rationi parēre, ita concupiscentiæ imperare θυμὸν oportet. Hoc paulò clariùs explicemus, vt imperandi & parendi modus intelligatur. Λόγος facultatem imperandi, seu vt Græci loquuntur, ἀρετὴν ἀρχικὴν habet, quæ vocatur φρόνησις, id est, prudentia, hac ratio ipsa & sibi & alijs, nempe θυμῷ & cōcupiscentiæ, præfinit actionum modos: & hac de causa φρόνησις Platoni dicitur ἡγεμὼν τῦ ὀρθῶς πράττειν.

Concupiscentia.

Ἐπιθυμία, Cōcupiscentia, virtutē habet, iuxta quam rationi parēre debet, & hæc vocatur σωφροσύνη, Temperantia, ad cuius pręscriptum moderatur suas appetitiones, conuersa ad rationem cui in moderādo obtemperat. Temperātia enim in omnibus affectionibus corporis & animi modum seruat, ne quid vel voluptate, vel dolore, vel alia perturbatione victi faciamus cōtra rectam rationem. Restat θυμὸς medius inter λόγον & ἐπιθυμίαν, hic dum ad concupiscentiam respicit, imperandi facultatem habet, quæ ἀνδρεία, hoc est, fortitudo nominatur. Hac reprimit concupiscentiam ad imperatoris sui imperium, hac etiā seipsum conseruat, ne à sese vulneretur. At si rationem respicit θυμὸς, obtemperandi facultatem habet, quæ etiam σωφροσύνη dicitur, hac à ratione instructus θυμὸς moderatur suas actiones, cùm autem θυμὸς consilia rationis spernit, fit quod ait Medea apud Euripidem:

θυμὸς ἢ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων,
ὅσπερ μεγίστων αἴτιος κακῶν βροτοῖς.

Facultatū animæ concordia Iustitiam parit.

Porrò cùm hæ tres facultates animæ, iuxta naturæ ordinem agant, vt dictum est, iustitia emergit, virtus quæ veluti concentus quidam est suauissimus facultatum animæ in homine.

Fœlicitas hominis in quo sita.

Ex his patet, in quibus rebus status hominis absolutissimus positus est, videlicet vt anima imperet, & corpus animæ imperio subsit, & deinde vt animæ facultates suum quæque tueantur ordinem, vt ita sit anima sana in corpore sano.

Verùm quoniam homo est veluti parua quædam respublica, fit vt virtutes illæ animæ, quibus incolumitas status hominis cōseruatur, ad societatē hominum & imperia trāsferātur. Istis enim quatuor, prudentia, tēperantia, fortitudine & iustitia, conseruantur societates hominum, hoc est, Oeconomiæ & politiæ, de qua re paulò pòst plura dicenda sunt.

Secundi finis definitio.

Secundus finis rei cuiuslibet, est quem ex proprijs actionibus, quę oriuntur ex proprijs facultatibus cuiusque rei, spectandum dixi. Hic variat pro facultatum conditione, quas Deus rebus in natura contulit, ita vt pro facultatum ratione actionum gradus æstimentur. Hic autem finis, qui in actione cuiusque rei est positus, hoc pacto colligitur: Natura nihil temere aut frustrà facit, sed ad certū finem singula refert. hoc axioma inductione collegerunt Physici, quod morales Philosophi à Physicis arripiētes, inde Philosophiam dę moribus extruunt. Proinde facultates peculiares cuiusq; rei, destinantur peculiaribus actionibus,

Definitionis probatio firmissima.

actionibus, & propriis eius rei, id quod videre est in singulis rerum naturis. Nam vt cõmunes rerũ facultates destinãtur cõmunibus actionibus, pertinẽtibus ad cõmunem naturæ conseruationẽ, ita propriæ rerum facultates destinantur proprijs actionibus, quæ proprios rerũ fines spectãt, ex quo efficitur, cũ sint peculiares facultates in homine, quæ non sunt in alijs naturis, requiri peculiares actiones ab homine, quæ sunt eius finis.

Tres facultates actionum humanarũ.

Sunt autem in homine, vt suprà aliquoties admonuimus, facultates seu δυνάμεις, γνωστικὴ, προαιρετικὴ, καὶ πρακτικὴ, quæ non sũt in alijs naturis, Proinde actiones harum facultatũ sunt finis hominis, si modò eũ finem spectes, qui in actionibus est positus, de quo nũc agimus. Iam γνωστικὴ facultas veritatis inquisitioni: προαιρετικὴ boni electioni: & πρακτικὴ virtutũ actioni destinatur. Hinc talis conficitur demõstratio.

Firmiss. argumentũ, pro fine hominis.

Actiones propriæ hominis, sunt finis hominis. Inquisitio veri, electio boni & virtutis actio, sunt propriæ actiones hõis. Igitur hæ actiones sũt finis hõis.

Verùm quia inter has actiones supremum gradũ occupat virtutis actio, cui inquisitio veri & προαίρεσις seruiunt, rectè collocarunt Philosophi finem hominis in actione virtutis.

Euersio epicurei dogmatis.

Ex principio huius demõstrationis euertitur Epicureorum dogma de fine hominis hoc modo: Actiones propriæ hominis sunt finis hominis. Voluptatis actio non est propria hominis actio. Est enim communis homini cum bestijs. Non igitur est voluptas finis hominis. Proinde voluptatis modus is adhibendus est, qui non naturam corrumpit: sed qui legitimè naturam conseruat. Sed de voluptate suprà dictum est, cùm ageretur de appetitione animali.

Tertij finis definitio. Explicatio.

Tertius finis est, qui ex rerũ ordine spectatur, qua ratione omnia inferiora referũtur ad superiora, tanquàm ad suos fines. Nam ita Deus naturam cõdidit, vt deteriora melioribus seruiant: ex quo efficitur, quòd Deus sit vltimus omnium finis. Is enim solus absque omni dubio, summè bonus est. Quare vt illi iustissimum in omnia imperiũ existit: ita omnia ipsi seruire naturali iure debent.

Confirmatio.

Quæ autem sunt in media rerũ serie sita, eius sunt conditionis, vt alterũ incumbat alteri, prout est cuiusque magis minúsue consummata natura. Cũ itaq; videmus in rebus naturæ gradus multiplices, scire oportet, quòd quæ minima sunt, ad ea quæ sunt illis proxima dignitatis gradu, immediatè referãtur. Nũc autẽ quæcũque fecit Deus (de visibilibus loquimur) aut habẽt esse solùm vt Philosophi loquuntur, vt elementa, mineralia & lapides: aut habent esse & viuere solùm, vt gramina, herbæ, plantæ & arbores: aut habent esse, viuere & sentire tãtùm, vt iumenta, pisces, volatilia, & omne brutũ: Aut habent hæc omnia simul, & præterea intelligentiã, iudicium & arbitriũ, vt homo. In his rerũ gradibus, prout cõsummatior natura, & eminentiore aliqua forma specifica existit: ita ei res, quæ minus sunt consummatæ, destinantur, & ad eam suas facultates, actiones, adeoque se totas referre debent. Proinde homini res omnes inferiorum graduum destinãtur, eiúsque vsibus seruire debent. Iam quoniã Deus non solùm est supra infimos & medios gradus, sed etiam supra hominem, vt ergo omnes inferiores gradus ad hominem: ita homo ad Deũ immediatè refertur, vt is certus constituatur finis hominis, & vltimus: cùm rerum ordinẽ spectamus. Hinc apparet veram esse Stoicorum sentẽtiam, qui dicunt, omnia propter hominẽ esse, & hominẽ propter Deum. Huc & ille Nazianzeni versiculus pertinet: ἀρχὴν δ᾽ ἁπάντων καὶ τέλος ποίει θεόν.

Deus est finis supremus humanæ vitæ.

Debent itaque omnes actiones hominis ad Deũ referri, vt ei iusta reddatur obedientia, & honos præstetur debitus. Huc nos inuitat tota rerum natura: huc impellit naturalis sensus: huc omnium vel barbarissimorum exempla hortantur. Nemo enim tàm ferus est & rationis expers, quin statuat rerũ opifici res creatas subiectas esse debere. Nemo tàm barbarus, quin intelligat summam gratitudinẽ reddendã esse optimè meritis. Hinc sequitur omnium actionum humanarum primum locum obtinere agnitionem Dei, ac agniti Dei celebrationem.

Conclusio ex definitionis cõfirmatione & demonstratione collecta.

Huius rei demonstratio, vel hæc sola esse poterit, ex ipsa natura sumta. Supremæ facultatis in homine suprema actio, versans circa supremum & nobilissimum obiectũ, propria est actio hominis. Agnoscere Deum & agnitũ colere, est supremæ facultatis in homine suprema actio, versans circa supremum & & nobilissimũ obiectum: Ergo, Agnoscere Deũ & agnitum colere, propriissima actio hominis est. Quare homo meritò felix & beatus est, quando in hac actione occupatur: contrà miser & infelix cum ab hac est alienus.

Superioris conclusionis demonstratio.

Huc illud Platonis in quarto de legibus: Ἁπάντων κάλλιστον καὶ ἀληθέστατον οἶμαι λόγων, ὡς τῷ μὲν ἀγαθῷ θύειν, καὶ προσομιλεῖν δεῖ τοῖς θεοῖς, καὶ εὐχαῖς, καὶ ἀναθήμασι καὶ συμπάσῃ θεραπείᾳ θεῶν, κάλλιστον γὰρ καὶ ἄριστον, καὶ ἀνυσιμώτατον πρὸς τὸν εὐδαίμονα βίον, hoc est, *omnium pulcherrimam & verissimam arbitror orationẽ esse, vt boni Dijs sacrificẽt & adhæreãt ipsis, & votis, & donarijs, & vniuersa Deorũ religione. Nã hoc pulcherrimũ, & optimum & commodissimum ad beatam vitam. Hæc Plato.*

Confirmatio ab autoritate Platonis.

Ad præsentis demonstrationis cõclusionẽ, homo natura duce, etiam in hac corrupta natura deducitur ex qua cũ ad praxin descẽdere cœperit, mox vt cæcus palpitat, & proprijs ratiocinationibus fallitur, adeò vt & à vero Deo aberret ad idola, & in locũ veri cultus Dei prodigiosas superstitiones substituat: quemadmodum & Paulus ad Romanos scribens testatur. Hinc fit, quòd tametsi præclaras γνώμας Philosophi (quarum posteà nonnullas referã de Deo tradiderunt: non tamen rectà ad Deum & eius cultũ peruenerint. Quare Deo agendæ sunt gratiæ, qui facem verbi sui accendit, qua nos in salutarem sui noticiam deducit, ac veram colendi se rationem demonstrat.

Ad cõclusionem superioris demonstrationis qua naturæ via homo producitur.

Hactenus ducem naturam sequuti proprias actiones hominis in genere inquisiuimus, & fundamenta iecimus firma & immota, ex quibus reliqua dependent. Verũ quia actiones hominis variant pro vitæ generibus, sunt nobis genera vitæ distinguenda, & singulis suus proprius finis ex illis tribus cõpositus, accommodandus est: qua sanè contemplatione nulla erit iucundior, nulla suauior, nulla in vita communi vtilior, nulla denique dignior aut amplior.

De actionibus humanis in genere actum est. Nunc ad varia vitæ genera accedit.

Vitæ itaque genus in vniuersum duplex est, quemadmodũ ex superioribus intelligi potest, & Aristoteles in Ethicis testatur, Theoreticum & practicum.

Vitæ genus duplex.

Theoreticum vitæ genus in cõtemplatione & in inquisitione veri occupatur. Hinc sentẽtiæ & artes, in quibus maximũ vitæ præsidium sitũ est. Huc illud Hipparchi: *Multò est omnium rerum preciosissima omnibus ad viuendum, ars.* Nam vt alius Poeta ait: *Non est vllum humani infortunij solamen in vita dulcius, quã ars, dum enim disciplinæ animus vacat suæ, infortunia prænauigat nescius.* Quòd autem artes debeant nos quasi manus ducere ad Deum ipsum, testatur Plato, qui dicit: *artes dulcissimam Deorum famã continere.* Verùm hîc cauendũ, ne curiosis & inutilibus rebus simus addicti, magis quã vtilibus vitæ præsidijs. De Theoretico vitæ genere hæc admonuisse satis sit.

1. Theoreticum vnde Scientiæ & artes.

Practicum vitæ genus, actiones spectat, & in ijs occupatur propter finem aliquem in vita vtilem.

Est autem hoc vitæ genus triplex: Oeconomicum, politicum & spirituale. Hoc vniuersum genus, quod

2. Practicum, vnde Oeconomicus status Politicus, spiritualis.

practicum appellamus, habet finẽ, qui est conseruatio ipsius per proprias actiones, Deum, vt vltimum scopum, respicientes. Nam in omni vitæ genere ita ordinandæ sunt actiones, ne ab ipso bonorum fine seu à fine finium aberrent.

Oeconomicæ vitę finis.

Vitæ proinde Oeconomicæ finis est conseruatio familiæ, & domus, per actiones Oeconomicas, Deũ vt finem bonorum respicientes.

In oeconomia qualis ordo facultatũ animæ esse debeat.

Et quoniam eadẽ est cõseruandi totius ratio, quæ est partis, debet in hoc vitæ genere λόγος præesse, & sua prudentia domũ administrare: Debet ἐπιθυμία modestia & temperantia quadã subesse rationi, ne quid affectus contra rectam rationem tentent. Debet θυμὸς rationi, vt ὑπασπιστὴς adesse, & affectus reprimere (si quando opus fuerit) sua fortitudine. His omnibus accedit iusticia tẽperatrix, quę facit, vt maritus & vxor, dominus & seruus, paterfamilias & materfamilias, coniuges & familiæ sibi officia debita reddãt, vt ita domus dulcissima harmonia composita conseruetur incolumis.

Demonstratio de ratione Domus cõseruãdæ.

Verùm vt cõseruandæ domus ratio melius intelligatur, proponamus nobis hanc demõstrationem, quæ suprà traditis fundamẽtis nititur. Quicquid cõseruat statũ Oeconomicũ incolumẽ per se, præcipitur lege naturæ. Coniuges mutuo amore se cõplecti, gignere, natos educare, tueri, instituere honestis moribus, regere disciplina, prospicere necessarijs, & rursus natos reuereri parẽtes, eis obedire & gratos esse, & similia analoga officia, conseruant statum Oeconomicum. Igitur hæc lege naturæ præcipiuntur.

Demonstrationis explicatio.

Maior principium immotũ est, Minor ex cõtrarijs & consequentibus ostenditur. Nam, vt ibi hæc officia violantur, corruũt familiæ, quemadmodũ multa tristia exempla docent: Ita his officijs videmus constare domos, florere & incolumes cõseruari, præsertim quando hæc Oeconomica officia ad Deũ referũtur vt finẽ vltimũ, quẽadmodũ superius dictũ est.

præcepta quæ ex superiori Demonstratione fluant.

Ex hac demõstratione fluũt Oeconomica pręcepta, quę plurima apud Xenophontem, Aristotelem, Plutarchum, & alios insignes Philosophos extãt. Huc multæ sententiæ Philosophorũ pertinent, quæ omnes quarto & sexto pręcepto cõtinentur: nos autem pauca exempli causa recitabimus.

De mutuo coniugũ officio.

De mutuo officio coniugum ex veteri Tragœdia hos versus adducit Clemens Alexandrinus.

οὐ χρυσὸς, οὐ τυραννὶς, οὐ πλούτου χλιδὴ,
τοσαύτην εἶχεν διαφορὰς τὰς ἡδονὰς,
ὡς ἀνδρὸς ἐσθλοῦ καὶ γυναικὸς εὐσεβοῦς
γνώμη δικαία, καὶ φρονοῦσα τ' ἀνδρικά. Hoc est:

Tanta est nec auri, nec tanta tyrannidis
Voluptas, nullus splendor est iucundior,
Piorum amica coniugum concordia,
Qui mutuum fouent amorem fortiter.

Et Euripidis.

ὅστις δὲ τοὺς τεκόντας ἐν βίῳ σέβει,
ὅδ' ἐστὶ καὶ ζῶν καὶ θανὼν θεοῖς φίλος.

Hoc est:

Quisquis parentes in vita colit suos,
Hic carus est Dijs viuus atque mortuus.

Et Menander.

ὅλαν γονεῖς ὑπερπαντὸς ἐν τιμαῖς ἔχειν,
ἱκανῶς βιώσης γηροβοσκῶν τοὺς γονεῖς.

Hoc est:

Honorem quisquis exhibet parentibus,
Abundè viuet, carus & suis erit.

Huius sentẽtiæ antithesin habet Homerus, qui narrat quendam iuuenẽ occisum in bello Troiano, propterea quòd parentibus τὰ θρεπτήρια nõ persoluerit.

Conclusio dictorum de œconomicæ vitæ fine.

Hactenus de Oeconomica vita dixi ex fontibus legis naturæ. Vnde moralis Philosophus, qui de Oeconomico statu præcipere instituit, principia & demonstrationes petere debet.

Politicæ vitæ finis.

Vitæ politicæ finis est politiarum tranquillus & pacificus status per actiones politicas: quę omnes eò referri debent, vt maneat iusta ordinis politici harmonia seruato inter homines iure analogo, & Deus in humana societate, tanquã finis vltimus societatis humanæ cõstituatur. Cauendũ itaque, ne ab hoc fine bonorũ actiones politicę aberrẽt. Verũ quoniã eadẽ ratio est totius cõseruãdæ, quæ est singularum partium, quantũ quidem ad genus actionum attinet: eædem virtutes hîc requirũtur, quas in singulis hominibus & deinde in singulis familijs requiri diximus.

Quæ virtutes in politijs conseruãdis requirantur.

Requiruntur itaque ad conseruationẽ politiarũ prudentia, tẽperãtia, fortitudo & iusticia, idque hoc ordine, vt sola prudentia imperet, reliquæ autẽ quæq; suo loco & ordine obtẽperent, vt Plato docet. In harum enim harmonia cõsistit, quod est in vita difficillimum, videlicet: τὸ εὖ ἄρχειν καὶ τὸ εὖ ἄρχεσθαι, Hoc est, *Rectè imperare & rectè parêre.* Omnes ergo hæ virtutes requirũtur, cũ in eo qui imperat tũ in eo qui imperio paret. Qui imperat, op⁹ hẽt fortitudine, qua ciues in officio cõtineat & noxia à ciuibus auertat: opus habet tẽperãtia, ne affectibus prauis indulgẽs harmoniã societatis humanę dissoluat: Op⁹ hẽt iusticia, qua contractus regat, honores & operas distribuat, pręmia cõferat, supplicia ordinet, seruata in singulis debita proportione, hoc est, in alijs Geometrica, vt in officijs & præmijs: in alijs Arithmetica, vt in contractibus.

Prudẽtia virtutum politicarum moderatrix.

His omnibus prudentiã moderatricẽ adhibere necesse est. Nec minus ad benè & legitimè parendũ requiruntur virtutes suprà cõmemoratę, fortitudo tẽperãtia, iusticia, quibus moderatrix prudẽtia adhibẽda est. Nã hæ virtutes vtrinq; seruatæ ἴσον ἰσότητα Geometricam & Arimethicam, sine quibus stare respublicæ nequeunt, conseruant.

Demonstratio de ratione politiarũ conseruãdarum.

Vt autem conseruandæ politiæ ratio manifestius constet, hanc demonstrationẽ quæ nititur fundamẽtis superius traditis intueamur. Quicquid cõseruat statũ politicũ, lege naturæ præcipitur. Hic autẽ nequaquã cõseruari potest, sine ordine superiorũ & inferiorũ, hoc est magistratuũ & subditorũ. Proinde magistratuũ & subditorũ ordo, lege naturæ cõmendatur. Nã si laceratio humanæ societatis est cõtra naturã: & quæ hanc efficit, ἀναρχία cõtra naturã erit: Natura igitur requirit superiorũ & inferiorũ ordinem.

Demonstrationis explicatio & probatio.

Prætereà, cũ nõ possit status politicus incolumis esse, nisi iustè cũ socijs, fortiter cõtra hostes, modestè & prudẽter cũ omnibus agatur: sequitur legẽ naturę in politica societate istas quatuor virtutes requirere, quibus multæ aliæ, vt species, subijciũtur, quæ ad politiarũ incolumitatẽ requirũtur, de quibus Cicero eleganter & sapiẽter, naturã ducẽ sequutus in libris de officijs scripsit: & nos postea earũ catalogũ quendã recitabimus, additis breuibus definitionibus & doctorum hominum sententijs.

Sentẽtiæ superiori demonstratione illustratæ.

Huc sententiæ plurimæ pertinẽt. Sed nos paucas quasdã exẽpli causa asscribemus. Apud Homerũ extãt dulcissimæ appellationes, quibus magistratuũ & subditorũ officia veluti pingũtur, quæ singulæ locũ sententiarũ supplere possunt, vt sunt: Ἤπιος πατήρ, blãdus pater, qua appellatione, vt significatur affectus paternus magistratus erga subditos: ita in subditis requiritur similis στοργὰ. βασιλεὺς, quasi βάσις τοῦ λαοῦ, id est, *fulcrum seu fundamentũ populi.* Vt enim ædificium fundamẽto suo nititur, & eo subruto collabitur: Ita populus legibus & potẽtia magistratus, tanquã fundamento incumbit: sublatis legibus & magistratu, euertitur.

Boni principis nomina.

Pater.

Basis populi.

Romus fortis bellicosus.

Xenophon explicans versum Homeri de Agamẽnone: Ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής, monet

monet eum tandem Regem bonum esse, nō qui suæ vitæ curā habet: sed qui eos beatos & felices reddit, quibus imperat. Ideo enim rex eligitur inquit, οὐχ ἵνα ἑαυτοῦ καλῶς ἐπιμελῆται, ἀλλὰ, ἵνα καὶ οἱ ἑλόμενοι διὰ τοῦτον εὖ πράττωσι, hoc est, *non vt suam ipsius curam gerat: sed vt etiam qui illum elegerunt, propter ipsum bene habeant & felices sint.*

Dux. Moderator.

Ἡγεμών, dux: quia sapientia & disciplina populum ducet rectà ad virtutem & felicitatem. Κοσμήτωρ: quia multitudini ordinem præfigit, quo nullum ornamētū pulchrius, nihil in Republica vtilius. Quare rectè Ischomachus vxorem monet, cùm inquit: ἔστι δ' οὐδὲν οὕτως ὦ γύναι οὔτ' εὔχρηστον, οὔτε καλὸν ἀνθρώποις, ὡς ἡ τάξις, hoc est, *ô vxor, non est quicquam hominibus, neque tàm vtile, neque tàm honestum, quàm ordo.* Μέδων: propterea, quòd magistratus singulari cura & solicitudine incolumitatem suæ reipublicæ tueri debet. Ποιμὴν λαῶν, pastor populorum: Hac imagine qualisnam cura magistratus esse debeat pro ciuibus significatur. Vt enim pastor ouium suarum: Ita magistratus subditorum suorum curam habeat necesse est. Platoni interdum magistratus ἐπίσκοπος: & Xenoponti ἔφορος dicitur, id est, inspector, quia diligenter inspicere debet magistratus, quid singuli ciues agant: incitabit singulos ad sua officia præstanda, ad obedientiam duabus rebus, nempe præmijs & pœnis inuitabit. Non sufficit, vt ait Xenophō, ciues habere honestas leges, nisi sint etiam νομοφύλακες, qui sunt inspectores: laudantes eos qui imperata faciunt: & contrà punientes legum transgressores.

Imperator. Pastor populorum. Inspector.

Alia nomina ex Homero & Sophocle.

Præterea, quanta cura magistratui esse debeat pro salute ciuium suorum, indicatur Homerico versu: οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα. Hoc est, *Non oportet principem qui multis consulere debet, totam stertere noctem.* Et Sophocles: ὃν πόλις στήσειε, τοῦδε χρὴ κλύειν, Hoc est: *Quem respublica constituerit, huic obedire oportet.* Idem: Καλῶς μὲν ἄρχειν, εὖ δ' ἂν ἄρχεσθαι θέλειν. Hoc est: bene impera & bene pare. Huc addit rationē Poeta ex natura petitam. Dicit enim iustum imperium, in quo maiores rectè imperant, & subditi iustè obtemperant, conseruare rempublicam: & contrà, eandem perire funditus, vbicūque fuerit ἀναρχία. Sunt autem hæc poetæ verba.

ἀναρχίας γὰρ μεῖζον οὐκ ἔστι κακόν.
αὕτη πόλεις τ' ὄλλυσιν, ἥδ' ἀναστάτους
οἴκους τίθησιν, ἥδ' ἐν μάχῃ δορὸς
τροπὰς καταρρήγνυσι, τῶν δ' ὀρθουμένων
σώζει τὰ πολλὰ σώματα ἡ πειθαρχία,
οὕτως ἀμυντέ' ἐστὶ τοῖς κοσμουμένοις.

Hoc est.

Anarchia maius non est malum,
Hæc ciuitates euertit, hæc funditus
Perire familias facit, hæc belli tempore.
Ignauos in fugam conuertit. At contrà
Parere imperio multorum salus est,
Atque ideò qui præsunt obedientiam tueri debent.

Supremus vitæ politicæ finis & vsus.

Verùm hîc obseruandū est, quod suprà admonui de fine vltimo vitæ politicę, qui est, vt omnia in humana societate ad Deum tanquam vltimū scopū referantur. Cogitatio huius finis monet vtrūque: cùm eum qui imperat, ne quid cōtra Deum mandet suis: tùm eū qui paret, ne in rebus illicitis, hoc est, pugnātibus cum lege naturali & diuina, obediat principi. Nam hîc Socratis responsum apud Platonē locū habet, qui cùm amici hortarentur, vt senatui Atheniēsi cederet, quò mortis supplicium euaderet, respōdit: Ἐγὼ ὑμᾶς ἄνδρες Ἀθηναῖοι ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν. Hoc est: *Ego vos, ô viri Athenienses, veneror quidem & amo, at Deo potiùs quàm vobis obtēperabo.* Huc & illud Thebanæ virginis apud Sophoclem, quę cùm iuberetur anteferre Regis edictū naturæ legibus, forti animo in hāc sententiā respondit: *Nequaquam existimo tua decreta tantū valere, vt cū homo sis, possis Deorū non scriptas, firmissimas tamē leges violare. Non enim ad breue tēpus, sed semper vigent valéntque.* Ex his patet, quinam sint fontes, quæ metæ legum ciuilium, & quomodo ad sua principia reuocare omnia in ciuili gubernatione oporteat.

Exempla Socratis & virginis Thebanæ.

Spiritualis vitæ finis.

Vitæ spiritualis finis est eius conseruatio per actiones huic vitæ cōgruētes, quales sunt: Deū agnoscere, agnitū colere, timere, glorificare, &c. Ad hanc vitā spiritualē Oeconomicus status & politicus tanquam ad vltimū scopū referri debēt, à quo qui aberrat, inuertit naturæ ordinem, & pœnas sibi accersit.

Oeconomicæ & politicæ vitæ scopus.

Ad huius vitæ conseruationem requiruntur suprà cōmemoratę virtutes: prudentia, fortitudo, tēperantia & iusticia: licèt differentiæ harum virtutum propter obiecti rationē modo quodā variant. Demonstratio autē hæc est. Quicquid conseruat statū vitæ spiritualis, lege naturæ præcipitur. Deū agnoscere, & ad eum omnia referre tanquam ad finem bonorum, conseruant statum vitæ spiritualis. Proinde vt hæc lege naturæ præcipiuntur: ita quę his contraria sunt vetantur. Maior axioma est, pēdens ex principijs anteà recitatis. Minor demōstratur hoc modo. Supremæ virtutis suprema actio versans circa nobilissimum obiectum, est finis hominis. Deum agnitum colere est supremæ virtutis hominis suprema actio, versans circa nobilissimum obiectum. Ergo hæc est finis hominis, quantum quidem ad spiritualem vitam attinet.

Quæ virtutes ad Spiritualem vitā conseruādam requirantur. Demonstratio.

Demonstrationis explicatio.

Hanc minoris demōstrationem Philosophus colligit hoc modo: status optimæ vitæ in felicitate positus est. Hæc fœlicitas in tribus cōsistit, in actu altissimæ potētiæ in homine, quæ est intellectus: in habitu nobilissimo, qui est virtutis: in obiecto dignissimo, nempe Deo.

Platonica collectio superioris demōstrationis.

Huc vsque humana ratio rectà progreditur. Verū cùm ex conclusione positę demōstrationis actiones huic vitæ congruentes, extruere molitur, tota errat via. Sicuti cū experientia Paulus testatur ad Rom. 1. Socrates clamat Deum colendū esse, & multis argumentis aduersariū, qui aliter sentit, refutat: præterea addit Deum colendū esse, non alio cultu, quàm qui à Deo ipso institutus est. Verū, cū hinc progredi incipit Socrates, tanquam cæcus à vero Deo aberrat, & horrendis erroribus inuoluitur.

Rationis humanæ cæcitas.

Porrò, cū demonstratione nostra congruunt multæ gnomæ, quæ passim apud Poetas & Philosophos leguntur.

Gnomæ Ethnicorum, quæ cum superiori demonstratione congruunt.

De vnitate Dei ex multis has paucas asscribere placuit. Omnes Sibyllæ vnum Deū prædicant. Erythræa, vt refert Lactantius, ita canit: Εἷς θεὸς, ὃς μόνος ἐστὶν ὑπερμεγέθης ἀγένητος. Hoc est. *Vnus Deus, qui solus est maximus & æternus.* Quòd hic omnia condiderit testatur eadem his versibus.

De Dei vnitate.

De creatione.

ἀλλὰ θεὸς μόνος εἷς πανυπέρτατος, ὃς πεποίηκεν,
Οὐρανὸν, ἠέλιόν τε, καὶ ἀστέρας, ἠδὲ σελήνην,
Καρποφόρον γαῖάν τε, καὶ ὕδατος οἴδματα πόντου. Hoc est, *Sed Deus solus vnus est super omnia, qui fecit cœlum, Solémque & stellas atque lunam, Et cum his fertilem terram & fluctus maris.*

Et alia Sibylla in persona Dei loquens, ita canit. εἷς μόνος εἰμὶ θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν θεὸς ἄλλος. Iustinus Martyr Pythagoræ versus de vnitate Dei hos asscripsit, in libro de Monarchia.

Εἴ τις ἐρεῖ, θεός εἰμι, παρὲξ ἑνὸς, οὗτος ὀφείλει
Κόσμον ἴσον τούτῳ στήσας εἰπεῖν, ἐμὸς οὗτος.

Hoc eſt : *Si quis præter vnum dicat , Deus ſum: hic debet mundum ſimilem huic conditum oſtendere & dicere, hic meus eſt.* Multæ huiuſmodi ſententiæ apud Platonem, Xenophontem, Sophoclem, Euripidẽ, Homerum, Menandrum & alios inueniuntur, quas breuitati ſtudens omitto.

De prouidentia.

De prouidentia huius vnius Dei extāt inter alias hæ ſententiæ.

Πάντῃ γὰρ ὅσι πάντα καὶ βλέπει θεός.

Vbique adeſt & omnia cernit Deus. Idem.

Ὀξὺς θεοῦ τ᾽ ὀφθαλμὸς εἰς τὸ πάντα ὁρᾶν.

Dei oculus acutus eſt, adeò vt omnia cōtẽpletur. Xenophō Deum vocat σοφὸν δημιεργον καὶ φιλόζωον, Hoc eſt, *ſapientem & amantem animalium opificem.* Idem ait : *Noueris Deum eſſe tantum & talem, vt omnia ſimul videat, & omnia ſimul audiat , & vbique adſit* , & ſimul omnium curam habeat. Hunc vnum colendum eſſe & alijs multis argumentis docet: & forma hominis erecta in cœlum idem ſignificari adſtruit, quẽ imitatus latinus Poeta in hunc modum loquitur.

Os homini ſublime dedit, cœlúmque videre
Iuſſit, & erectos ad ſidera tollere vultus.

De cultu Dei.

De cultu Dei antiquiſsimus Poeta Philemon, vt Iuſtinus refert , ita ait : Θεῷ δὲ θύε διὰ τέλους δίκαιος ὤν: Hoc eſt : *Deo ſacrifica iuſticia.* Idem: *ſi quis afferens ſacrificium , ô Pamphile , taurorum multitudinem aut caprorum , aut per Iouem alia huiuſmodi , aut ſtructuras aureas, præparans chlamydas & purpureas , aut per elephanti aut Smaragdi animalia exiſtimet ſe Dei ſibi conciliare beneuolentiam , omnino errat & leuem mentem habet: Oportet potiùs vt virum bonum ſe præbeat, ne ſtuprator ſit virginum , aut adulter , ne furetur & occidat , ne videat aliena & concupiſcat , ſiue vxorem, ſiue domum, ſiue poſſeſsionem , puerum , ancillam, equos, boues , &c. Imò, mi Pamphile, ne aciculæ vnum funiculum concupieris. Deus enim præſens coràm te cernit , qui operibus iuſtis delectatur , non iniuſtis.* Huiuſmodi ſententias de vnitate Dei, de creatione prouidẽtia & cultu, quales multę apud Philoſophos & Poetas extant, tenere admodum iucundum eſt.

Dixi de vita Oeconomica , politica & ſpirituali, & quæ ſint cuiuſque propriæ actiones in genere, demonſtraui : Iam quia lex Dei, quam vſitatè Decalogũ appellamus, dicitur legis naturæ epitome: quędam breuiter quomodo Decalogi præcepta ad ea, quæ dicta ſunt, congruant, oſtendam.

Lex Dei legis naturæ epitome.

Prima tabula ad ſtatum vitę ſpiritualis pertinet.

Ad ſtatum itaque vitæ ſpiritualis primam pertinere tabulam immediatè, non eſt dubiũ. Hæc enim in ſumma Deum colendum & celebrãdum eſſe docet, & quomodo id fieri oporteat, oſtendit.

DEMONSTRATIO PRIMæ tabulæ.

Partes demonſtrationis.
1. Maior.
2. Minor.
3. Concluſio ſeu cōſequens.

DEVS colendus eſt à toto homine , quemadmodum ſupra demonſtratum eſt. Homo autẽ conſtat anima & corpore. Ergo Deus colendus eſt animo & corpore, hoc eſt, corde, iuxta primũ præceptum, ore & lingua iuxta ſecundùm , vita & externis moribus iuxta tertium.

Modus cultus Dei.

Modus cultus Dei pulcherrimo ordine hîc indicatur. Initium enim ſumit à corde , deinde in ore & lingua ſe profert, Poſtea vita & externis moribus ſe declarat. Cordis appellatione intelligãtur omnes animæ vires interiores, videlicet, vt mens illuminata quæ Dei ſunt rectè intelligat, vt affectus ardeãt amore Dei, vt volũtas ita ſua ſpōte Deo ſit addicta, vt nihil velit niſi quod in gloriã Dei cedat. Hunc cultum cordis, quem natura oris & externæ vitæ cultus ſequitur, etiam ethnici naturali luce intellexerunt, etſi poſtea in conatu à vero Deo aberrarunt.

DEMONSTRATIO SECVNDAE tabulæ generalis.

Maior

QVicquid conſeruat ſtatum Oeconomicum & Politicũ, lege naturæ præcipitur: & quicquid turbat & euertit, eadem prohibetur.

Minor

Vt autẽ opera præcepta in ſecunda tabula conſeruant Oeconomicum & politicum ſtatum : ita in eadem prohibita turbant & euertunt.

Cōcluſio

Illa igitur mandantur , hæc vetantur.

Maior eſt principium, quod ſuprà eſt declaratum. Minorem confirmabimus ſingulorum ſecundæ tabulæ præceptorum demonſtrationibus.

DEMONSTRATIO QVARti Præcepti.

Maior propoſitio.

QVicquid conſeruat Oeconomicum, & politicum ſtatum iuris eſt naturalis: vt quæ contraria ſunt cum natura pugnant.

Minor.

Analoga officia ſuperiorum, vt parentum & magiſtratus : & inferiorũ, vt liberorum & ſubditorum cōſeruant ſtatum Oeconomicum & politicum.

Conſequens.

Hæc igitur officia lege naturæ mandantur, & quæ his contraria ſunt , prohibentur, vt humanæ ſocietati inimica & noxia.

Ordo ſecundæ tabulæ.

Ordo in hac tabula dignus eſt qui obſeruetur, Vt enim in prima tabula initium fit à fundamento cultus Dei: ita hic ab obediẽtia erga ſuperiores, quæ eſt mater omnium officiorum, quę in ſequentibus pręceptis requiruntur.

DEMONSTRATIO QVINti præcepti.

Maior.

QVicquid turbat humanam ſocietatem ſiue in Oeconomico ſtatu ſiue politico, lege naturæ interdictũ eſt.

Minor cōſequẽs.

Odia, cōuicia, rixæ, homicidia, turbãt humanã ſocietatẽ. Igitur, Odia, cōuicia & homicidia iure naturali vetantur.

Cōtraria demōſtratio.

Et cōtra: cũ amor mutuus, amica colloquia, beneuolentia, concordia, ſtudium conſeruandi ſe mutuò & defendendi, conſeruent humanam ſocietatem: Igitur à natura requiruntur.

DEMONSTRATIO SExti præcepti.

Maior.

QVicquid pugnat cum honeſtate in ſtatu Oeconomico, & politico, lege naturæ interdictũ eſt.

Minor.

Vagæ libidines & inceſtus pugnãt cum honeſtate, quam natura in omni vitæ ſtatu efflagitat.

Conſequens.

Prohibentur igitur vagę libidines & inceſtus lege naturę.

Demonſtratio oppoſita.

Et contra : Honeſta & legitima copula coniugalis ſeminarium eſt humanæ ſocietatis. Coniugium igitur legitimum, lege naturæ commendatur.

Cæcitas rationis in explicatione 6. pręcepti. Exemplũ.

De inceſtu, hoc eſt, de copula perſonarũ , quæ vel cognatione, vel affinitate cōiunctę copulari lege naturæ prohibentur, obſcurior eſt in hac corruptione ratio. Plutarchus olim neceſſarias ducere prohibitũ fuiſſe ſcribit, cuius rei honeſtiſsima eſt ratio ac rectiſſima, videlicet, vt quẽadmodũ ſanguine iuncti ſe inuicem diligunt: ita neceſsitudinis vinculum in multos

tos

tos diffusis coniugiis, & non intra eosdem parietes manentibus, plures caritate connecteret. Sic enim serpere extendiq; caritatem generis humani manifestũ est. Quod & Cicero in 5. de finibus docet. Quod cùm ita sit, lege naturæ prohiberi necessarium, hoc est, cognatorum & affinium coniugia, quis non videt? Huc accedit naturale iudicium in omnibus sanis hominibus, quo iudicant omnes, abstinendum esse ab iis personis, quos vel cognatio vel affinitas artictissimè copulauit. Nescio (inquit Augustinus) quomodo inest humanæ verecundiæ, quiddã naturale, atq; laudabile: vt cui debet causa propinquitatis verecundũ honorẽ, ab ea contineat, quãuis generatricẽ tamen libidinẽ, de qua erubescere videmus, & ipsam pudicitiã coniugalẽ. Verùm quia in hac naturæ humanæ deprauatione, infirmior est in multis huius legis, de illicita necessariarũ personarum copula, agẽdæ sunt Deo gratiæ, qui hanc legẽ Leuitici 18. repetit, & monet multas gentes fuisse exterminatas propter huius legis violationem.

Polygamiæ refutatio.

Iam quæri etiã potest, an lege naturæ in vno coniugio, tantùm debeant copulari duæ personæ, nẽpe vnus masculus & vna fœmina, non vnus masculus & multę fœminę, præsertim cùm videamus quosdã ex sanctis patribus habuisse eodẽ tẽpore duas & aliquãdo plures vxores. Ad hanc quęstionẽ, cũ nõ exẽplis, sed lege naturæ sit iudicandũ, clarè pronuncio, violare legẽ naturæ, quicũq; simul plures vxores habẽt.

Refutationis rationes quatuor.

Huius responsionis quatuor sunt rationes à natura petitæ.

1. Societas coniugalis quæ æqualitatẽ requirit.

Prima, societas coniugalis æqualẽ obligationem mariti & vxoris requirit, quantum ad vsum corporum attinet. Vbi autem maritus vnus habet plures vxores, vel vna fœmina plures maritos, seruari non potest in obligatione æqualitas. Nunc autem cùm inæqualitas sit contra naturam, est etiã contra naturam, si plures personæ in vno coniugio copulentur, quàm duæ, vnus masculus, & vna fœmina.

2. Obligatio ad impossibile non tenẽda.

Secunda, dictat recta ratio, quòd nullus debeat se obligare ad aliquid impossibile. Iam autem fieri non potest, vt vnus vir peræquè obligatus sit pluribus vxoribus, sicuti vni soli. Quare cum natura pugnat copulatio vnius viri cum pluribus fœminis.

3. Pax domestica, quæ in polygamia conseruari non potest.

Tertia, pax domestica conseruari non potest, vbi vnus maritus plures habet vxores: fieri enim nõ potest, quin zelo quodã mulierculæ aduersus se inuicẽ inflãmentur, vnde iurgia oriuntur, & ex his domus quædam perturbatio, quæ cum natura pugnat.

4. Ius naturę, quod polygamiæ ex diametro repugnat.

Quarta, Ius naturæ est, vt nemo faciat alij, quod sibi nolit fieri, maritus ergo cùm nolit vxorem suã pluribus nubere viris, debet vna cõtentus esse. Hoc ius ἀνάλογον cùm violatur, legi naturæ vis fit, & iniuria alteri coniugum.

DEMONSTRATIO
septimi præcepti.

Maior.

QVicquid destruit humanam societatem, quicquid domos & politias euertit, cum natura pugnat. Fraudes, furta, latrocinia, destruunt humanam societatem, euertunt domos & politias. Hæc igitur lege naturæ vetantur.

Minor.

Demonstratio opposita.

Et contra: Quicquid conseruat humanam societatem cum in Oeconomia tùm in politia, id iuris est naturalis. Distinctio dominiorum, fides in contractibus & candor, conseruat humanã societatem. Igitur hæc lege naturæ mandantur.

DEMONSTRATIO
octaui præcepti.

Maior.

QVicquid facit ad societatem hominum conseruandam, lege naturæ requiritur. Certitudo in artibus & veritas inter homines facit ad conseruationem societatis humanæ. Igitur hæc requiruntur lege naturæ. Minor illustratur antithesi: Est enim manifestum, mendacia & incertitudinem in artibus destruere hominum societatem. Atque ideò lege naturæ interdicta esse.

Minor. Cõclusio.

DEMONSTRATIO NONI
& decimi præcepti.

Maior. cõsequẽs.

NEmo vult, vt alius sua bona iniustè concupiscat. Igitur, nemo debet aliena bona iniustè appetere. Probatur consequentia hęc naturæ regula: Quod tibi non vis fieri alteri ne feceris.

Demonstrationibus ex principiis naturę adduntur rationes ex Dei volũtate & natura petitæ.

Hæ sunt demonstrationes pręceptorum Decalogi petitæ ex principiis immediatè pertinentibus ad conseruationem humanæ societatis. Verùm quia suprà sæpe dictum est, omnes vitæ status ad Deum tanquam vltimum finem referendos esse: quærendę sunt etiam rationes præceptorum à Dei voluntate, & natura, hoc modo:

Primæ tabulæ ratio.

Deus est fons & dator omnium bonorum. Igitur Deus colendus est, & ei gratitudo est præstanda à sua creatura.

quarti pręcepti.

Deus amans est ordinis atque gratitudinis: ideo quartum edidit præceptum.

Quinti.

Deus non vult suam imaginem destrui. Prohibet igitur homicidium.

Sexti. Septimi.

Deus est purissimus & castissimus. Igitur puritatem & castitatem requirit à rationali creatura.

Octaui. Noni & decimi

Deus est iustissimus. Igitur malum dolum, furtũ, fraudem, homicidia abominatur, & virtutibus cum his vitiis pugnantibus delectatur.

Deus est verax. Igitur offenditur mendacio & amat veritatem.

Deus est sanctus & purus. Non vult ergò animos nostros impuritate concupiscentiarum cõtaminari.

Alia demonstratio posterioris tabulæ.

Potest etiam secunda tabula ex lege dilectionis proximi, quæ naturalis est, demonstrari hoc pacto: Qui diligit proximum, ei debitum honorem præstat, & analogum reddit officium iuxta quartũ præceptum: ei nullam iniuriam facit, nec in persona propria, quod prohibetur quinto præcepto: nec in persona cõiuncta, iuxta interdictum sexti præcepti: nec in rebus, prout exigit septima lex: nec in dictis, iuxta prohibitionem octauæ legis: nec corde, quæ illius sunt, appetit, quod vetatur duobus postremis præceptis. Atque ita leges secundæ tabulæ affectus sunt & propria dilectionis officia.

DE VIRTVTIBVS

Catalog⁹ & definitiones virtutum.

Quoniam autem homo animal sociale est, & virtutis est proprium conciliare sibi animos hominum & ad vsus suos adiungere (Cicerone teste) catalogũ virtutum, cum definitionibus adiungam, vt in conspectu virtutis partes habeantur, quas in omni vita lucere oportet.

Sequamur autem in virtutum declaratione Ciceronẽ potissimum, cùm propter breuitatẽ, tùm propter orationis perspicuitatem & proprietatem.

Virtutis definitio.

Virtus, ἀρετή, à Cicerone definitur hoc modo: Vir-

tus est animi habitus naturæ modo rationi consentaneus. Veteres autem sic: Virtus est ars bene rectè que viuendi. Huic opponitur vitium, κακία, habitus animi, naturæ iudicio cum recta ratione pugnās. Vt autem virtus animos hominum sibi conciliat & ad vsus suos, vt dictum est, accommodat: ita vitium animos hominum alienat, & ab vsibus suis auertit. Quare vt illam expetendam natura dictat, ita hoc fugiendum eadem magistra docemur.

Oppositū.

Cōmendatio.

Huc illa virtutis commendatio apud Menandrū: ὅπλον μέγιςόν ἐςι ἡ ἀρετὴ βροτοῖς. Hoc est: *Virtus maxima armatura est mortalibus.* Et Isocratis ad Demonicum: τῆς ἀρετῆς οὐδὲν κτῆμα σεμνότερον οὐδὲ βεβαιότερον: Hoc est: *Virtute nulla possessio venerabilior neque firmior.* Et Menander: Καρπὸς τῆς ἀρετῆς ἐςὶν εὔτακτος βί@, *Fructus virtutis est bene composita vita.* Quid de vitio, quod virtuti aduersatur, sentiendum sit, ex contrariis effectibus facilè colligi potest.

Partes.

Virtutis partes iuxta Platonem & Ciceronem sunt quatuor, Prudentia, Iustitia, Fortitudo, & temperantia. Has quatuor virtutis partes, suprà admonui requiri ad conseruationem naturæ humanæ, & societatis inter homines conciliandæ, de quibus nunc ordine dicendum est.

DE PRVDENTIA ET *eius partibus.*

Definitio prudentiæ

PRVDENTIA, φρόνησις, est rerum bonarum & malarum & vtrarumque scientia. Seu, vt Aristoteles definit: Prudentia est habitus vera ratione ad ea agenda idoneus, quæ vitæ hominum conducunt vel obsunt. Huic opponitur ἀφροσύνη, quæ est inscitia, qua quis ineptus est ad agenda singula suo loco & tempore quæ oportet. Hanc prudentiam naturæ lege requiri, ex eo liquet, quod sine ea nihil rectè agi potest.

Oppositū.

Laus.

Prudentiæ laus magna est apud Poëtas. Menander ait: ἀγαθὸν μέγιςον ἡ φρόνησις ἐςὶ ἀεί. Id est, *Prudentia semper est maximum bonum.* Causam huius laudis idem Poëta subiungit, cùm ita ait: ἂν εὐφρονῇς, τὰ πάντα γ' εὐδαίμων ἔσῃ, Hoc est: *Si prudenter egeris, omnino beatus eris.*

Partes tres. 1. Memoria.

Prudentiæ partes Cicero tres numerat, memoriam, intelligentiam, prouidentiam. *Memoria* μνήμη, est per quam animus repetit illa quæ fuerunt: Hæc ideo prudentiæ pars censetur, quia ad prudenter agendum requiritur multorum experimentum, quod haberi nequit, absq; memoria præteritorum. Nam experimentum, vt inquit Aristoteles, est ex pluribus, vt ita dicam, memorijs. Cum memoria pugnat obliuio, λήθη, cui succurrit reminiscentia, ἀνάμνησις, quæ est inquisitio eius quod memoria excidit. Laus memoriæ est quod rerum omnium sit thesaurus, & custos cæterarum ingenij partium. Huic maximum lumen ordo adfert, teste Simonide.

2. Intelligentia.

Intelligentia, νόησις, est per quam ea perspicit animus quæ sunt, seu, est ipsa mentis perceptio. Huius duplex munus est. Vnum quo res simplices absolutè tenemus seu percipimus: Alterum quo res intellectas comparamus inter sese & æstimamus, vnde alia componimus in affirmando, alia diuidimus in negando, alia ex alijs colligimus ratiocinando. Huic ancillantur, mens, sensus, imaginatio, & experientia, de quibus suprà diximus. Sine hac intelligentia suum nomen prudentia tueri nequit. Nam eius pars est, vt ita dicam, substantialis, quæ circa præsentia versatur, vt memoria præteritorū est. Huic opponitur hebetudo, ἀσυνεσία, acuminis & perspicaciæ priuatio, qua præditi inepti sunt ad omnem humanitatem & disciplinam, bestiæ potius quàm homines censendi. Hinc facile intelligere est magnas intelligentiæ laudes esse, vt quæ omniū artium & actionū honestarū mater est.

3. Prouidentia.

Prouidentia, πρόνοια, est per quā futurum aliquid videtur antequā factum sit. Huic opponitur, ἀπρονοησία, qua fit vt futura non prospiciamus consilio, quod est, iuxta Senecæ sentētiam oculus futurorū. Prouidentiæ officium est ex præteritis & præsentibus futura perpendere & æstimare, atq; consilio maturo præmunire animum, priusquam quis rem aggrediatur. Ad prouidentiam quoque referenda est diligentia, ἐπιμέλεια, quæ est prudentia in prospiciendo fine & mediis ad finem, & intentio animi in mediis illis parandis & tuendis. Seu, est deliberatio de fine & de mediis, & quædam voluntatis contentio, & constantia in tuendis mediis. Huic opponuntur ignauia & πολυπραγμοσύνη. Illa facit vt nostrum munus negligamus: Hæc vt aliena curemus: de qua hic versus vulgò fertur: τῆς πολυπραγμοσύνης οὐδὲν χερείοτερον ἄλλο, Hoc est: *Nihil curiositate peius.* Diligentiæ elogia multa passim occurrunt, quale est hoc Menandri: τῆς ἐπιμελείας δοῦλα πάντα γίγνεται, Hoc est: *Omnia diligentiæ subiiciuntur: Et illud Demosthenis: Nihil est cautis hominibus & circunspectis adeò formidabile, quin diligentia præcaueri possit, neque vllū malū est, quin incautis & pigris euenire queat.*

DE IVSTITIA ET *eius partibus.*

Definitio iustitiæ.

IVstitia, δικαιοσύνη, est habitus animi communi vtilitate conseruata, suum cuique tribuens, seu vt Aristoteles definit, Iusticia est ea animi affectio, qua apti homines sunt ad res iustas gerendas, quáque res iustas & faciunt & cupiunt facere. Huic opponitur iniustitia ἀδικία, qua homines inepti sunt ad res iustas gerendas, quáque res iustas nec faciūt nec cupiunt facere, imò contraria moliuntur.

Oppositū.

Encomia.

Iusticiæ præclara sunt apud omnes autores Græcos & Latinos encomia. Theognis ait: ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή ἐςι. *Iusticia in sese virtutes continet omnes.* Et Cicero: *Iusticia hæc vna virtus sola domina omnium & regina virtutum.* Hanc Aristoteles Hespero & Aurora formosiorem pronunciat, Cuius fundamentum est fides, id est, dictorum conuentorúmq; constantia & veritas.

Fundamentum.

Munus.

Huius primum munus est, ne cui quis noceat. Secundum, vt sua singulis reddamus. Tertium, vt omnia ad communem vtilitatem referamus.

Fructus.

Fructus huius vberrimus est, felicitas & bona fama. Vnde Menāder: δίκαι@ ἴσθι, ἵνα καὶ δικαίων ἂν τύχοις, Id est, *Iustus esto, vt & iusta consequaris.* Idem: ἀνδρὸς δικαίου καρπὸς οὐκ ἀπόλλυται: Hoc est, *Viri iusti fructus non perit.* Iusticiæ partes in duplici sunt discrimine. Quædam enim subiectæ, quædam cognatæ dicuntur. *Subiectæ* sunt, Religio, Pietas, Gratitudo, Innocentia, Vindicatio, Beneuolentia, Liberalitas, Comitas, Ciuilitas, Fides, Obseruantia, veritas & Ius. His addo æquum & bonum. *Cognatæ* sunt: Gloria, Dignitas, Amplitudo, Amicitia. Has partes, eo quō ppositæ sunt ordine, definitionib. illustrabim⁹.

Partes. Subiectæ. Cognatæ.

1. Religio.

Religio θρησκεία, Ciceroni iustitiæ pars est, quæ superioris cuiusdam naturæ quam diuinam vocant curam ceremoniámque adfert. Hac sublata, vt idem Cicero inquit, fides etiam & societas generis humani & vna excellentissima virtus iusticia tollatur, necesse

ceſſe eſt. DEVM autem religioſè colendum eſſe ſupra ex lege naturæ demonſtratum eſt. Verùm huc adſcribendas duxi leges, quas Cicero in ſecundo de legibus, de cultu Deorum recitat:

Ad diuinos adeunto caſtè.
Pietatem adhibento.
Opes amouento.

Primam legem interpretatur hoc modo, Caſtè iubet lex adire Deos, animo videlicet, in qua ſunt omnia. Nec tollit caſtimoniam corporis, ſed hoc oportet intelligi cùm multùm animus corpori præſtet, obſeruetúrque vt caſto corpore adeatur, multò eſſe in animis id ſeruandum magis. Nam illud & aſperſione aquæ vel dierum numero tollitur, animi verò labes nec diuturnitate euaneſcere, nec manibus vllis elui poteſt. Quòd autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet, ſignificat pietatem gratã eſſe Deo, ſumptum eſſe remouendum. Quid eſt enim cùm paupertatem diuitiis etiam inter homines æqualem eſſe velimus? cùm eam ſumtu ad ſacra adhibito Deorum aditu arceamus. Præſertim cùm ipſi DEO nihil minus gratum futurum ſit, quam nõ omnibus patêre ad ſe placandum & colendũ viam.

Religioni oppoſita.

Cum Religione pugnat Superſtitio, δεισιδαιμονία & ἀθεότης Epicurea, illa ſupra modum cultus genera excogitat, hæc omnem religionis curam abiicit: Sicuti Cyclops apud Euripidem facit, qui nullum aliud numen agnoſcit quàm ventrẽ ſuum, cui ſoli ſe munera offerre fatetur, alia dicit eſſe κόμπους καὶ εὐμορφίας λόγων, quem non pauci ἄθεοι hodie imitantur, quos olim iuſta vindicta rectius docebit.

Pietas, στοργὴ iuſticiæ pars eſt, per quam ſanguine coniunctis patriæque beneuolis, officium & diligẽs tribuitur cultus. Huic opponitur, ἀστοργία, vitiorum omnium radix. Quare non ſatis laudari poteſt pietas, ſine qua religio eſſe nequit. Nam religionis cauſa pietate inter ſe deuincti ſunt homines, quẽadmodũ elegãter vir optimus Stigelius, his verbis cecinit:

Vtque alios alij de relligione docerent,
Contiguas pietas iuſſit habere domos.

Gratitudo.

Gratia, χάρις, iuſticiæ pars eſt, in qua amicitiarũ & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas, continetur. Huic opponitur ingratitudo, ἀχαριστία, quo vitio nullum grauius iudicârunt Perſarum leges, & contrà Poëtæ & Philoſophi omnes, gratiã maximis extulêre encomiis. Heſiodus in Theogonia gratiæ partes pulcerrima proſopopœia depingit: cùm ait:

Oppoſitũ Encomia.

τρεῖς δέ οἱ εὐρυνόμη χάριτας τέκε καλλιπαρήους,
Ἀγλαΐην, καὶ εὐφροσύνην, θαλείαν τ' ἐρατεινήν.

Gratitudinis pictura.

His verſibus Heſiodus, vt Iouem patrem gratiarum facit: Ita matrẽ Eurynomã: quibus verbis ſignificatur, quòd lex quædã diuinitus inſita ſit mentibus hominum de gratitudine. Charitum, id eſt, gratiarũ numerus ſignificat tres actus diſtinctos in beneficiis, quæ vltrò citróque dãtur, vt ſunt, dare, accipere, referre. Charitum nomina, affectus eorum qui vltrò citróque certant beneficiis, notant: ἀγλαΐα, enim, latinè ſplendor & dignitas, monet vt qui accepit beneficiũ, illud agnoſcat & prędicet: Εὐφροσύνη hilaritas, monet datorem hilaritatis, vt ſine moroſitate & mora beneficium conferat, Iuxta illud Euripidis: *Qui citò præſtat gratiam dulciſſimus mortalium eſt.* Et illud: *qui citò dat, bis dat.* θαλεία florida, monet ne beneficiorũ acceptorũ memoriã ſinamus ſeneſcere, Huc illud Theocriti: χρύσειοι πάλαι ἄνδρες ὅτ' ἀντεφίλησ' ὁ φιληθείς. Hoc eſt, *Aurei quondam homines fuere, quando is qui beneficia acceperat, gratiã viciſſim rependit.* Hæ tres Gratiæ apud Poëtas virgines, eæque nudæ & connexæ pinguntur. Nuditas & virginitas Symbola ſunt ſimplicis candoris, ne quis donationis prætextu cuiquã inſidias ſtruat. Dona enim quæ ita conferuntur rarò proſunt accipienti, vnde Aiax apud Euripidẽ, ἄδωρα τῶν ἐχθρῶν δῶρα, Id eſt, *Inimicorũ dona minimè dona ſunt.* Qui ita hoſtili animo aliis largitur dona, perinde facit, ac ſi linguam exſecet de ſerpentis ore, ac munera porrigeret veneno tincta, ſicuti Medea apud Euripidẽ fecit.

4. Innocẽtia.

Innocentia, ἀκακία, eſt puritas animi, omnẽ iniuriæ illationẽ abhorrens. Seu, eſt iuſticię pars, qua integritas vitæ & morum ſeruatur. Huius magna laus eſt apud Ciceronẽ. Vitam, inquit, beatã efficiũt trãquillitas conſcientiæ, & ſecuritas innocentiæ. Huic opponitur nocẽdi cupiditas, κακότης, qua quis ad iniuriã & maliciam committendã eſt paratus, vitium planè Satanicum, & humana natura indigniſſimum.

5. Vindicatio. Oppoſita.

Vindicatio, ἐκδίκησις, eſt per quam vis & iniuria, & omnino omne quod obfuturum eſt, defendendo aut vlciſcendo propulſatur. Huic opponitur ab vna parte ſæuitia ſeu crudelitas, ὠμότης: ab altera remiſſio, ἄνεσις.

6. Beneuolentia. Oppoſita.

Beneuolentia, εὔνοια, iuſticiæ pars eſt, qua aliis bene volumus. Huic opponitur Maleuolẽtia, κακόνοια, odiũ μῖσος, & inuidia, φθόνος, quę triſtatur de alienis bonis. Vnde autem proficiſcatur inuidia, *Titus Liuius* his verbis oſtendit: *Nulla ingenia tàm prona ad inuidiam ſunt, quàm eorum qui genus ac fortunas ſuas animis non æquãt, quia virtutẽ ac aliorũ bona oderũt.* Aduerſus hoc vitiũ plurimæ Poëtarũ celebrãtur ſentẽtiæ, ſed ego ex multis paucas adſcribã. Epigrãma Græcum eſt.

Aduerſus Inuidiam

ὁ φθόνος ἐστὶ κάκιστον, ἔχει δέ τι καλὸν ἐν αὐτῷ,
τήκει γὰρ φθονερῶν ὄμματα καὶ κραδίαν.

Inuidia peſſimũ quid eſt, habet tamẽ in ſe aliquid boni, nã conſumit inuidentiũ oculos & cor. Huc illud Horatij:

Inuidia Siculi non inuenere tyranni
Maius tormentum. Et hoc Ouidij.
Pallor in ore ſedet, macies in corpore toto,
Nuſquam recta acies, liuent rubigine dentes,
Pectora felle virent, lingua eſt ſuffuſa veneno.
Riſus abeſt, niſi quem viſi fecere dolores.
Nec fruitur ſomno, vigilantibus excita curis,
Sed videt ingratos, intabeſcitq. videndo.
Succeſſus hominum, carpitque & carpitur vna,
Suppliciúmque ſuum eſt. Et Horatius:
Inuidus alterius rebus marceſcit opimis.

7. liberalitas. Comites.

Liberalitas, ἐλευθεριότης, iuſticiæ pars eſt, quæ in beneficiis conferendis mediocritatem ſeruat. Liberalitatis comites facit Valerius, humanitatem & clementiam, quibus homine nihil dignius teſtatur Cicero. Martialis liberalitatis fructum expreſſit his verſibus:

Fructus.

Extra fortunam eſt, quicquid donatur amicis.
Quas dederis, ſolas ſemper habebis opes.
Hæc, vt Claudianus ait:
Nil negat, & ſeſe vel non poſcentibus offert.

Oppoſita.

Huic opponitur in exceſſu quidem prodigalitas, ἀσωτία, in defectu verò illiberalitas, ἀνελευθερία. Huius tria ſunt genera: turpis quæſtus, tenacitas, & κιμβεία. Turpis quæſtus, αἰσχροκέρδεια, eſt, cùm quis diteſcere quærit vndecunque, & lucrum quàm pudorem pluris facit. Tenacitas, φειδωλία, eſt, cùm quis in re honeſta ſumtui & impenſæ parcit. κιμβεία eſt quaſi cacuminis ſectio, hoc fit cùm quis quidem expendit, ſed minutatim & malè, nullo temporis delectu habito, vnde fit vt plus iacturæ faciat.

8. Comitas.

Comitas, φιλοφροσύνη eſt morum quædam humana & ornata ſuauitas, à como quod eſt orno. Hæc amicitiæ cõiuncta eſt, Ita enim Cicero ait: Amicitia remiſſior eſſe debet & dulcior, & ad omnem comitatem facilitatémque procliuior. Qui enim hac ſunt virtute præditi, benignè & haud grauatè aliis inſer-

Opposita. uiunt, quod est amicorum proprium. Huic opponitur ab vna parte seueritas, ab altera scurrilitas: illa ne punctum quidem à virtute discedendum statuit, hæc nimis remissa liberioribus locis delectatur: illa græcè ἀποτομία quasi resectio, qua res ad viuũ exigitur. Hęc εὐτραπελία, quæ se flectit ad ingenia hominũ, vt lepore & vrbana dicacitate oblectentur, dicitur.

9. Ciuilitas. *Ciuilitas*, τὸ πολιτικὸν, est ciuilis quædam moderatio ac modestia homini politico maximè conueniens. Huic opponitur inciuilitas, ἀγριότης, quæ est morum quædam ruditas & rusticitas, & petulantia, ὕβρις, quæ alios per contumaciam petit. (Opposita.)

10. Fides. *Fides*, πίστις, est dictorum & conuentorum constantia & veritas, dicta, quòd fiat quod dictum est. Hanc Seneca *sanctissimum humani pectoris bonum* appellat. Et à Cicerone *fundamentum iustitiæ* dicitur. Rectè igitur monet Plautus: *fac fidelis sis fideli, caue fidem flexam geras.* Quod autem Theon Sophista dicit: μέμνησο ἀπιστεῖν, vult ne quis sinat se facilè persuaderi à quouis, nisi euidentes appareant rationes. Huic opponitur vanitas, ματαιότης, & inconstantia, ἀστασία. (opposita.)

11. Obseruantia. *Obseruantia*, θεραπεία, est per quam homines aliqua dignitate antecedẽtes, cultu quodã & honore dignamur: seu, per quã honoratur personæ in digniori gradu cõstitutę. Huic opponitur Despicientia, ὑπεροψία, quæ in animi quadam auersione posita est. (Oppositũ.)

12. veritas. *Veritas*, ἀλήθεια, est per quã immutata ea quæ sunt, aut fuerunt aut futura sunt, dicuntur. Huic opponitur mendacium, ψευδολογία. Veritatis commendatio apud Philemona hæc est: (Oppositũ.)

Οὐκ ἔστιν οὔτε ζωγράφος, μὰ τοὺς θεοὺς,
Οὔτε ἀνδριαντοποιὸς, ὅστις ἂν πλάσαι
Κάλλος τοιοῦτον, οἷον ἡ ἀλήθει' ἔχει.

Hoc est: *Non est aut pictor, per Deos, aut statuarius, qui fingere posset pulchritudinem talem, qualem habet veritas.*

13. Ius. *Ius*, τὸ δίκαιον, nihil aliud est quàm quod vel natura, vel ciuitas, aut populus, aut gens, vel consuetudo iubet. Diuiditur in ius naturale, gentium & ciuile. 1. *Naturale*, quod est cõmune omni nationi, eo quòd vbiq; instinctu naturæ habetur, non aliqua constitutione facta ab homine, sed ab ipso naturæ conditore: vt maris & fœminæ coniunctio, natorum educatio, liberorum successio in bonis parentum. 2. Ius *Gentium*, est quo gentes humanæ vtuntur, hoc Deo, religioni, patriæ paremus. 3. Ius *Ciuile*, est quando aliquid communi iuri vel additur vel detrahitur, hoc est, Cùm populus sibi quasi proprium ius ciuitatis facit. Hæc tria iuris genera tum demum approbanda sunt, quãdo ex primis naturæ axiomatis fluxisse demonstrantur. (Naturale. Gentium Ciuile.)

14. Aequitas triplex. *Æquum & Bonum*, æquitas, ἐπιείκεια, hæc triplex est. Nam aut est congrua legis ad opus applicatio, in qua spectatur voluntas & mens legis, & non τὸ ἀκριβοδίκαιον: seu est temperatio ac emendatio iuris, quæ fit ex prudentia iudicis accommodantis se rationi causæ, & flectentis legem ad causam, non causam ad legem. Aut est rerum iusta commutatio seruata æqualitate. Aut est iuxta proportionem debitã, & officiorum condicionem, bonorum & præmiorum atque etiam pœnarum distributio. (1. temperatio iuris. 2. rerum iusta commutatio. 3. distributio pœnarũ & præmiorum.)

Hinc oriuntur iustitiæ species, distributiua & cõmutatiua.

De iustitia distributiua. *Distributiua* iustitia est personarum & officiorum ordinatio in omni vita publica & priuata. Hæc secundum proportionẽ Geometricã tribuit personis apta officia. Vt enim Geometrica proportio (quam Aristoteles διῃρημένην & Cicero deiunctam vocat) nõ numerorũ interualla simpliciter considerat, sed æqualitatẽ proportionũ rerũ & personarũ spectat: Ita hæc distributiua iustitia nõ indifferenter iuxta personarum numerum distribuit functiones, sed personarum & functionum proportionem attendit, & tribuit personis aptas functiones. Vt ædificaturus domum non lignum quodlibet quod casu offertur substernit, vt sit basis domus, sed diligit ex magno aceruo quod congruit: Ita in republica non cuiuis munus magistratus imponitur, sed idoneo. Vbi hæc iustitia non seruatur, actum est de salute Reipublicæ. (Vsus. Simile.)

Commutatiua. *Commutatiua*, iustitia, συναλλακτικὴ est ordinatio cõmutationis rerũ in cõtractibus. Hęc secundum proportionẽ Arithmeticã seruat æqualitatẽ in commutatione rerum: in hac rerũ æqualitas quæritur, personarum nulla facta collatione. Vt enim Arithmetica proportio numerorũ, ęqualia interualla considerat, exẽpli gratia, 3. 6. 9. 12. 15. hîc semper proximus à proximo distat ternario: Ita iustitia commutatiua citra personarũ respectũ simpliciter æqualitatẽ rerũ quæ cõmutantur spectat, vt tantus sit numerus emtoris quantus est venditoris, vt res emta & preciũ sint æqualia. Sine hac iustitia nulla domus, nulla ciuitas, nulla respublica stare potest.

Vsus commutatiuæ iustitię. Porrò hæc commutatiua iusticia accommodatur ad genus, hoc est, ad quãlibet rerũ æstimationem seu cõpensationẽ, & non solùm vbi dãnum & lucrum, sed etiã vbi delictum & pœnę æstimantur. Vt in pœna talionis, homicidium nece punitur. Verùm interim diligenter obseruandum est, quòd propter circumstantias personarum & occasionũ, debeat iudex interdum proportionẽ Geometricam adhibere in consilium, qua grauius punit ebrietatem in Senatore quàm in milite: Sic paterfamilias grauius puniet filium scortantem quàm famulum.

De cognatis partib. iustitię. 1. Gloria. *Gloria*, κλέος, est frequens de aliquo fama cum laude, vel, est illustris & peruagata multorum & magnorum virorum, vel in suos ciues, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Vel sicut alibi definitur: Est consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene iudicantium de excellente virtute. Hæc virtuti resonat & eius veluti imago existit. Huius fundamentũ est virtus seu quælibet res præclarè gesta dignáque laude: vt Musarum gloria carmẽ est teste Hesiodo. Vbi autem fundamentum nõ solidum est, sed fictum potius, inanis est gloria, vt militis apud Comicum, qua nihil iuxta Menandri sententiam, est miserius. Huius inanis gloriæ partes sunt, iactantia, præsumtio, hypocrisis. *Iactantia*, ἀλαζονεία, est inanis de se & stulta prædicatio, qua quis plura promittit quàm præstare potest. *Præsumtio*, τόλμημα, est cùm quis ob facta sua, quæ aliquã admiratione merentur, gloriã venatur immodico studio. *hypocrisis*, cùm quis gloriã quærit ex eo quod non habet, cuius tamen veluti larua quædã foris apparet, vt si Histrio aliquis sustinens personã Herculis in fabula, mox Herculem aliquem se iactaret. (fundamentum. Huic aduersatur inanis gloria, cuius hæ sunt partes. Iactantia. Præsumtio. Hypocrisis.)

Porrò vt inanis gloriæ mater est superbia & φιλαυτία: ita pcreat inertes soboles, pertinaciã, discordiã, contentionem, inobedientiam & alia huius generis vitia.

2. Dignitas. *Dignitas*, ἀξιοπρέπεια, est alicuius honesto & cultu, & honore, & verecundia, digna autoritas. Huic opponitur indignitas, ἀναξία condicio vitæ obscura. (Opposita.)

3. Amplitudo. Amplitudo, τὸ πληρωματικὸν aut potentiæ, aut maiestatis, aut aliquarũ copiarum magna abundantia. Huic opponitur ignobilitas & egena obscuritas. (Opposita.)

4. Amicitia. Amicitia, φιλία est voluntas erga aliquem rerum bonarũ illius ipsius causa, quẽ diligit, cũ eius pari voluntate. Huius propriũ est retinere & alere beneuolentiã, beneficentiã & συμπάθειαν, qua cum afflicto pate-

cito pateris ἡ γὰρ συμπάθεια ἐστὶ πάθος τινὸς διὰ πάθος ἑτέρου.

Tria amicitiæ genera.

Tria genera amicitię faciunt Philosophi. *Primum* & optimum dicunt eorum esse, quos virtus copulauit. Solida enim est ex ratione dilectio. *Secundum* & medium genus in gratiæ relatione est. Est enim hoc genus in mutua remuneratione positum, in tota vita admodum vtile, Nam communis est ex gratia amicitia. *Postremum* & tertium genus ex familiari consuetudine ortum habet. Hypodamus Pythagoreus admodum pulchrè amicitiæ genera tradit his verbis: ἃ μὲν ἐξ ἐπιστήμας θεῶν, ἃ δὲ ἐκ παροχᾶς ἀνθρώπων, ἃ δὲ ἐξ ἁδονᾶς ζώων. Hoc est: *Alia quidem amicitia est ex scientia Deorum, alia ex largitione hominum, alia ex voluptate animalium.* Et addit: *Quòd prima sit Philosophi amicitia, media hominis, vltima animalis.*

DE FORTITVDINE ET *eius partibus.*

Fortitudinis definitio. Encomia.

FORTITVDO, ἀνδρεία, est considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio. Hæc iustitiæ propugnatrix est, quæ finem conseruationem humanæ societatis seu defensionem ornamētorum omnium virtutum habet, aduersus omnia vitia decertat, inuicta ad labores, fortis ad pericula, rigidior aduersus voluptates, vt auaritiam fugiat, tanquam labem quandam, quæ virtutem effœminat. Cicero hanc Stoicorum definitionem etiam probat: Fortitudo est virtus pugnans pro æquitate, atque ideò fortes & magnanimos habendos pronunciat, non qui faciunt, sed qui propulsant iniuriam.

Etymologia.

Est autem obseruandum, quòd quemadmodum virtus à viro apud Latinos dicitur, teste Cicerone, ita fortitudo apud Græcos à viro: propterea quòd viri propria maximè est fortitudo.

Munera.

Cuius munera duo sunt maxima: mortis dolorísque contemptio. Vtendum est igitur, vt idem Cicero dicit, fortitudine, si virtutis compotes, vel potiùs si viri volumus esse.

Opposita.

Quoniam à viris hæc virtus nomen est mutuata. Versatur autem fortitudo inter duo extrema, audaciam & timiditatem.

1. Audacia

Audacia θάρσος, est inconsiderata confidentia res arduas aggrediendi. Hanc tamen Cicero interdum agnatam esse dicit fortitudini.

2. Timiditas.

Timiditas, δειλία, animi est angustia, qua quis præ animi paruitate formidat res arduas aggredi, hoc qui laborant vitio, effœminati appellantur.

3. Ignauia 4. Nequitia.

Aduersantur quoque fortitudini ignauia & nequitia. *Ignauia*, ῥᾳθυμία, est quæ, quod ratio aggredi fortiter suadet, dissuadet. *Nequitia*, ἀχρειότης, quæ non solùm fortitudini, verumetiam omnibus opponitur virtutibus. Hæc à nihilo, id est, sterilitate nominata est, vt quæ nihil recti aut boni, sed quicquid potest mali contumaciter facit. Atque ideo qui hoc laborant, perditi appellantur, & indies in suam perniciem properant. Quibus opponuntur frugales, à fruge, hoc est, fertilitate dicti.

Partes. 1. Magnificentia.

Partes subiectæ fortitudini sunt, Magnificentia, Fidentia, Patientia, Perseuerantia. *Magnificentia*, μεγαλοπρέπεια, est rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione, agitatio atque administratio. Hæc inter duo extrema versatur, βαναυσίαν & paruificentiam. βαναυσία ob animi paruitatem, seruilia & contempta artificia sectatur. *Paruificentia*, μικροπρέπεια, est paruitas animi & abiectio indigna viro.

2. Fidentia.

Fidentia, θαρρησία, est per quam magnis & honestis in rebus multùm ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocauit. Seu, vt alibi Cicero definit: est firma animi cōfisio. Huic opponitur ab vna parte θάρρη, ab altera diffidentia: quę metu mali, quod videtur impendere, nihil audet aggredi.

3. Patiētia

Patientia, ἀνεξικακία, est honestatis aut vtilitatis causa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpessio.

Causæ patientiæ.

Huc placet adscribere causas patientiæ ex primo Fastorum Ouidij, vbi Nicostrata filium Euandrum exulem ad patientiam hortatur his verbis:

Fortiter exilium ferre memento tuum.
Sic erat in fatis, nec te tua culpa fugauit,
Sed Deus, offenso pulsus es vrbe Deo.
Nec meriti pœnam pateris, sed numinis iram.
Est aliquid magnis crimen abesse malis.
Conscia mens, vt cuique sua est, ita concipit intra
Pectora, pro facto spémque metúmque suo.
Nec tamen vt primus mœres mala talia passus,
Obruit ingentes ista procella viros.
Passus idem est, Tyrius qui quondam pulsus ab oris
Cadmus, in Aonia constitit exul humo.
Passus idem Tydeus, & idem Pagasæus Iason,
Et quos præterea longa referre mora est.
Omne solum forti patria est: vt piscibus æquor,
Vt volucri vacuo quicquid in orbe patet:
Nec fera tempestas toto tamen horret in anno,
Et tibi (crede mihi) tempora veris erunt.

Analysis harũ causarum.

Hîc Poëta causas patientiæ enumerat: prouidentiam Dei, innocentiam, bonam conscientiam, exempla, fortitudinem & spem melioris fortunæ.

Extrema patientię.

Porrò patientia versatur inter extrema, impatientiam & indolentiam. Illa fugit omnem laborem & dolorem. Hæc omnem laboris & doloris sensum abiicit, Græcè ἀπάθεια, vt illa φόβος generali nomine, quæ fortè proprium non habet, dicitur.

4. Perseuerantia.

Perseuerantia, καρτερία, est in ratione bene constituta stabilis & perpetua permansio.

Opposita seu extrema.

Versatur autem inter duo extrema, pertinaciam & leuitatem. *Pertinacia*, αὐθάδεια, quæ sinè deliberationi est inimica, nimis enim insistit in suis persuasionibus. Oritur autem ex amore sui & honorifica de se persuasione: quo vitio laborantes, sibi nimis placent, & de suis elatiùs sentiunt, & inde ferè sunt ἰδιογνώμονες, non enim admittunt aliorum iudicia & sententias. Æschylus opponit αὐθάδειαν εὐβουλίᾳ, ita enim ait: μήδ' αὐθάδειαν εὐβουλίας ἀμείνον' ἡγήσῃ ποτέ. Hoc est, *Neque peruicaciam vnquam existimes meliorem prudenti deliberatione.*

Leuitas, κουφότης, qua quis nunc in hanc, nunc in illam temerè fertur sententiam, non secùs atque pluma, quæ facillimè leuissima aura nunc huc nunc illuc impellitur.

DE TEMPERANTIA ET *eius partibus.*

Temperantiæ definitio. Etymon.

TEMPERANTIA, σωφροσύνη, est rationis in libidinem atque in alios non rectos impetus, animi firma & moderata dominatio. Latinum nomen sortita est à temperando, hoc est, moderando, videlicet, quòd affectus moderetur & actiones & gestus, vt in eis quædam appareat suauitas & veluti iucunda quædam harmonia. Græca appellatio σωφροσύνη secundùm Aristotelem dicitur, quasi σώζουσα τὴν φρόνησιν, hoc est, conseruatrix prudentiæ. Secundum Platonem, σωτηρία τῆς φρονήσεως, salus prudentiæ. Vtraque etymologia eodem pertinet, videlicet quòd temperantia faciat, vt salua sit prudentia, hoc est, ne quid contra prudentiam, cuius regula est recta ratio, fiat.

Et quoniam impetus animorum sæpe insurgũt contra hanc regulam, accedit temperantia, vt eos moderetur, ne quid fiat indecorè, & vt salua maneat prudentia.

Laudes.

Huius laudes meritò sunt plurimæ apud scriptores, de hac quidam Græcè dixit: τῆς δὲ σωφροσύνης οὐδὲν τιμιώτερον ἄλλο. Hoc est, *Temperantia, nihil pretiosius*: sine enim hac cætera nullius sunt pretij. Quæ autem hac sunt temperata, dulcissima & pretiosissima sunt. Menander temperantiam *penu virtutis* appellat, cùm ait, ταμίειον ἐστὶν ἀρετῆς ἡ σωφροσύνη. Xenophon eandem appellat, θεμέλιον σοφίας, *Fundamentum sapientiæ*. Et addit: *Nihil mali in eo viro nasci posse, qui hoc iecerit fundamentum*. Et quidam de septem Græciæ sapientibus ita monet: *Sis in adolescentia temperans, in media ætate iustus, in senecta prudens, quò moriaris absque tristitia.* Cicero asserit temperantiam facere, vt rationem sequamur, eandem dicit animis pacem adferre, & eos quasi quadam concordia placare & lenire.

Extrema, seu opposita.

Hæc inter extrema versatur, intemperantiam & insensibilitatem.

1. Intemperantia.

Intemperantia, ἀκολασία, est effrenis quædam à tota mente & à recta ratione deflexio: sic auersa à præscriptione rationis, vt nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Græca appellatio, ἀκολασία dicitur ab α priuatiua particula, & κολάζω quod significat frenare & temperare. Nam qui hoc vitio laborat, veluti frenis excussis quocunque impetus animi ferunt, ruit. De hac Cicero. *Quemadmodum temperantia sedat omnes appetitiones, & efficit, vt hæ rectæ rationi pareant, conseruátque considerata iudicia mẽtis: Sic huic inimica intemperantia, omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat.* Vitia quæ coniuncta sunt intemperantiæ, enumerat Aristoteles his verbis: ἀκολασίαν comitantur ἀταξία, ἀναίδεια, ἀκοσμία, τρυφή, ῥᾳθυμία, ἀμέλεια, ὀλιγωρία, ἔκλυσις, hoc est, *Ordinis perturbatio, impudentia, confusio, deliciæ, ignauia, incuria, negligentia, dissolutio.* Idem affirmat, malum intemperantiæ, hydropi & tabi simile esse, propterea quòd cùm radices egerit, incurabile malum sit.

2. Insensibilitas.

Insensibilitas, ἀναισθησία, stupor est, quo fit vt nullæ animi aut corporis cogitationes suboriãtur. Qui hoc laborant vitio non admodum multi reperiuntur. Vnde factum est, vt ait Aristoteles, vt ne nomẽ quidem habuerint. Appellẽtur autem ἀναίσθητοι, hoc est, omnis sensus expertes. Vox ἀναισθησίας in Philebo Platonis est, cùm inquit, anima est ἀπαθὴς motum, corporis ἀναισθησίαν nominans.

Temperantiæ partes.

Temperantiæ partes sunt plures, vt sunt: Verecundia, Honestas, Continentia, Sobrietas, Castitas, Pudicitia, Humilitas, Clementia siue Mansuetudo, Modestia, εὐταξία, decorum, αὐτάρκεια, moderatio.

1. Verecũdia.

Verecundia, αἰδώς, cùm modum seruat, virtutibus annumeratur, & *virtutis tinctura* quædam à Cicerone dicitur, & ab eodem *custos omnium virtutum* appellatur, dedecus fugiens. Hæc maximè in virginibus & adolescẽtibus laudanda est, iuxta illud Plauti. *Decet verecundum esse adolescentem.* & de adolescente in Adelphis dicitur: *Erubuit, salua res est.* Pythagoras hoc de verecundia tradidit præceptum. πρήξεις δ' αἰσχρόν ποτε μήτε μετ' ἄλλου, μήτ' ἰδίῃ· πάντων δὲ μάλιστ' αἰσχύνεο σαυτόν.

Extrema. 1. Vitiosus pudor.

Versatur autem hæc verecundia inter vitiosum pudorem & impudentiam. *Vitiosus pudor.* δυσωπία est, immodicus pudor, atque ideò vitiosus & turpis.

2. Impudentia.

Impudentia, ἀναίδεια vitium pessimum, videlicet cùm quis perfricta fronte, & omni exhausto pudore, quiduis audet. Hoc vitio laborantes, viri quidem κυνῶπες, mulieres verò κυνώπιδες ab Homero appellantur, vt qui canino aspectu absque omni verecundia præditi sint. De hoc Menander in hunc modum conqueritur:

ὦ μεγίστη τῶν θεῶν
Νῦν οὖσ' ἀναίδει', εἰ θεὸν καλεῖν σε δεῖ,
Δεῖ δὲ, τὸ κρατοῦν γὰρ νῦν νομίζεται θεός.
Ἐφ' ὅσον βαδίζεις; ἐφ' ὅσον ἥξειν μοι δοκεῖς;

Hoc est: *ô maxima Deorum, Quæ nunc es impudẽtia, si Deum te vocare licet. Sed oportet: nam quod imperat, pro Deo nunc habetur. Quousque progrederis? quousque peruentura mihi videris?* Idem. Κακὴ ἡ αἰδὼς ἔνθα γε ἀναίδεις κρατεῖ, *Malus pudor vbi vincit impudentia.* Pollux ait: *canis oculum habere dicitur is, qui nimio plus impudens est, cui si etiam importunitatem adieceris*, κυνομυῖαν, *feceris: qua voce significatur impudentissimus, in quo scilicet muscæ & canis ingenium copulatum est.*

De hoc vitio ita ait Euripides: ἡ μεγίστη τῶν ἐν ἀνθρώποισιν νόσων ἡ ἀναίδεια, Hoc est: *Omnium vitiorum, quæ in hominibus sunt, maximum est impudentia.* Hanc Xenophon maximam ducem ad omnem turpitudinem esse testatur. De qua hæc Theognidis est querela:

ἤδη νῦν αἰδὼς μὲν ἐν ἀνθρώποισιν ὄλωλεν,
αὐτὰρ ἀναιδείη γαῖαν ἐπέρχεθ' ὅμως.

Inter mortales perijt pudor omnis honestus,
Osque pudore vacans aspicit omne solum.

2. Honestas.

Honestas σεμνότης, hac cauetur, ne quid indecorè, effœminatè, libidinosè & turpiter fiat cogitetúrque. Verùm hîc honestatem vocari eam, quæ à sapientibus & bonis illud nomen meretur, meminerimus: non quæ in multitudine conspicitur ficto nomine: αἰσχρὸν γὰρ κρίνειν τὰ καλὰ τῷ πολλῷ ψόφῳ. Cicero: *Cùm id, quod vtile videtur in amicitia, cum eo, quod honestum est, comparatur, iaceat vtilitatis species, valeat honestas.* Idem: *Honestate dirigerẽda vtilitas est*: Idem: *Illud honestum (quod sæpe diximus) etiamsi in alio cernimus, tamen nos mouet, atque illi, in quo id inesse videtur, amicos facit.* Idem, *In officio colendo sita est honestas omnis, & in neglig ẽdo turpitudo.* Opponitur ergo turpitudo honestati.

3. Continentia.

Continentia, ἐγκράτεια est per quam cupiditas consilij gubernatione regitur. Hæc enim maximè voluptates corporis, cibi & potus, & rerum venerearum moderatur. Continentiæ autem nomen ex eo est, quòd ita teneat cupiditates cibi potúsque & rerum venerearum sub imperio rationis, vt ab iis se vinci minimè patiatur. Huc illud Pythagoræ præceptum.

Κρατεῖν δ' εἰθίζεο τῶνδε,
Γαστρὸς μὲν πρώτιστα, καὶ ὕπνου, λαγνείης τε, καὶ θυμοῦ. Hoc est, *Imperare assuesce, ventri quidem primùm, somno libidiníque & iræ.* Et Anacharsis: γλώσσης, γαστρὸς, αἰδοίων κρατεῖν. Hoc est, *Linguam, Ventrem, Venerem compescere.* Et Menander: γαστρὸς πειρῶ πᾶσαν ἡνίαν κρατεῖν: Hoc est, *Conare omnem ventris habenam comprimere.* Huc etiam Virgilij versus ascribere placuit:

Nec Veneris, nec tu vini capiaris amore:
Vno námque modo vina Venúsque nocent.

Et rursus.

Compedibus Venerem, vinclis constringe Lyæum.
Ne te muneribus lædat vterque suis.
Vina sitim sedent, natis Venus alma creandis
Seruiat, hos fines transiliisse nocet.

Sequamur itaque Ciceronis consiliũ qui ait: *tantũ cibi & potionis adhibendum est, vt reficiantur vires, non opprimantur. Esse enim,* vt alibi ait, *oportebit, vt viuas: non viuere, vt edas.*

Continentiæ opponitur incontinentia, ἀκράτεια, quæ est cùm aliquis non imperat voluptatibus: sed ab illis superatur, eísque se seruum facit.

4. Sobrietas.

Sobrietas, νηφαλιότης, specialius nomen est quàm continentia. Est enim mediocritas potus, & opponitur ebrietati. Latinæ vocis ratio est, quòd dicatur sobrietas, quasi sine ebrietate. Commoda sobrietatis perpulchrè complectitur Horatius:

Accipe

Accipe nunc victus tenuis quæ quantáque secum
Adferat, in primis valeas benè. Idem.
Alter(scilicet sobrius) *vbi dicto citiùs curata sopori*
Membra dedit, vegetus præscripta ad munia surgit.

Ebrietatis turpitudo & incommoda.

Verùm sobrietatis laudes aliunde rectiùs æstimari non possunt, quàm ex ebrietatis turpitudine & incommodis. *Mente*, inquit Cicero, *rectè vti non possumus multo cibo & potione completi.* Et Poëta Græcus: ὀινωθεὶς ἀνὴρ ἥσσων μὲν ὀργῆς ἐστὶ, τοῦ δὲ νοῦ κενὸς, φιλεῖ τε πολλὴν γλῶτταν ἐκχέας μάτην ἄκων ἀκούειν, ἅπερ ἑκὼν εἶπεν κακῶς: Hoc est. *Vinosus vir ab ira quidem superatur, mente verò est vacuus, solétque vbi multa verba effuderit temere, inuitus audire quæ volens dixit.* huc prouerbium πολλάκις ἐν οἴνου κύμασι τὶς ναυαγεῖ. Hoc est: *Plerunque in vini fluctibus aliquis naufragium facit.* Aristophanes vinum lac Veneris esse dicebat, his verbis: ἡδύς τε πίνειν οἶνος ἀφροδίτης γάλα, *Suaue ad bibendum vinum, Veneris lac.* Atque ideò Plato legem statuit, ne quis gustaret vinum ante completum 18. ætatis annum. Deinde vsque ad 23. mediocriter gustandum esse. Huius legis rationem addit hanc: οὐ γὰρ χρὴ πῦρ ὀχετεύειν, hoc est, *Non oportet ignem super ignem equitare.* Sunt & hi versus apud Clementem Alexan.

οἶνος δ' ὃς πυρὶ ἶσον ἔχει μένος, εὖτ' ἂν ἐς ἄνδρας
ἔλθῃ: κυμαίνει δ' οἷα λίβυσσαν ἅλα.
βορέης ἠὲ νότος, τὰ δὲ πάντα κεκρυμμένα φαίνη.

Et Ausonius.

Ense cadunt multi, perimit sed crapula plures,

Notetur & versiculus Propertij:

Vino forma perit, vino corrumpitur ætas.

Huc & illud Menandri pertinet:

πολὺς γὰρ οἶνος πολλὰ ἁμαρτάνειν ποιεῖ.
Multum vinum multa facit peccare.

Et Latinus Poëta.

Et Venus in vinis, ignis in igne furit.

5. Castitas

Castitas, ἁγνία, est religiosa quædam mundities & puritas, qua & animus mundus ab impura libidine corpus purum seruatur. Corporis munditiem sine puritate animi Aristoteles par uifecit: qui cùm videret Zenocratem mingentem & non admouentem manum τῷ αἰδοίῳ, ridens dixit, χεῖρες μὲν ἁγναὶ, φρὴν δ' ἔχει μιάσματα: *manus quidem casta, sed mens inquinata est.* Neque est tantùm in virginibus castitas de qua loquor, sed etiam in coniugibus honestis: Vnde Horatius: *Dos est magna parentum & metuens alterius viri certo fœdere castitas.*

Consistit in animi & corporis puritate.

Quæ dos matronis pulcherrima? vita pudica.
Quæ casta est? de qua mentiri fama veretur.

Huic opponitur impuritas, φιληδονία. *Pudicitia* ἁγνια, est qua abstinetur non solùm ab illicita Venere, verum etiam à signis Veneris. Non enim solummodo corpus castum esse oportet: verumetiam oculos. Atque ideò pudicitia Romanis velata facie pingi sculpíque solita est. Et apud alios testudini æquiparata, quòd pudicarum est sese domi continere, & frequentia loca omnia declinare. Opponitur pudicitiæ ἀσέλγεια, quæ externis signis libidinosum animum testatur. Virgines igitur & mulieres, quæ nimio ornatui student, produnt animi libidinem. Quare Tibullus vetat, ne auro polluatur forma, ita enim ait.

Aduersus luxum mulierū.

Admonui quoties, auro ne pollue formam,
Sæpe solent auro multa subesse mala.

Quidam admodum venustè καινοσπουδίαν muliebrem taxauit hoc dilemmate: *Si pulchræ sunt mulieres, sufficit natura, non contendat ars contra naturam, hoc est, non litiget fucus cum veritate. Si turpes sunt natura: id quod apponunt, magis deformitatem arguit.* Oportuit igitur simplicitatem amplecti. Et meritò Apelles pictor reprehendit discipulum pingentem Helenam auro ornatam, ô adolescens, inquit, quia non potuisti pulchram pingere diuitem fecisti.

6. Humilitas.

Humilitas, ταπεινοφροσύνη, continet & refrænat motus audaces, ne plura nobis polliceamur quàm par est. De hac notentur hi Menandri versus:

ἄνθρωπον ὄντα σαυτὸν ἀναμίμνησκ' ἀεί.
βούλου δὲ ἀρέσκειν πᾶσι, μὴ σαυτῷ μόνον.
εἰ θνητὸς εἶ, βέλτιστε, θνητὰ καὶ φρόνει,
θνητὸς πεφυκὼς μὴ φρονῆς ὑπέρθεα.
ἐν δὲ εὐπροσηγόροισιν ἐστί τις χάρις.
ἶσος μὲν ἴσθι πᾶσι, κἂν προὔχῃς βίῳ.

Hoc est.

Hominem te esse fac semper memineris.
Stude omnibus placere, non tibi soli.
Si mortalis es, optime, mortalia quoque cogita.
Mortalis natus ne sapias supra diuinum numen.
In comiter salutantibus inest quædam gratia.
Æquabilem te omnibus præsta, etiamsi vita excellas.

Ouidius itidem humilitatem commendat his versibus.

Vsibus edocto si quicquam credis amico,
Viue tibi, & longè nomina magna fuge.
Viue tibi, quantúmque potes, prælustria vita,
Sæuum prælustri fulmen ab arce venit.
Effugit hybernas demissa antenna procellas,
Latáque plus paruis vela timoris habent.
Aspicis, vt summa cortex leuis innatat vnda,
Cùm graue nexa simul retia mergat onus.

Et rursus.

Quid fuit, vt tutas agitaret Dædalus alas?
Icarus immensas nomine signat aquas?
Nempe quod hic alte, demissius ille volabat,
Nam pennas ambo non habuere suas.
Crede mihi, benè qui latuit, bene vixit, & intra.
Fortunam debet quisque manere suam.

Pulchrum exemplum proponit Ausonius in Agathocle Rege Syracusano.

Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea Regem,
Atque abacum Samio sæpè onerasse luto:
Quærenti causam, respondit, rex ego qui nunc.
Sicaniæ figulo sum genitore satus.
Fortunam reuerenter habe, quicunque repentè
Diues ab exili progrediere loco.

Propertius.

Alter remus aquas, alter tibi radat arenas,
Tutus eris, medio maxima turba mari est,

Aduersus superbiā.

Huic opponitur *superbia*, ὑπερηφανία. superbia cæcum vitium est & pessimum: facit enim, vt τὸ γνῶθι σεαυτὸν nemo videat, & multorum malorum causa, tandem sibi ipsi perniciem affert. Contra hanc bestiam, & Græci & Latini autores multa scripserunt, è quorum monumentis pauca adscribam.

Primo loco producamus Menandrum, qui ita ait:

ὦ τρισάθλιοι.
ἅπαντες οἱ φυσῶντες ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα,
αὐτοὶ γὰρ οὐκ ἴσασιν ἀνθρώπου φύσιν.

O ter miseri Omnes inflati, qui de se magnificè sentiunt, Ignorant enim illi hominis naturam. Idem

ἀλαζονίας οὔτις ἐκφεύγει δίκην. Hoc est:

Arrogantiæ nemo effugiet pœnam. Idem.

ἐφ' ᾧ φρονεῖς μέγιστον ἀπολεῖ τοῦτό σε
Ob quod maximè superbis, id te pessundabit.

Alius quidam Comicus græcus.

εἰ καὶ βασιλεὺς, ὡς θνητὸς ἄκουσον,
ἂν μακρὰ πλύνης, φλέγματι ὦ κρατῆ περισσῷ,
ἂν ἐνιμάτης, ταῦτα πρό σου προβάτιον εἶχεν,
ἂ χρυσοφορῆς, τοῦτο τύχης οὐδὲν ἔπαρμα,
ἂν πλούσιος ῆς, τοῦτο χρόνου ἄδικος ἰσχὺς,
ἂν ἀλαζονῆς, τοῦτο ἀνοίας ἐστὶ φρύαγμα.

Hoc eſt:

Et ſi Rex es, vt mortalis audito,
Si longum excrees, pituita id fit, qua nimia teneris.
Si veſtem bonã geris, hanam antè geſtauit ouicula.
Si geris aurum, id fortunæ faſtus eſt,
Si diues es, id temporis iniuſta vis.
Si ſuperbis, id amentiæ fremitus eſt.

Hæc fœda beſtia ingratiſsima eſt virtutum comes, & quicquid attingit turpiter fœdat: iuxta verſus vulgares:

Si tibi copia, ſi ſapientia, formáque detur,
Sola ſuperbia deſtruit omnia ſi comitetur.

Et Claudianus.

Inquinat egregios adiuncta ſuperbia mores.

Et rurſus.

quia ipſa ſuperbia longè
Diſceſſit, vitium rebus ſolenne ſecundis,
Virtutúmque ingrata comes.

Seneca.

Dominare timidus, ſpiritus altos gere,
Sequitur ſuperbos vltor à tergo Deus.

7. Clementia.

Clementia ſiue manſuetudo, πραότης, eſt per quam animi temerè in odium alicuius concitati, comitate retinentur. De hac Cicero ita ait: *Nihil eſt laudabilius, nihil magno ac præclaro viro dignius placabilitate atque clementia, quæ ita probanda, vt adhibeatur Reipublicæ cauſa ſeueritas, ſine qua adminiſtrari ciuitas non poteſt.* Et rurſus, *omnibus eſt odio crudelitas, & amori pietas & Clementia.* Terentius: *re ipſa comperi nihil eſſe homini melius facilitate atque clementia.*

Ouidius.

Regia, crede mihi, res eſt ſuccurrere lapſis.

Idem libro 3. de triſtibus.

Quò quiſque eſt maior, magis eſt placabilis iræ,
Et faciles motus mens generoſa capit.
Corpora magnanimo ſatis eſt proſtraſſe leoni,
Pugna ſuum finem, cùm iacet hoſtis, habet.
At lupus, & turpes inſtant morientibus vrſi,
Et quæcunque minor nobilitate fera eſt.

Hanc Claudianus commendat Honorio Conſuli his verbis,

Sis pius in primis. nam cùm vincamur in omni
Munere, ſola Deos æquat clementia nobis.

Huius commoda idem recitat hiſce verſiculis.

Hæc & amicitias longo poſt tempore firmat,
Manſuróque adamante ligat, nec mobile mutat
Ingenium, paruo ſtrepitu, nec vincula noxæ
Diſſolui patitur, nec faſtidire priorem
Allicitur veniente nouo, benefacta tenere,
Reſpuere offenſas facilis, pariterque minoris
Officij magnique memor, ſuperare laborat:
Vtque hoſtes armis, meritis ſic vincit amicos.
Hæc fouet abſentes, hæc longè ſola remotis
Conſulit, hæc nullis auidam rumoribus aurem
Pandit, vt ignauum nunquam læſura clientem
Inſidioſa tuos alienent murmura ſenſus.
Non viuis annexus amor meminiſſe ſepultos
Deſinit, in prolem tranſcurrit gratia patrum.

Huic opponitur inclementia ἀπλῳκια, crudelitas quædam & feritas aduerſus vel victos, vel ſubiectos ſeu reos.

8. Modeſtia.

Modeſtia, κοσμιότης, eſt per quam pudor honeſtus claram & ſtabilem comparat authoritatem. Hæc in opinione, ſermone, geſtu, actione, negotiorũ ſeruat conuenientiã. Cum hac pugnat ſuperbia Thraſonica, vanitas ſeu iactantia, garrulitas, futilitas, ſcurrilitas, petulantia, obſcœnitas, item luxus & ineptiæ in veſtitu & multò maximè curioſitas ſeu πολυπραγμοσύνη, de qua hic fertur verſiculus:

τῆς πολυπραγμοσύνης οὐδὲν χερείοτερον ἄλλο. Hoc eſt,

Curioſitate non eſt aliud peius malum.

9. εὐταξία.

Εὐταξία in agendis ſeruat ordinem, ſine quo nihil ſuaue, nihil gratum, nihil denique laudabile eſt. Huic opponitur ἀταξία.

10. Decorum.

Decorum, τὸ πρέπον cum εὐταξία cohæret, niſi quòd quemadmodum illa propriè eſt rerum, ita decorum eſt perſonarum, etſi differentia hæc non eſt perpetua. Huic opponitur indecorum, ἀπρέπεια.

11. Animus ſua forte contentus.

Αὐτάρκεια eſt, per quam quis ſuis eſt contentus, nec aliunde deſiderat quicquam. Virtus ſanè rariſsima, ſed in primis laudanda. Hæc enim inimica eſt auaritiæ, prodigalitati, luxui, ſuperbiæ, & multis aliis.

12. Moderatio.

Moderatio, μετριότης ſuperiori ancillatur. Hæc enim facit, ne quis nimis exquiſita requirat. Qui αὐτάρκης eſt, moderatur ita omnia, vt potiùs naturæ quàm libidini ſatisfaciat.

Cõcluſio tractationis de 4 virtutum generibus & oppoſitis vitiis.

Hæc ſint breuiter dicta de quatuor virtutum generibus, earum partibus & officiis, quarũ virtutum ſemina in nobis eſſe dicebant Stoici à natura indita, aliis maiora, aliis minora: ea præterea excoli, augeri, perfici, diſciplina, educatione, exercitatione affirmarunt: id quod me perſpicuè oſtendiſſe arbitror. Dixi quoque de expoſitis vitiis, quò virtutum decus ex collatione magis cerneretur. Concluduntur autem hac demonſtratione.

Demonſtratio.

Quicquid homini conuenit ſecundum rectam rationem, expetendum eſt, & quod cum ratione pugnat, fugiendum. Virtutes conueniunt, & vitia minimè. Ergo vt illæ expetendæ: ita hæc fugienda ſunt. Maior eſt principium ſuprà declaratum. Minor colligitur ab enumeratione effectorum. Effecta enim virtutum cõſeruant hominis ſtatum & dignitatem. Item Oeconomias & reſpublicas ſtabiliunt, cùm contraria his vitia, non ſolùm cum hominis dignitate pugnant, verumetiam domos atque reſpublicas, experientia teſte, euertunt.

Quæſtio, An concluſiones ex naturæ principiis neceſſariæ ſint nec ne.

Hic meritò quæri poteſt, num omnia quæ concluduntur ex principiis legis naturæ, ſint neceſſaria nécne. Ad hanc quæſtionem reſpondeo: Omnia quidem neceſſaria eſſe, ſed alia in ſpecie, alia in genere. Concluſiones in ſpecie neceſſariæ & immotæ ſunt, quæ rectè extruuntur à principiis, ita vt quicquid ſtatuitur ab vllo homine contra cõcluſiones rectè extructas, ſit contra legem naturæ. Lex fertur à Semiramide, vt cognati cognatas in vxores ducant, quod ideo fecit turpiſsima fœmina, vt ſui filij complexu frueretur, à quo & occiſa eſt. Qui iuxta hanc legem cognatas, vt matres, ſorores, &c. duxerunt, nõ ſunt excuſati lege tyrannica & impia, imò lege naturæ damnati ſunt, atque ideo quicquid vt honeſtũ concluditur ex axiomatis legis naturæ, honeſtũ eſt, & & quicquid vt turpe, perpetuò turpe cenſendũ eſt.

Reſpõſio per diſtinctionem. 1. In ſpecie neceſſariæ & immotæ. Exẽplum.

Aliæ cõcluſiones ſunt neceſſariæ in genere, non in ſpecie. Hæ mutari poſſunt in ſpecie, manẽte genere. Huiuſmodi ſunt plurimæ imperatorũ & principũ leges, qui ſemper reſpiciunt ad incolumitatem reipublicæ, & ad eam confirmandam ſuas leges ordinãt.

2. Neceſſariæ in genere non in ſpecie.

Exẽplum.

Sit exẽpli gratia hæc lex: Nemo peregrinus vallum vrbis conſcendat. Hæc lex in genere neceſſaria eſt, non in ſpecie. In genere, quatenus ad commune bonum facit, & ad conſeruandam reipublicæ incolumitatem. In ſpecie autẽ non eſt neceſſaria, quia hæc determinatio non directè concluditur ex axiomamatis naturæ. Poterit quoque incidere caſus, vt lex feratur, qua peregrinus obligetur ad conſcendendum vallum, quæ ſanè cum priori pugnat, ſed in ſpecie, & non in genere.

Aliud exemplum.

Addamus & aliud exemplum. Lex aliquando fuit, Nemo vſuram vllam accipiat, hæc lex in genere neceſſaria

cessarium est, non in specie. In genere quidem, quatenus incolumitati reipublicæ seruit, & commoda est ciuibus: in specie autem non est necessaria, quia fieri potest, vt vitio hominũ nõ sortiatur finẽ propositum, hoc est, vt nec reipublicæ sit vtilis, nec ciuibus commoda. Si ergo vt maiori incõmodo occurrat magistratus, permittit moderatam vsurã, vt accipere quinque de centum, vt hac ratione iuuentur ciues & consulatur saluti reipublicę: nõ euertit priorem legem in genere, licèt ferat permissionẽ in specie. Ideo diligenter spectãdum est, quæ hypotheses sunt necessariæ in specie seu ἁπλῶς, & quæ in genere tantùm, seu κατά τι. Hæc distinctio multas quęstiones diluere potest, & ostendit, quòd tametsi omnes honestæ leges extruantur ex axiomatis legis naturæ, non tamen sit necessarium, vt nos easdem leges habeamus cũ Gallis, aut Italis, aut Germanis in specie. Quilibet enim magistratus ἀνυπεύθυνος poterit leges vtiles suæ reipublicę condere: modò nihil contra naturæ normam faciat, imò verò idem magistratus potest alias leges in alijs ditionibus habere, si id vel condicio hominum vel ratio proprietatũ expostulare videtur. Quę diuersæ leges, tametsi in specie variant, tamen pulcherrimè in genere cõueniunt, & minimè sibi inuicem aduersantur. Huc ergo diligentia magistratus incumbat, vt leges & cõsentientes legi naturæ & vtiles saluti reipublicæ ferat, hoc tamẽ ita intelligi volo, vt in bene cõstitutis rebuspublicis nõ temere legum fiat mutatio. Nam leges longo tempore & veterum autoritate cõfirmatæ, iam sacrosanctæ haberi debent, vt nefas sit eas mutare.

Destinctio vtilissima.

Ratio.

Potest & hoc modo responderi ad quæstionem propositam. Natura quædam dictat necessariò faciẽda: quædam rursus iudicat necessariò cauẽda: & quædam in medio relinquit.

Alia responsio per distinctionem triplicem.

Quæ necessariò dictat facienda natura, ea cũ fiũt, iusta sunt, vbique & apud omnes, idque natura, non opinione. Huius generis sunt omniũ virtutũ actiones propriæ, quæ ex axiomatis naturæ per demonstrationem extruuntur.

1. Quædam sunt necessario facienda.

Quæ necessariò natura cauenda iudicat, ea cũ fiunt, iniusta sunt, vbique & apud omnes, idque natura & non opinione, huiusmodi sunt omnes actiones, quæ deflectũt vel minimũ à virtutũ proprijs actionibus.

2. Quædã necessario cauenda.

Quæ in medio relinquũtur sunt libera, ita vt nec iustus nec iniustus dicatur quis, siue ea faciat, siue omittat. Huc pertinent actiones, quæ per se nec in vitijs nec in virtutibus ponuntur. Vt vallum vrbis cõscendere vel non conscendere, naturæ lex liberũ relinquit. At vbi decretũ magistrat' accesserit, quo interdicitur, ne quis vallũ conscendat, iusticiæ & legis transgressor habendus est, qui cõtemto magistratus decreto vallũ cõscendit: & contra, qui abstinet propter magistratus edictum, iustus in ea legis parte censendus est.

3. Quædã sunt libera.

De hoc tertio genere quæri potest, nũ lata lege iniustũ sit natura vallum conscendere. Si nõ est natura iniustũ, videtur opinione tantũ iniustũ esse. Dico natura fuisse liberum, ideóque nec iustũ, nec iniustum: sed postquam accessit vox magistratus, quæ finem naturæ spectãs, hoc est, incolumitatem reipublicæ, interdixit quod liberũ erat, naturæ terminos transgreditur quisquis hanc legẽ violat, & factum pronuncio iniustũ natura, nõ quidẽ ἁπλῶς, sed κατά τι, hoc est ob finem quem natura spectat in actionibus pertinentibus ad conseruandam incolumitatem societatis humanæ.

In postremam distinctionẽ de reb. liberis quæstio.

Responsio.

Cæterùm quia malè & bene factorũ testis & iudex est conscientia, restat vt de ea nõnulla dicamus. Est sanè mirandum opificiũ Dei in hominibus conscientia, quæ iuxta prouerbiũ, instar mille testiũ est, hæc non solùm testatur de lege naturæ, quæ honesta præcipit & illis contraria prohibet, quẽadmodũ hactenus à nobis explicatũ est. Verumetiã nos quasi ad tribunal Dei sistit, alia accusans, alia laudans, aliàs puniens, aliàs excusans.

De conscientia.

Etsi autem interdum cõscientia veluti sopita delitescit: tamen aduersis perinde atque flagello crebrius excitatur, iuxta illud Sophocleum:

Consciẽtię via.

παθόντες ἂν ξυγγνοῖμεν ἡμαρτηκότες.

Hoc est:

Cum affligimur, conscientia scelerum excitatur.

Et Lucretius.

Sed metus in vita pœnarum pro male factis
Est insignibus insignis, scelerisque luela,
Carcer, & horribilis de saxo iactus eorum,
Verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tedæ.
Quæ tamen etsi absunt, at mens sibi cõscia facti
Præmetuens, adhibet stimulos, torretque flagellis.

Et Pindarus in Pythijs:

ἐν τι μὰν θνατῶν φρένες ὠκύτεραι
κέρδος αἰνῆσαι πρὸ δίκας δόλιον,
τραχεῖαν ἑρπόντων πρὸς ἐπίβδαν δ' ὅμως.

Hoc est: *Interprete Philippo: Sunt hominũ mentes velociores ad laudandũ dolosum lucrum præ iusticia, repentium tamen ad asperum postfestum.* Est autem ἐπίβδη, quam Philippus postfestum vocat, dies, qui sequitur festum aliquod conuiuiorũ, in quo homines se exhilararunt ac largius se potationibus dederũt. Hanc cum dicit asperam fore, videlicet ex crapula, significat futurũ esse, vt qui malè fecerunt, aliquãdo post factum consciẽtia sceleris torqueantur, & pœnas luant.

Vt autẽ adolescentes rectè admoneantur de hoc Dei opificio, omnium primum tenẽdum, quòd eius sit in mente sedes. In mente autem sunt tria, quæ ad hanc rem faciunt.

Conscientiæ sedes in mẽte, cuius tres hic cõsiderãtur partes seu ancillæ.

Primo loco est intelligentia, quã vocant cõtemplantẽ, cuius officium in contemplatione sitũ est, atque hæc illa melior pars animi est, quã Aristoteles dicit semper hortari ac prouocare ad meliora. In hac collocatur συντήρησις, ea quæ propositiones suppeditat. Nam cùm hæc συντήρησις sit custos ac cõseruatrix notitiarum, quæ nobis innatæ sunt de rectè factis ac secus, attendit semper quid expediat, quidue non expediat. Atque ea de causa suppeditare propositiones syllogismis practicis dicitur. Quales sunt hæ: Honesta faciẽda sunt. Turpia non sunt faciẽda. Sunt autem hæc duo prima axiomata, quæ de actionibus ex lege naturæ promit συντήρησις, ex quib' postea plurimæ extruuntur hypotheses, quæ præbent syllogismo practico propositiones: quales multæ à nobis sunt antea ex illis primis axiomatis extructæ.

1. Intelligentia cõtemplans.

Secundo loco in mente est intelligẽtia practica: cuius officiũ in actione positũ est: In hac collocatur conscientia: quæ assumtiones seruiẽtes syllogismo practico ex actionũ differentijs promit, συντήρησις in Hectore hanc suppeditat propositionem: Honesta sunt facienda. Conscientia promit hanc assumtionẽ Defendere patriam, & pro ea fortiter mori est honestũ. Συντήρησις Oedipo hanc suggerit propositionem: Turpia facta sunt vitanda, & pessima maximè vitãda. Conscientia autem eius hanc deprõsit assumtionem: Incestus cũ matre concubitus & parricidiũ, turpissima sunt facta. Atque ita in alijs actionibus συντήρησις maiorem, conscientia minorem syllogismo practico suppeditat.

2. Intelligentia practica.

Tertio loco in mente est τὸ κριτήριον, Hoc est, Facultas iudicandi: Hæc est quę iudicat de factis, an ea laude aut pœna sint digna. Honesta facta, laude & pręmio digna iudicat iuxta honestatis gradus: & contrà turpia dãnat, eáque supplicio digna pronunciat,

3. Facultas iudicãdi.

iuxta turpitudinis gradus. Hoc ergo κριτήριον maiori propositioni, quam suppeditat συντήρησις, addit iudicium. Deinde conscientia subsumit factũ, de quo iudex in conclusione pronunciat, hoc pacto.

Harum mentis partium in bene & malè factis mirabiles esse actus: vt ex Hectoris & Oedipi factis collatis constat.

Συντήρησις adhibito κριτηρίῳ in Hectore hanc propositionem suppeditat: Honesta facta sunt digna laude.

Conscientia subsumit: Defendere patriam & pro ea fortiter mori, est honestum factum.

Τὸ κριτήριον seu iudex concludit: Ergo patriam defendere, & pro ea fortiter mori est dignum laude.

Et rursus, συντήρησις adhibita facultate iudicandi in Oedipo hanc propositionem suppeditat: Turpissima facta grauissimis pœnis sunt digna. Conscientia eiusdem subsumit: Incestus cum matre concubitus & parricidium turpissima sunt facta. τὸ κριτήριον. Ergo incestus cum matre concubitus & parricidiũ dignissima sunt grauissimis pœnis.

Priorem Syllogismum in mente Hectoris sequuta est lætitia, quæ ipsius animum in grauissimis periculis non parũ leniebat, imò liberabat adeò, vt mori pro patria iam non pertimuerit. Nam cùm à vate Polydamante admoneretur, ne bellum contrà Græcos iniret, Respondit. εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. Adeò præstans ille heros cõscientia facti fretus, se aduersus ærumnas in periculis pro defendenda patria susceptis erexit. Nam cùm vates volatum auium significare tristem euentum nunciaret, Hector animosè respondit: Siue dextrorsum aues ortũ versus, siue sinistrorsum ad occasum volent, ἡμεῖς δὲ μεγάλοιο Διὸς πειθώμεθα βουλῇ, Nos magni Iouis cõsilio obedire statuimus. Consilium Iouis appellans impetum animi Heroicum, quo ad rem præclarè & honestè gerendam impellebatur. Neque enim putabat vllum tempus esse, quo ea, quæ sunt honesta, nõ sint facienda, præsertim cùm salus patriæ agitur. Nam iuxta Euripidis sententiam, ὅ, τι καλὸν φίλον ἀεί, quod honestum semper carum.

Posteriorem syllogismum in mẽte Oedipi Regis Thebanorum tantus consequutus est dolor, quod impatiens turpitudinis à se perpetratæ, sibi ipse præ dolore eruerit oculos. Fuit quidẽ vir Heroicus Oedipus, qui etsi vatem Tiresiam incestas nuptias ipsi obijcientem contempsit facilè: Tamen ita vno teste conscientia victus est, quòd se & reum & perditum agnouerit. Verè enim Menander ait.

ὁ συνιστορῶν αὑτῷ τι, κἂν ᾖ θρασύτατος,
ἡ σύνεσις αὐτὸν δειλότατον εἶναι ποιεῖ.

Hoc est, *Qui sibi aliquid conscius est, etsi audacissimus, conscientia tamen facit eum timidissimum.*

Variat ergo conscientiæ qualitas pro factorum conditione. Rectè enim facta, vt in Hectore, sequitur bona conscientia: turpia verò, vt in Oepido, mala.

Platonis de bona & mala conscientia, egregiũ dictũ.

De vtraque Plato elegantissimè disserit in primo de republica. *Quando* inquit, *aliquis vicinus morti videtur, inuadit ipsum subitò metus quidam & cura eorum de quibus antea non cogitauit: & sermones, qui feruntur de inferis, nempe, quòd eos, qui hic alios læserint, illic pœnas luere oporteat, hactenus quidem ridiculi & fabulosi sunt visi. At tunc torquent animum ægrotantis, atqui ipse siue ex senectutis infirmitate, siue aliunde inferis vicinior magis, quæ illic aguntur considerat, suspicione itaque & metu plenus animo versat ac pensitat si quem læserit. At si deprehenderit se multa iniustè fecisse in vita, ex somnis tanquam pueri, crebrò excitatus metuit, ac mala cum spe viuit. Verum illi, qui sibi nullius iniustitiæ conscius est, ἡδεῖα ἐλπὶς ἀεὶ πάρεστι καὶ ἀγαθὴ γηροτρόφος.* quemadmodum & Pindarus ait. Et paulò pòst: *At ei, qui iustè & sanctè vitam transegerit, dulcis quidem, cor nutriens & altrix senectutis, spes comes est.* Et Pindarus in Nemeis non a Oda, ἐκ πόνων δ' οἳ σὺν νεότατι γένωνται, σύν τε δίκᾳ τελέθει πρὸς γῆρας αἰὼν ἁμέρα, Hoc est: *Laboribus iustis in iuuentute* fit senectuti placidum æuum.

Mala conscientia furijs agitatur.

Sophocles Tragicus scribit Oedipum excæcatum, ductu Antigonæ filiæ peruenisse Athenas, atque illic in templo Erinnyum sepultum. Quæ fabula significat eos, qui turpem vixere vitam, tãdem mala conscientia morituros.

Furiæ quid.

Sunt autẽ Erinnyes nihil aliud, quàm animi perturbationes ex mala conscientia, quæ perpetuò comitantur turpia facta: atque ea de causa Erinnyes dicuntur μνήμονες, id est, memores, quia nunquã obliuiscuntur iustæ pœnæ ob scelera perpetrata: quæ etsi tardius infertur, tamen hoc semper agũt Erinnyes, vt cũ maximè expectatur, sentiatur pœna. Dicitur autem Erinnys: ἀπὸ τῆς ἔριδος καὶ νοῦ, quasi lis & cõtentio animi, cuius meminit Virgilius lib. secundo Aeneidos. *Quo tristis Erinnys, quò fremitus vocat.* Hinc est, quòd quicunque grauia perpetrarũt scelera, etsi ad tempus securitatem sibi pollicentur: tamẽ vel minimo periculo proposito turbantur: contrà, qui nullius mali sibi sunt conscij, vel in summis periculis bene sperant. Huc illud Menandri:

Cur memores. Nominis etymon.

βροντῆς ἀκούσας μηδ' ἁμῶς πόῤῥω φύγῃς.
μηδὲν συνειδὼς αὐτὸς ἑαυτῷ.

Hoc est: *Qui tibi nullius mali es conscius, non est quòd audito tonitru procul fugias.*

De conscientia poetarum sententiæ.

De conscientia Latini Poetę etiam memorabiles sententias prodidere.

Ouidius in Fastis:

Conscia mens, vt cuique sua est, ita concipit intra
Pectora, pro facto spemque suo.

Poeta hic pulchrè discernit inter conscientiã, & eius effectum. Conscientiam, quam mentem consciam vocat, intelligit eam facultatẽ, quæ factum ad regulam accommodat, quod in assumtione syllogismi practici fit. Eius effecta, spem & metũ facit: Spẽ quidem, quæ futuri boni expectatio est, & sequitur conscientiam rectè factorum: Metum verò, qui futurum malum seu pœnam pertimescit. Hic enim malefactorum comitatur conscientiam.

Horatius libro primo Epistolarum:

At pueri ludentes, rex eris, aiunt.
Si rectè facies, hic murus aheneus esto,
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Ausonius.

Quænam summa boni? mens quæ sibi conscia recti.

Ouidius rursus.

Conscia mens recti famæ mendacia ridet,
Sed nos in vitium credula turba sumus.

Hic etiam Poeta clare discernit inter causam & effectum.

Idem primo libro de Ponto:

Estur vt occulta vitiata putredine nauis,
Aequoreos scopulos vt cauat vnda salis:
Roditur vt scabra positum rubigine ferrum,
Conditus vt tineæ carpitur ore liber:
Sic mea perpetuos curarum pectora morsus,
Fine quibus nullo conficiantur, habent.
Nec prius hi mentem stimuli, quam vita relinquent,
Quique dolet, citius, quam dolor ipse, cadet.

Et Iuuenalis:

cur tamen hos tu
Euasisse putes, quos diri conscia facti
Mens habet attonitos? & surdo verbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum.
Pœna autem vehemens & multo sæuior illis,
Quas aut Cæditius grauis inuenit, aut Rhadamanthus,
Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Et

Et Lucan.

Heu quantum misero pœnæ mens conscia donat.

Plautus in milite.

At hoc me facinus miserum macerat.
Meumque cor corpúsque cruciat.

Idem.

Nihil est miserius, quàm animus
Sibi malè conscius.

Huiusmodi gnomæ Poetarum de conscientia bona & mala ideo diligentius obseruãdæ & memoriæ mandandæ sunt, vt illis admoniti caueamus nobis diligentius, ne nostram conscientiã vllo maculemus scelere, quæ vbi semel maculata fuerit, in dies magis magisq; sordescit. Meminerimus proinde dicti Senecæ. *Nihil prodest inclusam habere conscientiam, patemus Deo, nullus mendacio, nullus dissimulationi locus est.*

Quæstio Cur plures peccent in conscientiam.

Hic meritò quæri potest, præsertim ab ignaris doctrinæ Ecclesiæ, qui fiat, quòd cùm hominis συντήρησις suggerat semper quæ honesta sunt, & dehortetur à cõtrarijs, plures in vitia ferantur, faciantque ea contra animi consilium, quorũ postea eos pœnitere necesse est. Hic alij alias adferunt causas, vt fieri solet in rebus obscuris, quas breuiter commemorabo, etsi eas in principio attigi.

Responsio, in qua variæ recitantur Sẽtentiæ.

1. Stoicorum.

Quidam fatalem necessitatem omnium motuum in hominibus causam esse statuunt, & hanc administrari à tribus Parcis, & Furijs eas memori mente comitãtibus. Sic enim interrogat chorus apud Aeschilũ, τίς οὖν ἀνάγκης ἐστὶν οἰακοστρόφος Hoc est, *Quis est ergo necessitatis gubernator?* Respõdet Prometheus: Μοῖραι τρίμορφοι καὶ μνήμονες ἐριννύες, *Parcæ triplices & memores Furiæ.* Huic fatali necessitati etiã Deũ obnoxiũ esse statuũt Stoici. Verùm cùm hæc opinio manifestè pugnet cum experientia & legibus diuinis & humanis, & ipsum Deum seruum fati faciat, meritò explodenda destandáque est.

Refutatio.

2. Poetarum.

Quidam, etsi Deum eximunt à fati legibus, ipsum tamen omnium tum bonorum tum malorum autorem constituunt. Hunc dicunt duo mala hominibus, cùm vnum largiatur bonum, propinare. Vnde hoc Pindari dictum: ἓν παρ' ἐσθλὸν πήματα σὺν δύο δαίονται βροτοῖς ἀθάνατοι: *Iuxta vnum bonũ duo incommoda dij tribuunt hominibus.* Huc pertinet illud Homericum de duobus dolijs in limine Iouis positis, quorum vnum bonis, alterum malis plenum esse dicitur: ex quibus Iupiter nunc bona, nunc mala depromit hominibus. Pertinet huc etiam fabula Pandoræ apud Hesiodum. Verùm hanc opinionem falsissimam ipse Homerus eleganter refellit Odysseæ primo, Qui dicit, homines sibi ipsis mala accersere proprijs ἀτασθαλίῃσιν, hoc est, propria stoliditate, vt Aegistus fecit, qui Agamemnonis absentis vxorẽ stuprauit, non quidem à Deo, sed à propria libidine impulsus. Rectè enim dictum est: Si Dij quid fecerint mali, non sunt Dij. Et Plato in fine 2. de Republ. grauissimè inquit: *Omni contentione pugnandum est, ne quis in ciuitate, quam bene regi volumus, vel dicat, vel audiat, seu senex seu iuuenis, seu in poemate, seu in alia narratione, Deum esse causam alicui malorum.* Et alibi dicit: ὁ θεὸς αἴτιος μὲν ἐστὶ καλῶν, ἀναίτιος δὲ κακῶν. Hoc est **Deus quidem autor est bonorum, non autem malorum.**

Refutatio, testimonio Homeri & Platonis firmata.

3. Quorũdam Poetarum.

Quidam Aten Deam suscitare mala fingunt, quæ valida cùm sit & velox, mitiores & moderatiores affectus percurrit. Verũ ista fictio rectè intellecta aliud non significat, quàm hominum temeritatem & incogitantiam esse malorum causam. Hęc temeritas Ate illa est, quæ semper homines lædit, vnde & nomen habet, quia semper ἀᾶται.

4. Epicureorum.

Sunt rursus, qui fortunæ hominum mala ac bona adscribunt, cùm in moribus, tum in rebus alijs: iuxta illud Poetæ:

ὥσπερ κυαθίζουσα ἡμῖν ἐνίοθ' ἡ τύχη,
ἓν ἀγαθὸν ἐπιχέουσα τρί' ἐπαντλεῖ κακά.

Hoc est: *Fortuna est nobis veluti pincerna, quæ cùm vnum affundit bonum, tria mala iuxta haurit,*

5. Astrologorum.

Omitto eorum sententiã, qui ex astris pendere & mores & euentus in hominibus existimãt, atque eorum, qui affirmant mores plerunque sequi regionis naturam, Vnde Hippocrates ait, eos qui plagã Septẽtrionalem, Hoc est, Europam incolunt, aut etiã montana loca, agrestibus esse moribus præditos. Asiam autem cæteris regionibus longè clementiorẽ existere, in eáque omnia multò meliora & blãdiora nasci: Necnon mores hominum tum mitiores, tum ad agendum promtiores ob optimam Asiatici cœli temperiem, haberi tamen illic magis imbelles homines quàm in Europa.

6. Medicorum et physicorum.

His proximè accedunt qui Physicam ἰδιοκρασίαν, in causa esse dicunt, quare alij virtutibus, alijs vitijs magis sunt addicti. Hos etsi nonnihil dicere fateor: tamen non satis. Non enim temperamentum sufficiens causa est malarum actionum, sed tantùm impulsiua quædam & inuitatrix partialis, quæ vinci potest rationis imperio.

7. Summorum philosophorum.

Quidam, in quorum numero est Plato, Aristoteles, & Plutarchus, & plerique summi Philosophi, tribuũt educationi & primæ institutioni, quod alij probi, alij improbi sint. Quemadmodum enim agri neglecti producunt inutiles herbas: ita hominũ ingenia neglecta; malis moribus redduntur obnoxia, iuxta illum prouerbialem Horatij versiculum:

Neglectis vrenda filix innascitur agris;

Contrà vt cultus ager bonã frugem producit: Sic hominum ingenia culta suauiores mores reddunt. Quare rectè à Platone dictum est:

παιδείας κεφάλαιον ὀρθὴ τροφή. Hac etiam de causa monet Plutarchus, arcendos esse pueros à malorum consortio & consuetudine. Huc & illud Pythagorę symbolum pertinet: *Ne gustaris ea, quibus nigra est cauda,* id est, ne familiaritatem cum ijs habeas, qui ob morum integritatem tetri existimantur.

8. Euripidis.

Euripides in Medea τὸν θυμὸν autorem malorum esse dicit, ita enim ait in persona Medeæ.

Θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων:
ὅσπερ μεγίστων αἴτιος κακῶν βροτοῖς.

Hoc est:

Impetus animi mea consilia vincit, Qui maximorum autor malorum est mortalibus.

9. Pindari.

Pindarus omnium rectissimè, etsi obscurè, veram causam videtur diuinare, cùm inquit: καὶ χάρματα ἀνθρώποισι προμαθέος αἰδώς, ἐπὶ μὰν βαίνει τι καὶ λάθας ἀτέκμαρτον νέφος, καὶ παρέλκει πραγμάτων ὀρθὰν ὁδὸν γ' ἔξω φρενῶν.

Prometheus adfert hominibus virtutem & lætitiam.
Sed tamen accedit obscura nubes obliuionis, Et rectam viam negotiorum aufert ex mentibus. Hic Poeta videtur significare lapsum Adæ, quem multi per Prometheum significari autumant. Huius enim lapsus vera causa est erratorum in vita & moribus, & quòd non tam λόγῳ, quàm errantibus ἐπιθυμίαις obtemperent homines.

De varia vocabuli Conscientię acceptione.

Cæterùm quia vocabulum conscientia non semper propriè accipitur, queãdmodũ iam à nobis expositum est, sed interdum figuratè, placet in fine nõnulla de varia vocabuli acceptione adijcere. 1. Interdum itaque conscientia accipitur pro toto syllogismo practico, & motu cordis syllogismum practicum consequente, idque per synecdochen, qua totum sæpe partis nomen accipit.

2. Interdum propriè accipitur,pro ea facultate mentis,quæ assumtiones syllogismo practico suppeditat & accommodat factum ad regulam. 3. Accipitur per metonymiam pro ipsa conclusione syllogismi practici,hoc est,pro iudicio mentis de facto,quemadmodum apud Paulum accipitur ad Rom.2.cap. 4.Accipitur nonnunquã per metalepsin pro motu, qui excitatur in corde ex cogitatione syllogismi practici,hoc est, pro dolore vel lætitia comitãte syllogismum practicum. Ratione huius acceptionis potissimum capit differentias, vt hæc bona, illa mala dicatur conscientia. Bona quidem, quia iucunda est actæ honestè vitæ recordatio, cum spe & expectatione læti euentus. Mala verò, quia est tristis ac crucians turpiter actæ vitæ recordatio, coniuncta cum metu pœnæ impendentis.

Duæ coniugationes affectuum in hominibus.

Hic videre est duas συζυγίας affectuum in hominibus,in vna συζυγίᾳ sunt lætitia & spes,in altera sũt ægritudo & metus:vtraque memoriæ beneficio cõseruatur, sed habet alia alias causas.Honestè enim transacta vita lætitiam & spem copulat: At contrà turpiter acta vita est causa posterioris συζυγίας, ægritudinis & metus. Vt ergo recordatio benè trãsactæ vitæ est læta,& habet spem iucundam de futuro:Ita recordatio malè transactæ vitæ est molesta, & habet metum,qui est trepidatio mentis de futuro periculo.Hi affectus sunt veluti quidam diuinitus hominibus dati testes,qui de lege naturæ testantur, eámque obsignant in cordibus hominum.

Conclusio totius operis.

Hæc de lege naturæ annotasse satis est, vt aliquo modo indicarẽ igniculos quosdam in hominibus adhuc reliquos esse,qui si excitarẽtur educatione bona & honestis exercitijs,magis conspicerentur. Hi igniculi,hoc est,noticiæ naturales de rebus hõestis & turpibus, sunt fontes omnium legum honestarum, quas ad amussim Philosophicam,quæ est demõstratio,reuocare non erit laboriosum illi, qui ea quæ annotauimus rectè nouerit. Nõ enim solũmodo monstrauimus axiomata prima & principia legis naturæ, quæ immota sunt,& infallibilia,& quomodo ex illis κατὰ σύνθεσιν extrui debeant hypotheses:Verũ etiã indicauimus,quomodo per analysin redeundũ sit ab infimis hypothesibus ad principia,vt vel minimarũ hypothesiũ cõstet certitudo & veritas. Neque dubito, vtiliter lecturos esse ethicos Aristotelis & alios de moribus scriptos libros,qui hęc bene nouerint:vt interim,taceã,tironibus Teologiæ & Iurisprudẽtię vtile esse hos morũ in natura fontes videre & intelligere.Quòd autẽ nullas ex Theologia sententias in hoc toto tractatu adduxerim:id ideò à me factum est, vt ostenderem,quousque ratio sine voce Prophetica & Apostolica progredi posit.Quod superest,oro æternum Deum Patrem Domini nostri Iesu Christi, vt & igniculos in natura magis accendat, & nostras mentes vera sua luce illuminet, & nobis det gratiã talem viuendi vitam, dum hic commorandum est, vt hinc læti cum bona conscientia, quando præco exitum clamauerit, migrare ad cœtum castissimorum spirituum & sanctorum Dei valeamus.

FINIS.

N. H.

ENCHIRIDIVM, THEOLOGICVM,

PRAECIPVA VERAE RELIGIONIS CAPITA

Breuiter & simpliciter explicata continens.

Autore.

NICOLAO HEMMINGIO.

SERENISSIMO AC ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC Domino, D. Christiano eius nominis tertio, Daniæ, Noruegiæ, Slauorum & Gottorum Regi, Duci Slesuigæ, Holsatiæ, Stormariæ & Dirmasiæ, Comiti Oldenburgensi, & Delmenhorstensi, Domino suo clementissimo.

DIVVS CHRYSOSTOMVS tres societatis humanæ pestes, ἀναρχίαν, ἀπείθειαν, καὶ τυραννίδα numerat,quarũ quę perniciosissima sit difficile dictu est.Nam vt ἀναρχίαν sequitur ἀταξία & confusio, ita Tyrannidis comes est legum turbatio & peruersio, maxima cum subditorum iniuria coniuncta,nec dici facilè potest,an inobedientia erga leges & magistratus istis bestia sit truculentior,nec ne.

Has pestes, magistratus pietate,sapientia,ac potentia præditus, de republica,cui præest,solus submouere potest.Sapientia enim leges suæ Reipublicæ salutares ordinat,si quando nouis legibus opus esse videbitur:potẽtia conseruat & exequitur,ne eas potẽtiores,(veluti maiores muscæ aranearũ retia,quibus minores bestiolæ inuoluũtur,perrũpunt) aut violentia excutiant,aut Sophistica peruertãt. Nam vt rectè inquit Menãder, βίας παρούσης οὐδὲν ἰσχύει νόμος Pietate,quæ cum tyrãnide stare nequit,prælucet subditis,ac in omni humanitatis

tatis officio eisdem anteit: vnde fit, vt quemadmodum subditi legem, vt iustissimam vitæ normam intuentur, ita exemplum normæ principem ipsum ob oculos statuentes, eiusdem pietate, tanquam stimulo, ad omnia hnmanitatis officia incitentur. Perpulcrum enim singuli putant, mores sui principis vita exprimere, iuxta illud:

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Is igitur demum recte imperare nouit, qui sibiipsi & suis affectibus imperat, séque totum componit ad normam iustitiæ. Vnde recte monet Iustinus Martyr, οἰακιστέον τὴν ἑαυτοῦ ἵνα τὸν μὴ καταψευδόμενον τῆς κυβερνητικῆς. Ex quo fit, vt talis princeps ἡγήτωρ καὶ κοσμήτωρ λαῶν iustissime & sit & dicatur.

Cùm autem ista de pestibus humanæ societatis apud Diuum Chrysostomum lego, cogito de præsenti huius reipublicæ Danicæ statu, ac gratias æterno Patri Domini nostri Iesu Christi ago, quod te, Serenissime Rex, ἡγήτορα καὶ κοσμήτορα λαῶν, imo patrem patriæ habeamus. Qui, cum pietate, & omni virtutum officio tuis subditis antecedis, cum legibus rempublicam munis, cum ordinationibus corrigis, cumque viris in aula tua (quæ pietatis quoddam theatrum videtur) doctrina, religione, sapientia, & rerum experientia præstantibus ornas, facis vt tuæ ditiones in pace floreant, quæ sanè florerent magis, nisi peccata nostra tantum bonum impedirent.

Ea enim pietas tua est, Serenissime Rex, ea industria, ea sancta tua cura & solicitudo, vt nō possit non florentissima esse respublica te gubernante, sub cuius prudenti ac pio regimine tam quam sub alis, cum ab externis hostibus, qui corporibus nostris & bonis externis insidiantur, tum ab hæreticis, qui animabus nostris ac æternis bonis nostris insidias ponunt, tuti sumus, id quod non solum læti experiuntur tuæ Regiæ Maiestatis subditi, verum etiam toti pene terrarum orbi innotuit. Celebratur enim apud omnes nationes, quanta sit tua pietas, quam sancta legum cura, quantus erga subditos amor, quanta denique omnium Regiarum virtutum longe suauissima harmonia, ac iucundissimus concentus, in tota tua vita, veluti personet. Sed quid hic commemorare pergo? cuius oratio tuis virtutibus vel enumerādis satis esse nequeat, tantum abest, vt eas quo id deceat modo deprædicare possim.

Hoc summum plurimarum ac heroicarum virtutum decus, serenissime Rex, me superioribus annis permouit, vt libellum, cui de Methodis titulum feci, sub auspiciis tui nominis in lucem ederem, quem oblatum sereno vultu & amanter, quod vnice à me quæsitum erat, suscepisti. Neque enim erat alius cui iustius primitias meorum laborum offerrem, quam tibi serenissime Rex, qui perinde atque ἴδιος πατὴρ huius T.R. Academiæ Professores, in quorum numero & ego vnus sum, cōplecteris, liberalique stipendio alis, in hunc profecto finem vt successoribus tuis Ecclesiam, & in ea incorruptam doctrinam tradas.

Hisce rationibus, & hoc tempore editurus ἐγχειρίδιον capitum cōmunium nostræ religionis, motus, existimaui auspicato fieri, si tibi, Serenissime Rex, omnium literatorum hominum cōmuni Mecœnati, hoc ipsum Enchiridion dedicarē: in quo hoc sum secutus consilium, vt pręcipua Christianæ religionis capita cum definitionibus, diuisionibus & axiomatis siue sententiis quibusdam colligerem, ac iuuentuti proponerem, quo his instructa iuuentus, cum maiori fructu absoluta doctissimorum hominum nostri seculi scripta, ac potissimum Clarissimi viri, mei Præceptoris Philippi Melanthonis optimè non solum de me, sed etiam de tota Christiana Ecclesia meriti, locos Theologicos, & alia scripta eiusdem legat, ex quibus (quod ingenue fateor) pleraque, quæ in hunc libellum congessi, deprompta sunt.

Porro de editione nunquam cogitassem, nisi me & amicorum quorundam consilium, quod non erat contemnendum, & studiosorum multorum petitio crebra ad editionem inuitasset. Conquesti enim sunt scripta exēplaria, quæ erant in manibus multorum, passim per regnum, adeò à se inuicem, (quēadmodum fieri consueuit in libris, qui sæpius à festinantibus transcribuntur) discrepare, vt vix in vna pagella concordare inueniantur.

Quapropter, Serenissime Rex, precor, vt tua Regia Maiestas solita philanthropia & clementia hunc tui subditi laborem qualēcunque suscipere & boni consulere velit, ac simul meminerit vere regium esse, res à subditis oblatas, non tam ex pondere, quàm ex offerentiū affectu æstimare. Vale felix & beatus anima & corpore, Rex serenissime, vna cū serenissima Regina nostra: D. Friderico Electo, Principe verè Heroico, iurisq. & æquitatis amātissimo: Domino Magno, Duce magnanimo, ac summo literarū fautore: Domino Iohanne Duce, rebus magnis gerendis nato, tota familia ac Ecclesia domestica, atq; adeo cum omnibus rebus subditis, regnis & prouinciis. Deus Pater Domini nostri Iesu Christi suo sancto Spiritu tuæ Regiæ Maiestati perpetuo adsit, Amen. Haffniæ, Calend. Octob. Anno Domini M. D.LVII.

Serenis. R.T.M.
deditiss.

Nicolaus Hemmingius.

AD LECTOREM.

Climata iam florent septem subiecta trioni,
Quando ibi præcipuè lux tua Christe micet.
Quippe adamas vt se geminam conuertit ad vrsam,
Sic sacra paulatim vox aquilona petit.
Hanc simul obsequio comitatur turba decoro
Pieridum, Aonio vertice culta prius.
Sol propius terram summo quoque visit ab axe,
Semotisq; piis vltro minister adest.
Hinc neque triste gelu borealibus amplius artus
vexat, nec mentem pristina barbaries.
Danica Metropolis thesaurum en Hafnia profert,
Hemmingi docta sedulitate datum.
Is siquidem pulcra methodo Dialecticus autor,
Aetherea inclusit dogmata Christigenûm.
Sic simul & Musis, & Christi nomine dignum,
Deinde etiam pueris vtile venit opus.
Ducet enim certos vt pensile Thesea filum:
Suscipiat gratus commoda quisq; sua.

Iohannes Sascerides Vuermenusanus.

EPIGRAMMA
ALIVD.

QVem iuuat æterni flores depascere verbi,
Et colere haud ficta relligione Deum,
Qua doceat μεθόδῳ, *vel qua pia dogmata discat,*
Certus quo superûm tramite templa petat,
Abdita scripturæ cupiens euoluere claustra,
τόν τε λόγον θεῖον *qui volet* ὀρθοτομεῖν:
Consulat Hemmingi doctissima scripta diserti,
Cuius erit nullo laus peritura die,
Informat tremulos ad Mystica flumina gressus,
Dædalei clarus dotibus ingenij.
Atque iuuentuti pulcro κεφαλαῖα *ministrat*
Ordine, quæ veræ relligionis erunt.
Per quæ diuinum capit incrementa Tonantis
Verbum, quod sanctis protulit ipse λόγος.
Et manet ad seros Ecclesia vera nepotes,
Nec sit sulfureo præda futura Duci.
Hæc dulci patriæ doctus monumenta reliquit
Hemmingus, Danis fama decúsque viris.
Vnde puer, iuuenes, & habet veneranda senectus,
Arces quo possit scandere olympiacas.
Age igitur vigili, cui cordi est cura salutis,
Hoc ἐγχειρίδιον *volue reuolue manu.*

IVARVS BARTHOLINVS.

ΥΠΟΜΝΗΣΙΣ
Ad lectorem.

PAulus Apostolus Timotheo scribens, hortatur ipsum, vt attendat lectioni, exhortationi & doctrinæ, Et paulò pòst: Attende tibiipsi, & doctrinæ, persiste in illis, hoc enim faciens, & teipsum saluum facies, & eos qui te audierint. Hæc Pauli exhortatio ad nos quoque pertinet: quæ duo continet. *Primum*, quale nam sit officium Doctoris. *Deinde* quis fructus sequatur piè præstitum officium. Ista duo simul cogitemus, vt posterius ad maiorem vigilantiam & diligentiam nos excitet, ne laborum magnitudine aut difficultate fracti, veluti inertes milites torpeamus, ac abiectis huius sanctæ militiæ armis terga vertamus hosti: cuius hoc vnicũ studium est, vt docentes & discentes, vel ab officio deterreat obiecta difficultatum mole, vel opinionibus fanaticis imbuat, ne de fontibus Saluatoris salutarem aquam hauriamus. Quare nostrum erit officium fortiter aduersario resistere, ne Ecclesiam euertat, aut contaminet infinitis, quibus vtitur, technis. Hoc autem officio ritè tum fungi videbimur, cùm iuxta consilium Apostoli attendemus lectioni, exhortationi, doctrinæ, quò Ecclesia Christi nobiscum, qui eius pars sumus, ad salutem erudiatur.

Verum quia iuuentus consecrata sacratissimæ Theologiæ studio, opus habet, vt de vera studendi Theologiæ ratione admoneatur, volo paucis meũ consilium, quod etiam secutus sum & sequor, exponere. Nisi enim me valde fallit opinio, multò citius liberalem in Theologia doctrinam consequetur, qui meis monitis auscultauerit, quàm qui sine certa ratione omnium Theologorum volumina peruoluerit. Vt enim in cæteris disciplinis methodica docendi ac discendi ratione opus est, ita in omnium disciplinarum regina, quam Theologiam appellamus, certam docendi ac discendi rationem necessariam esse statuendum est.

Porro vt consilium meum clarius aperiam, omnium Primum pium pectus ad lectionem scripturæ afferendum iudico. Deinde liberalem in artibus & linguis (quantum quidem id fieri potest) doctrinam requiro. Nam istis veluti exoticis spoliis tabernaculum Dei non parum ornatur. Sic instructo pio huius sacratissimæ militiæ tironi consilium meum impertio, quod vt melius intelligatur, in quinque partes distribuo. *Prima* est de Principiis, quæ Theologus futurus afferat ad Theologiæ studium. *Secunda* est de Diuisione scripturæ, & iis quę in singulis partibus peculiariter obseruanda sunt. *Tertia* est de recta interpretandi ea, quæ obscura videntur, ratione. *Quarta* est de modo vtendi scripturæ testimoniis sine errore. *Quinta* & postrema continebit methodum conciliationis locorum, qui in speciem antilogias efficere videntur. Has quinque consilij mei partes, eo quo propositæ sunt ordine, quàm possum breuissimè exponam.

1. De principiis Theologiæ.

Prima itaque pars est de Principiis, quæ Theologus futurus afferre debeat ad theologiæ studium. Quicunque itaque cupit Spiritus sancti discipulus esse, & cum fructu commodóque in schola Christi versari, quatuor principia fixa & immota eum tenere oportet. *Primum* quòd certo certius statuere debeat, vnum esse verum & æternũ Deum, ac Ethnicam πολυθεΐαν execretur, cum Manichęorum deorum iugo. *Secundum*, quòd hic verus Deus dederit mundo certum Verbum, suæ voluntatis infallibile testimonium. *Tertium*, quòd hoc verbum cõtineatur in Mose, Propheticis & Apostolicis scriptis. *Quartum*, quòd vt quicquid est pręter hoc Verbum, nequaquã iudicabitur ad salutem necessarium, ita quicquid cũ Verbo hoc pugnat, à quocunq; tandem autore proficiscatur, anathematis loco habendum sit.

Horum principiorum maximus sanè vsus est. *Primum* enim monet, vt renunciata gręcorũ πολυθεΐᾳ ad ipsum Deum, omnium bonorum fontem perennem respiciamus, eum agnoscamus, qualem se nobis verbo & testimonio patefecit: eique veris cultibus placere studeamus, firma fiducia in eum recumbentes. *Secundum* reget nostros affectus & actiones, ne cum Ethnicis & Turcis à vera colendi Deũ ratione aberremus. *Tertium* muniet nos contra Diaboli insidias, qui in locum verbi Dei vel humana som-

na somnia, vel reuelationes fanaticas hominibus, quò eos à Deo auertat, obtrudere conatur, qua sanè fraude perpetuò vtitur. *Quartum* securos nos faciet, vt intrepidè damnare audeamus omnium Diabolorum & hominum commenta, quantumuis speciosa fuerint, quando non habent facem cœlestem ac verbi Dei regulam infallibilem præeuntem. Breuiter, hæc quatuor principia rectà nos ad fontem omnis boni adducent, abducent à cisternis sordidis, regent mentem, linguam, actiones, ne astutia Satanæ, quod olim gnosticis & aliis, hodie Anabaptistis, & Seruetianis, aliisque hæreticis accidit, in errores abducamur. Atque hæc de prima mei consilij parte dicta sint.

II. De diuisione scripturæ.

Secunda pars est de diuisione scripturæ, déque iis, quæ peculiariter in singulis partibus obseruanda sunt. Librorum diuisionem omittam, quæ in principiis bibliorum tradi solet, vnde eam petat & discat Theologiæ studiosus. Sed totius scripturæ diuisionem proponam. Hæc commodè potest diuidi trifariam, nempè in historiam, doctrinam rerum, & doctrinam signorum: in quarum singulis quid præcipuè spectandum sit, scire tironem Theologiæ perutile est.

1 Historia

In Historia igitur sex sunt obseruanda. *Primum* series annorum, cuius obseruatio ad intelligendam scripturam plurimum conducit. *Secundum*, propagatio doctrinæ. *Tertium*, miraculorum varietas, quibus veritas doctrinæ probatur. *Quartum*, externa Ecclesiæ forma & crux. *Quintum*, miranda Ecclesiæ liberatio in variis periculis. *Sextum*, exempla prouidentiæ Dei promissionum, comminationum, lapsuum, pœnarum, pœnitentiæ, fidei, patientiæ, confessionis, aliarumque virtutum. Hæc enim exempla obseruata, & thesauro memoriæ recondita, ad præsentis Ecclesiæ statum accommodabit prudens Doctor, vt inde doctrinæ, admonitiones, consolationes, comminationes petantur, cùm ad fidem piorum vitamque confirmandam, tum ad metum & terrorem impiis incutiendum.

2. Doctrinæ rerum

In doctrina rerum quatuor potissimum sunt spectanda. *Primum* obseruatio præcipuorum capitum doctrinæ Ecclesiæ, quæ tametsi duo sunt inter illa maxima, Lex & Euangelium, plura tamen sunt, quæ illis subseruiunt. Cuiusmodi sunt: Deus, Creatura, Homo, Peccatum, Gratia, Pœnitentia, Oratio &c. Qualia Philippus in suis Locis enumerat, quorum tres ordines facit. Locos enim Primi ordinis πνευματικὸς, Secundi πολιτικὸς, Tertij παραδόσεις vocat. Possunt & distingui in quatuor ordines, quorum Primus esse potest, de spirituali Christi regno. Secundus, de generali viuendi regula. Tertius, de Ecclesia & eius gubernatione. Quartus, de rebus politicis & Oeconomicis. His quatuor ordinibus locorum plurimi particulares loci subiiciuntur, quos, quoniam à Græcis κεφάλαια dicuntur, ego capita voco, de quibus suo loco plura.

Vbi iam theologiæ tiro capita præcipua doctrinæ Ecclesiæ recitare nouit, debet *Secundo* loco singulorum claras definitiones ex scriptura extructas ediscere. Qui enim rei alicuius definitionem rectè nouit, is ad omnem disputationem & orationem de ea re fundamenta iecit. *Tertio* diuisiones capitum ac rerum multiplicium obseruentur ac discantur, in quibus videndum, an scripturæ testimoniis, & nō ingeniosis astutorum hominum technis nitantur. Diuisiones enim eruditæ, rei naturam quasi anatomia quadam facta clarius exhibent, multiplicia distinguunt, sæpe Sophistarum fraudes detegunt, quare diuidendi artem callere futurum Theologum summopere necessarium est. *Quarto* loco in doctrina rerum obseruanda sunt axiomata de singulis capitibus, vt sententiæ Mosis, Prophetarum & Apostolorum, inter quas eas potissimum studiosum theologiæ ediscere velim, ex quibus plurimæ Hypotheses extrui possunt, hoc est, quæ pluribus rebus probandis seruiunt. Talium sententiarum thesaurus, siue disputes siue scribas, siue concioneris, fructum vberrimum affert. Hæc quatuor in Philosophia etiam obseruanda monent docti, quæ ego quoque in hoc meo libello potissimum mihi proposui.

3. Doctrina Signorum.

In doctrina Signorum tria in genere obseruanda. *Primum*, sintne signa confirmantia doctrinam, quæ miracula vocamus, aut signa, quæ pacta, seu fœdera, seu testamenta, scriptura & Ecclesia vocat. *Deinde* ad quam doctrinæ partem pertineant. *Tertio*, quibus data sint, & quàm diu durare debeant. Quæ autem seorsim spectanda sint in signis, quæ Sacramenta vocamus, dicam in capite de Sacramentis.

III. De recta interpretandi ratione.

Iam tertia pars sequitur, de recta interpretandi ratione, ea quæ obscura sunt. De qua re duo in vniuersum dicam, quorum Prius sit de Scopo & Consilio scriptoris, Posterius de examine loci obscuri. Scopus diligenter obseruandus est. Debet enim omnis interpretatio scopo seruire. Quare interpretatio cum scopo pugnans, fugienda vt erronea. Paulus Rom. 2. dicit: Non auditores, sed factores legis iustificari, quod torquent Papistæ contra scopum. Nam ibi Paulus illam Pharisaicam sententiam impugnat. Est enim huius syllogismi maior: Soli factores legis iustificantur lege. Sed nulli sunt tales. Proinde nulli iustificantur lege. *Examen loci obscuri*, hac methodo institui posse puto. Obscuritas omnis aut est in rebus, aut in verbis, aut in vtrisque simul. Si in Rebus est obscuritas, quinque meo iudicio facienda sunt.

In rebus

1. Peristasis examinanda est, vnde sæpe obscuritas dicti lucem mutuatur. Vt Rom. 9. Sermonem abbreuiatum faciet Dominus super terram: ibi peristasis conuincit, dictum prophetiæ intelligendum esse de paucitate seu reliquiis Iudæorum, qui erant habendi pro vero populo. Hinc regula Rabinorum seruanda: Qui non aduertit quod supra & infra in scripturis scribitur, is peruertit verba Dei viuentis. 2. sursum & deorsum spectandum. Sursum quidem ad analogiam fidei, cum qua conuenire debet omnis interpretatio: à qua si non aberras, etiamsi fortè in interpretatione erratum sit, minus periculosus est error. Deorsum verò, hoc est, Caueas ne quid absurdi sequatur ex interpretatione. Omnis enim interpretatio, ex qua aliquid absurdi sequitur contra articulos fidei, aut legem moralem, aut aliquam claram Dei ordinationem, absurdum in Theologia habendum est. Hoc quoque præceptum obseruandum in aliorum interpretationibus, ex quibus, si aliquid falsi colligitur, repudiandæ sunt. 3. Quærendus est alius scripturæ locus clarus, in quo eadem res tractatur, & conferendus cum obscuro. Hæc collatio vtilissima & summè necessaria est iis, qui sine errore volunt versari in sacro Dei verbo. 4. Si hoc parum succedit, videatur quas interpretationes recipere possit obscurus locus, & ea accommodanda, quæ congruit cum scopo & peristasi, siue illa sit propria, siue figurata. 5. Si his viis non succedit, Ecclesiæ purioris testimonium consulendum, cui acquiescendum, nisi analogia fidei, aut contextus, aut aliqua absurditas id impediat. Etsi autem inueniri

possunt sententiæ quædam inextricabiles: tamen quæ sunt ad salutem prorsus necessaria, clarissimè & sine omni obscuritate proponuntur.

In verbis. At si in verbis est obscuritas, ea aut est in verbis singulis, aut compositis. Verborum singulorum obscuritas aut est propter rerum penuriam, aut propter formæ rerum mutationem, aut propter vocis multiplex significatum. Si vel propter rerum penuriam, vel propter formæ rerum mutationem, aliqua obscuritas obiicitur, antiquitates & Historiæ, rerum descriptiones continentes, consulendæ sunt, ad quam rem mirificè conducit historia Iosephi. Si propter vocis alicuius Multiplex significatum, ambiguitas oritur, duo facito. 1. Institue collationem cum aliis dictis non ambiguis. 2. Vocis peristasin contemplare, vt in Paulo & Iacobo iustificandi verbum diuersimodè accipiendum monet collatio & peristasis, quas confirmat fidei immota regula.

In phrasibus. Quod si in verbis compositis, hoc est, phrasibus fuerit obscuritas. *Primum* Grammatica eius linguæ, vnde dictum translatum est, adhibenda est in consilium. *Deinde* videndum, an sit propriè, an figuratè dictum. Nam si dictum propriè acceptum absurditatem parit, quærenda est figura concinna, qua dictum quadrare peristasi & scopo possit, seruata semper analogia fidei. Porro generale præceptum sit antitheseon collatio, cuius vnum membrum clarius, id quod obscurius videbatur, illustrat & exponit. Lex per Mosen, gratia & veritas per Iesum Christum. Hîc quid per Legem sit intelligendum, patet ex oppositis vocibus. Opponitur enim Lex gratiæ & veritati. Gratia fauor Dei est, veritas exhibita res promissa dicitur. Legis igitur nomine maledictio & vmbræ Legis intelliguntur. Nos non sumus sub lege, sed sub gratia. Hîc clarius est, quid gratiæ vocabulo intelligendum sit, quàm legis. Apertum est enim, gratiam significare fauorem: & remissionem peccatorum. Lex igitur iram Dei & maledictionem significabit. Romanor. octauo, Deus est qui iustificat, quis est qui condemnet? Hîc Apostolus iustificationem opponit condemnationi. Sed clarius est, & extra controuersiam positum, quid sit condemnare nempe nocentem, iniustum & reum pronunciare. Quare iustificare erit absoluere, ac innocentem iustumque pronunciare.

IIII. De modo vtendi diuinis testimoniis. Sequitur Quarta pars, de modo vtendi diuinis testimoniis sine errore, de qua re hæc habeo. Necessarium est iis, qui scripturarum testimoniis aptè vti volent, vt tria diligenter perpendant. *Primum* obseruetur peristasis, hoc est, Quis, quid, quibus loquatur, quo loco, quo tempore, qua occasione, quem in finem. *Deinde* obseruetur, quæ sit argumenti & quæstionis natura, sit ne historia, aut doctrina, aut signum. Nam ad hæc tria, suprà dixi vniuersam scripturam referri. *Tertio* consideretur, quàm latè quidque pateat. Si Historia est, siue exemplum, considerandum est quid conueniat, aut disconueniat, cum iis rebus, quibus volumus ea accommodare. Nam quæ à similibus & comparatis argumenta petuntur, à comparatorum similitudine & congruentia vim omnem suam mutuantur. Si doctrina est, dispiciendum erit, generalisne sit, an specialis, an ad omnes populos, aut ad certos duntaxat, & an ad singulos qui vnius populi censentur, & an ad quæuis tempora extendi, aut ad certa quædam restringi debeat. Eadem de signis obseruanda sunt.

Præter hæc obseruandum ex imitatione Pauli, quòd vt vniuersalia dicta accommodanda sunt ad hypotheses & indiuidua, ita particularia dicta ad vniuersalia reuocare debeant. Mirum quoque in modum conducit, dicta aperta & exempla dictorũ coniungere. Id enim quod menti obiicitur in dictis, quodammodo sensibus in exemplis demonstratur, vnde mens concipit multò certiorem rei noticiam. Iusticia est ex fide, dictum est. Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam, est exemplum. Vtrunque coniunctum apertius docet iustitiam esse acceptationem, qua iustitia imputatur credenti. His si iam tertium locum addideris, qui est Roman. 5. Sicut per vnius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita per vnius obedientiam, nempe Christi, iusti constituentur multi, materiam habebis definitionis iustitiæ Christianæ. Ex his enim quatuor voces collige, iustitiam, obedientiam Christi, imputationem, fidem, vnde iam plena definitio iustitiæ Christianæ colligitur, hoc modo: Iustitia Christiana est obedientia Christi, imputata credenti.

V. Ratio conciliandi locos inter se pugnantes. Quinta pars est de ratione conciliandi locos inter sese in speciem pugnantes. Nulli enim loci scripturę inter sese re ipsa pugnare possunt: cùm omnes habeant fundamentum veritatem Dei. Quare antinomia sententiarum scripturæ, nostro respectu intelligenda est, qui sæpe iudicio hallucinamur. Vt autem conciliatio locorum haberi possit facilior, ὄργανον διακριτικὸν antinomiarum ex Dialectica desumtum proponam, ac nostro instituto accommodabo. Est autem ὄργανον διακριτικὸν antinomiarum nullum aliud, quàm quod Dialectici tradunt, de legibus iustæ contradictionis. Nimirum vt in omni contradictione seruentur hæ octo conditiones. 1. vt sit eadem vtrinque vocum significatio. 2. vt sint eadem subiecta. 3. vt sint eadem obiecta. 4. vt sint eædem causæ. 5. vt sit eadem relatio. 6. vt sit eadem cõparatio. 7. vt sit idem modus, seu, vt dicantur ὡσαύτως. 8. vt sit idem tempus ex vtraque parte, vbi autem harum legum vel minima violatur, antilogia nulla relinquitur. Etsi autem hæc admonitio admodum attentis sufficere videtur, tamen sigillatim de singulis his legibus copiosius dicam, quo cõmune veritatis inquirendæ instrumentum instituto nostro accommodetur facilius.

De legibus seu conditionibus contradictionum. *Prima* lex est, vt eadem sit significatio vtriusque partis contradictionis, alioqui minimè erit contradictio. Hæc lex in has subiectas partes diuiditur, vt spectetur, an eadem sit significatio dictionis, phraseos, locutionis, (quæ alias propria seruatur, alias figuratur) sententiæ & dicti & modi significandi. Ecce quinque primæ legis membra, quæ nunc exemplis conabor illustrare. Paulus dicit: Homo iustificatur sine operibus legis. Iacobus scribit: Homo nõ iustificatur sine operibus. Hîc antilogia tollitur, cũ ostenditur non esse eadem significatio dictionis, Iustificandi verbi vtrobiq;. Paulo enim significat iusti ficari, absolui à reatu, Iacobo verò declarari iustum. Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt, Qui verò crediderit, saluabitur. Hîc phrasis soluit argumentũ, nã phrasi Ebraica caro & sanguis significant naturæ deprauatione, & quæ cum illa cõiuncta sunt. Oraturus intra in cõclaue tuũ, clauso post te ostio: Domus mea domus orationis vocabitur. Dictum Christi prius videtur velle, vt in angulis & non in publico cœtu oremus, posterius locũ cõmunẽ precibus destinatum Templum monstrat. Sed non hîc vtrobiq; est eadem locutionis significatio. Prior enim locutio Metalepsi figuratur, posterior ppria est. Nã per ingressum in cõclaue & clausum ostium, tã-

quam

quam Symbolo quodam hypocrisin excludendam ab orationibus monet, quæ cùm exclusa est, nullus non locus orationi aptus erit. Si oculus te offenderit, effodito eum: Sed læsio corporis prohibetur. Verùm in priore loco non dictum, sed sententia retinenda est, quæ est abiicere quicquid nobis preciosum est, si nos à Christo abducat: posterioris dictum cum sententia congruit. Deus peccatores non exaudit, Deus Manassem peccatorem exaudiuit. Hic aduersus modus significandi soluit antinomiam. Alio enim modo sunt peccatores, qui adhuc peccatis indulgent, ac viuunt sine pœnitentia, alio modo, qui iam emergunt à peccatis, agunt pœnitentiam, & cupiunt Deo suam in posterum approbare vitam. Hos exaudit Deus iuxta suas promissiones, illos verò non.

Secunda lex contradictionis est, vt vtrobique sint eadem subiecta, quædam enim renatis rectè tribuuntur, vel adimuntur, quæ haud ita non renatis tribui vel non tribui possunt. Rursus quædam magistratui conueniunt, quæ non sine scelere subditis tribui possunt. Contingit interdum, vt quæ antitypo propriè competunt, typo nequaquam conueniant. Qui dederit haustum aquæ discipulo, nomine discipuli, non perdet mercedem suam. Hic merces promittitur liberali erga ministros Euangelij. Sed dictum tantùm accommodari debet renatis. Luc. 6. Estote misericordes. Deut. 19. Ne misereberis, &c. Illud omnibus in genere, hoc soli magistratui dicitur, vt qui legem Dei & suę politię in puniendis contumacibus sequi debet. Salomoni promittitur regnum patris in perpetuum, qui erat typus Christi: Sed res hæc soli antitypo Christo cõgruit. Hæc obseruatio multas antilogias dirimit.

Tertia lex contradictionis esse debet, vt vtrobique sint eadem obiecta, non hæc si diuersa sint, nulla erit contradictio. In præceptis meis ambulate. Lex non est iusto posita. Prior sententia legem omnibus positam monet: Posterior iusto non esse positam clarè enunciat. Sed obiecti varietas tollit contradictionem. Omnibus enim lex posita, quo ad obedientiam: at iustis non ad pœnam est posita, id quod Pauli dictum vult.

Quarta lex est, vt vtriusque partis in contradictione sint eædem causæ, quod potissimum ad efficientes & finales refero. Causæ enim qualitatem factorum mirabiliter variant. Christus dicit: Ego dico vobis, ne omnino iuretis. In Deuteronomio dicitur: Per nomen illius iurabis. Prius dictum vetat, ne ob quamlibet causam, & quolibet modo iuremus, quemadmodum factitarunt tamen Iudęi, quos reuocat Dominus ad saniorem mentem. Posterius requirit cultum & religionem iurisiurandi in causa necessaria, graui, ac faciente ad gloriam Dei. Idque per nomen Dei, non per idola aut alias res, quę non sunt Deus.

Quinta lex, vt vtrobique sit eadem relatio. Nam si monstrari potest relationis diuersitas, sublata est antinomia. Paulus dicit: Si seruus vocaris, non sit tibi curæ, Idem alibi: Nolite fieri serui hominum. Sed hic non est relatio eadem. Nam in priori dicto iubemur dominis nostris carnalibus parere corporali obedientia. In posteriori præcipitur, ne hominibus, cultum præter & contra verbum Dei proponentibus, obtemperemus.

Sexta lex est, vt in contradictionibus sit eadem comparatio. Verùm hoc loco quintuplex comparatio est obseruanda. I. Prima erit locorum, qui inter sese dissidere videntur, comparatio cum suo contextu, argumento & scopo, vnde sæpe peristasis solutionem pugnæ facit. Paulus dicit: Factores legis iustificantur. Idem hoc dicit: Nemo lege iustificatur. Prior sententia, collata cum suo scopo & contextu, vult ostendere, ideo neminem iustum esse, quia nemo legem facit, id quod posterior sententia apertè pronuntiat. II. Secunda comparatio erit locorum in speciem pugnantium cum cognatis. Hi duo loci: Tentauit Deus Abraham, Et: Deus neminem tẽtat, pugnare in speciem videntur. Sed quærantur loci vtrique cognati. Exod. 20. occurrit locus cognatus priori: Nolite timere, vt enim tentaret vos Deus venit, & vt terror illius esset in vobis, & non peccatis. Matthæi 4. occurrit locus posteriori cognatus, vbi diabolus Christum tentans inquit: Si prostratus adoraueris me, dabo tibi hæc omnia. Hîc apertè conspicitur, quòd sit quoddam tentationis genus, cuius finis est timor Dei, & Salus tentati, quod Deo tribuitur: Et rursus quoddam, cuius finis est, à Deo abducere, & vt abductus diabolo sit subiectus, & hoc genus tentandi diabolo tribuitur. Hinc iam soluitur antinomia, Deus tentauit Abraham, vt eum probatiorem redderet, & ardentiorem cultorem pietatis. Ita & nos & alios multos tentauit & tentat Deus. Deus autem neminem tentat, vt à se deficiat, & ruat in Idololatriam. Breuiter, tentatio Dei est probationis, Satanæ verò est seductionis. 1. Corint. 12. Diuisiones gratiarum sunt, idem verò spiritus. Item: Hæc omnia operatur vnus & idem spiritus, distribuens singulis, prout vult. Roman. 1. Vt impertiar, inquit Paulus, vobis aliquod donum spirituale. Hi duo loci, qui videntur pugnare, conferantur cum tertio, qui est 1. Corinth. 3. Quis igitur Apollo, quis Paulus, nisi ministri, per quos credidistis? Item: Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dat. Item: Dei sumus συνεργοι. Hic locus antilogiam soluendam ex causis docet: Spiritus vt autor, Apostolus vt minister & organum, confert spiritualia dona. Ita solus spiritus dat, sed per media diuinitus ordinata. III. Tertia comparatio est, qua alia comparatione ad Deum dicuntur, alia ad homines. Paulus fatetur, se irreprehensibilem in lege vixisse. Rursus conqueritur se nihil boni posse agere. Vtrumque rectè dictum est, sed diuersa comparatione: Respectu enim hominum erat irreprehensibilis: At coram tribunali Dei agnouit vitiosę carnis sordes. IIII. Quarta comparatio est tantùm ex altera parte locorum dissidentium, cum altera pars citra omnem comparationem intelligi debeat. Si quis, inquit Christus, venit ad me, nec odit patrem suum, non potest esse meus discipulus, At lex inquit: Honora patrem tuum, & matrem tuam. Prius dictum comparatè intelligendum est, nimirum quòd tum demum relinquendi sint parentes, vbi te à Christo & pietate auocare conantur. Posterius verò dictum simpliciter sine comparatione intelligẽdum, vt parentes iuxta legem Dei ames, eisque exhibeas honorem debitum. V. Quinta comparatio est legum, de qua has regulas tenere vtile est. 1. Lex inferior cedit superiori. 2. Lex tantùm eos obligat, quibus est lata. 3. Lex specialis derogat generali. 4. Lex personalis obligat tantùm in genere facti.

Septima lex, Vt in contradictionis partibus sit idem modus, & rei significatæ, & dicentis. Si enim non fuerit idem modus, nulla est pugna. Qui diligit non peccat. Nemo est qui non peccet. Hic diuersus rei significatæ modus est. Alius modus peccati est, domiti, alius regnantis, seu alius domiti, alius obligantis ad pœnam. Ac modus dicentis est varius: nam alius est modus præcipientis, alius promittentis,

tentis, alius comminantis, alius narrantis, alius imitantis alterius gestus. Sed hæc paucis declaranda sunt. In sudore vultus tui vesceris pane tuo: Hoc dictum arripuerunt quidam nostro seculo, & inde neminem saluari posse disputarūt, nisi qui manuum labore & seruili victum quæreret. Ex quo factum est, quòd quidam relictis literis, agris cœperint dare operam, & rem rusticam exercere. Sed ex eo decepti sunt, quòd præcipientis modo hæc dicta, & non comminantis pœnas intellexerunt. Ieremiæ 4. dicitur: Iurabis per nomen eius, in veritate, in iudicio & iustitia. Oseæ 4. legitur: Neque iuraueritis, viuit Dominus. Hic nulla pugna est, vbi monstratur, Ieremiæ dictum promittētis modo, Oseæ verò comminantis, pronunciatum esse. Ieremias promittit ex ore Domini, quòd verus Israël sit veri Dei cultor futurus, quod iurandi forma, quæ est pars veri cultus Dei declarat. Oseas verò minatur, quòd populus rebellis sit in idololatriam lapsurus, quod inde insinuat, quod non sint iuraturi: Viuit Dominus, sed Viuit Baal, Astaroth, &c. Modus igitur ista Prophetarum dicta conciliat. Paulus dicit: Nemo vos iudicet in cibo, aut potu, aut parte diei festi. Rursus: Ne attingas, ne gustes, &c. Sed prius dictum est per modum præcipientis: Posterius per modum alterius verba imitantis, per Mimesin.

Octaua lex & vltima contradictionis restat, quæ monet videndum, an sit idem Tempus. Hæc enim lex multas controuersias diluit, vnde illud: Discerne tempora, & concordabis scripturas. Alia enim Veteribus, alia nobis conueniunt. Rursus alia præsentis vitæ, alia futuræ. Hæc si confundis, magnæ sequentur tenebræ in doctrina Ecclesiæ. In Genesi dicitur: Masculus cuius præputium non fuerit circumcisum, exterminabitur de populo suo. Paulus autem dicit: Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Antilogiam soluit Tempus. Circumcisio enim habebat suum tempus, vsque ad Christum exhibitum in certo populo. De illo tempore prius dictum intelligendum est: Sed posterius dictum ad tempus reuelati Christi pertinet, quo Sacramenta veteris legis sunt abolita.

Hæc de *Organo* diacritico tenere tirones Theologiæ apprimè necessarium puto, nec dubito Antilogias dissolui posse hoc instrumēto, modò doctè adhibeatur. Verùm huc addam generale præceptum, perpetuò huic organo adiungendum. Quoties offeruntur pugnantia in speciem dicta, diligenter videndum, quodnam istorum cum vniuersa scriptura, & probatis exemplis consentiat, quódque dissentiat. Deinde adhibito Diacritico organo, facilè ex textu & circumstantiarum collatione deprehendetur, quemadmodum lex legitimæ contradictionis sit violata.

Locorum Theologicorum vtilitas.

Hactenus de modo Theologiæ studendi dixi. Iam restat, vt de meo hoc opusculo nonnihil dicam. Prodest tironibus Theologiæ, præcipua veræ religionis capita habere, breuiter & nudè explicata, ac veluti in certas classes distincta, vt postea prolixiora scripta, quæ continent iustas de singulis capitibus disputationes, auidius legant, & intelligant exactius. Quemadmodum enim in cæteris disciplinis vtile est in principio, semotis disputationum labyrinthis veras opiniones discentibus proponere, quibus perceptis, prolixiores disputationes tempestiuè ac vtiliter proponi possunt: Ita in sacratissima Theologia commodum est, incipientibus nudè ac breuiter veras sententias proponere, quas vbi discentes imbiberint, absolutiora scripta & disputationes nō sunt negligendæ. Quapropter constitui præcipua veræ religionis capita colligere, ac breues singulorum capitum explicationes addere, amotis disputationibus in quarum locum pronunciata scriptura magis insignia de singulis locis substituam.

Autoris consilium in hoc Enchiridio.

Cæterum quia duo potissimum nobis ex scripturis petenda sunt, quorum prius est, rectè sentire, posterius rectè agere (quibus τὰ προτρεπτικὰ seruiunt) ita instituam tractationem, vt ad γνῶσιν & πρᾶξιν omnia referri videantur. Idque eo consilio, vt his cognitis tirones Theologiæ, ad sacrosanctum illud opus *Philippi Melanthonis*, viri optime de Ecclesia Christi meriti, legendum accedant instructiores. Nam hic vir θεοσεβέστατος, καὶ φιλαληθέστατος, non solùm tractandi ordine perspicuus, & in disputando contra veræ religionis hostes sincerus & acutus est, verumetiam more Prophetico & Apostolico, subinde ex doctrinæ partibus extruit monitiones, reprehensiones, minas, consolationes, vt hoc pacto doctrinā lectori accommodet. Ex quo accidit, quod sacrosanctum illud opus excreuerit in iustum volumen, quod opus tum demum maximo & inæstimabili fructu amantibus veræ religionis proponi potest, vbi primùm capita ipsa religionis, breuiter nudéque explicata imbiberint. Quapropter admonendos duxi studiosos adolescentes, vt quemadmodum in aliis disciplinis certo ordine à facilioribus ad ea, quæ magis ardua sunt, progrediuntur: sic quoque in hoc sacrosanctissimo Theologiæ studio, primùm planas & perspicuas sententias discant, deinde ad altiora conscendant. Ita futurum est, vt si spiritum Christi doctorem implorauerint, fœliciter in hoc studio versentur.

D. Philippi Melanthonis encomiū.

Enchiridij methodus.

Iam de libri nostri partitione nonnihil adiiciendum est. Ipsum Deum, sacræ scripturæ vnicum autorem, vniuersam religionis doctrinam, quam ipse mundo reuelauit ac manifestauit, in quatuor ordines digessisse manifestum est: Quorum *Primus* ad fœdus gratiæ seu promissionem, & regnum Christi spirituale pertinet. *Secundus* communem formandę vitæ regulam præscribit. *Tertius* regimen Ecclesiasticum continet. *Quartus* politicam vitam ac œconomicam instruit. Horum primus Promissionis seu Euangelij titulo, reliqui tres Legis nomine signari solent, quoties intra se Promissio seu Euangeliū & Lex opponuntur, alioqui Legis vocabulum hæc omnia continet. Nā vbi Latini interpretes, Legis, & Græci τοῦ νόμου vocē vsurpant, Ebræi *Thora* habent, quę in genere doctrinā significat, de quo plura aliàs. Quanquam autem reipublicæ Mosaicæ forma nos non obliget, tamen distinctio capitum doctrinæ etiamnum in Ecclesia necessariò retinēda est. Nam 1. tenenda est omnino doctrina de spirituali Christi regno, in quo solo salus & vita dominantur. 2. opus est generali viuendi regula secundum voluntatem Dei, quæ regula in Decalogo continetur. 3. Tertio quia nullus cœtus sine certo regimine diu incolumis consistere potest, cœtus Ecclesiæ, hoc est, ciuium Christi, opus habet institutis, iuxta quorum præscriptum in externa Ecclesiæ societate viuēdum est. 4. quia in hoc mundo tanquam in alieno regno peregrinatur Ecclesia, opus habet, vt rectè de politico & œconomico statu ex verbo Domini erudiatur, ne vel contemnat has Dei ordinationes, vel abutatur iis in Dei contumeliam. 5. hanc distinctionem, cùm ipsa diuini cultus ratio, tùm finis hominis efflagitare videntur. Cultus enim Dei, & finis conditionis humanæ naturæ, ad Deum glorificandum vera obedientia referuntur. Verùm quoniam Deus coli nequit ab iis, qui sunt extra filium, necessaria est primum doctrina, per quam membra Filij Dei

Dei constituimur, & regno Christi Spirituali inauguramur. Deinde, quia cultus Deo præstandus est, & edendus fructus pœnitentiæ, non solùm cum omnibus piis in genere, verumetiam in externo cœtu Ecclesiæ, & politica societate, in quibus viuimus, necesse est pro hac diuersitate statuum, Religionis nostræ capita distinguere, præsertim cùm ipsum Deum distinctionis autorem habeamus, & cultus diuini ratio, finísque hominis, eandem suo suffragio approbare videantur.

Classes. Sic ergo *Prima* classis eorum capitum, quæ necessariò ad promissionis doctrinam pertinent.

Secunda, doctrinam vitæ communem complectatur, cum locis affinibus.

Tertia, Ecclesiæ regimen, & ea quæ illuc pertinent, contineat.

Quarta, & postrema classis, Politica & Oeconomica. Harum classium κεφάλαια, hoc est, capita subiiciam, quo veluti intra transennam totum hoc opus conspiciendum pio lectori proponamus.

CATALOGVS CAPITVM *communium primæ classis.*

1. Deus.
2. Creatio.
3. Prouidentia.
4. Homo.
5. Iustitia originalis.
6. Liberum arbitrium.
7. Contingentia.
8. Peccatum.
9. Pœna peccati.
10. Verbum accusans.
11. Euangelium.
12. Pœnitentia.
13. Iustificatio.
14. Ordo reparationis.
15. Regnum Christi.

CATALOGVS CAPITVM *communium secundæ classis.*

1. Doctrina vitæ communis filiorum Dei.
2. Legitima spiritualis cultus Dei ratio.
3. Generalis doctrina bonorum operum,
4. Opera charitatis.
5. Vocatio cuiusque.
6. Votum.
7. Conscientia.
8. Vetus homo & nouus homo.
9. Litera & Spiritus.

CATALOGVS CAPITVM *communium tertiæ classis.*

1. Prædestinatio
2. Ecclesia.
3. Symbolum, *In hoc capite multi loci explicantur, vt de nomine Iesu, Regno & Sacerdotio Christi, de natiuitate, conceptione, passione, resurrectione, descensu ad inferos, assumptione in cœlum, de remissione peccatorum. De Ecclesia, de Iudicio, de Resurrectione generali. Quare eorum locorum non feci distincta capita, quia hæc communi nempe Symbolo subiiciuntur.*
4. Oratio.
5. Doctrina Ecclesiæ.
6. Sacramentum.
7. Baptismus.
8. Cœna Domini.
9. Testamentum.
10. Ordo Ecclesiasticus.
11. Potestas Ecclesiastica.
12. Autoritas Ecclesiastica.
13. Satisfactio.
14. Libertas Christiana.
15. Ceremoniæ.
16. Adiaphora.
17. Scandalum.
18. Crux.

CATALOGVS CAPITVM *communium quartæ classis.*

1. Magistratus.
2. Leges.
3. Iudicia.
4. Vindicta.
5. Zelus.
6. Contractus, vbi & de Vsura.
7. Dominium & seruitus.
8. Oeconomia.
9. Coniugium.
10. Patrium imperium.
31. Vsus diuitiarum, Cura licita & ilicita.
12. Perfectio Christiana.

EXPLICATIO CAPITVM PRIMÆ CLASSIS.

CAPVT PRIMVM.

DEVS.

Dei cognitio. DVPLEX de Deo hominum institutio, à regio Propheta Dauide nobis commendatur, Psalm. 19. *Vniuersalis* vna, altera *Peculiaris*. Illa omnium hominum communis, hęc filiorum Dei propria existit. Vtraque vnde petenda sit explicandum est.

Vniuersalis. De *Vniuersali* itaque cognitione Dei disputat Paulus ad Rom. 1. 18. Vbi sic inquit: Reuelatur enim ira Dei è cœlo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum, veritatē Dei iniustè detinētium. Quia quod cognoscitur de Deo manifestum est in illis. Deus enim illis manifestauit. Siquidem inuisibilia ipsius ex creatione mundi, operibus intellecta, conspiciuntur, æternáque eius potentia & diuinitas in hoc, vt sint inexcusabiles. His verbis Paulus testatur, creaturam Dei esse veluti scholam quandam vniuersalem, in qua in Dei notitia erudimur. Est enim tota creatura non solùm testimonium de Deo, quòd sit. Verùm etiam speculum quoddam in quo se quodammodo contemplandum nobis proponit. Æternitas enim ex eo liquet, quòd omnis creaturæ sit conditor. Potentia cognoscitur ex eo, quòd tantam molem à se conditam, in sua manu teneat, faciátque vt omnia in se consistant. Sapientia peruidetur ex ordine & dispositione rerum. Bonitas relucet in conseruatione & vsu rerum. Iustitia

in administratione, qua sontes quidem punit, innocentes verò vindicat. Misericordia inde cognoscitur, quòd tanta patientia tolerat hominum peruersitatem. Veritatis commendatio est, quòd sit immutabilis. Proinde qui conceptam Dei notitiam habet, iam illi laudem debet æternitatis, potentiæ, sapientiæ, bonitatis, iustitiæ, misericordiæ, veritatis, ac cæterarum virtutum, quarum quædam vestigia rebus à se conditis impressit Deus.

Definitiones Philosophorum de Deo.

Hinc Plato duas definitiones extruxit, quarum prior est: Θεός ἐστι ζῶον ἀθάνατον, αὐταρκὲς πρὸς εὐδαιμονίαν: hoc est, *Deus est viuens immortale, cui nihil ad felicitatem deest*. Altera: Θεός ἐστιν οὐσία ἀΐδιος, τἀγαθοῦ φύσεως αἰτία, id est, *Deus est essentia æterna causa boni quod est in natura*. Adiiciamus & *Tertiam*, quā Socrates apud Xenophontem recitat, in hanc sentētiam: *Scito* (inquit) *Deum tantum & talem esse, vt simul omnia videat, & omnia audiat, & vbique adsit, ac simul omnium rerum curam gerat.* Atque ita ipsa creatura satis euidentem demonstrationem de Deo suppeditat, quantum quidem ad lucem Dei attinet, non quantum ad nostram cæcitatem. Sensus enim noster hìc deficit, antequam assequatur, aut quis sit, aut qualis sit Deus, id quod eleganter innuit Paulus Actor. 14.16. cùm dicit, Dominum in præteritis generationibus reliquisse gentes in ignorantia, neque tamen se reliquisse ἀμάρτυρον, id est, citra testimonium, quoniam dedit pluuias & vbertatem de cœlo.

Vsus duplex.

Porrò huius vniuersalis cognitionis Dei vsus duplex est. *Prior* Generalis, qui se extendit ad omnes homines, nimirum vt sint inexcusabiles, vt qui nullam possint afferre defensionem in iudicium Dei, quin iure sint damnabiles, qui agnitum Deum non colunt. Huius vsus meminit Paulus in suprà citato loco, Rom. 1.20. his verbis: In hoc, vt sint inexcusabiles. *Posterior* vsus, Specialis est, de quo Epistola ad Ebræos cap. 11. loquitur, in hunc modum: Per fidem intelligimus perfecta fuisse secula verbo Dei. Hic fidei tribuit illud lumen, quod in mundi creatione verè proficiant homines in gloriam creatoris. Huc & illud Dauidis Psalm. 92. pertinet: Delectasti me Domine in factura tua, & in operibus manuum tuarum exultabo. Hæc breuiter sint dicta de vniuersali Dei cognitione, eiúsque vsu duplici..

Peculiaris cognitio nititur verbo & testimonio.

Nunc de altero genere cognitionis Dei dicendum est. *Peculiaris* itaque cognoscendi Dei modus duplici fundamento nititur, nimirum, Verbo & Testimonio, quod verbo additum est. Talem enim Deum apprehendere oportet, qualem se per verbum & testimonium patefecit, iuxta illud:

Esse Deum credas, quod de se prædicat ipse.

Verbum intelligo, quod inde vsque ab initio de cœlo sonuit variis modis, ac tandem per Filium, Ebræor. 1. *Testimonium* verò verbo adiectum duplex est. Aut enim verbo Confirmando, vt verum ratúmque à nobis habeatur, additum est: Cuius generis in veteri & nouo Testamento multa leguntur, vt in Diluuio seruatio piorum: submersio impij mundi: Confusio linguarum: Mirabilis transitus populi Dei per medium aquæ maris rubri & Iordanis: Prolongatio dierum ad preces piorum: multæ exsuscitationes mortuorum: Sanationes miraculosæ, & huius generis penè infinita. Hoc genus testimoniorum commendat suo populo Deus, Exod. 13. Erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum in oculis tuis, vt Lex Domini semper sit in ore tuo. Ad quod genus testimoniorum prouocat etiam Dominus apud Ioannem, vbi inquit: Si mihi non creditis, credite operibus meis. Aut fiduciam ex verbo conceptam confirmat, vt Circumcisio & alia Sacramenta veteris populi. Et in nouo Testamento Baptismus & Cœna Domini, fiduciæ promissionis testimonia & signacula sunt. Hæc notitia Dei, quæ in verbo & testimonio residet, Sola salutaris est. De qua Dominus Ioannis 17.3. sic inquit: Hæc autem est æterna vita, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Per hanc enim renouamur (vt inquit Paulus) in imaginem Dei. Cognitionis vocabulum in hoc loco Synecdoche Ebraica, & notitiam & fiduciam consequentem significat.

Peculiaris cognitionis Dei methodus.

Postquam autem de duplici Dei cognitione in genere dictum est, nunc ea, quæ ad posteriorem, hoc est, ad salutarem illam cognitionem Dei pertinent, in certa membra distinguamus, & ordine explicemus. Constituantur autem hęc explicationis membra. *Primum*, Descriptio Dei cum distinctione personarum. *Secundum*, Testimonia de vnitate essentiæ diuinæ: de Trinitate personarum: de Diuinitate Filij & Spiritus Sancti. *Tertium*, Diuinarum quarundam appellationum explicatio. *Quartum*, Proprietates Personarum. *Quintum*, Varius modus scripturæ loquendi de altera persona in Diuinitate. *Sextum*, Testimonia de proprietatibus Dei. *Septimum* Quis sit vsus, & veræ notitiæ Dei praxis.

I.

DESCRIPTIO DEI CVM *distinctione personarum.*

Descriptio autem Dei, in qua etiam distinctio Personarum continetur, optima & commodissima est, quam Philippus in locis Theologicis recitat, his verbis: *Deus* est essentia spiritualis, intelligens, æterna, verax, pura, bona, iusta, misericors, liberrima, immensę potentię & sapientiæ: *Pater*, æternus, qui Filium imaginem suam ab æterno genuit: & *Filius* imago Patris coæterna: & *Spiritus Sanctus* procedens à Patre & Filio, sicut patefacta est Diuinitas certo verbo: quòd Pater æternus cum Filio ac Spiritu Sancto, condiderit & seruet cœlum & terram, & omnes creaturas: Et in genere humano condito ad imaginem suam, & certam obedientiam, elegit sibi Ecclesiam: vt ab ea hæc vna & vera diuinitas, patefacta certis testimoniis, & per verbum traditum Prophetis & Apostolis, agnoscatur, inuocetur & colatur, iuxta verbum illud diuinitus traditum: & damnentur omnes cultus, qui fingunt alios Deos, & hæc vera diuinitas in vita æterna celebretur. *Hæc* descriptio ex multis scripturę locis collecta est, & constat quinque principalibus partibus. *Primùm*, describitur Deus absolutè: *Secundo* relatiuè, vbi Personæ diuinitatis discernuntur & distinguntur. *Tertio*, ab effectu generali. *Quarto*, ab effectu speciali. *Quinto* & vltimo loco, finis patefactionis diuinæ additur.

II.

TESTIMONIA PROBANTIA *vnum esse Deum.*

1. Exod 20.2. & Deut. 5.6. Ego Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis. Non habebis Deos alienos coram me. 2. Deut. 6.4. Audi Israel, Iehoua Deus noster, Iehoua vnus est. 3. Psalm. 18.32. Quis Deus præter Iehoua, & quis fortis

fortis præter Deum noſtrum? 4. Malach.2.10. Nũquid non pater vnus omnium noſtrûm? Nunquid nõ Deus vnus creauit nos.5.1.Cor.8.4.Scimus quod nõ ſit alius Deus quàm vnus.6. 1. Timoth.2.5.Vnus eſt Deus, vnus etiam conciliator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus.

TESTIMONIA PROBANTIA *tres eſſe perſonas diuinitatis.*

1.Geneſ.1.opus creationis tribus perſonis tribuitur: Deus dixit,& ſpiritus ferebatur ſuper aquas.Hîc clarè habemus Deum,λόγον,& Spiritum Sanctum. 2. Pſalm.33.6.Verbo Iehouæ cœli facti ſunt, & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum.3.Matth.28.19.Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris,Filij & Spiritus Sancti. 4.Matth.3. In Baptiſmo Chriſti apparent perſonæ diſtinctæ Trinitatis.Pater ſonat hanc vocem:Hic eſt Filius meus dilectus.Filius ſtans in flumine conſpicitur. Spiritus Sanctus ſpecie viſibili demittitur. 5.Gal.4.6. Quoniam eſtis filij Dei,emiſit Deus ſpiritum Filij ſui in corda veſtra, clamantem: Abba Pater.6.1.Ioan.5.7. Tres ſunt qui teſtimonium perhibent in cœlo: Pater,λόγος,& Spiritus Sanctus, & hi tres vnum ſunt. 7.2.Corinth.13.Gratia Domini Ieſu Chriſti,& dilectio Dei,& communio Spiritus Sancti,ſit cum omnibus vobis.

TESTIMONIA PROBANTIA *diuinitatem Filij.*

TESTIMONIA, quibus diuina natura Filij Dei comprobatur, ad quinque capita reuocare ſoleo, quorum *primum* eſt,apertum ſcripturæ pronuntiatum. *Secundum*, Cultus Chriſto exhibendus. *Tertiũ*, Opera Chriſti. *Quartum*, Confeſſio Eccleſiæ. *Quintum*, Officium redemptionis. Hæc quinque capita memoriæ iuuandæ gratia,his verſiculis includo:

Dictum,cultus,opus,confeſſio,munera,quinque hæc
Naturas Chriſti cognoſcendas tibi monſtrant.

DICTA ſeu ſcripturæ pronuntiata inter multa hæc ſunt illuſtria. 1. Ierem. 23. 6. Hoc eſt nomen, quòd vocabunt eum, Iehoua iuſtificator noſter. 2. Pſal.68.5.Iehoua nomen illi,exultate ex conſpectu eius.3.Eſai.9.6.Vocabitur nomen eius admirabilis, conſiliarius,Deus,fortis. 4.Ioan.1.1.In principio erat λόγος,& λόγος erat apud Deum,& Deus erat λόγος. Hic λόγος ſubiectum eſt,iuxta hanc regulam: Cùm verbum hyparcticon collocatur cum duobus nominatiuis,articulus ambiguitatem tollit. Nam is nominatiuus,qui habet adiectum articulum,propoſitionis ſubiectum eſt,vt,εἰσὶ αἰγύπτιοι οἱ κολχοί. Hic de Colchis pronũtiatur,quòd ſint Ægyptij. 5. Rom.9. 5. Ex quibus eſt Chriſtus, ſecundum carnem,qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula. 1. Ioan.5.Et ſumus in vero,in Filio eius, Ieſu Chriſto. Hic eſt verus Deus & vita æterna. Huc quoque teſtimonia omnia refero, in quibus naturalis & vnigenitus Dei Filius eſſe prædicatur. *Secundum* caput teſtimoniorum,quibus probatur diuinitas Chriſti, eſt *Cultus*,qui ex Dei mandato illi exhibetur ab Angelis & hominibus. Ebræos 1.6.Adorent eũ omnes Angeli Dei. Huc Paulus & Stephanus inuocant & agnoſcunt καρδιογνώστην. Quare verus & naturalis Deus eſt.

Hoc ipſum confirmat *Tertium* probationum caput, quod tribuit Chriſto.*Opera* ſoli Deo propria creat, viuificat, verbo potentiæ ſuæ omnia portat, exaudit.Hæc omnia ſunt ſolius diuinæ potentiæ.

Quartum caput eſt:*Confeſſio* puræ & Catholicæ Eccleſiæ,de qua in Symboli explicatione.

Poſtremum membrũ eſt *Munus* Mediatoris, quod non competit creaturæ puræ. Sed de hoc capite etiam in Symbolo dicam, vbi Sacerdotium Chriſti ſum deſcripturus.

DE SPIRITV SANCTO.

Spiritus,cùm de Deo prædicatur,accipitur dupliciter,nimirum ,*Eſſentialiter*, & *Perſonaliter*. Vt cùm dicitur: Pater,λόγος & Spiritus Sanctus Deus eſt & Spiritus,vocabulum Spiritus Eſſentialiter accipitur. Perſonaliter autem,cùm pro tertia Perſona in diuinitate accipitur,idque per Metonymiam, quia Spirituales motus in cordibus hominum excitat, & illorum corda purificat, quod Epitheton, *Sanctus*,etiam indicat.

TESTIMONIA PROBANTIA *Spiritum Sanctum eſſe Deum.*

1.Petrus ad Ananiam dicit:Quid eſt quod impleuit cor tuum,vt mentireris Spiritui Sancto? Et paulò pòſt:Non es mentitus hominibus,ſed Deo.2.Iob 33.4.Spiritus Domini fecit me,& ſpiraculum omnipotentis viuificauit me. Hoc opus tantùm diuinæ naturæ competit.Baſilius diuinitatem Spiritus Sancti hac demonſtratione aſtruit: Omnis creatura habet ſubſtantiam circumſcriptam.Spiritus Sanctus non habet ſubſtantiam circumſcriptam. Ergo Spiritus Sanctus non eſt creatura. Inuiſibilis enim creatura, etiamſi non circumſcribatur loco & finibus,tamen proprietate ſubſtantiæ finitur. Huc pertinent etiam teſtimonia ſuprà citata,de perſonarum trinitate.

Act.5.3.

III. DIVINARVM QVARVNDAM *appellationum explicatio.*

Appellationes in diuinis diligenter obſeruandæ & diſcernendæ ſunt. Teneatur itaque principio hæc diſtinctio. *Quædam* appellationes conueniunt Deo ex omni æternitate: *Quædam* ex tẽpore,idque creaturarum reſpectu, nam in Deum nullum omnino accidens cadit. Sed vtrunque genus plures recipit differentias. Nam quæ Deo attribuuntur ex omni æternitate appellationes,ſunt triplices. *Quædam* enim ad *Eſſentiam* pertinent: quædam *Perſonarum* diſcrimina reſpiciunt: quædam *Collectiua* Deo tribuuntur.

Appellationũ diſtinctio.

Ad *Eſſentiam* pertinent:Deus,bonus,ſapiens,omnipotens, caſtus, verax, & huiuſmodi,quæ de Deo dignè dicuntur. De hoc genere appellationum tenenda eſt *Regula*,quod quicquid de vna perſona dicitur, reliquis poſſit digniſſimè attribui. Vt enim Patrem rectè Deum, Dominum, omnipotentem, iuſtum, intelligentem dicis, ita ea Filio & Spiritui Sancto veriſſimè attribuis. Sunt enim hæ appellationes Naturæ,hoc eſt,eſſentiæ diuinæ communes propter æqualitatem æternitatis,magnitudinis,potentiæ trium perſonarum in vna Diuinitate.

Eſſentiales.

Cum autẽ audimus has varias appellationes Deo tribui,non cogitabimus, in Deum accidentia cadere, aut Deum compoſitum eſſe, aut mutationibus obnoxium.Nam hę varię appellationes non diuerſitatem in eſſentia diuina notant, ſed vnam eandémque ſimpliciſſimam ſignificant, quæ has varias ſortitur appellationes propter effectus in creaturis. Quare ſecundum eſſentiam non diſtinguuntur in Deo,iuſticia,ſapientia,fortitudo, miſericordia, ſed ſecundum effectus in creaturis.

Personales. At *Appellationes*, quæ ad personarum discrimina pertinent, longè aliter se habent. Non enim secundum essentiam dicuntur (tametsi realiter) sed relatiuè, sicut Pater ad Filium, & Filius ad Patrem, & Spiritus Sanctus ad vtrūque, vt qui ab vtroque procedit. Pater gignit: λόγος nascitur: Spiritus Sanctus procedit. Hæ non sunt communes appellationes. Pater enim non est Filius, nec Spiritus Sanctus. Pater non nascitur, nec procedit. De proprietatibus paulò pòst plura dicemus.

Collectiuæ. *Collectiuè* Deo tribuūtur: Trin⁹, Trinitas, τριαδικὸς, τριάς. Vnde rectè dixeris: Deus est trinus, Diuinitas est Trinitas, si personas omnes complecteris Diuinitatis.

Posterius genus appellationū, quas dixi Deo ex tempore competere, est etiam in triplici discrimine. Nam quædam *Simpliciter* dicuntur, vt: Deus est incarnatus, λόγος est caro factus. Quædam *Relatiuè*, sed dupliciter. Nam quædam sunt communes tribus personis, vt, dominus, creator, refugium, clypeus, &c. Aliæ seorsim singulis personis competunt, vt pater mittit, Filius mittitur, vt assumat humanam naturam: Spiritus Sanctus in corda mittitur credentium: λόγος est sacerdos, mediator. Quædā per *Similitudinē* dicuntur, vt quę ad passionem, sitū, habitum, locū tēpus referuntur, vt cùm Deus irasci, furere, ascendere, descendere, aures adhibere, videre dicitur eo schemate, quod ἀνθρωποπάθειαν nominant, vt cum membra, actiones, & affectus hominum aut aliorum animalium Deo tribuuntur. *Membra*, vt oculi, aures, os, caput, alæ, cornua. *Actiones*, stare, sedere, ascendere, descendere. *Affectus*, ira, furor, pœnitentia, misericordia, zelus, &c. Verū hæc omnia comparatè dicuntur, & per similitudinem, qua creata diuinis quadam tenui vmbra cōparari possūt.

Simpliciter dictæ. Relatiuè. Per similitudinē dictæ.

Sed rem vno atque altero exemplo declarabo, vt in aliis studiosi analogiam considerent. *Oculi* tribuuntur Deo, quòd omnia videat ac circumlustret: vt prudens paterfamilias in domo, vnde pulchrè oculorum intuitu adūbratur diuina prouidentia. *Aures* tribuuntur Deo, quoniam omnia audit: nihílque ipsum latet, significántque modò clementiam, qua exaudit inuocantes, modò æquitatem, qua peccatores non audit. *Ascendit*, quando se à nobis subducit, veluti nostra non curans. *Descendit*, quādo se nobis accommodat, atque insigne aliquod opus ad nostram vtilitatem edit. *Alæ* cùm tribuūtur Deo, significatur diligens Dei prouidētia in fouendis ac defendendis piis. Ex his facilè erit de reliquis huius generis formulis iudicare, ne in Anthropomorphitarum errorem incidamus, qui Deum reuera talibus membris præditum esse existimarunt.

Explicatio eorū quæ per Similitudinem de Deo dicūtur.

Natura quid. Nunc quarundam appellationum definitiones subiiciam, quarum explicatio valde necessaria est. Primùm ergo differentiam inter *Naturam* & *Personam* videamus. Quoties *Naturæ* vocabulo vtitur Ecclesia in doctrina de Diuinitate, significat ipsam essentiam, quæ reuera est, in qua tres Personæ subsistunt.

Personę. *Persona* vnam rem indiuiduam naturæ seu essentiæ significat, seu vt Philippus definit: Persona est subsistens viuum, indiuiduum, incommunicabile, non sustentatum ab alio, Græcè ὑφιστάμενον. Non sustentatum ab alio, excludit disputationes eorum, qui vt duas naturas in Christo, ita etiam duas personas, sed falsò, docebant. Humana enim natura in Christo non habet rationem personæ per se, sed dependet singulari ordine ad hanc diuinam personam, λόγον, vt ab ea sustentetur & conseruetur, & rationem personæ cum diuina natura accipiat. Vnde in Symbolo: Vt anima rationalis & caro vnus est homo: ita Deus & homo vnus est Christus, non vnitate naturæ, sed vnitate personæ. Breuiter, *Natura* dicitur quatenus est essentia quædā. *Personæ* verò, quæ in ea essentia seu natura subsistunt. Vnde quia tres sunt iuxta patefactionem diuinam subsistētiæ in diuina essentia, tres quoque confitemur Personas. Alia est enim persona Patris, alia Filij, alia Spiritus Sancti, sed non est alia natura aut essentia Patris, quàm Filij & Spiritus Sancti, quemadmodum impiè docuerunt Ariani, sed vt Pater est in Filio & Spiritu Sancto: ita Filius in Patre & Spiritu Sancto, & Spiritus Sanctus in Patre & Filio κατὰ περιχώρησιν, vt Græci loquūtur Theologi. Ita Christiana fides est, non confundere personarum trinitatē, nec discerpere naturæ vnitatem.

De prima persona. Prima persona dicitur *Pater æternus*, quia habet Filium æternum, qui λόγος dicitur, duplici respectu. Primùm respectu Patris, quia cogitatione Patris nascitur. Deinde respectu nostri, quia profert Euangelium è sinu Patris, & nobis annunciat. Hîc æternus λόγος ideo dicitur Filius Patris quia ab ipso generatur secundùm veritatem naturæ, trāsfusa Patris substantia in Filium. *Verum* cùm dicitur Filius de Patre nasci, cauendum est, ne rerum creatarum cogitatione & similitudine initium vllum natiuitatis æternæ Christi cum Arianis cogitemus. Nam Dei λόγος ante omne prorsus initium, hoc est, sine aliquo suę natiuitatis initio de Patris substantia genitus est, Deus de Deo, Lumen de Lumine, iuxta cōfessionem Catholicæ Ecclesiæ, quæ Filium ὁμοούσιον Patri confitetur, contra Arianorum dogma, quo tres naturæ statuebantur, vt tres personæ.

Porrò quia Pater dicitur gignere, λόγος nasci, & Spiritus Sanctus procedere, tenenda est harum appellationum explicatio. *Gignere* est alium de sua essentia gignere. Quare cùm Creare sit aliquid ex nihilo facere, λόγος æternus Dei nequaquam creatus esse dicendus est. *Nasci* est à potentia cognoscente, quia genitum est imago gignentis. Vt autem in hominibus potentia cognoscens, format imagines, & loquitur: Sic Filius est æterni Patris imago, cogitatione genita, ab æterno communicata substantia, & ostendens Patrem in reuelatione Euangelij. *Procedere* autem est à voluntate, quia Spiritus Sāctus est motor seu agitator.

Patris vocabulum duplicem relationem habet. Nunc enim relationem habet ad λόγον, & personam primam in diuinitate significat: Nunc ad homines refertur, éstque commune toti Trinitatis ab effectu erga homines, vt cùm dicimus: Pater noster qui es in cœlis.

Spiritus quoque nomen nunc essentialiter, & cōmuniter prædicatur de tribus Personis: nunc personaliter, & est tertia persona in diuinitate, de qua re supra dictum est.

IIII.
DE PROPRIETATE *personarum.*

Tres personæ. In vna essentia tres sunt hypostases seu personæ, quæ à se inuicem proprietatibus duplicibus discernuntur, nempe interioribus & exterioribus. *Interiores* sunt, gignere, nasci, procedere. Solus Pater gignit. Solus Filius nascitur. Solus Spiritus Sanctus procedit. Sed inter nasci & procedere hoc est discrimen, quemadmodum & supra indicatum est: Nasci quidē est à potentia intelligente, quia Filius cogitatione nascitur, & est imago Patris. Procedere autem est à volūtate, quia Spiritus Sāctus est agitator seu motor

Quomodo distinctæ.

substan-

substantialis,tanquā ignis amoris,quo Pater Filium complectitur,& Filius Patrem,imò quo postea Pater & Filius dulcissimo complexu sibi copulant Ecclesiam suam.Proprietates *exteriores* à beneficiis erga Ecclesiam sumptæ sunt,vt mittere & mitti.Pater mittit,Filius mittitur , vt assumat carnem humanā, & fiat victima.Spiritus Sanctus mittitur in corda,vt in nobis accendat nouam lucem & iustitiam.

V.

MODVS SCRIPTVRÆ

Varius loquendi de Filio,altera persona Trinitatis.

Scriptura variis modis de altera persona in diuinitate loquitur. *Primùm* enim per Synecdochen,cū humanitati attribuitur,q̄ est totius personæ,vt: Semen mulieris conteret caput serpentis. Et econtrà, cùm diuinitati tribuitur, quod similiter est totius personæ,vt cùm Ieremias dicit : Ipsum Iehoua esse iustificatorem nostrum. Est enim Iehoua essentiæ diuinæ appellatio. *Secundò* , quædam attribuuntur per communicationem idiomatum , sed in concreto. Hæc autem vt dextrè intelligantur , videndum primùm,quid sit Idioma.Deinde quid Communicatio Idiomatum.Tum cur in concreto tantùm recepta sit hæc prædicatio.

De cōmunicatione proprietatum.

Idioma itaq; est proprietas vni naturæ cōueniens, vt in homine Mentis Idioma est intelligere,ratiocinari,meditari:Corporis idioma est lacerari , tangi, conspici,&c.

Quid sit.

Communicatio Idiomatum est,cùm Idiomata , hoc est,proprietates vnius naturæ,alteri communicantur,& tribuuntur in concreto, seu: Communicatio Idiomatum est prædicatio , in qua proprietas vni naturæ conueniens , personæ tribuitur in concreto, propter vnionē hypostaticā.Quòd autē in Cōcreto id tantùm fieri possit,hæc est ratio:Abstracta significant naturas & formas,per se cōsideratas,vt diuinitas & diuina natura,humanitas & humana natura. Cōcreta autem ipsa subiecta significant cum naturis & formis.Vt: homo non significat humanitatem , sed ὑφιστάμενον totum,in quo anima & corpus sunt. In cōcreto igitur persona intelligitur,in abstracto natura tantùm.

Cùm igitur loquitur de Filio Dei,communicatio idiomatum est forma loquendi, in qua proprietates vnius naturę alteri naturæ communicantur,propter vnionem hypostaticam. In Christo Idioma naturæ diuinæ est,esse omnipotentem,creatorem,scrutatorem cordium.Rursus Idioma humanæ naturæ est,edere,bibere,ligari,tristari,crucifigi , mori. Verùm hęc diuersarum naturarum idiomata communicantur in concretis,hoc modo: Filius Mariæ est omnipotens,est creator,est scrutator cordium. Deus edit,bibit,fatigatus est,tristatus est,crucifix⁹ est,mortuus est.Sic Verbū est homo,Deus est homo,Christus est Deus,Deus est nat⁹ ex virgine,Deus acquisiuit sibi Ecclesiam suo sanguine . Hæ propositiones ideò sunt veræ,quia naturæ,diuina & humana, vnitæ sunt vnione hypostatica seu personali.

Tertiò,Quædam seorsim naturis tribuuntur, humanitati quidem,quæ eam solam attingunt , vt:Filius Marię creuit sapientia & gratia coram Deo & hominibus.Diuinitati verò,quæ in illam solā competunt,vt: Filius Dei est,per quē secula sunt cōdita.

Quartò , Interdum prædicata conueniunt vtrique naturæ in abstracto,vt:Christus viuit in cœlo,quod vtique conuenit Christo , secundùm vtramque naturam,diuinam & humanam.

Quintò,Quædam ita tribuuntur personæ,vt per se & seorsim neque humanæ neq; diuinæ naturæ conueniant:qualia sunt opera redemptionis , videlicet, quòd potestatem à Patre acceperit,remittendi peccata,suscitandi quos velit,iustitiam,sanctitatem, salutem largiendi,quòd iudex constitutus sit viuorum & mortuorum,vt honoretur,quemadmodum & Pater,quòd sit lux mundi,pastor bonus, sacerdos,rex, mediator.

Discernendæ sunt igitur appellationes,quę naturarū proprietates significāt , ab officij appellationibus.Deus,omnipotens,immortalis,sunt appellationes ad diuinam naturam referendæ.Homo, passibilis,vulneratus,mortuus,sunt appellationes ad naturam humanam referēdæ, (etsi omnis iniuria & passio hominis Christo illata,ad ipsum vnigenitum & impassibilem Deum,quadam ratione pertinet , quia diuina & humana natura vnione hypostatica sunt vnitæ) sed nomina officij, quæ sunt,Mediator,Redemptor , Saluator,Rex, Sacerdos, Pastor,competunt toti personæ,non alicui naturæ seorsim.

Porrò huius varietatis distinctio,non solùm vtilis est ad confutandos hæreticos , verumetiam piis mentibus longè alium fructum affert. Nam sub his variis formis loquendi continetur, quicquid necessarium cognitu est de Filio Dei , de quo præcipuè quatuor necessariò cognoscenda sunt. I. Quòd sit verus Deus,vnde fides cōcipit fiduciam,quòd possit iuuare & defendere quos velit,hoc est,ad se confugientes,vt qui non solùm Spiritu & Sacramentis, verumetiam naturæ societate illis cōiunctus est. II. Quòd sit verus Homo,vnde fides concipit fiduciam, quòd velit iuuare.III.Quòd sit vna Persona,nō confusis naturis , sed vnitis hypostatica vnione. Vnde fides Deo coniunctiorem se statuit, quàm vt ab eo abiiciatur. IIII. Quòd sit Rex & Pontifex.Breuiter, Saluator in se credentiū.Et hoc est fidei fūdamentū.

Vsus harū appellationum.

Testimonia igitur *Primi* modi monent , ne officiū redemptionis discerpamus,sed toti Christo tribuamus , id quod adhuc Quintus modus clariùs docet. *Secundus* modus vnionē hypostaticam,seu vnitatem personæ manifestat. Communio enim idiomatum euidenter ostendit discrimen,inter hypostaticā seu personalem naturarum vnionem in Christo, & societatem seu auxilium Dei in aliis sanctis. Ideo enim prædicata communicantur, quia est vnum ὑφιστάμενον. *Tertius* modus distinctè naturas Christi, nimirum veram Diuinitatem ac veram humanitatem comprobat.

Hîc vtile est admonere de modis præsentiæ diuinæ.Tametsi enim Deus vbique totus per suam simplicem essentiam est , iuxta illud:Cœlum & terram ego impleo : non tamen eodem modo vbique esse conuincitur. Nam quatuor sunt gradus præsentiæ Dei. *Primus* est præsentia conseruationis,qua Deus omnibus creaturis adest,ita vt eas sustentet,& conseruet.*Secundus* gradus est,quo beatis Angelis & hominibus in gloria adest.*Tertius*,quo in hac vita renatis adest, suo Spiritu & efficacia. *Quartus*, quo adest λόγῳ vnione hypostatica inseparabiliter.

De modis præsentiæ diuinæ.

VI.

TESTIMONIA DE PROprietatibus Dei , vnde fides in ipsum stabilitur.

Exodi 34. 6. Iehoua Iehoua , Deus misericors & clemens , patiens , ac multæ miserationis , & verax, qui aufers iniquitatem & scelera , apud quem innocens non erit innocens,qui misericordiam custodis

in millia, qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus, in tertiam & quartam generationem.

Psal. 86. 15. Et tu Iehoua Deus, miserator & misericors, patiens & multum misericordiæ, & verax.

Ierem. 23. 22. Putásne Deus è vicino ego sum, dicit Dominus, & non Deus è longè? Si occultabitur vir in absonditis, & ego non videbo eum, dicit Dominus? Nunquid non cœlum & terram impleo, dicit Dominus? Ierem. 32. 18. Fortissime, magne & potens Iehoua exercituum nomen tibi, magnus consilio, & incomprehensibilis cogitatu, cuius oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam, vt reddas vnicuique secundùm vias suas, & secundùm fructum adinuentionum eius.

VII. DE VSV.

Quæ hactenus dicta sunt, ad γνῶσιν pertinent: Nunc pauca subiungam de vsu & praxi. *Primum*, itaq; forment hæc rectè iudicium nostrum de Deo, qui vult à nobis agnosci talis, qualem se suo Verbo & Testimonio patefecit. *Secundò*, hinc rectè iudicare discimus de creatione, quæ est opus totius Trinitatis. *Tertiò*, rectè sentire de reparatione generis humani, quod etiam opus totius Trinitatis existit, seruata tamen cuiusque Personæ proprietate. *Quartò*, articuli fidei nostræ hinc confirmantur, in quibus profitemur, nos credere in vnum Deum, qui est Pater, Filius & Spiritus Sanctus. *Quintò*, erudiunt hæc nos ad solicitè ambulandum coram Deo nostro, in vero timore & fide. Est enim præcipuus finis notitiæ Dei, fiducia in ipsum. *Sextò*, hæc faciunt ad rectè inuocandum. Inuocatio enim dirigenda est ad hunc solum Deũ, qui est vnus in substãtia, & trinus in personis.

CAPVT. II. DE CREATIONE.

Definitio. CREATIO propriè est primaria illa rerum productio siue formatio, qua Deus æternus Pater Domini nostri Iesu Christi, vnà cum Filio æterno, & Spiritu Sancto, produxit ex nihilo, & formauit cœlum & terram, & contenta in illis, visibilia & inuisibilia, vt ipse agnoscatur & colatur. Est .n. Creare propriè aliquid ex nihilo facere. Heb. *Bara*. Græcus genus posuit ἐποίησε, fecit.

Laus opificis. Vt autem maiori admiratione rerum creatarum teneamur, obseruandum est præconium creaturarũ Genesis 1. 31. vbi Moses ita inquit: Viditq; Deus cuncta quę fecerat, & ecce bona valde. Hoc dictum *Primùm* monet, vt creaturas separemus à deformitate, in naturam per peccatum introducta. Est enim peccatum eiúsque effectus non à Deo, sed à Diabolo & homine, auertẽtibus se à Deo. *Deinde* cùm res creatas valde bonas esse audimus, tenendum est discrimen inter Deum, summè bonum, & res ab eo effectas. Est enim Deus bonus causa & origine, quæ bonitatis ratio rebus creatis minimè competit. Quare Dominus in Euangelio pronũtiat, Deum solũ bonum esse, qui non aliunde suæ bonitatis rationẽ habet, sed ipse bonus est, natura, causa & origine.

Res creatæ cur bonæ. At Res creatæ quadruplici de causa bonæ prædicantur. *Primùm* enim ex eo bonæ dicuntur, & sunt, quia à Deo optimo sunt conditæ. *Secundò*, quia Deo conditori placent. *Tertiò*, quia sunt ordinatæ ad bonos vsus. *Quartò*, quia singulæ in suo ordine Deo optimo seruire debent. Vnde Dauid Psal. 148. hortatur totam vniuersitatẽ rerum, vt Deum conditorem & saluatorem suum celebret. Et quanquã tota creatura Deum sua quadam ratione celebrat, tamẽ præcipuum cultum à rationali creatura requirit. Quare Angeli & homines conditi erant, vt essent templum Dei, & vera innocentia seruirent Deo. Hæc nos admoneant, quotiescunque hanc rerum machinam intuemur, vt ad Christum reparatorem naturæ humanæ confugiamus, quò aliquando Deo in nostro ordine ritè seruire cum sanctis Angelis possimus.

In creaturis quid spectãdũ. Porrò in creaturis spectentur hæc quatuor. *Primum*, specierum pulcherrima varietas. *Secundum*, facultatum & virium in rebus productis vtilissima proprietas. *Tertium*, ordo creationis & rerum productarum iucundissimus. *Quartum*, Finis principalis conditionis rerum. Hæc *Quatuor* de multis magnis rebus nos admonẽt. *Varietas* enim specierum, qua adeò pulchrè rerum gradus distinxit, commendat nobis opificis summam potentiam & sapientiã.

Varietas. Proprietas. *Proprietas* & vis rebus insita, bonitatẽ creatoris prædicat, vt qui ad certas vtilitates res singulas condiderit. *Ordo* duplex consideretur. *Prior* creationis, qui docet, omnia propter hominem condita. Vnde commendat Deus nobis suam paternam prouidentiam, quòd antequam nasceremur, prospexerit nobis. *Posterior* ordo est rerum creatarum, quarũ quatuor sunt gradus. *Infimus*, earum rerum, quæ sunt tantùm, vt Elementa, Lapides, Metalla, &c. *Proximus*, rerum quæ sunt & viuunt tantùm, vt plantæ, herbæ, frutices. *Tertius*, rerum quæ sunt, viuunt, & sentiunt, vt animalia bruta. *Summus*, rerum est, quæ non solùm sunt, viuunt, & sentiunt, verumetiam intelligunt. Hi gradus rerum hâc naturâ ex primæua conditione & ordine Dei obtinẽt, vt inferiores gradus seruiãt superioribus, seruata cuiusque dignitate. Quare vt tres primi ordines seruiũt homini, ita quartus gradus ad vnum Deum colendum referri debet. Seruãt enim suum ordinem vniuersæ creaturæ, seruientes homini. Sed cùm homo non seruit Deo, contra suã naturã facit, & inuertit ordinem naturæ rerum. Huius igitur ordinis cõsideratio duarum rerum nos admonebit. I. quæ sit hominis excellentia ostendit. Excellit enim omnia, quę infra suum ordinem collocata sunt. II. ostendit, quò omnes hominis actiones referẽdæ sint, nimirum ad Deum agnoscendum & glorificãdum, & ad perpetuã gratiarum actionem reddendã Deo, qui in nostrum bonum omnia condiderit.

Finis. *Postremum* eorum quatuor, quæ spectanda sunt in creaturis, est *Finis* creaturarum, qui ex ordine earũdem haud obscurè intelligi potest. Elementa enim & creaturæ primi ordinis ordinantur ad alias creaturas digniores, ita vt ordo rerum trium graduum ad hominem: Hominis verò sit ad Deum agnoscendum & glorificandum. Hinc Salomon, Prouerb. 16. 4. Vniuersa propter semetipsum operatus est Iehoua. Propter semetipsum, hoc est, vt ipse ex iis agnoscatur, laudetur & glorificetur. Non enim res creauit, vt illis vteretur, quia nec illis nec nostris bonis indiget. Psalm. 16. 2.

TESTIMONIA CREAtionis.

1. Genes. 1. 1. In principio creauit Deus cœlum & terram. Lege historiam creationis 1. & 2. cap. Genes. 2. Psal. 33. 6. Verbo Iehouæ cœli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum. 3. Psalmo eodem 9. Quoniam ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. 4. Psal. 19. 1. Cœli enarrant gloriã Dei, & opera manuum eius communicat firmamentum. 5. Prouerb. 16. 4. Omnia operatus est Iehoua propter semetipsum.

DE

CAPVT III.

DE PROVIDENTIA Dei.

Prouidentiæ definitio.

PROVIDENTIA Dei,est non solùm ipsa diuina ratio,qua is cuncta præterita & futura videt & cognoscit:sed etiam administratio, per quam Deus sustentat,gubernat & moderatur omnia à se condita,in sui nominis gloriam.Sed huius administrationis tres sunt modi.

Modi. I. Vniuersalis.

Primus est *Vniuersalis* Prouidẽtia,qua dirigit Deus omnes creaturas,iuxta conditionẽ & proprietatem, quam singulis,dum formaret eas,dedit, & nunc eas sua cura complectitur,vt stet incolumis naturæ status.Quare cùm Solem,Lunam,Stellas,cursum suum conficere videamus,existimemus ipsa obedire Deo, ipsius iussa exequi,neque id tantùm,sed Dei quoque manu gubernari,ferriq; omnia eius nutu. Nec prohibet hæc vniuersalis Dei operatio, quò minus singulæ creaturę,tum in cœlo tum in terris,qualitatem & naturã suam retineant,propriámque inclinationem sequantur. Vnde Augustinus dicit, Deum res conditas sic administrare,vt eas propriis motibus agere sinat.Nam hoc ipsum est prouidentiæ Dei, vt non solùm naturam,verumetiã inclinationem modúmque naturæ agendi sustentet.

II. Specialis.

Secundus modus *Specialis* Prouidẽtia est,qua Deus moderatur omnia, & addicit creaturas in obsequiũ suum, vt maximè expedire & conducere sibi videtur.Hac pluuias,tonitrua,gelu,grandinem,siccitatẽ, tempestatem,serenitatem,abundantiam, famẽ,bellum,pacem,exilium &c.efficit,vt hæc sint bonitatis, & iustitiæ,& iudicij sui instrumẽta,prout nunc seruos suos iuuare:nunc sontes punire,nunc pios castigare paterno affectu constituit:idque iuxta promissiones suas & minas,nõ aliqua Stoica necessitate.Est autem hæc *Regula* inprimis tenenda:quòd sub diuinam prouidentiam non tantùm cadant effectus futuri,sed etiam ex quibus causis,quo medio, quóque ordine proueniant.Fur strãgulatur,idque prouidentia diuina, quia furtum commisit tali supplicio dignum,nequaquam strangulandus,ea vel simili causa non præcedente: etsi interdum nobis causæ talium suppliciorum occultæ sunt.Proinde in euentibus ad promissiones & minas diuinas, & non ad Stoicam necessitatem respiciendum est.

III. Peculiaris.

Tertius modus est Prouidẽtia *Peculiaris*,qua Deus viuit & regnat in Ecclesia Christi, erigit & fouet fideles, operatur velle & perficere,inspirat precandi affectũ:efficit,vt in præceptis suis ambulemus,iuxta suam promissionem.Ezech.36.26.Auferam cor lapideum de carne vestra,& dabo vobis cor carneum,& faciã,vt in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea faciatis.Quatenus enim corrupti sumus peccato originali, terræ siccæ & sterili persimiles sumus,boni fructus nihil omnino producenti. Nam corruptum est iudicium nostrum:voluntas nostra Deo rebellis, ad malum procliuis & propensa : deniq; tota nostra natura viciosa est. Quòd cùm ita sit, ipse Dominus peculiari cura reformat in nobis iudicium,operatur in nobis & velle & perficere.Sed interim notandum est,nos à natura electionem & voluntatem habere: sed quia vtraque peccato deprauata est,Dominus eas sua manu reformat,& è malis bonas facit.Quod igitur ad discernendum apti sumus, quòd volumus, quòd hoc vel illud facimus,id naturale Dei donum est.Quòd verò nihil aliud possumus eligere, expetere aut facere,quàm malum,id ex corruptione peccati est. Contrà,quòd benè operari cupimus,atque exequendi potestate sumus præditi, id totum à gratia proficiscitur, qua in meliorem vitam regenerati sumus.

Finis duplex.

Porrò *Finis* & *vsus* prouidentiæ Dei nunc explicandi sunt. *Finis* itaque duplex:Prior,vt nos totos Deo commendemus,eum timeamus, inuocemus & prædicemus.Posterior,vt securè contẽnamus quicquid nobis mundus vel Satan minatur. *Vsus* autem vt conspiciatur apertius,duæ obseruandę sunt nobis distinctiones. Prior,quod tam in præteritum quàm in futurum considerandа sit prouidentia Dei. Altera,quòd Deus interdum cum suis medius, interdum sine mediis,nonnunquam etiam contra omnia media,suam prouidentiam exequatur.Si igitur ad tempus respicis preteritũ,diuinæ prouidentiæ ascribes, quicquid vel posteri vel aduersi tibi contigit,sed diuersimodè. Si enim quid prosperi contigit , habes occasionem celebrandi Dei,idque exemplo sanctorum Patriarcharum , Regum , atque adeò omnium piorum.Si quid aduersi contigit,duo facies.I.cogita cum Iob:Sicut Domino placuit, ita factum est. II. anteactæ vitæ subeat memoria , vt vel ex pœnis tibi inflictis peccata tua agnoscas,ac emenderis,ita,vt cũ Dauide dicere possis : Bonũ est mihi Domine,quòd humiliasti me.In tempus futurum hoc modo reputanda est prouidẽtia Dei,vt semper ad eius promissiones & minas intentus sis , hinc ad Dei timorem, fidei inuocationísque profectum incitaberis. Nõ enim carnis torporem, sed quietem fidei afferre nobis debet prouidentia Dei. Deinde etiam aduersus crucis acerbitatem armaberis. Porrò si per media prospicit tibi Dominus,accipe tanquã à manu Dei, & illi gratũ te exhibe.Media aũt,vt prouidentię Dei instrumẽta agnoscito.Si absque mediis,vt si sine pane te in carcere sustẽtaret,verbo Domini hoc ascribendum est.Si contra media nobis prouidet Dominus,hoc est,cum nulla obstacula prouidentiã paternam impedire possunt,vt cùm Dauid euectus est in regnum,Saule contrà cum tota familia reclamante, cùm Daniel in spelunca Leonum liberatur , & tres viri in camino Babylonico:habemus materiam prædicandi & celebrandi Dei.Hodie Ecclesia,vel inuitis inferorum portis, Dei prouidentia in hoc regno & alibi conseruatur. Hæc si cogitaremus,non adeo sacrilegè abiecta fiducia in Deum confugeremus ad humana præsidia, & in fauore pulueris & cineris spem poneremus:quam proteruiam non vno in loco Scriptura maledictam pronunciat.Ieremiæ 17.5. Maledictus homo,qui ponit fiduciam in homine,& ponit carnem brachium suum.

In prosperis & aduersis.

TESTIMONIA PRO- uidentiæ vniuersalis.

I.Psalm.104.qui incipit: Benedic anima mea Dominum:prædicat hanc vniuersalem administrationem. 2.Paulus Acto.17.28. In ipso enim viuimus, mouemur & sumus,id est,per ipsum datur, sustẽtatur & fouetur vita nostra. 3.Heb.1.3. Ferens omnia verbo potentiæ suæ. 4.Matth.10.29. Duo passeres asse veneunt,& vnus ex illis non cadit super terram sine Patre vestro. 5.1.Timoth.6.13.Qui viuificat omnia.

TESTIMONIA PRO- uidentiæ specialis.

I.Psal.127.1.Nisi Dominus ædificauerit domum, frustra laborat qui ædificat eam. 2.Prouerb.3.33.Egestas à Domino in domo impij, habitacula autem iustorum benedicentur. 3.Psal.36.6.Homines & iumẽta iuuabis Domine. 4.Huc.Psl.107.referẽdus est.

5 Huc refertur, quoties Dominus per Prophetas dicit, se tenebras & lucem, vitã & mortem immittere.

TESTIMONIA PECVLIARIS *prouidentiæ, quæ est electorum.*

1. Psal. 1. 7. Nouit Dominus viam iustorum. 2. Psal. 34. 16. Oculi Domini super iustos. 3. Matth. 10. 30. Capilli vestri omnes numerati sunt. 4. Huc Psal. 91. Qui habitat in adiutorio altissimi, totus referendus est. In hoc enim pulcherrimè ostenditur, quòd Ecclesia Christi sit veluti theatrum prouidentiæ Dei.

CAPVT IIII.

HOMO.

Hominis definitio.

HOMO est creatura Dei, constans corpore & anima rationali, ad imaginem Dei, cum libera voluntate condita, præsésque creaturarũ inferiorum ordinum constituta, vt Deum in societate agnoscat & celebret. Hęc definitio sumpta ex secundo capite Geneseos cõuenit homini, vt creatus erat à Deo, dũ erat adhuc in honore, vt Psal. 49. 21. loquitur, hoc est, in statu innocentiæ ante peccatum.

Scire autem oportet, quòd Scriptura Sacra quadruplicis status hominis meminit, quorum *Primus* fuit ante peccatum, Genes. 2. *Secundus* sub peccato. *Tertius* sub gratia fœderis, Gen. 3. & passim in Scripturis, in quo statu soli sunt ij, qui fœderis participes facti sunt. *Quartus* status, post hanc vitam, & is variat. Ante enim resurrectionem, corpus in sepulchro, anima pij in requie erit: Post resurrectionem verò coniungentur animæ corporibus, vt vel requie æterna fruãtur simul, vel pœnas luant suæ iniustitiæ Iuxta horum statuum diuersitatem, hominis conditio mirabiliter variat. Quare breuiter admonebo, qualis nam sit homo in diuersis illis statibus. *In* primo igitur statu, quem vocant statum innocentiæ, qualis fuerit homo, ideo breuius dicam, quia postea rursus repetendum est, vbi dicetur de iustitia originali. Habuit itaque homo in hoc primo statu. 1. imaginem Dei. 2. integritatem. 3. ἐυταξίαν omniũ virium. 4. verbum. 5. duplex Sacramentum, immortalitatis & probationis. Sed hæc apertius declarãda sunt, ac primùm de imagine dicendum est.

1. Ante peccatum.

I.

De imagine Dei.

Imago itaque quid sit, non est obscurum. Est enim rei alicuius expressio seu repræsentatio, idque tùm in anima hominis, videlicet in parte cognoscẽte, tum extra animam. Cùm enim mens humana cogitat aliquid, imaginem quandam rei veluti pingit & delineat: vt quoties cogitat aliquis hominẽ notum absentem, mente quasi delineat corporis figuram, quam intuetur de absente cogitãs. Ad eundem modum pictor manu exprimit delineamenta corporis, cuius imaginem pingit, vt absentis formam, quantum fieri potest, referat & repræsentet picta imago. Hãc esse propriam significationem Imaginis manifestum est, quam appellationẽ verbum Dei accommodat æterno λόγῳ, deinde & homini, ac vocat imaginẽ Dei, quæ ipsum Deũ repræsentat & refert.

Est duplex.

Sed hæc duplex est, naturalis nimirum & gratuita. *Naturalis* Dei imago in solo Christo est, & est duplex, essentialis, & per virtutem. *Essentialis* est eiusdem essentiæ cum Patre, vnde & ὁμοούσιος dicitur, coæterna & coæqualis. Vt enim in nobis cogitatio format imagines rerum, de quibus cogitamus: ita ęternus Pater sese ab ęterno intuens & cogitans, gignit imaginem sui. Sed nos non transfundimus substantiam in imagines illas, in mente formatas, quæ reipsa sunt subitæ & euanescentes actiones. At Pater æternus ab æterno gignit imaginem, communicata ipsi essentia. Hanc essentialem Dei imaginem, hoc est, Christum Dominum, Epistola ad Hebræos vocat Characterem substantiæ Patris, hoc est imaginem substantialem, qua Filius est ὁμοούσιος cũ persona Patris. Vocatur & λόγος eadem ratione. Vt enim imago in nobis concepta, est λόγος, hoc est, verbum mentale: ita Filius Dei λόγος, est æterni Patris imago, ineffabili ratione communicata essentia ab æterno. *Imago* Dei per gloriam virtutis (quã Epistola ad Ebræos ἀπαύγασμα gloriæ vocat) est, quæ refulget in Christo per operum diuinorũ virtutem, vnde & Patris cœlestis potentia gloriosa, & voluntas paterna conspicitur. Ita enim se totum in Christo patefecit Deus, vt in ipso immensam suam bonitatem, sapientiam, virtutem ac φιλανθρωπίαν in solidum declarauit. De hac imagine loquitur Dominus, Iohan. 14. 9. Philippe, qui videt me, videt & Patrẽ. Et quoniam virtutis similitudo (vt inquit *H*ilarius) nõ potest esse dissimilis naturæ, rectè ex virtutis similitudine, essentiæ similitudo concluditur. Virtus enim Christi, præsentis diuinitatis visibilis est imago, qua Deus nobis, per se inuisibilis, quodammodo redditur visibilis. Nec potest hæc virtutis gloria Prophetis aut Apostolis tribui, qui diuina opera ediderunt. Non enim propria, sed Christi virtute & inuocatione id fecerunt, ad confirmandam Christi gloriam.

Imago Dei in homine quid, & quomodo.

Porro *Imago* Dei per gratiam ea est, secundum quam primus homo factus & formatus fuit, iuxta illud: Faciamus hominem in imagine nostra, secundum similitudinem nostram. *H*æc imago in homine tripliciter cõsiderari potest. *Primum*, ratione substantiæ. *Deinde* ratione donorum, quibus ornatus erat primus homo. *Tertiò*, ratione eminentiæ super alias creaturas. 1. Augustinus imaginem Dei, quæ ratione substantię spectatur, interpretatur hoc modo: Memoria in mente hominis significat Patrem æternum gignentem Filium. Cogitatio significat Filiũ, vnde & λόγος æterni Patris dicitur. Voluntas Spiritum Sanctum significat. Neque dubium est, æterni Patris & Filij & Spiritus Sancti discrimina in humana mẽte esse adumbrata. Est mens quidem vna simplicissima natura, sed in ea sunt istæ tres proprietates: Memoria, Cogitatio & Voluntas, quæ repræsentant, tanquam obscuræ quædam vmbræ, personarũ in diuinis discrimina. 2. Verùm si ad *Dona* referas hanc Dei imaginem in homine, erit profectò imago Dei, conformitas & similitudo, quæ Adamo erat cũ Deo, qua iusticiam & sanctitatem Dei quasi in speculo repræsentauit Adam. Vnde Paulus Ephes. 4. 24. Et induatis nouum hominẽ, qui secundum Deũ creatus est, in iusticia & sanctitate veritatis. Huius imaginis finis fuit, vt Adã cum sua posteritate in sanctitate & iusticia omnibus diebus seruiret Deo. 3. Ratione *Ordinis* seu *Eminentiæ* ad alias creaturas, homo erat conditus ad imaginẽ Dei, vt qui Dominus omnium rerum inferiorum ordinum erat constitutus. Hæc quidem imago non ad puritatẽ & sanctitatem cordis, sed ad externam ordinationẽ Dei pertinent. Vnde Paulus 1. Cor. 11. 3. Virum imaginẽ & gloriam Dei esse docet. In eminentia enim, qua vir mulierẽ antecellit, gloria & imago Dei quodammodo conspicitur, quemadmodum in omni principatu.

Has tres partes imaginis Dei esse non est dubium: quarũ extremæ, hoc est, prima & vltima, iuxta quasdam tenues vmbras remanserunt in homine post lapsum. Media autem pars prorsus inducta fuit per pecca-

peccatũ, ſed per Chriſtum in regeneratis indies reparatur & fit illuſtrior: quæ poſt reſurrectionem perficietur, quando non ſolùm mente, corde, affectibus conformes Chriſto erimus, verumetiam corporibus, quod Paul. 1. Cor. 15. 48. & Phil. 3. 21. docet.

II.

Hominis conditio ante lapſum.

Secundum, quod habuiſſe hominem in primo ſtatu dixi, eſt integritas. Hæc fuit mentis, perfectè intelligentis & rectiſſimè iudicantis: cordis iuſtiſſimè & ordinatiſſimè appetentis: & corporis promptiſſimè exequentis, quæ mẽs perfectè iudicauit, & cor rectè imperauit.

III.

Tertio loco εὐταξίαν poſui, quæ omnium virium pulcherrima harmonia extitit: qua mens nihil cogitauit, cor nihil appetiuit, corpus nihil executum eſt, niſi quod Deo probabatur. Quæ harmonia mentis, corporis & cordis, cum volũtate Dei, ſummum hominis bonum fuit, ratione ſtatus hominis perfectiſſimi.

IIII.

Sequitur Verbum, quod & præceptum & prohibitionem continet. Præceptum: Ex omni arbore paradiſi comedes. Prohibitionem: De arbore autem ſcientiæ boni & mali ne comedas. Hæc arbor homini exitialis fuit, non quidem ſua natura, nam bona Dei creatura erat, ſed propter mandatum Dei, quod violare nefas erat.

V.

Poſtremum, quod poſui in ſtatu primo hominis, fuit Sacramentum duplex, videlicet probationis & immortalitatis. Quemadmodum enim arbor ſcientiæ boni & mali exitio fuit Adamo propter ipſius præuaricationem: (erat enim illi à Deo cõmendatum, vt eſſet explorationis ſeu probationis Sacramentum quoddam) Ita, ſi præcepto obtemperaſſet, fructus arboris vitę Sacramentum fuiſſet illi immortalitatis, ac quaſi remedium, quo vita perpetuò conſeruãda eſſet. Hoc apertè indicat textus, cùm dicit: Nunc ergo, ne fortè mittat manum ſuam, & ſumat etiam de arbore vitæ, & comedat, & viuat in æternum, emiſit eum Dominus Deus de horto Eden, ſeu Paradiſo.

II. Sub peccato.

Status ſecundus hominis miſerrimus eſt, ſub peccato & tyrannide Diaboli, qui qualis ſit, in VIII. capite, vbi de peccato agetur, manifeſtabitur.

III. Sub Gratia.

Tertius ſtatus gratiæ eſt. In hoc imago Dei, per peccatum in ſecundo ſtatu deleta, inſtaurari incipit per Chriſtum, naturalem Dei imaginem. Quemadmodum enim creatio hominis fuit formatio ipſius ad imaginem Dei: Ita ſanè regeneratio piorum nihil aliud eſt, quàm reformatio imaginis Dei in illis. In hoc igitur ſtatu lapſus homo dextera Dei erigitur, dum in Chriſtum credit. Vnde præclarè Auguſtinus: Sed quoniam (inquit) non ſicut ſponte homo cecidit, ita ſponte reſurgere poteſt, porrectam nobis deſuper dexteram Dei, id eſt, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, firma fide teneamus.

IIII. Poſt hãc vitam.

De *Quarto* ſtatu hominis, qui eſt piorum quidem in gloria, hoc eſt æterna beatitudine, Impiorum verò in gehenna, dicam in Symbolo.

VSVS.

Porrò vſus huius capitis eſt, vt agnito fine noſtræ conditionis, Chriſtum naturæ noſtræ & imaginis Dei in nobis reparatorem, firma fide teneamus, eíque totis viribus ſeruiamus, in ſanctitate & iuſticia vera. Nunc teſtimonia de primo tantùm ſtatu hominis ſubiiciam, quia de aliis commodius ſuis propriis locis dicetur.

TESTIMONIA DE HOminis primo ſtatu.

1. Geneſ. 1. 27. Creauit Deus hominem ad imaginem ſuam, ad imaginẽ Dei creauit eum, maſculum & fœminam creauit eos. 2. Gen. 2. 7. Formauit Deus hominem de puluere terræ, & inſpirauit in faciem eius ſpiraculũ vitæ. 3. Pſal. 49. 21. Homo cùm in honore eſſet, non intellexit. Hîc ſtatum innocentiæ honoris titulo ornat Dauid. 4. Eccleſ. 7. 20. Deus fecit hominem rectum. 5 Syracidæ 15. 14. Deus reliquit hominem in manu conſilij ſui. 6. Syracidæ 17. 1. 3. Deus de terra creauit hominem, & ſecundum imaginem ſuam fecit illum. 7. Sapien. 2. 23. Deus creauit hominem in integritate, & ad imaginem ſimilitudinis ſuæ fecit eum. 8. Eſai. 43. 7. Omnem vocatum in nomine meo, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, feci eum.

CAPVT V.

IVSTICIA ORIGInalis.

Definitio.

TAMETSI faciſè colligi poteſt, ex iis, quæ diximus de ſtatu hominis ante lapſum, quæ qualiſque ſit iuſticia originalis: tamen vtile eſt tenere aliquam breuem deſcriptionem, qualis hæc eſſe poterit: *Iuſticia* originalis eſt integritas naturæ humanæ, in qua refulget imago Dei, obedientia & εὐταξία omnium virium, mentis, cordis, corporis, erga Deum, adeóque ipſa generis humani approbatio & acceptatio apud Deum.

In hac definitione duo complexus ſum, nimirum materiale & formale iuſticiæ originalis. *Materiale* eſt integritas naturæ humanæ, lux mentis, voluntatis conuerſio ad Deum, cordis obedientia & εὐταξία omnium viriũ in homine. *Formale* verò eſt ipſa approbatio & acceptatio hominis apud Deũ. Deſcriptionis huius mẽbra ex teſtimoniis ſuprà commemoratis de ſtatu hominis confirmantur.

VSVS.

Vſus eſt, vt lapſum noſtrum ab hac iuſticia deploremus, ac totis viribus anhelemus, vt eam per Chriſtum recipiamus.

CAPVT. VI.

LIBERVM ARBITRIVM.

Vocũ pręcipuarum explicatio.

MVLTAE ſunt, cùm veterum, tum recentium acutæ & doctę diſputationes de libero arbitrio: quas vt eò rectiùs intelligant adoleſcentes, primùm exponam quædam vocabula, quorum cognitio faciat ad intelligendam rectius hãc doctrinam.

Sex ſunt in homine, quantum ad hoc negocium attinet, ſpectãda: Vita, Senſus, Appetitus, Ratio, Voluntas, Voluntatis libertas. *Vita* ipſa eſt internus & naturalis motus, vigens tantùm intrinſecus. *Senſus* eſt vitalis in corpore motus, vigens etiam extrinſecus. *Appetitus* eſt naturalis vis in animante, mouendis auidè ſenſibus attributa. *Ratio* eſt facultas naturalis iudicandi res oblatas. *Voluntas* eſt motus naturalis, rationi, appetitui, & ſenſui præſidens. Hæc ſanè quocunque ſe inclinauerit, ſemper habet rationem comitem, & quodammodo pediſſequam, non quòd ſemper ex ratione, ſed quòd nunquam abſq; ratione moueatur, ita, vt multa faciat per ipſam cõtra ipſam, hoc eſt, quaſi per eius miniſteriũ cõtra ei⁹ conſilium

& iudiciũ. Hinc illa vox Medeę. video meliora probóque, Deteriora ſequor. Eſt autem ratio voluntati data, vt inſtruat illã, non vt deſtruat. Deſtrueret autem, ſi neceſſitatem ei vllam imponeret, quò minus liberè pro arbitrio ſe moueret, ſiue in malum conſentiens, ſiue in bonum. Si horum alterutrum prohiberet ratio, voluntas non eſſet voluntas. Voluntas enim coacta propriè voluntas dici nequit: licet ſerua ſit in non renatis.

Vnde & quid ſit liberũ arbitrium.

Iam vnde ſit liberum arbitrium, ex prædictis colligendum eſt: nempe, quòd ſit ſpontaneus ex voluntatis libertate & rationis arbitrio, hoc eſt, iudicio, conſenſus. Ratio enim non imperat voluntati, ſed vt conſiliarius fidus iudicat, relinquẽs voluntati imperandi munus. Ratio Medeæ voluntati dictauit, ϛοργὴν erga prolem conſeruandam: quod iudiciũ etſi probauit volũtas, tamen vt domina media ad imperandum elegit contrarium, ídque ſpontè & liberè.

Definitio.

Quare *Liberum Arbitrium* eſt facultas, quo voluntas ſpõte ſua, minimè coacta eligit vel reſpuit quod ratio iudicat. Vt enim arbitrium, iudicium rationis, ita libertas voluntatis inclinationem liberam in hoc vel illud monſtratum à ratione reſpicit. Hîc certè libertas ſeruituti nõ opponitur, ſed neceſſitati ſeu coactioni: quæ nullo pacto ſine implicatione contradictionis cum voluntate ſtare poteſt. Cũ itaq; Theologi quidem liberum arbitrium oppugnãt, non tollunt libertatem voluntatis, quatenus ſua ſponte & volũtario motu hoc eligit, vel illud reiicit: ſed quatenus ſerua eſſe negatur captiua ſub peccato.

Diſputationes de Lib. arbitrio.

Hanc enim opinionem impugnant, non Stoicam ſtatuunt voluntatis neceſſitatem. Vnde fit, quòd interdum non tam de rebus, quàm de vocabulis certetur, dum alij libertatis vocabulum opponunt neceſſitati, alij ſeruituti. Si enim libertas neceſſitati ſeu coactioni opponitur, voluntatem tollit, qui eius libertatem eneruat. At ſi opponitur ſeruo, gratię hoſtis eſt, qui libertatem, quãtum ad iuſticiam ſpiritualem attinet, homini non renato vindicat. Atque in hũc modum philoſophicè ferè inter Theologos diſputatur.

Status cõtrouerſię.

Quoniam autẽ in quæſtione de libero arbitrio in Eccleſia quæritur (ni fallor, libẽter enim me doctorum iudicio ſubiicio) ſimul de iudicio & voluntate & viribus hominũ, in iis præſtandis, quæ ad ſalutem animarum pertinent: & quia Græcorum vocabulum nimium arrogans eſt, quo non tantum voluntatis ſpontaneus motus ad aliquid, ſed etiam virium libera facultas ſignificatur, (Eſt autem vocabulum Gręcis vſitatũ in hac quæſtione αὐτεξούσιον *ſelffmegtigheidt* quaſi homo ex ſe haberet non ſolùm eligendi facultatem, verumetiam pręſtandi vires, quemadmodum Pelagius ſomniauit) ſubiiciam explicationem huius quæſtionis, quatenus liberum arbitrium etiã facultatem præſtandi, quæ voluntas imperat, complectatur.

Definitio.

Sítque hæc definitio: *Liberum Arbitrium* eſt facultas, rationis quidem ad malum bonúmue diſcernendum, voluntatis verò ad vtrumuis eligendum, denique & virium ad vtrumlibet præſtandum. Nam vt aliquid rectè fiat vel geratur, requiritur *Primum* iudicium ſanum, *Deinde* voluntas media ad imperandum, *Poſtremò* conatus ſeu vires, quæ obſequium præſtant. Hinc ſequitur, illic demum eſſe liberum arbitrium, vbi iudicium ſanum eſt, voluntas prompta, viréſque ad agendum idoneę. Quare cùm hęc omnia in primo ſtatu hominis abſoluta & perfecta fuerint, ibi quoque liberum arbitrium fuiſſe minimè impeditum, manifeſtum eſt.

De arbitrio hominis poſt lapſum.

Verum cùm de libero arbitrio quæritur, quæſtio eſt potiſſimum: *An Homo* poſt lapſum à ſuo primo ſtatu habeat liberum arbitrium, nécne? Vt ad hanc quæſtionem planè & ſine errore reſpondeatur, tria ſunt notanda. *Primùm* enim conſtituenda eſt regula ex iis, quæ dicta ſunt. *Deinde* diſtinguẽdi ſunt actionis gradus. *Tum* actionibus applicanda eſt regula.

Regula hæc eſt: Liberum arbitrium earum eſt rerũ, quarum iudicium integrum exiſtit, voluntas nõ impedita, & vires ſufficientes.

Gradus actionum, quantum quidem ad hoc noſtrum poſitum attinet, quatuor conſtituantur. *Primus* Gradus ſit actionum, quæ hominibus cum brutis magna ex parte communes ſunt: vt quæ pertinent ad conſeruationem naturæ, ſeu indiuiduorum. Huius generis ſunt: educare, tueri natos, edere, bibere, veſtire, ædificare, vigilare, dormire, ire, ſtare, ſedere, & id genus alia. *Secundus* gradus actiones rationis complectitur, quarum alię ſunt communes, alię priuatæ, aliæ politicæ, aliæ œconomicæ. Huius generis ſunt: gerere magiſtratum, ſeruire, contractus exercere, colere agros, exercere artificiũ, nauigare. *Tertius* gradus Eccleſiaſticorum operum eſt, quæ pertinent ad miniſterium conſeruandum, vt, docere verbum, hac vel illa hora conuenire, audire verbum, adminiſtrare Sacramenta, percipere Sacramenta, his vel illis ceremoniis vti. *Quartus* gradus diuina opera cõplectitur, vt, implere legem Dei, pręſtare fidẽ, credere, rectè orare, diligere inimicos. Breuiter, eorũ operum eſt hic gradus, quæ lege ſua Deus à nobis requirit, quod ad interiorẽ & verã obedientiã attinet.

Reſpõſio ad quæſtionẽ per diſtinctionem graduum.

His Gradibus actionum ita conſtitutis, non erit difficilis regulæ accommodatio. Quare pro diuerſitate horum graduum, ad quęſtionem ſic reſpondendum eſt. In *Primo* actionum gradu homo liberũ arbitrium habet. Poteſt enim naturæ ſenſu actiones huius gradus diſcernere, poteſt etiam naturali impetu ad eas ferri, nec vires in hac parte adeò fractæ ſunt quin obſequium appetitui pręſtare poſſint. In *Secundo* & *Tertio* gradibus, impediuntur duabus rebus, tyrannide Diaboli, & virium imbecillitate, nec iudiciũ hîc eſt tam integrum, nec voluntas adeò alacris, vt in primo genere. Hinc illud Mede: *video meliora probóque, Deteriora ſequor.* Et experientia teſtatur, quàm imbecilles ſint homines, etiam in his externis actionibus, & maximè in iis, quæ vocationem vniuſcuiuſque attingunt, & ad diſciplinam pertinent. Quare hîc agnoſcenda eſt cùm imbecillitas noſtra, tum tyrannis Diaboli, & orandus eſt Deus, vt nobis adſit, ac iuuet nos, nec ſinat Diabolum in nos graſſari pro ſua libidine,

Libertatis cauſæ.

Libertatis autem in his tribus gradibus actionum tres ſunt cauſæ. *Prima*, vt ſit diſcrimen inter agẽs liberum, & non agens liberè. *Secunda*, vt ſciamus Deũ eſſe agens liberrimum. Neque enim cauſa effectu natura imbecillior, aut minus efficax eſt. Quare Stoicorum delirium de neceſſitate dependentiæ primæ & ſecundarum cauſarum (quo ſentiunt Deum nihil poſſe agere, niſi quatenus cient ſecundæ cauſæ) eſt fugiendum & deteſtãdum. *Tertia*, vt poſſit in ſocietate humana gubernatio aliqua eſſe. Sũt autem Duo genera actionum, quæ ad externam diſciplinam pertinent, eáque relicta poſt deprauationem in voluntate. Horum *Vnum* eſt διαποτικὸν, quo voluntas imperat locomotiuæ, *Alterum* προαιρετικὸν, cùm vera & ſeria electione ſeu proæreſi, honeſtas actiones antefert voluntas.

In quo gradu actionũ hominis arbitriũ tollitur.

Reſtat *Quartus* gradus actionum, in quo homo ſibi relictus nihil planè poteſt, nullam omnino habet voluntatis libertatẽ. Nam & iudiciũ decipitur, & volũtas deficit, & viribus deſtituimur. Hoc *Primum* confirmari poteſt Pauli dicto, Rom. 3.12. qui poſt Dauidem ita inquit: Non eſt iuſtus, ne vnus quidẽ, Non eſt qui intelligit, (hîc adimitur iu-

dicium

dicium (Non est qui quærit Deum, (ostenditur voluntatis auersio) Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt. (hîc vires & conatus auferuntur) *Deinde* Paulus 1. Cor. 2. 14. de iudicio ita inquit: ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ. Id est: Animalis homo non capit ea, quæ sunt spiritus Dei. Roman. 8. φρόνημα carnis, simultas est erga Deum, nam legi Dei non subiicitur, nec enim potest. Hoc Pauli dictum clarè docet, mentem, voluntatem & affectus hominis, quatenus sibi relinquitur, apertè aduersari Deo. φρόνημα enim genus est ad omnes actiones animi. Item, Philip. 2. 13. Deus operatur in nobis & velle & perficere, pro bona voluntate. Item, Ezech. 36. 26. Auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum, & Spiritum meum ponam in medio vestri, & faciam vt in præceptis meis ambuletis. Rectè igitur de hoc gradu operum Bernardus inquit: Si discernere volumus (scilicet nobis relicti) inter bonum & malum, decipimur. Si tentamus facere bonum, deficimus. Si conamur resistere malo, deiicimur & superamur. Quemadmodum enim auicula pede alligata, volare incipiens, funiculo in terrã detrahitur: sic quoque mens hominis ad rerum cœlestium actiones volare contendens, ab affectibus retrahitur, nisi alis Christi subuehatur, hoc est, verbo & Spiritu Sancto iuuetur.

Libertatis vocabulũ, quo sensu accipiendũ.

Verùm, hîc monendi sunt auditores, quòd vocabulum *Libertatis* in hac disputatione non opponatur coactioni, sed seruituti, vt suprà dictum est. Libertas enim & seruitus ita inter se pugnant, vt qui alterum dixerit: alterum neget. Cùm igitur Paulus Rom. 7. 14. totum hominem, quatenus suæ naturæ relinquitur, dicit esse venditum sub peccato, nemo non videt libertatem sublatam esse, & in eius locũ seruitutem successisse. Notandæ sunt ergo hæ antitheses: quòd vt liberum arbitrium seruo, ita coactũ spontaneo aduersatur, quas differẽtias breuiter definitionibus illustremus. *Libera* itaque voluntas est, quæ bonum & malum eligere habet in sua potestate, quia spontaneũ hominẽ, superiora testimonia testãtur. *Serua*, quæ propter corruptionẽ sub malarum cupiditatum imperio captiua tenetur, vt nihil aliud quàm malum eligere possit, etiamsi id sponte & libenter non externo motu impulsa faciat. Vnde Bernardus: Libera est voluntas mala, quòd mala, sed seruilis eo ipso, quòd mala. Omnis enim qui facit peccatum, seruus est peccati. Hîc Bernardus manifestè liberum opponit coacto, non seruo. Seruum enim arbitrium statuit, etsi liberum fateatur, quę sanè stare simul non possunt, si liberum seruo opponeret. *Coacta* voluntas est, quæ non sponte sua, non interiore electionis motu inclinatur huc vel illuc, sed externo motu violenter fertur. Talis voluntas nulla esse potest, cum alterum alteri repugnet. *Spontanea* coactæ opponitur, vltrò enim se flectit, quocunque ducitur, non autem trahitur aut rapitur inuita. Hãc concedimus homini, vt si quid mali faciat, sibi & voluntariæ suæ electioni imputare debeat. Hæc spontanea voluntas omnino à libera volũtate, seu à libero arbitrio, diuersa est. Non enim seruo opponitur, sed coacto, vt iam demonstratum est. *Cæterũ* quia nõ eodem significatu accipitur libertatis vocabulũ ab omnibus, vt iam dictum est: Alij enim libertatẽ seruituti opponunt, vt Lutherus: Alij coactioni, vt Bernardus & multi alij: poteris breuiter ad quæstionẽ, Nũ homo habeat liberum arbitrium, hoc pacto respondere: Si liberum opponis coacto, verè hominis voluntatem liberam pronuncio. Nam volũtas coacta, voluntas non est. Cedit enim voluntati necessitas. At si liberum seruo opponis, quod faciunt plerique Theologi, Græci & Latini, distinguo inter externam disciplinam, & iustitiam spiritualem. In externa disciplina verbum Dei & experientia testãtur, homini aliquã libertatem esse relictã. At quia Christus dicit: Sine me nihil potestis facere. & Paulus idẽ de se testatur, & infinita testimonia Scripturæ hoc ipsum conuincunt, dico voluntatem liberandã esse per Christum, & reformandã manu Dei, priusquam spiritualem iustitiam præstare possit.

Ad quæstionẽ de libero arbitrio responsio per distinctionem.

Deinde & hoc obseruandum est, quòd dum negamus iudicium, voluntatem & vires ad bene agendũ, non negamus has facultates simpliciter, & quãtum ad substantiam pertinet, sed quantum ad habitus. Iudicare enim, velle, & agere naturę sunt. Verùm quemadmodum iniquè iudicare, malè velle, & prauè agere, corruptioni imputãda sunt: Sic rectè iudicare, bene velle, & rectè agere, gratiæ supernaturalis sunt beneficia.

VSVS.

Sed horum quis vsus? Non augebunt in nobis socordiam, sed *Primùm*, quoniam ratio non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, monemur hîc, vt verbum Dei audiamus, vnde iudicium nostrum corrigitur. *Deinde* Spiritũ Sanctũ rogemus, vt ex corde lapideo carneum faciat, atque vires suppeditet. Qua de re pulchrè monet Augustinus, inquiens: O homo, in præceptione cognosce, quid debeas habere. In correptione agnosce, tuo te vitio nõ habere. In petitione cognosce vnde accipias, quod vis habere. Ita futurũ est, vt mens illuminata rectè iudicet, cor reformatũ manu Dei voluntarium efficiatur, & homo pro gratiæ mensura, quam accipit, conetur, & ad obsequiũ applicet suas facultates seu vires. Ex quibus relinquitur, præcipuas spiritualium actionum causas esse: Verbum Dei, quo formatur iudicium, Spiritum Sãctum, quo reformatur cor, & voluntatem spontaneam, verbo Dei & Spiritui Sancto obsequentem.

TESTIMONIA QVIBVS *euertitur liberum arbitrium, in negociis salutis sine gratia.*

1. Corinth. 2. 14. Animalis homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei. 2. Philip. 1. 6. Quod Deus in vobis cœpit bonum opus, perficiet. 3. Philipp. 2. 13. Nonne Deus est qui agit in vobis, vt & velitis & efficiatis, pro beneplacito. 4. Iohan. 15. 5. Sine me nihil potestis facere. 5. Item cap. 6. 44. Nemo venit ad me, nisi quem Pater traxerit. 6. Rom. 8. 25. Spiritus adiuuat infirmitates nostras. 7. Gen. 6. 5. Cogitatio humani cordis mala est omni tempore. 8. Psal. 14. 1. Nõ est iustus, ne vnus quidem, nõ est qui intelligat, non est qui exquirat Deum. 9. Roman. 7. 18. Velle adiacet mihi, at vt faciam bonum, non reperio. 10. Prouerb. 16. 9. Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus eius. Regenerati voluntatem bonam habent ex gratia, sed facultatem non habent, quę exercitiis quidem crescit, in vita verò beata perficietur.

CAPVT VII.

CONTINGENTIA.

Definitio.

CONTINGENTIA est euentus eius rei, quæ habuit causas, quæ sua natura aliter agere poterant. Quanquam autẽ Deus sustentet naturã, quemadmodum suprà declaratum est, tamen naturę agen-

di modum relinquit, & non tollit suo moderamine, sed vnà cum natura sustentat. Nunc autem ordinauit Deus, vt alia naturaliter agant, vt ignis: alia libera voluntate & electione, vt homo. Quare dubium non est, quin multi effectus reuera sint cõtingentes.

Explicatio. Vt autem hæc res clarius percipiatur, notandum est in natura tres esse causarum gradus, quantũ quidem ad hoc nostrum propositum attinet. *Quædam* enim causæ sunt necessariæ in se & in ordine ad effectus: vt motus cœli ad eclipses, & alios effectus, qui ex motu orbium necessitate physica eueniunt. Huiusmodi effectus futuri, non quidem contingentes, sed necessarij sunt. *Aliæ* sunt causæ, quæ nõ sunt necessariæ, saltem per comparationem ad effectus, vt eos necessariò producant. imò possunt non producere eos. Atque huius generis effectus sunt futuri, non necessarij, sed contingentes. Verùm horum duplex est differentia. Nam quædam causæ ad producendos tales effectus determinatæ sunt, qui effectus sunt futuri, non necessarij, sed contingẽtes, quia eorum causæ ad producendos tales effectus determinatę sunt: qui effectus etiam sunt contingentes, quia eorum causæ poterant secùs agere. *Aliæ* sunt causæ, quæ per se nullam habent determinationem, ad hũc vel illum effectum producendum, sed promiscuè se habent ad vtramlibet, vt voluntas Dei, Angelorum & hominum. Hæc voluntas causa est contingentię, quia cõtingentia sublata, nulla omnino voluntas reliqua manet.

Confirmatio. Deinde contingentiam esse, confirmat ipsa Dei prouidentia. Deus enim suæ prouidentiæ ordinem per causas inferiores exequitur. Ex quo sequitur, ordinem diuinæ prouidentiæ esse, vt alij effectus sint necessarij, alij contingentes. Et quanquam rectè dicitur: Secunda causa non agit sine prima, tamen ex eo non sequitur, contingentiam tolli. Nã Deus non solùm sustentat causam secundam, verumetiã modũ agendi, tametsi non iuuet contra ordinem suum ruentem.

Testimonia. Porrò duo testimoniorũ genera hanc doctrinam confirmant: *Prius*, quod docet, Deum non esse causam peccati, nec velle peccatum: *Posterius*, quod mõstrat hominem spontanea voluntate alia præ aliis eligere & agere. Christus, sicuti ipse testatur, poterat obtinere à Patre duodecim legiones Angelorum, tamen non obtinet: & sciebat Pater eum non oraturũ, tamẽ poterat orare. Igitur fieri aliquid potuit, quod factum non est. Neque scientia Dei necessarias reddit omnes actiones. Alioqui oporteret non solùm Christum, verumetiam ipsum Patrem seruum esse suarum actionum: vtpote qui sciat: quid facturus sit: sed non ideo facturus est, quia scit: sed ideo scit, quia facturus est. Habétque liberrimam faciendi & non faciendi potestatem.

VSVS.

Vsus doctrinę huius est, vt Deum rogemus, vt nostras mentes, voluntates & corpora gubernet, ne ruamus contra ipsius ordinem. Deinde, ne Deo imputemus peccatum: néue quid tentemus, quod vel ipsius gloriam obscuret, vel nostrã salutẽ impediat.

CAPVT *VIII.*

PECCATVM CVM *suis differentiis.*

Generalis definitio peccati. PECCATVM in genere est inobediẽntia aduersus Deum, offendẽs Deum, maledicta & dãnata à Deo. Hæc definitio sumpta est ex Legis sententia: Deut. 27. 26. Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in Libro legis, vt faciat ea. Sed inobedientiæ vocabulum in Scriptura quatuor complectitur, defectum, corruptionem, inclinationem & actionem. Peccati enim ratio in eo consistit, si quid contra legem Dei vel existit in nobis, vt defect⁹ & corruptio: vel proficiscitur à nobis, vt inclinatio & actio. Hoc confirmatur Iohannis dicto, qui peccatum definit ἀνομίαν, hoc est, quod est contra legem Dei. *Partes: corruptio & reatus.* Complectitur autem hæc ἀνομία duo, nempe, materiale & formale peccati. *Materiale* est defectus, corruptio, inclinatio, actio pugnans cum lege Dei. *Formale* est ipse reatus. Nam & hic reatus in lege includitur, iuxta dictum: Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro Legis. Ambrosius ferè eodem modo peccatum definit, dicens: Peccatum est diuinæ legis præuaricatio, & cœlestium inobedientia præceptorum. *Differentiæ.* Hæc in genere de peccato dicta sint, nũc eius differentias videamus. Est autem duplex peccatũ, *Originale* & *Actuale*, ordine de vtroq; dicendũ est.

I. Peccati originalis definitio & partes. Peccatũ itaq; *Originale* est, cũ corruptio humanæ naturę propagata ab Adam, tum reatus, quo nascentes propter Adæ lapsum rei sunt iræ Dei, & mortis æternæ. Porro duo sunt obseruanda in peccato originis, Materiale & formale. *Materiale* est corruptio ipsa, hoc est, deformitas & ἀταξία omnium virium in homine, hoc est, in Mente defectus notitiæ Dei, & firmi assensus de prouidentia, promissionibus & minis Dei. In Voluntate auersio, hoc est, esse sine metu, sine fiducia ac dilectione Dei. In Corde concupiscentia & impetus contra ordinem diuinum. *Formale* verò peccati originalis est reatus ipse, hoc est, ordinatum esse ad damnationẽ seu æternas pœnas. Natura enim, vt inquit Paulus, filij iræ sumus. Breuiter, vt iusticia originalis est integritas & approbatio, ita peccatũ originis est corruptio & reatus.

Definitionis expositio. Cæterum, vt intelligamus peccatum originis totius hominis peruersionẽ esse, *Primum*, videbimus, quæ concurrant peccata in lapsu primorum parentum. *Deinde* nomina eius, quibus in Scriptura appellatur, recensebimus. *Concurrentia.* In lapsu itaque primorum parentum hæc grauissima delicta concurrunt. I. Dubitatio de verbo Dei. II. Amissio fidei, cùm nõ credunt Deo minanti pœnas. III. Curiositas, Discesserunt enim à verbo, & quæsierunt alienam sapientiã. IIII. Superbia qua voluerunt magni fieri. V. Cõtemptus Dei, cùm violarũt mãdatum Dei contra cõsciẽtiã. VI. Apostasia, qua anteferunt Diabolũ Deo. VII. Ingratitudo, qua expellũt S. Sãctum in ipsis habitãtem. VIII. Homicidiũ sui & totius posteritatis. Fuit enim hîc lapsus prima ianua omnium scelerũ & miseriarũ posteritatis. Quare nullo pacto extenuandũ est peccatum originis, quod conflatũ est ex tot horrendissimorum scelerum monstris.

Nomina. Iã varia nomina, quibus Scriptura notat peccatũ originis, videamus, quorũ præcipua hæc sunt: Concupiscentia, caro, vetus homo, lex peccati, inhabitãs peccatũ, rebellio, lex membrorũ, interdum sine addito, peccatũ. I. *Concupiscentia* ideo dicitur, quia in ea vim suã præcipuè exerit. *Hæc* constat cũ ignoratione & incredulitate mentis, tũ omniũ appetitionũ atque viriũ à Deo abalienatione. Et dãnatur vltimo Decalogi præcepto: in quo omnis peccãdi procliuitas & motus dãnatur. Quemadmodũ in superioribus consensus omnis in peccatũ prohibetur. II. *Carnis* nomen eo pertinet, vt sciamus omne, quod nõdũ regeneratũ est in nobis per gratiã, contaminatũ esse, & sua natura reũ. *Huic* opponitur Spiritus, qui significat regenerationis gratiam, ad Gal. 5. versic. 3.

Vetus homo correlatiuè ad nouum hominem intelligi debet, de quibus in octauo capite secundæ classis dicetur. 4. *Lex peccati* ob imperium, quod exercet in hominibus, dicitur. Roman. 8. 2. vers. 5. *Inhabitans peccatum*, quia in carne manet perpetuò vsque ad mortem. Quod tamen pro diuersitate personatum variat, vi & efficacia. Nam in non renatis manet materialiter & formaliter simul. In renatis materialiter tantum, modò vim peccati consideres. In illis efficax est in damnationem, vt quod ipsos reos peragat æternæ mortis. In his verò remissum est, quia sublatus est reatus, & oppugnatur perpetua lucta Spiritus seu noui hominis. Vel, vt breuius dicatur: Peccatum originis in non renatis habitat & regnat simul. In renatis verò habitat tantùm, & non regnat, propter gratiam Dei præualentem. 6. *Rebellio* vocatur ob perpetuum studium rebellandi legi mentis. Roman. 7. 23. 7. *Lex membrorum* dicitur, quia est concupiscentia in membris sita; & membra organa sunt, per quæ exerit suam iniquitatem. 8. *Peccatum* sine addito, quia est scaturigo & fons omniũ peccatorum, quemadmodum Paulus ostendit his verbis: Ne igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore, ad obediendum ei in concupiscentiis suis.

Tria peccatorũ genera.

Hoc breui dicto notantur tria peccatorum genera. I. Innata rebellio seu peccatum naturæ, quod hîc generis appellatione notauit. II. Praui motus erumpentes è peccato originis, quos nomine Concupiscentiæ expressit. Hi motus, quando non accedit consensus, referendi sunt ad peccatum originis, vt ad genus. III. Consensus & prosecutio eius, ad quod praui motus solicitant. Atq; hoc tertiũ genus nouo reatu obstringit homines. Est .n. actuale peccatum.

De peccato originis testimonia.

Porro de huius mali radice & causis extat verbũ Genes. 3. 1. Sed & serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, quæ fecerat Dominus Deus: qui dixit ad mulierem: Cur præcepit vobis Deus, vt nõ comederetis de omni arbore paradisi? Cui respondit mulier, De fructu arborum, quæ sunt in paradiso, vescimur: de fructu verò arboris, quæ est in medio paradisi, pręcepit nobis Deus, ne comederemus, & ne tangeremus illum, ne fortè moriamur. Dixit autem serpens ad mulierẽ: Nequaquam morte moriemini. Scit .n. Deus, quòd in quocũque die comederitis ex ea, aperientur oculi vestri, & eritis sicut Dij, scientes bonum & malum. Videns igitur mulier, quòd bona esset arbor ad vescẽdum, & pulchra oculis, aspectúque delectabilis, tulit de fructu eius, & comedit, dedítque viro suo, qui comedit, & aperti sunt oculi amborum.

De eius propagatione.

De propagatione autem huius mali ab Adam in posteros, in eodem capite docetur. Et Paulus Rom. 5. fusè explicat. Vt autem propagatio huius mali rectè intelligatur, obseruanda est hæc distinctio. Adã consideratur dupliciter. Primo simpliciter & sine respectu ad posteros, qua ratione nullus posterorum peccator aut reus est Adæ delicto. Secundo consideratur relatiuè, quatenus est prima radix naturæ humanæ, & pater noster. Hac quidem ratione, Adę delicto rei sunt omnes ab eo nati secundum naturæ cursum.

Simile.

Quemadmodum enim leprosi parentes generant leprosos filios, qui filij & lepra parentum & propria sunt contaminati: ita & posteri Adæ, cùm primi parentis contagio infecti, tum proprio vitio commaculati sunt & rei. Vnde Bernardus: *Et graue quidem illud delictum originale, quod non solùm personã inficit, sed & naturam.* Et paulò suprà: *Et originale quidem maximum illud delictum, quod à primo Adam contrahimus, in quo peccauimus omnes, pro quo moriemur vniuersi, maximum planè, quod si totum non modò genus hominum, sed & quemlibet ipsius generis occupat, vt nõ sit qui euadat, non sit vsque ad vnum, à primo homine vsque ad nouissimum protenditur: & in singulis quoque à planta pedis vsque ad verticem diffunditur hoc venenũ.*

Alienũ est & proprium.

Hinc liquet & illud, quòd peccatum originis rectè dici possit cum alienum, tum nostrum proprium. Alienum quidem propterea, quòd propagatione in nos deriuatur. Proprium verò, quia eius maculis inuoluimur, contaminamur & rei sumus. Patet & hoc ex dictis, peccatũ originis nequaquam esse substantiam aut proprietatem naturę, sed aduentitiam qualitatem, qua natura humana deformata est, & rea iræ Dei & mortis æternæ.

Eius causa.

Ex his quoque manifestum est, quòd causa originalis peccati sit Diabolus, & voluntas primorũ parentũ, quæ cùm esset libera, sese auertit à verbo Dei, & non retinuit obedientiã erga Deum. Quoniam autem dona acceperant primi parẽtes, pro toto genere humano, & personę eorum reprę̃sentabant totam posteritatem, fit rea posteritas propter eorum lapsum, & quia ipsi amittunt prima dona, tales postea gignunt, quales ipsi sunt amissis donis.

Actuale peccatum fructus orig. peccati.

Hactenus de peccato hęreditario, nunc de eius fructu, hoc est, de Actuali peccato, dicendũ est, quod rectè definitur esse cogitatum, dictum, factũ, omissum, pugnans cum lege Dei. Seu, peccatũ actuale est omnis actio pugnãs cũ lege Dei, cùm in mẽte, tũ in voluntate & corde, tum in membris externis. Huius differentię plurimæ recitãtur à Theologis, quæ non à substantia & natura peccati, sed ab alia atque alia consideratione seu respectu peccati sumuntur; ex quibus pręcipuas recitabo.

PRIMA DIVISIO.

Mortale.

Peccatorum aliud est *Mortale*, aliud *Veniale*. Hanc diuisionem vt dextrè intelligamus, opus est aliqua declaratione. Peccare itaque mortaliter, est peccare istud peccatum, quod meritum infert mortis. Atque id meritũ mortis triplex est. I. irremissibile, vt blasphemia in Spiritum Sanctum. II. meritum mortis est remissibile, quia etsi infert quidem meritũ mortis, tamen remittitur, si istud planè desinas peccare, alioqui minime. Tale meritum inferunt peccata illa, quibus obnoxij nõ possunt habere partem in regno Dei. Qualia recitat Paulus ad Galat. 5. & alibi. 3. meritum mortis est, quod infert peccatum habitans in sanctis, maláque eius desideria quæ excitat, & impedimenta quæ affert molientibus pie viuere. Huius generis peccata venialia dicuntur. Mortalia quidem sua natura, morti enim per se obnoxios reddunt homines:

Veniale.

Venialia tamen dicuntur ob veniam, qua indulget propicius Pater iis, qui contra hæc peccata fide luctantur. Ex his facilè intelligi potest, peccatum mortale quidem esse actionem interiorem & exteriorem, pugnantem cum lege Dei, & factam contra conscientiam. Veniale verò affectus pullulantes, & errores incidentes, quibus non assentiuntur Sancti, sed repugnant.

SECVNDA DIVISIO.

Omissionis & Cõmissionis.

Aliud peccatum est *Omissionis*, aliud *Commissionis*. Illud, cùm non facimus bonum, quod facere debemus. Hoc, quando perpetratur malum quod facere ꝓhibemur, siue id cogitatu, siue dicto, siue facto fiat.

TERTIA DIVISIO.

Infirmitatis.

Peccatorum aliud ex *Infirmitate* nascitur, aliud ex *Ignorantia* venit, aliud ex *Industria* seu malicia erũpit. *Infirmitatis* peccata propriè dicuntur, quæ imbecillitate nostra obrepũt, nobis inuitis & repugnan-

tibus: vt, fastidium in actionibus piis: metus eundi in rectè factis: cupiditas illicitarum rerum, ira subita, indigna tamen Christiano: cogitationes vanæ temerè oborientes: ἀστεϊσμία seu dicta nugatoria imprudentibus elapsa. Etenim in quo corde vera verbi Dei fides manet, in eo nulla voluntas peccati hærere & subsistere poterit. Nam qui natus est ex Deo, non peccat, nec potest quidem peccare. Semē enim Dei manet in illo, Ioan. 3. *Ignorantiæ* peccata, qualia sint, ex partitione ignorantiæ intelligi potest, de qua consule Epitomen Philosophiæ moralis Philippi Melācthonis. Ex *Malitia* duplex peccatū prouenit, *Vnum* directè pugnans contra gratiam, & est blasphemia contra Spiritum Sanctum, eáque vel inchoata vel cōsummata: *Alterum* non directè pugnās contra gratiam & Spiritum Sanctum: vt sunt peculiares lapsus cōtra Decalogi præcepta, vt idololatria, furtum, homicidium, adulterium, & quælibet peculiaris transgressio legis Dei.

Malitię.

Cæterum, vt clarius intelligamus, quale sit *Peccatum in Spiritum Sanctum*, eius differentiæ colligendæ sunt per locum à concreto siue à coniugatis: & videndum, quales fuerint, quibus hoc peccatum à Domino obiectum est, id quod ex historia Euangelica colligere non est difficile. Pharisæi enim, quos huius peccati reos peragit Dominus, I. erant prophetiis, doctrina Christi & miraculis eiusdem conuicti de veritate Dei. II. scientes & volentes verbum cognitum odio habebāt, eíque rabiosè sua obstinatione renuntiabant, tum tyrannide sophistica & hypocrisi oppugnabant verbum agnitum. Hinc concluditur, quòd peccatum in Spiritum sit voluntaria veritatis euidenter cognitæ renunciatio & rebellio, ex odio veritatis nata, coniuncta cum tyrannica, sophistica & hypocritica oppugnatione. Hoc ideò in Spiritum Sanctum peculiariter dicitur, quia mens, vera noticia, Spiritus Dei beneficio illustrata, spontè reluctatur Spiritui illustratori. *Quoniam* autem digito non possumus demonstrare, in quibus sit hoc peccatum, debemus nos à posteriori de ipso iudicare. Nam si quis à lapsu resurgit, inde colligemus, talem ab isto peccato abfuisse, quamlibet aliâs grauiter peccauit. Atque hinc est, quòd quidam Theologi hoc peccatum vocarunt, non quidem à substantia, sed ab euentu, *Finalem Impœnitentiam*, quia inde nos tantum iudicium sumere debemus, quantū quidē ad homines attinet, in quibus est. Manasses multis annis rabiose persecutus est verbum Dei, erectis abominandis idolis contra Dei præceptum. Verùm quia postea pœnituit eum facti, & egit pœnitentiā, peccatum in Spiritum Sanctum nequaquam consummauerat. Contrà, Pharisæorum pars maior hoc peccato obstricta erat. Nā à lapsu non resurrexit.

De peccato in Spiritum S.

Definitio.

QVARTA DIVISIO.

Voluntariū & inuoluntarium.

Peccatorum alia voluntaria sunt, alia inuoluntaria. *Voluntaria*, quæ destinato consilio & proposito scientes & volentes homines perpetrant. *Inuoluntaria*, quibus pij reluctantur, vt sunt caligo in mente, dubitatio, item multa peccata ignorantiæ & omissionis. Hanc distinctionem confirmat quintum caput Leuitici, in quo oblationes fieri iubebantur pro voluntariis & inuoluntariis delictis. Item, Paulus inquit: Quod nolo malum, hoc facio. Rom. 7. 19.

TESTIMONIA DE PECcato originis.

1. Genesis 3. historia lapsus primorum parentum recitatur, quemadmodum suprà admonui, vbi causę significantur duæ principales, nimirum inuidia Satanæ, & voluntas hominis. 2. Iob 14. 4. Quis poterit facere mundum de immundo conceptum semine? 3. Prouerb. 20. 9. Quis potest dicere? Mundum est cor meum, purus sum à peccato. 4. Rom. 5. 12. Quēadmodum per vnum hominem peccatum in mundum introiuit, & sic in omnes homines mors inuasit, quia omnes peccauerunt, id est, omnes rei sumus & contaminati, & inuoluti peccatis primorum parentum. 5. Ephe. 2. 3. Eramus natura filij Iræ, sicut & cæteri.

TESTIMONIA DE actualibus.

1. Reg. 8. 46. Non est homo, qui non peccet. 2. Psal. 14. 1. Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studiis suis, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. 3. Eccles. 8. 6. Ne despicias hominem auertentem se à peccato, neque improperes ei. Memento, quia omnes in corruptione sumus. 4. Matth. 12. 31. Omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus, sed peccatum in Spiritum Sanctum non remittetur hominibus, neque in hoc seculo, neque in futuro. 5. Marc. 3. 28. Amen dico vobis, omnia remittentur filiis hominum peccata & conuicia. At qui dixerit conuicium in Spiritum Sanctum, non habet remissionem in æternum, sed obnoxius est æterno iudicio.

VSVS.

Porrò huius capitis vsus est, vt agnoscamus nostrā immundiciem & peccatum, vt omnem arrogantiam seponamus, vt vera humilitate ad Christum peccatorum propiciatorem confugiamus.

CAPVT. IX.

POENA PECCATI.

Pœnæ multiplices.

PECCATVM originis habet pœnas multiplices, spirituales & corporales: temporales & ęternas, quemadmodum capite 3. Geneseos & multis aliis scripturæ locis ostenditur. Breuiter, mors & omnes calamitates generis humani, stipendia sunt peccati originalis. Deinde actuale peccatum, quia homines nouo reatu obstringit, nouas pœnas cumulat & adauget, quemadmodum totius mūdi facies coarguit. In Pœnis autem obseruentur tria. Gradus, modus & discrimen inter pœnas piorum & impiorum. *Gradus* quidem, quod aliæ pœnæ sunt tantùm, aliæ & peccata, & pœnæ peccatorum. Roman. 1. sex gradus recitantur eorum, quæ & peccata sunt & pœnę peccatorum. I. Neglectus notitiæ Dei, qui est omnium peccatorum fons & scaturigo, pœnáque contemptus patefactionis diuinæ. II. Excæcatio, id quod Paulus indicat non solùm in citato loco, verumetiā 2. Thess. 2. 10. his verbis grauissimis: Eò quod dilectionem veritatis non habuerunt, vt salui fierent ipsi, propter hoc mittet ipsis Deus efficaciam erroris, vt ipsi credant mendacio. III. excæcationis fructus est idololatria. IIII. Idololatriam sequūtur horrenda flagitia, contaminantia corpus & animam. V. hæc flagitia mente reproba puniuntur. Est autem mens ἀδόκιμος, quæ nihil rectè probat, sed peruersè scelera pro virtutibus amplectitur. VI. Huius sceleratæ & reprobæ mentis fructus est vniuersalis iniustitia, id est, omnis iniquitatis cumulus. Aliæ pœnæ sunt tantùm, quæ tantisper gradatim crescunt, donec reus pœnitentiam egerit. Deus enim idem scelus, nunc iactura rerum, nunc desertione amicorum, nunc morbo, nunc exilio, nunc infa-

In pœnis 1. Gradus.

infamia punit, non secus atque pater aliquis filiorum errata alijs atque alijs pœnis punit, donec in viam eos reuocauerit.

2. Modus.

Modus pœnarum Sapien. 11. 17. notatur, Per quæ peccat quis, per ea cruciatur: quę regula vt plurimum vera est, tametsi interdum iudicio Dei singulari pœna commerita commutatur alia pœna.

3. Discrimē.

Discrimen inter pœnas piorum & impiorum, hoc est. Illos, tametsi affligit Deus, acceptos habet, atque beneuolentiam erga ipsos suam retinet in medijs afflictionibus: imò efficit, vt inde euadant probatiores, atque sint ipsi sacrificium boni odoris. His verò, nimirum impijs, in exitium cedunt pœnæ. Nam temporariæ impiorum pœnæ æterni supplicij præludia sunt. Sed de his plura infrà in tertia classe, capite XVIII. dicentur.

CAPVT X.

VERBVM ACCVSANS & damnans.

Definitio.

Homo in peccatum lapsus, verbum accusans & damnās audit ex ore Dei. Est autem *Verbum* accusans & damnans, Spiritus sancti iudicium, quo reum peragit totum mundum peccati: quod sanè iudicium ipse Spiritus sanctus exequitur per ministeriū verbi, ac statim post lapsum hominē hoc iudiciū Spiritus mūdo patefactum est, & exercebitur donec hic mundus steterit, vel inuitis inferorum portis.

Qui arguuntur.

Porrò duo sunt genera hominum, qui hoc iudicio Spiritus sancti arguūtur. *Quidam* enim seriò tanguntur, verè humiliantur, ac sponte iudicio, quo damnantur, subscribunt. Atq; his salutare est Spiritus sancti iudicium, si modò ad Christum peccati expiatorē cōfugiunt. *Alij* etsi cōuicti, reatum non possunt effugere, non tamen verè & ex animo humiliātur, nec cedunt iudicio Spiritus sancti: quin potius subacti intus fremunt, & confusi non desinunt contumaciam & proteruiam alere. His maiori damnationi erit Spiritus iudicium.

Quodnā sit illud verbum.

Sed quódnā est illud verbum arguens? Hoc monstratur & repetitur sępe in scripturis Mosis, Prophetarum & Apostolorum, cuius Epitome quædam est Decalogus, qui cùm requirit dilectionem perfectam & perpetuam erga Deum & hominem, accusat & damnat omnes, qui hanc obedientiam non prȩstant, iuxta illud Deut. 27. 56. Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quę scripta sunt in libro legis. Breuiter, omnes sententiæ, quæ nos peccati conuincunt, huc pertinent.

TESTIMONIA VERBI damnantis & accusantis.

1. Genesis 3. duplex iudicium Spiritus sancti accusantis & dānantis peccatum innuitur. Vnum in conscientia. Nam cùm Adam peccasset, abscondit se vnà cum vxore à facie Domini. Conscientia enim peccati sui confusus, cōspectum Dei ferre nequiuit. Alterum per verbum Dei: Vbi es tu? Item, quis indicauit tibi, quòd nud⁹ esses, nisi quod de ipsa arbore, de qua præceperam tibi ne comederes, ex ipsa comedisti?

2. Gen. 4. 7. Nónne si bene egeris recipies, sin autem malè, statim in foribus tuis peccatum tuum aderit? 5. Deute. 27. 6. Maledictus qui non permanserit in sermonibus legis huius. 6. Psal. 130. 3. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? 7. Psal. 143. 2. Et ne intres in iudicium cum seruo tuo, quoniam non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.

8. Prouerb. 20. 9. Quis potest dicere, Mundum est cor meum, purus sum à peccato?

VSVS.

Porrò vsus huius accusantis & damnantis verbi est, vt nos subscribamus iudicio Spiritus sancti: vt humiliemur conuicti: vt ad Christum propitiatorem confugiamus: vtque abnegata omni impietate, iustè, piè, & honestè viuamus.

CAPVT XI.

PROMISSIO REPARAtionis seu Euangelium.

Summa.

Verbum promissionis primum Genes. 3. 15. his verbis ore Dei proponitur: Inimicitias ponā inter te & serpentem, & inter semen tuum & semen eius, ipsum conteret caput tuum, & tu conteres calcaneum illius. Hæc promissio multas doctrinas continet. *Primum* enim de duobus regnis, longè diuersissimis, nimirum de regno diaboli abolendo, & Christi erigendo, concionatur. *Deinde* docet, quòd hæc duo regna perpetuò sibi inuicem aduersentur. *Tertiò*, quòd perpetua sit futura persecutio Ecclesiæ, donec in hac militia sub vexillis Christi Ducis in hoc mundo militauerit. *Quartò*, quòd tandem potitura sit Ecclesia victoria, & eluctetur ab omnibus persecutionibus, idque per semen mulieris, hoc est, per Christum, victorem Diaboli.

Doctrinæ.

Promissionis repetitiones.

Verùm huius promissionis repetitiones plures legūtur in Mose & in Prophetis, quales hæ sunt: 1. Gen. 12. 3. In te benedicentur vniuersæ cognationes terræ. 2. Gen. 22. 18. Benedicentur in semine tuo omnes gentes terrȩ. 3. Gen. 28. 14. Et benedicentur in te, & in semine tuo, cuncti fines terræ. 4. Et quia id fieri nō potest, nisi destructo Satanȩ regno, Ioānes id explicat, dicens: Christus apparuit, vt destruat opera Diaboli. 1. Ioan. 3. 8.

Efficacia.

Hoc promissionis verbo erecti sunt iterum Adam & Eua, & firma fiducia in hunc promissum liberatorem se sustentabant. Nec ignorare poterant, hunc liberatorem Deum esse, quia assumpturus esset humanam naturā, in qua fieret victima pro peccato, cuius rei admonebantur per sacrificia diuinitus instituta. Nam quęadmodum Diabolum inuictū fore ab omnibus creaturis sciebant: Ita promissionis verbum, humanitatem veram liberatoris demonstrauit.

Complementum.

Cæterùm huius completæ promissionis verbum, ab Apostolis Euangelium cœptum est appellari, de cuius vocis varia significatione 1. dicam: 2. quæ sit ratio accommodationis ad doctrinam salutis ostendam. 3. planam rei definitionem tradam. 4. testimonia & vsum adiungam.

Euangelij vocabulū quid significet.

1. Propriè itaque εὐαγγέλιον significat, fœlix & faustum nuntium: qua significatione apud Aristophanē in Equitibus accipitur, vbi ita inquit: εὐαγγέλια κἀγὼ φέρσα αὐτοῖς, id est, læta nuntia ipsis narraui, pro quo paulò suprà dixerat λόγους ἀγαθοὺς εὐαγγελίσασθαι, id est, bonos rumores nunciare. Atque hæc nominis ratio est.

2. significat præmium datum pro relatione fausti nuncij, vt Odysseæ 14. vbi his verbis pastorem senem alloquitur Vlysses:

εὐαγγέλιον δέ μοι ἔστω
αὐτίκ', ἐπεί κεν κεῖνος ἰὼν τὰ ἃ δώμαθ' ἵκηται,
ἕσσαι με χλαῖνάν τε, χιτῶνά τε, εἵματα καλά.

hoc est, Euangelium mihi esto statim vbi redierit ille, vt vestias me pulchris vestibus, chlæna & tunica.

3. significat solenne sacrificium pro accepto fausto nuncio peractum. Hinc εὐαγγέλια θύειν, id est, sacrificia ob lætum nuncium offerre. Atque hæc sunt significata apud prophanos scriptores.

Euangelium quid sit in nouo Testamento.

Verùm Apostoli propriam significationem, primo loco positam, retinentes, accõmodarunt suo doctrinæ generi κατ' ἐξοχὴν. His enim Euãgelium significat solẽne patefactæ in Christo gratiæ præconium, seu lætum nũtium de salute per Christum parta credentibus. Deinde, quia propria materia Euãgelij est Christus, Euangelistæ Euangelij nomen accommodarunt historijs, quæ Christum apparuisse in carne, docuisse, passum, mortuum, à morte resuscit. tum, ac tandem in cœlum receptum fuisse narrant.

Definitio.

Porrò *Definitio* plana & perspicua colligi potest ex verbis Domini Luc. 24. 46. Sic scriptum est, & sic oportuit pati Christum, & resurgere ex mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes. Ex quibus colligitur, quod Euangelium sit vniuersalis prædicatio pœnitẽtiæ & remissionis peccatorum in nomine Christi: vt enim Euãgeliũ requirit pœnitentiã, id est, conuersionem, ita offert peccatorũ remissionẽ conuersis. Sed addamus vberiorẽ hoc modo. *Euangelium* est doctrina diuinitus reuelata, in qua annuntiatur liberatio à maledictione legis & ira Dei, & proclamatur remissio peccatorum, salus ac vita æterna credẽtibus in Filium, propter eiusdem victimam, secundum promissionem olim Patribus factam: vt perpetuò gloria bonitatis Dei prædicetur: vtq; porrò dignos fructus Euãgelio edant homines per Christum liberati, tandémque vita æterna fruantur.

Definitionis mẽbra.

Hæc definitio multa membra habet. 1. monet, quale sit doctrinæ genus Euangelium. 2. à quibus malis per Euangelium liberemur. 3. quid boni Euangelium afferat. 4. quibus hæc bona contingãt, nempe, credentibus. 5. de propria materia Euangelij, quæ est Christus, cum suis beneficijs. 6. fines adijciuntur.

Discrimen legis & Euangelij.

Ex his facilè intelligi potest discrimen legis & Euangelij. Lex enim promittit vitam facientibus legem, Euangelium gratis offert salutem credentibus in Christum. Est enim donũ Dei vita æterna per Iesum Christum Dominum nostrum, Rom. 6. 23.

TESTIMONIA DE Euangelio.

1. Ad Galat. 3. 13. Christus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictũ. 2. Matth. 17. 5. Hic est Filius meus dilectus, ἐν ᾧ εὐδόκησα, id est, in quo placatus sum. 3. Luc. 24. 46. Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christũ pati & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes. Vox μετάνοια proprijssimè conuersionem significat, quam solum Euãgelium prædicat. 4. Rom. 1. 16. Euangelium est potentia Dei, in salutem omni credenti. 5. Ioan. 3. 15. Qui credit in Filium, non peribit, sed habebit vitam æternam. 6. Act. 13. 39. Notum sit igitur fratres vobis, quod per hunc vobis remissio peccatorum nunciatur, & ab omnibus à quibus non potuistis per legem Mosis iustificari, per hunc omnis, qui credit, iustificatur. 7. 2. Cor. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum pro nobis, vt fieremus nos iustitia Dei in ipso. 8. Ad Titum 2. 11. Apparuit salutaris gratia omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegãtes omnem impietatem & mundana desideria, sobriè & iustè & piè viuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem, & apparitionem gloriæ magni Dei & Saluatoris nostri Iesu Christi: qui dedit seipsum pro nobis. vt redimeret nos ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum peculiarem, sectatorem bonorum operum.

VSVS.

Vsus huius doctrinæ est, vt discamus contemto mundo & caducis eius delicijs, incomparabile hoc bonum, quod offert Euangelium, toto cordis affectu appetere, oblatúmque complecti. Deinde vt in quauis afflictione solemur nos hoc læto de salute per Christum parta nuncio.

CAPVT XII.

POENITENTIA CVM SVIS partibus contritione & fide.

Necessitas huius doctrinæ.

TOta doctrina superior prorsus manet otiosa, nisi accedat pœnitentia, de qua rectè & clarè erudiri iuuentutem operæprecium est. Nam regeneratio, sine qua nemo saluus fieri potest (quemadmodum Dominus docet Nicodemum Ioan. 3.) in pœnitentia consistit, quæ nihil aliud est, quàm conuersio hominis ad Deum, vt sit noua creatura, & iuxta eius voluntatem viuat. Verùm quia hæc definitio paulò obscurior est, tradam aliam. *Pœnitentia* est verus dolor de offensa Dei, cum voto ac spe veniæ, & voluntate singularíque studio, peccatum omne posthac vitandi, Deóque omnem vitam approbandi. Hi enim verè pœnitentiam agunt, qui corde dolent ob admissum peccatum, & confugiunt fide ad Christum Mediatorem, vt accipiant remissionem peccatorum, & fructus dignos pœnitentiæ edant.

Definitio.

Partes.

Ex his patet, tres esse partes pœnitentiæ, *Contritionem, Fidem, & Nouam obedientiam.* Quarum prima & secunda substantiales partes pœnitentiæ rectè dicuntur, quibus necessariò tertia pars tanquam inseparabilis proprietas, adijcitur. Cùm igitur duas pœnitentiæ partes, Contritionem & Fidem, nominari audimus, partitio substãtialis est. Cùm verò tres, hoc est, cum duabus superioribus additur noua obedientia, sciamus proprietatem necessariã adiungi, quæ à conuersione integra & vera nequaquam auelli potest.

1. Contritio.

Porrò *Contritio* est ex agnitione peccati & sensu iræ Dei pauor conscientiæ, fugáque peccati. Et habet vera Contritio quatuor proprietates seu effectus, in definitione enumeratos. 1. agnoscit peccatum. 2. agnoscit iustam iram Dei, & maledictionem ob peccatum. 3. seriò dolet propter peccatum admissum. 4. detestatur & abominatur peccatum.

2. Fides.

Fides autem est notitia & assensus promissæ & expetitæ misericordiæ, & in eandem firma fiducia. Hæc Christum mediatorem & intercessorem apud Patrem agnoscit, hæc statuit peccatum remissum propter Mediatorem, & iustitiam mediatoris sibi imputari. Hæc conscientiam consolatur contra terrores peccati, & legis. Hæc inuocat Deum, & nouam vitam inchoat.

3. Noua obedientia.

Noua obedientia absoluitur pietate erga Deum, charitate erga homines, sanctimonia & puritate in tota vita, & diligentia in vocationis officio præstanda. Has partes nouæ obedientiæ coniungit Paulus ad Titum 2. 12. cùm dicit: ideò nos regeneratos esse, vt piè iustè & sobriè viuamus.

Testimonia.

Cæterùm has esse partes conuersionis hominis ad Deum, testimonijs & exemplis Scripturæ ostendendum est. Marc. 1. 15. Agite pœnitentiam, & credite Euangelio. Hic pœnitentia pro contritione vsurpatur, quæ tamen cum fide cohæret. Nulla enim contritio sine fide substantialis pars conuersionis est. Paulus Roman. 7. 4. Similiter astruit, duas esse partes præcipuas conuersionis, nimirum mortificationem & viuificationem. Mortificatio ipsa contritio est, seu

ſeu animæ dolor & terror ex agnitione peccati, ſeu ſenſu iudicij Dei conceptus. Viuificatio in fide conſiſtit, eſt enim conſolatio, quæ ex fide naſcitur. Iuſtus enim ex fide viuet. Hæc vita non poteſt conſiſtere, niſi accedat ſerium ſtudium innocenter viuendi. Lucæ 3.37. tres pœnitentiæ partes pulchrè exprimũtur.

Exempla. 1. Mulieris.

Lachrymæ peccatricis mulieris ſunt teſtimoniũ pauoris conſcientiæ ob peccatum. Deinde quod accedit ad Chriſtũ, ſignificatur fiducia, quam de illo conceperat. Poſtea officium ſuum erga Chriſtum declarat, qua re fidei fructus oſtẽditur. Simile eſt latronis

2. Latronis.

exẽplum, qui peccatum agnoſcit ſuum, Chriſtum ex fide inuocat, fructus edit fidei, inuocationẽ, gratitudinem erga Deum, & dilectionem erga proximum. Nam quod aberrantem ſocium admonet, charitatis fuit.

3. Dauidis.

Dauid à Nathan obiurgatus, primùm perterrefit, & voce declarat veram contritionem, dicens: Peccaui Domino. Deinde fide erigitur audita abſolutione: Dominus abſtulit peccatũ tuum. Emendationem morũ, ſeu nouã obedientiam, ſequẽs vita teſtabatur.

TESTIMONIA DE pœnitentia.

1. Ierem.3.14. Conuertimini filij reuertentes, & ſanabo auerſiones veſtras. 2. Ierem.31.18. Caſtigaſti me Domine, & eruditus ſum quaſi iuuenculus indomitus. Conuerte me, & conuertar, quia tu es Dominus Deus meus. Poſtquam enim conuertiſti me, egi pœnitentiam: & poſtquam oſtendiſti mihi, percuſſi fœmur meum. Idem 36.3. Reuertatur vnuſquiſque à via ſua peſsima, & propitius ero iniquitati & peccatis eorum. 4. Ezech.18.30. Conuertimini & agite pœnitentiã ab omnibus iniquitatibus veſtris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. Proijcite à vobis omnes iniquitates veſtras, in quibus præuaricati eſtis, & facite vobis cor nouum. 5. Eiuſdẽ 33.11. Nolo mortem peccatoris, dicit Dominus. Reuertimini & viuite. 6. Marc.1.15. Pœnitentiam agite, & credite Euangelio. In his teſtimonijs apertè conſpicitur, quod conuerſi hominum ad Deum, pœnitentia, pœnitentiam agere, pro eodem ſumatur. Locus ex Marco citatus, conuincit duas eſſe præcipuas & ſubſtantiales partes pœnitentię, quas ſequitur noua vita, quæ pars pœnitentiæ integralis dici poteſt.

Pœnitentia duplex.

Cæterùm quia vocabula pœnitentiæ & fidei ſunt πολύσημα, pauca ſubiungam de varia horum vocabulorum acceptione, ne ὁμωνυμία impediat nouitios. Pœnitentia itaque duplex eſt, Legalis & Euangelica.

Legalis.

Legalis eſt, qua peccator terretur ira Dei ob peccatum commiſſum, & in eo terrore conſtrictus hæret. Talis fuit pœnitentia Cain, Saul, Iudę, qui in ſenſu iuſti iudicij Dei ob peccatum defecerunt.

Euangelica.

Euangelica pœnitentia dupliciter accipitur. Aliàs enim pro tota conuerſione, quæ conſtat Contritione, Fide, & noua obedientia, ſumitur. Idque quoties ſolum pœnitentiæ vocabulũ ponitur, hoc eſt, vbi fidei vox non expreſsè additur, vt Act.2.38. Pœnitentiam agite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum. Hic proculdubio non ſolùm Contritio, ſed etiam fides requiritur, adeoq; tota hominis conuerſio. Item Matth.3.2. Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum. Aliàs pro prima cõuerſionis parte, nempe contritione capitur, nimirum cùm fidei vocabulum expreſſè adiũgitur, vt Act.20.21. Paulus dicit, ſe Iudæis ac Gentibus teſtificatum pœnitentiam & fidem in Ieſum Chriſtum. & Marc.1.15. Quoniam impletum eſt tempus, & appropinquauit regnum Dei, pœnitentiam agite, & credite Euãgelio. Primum hîc theſaurum miſericordię Dei proponit Euangeliſta. Deinde conuerſionem exigit, quæ pœnitentia & fide conſtat. Vbi pœnitentiæ vocabulum pro parte tantum conuerſionis ſumi manifeſtum eſt. Nec tamen hîc excluditur fructus pœnitentiæ, noua obedientia, quæ fidei veræ perpetua comes exiſtit.

Fidei variæ ſignificationes.

Iam de varia fidei acceptione paucula adijciamus. Fides itaque in genere eſt ἔλεγχος ſeu certa aſſenſio, qua mens conuicta verbo Dei, & teſtimonio verbo addito, firmiſsimè amplectitur vocem diuinã, de rebus non apparẽtibus. Seu, vt breuius dicam, Fides generalis, eſt certa perſuaſio de omni verbo Dei.

Fides generalis.

Cùm igitur duplex verbum Eccleſiæ propoſuit Deus, Legem & Euãgelium, quicunq; credit legem eſſe Dei verbum, & perſuaſum habet, certas & firmas eſſe diuinæ legis promiſsiones & minas, verè credit. Ad eũdem modũ, quicunq; credit, Euãgelium Chriſti Dei verbum eſſe, & affirmat continere veritatẽ Dei, verè credit, ac fidem habet: ſed nondum eam, qua coram Deo iuſtificamur. Nam adhuc hiſtorię tantum fides, quæ ab obiecto diſcerni poteſt, vt illa legalis, hęc euãgelica appelletur. Hæc fides cõmunis eſſe poteſt pijs & impijs, diabolis & Chriſtianis. Quæ ſi nõ vlterius progrediatur, verè mortua, hoc eſt, inefficax fides eſt. Non enim vitam parit, ſed nunc territat, nũc otioſa langueſcit.

Fides fiduciæ, ſeu iuſtificãs.

Verùm ſi notitiæ hiſtoriæ, ſeu huic generali fidei accedit expetitio & fiducia miſericordiæ Dei, propter Chriſtũ promiſſæ, mox noua fidei forma emergit, quæ vocatur Fides fiduciæ, quã in hunc modũ definire licet: Fides eſt notitia, aſſenſus & fiducia promiſſæ & expetitæ miſericordiæ ac ſalutis propter Chriſtũ, vt ſupra dictum eſt. Hæc fides propriè eſt filiorum Dei, qua ſola in conſpectu Dei iuſtificantur credentes. Quare & fides iuſtificans à ſua proprietate dici meretur. Quod autẽ fiducia in miſericordiam Dei propter Chriſtum, huius fidei forma eſt, his rationibus cõprobatur. 1. Chriſtus pronũciat credentes ſaluos. Sed iam manifeſtum eſt, notitia ſola neminem ſaluari. Vnde nemo nõ videt, fidem iuſtificantem non tantùm eſſe hiſtoriæ cognitionem. Paulus dicit, Corde creditur ad iuſtitiam. Ergo fides eſt non tantum notitia hiſtoriæ, ſed etiam affectus. Paulus apertè vocat fidem ὑπόστασιν, hoc eſt, firmam fiduciam. Eſt enim ὑπόστασις militaris vox, qua ſignificatur certa fiducia aduerſus inſultus hoſtiles ſubſiſtendi, hoc eſt, ſuſtinendi & obtinendi victoriã. Hinc trãſtulit Apoſtolus vocabulũ ad fidei robur, quo luctatur fidelis cõtra ſalutem ſuam oppugnãtia, certa fiducia cõcepta de victoria per Ieſum Chriſtũ. Vnde fit, quod à Ioanne fides victoria mundi dicatur. Vſitatum eſt Scripturæ, quod verba ſignificantia notitiam, vnà etiam per Metalepſin ſignificent motus animorum, notitiam conſequentes, vt: Nouit Dominus viam iuſtorum. Hîc verbo notitiæ nõ ſolum notitia, ſed cura & approbatio ſignificatur. Sæpe fidei iuſtificãti vox πληροφορία adijcitur. Et Paulus cum fide Ephe.3.12. πεποίθησιν coniungit, inquiens: In quo habemus audaciam acceſſũmque in fiducia per fidem. De hac fide fiduciæ loquitur Paulus in diſputationibus de iuſtificatione. De hac Dominus quoties pronuntiat homines fide ſaluatos, de cuius natura & proprietate Paulus Rom.4. diſputat. His rationibus apertè redarguitur error Papiſtarum, qui clamitant fidem tantum eſſe notitiam & aſſenſum hiſtorię, cui tribuimus iuſtificationem.

Aliæ fidei formæ.

Sunt præter iam commemoratas formas fidei adhuc alię. 1. Eſt enim fides profeſsionis doctrinę, quã Paulus in Romanis laudat. 2. Eſt fides operationis miraculorũ, qua ornata erat primitiua Eccleſia. 3. Eſt fides remunerationis bonorum operum. Fide enim amplectimur quicquid Deus promittit. Cùm igitur

Deus promittit remunerationem, nec esse est hâc fi-
de apprehendi, sed extra causam iustificationis. Nam
cùm de iustificatione agitur, fides in solam Dei mi-
sericordiam propter Christum promissam recum
bit. Sunt & alia fidei discrimina, quæ non opus est
hîc recitare. Porrò testimonia de fide iustificante in
capite sequenti de Iustificatione adijciam.

CAPVT XIII.

IVSTIFICATIO.

Metho-
dus huius
cap.

DVO sunt, in quibus consistit nostra salus, Iu-
stificatio & Glorificatio. Illa initium, Hæc sa-
lutis perfectio est. De illa priori salutis parte hic di
cendum est. 1. Omnia vocabuli significata enu-
merabo. 2. Quæ sit iustificatio Christiana, & in qui-
bus consistat, breuissimè ostendam.

Iustifica-
re quid.

I. Verbum Iustificandi in Scripturis forense ver-
bum est, & significat propriè secundum aliquem iu-
dicare, causámque alicuius, siue bona, siue mala sit,
comprobare. Deut. 25. Iustum iustificent. Prouer. 17.
Qui iustificat impiū, aut qui condēnat iustum, vter-
que est abominatio Domino. Isai. 5. Qui iustificat im
pium propter munus. *Secundò*, ab hac forensi signifi-
catione deductum est vocabulum ad genus, vt signi-
ficet in genere, approbare aliquem, & vt iustum a-
gnoscere & laudare, seu sua sententia iustum pronun
ciare, confiteri & agnoscere, vt apud Luc. 7. 29. Iusti-
ficauerunt Deum, id est, iustum agnouerunt & con-
fessi sunt. Psal. 51. 6. In te solum peccaui, vt iustifice-
ris in sermonibus tuis. Item illud Domini Luc. 16. 15.
Vos iustificatis vos corā hominibus. *Tertiò*, à genere
rursus ad speciem deflectit vocabulum Iustificandi,
& Apostolico significatu vsurpatur, pro eo quod est
hominem à Deo propter mortem Filij sui Domini
nostri Iesu Christi, cōdonatis peccatis, recipi in gra-
tiam, adoptari in filium & hęredem vitę æternæ. Vel
vt breuius dicam: Iustificari, est absolutū à reatu pro
iusto haberi, vt cùm dicitur: Ex operibus legis non
iustificabitur omnis homo. Et: Nos in Christum Ie-
sum credidimus, vt iustificaremur ex fide Christi, &
non ex operibus legis, Rom. 3. 20. Gal. 2. 16. Quis ac-
cusabit electos Dei? Deus est qui iustificat, quis est
qui condemnet? Rom. 8. 33. Item 5. 1. Iustificati igitur
ex fide, pacem habemus cum Deo, per Dominū no-
strum Iesum Christum, per quem habemus accessum
per fidem in gratiam hanc, in qua stamus, & gloria-
mur in spe gloriæ filiorum Dei. *Quartò*, nonnun-
quam iustificare est rectè facientem laudare, & com
probare factum alicuius. In qua significatione in E-
pistola Iacobi accipitur. *Quintò*, Apoc. 22. 11. profice-
re in iustitia significat, vt: Qui iustus est iustificetur
adhuc.

Iustifica-
re, quot
modis su-
mitur.

Atque hæc sunt vocis significata, ex quorum ob-
seruatione non erit difficile discernere has scripturæ
quatuor loquendi formas: Iustificari coram Deo: iu-
stificari operibus: iustificari fide: iustificari coram ho
1. minibus. Is enim *Iustificari* coram Deo dicitur sim-
pliciter, qui iudicio Dei & cēsetur iustus, & acceptus
est ob suam iustitiam. Talis vnicus Christus inuen-
tus est. In cōspectu tuo, inquit Dauid Psal. 143. 2. non
iustificabitur omnis viuēs, de omnibus natis ex cor-
rupto semine, iuxta communem naturæ cursum lo-
2. quitur. *Iustificatur* ex operibus, qui suorum ope-
rum perfectione & integritate satisfacit legi Dei, a-
deóque respōdere potest Dei iudicio. Talem nemi-
nem mortaliū esse docet Paulus Rom. 3. 20. cùm in-
quit. Ex operibus legis non iustificabitur omnis ca-
3. ro. *Iustificatur* fide, qui operum iustitia exclusus,
Christi iustitiam per fidem apprehendit, qua vesti-
tus, in Dei conspectu non vt peccator, sed tanquam
iustus apparet, Rom. 3. & 4. Gal. 2. 3. 4. *Iustificatur* 4.
coram hominibus, cuius vitam & actiones appro-
bant homines, quæ sanè iustificatio, iustificationis
vitæ, quæ est ex fide, fructus esse debet.

Iustifica-
tionis
Christia-
næ defini-
tio.

His iam fundamētis iactis non erit difficile defi-
nitionē iustificationis Christianæ colligere, in hunc
modum: *Iustificatio Christiana* est credētis personę in
Christū absolutio à peccato vel reatu, imputatio iu-
stitiæ Christi, & acceptio ad vitam æternam, Gratis
propter Christum. In hac definitione quinque sunt.

Analysis.

1. Fidei fit mentio, qua recipiūtur oblata beneficia.
Vnde Paulus: Iustificamur fide, &c. 2. Absolutio à
peccato. Nam cùm Deus iustificat impium, nō facit
vt impij iudices, qui impium hominē iustificant, cu-
ius tamē impietas manet. Sed Deus impietatem tol-
lit, remittendo peccatum, atque ita ex iniusto fit iu-
stus remisso peccato, iuxta illud: Beati quorū remis-
sæ sunt iniquitates. 3. Sequitur imputatio iustitiæ
Christi. Huius enim sanguis, mors, passio, resurre-
ctio, adeoq; tota obedientia, materia & fundamentū
est nostrę iustificationis. Sed huius fundamēti ad ter-
minum applicatio fit per fidem. Atq; hęc Paulus cla-
riùs adhuc ostēdit Rom. 5. 19. cùm inquit: Quemad-
modum per obedientiam vnius hominis peccatores
constituti sunt multi, Sic etiam per obedientiam
vnius, iusti constituētur multi. Hic Paulus cùm pro-
nunciat nos Christi obediētia constitui iustos, signi-
ficat Christum, eo quod Patri satisfecerit, iustitiā no
bis cōparasse. Vnde sequitur, iustitiæ qualitatem esse
in Christo, sed nobis imputari, quod illi propriū est.
Nam ad eundem modum iusti sumus coram Deo,
qualiter Christus fuit peccator. Personam enim no-
stram quodammodo suscepit, vt reus nostro nomine
fieret, & tāquam peccator iudicaretur, non proprijs,
sed alienis delictis, cùm purus foret ipse & immunis
ab omni culpa, pœnámq; subiret, nobis, non sibi de-
bitam. Ita nunc iusti sumus in ipso, non quia operi-
bus nostris satisfaciamus iudicio Dei, sed quoniam
censemur iusti Christi iustitia, quam fide induimus,
vt nostra fieret. Huc præclara illa Pauli sententia 2.
Corin. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum, fecit pec-
catum pro nobis, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso.
4. Fit mentio acceptationis personæ ad vitam æter-
nam, quemadmodum promissiones multę ostēdunt:
Qui credit in me, non peribit, sed habebit vitam æ-
ternam, & huiusmodi infinitæ. 5. Additur, Gratis
quidem, vt omnia humana merita cōticescant: Pro-
pter Christum verò, vt solum λύτρον vnigeniti Filij
Dei meritorium, adeò ingentis thesauri, agnoscatur.
Atque hæc sit breuis definitionis ἀνάλυσις.

Antithe-
sis Iustitię
Legis &
Euangelij

CAETERVM vt apertius hæc iustificationis
doctrina intelligatur, duo addam. Primùm, instituā
antithesin Legis & Euangelij in his vocibus: Iustifi-
cari, iustificatio, iustitia, iustus. Deinde ordines cau-
sarum in iustificatione hominis coram Deo concur-
rentium, recitabo. *Iustificari* itaque legaliter est ab
iniusto iustum fieri, ob suam iustitiā & legis imple-
tionem, iuxta illud: Qui fecerit ea homo, viuet in eis.
Sed euangelicè iustificari est à reo non reum fieri, &
ab iniusto iustum ob alienam iustitiam, nēpe Chri-
sti, quemadmodum supra probatum est. Ex hac col-
latione verbi iustificandi secundum Legem & Euan
gelium, tametsi non difficile est Dialectico, per lo-
cum coniugatorū, de reliquis tribus iudicare, tamen
breuem declarationem adijciam. Iustificatio igitur
legalis, est acceptatio hominis coram Deo, ob inte-
gritatem & perfectionem suæ obedientiæ erga Le-
gem Dei. Sed Euangelica iustificatio, est acceptatio
hominis corā Deo, ob integritatē & perfectionem
obedientię Christi erga Deum Patrem. Iustitia legis
est

est perfecta obedientia erga legem Dei. Sed iustitia Euangelica est possessio imputatæ iustitiæ Christi, remissis peccatis. Seu, est obedientia Christi credenti imputata. Iustus legaliter est, qui iuste agit iudicio Legis: sed euangelicè iustus est, cui Deus peccatum condonat, imputat iustitiam Filij, acceptat ad vitam æternam. Præterea tenendum & hoc est, quod qui credit in Christũ, habeat duplicem iustitiam, Vnam perfectam, qua coram Deo consistit, nempe Christi obediẽtiam, quam fide possidet. Alteram in se, nempe inchoatam obedientiam, quæ prioris iustitiæ fructus existit, & hæc placet Deo propter fidem in Christum, tametsi imperfecta est. Tertiam autẽ iustitiam eámque formalem & absolutam expectamus, iuxta illud: Spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.

Christiana iustitia duplex triplex.

Nunc de causarum ordinibus, quos docendi gratia his tribus quæstionibus subijciam. 1. Quis sit iustificator. 2. Quis iustificandi modus. 3. Qui iustificationis fines. *Prima*, Quẽadmodum opus creationis totius Trinitatis est, ita etiam redemptionis seu iustificationis opus toti Trinitati asscribendum est, seruata tamen cuiusq; personæ proprietate. Vt enim Deus Pater per λόγον mundũ creauit, & per Spiritum sanctum creata sustentat & viuificat: ita idem Pater per Filium lapsum genus humanum redemit, & per Spiritum sanctum viuificat & regenerat: vt suam dilectionẽ erga genus humanum declaret: vt miserorum calamitatibus medeatur: vt destruat regnũ Satanæ: vtque suam gloriam mundo patefaciat. *Secunda* quæstio fuit de modo iustificationis, qui in quatuor cernitur: In victima Filij, in verbo Euangelij, in fide promissionis, & in Sacramentis. Victimam Filij Dei interuenire oportuit, per quam punitũ est peccatum, secundum iustitiam Dei, vt locus esset misericordiæ. Nam si Deus sine Filij victima recepisset genus humanum in gratiam, iustitiæ diuinæ derogatũ fuisset. Rursus, si absque misericordia iustas pœnas sumpsisset de homine, misericordiæ Dei nullus fuisset locus relictus. Vt igitur iustitia Dei & eiusdem misericordia æquis gradibus starent, sapientia Dei cõsilium inuenit, vt Filius se interponeret, ac per ipsius victimam iustitiæ & misericordiæ Dei satisfieret. Secundo loco, verbum Euãgelij posui, per quod Deus offert mundo beneficium salutis in Filio. Tertio loco, hoc donum per Euangelium oblatum recipimus sola fide, quam Spiritus sanctus in verbo efficax, operatur in audientibus & meditantibus Euangelium. Hæc fides Sacramentis augetur & confirmatur. *Tertia* quæstio fuit de finibus. Sunt autem iustificationis fines quatuor. 1. Glorificatio Dei. 2. Dilectio proximi. 3. Vita ęterna, & 4. Gloria beatitudinis. Hæc causarum distinctio à vulgo intelligi potest.

Causarũ iustificationis ordines. 1. Iustificator. 2. Modus. 3. Fines.

Verùm si διαλεκτικώτερον placet eas distinguere, licebit in hũc modum. *Imperans* causa est Deus Pater, qui habuit προηγούμενον quidem dilectionem paternã erga genus humanum, iuxta illud: Sic Deus dilexit mundum, &c. προκαταρκτικὸν verò triplex, nimirum suę gloriæ manifestationem, miseriam generis humani, tyrannidem Diaboli, hæc enim tria mouentia externa fuerunt. *Obsequens* causa est altera persona, nempe Filius ipse. Sic enim Psal. 40. 9. legitur: Vt faciam voluntatem tuam Deus meus, volo, & lex tua in medio cordis mei. *Efficiens*, consummans, seu perficiens est Spiritus sanctus, hic enim intus naturam renouat & sanctificat. Ad Tit. 3. 5. regeneratio & renouatio Spiritui sancto tribuuntur. Hæc etiam 2. Corint. 1. 22. obsignatio nostræ salutis dicitur. Efficiens instrumentalis est duplex. Exhibens quidem vt verbum, in quo efficax est Spiritus innouator. Item, Sacramentum, quo non solum exhibetur, sed etiam confirmatur donum exhibitum. Est enim Sacramentum pignus & testimonium applicationis. Recipiens verò sola fides, hæc enim est veluti manus, qua oblata gratia recipitur. Materialis porrò causa est, cum legis impletio à Christo pro nobis præstita, tum eiusdem victima, qua placauit Patrem, & satisfecit pro pœna commerita. Huc accedit resurrectio, victoria & triũphus super peccato, morte & inferno. Formalis causa, est remissio reatus, imputatio iustitiæ Christi, & acceptatio credentis personæ ad vitam æternam. Huic coniuncta est donatio Spiritus sancti, & infusio gratiæ, immutantis deprauatam naturam. Fines quatuor supra commemorati sunt.

Alia causarum distinctio.

In hunc modum discernere causarum in iustificatione concurrentium ordines, & videre quid peculiare singuli habeãt, valde vtile est. Quamuis enim omnes enumeratæ causæ coniunctæ sunt, & concurrunt in iustificatione, stántque inter se mutuis auxilijs, tamen singulæ causæ proprium quiddam habent in suis actionibus, vnde euenit, quod exclusiua particula *Sola* propriè ac rectè sui ordinis causæ, si vna tantum adest, accommodari potest, quæ non excludit causas concurrentes, sed tantum distinguit & discernit ordines causarum iustificationis. Rectè igitur dicitur: *Sola fides* iustificat, quia ipsa vnicum instrumentum est, & vnica facultas in nobis, qua recipitur iustitia Christi. Ad eundem modum de cæteris dici potest. Nam cum attenditur causa efficiens, imperans, rectè dicitur: Solus Deus iustificat. Si materia consideratur, dici potest rectè: Sola obedientia Filij iustificat. Quare in hisce formulis loquendi, diligenter tacita reduplicatio consideranda est, vt distinctè intelligatur, qua ratione prædicatum subiecto tribuatur, ne confundamus causas, & cauillationibus Osiandri sinamus nos in errores abduci.

Quomodo fide iustificemur.

Huc regulas quasdam adijciam, ex quibus peti poterunt solutiones argumẽtorum, quæ aduersarij obijciunt contra veram iustificationis doctrinam.

Regulæ.

I. Duo sunt ordines testimoniorum de iustificatione & bonis operibus: vnus Legalis, Euangelicus alter. *Legalis* ordo, aut concionatur de iustificatione legali coram Deo, aut de promissionibus legalibus, aut de minis, quæ intentantur legis transgressoribus. Quod autem legalis illa iustificatio, qua homo iustus à Deo approbatur propter legis impletionem, sit homini impossibilis, docet Paulus Rom. 8. 3. Quod impossibile erat Legi, eo quod infirmabatur per carnem, &c. testatur Dauid Psal. 130. 3. & 143. 2. Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit? Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Quoties igitur citantur loci legales, Scripturam primum oppone. Deinde mentem Scripturæ declarabis. Nam illa testimonia iustitiæ legalis primum docent, qualisnam iustitia consistat coram Dei tribunali, nempe plena & perfecta legis obedientia: Deinde nostram maculam ponunt nobis ante oculos, qui peccatis adeò inuoluti sumus, quod non possumus præstare obedientiam Deo iuxta ipsius legem. Tertiò, ista testimonia nos commonefaciunt, vt quæramus aliunde iustitiam, nisi malimus perire: ac ita nos quodammodo ad Christum mittunt, qui est legis perfectio, in iustitiam omni credenti. Quartò, ista testimonia admonent, vt nacti iustitiam Christi, incipiamus nouam obedientiam secundum legem præstare: quam plenè præstabimus in æterna vita, vbi Deus erit omnia in omnibus. Secundus ordo testimoniorum de iustificatione & bonis operibus, est *Euangelicus*, & continet testimonia, quorum alia pertinent ad causas iustificationis, de quibus supra dictum est. Alia ad

Ordo legalis & Euangelicus multiplex distinguendus.

nouam animi qualitatem iustificatorum. vt: Qui facit iustitiam, iustus est: quo etiam regeneratio & sanctificatio pertinent: Alia ad externa signa & indicia iustificatorũ, vt Zacharias & Elizabet ambularunt in omnibus iustificationibus, coram Deo & hominibus irreprehẽsibiles, seu sine querela: id quod græca vox sonat propriè. Alia ad remunerationem obedientię, quæ nemini cõferri potest, nisi prius fide iustificato. Hinc Apostolus Heb. 11. 26. dicit, Mosen respexisse ad remunerationem, quod sanè sancti faciunt, seu extra iustificationis causam. Alia ad compensationem ærumnarum & calamitatũ, quas ferunt pij in hoc mundo, Rom. 8. 18. Alia ad comprobationem operis ex fide facti. Si quis huius ordinis testimonia confundit, & non discernit inter eum gradum, qui agit de causis iustificationis, & sequẽtes, qui ad iustificationis effectus referri debent, tota errat via, & cõfundit Legem cum Euangelio, imò Euangeliũ tollit, & Christi gratiã negat. Quare hi ordines testimoniorũ cum suis gradibus diligenter obseruandi & distinguendi sunt, ne in causarũ & effectuũ confusionẽ incidamus.

Aliud substantia, aliud qualitas. II. In rebus aliud est substantia, aliud qualitas. Cùm itaque disputamus de iustitia fidei, non disputamus contra substantiam bonorũ operum, sed contra qualitatẽ, quam illis falsò tribuunt Sophistæ, qui bonis operibus contẽdunt iustificari homines iustificatione vitæ. Non igitur spoliamus homines operibus, sed peruersam fiduciam operum damnamus.

Dignitas & locus operum. III. Aliud est disputare, quid per se valeant bona opera, aliud quo loco post stabilitam iustitiam fidei habenda sint. Si de operibus statuendum est pro sua dignitate, indigna sunt, quæ in cõspectum Dei prodeant. Sed quatenus considerantur, vt sequuntur iustitiam fidei, non à suo merito æstimationem habẽt, sed à gratuita bonitate Dei recipiẽtis opera propter personã. Hac ratione quę fiunt à fidelibus bona opera, iusta censentur, ac in iustitiam imputantur.

Sententiæ de præmiis operum. IIII. Sententiæ de præmijs bonorũ operũ habẽt duplicem respectũ. Aut enim ad non renatos aut ad renatos referuntur. Si non renatis accõmodantur, iudicium legis proponunt de præmijs bonorum operum. Sed conditio annexa est impossibilis, nempe: Qui fecerit ea homo, viuet in eis, & qui in vno labitur, omnium reus est. At si renatis huiusmodi sententiæ accommodantur, tum tria perpendenda sunt. 1. quod rigor legis sit ipsis sublatus, qui in tribus consistit: Quod obediẽtia nõ placet nisi perfecta: Quod vita non promittitur, nisi legem facientibus: Quod damnatio denunciatur transgressoribus vel in minimo. 2. perpendendum, quod persona credens placet Deo, & est hæres vitæ æternæ. 3. ab hac credẽte persona requirit Deus obedientiam, & promittit mercedem, non ex indebito ob qualitatem operis, sed ex gratia propter paternam promissionem.

Quomodo iudicandum de opere particulari. V. Cùm iudicandum est de aliquo opere particulari: vel ex qualitate operis in se, vel ex qualitate personæ iudicandum est. Si ex qualitate operis iudicandum est, nullũ hominis opus satisfacit legi Dei, nec multiplex nec simplex, siue particulare. Hoc enim non satisfacit legi Dei, quare nec inde iustitia esse potest. Vel ex qualitate personæ de facto iudicandum est, atque ita persona operans aut fidem habet, aut non habet. Si fidem habet, placet opus secundum legem Dei factum, & imputatur in iustitiam, hoc est, censetur iustum. Placet enim Deo propter personã. Sin autem persona, faciẽs opus, caret fide, nequaquã potest opus eius placere, donec oraculũ illud Spiritus sancti steterit: Quicquid non fit ex fide, est peccatum. Item, Arbor mala non potest fructus bonos facere.

Iustitia Euangelij quib. proponenda VI. Iustitia Euangelij, non est proponẽda impœnitentibus, sed tantum requirenda est ab illis legis obedientia, additis promissionibus & minis. Pœnitentibus solis, & agnoscentibus suam commeritam damnationem, iustitia Christi, quæ fide accipitur, est proponenda. Sic Christus Matth. 19. 17. Marc. 10. 17. Luc. 18. 18. impœnitenti proponit legem. Sed Luc. 7. 48. pauenti ob peccatum, & confugienti ad se mulieri, proponit iustitiam fidei, quæ est remissio peccatorum gratuita.

Testimonia positiua & personalia. VII. Alia testimonia sunt, θετικά alia cõplectuntur personas. ΘΕΤΙΚΑ sunt distinguẽda per subiecta, nam inde germana interpretatio depẽdet. Quod itaque θετικῶς sonat, ad hypotheses, hoc est, ad pios & impios transferendum est, & ex sexta regula petẽda solutio. Eleemosina liberat à morte, theticum est: quod si impiis accõmodatur, palã est, quod inde non liberantur à morte. Proinde pijs applicandum, sed hi habẽt propitiatorem Christum, qui eos à morte liberat. Quare figuratè intelligendũ est dictũ. Liberat à morte, hoc est, à pœna tẽporali. Estq; Metonymia.

TESTIMONIA IUSTIFIcationis per fidem.

1. Act. 13. 13. Notum sit igitur vobis viri fratres, quòd per hunc vobis remissio peccatorum annunciatur, & ab omnibus, à quibus non potuistis per legem Mosi iustificari, per hunc omnis qui credit, iustificatur.

2. Rom. 3. 20. Quapropter ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram eo (id est, coram Deo) Per legem enim agnitio peccati. Nunc autem iustitia Dei sine lege manifestata est, testificata à Lege & Prophetis. Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes credentes. Non enim est distinctio, Omnes enim peccauerunt, & destituũtur gloria Dei (qua possunt gloria Dei gloriari) Iustificati gratis ipsius gratia per redẽtionem, quę est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiatorium per fidem in ipsius sanguine, in ostensionem iustitiæ ipsius præsenti tempore, vt sit ipse iustus & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi. Vbi ergo gloriatio? exclusa est. Per quam legem? operũ? Non, sed per legem fidei. Arbitramur igitur fide iustificari hominem, absque operibus legis. Hoc luculentum testimonium est, in quo pleræque causæ, quas antea commemoraui, recitantur. Cùm hîc sæpius nominatur iustitia Dei, recurramus ad causas supra commemoratas, ac rectè accommodemus. Deus enim est iustitia nostra effectiuè. Nam is credentibus iustitiam Filij imputat, qua iusti constituuntur. Rom. 5. 1. Iustificati fide pacem habemus erga Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum. Rom. 8. 1. Nulla igitur nunc condemnatio ijs, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum Spiritum. Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. Nã quod lex, eo quod infirmabatur per carnem, præstare non potuit, hoc præstitit Deus, misso Filio in similitudinem carnis peccati, & pro peccato (humani generis) damnauit peccatum (hoc est, ipsum fecit hostiã pro peccato) vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.

3. Ad Galat. 2. 16. Scientes, quod non iustificetur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Iesum Christum credimus, vt iustificemur ex fide, & non operibus: propterea, quòd non iustificabitur ex operibus legis omnis caro. Ephe. 2. 8. Gratia estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei enim donũ est, & non ex operibus, ne quis glorietur.

USUS

VSVS.

Vſus præterea huius doctrinæ eſt, vt verbo credentes fiducia ad Chriſtum confugiamus, quo iuſtificati ipſius iuſtitia, Deo verum cultum præſtemus, & expectemus promiſſam beatitudinis gloriam.

CAPVT XIIII.

ORDO REPARATIONIS.

Methodi connexio & partes.

TAMETSI hoc caput ex ſuperioribus intelligi poteſt, tamen aliquid de eo dicendum eſſe hoc loco iudico, vt in conſpectu habeamus breuiter ſignatum totius noſtrę reparationis myſterium, quod in quatuor partes diſtinguam. 1. Qui ſint actionis diuinæ gradus in reparatione noſtri. 2. quis reparationis modus. 3. Quid ſit noſtrũ officiũ & quæ officij partes. 4. Quæ ſit certitudo huius reparationis ſeu ſalutis noſtræ, dicã, idq; breuiſſimè & clariſſimè.

1. Gradus actionis diuinæ in noſtri reparatione.

Primam itaque partem, de *Gradibus* actionis diuinæ in noſtri reparatione peragenda, Paulus Rom. 8. 29. clarè docet his verbis: Quos præſciuit, eos & prædeſtinauit conformes imaginis Filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus inter multos fratres. Quos autem prædeſtinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iuſtificauit: quos autem iuſtificauit, hos & glorificauit. Hîc Paulus quinque cõmemorat. *Primum* enim præſciuit Deus, quos vellet in gratiam propter Chriſtum recipere. Vult omnes eos, qui fide ad Chriſtũ confugiunt. Eſt enim promiſsio vniuerſalis. *Deinde* ordinauit eoſdem ad vitam æternam conſequẽdam. *Tertiò* præſcientiam & electionem per vocationem, qua homines vocat per Euangelium, patefacit & reuelat. Hæc enim vocatio ſenſibile ſignum eſt prædeſtinationis diuinæ. *Quarto* loco vocatos iuſtificat, hoc eſt, abſoluit à peccato, veſtit Chriſti iuſtitia, acceptat ad vitam æternam. *Poſtremò* glorificat ac donat æterna beatitudine iuſtificatos.

2. Modus.

Modus reparationis, ad Galat. 4. 4. his verbis deſcribitur: At vbi venit plenitudo temporis, emiſit Deus filium ſuum, natum ex muliere, factum ſub lege, vt eos qui ſub lege erãt, redimeret, vt adoptionem filiorum acciperemus. Quia autem eſtis filij, emiſit Deus Spiritum filij ſui in corda veſtra, clamantem abba Pater. *Ecce* Initium ſalutis noſtræ facit charitatem illam Patris cœleſtis immenſam, qua Filium ſuum dedit. *Deinde* redemtionem noſtri factam per oblationem Chriſti aſſerit. *Tertio* noſtri adoptionem innuit. *Quarto* Spiritus ſancti in corda noſtra miſsionem memorat. *Quinto* & vltimo inuocationem ſtatuit à Spiritu ſancto excitari.

3. Officium noſtrum.

Officium noſtrum in reparationis beneficio conſequendo Matth. 13. in quatuor partes diuiſum videtur, quarum *Prima* eſt, oculis videre, hoc eſt, noſtram miſeriam & damnationem intelligere. *Secunda* audire verbum, in quo remedium proponitur. *Tertia*, verbum amplecti, & ei aſſenſum præbere. *Poſtrema* conuerti ad Dominum vera pœnitentia.

4. Certitudo reparationis.

IN certitudine de reparationis effectu tria ſunt ſpectanda: quodnam ſit ius Chriſtianorum ſalutis conſequendæ, quæ ſecuritas, quódque diſcrimen inter pios & impios. *Ius* adeundi vitam æternam triplex habent pij, nimirum electionis, redemtionis & promiſsionis. *Securitas* reſidet in charitate adoptionis, veritate promiſsionis, & facultate preſtãdi quod promiſſum eſt. *Diſcrimen* piorum & impiorum tribus abſoluitur. Pij enim ab impiis differunt Electione apud Deum, Dilectione apud homines, & fiducia cordis vniuſcuiuſque apud ſe. Hæc reparationis doctrina perquã vtilis & neceſſaria eſt, quæ meritò nos excitare debet ad gratiarum actionem, ad acre vigilantiæ ſtudium, ad perpetuò degendam in pietate vitam.

CAPVT XV.

REGNVM CHRISTI.

Triplex: 1. Potentiæ.

REGNVM Chriſti triplex eſt, potentiæ, gratiæ, gloriæ. Regnum *Potentiæ* eſt, qua potẽter dominatur omnibus creaturis, cum Patre & Spiritu ſancto.

2. Gratiæ.

Regnum *gratiæ* eſt, de quo Dominus loquitur Luc. 17. & definitur à Paulo eſſe iuſtitia, pax & gaudium in Spiritu ſancto, in cuius regni ratione ſex potiſſimum ſunt conſideranda. 1. Erectio. 2. Propagatio. 3. Conſeruatio. 4. Partes. 5. Dominium. 6. Seruitus regni huius monarchæ præſtanda. 1. Erigitur autem hoc regnum ab ipſo Deo, quemadmodum Pſalm. 2. docet, vnde mens pia fiduciam concipiet, fore, vt hoc regnum non aboleatur vllis Satanæ machinis. Inſtrumentum quo erigitur, Verbum eſt, eodem Pſalmo docente. 2. Propagatur per verbum & miniſtros Euangelij, iuxta dictum: Ite in mundum vniuerſum, & proclamate Euangelium omni creaturæ. 3. Conſeruatur ab eo, qui erexit, vnde fiducia concipienda eſt de eius firmitudine & ſtabilitate contra portas inferorum. 4. Partes regni ſunt: Iuſtitia, pax, gaudium in Spiritu ſancto. Hæc non pompa mundana oſtenduntur, ſed in conſcientiis piorum ſentiuntur. Iuſtitia quidem non ſolum, qua iuſti ſumus coram Deo fide in Chriſtum, verumetiam inchoatio nouæ obedietiæ, exiſtit. Pax conſcientiæ coram Deo placato per Filium, candórque omnis coram hominibus. Gaudium, conſcientiæ tranquillitas eſt, vnde mens freta bonitate Dei, in omnibus aduerſis gloriatur in Domino. 5. Dominium vnius Chriſti eſt, ídque ἀνυπεύθυνον. Ille enim ſolus in hoc regno dominatur, nec vicarium habet vllum, ſed miniſtrorum opera vtitur ad propagandum ſuum regnum. 6. Reſtat Seruitus præſtanda huic Regi, quæ qualis ſit, oſtendit Zacharias in ſuo cantico, nimirum, quod oporteat huic Regi ſeruire in iuſtitia & ſanctitate omnibus diebus vitæ noſtræ. Luc. 1. 75. Et Pſal. 2. 11. Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Et Paulus Ro. 14. 17. exponit, vnde proficiſci debeat hæc ſeruitus, nimirum ex corde pacato, hoc eſt, iuſtitia, pace & gaudio Spiritus ſerenato. Nec cum hac ſeruitute pugnat libertas Chriſtiana. Chriſtiana enim ſeruitus non eſt ſeruorum iugum, ſed filiorum ſpontaneum obſequium.

3. Gloriæ.

Ceterum Regnum Chriſti *Glorioſum* conſideratur dupliciter. 1. Quantum ad ipſum attinet Chriſtum θεάνθρωπον, qua ratione Chriſtus poſtquam ſurrexit à mortuis, glorioſe ſuum regnum occupauit, ſedens ad dextram Patris in cœleſtibus. 2. Quantum ad myſticum ipſius corpus attinet, conſideratur, qua ratione tum perficietur regnum Chriſti glorioſum, vbi reſuſcitatos mortuos adduxerit ad æternum Patrem. Tum enim in perpetua vita fruentur pij conſpectu Dei, & æternæ hæreditatis theſauro.

TESTIMONIA NONNVLLA explicationi iuncta ſunt.

VSVS.

Vſus eſt, vt ſinamus Chriſtum verbo & ſpiritu ſancto in nobis dominari, & vt Pſalmus monet, erudiamur huius Regis diſciplina, ne quando iraſcatur, & abiiciat nos in furore ſuo.

FINIS PRIMÆ CLASSIS.

EXPLICATIO CAPITVM COMMVNIVM SECVNDÆ CLASSIS.

CAPVT PRIMVM.

DOCTRINA VITÆ COMmunis Filiorum Dei.

Decalogi summa.

DOCTRINA vitæ communis filiorum Dei in Decalogo tradita est. Continet enim DECALOGVS veram viuendi normam, secundum voluntatem Dei, eámque perpetuam. Quare alia viuendi ratio communis in nouo testamento quærenda non est, quàm fuit in Ecclesia Patriarcharum ante Christum exhibitum. VT autem hæc Decalogi doctrina rectius à tironibus Theologiæ percipiatur, PRIMVM in genere, quæ in legis doctrina perpetuò consideranda sunt, dicam. DEINDE, quia præcepta Decalogi omnia sunt Synecdochica, Inuentionis & tractationis præceptorum decalogi methodum subiiciam. TVM breuem singulorum præceptorum explicationem, declarandæ Methodi causa, adiiciam.

Methodus expositionis Decalogi.

DE PRIMO.

QVÆ SVNT ERGO IN legis doctrina generatim consideranda?

Vt hanc quæstionem dextrè explicemus, quatuor necessariò declaranda sunt. 1. Quid lex sit. 2. An quisquam legi satisfaciat. 3. Quis sit legis vsus. 4. Quatenus lex abrogata sit.

QVID ERGO EST LEX?

I. Legis varia significata.

Priusquam definitionem Legis, vt pro norma viuendi communi accipitur, tradam: operæpretium esse iudico, breuiter eius varia significata recensere. Non enim eodem modo in scripturis accipitur nomen legis.

Primum itaque totam cœlestem doctrinam, hoc est, omne verbum Dei, quod ad nos docendos quocunque modo pertinet, complectitur vox legis. Vt Psalm. 1. 2. Beatus qui nocte diéque meditatur legem Domini. Item: Lex Domini immaculata &c. Hæc significatio propria est Ebrææ vocis *Thora*, quæ à docendo nomen habet, quàm vt septuaginta semper νόμον, ita Latini perpetuò legem interpretantur.

Secundo, Lex dicitur respectu Prophetarum, vt Matth. 7. 12. Hæc est Lex & Prophetæ. Rom. 3. 21. Testimonium habens à lege & Prophetis. Hic lex solum Mosen complectitur, cum omnibus doctrinæ ipsius partibus, quæ sunt quatuor, quarum. 1. historiam inde vsque à creatione rerum ad annum mundi 2494. texit. 2. fœdus gratiæ & promissionem Benedicti seminis continet. 3. Doctrinam vitæ, eámque duplicem complectitur. Nam vt communem omnibus viuendi normam Decalogus: Ita peculiarem populo Israëlitico iudicia & ceremoniæ continent. 4. Promissiones & minas præceptis vitę additas recenset. Has igitur quatuor partes continet legis vocabulum, quando Prophetis & Psalmis opponitur.

Tertio, lex opposita Euangelio, opera Decalogi significat, vt in disputationibus Paulinis, vbi Apostolus contendit homines iustificari fide sine lege, hoc est, vt ipse interpretatur, absque operibus legis.

Quarto, lex opposita gratię, rigorem legis, hoc est, maledictionem, quam lex minatur trāsgressoribus, denotat. Vt in his dictis: Ro. 6. 15. Non sumus sub lege, sed sub gratia. Galat. 5. 18. Si spiritu ducimini, non estis sub Lege.

Quinto, Lex opposita veritati, vmbras & figuras veteris testamenti de Christo absque omni dubio signat. Ioan. 1. 17. Lex per Mosen data, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Hic lex primùm gratię opponitur, & significat rigorem legis seu maledictionem. Deinde opponitur veritati, & significat legis vmbras, quas euanescere oportuit adueniēte luce hoc est, ipso Christo.

Sexto, lex imperium, Tyrannidem & vim impellentem (habet enim lex rationem præcipiētis) notat. Vt in his dictis: Lex mortis, Lex peccati, Lex membrorum, Lex mentis, Lex spiritus.

Septimo, pro epitheto interdum ponitur lex, vt lex operum, lex fidei, hoc est, opera & fides.

Octauo, Lex accipitur pro tota Mosis politia cum regno & sacerdotio. Gal. 3. 23. Sub lege custodiebamur. Hæ variæ acceptiones vocabuli legis, Synecdoche, Metonymia & Metalepsi facile intelligi possunt.

II. Legis definitio.

Iam Definitionem legis, quæ norma vitæ est, videamus. *Lex* est præceptio diuina, requirēs ab omni homine perfectam, puram & perpetuam obedientiam erga Deum: quæ vt promittit vitam & salutem obedientibus, ita mortem & damnationem minatur iis, qui hanc obedientiam non præstant, donec fiat remissio per fiduciam Christi. Huius definitionis quatuor potissimum membra sunt. *Primum* de authore legis, nempe Deo, vnde homo hæc colligit: quod autor legis habeat ius mandandi & authoritatem, vt qui Dominus & Deus noster existit: quod habeat facultatem præmiis honorandi obsequentes, & puniendi contumaces: (est enim omnipotens quod simus obnoxij ad obediendum, vt creatura creatori, & vt subditi suo domino: quod nullus possit euadere pœnam, cum eam velit iustus iudex infligere: (oculi enim eius super vias hominum, & omnes gressus eorum considerat, non sunt tenebræ, & non est vmbra mortis, vt abscondantur ibi qui operantur iniquitatem:) quod iusta sit lex, & perfecta viuendi regula. est enim vt iustissimus, ita & sapientissimus legis autor. *Secundum* membrum est, de obedientiæ qualitate. 1. Deus enim non requirit obedientiam legis pro nostro modulo, sed pro sua iustitia, nimirum perfectam: Id est, omnium pręceptorum Dei plenam obedientiam. Qui enim in vno labitur, omnium reus est. 2. Puram, vt enim ipse purus est, ita nihil nisi purum ei placere potest. Hinc illa sæpius in scripturis repetita sententia: Sancti estote, quia ego sanctus sum. 3. Perpetuam. Vt enim Lex perpetuo obligat, ita obedientia eius, nisi fuerit perpetua, non potest legislatori placere ex se. *Tertium* membrum est, de vita & salute eorum, qui obtemperant, & de morte & damnatione eorum, qui obedientiam perfectam, puram & perpetuam non præstant. Sic enim Lex inquit: Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Hoc ipsum docet generalis promissio, & comminatio primo Decalogi præcepto annexa: Ego sum Iehoua Deus tuus, fortis, zelotes, visitans iniquitatem &c. *Quartum* est de re-

Analysis

de restrictione, quæ continet dulcissimam ἐπιείκειαν. Nam maledictio legis non perpetuò tenet obnoxios homines. Christus enim venit in hunc mundum, vt à maledictione legis redimeret credentes. Sed de hac re in prima classe dictum est.

AN QVISQVAM LEGI *satisfacere potest?*

Legi Dei nos satisfacere nō posse quinque firmiss. argumentis ostenditur.

Nullus omnino omnium, qui nati sunt secundum communem naturæ cursum. Id quod perspicuis demonstrationibus confirmandum est, non solum propter impios, iusticiarios, papistas, verumetiam propter nosipsos, vt cum verè humiliati fuerimus coram tribunali Dei, dulcescat nobis Euangelij promissio. Colligam igitur quinque demonstrationes euidentissimas. *Prima* sumitur ab ipsa natura humana, quæ est impura, & contagione peccati fœdata. Qui enim fieri potest, vt ex natura impura prodeat pura erga Deum obedientia? Vnde Propheta clamat, omnes nostras iustitias esse veluti pannum menstruatæ mulieris. Effectus enim indolem suæ causæ refert. *Secunda* sumitur ab experientia vniuersali omnium hominum. Omnes enim homines experiuntur, obedientiam, quam præstant secundum legem, habere quatuor conditiones, eásque cum lege Dei pugnantes. 1. enim temporanea est obedientia, sed lex Dei perpetuam requirit. 2. est contaminata: impurum enim cor est, vnde obedientia illa proficiscitur. 3. imperfecta, non enim præstatur iuxta exactam legis regulam. 4. est fucata malis opinionibus. Quare ipsa experientia omnes homines reos clamat, nec minus certo de hac quæstione per experientiam statuere possumus, quàm statuimus eadem experientia conuicti, ignem vrere, aut aquam humidam esse. *Tertia* Demonstratio sumitur à scripturæ pronunciatis: Scriptura enim pronunciat, nullum iustum esse, & ne vnum quidem, Si iniquitates obseruaueris Domine, (inquit Dauid) quis sustinebit? Huc primum, secundum & tertium, capita ad Romanos pertinent, & multa alia scripturæ testimonia. *Quarta* demonstratio Pauli est ad Gal. 2. sumta à victima filij Dei: Si ex operibus (inquit) est iustitia, Christus frustra mortuus est. Cum igitur nemo, nisi prorsus ἄθεος, dicat Christum frustra mortuum, relinquitur ex operibus legis non esse iusticiam, quæ profectò inde esset, si quisquam legi satisfaceret, iuxta illud: Qui fecerit ea homo, viuet in eis. *Quinta* demonstratio est ex iusto iudicio Dei sumta. Is enim neminem punit iniuste. At constat omnes homines morbis, morte, aliísque calamitatibus obnoxios, ídque Dei iudicio. Quare reos esse omnes manifestum est.

Cur Deus impossibilem legem tulit.

Cur igitur Deus (dicat aliquis) Legem impossibilem tulit? Primum respondeo, Iustum esse, debitum exigere, etiamsi creditor sciat, debitorem non esse soluendo. Deinde hac iusta exactione Deus vult nos humiliare, mandando enim impossibilia non præuaricatores homines fecit: sed humiles, vt omne os obstruatur, & subditus fiat totus mundus Deo: atque sciamus, quod non ex operibus iusticiæ, quæ fecerimus nos, sed secundum suam misericordiam in Christo saluos nos fecit. Impossibilitas itaque legis nos debiti admonet, & ad Christum compellit, legis impletorem.

TERTIA QVÆSTIO DE *vsu legis fuit, qui triplex assignari solet.*

Politicus.

PRIMVS politicus est, qui consistit in externa disciplina, cuius causas quatuor recitat Philippus, quos hoc versiculo complecti soleo:

Mandatum, pœna, pax publica, dux ad Iesum.

1. externa obedientia præstanda est, propter mandatum Dei. 2. propter vitandas pœnas. 3. publicæ tranquillitatis gratia. 4. quia nō possunt docere Euangeliū, qui externis delictis indulgent. *Secundus* vsus est in cōscientia, nimirum vt nos lex deducat in agnitionē peccati quæ peccati agnitio pariet iustæ iræ Dei agnitionem, & propriæ maledictionis sensum ob peccatum, vnde nascetur vera contritio, & serium studium quærendi Christum: qui solus peccatum expiare, iratum Deum placare, & maledictionem legis tollere potest, iuxta illud: Christus redemit nos de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, Gal. 3. *Tertius* vsus legis diuinæ est, vt sit nobis perpetua viuendi regula. Postquā enim fide iustificati sumus, fructus fidei edēdi sunt, iuxta Decalogi præscriptum, pro modo gratiæ nobis donatæ. Et tametsi legi perfectam obedientiam præstare nequimus: tamen nulla est nobis iam condemnatio, qui sumus in Christo Iesu, & non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum: nec opera quæ ex fide facimus, etsi imperfecta sunt, amplius impura censentur, sed iusta potius propter Christum.

Conscientiæ. — Vitæ regulæ.

QVARTA SEQVITVR *quæstio, quatenus lex abrogata sit.*

Ceremonialis. — Iudicialis. — Moralis.

Vt autem ad hanc quæstionem rectè respondeatur, obseruanda est tripartita legis distinctio. Est enim lex *Ceremonialis*, quæ tota cum Aaronico sacercerdotio abolita est, quoad vsum, non quoad significationem: nam res quas figurabant, ceremoniæ sunt æternæ. Est & lex *Iudicialis*, quæ cessante republica Mosis expirauit, ita vt non necessario vllum hominem obliget in specie, nisi quatenus portio eius aliqua, aut pars est legis naturæ, vt lex contra incestas nuptias Leui. 18. aut à Magistratu proponitur politico fine. Tertia legis species *Moralis* est, cuius Epitome est ipse Decalogus. In hac lege duo consideranda sunt, Primum ipsa doctrina in se, deinde rigor, & appendix legis. Quantum autem ad doctrinam attinet, Decalogus est perpetua voluntatis Dei regula, quæ nunquam abrogabitur. Semper enim Deus obedientiam legis, hoc est, dilectionem Dei & proximi requirit. Sed quantum ad rigorem & appendicem legis attinet, credentibus etiam decalogus est abrogatus. Consistit autem rigor legis in tribus. 1. quod perfectam, puram & perpetuam obedientiam requirit. 2. quod non salutem & vitam promittit, nisi iis, qui hanc obedientiam præstant. 3. quod maledictioni subiicit omnes, qui non perfectè obtemperant. Ab hoc rigore legis liberatos esse credentes, docet Paulus perspicuè Galat. 3. 13.

DE SECVNDO.

Methodus interpretationis decalogi.

Quia totus Decalogus est Synecdochicus, operæprecium iudico me facturum, si studiosis Theologię viam quandam monstrauero, quam secuti, poterunt cum inuenire methodicè ea, quę pręcipiuntur & vetantur in singulis Decalogi pręceptis: tum tractationem tenere, qua aptè, quę inuenerunt, disponant & ordinent, vnde & tertia vtilitas sequitur, aliorum explicationes rectè intelligere, dum eas ad regulas exigunt.

Inuētio.

Inuentionis igitur operum, mandatorum & prohibitorum in Decalogo pręcepta hęc sint: I. Constituantur *Duæ hypotheses* in singulis pręceptis, eęque

contrariæ in mandando & vetando: quarum *Vna* verbis expressa est, & aliquid imperat aut probat: *Altera* sit expresse contraria, hoc est, quæ prohibet quidem, si prior præcipit: & præcipit, si prior præcipit: & præcipit, si prior prohibet. Si enim hoc Deus præcipit, contrarium vetat: si hoc vetat, contrarium præcipit. Fieri enim nõ potest, vt iustissimus legislator pugnantia simul imperet & prohibeat. Vt quarti præcepti: Honora parentes, Ne inhonores parentes, Hypotheses sunt. Quarum prior verbis expressa est, & præcipit aliquid. Posterior per regulam intelligitur, & prohibet contrarium ei, quod mandatur.

II. Hypotheses præcepti ita ordinatæ, per ἀνάλογον ad suas Theses præcepti proprias transferantur, quæ propriæ Theses præcepti, subiectæ esse debent communibus illis duabus, de dilectione Dei & proximi, ex quibus illarum veritas ostendenda est, vt theses propriæ quarti præcepti hac analysi inueniãtur: Parentes honorandi sunt, Parentes sunt superiores, Ergo superiores honorandi sunt. Parentes non sunt inhonorandi, Parẽtes sunt superiores, Ergo superiores nõ sunt inhonorãdi. Eadem ratio in aliis quoque obseruabitur, atque ita haud est difficile videre, vt singulorũ præceptorum duæ sunt hypotheses, ita duas esse theses proprias, quæ inueniũtur (vt dictum est) analysi.

III. Partes Thesium analysi quidem in significata: (si opus videtur) diæresi vero in Subiectas species diuidantur, vt in proposito exemplo, Honoris vocabulum ἀναλυτικῶς in reuerentiam, obedientiam & gratitudinẽ secetur. Hæc enim in se continet honor. Superioris vox diæresi diuidatur in priuatum, publicum, domesticum.

IIII. Hypotheses ex thesibus & subiectis earum partibus per Synthesin extruantur, vt, superiores honorandi sunt, Ergo patresfamilias, pædagogi, patroni, atque adeo omnes, qui in aliqua eminentia existunt legitima, honorandi sunt: hoc est præstanda est ipsis reuerentia, obedientia & gratitudo. Ad eundem modum thesis prohibita in suas hypotheses secabitur.

V. Quia omni actioni Finis est propositus, finis cuiuslibet præcepti constituendus est: Vnde omnia ordinata ad finem, Item cum fine coniuncta, concludenda sunt: vt quæ sub idem præceptum cadant. Contra verò, quicquid vel impedit finem, vel cum eo pugnat, prohibitum eodem præcepto sciendum est. Cum igitur quarti præcepti (vt in eodem exemplo maneamus) finis sit conseruatio politiarum & œconomiarum, sequitur hoc præcepto præcipi quicquid ad hunc finem facere videtur, vt parẽtum, liberorum, dominorum, seruorum officia, adeoque cuiusq; honesta vocatio & artificium. Breuiter, omnia studia & artes, quibus ornantur & iuuantur politiæ & œconomiæ. Sed contra prohiberi omnia, quę cum his pugnant, vt desidia in studiis, cessatio in officio, corruptio studiorum & artiũ, ocium, breuiter quicquid impedit impositum finem.

Tractationis ordo. De inuentione hactenus, nunc *Tractationis ordo* indicandus est. Videtur autem hic commodissimus. *Primo* loco opera quæ mandantur, ordine explicentur, ita vt primum genera ponãtur seu theses. Deinde paulatim descendatur ad hypotheses & exempla. *Secundo* loco per Antithesin adiiciantur, quæ prohibita sunt, simili ordine, *Tertio*, præmia & supplicia generalia omnium & propria singulorum præceptorum exponantur, adiectis exemplis. *Quarto*, examen conscientiæ ad normam legis instituatur, & vsus adiiciatur in carne, in spiritu, in fidelibus & infidelibus. In his omnibus obscura definiantur: ambigua & multiplicia distinguantur: vera argumentis confirmentur: & falsa firma confutatione reiiciantur. Atque hæc de inuentionis & tractationis Methodo dicta sufficiant.

DE TERTIO.

Præceptorum decalogi Methodus. Postquam in genere diximus de lege, & quę sit inuentionis & tractationis Methodus exposuimus, adiiciamus breuem Decalogi explicationem iuxta præscriptum Regularum: quas recensui. Id autem vt fiat commodius, *Primum* recitabo verba Decalogi: *Deinde* generalem distinctionem: *Tum* illas duas communes Theses, ad quas Dominus Decalogum reuocat, adiiciam. *Postremo* singula præcepta (vt dixi) breuissimè declarabo.

DECALOGVS.

Et locutus est Deus omnia verba hęc, dicens: Ego Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo seruorum. *Præfatio.* Non habebis Deos alienos coram me. *Primum præceptũ.* Non facies tibi sculptile, aut vllam similitudinem, quæ est in cœlo desuper, & quæ est in terra deorsum, & quæ est in aquis sub terra. *2.* Non adorabis ea, & non coles ea, quia ego Iehoua Deus tuus, fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiã & quartam generationem eorum qui oderunt me, & faciens, misericordiam in millia iis, qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea.

3. Non assumes nomen Iehoua Dei tui in vanum, quoniam non habebit insontem Iehoua eum, qui assumserit nomen eius in vanum.

4. Memento diei Sabbathi ad sanctificãdum eum. Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum. Septimo autem die Sabbathũ Iehouæ Dei tui est. Non facies omne opus in eo, tu & filius tuus & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, & iumentum tuum, & aduena tuus, qui est intra portas tuas: quoniam sex diebus fecit Iehoua cœlum & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & requieuit in die septimo. Iccirco benedixit Dominus diei Sabbathi, & sanctificauit eum.

5. Honora patrem tuum & matrem tuam, vt prolongentur dies tui super terram, quam Iehoua Deus tuus dat tibi.

6. Non occides.

7. Non mœchaberis.

8. Non furaberis.

9. Non respõdebis aduersus proximum tuum testimonium falsum.

10. Non concupisces domum proximi tui. Non concupisces vxorem proximi tui, non seruum eius non ancillam eius, nec bouẽ eius, nec asinum, nec omnia, quæ sunt proximi tui.

Distinctio præceptorum. Hoc modo referuntur Decalogi præcepta, Exodi 20. Sed in distinguendis præceptis & numerandis, nec veteres Theologi, nec recentes conueniunt. Sunt enim, qui faciunt quatuor pręcepta primę Tabulę, & sex secundę. Nam vt in prima tabula de non fabricandis idolis pręceptum separant à primo: Ita in secunda coniungunt concupiscentię vetitę pręce-

pta,

pta. Sunt rursus qui tria tantum primę tabulę pręcepta numerant (Appendicem enim primi pręcepti, faciunt præceptum de idolis) & septem secundæ tabulæ. Nam concupiscentiæ interdictum in Duo præcepta secant. Quid ergo sentiendum? Magni autores sunt vtriusque sententiæ, quare in medio relinquo, nec multum refert quomodo distinguas, modò nihil excludas. Ego sanè si me recepta Ecclesiarum multarum consuetudo non moueret, & de re tanta pronũciaturus essem, cum Nazianzeno & Ambrosio, Clemente & Basilio accederem priori sententiæ, præsertim, cum illa Deuteronom. 5. comprobari videatur, sed contra receptam consuetudinem nostrarum Ecclesiarum distinctionem mutare nolo. Quare explicabo ordine præcepta, parum de distinctione solicitus.

QVOMODO VSITATE diuiditur Decalogus?

Cur Decalogus in 2. tabulas distinctus est.

Decalogus constat duabus tabulis: quarum Prior iuxta vsitatam distinctionem tria, Posterior septem præcepta continet. Hæc distinctio eo pertinet, vt distinguamus inter obedientiam erga Deum immediatam & mediatam. Nam tametsi totus decalogus in genere obedientiam erga Deum præcipit: tamen vt prior tabula immediatam ita posterior mediatam obedientiam efflagitat. Porro omnia hæc decem præcepta Dominus Matthæi 22. ad duas communes Theses reuocat, quarum prior: (*Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota mente tua, & ex tota anima tua*) in se continet omnia præcepta primæ tabulæ, vt thesis communis suas hypotheses. Posterior: (*Diliges proximum tuum sicut teipsum*) complectitur omnia posterioris tabulæ præcepta.

Summa decalogi.

Vsus.

Harum communium thesium triplex vsus mihi videtur. *Primùm* enim vtile est totam vitæ doctrinam summatim comprehensam habere quo magis scopus omnium actionum nostrarum conspici possit. Ea autem doctrinæ summa in his thesibus inclusa est. *Deinde* ex his thesibus facile est proposito aliquo facto, mandatúmne sit, an prohibitum, videre, etsi verbis nequaquam expressum sit, vt si de vsura quæratur, facile ex eo damnandam pronunciaueris, quia cum dilectione proximi pugnat, etiamsi statim non videas, eã quarto, quinto & septimo præcepto interdici. *Tum* in explicatione singulorum pręceptorum magna est harum thesium vtilitas. Nam inuenta alicuius præcepti thesis propria, cum sua communi thesi conferenda est, videndúmque an in ea includatur néone.

Explicatio præfationis.

IAM ad præceptorum explicationem veniamus, vbi primum procemium legis occurit examinãdum. Est autem procemium legis duplex. *Vnum* Mosis, quo populum attentum facit, & incitat ad audiendum ea, quæ Dominus est prolocuturus: *Et locutus est Deus omnia verba hæc*. Hoc procemium leuiter prætereundum non sentio. Debent enim omnes veri ministri verbi, atque adeo omnes Christiani, hoc primum Theologię principium habere in conspectu, nimirum, vt an DOMINVS loquatur, attendant. Mens enim pia cupiens Deo viuere, certa non est, donec intelligat ea, quę audit, hoc principio niti, Videlicet quod Dominus loquatur. Hinc est quod Prophetæ illud toties ingeminant: Hęc dicit Dominus. Os Domini locutum est. Hęc dicit Dominus Deus Zebaoth. Hęc dicit Deus Israël. Et ipse filius Dei sermonem Patris se loqui testatur: Ob eandem causam Paulus vbique titulum Apostoli obiicit. Discamus igitur ex hoc procemio, κριτήριον certum & indubitatum rei Theologicæ esse Verbum Domini.

Alterum procemiũ Domini est: *Ego sum Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo seruorum*. Hoc Domini procemium duo continet. 1. Modum cognoscendi Deum monstrat, nimirum per verbum & testimonium. Verbum est: Ego sum Iehoua Deus tuus. Testimonium, Qui eduxi te de terra Aegypti. De hoc modo cognoscendi Dei, supra in primo capite primę classis copiose dictum est. 2. Cõtinet hoc Domini procemium confirmationem triplicem autoritatis legis diuinæ. Primam à potestate, qua sibi ius imperij vendicat cum dicit: Ego sum Iehoua. Est enim hoc nomen Dei proprium, quo essentia, potentia & maiestas ipsius significatur. Potentia enim & maiestas τῇ αὐτοουσίᾳ diuinę necessario coniuncta sunt. Secundam à promissione Dei, cum inquit: Deus tuus, & Dominus tuus. Est enim hęc relatio diligenter obseruanda, & est sensus: volo tuus Deus esse, & tu eris meus populus. Tertiam à beneficio, cum inquit: Qui eduxi vos de terra Aegypti, quo breui dicto totius historię, atque adeò beneficiorum suorum admonet. Hęc nobis applicemus, vt beneficiis Dei moti, ardentius ei cultum verum pręstemus.

PRIMVM PRAECEPTVM.

Non habebis deos alienos coram me.

ANTITHESIS.

Habebis me solum Deum.

Expositio

Vt autem intelligamus, quid hę duę hypotheses in se contineant, primum tenendum est, quid sit habere Deum. Habere autem Deum est ipsum corde amplecti, aliter enim haberi non potest. Amplecti Deum corde, est eum vt Dominum timere, vt patrem diligere, vt veraci credere, omniáque bona ab eo sperare per patientiam. Est ergo summa præcepti, quod requirat cordis obedientiam erga Deum. Finis, vt illum solum eum esse agnoscamus, à quo omnia bona expectanda sunt.

Habere Deum quid.

Opera mãdata.

Iam distribuamus opera mandata in primo præcepto, quorum *Primum* est verus timor Dei, quo Deum & esse agnoscimus, & omnipotentem creatorem conseruatorémque omnium, & simul vindicem malorum statuimus. *Secundum* dilectio, qua prosequimur Deum quem timemus. *Tertium* fiducia in Deum, quem diligimus. *Quartum* spes in Deum, in quem confidimus, huic coniuncta est obedientia in cruce seu patientia.

Prohibita

Porro quicquid vero timori Dei, dilectioni, fiduciæ, speíque aduersatur, hic prohibetur, vt timere, diligere vllas res sine mandato Dei, fidere, sperareque in aliquid, quod non est Deus. Neque enim aliud est habere Deos alienos, quam quicquam timere, diligere, in quicquam fidere & sperare, præterquam in vnum verum Deum.

Remedia adu. peccata in 1. præceptũ.

QVIA autem huic præcepto nemo mortalium satisfacit, debet mens suam impuritatem hic contemplari, ac pœnam commeritam agnoscere, quæ pœna generalis quidem est maledictio, specialis vero, hominem sibi suísque concupiscentiis relinqui, donec in omne genus scelerum Dei desertor ruat, Rom. 1: Deinde præmium præcepti fauor Dei est, & misericordia. Verum quia omnes promissiones in Christo Iesu sunt etiam & Amen, tum demum hæc legis præmia consequemur, vbi vestiti Christi iustitia in conspectu Patris appareamus.

Vsus.

Iam quis sit huius præcepti Vsus ostendendum est, sicut tota lex ita hoc præceptum iram operatur. Vnde hæc colligamus. *Primùm*, quilibet hic agno-

scat peccatum suum. *Secundò*, agnitum peccatum odio habeat & fugiat. *Tertiò*, post odium peccati confugiat ad Christum peccati expiatorem. *Quartò* nactus remissionem peccati redeat ad hoc præceptum, & incipiat nouam obedientiam prestare Deo. Hæc noua obedientia, quamuis impura per se & imperfecta existit: tamen propterea placet Deo, quia credens in Christum iam placet vt filius, non propter suam, sed Christi iustitiam, qua vestitus in conspectu Dei iustus censetur.

Hic Vsus consistit in examine conscientiæ, ad legẽ Dei tanquam ad Lydium lapidem, & debet reliquis etiam præceptis omnibus accommodari.

APPENDIX PRIMI præcepti.

NON FACIES TIBI sculptile.

Præfatio.

Tametsi Nazianzeni sententiam complector, qui hic secundum præceptum facit inquiens: μὴ σήσῃς ἴνδαλμα κενὸν, καὶ ἄπνοον εἰκώ: tamen nolo discedere à recepta consuetudine Ecclesiarum nostrarum, præsertim cum res nihil videatur habere incommodi, modo non excludatur, quod Dominus inclusum esse voluit.

Expositio

Porro sensus appendicis (vt sic appelletur) est, ne externum cultum, quem Deo debemus, idolis tribuamus, in Deum enim blasphema vox est eorum, qui dicunt: Nos ad honorem inuisibilis Dei imagines visibiles adoramus.

Adu. imaginum erectionẽ in templis Christianorũ.

Nam cum cultus Dei esse nequit, nisi qui iuxta Dei voluntatem fiat, quæ amẽtia est, cultum Deo erigere contra ipsius interdictum? Ille dicit: Non facies tibi sculptile neque imaginem, puluis tamen & cinis, & magister idolorum sensus carnis, audet contradicere, facies vtrunque, idque in templis Christianis. An non templa Christianorum erecta sunt propter cultum Dei conseruandum? Quid quæso ad cultum Dei faciunt idola? Profectò nihil. In confesso enim est, cultum Dei duplicem esse: σέβασμα, internum animi cultum, qui ex fide proficiscitur: & externum, προσκύνησιν, qui proprie λατρεία dicitur. Vtrunque impediunt & corrumpunt idola, vt quæ à vero Deo, qui in cœlis quærendus est, mentem auocant. Cum igitur templa Christianorum erecta sint propter cultum Dei conseruandum, & idola eum corrumpunt & impediunt, quis quæso locus in templo Dei relinquetur idolis? Si quis vsus pius idolorum esset in templis Christianorum, profectò vel orantibus vel communicantibus, vel docentibus vel discentibus prodessent. An docentibus prosunt? Doctrina petenda est ex Propheticis & Apostolicis scriptis. Pius enim animus non acquiescere debet, donec audiat: Hæc dicit Dominus. Quid iuuant discentes? Admiratio imaginum sæpe tenet attonitos & impedit, quo minus animus rebus, quæ traduntur, adiiciatur. An orantibus quid commodi afferunt? Mens orãtis ad cœlum erigi debet, Id quod forma orandi à Domino præscripta, monet: Pater noster qui es in cœlis, vnde aspectus imaginum orantes auocat. Communicantibus forte commodant? Nihil minus. Nam communicantes in Cœna Dominica contemplari oportet Christum Dominum mortuum & resuscitatum pro peccatis nostris, & nostri iustificatione, & non vanis oblectari imaginum picturis. Cùm igitur nullum vsum habeant imagines pium in templis Christianorum, sed magis pietati nocent, & pugnant ex diametro cum voce Dei, Exod. 20.4. Leu. 26.1. Deut. 5.8. & 27.15. Esai. 44.10. 1. Ioan. 5.21. Quis potest tam infandæ turpitudini patrocinari, nisi qui omnino verbum Dei pro nihilo habeat?

Obiectionis iconolatrarum dilutio.

Sed habent, fateor, quædam refugia patroni idolorum. Dicũt enim libros idiotarum esse. Sed Esaias capite 44.10. contra dicit, nullum idolorum vsum esse: Quis (inquit) sculptile conflauit ad nihil vtile? Aut igitur eradant hoc Esaiæ testimonium ex scriptura, aut vana & inutilia simulachra esse fateantur. Quare laicos & idiotas ad legem & testimonium cum Esaia mittere oportuit, non ad sculptilia & imagines. Non tamen inficias eo, haud minimam idolorũ causam extitisse, quod cœperint in Papatu habere mutos sacerdotes, qui cum non sonarẽt ipsi verbum Dei, vt scelus congeminarent, idola muta & vana erexerunt in contumeliam Dei. Verùm quia nunc ex Dei gratia in nostris templis docetur purum verbũ Dei, defungãtur idola isto suo ficto munere, & dent locum viuis imaginibus Dei.

Vsus imaginum triplex.

Quid? Si non licet imagines & idola habere in tẽplis, neque in moneta, neque in libris habere imagines licebit, neque monumenta & statuas Iosuæ & Samuelis, aut aliorum erigere licuit? Respondeo, Non damno artem pingendi & sculpendi, quam inter dona Dei pono, nec imaginem pingi, aut statuas erigi veto, scio enim ista adiaphora esse. Sed vsum imaginũ distinguo, qui est triplex: Typicus, S perstitiosus & Politicus.

Typicus.

Tyvicus quidem vsus fuit Cherubim in templo Salomonis, & æneus serpens erectus in deserto, verum nunc typus cessauit. Deinde habebant particulare præceptũ de Cherubim erigẽdis, & æneo serpẽte. At nos catholico præcepto obtẽperare debemus: Cauete vobis ab idolis. Hic Apostolus non modò idololatriam damnat, sed præcipit, vt ab ipsis simulachris, instrumentis idolatriæ, caueant Christiani: quo significat, nõ posse integrum ac sincerum cultũ Dei retineri, vbi simulachra sunt: adeo enim ingenita est nobis superstitio, vt minima quæque occasio contagione sua nos inficiat.

Superstitiosus.

Superstitiosus vsus solus damnatur, qualis in templis est. Et tametsi non omnes superstitiosè procumbunt coram imaginibus templicis: tamen quia rudioribus sunt occasio ruinæ & superstitionis, metuendum est, ne post hanc claram Euangelij lucem sequantur tenebræ: vnde in superstitionem Ethnicam instrumentis adhuc templis relictis incidant facile rudiores. Habenda esset ratio eorum, quos Christus suo sanguine redemit, ne nostris picturis & idolis eorum salutem euerteremus.

Politicus qui triplex est.

Politicus vsus imaginum à nemine reprehendi iuste potest, donec non transgrediatur iustos limites. Hîc vsus politicus triplex est, Historicus, Symbolicus & ornatus gratia adhibitus.

1.

Historicum voco, qui & ad intelligendas rectius rerum descriptiones, & ad memoriam rerum conseruandam facit: qualis est picturarum in libris, & statuarum quas erexerunt sancti Patres. Hîc vsus sanè valde vtilis est: quare nequaquam reprehẽdi debet.

2.

Symbolicum imaginum vsum appello, qui nos de re, quæ imagine repræsentatur, admonet, politico fine. Vt imago in moneta Cæsaris admonebat Iudæos, quod & ipsius moneta esset, & quod Cæsari essent subiecti, vnde & Dominus iubet eos reddere quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo. Hũc imaginum vsum nequaquam improbandum esse docet factum Christi, qui accepta moneta, quæsiuit cuius imago esset: quam cum illis redderet, non præcepit vt abiicerẽt propter imaginẽ, quod sanè fecisset, si iste vsus fuisset illicitus. Imo ipsi Apostoli monetã cum hac imagine circumferebant, & de pisce exemtum nummum cum imagine Cæsaris (nam alia moneta non recipiebatur pro tributo) Dominus in tributum pro se & Petro soluit.

3.

Vsus imaginũ *Ornatus gratia* adhibitus, est etiam politicus, qualis quia in

templo

templo Salomonis fuit sine reprehensione, non est cur reprehendatur, modò nihil habeat admixtum periculi.

Obiectio nis dilutio.

Verum si obiicitur, in templis posse esse historicum vsum: Respondeo, Sint tales imagines historicę, quæ nec nunc viuentibus sint scandalo, nec vllum periculum afferre possint posteris nostris. Præterea conferatur abominatio & multorum lapsus cum illo cōmodo, & videbimus, grauiores esse causas destruendi idola templica, quam ea ferendi in templis. Prætendunt ornatum. Si illi ornatui adiunctum est vllum periculum, vel nunc viuentibus, vel posteris, sit maledictus. Spiritus sanctus Ezechiel. 20. 8. vocat idola abominationes oculorum: at puluis & cinis ea vocat ornamenta oculorum. Maledictus sit ornatus, qui est offendiculo veræ doctrinæ & membris Christi. Verus ornatus templorum vtilis & Deo gratus est: Concio, Cantio, Oratio, Communio, & non quę hæc vel impediunt vel vitiant.

Alia obiectionis dilutio.

Producunt præterea in patrocinium suæ causæ authoritatem sanctorum Patrum & longam cōsuetudinem, sed si Patrum authoritate nitendum est, successoribus Apostolorum & omnibus Patriarchis Ecclesiarum Græcarum, qui idolis templicis aduersati sunt, potius assurgendum est, quam posterioribus. Nec consuetudo obiicitur rectè, cùm mala consuetudo nihil sit aliud, quam erroris vetustas. Quapropter iudico Diabolo non esse cedendum, qui in mundum idola inuexit, vt verus cultus Dei corrumperetur, sed potius cōtineamur intra terminos verbi Dei, nec sinamus nos sophisticis imposturis à claro verbo Dei abduci, etiamsi magnæ authoritatis viri vi deantur, qui ex carnis sensu aliud suadent & docent. Quoties igitur audim⁹ verbo Dei idololatriā dānari sciamus & omnia damnari, quæ ad eam erigendam, fouendámque faciunt: qualia potissima sunt idola & simulachra, quæ instrumenta sunt idololatriæ, ex quibus idololatria nomen habet: quæ propriè externa veneratio idoli alicuius est, etsi postea vocabulum ad genus translatum sit, significétque omnem timorem, dilectionem, fiduciam, spem in id quod non est Deus. Vnde auaritia à Diuo Paulo idololatria dicitur, quia in pecuniam suam spem collocat auarus: atque ita de aliis.

Pastorum officium.

Quid ergo pius pastor faciet? 1. cauebit, ne quid per seditionem faciat. 2. docebit veram rationem cultus Dei. 3. obseruabit, an quisquam abutatur relictis in templis simulachris: quod si senserit, admonebit Magistratum sui officij, vt Ezechiam imitetur. 4. ornatum templorum, vnde non est superstitionis periculum, improbare non debet, modo sumtus non fiant inutiles, neglectis viuis imaginibus Dei, qui sunt pauperes. 5. politicum vsum imaginū nullum verbum Dei improbat. 6. pius pastor prospiciens futuras tenebras, facilè iudicabit ex quibus imaginibus sit periculum.

Porro promissiones & Minæ, quæ attexūtur huic pręcepto, sunt generales, & habent annexam conditionem impletæ Legis diuinæ, de quibus aliâs.

SECVNDVM PRÆCEPTVM.

Non assumes nomen Iehoua Dei tui in vanum.

ANTITHESIS.

Assumes nomen Iehoua Dei tui legitimè & rectè.

Præcepti sensus, & finis.

Assumere autem nomen Dei, in vanum, est vsurpatio nominis Dei prophana. Mandatur igitur hic vera nominis Dei vsurpatio, cuius Finis est, vt maiestas nominis Dei inter homines habeatur sacrosancta. Vt igitur, quicquid facit nomen Dei celebre inter homines, hîc mandatur: ita quicquid prophanat nomen Dei, & facit vt non celebretur inter homines, hîc prohibetur. Hinc collige opera huius præcepti. *Primum*, inuocationem nominis Dei. *Secundum*, gratiarum actionem. *Tertium*, prædicationem. *Quartum*, glorificationem. *Quintum*, confessionem. *Sextum*, testificationem nominis Dei, seu cultum iurisiurandi legitimi. Hæc omnia, vt partes sunt veræ vsurpationis nominis diuini: Ita ad præcepti finem legitimè ordinantur.

Opera mā data.

Prohibita.

Porro, quicquid cum his sex partibus enumeratis pugnat, hîc prohibetur, vt inuocatio Sāctorum, strepitus labiorum, battologia sine fide, boatus templici, exorcismi incantatorum, in orando tædium, nihil prorsùs orare, vti Dei donis sine gratiarum actione, fidem celare, vel ob amicitiam, vel ob metum, abnegatio Dei, deprauatio scripturæ, scandalosa vita, hæresis, schisma, deieratio, execratio per nomē Dei, periurium, leuitas in iurando, temeraria vota: Breuiter, quicquid maiestatem nominis Dei inter homines lædit & obscurat.

Nec huic præcepto quisquam satisfacere potest, cuius ratio in primo exposita est. Similiter *Vsus* præcepti idem statuendus est cū vsu primi præcepti.

TERTIVM PRAECEPTVM.

Memento diei Sabbathi, vt sanctifices eum.

ANTITHESIS.

Memento diei Sabbathi, ne prophanes ipsum.

Præcepti sensus & finis.

Est autē sanctificare Sabbathū, quiescere ab operibus nostris, & regnum Dei meditari operibus à Deo institutis, recolere beneficia Dei, discendæque legi Dei vacare. Sanctificandi enim vocabulum monet Sabbathū totum diuino cultui applicandum, & totum laudibus diuinis peragendum. Finis igitur præcepti erit, animum, corpus & omnes actiones Deo dedicare, regnū Dei & eius beneficia meditari & propagare.

Opera mā data.

Ad hunc finem pertinet, *Primum*, seria verbi Dei meditatio & tractatio. *Secundò*, verus vsus ceremoniarum, quas primum Deus, deinde Ecclesia vtiliter instituit. *Tertiò*, promotio pietatis pro vocatione. *Quartò*, iuuare Ecclesiæ membra omni officiorum genere. Quæ cum his pugnant, prohibentur hoc præcepto, vt omnia impedientia meditationē verbi, qualia sunt seruilia opera, quæ non habent coniunctum pietatis exercitium sua natura. Nec huic præcepto quisquam satisfacere potest.

Prohibita.

Vsus.

Porro præter generalem vsum, de quo admonui in primo præcepto, hoc in tertio peculiariter obseruandum est. Tametsi ceremoniale est, quo ad speciem, hoc est, certæ diei (seruata illa Iudæorum numeratione) obseruationem, & ad Iudæos solos spectat, in memoriam creationis rerum institutum, tamen in genere ad totum humanum genus pertinet. Vt autem hoc declaretur apertius, primum obseruemus præcepta Dei duplicia esse, Catholica & particularia. *Catholica* obligant omnes ex æquo, aut ad obedientiam aut ad pœnam, quia ab omnibus & vbique eorum obseruatio requiritur. *Particularia*, quæ non omnibus data sunt, sed vel vni genti aut vni homini. De his tres regulæ tenendæ sunt. 1. Nullum præceptum adeo particulare est, quin aliquatenus ad omnes pertineat. 2. Quicquid externarum circumstantiarum annexum est

præceptis Dei particularibus, vt est locus, tempus, persona, numerus, ordo &c. resecandum est, iisque, quibus ea particulariter mandata sunt, relinquendum. 3. Quicquid est fidei vel charitatis reliquum, id totum nobis applicandum est. Nullum enim præceptum Dei est, ex quo fidei & charitatis fructus percipi nō possunt. Sic hoc præceptum Dei, de Sabbathi obseruatione, peculiariter datū est Iudæis, sed aliquatenus tamen ad nos pertinet. Sunt enim tria in veteri Sabbatho. *Primum*, Ceremoniale, quod totum Iudæis relinquendum est. *Secundum* Fidei. *Tertium*, Charitatis, quæ duo ad omnes pertinent. Proinde Vsus legitimus Sabbathi in his consistit, vt beneficia Dei memoremus, gratiásque pro iis agamus: vt celebremus perpetuum Sabbathum, id est, quietem à peccatis: vt sanctam conuersationem & vitam sectemur: vt quiescamus in Christo per patientiam, donec nos in sui regni gloriam transtulerit Deus: vt remittamus opera familiæ in qualibet septimana vno die ad minimum. Hoc postremum charitatis est, superiora fidei.

QVARTVM PRAECEPTVM.

Honora patrem tuum & matrem tuam.

ANTITHESIS.

Ne sint tibi inhonori parentes.

Præcepti sensus & finis. Honorare autem parentes est ipsis reuerentiam, obedientiam & gratitudinem exhibere. Finis præcepti est, statuum quos Deus ordinauit conseruatio. Opera mandata. Ordinauit autem politias & œconomias. Mandantur itaque hoc præcepto omnia, quæ ad politiarum & œconomiarum incolumitatem pertinent: vt sunt officia mutua magistratus & subditorum, parentum & liberorum, ministrorum verbi & auditorum, præceptorum & discipulorum: atque adeo omnium superiorum & inferiorum, siue sint priuati, siue publici. Prohibita. Ex aduerso omnia hic interdicuntur, quæ cum istis pugnant.

Porro in hoc & in sequētibus præceptis obseruādum est, quod obedientia omnis inchoanda sit à primo præcepto: sine quo nulla obedientia cæterorum præceptorū placere potest. Quæstiones, an quis præcepto huic satisfaciat, & quis sit vsus, ex superioribus notas relinquo.

Promissio addita. Verùm promissio addita videtur nonnihil obscura. Promittit enim prolongationem dierum obtemperantibus huic præcepto: cùm tamen sæpe pij erga parentes filij præmatura morte succumbant. Sed hic obseruanda vtilis regula est: Quicquid nobis terrestrium bonorum Deus promittit, sub hac conditione accipiendum est, quatenus in bonum animæ nostræ salutémque expedit. Vnde fit interdum, vt quo quisque magis diligitur à Deo, eo citius eripiatur ex hac vita. Nam promissionis genus est, vt obedienti bene sit.

De termino vitæ. Porro hoc loco quæstionem breuiter tractabo, de *Termino vitæ* cuiuslibet hominis. Sunt qui statuunt Stoicā & fatalem necessitatem termini vitæ cuiuslibet hominis: qui cum alios quosdam locos, tum verò maximè illum, qui est Iob.14.5. adducunt: Breues dies hominis sunt, & numerus mensium eius apud te est. Constituisti terminos eius, qui præteriri non poterunt. Etsi autem hunc locum ideo reiicere possem, quia corruptus est in communi translatione (ita enim legi debet ex Ebræo: Si definiti sunt dies eius, numerus mensium eius apud te est. Constituisti terminos eius, & non præteribit. Vt sit tantum vna propositio hypothetica, cuius consequens bis ponitur) tamen largimur illis, quod sit sensus Prophetæ, Deum terminum vitæ cuiuslibet definire, quem nec anteuertere, nec præterire quisquam potest, modò vicissim nobis concedāt, statuti termini modum, nō ex necessitate Stoica, sed ex verbo Dei claro & perspicuo petendum esse. Sed quem modum definiti termini præscribit verbum Dei? Verbum Dei nos mittit ad Dei prouidentiam, quæ in promissionibus & comminationibus diuinis fundatur. Debemus igitur in hac quæstione promissiones & comminationes Dei cum vtrarumque exemplis illustribus adhibere in consilium.

Promissiones. Promissionis testimonia sint hæc pauca pro multis. Exod.20.12. Honora patrem tuum & matrem tuam, vt sis longæuus super terram quam Dominus Deus tuus daturus est tibi. Prou.9.11. Per me multiplicabuntur dies tui, & addentur tibi anni vitæ. Prouerb.10.2. Iustitia liberabit à morte. Ibid.27. Timor Domini apponet dies, & anni impiorum abbreuiabuntur. Exempla promissionum. Exempla promissionum sunt multa. Deut.9. cum Deus minaretur, quod populum contumacem vellet perdere, intercedit Moses, & iuxta promissiones parcit pœnitentibus. Niniuitis interitus voce Dei constitutus erat quadragesimo die post inceptā concionem Ionæ, sed pœnitentibus parcitur. 2. Sam. 24.17. Dauid supplicat Deo, erecto altari, vt cesset interfectio. Notum est Ezechiæ exemplum, Esaiæ 38.5.

Comminationes. Testimonia comminationum sunt hæc. Prouerb. 20.20. Qui maledicit patri & matri suæ, extinguetur lumen eius in mediis tenebris. Psal.55.24. Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos. Leuit.20. Dominus minatur flagitiosis exterminationem de populo suo: quæ exterminatio nihil aliud esse potest, quam abruptio termini vitæ, propter scelera perpetrata. Exempla. Harum Comminationum exempla ex pluribus hęc obseruentur. Gen.38. Her, quia fuit nequam in conspectu Domini, dicitur occisus à Domino. Ibid. Onan, effundens semen in terram, ne suscitaret fratri semen, occiditur à Domino. Achan propter spolium de anathemate voce Dei iubetur lapidari. Ex his testimoniis & exemplis manifestum est, quod Deus iuxta suas promissiones & minas vel abbreuiet, vel prolonget terminum vitæ cuiusque. Idem testatur Iacobus cap.5.15. qui ægrotos piorum precibus sublenari statuit. Idem semper senserunt omnes pij, qui suis precibus sæpissimè piis Principibus & doctoribus longiorem vitam impetrarunt.

Adu. Stoicos. Huc accedit firmissima contra Stoicos ratio. Si ineuitabilis fataliter est terminus vitæ, erit etiā culpa ineuitabilis, propter quam multi rapiuntur ad mortis supplicium. Si culpa ineuitabils est, reuera Deus peccati autor erit. Sed hoc vel dictu horrēdum maxime est. Quare cùm culpa non sit ineuitabilis, neque terminus vitæ erit fatalis. Præterea ista Stoica opinio vehementer nocet moribus, & pietatis exercitia omnino impedit. Nam cum homines putant, euentus pendēre ex fato, fiunt segniores. Proinde timeamus Deum: ac cogitantes de futuris euentibus, respiciamus ad eius promissiones & minas: orātes vt ipse nos suo Spiritu regat, quo ea agamus, quæ ipsi grata sunt: vtque pro sua misericordia & clementia velit nobiscum agere.

Aliæ regulæ huius præcepti. Deinde alia regula obseruanda est in hoc præcepto: Eatenus obediendum parentibus esse, ne lædatur erga Deum pietas, quæ primum gradū obtinet. Nam si ad Dei institutum, tanquam ad certam regulam, exigenda est filiorum subiectio, præposterum foret per eam ab ipso Deo abduci.

Tertia regula sit hæc: Tametsi non est æqualis conditio superiorum & inferiorum: tamen aliquod

ius mutuum & analogũ inter ipsos requiritur, quod sicuti inferiores superioribus obnoxios reddit, ita vicissim proportione habita superiores obstringit inferioribus. Hæc proportio seu analogia ad legem charitatis exigenda est: quæ sola vera est mensura in mutuis superiorum & inferiorum, imò & parium officiis, de qua re postea in quarta Classe dicetur.

QVINTVM PRAECEPTVM.

Non occides.

ANTITHESIS.

Vitam proximi conseruabis.

Præcepti sensus & Finis. Opera mãdata. Vt enim læsio omnis proximi hic interdicitur: Ita omnibus modis ipsum iuuare præcipitur. Finis præcepti, vt alter alterius incolumitatem quęrat. Mãdantur igitur omnes virtutes, quibus proximo commodamus, & quæ ab iniuria proximi nos reuocant, cuius generis sunt: dilectio proximi ex animo, comitas, beneficentia, conuersatio amica, clementia, adesse in quauis necessitate. Prohibita. Contra prohibetur, 1. externum homicidium, 2. maledicta, conuitia, ludibria. 3. omnia facta quibus vllo pacto lædi potest persona proximi. 4. omnia cogitata, quibus male de proximo cogitamus. 5. omnia dicta in proximum acerbiora. Porro parentum, præceptorum, & magistratus officia nequaquã hoc præcepto tolluntur, vt quæ non solum in quarto præcepto præcipiuntur, (faciũt enim ad status à Deo ordinatos cõseruandos) verumetiam præmiis peculiaribus à Deo ornantur, quemadmodum multa exempla scripturæ testantur.

SEXTVM PRAECEPTVM.

Non mœchaberis.

ANTITHESIS.

Caste viues.

Sensus & finis. Vt autem hic impuritas omnis animi & corporis interdicitur: Ita præcipitur mentis & corporis puritas casta, & castitas pura. Finis præcepti est, vt homo puritatem & castitatem sui creatoris sectetur. Mandata. Mandantur igitur hic virtutes castitatis & pudicitię, quales sunt σωφροσύνη, temperantia, sobrietas, & quæcunque faciunt ad castitatem conseruandam, cùm in matrimonio casto, tum extra matrimonium. Prohibita. Contra prohibentur externum adulterium, vagæ libidines, mollities, sermones spurci, εὐτραπελία, id est, scurrilitas, intemperantia, ebrietas, lasciui gestus, & quicquid hominem à castitate corporis & mentis auocare potest.

SEPTIMVM PRAECEPTVM.

Non furaberis.

ANTITHESIS.

Bona proximi promouebis.

Finis. Finis præcepti est, vt nostra sorte contenti vnicuique quod suum est relinquamus. Mandata. Mandantur igitur hic iustitia commutatiua præcipue, & omnes eius partes, & prohibetur quicquid cũ illa pugnat, Prohibita. vt expilationes, vsuræ, fraus, lances & pondera iniusta. 2. Samuel. 15. 6. species quædam furti indicatur, cum Absolõ furatus dicitur esse cor virorum Israël: vnde patet, maximos fures esse eos qui alienant animos subditorum à Magistratu, auditorum à ministris verbi, discipulorum à præceptoribus, seruorum à dominis, famulorum & ancillarum à patribus familiâs, liberorum à parentibus. Hoc genus furti recte diabolicum dixeris. Nam vt diabolus primorum parentum animos auertit à Deo: Ita hi vestigiis paternis insistentes animos, ab iis, cum quibus coniuncti esse deberent, alienant.

OCTAVVM PRAECEPTVM.

Non respondebis falsum testimonium aduersus proximum tuum.

ANTITHESIS.

Respondebis pro proximo tuo verum testimonium.

Finis. Finis pręcepti est, vt veritatem sine fuco inter nos colamus: Mandata. Mandantur itaque in hoc præcepto candor, veritas, constantia in dictis, diligens veritatis inquisitio. Commendantur artes veritatis ministræ. Prohibita. Contra prohibetur falsum testimonium, calumniæ, mẽdacia, obtrectationes, malę cordis suspiciones de proximo, itẽ Sophistica, & omnes deceptoriæ artes.

NONVM ET DECIMVM præceptum.

Non concupisces domum proximi tui.

ANTITHESIS.

Toto corde sis proximo carus & vtilis.

Finis. Finis præcepti est, vt omnem cupiditatem cum charitate pugnantem, ex animis excutiamus. Hæc duo præcepta discrimen faciunt inter legem humanam & diuinam. Humana tantum prohibet facta & dicta, Diuina etiam concupiscentiam inordinatam coërcet. Tametsi autem in superioribus præceptis concupiscentia etiam prohibetur: tamen hæc duo postrema non censenda sunt inutilia aut frustra addita. Prohibita. Nam in illis prohibetur voluntaria concupiscẽtia, quæ est effectus eius concupiscentiæ, quæ hic prohibetur. In superioribus prohibetur actio interior & exterior, consilia & deliberationes: In hisce vltimis istorum omnium fons præcludi præcipitur. Illic actiua, hic passiua concupiscentia interdicitur. Ceterùm qui hæc duo præcepta distinguunt, nonum ad genus, decimum ad species referunt. Nonum: Nõ concupisces domum proximi tui. Hoc est, familiã & possessionem proximi tui promoueto. Decimũ: Non concupisces vxorẽ eius, mandat, ne quis vlla occasione sub specie honesta res alterius velit ad se allicere.

Huius pręcepti impletio in possibilis. Quod autem nemo satisfaciat huic præcepto his rationibus conuincitur. *Primum* enim massa tota naturæ nostræ corrupta est. Est enim prauum cor hominis ab adolescentia. *Secundo*, vniuersalis experientia in omnibus sanctis, qui ingemiscunt & dolent se impediri hoc malo, quo minus ea quæ volunt bona faciant. Hinc Paulus Rom. 7. 24. ex clamat: O me miserum, quis me liberabit de corpore mortis huius? Debet proinde vsus horum præceptorum perpetuus in animis nostris hic esse, vt precemur Deum, ne hoc malum nobis imputet, ne compellamur, vt obtemperemus ei in suis concupiscentiis: denique vt confugiamus ad Christum Pontificem, qui credentium in se peccata interna & externa suo precioso sanguine abluit.

CAPVT II.

LEGITIMA SPIRITVAlis cultus Dei Ratio, & eius partes.

Necessitas huius tractationis. SVPERIORI capite materiam cultus diuini explicauimus. Nunc eius legitima ratio &

partes exponendæ sunt. Non enim omne opus præceptum, est cultus, nisi ex vera fide fiat propter verũ finem. Nã qualitas operũ non solum ex ratione præcepti, sed ex causis simul efficiente & finali cẽsebitur. Vt igitur hanc doctrinã perspicuè teneamus, *Primum*, regulam per quam probandus sit verus cultus Dei. *Deinde* fundamentum eiusdem cultus. *Tum*, quidnam sit cultus Dei. *Postremò*, quæ sint eius formæ, tradam. His enim quatuor cognitis nihil restat, nisi vt mentem, cor, linguam & manus à Domino gubernari cupias, quo ipsi verum cultum præstare possis.

Methodus & Analysis.

1. Regula cultus Dei.

Sit itaque hæc *Regula* generalis, quod nullus cultus placeat Deo, nisi quem ipse proprio verbo instituit. Hanc regulam vox Dei apud Esaiam, 29.13. & Dominus, Matt. 15.4. confirmat: Frustra me colunt, docentes doctrinas & mandata hominum. Paulus ad Coloss. 2.18. ἐθελοθρησκείας damnat. Idem pronunciat, Rom. 14.23. nihil placere Deo sine fide. Cùm igitur cultus placere debeat Deo qui id fieri potest, si verbo Domini non nitatur? Teneamus igitur hanc regulam, nec sinamus nos ab ea auelli vlla sophistica.

Vsus regulæ.

Huius regulæ *Vsus* duplex est. 1. Hac regula stabilitur authoritas legislatoris. Vbi enim in Republica liberum est, vnicuique condere leges, authoritatem supremi domini vilescere necesse est. Hanc authoritatem sibi vendicat Dominus in primo præcepto, dum inquit: Ego sum Iehoua Deus tuus, &c. 2. liberat nos hæc regula ab errore Ethnico, Pharisaico & Papistico, ne cum illis sine modo superstitiones & ἐθελοθρησκείας cumulemus, quorum antesignanus est Romanus Pontifex, qui sanè Hieroboam apostasia, Achab homicidiis & sanguine piorum, Iesabel crudelitate, Nabuchodonosor sacrilegio, Iulianum fraudibus, Iudam proditorio osculo superat. Hactenus de regula.

2. Fundamentum.

Fundamentum cultus Dei sequitur, quod fixum & certum tenere oportet. Est autem hoc fundamentum duplex, nimirum cognitio Dei & cognitio nostri, de quibus quia abunde dictum est in prima classe, hîc breuius eadem attingemus. Cognitionem Dei consequimur per verbum & testimonium, quæ coniuncta docent nos, quod Deus sit fons omnis virtutis, iustitiæ, sapientiæ & veritatis: quod Deo omnis gloria tribuenda sit, quod Deus ad iuuandum sit promtus sua natura: quod idem velit omnes ad se confugere in quouis periculo. Hanc Dei cognitionem esse fundamentum cultus Dei Esaias 19. docet his verbis: Cognoscent Ægyptij Dominum in die illo, & facient sacrificia & oblationem, vouebúntque vota Domino, & reddent. Cognitio nostri ex trium rerum contemplatione petenda est, nimirum ex fine creationis, ex virium præsentium æstimatione, & ex facilitate lapsus in peccatum. Finis docet officium, quod est referre imaginem Dei in sincera pietate & iustitia vera. Vires ostendunt, quod officium debitum præstare minime valeamus. Lapsus frequentes nos monent fragilitatis nostræ & peccati. Vnde admonemur omnem gloriandi materiam abiicere, vt qui fracti viribus nihil sine auxilio diuino efficere boni possumus, imo omni hora præcipites in noua peccata ferimur, nisi manu Dei conseruemur. Sine hac nostri cognitione nec pœnitentia, nec fides existere possunt: sine quibus nihil quãtumuis speciosum Deo placere potest. Vbi hanc duplicem cognitionem Dei & nostri probe tenuerimus, fundamentum veri cultus Dei iactum est.

3. Definitio.

Nunc quemadmodum proposuimus, quid sit cultus Dei verus, definiamus. Est itaque Cultus Dei opus mandatum à Deo, factum ex fide in celebrationem gloriæ Dei principaliter. Verum ne hic impingamus, perutile discrimen cultus diuini hic est tenendum. Est enim duplex cultus Dei. Vnus est expiatorius, meritoriúsque per se. Alter Eucharisticus seu obedientiæ, & nequaquam meritorius sua natura.

Duplex cultus.

1. Expiatorius & Meritorius per se est obedientia filij Dei, per quam satisfecit legi Dei, ac meruit omnibus vitam æternam qui in se credunt. Quicunque hunc honorem tribuunt aliis rebus quam obedientiæ Christi, contumelia afficiunt filium Dei, qui solus expiatorium cultum præstitit. 2. Cultus Dei Eucharisticus seu obedientiæ omnium filiorum Dei est. Hic per se non meretur quicquam, sed ex gratia habet promissiones præsentis vitæ & futuræ.

Definitionis analytica explicatio.

His ita constitutis, definitionem positam breuiter excutiamus. 1. fit mentio materiæ cultus Dei, quæ est *opus à Deo mandatum*. Quemadmodum enim in Republica ciuili obedientia erga Magistratum est, viuere secundum præscriptum legum: Ita in Ecclesia seu regno Christi cultus Dei æstimandus est, qui verbo & lege Dei nobis præscribitur, sicuti regula supra tradita dilucide docet.

2. Sed quia non satis, ex ratione præcepti opus facere, nisi accedat Fides, ideo additum est in definitione: *factum ex fide*. Est enim fides omnis operis boni effectrix. Sed cur ita? Cur fides adeo necessario requiritur? Quia opus nullum potest placere Deo, nisi prius persona placeat: placet autem persona fide, hęc enim facit, vt errata nec nobis nec operibus nostris imputentur: sed quemadmodum nos iusti sumus per fidem: ita & opera nostra per eandem fidem iusta habentur. Deinde fides facit, vt voluntarium ac promtum sit obsequium, alioqui minimè placeret. Tertiò, fides monet animi cultum & externam operationem coniungenda esse, vnde fit, quod tametsi opus interdum externum sit, tamen quia ex fide factum est, spiritualis Dei cultus existit. Postremò hæc additio facit clarum discrimen inter cultum Dei verum & falsum. Nam omnis cultus extra fidem, siue sit à Deo mandatus ratione operis, siue à Diabolo inuectus sit, damnandus est, siquidem mera superstitio est. Hoc verum esse confirmat ipse Deus, Esaiæ 1. 11. Quo mihi (inquit) multitudo sacrificiorum vestrorum? Nonnunquam abominationes vocat, interdum dicit se ea sacrificia non præcepisse. An non præcipit ea sacrificia quæ damnat? præcepit quidem, sed vt fierent ex fide. Superstitio enim non solum ex re ipsa, sed etiam ex animi affectione æstimanda est. Dare eleemosynam secundum rationem operis est bonum, verum si absque fide fiat propter impium finem, abominatio coram Deo est. Quapropter Pauli consilium sequamur. Quicquid (inquit) feceritis, ex animo facite, tanquam Domino. Atque ita apparet, cur ex fide prodeat opus, quod cultus Dei esse debet.

Tertium definitionis membrum fuit, quod opus tendere debeat in celebrationem gloriæ Dei. Quemadmodum enim superius membrũ docet, vnde proficisci debeat cultus Dei: ita hoc tertium: in quem finem tendere debeat, manifestat, nimirum in celebrationem gloriæ Dei. Hoc quàm verum sit, docet ipsa hominis creatio ac regeneratio. Omnem (dicit Dominus) qui inuocat nomen meum in gloriam meam creaui eum, formaui eum, feci eum. Et Dominus apud Matthæum. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt glorificent Patrem vestrum cœlestem. Rectissimè igitur Iulianum admonet Augustinus li. 4. cap. 3. aduersus Iulianum scripto inquiens: Noueris itaque, non officiis, sed finibus à vitiis discernendas esse virutes. Officium autem est, quod faciendum est, finis vero propter quod faciendum est.

Cum

Cum itaque facit homo aliquid, vbi peccare non videtur, sed non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare conuincitur.

Quid est Deum glorificare.

Sed quid est Deum Glorificare? Est 1. rectè sentire de natura Dei, maiestate & veneratione: 2. tribuere ei omnem sapientiam, misericordiam & iustitiam. 3. illi obtemperare. 4. alios nostro exemplo ad illum agnoscendum inuitare. Hanc gloriam ei eripiunt, 1. qui de ipsius natura, maiestate & veneratione rectè non sentiunt. 2. qui ipsius virtutes & beneficia non agnoscunt. 3. qui sceleratè & flagitiosè contra ipsius mandatum viuunt. 4. qui suo exemplo aliis offendiculo sunt, vt ad Deum venire nequeant. 5. qui vni Christo redemtionis gloriam non tribuunt. 6. qui in rebus ad hanc vitam pertinentibus, fortunæ, sapientiæ & consiliis suis, tribuunt successum. Nam cùm Dominus omnia hæc largiatur, spoliatur aliqua suæ gloriæ parte ab illis, qui hæc ad ipsum solum non referunt. Ille dixit, gloriam meam alteri non dabo. Qui ergo sibi gloriæ eius vel minimam portionem vendicat, sacrilegus censendus est. Atque hæc de definitione dicta sufficiant.

Cultus Dei genera.

4. Nunc, veniamus ad illud, quod postremo loco de cultus Dei varijs generibus proposuimus. In vniuersum itaque cultus Dei duplex est, *Internus* & *Externus*. vtrũque Deus iure à nobis requirit. Nam quoad animam, creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, quoad corpus, omnes vires contulit & conseruat. Nec pugnat hæc distinctio cum eo, quod supra dictum est, omnem cultum Dei spiritualem esse debere. Est enim cultus Dei ex causa efficiente, obiecto & finali causa censendus. Cum igitur omnis cultus Dei proficisci debeat ex fide, quam spiritus operatur in gloriam Dei, qui spiritus est, rectè spiritualis omnis cultus Dei verus iudicabitur. Sed quid est Internus Dei cultus?

Internus.

Est motus mentis & cordis congruens cũ lege Dei.

Externus.

Quid Externus? Cum actio externa congruit cum lege & voluntate Dei. Sed vterque iuxta duplicem Decalogi tabulã diuidendus est. Nã vt prima tabula præcipit cultũ Dei internũ & externum, ita & secũda. Primæ tabulæ cultus internus & externus habet gradus supra in explicatione Decalogi commemoratos. Ex hoc cultu primæ tabulæ manat duplex cultus, internus, & externus secundæ tabulæ. Internus consistit in affectu cordis erga proximum. Externus in operis declaratione. Paulus 1. Thess. capite 1. diuidit cultum Dei compendiosius adhuc, nimirum in affectus tres, & eorum effectus totidem. Affectus sũt: fides, spes & charitas. Fidei tribuit ἔργον, Spei ὑπομονὴν, Charitati κόπον. Atque hæc dicta sufficiant de legitima ratione cultus Dei, atque eius partibus.

CAPVT III.

GENERALIS DOCTRINA bonorum operum.

Necessitas huius doctrinæ.

QVIA dictum est, bona opera esse cultum Dei, cum ex fide proficiscuntur, propter verum finem, addam generalem doctrinam, ad quam recurrendum erit, quoties operum bonorum quorumcunque fit mentio. Valde enim necessarium est, erudiri recte de bonorum operum ratione, vt sciatur quo in loco habenda sint.

Errores.

Papistæ grauiter peccant, à quibus bona opera humana causis iustificationis annumerantur. Peccant & illi, qui dum bona opera à causis iustificationis excludunt, minus frigide de obedientia, Deo necessario præstanda, docent, ac si fides esse posset sine suis naturalibus proprietatibus. Cæterum, vt clarius operum doctrinam generalem exponere liceat, eam totam sex quæstionibus subijciam.

Methodus & analysis.

1. *Quæ opera docenda & facienda sint.*
2. *Quomodo fieri possint.*
3. *Quomodo placeant Deo.*
4. *Quæ causæ bonorum operum, curque promissiones sint additæ bonis operibus.*
5. *Quoniam omnes homines habeant peccatum, quorum obedientia placeat, & quorum non.*
6. *Cur scriptura, bona opera mercedis honore dignetur.*

DE PRIMA.

Quæ opera facienda.

Cum quæritur, quæ opera facienda sint, duo perpendamus: qui *Nos* simus, qui, *Ille*, cui obedientia per bona opera præstanda est. Cum *Nos* intuemur, considerata nostra corruptione, admonemur ne nos fingamus opera, quibus volumus Deum colere. Per nos enim nequaquam intelligimus, quid vel placeat vel displiceat Deo. Vnde Dominus pronunciat, se frustra coli mandatis & doctrinis hominum. Hinc certò statuamus, opera quantumuis speciosa, excogitata ab hominibus, nequaquam posse boni rationem veram habere. At si Deum intuemur, monemur reuerentiæ erga ipsum, vnde fit, vt hoc solum ipsi placere cogitemus, quod ipse nobis suo verbo præscribit. Nã is solus est legislator noster. Vtrumque complectitur Ezech. 20. 13. cap. inquiens: In præceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec iudicia eorum custodiatis, nec idolis eorum polluamini. Ego Dominus Deus vester, in præceptis meis ambulate, & iudicia mea custodite, & facite ea. Hoc Dei verbum regula nobis esse debet operum quæ facienda sunt, & tria continet. 1. quod Deus nolit opera ab vllo homine præscribi, iuxta quæ coli debeat. 2. quod sua præcepta normam operum esse velit vnicam. 3. quod addat huius rei grauissimam rationem, inquiens: Ego sum Dominus Deus vester, quo dicto non solum sibi ius vendicat legislatoris, vt qui solus autoritatem habeat suo populo præscribendi vitæ leges: quod sanè ius adimere illi videntur, qui nouos cultus sine ipsius mandato excogitant, sed etiam nos obligat ad obedientiam, & se nostrum Deum & Dominum esse pronunciat. Hæc coërcere nos debent, ne temerario ausu nouos fingamus cultus. Hæc reuerentiam erga verbum traditum augebunt, vt dicamus cum Dauide, Psal. 119. 105. Lucerna pedibus meis verbum tuum. Vt enim lucerna iter monstrat in tenebris, ne impingamus: Ita vox Dei, ne in vita per ignorantiam erremus, efficit. Porro ne quisquam ad ignorantiæ excusationem confugiat, edidit Deus vocem legis moralis, quam stupendis miraculis confirmauit: quam legem moralem vult communem vitæ regulam esse, quæ duobus capitibus, nempe dilectioni DEI, & dilectioni proximi subiicitur, de quibus supra dictum est. Hic tantùm volo responsum ad primam quæstionẽ, nimirum, quod nulla opera bona censenda sint, nisi quæ à DEO præcepta sunt. Quare ea sola faciẽda, iuxta Ezechielis dictum.

DE SECVNDA.

Quomodo fieri possint bona opera.

Postquam mens pij hominis nouit, quæ opera sint facienda, quærit quomodo fieri possint. Ad quã quæstionem ex duobus dictis petenda est responsio. Apostolus dicit Ebræor. 11. 6. Sine fide impossibile est placere DEO. Et Christus pronuntiat. Ioa. 15. 5. Sine me nihil potestis facere. Quare hæc ordine requiruntur, vt fiant bona opera. 1. Cognitio Christi, 2.

Fiducia Christi. 3. Viuificatio, qua nos Christus per Euāgelium viuificat, & effundit in nos Spiritum sanctum. Nulla enim dilectio, nulla obedientia esse potest, nisi prius fide apprehensa sit misericordia & reconciliatio propter Mediatorem. In hac consolatione diuinitas habitat in corde, quia æternus Pater per Filium consolantem voce Euangelij, verè est ibi efficax, & datur à Patre & Filio Spiritus sanctus accendens lætitiam & inuocationem, iuxta dicta, Zachar.12.10. Effundam Spiritum Gratiæ & Precum. Item, Ioan.14.23. Veniemus & mansionem apud eum faciemus. Item 2.Corinth.3.18. Intuentes gloriam Domini, trāsformamur ad eandem imaginem, id est intuentes λόγον, qui est imago æterni Patris, & in consolatione ostendit præsentiam & bonitatem Dei, efficimur similes eius imaginis, Spiritu sancto accedente corda. Ita tunc Filius est Emanuel, per eum enim nos diuinitas viuificat, protegit, gubernat, gestat nos, regit consilia & euentus, sicut dicit: Ego sum vitis, vos palmites, sine me nihil potestis facere. Hæc dum cogitamus, accenditur inuocatio Dei, qua petimus præsentiam & gubernationem Mediatoris in omnibus nostris actionibus.

DE TERTIA.

Quomodo placeant, & in quibus

Postquam mens edocta est, quomodo fieri possint bona opera, quærit preterea, quomodo placeāt. Frustra enim fierent nisi placerent. Pugnat pro patria Scipio, pugnat & Dauid, sed non vtriusque opus placet Deo. Quare hic rectè quæritur, quomodo placeant bona opera? Ad quam quæstionē in genere respondeo, quod placeant in conuersis. Scipionis opera non placuerunt, quia non fuit conuersus: At Dauidis militia placuit, quia fide erat acceptus Dauid. At hic tria ordine sunt spectanda. 1. Statuendum est de persona, quod sit fide reconciliata & iusta propter Christum, gratis, non propter dignitatem personæ. Nam fide apprehenditur imputatio iustitiæ, sicut scriptum est Rom.4.3. Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam. 2. & hoc fatendum, quod persona fide iustificata nondum legi satisfacere potest. Nam hærent etiam in piis multa interiora peccata, dubitationes & malæ inclinatiônes, peccata ignorantiæ, omissionis &c. Hæc immundities deploranda est, & repugnandum dubitationibus & malis affectibus, & simul precandum veris gemitibus cordis, ne Deus nobis has sordes, quibus inuoluimur imputet. 3. Etsi has nostras sordes agnoscimus, tamen simul statuendum, quod & Deus postulat inchoatam obedientiam, & quod placeat inchoata hæc obedientia Deo propter Christū. Sic enim Petrus clarè docet 1.Petr.2.5. Offerte hostias spirituales acceptas Deo propter Christum, qui & propiciator est, & nunc pro nobis interpellat. Nō itaque placet obedientia nostra Deo propter suam dignitatem aut perfectionem, est enim per se indigna, vt prodeat in conspectum Dei, nec satisfacit legi, vt dictum est: sed placet propter personam reconciliatam, quæ propter Christum vt iusta habetur: ita etiam placet, etsi circumferat in carne peccatum & multas sordes.

DE QVARTA.

Causæ bonorum operum.

Cum constat, hominem nequaquam iustificari operibus, quæri etiam commodè solet, quænam sint bonorum operum causæ, quibus homines ad bene operandum accendi & impelli debent, & numerari hic solent tres causæ grauissimæ, quæ sunt: necessitas, dignitas, præmium. *Necessitas* quintuplex statui potest, nempe mandati, debiti, fidei retinendæ, vitationis pœnarum, & couersionis.

1. Necessitas quintuplex.

Necessitas prima *Mādati* est, quod Deus obedientiam erga suam legem serio & seuere mandat: In præceptis meis ambulate. Et Paulus. Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra. *1. Thess. 4.7.* Secunda Necessitas est *debiti officij*, de qua Paulus concionatur, Rom.8.12. Debitores sumus Dei, non carnis. Non enim sumus nostri iuris, sed eius qui redemit nos suo sanguine. Tertia Necessitas est *Fidei retinendæ*. Si quis, inquit Paulus, suorum & maximè domesticorum curam non habet, fidem abnegauit, & infideli deterior est. *1. Tim. 5.8.* Item: Milita militiam honestam, habens fidem & bonam conscientiam: quarum neutra retinetur sine obedientia. *1. Tim. 1. 18.* Tametsi vox illa immota sit, Vita æterna donum Dei est: tamen & hoc certum est, contristari & excuti spiritum sanctum cum perpetrantur delicta contra consciētiam. Quarta Necessitas est, qua *Pœnas* vitari oportet. Propter iniquitates, inquit Dauid, corripis filios hominum. *Psal. 89.33.* Quinta Necessitas est *Conuersionis*. Viuo ego, dicit Dominus, Ezech.18.23. nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Cum igitur fit cōuersio, simul viuificatur homo fide per spiritum sanctum, Præterea coniuncta est conuersioni regeneratio, quæ est inchoatio nouæ vitæ, quæ est noua & æterna lux, sapientia, iustitia, & renouatio imaginis Dei in nobis, quæ fit Deo se nobis communicante, cum filius voce Euāgelij consolatur corda, & effundit in ea spiritum sanctum.

2. Dignitas.

Secundam causam obedientiæ præstandæ seu bonorum operum dignitatem posui. *Dignitas* est, quod homo conuersus iam sit filius Dei, iuxta illud Ioan.1.12. Dedit potestatem, vt filij Dei fierent quotquot credunt in eum. Quanta dignitas est, quod credentes sint templum spiritus Dei viuentis? quod Christus in ipsis habitet per fidem, quod pater, filius & Spiritus sanctus ad illos venire, & in iis mansionem facere velint? quod Christi sint membra? Iam perpende, quantum scelus sit, filios Dei imaginem Satanę referre: quantum periculum sit, templum Dei Satanæ fœtore conspurcari: quam immane sit, Deum è suo hospitio exturbari. Quare filios Dei decet imitari patrem cœlestem, qui dixit: Sancti estote, quia egò sanctus sum: præterea sumus vocati ad sanctificationem, vt simus cōciues regni Christi, in quo angeli castissimi ministrant Christo & Ecclesiæ.

3. Præmiū multiplex.

Præmium tertia causa est, hoc est, compensatio patientiæ & obedientiæ credentium. Hoc præmium non datur propter operis in se qualitatem ex debito, sed propter promissionem ex gratia. Est autē hoc præmium multiplex, Spirituale, corporale, perpetuum, temporale. Porro huic quæstioni est & alia coniuncta, Cur Deus adiecerit promissiones bonis operibus, & sunt potissimum quinque causæ.

Cur promissiones sunt additæ bonis operibus.

Prima, vt sint testimonia prouidentiæ Dei. Vult enim sciri Deus, & bona corporalia res esse ab ipso creatas, & non casu spargi, sed ab ipso Ecclesiæ dari & conseruari, iuxta dictum: Ipse est vita tua, & longitudo dierum tuorum, Item: In diebus famis saturabuntur, Diuites esurient, timenti autem Dominum non deerit vllum bonum. Item: Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. *Secunda*, vt sint testimonia, quod velit Deus etiam in hac vita seruare Ecclesiam. Quare Paulus 1.Timoth.4.18. inquit: Pietas habet promissiones presentis vitę & futurę. Quia enim vult Deus immensa bonitate colligere Ecclesiam propter Filium mediatorem, tantisper seruat hunc ordinem naturæ, fœcundat terram, vt alat Ecclesiam in hac vita. Et cùm propter Ecclesiam, cæteros pascat, nos præcipuè gratos esse oportebat. *Tertia*, qua vult Deus & necessitatem corporalem

esse

esse commonefactionem de fide, inuocatione, spe & gratiarum actione: ideò promissiones edidit, & quidem vult hæc ipsa bona, fide peti & expectari, & in hac petitione & expectatione fidem, spem, patientiam crescere. *Quarta*, vt sint commonefactiones de promissione gratiæ, quia fidem quæ agnoscit Filium & accipit reconciliationem, oportet semper prælucere in petitione corporalium rerum, & quidem propter Filium cæteræ promissiones editæ & ratæ sunt. Hæc omnia comprehenduntur in dicto: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. *Quinta*, quia Deus vult vtrunque sciri, & subiectam esse Ecclesiam cruci, & inter ipsa pericula tamen mirabiliter seruari in hac vita, vt vniuersa admiranda conseruatio Ecclesiæ, & omnes mirandæ liberationes sint testimonia præsentiæ Dei in Ecclesia, vt dicitur in Numeris 14. Vt sciant Ægyptij, quod tu Domine sis in hoc populo. Iosuæ 3. Scietis quod Dominus Deus in medio vestri sit. 1. Reg. 17. Vt sciat omnis terra, quod sit Deus in Israel. Isaiæ 37. Et nunc Domine Deus noster salua nos de manu Zennacherib, vt cognoscant omnia regna terræ, quod tu solus sis Dominus.

DE QVINTA.

Quorum opera placeant.

Cùm omnes homines habeant peccatum, rectè quæritur, quorũ obedientia placeat, & quorum non. Ad quam quæstionem breuiter respondeo. Peccata sunt duplicia, *Quædam* enim fiunt à scientibus & volentibus contra conscientiam, qualia in conuersis non sunt. Nam si conuersus labitur contra conscientiam (vt Dauid adulterio & homicidio) excutit Spiritum sanctum, abijcit fidem, & reus fit iræ Dei, & nisi agat rursus pœnitentiam, ruit in æternam pœnam. Horrenda insania est, dicere tales retinere Spiritum sanctum ac fidem, cùm Paulus apertè dicat, Galat. 5. 19. Manifesta sunt opera carnis: talia facientes, regnum Dei non possidebunt. Præterea deficientes à fundamẽto, hoc est, aliquem articulum fidei abjicientes, siue eum intelligant, siue non intelligant: sed decepti prestigijs, hi quoque desinunt esse sancti, & excutiunt Spiritum sanctum, & fiunt rei æternæ iræ, vt Arius, Fotinus, Manes, & similes hæretici. *Quædam* peccata fiunt non contra conscientiam, vt caligo & dubitatio, multæ omissiones & vitiosi affectus: quibus malis sancti repugnant, ne ruant contra consciẽtiam: & credunt ea deleri per Filium Dei. Hæc caligo & immundities in homine non existimetur leue malum esse, propter quam dictum est. Psal. 143. 2. Non iustificabitur in cõspectu tuo omnis viuens. Et tamen Filius Dei vmbraculum est credentibus. Etsi igitur hæc immundities est in sanctis, tamen placent personæ propter Filium Dei, fide accipientes imputationem iustitiæ, iuxta illud Psal. 32. 1. Beati quorũ tecta sunt peccata. Item: Pro hoc orabit te omnis sanctus. Item: Si actiones carnis spiritu mortificabitis, viuetis. Hæc peccata supra dixi nominari Venialia.

DE SEXTA.

De mercede operum.

Hîc primum cauẽdum est, ne operum doctrinam cum causis efficientibus iustificationis confundamus. Opera enim non ad causas efficientes, sed ad finales pertinent. Quare ne studiosi hic hallucinentur, nonnulla huc adijcienda sunt, & declaranda vocabula *Mercedis* & *Meriti*.

Merces pro præmio gratuito.

Scriptura vocat supplicia malis, & præmia bonis operibus reddita Mercedis nomine, vnde & Deus μισθαποδότης, hoc est, mercedis retributor dicitur. Hebræor 11. 6. Sed sciendum est, nomen Mercedis, quæ bonis rependitur operibus, vsurpari bifariam. 1. Aliquando enim significat non Debitum, sed planè gratuitũ officij vel laboris alicuius debiti Præmium, vt cùm paterfamilias filio suo vel seruo pollicetur & reddit aliquid non debiti præmij, pro officio dilig̃eter quidem obito, sed tamẽn debito. Debet enim filius & seruus suo patrifamilias quæcunque ad eius gratiam & vtilitatem potest prestare, his filijs & seruis, cùm quæ debent, quamlibet diligenter perfecerint, ille non debet (teste Domino Lucæ 17. 10.) ne gratiam quidem, nedum mercedem. 2. Aliquando autem accipitur merces pro compensatione officij aut laboris debita, vt Rom. 4. 4. Operanti verò merces imputatur non secundum gratiam, sed secundum debitum. Talis merces à Deo nobis deberi non potest, nam nos filij & serui Dei sumus, facti toti & refecti à Deo, & ab eius planè gratuita benignitate cuncta bona accipimus, in ipso viuimus, mouemur & sumus. Quocirca debemus huic Patri & Domino nostro, longè & plura & perfectiora officia, quam in hac vita vnquam præstemus. Ac proinde quicquid Deus nobis mercedis rependit, id constat eum rependere nobis charitate & benignitate omnino gratuita, & non ex vllo aut debito aut condigno. Atque ita vocabulum mercedis accipitur dupliciter, generaliter & specialiter. Generaliter quidem pro quauis laboris compensatione: Specialiter verò alias pro debita, alias non debita compensatione.

Pro compensatione debita.

Meritum quid.

Porrò *Mereri* significat operam vel laborem pro mercede præstare, hoc est, facere aliquid, quod non iure debes, pro quo tibi merces debetur. Iam nos nihil Deo omnino facere aut præstare valeamus, quod ei non debeatur, aut propter quod ipse nobis debere possit, præstitæ ei operæ vel officij merito. Proinde scriptura nusquam dicit, Sanctos cùm benefaciunt, aliquid mereri de Deo, sed sancti patres interdum καταχρηστικῶς hac voce vtuntur, pro eo quod est facere Deo aliquid gratum, cuique Deus mercedem rependet, non debitam. Ita & Meriti nomen, si vsurpetur propriè, certum est significare aliquod officium aut beneficium, cui merces debeatur: quod cùm sancti patres vsurpant, abutuntur eo pro operibus gratis Deo, & quæ ille gratuita mercede remuneratur. *Et Bernardus clarè dicit*: Nostra merita sunt via regni, non causa regnandi: qua orationis forma excludit merita à causis iustificationis, & ea tantum esse opera grata Deo, quæ requirit à sanctis. Quare tametsi præmia tribuuntur bonis operibus, tamen ipsa bona opera meritoria dici nequaquam possunt, nisi durissima Catachresi, à qua pijs omnino abstinendum iudico.

Quo sensu hac voce vsi sunt Patres.

CAPVT IIII.

OPERA CHARITATIS.

De certa specie operum Analysis.

QVoniam in præcedenti capite de bonis operibus dictum est, hoc loco visum est speciem certam operum, quæ Charitatis nominantur, explicare, & quatuor tantum attingam, idque breuissimè. *Primum*, quibus rationibus impelli debeat quisque ad præstanda proximo opera Charitatis. *Deinde* discrimen operum Charitatis significandum est. *Tertio* loco regulas ponam, ad quas opera prestanda proximo, exigenda sunt. *Postremo* loco pauca testimonia de operibus Charitatis colligam.

1. Causæ impulsiuæ tres. Efficiens.

Quantum ad primum attinet, tria consideranda sunt, Efficiens causa, obiectum & finis. *Efficiens* prima est mandatum Dei, cui omnes creaturas obtemperare par est. Secunda est fides, quę efficax est per Charitatem. Hæc enim per verbum iudicium for-

mat, cor excitat, atque organa gubernat. Tertia Spiritus sanctus, quo donat Christus credentes, quo ducuntur, modo sint veri Christiani. *Obiectum*, est proximus, nostro opere & auxilio indigens, hic corde, ore & opere iuuandus est, hoc nomine quod sit proximus. Idque 1. ratione creationis. 2. ratione similitudinis. 3. ratione communis vitę & humanæ societatis: atque hæc communia nobis sunt, non solum cum Christianis, verumetiam cum omnibus in mundo hominibus, Ethnicis & Iudæis. 4. ratione mystici corporis. 5. ratione regenerationis. 6. ratione vocationis communis piorum, qua ad vnitatem spiritus in vinculo pacis vocati sumus, Ephes. 4. 3. 7. ratione futuræ gloriæ. Atque hęc quatuor postrema Christianorum propria sunt, quæ coniuncta meritò nos ad prestanda officia proximo incitare deberent, si vel mica fidei in nobis esset. *Finis* porrò quadruplex est. 1. Gloria Dei. 2. Subleuatio indigentis proximi. 3. Exemplum & ædificatio aliorum. 4. Præmium. sed de his alibi plura.

Obiectū. Finis.

2. Discrimen operum charitatis. *Discrimen* operum proximo debitorum, quadruplex mihi videtur assignari, Lucæ 6.37. 1. Corde non iudicare perperam de proximo, sed candidè de ipso sentire, sempérque meliora de ipso sperare. 2. Ore non condemnare, sed potius benignè de ipso loqui, ac sine calumnijs in meliorem partem omnia accipere. Breuiter, voce quærere proximi honestum nomen ac incolumitatem. 3. Peccâti in nos condonare: Remittite, inquit, & remittetur vobis. 4. Indigenti adesse consilio & opere. Consilio, quoties illum à recto aberrare vides. Opere verò, aliâs dando largius Eleemosynam, aliâs mutuando hilariter, etiamsi simile officium ab eo non expectes. Nam mutuare cum expectatione similis officij vulgare officium est, etiā inter Ethnicos & peccatores, qui nondum sunt in familiam Christi per fidem vocati.

3. Regulæ. *Regulæ* tres sunt: Verbum, Fides, Charitas: hæc enim tria modum præstandi proximo officium facilè docebunt hominem pium. *Verbum*: Prou. 5.16. Fontes tui deriuentur foras, tu autem Dominus eorum esto. Hoc verbum monet, vt non ita opes effundas, vt ipse indigeas, ac statum tuum honestè non tuearis. *Fides* membra communia eiusdem corporis mystici complecti non desinit. *Charitas* fidei ancillatur.

TESTIMONIA.

1. Lucæ 6.36. Estote misericordes, sicut Pater vester misericors est: Nolite iudicare, & non iudicabimini: Nolite condemnare, & non condemnabimini: Remittite, & remittetur vobis: Date, & dabitur vobis. Hic Dominus quatuor complectitur, præceptū, exemplum, discrimen operum Charitatis, & præmium. 2. Matth. 5.5.42. Petenti abs te dato, & cupientem mutuo accipere, ne auerseris. 3. Iudicium absque misericordia Iacob. 2.13. erit ei, qui non præstiterit misericordiam. 4. Matth. 19.13. Misericordiam volo, & non sacrificium. 5. Prou. 19.17. Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis. 6. Rom. 12.10.13. Charitatem fraternitatis inuicem diligentes. Item: Necessitatibus sanctorum cōmunicantes, per charitatem serui alij alijs. 7. Ephes. 5.2. Ambulantes in dilectione, sicut & Christus dilexit vos.

CAPVT V.

VOCATIONIS SEV officij cuiusque opera.

Doctrina generalis. VAldè prolixam tractationem instituere oporteret, si singula officiorum genera, nobis explicanda essent. Quare generalem tantum doctrinam, quæ particularibus officijs accommodabitur, tradam. Vocationem vocamus vsitatè alicuius officij seu operis peragendi functionem legitimā, eámque duplicem facimus, Communem & Personalem. Illa omnium piorum communis, hæc propria singulorum est. Est siquidem *Communis* vocatio, qua sumus per Euangelium euocati ex mundo, vt simus noua creatura, seu spirituales reges seu sacerdotes. Quare regia officia & sacerdotalia à nobis præstanda sunt, vt iustitia induti simus, & in sanctitate exultemus, perpetua laude Deum celebrantes, offerendo illi hostias placentes. 1. spiritum contribulatum. 2. sacrificium iustitiæ. 3. sacrificium laudis, ac vitulos labiorum, confitentium nomini eius. 4. hostias beneficentiæ & communionis, quibus εὐαρεςῶ-ται, id est, oblectatur Deus, seu placemus Deo. 5. hostiam rationalem propriorum corporum. Breuiter, omnem nostram obediētiam, quam in hac communi nostra vocatione præstamus, iuxta ipsius voluntatem, sacrificij nomine dignatur Deus, ídque ob has causas. 1. vt sciamus nostram obedientiam Deo placere. 2. vt sciamus Deum eam serio requirere. 3. vt hisce notis, pij ab impijs discernantur. 4. vt extet testimonium nostræ erga Deum gratitudinis, vnde sacrificium Christianorum εὐχαριστικὸν dicitur: qua appellatione distinguitur à sacrificio, quod ἱλαστικὸν vocatur: de quo in tertia communium capitum classe, vbi de morte & passione Domini agitur, dicendum erit. Porrò *Regium munus*, quod commune omnium piorum est, in eo consistit: vt iam peccato & mundo dominemur, ac superemus ea per fidem, quæ mundo victoria est, vt quæ nos inserit in Christum, qui solus est mundi victor.

Vocationis definitio & diuisio. Cōmunis.

Personalis. Hactenus de communi officio Christianorum, nunc ad personalem vocationem veniamus. Est autem *Personalis* vocatio, legitima functio officij alicuius, certæ personæ propria, vt vocatio ad imperandum, ad docendum, discendum, operandum. In hac requiruntur multa. *Primum*, vt habeat vocatio verbum Dei: non enim potest legitimum esse, de quo verbum Dei non extat in genere saltem officij. Quare hæc regula tenenda est: Omne officium faciens ad conseruandos & adiuuandos status à Deo ordinatos, vt œconomicum, politicum, Ecclesiasticum, mandatur primo & quarto præcepto, atque ideò in se legitimum, licitum & sanctum est. Si huc accesserit iusta & ordinaria vocationis designatio, fit etiam officium legitimum personæ respectu, & præterea cultus Dei in conuersis & sanctis. Requiritur ergo vt vocatio sit legitima, & ratione officij, & respectu personæ. *Secundum*, vt Fides & Charitas sint actionum in vocatione Regulæ. Fides Deum respiciet, monebítque, vt ne quicquam in officio committas, quo gloriam Dei lædas: nec omittas quod requirit officij ratio, nec segniter facias opus vocationis in conspectu Dei, qui maledictum pronunciat, qui facit opus Dei fraudulenter. Charitas proximum intuebitur, monebítque ne cui sis iniurius, hoc est, ne vel curiosè aliena inquiras tuo neglecto officio: vel inuideas ijs, qui te fortunatiores & præstantiores videntur: vel contemnas eos, quos te inferiores putas, seu qui viliorem vocationem videntur adepti quam tu: vel dolo vllo aut fraude circumuenias proximum tuum in tuo officio & vocatione: vel sis πλεονέκτης quouis iustitiæ & iuris titulo: Sed potius requirit Charitas, vt in tua vocatione maneas quietus, & propria agas, adeóque omnia referas ad vinculum sanctæ societatis, quemadmodum Paulus præcipit suis Thessalonicensibus. *Tertium*, perpetuò respiciendum

Quid requiratur.

dum est ad verbum, quo nititur tua vocatio; vnde cõsolationem petes, si quid aduersi obtigerit. *Quartum*, vocatio ad gloriam Dei & vtilitatem Reipublicę, in qua viuis, referenda est. *Quintum*, Cogitandum, nihil fœliciter agi sine Deo iuuãte, nullum enim officium est, nullaque vocatio, quæ non multum laboris & molestiæ habeat annexum. Vnde sæpe in inuocationem Dei prorumpendum, vt ipse difficultatem pro sua bonitate mitiget.

Testimonia vocationis.

1. 1.Corint.7.20. Vnusquisque in qua vocatione vocatus fuit, permaneat. 2. Ad Ephes.4.1. Hortor ego vos vinctus in Domino, vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine. 3. Rom.13.13. Tanquam in die honestè ambulemus.

CAPVT VI.

VOTVM.

Definitio & diuisio voti.

VOtum promissio est spontanea, quæ Deo fit, Et est duplex: Commune & Particulare seu speciale. *Commune* Christianorum votum est promissio, qua in vnius Dei, qui est Pater & Filius & Spiritus sanctus, nomen inauguramur, pollicemúrque nos illi omnem obedientiam, ac renunciamus diabolo eiúsque operibus. Hoc votum nuncupatum in Baptismo, confessione, & Cœnæ Dominicæ sumptione confirmatur: Estque extra dubium pium & sanctum, vt quod habeat mandatum Dei & promissionem salutis. Sine hoc voto nullus adultus saluari potest. *Particulare* seu personale seu speciale votum est, quod aliquis sua spõte Deo promittit. Hoc quia duplex est, pium & temerarium, opus est prudentia, vt alterum ab altero rectè distinguas: quod vt fiat, quatuor nobis perpendenda sunt. 1. quis sit is, cui nuncupatur votum. 2. qui nos, qui vouemus. 3. quæ res, quam vouemus. 4. quo animo votum nuncupetur.

Cõmune.

Particulare duplex

Quæstiones.

1. Quis est, cui votũ nuncupatur? Deus, qui damnat suo verbo omnes ἐθελοθρησκείας, qui clamitat: Frustra se coli mandatis hominum. Vnde hæc regula colligenda est: Quod nihil omnino vouere liceat, nisi conscientia prius statuat ex verbo Dei, placere Deo, cui nuncupatur votum. Cùm enim votum sit pars religiosæ inuocationis & confessionis Dei, fieri debet secundum verbum ipsius.

2. Qui nos, qui vouemus? Homines fragiles. Vnde monemur, quod votum non debeat pugnare cum vocatione nostra.

3. Quæ res quã vouemus? Hic tria sunt perpendenda. 1. an res sit possibilis, & in nostra manu posita. 2. an genus voti in communi voto includatur. 3. an ne ingrati videamur, contemnentes creaturas Dei, qui eas nobis contulit vtendas pro commoditate nostra cum gratiarum actione.

4. Postremum, quod proposui spectandum est, quo animo quis votũ nuncupet. Hic admonemur, quo respiciat is, qui vouet. Debet autem respicere ad tempus Præteritum vel futurum. Si ad *Præteritum* respicit, erit votum aut exercitium pœnitentiæ, aut gratiarum actionis testimonium. Si ad *Futurum* respicit, eò pertinebit votum, vt vouentem cautiorem reddat, vtque stimulis quibusdam eum ad pietatis officia excitet.

Conclusio ex superioribus regulis.

Porrò omne votum peccans contra has regulas, vt impium, rescindendum est, nullum enim vinculum esse potest, vbi quod homo confirmat, Deus abrogat. Sequenda igitur in temerarijs votis Regula est: In malis promissis, rescinde fidem. In turpi voto, muta decretum. *Malum quod promisisti* (inquit Bernardus) *non facias: quod incautè vouisti, non impleas*. Impia est promissio, quæ scelere adimpletur. Proinde Monachus qui vouet Monachismum, aut sacrificulus qui cœlibatum vouet, potest & debet bona conscientia votum suum rescindere. 1. Quia suum monachismum & cœlibatum pro cultu æstimat contra primam regulam. 2. quia temerè nuncupantur ab ijs, quibus præstandi facultas non est. 3. quia in voto communi, vt in genere, non includuntur, imò potius pugnant. Apertè enim cum voto communi pugnat, colere Deum mandatis hominum.

Adu vota monastica & cœlibatum.

Errores papistici de votis.

Porro errores Papistarum de votis sunt plurimi. *Primum* enim votum esse opus supererogationis dicunt. *Deinde*, factum cum voto magis meritorium esse, quam sine voto factum. *Tum* voto matrimonium solui. *Præterea*, votum esse opus consilij, & non præcepti. Sed has nugas missas faciamus, quia tantum sunt otiosorum hominum somnia. Quare contra ista omnia hæc teneatur demonstratio. Nullum opus lege Dei comprehensum, est supererogationis, aut consilij, nec liberum, sed necessarium: quia scriptum est, Cùm omnia feceritis quæ præcepta sunt vobis, dicite: Inutiles serui sumus, quod debuimus facere, fecimus. Omne opus Deo acceptum, est lege Dei comprehensum. Nullum opus igitur Deo acceptum supererogationis aut consilij est, nec liberum, sed necessarium. Vnde relinquitur, votum lege Dei non preceptum, saltem in genere facti, Deo minimè placere. Quod autem omne opus Deo acceptum lege Dei comprehensum esse oporteat, manifestum est, nihil enim placet Deo sine fide. Item: Frustra me colunt mandatis hominum. Hac demonstratione contenti simus, relinquente Papistis sua de votis deliria. Porrò testimonia de votis extant plurima, Leuitici 27. Deuter.23. Baruch.6. Nahum 1.

Refutatio.

CAPVT VII.

CONSCIENTIA.

Philosophorum & Poetarum sententiæ.

QVia sæpius conscientiæ facta est mentio, hîc nonnulla de ea adijciam. Multa sanè & Philosophi & Poëtæ de conscientia bona & mala scribunt. Plato in Politicorum primo, conscientiam bonam ἡδεῖαν γηροτρόφον vocat. Iuuenalis malam describit, inquiens:

> *Cur tamen hos tu*
> *Euasisse putes, quos diri conscientia facti*
> *Mens habet attonitos, & surdo verbere cædit?*
> *Pœna autem vehemens, ac multo sæuior illis,*
> *Quas aut Cæditius grauis inuenit aut Radamanthus,*
> *Nocte diéque suum gestare in pectore testem.*

Vtramque simul definit Ouidius vt artifex, hisce verbis:

> *Conscia mens vt cuique sua est, ita concipit intra*
> *Pectora, pro meritis, spémque, metúmque suis.*

Methodus doctrinę de conscientia.

Verùm quia hæc philosophica & poëtica doctrina de conscientia, imperfecta & legalis est, fusius de ea dicam, & quatuor ordine exponam. *Primum*, definitionem generalem tradam. *Deinde* regulas de factis indicabo. *Tertiò*, nonnulla de differentijs conscientiæ bonæ & malæ adijciam. *Postremò*, quæstiones sunt expediendæ tres.

Definitionis Analysis.

1. Ex verbis Pauli, Rom. 2. 15. *Definitio* generalis extrui potest. Ostendunt, inquit, opus legis scriptum in cordibus suis, contestante eorum conscientia, & intra sese rationibus excusantibus aut accusantibus. In hoc Pauli dicto quatuor sunt diligenter expendenda. 1. dicit opus legis scriptum esse in cordibus eorum, hoc opus legis est discrimen honestorum & turpium. 2. dicit eos hoc ostendere. Nam dum religionem instituunt, ostendunt Deum colendum: dum puniunt turpia & iniusta scelera, honestatem & iustitiam colendam testantur. 3. prouocat ad internum testimonium conscientiæ. 4. qualis sit ille testis definit, intra sese λογισμῶν, hoc est, rationibus excusantibus aut accusantibus. Nam cùm dicit in mentem venire rationes, quibus gentes quòd rectè factum est defendunt, & quod malè & turpiter factum est, accusant & redarguunt, iuxta regulam operis legis cordibus inscriptam, apertè definit conscientiam esse naturalem quandam legis intelligentiam, quæ vt honestè facta probat, ita turpiter commissa detestatur. Vel vt clarius fortè dicatur:

Definitio.

Conscientia est iudicium mentis petitum ex lege, de facto, quod iudicium sequitur aut lætitia, aut trepidatio in corde. Constat itaque conscientia Syllogismo practico & motu cordis, syllogismum practicum naturaliter comitante.

Partes.

Huius syllogismi practici maior est regula certa, huic regulę, cùm accommodatur per rationem factum in minori, concluditur mentis iudicium, quod naturaliter sequitur aut lętitia aut trepidatio cordis. Hanc esse veram conscientiæ descriptionem ipsa conscientia in omnibus testari potest.

Regula triplex.

2. Regula autem triplex est, vna naturalis, legalis alia, tertia Euangelica. *Naturalis* regula συντήρησις dicitur: & est scintilla quædam legis naturæ, quæ aduersatur vitijs, & mala perpetrata continuò arguit, vt, Deus colendus est, honesta sectanda, & turpia fugienda, Synterescs sunt. Quidam ideò hanc regulam hoc nomine appellari putant, quia pertinent ad conseruationem hominis, ne se peccati maculis inuoluat.

Exemplū.

Ex hac regula Oedipus & Iocasta mater sic colligunt:

Turpiter facta sunt supplicio digna.
Nos commisimus turpissimum factum, nempe incestum nefandissimum.
Igitur nos sumus scelerati ac supplicio digni.

Hunc syllogismum tanta mentium trepidatio est secuta, quod non sustinentes tam graue onus, ille oculos eruerit, ne tantis maculis inuolutus aspiceret hunc solem, hæc laqueo vitam finierit.

Dissimile.

Contra, Socrates accusatus, se ita colligendo consolatur:

Honestè agere, ac benemeritum esse de republica, est gloriosum, ac præmio dignum.
Ego honestè egi.
Igitur non culpandus sum, sed gloria potius & præmio dignus, quod dum homines negant, dij immortales cumulatè largientur.

Hanc collectionem lætitia quædam animi est secuta, qua leniuit præsentem dolorem. Sed quia lux Euangelij illi defuit, euentus non respondit. Nam ira Dei manet super eos, qui non credunt in Filium.

Altera regula est *lex Dei*, quæ decalogo continetur: cui etiam subijcio leges magistratus, cuius nos subditi sumus, modò nihil præcipiant contra naturam aut scriptam Dei legem. Hæc regula ad duo capita refertur, ad obedientiam erga Deum, & iustitiam inter homines.

Exemplū Saulis.

Ex hac regula Saul sic colligit: Aut Deo obediendum, aut pœnæ expectandæ. Ego Deo non obediui, sed contra ipsius mandatum feci. Igitur Deus mihi irascitur, & infligit pœnas. Hunc Syllogismum secuta est tanta trepidatio mentis, quòd tandem desperauerit. Verùm Ioseph in Ægypto sollicitatus ad adulterium perpetrandum, & falsa delatione coniectus in carcerē, ita ratiocinatur ex regula immota legis & voluntatis Dei: Deo probantur honesta facta, eisque promisit præmia. Ego honestè feci, nolens assentiri impudicæ adulteræ. Igitur Deus tuebitur iuxta suam promissionem, meam innocentiam.

Dissimile.

Hunc Syllogismum secuta est lætitia cordis, qua in carcere erexit animum, donec eum Deus liberauit, & amplissimo præmio donauit, propter seruatam castitatem. *Tertia regula* est ignota rationi ac legi, quæ est vox Euangelij de reconciliatione, & peccatorum remissione propter Christum. Qui credit (inquit veritas) in Filium, habet vitam æternam. Item: Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Ex hac regula Dauid commisso homicidio & adulterio sic colligit: Deus promittit veniā pœnitētibus & credentibus. Ego tantis peccatis contaminatus, doleo ob peccatū turpiter commissum, & in ipsum credo. Igitur Deus me recipiet in gratiam, etsi indignum, & multis enormibus peccatis contaminatum. Hunc Syllogismum secuta est in corde Dauid tanta lætitia, quod non solum se reconciliatum Deo putauerit, verumetiam inter eos numerauerit, quorum Deus peculiarem curam habeat. Sic Manasses, Petrus, Paulus se erexerunt.

Quatuor fulcra & signa bonæ conscientiæ.

Cæterùm, quia conscientia talis, ex regula Euangelij valdè tenera est, nonnulla de eius certissimis signis, ac veluti fulcris dicam, ne quis (quod multi, proh dolor, faciunt) conscientiam suam inquinatissimam pro purgata habeat. Sunt itaque quatuor fulcra bonæ conscientiæ. I. Primum & precipuum est, *Fiducia Christi*, qua statuitur esse remissum peccatum, iuxta illud: Beati omnes qui confidunt in eo. II. Secundum est *Bonum propositum*, quo abijcitur peccandi voluntas. Qui enim in animo habet aliquando peccare, fidem quidem iactare potest, sed ea prorsus vacuus est. III. Tertiū ardēs *Desiderium* vitā totam in posterum approbandi Deo veris cultibus, inuocatione, gratiarum actione, prædicatione Dei, dilectione Dei, dilectione erga omnes. IIII. Quartum, est *Sancta* in cuiusque vocatione *Cura*. Nam qui suos negligit (inquit Paulus) abnegauit fidem, & est infideli deterior. Hanc conscientiam Clemens Alexandrinus Stromateon libro sexto, pag. 284. in Florentinis exemplaribus, describit in hanc sententiam, inquiens: *Bona conscientia* (quam vna voce εὐσυνειδησίαν vocat) *pietatem erga Deum, & iustitiam erga homines tuetur, animam cogitationibus castis, verecundis sermonibus & iustis actionibus puram conseruans. Hoc modo virtute à Domino præcepta, anima meditatur diuina: malum quidem nihil aliud quam inscitiam, & actionem cum recta ratione pugnantem existimans. Pro omnibus præterea Deo gratias agit, audiendo quæ iusta sunt, legendo diuina, quærendo vera, per oblationem sanctam, per precationem beatam, laudans, celebrans, benedicens, psallens. Huiusmodi anima ne ad momentum quidem temporis vnquam à Deo auellitur.* Hactenus verba Clementis reddidi vt potui. Et profectò omnibus pijs conandum est, vt huiusmodi suam esse conscientiam verè affirmare possint.

De differentiis conscientiæ.

3. Tertio loco proposui de differentijs conscientiæ, nam aliâs mala, aliâs bona dicitur. Sed vtraque nunc verè, nunc falsò ita nominatur. Hic primum obseruandum, quod has differentias non sumat conscientia à iudicandi facultate, quæ naturale donum est, ideòque in bonis numerandum, quod donū nunc κριτήριον φυσικὸν, nunc lux mentis, & dictamen rationis, nunc naturalis liber, nunc alijs nominibus dicitur. Sed

Sed has qualitates accipit ab his tribus: facto præterito, affectu cordis præsenti, & euentu futuro. Nam si mens sibi conscia recti facti est, lætatur & spem bonam fouet (quæ ἀγαθὴ γηροτρόφος est, vt Pindarus ait) Conscientia bona dicitur. Contrà, si mens sibi sceleris conscia est, trepidat, metuit pœnas, conscientia mala dicitur. Hinc vtriusque definitiones extruamus. Conscientia bona est iucunda bene actæ vitæ recordatio, cum spe & expectatione læti euentus. Seu, est lætus & iucundus motus cordis, cum scientia recti facti coniunctus, propter quam copulam Conscientia dicitur, & non Scientia. Mala verò Conscientia est, mala ac crucians malè actæ vitæ recordatio, cum metu pœnæ coniuncta. Seu, mala conscientia est tristis ac crucians motus cordis, cum scientia scelerati facinoris coniuncta. Porrò conscientia bona falsò dicitur, cùm regula facti putatur vera & non est, & factum congruit cum regula. Monachus habet regulam de sua Missa celebranda, quam cùm celebrat, habet conscientiam quidem bonam, sed falsò bonam. Contrà, si negligit, habet conscientiam malam, sed falsò malam.

Conscientia bona quid.

Mala.

Bona aut mala, sed falsò.

4. Iam quæstiones diluendæ restant. *Prima*, an liceat gloriari ob bonam conscientiam? ad quam Paulus respondet 2. Cor. 1. 12. Hęc est gloriatio nostra, testimonium conscientiæ nostrę. At contrà idem Paulus 2. Cor. 10. 17. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Respondeo, Quilibet potest in suis rectè factis gloriari, sed non extra Dominum. Quare has tres exceptiones constituamus. I. vt quicquid habemus boni, Deo feramus acceptum, nihil nobis arrogantes. II. vt retineamus illud fundamentum, In sola misericordia Dei sitam esse nostrę salutis fiduciam. III. vt in solo bonorum omnium autore acquiescamus. His iactis fundamentis, bona est, imò necessaria gloriatio vera in rectè factis, quæ gloriatio non erit Thrasonicus fastus, sed approbatio conscientiæ rectè iudicantis. *Altera* quæstio est, Vtrum erronea conscientia obliget, nec ne? Conscientia erronea obligat, sic intelligendo, quòd faciens contrà, peccet: tamen quia illa obligatio nociua est, cum diuina lege homo ad contrarium obligatur, Deus obligationem, quæ est per conscientiam erroneam, non accepitat. Quicquid enim fit vel repugnante vel hæsitante vel errante conscientia, peccatum est. *Tertia* quæstio est, num satis sit cuilibet homini conscientia bona apud semetipsum? Augustinus respondet, duæ res sunt, conscientia & fama. Conscientia necessaria est tibi, & fama proximo. Verùm si conaris famæ consulere quantum poteris, & nihil proficis, securus esto bona conscientia apud Deum.

Quæstiones. 1. 2. 3.

CAPVT VIII.

VETVS HOMO ET NOVVS homo, eorúmque diuersa studia.

Quomodo considerantur.

VEtus Homo & Nouus homo, metonymia Hebraica dicuntur. Nam substantię seu subiecti nomen pro adiuncto ponitur: & Epitheta diuersa studia innuunt. Dupliciter autem considerantur. 1. aliâs enim vt inter se opponuntur, renatus & non renatus: expers fidei regníque Christi, & vtriusque consors atque particeps: ille vetus, hic nouus homo dicitur. Vetus quidem, quia detinetur in suæ originis iniustitia & peccato: Nouus verò, quia iam à peccato absolutus per fidem in Christum, regeneratus est, vt sit noua creatura. Definitur autem ad Ephesios quarto, Nouus homo, hoc modo: Qui secundum Deum creatus est, in iustitia & sanctitate vera. 2. Aliâs vetus homo & nouus non in diuersis hominibus, sed in iisdem, hoc est, in regeneratis opponuntur. Vt enim primo modo Nouus dicitur propter fidem, ita secundo modo Nouus dicitur, propter nouos fructus nouæ arboris, hoc est, propter nouam obedientiam & vitam, quæ sequitur fidei iustificationem.

Quod autem in his, id est, regeneratis Spiritu opponitur, vetus homo dicitur. Vnde Paulus veterem hominem interdum *Carnis* vocabulo, & nouum *Spiritus* appellatione designat: Idque duplici metonymia. 1. carnis & spiritus vocabula non pro substantijs, sed pro qualitatibus vsurpat. 2. causam pro effectu sumit: nam vt caro, hoc est, carnis vitiositas pro rebellione, ita spiritus pro motibus spiritualibus, qui excitantur per Spiritum sanctum, accipitur. Verùm *Externus* homo & *Internus* alia dicuntur ratione. Est enim externus homo, quicquid ad præsentem seu terrenã vitam spectat, 2. Corint. 4. 16. Est autem duplex vita, terrena & cœlestis. Vt igitur conseruatio terrenæ vitæ, quæ non tantum ætatis flore, bona valetudine, sed opibus etiam, honoribus, amicitijs & alijs subsidijs continetur, exterior homo dicitur: ita interior homo est conseruatio cœlestis vitæ.

Spiritus & Caro quid.

Externus & internus homo.

Porrò veteris & noui hominis *Diuersa studia* ad Galat. 5. 19. &c. describuntur, & sancti perpetuam luctam veteris ac noui hominis in seipsis experiuntur, vt Paulus de seipso testatur, Roman. 7. Cæterùm, 1. Corint. 15. 47. est alia hominis diuisio. Homo primus *Terrenus*, Adam. Secundus *Cœlestis*, Christus, quę diuisio pertinet non ad substantiam, sed ad qualitatem & vim vtriusque. Quemadmodum enim ab Adam habemus, vt viuamus in hoc mundo tanquam rami à radice: ita Christus nobis principium est & autor cœlestis vitæ. Hoc adijcere volui propter Manichæos, qui perperam hæc epitheta ad substantiam retulerunt.

Diuersa veteris & noui hominis studia.

Terrenus & cælestis.

TESTIMONIA.

1. Ad Rom. 6. Vetus homo noster crucifixus est, vt aboleatur corpus peccati, vt vltrà non seruiamus peccato. 2. Ephes. 6. Deponite secundum pristinam conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. Renouamini autem spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est, in iustitia & sanctitate veritatis. 3. Coloss. 3. Nolite mentiri inuicem, cùm exueritis veterem hominem cum membris suis, & indueritis nouum, qui renouatur in agnitionem Dei secundum imaginem eius, qui creauit eum.

CAPVT IX.

LITERA ET SPIRITVS.

QVia quid nouus & vetus homo sit exposuimus, non intempestiuum fortè erit, nonnihil hic adijcere de *Spiritu* & *Litera*. Huius enim rei recta explicatio geminum pariet nobis fructum. Primum enim liberabit nos ab errore Origenis & Papistarũ, qui has voces ad interpretationẽ scripturæ referunt. Nã Grammaticũ & Literalẽ sensum interpretantur literã, quam dicunt occidere: Allegoricũ verò, Spiritum quem dicunt viuificare: quo sanè errore nullus pestilentior esse potest: aperit enim non solùm fenestram hæreticis omnibus, ad faciendum quodlibet ex quolibet, verùm etiam fidem extinguit, quæ ex Grammatico sensu & literali concipitur & dependet. Deinde & hunc fructum percipiemus, quòd magis simus amaturi verbum Dei, cùm illud nequaquam in tot Protheos transformandum

Vtilitas huius doctrinæ.

nouerimus, & statuerimus Deum clarè & perspicuè per verbum suum nobis loqui. Porrò occasionem istius erroris sumsit Origenes ex dicto Pauli, 2.Cor. 3.6. vbi sic loquitur Apostolus: Qui nos fecit idoneos ministros noui testamenti, non literæ sed spiritus. Nam litera quidem occidit, Spiritus autem viuificat. Hic quid per literam & quid per spiritum significetur, ambigitur. Verùm vt ad huius rei notitiam pertingamus, primùm quid litera, quidque Spiritus in genere sint, videbimus: id quod ex collatione plurium locorum facilè deprehēdetur, Rom.7.6. Vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ. Rom.2.29. Circuncisio cordis in spiritu, non litera. Ad Corinthios opponit spiritum Dei viui tabulis lapideis. Ex his locis apertum est, per vtrumque significari doctrinam & opus, sed nomina illa differentias faciunt: vt litera quidem sit doctrina vel opus inefficax sine spiritu sancto, intus in corde efficaci: Spiritus verò sit doctrina vel opus in cordibus virtute spiritus Dei efficax. Non igitur hæc vocabula ad interpretationem pertinent, sed ad vim fructúmque referenda sunt per metonymiam siue metalepsin. *Litera* proinde erit doctrina tota Dei, scripta, lecta, intellecta, atque adeò omne opus hominis sine efficacia spiritus intus corda renouantis. Lex ergo est litera, similiter Euangelium, item Sacramenta, & omne opus, quando illa sola sunt, sine spiritus energia, & salutari in corde motu. Ita contrà omnis doctrina, Lex, Euangelium, Sacramentum, opus, cum viuo sensu cor penetrant, *Spiritus* sunt, & non litera. Breuiter, cùm inefficax manet aliquid, litera est, cùm efficax est, spiritus nominatur.

Aduersus errorem Origenis de spiritu & litera.

Litera quid.

Spiritus quid.

Sed quomodo hæc interpretatio congruit cum Pauli dicto? Litera occidit, Spiritus viuificat. Si omnis doctrina sine spiritu est litera, occidit vtique, quare prædicatio quoque Euangelij videtur occidere, quod dictu absurdum videtur? Respondeo, Nec Lex, nec Euangelium simpliciter occidunt, sed propter euentum mors & vita illis tribuuntur. Cùm enim lex auditur, & non adigit hominem ad Christum viuificatorem, dicitur occidere propter talem euentum: nam is qui sic legem audit, incurrit in mortem. Similiter cùm Euangelium prædicatur, legitur, intelligitur, dicitur occidere, non quod sit Euangelij occidere, sed quia talis euentus est eorum, qui non credunt Euangelio prædicato. Atque hoc est, quod dicit Simeon Luc.2.34. Christum esse positum multis in ruinam. Item Ioan.3.36. Qui non credit, ira Dei manet super eum. Sacramenta itidem dicuntur occidere, non institutoris consilio, sed ex euentu, Sacramentis sacrilege abutentium, sine fide & timore Dei.

Atq; hæc ita intelligenda sunt, cùm litera & spiritus seorsum dicuntur de lege, Euangelio, Sacramentis, operibus. At si collationem instituis inter vetus & nouum testamentum, seu inter legem & Euangelium, quemadmodum Paulus facit, 2.Cor.3. alio respectu dicūtur. Nā vbi ad hanc collationem venitur, verè & congruenter dicitur, legis naturam esse literaliter docere homines, ita vt vltra aures non penetret. Euangelij autem naturam esse spiritualiter docere, quia gratiæ Christi sit instrumentum. Quatenus itaque Lex & Euangelium opponuntur, dicitur illa litera occidens, hoc spiritus viuificans, quia illius prædicatio sine Christo mortua est, huius prædicatio viuificum salutis ministerium existit.

Legis & Euangelij natura.

FINIS SECUNDÆ classis.

EXPLICATIO CAPITUM TERTIÆ CLASSIS.

CAPUT I.

PRÆDESTINATIO.

QVemadmodum doctrina prædestinationis longè vtilissima est, modò ritè ac sobriè tractetur. Nam æterna Dei prædestinatio est fundamētum & prima causa bonorum omnium, quæ à Deo percipimus: Ita nullibi periculosius erratur, quàm hic, vbi à verbo tradito ad humanas cogitationes deflectimus. Quare consilium Pauli in hac doctrina sequamur, qui immensam Dei bonitatem in ea considerandam proponit: ad gratiarum actionem incitat: inde perit salutis credentium certitudinem, per eámque omnia merita humana destruit. Hic enim verus fons est, vnde haurienda est diuinæ misericordiæ cognitio. Hic os obstruitur omnibus hominibus, ne quid sibi arrogare ausint vel queant. Idcircò meminisse oportet finium huius doctrinæ, quos Paulus tradit, & quærendi non sunt alij fines, præter & contra verbum Dei in nostri perniciem, quemadmodum multos fecisse, proh dolor, manifestum est. Hæc præfanda duxi, vt studiosi non abhorreant ab hac doctrina, sed de ea formēt iudicium ex Scriptura & verbo Dei, non ex humano cerebro.

Doctrina prædestinationis vtilissima.

Quomodo consideranda.

Vt autem ordinem aliquem in huius mysterij explicatione teneamus, sex excutienda proponam, quæ in prædestinationis doctrina præcipua momenta videntur. *Primum* enim regulas quasdam tradam, quibus confirmabitur cōscientia, ne Stoicæ opinioni de prædestinatione subscribat. *Deinde*, quis sit ordo in prædestinationis negotio dicam. *Tertiò*, vnde iudicium de prædestinatione sit petendum, exponam. *Quartò*, prædestinationis definitionem ex prioribus capitibus colligam. *Quintò*, qualis sit prædestinationis certitudo, vndéque petenda sit, ostendam. *Postremò* loco adijciam nonnihil de finibus & vsu prædestinationis.

Huius analysis & methodus.

Regulæ itaque obseruandæ hæ sunt. I. Nequaquam ex ratione, sed ex solo verbo Dei nobis patefacto, iudicandum est de prædestinationis mysterio. Hæc regula confirmatur ex eo, quod aliundè non sit de voluntate Dei iudicandum, quàm ex verbo. Regulæ vsus, vt excludas ex hoc negotio Stoicas de necessitate opiniones, quibus tollitur contingentia, & læditur gloria Dei, prauíque mores confirmantur, & Epicurismus inuehitur. II. Promissio gratiæ est vniuersalis. Confirmatur regula multis testimonijs, Matth.11.28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos. Ioan.3.16. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Rom.3.22. Iustitia Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes credētes. Rom.10.12 Idem Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant eum. Rom.11.32. Conclusit Deus omnes sub inobedientiam, vt omnium misereatur. 1.Tim.2.4. Deus vult omnes homines saluos fieri. Isa.53.6. Omnes nos quasi oues errauimus, & posuit Dominus

I. Regulæ septem. 1.

2.

nus in eum iniquitatem omnium nostrûm. Vsus regulæ est, vt hanc vniuersalem promissionem nobis accommodemus, ac iuxta mandatum Dei Christum induamus, qui omnes ad se vocat, & omnibus sua beneficia gratis offert, fide accipienda.

3\. 3. Non est προσωποληψία apud Deum. Hæc regula expressè traditur Rom.2.11. Act.10.34. Verè comperio, quod non sit προσωπολήπτης Deus, sed in omni gente, qui timet eum, & operatur iustitiam, acceptus est ipsi. Ephe.6.9. Scientes, quod & vester ipsorum Dominus est in cœlis, & προσωποληψία non est apud eum. Galat.2.6. Personam hominis Deus non accipit. Deuter.10.17. Circuncidite præputium cordis vestri, & ceruicem vestram ne induretis amplius, quia Dominus Deus vester ipse est Deus deorum, & Dominus dominantium, Deus magnus & potens & terribilis, qui personam non accipit, nec munera. Verùm ad huius regulæ declarationem, nonnulla asscribam ex Commentarijs Philippi ad Romanos, qui sic ait: *Vsitatè describitur acceptio personarum esse, dare æqualia inæqualibus. Oritur autem sententia prohibens προσωποληψίαν ex fontibus iustitiæ. Iustitia est æqualitas, sed ordinata secundum mensuram aliquam, vt, Iudex tum est iustus, cùm æqualiter mensuram seruat: punit sontes & defendit innocentes, nec discedit à mensura propter alia accidentia in hominibus, & contra hanc mensuram facere inæqualitas est, quæ est iniusta & tyrannis. Ideò cùm dicitur: Apud Deum non est acceptio personarum, tribuitur ei laus iustitiæ & æqualitatis, cuius hæc mensura est: Vniuersaliter irascitur Deus peccato in homine: vniuersaliter & recipit omnes ad mediatorem confugientes. Hanc mensuram suo sapientissimo & iusto consilio sanxit, & vult immotam esse. Et fingere, quod non seruet hanc æqualitatem, est tribuere ei προσωποληψίαν.* Ideò & Paulus inquit, 1.Tim.2.4. Deus vult omes homines saluos fieri. Hactenus præceptor. Vsus regulæ est, vt ipsum opponamus Stoicæ opinioni & imaginationi, quæ fingit, in Deo inæqualitatem esse: & consolemur nos, quod Deus sit æqualis, velítque omnes ad mediatorem confugientes recipere sine omni personarum acceptione.

4\. IIII. In Deo non sunt ponendæ contradictoriæ voluntates. Confirmatur regula, quia ipse cor & corpus dãnat. Deinde est Deus verax, omnis homo mendax. Vsus regulæ est, ne Sophistica sinamus nobis auferri vniuersales sententias, qualis est illa Domini: Venite ad me omnes, &c. Et illa, Deus vult omnes homines saluos fieri. Matth.23.37. Ierusalem, Ierusalem, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum congregat gallina pullos suos sub alas suas, & noluisti? Hic Christo Domino tribuere vel diuersam à Patre voluntatem, vel quod alia secreta voluntate voluerit, quàm verbis se voluisse ostendit, horrenda in Deum blasphemia est. Quare certò statuamus, Deum verè id velle, quod se sua voce velle testatur. Cùm dicit Paulus: Deus vult omnes homines saluos fieri, Deum inconstãtiæ & mendacij arguit, quicunque Deum quorundam salutem nolle putat, quantum ad consilium creationis attinet. Quod autem quosdam æterna morte punit, id fit, quia noluerunt Deo, volenti ipsorum salutem, obedire.

5\. V. Gratia superat peccatum. Hæc regula Pauli est, cuius hic est Vsus, ne ob magnitudinem peccatorum desperemus, sed confugiamus ad illum, qui plenus gratia & veritate est: ipsius enim sacrificium sufficiens est ad omnia quantumuis enormia peccata expianda.

6\. VI. Vt in primo parente Adam lapsum est totum humanum genus: ita promissio data Adamo pertinet ad totam eius posteritatem. Confirmatur regula promissionis verbo: Semen mulieris conteret caput serpentis. 1.Corinth.15.22. Sicut in Adam omnes moriũtur, ita in Christo omnes viuificabũtur. Hoc non solum de resurrectione, quæ est futura, intelligendum est, verumetiam de salutari viuificatione in ijs, qui Christum in hoc mundo possident. Regulæ itaque Vsus est, vt porrectam nobis dextram Dei, hoc est, Dominum nostrum Iesum Christum apprehendamus firma fide: vnde fiet, vt vita & iustitia Christi donati promissam spem consequamur.

7\. VII. Quia tamen videmus multos fuere in æternam damnationem, tenenda est & hæc regula: Deus non prædestinat quenquam hominum ad malum culpę, sed ad malum pœnę, seu supplicium æternum, propter culpam admissam ab omnibus ijs, qui non conuertuntur. Nam de ijs qui conuertuntur, est immota voluntas Dei: Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Si igitur ad creationis consilium respicimus, Deus nullum condidit ad æternum exitium. At si respicimus euentum, multi sunt ad exitium conditi. Pius pater nullum filium generat ad patibulum, si consilium generantis spectatur. Verùm si euentus ob malitiam filij, patris pio voto non respondeat, dicitur pater filium ad patibulum generasse. Ad eundem modum si creationis consilium consideretur, neminem destinauit Deus certo exitio. At si euentus spectatur, impium dicitur ad diem malum creasse. Deus enim mortem non fecit, neque lætatur in perditione viuorum. Sed vt culpa ab homine, ita iustitia in Deo est, qui hominem non conuersum ad supplicium iustum, non aliquod opus iniustum: ad pœnam, non ad culpam: ad punitionem, non ad transgresionem: ad interitum, quem ira iusti iudicis peccantibus reddet, non ad interitum, quo in se iram Dei peccantium iniquitas prouocauit, Dominus prędestinasse dicendus est. Huius regulæ Vsus est, vt timeamus Deum, ne prouocemus iram Dei nostra securitate & impœnitenti corde, ac ita pręter opinionem & expectationem incidamus in manus Dei viuentis.

Has regulas ideò huic doctrinæ præponere volui, quia non dubito eas plurimũ doctrinæ & consolationis continere, ne vel sinamus nos Sophistica in opiniones Stoicas pertrahi, vel securi reddamur aut languidi ad apprehendendam gratiam omnibus oblatam, à qua nemo excluditur, nisi qui seipsum sua excludit malitia & diffidentia.

II. Quis sit ordo in negotio prædestinationis.

De ordine actionum Dei in prædestinationis negotio Paulus est consulendus, qui ponit quinque gradus actionum Dei in hac doctrina: quæ sunt, pręscientia, electio, vocatio, iustificatio & glorificatio. *Præsciẽtia* pręscit Deus sua futura facta. *Electione* ordinat & disponit apud sese quod est facturus. *Vocatione*, inuitat quos antea præsciuit & elegit. *Iustificatione* præscitos, electos & vocatos à reatu absoluit, & in Filio vnigenito charos habet. *Glorificatione*, iustificatos donat æternæ vitę fruitione, quæ est fructus vltimus & meta prędestinationis. Hęc confirmantur verbis Pauli Rom.8. Nouimus, inquit, quod ijs, qui diligunt Deum, omnia simul cooperantur in bonum: ijs scilicet, qui iuxta propositum vocati sunt sancti, quoniam quos pręsciuit, hos etiam prędestinauit cõformes imagini Filij sui, vt sit ipse primogenitus inter multos fratres. Quos verò prędestinauit, eos & vocauit, eos etiam iustificauit: Et quos iustificauit, eos etiam glorificauit. Nec alia huius rei causa quęrenda est, nisi ea, quę Paulus nouit, quę est, εὐδοκία Dei in Christo Iesu, & Philanthropia, quæ est ἕξις εὐεργετικὴ τῶν ἀνθρώπων, Habitus benefaciendi hominibus.

III. Iudicium de prædestinatione vnde petendũ.

Ex his etiam haud obscurè intelligi potest, quod tertio loco proposui. Vnde videlicet *Iudiciũ* de pręde

ſtinatione petendum ſit. Paulus enim certam regu-
lam tradidit, nimirum hanc: Quos prædeſtinauit, hos
& vocauit, ſentiens vocatos eſſe prædeſtinatos.

Sex circũſtantiæ. Quis vocat.

Verùm vt hoc ritè intelligatur, ſex circumſtantiæ
nobis ſpectandæ ſunt. I. *Quiſnam vocat?* Deus, cuius
vocatio vt eſt gratuita, ita & ἀμεταμέλητος, hoc eſt,
cuius eum non pœniteat, Rom.11.29. Hic obiter ob-
ſeruandum, quod electionis vocabulum & pro cauſa
& effectu ponitur in Scriptura. Aliquando enim ſi-
gnificat eam electionem, qua ante initium mundi
elegerat ſaluandos, hoc eſt, credentes in Chriſtum.
Aliquãdo huius electionis effectum, nimirum voca-
tionem, cum communem piorum, qua in filios Dei
adoptantur, cum particularem, qua miniſtros verbi
ad prædicãdi officium deſtinauerat. Porrò electio illa
prior dicitur interdum per tropum *Liber vitæ*. Liber
autem catalogum Hebraica conſuetudine ſignificat,
vt Gene.5.1. Liber generationum Adam, id eſt, cata-
logus. Vnde liber vitæ, eſt catalogus iuſtorum, qui
prçordinati ſunt ad vitam. Dicuntur autem prçordi-
nati propter euentum, non quod Deus dives in om-
nes, miſericordia & gratia vllum ad certũ interitum,
ſi conſilium formationis reſpicis, fecit. Hunc cata-
logum Deus repoſitum apud ſe habet. Itaque nihil
aliud eſt liber vitæ, quàm æternum Dei conſilium, in
eius pectore definitum, quo nos adoptauit in filios,
& ad vitam æternam deſtinauit in dilecto. Hunc li-
brum Ezechi.cap.13.9. Scripturam domus Iſrael ap-
pellat. Pſal.69.29. liber viuẽtium dicitur. De hoc li-
bro deleri dicuntur, qui fidem & confeſsionem abij-
ciunt. Cum iuſtis autem in hoc libro ſcribi dicuntur,
qui fide ſe erigunt, & confugiunt ad mediatorem.
Atque hæc ratio loquẽdi de arcano Dei conſilio, ſeu
æterna Dei electione, ſumta ab humana cõſuetudine
eſt, ad quam demittit ſe Dominus, vt aliquo modo
percipiamus prædeſtinationis diuinæ doctrinam.

2. Quãdo.

II. *Quando vocat?* Ab initio mundi, ſtatim poſt
lapſum parentum noſtrorum, ipſe Dominus vocare
cœpit, & poſtea nonnunquam per Angelos, inter-
dum per Prophetas, poſtea per Filium & Apoſto-
los, & hodie vocat omnes, quibus ex ſua bonitate E-
uangelium patefacit.

3. Quos.

III. *Quos vocat?* Omnes, ad quos ſuum Euangeliũ
venit. Omnes qui ſentiũt ſuum onus. Venite (inquit)
ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego re-
focillabo vos. Mat.11.28. Item Marc.16.15. Ite in mũ-
dum vniuerſum, & proclamate Euangelium omni
creaturç. Nam vt promiſsio & miſericordia Dei eſt
vniuerſalis, ita etiam vocatio, vt ſuprà dictum eſt.

4. Cauſa vocationis.

IIII. *Quæ cauſa* vocationis eſt? Nulla alia, quam
εὐδοκία paterna, miſericordia, philanthropia & dile-
ctio. Rom.9.15. Epheſ.1.5. & Ioan.3.16. Huc accedit
meritoria cauſa, nempe λύτρον Filij, per quod vocati à
reatu abſoluuntur, & donantur iuſtitia Chriſti, in
quo credentes ſibi caros reddidit Dominus, quos e-
legerat in ipſo ante conſtitutionem mundi.

5. Vocatorum officium

V. *Quid requirit Dominus in vocatis?* Fidem & ſan-
ctimoniam. Fide enim induimus Chriſtum, accipi-
mus Spiritum ſanctum, quo obſignatur nobis ele-
ctionis promiſsio. Sanctimonia vitæ eſt fidei indi-
cium, ad quam ſanctimoniam electi ſumus.

6. Finis.

VI. *Quis finis?* Prædicatio gloriæ & gratiæ Dei,
qua caros nos habuit in dilecto. Verùm ſi extra ver-
bum iudicare velis de hoc myſterio, hæc ſequuntur
incommoda. Primùm cõtemtus miniſterij verbi, &
exercitiorum pietatis. Hinc ſequitur impœnitentia
& peccandi indulgentia, ac tãdem deſperatio. Quare
ſemotis carnis prophanis cogitationibus, quas ratio
ingerit ſæpe ſine verbo, retineamus vniuerſalem ſalu-
tis promiſsionẽ: nimirum, quòd omnis qui credide-
rit, ſaluus erit, quòd omnis qui inuocauerit nomen
Domini, ſaluabitur. Iam ex ijs quę dicta ſunt, colligi
poteſt prædeſtinationis definitio in hunc modum.

Prædeſtinationis definitio.

Prædeſtinatio eſt electio, qua Deus æterno conſi-
lio elegit ſaluandos ante creationem mundi in Chri-
ſto Ieſu: & ordinatio ſeu diſpenſatio diuina, qua or-
dinauit & vocauit, ordinat & vocat electos voce E-
uãgelij, iuxta beneplacitum ſuum in adoptionem fi-
liorum Dei, per eundem Chriſtum, quem fide poſsi-
dent, electionis æternæ teſtimoniũ certiſsimũ, idq;
vt in vera ſanctitate & puritate, gloriã gratiæ Dei prę-
dicent electi. Hæc definitio ex ſuperioribus collecta
eſt, & Epheſ.1,4. Paulino teſtimonio confirmatur.

Breuior.

Verùm ſi placet, breuior definitio ſit hæc Auguſti-
ni: *Prædeſtinatio* eſt gratuitæ adoptionis præparatio,
qua nos prædeſtinatos adoptauit in filios per Ieſum

Breuiſsima.

Chriſtum. breuius adhuc: *Prædeſtinatio* eſt diuinæ vo-
luntatis per gratiam electio. Fulgentius definit, ſem-
piternam eſſe diſpoſitionem futuri operis Dei.

V. De certitudine prædeſtinationis.

Quintum quod propoſui, fuit de *Certitudine præde-
ſtinationis*, quantum ad ſingulos homines attinet,
quæ nobis clariſsimè in Domino noſtro Ieſu Chri-
ſto patefit. Quemadmodum enim in electione no-
ſtri primas gratuito beneplacito Dei tribuere opor-
tet, ita rurſus ea ab effectibus proprijs nobis cogno-
ſcenda eſt. In hac certitudine aſsignanda periculosè à
Sophiſtis erratur, quare illorum ſententia omiſſa, ex
verbo Domini colligam quatuor cauſas, quarum

Cauſæ quatuor. 1. Verbũ.

Prima eſt, Vocatio & communicatio myſterij ſalu-
tis, per vocalem prædicationem. Nihil enim pericu-
loſius aut magis præpoſterum eſt, quàm omiſſa vo-
catione electionis noſtræ, certitudinem quærere in
abſcondita Dei præſcientia, contra verbum & vo-
luntatem Dei. Quare ex vocatione de hoc arcano iu-
dicandum eſt, iuxta conſilium Pauli ad Rom.8. Quos
elegit, hos & vocauit, & contrà: Quos vocauit, hos &
elegit. Itaque Paulus vnicuique vult vocationem eſ-
ſe pro electionis teſtimonio. Eſt enim vocatio Dei
fixa & rata, vt Deus ab ea diſcedere minimè velit.

2. Spiritus

Secunda certitudinis cauſa eſt Spiritus ſanctus, intus
operans fidem ad vocationis verbum, certificans de
promiſsis diuinis, & excitans ad Dei cultum. Hoc
comprobatur ad Epheſ.1.13. his verbis: In quo & vos
qui crediſtis, obſignati eſtis ſpiritu promiſsionis

3. Nouitas vitæ.

ſancto, qui eſt arrabo hæreditatis veſtræ. *Tertia* cau-
ſa certitudinis eſt Nouitas vitæ, ſeu ſanctitas, ad
quam electi ſumus. Neque enim debẽt à ſe inuicem
ſeparari ſanctitas vitæ & electio æterna. Sic enim
docet Paulus ad Epheſ.1.4. Vt ſimus ſancti & irre-
prehenſibiles coram ipſo in dilectione. 2. Theſſal.2.
13. Elegit vos Deus ab initio in ſalutem, per ſancti-
ficationem Spiritus & fidem veritatis. Et Petrus 2.
1.10. Quapropter fratres operam date, vt per bona
opera certam veſtram vocationem & electionem
faciatis. Hac enim nota electi ſe probant non fruſtra
vocatos, ſi bona conſcientia, vitę integritas fidei pro-
feſsioni reſpondeat. Has tres cauſas hoc ſequens Pau-
li teſtimonium continet. 2. Theſſal.2.14. Qui voca-
uit vos per gratiam & Euangelium noſtrum in ac-
quiſitionem gloriæ Domini noſtri Ieſu Chriſti. Hic
vocatio, fides & ſanctificatio coniunguntur. Hæc di-
ligenter notanda ſunt, ne præterita voluntatis Dei re-
uelatione, in qua acquieſcendum, feramur extra ver-

4. Sacramenta.

bum in profundum labyrinthum. *Quarta* certitudi-
nis cauſa, Sacramenta ſunt, verbo vocationis addita.
Sunt enim ſacramenta, vt ſigilla gratiæ Dei, ita æter-
næ prędeſtinationis noſtrę certiſsima teſtimonia.
His certitudinis cauſis contenti ſimus, & cum timore
& vera inuocatione expectemus promiſſam ſalutem.
hęc ſpes nequaquam fallet nos. Eſt enim fundata in
dilectio-

in dilectione Dei, à qua nulla creatura nos poterit auellere.

VI. Devsu & finibus prædestinationis.

Postremum sequitur de *Vsu & Finibus* prædestinationis, quæ in quinque posita sunt. I. Prædestinationis doctrina tollit opinionem meritorum humanorum. Qui enim fieri potest, vt sua causa effectus sit prior? Nunc autem sanctificatio effectus est prædestinationis: proinde fieri nequit, vt ex meritis æstimetur electio. II. Magnifacere nos facit hæc doctrina ministerium verbi, per quod vocamur. Nam cùm nos vocat Dominus, electionem suam confirmat. Sunt enim tres electionis gradus, Prædestinatio, Designatio ab vtero, & Vocatio, quæ est effectus & complementum vtriusque. Nam prædestinatione ante mundi initium elegit: Designatione ab vtero elegit, cùm nos in hunc finem edimur, vt in nobis, quod statuit, compleat: Vocatione adoptat in filios, quos elegit & designauit. Huc pertinet ministerium verbi, quo nobis tantus gratiæ thesaurus affertur. III. Electio admonebit nos gratiarum actionis. Finis enim electionis nostræ est, vt consecrati Deo, ipsum per omnem vitam nostram, corde, ore & opere laudemus & celebremus. IIII. Consolabitur nos hęc doctrina sub cruce. Quoties enim castigat nos Dominus, fiducia electionis animos erigere debemus, certi, quod qui vocauit, etiam liberet, quãtumuis vel totus orbis collabi videatur. V. Quoties aliquid subitæ mutationis pręter opinionem & spem nostram suboritur: quoties audimus persecutores Euangelij grassari in pios: cùm circumferuntur rumores de defectionibus regnorum, prouinciarum, ciuitatum & magnorum hominum ab Euangelio, consolemur nos hac electionis doctrina, vt veniat nobis in mentem dictum Pauli: Firmum fundamentum Dei stat, habens sigillum hoc: Nouit Dominus qui sunt sui. 2. Timoth. 2. 19.

TESTIMONIA PRÆdestinationis.

1. Ephes. 1. 4. Quẽadmodum elegit nos in ipso ante mundi creationem, vt simus sancti & inculpati in conspectu suo per charitatem, qui prædestinauit nos in adoptionem per Iesum Christum in sese, secundũ beneplacitum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ, qua nos caros reddidit in dilecto. 2. Act. 13. 48. Et crediderunt, quotquot erant prædestinati ad vitam æternam. 3. Ioan. 13. 18. Ego scio, quos elegerim. 4. Ioan. 10. 27. Oues meæ vocem meam audiunt, & ego noui eas, & me sequuntur, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & nemo rapiet eas de manibus meis. Huc pertinent 9. 10. & 11. cap. ad Rom. in quibus cauendũ, ne alienas à proposito, vt plurimi faciũt, disputationes sectemur.

CAPVT II.

ECCLESIA.

Etymon.

ECclesia Græca vox est ab ἐκκαλεῖν, hoc est, euocando dicta, cuius vocis vsus apud Athenienses fuit. Cœtus enim ciuium voce præconis de reliqua turba euocatus ad audiendam sententiam senatus, ἐκκλησία dicebatur. Hinc vocabulum Apostoli transtulerunt ad suum institutum, propter similitudinem.

Nominis expositio Theologica.

Est enim Ecclesia Apostolico vsu cœtus hominum, voce præconum verbi euocatus è regno mundi, ad audiendam & recipiendam sententiam Dei, de salute generi humano parta per Christum Pontificem. Huius rei pulcherrimum exemplum in Abrahamo habemus, qui cùm esset idololatra apud Chaldæos, inde voce Dei euocatus in terram Chanaã, cui obtemperauit, & cultum iuxta eius voluntatem præstitit, etsi in eadem terra non pauci impij & hypocritæ fuerunt. Hinc iam plenam definitionem elicere non erit difficile, qualis hæc esse poterit: *Ecclesia* est cœtus hominum, euocatus à regno Satanæ, vt Christum audiat, sequatur, eique vero cultu seruiat, vtque huic Christo vero capiti suo ita adhæreat, vt suis membris coalescat, vnúmque corpus constituat, ac tandem per eundem Christum fruatur in cœlo perpetuo Dei & Angelorum consortio. Breuius *Ecclesia* est congregatio membrorum Christi, id est, sanctorum, qui credunt verè & obediunt Christo, cui in externa societate hypocritæ & multi mali admixti sunt, iuxta parabolam de zizanijs.

Definitio rei.

Breuior.

Hæc Ecclesia varijs titulis ornatur in Scriptura, I. Timoth. 3. 15. *Domus Dei viuentis* dicitur, quia in medio nostri, quos adoptionis gratia in filios recipit, habitat. Huius domus architectus est Christus, Hebræ. 3. 3. & Fundamentum, 1. Cor. 3. 11. Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id, quod positum est, qui est Christus Iesus. Sed quomodo ritè super Christum ædificatur Ecclesia? Si ipse solus statuitur pro sapientia, iustitia, sanctificatione, redemtione, satisfactione, purgatione, denique vita & gloria. *Columna & fundamentum veritatis*, 1. Timot. 3. 15. dicitur, quia suo ministerio veritatẽ propagat & tuetur, puta Euangelij prædicatione. Vnde colligitur, illic non esse Ecclesiam, vbi veritas sepulta iacet, & horrẽdum in modum diruta, euersa pedibus calcatur. Non dicitur columna veritatis, quasi ex ipsa simpliciter penderet veritas, sed hominum respectu. Sustinet enim Ecclesia veritatem, dum eam puram retinet & sinceram: dum prædicatione transmittit ad posteros: dum suo præconio ornat. Galat. 4. 26. *Cœlestis Ierusalem* & mater fidelium dicitur. Ierusalem quidem cœlestis, quia originem à cœlesti gratia trahit, & fide sursum habitat. πολίτευμα enim Ecclesiæ in cœlis est, Philip. 3. 20. Mater verò fidelium dicitur Ierusalem, quia semen vitæ incorruptibile apud se depositum habet, quo nos format, fouet in vtero, edit in lucem, lacte & cibo procreatos alit. Quorum mater est Ecclesia, Deus pater est, qui per Ecclesiæ ministerium filios sibi generat & tollit. Vocatur & *Hæreditas Domini*, Psal. 8. 2. 1. Pet. 5. 3. idque ideo, quia Christo in peculium data est Ecclesia, cùm reliquus mundus interim maneat in sua cæcitate sub regno Satanæ, Ephes. 1. 23. *Corpus Christi* dicitur, cuius caput est Christus, quia sua plenitudine Ecclesiam absoluit, perficítque: & quia capitis gloria membris cæteris communis est, monentur hac appellatione de glorificatione Ecclesiæ, quam habitura est vna cum capite suo Christo Domino.

I. Ecclesiæ nomina. 1. — 2. — 3. — 4. — 5.

Sunt & aliæ *Appellationes* Ecclesiæ, vt sunt: Virgo, sponsa, ciuitas murata, vinea, ager, messis, regnum cœlorum, regnum Christi. Has appellationes intelligere & excutere facilè est, modò metaphoricè hæ appellationes integris similitudinibus reddantur.

6.

Distinguitur Ecclesia in militantem & triumphantem, & definiunt *Militantem* congregationem esse omnium fideliũ sub Christo rege in hoc mundo adhuc militãtium contra diabolum, carnem, mundũ. Huius Ecclesiæ arma ad Ephe. 6. 12. recẽsentur. *Triũphantem* dicunt eam Ecclesiã, quæ parta victoria per Christũ, nũc in cœlis cum beatis spiritibus triũphat, quę olim post resurrectionẽ plenum triũphum aget.

Militans & Triumphans.

Sed quare *Vna* dicitur, cùm tot sint cœtus dispersi per orbem, quarum singuli Ecclesiæ titulum sibi vendicant? Ecclesię *Vnitas* non consistit in cohabitationibus, neque in externis ritibus aut ceremonijs, sed in doctrinæ & fidei consensu. Nam in omnibus,

Cur vna: & quid eius vnitas.

qui in Christum verè credunt, vnus est Spiritus, vnus est Dominus, vnum caput Christus, vna fides, vna spes, vnum baptisma, vnus Deus & Pater omnium, vnusque aduocatus & mediator Iesus Christus. Hinc est, quod toti Ecclesiæ dicitur ad Galat. 3.28. Omnes vos vnus estis in Christo Iesu. Atque ob hanc causam *Catholica* etiam dicitur, quia vbique & semper omnia Ecclesiæ Christi membra in spiritu, doctrina & fide consentiunt. Id enim Catholicon vsu Ecclesiastico cœptum est appellari, quod in Ecclesia creditum est, semper & vbique, & ab omnibus.

Cur Catholica.

Hinc nascitur & alia Ecclesiæ diuisio, qua diuiditur in Catholicam & Particularem. Sed hæc, pars est catholicæ Ecclesiæ.

Alia diuisio.

Porrò vt Ecclesia constat & fulcitur quatuor partibus, nimirum doctrina, sacramentis, ceremonijs & disciplina, de quibus suis locis dicetur: ita eiusdem signa non fallacia sunt hæc tria simul. 1. *Consensus* in doctrina Euangelij incorrupta, scilicet in fundamento. 2. *Legitimus vsus* Sacramentorum. 3. *Obedientia* ministerio debita, iuxta Euangelium.

Notæ Ecclesiæ.

TESTIMONIA DE *Ecclesia.*

1. Hebræ. 12.22. Accessistis ad montem Sion, & ad ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cœlestem, & ad innumerabilem angelorum cœtum, & ad concionem primogenitorum, qui conscripti sunt in cœlis, & ad iudicem vniuersorum Deum, & ad spiritus iustorum perfectorem. 2. Ephes. 5.25. Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea, vt illam sanctificaret, mundatam lauacro aquæ per verbum. 3. Psal. 27.4. Vnam petij à Domino, hanc requiram, vt inhabitem in Domini domo omnibus diebus vitæ meæ, vt videam voluntatem Domini, & visitem templum eius. 4. Psal. 84.5. Beati qui habitant in domo tua Domine. 5. Psal. 92.14. Plantati in domo Domini, in atrijs domus Dei florebunt. 6. Psal. 26. 6. Lauabo inter innocentes manus meas, & circumdabo altare tuum Domine. Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ. 7. Psal. 122.6. Rogate quæ ad pacem sunt Ierusalem, & fœlicitas diligentibus te, propter domum Dei nostri quæsiui bona tua. 8. Hebr. 10.25. Non relinquentes congregationem nostram. 9. 1. Corinth. 1.10. Non sint inter vos schismata, sed sitis coagmentati eadem doctrina & eadem voluntate. 10. Matth. 12.30. Qui non congregat mecum, dispergit.

CAPVT III.
SYMBOLVM ET TESSERA *Ecclesiæ.*

Symbolum quid.

SYmbolum Ecclesiæ christi nota quædam est, per quam à reliquo mundo discernitur Ecclesia, Seu, est professio christianę religionis. Quemadmodum enim Symbolum militare, quod Latinis tessera dicitur, est signum, quo socij ab hostibus & exploratoribus dignoscuntur: ita Symbolum Ecclesiæ est tessera militum christi, id est, credentium, per quam se & vni christo nomina dedisse, & ab alijs omnibus in mundo sectis dissentire testantur. Hoc christianum Symbolum Irenæus traditionem apostolicam vocat, quia Apostoli putantur vnanimi consensu articulos nostrę fidei, qui Symboli apostolici nomine vsitatè appellantur, collegisse, & Ecclesiæ commendasse.

Cur Apostolicum dicitur.

Continet autem Symbolum præcipua capita totius religionis christianæ. Nam causas nostræ salutis optimo ordine enumerat. Orditur à primo fonte, & ita paulatim vt per gradus progreditur ad finem, qui est vita æterna, in qua perpetua quędam celebratio Dei vigebit. Verùm vt nos certum quendam ordinem in explicatione teneamus, primùm Symboli partitionem, deinde, quid in singulis partitionis membris quærendum sit, obseruemus.

Summa.

PARTITIO SYMBOLI.

Quatuor sunt Symboli membra maxima. *Primum* est de DEO Patre, & fide in ipsum. *Secundum* de DEO Filio, & fide in eundē. *Tertium* de Spiritu sancto, & fide in illum. *Quartum* & vltimum est de effectu totius Trinitatis & fide oblata bona accipiente. Atque ita Symbolum in vniuersum duo requirit à Christianis: Primum veram notitiam persuasionémque doctrinæ. Deinde fidem, per quam acquiescimus in DEI verbo, & firmiter statuimus nos verè accepturos, quæ DEVS promittit.

Membra maxima.

Vsus.

Nam symbolum Christianum non tantum est externa quædam doctrinæ confessio, sed cordis seria fiducia in DEVM, per DOMINVM nostrum Iesum Christum. Cæterùm, in explicatione partium symboli, hunc ordinem sequi non erit inutile. *Primum* historia consideretur. *Secundò*, eius probatio ex verbo DEI adijciatur. *Tertiò*, fides ipsa quę versatur circa doctrinam, qualis sit ostendatur. *Quartò*, quid fides inde colligere doctrinæ & consolationis debeat.

Methodus expositionis

PRIMVM MEMBRVM.

Credo in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem cœli & terræ.

Hic primum historia de DEO cognoscenda est, quæ ad tria capita refertur, nimirum ad vnitatem essentiæ diuinæ, personarum trinitatem, & diuinæ virtutis efficaciam: de quibus in genere, vide ea, quæ in prima classe, capite primo dicta sunt. Hic solummodo ea exponam, quæ verba Symboli recensent. Loquitur itaque hoc membrum de Deo Patre, prima in diuinis persona, atque ei tria tribuuntur. 1. Quod sit *Pater*. 2. Quod sit *Omnipotens*. 3. Quod sit *Creator* cœli & terræ. *Secundò*, huius historiæ confirmatio petatur ex primo, secundo & tertio capitibus primę classis. *Tertio*, qualis hic fides requiritur, nempe certa notitia huius historiæ de prima persona in Trinitate, & fiducia in ipsam, quod verè talis sit nobis, qualis hic describitur, quod sit Pater, qui nobis bene velit: quod omnipotens, qui possit tueri & defendere eos, quos in suam tutelam recipit. *Quarto*, vt ex eo quod sit Pater, colligamus ipsius paternam erga nos voluntatem, qua vult nobis libenter adesse & nos iuuare. Ita ex eo quod sit omnipotens, statuamus, illum & posse aduersarios nostros opprimere, & velle potenter liberare nos ab omnibus malis. Hic quoque fides meminerit, quare Deus sit sibi Pater, nimirum propter Christum, qui dedit potestatem filios Dei fieri omnes, qui credūt in nomine eius. Soli enim credentes adoptionis gloria gaudere possunt. Porrò de creatione vide supra classe prima, cap. 2.

Tria capita huius membri.

SECVNDVM MEMBRVM de Filio DEI.

Et in Iesum Christum Filium eius vnicum, Dominum nostrum: qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex MAria virgine: Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus: Descendit ad inferna: Tertia die resurrexit à mortuis: Ascendit ad cœlos: Sedet ad dexteram DEI Patris omnipotentis: Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.

Primùm historia Christi ad quatuor capita referri potest: ad diuinitatem, humanitatem, officium & fidem in ipsum. De primo & vltimo in prima

Historiæ Christi 4. capita.

prima classe dictum est, de duobus medijs hic dicendum est. Históriâ itaque humanitatis Christi in sex partes in Symbolo secatur. *Prima* est de conceptione & natiuitate Christi. *Secunda*, de passione & morte. *Tertia*, de descensu ad inferos. *Quarta*, de resurrectione à mortuis. *Quinta*, de ascensione in cœlum. *Sexta*, de aduentu eius ad iudicium. De his ordine dicendum est, vbi prius huius secundæ personæ in diuinitate, nomina & titulos explicauero, ex quibus diuinitas ipsius & officium intelligi possunt.

Partes huius membri.

Primùm vocatur Iesus. Hoc nomen Hebraicum est, Filio Dei Circuncisione impositum, idque mandato Dei per Angelum, Matt. 1. 21. Complectitur autem hoc nomen miro compendio, qualis sit persona Filius Dei, quale officium, adeóq; cur in hunc mundum venerit. Nam primum hæc vox (*Iesus*) significat quod Filius Dei ab æterno à Patre genitus, sit verus Deus, verúsque homo, ac saluator populi sui. Huius enim gratia aduenit in mundum, vt populum suum hoc est, credentes, ab æterna morte & ira Dei liberatos, vita donaret æterna. Hoc ita esse, docetur multis Scripturæ testimonijs. 1. ex promissione seminis. 2. ex Euangelica historia. 3. ex pluribus locis veteris & noui Testamenti, quæ non est opus referre, præsertim cùm in prima classe non pauca huius generis enumerata sint. Porrò fides in hunc Iesum θεάνθρωπον talis esse debet, qualis in vnicum Saluatorem, hoc est, certa, fixa, qualis Hæmorrhousæ, Iairi, atque aliorum plurimorum, qui ad ipsum Dominum in sua necessitate tanquam ad vnicam salutis anchoram confugerunt.

De Nominibus Filij Dei. 1. Iesus.

Porrò *Meditatio fidei* in his consistit, I. Quotiescunque hoc nomen nobis in mentem venit, cogitabimus nos sine hoc Iesu extremè perditos esse. Nam si nobis saluator est datus, sequitur profectò, quod sine hoc saluatore hæreamus in damnatione, idque ob peccatum nostrum. II. Admoneamur hoc nomine, quod salus ab ipso solo sit petenda & expectanda. Nam si solus Filius est Iesus, hoc est, saluator, relinquitur nulla opera, nulla merita breuiter, nullam creaturā nos è damnatione cōmerita eximere posse. III. Opponendum est hoc nomen desperationi, magnitudini peccati, indignitati, particularitati, potentiæ & viribus Diaboli. Nam cùm hic Iesus verus sit θεάνθρωπος, haud dubiè poterit & volet omnes ad se confugientes, tueri & saluare. IIII. Sciamus hoc nomine compendium totius Euangelij contineri, nam & admonet nos peccati nostri, & monstrat Filium Dei saluatorem, qui fide apprehendendus est, quemadmodum verba Symboli sonāt: Credo in Iesum, &c.

2. Christus.

Secundus titulus, quem Filio Dei tribuit, est Christus, qui sanè titulus modum salutis per Filium Dei partæ cōpendiosè monstrat. Quemadmodum enim prior appellatio Filium Dei saluatorem esse monet, ita hæc, quomodo nobis sit Saluator factus, indicat, nimirum eo, quod sit Christus noster. Hæc enim appellatio metonymicôs significat, quod Iesus sit Rex, Pontifex & Propheta, qui suo regali sacerdotio & doctrina, suis salutem acquisiuit.

SED QVOMODO REGIS nomen illi competit?

Regnum Christi triplex.

Etsi regnum Christi considerari potest tripliciter, nam eius est triplex modus, quorum primus est *Potentiæ*, secundus *Gratiæ*, tertius *Gloriæ*: tamen solummodo medij rationem habebo. Regis itaque nomen *Primùm* Christo competit, quia vendicauit sibi regnum, nempe Ecclesiam, quam inuaserat Diabolus. Psal. 20. *Secundò*, propter victoriam, qua superauit superbum illum tenebrarum regem. *Tertiò*, propter defensionem, qua potenter omnes eos, quos in suam tutelam suscepit, hoc est, eos, qui ad se confugiunt, qui se Dominum ac Regem agnoscunt, qui denique sibi homagium præstant fidele, defendit. Hic omnes sui regni, hoc est, Ecclesię ciues ex fide in æternū beatos reddit. Atq; hęc breuiter de regio Christi officio.

Cur propriè sit rex.

CVR DICITVR SACERDOS?

Quia de sacerdotio Christi nuper admodum à me disputatum est, volo easdem hypotheses huc ascribere, quæ ex disputatione Apostoli ad Hebręos collectæ sunt.

Cur sacerdos.

HYPOTHESES DE sacerdotio Christi.

1.

QVoniam peccatores sumus, reique mortis æternæ propter peccatum, aut æternùm nobis fuit pereundum, aut reconciliatio cum Deo offenso ineunda erat.

2.

Verùm quia reconciliatio sine compensatione iniuriæ Deo factæ, & sine sacerdote & mediatore fieri non potuit, Sacerdos necessarius erat, qui nobis Deum offensum reconciliaret, facta simul iniuriæ compensatione.

3.

Quoniam autem maior est ira Dei, quàm vt eam sustinere posset purus homo, & iustitia Dei requirebat, vt aliquis in humano genere satisfaceret, λόγος Dei æternus assumsit humanam naturam, vt fieret mediator & sacerdos, qui iram Dei placaret.

4.

Cæterùm, quia in huius sacerdotis notitia & fide nostra reconciliatio cum Deo, & salus est posita, pio studio ratio sacerdotij Christi quærenda est.

5.

Videtur autem mihi plana & perspicua sacerdotis nostri Christi notitia referri posse ad quinque capita, quæ sunt: Conditio personæ, officium, testimonium, duratio & applicatio cum vsu.

6.

Conditio duplex consideranda occurrit in persona huius sacerdotis, naturarū videlicet & qualitatis.

7.

Conditio naturarū est, quòd hic sacerdos sit Deus & homo, vna persona, aliâs enim Mediator esse haud potuisset. Nam vt sua diuinitate Patri, ita nobis humanæ naturæ societate coniunctus est.

8.

Huius coniunctionis causas Irenæus explicat hisce verbis: Oportebat mediatorem Dei & hominum propter suam ad vtrosque οἰκειότητα, in amicitiam & concordiam vtrosque reducere, & facere vt Deus reciperet hominem, & homo restitueretur Deo.

9.

Conditio qualitatis nostri Sacerdotis ab Apostolo explicatur, quod sit sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis, quo vnica oblatione persungi posset suo sacrificio.

10.

Officij partes tres numerantur, docere suum populum, orare pro ipso, ac offerre Deo oblationē pro peccatis populi sui expiandis.

11.

Doctrina ipsius est Euangelij prædicatio, Intercessio durat vsque ad iudicium. Oblatio semel peracta, est in perpetuum efficax, & tanquam recens semper apparet in conspectu Dei.

12.

Porrò in oblatione, plura perpēdendā occurrunt, ex quibus fides cōcipitur, fouetur & alitur: primùm, quod sacerdos & sacrificium simul sit ipse Christus θεάνθρωπος: deinde, quod Deo Patri obtulerit semetipsum per æternum Spiritum, tum quod pro humano genere reconciliando Patri cœlesti, sacrificium suum peregerit. Postremò, quod semel peracta victima, nunquam iteranda sit. Nam vna oblatione consummauit in sempiternum sanctificandos.

13.

Porrò quia sacerdos omnis alicuius fœderis seu testamenti sponsor & mediator existit: videndum necessariò, qualénam sit huius nostri sacerdotis fœdus.

14.

Tametsi autem multa in hoc fœdere concurrunt, tàmen eius præcipua membra sunt: obligatio mutua inter Deum & homines, ac fœderis confirmatio.

15.

Obligatio ex parte Dei est, quod Deus promittit se propitium fore iniquitatibus nostris, fore Deum nostrum (qui daturus sit leges suas in mentem nostram, & scripturas easdem in cordibus nostris, idque propter Filium, & sacerdotem & hostiam, qui semper viuit ad interpellādum pro nobis) adoptaturum nos in filios, donaturum spiritu sancto, & tandem in gloriosum Christi regnum nos introducturum.

16.

Obligatio ex parte hominis est, quòd homo se vicissim committat fidei Dei, credat in ipsum, expectet bona promissa, ac sibi suam vitam perpetuò approbare conetur. Hæc vitæ approbatio est conditio consequens, non antecedens. Christus enim consummatus omnibus obtemperantibus sibi, factus est autor salutis æternæ.

17.

Confirmatio fœderis huius effusione sanguinis Christi nostri sacerdotis facta est, in cuius rei testificationem & memoriam perpetuam, diuinitus in Ecclesia duo sacramenta ordinata sunt, Baptismus & Cœna Domini.

18.

Duratio sacerdotij Christi typo, testimonio diuino, & victimæ præstantia comprobantur.

19.

Typus quidem durationem figurat. Nam secundum ordinem Melchisedech est sacerdos cōstitutus, qui neque initiū dierum, neque vitæ finem habens, assimilatus Filio Dei, manet sacerdos in æternum.

20.

Testimonium Patris typum declarans est hoc: Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech.

21.

Præstantia victimæ est, quòd semel ingressus Christus in sancta, satisfecerit pro omnibus mundi peccatis, inueneritque redemtionem perpetuò duraturam, & nunc appareat vultui Dei pro nobis.

22.

Applicatio preterea sacrificij Christi fit per fidem. Sic enim Paulus docet: Quem Deus constituit propitiatorem per fidem in sanguine eius.

23.

Vt enim nobis ipse Christus ex mera gratia & Philanthropia sua beneficia offert: ita nos vicissim oblatam gratiam cordis brachijs, hoc est, fide apprehendere & tenere debemus.

24.

Cùm autem hanc gratiam fide possidemus, regales sacerdotes constituimur, quibus incumbit, vt iustitia & sanctitate induti, hostias offeramus Deo gratas per Christum, mediatorem vnicum. Nam vt ipse nostras conscientias ab operibus mortuis emundat: ita nos vicissim excusso peccati iugo, Deo viuenti seruire debemus.

25.

Ex ijs quæ hactenus dicta sunt (vt rem in angustius contraham) duas extruam definitiones: vnam sacerdotis Christi, alteram noui Testamenti, cuius sponsor est Christus.

26.

Sacerdos itaque summus & verus, est persona vna, Deus & homo Iesus Christus, mundus & purus ab omni peccato, amans hominum, ex decreto Dei Patris proferens Euangelium, offerens seipsum semel pro hominibus, & persoluens λύτρον, & applicans sua merita credentibus in æternam redemtionem, pro quibus & interpellat apud Patrem.

27.

Nouum Testamentum est pactum Dei cum hominibus, sancitum sanguine Christi, in quo, vt Deus promittit se ignosciturum peccatis hominum propter Filium victimam & Mediatorem: ita homo vicissim fidei Dei se committit, credit in Deum, cum promissione obedientiæ erga ipsum.

28.

Ex his patet, nō solum Leuiticos sacerdotes typicos tantum fuisse, verumetiam sacrilegos esse Papistas, qui suum missaticum sacrificium & histrionicam saltationem mundo obtrudunt, in contumeliā Christi sacerdotis, ac si sua vnica & perfectissima victima non fecisset satis pro mundi peccatis. Porrò de veteri & nouo Testamento copiosius dicam infrà. Huc de sacerdotio Christianorum nonnulla adijciam.

DE SACERDOTIO Christianorum.

Sunt ne Christiani omnes sacerdotes?

Sunt profectò. Nam per communicationem omnis regeneratus aqua & Spiritu, quemadmodum à Christo Christianus appellatur, ita per eundem Rex & Sacerdos cōstituitur. Hinc Petrus Christianos regale sacerdotium nuncupat. Per Christum enim habemus ius verbum Dei docēdi, seruata cuiusque vocatione. Habemus ius inuocandi Deum, iuxta illud: Inuoca me in die tribulationis, &c. Item: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Habemus præterea ius offerendi sacrificium seu eucharisticon vel laudis: Nam nemo mortaliū sacrificium propitiatoriū offerre potest: is enim honos soli summo Pontifici Christo Domino competit. Christianorum enim sacrificia suprà enumerata sunt, cap. 5. secundæ classis, vbi quinque genera recensui: Spiritum contribulatum, sacrificium iustitiæ, sacrificium laudis seu vitulos labiorū confitentium nomini Dei, hostias beneficentiæ & cōmunionis, & hostiam rationalem propriorum corporū. Micheas interrogat, quid dignum Domino offerrent? Huic respondetur: Indicabo tibi, ô homo, quid sit bonū, & quid Dominus requirit abs te: vtiq; facere iudiciū & diligere misericordiam, & humilem ambulare coram Deo tuo.

Sacerdotes qui.

Porrò quantum ad illos attinet, quos hodie vulgo sacerdotes appellamus, sciendum est, quod triplici nomine ita appellentur. *Primum*, quia vna cum alijs Christianis inaugurati sunt Christo, & sacerdotes catenus rectè vocantur, quatenus verè Christiani sunt. *Deinde*, imitatione populi Israelitici, qui sacerdotes appellarunt eos, qui in ministerio verbi & sacrificijs legis occupati erant, atque hic honos soli tribui Leuiticæ concedebatur. *Tertiò*, placuit sanctis Patribus Aposto-

Apostolorum successoribus, hoc augusto titulo sacerdotali eos ornare præ aliis, qui verbum Dei docent, administrant Sacramenta, annunciant hominibus, sola Christi sacerdotis summi victima, deletũ peccatum, mortem & damnationem. Veteres sacerdotes legales animalia obtulerunt: Sed Apostoli & reliqui sacerdotes Christi seu Euangelij, homines ipsos mactãt, viuúmque sacrificium Deo per Euangelium offerunt. Paulus Apostolus hoc sacrificio se functũ testatur, cum gentes mactarit gladio Euangelij, vt fieret oblatio acceptabilis Deo, sanctificata per Spiritum sanctum, ad Ro.15.16.

De sacerdotio papistico.

Cæterum, sacrificium Papisticum planè sacrilegũ est, non enim institutum est, vt doceat Christum, & mactet homines Deo gladio Euangelij, sed vt immolet Christum pro viuis & mortuis: ita contaminans & conculcans sacrificium Christi. Qui Christus solo sacerdotio æterna redemtione inuenta, est functus. Ita enim cap.10.12. ad Ebreos legitimus: Hic autem vnam pro peccatis offerens hostiam in sempiternum, sedet ad dexteram Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius: vna oblatione consummauit in sempiternum sanctificandos, id est, eos, qui sanctificantur. Sacrilegi ergo sunt sacerdotes Papistici, qui, quod à Christo sacerdote perfectum est in æternum, impudẽter iterare audent.

SED CVR ADDIT SYMbolum, filium eius vnicum?

De æterna generatione filij.

Cum Christus nominatur Filius Dei, mens non imaginabitur generationem carnalem, sed diuinam: non temporariam, sed æternam, qua Deus Pater ab æterno Filium genuit: vnde Micheas.ca.5.2. Ex te enim egredietur, qui sit Dominator in Israël, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis. Hæc vox, Filius, distinguit personam Christi seu æterni λόγου à persona Patris. Debemus igitur certò statuere, quod Christus & vnigenitus & verè Dei Filius sit, quod semper fuerit cum Patre, alia tamen persona, quemadmodum Ioan.cap.1. testatur. Quod autem additur, quod *Vnicus* sit Filius Dei distinctionis causa additur. Nam necesse est hunc Filium ab adoptiuis distinguere. Solus enim Christus est æternus & naturalis Dei Filius, eiusdem potentiæ & essentiæ cum Patre. Alij autem sunt filij adoptione, nimirum qui credunt in hunc vnicum Filium Dei. Dedit enim potestatem filios Dei fieri omnes, qui credunt in nomen eius. Hic quia Filius Dei est, potest omnia quæ vult, vult autem omnia, quæ sunt in salutem animarum nostrarum. In hoc ergo vnico Dei Filio in omni tentatione hærendum est certa fiducia. Promisit enim se apud nos futurum vsque ad consummationem seculi. Fides itaque nostra hunc fructum vberrimum haurire potest in omni afflictione. Nihil enim potentius est ad consolandam afflictam conscientiam, quam cogitare, nobis regem & sacerdotem esse Filium Dei, qui hoc titulo vnice oblectatur, vt rex, sacerdos & saluator ad se confugientium dicatur. Præterea Christiani hunc Christum agnoscunt suum Dominum, ídque potissimum ob duas causas. 1. Iure creationis, gubernationis, & prouidentiæ. Etenim vt creator omnium est, ita Dominus, cuius nos subditos profitemur. 2. Iure redemtionis, nos enim suo sanguine redemit.1.Corin.6.11. 1.Ioann.1.7.Rom.4.15.Tit.2.14. Sed de hac re infra copiosius. Atque in hunc modum tituli, quos Domino tribuit Symbolum, naturam & officium Christi apertè docent.

Vnicus filius.

Christus Scopus vnicus Ecclesiæ.

PRIMVS ARTICVLVS DE humanitate Christi, nempe de conceptione & natiuitate.

Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine.

Circumstantiæ sex.

In conceptione & natiuitate Domini nostri Iesu Christi Circumstantias sex potissimùm consideremus. 1. quod ab Angelo annuntiata sit eius conceptio. 2. quod conceptus sit de Spiritu sancto. 3. quod natus sit de virgine. 4. quod ea virgo fuerit desponsata viro. 5. quod ex prosapia Dauid fuerit illa virgo. 6. quo tempore natus sit Christus.

DE PRIMA.

Cur ab Angelo nuntiatus.

Primùm igitur ab Angelo annunciatur Domini conceptio, quia summum bonitatis diuinæ erga homines beneficium est natiuitas Christi. Voluit igitur Deus id Mariæ per Angelum nunciare, vt totus mundus sciat, negotium diuinum esse & arduum. Hic Angelus Mariam primum salutat, deinde legationem suam exponit: tum obiecta carnis diluit, & signo certificat. Salutatio fauorem Dei Virgini annunciat, vt sciat se Deo gratam esse, eique placere. 2. legatio exponit, quod sit paritura Dei Filium, mũdi saluatorem. 3. obiecta carnis cum diluit, potentiam Dei nobis commendat, vt quantumuis tota rerum natura contraria esse videretur, tamen voce Dei, & signo ei addito, firmiter nitendum sit. Non enim impossibilis apud Deum vlla res.

DE SECVNDA.

Cur conceptus de S. Spiritu.

Deinde conceptus est de Spiritu sancto, hoc est, non de substantia, sed operatione & efficacia Spiritus sancti. Ita enim Angelus respondet Virgini: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Hinc Augustinus: *Per gratiam Dei, seu potentiam Dei & operationem Spiritus sancti, de carne Virginis assumtum est, quod verbo est vnitum. Idq; ideo, si ex virili semine fuisset, cum omnibus natis Adam, immundus extitisset. Quod autem ex carne natum est, caro, mendacium, & vanitas. Ioan.3. Nunc autem per Christum oportuit fieri gratiam & veritatem, non igitur potuit de viro concipi, sed oportuit id fieri occulta quadam Dei virtute: Quo omnis peccati purus & sanctus, nos quoque purificaret, & sanctificaret, futurus Patri hostia sancta & incontaminata.* Deinde, de Spiritu sancto conceptus est, vt sciamus: Quicquid Filius loquitur, esse ipsissimam Patris voluntatem. Est enim Spiritus sanctus amor Patris & Filij substantialis. Præterea, quia Spiritus sanctus est spiritus sanctificationis & purificationis, hic enim ex sanguine quẽ purificauerat, Christi corpus ædificauit & sanctificauit, vt esset mũdum & immune ab omni peccato, vt supra quoque dictum est.

DE TERTIA.

Cur natus de virgine.

Tertia circumstantia est, quod natus sit de Virgine. Hic primùm obseruemus varias hominum in mundum propagationes, quæ quatuor sunt. Prima solius Adam, qui ex humo creatus est. 2. solius Euę, quæ ex Adæ costa ædificata est. 3. solius Domini Christi, qui ex sanguine virginali, per operationem Spiritus sancti, sine virili semine, natus est. 4. communis, est enim hominum omnium aliorum, qui ex seminis virorum & mulierum coniunctione nascuntur. Quod autem ex Virgine nasci debuerit, plures sunt causæ. *Prima,* si fuisset ex viri & mulieris seminibus coniunctis natus, in peccatis fuisset conceptus & natus: sed decuit eum, qui venit vt tolleret peccatum, absque peccato esse. Conueniebat igitur, vt

nouo quodam modo & conciperetur in Virgine, & nasceretur ex Virgine. *Secunda* causa vaticinia fuerunt, Genes.3.15. Semen mulieris conteret caput serpentis. Gen.49.10. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat Silo, hoc est, eius, scilicet mulieris, filius. Esa.7.14. Ecce virgo prægnans pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel, id est, nobiscum Deus, θεάνθρωπος & Saluator. Nam idem hoc nomen valet, quod Iesus, quemadmodum ex supra dictis manifestum est. *Tertia* causa, vt esset signum spiritualis regenerationis quæ non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo est, Ioan.1. Vnde Augustinus: *Oportebat caput nostrum insigni miraculo secundum corpus nasci de Virgine, vt significaret sua mẽbra de virgine Ecclesia secundum Spiritum nascitura.*

DE QVARTA.

Cur de virgine desponsata viro.

Quarta circumstantia est, quod virgo mater Domini fuerit viro desponsata, idque ob quatuor causas potissimum factum est. 1. Vt hac ratione commendaretur dignitas matrimonij. 2. vt cõsuleretur pudicitiæ, famę & vitæ Virginis. 3. vt Ioseph esset custos Virginis, & Pueri nutritius. 4. ne hostes haberent quod obiicerent Christianis, ac dicerent illorum Christum illegitimum esse.

DE QVINTA.

Cur de prosapia Dauidis.

Quinta circumstantia, quod ex prosapia Dauid fuerit Virgo orta, id duabus causis euenisse videtur. *Prima* propter oracula. Fuit enim prædictum, vt nasceretur de prosapia Dauid, id quod notissimum fuit, non solum ipsis Scribis ac Phariseis, sed toti populo Iudaico, & externis principibus, qui præerant isti populo. Fuit enim primum Abrahæ promissus, deinde, quod ex tribu Iuda esset oriundus. Tum iuratus est Dauid, Psal.132.11. Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabit eum, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. *Secunda*, vt magis confirmaretur, hunc esse Messiam, quem ex Abrahæ Dauidísque lumbis oracula legis & Prophetarum tanto tempore antea promiserant.

DE SEXTA.

Sexta circumstantia est temporis, quo natus est Christus: in quo primum oracula sunt obseruanda. Est enim natus regnante Augusto, Lucæ, 2.1. Vnde prophetia Iacob certificatur, qui Gen.49.10. ita prædixerat: Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat Silo. Huc hebdomadæ Danielis pertinet. Vnde hæc temporis circumstantia conuincit, hunc Filium virginis vere esse Christum. Nam eo tempore est natus, quo dictum erat. Confirmatur igitur hinc fides in Christum verum Messiam, & confutãtur Iudæi, qui excæcati ob suam malitiam adhuc Christum expectant, quem sperant fore monarcham mũdi. Hæ sex circumstantiæ, de quibus breuissimè dixi, in hoc articulo diligenter sunt considerandæ. Plurimum enim faciunt, tum ad historiam rectè intelligendam, tum ad fiduciam concipiendam in hunc Filium, & fouendam.

Causę pręcipuæ incarnationis Domini.

Porro Christus Dominus veniens in hunc mundum, respectum habuit ad quatuor potissimum. 1. ad Patris voluntatem, cui obediendum fuit: 2. ad scripturas certificandas & confirmandas. 3. ad genus humanum, quod sua victima erat liberaturus. 4. ad diabolum, ad quem superandum venit. Christus enim apparuit (vt inquit Ioannes) vt destrueret opera diaboli.

SECVNDA PARS DE HVmanitate Christi, nempe de passione & morte.

Hæc pars historiæ Christi maxime admirandum opus continet, de passione & morte Domini nostri Iesu Christi, qui passus & mortuus est propter peccata nostra, quemadmodum plurima testimonia veteris & noui Testamenti ostẽdunt. Ipsius enim passio & mors sacrificium propiciatorium est, quo Deus propiciatus, id est, pius & clemens redditur iis, pro quibus sacrificium peractum est. Vt autem doctrinam dominicæ passionis distinctius teneamus, *Primum* dicam de sacrificio propiciatorio, quid sit & quot ad illud requirantur. *Deinde* causas passionis dominicæ breuiter attingam. *Tertiò* de effectibus nonnulla adiungam. *Quartò* antithesin adiiciam. *Postremò* veram meditandæ dominicæ passionis rationem exponam.

Mors Christi quid.

Doctrinæ Methodus.

QVID EST SACRIFICIVM propiciatorium, & quæ ad illud requiruntur?

Definitio.

Sacrificium propiciatorium est opus placans irã Dei pro aliis, & satisfactorium pro culpa & pœna æterna. Sic enim inquit Dominus, Ioann.17.19. Pro iis sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in æternum. Deinde constat ex scripturis, proprium fuisse officium Christi seipsum offerre, sicut dicit Scriptura ipsum vnica oblatione sanctificasse suos. Hebr.10.14. Item, semel apparuisse per oblationem sui. Hinc & quid sit sacrificium propiciatorium, & quod vnicum sit, nempe Iesu Christi, apertissimè colligitur. Porro ad huius sacrificij perfectionem quinque requiruntur. 1. Deus, cui offerendum est. 2. sacerdos, qui offert. 3. res quæ offertur. 4. res, pro qua offertur. 5. fœdus seu testamentum. Est enim omnis sacerdos sponsor fœderis alicuius. Hinc Filius Dei est sacerdos, qui seipsum obtulit Deo Patri pro genere humano liberando ab æterna morte.

QVÆ SVNT CAVSÆ passionis Domini?

Obiectum mouens, προκαταρκτικὸν, quod vocant, fuit calamitas humani generis, & tyrannis diaboli in genus humanum. *Impellens* causa interna, fuit amor Dei Patris erga suam creaturam. Sic enim inquit Dominus, Ioan.3.16. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret. *Obsequens* causa, fuit ipse Filius Dei, qui, vt inquit Paulus, vsque ad mortem crucis obediens fuit Patri. *Instrumenta* fuerunt diabolus, Scribæ & Pharisæi, Pilatus & carnifices ipsi. *Formalis* causa fuit ipsa passio, quæ petenda est ex historia Euangelica, quę distingui potest in quinque actus seu membra, quæ his versibus continẽtur:

1. Obiectũ

2. Causa Impellẽs.

3. Obsequens.

4. Instrumentalis.

5. Formalis.

Hortus, Pontifices, Reges, Crux atque sepulchrum,
Historiæ passi membra notanda Dei.

Harum singula membra plures habent articulos, de quibus Euangelica historia consulenda est. *Finales* vero hæ sunt. I. vt glorificetur Deus ob iustitiã & misericordiam. II. vt saluetur genus humanum, quod peccato perditum fuit, quando hunc sacerdotem fide apprehenderit. III. vt destrueret Christus opera diaboli sua morte. In hoc enim apparuit (vt inquit Ioann.1.3.8.) vt destruat opera diaboli. Has causas omnes miro compendio complectitur Dominus, Ioan.3.16. vbi ita inquit: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

Finalis.

QVI SVNT EFFECTVS passionis Domini?

De iis tantum Effectibus breuiter attingam, qui ad

qui ad humanam redemtionem pertinent, de quibus extant sanctorum Patrum breues sententiæ, qui bus summam fructus Dominicæ passionis complexi sunt, qualis hæc est: *Christus passione sua vicit diabolum, quem ligauit, Infernum, quem spoliauit, Mortem, quam superauit, Mundum, quem contemsit. Supplicium, quod detulit, Cœlum, quod aperuit.* Et Augustinus; *Per redemtoris nostri mortem de tenebris ad lucem, de morti ad vitam, de corruptione ad incorruptionem, de exilio ad patriam, de luctu ad gaudium, de terris ad cæleste regnum vocati sumus.* Huiusmodi quam plurimæ sanctorum Patrum sententiæ de fructu passionis Dominicæ passim leguntur: Sed ego breuiter quosdam effectus colligam, ac eos numeris distinguam memoriæ gratia, additis testimoniis ex sacra Scriptura.

Primus, Deo præstita est obedientia, Philipp. 2. 8. Humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.

Secundus, diabolus victus. In hoc inquit Ioannes, apparuit Filius Dei, vt destrueret opera diaboli, 1. Ioan. 3. 8.

Tertius, homo à peccato saluatus est & iustificatus. Ecce, inquit Ioannes, agnus Dei, qui tollit peccata mundi. 2. Cor. 5. 21. Eum, qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso.

Quartus, æquatio Iudæorum & gentium, abolita inimicitia per mortem Christi. Ad Eph. 2. 14. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & interstitium maceriæ soluens, inimicitias per carnẽ suam, legem mandatorum in decretis abolens, vt duos cōderet in semetipsum in vnum nouum hominem faciens, vt reconciliaret ambos in vno corpore Deo per crucem.

Quintus, mors abolita est, Oseæ 13. 14. Ero mors tua ô mors &c. morsus tuus ero inferne. *Vita Christi (inquit Bernardus) viuendi mihi regula extitit, mors à morte redemtio.* Breuiter: Christi hostia est λύτρον, quo Deus placatus, homo redemtus, diabolus victus, omnia in cœlo & in terra vni capiti Christo subiecta sunt, Eph. 2. 21.

Cum hoc sacrificio & passione pugnat, quicquid homines mali excogitant pro satisfactione peccati, cuius generis sunt, Iustitia operum, Missę, Indulgentiæ, Inuocationes Sanctorum, fictum Purgatorium, & huiusmodi aliæ nugæ, quas excogitauerunt Monachi, in contumeliam crucis Christi. Nam si Christus, vt Esaias inquit, vulneratus est propter peccata nostra, sequitur, omnia illa ex diametro pugnare cū passione Domini, quibus volunt homines placatum sibi Deum reddere. Nec potest maior contumelia Filio Dei fieri, quàm vlli rei, præterquam ipsius passioni & morti, tribuere redemtionis beneficium. Nec est vllū idololatriæ genus maius, quā hominis operibus tribuere satisfactionis gloriam, quod tamē totum Papisticum regnum ex instinctu diaboli facit.

IN QVIBVS REBVS CONsistit vera dominicæ passionis meditatio?

Meditatio Dominicæ passionis vtilis ad sex capita referri potest. *Primum* veniat nobis in mentem, quantam necesse sit iram Dei fuisse ob peccatum, quæ non poterat placari, nisi morte vnigeniti Filij Dei. *Secundò* cogitandum, quam immensa & imperuestigabilis fuerit misericordia Dei Patris, qui potius voluit Filium sustinere turpissimam mortem, quàm genus humanum à se conditum, perdere. Hæc misericordia multis in locis sacræ Scripturæ commendatur. *Tertiò* cogitandum est etiam de summo & inenarrabili amore Filij Dei erga genus humanū, volentis in se deriuare iram Patris, ac sustinere tam ignominiosam mortem, idque pro ingratissimis hominibus. *Quartò* de applicatione Dominicæ passionis cogitandum est. Nisi enim nobis fide applicetur, inanis quædam historiæ notitia manebit. Quare fide statuendum est, ipsum Deum pro Te mortem subiisse, quod cum feceris, passionis dominicæ factus es particeps, vsque adeo, vt tota obedientia Christi tua sit iustitia, qua vestitus non amplius, vt peccator, sed tanquam iustus in conspectu Dei appareas. Vnde Bernardus: *De remissione quidem peccatorum validissimum teneo argumentum, dominicam passionem. Vox quidem sanguinis eius valet plus, quàm sanguinis Abel, clamās in cordibus electorum remissionem peccatorum. Traditus est enim propter peccata nostra. Nec dubito, quin potentior & efficacior sit mors illius in bonum, quàm peccata nostra in malum.* *Quinto* admonebit nos passio Domini sortis piorum in hoc mundo. Quemadmodum enim Christus est passus, ita vult & reliquos pios pati, vt sint conformes imaginis Filij Dei. Ideo enim compatimur, vt vnà cum illo glorificemur. Roma. 8. 28. *Sexto* admonebit nos passio Domini, vitæ in posterum rectè formandæ, vtque caueamus, ne rursus volentes Deum peccatis nostris offendamus. De hoc membro vide, Rom. 6. 4. Hinc enim sumit Paulus argumentum exhortatorium ad piam & honestam vitam.

TERTIA PARS DE HVMANITATE Christi, *nempe de sepultura & descensu ad inferos.*

Typus sepulturæ Christi fuit dies Sabbathi, id est, quietis, vnde prophetia Dauidis, Psal. 16. 9. Et caro mea requiescet in spe. Esa. 52. 9. Et erit sepulchrum eius gloriosum. In horto sepultum ideo sancti Patres dicunt, quia primus homo in horto mortuus est.

SED CVR SEPVLtus fuit.

1. Ad ostendendum, quod verè fuit mortuus. 2. vt iter nobis præberet à sepulchro ad vitā. 3. vt nos spiritualiter mortui peccato, nunc quiescamus à peccato, & desideria peccati non faciamus. Sepulti (inquit Paulus) sumus cum ipso per baptisma in mortem, vt quemadmodum ipse excitatus est à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitę ambulemus. Rom. 6. 4.

SED CVR OPORTVIT DOminum ad inferos descendere?

Quemadmodum Christus mortuus est, ne nos æterna morte moriamur: ita etiam ad inferos descendit, ne nos inferorum potestati subiiciamur.

Quæstio.
An non *Christi* corpus iacuit in sepulchro?
An non animam commendauerat Patri?
Quomodo ergo fuit apud inferos?

Augustinus respondet: *Totus filius fuit apud Patrem, totus in vtero Virginis, totus in cœlo, totus in terra, totus in cruce, & totus in inferno.* At si quis dixerit, secundum animam & non secundum corpus Dominum descendisse ad inferos, ipsius sententiam nequaquam improbo, neque refert scire magnopere, quomodo ad inferos descenderit, modò vera fide teneatur, ipsum ab inferorum potestate nos liberasse.

QVARTA PARS DE HVMAnitate Christi, *nempe de resurrectione ipsius.*

Hæc Quarta pars est de resurrectione: quæ est ipsius victoria & triumphus super mortem & infernum. Nam hic Dominus se verum Deum esse declarat. 1. Virtute enim diuina surrexit. 2. hac re-

surrectione meruit à suo Patre, vt omnia sibi sint subiecta, in cœlo & in terra. 3. Breuiter, declarat se sua resurrectione esse benedictum illud semen, quod contriturum erat caput serpentis, hoc est, aboliturum regnum diaboli.

SED QVID COMMODI *nobis ex Christi resurrectione accedit?*

I. Meruit Christus nobis sua gloriosa resurrectione, dummodo in eum credamus, æternam iustitiam & æternam salutem. Vt enim obedientia & morte sua pro peccatis nostris satisfecit, ita sua resurrectione iustificationem & vitam eternam acquisiuit credentibus. Quemadmodum Paulus miro compendio complexus est: Mortuus est pro peccatis nostris, & resurrexit propter iustificationem nostri, Roman. 4. 25. nimirum vt nobis suam iustitiam impertiret. II. Habemus fœdus bonæ conscientiæ erga Deũ per resurrectionem Christi. III. Christi resurrectio nos admonebit, vt resurgamus non solum in extremo iudicio (Est enim resurrectio Christi nostræ resurrectionis certissimum testimonium) verumetiam in hoc mundo. Nam vt morientis, sic & resurgentis Christi membra debemus esse. IIII. Resurrectio Christi meritò admonere deberet omnes Christianos intimi cuiusdam amoris & fraternitatis erga se inuicem. Nam ita iussit Christus resurgens nunciari discipulis suis: Ascendo ad Patrem meum, & ad Patrem vestrum, ad Deum meum, & ad Deum vestrum. Aut si apertius placet. 1. est donum quo iustificamur, 2. est virtus, quæ in nos credentes transfunditur, vt possimus à vitiis resurgere. 3. exemplum est & symbolũ nouitatis vitæ. 4. est causa nostræ resurrectionis, eiusdémq; pignus.

QVINTA PARS DE HVMAnitate Christi, *nempe de ascensione in cœlum, & sessione ad dexteram Patris.*

In hac parte duo sunt potissimum obseruanda. *Primum* mandatum Christi dicentis: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium. Antea intra pomeria terræ Palæstinæ docebatur manifestè verbum Dei. Nunc iubet eos exire in omnem terram, qua voce declarat suam mortem, resurrectionem, & ascensionem efficacem esse in omnibus partibus & angulis mundi: non quibusdam generosis hominibus, sed promiscuè omnibus suam gratiam offerẽs. Dicit enim, Proclamate. Quibus? Omni creaturæ, contra tentationem de particularitate, de prædestinatione, & de indignitate nostra. Quid? Euangelium, hoc est, nouum nuncium, videlicet, quod Christus victor & triumphator offerat omnibus credentibus remissionem peccatorum. Ita enim additur in mandato Domini: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, &c. *Alterum* hoc loco obseruandum est, vt ipsa Christi ascensio rectè à nobis æstimetur. Hic semel ascendens in cœlum, adeptus est nobis & sibi in perpetuum ius & dignitatem mansionis cœlestis. Huc Psal. 110. Huc dictum Pauli pertinet ad Eph. 4. 10. Ascendit, vt omnia impleret: non vt abesset, sed vt præsenti virtute repleret cœlum & terrã, vt esset nobiscum, iuxta verbum & promissionem suam, vsque ad consummationem seculi. Eleuatus enim supra cælos, sparsit suas virtutes & bonitatis suæ radios vltra & supra omnes fines terræ, & aperuit nobis viam in cœlum, quæ per Adæ delictum & nostrum occlusa erat.

Quod autem Symbolum adiicit, *Christum sedere ad dexteram patris*, significat ipsius regnum ita stabilitum esse, vt frustra se illi opponant omnes inferorum portæ. Deinde, vt habeamus apud Patrem præsentem aduocatum, quemadmodum Ioannes inquit 1. Ioan. 1. 2. Verùm vt breuiter totam rem complectar, Spiritus sancti concionem de gloriosa Christi in cœlum ascensione adiiciam. Ita enim Dauid & Paulus ex Spiritu concionantur. Psal. 68. 19. & Ephe. 4. 8. Ascẽdit in altum, captiuam duxit captiuitatem, dat dona hominibus. In hac concione tria sunt. 1. testimonium ascensionis Christi. 2. descriptio triumphi. Ipse enim victor captiuum ducit Diabolum, infernum & mortem. 3. liberalitas ipsius ac beneficentia erga homines, & potissimum erga Ecclesiam, cui largitur Spiritum suum, & alia dona, quibus Ecclesia in hoc mundo conseruatur.

De sessione ad dexteram Patris.

Porro, vsus huius partis est, vt nos hic in terra versantes, cogitemus conuersationem nostram seu politiam debere esse in cœlo: Vnde expectemus reuersurum esse eum, qui ascendit, vt iudicet omnem carnem: quemadmodum sequenti parte dicetur.

Vsus.

SEXTA PARS DE HVMAnitate Christi *nimirum de aduentu eius ad iudicium.*

Hæc pars horrenda est quidem impiis & Christi hostibus: Christianis vero summè delectabilis, & in omni angustia veluti sacra anchora. Nam cum audit pius oppressus in hoc mundo variis calamitatibus, iudicium extremum penes eum esse, qui dixit: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati istis, & ego refocillabo vos: Item, Qui credit in Filium, non gustabit mortem in æternum: concipit spem & fiduciam, se aliquando cum summa gloria liberatum iri ab omnibus angustiis. Quomodo enim clementissimus Princeps perderet populum suum? Quomodo membra, sua morte sibi adiuncta, caput dissiparet? Quomodo suos clientes aduocatus condemnaret? Quomodo Iesus non saluaret? Quomodo is, qui sanguine suo precioso, in patibulo crucis effuso, nos sibi asseruit, nunc in extremo periculo desereret? cum hic Christus rex & pontifex noster iureiurãdo promiserit, se seruaturum omnes, qui ad se confugiunt, quantumuis enormibus peccatis obnoxij fuerint.

Doctrinæ & consolationes.

Hactenus de naturis, de persona & officio Christi dictum est. Vnde tota salutis nostræ summa ac singulæ eius partes dependent. Quare cauendum est, ne vel minimam partem salutis nostræ alio deriuemus. Si enim salus quæritur, ipso nomine docemur, eum esse omnem salutem. Si alia quælibet dona quæruntur, in ipso vncto rege & sacerdote nostro reperientur, qui sedens ad dexteram Patris, dat dona hominibus. Si fortitudo, in eius dominio quæratur. Si puritas, in eius conceptione. Si indulgentia, in eius humanitate, qua factus est nobis per omnia similis, excepto peccato, vt condolescere disceret infirmitatibus nostris. Si redemtio quæratur, in eius passione sita est. Si absolutio, in eius damnatione. Si maledictionis remissio, in eius cruce est. Si sanctificatio, in eius sacrificio. Si purgatio, in eius sanguine est. Si mortificatio carnis, in eius sepulchro. Si vitæ nouitas, in eius resurrectione. Si immortalitas, in eadem. Si hæreditas regni cœlestis, in cœli ingressu. Si præsidium, si securitas, si bonorum omnium copia & affluentia quæratur, in eius regno inuenientur. Si secura iudicij expectatio

Christus Christianis in vita & morte lucrũ.

tio, in potestate iudicandi illi tradita est. Denique in ipso thesauri omne genus bonorum cum sint, inde ad satietatem hauriantur, non aliunde. Nam qui vno Christo non contenti feruntur huc atque illuc in spes varias, certam viam non tenent, sed exciderunt salute.

TERTIVM MEMBRVM symboli.

Credo in Spiritum sanctum.

Partes huius membri.

Tametsi in primo primæ classis capite de Spiritu sancto dictum est, hic tamen verba Symboli explicanda sunt. Hæc verba Symboli tria nobis suggerunt cogitanda. 1. Quis, qualisque sit Spiritus sanctus. 2. Quale sit eius officium. 3. Qualis fides in Spiritum sanctum requiratur.

1. QVIS IGITVR QVAlisque est Spiritus sanctus?

Definitio

Spiritus sanctus est eiusdem essentiæ cum Patre & Filio, sed distincta ὑπόστασις, id est, persona ab vtroque Patre & Filio procedens, purificator, cum vtroque simul adorandus. Soli enim Deo tribuendus est diuinus cultus, qualis est fides. Hic cultus iuxta verba Symboli Spiritui sancto tribuendus est, proinde Spiritus sanctus vere est Deus. Alia quæ huc pertinent ad declarationem diuinitatis Spiritus sancti, petantur ex Symbolo Athanasij.

2. Quale est officium Spiritus sancti?

Officium.

In hac vnica voce Sanctitatis comprehenditur tanquam in genere. Nam iccirco Spiritus dicitur, quia quicquid est gratiæ Dei, id consequimur, si per Spiritum sanctum communicatur nobis. Verùm quia hoc in genere quodammodo dictum obscurius est, speciatim seu per partes, quomodo per hunc Spiritum Dei sanctificemur, ostendam. Multis enim nominibus sanctitatem nobis impertit. 1. quia est *Clauis thesaurorum* cœlestium. Is enim illuminat aciem mentis nostræ, vt mysteria fidei intelligere valeamus, quæ procul posita sunt à rationis captu. Animalis enim homo (vt inquit Paulus. 1. Cor. 14.) non capit ea, quę sunt Spiritus Dei. Et Dominus dicit. Ioann. 16. 15. Vbi Paracletus venerit, ducet vos in omnem veritatem. 2. Quia est *Arrabo* promissionis, ad Eph. 1. 14. Est enim nobis tanquam arra, quam nobis donauerat in certitudinem futuræ hæreditatis. 3. Quia est *Signaculum*, quo certitudo diuinarum promissionum nostris mentibus obsignatur. 4. Quia est *Magister veritatis*, ducens nos in omnem veritatem, purgantem mentes nostras ab ignorantia. 5. Quia est *Autor lucis* expellentis tenebras per peccatum inuectas. 6. Quia *Fons sapientiæ* & intelligentiæ est. 7. Quia est *Aqua* repurgans nos à prophanis sordibus, in sancta Dei templa nos consecrans, atque vt germina iustitiæ proferamus fœcundans. 8. Quia *Oleum* & *Vnctio*, est, quo nobis verum vitæ vigorem effundit. 9. Quia *Ignis* est, excoquens & expurgans nostræ conscientiæ vitia, incendit corda nostra amore iustitiæ, vt aduersus carnem indesinenter pugnemus. Hæc aliaque huiusmodi Spiritus sancti officia in Ecclesia elegantissime describuntur in hymno: Veni creator Spiritus.

QVALIS FIDES IN SPIRItum sanctum requiritur?

Fides.

Fides in Spiritum sanctum tria complecti debet. *Primum*, agnoscet Spiritum sanctum tertiam in diuinitate personam esse æqualem & consubstantialem Filio & Patri, quemadmodum describitur in Symbolo Athanasij. *Deinde* officium Spiritus sancti intuebitur fides. *Postremò* in eius bonitate niti & acquiescere debebit, cauebitque, ne impuritate & fœditate Spiritum sanctum contristet & expellat homo.

QVARTVM MEMBRVM symboli.

Sanctam Ecclesiam Catholicam, Sanctorum communionem remissionem peccatorum, Carnis resurrectionem & vitam æternam.

Ordo & partes huius membri.

Hoc quartum membrum Symboli docet de effectu totius Trinitatis, & fide accipiente oblata beneficia. Hactenus enim Symbolum de causa efficiente & materia nostræ salutis disseruit. Nunc autem, quò illa omnia beneficia trinitatis, misericordia Patris, victima Filij, sanctificatio Spiritus sancti pertineat, adiicit. Nam hæc omnia beneficia ad Ecclesiam pertinent, quam donatam remissione peccatorum in extremo die excitabit, ac æterna gloria ornabit. Diuiditur autem hoc Symboli membrum in quinque articulos, quos ordine declarabo.

PRIMVS ARTICVLVS quarti membri, *nempe de Ecclesia.*

Quatuor Ecclesiæ conditiones.

Tametsi suprà quædam de Ecclesia dixi, tamen hic Symboli verba breuiter sunt explicanda. In Symbolo Apostolico & Athanasij quatuor potissimum huius sanctæ Ecclesiæ conditiones numerantur. 1. quod sit *vna*. 2. quod sit *sancta*. 3. quod sit *catholica*. 4. quod sit *firma*.

1. Vna.

Vna ideo dicitur & credenda est, quia vt vnicum Pontificem Iesum Christum agnoscit, ita vnicam regulam religionis, quæ consistit in vera fide, spe & charitate, habet. Hanc Ecclesiæ vnitatem conseruat vnus Spiritus per verbum & Sacramenta: quo totum ministerium verbi referendum est. Sancta credenda est: 1. quia sanguine Christi purgata est, iuxta illud. 1. Ioan. 1. 7. Et sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni iniquitate nostra. 2. Quia spirituali vnctione Ecclesiæ membra, hoc est, omnes credentes vncti sunt, vt sint Christiani, hoc est, reges & sacerdotes. Nam Christus omnibus in se credentibus tribuit honorem spiritualium regum & sacerdotum. 3. Quia ipsa sancta Trinitas habitat in Ecclesia quemadmodum Christus ipse testatur in concione post cœnam vltimam: Qui diligit me, & mandata mea seruat, ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. 4. Inuocatione sanctificatur Ecclesia. Præterea *Catholica*, hoc est, vniuersalis est credenda. 1. ratione loci. Non est enim Ecclesia alligata certo loco, certis regnis, certis prouinciis. Sed vniuersalis seu Catholica dicitur, quia sparsa est per totum mundum. Sic enim Matthæi vltimo dicitur: Euntes in mundum vniuersum. Quare Papistarum error refutatur, qui Ecclesiam Romæ alligant, tanquam ibi esset sedes veræ Ecclesiæ. 2. Conditione hominum Ecclesia dicitur Catholica. Nullus enim reiicitur a cœtu Ecclesiæ, siue dominus siue seruus sit, siue masculus, siue fœmina. Vnde destruitur error Iudæorum, qui putant Ecclesiam solam pertinere ad semen Abrahæ carnale. 3. Ratione temporis dicitur Catholica Ecclesia. Non enim du-

2. Sancta.

Ioan. 14. 23.

3. Catholica.

rabit in mundo, ad aliquot centenos annos, vt somniant Anabaptistæ & vetus hæresis: sed durabit perpetuò in mundo iuxta promissionem Christi: Ego ero vobiscum vsque ad consummationem seculi. Hoc ipsum docet Pontificatus Christi, qui perpetuus est. 4. ratione doctrinæ Catholica appellatur Ecclesia, nam in ipsa Ecclesia vniuersaliter eadem doctrina, eadem religio perpetuò manet. Id est enim Catholicum, quod vbique semper & ab omnibus creditum est. Postremò credenda est *Firma* Ecclesia, vnde fides nostra integrum (vt ita dicam) mare diuinarum consolationum in omnibus tentationibus haurire potest. Hæc fides sustentat trepidantem conscientiam. Pia mens contra imbecillitatem carnis, contra rabiem diaboli, contra furorem mundi, consolabitur se firmitudine hujus Ecclesiæ, quæ vsque adeo firma est, vt nulla vis aduersus eam præualere possit. Portę inferorum (inquit Dominus Matt. 16.18.) non præualebunt aduersus eam, ac si dicat: Bellabunt aduersus Ecclesiam inferorum potestates, sed nequaquam aduersus ipsam præualebunt aut expugnabunt. Ipsa enim Ecclesia victrix erit per fidem, Quæ Fides victoria est mundi.

SECVNDVS ARTICVLVS quarti membri, *nempe de communione Sanctorum.*

Quid sit.

Sanctorum communio est æqualis participatio omnium Euangelicarum promissionum. Sicut enim in omnibus est vnus Christus, æquale precium & meritum redemtionis & salutis: Ita omnibus vna & eadem reconciliatio, redemtio, iustitia, sanctificatio, vita & salus. Paulus ad Eph. 4.17. hinc extruit exhortationem ad mutuam animorum concordiam. Quid enim magis conuenit, quam vt illi se prosequantur amore & beneuolentia, quibus tantus thesaurus cœlestium bonorum existit, præsertim cum sint eiusdem cœlestis Patris filij dilecti, & eiusdem corporis membra & ad eandem beatitudinem vocentur? Pertinet & hoc ad communia Ecclesiæ bona, quod credentes mutuis precibus sublenetur, quarum nequaquam sunt participes, qui Ecclesiam deserunt.

TERTIVS ARTICVLVS quarti membri, *nempe de remissione peccatorum.*

Quid sit.

Remissio peccatorum est præcipuum ornamentum Ecclesiæ, quo donatur à suo sponso Christo. Nam forma propria iustificationis Ecclesiæ, & singulorum membrorum in Ecclesia hic exprimitur, quæ est remissio peccatorum & imputatio iustitiæ Christi, & acceptatio personæ credentis gratis propter Christum. Sunt autem hic tria consideranda. 1. Quid Deus in homine inuenit ante iustificationem. 2. Quomodo Deus peccatum tollit. 3. Qua ratione homo remissionis peccatorum fit particeps.

1. QVID ERGO *inuenit?*

Status hominis ante iustificationē.

Peccatum, iram Dei, maledictionem, tyrannidem diaboli, rebellionem multiplicem: breuiter, meritum æternæ mortis. Vnde nulla nostra dignitas esse apparet, quæ mereri poterit fauorem Dei, aut tanti peccati remissionem. Omnes enim aberrauimus, nec est vnus inuentus mundus à peccato inter filios hominum, nec quisquam debitum honorem Deo exhibuit.

2. QVOMODO DEVS *tollit peccatum?*

Tollit remittendo, id est, condonando pœnam commeritam, & largiendo iustitiam alienam, nempe Christi. Quemadmodum per vnius inobedientiā totus mundus obnoxius est iræ Dei: Ita per obedientiam & iustitiam vnius Iesu Christi multi constituentur iusti. Sic enim Paulus multis in locis docet, 2. ad Cor. 5.21. ita inquiens. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Proinde iustitia Christiana, qua remissionem peccatorum obtinent apud Deum, nihil aliud est, quam iustitia & obedientia Christi, imputata credentibus.

3. QVA RATIONE REmissionis peccatorum fit homo particeps?

Fide. Sic enim Symbolum habet: Credo remissionem peccatorum, id est, certius mihi persuadeo, remissionem peccatorum mihi contingere propter victimam Christi. Estque hoc dictum Symboli multis erroribus de iustificatione opponendum: nempe Turcorum, Iudæorum, Papistarum, Hypocritarum, atque adeo omnium, qui non sola victima Christi iustificari homines credentes existimāt. Deinde quisque exerceat hoc dictum quotidiana praxi, vt magis ac magis dulcescat sibi tam lætum Euangelium. Huc pertinet tanquam ad scopum totum verbi ministerium. Huc pertinent Sacramenta, quæ omnia eo referantur, vt hæc Symboli pars radices agat in cordibus nostris.

QVARTVS ARTICVLVS quarti membri, *nempe de carnis resurrectione.*

Fructus resurrectionis Christi.

Huius partis explicationem habes copiosissimam 1. ad Cor. 15. vbi Paulus disserit multis & validis argumentis de hoc articulo, & vana esse ostēdit omnia quæ in scripturis traduntur, nisi futura esset resurrectio: quæ est fructus resurrectionis Christi. In hoc articulo. 1. est consideranda resurgentium conditio. 2. vsus fidei resurrectionis. *Conditio* eorum, qui resurgent in vniuersum est quadruplex. *Prima*, quod eisdem corporibus resurgemus, ita enim Paulus docet 1. Cor. 15.51. Item ad Philipp. 3.21. Item, Iob cap. 19.26. *Secunda* conditio est, quod corpora resurgentium sint incorruptibilia: bonorum quidem in gloria, malorum vero in pœna, 1. ad Cor. 15.52. *Tertia* conditio est, quod boni & mali resurgent cum integritate omnium partium corporis, vt in citato loco Paulus testatur. *Quarta* conditio est quod resurgentes nunquam sint rursus morituri.

Conditio omnium resurgentium.

Porro, quātum ad bonos attinet, quadruplex rursus erit resurgentium conditio. Prima *Claritas*, Mat. 22.30. Secunda *Impassibilitas*, 1. Cor. 15.44. Tertia *Agilitas*, Sapient. 3.7. Fulgebunt iusti, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent. Quarta *Subtilitas*, Seminatur corpus, inquit Paulus, 1. Cor. 15.44. animale, surget corpus spirituale: nō quod omninò sit spiritus, sed quia per omnia Spiritui subiiciatur. Cæterùm, quantum ad Malos attinet, resurgentium conditio contraria erit conditioni beatorum.

Conditio piorum resurgentium.

VSVS.

Vsus prꝛterea fidei resurrectionis in his consistit. *Primum* consolabitur nos hæc fides in calamitatibus & iniuriis, quibus obnoxium est hoc corpus, dum viuimus. *Secundo*, hæc fides mitigabit tristitias, quas de mortuis concipimus. *Tertiò*, Minuet timorem mortis, dum credimus meliorem vitam post hanc mortem *secuturam*, ad Ebræos 2.14. Vt per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperiū, id est, diabolum, & liberaret eos, qui per timorem mortis per totam vitam obnoxij erāt seruituti. *Quarto*, fides hæc reddit nos solicitos & alacres ad bene operādū, & bene merendum de iis cum quibus nobis futura

est

est perpetua societas in æterna vita. Quinto, hæc fides retrahet nos à malo, ne contaminemus nobilissimam animam, & corpus sanguine Christi cõsecratum, quod corpus in illa perpetua sanctitate viuet, conuersabitur cũ Deo, Angelis, Patriarchis, adeoq; omnibus, qui hinc directa ad Deum mente discesserint.

QVINTVS ARTICVLVS QVARti membri nempe de vita æterna.

Resurrectionis finis.

Hic articulus additur, vt significet nos resurrecturos, non ad calamitates aut momentaneas fortunas, sed ad perpetuam beatitudinem. Quia autem Symbolum disertè meminit æternæ vitæ, significat aliam vitam propositam esse credentibus, quàm quæ temporis interuallis aut diuturnitate interrumpitur. Porro Theologi ex Scriptura tria vitæ discrimina faciunt, vt Prima sit vita *naturæ*, qua boni & mali promiscue in hoc mundo viuunt. Secũda vita sit, *gratiæ*, qua soli filij Dei in spirituali regno Christi in hoc mundo viuunt. Tertia vita sit *Gloriæ*, de qua hic articulus Symboli intelligendus est, qua viuent in æternum, qui credentes hinc discedunt.

Tria vitæ discrimina.

Triplex mors.

Ad eundem modum secundum Scripturas triplicem esse mortem accipimus. *Prima* est, qua morimur peccatis, & Deo viuimus. Beata profectò mors, quæ culpæ refuga, Domino debita, à mortali nos separat, immortali nos consecrat. *Alia* mors est vitæ excessus, qua mortuus est patriarcha. Abraham, Dauid & alij plurimi, & sepulti sunt cum patribus suis. Hæc mors definitur esse dissolutio corporis & animæ: videlicet, cum anima nexu corporis liberatur. *Tertia* mors est, qua corpus & anima moriuntur, non vt non sentiant, sed vt coniuncta perpetuis pœnis addicantur, & hæc ęterna mors vocatur. Possunt & alia discrimina vitæ & mortis assignari. Sed hæc præcipua sunt.

VSVS.

Compendium Symboli.

Vsus huius articuli est, qui & præcedentis. Nunc totum Symbolum contraham in compendium. *Credo* in Deum Patrem, qui me creauit. Credo in Iesum Christum, qui homo factus, sua victima ad Patris iussum me redemit. Credo in Spiritum sanctum, qui me beneficiorum Christi participem reddit, vt ascriptus cœtui Sanctorum, & donatus remissione peccatorum, tãdem à morte resurgam ad vitam æternam: ad quam vitam nos perducat victor mortis, Dominus noster Iesus Christus, Deus benedictus in secula. *Amen.*

CAPVT IIII.

ORATIO.

Oratio peculium Ecclesię.

QVIA proprium opus Ecclesię est *Oratio*, opportunè hoc loco de illa dicendum videtur. Id autem vt distinctè & methodice fiat, quinque ordine nobis sunt explicanda. 1. Quænam in omni oratione necessario sint spectanda. 2. Quid & quotuplex sit oratio. 3. Circumstantiæ orationis externæ, temporis, loci, modi, gestúsque corporis. 4. Obiectiones quædam diluendæ. 5. Methodus seu regula enarrandi Orationem Dominicam, cum eiusdem succincta declaratione.

Methodus.

DE PRIMO.

I. Orationis præcipuæ circunstantiæ internæ.

In omni oratione quinque necessario sunt spectãda. 1. Affectus orantis. 2. Causæ orationis. 3. Quis orãdus. 4. Quo mediante sit orandum. 5. Quid orandũ. Hæc vno velut intuitu contemplanda sunt, quæ memoriæ gratia hoc qualicunque versu complector.

Affectus, Causæ, Quis, Per quẽ, Quidq; petendũ.

1. Affectus.

Affectus itaque orantis huiusmodi esse debet. 1. vt exuat omnem cogitationem gloriæ propriæ. 2. vt certa fide orandum incendatur animus. 3. vt verè inopiam suam sentiat. 4. vt in vera pœnitentia se coram Domino prosternat. Nam qui vel tumet cogitatione propriæ gloriæ, vel fide vacat, vel non sentit suam inopiam, vel de seria pœnitentia nõ cogitat, nequaquam inuocat vere & efficaciter.

2. Causæ.

Causæ inuocationis sunt hæ. 1. *Mandatum* Dei, quo serio à nobis hic cultus exigitur. Inuoca (inquit) me in die tribulationis. Item: Orate, ne intretis in tentationem. 2. Promissio Dei, promittentis se auditurum preces ad se clamantium. Quicquid (inquit) petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. 3. Sensus nostræ inopiæ & crucis, cum totius Ecclesiæ, tum politiarum & œconomiarum. 4. Victoria super tentationibus. Orate, inquit Dominus, ne intretis in tentationem. Nõ enim facilè vel insidijs Diaboli, vel improbitate mundi, vel instigatione viciosæ carnis superabitur, qui serio & assiduè orat. Hinc Salomon: Turris fortissima nomen Domini. 5. Vt cor nostrum orandi consuetudine ad verum Deo cultum præstandum magis magisque inflammetur. 6. *Exemplum*, cum Christi tum omnium Sanctorum, quorum præcipua cura in vita fuit, Deum serio inuocare. Hæ sunt magnæ causæ, quibus merito excitari deberemus ad seriam inuocationem: quam cũ statuere debeamus, Deum exaudire vbique & vbicunque sumus, & in quouis periculo, admoneamur, vt nihil agamus, cuius testem vereamur Deum: vt eius prouidentia omnia administrari cogitemus: vt bonitatem paternam in Deo volẽte exaudire meditemur vtque stoicam necessitatem detestemur. Nam si verum esset stoicum illud paradoxum, vanę essent nostræ preces, vt doctè conuincit Chrysostomus in orationibus περὶ τ εἱμαρμένης.

3. Quis inuocandus.

Causis cognitis sciendum est etiam, quod Solus Deus sit inuocandus: qui est æternus Pater, Filius & Spiritus sanctus, iuxta illud: Inuoca me in die tribulationis. Inuocare. n. creaturas, maxima idololatria est. Nam quod Deo debetur, sacrilegè illi aufertur, & creaturis tribuitur. Deinde nulla alia quã vnius Dei inuocatio habet aut mandatum Dei, aut promissionem, aut exemplum in Ecclesia probatũ. vnde constat inuocationem creaturarum minime ex fide proficisci. Quare talis inuocatio impia & sacrilega iudicanda est.

4. Per quẽ quis mediator.

Porro quoniam peccatores non exaudit Deus, sciendum est, quod nostra merita, nostram dignitatem aut opera nostra coram Deo iactare non debeamus: quemadmodum Chryses & Agamemnon apud Homerum fecerunt, & Pharisæus in Euangelio: Sed quod Nomen Christi vnici Mediatoris, in omni oratione nostra prætendere oporteat. Sic enim inquit Christus: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Quasi dicat: Nequaquam debetis vestra opera aut dignitatem iactare in conspectu Dei, sed me nominabitis: & propter me petetis. Sciendum autem hoc loco, quod Christus duplici modo inuocari debeat. Primò vt Deus, dator bonorum cum Patre & Spiritu sancto: Deinde vt Mediator & Intercessor, vt per ipsum

Christus duplici modo inuocãdus.

exaudiamur, ac vt ipse pro nobis sit deprecator apud æternum Patrem, & vt ipse perferat nostros gemitus & preces ad æternum Patrem, iuxta dictum Psalmi 110.4. Tu es Sacerdos in æternū. Et Rom. 8. 33. Qui est ad dexterā Dei, & interpellat pro nobis. Et Ebræ. 7.25. Semper viuens, vt interpellet pro eis.

5 Quid petendū.

Postremo loco, Quid orandum sit scire oportet, quod duplici genere continetur. Aut enim ad gloriam Dei, aut ad vtilitatem nostram & cōmodum omnis refertur oratio. Pro gloria Dei perpetuò orandū est, idque sine conditione, Tametsi modus nō est Deo præscribendus. Nam sæpe quæ nos ipsius gloriæ minime interesse arbitrabimur, ad ipsius gloriæ illustrationem maximè faciunt. 2. Verum si ad nostrum commodum oratio refertur, tenendum est hoc discrimen: quod Alia ad salutem animæ, Alia ad præsentem vitam spectent. Illa sine conditione petenda sunt: quia habent promissionem immotam, Ioel 2.31. & Roman. 10. 13. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Debemus igitur certò statuere, Deum verè velle præstare promissam salutem, quam tamen sine intermissione petere debemus. Hæc, id est, pertinentia ad præsentem vitam, petenda quidem sunt, sed cum conditione salutis nostræ, & gloriæ Dei non impediendæ. Nam si tale quid petierimus imprudentes, Deus vt est bonus & amans nostri, minime nos exaudiet, in specie saltem eius rei quam proponimus, sed aliquid melius largietur. Non enim frustra ex fide sinit se inuocari.

DE SECVNDO

II. Quid & quotuplex sit oratio.

Oratio Christiana nihil aliud est, quam explicatio cordis nostri coram Deo, qua vel precamur vel deprecamur aliquid, vel gratias pro acceptis beneficijs agimus. Paulus 1. Tim. 2. 1. quatuor orationis genera ponit. Δέησιν, Deprecationem: Προσευχὴν, Adorationem: Ἐντευξιν, Intercessionem: Εὐχαριστίαν, Gratiarum actionem. Hæc genera in modum hunc discernenda sunt. Deprecatio, δέησις, est oratio, qua deprecamur mala à nobis & ab alijs. Adoratio est oratio, qua petimus salutaria nobis ipsis. Intercessio est oratio, qua petimus salutaria alijs. Gratiarum actio est oratio, qua & agnoscimus beneficia Dei, & pro illis gratias agimus, pollicemurque, gratitudinem, cum perpetua gloriæ Dei prædicatione. Ad hæc quatuor genera omnes omniū Prophetarum ac piorum preces referendæ sunt, quarum omnium compendium est Dominica oratio.

III Circunstantiæ externæ.

DE TERTIO.

Circunstantias Christianæ orationis externas (nam de internis in primo partitionis membro dictum est) quinque hoc loco considerandas proponam. 1. sit de tempore. 2. De loco. 3. De ordine orationis. 4. De gestu corporis. 5. De mora.

1. Tēpus.

De tempore sciendum est, quod Paulus scribit 1. ad Thess. 5.17. Indesinenter orate. Et Dominus Luc. 18. Oportet semper orare, & non deficere. Item, Eccle. 28. Ne impediaris semper orare. Est enim Oratio cultus, quem Deus vult esse perpetuum verum disciplinæ gratia hæc tempora à pijs potissimum obseruari solent. 1. Matutinum cum surgis. 2. ante cibum sumendum, & post cibum sumtum. 3. cum cubitum eundem est. 4. medio quoque tempore, quoties aut læta aut tristia offerūtur. Nec pugnant hæc cum mandato Dei, iubentis semper orare, & non deficere. Omnia enim pia Christianorum vota & suspiria orationes sunt, tametsi non semper in verba erumpant.

2. Locus.

De loco præterea sciendum est, quod nullo non loco sit orandum. Si enim semper orandum est, aptus vtique omnis locus erit orationi, siue sis domi, siue foris, siue mari, siue terra. Breuiter, vt vbique Deus est colendus, ita & inuocandus vbique existit. At disciplinæ gratia templum destinatum est communibus & solennibus precibus: vbi Ecclesia congregata communes necessitates proponit, idq; multorum exēplo. Quid ergo est, quod dicit Dominus Matth. 6. Tu autem cum oraueris, intra in conclaue tuum, & clauso ostio, adora Patrem tuum, qui est in occulto? Hic ex signo affectum orātis exprimit. Dominus enim hoc loco taxat viciosum affectum hypocritarum, nimirum inanem gloriam, quam quærebant suis orationibus, dum in publicum egressi orarent. Deinde sententiam verborum Domini hoc pacto colligito: Qui intrat in conclaue suum, clauso post se ostio suo, nō facit ibi quicquam, vt videatur quod facit. Qui non facit vt videatur, nequaquam facit inanis gloriæ & hypocriticæ ostensionis gratia. Ergo Metalepsi Ebraica per ingressum in conclaue significat Dominus, ab omni oratione hypocrisin, ostentationem & inanem gloriam excludendā esse.

Obiectionis Explicatio

3. Ordo.

Tertia circumstantia orationis externa est, de Ordine in oratione seruando. Hic ordo consistit in tribus: Compellatione, Propositione, Confirmatione. Compellatio excitat animum ad orandum. Hæc enim recitat mādata Dei & promissiones, quibus accenditur animus ad ardentius orandum. Propositio res enumerat petendas. Quamuis autem propositio in nulla oratione abesse potest, tamen propositionis ordo hic inter circumstantias externas est numerandus. Confirmatio promissionem gratitudinis & emendationis vt plurimùm continet. Huius ordinis exempla à Philippo in locis Theologicis præscriptæ formulæ precandi suppeditant.

4. Gestus corporis.

Quarta circumstantia orationis externa, est gestus corporis, qui etsi nullis regulis astringitur, tamen honestum esse conuenit. Optimus orantis gestus, omninóque necessarius, est genua cordis flectere, quemadmodum Manasses fecit. verùm hic de corporis gestu agitur, qui varius commemoratur in Scriptura. Moses manus in cœlum leuat. & Paulus monet, puras manus esse leuandas. Qui sanè gestus liberorum est, qui parentibus manus porrigunt, cum aliquid impetrare volunt, tanquam certi, quod ista tim accepturi sint petita. Quidam in genua procumbunt, quo gestu humilis subiectio significatur. Publicanus tundebat pactus, id quod fidei & ardori precantium seruit. Paulus virum non velato capite, mulierem velato vultu orare iubet. Hi corporis gestus tametsi liberi sunt, vt externæ circumstantiæ, tamen non sunt contemnendi, sed adhibēdi pro ratione temporis & loci. Seruiunt enim rite formandis & excitandis affectibus.

5. Mora.

Quinta & postrema circumstantia est de Mora. Iudith obiurgat ciues suos, quod dies quinq; præfiniuerant Deo, intra quos opē ab ipso expectarēt, dicens: Qui estis vos, qui tentatis Deum? Posuistis tempus miserationis Dei. Abacuc. 2.3. Si moram fecerit Dominus, expecta eum, nam veniens veniet, & non tardabit.

DE QVARTO.

IIII. Obiectiones.

Iam aliquot obiectiones, quibus vel oran-

IIII. Obiectiones Primo.

di studium prorsus extinguitur, vel negligentiores alioqui fieri solent carnales homines,refutādę sunt. Quidam,quia oratio est cordis potius quam oris,vt in Mose cernimus , & Christus confirmat Io.4.24. vbi dicit,Deum spiritu & veritate adorandum esse, iudicant orationem Christianorum fieri debere sine verborum expressione. Sed breuiter illis hoc sit responsum: Affectus cordis verbis excitatur orantis. Et Christus diserte dicit Lucæ.11.2.Quando oraturi estis, Dicite: Pater noster: Præterea innumera Sanctorum exempla, voce orantium , nobis Scriptura commendat.

Responsio. 1. 2. 3.

Secunda. Respōsio. 1.

Sunt rursus Epicurei , qui ideo Deum inuocandum negant,quia ipse nos amat,& scit,quibus indigemus , etiam sine nostra oratione: verū pios scire oportet,præferendum esse mandatum omnibus cogitationibus cum eo pugnantibus. Quanquam autem Deus nos amat,& scit optimè,quibus indigeamus:tamen orare præcipit , vt intelligamus , vnde auxilia quærenda sint in quauis afflictione : vt admoneamur nostræ inopiæ & mendicitatis : vt statuamus eum præsentem inspectorem esse omnium actionum nostrarum: vtque sciamus, quod quemadmodum pater filijs,ita ipse orantibus velit conferre, quæ petunt , iuxta ipsius voluntatem. Nec vult hunc ordinem suæ prouidentiæ à nobis contemni. Ipsius enim prouidentia est,omnibus afflictis,se in vera fide inuocantibus,opem ferre.

Tertia. Respōsio.

Sunt quoque imbecilles,qui se indigniores putāt, quam vt orare ausint,& maiores peccatores se agnoscunt, quam vt impetrent quod petunt. At mandatum Dei indignitati,& promissiones vniuersales peccatorum sensui opponere oportet. Scriptum est enim: Inuoca me in die tribulationis. Item:Quicquid petieritis Patrē in nomine meo,dabit vobis.Item: Omnis qui inuocauerit nomen Domini,saluus erit.

Quarta. Respōsio. Confirmatio à simili.

Sunt præterea , qui tametsi orare audeant , tamen,quia non statim impetrant quod volunt , despondet animum,& segniores ad orandū fiunt. Interim ignorant,Deum patris affectum erga nos gerere,qui petita interdū non ideo negat,quia nostras preces cōtemnit,sed quia quæ petimus,nobis minimè salutaria sunt. Nam vt medicus peritus cum ægroto,ita Deus cum homine se inuocante agit: id quòd pulchre Hieronymus ostendit his verbis: *Et quomodo (inquit) si ægrotus & æstuans febribus aquam frigidam postulet , & dicat ad medicum: vim patior,crucior,vror,exanimor , vsquequo medice clamabo, & non exaudies ? & sapientissimus medicus respondeat ei : Scio quo tempore dare debeam quod postulas , & non miserebor modo , quia misericordia crudelitas est, & voluntas tua contra te petit. Ita & Deus clementiæ suæ sciens pondera atque mensuras , interdum non exaudit clamantem , vt eum probet , prouocet eum ad rogandum , & quasi igne excoctum iustiorem & puriorem faciat.* Hæc Hieronymus Augustinus quoque ait: *Sæpe non exaudit ad voluntatem , vt exaudiat ad salutem.* Idem : *Si non dat ad horam , exercet quærentem, & non contemnit petentem.*

Duplex præterea est Deo modus exaudiendi: Nunc enim apertum auxilium præbet, Nunc virtute Spiritus sancti assistit , ne malis victi deficiamus. Viris in Babylonica fornace,& Danieli obiecto leonibus apertum auxilium præbuit.Stephano & Laurentio virtute Spiritus sui astitit , ne crucis acerbitate victi deficerent. vtriusque modi exempla multa recitat Epistola ad Ebræos.11.

Quinta.

Quidam præterito Deo, qui solus iuxta Scripturam est inuocandus , ex eo stabilire conantur inuocationem Sanctorum , quia putantur pro nobis in cœlo orare,vt nos hic in terris pro nobis inuicem orare debemus. Sed infirmo fundamento nituntur. Primum enim ex dubijs non sunt dogmata extruenda. Deinde,si constaret, Sanctos in cœlo pro nobis orare , tamen inde non sequeretur, nos debere eos inuocare.Solus enim scrutator cordiū est inuocandus.Quia vera oratio ex intimo cordis proficiscitur vt quæ potius est cordis affectus,quam strepitus oris,& Paulus dicit:Quomodo inuocabunt,in quem non crediderunt? Quod autem alij pro alijs hic in terris orant & intercedunt,habent mandatum,promissionem,& probata piorum exempla,quibus omnibus destituitur mortuorū inuocatio. Deinde intercessio seu oratio pro fratribus viuentibus nititur solido fundamento,nempe Christo Iesu, cuius merito preces nostræ exaudiuntur pro fratribus. Præterea etiam hæc oratio pro fratribus mutuæ dilectionis certissimum argumentum est, hac enim testantur se mutuis affici commodis & incommodis.

Responsio. 1. 2. 3. 4. 5.

DE QVINTO.

V. Methodus enarrandi orationem dominicam.

Quinto loco promisi me methodum enarrandi Dominicam Orationem, vna cum succincta eiusdē orationis declaratione,traditurum:id quod breuissime nunc expediam.In primis itaque hæ tres regulæ diligenter obseruandæ sunt. Prima, cuiusque precationis propositio resoluenda est in suas partes,quæ methodo Didascalica simplici sunt declarandæ:declaratæ coniungentur:& oratione exponendū,quid valeant coniunctæ.Secunda , Quoties vnum petimus,simul omnia precamur, & quæ ad illud vnum consequendum requiruntur,& quæ cum illo,quod petimus,coniuncta sunt. Expetito enim fine, simul omnia expetuntur ordinata ad finem. Et cum aliqua natura coniuncta sunt, & vnum eorum dicitur, cætera tametsi non exprimuntur, intelliguntur tamen. Tertia , In singulis petitionibus Dominicæ precationis aliquid precamur , & aliquid deprecamur: vnum quidem expresse , & alterum implicite, quæ eodem modo iuxta superiores regulas tractari possunt. His ita constitutis breuissime Dominicæ orationis explanationem subijciam , vt regularū vsum aliquo modo ostendam.

COMPELLATIO.

Pater noster , qui es in cœlis.

Exordij huius partes obseruandæ.

Hæc compellatio seu exordium non est temere prætereundum. Magnam enim doctrinam & consolationem continet. Quanquam autem piè & rectè dicitur,duo continere hanc cōpellationem, nimirū voluntatem & facultatem, quæ in omni actione requiruntur(Ex eo enim quod Pater est, paterno affectu præditus libenter opem ferre vult filijs se implorantibus,& quoniam Cœlestis est Dominus,potest vtique præstare quæ vult,vt qui omnibus inferioribus potestatibus mundi & inferorum potentissime dominatur)tamē vtile est,accuratius & distinctius proponere,quarum rerum orantem admoneat hoc exordiolum.

1. Quis inuocādus.

Primum itaque docet hoc exordium , quis sit inuocandus,nempe Deus,quem Patris nomine iubemur compellare. Non enim alium inuocare licet, quam eum,quem Dominus inuocandum præcipit. Obseruandum autem , quod Pater hoc loco non vnius personæ,sed Essentię nomen sit. Omnis enim

inuocatio, quæ sit ad Deum, intelligitur complecti Patrem, Filium & Spiritum sanctum. Deinde Filius duplici modo est inuocandus, primum cum Patre & Spiritu sancto, vt Deus, dator omnium bonorum, deinde vt Mediator missus & intercedens. Secundo docet hoc exordium, quod velit Deus libenter & ex animo exaudire inuocantes. Est enim Pater. Patris enim vocabulum vim promissionis continet, & affectum Dei erga inuocantes. Tertio, quod possit præstare petita. Est enim cœlestis Dominus, vt qui possit omnia in cœlo & in terra. Nam potentiæ & maiestatis titulus est: Qui es in cœlis. Quarto subindicat hæc compellatio, quinam debeant & possint vere orare, nempe filij Dei. Nam soli filij Dei Patrem compellare possunt. Quinto, quod fides requiratur. Per hanc enim filij Dei constituimur. Dedit enim potestatem filios Dei fieri, quotquot credunt in nomen eius. Sexto, per quem orandum sit, insinuatur, nimirum per filium Dei vnigenitum. Si enim filij Dei sumus, per illum quoque & in ipsius nomine orare est necesse. Hinc illud: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Septimo & vltimo colligitur ex his omnibus discrimen inter Christianorum, Turcarum & Iudæorum & aliarum prophanarum gentium orationes. Nam Christianorum preces ex fide per Christum fiunt, aliorum autem minimè. Atque hæc ex connexis & coniunctis collecta esse manifestum est.

2. Pater.

Cœlestis.

4. Electorum.

5. Qui in eum cõfidunt.

6. Per Christũ.

7. alijs omnib. homi nib. exclusis.

PRIMA PRECATIO.

SANCTIFICETVR NOMEN TVVM.

Nomen Dei quid.

Cum nomen Dei sit noticia, fama & gloria Dei, & sanctificare sit non solum celebrare Deum, verumetiam omnem nominis Dei prophanationem cauere, dicemus nomen Dei tum demum sanctificari, cum Dei noticia, fama ac gloria ab hominibus celebretur, caueaturque, ne vel noticia Dei obscuretur, vel fama sileat, vel gloria cesset. Cæterum, quia Deus celebrari non vult nisi à credentibus, & fides non potest haberi sine verbo Dei, sine publico ministerio, sequitur nos hac prima precatione precari, 1. ministerij verbi conseruationem. 2. noticiam Dei & virtutum Dei. 3. fidem. 4. prædicationem nominis & famæ Dei, quæ prædicatio superiorum finis est. 5. vt auertat Deus, quicquid superioribus vllo modo aduersatur.

Summa precationis.

SECVNDA PRECATIO.

ADVENIAT REGNVM TVVM.

Hic Primum definiendum est regnum Dei, Deinde considerandæ partes, tum præsidia & adiuncta exponenda, quæ omnia hic precamur, & simul deprecamur, quæ cum his pugnant. Verum de his omnibus dictum est supra, capite 15. primæ classis.

TERTIA PETITIO.

FIAT VOLVNTAS TVA SICVT *in cœlo & in terra.*

Summa.

Quia voluntas Dei tum fit, cum ei obtemperamus, & facimus quod præcipit (iuxta illud Deuteron. 12. 32. Quod præcipio tibi, hoc tantum facito Domino) 1. hic petimus verum intellectum voluntatis Dei. 2. alacrem voluntatem optemperandi. 3. vires præstandi. 4. vt nos in Christo sumus tanquam surculus in vite. 5. vt ipse nos suo spiritu regat. 6. vt singuli Deo in sua vocatione seruiant, in iusticia & sanctitate, omnibus diebus vitæ suæ. Deprecamur autem quæ cum his pugnant.

QVARTA PETITIO.

PANEM NOSTRVM QVOTIdianum da nobis hodie.

Summa.

Panis nomine non tantum intelligitur cibus & potus, verumetiam quicquid ad sustentationem nostri in hac vita pertinet. Sed quia hæc haberi non possunt, sine diligenti labore, administratione ciuili, legibus, disciplina, pace, bona valetudine, terræ fœcunditate, agricultura, omnia hæc simul precamur, & deprecamur, quæ contraria sunt.

QVINTA PETITIO.

DIMITTE NOBIS DEBITA *nostra, Sicut & nos Dimittimus debitoribus nostris.*

Per debita, peccata intelligit potissimum, & quotidianos lapsus fidelium. Septies enim in die cadit iustus. De remissione peccati vide supra in Symbolo.

Debita quid.

Porro appendix quomodo intelligenda sit, quæ additur, docet parabola de debitore decẽ millia talentorum, Matth. 18. Simile est regnum cœlorum homini regi. Quemadmodũ enim hic Rex supplici seruo cõdonauit totum debitum, gratis ex mera liberalitate: Ita Deus Pater confugientibus in vera pœnitentia ad Christum, cõdonat gratis omnia debita, hoc est, peccata. Verum sicut rex ille seruum illum ingratum & durum aduersus conseruos reuocat ad pœnam, & quod antea supplicanti condonauit: Iam à contumaci ac duro in conseruos repetit, ita Deus Pater postquam recepit gementes in gratiam, vult nos imitari suum exemplum benignitate erga proximum. Non igitur ista appendix causam remissionis continet, sed effectũ seu consequẽs necessarium. Quare hæc appendix admoneat nos nostri officij erga fratres, vt ipsis in nos peccãtibus condonemus, idque exemplo Patris cœlestis. Quod si fecerimus, certum signum remissi nostri peccati à Deo habeamus.

Appẽdix.

SEXTA PETITIO.

ET NE NOS INDVCAS IN *tentationem.*

Summa.

Quoniam tentatio perficitur (teste Gregorio) tribus: Suggestione, delectatione & consensu, precamur hac precatione, ne Deus sinat nos Malis suggestionibus impeti, Peruersa delectatione obrui, & consensu in laqueos tentatoris incidere. Tametsi autem Diabolus propriè tentator dicitur, vt qui fallendi & decipiendi gratia in perniciem tentat: tamẽ Deus tentare dicitur probationis gratia in bonum tentati. Sicuti de Abraham dicitur Gen. 22. 1. de qua re supra in ὑπομνήσει.

SEPTIMA PETITIO.

Sed Libera nos à malo.

Summa.

Hæc generalis petitio est, qua deprecamur omnia

nia nobis vllo pacto nocentia. In malo enim, vt in genere, continetur quicquid saluti nostræ aduersatur, vt ærumnæ huius vitæ, peccata, tyrannis Diaboli, persecutiones. Breuiter, quicquid vel Ecclesiæ seu regno Christi spirituali, vel politico statui, vel œconomiis impedimento & damno est.

AMEN.

Particula Amen, & votum & admonitio seu confirmatio est. Votum quidem, quo optamus, vt vere exaudiamur, & vere fiant quę petimus. Admonitio verò, vt verè statuamus, nos exauditos propter Christum Mediatorem. Vberiorem explanationem petant studiosi aliunde. Hic tantum volui inuentionẽ iuxta regulas præscriptas aliquo modo ostendere.

Porro, si quis tractationis ordinem requirit, hic sanè ordo minimè incommodus esse videtur, si de singulis precationibus quatuor proponantur. 1. res expressa verbis nominatim. 2. Enumeratio eorum, quæ ad rem expressam verbis necessario requiruntur & ordinantur. 3. Quæ cum re coniuncta sunt verbis expressa. 4. Pugnantia.

CAPVT V.

DOCTRINA ECCLESIÆ.

Quæ & vbi quærenda.

HOc fixum mente tenendum est, quod *Doctrina Ecclesiæ* Christi alia non sit, quam quæ in Lege, Prophetis, Euangelicis historiis & Epistolis Apostolicis traditur. Ad legem enim & testimonium mittit Esaias. Christus dicit: Oues meæ vocẽ meam audiunt. Item: Habent Mosen & Prophetas, illos audiant. Verùm quia multa sunt in Scriptura, non omnibus obuia, accedunt piorum interpretationes, quæ tanquam lucem obscurioribus locis afferunt. At ne nos sinamus à fonte aquæ viuæ abduci ad cisternas & puteos contritos, qui continere aquam non valent, tenendum est discrimen inter dicta interpretum. Non enim quiduis à quolibet vel sanctissimo patre dictum, eiusdem ponderis & autoritatis in Ecclesia Christi esse debet.

Dicta Patrum quo modo cõsideranda.

Sunt itaque dicta Patrum in triplici discrimine. 1. Quædam enim demonstrata sunt. 2. Quædam probabilia, sed præter Scripturam. 3. Quædam enunciata contra Scripturam & analogiam fidei.

1\. *Demonstrata* voco, quæ ex apertis Scripturæ testimoniis, & immotis axiomatibus euidenti consequentia collecta sunt. Cuius generis sunt Symbolum Apostolicum, Nicenũ, Athanasij, Chrysostomi, Gregorij, Ambrosij &c. Nam hæc immota consequentia ex verbo Dei collecta sunt. De his tenenda est regula, quod pondus & autoritatẽ non habeant ab hominibus, sed ab ipso verbo Dei, vnde fluxisse demonstrant. Quare non minoris apud nos autoritatis esse debet hoc genus dictorum Patrum, quã ipsissima vox Dei de cœlo ad nos allata.

2\. *Proximum* genus dictorum est eorum, quæ etsi apposite & sapienter dicta sunt, attamen demõstratione ex verbo Dei carent. Huius generis dicta tantisper magnificare oportet, propter reuerentiam sanctorum Patrum, donec trahantur in malam consequentiam ab hostibus sanæ doctrinæ. Sancti Patres sæpe satisfactionis ac Meriti mentionem faciunt, non stricte vocũ propriis significationibus inhærentes, sed eas abusiue propter aliquam allusionem transferentes ad suum propositum. Quare si quis contra mentem Patrum huiusmodi dictis abuti velit aduersus doctrinæ sinceritatem, nos non debemus sinere Patrum dicta præferri apertæ Scripturæ.

3\. *Postremum* genus est eorum, quæ enunciata sunt contra Scripturam & Analogiam fidei, ex incogitantia quadam. Vnde facile homines labuntur in errores. Sed hic regula Ambrosij sequenda est, qui libr. 1. Officiorum sic inquit: *Nos noua omnia, quæ Christus non docuit, iure damnamus, quia fidelibus via Christus est. Si igitur Christus non docuit quæ docemus, & nos id detestabile iudicemus.* Hanc regulam confirmat præceptum Domini dicentis: Cauete à fermento Pharisæorum, hoc est, à corruptione doctrinæ. Itẽ: Cauete à falsis Prophetis. Et Paulus inquit: Si quis aliud Euangelium docuerit, anathema sit.

A quibus cauendũ.

Præterea & hoc in Ecclesiæ doctrina cauendum, ne inutilibus quæstionibus inuoluamur, quemadmodum à sententionariis factum esse videmus, qui innumeras & inutiles quæstiones proponunt, probant, improbant, ac tanquam pilam inter se iaciunt. Vnde fit, vt necessaria Ecclesiæ doctrina neglecta iaceat, & moles commentariorum & inutilium quæstionum Ecclesiæ Christi obtrudatur. Quare nos, qui Christi discipuli esse volumus & gloriamur, sequamur verbum Dei, tanquam lucernam veram, quæ sola à tenebris ignorantiæ ad lucem veræ noticiæ Dei nos adducere potest: Et alienis periculis admoniti sim⁹, ne omisso viuo fonte quæramus cisternas, ac ita paulatim in errores pristinos recidamus.

Triplex probandi genus.

Pręterea & hoc admonendum duxi, quod in tractatione & illustratione scripturæ vti liceat triplici probandi genere. 1. Nunc enim Scripturæ apertis axiomatis: 2. ratiocinatione, eáque directa & indirecta. 3. exemplis approbatis. Hoc triplici genere vsus est ipse Dominus non raro. Paulus frequentissimè, ac alij Apostoli, quibus probandi rationibus nos pronunciata Patrum adiicere possumus; sed hac ratione, si habeamus præeuntem lucernam Dei.

De certitudine scripturę.

Iam multa addi possent de autoritate, dignitate, necessitate ac vtilitate doctrinæ Ecclesiæ, sed istis tanquam apertis omissis, nonnulla de certitudine adiiciam, vt contra furores Mahometicos ac Atheismum prophanorum hominum, Epicureismũ, Romanismum, atq; adeo aduersus omnem astutiam ac versutiam Diabolorum & hominum, quibus ad fallendum vtuntur, mentes nostras muniamus, ac vt certi de doctrina Ecclesiæ eã auidius discamus, moresq; nostros iuxta normam ipsius formemus.

Gloriantur Philosophi de suæ doctrinæ certitudine, iactant sua κριτήρια demonstrationes proferunt, Vniuersalem experientiam prædicant, ordinis intellectum (per quem ignota rimantur, adhibita amussi philosophica, vt vocant) extollunt. Fateor certe, istas certitudinis causas non esse contemnendas, imo tanquam dona Dei suspiciendas, attamen si cũ certitudine rei Theologicæ ista philosophica conferantur, apparebit, multis nominibus doctrinæ Ecclesiæ certitudinem demonstrationibus philosophicis proponendam esse. Sed primum de doctrinæ Ecclesiæ certitudine dicam. Deinde nonnihil de collatione doctrinæ Ecclesiæ & Philosophicæ adiiciã.

Methodus.

Duplex testimonium.

Certitudo itaq; *Doctrinæ* Ecclesiæ solo testimonio nititur, quod est duplex: Externum & Internum, de vtroque ordine dicendum est. *Externum* testimonium voco, quod in sensus incurrit, quod verbum cœleste confirmat tanquam firmissimum sigillum. Verùm hoc habet sex partes. Nimirum patefactionem diuinam: miraculorum varietatem: prophetiarum firmitudinem: consensum veræ Ecclesiæ perpetuum: tanti temporis durationem: ac cruentam plurimorum Martyrum confessionem. Verùm

Externũ, cuius sunt 6. partes.

hæc paulò apertius declaranda ac distinguenda sunt.

1. Patefactio diuina.

Prima igitur pars externi testimonij est *patefactio diuina*: per quam ipse Deus de sua arcana sede procedens, se olim sanctis Patribus patefecit, & suum Verbum eis tradidit ac commendauit. Quanquam autem Dominus sæpe apparuisse legitur, tamen paucas eius apparitiones recitabo, in quibus summã doctrinæ Ecclesiæ proponit, inculcat, repetit & illustrat. Primum itaque apparuit Adamo post lapsum, Genes. 3. & doctrinam Legis & Euangelij primus sua voce tradidit, & pœnas inflixit ob peccatum. Ab hac doctrina vera Ecclesia Dei nũquam defecit, sed perpetuo eandem amauit, retinuit & propagauit. Deinde apparuit Noe, ac facto confirmauit doctrinam legis & Euangelij, dum impœnitentes quidem diluuio perdidit, Noe vero cum sua familia ex gratia promissionis clementer liberauit. Post diluuium vt doctrinam fere hominum malicia collapsam erigeret, apparuit Abrahamo decies, eius filio Isaac bis, nepoti Iacob sexies: in quibus apparitionibus eadẽ doctrina est proposita, & promissionis verbum clarius illustratum est. Iustificationis quoque doctrina in Abrahamo certissimo typo expressa est apertius. Post hęc in Aegypto Mosi apparuit, eandémque doctrinam repetiit & confirmauit, facto declaraturus, quid inter cœtum, verbum suum amplectentem, & reliquum mundum interesset. Præterea multis Prophetis idem verbum in visionibus & somniis apparens commendauit. In nouo quoque Testamento idem Deus suum verbum sonuit de cœlo, & proprio ore nobis Christum doctorem commendauit, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, Hunc audite. Ac si dicat: Olim promisi Semen mulieris destructurum caput Serpentis, & reparatorem generis humani sublata legis maledictione: Ecce hîc adest, eum audite, in eum credite, quibus vita & salus cordi est. In hoc enim mihi complacui, & reconciliatus sum mundo per ipsum. Hæ omnes apparitiones cum multis aliis, vnà cum Angelorum concionibus & reuelationibus, nostræ infirmitati seruire debent, ac confirmabunt nostros animos, ne credamus imposturis Diaboli, qui cum omnibus Sophistis & Mahometistis, prophanisque gentibus in hoc totus incumbit, vt nos ab isto verbo, tot apparitionibus Dei nobis mandato, abstrahat, quemadmodum nostros parentes à verbo vitæ, quod acceperant, abstraxit.

2. Varietas miraculorum.

Secunda pars externi testimonij, est *varietas miraculorum*, quæ miracula sunt quædam extraordinaria opera Dei, quibus tanquam sigillis firmissimis verbum suum, hoc est, Legem & Euangelium quatuor millibus annorum confirmauit, qualia sunt plurima, cùm in veteri, tum in nouo Testamento, *veteris Testamenti*, miracula in hæc tempora commodè distingui possunt. Vt 1. considerentur, quæ ante diluuium contigerunt. 2. quæ in diluuio. 3. quæ post diluuium. 4. quæ in Aegypto. 5. quæ in exitu ab Aegypto. 6. quæ in monte Sinai, dum lex promulgabatur. 7. quæ quadraginta annos in deserto. 8. quæ sub Iosua. 9. quæ sub Iudicibus. 10. quæ sub Regibus. 11. quæ sub captiuitate populi in Chaldæa. 12. quæ reliquo tempore vsque ad Christum sub variis Ducibus. Sed ex his pauca exempli gratia referamus. *Ante diluuium* itaque duo insignia occurrunt. Primum in oblatione Abel & Cain, vbi Dominus aperto testimonio confirmauit Legem & Euangelium, non respexit ad Cain, sed ad Abel. Ille enim hypocrita fuit lege damnatus. Hic pius propter fidem in promissum Semen. Vnde primum respexit ad Abel, deinde ad munus seu sacrificium eius, quod propter offerentis fidem placuit. Secundum in Enoch, quem Dominus è consortio hominum sustulit in cœlum, vnde doctrinam Euangelij confirmat de victoria super regno Satanæ. *In diluuio* duo quoque sunt præcipua. Vnum miraculosa pœna ob peccatum, iuxta legis doctrinam. Alterum admiranda liberatio credentium, iuxta promissionis verbum. Ita Cataclysmus mundi, obsignatio est vtriusque doctrinæ Ecclesiæ, nimirum Legis & Euangelij. *Post diluuium* primum occurrit confusio linguarum in ædificatione turris Babylonis. Hæ minæ in contumaces confirmantur. Deinde partus aniculæ Saræ sterilis per Angelum annunciatus: Pugna Iacob cum Angelo: Scala extensa in cœlum visa ab eodem, promissionis gratuitæ certitudini seruiunt. *In Ægypto* ardet rubus, sed incolumis manet. virga in colubrum vertitur. Vrgente Mose mandatum Domini de exitu populi, decem mirabilia signa eduntur, quæ his versibus complecti soleo:

Veteris testamenti.

Sanguis, Rana, Cinyps, cum Musca, Pestis & vlcus.
Grando, Locust', Tenebræ, Natorum mors inimica.

Hæc omnia clarè testantur, Deum iuxta legis minas punire contumaces, & rursus iuxta gratiæ promissionem suos tueri. *In exitu* ab Aegypto, vt miraculosa maris exiccatio, per quam liberãtur Ebræi, promissæ gratiæ testimonium est, ita submersio Pharaonis cum suo exercitu, legis diuinæ est sigillum. Deinde eodem pertinet miraculum columnæ Nubis per diem, & columnæ Ignis per noctem qua suũ populum Dominus in intinere direxit. *In monte* Sinai multis miraculis doctrina legis confirmatur, ac lapideis Tabulis inscribitur, ibi fulgura, tonitrua, miraculosum ieiunium Mosis, colloquium Dei cum Mose, testantur, legis doctrinam verè à Deo profectam esse. *Tempore xl. annorum* quibus populus in deserto permãsit, plurima sunt miracula edita: quibus vtraque doctrinæ pars confirmata est. Legis doctrina confirmatur miraculosa pœna Choræ, Dathã & Abiron, cum eorum sociis, quos terra aperto ore absorpsit. Deinde thurificantes contra legem ignis de cœlo absumsit. Inobedientes serpentibus per emiuntur &c. Euangelium quoque ex altera parte cõfirmant miraculosa beneficia Dei. Aqua de petra manat, & comitatur populum quocunque proficiscitur. Man de cœlo datur, vnde tot millia hominum aluntur quadraginta annis. Aspectus ænei serpentis erecti ex mandato Domini, quo sanentur percussi à dipsadibus. Vestimenta ac calcei tot hominum tanto tempore non teruntur. *Sub Iosua* duce primum occurrit transitus per medium Iordanis stante aqua ab vna parte instar muri, & defluente ab altera. Ciuitatis Hiericho septeno circuitu, & voce tubarum iuxta vocem Domini, euersio. Prolongatus dies pugnantibus Ebræis contra Gabaon. Lapides de cœlo demissi, quibus occisi sunt hostes populi Dei. His omnibus confirmari vtrunque doctrinæ caput nemo non videt. *Sub ducibus* etsi plurima contigerunt miracula, duo tamẽ præ aliis sunt insignia. Vellus Gideonis, & fortitudo Samsonis, vtrumque veritatis diuinæ sigillum est. *Temporibus Regum* Elias & Elisæus miraculis plurimis claruerunt: quibus vtramque doctrinæ partem Dominus mirabiliter confirmauit. Helias excitat mortuum. Hostiam perfusam aqua impetrato miraculose igne de cœlo accendit, in testimonium doctrinæ suæ. Ad preces eiusdem tribus annis non pluit, quo petente pluuiam, nubes statim densantur, & pluuiam mittunt. Hic pallio Iordanem diuidit, siccus transit, & ignito curru in cœlum tollitur.

Elisæus sanat aquas pessimas & steriles: ditat mulierem oleo: suscitat mortuum: sanat Naaman Syrum à lepra. Sunt & alia miracula temporis Regum edita, confirmantia Ecclesiæ doctrinam, quæ breuitatis causa omitto. *Sub captiuitate* populi in Chaldæa, hæc sunt præcipua: Miraculosa liberatio trium virorum, qui propter confessionem doctrinæ Ecclesiæ in ardentem fornacem coniecti sunt. Ignis enim imperio creatoris cessit, & non læsit, quos Dominus illæsos in testimonium suæ doctrinæ voluit. Miraculosa defensio Danielis, coniecti in lacum, vt deuoraretur à leonibus, eo quod nollet abiicere doctrinam Ecclesiæ, & Idola prophana loco veri Dei colere. Miracula *sub Ducibus* vsque ad Christum post transmigrationem Babylonicam fuerunt non pauca. Sed præcipuum est, quod Deus populum adeo exiguum, tot persecutionibus fractum, contra adeo potentes Reges & Principes defenderit, vt firmum staret vaticinium Iacob de expectatione gentium, seu aduentu Messiæ. Porro *noui testamenti miracula* plurima sunt, quorum præcipua capita cõmemorabo. Primùm occurrit sterilis aniculæ partus, deinde virginis, vterque ab Angelo annunciatus, non sine doctrinæ Ecclesiæ commendatione & confirmatione. Sequuntur Angelorum conciones, Magorum stella, facta Christi diuina, eaque plurima: vt sanationes ægrotorum, suscitationes mortuorum &c. Apparitiones in monte. Resurrectio Christi. Et multa alia, quæ referuntur in Euangelica historia, quibus omnibus accedit veluti regia quædam obsignatio, visibilis donatio Spiritus sancti quinquagesimo die post resurrectionem Domini. Eodem pertinent *miracula Apostolorum*, quibus doctrina confirmata est in primitiua Ecclesia.

Noui testamenti.

Hunc esse verum miraculorum vsum sequentia testimonia confirmant. Exod. 13. 9. Erit quasi signũ in manu tua, & quasi monumentum in oculis tuis, vt lex Domini semper sit in ore tuo. Num. 14. 11. vsquequo non credent mihi in cunctis signis, quæ feci in medio eorum? Ioan. 8. Si mihi non creditis, credite operibus meis. 1. Reg. 17. Vidua excitato filio dixit: Nunc scio, quod vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est. Atque hæc de miraculis, & de secunda parte externi testimonij.

Vsus miraculorũ.

Tertia pars externi testimonij, *prophetiarum, obseruatio & veritas* est. Cuius generis sunt, prophetia Iacob de regno Iuda & aduentu Christi. Prophetia Balaam de Christo sub imagine stellæ. Vaticinium Esaiæ de virginis partu. Danielis prædictio de quatuor Monarchiis, de hebdomadibus, de tempore aduentus Christi, de eius morte æternoq; regno. Hæ prædictiones omnes scopum habuerunt Christum Dominum, qui legis maledictionem tolleret, vt æternam iustitiam donaret credentibus, quemadmodum Esaias & Daniel clarè concionantur. Vnde apparet has prædictiones eidem doctrinæ Ecclesiæ testimonium præbere, quam Deus ab initio sua voce proposuit, ac miraculis confirmauit. Sciamus igitur vaticinia prophetica esse quædam doctrinæ Ecclesiasticæ signacula.

3. Prophetiarum obseruatio & varietas.

Quarta pars externi testimonij est *consensus* Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum, ac catholicæ totius Ecclesiæ in doctrina, cultu & vita. Nam hi omnes legem & promissiones vrgent, ac alij aliis clarius exponunt.

4. Consensus Ecclesiæ.

Quinta pars externi testimonij est ipsa *duratio Ecclesiæ, ac doctrinæ* Legis & Euangelij. Nam si hæc ex hominibus fuisset, aut etiam ex Diabolo, nequaquam tot annis perdurasset aduersus tot tyrannorũ insultus, tot hæreticorum sectas, tot sophistarum technas, quibus mundus se opposuerat Ecclesiæ & doctrinæ cœlesti. Atque adeo verum esse ostenditur, quod Dominus promisit: Portæ inferorum nõ præualebunt aduersus eam. Huc quoque pertinet dictum Gamalielis, Si ex hominibus est opus hoc, dissoluetur. Act. 5. 38.

5. Duratio Ecclesiæ & doctrinæ.

Sexta pars externi testimonij, est cruenta confessio tot Martyrum, inde vsque ab Abel ad Christum Dominum, & ab ipso in hunc vsque diem. Nam tanta & tam atrocia supplicia nequaquam subiissent pro incerta & erronea doctrina. Nec hoc testimonij genus infringit, quod multi enthusiasmo quodã instigati non dubitarunt pro erroribus suis confirmandis mortem oppetere. Nam destituti fuerunt superioribus testimoniis, quæ semper tanquam regula adhibenda sunt, vt discernatur inter veros Martyres & enthusiasmo concitatos à Diabolo, ad oppugnandam veritatem. Hactenus de externo testimonio, quo confirmatur doctrina Ecclesiæ.

Internum testimonium vnicum est, nimirum arrabo seu pignus Spiritus sancti, quo obsignatur verbum in cordibus fidelium. De hoc interno testimonio concionatur Paulus 1. Corinth. 1. 18. & 6. 19. Ad Ephe. 1. 13. &c. Hæc testimonia quæ sunt causæ certitudinis in cœlesti doctrina, si conferuntur cum Philosophica certitudine, plurimùm excellent. Omnia enim in Philosophia lumini rationis & sensibus subiiciuntur. Verùm hic lumen Dei, imo ipse Deus est, qui suam doctrinam proponit & confirmat. Philosophia κριτηρίοις quibusdam mentis facultatibus nititur. Sed hic Spiritus sanctus doctrinam confirmat atque obsignat, adeo, vt nihil certius pio cordi haberi possit, quam hæc spiritus obsignatio. Valeant igitur prophani homines, qui certitudinem rei Theologicæ in tertium locum post scientiam reiiciunt, & fere cum εἰκασίᾳ coniungunt. Atque hactenus de doctrina Ecclesiæ.

Internũ testimonium.

CAPVT VI.

SACRAMENTVM.

PRiusquam ad tractationem Sacramentorum noui Testamenti descendam, pauca dicenda sunt de institutione & ratione Sacramentorum, & cur voce hac Sacramenti vsa sit Ecclesia. Hæc enim nos deducent in veram Sacramentorum noticiam, vt nulla nobis amplius relinquatur hæsitandi occasio. Vt itaque institutionem intelligamus, obseruandum est, quod Deus semper, & antequam homo lapsus est ab innocentiæ statu, & postquam ipsi visum est genus humanum peccato suaq; culpa perditum reparare, consueuerit suam voluntatem homini patefacere duabus rebus, nimirum verbo, & signo verbo addito, vt ita hominum saluti cõsuleret. *Signa* autem duplicia sunt adiecta verbo. Nam alia confirmabant certitudinem verbi, de quibus dictum est in præsenti classis quinto capite. Alia fuerunt fauoris Dei obsignationes & sigilla de quo genere hic nobis est sermo.

De institutione sacramentorum.

Signa duplicia.

Cùm homo adhuc esset in statu innocentiæ, accepit verbum, cui si obtemperasset, in æternum beatus vixisset. Verbo adiecit Deus duplex signum seu Sacramentum. Alterum *Immortalitatis*, quod signũ à fine dictum est. *Alterum probationis*, quod signum scientiæ boni & mali ab euentu est nominatum. Post lapsum proposuit verbum reconciliationis, quod Semen mulieris contriturum esset caput serpẽtis, hoc est, destructurum opera Diaboli,

Ante lapsum hominis.

Post lapsum.

t. iiij.

adducta iustitia sempiterna. Huic verbo adiecit signum, nempe ritum sacrificandi: Qui visibilis quædam concio erat de venturo Messia. Deinde cum Noe locutus est Dominus, & promissioni signum fœderis addidit *arcum cœlestem*. Abrahamo postea promissionem Seminis proposuit verbo, sed signum adiecit *Circumcisionem*: quæ esset veluti visibile promissionis verbum, quod durauit vsque dum Christus venit iuxta promissionis verbum. Mosi quoque data Lege, & facta promissione, commendauit signa *externa varia*, quibus Populus admoneretur de promissionibus diuinis. Eodem prorsus modo Christus, postquam de cœlo aduenisset, confirmassetque promissionis doctrinam, signa & testimonia suo verbo, numero quidem paucissima, sed significatione maxima, vt *Baptismum* & *Cœnam*, adiecit: quæ essent veluti aspectabiles quædam noui fœderis per sanguinem Christi sanciti conciones. Hæc signa cū veteris, tum noui testamenti, propter ea, quod aliud continebant quam foris apparebat, Orientalis Ecclesia μυστήρια, Occidentalis, hoc est, Latina, Sacramenta appellauit.

De ratione sacramentorū. His ita de institutione Sacramentorum dictis, ratio Sacramentorum plenius tradenda est. Hanc rationem vt inuestigemus certius proponenda sunt nobis aliquot particularia Sacramenta, vnde generalem definitionem extruemus. Proponamus itaq; in medium Circuncisionem, cui noster Baptismus successit, deinde agnum Phase, cui Cœna Domini substituta est. In *Circumcisione* itaque. 1. vox domini instituentis & mandatum occurrit. Dicit enim Dominus: custodies pactum meum. 2. Opus commendatum externum, quod in oculos & sensus incurrit. 3. promissionis verbum additur: Ero Deus tuus, & seminis tui post te. 4. requirit ab Abraham fidem in promissionem. Omnis enim promissio Dei fide accipienda est. *Circuncisio.* Similiter *agnus Phase*. 1. mandatum Dei habuit. 2. externa & visibilis erat comestio, certo ritu celebrata. 3. additum erat promission s verbum, quod Deus in suam fidem reciperet istum populum: cuius promissionis veluti visibilis concio, quædam erat comestio agni. 4. requirebat Deus à populo, vt se suæ fidei committeret, expectarétq; promissa bona. Hæc quatuor similiter concurrunt in aspersione sanguinis, atque adeo in omnibus reliquis signis, à Deo institutis, vt testentur de ipsius fauore erga homines: Quorum vnum si sustuleris, non erit plena Sacramenti ratio. Ex his iam extruamus generalem Sacramenti definitionem in hunc modum:

Agnus Phase. *Sacramentum* est signum visibile, mandatum, & institutum à Deo, quo vt Deus suam testatur erga homines promissionem de reconciliatione humani generis, ita homines vicissim suam erga Deum fidem profitentur. Hæc plana, perspicua & immota definitio Sacramenti est, adeo vt quicquid hanc definitionem non recipiat, rationem Sacramenti tueri nō possit, modo cum Ecclesia veteri de Sacramentis loqui placet.

Definitio Sacramēti. Ex quo etiam conficitur, duo tantum esse noui Testamenti Sacramenta, nimirum *Baptismum* & *Cœnam Domini*. Ex his quoq; planum esse iudico, quod prudentissimo consilio sancti Patres talibus signis Sacramenti nomen dederūt. Nam vt externā rem oculis cernebant, ita rem Sacramentis contentam & significatam, oculis fidei contemplabantur. Vnde Sacramentum definiuerunt actionem externam habentem spiritualem cōtemplationem, & Latinis in genere Sacramentum est pignus promissionis. Sed quia hoc pignus aliàs fit verbis tantum, vt iusiurandum: aliàs rebus, videlicet, cum signa quasi pignora adduntur promissionibus, hoc significatu transferunt Sacramenti nomen ad signa sacra noui Testamenti.

Duo Sacramenta Noui testamenti. Verum priusquam accedamus ad explicationem Sacramentorum noui Testamenti, hic quoque obseruatione dignum est, quod signa gratiæ seu Sacramenta diuinitus ordinata, symbolica sunt, nam habent quandam analogiam ad rem inuisibilem quam continent & significant, præterquam quod sint signa gratiæ & externa fiduciæ erga Deum & professionis testimonia. Quare Circumcisio non est tantum signum gratiæ, vt externa nota, qua populus Dei discernebatur ab impio mundo: Sed erat etiam symbolum seu signum per comparationem, quam habet cū re signata, docens Abraham & eius posteros. Docebat enim Circumcisio, humanam naturā esse immundam, ideoq; mundandam. Deinde quia erat in membro genitali, docebat de futuro Semine, quod esset naturam humanā suo sanguine ab omni peccato & macula mundaturū. Atque ita tria sunt in signis spectanda. 1. quod sint signa gratiæ. 2. quod sint tesseræ professionis. 3. quod sua analogia nos doceant. Vnde Augustinus: *Si Sacramenta earū rerum, quarum sunt sacramenta, comparationem non haberent, Sacramenta non essent.*

Sacramenta quomodo sunt symbolica. Postquam autem hæc in genere de Sacramentis dicta sunt, accedamus ad explanationem Sacramentorum noui Testamenti, quæ sunt: Baptismus & Cœna Domini: in quibus illa quatuor insunt, quæ supra dixi, ad Sacramentorum rationem pertinere quæ simul complectar in definitione. *De sacramētis noui testamenti.* *Sacramentum* noui Testamenti est signum visibile, diuinitus mandatum & institutum, promissioni in Euangelio traditæ additum, vt sit testimonium exhibitæ promissionis gratiæ, & applicatæ iis, qui Sacramentis vtuntur, fideq; promissionem gratiæ amplectuntur. Hæc definitio meminit mādati, signi externi, fauoris Dei ac fidei intuentis in fauorem Dei seu promissionē gratiæ. Poterit & hoc modo definiri: *Sacramentum* noui Testamenti est ceremonia & actio à Christo instituta, in qua adhibito promissionis verbo, sub visibili re, inuisibile donum & gratia offertur, & obsignatur credentibus. Hanc definitionem perspicuā & propriam esse non dubito. Nam omnia complectitur, quæ ad Sacramentorum noui testamenti substantiam requiri videntur. Quæ vt apertius à studiosis conspiciantur, breuiter eam retexam, ac in membra quatuor distribuam. *Quid sint Definitionis analysis & membra.* 1. est institutor & autor Sacramentorum noui Testamenti. 2. promissionis verbum & mandatum seu institutio. Est enim verbum promissionis veluti vita Sacramenti. 3. signum seu elementum seu symbolum vna cum re, quæ cum ijs iuncta est. Non enim sensus nostros ludit Deus vanis simulachris, sed vt verax est, ita veraciter complet suam promissionem, cuius testimonium est externum signum seu elementum, seu symbolum. Nam hæc tria vocabula, etsi eandem rem in hac doctrina significant, ratione tamen differre videntur. *Signum* enim habet relationem ad rem signatam. *Elementum* dicitur, quia est res corporea & sensibilis, in oculos & sensus incurrens. *Symbolum* propter analogiam & comparationem signi ad rem signatam. In re itaque externa tria concurrunt. Primum res illa externa, & signum & testimonium gratiæ. Deinde est nota professionis. Tertio est symbolum, hoc est, signum, cōparatione quadam docens nos virtutem Christi & nostrum officium, sicuti postea rursus dicetur. 4. est fides, qua verbum promissionis apprehenditur. Hæc

quatuor

quatuor membra supra in definitionis complexum inclusi, quæ ideo distinctius proposui, vt postea commodius singulis noui Testamenti Sacramentis accommodari possint.

Cur duo tantum.

Sunt autem noui Testamenti Sacramenta duo tantum, nimirum Baptismus & Cœna Dominica, vt supra ostensum est. Illo in familiam Christi recipimur, ideóque initiale Sacramentum noui Testamenti dici potest, vt Circumcisio initiale erat veteris populi Sacramentum: Hac recepti confirmamur & alimur. Quare Sacramentum commemorationis ex verbis Cœnæ potest appellari. Has enim duas Ceremonias solas Dominus (penes quem vnicum ius est Sacramenta in Ecclesia instituendi & ordinandi) instituit & ordinauit. Tametsi autem multę sunt promissiones in nouo Testamento, qualis est illa: Amen amen dico vobis, quicquid petieritis Patrem in nomine meo &c. tamen aliud est, solis verbis promissionem confirmare, aliud verbis ac elementis, seu symbolis visibilibus simul, quod profecto ad Sacramenti plenam rationẽ requiritur. Quare cum nulla alia externa signa adiecerit Dominus suis promissionibus quam illa duo, nempe, Baptismum & sacram Cœnam, recte duo tantum noui Testamenti Sacramenta numerantur, quæ quomodo à sacramentis veteris Testamenti distinguenda sint, breuiter explicandum est.

Discrimẽ Sacramentorum veteris & noui Testamenti.

Sunt autem tres differentiæ præcipuæ, quarum *Prima* à temporis circumstantia petitur. Vetera enim illa prænuntiarunt rem futuram, Noua significant rem exhibitam. Hæc differentia confirmatur etiam Augustini testimonio, qui sic inquit: Lex & Prophetæ sacramenta habebant rem futuram prænunciantia: Nostri verò temporis Sacramenta venisse contestantur, quod illa venturum prędicebant. *Secunda* differentia sumitur à diuersitate signorum. Sacramenta (inquit Augustinus) Iudęorum in signis à nostris sunt diuersa. Vetera enim signa, vt Circumcisio, oblationes variæ, sanguis &c. abolita sunt, quia typus fuerunt venturi, quibus Baptismus & Cœna Dominica subrogata sunt, vt quæ Christum exhibitum ostendunt. *Tertia* differentia sumitur à numero, significatione & virtute. Sic enim inquit Augustinus de Sacramentis loquens: Nostra numero pauciora, significatione augustiora, virtute præstantiora. Nec hoc pugnat cum dicto Pauli 1. Cor. 10.3. dicentis, omnes eandem spiritualem escam comedisse. Nam Paulus de spirituali virtute & fructu loquitur, qui plane similis est in vtriusque Testamenti Sacramentis. Vt enim idem est Christus vtriusque Testamenti: Ita idem Spiritus Christi, qui in illis & in nobis est efficax.

CAPVT VII.

BAPTISMVS.

Nominis ratio.

GRæca vox βάπτω, tinguo & lauo significat. Hinc deducitur aliud verbum βαπτίζω, quod significat immergo, intingo, abluo. Hinc verbale nomen βαπτισμός, Item βάπτισμα, hoc est, immersio, ablutio, intinctio, lotio: quo nomine sæpe vsi sunt Euangelistæ, atque hæc est nominis ratio.

Rei definitio.

Rei definitio hæc sit: Baptismus est Sacramentum noui Testamenti, institutũ diuinitus per ministeriũ Ioannis, cõstans ablutione hominis per aquam, cum verborum pronuntiatione, iuxta institutionẽ Christi, non solùm ad obsignandam ablutionem hominis à peccato per sanguinem Christi, verumetiam ad figurandam regenerationẽ, quę mortificatione carnis, & viuificatione Spiritus perficitur. Aut si mauis breuius, in hunc modum: *Baptismus* est Sacramentum ablutionis peccatorum per mortem Christi, & nouæ regenerationis.

Duplex Baptismus.

Porrò duplicis Baptismi meminit Scriptura, nimirũ Aquæ & Spiritus. Illo recipimur in externum Ecclesię cœtum, hoc in internum seu spiritualẽ Ecclesiam & consortium Christi: nec tamen alter ab altero separandus est. Externus enim interni testimonium est, hoc est, Aquę Baptismus pignus est spiritualis Baptismi, & internæ ablutionis. Cæterum, vt omnia clarius conspiciantur, quatuor illa, quorũ superius memini in hoc Sacramento quæramus, & quid fructus ex singulis fides percipiat, videamus.

De institutione Baptismi.

Primum itaque de institutione huius Sacramenti videndum est. Tametsi autem Ioannes ministerium Baptismi inchoauit, tamẽ ex Euãgelica historia constat, Ioannem verbo Dei vocatum ad baptizandum & prædicandũ pœnitentiam. Deinde Christus suos discipulos ad docendum & baptizandum post suam resurrectionem misit hoc mandato: Ite in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ, baptizate eos in nomine Patris, & filij, & Spiritus sancti. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: Qui verò non crediderit, condemnabitur. Habes mãdatum, habes institutionem. In hac institutione multa concurrunt meditanda. 1. institutoris maiestas. 2. vnde vis & efficacia Baptismi. 3. vniuersale mandatũ. 4. qualis inauguratio sit Baptismus.

1. Maiestas institutoris.

Primùm Maiestas institutoris Christi, meritò nos in admirationem & reuerentiam exercitare debet. Magnum enim esse necesse est, quod prius de cœlo verbo suo præcepit, postea exemplo confirmauit, deinde ipse Baptismum recepit, figuram imminẽtis suæ mortis, sepulturę, resurrectionis, communionis corporis sui nobiscum. Postremò resuscitatus discipulis iniunxit baptizandi munus, ac eundem Baptismum suæ Ecclesiæ commendauit, vt interim sileam plurimos huius sacrosancti lauacri typos fuisse, vt diluuium, mare rubrum, Iordanis transitus, lotionem Naaman Syri leprosi in Iordane, piscinam probaticam, &c. Ex his omnibus hunc *Fructum* fides colligere debet, quod hæc actio verè exhibeat quod figurat. Vult enim Christus hoc signum non inane symbolum esse, sed quod simul offerat reconciliationem baptizato, siue infans fuerit ab Ecclesia oblatus, siue adultus fidem in promissionis verbum professus. Quantum enim ad adultos & rationis compotes attinet, fidei Baptismi professio requiritur, sine qua nec symbolum externum nec verbum efficax est.

2. Vnde vis & efficacia Baptismi.

2. Vis & efficacia Baptismi non dependens à ministro baptizante, sed à Christo purgante, & abluente nos per lauacrum in verbo vitæ, ad Ephe. 5.26. Nullum igitur discrimen Baptismi externi facit personarum diuersitas. Nam ministri tantum externam ceremoniam adhibent ex mandato Christi. Christus ipse, iuxta promissiones, verè iis, qui baptizantur, adest, & efficaciter abluit animæ maculas, quantũ quidem ad reatum coram Deo attinet. Hinc fides nostra discat non intueri baptizantis ministri dignitatem, sed institutionem Christi, quia ipse & non alius, purgat.

3 Vniuersale mandatum.

3. Vniuersale mandatum est, vt baptizentur omnes gentes, vnde fides fructum geminum colligat. Primùm, quòd infantes citra sacrilegium excludi non possint à Baptismo. Deinde, quod Dominus vere velit salutem omnium hominum. Quorsum enim attineret pignus gratiæ offerre, nisi cum pignore rem promissam exhibere vellet. Externus igitur Baptismus si inefficax manet, id nõ Christi, sed hominum

4. De inauguratione per baptismum.

culpa fieri necesse est. 4. Inauguratio nostri per Baptismum est significata his verbis: Baptizātes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Hæc verba Primum testantur, baptizatos à Patre cœlesti recipi in gratiam. Deinde Filij beneficia ipsis donari & applicari. Tum Spiritum sanctum promitti, imo infundi, qui ipsos reget & sanctificabit. Vnde fides nostra confirmari debet in hunc vnum Deum, qui est Pater, Filius & Spiritus sanctus: in cuius nomine ideo inauguramur, vt illum vera pœnitentia, fide, inuocatione colamus, abnegatis omni iniusticia & iniquitate.

II. De verbo promissionis.

Deinde *Verbum Promissionis* additū Baptismo est hoc: Quisquis crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Quemadmodum autem omnis promissio Dei, ita hæc fide accipienda est, & firmiter statuendum, quod Deus verè præstet, quod baptismus obsignat. Nec tamē hoc promissionis verbum arcet infantes à Baptismo, qui sub generali mandato continentur. Nam fidei professionem in adultis requirit, quales fuerunt præcipuè, qui sub initium Ecclesiæ nascētis, post Christum passum & glorificatum, baptizabantur. Vt enim Circumcisio non solum fuit adultis signum gratiæ cœlestis, verumetiā infantibus: ita baptismus vtrisque salutaris est. Nā vt efficax fuit Spiritus sanctus in vtero Elizabeth, matris Ioannis Baptistæ, ad infundendum infanti, in mundū nondum edito, gratiam: Sic idem Spiritus sanctus ex bonitate mera, peculiari ratione regenerat infantes ab Ecclesia sibi oblatos, cum ipse Dominus iusserit ad se infantes adduci, & illorum esse regnū cœlorum pronunciauerit. Huc & illa Abrahamo facta promissio accedit. Ero Deus tuus, & seminis tui. *Verum* inter Christianorum & gentilium pueros hoc est discrimen, Tametsi vtrosque oblatos ab Ecclesia in gratiam Dei, iuxta promissionis verbum recipi, non est dubitandum: tamē si sine baptismo discesserint vtrique, infideliū quidem pueri Dei iudicio relinquendi sunt, fidelium vero infantes promissionis huius: Ero Deus tuus, & seminis tui, verè participes sunt. Nam in illa promissione etiam Christianorum infantes includi non dubito. Et vt pueris Iudæorū nihil nocuit, qui obierūt ante octauum diem sine Circumcisione: ad eūdem modum nec Christianorum infantibus obfuturum pie credendum est, si subita morte præuenti, baptismatis lauacro non abluātur At dices, renascentiam esse necessariam ad salutem, iuxta illud Ioan. 3. 5. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non introibit in regnum cœlorum. Respondeo: *Renascentia* est res spiritualis, quæ peragitur. Alias virtualiter tātum, sine externo symbolo, vt Ebręorum pueri pręuenti morte ante octauū diem, verè participes erant benedictionis promissæ: Ero Deus tuus, & seminis tui in æternum. Ac ita virtualiter regenerati sunt sine externo signo. Ad eundem modum Christianorum infantes, qui morte præuēti discedunt, consortes sunt promissionis eiusdē. Alias virtualiter & actualiter (vt loquitur Bernardus) simul, nempe, cum externum symbolū accedit. Quare Augustini sententiam hic complector, qui dicit: Sed tum impletur inuisibiliter, cum mysterium baptismi non cētemptus religionis, sed articulus necessitatis excludit. Et Bernardus: Voluntas pro facto imputatur, vbi factum excludit necessitas.

III. De signo externo.

Signum externum est aqua, immersio seu ablutio hominis, atque adeo tota illa visibilis actio cū pronunciatione verborum. Hæc actio cum repræsentet ipsius sanctæ trinitatis arcanam actionem circa hominē, qui baptizatur, meritò summa cum reuerentia & religione celebrari deberet, sine nugis istis, quas addiderunt Papistæ: vt sunt, Ceroma sacrum, saliua, sal, exorcismus aquæ, adiuratio Satanæ &c. quæ omnia maculant quodammodo hāc diuinam actionem, quæ fidem, pietatem, & inuocationem Dei, obedientiam institutionis Christi requirit. Porro in hoc sacro Baptismo triplex est signum. 1. Testimonium gratię exhibitæ & applicatæ. 2. Tessera & nota professionis. 3. Symbolum quadā comparatione nos docens de virtute Christi & nostro officio. Virtus Christi ita docetur Baptismo: quod quēadmodum aqua abluitur corpus externum, ita sanguine Christi spiritualiter, sed verè abluitur conscientia baptizati à mortuis operibus. Hæc veritas cum externo signo coniuncta est. Christus itaque hominem, qui baptizatur, recipit in Ecclesiam, abluit à peccato, Spiritus sancti gratia regenerat, vt iam sit noua creatura, ciuisque regni Christi, Deo seruiens, cui iam fidē dederat, & in cuius gratiam & tutelā receptus est. Vnde Petrus 1. 32. definit baptismūm nō esse depositionem sordium carnis, sed stipulationem bonæ conscientię cum Deo per resurrectionē Christi. Ex quo discrimen colligitur, inter fideles habētes signum, ac infideles, qui de externo signo gloriantur, vacui veritatis propter suam incredulitatem. Nam vt Paulus Roman. 2. 28. negat Circumcisionem literę valere sine circumcisione Spiritus: ita Petrus statuit de baptismo, non sufficere nudam & externam carnis ablutionem, nisi accedat bonæ conscientiæ stipulatio, quæ est mutui fœderis consensus. Vt enim Deus verbo & Sacramento baptizato promittit gratiam: Ita cōscientia baptizati promissam & oblatam gratiā fidè, qua statuit Iesum Christū vere pro se mortuum & resuscitatum esse, accipiet: alioqui pedibus gratiam conculcare videtur. Si igitur veritas signo non respondeat, culpa est gratiam Dei abiicientis.

Triplex signum.

IIII. Quid nos doceat Baptismus.

Cæterum, quomodo nostrum officium nos doceat Baptismus, eleganter à Paulo explicatur Rom. 6. 11. his verbis: An ignoratis, quod quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in mortem eius baptizati sumus? Consepulti igitur sumus cum ipso per baptismum in mortem, vt quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis, sic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Vnde relinquitur, figurari hac externa actione, nos peccato cōtaminatos venisse ad baptismum, sed per Baptismum in sanguine Christi ablui, Christum induere, ac reddi participes mortis, sepulturæ ac resurrectionis ipsius. Vt enim mortis communicatio figuratur per immersionem in aquam, & sepulturę per morā sub aqua, ita resurrectionis communicatio per extractionem ex aqua repræsentatur. Breuiter, spiritualē renascētiam figurat Baptismus quæ cōstat mortificatione & viuificatione. Nam vt corpus eius, qui baptizatur, immergitur in aquā, ita morti addicitur vetus homo, vt crucifigatur cū suis concupiscentiis, quod fit cōtritione & abnegatione sui. Et vt ex aqua homo baptizatus eleuatur & eximitur, ita nouus homo viuificabitur, id quod vera fide fit, & obedientia noua declaratur.

Quæ sit vera baptismi meditatio.

Ex his obscurum esse haud potest, quæ sit vera & pia meditatio huius sanctissimi lauacri, quod nos per totam vitam consolabitur. 1. statuere oportet, hunc Baptismū Sacramentum esse nostræ cum Deo reconciliationis. 2. Baptismo admonebimur, quod hæc reconciliatio sit facta per sanguinem, mortem & sepulturam ac resurrectionem Christi. 3. admonebimur mortificationis carnis, & viuificationis spiritus, adeóque perpetuæ in hoc mūdo pœnitentiæ, & futuræ cum Christo, quem induimus per Baptismum, glorificationis. 4. admonebit, quod regenerationis beneficium sit donū totius Trinitatis, in cuius

nomine

nomine baptizamur, vt ipsi adhæreamus, ipsum inuocemus ac colamus per totam vitam. Hæc si vere meditati fuerimus, iuxtáque ea vitam instituerimus, legem seruamus baptismi. Sin minus, noster externus Baptismus in sordes nobis vertitur, idque propria nostra culpa, qui nostra fœditate sacrosanctum Baptisma commaculamus.

De modo Baptismi.

Addam hac nonnihil de modo Baptismi. Video enim quosdam non parũ offendi, cum alij totos infantes in aquã immergunt, alij spargũt aquã in capita infantũ. Hi mihi videtur offendi re valde exigua.

Teneatur itaque hæc regula:

Baptizare omnes iussit Dominus, sed modum baptizandi liberum reliquit. Christus mandauit baptizare, id est, tingere, mũdare, madefacere, quod baptismi nomẽ sonat, nihil adiiciens de tingẽdi, mundandi seu madefaciendi modo, neque explicãs, corpus ne totum, an ipsius partẽ aliquam, ablui vellet.

Deinde, vt sanguine fœderis totus populus asper sus fuisse dicitur, quia in omnes aspergi consueuerat, ita totus madefactus, mũdatus intelligitur, cũ membrum aliquod tantum madefactum, tinctum siue mundatum est. Illa legalis aspersio fuit figura sanguinis Christi (quo asperguntur conscientiæ) & Baptismi nostri.

Deinde, cum vis emendandi animos non proficiscitur ex aqua, perinde est, siue totum corpus, siue pars aliqua, vt caput abluatur. Satis igitur fuerit, si obseruetur spiritualis Baptismi significatio. Quod autem baptizare non significat totum hominem immergere in aquam, ex cap. 7. Marci, & 11. Lucæ facile colligitur, illic reuersi à foro non comedunt, nisi prius baptizati. Hic miratur Phariseus, quod Christus non baptizatus accumbat mensæ.

CAPVT VIII.

COENA DOMINI.

Definitio.

COENA Domini est Sacramentum nostræ per victimam Christi redemptionis, ab ipso Christo institutum, in quo cum pane & vino verè & realiter exhibetur & recipitur corpus & sanguis Domini: vt sit confirmatio noui Testamenti, hoc est, fœderis gratiæ & remissionis peccatorum: vt sit recordatio immolationis corporis & sanguinis Christi in cruce pro nobis. Hæc definitio ex ipsis Cœnæ verbis desumta est, quare labefactari non potest. Et quanquam ex hac breui definitione intelligi potest, quid sit de hoc Sacramento piè statuendum: tamen breuiter ista quatuor attingam, quæ supra in omni sacramento consideranda admonui.

1. Quis institutor.

De *Institutore* eadem hic perpende quæ supra de Baptismi institutore enumeraui. In institutione sunt hæ potissimum circumstantiæ: Tempus, locus, personæ, mandatum, res, executio mandati, finis. Quæ omnia ex contextu sunt aperta. Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22. 1. Cor. 11. In hac ipsa institutione verbum ipsum promissionis clarè expressum est. Promittit corpus & sanguinem, mandat discipulis, vt edant porrectum corpus, & sanguinem porrectum bibant. Iubet annunciari mortem suam, quoties hæc Cœna celebratur.

2. Symbola externa.

Externum Symbolum est panis verus, & vinum verum, non mutatis substantiis naturarum, sed veraciter manentibus, iuxta verba Pauli: Panem quem frangimus. Et Gelasius ait: *Certe Sacramenta quæ sumimus, corporis & sanguinis Domini, diuina res est, propter quod & per eadem diuinæ efficimur participes naturæ: & tamen esse non desinit substantia vel natura panis & vini.*

3. Veritas.

Veritas cum Signo externo coniuncta est quæ est gratia remissionis peccatorum, & obsignatio noui fœderis per ipsum verum corpus & sanguinem Domini. Vt enim cum visibili columba in Baptismo Domini, & flatu Christi dicentis: Accipite Spiritum sanctum, & cum linguis flammeis in die Pentecostes, vere aderat Spiritus sanctus: Ita firmiter credendum est, quod verè & essentialiter & realiter adsit Christus in Cœna totus. Neque enim dicendus est, adesse fictè aut simulatè aut tropicè, sed verè ac propriè, id quod verba Domini conuincunt: Quod datur pro vobis. Qui effunditur pro vobis, quæ verba omnem ambiguitatem tollunt. Quare nullus tropus est in verbis singulis, nec in Pane, nec in Vino, nec in Corpore aut Sanguine, nec in Verbo Est, quo verbo significatur nexus prædicati cum subiecto simpliciter, vt propria natura vtriusque Symboli & rei, maneat ac exhibeatur communicantibus.

Prædicandi modus Sacramentalis.

Verum si de prædicandi modo quæris, scito non esse Philosophicum: sed sacramentalem & diuinum, quales sunt isti: Columba erat Spiritus sanctus. Flatus Christi dicentis, accipite, est Spiritus sanctus, linguæ dissectæ sunt Spiritus sanctus. In his prædicationibus naturarum veritas manet, præsertim in duabus posterioribus, & sub appellationibus rerum visibilium & sensibilium res inuisibilis intelligenda manifestatur, quæ certò adest, & veraciter cum rebus sensibilibus. Proinde *Sacramẽtalis prædicatio* est, cum subiecti natura manet, quæ vocabulo significatur, & per illud prædicati veritas, quæ est inuisibilis, præsens cum subiecta re adesse creditur. Si quis igitur Synecdochen dicat, non errat. Nec hoc pugnat cum eo, quod supra dixi, nullum tropum esse in verbis singulis, propriè enim & Panis & Vinum, & Corpus & Sanguis, & verbum Est accipiuntur, sed quia non oculis apparet corpus & sanguis, quæ vere assunt, adesse per externa signa intelliguntur. Cum enim panis est corpus, vinum est sanguis, sub appellationibus panis & vini intelliguntur res inuisibiles corpus & sanguis Domini, quæ certo & veraciter assunt, & cum pane & vino manu ministri porriguntur dignis & indignis. Hæc sobriè de modo prædicandi sacramentali dicta sufficiant.

Analogia signi, & rei signatæ.

Analogia panis ad corpus Christi, & vini ad sanguinem Christi hæc est: Quemadmodum panis vim habet ad nutrienda corpora, vt præsens vita conseruari possit: Ita corpus Domini vim habet ad spiritualiter nutriendas animas nostras: Et vt vinum reficit vires, & exhilarat corda hominum: Ita Domini sanguis reficit & exhilarat animas nostras. Ac propterea duo coniunguntur Symbola, nimirum panis & vinum: vt sciamus Christum non solùm cibum nobis esse, verumetiam potum, ne alibi quam in eo solo vllam spiritualis vitæ partem quæramus. Paulus 1. Corinth. 10. 16. Calix cui benedicimus, nónne communicatio sanguinis Domini est? Panis quem frangimus, nónne communicatio corporis Domini est? Vnus panis, vnũ corpus sumus nos, qui de pane vno participamus. His verbis significat Paulus & nos Christo coniungi ac incorporari per hoc Sacramentum, & inter nos effici vnum corpus, cuius caput est Christus, seu vt inquit Athanasius: *Quemadmodũ corpus illud vnitum est, ita nos per panem hunc ei copulamur.* Cæterũ clarioris explicationis gratia, nonnulla adiiciam de variis appellationibus huius Cœnæ, de rerum in ea coniunctione, & de salutari eiusdem meditatione.

Varia S. Cœnæ nomina.

In Cœnæ doctrina vtitur Ecclesia variis appellationibus, vt eius cognitio sit familiarior, & vsus illustrior. Panis & vinum Elementa dicũtur, propterea

quod sint res corporeæ & sensibiles, incurrentes in sensus, seu quia sunt veluti materia Sacramenti, cuius forma est quod verbo adiicitur. Constat enim quodlibet Sacramentum materia & forma, hoc est, quod dicit Augustinus: Accedit verbum ad elementum, & fit Sacramentum.

Sacramentum.

Sacramentum autem dicitur hæc Cœna, quòd sub rebus terrenis & sensibilibus, cœlestis res & inuisibilis fidei oculis proponitur. *Signi* appellatio relationem ad signandam rem, non quidem absentem, sed vere præsentem indicat. *Symbolum* quoque dicitur, propter spiritualem fructum, qui ex eo percipitur, hoc est, propter comparationem rerum terrenarum ad res cœlestes. Vt enim panis & vinum externum hominem refocillant & exhilarant in hoc mundo: ita corpus & sanguis Domini alunt, refocillant, & exhilarant internum hominem in regno Christi, ad vitam æternam. Hinc Augustinus: nisi Sacramenta haberent comparationem earum rerum, quarum sunt Sacramenta Sacramenta non essent. *Agape* quoque nomen Græcis fuit vsitatum, propterea quod requirat mutuam inter cōmunicantes dilectionem, qua eiusdem corporis mystici membra, mutuā præstādo officia se inuicem fouent. *Synaxis* appellatur, 1. quia consociationem animorum communicantium requirit: 2. quia est publica multorum in vnum congregatorum Cœna, non vnius sacrificuli tantum: 3. quia nunquā conuocabatur olim Ecclesia sine communione corporis & sanguinis Domini. *Eucharistia* dicitur, propter gratiarum actionem, sine qua hoc sacramentum Cœnæ celebrari nequit. *Oblatio* appellatur, tum propter donationes, quæ fiebant in vsus pauperum & ministrorum, tum quia Cœna offerebatur cōmunicantibus à ministris Ecclesiæ. *Hostia* quoque dicitur, propter preces, quæ offerebantur Deo: & quia memoria est hostię Christi, semel peractæ pro nobis in cruce, vnde & memoria mortis Domini dicitur ab Euāgelistis. Eandem ob causam *Sacrificium* quoque dicebatur. Sed Papistę corruptores Cœnæ, aliam rationem commenti sunt, nimirum quod ideo sacrificium dicitur hæc sacra Cœna, quod in missa offeratur à sacrificulo filius Dei in hostiam & sacrificiū propiciatorium pro viuis & mortuis. Sed hanc erroneam opinionem confutat Epistola ad Ebræos. Porrò ex isto Papistico errore de sacrificio, ortus est & alius error, de eleuatione & ventilatione panis & vini in Cœna. Postquam enim in veteri Testamento sacrificia quædam fuisse, quæ eleuabantur sursum, & ventilabantur seu mouebantur certo gestu, antequam igni cremarentur, animaduerterunt: cacozelia Aaronica theruma & thenupha, hoc est, eleuationem ac ventilationem panis & vini in Missatico suo sacrificio instituerūt, vt vel isto pacto sacrificium esse ostenderent. Verùm cum iam rectius est edocta Ecclesia Christi, nouit Cœnam Sacramentum esse, & non sacrificium, proprie loquendo, debet istam Aaronicam eleuationem & ventilationem siue mouendam abolere, ac sacra Christi Cœna vti, sine peregrinis ceremoniis, quæ Aaronicā cacozeliam, & Papisticam impietatem redolent. Græci totam actionem *Liturgian* vocant, idque propter ad ministrationem Cœnæ. Si quæ sunt aliæ voces, quibus appellata est hæc Cœna, facile vel ex parte aliqua Cœnæ, vel ex actione, vel fine & vsu diiudicari possunt. Originem vocabuli *Missæ* isti Papistæ ignorarunt multis seculis. Polydorus Virgilius ad Ebraicam originem Missam reuocat, nam Missa Ebræis oblationem significat. Verum sanior est eorum opinio, qui ab euentu hoc nomen cepisse, Cœnam dicunt, nimirum quod missa, hoc est, remissio peccatorum annunciaretur in Cœna, vnde claudūt Cœnā his verbis consolationis: Ite missa est, remissio est. Hæc ratio nominis nihil habet incommodi, imo de vero vsu Cœnæ cōmunicantes cōmonefacit.

(Margin: Agape. Synaxis. Eucharistia. Oblatio. Hostia. Sacrificiū. Liturgia. Missa.)

Tria paria rerum diuersarū.

Porrò tria sunt veluti paria rerum diuersissimarum in Cœna Domini. 1. Externum verbū & internum verbum. Cum enim verbū externum sonat in auribus, æternus λόγος mentis aures ferit, vt quod in auribus sonat extrinsecus intrinsecus corde percipiatur. 2. Homo externus & homo internus. 3. Visibilis panis & visibile vinū, quibus veraciter assunt corpus inuisibile & inuisibilis sanguis. In his tribus obseruanda est dispensatio diuina. Verbum externum & elementum destinantur externo homini. Verbum internum & corpus sanguisque ad hominem internū pertinent. Vt igitur homo externus capit auribus corporis vocale verbum, & sumit visibile elemētum ore corporis: Ita homo internus internum verbum & corpus sanguinémque Domini percipit. Et quemadmodum corpus externum hominis pane & vino pascitur: ita internus homo vero corpore & vero sanguine Christi (quæ ineffabili modo vere sacra in Cœna assunt) pascitur ad vitam æternam.

S. Cœnæ vera meditatio.

Porrò vera meditatio in his consistit membris. 1. cum accedis ad sacram hanc Cœnam, certò statuēs iuxta promissionem Christi adesse verum corpus & verum sanguinem Domini, de peccato tuo, propter quod mortuus est Christus, cogita. 2. Cogita de victima corporis & sanguinis Christi peracta ad redimendum te à iure peccati. 3. Hæc victima admonere te debet, de magnitudine iræ Dei aduersus peccatum, de inenarrabili misericordia Dei recipientis te in gratiam, de amore filij Dei intercedētis pro te, & deriuantis in se iram Dei. 4. Pœnitentia quidem accēdetur cogitatione peccati & magnitudinis irę Dei in peccatores, fides vero cogitatione misericordiæ & amoris filij Dei, & victimæ peractæ. 5. Hæc fides confirmabitur sacramento tantæ rei, dum eleuata mēte, fide cōsideras in hac sacra Cœna agnum Dei. Est enim hæc Cœna quædam contemplatio, & veluti speculum, in quo Christum crucifixum & resuscitatum contemplaris. Hinc, qualem probationem requirit Paulus, facile intelligitur, nimirum vt vnusquisque se probet, vtrum pœnitentia & fides vere sentiantur. 6. Hanc fidem confirmatam sacramento, sequi debet, gratiarum actio, mutua dilectio, adeóque nouitas vitæ, ne quid facias quod indignum sit corpore Christi, cui incorporatus es (modò verè credis) per hanc sacratissimam Cœnam.

CAPVT IX.

TESTAMENTVM.

Definitio.

TESTAMENTVM vsu scripturæ est fœdus seu pactū inter Deum & homines, in quo vt Deus homini aliquid promittit, ita homo in Deum promittētem fiducia promissionis recumbit, fidémque suam testimonio fœderis alit confirmátque. Hæc definitio generalis collecta est ex capite Genes. 17. 9. Exod. 24. 8. Iosuæ. 24. 25. Ieremiæ. 31. 33. Ebre. 8. 8. Testamentū sane, si quis rationē nominis quęrit, dictū, quia voluntatis Dei testimonium quoddam existit.

Partes tres.

Porrò in omni testamento inter Deum & homines tria cōcurrunt, Promissionis verbum, fides promissionis, ac eiusdem externa testificatio & testimonium: vnde fit, vt Synecdoche Ebræis visitatissima, singula horum trium Testamenti nomen accipiant. Galat. 3. 15. Pro promissione. Psal. 111. 9. pro fide & obedientia hominis erga Deum. Gene. 17. 9. pro

pro promissionis externo testimonio Testamenti vox vsurpatur. Huius varietatis obseruatio discrimē veteris & noui Testamenti illustrius & facilius reddet. Vt igitur simplicius habeatur discrimen veteris & noui Testamenti, promissionum varietas est spectanda, quarum Quædam ad reconciliationem cum Deo, Quædam ad terrena commoda referuntur. Omnes promissiones de reconciliatione, vbicunque leguntur, ad nouum Testamētum, quo Deus reconciliationem & nouam vitam promittit, pertinet. Contra legales promissiones, quibus Patribus se obstinxit, imo totus mundus legi naturæ obstrictus est, præterea quoque promissiones terræ Palæstinæ, cum signis & sacramentis, vetus Testamentum dicuntur. Promissiones itaque has si consideras, illustre erit discrimen veteris & noui Testamenti: vt vetus sit Testamentum, quod promissiones legales & terrenas. Nouum autem, quod Euangelicas & cœlestes habet. Pro differentia promissionum variat & fides. Cæterum si signa respicis, hoc discrimen ex Epistola ad Ebræos colligitur: quod ea signa, quæ venturum Christum significabant, veteris, quæ vero exhibitum, noui sint fœderis seu Testamenti. Vnde Christus: Hic Calix est nouum Testamentum in meo sanguine. Porro si omnia, hoc est, promissionem, fidem & signa, cōplecti simul velis definitionibus, ad hunc modum discernere inter vetus & nouum Testamentum licebit.

Promissionum varietas.

Signorū discrimē.

Vetus testamentū quid.

Vetus Testamentum est pactum, sancitum sanguine animalium, quo obligatus fuit vetus populus ad Legem & totam politiam Mosaicam, vt in ea politia conseruaretur & propagaretur promissio de venturo Semine. Testamentum quidē dictū, vt autor est scriptor ad Ebræos, eo quod fœdus erat sanguine animalium & victimis confirmatū, vetus verò, propterea quod antiquandum & abolendū erat, ac potissimum ad veteris populi pædagogiam pertinebat, vsque ad aduentum Christi, vnde Ambrosius, Testamentum dicitur, quoniam sanguine dedicatū est, vetus in typo, Nouum in veritate.

Nouum Testamē tū quid.

Nouum Testamentum est fœdus, sancitum sanguine Christi de remissione peccatorum & reconciliatione promissa omnibus gentibus & populis credentibus in Christum crucifixum. Hoc testamētum quidem dicitur eo, quod sanguine & morte filij Dei sancitum & confirmatum est. Nouum vero, cum quia veteri successit, tum quia ad nouum hominem & regeneratum pertinet, estque nouæ cuiusdam iusticiæ & vitæ æternæ testimonium. Hæc duo Testamenta, tametsi ab vno Deo profecta sunt & in eundem scopum, nempe Christum tendunt, tamen quinque differentijs differunt, quas his versiculis complexus sum:

In quo differūt.

Tempore, subiecto, respectu, fine figura,
Tu vetus atque nouum fœdera bina seca.

1. *Tempore* quidem differunt, quia vetus tempore antecedit instaurationem naturæ inchoatam. Est autem triplex tempus noui Testamenti, nimirum promissionis, exhibitionis & cōpletionis. Promissio facta est primis parentibus, qua omnes Patriarchæ & electi, inde vsque ab initio se substentarunt, ac hoc promisso fœdere salutē consecuti sūt quotquot promissioni fœderis crediderunt. Exhibitio facta est, dum Christus sanguinem fudit in ara crucis, quo hoc nouum Testamentum confirmauit, quod paulo antea sacratissima Cœna cōmendauerat. Cōpletio erit æternæ vitæ possessio & fruitio, quā hic fide expectamus, sed postea reipsa possidebimus, abolita morte, & resuscitatis corporibus.

1. Tempore.

Deinde *subiecto* differunt. Vetus enim proprie ad veterem hominem, Nouum ad nouū hominem pertinet, quemadmodum supra dictum est.

2. Subiecto.

Respectu quoque differunt, vetus carnem, Nouum spiritum ipsum respicit. Sic pij veteris Testamenti, etsi iuxta carnem veteri Testamento subijciebantur, tamen secundum spiritum noui fœderis erant participes.

3. Respectu.

4. *Fine* quoque differunt, quia Vetus pædagogia quædam erat in Christum, Nouum gratiæ Christi communicatio.

4. Fine.

5. *Postremo* differunt in hoc quoque, quod Vetus illud ceremoniarum inuolucris erat inuolutum: Nouum ipsam veritatem sine vmbris continet. Hęc de veteri & nouo Testamento ideo breuius dixi, quia copiosè omnia explicantur in locis Theologicis Philippi.

5. Perspicuitate.

TESTIMONIA DE TEstamento vtroque.

1. Ieremię 31.31. & Ebræ. 8.8. Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel & super domum Iuda testamentū nouum, non secūdum testamentum, quod feci cum patribus eorum, in die apprehendentis me manum eorū, vt educerem eos de terra Aegypti, quia ipsi non manserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quoniam hoc testamentum, quod disponā domui Israel post dies illos, dicit Dominus, dās leges meas in mentem eorum, in corda eorum inscribā eas, & pro eis in Deum, & illi erunt mihi in populum. Nequaquam docebūt vnusquisque ciuē suum, & vnusquisque fratrem suum dicens: Nosce dominum: Quia omnes scient me, à paruo eorum vsque ad magnum eorum, quia propicius ero iniquitatibus eorum, peccatorum eorum, & iniquitatum eorum nequaquam meminero amplius.
2. Psal. 89.35. Neque prophanabo testamentum meum neque quæ procedūt de ore meo, faciā irrita.
3. Psal. 25.14. Vniuersa via Domini misericordia, & veritas requirentibus testamentum eius.
4. Psal. 78. Non custodierunt testamentum eius, & in præceptis eius noluerunt ambulare.
5. Danielis 3.34. Ne dissipes testamentū tuum.
6. Zachariæ 9.11. Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu.
7. Actor. 7.8. Dedit ei testamētum circūcisionis.

CAPVT X.

DE ORDINE ECCLESIASTICO.

QVoniam Spiritus sanctus in omnibus rebus ordinem requirit & amat, certáque ratione omnia facit, non est existimandum, quod regnum Christi omnium pulcherrimum, citra ordinem administrari velit. Quare videndum, qualis sit legitimus ordo Ecclesiæ, & in quibus rebus consistat.

Primum igitur in Ecclesia, seu in regno Christi, præsidet vnus Monarcha *Iesus Christus*, qui à Deo Patre acceptum regnum suo spiritu verbóque gubernat. Hic Monarcha est ἀνυπεύθυνος solus, suæ enim administrationis nemini rationem reddere cogitur aut obnoxius est. Est enim supremus, imo solus sui regni gubernator, id quod plurima testimonia scripturæ conuincunt. Psalmus 2.7. Dominus dixit ad me, &c. Et Psalm. 72.1. Deus iu-

1. De Rege Ecclesiæ.

dicium tuũ regi da,&c.Zach.9.9.Lucæ 1.33.Io.17.2. Regnum huius Monarchæ est ipsa Ecclesia, id est, omnes qui huic Regi dederunt nomina. Hoc regnũ pulcherrima symmetria cohæret, vt vnum corpus constituat, quemadmodum Paulus docet ad Ephe. 2. & 4. Est enim Ecclesia cœtus hominum, qui in Christo rege suo renati, & de carne & ossibus eius facti, Domino ipsi capiti suo sic adhærent, & inuicem ita sunt coniuncti, coaptati, & coagmentati pro cuiusque fidei mensura, pro donorum Spiritus sancti varietate, pro vocationum coaptatione, ac veluti connexione, vt vnum corpus, quemadmodum dixi, constituant: vt eodem omnes spiritu viuant & agantur: vt singuli suum proprium munus habeant, & donum, quo commoda & incrementa vniuersi corporis pro se quisque efficiat & promoueat, nullum enim mẽbrum in hoc corpore potest esse ociosum, aut non aliquid cõmuni corpori conferre, cum animata sint omnia, ac viuant spiritu Christi, & in hoc ipsum varia secundum datam gratiam dona huius spiritus habeant, vnde & caritate mutua inter se indies magis magisque coalescunt. An non hic pulcherrimus ordo est? Quæ harmonia concinnior? quæ aptior dispositio? vnus enim Monarcha vni regno, adeo iusta cõnexione sociato, donisque varijs ornato præsidet. Nec impedit hanc pulcerrimam harmoniam, quod in particularibus cœtibus huius Ecclesiæ Catholicę admixti sunt hypocritę, multi infirmi, multi nomine tantum Christiani, sed reuera rabiosi canes. Nam catholica Ecclesia non æstimanda est ab ipsis sordibus, sed à sua propria natura & indole.

2. Eius regnum.

Præterea cum hic cœtus verbo Dei regitur, duo sunt in eo genera hominum: Nimirum verbi præcones, & eorum auditores, qui non secus atque patres & filij se inuicem venerantur & colunt, verum in ministris magna est diuersitas. Quanquam enim potestas omnium eadem est ministrorum, quantum ad spiritualem iurisdictionem attinet (de externa enim disciplina suo loco dicendum est) tamẽ dispares dignitatis ordines & gradus sunt. Idque partim iure diuino, partim Ecclesiæ approbatione. Christus ipse ascendens in altum, dat dona hominibus, Apostolos, Prophetas, Euangelistas, Doctores & Pastores. Hi omnes eiusdem sanè potestatis sunt: sed dignitatis & functionis minime. Apostoli enim, Euangelistæ, Prophetæ, Doctores & Pastores eorundem mysteriorum Dei œconomi erant, eandem doctrinam proponebant, eadem potestate spirituali vsi sunt: Attamen Paulus gradu dignitatis & ordine Timotheo & Tito erat superior. Timotheus gradu & ordine excelluit reliquos Ephesinæ vrbis presbyteros, & Titus Cretensibus præerat. Hæc prælatura in tribus videtur mihi posita: In donorum excellentia: Laborum magnitudine: & Vocationis diuersitate. Sic Paulus Timotheo præferebatur donis, laboribus, vocatione. Idem Paulus Barnabæ fortassis donis & laboribus æqualis fuit, sed vocatione ipso superior erat. Hæc prælatura erat non dominij, sed ministerij. Qui maior est vestrum (inquit Dominus) sit omnium minister.

Duo genera hominum in hoc regno.

Pastores.

Ecclesia, cui Dominus potestatem dedit in ædificationem, ordinem ministeriorum instituit pro cõmodo suo, vt omnia sint ritè ordinata ad instaurationẽ corporis Christi. Hinc Ecclesia purior secuta tẽpora Apostolorũ, fecit alios patriarchas, quorũ erat curare, vt Episcopi cuiusque diœcesios rite eligerentur, & ordinarentur, vt suum munus Episcopi singuli probè administrarent: vt cuique suus clerus & sua plebs in his, quæ Domini sunt, piè obsequerẽtur. Alios chorepiscopos (coadiutores nimirum Episcoporũ, quos hodie præpositos appellamus) alios pastores & Catechetas. Hæc fuit purioris Ecclesiæ ordinatio. Sed postea paulatim vicia & superstitiones irrepserunt, donec prorsus Apostolorum & veteris Ecclesiæ ordinatio, interijt. Nam in regno Papæ post corruptionem doctrinæ, mõstrosa quædam Ecclesiæ œconomia inuenta est, idque astu Satanæ, vt ita paulatim regnum Christi inuaderetur & deuastaretur. Quanquam autem principium nõ fuit adeo malum, tamen paulatim res in deterius commutata est, donec tyrannide Papæ ferè sit Christi Ecclesia oppressa. In hac œconomia. 1. ordinem ministrorum faciunt sacramentum, præter verbum Dei 2. Chrisma κακοζηλιᾳ Aaronica adhibent, & rasuras contra consuetudinem Apostolicæ & purioris Ecclesiæ: tum ordines Ecclesiasticos septem numerant, vt 1. Ianitorum sit. 2. Lectorum. 3. Exorcistarum. 4. Acoluthorum. 5. Subdiaconorum. 6. Diaconorum 7. Presbyterorum, quorum plures gradus fecerunt. Alios enim vocarunt Episcopos, alios Archiepiscopos, Metropolitanos, Parochos, Antistites & Præsides. Deinde his gradibus non contenti, fecerunt tres Patriarchas: Romanum, Antiochenum & Alexandrinum: verum temporis progressu, inter hos quem maximum voluerunt Papam appellarũt, quem Papam monarcham Ecclesiæ creauit impius Phocas Imperator, qui sanctissimum Mauricium obtruncauit cum vxore & liberis. Ex eo tempore inuaserunt Romani Pontifices Ecclesiam, & vsurparunt sibi ius vtriusque gladij, vt vocant, & ita regnum Antichristi erectum est, quod initium à libidine dominandi sumsit.

Ordo ministeriorum.

Cõfusio.

Sed quid hic Antichristus facit? destitutus est Scripturæ aperto testimonio, ideo confugit ad allegoriam. Nam ex eo, quod Lucæ 22. 38. fiat mentio duorum gladiorum, & Christus dicat eos sufficere: inde inferunt adulatores Papæ, vtrũq; gladiũ nimirũ verbũ Dei ac politicam administrationem (vt illi quidẽ interpretãtur) penes Papã residere. Sed istius dicti occasio videnda est. Christus dixit: Qui nõ habet gladiũ, emat. An hic incitat suos ad arma? Nequaquã: debebãt igitur interpretationẽ istius loci quæsiuisse, non pugnantẽ cũ Domini mente, aut regni eius conditione. Notũ est omnibus, qui in sacris literis vel leuiter versati sunt, Metonymiã frequentẽ esse in scripturis, qua res per signũ designatur. Cum igitur Christus dicit: Qui nõ habet gladiũ, emat, certe nolebat suos ad arma incitare, sed belli tẽpus instare significabat. Vnde patet, errare vehemẽter Papistas, qui ex dicto Christi respondentis discipulis, dicentibus: Ecce duo gladij hic, Satis est, extruũt Papæ tyrannidẽ. Nec valet vlla allegoria ad cõfirmanda dogmata, nisi habeat præeuntem Scripturam. Præterea illa allegoria ex diametro pugnat cum regno Christi, quod est spirituale, cuius arma etiam spiritualia esse docet Paul' 2. Co. 10. 4. Huc accedit, quod Dominus apud Lucam ministerium verbi ab officio Principum separat: huic dominationem relinquens, illi prorsus adimens: Reges, inquit gentiũ dominantur ipsis, vos autem non sic. Inde enim ortus erat sermo, quod inter se Apostoli contenderẽt quis inter eos maior esset futurus, ac veluti rector aliorũ in regno Christi, vt eiusmodi ambitio tolleretur, monet regnum suum spirituale esse, non in mundana celsitudine positum, nõ in pompa aut dominatione, sed omnem ministrorum suorũ eminentiam in hoc constitutã esse, vt seruiant. Cum ergo hoc loco dicat Domin', Apostolos & ministros Ecclesiæ

Primatus pontificij refutatio.

clesiæ regibus non fore similes, nempe vt dominentur summæ impietatis est & impudentiæ, quod Papa sibi contra interdictum Christi, regiam authoritatem & potestatem vendicet. Verum vt tegat vulpem immanis ille ψυχοτύραννος ouina pelle se texit, ac seruum seruorum Dei se appellare cœpit. Sed factum ipsius & tyrannis secus docet. Porro ex huius psychotyranni officina prodierunt Cardinales & infinita Monachorum agmina, quibus horrendis modis Ecclesiam ista Christi bestia vastauit & ferè oppressit.

Tyrannidis Pontificis oppugnatores. Contra huius bestiæ tyrannidem subinde Dominus extitauit pios & doctos viros, qui tyrannidem Papæ voce, scripto & sanguine oppugnarunt, & postremum in hac ætate beatum Lutherum in Germania excitauit, qui regnum Papæ potenti spiritu inuasit: errores reuelauit: concionibus & scriptis confutauit: & Ecclesiam iuxta Apostolicam obseruationem, & purioris Ecclesiæ exemplum reformauit. Nam cum videret totum mundum & Papatum conspirasse contra & aduersus Euangelium, ipse spiritu Dei auctus se mundo opposuit, & veritatis viam alijs monstrauit. vnde & nostra Ecclesia emendata, purum Euangelium Christi amplectitur, ordinat ministros vtiles Ecclesiæ, insistit vestigijs Apostolorum & primitiuæ Ecclesiæ, abijcit inutiles ceremonias, quibus refertus fuit totus Papatus: retinet & ordinat pios ritus, quibus Ecclesia exercetur pie & vtiliter. Et quanquam primatum Papæ atque omnem eius tyrannidem & imperandi libidinem execratur, tamen Ecclesia nostra Danica, non est ἀκέφαλος sed agnoscit cum Ecclesia Catholica vnum *Christum* regem & sacerdotem. *Ecclesiarum Danicarum status.* Deinde quantum ad disciplinam externam attinet, agnoscit magistratū ciuilem ius gladij habere, quod exercere debet secundum suas leges in reos. Agnoscit etiam Ecclesiasticam disciplinam, qua superiores legitime vocati ad ministerium, vt Episcopi, Pastores, Doctores in scholis, vti possunt ad coercendos contumaces verbo, sine vi corporali. Arma enim ministrorum verbi spiritualia sunt, quemadmodum Paulus docet, 2. ad Cor. 10. 4. Inter hos ministros agnoscit etiam Ecclesia nostra gradus dignitatis, & ordines pro diuersitate donorum, laborum magnitudine ac vocationum dignitate, ac iudicat barbaricum esse, de Ecclesia hunc ordinem tollere velle. Iudicat cæteros ministros suis Episcopis oportere obtemperare in omnibus, quæ ad ædificationē Ecclesiæ faciunt, iuxta verbum Dei, ac vtilem Ecclesiæ œconomiam. Iudicat Episcopus ius habere in cæteros ministros Ecclesiæ, non despoticum, sed patrium. Et quanquam fatetur nostra Ecclesia, æqualem ministrorum verbi potestatem esse, quātum ad iurisdictionem spiritualem attinet, de qua re postea dicemus: tamen quia disciplina Christiana retineri non potest, nisi corrigantur vicia, & officia singulis debita commendentur, iudicat rectè facere Episcopos, qui hortationibus & obiurgationibus nō solū laicos (vt vocant) verumetiam presbyteros in officio retinent. Hoc confirmatur non solum officij exequendi necessitate, verumetiam Pauli testimonio, qui suū Timotheū hortatur, ne presbyteros aspere obiurget, sed tanquam pater hortetur. Ex hoc Pauli testimonio duo aperte colliguntur. Primum Episcopos habere ius hortandi & obiurgandi non facientes officium. Deinde quia frustra fiet obiurgatio & hortatio præfractis & contumacibus, vult Paulus, vt inferiores pijs præceptionibus, monitionibus & obiurgationibus superiorum cedant. Pijs dico, quia si Episcopi aliquid præceperint, quod nō sit sui officij, hic modestè licèt inferiori ministro quod imperatur recusare. Deinde & hoc ex mandato Dei apertum est, quod episcopis vel verbū Dei corrumpentibus, vel supprimentibus nullo pacto sit obtēperandum. Episcoporum enim potestas ad ædificationem Ecclesiæ non ad destructionē se extendit. 2. Corint. 13. 10. Liquet & hoc, quod inferioris gradus ministris liceat superiores pie & modestè admonere, si quando recto pede ad veritatem Euangelij nō incedant. Neque hoc ægre ferre debēt Episcopi, sed tanquam patres benignè filiorum suorum hortamenta cum gaudio excipient. Sic Petrus admonitus est à Paulo, cum non recto pede ad veritatem Euangelij incederet. Sic Paphnutius presbyter sententiæ Episcoporum de interdicto sacerdotum coniugio obuiauit, cui pij Episcopi cesserunt.

Adue. Anabaptistas. Hunc ordinem amplectitur nostra Ecclesia, hos dignitatis in ministerio gradus seruientes decoro & disciplinæ agnoscit. Nec mouetur Anabaptistarum ac Libertinorum effræni libidine, qui Ecclesiam Christi barbaricum quendam hominum cœtū sine ordine fingunt in quo cœtu nulla aut donorū aut laborum aut vocationum ratio habeatur, cum habeat nostra Ecclesia non solum exemplum Apostolicæ purioris Ecclesiæ, verumetiam mandatum Spiritus sancti, omnia ordinate & decenter ad ædificationem faciendi.

CAPVT XI.
DE POTESTATE.
ECCLESIASTICA.

Symbolū eius. Potestas Ecclesiastica Symbolo clauium, Matt. 16. 19. vbi dicitur Petro: Dabo tibi claues regni cœlorum, & quodcunque ligaueris in terra, erit in cœlis ligatum, & quodcunque solueris super terram, erit solutū in cœlis, designatur. Claues itaque regni cœlorum sunt, quibus regnum cœlorū aperitur & clauditur. At regnum cœlorum, quod est Ecclesia, administratur, hoc est, aperitur & clauditur prædicatione Euangelij. *Claues quid.* Proinde *Claues regni* cœlorum nihil aliud esse possunt, quam munus & potestas administrandi Ecclesiam Christi, idque secundum verbum Christi. *Ratio.* Appellationis ratio hæc est: Qui œconomi constituuntur in aliqua domo, ijs traduntur claues: vt omnia aperiant & claudant pro arbitrio domini sui. Inde factum est, vt clauium symbolo in scripturis significetur domus administratio. Esa. 22. 22. Dabo clauem domus Dauid super humerum eius, aperiet, & nemo claudet: claudet, & nemo aperiet. Hic aperte clauis domus Dauid significat administrationem regni Dauidici. Vnde ministri verbi, qui prædicatione verbi aditum ad cœlum patefaciunt recipientibus verbum, & clausum esse cœlum inobedientibus verbo docent, Oeconomi regni Dei, & claues regni cœlorum habere dicuntur. *Ecclesiastica potestas quid.* Quare *Ecclesiastica potestas* rectè definitur esse facultas Ecclesiæ data, qua ipsa recipit (quos iubet Dominus, remissis peccatis) in consortium regni ipsius: reijcit quos ipse reijci præcipit: pascit receptos, & regit verbo, *Sacramentis*, & disciplina, vt veterem hominem indies magis magisque aboleant, & nouum instaurent. Eijcit rursus ex consortio regni Christi, qui suis moribus promerebant, ac iterum eiectos, si egerint pœnitentiam, recipit. Postremùm vocat ministros ad ministerium verbi, quibus hanc administrationem cō

mendat. Hæc vera Ecclesiasticæ potestatis est descriptio, quæ in genere ita quoque definiri potest, quod sit munus Ecclesiæ collatum, quo ipsa administrari debeat iuxta verbum Dei. Quod autem in verbo Dei fundata debeat esse hæc potestas, ex eo liquet, quod Paulus omnem potestatem à Deo datã Ecclesiæ ad ædificationem (fidei) dicat. Nũc autem quicquid pertinet ad ædificationem fidei id verbo Dei continetur. Proinde potestas Ecclesiastica omnis vt ex verbo est, ita in eodem verbo inclusa existit. Et cum Dominus Ioã. 7. 16. dicit, Doctrina mea non est mea, sed eius qui misit me, ministris Euangelij omnibus quam in docendo regulam sequi debeant, suo exemplo præscribit. Non igitur Ecclesiæ potestas infinita est, sed certis limitibus definita, vt quæ verbo Dei sit subiecta & ei inclusa. Ex his etiam manifestè colligitur, tria requiri in potestate Ecclesiastica. 1. vt à Deo sit data. 2. vt in salutem & ædificationem Ecclesiæ exerceatur. 3. vt verbo Dei nitatur. Data quidem est toti Ecclesię, sed eam rite exercent, qui mandato eius fideliter obediunt legitimè vocati, idque si verbum Dei tanquam vnicam agendi regulam sequantur. Porro hæc Ecclesiastica potestas duplex est, nimirum Ordinis & Iurisdictionis. *Ordinis potestas* est ministerium verbi, quo recipiunt in Ecclesiam eos, qui vel dant ipsi Christo nomina, vt illa tria millia hominum, qui ad concionem Petri, compuncti corde crediderunt, quos Petrus recipit in Ecclesiam communicato Baptismo. Vel qui offeruntur Ecclesiæ per credentes, vt, Infantes, qui pro se loqui non possunt quos Dominus nihilominus vult recipi in Ecclesiã iuxta illud: Baptizantes omnes gentes, in quorum numero infantes includuntur. Deinde eadem potestate in Ecclesiam receptos regunt doctrina, Sacramentis & ceremonijs. Hanc potestatẽ ideo ordinis esse dico, quia certam & ordinatam regulam habet, quam semper sequi debet, nec in bene cõstituta Ecclesia requirit deliberationem, aut senatus Ecclesiastici sententiam, sed ad ministerium vocati ministri iuxta ordinis præscripti rationem se gerunt, quantum quidem ad publicam functionem attinet. *Altera Pars* potestatis Ecclesiasticæ est *Iurisdictio*, quæ maxima ex parte pendet à potestate clauium. Hæc nihil aliud est, quam ius spiritualem politiam conseruandi. Et in tribus consistit. 1. In cognitione veræ doctrinæ. 2. In improbatione falsæ doctrinæ. 3. In disciplina.

Eius fundamentũ. *Quid requirat.* *Duplex est.* *Cognitio verę doctrinę*

Quod autem Ecclesia vniuersalis habeat ius cognoscendi veram doctrinam, testantur plurima testimonia. Christus inuitat ad se omnes, vt à se discant. Apostoli mittuntur vt doceant. Deus requirit noticiam sui verbi, sine qua salus nemini cõtingere potest. Quare horrendo sacrilegio tenentur Papistæ, qui laicos arcent à lectione sacrorum librorum, & interdicunt, ne sacra Biblia vulgata lingua excudantur, & legantur à laicis (vt vocant) qua re declarant se immanes hostes esse salutis hominum, quos Dominus Luc. 11. 52. obiurgat dicens: Væ vobis legisperitis, qui tulistis clauẽ scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis, Item Matth. 23. 13. væ vobis Scribæ & Pharisæi, Hypocritę, quia clauditis regnum cœlorum ante homines, vos enim non intratis, nec aduenientes sinitis intrare. Hæc vehemens obiurgatio pertinet ad omnes omnium temporum Pharisæos, qui sibi docẽdi ius vendicant, sed interim veram viam ad Christũ intercludunt. *Deinde* quod ius habeat Ecclesia improbandi falsam doctrinam, ostendit mandatum Christi, Matth. 6. Cauete à Pseudoprophetis. Matt. 8. Lucæ 12. Cauete à fermento Pharisæorum. Item ad Galat. 1. Si quis aliud docuerit Euangelium, anathema sit. *Tertia* Iurisdictionis pars est *Disciplina*, qua membra corporis Christi, hoc est, Ecclesiæ inter se cohærent. Nam vt doctrina ipsa est veluti anima Ecclesiæ: Ita disciplina instar neruorum est, quibus membra suo quoque loco aptantur, connectuntur & continentur. Huius disciplinæ magna laus est. Prædicatur enim esse sanitatis subsidium, ordinis fundamentum, vnitatis vinculum. Nam sine disciplina nulla domus, nulla Respublica incolumis persistere potest. Et quia quæq; familia, quo honestior fuerit, eo iustiorem sectatur disciplinam, par est, vt omnium honestissima familia Christi, hoc est, Ecclesia, optima disciplina regatur. Quare huc pauca de disciplina Ecclesiastica adijciam, idque non ex Pontificijs decretis, quæ sapiunt tyrannidem: sed ex verbo Domini, traditione Apostolica & exemplo purioris Ecclesiæ.

2. Improbatio. falsæ. *3 Disciplina.*

Definitur autem *Disciplina Ecclesiastica* hoc pacto: quod sit pædagogia quædam, qua homines in familiam Christi recepti coercentur, & ad pietatem, iusticiam, modestiamque assuefiunt, ne quid adeo augusta professione indignum committant, sed vt iuxta doctrinæ Euangelicæ præscriptum singuli suum officium faciant. Est autem hæc disciplina duplex, *Communis* & *Cleri peculiaris*. Illi subesse omnes debent ex æquo, huic soli clerici. Porro communis duplex est. Ordinaria & Extraordinaria, de quibus distinctè deinceps dicendum est, ac primũ de ordinaria.

Ecclesiasticæ disciplinę definitio. *Diuisio.*

Ordinaria itaque disciplina est, quæ verbum Dei ac traditionem Apostolicam pro regula habet, à qua nunquam licet discedere. Est enim iuris diuini, ac dependet proprie à potestate clauiũ. Hęc quia lapsus contra legitimam viuendi rationem corrigit. 1. lapsuum genera nobis sunt explicanda. 2. qualis disciplina in singulis obseruari oporteat. 3. penes quos sit corrigendi facultas, declarandum est. *Lapsus* itaque disciplina corrigendus duplex est: Occultus nimirum & manifestus. Occultum voco, cuius vnus aut pauci admodum sunt cõscij. Manifestum vero, qui est publicè notus & apertus. Occultus rursus aut ex ignorantia aut ex infirmitate, aut ex malicia contingit. Manifestus seu publicus aut delictum est, aut flagitium. Delictum quidem quod errore vel infirmitate perpetratur, aut etiam casu inopinato. Flagitium vero est enorme scelus, vt homicidium, adulterium, vsura, furtum, &c. Deinde flagitiorum alia multitudinem inuaserunt: alia paucos tantum de multitudine. Nunc qualis in his lapsibus disciplina adhibenda sit videamus.

1. Ordinaria. *De lapsu occulto & manifesto.*

Si itaque Lapsus occultus est, regula emendandi ac corrigendi, quam Dominus pręscribit Matth. 18. sequenda est. Si peccauerit (inquit) in te frater tuus, vade & argue eum inter te & ipsum solũ. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum aut duos, vt in ore duorum aut trium testium consistat omne verbum. Quod si non audierit eos, dic Ecclesię. Quod si ecclesiam non audierit, sit tibi velut Etnichus & Publicanus, hoc est, prophanus & impius. Amen dico vobis, quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata in cœlo, & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta in cœlo. In hac cõcionis Christi pericopa, quatuor sunt nobis diligenter obseruanda. Primum est mandatum Christi, quod nemo contemnere citra magnum sacrilegiũ potest. Si peccauerit (inquit) in te frater tuus, id est,

Lapsus occultus quomodo emendandus.

eſt, te conſcio vel ſub tua conſcientia. Nam in græco eſt εἰς σὲ, quod phraſi græca non ſignificat contra te, ſed coram te, ſeu te conſcio. Eſſet enim contra Chriſti doctrinam, propriam iniuriam perſequi. 2. monſtratur hic præcipuum diſciplinæ Eccleſiaſticæ fundamentum, quod eſt priuata correptio. Vade, inquit, & argue eum inter te & ipſum ſolum. 3. loco indicantur gradus priuatę correptionis, & tres enumerantur. Primus vt arguas ipſum pro modo delicti inter te & ipſum ſolum: hoc cum dicit Dominus, non vult vt peccatum fratris, quod tibi ſoli aut pauciſſimis eſt notum, omnibus manifeſtum facias, hoc enim cū charitate fraterna pugnat, & magis ad destructionem quàm ędificationem facit. Nam alijs ſcandalo eſt poſtquam enotuit factum. Quod ſi hoc primo gradu promoueris aliquid, & emendauerit ſe reus frater, feciſti officium & lucratus es fratrem tuum. Verum ſi hac via nihil profeceris, gradus ſecundus tentandus eſt: hoc eſt, adhibebis vnum aut alterum teſtem tecum, ac in ipſorum præſentia conaberis fratrē in viam reuocare. Quod ſi fruſtra feceris, adhuc non deſperandum de fratre, ſed extrema tentanda ſunt, & coram Eccleſia, hoc eſt, vel coram ſenatu Eccleſiaſtico, vel coram pluribus fratribus, contumacem obiurgabis, vt vel hoc pacto ſuffuſus rubore reſipiſcat. Verum ſi hac via nihil ſuccedit, habendus eſt pro impio & prophano, qui nihil habet commune cum Eccleſia Chriſti. Tunc enim verè iſti contumaci continget, quod Salomon Prouerb. 15. 10. dicit: Qui increpationes odit, morietur. Poſtremo Eccleſiæ iudiciū ratum fore in cœlo Dominus pronūciat his verbis: Amen dico vobis, quæcūque ligaueritis ſuper terram, erunt ligata in cœlo. Sed de hoc iudicio Eccleſiæ infra plura dicēda ſunt.

Lapſus manifeſtus quomodo emendandus.

Porro Si Lapſus fratris fuerit Manifeſtus, ſequendum eſt præceptū & factum Pauli. 1. Tim. 5. 20. præceptum habetur in hunc modum: Peccantes coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant. Hoc præceptum niſi intelligatur de manifeſtis peccatis, cum mandato Domini iubētis arguere fratrem inter te & ipſum ſolum, ſtare non poteſt. Quare non dubium eſt, quin de emendatione publicorum delictorum intelligendum ſit hoc Pauli pręceptum. Factum Pauli quo pręceptum confirmatur, habetur ad Galat. 2. 11. Vbi Petrum palam in facie Eccleſiæ obiurgauit. Fuit enim lapſus Petri Eccleſiæ præſenti cognitus.

Regulæ.

Ex his duas colligamus regulas. I. In occultis delictis corrigēdis procedendum eſt ſecūdum gradus à Domino præſcriptos, nimirum, vt primùm ſolus, deinde adhibitis teſtibus, poſtremò coram Eccleſia, ſeu quibuſdam delectis viris, quorū pietas & grauitas eſt ſpectata, fratrem delinquentē corripias. II. In manifeſtis delictis ſtatim procedendum eſſe ad ſolennem Eccleſiæ correptionē, ídque cum vt lapſus emendetur, tum vt reliqui fratres timeant, & ipſius exemplo reddantur cautiores.

Prudētia vtendum in caſtigationibus.

Verum quemadmodū in occulto lapſu, ita etiam in publico prudenter caſtigatio adhibenda eſt. Si enim quis lapſus eſt ignorantia aut infirmitate, ſufficit paterna & blanda admonitio cum exhortatione in poſterum vitandi tale delictum. At ſi ex malicia peccatum eſt, lapſus quidem occultus ſeuerius corrigendus. Manifeſtus verò excōmunicatione feriendus eſt, ſed ita tamen omnia moderanda ſunt, ne caſtigationis ſeueritas errantē in deſperationem adigat. Eſt enim æquitate & clementia temperāda diſciplina Eccleſiæ, ne rigor modū excedat. Seueritate quidē opus eſt, ne impunitate, quæ peccandi illecebra eſt, mali reddantur audaciores. Ac rurſus quia periculū eſt, ne is, qui caſtigatur, animū deſpondeat, adhibenda eſt moderatio, nēpe vt Eccleſia ſimul atque reſipiſcentiam illius certò cognouerit, ad dandā veniam ſit parata. Loco huius regulæ de moderatione, ſit nobis conſilium Pauli 2. Cor. 2. qui obſecrat Corinthios, vt inceſtum reſipiſcētem charitate proſequantur, condonent ei flagitium, ac pœnitentem conſolentur, ne forte abundantiori triſtitia abſorbeatur. Quēadmodū enim correptio fraterna à charitate proficiſci, ita etiā in emendationem & ædificationem fratris delinquētis tendere debet. Id quod euincitur ex finibus diſciplinæ Eccleſiæ, vnde conſilium in corripiendis fratribus omnino petendū eſt.

Tres fines diſciplinæ Eccleſiaſticæ.

Sunt autem tres *Fines* caſtigationis Eccleſiaſticæ, ac potiſſimum Excommunicationis. *Primus* eſt, ne cum Dei contumelia inter Chriſtianos nominētur, qui turpem ac flagitioſam vitam degunt. *Secundus*, ne aſſidua malorum conſuetudine boni corrūpātur. Modicum enim fermentum totā maſſam corrumpit. *Tertius*, vt lapſi pudore ſuffuſi tandem reſipiſcāt & reconcilientur Eccleſiæ. Ex his finibus ſatis apparet, in caſtigatione Eccleſiaſtica gloriam Dei quę rendam, ædificationem Eccleſiæ, & reſipiſcentiam lapſi fratris, quò ſi reſpexerimus, nō erit difficile ſeueritatem æquitate & clementia temperare.

De Excōmunicatione.

Reſtat vltima diſtinctio, qua flagitia alia in multitudinem graſſantia, alia paucorum eſſe dixi: de quibus hoc loco in vniuerſum tenendum eſt: Quod ſuo genere omnino digna ſint excommunicatione, vt teſtatur dictum Pauli 1. Corinth. 5. 15. Si quis frater nominatur inter vos, vel ſcortator, vel auarus, vel idolorum cultor, vel ebrioſus, vel maledicus, cū huiuſmodi nec cibum ſumere permitto. Verùm hic prout ſtatus eſt præſentis Eccleſiæ, cauendum eſt, ne in maiorem deſtructionem adhibeatur excōmunicatio, & ex medicina fiat venenum. Quare cenſeo ſequendas eſſe duas regulas Auguſtini, quarum prior eſt de peccatis in multitudinem graſſantibus, qualia, proh dolor, in hoc regno ſunt, ebrietas, luxus veſtium, comeſſationes, vſura, & huius generis fere infinita. *Non aſperè*, inquit, *quantum exiſtimo, non duriter, non modo imperioſo: iſta tolluntur magis docendo quam iubendo, magis monendo quam minando. Sic enim agendum eſt cum multitudine peccantium.* Hoc Auguſtini conſilium regulam præſcribit agendi cum multitudine peccantium: quæ regula confirmatur ex finibus excommunicationis ſupra poſitis. Nam ſi hic excommunicatio adhiberetur, magis turbaret paucos bonos infirmos, quam corrigeret multos animoſos malos. Neque tamen ex eo ſequitur, non eſſe taxanda publicè graſſantia ſcelera, ſed tantum modū caſtigandi tēperare oportet, publicę pacis gratia.

Regula prima.

De paucorū flagitiis hāc dat regulā Auguſtinus: *Seueritas exercenda eſt in peccata paucorum.* Hæc enim ſtare poteſt cum correptionis Eccleſiaſticæ finibus.

Secunda.

Qui admonendi.

Porro hic duo genera hominum admonere oportet: Nimirum infirmos, ne deficiant ab Eccleſia propter graſſantia flagitia, & Miniſtros verbi, ne vel deſpondeant animum, vel omnino munus docendi abiiciant, cum parum admodum ſe proficere ſuis laboribus & vigiliis animaduertunt. *Infirmi* itaq; ſciāt, abſtinendum eſſe à flagitioſis, quantum ad priuatā conuerſationem attinet, non quantum ad Eccleſiæ externam communionem, niſi cenſura Eccleſiæ fuerint excommunicati. Nec cum his pugnat præceptū Apoſtoli, 2. ad Theſſ. 3. 6. Præcipimus autem vobis fratres in nomine Domini Ieſu Chriſti, vt ſubducatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè. Non enim hic Paulus de externa Eccleſiæ communione agit, ſed de priuata conuerſatione & familiaritate.

Infirmi.

In libertate enim nostra ac facultate positum est, an familiariter versari cum sceleratis velimus, nec ne. At in arbitrio nostro nequaquam positum est, à cōmunione Ecclesiæ abstinere. Obseruetur & hæc regula Augustini: *In corripiendis fratribus, misericorditer corripiat homo quod potest. Quod autem non potest, patienter ferat, & cum dilectione gemat ac luceat.* Ministri verbi huius regulæ sint memores, quod omnis pia ratio & modus Ecclesiasticæ disciplinæ vnitatē spiritus in vinculo pacis intueri semper debeat. Quisquis igitur vel quod potest arguendo corrigit, vel quod corrigere non potest, saluo pacis vinculo excludit: vel quod saluo pacis vinculo excludere non potest, æquitate improbat, firmitate supportat, hic à maledictione liber & solutus est: ita enim eradicanda sunt zizania, ne frumenta lædantur.

Ministri.

Iam penes quos sit corrigendi facultas breuiter est dicendum. Quantum igitur attinet ad *Priuatos* lapsus omnium Christianorum, qui eius lapsus sunt conscij, officium est eos corrigere doctrina, admonitione & obiurgatione, iuxta gradus à Christo praescriptos, qui supra enumerati sunt & declarati. *Publica* Delicta ministris verbi palam coram omnibus arguenda sunt, si videbitur ad ædificationem facere. Idq; non vnius pastoris censura, sed vel totius Ecclesiæ, vel saltem quorundam grauium virorum, qui vice totius Ecclesiæ funguntur, fieri oportet, ita tamen vt pastor toti Ecclesiæ excōmunicationis sententiam pronunciet. Hæc enim ratio excommunicandi in primitiua Ecclesia seruata est, & habet pro regula Apostolicam traditionem 1. Corin. 5. 3. Præterea eiusdem Ecclesiæ est, emendatos in Ecclesiam recipere per ministros verbi, qui ministri pœnitentiam seriam eorum, qui reconciliari Ecclesiæ cupiunt, exponere debent.

Penes quos corrigēdi facultas.

Hactenus de ordinaria disciplina, quæ proprie dependet à potestate clauium huic subseruit ordinatio certi temporis, loci, quando, & vbi populus conuenire debeat, ad audiendum verbum, & ad sacrā Cœnam. Hæc ordinatio tametsi quantum ad certi temporis & loci circunstantias attinet, est libera, vt quæ non obliget nos verbo Dei, tamen quantum ad genus attinet, iuris diuini est. Omnibus enim mandatum est verbum audire, & participare Sacramentis. Quapropter nemo pius certam tēporis & loci, quando & vbi verbum & Sacramenta tractabuntur, ordinationem contemnit, sed libenter se huic disciplinę Ecclesiasticæ parti subiicit. Nec hoc pugnat cum Christiana libertate. Nam qui in Christo sunt liberi, vt sciunt se per Christum à peccato, maledictione Legis, ac ritibus humanis esse liberos: Ita quoque norunt, se disciplinæ & ordinis gratia, quantum ad externum Ecclesiæ regimen attinet, honestæ ac piæ disciplinæ subiectos esse. Hactenus de communi disciplina & ordinaria dictum est: nunc paucis de extraordinaria dicendum.

Circūstātiæ variæ.

Hæc nec tempus, nec modum, nec formam præscriptam verbo Dei habet: sed in Ecclesiæ arbitrio posita est, & temporum rationem cum euētu habet, vnde in hac extraordinaria disciplina respicere oportet ad tria tempora, præteritum, præsens & futurū. Ad Præteritum, vt si aliquid præter opinionem euenit, veluti magnorum virorum liberatio è periculis, felix Ecclesiæ & ministerij & verbi successus, propagatio doctrinæ in aliis nationibus. Hîc officium ministrorum verbi fuerit, consentientibus præcipuis Ecclesiæ membris, populum certo tempore conuocare, ac ad gratiarum actionē inuitare. Ad præsens, vt si grassari incipiat pestilentia, vel fames, vel bellum, hic populus conuocādus est, exhortatio ad pœnitentiam, ieiuniū, preces, instituēda est. Ad futurum tempus, vt si vel clades aliqua imminere videtur, vel aliqua magna deliberatio, siue de religione, siue de statu politico ineunda est, piorum pastorum officium fuerit, hortari populum ad solēnes preces, vt dominus pericula imminētia vel auertat prorsus, vel conuertat prorsus, vel conuertat in sui nominis gloriam, ac deliberationes instituendas suo spiritu gubernet. Hæc extraordinaria disciplina cū Prophetarū, tum Apostolorū puriorisq; Ecclesiæ exēpla habet. Quare nequaquā vbi res postulat, negligēda est.

De disciplina extraordinaria.

Nunc restat disciplina, quam *Cleri* Peculiarem dixi. Hæc canone & executione constat. *Canon* versatur circa quatuor. 1. Alias enim circa certarum rerum prohibitionem, vt ne quis clericus venationi, ne quis aleæ, ne quis comessationi, ne quis fœnori aut mercaturæ vacet, ne quis lasciuis saltationibus intersit. 2. Alias circa certa exercitia, vt sunt cantationes, sacræ lectiones, vigiliæ. 3. Alias circa officiorum in Ecclesia distinctionem, vt in Ecclesia alius doceat, alius recitet aliquid ex sacris literis, alius præsit Cœnæ Dominicæ. 4. Alias circa pœnas, quarum gradus fuerunt, priuata obiurgatio ab Episcopo, publica à consessu Episcoporum & Presbyterorum, depositio ab officio, excommunicatio. Extremus gradus fuit anathematizatio, quæ solum adhibebatur cōtra obstinatos hęreticos, quales fuerunt Arius, Cerinthus &c. Veteris enim Ecclesiæ mos fuit, sine vi externa in suum clerum animaduertere. Huius disciplinæ *executio* potissimum Episcopis commissa erat, qui ideo aliquando bis, aliquando sæpius in anno synodos prouinciales conuocabant, vbi non vnius Episcopi censura, sed totius cleri collecti sententia res agebatur. In hisce synodis de doctrina, de moribus, de ceremoniis, de disciplina, atque aliis rebus Ecclesię vtilibus tractabatur, atque tantisper res feliciter successit, donec dominandi libido inuasit Papam, alióſq; creatos ab eo Episcopos. Hęc de disciplina Ecclesiastica communi & clericali dicta sint.

Cleri disciplina. Canon quadruplex.

Executio.

Verum si quis cupit priuati hominis disciplinam, sciat eam in quatuor cōsistere. 1. vt suos affectus petulantes & cogitationes prauas meditatione verbi & oratione domet. 2. vt verba pietate regat. 3. vt facta ad normam legis exigat. 4. vtq; gestus similiter pietati congruos amet. Sed de his satis, nunc de tertia hierarchiæ Ecclesiasticæ parte dicendum est.

Priuati hominis disciplina.

CAPUT XII.

DE AUTORITATE *ECCLESIASTICA.*

CUm potestate coniuncta est *Autoritas*, in qua duo consideranda. Vnum, Quarum rerum sit. Alterum, penes quas personas resideat Ecclesiæ autoritas. Duas res subiiciunt Ecclesiæ autoritati, traditiones nimirum & interpretationes scripturæ. *Traditiones* sunt ritus, qui absque scriptura traditi dicuntur, vel ab Apostolis, vel post Apostolos à sanctis patribus. Huius generis sunt baptisma infantium, obseruatio diei Dominicæ, quod Cœna Domini à ieiunis celebretur, & à ieiunis percipiatur. Item canones plerique de disciplina Ecclesiæ & cleri. Sed quid sentiendum sit de huiusmodi traditionibus, vide in locis Theologicis Philippi. *Interpretationes* scripturæ sunt peculiaria dona Dei, quibus eruūtur & in lucē producūtur, quæ obscura videbantur. In hoc genere sequenda est regula Pauli,

Methodus.

1. Quarū rerum sit.

Pauli,nimirum quod omnis ſcripturæ interpretatio
debeat eſſe analoga fidei, hoc eſt, conuenire debeat
cum primis & apertis pronunciatis ſcripturæ , con-
tinentibus veræ religionis fundamenta. Deinde &
hoc diſcrimen obſeruetur,quod dicta interpretum
ſint in triplici genere. Alia enim ſunt demonſtrata,
alia probabilia,ſed præter ſcripturam, alia pugnan-
tia cum ſcriptura. Primi generis ſumma eſt autori
tas,nam eiuſdem firmitudinis ſunt,quæ immota cō
ſequentia ex verbo aperto Dei colliguntur, atque i-
pſa oracula Dei. Huc pertinet ſymbolum Nicenum
Athanaſij.Medium genus tantiſper propter autori-
tatē Patrum retineri poteſt,donec à Sophiſtis in ma
lam conſequentiam trahatur. De poſtremo genere
vtilem tradit regulam Ambroſius lib.I.Officiorum:
*Nos noua omnia , quæ Chriſtus non docuit,iure damna
mus,quia fidelibus via Chriſtus eſt.Si igitur Chriſtus non
docuit, quod docemus etiam nos,id deteſtabile iudicamus.*
Proinde quicquid ex Patrum ſcriptis cum autorita-
te ſcripturæ congruit, cum laude illorum accipien-
dum:quod autem non congruit, cum pace illorum
reſpuendum eſt,ſed de his ſupra.

2 Penes quos ſit Eccleſiæ autoritas.

Reſtat vt dicatur,penes quas perſonas reſideat au
toritas Eccleſiæ. Papa ſibi hanc autoritatem vendi-
cat,ſed falsò.Eſt enim autoritas Eccleſiæ fundata in
oraculis Dei,contra quæ nulla humana autoritas va
let.Quare ſciendum eſt,hanc autoritatem penes to-
tam & vniuerſam Eccleſiam eſſe, ſed diuerſimode.
Maior enim eſt eorum in Eccleſia autoritas , qui ex
veris fructibus ſpiritus declarant,ſe ſpiritum Chri-
ſti habere. Item maior piorum miniſtrorum quam
laicorum.Amplior adhuc penes pios doctores,lon-
go tempore exercitatos. Grādior adhuc penes pio-
rum conſilia,vbi ex fructibus ſpiritus Chriſti adeſſe
cognoſcitur. Verùm hic iuxta conſilium Pauli 2.
Cor.II. 4. probandi ſunt ſpiritus , an ex Deo ſint,
quod nulla alia re certius fieri poteſt,quam ipſa ſcri
ptura,ipſa lege Dei,ad quam Dominus ipſe proba-
tionem ſpirituum exigendam præcepit, Deut. 13. I.
his verbis:Si ſurrexerit in medio tui Propheta , qui
ſomnium vidiſſe ſe dicat, & prædixerit ſignum atq;
portentum,& euenerit quod locutus eſt , & dixerit
tibi:Eamus & ſequamur Deos alienos , quos igno-
ras,& ſeruiamus eis,non audies verba prophetæ il-
lius aut ſomniatoris,quia tentat vos Dominus Deus
veſter,vt palam fiat,vtrum diligatis eum,an non. In
toto corde,& in tota anima veſtra , Dominum Deū
veſtrum ſequimini, & ipſum timete, & mandata il-
lius cuſtodite,& audite vocem eius,ipſi ſeruietis, &
ipſi adhærebitis.Quod autem interpretationem ſcri
pturarum certis perſonis,& certo hominum ordini
aſſcribunt,falſiſſimum eſt. Nam interpretatio ſcri-
pturarum donum Dei eſt , quod largitur Dominus
in Eccleſiæ ſuæ ædificationem cuicunque voluerit.
Hæc breuiter de Hierarchia Eccleſiaſtica , & eius
partibus ſint dicta.

CAPVT XIII.

SATISFACTIO.

Satisfactio triplex.

VT autem doctrina de ſatisfactione clara &
perſpicua habeatur. I. de ciuili ſatisfactione:
II. de ea quæ coram Deo valet : III. de Eccleſiaſtica
ſatisfactione dicendum eſt.

1.Ciuilis.

Ciuilis ſatisfactio duplex eſt. Hominibus enim
læſis dupliciter ſatisfit. Vno modo,cum hi qui of-
fenderunt,læſis tantum præſtant rei vel officij,vt id
quod læſis iniuria detractum eſt,iure compenſatum
habeatur. Alio modo,cum hi,qui offenderunt, cul-
pam tantum agnoſcunt,& dolere eam ſibi teſtātur,
veniamque ſupplices orant,cum officij in poſterū
plenius præſtandi promiſſione. Hæc duplex ciuilis
ſatisfaciendi ratio ad tribunal Dei accommodari po
teſt,ſed hoc ſeruato diſcrimine. Quantùm enim ad
priorem attinet modum ſatisfaciendi , ſolus Chri-
ſtus ſatisfecit Patri pro iniuria Deo ab humano ge-
nere illata.Hunc enim ſolum Scriptura prædicat eū
eſſe,qui ſua victima Patrem cœleſtem placauerit,
vnde ſolus eſt expiatio pro peccatis noſtris. Supra
eum ſolum correctio pacis noſtræ , per ſolum eius
nomē obtinetur remiſſio peccatorum. Vnde con-
ſtat ex Scriptura,quod hic Ieſus Chriſtrs ſit iuſta ſa-
tisfactio pro omni offenſa,qua cœleſtem Patrem of
fenderat genus humanum. Huius ſatisfactionis ſoli
credentes participes ſunt.Quare ſacrilegium eſt,tri-
buere vlli rei hanc ſatisfactionis gloriam , quæ ſoli
Chriſto competit. Verum quia iuſtificati ſatisfactio
ne Chriſti ſæpe labimur,ac Deum offendimus quo-
tidianis erratis,& deinde ſupplices per veram pœni
tentiam deprecamur culpam per Ieſum Chriſtum,
dicimur interdum à ſanctis patribus Deo ſatisface-
re,ſed vt filij offenſum patrem pœnitentia ſibi con-
ciliant.Hinc Cyprianus: *Offerimus vobis animi & con
ſilij noſtri ſalutare munus, & quia odiſſe non licet nobis,
& ſic Deo plus placemus , dum nullam pro iniuria vicem
reddimus,hortamur,dum facultas,dum aliquid de ſeculo
ſupereſt, Deo ſatisfacere , & ad veram religionis candi-
dam lucem de profundo tenebroſæ ſuperſtitionis emer-
gere.*

2.Diuina.

3.Eccleſiaſtica.

Eccleſiaſtica ſatisfactio pars eſt diſciplinæ Eccle-
ſiæ,& refertur non ad tribunal Dei , ſed ad placan-
dū offenſos fratres in Eccleſia.Fuitq; olim ritus ex-
ternus Eccleſiæ,non pertinens ad conſcientiam ſeu
remiſſionem peccatorum coram Deo,ſed duos alios
fines habuit,vt exploraretur , an ſerio redirent lapſi
ad Eccleſiam,deinde etiam vt alij admoniti diligen
tius regerent mores,ne ſimili pœna aliquando lapſi
caſtigarentur. Hæc ſatisfactio publicæ pœnitentiæ
pars tertia olim numerabatur. Nam pœnitentiam,
quam requirebant à lapſis coram Eccleſia quando
recipiebantur, diuiſerunt ſancti Patres in *contritionē*
(quæ ex lachrymis pœnitētis agnoſcebatur) *confeſ-
ſionem*(qua reus coram Eccleſia deplorabat ſuum la-
pſum) & *ſatisfactionem*,qua ſatisfiebat Eccleſiæ.Has
poſtea indocti Monachi ad conſcientiam tranſtule
runt. Hæc,quia ad poteſtatē Iuriſdictionis pertine-
bat,non priuato vnius paſtoris arbitrio,ſed maturo
deliberatóq; ſeniorum conſilio, res gerebatur , ne
quid imperito aut intempeſtiuo zelo fieret contra
charitatis regulam,aut etiam ne crimē lapſi propala
tum vnius zelo maius ſcandalum excitaret.

Eius partes.

CAPVT XIIII.

CHRISTIANA
LIBERTAS.

Definitio

LIbertas Chriſtiana eſt manumiſſio ſpiritualis,
parta ſanguine Chriſti , quam offert Euange-
lium credentibus in Chriſtum , per quam liberati à
peccato , à damnatione legis ac ritibus humanis, do
namur Spiritu ſancto,vt formidoloſæ noſtræ con-
ſcientiæ pacificentur,& ſub cruce gloriemur, certi
quod breui liberator noſter ſit nos ex omnibus ma-
lis erepturus,vt amplius non ſimus hominum ſerui
hoc eſt,humanarū traditionū, ſed vt liber populus,

ijs libere, boni ordinis, & decori seu disciplinæ gratia vtamur, citra opinionem iustitiæ, cultus, meriti, necessitatis. Hæc descriptio multa continet. 1. quod libertas Christiana non sit ciuilis aut carnalis, sed spiritualis, vt quæ in Christi regno spirituali locum habet, & in conscientia dominatur. 2. quia natura sumus serui peccati, monet descriptio, quod sanguine Christi sit hæc parta libertas, quæ vt offertur per Euangeliũ, ita fide recipienda est. Si enim Filius vos liberauerit (inquit liberator noster) verè liberi eritis.

Partes.

Gradus quatuor.

Deinde recitantur quatuor gradus huius libertatis, qui tametsi natura coniuncti sunt, tamen eos discerni vtile est, vt corpium inde maiorem consolationem haurire possit. *Primus* itaque gradus est liberatio à peccato, cum quo *Secundus* libertatis gradus coniunctus est, liberatio à maledictione legis. Christus enim (inquit Paulus) redemit nos à maledictione Legis, factus pro nobis maledictum. Et significanter dicitur, à maledictione legis, nam quantum ad obedientiam legis moralis pertinet, omnes adoptati sumus, vt Domino seruiamus, præstemúsq; ei iuxta verbum obedientiam. *Tertius* gradus est donatio Spiritus sancti, per quem non solum confirmatur primus & secundus, verumetiam viuificamur ad præstanda ea opera, quæ spiritualis vita requirit. Et tametsi opera sic facta propter vitiositatem carnis minimè satisfaciunt præcepto, tamen placent propter adoptionis spiritum, quo donati sunt credẽtes. *Quartus* gradus est, quod liberi simus à ritibus, non solum Mosaicis, verumetiam ab omnibus humanis ritibus, quantum quidem ad conscientiam attinet. De hoc gradu Paulus ad Galatas, & ad Coloss. disputat.

VSVS.

Fines.

Verum ne quis abutatur hac libertate, *Fines* quoque adiecti sunt, vt, pacificatio conscientiarum cõtra peccatum & sententiam legis, Consolatio in cruce, liber vsus rituum externorum, ne conscientiis nostris laqueos iniiciant humanæ traditiones. At ne quis omnes ritus contemnat, pietas, charitásq; suadent, vt pios ritus ordinis disciplinæq; gratia seruemus, modò ne cultus Dei necessarius aut opinio iustitiæ, meriti & necessitatis in illis collocetur.

CAPVT XV.

CEREMONIA.

Definitio & distinctio.

CEremoniæ sunt ritus & ordinationes, ad regẽdam Ecclesiasticam politiam institutæ. Harum aliæ pugnant cum verbo Dei, quales pleræque hodie Papistarum, à quibus liberos nos esse superiore capite declaratum est. Aliæ non pugnant cum verbo Dei, sed aut apertum verbum & mandatum habent, vt Baptismus & Cœna Domini, aut faciunt reuera ad conseruandam doctrinam & politiam Ecclesiasticam, & sunt à senatu Ecclesiastico ordinatæ, vocantúrque à Paulo παραδόσεις, id est, traditiones. Hæ traditiones aut decori aut ordinis gratia institutæ esse debent. *Decori* quidem partes duæ sunt. 1. vt excitemur ad pietatem illis adminiculis. 2. vt modestia & grauitas in pietatis tractatione eluceat. Quare non ἄσημοι, nec histrionicæ esse debent, quales pleræque in Papatu fuerunt. *Ordinis* vero partes sunt tres. 1. Vt præsidentes habeant certam agendi regulam. 2. Vt auditores assuefiant ad obedientiam & disciplinam. 3. vt bene composito Ecclesiæ statu paci & tranquillitati consulatur. Sed de hac re supra dictum est.

De traditionibus.

CAPVT XVI.

ADIAPHORA.

Triplicia opera.

TRiplicia sunt opera. Quædam enim opera necessario facienda sunt, vt quæ expresso verbo Dei præcipiuntur. Quædam necessariò cauenda sunt, vt quæ Deus aperto verbo prohibuit. Quædam sunt inter hæc media, quæ vsitate ἀδιάφορα vocãtur, quæ Nazianzenus τὰ ἐν μέσῳ κείμενα vocat, de quibus quid sentiendum sit, breuiter exponam.

Media quid.

Vsitatè definiunt ἀδιάφορα res esse, quæ neque mãdantur, neque prohibentur verbo Dei aperto. Verũ ne hic erretur, diligenter cauendum est, & inprimis tres regulæ obseruandæ sunt. *Prima*, operis in specie non expresè præcepti vel prohibiti genus, aut est præceptum aut prohibitum. Si præceptum est genus, rectè opus censetur ἀδιάφορον. At si genus prohibitum est, nequaquam opus ἀδιάφορον dici potest. Est enim in genere prohibitum. Celebrare Missas hodie Papistæ clamitant esse adiaphoron, quia vt nullibi esse præceptum, ita nec prohibitum esse vociferantur. Verùm quia genus eius, quod est colere Deum mandatis hominum, apertè prohibitum est: Sequitur & hanc prophanationem Missaticã in genere interdictam esse, alioqui admitteretur implicatio contradictionis. Vnde sic definienda adiaphora colligo, quod vera *adiaphora* sint, cùm genus quidẽ facti est mandatum, specierum vero circunstantiæ sunt liberæ & indifferentes, vt verbum audiendũ est ex mandato Dei, decorum seruandum est & ordo. Sed circumstantiæ, loci, temporis, vestitus sunt liberæ & indifferentes.

Regulæ.

Secunda regula: In adiaphoris & opus & vsus indifferentia esse debent. Adiaphorum natura est, candida & linea veste res sacras, vt Baptismum, Cœnam Domini peragere. Verùm si vsus non est liber, sed superstitionis gratia seruatur, non potest amplius inter res adiaphoras numerari, tum enim, vt in casu confessionis adiaphora esse desinunt. Quare rectè fecerunt ministri verbi, qui per nouas & Papatum redolentes constitutiones, noluerunt cogi ad recipiendas istas vestes, quas propter abusum & superstitionem iam longo tempore abiecerant.

Tertia, Adiaphora considerari debent dupliciter: Primum in se, vt sunt res mediæ absque relatione ad personas. Deinde ex ratione personarum quæ illis vtuntur. Si per se considerantur neque placent neque displicent Deo, vt quæ nec sub præceptum, nec sub interdictum ipsius cadant. Verum si ex personis considerantur, tenendum est hoc discrimen, quod personæ vtentes adiaphoris, aut sunt fideles aut non. Si sunt fideles, Deo placet obedientia in adiaphoris propter fidem fidelium, nec obstat quod Paulus dicit: Quicquid non fit ex fide, est peccatũ, quia non omnino verbo Dei carent vera adiaphora, Imo habent verbum quantum ad genus facti attinet, vnde æstimationem capit opus coram Deo, vbi fides accedit. Ezechias non habuit verbum expressum de tollendo æneo serpente: attamen placuit Deo, quia genus facti mandatum est, nimirum tollere idololatriam, & idololatriæ occasiones. Quare hoc factũ Ezechiæ ex fide profectũ placuit Deo, eíq; gratus cultus fuit. At si vtentes adiaphoris sunt infideles, polluta sunt & mens & conscientia illorũ, qui illa faciunt. Nam quicquid non fit ex fide, pec-

peccatum eſt, hoc eſt, reum, pollutum ac maledictum coram Deo.

Capvt XVII.

SCANDALVM.

Definitio & diuiſio.

SCANDALVM in genere eſt, quicquid aliis vel cauſa vel occaſio offẽſionis eſt, & vſitate diuiditur in Datum & Acceptum. *Datum* quidem vocant, cum aliquis efficacem cauſam lapſus alij præbet ſeu dat. *Acceptum* verò, quod homines ex aliorum recte factis, aut aliis rebus accipiunt, ſibi ipſis in ruinam. Verùm quia nullũ maius malum in mũdo eſt, quam ſcandalum, & Chriſtus dicit, Vę mundo à ſcandalis, vtile erit vtrumque genus additis regulis certis de cauendis & non cauendis ſcandalis explicare.

De dato ſcandalo.

Datum itaque ſcandalum, ſi materiale ſeu fundamentum ſpectes, Aut oritur ex facto in ſe malo, aut ex facto in ſe adiaphoro, ſed intẽpeſtiuè facto contra caritatis regulam. Vtrumque quidem malum, ſed illud peius. Vtrumque enim grauiter prohibitum eſt voce Dei. Et Chriſtus pronuntiat, melius eſſe hominem demergi in mare, alligata mola aſinaria ad collum, quàm vlli eſſe ſcandalo. Sunt igitur hæ regulæ diligenter obſeruandæ.

Regulæ.

Prima, Scandalũ datum malo facto, hoc eſt, dicto, opere, doctrina, pugnantibus cum lege Dei, omnes quibus ſalus curę eſt, nõ ſecus quam infernum cauere debent. *Secunda*: In vſu adiaphororum cõſideretur triplex hominum genus. Quidam enim ſunt docti Chriſtianam libertatem, ideóque firmi, quidam ſunt infirmi, quidam obſtinati & indociles. Corá extremis generibus, hoc eſt, primo & tertio, rebus adiaphoris vti licet: illis enim non eſt ſcandalo factum adiaphorum, imò gaudio potius & conſolationi. Nam ex mutua firmitudine in negotiis pietatis nõ parum gaudent verè pij. His quidem ſcandali occaſionem præbes, ſed non cauſam efficacem. Nam occaſionẽ offenſionis arripiũt ſua malitia, ideóque acceptum eſt illorum ſcãdalum, & non datum abs te. De medio genere hæc ſeruetur regula: quod nihil contra caritatem proximi faciendum ſit. Qui enim in Adiaphoris offendunt infirmos, in Chriſtum peccan, percutientes illorum conſcientiam infirmam. Vnde Paulus: Si cibus ſcandalizat fratrem meum, nequaquam comedam carnes in æternum, ne fratrem meum ſcandalizem. 1. Cor. 8. 3. Loquitur enim hic Paulus non de firmis aut obſtinatis, ſed de infirmis duntaxat. Breuiter fides & dilectio fraterna ſatis admonere poſſunt, quando adiaphoris vtendum ſit & quando non.

Scandali dati diſcrimina.

Recipit & hoc ſcandalum, quod datum nominãt, plura diſcrimina. Eſt enim *Priuatum*, quod vnum aut paucos offendit. Eſt & *Publicum* quod totum cœtum turbat. vtrumque ſuo genere malum eſt: verum hoc poſterius multo grauius, vt quod pluribus nocet. Sumitur & aliud diſcrimen *à differentiis perſonarum*, Aliæ perſonæ in aliqua dignitate cõſtitutæ ſunt. Aliæ obſcuræ priuatam vitam degunt. Quod igitur datur à perſona in dignitate conſtituta, multò grauius eſt, & meretur grauiora ſupplicia, cum propter perſonam ipſam, quæ ſuum locum in quem à Deo euecta eſt, commaculat: tum propter homines alios, quibus lapſus cauſam præbuit efficaciorem ſuo facto.

Simile.

Vt enim quo ingentius fuerit ſaxum cadens ab alta rupe, eo plura fragmenta facit: ita quo dignior fuerit perſona, & in ſublimiore dignitatis culmine conſtituta. eo plures in lapſum ſecum trahit cum cadit.

Exempla.

Vt ſtudioſus peccans ebrietate, libidine, aut alio flagitio maiori offendiculo eſt, quam miles, aut nauta, atque deo grauiori pœna coërcendus & puniendus eſt, nam plures ſecũ in ruinã trahit. Dauid in regno Iudaico non ſolus peccauit, non ſolus fuit adulter aut homicida, attamen eius peccatũ propter maius ſcandalum inde ortum, in cõſpectu Dei aliorũ delictis longe atrocius erat. Ad eundem modum de aliis iudicandum, iuxta dignitatis aut officiorum gradus. Atque hæc de dato ſcãdalo breuiter dicta ſufficiant.

De ſcandalo accepto.

Acceptum ſcandalum eſt, quod aliquis ſibi ſumit à recte factis aliorum aut aliis rebus, quod duplex docendi gratia conſtituam, nimirum, Humanum & diabolicum. *Humanum* partim impiorũ, partim piorum eſt. 1. Impiorum quidem, quando impij offenduntur piorum aut rectè factis, aut libero Adiaphororũ vſu, aut etiam externo habitu ſeu Eccleſię forma. Nam cum impij vident cruce premi pios, & eſſe veluti reiectamenta in mundo, occaſionem inde maioris ruinæ accipiunt impij. Vt Iudæi qui offendebantur humilitate Chriſti, & calamitate Eccleſię. Sic Cicero ſubiectione Iudæorum motus offendebatur adeo, vt conuicia coniecerit in Deum Iudæorum, & religionem ipſorum. 2. Contra pij accipiunt ſcãdalum, quãdo vident impios florere, & quando Eccleſia à tyrannis opprimitur, cum multi innocentes trahuntur ad ſupplicia, cum hæreſibus turbari Eccleſiam animaduertunt. Verùm hoc ſcandalum rurſus ſuperant, partim confirmãte eos Spiritu ſancto, partim exemplis Eccleſiæ Chriſti, partim ardentibus precibus. Nec vllum præſtantius eſt aduerſus huius generis ſcandala remedium, quam opponere perpetuam conſuetudinem Dei, qui in hoc mundo, ideo ſinit ſuam Eccleſiam obrui variis calamitatibus, vt olim glorificetur cum Filio ipſius dilecto. *Diabolicũ* ſcandalum voco, cum homines prępoſtere captant, quæ ad peccãdi licentiam obtendunt. Vt Cham, qui abſque dubio ita proteruè inſultauit patri. vt ſibi impunè peccandi licentiam acquireret. Tales hodie videmus permultos, qui vitia ſanctorum patrũ pluſquam ſtudioſè conquirunt, vti inceſtum Loth, ebrietatem Noë, adulterium & homicidium Dauid, periurium Petri, Durius iugũ quod impoſuit Ægyptiis Ioſeph, rapinam Zachęi, vt ſine pudore ad omnem nequitiã ſe proiiciãt. Imo ex hominum viciis quęrunt, quomodo ſe obdurẽt ad Dei contẽptũ. Quare non immeritò hoc genus ſcandali diabolicum vocaueris, vt quod calumniis fulciatur in contumeliam Dei.

Capvt XVIII.

CRVX.

Definitio.

QVIA crux perpetuò Eccleſiam Chriſti comitari ſolet, neceſſaria eſt doctrina de cruce, vt pij armentur aduerſus ſcandalum crucis. Eſt autem *Crux* quæuis afflictio, cum totius Eccleſiæ, tum ſingulorum membrorum in Eccleſia. Et eſt *multiplex*:

Diuiſio.

eſt animi anguſtia, eſt corporis vexatio, eſt ſpiritus & carnis lucta, eſt ex præſenti & imminẽti malo ſæpe probatio, eſt in œconomia, politia & Eccleſiaſtico ſtatu difficultas. Quatuor itaque de cruce dicemus. *Primum*, de cauſis crucis. *Deinde*, diſcrimen inter crucem piorum & impiorum. *Tertio*, Quo animo ferenda ſit crux. *Poſtremò*, vnde conſolatio petenda.

Methodus doctrinę.

Cauſæ autem crucis, cum in nobis ipſis, tum extra nos quærẽdę ſunt. Sed vtrumque genus varium eſt, In nobis enim tres cauſæ crucis inueniuntur.

I. Cauſæ crucis. In nobis.

1. Peccatum inhabitans. 2. Concupiſcentia inde pullulans. 3. Quotidiani lapſus, quos peccatum originis ſeu inhabitans per ſuas concupiſcentias gignit. Iam niſi cruce premeretur caro, infinitos mortis & damnationis fructus ederet: adeo peſtilens radix peccatum

est originis, vnde Sancti potissimum conquerũtur, vt Dauid cum exclamat: In peccatis concepit me mater mea. Animaduertit enim, in quantam ruinam per peccatum illud originis & eius concupiscentiam esset pertractus. Et Paulus, cum inquit: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Nã ex lucta carnis & spiritus, tantam tribulationẽ in se sensit, quòd optarit mori liberarique ab hac cruce. Ob hanc igitur causam crux necessaria est Ecclesiæ, vt quasi fręno & chamo cohibeatur caro, ne nimiũ ferociat aduersus spiritum. Hinc Dauid: Bonum est mihi, quod humiliasti me. Quamdiu igitur in hoc mortali corpore manendum est, opus erit cruce, ad compescendam carnis ferociam, ne fructus carnis extinguant spiritum. Alterum genus eas crucis causas complectitur, quæ extra nos quidem positę sunt, sed tamen in nostrum bonum cedunt, modo ne sub cruce succumbamus. Est autem hoc externum genus crucis Ecclesiæ quadruplex. 1. Nunc enim diabolus, 2. Membra diaboli, 3. benignus Pater cœlestis 4. Vocationis nostræ difficultas crucis est causa, de quibus sigillatim, sed breuissimè dicam.

Extra nos.

Diabolus.

1. Pet. 5. 8. Diabolus circuit vt Leo rugiens, quęrẽs quem deuoret, & quam multas calamitates in mundum inuexerit, testatur non solum primorum parentum lapsus, verumetiam totius orbis tristissima facies. Hic homicidio & mendacio ad euertendũm regnum Christi vsus est, vtitur & vtetur donec hic mundus steterit. Quod autem vsque adeo sæuiat in Ecclesiam, potissimum facit odium cum aduersus totũ genus humanum, tum præcipue aduersus Christum reparatorem generis humani, & eius sponsam Ecclesiam, cuius extremã perniciem perpetuo quærit, vt vnã secum æternis pœnis obnoxia reddatur, vtque Dominus rex & pontifex suo honore priuetur. Huius sæui hostis tyrannis non est æqualis in omnibus. Filiis enim contumaciæ pleno imperio imperat, eósque pertrahit tanquam bestias ad omnia flagitiorum genera, id quod non solum veteres historiæ, verumetiam præsens dies plus satis testatur. At filiis Dei facessit quidem negotia, sed ne pilum quidem capitis tollere potest sine Patris cœlestis voluntate, id quod historia Iob aperte docet. Quare si hic tuti esse velimus, militandum est nobis in castris Christi, sub duce nostro, victore Satanæ, assumpta, πανοπλίᾳ Dei, quam Paulus Christianis militibus ad Ephe. 6. commendat.

2. Mẽbra diaboli.

Membra Diaboli, hoc est, mali homines, hostes Dei, se Ecclesiæ Christi opponunt totis viribus, & non parum afflictionis illi inferunt. Hos in quatuor ordines distinguere licet. In quorum primo[1] *sapientes mundi* collocantur, qui sophistica Ecclesiam Christi oppugnant. In horum catalogum omnia sectarum genera refero, quales sunt veteres & noui hæretici, qui sanam doctrinam calumniose deprauant, suo duci Diabolo obsequium præstantes. Secundum[2] ordinem obtinent *tyranni*, in bellum contra Ecclesiam à Sophistis producti, hi violenta manu Ecclesiam conantur opprimere. Horum quidam aperte Christianos gladio persequuntur, vt Turca, Saraceni, ac omnes aliæ prophanæ gẽtes. Quidam Christi nomen se magnifacere simulant, interim flumine sanguinis piorum cursum Euangelij occludere moliuntur, quorum post diabolum antesignanus est Papa antichristus. Hic sibi adiungit impios principes mũdi, Cardinales, Episcopos, Abbates, Priores officiales. In tertio[3] ordine sunt *hyperitæ*, qui ficta religionis specie non parum nocent Ecclesiæ Christi. Huc religiosorum turba, Monachi, Moniales, Canonici Papistici, Vicarij, sacrificuli recẽseantur, plerique spar-guntur in plures ordines, quo magis Ecclesiã Christi premant, inciténtque alios ad acriorem pugnam. Postremi[4] ordinis sunt *prophani homines & flagitiosi*, quos ἀλάστορας καὶ καθάρματα Græci vocant. Horum enim causa non raro affligitur Ecclesia, quemadmodum multæ historiæ docent. Vnius Achan scelere multi bello conciderunt sub duce Iosua. Facinus Roboam multis fuit exitio. Stuprum vxoris Leuitæ vsque ad internecionem tribum Beniamim adduxit, in qua plurimi pij fuerunt. Nec dubium est, quin maxima afflictio Ecclesię proficiscatur inde, quod cum quidam nefandis suis sceleribus commereantur grauia supplicia, non tamen puniantur. Refert Sophocles, propter vnius Oedipi facinus peste vexatũ fuisse Thebanum regnum. Testatur Homerus propter abreptam sacerdotis filiam, magnam Græci exercitus partem peste abreptam. Scribit Hesiodus interdum vnius ob noxam affligi rempublicam.

3. Patris celestis amor.

Inter externas crucis causas tertio loco benignum *Patris celestis amorem* proposui, quem diligenter intueri oportet in omni afflictione: hinc enim maxima consolationis copia sub cruce petitur. Quanquam autem consilium Dei hic varium est, tamẽ ad duodecim reuocabo causas, quare Deus suã Ecclesiam, quam adeo charã in dilecto habet, cruci subiectam in hoc mũdo esse velit. *Prima* igitur, ipsius Dei iustitia, cum paterna στοργὴ coniuncta. Vt enim patris iusti & clementis est, errantes castigare, sic benignissimus Pater cœlestis omnem filium quem recipit, castigat. Quare qui sine castigatione perpetuò versantur, adulterini potius quam Germani filij censendi sunt. Ad Ebræos 12. 8. *Secunda* priori coniũcta est, vt tanquam fręno nos coërceat καὶ κατερῦκοι, ne prę cipites ruamus in tristes lapsus. Hinc Dauid, Psal. 32. 9. In chamo & fræno maxillas illorum constringe, qui non appropinquant ad te. *Tertia*, vt peccatum in nobis per crucẽ reprimatur, & paulatim vim suam amittat, aboleatur, mortificetur. Vnde Paulus Rom. 8. 10. Corpus mortuũ est propter peccatum. Et Dauid, Psal. 39. 12. Propter iniquitates corripis filios hominum. *Quarta*, Vt crux sit fidei quædam probatio, & veluti examen. Ita Iob, Abrahã, Ioseph cruce tanquam Lydio lapide probati sunt. *Quinta*, vt crux sit argumentum æternæ vitæ. Deus promisit credentibus bona, sed ea non consequuntur in hac vita, ergo alia restat, in qua Deus promissa præstabit. Non enim potest mentiri. *Sexta*, Vt piorum cruce impœnitentes admoneantur de æternis suppliciis, nisi resipiscant. *Septima*, Vt conspiciatur diuina præsentia in genere humano, & potissimum in Ecclesia, quod fit, dũ Ecclesia videt se diuinitus defendi. Num. 14. Vt audiant Ægyptij, quod tu Domine sis in hoc populo. *Octaua*, vt crux nostra sit testimonium verę doctrinæ. Huc omnium sanctorum Martyria pertinẽt. Vocantur autem sanctorum confessiones Martyria, quia sunt testimonia confessionis doctrinę, quã non dubitarunt sanguine suo obsignare. *Nona*, Vt crux præbeat occasionẽ diligentius discendæ, intelligendæ & meditandę de Deo doctrinę. Psal. 119. 71. Bonũ est mihi quod humiliauisti me, vt discerem iustificationes tuas. Esaiæ 28. 19. Vexatio dat intellectũ. *Decima*, Vt conformes fiant electi imaginis filij Dei. Rom. 8. Item, Si compatimur, simul etiam regnabimus. *Vndecima*, Vt timor Dei, fides, inuocatio, humilitas, patientia & cæteræ virtutes excitentur & crescant. *Duodecima*, Vt crux sit occasio amplissimorum præmiorum. Hæ sunt causæ cur Deus velit suam Ecclesiam subiectam esse cruci.

Cur Deus affligit pios causæ 12.

4. Difficultas vocationis.

Quartum genus externarum causarum crucis est, quæ in cuiusque vocatione obiicitur difficultas. Nemo

Nemo enim ita suum officium facere potest, quin subinde veluti victus succumbat. Quanta quæso difficultatum moles est in regimine domestico? Quantæ turbæ molestant sæpissime administratores politiarum? An non inextricabilibus controuersiis agitantur doctores in Ecclesia? Qui iuuentutem fideliter instituunt, quid non experiuntur? Breuiter, nulla est vocatio tam exigua, quin habeat suâ molestiam adiunctam. Hęc copiose illustrari exemplis possunt: & quilibet pius se ipsum testem habet.

Discrimē quintuplex afflictionis piorum & impiorū.

Cæterum quia videmus hostes Dei interdum grauissime affligi: quæri potest, & scire vtile est, discrimē afflictionis piorum & impiorum. Quod sane ex quinque potissimum colligendum puto, nimirum ex causis efficientibus, finalibus, effectibus, tempore & loco. Causæ efficientes προκαταρκτικαί sunt. Afflictionis quidem piorum paternus amor, quo filios suos virga paterna castigat Pater cœlestis. Afflictionis vero impiorum, ira & furor iusti iudicis, qui sceleratos punit, vt hostes & aduersarios. *Finales* causæ, Deus, pios quidē in bonum eorum, impios vero in malum punit, nisi resipiscāt. Pios enim vt cruce probentur, impios vt dignis suppliciis coerceantur. *Effectus*, Pij vt Iob, Dominū benedicunt in cruce, impij fremūt aduersus Deum, & tristantur. Pij erudiuntur, impij confunduntur. Pij probantur, impij perturbantur. Pij patientia sub cruce discunt & inuocant, impij impatientia victi desperant. *Tempus*: pij ad breue tēpus, vt postea cum capite Christo glorificentur: impij perpetuo malo inuoluuntur, quorum præsens afflictio præludium est afflictionis eorum æternùm duraturæ. *Locus*, Pij in hoc mundo tantum erudiuntur, impiorum ignis nunquam extinguetur. Hic enim conscientia cruciantur mala, illic ęterna ira Dei obruti perpetua, & nunquam finienda luent supplicia. Hoc de discrimine crucis piorum, & supplicij impiorum tenere admodum vtile est.

Quo animo ferenda crux.

Porrò, tametsi ex dictis intelligi potest, quo animo piis sit ferenda crux, & vnde consolationem capiant, tamen nonnihil de ea re huc adiiciam. Pij hominis animus sub cruce in hunc modum erit compositus. 1. Renuntiabit veteri homini, & eius concupiscentiis, vt tāquam noua creatura in Christo, non amplius iuxta carnis, sed iuxta spiritus & noui hominis imperium viuat. Hæc renunciatio carnis seu abnegatio sui oritur ex duplici cognitione, nempe Dei & suiipsius, de qua re supra dictum est. 2. Fides vera prælucere debet in omnibus ærumnis, quæ nititur merito & intercessione Christi. 3. Quicquid iam mali obuenerit, accipies tanquam ex manu optimi patris, vt cum Iob dicere possis: Si bona suscepimus, mala autem cur non sustineamus? 4. Præsenti cruce vti debes, tanquam auxiliari pharmaco, contra omnes animi morbos, superbiam, philautiam, petulantiam carnis. 5. Crux erit incitamentum, ac veluti calcar ad strenue currendum, in proposito salutis stadio, vt ardētius inuoces Deum, prædices eum, præsertim cum scias, te olim cum Christo coronandum, modo cum eo patiaris in hac vita.

Consolationes sub cruce.

Quanquam autem hinc amplissimæ consolationes peti possunt: tamen consolationis locos octo recitabo. *Primus*, Videndum primum, an causa præsentis crucis sit publica aut priuata. Deinde, an tua singulari culpa, an non. Si non tua singulari culpa accidit crux, consolaberis te bona conscientia & exēplis sanctorum, qui similiter olim sunt afflicti. At si tua culpa affligeris, pœnitentiam age cum latrone, vt tua crux sacrificium fiat Deo gratum. *Secundus*, Consideratio finium consilij Dei, quos supra recitaui. *Tertius*, Cogitatio exemplorum Domini, atque a-deo omnium piorum, qui ante nos vixerūt, quorum plurimi recitantur ad Ebræos 11. *Quartus*, Necessitas obedientiæ debitæ Deo, qua nullū sacrificiū gratius esse potest. *Quintus*, Præsentia Dei. Ego tecū sum in tribulatione. Ps. 91.15. *Sextus*, Promissio liberationis, & mitigationis pœnarū & auxilij, quæ promissio verbis proposita, infinitis confirmatur exemplis. Clamauerunt patres nostri, & audiuisti eos, Psal. 22.5. *Septimus*, Collatio præsentium ærumnarum cum futura gloria, Rom. 8.18. *Octauus*, Dignitas. Nam hac ratione olim glorificandi filij Dei declarantur conformes imaginis filij vnigeniti. Rom. 8.28.

CAPVT XIX.

MORTIFICATIO.

Definitio

HIc locus vicinus est superiori. Est enim *Mortificatio* opus, quo caro nostra mortificatur, vt totus homo se imperio spiritus submittat. Huius tria genera docēdi gratia cōstituamus. Est enim mortificatio quędā precepta, alia libera, alia superstitiosa.

Diuisio.

1. Mortificatio precepta. Interior.

Mortificatio præcepta est communio & societas mortis Christi per crucem. Et est duplex: *Interior*, quam scriptura alias crucifixionem veteris hominis vocat: de qua Paulus ad Rom. 6.6.8. Vetus noster homo simul crucifixus est. Item: Si mortui sumus cum Christo, credimus, quod & viuemus cum eo. Hæc mortificatio in abnegatione tui consistit, nimirum vt vera contritione ex agnitione peccati orta, renuncies carni & concupiscentiæ eius, ne amplius iuxta carnis, sed iuxta spiritus imperium viuas. Hác Dominus commendat omnibus volentibus se sequi. Luc. 9.23. Si quis vult post me venire, abneget seipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur. Itē Marc. 8.31. Si quis vult post me venire, abneget semetipsum & tollat crucem suam. *Exterior* duo complectitur, nempe patientiam sub cruce, & temperantiam. Patientia sub cruce est obediētia, qua submittimus nos Deo, & ab eo expectamus liberationem à præsentibus ærumnis. Hæc in scriptura Mortificatio externi hominis dicitur, quæ multis tum testimoniis scripturæ, tum exemplis nobis commēdatur. Ad Gal. 5.22. patientia inter fructus spiritus recensetur. 2. Tim. 2. 3. Tu igitur fer afflictionem, vt bonus miles Christi. Ad Ebræos 6.12. Ne sitis imbecilles, sed imitatores eorum, qui per fidem ac patientiam hęreditatem acceperunt promissionum. Psal. 9.19. Patientia pauperum non peribit in finem. Exempla patientiæ plurima scriptura habet, vt Noë, Abrahæ, Isaac, Iacob, Ioseph, Dauidis. Sed inter omnia exempla summum est patientia Filij Dei, qui se tantis miseriis subiecit pro humano genere, vt mortem cruciseriam adierit, quo in se credentes ab æterna morte liberaret. Temperantia seruat modum in cibo & potu, aliisque rebus, ne crapula & ebrietate grauati, spiritus imperiū excutiamus. Huc dictū Domini pertinet Luc. 21.34. Attēdite ne grauētur corda vestra crapula & ebrietate, &c. Atq; hactenus de mortificatione præcepta.

Exterior.

2. Libera.

Mortificatio *Libera* est sponte susceptum exercitium, vt labor, ieiuniū, & alia huiusmodi, quibus ferocia carnis domatur. Quæ non eo referēda sunt, vt sint cultus Dei, sed vt fiant veluti fręnum iniectum carni, ne lasciuiant contra spiritum. In hoc mortificationis genere tria obseruētur. 1. Vt genus facti sub præceptum cadat, tametsi circumstantiæ speciei sint liberæ. 2. Ne ista exercitia destruant corpus & valetudinē lædant. 3. Ne paulatim finis superstitiosus attexatur, quemadmodum in multis exercitiis factum est, quæ posteritas à sanctis patribus acceperat.

Superstitiosa.

Mortificatio *superstitiosa* est exercitium seu opus non mandatum à Deo, quo frenatur quidem caro, sed finis est impius & superstitiosus, nimirum, vt tale electitium opus sit cultus Dei, ac meritorium apud Deum. Huius generis sunt stata Papistarum ieiunia, preces ad certam mensuram χαμευνίαι, subuculæ ex pilis, flagellationes, vigiliẹ, profectiones in longinquas terras religionis gratia, & huiusmodi plurimæ nugẹ, quæ vna hac Christi sententia euertuntur ac damnantur. Marci 7.7. Frustra me colunt, docentes doctrinas & mandata hominum.

FINIS TERTIÆ CLASSIS.

EXPLICATIO CAPITVM QVARTÆ CLASSIS.

CAPVT I.

MAGISTRATVS.

Membra methodi quinque.

DE Magistratu ciuili dicturi quinque cõstituamus mẽbra. *Primum*, vnde & quid sit magistratus. *Secundum*, Quæ conditiones legitimi magistratus esse debeant. *Tertium*, Quod officium, quiq; fines sint administrationis politiæ. *Quartum*, Qualenam magistratus ius existat in subditos, subditorúmq; bona. *Postremum*, Quid magistratui debeant subditi: His enim quinque explicatis, quid de politica administratione sentiendum sit planissime patebit.

1. Vnde seu à quo sit Magistratus.

Primum itaq; mẽbrum Paulus ad Rom. 13. 1. clarè explicat. Docet enim magistratum à Deo esse: Non (inquit) est potestas nisi à Deo. Quæ verò sunt potestates, à Deo sunt ordinatæ. Quod quidẽ de iure imperij intelligendum est, non de cõfusione, quẹ sæpe in imperiis propter scelera hominũ cernitur. Dum itaque boni magistratus præsunt, Deũ veluti nobis propinquũ cernimus, & nobis, eorũ quos cõstituit præsides, manu imperantẽ. Cõtra cum impij magistratus præsunt, impietas quidẽ à diabolo, & praua imperãtis volũtate est: sed Deus iratus laxat frẹna tyrãnis & impijs, vt ita ingratitudinẽ hominũ vlciscatur. Habes vnde sit magistratus. Quid autẽ sit, idem Paulus definit, nẽpe, quod sit ordinatio Dei, subditis in bonũ, dum honorãtur boni, & puniuntur mali corporalibus pœnis seu gladio. Idẽ sentit Aristoteles cũ definit magistratũ custodẽ legis esse, quod quidem verũ est, quantũ ad externam disciplinã attinet.

Quid sit.

2. Conditiones boni magistratus.

Cõditiones boni magistratus, hoc enim est secũdum partitionis nostræ membrum) Exod. 18. 21. quatuor recensentur, nimirum vt sit sapiens, timẽs Dei, verax, ac minime auarus. Has conditiones memoriæ gratia hoc versiculo complecti soleo:

Iudex esto pius, sapiens, verax, misidorus.

Pietas facit, vt Deum respiciat in omnibus causis, caueátque ne quid cõmittat, quo illũ offendat. Sapiẽtia gubernat actiones, ne in administratione per errorem peccet ac peruertat iudiciũ. Veritas efficit, ne falsas legũ interpretationes ac sycophãtias admittat. Odium auaritiæ sinceritatẽ in iudicãdo conseruat. Vbi enim nũmarij iudices sunt, actum est de æquitate. Nã si personẹ acceptio corruptio est iudicij, vt nullus sit æquitati locus, profecto auaritia efficit, vt iudex potius personã, quã causam intueatur. Quisquis igitur magistratu fungẽs precio dicitur æquum & bonum perspicere nõ potest. Munere enim excẹcãtur oculi sapientũ, & peruertũtur verba iustorum. Hinc est ꝙ auari iudices furũ socij ab Esaia dicũtur.

3. Magistratus officium.

Officium magistratus, de quo tertio loco proposui, cum scriptura testimoniis, tum illustribus exemplis demonstratur, quod quidem in genere est, Vt sit custos legis, quod fit cum exemplo Dauidis, Iosiæ, Ezechiæ, Theodosij & aliorum, primum tollit idololatriam, & occasiones idololatriæ. Vt, Ezechias æneum serpentem comminuit. Iosias tẽplum purgauit à variis idolis. Moses vitulum confregit. Dauid exhortationibus populum ad verũ cultũ Deo prẹstãdum adduxit. Nam si magistratus à Deo ordinatus est, vt sit minister Dei homini in bonum, debet vtique quẹ homini noxia videt, pro viribus amoliri, ne reipublicæ bonum & ciuium salus impediatur. Deinde curabit magistratus, exemplo Iosiæ, vt vera religio proponatur, cõseruetur ac propagetur, impiis doctrinis abolitis. Quanquã autẽ distincta sunt officia magistratus ciuilis & ministerium verbi, tamen in hoc conuenire possunt & debent, vt gloriam Dei & salutem generis humani simul quærant, sed seruata vtriusque legitima ratione, hoc est, vt magistratus ciuilis edicto & gladio: Minister verò verbi, doctrina, exhortatione, obiurgatione, & cõminatione impietatem tollere, & gloriã Dei quærere conentur. Præterea quia religio sine docentibus & discentibus cõseruari non potest, magistratus officium est scholas erigere, stipendiis cõseruare, vt docentes & discentes pietatis studiis incumbere possint. Ad hẹc Ezechiæ & regis Niniuæ exempla commonefaciãt magistratum, vt vel præsentem vel imminentẽ iram Dei solennibus ad Deum precibus, veráque ad Dominum conuersione auertere studeant.

Circa religionem.

Atque hæc quidem ad eam partẽ legis referẽda sunt, quæ religionem potissimum spectat. Quantum tamẽ ad externum politicum statum attinet, idem officium est magistratus boni in sua republica, quod est honesti patrisfamilias in sua domo, nimirũ vt queãdmodũ pater liberos disciplina regit, castigat contumaces, bonos honore afficit, largitur præmia, breuiter in hoc totus incumbit, vt sua familia quã optimè constituta videatur, sic magistratus in tota republica facere debet, vt verè de illo dici possit, quod Theseus apud Euripidem bono magistratui tribuit, cum inquit, εὐεργέτης βροτοῖσι, ϗ μέγας φίλος, hoc est, sit beneficus erga homines, & magnus amicus. Hinc est, ꝙ reges apud Homerũ dicãtur patres. Hinc in Genesi regia appellatio est Abimelech, quod sonat pater mi rex. Proinde regia potestas à paterno affectu separari nõ debet: verũ vt ad numeros reuocẽ magistratus officia, sit eius *Primum* officiũ studiũ pacis, vt in trãquillitate Deum colamus, abolitis superstitionibus, quæ veram religionẽ corrumpunt. *Secundum*, curet vt singuli sua officia recte faciant quod fieri nõ potest, nisi vbi legum maneat autoritas & executio. Leges enim ferre, quas executio non sequitur, rerumpublicarum pernicies est. Quare vt honestas leges magistratui ferre licet, ita caueat oportet, ne in contemptum veniant, quod fit si non sequatur executio. *Tertium*, vt puniat sontes, & insontes tueatur, iuxta legum præscriptum & prudentem moderationem. Vnde hostes patriæ pio magistratui armis arcere licet, id quod etiam plurima exẽpla piorum Iudicum & regum testantur. Ex his fines magistratus facilè est colligere, quod sit propter Deum, Ecclesiam, ac rerumpublicarum incolumitatem cõstitutus. Quare rectè dicitur, gubernationem, religionem & propriam domum, principi curæ esse debere.

Circa politicum statum.

Summa eorũ quæ à magistratu requirũtur.

Sequitur

IIII. De iure magistratus.

Sequitur quartum membrum, qualenam sit ius magistratus in subditos & subditorum bona. Xenophon pręclarè in primo de institutione Cyri dicit: μέτρον δὲ αὐτῷ οὐχ ἡ ψυχὴ, ἀλλ᾽ ὁ νόμος ἐστί, hoc est, Regula regi non affectus, sed lex esse debet. Vnde sequitur tãtum iuris magistratum habere in subditos, quantum leges consentientes Decalogo & legi naturæ permittunt. Habet igitur ius iuxta quartum præceptum, imperare subditis necessaria officia, cum ad publicam incolumitatem, tum ad singulorum commoda facientia. Potest ad bella vocare vbi res postulat, & alias operas necessarias iniungere. Verùm quantum ad bona subditorum attinet, sciat magistratus se ius habere in ea, non quantum ad occupationem seu possessionem, sed quantum ad defensionẽ attinet. Quod confirmatur historia impij Achab, qui à Deo punitus est propterea quod occupauerat per violentiam vineam Naboth. Sunt igitur distinctæ possessiones magistratus, & subditorum, quas ex æquo tueri debet bonus magistratus. Deinde habet magistratus ius exigendi tributa, quorum fines tres facit Cicero pro lege Manilia, nimirum vt sint ornamenta pacis, subsidia belli, nerui reipublicæ. Hos fines quando considerat magistratus, facile intelliget, quando ordinariis tributis cõtentus esse debeat, & quando extraordinaria petere liceat. Sæpe enim accidit, vt propter maiora pericula deuitanda, propter hostes patriæ abigendos & depellendos, & huiusmodi alia, extraordinaria & incõsueta onera maioribus tributis indigeat magistratus. Verùm caueat magistratus, ne tributa petantur, vt priuatę libidinis aut luxuriæ instrumenta sint.

V. De officio subditorũ erga magistratum.

Restat quod postremo loco proposui, de officio subditorum erga magistratum, quod quidẽ ad quatuor capita reuocari posse existimo. *Primum*, sit iuxta quartum pręceptum, honorare magistratum, hoc est, suspicere & reuereri ipsum tanquam ministrum & legatum Dei, ita vt ipsum honores, timeas, ac cãdidè de ipso iudices, errata in meliorem partem accipias, non cum vulgo magistratui detrahas. Nam id seuerè prohibetur, verbo Dei Exod. 22. 18. Principi populi tui ne maledicas. Maledictionis autem voce omnes calumniæ & detractiones intelliguntur. Thucydides dicit: τὸ παρὸν ἀεὶ βαρὺ τοῖς ὑπηκόοις, quod quidem in iis qui verbo regi nolunt, longè verissimum est, sed qui timet Deum, ordinationem Dei amandam nouit. *Secundum*, edictis parêre, cum in tributis dãdis, tum in aliis quoque rebus, quatenus per religionem & legem naturæ liceat ad Titum 3. 1. Admoneto illos, vt principatibus & potestatibus subditi sint, vt magistratibus pareant, vt ad omne opus bonum sint parati. *Tertium*, orare pro magistratu. Adhortare inquit Paulus, 1. Tim. 1. 2. vt fiant deprecationes, obsecrationes, interpellationes, gratiarum actiones pro hominibus, pro regibus, & omnibus in eminentia cõstitutis, vt placidam & quietam vitam degamus, cum omni pietate & honestate. *Quartum*, nõ irrumpere in partes magistratus, sed magistratui cognitionem deferre, si quid ad Reipublicæ salutem pertinere videatur.

TESTIMONIA DE *magistratu.*

1. Matth. 22. 21. Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari. 2. Rom. 13. 1. Omnis anima potestatibus supereminentibus subdita sit, nõ est enim potestas, nisi à Deo. 3. Ad Tit. 3. 1. Hortare vt potestatibus subditi sint. 4. Pet. 2. 13. Subditi estote cuiuis creaturę, siue regi tanquam præcellenti, siue præsidibus, vt qui ab iis mittuntur, ad vindictam quidem nocentium, laudem vero rectè agentium, quoniam sic est voluntas Dei. 5. Ibidem 17. Regem honorate. 18. Roman. 13. 7. Cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal, &c.

CAPVT II.

LEGES.

Legum encomia.

LEGVM ciuilium magnæ sunt laudes. Demosthenes ita inquit, ὁ νόμος τῆς πόλεως ἐστὶ ψυχή. ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα στερηθὲν ψυχῆς πίπτει, οὕτως καὶ πόλις μὴ ὄντων νόμων καταλύεται, hoc est, *Lex ciuitatis anima est. Vt enim corpus anima priuatum cadit, ita ciuitas remotis legibus euertitur.* Et Cicero. *Vt corpora nostra sine mente, sic ciuitas sine lege, suis partibus, vt neruis, sanguine & membris vti non potest.* Vt autem sciatur, qualibus legibus vtendum sit, duo in legibus obseruanda sunt, Ratio & Autoritas. Ratio pendebit partim ex lege naturę, quæ in Ethnicis libris & Iurisprudentia explicatur, partim ex lege Dei, cuius epitome est Decalogus, cũ quibus si lex pugnat, ratione obligatoria caret. Nã tum locum habet dictum Socratis apud Platonem: ἐγὼ ὑμᾶς ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν, καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν, *Ego vos ô viri Athenienses* (Iudices alloquitur) *complector quidem & amo: At Deo potius quam vobis obtemperabo.* Et illud Antigonæ apud Sophoclem: *Magis obtemperandum est diis, apud quos diutius manendum erit, quam hominibus, cum quibus admodum breui tempore viuendum est.* Quibus dictis accedit responsum Petri in Actis, capite 5. 29. *Oportet Deo magis obedire, quam hominibus.* Cum igitur vel demõstrationis, vel probabili ratione colligitur lex politica ex lege naturali aut decalogo, obligat ratione subditos, cum quibus si pugnat, nequaquam obligatoria est.

Ratio.

Autoritas.

Autoritas legis similiter in duobus consistit, nimirum vt sit à Legitimo magistratu lata, ac publico consensu approbata. Hæc duo si vna cum ratione lex habuerit, obtemperandum est illi. I. Propter mandatum Dei, qui vult vt magistratui obtemperemus. II. vt nostra obedientia testemur nos subditos esse, ac amantes ordinationis diuinæ. III. Propter proprium commodum, quod nõ solum in premiis consequendis, aut pœnis vitandis positum est: verumetiam in consciẽtia, quæ vastatur inobedientia aduersus legitimum magistratum. Legitimum dico, ne quis se obnoxium putet Papalibus legibus, aut legibus aliarum rerumpublicarum, quarum ciues non sumus.

Quæstio de legis rigore & æquitate.

Hic quæstio explicanda est de legis rigore & ἐπιεικείᾳ de qua re sic sentiendum iudico. Iudex in tria respicere debet, in legem, fontem, & populum. Quantum quidem ad Legem attinet, cauendum est, ne indulgentia intempestiua legis autoritas minuatur, eleuetur & vilescat. Deinde videndum quæ sit legis extrema voluntas, quę sane non vult perniciem ciuium, sed emendationem cum conseruatione totius corporis reipublicæ. Vt fur omnis iuxta rigorẽ legis Danicæ suspendendus est, at legis extrema voluntas videtur, vt coërceatur petulantia hominum malignorum, qui res alienas rapiunt, vnde sequitur rerumpublicarum vastitas. Quare si quis paupertate extrema coactus, nõ alioqui nequitiosus, panem aut pecuniam mediocrem furetur, non est legis voluntas vt talis suspendatur, sed vt mitiori pœna castigatus seruetur, ita tamen si exemplum non videatur nociturum reipublicæ. *Melius* enim *est* (vt inquit Bernardus) *vt pereat vnus, quam vnitas.* Quantum ad

reum attinet, considerãdum est, qualis sit ipse, qualéque delictum perpetratum, vnde Iudex æstimabit an mitior pœna sufficiat. Hoc iudicium petendum est ex anteacta vita. In populo duo cauenda sunt, 1. ne lenitatis exemplum pariat peccato patrocinium. 2. ne cum damno & periculo reipublicæ parcatur reis. Ex hoc fundamento sequens regula colligitur: *Quando* legis voluntas admittit ἐπιείκειαν & reus emendari sine duriori pœna potest, ac populus non redditur deterior exemplo, potest magistratus clementiore sententia vti, & reo supplici emendationis spe parcere.

Alia quæstio de potestate Magistratus.

Cæterum vna adhuc quæstio hoc loco nobis determinatione digna videtur, hæc videlicet: An liceat Christiano magistratui quicquam permittere in sua republica, quod expressè verbo Dei prohibitum est? Ad hanc quæstionem ita respondendum iudico: Quædam prohiberi possunt & tolli simul: quædam prohiberi quidẽ, sed tolli in vniuersum nõ possunt, Illa nisi aboleat magistratus legibus & pœnis, grauissimo obstringetur reatu, vt qui non solum fert peccata grassari in sua republica, verumetiam alienis peccatis communicat & inuoluitur. Hęc quia penitus aboleri & extirpari non possunt, minuat quantum potest, imitetúrque medicos peritos. Nam vt ipsi arte sæpe malum, quod tolli in totum nequit coërcent, ne in vniuersum corpus serpat contagio: ita & ipse conetur certos limites præfigere, extra quos si quis peccare deprehenditur, puniatur seuere, ne malum maiores vires sumat, ac in infinitum serpat. Hoc licere magistratui ratione firma, & probato exemplo, quod vim regulæ habet, cõfirmatur. Magistratus officium est, omnia externa ita in ordinem redigere, vt cedant in gloriam Dei, & reipublicæ tranquillitatem. Quare qui impedit grassantia mala, quantum potest, & qui ea coërcet intra certos limites, quæ omnino tolli nequeunt, pie & sancte facere est censendus. Exemplum illustre est Mosis, qui statuit, vxorem nõ dimittendam esse ob quamlibet causam, nisi dato libello repudij. Nam cũ Moses videret, tantam esse duritiem cordiũ istius populi, vt non possent in vniuersum diuortia illegitima prohiberi, ne malum nimium serperet, prudenti consilio statuit, ne quis vxorẽ dimitteret, nisi dato libello repudij, quæ res istorum leuitatẽ nonnihil coërcuit. Sic quoque de vsura statuerunt olim Imperatores, & principes pij possunt hodie vsuræ certos limites statuere. Postquam enim vident, malum vsuræ altius egisse radices, quàm vt possit sine magno incõmodo & turbatione tolli, hoc requirit eorum officium, vt certis limitibus claudatur vsurarius contractus, ne immodica vsura pauperes premantur, & tandem sequantur grauiora mala. Cum itaque parcunt iis, qui mitiori vsura contenti sunt, & eos puniunt qui terminos vsuræ permissæ transgrediuntur, piè & sanctè faciunt. Interim tamen caueant diligenter, ne suis permissionibus videantur approbare, quod Deus improbat. Hæc cum ita sint, iudico rectè & piè à Rege & Senatu nostrum factũ, quod petulantiam vsurariorum intra certos limites incluserint.

Fręna autoritatis magistratuum.

Verùm ne nimium sibi permittat magistratus, tenendum est discrimen peccatorum. Alia sunt peccata sua natura, alia peccati rationem ex adiuncto sumũt. Peccata quæ talia sunt sua natura, vt idololatria, blasphemia, homicidium, furtum, adulterium, falsum testimonium, nullo pacto sunt permittenda, imo seuerè pœnis coërcẽda sunt à magistratu, qui rite suo officio fungi velit. Peccata autem quæ peccati rationem ex adiuncto sumunt, in quorum numero est vsura, si penitus tolli nequeunt, permitti possunt, sed prudentia singulari adhibita, ne magistratus ea approbare videatur. Non enim per se peccatum est dare mutuo pecuniam iuxta pactionẽ interpositam, sed ex adiuncto peccati rationem sortitur, nimirum ex eo, quod & animus vsurarij auarus sit & idololatra, & proximus grauetur contra dilectionis præceptum. Atque hæc causa assignatur plerunque in Scriptura, quando prohibetur vsura. Verùm si hæc abesse possent ab vsura, vsurarius contractus haud improbari deberet. Nã si sua natura peccatum esset huiusmodi contractus, nequaquam suo populo permisisset Dominus vsuras capere ab alienis. Deut. 23. 20. Neque rectè contra hæc obiici possunt spolia Ægyptiorum, cum ea fuerint stipendia pro durissimis laboribus, quæ cum negarent Ægyptij, Dominus, vt supremus iudex, ea mutuo accepta ab Ægyptiis, auferri præcepit. Sed de vsura quid sit sentiendum propter adiunctum malum, infra capite sexto ostendam.

TESTIMONIA DE LEGIBVS.

1. Omnia testimonia Scripturæ de magistratu, simul & leges non pugnantes cum lege naturæ, & legitima iudicia confirmant. 2. Prouerb. 19. 16. Qui custodit legem, beatus est. 3. Esa. 10. 1. Væ qui condunt leges iniquas, scribentes iniusticiam, vt opprimant pauperem in iudicio. 4. Roman. 2. 14. Gentes quæ legem non habent, sed ea quæ legis sunt faciunt, ipsi sibi sunt lex, ostendentes opus legis in cordibus suis &c.

CAPVT III.

IVDICIA.

Iudiciorũ fundamẽtum.

CVM magistratus ordinatio Dei dicatur à Paulo, non dubium est, quin *Iudicia* à Deo approbentur, sine quibus inutilis esset magistratus, & leges irritæ. Vt autem pius animus rectè de iudiciis politicis institui possit, primum obseruandum est, duplex esse iudicium, publicum & priuatum. Publicum quidem extra nostram est potestatem, quare ex nostro arbitrio minime pendet. *Priuatum* est, cum propter priuata negocia seu iniurias nobis factas, petitur iudicis sententia.

Distinctio eorũ.

Quæstionis solutio.

Sed hic oboritur valde obscura quæstio. Paulus vult, vt pij potius iniuriam sustineant. Dominus dicit, Lucæ 21. 19. In patientia possidebitis animas vestras. Et sæpe scriptura hortatur, vt condonemus quoties in nos peccauerit aliquis, vt vincamus in bono malum &c. Item, ne malum pro malo cuipiã reddamus. Ex his videtur cõsequi, quod accusare quenquam, ob factam nobis iniuriam, nõ liceat. Ad quod sic respondendum iudico. Inter rem ipsam & accidens distinguere oportet. Accusare quidem, per se non est viciosum. Paulus enim Christianis permittit arbitros & iudicia. Nec Euangelium abolet politicam ordinationem. At affectus adhærentes vt plurimùm viciosi sunt, vt intemperantia, vlciscendi libido, inimicitiæ, pertinacia ac similes. Si igitur Christianus prosequi suum ius absque offensa Dei velit, cauere inprimis debet, ne quam vltionis animi cupiditatem, ne quem prauum animi motum, nec iracundiam, ne vllum denique venenum in forum afferat. Huius rei Charitas optima erit moderatrix. Tametsi autem rarũ est boni litigatoris exemplum, tamen rem ipsam per se non esse malam, sed viciari abusu, scire vtilissimum est, ídque propter quatuor. *Primum* ne videatur Deus frustra instituisse iudicia.

An & quomodo litigare liceat.

Deinde

Deinde vt sciant pij, quantū sibi liceat, ne mala conscientia quicquam suscipiant. *Tertiò*, vt admoneantur, ne remedium sibi à Domino permissum proprio vicio contaminent. *Postremò*, vt improborum audacia coërceatur puro sinceróque zelo. Atque hęc de iudiciis dicta sufficiant.

TESTIMONIA DE *Iudiciis.*

1. Leuitici 19.15. Non facies quod iniquum est, nec iniuste iudicabis. 2. Ioan. 7.24. Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. 3. Actor. 25.10. Ad tribunal Cæsaris sto, ibi oportet me iudicari. 4. Deut. 16.18. Iudices & Magistratus constituas in omnibus portis. 5. Prouerb. 17.15. Qui iustificat impium, & condemnat iustum, vterque abominatio est Domino. 6. Deuteronomij 27.19. Maledictus, qui peruertit iudicium.

CAPVT. IIII.

VINDICTA.

Definitio & diuisio.

VINDICTA vltio est, qua qui offendit punitur. Estque duplex, publica & priuata. *Publica* est quæ exercetur à publica persona, legum præscriptum sequente, bono fine, absque odio personæ in quam fit animaduersio. Hanc esse licitam, verbū Dei, lex naturæ, ac plurima exempla in scripturis ostendunt. Nam sine vindicta publica nulla remanet legum autoritas, nulla relinquitur tranquillitas ab improbis, nullus denique malorum finis esse poterit. Quare Paulus Magistratui gladium datum docet, vt sit timoris malis operibus & index ad iram. Ad hanc publicam vindictam referantur castigationes œconomicæ & scholasticæ quibus contumaces frenantur & retinentur in officio. Sed hæc vindicta ex amore iusticiæ proficiscetur in bonum finem, nimirum, vt reus emendetur, & alij admoneantur, quo sint cautiores, vt contumacia & rebellio minuatur, vt tranquillæ politiæ & œconomiæ sint.

Priuata vindicta est vltio ex affectu malo proficiscens, tendens in malum eius, de quo petitur vindicta. Atque hæc duplex est, Quædam enim à priuata persona: Quædam à publica exercetur, sed priuato affectu. Vtraque Christianis prohibita est. Rom. 12.17. Nulli malum pro malo reddentes. Matth. 5.39. Ego autem dico, ne resistatis malo. Item: Benefacite iis, qui oderunt vos. Deut. 32.35. Mea est vltio, & ego retribuam eis tempore opportuno, vt labatur pes eorum.

TESTIMONIA DE *vindicta.*

1. Leuit. 19.18. Ne quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum. 2. Prouerb. 24.29. Ne dicas, quomodo fecit mihi, sic faciam ei, & reddam vnicuique secundum opus suum. 3. Ecclesiastici 28. 1. Qui vindicari vult, à domino inueniet vindictam.

CAPVT V.

ZELVS.

Nominis ratio.

VOCABVLVM ZELVS ἀπὸ τοῦ ζεῖν, à feruendo dictum, etsi autem proprissimè est cuiusuis affectus excitatio vehementior, ac veluti feruor quidam & inflammatio, ex quo fit, quod significet specialiter, nunc amorem, nunc indignationem, nunc inuidiam, nunc studium, nunc vehementiam, nunc exemplum, nunc impetum Spiritus Sancti, nunc vindictam, quemadmodum peristasis loci, in quo ponitur, requirere videtur, tamen vsitatius accipitur, vt est affectus mixtus, videlicet, cum vnus affectus alio inflammatur, de quo nonnulla dicam. Græca definitio, qua zelus definitur esse διέγερσις ψυχῆς εἰς καλὰ πρὸς παράδειγμα ὁρώσης, hoc est, Excitatio animi ad honesta, ad exemplar aspicientis, non est plena, non enim continet omnia zeli genera. Quare alia colligam. In affectuum animi definitionibus tria concurrere oportet. 1. *Motum animi.* 2. *Obiectum.* 3. *Finem. vt*, Misericordia est motus animi dolētis ob alterius malum, & manus auxiliatrices porrigentis, vt à malo quo premitur liberetur afflictus. Ita tria in definitione zeli etiam concurrere oportet. Sed quia zelus vsitatè est mixtus affectus, singula istorum trium geminari oportet. Vt sit duplex motus cordis, duplex obiectum, duplex finis. *Motus* zeli sunt amor & indignatio: *Obiecta*, res grata seu amica, & ingrata seu inimica: *Fines*, grati quidem obiecti defensio & fruitio, ingrati vero exclusio. Ex his fundamentis hanc definitionem zeli extruamus. *Zelus* est affectus, ex amore & indignatione natus, non ferēs alteri tribui, quod quis sibiipsi vel alicui quem amat tribui cupit, vt res amata quidem recte habeat, eáque fruatur qui debet, & alienus ab eius fruitione excludatur. Hanc definitionem plenam & perspicuam esse iudico. Nam ea continet, quæ ad ipsius plenam rationem facere videntur. Nunc aliquot eius diuisiones subiiciam, vt viciosus zelus à recto & laudabili discerni queat.

Tria in zelo concur runt.

Zeli definitio.

PRIMA DIVISIO.

Zelus alius est diuinus, alius humanus, alius diabolicus.

1. Diuin⁹.

Zelus *Diuinus* duplex est: vnus præter scientiam, alterum cum scientia. Zelus diuinus Præter scientiam est, qualem Paulus in Iudæis fuisse dicit. Rom. 10.2. Talis etiam in Paulo ipso erat, vt habetur Gal. 1.14. Actor. 8.9. Hic zelus erroneus est, & habet causam antegressam, inscitiam veri intellectus voluntatis Dei, & opinionem veri intellectus, sed erroneā. Hinc inflammatur animus amore gloriæ Dei propagandæ, & indignatione aduersus eos, quos putat Dei hostes, sed falsò, eóque tendit totus, vt Deus glorificetur, vtque hostes, quos ita falsò iudicat, impediantur, vt etiam è medio tollantur. Zelus diuinus Cum Sciētia habet causam antegressam, veram Dei noticiam, inflammatur amore verbi Dei propagandi, & odio earum rerum quæ cursui verbi impedimento esse videntur, hic quoque est duplex, nempe, Tempestiuus & Intempestiuus. Tempestiuus, qualis in Mose, Phinea, Elia & Christo exarsit. Tabescere (inquit) me fecit zelus domus tuæ, quoniam inimici mei obliti sunt verborum tuorum. Intempestiuus & incautus quādo non seruatur temporis opportunitas, talis Audæ Episcopi Persici fuit: de quo Theodoretus lib. 5. & Eusebius lib. 10. cap. 3. Talis quoq; quorundam Martyrū, vt Cointi & aliorum, de quibus Eusebius lib. 4. cap. 15. qui nullo vrgente se hostibus puniendos tradiderunt.

Præter Sciētiam.

Cū Scientia.

Humanus Zelus est etiam duplex. Vnus Officij, vt parentis in sua œconomia, principis in regno, præceptoris in schola, concionatoris in templo. Hic zelus facit, ne quis sit negligēs aut remissus in officio. Alter Contra Officium, vt Medeæ furor, quo excitabatur ad dilacerandum infantem. Neronis similiter ad perdendum regnum, qui (vt refert Suetonius in vitis Cæsarum) solitus est dicere, ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιγείη πυρί, me mortuo misceatur igni terra.

2. Humanus. Cū officio.

Cōtra officium.

Diabolicus Zelus est Iudæorum, Turcarum, Papi-

3 Diabolicus.

starum, Anabaptistarum, qui rapiuntur & instigantur à Satanæ spiritu ad opprimendam veritatẽ Dei. Sed viuit ill ἀδελφὸς, qui dixit: Portę inferorum non præualebunt aduersus eam. Mat. 16.18.

SECVNDA DIVISIO.

Zelus ad vitam. *Zelus* alius est ad vitam, alius ad mortem. Zelus *Ad vitam* est flagrans amor cultus diuini & gloriæ Dei, qualis in Abel fuit. Hic zelus impellit hominẽ pium, vt nullis malis cedat, sed potius mortem & quæuis tormenta patiatur, quam vt à Deo & eius veritate se auelli permittat. Hic in omnibus piis est, in aliis vehementior, in aliis remissior. Exempla plurima huius zeli in Ecclesiastica historia habẽtur. Zelus Ad mortem. *Ad mortem* est flagrans olim cultus veri Dei, qualis in Cain, Scribis & Pharisæis fuisse videtur.

TERTIA DIVISIO.

Zelus ad culpam. Est Zelus ad culpam, est zelus ad gratiam. *Ille* quidem, dum zelamur in malignantibus, qui prohibetur vt perniciosus: Psal. 36. Nolite æmulari in malignantibus. Ad gratiã. *Hic* vero est ardor pietatis, & religionis veræ cognoscendæ & intelligendæ studium, qualis in Nicodemo & Cornelio fuit.

QVARTA DIVISIO.

Zelus honestus. *Zelus* amantium est duplex, Honestus & Inhonestus. *Honestus* amantium zelus, est coniugis non ferentis riualem, vel amoris socium. Vnde zelotę dicuntur qui riualem non sustinent. Hinc vocabulum ad Deum transfertur. Nam quemadmodum zelotes dicitur, qui nullum in amore fert riualem: ita Deus metaphoricè zelotes ex eo dicitur, quod nullum in cultu sibi debito fert socium, seu quia non vult ferre, vt anima hominis sibi desponsata, cum diis alienis fornicetur. Quapropter idolorum cultus in Scriptura spiritualeadulterium & scortatio dicitur. Turpis. *Turpis* Zelus est impudicorum & lasciuorum, qui libidini pro vero Deo & honesto coniugio se tradiderunt, qui zelus extreme vituperandus, vt qui Spiritum Christi ex anima hominis expellit.

CAPVT VI.

CONTRACTVS.

Regulæ de cõtractibus. QVONIAM exactè dicere de Contractu eiúsque generibus, quibus res inter se commutantur, iuridicæ facultatis est: nolo falcem (quod aiunt) in alienam messem mittere, sed tantùm regulas quasdam præscribam cuius conscientiæ piorum certificari de licitis cõtractibus possint, ne quid mala, erronea aut dubitante conscientia in hisce negociis faciant.

Prima: ius naturale est verè ius diuinum, iuxta quod quilibet, quod vult sibi ab alio fieri, ab alio accipere possit.

Secunda: Moralis certitudo in moralibus negociis sufficit, hoc est, non ratio exactissima quærenda, sed medium ἐν πλάτει, vt Iurisperiti loquuntur, accipiendum est.

Tertia: In omni contractu charitas ex fide manãs prælucere debet, & nihil in contractibus committendum, quod cum legis charitate pugnat.

Quarta: In contractibus & rerum commutationibus proportio Arithmetica seruanda est.

Quinta: Præceptum Domini, Luc. 6.34. in mutandis rebus seruandum est. Date mutuò, nihil inde sperantes, hoc est, Tametsi simile ab iis, quibus mutuo datur, officium minimè speretur, tamen iis mutuo dari oportet. Neque enim Christus isto suo præcepto vetat sperare, vt reddatur sors ipsa, sed tantùm ne Ethnico more iis solum res nostras mutuo demus, qui nobis vicissim simili officio saltem in genere vicem rependere possunt.

Sexta: Omnis contractus pugnans cum superioribus regulis, illicitus est. Vnde sequitur, vsuram nequaquam excusandam esse. Est enim vsura lucrum supra sortem cuiuslibet rei exactũ propter officium mutuationis. Hinc rectè Ambrosius cum inquit: De vsura & incremento. *Vsura est esca, vsura vestis est, & quodcunque sorti accesserit vsura est, quod velis ei nomen imponas, vsura est.* Nec de vsura illa distinctio contra legem naturæ & verbum Dei recipienda est. Sunt enim qui vsuram ita diuidunt, vt alia sit prægrauãs proximum, alia commodans non prægrauans, ideóque licita. Et hanc diuisionem putant cõfirmari Hebraico vocabulo, quo vsura appellatur *Nesec*, quod à mordendo dicitur. Verùm quia hæc distinctio planè Grammatica est, primum respondeo, vsuram non solum vocari Nesec, Hebræis à mordendo, sed *Marbith* & *Tarbith* ab augmento siue incremento. Leuitici 25.36. Non dabis cibum tuum *Marbith*, id est, ad vsuram. Item: ne accipies ab eo *Nesec* & *Tarbith*, id est, vsurã & incrementum. Nam posteriori voce significat quid per priorẽ intelligat. Nimirum quodlibet augmentum seu incrementum, quod excedit sortem. Deinde dico prohibitiones vsuræ esse generales, quare ista distinctio vt parum firma est: ita minime excusat conscientiam vsurarij.

Contra vsuram. Longè igitur rectius sentit Aristoteles, qui dicit, *Vsuram esse contra naturam*. Deinde cum plus recipitur quam datur, violatur proportio Arithmetica, quæ in rerum commutationibus perpetuo adhibeda est. Ezech. cap. 18.8. apertè dicit: Vir si non ad vsuram dederit, & amplius non acceperit, hic iustus est, & vitam viuet. Vnde ex contrario sequitur, minime iustum esse qui vsuram exerceat.

Vsurariorum subterfugia refutantur. Sed vafri homines multa quærunt subterfugia, & se benefacere proximo, dando illi pecuniam ad vsuram gloriantur, ac ita vsurarium contractum impudenter virtutis nomine induunt, & inter opera charitatis numerant. Sæpe (inquiunt) pauper aliquis redditur ditior ex pecunia pro qua vsuram soluit. At Deus non fallitur Sophistica, non recipit maligna subterfugia. Quare si legem Dei & charitatis contemnis, prorsus circa fidem naufragiũ fecisti. Quapropter aduersus omnia argumenta eorum, qui patrocinantur huic impio contractui vsurario, hãc regulam opponito: *De vsura non ex commodo eius, qui mutuum accipit, sed ex lege Dei, ex iure naturæ & affectu vsurarij iudicandum est.* Lex Dei vitæ regula esse debet, qui animum vsurarij furem docet, & vacuum charitatis proximi ostendit. Non igitur humana excusatio hic valet. Nam de peccatis iudicandum est iuxta verbum Dei. Quis quæso per humanam rationem iudicasset vsum fructus prohibiti adeo enorme peccatum fuisse, nisi tanta calamitas in humano genere fuisset consecuta? Quocirca discamus peccatum esse quicquid Deus prohibet, vtut videatur hominibus excusabile, quamcunque ob causam. Ac firma mente teneamus dictũ Dauidis Psalm. 15.1. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, & quis requiescet in monte sancto tuo? Hinc inter alia respondet in hũc modũ: Qui pecuniam suã non dedit ad vsuram, vnde aperte excluditur de tabernaculo Domini quisquis pecuniam suam dat ad vsuram.

De eo qui vsuram soluit. Sed quid de eo dicendũ, qui vsuram soluit? Ad hanc quæstionem Philippus respondet in hũc modũ: Qui soluit vsuras non peccat, non enim alios afficit iniuria. Quod sanè intelligendũ esse iudico de iis,

iis,qui inopia coacti accipiunt mutuum ab vsurariis, non accepturi nisi accederet pactum de vsura. De diuitibus verò,qui vt plures diuitias cumulent, accipiunt ab vsurariis mutuum cum pacto soluendi vsuras,intelligendum non puto. Hos enim dupliciter peccare statuo.1. Quia mediocritate præsenti nō sunt contenti.2.quod suo exemplo præter necessitatem confirmant vsurariorum maliciam,vnde magis crescit consuetudo dandi ad vsuram.

TESTIMONIA DE *contractu.*

1.Matth.7.12.Omnia quæcunque volueritis vt faciant vobis homines,sic & vos illis facite. 2. Exod. 20.15.Ne furtum facies.3.Roman.13.8.Nemini quicquam debeatis,nisi vt inuicem diligatis. Non igitur vult,vt alius alium defraudet in contractibus.4.Leuit.19.18.Dilige proximum tuum sicut teipsum.5.6. 1.Thessal.4.9.Ne quis supergrediatur,neque superueniat in negocio fratrem suum, quoniam vindex est Dominus de iis omnibus. 6.Leuit.25.37. Pecuniam tuam non dabis ad vsuram. 7.Deut.23.19.Nō fœneraberis fratri tuo.

CAPVT *VII.*

OECONOMIA.

Definitio.

OECONOMIA propriè est priuatæ domus gubernatio seu administratio, de qua pulcherrime & sapientissime Xenophon in suo Oeconomico disserit, & scientiam esse definit administrandæ & augendæ domus. Dicitur autem œconomia ἀπὸ τὸ τὸν οἶκον νέμειν, hoc est, à domus gubernatione siue administratione. Hæc ipsum Deum autorem habet, qui eam in Paradiso instituit, ac postea quarto præcepto muniuit. Hæc prima Ecclesia fuit, ex hac prodeunt personæ quibus Ecclesiarū & politiarum administrationes committuntur. Quare detestandæ sunt istæ prophanæ voces: Domestica cura est diabolica cura. Huiusmodi voces iactant impij homines, ordinationis diuinæ hostes. Verum contra has blasphemias opponendum est verbum Dei, quod testatur Deum Oeconomiarum autorem esse: & simul inuocandus est Deus, vt suæ ordinationi assit, eámque tueatur, ne à Diabolo turbetur, qui familiis potissimùm insidiatur. Scit enim, ibi prima pietatis & honestatis semina iacienda esse, quæ suffocare conatur. Quemadmodum in prima familia Adami & Euæ fecit, & hodie non desinit in multis familiis idem facere.

Nominis ratio.

Deus autor œconomiarū.

Porrò œconomia quasi tribus iugis constat. *Vnum* continet seruos & dominos: *Alterum* est coniugium inter virum & vxorem: *Tertium* constat parentibus & liberis, ita in œconomia sunt sex diuersæ personæ, quare singulis suum peculiare est officium, ad totius œconomiæ autoritatem & statum conseruandum faciens, propter hunc finem, vt œconomia sit veluti schola quædam, in qua de Deo & bonis rebus primū instituantur homines, & vt sint quoddam templum Dei, in quo Deus agnoscatur & celebretur, quo omnes suos conatus vnanimiter referre debent illa tria hominum iuga, quæ in œconomia esse dixi, de quibus nunc ordine dicendum.

Tribus iugis constant.

CAPVT *VIII.*

DOMINIVM ET SERVITVS.

DISTINCTIONES superiorum & inferiorum gaduū inter homines supra in quarto præcepto, atque in primo huius classis capite secundo, ostensæ sunt. Hic igitur tantummodo de officiis dominorum & seruorum erga se inuicem (nā hi vnum œconomiæ iugum constituunt) dicam, idque breuissimè. Qui autem fide præditi sunt Domini & serui, iis non difficile est in præstandis officiis sibi inuicem τὰ ἴσα, hoc est, ius analogum reddere. Et quanquam rectè dicit Cyprianus, eandem nascendi sortem, conditionem vnam moriendi, corporum materiam consimilem, animarum rationem communem, æquali iure & pari lege vel venire homines in hunc mundum, vel de hoc mundo postea discedere: tamen necessarium est, propter conseruationem familiarum, vt alij præsint, & alij obtemperent. Nec quicquam excogitari potest τῆς ἀναρχίας tristius, vnde rectè Creon, etsi non in loco apud Sophoclem: τῆς ἀναρχίας οὐκ ἔστι μεῖζον κακόν, hoc est, sine imperio esse, nullum maius est malum. Et quia inter Christianos, vt inter Philemonem & Onesimum, dominandi & seruiendi conditiones sunt per Euangelium licitæ, execrandi sunt Anabaptistæ, & Libertini noui, qui ἀναρχίαν in mundum inuehere conantur, contra apertum verbum Dei, quod concedit & approbat graduum distinctiones inter homines. Dicam igitur breuiter (vt promisi) quædam de mutuis dominorum & seruorum officiis.

Paulus Ephes.6.9. Vtilem tractandi seruos regulam præscribit, cum inquit: Et vos domini eadem facite illis (id est seruis) remittentes minas, (seu laxantes iracundiam) scientes quod & vester ipsorum Dominus est in cœlis, & personarum acceptio apud Deum non est. Et ad Coloss.4.1. Domini, quod iustum est & æqualitatem seruis prabete. Hæc Pauli testimonia tria docent. 1.quod liceat homini Christiano vti seruorum operis. Non enim iubet Paulus vt domini abiiciant potestatem, quam habent in seruos, sed vt eos comiter & benigne tractēt. II.quomodo Domini Christiani debeant erga suos seruos affecti esse, nimirum, vt eos non contemnant, tanquam vilia & abiecta mancipia, sed vt cōseruos Dei placide & amanter foueant. 3.vt reddant τὰ αὐτὰ seu iustum & æqualitatem. His enim tribus eadem res significatur, nimirum ius analogū aut distributiuū. Neq; .n. sic habēt domini obnoxios seruos sibi, quin vicissim ipsis aliquid debeāt. Vt.n. ius analogū valere debet inter omnes homines, ita inter dominos & seruos valeat necesse est. Seruus laboret fideliter, Dominus grato animo reddita iusta mercede seruum laborantem complectatur, & foueat in Domino.

Dominorū officiū.

Porro seruis hanc regulam præscribit Paulus, Ephes.6.5. Serui obedite dominis vestris carnalibus, cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, tanquam Domino, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed tanquam serui Christi facientes voluntatem Dei, cum beneuolentia seruientes Domino, & non hominibus. Et ad Coloss.3.22. Serui obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placētes, sed in simplicitate cordis timentes Deum, quodcunque facitis, ex animo operamini sicut Domino. Ex his testimoniis Pauli collige, quid in Christianis seruis requirendū sit. 1.Requiritur in ipsis timor Dei, quemadmodum in Dominis ipsis, adeóque omnibus hominum ordinibus. II.Simplicitas cordis, qua nequitia, πανουργία seruilis, contumax rebellio, & responsatrix audacia expellitur. 3. exigitur obedientia erga dominos. 4. regula istius obedientiæ præscribitur, nimirum vt tanquam Christo suis dominis obtemperent serui. Vult enim vt in omnibus actionibus suis ad mandatum Dei respiciant. Nihil itaque fa-

Seruorū officium.

ciendum iubentibus dominis, quod pugnat contra mandatum supremi Domini, quem omnes venerari oportet. 5. magnificè ornat seruorũ obedientiam, cùm eam Deo præstari pronunciat. Vilissima ergo pij famuli aut famulæ seruitia Deo placent, illíque cultus gratus existunt.

CAPVT IX.

CONIVGIVM.

IVGVM alterum in œconomia *Coniugium*, dixi, in quo religionis schola primáque Ecclesia à Domino ordinata fuit, cuius maiestatem ac dignitatem si spectes, multiplicem sane inuenies. A Deo patre optimo maximo instituitur, sancitur, confirmatur, benedictioneq; fœcũdatur. A Filio eius Domino nostro Iesu Christo miraculo & præsentia ornatur. A Spiritu Sancto approbatur, honestum, immaculatum, purúmque prædicatur. Ab eodem Spiritu Sancto imago copulæ admirandæ Filij Dei & Ecclesiæ statuitur. Ante peccatum & contaminatam naturam in Paradiso, sanctissimo loco initium sumit. Exemplis Patriarcharum, Prophetarum, Sãctorum Sacerdotum, regum, multorúmque piorum commendatur: legibus diuinis ac humanis omnium gentium approbatur. Huc accedunt *Finis* & *Effectus*, vnde eius precium summũ æstimatur, vt sunt, procreare sobolem, vitare impuros concubitus, habere mutuũ præsidium & auxiliũ: in hac prima religionis schola conseruare Ecclesiam, relinquere (vbi fatis concedẽdum est) Deo loco nostro cultores. Hinc Platonis, licet Ethnici, grauissima, pio tamen homine dignissima sententia in sexto de legibus: *Ad nuptias* (inquit) *vt decet celebrãdas & hæc exhortantur, asserentes oportere filiorum filios relinquendo, nobis, videlicet, in diuino ministerio successuros, naturam assequi sempiternam.* Et paulò post: *Quapropter parentibus vtrisq; affinibúsque relictis seorsim quasi ad coloniam proficiscantur, ac vicissim seipsos respicientes habitent, liberos generando & educando, & vitam quam ab aliis acceperunt, à se quasi tædas ardentes aliis tradant, Deum semper secundum leges colentes.*

[margin: A Deo institutũ. — A Christo ornatum. — Vbi cœpit. — Eiusdẽ finis & effectus.]

Hæc Dei æterni, Scripturæ Sacræ, piorũ hominũ, ac grauissimorum Philosophorum testimonia opponantur criminationibus Papistarũ, qui coniugiũ tanquam rem prophanam, ac statum, in quo viuere non liceat sanctissimis verbi ministris, iudicant: Cũ tamen in Scriptura de Zacharia & Elizabet coniugibus, sic scriptum sit Lucæ 1.6. Erant autem iusti ambo coram Deo, versantes in omnibus præceptis & iustificationibus Domini irreprehensibiles. Et ne excipiant Sacerdotes noui Testamenti, Paulus præcipit eligi ad Episcopi munus maritum, qui sit vnius vxoris vir. Et Spiritus Sanctus dicit: Honorabile est cõiugium in omnibus, & torus immaculatus. Quare relicta Dæmoniorum doctrina de matrimonij prohibitione, Scripturæ lucem sequamur, securéque contemnamus omnes tenebras, quas Papa inuexerat contra apertum verbum Dei.

[margin: Aduersus criminationes Papistarum.]

Cæterum vt quale nam sit coniugium intelligatur quasdam Scripturæ sententias *Primum* recitabo, *Deinde* certa puncta seu membra in coniugio spectanda ex adductis testimoniis colligam.

Genes. 2.20. Adæ cum non inueniebatur adiutor coram eo, immisit Deus soporem in Adam. Cúmq; obdormiuisset, tulit vnam de costis eius & repleuit carnem pro ea, & adduxit eam ad Adam, dixitque Adam hac vice, os de ossibus meis, & caro de carne mea: Hæc vocabitur Ischa, quoniam de viro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrẽ & matrem suã, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carnem vnam.

[margin: De cõiugio Scripturæ testimonia.]

Ad Ephes. 5.22. Vxores propriis maritis subditæ estote, tanquam Domino, quia vir est caput mulieris, quemadmodum & Christus caput Ecclesiæ, & ipse est saluator corporis, sed quemadmodum Ecclesia subiicitur Christo, sic & vxores propriis maritis in omnibus. Mariti diligite vxores proprias, tanquam & Christus dilexit Ecclesiã: Et paulò pòst: Sic debent mariti diligere proprias vxores, tanquã propria corpora. Qui diligit vxorẽ suã, seipsum diligit.

Ad Coloss. 3.18. Vxores subditæ estote propriis maritis, quemadmodum decet in Domino. Mariti diligite vxores, & ne sitis amari erga ipsas.

1. Petr. 3.1. Mulieres subditæ sint viris suis, vt etsi qui non credunt verbo per vxorum cõuersationem sine verbo lucrifiant, considerantes cũ timore coniunctam castam conuersationem vestram. Et paulò pòst: Subiectæ propriis viris sicut Sara obediebat Abrahæ: Dominum eum vocans, cuius estis filiæ, benefacientes & non pertimescentes vllam perturbationem. Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impertientes honorem, tanquam & cohæredibus gratiæ vitæ, vt non impediantur orationes vestrę.

1. Corinth. 7.2. Propter scortationem vnusquisq; propriam vxorem habeat, & vnaquæque proprium maritum habeat. Vxori maritus debitã beneuolentiam reddat, similiter autem & vxor marito. Vxor proprij corporis potestatem nõ habet, sed maritus: similiter autem & maritus proprij corporis non habet potestatem, sed vxor.

Ex his Scripturæ testimoniis quinque colligamus, *Primum* quid sit coniugium eiúsque fines, quámque arcta sit copula. *Deinde* inter quas personas coniugium licitum sit. *Tertiò*, quisnam sit ordo potestatis & subiectionis inter coniuges: *Quartò*, qualisnam affectus mutuus coniugũ esse debeat: *Postremò*, quódnam sit ius analogũ in coniugibus. His enim quinque rite perpensis & cognitis, quid de matrimonio piè sit sentiendum apparebit.

[margin: Methodus doctrinę de cõiugio.]

Quantum ad primum itaque attinet, Mosis testimonium euidenter docet, non solum quid sit matrimonium, verumetiam quã sit arcta copula cõiugalis. Cum itaque dicit Moses: Dixit Deus, nõ est bonum homini esse solum, faciamus ei adiutorium simile sibi, matrimonium esse ordinationem Dei, iuxta quam aptæ personæ copulentur in mutuum adiutorium, apertè indicat. Est itaque *Vnus finis* coniugij mutuum adiutorium. Deinde cũ additur: Erũt duo in carnẽ vnam, in matrimoniũ tantũ duæ personæ, masculus vnus & fœmina vna admittuntur: vt sint in carnẽ vnã, id est, indissolubiliter copulatæ, nõ secus atque substantia seu reipsa essent vna caro. Præterea dum additur: Crescite & multiplicamini, *Finis secundus* & proprius matrimonij exprimitur, qui est, crescere & multiplicari, quod fit, dũ liberi procreantur & educãtur. Huic fini Paulus adhuc *Tertium* addit: Propter fornicationẽ (scilicet vitandã) vnusquisque suã vxorem habeat. Ex his non erit difficile definitionem matrimonij colligere in hunc modum.

[margin: 1. Quid sit. — Tres eius fines.]

Matrimonium seu coniugiũ est ordinatio diuina, in qua legitimè copulãtur vinculo indissolubili duæ personæ, masculus & fœmina, vt sint sibi inuicẽ adiutorio, procreent, educent ac instituãt liberos iuxta voluntatẽ Dei, præterea etiã vt fugiant scortationẽ ac omnẽ prohibitã Venerẽ. Hæc definitio collecta ex Mose, cõtinet omnes causas matrimonij, efficientem, materialem, formalem & finales: deinde indicat quam arctum sit vinculũ, nimirũ Indissolubile, cum dicitur

[margin: Coniugij definitio.]

dicitu :Erunt duo in carnem vnam. Neque tamē ex
his ſequitur, nullum diuortium eſſe licitum. Nā cum
dicitur indiſſolubile vinculum, oſtenditur qualiſ-
nā ſit res copula coniugalis ex ordinatione Dei, ni-
mirum quod nemo volens hoc vinculum reſcinde-
re debeat. *Diuortium* itaque volūtarium prohibetur,
quod cum prima ordinatione coniugij pugnat; &
improbatur à Chriſto, Mat. 5.32. & 19.7. Marci 10.11.
Item: à Paulo 1. Cor. 7.12. Cum Dominus ait: Quos
Deus coniunxit, homo non ſeparet: prohibet mani-
feſte voluntarium diuortium, quod fit ſine cauſa iu-
ſta, ac ſine legitimo iudicio, quod vice Dei exercetur
ab ordinatis iudicibus. Verùm de inuoluntario di-
uortio longè ſe aliter res habet. Dicitur autem In-
uoluntariū diuortium, cum alter coniugum alterum
deſerere cogitur, ob nefandum & ſacrilegum adul-
terium, quo copula coniugalis corrumpitur, ac fides
matrimonij perfidè violatur. Tale diuortium Chri-
ſtus nō improbat, imò diſertis verbis admittit, Mat.
19.7. Vbi ſic inquit: Dico vobis quicunque dimiſerit
vxorem ſuam, niſi ob fornicationem, & aliam du-
xerit, mœchatur. Hæc verba Chriſti vnam iuſtā re-
pudij cauſam, nēpe fornicationē diſertè exprimunt.
Qui dimiſerit (inquit) vxorem ſuam, & aliam duxe-
rit, mœchatur, ſed excepta fornicationis cauſa. Ergo
vbi adulterium interuenit, licet contaminatam per-
ſonam repudiare, licet quoque alium ſocium aūt ſo-
ciam quærere ſine ſcelere, alioqui exceptio hic fru-
ſtra à domino adiecta eſſet. Quærunt Phariſæi, an
liceat ob quamuis cauſam iuxta receptam eorū cō-
ſuetudinem dimittere vxorem. Quod negat Domi-
nus, ac vnam ſolam exceptionem, nimirum fornica-
tionem ſtatuit. Hæc Exceptio, vt ſtet Scriptura, ſub-
audienda eſt, Marci 10.11. & Lucæ 16.18. Vbi eandem
quæſtionem tractant Euangeliſtæ. Neque enim fie-
ri poteſt, vt Chriſtus æterna Dei ſapientia ſecū pu-
gnet: quod profecto faceret, ſi ſpeciem quam in vno
loco exciperet à genere, in aliis in genus includeret,
quod fieri nequaquā poteſt ſine cōtradictionis im-
plicatione. Iuxta eandem Chriſti regulam, dictum
Pauli, 1. Cor. 7.12. intelligendum eſt: Loquitur enim
Paulus de voluntariis ac vſitatis vulgo diuortiis, quę
fiebāt ob quamlibet offenſam. Nam ſi in genere lo
queretur Paulus, ſine omni exceptione, pugnaret cū
regula Chriſti, quod ſentire de ſanctiſſimo Apoſto
lo impiū eſt. Ex hiſce itaque clarè conuincitur, quod
& licitum ſit diuortium propter adulteriū, & liceat
repudianti impiam perſonam aliud coniugium am-
plecti. Quod aūt aliqui dicūt, argumentū hoc eſſe à
cōtrario ſenſu, quod nō in quauis materia valet, fal-
ſum eſt, quia hic diſertè exprimitur exceptio, μὴ ἐπὶ
πορνείᾳ, παρεκτὸς λόγου πορνείας, nō ob fornicationē, exce-
pta fornicationis cauſa. Quare verbis Domini, piis
in Eccleſia doctoribus, Hieronymo, Ambroſio &
aliis multis, & ſanctorum exemplis potius acquie-
ſcendum, quam decretis impuris Pontificum.

Quæſtio.

Cæterum hic magis adhuc ardua oritur quæſtio
de rea perſona, an illi liceat coniugium nouū quæ-
rere poſt diuortium, ſublata omni reconciliatio
nis ſpe? Sed quæſtio hæc ſoluitur ex dicto Chriſti,
Mat. 5.32. Vbi ſic dixit Dominus: Omnis enim qui di
miſerit vxorem ſuam, excepta fornicatione, facit eā
mœchari, & qui dimiſſam duxerit, adulteriū cōmit-
tit. Hoc dictum Chriſti etſi vniuerſaliter ſonat, tamē
exceptionem expreſſam habet. Quare ſic reſoluenda
eſt ſententia. Omnis qui dimiſerit vxorem ſuam, fa-
cit eam mœchari, & qui dimiſſam duxerit, adulteriū
committit, ſed excepta fornicationis cauſa, hanc ex-
ceptionem ad vtrunque membrum pertinere nō eſt
dubium. Quapropter ſi cauſa fornicationis à gene
rali dicto excludēda eſt, ſequitur profectò fornica-
tionis cauſa repudiatam non mœchari, ſi alteri nu-
pſerit, nec illum, qui repudiatam duxerit, adulteriū
committere. Verùm hic prudenter noſtræ Eccleſiæ,
exemplo Saxonicarum Eccleſiarum, & aliarum, quę
veram Euāgelij doctrinam cum illis amplectuntur,
occurrere ſcandalis conantur, dum externæ diſcipli-
næ gratia permittendum negant, vt in eadem pro-
uincia ſeu regione, in qua crimen commiſſum eſt,
rea perſona nouum matrimonium ineat. Nam ſi hęc
diſciplina non adhiberetur, magnæ & horrendæ œ-
conomiarum vaſtationes proculdubio ſecuturæ eſ-
ſent. Malignæ enim naturæ ſtudio ſe contamina-
rēt, vt hoc modo liberari poſsēt à matrimonio, quod
ſibi moleſtius ac durius eſſe videretur. Quapropter
ſeuera diſciplina hîc neceſſaria eſt, qua reprimantur
homines impudici, ne ordinationē Dei ſacrilegè vio
lent, magno cum Eccleſ. ſcandalo, & œconomiarum
ruina.

Porrò cum Dominus dicit extra cauſam fornica-
tionis, cauſam diuortij veram aſſignat, quę ſubſtan-
tiam matrimonij euertit, qualis eſt fornicatio, aut a-
liæ huic ſimiles, vt coactio ſeu deſertio: quarum illa
non fuiſſe coniugium oſtenditur, hac ſacrilegè ru-
ptum cōiugij fœdus declaratur. Quare in his caſibus
prudētes Iudices quærēdi ſunt, qui conſciētiis rectè
cōſulere norunt. Sed de hac re vide examē Philippi.

Hactenus de primo partitionis membro dictum
eſt. Nunc inter quas perſonas coniugium licitum ſit
explicabitur. Quod vt diſtinctius fiat, tres quæſtio-
nes excutiendæ ſunt. *Prima*, ſit ne licitum matrimo-
nium in omnibus hominum ordinibus & ſtatibus.
Altera, qui cognationis ſeu conſanguinitatis gradus
ſint prohibiti. *Tertia*, quibus affinibus contrahere
inter ſe matrimonium liceat.

2. Inter quas perſonas cōiugiū eſt licitum.

Quantum autem ad
primam quæſtionem attinet, num licitum ſit matri-
monium in omnibus ſtatibus hominum & ordini-
bus, Papa negat, Spiritus Sanctus ait. Papa quidē ma
trimonium Sacramēti titulo ornat, ſed cum quæri-
tur an liceat ſacerdotibus, Monachis & monialibus
contrahere matrimonium, tanquam oblitus ſui, in-
ter carnis opera numerat matrimonium: & in perfe-
ctionis Chriſtianæ operibus ponit ſuum impurum
cœlibatum. Ad quā ſuā ſententiam ſtabiliēdam im-
pudenter abutitur ſuo more verbo Dei. Sed quia a-
pertus hoſtis eſt Euāgelij Chriſti Papa, ipſius auto-
ritas cū omnibus ipſius legibus meritò eſt cōtēnen-
da. Prętereà cū ſententia Spiritus Sancti, pronuncian-
tis prohibitionē matrimonij doctrinam eſſe Dęmo-
niorū, & clarè enunciantis, matrimoniū in omnibus
honorabile eſſe ordinationē Dei, & plurima exēpla
Sanctorum Patriarcharum, Prophetarū & Apoſto-
lorū, & caſtiſſimorū Epiſcoporū in primitiua Eccle-
ſia, ex diametro cū impuro iſto Papæ dogmate pu-
gnant, nō iudico opus eſſe longiore cōfutatione in
re adeo perſpicua. At ſi quis Votū interueniſſe dicat,
quo quod liberum erat natura, factū eſt nō liberum:
dico votū temerariū & impiū nō obligare, poſtquā
is qui ſtulte vouit, rectius verbo Dei edoctus eſt. Sed
de hac quæſt. ſupra ca. 6. 2. claſſis.

1. An coniugiū omnibus liceat.

Altera quęſtio
de gradib. cōſanguinitatis, plus habet difficultatis.
Sūt n. qui inter eas perſonas oēs, cōtractus matrimo
nij eſſe licitos docēt, quę nō nominatim prohibē
tur, Leuit. 18. Sūt rurſus qui propter propoſitionē v-
niuerſalē in Moſe expreſsā, nō tantum eas perſonas
prohibitas putāt, qui (vt dicūt) recēſentur exēpli gra
tia, verūetiam multò plures, vt quę à Iuſperitis & Ca
noniſtis recitātur, vſq; ad 4. gradū incluſiuè. Sed per-
ſonas enumeratas in Moſe ordine recitabo. 1. pater.
2. mater. 3. nouerca. 4. Soror germana. 5. priui-
gna. 6. neptis ſeu filia filij. 7. amita ſoror patris. 8.

2. De gradibus cōſanguinitatis.

Conſanguinei.

Matertera soror matris. Hîc primus & secūdus gradus consanguinitatis prohibentur, etsi non vniuersaliter. Qui priorem sententiam tuentur, matrimonium extra hos gradus enumeratos consanguinitatis contractum probant, & non dissoluendum propter humanas leges docent. Qui secus sentiunt, multò plures personas prohibitas lege naturæ volunt, de quibus consulendæ sunt leges politicæ, quas iudico in hac parte religiosè seruandas esse, & peccare eos statuo, qui has leges violant, nisi dispensatione superioris magistratus excusari possint. Porrò personæ ratione affinitatis prohibitæ, hæ sunt. 1. vxor patrui. 2. nurus seu filij vxor. 3. vxor fratris. 4. priuigna. 5. filius priuigni vel priuignæ. 6. soror vxoris. Plura de gradibus consanguinitatis & affinitatis petantur ex scriptis Iurisconsultorum & libello Philippi, & tabulis Georgij Maioris. Ego tantū Catalogū personarū breuiter in Mose prohibitarū institui.

Affines.

Iam qualisnam sit Ordo inter cōiuges videamus, qui quidem ex prima cōiugij institutione ante peccatum, & deinde post lapsum ex mandato Dei intelligi potest, nimirum quod vxor marito sit subiecta, quę sanè subiectio nequaquam tyrānica esse debet, neque qualis dominorum est in seruos. Non enim vxor habenda est tanquam mancipium aut serua, sed tanquam consors vitæ omniúmque bonorū. Vocabulum coniugis quod à coniugando deductū est, tam virum quam mulierem comprehendit, vnde consortium, coniugium intelligitur. Abraham & Isaac sua cum vxoribus consilia communicarunt. Imo ipse Abraham verbo Domini iubetur audire suam vxorem. Rex Artaxerxes Hester, quam captiuam seruam duxit, literis publicis consortem regni sui vocat, idque haud immeritò. Neque enim coniugium vxorem ancillam aut seruā esse patitur, quod sanè primum matrimonium clariùs ostendit. Eua siquidem non de Adæ capite, neq; de pedibus est facta, verùm ex costa, ex quo significatur, quod neque domina, neque serua illi sit cōdita, sed socia & consors. Liberalis itaque est subiectio mulierum, non seruilis, vt quæ charitate legis potius quàm dominationis imperio subiicitur marito.

3. Ordo potestatis & subiectionis inter cōiuges.

Sequitur quod quarto loco proposui, qualísnam affectus mutuus coniugum esse debeat. Euripides clarè dicit: *Salua hæc domus maxima est, si vxor & maritus rectè concordant, & à se inuicem non dissentiunt.* verùm tum demum dulcis mariti & vxoris consuetudo erit, cum eam pietas, virtus, mutua ἐπιείκεια, & mutuus amor mollem & suauem reddit. Firmissimum etenim adeóque primum consuetudinis vinculum fuerit inter coniuges, si mētes eorum pariter in Deo vnū sint, quod quidē facit, vt se mutuo amēt, quia decreuerūt Deo obedire. Nulla. n. est virtus firma, nulla stabilis amicitia, nisi à Deo ortū habeat. Virtus inter cōiuges mutuā oblectationem parit, quemadmodum inquit Andromacha: hæc nomē decúsque parit, quæ sanè dum in secundis & aduersis rebus exercetur, consuetudinem vitæ reddit amabiliorem. Mutua ἐπιείκεια in omnibus amicitiis adhibenda est, & maxime inter coniuges, qua quasdam interdum iniurias ferre necesse est. Mutuus amor ex pietate natus, virtute confirmatus, & mutua ἐπιεικείᾳ auctus, errata incidentia corrigit, leniter mitigat, facitque vt in omnibus duris iucunda sit vita.

4. De mutuo affectu coniugum.

Restat quod postremo loco proposui, de iure analogo inter coniuges. Quod tametsi intelligi potest ex iis, quæ dicta sunt, tamen breuiter attingendū videtur. Cum Dominus dicit: Faciamus ei adiutorium simile illi, hoc est, faciamus mulierem, quæ viro æquali officij iure respondeat. Vt enim mulier iure marito officium debet: Ita vicissim maritus κατ' ἀναλογίαν mulieri respondeat officio necesse est. Mulier sit viro subiecta liberaliter: maritus vicissim eā foueat, ac amabiliter tractet. Mulier obedientiam Deo præstet in ferendis partus doloribus: vir vicissim afflictam cōsoletur, trahátque partem iugi commiserando & fouendo. Mulier οἰκουρὸς, id est, custos domus, iuxta traditionem Apostoli, & pudica, familiarem rem conseruet, augeat, & rectè dispēset: maritus cōtrà domum defendat, foris agat, laboret pro vocationis ratione, & iustum victum iustè conquirat. Breuiter, maritus & vxor officiosè se inuicem obseruent, ac sibi mutuo debita officia iuxta rationem conditionis vtriusque præstent. Quod cum fit, sibi inuicem reddunt quod debent, seu vt Paulus loquitur, τὰ αὐτά, quo dicto ius analogum in officiis præstandis significatur. Vt cum mulier marito paret, maritus armis defendit vxorem. Officia hæc dissimilia quidem sunt reipsa, attamen iure analogo sibi mutuo pulchrè respondent, & sunt æqualia.

5. De iure analogo inter cōiuges.

CAPVT X.

PATRIVM IMPERIVM.

DIxi supra, Oeconomiam tribus quasi iugis cōstare, quorum tertium, quod est parentū & liberorum, explicandum restat. Quod quia in quarto præcepto supra ex parte explicatum est, hic breuiter *Primum* Scripturæ sententias paucas colligam, *Deinde* ex his sententiis notatis, officia parentum & liberorum extruam, vt inde qualénam sit patrium imperium appareat. *Postremò* de præmiis & pœnis præstiti officij & non præstiti agam.

Tria membra huius capitis.

1. Exod. 20. 12. Sancitur patrium imperium his verbis. Honora patrem tuum & matrem tuam, vt sis longæuus super terram. 2. Daniel. 13. 3. De parentibus Susannæ scribitur: Parentes illius cum essent iusti, erudierunt filiam suam in lege Mosi. 3. Ephe. 6. 4. Et vos patres nolite ad iracundiam prouocare liberos vestros, sed educate in disciplina & correptione Domini. 4. Coloss. 3. 22. Patres nolite prouocare liberos vestros, ne &c.

1. Scripturæ testimonia.

Ex his paucis sententiis non est difficile colligere officia parentum mutua erga liberos. *Primum* enim voce Dei parentibus traditur autoritas in liberos, vt ipsis præsint in familia, ac quæ recta sunt imperēt facienda. Ex quo sequitur, liberos iure diuino parentibus debere esse morigeros. *Secundò* parentum est pueros educare, quod officium non solū lex naturæ imperat, verumetiam hunc affectum educandi & tuendi natos, omnibus animantibus inseuit natura. *Tertiò* debent parentes liberaliter suos liberos tractare ac prudenter, vt retineantur in officio. Et summopere cauendum, ne vel nimia indulgētia, vel nimia austeritate natos perdant. *Quartò* honestis in moribus & vera pietate erudire liberos pars officij parentum præcipua est. Ideo enim liberos generamus (vt rectissimè Plato sensit) vt Deo cultores pro nobis (vbi fatis concesserimus) relinquamus. Hoc præcipuum post pietatem animi erga Deū, sanctorum patriarcharum, Regum, atque adeo omnium piorum studium semper extitit. Atque hæc præcipua parentum officia sunt erga liberos, quos iure analogo æqualia parentibus reddere decet.

2. Officia parentū.

Verū quia liberorū officia in quarto pręcepto includūtur, cū dicitur: Honora parētes, inde ea colligā. Honoris igitur vocabulo liberi *Primū* iubētur agnoscere parētū autoritatē & eminentiā ordinationē diuinā esse. Nihil. n. voce Dei honorabile dici pōt, nisi idē à Deo ꝓfectū sit & ordinatū. *Deinde* requiritur hîc

3. Officia liberorū.

hic reuerentia erga parentes, tanquam erga Dei vicarios & nutricios ciuium Ecclesiæ Christi. Proinde maiestas quędam diuina in parentibus animaduertēda est. *Tertio* loco verbū honoris includit in se obedientiā erga parentes, quę obedientia tantisper & eatenus præstanda est, donec & quatenus cum obedientia, quam supremo parenti Deo debemus, stare potest. Huc dictum Domini Lucæ 14.26. Si quis vult venire ad me, & non odit patrem suum & matrem suam, &c. non poterit esse meus discipulus. Hic odij vocabulum non affectum, sed euentum sequentem odium significat, qui est detrectare imperiū, & non facere imperata contra Deum. Istud igitur odium pietatis est, non crudelitatis. Præterire enim, fugere, negligereque omnes debemus, quando eos vnà cum Deo colere nequimus. At vero si vtrumque debitè poterit, & Deo & parentibus obedientia exhibenda est. Neque enim obedire parētibus is rectè dicitur, qui quicquid iusserint faciat, sed tum demum parentibus aliquis obedit, cum sponte facit, quæ ipsi rectè iusserint. *Quartò*, honoris vocabulo Gratitudo etiam significatur erga parētes, vt si opus fuerit, eos senio confectos iuuent, foueant, alant, & omnium officiorum genere subleuent. *Quintò*, honor preterea requirit ἐπιείκειαν, qua liberi tolerant parentum errata. Quantumuis enim pauperes & miseri sunt, preciosi sunt nobis habendi, consideranda est quædam in ipsis diuinæ maiestatis similitudo. Quare etsi interdum videntur nobis parum honorabiles, maiestas tamen diuina (vt antea dixi) in ipsis consideranda est. Proinde morositati, delirio, & quibuslibet parentum vitiis, opponendum est nomen Patris & Matris. Non enim tam quales parentes, quam quod parentes habemus æstimandum est. Atque hæc officia liberorum sunt erga parentes, quæ ad duo capita breuitatis causa reuocare possumus, nimirum ad *Affectum* & *Effectum*. Illo eos animo prosequimur, hoc externa beneficia omnia, quæ iis grata esse nouimus, præstamus. Quātumuis enim multa in eorum gratiam fecerimus, semper tamen inferiora erunt omnia, quam esse deberent. Ex hac collatione officiorum mutuorum parentum & liberorū, non est difficile iudicare, qualenam sit parentum *Imperium*, qualisque liberorum *Subiectio*. Mitius enim parentum in liberos, quam dominorum in seruos imperium est. Autoritas maior est parentum in liberos, quam maritorum in coniuges, & proximè accedit imperium patrium ad regale imperium.

Qualis parentū autoritas & liberorū subiectio sit.

Iam restat quod postremo loco de præmiis & pœnis proposui, quæ duabus vocibus, nēpe Benedictionis & Maledictionis in Scriptura signantur. Vt enim parentes, qui liberos suos voluptatibus indulgere permittunt, diuinitus maledicuntur, vt Eli Sacerdos: sic qui officia præstant à Deo imperata, benedictionem reportant. Et vt longæua vita promittitur liberis honorantibus parentes: ita maledictio immorigeris denunciatur. Salomō: Oculus qui subsannat patrem ac matrem suam, corui eum effodiēt. Vnde tritum prouerbium:

4. Premia & pœna.

Paret carnifici renuens parere parenti.

Exempla sunt maledictionis, Cham, Ruben, filij Eli, Absolon, & alij innumeri.

CAPVT XI.

VSVS DIVITIARVM ET *rerum præsentis vitæ.*

Regula generalis de vsu rerū.

CVM diuus Paulus 1. Corin. 7.31. dicit: Qui vtuntur hoc mundo, sint tanquam non vtentes, nō præcipit Christianis abiicere facultates, sed Christiani hominis animum rebus terrenis non debere occupari, nec in illis acquiescere docet. Sic enim viuere nos oportet, quasi singulis momentis migrandum sit ex hac vita. Quapropter in omnibus rebus, præsentis vitæ corda erecta esse debent ad meditationem vitæ cœlestis. Atque hæc regula generalis esto de vsu rerum præsentis vitæ. Porrò quia in rebus mundi nihil periculosius esse potest, quam magna rerum affluentia, nisi sancta prudentia assit (verè enim Plato dixit, diuitias cæcas esse sine prudētia, & easdem acutè cernere vbi prudentiam sequuntur) tria breuiter de diuitiis dicam. *Primum*, Quæ rationes acquirendarum diuitiarum licitæ sint. *Deinde*, qualiter nos Deus erga diuitias esse velit affectos. *Postremò*. Quis diuitiarum vsus rectus & legitimus.

Membra huius capitis.

Quantum itaque ad legitimas rationes acquirendi diuitias attinet, omnium primum inchoādum est à regula Christi, Mat. 6.33. Quęrite primùm regnum Dei, &c. *Prima* igitur cura & præcipua esse debet salutis animæ. II. quia hæc vita opus habet adminiculis, iuxta Dei ordinationem quæri possunt facultates, licètque iis, quę ad victum cultúmque necessaria sunt, quærendis operam dare, id quod non solùm sanctorum exemplis, verumetiā mandato Dei confirmatur, qui benedictionē promittit pie laborātib. 3. lucrum quod proficiscitur nobis laborantibus ex benedictione Dei, capiamus tanquam ex manu Dei, neque malis artibus vtamur, quo facultates aliorum ad nos trahamus, fructúmque laboris nostri, tanquam iustam mercedem percipiamus. 4. In contractibus absint fraudes & fallaciæ, apertéque & simpliciter agamus omnia, ea fidelitate, quā ipsi ab aliis vellemus requirere. 5. Sit labor legitimus legitimæ vocationis, vt bona conscientia gloriari possimus, nos in vllius fraudem nihil egisse.

1. Licita ratio acquirendi diuitias.

Partis diuitiis singularis ars adhibenda est, ne nobis in spinas & laqueos conuertantur. Quod ne fiat, Dauidis & Pauli sequamur cōsilia, quorum ille quidem Psalm. 62.11. sic ait: Si affluent diuitiæ, noli cor apponere. Hîc vero 1. Tim. 6.17. Diuitibus in seculo præcipito, ne efferantur, néue sperent in diuitiarum incertitudine, sed in Deo viuo. Est itaq; præcipuum; ne diuitiarum huius seculi cupiditate ducamur, ne iis animum aut fiduciam adiiciamus, eas à nobis abdicare simus parati, quoties Deo libuerit. Siue habeamus eas, siue iis careamus, tanquam res caducas & fragiles aspernemur, atque solam benedictionē Dei omnibus rebus mundi præferamus. Absit fallax spes in incertis diuitiis. Absit superbia & contemptus pauperum. Assit spes in diuitiarū largitore, assit pius humilisq; animus. Porrò vbi sic animo diues effectus est aliquis, etsi ei nō erit difficile, diuitias rectè in gloriam Dei, & proximi vtilitatem dispensare: tamen nōnihil dicendum est, vt legitimus diuitiarum vsus conspiciatur: Qui est quadruplex. *Primus*, vt conferantur diuitiæ ad promouendam religionem & gloriam Dei. Si enim ipsi nati sumus, vt Deū glorificemus, profecto huic vsui quicquid habemus, ferre debet. *Secundus* vsus est, vt eas in quibus viuimus, respublicas iuuemus ac ornemus nostris facultatibus, ideòque tributa soluenda sunt. *Tertius* vsus est, vt ipsi nos pro conditione nostri status honestè alamus, nostram familiam foueamus, vt domus nostra pro facultatum ratione honesta conseruetur, sine sordibus & prodigalitate. *Quartus* & postremus vsus est, vt fontes nostri, iuxta Salomonis consilium deriuentur foras, hoc est, vt liberales simus erga pauperes, diuites in bonis operibus, quò multi nostris bonis gaudere possint, nobiscum Deo patri Domini

2. Erga diuitias vt affectos esse deceat.

3. Vsus legitimus diuitiarū.

nostri Iesu Christi gratias agentes, qui abunde suppeditat omnia.

TESTIMONIA DE DIVITIIS.

1. Prouerb.11.28. Qui confidit in diuitiis suis, corruet. 2. Prouerb.15.16. Melius est parum cum timore Domini, quàm thesauri magni & insatiabiles. 3. Psal.62.11. Si diuitiæ affluant, noli cor apponere. 4. Prouerb.5.16. Fontes tui deriuentur foras, & tu Dominus eorum esto. 5. 1.Timoth.6.17. Diuitibus huius seculi præcipe, ne sublime sapiant, & ne sperent in incertitudine diuitiarum, sed in Deo viuo.

CAPVT XII.

DE SOLICITVDINE, *& Cura licita & Illicita.*

Cura prophana Dei cultũ euertit.

QVIA nulla maior pestis est veri cultus Dei, quam Ethnica & prophana Cura & Solicitudo: & rursus nihil magis optandum, quam vt vnusquisque solicitè ambulet coram Deo in vocatione sua, operæprecium est, vt rectè instituantur pij de solicitudine licita & illicita, ne nimiũ vel in dextrã partem deflectant, omnem curam abiiciendo, vel in sinistram, Ethnicam & prophanam curam amplectendo. Quare tenendum, quod triplex sit cura. I. Prophana & Ethnica. II. Necessaria & sancta. III. Mixta ex illis. Harum quidem extremæ illicitæ, media verò licita est.

Triplex cura.

1. Impia.

Impia seu Ethnica solicitudo est, quæ oritur ex diffidentia & ignorantia prouidentiæ Dei. Hæc damnatur Matth.6. vbi Christus multis argumentis, à prouidentia Dei sumptis, ab ea dehortatur. Hęc cura interdum Carnis cura dicitur, cùm quia ex carnis sensu sine fide proficiscitur, tum quia scopum habet carnalem, nimirum præsentis vitæ quietem & tranquillitatem.

2. Necessaria.

Solicitudo, quam dico necessariam, piam & sanctam, commendatur scripturæ testimoniis & exemplis. Rom.12.8. Qui præest, in solicitudine. 1.Tim.5.8. Si quis suorum & maximè domesticorum, curam non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Abraham, Isaac, Iacob, piam suæ familiæ curam habuerunt. Ioseph in Ægypto septem annorum curam in se piè sumpsit. Daniel in Babylone, pij reges & prophetæ in populo Dei non tanta gesserunt sine hac sancta cura. Paulus 2.Cor.11.28. ad Coloss.2.1. 1.Thess.2.1. suam solicitudinem pro Ecclesia fatetur. Sic reges pro suis regnis, patresfamiliâs pro sua familia, ministri verbi pro suis auditoribus, pręceptores pro suis discipulis, breuiter, singuli in sua vocatione sanctam quandam solicitudinem habere possunt & debent, modo in impietatis notam incurrere nolint. Verùm ne hæc sancta solicitudo contaminetur: sciendũ est ad eam quinque requiri. Horum *Primum*, mandatum Dei est. Mens enim pia nihil aggredi debet sine mandato Dei. Honesta igitur erit vocatio piæ & sanctæ curæ. *Deinde* proficisci debet ex fide. Nam sine fide Deo placere nihil potest. *Tertiò*, quia nisi Dominus ædificauerit ciuitatem, frustra laborant qui ædificant eam, adhibẽda est inuocatio quidẽ, qua auxilium Dei petas, gratiarũ vero actio, qua successum Deo tribuas, & non tuæ prudentiæ aut iustitiæ. Est enim optimum remedium aduersus solicitudinis Ethnicæ tentationem, precibus ardentibus ad Deum confugere, quod ad Philip.4.6. docemur. *Quartò* tendat tua cura in gloriam Dei principaliter. Quanquam autem tuæ domus incolumitas spectari potest, tamen principalis finis erit gloria Dei. *Quintò*, si parum labor noster votis respõdeat, submittamus nos paternæ voluntati Dei, in vero timore & humilitate, iuxta consilium Petri dicentis: Humiliamini sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore exaltationis, omnem solicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. Et Psalm.55.23. Iacta super Dominum curam tuam, & ipse te enutriet, & non dabit in æternum fluctuationem iusto. Debent igitur pij iuxta verbum Christi, 1. quærere regnum Dei, 2. Dei iustitiam, 3. fide promissionem curæ diuinæ amplecti. Dicit enim, Et hæc omnia adiicientur vobis. 4. abiicienda est profana solicitudo, strenuéque in vocatione laborandum, seruatis circumstantiis sanctæ curæ, quas enumeraui.

3. Mixta solicitudo.

Mixta est, quæ partim pia apparet, partim prophana conuincitur, vt, cum curamus quidem, quæ officij nostri sunt, id quod Deus serio à nobis requirit: sed propter innatã nobis dubitationem de prouidentia Dei, limites transgredimur, ac in officium Dei sacrilege irrumpimus. Vt, cum paterfamiliâs recte quidem & piè instituit liberos, suam familiam curat, sed nimia trepidatio & anxietas ad impatientiam impellit, quando votis non respõdet labor & cura nostra. Iactet igitur hanc curam pius in Dominum, & strenuè faciat officium, ne sinat piam curam Ethnica diffidentia conspurcari, quò abiecta Ethnica diffidentia & anxietate, pax nobis internè constet, ac erga homines simus modestiores & mansuetiores, cum quibus eidem Domino seruiamus, excusso iugo Mammonæ & Ethnicæ solicitudinis.

CAPVT XIIII.

PERFECTIO CHRIstiana.

Necessitas & vsus.

HVC breuiter commonefactionem & doctrinam vtilem de Christiana perfectione adiiciam. Nam huius rei vera explicatio & stimulos addit in stadio pietatis currentibus, & cõsolatur pios, dum suas sordes & imperfectionem agnoscentes, intuentur beatam illam vitam, in qua plena perfectione beati fulgebunt, sicut sol, in domo patris sui. Vt autem hanc doctrinam rectius intelligamus, omnium primum statuendum est discrimen inter duplicem perfectionem piorum: quarũ vna in præsenti vita existit, altera erit in futura. Ingens enim discrimẽ est perfectionis Christianæ ratione huius duplicis status. Nã lõgè alia est perfectio currentis, quam perfectio peruenientis. Illa militantis, hæc triumphantis est. Pij itaque in hac vita dicũtur perfecti, non sicut perficiendi sunt in illa immortalitate, qua æquabuntur angelis Dei: sed sicut esse possunt in hac peregrinatione perfecti. Neque enim præsentis vitæ perfectio ęstimanda est ex perfectione iustitiæ (Nemo enim est qui non peccet) sed ex imputatione diuina, & cordis rectitudine, qualis esse potest in hac vita. At in futura vita æstimabitur ex perfectione iustitiæ, vbi erit plena glorificatio sanctorum, plena noticia Dei, absoluta cordium puritas, & perfecta obedientia in omni æternitate.

Discrimẽ perfectionis piorũ.

In hac vita.

In futura.

De perfectione in hac vita.

Porro *Definitionem* perfectionis Christianæ, qualis esse potest in hac vita, colligam primum. *Deinde* partes eius subiiciam. *Tum* quare perfectionis nomen ei tribuatur ostendam.

Christus

Chriſtus Matth.19.21.iuueni, à quo interrogatus erat de vita æterna conſequenda, dicit: Si vis perfectus eſſe, vade vende tuas poſſeſſiones, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo, & huc ſequere me. Ex his verbis Domini ſolidam definitionẽ colligere non eſt difficile: vbi primum hoc ſtatuerimus, quod hoc fuerit, quantum ad ſpeciem facti attinet, *Perſonale Præceptum*, alioqui, nec Noë, nec Abraham, nec Dauid fuiſſent perfecti, qui tamen perfecti teſtimonio Dei dicuntur. Proinde genus facti nobis definitionem perfectionis exhibebit. Quid hîc requirit Chriſtus ab adoleſcente? vt ex præcepto intelligat ſe imperfectum eſſe, vt vendat facultates, det pauperibus, & ſe ſequatur. Vendere autem facultates mandante Chriſto, eſt obedientiam erga Chriſtum anteferre omnibus rebus mundi, & paratum eſſe, non ſolùm vendere, ſed etiam perdere propter Chriſtum omnia, ſi res ita poſtulauerit: & ſimul Chriſtum ſequi, & proximum beneuolentia complecti. Nam hæc Chriſtus coniungit. *Perfectio* itaque *Chriſtiana* eſt agnita imperfectione, ex fide Chriſti obedientiam erga Deum præferre omnibus rebus mundi, ac ei totam vitam approbare. Si ita eſt igitur, hæc perfectio in affectu potius, quam in effectu; in imputatione perfectionis potius quã in perfectione iuſticię. Deus autem ex ſua bonitate tale ſtudium Perfectionis titulo ornat, vt magis magíſque ad perfectionem tendamus. Hæc definitio per locum à coniugatis etiam probari poteſt. Scriptura Abrahamum pronunciat perfectum: quia voci Dei obtemperauit, dulci patria, parẽtibus, amicis, fortunis præſentis vitæ poſthabitis: Deum veracem credidit, ei totam vitam approbauit. Similiter ante ipſum Noë, qui iuſtus & perfectus in ſcriptura prædicatur, vocem Dei audiuit, impiis mundi conſiliis renunciauit, parauit arcam, & ſe totum ad normam verbi diuini, concepta in ipſum fiducia, compoſuit. Ex his confirmatur apertiſſime definitio quam propoſui. *Philippus* hanc tradit, quæ à mea nõ diſſentit: Perfectio Chriſtiana eſt agnitio noſtræ infirmitatis, & fiducia mediatoris, & præſentia Dei in cordibus noſtris transformantis nos, vt fiamus ſimiles imaginis Dei, quæ eſt λόγος æterni patris.

Perfectionis Chriſtianæ definitio. *Definitionis confirmatio.* *Partes tres.*

Porrò Partes Chriſtianæ perfectionis ſitæ ſunt in rectitudine mentis, affectuum puritate, & morum integritate. *Rectitudo mentis* eſt recte ſentire de Deo iuxta ipſius verbum: *Puritas Affectuum*, agnitione noſtræ infirmitatis, fiducia mediatoris, & voto pietatis continuandæ æſtimatur. *Morum Integritas* in pietate erga Deum, ſanctimonia vitæ, dilectione erga homines, ſancta in vocatione cura abſoluitur. Breuiter, perfectio Chriſtiana poſita eſt in vera conuerſione hominis ad Deum, ſeu pœnitẽtia ſalutari.

Hæc vera conuerſio ſiue pœnitentia triplici de cauſa perfectionis nomine honoratur. 1. Propter reſpectum ad ſuperiorem vitam, cum in tenebris & ignorantia Dei viximus. 2. Propter imputationem. Etſi enim ſordes multæ adhærent ſanctis, tamen Deus iſtas ſordes non imputat, modo ſpiritu ipſius ducatur. 3. Quia ad perfectionem illam glorioſam tendit.

Pœnitentia cur ſit piorũ perfectio.

Porrò perfectio Chriſtiana qualis in futura vita erit, antea definita eſt, & ſimiliter in tribus eſt poſita. *Primum* in doctrina, ſeu noticia, ſeu in mentis rectitudine. Cùm venerit, inquit Apoſtolus 1. Corint. 13.10. τὸ τέλειον, abolebitur τὸ ἐκ μέρους. Nunc cernimus per ſpeculum in ænigmate, tunc facie ad faciem. *Deinde* in affectuum perfecta puritate: erunt enim puriſſimi cordis puriſſimi affectus, ardẽs dilectio Dei, læticia ſpiritus, &c. *Poſtremò* in tota vita lucebit imago Dei. Nos, inquit Paulus, ſpiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectamus, 1. Iob.3.2. Cariſſimi, filij Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus; ſcimus, quoniã cum apparuerit, ſimiles ei erimus: quoniam videbimus eum ſicut eſt, & omnis qui habet hanc ſpem in eo, purificat ſe, ſicut ille ſanctus eſt. Breuiter, perfectio ſanctorum in beata vita, conformitas noſtri cum Deo erit, habitatio Dei in nobis, plena fruitio Dei, abſoluta dilectio, cuius ſpes (vt Iohannes monet) nos excitare debet ad ſanctimoniam vitæ in hoc mundo, vt aliquo modo illam expectatam inchoëmus perfectionem iuſticiæ. Hæc de perfectione Chriſtiana ſcire vtile eſt, vnde non ſolùm excitamur ad diligentiam in tota vita, verumetiam aduerſus peſtilentem doctrinam Monachorum de perfectione armamur, qui perfectionem in mendicitate ponunt, contra omne verbum Dei, ac exempla eorum, qui perfectionis laudem in Eccleſia conſecuti ſunt.

De piorũ perfectione in futura vita. *Quid ſit.*

TESTIMONIA DE PERfectione Chriſtiana.

1. Iacobi 1.4. Cæterum patientia opus perfectum habeat, vt ſitis perfecti & integri, nulláque in parte diminuti. 2. Matth.5.48. Eſtote perfecti, ſicut & pater veſter. 3. Coloſſ.1.19. In ipſo (*Chriſto*) complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliari omnia in ipſo. 4. Philip.3.12. Non quod apprehenderim, aut iam perfectus ſim, ſed ſector, ſi etiam apprehendam, quatenus apprehenſus ſum à Chriſto Ieſu. Fratres, ego meipſum nondum arbitror aſſecutum eſſe, vnum autem illud ago, eã quidem quæ à tergo ſunt obliuiſcens, ad ea verò quæ à fronte ſunt enitens, iuxta præfixum ſignum inſequor ad palmam ſupernæ vocationis Dei per Chriſtũ Ieſum. Quotquot itaq; perfecti ſumus, hoc ſentiamus. 5. Matth.19.21. Si vis perfectus eſſe, vade & vende quę poſſides, da pauperibus, & veni, & ſequere me.

FINIS.

VIA VITÆ.

CHRISTIANA ET ORTHODOXA INSTITVTIO, COMPLECTENS PRÆCIPVA CHRISTIANÆ RELIGIONIS CAPITA,

quæ homini ad ſalutem conſequendam cognitu neceſſaria ſunt tradita

A'

NICOLAO HEMMINGIO ex Danica in Latinam linguam tranſlata ab ANDREA SEVERINO VELLEIO.

GENEROSO ET MAGNIFICO VIRO, SAPIENTIA, PIETATE ET VIRTVTE

præſtanti Biornoni Kaaes, Domino de Staiupgaard, Senatori regni Daniæ prudentiſſimo, regio in arce Malmogienſi præſidi: & huius dilectæ coniugi, nobili, caſtæ & piæ Dominæ, Chriſtianæ Nicolai Fil.

Gratiam & pacem à Deo Patre, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum precatur NICOLAVS HEMMINGIVS.

OMNIVM, quæ ſunt in mundo, rerum, nihil neque melius, nec precioſius, neque adeò vtilius, quàm Deum & voluntatem ipſius rectè noſſe & hunc ipſum colere atque venerari. Quemadmodum enim vniuerſus hic mundus momentaneus eſt & tranſibit, ita etiam huius opes, quantumuis ſpecioſis ac magnificis inſcribantur titulis, fluxas omnes & caducas eſſe, experiētia quotidiana demonſtrare ac docere nos poſſet, niſi occæcari aut faſcino quaſi dementari nos ab eo pateremur.

Deum autem rectè noſſe, & agnitum iuxta voluntatem ipſius in verbo patefactam ritè colere, id demum verò in æternum permanet, & hominem ab hac mundi inconſtantis fluxibilitate, recta in vitam & ſalutem æternam perducit.

Itaque apud Iohannem inquit Chriſtus: Hæc eſt vita æterna, vt agnoſcant te ſolum eſſe verum Deum, & quem miſiſti, Ieſum Chriſtum. Et alibi: Quid prodeſt homini ſi mundum vniuerſum lucretur, animæ verò ſuæ detrimentum patiatur? Propterea rectè iudicat Dauid Pſal. 84. vbi inquit: Melior eſt dies vna in atriis tuis, ſuper millia. Elegi abiectus eſſe in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis impiorum. Quia Sol & Scutum Dominus Deus, gratiam & gloriam dabit Dominus, non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia.

Hiſce verbis conſtituit Dauid diſcrimen inter eos, qui ſunt extra Eccleſiam, & hos qui in Eccleſia Chriſtiana exiſtentes, Dei eſſentiam ac voluntatem, rectè norunt. Collocat autem diſcrimen hoc in rebus quinque maximè memorabilibus, ex quorum anthiteſi illuſtrius vtrunque apparet, videlicet, & quantum ſit Deus ac ſumma beatitudo filiorum Dei, & cōtrà quanta ſit miſeria ac calamitas, etiam potentiſſimorum in hoc mundo, qui non ſunt ciues Eccleſiæ Dei.

Primum bonum & commodum filiorum Dei ſeu Eccleſiæ, eſt quòd *Deus* ipſe in ea ſit tanquam *ſol lucidiſſimus*. Vt enim ex ſole hoc aſpectabili eſt mundo lux, calor & radij, quibus omnia viuificantur & fouentur: Ita ex Deo, qui eſt ſol inuiſibilis, eſt Eccleſiæ ſplendor, id eſt clara Dei noticia, eſt calor, hoc eſt, affectus ſpe, fide, dilectione ardentes, & radij, qui ſunt multiplices conſolationes, quibus anima fidelis viuificatur, fouetur & exhilaratur.

Hic Sol, vt timentibus Deum oritur, ita negligentibus, perniciosè viuentibus, & ſecuris occidit.

cidit. Cauendum itaque summopere, ne pij sua quadam socordia legendi aut audiendi verbum Dei, in quo hic Sol relucet, sinant hunc solem sibi obscurari aut occultari. Nam vt hic sol aspectabilis, si visus fuerit ægroto in somniis occultari aut obscurari, periculum est instare, vt ait Hippocrates, ægroto certissimam mortem: Ita si sol noster Christus obscuretur nobis, abolita vel obscurata doctrina, non tenebræ solùm, sed mors animæ & condemnatio æterna certissima impendent.

Porrò hinc æstimare licet miseriam eorum, quotquot hoc Sole seu verbo Dei destituuntur. Nam & in tenebris ignorantiæ palpitant cæci, & ignari Dei horrenda animorum consternatione percelluntur, cum se peccatum in eorum conscientiis prodit. Et quamuis in multis conscientia veluti cauterio adusta videatur, ac si expers esset omnis sensus peccati, expergiscetur tamen aliquando, vel in extremo mortis agone, & miseram animam in desperationem adiget. Quo nihil aut tristius aut acerbius accidere potest homini, qui potius se nũquam creatum ac in lucem editum mallet.

Secundum bonum seu commodum eorum, qui Dei essentiam ac voluntatem norunt, & huic se morigeros præstant, est quòd *Deus* sit ipsis *scutum*, quo cinguntur, defenduntur & muniuntur aduersus regnum tenebrarum. De hoc scuto loquitur Dauid Psalmo 5. cum ait: Lætabuntur omnes qui sperant in te, in æternum exultabunt, & habitabis in eis, & gloriabuntur in te omnes, qui diligunt nomen tuum. Quoniam tu benedices iusto, Domine, vt scuto, bona voluntate tua coronas nos. Item Psal. 18. Et dedisti mihi scutum salutis, & dextera tua sustentat me.

Hoc enim modo beneplacitum est Deo, quòd non solùm suos corona bonæ suæ voluntatis cingere velit, verumetiam perpetua benedictione fœlices esse. Paulus cum scribit Ephesiis, assumite scutum fidei, quo possitis omnia iacula maligni illius ignita extinguere, significat tum demum nos cingi fidei clypeo, quando fidem inconcussam doctrinæ, cum fiducia misericordiæ & bona conscientia retinentes, militamus honestam militiam.

Hoc scuto quia carent hostes Dei, quid quæso illis poterit esse miserius? Nudi enim & inermes cum sunt, Diabolo principi tenebrarum resistere nequeunt, sed in eis plenum ipse obtinet imperium; & de vno scelere in aliud præcipitat, donec eos funditus perdiderit.

Tertium bonum seu commodum, quod pij habent ex salutari agnitione & timore veri Dei, appellatur à Dauide *Gratia*. Hæc autem gratia est fauor Dei remittentis peccatum credentibus, propter mortem filij, & ornantis eos veste mundissima, quæ est Christi obedientia seu iusticia, qua ita coram Deo iusti reputantur, ac si ipsi legem impleuissent. At qui sunt extra Ecclesiam, huius gratiæ salutaris expertes sunt, & manent sub peccato, ira Dei & æterna condemnatione propter suam iniquitatem.

Quartum commodum, quo agnoscentes & timentes Deum fruuntur, vocatur à Dauide *Gloria*. Hæc est adoptionis filiorum Dei adoptio, Spiritus Sancti inhabitatio, & æternæ beatitudinis hæreditaria possessio, per Iesum Christum. E diuerso autem, qui Deum non norunt, mancipia & habitacula sunt Sathanæ, huius Spiritu agitantur, & sempiternæ ignominiæ reseruantur.

Quintum bonum seu commodum, quod piis Deus per Psalmistam promittit, his verbis continetur: *Non priuabit bonis eos, qui ambulant in innocentia.* O quanta est hæc promissio. Idem enim est ac si diceret, Innocentes, hoc est, qui Deo ex fide præstant obedientiam, abundabunt omnibus bonis donati, ita vt perpetuò iis fruantur, & in æternum non timebunt sibi ab vllo malo. Et quamuis enim omnes filij Dei persecutionem patientur in hoc mundo, tamen certi sunt de bonis promissis, quæ spe hic obtinent, & in futura vita absque omni impedimento possidebunt in æternum. Contrà verò, qui nec Deum ex verbo suo nosse, neque iuxta voluntatem ipsius eum timere didicerunt, his nunquam deerunt ignominiæ, dolores & calamitates, sed Diabolo, cui militarunt, erunt subiecti in omnem æternitatem.

Hinc iam facilè quiuis intelligit, verissimum esse quod ab initio proposui, videlicet omnium quæ sunt in mundo rerum, nihil neque melius, nec preciosius, neque adeò vtilius, quàm Dei essentiam & voluntatem rectè nosse, & quòd hæc noticia hauriatur ex verbo Dei, in quo & se ipsum & voluntatem suam patefecit.

Verùm ne quis patiatur se à Diabolo atque huius membris seduci, sciendum est, quòd non aliunde sit quærendum Verbum Dei, quàm ex Mosis, Prophetarum, Euangelistarum atque Apostolorũ scriptis, qui testimonio ornati sunt Dei omnipotentis, qui æterna est veritas & mentiri non potest, quemadmodum inquit Paulus.

Verùm, obiiciat aliquis, aut sentiat saltem secum in corde suo, quod multi faciunt, etiam-

si ore non exprimant, hoc modo: Si certi essemus, illud verbum reipsa esse ipsius Dei, sanè esset rerum omnium longè preciosissimum, sed aduersatur huic magna ex parte mundus, & pauci sunt, qui illud amplectuntur, & paucissimi horum, qui iuxta illud viuunt. Imo etiam plurimi, qui ore quidem verbum Dei esse confitentur, vita tamen & moribus, contrariis ipsi verbo, de quo solenniter gloriantur, idem pernegant?

Hæc procul omni dubio illa est tentatio, quam primis nostris parentibus inspirauit Diabolus, qua etiam eos seduxit, nec cessat hodie indefesso studio, hac arte sua veteratoria, quamplurimos circumuenire ac perdere. Inprimis itaque necessarium est omnibus Christianis, habere in promptu, de certitudine verbi Dei, firma argumenta atque certas demonstrationes, quæ in veteri & nouo Testamento passim reperiuntur.

Duo autem sunt in vniuersum testimoniorum genera, quibus doctrina Ecclesiæ in libris Propheticis & Apostolicis tradita, verè à Deo ipso profecta atque inspirata cōuincitur. Horum primum est testimonium externum. Alterum verò internum in cordibus singulorum piorum.

Externum testimonium voco, quod in sensus hominum incurrit, vt veritatis cœlestis splendorem ad mentem transmittat. Huius sex sunt partes, quarum singulæ etsi per se, ad euincendam doctrinæ Ecclesiæ certitudinem infallibilem sufficerent, tamen optimo Deo placuit tot modis nostræ infirmitati succurrere.

Prima igitur pars externi testimonij est *patefactio diuina*, per quam Deus ipse, de sua arcana sede procedens, propria voce reuelauit suam voluntatem de doctrina Legis & Euangelij. Et quamuis Deus sæpius diuersis temporibus se patefecerit, eandem doctrinam aliis atque aliis verbis inculcans, nos tamen selectiores quasdam apparitiones Dei recitabimus.

Principiò itaque Adamo post lapsum apparuit, & doctrinam legis & Euangelij primus sua voce tradidit. Quòd enim pœnas inflixit ob contumaciam parentibus nostris, in perpetuum testimonium iræ suæ aduersus peccatores, ad Legem pertinet. Quòd vero promisit semen mulieris contriturum caput serpentis, vox Euangelij est.

Deinde apparuit Deus Nohe, & facto stupendo vtramque doctrinam Legis & Euangelij confirmauit. Nam cum impœnitentes diluuio perdidit, Legis suæ sententiam executus est. At cum Nohe credentem verbo suo, & obedientem sibi fide, liberat, testimonium edidit seruatæ promissionis gratiæ, quæ est Euangelij.

Post diluuium apparuit Deus Abrahamo decies, eius filio Isaac bis, & nepoti Iacobo septies. In quibus apparitionibus non diuersa, sed eadem semper doctrina de semine mulieris, hoc est, de Christo Iesu Saluatore nostro, proposita est.

Post hæc in Ægypto Mosi apparuit Dominus, vtramque doctrinam Legis & Euangelij repetens, & factis stupendis confirmans. Ad Legem enim referenda est iusta pœna & calamitas Pharaonis & eius satellitum. Ad Euangelium verò liberatio illa gloriosa populi cum Mose ex domo seruitutis Ægyptiaca. Quæ singula figura sunt nouissimi iudicij, in quo Deus condemnabit Diabolum cum omnibus suis assectis, & recipiet ad se in æterna tabernacula quotquot Christo viua & vera fide constanter adhæserunt.

In nouo quoque Testamento idem Deus suum verbum sonuit de cœlo, & proprio ore nobis Christum doctorem commendauit, dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, hunc audite. Acsi diceret, Olim promisi semen mulieris contriturum caput serpentis, & reparaturum imaginem meam in homine, sublata legis maledictione. Ecce hic adest, eum audite, quibus vita & salus cordi est. In hoc enim mihi complacui, hoc est, per hunc reconciliatus sum mundo, id est, omnibus iis, qui ipsum fide receperint.

Has omnes apparitiones cum multis aliis, in quibus eadem semper doctrina est inculcata, opponamus ipsi Diabolo & omnibus impiis Sophistis, Mahometistis, incredulis Iudæis, prophanisque gentibus, & propriæ denique rationi & sapientiæ carnali, ascribentes soli Deo laudem veritatis.

Secunda pars externi Testimonij est *varietas miraculorum*, hoc est, peculiarium & extraordinariorum operum Dei, quæ à nulla creatura fieri possunt. Hæc omnia fecit Deus vt nostræ imbecillitati succurreret, vt cum in oculos externa hæc miracula incurrerent, mente statueremus Dei esse doctrinam, quæ eiusmodi operibus quasi sigillis confirmatur.

Etsi autem hæc miracula innumera sint inde ab initio mundi vsque ad tempora Apostolorum, tamen vnus est omnium scopus & finis, vt confirment veritatem Dei, hoc est, doctrinam Legis & Euangelij.

In veteri Testamento reperiuntur miracula, edita ante diluuium, in diluuio & post diluuium. Item in Ægypto & post exitum ex Ægypto, atque in deserto quadraginta annorum spacio. Similiter tempore Iosuæ, Iudicum, Regum, captiuitatis Babylonicæ, & Macchabæorum, vsque ad aduentum Christi, quæ omnia obsignabant eandem doctrinā sępius repetitam.

Noui

Noui autem Testamenti miracula sunt non minus stupenda à Christo facta, de quibus ad Iudæos inquit: Si mihi non creditis, credite operibus meis. Inprimis hoc consideratu dignum est, quòd Christus tertio die resurrexit à mortuis, & postea in conspectu quingentorum fratrum visibiliter ascendit ad cœlos, atque ita compleuit primam promissionem factam Adamo.

Hæc omnia, immo vel vnum horum miraculorum sufficeret nobis, vt verbo Dei crederemus, sed ita visum fuit Deo nostræ infirmitati horum varietate succurrere.

Tertia pars externi testimonij, est *certissima prophetiarum completio*, quæ testatur, per os suorum ministrorum Deum ipsum locutum esse. Habemus enim immotũ fidei nostræ fundamentum, quando prædictionibus de Messia seu Christo, factis à Mose, Dauide, Daniele & aliis Prophetis, respondere videmus historiam Euangelicam. Firmitas fidei, inquit Augustinus, in eo est, quia omnia quæ eueniunt in Christo, prædicta sunt: hinc fides nostra concludit hoc modo.

Is solus absque omni dubio est verus & vnicus Messias & Saluator mundi, in quem solum congruit, quicquid prædictum est de Messia à Mose & omnibus aliis Prophetis Dei.

In solum Iesum Mariæ filium congruit quicquid prædictum est de Messia à Mose & reliquis omnibus Prophetis Dei.

Igitur solus Iesus Mariæ virginis filius, est solus absque omni dubio verus & vnicus Messias & Saluator mundi.

Supra hoc fundamentum ædificauerunt Apostoli Christi, Petrus & Paulus, fidem gentium, quæ nunquam crediture erant in Christum, nisi ipsis demonstrassent hanc prædictionum & euentuum in Christo congruentiam. Hac de re legatur Act. 17. 2. Pet. 1.

Ad eundem quoque modum, extant Prophetarum prædictiones, de Ecclesiæ grauissimis persecutionibus, quas exequi Antichristum Romanum & Mahometum, hodierno die experimur. Hîc nos consolemur & erigamus aduersus regnũ Papæ & furores Mahometicos, quando conferimus euentum cum longè antea factis vaticiniis. De Pontificis Romani & Mahometi Tyrannide prædixerunt Ieremias & Daniel, hæc autem cum euenisse videmus, quid restat quo minus statuamus euentura quæ prædicta sunt de aduentu regni Iesu Christi, quo videlicet in nouissimo die apparebit, excitaturus omnes à mortuis, eos quidem qui bona fecerunt in resurrectionẽ vitæ, qui verò mala egerunt, in resurrectionem Iudicij, quemadmodum de hoc vberius nos tota sacra Scriptura passim docet.

Quarta pars externi testimonij est Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum ac Catholicæ totius Ecclesiæ *consensus in doctrina & cultu*. Nam hi omnes vnanimi consensu, eandem Legis & Euangelij doctrinam, eandémque colendi Deum rationem tenuerunt. Neque hunc consensum diuersitas ceremoniarum, quæ pro ratione temporum mutatæ sunt, turbauerunt, eodem manente vbique veræ & salutaris doctrinæ fundamento. Quod si diuinitus non fuisset inspirata hæc doctrina, tantus neutiquam consensus extitisset in hisce Dei ministris, quos successores horum sequi eadem docendo & proponendo, par est. Id vbi fit, necesse est ibidem veram esse Christi Ecclesiam, nec vsquam sine hoc alibi.

Quinta pars externi testimonij, est *duratio & conseruatio Ecclesiæ*, inde à mundi initio ad hoc vsque tempus, & porrò in diem iudicij nouissimum. Huc facit illud quod est Actorum 5. Cum aduersus Apostolos Christi opprimendos insurgerent, & consiliũ inirent Scribæ & Pharisæi, surrexit legis doctor senior ille Gamaliel, & ait: Si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dissoluetur. Si verò ex Deo est, nõ poteritis dissoluere, hoc est, quod ipse Christus affirmat, quòd aduersus suam Ecclesiam non præualebunt portæ inferorum.

Sexta pars externi testimonij, est cruenta *multorum martyrum confessio* inde vsque ab Abel, in hunc præsentem diem. Dicuntur enim martyres, quòd non solum ore, sed etiam sanguine suo testificarunt de veritate doctrinæ cœlestis. De Ignatio discipulo Ioannis memoratu dignum refertur. Quòd cum aliquando minis cogeret eum Tyrannus vt abnegaret Christum, responderit: quomodo negare eum possum, cuius nomen gero cordi meo inscriptum? hoc audito, iussit Tyrannus Ignatij corpus dissecari, & cor exemptum in minutiores particulas diuidi: quod cum fieret, inuentũ est nomen Iesus in singulis scissuris cordis manifestè descriptum.

Alterum testimoniorũ genus, quo doctrinæ Ecclesiæ certitudo confirmatur, est *interna certificatio* per Spiritum Sanctum, obsignantem corda hominum credentium, de veritate Euangelij, de hoc loquitur Paulus 2. Cor. 1. Deus est qui vnxit & signauit nos in Christo, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.

Hanc certificationem sentiunt pij inprimis in ardenti & seria Dei inuocatione. Nã cum ex vera fide proficiscuntur preces, experimur in cordibus nostris responsum Dei, quo certiores reddimur de diuinis promissionibus,

Hactenus enumeraui breuiter testimonia, quibus ceu fundamentis doctrinæ Christianæ certitudo immota innititur. Faxit Deus, vt hæc in animis multorum efficaciter confirmentur, vt amplius nō vacillent, sed abundēt in dies magis magísque in omni cognitione & sensu.

Hoc Verbum Dei ita certis testimoniis comprobatum, promulgari in totum orbem terrarum mādauit Deus, & huius ministerio colligit sibi ex toto genere humano Ecclesiam, quam per Christum prædestinauit vitæ & saluti æternæ. Hoc ipsum proinde verbum promouere decet pios magistratus, vt purè ac sincerè in Ecclesiis & scholis tradatur, & ad posteros trāsmittatur. Cuius rei curā cū ad se spectare animaduertisset piissimi & sapientissimi principes & Reges Daniæ, inclytam hāc Academiam Hafniensem fundarūt, atque amplissimis insuper stipendiis locupletarunt, vt in hac erudiantur qui in tradenda pura doctrina Euangelij, patriæ aliquando inseruire cum fructu queant.

Ego autem vocatus in hanc Academiam, vt studia discentium meis laboribus iuuarem, cum multa hactenus Latinè in sacrosancta Theologia, & viua voce docuissem, & publicis literarum monumentis consecrassem, placuit nunc hoc scripto vernacula lingua edito, studia pietatis promouere in iis, qui Latini sermonis ignari sunt. Contraxi in hunc libellum in scriptis Propheticis & Apostolicis ea omnia, quæ ad salutem consequendam homini Christiano cognitu necessaria sunt. Et volo hunc ipsum libellum extare loco meæ Confessionis, de singulis articulis Christianæ religionis, quam hactenus annos circiter triginta, in Ecclesia & schola Hafniensi publicè proposui.

Quòd autem sub vestro nomine, Heros generose, edere hunc placuit, id factum est, vt me declararē memorem plurimorum beneficiorum, quæ mihi præstita sunt à vobis, annis iam continuis viginti vno, inde vsque ab eo tempore, quo magnificus ac generosus vir, frater tuus, Nicolaus Kaaes, meæ fidei & disciplinæ primùm commissus fuit.

Oro Deum, vt propter Filium suum vnigenitum, Dominum nostrum Iesum Christum, puritatem verbi sui in hoc regno Daniæ conseruet, in sui nominis gloriam & multorū salutem, & Spiritu suo Sancto regat conatus eorum, quotquot aut in Ecclesiastico, aut politico munere, Euangelium ipsius promoturi sunt, vt destructo regno Diaboli, ædificetur in cordibus nostris templum Christi, Amen. Vos quoque, vt quàm diutissimè ex gratia & bonitate Dei, salui atque incolumes conseruemini, opto ex toto pectore à Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. Haffniæ ipso die festo Martini, anno Domini M. D. LXX.

GENEROSIS ET PRAECLARIS IVVENIBVS HENNINGO VALKENDORP, ET Nicolao Schaue, Dominis & Patronis suis plurimùm Colendis salutem.

GRAVISSIMA *est, & inprimis necessaria sententia, Regij vatis Dauidis, Psalm. 119.*

In quo mundam faciet Adolescentior viam suam? in custodiendo sermones tuos.

Quo versiculo non solùm admonet iuuentutem agnatorum suæ ætatis erratorum, verumetiam infallibilem normam proponit, ad quam mores & totius vitæ consilia accommodentur.

Vt enim de adultis nihil dicamus, quorum animi, aut ob perditè plerumque transactæ vitæ recordationem, perpetuis agitantur cruciatuum tempestatibus, aut ob infœlicium consiliorum euentus & metus, frequentibus errorum circumaguntur labyrinthis, quàm crebræ & iustæ sunt, de corruptæ iuuentutis prauitate, in sacris literis & alibi etiam querelæ? Conqueritur de hac ipse Deus, Gen. 8. cum inquit, Figmentum cordis humani malum est ab adolescentia sua.

Ab hac se Dauid grauiter premi conqueritur, & liberari petit, Psalmo 25. Delicta, inquit, Iuuentutis meæ & transgressiones meas ne memineris. Eius meminit Salomon Prouerb. 22. inquiens: Stultitia colligata est in corde pueri, virga correctionis elongare faciet eam ab eo. Et Poëta ethnicus, luculentis versiculis idem exprimit:

Cereus in

Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Vtilium tardus prouisor, prodigus æris,
Sublimis, cupidúsque, & amata relinquere pernix.

Hæc ea est, Deo & ipsius verbo aduersa, Iuuenili ætati nimis communis prauitas, quæ multiplici impetu instincta, ferocior nititur in vetita, incautior ruit, temerarij caloris rapta incendiis, in quamuis enormitatem, & impunè etiam sibi quod lubet, licere etiam falsò persuadet.

Hæc est illa errorum fœcunda mater, viperinæ seu Cadmeæ sobolis infelix & noxia parens, vnde præcipitantia, temeritas, inopia consiliorum, inscitia, leuitas, luxus, ambitio, curiositas, aselgia, & qui cæteri nepotes, longo hinc ordine, in iuuenili castra metantur sanguine.

Et quotusquisque tamen est, qui, prò dolor, hæc sua, etiam notoria crimina & flagitia animaduertat? applaudit insuper sibi stultè, & vbi grauissimè deliquit, quasi re bene gesta, sese offert, tantum abest, vt metu iustæ pœnæ aut afficiatur, aut de morum emendatione saltem aliquam apud se rationem ineat.

Potißimã ac florentißimam æui partem tum demũ elapsam dolentes animaduertimus, cũ eius magna pars nihil agendo, maior aliud agendo, maxima malè agendo, absumpta diffluxit. Et vix etiam tum serò de veris virtutis officiis ac vita rectè dispensanda cogitare incipimus. Plurimi, cum inutilia terræ pondera, ne sibi ipsis quidem, quanto minus aliis, adminicula re & opere esse salutaria possunt, iam demum ægri, vitam non viam: sed deuia fuisse agnoscunt. Fortè quod tum promptæ est voluntatis, à potentiæ & facultatis egestate excusationem mutuatur.

Fidelis igitur pædagogi & probi monitoris ac periti quasi medici officio hìc fungitur Dauid, qui horũ iuuentutẽ erratorũ admonet, nec admonet tãtùm, sed etiã scholã aperit, in qua trita & erudita iuuentus sordes vitæ elapsæ eluat, & mundam ingressa viam, faciat in posterum Deo multa grata & placentia.

Consilium Dauidis hoc est, vt quantum fieri potest, cum ipso lacte materno veræ pietatis & timoris Dei semina imbibamus: amplectamur & exosculemur verbum Dei: in hoc meditatio ac delectatio nostra die ac nocte. Nec patiamur illud nobis eripi, opum, voluptatum aut honorũ illecebris, ac fallacibus escis. Nec ipsi illud deseramus, aduersæ fortunæ tempestatibus & fulmine impetiti ac prostrati. Etiamsi occiderit me, tamen sperabo in eum. Iob. 13. Hæc ea est vera custodia sermonum Dei, quam nobis hoc loco regius commendat vates.

Qui hanc ipsius normam sequitur, næ ille, non Lesbiam regulam, sed quouis filo Theseo, certiorem & tutiorem ducem habet, quæ nec ipsa labi aut fallere, nec decipi aut errare potest.

Accurata enim indiget obseruatione, quod Dauid ad sermones Dei, non ad nostra nos consilia, nec ad voluntates hominum occultas, multiplicésque naturas, nec ad vlla denique scripta, humano elaborata artificio, ableget.

Etsi enim nobiscum afferimus in hanc lucem principia ipsius legis naturæ, cordibus ac mentibus nostris inscripta, vnde discrimen honestorum & turpium, & aliæ rerum vitæ vtilium noticiæ promanant, tamen ita est natura hac corrupta comparatum, vt quæ bona quodammodo cognoscamus, iudicemus, & amplecti etiam gestiamus, ea mentis vanitate suffocata, intellectus tenebris ac cordis denique obduratione perturbata, naufragi amittamus, & in transuersum, Scyllæ ac Charibdis vorticibus, plenis ac pronis velis, vani, cæci, obdurati feramur ac sponte rapiamur.

Atque hæc vna est etiam causa, cur pietatis solidæ institutioni ac pædagogiæ, præfici non potest philosophia, quæ præceptis & exemplis nos ad summum bonum se perducturam spondet. Addo, quòd eiusmodi scripta sint scriptis diuinis longe recentiora & planè insufficientia. Nã finem hominis ita monstrant, quemadmodum res in aquis motis, quæ oculis stabiliter se non offerunt, & quomodo bona opera fieri poßint, atque Deo placeãt, ne verbũ quidem loquuntur. Spiritus Sancti enim & viuæ in Christum fidei, nulla in his extat mẽtio. De cæteris quid dicere opus est? Nõ restat, nisi vt ipsos philosophiæ sermones pronos (vtar Basilij verbis) in pauimẽto Christi prosternamus, vt credãt magni Dei verbo, ꝙ obscurat omnẽ humanæ mentis flexibilem & multiformem cogitationem, sicuti luce solis reliqua sidera offunduntur.

Ad hoc nos verbum vocat hoc loco Dauid. Hãc sapientiã offert ipsa Sapientia suis filiis apud Solomonem. Ad hunc fontem vitæ totus nos Prophetarum & Apostolorum chorus vnanimi & affabili ore inuitat. In hoc verã beatitudinem collocat, & offert ipse Christus Dominus & Saluator noster, cum inquit, Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Quis ergo tam ignaui aut efferi est animi, qui etsi grauißimas pœnas contemptus huius diuini Thesauri, æquo animo æstimare non posit, tam manifestè necessaria eius vtilitate non capiatur? Hìc vita, salus, beatitudo, & quæ in vniuersum omnia homini verè beato expetenda sunt, gratis & affatim exhibentur.

Quàm magnifica, quàm suauia sunt promißa apud Solomonem, Prouerb. 3. Beatus est qui inuenit sapientiam, & qui consequitur intelligentiam, quia melior est fructus eius, quàm argenti, & auro prouentus eius vberiores sunt, præstat gemmis, & preciosa omnia vincit. Vitæ propagatio est ad dexteram illius, & ad sinistram diuitiæ & gloria. Vita eius amabilis est & fœlix. Securus ambulabis in via, nec pes impinget, &c. Longum foret singula recensere, quæ vera & copiosa oratione, toto libro Sapientiæ commemorantur, illud de Ioseph addidisse sufficiat ex cap. 10. Hæc venditum iustum non dereliquit, sed à peccatoribus liberauit eum, descenditque cum illo in foueam, & in vinculis non dereliquit illum,

donec afferret illi sceptrum regni, & potentiam aduersum eos, qui eum deprimebant, & accusatores eius mendacij coarguit, ac gloriam conciliauit ei sempiternam. Tanti fecit hoc lumen suorum pedum Dauid, vt dicat, Melior mihi Lex oris tui, super millia auri & argenti. Præ huius amore, Daniel cibum & potum regiũ gustare renuit, hoc duce arduum illud conscendit honorum culmen: hoc fretus clypeo leonum obturauit ora, & admirabilis erat in omni virtute & opere.

Sed quid ego mei oblitus, ea verbis ornare contendo, de quibus nihil ita magnificè animo concipi, nedum fando exprimi potest, quin id dignitate, virtute, efficacia & vtilitate longè longéque diuina exuperent mysteria? Ad vos quod attinet, generosi iuuenes, non dubito quin pro egregia vestra pietate qua ab ipsis statim incunabulis estis à clarissimis vestris parentibus accuratè imbuti, idem hac in parte mecum sponte sentiatis. Nec me aliud de vobis existimare patitur eximia illa diligentia, quam in vobis erudiendis gener reuerendi domini Præceptoris Doctoris Hemmingij, vir eruditissimus, Magister Nicolaus Hamerus, Græcarum in Academia Haffniensi literarum Professor ordinarius, aliquot iam annis non sine frugi & fœnore, posuit. Quod si pergere vt cœpistis, pergatis, haud dubiam concepimus spem, vos patriæ maximo futuros ornamento & adiumento.

Habet vterque, quibus ad hæc præclara pietatis & virtutis studia incitetur, præter alia, domestica quoque, vetera & noua, egregia exempla. Tibi, HENNINGE, calcaria addant heroica facta patrui tui magni, ERICI VALKENDORP, Achiepiscopi quondam Nidrosiensis. Qui duabus (vt alia taceam) maximè rebus vehementem propagandi gloriam Dei zelum declarauit. Primum quidem, quòd præter quinquaginta illustria templa in vrbe Nidrosiensi, quæ egregiè ditauit, vnicum illud præcipuè toto orbe inprimis celebre & memorabile, incendiis deformatum, propriis aliquot millium florenorum impensis, in choro extruendo exornauit. Alterum verò, in quo eluxit laudabilis ipsius zelus, est quòd GRONLANDRIAM ad societatẽ Ecclesiæ Christianæ, ceu filium perditum reducere conabatur, & reduxisset etiam propriis auspiciis & sumptibus, nisi culpa, nescio quorum dicere ausim, gloriosum hoc eius propositum, iam inchoatum, interruptum fuisset. Insula est GRONANDRIA, ab Erico Noruago, anno Christi nogentegimo octogesimo septimo inuenta primùm, & exculta, sed incuria nostrorum ab anno Christi octogesimo tertio supra millesimum trecentesimum, paulatim neglecta, vsque dum nobis iam multis retrò annis sit planè incognita. Exoptandum erat, si non lucri aut imperij Septẽtrionalis propagandi gratia, saltem restaurati Euangelij causa, ad miseros istos fratres propagandi ab heroicis animis laudatam hanc profectionem vrgeri ac suscipi, cum extet tam dilucidè digito quasi monstrata, ipsius ERICI opera confecta ac descripta, in hanc terram nauigatio. Habes etiam, HENNINGE, eum, qui tibi patris defuncti est loco, patruum tuum, CHISTOFERVM VALKENDORP, Dominũ de Glorup, regium Gothlandiæ præsidem, virum genere, virtute & eruditione verè nobilem. Qui est non solùm literarum & literatorum fautor egregiè literatus, sed & prudentia, humanitate & fortitudine nulli nostrorum secundus, &, vt vno dicam verbo, dignus æterna & intemerata memoria, IOANNIS FRIIS, vestri consanguinei, alumnus. Cuius vitam si tuis effingere & exprimere moribus coneris, nihil quicquam, aut huic gratius, aut tibi vtilius experieris. Ad eundem quoque modum, NICOLAE pone tibi ob oculos patruũ tuum magnũ, NICOLAVM SCHAVE, Cancellariũ quondam potentissimi regis, inclytæ memoriæ, IOANNIS, Daniæ, Sueciæ, Noruegiæ, Vandalorum, Gothorúmque Regis, &c. Hunc tuum patruum euexit ad dignitatem sedis Episcopalis Roskildensis, ipsius pietas, eruditionis præstantia, virtutis existimatio, & aliæ, quæ in eo erant viro, ingenij dotes amplissimæ, quibus magna cum laude vtrique Reipub. diu inseruiuit. Hunc vt non nomine tantùm, sed & præclarè factis, æmuleris contende. De patre tuo HERMOLAO SCHAVE, Domino de Eskilstrup, cõmemorare quid opus est, cum præter incredibilem ipsius humanitatem, omnibus bonis perspectam, fortitudo etiam animi, in superiori Noruagia, proximo bello Suetico, defensanda eluxit tanta, vt æterna laude ea dignissima censenda veniat. Sed ne longius diuagetur oratio, vnũ nostrum THYCONEM BRAHE, cõsobrinum tuum, non tibi tantùm, sed vniuersis, tui in nobilitate Danica ordinis æqualibus imitãdum, vel nominasse solùm sufficiat. Cuius, etiamnum Iuuenis, eruditionis & virtutis fama totum iamdudum hunc penetrauit orbem septentrionalem Europæ. Et quantum ornamenti atque præsidij in hoc patria nostra repositum habeat, indies magis atque magis cordatiores & prudentiores agnoscunt, vt maturescat hoc, absque sinistris fortunæ & fatorum impedimentis, faxit Deus.

Ego porrò generosi Iuuenes, vt pulcherrimos vestros, in hoc pietatis & literarum studio, progressus incitem atque adiuuem, libellum hunc offero. Quem ex idiomate nostro Danico, hortatu ipsius autoris, reuerendi Domini Præceptoris, Doctoris Hemmingij, mutuato eiusdem ferme stylo, transtuli, non tam vt iuuentuti in nostris scholis, quàm exteris, qui auidè eius scripta omnia meritò legunt & expetunt, inseruirem, nec dubito, quin huic labori euentus respondebit optatissimus. Vestrum erit hanc meam vobis gratificandi voluntatem æquis animis accipere. Deus pater Domini nostri Iesu Christi vos diu florentes & incolumes conseruet, & studia vestra in sui nominis gloriam promouere dignetur, Amen. Haffniæ, Cal. Maij, Anno Christi M. D. LXXIII.

Vobis addictissimus

Andreas Seuerinus V.

VIA VITÆ.

CHRISTIANA ET ORTHODOXA INSTITVTIO,

complectens præcipua Christianæ religionis capita, quæ homini ad salutem consequendam cognitu necessaria sunt.

***

Exordiũ. TOtum genus humanũ adeò tenebris ignorantiæ occæcatum esse, vt veram salutis viam ne intelligat quidem, nisi à Deo ipso, per verbum ipsius salutare, in verã hanc deducatur semitam, indicat regius & diuinus vates Dauid, Psalmo centesimo decimonono, his verbis: Lucerna pedibus meis Verbum tuum. Quasi diceret: Quemadmodum sine tuo verbo, Domine, necesse est me errare, ita etiam beneficio tui verbi, quod vice lucernæ ad salutem mihi duco, veram ingredior viam, & quamdiu hanc me præeuntem lucernam, tuum videlicet verbum, sequor, errare aut hallucinari minimè possum. Quod similiter cæteris omnibus in mũdo hominibus accidit. Qua etiam de caussa, ouibus errantibus non immeritò comparantur, quas ab ouili ac pastore procul diuagantes, oportet, modò reduci velint, vocem pastoris sui audire, & hãc ceu lucernam ardentem, subsequi.

Propositio. Cum itaque decreuerim præsenti scripto de salutis via disserere, placet inprimis hoc Dauidis sequi consilium, & hanc salutiferam lucernam monstrare, quæ in æternam læticiam & salutem deducat omnes, quotquot in extremam mortis horam perseuerantes, ipsam præuiam subsequuti fuerint.

Methodus & partes præcipuæ huius tractationis. Et quoniam hæc ipsa lucerna, quod verbum Dei nominamus, in duas partes, videlicet in Legem & Euangelium diuiditur, principiò proponam ex cap. 22. diui Matthæi, textum, qui quasi in tabella, ante oculos exhibet, hæc duo doctrinarum genera, quæ ad salutẽ cognitu maximè necessaria sunt. Deinde hęc

Diuisio. duo summa capita, cum cæteris articulis, sub his cõprehensis, particulatim, sed paulò copiosius atque illustrius, ita declarabo, vt nihil quicquam intermittatur, quorum interest scire, credere, aut facere eos, qui æternæ salutis cõpotes fieri desiderant.

VERBA EVANGELISTÆ
hæc sunt, Matth. 22.

Pharisæi autem audientes, quòd obturasset os Sadducæis, conuenerunt in vnum, & interrogauit eum vnus ex eis Legis doctor quispiam, tentans eum, & dicens. Magister, quod est mandatum magnum in Lege? Ait illi Iesus, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est primum & magnum mandatũ. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum perinde ac teipsum. In his duobus mandatis tota Lex & Prophetæ pendent. Congregatis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei: Dauid. Ait illis: Quomodo ergo Dauid in Spiritu vocat eum Dominum, dicẽs: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere quicquam, neque ausus fuit quisquam ex eo die interrogare eum amplius.

Partes præcipuæ de lege & Euãgelio. In hoc textu recitati Euangelij, continentur quęstiones duæ summæ & grauissimæ omnium, quæ ex Sacra Scriptura de salute consequenda adduci possunt. *Prima* quæstio à Pharisæis, *altera* à Domino nostro Iesu Christo, proposita est.

Occasio. Pharisæi insigni cordis malitia & ingenti odio, quo Christum prosequebantur, quæstionem de Lege mouent, & interrogant Iesum, quodnam sit maximum mandatum in Lege? Cum enim Christus condemnaret Pharisæos, qui putabant se iuxta legem viuere, & introduceret Baptismum, cuius nulla fieret mentio in Lege, existimabant eum temere aliquid dicturum aduersus Legem Mosis, vt ipsi hoc pacto haberent occasionem ipsum accusandi & tollendi è medio.

Christus verò, misertus immensæ cæcitatis Pharisæorũ, eos interrogat, quid ipsis videatur de Christo, & cuius filius sit? idque eo consilio facit, vt ipsi detur occasio, qua eos instituat & doceat ex Scriptura, quid sentire debeant de Christo, hoc est, de illo, quem Deus promisit Adamo, Abrahamo, & reliquis sanctis patribus, mundi saluatorem.

Doctrinæ tres explicandæ. Porrò vt commodius hæ quæstiones de Lege & de Christo nobis ad salutis profectum & institutionem inseruiãt, tres hinc doctrinas seligam, quas ordine, diuina adiuuante gratia, declarabo.

I.

Prima, de caussis, quibus impulsi Pharisæi Christum è medio tollere conantur: & quibus artibus, ad hoc nefarium propositum absoluendum, vtuntur.

II.

Secunda, de vero Legis intellectu & vsu.

III.

Tertia, de Christo, nimirum quid de ipso sentiamus, & quomodo per ipsum salutem consequamur.

PRIMA DOCTRINA.

Pharisæorum malã mens. Iudæi & inprimis Pharisæi hoc summo studio agebant, vt Christum in sermonibus suis irretirent, ac captum cauillarentur & demum neci traderent. Vide ergo quanta sit inuicem animorum diuersitas, in Christo & Pharisæis. Iesus hoc solum quærebat, vt illos à peccatis liberatos, saluos faceret. Pharisæi autem astutè ipsius verba captant, quò ipsum accusent atque opprimant.

1. Hypocritæ Pharisæorũ similes, i. Christi hostes. Hęc animorum prauitas adhuc, proh dolor, reperitur in multis, qui persequuntur eos, qui ipsis bene cupiunt, & ipsorum salutis maximè studiosos se declarant. Sed vnde hoc tam ardens & insatiabile odium Pharisæorum in Christum? Christus taxabat eorum ingentia & multifaria peccata, videlicet arrogantiam, hypocrisin, auaritiam, & erroneam doctrinam, qua cùm seipsos tum alios seducebant.

2. Superbi nolũt admoneri. Homines arrogãtes & superbi, ea sunt ingenij malitia, quòd se admoneri ægrè ferant, & summa contentione eos persequãtur, qui minuere aut impedire

audent, eorum de se falsò conceptam magnæ existimationis opinionem. Quapropter minus mirari licet, hosce tam superbos & arrogantes Pharisæos Christum odio prosequi, qui vsque & assiduè ipsis in os dicebat, ac damnãdo obiiciebat hanc ipsorũ fœtidam superbiam, præsertim cum ipsi interim ob ipsorum commodum atque salutem id fieri à Christo non animaduerterent.

Hypocritæ verò cum hi sint, qui se iustos reputant, coram Deo & hominibus, quamuis internè pleni sint omni fœditate atque malitia, imò per omnia similes demortuorum monumentis, quæ licet dealbata atque foris ornata appareant, intus tamen scateant venenosa atque abominabili spurcitie. Itaque non libenter ferunt eos, qui ipsos peccati arguant atque condemnent. Hac igitur de causa, noluit hi hypocritæ dare Iesu Christo eam gloriam, quòd ipse solus iustus sit, & quicunque iustificari velint, id per hunc solum D. nostrum Iesum Christum consequantur. Ideo apud Matthæum, capite 21.31. dicit illis Christus: Publicani & peccatores præcedẽt vos in regnum Dei.

3. Cur Hypocritæ Christum odio habent.

Porrò si quæris, cur hęc ita se habent, in promptu causa est. Nam hypocritæ se omni peccato carere autumant, & propriæ iusticiæ, quam non habent, confidunt. Publicani autem & peccatores sciunt atque fatentur se peccasse, atque nulla propria potiri iusticia, qua freti gloriari possint. Cum ergo peccata argui audiunt, facilius præ Hypocritis errata confitentur, & cum gaudio amplectente concionẽ gratiæ, agunt pœnitentiã, vitæ prioris conuersationem relinquunt, ad Deum per fidem in Iesum Christum se conuertunt, atque edunt fructus fidei. Huius rei exemplum est videre apud Lucam cap. 18. in Publicano & Pharisæo, quorũ ille in templo procul stans orabat, hic cum magno fastu de sua gloriabatur iusticia. Item Lucæ 7. in Simeone isto Christi hospite & peccatrice illa, quæ ibidem pedes Christi lachrymis suis lotos, capillis capitis sui tergebat.

4. Auari Christo sunt infensi hostes.

Auaritiæ porro hæc similiter cognata est prauitas, quòd à nemine argui se patiatur, sed pallio parsimoniæ, sedulitatis atque prudentiæ se tegere donetur. Cũ tamen reuera mera sit idololatria, quemadmodum Paulus docet. Homo enim auarus plus spei collocat in mundi hisce momentaneis bonis, quàm in Deo viuente. Propterea mirum non est, Pharisæos odio habuisse, atque totis viribus persequutos fuisse Christum, qui eorum nefandam auaritiam & diram Idololatriam iustè arguebat.

5 Falsi doctores Christum ferre nequeunt.

Quòd item ipsorum errores circa doctrinam cœlestem Christus similiter arguebat, neque hoc æquis accipiebant animis. Claues enim sapientiæ penes se solos esse somniabant, quibus cœlum aperire atque occludere quisque pro suo arbitrio se posse arbitrabatur. Cum tamen interea & vero legis intellectu, & vera Messiæ cognitione destituerentur. Hanc ipsorum cæcitatem argui à Christo ferre minimè poterant. Postremò & hoc quoque ægrè ferebant in Christo Pharisæi, quòd non tantum eos proprij erroris argueret, verùm etiam, quòd alios erronea sua doctrina, à vero pastore & via salutis seducerent.

6 Falsorũ doctorũ rabies aduers Dei veritatẽ.

Hisce tam grauibus de peccatis, accusabat Christus Pharisæos, vt aut se emendantes salui fierent, aut in peccatis perseuerantes, expectarent, tum hîc in terris, iustas Dei pœnas, tum post hanc vitam, æternã condemnationẽ. Sed quomodo hęc à Christo acceperunt Pharisæi? Ad eum planè morem, quo homo insanus est affectus in eũ, qui ipsum suo morbo & insania liberare conatur. Vt enim homo mentis inops, calcibus, vnguibus, & morsu hostiliter impetit eum, qui medicas manus ipsi afferre laborat: ita Pharisæi manibus pedibúsque in hoc incumbũt, vt Christum traducant atque è medio tollant: propterea ad ipsum ter legatos suos solenniter miserunt die Martis proximo, antequam ipsum crucifixerunt.

Expositio textus. 1 Legatio Pharisæorum.

In prima legatione erant Pharisæi cum Herodianis, qui quærebant, num liceret censum dare Cęsari, necne? idque eo consilio, vt si affirmet Christus interrogationem propositam, deferat illum vulgus, atque ita facilè neci ipsum liceat tradere. Sin neget, incidat in manus militum Herodis, qui captum occidant tanquam hominem seditiosum, sed incassum se fatigat humana astutia aduersus Dei sapientiam. Christus neque affirmatiuè, neq; negatiuè respondet, sed ostẽso numismate ab eis, dixit, cuius imago & inscriptio est hæc? respondebant Cæsaris. Et dixit illis, date Cæsari, quæ sunt Cæsaris, & Deo, quæ sunt Dei. Ita ex hoc Christi responso, neque Herodiani, neque vulgus, inueniebant, cur iustè offenderentur.

2. Legatio Saducæorum.

Secunda legatio erat Saducæorum, qui negabant resurrectionem mortuorum. Hi ex doctrina Christi, docentis omnes homines resurrecturos in nouissimo die, putabant se posse inferre aliquid absurdi hoc modo: Erant, inquiunt, apud nos septem fratres, & primus vxore ducta, defunctus est, & non habens semen, reliquit vxorem fratri. Similiter secundus & tertius, vsque ad septimum. Nouissimè autem omnium & mulier defuncta est. In resurrectione ergo cuius erit de septem vxor? Existimabant iam Christum, aut vni horum, aut omnibus simul, deputaturum illam: quod si fecisset, clamassent, id minimè congruere posse, propter secuturas inde contentiones, odia, & abominandam spurcitiem. Hac via sperabant se confutaturos Christi doctrinam, & tradituros Christum tanquam mendacij reum, iudicio puniendum.

Resp. ad Saducæos.

Audiamus quid respondeat his Christus. Erratis, inquit, nescientes Scripturas et virtutem Dei, atque ignorantes quodnam futurum sit discrimen conditionum huius mundi & vitæ æternæ.

Hisce verbis Christus tres indicat causas erroneæ doctrinæ Saducæorum.

1. Prima est, quòd nesciebant Scripturam, quæ sola docet nos verum à falsò discernere, in iis omnibus, quæ ad negotium salutis spectant. Ideo inquit Dauid: Lucerna pedibus meis verbum tuum.

2. Secunda causa, quòd ignorant virtutem atque potentiam Dei, qua tam facilè in nouissimo die poterit excitare mortuos, quàm illi non fuit difficile, in primo die omnia creare de nihilo. Propterea cum de resurrectione mortuorum cogitamus, non est in consilium adhibenda ratio, quæ tantum circa hæc corporalia occupatur, sed respiciendum est ad Scripturam, & sciendum nihil esse impossibile coram Deo creatore rerum omnium omnipotente.

3. Tertiam causam erroris Saducæorum assignat Christus hanc, quòd non perpenderint discrimen conditionum hominis in hoc mundo, & in vita æterna. In hac vita est vsus coniugij, sed in vita æterna neque nubent neque nubentur, erunt enim sicuti Angeli Dei in cœlo. Et dilectio alterius vitæ mille modis antecellet huius mundi dilectioni, imò hanc illa obscurabit, quemadmodum sol manè oriens, cæteris omnibus stellis lucem eripit, & solus mundum suo splendore illuminat.

3. Legatio Iudæorum.

Tertia Iudæorum legatio, hoc eodem die facta est ad Christum: ea est, cuius præsens Euangelij textus meminit.

Cum au-

Cum audissent Pharisæi, quòd Iesus obturasset hoc modo os Saducæis, accesserunt & interrogauerunt eum, Quódnam esset mandatum magnum in Lege?

Mens & cõsilium Iudęorũ.

Id ab ijs fiebat, non discendi gratia, sed vt haberẽt aliquam occasionem perdendi illum, sic enim secum reputabant: Quoniam hic Baptismum introducit, & accusat nos, qui secundum legem viuẽtes, ex operibus legis iustos nos esse gloriamur, certè absque omni dubio legem contemnet, & longè postponet suo baptismo. Quod si fecerit, iusta competet nobis aduersus eum, tanquam in Deum ipsum blasphemum, actio, vtpote qui in nullo precio habeat legẽ Dei, quam dederit ipse nobis Dominus, per seruum suum Mosen. Ad hæc respondet Christus, dicens: Maximum & primum mandatum est:

Respõsio Christi.

Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & tota mente tua.

Secundum autem simile est huic:

Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis, vniuersa Lex pendet & Prophetæ.

Tale responsum haud dubiè non expectarant sibi datum iri Pharisæi, propterea nemo illorum poterat illi cõtradicere quicquam. Atque ita videmus, neque sapientiam, neque prudentiam valere aduersus Dominum, qui perdit sapientiam sapientium, & intellectum prudentium confundit, vt est apud Esaiam cap. 29. 14.

SEVNDA DOCTRINA.

DE LEGE, HÆC TRIA EXPLICABO.

I.

Primùm, in genere dicã de duobus summis mandatis ac, capitibus Legis, videlicet, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota mente tua, & diliges proximum tuum, sicut teipsum.

II.

Secundùm, de quatuor præcipuis erroribus circa doctrinam Legis.

III.

Tertiùm, de vero Legis vsu.

DE PRIMO.

Summa legis.

Hoc loco proponit Lex duo summa mandata: primum, de dilectione Dei: alterum de dilectione proximi. Quo autem modo diligendus sit Deus, explicat dicens: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, tota anima, & ex tota tua mente. Quo item modo diligendus sit proximus, subiicit, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Dilectionis vocabula tria cõplectitur.

Sed quid ergo est, *Diligere Deum* ex toto corde, ex tota anima & tota mẽte? Dilectionis vocabulum tria complectitur, videlicet *Primò* cognitionem rei diligendæ, quia ignoti nulla cupido. *Deinde*, omnes cordis affectus & motus quæ sincerum amorem comitantur. *Tertiò* complectitur omnia opera quæ ad hanc dilectionem requiruntur.

Ex toto corde.

Iccirco Lex Dei hæc tria coniungit, cum dicit, Diliges Dominum Deum tuum *ex toto corde*, ex tota anima, & ex tota tua mẽte, Ita vt sit in corde, hoc est, in intellectu hominis illustris lux & noticia de Deo, quem statuat longè optimum ac præstantissimum, fontem nimirum omnis boni.

Ex tota anima.

Deinde *ex tota anima*, hoc est, omnes affectus, motus ac concupiscentiæ cordis eò tendant, vt Deum diligas, ipsi adhæreas, in hoc totius fiduciã dilectionis tuæ colloces, quo ipsum in tuo corde retineas atque in æternum fruaris.

Ex tota mente.

Postremo hunc ipsum *ex tota mente* seu totis viribus diligas, ita vt omnes tuas cogitationes, conatus & studia conuertas ad promouendum atque defendendum quæcunque ad Deum spectant, & ad repugnandum iis quæ Deo aduersa sunt, resistẽdo videlicet diabolo, peccato, & horum omnibus asseclis & adminiculis.

Omnes animę facultates hoc præcepto requirũtur.

Atque ita videmus quónam pacto hîc suas vires exerant tres pręcipuæ naturales potentiæ seu facultates animæ humanæ à Deo insitæ, videlicet, Ratio, appetitus, & Ira. *Ratio* enim summum bonum Deum videlicet inquirit. *Appetitus* hoc idem summum bonũ desiderat, atq; amore ei se sociat. *Ira* accẽditur ad tuendum & defendẽdum summum bonum, Deum, & hostiliter repugnat Diabolo, peccato & huius occasionibus, & aliis omnibus quæcunque Deo aduersantur.

Quæ dilectio requiratur.

Porrò cum audis tibi præcipi, vt Diligas Deum ex toto corde, tota anima, & tota mente, hîc cogitabis Deum requirere dilectionem puram & perfectam, æternam atq; spiritualem, ita vt sit tua dilectio pura, sine omni macula, perfecta absque omni vitio, æterna absque omni interuallo, & spiritualis absque omni carnali affectu & fermento concupiscentiæ.

De dilectione proximi.

Alterum mandatum maximum hoc est, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Hîc Deus normam dilectionis proximi, cõstituit nostri ipsius dilectionem. Verùm hoc vt rectius intelligatur, duo consideranda veniunt. I. discernẽdum est inter duos modos, quibus homo seipsum diligit. Horum enim vnus illicitus & damnandus. Alter bonus & licitus habetur. II. discernendum est quoque inter personã hominis & vitium illud quod hæret in homine.

Dilectio sui ipsius quomodo cõsideranda.

Dilectio noxia & illicita.

Homo aliquando erga seipsum afficitur cæco, imprudenti ac noxio amore, orto ex natura corrupta ac deprauata, hoc est, fonte peccati, quod labe hęreditaria habitat in nobis. Hæc dilectio non erit regula dilectionis proximi, nam hoc modo diligere planè esset coram Deo proximum odisse.

Licita.

Est præterea alius diligendi seipsum modus, isque licitus & concessus, qui oritur ex Spiritu Sancto, & fide in Iesum Christum, quando homo eò omnia sua consilia dirigit, vt faciat Deo grata & sibiipsi salutaria. Hæc dilectio licita & laudata, normã erit amoris quo proximum prosequamur. Ita vt ex animo gratulemur ipsi omnia, quæ possunt cedere in commodum & salutem, piis votis optando ipsi omne bonum, & fidelibus consiliis, opera, re ac precibus promouendo ipsum. Atque ab altera parte auertendo studiosè toto animo atque pectore, quæcunque aut vitæ, aut animæ, aut famæ, aut bonis denique ipsius, noxia esse possint.

Exemplũ Christi.

Alibi Dominus & Saluator noster Iesus Christus, propriũ suum exemplum, normæ loco sequendum, proponit. Diligite, inquit, vos inuicem, quemadmodum ego diligo vos. Et propterea mandatum hoc nouum appellat. Quo docere nos vult Christus, vt etiam cum vitæ periculo, si necessitas postulat, proximo subueniamus, non tam habentes nostrorũ commodorũ rationem, quàm salutis & emolumenti proximi. Quo autem pacto nos Christus dilexerit, indicat Paulus Roman. capite 5. quemadmodum infra in tertia doctrina copiosius dicendum erit.

Diligendus proximus quo modo.

Secundum quod considerandum admonui, in hoc maximo mandato, de dilectione proximi, est discrimen inter personam hominis, & vitium illud,

quod ipsi adhæret. Hominem prauum & impium, quantum ad ipsam prauitatem & impietatem ipsius attinet, odisse licet: quod verò ad personam, quatenus homo est, humanæ nobiscum consors naturæ, hic diligendus est, ita vt ꝙ in ipso odimus, peccatũ videlicet & vitium ipsum, id arguamus, & vicissim in illo amemus, quod dilectioné meretur, hoc est, vt homo conseruetur, quemadmodum docet Augustinus. Hæc sufficiant de primo mẽbro, quod de Lege initio obseruandum admonui.

DE SECVNDO.

Quatuor errorũ genera circa legem.

Alterum quod proposui, erat de erroribus, quos circa doctrinam Legis falsi doctores disseminant. Horũ quatuor sunt genera. In *primo ordine* sunt, qui legem planè abiiciunt, & pernegant eam in Ecclesia Christianorum proponendam. In *secundo* verò, qui legem quidem retinẽt, sed docent hominẽ propriis viribus posse ipsi satisfacere. His verò proximi sunt, qui dicunt, hominem non vniuersæ Legi, sed parti ipsius alicui satisfacere posse. Quartum verò occupant ordinẽ, qui dicunt, quamlibet religionem suam habere legem, quæ ad salutem sufficiat huic satisfacienti. Hi quatuor errores sua contagione venenata admodũ noxij sunt, nec alio vllo innituntur fundamento, quàm præstigiis & mendacibus artibus diaboli, qui homines excitat ad seducendũ inuicem alios à puritate veræ doctrinæ Legis & Euangelij. Refutabo itaque hos errores singulatim, eo ordine, quo iam à me recitati sunt.

1. Antinomi.

Antinomi, qui legẽ planè abiiciunt, atque in Ecclesiis Christianorum docendam negant, vix digni sunt, vt eorum opinio multis verbis refutetur, vtpote cui non solùm recta ratio hominis, sed & ipse Christus atque huius Apostoli, & quotquot fuerunt in Ecclesia Christi fideles doctores, aduersentur. Argumenta quibus suam sententiam tuentur, hęc sunt.

Argumenta corũ.

1. Christianis, inquiunt, nihil cum Mose, propterea neque sunt subiecti ipsius Legi. Item, Christiani 2. liberi facti sunt per Christum, propterea Christus mandauit prædicari Euangelium omni creaturæ, de lege prædicanda nihil quicquam præcepit. Postre-3. mò, Spiritus Sanctus, aiunt, doctor est Christianorum, cuius vsus ergo erit legis inter eos? Hisce & aliis similibus rationibus, existimant se probare Legem in Ecclesia Christianorum neque retinendam, neque docendam esse.

Impietas eorum.

Sed ab his primùm quærere licet, decétne Christianos diligere Deum & proximũ? credo neminem à Diabolo ita obsessum, vt hoc negare ausit. Cum igitur oporteat Christianos diligere Deum & proximum, cur non etiam licebit iis scire, quomodo id præstare debeant? Quod enim erit dilectionis opus, nisi certa aliqua ratione regatur? Quoniam autẽ Lex Dei (decem præcepta puta) vtrumque nos docet, videlicet, vt diligamus Deum & proximum nostrum, & quomodo id fieri debeat à nobis, quis est qui non videt manifestè errare hos, qui Legem Dei abolere volunt, & vetare ne sonet in Ecclesiis Christianorum.

Respõsio ad 1. argumentum.

1. Quòd verò obiiciunt & dicunt, Christianis nihil esse cum Mose, verum id est, quantum ad Leges Mosis cęremoniales & forenses, sacrificia, circumcisionem, & similes ritus externos attinet, qui ad aduentum Christi tantum durare debebant, & postea desinere: Sed non est verum, quantum ad legẽ Dei, videlicet decalogum, qui homini in prima creatione datus est, & postea repetitus, ac descriptus in duabus tabulis lapideis, vt esset huius memoria perpetua. Tacebo interim hoc loco, quòd & Christus ipse Legem docuerit, & prolixè explicuerit, quẽadmodũ & sãcti Prophetę fecerũt, & horũ successores.

Ad Secundum.

2. At, quòd secundo loco affirmãt Antinomi, Christianos non esse sub lege, sed sub gratia, concedo & hoc, modò dextrè intelligatur, quemadmodum ipse diuus Paulus exponit, Christiani non sunt sub Lege, hoc est, qui credunt in Christum Iesum, nõ sunt sub Legis sententia condẽnatoria, quia nulla condemnatio est in his, qui insiti sunt Iesu Christo, Rom. 8. 1. Attamen opus habet Christianus Legis doctrina, quæ sit ipsi regula vitæ, monstrando quid Deo placeat, & quid aduersetur ipsius diuinæ voluntati.

Ad tertium.

3. Præterea quod dicunt, Christiani liberi facti sunt, propterea nõ sunt sub Lege, ad illud sic respõdeo: Verum est, Christianos liberatos esse à Legis condemnatione, à peccato & inferno, sed non ita, vt interea liceat ipsis facere quicquid collibuerit. Ideo liberi sunt, vt soli Deo seruiant, diligant ipsum & proximum, quantum est in totis viribus, quemadmodum lex cohortatur & docet.

Ad quartum.

4. Si insuper pergant dicere, Christus dedit mandatum de Euangelio omni creaturæ prædicãdo, sed de lege nihil quicquam præcepit. *Resp.* Christus iussit prædicari remissionem peccatorum, sed quid est peccatum nisi legis transgressio? Iam ergo, si Christiani nullam habent legem, neque peccata vlla vt habeant necesse est. Ad hæc, ipse Christus & Apostoli cohortãtur singulos Christianos, vt edãt fructꝰ pœnitentiæ, videlicet bona opera, iuxta legẽ Dei.

Ad quintum.

5. Postremum Antinomorum argumentum tale est: Spiritus Sanctus, inquiunt, docet Christianos, itaque lege non indigent. O quàm est hoc stultum & friuolum argumentum! Hoc enim potius modo concludendum fuit. Spiritus Sanctus docet Christianos, itaque indigemus doctoribus & verbo, lege nimirum & Euangelio. Nam Spiritus Sanctus tum demum docet & mouet cor hominis, quando auribus percipitur verbũ, in quo ipse S. Sanctus vult esse efficax in his, qui illud audiũt, & fide amplectuntur.

Cõclusio respõsionũ ad antinomorũ argumenta.

Videmus igitur, quàm non stultè tantùm, sed & perniciosè faciunt, qui nobis legem Dei eripere, & eam è cœtu Christianorum eiicere, ac non docẽdam affirmare audent. Relicta ergo huius erroris contagiosa lue, agamus Deo gratias pro cõmunicata nobis sancta sua lege, & porrò rogemus ipsum, vt det nobis Spiritum suum Sanctũ, quod ipsi per nos fiãt multa grata & placentia. Si hanc victoriam diabolus de nobis obtinuisset, quòd spoliasset nos lege Dei, quemadmodũ in paradyso id illi successit, quid prohiberet, quo minus denuo nos faceret reos mortis & æternæ damnationis? Qui n. ex lege peccata sua fateri non discit, idem haud dubiè ex Euangelio gratiã amplecti ignorat. Qui morbũ suũ aut morbi grauitatẽ ęstimare nequit, idẽ medicinę salutaris inuestigandæ curam neligenter vt habeat necesse est.

II. Papistę Iustitiarij refutãtur.

In *Secundo* ordine eorum, qui circa legis doctrinã aberrant, ij sunt, qui legem quidem retinent, & rectè affirmant docendam in Ecclesiis Christianorũ, sed falsò hoc astruunt, quòd quicunque velit, possit ex propriis viribus & arbitrio legi satisfacere, atq; hoc pacto consequi iusticiam corã Deo, & promereri vitã æternã. Huius opinionis falsitatẽ Ita manifestis demõstrationibus ostendã, vt facillimè quiuis intelligat, neminẽ omnium hominũ (excepto vnico homine Iesu Christo) posse adimplere Legem Dei.

1. Argumẽtũ, à cõditione humanæ cõditionis suum promi.

Primum huius nostræ asseuerationis argumentũ præbet nobis naturæ humanæ conditio in omnibus hominibus. Ea hæc est, quòd omnes ab ipsa natiuitate sunt impuri immundi & peccato obnoxij. Cum autem cõstet, ex putrido & fœtido fonte non nisi

nisi putridam & fœtidã hauriri aquam, manifestum est, hominem impurum & peccato contaminatum, non posse exhibere Deo puram, sincerã, & immaculatam obedientiam. Ideo inquit Salomon Eccles. cap.7.21. Nõ est homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet. Et Iob cap.14.4. Quis potest dare mundum de immundo semine? Profectò nemo mortalium hoc præstare potest. Omnes enim ex massa peccatrice, & immunda radice ortũ trahimus. Nũquid possibile est, vt fructus præstet ipsi arbori? Stat igitur firma probationis demonstratio hæc.

Syllogismus apodicticus.

Quicunque immundi sunt, obedientiã mundam & puram legi Dei præstare non possunt. Omnes autem homines natura sua sunt immundi, excepto vnico Iesu Christo, qui naturę suetis & communibus nascendi legibus exemptus est. Nemo ergo mortalium potest satisfacere legi Dei.

2. Ab experientia humana vniuersali.

Secundum argumentum, quo conuincitur nullum hominem posse adimplere legẽ Dei, petitur ab experientia humana vniuersali. Nemo enim in vniuerso mundo reperitur, qui consulens propriũ cor, & examinans suam conscientiam, non statim experiatur se longè abesse à perfectione illa, quam lex requirit. Quis non sentit se sæpissimè non facienda commisisse, & rursum, facienda omisisse? Et quamuis quidam de impletione legis, à se aut aliis facta, multum gloriari ausint, tamen contrarium ipsis est proprium cordis iudicium, quod licet coram hominibus occultum sit, constat tamen ac patet Deo qui videt, ęstimat & probat vniuersas humani cordis cogitationes & affectus.

3. A consideratione iudicij Dei.

Tertium argumentum, quo probatur neminem mortalium posse adimplere legem Dei, petitur ex iusto iudicio Dei, qui reos solummodò & legis diuinę, ac mandatorũ ipsius transgressores damnat. Cũ autem nemo liber sit à iudicio Dei & pœnis, videlicet morbis, aduersitatibus, & ad extremũ ipsa morte, quę omnia grassantur propter peccatum, hoc est, Legis Dei transgressionem, quis non hinc nullo negotio intelligit, ac haud dubiè cõcludit, omnes homines reos esse, ac legis diuinæ transgressores, ita ex operibus legis nullam consequi posse iusticiã?

4. A dissidio legis & naturæ humanæ.

Quartum argumentum sumitur ex dissidio legis & naturæ humanæ. Lex enim spiritualis: Natura autẽ humana carnalis est, quod Paulus probat Roman.7.14. cum inquit: Scimus quòd lex spiritualis est, ego autem carnalis sum, venũdatus sub peccato, hoc est, vsque adeò sum peccato obnoxius, vt nunquam ita liberer ab eo, vt adimplere possim legem Dei spiritualem. Ago autem Deo gratias, per Iesum Christũ, qui quod ego præstare nequeo, id totum meo nomine abunde præstitit. Hoc argumentum tractat Paulus multis verbis, capite à nobis iam citato.

5. A testimoniis Scripturę.

Quintum argumentum, quo probatur neminem mortalium adimplere legem Dei, pręb et nobis ipsa vox Dei in Mose, Psalmis & Prophetis, adeòque in tota Scriptura Euangelica & Apostolica.

1. Genes.6.5. Vidit Deus quòd multa esset malitia hominum in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore.

2. Iob.9.2. Verè scio quod ita sit, quòd non iustificetur homo corã Deo, si voluerit contendere cum eo, non poterit respondere ei vnum pro mille. Et paulò pòst de seipso inquit Iob: Si iustificare me voluero, os meum condemnabit me.

3. Ps.14.2.&c. Corrupti sunt & abominabiles facti sunt in studiis suis, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Dominus de cœlo prospexit super filios hominum, vt videat si est intelligens, aut requirens Deum.

Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, nõ est vsq; ad vnũ. Ps.13.3. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine, quis sustinebit? Hăc de caussa orat Dauid Ps.143.2. in hũc modũ: Domine ne intres in iudiciũ cum seruo tuo, quia nõ iustificabitur in conspectu tuo oĩs viuens.

4. Prouerb.20.9. Quis potest dicere: mundum est cor meum, purus sum à peccato?

5. Esaiæ 64.6. Facti sumus vt immundi oẽs nos, & quasi pannus menstruatæ iusticiæ nostræ, & cecidimus quasi folium vniuersi, & iniquitates nostrę quasi ventus abstulerunt nos.

6. Christus Ioan.3.6. inquit: Quod natum est ex carne, caro est.

7. Paul. Rom.3.9. Ostendimus redditis causis & Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse. Ephes.2.3. Eramus natura filij iræ.

Ex hisce iã recitatis, & aliis plurimis Scripturę testimoniis, manifeste conuincitur, neminem mortalium posse adimplere legem Dei.

6. A Dicto Pauli argumẽtũ.

Sextũ argumentũ huius nostrę asseuerationis est à Paulo ad Galat. cap.2. his verbis propositũ: Si ex lege iusticia, frustra mortuus est Christus. Nã Christus venit in mũdũ, vt legẽ impleret, quod impossibile fuit omni homini, in toto mũdo præstare. Quotquot autẽ credũt in eũ, his imputabitur legis iustitia, quam Christ⁹ in sua propria persona fecit atq; assecut⁹ est.

Cõclusio.

Sex igitur firmissimis atq; euidẽtissimis argumẽtis probaui, falsam esse opinionẽ Papistarũ, qui docẽdo, scribẽdo & declamãdo, cõtra propriã conscientiã, affirmare audent, hominẽ posse adimplere Legẽ Dei, atque ita ex operibus iustos reputari coram Deo.

III. Mediatores & Politici.

Tertio loco inter eos, qui nõ rectè docent de Lege, collocãdi sunt, qui fatẽtur quidẽ, hominẽ ex parte nõ satisfacere Legi Dei, sed tamẽ in multis pręstare Legi obedientiã. Et propterea, inquiunt, quo plus fiat bonorũ operũ secundũ Legẽ, eo maior erit hominis ex Lege iusticia, & quod deest, id precario à Christo mutuãdũ est. Hęc opinio licet hęreat in multis, præcipuè politicis hominibus, est tamen falsa & cõtumeliosa in Filiũ Dei Dominum nostrũ Iesum Christũ, qui solus tollit peccata mundi, & in se credẽtes iustificat.

Refutatur variis rationib. Prima.

Esse quoq; opinionẽ hãc nõ minimã causam reiectionis Iudæorũ, docet Paul. Rom.10.3. Ignorãtes, inquit, iusticiã Dei, & suã quęrẽtes statuere, iusticiæ Dei nõ sunt subiecti. Finis.n. Legis Christi, ad iusticiã omni credẽti, hoc est, Quicunq; credit, is habet quod Lex requirit, videlicet iusticiam, quã Christus credẽti imputat. Itẽ Philip.3.9. tradit Paulus discrimen inter iusticiam Euangelij & Legis. Iusticiã Euangelij consequuntur omnes credentes, sed Legis iusticiam nemo excepto solo Christo consequi potest, ex propriis suis operibus.

Secunda.

Tertia.

Ad hæc, nemo potest inchoare aliquod bonũ opus iuxta Legem, quo cõsistere valeat ante tribunal Dei, priusquã iustus fuerit ex fide in Christũ. Nã vt alibi testatur Paulus, impossibile est placere Deo sine fide. Possunt quidẽ fieri quędã opera, quæ speciẽ boni apud homines habeant, & prosint etiã vitæ & cõuersationi humanę, in hoc mundo, sed ex iis iusticiã cõsequi impossibile est. Qui.n. aduersus vnũ peccat, omnium reus factus est, inquit Iacobus. Nec potest quicquã Deo placere, quod fit ab eo, qui nõ est mẽbrũ Christi & iustificatus per obedientiã ipsius. Vt enim vnius Adami inobedientia oẽs rei facti sumus dãnationis, ita nos oẽs quotquot credimus in Iesum Christum, iustificamur per solam obedientiã ipsius.

Cõclusio.

Apparet itaque errare eos, qui iusti esse volunt, partim ex propriis operibus, partim ex merito Christi, ita vt quò plus abũdet aliquis operibus bo-

nis, eo magis gloriari poſſit, ſe de ſuo afferre, & reliqua quæ deſiderantur, quærere apud Chriſtum.

4. Mahumetani.

Quos quarto loco nominaui, circa legis doctrinam errare, ij prodierunt ex ſchola Mahometis. Mahomet vt ſuos diſcipulos ac ſubditos retineret ſuis diabolicis præſtigiis magis addictos, docebat quemlibet ſaluari obſeruatione legis illius, cui ſubeſt. Hoc eſt, Si Iudæus ſuas ceremonias & circumciſionem obſeruet, ille ſua obedientia meretur ſalutem. Etſi Turca aut Mahometiſta, inquit, ſuam legem cuſtodiat, ſaluabitur ea ratione & ipſe. Sic porro etiam Chriſtianus per legem Euangelij ſalutem conſequitur. Hac etiam praua opinione imbuti ſunt politici quidam homines, qui nec grauitatem peccati, nec beneficia Chriſti rectè æſtimabant. His omnibus, qui hoc modo ex ſua lege, cui ſubiecti ſunt, ſalutem quærunt, vbicunque tandem locorum degant, oppono hæc manifeſta & immotæ veritatis verba, Ioh. 3. 36. Qui credit in filium, habet vitam æternam, qui autem non credit in filium, non videbit vitam, ſed ira Dei manet ſuper eum.

Refutantur.

DE TERTIO.

De vſu legis.

Sequitur tertium quod de lege propoſui, videlicet quorſum conducat lex, & quis ſit eius verus vſus inter homines, præcipue in Eccleſia Chriſtiana.

Audiuimus ſupra, quid lex requirat, & quòd nemo eam implere poſſit, quæritur ergo tertiò loco, quis ſit eius vſus, cum ei nemo ſatisfacere, nec quiſquam ex operibus ipſius, iuſticiam coram Deo conſequi poſſit.

Triplex eſt.

Triplex eſt vſus legis, videlicet, Externus, Internus, & Spiritualis.

DE VSV LEGIS EXTERNO.

1. Externus.

Vſus legis externus eſt, vt diſciplina regat homines, vt in externa honeſtate morum, inuicem pacificè iuxta legem viuant, ne quid mali facinoris manifeſtè perpetrent, quod in lege Dei prohibitum ſit.

Superiorũ omniũ officium.

Hic neceſſe eſt parentes, magiſtratus, præceptores atque tutores, immo etiam verbi Dei miniſtros, diligenter attendere, vt qui ipſorum curæ commiſſi ſunt, honeſtate vitæ externa, integrè ac pudicè viuant. Propterea enim lex Dei moralis dicitur, quòd communis quædam regula ſit, iuxta quam quiſque ſuos mores formet ac dirigat.

Parentũ erga liberos.

Primo, mandata eſt hæc externa legis diſciplina parentibus, vt hac liberos ſuos edoceant, ac ſub externa morum honeſtate contineant. Et quo id facilius præſtare poſſint, vtantur doctrina, exemplis, placidis atque ſeueris admonitionibus, & virga. Porrò, ſi id res poſtulat, quod qui non fecerint, ij expectent iuſtas à Deo pœnas, tanquam contemptores ſeueriſſimorum mandatorum Dei, qui præcipit parentibus, vt iuxta Decalogi normam, honeſtè & pie liberos ſuos inſtituant atque educent.

1. Principio quidem vtantur doctrina, hoc eſt, liberos ſuos quamprimùm fari ac ratione vti poſſunt, aſſueſcant manè & veſperi, Catechiſmi ſingulas partes, memori mente ediſcere atque recitare.

2. *Deinde* ipſi liberis ſuis præibunt, proprio honeſtæ actæ vitæ exemplo, ita vt doctrinæ propoſitæ correſpondeat parentum vita, quam poſtea imitari liberi poſſint. Qui enim verbis tantùm laborant in liberorum educatione, ſtultè admodum, meo iudicio, facere videntur, & haud ſcio, an docere eos, an dedocere magis dicam. Nam quod ore docendo ædificant, id factis malè viuendo deſtruunt, & quæ hinc malorum lerna ſequatur, tam in Eccleſiaſtico, quàm politico ordine, quis eſt qui nõ videt ac quotidie experitur.

3. Debent præterea parentes mitioribus interdum verbis apud liberos vti, vt his quaſi illecebris, animi eorum facilius ad virtutis officia alliciantur ac extimulentur.

4. Quòd ſi autem paternis admonitionibus obtemperare nolunt liberi, hîc parentes ſeueriori vultu ac ore compellabunt eos, ac quas tandem laturi ſint ſuæ inobedientiæ pœnas, prudenter & grauiter præmonebunt.

5. Quinto, cum parentes neque mitioribus neq; aſperioribus commonefactionibus proficere quicquam poſſint, & nulla emendationis morum ſpes in liberis affulgeat, hîc tandem extremi paterni remedij loco adhibenda eſt virga. Hac caſtigabunt eos, cum aſſueſcunt periuriis, mendaciis, furtis, turpibus & obſcœnis quomodocunque dictis. Nam Syrach inquit cap. 30. Qui diligit filium ſuum, crebra ei admouet flagella, vt in poſtremis vitæ ſuæ diebus gaudeat. Et Salomon Prouerb. 23. 13. Noli ſubtrahere à puero diſciplinam, ſi enim percuſſeris eum virga, non morietur: virga percuties eum, & animam eius de inferno liberabis.

Qui nimiùm liberis ſuis indulgent, & conniuentes ad quoduis flagitium eorum, ex arbitrio ſuo eos viuere permittunt, hi perditionis illorum autores cenſendi ſunt. Narrat Pontanus, quendam delicatulum à matre nimia licentia corruptum, tãdem adultæ ætatis, ob commiſſum facinus morti adiudicatũ: Hic cum à carnifice ad locum ſupplicij deduceretur, alta voce hæc ingeminabat verba: Nolite putare, ô ſpectatores, hunc carnificẽ, ſed potius matrem meam propriam, me ad hoc tam infame genus ſupplicij deducere. Multum itaque intereſt parentes aſſuefacere liberos, vt iuxta decalogi amuſſim vitę ſuę curſum dirigant. Hac ratione ſternent viam facilioris pædagogiæ his, quorum diſciplinæ & fidei poſtea liberos ſuos crédituri ſunt.

Magiſtratus officium erga ſubditos.

Magiſtratui ſimiliter externa hæc diſciplina Legis Moſaicæ commendata eſt. Nã Paulus Magiſtratum vocat miniſtrum Dei, ad bonũ promouendum ac malum puniendum. Et quoniam à Deo ordinati ſunt magiſtratus, ideo tenentur promouere gloriam Dei, & auertere quæcunque Deo ſunt cõtraria, quãtum ad externam hominum conuerſationẽ attinet.

Appellatur autem magiſtratus cuſtos vtriuſque Legis, quòd ſubditos ſuos diligenti cura contineat ſub honeſta morum diſciplina iuxta Decalogum, & proprium ipſe vitę curſum tranſigat, vt ſit exẽplar & ſpeculum, in quo ſubditi bene viuentes, intueri poſſint. 2. Dabit quoque operam, vt Leges poſitiuæ & ſingula decreta ipſius, cum Decalogo congruant, & ſint huius quaſi muri ac propugnacula. 3. Debet inſuper magiſtratus punire manifeſtas legis diuinę trãſgreſſiones, vt ſunt blaſphemia Dei, idololatria, periuria, deierationes, verbi Dei contẽptus, inobedientia, homicidia, adulteria, mendacia, falſa teſtimonia, furta, & ſimilia vitia, quæ ex diametro pugnãt cum Lege Dei. Quod ſi in his negligit magiſtratus ſuum officium, particeps fit ac reus omnium iſtorum delictorum, quorum impunitatem aliis concedit.

Narratur hiſtoria de homicida quodã qui ſeptem viros è medio ſuſtulerat, cũ in iuspertractus, iudicio ſiſteretur, atq; homicidij accuſaretur, reſpõſum eſt, eũ ſolũmodo vnicũ, reliquos aũt ſex magiſtratũ occidiſſe, qui primũ illud homicidiũ in ipſo nõ punierit. Imò verò reus magiſtratus & corã Deo, cũ cõtumaciter violãtes Legẽ Dei nõ punit, ac ſua licentia feneſtram ad peccandum, aliis aperit. Immiſericordis enim eſt gratię vni parcere, cum plurimorum iactura ac perditione.

Præcepto rum officium erga iuuentutē

Ad iuuentutis informatores hæc eadem cura spectat, vt suæ disciplinæ concreditos, ita doctrina, exemplis, crebris admonitionibus & castigationibus instituant: nequid enorme & Legi Dei contrarium in externis eorum moribus conspiciatur. Quod si facere negligant, peccant in Deum, in puerorum parentes, & totam rempublicam, nec ferent hoc perpetuò impune. Si etenim is iure suspenditur, qui taurum aut vaccam alteri suffuratur: quò magis mille suspendijs dignus est, qui hoc furti genus lōgè grauius committens, bona fide sibi commissam iuuentutem infideliter instituit.

Tutorū erga pupillos.

Tutores etiam, qui loco parentum sunt, componant se totos ad regulam, suprà parentibus præscriptam. Itaque non tantum bona pupillorū hęreditaria curent ac studiosè conseruent, verūetiam vt honestè & probe instituantur, maximopere conentur, scientes se corā Dei tribunali tam strictè teneri pro misso, quod præstiterunt illorum parentibus, ac si cum Deo ipso pepigissent, se fore pupillorum istorum fidos tutores ac patronos. Hac de causa vocat se Deus patrem orphanorum ac patronum viduarum. Sed quid hodie à communi tutorum vulgo fiat nemini non constat, & miseri pupilli ac viduæ, prò dolor, cum suo magno dolore experiuntur.

Ministrorum verbi officiū erga auditores.

Postremo tenentur etiam ministri verbi Dei, iuxta hanc legis diuinæ normam, suos auditores ad externam vitæ honestatem, doctrina, exemplis & crebris admonitionibus, vnà cum castigationibus propositis cohortari, quemadmodum fecerunt ipse Christus & diuus Apostolus Paulus. Quod si autem huius sui officij debitam curam deposuerint, & fraudulenter fecerint opus Domini, non euadent iustum iudicium ac pœnam in die nouissima Domini. Sed quot hic videre licet, qui illud poetæ sequuntur? Dat veniam coruis, vexat censura columbas. Cum nullius tamen hominis personam te respicere velit Deus, modò moderatus sis, ad exemplum optimi Nathan. Præstat ministrum verbi Dei cum Iohanne decollari, quàm cum Herode conuiuari. Maior enim hoc loco habenda est ratio gloriæ Dei & salutis humanæ, quàm propriæ vitæ ac commodorum.

Causæ impellentes ad hæc officia.

Hæc dicta sint de vsu legis externo & quàm latè is pateat. Grauissimæ autem causæ huius disciplinæ externæ exercendæ quatuor sunt. 1. Mandatum Dei. 2. Vt vitentur pœnæ. 3. Vt pacificè & quietè inter nos viuamus. 4. Vt sit hæc pædagogia, reddens nos aptiores ad audiendam salutarem doctrinam Euangelij Iesu Christi.

DE VSV LEGIS INterno.

II. Internus.

Quemadmodum primus legis vsus externus est, & humanam concernit societatem, vt quicunque in externa conuersatione, literam Legis verbis ac factis exprimat, iudicetur ab hominibus probus ac honestus. Ita secundus legis vsus internus est, in corde ac conscientia hominis, vt sistatur ille coram tribunali Dei, & reddat rationem, nunquid totis viribus satisfecerit Legi Dei nec ne. Hic si de legis perfectione gloriari possit, (quod excepto vnico Christo omnibus hominibus impossibile est) sciat ad se pertinere benedictionem atque misericordiam in millia, iuxta promissionem legi annexam. Si verò transgressorem se legis animaduertat, propositam audit sibi vindictam & iudicium Dei, in tertiam & quartam generationem. Item, Maledictus omnis, qui non fecerit quæcunque scripta sunt in libro legis hoc. Hæc sententia primùm lata est in Paradyso. Deinde manifestis verbis expressa est apud Mosen. Adhæc conscientia singulorum hominum eandem stabilit, atque adeò omnes calamitates huius vitæ, ac mors ipsa tandem, confirmant. Postremùm verò inferni cruciatus æternus puniet, quotquot non liberati fuerint per Dominum nostrum Iesum Christum.

Eius sedes.

cacia.

Testes verbum Dei & conscientia.

Exēpla.

Cain cùm æqua lance peccatum suum ad legem perpenderet, inquit: Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam consequar. Idem Saulo accidit desperanti, ac seipsum in æternam damnationem conijcienti. Dauid autem cum iuxta legem factum suum examinaret, ac peccatum suum cognosceret: ait Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit: Quia apud te propitiatio est, vt timearis.

Opposita.

Manasses similiter, Magdalena & latro in cruce, peccata sua confitentes egerunt pœnitentiam, & ad gratiam Dei confugiebant. Atque ita videmus, quis sit Legis vsus internus, videlicet, vt vitæ nostræ actiones ad singula Legis Dei præcepta examinemus, & quoties nos deliquisse experimur, toties Legis maledictionem atque irati Dei pœnas nobis denunciari statuamus.

Remediū adu. Legis condemnationem.

Quid verò consilij hic capiemus? Duæ tantum viæ propositæ sunt, vna per desperationem, ad æternam mortem & maledictionem, Altera, per thronum gratiæ ad æternam vitam & benedictionem.

Thronus gratiæ est Christus Iesus, qui nos suo patri reconciliat & donat vitam æternam. Nam qui credit in Iesum Christum, consequitur per eum remissionem peccatorum, & iusticiam, per quam ingreditur vitam æternam Christus enim impleuit legem, ad iusticiam omni credenti.

Fides fundamentū salutis.

Hæc fides in Christum fundamentum est nostræ salutis, quemadmodum fatentur in symbolo singuli Christiani, cum dicunt: *Credo remissionem peccatorum*, Hoc est, Quamuis innumera sint mea peccata, & immensa sit iræ Dei magnitudo, atque horrendæ sint ob peccatum pœnæ ingruentes, tamen cum sub gratia sim, & non sub lege, certò credo remissionem peccatorum, propter meritum mortis & passionis Iesu Christi, qui non solùm mundat me ab omnibus peccatis suo precioso sanguine, sed etiā imputat mihi suam iusticiā, ita vt nihil iuris in me lex sua damnatoria sententia vllo modo habeat.

Hæc fides oritur ex noticia Euangelij, quod offert omnibus credentibus gratiam in Iesu Christo Vnde etiam Augustinus inquit, Christus nostra peccata sua fecit, vt suam iusticiam, nostram faceret. Item cum Cain diceret, Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam consequar. Respondet Augustinus: Mentiris Cain, Maior enim est misericordia Dei, quàm omnium peccatorum miseria. Hoc est quod Iohannes dicit: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Item Christus est propitiatio non tantùm pro nostris peccatis, sed pro peccatis totius mundi.

Eius scopus.

Hæc fides in solius Dei obedientiam recumbit, & præterea nulli creaturæ siue in cœlo, siue in terra confidit. Sed de fidei natura infra in tertia doctrina copiosius erit dicendum: nunc ad tertium legis vsum transeamus.

DE SPIRITVALI LEgis vsu.

III. Spiritualis.

Tertius legis vsus, qui spiritualis dicitur, Io-

cū habet in renatis, qui in Christum credentes, consequuti sunt per mortem & intercessionem Christi, remissionem peccatorum, & iusti habentur coram Deo per iusticiam Christi imputatiuam. Vbi hæc fides viua est & sine hypocrisi, ibi simul habitat Spiritus sanctus, qui & operatur fidem in cordib. hominum, per auditum salutaris doctrinæ Euangelij, & regenerat hominem, atque excitat eum ad gratitudinem erga Deū, quo fit vt pluris faciat homo Dei voluntatem ac mandata ipsius, quàm totius mundi bona omnia, quamlibet speciosa ac preciosa ea æstimari possint, & perseueret in bono proposito retinens fidem ac bonam conscientiam. Quoniam ergo renatus obedientiam vult præstare Deo, hic denuo in Legem inspicit, & hanc sibi tanquam infallibilem normam proponit, vt quid facere, quid omittere debeat in vero Dei cultu, intelligat. Et quāuis nemo suis operibus satisfacit legi, tamen placet Deo obedientia credentis, quia liberatus est à maledictione legis, & per Christum est sub gratia. Sic enim Paulus inquit: Nulla condemnatio est in ijs, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum Spiritum.

Spiritus effecta.

Renatus in legem inspicit.

Est autem hæc obedientia non tantùm grata Deo, vt pote qui ex paterna sua bonitate, iubet ac vult credentes se diligere & charitatem exercere erga proximum: verùm etiam addit promissionem mercedis, quòd velit largiter compensare omnia benefacta, adeò vt qui poculum frigidæ aquæ dederit in nomine Christi, non frustrabitur sua mercede.

Eius obedientia grata Deo.

Hinc fit, quòd multorum extent piorum exempla, qui propter obedientiam Deo ex fide præstitam, reportarunt, tum spiritualem, tum corporalem benedictionem.

At qui se credere dicunt, & nihilominus non habent propositum vitandi peccata, sed regi se patiuntur à suis prauis cupiditatibus, & trahi à desiderijs carnis, hi non insistūt vestigijs Abrahæ, qui malebat proprium vnicum filium ac hæredem occidere, quàm tergiuersando designare quicquam contra præceptum Dei. Faciunt quoque contra D. Pauli doctrinam, qui præcipit credentibus, vt qui cum Abrahamo gratiæ Dei participes fieri volent, debeant fidem suam declarare obedientia erga Deum, qui immensam suam gratiam commendauit erga omnes homines, quòd filium suum vnigenitum tradiderit pro ipsis.

Aduersus eos qui fidem se habere iactant, tamen operibus malis negēt Deum.

Sed quàm est hoc argumentum impium & infandum, quòd quidam eò impietatis progressi, dicere audent: Iustificati & liberati sumus, gratis ex fide, quorsum ergo opus est incumbere bonis operibus? Audi quid his respondeat Paulus: Quorū iusta est, inquit, condemnatio. Immo verò iusta, cum ipsi hoc errore, peccata (vt Cæcias nubes) attrahant. 1. Principio enim Deum contumelia afficiunt. 2. Deinde pedibus conculcant preciosum sanguinem Christi. 3. Præterea expel unt Spiritum sanctum. 4. Ad hæc mendacij seipsos arguunt. 5. Postremò dato scandalo, multos offendūt & à doctrina Euangelij mentes eorum abalienantes, ad perditionem atque interitum impellunt.

Quinque adu. fidē mortuam argumenta.

Principio, inquam, contumelia afficiunt Deum, qui immensa sua misericordia, eos à peccato & cōdemnatione liberatos cupit. Conferendi sanè hi esse liberis immorigeris mihi videntur, qui aliquando propter multiplicem maliciam atque nequitiam, ab omni spe successionis in bonis paternis exclusi, rursum tamen supplices facti atque recepti in gratiam, redierūt ad ingeniū, & spreto patris mandato, ipsius denuo abusi sunt bonitate atque clementia. Quid enim aliud hic tentabit pater, quā vt summo iure quēadmodum eorum postulat cōtumacia, cū illis agat?

1. Contumelia afficiunt Deum.

Deinde pedibus conculcant hi preciosum Christi sanguinē, qui effusus est in cruce in remissionē peccatorū. Quasi verò enim Christus ea de causa suū fudisset sanguinē, & expandisset cruentas manus, brachia & pedes, adeóque totum corpus, in patibulo crucis, vt nobis liceret cor nostrum, manus, pedes & totum corpus prostituere omni turpitudini, petulantiæ, tyrannidi, iniustitiæ, versutiæ, fallaciæ, imposturæ, & vt vno dicam verbo, vniuersis hisce omnibus, ad quæ nos mundi prauitas & carnis libido instigat: & tamen interea dicere, Christus est meus Saluator, huic credere, & huic totus adhærere volo. Qui sic vitā instituit suam, is per omnia similis est perfido proditori, qui Domino suo, cuius stipendia accipit simulatam præstat operā, & interea hosti ipsius fauet, & omnibus quibus potest modis placere & sua inseruire opera laborat. Ita gloriari de fide in Christum, & interea malè ac perditè viuere, quid aliud est, quā ore ea proloqui, à quibus & cor ipsum & totius vitæ studia atque actiones dissentiunt? Gloriabantur Iudæi se esse filios Dei & semen Abrahæ, sed quid ad hæc Christus? Vos, inquit, estis ex diabolo, quia opera ipsius perficitis, à quibus procul fuit Abrahā. Res itaque horrēda & cū damnationis extremo periculo coniuncta est, Christū in ore præ se ferre, hostem verò ipsius corde occultare, & omnibus mēbris, tam internis quā externis, huic se ad obediendū accōmodare: Quid, inquam, hoc aliud est, quā preciosum Christi sanguinē pedibus cōculcare, atque contēnere amarā ipsius passionē & mortem, quam pro peccatis nostris pertulit, non vt pateret nobis peccandi licentia, sed vt fide accipiētes remissionē peccatorū, ipsum in cordibus nostris retineamus, atque abnegato Diabolo cū omnibus suis operibus, peccato videlicet & iniquitate, huic soli Domino & redemptori nostro, sinceram & perpetuam præstemus obedientiam.

2. Sanguinem Christi pedib. cōculcāt.

Tertio, quicūque ex auditu salutaris doctrinæ Euangelij iustificati sunt fide in Christū, & denuo in manifesta recidūt flagitia, atque carnis, mūdi & diaboli ducuntur & regūtur imperijs: hi cōtristāt Spiritum sanctū: & eum è cordibus suis expellunt, atque in huius locū admittunt & recipiunt spiritū Diaboli, cuius denuo fiunt habitacula, quēadmodū prius extiterunt. Quid hic aliud expectandū, quam quod Christus pronūciauit Matthæi 12.43. & Lucæ 11.24. Cum exierit Spiritus immundus ab homine, ambulat per arentia loca, & quærens requiem & non inueniens, dicit: Reuertar in domū meam vnde exiui: & cum venerit, inuenit eam scopis mundatā. Tunc vadit & assumit septē alios spiritus secū nequiores se & ingressi habitāt ibi: & fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Hinc intelligi facilè potest, quanti momēti sit, aut verbū Dei amplecti, atque credere, aut rursum turpiter ab eo corde & vita deficere, atque Spiritum sanctū è suo habitaculo contristatum expellere.

3. Contristant Spiritum S. & eum è cordibus suis expellunt.

Ad hæc quicunque de fide gloriantur, & malè interea viuunt, hi impudentissimè seipsos mendacij arguunt atque conuincunt. Cum enim ea iactitent, quibus carent, similes euadunt loquacibus Thrasonibus, qui ore quidem aureos montes polliceri non verentur, cum re ipsa omnium maximè egeni ac inopes existant. Horum error hinc confirmatur, quòd Deum non penitius corda introspicere aut scrutari, quam homines, existiment. Sed multum falluntur. Homo enim externa tantum videt, Deus autem non ea solùm, sed & cor ipsum introspicit. Decipi ergo Deus non potest, etiamsi diuersum

4. Seipsos mendacij arguunt.

sum cor sentiat ab eo, quod os tuum loquitur. Hinc est, quòd Iacobus requirat consonantiam cordis & oris, ita vt fidei quæ in corde esse prædicetur, respõdeant opera vitæ externa, quemadmodum est videre in exemplo Abrahæ. Nam certum est congruere, & sibi inuicem correspondere cor & opera, ita vt vbicunque sit malum cor, huius opera consimiliter mala consequi necesse sit, iuxta regulam Christi, Bona arbor bonos edit fructus. Videmus itaque manifestè, quàm impudenter seipsos mendacij arguant, qui de fide gloriantes, bona interea opera, neque habent, nec curant: perinde faciẽtes ac si quis imposita capiti corona, regem statim propterea se nominari atque haberi velit. Hi sunt quos nomine tantùm, re autem ipsa ac facto Christianos nemo dicere posit.

Postremo, quicunque gloriatur de Christo, & Christianus censeri & appellari vult, qui baptizatus, & fidem suã iactat, atque cœna Domini vtitur, & tamen interea flagitiosè viuit, hic manifesto scãdalo multorum animos ab Euangelio abalienat, & existit his condemnationis occasio. Paulus 1. Corinth. 8. 11. vbi agit de ijs, qui cum aliorum offendiculo Christiana libertate in rebus licitis abutuntur, hos affirmat, sua sciẽtia & Christianę libertatis abusu, perdere infirmum fratrem, pro quo mortuus est Christus. Quanto igitur magis in culpa erit, qui prauis facinoribus præbet alijs occasionẽ malè sentiendi, & blasphemè loquendi de sacrosancto Euangelio & Christiana religione? Rom. 2. 21. Accusat Paulus Iudæos prauitatis morum, & ait ideo per eos inter gentes blasphemari nomen Dei. Et 1. Timoth. 6. 1. præcipit seruis credentibus & renatis, vt Dominos nondum conuersos aut credentes omni honore dignos æstiment, ne nomen Domini & doctrina blasphemetur. Et venturos huiusmodi homines in nouissimis temporibus prædixit D. Apostolus Petrus, 2. Petri secundo, vers. 10.

S. Sunt scãdalo infirmis & pijs.

Vides igitur quanta sit huius peccati atrocitas, quo non solùm homo suipsius perditionis autor existit, verumetiam plurimis præbet occasionem, vt cum salutis suæ detrimento, & blasphemia nominis ac doctrinæ Dei, Euangelium Christi repudiẽt atque contemnant. Non dubium est, quin multi inter Turcas hodie, hac quoque de causa, odio prosequantur Euangelium Christi, quòd videãt Christianos tam perditè atque flagitiosè viuere. Et quis dubitet multos inter Papistas non esse, qui Euangelium Christi persequantur, aut nihili prorsus faciant, quòd tam frequentes sint, qui de Euangelio glorientur, rarissimi autem qui iuxta Euangelium viuant? Quid verò de his dicam, qui nobiscum puram doctrinam Euangelij receperunt, quorum multi adhuc sunt infirmi & vacillantes? profectò horum plurimos, aut animos despondere, aut mores & tempora, sub quibus in Papatu viuimus, huius seculi moribus maximè lasciuis & petulantibus, longè præferre videas. Quid aliud hos facturos putes, si ingrueret aliqua persequutio aut mutatio religionis, quam vt non inuiti paterentur nobis obtrudi Antichristi Romani pristina deliria & Idololatriam? Sed quorum culpa hoc fit, nisi horum solummodò, qui debebant alijs ducis & lucis vice esse, & iuxta consilium Pauli in omnibus, hoc est, ore, opere & vita, ornare doctrinam Domini & Saluatoris nostri Iesu Christi.

Cõclusio superioris dispu-tationis.

Hinc igitur concludimus, omnes credentes in Christum decere, vt proponant sibi legem Dei, ceu vitæ speculum, iuxta quod omnia sua facta dirigant in gloriam Dei, in proprium commodum & aliorum ædificationem. Quo fieri posit, vt destruantur opera diaboli, & opera Dei augescant, in gloriam Dei æterni patris, qui ex mera sua misericordia, per fidem, absque omni nostro vllo merito & operibus, nos saluos fecit & regenerauit, vt ipsi viuamus, & ambulemus in omnibus operibus bonis, Ephes. 2. 10.

Christianos lex Dei maximè docet.

TERTIA DO-
CTRINA.

Tertia doctrina, quam initio huius libelli explicandam proposui, est de Domino nostro Iesu christo, in cuius solius vera cognitione, consistit vita æterna, quemadmodum inquit ipse, Iohannis 17. 3. Hæc est vita æterna, vt te cognoscant esse verum Deum, & quem misisti Iesum christum.

De Euangelio.

Postquam christus respondisset Pharisæis ad quæstionem sibi ab ipsis propositã, quærit vicissim ab eis quid ipsis videatur de christo. Hanc quæstionem mouet vt detur illis occasio scrutandi scripturas ex quibus discant, quid de christo statuere debeant. Vide ergo quanta diuersitate animorum hęc vtrinque fiant. Hi non discendi gratia, sed cauillandi & perdendi studio negocium agunt. Christus autem sua quæstione hoc intendit, vt ad veræ salutis noticiam atque possessionem eos perducat.

Quæstio Christi.

Audiamus ergo quid vtrinque fiat. christus quærit, *Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei, Dauidis.* Hoc responsum dabant, quia sciebant christum nasciturum ex semine Dauidis, iuxta promissionem ipsi factam. Verùm cùm non sufficeret hoc ad veram christi cognitionem, ex hac alteram quæstionẽ infert christus, qua in vberiorem christi noticiam perducere conatur. Itaque inquit: *Quomodo Dauid ergo in spiritu vocat eum Dominum? dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?* quasi diceret Christus: Pater est superior filio, & filium oportet subiectum esse patri. Et Dominus est superior ministro, minister verò debet subijcere se Domino suo. Qui ergo fit, quòd Dauid christum fateatur suum Dominum, cui se totum cum omni animi subiectione submittit? Hic si Iudæi adhibuissent in consilium sacram scripturam de Christo disserentem, & paulisper secum perpendissent, quodnam foret officium Christi in mundo, facilè inuenissent hoc responsum: Christus ratione naturæ humanę assumtæ, est filius Dauid, ratione verò diuinæ naturæ, est filius Dei. Quantum itaque ad naturam humanam attinet, in specie vilis & pauper est, quod verò ad naturam diuinam, est Dominus dominantium & rex regum, cui etiam cedere & suppliciter genua flectere Dauidem oportebat, immo ab hoc solo & per hunc vnicum accipere remissionem peccatorũ, iusticiam, & vitam æternam.

Quæstionis membra.

Iudæorũ stupor.

De hoc Christo, Domino suo, loquitur Dauid, Psalmo 51. 9. cum inquit: Expiabis me hyssopo & mundabor, lauabis me & super niuem dealbabor: Item Psal. 130. 3. Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine, quis sustinebit? Quia apud te propiciatio est, vt timearis. Per hanc propiciationẽ, Christũ intelligit, qui secundũ naturam humanã, ex ipso

nasciturus erat, sed secundum diuinam naturam, verus ab æterno Deus.

Scopus Christi in hac quæstione.

Hoc modo volebat Christus quæstione à se proposita, reducere Iudæos ad veram Christi cognitionem, in qua, vt dixi, consistit vita æterna & sapientia salutis, quemadmodum docet Paulus 1. Corinth. 1. 21. cum inquit: Quoniam mundus non cognouit Deum per sapientiam, hoc est, per intellectum & rationem inditam homini naturaliter, à Deo, in Dei sapientia, hoc est, in mirabilibus Dei operibus, quæ ab ipso facta sunt: placuit Deo per stultam prædicationem saluos facere credentes. Quoniam & Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt, nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Græcis autem stulticiam, ipsis autem vocatis Iudæis ac Grecis Christum, Dei virtutem & Dei sapientiam. Discernit hoc loco Paulus, sapientiam mundi seu humanam à diuina. Nam quòd Deus miserat suum filium natum ex muliere, factum sub lege, & subiectum amarissimæ passioni & morti, non sapientia, sed stulticia videbatur hominibus, cum Deus sua omnipotentia facile posset aliam inuenire rationem saluandi genus humanum. Sed longè aliter Deo visum fuit, immo quod homines pro stulticia reputabant, id Deus sapientiæ loco habet & ducit.

Euangelium Sapientia Dei.

Consilij diuini fundamentũ.

Vt autem hæc plenius intelligamus, quæramus huius tam admirandi consilij Dei fundamentum, supra quod tuto ædificare valeamus.

Iusticia Misericordia & potentia & Sapientia Dei in salute Ecclesiæ cõcurrunt.

Quanquam Deus, si magnitudinem potentiæ ipsius respiciamus, facere potuerat quæcũque voluisset, tamen hic nihil quicquã aggredi visum ipsi fuit, nisi quod diuinæ ipsius Maiestatis iusticiæ atq; gloriæ competebat, hoc est, quod iustum & laude dignum, omnes angeli, tam boni, quã mali, & omnes homines, atque adeo vniuersæ creaturæ re ipsa faterentur, dicentes: Gloria in excelsis Deo. Quemadmodum enim rex aut tyrannus quispiam, cum vni concedit, quod alteri eripuit, partim iniusti, partim liberalis hominis officio functus dici potest: ita etiam Deus si sola sua potentia vsus hominem restituisset, ex vna parte iusticiæ ipsius fuisset derogatum, & ab altera parte nimirum misericordiæ concessum. Itaque necesse fuit inuenire talem saluandi hominis viam, vt simul cõsisterent & in summis gradibus consentirent hæ quatuor in Deo proprietates, sine quibus Deus minimè esse atque appellari Deus potest, videlicet summa seu perfecta potentia: perfecta iusticia, perfecta misericordia, & perfecta sapientia. Placuit itaque Deo consilium tale, vt filius ipsius vnigenitus assumat naturam humanam & moriatur, vt qui credat in eum, consequatur salutem & vitam æternam. Quod si Deus vsus fuisset omnipotentia & iusticia sua, comdemnasset in æternum omnes homines, qui contumacia sua æternam Dei maiestatem offenderant, & propterea obnoxij erant æternæ morti & infernis. Sed quæ tum fuisset laus misericordiæ ipsius? Vbi tum gloria sapientiæ diuinæ locum habuisset? Homo absque omni gratia condemnatus perijsset, & sapientia Dei, sine consilij sui, quo hominem ad imaginem suam creatum, æternę destinarat saluti, frustrata fuisset.

Consilij Dei patefactio.

Ne igitur derogetur quicquam perfectæ iusticiæ Dei, placuit, vt quemadmodum vnius hominis contumacia omnes rei facti sumus, ita per vnius obedientiam iusti constituantur multi, satisfiat Deo ipsi: & nos liberati à reatu, donemur vita ęterna. Hic quoque elucet perfecta & summa misericordia Dei, qui sic mundum dilexit, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Simul etiam conspicitur perfecta potentia Dei, quòd per mortem filij sui vicerit mortem, infernum, peccatum, & omnem potentiã diaboli. Apparet quoque hîc perfecta Dei sapientia, in eo in primis, quòd per filium suum, qui est ipsius imago naturalis & coæterna, renouat in nobis imaginem suam, & donat vitam æternam, ad quam nos initio sua æterna sapientia destinatos, creauit. Quæ singula hac conditione offeruntur, modo credamus in filium. Sic enim inquit Baptista, qui credit in filium, habet vitam æternam. Qui verò non credit in filium, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

Salutis scientia in verbo Dei reuelata.

Hæc ea est salutis sapientia, quam omnes Prophetæ, Christus ipse & Apostoli atque horum successores hactenus docuerunt & hodie etiamnũ docent, sed hanc ipsam mũdi huius sapientes, quos fortuna tanquam in sinu fouet, pro ludibrio habent, & in propriam condemnationem contemnunt: Proinde cum vniuersæ Christianæ Ecclesiæ sapientia in hoc vnico Iesu Christo fundata sit, proponam quid de ipso sentire ac scire oporteat nos singulos, quotquot per ipsum salutem cõsequi desideramus. Quod vt commodius fiat, accuratè consideranda sunt cum suis quæstionibus & responsionibus hæc sex capita.

Eius sex præcipua capita.

I. Quòd Iesus Marię filius, sit promissus ille Messias, hoc est, Christus.

II. Quòd hic Christus verus sit Deus, & cur Deũ esse illum oportuerit.

III. Quod hic Christus sit verus homo, & cur necesse fuerit eum esse hominem.

IIII. Quarto loco spectanda est in hoc Christo vnitas personę, in qua etsi duæ sint naturæ, duę tamen non sunt personę, sed vna duntaxat, & cur ita esse necesse fuerit.

V. Quòd hic Christus sit saluator Mundi, & quibus modis se mundi Saluatorem declaret,

VI. Quomodo reddamur participes beneficiorum Christi, & per eum consequamur vitam æternam.

DE PRIMO CAPITE.

Iesus Mariæ filius, est promissus Messias.

Primum, quod de christo proposui, est, quòd Iesus, Filius Marię virginis, natus in Bethlehem, sit Christus ac saluator ille, quem Deus primis nostris parentibus, Adamo & Euæ, promisit. Hoc & credunt & vnanimiter fatentur omnes Christiani, cum in articulis Symboli dicimus: *Credo in Iesum Christum, filium Dei vnigenitum, qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine, passus sub Pontio Pilato*, &c. Huius nostræ fidei fundamẽtum habemus immotum hoc, cui ne inferorum quidẽ portæ resistere poterunt.

Demonstratio.

Is solus absque omni dubio ac verissimo verius, atque adeo omnium confessione est Messias verus & vnicus, in quem omnia Prophetarum vaticinia concurrunt, cuique soli conuenit, quicquid de Messia prædictum est à sanctis Dei prophetis, Mose & alijs. In Iesum Mariæ virginis filium concurrunt omnium Prophetarum vaticinia, & huic soli Iesu conuenit, quicquid de Messia prædictum est à sanctis Dei Prophetis, Mose & alijs. Ergo solus Iesus, Mariæ virginis filius, est verus & vnicus Messias, hoc est, Christus, mundi saluator & redemptor.

Demonstrationis explicatio.

Hoc illud est Ecclesiæ Christianæ fundamentum firmum & immotum, de quo Augustinus ita inquit: *Firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ euenerunt in Christo, prædicta sunt.* De hoc Paulus, quemadmodum scribitur Act.17.2.11. disputauit cum Thessalonicensibus tribus continuis diebus, & probauit Iesum esse Christum, quem oportebat pati & resurgere à mortuis, iuxta scripturas. Vbi addit Lucas, multitudinem magnam nobilium tum virorum, tum mulierum suscepisse cum magna auiditate Euangelium, quotidie scrutantium scripturas, an hæc ita se haberent, hoc est, conferebant ea quæ in Mose & Prophetis de Christo prædicta erant, cum his omnibus quæ Iesu Mariæ filio euenerunt, & experiebantur in his singulis summam vtriusque congruentiam. Hinc est quòd vbicunque in historia Euangelica aliquid legimus de Christo, semper additur, Ita de ipso longè antea prædictum esse.

Cõfirmatio.

Si itaque respiciamus ad locum & tempus natiuitatis, ad matrem & miracula ipsius ad Iudæorum ingratitudinem aduersus eum, denique ad mortem, resurrectionem & ascensionem ipsius, & ad missionem Spiritus sancti in die Pentecostes factam, & conditionem Christianæ Ecclesiæ atque adeò persecutionem & discordiam in ea, inueniemus hæc omnia, quatuor retro millibus annorum prædicta à sanctis Dei Prophetis, priusquam in Bethlehem nasceretur Iesus. De quibus, qui plura scire volet, legat Commentarios nostros in Psalmum 84. Hæc ita breuiter saltem annotare libuit, vt habeat vnusquisque occasionem conferēdi inter se vetus Testamētum, hoc est, Prophetas, & nouum, hoc est, historiā Euangelicam de Iesu Christo. Quod qui diligenter fecerit non parum fidem suam corroborabit aduersus contemptores Dei, Iudæos, aduersus desertores fidei, Mahometistas, ac omnes deniq; gentes idololatras: Immo aduersus propriam rationem humanam, quæ hoc Dei tam immensum beneficium cōprehendere nequit, quemadmodum Paulus inquit, Naturalis homo non percipit ea quæ Dei sunt. Adhærebimus itaque firma fide verbo Dei, & captiuātes rationem nostram demus Deo hanc gloriam, quòd is longè sapientior sit omnibus creaturis, & quòd potens sit præstare promissa, quamuis secus id nostræ videatur rationi.

Collatio veteris & noui testamenti quàm vtilis.

Fidei & rationis certamen.

Sapienter quidam dixit, ingens certamen esse inter fidem & rationem, & neutram desistere aut cedere, priusquā oculus erutus fuerit alterutri. Cum itaque fides oculū suum à verbo Dei & Spiritu sancto, Ratio verò suum habeat ab intellectu carnali, summo studio & opera annitendum est cuiq; Christiano, vt fidem suam sacra scriptura & ardenti ad Deum oratione, ita corroboret, vt ea sola in negotio salutis videat, & occludatur oculus rationis, ne nos seducat à fonte salutis nostræ, hoc est, à Domino nostro Iesu Christo, vnico redemptore ac saluatore nostro.

Hæc dicta sint primo loco de Christo, quem oro, toto corde, vt Spiritu sancto suo nos illuminet, & in veritate sua deducat atque conseruet, Amen.

DE SECVNDO CAPITE.

Christus est verus Deus. Quadruplex demonstratio.

Secundum, quod de Christo mediatore & saluatore nostro proposui, est, quòd sit verus Deus, & cur necesse fuerit mediatorem esse Deum.

Multa sunt euidentia & firma testimonia, quibus diuina natura Saluatoris nostri comprobatur, quorum *primum* sumitur ex manifesto Dei verbo, in quo Deus appellatur. *Secundum* ex operibus eius diuinis. *Tertium* à cultu, qui ipsi ab omnibus creaturis meritò exhibetur. *Quartum* ab vnanimi totius Ecclesiæ Christianæ consensu & experientia.

1. Testimonium scripturæ.

Principio, illustribus sacræ scripturæ nunciatis probatur, quod mediator ac saluator noster sit verus, æternus & omnipotens Deus.

1. Esa.54.5. Dominus exercituum nomen eius, & redemptor tuus sanctus Israel, Deus omnis terræ vocabitur.

2. Ierem.23.6. Hoc est nomen, quod vocabunt eum, Iehoua iustitia nostra.

3. Psal. 68.5. Iehoua nomen illi, exultate in conspectu eius.

4. Iohannis 1.1. In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hic vocat Christum verbum Dei, quòd sonet de ipso verbum Dei.

5. Rom. 9.5. Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia, Deus benedictus in secula.

6. 1. Iohan.5.20. Et sumus in vero, in filio eius, Iesu Christo, hic est verus Deus, & vita æterna.

Notandum verò, quod quotiescunque Christus vocatur filius Dei vnigenitus, toties probatur esse verus Deus vnà cum patre & spiritu sancto, tres nimirum existentes personæ, in vna diuina essentia, quemadmodum iuxta patefactionem diuinā Christiani omnes confitentur Deum vnum & tres diuinitatis personas.

2. Opera diuina.

Secundum genus testimoniorum, quo diuina saluatoris nostri natura comprobatur, petitur ex operibus ipsius diuinis. Solius enim Dei opera hæc sunt, creare, viuificare creaturam, omnia sub manu potentiæ suæ continere, resuscitare sua propria virtute mortuos, videre corda hominum, exaudire intimos cordis humani gemitus & desideria, adesse vbique præsens, & esse vno & eodem tempore in cordibus omnium Christianorum. Hæc diuina opera & proprietates attribuuntur Iesu Christo in sacris literis, vnde rectè hinc concluditur, quod sit verus & essentialis Deus. Valet autem argumentum iuxta hanc regulam: Quandocunque aliquid verè affirmatur de aliquo & attribuitur ei, quod ad vnam solummodo naturam spectat, tunc necesse est eandem ipsi naturam quoque attribui.

3. Cultus diuinus.

Tertium testimoniorum genus, quo diuina natura Messiæ probatur, petitur ex cultu & honore, qui ipsi exhibetur & in sacra scriptura asscribitur.

1. Apud Esaiam, 42.8. inquit Deus, Gloriam meam, hoc est, cultum & honorem diuinum, qui soli mihi debetur, alteri non dabo. Solus ego sum fons ille à quo omnia bona promanant. Solus ego sum qui deleo iniquitates. Solus ego iustifico & sanctifico homines. Ego solus saluator, in me solum credant, & me inuocent omnes. Me solum omnes creaturę, cœlū & terra, angeli & homines celebrent, immo etiam genua flectant mihi, quicunque in inferno sunt. Huiusmodi honor & cultus soli Deo debitus, Domino nostro Iesu Christo in scripturis attribuitur.

2. 1. Corinth.1.30. Christus factus est nobis à Deo sapientia & iustitia, sanctificatio & redemptio, vt qui gloriatur, glorietur in Domino, hoc est, in Iesu Christo

3. Hebræ.1.6. Et omnes angeli Dei adorent eum, hoc est, Iesum Christum.

4. Stephanus Actor.7.59. inquit, Domine Iesu

suscipe spiritum meum.

5. 2. Thessa. 2. 16. Dominus noster Iesus Christus, & Deus & pater noster, qui dilexit nos & dedit consolationem æternam, & spem bonam, in gratia consoletur corda vestra, & confirmet in omni opere & sermone bono.

6. Paulus quoque in omnibus suis Epistolis precatur his quibus scribit, gratiam à Domino nostro Iesu Christo.

7. 2. Corinth. 13. 13. inquit: Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis.

4. Consensus Ecclesiæ.

Quartum genus testimoniorum, quo Christus, Dominus noster, verus Deus comprobatur, est vnanimis Ecclesiæ Christianæ consensus, & certa experientia in cordibus eorum, quotquot vera & viua fide Christum Dominum & Saluatorem complectuntur.

1. Athanasij Symbolum.

Athanasius in suo symbolo loquitur in hunc modum: Hæc est fides Catholica, vt vnum Deum in trinitate, & trinitatem in vnitate, veneremur. Neque confundentes personas, neque substantiam separãtes. Alia enim est persona Patris, alia Filij, alia Spiritus sancti. Sed Patris & Filij & Spiritus sancti vna est diuinitas, æqualis gloria, coæterna maiestas. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus. Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus. Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus. Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus. Et tamen non tres æterni, sed vnus æternus. Sicut non tres increati, nec tres immensi, sed vnus increatus, & vnus immensus. Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus. Et tamen non tres omnipotentes, sed vnus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus. Et tamen non tres Dij, sed vnus est Deus. Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus. Et tamen non tres domini, sed vnus est Dominus. Quia sicut singulatim vnamquamque personam Deum aut Dominum confiteri Christiana veritate compellimur: Ita tres Deos, aut Dominos, dicere Catholica religione prohibemur. Pater à nullo est factus, nec creatus, nec genitus. Filius à Patre solo est, nec factus, nec creatus, sed genitus. Spiritus sanctus à Patre & Filio, nec factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. Vnus ergo Pater, non tres patres, vnus Filius, non tres filij, vnus Spiritus sanctus, non tres Spiritus sancti. Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil maius aut minus. Sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt & coæquales.

2. Symbolum Nicenum.

Huic conformis per omnia est Confessio Catholicæ Ecclesiæ in symbolo Niceno proposita. Credo in vnum Deum, patrem omnipotentem, factorem cœli & terræ, visibilium omnium & inuisibilium. Et in vnum Dominum Iesum Christum, filium Dei vnigenitum, & ex patre natum ante omnia secula, Deum de Deo, Lumen de lumine. Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem patri, per quem omnia facta sunt, &c.

3. Hymnorum appendix.

Idem probat hymnorum illa appendix, iam à multis sæculis in Ecclesia Christiana vsitata: Gloria Patri & Filio & Spiritui sancto, sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorũ.

4. Precationis Ecclesiasticę formula.

Tota quoque græca & latina Ecclesia, perpetuæ concordiæ gratia, vtuntur oratione hac græca: Κύριε ἐλέησον, Χριστὲ ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον. Et hac precationis formula confitentur Christiani Deum vnum & tres diuinitatis personas.

Experientia verè Christianorum.

Proinde omnes verè Christiani, propria experientia edocti, norunt & fatentur Iesum Christũ esse Deum verum & omnipotentem. Experiuntur enim inter precandum præsentiam & potentiam Dei, qua ipsos consolatur, & non tantum obsignat in cordibus eorum sacrosancti sui Euangelij veritatem, sed etiam animosos reddit, vt insultent audacter morti, peccato, inferno, diabolo & omnibus huius membris atq; mancipiis.

Exempla Martyrũ.

Huius rei plurima extant sanctorum Martyrum exempla, quorum etiam multæ nobiles matronæ & virgines, & innumeri alij, maiori gaudio atque auiditate pro nomine Christi mori auebant, quam huius sæculi deliciis, honoribus, diuitiis & voluptatibus affluere atque abundare. Vnde verò hæc tanta animi fortitudo, & ad supplicia subeunda prõtitudo, nisi à sola Iesu Christi potentiæ efficacia, qui diuinam suam virtutem in his præsentem manifestauit. Hunc eundem Iesum Christum etiam hodie retinemus, qui nusquam non præstò erit, si modo firma fide, seriò & ardenter ipsius opem implorauerimus.

Atque ita certis & euidentibus Testimoniis demonstraui, Iesum Christum saluatorem nostrum esse verum Deum, videamus nunc cur necesse fuerit Mediatorem esse Deum.

Cur Saluator noster Deus esse debuerit.

Quod Messias & saluator noster Deus esse debuerit, duæ grauissimæ sunt causæ: *Prima*, magnitudo mali, qua natura humana premebatur, quæ ab vlla creatura tolli non poterat. Altera, impotentia, seu infirmitas creaturæ, ad restituenda bona, quę per peccatum amissa erant. De hisce duabus causis aliquid dicam, quo magis elucescant beneficia Christi erga nos, & excitemur hac ratione ad celebrationem nominis ipsius, cum debita animi & totius vitæ gratitudine.

Prima causa quatuor membra.

Magnitudo mali, qua natura humana premebatur, cernitur in quatuor potissimum, videlicet in peccati grauitate, in iræ diuinæ iusticia, in potentia mortis, & in Diaboli tyrannide crudelissima.

1. Peccati grauitas.

Peccati grauitas maior fuit, quàm vt eius onus sustinere posset finita potentia, qualis est angelorum & hominum. Nam cum infinitus reatus sit, propter bonum finitũ offensum, videlicet Deum, cuius maiestas læsa erat, per peccatum primorum parentum necesse fuit vt hoc peccatum aut infinitis pœnis puniretur iuxta normam diuinę iusticiæ, aut pro eo satisfieret diuinæ iusticiæ. Verùm quia hæc satisfactio debebat esse precium infinitæ bonitatis & æquiualens, non potuit ab vlla, immo ne ab omnibus quidem creaturis simul fieri. Quare necesse fuit peccati expiatorem esse Deum, solus enim Deus vt est infinitus, ita solus infinitum malum superare, aboleréque potuit.

2. Irę diuinæ iustitia.

Iræ diuinæ iustitia proportionem vindictæ ad offensam postulabat. Cum ergo offensa erat infinita, fuit & ira infinita, quam prima creatura sustinere placaréque non potuit, quare necesse fuit, vt mediator, qui iram Dei placaret, Deus esset. De hac ita loquitur Paulus Rom. 1. 18. Reuelatur ira Dei de cœlo super impietatem omnium hominum. Quòd autem hæc tolli non posset sine mediatore, docet hoc dictum Baptistæ apud Iohannẽ. 3. 36. Qui nõ credit in filium, ira Dei manet super eum. Quod autem hæc ira Dei sit immensa & infinita propter peccatũ (in quo cõcurrunt hęc mala, cõtẽptus maiestatis diuinæ, superba contumacia aduersus legem Dei, indigna imaginis Dei, ad quam conditus erat homo, conspurcatio, imitatio Satanæ hostis

Dei

Dei, fœda defectio à castris Dei ad diabolum, & intolerabilis ingratitudo) cognoscitur ex pœna primorũ parentum, ex pœna secuta in omnibus posteris Adæ, ex cõminationibus diuinis, ex calamitatibus quibus premitur humanum genus, ex tyrannide diaboli in homines, ex signis irę Dei in cœlo, in terra, in mari, ex magnitudine æternarum pœnarũ quas luent qui non conuertuntur, denique ex precio infinito, soluto pro redẽptione pœnæ peccati. Quis hic non videt, impossibile fuisse iram Dei tolli nisi per mediatorem, cuius esset infinita potentia?

3. Potẽtia mortis.

Potentia mortis maior fuit, quàm vt ab vlla creatura superari potuerit, adeo quod Plinius dixerit, sed falsò, ne Deo quidẽ possibile esse mortuum excitare. Nunc autem cum munus præcipuum sit mediatoris, destruere mortem, necesse fuit vt potentia diuina polleret, qua vt vitam conferre, ita mortem abolere potest. Non est enim apud illum impossibile vllum verbum.

4. Tyrannis Diaboli.

Tyrannis diaboli crudelissima, sub qua captiuum tenebatur genus humanũ propter peccatum, etiam erat opprimẽda à mediatore. Quàm autem hoc fuerit impossibile humanę naturæ, historia mundi cum omnium hominum experientia testatur. Quare necesse fuit mediatorem esse Deum, qui tyrannidem diaboli sua opprimeret potentia. Hinc perspicuum est, quod ad magnitudinem mali quo premebatur genus humanum tollendam, requirebatur, vt Mediator esset Deus.

Meditatio.

Hic iuxtà cogitetur magnitudo amoris in ęterno patre & filio & Spiritu sancto erga genus humanũ, pater filio suo non pepercit, sed voluit eum subijci pœnis, vt nos ab æternis pœnis liberaret. Filius volens & obediens patri factus est victima, reatum peccati in se deriuans. Spiritus sanctus ipse vult in cordibus reconciliatorum habitare, & motus diuinæ voluntati congruentes in nobis accendere. Hæc in nobis excitabũt fidem, inuocationem & gratitudinem erga Deum, & munient animos nostros aduersus terrores mortis, aduersus diaboli Tyrannidem, immo aduersus omnia, quæ euertere conantur spem salutis nostræ, quam habemus in Domino ac saluatore nostro Iesu Christo.

Secunda causa, in qua cõsiderantur bona quę Christus nobis restituit.

Secũda causa, cur oportuerit mediatorem Deum esse, est impotentia & infirmitas creaturæ ad restituenda bona, quæ per peccatum amisimus. Etsi autẽ vna voce imaginis Dei hæc bona comprehẽduntur: tamen plura ad eius reparationem necessariò requiruntur, quæ Paulus enumerat 1. Cor. 1. 30. cum ait, Christus factus est nobis à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio, & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Hæc quatuor bonorum genera, creatura nulla aut finita potentia restituere hominibus potuit, quemadmodum de singulis ordine videbimus.

1. Sapientia.

Primum itaque Sapientiam debuit mediator restituere, non qualis est mundi, quæ certis terminis clauditur, sed quæ abscõdita est à principibus sęculi huius. Quæ sanè sapientia à Zacharia definitur esse scientia salutis, in remissionẽ peccatorum per viscera misericordiæ Dei nostri. De hac sapiẽtia loquitur Euangelista Iohannes primo capite, cum ait: Deum nemo vidit vnquam, sed filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit nobis. Verùm dicat aliquis, an non per angelos & Prophetas potuisset Deus hominibus hanc reuelare sapientiam? Respõdeo. Aliud est dare sapientiam seu docere vt ministri. Aliud est esse sapientiã, hoc est, efficaciter præstare, vt corda hominum percipiant salutarem sapientiam. Vox quidem hominis ferit aures corporis. At filius Dei, qui est ipsa Dei sapientia, animum hominis sapientia replet salutari. Nam tum demum verbum prophetarum & aliorum ministrorum verbi Dei fructum affert, quando per verbum Deus cor aperit, & instillat veræ sapientiæ semina: quod sane non est creaturæ vllius, sed creatoris solius. Ex quo sequitur, oportuisse mediatorem esse Deum.

2. Iustitia

Secundo loco, oportuit Mediatorem iustitiam restituere. Nam sine perfecta iustitia nemo potest in conspectum Dei prodire. Verùm perfectam iustitiam, quæ sufficiat omnibus, nemo potest conferre nisi Deus. Siquidem duo requiruntur, vt homo sit perfectè iustus coram Deo: quorum primum est liberari ab iniusticia & peccato, quæ mala in mundum homines secum afferunt. Alterũ, donari & ordinari plena legis diuinæ (quæ est mensura iustitiæ, quæ coram Deo valet) obedientia. Neutrum horum præstitisset mediator, nisi Deus esset. De priori supra diximus, vbi ostendimus enormitatem peccati & iustitiam iræ diuinæ. De altero, quod est donari & ornari iustitia, qua satisfiat legi Dei, manifestum est, quod nullius creaturæ iustitia, cum finita sit, possit sufficere infinitis hominibus in salutem, quod sane in mediatore requiritur. Siquidem vt sufficienti expiationis victima pro peccatis satisfacere, atque adeo omnem reatum tollere: Ita obedientia sua erga legem omnes iustos coram Deo sistere, qui in ipsum credunt, debuit. Ita enim Paulus ait: Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum (hoc est, coniecit in ipsum Deus omnium peccatorum reatũ. vt pro his pateretur ac moreretur) vt nos fieremus iustitia Dei in ipso, hoc est, vt iustitia ipsius nobis imputaretur in iustitiam coram Deo. Ideo alibi inquit Paulus: Christus est finis legis in salutem omni credenti. Hinc videre licet, quod mediatorẽ oportuerit esse verum Deum.

Christianæ iustitiæ duo membra.

3. Sanctificatio.

Sanctificatio tertio loco sequitur, quã mediator afferre debuit. Quod sanè cùm nulla creatura præstare potuerit, Deum esse mediatorem oportuit. Siquidem solius Dei est dare Spiritum sanctificatorem, sine quo sanctificatio nostri fieri non potest.

Duplex sanctificatio.

Porro cum sanctificatio opponatur peccato, & in peccato sint duo, videlicet formale vt reatus, & materiale, vt viciosæ qualitates & actiones, duplex erit sanctificatio, vna quæ opponitur reatui, quæ est expiatio peccati per Christi sanguinem. Altera quæ opponitur viciosis qualitatibus & actionibus, quæ est tum segregatio hominis à prophanitate gẽtium per mortificationem carnis, quæ fit resistendo prauis cogitationibus, affectibus, & desiderijs carnis, atque totis viribus abstinendo à malis operibus: Tum etiam coniunctio hominis cum Deo, per viuificationem Spiritus, obtemperando Deo, & sectãdo puritatem animi, affectuum, & innocentiam totius vitæ. Breuiter, vt homo renuntiet diabolo & eius operibus, & soli Deo toto corde adhæreat. Hæc sanctificatio vocatur etiam à Paulo, Philip. 3. 3. circumcisio spiritualis. Nos, inquit, circũcisi sumus, qui spiritu Deum colimus, in Christo gloriamur, & non in carne confidimus. Proinde, circumcisio spiritualis est amputatio fiduciæ carnis, cui succedit gloriatio in Christo, & purus colendi Deum affectus. Atque hæc reuera est sanctificatio illa, quam Deus & homo mediator noster affert.

4 Redẽptio, in qua sex requiruntur.

Quartũ bonum, quod noster mediator nobis restituere debuit, est perfecta redemtio. Hæc redemtio primum requirit perpetuam præsentiam mediatoris in Ecclesia, hoc est, in omnibus pijs passim per totum mundum sparsis. Sed quis potest simul & semper in tot locis præsens esse, nisi sit Deus?

Secundo requirit custodiam Ecclesiæ, videlicet vt mediator sit custos non solum Ecclesiæ totius, verùm etiam singulorũ mẽbrorum ipsius, aduersus infinitas technas & insidias diabolorũ & hominum.
Tertio requirit, vt mediator inspiciat corda hominum, ne fallatur externa hypocritarum larua. Iam autem cum solius Dei sit, intueri corda hominum, & intimos affectuum recessus contemplari, certe oportuit mediatorem esse Deum.
Præterea ad officium mediatoris hoc quoque spectat, vt vbique audiat gemitus se inuocantium, quod sane solius diuinæ virtutis est.
Quinto requirit vt mediator in extremo die exsuscitet omnes mortuos, quod opus est supra omniũ creaturarum vires. Immo omnes creaturæ Dei propriis suis viribus, muscam demortuam non possunt excitare, nedum omnes homines, quorum corpora variis modis ac locis dispersa sunt. Hoc autem cum mediator facere debeat, idque in ictu oculi, necesse est eum esse Deum.
Sexto & vltimo requirit, vt mediator conferat resuscitatis, qui in vera fide obierant, æternam vitam, perpetuam gloriam & conformitatem cum Deo. Sed quis hoc efficere potest, nisi solus Deus?
Abunde itaque demonstrauimus, Saluatorem nostrum & mediatorem esse Deum: & cur necesse fuerit eum esse verum Deum.

DE TERTIO CAPITE.

Christus est verus homo.

Tertio loco de Christo proposuimus, quòd sit verus homo, & cur oportuerit mediatorem esse hominem. Tota Ecclesia Catholica, vt credit Christum natum verum hominem: Ita etiam hodie esse atque in æternum permansurum verum hominem, piè confitetur.

Testimonia.

1. Genes. 3.15. promittitur semen mulieris, quod conteret caput serpentis. Seminis mulieris nomine, procul omni dubio humana natura significatur, quam mediator tempore à patre constituto assumere debuit.

2. Abrahæ promisit Deus, quòd in semine eius benedicerẽtur omnes gẽtes. Ge. 12.3. & 18.18. & 22.17.

3. Dauidi quoque promittitur, quod filius ipsius debeat sedere super solium eius, & regnare in æternum. 2. Sam. 7.13.

4. Esaiæ 7.14. Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabis nomen eius Emanuel, hoc est, qui erit Deus & homo.

5. Cum hisce prophetiis congruit tota historia Euangelica, Luc. 1.31. & c. Angelus missus ad Mariam Virginem dicit, Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum, is erit magnus, & filius altissimi vocabitur. Quod cum audisset, admirata est, & inquit: Quomodo erit istud, quoniam virum non cognosco? Et respondit ei angelus: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, hoc est, non ex virili semine, aut iuxta cõmunẽ naturæ legẽ, sed ex potentia & sapienti consilio Dei concipies & paries. Atq; ita concludit suã orationem angelus memorabili hac sentẽtia: Apud Deum non erit impossibile vllum verbum. Octauo post natiuitẽ diẽ, circuncisus est secundum legẽ, ad morẽ seruatum in aliis infantibus Iudæorũ. Educatus est à Iosepho & Maria, creuit sapientia atque gratia apud Deum & homines, & inuentus est per omnia homo naturalis, habens corpus & animã, & omnes conditiones ac proprietates humanæ naturæ, excepto solo peccato. Hæc est summa Christianæ fidei de humanitate Iesu Christi, quẽadmodũ in articulis symboli fatemur, cũ dicimus: Credo in Iesum Christum Dominũ nostrum, qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine.

Causæ 4. cur oportuerit mediatorem esse verũ hominẽ.

Sed cur necesse fuit mediatorem esse verum hominem? Quatuor recitari possunt ex sacris scripturis causæ, cur oportuerit Messiam esse hominem 1. Iustitia Dei. 2. Restitutio imaginis Dei in homine amissę per peccatum. 3. Adoptionis ratio. 4. Resurrectionis nostræ à mortuis certitudo.

1. Iustitia Dei.

Prima, Iustitia Dei requirebat, vt inobedientia cõmissa in carne nostra, in eadem sarciretur. Congruebat enim ordini diuinæ Iustitiæ, vt cum genus humanum primum peccasset in vno Adamo, aliquis in humano genere à peccato immunis, pœnam solueret, quæ esset precium pro cæteris. Ideo enim Dominus noster assumsit humanam naturã, & homo factus est, veluti personam ipsius Adæ referens, cuius etiam nomen illi tribuitur, vt pœnam peccati in carne, in qua admissum fuit, persolueret. Ideo Paulus Ro. 5.15. inquit: Si vnius delicto mors regnauit, per vnum (scilicet Adamum) multò magis abundantiã gratiæ, doni & iustitiæ accipientes in vita regnabũt per vnum Iesum Christũ. Item, Sicut per inobedientiam vnius (Adami) multi (omnes homines) constituti sunt peccatores: Ita per obedientiã vnius (Christi) multi constituuntur iusti. Item, 1. Corinth. 15. 21. Quia per vnum hominem (Adamum) mors, per hominem (Iesum Christũ) etiã resurrectio mortuorũ. Hebræ. 2.14. Quoniã pueri participes sunt carnis & sanguinis, ipse quoque consimiliter particeps factus est eorundẽ: vt per mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperium, hoc est, diabolum.

Huc & illud Irenæi dictum, *Oportebat eum qui inciperet occidere peccatum, & mortis reum redimere hominem, idipsum fieri, id est, hominem.* Et Augustinus inquit: *Caro occæcauerat te, caro te sanat, quoniam sic venit Christus, vt de carne vitia carnis restingueret.*

2. Imaginis Dei restitutio.

Secunda, Restitutio imaginis Dei, ad quam homo fuit conditus, hæc nullo modo fieri poterat, nisi per imaginem Dei naturalem, filium videlicet Dei æternum & vnigenitum, qui ideo assumsit humanã naturam, vt imaginem Dei restitueret in omnibus, quot quot viua fide corpori ipsius inseruntur. Vnde Athanasius: *Congruebat filium assumere humanam naturam, vt hac persona quæ est substantialis imago patris, restitueret imaginem Dei in nobis.*

3. Adoptionis ratio.

Tertia, adoptionis nostri ratio idem postulabat. Ideo enim filius Dei assumsit humanamnaturam, vt nos filios Dei faceret. Voluit ergo nobis naturæ societate iungi, & frater noster fieri, vt nos ipsius mẽbra effecti, filij Dei fieremus. Nam ideo filij Dei sumus & appellamur: qui in Christo, qui est naturalis filius Dei, sumus per fidem, in hoc enim solo dilecti sumus & filij.

Iohannis 1.12. Dedit potestatem filios Dei fieri, quotquot credunt in nomen eius. Galat. 4. 4. Vbi venit plenitudo tẽporis, misit Deus filium suũ factum ex muliere, factum legi obnoxium, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionem filiorũ reciperemus. Quoniã autẽ estis filij Dei, misit Deus Spiritum filij sui in corda nostra, clamantem Abba pater. In hanc quoq; sententiã loquitur Irenæus, Filiorũ, inquit, adoptionis eius non participes possemus esse, nisi per filium eam recepissemus, id est, nisi filius eius homo fuisset factus.

4. Resurrectionis nostræ certitudo.

Quarta, Resurrectionis nostæ certitudo, vis & efficacia in hoc sita est, quòd mediator noster est homo. Vnica enim spes & certitudo, quã de resurrectione corporũ habemus, est ꝙ Christus mediator noster

noster carnem nostram assumpsit, nam caro quam nunc corruptioni obnoxiam circumferimus, iam suscitata est in Christo, vt in primitiis. Est in possessionem regni cœlorum ingressa, ibique immortalis est facta. Virtute igitur societatis quam habemus cum Christi glorioso corpore, excitabimur in die extremo, & donabimur etiam secundum carnem immortalitate, ita vt similes fratri nostro Christo, fruamur cum eo lætitia & salute æterna.

Hoc indicare vult Paulus 1. Corinth. 15.20. cum inquit, Christus resurrexit à mortuis, primitiæ dormientium, quoniam quidem per hominem mors, etiam per hominem resurrectio mortuorum, & sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.

Cum itaque incidit tentatio, volens nos adigere ad dubitationem de resurrectione carnis, leuemus corda nostra ad Iesum Christum excitatum à mortuis, is, & potest & vult nos quoque excitare à mortuis, cum sit Deus omnipotens & frater noster socius eiusdem nobiscum naturæ humanæ. Propterea inquit Paulus Philip. 3. nostrum politeuma est in cœlis, vnde etiam seruatorem expectamus Dominum Iesum Christum, qui transformabit corpus nostrum humile, vt conforme fiat corpori suo glorioso, pro efficacitate, quia potest etiam subiicere sibi omnia.

Recitaui itaque quatuor grauissimas causas, qui bus demonstratur, summè necessarium fuisse mediatorem Dei & hominum hominem esse, assumpsisse humanam naturam, & in hac nostri similem fieri. Has nobiscum in corde nostro perpetuò circumferamus, vt ad seriam gratitudinem excitemur erga Deum, qui filium suum hominem, & quidem egenum fieri voluit, cum diues esset, vt illius inopia nos diuites essemus, in possessione salutis & vitę ęternę.

DE QVARTO CAPITE.

Persona Christi vna est.

Quartum, quod in Mesia spectandum dixi, est, quòd sit vna persona, & cur hoc fuerit necessarium.

Quod sit vna Persona mediator noster, præter alia multa, hæc dicta confirmant.

Testimonia Scripturæ.

Ioan. 1. 14. Verbum caro factum est, hoc est, filius Dei factus est homo. Addit autem Ioannes. Et vidimus gloriam eius tanquam vnigeniti Dei. Quod si duę fuissent personæ, dixisset procul dubio, vidimus gloriam eorum, & non gloriam eius.

Matthæi 3. 17. Sonat vox Dei supra Iesum Mariæ filium baptizatum à Iohanne, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Hoc loco & idem in monte, Matthæi 17. 5. agnoscit hunc Mariæ filium, suum quoque filium, & inquit: Hunc audite. Quòd si duæ extitissent personæ, absque omni dubio dixisset, Hos audite.

Et ad Ephesios cap. 4. 10. inquit Paulus Qui descendit, ipse est, & qui ascendit super omnes cœlos, vt adimpleret omnia.

Confessio Ecclesiæ.

Hoc etiam tota confitetur Ecclesia, quemadmodum habet symbolum Athanasianum, in hunc modum: Est ergo fides recta, vt credamus & confiteamur, quòd Dominus noster Iesus Christus Dei filius, Deus & homo est. Deus est ex substantia patris, ante sæcula genitus, & homo ex substantia matris in sæculo natus. Perfectus Deus, perfectus homo, ex anima rationali & humana carne subsistens. Æqualis patri secundum diuinitatem, minor patre secundum humanitatem. Qui licet Deus sit & homo, non duo tamen, sed vnus est Christus. Vnus autem, non conuersione diuinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum. Vnus omnino, non confusione substantiæ. sed vnitate personæ. Nam sicut anima rationalis & caro vnus est homo, ita Deus & homo vnus est Christus.

De vnica Mediatoris personæ rationes.

Cur autem necessarium fuerit vt Mediator esset vna persona, & non duæ, vt sint in eo duæ distinctæ naturæ, multæ sunt grauissimæ rationes, quarum præcipuas quasdam hic annotasse sufficiat.

Prima. Mediator noster & homo vna persona esse debuit, vt Deum & homines vnum faceret. Iungitur ergo patri vera diuinitate, & homini vera humanitate, vt ita vtrosque copulet.

Secunda. Mediator inter partes dissidentes nihil efficiet, si vni adhæret, & ab altera dissidet. Quare oportuit vt Mediator quadam necessitate vtrique parti adiunctus sit. Deo ergo qui offensus erat peccato nostro, vera diuinitate iunctus est Mediator noster. Homini autem vera humanitate sociatus est, vt possit coniungere aduersas partes societate, quam habuit cum vtrisque, iuxta illud Irenæi libr. 3. cap. 2. Vbi agit de causis cur verbum Dei caro fieret: *Oportuerat inquit, Mediatorem Dei & hominum, propter suam ad vtrosque cognationem, in amicitiam & concordiam vtrosque reducere, & facere, vt Deus assumeret hominem, & homo se dederet Deo.*

Et Theodoretus: *Quemadmodum qui duos quospiam, manus inter se conserentes, vult reconciliare, se medium interponens, & hunc quidem dextra, illum verò sinistra tenens, ad amicitiam deducit & coniungit: Ita ipse cum diuinam naturam humanæ vniisset, inuiolabilem & quæ dissolui non potest, pacem conciliauit.*

Tertia. Si non esset Mediator vna persona, opera redēptionis in humana natura peracta, nequaquam essent sufficiens precium pro peccato, quo infinitum bonum est offensum. Mors siquidem debebatur pro peccato, verùm purus Deus mortem sentire non potuit, nec solus homo superare potuit. Factus est ergo Deus homo, vt homo & Deus & deberet & posset satisfacere morti æternæ, humano generi debitę. Assumpsit proinde æternus filius Dei humanam naturam in vnionem personalem, vt opera in humana natura peracta, infinitæ essent virtutis & meriti. Siquidem ex indiuidua naturæ diuinæ & humanæ in vna persona vnione, est dignitas infinita, perfectio absolutissima, & inæstimabile precium sanguinis, mortis atque adeo omnium actionum & passionum Christi in sanctissima eius humanitate. Inde est potentia & virtus delendæ iniquitatis, & potestas remittendi peccata, iustificandi, viuificandi & saluandi credentes. Et quamuis Christus in sola carne passus est, vt inquit Petrus, tamen passio personæ tribuitur, propter illam arctissimam duarum naturarum vnionem, in vna persona.

Hæc vt aliquanto facilius intelligantur, subiungam similitudinem, qua vsi sunt Theologi orthodoxi in veteri Ecclesia.

Simile.

Homo ex duabus substantiis constat, corpore & anima, & nonnulla efficit potentia animæ, videlicet intelligere, ratiocinari, numerare. &c. & nonnulla robore corporis, vt fabricare, scribere, ambulare, & alia huiusmodi, aut bene aut malè facta. Hæc omnia quæ hoc modo homo, aut potentia animæ, aut robore corporis separatim, aut vtriusque opera simul efficit, personæ hominis attribuuntur. Ita etiā Christus quædam secundum humanam naturam, quædam secundum diuinam naturam facit, quę omnia tamen attribuuntur toti Christo, qui est Deus & homo. Ideo mors Christi, quam secundum naturam

humanam subiit, ascribitur toti personæ, quæ est Deus & homo. Itaque rectè Lucas, Act.20.28. affirmat Deum acquisiuisse sibi Ecclesiam suo sanguine. Et rursum rectè dicitur, Iesum Marię filium condidisse cœlum & terram. Nam Iesus & filius Dei ęternus est vna persona.

In eandem quoque sententiam loquitur Cyrillus: *Quoniam, inquit, corpus quod proprium eius factum est, passum est, propterea verbum ipsum pro nobis passum dicitur.* Atque hinc est, quòd omnia opera & beneficia redemptionis in Christo habeantur diuina, immensa, saluifica, atque adeo inæstimabilia, vt his nihil neque in cœlo, neque in terra comparari possit, quemadmodum supra attigimus.

Consolatio. Ex hoc fonte promanat inexhausta & ineffabilis consolatio, ad afflictam conscientiam ob multitudinem peccatorum suorum trepidantem. Si enim tam preciosa est mors Christi, vt nullum sit precium æquiualens, quòd huic conferri, multo minus anteferri possit, quid obstat quominus cumulum meorum peccatorum quantumuis excellentium, longè exuperet? Vnde Augustinus: *Misericordia Dei multò maior est, quàm omnium peccatorum miseria.* Et Paulus, Vbi abundauit delictum, ibi superabundauit gratia. Rom.5.20.

DE QVINTO CAPITE.

Christum esse Iesum, id est, Seruatorem hominum. Quinto loco proposuimus de Christo, quòd sit saluator hominum, & quo modo salutis humanæ negotium expediat.

Quamuis de hac parte sæpius in superioribus quædam attigimus, tamen iusta explicatio singulorum articulorum hactenus quemadmodum par erat non facta est. Dicam itaque nunc de his copiosius, & primum recitabo testimonia scripturæ, quæ testantur Christum esse saluatorem mundi, deinde declarabo quomodo sit saluator mundi.

Testimonia scripturæ. Moses inquit, Genes.3.15. Semen mulieris conteret caput serpentis, hoc est, Christus destruet opera diaboli, & liberabit homines à peccato, morte, condemnatione & inferno, atque eos iustificabit, viuificabit, benedicet atque introducet in regnum Dei.

Ad eundem modum loquitur Deus Abrahamo, Genes.12.3.& 18.18.& 22.17. In semine tuo benedicentur omnes gentes, hoc est, liberabuntur ab omni maledictione, & saluabuntur.

Et Angelus Gabriel inquit ad Ioseph, Math.1.21. Vocabis nomen eius Iesum, is enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.

Item, Angelus ad pastores, Luc.2.10. Ecce annuncio vobis gaudium magnum, natus est vobis hodie seruator, qui est Christus Dominus, in ciuitate Dauid.

Paulus quoque 1.Tim.1.15. inquit: Certus sermo & omni acceptione dignus, quòd Iesus Christus venit in hunc mundum, peccatores saluos facere. Et quid multa adducam testimonia? tota scriptura vbique affirmat, Iesum Christum esse saluatorem mundi.

Quibus modis. Sed quibus ergo modis declarat se Christus Saluatorem mundi & redemptorem generis humani? hoc in quinque præcipuè beneficiis erga nos conspicitur, videlicet,

Primò, conferendo nobis verum salutaris sapientiæ intellectum, quo destituebamur.

Deinde, auferendo peccata nostra, quibus aggrauamur & opprimimur.

Tertiò, imputando nobis iustitiam, quam ex nobis ipsis habere minimè poteramus.

Quartò, sanctificando & regenerando nos per Spiritum suum sanctum, vt qui eramus filij iræ, euadamus filij Dei.

Quintò, liberando nos à pœnis inferni, quas commeriti eramus, & donando nobis vitæ æternæ possessionem, quam ipse nobis sua morte acquisiuit. De his quinque beneficiis, quibus Christus totum redemptionis nostræ negotium absoluit & perfecit, breuiter ex sacra scriptura copiosiorem explicationem subiungam.

PRIMVM BENEFICIVM.

1. Confert nobis salutaris pietatis intellectum. De primo beneficio Christi, videlicet quod nobis conferat verum salutaris sapientię intellectum, quem propriæ rationis aut ingenij acumine nullo modo consequi poteramus, loquitur Ioannes Euangelista his verbis. cap.1.18. Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus ille filius, qui est in sinu patris, ipse nobis exposuit. Hanc sapientiam vocat Zacharias, Scientiam salutis, in remissionem peccatorum per viscera misericordiæ Dei. Luc.1.77. Et Christus inquit, Hæc est vita æterna, vt cognoscat te esse verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Ioan.17.3.

Vniuersa mundi sapientia, huic sapientiæ comparata, nulla est, aut perinde ac si quis vnam guttam cum toto Oceano, aut minimam arenulam cum vniuersi maris aut totius orbis arenis conferat. Quæ enim erit ratio momentanei ad æternum? aut humani ad diuinum? Hęc cœlestis sapientia, sacrosanctum nimirum Euangelium, est illa perfecta sapientia, à Domino & Saluatore nostro Iesu Christo, nos habere gloriamur.

SECVNDVM BENEFICIVM.

2. Aufert peccata nostra. De secundo beneficiorum Christi genere, videlicet, quòd molem peccatorum nostrorum, qua premimur, à nobis aufert, concionatur Baptista, Ioan.1.29. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi, hoc est, Hic Iesus auferet victimam illam, qua satisfaciet pro peccatis totius mundi.

Vt autem perueniamus ad pleniorem cognitionem huius testimonij Iohannis de Christo, subiiciam quæstiones, quas ipsa verba suppeditant. *Prima*, cur Christus agnus dicatur, & cur agnus Dei cognominetur. *Secunda*, quid faciat hic agnus. *Tertia*, quorum causa faciat.

1. Cur Christus dicatur agnus. 1. Duæ sunt rationes cur Christus dicatur agnus. *Prima*, vt commonefaciat Iohannes Iudæos, & nos de vtroque, vmbra videlicet, quæ præcessit in veteri testamento, & impletione promissionis (quam Iohannes veritatem vocat) in nouo Testamento. Hæbræ.10.1. inquit Paulus: Vmbram habet lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, hoc est, veritatem seu promissionis impletionem. Fuit itaque agnus legalis Phase Iudæorum, & commonefactio de acceptis beneficiis, & admonitio seu adumbratio futuri. Quemadmodum enim admonebat Iudæos, quod quemadmodum sacrificio agni in Ægypto peracto, populus ex Ægypto egressus sit, & è seruitute liberatus. ita significabat per Christi sacrificium, humanum genus reconciliatum iri Deo, & asserendum in libertatem. Tribuitur igitur veritati Christo, appellatio vmbrę, hoc est, agni, vt sciatur quod Iesus Christus is sit, quem agnus Paschalis in veteri Testamento adumbrabat

brabat. In ſcripturis enim vſitatum eſt, ſignis & rebus ſignatis eaſdem appellationes tribuere, vt ex collatione vmbræ & veritatis plenius erudiamur. Sic petra, quæ fuit vmbra Chriſti, tribuitur Chriſto, 1. Corinth. 10. 4. quia in eo completa eſt veritas, quæ adumbrata fuit per petram in deſerto. Sacrificium quod erat tantum figura futuræ expiationis, dicebatur ἱλασμὸς, id eſt propitiatio, quæ appellatio à Iohanne & Paulo tribuitur Chriſto qui ſolus verum propitiatorium obtulit.

Deinde cum Ioannes agnum Chriſtum appellat, ſignificat ipſum mactandum eſſe in victimam, atque ita finem omnium ſacrificiorum legalium vno verbo expreſsit Iohannes, videlicet quòd adumbrarent victimam Chriſti, & qua peracta ceſſare deberent omnia ſacrificia Aaronica. ideò inquit, Ecce agnus Dei, quaſi diceret: vos Iudæi hactenus multis retro annis, obtuliſtis agnum Paſchalē, verùm ecce hic eſt verus ille agnus immaculatus & purus abſque omni peccato, qui meritò agnus Dei appellatur, quod ſufficiens ſit victima pro peccatis totius mundi. Propterea rectè dixit Bernhardus: *Quis melius peccatum tolleret, quam is, in quem peccatum non cadit? Is ſine dubio me lauare poteſt, quem conſtat inquinatum non eſſe. Hæc manus opertum luto detergat oculum, quæ ſola ſine puluere eſt.*

Diximus cur Chriſtus vocetur agnus, & præcipuè cur agnus Dei appelletur, nunc, quid fecerit hic agnus, paucis aperiendum eſt.

2. Quid faciat hic agnus.

Ecce, inquit Iohannes, agnus Dei, qui tollit peccata mundi, hoc eſt, agnus ille Dei, hic Ieſus, immolandus ſcilicet, per mortem & paſsionem ſuam tollit peccatum mundi, id eſt. Exonerat mundum peccato, quod in ſe transfert, vt illud merito ſuæ victimæ, id eſt, paſsionis & mortis aboleat. Atque ita in hunc agnum Dei Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, Deum & hominem, iniecta ſunt peccata totius mundi, vt ſolus reatum, item & maledictionem ſuſtineret, nam etſi immunis fuit à culpa Chriſtus, reatum tamen & pœnam reuera in ſe recepit. Atque hoc eſt quod Eſaias cap. 13. 6. ait, Poſuit in eum noſtras omnium iniquitates. Ideo Paulus vocat Chriſtum maledictum ſeu execrationem, cum ait Gal. 3. 13. Chriſtus nos redemit de execratione legis, factus pro nobis execratio. Huc etiam facit quòd eundem peccatum nominat, cum ait, 2. Corinth. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum pro nobis, hoc eſt, Deus filium ſuum ita examinauit, vt eſſet coram Deo habitus peccatorum omnium reus, vt nos iuſtitia ipſius donaremur, qua iuſti reputaremur in conſpectu Dei.

Mors Chriſti quale ſit opus.

Ex his iam dictis facilè patet, quid ſentiendum ſit de morte & paſsione Domini noſtri Ieſu Chriſti, quod vno atque altero verbo latius indicabo.

Chriſtus ipſe Ioh. 17. 19. ſua voce, iam iam paſſurus, quale opus ſit ſua paſsio, explicat, cum ait: Pro iis ſanctifico meipſum, vt ſint & ipſi ſanctificati in veritate. Sanctifico, inquit, id eſt, ſegregatus à peccatoribus puritate vera, & coniunctus Deo perfecto amore & obedientia, offero me ipſum patri in ara crucis, per ſpiritum æternum, in hoſtiam placatoriam, vt per meritum meæ victimæ homines in me credentes ſeparentur à profanitate mundi, iungantur Deo per viuam fidem, & ita offerantur in hoſtiam ſanctam, vt ſint vere ſanctificati in æternum. Hoc itaque modo loquitur Chriſtus hic de ſua paſſione, quam definit eſſe ſanctificationē, id eſt, oblationem ſanctam ſui ipſius pro diſcipulis, id eſt, pro omnibus credituris, vt ipſi ſint merito ipſius paſſionis ſanctificati, tanquam hoſtia ſancta oblata Deo.

Concludamus igitur breuibus, quid ſit ſentiendum de paſſione Chriſti, videlicet quòd ſit ſacrificium propiciatorium, quo ſe ipſum filius Dei patri obtulit, vt mereretur omnibus qui credunt in eum, æternam ſanctificationem, liberationem à peccato & morte æterna, & ſalutem æternam. Atque in hac definitione continetur, quod ſingulis hiſce quæſtionibus reſpondeatur. Quis obtulit? æternus ſacerdos, Ieſus Chriſtus. Quid obtulit? ſeipſum. Vbi obtulit? in ara crucis per amariſsimam ſuam paſsionem & mortem. Cui ſeipſum obtulit? Patri, cuius iram merito ſuæ precioſę victimæ placauit. Quorum cauſa ſe obtulit? Hominum. Qui erunt participes huius oblationis? Omnes qui credunt in eum.

3. Quotū cauſa faciat: ſeu de efficacia mortis Chriſti.

Quoniam audiuimus quid effecerit hic agnus, videlicet quòd receperit in ſe peccata hominum, & pro iis ſatisfecerit, excutiamus nunc vocabulū Mundi. Ioannes non dicit, Ecce agnus Dei qui tollit peccata hominis, ſed qui tollit peccata mundi, vt ſignificet, quouſque extendat ſe pretium oblationis Ieſu Chriſti.

Fuerunt olim & ſunt etiam hodie duo hominum genera, qui hic falſa docendo turpiter offenderunt. Horum primi ſunt, qui opinantur paſsionem & victimam Chriſti non omnibus prodeſſe, ſed paucis quibuſdam peculiariter electis. Alterum genus eorum eſt, qui exiſtimant quædam eſſe peccata, quę ne per meritum quidem mortis Chriſti remitti poſſunt. Haſce duas falſas & erroneas opiniones breuiter hoc loco refutabo, & manifeſtis verbi Dei teſtimoniis proſternam.

Stoici puram de Dei electione cum Sancta vocatione, iuſtificatione Sanctificatione, & glorificatione coniūcta doctrinam euertētes refelluntur.

Hi quos primo loco nominaui, Stoici ſunt, & parcarum tabulas fingere conantes ex ſcripturæ teſtimoniis non rectè intellectis, docent Deum creaſſe homines deſtinatos partim æternæ ſaluti, partim æternæ condemnationi, quomodocunque aut credant aut viuant. Hæc peruerſa opinio non tantum eſt blaſphema in Deum, ſed etiam ſeducit plurimos, vt aut deſperent de remiſsione peccatorum, aut ſecuritati indulgeant, cogitantes nihili referre quomodo viuant, cum ſalutem conſequantur, propterea quòd electi ſint. Huic opinioni opponenda eſt miſericors Dei voluntas, qui condidit hominem ad ſuam imaginem, & Adamo reſtitutionem huius promiſit. De hac voluntate Dei loquitur Propheta his verbis: Viuo ego, dicit Dominus Deus, nolo mortem impij, ſed vt conuertatur impius à ſua via & viuat. Quod ſi itaque hæc verba, quòd Deus nolit mortem peccatoris, vera ſunt, de qua re nullum planè eſt dubium, neceſſe eſt falſum eſſe, quòd dicunt, Deum deſtinaſſe quoſdam ſaluti, quoſdam condemnationi, idque ſi conſilium creationis & redemptionis generis humani reſpiciamus. Nam quantum ad contumaciam hominum attinet, ibi dicitur Deus multos creaſſe ad condemnationem, quos tamen volebat conuerſos, ſalutem quæſiuiſſe ac conſecutos fuiſſe.

Quemadmodum enim pater terrenus erga ſuos liberos ita affectus eſt quod velit ſingulos ad frugem peruenire & eſſe ſibi honeſtos ac dignos bonorum ſuorum ſucceſſores, & tamen ſua ſpe fruſtratus, contumaciam & inobedientiam eorum experitur, qua etiam hi tandem ſeipſos cum ſumma ignominia in perniciem, atque in infame aliquod ſuppliciorum genus coniiciunt. De hoc patre dicere licet, quòd liberos huic tanto malo conſeruatos educarit, non quòd longè alia non fuerit propoſiti ipſius voluntas, ſed quod ſibi ipſis liberi ſua contumacia hoc acceſſiuerint malum. Ita Deus omnes

quidem homines ad imaginem suam conditos saluari cupit, verùm si qui horum contumaces nolint ipsius verbum amplecti, & per fidem conuerti, sed securitati & insaniæ indulgentes, in impietate sua moriuntur, hos Deus perire permittit, vt luant tum suorum peccatorum aduersus Legem Dei, tum etiam spretæ salutis consequendæ per Christum, iustas pœnas. Hic licet cum scriptura dicere, Deum tales contumaces nebulones ad æternam condemnationem condidisse, non quòd ipse eorum perditione delectatus sit, sed quod hi eam sua malitia sibiipsis attraxerint, præferentes huius mundi vanitatem gratiæ & misericordiæ Dei in Iesu Christo.

De hac Dei æterna & immota voluntate ita loquitur Paulus, Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionẽ veritatis venire. Vnus enim Deus, & vnus mediator Dei & hominũ, homo Iesus Christus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus. Et Petrus ait, Longanimis est Deus, non volens vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere.

Quid potest dici clarius? & quis erit, qui se ausit hic opponere? Si itaque Deus neminem vult perire, sed omnes per agnitionem veritatis saluos fieri, manifestum est, mendacium eorum, qui dicunt Deum nolle omnes homines saluari, sed multos creasse ad æternam condemnationem. Verùm vt commodius certificetur nostra cõsciẽtia ex verbo Dei de hac paterna voluntate ipsius, proponam quatuor firmissima argumenta, quæ abundè nos reddant certiores de gratia Dei, quæ se extendit in omnes homines vbique terrarum, absque omni personarũ, regionum, sexus & conditionum externarum respectu.

Gratiã Dei omnibus offerri 4 argumentis ostendit.

1. Mandatum Dei.

Primum argumentum est mandatum Dei vniuersale, ad omnes homines. Deus ipse sua voce è cœlo loquitur, Hic est filius meus dilectus, hunc audite. Et Christus suos discipulos in omnem terram cum hoc mandato amandat: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, hoc est, omnibus hominibus. Quis itaque impudens est, vt dicere ausit, Deum quidem præcipere omnibus vt Euangelium audiant, sed interea velle quosdam per fidem saluari, quosdam verò obdurari atque condemnari? Qui ita de Deo cogitant, faciunt ipsum deteriorem quouis Tyranno, qui ea imperet quæ nec vult, nec sentit, & hoc est duo habere corda, quod ipse Deus summè detestatur & odit.

2. Promissio.

Secundum argumentum, est promissio Dei gratuita & vniuersalis. Venire ad me, inquit Christus, omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Item, qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, qui vero non crediderit condemnabitur. Et Paulus, Omnis qui credit non confundetur. Huc referẽdum est totum ministerium Euangelij quod ideo à Deo institutum est in hoc mundo, vt per illud homines deducantur in veram Dei cognitionem. Ipse Christus fatetur se venisse in hunc mundum, vt peccatores saluos faceret. Venit, inquit, filius hominis quærere & saluum facere quod perierat.

3. Pretium passionis Christi.

Tertium argumẽtum sumitur ex precio passionis & mortis Christi, quod sufficit pro peccatis omniũ hominum. Dedit semetipsum pretium pro omnibus hominibus. Ioãnes inquit, Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. Et Christus, Ego cum exaltatus fuero à terra, omnes traham ad me. Ideo Paulus dicit, gratiam abundare supra peccatum, quia tanti æstimatur preciosa victima Christi, quod omnia deleat peccata. Ioannes inquit: Christus est propitiatio pro peccatis nostris, & non solùm pro nostris, sed etiam pro totius mundi.

4. Obsignatio gratiæ per Baptismũ.

Quartum Argumentum, quod certificat nos de voluntate Dei, est obsignatio gratiæ, quæsit per Sacramentum Baptismi. Ite, inquit Christus, & docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus Sancti. Hanc obsignationem confirmauit potestate sua & præsentia in hoc mundo. De illa loquitur, Mihi data est omnis potestas in cœlo & in terra, de hac verò, cum inquit, Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi. Si itaque respiciamus ad potestatem Christi, potest efficere omnia quæcunque vult in cœlo & in terra. Si autem mandatum intueamur, vult Christus omnes gentes baptizari, vt sit hoc testimonium, Deum velle remittere peccata omnibus credentibus & conuertentibus se ad eum. Denique si oculos figamus in præsentiam ipsius, apparebit hic Christus ipse, qui Spiritu sancto baptizans, intus efficit, quod aqua foris adhibita designat.

Ii soli seruãtur, qui fide Christum amplectuntur.

Quatuor itaque immotis argumentis probauimus, hanc esse Dei voluntatem, quòd velit omnes homines saluos fieri, quotquot seipsos ad eum conuertunt per fidem in Iesum Christum. Cuicunque ergo cordi est sua salus, is constanter in hac Dei voluntate acquiescat, quã non solùm in verbo suo manifestauit Deus, verumetiam multis modis efficaciter probauit ac demonstrauit. Proinde concludamus, falso docere eos, qui ad extenuandam mortem & passionem Christi, dicunt victimam ipsius in remissionem peccatorum factam, non omnibus sed paucis quibusdam electis prodesse.

Omnia peccata remitti per & propter mortis Christi meritum.

Secundus error eorum est, qui asserunt quædam esse peccata, quæ remitti non possunt, propter meritum passionis & mortis Christi. Huic opinioni aduersantur hæc Pauli verba: Vbi abundat peccatum ibi superabundat gratia in Christo Iesu. Rom. 5.20. Item Ioannes, cum dicit, Christum tollere peccata mundi, innuit victimam Christi longè efficaciorem esse ad saluandum, quàm peccata totius mundi ad perdendum.

Itaque cogitabimus, nullum esse maius peccatum, quàm opinari vllum esse peccatum maius gratia Dei in Iesu Christo. Tale fuit peccatum Cain, qui victus conscientia scelerum, desperabundus dixit: Maior est iniquitas mea, quàm vt remittatur. At huic rectè respondet Augustinus: *Mentiris Cain, maior enim est misericordia Dei quàm omnium peccatorum miseria.* Arguit proinde Deum mendacij, quicunque desperat de venia, ob peccatorum suorum molem & magnitudinem, contemnit iusiurandum Dei, qui iureiurando confirmat se nolle mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat, siquidem Deus cum tuum peccatum intuetur, simul cogitat infinitum pretium, pro eo solutum esse, passionem dominicam. Vnde vox illa conscientiæ exultantis in Bernhardo de remissione peccatorum: *Teneo validissimum argumentum, dominicam passionem. Vox siquidem eius inualuit multo plus quam vox sanguinis Abel, clamans in cordibus electorum remissionem omnium peccatorum. Traditus est enim propter peccata nostra, nec dubium est, quin potentior & efficacior sit mors illius in bonum, quam peccata nostra in malum. Peccaui, inquit Manasses, super arenam maris, sed tu Domine indignum saluabis me, secundum magnam misericordiam tuam.*

De peccatis contra conscientiam.

Sed obiiciat hic aliquis, ac dicat, promisi sæpius vitæ emendationem, & tamen sciens & volens insuper sæpe peccaui, & feci contra meam conscientiam. Ad hoc ita respondeo, horribile est & periculosum hoc peccati genus coram deo, & plurimi

rimi propter hoc condemnantur, vt Saul & multi alij, qui ſubitanea morte abſque conuerſione hinc abripiuntur, ſed tamē gratia in Domino noſtro Ieſu Chriſto abundat ſupra & hoc & omnia peccata totius mundi. Quicunque enim à peccatis reſurgūt, per ſeriam pœnitentiam, hi omnes propter mortem & paſſionem Chriſti conſequuntur remiſſionē peccatorum. Hæc tentatio ita exercuit populū Iudaicum, vt deſperabundus in hanc vocem prorumpens exclamarit, apud Ezechielem 33.10. iniquitates noſtræ & peccata noſtra ſupra nos ſunt, & in ipſis nos tabeſcimus. Quomodo ergo viuere poterimus? Dic ad eos, dicit dominator Dominus: Viuo ego, nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Conuertimini, conuertimini à peccatis veſtris peſſimis, quare moriemini domus Iſrael?

Quicunque igitur affligitur conſcientia ſcelerum, recolat magnitudinem miſericordiæ Dei, excedentis omnia opera Dei: cogitet voluntatem Dei eſſe, non velle mortem peccatoris, ſed conuerſionem & vitam. Intueatur λυτρὸν perſolutum à Chriſto, quod longè maius eſt colluuie omnium peccatorum totius mundi. Conſideret exempla conuerſorum poſt horrendiſſima peccata, vt Latronis, Manaſsis, & aliorum plurimorū: caueat ne magnitudini peccatorum ſuorum addat deſperationem, qua negatur veritas Dei, quo ſane peccato nullum grauius eſſe poterit, atque ita Thronum gratiæ accedat, & ſerio corde propter Chriſtum petat veniam, nec ceſſet fideli oratione pulſare, priuſquam in corde ſuo ſenſerit per Spiritum ſanctum ſibi reſponſum dari, quod abſque omni dubio fiet, modò propoſitum peccandi ſerio abiecerit. Cùm hoc pacto firmatus eſt animus, ſentiens reſponſum Dei per conſolationes cordis, rectè petitur confirmatio per vocem miniſtrorum Euangelij, & vſum dominicæ cœnæ. Verùm qui petit veniam & nihilo minus retinet propoſitum peccandi, damnatus hypocrita eſt, qui putat Deum ſibi ſimilē eſſe, vt qui moueatur & delectetur, aut etiam decipiatur hypocriſi: huic, donec talis fuerit, & abſolutio per miniſteriū Eccleſiæ, & vſus cœnæ dominicæ cedit in maius iudicium, tantum abeſt, vt inde aliquid emolumenti ſibi acceſſurum ſperet.

De peccato in Spiritum Sanctum.

Sed quid ergo dicendum eſt de Chriſto, qui meminit peccati irremiſſibilis Matthei. 12.31. cum inquit: Omne peccatum & omnis blaſphemia remittetur hominibus, ſpiritus autem blaſphemiæ non remittetur, neque in hoc, neque in futuro ſæculo? Item Marci, 3.28. Amen dico vobis, quoniam omnia peccata & blaſphemiæ dimittentur filijs hominum, qui autem blaſphemauerit in Spiritum ſanctum, non habet remiſſionem in æternum, ſed reus erit æterni delicti. 1. Iohan. 5.16. Qui ſcit fratrē ſuum peccare peccatum non ad mortem, petat & dabitur ei vita, peccanti non ad mortem. Eſt peccatum ad mortem, nō, pro illo vt roget quis, dico. Omnis iniquitas peccatum eſt, & eſt peccatum non ad mortē. Hebræ. 6.4. Impoſſibile eſt, eos qui ſemel ſint illuminati, guſtauerūt etiam donum cœleſte, & participes facti ſunt Spiritus ſancti, guſtauerunt nihilominus bonum Dei verbū, virtuteſque cœli venturi, & prolapſi ſunt, rurſus renouari ad pœnitentiam, vt qui rurſum crucifigant ſibiipſis filium Dei, & ludibrio exponant. Heb. 10. 26. Voluntarie peccantibus (hoc eſt, ſi qui deficiant à Chriſto) poſt acceptā noticiam veritatis, iam nō relinquitur pro peccatis hoſtia. 1. Timoth. 1.13. Ego qui primus blaſphemus fui, & perſecutor, & contumelioſus, miſericordiam Dei conſecutus ſum, quia ignorans feci in incredulitate.

Hæc ſacræ Scripturæ teſtimonia loquuntur de quodam peccati genere, quod nec in hoc ſæculo, neque futurò remittatur. Appellatur hoc communiter peccatum in Spiritum ſanctum. De eo autem alij alia dicunt, & ea ratione multos in deſperationem adigunt, dum incerti ignorant, quid credituri aut facturi ſint. Immo, multi etiā exiſtimantes ſe huius peccati reos, anguntur animis, & cōſcientiæ horrendis implicati doloribus, viuunt ſine pœnitentia. Verùm qui diligenter expenderit ſcripturam, & contulerit inter ſe ea quæ de hoc peccato in ſacris literis referuntur, is facilè intelliget quæ ſit huius peccati ratio & forma. Excutiam itaque iam citatos locos ſcripturæ, & inde concludam atque eruam perſpicuam & plenam huius peccati definitionem.

De peccato in Spi. S. authoris ſententia.

Principiò diſtinguit dictum Iohannis, peccatum ad mortem, quod aliàs dicitur in Spiritum ſanctum, ab alijs peccatis. Omnis, inquit, ἀδικία eſt peccatum, ſed non ad mortem. Item, Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Ieſum Chriſtum iuſtum, & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris, non pro noſtris tantùm, ſed etiam pro totius mundi. Quę duo teſtimonia abundè nos docent, quòd peccatum in Spiritum ſanctum, non ſit legis diuinæ, hoc eſt, decalogi tranſgreſſio. Nam vocabulum ἀδικία quo hic vtitur Iohannes, ſignificat quicquid fit contra legē, quod vocat Iohannes quidem peccatum, ſed non ad mortē, hoc eſt, non contra Spiritum ſanctum. Hinc ergo cōcludemus, peccatum in Spiritum ſanctum non eſſe tranſgreſſionē legis moralis vllam, nec vniuerſalem, nec particularem: Quamuis minimum alioquin peccatū, quod deſignatur contra legem, natura ſua & malicia mereatur mortem æternam.

Matthæus verò & Marcus monſtrant, quòd materia peccati in Spiritum ſanctum ſit cōtemtus Chriſti & eius Euangelij. Sed non in eo conſummatur peccatum hoc, quia Petrus in die Pentecoſtes recepit tria millia hominum agentium pœnitentiā, qui Chriſtum vſque ad mortem crucis perſecuti erant.

Paulus itaque facit diſcrimē inter duo genera hominum perſequentium Chriſtum. Vnum eorū qui ignorant. Alterum verò horum qui ſciūt ſe malè & iniquè facere. Ego, inquit Paulus, perſecutor & blaſphemus fui in Chriſtum, quia ignorans feci in incredulitate. Ad hunc modum etiā alij perſecuti ſunt Chriſtum & Euangelium ipſius, & tamen miſericordiam conſecuti ſunt, eò quòd fecerunt ignorantes in incredulitate.

Paulus præterea ad Hebræos monſtrat, quid præcedat hoc peccatum antequam committatur, videlicet illuminatum fuiſſe à Spiritu ſancto, habuiſſe veram noticiam perſonæ & officij Chriſti, guſtaſſe bonum Dei verbum, atque participem fuiſſe Spiritus ſancti. Turca & Papa qui alioquin execrabiles peccatores ſunt, cum Spiritum ſanctum nunquā poſſederint, tale peccatum non habent, quo è cordibus reijcitur teſtimonium Spiritus ſancti per quem veritas Euangelij obſignata fuit. Proinde etiā indicat Paulus, in quibus conſiſtat hoc peccatum, ita vt huius reus dicendus ſit is, qui non ſolùm abundè edoctus & illuminatus fuit in vera Euangelij ſalutaris doctrina: Verumetiam qui manifeſtè ſe opponit Chriſto, & obiecta ipſi crucis ſuæ ignominia, contumelia ipſum afficit, & totis viribus doctrinam eius perſequitur, nomen ipſius ferre nequit: Sed opera Chriſti aſſcribit diabolo, quemadmo-

dum fecerunt Pharisæi, quibus Christus imputat hoc peccatum blasphemiæ, aduersus Spiritus sancti illuminationem. Pharisæi enim etsi edocti erant multis Prophetijs de Christo, & insuper conuicti Christi doctrina & miraculis, tamen scientes & volentes prosequebantur Christum & ipsius Euangelium, quod à Deo esse norant, per Spiritus sancti illuminationem, & quod maius est, non solùm contumaces oppugnabant Christum calumnijs, tyrannide & hypocrisi, opponentes se ipsius verbo, quod verum esse cor illorum testabatur, verùm etiam propriæ suæ iusticiæ & sacrificiorum cumulo confidebant, reijcientes Christi iusticiam & victimam, quæ sola tollit peccata mundi.

Peccati in Spiritum S. definitio.

Hinc igitur concludimus peccatum in Spiritum sanctum, non esse decalogi transgressionem, neque contemtum aut persecutionem Christi, ac Euangelij ex ignorantia & credulitate. Sed tum demum dicitur aliquis peccare in Spiritum sanctum, cum voluntaria rebellione opponit se Christo verè agnito, & deficit ab Euangelio, in corde suo per Spiritum sanctum illuminantem obsignato, atque persequitur Ecclesiam, cũ fiducia propriæ suæ iusticiæ & sacrificiorum, spreta & abiecta finaliter Christi hostia, quæ sola peccati expiatrix existit. Hæc est plena definitio peccati in Spiritum sanctum, quod hanc appellationem ideo sortitum est, quòd homo cuius cor antè illuminatum fuit in vera Christi noticia per Spiritum sanctum, iam se opponit Spiritui sancto, & eum à se expellit, & huius opera attribuit diabolo.

Cur nunquam remittatur.

Cur autem hoc peccatum non remittatur, indicat Paulus ad Hebræos, cum inquit: Non est alia hostia reliqua pro peccato, quàm solius Cristi. Quoniam enim hi finaliter renunciarunt Christo, spreta ipsius victima, & confidunt alijs victimis, mirum non est, hos gratiam non consequi, quæ sola datur per victimam Domini nostri Iesu Christi.

Porro si quis quærat ac dicat: quid si obnoxius huius peccati in Spiritum sanctum, conuertit se denuo ad Christum & seriò pœniteat suæ contumaciæ, atque ex toto animo petat veniã propter meritum passionis & mortis filij Dei? Ad hoc ita respondeo cum Paulo: Gratia abundat supra peccatũ. Neque est tanta huius peccati magnitudo, quin millies maior sit gratia Dei, in Domino nostro Iesu Christo. Et cum certissimum sit, Deum nolle mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat: affirmo remitti hoc peccatum in Spiritum sanctum, omni agenti seriam pœnitentiam, & petenti veniam propter Christum.

Sed obijci hic potest, manifestè docere Christum, non remitti hoc peccatum, neque in hoc sæculo, neque in futuro: itaque videtur hoc peccatum maius gratia Dei. Absit, immo longissimè absit, firmissimè enim credendum est, gratiã Dei longe exuperare peccata mundi. Cur ergo nõ remittitur? Ad hæc respondet Paulus Heb. 6. 6. quia rursus renouari nòn possunt per pœnitentiam, idque ideo, quòd verum pœnitentiæ fundamentum, hostiã videlicet Christi abnegarunt, sine qua nec vlla salutaris pœnitentia seu conuersio per fidẽ ad Deum fieri potest, nec vlla est victima alia, quæ absque hac sola tollere peccata potest. Oportet, inquit Christ⁹, prędicari in nomine meo pœnitentiam & remissionẽ peccatorum. Quocirca quicunque se conuertit, & Christum atque ipsius victimam firma fide amplectitur, certo certius cõsequitur veniam per fidem.

Dicitur itaque hoc peccatum irremissibile, quòd qui hoc perpetrant, maxima ex parte perseuerent in malo suo proposito, & nunquam confugiant ad gratiam Dei, per Dominum nostrum Iesum Christum. Qui enim gratiam Dei amplectitur, is non finaliter renunciauit victimæ Christi, quæ sola omnium peccatorum expiatrix existit.

Hæc breuiter dicere volui de peccato in Spiritum sanctum, quòd intelligerem multos hac in parte, non recte instructos, & paucos, hac de re recte hactenus sensisse, atque dilucidè scripsisse.

TERTIVM BENEficium.

3. Christi iustitia coram Deo nobis imputatur.

Dictum est hactenus de secundo Christi beneficio, videlicet quòd mundat nos ab omni peccato, verum hoc non sufficit, nisi insuper iusti euadamus. Cùm enim iusticia sit vera via in vitam æternam, nemo vnquam hanc consequitur, nisi qui est iustus. Ideo Christus inquit. Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Seruare autem mandata, est iustum se iuxta legem exhibere.

Quamuis autem nemo legi Dei satisfacit, quemadmodum suprà demonstrauimus, nec iustitiam ex operibus legis consequitur, manet tamen immota voluntas Dei, quòd nemo admittatur in possessionem vitæ æternæ, nisi qui habeat iustitiam, quam lex requirit. Venit ergo filius Dei in hunc mundum, & assumsit naturam humanam ex virgine Maria, ac subiecit se legi, atque impleuit eam, ita vt iusticiam ex operibus legis consequutus sit. Hæc iusticia Christi Dei & hominis, sufficit coram Deo imputata omni credenti in ipsum. Quemadmodũ enim per inobedientiam vnius omnes rei sumus: ita omnes quotquot credimus in Christũ, vnius iusticia reputamur iusti. Hoc est quod Paulus dicit Rom. 10. 4. Christus est finis legis ad salutem omni credẽti. Finis legis, dicitur finalis legis, voluntas, vt fiant quæ illa vult & imperat. Vult autem iusticiam, quã cum assequitur, acquiescit, nec quenquam qui hac potitur condemnat. Christus autem non sua propria de causa est finis, sed eorum qui legem adimplere non poterant, ita vt imputet suam iustitiam, quam ex lege consecutus est, omnibus credentibus in ipsum, ne quo iure lex eos aut accusare, aut condẽnare possit. Propterea inquit Paulus Christ⁹ est finis legis ad salutẽ omni credẽti, hoc est, quicũq; credit, habet quod lex requirit, iustitiam videlicet, quæ est via salutis. Huc facit quod Augustinus ait, *quod lex præcipit, fides impetrat.* Item, *Christus nostra peccata, sua fecit, vt suam iustitiam, nostram faceret.* Itaque nulla nunc condemnatio (vt inquit Paulus) in ijs, qui sunt in Christo Iesu, quoniam satisfactum est iustitiæ legis in ipsis.

Quomodo credentes legi Dei satisfaciunt.

Diligenter ergo obseruandum, quòd satisfaciamus quidem legi, sed non nostris operibus, verùm Christi, qui iustitiam legis nobis credentibus imputat. Hac de causa dicit Paulus: Non sumus sub lege, sed sub gratia. Sub lege non sumus, quia lex non inuenit in nobis, quod accuset, cum donati simus iustitia quam ipsa requirit. Redemit nos Christus à maledictione legis, primùm deriuando in se pœnas in ara crucis, quas nos meriti eramus. Deinde implendo legem, & imputando nobis suam iustitiam, qua donati, iusti compareamus in die nouissimo, quando Christus aduenit iustus viuorum ac mortuorum iudex. De hac iustitia agit Paulus 2. Corinth. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum, fecit Deus peccatũ, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Hæc Dei iustitia, est obediẽtia

Christi

Christi,qua legi satisfacit pro nobis.

De iustificatione per fidem absque operibus.

Cum itaque audimus aut legimus,hominem iustificari fide absque operibus legis, coram Deo, id ita est accipiendum, non quòd homo ex operibus legis à se factis iustificetur, sed quod fide Christum amplectatur,qui sua obedientia seu operibus perfecte iustus est coram Deo,& imputat hanc suam iusticiam legis,omnibus qui credunt in eum. Dicitur porrò hæc iusticia fidei, quod imputetur credenti, Christi vero, quòd is legi satisfecerit, Dei autem, quod hac is placetur & contentus sit.Hęc dicta sint de tertio Christi beneficio, videlicet iusticia ipsius, quam credentibus imputat, cuius supra quoque facta est mentio,vbi disseruimus de vero legis vsu.

QVARTVM CHRISTI *Beneficium.*

4. Christus sanctificat nos.

Quartum Christi beneficium, est sanctitas seu sanctificatio. Christus enim cum remittit nobis peccata nostra,& eripit nos è regno Diaboli, atque imputat nobis suam iusticiam,simul etiam nos sanctificat, & imputat suam sanctitatem nobis; qui ipsius corporis membra facti sumus.Hinc est, quòd Iohannes.1. Iohan.1.3. vocet cœtum omnium credentium in Iesum, sanctorum communionem.Vnde etiam pendet articulus symboli cum dicimus: Credo sanctam Ecclesiam sanctorum communionem.

De hac sanctificatione gloriari licet Christianis aduersus regnum & membra diaboli,ita quòd meritò dicere possint, se habere societatem cum Deo patre,filio & Spiritu sancto, ac separatos esse à principe tenebrarum,hoc est,diabolo & ipsius mẽbris. Annunciamus vobis(inquit Iohannes)quòd & vos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum patre & cum filio eius Iesu Christo.Hac sanctificatione consolabatur se Dauid Psal. 86. 2. vbi in hunc modum orat: Custodi animam meam quoniã sanctus sum,saluũ fac seruũ tuum Deus meus sperantem in te.Hic primum Dauid sanctum se esse dicit. Deinde quomodo contingat hæc sanctificatio indicat,videlicet cum firma fide in Deum recumbimus,& ipsi soli confidimus. Qui enim hoc facit, is spiritualiter insitus est Domino nostro Iesu Christo,à quo impetrat perfectam atque personalem totius hominis sanctificationem.Nam,vt dixi,sanctificatio Christi credenti imputatur,quemadmodum docet ipse Christus Iohan.17.19.Sanctifico me ipsũ pro ijs,vt sint & ipsi sancti.

De sanctitate imputata & inchoata.

Consistit itaque sanctitas hæc in remissione peccatorum,imputatione iusticiæ Christi, renũciatione diaboli:breuiter in fide ipsa,quæ Christum cum sua iusticia & sanctitate comprehendit. Coniuncta est autem cum hac hominis sanctitate sanctificatio eiusdem, quę pro fidei modulo sua etiam habet incrementa, & in quibusdam maior, in quibusdam minor reperitur, prout fides ipsa maior, ac minor existit, cum homo fidem concipit per Spiritũ sanctum, cuius etiam opera regeneratur, ibi statim sentitur efficacia Spiritus sancti,qui indies hominis mentem, affectus,cor,& totam denique vitam paulatim innouat.Mentem quidem per verbum à tenebris ignorantiæ,erroribus,& prauis cogitationibus liberat,& postea eam vera Dei noticia, doctrina salutis ac bonis cogitationib' irradiat atque illustrat, quo fit vt affectus purgati,sensim ab immundis carnis desiderijs liberos se vendicent,& efficacia Spiritus sancti ad bonos inflammentur motus, prout mens ipsa illustrata fuerit.

Cor etiam hominis mansuescit & mollescit, ac deponens naturalem illam contumaciam, ortam à peccato originali, incipit Deo parere ac obtemperare, iuxta scientiam cordi infusam à Spir. sancto. Huic cordis obedientiæ respondent quoque, tum interna, tum externa hominis opera. Breuiter,hæc sanctificatio consistit in vera pœnitentia, & sancto proposito,ita vt homo omnes mentis ac cordis conatus eò dirigat, vt Deo obtemperet, nec quicquam sciens ac volens faciat, quod à Deo prohibitum sit, pluris faciens voluntatem Dei, quàm res omnes alias totius mundi.

Concutitur sed non excutitur.

Porro concutitur hæc sanctificatio grauissimis tentationibus, vt pote quæ à potentissimis hostibus,Sathana,carne & mundo oppugnetur. Quo fit, vt sæpe in hoc spirituali spiritus & carnis certamine, Christianus sentiat suarum virium infirmitatẽ, ita vt succumbere interdum, immo humi affligi ac planè quasi prosterni videatur: Sed subleuatur interim auxilio, præsentia & virtute Spiritus sancti. Ad hunc modum Dauid à carne victus succubuit, & polluit se adulterio atque homicidio.Sed cum prophetæ Nathan admonitiones audiret, efficacia Spiritus sancti subleuatus fuit. Idem etiam multis alijs sanctis Dei accidit, ita vt non frustrà dixerit Paulus: Qui stat, videat ne cadat. Propterea, hortatur Galatas cap.5.16. inquiens: Spiritu ambulate,& desideria carnis non perficietis,caro enim concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Atque ita nihil aliud est vita Christiani verè fidelis, quàm perpetua militia. Quemadmodum in Epigrammatis indicat Prosper, cum ait: *Nunquam bella bonis, nunquam discrimina desunt, Et cum quo certet,mens pia semper habet.* Quod etiam quotidiana experientia testatur, & Christus ipse, cum orare nos quotidie iubet: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.Salomon inquit: Septies in die cadit iustus & resurgit. Hoc enim interest inter filios Dei & Diaboli.Hi contumacia peccant & permanent in peccatis suis. Filij vero Dei infirmitate peccant, & seducuntur interdum à diabolo propria carne & mundo, sed resurgunt & apprehendunt Dei patris dextram, hoc est, amplectuntur firma fide Iesum Christum.

QVINTVM CHRISTI *beneficium.*

5. Christus factus est nobis redemptio.

Quintum Christi beneficium, ad quod priora hæc omnia diriguntur,est finalis liberatio atque redemptio, ita vt postea non metuendum sit quicquam mali à diabolo,carne, mundo aut vlla alia re, siue in cœlo,siue in terra,siue etiam in inferno. Hæc finalis redemptio appellatur in scriptura Salus, ad quam Deus initio hominem condidit, ac postea morte ac passione filij sui redemit.

Redemptionis nostræ 4. conditiones.

Habet autem hæc Salus quatuor conditiones. *Prima*, quòd liberemur penitus ab omni miseria, aduersitate & malis. *Secunda*, quòd in posterum non metuamus nobis ab vllo malo venturo. *Tertia*, quòd tanta consequamur bona, vt maiora ne optare quidem possimus. *Quarta*, quòd his ipsis bonis fruamur in æternum, absque omni impedimento atque mutatione. Hanc salutem cum suis conditionibus in solo Christo consequimur.

Hæc quinque iam enumerata Iesu Christi beneficia,cõtinent hæ duæ appellationes,Iesus, & Chri-

ſtus. Prima appellatio Deum & hominem ac ſaluatorem mundi eum eſſe oſtendit. Altera verò monſtrat, quomodo ſit ſaluator. Chriſtus enim, hoc eſt, vnctus, indicat Chriſtum eſſe ſacerdotem, regem & Prophetam, Sacerdotem, qui ſua victima deleat noſtra peccata, ſua oratione ſemper intercedat pro nobis apud patrem noſtrum cœleſtẽ, & ſua innocentia nos ſanctificet. Prophetam verò, qui doceat nos viam ſalutis, & poſtremo Regem, qui nos eripiat è regno diaboli & introducat in ſalutem & gaudium vitæ æternæ.

DE SEXTO CAPITE.

De applicatione beneficiorum Chriſti.

Sextum quod de Domino noſtro Ieſu Chriſto ſciendum propoſui, eſt de applicatione beneficiorũ ipſius, videlicet quomodo horum facti participes, perducamur ad ſempiternam beatitudinem.

Dominus & Saluator noſter Ieſus Chriſtus, diuina ſua erga nos bonitate, & ardenti noſtræ ſalutis ſtudio permotus, reddit nos ſuorum beneficiorum participes per Euangelium, fidem, & ſacroſancta Sacramenta, cum quibus efficaciter adeſt & donatur Spiritus ſanctus. De hiſce tribus diuinitus ordinatis inſtrumentis ordine dicam.

1. Per Euangelium.

Primum eſt Euangelium, quod promulgari per totum orbem terrarum iuſſit: cuius etiam miniſterio efficax eſt per Spiritum ſuum Sanctum, & colligit ſibi ex toto genere humano Eccleſiam, quã regit atque conſeruat doctrina Euangelij, Sacramentis, diſciplina & ceremonijs: ita vt vbicũque hęc quatuor integra, incorrupto fundamento, reperiantur, ibi neceſſe ſit eſſe Eccleſiam chriſtianã, quamuis in externo illo cœtu adiuncta ſint quædam membra mortua, quæ titulo Eccleſiæ fruſtra glorientur. In hac ſua Eccleſia offert Chriſtus per miniſterium Euangelij, gratiam ſuam omnibus hominibus iuxta hoc mandatum ſuum: Ite in orbẽ vniuerſum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Item. Luc. 24. 47. Oportet prædicari in nomine meo pœnitentiã & remiſſionem peccatorum in omnes gentes. Cum itaque audis hac voce Euangelij tibi offerre remiſſionem peccatorum & vitam æternam per Chriſtũ, ita tecum animo tuo cogites: Hic offert mihi Chritus gratiam & ſalutem in ſuo verbo, quod ille ipſe per vocẽ hominis mihi loquitur. Si itaque huic obtempero, cedit hoc mihi in ſalutem. Sin autem huic ipſius voci me pręſtitero inobedientem, cedit mihi hic auditus in perditionem & condemnationẽ niſi reſipiſcam. Quemadmodũ enim homicida mortis reus, contemnens gratiam quam ſibi à rege clementiſſimo offerri audit, accerſit ſibi ipſi grauius ſupplicium: ita etiam, ſi quis Euangelium gratiæ audiens, hoc non amplectitur, ſibiipſi grauioris pœnæ & cõdemnationis autor exiſtit. Danda itaque eſt opera omnibus Chriſtianis, vt ſumma cum reuerentia & attentione ſalutare Euangelium Chriſti audiant, & fide illud amplectentes, gratos ſe declarẽt erga Dominum & ſaluatorem noſtrum Ieſum Chriſtum.

Subiungam hoc loco breuem Euangelij definitionem.

Euangelij definitio.

Euangelium (vt paucis dicam) eſt vniuerſalis prædicatio pœnitentiæ & remiſſionis peccatorum, in nomine Chriſti, quemadmodum ille ipſe inquit: Sic ſcriptum eſt, & ſic oportebat Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remiſsionem peccatorum in omnes gentes. Hanc prædicationem Chriſtus vocat Euangelium, hoc eſt, lætum nuntium, quo offeruntur omnibus hominibus credentibus, Iudæis & gentibus, hæc bona, videlicet liberatio à maledictione legis & ira Dei, remiſſio peccatorum, ſalus & vita æterna, idque abſque omni merito humano, propter mortem & paſſionem ſuam, vt corde, ore, & vita Deum celebrent, quicunque horum beneficiorum participes redduntur.

Definitionis membra.

Continet autem hæc definitio Euangelij quatuor membra.

Primum eſt, Mandatum Dei vniuerſale ad omnes homines, quod qui audire nolit, Deum ipſum contemnit, & ſeipſum denuo reum facit æternæ mortis. *Secundum* eſt, quòd quemadmodum Euangelium offert hominibus remiſſionem peccatorum, iuſticiam, ſalutem & vitam æternam: ita etiam maneãt in peccatis, iniuſticia, condemnatione & morte æterna, quicunque illud non receperint. *Tertium*, quod gratuito omnibus hæc beneficia offerantur, abſque omni reſpectu perſonarum, nationum & conditionum humanarum. Chriſtus enim vult omnes ſaluos fieri, quotquot ſalutem cõſequi appetunt, ne quis ob ſuam indignitatem, aut peccatorum multitudinem deſperet. *Quartum* indicat, quibus hæc bona contingant, videlicet conuertentibus ſe ad Deum in vera fide, quemadmodum nunc porro de hac dicendum erit. Hæc ſufficiant de primo inſtrumento, videlicet Euangelio, cuius miniſterio Deus omnibus hominibus ſalutem offert. Supra copioſe dictum eſt, quomodo lex ſit nobis pædagogus ad Chriſtum, liberantem nos à maledictione legis.

II. Per fidē.

Secundum medium quo Chriſtus nobis ſua beneficia applicat, eſt fides. Sicut enim à parte Chriſti Euangelium eſt vice manus, qua nobis ſua beneficia porrigit: ita è noſtra parte eſt fides inſtar manus quæ oblatum Chriſtum cum omnibus ſuis beneficijs accipit.

De fidei natura.

Vt autem intelligatur, quæ ſit vera fidei natura, ſubijciam primo huius definitionem ita manifeſtam, vt nemini dubium relinquatur, quid ſit vera & Chriſtiana fides. Deinde proprietates fidei naturales recẽſebo, ex quibus facilè quiuis intelligat, an habeat fidem veram & genuinam, nec ne.

Fidei fundamentũ & ſcopus.

Baptiſta cum pronunciat credentem in filium habere vitam æternam, monet eam non quærẽdam eſſe alibi. 1. Nam qui filiũ habet, viam ad vitam æternam habet. Filius enim via eſt, vt ipſe ait: Ego ſum via. 2. Deinde qui filiũ habet, ianuam vitæ habet, iuxta illud: Ego ſum oſtiũ. 3. Præterea qui habet filium, meritum vitæ æternæ habet. Nam filius non ſibi, cui iure debebatur vita æterna, ſed ſuis, hoc eſt, in ſe credentibus vitam æternam meruit. 4. Adhęc, qui filium habet, omnia cum filio habet, qui enim proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit ipſum, quomodo non etiam cum ipſo nobis omnia donaret? 5. Denique qui habet filium, vnum eſt cum ipſo. Fieri itaque non poteſt quin verè & cum filio hæres vitæ æternæ ſit. 6. Poſtremo, qui filium habet, ipſam vitam æternam habet, ſicut ipſe ait: Ego ſum vita.

Siue ergo viam vitæ, ſiue oſtium, ſiue meritum, ſiue fontem & Dominum, ſiue ipſam vitam æternam quæris, habes hæc ſingula in filio, cùm in ipſum credis. Et contrà, qui non credit in filium, non videbit vitam, ſed ira Dei manet ſuper eum. Hinc æſtimare licet, quæ ſit præſtantia & vtilitas fidei, quam nemo conſequi poteſt, niſi qui prius admonitus per legem ſui peccati, ſenſerit iræ Dei magnitudinem, & iuſtam condemnationem.

Itaque

Via ad fidē in Christum.

Itaque docet nos scriptura dolere ob peccatum, ita vt vellemus nos nunquam peccasse aut offendisse Deum, & sentiamus ob commissa delicta verum cordis dolorem & anxietatem. Qui eò progressus est, hic demū rectè agnoscit quàm sit illud Euangelij lætum nuntium, quod offert credentibus remissionem peccatorū, gratiam Dei, iustitiam & vitā æternam.

De obiecto & qualitate fidei.

Sed quid igitur est fides? Duæ loquendi formulæ, videlicet credere in Christum, & credere in nomen Christi, nobis perspicue rationem fidei declarabunt. Prior sententia, videlicet credere in Christum, monstrat obiectum fidei seu fiduciæ solummodo esse Christum, ita vt non sit salus, nisi in ipso solo, speranda. Posterior, nempe credere in nomē Christi, qualitatem fiduciæ indicat, videlicet, quod talis debeat esse fiducia in Christum, quale est nomen eius in Euangelio, & qualia facta ipsius de ipso testificantia.

Definitio fidei.

Cùm ergo in Euāgelio Christus nominatur Saluator omnium in se credentium, verus Deus, verus homo, vna, vera & æterna persona, & agnus Dei tollens peccata mundi: Et multa exempla testantur, facta Christi huic augusto nomini respondere (vt Latronis in cruce, Magdalenæ, Pauli, Petri, & innumera alia) apparet, quod vera fides in Christum sit viua & constans cordis fiducia, qua Christus statuitur saluator omnium in se credentium, vt qui possit omnia præstare quæ vult, tanquam Deus, qui velit nobis optima, vt homo, nobis naturæ societate cōiunctus, qui debeat, vt mediator inter nos & Deum à patre constitutus, qui dedit semetipsum in preciū redemptionis pro nobis, vt omnis qui credit, sanguine ipsius purgetur à peccato, obedientia iustificetur, spiritu regeneretur ad vitam æternam, per immensam Dei patris misericordiam. Qui sic dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

Breuior fidei descriptio.

Hæc plenior fiduciæ descriptio, in angustius contrahi potest, idq; ex verbis Baptistæ, Qui credit in filium, habet vitam æternam, in hunc modum: Fides est notitia Christi, & firma fiducia vitæ æternæ obtinendæ propter illum. Huiusmodi fuit fides Latronis in cruce, qui ex firma fiducia dixit: Memento mei, cum in regnum tuum veneris. Cui responsum est à Domino, Hodie mecum eris in paradiso. Talis erat fides peccatricis, Lucæ. 7.50. quæ à Domino audit, Fides tua te saluauit. Item Publicani, Lucæ 18. 13. ita precantis, Deus propitius esto mihi peccatori. Et Dauidis Psal. 25.11. Propter nomen tuum, Domine, propitiare peccato meo. Hæc omnia quadrant ad regulā Psa. 2.12. Beati omnes qui confidunt in eo.

Confirmatio ab exemplis.

Quinque proprietates fidei.

Postquam fidem descripsimus, nunc proprietates huius quinque recensebimus, ex quibus seu infallibilibus notis, quisque dignoscat an fidem veram habeat nec ne.

Prima proprietas fidei est, ꝙ in corde sentiatur.

Secunda, quod in factis externis conspiciendam se præbeat.

Tertia, quod sub cruce se probari permittat.

Quarta, quod vincat mundum.

Quinta, quod perseueret in finem, quæ est, teste Petro, salus animarum.

1. In corde sentitur.

Prima fidei proprietas hæc est, quòd in corde hominis viuat, ita vt sentiatur ineffabilis consolatio, aduersus maledictionem legis, potentiam mortis, & tyrannidem diaboli, vt sentiatur inenarrabilis lætitia ex remissione peccatorum, & securitas spiritualis de gratia & amicitia Dei. Sentiatur præsentia & inhabitatio Spiritus sancti in corde hominis. Sentiatur efficacia Spiritus sancti, excitantis fidem ad inuocandum Deum. Sentiatur ardens desiderium, ad obtemperandum voluntati Dei, & resistendum diabolo. Sentiatur gaudium spirituale ex inchoatione vitæ æternæ. Sentiatur gratitudo erga Deum. Breuiter: Vbicunque est in homine fides Christiana, ibi seipsam vt prodat necesse est vera pietate, sancto bene viuendi proposito, & gaudio in Spiritu sancto.

2. In externis operibus conspicitur.

Secundo loco, hanc fidei esse proprietatem dixi, quod in externis operibus se conspiciendam exhibeat. Externa enim opera testificantur de cordis affectionibus. Propterea, inquit Christus, bona arbor bonos fructus facit, mala vero arbor malos facit fructus. Et rursus: Ex fructibus ipsorum cognoscetis eos. Impossibile itaq; est, quod vbicunq; vera viget fides in corde per Spiritum sanctum habitantem in corde hominis, non simul assint bona opera, testificantia de corde. Hæc fidei opera in vniuersum sunt, declinare à malo, & facere bonum, ita vt sit fides fundamentum, principium, dux & gubernatrix omnium virtutum & bonarum actionum. 1. Primum enim fides est fundamentum seu basis, cui innititur ac super ædificatur omnis obedientia, virtus, & quæuis opera bona. 2. Deinde est principium, ex quo, ceu viua scaturigine, promanant riuuli omnium honestarum actionum & operum. 3. Præterea dux est, quæ hominem in vera via continet, ne aut declinet in dextram, hoc est, ad bonas (quas vocant) intētiones hominum, volentiū colere Deum iuxta propriam sapientiam ac traditiones, aut sinistram, hoc est, ad opera diaboli, quibus hic mundus, cum membris diaboli, totū se dedit ac mancipauit. 4. Immo fides omnis virtutis & Christianorum operum dux, nūquam acquiescit in vllo facto sibi obiecto, priusquam audit verbum hoc: Sic loquitur os Domini. Ideo ex fide orat Dauid Psal. 25.4. Vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me. Et Psal. 119.1. inquit: Beati immaculati in via, hoc est, qui per fidem Deo obtemperant, ita vt in vera pergant via, neque in dextram neque in sinistram declinantes. 5. Postremo, Rectrix quoque est fides, dirigens totam vitam hominis & vniuersa ipsius opera ad hunc scopum, videlicet ad gloriam Dei, ædificationem Ecclesiæ, & vtilitatem proximi.

Fides fundamentū & mater bonorum operum.

Hæc vniuersa fidei opera iam commemorata, ad sequentia quatuor capita reuocari possunt.

Bona opera ad 4. capita reuocantur.

1. Declaratio pietatis, seu externa religionis professio.

Primum est declaratio pietatis in externis vitæ operibus, nempe vt in cœtu & communione Christianorum audias verbum Dei, & inuoces Deum, publice profitearis tuam fidem & vtaris sacramentis. Item, consilio, re & opere, promoueas gloriam Dei, ita vt agnoscaris serio affici negotio & causa Dei, hoc est quod ait Dauid Psal. 122.1. Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus. Item, Propter domum Domini Dei nostri, quæram bonam tibi. Quibus verbis indicat Dauid in hoc se totum incumbere, vt intelligāt ipsius subditi, eum hoc summo studio conari, vt ostendat se ministrum esse Dei in publico piorum cœtu. Quod Dauidis exemplum decet Reges & Principes, Magistratus & subditos imitari, vt hoc pacto suam erga Deum fidem & pietatem declarent.

2. Innocētia vitæ priuatæ.

Secundum, est innocentia vitæ priuatæ, ita vt vnusquisque nostrum, etiam cum solus sit, cogitet se versari in conspectu Dei, & propterea abstinendum esse ab omni ἀσελγείᾳ & iniquitate. Hinc est quod Deus Abrahamo dixit, Ambula coram me.

Nam Deus non tantùm ea videt, quæ lumini solis sunt exposita, sed etiam internas cordis cogitationes introspicit.

3. Iustitia & dilectio erga omnes.

Tertium est iustitia & dilectio promiscuè exercēda erga omnes homines, ita vt vnusquisque bona conscientia faciat suæ vocationis officium, inferiores suo magistratui & aliis in eminentia constitutis debitā præstent reuerentiā & πειθαρχίαν. Superiores vicissim ac potentes, æquales suos consilio & opera iuuent, & subditos suos paterna cura ac disciplina tueantur, ac insuper quantū in ipsis est, afflictos consolentur, atq; inopiam pauperum sua ope subleuent, immo vero omnes homines æstimabunt esse secum membra in Domino nostro Iesu Christo, & propterea eo sint erga alios animo, vt quæcunq; velint sibi fieri, eadem faciant illis, & nunquam scientes ac volentes alios vllo modo iniuria ac iniusticia opprimant. Breuiter: vt sic viuas inter homines, quo habeas apud omnes Christianæ fidei & vitæ testimonium honestum.

4. Diligētia in vocatione.

Quartum est diligentia in vocatione cuiusque, siue Ecclesiastica, siue Oeconomica, siue Politica, siue etiam quocunque officiorum genere, quod cum fidelitate & honestate præstitum, inseruiat cōmodo Reipub. ac communis societatis. Hac in parte sequenda est regula Pauli, Rom. 12. qua iubet vnumquemq; præstare in suo opere fidelitatem & diligentiam. Et ne quis legitimam suam deserat vocationem, consulunt Paulus & Baptista. Pauli mandatum hoc est, Maneat vnusquisq; in ea vocatione, ad quam vocatus est. Iohannes consulit, vt sit quisque iustus in sua vocatione, cum ad ipsum confluerent milites Romani, vt baptizarentur ab eo, & quærerēt quid facturi essent, non iubebat eos deserere militię munia, aut in desertum sese subducere, aut cucullum cōmune desidum nebulonū tegumentum induere, sed respondit illis: Neminem concutiatis atque calumniā faciatis, & contenti estote stipendiis vestris. Vide quos hic fidei fructus inter homines Iohannes à militibus requirat? Exemplum hoc proponāt sibi singuli Christiani, in suo quisque vitæ genere, nec quenquam iniustè opprimant, sed magis dent operam, vt iustè suæ vocationis opera faciant, quod fiat cum aliorum commodo & vtilitate.

Quinque respicienda in nostra vocatione.

Quinque ergo colligā veluti puncta, ad quæ quilibet respicere debet in sua vocatione ne aberret.

1. Vocatio fundata sit in verbo Dei, iuxta hanc regulam: Omne officium promouens gloriam Dei & faciens ad conseruādos & ornandos status à Deo ordinatos, vt Politicum, Oeconomicum & Ecclesiasticum, primo & quarto pręcepto mandatur.

2. Fides & charitas sunt regulæ omnium actionum in vocatione.

3. Si quid aduersi inciderit, respiciendum est ad verbum Dei, quo nititur vocatio, atq; inde petenda est consolatio.

4. Vocatio semper ad gloriam Dei & vtilitatē reipub. in qua quis viuit, referatur.

5. Assidue inuocandus est Deus, nam siue sublimior, siue vtilior sit vocatio, nihil aut inchoari aut absolui feliciter potest, sine auxilio diuini numinis. Hæc omnia complectitur Dauid Psal. 37. 3. hisce verbis: Spera in Deum, & fac bonitatem, & inhabita terram, ac victum quære honestè.

III Per Sacramenta

Tertium instrumentum seu medium, quo Christus applicat nobis sua beneficia sunt Sacramenta & signacula gratiæ & voluntatis ipsius. Priusquam autem ad tractationem sacramentorum noui testamēti accedam, duo maximè necessaria scitu expendam. Primum, quis fuerit mos Dei in patefacienda hominibus sua voluntate. Alterum, vnde Deus indiderit signis & sacramētis à se institutis sua nomina.

Voluntas Dei verbo & signis externis patefacta.

Primum itaq; sciendum est, quòd Deus ab initio mundi consueuerit suam voluntatem hominibus patefacere duobus modis, nimirum verbo manifesto, & signo externo, vt hoc modo saluti hominum consuleret.

Testimonia & exempla.

1. Cùm Deus creasset Adamum, ac collocasset eum in paradiso, patefecit ipsi suam voluntatem expresso verbo, cui addidit duplex signum: arborem videlicet vitæ & arborem scientiæ boni & mali. Ita vt si verbo obtemperaret, non consenesceret, sed comederet de ligno vitæ, & beatus in æternum viueret. Sin autem mandatum Dei transgrederetur, & de vetito ligno scientiæ comederet, moretur.

2. Abrahæ similiter verbum suum proposuit, cui adiunxit circuncisionis signum externum, quod fœdus suum vocabat.

3. Deinde Moisi promisit se educturum populum suum ex seruitute Ægyptiaca in terram promissam. Huic suæ promissioni signum addidit, videlicet agnum Paschalem.

4. Postea promisit Deus se daturum populo suo Canaan possidendam, quādiu ipsi obedirent & seruarent testamentum atque pactum ipsius. Huic etiam verbo addidit signum externum, sanguinem vaccæ ruffæ, quo sacerdos populum aspergebat, & alia plura signa, quæ pacti nomine appellabat.

5. Ad eundem prorsus modum, Christus in nouo testamento promittit credentibus remissionem peccatorū & regenerationem per Spiritū sanctū, & addit signum externū, quod in scriptura vocatur Baptismus pœnitentiæ. Promittit etiam se oblaturum suum corpus in ara crucis, & effusurum se suum sanguinem, in remissionem peccatorum, & adiūgit hic quoq; signum externum, quod corpus & sanguinē suum, atq; nouum testamentum nominat.

Atque ita patet, quem morem Deus seruauerit, in patefacienda sua voluntate hominibus, verbo nimirum & signo, quorum vtrumq; mente & sensibus percipiendum proposuit, vt facilius & plenius de voluntate instrueremur.

Cur signis nomina rerū signatarū indita sunt.

Secundo cogitandum est, cur Deus nomina rerū, quarum causa sacramenta instituta sunt, signis sacramentalibus indiderit. Hac nimirum de causa, vt cum vtamur signis externis, leuemus oculos fidei ad contēplationem cœlestium, è quibus externa signa fortita sunt sua nomina. Cùm Abraham filium suum circuncideret, venit ei in mentem nomen circumcisioni à Deo impositum, quo nominabat eam Deus fœdus suum cum Abrahamo & semine ipsius. Et Moses cum populum aspergeret sanguine vaccæ ruffæ, cogitabat de testamenti appellatione, quam Deus huic signo indiderat. Ita etiam dicitur Baptismus noster, baptismus pœnitentiæ, vt eleuemus oculos cordis nostri ab elemento aquæ, ad promissionem, qua Deus pœnitentiam agentibus suam gratiā & misericordiam obsignat. Quapropter dicitur Baptismus lauacrum regenerationis, vt cogitemus baptizatos spiritualiter regenerari per Spiritum sanctum. Ad eundem modum appellatur panis, corpus Christi, & vinum, sanguis Christi in cœna dominica, quòd arcanum illum cibum denotent, quē Christus sub pane & vino porrigit.

Exempla & testimonia.

In summa Deus ex sua infinita sapientia indidit signis & sacramentis nomina à rebus & donis spiritualibus, quæ per sacramenta denotantur, ne hæreamus in iis, quę oculis tantū visuntur, sed in iis potius quæ fides videt & intuetur in sacramentis.

Postquam hæc duo de ratione sacramentorum in ge-

in genere expoſuimus, facilius iam deducemur in notitiam ſacramentorum noui teſtamenti, videlicet baptiſmi & cœnæ Domini, de quibus nunc ordine dicemus.

DE SACRAMENTO.

BAPTISMI.

Cur Christus baptizari voluit.

Vt commodius rationem noſtri baptiſmi intelligamus, videbimus initio cauſas, cur Dominus noſter Ieſus Chriſtus baptizari voluerit. Cur baptizari voluerit Chriſtus, indicat tum vox patris è cœlo ſuper eum, tum apparitio Spiritus ſancti, facta in ſpecie columbæ. Vox patris ſuper Chriſtum iam recẽs baptizatum hæc fuit: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. De hac voce teſtatur baptiſmus. Nam is eſt finis baptiſmi primus & principalis, vt ſit teſtimoniũ ſeu ſignaculum gratiæ Dei erga baptizatum. Notandum igitur, nos qui induimur Chriſto per baptiſmum, gratos eſſe atque acceptos Deo propter Chriſtum, quò etiam reſpexit Paulus Ephe. 1. 6. cum inquit: Nos ſumus dilecti in dilecto. Immo ipſe Deus ait, in hoc mihi cõplacui. Mat. 3. 17.

Baptiſmi noſtri efficacia vnde.

Baptizari itaq; voluit Chriſtus, atq; hoc externo ſignaculo gratiæ Dei vti, vt iuxta vocem patris, nos qui baptizamur & corpori ipſius per baptiſmum inſerimur, ſciamus nos habere Deum propitium & placatum propter Chriſtum. Itaq; omnis noſtri baptiſmi efficacia pendet à Chriſto. Apparitio Spiritus ſancti in ſpecie columbæ, denotat baptiſmum ſpiritualẽ illum, quo nos Chriſtus internè baptizat, cum miniſter Dei aquæ externum baptiſmum iuxta Chriſti mandatum peragit. Hoc eſt, quod Baptiſta inquit: Matt. 3. 11. Ego baptizo aqua, ſed in medio veſtrum ſtat qui baptizat Spiritu ſancto. Quod autem in ſpecie columbæ apparet Spiritus ſanctus, indiciũ hoc eſt pacis & reconciliationis, factæ inter Deum & baptizatum, vt ſimul admoneamur quid denotet arca Nohæ, à qua emiſſa columba reuertitur referens ramum oleæ. Hinc itaq; concipimus definitionem baptiſmi in hunc modum:

Baptiſmi definitio.

Baptiſmus eſt ſignum externum, denotans internum baptiſmum, quem Chriſtus peragit per Spiritum ſuum ſanctum, ad obſignandum in nobis miſericordiam & gratiam Dei.

Triplex baptiſmi ſignificatio.

Porrò vt maiori cum fruge verſemur in meditatione huius noſtri baptiſmi, obſeruanda eſt triplex huius ſignificatio: *Prima*, quod baptiſmus ſit teſtimonium gratiæ. *Secunda*, quod ſit ſymbolum rerũ arcanarum & ſpiritualium. *Tertia*, quod ſit teſſera profeſſionis externæ, ſeu Chriſtianiſmi. De hac triplici ſignificatione baptiſmi ordine dicam.

I. Eſt teſtimonium gratiæ.

Primum, quod baptiſmus ſit teſtimonium gratię prius probauimus. Eſt enim ſignaculum gratiæ Dei externum, quod teſtatur baptizatum ſanctificari, & quaſi victimam Deo conſecrari, qui nos purgatos ac ſeparatos à diabolo eiuſque ſocietate, regenerat, vt ſiamus noui homines, immo filij ipſius Dei, quos adoptat in dilecto ſuo filio, Domino noſtro Ieſu Chriſto.

II. Eſt ſymbolũ rerũ ſpiritualium.

Secundò, baptiſmus eſt ſymbolum rerum, quod ſua analogia ſeu comparatione nos docet. Vnde Auguſtinus: Si ſacramenta earum rerum, quarum ſunt ſacramenta, comparationem non haberent, ſacramenta non eſſent. Ita noſter baptiſmus, in quo homo mergitur ſub aqua, & rurſum extrahitur, habet ſuam ſignificationem ſpiritualem, ob quam appellatur ſymbolum rerum.

1. Actionum Chriſti. 2. officij noſtri.

Eſt autem baptiſmus ſymbolum duarum inprimis rerum, videlicet actionum Chriſti, & officij noſtri. De actionibus Chriſti, quatuor nos docet, nimirum quid fecerit, cur fecerit, quid faciat baptiſatis, & quid porro ipſis facturus ſit. Quomodo igitur docet nos baptiſmus quid fecerit Chriſtus? admonet nos hiſtoriæ triũ dierum, nẽpe paraſceues, in qua Chriſtus paſſus eſt, & ſabbathi, in quo Chriſtus quieuit in ſepulchro, & paſchatos, in quo Chriſtus deuicta morte ſurrexit à mortuis. Propterea vocat Chriſtus ſuã mortẽ, ſepulturã, & reſurrectionem baptiſmum, Marc. 10. 38. Vbi filij Zebedæi Iacobus & Iohannes petebant, vt vnus ad dextram, alter ad ſiniſtram Chriſti ſederent in gloria ipſius. Quibus reſpondit Chriſtus: Nunquid poteſtis bibere calicem, quem ego bibo, aut baptiſmo, quo ego baptizor, baptizari? Quaſi diceret Dominus, omnes quidem ad gloriam & lætitiam aſpiratis, ſed pati aliquid neceſſe eſt, antequam frui licuerit hac gloria & lætitia. Ingruit mors amariſſima, de qua triumphare oportet, priuſquam in gloriam hanc peruen iamus. Itaque in baptiſmo aſpergi aqua, denotat mortem Chriſti. Morari ſub aqua, ipſius ſepulturã, adumbrat. Extrahi autem ex aqua, chriſti glorioſam reſurrectionem repræſentat. Quotieſcunque igitur recordamur noſtri baptiſmi, aut aliorum baptiſmo interſumus, meminerimus hiſtoriæ trium dierum, mortis, ſepulturæ & reſurrectionis Chriſti.

De primo

Quòd ſi autem quæras cur fecerit, reſpondet Paulus, & duobus verbis rem totam conficit. Rom. 4. 25. Chriſtus mortuus eſt propter peccata noſtra, & excitatus eſt propter iuſtificationẽ noſtri. Quẽadmodum enim Chriſtus merito ſuæ mortis delet iniquitates noſtras, & ſuo ſanguine mundat conſcientiam noſtram ab omni peccato mortali: Ita etiã glorioſa ſua reſurrectione à mortuis, declarat ſe iuſtũ & omnibus modis perfectè mundum, iuxta legem Dei. Ideo Pſal. 16. inquit David: Non derelinques animã meam in inferno, nec dabis ſancto tuo videre corruptionẽ. Hoc etiã vult Chriſtus, cũ inquit Iohan. 16. 8. Spiritus ſanctus arguet mundũ de iuſtitia, quia vado ad patrẽ. Hoc eſt, Mundus, Herodes, Pilatus & Iudęi negant me iuſtum eſſe & abſq; omni peccato, ſed cũ videbunt me non ſuperatũ iri à morte, erit reſurrectio mea à mortuis teſtimonium meæ iuſtitiæ corã ipſis. Ideo inquit Paulus, excitatus eſt in iuſtificationẽ noſtri, hoc eſt, vt ſua reſurrectione declararet ſuã iuſticiam, quam donat & imputat omnibus credentibus in ipſum.

Porro quid faciat in baptiſmo chriſtus, oſtendit Iohannes inquiens Matt. 3. 11. Baptizat Spiritu ſancto & igne: & Paulus cum ait, Ephe. 5. 26. Purgat nos lauacro aquæ per verbũ. Quod enim Iohãnes dicit, chriſtum baptizare Spiritu ſancto & igne, indicat chriſtum in baptiſmo dare Spiritum ſanctum, qui ſua præſentia in verbo & baptiſmo eſt efficax. Quid autem efficiat Spiritus ſanctus in baptizato iuxta chriſti mandatum, voce ignis indicatur. Quemadmodum enim ignis res immutat, alias exurendo, alias inflammando: ita Spiritus ſanctus immutat regenerando, exurit veterem hominem mortificando, inflammat viuificando, & nouum hominem excitãdo. Atq; hinc eſt quod Paulus inquit: chriſtus mundat nos lauacro aquæ in verbo vitæ, quibus verbis tria coniungit, videlicet externum baptiſmum, quẽ lauacrum vocat. Deinde chriſtum, qui nos interne mundat ſuo ſanguine & Spiritu ſancto. Poſtremo verbum, hoc eſt, chriſti promiſſionem, vnde pendet tota efficacia baptiſmi. Non enim efficax eſt baptiſmus, propter aquam, quam miniſter Dei aſper-

git:neq; propter verba,quæ ab eodẽ recitantur: sed omnis vis baptismi fluit ex amplissima promissione Christi,qui Spiritu suo sancto & igni baptizat eum, qui externo elemento aquæ aspergitur.

Quamuis autem hæc sit institutio & ordinatio Christi, tamen non existimemus abbreuiatam esse ipsius manum ad baptizandum spiritualiter absque aqua,eos qui sunt participes promissionis, hoc est, omnes Christianorum infantes, & eos inprimis qui in vtero materno discedentes, externum baptismum non attingunt. Itaque pij parentes de huiusmodi infantum salute non desperent, neque eos cũ dedecore & ignominia in terra non consecrata,quã vulgus appellat,sepeliant,sed certo persuadeant sibi, hos esse in eodem fœdere cum filiis Abrahæ, quemadmodum manifestè docet Paulus Gal.3.Itaque veluti Abrahæ filij carnales, qui ante octauum diem circuncisionis discedebant, non condemnabantur,sed virtute promissionis & fœderis diuini saluabantur,ad eundem quoque modum filij Abrahæ spirituales,hoc est,omnium Christianorum infantes non condemnantur, si discedant ante baptismũ sed saluantur efficacia promissionis Dei,& inuisibili baptismo,quo hos Christus qui sua morte & precioso sanguine eos redemit,baptizat.

Hac consolatione erigant se Christiani parentes, quorum liberi,aut in vtero materno,aut statim à natiuitate discedunt antequam baptismatis participes fiant. Nolim tamen quenquam hinc sumere occasionem protrahendi baptismum infantum, immo potius hortator sum,vt quamprimum recens natos curent externo hoc salutis symbolo obsignari, & simul precib. piorũ,qui baptismo intererũt, adiuuari.

Restat vt explicetur, quid facturus sit Christus iam baptizatis.Hoc ille ipse indicat, in postremo suo mandato, quod ascendens ad cœlos, dedit suis Apostolis,his verbis:Ite, baptizate omnes gentes, quicunque crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit,qui verò non crediderit cõdemnabitur. Quemadmodum enim qui in arca Nohe erant, conseruabantur in diluuio:ita quicunque mordicus adhærẽt pacto huius externi baptismi,liberantur ab æterno diluuio,hoc est,à pœnis & cruciatibus inferni, per Iesum Christum. Breuiter, sicuti baptizatus extrahitur ab aquis,ita nos Christus eximet ab omnibus calamitatibus,& introducet in suum regnum, vbi cum illo regnabimus in omnem æternitatem.

[De secundo,seu de officio Christianorum. quod in quinque partes distinctum est.]

Postquam diximus, quomodo Baptismus noster sit symbolum actionum Christi, videbimus nunc quomodo nos nostri quoq; admoneat officij.Videlicet 1.quid Deo præstemus.2. quid nobis ipsis debeamus.3.quid patiendũ.4.quid expectandũ.5.quomodo transeundum à miseriis ad salutẽ.De hisce enim singulis officij nostri partibus admonet nos Baptismus noster.

[1.Quid Deo præstandum.]

Sed quid igitur Deo præstabimus?hoc docet nos Christus, cum inquit, baptizate eos in nomine patris & filij & Spiritus sancti. Quibus verbis complectitur principalem baptismi finẽ, cuius nos semper & assidue meminisse par est: hæc enim est horum verborum simplicissima sententia: Baptizo te in nomine patris,filij & Spiritus sancti,hoc est, baptizo te in hunc finem præcipuè,vt agnoscas, confitearis, inuoces,colas & celebres hunc solum verum Deum,videlicet patrẽ,filium & Spiritum sanctum: patrẽ, qui ita te dilexit, vt filium suum vnigenitum pro te morti tradiderit. Filium,qui pro te mortuus emundat te ab omni peccato,suo precioso sanguine effuso in ara crucis, tibi in remissionem peccatorũ, & insuper induit te sua iustitia, immo te sui ipsius corporis mẽbrum facit,ita vt propter ipsum appelleris filius Dei. Spiritum sanctum autem, qui te in vitam æternam regenerat & sanctificat,vt Deo associatus,fruaris cum ipso salute in omnem æternitatẽ. Hæc est simplicissima sententia verbor. baptismi, quam ex sacris literis collectam,cõprehendo hac vnica formula, baptizato te in nomine. Nominis enim appellatione continetur & confessio Dei, & quidquid præterea hæc ipsa cõfessio ab homine requirit.Ex his facilè patet, quale sit baptismus pactũ inter Deum & hominem. Deus homini promittit remissionẽ peccatorũ,iustitiã,& vitã æternã,& hanc suam promissionem baptismo obsignat. Baptizatus autem vicissim Deo se fide obligat,& recipit se velle abnegare diabolum, cum omnibus suis operibus & Deo adhærere,firma fide,inuocatione, cultu, timore & debita per omnia obedientia,Hac de causa vocat Petrus,1.Petri.3.21.Baptismum fœdus,in quo fit mutua stipulatio Dei interrogantis & promittẽtis baptizato gratiam,& baptizati respondentis atque affirmantis se constanter permansurum in mutuo pacto & fœdere.

[2.Quid nos nobis ipsis faciamus.]

Secundo loco monet baptismus quid nos nobis ipsis faciamus. Queádmodum immergimur baptismo aquæ, & moramur sub aquis, & rursum ex his extrahimur: ita in nobis mortificare debemus peccata,& suffocare viciosos affectus, peccati desideria & prauas concupiscentias, & resurgere in nouitate vitæ.Huius etiã admonet nos Paulus Rom.6.1.&c. Vbi agit contra eos, qui licentiam peccandi concessam arbitrabantur,eo quòd dixerat Paulus abundãte peccato superabundare gratiã,quos his verbis cõfutat: Quid igitur dicemus,manebimus in peccato vt gratia abundet?absit. Qui mortui sumus peccato (id est,quorũ peccatum mortuũ est) quomodo adhuc viuemus in eis? An ignoratis quòd quicunque baptizati sumus in Christum Iesum, in mortẽ ipsius baptizati sumus? (hoc est,nos qui baptizati sumus, in baptismo induimus Christum,cuius mors efficaciter in nobis perimit atq; opprimit peccatum, ne dominetur in nobis) Sepulti sumus igitur vnà cum ipso per baptisma in mortem(id est,vt mortuum sit in nobis peccatum)vt quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis,per gloriam patris,ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Nam si insititij facti sumus illi per similitudinẽ mortis eius,certe etiam resurrectionis eius,hoc scientes quòd vetus noster homo(id est,vitiosa natura)cũ eo crucifixus est, vt aboleatur corpus peccati(hoc est,praui affectus)vt non amplius nos seruiamus peccato. Atq; ita apparet, quomodo Paulus ex ratione baptismi nos doceat mortificare peccatum, pessundare malas concupiscentias,& ambulare in nouitate vitæ. Quò etiam dirigit totius disputationis scopum, quẽ his verbis proponit:sic & vos reputate vos ipsos tum mortuos esse peccato, tum vero viuere Deo in Christo Iesu Domino nostro,& ne regnet peccatũ in mortali vestro corpore,vt obediatis illi in huius cupiditatibus. Quotiescunq; igitur naturæ nostræ vitiositas instigauerit nos ad peccãdũ, meminerimus Baptismi nostri, qui admonet nos innocentiæ morũ & nouitatis vitæ,in gloriam Dei per Iesum Christum.

[3.Quid pati nos oporteat.]

Tertio loco docet nos Baptismus,quid pati nos oporteat. Quemadmodum enim Christus,quem in baptismo induimus,cruce baptizatus est, ita etiam nos quamdiu versamur in hoc mundo, præparemus nos cruci & aduersitatib. Immo Deus vult hoc pacto adoptiuos suos filios cõformes fieri vnigenito suo filio,vt cõregnẽt ipsi in sua gloria.Hoc est quod Pau.inquit,Ro.8.17.Si filij,& hæredes,hæredes quidẽ

Dei

Dei cohæredes verò Christi, si modò simul cum eo patimur, etiam cum eo glorificabimur. Et addit Paulus ibidem consolationem hanc, quòd crux coo peretur diligentius Deum in bonum. De hac cruce piorũ loquitur etiam in 2. Epistola ad Timotheum, cap. 3. 12. Quicunque piè volunt viuere in Domino nostro Iesu Christo, persecutionem patientur.

Tria crucis genera.

Historia passionis Domini nostri Iesu Christi proponit nobis tria crucis genera, ad quæ referri possunt diuersæ omnium calamitatum formæ, quæ homini in hac vita accidere possunt. Prima crux est Christi, quæ media inter duas conspicitur. Secunda est latronis pendentis ad dextram. Tertia vero latronis pendentis ad sinistram.

Crux Christi. Piorum. Impiorũ.

Christus quantum ad propriam ipsius personam attinet, innocens patiebatur, vterque horum latronum iuste patiebatur ob sua delicta. Is autem qui ad dexteram pendebat, egit pœnitentiam sub cruce, & conuersus ad Christum, consolationem & salutem consecutus est. Alter vero ad sinistram persistebat in sua malitia, & mortuus absque pœnitentia, condemnatus est.

Crux Christi & martyris.

Ad eundem modum hodie quoque agitur. Maxima pars piorum Christianorum persecutionem patiuntur propter iustitiam, quod accidit plurimis sanctis martyribus, quos Christus beatos pronuntiat Mathei. 5. 10. Beati, inquit, sunt, qui persecutionem patiuntur iustitiæ causa, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati estis quum conuitiati fuerint vobis, & persecuti fuerint, & dixerint quiduis mali aduersus vos, mentientes, propter me. Gaudete, & exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlis: Ita enim persequuti fuerunt prophetas, qui fuerunt ante vos.

Crux latronis pœnitentis, & piorum qui ad Deum cõ fugiunt.

Multi etiam patiuntur, veluti latro pendens ad dextram. Hi sunt qui propter certa delicta puniuntur à Deo, videlicet priuatione bonorum, liberorum, facultatum, sanitatis corporis, aut etiam incidunt in manus Magistratus, & ad supplicia trahuntur, quemadmodum & huic latroni accidit. Hi pres si calamitatibus & pœnis, fatentur iustè se puniri ob sua peccata, & confugientes ad Christum, petunt firma fide remissionem peccatorum. Atque hoc modo veniam consequuntur à Deo, qui eorum crucem seu victimam sibi placentem per Iesum Christum acceptat. Est enim huius latronis exemplum, singulari Dei sapientia propositum omnibus miseris peccatoribus, latronibus, homicidis & aliis quibuscunque, qui ob malefacta sua supplicio afficiuntur, vt sit hoc euidens testimonium gratiæ Dei, qua recipit omnes quantumuis infami suppliciorum genere afficiantur coram mundo, modò ipsi firma fide confugiant ad Iesum Christum.

Peccatoribus supplicio publico affectis, & ad Deũ conuersis quinque consolationes propositæ.

Vt autem miseri peccatores, supplicio afficiendi ob sua delicta, sciant qua ratione gratiam Dei consequantur, certos quosdam articulos, iuxta quos cogitationes suas dirigant, subiiciam.

Primum omnium miser peccator supplicio afficiendus ob manifesta sua flagitia, hypocriticè non extenuabit suum peccatum, nec collatione peccati sui cum peccatis aliorũ, se fallet. Sed potius examinabit se ipsum, & suæ iniquitatis grauitatem lancibus non fallacibus ponderabit. Cogitabit quis sitis, quẽ offendit, nẽpe Deus iustus iudex, quem nihil latere potest, itaque dignum se æstimet, qui merito ob peccati sui enormitatem & turpitudinem, indignus sit appellatione hominis. Huiusmodi cogitationes pariunt in homine cognitionem sui ipsius, & excitant sensum ac gustum amaritudinis, mortis & inferni.

Secundò, Ne autem sentiens dolorem inferni, ob peccati magnitudinẽ desperet de gratia Dei, quemadmodum Cain, Iudas, Saul, & alij multi fecerunt, cogitanda sunt hæc quinque 1. promissio & bona voluntas Dei, dicentis: Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. 2. Mandatum Dei seriò præcipientis conuersionem sub rigore obedientiæ, quam omnes creaturæ tenentur ipsi præstare. Vos filij hominum, inquit, conuertimini ad me. Item, Conuertatur vnusquisque à viis suis malis. Et Christus, Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos. 3. Proponat sibi mortem & passionem Iesu Christi, qui hoc sufficienti λύτρῳ satisfecit pro peccatis omnium hominum. Augustinus ait: *Maior est misericordia Dei, quam omnium peccatorum miseria.* 4. Ponat sibi ante oculos exempla eorum qui conuersi recepti sunt in gratiã. vt Adã, Dauid, Manasses, Latro, & quotquot vnquam veniam petiuerunt, adeo vt nunquam quen quam seriò agentem pœnitentiam reiecerit Deus. 5. Considerabit testimonium gratiæ, Baptismum nimirum, quo Deus testatur se velle remittere peccata omnibus fide conuertentibus se ad illum. Scriptum est enim Mat. 1. 4. Ioannem prædicasse Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, hoc est, docuisse, Baptismum esse testimonium & signaculum, quo Deus testetur se absque omni personarum respectu remittere peccata omnibus conuertentibus se per fidem ad Iesum Christum.

Tertio, hisce quinque cogitationibus exercitatus miser peccator, iam locum concedat verbo Dei, cuius efficacia operante Spiritu sancto concipitur in corde humano igniculus fidei.

Quarto, concepta fide, petenda est remissio peccatorum, propter preciosum sanguinem Christi, quem in ara crucis effudit pro peccatis totius mundi. In hac precatione paulatim crescit fides, & simul experitur homo in corde suo responsum Spiritus sancti, qui facit vt certo certius statuat sibi remissa omnia sua peccata.

Quintò, impetrata coram Deo peccati venia, subiiciat se æquo animo pœnæ meritæ, & simul petat à Deo fortitudinem animi, quo patienter sufferre possit pœnam iustè pro malefactis sibi irrogatam. Immo etiam gratias agat Deo, qui ad pœnas in hoc mundo temporales eum pertraxit, vt effugeret æternam condemnationem, & corpore hîc plectere tur, vt cum latrone animam Deo commendare posset.

Crux latronis impœnitẽtis & reproborum.

Tertium genus crucis, cuius meminit historia passionis Christi, est crux latronis pendentis ad sinistram. Hoc modo patiuntur, quicunque non agunt pœnitentiam, nec inuocant Deum: sed spreta gratia & victima Christi, in desperatione moriuntur, & in æternum condemnantur. Qui ita patiuntur ob malefacta sua, & firma fide ad Deum non confugiunt, illis existit temporanea hæc crux, quasi prænuntia æternarum pœnarum quibus afficientur absque omni mitigatione ac consolatione in inferno cum diabolis & omni condemnatorum urba.

Generalis admonitio ad omnes pios sub cruce gementes

Hactenus de triplici crucis genere, cuius meminit historia passionis Christi, egimus. Nunc porro generalem subiiciamus admonitionem, profuturam piis omnibus quocunque tandem modo affligentur in hoc mundo.

Quicunque cruce premitur, ad hęc quatuor ordine respiciet.

1. In diabolo mendacium & homicidium perpendet.

2. In seipso, peccatum & miseriam ponderabit.

3. In Deo, iudicium & misericordiã venerabitur.

4. In Euangelio, consilium & auxilium quæret.

1. In diabolo mendacium & tyrannis.

Primum in diabolo mendacium & tyrannidem perpendet, qui vt primos nostros parentes mendacio occidit, ita nunc omni momento, mendacio & tyrãnide insidiatur toti humano generi. Nam, vt Petrus ait, circuit vt leo rugiens, quærens quem deuoret. Quærit quidem omnes, sed eos tantum deuorat, quos mendacij laqueis inuoluerit. Perpetuò enim conatur impurus iste Spiritus, alios omnes impuros secum reddere. Mentem mendacio & erronea doctrina inficit, cor prauis affectuum tempestatibus commouet, voluntatem spectro vtilitatis fascinat. Denique totam hominis vitam flagitiis conspurcare nititur, vt hominem tandem spiritualiter occisum, socium æternæ damnationis habeat. Hæc cogitatio studij maligni istius spiritus, hostis Dei & humani generis, odium peccati excitabit, & abominationem turpitudinis eius in animis hominum pariet.

2. In nobis peccatũ & miseria.

Secundo in se ipso peccatum & miseriam æquis lancibus ponderabit, cogitabítque miseriam, quam patitur, esse peccati commeritam pœnam. Et ex miseriæ magnitudine æstimabit peccati enormitatem, turpitudinem, & multitudinem. Cogitabit se suo peccato offendisse summum & infinitum bonum. Vnde concludat calamitatem præsentem esse viam ad sempiternam miseriam, nisi aliunde succurratur. In hac cogitatione totus homo contremiscit, cuius rei imagines multas videre licet, in multis Psalmis, præcipuè in iis quos pœnitentiales vocãt, in quibus Dauid graphicè exprimit summos dolores & cruciatus, quibus ceu tempestatibus ob sua peccata obruitur.

3. In Deo iudiciũ & misericordia.

Tertiò, in Deo iudicium & misericordiam venerabitur. Iudicij quidem Dei iustissimi est punire peccata in omnibus hominibus. Misericordiæ vero punire, non vt perdat, sed vt saluet, modo medicinam non contempserimus. Vnde Esaias: Vexatio dat intellectum. Item, angustia in qua clamant, disciplina est eis. Breuiter, Deus punit iudicio, vt misericordia saluet, quemadmodum videre est, Psal. 51.

4. In Euangelio consilium & remediũ.

Quartò, In verbo Euangelij quærat consilium & remedia. Ablegat Euangelium omnes afflictos peccatores ad hunc solum medicum Iesum Christum, qui ad se vocat & saluat omnes peccatores. Hoc consilium optimum est, quia neque in cœlo neque in terris inuenitur vllus, qui vulneribus peccati mederi potest, præterquam hic vnicus Iesus Christus. Porrò hoc ipsum verbum, quod consilium nobis impertit, auxilium etiam confert, & sanat vulnera peccatorum, ita vt iuuemur per Christum, modò credamus in eum, & firma fide cum Dauide oremus dicentes: Sana me Domine, & sanabor. Hoc loco rursum reuocandi sunt in mentem quinque articuli, quorum iam proxime facta est mentio.

Causæ finales crucis.

Causæ autem finales, quare Deus suam ecclesiam velit cruci subiectam esse, multæ sunt, quarum hæ sunt præcipuæ.

1. Vt de cœlo cogitemus.

Prima, vt discamus non expectanda in hoc mundo bona illa, quæ Deus filiis suis promisit, sed cogitemus de vera patria, ad quam vocamur, ita vt omnes huius vitæ aduersitates leniamus meditatione futuri gaudij, vitæ æternæ. Si enim omnia ex voto succederent piis in hoc mundo, non afficerentur desiderio bonorum per Christum promissorum.

2. Vt caro coerceatur.

Secunda, vt cruce tanquam freno coerceatur homo, qui prauitate naturæ pronus alioquin est ad peccandũ. Hinc Psalmista, In chamo, & fræno maxillas illorum constringe, qui non appropinquãt ad te.

3. Vt vere resipiscamus.

Tertia, vt sit crux sensibilis prædicatio pœnitentiæ. Quemadmodum enim legi arguenti peccata assentitur conscientia, ita etiam cruce admonemur vt agamus pœnitentiam & saluemur.

4. Vt deo sincere adhæreamus.

Quarta, vt crux euertat omnem humanam præsumptionem & fiduciam carnis, & doceat nos firma fide soli Deo adhærere, & hunc inuocare, iuxta mandatum ipsius: Inuoca me in die tribulationis, & eripiam te, & glorificabis me. Hæc dicta sint de cruce, cuius nos admonet Baptismus noster.

4. Quid expectemus.

Quarto, loco docet nos Baptismus, quid expectemus. Quemadmodum enim baptizatus aspersus aqua, extrahitur ab aquis, & quemadmodum ipse Christus post suam passionem & mortem introiuit in gloriam suam: Ita nos etiam ex hac mundi peregrinatione proficiscimur in salutem & vitam æternam, cuius rei euidentissimum testimonium dedit Christus Baptismum omnibus credentibus.

5. Quid sit vita nostra.

Quinto loco docet nos Baptismus, vitam nostram in his terris nihil aliud esse quàm peregrinationem trium dierum, patimur, sepelimur, & resurgemus ad extremæ tubæ sonitum, cum dicet Christus, Surgite vos mortui.

III. De tertia Baptismi significatione.

Tertia Baptismi significatio, cuius supra meminimus, est, quòd sit tessera militaris, qua dignoscuntur milites Christi, qui ipsi sua nomina dederunt, & sacramentum præstitere se sub illius vexillo pugnaturos contra diabolum & regnum ipsius, videlicet peccatum.

Discernuntur autem quatuor præcipue notis milites Christiani ab his, qui sub duce diabolo stipendia merentur. *Prima* ac certissima nota filiorum Dei est inuisibilis & soli Deo cognita fides, cum suis occultis & internis fructibus in corde hominis. *Secunda*, est in ore aperta fidei professio coram toto mundo. *Tertia* conspicitur in pietate & honestate vitæ, cum ita vitam instituit Christianus, vt sit ea manifestum testimonium latitantis fidei in corde humano. *Quarta* nota est corporis, Baptismus videlicet, quo profitemur nos esse seruos Christi. Huc etiam facit Sacramentum Cœnæ dominicæ, de quo nunc verba faciemus.

DE COENA DOMINI.

Scopus autoris.

Dixi supra, Sacramenta noui Testamenti, tertium locum occupare in accommodatione seu applicatione beneficiorum Christi. Quoniam autem de Baptismo hactenus diximus, restat vt agamus nunc de altero Sacramento videlicet de Cœna Domini. Faxit Deus vt cedat in nominis ipsius gloriam, & piorum omnium salutarem institutionem & profectum. Remouebo autem omnes inutiles quæstiones & opinionum diuersitates, quæ plus obsunt quàm prosunt, & solummodo ea proponam de sacrosancta Cœna Domini, quæ didici ac hausi ex fontibus sacræ scripturæ, & vt fiat hoc maiori cum fruge ac vtilitate Christiani lectoris, comprehendam hanc totam doctrinam paucis ac certis quibusdam articulis ac punctis.

Cur S. Cœnam instituerit Christus.

Primum atque præcipuum, quod scire oportet de Cœna Domini, ab ipso Christo sub visibilibus panis & vini symbolis instituta, est, quòd Christus in ea nocte qua traditus est, instituerit hoc Sacramentum, vt esset apud suos omnes æternum monumentum ipsius passionis, qua corpus suum tradidit in mortem, & sanguinem suum effudit in ara crucis pro multis, in remissionem peccatorum, quemadmodum inquit: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur

datur, hic est sanguis meus, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum. Item, Hoc facite in mei commemorationem.

Vnio cum Christo capite spirituali modo.

Secundò, testatur Cœna Domini, rectè vtentes vniri ac veluti incorporari Christo, idque spiritualiter, iuxta Pauli verba: Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communio sanguinis Christi est? Panis quem frangimus nonne communio corporis Christi est? Hoc est, quicunque manducat corpus Christi, & bibit sanguinem ipsius, is modò viua fides non defuerit, manet in Christo, & Christus in eo.

Spiritualiter nos ali corpore & sanguine Christi.

Tertiò, docet cœna Domini spirituale educationem in corpore Christi, quę fit dum cœna ipsius vtimur. Quemadmodum enim sanguine Christi mūdamur, & per Spiritum sanctum regeneramur in Baptismo, ita purgati atque renati, spiritualiter pascimur & sustentamur beneficio corporis & sanguinis Christi, rectè vtentes cœna Domini iuxta ipsius institutionem.

Fœdus Dei.

Quartò, cœna Domini est testimoniū noui testamenti, hoc est, noui pacti, inter Deum & hominē de remissione peccatorū, quo testatur Deus se recipere in gratiam, & remittere peccata, propter meritum mortis & passionis Christi, omnibus credentibus in eum. Propterea ipse inquit: Hic calix est nouum Testamentum in meo sanguine, id est, hic calix est firmum & immotum signaculum amplissimæ promissionis Dei de remissione peccatorum. Quicunque igitur vera & viua fide vtitur hoc Sacramento, hic accipit ipsius Dei testimonium, quo testatur se tradidisse filium suum, effundentem sanguinem suum in ara crucis, in remissionem peccatorum, vt per eum salutem consequantur quotquot credunt in eum.

Vnio Ecclesiæ.

Quintò, admonet nos cœna Domini arcanæ & spiritualis communionis, qua in vnum quasi corpus vnimur, qui vnà hoc sacramentum participamus. Vnde Paulus ait: Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus. Nam omnes vnius panis participes sumus. Hæc vnio Christianorum in vnum corpus independet, quod nos omnes, quemadmodum dictum est, corpori Christi vniamur participatione corporis & sanguinis ipsius.

Mutua dilectio inter communicantes.

Sextò, requirit cœna Domini mutuam inter communicantes dilectionem, qua eiusdem corporis mystica membra, vti diximus, corde, ore, & opere sibi inuicem mutua præstent officia. Hæc dilectio Christianorū, quæ à capite Christo fluit in reliqua membra, hoc est, ciues Ecclesię, non tollit discrimen personarum, verùm potius diuersitatem vocationum in Ecclesia confirmat, quarum omnium vnus est scopus, gloria Dei, & vtilitas proximi. Quicunque huius mutuæ dilectionis ignculum non sentit in corde suo, & sine proposito benefaciendi suo membro, hoc est, proximo, cœnam Domini accedit, pręstaret hunc prorsus Sacramento abstinere. Quis enim insanum ac mente captum non dicat hominem, qui membra sua inter se inuicem pugnæ committat, ita vt manus oculos eruat, aut pedes abscindat? vtinam ad eundem modum Christiani animaduertere possent suam insaniam, quam manifeste produnt, dum mutuis odiis & animorum contentionibus, inuicem sibi ipsis aduersantur.

Pignus & significatio nostræ resurrectionis.

Septimò, Cœna Domini est pignus ac significatio nostræ resurrectionis, vitæ æternæ & salutis, idque virtute Christi resurgentis à mortuis. Quæcunque enim hactenus dicta sunt de cœna Domini, ea omnia ad hunc finem principalem referēda sunt, vt sint nobis pignoris atque obsignationis loco, de vita æterna per Christum, cuius membra facti sumus. Atque ita adimpletur quod inquit Christus: Qui edit carnem meā & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & ego excitabo eum in die nouissimo.

Quo affectu Cœna celebrāda est.

Ex hisce articulis, quos è sacra scriptura in mediū attulimus ad declarandum doctrinam hanc de cœna Domini, quiuis facile intelligit, quàm necessariū sit cum summa animi pietate & reuerentia hanc cœnam accedere, & probare seipsum, priusquam edat de pane hoc, aut bibat de poculo Domini. Nam, vt Paulus inquit, qui edit & bibit indignè, iudicium sibiipsi edit & bibit, non discernens corpus Domini. Hoc ipsum affirmat Christus de Euangelio, Qui non credit condemnabitur. Et Augustinus de baptismo inquit: *Quemadmodum qui indigne edit corpus Domini, & bibit sanguinem ipsius, iudicium sibi ipsi edit & bibit, ita qui baptismum indignè recipit* (quod hodie multi Iudæi faciunt) *iudicium sibi ipsi recipit, & non salutem.*

De probatione sui ipsius.

Porro ne quis indigne communicet cœnam Domini, sequatur consiliū Pauli, 1. Corinth. 11. 28. Probet quisque seipsum, & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat. Nam qui edit, & bibit indigne, damnationem sibi ipsi edit & bibit, non discernens corpus Domini, hoc est, accersit sibi ipsi pœnam & iudicium Dei. Quæ igitur est vera probandi se ipsum ratio? eam præscribit Paulus 2. Corinth. 13. 5. cum inquit, Vos ipsos tentate, an sitis in fide, vos ipsos probate. An nō cognoscitis vos ipsos, quod Iesus Christus in vobis est? Hinc apparet, verum probationis examen in hoc consistere, vt verè sentiatur fides viua, & Christi præsentia in nobis ex virtute spiritus eius, nos ad pietatis studiū excitantis. Breuiter, is verè probatus est, qui reuererēter in timore Dei, in vera pœnitētia, in vera fiducia, & cum sancto proposito, ad hanc cœnam accedit. Et contrà, qui est sine vero Dei timore & seria pœnitentia, & caret viua fide ac sancto proposito, hic edit & bibit sibi ipsi iudicium & temporale & æternum, nisi denuo per fidē in Iesum Christum cōuertatur. Et non dubito, quin maxima pars grauissimarum calamitatum, passim grassantium in multis locis, ideo immissa sit, quòd tam frequētes sint, qui participant cœnam Domini, absque vera & seria pœnitentia. Paulus scribit, Corinthios peste castigatos esse, eo quod irreuerenter sacram cœnam attingerent. Propterea, inquit, inter vos multi sunt debiles & inualidi, & obdormiunt multi. Si enim nos ipsos dijudicaremus, non iudicaremur, sed cum iudicamur à Domino, erudimur, ne cum mundo damnemur.

Aduersus eos qui in peccatis perseuerant.

Vt nam hodie multi non ædificarent supra debile fundamentū, & multum fallerentur sua opinione, qui tum demum se dignè cœnam Christi accedere existimant, cum corā sacerdote confessi fuerint sua peccata, & absolutionem ab eodem adepti sunt. Qui enim credit, eum absoluit Deus propter mortem & passionem Iesu Christi. Nam qui credit, inquit Iohannes, habet vitam æternam. Si itaque credens habet vitam æternam, est etiā absque omni dubio absolutus ab omnibus suis peccatis. Nihil enim aliud est absolutio quàm liberatio à peccatis, quæ sola est penes Deum. Itaque non poterunt à minimo peccato ministri verbi absoluere eum, qui caret timore Dei, viua fide, & sancte viuendi proposito. Et qui talis est, & tamen audet à ministro verbi petere absolutionem, huic, cum sit coram Deo mendax, & coram ministro Dei hypocrita, cedit absolutio in damnationem. Respondet enim hæc externa absolutio, cordis interioris fidei, & proposito. Sacerdos est minister Dei, ideo gerat se iuxta manda-

tum sui Domini, nec maiorem sibi arroget potestatem, quàm accepit à Domino. Habet autem potestatem annunciandi tum remissionem peccatorum omni credenti, tum condemnationem æternam, non conuertentibus se ad Deum. Hæ sunt claues Ecclesiæ Christianæ, quod si quis Euangelij minister hos limites transgressus fuerit, non feret hanc temeritatem à Deo impunè.

De priuata confessione & externa absolutione in Ecclesiis Danicis.

Quid igitur sentiendum est de priuata confessione & externa absolutione? multę sunt & graues causæ, cur sancti patres hoc colloquium, quod fit inter confitentem & ministrum verbi, instituerint.

Prima, vt rudes & ignari commodius instituerentur, interrogati de singulis capitibus Christianæ religionis. Cum enim plurimi multis annis sacras conciones audiant, & aut perparum, aut omnino nihil, proficiant, maiori sane cum vtilitate colloquentur eiusmodi cum pio ac docto ministro verbi, qui inquirat de quibus dubitent, & quæ ignorent, eos doceat.

Secunda, vt iuuenum & adolescentum exploraretur in hoc colloquio profectus. Est enim boni pastoris, non solùm publicè docere, verùm etiam exemplo Pauli domi experiri, quousque singuli auditores in pietatis cursu promouerint.

Tertia, vt exigeretur ratio fidei ab ijs, de quorum fide ac religione iusta poterat esse dubitatio, & contumaciter obstinatis in aliqua hæresi prohiberetur cœna Domini.

Quarta, vt in hoc colloquio consciētiæ perplexæ, & ob peccatorum scrupulos inquietæ, doctrina, consilio, & consolatione iuuarentur.

Quinta, vt in hoc colloquio priuato audirent vocem Euangelij pronuntiantem remissionem peccatorum credentibus in Christū. Quia enim Christus inquit: Qui vos audit, me audit, multum prodest audire ministrum verbi, nomine Christi, iuxta ipsius mandatum, annunciantem remissionē peccatorum. Potest autē absolutio priuata fieri in hunc modum.

Forma huius absolutionis

Quoniam, mi frater, non tantum confiteris te peccatorem, & reum esse coram Deo, & doles te Deum offendisse, verumetiam credis promissioni Euāgelij de remissione peccatorum, videlicet quòd credenti detur vita æterna, annuncio tibi nomine Christi, remissionem tuorum peccatorum, in nomine Patris, Filij & Spiritus sancti, Amen. Vade in pace, & noli amplius peccare.

Appendix necessaria

Hactenus audiuimus de postremo, quòd in Messia Domino nostro Iesu Christo spectandum proposui, videlicet quomodo participes reddamur beneficiorum ipsius. Quoniam autem multi reperiuntur, qui ad extremum vitæ halitum pœnitentiā protrahunt, duo adhuc subiiciam atque declarabo. *Primum*, de causis quæ nos ad maturandam pœnitentiam inuitabunt. *Alterum*, qua ratione perseuerare posit Christianus in fidem, ne fidem & beneficia Christi amittat.

DE PRIMO.

Quid igitur inuitabit nos ad maturandam pœnitentiam?

Quæ nos ad pœnitentiam maturandam inuitant.

Etsi multæ sunt atque grauissimæ causæ, quę nos mouere debeant, ne velimus pœnitentiam procrastinare, quod prô dolor, plurimi hodie magna cum securitate faciunt: tamen decem saltem argumenta hac vice afferam, quibus merito instigetur quilibet ad agendum imprimis pœnitentiam.

Incertus vitæ terminus.

Primum, incertus vitę terminus. Nemo enim nouit qua hora, quo momento, aut quomodo hinc sibi migrandum sit. Hæc incertitudo nos meritò ad maturandam pœnitentiam excitare deberet Christus hortaturus discipulos ad vigilantiam, hinc petit argumentum, cum ait: Vigilate & orate, quia nescitis neque horam neque diem. Et Lucæ 12.19. proponit Dominus parabolam de diuite securo & procrastinante pœnitentiam. Hominis, inquit, cuiusdam diuitis vberiores fructus ager attulit, itaque cogitabat apud se, dicens: Quid faciam, quod non habeam quo congregem fructus meos? Et dixit, hoc faciam, destruam horrea mea, & maiora ædificabo, atque illuc congregabo fructus meos & bona mea, & dicam animę meæ: Anima habes multa bona reposita in annos multos, requiesce, comede, bibe, oblectare. Dixit autem ei Deus: O stulte, hac nocte repetam animam tuam abs te, quæ verò parasti, cuius erunt? Ita est, qui thesaurizat sibi, nec est in Deo diues. Hinc postea infert Dominus: Quin potius quærite regnum Dei & iusticiam eius, & postea reliqua adiicientur vobis. Item. Qua hora non putatis, filius hominis veniet. Et Augustinus ait: *Largitua tibi Deus spacium correctionis, sed tu plus amas dilationem, quàm emendationem. Expectas, & de misericordia Dei tibi plurima polliceris, quasi ille, qui tibi per pœnitentiam promisit salutem, promiserit tibi longam vitam, vnde scis quid pariet crastinus dies? Rectè dicis in corde tuo cū me correxero, Deus mihi omnia peccata mea dimittet. Negare non possumus, quod correctis & conuersis Deus indulgentiam promisit. Nam in quo Propheta mihi legis, quia promisit Deus correcto indulgentiam, num mihi legis, quia promisit tibi longam vitam?*

Hæc proinde incertitudo termini vitæ, nos admoneat maturandæ pœnitentiæ, ne citius opinione nostra impingamus (vt Ieremias loquitur) ad montes caliginosos, atque ita obruamur iusto Dei iudicio. Multi fuerunt qui sperauerunt se vitam prorogare posse ad senectutem, sed in medio iuuentutis flore occubuerūt. Multi quietum vitæ finem expectarunt, sed in exilio perierunt. Multi ex notis & amicis proposuerunt sibi solatia in agone mortis, sed inter hostes miserè perierunt. Multi polliciti sunt sibi tempus quo in lecto decumbentes ingemiscerent & resipiscerent, sed subitò ex hac vita erepti sunt.

Seneca pulcherrimè monet, cum ait: Noli huic tranquillitati confidere, momento mare reuertitur. & eodem die vbi luserunt nauigia, sorbentur. Breuiter: Cum nemo sciat, num spiritum per nares emissum reuocare posit, stultissimè agunt, qui cum contumelia Dei procrastinant pœnitentiam, ac si temporis momenta in suis haberent manibus.

2. Thesaurus iræ Dei.

Secundum, Thesaurus plurimorum scelerum, iræ Dei & pœnarum perniciosissimus, procrastinatione pœnitentiæ colligitur. Vnde Paulus Rom. 2.5. Secundum duritiem tuam & cor pœnitere nescium thesaurizas tibi iam in die iræ. Peccatum enim, quod per pœnitentiam non opprimitur, mox suo pondere in aliud trahit, de hoc rursus in aliud, donec immensus peccatorum cumulus construatur, & vt pessima radix non euulsa è terra, perpetuò crescit & magis germinat: Ita etiam peccatum, cum ei indulges, vires nouas quotidie acquirit, donec maximum peccatum diluuium superuenerit. 1. Nam qui hoc pacto misericordia Dei abutitur, in Deum est iniquus, vt qui diabolo statuit longiore tempore seruire quàm Deo. 2. Angelos quoque Dei, hac sua securitate offendit. Nam vt hi gaudēt de impiorum pœnitentia, ita haud dubiè tristantur de illorū impœnitentia. Dolēt enim quod tam nobilis creatura

Dei-

Dei, suapte sit peritura culpa. 3. In seipsum quoque crudelis est. Vult enim potius esse malus quàm bonus, vel potius esse infirmus quàm sanus, vel seruus esse potius Satanæ, quàm libertus Christi, vel potius pauper esse quàm diues in bonis spiritualibus. Breuiter: Vult potius perire quàm saluari, qua sanè crudelitate nulla alia maior esse potest. 4. Taceo quod in creaturas Dei sit iniurius. Vnde Paulus dicit creaturam ingemiscere, quod se abutantur impij, & expectare libertatem gloriæ filiorum Dei. Oedipus intellecto incestu cum propria matre commisso, sibiipsi oculos eruit, vt vel isto pacto fugeret conspectum solis & omnium creaturarũ. Videbat enim omnes creaturas fuisse inspectrices infandi & turpissimi sui sceleris, & omnes vnanimiter ipsum condẽnare. Non secus hodie quicunque malè viuunt, sentiunt se ab omnibus creaturis accusari coram tribunali Dei.

3. Abalienatio mẽtis à Deo.

Tertium, abalienatio mentis à Deo, & finalis induratio. Nam quo diutius differtur pœnitentia, eo redditur difficilior. Perinde enim vt in corporis morbis se res habet, ita & in morbo animæ, qui est peccatum. Quo enim differtur medicina corporis diutius, eò fit morbus periculosior & difficilius curatur, immo interdum ex diuturnitate incurabilis euadit. Quemadmodum in cancro morbo apparet, vbi si non malum igne aut ferro coherceatur statim ab initio, metuendum est ne paulatim ita inualescat, vt penitus hominem è medio tollat. Hoc est quod Salomon inquit: Adolescens ambulans iuxta viam suam, etiam cùm senuerit, non recedet ab ea. Et Ieremias, Si mutare potest Æthiops pellem suã, & pardus maculas suas, vos etiam potestis benefacere cum feceritis malum. Consuetudo enim diuturna altera fit natura. Hoc igitur periculum indurationis merito nos commouere ad maturandum pœnitentiam debet.

4. Conscientia mala.

Quartum, conscientia mala, qua nihil grauius, nihil tristius, nihil miserius. Hanc testem suorum scelerum coguntur secum circumferre, qui peccati cœno oblectantur. *Mala conscientia* (inquit Bernhardus) *delictorum nostrorum ipsa testis est, ipsa Iudex, ipsa tortor, ipsa accusat, ipsa iudicat, ipsa punit, ipsa damnat.* Hæc etsi ad tempus resecta fuerit, tanquam cauterio, tamen aliquando prodibit, & si nõ antea, saltem in agone mortis instar mille testium astabit, accusabit, damnabit, puniet. Est siquidem conscientia mala, diuinum quoddam testimonium, animis hominum impressum, de futuro in contumaces iudicio, & de pœnis quas iuste luant contumaces.

5. Scandalum & reatus alieni peccati.

Quintum, scandalum & reatus alieni peccati. Est autem in scandalo duplex malum, videlicet factum & exemplum. Quemadmodum facto per se violatur lex Dei, ita exemplo proximus læditur propter imitationem. Hinc illud θρυλλῶδες ἀπόφθεγμα Christi, Vę homini per quem scandalum venit. Et rursus, Qui offenderit vnum ex paruis istis, qui in me credunt, præstiterit illi, vt suspendatur mola asinaria in collum eius, & demergatur in profundum maris. Paulus pronunciat, in Christum peccare & perdere infirmos fratres, qui adiaphoris cum scandalo vtitur. Quid sentiendum de eo est, qui vel erronea doctrina vel improba vita multos in perniciem adducit? Quod tanta grassentur scelera in mundo hodie, an non inde prouenit, quod vnus putet sibi licere, quod videt alium facere? quem mox alius imitatur, & hũc alius, donec scabie vnius membri, totum corpus ferè Ecclesiæ infectum deformatur.

6. Priuatio spiritualium diuitiarũ.

Sextum, priuatio spiritualium diuitiarum, quarum soli sancti in Ecclesia sunt participes. Donec enim homo sine pœnitentia viuit, gaudio Spiritus sancti caret, conscientiæ pace destituitur, consolationibus spiritualibus priuatur in sua miseria, nec est particeps precum piorum Christianorum.

7. Delitiæ Satanæ.

Septimum, delitiæ Satanæ. Quemadmodum enim angeli in cœlo gaudent super hominem agentem pœnitentiam: Sic Satan summis delitiis & veluti iucundissimis voluptatibus perfunditur, cum homines præsertim eos, qui Christo dederunt nomina, videt sine pœnitentia viuere. Sũt enim peccata hominum, vt quidam ex Patribus ait, εὐωχίαι φαύλων δαιμόνων.

8. Cogitatio exitus impiorũ.

Octauum, cogitatio tragicorum exemplorum plurimorum hominum, qui à Deo ob contumaciã sunt abiecti in æternas pœnas, in quorum numero sunt Cain, Pharao, Saul, Architophel, Iudas, Iulianus, & infiniti alij. Videmus enim quàm multæ nationes, quę Christum atque eius Apostolos audiuerunt, perierunt, conuersæ ad perniciosos errores diaboli, Turcæ, & Antichristi Romani.

9. Pœnitẽtia nõ est in nostra potestate.

Nonum, cogitatio etiam hæc animũ subeat, quòd pœnitentia non sit tam opus hominis, quàm donum Dei. Quod si contemseris, dum à Deo tibi indies ac sæpius offertur, metuendum est vt suas margaritas sæpius suibus obiiciat.

10. Seræ pœnitentiæ conditio.

Decimum, cõditio seræ pœnitentiæ, dici enim rectè solet: Sera pœnitentia rarò vera. Nequaquam enim is pœnitentiam agere censendus est, qui postquam peccare non potest, pœnitentiam simulat. Et Augustinus ait: *Pœnitentia quæ à moriente tantum petitur, timeo ne ipsa moriatur.* Hoc dico, non quod negem impartiri misericordiam Dei iis, qui iam ex hac vita discedentes agunt pœnitentiam, sed vt cogitemus, quàm sit periculosum protrahere pœnitentiam vsque ad extremum vitæ halitum.

Has rationes breuiter colligere placuit, quarum cogitatio nos singulos retinebit in timore Dei, ne abutamur misericordiæ Dei magnitudine, in nostrã propriam perniciem. Deus omnipotens flectat corda nostra ad veram, constantem & salutarem pœnitentiam, vt filij Dei simus, ac vniuersi & singuli cum seniori Simeone ex toto corde, quando ex hac vitá migrandum erit, læti canamus: Nunc dimitte seruũ tuũ, Domine, secundum verbum tuum in pace, &c.

DE SECVNDO.

Quomodo perseuerabit Christianus vsque in finem, ne amittat fidem & gratiam partam in Domino nostro Iesu Christo?

Exordiũ, à simili.

Medici sapientia atque prudentia præstantes, ad ægrotum accersiti, duo agunt: Primùm, omnem intendunt operam, vt sua arte & consilio præsentem morbum tollant. Deinde, vt pristinæ valetudini restituto, præscribant viuendi rationem, ne in morbũ denuo recidant, atque suæ perditionis sibi ipsi autores fiant. Horum ego exemplum imitabor, & quoniam hactenus attuli ex salutari verbo Dei, remediũ aduersus peccatum, mortem & condemnationem, impertiar nunc quoque consilium, qua ratione fiat, vt qui Christum cum suis beneficiis acceperit, porro etiam perseueret, & æterna consequatur bona, quæ Christus promeruit omnibus in se credẽtibus.

Propositio.

Quod si igitur cum Paulo dixero: Milita bonam militiam retinens fidem & bonam conscientiam, rem totam complexus sum.

Explicatio.

Verum si quis vlterius dicere pergat, quomodo retinenda sit fides & bona conscientia? Respondeo, Sacra scriptura appellat timorẽ Dei summam & præcipuam sapientiam filiorum Dei. Hic enim timor continet nos in officio & obediẽtia erga Deum, in cuius conspectu ambulamus.

Partes seu conditiones.

Habet autem conditiones quatuor. 1. Cauet ne Deus offendatur.

2. Imperata sibi diligenter exequitur.

3. Omnes insidias, dolos & imposturas studiose vitat.

4. Quærit & implorat auxilium aduersus suos hostes.

1. Cauet Christianus ne Deum offendat.

Principio, qui Deum timet, sedulo cauet ne quo pacto Deum offendat. Dicitur itaque timor Dei purus. Ps. 19. 9. Propterea quod qui Deum timet. 1. cogitat quibus malis obnoxius fuerit propter peccatū, cogitat Christum amarissimam suam mortem pertulisse, vt peccatum tolleret. 2. cogitat in conspectu Dei se versari siue vigilet, siue dormiat, siue sedeat, siue ambulet, siue edat, siue bibat, &c. 3. Recordatur porro immensæ gloriæ, qua adoptatus est in societatem filiorū Dei, vt præstet se patri suo dilectissimo morigerum in omnibus. 4. cogitat peccatum esse notam filiorū diaboli. 5. cogitat se membrum esse Christi, & socium sanctæ communionis cū Deo, patre, filio & Spiritu sancto, atque adeo cum omnibus electis Dei. 6. cogitat peccatum esse spirituale adulterium, dissoluens coniugiū, quod intercedit animæ hominis cum suo sponso Domino nostro Iesu Christo. 7. cogitat non decere, vt templū Dei conuertat in habitaculum diaboli, nec oportere se suo corde expellere Spiritum sanctum, cuius beneficia tam præstantia & multa efficaciter experitur. 8. cogitat se nolle diabolo gratificari, vt proditoriè agat aduersus suum Dominum & redemtorem Christum. 9. cogitat ita vitam traducere oportere, ne aut aliquo manifesto flagitio sit vlli scandalo, aut propter ipsum malè audiat Euangelium. Hæ & huiusmodi aliæ cogitationes pariunt in corde hominis timorem Dei, & studium vitādi peccata ac lapsus contra conscientiam. Faxit Deus vt singuli has nobiscum in corde nostro perpetuo circumferamus.

2. Obtemperat mādatis Domini.

Secundo, qui timet Deum, obtemperat mandatis Domini, nam vt Psalmus 112. 1. inquit, In mandatis eius delectatur valde, hoc est, cum summa animi voluptate præstat Deo debitum cultum & obedientiā iuxta mandata ipsius. Ab hoc verò Dei cultu hactenus multis annis fœdè aberrarunt Papistæ, qui perperam docent Deum colendum præceptis hominū, & omnem Dei cultum alligant sui ordinis sacerdotibus & monachis, quos solos rectè seruire Deo, & habere etiam opera supererogationis vendibilia, manifestis tamen imposturis ac quæstus gratia, asseuerarunt. De hoc igitur quædam addam, vnde quisque discat suum recte formare iudicium, de vero Dei cultu.

DE CVLTV DEI.

Quid sit.

Cultus Dei est opus à Deo mandatum factum ex fide in celebrationem gloriæ Dei principaliter. In hac definitione tria sunt quę necessariò coniunguntur in vero Dei cultu.

Definitionis explicatio per partes

1. Materia quæ est opus mandatū à Deo. 2. Causa videlicet, vt fiat hoc opus ex fide in Iesum Christum. 3. Finis, nempe gloria Dei, quam respicit operans, vt cœlesti patri hoc modo se obedientem declaret.

Materia.

Quòd cultum oporteat esse opus à Deo mandatum, docet nos ipse Deus apud Ieremiam, cap. 20. In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrū vestrorum. Et Christus, cum inquit, Frustra me colunt docentes doctrinas, mandata hominum, hoc est putant me coli, cum ea satagant, in quibus homo iudicauerit Dei cultum situm esse, sed toto cœlo aberrant, & suorum laborum oleum & operam perdūt. Et Paulus clarè damnat omnes ἐθελοθρησκείας, hoc est, cultus, quos homines bona, vt vocant, intētione excogitant. Hinc constituitur regula hæc, *Quod nullus cultus Deo acceptus sit, nisi quem ipse Deus proprio suo verbo ordinat ac homini commendat*. A verbo enim pendet puritas & sanctitas cuiusque operis.

Forma.

Deinde, fidem necessariò requiri ad rationem cultus, hinc patet, quia Deus requirit cultum purum & syncerum, qui exhiberi nō potest à quoquam, cuius cor omni abominanda spurcitie contaminatum atque coram Deo fœdatum est. Affirmat autem Paulus, corda infidelium impura & contaminata esse, necesse est igitur, horum opera, quantumuis speciosa & splendida existant coram mundo, esse abominabilia coram Deo. Vnde ad Roma. inquit Paulus, Quicquid non est ex fide, peccatum est. Et ad Hebr. Impossibile est placere Deo sine fide. sed quid igitur efficit fides? Fides purificat cor hominis. nam ita inquit Apostolus, fide purificans corda. Hoc autem fit, non quod eam efficaciam obtineat fides sua natura, sed quod sanguine Iesu Christi aspergatur (vt inquit Apostolus) conscientiæ credentium, quo mundantur ab omnibus peccatis eorum mortalibus.

Finis.

Cultum præterea respicere gloriam Dei principaliter, docet Paulus inquiens Omnia facite in gloriam Dei. Cum enim creati simus atque etiā insuper redemti, vt celebremus Deum, decet profecto nos debitum Deo præstare cultum ob mandatū ipsius.

Verus Dei cultus est qui tribus supra positis conditionibus cōstat.

Opus igitur hac ratione factum, iuxta mandatum Dei, ex fide, in gloriam Dei sanctus & purus adeò que Deo placens vocatur cultus. Siue igitur internum aut externum, siue eximium, aut vtile sit huiusmodi opus, censetur tamen Dei spiritualis cultus, eo quod non ex carne, sed ex Spiritu fidei, quæ respicit gloriam Dei, proficiscatur. Vbicunque autem horum trium aliquod desideratur, ibi nō meretur opus hominis dici Deo gratus & acceptabilis cultus. Pharisæus ille, cuius meminit historia Euāgelica, & Cornelius ille aulicus, de quo scribitur in actis Apostolicis, dederant eleemosynas, quarum beneficio multi subleuati ac cōsolati sunt. Hic eadem sunt vtrinque opera, nihilominus ingens est Eleemosynarū vtriusque discrimen. Eleemosynæ Pharisæi non fuere cultus Dei, qua nec ex fide proficiscebantur, nec tendebant ad gloriam Dei. Cornelius autem quamuis nō erat plenè institutus in cognitione Christi, tamen cū crederet & expectaret salutem, atque erogaret Eleemosynas suas ex mandato diuino in gloriam Dei & pauperum solatium, fuerunt ipsius Eleemosynæ cultus purus, sanctus atque Deo acceptus. Ideo dicit Cornelio angelus, Act. 10. 4. Orationes & Eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriā in cōspectu Dei.

Exempla opposita Pharisæi & Cornelij.

Dauidis & Scipionis.

Pugnant Dauid & Scipio, vterque contra suos hostes. Fuit autem cultus Dei bellū Dauidis, & non Scipionis. Dauid enim habens mandatum Dei credit & gerit bellum in gloriam Dei, & defensionem populi huius. Scipio verò, quoniam caruit & mandato Dei, & fide, nec quæsiuit gloriam Dei, fuerunt ipsius bella tantum impiæ & crudeles hominum laniena coram Deo.

Duarum ancillarū.

Ad eundem modum duæ ancillæ, quarum vna timens Deum, altera nullo timore Dei prædita, quāuis occupentur vno & eodem labore, purgantes vestimenta aut calceamenta sordibus, aut aliud quoduis heræ mandatum exequentes, tamen illius opera tantùm sunt cultus Dei, cum fiant ex fide iuxta mādatum Dei, præcipientis obedientiam ministrorum erga Dominos, verùm huius impiæ vitæ opera, licet specie tenus præstantiora appareant, non sunt cultus Dei, cum contaminata sint hæc cordis immunditie & fœditate interna.

De commonitio Dei cultu quid sentiendum.

Simile erit iudiciū de aliis quoq; factis, & omnino nullum opus quantumuis splendidum ac speciosum appelletur

appelletur cultus Dei, nisi sit mandatum à Deo, & fiat à credente ac timente Deum in celebrationem nominis ipsius. Sufficiat hæc de cultu Dei dixisse, ex quibus facile est intelligere, quid sentiendum sit de Antichristi Romani Missis, Vigiliis, Rosariis, & huiusmodi multis innumeris nugis & commentis, quæ sub titulo sanctitatis & cultus Dei, contra manifestã totius scripturæ veritatem, venditare audet.

3. Christianus omnes insidias, dolos, & imposturas, studiosè vitat.

Tertia conditio timoris Dei est, quod timens Deum, studiose caueat sibi ab imposturis & insidiis. Huc facit illud Syracidæ cap.33.1. Timenti Dominũ non occurrent mala, sed in tentatione Deus illum conseruabit & liberabit à malis. Inter multos autem hostes, cum quibus confligari oportet Christianum tres sunt præcipui, qui ipsius salutem impedire conantur, nimirum caro, mundus, & diabolus.

Superstitio.

Caro, hoc est, prudentia & sapientia humana, aut Deum ipsum vult reformare & huius colendi rationem præscribere, aut hoc suis cupiditatibus & voluptatibus agit vt totum hominem à Deo auertat. Dicitur autem caro & sanguis velle Deum reformare, atque huius colendi rationem præscribere, cum instituit homo cultum aliquem diuinum, non mandatum à Deo, quemadmodum in Papatu factũ est: & hanc quasi immotam obseruari vult regulã, quòd quicquid fiat bona intentione, placeat Deo. His se opponit timor Dei, & cogitans huiusmodi suggestiones esse insidias diaboli, agnoscit Deum sapientiorem, quàm vt à puluere & cinere doceri indigeat aut velit. Qui igitur Deum timet de bona intentione, quã vocant, sic sentiat. Quod si bona intentio dirigatur verbo Dei, prodest, sin minus, periculosa, & si pugnat cũ verbo Dei, est plane noxia & perniciosa. Quicunque igitur instituit cultum diuersum à mandato Dei, is, quadrupliciter peccat.

Superstitionis peccata.

1. Fit reus defectionis, eo quod veri cultus Dei regulam nempe verbum Dei deserat.

2. Incurrit temeritatis vitium, quod ausit cultũ à Deo non præceptum introducere.

3. Horribilis superbiæ notã sibiipsi inurit, quod existimat se aucturum cultum Dei vltra quàm Deus ipse præceperit.

4. Peccat exemplo, quo alij ad similes superstitiones inuitãtur. Si quis huius rei exempla requirat, inueniet ea non solum in magna copia apud Papistas, verum etiam forte inter nos ipsos. Videat itaque vnusquisque, ne quid temere tentet, aut instituat absque mandato Dei.

Epicureismus.

Deinde vtuntur etiam caro & sanguis domestici sui & innati hospitis consilio, & variis corporis voluptatibus atque deliciis: intemperantia atque incontinentia nititur totum hominẽ auertere à Deo: hisce autem opponit se timor Dei, & ab vna parte Domini nostri Iesu Christi atque sanctorum huius exempla inculcat, ab altera vero parte commemorat infœlices eorum casus & miserias, qui à Deo defecerunt, cuius rei etiamnum hodie exempla manifesta sunt.

Mundi vanitas.

Mundus quoque insidiatur filijs Dei, quos prauis consilijs & exemplis, honoribus, voluptatibus, diuitijs & rerum successibus conatur à Deo seducere. Et Ecclesiæ Christianę non tantùm crucem & tribulationes exprobrat, verumetiam persequitur, & occidit omnes quotquot Christum confitentur. Hisce mũdi occultis insidiis & manifestis iniuriis opponit timor Dei exemplum & voluntatem Christi, efficaciam & gaudium in Spiritu sancto, cœlestes diuitias vitæ æternæ, consolationes Spiritus sancti sub cruce, & salutarem victoriam in Christo Iesu, quam pij omnes plenè obtinebunt, quando Sathan cum suis membris abiicietur in pœnas inferni æternas.

Diabolus præterea mendacio & homicidio grassatur aduersus Christianos. Contra hunc pugnat timor Dei gladio spirituali, videlicet verbo Dei, certus de victoria consequenda per Dominum nostrũ Iesum Christum, quemadmodum in hoc quarto membro nunc porro dicetur.

Hæretici & Tyranni.

4. Christianus implorat Dei auxilium.

Quarta timoris Dei conditio est, quòd implorat auxilium aduersus hosce suos hostes, carnem, mundum & diabolum. Huius meminit Syrac.cap.40.27. Timori Domini nihil deest, nec est cur in eo opem desideres. Præstantissimum autem & summum præsidium aduersus omnes Christianorum hostes, est seria & ardens inuocatio veri & omnipotentis Dei. Quod fatetur Salomon, Prou.18.10. cum inquit: Turris fortissima nomen Domini, ad ipsum confugit iustus & exaltabitur. Et Deus ipse, Inuoca me in die tribulationis, & eripiã te, & glorificabis me. Psal.50.15.

De inuocatione Dei solius.

Quoniam igitur Christianorum in omnibus aduersitatibus arx pręcipua est oratio fidelis, paucis indicabo, quid de oratione Christiana sentiendum sit. Nec arbitror opus esse refutare diabolicum illũ errorem, quem Papa inuexit de inuocatione sanctorũ, quæ nihil aliud est, quàm mera filij Dei Iesu Christi blasphemia. Cum enim expressè in suo verbo mandarit Deus, vt ipsi soli confidamus, & eum solum inuocemus, nec vlli creaturæ hunc tribuamus honorem, profectò secus facientes, grauiter delinquunt, & turpiter seduci se patiuntur, instinctu diaboli, à vero mediatore & intercessore Iesu Christo. At qui Deum timet, is obtemperat Dei mandato, quo se solum inuocari præcepit, & confidit promissionibus diuinis, inprimis Christi promittentis, vt quicquid petierimus in nomine eius, id accipiemus, modo firma fide petamus, nihil quicquam de promissionibus ipsius hæsitantes.

Quid igitur est oratio Christiana?

Orationis Christianę definitio.

Christiana oratio non est verborum battologia aut multiloquium, quemadmodum falso existimasse hypocritas indicat Christus, Matth.6. sed est intimus cordis gemitus, quo eleuatur anima hominis ad Deum, & aut agit ipsi gratias pro acceptis per Christum beneficiis, aut petit aliquid in nomine vnici nostri mediatoris Iesu Christi, certo statuens se exauditum iri apud Deum. Moses orat leuatis in cœlũ manibus, nullo labiorũ ipsius motu conspecto. Corde enim clamabat, & respondebat ei Dominus dicens: quid clamas ad me? Et Dauid inquit, Psal.25.1. Ad te Domine leuaui animam meam. Ex hisce duobus exemplis patet, quod vera oratio non sit labiorum inanis strepitus, sed ardens cordis gemitus postulans auxilium à Deo.

Confirmatio ab exẽplis.

De gestibus externis.

Quorsum igitur verborum recitatione vtimur, genua flectimus, pectus tundimus, & oculos inter orandum attollimus in cœlum? Hisce gestibus externis vtimur, vt excitetur pectus hominis ad seriò precandum, vt sint cogitationes magis intentæ ad res petendas, vt Deus anima pariter & corpore celebretur, vtque publicè corpore & ore profiteamur fidẽ nostram in Deum. Vnde Augustinus: *Quamuis inuisibilis voluntas orantis Deo sit nota, nec vllis indigeat indiciis, vt ei animus pandatur humanus, qui locutionem cordis cognoscit, tamen homo vocibus & membris sui corporis vtitur, vt sic orando affectus hominis humilior deuotior & feruentior crescat.*

De leuatione cordis ad Deum.

Quomodo inter orandum leuatur cor hominis ad Deum? id fit duabus tanquam alis, quarum vna est cogitatio misericordiæ Dei altera est fiducia mediatoris Domini nostri Iesu Christi.

Misericordia Dei, 1. animæ ala.

Cogitatio misericordiæ Dei in eo consistit, quòd Deus ipse hunc cultum inuocationis mandarit, & promiserit se exauditurum inuocantes, ac requirit gratitudinem post exauditionem & liberationem. Hæc tria coniunguntur in dicto Psalmi 50.15. Inuoca me in die tribulationis (est *mandatum*) & ego eripiam te (*promissio* de exauditione) & glorificabis me (quo requiritur *gratitudo*.) Inter orandum igitur nō solū respicere oportet ad mandatum & promissionē Dei, sed etiam cogitandum est de gratitudine, quæ consistit in obedientia præstanda Deo. Hinc patet quòd quicunque orat retinens propositum peccandi, is non existimat se impetraturum aliquid boni, sed potius sibiipsi sua oratione accersere pœnas Dei, ob suam ingratitudinem. Sic enim inquit Psal.66.18. Iniquitatem si aspexissem corde meo, non audisset Dominus. Et 1.Iohan.3.21. Si cor nostrum nō reprehenderit nos (hoc est, si liberi sumus à mala cōscientia, & proposito malè agendi) fiduciam habemus ad Deum, & quicquid petierimus, accipiemus ab eo. Iacobi 4.3. Petitis & non accipitis, eò quòd malè petitis, vt in concupiscentiis vestris insumatis. Oraturus igitur Christianus sequatur regulam Pauli, traditā 2.Tim.2.19. Discedat ab iniquitate omnis, qui inuocat nomen Domini.

Fiducia in Christū, altera animæ ala.

Altera ala, qua inter orandum leuatur cor hominis ad Deum, est fiducia firma in mediatorem nostrum Dominum Iesum Christum, qui hanc dulcissimam promissionē apud suos deposuit discipulos, Ioann.16.23. Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. In hac Christi amplissima promissione, duo potissimùm sunt obseruanda, videlicet signum vniuersale (quicquid) & inuocationis modus (in nomine meo.)

Quid petendum.

Vniuersalis promissio restringenda est ad certum genus, vt sit sententia hæc Christi: Quicquid petieritis, hoc est, Quicquid vos filij Dei petieritis à patre vestro cœlesti, quod potest cedere in vestram salutem & commodum, hoc dabit vobis. Sic declarat hanc quoque Iohānes, 1.Iohan.5.14. cū inquit: Quicquid petierimus secundum voluntatem eius, audit nos. Nequaquam enim decet probos filios aliquid à suo patre petere, quod ipsius paternæ voluntati aduersetur. Si enim filius scorpionem, aut serpentem, aut rem quouis modo noxiam petat à patre, certe aduersatur voluntati paternæ, & non daturus est pater, quod postulat filius.

Regula prima.

Teneant itaque filij Dei has duas regulas: *Prima*, quando petimus à Deo bona, quibus aut bene aut male vti possimus, petamus ea cum conditione, dicentes, Concede mihi, Domine, hoc aut illud, si mihi sit conducibile, & non impediat longè præstantiora & meliora. Ita olim sancti martyres orabant, & nos hodie eodem modo diuinæ nos subiicimus voluntati, cùm aut pestem, bellum, aut alias Dei pœnas deprecamur, aut pro sanitate consequenda & vitæ necessariis impetrandis Deum imploramus.

Secunda.

Secunda regula hæc est: Quando à Deo petimus bona, quibus abuti non possumus, ea sine omni conditione petenda sunt. Eiusmodi bona sunt cognitio Dei, incrementum fidei, vera pietas, patientia sub cruce, & his cognatę virtutes alię. Huius regulę fundamentum est cognitio voluntatis Dei, qui vult omnes homines saluos fieri, & ad cognitionem veritatis peruenire, quemadmodum supra copiosè demonstratum est.

Inuocationis modus.

Alterum quod notandum diximus in dulcissima Christi promissione, est inuocationis modus, qui exprimitur, cum inquit: In nomine meo, hoc est, Quicquid petieritis in agnitione & fiducia mei, hoc dabit vobis pater propter me, qui sum aduocatus, intercessor, & mediator vester apud patrem meum & patrem vestrum, Amat vos pater mea de causa, quod sitis mea membra, immo mei fratres & ipsius filij adoptiui.

Affectus precantis qualis esse debeat.

Porro qualis debeat esse agnitio Christi, & quæ nostra in ipsum fiducia, supra declarauimus, itaque nunc solum hoc admonebo, quomodo affecti esse debeamus, quotiescunque audimus hāc Christi promissionem, Quicquid petieritis à patre in nomine meo, dabit vobis. Nam & doctrinam multiplicem, & admonitiones salutares, & consolationes efficaces continet.

Doctrina.

Doctrina est multiplex. 1. Docet excludendam esse à nostris precibus omnem cogitationem dignitatis proprię. Cum enim in nomine Christi oramus, fatemur Christum solum dignum esse, cuius causa exaudiamur à Deo. 2. Discimus discrimen inter Christianam orationem & omnium aliarum sectarum. Nam Christiana oratio nititur fiducia mediatoris, quem cum profani homines non agnoscant, inanis est eorum oratio & destituta omni fundamento.

Admonitiones.

Admonitiones sunt, quod admoneat nos hic precandi modus nostræ cæcitatis. Nam cum petendum sit in nomine Christi, non potest esse dubium, quin maxima sint illa, quæ peti necesse sit. Oculos ergo aperire oportet, & diligenter circumspicere quæ publice, quæ priuatim nobis molesta sunt. Quæ interna, quæ externa, quæ corporalia, quæ spiritualia desiderentur, vt in omnibus his ad clementissimum patrem leuemus corda nostra, & petamus ab eo in nomine mediatoris nostri Iesu Christi, certò & indubitatè confidētes, quòd daturus sit nobis necessaria, modò firma fide precemur, & possint ea esse nobis salutaria, quæ petimus, sicuti iam dictum est.

Consolationes.

Consolationes sunt, quòd hic modus precandi consoletur inuocantes aduersus duo maxima inuocationis impedimenta, diffidentiam carnalē & propriā indignitatem. Nā nisi fiducia mediatoris inter precandum niteretur carnalis nostra diffidentia, quam auget memoria multiplicium peccatorum totius vitæ, nos à precando absterreret, & facilè omnes succūberemus, prostrati cogitatione nostræ indignitatis, qui per nos indigni sumus, vt prodeamus in cōspectum Dei, sed fiducia mediatoris his malis medetur. Nam & carnalem diffidentiam vincit, & dignitatem non suam, sed Christi iactat. Huc illud Pauli pertinet, Rom.5.1. Per fidem pacem habemus cum Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem etiam habemus accessum, per fidem in gratiam hanc in qua stamus.

Vera inuocatio.

Cum his optimè congruit responsum Domini datum Samaritanæ, Iohannis 4.23. ita enim ait: Venit hora & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in Spiritu & veritate. Nam pater tales quærit, qui honorant ipsum. Samaritana mulier putabat ex loci dignitate pendere orationis efficaciam. Dicit enim, patres nostri in monte hoc adorauerūt, & vos dicitis, quod Ierosolymis est locus vbi oporteat orare. Ab hac opinione reuocat Christus mulierem, & proponit ei verum adorandi modum, videlicet quòd oporteat adorare patrem in Spiritu & veritate. Cum dicit Spiritu, discernit inter orationem, quæ ex ore tātum procedit, & eam quæ ex Spiritu proficiscitur, qui spiritus fidem in corde hominis operatur ex qua pendet & proficiscitur vera adoratio. Cum autem dicit, in veritate, interpretatur duas figuras veteres, priorem montis, in quo precatus est Iacob, posteriorem loci, qui erat Ierosolymis, & dicebatur propiciatorium. Mons enim ille Iacob admonebat, vt adoraturi non spectemus vllam

locorum in mundo dignitatem, sed vt ab omnibus vallibus mundi leuemus corda nostra ad montes, hoc est, in cœlum. Atque hoc vult Christus, cum iubet precãtes dicere: Pater noster qui es in cœlis. Posteriorem figuram exponit Christus, cum inquit, adorabunt patrem in veritate. Hęc veritas opponitur loco isti Ierosolymis, qui dicebatur propiciatorium. Typus enim erat iste locus veri propitiatorij, Iesu Christi mediatoris nostri vnici, sine quo nulli patet aditus in Sanctum sanctorum, hoc est, in salutem & vitam æternam.

Orationis corruptela.

Hac ratione excluditur etiam à Christiana oratione omnis hypochrisis, & simul necessariò requiritur verus & ardens mentis inter orandum ardor, ita vt sit congruentia ac conscientia cordis atque oris. ne hoc aliud dicat aut loquatur, quàm illud sentiat.

Cõclusio.

Ostensum itaque est, timorem Dei esse custodem optimum fidei & bonæ conscientiæ in nobis, vt pote qui studiosè peccata vitet, mandatis Dei obtemperet, insidias carnis, mundi & diaboli diligẽter caueat, & ante omnia in hisce multiplicibus mundi periculis quærat auxilium apud Deum Christiana & seria oratione, atque hoc pacto constans perseueret vsque in finem: hoc est, tantisper perduret, donec ex hac miseriarum valle nos Deus euocet, & animas piorũ, qui in Christi inuocatione discesserunt, ad se in cœlum recipiat, quiescentibus interea in puluere terræ corporibus, corruptioni obnoxiis, in testimonium iusti iudicij Dei, qui corpora nostra in die nouissimo excitabit, & restitutis animabus viuificabit, vt fruamur nos ipsius filij vita æterna, & finaliter erepti omnibus huius mundi casibus & periculis, perpetuis versemur in gaudiis, cum Domino & Saluatore nostro vnico Iesu Christo, cui cum patre & Spiritu sancto, sit laus, honor & gloria in sæcula sæculorum, Amen.

Hæc habui, quæ scriberem de capitib. nostræ religionis, in gratiam eorum qui linguam nostram vernaculam intelligunt. Quę etiam extare volo loco cõfessionis meæ fidei & doctrinæ, quam docui & professus sum in hac schola Haffniensi, annos circiter triginta. Rogo autem Christianum lectorem, vt de hoc & aliis meis scriptis, non ex calumniis imperitorum & superborum spirituum, sed ex verbo Dei iudicet. Deus misereatur Ecclesiæ suæ, & clementer auertat dissidia & corruptelas puræ doctrinæ, & assit nobis singulis suo Spiritu sancto, cuius auxilio ita in agnitione veri Dei, fide & nouitate vitæ, in dies promoueamur, vt in die nouissimo reperiamur in numero electorum filiorum Dei, per Dominum nostrum Iesum Christum, Amen.

FORMVLA PRECANDI QVOTIDIANA.

Tibi æterne Deus, misericors pater, gratias ago per dilectum tuum filium, vnicum mediatorem, Dominum & Saluatorem nostrum Iesum Christũ, pro omnibus donis & beneficiis tuis corporalibus & spiritualibus, temporalibus & æternis, quæ longè plura & maiora sunt, quàm aut animo concipi aut verbis exprimi possint.

Oro te, mitissimè Deus, pater cœlestis, per nomen filij tui vnigeniti, vt Ecclesiam tuam vbique terrarũ defendas, & puritatem tui verbi conserues, vt per vniuersum mundum propagetur regnum filij tui, & multi tuam bonitatem & misericordiam prædicent in omnem æternitatem.

Omnipotens Deus, pater cœlestis, largire his terris salutarem & tranquillam sub tua protectione gubernationem, rege Spiritu tuo sancto Regem nostrum clementissimum, regni consiliarios, & quemlibet in suo vitæ genere, vt in tuam gloriam vitam agamus in omni pietate & honestate quietam.

Dele, ô misericordiarum pater, omnes iniquitates meas, per & propter filium tuum pro nobis crucifixum & resuscitatum, & iustifica me filij tui vnigeniti iustitia, munda cor meum Spiritu tuo sancto: doce me vias tuas, & deduc me in veritate tua, purga mentem meam, vt procul ab ea facessant impiæ cogitationes, praui affectus & infelicia consilia, secura contumacia, & malefacta denique omnia: illustra eam tuæ gratiæ lumine, vt ea solum cupiat, velit, desideret & perpetret, quæ tibi sint placẽtia, & Ecclesię Christianæ salutaria atque vtilia.

Da mihi intellectum, Domine, & iuua conatus meos, vt fideliter & diligenter præstem opera vocationis meæ, in tui nominis gloriam, Ecclesiæ ædificationem, & proximi mei commodum.

Concede etiam clementer Domine, vt tuo auxilio perseuerem, retinens fidem viuam & bonam cõscientiam, vsque ad extremum vitæ halitum, vt cum venerit hora mea, placidè obdormiscam in Iesu Christi Domini mei inuocatione, & per eum consequar vitam æternam, in qua cum omnibus electis, te in omnem æternitatem celebrem & glorificem. Tibi soli sit honos, laus & gloria, cum filio tuo, qui tecum viuit in vnitate Spiritus sancti Deus, in sæcula sæculorum, Amen.

FINIS.

N. H.

DEMONSTRATIO INDVBITATAE VERITATIS DE DOMINO IESV, VERO DEO ET VERO HOMINE,

vno Christo, mediatore atque redemtore nostro vnico, ex Prophetiarum collatione ad euentum extructa.

AVTHORE NICOLAO HEMMINGIO.

REVERENDO VIRO, PIETATE VIRTVTE, ERVditione, & sapientia excellenti, D. Olao Offonio, liberalium artium Magistro, Cantori primario & Canonico venerandi collegij Roschildensis dignissimo, veteri amico ac collegæ charissimo.

QVAM fuerit nobis ante triginta annos, venerande vir, conuictus iucundus (cum ego quidem Professor græcæ linguæ in academia Hafniensi, tu vero moderator iuuentutis in schola triuiali, σύσσιτοι eramus) sæpius cum summa animi voluptate recordor. Reddidit autem nobis conuictum suauiorem, non chartarum Lusus, non alea, μὴ τῶν ἀλείστων συμπεριφορά, non potandi certamen, non vllæ res ludicræ, (Hæc enim omnia tanquam Musis indigna contemsimus) sed dulcissimum cum sanctissimo rege Dauide colloquium: cuius Psalmi, & in prandio, & in cœna, nostræ erant deliciæ, nostra ambrosia, nostrum nectar, vicem enim τῶν τραγημάτων supplebant. In hoc dulcissimo colloquio experti sumus verissimum esse, quod de laudibus Psalmorum scribit Gregorius Nyssenus in hanc sententiam. *Quàm suauis & iucundus est humanæ vitæ comes Propheta Dauid, in omnibus itineribus vitæ sese offerens, & omnibus ætatibus spiritualibus commodè sese adiungens, & omnem ordinem progredientium subleuat: cum iis qui iuxta deum infantes sunt, colludit: cum viris vnà certat: iuuentutem moderatur: senectutem subleuat, atque sustentat: omnibus omnia fit, militum telum, athletarum institutor, exercentium se palæstra: vincentium corona, in mensa oblectatio: in luctu & funere consolatio. Nihil est in vita nostra quod huius officij expers est.* Hactenus Gregorius. Verùm quoniam in quotidiana ista Psalmorum recitatione multa occurrebant, quæ prudenti attentione opus habebant, tu cum conuictoribus nostris aliis (ex quibus nobiscum hodie sunt superstites duo præstantes viri Doctor Ioannes Scheldrupius, Bergensis diœceseos in Noruegia Episcopus, & M. Laurentius Barptolomæi, Arhusiensis, in Cymbrica Chersoneso Episcopus, vterque fidelis, strenuus, & vigilans in suo officio) mihi, vt recens redeunti, tanquam ex officina D. Philippi Melanchthonis præceptoris mei charissimi, onus hoc graue imposuistis, vt ego Psalmorum recitationem penitius præuiderem, singulos veluti in breuem summam contraherem, genera caussarum monstrarem, ordinem indicarem, partes distinguerem, argumenta eruerem, eruta ad leges dialecticas reuocarem, phrases explicarem, ac denique vsum indicarem & πρᾶξιν. Nihil enim iuuat γνῶσις nuda, nisi accedat πρᾶξις, quam Paulus αἴσθησιν vocat, videlicet, cum verè sentitur in corde, quod mente conceptum est. Etsi autem huic tanto labori impar fui, vicit tamen petitio vestra. Onus ergo hoc mihi à te aliisque nostris conuictoribus imponi ideo libentius

libentius sum passus, quia sperabam aliquid eruditionis mihi accessurum tanquam ἀντιμισθίαν laboris suscepti, præsertim cùm ad imitationem diuini illius viri piæ memoriæ Philippi Melanchthonis præceptoris mei charissimi ἐξήγησιν susceptam formare instituerem. Multum enim refert quem in docendo tibi imitandum proponis. Solebat fidelissimus ille formator studiorum in enarratione institutionum Dialecticarum subinde Psalmos adiungere, vt vsum artis certius monstraret. Quod profectò ea dexteritate fecit, vt ipsius breues ὑπομνήσεις ingentibus plaustris commentariorum veterum meritò anteponantur. Huius ergo viri cùm haberem ἀπηχήματα quædam manu mea excepta, non prorsus desperabam de imitatione. Et tametsi nulla spes erat assequendi præeuntē, tamen vel à longè sequi, notatis vestigijs, laudem esse duxi. Id quod eò maiori contentione feci, quia me vestra auscultandi promtitudine alacriorem fecistis: Atque adeò incitastis, vt ab eo tempore totum me Theologico studio consecrauerim. Ista nostra conuersatio, venerāde vir, & ψαλμοχαρὲς studium fuit quidem tum temporis nobis iucundum, at nunc multò iucundius: quoniam lectione Psalmorum senes magis quàm iuuenes delectari solemus. Quod autem huius veteris nostræ consuetudinis mentionem faciam, frater dilecte, eò pertinet, vt eius commemoratione iuuenes ad simile in mensa certandi studium excitē, in quo certamine nō minus victus quàm victor gaudet. Nam vtrique dulce præmiū proponitur. Siquidē vterque spiritualibus delitijs fruitur, & nectare cœlesti inebriatur. Porrò vt huius dulcissimæ nostræ consuetudinis memoria, & tuorū beneficiorū erga me testimonium aliquod extaret, placuit hoc breue scriptum sub auspicio tui nominis in lucem edere. Quod sanè scriptum eo consilio à me cōgestum putes, vt multorum mores, quos parum respondere Christianismo (quem Nyssenus doctissimè definit imitationem Dei) animaduerti, quantum in me est corrigerem. Nam quod homines multi, qui Christiani audiunt, viuant Epicuros, Sardanapalos, Nerones, aliunde proficisci non arbitror, quàm quod occultum sub pallio Christiani nominis epicurismum tegant: quem epicurismum excuti melius non putabam, quàm si demonstrarem iusta methodo, quàm indubita sit Christianæ religionis veritas: quam tametsi multi verbis profitentur, factis tamen negant. Deinde volui etiam hoc scripto ostendere meam sententiam de quibusdam controuersijs horum temporum, quo intelligant fratres, cum quibus colloqui mihi non datur, quantum abhorream ab Arrij, Sabellij, Nestorij, Eutychetis, & aliorum olim damnatis furoribus, qui hodie reuocari à nonnullis videntur. Quod autem illorum nominibus parcam, qui mihi cum veteribus hæresiarchis quodammodo (etsi non verbis, consecutionis tamen necessitate) colludere videntur, pacis studio facio: sperans fore, vt citius amicè & ἀνώνυμοι admoniti in viam redeant, illi præsertim qui incauti se in istos præcipitarunt laqueos. Hic dies, proh dolor, satis docet, quantùm scripta asperiora in fratres noceant ædificationi & concordiæ Ecclesiæ Dei. Doleo ex animo, quoties audio eos, qui vnà bella susceperunt aduersus Antichristi regnum pro Christi gloria vindicanda, se mutuis & venenatis telis confodere. Quid hic, quæso, sperandum? profectò nihil aliud, quàm vt Principum animi paulatim rixis Theologorum fatigati alienentur ab Euangelio, & hostes doctrinæ purioris triumphent tandem, vt interim taceam Turcico tyranno istis concertationibus viam aperiri ad inuadendum Christianum orbem, ad quod classicum canunt multi sub specie defendendæ veritatis. Verùm si hic præceptorem suum Philippum sibi imitandum proponerent, melius consulerent tranquillitati Ecclesiæ. Quoties, quæso, lacessitus erat sanctus ille vir mordacioribus scriptis? sed quid fecit? pacem Ecclesiæ prætulit priuatæ iniuriæ. Nam cùm præuideret certamina domestica allatura esse Ecclesiæ & regnis ingentia pericula, maluit domi orare, quàm foris tonare. Potius voluit tacitus à suis hostibus contemni, quàm victor cum periculo Ecclesiæ gloriari. Fertur hæc Dauidis verba frequenter in ore habuisse: illi detrahebant mihi, ego autem orabam. Hoc si hodie quidam facerent, tranquillior sperandus esset Ecclesiæ status, & fœlicior cursus Euangelij, quem nunc zelo quodam impediunt. Sed his tristissimis Ecclesiæ vulneribus solus Deus mederi potest, quem oro toto pectore vt docentium & discentium in Ecclesia corda vniat in vero timore nominis sui, tollat scandala, impediat hæreses, amoueat schismata, vt ipsius nomen à nobis omnibus ὁμοθυμαδὸν prædicetur ac celebretur per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, mediatorem & redemtorem nostrum vnicum. Huic æterno Deo, qui est Pater & Filius & Spiritus sanctus, sit honor laus & gloria in secula seculorum, & in omnem æternitatem, Amen. Vale reuerende vir ac frater in Christo dilecte. Boni consule hoc chartaceum munus, illúdque grata manu accipe. Quod etsi perexiguum est: tamen eius lectionem tibi gratam fore mihi polliceor. Ex musæo nostro, ipso die castissimorum angelorum, quorum dux est magnus ille Michaël Filius Dei, in quo nostra victoria super diabolo, mundo & peccato posita est. Anno 1571.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ.

Funda mentum Ecclesiæ.

IMPRIMIS & ante omnia tenendum est, quo fundamento doctrina Ecclesiæ in libris Propheticis & Apostolicis tradita nitatur. Hoc enim bene iacto, demonstratio certitudinis Messiæ olim promissi,& ante annum 1571. exhibiti,& dulcior & charior erit. Nam vt armabit nos aduersus Mahometicos & Epicureos furores: ita introducet nos in pulcherrimum Dei sanctuarium, in quo summa lætitia perfundantur corda eorum qui adhęrent Deo, & collocat in Domino Iesu Christo spem suam. Ne igitur extra sanctuarium Dei sanctum, opinionibus cum bona mundi parte fluctuemus, fundamentum doctrinæ Ecclesię firmissimum & immotum teneamus. Sunt autem huius fundamenti duæ partes adeò euidẽtes & firmæ, vt cum illis nulla philosophica certitudo conferri possit, videlicet testimonium externum & interna certificatio per Spiritum sanctum. His enim Deus doctrinam Propheticam & Apostolicam tanquam maiestatis suæ sigillo confirmat. De his ergo ordine dicemus.

Huius fũdamenti duæ partes.

Externum voco *testimoniũ* quod in sensus hominũ incurrit, vt veritatis cœlestis splendorem ad mentẽ transmittat. Huius externi testimonij partes sunt plures, vt sunt patefactio diuina, miraculorum excellentia, certissima prophetiarum completio, consensus in doctrina & cultu, tanti temporis duratio, ac cruenta plurimorum Martyrum confessio.

1. Externũ testimonium.

Eius partes.

Etsi autem singulæ harum partium per se sufficerent ad euincendam doctrinæ Ecclesiæ infallibilem certitudinem: tamen optimo Deo placuit tot modis nostræ infirmitati succurrere.

1. Patefactio diuina.

Prima igitur pars externi testimonij est *patefactio diuina*, per quam Deus ipse de sua arcana sede procedens, se olim sanctis Patribus patefecit: Quibus suum verbum, quod solum Ecclesia Dei amplectitur, commendauit de sui notitia, de vero cultu, de reparatione imaginis Dei in homine, per naturalem & essentialem imaginem Dei, Iesum Christum Dominum nostrum, de præmijs obedientiæ erga Deum, & pœnis contumaciæ. In omnibus hisce apparitionibus diuinis, eadem doctrina alijs atque alijs verbis inculcatur.

Illustres Dei apparitiones.

Tametsi autem Dominus sępisimè apparuisse legitur, nos tamen paucas eius apparitiones recitabimus: in quibus summam doctrinæ Ecclesiæ proponit, inculcat, illustrat.

Prima.

Primùm itaque Adamo post lapsum apparuit Gene.3. & doctrinam Legis & Euangelij primus sua voce tradidit. Quod enim pœnas inflixit ob contumaciam primis parentibus nostris, in perpetuum testimonium iræ suæ aduersus peccatores, ad legem pertinet. Quod autem promisit semen mulieris contriturum caput serpentis, vox Euangelij est, quæ fidem requirit. Omnis enim promissio fide accipitur. Ex hac fide nouam obedientiam Adam, Eua, & Abel præstiterunt. In hac doctrina tradita primis parentibus semper acquiescit Ecclesia Dei. Hanc perpetuò amat, retinet, tuetur. Et sicut eam à maioribus accepit, ita transmittit ad posteros.

Secunda.

Deinde Deus apparuit Nohe, Gene.6.7.9. ac facto stupendo vtramque doctrinam Legis & Euangelij confirmauit. Nam cùm impœnitẽtes diluuio perdidit, legis suæ sententiam executus est: At cùm Nohe credentem verbo suo, & obedientem sibi fide, liberat, testimonium edidit seruatæ promissionis gratię, quæ est Euangelij.

Tertia.

Post diluuium, vt doctrinam, hominum malitia, quæ inundauerat iam super terram, ferè collapsam instauraret, apparuit Abrahamo decies, eius filio Isaac bis, Nepoti Iacob septies. In quibus apparitionibus eadem doctrina est proposita, & promissionis verbum clarius illustratum est, iustificationis gratuitæ ratio in Abrahamo proposita est, & obediendi necessitas monstrata.

Quarta.

Post hęc in Ægypto Mosi apparuit Dominus, eandémque doctrinam repetit, & confirmat, facto declarans discrimen inter cœtum hominum verbum suum amplectẽtium, & reliquum mundum perseuerantem in sua aduersus Deum contumacia. Pręterea multis Prophetis idem verbum Dominus in visionibus & in somnijs apparens commendauit.

Quinta, il lustrissima.

In nouo quoq; Testamento idem Deus suum verbum sonuit de cœlo, & proprio ore nobis Christum doctorem commendauit, dicens, Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi cõplacui, hunc audite: ac si diceret: Olim promisi semen mulieris destructurũ caput serpentis, & reparaturũ imaginem meam in homine, sublata legis maledictione, Ecce hic adest, eum audite, quibus vita & salus cordi est. In hoc enim mihi cõplacui, hoc est, per hunc recõciliatus sum mundo, id est, omnibus ijs, qui ipsum fide receperint.

Ad hanc patefactionem diuinam pertinet dictum Ioannis, 1. Ioan.5.7. Tres sunt qui testimonium perhibent in cœlo, Pater λόγος, & Spiritus sanctus: & hi tres vnum sunt. Pater enim sonabat de cœlo hanc vocem: Hic est Filius meus dilectus, idque bis, scilicet in baptismo & in transfiguratione. Filius ascendens visibiliter in cœlum, & sedens ad dexteram Patris, testatus est de Euangelio, non solum dum in terris ageret visibiliter diuinis operibus: sed etiam cùm Ecclesiam mirabiliter conseruat. Spiritus sanctus in baptismo Christi in specie columbæ testatus est de Christo & eius Euangelio, & visibiliter illapsus in Apostolos ipso die Pẽtecostis, hoc est, quinquagesimo à resurrectione Domini die, sua apparitione Euangelium obsignauit.

Vsus harũ apparitionum.

Hæ omnes apparitiones cum multis alijs, vnà cum angelorum concionibus & reuelationibus nostræ infirmitati inseruire debent, vt confirment animos nostros, ne cedamus imposturis diaboli, qui cum omnibus Sophistis, Mahometistis, incredulis Iudæis, prophanisque gentibus in hoc totus incumbit, vt nos ab isto verbo tot apparitionibus Dei nobis commendato abstrahat: Quemadmodum nostros primos parentes, à verbo vitæ quod acceperãt, abstraxit insidiosis suis imposturis verbum Dei corrumpens.

2. Varietas miraculorum.

Secunda pars externi testimonij est *varietas miraculorum*, hoc est, peculiarium & extraordinariorũ operum Dei: quibus diuinæ clementiæ placuit verbum suum consignare. Sunt autem miracula, quæ vltra virtutem creatam, supra naturam, contra consuetudinem, obijciunt aliquid sensibus, quod in admirationem diuinæ maiestatis adducit. Huiusmodi miraculis & diuinis operibus Deus legem & Euangelium quatuor annorum millibus confirmauit. Etsi autem alia sunt veteris, alia noui Testamenti miracula: Tamen omnium vnus est scopus, vnus finis, nempe vt confirment veritatem Dei, hoc est, doctrinam Legis & Euangelij, atque adeò veri cultus Dei.

Veteris & noui Testamenti.

Veteris, ante diluuium.

In veteri testamento ante diluuium, duo insignia miracula occurrunt. Primum, in oblatione Abel & Cain, quo Legem & Euangelium, diuinitus confirmauit

mauit Deus. Non respexit Deus ad Cain, sed ad Abel. Ille enim hypocrita fuit lege damnatus, hic pius, per fidem in promissum semen, declaratus est. Sed quomodo Dominus respexit? miraculo ignis, quo accendebatur hostia Abelis, declarauit istum cultũ sibi placere. Legimus autem quater igni cœlesti accensas esse victimas, in confirmationem doctrinæ, & veri cultus Dei. Primùm (de quo iam diximus) sacrificium Abelis igni de cœlo demisso absumtum est: quod cùm videret Cain, concidit vultus eius, & cogitauit de nece fratris: quem postea imitati hypocritæ pios extremo prosequuntur odio.

Sub Mose. Secundò, Leuit. 9.24. ignis cœlitus demissus consumsit super altare holocaustum & adipes: Quod videns vniuersus populus laudauerunt Dominum. Hic ignis è cœlo demissus in sacrificium Aaronis durauit vsque ad constructionem templi Salomonis: Quo tempore rursus renouatus fuit de cœlis, & durauit vsque ad tempora Manasse, vt Hebræi sentiunt.

Sub Salomone. Tertiò in dedicatione templi Salomonis ignis descendit de cœlo, & absumsit holocausta & victimas, & maiestas Domini impleuit domum, 2. Paral. 7.1.

Sub Elia. Quartò Eliæ sacrificium absumtum est igne è cœlo misso, quo confirmabatur doctrina Eliæ, qui cum Domino locutus est in monte, 1. Regum 18. & 19. Hic ignis cœlestis, quo accensa fuerunt sacrificia Patrum, pertinet & ad significandam efficaciam sacrificij Christi, & ad obsignationem doctrinæ & cultus eorum, qui offerebant. Secundum in Enoch, quem viuum Dominus è consortio hominum sustulit in cœlum, quo facto Deus doctrinam Euangelij confirmat, & signum edidit de futura vita, quæ credentibus est promissa. Præterea miracula diluuij, confusionis linguarum, Partus aniculæ Saræ, Ardentis rubi in Ægypto, virgæ in colubrum versæ, decem mirabilium per Mosen editorum ante exitum de Ægypto, exsiccati maris rubri & Iordanis, euersionis Iericho, legis datæ in monte Sinai, ieiunij Mosis, colloquij Mosis cum Deo, Miraculosę pœnæ Coræ Datan & Abiron, percussorum à serpentibus, sanatorum ex intuitu suspensi serpentis ænei, Aquæ manantis de petra, populi diuinitus sustentati per Manna cibum cœlestem in deserto quadraginta annis, vbi nec vestes, nec calcei detriti sunt. Prætereo, quæ sub Iosua, sub iudicibus, sub regibus, & ducibus contigêre diuina miracula vsque ad aduentum Domini.

Alia miracula sub vetere Testamento.

Noui Testamenti miracula. Noui Testamenti miracula non sunt minus stupenda. Primùm occurrit sterilis aniculæ Elizabetæ partus. Deinde virginis Mariæ: vterque ab Angelo annunciatus, non sine perpetuæ doctrinæ ecclesiæ commendatione & confirmatione. Sequuntur & Angelorum conciones, Magorum stella, facta Christi diuina, eáque plurima, vt sanationes ægrotorum, suscitationes mortuorum, apparitiones in monte, resurrectio Domini, visibilis Spiritus sancti donatio, quinquagesimo die post resurrectionem Domini, & multa per Apostolos, corúmque successores in nomine Christi ædita miracula.

Vsus. Hæc omnia cum veteris, tum noui Testamenti miracula sunt testimonia veritatis Dei. Ita enim ait Moses, Exod. 13.16. Erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum in oculis tuis, vt lex Domini semper sit in ore tuo. Numer. 14.11. vsquequo non credent mihi in cunctis signis quæ feci in medio eorum. Ioan. 10.38. Si mihi non creditis, credite operibus meis. Vidua 1. Reg. 17.24. excitato filio suo dixit: Nunc scio quod vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est.

3. Prophetiarũ completio. Tertia pars externi testimonij est certissima Prophetiarum completio. vnde in Apocalypsi cap. 19.10. scribitur, Testimonium Iesu, est spiritus prophetiæ. Et Ierem. 28.9. Propheta, qui vaticinatus est de pace, cùm euenerit verbum Prophetæ, cognoscetur Propheta, quod miserit eum Dominus in veritate. Iacob de regno Iuda, & aduentu Christi vaticinatur, & euentus prophetiæ respondit. Balaam de Christo sub imagine stellæ prędixit, cuius vaticinij veritatem euentus comprobauit, vt testatur Magorum historia apud Mattheum. Esaias prædixit Virgineum partum, quem completum testatur Euangelica historia. Danielis de quatuor Monarchijs prędictio completa est. Hic Propheta annum passionis Christi, & inchoandi æterni regni quasi digito monstrauit. Dauid, Esaias, Oseas, & multi alij Prophetæ de vocatione gentium prędixerunt. Hic cum euentus, qui à nulla creatura prospici poterant, vaticinijs propheticis respondeant, manifestum est à Deo monstratos esse, & vocem Prophetarum, quæ in ecclesijs nostris hodie sonat, diuinam esse. Hac igitur congruentia prædictionum & euentuum confirmati, firmissimè statuamus, doctrinam Ecclesiæ à Deo traditam esse. Augustinus ait, *Firmitas fidei in eo est, quia omnia quæ venerunt in Christo, prædicta sunt.*

4 Consensus piorũ in doctrina & cultu. *Quarta* pars externi testimonij, est consensus Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum, ac catholicæ totius Ecclesiæ in doctrina & cultu. Nam hi omnes vnanimi consensu eandem Legis & Euangelij doctrinam, eandémque colendi Deum rationem tenuerunt. Neque hunc consensum diuersitas ceremoniarum turbat, quæ pro temporis ratione mutatæ sunt, neque subinde subortæ hæreses. Nam qui verè pij fuerunt, manserunt semper in fundamento.

5 Duratio & conseruatio Ecclesiæ. *Quinta* pars externi testimonij, est duratio & conseruatio Ecclesiæ, quæ promissioni ac prædictioni Christi respondet. Nam si hęc ab hominibus fuisset, vel à Diabolo, nequaquam tot annis perdurasset, aduersus tot tyrannorum insultus, contra tot hæreticorum sectas, & in tantis Sophistarum insidijs, quibus mundus & Diabolus se opposuerunt Ecclesię & doctrinę cœlesti. Huc dictum senis Gamalielis, Act. 5. 38. pertinet: Si ex hominibus est opus hoc, dissoluetur, &c.

6. Confessio Martyrum. *Sexta* pars externi testimonij est cruenta confessio tot Martyrum inde vsque ab Abel ad Christum Dominum, & ab hoc in hunc vsque diem. Nequaquam enim tam atrocia supplicia subijssent, pro incerta & erronea doctrina. Neque hoc testimonij genus ex eo infringitur, quod Enthusiasmis nescio quibus multi impulsi non dubitarunt pro erroribus suis confirmandis mortem oppetere. Nam defuerunt illis superiora testimonia, quæ veluti regula sunt ad quã probãda sunt martyria: hactenus de externis testimonijs.

II. De Interno testimonio. Interna certificatio non est exposita oculis hominum, sed cordibus hominum impressa, certificat homines de firmitate doctrinæ Ecclesiæ, multò efficacius quàm omnia superiora. Hæc certificatio est arrabo seu pignus Spiritus sancti, quo obsignantur corda fidelium de veritate Euãgelij. Huc illud Ioannis, 1. Ioan. 5.8. pertinet: Tres sunt qui testificantur in terra: spiritus, aqua, & sanguis. Et hi tres vnum sunt. Spiritus est credentium persuasio, qua conuincuntur in suis cordibus de veritate Euangelij Christi & certitudine. Aqua est ipsa regeneratio & sanctificatio, qua sentitur præsentia spiritus Christi. Sanguis est iustitia, id est, expiatio peccati per sanguinem Christi, & iustitiæ Christi imputatio. Hinc nascitur ineffabile gaudium in cordibus piorum, & gustus quidam æternę vitę sentitur, quam preferunt pij omnibus mundi delicijs & diuitijs.

Vsus externi & interni testimonij.

Hoc duplici testimoniorum genere confirmati sancti, laudant Deum, & prædicant ipsius misericordiam & veritatem, quæ tam multis diuinis testimonijs ipsis confirmata est, vt amplius vacillare non posint, & simul precantur Deum, vt opus quod operatus est in ipsis confirmet, vtque abundent indies magis magisque in omni cognitione & sensu. Hoc iacto fundamento veritatis doctrinę Propheticæ & Apostolicę ἀπόδειξιν certitudinis de Iesu Christo, qui est verus & vnicus Mesias olim promissus, & natus Bethlehem ex castissima Virgine, ante annum 1571. imperante Augusto, concludamus.

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ.

Demonstrationis propositio. Is solus absque omni dubio est verus & vnicus Mesias & Saluator mundi, in quem solum congruit quicquid prædictum est de Mesia à Mose & omnibus alijs Prophetis Dei.

Assumtio. In solum Iesum Mariæ virginis filium natū Bethlehem in Iuda ante annum 1571. congruit quicquid prædictum est de Mesia à Mose, & omnibus alijs Prophetis Dei.

Consequens. Igitur solus Iesus Mariæ virginis filius natus Bethlehem in Iudæa ante annum 1571. est solus absque omni dubio verus & vnicus Mesias & Saluator mundi.

Propositionem recipiunt omnes qui Deum & scripturam non negant. Nititur enim immoto fundamento quod iecimus.

Assumptio est κρινόμενον, de ea enim controuertitur inter Iudeos & Christianos. Illi enim Assumtionem impudenter contra conscientiam propriam negant: hi, modò verè sunt quod audiunt, firmisimum esse norunt, ea demonstratione nitentes, quę sequitur.

ΚΡΙΣΙΣ.

Assumptionis probatio Analytica. Demonstratio quam posuimus, vt ab vna parte fulcitur certitudine verbi Dei, quod in Mose, Psalmis & Prophetis traditum est: ex qua certitudine ipsa demonstrationis propositio pendet: ita ab altera parte firmisimo cōsensu Mosis, Psalmorum & Prophetiarum de Christo cum eiusdem historia roboratur, adeò vt ne diaboli quidem posint hunc consensum negare, quo consensu, demōstrationis quam posuimus, assumtio nititur. Quoniam ergo Moses, Psalmi, Prophetæ, atque adeò vniuersa scriptura, vnum & eundem scopum, nempe Christum habent, de quo non vno modo, sed varijs tractant: & firmitas fidei nostræ, vt iam diximus, ex eo depēdet, quod omnia in Iesum, quem Christum agnoscimus & confitemur, quadrant, quæ scripturæ de Christo prædixerunt: operæpretium me facturum puto, si monstrauero methodum saltem informandæ tabulæ, in quam omnia, quæ de Christo pasim in scripturis occurrunt, cum in veteri Testamento, tum in nouo, (quod nihil aliud quàm veteris complementum est) referri poterunt: ex quorum consensu concluditur doctrinæ Ecclesiæ firmitas. ita enim Augustinus dicit: Firmitas fidei in eo est, quia omnia quæ euenerunt in Christo, prædicta sunt.

Analysis duo capita. Vt autem hunc consensum videlicet prædictionum de Christo & euentuum habeamus in conspectu, primum omnium duo summa capita constituamus: sub quibus omnia quæ de Christo in scripturis referuntur, subijciantur: Deinde hæc capita quasi Capitum distributio. ἀναλογίᾳ quadam in suas partiamur partes maiores, minores, atque minimas, vt ita tanquam intra certos limites contineamur, cogitātes de Christo: extra quos limites nihil de Christo quærendum sit reliquum. Hæc cùm videmus habere Mosis, Prophetarum omnium summum consensum, atque omnia congruere cum historia Christi, mirabilem lucem in mentibus Vsus. nostris accendent, fidē confirmabūt, spem augebūt, atq; adeò nos, aduersus omnes hostes Christi diabolos & homines, Iudæos incredulos, Mahometistas, atque adeò aduersus omnes prophanas gentes armabunt, vt intrepidè & constanter hunc vnum Iesum Mariæ virginis filium agnoscamus Christum Saluatorem & redemtorem à Patre nobis donatum, & certo tempore secundum scripturas exhibitum. Quando enim, vt ait Paulus, venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum natum de muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret.

Summa duorum capitum. Signa. Capita illa duo sub quibus diximus omnia contineri, quæ scripturæ habent de Christo, sunt *Signa & Verba*. Per signa repræsentat Dominus externis sensibus, quæ verbis ad animum transmittit, vt ita nostræ infirmitati consulat, quo plenius erudiamur, & perfectius cognoscamus, quæ & sensibus & mente Verba. apprehendimus. Signa docent, vt rerum symbola: verba, vt symbolorum interpretes. Nam si signis tantum nobiscum egisset Dominus, obscurior fuisset cognitio. Si verbis solummodo, obliuionis periculum fuisset. Cur coniuncta. Quare coniunxit & signa & verba, vt mutuis auxilijs nostram infirmitatem subleuarent, & memoriam iuuarent. Pythagorici qui symbolis solummodo contenti erant, à paucis sunt intellecti. Alij qui verbis solummodo egerunt, in obliuionem venerunt: ideò Deus in scripturis, & symbola & verba coniunxit, vt mutuis stent auxilijs, veritásque manifestior in vtrisque eluceat.

DE PRIMO CAPITE.

Signorum quatuor genera. PRimum caput signorum facio, quibus sensus instruuntur, vt ipsi vicissim quod perceperunt, ad mentem transferant. Subijcio autem huic capiti quatuor, videlicet:

I. Sacrificia.
II. Sacramenta.
III. Typos.
IIII. Miracula.

De hisce quatuor breuissimè dicemus, & ostendemus, quomodo hæc nobis Christum exhibeant, & commonstrent, & tanquam inuolucris quibusdam tectum: quem postea verba clarius exhibebunt.

I. DE SACRIFICIIS.

De diuinis Sacrificiis & mysteriis mundi iudicium. Porphyrius, Iulianus, & alij sapientes mundi, intuentes sacrificia & victimas Iudæorum, & non intelligentes mysterium, quod sub illis latebat, iudicarunt crudelem lanienam esse, Deo optimo minimè gratam. Quomodo enim, inquiūt, fieri potest, vt clementissimus crudelitate delectetur & colatur? Ob hāc causam & Mosen, & Prophetas, atque adeò vniuersam religionem deriserunt vt stultam, quam sana ratio improbet atque execretur. Verùm si penitius mysteria ex verbo Dei rimati fuissent, summam sapientiam Dei, in istis externis elementis, deprehendissent, & cortice detracto, nucleum Christum inuenissent in propriam salutem, sine quo vana sunt sacrificia. Neq; brutorum animalium mactatio & cōbustio, dicenda est crudelis laniena, cùm hominibus in salutem & commodum serait. Sunt enim bruta propter homines, vt res omnes huius mundi. Nos ergo,

ergo,vt Christum sub his sacrificijs tectum inueniamus,Duo considerabimus in sacrificijs,nempe Analogiam & vsum.

Analogia sacrificiorum.

Analogia seu symbolica significatio sacrificiorum veteris Testamenti duplex in genere fuit. *Prior* (quæ ad conditionem omnium hominum pertinet) Mactatio & occisio bruti animalis,significabat naturam humanam, & iumentis brutis per peccatum similem factam esse: iuxta Psalm.49.21. Homo cùm in honore esset,non intellixit comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. & morti propter peccatum destinatum fuisse,& inde non potuisse liberari, nisi per victimam aliquam expiatoriam, qua iustitiæ diuinæ satisficret, atque ita Deus placaretur. *Posterior* (Christi beneficium spectans) Oblatio animalis in ara,significabat & Christum veram hostiam leuandum esse in aram crucis,& moriturum pro peccatis nostris, cuius morte placaretur Pater tanquam preciosissimo λύτρῳ pro peccatis soluto.Ignis adumbrabat,& puritatem sacrificij Christi,& æternum Spiritum Christi, per quem se obtulit,& efficaciam Christi,qua corpora nostra,absorpta morte,in victoriam,induent incorruptionem & cœlestem puritatem.Flammę subleuatio sursum,victoriam Christi super morte & diabolo, & eiusdem in cœlum ascensum, figurabat, cum perpetua efficacia. Quod hostia mouebatur ad quatuor mũdi cardines, significabat, quod Christi victima, pro toto mundo esset futura sufficiens, iuxta Ioannis interpretationem, qui ait: Agnus Dei tollit peccatum mundi. Ioan.1.29.

1. Mactatio animalis.
2. Oblatio.
Specialis Analogia. 1. Ignis.
2. Flammæ subleuatio.
3. Hostiæ motus.

Cur multiplicia sacrificia, instituta sunt.

Sed hic quæritur,cùm significabatur vnum Christi sacrificium,cur non vnum tantum sacrificij genus erat diuinitus institutum? Ad hanc quæstionem in hanc sententiam respondet Augustinus.*Sicut res vna eadémque varijs & diuersis verbis inculcatur, vt magis commendetur,& audiatur sine fastidio: ita vnum Christi sacrificium multis commendatum erat in veteri Testamento, vt sine fastidio, & intelligentes magis magísque venturi Christi admonerentur, & rudes in tanto sacrificiorum numero vnum saltem inuenirent, quo, quod futurum promitteretur,intelligerent.* Vsus sacrificiorum veterum, in hominibus qui offerebant, hic erat legitimus & verus. *Primùm*, offerentes,& intuentes cruorem suorum sacrificiorum admonebantur, cùm suorum peccatorum, tum reatus coram Deo: iuxta dictum Apostoli ad Hebræos 10.23. In ipsis, scilicet sacrificijs, commemoratio peccatorum singulis annis fiebat. Per sanguinem enim reatus sui, per mortem victimarum,pœnæ admonebantur. *Deinde*,animam leuabant ad cogitandam promissionem victimæ Christi olim futuræ, quæ non figura,sed veritate esset expiatoria & satisfactoria pro omnibus peccatis, vt postea non esset locus alij hostiæ, sed illa vna sanctificarentur omnes in perpetuum. *Tum* ex huius futuræ victimæ cogitatione accendebatur fides in mediatorem, offerentem se pro peccatis mundi, qua fide iustificati sunt legitimè sacrificantes. *Postremò*, cum hac fide coniuncta erat nouitas vitæ,gratiarum actio,& aliæ virtutes,vt in Abele,Abrahamo,& alijs sanctis.Verùm hypocritæ, legitimo vsu omisso, hærebant in externo opere: in quo cultum Dei collocabant, & se Deo probari propter opus suum somniabant. Hi ergo, quia hærebant in externo cortice, instar locustarum, nucleum Christum non inueniebant,quem imprimis quæsiuisse oportuit. Atque ita clarè videmus sacrificia vetera pædagogica fuisse ad Christum.Plura de sacrificijs veterum Lege in enarratione Psal.84.

Vsus.

II. DE SACRAMENTIS.

Discrimẽ inter Sacrificia & Sacramẽtá.

Etsi sacrificia vetera, quandam etiam sacramentorum rationem habuere, quatenus videlicet testimonia externa fuerunt promissionum diuinarum, quas fide sibi applicabant legitimè sacrificantes: tamen distinguendum est inter ea; quæ re ipsa & secundum principalem finem, sacrificia erant, & ea, quæ sacramenta proprio nomine dicuntur. Discrimen ergo præcipuum principalis finis faciebat. Deinde etiam in plerisque ignis. Nam quæ igni cremabantur, sacrificia proprio nomine dicebantur, vt quæ vnum sacrificium Christi adumbrarent. Quæ verò vel comedebantur, vt agnus pascha: vel carni imprimebantur, vt circuncisio: vel corpori applicabantur,vt vnctiones & lotiones:vel super populum, aram, & librum aspergebantur; vt sanguis vitulæ: vel spectabantur, vt panes propositionis: Breuiter, quæ in externo vsu versabantur, sacramenta fuere propriè dicta.Quæ sacramenta cum precibus & gratiarum actione legitimè vsurpata, ratione quadam sacrificia dicebantur. Omitto donaria quæ δίδακτρα fuere.

1. Finis.
2. Ignis.
Sacramẽta vetera, quæ.

Quatuor generatim hîc spectanda.

In sacramentis spectanda sunt generatim quatuor, speciatim duo. Quatuor illa in omni sacramento spectanda sunt.1. mandatum Dei. 2. Res externa. 3. promissio annexa. 4. fides vtentium rebus externis ex mandato Dei. Horum tria,videlicet mandatum, res externa, promissio ad substantiam sacramentorum pertinent.Quorum trium si vna defuerit, sacramenti ratio non est plena. Quartum, videlicet fides,nisi assit in vtentibus, planè otiosa ceremonia, & litera occidens fit sacramentum, ídque non consilio instituentis; sed peruersitate vtentis tanta re indignè.Mandatum obligat, res externa figurat,promissio offert, fides accipit. Primum debitores facit,postremum possessores earum rerum quę promittuntur, & teguntur illis externis tegumentis. Etsi autem sacramenta illa vetera sunt diuersa propter vberiorem populi Dei instructionem,quantum quidem ad externa signa attinet: tamen res eadem est quæ omnibus offerebatur, nempe Christus, etsi non eodem modo. Speciatim in sacramẽtis spectanda sunt ἀναλογία & vsus.Primùm,oportet analogiam considerare, hoc est, symbolicam significationem,quam nisi haberent sacramenta,non essent,teste Augustino, sacramenta. In agno pascha analogia signi ad rem promissam hæc fuit.Agnus absque macula, Christi puri, & sine peccato adumbratio fuit. Separatio agni è grege reliquo,Christum separatum à peccatoribus figurabat. Occisio & assatio agni, mortis Christi fuere indicia.Comestio agni,coniunctionis spiritualis Christi,& eorum,qui fide hunc agnum comederunt testificatio fuit. Hanc veram analogiam fuisse agni paschæ, docet Christus Ioan.6. & nouo sacramento cœnæ dominicæ confirmat. Hinc facilè est de vsu huius sacramenti iudicare, qui fuit, fide intueri Christum in agno paschæ, & eius participem fieri non minus,imò multò magis,quam efficimur participes panis quem comedimus, quíque in nostram substantiam conuertitur, vt verè sit noster.

Christus res signata sacramentorũ vtriusque fœderis.
Speciatim spectetur Analogia.
Vsus.

Circumcisionis Analogia.

Circumcisionis analogia triplex fuit. *Prima*,quod vetus nostra natiuitas, quam ab Adamo habemus, corrupta,rea, & destinata morti sit, propter peccatum naturæ, quod vocant originale. *Secunda*, quod semen aliquod esset venturum, quod naturam denuo instauraret humanam, hoc est, cuius virtute vetus natura in regeneratione resecanda esset per efficaciam mortis Christi. *Tertia*, quod noua natiuitas

succederet veteris hominis abolitioni, quę noua natiuitas à Paulo veteris sacramenti interprete, spiritualis circumcisio dicitur. (vt appareat veritas vmbræ respondens) & cordis, (vt intelligatur principium nouæ huius natiuitatis) & spiritus (vt qua virtute fiat cognoscatur.) Vnde Dominus: Nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei. Vsus verus & legitimus externę & carnalis circuncisionis, ex analogia facilè colligitur. Cogitabat Abraham cùm circumcideretur, de natura corrupta, vnde in agnitionem peccati sui deductus est. Cogitabat de semine promisso, cuius fide iustificatus, & spiritu regeneratus, circumcisionem tanquam σφραγῖδα iustitiæ fidei aspiciebat. Cogitabat de noua noui hominis obedientia, ex quo factum est, quod obedientiam erga Deum vitæ filij vnigeniti anteposuerit: quo suo facto nos docet, qua in re posita sit Christiana perfectio. Atque ita Christum in circumcisione oculis fidei vidit Abrahā, vt ipse Dominus de eo testatur Ioan. 8. 56. Abraham vidit diem meum & gauisus est. Verùm hypocritæ vt in externis sacrificijs hærebant: ita etiam in carnis circumcisione, non leuātem mentes ad Christum, qui in circuncisione erat promissus. De his Paulus ad Rom. 2. 28. 29. ita scribit: non ea quæ solum in propatulo fit circumcisio carnis, circumcisio est: Sed circumcisio cordis in spiritu non litera, cuius laus non est ex hominibus, sed ex Deo. Vnde Paulus Philip. 3. 3. nos circumcisio sumus qui Deum colimus spiritu, & non in carne confidimus. Significans carnalem circumcisionem symbolum fuisse spiritualis, quæ est, iuxta Paulum, amputatio fiduciæ carnis, & gloriatio in solo Christo, cuius spiritu renascimur, & per quem Deo spiritualem cultū reddimus.

Vsus. *Exemplū.* *Testimonia aduersus hypocritas.* *Analogia Lotionū.*

Lotiones externæ, internas & spirituales purgationes figurabant, videlicet, ablutionem per sanguinem Christi, regenerationē & sanctificationem per Spiritum sanctum. De veritate huic vmbræ respondente ita Ioel prædixit cap. 2. 28. Effundam de spiritu meo super omnem carnem. & Dauid Psalm. 51. 9. cùm ait: Asperges me Domine hyssopo & super niuem dealbabor. Sacramentum aspersionis sanguinis vitulę, etiam testamentum seu pactum dicebatur, idque duplici respectu. Primùm enim fœdus erat, quo Deus testabatur se istum populum, & Rempu. Mosis conseruare velle, modo ipsius Legi, & mādatis obedirent, atque ita vetus testamentum dictum est: deinde fœdus dicebatur, propter significationem spiritualis fœderis. Sicuti Dominus ipse interpretatur Matth. 26. Hoc est sanguis meus, qui est noui Testamenti, qui pro multis effunditur, in remissionem peccatorum. Ad hanc analogiam respexit Petrus, in primo prioris Epistolæ, vbi meminit aspersionis sanguinis Iesu Christi. Vsus ex analogia quæ fidem requirebat, intelligitur.

Aspersionis sanguinis. *Vnctionū*

Vnctiones, primùm Christum vngendum in regem, sacerdotem & Prophetam figurabant. Deinde efficaciam Spiritus sancti in sanctis significabant, Spiritus, inquam, docentis, consolantis & sanctificantis. Atque ita videmus quomodo Deus veteri populo visibilibus symbolis se patefecerit, vt per gradus ad se fideles eueheret, & terrenis rudimentis ad spiritualem notitiam perduceret, infirmitatis & tarditatis nostræ habita ratione, vnde eius summa φιλανθρωπία intelligitur.

III. DE TYPIS.

Horū significatio

Etsi typi vocabulum interdum latius patet, vt sępe specierum vocabula ad genera transferuntur: tamen hîc propriè typos nomino figuras, quæ nec sacramēta sunt, nec sacrificia principaliter: etsi his non rarò typi vocabulum à sacris scriptoribus accommodatur. Deinde typi quoque distinguuntur à miraculis genere, eo quòd multi sunt typi qui non sunt miracula etsi miracula plæraque sunt typi. Sint ergo typi hoc loco figuræ Christi, quæ nec sacrificia, nec sacramenta, nec miracula sunt propriè, sed notæ quædam externæ spiritualis regni Christi. Hac ratione videmus commodam & plenam statui posse signorum enumerationem, quibus Christus, cum suo regno in scripturis adumbratus est & signatus.

Distinctio à miraculis. *Descriptio.* *Enumeratio.*

Sit autem typorum differentia triplex, vt alij sint *perpetui*, alij *historici*, sed transeuntes: Alij *ordinati*, vt qui ad certum tempus ex ordinatione Dei durabant, videlicet vsque ad exhibitum Mesſiam. De his ordine dicemus.

Differentia triplex.

I.
DE TYPIS PERPETVIS.

Ante omnia, hæc teneatur regula. Quod quicquid Deus vnquam fecerit, faciat, & facturus sit, vnum finem propositum habeat, videlicet gloriam Dei. Hęc autem gloria in solo Christo verè & efficaciter fundatur, cernitur & illustratur. Hac regula constituta omnium primum typum Christi, qui est gloria Patris, in magno illo opere, ac primò contemplemur. Condidit Deus hanc admirandam structuram per Filium, & hanc sustentat per eundem, vt perpetuum sit Theatrum gloriæ suæ, iuxta Psalmi dictum: Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Totus ergo hic mundus est typus regni Christi, in quo sol hic aspectabilis, Christum solem iustitiæ repræsentat, tanquam in speculo quodam. Vt enim sol hic visibilis permeat cœlum, & suos radios mittit in omnes terræ partes, atque res varias è gremio terræ producit, nascentes fouet & viuificat: ita Christus sol iustitiæ, vt hunc typum Malachias cap. 4. 2. interpretatur, suos radios mittit in orbem vniuersum, quibus Ecclesiam suam viuificat, vegetat, fouet, vt & ipsa ipsius virtute tempore oportuno fructus proferat. Luna & stellæ Apostolos ipsos, & alios doctores Ecclesiæ, eorúmque pios discipulos quosque suo ordine & gradu notant.

Omnia propter gloriam Dei in Christo. *Mundus primus Christi typus.* *Sol.*

Hunc typum intuens Apostolus Paulus, non dubitauit ex Psalmo adducto testimonium depromere quo confirmat Euangelium, latè per orbem sparsum esse: ita enim ait ad Rom. 10. 18. An non audiuerunt? vtique in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum verba eorum. Cursum huius seculi scriptura sex diebus creationis rerum confert, vt septimus dies, sit figura gloriosi regni Christi, in quo omnis labor & dolor electorum finem habebit. Taceo quietem creatoris in die Sabbathi fuisse typum quietis redemtoris in sepulchro. Paulus, 2. Corinth. 4. 6. docet, tenebras, quæ ante lucis formationem extitere, fuisse typum tenebrarum, id est, ignorantiæ, quæ erat secutura in hominibus post lapsum primorum parentum. Et lucem postea formatam fuisse typum spiritualis lucis, id est, cognitionis Christi, quæ futura erat per Euangelij prædicationem. Ita enim ait Quoniam Deus qui dixit, id est, dicendo effecit, è tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem cognitionis glorię Dei in facie Iesu Christi. Hinc est quod B. Macharius scribat omnia creata & corporata habere quandam ad res spirituales comparationem. Ex quo apparet, quod quemadmodum exemplar, quod vidit Moses in monte, ad quod iussus est omnia facere, typus regni Christi fuerit: ita etiam hic vastus orbis, theatrum sit vniuersale, in quo, veluti in pædagogio,

Sabbathū. *Lux.*

dagogio, erudire voluit Deus hominem, quem in hoc theatro principem collocauit, vt hinc perduceretur, veluti per gradus in admirationem spiritualis regni Christi. Taceo quod Deus singulis rebus vestigium quoddam suæ essentiæ & distinctionis personarum impresserit. Verùm hoc inter alia admirandum est, quod talem condiderit hominem Deus, qui esset aptus natus ad quærenda, amãda, & tuenda, quæ sunt optima vt ita, vel naturę ductu, perduceretur homo ad finem bonorũ, hoc est, ipsum Deum optimũ maximum. In anima hominis tres facultates condidit Deus, tãquam gradus ad summum bonum, videlicet, ἡγεμονικὸν, quod & λογιστικὸν dicitur, quo & inquirere debeat homo, quod optimũ est, & ad idem duci. ἐπιθυμητικὸν, quo cognitum appeteret, amaret, & amore ei iungeretur. Et θυμοειδὲς, quo inuentum bonum & amatum tueretur, & contrarijs sese opponeret. An non hęc manifesta sunt opera Dei, quibus ipse testatur se nos creasse, non ad interitum sempiternum, sed ad gloriam æternam, modo in bono, id est, Deo monstrato acquieuerimus? Breuiter Paulus testatur τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ propositum esse in hac mundi fabrica. Et hæc breuiter sint dicta de perpetuo typo regni Christi. De quo particulatim licet videre in Homelijs beati Macharij, qui plurima in natura transfert ad Christi regnum spirituale.

Homo.

2.

DE TYPIS HISTORICIS.

Horũ distinctio.

Typos historicos nomino, non statos & fixos, sed transeuntes, quibus alij atq; alij successere: cuiusmodi typi subinde se offerebant in heroicis viris, qui typum Christi gerebant. Ex his paucos annotabo, vt studiosi alios, qui fortè occurrẽt, in hanc tabellæ partem reponant. Hic Adam à quo nos homines propagati sumus, primum locum suo iure occupat. 1. Quẽadmodum ergo Adam, primus homo ad imaginem Dei conditus, quod ad humanã hanc naturam & vitam attinet, sic erat solus, vt nemo reperiretur ex creaturis omnibus, cuius accessione, genus humanũ multiplicari posset: sic & Christus, vera illa & essentialis imago Dei, quod ad cœlestem vitam & fœlicitatem attinet æternam, solus erat: nec quisquam ex toto humano genere, imò nec ex angelorum quidem ordinibus erat, cuius consortio pari & conformi filiorum Dei multitudo procrearetur. 2. Quare sicut Deus Adamum noluit permanere solum, quem humani generis caput constituerat: ita nec Filium suum Christum solum esse voluit, quem ab ęterno electis caput & principem destinauerat. 3. Vt Adam sponsam suam Euam, vinculo pacti firmissimo, ac amore castissimo, sibi copulauit, vt ambo vna haberentur caro, non quidem substantia, quod manifestum est, sed vinculo pacti & affectu amoris constantissimo: ita Christus spõsam Ecclesiam sibi pacto ęterno, & vinculo amoris infrãgibili copulauit, adeò arctè, vt Ecclesia ipsa dicatur caro de carne eius, & os de ossibus eius: in cuius rei testimonium firmissimum, Christus vtrumque sacramẽtum instituit, Baptismum & cœnam Domini. Hunc typum paulus intuens ad Ephe. 5.32. nominat copulam Adæ & Euæ, mysterium magnum copulæ Christi & Ecclesiæ. Nam sicut Adam dormiens, Euam de latere suo formatam agnouit: ita Christus à morte resurgens, ex vulnere lateris sui ædificauit Ecclesiã. 4. Præterea quæ Paulus ad Rom. 5.14. cõmemorat de similitudine Adami & Christi, videlicet, vt Adam vnus suo reatu totam posteritatem coniecit in damnationem: ita Christus solus autor iustificationis & vitę est. Non enim hîc tam typi quàm iustitiæ diuinę ratio cõsiderãda est. Gen. 14.18.

Adã primus typus historicus Christi.

Insignis & valdè memorabilis typus Christi proponitur, quem Dauid quidem vno signauit verbo Psalm. 110. 4. cùm Patrem alloquentem Filium, facit hisce verbis: Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Epistola verò ad Hebræos fusè circunstantias omnes explicat, & Christo antitypo clarissimè accommodat. Summa omnium huc redit. 1. Vt Melchisedech Rex fuit & Sacerdos, ita & Christus in veritate Rex summus & Sacerdos summus fuit, qui solus placare Patrem suo sacrificio potuit. 2. Vt Melchisedech ἀπάτωρ & ἀμήτωρ, vtpotè cuius genealogia non texitur sub isto nomine in scripturis: ita Christus, si eius diuinam naturam respicis, ἀμήτωρ est, qui secundum humanitatem est ἀπάτωρ. 3. Vt Melchisedech rex Salem, id est pacis, dicebatur: ita Christus veræ & nunquam interituræ pacis Rex est. Non enim terrenam: sed cœlestem pacem pijs & inter pios affert. 4. Vt Melchisedech ex eo nomen habet ꝙ sit Rex iustitiæ: ita Christus autor est sempiternæ iustitiæ, qua veluti nuptiali quadam stola, suam sponsam dilectam Ecclesiam ornat. 5. Vt Melchisedech regia liberalitate profert in occursum Abrahami, redeuntis à pugna cum quinque regibus, panem & vinum, vt ipse cum suo exercitu reficeretur: ita Christus omnibus Abrahami filijs, in & post pugnam cum rege tenebrarum & tentationum, promit cœlestem refocillationem, & fatigatos spirituali reficit alimento. 6. Vt Melchisedech sacerdos Dei altissimi Abrahamo benedixit: ita Christus solus ille sacerdos summus est, qui filijs Abrahæ, id est, omnibus credentibus benedicit, eósque æternùm beatos reddit.

Melchisedech.

Abraham quoque in multis typus Christi fuit, sed vnum solummodo in medium afferam. 1. Vt Abraham promtissima voluntate paratus erat ad immolandum filium: ita Deus Pater promtissima voluntate, tradidit Filium suum in mortem pro nobis. 2. Vt Abraham in vna familia Ismaël & Isaac habuit, quorum Ismaël Isaac persequebatur: ita Deus in eadem familia Ecclesiæ, habet hostes & filios.

Abraham.

Isaac similiter proponitur in scripturis Christi typus, idque multis modis, ex quibus paucos signabo. *Primum*, vt Isaac natus est à matre non serua, sed libera: ita Christus, non ex Hagar aut alia Ethnica fœmina, sed ex Sara libera secundum carnem natus est. Carnem enim ex semine promissionis accepit. *Secundò*, vt Isaac natus est per miraculum præter vires naturæ ex nonagenaria matre: ita Christus præter naturæ cursum è Virgine miraculosè natus est. *Tertiò*, vt Isaac post precedentes promissiones multis annis expectatus, tandem in senectute parentum natus est: ita Christus diu antea promissus & expectatus, in senectute Israëlis secundum carnem natus est. *Quartò*, vt Isaac vnicus fuit Sarę liberæ filius, paternorum bonorum hæres solus: ita Christus vnigenitus tam patris secundum diuinitatem, quam matris secundum humanitatem, à Deo hæres est constitutus omnium bonorum. *Quintò*, vt Isaac commendatur & prędicatur à seruo Abrahæ ad hoc misso, vt nuptias illi conciliaret: ita Christus commendatur & prædicatur ab ipsis seruis Dei, in hoc missis, vt Dei filio Ecclesiã desponsent. *Sextò*, vt Isaac, patri volẽti se immolare fuit obediens: ita Christus suo æterno Patri vsque ad mortem crucis obediens fuit. *Septimò*, vt Isaac impositus rogo vt immolaretur mactandus, incolumis euasit: ita Christus impositus aræ crucis, etsi verè mortuus est: tamen tertio die reuixit, & mortem ita euasit, vt non moriatur vltrà. *Octauo*, vt in Isaac facta est Abrahamo seminis promissio: ita in Christo solo vis est generationis filiorum Dei. Breuiter, vt Ismaël & Hagar Iudaicam gentem figurant:

Isaac.

ita Abraham, Isaac, & Sara mysticè regnum Christi adumbrant.

Iacob. Iacob nepos Abrahæ, ac filius ipsius Isaac, cum sua familia multis variisque modis Christum ac ipsius Ecclesiam adumbrat. Quorum paucos signabo breuissimè. 1. Vt Iacob iter ingreditur solus, relictis parentibus domo & amicis: ita Christus de cœlo descendit, & factus homo adeò pauper, vt non haberet quo caput suum reclinaret. 2. Vt Iacob fatigatus ac præuentus tenebris, antequam ad amicos venit, ad quos iter instituerat in lapidem recumbit: ita fideles fatigati varijs tentationibus & in hac vita peregrinantes, in Christum viuum lapidem recumbunt, in quo quiescentes à laboribus peregrinationis suæ suauiter recreantur. 3. Officium quoque mediatoris Christi pulcherrimè depingitur in Iacob & in eius visione. Vidit scalam stantem super terram, cuius cacumen cœlum attigit. Vidit angelos Dei ascendentes & descendentes per scalam. Vidit Dominum innixum scalæ dicentem sibi: Ego sum Deus Abraham & Isaac patris tui, benedicentur in te, & in semine tuo omnes tribus terrę. Hęc scala patriarchę visa, Christum figurat. Vt scala supernè iungitur cœlo, & infernè cōiungitur cum terra: ita Christus vera diuinitate Patri cœlesti iungitur, & vera humanitate homini iungitur, cuius naturam assumsit. 4. Vt hæc scala media inter cœlum & terram, attingens vtrumque, coniungit locum infernum & supernum: ita Christus solus mediator est qui coniungit Deum & homines. 5. Et vt terram cœlo, & cœlum terræ quodammodo coniungit scala: ita Christus homines angelis & angelos hominibus conciliat. 6. Vt vnus Dominus scalæ innixus erat: ita vnus Dominus in cœlum conscendit cum suis membris. Ita enim Dominus ipse hanc partem visionis videtur interpretari, cùm ait: Nemo ascēdit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo. 7. Vt angeli per scalam hanc ascendunt & descendunt: ita ministri verbi adducunt in cœlum innitentes huic scalę, id est, credentes in Christum, & qui facti sunt vnum cum Christo: & claudunt cœlum ijs qui absque scala hac, cœlum conscendere moliuntur. 8. Quod autem Iacob scribitur venisse ad Iordanem, & transmisis facultatibus solus remansisse, & luctatus esse cum viro, vsque dum veniret aurora, nō caret mysterio. *Iacob*, inquit Augustinus, *in illa lucta, Iudæorum populum figurauit: angelus verò qui cum illo luctabatur, typum Saluatoris Domini præferebat. Luctatur Iacob cum angelo, quia populus Iudæorum luctaturus erat cum Christo. Vincebat Iacob angelum, quia Iudæorum populus Christum vsque ad mortem persecuturus erat. Verùm quia non totus Iudæorum populus infidelis extitit Christo, sed multitudo non minima in nomen eius legitur credidisse: ideò angelus tetigit fœmur Iacob, & claudicare cœpit. Pes enim ille qui claudicabat, Iudæos qui in Christum non essent credituri figurabat, alter verò pes qui sanus remansit, illorum Iudæorum typus erat, qui Christum vera fide erant recepturi.* 9. Benedictio quam petit Iacob ab angelo, significabat Christum veris Israëlitis benedictionem & salutem allaturum, qui sola fide retinetur, ne à nobis discedat, priusquā nos cœlestibus benedictionib. diuites & beatos reddiderit. 10. Quod vnus idémque Patriarcha sit binominis, conditionem Christi & Ecclesiæ haud obscurè figurat. Vt enim Iacob à fratre Esau est tanquā præuaricator & transplātator extremè contemptus: ita Christus à fratribus suis Iudæis, & Ecclesia à tyrannis mundi contemnitur. Vt Iacob ab angelo appellatus est Israël, id est, victor apud Deum: ita Christus victor est, & Ecclesia eius victrix mundi preciosa & clara habetur apud Deum, tametsi à mundo contemnitur.

Ioseph. Ioseph quoque, vt alios eius fratres pręteream, typum Christi gessit. 1. Ioseph accusat fratres suos propter impia illorū flagitia. Christus Iudæis fratribus suis suam impietatem exprobrat. 2. Ioseph exponitur à fratribus & venditur. Christus à suo populo reijcitur & venditur à Iuda. 3. Iosephi tunica preciosa tingitur in hœdi sanguine, & mittitur patri. Christi castissimum corpus proprio sanguine tingitur, & fit Patri hostia, qua expiatur mūdi peccatum. 4. Ioseph solicitatus ab impura fœmina, castitatē tuetur suam. Christus tentatus à Sathana, victor euasit. 5. Ioseph innocens, in carcerem conijcitur. Christus in mortis carcere inclusus, triduum tenetur. 6. Ioseph egreditur gloriosè de carcere. Christus egreditur liber de sepulchro, per gloriosam resurrectionem. 7. Ioseph egressus à carcere, accipit à rege Ægypti totius Ægypti potestatem, vt ad os eius cibaretur omnis populus, essēntque ei omnia subiecta, tum in domo regia, tum in vniuersa Ægypto, solo Pharaone excepto, qui ipsi subiecit omnia. Christus victor mortis, accepit à Deo potestatem, vt ipsi omnia subiecta sint, in cœlo & in terra. 8. Ioseph annulo regio, veste byssina, torque aurea ornatus, curru regali vehitur, præcone clamante. Christus potestatem & autoritatem à Patre accepit, quę potestas annuli symbolo significabatur, accepit splendorem gloriæ ex suis diuinis miraculis, & ex voce Patris ad illum prolata: Hic est Filius meus dilectus. Hic sanè splendor omni veste byssina & torquibus aureis multò clarior est. Currus quo Christus circumuehitur, ministerium Euangelij est. Præconium, est vox prędicantium Euangelium, quo præconio omnes admonentur, vt Filium Dei adorantes, genua cordis flectant. 9. Ioseph somniat Solem & Lunam & vndecim stellas, hoc est, patrem & matrem, & fratres vndecim se adorare. Christus post resurrectionem, à Ioseph, Maria, & vndecim discipulis adoratur, quò respexisse videtur Psalmus, teste Augustino qui canit: Laudate eum Sol & Luna, laudate eum omnes stellæ.

Iosue. Iehosua, antea dictus Osee, vt est Nume. 13. 9. Sed Moses intuens typum, nomen mutauit, vt qui antea diceretur Osee, iam dicatur Iehosua. Iehosua autem iuxta ἔτυμον, idem quod Deus Saluator est. Hic varijs modis Christi typus fuit. Nomen ipsum innuit, quod Christus sui populi verus Saluator, futurus esset Deus & homo, vt mediator esse posset. Sed paucos modos huius typi referam. 1. Iehosua succedit Mosi mortuo, dux & rector populi Dei. Christus succedit legi Dei mortuę, vt fideles suo spiritu gubernet. 2. Iehosua per Iordanem traduxit populum Israëliticum, quod Moses præstare non potuit. Christus à morte traducit suos ad vitam, quod Lex præstare nō valebat. 3. Iehosua eligit viros fortes & strenuos, ad debellādos reges impios. Christus eligit Apostolos, & alios sinceros Euangelij pręcones, ad debellādos principes & potestates tenebrarum. 4. Iehosua pugnat contra hostes Dei, eósq; in fugam conuertit & vincit. Christus cū suis pugnat aduersus peccata, eáq; abolet. 5. Iehosua lapidibus de cœlo missis in hostes euasit superior. Christus Dominus diuinis miraculis se victorē Sathanę declarat. 6. Iehosua Israëlitas carnales in hæreditatem terrenā introduxit. Christus Israëlitas spirituales hæreditate donat cœlesti. 7. Iehosua carnalib. Iudæis distribuit terrā Canaan. Christus spiritualibus Israëlitis cœlestes mansiones partitur, vt ita demū superatis omnib. laboribus & difficultatibus requie fruantur æterna, & perpetuū sabbathismū celebrent beati. In hunc modū & epistola

epiſtola ad Hebræos præſentem typum interpretatur,& euangelica hiſtoria eundẽ pulchrè confirmat

Gedeon.

De Gedeone etſi multa refert Auguſtinus,nos tamen eius victoria & vellere contenti erimus. 1. Vt Gedeon deſtructa ara Baal, Oreb & Seb, principes Madianitarum, cum ipſis Madianitis trucidauit, atque ea victoria populum à turpiſsima ſeruitute liberauit: ita Chriſtus idolis ſubmotis diabolum & infernum ſuperat, ac ſuos in priſtinam libertatem vendicat. 2. Vellus Gedeonis magnum arcanum continet. Primùm, ros fuit in ſolo vellere ad petitionem Gedeonis,reliqua terra ſicca in circuitu: deinde vellere ſicco, ros fuit in tota terra. Quid hoc ſibi velit, præter confirmationem qua roboratus eſt aduerſus ſuos hoſtes Gedeon, aperit Chryſoſtomus, cùm ait: *Quod ros primum in ſolo vellere,reliqua terra ſicca fuerit, adumbrat populum Iudaicum ſolum fuiſſe cultorem Dei, reliquo mundo relicto in ſuis vanitatibus. Quod autem poſtea vellere ſicco, ros fuerit in tota terra, populum Iudaicum abiecturum eſſe cultum Dei, toto terrarum orbe per Euangelij prædicationem ad Chriſtum conuerſo adumbrat.* Vellus enim ſymbolum ſacrificiorum fuit, atque adeò cultus Dei. Ros autem efficaciam Spiritus ſancti notat,qui ad prædicationem Euangelij eſt efficax, in ijs qui conuertuntur. Vt enim ros agros diurno æſtu penè exhauſtos recreat, vt nouam vim obtineant ad fructificandum: ita Spiritus ſanctus agrum cordis arentem, humore quaſi dulciſsimo reficit, vt vim nouã accipiat ad fructum ſuauiſsimum Spiritus proferendum.

Samſon.

Samſon in multis quoque typum Chriſti geſsit: ſed pauca referemus quæ magis ſunt illuſtria. 1.Samſon naſciturus,nũciatur ab Angelo,iubetur eſſe Nazareus Dei,id eſt, Deo ſanctificatus, à Deo benedicitur, Spiritu ſancto donatur. Chriſtus ſimiliter ab Angelo naſciturus nunciatur,Sanctus prædicatur ab Angelo,dicente: Quod ex te naſcetur, vocabitur filius Dei. A Deo benedicitur,& Spiritu ſancto donatur: non ad menſuram vt Samſon, ſed ſupra omnem mẽſuram vt filius Dei. 2. Samſon à Sole nomen habet,vt qui ſub tenebris ſeruitutis, nõnihil Solis ſuis Iſraëlitis attulit. Chriſtus verus ſol iuſtitiæ, omnes tenebras diſcutit, & lucem affert æternam. 3. Samſon datur vt liberet populum ſuum à Madianitis: Chriſtus natus eſt & datus, vt redimat populũ ſuum à ſeruitute peccati,& donet æterna libertate. 4.Samſon leonẽ interfecit, & paucos poſt dies reuerſus,ex mortui leonis faucibus,fauos mellis deſumtos comedit in ſignũ ſuauis,id eſt,proſperi ſucceſſus, qui ſubſecuturus erat victoriã ipſius ſuper Madianitis. Chriſti victoriam ſuper diabolo & morte excepit ſuauiſſima gloriæ cœleſtis ſuauitas. Hoc typo etiam Eccleſiæ certamen & gloria poſt victoriam pingitur. 5. Samſon maxilla aſini proſternit Philiſteos mille viros hoſtium populi Dei. Chriſtus voce piſcatorum rudium iuxta mundum, diaboli regnum inuadit, ac hoſtes Dei profligat. 6. Samſonis ænigma, ſola vxor ipſius aperire & interpretari nouit. Myſterium Chriſti,hoc eſt,Euangelij arcanum,non aliundè dici poteſt, quam à Chriſti ſponſa Eccleſia, quæ propterea columna veritatis dicitur. 7. Samſon moriẽs inimicos ſuos concuſsis ædificijs, ruina comprimit. Dominus tunc cùm mori dignatus eſt, non vna domo, ſed toto mundo concuſſo, diabolum cum ſuis angelis vniuerſis oppreſsit. 8.Samſon obſeratis portis,clauditur in ciuitate. Dominus obſignato clauditur monumento. 9. Samſon fractis ſeris,ſubtractíſque portis,ſecurus euadit. Chriſtus ruptis infernæ ſedis obicibus,apertóque ſepulchro, recepto corpore, è morte liber egreditur.

Dauid.

Dauid, vt ex Pſalmis ipſius, & aliundè apparet, nunc Chriſti, nunc Eccleſiæ typum gerit, aliâs in cruce,aliâs in gloria. Vnde Auguſtinus, *Vix eſt vt in Pſalmis inueniamus vocem, niſi Chriſti & Eccleſiæ, aut Chriſti tantum, aut Eccleſiæ tantum: quod vtique ex parte & nos ſumus, ac per hoc quando voces noſtras agnoſcimus, ſine affectu agnoſcere non poſſumus, & tantò magis delectamur, quantò in idem nos eſſe ſentimus.*

Et Gregorius Nyſſenus in hanc admirationem, cogitans de Pſalmis Dauidis, erumpit. *Quàm ſuauis & iucundus eſt humanæ vitæ comes Propheta Dauid, in omnibus itineribus vitæ ſeſe offerens, & omnibus ætatibus ſpiritualibus commodè ſeſe adiungens, & omnem ordinem progredientium ſubleuat, cum ijs qui iuxta Deum infantes ſunt colludit, cum viris vnà certat, iuuentutem moderatur, ſenectutem ſubleuat, atque ſuſtentat, omnibus omnia fit, militum telum, athletarum inſtitutor, exercentium ſe palæſtra, vincentium corona, in menſa oblectatio, in luctu, & funere conſolatio. Nihil eſt in vita noſtra, quod huius officij expers eſt.* His breuiter admoniti, modos quoſdam recitemus, quibus typus Chriſti fuit Dauid & Eccleſiæ. 1. Dauid ex nominis ratione, charus ſeu dilectus dicitur. Chriſtus re ipſa non ſolùm intimè charus & dilectus Patri, verumetiam in quo ſolo Pater alios habet charos & dilectos, iuxta Patris proprium teſtimonium, videlicet, Hic eſt Filius meus dilectus, in quo mihi complacitum eſt: hoc eſt, in quo alios dilectos habeo, vt Paulus interpretatur. 2. Dauid inter fratres ſuos in familia Ieſſe præ cæteris contemptibilis habebatur. Chriſtus à ſuis Iudæis & à familia Iſraëlis, Samaritanus per contemptum eſt appellatus. 3. Dauid ſolus, adoleſcens, paruus, inermis, vno lapidis ictu Goliad gigantem magnum, robuſtum, armíſque terribilem, mirabili,& coram mũdo ridiculo ſtratagemate, proſtrauit, ipſáque hoſtis caſtra turbauit,& in fugã conuertit. Chriſtus gigantem illum magnum, diabolum mirabili ſtratagemate, mundóque ridiculo, videlicet morte ſuperauit. *Quid autem aliud petra contra Goliad* (inquit Auguſtinus) *manu Dauid miſſa, quàm Chriſtum ex ſemine Dauid naſciturum ſignificat?* 4. Dauid vna pugna qua proſtrauit Goliad, gloriam, ſecuritatémque regno, Regi & populo comparauit. Chriſtus proſtrato diabolo, gloriam Regi cœlorum, & ſecuritatem ſuo populo æternam acquiſiuit. 5. Dauid perſecutionem à Saule & eius miniſtris patitur. Chriſtus à diabolo & eius miniſtris, regibus, principibus, pontificibus, qui contra ipſum conſilia inierunt illuditur, & tandem cruci affigitur. 6. Dauid à Doeg proditur. Chriſtus à Iuda proprio diſcipulo traditur in manus hoſtium. 7. Dauid orat pro inimicis ſuis. Chriſtus Dominus orat pro crucifigentibus ſe Iudæis. 8. Dauid, mortuo Saule, Rex agnoſcitur. Chriſtus victo tenebrarum principe diabolo, & ſuperata morte, Rex regum & Dominus dominantium prædicatur. 9. Dauid ſtabilito regno, regionem Moab, Palæſtinam, & vniuerſam Idumæam ſubiecit, & in ſeruitutem redegit. Chriſtus poſt annunciatum per totam Iudæam Euangelium, acceptúmque ſpirituale regnum, tranſijt ad gentes per Apoſtolos ſuos, illáſque ſibi ſubiugauit, non vt ſeruos faceret, ſed liberos. 10. Dauid lachrymis vberrimis parricidam filium deplorauit. Chriſtus Iudæorum parricidarum cæcitatem, & interitum ex intimo corde defleuit.

Dauid typus Eccleſiæ.

Fuit & Dauid typus corporis Chriſti, hoc eſt Eccleſiæ, ídque varijs modis. 1. Dauid varijs erat diſcriminibus in hac vita expoſitus. Eccleſia Chriſti nunquam tuta eſt à tẽtationum & perſecutionũ procellis, donec in hac peregrinatur vita. 2. Dauid clypeo

nominis diuini, in omnibus difficultatibus euasit superior, interdum etiam omnibus medijs repugnantibus. Ecclesia armis spiritualibus fretat, triumphat, etiamsi humanis præsidijs destituatur. 3. Dauid sæpe imbecillitate lapsus est, atque iterum agens pœnitentiam, in gratiam est receptus. Vnde Ambrosius, *Non fuit Dauid exemtus à culpa, vt esset electus ad gratiam.* Singuli in Ecclesia sæpissimè labuntur, sed rursus manu Dei eriguntur, dum peccatorum pœnitentiam agunt, & seriò ad Christi gratiam confugiunt. 4. Dauid inuenit gratiam tantam apud Deum, vt Deus de eo diceret: Inueni virum secundum cor meum. Singuli in Ecclesia agendo pœnitentiam, gratiam inueniunt tantam, vt ipsos tanquam filios in dilecto, charos habeat Pater cœlestis. Licèt enim secundum cor Dei non fuit, quod Dauid peccauit: tamen secundum cor Dei fuit, quod à peccato per veram pœnitentiam resipuerit, confugiens ad propitiatorium. Hinc regulam extruamus. Ille misericordiam Dei inueniet, qui se miserum confessus, ad gratiam in fiducia Christi confugit. Salomon filius Dauidis multis modis typũ Domini gessit, ex quibus recensere conabimur eos, qui sunt magis illustres, & lucem afferunt historiæ vtrique, id est, Salomonis & Christi; hoc est, vmbræ & veritatis.

Salomon typ⁹ Christi: vt ostendunt.

1. Promissio.

Primùm, hîc obseruetur promissio facta Dauidi, Psalm. 132. 11. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Hîc vterque, Salomon & Christus promittitur. Salomon vt typus, Christus vt veritas. In Psalmo 72. qui incipit, Deus iudicium tuum Regi da, multa tribuuntur typo, videlicet Salomoni, quæ non nisi antitypo, id est veritati, nempe ipsi Christo, congruunt.

2. Nomẽ.

Dictus est hîc filius Dauidis Salomon, vt ipso vel nomine Christum repræsentaret. Est enim Salomon idem quod pacificus. Hunc typum cùm pulcherrimè exponit Augustinus, ipsius verba ascribã ex argumento Psalmi 72. *Ipsum vocabulum Salomonis, ad figuratam significationem adhibitum est, vt in eo Christus accipiatur. Salomon quippe interpretatur pacificus, ac per hoc tale vocabulum illi verissimè atque optimè congruit, per quem mediatorem ex inimicis accepta remissione peccatorum reconciliamur Deo. Etenim, cùm inimici eius essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filij eius. Idem ipse est ille pacificus, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens, inimicitias in carne sua, lege mandatorum decretis euacuans, vt duos conderet in se in vnum nouum hominem faciens pacem: & veniens euangelizauit illis pacem, qui longè, & pacem ijs, qui propè. Ipse in Euangelio dicit: Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis. Et multis alijs testimonijs Dominus Christus pacificus esse monstratur, non secundum pacem quam nouit & quærit hic mundus: sed illam pacem de qua dicitur apud Prophetam, Dabo eis solatium meum, pacem super pacem, cui scilicet, paci reconciliationis, additur pax immortalitatis. Nam post omnia reddita quæ promisit Deus, nouissimam pacem nos expectare debere, qua cum Deo viuamus in æternum, idem Propheta ostendit cùm ait: Domine Deus noster pacem da nobis, omnia enim dedisti nobis, pax erit planè illa perfecta, quando nouissima inimica destruetur mors: & in quo erit hoc, nisi in pacifico illo redemtore nostro?* Hactenus Augustinus pulcherrimè discernit inter Salomonem typicum & Salomonem verum, qui est Iesus Christus, de quo idem 72. Psalmus: Florebit in diebus eius iustus, & abundantia pacis donec auferatur luna.

3. Regnũ in quo spectentur.

Regnum Salomonis, regni Christi typus fuit pertenuis. In regno vtriusque Salomonis spectentur amplitudo imperij, diuitiæ, potentia, iustitia, sapientia, maiestas.

Latitudo.

Latitudo imperij Salomonis, extendit se ad terminos carnalis Israëlis. Latitudo regni Christi, extendit se ad terminos spiritualis Israëlis: id est, in omnes fines terræ. vnde Psalm. 72. 8. typum explicans, Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum.

Diuitiæ.

Diues prædicatur Salomon præ omnibus regibus terræ, quod re ipsa Christo soli congruit. Is enim cùm sit Rex regum & Dominus dominantium, diuitijs veris præeminet omnibus, non quidem caducis, sed veris spiritualibus, & nunquam interituris.

Potentia.

Potentia typici Salomonis, vmbra perexigua est potentiæ veri Salomonis Christi. Ille enim mundanum regnum, angustis limitibus conclusum, potenter rexit, & ad tempus. hic autem potenter dominabitur in cœlo & in terra, donec erit Sol & Luna: à fraude & violentia Sathanæ redimet animas suorum, id est, eorum qui se eius fidei committunt.

Iustitia.

Iustitia Salomonis, in tota regni ipsius administratione, & præcipuè in iudicio meretricum de liberis suis litigantium, cernitur. Sed iustitia veri nostri Salomonis in gubernatione Ecclesiæ conspicitur, quam administrat iudicio & misericordia. Huc Psalmus 72. Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis, vt iudicet populum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio.

Sapientia.

Sapientia Salomonis typici prædicatur, adeò quod excelluerit sapientia præ omnibus alijs hominibus. Sed noster verus Salomon est nobis natus sapientia à Deo. Vt sapientiam suam typicus Salomon reuelauit reginæ Austri, & omnia quæ proposuerat exposuit, nec quicquam fuit quod non perspicuum ei fecerit: ita verus Salomon noster reginæ, hoc est, Ecclesiæ collectæ ex gentibus, quæ ad ipsum venit, exponit veram sapientiam, quæ ipse est, & eadem ipsam ducit ad omnes thesauros scientiæ & cognitionis salutaris.

Maiestas.

Maiestas typici Salomonis pendebat ex amplitudine imperij, diuitijs, potentia, iustitia, sapientia, beneficentia, alijsque virtutibus: & conspiciebatur in subditorum erga ipsum cultu & reuerentia. At maiestas Iesu Christi veri Salomonis nostri, tantùm excedit maiestatem Salomonis typici, quantùm hæc quæ enarrauimus perfectiora, diuturniora & veriora in Christo quam in Salomone sunt. De hac veri Salomonis maiestate loquitur Psalmus 72. 18. Benedictus Dominus Deus Israël, qui fecit mirabilia solus, & benedictum nomen maiestatis eius in æternum, & replebitur maiestate eius omnis terra, hoc est, omnes in cœlo & in terra creaturæ agnoscent amplitudinem regni, potentiam & beneficia Christi regis, & propterea celebrabunt ipsum in æternum. Sic enim ait idem Psalm. 11. & 15. Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruient ei. Item, Adorabunt ipsum semper, & tota benedicent ei die. Est autem hæc adoratio duplex: Vna subiectionis tantùm, vt hostium Christi: vnde ad Philip. 2. 9. dicitur, Donauit illi nomen, quod est supra omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu se flectat, cœlestium, terrestrium, & inferorum, & omnis lingua confiteatur quod Dominus Iesus sit Christus ad gloriam Dei Patris. Et ad Ephe. 1. 20. Collocauit illum ad dexterã suam in cœlestibus, longè supra omne imperiũ ac potestatem, & potentiã, & dominium, & omne nomen quod nominatur, non solum in seculo hoc, verumetiam in futuro: & omnia subiecit sub pedibus eius, eúmq; constituit caput super oĩa ipsi Ecclesię, quę est corpus

corpus ipſius. Altera ſubiectionis & cultus ſimul, quæ adoratio eſt eorum, qui ex vera fide Chriſtum colunt, cum ſanctis Dei angelis. Hæc ſint breuiter de regno Salomonis dicta, & de regno Chriſti, ex quibus facilè eſt videre, quantum excedat vmbram corpus, & typum veritas.

4. Templum.

In templi quoque extructione Salomon typus Chriſti fuit: ſed & hic (vt par eſt) multis modis veritas figuram ſuperat. Salomon extruit templum ex lapidibus per opera manuum hominum, quod rurſus manibus hominum deſtructum eſt. Chriſtus autem extruit templum ex viuis lapidibus, per prædicationem ſuorum ſeruorum, quod manibus hominum deſtrui non poteſt. Eſt autem hoc tẽplum Eccleſia ipſa, & ſinguli qui in Eccleſia viui lapides ſumus, ſuper Chriſto angulari lapide ædificati: iuxta illud Petri. 1. Ipſi tãquam lapides viui ſuperædificamini domus ſpiritualis. 1. Pet. 2. 5. Auguſtinus de hoc templo, lib. 10. cap. 4. de ciuitate Dei, ſic ait: *Dei templum ſimul omnes, & ſinguli templa ſumus: quia & omnium concordiam & ſingulos inhabitare dignatur, non in omnibus qui in ſingulis maior, quoniam nec mole diſtenditur, nec partitione minuitur: totus ſiquidem adeſſe omnibus rebus poteſt, & ſingulis totus.* De hac gloria Eccleſiæ loquitur Pſalmus: Lætentur omnes qui ſperant in te, in ęternum exultabunt & habitabis in eis. 2. Salomon in ſuo templo orat, & intercedit pro populo. Chriſtus interceſſor eſt multò meliori iure, quia dedit ſeipſum precium pro omnibus. 3. Salomon multa millia boum, agnorum & vitulorum offert in holocauſtomata, quibus tamen peccatum expiari non potuit. Chriſtus noſter verus Salomon ſeipſum per ſpiritum æternum offert, & vna oblatione ſanctificat in æternum ſanctificandos.

In quibus Salomon non fuit typ⁹ Chriſti: ſed imbecillitatis humanæ.

Cæterùm, quod Salomon in ſenectute decipitur à mulieribus, adeò vt ex vero Dei cultore fiat idololatra impius: videtur ſignificare quod hodie pre oculis habemus, Eccleſiam ſeneſcẽtem paulatim ſegneſcere, & in errores incidere: ita vt paucisſimos verè pios Filius hominis venturus ad iudicium inueniat. Lapſus ergo Salomonis, admoneat nos regulæ: Qui ſtat videat ne cadat. Proinde Salomõ non fuit typus Chriſti in lapſu, in meretricio amore, & idololatrico cultu, ſed ſolummodo in laudabilibus. An reſipuerit aliquando Salomon necne, quia ſcriptura eius non meminit, ſolicitè non inquiramus, ſed potius moniti ipſius horrendo lapſu, cauti ſimus in via ne cadamus aut aberremus à ſalutis portu.

Ionas.

Quomodo Ionas fuit Chriſti typus omitto, quia Chriſtus ipſe Ionę typum interpretatur, cùm ait: non dabitur illis ſignum, niſi Ionæ prophetæ. Quemadmodum enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ſic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.

Serpens æneus.

De ſerpente æneo erecto in deſerto, vide Ioan. 3.

3. *DE TYPIS FIXIS & ordinatis.*

Typorum maximè perſpicuorum enumeratio.

Diximus de typis perpetuis & hiſtoricis, reſtant typi fixi & ordinati, durantes cum republica Moſis. Verùm quia de hoc genere multa diximus in enarratione epiſtolæ ad Hebræos, huc pauca, eáque maximè perſpicua, adijciam. Conſideremus itaque hic ſacerdotium Aaronicum cum ſuis ceremonijs, duo altaria videlicet θυμιατήριον & θυσιαστήριον, tabernaculum tẽpli exterius & interius, cum ſuis ornamẽtis & vaſis.

1. Aaronicum ſacerdotium.

Aaronicum ſacerdotium typum fuiſſe ſacerdotij Chriſti docet autor Epiſtolæ ad Hebræos, vt taceam Apoſtolorum teſtimonia quæ paſsim offeruntur.

In ſacerdotio Aaronico etſi multa ſunt, quę Chriſtum & eius ſacerdotium adumbrant: quatuor tamen ſolũmodo deligam hoc loco quæ Chriſto & eius ſacerdotio accommodabimus. 1. Horum primum eſt, conſecrandus ſacerdos ex Leuitico ordine, primum omnium aqua ablui debebat, non tam propter externas ſordes abluendas, quam propter ſignificationem internæ maculæ abolẽdę, nempe animæ, quam Chriſtus re ipſa in ſe non aſſumſit cum humana natura: ſed ſolummodo quo ad imputationem & reatum attinet. Hanc ſolus eluere poteſt in omnibus ijs, qui ſibi applicantur per Eccleſiam, in cuius rei teſtimoniũ efficax ſymbolum in nouo Teſtamento videlicet ipſum baptiſmũ inſtituit. Cùm ergo externa aqua, Aaronicus ſacerdos corpus ſuum ablueret, fide Chriſtũ purgatorem intuebatur.

Ablutio.

Loto corpore induebat Aaronicus ſacerdos veſtes mundas non vulgares, ſed ſacerdotales iuxta Dei inſtitutum, quibus adumbrabatur innocentia & obediẽtia Chriſti, qua mundati ipſius ſanguine, iuſti, innocentes & pulchri in Dei conſpectu apparent.

Veſtes ſacerdotales.

3. Tertiò, loti & veſtiti vngebantur peculiari oleo, qua re ſignificabatur dignitas Chriſtianorum, nimirum, quod credẽtes ſpiritualiter vngantur in Prophetas, reges, & ſpirituales Sacerdotes: hoc eſt, ſpiritus gratia donati, efficaciter de veritate beneficiorum Chriſti erudiuntur: ſicuti hunc typum exponit Ioannes, 1. Ioan. 2. 27. Vos vnctionem habetis à ſancto & noſtis omnia. Item, Non neceſſe habetis vt aliquis doceat vos, ſed ſicut vnctio ipſa docet vos de omnibus.

Vnctio.

4. Poſtremò, Aaronicus ſacerdos lotus, veſtitus & vnctus implebat munus, id eſt, ſacrificabat in figuram Chriſti, qui non animalia, ſed ſeipſum obtulit Deo in odorem ſuauitatis. Sed de hac collatione vmbræ & veritatis, lege Epiſtolam ad Hebræos cap. 9.

Sacrificiũ

2. Altaria duo.

Altaria duo videlicet θυμιατήριον & θυσιαστήριον erant, vtrumque vnum adumbrabat Chriſtum, ſed diuerſimodè. Nam vt altare quod dicebatur θυσιαστήριον, id eſt, victimarum ſeu holocauſtorum & hoſtiarum adumbrabat Chriſtum expiatorem peccati, oblatum per ſuum ſacrificium in ara crucis: ita altare quod à thymiamate, id eſt, ſuffitu nomen habuit, figurabat eundem Chriſtum peccatorem & interceſſorem.

Vnde Chriſtiani norunt nullas preces cœlum penetrare, niſi ſuper altari quod eſt Chriſtus, offerãtur.

3. Tabernaculum exterius & interius.

Tabernaculum templi exterius & interius ſequitur: partes enim templi extructi ad formam tabernaculi Moſaici retinent appellationes ab exemplari, vt prior pars templi, tabernaculum exterius dicatur, ſecunda interius, quæ velo diuidebantur. Prius tabernaculum manifeſtationem Chriſti in humana natura notabat, vt teſtatur Epiſtola ad Hebræos cap. 9. Interius Eccleſiam, & cœlum beatorum ſedem adumbrabat. In priori tabernaculo quod dicebatur ſanctum, fuere candelabrum, menſa, panis, quæ adminiſtrationem Eccleſiæ Chriſti figurabant.

In exteriori erãt.

Candelabrum.

Candelabrum enim cum ſuis lucernis, Chriſtum & Apoſtolos adumbrabat. Vt enim Chriſtus lux vera eſt, illuminans omnem hominem: ita geſtat lucernas, hoc eſt, Apoſtolos, prophetas & doctores Eccleſię, ſine quibus mũdus in dẽſiſſimis palpitat tenebris.

Menſa.

Menſa ſimiliter Chriſtum adumbrabat, & prædicationem Euangelij, qua tanquam cibo aluntur animæ hominum.

Panis.

Panis vt Chriſtum ſignificabat placationis ſacrificium: ita eundem ſignificabat eſſe panem illum, quo animi fideles ad vitam æternam aluntur.

In interiori.

In interiori tabernaculo (hoc eſt, in ea parte quæ erat poſt velum intermedium) quod dicebatur ſancta ſanctorum, fuere aureum thuribulum, arca teſtamenti, vrna cum manna, virga Aaronis, tabulæ fœ-

deris, & super arcam Cherubim. Quomodo hæc Christo applicentur, breuiter videamus. Interius tabernaculum, hoc est, intimum sacrarium seu adytum, in quod semel in anno summus sacerdos ingrediebatur, spirituale Christi templum, clausum prophanis hominibus, hoc est, Ecclesiam & cœlum adumbrat. In hoc sacrarium, cùm pij viderent Pontificem summum semel tantum in anno ingredi, admonebantur de promisso Mesia, qui semel oblatus in ara crucis, ingressurus erat in sancta sanctorum æternam redemtionem nactus.

Sacrariũ.

Ingressus semel in anno.

Aureum thuribulum, inuocationis cultum, eúmque purissimum figurat, quo & Christus intercedit pro Ecclesia, & ipsa Ecclesia Deum Patrem in nomine Christi inuocat, dum igni Spiritus sancti accenditur.

Aureum thuribulum.

Arca testamenti circumtecta auro, ipsum Christum purum ab omni peccato adumbrat. Vt autem huius arcæ vestes, annuli & instrumenta reliqua, auro coruscabant: sic iusti in Christo, & eius sanguine à peccato purgati gloria Christi nitēt. Deinde vt arca custos erat tabularũ, mannæ & virgæ Aaronis: ita Ecclesia custos est Legis & Euangelij, adeóque veri cultus Dei. Quod autem hæc arca tegebatur aurea lamina, quæ propitiatorium dicebatur, adumbrabat, quod Ecclesia Christi tegatur aduersus iram Dei, merito mediatoris Christi, qui vnicus & verissimus propitiator est. Ita enim hunc typum Christo accommodat Paulus ad Romanos 3.24. cùm ait: Iustificamur gratis per ipsius gratiam, per redemtionē, quę est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiatorium per fidem. Et Ioannes 1.2.2. Ipse est ἱλασμὸς pro peccatis nostris. Hoc quoque Dauid in spirittu vidit, cùm dicit: Beati quorum tecta sunt peccata. Psalm. 32.1.

Arca testamenti.

Vrna aurea continens Manna, est prædicatio Euangelij continens Christum, qui est verum Manna de quo si quis ederit, habebit perpetuam vitam. Sic enim hunc typum veritas ipsa interpretatur Ioan. 6.49. cùm ait: Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt: hic est panis de cœlo descendens, vt qui eo vescatur non moriatur. Ego sum panis viuificus qui è cœlo descendit: Si quis ederit ex hoc pane, viuit in æternum. Panis autem quem ego dabo caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita. Hic pulchrè Dominus typum & veritatem, symbolum & rem inter se comparat, & ostendit multos symbolorum participes fieri posse, qui sunt veritatis & rei expertes: non culpa Dei veritatem & rem vnà cum typis offerentis, sed culpa hominum hærentium carnaliter in rebus, quæ in sensus solummodo incurrunt.

Vrna aurea.

Virga Aaron quæ germinauit, primum adumbrat resurrectionē Christi. Vt enim illa virga planè mortua fuit & arida, sed postea diuina virtute vitam recepit & floruit: ita Christus virga de radice Iesse mortuus, tertio die reuixit, cuius virtute & beneficio omnes qui in Domino moriũtur, viui prodibunt de sepulcris in vitam æternã. Vt enim Amygdalina virga ad caput dormientis posita, somnum eripit, ac vigilantiam conciliat: ita Christus in quo requiescunt fideles, sua virtute eripit à morte, vt è sepulchris prodeant ad vitam æternam. Deinde arida virga denuo virescens & flores producens, significat credentes in Christũ, virtute Christi è veteribus nouos fieri. Præterea eadem virga Aaronis adũbrabat efficaciam ministerij Euãgelij. Vt enim virga Aaron arida, tumultuantibus seditiosis flores emisit, cōtra omnium expectationem, & naturæ legem: ita ministerium Euangelij spretum, & sine horrore iacens, tum maximè florere incipit, & efficax esse, cùm acerrimè ab hæreticis & tyrannis oppugnatur.

Virga Aaron.

Cherubim, qui supra arcam positi erant, adumbrabant, Deum nusquam habitare verius quàm in Ecclesia, hoc est, in mentibus humanis, quæ posita peccati mole, & sumtis alis spiritus in cœlis versantur. Significant præterea Cherubim, angelos bonos Ecclesiæ custodes esse, item ministros Euangelij, qui ad arcam præsto sunt: & ideò dicuntur adumbrare propitiatorium, quia ad nutum Christi se componunt, & veluti alati, hoc est, velocissimi & promtissimi, arcæ, id est Ecclesiæ, custodes sunt. Hæc sint breuiter indicata, potius quàm declarata de typis veteribus, & quomodo illis veritas ipsa perspicuè & clarè respondeat, vt ex vtrorumque collatione fides nostra confirmetur.

Cherubim.

IIII. DE MIRACVLIS.

Miraculis tribui quartum inter signa locum, quæ, vt testimonia Patris, Christum, eius regnum, sacerdotium & Ecclesiam figurabāt, de quibus ideò breuius dicam, quia generalem doctrinam de miraculis aliquoties repetiuimus: referamus tamen huc pauca ex miraculis, vt ostendamus quomodo & illa Christo & Ecclesiæ eius seruiant.

Præcipuorum miraculorũ enumeratio.

Suprà diximus, cùm ageremus de typis Christi & Ecclesiæ perpetuis, de hoc magno mundi opificio, quod sit typus admirandæ gubernationis Ecclesiæ Christi. Hic cogitemus miraculosam conditionem rerum ex nihilo, qua Deus per Filium creauit mundum, & suo Spiritu iam condita conseruet, esse symbolum miraculosæ ædificationis Ecclesiæ, quam Deus per Filium ædificat & exornat, atque ædificatam suo sancto Spiritu tuetur, fouet, conseruat.

1. Mundi creatio.

Miraculum seruatę arcę Noæ in medijs fluctibus, miraculosam præfigurabat seruationem Ecclesiæ Christi in medijs fluctibus persecutionum, quæ Ecclesia ab omni parte à diabolis, & ipsorum organis, malis hominibus, Sophistis, tyrannis, hypocritis, & flagitiosis circumuallatur. Ita hoc miraculum Petrus 1. Pet. 3. miraculosę saluationi Ecclesię accommodat, cùm ait: In arca paucæ, hoc est, octo animæ seruatæ sunt in aqua, cui nunc correspondens exemplar baptismi nos quoque seruat.

2. Arca Nohæ in diluuio seruata.

Miraculosa destructio & confusio linguarum extruentiũ turrim Babel, figurabat miraculosam confusionē linguarũ, hęreticorũ & prophanorũ hominũ, qui superbè se Christo & eius regno opponentes, sophistica sua turrim Antichristi, in cœlum vsque extollere moliuntur, sed opinione sua citius in infernum potentia Christi proijcientur confusi.

3. Confusio Linguarum.

Miracula Ægyptiaca per Mosen edita, miraculosam victoriam Christi & Ecclesiæ super Sathana & eius regno figurabant.

4. Ægyptus debellata.

Transitus miraculosus Mosis & populi per mare rubrum, cedens transeuntibus Israelitis, & obruens hostes fluctibus maris, figurabat transitum miraculosum Christi & Ecclesiæ, per medium afflictionum, quibus tamen non impeditur piorum transitus, quâ rectà pergunt in requiem promissam: sed Sathanas, eius angeli, & qui ipsius afflatu se regi sinunt, mari malorum in perpetuum obruentur.

5. Transitus per mare rubrum.

Miraculosa deductio populi per columnam nubis in die, & per columnam ignis in nocte, figurabat miraculosam deductionem Ecclesiæ in hac vita per baptismum & Spiritum sanctum, vt hoc miraculum Paulus 1. Corinth. 10. interpretatur.

6 Iter per desertum.

Miraculosa mutatio amaritudinis aquæ in dulcedinem, per immissum lignũ figurabat miraculosam muta-

7. Mutatio aquarum.

mutationem miseriæ nostræ in summam fœlicitatẽ per Christum in lignum suspensum, cuius virtute omnia amara in dulcia conuertuntur.

8. Manna de cœlo.

Miraculosa pluuia Mannæ de cœlo, & abundantia aquæ fluentis de petra durissima, quibus miraculosè populus sustentabatur 40. annis in deserto, figurabat miraculosam alimoniam ecclesiæ in hac vita, videlicet, quod pascatur carne Christi, & potetur eiusdem sanguine in vitam æternam, sicuti Paulus hoc miraculum interpretatur, 1. Cor. 10. 3.

9. Seditiosorum oppressio

Miraculosa illa & horrẽda oppressio ducentorũ quinquaginta virorum, impulsu Chore, Datan, Abyron, & Hon, murmurantes aduersus Mosen & se illi opponentes per seditionem. Recusarunt enim obedire Mosi, stultè ἀναρχίαν legitimo imperio præferentes, prætextu communis æqualisque conditionis coram Deo, qui terra viui absorpti sunt, figurabat miraculosam oppressionem omnium diabolorum, & impiorum hominũ in extremo die, qui se duci Christo, & legitimo eius imperio opposuerint in hoc Ecclesiæ exilio.

10. Sanatio percussorum à serpentibus.

Miraculosa sanatio percussorum à serpentibus per aspectum suspensi serpentis ænei, figurabat miraculosam sanationem credentium per Christum in crucem suspensum. Ioh. 3.

11. Vestimentorũ & calciamentorũ conseruatio.

Miraculosa vestimentorum & calciamentorum populi Israël conseruatio, adeo quod nec vestimenta attrita sint, nec calciamenta vetustate sint consumta, integris annis 40. mysticè docet, eam esse Christo duci nostro pro Ecclesia curam, quod etiam renitentem rerum naturam cogat ipsis seruire, priusquam sinat eam perire aut funditus aboleri. Ideo additur in Deuterono. finis huius miraculi, vt ipsi sciretis quod ipse est Dominus Deus noster. Deindè vt hoc miraculum veluti quędam significatio est incorruptionis Adam, si per obedientiam stetisset, & non peccasset: (*Si enim Deus*, vt ait Augustinus, *Israelitarum vestimentis & calciamentis præstitit, quod per tot annos non sunt obtrita, quid mirum si obedienti homini eiusdem potentia præstaretur, vt animale ac mortale habens corpus, haberet in eo quendam statum quo sine defectu viueret?*) ita symbolicè significat, immortalitatis gloriam post hanc vitam fore fœlicissimam absque omni defectu.

12. Transitus per Iordanẽ.

Miraculosus transitus Israëlitici populi per Iordanem duce Iosua in terram promissam, post multos labores exhaustos in deserto, adumbrabat transitum Ecclesiæ per mortem duce Christo in sempiternam requiem, post multas in hac vita afflictiones & miserias, id quod etiam baptismo nostro, teste Augusti. significatur.

13. Murorum Hierichuntinæ vrbis subuersio.

Miraculosa subuersio murorum Hiericho, solo circuitu septenario & buccinarum sonitu, adumbrabat spirituale robur Apostolorum, quo validi sunt ad destruendum regnum tenebrarum, & captiuandas mentes hominum in obsequium Dei. Huc respexit Paulus cum scriberet Corinthiis, 2. Cor. 10. 3. secundum carnem, inquit, bella non gerimus (arma enim militiæ nostræ non carnalia sunt, sed Dei potestate valida ad subuersionem munitionum) dum ratiocinationes euertimus omnemque sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem Dei, & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo. Vt ergo buccinæ Leuitarum ex verbo mandantis Dei & spiritu Christi vim demoliendi muros Hiericho habuere: ita hodie vox ministrorum Dei mandato Christi & eiusdem spiritus virtute efficax est, id quod miraculosa Ecclesiæ conseruatio hodie testatur. Præterea vt Hiericho non volens se subiicere duci Iehosuę funditus deleta est: ita mũdus qui ad clangorem tubæ, id est, ad vocem prædicãtium se non subiiciunt Christo, tandem funditus peribunt.

14. Statio solis & Lunæ.

Miraculosa statio Solis & Lunæ in cœlo integro diei spacio ad imperium Iehosuæ donec hostes Dei prosternerentur, adumbrabat miraculosam potentiam Christi ducis Ecclesiæ, qua creaturis omnibus imperare quando necesse est, potest, vt se accommodent necessitatibus Ecclesiæ, donec hostes ipsius pereant. Neque tamen Iosue suopte imperio imperare Soli & Lunæ potuit, sed spiritus Christi virtute hoc fecit. *Nihil enim propter iubentis hominis verbum* (vt ait Augustinus) *Dei creaturæ faciunt, sed quod Dominus seruus sui orationi obediens præcipit, hoc faciunt.* Ex quo intelligitur Christum seruorum suorum precibus obedire & ad eorum necessitatem creaturas opportune gubernare.

15. Varia Eliæ miracula.

Quid referam de Elia Propheta per quem plurima & stupenda edita sunt miracula? 1. Orat Elias & non pluit super terrã tribus annis: rursus ad ipsius preces copiosa pluuia demittitur de cœlo. 2. Orat Elias & ignis de cœlo descendit, & bis quinquaginta viros deuorat. 3. Orat Elias & ignis de cœlo descendens absumit holocaustum aqua perfusum. 4. Orat Elias & vita mortuo redditur. Quid hæc Eliæ oratio miraculosè docet? certè, omnia possibilia esse ex fide inuocanti, iuxta illud, quicquid petieritis credentes accipietis. 5. Quid dicam de eodem Elia miraculosè diuidente pallio suo aquas Iordanis, & igneo curru recepto in cœlũ? an non hæc perspicua sunt symbola mortis, resurrectionis, & ascensionis Christi in cœlum?

16. Elizei miracula.

Quid referam de Elizeo, qui etiam mortuo vitã restituit? Quid de sanatione miraculosa Naamam Syri à lepra sua per lotionem in Iordane ad iussum Prophetæ? An non manifestè miraculosa opera Christi figurat? videlicet, purgationem à spirituali lepra, hoc est, peccato per Spiritum sanctum, cuius rei symbolum efficax est baptismus noster diuinitus institutus.

Superiora miracula, vt & alia, cur ad Christum referẽda.

Multa sunt alia veteris testamenti & in Mose & in Prophetis miracula, quæ omnia Christi potentiã & virtutem ipsius in gubernatione Ecclesiæ adumbrant, quæ prætereo. Quod autem omnia ista miracula in Mose & in Prophetis recitata ad Christũ referenda sint, miraculosum colloquium Mosis & Elię cum Christo in monte indicat. Nã illa visio & trãsfiguratio monet omnia cũ quæ sunt in Mose, tũ quę sunt in Prophetis ad gloriam Christi referenda esse.

DE SECVNDO CAPITE.

Verba (de quib. hoc capite) quid sint.

SVPRA diximus duo esse capita, quibus continentur omnia, quæ scripturæ sacræ de communi mediatore nostro Iesu Christo habent, quorum prius signorum, posterius verborum voce expressimus. De priori, hoc est, de signis hactenus egimus, & ostendimus quomodo illa tanquam pædagogica quædam symbola nos ad Christum, quem figurabant, veluti manu ducunt. Reliquum est posterius, quod, *verba*, id est, perspicua & clara dicta ex Mose, Psalmis & Prophetis de Christo continebit, cũ quibus historia noui Testamenti, de Christo per omnia congruit. Quemadmodum Dominus ipse testatur apud Luc. a. 24. 44. cùm ait: necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Mosis, Prophetis, & Psalmis de me. In hoc ergo positum est fundamentum & robur fidei Christianorum, quod dicta veteris testamẽti, id est, Mo-

sis & Prophetarum,& noui testamenti,id est,Euangelistarum & Apostolorum de Christo per omnia conueniant.Siquidem Christus solus commune fundamentum est doctrinę Prophetarum & Apostolorum.Ad hunc enim solum respiciunt.Ad hūc omnia referuntur.Proinde Paulus rectè dicit ad Eph.2.20. Superædificati estis super fundamentum Apostolorum & Prophetarum.Hoc fundamentum idem Paulus monstrat,1.Cor.3.11.cùm ait,fundamētum aliud nemo potest ponere pręter id quod positū est Christus Iesus. Vt ergo hoc fundamentum fidei Iudæis commendet Christus, Ioann.5.39.45.46. mittit eos ad Mosen & Prophetas, quos de se scripsisse & sibi testimonium perhibere affirmat. Similiter Petrus,2.Pet.1.19.dispersos Iudæos mittit ad Propheticum sermonem vtpote firmiorem, donec dies illucescat & Lucifer oriatur in cordibus eorum. Stephanus,Act.7.contendit Mosen & Prophetas omnia ea prædixisse quæ facta sunt in Christo, vt isto fundamento monstrato, & seipsum in fide confirmet, & errantes Iudæos ab errore reuocet. Idem facit Petrus Act.2.16. Et Paulus,cum Act.17.2.3.de Christo ex Mose & Prophetis dissereret, audientes Thessalonicenses cum auiditate susceperunt verbum Dei, quotidie scrutantes scripturas num hæc ita se haberent. Eandem rationem perducendi homines ad fidem fuisse reliquorum Apostolorum & Euangelistarum manifestum est, quorum exemplum & nos, quibus pietas cordi est imitari par fuerit. Hinc apparet quam necessaria sit diligens collatio scriptorum veteris & noui Testamenti, quæ non solùm lucem scripturis mirabilem affert, verumetiam fidem piorum mirabiliter confirmat.

Fundamēta cognitionis Christi.

Vt autem rectius ducamur & certius feramur in cognitionem saluatoris nostri Iesu Christi, duo oportet inprimis in Deo considerare, sine quibus maiestatis suę gloriam integram tueri nequit. Hæc autē duo sunt, perfecta iustitia, & perfecta misericordia, quarum illa summè odit & seuerissimè vlciscitur omnem iniustitiam: hac summè amat, & intimè complectitur hominem, quem ad suam formauit imaginem, & ideo ad perpetuam vitam & felicitatem.

In Christo iustitia & misericordia Dei coniunguntur & stāt simul.

Verùm cum astu Sathanæ homo in peccatū pertractus, & propter peccatum in mortem, & sempiternam miseriam ex perfecta Dei iustitia præcipitatus esset, nullus locus (modò perfecta maneret iustitia Dei) videbatur reliquus esse perfectæ misericordiæ. Quid ergo reliquum erat? debuit profectò homo ex regula perfectæ iustitiæ Dei ob suum peccatum, quo infinitum bonum offensum erat, æternùm perire. Ex quo sequebatur, Deum laude perfectæ misericordiæ etiam priuari. Atque ita & de gloria maiestatis Dei & de salute hominis actum esset. Etsi autem potuisset Deus sua potentia vsus (quid enim non potest omnipotens:) ex hoc malo hominem liberare, vt ita locum misericordiæ faceret: tamen ex altera parte fuisset derogatum ipsius perfectæ iustitiæ, & diminuta fuisset ex parte gloria maiestatis ipsius: proinde necesse fuit, vt eam saluandi hominis viam inueniret, qua ipsius perfecta iustitia & perfecta misericordia simul consisterent, simulque consentirent in summis gradib. Sapientia itaque Dei hic succurrit, ac remedium promit tale, quo ita exerit potentiam suam Deus in saluando homine, vt & perfectæ iustitiæ Dei satisfiat, & perfectæ misericordiæ Dei sit locus. Lapso siquidem Adamo parente nostro, in quo nos & rei & corrupti sumus, Deus iustè quidem arguit peccatū, & pœnas meritas minatur, & ex parte infligit: Sed simul ex summa misericordia, vt clementissimus pater promittit filium conciliatorem perfectæ iusticiæ, & perfectæ misericordiæ Dei, & tandem eundem in mortem pro homine tradit, vt omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam. Etsi autem innocens planè erat filius Dei nobis datus conciliator perfectæ iustitiæ & perfectæ misericordię Dei, si ipsum consideras: tamen quia volens sustinuit personā veluti totius humani generis iustè in eo punitum est alienum peccatum, vt sicut vnius Adami contumacia omnes facti sumus rei: ita filij Dei obedientia iusti constituātur multi, id est, liberentur à reatu, & donati iustitia Christi vitam possideant æternam. Eum ergo vt Paulus ait, 2.Cor.5.21. Qui non nouit peccatum fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in eo, hoc est, pater dedit filium, vt morte sua satisfaceret pro peccato, & iustitia sua nos coram Deo iustos statueret: Atque ita manent saluæ perfecta iustitia, & perfecta misericordia Dei, λύτρῳ peccati soluto, & merito iustitiæ comparato per vnum Christum. Vides ergo quomodo Deus seuerissimus scelerum est vltor, quę tamen ex mera misericordia condonat, hoc est, quod Paulus ait: Rom.11.32. Concludit omnia sub peccatum vt omnium misereatur.

Methodus, de Cognitione Christi.

Iam habemus, ad quem scopum referenda sint omnia quæ passim in Mose, Prophetis & Psalmis cōmemorantur de Christo. De quo quia salus nostra in eius notitia & fiducia consistit recensebimus scripturæ testimonia, non quidem omnia, quod immēsi laboris esset & requireret longissimum tempus: sed præcipua solummodo, eaque in certa membra digesta, ad quæ alia, quæ in lectione scripturarum occurrunt, facile reduci poterunt. Sint ergo hæc membra.

1. *Promissio.*
2. *Persona.*
3. *Qualitas personæ.*
4. *Officium.*
5. *Aduentus.*
6. *Acta.*
7. *Euentus.*
8. *Vsus & fructus.*

In horum membrorum explanatione concurrunt multa alia, quæ ad huius mysterij explicationem facere videbuntur, quæ nolebam membratim proponere, ne nimis perplexa & obscura partitio nostra redderetur.

DE PRIMO.

Promissiones de messia.

Omnium primum considerentur promissiones de Messia, quæ comparatæ ad perfectam iustitiam & perfectam misericordiam Dei, & clarius intelligentur & dulcius accipientur.

Regula.

Priusquam autem promissiones proponamus, admonendi sunt auditores de regula vtilissima in scripturarum lectione, ac potissimum in promissionibus diuinis obseruanda. *Regula* autem hæc est. In omni promissione diuina, & ea quæ cum re promissa stare non possunt, & ea quæ cum eadem necessario coniungūtur, simul sub promissionem cadunt: ita vt illorum quidē ablatio, horum vero donatio & possessio promittatur. Hac regula stabilita promissiones videamus.

Prima promissio de messia.

Gen.3. Dominus, lapsis in peccatū primis nostris parentibus astu sathanæ, alloquitur serpentem hisce verbis. Inimicitias ponam inter te & ipsam mulierem, & inter semen tuū & semen eius: ipsum conteret tibi caput, & tu conteres ei calcaneum. Hęc verba continent primam promissionem de Messia cōciliatore perfectæ iustitiæ, & perfectæ misericordiæ Dei, & extenditur hæc promissio ad perpetuum ecclesiæ cursum in hac vita & eiusdem futuram gloriam in æterna vita.

Trimembris explicatio huius promissionis

I. Prædicitur hic *certamen inter serpentem & mulierem, inter semen serpentis*, id est, impios omnes, angelos & homines, *& semen mulieris*, id est, Christum cum sua Ecclesia. Cum diabolus hic serpentis nomine designatur (quemadmodum prophetæ & Christus interpretantur, vt qui in diabolum reiiciant interitus nostri caussam) cogitanda est versutia Sathanæ, & calliditas in decipiendis hominibus. Sicut enim tum ad decipiendos primos homines abusus est Sathã solertia serpentis, qua serpẽs diuinitus ornatus erat: ita hodie quoque creaturis Dei, & donis præclaris abutitur idem impostor, in potentibus & sapientibus mundi hominibus ad insidias Ecclesię Dei struendas. Monemur ergo damno primorum parentum, vt cautiores simus, ac non sinamus nos vel splendore & potentia tyrannorum, vel πιθανολογίαις & verborum illecebris Sophistarum pertrahi in laqueos Sathanæ, qui per Sophistas corrumpit scripturæ simplicitatem in multorum perniciem. Memores ergo antiquæ artis Sathanę, à puritate & simplicitate promissionum diuinarum non deflectamus neque ad dextram, neque ad sinistram.

II. Promittitur Christo & Ecclesiæ in Christo victoria. *Ipsum*, inquit, scilicet semen, *conteret caput tuum*, hoc est, Christus filius virginis, vt princeps, destruet opera tua, id est, peccatum & mortem (hæc enim sunt quæ diabolo caput erigunt & eius regnum stabiliunt) pro peccato satisfaciens, vt perfecta stet Dei iustitia, sumto de peccatore supplicio, vt perfecta inueniatur misericordia Dei, recepto homine, in gratiam, intercessione Filij. Atque ita liberabit Christus semen suum (id est, quotquot per fidem & Spiritum sanctum nascuntur filij Dei) à diaboli potestate vt sint beati, immortales, perfecto bono & felicitate abundantes, liberique ab omni miseria, ira & maledictione. Sic Ioannes hanc promissionem interpretatur cum ait: 1. Ioann. 3. 8. Christus apparuit vt dissoluat opera diaboli, id est, peccatum & mortem, quibus destructis, necesse est restitui iustitiam & vitam. Quoniam autẽ Ecclesia Christi est per spiritum seminis mulieris nata, semẽ quoque suo modo mulieris dicitur, quia veri seminis mulieris membra sunt omnes fideles, qui Ecclesiam cõstituunt. Huic semini simul promittitur victoria super serpente, id est diabolo. Hinc depromsit Apostolus promissionem illam ad Ro. 16. 20. Deus pacis cõteret Sathanam sub pedes vestros citò. Huc etiã pertinet illud Ioan. 1. 5. 4. Hæc est victoria quę vicit mũdum, fides vestra. Per mũdum intelligit diabolum & semẽ eius, per fidem victricem intelligit Christum, quem fide apprehẽdimus, possidemus & retinemus. Hic enim solus victor & condemnator est principis huius mundi, vt ipse testatur cum ait: Ioan. 16. 11. princeps huius mundi iam iudicatus est.

III. Rabies diaboli & seminis eius significatur, cum additur: *Et tu conteres seu mordebis ei calcaneum*, id est, insidiaberis semini mulieris, id est, Christo & eius Ecclesiæ. Christum quidem persequeris vsque ad mortem crucis, sed ex morte resurgens conteret tibi caput & regnum tuum destruet. Ecclesiam verò Christi semen ex insidiis petes, vt eam mendacio & homicidio deformes, sed nihilominus in Christo victrix tandem euadet. Nam vt capitis contritione significatur oppressio Sathanæ & regni eius: ita calcanei morsu, victoria Ecclesiæ significatur, sed non sine afflictione. Hinc colligamus definitionem crucis Ecclesiæ, quæ eius nota rectè dici potest. Ineptum est enim quamlibet crucem dicere Ecclesiæ Christi notam esse. Siquidem crux Ecclesiæ hic significatur esse persecutio Ecclesiæ à serpente & eius semine, propter inimicitias quæ sunt inter serpentem eiusque semen, & semen mulieris, id est Christum caput, & eius membra Ecclesiam. Nunquam enim inter hos conueniet. Mulieris enim semen iustum, & serpens iniustus cum suo semine in contraria studia feruntur, & durabit hoc certamen donec hic mundus steterit: sicut ipse Christus etiam prædixit, Apostoli testantur, & euentus ipse comprobat. Vnde monemur non sperandam esse securitatem firmam in hac vita, sed aspirandum esse ad beatam illã immortalitatem, quæ in semine mulieris nobis est proposita. Vides ergo quã pulchrè perfecta iustitia & perfecta misericordia Dei in hoc semine ita punit Deus peccatum, vt satisfiat suæ iusticiæ, & ita placatur intercessione Christi, vt eius perfecta misericordia conspiciatur cũ iusticia conuenire. Hæc sint breuiter potius indicata quam scripta de prima promissione Messiæ, ad cuius declarationem vniuersa scriptura referenda est.

Pia allegoria de homine Christiano.

Hic nobis non est prætereundum quod B. Macharius scribit in quadam homilia, in qua primam seductionem primorum parentum nostrorum in Paradiso, fuisse imaginem perpetuarum insidiarum singulorum qui sunt in Ecclesia, testatur. Est siquidem omnis homo pius vt Paradysus quidã amœnus pulcerrimis arboribus & floribus consitus, id est, donis Spiritus sancti ornatus, iustificatus & sanctificatus in Christo. In hoc Paradyso, id est, quolibet pio homine, est arbor vitæ, qui est Christus Iesus. Sensus hominis externus, est veluti fœmina, hoc est, Eua ipsa. Ratio hominis illustrata luce cœlesti, instar Adami ipsius est. Voluptas carnis serpentem repræsentat. Hæc voluptas afflata à diabolo sensum pertentat, vt sensus victus illecebris alliciat rationem virũ suum. Hæc ergo voluptas ceu serpẽs, singulos hominis sensus suis veneficiis sibi subiicere conatur. Auditũ, vocum sonitu & honoribus aggreditur. Visum, splendore & diuitiis solicitat. Tactum philtris venereis circumuallat. Olfactum, odorum fragrantia detinet. Gustum, deliciis ciborum & potuum inescat. Sensus in hunc modum victus & deceptus, vt Eua altera, à voluptate serpente, rationem, id est, virum suum cui subiectus esse deberet, aggreditur, eum alliciens suauitate fructus, quem ex rebus carnalibus pollicetur. Huic si ratio obtemperat, fit ex regina subdita, ex domina serua. Atque ita homo rursus ex arbore vitæ excluditur, & exclusus peribit, nisi rursus per pœnitentiã gustauerit de fructu arboris vitæ. At si ratio sensui non obtemperat, viriliter agit, fructu arboris vitæ roboratur, & crescit ad vitam æternam. Hæc imago nos nostri officij admoneat, vt cautè ambulemus, ne voluptatibus carnis, & concupiscentiis huius mundi vincamur.

Secunda promissio, seu prioris repetitio.

Hæc ipsa promissio iterum proponitur Gen. 12. 3. hisce verbis. *Benedicentur in te* (loquitur enim ad Abrahamum) *omnes familiæ terræ*, hoc est, vt ipse Dominus, cap. 22. 18. se exponit, cum ait: *benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ*. Hoc semen Paulus, Gal. 3. 16. interpretatur esse Christum, cum ait: Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dicit & seminib. sed tanquam de vno, & *in semine tuo qui est Christus*. Huius promissionis hæc est simplicissima sentẽtia. Gentes, id est, homines quicunque liberati à maledictione legis, & miseria sempiterna, horúmque causis peccato & ira Dei, & donati benedictione & beatitudine ęterna per Iesum Christum, quem fide apprehendunt, in quo & iustificantur & sanctificantur, beabunt se & fœlices pronunciabunt: quoniam per semen hoc benedictum, & satisfactum est

Explicatio.

perfectæ iustitiæ Dei,& perfectæ misericordiæ Dei factus est locus. De hac benedictione loquitur Paulus ad Eph.1.3. Benedictus Deus & pater domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos benedictione spirituali in cœlestib. in Christo, in quo habemus redemtionem per sanguinem eius & remissionē peccatorum: Atque ita videmus quod hęc repetita promissio effectum victoriæ super serpente clarius exprimit, ac veluti definit ipsam victoriā benedictionis voce. Nam plenissima beatitudo hic voce benedictionis significatur: quemadmodum ex Paulo ostendi. Deinde in hac promissione obseruetur particula vniuersalis, *Omnes*, inquit, *Gentes*. Detestemur igitur tanquam serpentis venenum eorum dogma, qui hanc vniuersalitatem Sophisticā conantur eludere, ac gratias agamus Deo, pro sua immensa gratia quam promiscuè omnibus offert,& nos includamus in hāc vniuersalem promissionem gratiæ per fidem. Neque enim omittit Moses modum applicationis beneficiorum huius benedicti seminis. Nam Ge.15.6. ait: Credidit Abraham Deo & reputatum est ei ad iustitiam, id est, fides, vt Paul. ad Rom.4.3. hoc dictū interpretatur, credenti Abrahamo imputata est ad iusticiam. Est autem hæc iustitia præcipua benedictionis in Christo promissæ portio. Nam vt iustitia peccato opponitur: ita eadem iustitia via est ad vitam benedictionis finem. Dicitur autem fides imputari ad iustitiam, non dignitate sua, non merito, sed quoniam organum est quo apprehenditur iustitia Christi, cuius imputatione iusti sumus. Ideo Paulus alibi clarius loquitur, vbi dicit nos fide iustificari, quatenus nimirum fides Christi obedientiam apprehendit, qua nobis imputata iusti censemur. Non ergo pugnant, fides imputatur Abrahamo ad iustitiam,& nos obedientia Christi iusti sumus: siquidem illud huic subordinatur. Quæ autem subordinata sunt, minimè repugnant. Huius applicationis meminit etiam Ieremias cap.17.7. Benedictus vir ille qui confidit in Iehoua, id est, merito benedicti seminis, quod fide apprehendit: beatus est quisquis crediderit. In eo enim liberatur à peccato & donatur iustitia & vita. Vt ergo fide accommodamus nobis gratiam vniuersalem in benedicto semine propositam: ita infidelitas hanc gratiam reiicit. Ex quo fit vt gratia quæ ex consilio Dei omnibus offertur vtpote vniuersalis, fiat culpa hominis particularis, vt stet firmum dictū illud Oseæ, 13.9. perditio tua ex te Israël, in me tantummodo auxilium tuum. Hic rursus videre est, quam concinnè perfecta iusticia & perfecta misericordia Dei in hoc semine Abrahæ conueniāt, & mutuo auxilio se sustineant. Id quod D. Paulus clarissimè ad Gal.3.13. docet, cùm ait, Christus redemit nos de maledicto legis factus pro nobis maledictū, (id est maledictionis pœnam nostro nomine sustinens, vnde satisfactum est perfectæ Dei iustitiæ) vt in gentib. benedictio Abrahæ fieret in Christo, id est, vt perfectæ misericordiæ Dei fieret locus, qua in gratiam recipit peccatorem. Cum his duab. promissionib. congruunt omnes alię de Christo, vbicunque leguntur apud Prophetas. Nam Prophetæ suas prędictiones de Christo mutuati sunt à Mose, quas suis accommodarunt auditoribus, prout tempus & ratio postulabant. Ex quibus multas cogemur adducere in sequentium membrorum nostræ partitionis explicatione. Hic solummodo teneamus, quam apte historia Euangelica, & scripta apostolica cum his duabus promissionibus quas declarauimus, congruant.

Aliarum promissionum summa.

DE SECVNDO.

De persona Messiæ.

Cum Messias promissus in scripturis dicatur Iehoua, Semen Abrahæ,& Emanuel, docemur quod Messias sit Deus, quod sit homo, quod sit vna persona θεάνθρωπος. Etsi autem persona est æterna: tamen nunc dicitur constare ex duab. naturis, quia iuxta tēpus diuinitus ordinatum, filius Dei assumsit humanam naturam in vnionem hypostaticam, vt Messias esset Deus & homo vna persona in duabus naturis subsistens.

Diuinæ eius naturæ testimonia.

Diuinæ naturæ in Christo inter alia hæc sunt testimonia.

Ps.2.7. Dauid in persona Dei Patris alloquitur filiū hisce verbis, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Est enim filius æternus à patre æterno genitus ineffabi totius essentiæ communicatione ab æterno, in qua essentia nullum punctum dari potest, nec principij, nec medij, nec finis, vt in rebus creatis.

Ps.45.7.8. Sedes tua Deus in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui, dilexisti iusticiam & odisti iniquitatem, propterea vnxit te, ô Deus, Deus tuus oleo exultationis præ consortibus tuis. Hic Dauid vaticinatur de regno Christi, quem Iehoua nominat: est enim Iehoua nomē diuinæ naturæ seu essentiæ proprium, quia ab omni æternitate est & semper est. Hebræi enim ipsi testantur hoc nomen Deo impositum esse, ad significandam nudā diuinā essentiam secūdū se, absque aliquo respectu ad creaturas, & propterea sit incommunicabile creaturis.

Psal.68.5. Iehoua nomen illi, exultate in conspectu eius.

Esaiæ 9.6. vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis.

Ierem.23.5. Ecce dies veniunt dicit Dominus, & suscitabo Dauidi germen iustum,& regnabit rex,& prosperabitur,& faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus eius saluabitur Iuda, & Israël habitabit confidenter. Et hoc est nomen quod vocabunt eum, Iehoua iustificator noster.

Huc accedit cultus diuinus solius Dei proprius. Ps.72.11. Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruient ei. Nunc autem Deut.6.13. scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis & illi soli seruies. Prætereo officium & opera, quæ planè diuina sunt. Dicitur enim passim in scripturis creare, saluare, iustificare, beare, quæ nulli rectè tribuuntur nisi Deo.

Multa dicta noui Testamenti cum his veteris testamenti testimoniis congruunt. Ioannis 1.1. dicitur filius DEI λόγος, qui erat in principio, qui erat apud Deum, qui erat Deus, per quem omnia facta sunt: Et paulò post disertis verbis vocat & definit λόγον hunc, filium Dei. Vidimus, inquit, gloriam eius, gloriam tanquam vnigeniti à patre. Vox patris sonat de cœlo super eum huiusmodi. Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacitū est, hunc audite. Matt.17.5. Paulus ad Ro.1.4. vocat Christum, filium Dei: Qui inquit, declaratus est filius Dei per potentiam. Ad Ro.9.5. loquens de Christo sic ait: Qui est Deus laudādus in secula. 1. Ioh.5.20. Scimus quod filius Dei venit,& dedit nobis mentem, vt cognoscamus illū, qui verax est,& sumus in veraci illo, id est, in filio eius Iesu Christo, hic est verus Deus & vita æterna. Habemus igitur consentientia testimonia veteris & noui Testamenti de vera deitate seu diuina natura filij.

Verum quò plenius iuuentus de hoc mysterio erudiatur, & firmis rationibus armetur aduersus eos, qui

qui ex inferis Ariana dogmata reuocare conantur: huc duo breuiter adiiciam. Vnum quomodo non tres dij ſint, etſi & pater ſeorſim eſt, & dicitur Deus, ſimiliter & filius, item ſpiritus ſanctus. Deinde quantum interfuerit noſtræ ſalutis, vt mediator noſter verus æternus & omnipotens Deus eſſet.

De vnica Dei eſſentia, in qua tres perſonæ ſubſiſtunt, ſuis proprietatib. & numero diſtinctæ.

Quantum autem ad primum attinet, hæc demonſtratio inprimis teneatur, videlicet, quod nihil re & actu infinitum poſſit vel partitione vel defluxione, vel propagatione, vel alio quouis modo multiplicari. Hoc enim infiniti naturę ita repugnat, vt fieri nō poſſit, vt ſimul ſtent natura infinita, & eiuſdem quouis modo multiplicatio. Nunc autē verbū Dei nobis diuinam naturam prædicat infinitam & immenſam, vt quæ omnia impleat, & à nullo excludatur. Ierem. 23.23.24. Nonne deus de propinquo ego ſum, dicit dominus, & non deus de longinquo? An non cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus. Et Pſal. 139.7. Quò ibo à ſpiritu tuo & quò à facie tua fugiam. Si aſcendero in cœlum tu illic es, ſi deſcendero in infernum, ades. Si ſumſero pennas meas diluculo, & habitaueris in extremis maris, etiam illic manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Hinc cōcluditur infinitas & immenſitas eſſentiæ ſeu naturę diuinę. Hoc autem cum ita ſit: quid quęſo ineptius? quid abſurdius? imo quid magis impiū eſſe poteſt, quam ſimpliciſſimam infinitatē diuinæ naturæ diſcerpere & numero multiplicare? Iam ſi & ineptum & abſurdum impium hoc eſt, quid dicemus de illis qui plures eſſe Deos quam vnum fingunt? Huc accedit Moſis vox Deut. 6.4. Audi Iſraël, Iehoua Deus noſter Iehoua vnus eſt. Etſi ergo tres ſunt iuxta verbum & patefactionem, non ſeparatæ quidem à ſe inuicem, ſed ſuis proprietatibus & numero diſtinctę perſonæ: tamen ex eo nō ſequitur tres eſſe Deos. Sunt enim hæ tres ſingulæ perſonæ, vnus & idem perfectus Deus, quia in qualibet perſona non eſt aliqua Dei eſſentiæ pars: ſed tota eſſentia, eáq; inſecabilis, quia infinita. Non ergo eſſentia diuina in qua ſubſiſtunt hæ tres perſonæ multiplicatur. Pugnat enim ſectio ſeu partitio cum ſimpliciſſima infinitate, ſicuti iam demonſtrabimus. Si enim multiplicaretur infinitas, finita fieret. Si finita, creatura. Si creatura, nullo pacto diuina eſſentia dici poſſet. Proinde eſſentia diuina infinita eſt natura, tribus perſonis communis, etſi vna ſit numero, perſonæ vero ſunt tres, quæ in hac communi natura ſubſiſtunt, non quidem ſeparatæ vt antea diximus vna ab alia. Nam ſe mutuò continent κτ' περιχώρησιν, vt Damaſcenus loquitur. Eſt autem περιχώρησις mutua continentia, qua tres perſonæ trinitatis, vna in alia viciſſim cōtinentur, vt cū filius dicit, pater in me eſt, & ego in patre. Et Paulus: Erat Deus in Chriſto mūdū ſibi recōcilians. Sed hoc myſteriū περιχωρήσεως cineri & pulueri plane eſt inſcrutabile. Sed diſtinctæ duntaxat, vt monuimus, proprietatibus & numero. Si quidem pater eſt perſona gignens, filius eſt perſona ab omni æternitate ineffabiliter genita. Spiritus ſanctus eſt perſona procedens à patre & filio ab omni æternitate. Tres ergo illæ diuinæ perſonæ non ſunt tres dij: ſed vnus idemque Deus propter ſimpliciſſimam trium perſonarū in vnam eandemque naturam vnionem. Cum ergo Deum nominamus, intelligimus eſſentiam diuinam in qua tres perſonæ ſubſiſtunt. Cum patrem filium & Spiritum ſanctum nominamus, intelligimus perſonas ſubſiſtentes in illa communi natura diuina, diſtinctas proprietatibus & numero. Quod autem exempla nulla in natura creata huc per omnia quadrāt, ratio eſt. Quia natura creata eſt finita, & multiplicabilis, cum increata ſit infinita & minimè multiplicabilis. Sumamus exempli cauſſa naturam humanā. In hac natura humana finita & multiplicabili, ſubſiſtunt plures perſonę vt Petrus, Paulus, Iohannes. Eſt enim humana natura illlis cōmunis: ſed Petrus, Paulus, Iohannes non ſunt vnus homo numero, ſed tres. Quia & multiplicata eſt eſſentia humana, & ſeparati ſunt Petrus, Paulus, Iohannes à ſe inuicem & diſtinguntur perſonalibus proprietatibus. Eſt ſiquidem ſimilis eſſentia humana in Petro, Paulo, Iohanne, nō vna eadémque numero. Si enim vna eademque numero eſſentia humana eſſet in Petro, Paulo, Iohanne, non dicerentur nec eſſent tres homines: ſed vnus homo, nec ſeparati eſſent à ſe inuicem, vt vnus poſſit eſſe hic & alius alibi. Videmus ergo cur ſcriptura, etſi tres perſonas ſuis proprietatibus & numero diſtinctas agnoſcit, non tamen tres Deos adorat. Quia nō eſt niſi vna numero diuina eſſentia, in qua ſingulæ tres illæ perſonæ perfectè communicant. Hinc eſt quod omnia quæ Deo attribuuntur abſolutè, hoc eſt, ſine perſonarum inter ſe comparatione ſeu relatione, ſint ſingularia, vt eſſe increatum, immenſum, æternum, omnipotentem, ἀπερίγραπτον. Etſi ergo pater eſt increatus, filius eſt increatus, Spiritus ſanctus eſt increatus, & ſic de aliis cōmunib. attributis: tamē non ſunt tres increati, ſed vnus increatus. Eſt enim increatum eſſe proprietas ſeu idioma diuinæ eſſentiæ, quæ ſingularis eſt. Contrà vero cum dicitur, pater filio æqualis eſt, filius eſt æqualis patri, & Spiritus ſanctus eſt æqualis patri & filio, rectè dicuntur tres coæquales, vt coæterni, coeſſentiales, immenſi, ἀπερίγραπτοι, quia hæc ad mutuam perſonarum, quæ plures ſunt, comparationem dicuntur.

Quare meſsias debuerit eſſe deus.

Iam quare Meſſias noſter Deus eſſe debuerit videamus. Quod neceſſe fuerit mediatorem eſſe Deū duæ grauiſſimæ ſunt cauſæ, videlicet *magnitudo mali*, quo premebatur natura humana: Et *impotentia* ſeu infirmitas *creaturæ* ad reſtituenda bona quæ per peccatum amiſſa erant.

I. Magnitudo mali in qua cernūtur

Magnitudo mali cernitur in quatuor potiſſimum, videlicet, in peccati noſtri grauitate, in iræ diuinæ iuſtitia, in potentia mortis, & in diaboli tyrannide crudeliſſima.

Peccati grauitas.

1. Peccati grauitas maior fuit quam vt eius onus ſuſtinere poſſet finita potentia, qualis eſt angelorum & hominum. Nam cùm infinitus reatus ſit, propter bonum infinitum offenſum, videlicet Deū, cuius maieſtas læſa erat per peccatum primorum parentum, neceſſe fuit vt hoc peccatū, aut infinitis pœnis puniretur, iuxta normam diuinæ iuſtitię, aut pro eo ſatisfieret diuinæ iuſtitiæ. Verùm quia hæc ſatisfactio debuit eſſe pretium infinitæ bonitatis & æquiualens, non potuit ab vlla, imò ne omnibus creaturis, ſimul fieri. Quare neceſſe fuit expiatorem peccati eſſe Deum. Solus enim Deus vt eſt infinitus, ita ſolus infinitum malum ſuperare aboleréque potuit.

Iræ Dei iuſtitia.

2. Iræ diuinæ iuſtitia proportionem vindictæ ad offenſam poſtulabat. Cùm ergo offenſa erat infinita, fuit & ira infinita, quam pura creatura ſuſtinere placareque non potuit. Quare neceſſe fuit vt mediator, qui iram Dei placaret Deus eſſet. De hac ira loquitur Paulus Rom. 1.18. Reuelatur ira Dei de cœlo ſuper impietatem omnium hominum. Quod autem hæc tolli non poſſit ſine mediatore docet hoc dictū Baptiſtę apud Ioann. 3.36. Qui non credit in filium ira Dei manet ſuper eum. Quod autem hæc ira Dei ſit immenſa & infinita propter peccatum, (in quo concurrunt hæc mala, contemtus maieſtatis diuinæ, ſuperba contumacia aduerſus legem Dei, indigna imagine Dei, ad quam conditus erat homo, conſpurcatio, imitatio Sathanæ hoſtis Dei, fœda defectio à

castris Dei ad diabolum, & intolerabilis ingratitudo &c.)cognoscitur. 1. ex pœna primorum parentum. 2. ex pœna secuta in omnibus posteris Adæ. 3. ex comminationibus diuinis. 4. ex calamitatibus, quibus premitur humanum genus. 5. ex tyrannide diaboli in homines. 6. ex signis iræ Dei in cœlo, in terra, in mari. 7. ex magnitudine æternarum pœnarũ, quas luerit qui non conuertuntur. 8. denique ex pretio infinito soluto, pro redemtione pœnæ peccati. Quis hic non videt, impossibile fuisse iram Dei tolli, nisi per mediatorem cuius esset infinita potentia?

Potentia mortis.

3. Potentia mortis maior fuit, quam vt ab vlla creatura superari potuerit, adeo quod Plinius dixerit, sed falsò, ne Deo quidem possibile esse mortuum excitare. Nunc autem cum munus præcipuum esset mediatoris destruere mortẽ, necesse fuit, vt potentia diuina polleret, qua vt vitam conferre: ita mortem abolere potest. Non est enim apud illum impossibile vllum verbum.

Tyrannis diaboli.

4. Tyrannis diaboli crudelissima, sub qua captiuum tenebatur genus humanum propter peccatum, etiam erat opprimenda à mediatore. Quàm autem hoc fuerit impossibile humanę naturæ, historia mũdi cum omnium hominũ experientia testatur. Quare necesse fuit mediatorem esse Deum, qui tyrannidem diaboli sua opprimeret potentia. Hinc perspicuum est, quod ad magnitudinem mali quo premebatur genus humanum tollendam requirebatur, vt mediator esset Deus.

Hic iuxta cogitetur magnitudo amoris in æterno patre, & filio, & Spiritu sancto erga genus humanũ. Pater filio suo non pepercit, sed voluit eum subiici pœnis, vt nos ab æternis pœnis liberaret. Filius volens & obediens patri factus est victima, reatum peccati in se deriuans. Spiritus sanctus ipse vult in cordibus reconciliatorum habitare, & motus diuinæ voluntati congruentes in nobis accendere. Hæc in nobis excitabant fidem, inuocationem & gratitudinem erga Deum, & munient animos nostros aduersus terrores mortis, aduersus diaboli tyrãnidem, &c.

II. Impotẽtia creaturæ ad restituenda bona amissa. Hæc sunt à Christo restituta. videlicet.

Secunda caussa cur oportuerit mediatorem Deum esse, est impotentia & infirmitas creaturæ ad restituenda bona, quæ per peccatum amisimus. Etsi autẽ vna voce imaginis Dei hæc bona comprehenduntur: tamen plura ad eius reparationem necessariò requiruntur, quæ Paulus enumerat 1. Cor. 1. 30. cùm ait Christus factus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio & redẽtio, vt qui gloriatur in Domino glorietur. Hæc quatuor bonorum genera creatura nulla, aut finita potentia restituere hominibus potuit: quemadmodum de singulis ordine videbimus.

1. Sapientia.

Primum itaque *Sapientiam* debuit mediator restituere, non qualis est mundi, quæ certis terminis clauditur, sed quæ abscõdita est à principibus seculi huius. Quæ sanè sapientia à Zacharia definitur esse scientia salutis in remissionem peccatorum per viscera misericordiæ Dei nostri: Luc. 1. 77. De hac sapientia loquitur Euangelista Iohannes primo capite vers. 18. cum ait: Deum nemo vidit vnquam, sed filius qui est in sinu patris ipse enarrabit nobis. An non Iohannes Baptista missus est, Zacharia patre teste, ad dandam hanc sapientiam? An non per angelos & Prophetas potuisset Deus hominibus hanc reuelare sapientiam? Aliud est dare sapientiam, seu docere vt ministri: aliud est esse sapientiam, hoc est, efficaciter præstare vt corda hominum percipiãt salutarem sapientiam. Vox quidem hominis ferit aures corporis. At filius Dei qui est ipsa Dei sapientia, animum hominis sapientia replet salutari. Nam tum demum verbum Prophetarum fructum affert, quando Deus cor aperit, & instillat veræ sapientiæ semina, quod sane non est creaturę vllius sed creatoris solius. Ex quo sequitur oportuisse mediatorem esse Deum.

2. Iustitia.

Secundo loco oportuit mediatorem *Iustitiam* restituere. Nam sine perfecta iustitia nemo potest in conspectum Dei prodire: verùm perfectam iustitiã, quæ sufficiat omnibus, nemo potest conferre nisi Deus. Siquidem duo requiruntur, vt homo sit perfectè iustus coram Deo: quorum primum est liberari ab iniustitia & peccato, quæ mala in mundum homines secum afferunt & augent postea. Alterum donari & ornari plena legis diuinę (quæ est mensura iustitiæ quæ coram Deo valet) obedientia, neutrum horum præstitisset mediator nisi Deus esset. De priori supra diximus vbi ostendimus enormitatem peccati, & iustitiam iræ diuinæ. De altero quod est donari & ornari iustitia, qua satisfiat legi Dei, manifestum est, quod nullius creaturæ iustitia cum finita sit, possit sufficere infinitis hominibus in salutem, quod sane in mediatore requiritur. Siquidem vt sufficienti expiationis victima pro peccatis satisfacere, atque adeo omnem reatum tollere: ita obedientia sua erga legem omnes iustos coram Deo sistere, qui in ipsum credunt, debuit. Ita enim Paulus ait, 2. Cor. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Talem proinde mediatoris iustitiam, hoc est infinitam esse oportuit, vt infinitis hominibus sufficeret. Quare necesse est vt mediator noster sit verus Deus.

3. Sanctificatio.

Sanctificatio tertio loco sequitur, quam mediator afferre debuit. Quod sanè cum nulla creatura præstare potuit, Deum esse mediatorem oportuit. Siquidem solius Dei est dare spiritum sanctificatorem, sine quo ne inchoari quidem, nedum consummari sanctificatio nostri potuit. Porrò cum sanctificatio opponitur peccato, & in peccato sunt duo, videlicet formale, vt reatus: & materiale, vt vitiosæ qualitates & actiones, duplex erit sanctificatio. Vna quæ opponitur reatui, quæ est expiatio peccati per Christi sanguinem. Altera quæ opponitur vitiosis qualitatibus & actionibus, quæ est segregatio hominis à prophanitate gentium per mortificationẽ carnis, & coniũctio eiusdem hominis cum Deo per viuificationem spiritus. Hæc sanctificatio vocatur etiã à Paulo Philip. 3. 3. Circumcisio spiritualis. Nos, inquit, circumcisio sumus, qui spiritu Deum colimus, in Christo gloriamur, & non in carne confidimus. Proinde circumcisio spiritualis est amputatio fiduciæ carnis, cui succedit gloriatio in Christo, & purus colendi Deum affectus. Atque hæc reuera est sanctificatio illa, quam Deus & homo mediator noster affert.

4. Redemtio.

Redemtio quam postremo loco collocat Paulus, I. requirit perpetuam præsentiam mediatoris in Ecclesia late per mundum sparsa. Sed quis potest simul & semper in tot locis præsens esse nisi sit Deus? II. Requirit custodiam Ecclesiæ, videlicet vt mediator sit custos non solùm Ecclesiæ totius: verumetiam singulorum membrorum aduersus infinitas technas diabolorum & hominum, quod sane diuinę potentiæ esse manifestum est. III. Requirit vt mediator inspiciat corda, ne fallatur externa hypocritarum larua. Iam autem cùm solius Dei sit intueri corda hominum, & intimos affectuum recessus contemplari, & hoc mediatoris est officium: certe oportuit mediatorem esse Deum. IIII. Requirit vt vbique audiat gemitus se inuocantium, & in spiritu & veritate precantes exaudiat, quod sane solius

lius diuinæ virtutis est. V. Requirit vt in extremo die exsuscitet mortuos, vt prodeant ex terræ puluere omnes homines inde vsque ab Adam ad vltimum. Sed quid ad tantũ opus valent omniũ creaturarum vires? Sane omnes angeli & omnes homines suis viribus ne vnum excitarent mortuum, nedum omnes, idque in ictu oculi. VI. Requirit vt mediator conferat resuscitatis, qui in vera fide obierunt, æternam vitam, perpetuam gloriam, & conformitatem cum Deo. Sed quantum hoc superat opus creaturarum vires, nemo non videt, nisi qui & mente & sensu caret. Cũ igitur mediatoris sit tantis bonis Ecclesiam suã ornare, quæ cõferre nemo potest nisi sit Deus: Profecto necesse fuit mediatorem esse Deum. Hoc cum piè cogitaret Euangelista Iohannes, voluit hoc fundamentũ iacere de verà diuinitate mediatoris in principio Euangelij sui, vt certò statuamus, mediatorem verum Deum esse, personam à patre distinctam: sed eiusdem essentiæ & potentiæ, vt & mala tolleret, quibus premitur humanum genus, & bona conferret, quibus per peccatum excidimus. Breuiter vt omnia vno verbo cõcludam, Si mediator Deus non esset, saluator non esset, sed potius Saluatore indigeret. Et Iohannes Cassianus: *Audi loquentem ad pastores de Dei ortu angelum Dei: Natus, inquit, est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Ne solum vtique in Christo hominem intelligeres, & Domini & Saluatoris nomen adiecit, scilicet vt quem Saluatorem esse cognosceres, Deum nequaquam esse dubitares. Et cum saluandi virtus non nisi diuinæ competeret potestati, diuinæ eum esse potentiæ non ambigeres, in quo saluandi potentiam esse didicisses.* Atque hæc breuiter sint dicta de veritate diuinæ naturæ in Christo, & cur oportuerit mediatorem esse Deum. Nunc breuiter adijciemus testimonia de humana natura Christi, & ostendemus cur necesse fuerit Messiam fieri hominẽ.

De natura humana Christi testimonia.

Testimonia igitur humanæ naturæ in Christo ex multis hæc pauca libuit ascribere.

Gen. 3. 15. promittitur mediator sub nomine Seminis mulieris. *Semen*, inquit, mulieris cõteret caput serpentis. Seminis mulieris nomine procul omni dubio humana natura significatur, quam mediator tempore à patre constituto assumere debuit, quod & fecit: iuxta illud Pauli: Postquam venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum natum ex muliere. Gal. 4. 4.

Gen. 49. 10. promittitur idem mediator sub nomine *Silo*. Non, inquit, auferetur sceptrum de Iuda donec veniat Silo, id est, filius mulieris, qui erit expectatio gentium, id est, promissus Messias.

Iere. 31. 22. Creabit Iehoua nouum in terra, fœmina circumdabit *virum*, id est, fœmina sine virili semine grauida, mater erit prolis masculæ. Siquidẽ cum hoc nouũ vocat, indicat fœminã concepturam & parituram contra cõmunem naturæ cursum. Nam cum nouum non sit fœminam parere ex virili semine conceptum: sequitur quod hic sit intelligenda fœmina, quæ conceptura & paritura est contra naturæ cursum consuetum.

Esai. 7. 14. Ecce virgo pregnans pariet *filium* & vocabitur nomen eius *Emanuel*, id est, qui erit Deus & homo. Cum his vaticinijs congruit vox Euangelistarum & Apostolorũ. Iohan. 1. 14. Verbum caro factũ est. Hæc propositio tria docet de Messia, videlicet, in illo esse 1. naturã diuinam, 2. naturam humanã 3. Vnionem harum naturarum factam esse. Luc. 2. 7. Nascitur Messias Bethlehem ex virgine de Dauidis prosapia iuxta vaticinia. Et Paulus vocat ipsum filiũ Abrahæ secundum carnem. Quid multis? Tota Euangelica historia testimonium est de vera humanitate Christi, quam assumsit integram, hoc est, constantem anima rationali, & corpore, obnoxiam tamen communibus humani generis calamitatibus, sed sine peccato. Oportuit enim ipsũ, qui sacerdos esset futurus, esse segregatum à peccatoribus, non quidem societate naturæ sed culpæ.

Cur mediatorem oportuerit esse hominẽ.

Cur autem oportuerit mediatorem nostrũ esse hominem, etsi Prophetæ & Apostoli id multis in locis docent: tamen Paulus omnium clarissime hoc mysterium explicat, idque multis in locis. Et sũma sententiæ Paulinæ de hac re huc redit. Vt vnus homo Adam peccauit, & in damnatiõe alios omnes secum coniecit: ita congruebat iusticiæ diuinæ, vt vnus homo satisfaceret pro peccato, & autor esset salutis æternæ. Hæc ratio hisce verbis ad Ro. 5. 15. 16. 17. 18. 19. proponitur. Sicut per vnum hominem Adamum, peccatum in mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransijt, quia omnes peccauerunt: ita scilicet per vnũ, videlicet Christum, iusticia in mundũ intrauit, & per iusticiã vita. Et paulo post, Sicut per vnius hominis delictum (reatus venit) in omnes homines in condẽnationem: sic & per vnius hominis iusticiam (absolutio à reatu venit) in omnes homines in iustificationem vitæ, hoc est, Sicut Adæ peccatum caussa est cõdemnationis ad æternam mortem: ita Christi iusticia caussa est iustificationis ad vitã æternã. Et rursus sicut per inobedientiã vnius hominis (Adæ) peccatores constituti sunt multi: ita & per vnius hominis (Christi) obedientiã iusti constituẽtur multi, id est, omnes credentes. Ad hanc congruentiã diuinæ iusticiæ in saluatione hominis respicit etiam idem Apostolus 1. Cor. 15. 22. Vbi ait: Sicut in Adam omnes moriuntur: ita & in Christo omnes viuificabuntur, scilicet nati filij Dei per fidem. Breuiter, Quemadmodum in vno homine Adamo facti sumus insipiẽtes, iniusti, polluti, & sub æterna morte captiui: ita vnus homo Christus Iesus, natus est nobis à Deo, sapientia, iusticia, sanctificatio & redẽptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Hæc congruentia iusticiæ in Deo præcipua caussa fuit, cur mediatorẽ nostrum oportuerit esse hominem, de qua re autor Epistolæ ad Heb. cap. 5. 7. 9. copiosius agit. Sed nobis hoc loco satis sit summam rei indicasse, Aliæ caussæ quæ afferuntur, ex hac de qua nunc egimus fluũt, & ad eam referuntur.

De vnitate personæ Christi.

Tertium, quod in Mesia spectandum esse dixi, est vnitas personæ. Etsi autem duæ sunt naturæ mediatoris: tamen non sunt duæ personæ, sed vna duntaxat, eáque æterna, quæ dicitur, & Verbũ seu λόγος. cum quia est χαρακτὴρ ὑποστάσεως τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρός, cum quia de eo & per eum factum est verbum promissionis, & ad eum omnia, quæ in Prophetis & Apostolis sunt, referuntur: & Filius Dei, quia ab æterno à patre natus, eiusdem naturæ est cum patre. Quicquid enim ab alio nascitur, & est eiusdem naturæ cum illo à quo nascitur, dicitur eius filius. Assumsit autem hic filius humanam naturam absque eius personalitate propria in vnionem personalem, vt Deus & homo vnus sit Christus seu vna persona. Nõ est ergo Christus ratione humanitatis persona. Nam persona Christi est ab æterno perfecta, quæ sibi copulauit humanam naturam, vt vna eademque persona esset Deus & homo. Si quis obiecerit. Persona est indiuidua rationalis & intelligentis naturæ substantia. Christus quatenus homo, est indiuidua rationalis, seu intelligentis naturæ substantia. Igitur christus videtur etiam ratione humanitatis esse persona. Respondeo,

Maior est falsa. Etsi enim anima Petri est indiuidua rationalis & intelligentis naturæ substantia: tamen vt est in Petro non est persona. Requiruntur ergo plura ad alicuius vt ita dicam personalitatem, videlicet, per se subsistere, vt persona sit indiuidua rationalis & intelligentis naturæ substantia per se subsistens. Nunc autem humanitas christi per se nō subsistit, sed subsistit in diuina persona, à qua assumta est vt sit eius propria. Nō est ergo Christus persona ratione naturæ humanæ: sed diuinæ solūmodo. Nō enim vt omnis persona simul naturam complectitur: ita omnis natura simul personam comprehendit, quia persona est quiddam ὑφιστάμενον per se.

In persona Christi, quatuor præcipue cō siderāda.

Porrò quatuor videntur in hoc mysterio digna diligenti consideratione.

Primum, Qualis sit vnio personalis, qua humana natura copulata est diuinæ.

Secundum, Quænam sint naturarum idiomata.

Tertium, quæ est qualisque ἰδιωμάτων κοινωνία.

Quartum, quid illa κοινωνία efficiat.

1. Vnio personalis.

Vnio personalis in Christo, vt alia vnionis genera prætercam, est duarum naturarum, videlicet verbi & carnis, id est, diuinæ & humanæ naturæ copulatio in vnam ὕπαρξιν seu subsistentiam, inconfusa & impermixta, in qua copulatione natura assumens, id est, diuina ita sibi copulat προσωπικῶς assumtam, id est, humanam naturam, vt eam suam propriam faciat, adeo vt vnum constituatur ὑφιστάμενον saluis naturis vtriusque, & earum naturalibus proprietatibus, & operationibus inconfusis. Etsi ergo Christus natura est Deus, & idem Christus natura est homo: tamen non est nisi vna persona. Siquidē diuina persona, humanam naturam ita suam propriam fecit, cum eam sibi vniuit personaliter, vt hæc humana natura assumta, iam non sit aut vnquā esse possit post vnionem factā alicuius alterius, nisi Dei verbi hominis facti. Hęc res vtcunque potest similitudine hac declarari. Vt corpus Petri est corpus animæ Petri, ita vt sit vnus Petrus: Sic corpus & anima Christi, sunt corpus & anima vnigeniti filij Dei, vt vnus sit Christus essentialiter Deus & homo. Hoc tamē discrimen est. In Petro fit vna natura tertia cōposita ex duabus copulatis seu vnitis, videlicet corpore & anima: in Christo autē nō fit vna tertia natura, vt voluit Eutyches. Manēt. n. Christi naturæ saluæ cū suis proprietatibus & actionibus, sed vna persona, quæ & Deus & homo essentialiter existit, propter naturarum incolumitatem saluatam in vno subiecto. Hoc Augu. etiam testatur Ser. 58. de verbis Domini, cùm ait: *Licet vnam personam in Christo credamus: duas tamen substantias, id est, naturas esse fatemur, diuinitatis scilicet & humanitatis, assumtricis & assumtæ, creatricis & creatæ, quæ tamen substantiæ non sunt confusæ, sed vnitæ, atque in vna eademque persona inseparabiles, & in sua semper proprietate manentes. Quapropter vnicuique substantiæ propria vtique aptanda sunt, id est, infirmitates humanitati, quæ creata est. Signa verò vel mirabilia diuinitati, quæ creauit.*

2. Naturarum proprietates.

Idiomate in christi persona sunt proprietates, quibus naturæ, videlicet diuina & humana & integræ saluæque manent, & distinguntur vna ab altera. Est enim Idioma quod vni naturæ ita proprium est vt non sit alterius re ipsa. Diuersæ igitur cum sint naturæ, diuersa habeant idiomata essentialia necesse est. Neque ex personę vnitate cōfundenda, sed ex naturarum diuersitate distinguenda sunt in vno christo idiomata. Saluis igitur naturis diuersis, maneant idiomata distincta, & idiomatis confusis, cōfundantur etiam naturæ necesse est. Cum ergo hæc Enunciatio, Deitas est humanitas, sit absurda & falsa, diuersissimæ enim sunt naturæ: fieri non potest, vt ea quæ sunt huius propria, illi attribuantur sine errore & cōfusione naturarū. His ita positis, distinctius idiomata naturarum Christi explicemus.

Diuinæ naturæ proprietates.

Idiomata ergo diuinæ naturæ sunt duplicia. Quædam enim sunt ἀκοινώνητα, id est, incōmunicabilia, quę re ipsa non communicantur, hoc est, neque induntur creaturis, neque creaturæ aliquas proprietates inde mutuantur. qualia sunt hæc: Esse æternum, esse immensum, esse infinitum, esse incircumscriptum, per se existere. Nihil enim præter solum Deū est æternum, est immensum, est infinitum, est ἀπερίγραπτον, est per se existens. Quædam sunt κοινωνητὰ, id est, communicabilia, quæ tametsi vt sunt, ita manent quoque vnius Deitatis propria, alioqui communia effecta non amplius idiomata dici possent. Nam τὸ κοινὸν & ἰδίωμα ita opponuntur, vt nec alterum alteri, nec ambo tertiò alicui propriè & re ipsa tribui possint. Huius generis sunt, existere, sapientem esse, bonum esse, purum esse, sanctum esse, potentem esse, &c. Hæc enim etsi reipsa sunt Dei propria: tamen vsus & virtutis respectu, item qualitatis ac similitudinis cuiusdam tenuis ratione, cōmunicari dicuntur, quam ob rem etiam κοινωνητὰ appellantur. Vt cum dicitur, homo existit, homo est beatus, virgo est pura, qui credit est Sanctus, rex est potens. Hæc attributa etsi Dei re ipsa sunt idiomata: tamen Deus bonus, & amans suæ creaturæ, radios quosdam harum suarum proprietatum communicat creaturis.

Humanæ naturæ proprietates.

Idiomata humanæ naturę Christi sunt in triplici discrimine: quædam enim sunt temporaria: quædam perpetua quædam post resurrectionē & triumphum Christi accessere.

Temporaria.

Temporaria idiomata humanę naturę Christi fuerunt infirmitatis, atque ideo durarunt solūmodo vsque ad mortem, vt fatigari, esurire, dormire, tristari, lacerari, angi, & multa huius generis. Hęc omnia cum morte deposuit, ea enim ad tempus assumserat, vt nobis similis per omnia excepto peccato inueniretur. Pertinebant igitur ista ad tempus exinanitionis, qua filius exinaniuit seipsum vsque ad mortem crucis, non quod diuinitas sui ipsius respectu & seorsim sit exinanita, sed quatenus carni sese vniuit. Non enim vt in naturam humanā participatio glorię, ita diminutionis ignominia in diuinam cadit naturam.

Perpetua.

Perpetua idiomata naturę humanæ sunt quibus sublatis, naturam humanam simul tolli necesse est. Fieri enim non potest vt vlla res sine suis proprietatibus consistat. Sunt enim essentiales, vt quę essentiam ipsam seu naturam constituant. Huius generis sunt capi certo loco, secundū Petrum Apostolum Acto. 3. 21. ἀπερίγραπτον esse, secundū Nazianzenū & Iustinum. loco teneri secundū veri corporis modū vt Augus. loquitur, in certo spacio esse, & finitum esse secundum Vigilium. Breuiter tota pia antiquitas cum vniuersę scripturę consensu, veritatem humanę naturę in Christo agnoscit & confitetur.

Aduentitia.

Idiomata humanę naturę post resurrectionem, præter illa, quę perpetua esse cum tota scriptura & puriori antiquitate diximus, sunt omnia, quæ coniuncta sunt cum consessu eius ad dexteram patris, videlicet, quod Christus deposita omni infirmitate, in eum glorię gradum sit euectus, quo supra omne nomen, vt Paulus loquitur, id est, dignitatem & eminentiam, emineat, carne ipsius iam plene, à Deitate σωματικῶς in ea inhabitante, glorificata, non in sua essentia, neque in proprietatibus essentialibus absor

absorpta, quod sanè non esset glorificari, sed aboleri potius humanam naturam. Atque hoc est, quod Iustinus ait: *corpus Christi particeps factum est, non naturæ deitatis: sed diuinæ dignitatis.*

Aduersus vbiquitariis patronos.

Quod autem quidam humanam naturam Christi post resurrectionem ita maiestate Deificatam esse contendunt, quod suas proprietates essentiales non retineat, manifesta refutantur scriptura. Scriptura enim vtriusque meminit, videlicet maiestatis & loci, seu situs carnis Christi post ascensionem. Ita enim autor Epistolæ ad Hebræ. cap. 1. 3. ait: Sedet ad dextram maiestatis in excelsis. Si ergo quæris, quid acciderit Christo post ascensionem, respondet, sedet ad dexteram Maiestatis. Si vlterius quæris, vbi nam sedet, respondet, in excelsis, hoc est vt Paulus ad Ephes. 4. 10. interpretatur supra omnes cœlos. Verùm si obieceris, omnia esse plena Maiestate gloriæ Christi. Respondeo. Sit anathema, qui vel aliud sent, it vel dicit. Discernendum interea est inter maiestatem simpliciter, & thronum Maiestatis, quem in cœlo esse scriptura pronunciat. Hebræo. 8. 1. Qui consedit ad dexteram throni Maiestatis in cœlis. Huc facit illud Augustini tractatu 50. in Iohannem. *Quoniam verum est quod ait: Ecce ego vobiscum sum vsque ad cõsummationem seculi, & abijt, & hic est, & redijt, & nos non deseruit. Corpus enim suum intulit cœlo, maiestatem non abstulit mundo.* Et Cyprianus lib. 6. cap. 14. *Hic animaduertendum est, quod etsi corporis sui præsentiam hinc subduxerit: maiestate tamen diuinitatis semper adest, sicut ipse à discipulis abiturus pollicetur: Ecce vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.* Hoc ipsum de veritate humanæ naturæ Christi docet modus aduentus Christi ad iudicium. Veniet (ait ipse filius hominis) in gloria sua, & omnes sancti angeli eius cum eo, & sedebit super thronum gloriæ suæ. Item: videbitis filium hominis sedentem ad dexteram potentiæ Dei, & venientem in nubibus cœli. In hac maiestatis gloria sedens statuet oues quidē à dextris suis, hœdos vero à sinistris. Non ergo gloria maiestatis tollit localitatem aut circumscriptionem carnis Christi, sicut impurus Eutyches docuit.

Effugij vbiquitariorum refutatio.

Qui localitatem & circumscriptionem carnis Christi existimant non posse stare cum vnione personali, sed separari diuinitatem à carne, crassissimè impingunt, somniātes infinitatem finitam esse. Neque necesse est ea quæ vnita sunt æque omnibus partibus patere. Teneatur ergo hoc antiquitatis testimonium, quod est apud Damascenum libr. 3. de fide cap. 7. *Deitas est incircumscripta, non coextensa carne eius cum incircumscripta eius diuinitate.* Quamuis itaque non secundum vtramque naturam: tamen secundum inseparabilem personæ vnitatem totus præsens est. Retineamus ergo constanter articulos fidei nostræ, de vero Christi ascensu in cœlum & de reditu eiusdem ad iudicium, iuxta testimonium angelorum Act. 1. 11. Hic Iesus qui assumtus est à vobis in cœlum, Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.

Modus præsentiæ non scrutandus. Sed de veritate eius in nobis sentiēda laborandum est.

Qui hæc, quæ hactenus diximus ex scriptura & patribus de veritate humanæ naturæ Chiristi, putant aduersari præsentiæ corporis & sanguinis Christi in cœna, falluntur, à sensu carnis decepti. Fides enim Christiana non fallacibus conclusiunculis finit se abduci à manifesto verbo Dei: sed veritate promissionis Christi fulcitur, etsi sensus & ratio hic deficiunt. Non ergo scrutatur modum præsentiæ, sed veritatem ipsius sentire potius laborat, proinde sicut lutum cedit figulo: ita nos verbo Dei cedamus, etiamsi tota rerum natura contrarium statueret.

3. De proprietatū communicatione

Iam videamus κοινωνίαν ἰδιωμάτων, id est, communicationem proprietatum. Verùm priusquam eam definiamus, nominum quorundam, quorum notitia ad huius mysterij declarationem necessaria videtur, discrimen tenendum est, quod est quintuplex.

Nominū discrimē primum.

I. Quædam sunt naturarum propria, vt Deitas, humanitas, caro, diuinitas, diuina natura, humana natura.

Hæc enim solummodo naturas declarant, nisi quod carnis nomen interdum concretè accipiatur per Synecdochen, vt in illo dicto Iohannis: Verbū caro factū est. De his tenēda est regula. Quæ natura distincta sunt, eorum quoque idiomata & actiones distingui oportet. Cū ergo deitas seu natura diuina ita distincta sit ab humana natura, vt nunquam possit esse aut fieri humanitas seu humana natura: sequitur, idiomata & actiones harum distinctarum naturarum minimè confundi aut alternari posse, nisi simul confundantur naturæ, quæ tamen inconfusæ vnitæ sunt.

Secundū.

II. Quædam sunt propria personæ in natura diuina ab omni æternitate, quibus filius à patre & Spiritu sancto distinguitur, vt filius Dei, imago Dei, Deus de Deo, Lumen de Lumine. Item λόγος, οὐ ῥητὸς, ἀλλ' οὐσιώδης.

Tertium.

III. Quædam sunt communia personę Christi, cum patre & Spiritu sancto ab æterno, vt esse omnipotentem, æternum, increatum, infinitum, immensum, incircumscriptum, quæ æqualitatem, coæternitatem, & identitatem naturæ docent.

Quartū.

IIII. Quædam sunt officij personæ Christi, in duabus naturis subsistentis. Etsi enim hic persona tota agens est, tamē media actionū sunt naturæ ipsæ, quæ suis proprietatibus agunt & perficiunt opus redemptionis, quod est totius personæ Christi Dei & hominis.

Quintū.

V. Quædam sunt communia naturis Christi & personæ ab incarnationis tempore, videlicet, & ea quæ sunt secundi & tertij ordinis, quæ diximus ab æterno Christo conuenire, & ea quæ homini facto, ex tempore attribuuntur, vt Deus, λόγος, filius Dei, Dominus gloriæ, homo, filius hominis, filius Dauidis, semen mulieris. Hæc quia concreta sunt, naturas cum subiecto significant. In his solis concretis locum habet κοινωνία ἰδιωμάτων. Obtinent enim concreta compositum significandi modū, vt abstracta simplicem. Et si aliàs denominationē capit persona à diuina natura, aliàs ab humana: tamē semper persona vna significatur. Hoc discrimine nominum quæ tribuuntur Christo obseruato, facilius erit iudicare de communicatione idiomatū, quę locum habet, vt diximus solummodo in concretis, quibus persona significatur vt abstractis naturæ.

Definitio vbiquitariorū explōditur.

Communicatio igitur idiomatū non sic dicitur respectu idiomatū inter sese, vt nonnulli putāt, quasi hæc cōmunicatio aut esset effusio proprietatū vnius naturæ in aliā, aut mutua idiomatum cōfusio. Nam si ita esset, & illa quæ effunderet suas proprietates aboleretur, & ea quæ reciperet, alia fieret quā erat antea. Atque ita Christus nec Deus nec homo esset, conflatis scilicet duabus naturis in vnam tertiam compositam. Sed hæc communicatio idiomatum dicitur respectu personæ, de qua promiscuè prædicantur idiomata, vndecūque persona denominationem accipiat, hoc est, siue à diuina, siue ab humana natura. Proinde communicatio idiomatum est talis prædicatio, in qua proprietates vnius naturæ, tribuuntur non alteri naturæ, sed perso-

Definitio vera.

næ denominatæ ab altera natura, propter vnionem duarum naturarum in vna eademque perſona. Seu, vt clarius forte dicatur, Communicatio idiomatum eſt communis prædicatio idiomatum de perſona, vndecunque denominatur ſiue à deitate, ſiue ab humanitate. Hinc rectè dicitur. Deus eſt homo. Deus eſt crucifixus. Deus acquiſiuit ſibi eccleſiam ſuo ſanguine. Deus eſt mortuus. Deus reſurrexit. Et contrà, Hic homo eſt Deus. Hic homo cõdidit cœlum & terram. Hic homo eſt vbique. Hic homo ſaluat, ſuſcitat mortuos, dat vitam æternam. Hîc enim hominis nomine intelligitur perſona quæ eſt Deus & homo, etſi dominationem capit à natura humana. Hæ ergo prædicationes veriſsimæ ſunt, quia ſubiecta in his propoſitionibus ſunt concreta, quibus duo ſignificantur, videlicet perſona & naturæ. Proinde perſonæ reſpectu, veræ ſunt iſtæ enunciationes: ſiquidem perſona illa vna & eadem eſt & Deus & homo.

Prædicatio realis in concreto.

Si quæris, qualiſnam ſit hæc prædicatio, recte reſponderi poteſt, quòd ſit realis. Nam ſi ea prædicatio eſt realis, cũ id ineſt verè in ſubiecto & re ipſa quod de eo prædicatur, non video cur hæc prędicatio idiomatum de perſona, realis dici non poſſit. Eſt enim reuera in perſona & diuina & humana natura cum ſuis eſſentialibus proprietatibus. Verùm ſi hãc prædicationem verbalem dixeris, in multa abſurdiſſima incurres. Negabis perſonæ in duabus naturis ſubſiſtentis vnitatem. Negabis manere ſaluas duas naturas in vna perſona. Negabis concreta habere compoſitum ſignificandi modum, hoc eſt, ſua ſignificatione complecti & rem, & ſubiectũ in quo res illa eſt, quæ principaliter nomine concreti ſignificatur.

Quo ſenſu Caro Chriſti dicitur deificata.

Cum ergo Patres, inter quos ſunt Iuſtinus, Damaſcenus, & Gregorius Nyſſenus, dicunt carnem Chriſti deificatam eſſe, accipiendum eſt dextrè, iuxta piorum doctorum in eccleſia interpretationem. Non enim dicitur caro Chriſti deificata, eò quod ſit conuerſa natura humana in diuinam, aut quod ſit facta ipſa diuinitas, ſed quia coniuncta eſt humana natura ad diuinam in vnionem perſonalem, & quod ſit facta Dei caro. Vt enim natura diuina non poteſt in aliud conuerti, quoniam eſt incorruptibilis: ita nec aliud in eam conuerti poteſt, eò quod ſit ingenerabilis. Ad hanc quæſtionem Iuſtinus reſpondens ait: μένει μὲν τὸ σῶμα σῶμα, εἴπερ ϰ σῶμα θεοῦ, μετείληφε δὲ θείας ἀξίας ϰ φύσεως. Neque tamen exiſtimandum eſt quod hæc deificatio pertineat ad communicationem idiomatum duarum naturarũ, quæ eſt alternata, vt declarauimus, proprietatem vtriuſque naturæ de perſona, prædicatio: ſed ad excellentiam vnius naturæ, nempe humanæ, in perſona Chriſti, qua humana natura antecellit omnibus creaturis ſapientia, bonitate, puritate, ſanctitate, potentia, maieſtate & gloria. Et tametſi hæc excellentia manat à natura diuina in humanam propter vnionem perſonalem, quemadmodum Nazianzenus indicat hiſce verbis, τὸ μὲν ἐθέωσε τόδε ἐθεώθη: tamen ab vnione illa omnino diſtinguenda eſt, ne vel cum Neſtorio faciamus Chriſtum diuinum hominem, atque ita imprudentes cõſtituamus duos filios, vnum Dei, alterum virginis, hoc eſt, duas perſonas vt ſunt duæ naturæ, vel cum Eutychete ſomniemus vnam naturam ex duabus compoſitã, vt eſt vna perſona. Hæc omnia incommoda facilè cauebimus, ſi accuratè, quemadmodum iam oſtenſum eſt, diſtinguamus inter hæc tria, videlicet vnionẽ perſonalem, communicationem idiomatum & donorum, quibus eſt ornata humana Chriſti natura, collationem quã à patribus deficationẽ dici oſtẽdimus.

4. Effectus illius communicationis proprietatũ.

Iam reliquum eſt vt quid efficiat illa κοινωνία ἰδιωμάτων videamus. Primùm contra Neſtorium vnitatem perſonæ in duabus naturis ſubſiſtentis confirmat. Nã niſi vna eademq; perſona eſſet Deus & homo, abſurdiſſima eſſet alternata illa idiomatũ prædicatio. Cum igitur chriſtus dicit: Nemo aſcẽdit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo, filius hominis qui eſt in cœlo, manifeſtè ex cõmunicatione idiomatis diuinæ naturæ, quod tribuit filio hominis, ſignificat eundem eſſe deum & hominem, vnam videlicet perſonam in duabus naturis ſubſiſtentem. *Deinde*, hæc communicatio idiomatum docet, preciũ actionum mediatoris in humana natura infinitum eſſe, quia perſona vna eademque, quæ eſt Deus & homo, eſt agens, adeo vt omnes actiones ſiue mediante humana natura ſiue diuina, ſint & dicantur perſonæ actiones. Hinc eſt illud dictum Lyrani, *A Chriſto prouenit gratia & gloria principaliter ratione deitatis, & instrumentaliter ratione humanitatis quæ eſt organum coniunctum ipſius deitati.* Caro igitur Chriſti viuifica eſt, quia eſt caro eius perſonæ quæ eſt Deus. Obedientia hominis Chriſti eſt noſtra iuſticia, quia eſt obedientia eius perſonæ quæ eſt Deus. Paſſio Chriſti in æternum eſt efficax ad ſanctificandum credẽtes, quia eſt paſſio perſonæ quæ eſt Deus. Oratio Chriſti omnibus prodeſt, quia eſt oratio perſonæ quæ eſt Deus. Ad hunc modum iudicandum eſt de omnibus alijs actionibus mediatoris. Tametſi enim quædam actiones à diuina natura propriè proficiſcuntur, & quædam ab humana natura fiunt: tamen omnes æqualiter dignitatem accipiũt à perſona, quæ cum Deus & homo ſit alia agit diuina, alia humana natura.

DE TERTIO.

Qualitas perſonę Chriſti.

Qualitas perſonæ Meſſiæ nunc ſanctitatis, nunc iuſticiæ nomine in ſcripturis indicatur. Eſai. 54. 5. Dominus exercituum nomẽ eius, & redemtor tuus ſanctus ô Iſrael. Daniel. 9. 24. Vngatur ſanctus ſanctorum. Item Pſal. 16. 10. Non dabis ſanctum tuum videre corruptionem. Hæc autem ſanctitas Chriſti conſideratur tripliciter. *Primum* reſpectu deitatis, quæ eſt ſumma & perfectiſſima puritas & eſſentialis quædam iuſtitia in diuina Chriſti natura, quæ eſt illi communis cum patre & Spiritu ſancto. *Secundo*, reſpectu humanitatis ſanctitas ſeu iuſticia Chriſti dicitur, qua ab ipſo conceptionis momẽto ſupra omnes creaturas ſanctitate eminuit humana Chriſti natura. Vnde angelus ad virginem, quod ex te naſcetur, ſanctum Domini vocabitur. *Tertio*, reſpectu officij ſanctus & iuſtus dicitur Chriſtus: Iuxta illud Pſal. 14. 5. 17. Sanctus Dominus in omnibꝰ operibus ſuis: Huc congruit dictum autoris Epiſtolæ ad Hæbr. ca. 7. 26. Talis, inquit decebat vt noſter eſſet ſummꝰ ſacerdos, ſanctus, innocẽs, impollutus, ſegregatus à peccatoribus, & excelſior cœlis factus, qui non habuit neceſſitatem quotidie pro ſuis delictis hoſtias offerre, deinde pro populi.

Sanctitas cõſiderata reſpectu 1. Deitatis. 2. humanitatis. 3. Officij.

Neceſſitas huius ſanctitatis. 1. Reſpectu Dei.

Porro huius ſanctitatis ſeu iuſticiæ Meſſię, quod ad officium attinet, triplex videtur neceſſitas. *Prima* Dei reſpectu, ſecunda Adami, tertia noſtri. Nam ſi Deum reſpicis, ſanctus eſſe debuit, qui ipſius iram placaret. Nihil enim placere poteſt Deo, qui ſanctus eſt, niſi ſit & ipſum ſanctum. Huc pertinet illud in Leuitico, 11. 44. Sancti eſtote, quia ego ſanctꝰ ſũ. Pater ſimiliter de filio ait Eſa. 53. 11. In ſciẽtia

ſua

iustificabit iustus seruus meus multos. Debuit enim necessariò sanctus & iustus esse, cuius obedientia Deo ita placeret, non solùm vt ipsi soli, verùm etiã vt aliis salutaris esset, quibus vel imputaretur tantùm.

2. respectu Adami.

Si Adamum respicis, debuit Messias sanctus & iustus esse. Opponi enim Christus Adamo debuit in merito contrariorum. Adam meruit mortem & damnationem pollutione & peccato: ergo Messias debuit sanctitate & iustitia mereri vitam & salutẽ. Adam sua inobedientia adduxit in suos posteros sententiam maledictionis suo reatu: igitur Messias sua obediẽtia, quæ est iustitia legis, & obedientia in cruce, adducere debuit benedictionẽ iuxta promissionis verbũ, Gen. 22. 18. Benedicẽtur in semine tuo omnes gentes.

3 Respectu nostri

Si nos homines respicis, debuit Messias noster sanctus & iustus esse, vt ex ipsius sanctitatis & iustitiæ fonte nos etiam iustitiam & sanctitatem hauriamus. Iuxta illud Pauli, factus est nobis à Deo iustitia & sanctificatio. Atque ita sanctus & iustus esse Messias debuit & in se, & vt Deo placeret & vt nos sanctos & iustos efficeret, vt ipsi seruiamus in sanctitate & iustitia omnib. diebus vitæ nostræ, ac post hanc vitam in omnem æternitatem sancti & iusti simus vbi exuerimus mortalitatem, & donati fuerimus conformitate Christi secundi Adami, qui cum sit & iustior & sanctior quam primus fuit Adã, absq; omni dubio & nos iustiores & sanctiores primo Adamo erimus in æterna vita, vt qui Spiritus imperio totos nos committamus, non obnoxij vel tentationib. Sathanæ vel instigationibus carnis.

DE QVARTO.

De officio Messiæ.

Finem promissi & exhibiti Messiæ vidimus in primo membro, qui est abolere peccatum & mortem & restituere iustitiam & vitam, opprimere æternis pœnis diabolum & impios, atque donare æterna felicitate omnes credentes in eum. Hic autem de officio agendum est. Vt enim finis est propter quem agitur: ita officium est quod agitur, vt finẽ assequaris.

Duobus nominib. comprehenditur.

Hoc Messiæ officium etsi in Mose & Propheticis scriptis multis indicatur nominibus, & declaratur descriptionibus: tamen duobus potissimum titulis, ad quos omnes aliæ appellationes referendæ sunt, propriissimè notatur.

1. Rex. 2. Sacerdos.

Tituli autem hi sunt Rex & Sacerdos, qui vno Messiæ, hoc est Christi nomine comprehenduntur, & pertinent ad finem dati Messiæ, qui finis nomine Iesus, quod illi in circumcisione impositum est ex mandato Dei, intelligitur.

I. Regi titulum.

De hisce titulis pauca adiiciemus ac primùm de Regio titulo. Psal. 2. 6. Ego constitui Regem meum super Sion montem sanctum meum. Psal. 110. 2.

Sceptrum

Sceptrum regni tui emittet Dominus de Sion. Hoc sceptrum definit Esai. 2. 3. cùm ait: De Sion exibit lex & verbum Domini de Ierusalem.

Regnum.

Messiæ proinde regnum propagandum est voce Euangelij initio sumpto à Ierusalem. Hoc ipsum docet Psalm. 145. 11. Gloriam regni tui dicent, & potentiam tuam loquentur, vt notam faciat filiis hominum potentiam tuam, & gloriam magnificentiæ tuæ. Huc respexit Paulus ad Roma. 1. 16. cum ait: Euangelium est potentia Dei in salutẽ omni credenti. Dicitur autẽ Euangeliũ potentia Dei triplici respectu.

Arma.

Primò, Armorũ, quibus regnũ Christi acquiritur, possidetur, propagatur. Esa. 11. 4. Sceptro oris sui percutiet terram, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Propter hunc vsum verbi Paulus verbum Euangelij gladium nominat, cum ait, Ephes. 6. 17. Accipite gladium spiritus, quod est verbum Dei. Dicitur autem verbum gladius per metaphoram, hoc est, propter similitudinem seu comparationem effectuum. Heb. 4. 12. Viuus est sermo Dei & efficax, & penetrantior quouis gladio bicipiti, pertingens vsque ad diuisionem animæ hominis. Huc illud Pauli 2. Cor. 10. 4. Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed Dei potestate valida ad subuersionem munitionum, dum ratiocinationes euertimus, omnemq; sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem Dei, & captiuam ducimus omnẽ cogitationem ad obediendum Christo.

Hostes.

Secundò, hostium, qui superantur & posternuntur, vt sunt peccatum, mors, diabolus, infernus: iuxta illud, Genes. 3. 15. Semen mulieris conteret caput serpentis.

Bona subditorum.

Tertiò, Bonorum, quæ consequuntur subditi regis Christi, quæ nomine iustitiæ συνεκδοχικῶς comprehenduntur à Paulo, cùm ait, Rom. 1. 17. Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem. Cùm iustitia autem cohærent remissio peccatorum, reconciliatio cum Deo, pax conscientiæ, salus, & vita æterna. De his bonis & beneficiis mediatoris Psalmus idem canit hisce verbis,

idem 145. 14.

Alleuat Dominus omnes qui corruunt, & erigit omnes elisos. Cum hoc Psalmi dicto congruit & vox & facta Christi, Vox eius est, Matt. 11. 28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos. Facta sunt innumera, quæ hanc vocẽ confirmant: vt multæ sanationes corporum, quæ sanationũ animarum symbola fuerunt. De hoc sequitur in eodem Psalmo: Bonus Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius. Item: Misericors & miserator Dominus, tardus ad iram & multum misericors. Item: Prope est Dominus omnibus, inuocantibus eum in veritate.

Voluntatem timentium se faciet, & deprecationẽ eorũ exaudiet, & saluos faciet eos.

Amplitudo Regni.

Quam latè pateat regnum Messię ostenditur in eodẽ Psalmo, Regnum tuum regnum omnium populorum, & dominatio tua in omnem generationem & generationẽ. Huic congruit mandatum Christi: Mihi est data omnis potestas in cœlo & in terra. Euntes ergo docete Euangelium. Matt. 28. 18.

Cultus regis.

Cultus huius regis indicatur Psal. 72. 5. Timebunt te, quam diu Sol & Luna erunt. Item, Adorabunt eũ omnes reges terræ omnes gentes seruient ei. Item, Omnes gentes benedicentur in ipso & magnificabunt eum.

Maiestas.

Maiestas quoq; huius regis describitur in eodem Psal. Benedictus Dominus Deus Israël, qui facit mirabilia solus, & benedictum nomen maiestatis eius in æternũ & replebitur maiestate eius omnis terra. Huic prædictioni respondit euentus in Christo, qui victa morte ascendit in altum, iuxta vaticinium Dauidis, & sedet ad dexteram patris in throno maiestatis, & sua maiestate omnia implet ac gubernat. His propheticis vaticiniis cum pulchrè congruere videmus euentum in nouo testamento, quid piis conscientiis iucundius esse potest? Ex hac enim congruentia firmitas fidei nostræ, sicuti antea docuimus, pendet.

II. Sacerdos.

Deinde Christus Sacerdos in scripturis dicitur, vt Psal. 110. 4. Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Hæc sententia tria habet, videlicet quòd Christus sit sacerdos, quòd sit non Leuitico more: sed iuxta ordinem Melchisedech constitutus, quòd sit æternus, vt cuius vnius victima æternùm sit efficax.

Sacerdos æternus.

Paul. 1. Timot. 2. 5. definit Iesum Christum Deum & hominem sacerdotem, esse mediatorem Dei & hominum, qui dedit seipsum ἀντίλυτρον pro omnibus, hoc est, vt Epistola ad Hebre. 9. 14. interpretatur: Obtulit semetipsum patri per

Mediator

Victima.

ſpiritum æternum,& ſua illa vna oblatione perfecit in æternū ſanctificandos. Vocatur autem hæc Chriſti oblatio, qua ſe obtulit patri in ara crucis ἀντίλυτρον, idque pro omnibus. Eſt ergo paſsio Domini victima ſufficiens,cuius merito omnes homines nō ſolum liberantur à poteſtate diaboli,qui illos captiuos tenebat, verumetiam conciliantur Deo, iuxta fœdus: Ero illis in Deum & propitiabor peccatis eorum. Hæc congruunt cum multis dictis veteris teſtamenti. Pſal. 130. 8.Si iniquitates obſeruaueris Domine,quis ſubſiſtet?Sed apud te propitiatio eſt. Pſal. 103.1.Benedic anima mea domino, qui propitiatur omnib.iniquitatibus tuis. In his dictis Dauid ſpiritu intuens Chriſtum pendentem in cruce opponit vnius victimæ Chriſti efficaciam & meritum, omnibus iniquitatibus omnium hominum. Sicuti Paulus rectiſſimè Dauidis dictum interpretatur Roman.3.23.cùm ait: Iuſtificamur gratis, gratia ipſius,(id eſt,iuſti facti expiatis peccatis gratia ipſius ſaluamur)per redemptionem quæ eſt in Chriſto Ieſu,quem propoſuit Deus propiciatorem in ſanguine ſuo.Et Iohannes 1.Iohan.2.1.Habemus apud patrem Ieſum Chriſtum iuſtum,& ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris,non pro noſtris autem tātum: ſed etiam pro totius mundi. Eſt enim hæc propitiatio effectus proprius paſſionis Domini ſeu victimæ Chriſti, quæ propitiatio in hunc modum rectè definitur.Propitiatio per victimam Chriſti facta,eſt irati Dei placatio & hominis agnoſcentis ſua peccata,& fide confugientis ad mediatorem, reconciliatio cum Deo, per victimam ſacerdotis Chriſti, & preces quibus intercedit pro peccatoribus. Ex his promptum eſt intelligere nomine Sacerdotis, mediatoris,propitiatoris, redemptoris idē ſignificari, etiamſi hæc quadam ratione diſtinguuntur. Idem enim Chriſtus ſacerdos,mediator,propitiator & redemptor eſt.Sacerdos,quia in iis, quæ coram Deo agenda ſunt,pro hominibus conſtitutus eſt.Mediator,quia ſe interponit inter Deum offenſum, & homines qui offenderunt,vt fiat reconciliatio. Propitiator,quia ſua victima & precibus placat patrem, ac ipſum propitium reddit peccatoribus.Redemptor denique ob finem & fructum dicitur.Per Chriſti enim ſacrificium placato patre donamur ſalute æterna & felicitate. Hic conſenſus prædictionis Dauidis & euentus in Ieſu Chriſto confirmet fidem noſtram.Sed de hac re plura vide quæ annotauimus cap.1.Iohannis, in hæc verba, Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi.

Propitiator.

Redemptor.

DE QVINTO.

Aduentus Meſſiæ teſtimonia.
1. Indeterminatum tempus.

De tempore aduentus Meſſiæ in carnem, duo ſunt teſtimoniorum genera. Quædam enim nunciant venturum,& non determinant tempus.Huiuſmodi ſunt promiſſiones pleræque de Meſſia, vt,Semen mulieris conteret caput ſerpentis.Item: Benedicentur in ſemine tuo omnes cognationes terræ. Item:De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuā &c. Quædam non ſolùm nunciant venturum, verumetiam ſignant tempus, vt omnis dubitatio de exhibito Meſſia tollatur, ac refutētur perfidi Iudæi, qui ſua cæcitate dementati, fruſtra adhuc expectāt Meſſiam. Sed huius poſterioris generis teſtimonia ſunt etiam duplicia. Quædam enim prædixerunt Meſſiam venturum in carnem, antequam prorſus collaberetur & aboleretur in perpetuum politia Moſaica. Quædam articulum temporis notarunt. Iacob cùm ait, Gene.49.10. Non auferetur ſceptrum de Iuda donec veniat Silo,ſignificat Chriſtum venturum antequam prorſus œconomia Moſaicæ Reipub.fuerit abolita,ita vt nunquam iterum inſtauretur,quo vaticinio refutat peruerſos Iudæos, qui tāetſi vident Moſaicam politiā iam mille quingentos annos iacuiſſe:tamen expectant adhuc Meſsiam,palàm accuſantes mendacij patriarcham Iacob,imò ſpiritum ſanctum in eo loquentem. Si enim non venit Meſsias iam prorſus oppreſſo Iudaico populo, & confuſis tribubus, profectò mendax eſt ſpiritus ſanctus in ore patriarchæ, quod vel cogitare extremæ blaſphemiæ eſt. Ex hoc Iacobi vaticinio, extruit Eſaias etiam ſuum vaticiniū de partu virginis, Cap. 7.14.Ecce virgo imprægnata pariet filium, vocabitur nomen eius Emanuel.Achab impius rex exiſtimabat iam penitus deletum iri populum Iuda, vt nunquam amplius haberet ciuitatem, & templum in quo fierent oblationes,& preces, & ſcripturarum enarrationes: ſed Eſaias ſpiritu intuens vaticinium Iacob,regis incredulitatem reprehēdit, ac ſi diceret, videtur tibi,ô rex,iam prorſus actum eſſe cum populo Dei,quaſi iam penitus periturus ſit imminente hoſte:ſed falleris.Nō enim peribit populus prorſus,ſiquidem nondum completum eſt quod præcedere oportet abiectionem & oppreſsionem finalem huius populi. Quandoquidem nondum natus eſt promiſſus Silo filius virginis. Certò igitur ſtatue hunc populū non prorſus & finaliter exterminandum eſſe priuſquā virgo fœcunda pepererit filium cuius nomen erit Emanuel, id eſt, qui erit Deus & homo. Quædam articulos temporis regni Meſſiæ notarunt vt Petrus, 1. epiſt. cap. 1.11.teſtatur. Huc pertinent Danielis Hebdomades, qui in hunc modum de Meſſia ſcribit,cap.24.9. Septuaginta Hebdomades abbreuiatæ ſunt ſuper populum tuum, & ſuper vrbem ſanctam tuam, vt conſummetur præuaricatio,& finem accipiat peccatum,& deleatur iniquitas,& adducatur iuſtitia ſempiterna, & impleatur viſio & prophetia,& vngatur ſanctus ſanctorū. Et paulò poſt:Et poſt hebdomadas ſexaginta duas, occidetur Chriſtus, & non erit populus, qui eum negaturus eſt,& populus ducis veniet, ciuitatemq; & ſanctuarium diſſipabit, & finis eius vaſtitas, & poſt finem belli ſtatuta deſolatio. Euentum huius vaticinij,quod ad poſtremam partem eius attinet, nec inficiari poſſunt Iudæi ipſi in perpetuo exilio exulantes,confuſis tribubus, ſi qui tamen ſunt reliqui Iudæi non adulterini.Priorem vaticinij partem completam eſſe nouit,& credit Eccleſia Chriſti,quę ſtatuit Spiritum ſanctum in Daniele locutum eſſe. Computationem hebdomadarum Danielis vide in Chronicis Lutheri,Philippi, Funcij,& Mercatoris. Huic vaticinio Danielis reſpondere euentum,oſtendit Paulus cum ait,Gal.4.4. Poſtquam venit plenitudo temporis,miſit Deus filium ſuum, natum ex muliere,& factum ſub lege,vt eos qui ſub lege erāt, redimeret,ſcilicet à peccato, morte & damnatione. Hic ergo conſenſus prædictionis & euentus confirmet fidem noſtram de exhibito Meſſia, qui eſt Ieſus Chriſtus,qui verè peccato finem impoſuit, quantū quidem ad virtutem ſui ſacrificij attinet, & adduxit ſempiternam iuſtitiam,hoc eſt,perfectiſſimam obedientiam erga Deum,quam omnibus in ſe credentibus in ſalutem imputat.

2. Terminatum.
Determinati tēporis duplex teſtimonium.
1.
2.
Moſaica politia ſublata.
Danielis hebdomades ſimplices.

DE SEXTO.

Acta meſſiæ, multiplicia.

Acta ſequuntur prout prædicta ſunt à prophetis,&

tis,& completa à Christo humana natura assumpta. Sunt autem hæc acta præcipua. Miracula, doctrina, benefacta, vitæ ratio, mors, resurrectio, triumphus. De miraculis supra diximus, de reliquis breuiter dicemus.

1. Doctrina & benefacta.

Doctrina & benefacta Christi prædicantur passim in Mose & prophetis, sed nos paucis testimoniis contenti erimus. Psal. 40.10. 11. in persona Christi Dauid in hunc modum loquitur: Euangelizaui iustitiam in Ecclesia magna, & labia mea non prohibebo, Domine tu scisti. Iustitiam tuã non abscondi in corde meo, veritatem tuã & salutem tuam dixi, non abscondi misericordiam tuam & veritatem tuam in Ecclesia magna. Hîc breuiter Dauid in persona Christi capita doctrinæ Messiæ complectitur, quæ sunt veritas promissionum diuinarum, misericordia iustitia qua iustitiæ Dei satisfit, & salus quæ contingit iustificatis ex misericordia. An non his pulcherrimè respondet euentus in nouo testamento? Esai. 61.1. Spiritus Domini super me, eò quod vnxerit me, ad euangelizandum humilibus misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem indulgentiã, & clausis apertionem, & prædicarem annum placabilem Domini, & diem vltionis Dei nostri, vt consolarer omnes lugentes & ponerem fortitudinem lugentibus in Sion, vt darem eis coronam pro cinere, oleũ gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris, & vocabuntur in ea fortes iustitiæ plantatio Domini ad glorificandum. Esa. 42.6. Alloquitur Pater Filium per os prophetæ in hunc modum. Ego Dominus vocaui te in iustitia, & apprehendi manum tuam, & saluaui te, & dedi te in fœdus populi in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedẽtis in tenebris. Esa. 49.6. Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & reliquias Israël conuertendas, sed dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Hæc testimonia, vt alia omittam, quæ cum his congruunt (nam summus est Mosis & omnium prophetarum de doctrina & benefactis Christi consensus) summam doctrinæ Christi continent, & clarissimam Euangelij definitionem. Testantur enim gratiam vniuersalem esse, remissionẽ peccatorum, iustitiam, vitam, & salutem allaturum esse Messiam pronuntiant, hoc est, verè Euangelium Christi proponunt. Euangelij enim nomine hæc beneficia Christi significari Paulus docet ad Rom. 1.16.

2. Vitæ ratio.

Vitæ ratio Dei manifestati in carne, hoc est Christi, qualis esset futura, similiter prædictum erat à prophetis. Esa. 42.1. Pater in hanc sententiam de filio manifestando in carne loquitur: Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet, non clamabit, neque accipiet personam, neque audietur vox foris, calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet, in veritate educet iudicium, non erit tristis neque turbulentus, donec ponit in terra iudicium, & legem eius insulæ expectabunt. An non huic prophetiæ respondet dulcissima illa Christi vox, Matt. 11.28. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos. Item: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. An non tota Euangelica historia testatur, Christum Dominum humanissimè omnes excepisse, & neminem, qui suã implorauit opem, spreuisse, nec vllum territasse minis, nisi eos, qui sua contumacia se veritati Dei opposuerunt. His enim protulit iuxta vaticinium Patris iudicium.

3. Mortis vaticinia.

Vaticinia clara de passione & morte Messiæ, præter sacrificia, figuras & typos, de quibus supra diximus, duplicia sunt. Quædam enim in genere tantùm Messiam affligendum & moriturum prædixerunt, inter quæ alia figurate dicuntur, vt cum in Psal. 110. de passione domini dicitur: De torrente in via bibet. Alia disertè sine omni figura idem continent, vt cum Daniel dicit, Christus occidetur. Esai. 53. prolixè passio domini prædicitur, sed in genere solummodo, quorum omnium summa hac propositione continetur: abscissus est de terra viuentium, propter scelus populi mei percussi eum. Quædam particulatim passionis partes, & mortis genus signarunt, inter quæ omnium maximè illustris est Psalmus, 22. qui orditur à querela Christi in cruce: Deus meus, deus meus, quare dereliquisti me. Et infra mortis genus mox indicat, cum ait: Ego vermis sum & non homo, opprobrium hominum & contemptio plebis, omnes videntes me derident me. An non historia Christi huic prophetiæ clarissimè respondet? Pependit in cruce contẽptissimus cruore & sputis quodammodo obrutus, adeo vt vix appareret in ipso hominis forma. Quemadmodum Esaias prædixit, cap. 53. 2. non erat forma ei neque decor, & non erat aspectus, derident suspensum, mouent capita & flectunt genua, & cum magno sarcasmo dicunt: Aue rex Iudeorum. Item verba Psalmi nescientes proferunt in ipsius contemptum: Cõfidit in Dominum, liberet eum, eripiet eum quoniã complacet sibi in eo. Et infra, Aperuerunt aduersus eum os suum sicut leo rapiens & rugiens. An non clarissimè cum his congruit euentus, cum in domibus pontificum & Herodis, tum in cruce? De perforandis Messiæ manib. & pedib. nonne clarè vaticinatur idem Psal? Perfoderunt manus meas & pedes meos. Nec diuisionem vestimentorum domini tacuit idem Psal. ita enim ait. Diuiserunt vestimenta mea sibi, & super tunicam meam miserunt sortes. Psal. 69. præter alia meminit fellis & aceti, quod illi sitienti milites porrexerunt bibendum in cruce. Psal. 30. meminit verborum Domini, quæ edidit in cruce dum expirauit: In manus tuas Domine commendo spiritum meum.

1. Generalia, figuratè.

Sine figura.

2. Particularia.

4. Resurrectionis testimonia triplicia.

Resurrectionis Messiæ præcessere triplicia testimonia. Quædam enim non signato resurrectionis tempore post mortem vitam illi promiserunt longæuam, vt Esai. 53.10. Si posuerit pro iniquitatibus animã suã, videbit semen longæuũ. 2. Quædam prænunciarunt resurrectionẽ futurã, antequã caro eius in sepulchro putresceret, vt in Psal. 16. 8. &c. Posui Dominũ in cõspectu meo semper, quoniã à dextris meis est, non mouebor. Ideo lætatum est cor meũ & exultauit gloria mea, quia & caro mea requiescit in spe, quoniã non derelinques animã meã in inferno, nec permittes sanctũ tuũ videre corruptionẽ, notas mihi fecisti vias vitæ, implẽs lætitia vultũ tuũ, & delectationes in dextera tua in ęternũ. 3. Quędã de ipso resurrectionis die prædixerũt, vt cũ Oseas Propheta ait, cap. 6.3. Tertio die suscitabit nos. Nã in ipsius resurrectione quæ contigit tertia die, nostra resurrectio posita est. Cũ his vaticiniis quia pulcherrimè euentus congruit, vt est expositus in Euangelistarũ libris, mirũ est quantũ robur fidelis anima concipiat ex illa conformitate prædictionum & historiæ.

5. Triumphus messiæ.

Triumphi Christi meminit Psalm. 68. 19. hisce verbis: Ascendisti in altũ, captiuasti captiuitatem, accepisti dona pro hominibus. Hoc Psalmi dictum Paulus ad Ephes. 4. 8. ascensioni Domini accommodat, donaque quæ accepit pro hominibus interpretatur Euangelistas, Doctores, Pastores, &c. Sed

quid multis Psalmi plurimi clarissima vaticinia de passione, morte & resurrectione Domini quibus historia per omnia congruit, continent, vt sunt 16. 17. 22. 40. 118. & multi alij. Vide quæ annotauimus in enarratione Psalmi 84. vbi instituimus integram collationem prædictionum cum historia Messiæ.

DE SEPTIMO.

Euenta post mortẽ, resurrectionẽ & triumphũ messiæ.

Quid euenturum erat post mortem, resurrectionem, & triumphum Messiæ non tacuere vaticinia Prophetarum cum quibus euentus clarissimè congruit. Sunt autem hæc à Prophetis prædicta euenta post triumphum Christi præcipua.

1. *Donatio Spiritus sancti.*
2. *Efficacia Euangelij.*
3. *Reiectio Iudæorum.*
4. *Assumptio gentium.*
5. *Regnum Antichristi.*
6. *Regnum Mahometicum.*
7. *Conseruatio Ecclesiæ in medio hostium.*
8. *Inuasio regni Antichristi.*

Hæc omnia vt prædicta sunt à sanctis Dei prophetis euenere. Sed nos pauca de singulis confirmãdi nostri gratia adiiciemus.

I.

De donatione Spiritus sancti.

Ioelis locus illustris explicatus.

Ioël Propheta de effusione Spiritus sancti in Apostolos prophetauit hisce verbis: cap. 2. 28. Et erit posthac, effundam spiritum meum super omnem carnem & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ, senes vestri somnia somniabunt, iuuenes vestri visiones videbunt. Hanc prophetiã Petrus Acto. 2. 17. affirmat impletam fuisse, cum missus est spiritus sanctus die à resurrectione domini 50. visibiliter in Apostolos, quẽ dominus ipse se missurum promiserat. Quare & præcepit discipulis vt manerent in ciuitate Ierusalem, donec promissum patris acciperẽt. Ita enim eodẽ die quo apparuit viuus post mortem ait discipulis: Et ecce ego mittam promissum patris mei super vos, vos autem manete in vrbe Ierusalẽ, vsquequò induamini virtute ex alto, id est, vsq; quò spiritus sanctus è cœlo in vos illabatur. Et acto. 1. 4. Et cõuescens præcepit eis ab Ierusalẽ ne discederẽt, sed expectarent promissionẽ patris, quam audistis per os meum. Nam Iohãnes quidẽ baptizauit aqua, vos autẽ baptizabimini (scilicet à patre & me) spiritu sancto post non multos hos dies. Non dubium esse potest, Christum cum hæc diceret, respexisse ad prophetiam Ioëlis, quæ completa est die pente costes, sed prophetæ verba breuiter expendamus. Primùm itaq; cum dicit: *Effundam Spiritum meum*, significat vberiorem spiritus gratiam contingere Ecclesię Dei post Christi aduentum, quàm cõtigit sub lege. Ideo non dicitur, Stillabo spiritum meum: sed *effundam*, vt plena copia voce effusionis significetur. Item cum dicit, effundam, respicit ad typum. Nam spiritus sancti hæc effusio, aqua manante de petra in deserto significabatur. Deinde dicit *super omnem carnẽ*, quod comparatè accipiendum est. Sub lege enim pauci admodum spiritu prophetiæ donabantur. Verùm in nouo testamento, hoc donum spiritus, non est alligatum paucis aut certo hominum ordini, sed promiscuè datur omnibus audientibus Euãgelium & credentibus, etsi non hodie visibiliter, vt die pentecostes à resurrectione Domini accedit. Tertiò, cum dicit filios & filias eorum *prophetaturos*, item *senes somniaturos & iuuenes visuros visiones*, significat fore vulgo pleniorem lucem cognitionis Dei in nouo testamento quam fuit in veteri. In nouo enim vident clarè completa, quæ olim obscurius prophetæ prædixerunt.

Testimonium veritatis Euangelij.

Vt hæc visibilis effusio Spiritus sancti in Apostolos, iuxta prædictionem prophetæ fuit veluti authenticum quoddam maiestatis diuinæ sigillum, quo ipse Euangelium Christi mundo vniuerso confirmari voluit: ita inuisibilis eiusdem spiritus effusio in credentes, est testimonium firmum veritatis Euangelij in cordibus fidelium, & arrhabo quidam promissorum bonorum, iuxta dictum Pauli 2. Corinth. 1. 21. Qui confirmat nos vobiscum in Christo, & qui vnxit nos Deus est, & qui signauit nos & dedit pignus spiritus in cordibus. Quid effecturus esset spiritus sanctus promissus & datus copiosè docet ipse Dominus, Iohan. 14. 15. 16. 2. *De efficacia Euangelij.*

Efficacia Euãgelii.

De efficacia Euangelij in nouo testamento prædixit Ierem. cap. 24. 7. Dabo eis cor vt sciant me, quòd ego sim Dominus, & erunt mihi in populum, & ego ero illis in Deum, quia reuertentur ad me in toto corde suo. Idem cap. 31. 31. Ecce dies venient dicit Dominus, & feriam domui Israel & domui Iuda fœdus nouum, non secundũ pactum quod pepigi cum patribus vestris, in die qua apprehendi manũ eorum, vt educerem eos de terra Aegypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorũ, dicit Dominus: sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel: post dies illos dicit Dominus, dabo legem meã in visceribus eorum, & in corde corũ inscribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi mihi erũt in populum, & non docebit vltra vir proximũ suum & vir fratrem suum, dicens, cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsq; ad maximum ait Dominus, quia propitiabor iniquitati illorum, & peccati eorum non ero memor amplius. Hoc prophetæ testimoniũ manifestè docet de fœdere nouo & efficacia Euangelii in nouo testamento, quemadmodum autor Epistolæ ad Heb. cap. 8. 8. hãnc prophetiã interpretatur. Psal. 19. 8. &c. efficaciam Euangelij multiplicem proponit. Esa. 11. 4. percutiet (scilicet Christus per suos apostolos, aliosq; verbi ministros) terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium.

Euentus cum prophetis cõgruens.

Cum his vaticiniis de efficacia Euangelij cõgruit euentus. Petrus, Actor. 2. 41. virtute huius Euangelij ex hostibus Christi tria millia hominum ad fidem conuertit. Apostoli reliqui cum Petro missi prædicatum Euangelium, virtute spiritus armati, & miraculis ad inuocationem nominis Domini nostri Iesu Christi editis (quæ miracula, vt testimonia fuere viuentis, regnantis & præsentis filij Dei in Ecclesia: ita symbola erant internæ virtutis verbi per spiritum sanctum in cordibus credentium) plurimos ad fidem à prophanitate idololatrica iuxta vaticinia pertraxerunt, quod nullis humanis viribus aut sapientia effecissent. Id quod ipse Paul. testatur 1. Corinth. 2. 4. cum ait: Neque sermo meus & prædicatio mea versatur in persuasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed in demonstratione spiritualis potentiæ. Vide quæ supra annotauimus ex 2. Corinth. 10. de virtute Euangelij, quæ Euangelij virtus quantum ad internam efficaciam attinet, (nam miracula solummodo in noua Ecclesia confirmandæ doctrinæ destinabantur) in successoribus Apostolorum etiamnum durat, & durabit iuxta vaticinium Prophetæ. Quam pulchrè congruat experien-

experientia cum Prophetarum prædictionibus de efficacia verbi, etiam post Apostolorum tempora docent omnes ætates, inde vsque à donatione visibili Spiritus sancti ad nostra tempora. Ita videmus veram esse promissionem Christi: Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam. Tametsi enim semper sunt & erunt qui opponunt se verbo, donec hic mundus steterit: tamen nunquam vllis viribus diabolorum aut hominum reprimetur eius cursus. Siquidem vt nunquam desinet antiquus serpens eiaculari sua venena, sicut habet prima promissio: ita Christus nunquam desinet adesse & tueri Ecclesiolam suam aduersus potestates tenebrarum.

3.

DE REIECTIONE *Iudæorum.*

Tria consideráda.

Tria sunt in reiectione Iudæorum consideranda iuxta Prophetica vaticinia. *Primum*, paucitas saluandorum ex Iudæis. *Secundum*, definita & statuta vastitas politiæ Mosaicæ nunquam instaurandæ. *Tertium*, vtriusque, id est, paucitatis saluandorum & vastitatis perpetuæ caussæ.

1. Paucitas saluandorum.

De paucitate saluandorum ex Iudæis prædixit Esai. cap. 1. 9. Nisi Dominus Sebaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus. Idem cap. 10. 22. Si fuerit numerus filiorum Israël tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient. Psal. 69. 23. fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum & in captionem, & in scandalum, & in retributionem ipsis.

2. Politiæ Mosaicæ abolitio.

De aboléda penitus Mosaica Politia Esaias quoque vaticinatur cap. 10. 23. finitionem Dominus Deus exercituum faciet in medio totius terræ. Et Daniel, cap. 9. 26. Post Sexaginta duas hebdomadas occidetur Christus, & non erit scilicet populus amplius. Nam ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus ducis venturi, & finis eius populi vastitas, & post finem belli statuta desolatio.

3. Caussa vtriusque.

De caussis paucitatis saluandorum ex Israël & abolendæ Politiæ Mosaicæ, ipse Moses prædixit Deut. 18. 18. Prophetam suscitabo eis de medio fratrũ suorum, qui verba eius quæ loquetur in nomine meo audire noluerit, ego vltor existam. Item 28. 15. &c. cap. Si audire nolueris vocem Domini Dei tui, mittet Dominus super te maledictionem, perditionem, & perturbationem, donec conteret te & perdet velociter propter malitiam operum tuorũ. Item, remanebitis pauci numero, qui prius eratis sicut astra cœli præ multitudine: Quoniam non audisti vocem Domini Dei tui: & sicut antea lætatus est Dominus super vos bene vobis faciens vósque multiplicans: Sic lætabitur disperdens vos atque subuertens, vt auferamini de terra ad quam ingrediéris possidendam. Hinc est quod Esaias per Mimesin dicat, cap. 28. 15. Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum: flagellum inundans cùm transierit, non veniet super nos, quia posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus. Idẽ cap. 8. 14. Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petrã scandali. Idẽ 65. 2. Tota die expandi manus meas ad populum non credentem sed contra dicentem mihi. Psal. 118. 22. Lapidem quem reprobauerunt ædificantes hic factus est in caput anguli. Cum his Prophetiis congruit Domini cõminatio quæ est Matth. 23. & 24. Hæc igitur vaticinia sint nobis in cõspectu de internecione populi Israëlitici, quem propter suam contumaciam aduersus Christũ prophetę prædixerunt exterminandum esse. Neque hîc obstant promissiones factæ Israëlitis. Nam vt Paulus ait, istę promissiones non pertinent ad eos qui nati sunt ex Israel secundum carnem, sed secundũ promissionem, id quod olim adumbratũ erat in duobus filiis Abrahã, videlicet Ismaël & Isaac, Itẽ in duobus filiis Isaac, Iacob & Esau. Ideo Paulus ait: Non enim omnes qui sunt Israel, ij sunt Israelitę, neque qui semen sunt Abrahę, omnes filij Abrahæ. Filios autẽ Abrahę Apostolus ipse definit ad Rom. 4. esse omnes qui sectẽtur vestigia fidei Abrahę. Non ergo reiectio Iudeorũ reiicienda est ad arcanũ Dei consiliũ, quo ab æterno statuit, vt Stoici dicunt, reiicere istum populum: sed ad contumaciam populi offendentis in lapidem ædificij, id est, in Christum. Vult enim Deus paterna sua beneuolentia totum humanum genus saluum fieri: sed per salutem, id est, per ipsum Christum. Vult quoque omnes contumaces in Christum iusto suo iudicio perire. Stat enim immota sententia Pauli: Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Nos igitur qui ex gentibus vocati sumus, simus grati Deo, fide & obedientia adhæreamus Christo, in quem quisquis crediderit, nõ pudefiet. Verùm si nos autori salutis opposuerimus contumaciter cum Iudæis, futurum est, vt etiam à nobis auferatur regnum Dei, & detur gẽti facienti fructus eius. Si enim non pepercit naturalibus ramis, multò minus parcet insititiis. Vide Ro. 9. 10. & 11. vbi hoc ipsum argumentum tractatur.

Concilia-bulo secorũ in specie Pugnãtiũ.

4.

DE ASSVMPTIONE *Gentium.*

Plurima vaticinia.

Plurima extant veteris Testamenti vaticinia, de vocatione & assumptione gentium. Taceo primam promissionem gratiæ, quæ est vniuersalis. Pręterea repetitam promissionem: In semine tuo benedicentur omnes cognationes terræ. Hæ promissiones cum sint vniuersales, manifestè includunt gentes. Sed nos illa vaticinia solummodo hic attingemus, quæ meminerunt assumptionis gentium, reiectis Iudæis contumacibus aduersus Christum, Psal. 2. 8. apertè pronuntiat, frementibus Iudæis aduersus Christum, gentes fore ipsius peculium: ita enim ait: Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionẽ tuam terminos terrę. Oseę 2. 23. proposito symbolo docet gentes assumendas esse: vocabo, inquit, nõ plebem meam, plebẽ meam: & non dilectam, dilectam. Huc pertinent exhortationes multę in Psalmis, quibus Dauid hortatur gẽtes ad celebrandũ Deum, qui eas assumsit in gratiam ex mera sua misericordia, vt cum dicit Psal. 117. 1. Laudate Dominum omnes gentes, & laudate eum omnes populi, quoniam confirmata est misericordia Dei super nos, & veritas Domini manet in æternum. Cum igitur videmus euentum respondere vaticiniis Prophetarum, sciamus hanc gentium assumptionem, & vocationem, quæ per Apostolos facta est, vim demonstrationis, qua veritas Euangelij & firmitas fidei gentium confirmetur, obtinere.

Pręcipua.

5. 6.

DE REGNO ANTICHRISTI *& Mahometico.*

Prædixere Prophetæ Dei, oritura esse regna, Antichristianum & Mahometicum, quorum illud quidem fraude acquireretur, & mendaciis stabiliretur sub Christi nomine, vt hodie in papatu cernitur, hoc

vero armis raperetur, Christum ex professo contemnens, & sanctos Dei conculcans, quod videmus compleri in Turcico regno. De hoc Mahometico regno vide quæ annotauimus in enarratione Psal. 84. De Antichristi impietate vide 2. Thessalo. 2. vbi Paulus ita depingit papam ac si ipse coram ipsius impietatem & superbiam vidisset. Lege quoque de vtroque regno commentarios Philippi in Danielem, item Chronica eiusdem.

7. 8.

DE INVASIONE REGNI *Antichristi.*

Diminutio regni Antichristi prædicta.

Etsi autem Antichristi regnum fore magnum, potens, & terribile prædixere Prophetæ: tamen circa finem mundi idem inuadendum & diminutum iri non tacuere. Etsi autem prorsus non abolebitur Antichristi dominium, ante aduentum Christi ad iudicium: tamen ruinas magnas patietur. Nam tonitru cœlesti percutietur. O mitto alia multa testimonia, & vnum Pauli quod est 2. Thessal. 2. asscribam: Quem (scilicet filium iniquitatis & aduersarium Christi) Dominus destruet spiritu oris sui, & abolebit illustri aduentu suo. Hoc Pauli vaticinium duo continet. Vnum de destructione, hoc est, inuasione, qua patefiet fraus Antichristi, vt multi ab eo deficiant. Alterum, de perpetua abolitione regni Antichristi, post cuius abolitionem regnum sanctorum perpetuo durabit, iuxta Danielis vaticinium & Christi promissionem. Primum enim dicit. Quem destruet Dominus spiritu oris sui. Est autem spiritus oris Christi ipsa Euangelij vox, per quam regnum Antichristi conquassabitur, & paulatim maiores ruinas accipiet. In totum autem non abrogabitur, antequam Dominus ad iudicium venerit. Etsi autem omnibus seculis erant pij quidem & docti viri, qui papæ Tyrannidi aduersabantur, nihilominus tamen integrum suum regnum obtinuit vsque ad annum Domini 1517. à quo tempore vsque huc 54. annos Christus Dominus Spiritu oris sui potēter inuadit regnum Antichristi, per pios Euangelij pręcones in multis regnis, qui virtute Spiritus ex alto armati, viriliter oppugnant regnum papæ. Deinde dicit: & abolebit illustri aduentu suo, hoc est, Etsi inuaditur regnum Antichristi nunc ex hac, nunc ex alia parte: tamen non in totum abolebitur, vt diximus, antequam dominus illud suo glorioso aduentu aboleuerit, quod haud dubiè breui futurum est, pręsertim cùm signa aduentus Domini ad iudiciū, à Prophetis, Christo, & Apostolis pręedicta, quotidie cumulátur.

Locus Pauli ad Thessalon. de Antichristo explicatus.

DE OCTAVO.

Primus vsus & fructus omnium quæ de Messia dicta sunt.

Horum omnium vsus & fructus *Primus* est, vt ex his collationibus Prophetiarum & historia Christi, confirmationē fidei nostrę de Domino nostro Iesu Christo petamus. Nam cum videmus vaticinia quatuor millium annorum per omnia congruere cum euentu & historia Christi, nullus scrupulus piis mentibus amplius relinquitur, quin contra portas inferorum teneamus certissimam & euidentissimis demonstrationibus confirmatam doctrinam Euangelij de Iesu Christo, mortuo & resuscitato pro humano genere. His enim firmissime fulcitur assumptio demonstrationis, quam in initio proposuimus de vero Messia Iesu Christo, quam demonstrationē Christus ipse, vt diximus, & Apostoli ipsius nobis commendant. *Secundus* vsus & fructus coniunctus est

Secūdus.

cum primo, videlicet, vt coniuncti de doctrinæ Euangelicæ certitudine, conuertamur ad Deum fiducia in mediatorem Iesum Christum concepta, & statuamus illum verè præstiturum nobis quæ in Euangelio promiserat.

De vera fide digressio.

Quoniam autem nulla res homini salutem expetenti adeo necessaria est, vt vera fides, qua conuersio (quæ græcis μετάνοια vulgò pœnitentia dicitur) ad Deum fit, stabilitur, & continuatur, placet hoc quædam de fide ἀμαθέστερον καὶ σαφέστερον adscribere, & vt firmissimè teneatur quæ sit veræ, firmæ & salutaris fidei indoles, & facillimè distinguatur inter viuam piorum, & mortuam hypocritarum fidem. Siquidem fides hypocritica spectrum solum modò est verę fidei, & non fides propriè dicenda, quo tamē spectro adeo delectantur hypocritæ, vt se solos beatos esse existiment. Verùm his idem vsu venit quod phreneticis. Vt enim phrenetici, si ad illorum colla suspenduntur torques cupreæ, & capitibus imponuntur coronæ stramineæ, altum spirant, incedunt magnificè, alios tanquam ex alto despiciunt, se reges esse putant, & nominari gestiunt: Sic hypocritæ (quorum conditio multò est deterior quàm phreneticorum) spectro fidei fascinati, suis operibus, suis iusticiis, suis meritis, se ornatissimos existimant, se solos beatos gloriantur, & alios tanquam ex alto despiciunt, vt videre est in Pharisæo illo, qui gloriabundè se antepo suit publicano, qui tamen publicanus viua fiducia in Deum concepta, ad propitiatoriū cōfugiebat, qua fide & iustificatus est & saluatus.

Fides hypocritica.

Quæ salutarem fidem præcedant.

Verùm priusquam viua & salutaris fides (qua fit conuersio) in corde hominis concipiatur & nascatur, quatuor in homine præcedant necesse est.

1. Peccati cognitio in mente.
2. Iustæ iræ Dei in peccatores, & meritæ damnationis in corde sensus.
3. Μεταμέλεια, cum qua cruciatus in conscientia propter peccatum commissum, & propter pœnas imminentes ex iusta ira Dei, coniunctus est.
4. Christi vera notitia & firma in mente ex Euangelij prædicatione concepta.

Hæc quatuor sunt veluti quatuor gradus, quibus gradatim conscenditur ad veram & salutarem conuersionem, quæ fit per fidem. De quibus gradibus ordine dicemus.

1. Peccati cognitio.

Primus itaque gradus est peccati cognitio. Hanc consequitur homo ex lege Dei: per legem ait Paulus est cognitio peccati. Rom. 7. 7. Est enim lex Dei regula iustitiæ quæ monstrat, quid iustum, quid iniustum sit, quid Deo placeat, quidque displiceat, ex quo fit vt quicquid sit in nobis, vel fiat à nobis non congruens cum regula, hoc est, cum lege Dei, sit peccatum, quo Deus horribiliter offenditur. Ad hanc ergo regulam, vitam & actiones suas interiores & exteriores explorabit homo, & ex ea iudicabit de factis suis, peccatáne sint, an non. Verùm ne quis errore fallatur in accommodatione & vsu huius regulæ, duo tenebit: Vnum, quod quicquid aduersatur charitati Dei & charitati proximi, prohibeatur lege Dei, & pugnat cum regula iustitiæ, & contra, Quicquid congruit cum charitate Dei & proximi, præcipiatur, tametsi expressè verbis legis non videatur interdictum aut præceptum. Nam lex ex his duobus principiis concluditur, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & diliges proximum tuum sicut teipsum. Alterum, quod lex sit spiritualis, vt quæ postulet puram, perpetuam, perfectam & spiritualem obedientiam, ex quo intelligere in promptu est, quod nullus homo natus iuxta naturæ legem, valeat legem

gem Dei implere. Nam hominis natura & legis con ditio, ita sibi aduersantur, vt nunquam in hac vita inter eas conuenire (vt deberet fieri) possit. In quod Paulus conqueritur, cum ait, Rom.7.14. Lex est spiritualis, ego autem carnalis, venditus sub peccatum. Hinc intelligimus omnes homines reos esse coram tribunali Dei, vt trãsgressores ipsius sanctissimæ legis, & non posse ne incipere quidem, nedum præstare vllam obedientiam, iuxta legis mentem, priusquam regeniti fuerint, & facti noui homines per fidem.

2. Sensus iræ Dei. quem 4. cogitatio nes augēt

Secundus gradus est sensus iræ Dei & iustæ damnationis, in corde hominis propter peccatum, quo reus est homo coram Deo. Quoties enim homo cogitat suum peccatum, simul debet intueri iram Dei aduersus se, & cogitare de pœna quam meruerat propter peccatum.

Huius iræ Dei sensus in corde hominis propter commissa peccata, crescit ex harum rerum cogitatione. Primùm, cogitandum de lege lata primis nostris parentibus in Paradiso videlicet, quando comederis de arbore ista morte morieris. Hic Dominus toti Adamo minatur mortem si legem latã violauerit, hoc est, minatur mortem non solum personæ Adami, verum etiam naturæ Adami, quam nos omnes habemus, qui nati sumus ex Adam, iuxta cõmunem nascendi legem. Atque ideo eiusdem cuius & Adam condemnationis rei sumus, qui ab eo originem traximus. Psal.51.7. Paulus, Rom.5.18.

Lex Adamo data.

Maledictio Dei præceptis affixa.

Deinde sensus iræ Dei & iustę nostræ damnationis, crescit ex cogitatione sententiæ, quam Deus in monte Sina adiecit suæ legi, videlicet, maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis vt faciat ea. Hęc maledictio venit ex iusta ira Dei in omnes, & infert æternas pœnas omnibus iis, qui non per liberatorem Iesum Christum ex hac legis sententia eximuntur.

Testimonium conscientiæ.

Tertiò, sensus iræ Dei & iustæ condemnationis hominis propter peccatum, crescit ex Chirographo Dei in cordibus nostris, quod Chirographum est conscientia hominis, quæ testatur de damnatoria sententia, primum in Paradiso, deinde in lege proposita. De vtraque sententia, videlicet, conscientiæ & legis Dei loquitur Ioannes, 1.Ioan.3.20. Si, inquit, condemnet nos cor nostrum, maior est Deus corde nostro qui nouit omnia. Quoties ergo sentimus cruciatum in conscientia nostra propter peccatum, cogitabimus esse pœnam diuinam, & præmonitionem quandam æternarum pœnarum propter peccatum, nisi nobis per Christum succurratur.

Signa iræ Diuinæ.

Quartò, sensus iræ Dei, & iustæ nostræ pœnæ, etiam crescere debet ex signis iræ diuinæ, quę sunt duplicia. Quædam enim simul minantur & puniunt, vnde maxima ira Dei in peccatores intelligitur. Huius generis signa sunt pestis, annonæ caritas, fames, bellum, & variæ plagæ, quibus Deus vel integra regna, vel aliquos saltem homines aliis in admonitionem punit, in ostensionem futuri iudicij. Quædam non statim puniunt, sed minantur, & imminentes pœnas quasi prædicunt. De huiusmodi signis minantibus multas habemus historias tum prophanas tum sacras.

Egesippus signa comminantia, quę præcesserunt euersionem Ierusalem recitat. Christus Dominus Matth.24. enumerat signa præcessura extremum diem, quibus subiungit hanc grauissimam admonitionem, videte ne quis vos seducat. De his tenenda est regula. Quicquid non fit vsitatè, etiamsi naturales caussas habeat, aliquid significat. Etsi ergo cometæ, inundationes aquarum, horrendæ & inusitatæ tempestates habent sæpe naturales causas, quas Mathematici monstrant: tamen experientia & historiæ docent, non ἄσημα esse quæ ita inusitatè fiunt. Verùm huiusmodi signa minantia, annexam conditionem habent duplicem, videlicet iudicij seu pœnæ, si non resipiscimus signis admoniti: misericordiæ, si vera pœnitentia confugimus ad Deum, petentes veniam. Exemplum in Propheta Iona habemus illustre. Pêr hunc enim Deus minatur exitium Niniuitis, post quadragesimum diem à tempore concionis Ionæ. Sed quid accidit? Audita hac comminatione, agnouere Niniuitæ suum peccatum, & iustam iram Dei, & conuersi sunt in vera pœnitentia ad Deum, petiuerunt veniam in planctu & ieiunio. Horum ergo pœnitentia motus Deus illis pepercit & nõ puniuit iuxta comminationem Prophetæ. Horum exemplum si hodie multæ gentes imitarentur. Deus etiam misericordiæ suæ memor, parceret iis, quibus iam variis & inusitatis portentis minatur pœnas.

3. Pœnitentia.

Tertius gradus, qui veram conuersionem quæ fit per fidem præcedit, est μεταμέλεια, dolor ob peccatum in conscientia. Vt enim secundus est sensus iræ Dei, quo verè statuimus Deum irasci peccato: ita hic μεταμέλεια & dolor ob peccatum est, quo compungimur ob culpam nostram, & vellemus nos nũquam peccasse & offendisse Deum, vnde concipitur in nobis per Spiritum sanctum dolor, odium peccati, & fuga peccati.

Quod autem huiusmodi μεταμέλεια & dolor in corde præcedat salutarem pœnitentiam, quę est conuersio hominis ad Deum per fidem in Iesum Christum, pręter alia multa, sequentia testimonia confirmant. Actor.2.37. postquam displicuisset Iudæis factum suum, & compũcti essent corde ob peccatum suum, quærunt: quid faciemus viri fratres? Respondet Petrus, μετανοήσατε, & baptizetur vnusquisque vestrûm in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum. Hic apertè vides quod & μεταμέλεια seu dolor ob peccatum præcedat μετάνοιαν, & quod prædicatio τῆς μετανοίας sit propria Euangelij, & sit conuersio ad Deum per fidem in Iesum Christum, id quod verba hæc declarant: Baptizetur vnusquisque vestrûm in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum, hoc est, baptizamini vt habeatis testimonium Dei quod vobis conuersis, id est credentibus in Christum sint remissa peccata Matth.21.32. vos videntes οὐ μεταμελήθητε vt crederetis ei, id est, non μεταμελείᾳ ducti estis vt conuerteremini ad Deum per ipsius prædicationem. 2.Corin.7.10. etiam clarissimè docet, quod dolor ob peccatum, seu contritio, præcedat salutarem pœnitentiam, id est conuersionem. Dolor, inquit, secundum Deum operatur μετάνοιαν salutarem, hoc est, pręparat hominem vt se ad Deum conuertat per fidem, ne in suis peccatis pereat.

Odium peccati vnde.

Porrò odium & abominatio peccati ex eo venit. 1. Si cogites summam voluptatem Diaboli esse, videre hominem, qui est conditus ad imaginem Dei potius se velle imitari, quam Deum, potius suum signum quam Dei gestare. 2. Si cogites, quemadmodum supra diximus, quam horrendè peccatum Deum offendat, vt quod expellat Spiritum sanctum de corde hominis, & faciat ex templo Dei habitaculum diaboli. 3. Si cogites quantum damnum tibi afferat peccatum, & quantum aliis noceat malo exemplo. 4. Si, vt par est, cogites, quàm turpe & abominabile sit peccatum, quod castissimos Dei Angelos fugat. Hæc quatuor merito cor hominis ad dolorem propter peccatum, ad odium & fugam peccati commouere deberent.

Quartus gradus, qui viuam & salutarem fidem

4 Christi vera cognitio.

proximè præcedit, est Christi vera cognitio, quæ aliunde haberi nequit, quam ex prædicatione Euangelij, siquidem Euangelium docet, cur Christus in mundum venerit, quis sit, quid fecerit, & quomodo sit affectus erga miseros peccatores, qui ad se veniunt.

Cur in mundum venerit.

Venit in mundum missus à patre vt liberet miseros peccatores à tristissimo peccati onere: ita enim Ioannes ait: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi, Et ipse dicit: Veni in mundum vocare peccatores ad pœnitentiam. Item, veni saluare quod perierat. Et Paulus ait: Certus est sermo & omnium approbatione dignus quod Iesus Christus venit in mundum peccatores saluos facere.

Quid sit.

Est verus Deus, qui potest quicquid vult, & vult quicquid suo verbo promittit: est verus homo assumpta in vnionem personalem nostra natura, vt eam reddat participem diuinæ naturæ & gloriæ: est vna persona Deus & homo, vt sciamus omnia opera ipsius esse infiniti pretij & æstimationis.

Quid fecerit.

Passus & mortuus est pro peccatis nostris, impleuit legem, vt sua obedientia nobis imputata, iusti habeamur coram Deo. Hic orat pro te apud æternum patrem, vt omnis qui venit ad illum & credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam.

Quomodo sit affectus erga peccatores.

Denique ita affectus est erga quemlibet peccatorem quod velit ipsum in gratiam recipere, quãtumuis enormiter peccauerit, modo ad ipsum venire non recusauerit. Venite, inquit, omnes qui laboratis & onerati estis, ego refocillabo vos. Hunc suum affectum in multis magnis peccatoribus conspiciendum exhibuerat, vt in Magdalena, in latrone & in multis aliis. Breuiter vt venit in mundum propter peccatores: ita reuera vult omnium peccatorum salutem, sed per fidem, vt ipse ait: Qui videt filium (id est, agnoscit filium esse saluatorem mundi) & credit in illum, habebit vitam æternam & ego suscitabo eum in vltimo die.

Atque ita vidimus, quid veram & salutarem fidem præcedat, antequam concipi & nasci possit in cordibus nostris. Ex tribus primis gradibus intelligimus, quæ maneat nos damnatio, nisi liberemur à peccatis nostris, vnde oritur compunctio cordis. Ex quarto intelligimus, remedium aduersus peccatum, esse propositum in Iesu Christo. Nam qui in ipsum credit, habet remissionem peccatorum & vitam æternam.

Desiderij promissæ in Christo gratię fontes.

In his cogitationibus per Spiritum sanctum excitatur in corde ingens desiderium promissæ in Christo gratiæ, quod desiderium est veluti quidam fidei conceptus, & cum ad hoc desiderium fiducia cordis in promissionem gratiæ accedit, fides in corde nascitur. Atque ita viua salutaris & Christiana fides, est ingens desiderium gratię promissæ in Christo, & firma fiducia in Christum, quod velit ex gratia remittere peccatum, & vitam æternam donare credenti gratis absque omnibus operibus & meritis humanis.

Fidei descriptio.

Is qui in hunc modum credit, habet remissionem peccatorum, ex merito mortis Christi, est iustus iustitia Christi sibi imputata, est filius Dei, est reconciliatus cum Deo, est nouus homo, habet accessum ad Deum, stat in gratia & fauore Dei.

Fidei incrementa

Quando fides ita est concepta & nata in corde hominis, cum sit initio tenerrima & perexigua, debet quotidie crescere & incrementa assumere, per ardentem inuocationem Dei, vt cum Dauide ores, ô Domine, confirma quod in nobis es operatus, Spiritu tuo sancto confirma me, dirige me in tua veritate. In huiusmodi seria & ardenti inuocatione sentitur responsum Spiritus sancti in corde peccantis, per lætitiam cordis & consolationem aduersus peccatum & mortem. Hæc enim lætitia & consolatio in corde, est testimonium spiritus, quod simus filij Dei, & iam inchoauerimus vitam æternam.

Fidei esse fœ...

Huiusmodi viua & salutaris fides non est sterilis, sed fœcunda. Producit enim suauissimos & pulcherrimos fructus, & ante omnia se gratam exhibet erga Deum, ipsum prædicat, ipsum laudat mente, corde, lingua, atque adeo tota vita. Quemadmodum videmus in Abrahamo, cuius filij sunt, qui vestigiis fidei ipsius insistunt per fidem & obedientiam.

Fidei fructus.

Huius fidei fructus vt particulatim dicam sunt quatuor, pietas erga deum, innocentia in vita, charitas erga homines, sancta cura in officio.

Probatur...

Probatur & hæc fides cruce, vt aurum igni. Nam patientia sub cruce cum inuocatione Dei, expectatione liberationis, est veluti examinatio fidei, num sit vera nec ne, vt in Iob videre est. Pugnat quoque contra diabolum, mundum & carnem, & fit victrix, cuius finis est salus animæ, & vita æterna, iuxta dictum Domini: Beatus qui perseuerauerit vsque ad finem.

Veræ Christiani esse gies.

Qui gradus ad fidem à nobis enumeratos recte cogitat, & qui fidei ortum in corde perpendit, & qui fructus fidei vt par est æstimat, is intelligit Euangelium esse prædicationem vniuersalem pœnitentiæ, id est, conuersionis, quæ fit per fidem, & remissionis peccatorum (cum qua coniuncta est iustificatio & donatio vitæ æternæ) intelligit quoque tres esse pœnitentię partes, videlicet contritionem (quæ rectè pars antecedens dici potest, vt quæ antecedat conuersionem, vt ostendimus) fidem, per quam fit conuersio, atque ideo pars formalis conuersionis seu pœnitentię dici potest, & nouam obedientiam, quæ cum fide connata est, tametsi ab ea accurate distingui debet, & pars consequens dici potest. Hæc tria, partes dicuntur pœnitentiæ, sed respectu finis ad quam ordinantur, ordine enim finem præcedunt, qui est salus conuersorum. Et sunt hæ partes, vt dixi, diligenter distinguendæ. Prima remouet obstaculum. Secunda apprehendit beneficium oblatum. Tertia est fructus iustitiæ fidei, qui est veluti intermedium ad salutis portum: Non enim fieri potest vt sit fides, sine suis naturalibus proprietatibus. Etsi autem hæc noua obedientia non est pars aut caussa iustificationis: tamen est necessarius fructus regenerationis, sine qua nemo saluatur.

Tertius vsus & fructus omnium de Messia disputationum. Quartus.

Tertius vsus & fructus est vt Deum patrem per filium in Spiritu sancto, mente, corde, lingua, totáque vita pro tanto beneficio prædicemus cum in hac vita, tum in omni æternitate.

Quartus vsus & fructus collationis institutæ, est confirmatio nostri aduersus tentationem grauissimam, quam externa Ecclesiæ forma, paucitas credentium, & defectio plurimorum ab Euangelio, animis infirmorum subinde quasi instillat. Cum enim infirmi vident multos, qui sunt extra Ecclesiam pollere sapientia, autoritate, opibus, potentia, prosperóque rerum successu, & contra intuentur fideles paupertate, cruce & contemptu tantum non opprimi, incipiunt dubitare de tota Ecclesiæ doctrina: Ratiocinantes, eos potius placere Deo, quos fœlices & fortunatos in hoc mundo vident, quam eos qui cum tantis calamitatibus conflictantur. Aduersus hanc tentationem iuuat aspicere positam à nobis vaticiniorum & euentuum conuenientiam,

Aduersus remedia scandala.

quæ

que docet regnum Christi esse spirituale, docet pios ideo grauius affligi in hoc mundo, vt in eis corpus peccati crucifigatur, & vt admoneantur de futura gloria, in quam Christus victor nos suo tempore introducet. Neque alia vnquam fuit aut erit Ecclesiæ conditio in hoc mundo, quàm vt cruce veluti igni quodam probetur, vt Prophetæ & Apostoli testantur, & totius doctrinæ Ecclesiæ Dei consensus confirmat, & infinita sanctorum exempla comprobant. Spectro igitur felicitatis impiorum in hoc mundo, opponamus cum Dauide veram felicitatem, eamq; perpetuò duraturam in Christo Iesu. Cruci Ecclesię opponamus gloriam. Contemptui opponamus adoptionem nostri in Filio Dei. Cum paucitas credentium & defectio multorum ab Euangelio offendit, confirmemus nos verbo, quod hæc paucitas & defectio prædicta fuit per Prophetas, Christum & Apostolos: sustentemus nos exemplis piorum, qui omnibus temporibus fuere paucissimi. Semper enim optima quæque paucissimis placuere. Erigamus nos consolatione promissionis, quod non sit prorsus abolēda Ecclesia in hac vita, etsi multi in ea trucidantur à tyrannis, & quod illi ipsi qui etiam trucidantur, in hoc ipso sint beati, quod persecutionem & mortem patiantur propter confessionem nominis Christi: imò gaudeamus nos isto pacto conformes fieri Filio Dei, vt olim cum eo regnemus in gloria. Si enim patimur cum illo, teste Apostolo, 2. Tim.2.12. etiam cum illo regnabimus, & percipiemus fructum nostri laboris cum gaudio, iuxta Dauidis vaticinium. Psalm.126.5. Qui seminant in lachrymis cum exultatione metent: Euntes eunt, & flentes portant preciosum semen: venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos. Vt ergo Agricolæ non tantum mentem vertunt ad tempus sationis, quod est molestius & laboriosius: verumetiam ad lætissimum & iucundissimum tempus quo laboris gratissimus fructus colligetur & percipietur: Ita nos non ad præsentes calamitates quas sustinere cogimur in hoc mundo vertamus oculos, sed multò magis ad æternam gloriam in Christo nobis promissam. Nam vt Paulus ait, 2. Cor.4.17. Leue momentum afflictionis nostrę excellenter supra modum æternum gloriæ pondus operatur nobis.

Christus remediū tristissimū. — *Simile.*

FINIS.

ANTICHRISTOMACHIA, SEV *PVGNÆ INTER CHRISTVM & eius hostem, Papam Antichristum, Descriptio.*

NICOLAO HEMMINGIO AVTORE.

ETSI pij omnes norunt Papam, sub titulo serui seruorum Dei, opponere se Christo Domino nostro, vnico Seruatori credentium: tamen vtile est non tantùm in genere hoc scire, verum etiam distinctè & speciatim errores Papisticos & multiplices corruptelas videre: vt eò magis abominemur, ac tanquam anathema fugiamus Papam, atq; eius tyrannidem in Ecclesiam Dei detestemur.

Demonstratio de Christo & Antichristo.

Qui prima elementa veræ religionis degustarunt facilè vident formam regni Christi longè aliam esse, quàm est forma regni Antichristiani. Quare & administrationem vtriusque diuersissimam esse necesse est. Christus interrogatus à Pilato de regno Ioan.18.36. Respondet, regnum suum non esse de hoc mundo: hoc est non esse mundanū imperiū, quo ipse suis imperet. Idem discipulis de primatu cōcertantibus, Marc.10.42. Luc.22.25. manifestè distinguit inter suum regnum & regna mundi. Ita enim ait: principes gentium dominantur eorum, vos autem non sic: Quid quæso hac distinctione manifestius? Quid hac prohibitione clarius?

Regnum Christi.

Contra hanc prohibitionem Papa regna mundi sibi subiecit, & multò crudelius imperatoribus optimis & regibus imperauit, quā vlli Nerones. Finxit sibi duos gladios datos esse: vnum secularem, quo mundi imperia administret: alterum Spiritualem, quo Ecclesiam regat. Quis vsquam adeo cæcus est, qui non videat Papam se Christo hîc opponere?

Regnum Antichristi.

Turca se Christo opponit, sed manifestè. Papa verò non tam manifestè: nam Christi se seruum fingit. Christi authoritatem prætendit: sed exemplo Iudæ, qui proditorio osculo dominum suum prodidit. Tu es Petrus (inquit Christus, Matth.16.18.) & super hanc Petram ędificabo Ecclesiam meam. Hoc dictum arripit Papa, ac de se dictum interpretatur. Quis nō hîc videt sycophantam esse Papam, qui suo impuro ore ad se transfert, quod à se alienissimum est? Petrus dixerat, Tu es Christus Filius Dei viui. Quod responsum Christus approbans ait, Beatus es, Simon, Bar-Iona: quia caro & sanguis non reuelauerunt tibi, sed Pater meus cœlestis. Ergo dico tibi, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.

Papa verè Antichristus.

Hîc promissio & confessio coniungitur: ex quo liquidò constat, quod promissio non sit simpliciter accipienda, sed cum confessionis conditione. Qui ergo confitetur Christum Filiū Dei esse & vnicum Saluatorem, petra illa est de qua Christus hîc loquitur, non quidem personę dignitate, aut successionis ratione, sed confessionis respectu: quæ confessio habet promissionem clauium, quibus aperitur & clauditur regnum cœlorum. Vbi ergo hæc cōfessio non est, ibi nec claues sunt. Iam autem experientia docet hanc confessionē nōn esse in Papa Romano, de quo dubitare non potest qui vitas Paparum nouit, inter quos ne vnus quidem inuenitur qui Christum docuit & sincerè confessus est. Taceo multas extitisse qui falsè omnem religionem deriserunt, & gauisi sunt in sinu, quod sub religionis prætextu sibi tantas delitias acquisiuerint. Hinc patet quā iniustè, quàm sacrilegè, quàm mendaciter Papa sibi dictum Domini, Tu es Petrus, &c. accommodat, & cōtra christum, regnum suum mendaci interpretatione verborum stabilire conatur. Hoc regnum Antichristianum fraude & mendacio partum, tyrannide, gladio, igni, omnium suppliciorum genere tuetur & administrat, non Christi Legibus, sed suis iniquissimis decretis & traditionibus, in suum & multorum certissimum exitium.

Loci (Tu es Petr.) expositio

Et si autem hæc piis nota sunt in genere de regno Antichristiano (cui vt monarcha de Toparcha Satanæ præsidet Papa) & de eius tyrannica & cruenta administratione: tamen operæprecium est, vt magis eius insidiæ caueantur, distinctiùs ostendere quibus in partibus Papa manifestè se Christo oppo-

Distincta cōsideratio regni papistici.

nat: de qua re modò dicemus, non quidem plenè, sed tantum indicando potissima τῆς ἀντιμαχήσεως capita.

Quib. rebus cōstat Christi Ecclesia.

Omnibus piis notum est, Ecclesiam Dei, quæ est sponsa Iesu Christi, colligi, ædificari, conseruari, fulciri & consistere his quatuor, 1. Doctrina diuinitus patefacta, 2. Sacramentis diuinis, 3. ceremoniis, 4. & disciplina. Hæc quatuor vbi ad regulam cōgruunt, non dubium est ibi veram & catholicam esse Ecclesiam Iesu Christi. Contrà, vbi non sunt integra, illic vel Ecclesiam nullam esse, vel ciues Ecclesiæ tanquam in Babylonico quodam carcere captiuos esse. Quemadmodum enim olim Babylone exulabat Ecclesia, ita hodie in regno Papæ non pauci pij delitescunt. Videamus ergo quomodo in his quatuor cōueniat Babylonicę meretrici cum sponsa Christi quæ est Ecclesia.

Doctrina Ecclesię triplex.

Doctrina sponsæ Christi triplex est: videlicet 1. Legis. 2. Euangelij. 3. cultus Dei. Et si autem hæc tertia pars Legis est, si eius materiam respicis, & Euangelij, si modum præstandi spectas: tamen distinctam facio, quia non ex Lege seorsim, nec ex solo Euangelio, sed ex vtraque doctrina manat. Quantum autem ad Legem Dei, hoc est decalogū, attinet, Sponsa Christi æstimat Legem ex eius autore Deo, & ex eiusdem perfectione. Nam qui eam fecerit viuet in ea iustus & charus Deo qui legis autor est sapientissimus, & solus habet potestatem condendi leges vitæ & mortis. Hæc planiora sunt quàm vt vlla interpretatione egeant. Nam & ipse Deus se authorem legis pronunciat, & idem dicit se in lege proponere vitam & mortem, benedictionem & maledictionem, Deuteron. 30. 15. & Paulus, Roma. 7. 14. eādem spiritualem vocat, quia & spiritualem obedientiam requirat, & sit perfecta rectè viuendi norma. Etsi autem Ecclesia Christi fatetur hæc de lege Dei, tamen dum se respicit Ecclesia, agnoscit se cum Paulo nequaquam posse legi perfectam obedientiam præstare, imò ne cultum Dei inchoare posse ex sola lege. Hac confessione Ecclesia non accusat legem Dei Sanctam, puram & perfectam: sed suas maculas deplorat, quibus inuoluitur, adeo vt puram obedientiam præstare non possit. Quod & Paulus cōfirmat, prouocans ad testimonia corruptissimæ nostræ naturæ, adducens in medium vniuersalem omnium hominum experientiam, proponēs iudicium Dei in omnes, proferens oracula Dei quæ idem testantur, commēdās nobis finem mortis Christi, qui est iustitia credentium & salus. Nam si (inquit Galat. 2. 21.) ex lege est iustitia, Christus frustra mortuus est.

1. Lex.

Hactenus diximus breuissimè in quo loco lex Dei sit apud Sponsam Christi. Nunc videamus quid Antichristus Papa sentiat.

Papa legem Dei nefariè violat.

PAPA omnium primùm, & legis authorē Deum, & legem ipsius summa & nefaria iniuria afficit. Sed quomodo hoc probas? Papa manifestè suas leges legi diuinæ anteponit: ex quo sequitur quod se superbè extollat supra Deum ipsum. Nam qui suis legibus alterius leges opprimit, manifestè se anteponit illi cuius leges contemnit. Atque hoc est quod Paulus dicit, 2. Thessal. 2. 4. Hominem peccati efferre se aduersus omne quod dicitur Deus aut cultus. Quod autem Papa suas leges diuinis legibus anteponat, in pœnis cernitur. Multò grauius punit Papa transgressores legum suarum, quàm violatores legis diuinæ. Mœcho, Scortatori, ridiculum satisfactionem imponit, vt fortè ieiunet vnum aut alterū diem, aut vt numeret sacrificulo certam pecuniam pro Missa murmuranda. Nam egregiè norunt Satellites Papę variare satisfactionum modos pro hominū diuitum & pauperum conditione. Vt enim diuites pecunia, ita pauperes preculis & ieiuniis expiare solent. At si quis fortè carnes ederit die Veneris contra interdictum Papæ, aut verbulū dixerit contra idololatriam Romanam, hic non preces, nō pecunia, non ieiunia satisfaciūt, sed atrocissimæ pœnæ excogitantur, quibus vel minima decreti Papalis violatio punietur: non quidem vt pœna illa crudelissima sit satisfactoria pro admisso delicto contra legem Papæ, sed vt punitus tradatur diabolo, æternis pœnis expiandus. Quàm vera sint quæ dico, testantur infinita exempla eorum, qui ab immanissimo psychotyranno Papa crudelissimis pœnis propter violatas leges Papales affecti sunt. An non hoc est decreta miseri hominis anteponere sapientiæ Dei? An non hoc est Deum de throno maiestatis suæ detrudere, & se super Deū superbè efferre? Qui ergo se Papæ subiicit, à Deo proditoriè deficit, & cum Papa se Christo superbè opponit, non sine suo certo interitu, nisi maturè per gratiam Dei resipiscat.

Alia probatio.

Huc accedit & alia iniuria, qua Papa diuinam legem afficit. Nam & eā externa tantùm præcipere & prohibere, & imperfectam esse nefariè conuiciatur, contra manifestam Christi interpretationem & testimonium. Papa dicit legem Dei cohibere manum tantùm: at Christus eam requirere intimos affectus testatur, Matt. 5. & 22. Papa somniat legi satisfieri externa disciplina: at seruus Christi Paulus clamat, Rō. 7. 14. legem Dei spiritualem esse, se verò carnalem venditum sub peccato, adeo vt non possit legi perfectam obedientiam præstare. Christus dicit, Matt. 19. 17. Si vis ad vitam ingredi serua mandata: vnde perfectio legis concluditur. Sed Papa collocat perfectionem in obedientia humanarū traditionum, in ficta paupertate, & Sodomitica virginitate. Ex his, vel cæcis clarum esse potest, quod Papa se Deo & Christo eius opponat in prima doctrinæ Ecclesiæ parte, videlicet in lege diuina, cui non solùm suas præfert, & se Deo anteponit, verumetiam malignè, contra mentē Dei, interpretatur, ac vt imperfectam subiicit suis traditionibus, quibus perfectionis laudem tribuit, quā sacrilegè sapientię Dei adimit.

II. Euangelium.

Nunc accedamus ad secundam partem doctrinæ Ecclesiæ, quæ est Euangelium. Sponsa Christi, quæ est Ecclesia, non aliud Euāgelium, quàm quod suus Sponsus tradidit, quod habet testimonium à lege & Prophetis, agnoscit. De quo Paulus ait, Galat. 1. 8. Si quis aliud Euangelium Euangelizauerit quàm nos, anathema sit. Hoc Euangelium Christus, vt artifex summus, Luc. 24. 46. his verbis definit: Sic Scriptum est, & sic oportebat Christū pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius conuersionem & remissionem peccatorum omnibus gētibus.

Quid sit.

Proinde Euangelium est vniuersalis prædicatio conuersionis & remissionis peccatorum nomine Christi passi & resuscitati à mortuis. In hac definitione multi sunt thesauri cœlestis sapientiæ, quos sola Ecclesia Christi rectè nouit explicare, & in vsus suos prudenter transferre.

Definitionis analysis.

Vt autem appareat quantum aduersetur Christo Antichristus Romanus, explicabo hāc definitionem & Scripturis diuinis illustrabo. Primo ergo loco obseruandum est quod Euangelium sit vniuersalis prædicatio. Particula vniuersalis expresè ponitur, cū dicitur à Domino quod oporteat prædicari omnibus gentibus. Nā ita Hebraismum explico, in oēs gentes. Huc facit & mandatum vniuersale, Matt. 28. 19. Ite & docete omnes gentes. & Marc. 16. 15. Eūtes in mundū vniuersum prædicate Euangeliū omni creaturæ. Ex his liquidò constat, quod Euangelium

Vniuersalis prædicatio.

non

ad hanc vel illam nationem pertineat exclusis cæteris, sed ad omnes nationes sub Sole, & ad omnes homines in omnibus nationibus. Apparuit (inquit Apost. Christi, Tit. 2. 11. gratia Dei salutifera omnibus hominibus. Et alibi, 1. Tim. 2. 4. Deus vult oẽs homines saluos fieri, & ad cognitionem veritatis venire. Quid consolationis hinc hauriat sponsa Christi, quando luctatur cum conscientia peccati, nemo verbis explicare potest. Sed quilibet hoc intra se sentit facilius, quam de eo loqui possit.

Conuersionis.

Deinde, hæc definitio habet, qualis sit prædicatio Euãgelium, videlicet cõuersionis & remissionis peccatorum in nomine Christi. Primùm dicitur Euangelium prædicatio conuersionis. Fit autem hæc cõuersio, cũ renuntiamus Satanæ & peccato, & confugimus ad misericordiam Dei, certa fiducia in Christũ passum pro nobis & resuscitatum recumbentes. Euangelista significante voce vtitur, cùm propheticã appellationem, videlicet conuersionem, transfert μετάνοιαν, qua voce significatur non simpliciter quæuis conuersio, sed certa quædam conuersionis forma, videlicet animi, idque iuxta regulam Euangelij. Vulgò redditur μετάνοια pœnitẽtia, quę appellatio nõ à forma cõuersionis sumitur, sed à parte antecedente, seu à cõuersionis initio. Sunt. n. tres conuersionis partes, videlicet contritio, cui propriè conuenit pœnitentiæ appellatio, fides, & bonum propositum seu noua obedientia. Contritione dolemus nos peccasse & pœnitet nos facti. Fide conuertimur ad misericordiam, quam offert Euangelium in Christo Mediatore & reconciliatore nostro: cum hac fide necessario coniunctum est bonum propositum seu noua obedientia. Antecedens proinde pars conuersionis est contritio. Forma conuersionis est ipsa fiducia in Christũ: consequens pars est noua obediẽtia seu bonum propositum. Hoc cernitur clarè in omniũ hominum cõuersione: id quod paucis exemplis ostendam. Dauid primùm tãgitur sensu peccati, obiurgatus à Propheta. Deinde erigit se fide promissionis, quã concepit ex cõcione Prophetæ, tũ se gratũ Deo ostendit omni genere obediẽtię, Act. 2. 37. dũ arguũtur Iudæi à Petro, veniunt primùm in cognitionem peccati, & iusti iudicij Dei ob peccatũ. vnde cõpunguntur corde, & dolent se Deum offendisse. Deinde in hoc ingenti dolore dicunt ad Pet. & reliquos Apostolos, Quid faciemus, viri fratres? quibus Pet. respondit, μετανοεῖτε, hoc est, conuertimini, scilicet ad Deum fiducia mediatoris Iesu Christi & baptizetur vnusquisq; vestrũ in nomine I. Christi in remissionẽ peccatorũ vestrorũ, & accipietis donum S. Sancti. Hoc exẽplum facilè ostendit quid sit propriè cõuersio, quã vt necessario præcedit notitia peccati & dolor ob peccatum, ita necessariò sequitur noua obedientia, quæ est actio Spiritus Sancti in credentibus.

Cui᾽ tres sunt partes.

Exempla.

Prædicatio itẽ remissionis peccatorum.

Hactenus quid requirat Euangelium ab homine dictum est, videlicet cõuersionẽ. Nunc sequitur q͂d conuersis offerat. Ita. n. habet definitio, Euangelium est prædicatio conuersionis & remissionis peccatorũ. Offert ergo Euãgelium omnibus hominibus, qui conuertuntur seu credunt, remissionẽ peccatorum. Hęc remissio nihil aliud est quàm obligationis ad ęternam mortem & damnationem solutio, & pœnę debitæ cõdonatio. Fit autẽ hæc remissio, vt dictum est, quando in conuersione credimus nobis Deũ esse propitium, propter mortẽ & resurrectionẽ Christi. Huius remissionis pulcherrima imago proponitur, Mat. 18. in debitore qui debuit suo creditori decem millia talentorũ. Qui cum nõ habuit quod solueret, remissum & condonatum est ei totum debitum ex mera misericordia.

Huius imago.

Coniuncta.

Porrò in fide remissionis peccatorũ plura cõiuncta sunt. 1. Expiatio peccati per solum sanguinẽ Christi. 1. Imputatio Iustitiæ. 3. Acceptatio hominis ad vitã æternã gratis propter Christũ. Hęc tria iustificationis nomine sæpe intelliguntur, & eius quidem partes censentur.

De his beneficiis ita Paulus scribit, Rom. 3. 21. &c. Nunc absq; lege iustitia Dei patefacta est, cõprobata testimonio Legis & Prophetarum: iustitia inquã Dei per fidẽ Iesu Christi in oẽs qui credunt. Nõ est. n. distinctio. Oẽs. n. peccauerunt & egent gloria Dei. Iustificãtur aũt gratis per gratiã ipsius, per redẽptionẽ quæ facta est in Christo Iesu. Quem proposuit Deus propitiatoriũ per fidẽ in sanguinẽ ipsius, ad ostẽsionẽ iustitię suæ propter remissionẽ peccatorũ pręcedentiũ, quæ Deus tolerauit, ad ostentationẽ iusticiæ eius in præsenti tẽpore: vt sit ipse iustus & iustificãs eum qui ex fide est Iesu Christi. Vbi ergo gloriatio? Exclusa est. per quã legẽ? operũ? non. Sed per legẽ fidei. Arbitramur igitur iustificari hominem fide sine operib. legis. Hactenus Paulus, ex cuius verbis facilè apparet cõiungi hæc tria in iustificatione hominis: videlicet expiationem peccati, imputationem iustitiæ, & acceptationem gratuitam ad vitam æternam. De quibus tribus nunc explicatius dicemus, vt manifestum fiat quàm insigni contumelia Papa, qui hanc totam doctrinam obruit, filium Dei afficiat.

1. Expiatio peccati.

Primo ergo loco in remissione peccatorũ est expiatio peccati, quæ fit, vt Paulus docet, per sanguinẽ Christi: dum videlicet Christũ per fidẽ induimus & Christi mẽbra efficimur. Huc pertinent multa dicta Scripturæ. Ioan. Baptista ait, Ioan. 1. 29. Ecce Agnus Dei qui tollit peccata mundi. 1. Ioan. 1. 7. Sãguis Iesu filij eius mundat nos ab omni peccato. 1. Ioan. 2. 1. Si quis peccauerit, aduocatum apud Patrem habemus Iesum Christũ Iustũ, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris aũt tantũ, sed etiã pro totius mundi. Hæc testimonia & multa alia testãtur nulla alia re expiari, purgari & tolli peccata omnia, quã solo sanguine Christi, qui mortuus est, vt Paulus ait, Rom. 4. 25. propter peccata nostra, scilicet expiãda, purganda, & tollenda.

2. Imputatio iustitiæ.

Secundo loco in remissiõne peccatorũ est imputatio iustitię. Nã vt omnis qui credit habet expiationẽ peccatorũ, ita etiã habet imputationẽ iustitiæ: vt lex ipsum dãnare nõ possit, cũ habeat quod illa requirit. Quod aũt hęc iustitia sit iustitiæ imputatio, testatur Paul. Rõ. 4. 3. &c. Credidit Abrahã Deo, & imputatũ est illi ad iustitiã. Ei aũt qui operatur, merces nõ imputatur secundũ gratiã, sed ex debito datur: ei verò qui nõ operatur, credit aũt in eũ qui iustificat impiũ, imputatur fides eius in iustitiam. Sicut & Dauid definit beatitudinẽ hominis, cui Deus imputat iustitiã sine operibus: Beati quorũ remissæ sunt iniquitates, & quorũ tecta sunt peccata. Hæc iustitia Dei dicitur, quia nõ est hominis propria, sed est ex fide Iesu Christi, ideóq; Deo accepta & grata. Ita. n. Paul. Phili. 3. 8. seipsum statuẽs exẽplum, hãc iustitiã ab hominis propria, quę est ex lege, distinguit. Sũt aũt hęc verba Pauli, Existimo omĩa detrimẽtũ esse propter eminẽtẽ scientiã Iesu Christi D. mei, propter quẽ omniũ iacturam feci, & arbitror esse reiectamenta, vt Christũ lucrifaciã: vt & inueniar in illo non habens meã iustitiã, quæ ex lege est, sed illã, quæ ex fide est Christi Iesu, quę ex Deo est, iustitiã in fide, &c. Quid quæso, clarius dici potuit? Paulus hîc primũ prodit nudus in conspectũ Dei: exuit omnẽ opinionẽ iustitiæ propriæ, quæ est ex lege, vt possit fieri capax iustitiæ Dei, quę est ex fide Iesu Christi. Proinde iustitia, qua cõsistim᾽ corã Deo, nõ est hominis, nõ est legis,

Testimonium primum.

Secundũ.

nō eſt vllorū operū:ſed eſt Dei,eſt fidei,eſt I.Chriſti,
quē induit oīs qui credit in illū,adeo vt Chriſti iuſti-
tia illi imputetur,vt ea cēſeatur iuſtus corā Deo,ac ſi
ipſius propria eſſet. Hæc Chriſti iuſtitia quæ nobis
imputatur,definitur Rom.5.19.obedientia Chriſti:
vbi collatione facta inter Adā & Chriſtū ita loquitur
Apoſtolus:Quēadmodū per inobedientiā vnius ho-
minis peccatores conſtituti ſunt multi:ſic etiā per o-
bedientiā vnius,iuſti conſtituentur multi. 2.Cor.5.
21.Eum qui non nouit peccatum,fecit peccatum,vt
nos fieremus iuſtitia Dei in ipſo.

Tertium.

Iuſtitiæ Chriſtianæ definitio.

Ex his concluditur,quod iuſtitia Chriſtiana,qua
conſiſtimus corā Deo,ſit obediētia Chriſti imputa-
ta.Nā vt obedientia crucis Chriſti eſt expiatio à pec
cato,ita obedientia legis in Chriſto eſt iuſtitia no-
ſtra:quę obediētia ideo omnibus ſufficit,quia eſt o-
bediētia hominis qui eſt Deus.Nā ex illa admirāda
& adorāda vnione diuinæ & humanę naturę in Chri
ſto,eſt pretiū & æſtimatio infinita omniū operū in
humana natura Chriſti.Quū ergo homo hac obediē
tia ſeu iuſtitia Chriſti ornatus,prodit in conſpectum
Dei,iuſtus cenſetur,ita vt legi Dei ſit oīo ſatisfactū.
Nā habet quod lex requirit,nēpe iuſtitiā:non quidē
formalē in ſe,ſed in Chriſto,quę credēti imputatur.
Inde Paulus,Rom.10.4.finis legis Chriſtus,in iuſti-
tiā omni credenti,hoc eſt,omnis qui credit in Chri
ſtū,habet finē legis, i.quod lex vt ſummū requirit,
nēpe iuſtitiā,& cū iuſtitia vitā. Hinc facilè patet q̄d
chriſtus voluerit,cū interrogāti cuidā (Mat.19.16.)
quid faceret,vt haberet vitā beatā,reſp.Si vis ad vitā
ingredi,Serua mādata.Nā qui ſeruat mādata habet
ꝙ lex requirit,nēpe iuſtitiam,cui vita beata debetur.
Ita rectiſſimā viā mōſtrat Chriſtus,dū ad obedientiā
mandatorū mittit. Verū,ſi hic adoleſcēs in ſe deſcē
diſſet,agnouiſſet ſuas maculas,deploraſſet ſuū pecca
tū,& ſe nudū cum Paulo corā Chriſto proſtrauiſſet.
Tunc ſanè Chriſtus mōſtrauiſſet illi aliū modū con
ſequendi finē legis,iuſſiſſet illum in ſe credere,vt in
chriſtum inueniret quod ipſe non habebat,nempe
iuſtitiam quam lex requirit.

3.Acceptatio gratuita.

Duplex.

Tertio loco,in remiſſione peccatorū,eſt accepta-
tio gratuita credētis hominis ad vitā ęternā.Hęc cū
expiatione peccati & iuſtitia imputata cohæret,vt
quæ ab illis depēdeat:& in dilectione,qua nos in di
lecto charos habet pater,fundata eſt. Porrò duplex
acceptatio hominis eſt coram Deo.1.Fidei,cū gratis
propter chriſtum acceptamur. 2.Obedientiæ,cum
credens perſona propter ſuam obedientiam accepta
eſt,adeo vt etiam præmium obedientiæ recipiat.Sed
de priori acceptationis genere hîc agitur.

Hactenus ſimpliciter & perſpicuè,vt ſpero,propo
ſui doctrinam ſponſæ chriſti de Euangelio. Nunc
quomodo huic doctrinæ ſe opponit aduerſarius
chriſti Papa breuiter expediemus.

Romanus Antichriſtus euertit Euangelium.

Euangeliū Papiſtis noua lex eſt,quæ eadē præci-
piat & prohibeat quæ decalogus:ſed plenius.Lōbar
dus lib.3.diſt.40.exemplū ſumit de non mœchādo:
cui pręcepto dicit ſuperadditionē factā in Euāgelio,
in quo oīs concupiſcētia mœchādi prohibetur.Bre-
uiter illis lex vetus cōprimit manū:lex noua ſeu Eu-
angeliū cōprimit animū.Quid hîc dicemus?An non
intolerabilis iniuria eſt,qua chriſtū afficiūt,quē no
uum legiſlatorē cōſtituunt?Chriſtus corrigit errorē
Phariſaicū de lege Dei,& mentē legis exponit.Hoc
Papiſtæ putāt eſſe nouū legiſlatorē fieri.Sed toto cę
lo errant,& ſatis confutātur ſentētia Eccl.quā ſupra
expoſui.Nā ſi Euangeliū eſt doctrina cōuerſionis&
remiſſionis peccatorū in nomine chriſti,ſicuti ipſe
chriſtus definit,falſiſſima profectò erit Papiſtarū aſ
ſertio,qua Euāgeliū definit nouā legē moraliū præ-

Eius paradoxa aduerſ.Euāgeliū refutantur.

ceptorū decalogi eſſe.Proinde vtrunq; falſum eſt,vi
delicet & ꝙ dicūt Euangeliū nouā legē eſſe,& quod
affirmāt plenius præcepta cōtineri in Euangelio.Vt
enim prius barbarico cœno obruit lucē Euāgelij:ita
poſterius cōtumelioſum eſt in Deū authorē legis.Si
Euāgelium eſt prædicari conuerſionē & remiſſionē
peccatorū in nomine chriſti:ſeu(vt Paul.loquitur)
ſi Euangeliū eſt hominē gratis iuſtificari fide abſque
operibus legis:profectò anathema eſt dicere Euāge
liū eſſe operū doctrinā,quib.homines corā Deo iu-
ſtificētur.Præterea ſi plenius continētur moralia in
Euāgelio quā in decalogo,lex Dei ꝓfectò eſt imper
fecta,nec vita & mors in ea propoſita ſunt,nec rec-
tè à Moſe dictū eſt,Qui fecerit ea viuet in eis.Imò
chriſtus ipſe malè pronuntiat de lege morali,Si vis
ad vitam ingredi ſerua mandata.cuicunq; ergo pie-
tas cordi eſt,fugiat definitionē illam Papalē non ſe-
cus atq; anathema.Ex hoc veluti fundamēto extruūt
Papiſtæ omnes ſuos errores contra gratuitam iuſti-
ficationē,& abolent fidē remiſſionis peccatorum.

Abolet fidē remiſſionis peccatorum.

Supra oſtendimus in fide remiſſionis peccatorum
tria ſpectāda eſſe.1.Expiationē peccati per ſolū ſan-
guinē chriſti. 2.Imputationē iuſtitiæ Chriſti.3.Ac-
ceptationē gratuitā hominis ad vitam æternā. Hæc
oīa Papa abolere conatur,in maximā contumeliam
filij Dei,& in certiſſimū interitum omniū eorū qui
à Papa ſeducūtur,niſi ante mortē reſipiſcāt.Sed age,
videamꝰ quib.ſordib.has iuſtificationis noſtrę partes
obruat Papa,quò nobis ſit magis abominabilis Papę
impoſtura.Sponſa Chriſti,edocta verbo Dei,igno-
ſcit & credit ſolo ſanguine Chriſti expiari,purgari,
& aboleri peccata oīa. Sed Papa longè aliter docet.
Nā quædā peccata dicit ablui ſuo anabaptiſmo ſeu
luſtrali aqua,vtpote minora peccata quædam dicit
purgari igni purgatorio:vt qui nō purgatus eſt hîc
ſatis in vita,purgetur in igne purgatorio,donec Pa-
pę viſum fuerit.Quædam dicit redimi eleemoſynis,
quędam peregrinationib.quædam indulgētiis à Pa-
pa auro & pecunia cōparatis. Nam dicit ſe habere
theſaurū Eccleſiæ,hoc eſt merita ſanctorū quę vēdit
quib.vult.Quædā mētitur merito miſſarū tegi:quæ-
dam clamat preculis & ieiuniis,& inuocatione San-
ctorū expiari.Quid dicam de thure & candelis cōſe
cratis & accēſis corā imaginibus?Hæc oīa tanquam
fulmine quodā proſternūtur hac vna ſentētia,1.Ioā.
1.7.Sāguis I.Chriſti purgat nos ab omni ἀνομίᾳ.hoc
eſt,ab omni peccato quo lex Dei violata eſt.Nā ἀνο-
μία eſt quicquid nō congruit cū lege Dei,ſiue actio,
ſiue paſſio,ſiue defectus,ſiue qualitas ſit,ſiue à nobis
fiat,ſiue in nobis ſit.Quę oratio,obſecro,ſufficiet ad
deteſtādum iſtā contumeliā Papę aduerſus ſanguinē
filij Dei?Quis non exhorreſcit cogitans de potentia
diaboli,qui in tā execrabilē blaphemiā hominē per-
trahere potuit? Quis quæſo,niſi prorſus ſuæ ſalutis
immemor,hîc ſuſtinet imperiū Papæ? Iudas filium
Dei oſculo prodidit,& crepuit medius. Sed Papa
multò iniquius,crudelius,& immanius facit,qui pre
tioſum filij Dei ſanguinē pedibus conculcat,& cœ-
no fœdiſſimo obruit. Quod ſanè facit quando ſuis
ſtercoribus,hoc eſt fictis purgationib.tribuit eā vir
tutē quæ eſt ſolius ſanguinis D.noſtri Ieſu Chriſti.
Orandus eſt igitur Deus,vt hunc hoſtē filij ſui Papā
cōficiat potenter gladio oris ſuis,& proſternat iſtā
immanē beluā,quæ vineā Domini tā miſerè vaſtat,
quæ Eccleſiam Dei prætextu ſanctimoniæ horrēdis
modis lacerat,quæ ſanguine ſanctorū conatur im-
pedire curſum Euangelij,& nihil magis in votis ha-
bet,quā vt in Eccleſiā dominiū habeat,agnoſcatur
caput & monarcha Eccleſiæ,& ſucceſſor Petri:cū re-
uera ſit peſtis Eccleſiæ,toparcha Satanæ,& ſucceſſor
Iudę:

Expiationē peccati qualem conſtituat Antichriſtus.

Blaſphemiarū Antichriſti deteſtatio.

Iudæ: imò non Iudæ solius, sed Iuliani quoque & Neronis, quos omnes solus Papa superat crudelitate & sæuitia in mēbra Christi, idq; non ob aliā causam, quàm quod fateantur se non aliis ablutionib. & purgationibus indigere quā solo sanguine Christi, qui sufficit ad oīa mūdi peccata purgāda & abolēda.

De iustitia Euangelij Papæ sententia. Diximus, quomodo Papa obruat primā Euāgelij partē de remissione peccatorum. Nūc quomodo iustitiā, quā prædicat Euangelium, tollat, videbimus. Sponsa Christi, in schola S. Sancti erudita, nouit Euangelij iustitiam esse, quā tota Scriptura commendat, videlicet filij Dei obedientiā credenti imputatā: de qua supra sententiā Catholicæ Ecclesiæ Christi exposuimus & confirmauimus. Sed Papa Christi iustitiā esse nostrā planè negat: & in locum iustitiæ fidei substituit iustitiā operum & merita humana. Et si autem iā tandē Papistæ in iustificationis doctrina fidei meminerunt, tamen intelligunt fidē historicā: cui addunt spem & charitatem. Has. n. iustitiæ partes faciunt: vt fides sit initium, charitas autem consummatio iustitiæ. Hæc erronea doctrina de Iustitia Christiana euertitur passim in Scripturis. Præcipuè autē in Epist. Paul. Rom. 3. 4. 10. Ephe. 2. Gala. 2. 3. 4. Phil. 3. breuiter cum perpetuo Scripturæ cōsensu pugnat, & est blasphema in filium Dei, non minus quā illa de expiatione peccati. Sophismata Papistarum à multis doctissimis viris in nostris Ecclesiis publicis scriptis refutata sunt.

Gratuitā acceptationē quibus machinis labefactare Papa nitatur. Spōsa Christi, vt gratuitā remissionē peccatorum & iustitiā, ita etiā gratuitā agnoscit acceptationem, quēadmodum supra declarauimus. Sed Papa meritum triplex in locum gratuitę acceptationis substituit. Est. n. Papistis aliud meritum congrui, aliud digni, aliud condigni. Meritū *congrui* vocāt quo peccator dicitur gratiam sibi mereri, dum ad gratiam se disponit: hoc est, vt isti interpretantur, quando facit quod in se est, & tribuunt hoc meritum non renatis & inimicis Dei. Meritum *digni* definiunt, in quo vir iustus orat pro alio, & meretur exaudiri. Meritū *condigni* est meritum pro quo exigitur præmium ex debito. Hoc meritum, inquiunt, exigit in operante, vt sit amicus: in opere, vt respiciat ad debitum præmiū: in præmiante, vt acceptet opus, & hominem propter opus. Breuiter quoduis horum meritorum est merentis aliquid suo labore, & debitum dicitur quod datur merenti aliquid suo labore. Hæc summa est Doctrinæ Papisticæ de merito & eius generib⁹.

Doctrina Antichristi de merito, euertitur. Verum huic doctrinæ opponit se Christi Ecclesia, freta verbo & gratia ipsius. Luc. 7. 10. Cum oīa feceritis quæcunque præcepta sunt vobis, dicite inutiles serui sumus. Ioan. 1. 17. Gratia data est per I. Christum. Si gratia est qua accepimus, profectò non est in nobis meritum operum, alioqui gratia nō est gratia. Pręterea si Deus gratuitò dat, certè non est debitor, hoc est, vt det, quia debet, & tu accipias quia mereris. Atq; hoc sit dictum breuiter contra meritum in genere, quod cùm nullum sit, non est quod multum disputemus contra subiectas partes, quæ sunt meritū congrui, meritū digni, & meritū ex cōdigno.

Meritum congrui euertitur. Meritum congrui euertitur his rationibus. 1. Ante iustificationē, quæ est oīo gratuita, vt ostensum est, omnis homo est filius iræ. Quid ergo meretur miser? 2. homo ante regenerationē viuit secundū carnē, cuius φρόνημα, i. cogitatio, iudiciū, affectus, voluntas & sensus, est inimicitia coram Deo. Quomodo ergo cōgruit, vt qui talis est, aliquid suo mereatur opere? 3. Christus dicit (Matth. 3. 17.) mala arbor facit malū fructū. Quū ergo oīs nō renat⁹ sit mala arbor, qualis fructus expectandus nisi malus? 4. Quicquid nō est ex fide, est peccatum. Rom. 14. 23. Si peccatum, quo modo placebit? Si nō placebit, quomodo merebitur?

Meritum digni refellitur. Meritum digni habet aliquā speciē: sed tamen re vera nullum est dignitatis meritum. Quicquid enim accipimus pro præstito officio, id ex gratia accipimus propter bonitatē largientis, & non propter dignitatem operantis. Vir iustus orat pro alio & exauditur, non quia meretur, vt exaudiatur, sed quia promisit ex gratia Deus.

Condigni meritum refutatur. Meritum condigni similiter multis Scripturæ testimoniis euertitur. Si quis merebitur ex condigno, id fiet vel quia patitur aliquid, vel quia aliquid facit. Iam (vt ait Pau. Rom. 8. 18.) nō sunt cōdignæ passiones huius tēporis ad futurā gloriā. Ita Christus ait, Luc. 17. 10. Cum feceritis oīa quæcunque præcepta sunt vobis, dicite, inutiles serui sumus. Breuiter cùm nulla sit in homine dignitas, quomodo, quæso, in eo reperietur meritum condigni?

III. Verus Dei cultus, quid. Hactenus ostendimus pugnantiā Ecclesię Christi & Ecclesiæ Papisticæ in doctrina Legis & Euangelij. Nunc accedamus ad tertiā partē doctrinæ Ecclesiæ, quæ est de vero cultu Dei. Ecclesia Christi edocta scriptis Propheticis & Apostolicis definit cultū Dei esse quodlibet opus mandatum à Deo, factū ex fide, principaliter vt glorificetur Deus. Non. n. sufficit opus esse mandatum, vt fiat iuxta rationē Legis, sed requiritur etiā fides Euangelij, sine qua opus factum non habet rationē cultus. Præterea, vt fides causa est cultus, ita gloria Dei finis operis erit. Concurrere ergo tria debēt in quolibet opere, vt sit cultus Dei: materia, causa, finis. 1. Materia est opus mandatum à Deo in ipsius lege & verbo. 2. Causa est fides, quæ cùm non adest, opus est mortuum. 3. Finis est gloria Dei quem operans respicit. *Eius partes.* Quod autem hæc necessariò coniungenda sint in cultu Dei nunc monstrabimus.

Adu. traditiones humanas. Quod oporteat opus cultus esse mandatū his manifestum redditur rationibus. 1. Dominus dixit per Ezech. cap. 20. 18. In preceptis meis ambulate, & nō in præceptis patrum vestrorum. 2. Apud Esai. 29. 13. & in Euangelio Mat. 15. 9. frustra colunt me, docentes doctrinas mandata hominum. 3. Omnis ἐθελοθρησκεία Colos. 2. 20. damnatur. Ex his rationibus firmissimā colligamus regulā de opere cultus: videlicet ꝙ nihil probetur Deo, nisi quod ipse instituit. Quare necesse est opus, quod erit cultus, mandatum Dei habere.

Adu. bonā (quam vocāt intentionē. Deinde, fidem necessariò in cultus ratione requiri, ex subiectis rationibus patebit. Paul. Rom. 14. 23. ait, Quicquid non est ex fide peccatum est: i. nullum opus est Deo acceptum, nisi fides præluceat. Persona enim placet propter fidem, & opus in credente persona acceptum est. Heb. 11. 6. Impossibile est placere Deo sine fide. Et si autē Ethnicorum politica facta acceperūt remunerationē, tamē nō placuerūt, vt cultus: nec placuerunt per se, sed propter aliud.

Operū fiducia & meriti gloria damnatur. Cultum propterea respicere gloriā Dei principaliter ex Esaiæ dicto, cap. 43. 7. probatur. Ita enim ait Propheta in persona Dei, Oēm qui inuocat nomen meum, in gloriā meā formaui eum, creaui eū, & feci eum. Si ergo finis creationis est gloria Dei, profecto eundem finē oī. humana actio respiciat necesse est. Paulus oēm Ecclesiæ Dei profectum ad gloriā Dei refert, semper gratias Deo agit ob felicē successum in Ecclesia. Quare nō dubium est quin velit finē oīs actionis gloriam Dei esse. Postremò, si Deus fons est omnis boni & author, decet profectò vt oīa ad illū, vt finē vltimum referātur: iuxta illud, Rom. 11. 36. Ex illo, & per illum, & in illo oīa. Ipsi gloria in secula, Amen. Etsi autē Deus, siue gloria Dei, finis principalis esse debet omniū operum piorum: tamen minus principales plures possunt esse fines, vt ordinati

ad vltimū. Pius pater ſuos liberos inſtituit, caſtigat,
in officio retinet, vt ſint modeſti, tractabiles, & ho-
neſtum nomen tueantur. Verùm hæc omnia ſcopū
habent gloriam Dei. Pius dat eleemoſynam, vt ſub-
leuetur penuria laborans. Sed gloriam Dei, cuius
mandato obtemperat ex fide, reſpicit principaliter.
Atque in hunc modum pij plures ſuarum actionum
fines habere poſſunt, qui omnes deſtinantur gloriæ
Dei vt fini vltimo. Hæc eſt ſumma ſententiæ Eccle
ſiæ Christi de vero cultu Dei & eius partibus.

Antichriſtus corrupit cultū Dei.

Iam videamus quomodo his ſe opponat Roma-
nus Pontifex. Primùm in hoc errat Papa, quod Iuſti
tiā Chriſtianā cum cultu Dei confundat, hoc eſt cau
ſam cum ſuo effectu. Eſt.n. iuſtitia fidei cauſa cultus,
hoc eſt, obedientiæ erga Deum, quem Paulus vocat
fructū iuſtitiæ fidei, & Ioannes Baptiſta fructus pœ-
nitentiæ, hoc eſt, conuerſionis. Hæc confuſio hor-
rendos errores inuexit in Eccleſiam. Nam inde fa-
ctum eſt quod cauſas iuſtificationis & effecta non
potuerint diſcernere: ſed ex effectis cauſas fecerint,
& ex cauſis effecta: quod quantum ſit vitium nemo
non videt, qui ſenſu communi præditus ſit.

1. Miſcendo cauſam cum ſuo effectu.

2. Traditiones humanas inuehendo.

Deinde, in partibus cultus diuini fœdè aberrarunt,
quemadmodum nunc breuiter declarabimus. Mate-
riā cultus diuini non ſtatuerunt ſola illa opera quæ
Deus nobis mandauit, ſed priorē locum dederunt
ſuis traditionibus, vt olim Phariſæi fecerunt, quos
ſeueriſſimè Chriſtus reprehendit, adducens in me-
dium omnium Prophetarum cōſentientia ſuffragia:
fruſtra (inquit, Matt. 15. 9.) colunt me præceptis ho-
minū. Hinc enim eſt, quòd inuocationē Sanctorum
tanquā pręcipuā cultus Dei partē vrgent, & puniunt
eos qui ſuo impio decreto non obtēperant. Scriptu-
ra dicit, Deut. 6. 13. & Mat. 4. 10. Dom. Deū tuum a-
dorabis, & illum ſolum coles. Papa autē contra: In-
uocabis Sanctos, vt te protegant, tueantur & conſer-
uent, vt ſint tui aduocati, & tibi ſuffragētur, &c. Hęc
blaſphemia non eſt vt parua prætereunda. Nam ho-
norē Chriſto debitū ſacrilegè ei detrahit, & ſanctis
eum attribuit contra mandatum Dei, ſine promiſ-
ſionibus diuinis, & abſque piorum exemplis qui vn-
quam in Eccleſia Dei extiterunt: ſeducti partim ſpe-
ctris, partim aliis illuſionib. diabolicis, partim quo-
que exēplis Ethnicorū, qui infinitos Deos inuoca-
runt, & ſingulos ſuis quibuſdā officiis præfecerunt.
Hic ergo ne Chriſtiani in hac parte viderentur E-
thnicis inferiores, Papa ſanctorum cultus inſtituit,
erexit templa, altaria, ſtatuas, vt Sancti illic colerentur
miſſis ſuffragiis, genu flexione, thure, & aliis
modis, ſicuti adhuc fit in Papatu, & quædam veſti-
gia adhuc apud nos apparent.

3. Vota varia inuehendo.

Alterum locum in cultu diuino apud Papiſtas vo-
ta obtinent, quæ non ſunt vnius generis. Nam apud
eos ſunt vota virginitatis, cœlibat⁹, paupertatis, mo-
nachatus, ieiuniorum, peregrinationum, certi nume
ri precularum, miſſarum &c. quæ omnia ideo ſtulta
ſunt, quia & verbo Dei deſtituuntur, & commune
votum omnium Chriſtianorum abolent, & cultus
gratia nūcupantur. Anne maxima ſtulticia eſt quod
monachi ſuum votum baptiſmo præferant? eſtne
pluſquā ſacrilegū, quod votis ſuis dirimāt coniugia
de quibus dictum eſt, quod Deus coniunxit, homo
ne ſeparet? Cum igitur tanta ſit impietas in ſtultis
votis Papiſtarum, quis non videt ea ex diametro pu-
gnare cum doctrina Chriſti? pij proinde cōtenti ſint
voto communi, & ſi quando vouere contingit, non
cultus cauſſa hoc faciant, ſed pietatis exercendæ gra
tia. Nec ſe in perpetuum obligent, ſed ad tempus
tantum caueant: præterea ne quid voueant, quod in
ipſorum manu minime eſt poſitum. Et ſi quid ali-
quando vouerunt temere, ſapienter mutent, quod
ſtultè decreuerunt iuxta regulā: In malis promiſſis
reſcinde fidē. & in turpi voto muta decretum. Nam
nullum eſt vinculū, vbi quod homo cōfirmat, Deus
abrogat. Præterea nullū votū obligat, quod in voto
communi, vt in genere non includitur. Id quod ex
ſuperioribus ſatis liquet, ſed quid opus eſt longa re-
futatione in tanta Euangelij luce?

De Sacramētis, Eccleſiæ ſententia.

Contulimus hactenus doctrinā Eccleſiæ Chriſti
de lege & Euangelio, & de vero cultu Dei cū doctri-
na Papæ, & oſtendimus Papam ſe manifeſtè Chriſto
opponere, in omnibus doctrinæ partibus. Vnde cō-
cludimus quod propoſuimus, Papā aduerſari Deo,
& verè Antichriſtum eſſe. Nunc aūt accedamus ad
ſecundā partē, videlicet de Sacramentis diuinis: quæ
ſunt quædā aſpectabiles conciones Euāgelij, ac pri-
mū ſummā ſententiæ veræ Eccleſiæ proponemus,
Deinde etiā quantum in hac re peccet Papa hoſtis
Dei aperiemus. Eccleſia Chriſti nullum agnoſcit Sa
cramentū quod diuinitus in nouo Teſtamēto inſti-
tutū nō ſit. Nā de veterib. Sacramētis in politia Mo-
ſaica nō opus eſt vt hîc aliquid dicam⁹. Quoniā igi-
tur Baptiſmus & cœna D. & nō plura in nouo Teſta
mēto diuinit⁹ nobis Sacramēta sūt cōmēdata, Eccl.
Chriſti Baptiſmū & Cœnā Sacramenta agnoſcit ſo-
la & non plura. Definit.n. Eccleſia ex verbo Dei Sa-
cramētum ceremoniā diuinitus inſtitutā per res ex-
ternas, continentē promiſſionē gratię, & requirentē
promiſſionis fidē, ſine qua Sacramenta inania ſunt,
vt verbum ſine fide auditum. Requiruntur proinde
quatuor ad integrā rationē Sacramenti, videlicet, in-
ſtitutio diuina, res externa, verbū promiſſionis, & fi-
des in verbū promiſſionis reſpiciēs. Vt, in baptiſmo
eſt inſtitutio diuina. Nā & Ioannes ex mandato Dei
baptizare cœpit, & Chriſtus amādans diſcipulos in
vniuerſum mundū, iuſſit vt doctrinæ baptiſmū ad-
iungerent. Deinde in baptiſmo eſt res externa, aqua,
cū immerſione hominis, & pronunciatione verbo-
rum. Præterea eſt promiſſio, nā baptizatis promit-
titur vita & ſalus propter Chriſtum. Poſtremo quia
omnis diuina ꝓmiſſio requirit fidē, neceſſe eſt etiā,
vt hæc fides promiſſioni reſpondeat. Ideo dictum
eſt: qui crediderit & baptizatus fuerit ſaluus erit. Qui
vero non crediderit, condēnabitur. Abſente igitur
fide externū baptiſma non eſt efficax. De pueris hic
non loquimur qui habent promiſſionē, quæ eſt in
eis efficax, tametſi de ipſorum fide quomodo in eis
exiſtat, nihil certi ſtatuere poſſumus. Sed fidem illis
quoq; tribuit Chriſtus, Mat. 18. Cū inquit: Qui ſcan-
dalizauerit vnū de puſillis iſtis, qui in me credūt, &c.

Sacramētum quid ſit & quid requirat.

Baptiſmus.

Cœna Domini.

Ad eundē modum in Cœna Domini eſt verbum
mandati. Vnde Paulus: quod accepi à Domino, hoc
& vobis tradidi, &c. & Chriſtus, hoc facite in mei cō
memorationē. Deinde res externa, eſt panis & vinū,
præterea totum ſpectaculū eſt promiſſionis quędam
ſignificatio, quæ etiam diſertè exprimitur in Cœnæ
inſtitutione. De pane.n. dicit, hoc eſt corpus meum,
quod datur pro vobis, & de vino, hîc eſt ſanguis
noui Teſtamenti qui effunditur pro vobis, & pro
multis in remiſſionē peccatorū. Poſtremò hæc pro-
miſſio requirit fidē Euangelij, hoc eſt promiſſionis
additæ in ipſa Cœna. Hāc fidē qui non affert, impu-
ro ſuo roſtro corpus & ſanguinē Domini contami-
nat ſibi in certū iudicium, niſi reſipiſcat. Hæc ita ſe
habere facilè intelligit, qui Sacramenta cōciones E-
uangelij eſſe nouit. Nā vt Baptiſmus cōcionatur de
ablutione noſtri per ſanguinē Chriſti, ita Cœna cō-
cionatur quod Chriſtus ſit credentibus cibus & po-
tus, quo cibo & quo potu anima alitur & recreatur
ab vitā æternā. Hoc pulcherrimè ſymbolis ſignifica-
tur. Habent.n. ſigna ſacramentalia ſemper cōpara-
tionē quandā ad res quæ Sacramētis exhibentur. Au

guſtinus

guſtinus.n.dicit:*Si Sacramēta quandam ſimilitudinem earum rerum quarum Sacramenta ſunt non haberent, omnino Sacramenta non eſſent.* Hāc ob rem ſigna Sacramentalia ſymbola non ineptè dicuntur. Eſt enim quædam analogia rei externæ ſeu ſigni ad rē ſignatā, propter quā analogiā Symboli nomē Sacramentis attribuitur. Symbolum.n. παρὰ τὸ συμβάλλειν, i. à cōferendo ſeu cōparādo dicitur. Eccleſia igitur in hūc modū analogiā ſignorū Sacramentaliū ex Euangelio explicat. Sicut aqua foris adhibita abluit ſordes corporis, Ita ſanguis Chriſti intus abluit conſcientiā à peccatis mortuis. & ſicut panis externū hominem paſcit, & vinū reficit & exhilarat, ita corpus Chriſti interiorem hominem alit, & ſanguis Chriſti eundem reficit & exhilarat, modo fides verè ſentur. Quod igitur in Eccleſiam recipimur per baptiſmū, ac Chriſto inſerimur in eóq; regeneramur, & à peccatis emundamur, nòn niſi corporis Chriſti beneficio conſequimur, quo induimur, & ſanguinis quo abluimur. Quod vero per baptiſmū inſiti in eodē alimur, fouemur, & ſuſtentamur, id denuo nullo conſequimur alio beneficio, quā corporis & ſanguinis Chriſti. Quod ergo nobis in baptiſmo tegumen tum eſt, & emundatio, in cœna cibus eſt & potus, atque vt aliud eſt gigni atque renaſci; aliud ali & educari: Ita aliud eſt in nouā vitā renaſci, & aliud in eadē ſuſtentari & creſcere. Præcedit.n. natiuitas, ſequitur educatio, id quod pulcherrimè ſymbolis Sacramentalibus ſignificatur. Nihil proinde aliud docēt Sacramenta Euangelij, quā verbū Euangelij, niſi ꝙ mod⁹ diuerſus ſit in noſtrū bonū, vt vtroq; verbo, i. externa voce Euangelij, & eiuſdem Sacramento in ſchola Chriſti erudiamur, alamur & creſcamus.

De præſentia Chriſti in Baptiſmo & Cœna.

De præſentia Chriſti in vtroq; Sacramēto nullus piorū vnquā dubitauit. Nā & Paulus dicit, quotquot baptizati ſunt Chriſtū induerunt, & Chriſtus porrigens panē dicit, hoc eſt corpus meū, porrigēs calicē dicit, hic eſt ſanguis me⁹. Quomodo aūt vtrobiq; ſit corpus Chriſti non ignorat, qui & verbis & factis Chriſti credit. Quia igitur verbo D. credit Eccl. ſtatuit verè adeſſe corpus & ſanguinē Chriſti in cœna, ſic enim promiſit qui mentiri nequit. Prætera quia factis Chriſti credit Eccleſia, ſtatuit præſentiæ modū non naturalē eſſe, ſed ſupernaturalē, vt Lutherus Chriſti ſeruus loquitur. Naturaliter enim ſedebat ad menſam, quādo manibus porrexit diſcipulis corpus ſuū & ſanguinē ſuū. Verbis igitur docet Chriſtus præſentiā corporis & ſanguinis ſui, factis vero præſentiæ modū. Cū hac confeſſione cōgruit dictū Ambroſij tom. 4. pag. 367. *in illo Sacramento Chriſtus eſt, quia corpus eſt Chriſti.* Nō ergo corporalis eſt eſca, ſed ſpiritualis eſt. Cū hac ſententia congruit, & dictū Bernardi. *Cibus iſte non eſt ventris, ſed mentis, non eſt enim datus ad ruinas huius vitæ, quæ vapor eſt ad modicū apparens, ſed ad æternam vitam animæ conferendā.* Hæc de præſentiæ modo dicta ſint, quæ cupio à fratribus ſine ſophiſtica accipi. Deū.n. teſtor quod nihil φιλονεικίᾳ agā, nihil in fauorē hominū faciā, ſed ſimplicē veritatē quærā, & perpetuū conſenſum veræ Eccleſię filij Dei anteferā maleuolorū quorūdā clamorib. qui mihi inſidiātur. Hac cōſcientia cōtentus, ferā volente Deo quicquid vel occupati alia ſentētia, vel maligni adu. me moliantur. Veritas tandem vincet.

De Cōſecratione.

De conſecratione præſertim cœnæ Dominicæ ſic etiam ex verbo Dei pij ſentiunt. Conſecratio panis & vini non fit aliter, quā conſecratio aquæ baptiſmi. Nā vt hæc conſecrata dicitur cū ſeparatur à cōmuni vſu, & vſui baptiſmi applicatur. Ita panis & vinum ſeparata à cōmuni vſu, & deſtinata cœnæ Domini conſecrata habentur, ídque virtute ſummi ſacerdotis Dei & hominis Ieſu Chriſti, qui baptimū & cœnā inſtituit. Nihil.n. aliud conſecrare eſt, quā rē communem vſui ſacro dedicare. Proinde hæc conſecratio fit obedientia erga Chriſtum cœnæ inſtitutorem, per prædicationem beneficiorum Chriſti, per preces & gratiarum actionem & per pium vſum huius ſacratiſſimæ cœnæ: nec aliud vult Auguſtinus cum dicit, *accedat verbum ad elementum & fit Sacramentum.* Nam Auguſtinus non intelligit verbum ſuperſtitione magica prolatum, ſed verbum Dei inſtituentis & promittentis, & verbum creditum, &c. vt ipſe Auguſtinus ſe interpretatur. De probatione eius qui hac cœna cum fructu vti velit hoc ſentit Eccleſia. Qui reuerenter in timore Dei, vera fiducia & cum pio propoſito accedit hanc ſacram cœnam, probatus & dignus cenſendus eſt. Nam hic & gratias agit Deo pro filio exhibito, & intelligit Sacramento iſto accommodari ſibi beneficia Chriſti.

De Sacramentis Papæ Sētentia.

Hactenus breuiter de Sacramentis Eccleſiæ Chriſti diximus, nunc monſtrandum eſt, quid in hac parte peccetur à Papiſtis. An Papa hic Chriſto & eius ſponſæ Eccleſiæ aduerſetur necne. Etſi autem magiſter ſententiarum ex Auguſtino nonnulla de Sacramentis haud ἀπροσδιόνυσα dicit: Tamen poſtea in numero Sacramentorum & in ſingulorum explicatione multum aberrat. Deinde poſt illum ſecuti commentatores, plerique quæſtionum quidem numerum augent, ſed rem ipſam magis peruertunt, & Sacramentorum veram rationem inutilibus diſputationibus euertunt, omniaque miſere confundunt.

Septē conſtituunt.

Numerant Sacramenta, ſecundum magiſtrum ſuum, ſeptem quæ ſunt baptiſmus, confirmatio, panis benedictio, id eſt, Euchariſtia, pœnitentia, vnctio extrema, ordo, coniugium. Ex his ſeptem, primum & tertium, hoc eſt, baptiſmus & cœna Domini: plenam Sacramentorum rationem obtinent, (de ordine quid ſit ſentiendum ſuo loco dicam.) Nam hæc duo habent mandatum Dei, res ſunt aſpectabiles, habent promiſſionem gratiæ noui Teſtamenti: quæ promiſſio fidem requirit, ſicuti ſupra demonſtratum eſt. Quæ autem his adduntur, Sacramenta non ſunt ſicuti mox patebit.

De baptiſmo errores Papæ.

Baptiſmus, vt initiale Sacramentum, etſi rectè primo loco proponitur à Papiſtis, tamen poſtea indigniſſime votis monaſticis inferior iudicatur: quod autem dicunt baptiſmum conferre gratiam, recipi poteſt, modo interpretatio non pugnet cum principio. Principium eſt immotum, quod ſolus Deus ſit Deus gratiæ & pacis in Chriſto Ieſu. Si ergo in hūc modum accipiamus dictum: Baptiſmus confert gratiam, hoc eſt, Deus per diſpenſationem baptiſmi offert, & obſignat gratiam, recipio dictum. Verbo enim offertur tantum gratia, Sacramento vero & offertur & obſignatur, modo fides in vtente Sacramento non defuerit. De infantibus ſingulare eſt priuilegium. Verum ſi hoc modo acceperis dictum. Baptiſmus confert gratiam: i. ſua virtute facit homines gratiæ participes, ſeu vt interpretantur Papiſtæ, ſanctificat per ſe, interpretatio cū principio pugnat, atque ideo falſa & erronea eſt iudicanda. Iam porrò videamus an Papa ſe Chriſto opponat in diſpenſatione huius ſacramenti.

Chriſtus amandat diſcipulos, vt voce & baptiſmo doceant Euangelium, Ideóque iubet baptizare omnes gentes. Quare non lingua peregrina, & iis ignota quos docerent, fieri debuit. Quis enim doceri poteſt ea lingua quam non intelligit? Sed quid hic Papa? Euangelium voce non docet, ſicuti ſupra ſatis oſtenſum eſt, ſed partem tantum legis, & ſua decreta quæ in locum Euangelij ſubſtituit.

Deinde, vt concio Euangelij quæ peragitur Baptiſmo minus efficax ſit, baptiſmū peregrina, hoc eſt, latina lingua mādat peragi, etiā in iis nationib. quibus latina lingua prorſus barbara eſt. Et eos qui impio ſuo decreto nō obtēperant, grauiſſimis pœnis, tanquā hæreticos punit. An non hoc eſt ſe Chriſto opponere? An non hoc eſt partē Euangelij, imò ipſum Euangeliū totum alto ſilentio obruere, ne homines illud diſcāt ac ſalui fiāt? 2. Aquā baptiſmi exorciſant in contumeliā Chriſti, qui, cum baptizaretur ipſe, oēs aquas ita conſecrauit, vt ſint idoneæ baptiſmo peragēdo. 3. Addūt præterea multas ineptias. Sacrificulus impuro halitu, & ſaliua ſæpe infantes inficit. Fiunt inuocationes ſanctorum, recitātur exorciſmi magici ſalis, vngitur vertex baptizandi oleo ſacro, quæ omnia cōtaminant non parū baptiſmū, & Chriſti inſtitutionē quodāmodo fœdāt, qui vult nos contentos eſſe ſuo ſimplici mādato ſine additamentis humanis. 4. Quū docet baptiſmum abolere peccatum originale tantum, & non reliqua, dupliciter peccant. Primum.n. tribuunt baptiſmo, quod eſt ſolius ſanguinis Chriſti. Sanguis.n. Chriſti emūdat nos ab omni peccato: cuius emundationis baptiſmus efficax ſymbolum eſt. Deinde cum dicunt actualia peccata non aboleri baptiſmo, reuera hoc volunt, quod ſanguine Chriſti non aboleatur niſi originale peccatum, reliqua reſeruentur ſatisfactionibus fictitiis. Quid queſo hoc aliud eſt, quā Chriſtū rurſus ſepelire? quā verum vſum baptiſmi abolere? quā Euangelium turpiſſimo cœno fœdare? An hæc piis ferenda eſt iniuria? retinet Papa baptiſmum, ſed ſuis additamētis fœdatum. Baptiſmum fatetur Sacramentū, ſed eius verū vſum abolet: Dū Chriſto perfidè detrahit, ꝙ baptiſmus ei tribuendū manifeſto ſigno declarat.

De confirmatione.

Secundum locum inter Sacramenta Papæ obtinet confirmatio, quæ ſi ritè perageretur, vt tempore Apoſtolorū, & deinde multis annis, non tā Sacramentum eſſet, quā pars diſciplinæ vtilis in Eccleſia. Nam vetus confirmatio nihil aliud fuit, quā examinatio eorum, qui infantes receperunt baptiſmum, vt iā adulti facti redderent rationē fidei ſuæ, & teſtarentur propria voce ſe Chriſto dediſſe nomina, quēadmodū Eccleſia illorum nomine olim promiſerat, dum baptiſmus eis cōferretur. Hac cōfeſſione edita & facta promiſſione de perſeuerantia in Chriſti fide, Epiſcopus eos confirmabat, docendo, admonendo, conſolando, exhortando. Hic ritus fuit vtilis diſciplina, in cuius locum apud nos ſucceſſit examen Catechiſios ante ſumptionem cœnæ Dominicæ, ſicuti infra dicendum erit. Sed quid hic Papa? veterē ritum qui vtiliſſimus fuit abolet, & nomen tantum eius retinet. Deinde facit ex confirmatione ſua Sacramētum Eccleſiæ, quod impudenter dicunt plenius eſſe baptiſmo. Nā hęc ſunt verba Lōbardi Coryphæi Papiſtarum: Oēs fideles per manus impoſitionē Epiſcoporum poſt baptiſmū accipere debēt S. Sāctum, vt pleni Chriſtiani inueniantur. En blaſphemiā, baptiſmo adimunt S. Sanctum, quem Epiſcopus in ſua manu habet, vt det cui vult. Plenum Chriſtianiſmi ſignum adimunt baptiſmo, & tribuunt ſuo fictitio Sacramento.

Cōfirmationis Papiſticæ refutatio.

Sed age videamus quale ſit Papiſtis Sacramentū confirmatio. De quo quatuor potiſſimum docent. 1. Primùm à quo hoc Sacramentum conferri poſſit. 2. Deinde quod ſit eius elemētū. 3. Tertiò, quę ſit forma. 4. Poſtremò, quæ virtus & efficacia. 1. Quantū ad eum qui conferre poſſit hoc Sacramentum, conſtanter dicunt, quod non poſſit conferri, niſi à ſummo ſacerdote. Nā ſi aliter (ait Lombardus) præſumptum fuerit, irritum habetur & vacuum, nec inter Eccleſiaſtica reputabitur Sacramenta. Quid quæſo hoc decretum ſibi vult? Baptiſmus poteſt apud Papiſtas à quouis conferri ſacrificulo, modo tantum latine poſſit pronuntiare exorciſmos, & verba baptiſmi, etiamſi ea non intelligat. Verum hoc auguſtum, ſi diis placet, Papæ Sacramentum nemo adminiſtrare poteſt, niſi ſummus ſacerdos, hoc eſt mitratus aliquis apoſtaticus, (Apoſtolicus volebam dicere) hoc eſt Epiſcopus. Vide quæſo quanta contumelia hîc fit Chriſto, ac ipſius ſacro baptiſmo. Chriſti Sacramentum tam contemptibile habetur, vt poſſit à quouis conferri, contra verò Papæ Sacramentum in tanto precio & honore habetur, vt nephas ſit illud adminiſtrari niſi à ſummo Pontifice? An non hoc eſt baptiſmū cœno obruere, & pigmētum Papæ in cœlum tollere? An nō hoc eſt baptiſmū manifeſtè abolere? An non hoc eſt Chriſtum in ordinem redigere, vt ipſe cum ſuo Sacramento infra ſcabellū pedum Papæ abiectus iaceat? Quis hęc cogitans non exhorreſcit? Papa, tanquam victoria parta in Eccleſiam, imperium Chriſto adimit, & ſibi ſacrilege aſſumit autoritatem ordinandi Sacramenta in Eccleſia Dei, quæ anteponit Sacramentis Chriſti. 2. Secundo loco elemēti confirmationis meminerunt Papiſtæ, quod dicunt eſſe Chriſma, hoc eſt, vnguentum ſeu oleum. Hoc autem Chriſma, vt non eſſet commune, à Papa vel Archiepiſcopo conſecrari debuit, & magno precio haberi propter Spiritum S. quem in ſe incluſum per adiurationem conſecrantis haberet. Vide quanta temeritas! Puluis & cinis audet Eccleſiæ noua ſacramentalia ſigna obtrudere. Audet ſuo pigmento Sacramenti titulum tribuere. Qua hoc autoritate faciat Papa? niſi quod filius iſte perditionis aduerſarius Chriſti, velit facto declarare ſe eſſe ſupra Deum, & omnem religionem, vt in templo Dei ſedeat oſtentans ſe quod ſit Deus. Hoc diuus Paulus longè antea præuidit, monuitque vt ab ipſius impoſturis nobis caueamus. 3. Forma ſequitur Papalis Sacramenti confirmationis. De qua forma Lombardus in hunc modum: Forma aperte eſt, ſcilicet, verba quæ dicit Epiſcopus, cum baptizatos in frontibus ſacro ſignat Chriſmate. Quid hac forma deformius? deformat enim baptiſma Chriſti, & verū vnguentum, quo vncti ſunt baptizati, hoc eſt Spiritum Sanctum, ſua fœda amurca contaminat, in qua ſe incluſum habere Spiritum S. ſtultè exiſtimat. Nam Spiritus Sanctus non eſt alligatus ordinationibus humanis, quæ diuino ordini aduerſantur, ſed potius ſpiritus Satanæ, cuius inſtinctu Pontificij ſe Chriſto & eius ordinationibus opponunt. Sed quid opus eſt multis? Cū piis omnibus cōſtet ſatanicā illuſionē eſſe formam iſtam confirmationis, vt quæ veram, vtilem & ſalutarem confirmationem aboleat. 4. Quarto loco virtutem huius Sacramenti docent. Ita enim aiunt: Virtus huius Sacramenti eſt donatio S. Sācti ad robur. Hoc quam vanum ſit ex eo apparet, quod Spiritus S. emittatur à Deo in corda credentium, iuxta Pauli doctrinam. Qui ergo credit, S. Sanctum habet, qui ſuam præſentiam teſtatur, dum excitat motus in hominibus congruentes cum lege & voluntate Dei, dum impellit ad orandum, & ad pietatis & charitatis officia. Qui confirmat nos, ait Paulus, in Chriſto, & qui vnxit nos Deus eſt, & qui ſignauit nos, & dedit pignus ſpiritus in cordibus noſtris. Hoc ſigno, hoc vnguento, hoc ſignaculo, & pignore contenta eſt Eccleſia Chriſti. Non quærit robur à mortuo vnguento, quo ſuos inungit Antichriſtus, ſed vt ſponſa, Chriſti ſui ſponſi balſamo lætatur & exhilaratur.

De Miſſa Pōtificia.

Tertium Sacramentum Papiſtis eſt benedictio panis, de quo Sacramento quid Eccleſia Chriſti ſentit ſupra

tit ſupra

tit ſupra dictum eſt, hic aperimus quomodo Papa ſe Chriſto opponat in huius Sacramẽti diſpenſatione. Quo autem hoc fiat commodius, primum dicemus de miſſa. Nam hoc nomen cœnæ tribuerunt, Deinde de abuſu conſecrati panis extra miſſam.

Intereſt profecto omnium piorum toto pectore execrari ſacræ Cœnæ prophanationes, quæ in iſta cernuntur miſſa. Quæ abominabilius idolum eſt, quam vllum Ethnicum idolum vnquam fuit. Vt autem diſtinctius appareat abominatio Dei Maoſim, ordine cauſſas recitabo, cur iſtud idolum merito fugiendum ſit.

Miſſæ Pōtificię octo abominationes.

Prima, miſſa Papiſtica eſt ad turpem quæſtum & abominationem proſtituta, & tanquam turpiſſima χαμαιτύπη vndecunque quęſtum occipit, non tantum regibus mundi & principibus ſuccumbit, verum etiam ſuibus & canibus, qui eius abominabili complexu oblectantur, adeo dulce lucrum eſt iſti meretrici, vt nullius amplexus defugiat. Virgo ſi vult nubere ad hanc confugit pronubam. Matrona cupiens parere feliciter, hanc Lucinam implorat. Si cui porcus ægrotat, ab hac petit opem. Si nauigandum, hæc prima nauem conſcendet. Breuiter huius meretricis præſidio, ſed pecunia proſtitutori ſacrificulo numerata, nemo non tutum ſe in regno Antichriſti arbitratur. Quid eſt prophanare ſacram Cœnam, ſi hoc non eſt? Prætexant quicquid velint miſſatici patroni, & laudent quantum poſſint, qui iſtam mercem extrudere volunt: Tamen reuera omni abominatione turpior eſt Miſſatica meretrix.

Secunda, Cœna quam inſtituit Dominus & ſanxit ſuo perpetuo mandato, ſacrilege mutilata eſt. Chriſtus cuius mandato obtemperant Angeli hic prorſus excluditur. Nā quod ipſe inſtituit in perpetuum ſuum teſtimonium, impiè ſuffurati ſunt, arcẽtes laicos à participatione calicis. An nō hoc eſt teſtamentum Chriſti violare, & reuocare? Is vult omnes de calice bibere, quod Papa ſacrilege prohibet, manifeſtè teſtamentū filij Dei pedibus conculcans, & ſuum idolum in loco teſtamenti Chriſti ſubſtituens.

Tertia, Miſſa Papalis Cœnam Dominicam manifeſtè in aliam formam conuertit. Nam in ea vnus ſeorſum ſuum habet epulum, abolita communicatione, & ordinatione Chriſti, & eius Apoſtoli Pauli. Quod ſane perinde eſt, ac ſi vnus ſubinde ſeipſum ſacro Baptiſmate ablueret. Age quid poteſt abſurdius cogitari? quid poteſt magis contumelioſum eſſe aduerſus Cœnæ inſtitutionem?

Quarta, in Miſſa Papali nulla fit myſterij expoſitio, ſed murmur incantationi magicæ, & nefandis gentium ſacris potius quam Domini inſtituto conueniens. Iuſtinus martyr refert ritum ſimilem ſeruatum fuiſſe olim in ſacris Solis, (quem μίθραν ſacerdotes ipſius vocarunt.) in his Solis ſacris vſus panis & aquæ fuit, ſed nulla vox à ſpectatoribus audiebatur niſi hæc, ἢ ἐπίσασθε, ἢ μαθεῖν δύνασθε. Hoc eſt, aut noſtis, aut diſcere poteſtis. Ab his ſacrificulis Solis ſuū miſſandi ritum, & non à Chriſto accepiſſe Papiſtas ſole ipſo clarius eſt. In Miſſis quando cantus adhibetur, ſatis boatur, ſed vbi ventum eſt ad cœnæ myſteriū, ſolus ſacrificulus muſſitat, & cauet ne ab vllis audiatur, niſi vnica ſyllaba No, quod tamen fit poſt incantationẽ panis & vini, & poſt eleuationem, & hiſtrionicam panis circa calicem agitationem.

Quinta, habet Miſſa Papiſtica multas ceremonias ineptiarum hiſtrionicarum & ſuperſtitionis plenas, quibus manifeſtè fœdari ſacram Cœnam vel pueris pie educatis notum eſt.

Sexta, Miſſa iſta culinaria ad miſeros homines carnali fiducia inebriandos aptatur, & tanquam expiatio Deo opponitur. Nam eo vſque res tādem deuenit, quod homines poculo meretricis Babylonicæ inebriati, auditu Miſſæ ſeu potius inſpectione Hiſtrionica ſaltationis armari ſe putant, & aduerſus Deum, tanquam tuto præſidio muniti, multo licentius peccare audent, & obſtinatiores redduntur.

Septima, Cœna inſtituta fuit vt ſit Sacramentum, quod cum adminiſtratur fiant gratiarum actiones, verum Papa inde ſacrificium facit meritorū pro viuis & mortuis, & vt ſacrificij forma conſpiceretur, panem magico ritu conſecratum, (nam vt referrent magicam ſuperſtitionem addita vna vocula enim, ter ſufflando crucem in panem dixerunt, hoc eſt enim corpus meum.) primum leuat ſacrificulus ſupra caput, vt reſponderet ſacrificio Leuitico therumali (quod à leuando nomẽ habet) deinde agitat panem ſupra calicem in quatuor angulos, vt iſto modo compararetur ſacrificio veteri thenupha, cui nomen ab agitādo ſeu mouendo inditum fuit. Quam ſit hęc κακοζηλία Leuitica impia ſatis manifeſtum eſt: nam caret mādato Dei, plena eſt idololatrię, & ſuperſtitionis, irritum facit teſtamentum Chriſti, abducit homines à morte Chriſti, quæ vnica eſt hoſtia pro peccatis, qua cōſummati ſunt ſancti in perpetuum, breuiter in locum ſalutaris remedij animorum reponit triſtiſſimum venenum, quod cedit in certiſſimum interitum, omnibus iis qui iſtud idolum Papæ adorant.

Octaua, impius canon ille, quem vt diuinum myſterium venerantur ſacrificuli, totus eſt conflatus ex impietate: nam in eo multiplex idololatria cōſpicitur. Merita ſanctorum ibi Chriſti merito quodammodo pręferuntur, obruuntur beneficia Chriſti, Victima Chriſti Abelis ſacrificio confertur, panis adoratur, fit oblatio panis, inuocantur ſancti. Breuiter, nihil eſt ſuperſtitionis & impietatis quod in miſſa illa theatrica non conſpicitur. Et videtur arte quadam ſatanica inuenta, ad obruenda beneficia Chriſti, ad tollendam virtutem victimæ vnici ſacerdotis noſtri Chriſti. An nō hoc eſt ſe Chriſto opponere? Qui ergo ſapis fuge Deum iſtum Maoſim, & apud ſimplicem inſtitutionem Chriſti maneto cōſtans: nam qui Chriſti verbo contentus eſt, à via ſalutis errare non poteſt. Ipſe enim ſolus eſt via, veritas, & vita. Qui ergo in ea manet non aberrat, non fallitur, non moritur. Porrò abuſus conſecrati panis extra miſſam, plenus eſt idolomania. Reponunt panem in monſtrantiam, vt vocant, accendunt candelas, procumbunt coram pane, circumgeſtant panem Ethnico more. Breuiter vt Deum colunt mucidū panem & à vermibus ſæpe corroſum. Hæc impietas cum tanta ſit, vt omnibus piis merito ſit fugienda, tanquam idolum planè diabolicum, fruſtra confugiunt Papiſtæ ad miracula, quibus ſuam idolomaniā confirmari putant. Perinde enim eſt iſtum panem adorare, atque Apin Ægyptiacam, aut ſerpentes & feles.

De pœnitentia.

Sacramentum pœnitentiæ quartum locum inter Papalia Sacramenta occupat: verum ſi Petro Apoſtolo credimus, baptiſmus Sacramentum eſt pœnitentiæ. Nam compunctis corde præcipit vt pœnitentiam agant, ſiue conuertantur & baptizentur in remiſſionem peccatorum: ſignificans baptiſmum eſſe Sacramentum, quo Deus obſignet remiſſionem peccatorum pœnitentibus, Papiſtæ fortè intelligunt ſuam pœnitentiam, (quam ſacramentum volunt) de ea quæ fit poſt conuerſionem, & ſuſceptum baptiſmum, videlicet cum homo baptizatus labitur in peccatum, tunc enim pœnitentiam requirūt, quam propter manuum impoſitionẽ, & ab

ſolutionis formã Sacramentum nominãt. Neq; hoc pacto pœnitentia ipſa Sacramentum erit, ſed ad ipſum baptiſma recurrendũ eſt, non vt quis rebaptizetur, ſed vt pactũ Dei cũ homine in baptiſmo peractũ recolat. Qui baptiſmus eſt teſtimoniũ ablutionis eius à peccato qui crediderit, & vera pœnitentia ad fontẽ miſericordiæ confugerit. Iuxta illud: ſi quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrẽ Ieſum Chriſtũ iuſtũ, & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris. Nõ ergo nouo Sacramẽto indigemus, qui vnico Chriſto propitiatore contenti ſumus, ſed perpetua pœnitentia peccatorũ, quæ nititur propitiatione Chriſti, & confirmatur cogitatione baptiſmi noſtri, qui eſt perpetuũ ablutionis noſtræ per ſanguinem Chriſti teſtimoniũ & Sacramentum. Sed quib. fundamentis nitũtur Papiſtę, qui nobis Sacramentũ pœnitentiã obtrudunt? Multa & inextricabilia contexciunt ex patribus de pœnitentia, ſed tandẽ vbi concludendũ eſt de hoc Sacramento, ipſi ſe cõfodiunt, dũ ſignum huius Sacramẽti quærunt. Ex Auguſtino didicerunt Sacramentũ eſſe ſignum gratiæ, hic alius aliud ſignum ſtatuit, & ſatis ineptos ſe eſſe declarãt, dũ Sacramẽtum docent eſſe pœnitentiã, & tandem elemẽtũ huius Sacramẽti ſe ignorare ſuis multis cõiecturis atteſtãtur. Hic locus poſtularet, vt de carnificina illa conſcientiarũ, quę ſub iſto Papali Sacramẽto latet dicerẽ. Requirunt enumerationẽ peccatorũ cũ omnibus ſuis circumſtãtiis: requirunt contritionẽ ſufficientẽ, quæ ſuo merito poſſit abolere peccatum: requirunt ſatiſfactionẽ operis: quibus nihil aliud efficiunt, quã quod iniiciant laqueos conſcientiis, & obruant Euangeliũ Ieſu Chriſti ſuis ſatiſfactionibus, abſolutionib. & abſolutionũ mitigationibus per indulgentias, quibus non magis cõuenit cum Euangelio, quã Chriſto cũ Belial, & luci cũ tenebris. Nam cum fidẽ excludunt à pœnitentia, nõne apertè Chriſtum excludunt? cum mittunt nos ad ſatiſfactionem pro peccatis, nonne ſanguinem Chriſti conculcant pedibus? dum meritis Sanctorum remittunt peccata, an non meritum Ieſu Chriſti impiè & nepharièrepudiant? Dum indulgentias habent venales quibus redimantur ſatiſfactiones, an non ſatis produnt quo ſpiritu ducantur?

De vnctione Sacramẽtorum.

Quintum Sacramentum Papale eſt vnctio infirmorum, de quo cum producunt teſtimonium ſanſancti Iacobi, putãt ſe ſatis muniuiſſe ſuum pigmentũ. Iacobi verba ſunt hæc: Infirmatur quis in vobis, accerſat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eũ vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fidei ſaluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus, & ſi in peccatis fuerit, dimittentur ei. Hæc ſunt Iacobi verba: quibus refertur ritus Eccleſiæ, dum adhuc miraculis loc⁹ fuit, quę cũ nũc ceſſarũt, ſtultè retinetur ſine miraculis ceremonia. Illi.n. vngebant, vt miraculis ad preces presbyterorũ ſanaretur ægrotus: noſtri vero vngũt, nõ niſi eos, quos vidẽt in agone mortis eſſe. Nã ſi Chriſtus vnctionẽ iſtam voluiſſet perpetuum Eccleſiæ ſuæ Sacramentum eſſe, ſerio commendaſſet Apoſtolis eius diſpenſationem. Quid referã de contumelia quæ Chriſti ſanguini fit hac vnctione? Nam quicquid illicito viſu delictum, quicquid delectione vocis admiſſum, quicquid odore ſuperfluo contractum, quicquid ocioſa locutione peccatum, quicquid illicito opere peractum, quicquid ſuperbo inceſſu commiſſum fuit, hoc totum per vnctionem ſuam expiari voluerunt. Quæ quæ ſo inſania hęc eſt? tribuunt rancido oleo eam virtutem quę eſt ſolius ſanguinis Ieſu Chriſti. Tribuunt creaturæ quod eſt creatoris: Tribuunt ſuo pigmento, quod eſt vnici mediatoris Domini noſtri Ieſu Chriſti. An hoc eſt vicarium Chriſti agere in terris? An non potius Satanæ eſt, qui voluit ſupra Chriſtum eſſe & ab eo adorari? Certe qui hîc non agnoſcit Antichriſti characterem, plane cæcus eſt.

De ordinibus.

Sextum Papale Sacramentum eſt ordo, de quo quid ſentiat Eccleſia Chriſti breuiter explicandum eſt. Ordinem vocamus vocationẽ & ordinationem ad miniſterium Eccleſiaſticum. In perſonis quæ vocantur, requiritur honeſtas vitæ, morum grauitas, cognitio doctrinæ Eccleſia, donum docendi, & ætas tanto miniſterio conueniens. Vocatio relinquitur libera Eccleſiæ, ita tamen vt Paſtores & Epiſcopi quilibet ſuo loco examinandi & explorandi poteſtatem habeant. Vocatus & examinatus ordinatur Apoſtolico more. Primum fiunt preces pro ordinãdo, deinde recitantur lectiones ſacræ de miniſterio verbi, requiritur ab ordinãdo vt promittat fidelitatem in miniſterio. Quo facto imponit presbyter ordinando manus cum inuocatione nominis Dei ſuper ipſum, tandem commendatur Deo, atque ita ablegatur ad Eccleſiam cuius miniſter eſſe debet. Hac ſimplicitate fuere contenti Apoſtoli Chriſti, & eorum proximi ſucceſſores. Verum Papa pompam quęrit & maiorem ſplendorem, qui incurrat in oculos hominum. Atque ideo non ſolum plures gradus officiorum ſacrorum excogitauit, verumetiam plurimas adiecit ceremonias, eaſque ineptiores, quam vt eas referre libeat. Quæ cũ ſatis oſtendunt Papam à Chriſto defeciſſe, nolo longiori oratione iſtas nugas perſequi.

De coniugio.

Septimũ Papalium Sacramentorũ eſt coniugium. Etſi autem Eccleſia Chriſti agnoſcit coniugium eſſe ordinationem Dei, & cum Paulo fatetur coniugium eſſe honorabile in omnibus, hoc eſt, thorũ caſtum & coniugalem conceſſum eſſe omnibus ordinibus hominum: Tamen non exiſtimat coniugium Sacramentum noui Teſtamenti eſſe, quia non habet promiſſionem gratiæ noui Teſtamenti annexam: neque præterea Sacramentum eſt, quia iuxta Paulum eſt myſterium arcanæ copulæ Chriſti & eius Eccleſiæ. Nam ſi omnia, quæ arcanas ſignificationes habent, eſſent Sacramenta, infinita profecto forent Sacramenta. Sol hic aſpectabilis eſt ſignum quoddam arcanũ & veluti myſterium Solis inuiſibilis Ieſu Chriſti, ſicut ex Pſalmo quodam patet. Radij ſolares ſignant efficaciam virtutis Chriſti. Hic ignis viſibilis figurat Spiritus Sancti efficaciam in cordibus credentium. Sabbathum Sacramentum eſt quietis Domini in ſepulchro, & perpetuæ quietis beatorum in æterna vita. Ad eundem modum multa numerari poſſunt Sacramenta, quæ tametſi Sacramenta dici poſſunt: tamen Sacramentorum noui Teſtamenti rationem non habent. Nam peculiare mandatum ceremoniæ non eſt expreſſum Dei verbo. Non annexa eſt promiſſio noui Teſtamenti, ex quo & quartum ſequitur, quod fides promiſſionis non hîc requiratur. Cum ergo ea quæ requirit ratio Sacramẽti noui Teſtamenti hîc non inueniantur, non poteſt cõiugiũ inter Sacramẽta Eccl. numerari. Sed quî fit quod Papa nolit iſtud ſuum Sacramentum eſſe commune toti Eccleſiæ? ſi eſt iuxta illum Sacramentum Eccleſiæ coniugium, cur interdicit Sacerdotibus coniugiũ? Spiritus Sanctus pronunciat coniugium honorabile eſſe inter omnes, Papa autem vt ſe manifeſtum hoſtem Chriſti declaret, ſuis interdicit coniugium, & vt non videatur Scripturę teſtimonio deſtitui, adducit ſuo more dictum Pauli Rom. 8. qui in carne ſunt, Deo placere non poſſunt: quaſi Apoſtolus hic ageret de operibus naturæ ſimpliciter, & nõ poti⁹ de operib. carnis, hoc eſt, vicioſę & corruptę naturæ

naturæ, perturbantibus & destruentibus ordinem diuinũ in natura, qualia sũt illa opera quę Paulus enumerat Galat.5. opponam⁹ igitur Papæ ordinationẽ Dei, quam omnibus liberam esse vult. opponamus & illi Paulum, qui prohibitionem coniugij definit doctrinam esse dæmoniorum. Habent & aliud Papistæ refugium, volunt sacerdotes inperfectiori & digniore vitæ statu viuere. Iam autem pro confesso habent virginitatis & cœlibatus statum meliorem esse, & digniorem statu coniugali. Vnde suum decretum de cœlibatu sacerdotum concludunt. Si tam facile esset donum continentiæ dare, quam concludere, videretur aliquid habere momenti eorũ conclusio. Sed orationibus aiunt impetranda est castitas. Age vbi est promissio quod Deus velit istam largiri? promittere perpetuum cœlibatum, & nõ habere rationem humanæ fragilitatis, & insidiarum diaboli summa est amentia. Omnes pij norunt ea quæ ad hãc vitã spectãt petẽda esse cũ conditione. Quare nemo certus esse potest de impetranda perpetua castitate, proinde stultus est, & qui eam requirit, & qui eam vouet.

Iam videamus principium seu fundamẽtum, quo Papistæ nituntur. Cœlibatus inquiunt status est melior & dignior coniugali statu, à quo magistro hoc didicerunt? certe non à Deo qui matrimonium in Paradiso sanxit. Paulus (inquiunt) 1. Cor. 7. præfert virginitatem & cœlibatum cõiugio. inter alia enim ita ait: Qui non iungit melius facit. Respondeo, cœlibatum non esse meliorem coniugio ἁπλῶς: sed κατὰ τί, hoc est, non bonitate operis, sed vsu, idque non semper, nec in omnibus, quemadmodum Paulus apertè docet. Qui abstinet à coniugio sine castitatis dono, quomodo solicitus sit facere ea quæ sunt Domini, vt placeat Deo, apparet in vita Sodomitica monachorum, & monialium: apparet in turpissimis moribus sacrificulorũ, qui omni genere libidinum se fœdissime polluunt. Facessant igitur Papistæ cum suo impuro cœlibatu, & tum demum imponant sacerdotibus cœlibatum, vbi à Deo fuerint certiores facti, quod velit omnibus rasis & vnctis donũ conferre castitatis.

Hactenus ostendimus quomodo Papa Christo aduersetur in diuinis Sacramentis, peruertit veram Sacramentorum rationem: auget sua temeritate Sacramentorum numerum, deprauat vera Sacramenta, & à vero fine & vsu Sacramentorum aberrat. nunc de tertio, in quo proposuimus Christo Papam aduersari, hoc est, de ritibus humanis agendum est.

De ritib. Ecclesiasticis Antichristianismi errores.

Ritus humanos qui faciunt ad ordinem & εὐσχημοσύνην piam in Ecclesia non improbant pij, sed eis suũ locum tribuunt, infra opera tamen cultus & Sacramenta, atque eos retinendos iudicant decori, & ordinis caussa. Decori quidem, vt excitemur ad pietatem istis adminiculis, vt modestia & grauitas in pietatis exercitiis eluceat: ordinis vero, vt præsidentes habeant certam agendi regulam, vt auditores assuefiant ad obedientiam & disciplinam, vt bene composito Ecclesiæ statu paci & tranquillitati consulatur. Huiusmodi ritus ordinare potest Ecclesia, & mutare si quando visum fuerit. Nam Ecclesia habet potestatem in ædificationem, & habet mandatum in genere. 1. Cor. 14. omnia fiant ordine, & decenter. Quid in hac re Papa peccat? peccat tyrannide, multitudine, κακοζηλίᾳ, vanitate, opinione. Tyrannus est, quod Papa sumat sibi authoritatem in Ecclesiam Christi, cui audet præscribere leges quas vult, quæ vna ex notis Antichristi est.

I. Multitudine peccat, cum congerit in infinitum ceremonias, nec vllum finem facit, imo magis onerat Ecclesiam Christi ritibus, quam vnquam Iudaicus populus fuit grauatus, contra manifestum interdictum Petri, cuius se successorem gloriatur. Ita enim Petrus ait: Quid tentatis Deum, imponere iugum super ceruicem discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus.

II. Κακοζηλία est quod ad imitationem prophanarum gentium, & ad similitudinem Mosaicorum rituum multa sunt inuecta in Ecclesiam per Papam. Iam autem gentium superstitio detestanda est, & Mosaici ritus exhibito Christo cessare debuere. Quare ista Papalis κακοζηλία indigna est, quæ locum vllum habeat in Ecclesia Christi.

III. Vanitas est, qꝫ multi rit⁹ Papistici sunt ἀσημοι, tantum sunt histrionicæ quædam gesticulationes, nihil ad ordinem & decorem facientes.

IIII. Opinio damnanda accedit, videlicet necessitatis, quæ pugnat cum libertate Christiana: meriti, quæ pugnat cum Christi victima: iustitiæ, quæ pugnat cum fide gratuitæ remissionis: & cultus, quę pugnat cum dicto Christi, frustra me colunt mandatis hominum.

De disciplina Ecclesię, Papatus errores.

Restat vltimum quod proposuimus, videlicet disciplina, de qua quid vera Ecclesia sentiat ex verbo Dei, & quid Papa contra audeat, dicendũ est. Disciplina in Ecclesia Christi nihil aliud est, quam assuefactio quędam cum interior tũ exterior, qua pii assuefiunt ad pietatem, iustitiam, modestiam, & alias virtutes, quáque in officio debito retinentur, ne excusso iugo Christi ferantur effrenes in quæuis flagitia. Partes huius sunt instructio & correctio: instructio absoluitur præceptis, quorum alia mentem instruunt, affectus frenant, & volũtates regunt: alia linguã, gestus, & facta gubernant. Correctio est castigatio quæ fit per gubernatores disciplinæ, hoc est, per parochos & alios graues viros, quibus hæc cura cõmissa est. Mitior castigatio fit verbis tantũ: grauior exclusione ab Ecclesia per excommunicationem: grauissima fit exclusione per anathematismũ, qui exercetur tantũ in pertinaces hæreticos. Hæc fere summa est disciplinæ Ecclesiæ Christi: à qua quantũ aberret Papa facile est videre in moribus Papalium, & abusu excommunicationis, & fulmine anathematis, de quibus omnibus referre, quibus illorũ libri referti sunt, nolo. Quid .n. valet disciplina vbi fundamẽtum nõ est bonũ. Castigatio quæ verbis fit apud eos eò pertinet, vt Papa suos sub imperio retineat. Excommunicatio exercetur non in facinorosos legitime iuxta mandatũ Christi admonitos, sed in pauperes, qui fortè nõ sunt soluendo ea, quæ Papalis dignitas sibi deberi autumat. Scortatores leui satisfactione reconciliãtur. qui obolũ sacrificulo debet, & non soluit ad nutũ, excõmunicatione feritur, nõ sine graui, si diis placet, ceremonia, è suggestu declamitat in miserum hominem, infamat insontem, candelas mittit, pulsat campanula, horrenda voce debitorem excludit ab Ecclesia, imò non solum ab Ecclesia, verumetiam adimit omnem spem veniæ. Sub tamen tacita conditione, nisi reus pecunia fulmen extinxerit. Anathematismus exercetur nõ in hæreticos, sed in eos qui Prophetica & Apostolica scriptura se cõtentos esse dicunt: in eos qui solo sanguine Christi fatentur peccata expiari: in eos qui dicunt Christũ vnicã suã spem esse: in eos qui non inuocant sanctos: in eos qui nõ oĩa Papæ nugamẽta recipiunt. Breuiter in eos qui Papã loco Dei nõ adorãt. illã.n formã qua vsi sunt sancti patres, imò Apost. Paulus in corruptores Euangelij, trãsfert Romanus tyrannus ad stabiliendum suum regnum, quod sophistica

partum, hypocrisi & tyrannide defenditur. Non sunt ergo magis metuendi anathematismi Papales, quam si amator aliquis turpis omnes suas veteres amicas anathemate ferire vellet quæ iam contempto meretricio amore honestis oblectarẽtur nuptiis. Nā cum Papæ succubuimus vilissimis scortis turpiores eramus, nunc autem postquam Christo nupsimus, sponsæ honestissimæ coronam gerimus. Quo solo marito contenti, amatorem veterem Papam execramur cũ omnib. suis philtris & incantationibus. Hæc placuit interserere de collatione Papæ Antichristi, & Iesu Mariæ Filij veri nostri Christi: singula persequi nolui, sed capita tantum attingere. Nam timendum est ne nostra securitas aliquid magni mali nobis afferat. Deus faxit ne nonnulli qui hactenus cõstantiæ laudem meruere, turpiter arma abiiciant, & Turco aut Papę se subiiciant. Talia enim minari videtur nostra ingratitudo.

N. H.

SYNTAGMA INSTITVTIONVM CHRISTIANARVM.

PERSPICVIS ASSERTIONIBVS EX DOCTRINA Prophetica & Apostolica congestis (plerisque propositis & disputatis in Academia Hafniensi) comprehensum:

NICOLAO HEMM. AVTORE.

ORNATISSIMO VIRO, DOCTRINA, PIETATE, virtute atque sapientia excellenti, D. Ioanni Francisco Ripensi, artis medicæ Doctori: eximio, Rectori Academiæ Hafniensis magnifico, & suo collegæ ac fratri in Christo cahrissimo.

TRIA sunt homini, magnificè domine Rector, frater & collega charissime, in primis meditāda, Quomodo bene sapiat, Quomodo bene agat, &, Quomodo bene habeat. Ad hæc enim hominis natura fertur: hæc appetit: in his finem bonorum collocat. Huc pertinent tres illæ facultates animæ, à Deo Opt. Max. homini astructæ, γνωστική, ἐπιθυμητική, & θυμική. Harum prima verum & bonum vt inquirat, satagit: nec quicquam illi satis est priusquam ad verissimum & summum bonum peruenerit. Media verò & bono inuento se applicat, & in eo acquiescit. Postrema illud ipsum verum & bonum tuetur, & contrariis aduersatur. Huc proinde quæcunque à maximis ingeniis acutissimè excogitata & perscripta sunt pertinent: huc scholastici labores, huc facultatum ac professionum ordinatio referuntur: quibus hic scopus præfixus est, vt & ingentibus corporis animíque morbis remedium adferant, & hominem ad quietem, tranquillitatem & beatitudinem perducant.

Cæterùm, etsi omnium, qui in hoc studio occupātur, laudandus est conatus: tamen euentus conatui & expectationi in omnibus peræquè non respõdet. Nam, vt Pindarus ait: ἐπὶ μὰν βαίνει τι καὶ λάθας ἀτέκμαρτον νέφος, καὶ παρέλκει πραγμάτων ὀρθὰν ὁδόν γε ἔξω φρενῶν. Hoc est, Accedit obscura nubes obliuionis, & rectam viam rerum agendarum aufert ex mentibus. Tametsi autem Pindarus aliquid mali in naturam humanam superuenisse, quo impediuntur homines, quo minus ἀρετὰν καὶ χάρματα, quæ natura appetunt, assequantur, recte animaduertit: tamen malum illud & obscuram illam obliuionis nubem monstrare non potuit luce diuina destitutus. At Ecclesia Dei, & nouit illud malũ, & habet remedium, quo illi malo medeatur. Malũ ipsum est peccatum originis. Remedium mali est prædicatio Euangelij. Ideo Paulus ait: Postquam in sapientia Dei non cognouit mundus, per sapientiam, Deum: placuit Deo, per stultitiam prædicationis, saluare credentes. Hoc est, Postquam in hac mundi fabrica, quæ est veluti speculum quoddam sapientiæ Dei, non cognouerunt homines, per lumen rationis ac demonstrationes, Deum,

vt par erat, visum est Deo ex gratuita ipsius bonitate per stultā coram mundo prædicationē, de Christo crucifixo, saluare credentes. Tametsi itaq; magna laus est Sapientiæ, quā profitētur illi qui Philosophi nominantur: & profectò magnus ipsius vsus est, in vita œconomica, politica, addo etiā in Ecclesia, tamen plurimū differt humana illa Sapientia ab illa, quam Paulus stultitiā, iudicio mundi, sed Dei Sapientiā, vero iudicio, nominat. Nā siue autores spectas vtriusq; Sapientiæ, siue caussas certitudinis attendis, siue effecta scrutaris, apparebit quantum Dei Sapientia sapientiam principum huius mundi, excellat.

Primū autores discreti sunt. Deus est autor sapientiæ Ecclesiæ: homo est inuentor Sapientiæ, quā Paulus sapientiam nunc mundi, nunc principū huius mundi appellat. Verùm si quis obiicit humanam Sapientiam à Deo esse qui facultates naturæ indidit, quibus inuenta, locupletata & aucta est Sapientia hæc, quam Philosophiam nominamus: huic vicissim obiicio νέφος ἀτέκμαρτον λάθας (cuius Pindarus meminit) ex quo factū est, vt sæpissime extra viam aberrent Philosophi. Vt ergo Deus & homo distant in infinitum inter se, & bonitate & dignitate, vt alia taceam: ita sapientia Dei bonitate & dignitate sapientiam hominum excellit. Hoc discrimen notat Paulus, in hunc modum Corinthiis scribens: Porrò sapientiam loquimur inter perfectos, Sapientiam autē non seculi huius, neque principū seculi huius, qui abolentur: sed loquimur sapientiā Dei in mysterio absconditam, quā præfinierat Deus ante secula in gloriā nostram, quam nemo principū huius seculi cognouit. Hîc habemus descriptā verā sapientiā, quæ non hominū sed Dei est. Si ergo sapientia Dei est, non est contēnenda nec reiicienda in tertiā classē Scientiarū, quasi inferior multū esset sciētiis humanis εἰκασία proxima. Si sapiētia Dei est, caueat puluis & cinis, ne mēsura sensuū & rationis eā metiri velit. Si est in mysterio recondita, non est noua & nuper nata, sed ante mundi cōstitutionē à Deo concepta & destinata in salutē & verā hominis beatitudinē. Si est in gloriā nostrā, cò pertinet vt nos perficiat, & ad gloriam veram æternæ beatitudinis perducat, vt Deo iuncti perfecto amore, optimè habeamus.

Secundū discrimen inter Philosophicā sapientiam & diuinā, à caussis certitudinis petendā esse proposuimus. Philosophi iactant lumen rationis: proferunt κριτήρια, quibus quasi manu ducuntur à notis ad ignota: amussim Philosophicā immotam esse gloriantur. At Dei sapientia lumen Dei prætendit, experientia Sanctorū cōprobatur, arrhabone Spiritus confirmatur, & multis demonstrationibus Spiritus firmissima esse conuincitur: adeo, vt eius respectu humana sapientia omni fere teste carere videatur.

Discrimen tertiū ab obiectis petimus. Philosophica Sapientia, etsi de Deo disserit, tamen nec naturā Dei, nec distinctionem ὑφισταμένων in vna simplicissima natura, nec voluntatem rectè intelligit, sed cū de Deo philosophatur, in horrendas tenebras incidit: id quod videmus omnibus philosophis, qui Euangelij cognitione destituebantur, accidisse, qui, cum sibi sapere viderentur, ἐματαιώθησαν καὶ ἐμωράνθησαν, vt Paulus loquitur.

Effecta quoque variant. Quid efficit Philosophia aliud, quàm vt hominē pædagogia quadā in officio contineat? quā vt hominē in arcana naturę introducat? quā vt sermonē regat? Quid? An non hæc magna sunt? Permagna esse fateor, & vestigia quædā diuinitatis, cū Paulo agnosco. Sed sapientia Dei, si pædagogiā spectamus spiritualē, quæ locū habet in familia Dei, sola nos regit & perficit ita: vt & bene sapiamus, & bene agamus, & bene habeamus. Nā philosophia, etsi multa præclara de virtute habet, digna quæ cognoscātur: tamen nec vnde proficiscantur Christianæ virtutes, nec quæ sint, nec quomodo fiant, nec quo tendant, rectè & sine errore monstrat. Si quidē sola pietas, quā profitetur sapientia Dei, est principiū, fundamentū, formatrix, dux & gubernatrix omniū virtutū quæ Deo probantur. Principiū, quia ab ea manant, vt à fonte riuuli. Fundamentū, quia super ea tanquā ædificiū veræ virtutes extruuntur. Formatrix, quia fides quæ percipitur ex sapientia diuina facit vt virtutes sint, quæ ex mandato fiunt. Dux, quia regit eas, & continet intra suos limites, ne euagentur, & in spectra virtutū conuertantur. Gubernatrix, quia vt recta ad finem verum ferantur, videlicet ad gloriam Dei, ædificationem Ecclesiæ, tranquillitatem vitæ, & vtilitatem proximi, facit.

Porrò si quis ex ijs, quæ diximus, de excellentia virtutū, quas sapientia Dei docet, velit inferre abijciendā esse eam humanæ sapientiæ partē, quæ doctrinā de virtutibus continet, ille sane haud recte iudicat. Nequaquam enim ideo abijcienda est philosophia in doctrina virtutum, vt quidā (opinione sua docti) autumant, quod imperfectior sit: sed vt lumen adhibendū est illi ex doctrina cœlesti: ita illuminata vtiliter seruit Ecclesiæ Dei. Quemadmodum.n. nō abijciendū est cuprum, quod aurum sit illo longe præstantius & nobilius. (Habet.n. cuprum suū vsum, modo auro relinquat suum precium. Et rursus aurum indiget interdū cupro, vt id quod inde efficitur fiat stabilius.) Sic doctrina Ecclesiæ de virtutibus, etiamsi longè excellit philosophiā: tamē multum in ædificio tabernaculi Dei cognitione virtutum philosophicarū, tanquam exoticis quibusdam thesauris iuuatur. Quare qui illā Philosophiæ partem, quę doctrinam de

virtutibus continet, contemnit, dignus est potius flagris quam refutatione, præsertim cum videamus Paulum Apostolum non raro dicta Philosophorum & Poetarum de virtutibus mutuatum esse.

Iam ad eam partem humanæ sapientiæ veniamus, quæ naturas rerum scrutatur. Hîc profecto fitendum est eam Philosophiæ partem, quæ rerum naturas rimatur, magnum adminiculum adferre iis, qui in Schola Christi versantur. Multa enim in Mose, Prophetis, Psalmis, Euangelicis scriptis occurrunt, quæ sine humana sapientia de rerum naturis & proprietatibus, intelligi non possunt. Quod qui negat, ei sanè helleboro opus est: vt interim sileam, eum ingratum esse Deo, qui dona ipsius in Philosophis non agnoscit & veneratur.

Quantum autem ad sermonem attinet, Philosophia facit vt sermo sit emendatus & rectus, & elegans. Quo profectò beneficio humanæ sapientiæ Ecclesia Dei carere nõ potest, nisi muta esse velit. Quid de theorica dicam, quàm Epiphanius in Scripturæ sacræ interprete requirit? certè qui sine dialectica hanc accedit, profectò ὥσπερ ὄνος πρὸς λύραν accedit. Vt taceam theoricam planè ἀχαλίνωτον esse sine dialectica & in præcipitia agere. Quomodo enim sine dialectica collationes instituet? Quomodo ordinem intelliget & monstrabit aliis? Qomodo genera, species & differentias inueniet? Quomodo definitiones extruet? Quomodo diuisiones faciet? Quomodo rationes ordinabit & iudicabit? Quomodo antilogias soluet?

At si quis Enthusiasta obiecit Apostolos fuisse rudes harum rerum. Igitur neque iam requiri in doctoribus Ecclesiæ, sed sufficere Spiritum S. Etsi spiritus Christi doctor veritatis semper est implorandus, vt nos doceat, & in veritate dirigat: tamen discernendum est inter miraculosam instructionem: qualis fuit Prophetarum: deinde Apostolorum qui die Pentecostes per Spiritum Sanctum plenè sunt edocti de mysterio Euangelij: deinde paucorum aliorum: & Ordinariam, qualis est eorum qui successerunt Apostolis. Hanc commendat Paulus suo discipulo, cum ait: Attende lectioni. Neque potest hæc ordinaria instructio, quam requiro in interprete Scripturarum, vtiliter fieri, sine rerum multarum notitia, quæ ex philosophia petenda est. Proinde vt rectè sapiamus, & bene agamus, opus est nobis & philosophia & Theologia: illa quidem, vt ministra, hac verò, vt imperatrice. Quando ergo humana sapientia quæ Philosophia dicitur, submittit se diuinæ sapientiæ, id est, Theologiæ, eique seruit, vtilissimum est ipsius ministerium. Verùm si, vt Agar ancilla dominari voluit Saræ heræ suæ, ita Philosophia incipiat dominari Theologiæ: vt meretrix de familia Dei eiicienda est. Neque aliud vult Paulus cum hortatur Colossenses, vt caueant ne quis se decipiat, & à recta via abducat, per inanem philosophiam, manifestè opponens inani philosophiæ, veram & piè seruientem dominæ suæ, hoc est diuinæ sapientiæ. Porrò qui rectè sapit & bene agit, is etiam bene habet, animo saltē. Corporis enim morbis destinata est ars medica, quæ ex media philosophia nata, obseruatione & experientia aucta & confirmata est. Quam qui non magnificat, donum Dei contemnit, & Spiritui Sancto resistit, qui iubet, vt medicum in honore habeamus.

Hactenus exposuimus quæ sunt homini imprimis meditanda, videlicet quomodo bene sapiat, bene agat, & bene habeat, & ostendimus præstantissimorum hominum ingenia in iis tradendis & transferendis in vsus hominum, elaborasse. Quorum exemplo & nos pro modulo ingenij nostri aliquid adferre conati sumus, & hoc Syntagma assertionum de præcipuis nostræ religionis articulis, euulgamus, vt studiis eorum qui bene sapere, bene agere, & bene habere cupiunt, consulamus. Deus faxit vt omnia in ipsius laudem, in ædificationem Ecclesiæ, & salutarem instructionem eorum qui hæc lecturi sunt, cedant.

Quod autem, magnificè domine Rector, frater & collega charissime hoc Syntagma sub tuo nomine in lucem prodire voluerim, has habui caussas. Primùm enim quia longo tempore in hac Academia vnà viximus, vera amicitia & summa familiaritate coniuncti, volui hoc testimonium amoris mei erga te publicè extare, quo vterque nostrûm tanquam symbolo quodam de vinculo familiaritatis mutuę, qua deuincti sumus, admoneamur. Deinde, vt tua autoritate, summo magistratu in nostra Academia magna cum laude fungentis studiosa iuuentus excitata, hoc Scriptum, in eorum potissimum vsum euulgatum, legat libentius. Ad hæc vt signum sit meę gratitudinis erga collegas meos omnes, potissimum propter amptissimũ illud munus, quo me nuper honorarunt, te & rectore & suasore. His bene & feliciter vale, cũ collegis meis & fratribus charissimis. Oro autem ęternum Deum Patrem Dom. nostri Iesu Christi, vt dulcissimo vinculo sui spiritus in vero amore nos coniungat, regátque singulos, vt omnes nostros conatus eo referamus, vt qui nostrę fidei commissi sunt proficiant in vera sapientia, pietate & virtute, quo nobiscum sani sint & animo & corpore, Amen. Ex musæo nostro, 1. Aprilis, Anno Dom. 1574. Ætatis autem meę, sexagesimo primo.

DEVS.

DEVS.

Cognitio Dei duplex.

DVPLEX de Deo hominum est institutio. Vniuersalis vna, quæ omnium hominum est. Peculiaris altera, quæ filiorum Dei est propria.

2. Vniuersalis Dei instructio, Natura & Demonstratione, ex operibus Dei desumpta, nititur. Vt enim Natura magistra, omnes sani homines intelligunt Deum esse: ita opera Dei, & vnum esse Deum clamant, & eundem æternum, omnipotentem, sapientem, bonum, misericordem, veracem testantur.

Ex operibus.

3. Huic cognitioni Dei naturali, duplex finis est propositus: proprius vnus, alter accessorius.

4. Proprius quidem finis bipartitus est, videlicet veri Dei, vera notitia, & Dei cogniti verus cultus. Accessorius vero accedit hominum culpa, nimirum vt sint inexcusabiles, vt qui nihil prætendere possint, quin iure sint damnabiles, quotquot Deum non agnoscunt, vel agnitum non glorificant veris cultibus.

5. Etsi igitur fatendum est, mentē humanam quasdam de Deo prolepses veras habere: tamē cùm istæ prolepses, hypothesibus & actionibus accommodari incipiunt, ipsa διάνοια toto aberrat cœlo, id quod cum experientia testatur Apostolus, Rom. 1.

6. Et tametsi opera Dei satis euidētem demonstrationem de Deo suppeditant, quantum quidem ad lucem Dei attinet: sensus tamen humanus, verbo Dei destitutus, deficit, antequā assequatur, aut quis sit Deus, aut quæ sit eius voluntas, vt in Socrate, qui iudicatus est sapientissimus, videre, est.

Verbo Dei.

7. Sibi igitur relicta ratio, à vero Deo aberrat, adeo, vt nec essentiam, nec distinctionem personarum, nec beneficia erga Ecclesiam, salutariter intelligat.

8. Quare philosophi, etsi multa disputarunt de Deo acutè, multásque gnomas prodiderunt veras: tamen salutarem Dei notitiam non sunt assecuti. Nam iuxta Pauli dictum, cum se putarūt sapientes, stulti facti sunt, vt qui pro vero & solido cultu Dei, speciem eius amplexati sunt, suis dialogismis, vt Paulus loquitur, decepti.

9. Contra verbum Dei rhetoricantur, imò nugantur potius, qui sanctis Patriarchis, Regibus & Prophetis, annumerant Scipiones, Fabios, Fabritios & alios quosdam, qui verbum Dei non didicerunt, sed potius pro ludibrio habuerunt.

10. Vano enim & erroneo nituntur fundamento, cum aiunt: Gentes, lege naturæ: Iudæos, lege Mosaica: & Christianos, lege Christi, saluari, somniantes qualemcunque disciplinam morum, salutis meritum esse.

11. Siquidem vnica salutis via est Iesus Christus. Qui hac in cœlum non tendunt, ad inferos detruduntur, vt qui sub ira Dei manent damnati. Firmum enim est dictum Ioann. 3. Qui non credit in filium, ira Dei manet super eum.

12. Neque tamen hęc naturalis Dei notitia, piis est inutilis, imò mirum in modum eos erigit, confirmat & consolatur. Nam dum cœlos narrare gloriam Dei vident, ipsi rapiuntur, non solum in admirationem potentiæ & sapientiæ Dei: verumetiam de æterno Christi regno cum Dauide, cogitant, in quo Christum, Solem iustitiæ, venerantur, Prophetas, pios reges, Apostolos, &c. tanquam stellas suspiciūt, non sine ingenti animorum voluptate.

13. Altera Dei notitia, quā propriam filiorū Dei dixi, duobus firmissimis fundamentis nititur, nēpe verbo Dei infallibili, & testimonio verbo addito. Quod enim verbo exponitur, id testimonio, tanquam maiestatis diuinæ sigillo, confirmatur & obsignatur.

14. Verbum disertè pronuntiat vnū esse Deum, qui est Pater æternus, & Filius coæternus Patri, & Spiritus Sanctus coæternus Patri & Filio. Testimonium patefactionis in baptismo Domini idem verbum confirmat & obsignat.

15. Cùm ergo talis omnino sit cogitādus Deus, qualis per verbum & testimonium nobis proponitur, & oporteat omnino pios de Deo quærere ex eius verbo, de Deo cogitare cum eius verbo, de Deo loqui per eius verbum. Vt vnum æternum Deum ita in vna diuina & indiuidua essentia Dei, tres hypostases seu personas, Patrem & λόγον, & Spiritum Sanctum consiteri par est.

16. Nam cùm scriptura vnum solum Deum agnoscit, & eadem Patrem Deum fatetur, qui non sit Filius: & Filium Deum veneratur, qui non sit Pater: & Spiritum Sanctum Deum colit, qui nec Pater sit, nec Filius: discernit vtrique tria ὑφιστάμενα, in vna indiuidua diuina natura.

De Dei essentia & tribus personis.

17. Non est igitur aliud Pater, aliud Filius, aliud Spiritus Sanctus, quia vna indiuidua & diuina est natura, licet aliꝰ Pater sit, sit alius Filius, alius Spiritus S nctus. Nā nec Pater Filius est, nec Spiritus Sanctus Pater aut Filius.

18. Hinc piè Fulgentius aduersus Hæreticos: *Cùm vnum Deum audis, Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, vnam naturam istius summæ Trinitatis, intellige. Cum Trinitatem audis, tres personas illius summæ Trinitatis agnosce.*

19. Proinde, etsi Pater, etsi Filius, & Spiritus S. idem sunt essentialiter, vt qui sunt ὁμοούσιοι, non συνούσιοι aut ταυτοούσιοι: tamen realiter distinguuntur, & suas distinctas proprietates interiores & exteriores habent.

20. Interiores quidem proprietates sunt: quod solus Pater ingenitus gignit Filium: solus Filius nascitur ex Patre: solus Spiritus Sanctus procedit ab vtroque. Exteriores vero proprietates sunt, mittere & mitti. Pater mittit: Filius missus est, & assumpsit naturam humanam, in qua & victima factus est: Spiritus Sanctus mittitur in corda hominum, vt in iis accendat nouam lucem & iustitiam.

Proprietas personarum.

21. Neque hæ exteriores proprietates infringūt regulam Augustini, qui dicit, *Opera Trinitatis ad extra esse indiuisa*, modò eam intelligamus, seruata cuiusque personæ proprietate: vt, Pater creat, Filius creat, Spiritus Sanctus creat: Pater saluat, Flius saluat, Spiritus Sanctus saluat, sed seruatis proprietatibus personarum.

22 Proprietates, quibus Deus à creaturis distinguitur, inter alias hæ sunt. 1. quod in vna indiuidua natura sint tres hypostases. 2. quod Deus sit essentia æterna. 3. quod sit creator & saluator. 4. quod sit in mundo & supra mundum. 5. quod sit in nullo loco, & in omni loco.

23. Præterea, cùm varia prædicata in Scripturis tribuantur Deo, obseruandæ sunt eorum differentiæ, quarum prima est, quod quædam negatiue, quædam affirmatiue de Deo dicuntur. Vt negatiua quid non sit Deus indicant, qualia sunt ingenitus,

immensus, ineffabilis, ἄναρχος: ita affirmatiua ad de scriptionem Dei pertinent, non quòd vlla nomina satis explicant diuinam naturam, sed vt talem nobis delineent, qualem intellectus noster eum potest apprehendere,

Negatiua.

Affirmatiua.

24. Affirmatiua prædicata sunt multiplicia. Quædam enim essentialiter Deo tribuuntur, seu ad se dicuntur: vt loquitur Augustinus: quædam relatiuè: quædam per similitudinem, vt sunt ea quæ ad actionem, passionem, locum, situm, tempus, habitum referuntur: quædam ex tempore & relatiuè simul, vt, Dominus, creator, refugium, donatus, datus, missus: quædam ex tempore sine relatione, vt, humanus, incarnatus.

Proprietates essentiales.

25. Essentialiter tribuuntur Deo voces quæ Categoriis substantiæ, quantitati & qualitati subiiciuntur, vt, Deus omnipotens, bonus, &c. de his sunt duæ regulæ obseruandæ.

26. Prima, Quod ista varia attributa Dei, non diuersitatem in essentia, aut vllum accidens significant, (in Deum enim nullum cadit accidens) sed vnam eandémque essentiam notant, quæ effectuum ratione in creaturis, varias sortitur appellationes. Nam secundum essentiam non distinguitur bonitas à iustitia aut omnipotentia, sed solum respectu effectorum.

27. Secunda, Quicquid propriè ad se dicitur Deus, & de singulis personis dicitur, Patre & Filio & Spiritu Sancto, & simul de ipsa Trinitate, non pluraliter, sed singulariter, dicendum est. Siquidem non aliud est Deū esse, aliud magnum esse, aliud bonum esse. Quare vt vna essentia est diuinitatis vna magnitudo, vna bonitas, & sic de aliis.

Relata.

28. Quæ relatiuè dicuntur nomina, non commeant. Qui enim est Pater, non est Filius, nec Spiritus Sanctus. Etsi autem Pater dicitur ad Filium, & Filius ad Patrem, secundum aliquid, vt vocant: non est tamen accidens Patri quod Pater sit, nec Filio, quod Filius sit, quia & ille semper Pater, & hîc semper Filius existit.

29. Quæ per similitudinem dicuntur, vt sedere super Cherubin, amictum esse abysso, ascendere, descendere, pœnitere & similia, nequaquam accidentia esse in Deo conuincunt, sed tantùm Deus se accommodat captui humano, per huiusmodi imagines, & suam prouidentiam testatur, quò nostra fiducia suscitetur & crescat.

De S. Trinitate testimonia.

30. Hanc Dei notitiam, inauguratio Christianismi, quæ fit per Baptismum, requirit. Iubemur illic baptizari in nomine Patris, & Filij, & Spiritus Sancti, & vnius Dei, qui est Pater, & Filius, & Spiritus Sanctus, fidei nos committamus, cumque solum colamus.

31. Hanc quoque Symbolum, quod Irenæus traditionem Apostolicam vocat, efflagitat. In eo enim symbolo duo proponuntur, Historia & Fidei professio. Historia primo loco, vnum Deum Christianis commendat. 2. tres enumerat personas. 3. personales differentias exprimit. 4. Opera communia Trinitatis proponit. 5. Peculiares in Ecclesia actiones, personarum in Trinitate, attingit. Fidei (quæ in notitia historiæ, & fiducia misericordiæ posita est) professio. Christianum ab omnibus mundanis sectis separat.

Opera cōmunia.

Fines notitiæ salutaris.

32. Cæterùm huic notitiæ Dei, idem quidem finis propositus est, qui & naturali Dei notitiæ. Verū quia hæc noticia salutaris est, habet eius finis plures partes. Primùm enim hæc noticia eò pertinet, vt rectè formet iudicium nostrum de Deo, qui vult à nobis agnosci talis, qualem se suo verbo & testimonio patefecit. Deinde, vt rectè de creatione iudicare discamus, quæ est opus totius Trinitatis. 2. Tum, vt rectè de reparatione generis humani cogitemus. 3. Præterea vt articuli fidei nostræ, perspicui sint & illustres. 4. Ad hæc, vt rectè de Deo edocti, solicite in hac vita ambulemus coram ipso, in vero timore, fide & vera inuocatione, (est enim inuocatio in hunc solum Deum dirigenda, qui est vnus in essentia, trinus in personis) & in futura vita, perpetuo eius conspectu beati fruamur.

33. Porrò cum hæc ex verbo Dei, & confessione Catholicæ Ecclesiæ, asserimus, damnamus simul & execramur omnes hæreses cum his assertionibus pugnantes.

Hæreses.

34. Imprimis autem execramur Epicureorum ἀθεΐαν cum Græcorum πολυθεΐα, & Manichæorum deorum iugo, cúmque omnium Philosophorum (quos patriarchas hæreticorum rectè appellat Tertullianus) aberrante à verbo Dei sententia.

35. Damnamus quoque Nouatianos & Sabellium, qui tametsi vnicam essentiam diuinam rectè agnouerunt: perperam tamen vnam tantum personā, cæcæ Philosophiæ ductu præcipitati, docuerunt.

36. Arium præterea execramur, qui etsi rectè tres personas agnouit: impiè tamen tres essentias statuit, quarum alia esset Patris, alia Filij, alia Spiritus sancti: Patris quidem increatam agnoscens, sed reliquas sacrilegè in creaturarum ordinem redigēs.

37. Similiter & Donatistas execramur, qui filium Dei minorem Patre, & Spiritum Sanctum minorem Filio impudenter asseruerunt.

38. Deinde, cum his hæresiarchis, damnamus etiam impium & impurissimum nebulonē, Michaelem Seruetum, qui rabiosè contemptis sanctorum patrum consiliis, Arij, & aliorum Fanaticorum hominum damnatas hæreses reuocare conatus est, quem iustè accusatum à D. Ioanne Caluino, merito Geneuates, affecere supplicio.

II.

CREATIO.

Creationis descriptio.

1. CREATIO propriè est palmaria illa rerum productio siue formatio, qua Deus æternus Pater Domini nostri Iesu Christi, vna cum Filio æterno & Spiritu Sancto, produxit ex nihilo, sua diuina potentia, & formauit cœlum & terram, & quicquid in illis continetur, visibile & inuisibile, vt ipse à creatura rationali agnoscatur & celebretur: vt qui res omnes sapienter creatas, nunc sua bonitate & paterna prouidentia, complectatur.

2. Hæc descriptio plures habet partes, quarum singulæ diligentius perpendendæ & excutiendæ sunt, quo in maiorem Opificis admirationem rapiamur, & rebus ab optimo Deo conditis, in ipsius gloriam, cum gratiarum actione, vtamur.

Partes.

3. Sunt autem hæ partes. 1. Quis creat? 2. Vnde creat? 3. Quid creatum est? 4. Quis creationis finis? 5. Quæ rerum gubernatio & administratio? De his partibus ordine dicendum est.

Quis creat.

4. Cum audimus, vnum æternum Deum rerū creatorem esse, iuxta verbum Dei infallibile, vt muniamur non solum aduersus errorem Aristotelis, qui sine demonstrationibus, & falsò, asseruit mundum esse ἄναρχον, fortè vt præceptoris sui Platonis dogma, de principio mundi, euerteret, verumetiam aduersus Manichæos, qui duos rerum formatores finxerunt, vnum bonum, alterum malum: Ita, qui rebus creatis & ipsi creati vtimur, admonemur de gra-

de gratitudine erga opificem, & legitimo rerum creatarum vsu.

2. Vnde.

5. Hic æternus Deus, non ex præiacente materia, vt finxit Plato, sed ex nihilo produxit creaturas. Qui autem materiam Deo coæternam fingunt, hi & Deum, sensuum suæ rationis mensura, sacrilege metiri conantur, & Materiam diuina Natura præditam esse, tacite fingunt, cum nihil æternum dici possit, nisi idem sit Deus.

3. Quid.

6. Res creatas & productas, Moses per synecdochen cœlum & terram vocat. Vt enim ipsum cœlum & terram condidit: ita omnium rerum, quæ in illis continentur opifex est.

7. Tametsi autem hanc breui diuisione, periocha omnium rerum absoluitur: tamen vt magis admiremur opificis sapientiam, omnipotentiam, & bonitatē, vtile est, & aliarum rerum creatarum ordines aspicere.

Rerum creatarū ordines.

8. Primum igitur hic ordo consideretur, quod quicquid Deus creauit, vel est spirituale tantùm, vel corporale tantùm, vel vtriusque particeps. Vt autem quod spirituale tantùm est, supremum dignitatis locum occupat, & id quod corporale tantùm, infimum: ita quod est vtriusque particeps, vt est supra corporalia omnia: ita proximum est spiritualibus.

Angeli.

Res visibiles & corporeę.

9. Hæc triplicia rerum genera ad bonitatis suæ participationem produxit Deus: quorum *Primum*, continet inuisibiles & angelicas substantias. *Medium*, visibilia atque corporalia, vt sunt elementa, animalia, cœlum, &c. quorum admirandum ordinem, motum & virtutem, præclaræ illæ artes, Physica, Astronomia, & Medicina, rimantes, inde opificis sapientiam, potentiam & bonitatem monstrant. In *tertio* rerum genere ipse homo est, vt qui ex spirituali & corporali natura constat.

Homo.

Ordo Physicis constitutus.

10. Nec iste ordo rerum creatarum, quem Physici eruditè ponunt, est negligendus. Dicunt enim, rerum esse quatuor gradus, quorum *Primus* & infimus, est earum rerum quæ sunt tantùm, vt Elementa, lapides, metalla. *Proximus*, rerum quæ sunt & viuunt tantùm, vt plantę, herbę, frutices. *Tertius*, rerum quæ sunt, viuunt, & sentiunt simul, vt Animalia, bruta. *Quartus*, rerum quæ intelligunt, vt Angeli & homines.

Nihil frustra conditum.

11. Porrò, in his rebus, pulcherrima specierum varietas, facultatum ac virium proprietas, vt nobis summam sapientiam & bonitatem Opificis monstrant: ita nihil esse frustra conditum clarissimè ostendunt. Ex quo efficitur, quod quicquid conditum sit, nequaquam debeat suarum facultatum vsum sibi soli retinere, sed benignè aliis communicare.

12. Vt enim Deus suæ bonitatis participes fecit creaturas: ita vicissim res sic condidit, vt aliæ aliis sua communicent dona, in omnium communem vsum collata, & Opificis gloriam.

13. Hinc Sol suum lumen communicat Lunæ, & Luna rursus suas virtutes impertit rebus inferioribus, & sic de aliis.

14. At si qua creatura hanc Dei ordinationem violet: bonitatis rationem amittit, & reatu coram Deo obstringitur. Hinc est, quod homo in peccatum lapsus, omnium maximè hunc diuinum ordinem perturbat.

15. Quicquid enim creatum est, etsi ratione Efficientis caussæ & Materiæ, bonum semper existit: tamen, cum in suo ordine Opifici non seruit, contra ordinem diuinum ruit, & peccato inuoluitur, vt videmus in angelis lapsis & hominibus.

4. Finis creationis.

16. Etsi autem finis creationis & rerum creatarum, ex iis, quę dicta sunt, in genere intelligi potest: tamen is paulò distinctius est repetendus.

17. Creationis quidem finis est, quem Salomon ponit his verbis: Prouerb. 16. 4. Omnia operatus est Iehoua propter semetipsum, Hoc est, vt ipse in iis agnoscatur, laudetur & glorificetur.

Triplex.

18. Verum si res creatas spectes, triplex earum finis est spectandus, nempe, Status, actionis, & ordinis, quorum Primus, Secundo: & vterque Tertio, destinatur.

1. Status.

19. Quantùm autem ad statum cuiuslibet rei attinet, finis est, vt quælibet res incolumitatem suam absque incommodo tueatur. Vt, finis herbæ est, vt crescat, abundet humoribus, virescat & floreat. Equi, vt, sine freno, lasciuus feratur in campis. Hominis, vt sit mens sana in corpore sano, absque omni mœrore & ærumnis.

20. Ad hunc statum hominis tuendum, Deus contulit homini triplicia bona, vt Aliis alatur, Aliorum ministerio vtatur, Alia ad honestam voluptatem conuertat. Voluptas autem, quam Epicuri schola tuetur, cum hominis dignitate pugnat.

2. Actionis.

21. Secundus finis, actionis est, quem eruditè Physici ex duobus principiis colligunt. Primum enim, cum Theologis fatentur, nihil frustra conditum esse, sed ad certum vsum: quia omnia, quæ fecerat Deus, erant valde bona. Deinde, quia Deus singulis speciebus rerum indidit peculiares facultates, inde rectè concluserunt, cuiuslibet rei actiones, quæ procedunt à propriis eius facultatibus, esse finem eius rei.

22. Hoc Lemmate constituto, finem hominis (vt de aliis rebus, quas Physici sibi excutiendas assumunt, taceam) hoc modo saniores Philosophi colligunt.

Duplex finis hominis: Dei agnitio & cultus.

23. Duæ sunt facultates in homine, quæ eius propriæ sunt, nempe, facultas inquirendi, & facultas eligendi: quarum, illa inquirit veritatem: hæc, honestatem meditatur.

24. Facultas inquirendi veritatem, quadruplici vtitur instrumento, Mente, Ratione, Phantasia, Sensu. Verùm quia, lapsu hominis in peccatum, deprauata est Mens & Ratio, quantum ad res diuinas attinet, opus habet homo doctrina cœlesti, sine qua salutarem Dei cognitionem, ad quam & conditus & regenitus est, minimè peruenire potest.

25. Facultas eligendi honesta, expedita quidem fuit ante lapsum. Sed nunc ad salutares actiones, coniungendæ sunt tres caussæ: Verbum, quod monstrat veras actiones: Spiritus Sanctus, intus mouens: & Voluntas Spiritui Sancto obtemperans.

26. Hinc efficitur, quod, si actionem spectes, duplex sit finis hominis: nempe, veritatis inquisitio agnitióque, & virtutis electio. At, cum summa veritatis sit notitia Dei, & summa virtus sit Deum vero cultu celebrare, sequitur quod finis hominis sit agnitio Dei & cultus.

27. Hinc Scriptura pronunciat, ideo conditum esse humanum genus, & deinceps ideo redemptum, vt sit templum Dei, Deum celebrans. Sicuti & Dominus testatur, Ioan. 17. 3. cùm ait: Hæc est vita æterna, vt te verum Deum agnoscant, & quem misisti, Iesum Christum.

3. Ordinis.

28 Finis, quem ordinis appellaui, rectè assignatur à Stoicis Deus ipse, qui omnia dicunt hominis caussa facta, homines verò Dei: nempe, vt ad ipsum omnia referant, & eum celebrent.

29. Nam hac conditione, Deus res creauit: vt inferiores gradus rerum seruiant superioribus, do-

nec ad Deum ventum fuerit, qui est finis bonorum. Quare vt tres primi rerum ordines seruiunt homini: ita quartus, in quo sunt angeli & homines, Deo seruire debent.

30. Vt igitur suum ordinem vniuersæ creaturæ seruant, seruientes homini: ita homo cùm Deo non seruit, contra suam dignitatem facit, & ordinem Naturæ rerum peruertit.

31. Propter has rerum fines, Deus, qui condidit res, idem easdem paterna cura & prouidentia complectitur.

III.

PROVIDENTIA.

Prouidentiæ definitio.

1. PROVIDENTIA Dei est, cum sapientia, tū actio Dei, quib. sustētat, gubernat, & moderatur omnia à se condita, in sui nominis gloriam.

Modi tres. 1. Vniuersalis.

2. Huius prouidentiæ modi, tres sunt. Primus est vniuersalis, quo dirigit Deus omnes creaturas, iuxta conditionem & proprietatem, quas singulis, dum formauit eas, dedit, & nunc eas sua cura complectitur, vt stet incolumis naturæ status.

3. Hæc vniuersalis Dei operatio, nequaquā prohibet, quo minus singulæ creaturæ, tum in cœlo, tum in terris, qualitatem suam & naturam retineāt, propriámque inclinationem sequantur.

4. Vnde Augustinus rectè dicit, Deum res conditas ita administrare, vt eas propriis motibus agere sinat. Nam hoc ipsum prouidentiæ opus est, & naturam & inclinationem, modúmque naturæ agendi sustentare.

2. Specialis.

5. Secundus prouidentiæ modus est specialis, quo Deus moderatur omnia, & addicit creaturas in obsequium suum, vt maximè expedire & conducere sibi videtur.

6. Hac prouidentia, tonitrua, gelu, grandinem, siccitatem, tempestatem, serenitatem, abundantiam, famem, bellum, pacem, exilium efficit Deus: vt hæc sint bonitatis, iustitiæ & iudicij sui instrumenta, prout nunc seruos suos iuuare, nunc sontes punire, nunc pios castigare constituit: idque iuxta suas promissiones & minas, non ex Stoica necessitate.

7. Hoc ita esse, conuincunt Prophetæ Dei, Esaias, Ieremias, Hoseas, Amos, Abacuc, Haggæus, quorum sententiis potius acquiescendum est, quam stultis imaginationibus hominum, qui vel fatali necessitate, vel casu, omnia ferri falsò autumant.

3. Peculiaris.

8. Tertius modus prouidentiæ est peculiaris, quo Deus viuit & regnat in Ecclesia Christi, fideles erigit & fouet, operatur velle & perficere, inspirat precandi affectum, & efficit, vt in præceptis suis ambulemus, iuxta promissionem quę habetur, Ezechiel. 36.

9. Vt autem cogitatio prouidentiæ Dei sit nobis gratior, cum finis, tum eius vsus, diligenter est perpendendus.

Finis.

10. Finis duplex est, Prior, vt nos totos Deo commendemus, eum timeamus, inuocemus & prædicemus. Posterior, vt in rectè factis securè contemnamus quicquid vel mundus, vel Satan minatur.

Vsus.

11. Vsus autem gubernari potest duabus regulis, quarum prior est, quod tam in præteritum quam in futurum consideranda sit prouidentia Dei. Posterior, quod Deus interdum mediis, nonnunquam etiam contra omnia media, aliquando absque mediis suam prouidentiam exequatur.

1. Respectu tēporis præteriti.

12. Si ad tempus respicis præteritum, Diuinæ prouidentiæ ascribes, quicquid vel prosperi, vel aduersi tibi contigit, sed diuersimode. Si enim quid prosperi contigit, habes occasionem Dei celebrandi, idque exemplo Sanctorum. Si quid aduersi contigit, duo facienda sunt. Primum cogita cum Iob: Vt Domino placuit, ita factum est. Deinde, actæ vitæ subeat memoria, vt ex pœnis tibi inflictis, peccata tua agnoscas, & emenderis.

2. Futuri.

13. In tempus futurum, hoc modo est reputanda prouidentia Dei, vt semper ad comminationes & promissiones respicias. Honora, inquit, parentes. Huic præcepto obtemperanti bene erit. Qui autem non obtemperat, pœnis subiacebit.

3. Per media.

14. Porrò si per media nobis prospicit Deus, accipienda sunt quidem illa media vt organa Dei, & diuinæ prouidentiæ instrumenta, sed Deo gratias agemus, agnito beneficio, & organa amplectemur, vt Dei manum, per quam nobis sua beneficia porrigit.

4. Sine mediis.

15. Si absque mediis nos iuuat, quemadmodum Mosen & Eliam absque pane aluit, verbo Domini hoc ascribemus, iuxta illud: Non in solo pane viuit homo, sed ex omni verbo quod procedit ore Dei.

5. Contra media.

16. At si contra media nobis prospicit Dominus, hoc est, cum nulla obstacula prouidentiam diuinam impedire possunt, sicuti viris qui erant in camyno Babylonico accidit, prædicabimus Deum, & omnibus hominibus patefaciemus eius bonitatem.

Exēplum diuinæ prouidentiæ.

17. Huius prouidentiæ exemplum conspicitur illustre hodie in Ecclesia, contra quam portæ inferorum, & conciliabula hominum præualere non possunt. Et, vt alia taceam, vnum illum Prophetam Dei, Martinum Lutherum, Satan vt leo rugiens, & vniuersus orbis furibundus, non potuit læuere, vel in minimo capitis pilo.

18. Etsi autem hoc non est vniuersale, quod suos ita miraculosè seruet Deus: tamen cum fit, agnoscenda est Dei prouidentia cum gratiarum actione. Sin autem secus visum fuerit diuinæ prouidentiæ, etiam id in explorationem & salutem Sanctorum fieri, statuendum est.

Regulæ tres de Dei prouidentia.

19. Breuiter hîc tres regulæ teneantur, quarum maximus erit vsus in tota vita.

20. *Prima*, Retineatur fides & bona conscientia quæ non possunt esse nisi coniunctæ, etiamsi fides naturæ prior est.

21. *Secunda*, Cauendum ne vel in prosperis efferaris, vel in aduersis succumbas: quod Christianę fortitudinis opus est.

22. *Tertia*, Submittas te sapienti prouidentiæ Dei, in vero timore, inuocatione, gratiarum actione & obedientia.

De voluntate & permissione Dei.

23. Porrò, hîc quæritur, cum Deus omnia sua prouidentia gubernet, adeo vt nihil possit ipsius voluntati resistere: Quî fiat, quod multa fieri videantur contra ipsius voluntatem?

24. Duplex modus voluntatis Dei est, videlicet, Decreti puri, & permissionis.

25. Voluntas decreti puri semper permanet immota. De hac dictum est, Voluntati eius quis restitit.

26. Voluntas permissionis pendet ex ordine prouidentiæ Dei, tantùm abest, vt cum prouidentia pugnet.

27. Est autem ordo prouidentiæ diuinæ, vt Deus conseruet modum agendi, quem dedit rebus à se creatis, cum eas primum creauit.

28. Nunc autem, cum alias res ita creauit, vt naturaliter

turaliter agant, aliâs, vt voluntariè: certe cum res voluntariè agentes feruntur liberè, Deus suum opus conseruat, videlicet modum agendi iis in creatione attributum.

29. Hæc Dei voluntas permissionis dicitur, quæ relinquit angelis & hominibus liberam προαίρεσιν, quam si non haberet homo, nec preceptio, nec prohibitio locum haberet.

30. Addo quod nec virtutis laus vlla esset, nec scelerum iusta pœna, si voluntatis nulla esset libertas.

31. Hinc ergo fit, quod tam multa contra ordinem diuinum ferantur, quæ tamen prouidentiam diuinam non effugiant.

IIII.

HOMO.

Definitio hominis. 1. HOMO creatura Dei, constans corpore & anima rationali, vt ad imaginem Dei cum libera voluntate est conditus: ita præses creaturarum inferiorum ordinum est constitutus, vt Deum agnoscat, & agnitum celebret cum sanctis angelis in omni æternitate.

2. Hæc definitio quia extructa est ex verbo Dei, nullo modo labefactari potest. Etsi enim hominis vires diminutæ sunt, per lapsum primorum parentum: conuenit tamen definitio homini, qualis primùm est creatus.

Status eius quadruplex. 3. Neque enim simpliciter considerandus est homo, cuius status pro diuersitate conditionum ipsius mirabiliter variat. Esse autem statum hominis quadruplicem, verbo Dei clarè ostenditur, cuius diuersitatis respectu, etiam de eius viribus iudicandum erit.

1. Ante lapsum habuit tunc Adam. 4. Primus enim hominibus status fuit innocentiæ, in quo homo creatus purus ab omni peccato fuit, & Deo plenam obedientiam præstare potuit. Habuit enim homo in hoc primo statu imaginem Dei, integritatem, εὐταξίαν omnium virium, verbum & sacramentum duplex, nimirum immortalitatis & probationis.

Imaginē Dei. 5. Imago Dei, quæ in homine relucebat, gratuita erat. Ad hanc enim ipsum Deus formauit. Hæc imago erat quædam conformitas & similitudo, quæ Adamo erat cum Deo, qua iustitiam & sanctitatem Dei, quasi in speculo repræsentauit Adam. Nam libertate suæ voluntatis potuit, & iudicare quæ recta erant, & velle quæ rectè iudicauit, & exequi quę voluntas imperauit. Quare rectè ante lapsum αὐτεξούσιος dici potuit.

6. Erat præterea hæc imago testimonium, quod homo fuit conditus ad immortalitatem & perpetuam cum Deo societatem, in qua re finis hominis principalis est positus.

7. Hinc est, quod Sapientiæ 2. 23. scriptum est: Deus creauit hominem ad immortalitatem, cúmque ad imaginem propriæ similitudinis fecit, hoc est, propriæ naturæ. Vt sicut ille est immortalis: ita eum ornauit eadem gloria. Ea cum sit propria ipsius Dei: singulari eius beneficio, homini communicata est. Item Sapien. 6. 20. Immortalitas facit vt proximè ad Deum accedamus. Hac ergo similitudine homo Deo coniungitur.

Integritatem. 8. Integritas autem, qua præditus fuit Adam ante lapsum, fuit mentis perfectè intelligentis, & rectissimè iudicantis: cordis iustissimè & ordinatissimè appetentis, & virium animi & corporis promptissimè exequentium, quę mens perfectè iudicauit, & voluntas imperatrix rectè imperauit.

Εὐταξίαν. 9. Εὐταξία, omnium virium pulcherrima harmonia fuit; qua mens nihil cogitauit, cor nihil appetiuit, corpus nihil executum est, nisi quod Deo probabatur. Hæc harmonia mentis cordis, corporis, cum voluntate Dei, summum hominis decus fuit, in quo & iustitia originalis posita erat.

Verbum. 10. Verbum habuit quod præceptum, prohibitionem, & comminationem continebat. Præceptum erat: Ex omni arbore Paradisi comedes. Prohibitio: De arbore autem scientiæ boni & mali ne comedas. Comminatio: Quocunque die de arbore ista comederis, morte morieris.

Sacramētum duplex. 11. Huic verbo appositum erat à Deo Sacramentum duplex: immortalitatis vnum, videlicet, Arbor vitæ: Alterum, probationis, scilicet, Arbor scientiæ boni & mali. Quemadmodum enim Arbor scientiæ boni & mali exitio fuit Adamo: (non quidem sua natura, bona enim Dei creatura erat, sed propter mandati Dei, quod violare nefas erat, transgressionem) ita, si præcepto obtemperasset, fructus Arboris vitæ, Sacramentum fuisset illi immortalitatis.

2. Post lapsum. 12. Secundus status hominis est, in quem Adam, violato præcepto diuino, est detrusus, vt in eo, suæ inobedientiæ iustas pœnas lueret. Atque hic status omnium miserrimus est. Amisit enim imaginem Dei, integritatem & εὐταξίαν, adeo vt totus corruptus sit, & maledictioni ob suam transgressionem obnoxius.

3 Sub gratia. 13. Tertius status hominis, est gratiæ & benedictionis, qualis fuit Adami postquam promissione erectus est: & qualis Abrahæ, postquam verbo Dei credidit: denique qualis est omnium, qui Spiritus Sancti gratia per semen immortale regenerantur.

14. In hoc statu imago Dei reparari incipit, dum homo regeneratus veram pietatem & sanctitatem meditatur. Et quemadmodum in hac vita regeneratio non perficitur, perficienda in extremo die: ita hic imago non plenè reparatur. Sed tum demum plena & perfecta erit, quando similes Filio Dei erimus in omni æternitate.

4 In gloria. 15. Quartus status hominis erit Gloriæ, in quo donabitur homo immortalitate, idque resuscitatis corporibus, quando reddet vnicuique Deus iuxta facta sua.

16. In hoc statu recuperabit homo, imaginem Dei plenam, qua conformis erit Deo in vera iustitia & sanctitate, in omni æternitate.

Corpus hominis erectum. 17. Verùm quod de erecto hominis corpore Xenophon, & post illum Ouidius, dicunt, memorabile est. Hac enim figura formati humani corporis asserunt homines admoneri rerum cœlestium, vt Deum, qui in cœlis habitat, colant & venerentur.

Animę facultates. 18. In animæ humanæ fabrica, mirabile opificium Dei conspicitur. Nam cum eam formari: duplicibus facultatibus præditam, γνωστικοῖς & ὀρεκτικοῖς: satis indicat hominem formatum esse ad notitiam recti, & electionem boni; vt in his duabus rebus totus occupetur.

Finis hominis. 19. Hinc finis hominis rectè statuitur, Notitia summi boni, & eiusdem electio ac fruitio. Vnde Christus: Hęc est vita æterna, vt te agnoscant verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.

V.

PECCATVM.

Peccati ratio.

1. CVM Moses ait: Deut. 27. 26. Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quę scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea, quænam sit vera peccati ratio, manifestissimè ostendit.

2. Nam ex hoc dicto sequitur: omne quod Deus præcipit, cum non fit: & omne quod Deus prohibet, cum fit, peccatum esse, quo transgressor obnoxius maledictioni redditur.

Definitio.

3. Quare peccatum rectè definitur esse inobedientia aduersus Deum, seu defectio à lege & voluntate Dei, cui coniuncta est ad maledictionem obligatio, donec fiat remissio.

4. In hac definitione, inobedientiæ vox latius accipitur. Nam interdum complectitur defectum, corruptionem, & inclinationem: interdum cum his actionem quoque pugnantem cum lege & voluntate Dei.

5. Ioannes, cum ait 1. epist. cap. 3. 4. Peccatum est *ἀνομία*: omnia quæ recensui complectitur. Est enim *ἀνομία* quicquid est in nobis, vt defectus, corruptio, inclinatio: & quicquid fit à nobis, vt omnis actio, interna & externa cum lege Dei nō congruēs.

6. Hoc breuiter & bene expressit Ambrosius hisce verbis: *Peccatum est legis diuinæ præuaricatio.*

Duo in peccati ratione cōcurrūt.

7. Porrò, cum lex Dei homines obligat, aut ad obedientiam, aut ad pœnam: duo in peccati ratione concurrere necesse est, quorum prius, Theologi veteres vocarunt Materiale, posterius Formale.

Inobediētia & reatus.

8. Materiale est vel defectus, vel corruptio, vel inclinatio, vel actio, vel hæc omnia simul. Formale est ipse reatus ad quem obligatur Legis transgressor, nimirum, vt iuxta Legis sententiam, pœnam luat.

9. Esse sine timore Dei materiale est. Hanc inobedientiam obnoxiam esse maledictioni, formale huius peccati est.

Discrimē quale.

10. Etsi autem in omnibus hominibus est defectus, corruptio, inclinatio, & actio, pugnantes cum voluntate Dei: tamen non est in omnibus plena peccati ratio.

11. In omnibus infantibus & adultis, qui non sunt participes promissionis gratiæ, plena est peccati ratio. Nam & in eis est defectio à lege Dei, & sunt maledictionis sententiæ subiecti.

12. At in infante, ex Christianis parentibus nato, est defectus & corruptio, quæ sunt materiale peccati in infante. Sed formale peccati, quod est reatus, non est in Christiano infante. Misericordia enim Dei absolutus est à reatu: quæ absolutio, Baptismi obsignatur Sacramento.

13. In Paulo conuerso fuit defectus, corruptio, inclinatio, & actio, pugnantes cum lege Dei, quæ fuerunt materiale peccati in Paulo. Verùm non fuit in eo formale peccati. Reatus enim ipsi in Christum credenti condonatus fuit.

14. Atque hac sententia loquitur Ioan. 1. epist. 1. & 3. c. cum ait: Si dixerimus, peccatum non habemus, nos ipsos seducimus. Et, Qui natus est ex Deo, non peccat. Prius enim dictum de materiali, posterius de formali peccati intelligendum est.

Varia peccati genera.

15. Postquam autem de peccati ratione in genere dictum est: Nunc eius varia genera sunt spectanda, quorum obseruatio nos nostrarum sordium admonebit, & quam gratum nobis esse debeat beneficium Christi, à peccatorum sordibus nos abluentis, commonefaciet.

1. Originale & actuale.

16. Prima itaque partitio peccati hæc est, quod aliud sit originale, aliud actuale. Illud parens, hoc misera est proles. Illud fons impurus, hoc riuulus fœtidus. Illud camarina pessima, hoc pestis lethalis.

Originalis definitio.

17. Originale autem peccatum est, cum defectio & corruptio humanæ naturæ, propagata ab Adam in eius posteros, tum reatus, quo nascentes, propter Adæ lapsum, rei sunt iræ Dei & mortis æternæ, donec fiat remissio.

18. Hæc definitio vtrumque complectitur, Materiale scilicet & Formale peccati originis, à qua non dissentit illa Anshelmi eruditissima definitio, per priuationem contrarij formata. Ita enim ait: *Peccatum originis carentia est iustitiæ originalis, debitæ inesse.*

19. Iam cum certum est, iustitiam originalem (cuius carentia est peccatum originis) duo complecti, nempe integritatem omnium virium in Adam, & approbationem, qua Deo acceptus erat Adam: sequitur, quod peccatum originis, sit defectus, corruptio, & reatus.

Peccati originis perspicua explicatio.

20. Qualis autem sit defectus, & qualis corruptio peccatum originis, rectius sciri non potest, quam ex integritatis partitione. Nam cum integritas humanæ naturæ, fuit imago Dei, obedientia & *ἀταξία* omnium virium, mentis, cordis, & corporis erga Deum: sequitur quod iste defectus & corruptio, sit inductio imaginis Dei, & *ἀταξία*, omnium virium mentis, cordis & corporis.

21. Hoc peccati genus à Paulo inhabitans peccatum dicitur, propterea quod in carne nostra maneat perpetuo vsque ad mortem, & propagatur ab vno *Adamo* in omnes, vnde fit quod omnes nascantur, vt Paulus ait, filij iræ.

De ratione reatus.

22. Porrò de ratione reatus hoc tenendum est. Discernendum est inter personam Adæ & naturam Adæ. Non sum particeps personæ Adæ, quare nec reus *sum* propter personam Adæ. Particeps sum naturæ Adæ, quæ humana natura in omnes homines propagata est, idcirco naturæ respectu reus sum non minus, quam si ipse peccassem.

Simile.

23. Atque hæc possunt hac similitudine vtcumque declarari. Sicut in vna persona, multa sunt diuersa membra, quæ omnia sunt rea, dum persona fit rea: ita in vna natura humana, multæ sunt personæ, tanquam eius membra. Quare natura humana rea, in primo homine, omnes personæ reæ sunt, quæ naturæ communis veluti membra existunt.

24. Atque hinc est quod Paulus Ephes. 2. 3. ait: Natura omnes filij iræ sumus. Hoc est, Quia rea facta est natura in primo homine, nos omnes ab eo propagati, rei sumus, vt eiusdem naturæ participes.

25. Huc etiam querela Dauidis pertinet: Psalm. 51. 7. Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.

26. Hic Dauid nequaquam accusat parentes suos, nec thorum coniugalem culpat, sed retro respicit, & conqueritur de vitiosa natura, in nos, à primo homine Adam, propagata talis, qualis facta est propter Adæ transgressionem.

Peccati Adæ grauitas.

27. Porro, qui extenuāt peccatum Adæ, quo tota natura contaminata est & rea, non iusta mensura peccatum originale metiuntur, in quo plurima peccata grauissima concurrunt, quę in filiis Adæ, se manifestè produnt.

28. *Primum* enim in peccato Adæ fuit horribilis dubitatio,

dubitatio, de veritate Dei. *Secundò*, amissa est fides, cum nō credit Deo minanti pœnas. *Tertiò*, curiositate peccauit. Quæsiuit enim alienam sapientiam relicto Deo. *Quartò*, superbus est factus, vt qui voluerit magnifieri & Deus haberi. *Quintò*, peccauit ἀπιστίᾳ, qua antetulit Diabolum Deo. *Sextò*, ingratus erat, expulit enim Spiritum Sanctum in se habitantem. *Septimò*, homicidium commisit, qui & se & suos posteros occidit. *Octauò*, contempsit Deum, dum ipsius mandatum contra conscientiam violauit.

29. Hæc omnia & plura concurrisse in peccato Adæ, ostendunt eius fructus in posteris Adæ, qui non aliunde veniunt, quam à primo fonte peccati venenato.

Propagatio peccati Adæ.

30. Porrò, hoc virus propagatum, etsi manet in omnibus hominibus, vsque ad mortem: tamen plurimum pro diuersitate hominum, vi & efficacia variat.

31. Nam in non renatis manet materialiter & formaliter simul. In renatis autem materialiter tantùm. In non renatis habitat & regnat simul. In renatis habitat quidem, sed non regnat. In non renatis fertur cæco impetu per suas concupiscentias. In renatis freno spiritus repressum domatur, & gladio spiritus magis magísque mortificatur.

Errores de peccato origi nis.

32. Hactenus, quid ex verbo Dei sentiendum sit de peccato originis diximus. Nunc nonnihil de erroribus quorundam attingamus. 1. Quidam Deum autorem faciunt peccati originis, cōtra manifestam Scripturam, quæ Diabolo, & hominis liberæ voluntati & electioni hoc malum attribuit. 2. Monachi negant esse peccatum, sed tantùm fomitem, contra Pauli vocē qui dicit nos nasci filios iræ. 3. Pelagiani negant peccatum originis ab Adam propagari in posteros, contra Paul. Rom. 5. assertionem. 4. Anabaptistæ nullos natos fuisse in peccato originis post Christum exhibitum, insulsè nugantur, cum pœnæ peccati originis in infantib. manifestè cōspiciantur.

Actualis peccati definitio.

33. Porrò, actuale peccatum, fructus peccati originis, est omnis cogitatio, affectio, locutio, & actio, pugnans cum voluntate Dei, vnde homo obstringitur nouo reatu, & fit reus iræ Dei & mortis æternæ.

34. Seu, vt breuius dicam, Peccatum actuale, est omnis commissio & omissio, pugnans cum lege & voluntate Dei, maledicta & damnata à Deo.

Distinctio.

35. Cum autem omnis Legis transgressio mereatur mortem, & obliget hominem ad æternas pœnas, sciendum est meritum mortis triplex esse, videlicet, irremissibile, remissibile, & veniale.

1. Peccatū irremissibile.

36. Meritum mortis irremissibile, est peccatum in Spiritum Sanctum, quod est voluntaria veritatis euidenter cognitæ renūciatio, & rebellio ex odio veritatis nata, coniuncta cum Tyrannica, Sophistica, & Hypocritica veritatis oppugnatione. De quo aliàs plura.

2. Remissibile.

37. Meritum mortis remissibile, est quęuis Legis diuinæ transgressio, quæ fit à sciente & volente contra conscientiam. Hoc peccatum remittitur, si transgressor illud peccare designat, & confugiat ad propitiatorium: alioqui minimè. Proinde ab euentu, & non à natura, remissibile dicitur.

3. Veniale.

38. Veniale meritum mortis est, cum ipsum peccatum inhabitans in Sanctis, tum mala eius desideria quæ excitat, & impedimenta quæ adfert conatibus piè viuere. Hoc peccatum veniale dicitur, ob veniam, qua indulget propitius Pater iis, qui cōtra ipsum fide & spiritu luctantur. Nam in non conuersis nullum est veniale peccatum.

39. Hinc clarè liquet, quomodo vetus distinctio, qua peccatum in mortale & veniale distinguitur, intelligi debeat. Non enim vllum peccatum dicitur veniale sua natura, sed ex euentu, & ob veniam, quemadmodum dictum est.

40. Quicquid enim Deus præcipit cum non fit, peccatur mortaliter, & quicquid prohibet Deus, cum fit peccatur mortaliter, si naturam peccati & non gratiam condonantis respicis.

Omnia peccata mortalia, tametsi inæqualia.

41. Etsi autem fatendum est, contra Stoicorum Paradoxon, Alia peccata aliis esse grauiora, tamen omnia idcirco natura sunt mortalia, quia Legis diuinæ sunt transgressiones, iuxta dictum: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea.

42. Hæc maledictio tantisper durat, donec ad Christum peccati expiatorem ventum fuerit. Qui enim in Christum credit, fide iustificatus est, hoc est, absolutus à reatu peccati, vt non amplius propter illud reus habeatur coram Deo, & obnoxius damnatoriæ Legis sententiæ.

Absolutio à peccato.

43. Proinde vera absolutio in Ecclesia perpetuò durans, nihil aliud est quam solutio & liberatio ab obligatione damnatoria propter peccatum, quam absolutionem omnis qui credit in Christum, habet. Ita enim Ioannes ait c. 3. 36. Qui credit in Filium, habet vitam æternam. Quod si vitam æternam habet: profectò liber est obligatione mortis æternæ.

44. Hæc ergo perpetua Ecclesiæ absolutio, solo Christi merito nititur, quando videlicet, peccator confugit ad propitiatorium vnicum, Iesum Christum, iuxta illud: Iustificati illius gratia, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus ἱλαστήριον per fidem in eius sanguine.

45. Hæc nostra assertio de perpetua Ecclesiæ absolutione, nequaquam conuellit absolutionem Ecclesiasticam, quam vtilem disciplinæ partem in Ecclesia iudicamus. De qua suo loco disputabimus.

VI.

PROMISSIO REparationis.

Vbi, quando, à quo, in quem, cui facta.

1. PROMISSIO reparationis & salutis per Christum consequendæ, voce Dei proponitur, Genes. 3. 15. Inimicitias ponam inter te (alloquitur Dominus serpentem) & ipsam mulierem, & inter semen tuum, & semen eius, ipsum conteret tibi caput, & tu mordebis calcaneum eius. Hoc est, Christus Filius virginis destruet opera tua, & te victo, liberabit suos à ditione tua, & tu more serpentum, qui insidiosè aggrediuntur & mordent incautos, insidiaberis ei, & mala quæcunque poteris inferes.

Partes 8. huius promissionis.

2. Hanc promissionem Adam altius perpendens, multiplicem in se continere doctrinam haud obscurè intellexit, cuius singulas partes absque dubio per totam vitam piè & prudenter mediatus est.

3. Intellexit enim hinc, duo regna esse, eáque potentissima, nempe Christi & Satanæ, longè diuersissimis studiis occupata.

4. Intellexit Christi regnum & Satanæ sibi inuicem aduersari, ita vt nulla vnquam inter ea stabiliri possit consensio.

5. Intellexit fore maxima certamina inter ista regna, nec prius à certamine quietem futuram esse, quam Christus victor, regnum Satanæ penitus aboleret.

6. Intellexit perpetuam Ecclesiæ in hoc mundo persecutionem, à Satana & eius membris imminere.

7. Intellexit Diabolum callidè insidiaturum esse Ecclesiæ, cum in doctrina, tum in moribus, vnde & scandala varia, & perturbationes & cædes orirentur.

8. Intellexit quod quemadmodum Satan regnaturus esset per peccatum, maledictionem & mortem: ita Christus suum regnum esset administraturus per Remissionem peccatorum, Benedictionem & Vitam.

9. Intellexit tandē futuram gloriosam victoriam Ecclesiæ, vt nullas amplius à Satana timeret insidias, abolitio extremo hostium morte.

10. Intellexit huius reparationis promissionem fide amplectendam & retinendam esse, qua fide iustificatus homo, Deo verum cultum præstaret, certa fiducia promissam salutem expectans

Externo Symbolo confirmata.

11. Vt autem huius promissionis memoria maneret firmior, & ad posteritatē Adæ perueniret: addidit Dominus suo verbo externum Symbolum, sacrificandi ritum.

12. Semper enim ab ipsis mundi initiis, hunc ritum in homine instituendo seruauit Deus. Primùm, verbis illi animum voluntatémque suam aperuit. Deinde, quo clarius id exprimeret, quod erat verbis ac oratione complexus, Symbola quædam adiecit, quorum vsu atque consuetudine, in eius verbi exercitatione versaretur homo.

13. Sacrificiorum itaque crebra iteratione inculcabatur promissio, vnde fides, in promissum humani generis reparatorem Christum accendebatur, alebatur, & conseruabatur.

A vera Ecclesia (cuius Abel imago est) intelligitur & recipitur.

14. Tametsi autem statim orta est contentio, inter liberos Adami, de sacrificiis & cultu Dei: Abel tamen verbum promissionis rectè intellectum retinuit, cum Cain contra, oblitus promissionis, solummodo suum factum admiratus est, & magnifecit. Atque ita se Satanæ imperio subiecit ac fratrem innocentem occidit.

15. Abel, ciuis regni Christi fidelis, aspiciens suam victimam, eámque cruentam, admonebatur sui reatus. (sanguis enim Symbolum reatus fuit) admonebatur promissionis factæ suo patri, de semine, quod futurum erat victima pro peccato. Hanc promissionem fide amplectens, iustificatur & regeneratur Abel, atque ita Deo verum cultum ex fide præstitit.

16. Ad eundem modum sancti Patriarchæ, Seth, Enos, Enoch & alij ante Diluuium, promissionem de Messia, Verbis & Symbolis conseruarunt & propagarunt.

Promissionis repetitio.

17. Post diluuium, multiplicatis hominibus, & late sparsis per orbem, iterum suam promissionem inculcat Dominus, dum promittit benedictionem in semine Abrahæ, quam promissionem Abraham fide recipiens, iustus coram Deo reputatus est, iuxta dictum: credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam. Gen. 15.6.

Noua confirmatio.

18. Huic promissioni, non nouo sensu, sed noua verborum forma, propositæ, adiecit Dominus externum sigillum, Circumcisionem, qua iustitia fidei patri nostro Abrahamo obsignata fuit. Ro. 4. 11.

19. Retinuit ergo Abraham olim institutum sacrificandi ritum, quo admonebatur promissionis primis parentibus factæ, cum nouo Symbolo, quod iteratæ promissionis testimonium fuit.

20. Hanc promissionem, cum suo externo sigillo, retinuerunt posteri Abrahæ, vsque ad promissionem complementum.

Alia confirmatio sub lege.

21. Porrò, constituta certa & peculiari populi Dei politia, plura sacrificiorum genera sunt addita, inter quæ Agnus Phase, & sanguis Testamenti, præcipua fuerunt: cum, vt populus Dei istis adminiculis retineretur in cultu Dei, tum, vt vmbræ quædam extarent veritatis in Christo Iesu exhibendæ.

22. Huc illud Ioannis: Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.

23. Vt enim Moses iram & maledictionem mōstrauit, & vmbras quasdam futurorum bonorum exhibuit: ita Christus gratiam & fauorem Dei adferens, compleuit in veritate, quod vmbræ obscurius præfigurabant.

Complementum in Christo exhibito in carne.

24. Nam postquam venit plenitudo temporis, emisit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub Lege: vt eos qui sub Lege erant redimeret, vtq; adoptionem filiorum acciperemus.

25. Hîc ergo verus Messias, Deus & homo, promissionem compleuit. In cuius rei memoriam & certitudinem, duo instituit huius rei testimonia, Baptismum & cœnam Dominicam.

Euāgeliū.

26. Cæterum solenne præconium manifestati Christi, in quo promissiones olim Patribus factæ, ac sæpius per Prophetas inculcatæ, aptissimo & dulcissimo vocabulo, Euangelium, Apostoli appellarunt.

Nominis significatio.

27. Etsi autem hoc vocabulum, prius fuit apud Scriptores prophanos in vsu, significans quemuis felicem, optatum, & faustum nuncium: tamen hanc generalem significationem κατ' ἐξοχὴν Apostoli aptissimè accommodarunt ad præconium manifestati Christi, qui vitam & salutem gratis offert, & credentibus eandem donat, & obsignat.

28. Hic proinde gratiæ, reconciliationis, salutis, & vitæ nuncius, quod nihil homines ob peccata sua maledicti & damnati, felicius, optatius & faustius audire possunt, rectissimè Euangelium dicitur.

Simile.

29. Quemadmodum enim latronibus, propter sua latrocinia adiudicatis rotæ, acerbissimo & maximè probroso supplicij generi, nihil lætius, nihil iucundius, nihil denique optatius contingere potest, quam vt à sententia damnatoria liberati, iam gloria Regia, & libertate gaudeant: ita hominibus reis iræ æternæ, maledictionisque ob sua peccata, quid melius, quid felicius, quid optatius, quā audire se à damnationis sententia absolutos, inter Filios Dei censeri & esse?

30. Hinc illud apud Lucam 24. 46. Domini dictum: Sic scriptum est: & sic oportuit pati Christum, & resurgere ex mortuis tertia die, & proclamari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum, coram omnibus Gentibus.

Euāgelij definitio.

31. Hæc breuis Christi concio clarissimam Euangelij definitionem suppeditat, nimirum quod Euangelium sit vniuersalis prædicatio pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine Christi.

32. Huc & illud vltimum Christi mandatum ad Apostolos: Marc. 16. 15. Euntes in mundum vniuersum proclamate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui vero non crediderit, condemnabitur.

33. In hoc Christi mandato, primum indicatur, quam late pateant beneficia Christi, nempe, ad mundum vniuersum, non ad peculiares quasdam in mundo nationes. Deinde significatur, quomodo eadem beneficia offerantur: nempe, per prædicationem Euangelij. Proclamate, inquit, Euangelium. Tum ostenditur quibus offerantur, cum ait: Omni creaturæ: qua voce significat, quod nemo morta-

mortalium sit exclusus à Christi beneficiis, si modo sibiipsi non defuerit. Postremò indicatur quomodo oblata beneficia accipiantur, & quomodo reiiciantur. Vt enim sola fide recipiuntur: ita diffidentia reiiciuntur.

34. Ex his omnibus quæ dicta sunt, simul consideratis, vt nobis sit gratior & dulcior hic nuncius salutaris, pleniorem quandam descriptionem Euangelij colligemus, eámque in suas partes retexemus.

Plena Euangelij descriptio.

35. Euangelium est doctrina diuinitus reuelata, in qua annuntiatur liberatio à maledictione Legis, ab ira Dei, à morte æterna, & proclamatur remissio peccatorum, pax & reconciliatio cum Deo, salus & vita æterna, omnibus credentibus in Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum: idque propter eiusdem victimam, sine meritis nostris, secundum promissionem olim Patribus factam: vt perpetuò gloria bonitatis Dei prædicetur, vtque porrò digni Euangelio fructus edant per Christum liberati, tandemque vita fruantur æterna.

Partes 1. discrimē Legis & Euāgelij.

36. Hæc descriptio primum discernit inter Legem & Euangelium. Lex peccatum ostendit: Euangelium gratiam. Lex morbum indicat: Euangelium remedium. Lex mortis ministra est: Euangelium vitæ. Lex iustitiam hominis requirit, cum interminatione damnationis, si quis Legis iustitiam non habuerit: Euangelium iustitia aliena credentes ornat, & à damnatoria Legis sententia iustificatum fide absoluit.

37. Vt ergo in lege proclamatur ira Dei, peccati virtus, maledictio & mors: ita in Euangelio annunciatur pax cum Deo, peccati absolutio, benedictio, vita æterna: idque gratis absque omnibus humanis meritis & oper bus.

38. Hinc Paulus Coloss.1.13. Eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum Filij dilecti sui, in quo habemus redemptionem, per sanguinem eius, remissionem peccatorum. Per remissionem peccatorum intelligendum est, quicquid cum ea, ex gratia Dei, coniunctum est, vt iustitia, redemptio, salus, vita, pax.

2. A quib. Euāgeliū recipiatur.

39. Quoniam autem magna pars mundi ruit præceps in damnationem, ob sua scelera, & Euangelij contemptum: descriptio nostra duo genera hominum indicat, quorum alij credunt Euangelio, alij Euangeliū contemnunt. Vt enim illi saluantur: ita hi iustè damnantur, vt qui noluerunt salutem gratis oblatam accipere.

40. Hinc Apostolus Romanorum 1.16. Euangelium est potentia Dei in salutem omni credenti. Credenti enim imputatur fides in iustitiam, hoc est, Qui credit, iustitiæ Christi imputatione iustus coram Deo reputatur. At non credentem maledictionis sententia ad æterna supplicia obligat.

41. Non ergo operantis meritum: sed credentis donum est iustificatio & salus. Vt enim ei qui operatur non imputatur merces ex gratia, sed datur ex debito: ita non operanti, sed credenti in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iustitiam, Rom.4.4.5.

3. Quomodo.

42. Qualis autem fides illa sit, quæ beneficia Christi per Euangelium oblata, recipiat, Paulus, proposito Abrahami exemplo docet: ac summa huc redit, quod fides sit fiducia promissæ salutis propter Christum.

43. Vt enim Christus pro peccato nostro satisfecit, factus pro nobis peccatum: ita summam obedientiam, ne Legis damnemur sententia, nobis donat: vt, non solum liberati à peccato, verum etiam Christi iustitia ornati, appareamus in conspectu Dei iusti.

4. Imagines & exempla.

44. Hæc Euangelica gratia multis, & parabolis, & exemplis passim in Scripturis pingitur: vt in seruo debitore 10000. talentorum: in duobus Debitoribus, & Peccatrice, in Paulo, Cornelio, Dauide, & multis aliis.

45. Hæ imagines & exempla, Vt gratuitum esse docent beneficium redemptionis: ita qualesnam oporteat eos esse, qui Euangelio credunt, & iustificati fide sunt, clarè ostendunt.

46. Seruo debitori condonauit Dominus ex mera misericordia totum debitum, quod soluendo non erat: Sed eundem durum in conseruos, ad pœnas reuocat. Peccatrix fide iusta, non desinit officiosa erga Christum esse.

5 Euangelij fide amplexi testimonia.

46. Nam tametsi sine operibus & meritis nostris, gratia iustificationis & salus contingit: tamen à gratia hac, donatio Spiritus Sancti, & regeneratio separari non possunt. Nam Regeneratio inseparabile iustificationis accidens est.

Errores circa doctrinā de reparatione hominis lapsi.

47. Quapropter duo genera hominum hic impingunt, Iusticiarij & Epicurei. Illi quidem, propterea quod ex operibus merita salutis, & caussas iustificationis faciunt. Hi vero, quia de gratuita iustificatione & salute gloriantes, se omni turpitudini prostituunt, & cupiditatum carnis se seruos constituunt.

48. Vterque error pestilens est, & confutatur finibus aduentus Christi in mundum, & Euangelij. Nam vt Christus venit in mundum, vt destruat opera Diaboli: quod sanè facit, vincendo Diabolum, expiando peccatum, infundendo gratiam, & consummando opus redemptionis, quod futurum est in resurrectione: ita finis Euāgelij prædicati est, vt glorificemus Deum, vt fructus fidei edamus, vt vincamus mundum, vt tanquam sacerdotes noui, induamus iustitiam & sanctitatem, & seruiamus Deo omnibus diebus vitæ nostræ, hostias gratas Deo per Christum offerentes.

49. Quam sit huiusmodi obedientia in renatis necessaria, tota Scriptura docet: omnium Sanctorum exempla comprobant: natura fidei euincit: energia Spiritus, quo impelluntur fideles, attestatur: gratia adoptionis indicat. Breuiter, Regni Christi ratio ostendit.

VII.

MEDIATOR.

Tria consideranda.

1. HIc tria ordine exponenda sunt. I. Cur necesse fuerit Mediatorem Dei & hominem esse Deum. II. Cur oportuerit eundem esse hominem. III. Quod, & cur sit vna persona in duabus naturis subsistens.

1. Mediatorē Deū esse oportuit.

2. Quod necesse fuerit Mediatorem esse Deum, duæ grauissimæ sunt caussæ: videlicet, Magnitudo mali, quo premebatur natura humana, & impotentia seu infirmitas creaturæ, ad restituenda bona, quæ per peccatum amissa erant.

Prima caussa, cuius partes sunt.

3. Magnitudo mali cernitur in quatuor potissimum: videlicet, in Peccati grauitate, in iræ diuinæ iustitia, in potentia mortis, & in Diaboli tyrannide crudelissima.

4. Peccati grauitas maior est, quam vt eius onus sustinere possit finita potentia, qualis est angelorum & hominum. Nam cùm infinitus reatus sit,

propter infinitum bonum offensum, videlicet Deû, cuius Maiestas læsa erat per peccatum primorum parentum: necesse fuit vt hoc peccatum, aut infinitis pœnis puniretur, iuxta normam iustitiæ Diuinæ, aut pro eo satisfieret iustitiæ Diuinæ. Verùm quia hæc satisfactio debuit esse pretium infinitæ bonitatis, & æquiualens, non potuit ab vlla, imò ne ab omnibus creaturis simul, fieri, Quare necesse fuit expiatorem peccati Deum esse. Solus enim Deus, vt est infinitus: ita solus infinitum malum superare, abolereque potuit.

Iræ diuinæ iustitia.

5. Iræ diuinæ iustitia proportionem vindictę ad offensam postulabat. Cùm ergo offensa erat infinita: fuit & ira infinita, quam pura creatura sustinere, placereque non potuit. Quare necesse fuit, vt Mediator, qui iram Dei placaret, Deus esset. De hac ira loquitur Paulus, Rom. 1.18. Reuelatur ira Dei de cœlo, super impietatem omnium hominum. Quod autem hæc tolli non possit sine Mediatore, docet hoc dictum Baptistæ apud Ioannem 3.36. Qui non credit in Filium ira Dei manet super eum. Quod autem hæc ira Dei sit immensa & infinita propter peccatum: (in quo concurrunt hæc mala, contemptus Maiestatis diuinæ, superba contumacia aduersus legem Dei, indigna imaginis Dei, ad quam conditus erat homo, cõspurcatio, imitatio Satanæ hostis Dei, defectio à castris Dei ad Diabolû, & intolerabilis ingratitudo, &c.) cognoscitur ex pœna primorum Parentum, ex pœna secuta in omnibus posteris Adæ: ex comminationibus diuinis: ex calamitatibus, quibus premitur humanum genus: ex tyrãnide Diaboli in homines: ex signis iræ Dei in cœlo, in terra, in mari: ex magnitudine æternarum pœnarum, quas luent, qui nõ conuertuntur. Denique ex pretio infinito, soluto pro redemptione pœnæ peccati. Quis hîc non videt impossibile fuisse iram Dei tolli, nisi per Mediatorem, cuius esset infinita potentia?

Potentia mortis.

6. Potentia mortis maior fuit quàm vt ab vlla creatura superari potuit: adeo quod Plinius dixerit, sed falsò, ne Deo quidem possibile esse mortuum excitare. Nunc autem cùm munus præcipuum est Mediatoris, destruere mortem: necesse fuit, vt potentia Diuina polleret, qua vt vitã conferre, ita mortem abolere posset. Non est enim apud illum, vt Angelus ait, impossibile omne verbum.

Tyrannis Diaboli.

7. Tyrannis Diaboli crudelissima, sub qua captiuum tenebatur genus humanum propter peccatum, etiam erat opprimenda à Mediatore. Quam autem hoc fuerit impossibile humanæ Naturæ, Historia mundi, cum omnium hominum experientia, testatur. Quare necesse fuit Mediatorem esse Deum, qui tyrannidem Diaboli sua opprimeret potentia. Hinc perspicuum est, quod ad magnitudinem mali, quo premebatur genus humanum, tollendam requirebatur, vt Mediator esset Deus.

8. Hîc iuxta cogitetur magnitudo amoris in æterno Patre & Filio & Spiritu Sancto, erga genus humanum. Pater Filio suo non pepercit: sed voluit eum subiici pœnis, vt nos ab æternis pœnis liberaret. Filius volens & obediens Patri, factus est victima, reatum peccati in se deriuans. Spiritus Sanctus ipse vult in cordibus reconciliatorum habitare, & motus diuinæ voluntati congruentes in iis accendere. Hæc in nobis excitabunt fidem, inuocationem & gratitudinem erga Deum: & muniunt animos nostros aduersus terrores mortis, aduersus Diaboli tyrannidem, &c.

Secunda causa in qua Chri

9. Secunda causa cur oportuit Mediatorem esse Deum, est impotentia & infirmitas creaturæ, ad restituenda bona, quæ per peccatum amisimus. Etsi autem vna voce imaginis Dei, hæc bona comprehenduntur: tamen plura ad eius reparationem necessario requiruntur: quæ Paulus enumerat, 1. Cor. 1.30. Cùm ait: Christus natus est nobis à Deo Sapiẽtia, Iustitia, Sanctificatio, & Redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Hęc quatuor bonorum genera nulla creatura aut finita potentia restituere hominibus potuit, quemadmodum de singulis ordine videbimus.

stus consideratur nobis factus.

Sapiẽtia.

10. Primùm itaque sapientiam debuit Mediator restituere, non qualis est mundi, quæ certis terminis clauditur, sed quæ abscondita est à principibus seculi huius. Quæ sanè sapientia à Zacharia Luc. 1. 77. definitur esse sapientia salutis, in remissionem peccatorum per viscera misericordiæ Dei nostri. De hac sapientia loquitur Ioannes, cum ait, Deû nemo vidit vnquam, sed Filius, qui est in sinu Patris ipse enarrauit nobis. Ioan. 1.18.

11. An non Ioannes Baptista missus est, Zacharia teste, ad dandam hanc sapientiam? An non per Angelos & Prophetas potuisset Deus hominibus hanc reuelare sapientiam? Aliud est declarare sapientiam seu docere, vt ministri, aliud est esse sapientiã, hoc est, efficaciter præstare, vt corda hominum percipiant salutarẽ sapientiam. Vox quidem hominis ferit aures corporis: At Filius Dei, qui est ipsa Dei sapientia, animum replet hominis sapientia salutari. Nam tum demum verbum Prophetarum fructum adfert, quando Verbum Deus cor aperit, & instillat veræ sapientiæ semina. Quod sanè, non est creaturæ vllius, sed Creatoris solius. Ex quo sequitur oportuisse Mediatorem esse Deum.

Iustitia, quæ est duplex.

12. Secundo loco, oportuit Mediatorem iustitiam restituere. Nam sine perfecta iustitia nemo potest in conspectum Dei prodire. Verùm perfectam iustitiam, quæ sufficiat omnibus, nemo potest conferre, nisi Deus. Siquidem duo requiruntur, vt homo sit perfectè iustus coram Deo: quorum primum est liberari ab iniustitia & peccato, quæ mala in mũdum homines secum adferunt. Alterum, donari & ornari plena legis diuinæ (quæ est mensura iustitiæ, quæ coram Deo valet) obedientia. Neutrum horum præstitisset Mediator nisi Deus esset.

13. De priori supra diximus, vbi ostendimus enormitatem peccati, & iustitiam iræ diuinæ. De altero, quod est donari & ornari iustitia quæ satisfaciat legi Dei, manifestum est quod nullius creaturæ iustitia, cum sit finita, possit sufficere infinitis hominibus in salutẽ, quod sanè in Mediatore requiritur. Si quidem, vt sufficiẽti expiationis victima pro peccatis satisfacere, atque adeo omnem reatum tollere: ita obedientia sua erga Legem, omnes iustos coram Deo sistere, qui in ipsum credunt, debuit. Ita enim Paulus ait, 2. Cor. 5.21. Eum qui non nouit peccatũ, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Talem proinde Mediatoris iustitiam, hoc est infinitam esse oportuit: vt infinitis hominibus sufficeret. Quare necesse erat, vt Mediator noster sit ver⁹ De⁹.

Sanctificatio quæ est duplex.

14. Sanctificatio tertio loco sequitur, quam Mediator adferre debuit, quod sanè cùm nulla creatura præstare potuit, Deum oportuit esse Mediatorem. Siquidem solius Dei est, dare Spiritum sanctificatorem, sine quo, ne inchoari quidem, nedum consummari potuit sanctificatio nostri.

15. Porrò, cum sanctificatio opponitur peccato, & in peccato sunt duo, videlicet, Formale, vt reatus, & Materiale, vt vitiosę qualitates & actiones: duplex erit sanctificatio. Vna quæ opponitur reatui, quæ est expiatio peccati per Christi sanguinem: Altera oppo-

opponitur vitiosis qualitatibus & actionibus, quæ est segregatio hominis à profanitate Gentium, per mortificationem carnis: & coniunctio eiusdem hominis cum Deo, per viuificationem Spiritus.

16 Hæc sanctificatio vocatur etiam à Paulo Philip. 3. 3. Circumcisio spiritualis. Nos, inquit, circumcisio sumus, qui spiritu Deum colimus, & in Christo gloriamur, & non in carne confidimus. Proinde circumcisio spiritualis est amputatio fiduciæ carnis, cui succedit gloriatio in Christo, & purus colendi Deū affectus. Atque hæc reuera est sanctificatio illa, quā Deus & homo, Mediator noster adfert.

Redēptio

17 Redemtio, quam postremo loco collocat Paulus, 1. Requirit perpetuam præsentiam Mediatoris in Ecclesia, late per mundum sparsa. Sed quis potest, simul & semper in tot locis præsens esse, nisi sit Deus? 2. Requirit custodiā Ecclesiæ, videlicet, vt Mediator sit custos, non solum Ecclesiæ totius, verum etiam singulorum membrorum, aduersus infinitas technas Diabolorum & hominum, quod sane diuinæ potentiæ esse, manifestum est. 3. Requirit vt Mediator inspiciat corda, ne fallatur externa hypocritarum larua. Iam autem, cùm solius Dei sit intueri corda hominum, & intimos affectuum recessus contemplari, & hoc Mediatoris est officium: certe oportuit Mediatorem esse Deum. 4. Requirit, vt vbique audiat gemitus se inuocantium, & in Spiritu & veritate precantes exaudiat: quod sanè solius diuinæ virtutis est. 5. Requirit, vt in extremo die exsuscitet mortuos, vt prodeant ex terræ puluere omnes homines, inde vsque ab Adam ad vltimum. Sed quid ad tantum opus valent omnium creaturarum vires? Sanè, omnes angeli & omnes homines suis viribus, ne vnum excitarent mortuum, nedum omnes, idque in ictu oculi. 6. Requirit, vt Mediator conferat ressuscitatis, qui in vera fide obierint, æternam vitam, perpetuam gloriam, & conformitatem cum Deo. Sed quantum hoc opus superat creaturarum vires, nemo non videt, nisi qui & mente & sensu caret. Cùm igitur Mediatoris sit, tantis bonis Ecclesiam suam ornare, quæ conferre nemo potest, nisi sit Deus, profecto necesse fuit Mediatorem Deum esse.

18 Breuiter, vt omnia vno verbo concludam, Si Mediator Deus non esset, saluator non esset, sed potius saluatore indigeret. Et Ioannes Cassianus: *Audi loquentem ad pastores de Dei ortu, angelum Dei: Natus est, inquit, hodie vobis saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Ne solum vtique in Christo hominem intelligeres, & Domini & Saluatoris nomen adiecit, Scilicet, vt quem saluatorem esse cognosceres, Deum nequaquam esse dubitares. Et cum saluandi virtus non nisi diuinæ competeret potestati, diuinæ esse eum potentiæ, non ambigeres, in quo potentiam saluandi esse didicisses.*

II. Mediatorem oportuit esse hominem.

19 Hactenus cur necesse fuerit Mediatorem esse Deum, dictum est. Nunc secundo loco, vt propositimus, dicendum erit, cur oportuerit eundem esse hominem. Et possunt quatuor caussæ ex Scripturis apte numerari, quæ sunt 1. Iusticia Dei. 2. Restitutio imaginis Dei amissæ per peccatum. 3. Adoptionis ratio. 4. Resurrectionis certitudo.

Iustitia Dei illud requirebat.

20 Iusticia Dei requirebat, vt inobedientia commissa in carne nostra, in eadem sarciretur. Congruebat enim ordini diuinæ iusticiæ, vt cum genus humanum primùm peccasset in vno Adamo, aliquis in humano genere à peccato immunis, pœnam solueret, quæ esset pretium pro cæteris. Ideo ergo Dominus noster assumpsit humanam naturam & homo factus est, veluti personam ipsius Adæ referens: (cuius etiam nomen illi tribuitur) vt pœnam peccati in carne, in qua admissum fuerat, persolueret. Ideo Paulus ait 3. Rom. 5. 17. Si vnius delicto mors regnauit per vnum, (scilicet Adam) multo magis abundantiam gratiæ, donationis & iusticiæ accipientes in vita regnabunt, per vnum Iesum Christum. Item: Sicut per inobedientiam vnius multi constituti sunt peccatores: ita per obedientiam vnius multi constituentur iusti. Item: Quia per hominem mors, per hominem etiam resurrectio mortuorum. Item ad Heb. 2. 14. Quoniam pueri sunt participes carnis & sanguinis, ipse quoque consimiliter factus est particeps carnis & sanguinis, vt per mortem aboleret eum qui mortis habebat imperium, hoc est, Diabolum. Huc & illud Irenæi dictum: *Oportebat eum, qui inciperet occidere peccatum, & mortis reum redimere hominem, id ipsum fieri, quod erat ille, id est, hominem*: Et Augustinus: *Caro occæcauerat te, caro te sanat: quoniam sic venit Christus, vt de carne vitia carnis restingueret.*

Restitutio imaginis Dei.

21 Restitutio imaginis Dei, ad quam homo fuit conditus, fieri debuit per naturalem imaginem Dei. Vnde Athanasius: *Congruebat Filium assumere humanam naturam, vt hæc persona, quæ est substantialis imago Patris, restitueret imaginem Dei in nobis.*

Adoptionis nostræ ratio.

22 Adoptionis nostræ ratio idem postulabat. Ideò enim venit filius Dei, assumta humana natura: vt nos filios Dei faceret. Voluit ergo nobis naturæ societate iungi, & frater noster fieri: vt nos ipsius membra effecti, filij Dei fieremus. Nā ideo filij Dei sumus, quia in Christo, qui est naturalis filius Dei, sumus per fidem. In hoc enim solo dilecti sumus, & filij. In hanc sententiam loquitur Irenæus: *Filiorum*, inquit, *adoptionis eius non participes possemus esse, nisi per Filium eam quæ est ad ipsum, recepissemus ab eo communionem, nisi verbū eius communicasset nobis, caro factū.*

Resurrectionis certitudo.

23 Resurrectionis nostræ certitudo, vis & efficacia in hoc sita est, quod Mediator noster sit homo. Vnica enim spes & certitudo, quā de resurrectione corporum habemus, est, quod Christus Mediator noster, carnem nostram assumpserit. Nam caro, quam nunc corruptioni obnoxiam circumferimus, iam suscitata est in Christo vt in primitijs, & in possessionem regni cœlorum ingressa, vbique immortalis est facta. Virtute igitur societatis, quā habemus cum Christo, excitabimur in extremo die, & donabimur, etiam secundum carnem immortalitate. Hisce quatuor rationibus demōstratur, summè necessarium fuisse Mediatorem Dei & hominū, verum hominem esse.

III. Cur mediatorem oportuerit esse vnā personā.

24 Tertio loco proposuimus, quod Mediator qui est Deus & homo, sit vna persona, & cur hoc fuerit necessarium. Quod sit vna persona Mediator noster, hæc dicta confirmant: Et verbum caro factum est. Quo dicto significatur vnio diuinæ & humanæ naturæ, & non confusio, aut mutatio. Nā factum est, refertur ad cōpositionē seu vnionē extremorum, scilicet Verbi & carnis, & non ad extrema compositionis. Dicitur enim Verbum factum non absolute, sed respectu carnis assumtæ. Ad Rom. 1. Filius Dei natus est ex semine Dauid, secundū carnem, & declaratus est Filius Dei per potentiam. Ad Rom. 9. Ex quibus est Christus secundum carnem, Qui est super omnia benedictus in secula.

25 In his dictis Pauli, Secūdū, est distinctiua particula, qua distinguūtur naturæ vnius & eiusdē personæ. Luc. 1. Quod ex te nascetur Sāctum, Filius Dei vocabitur ad Galat. 4. Postquā venit plenitudo temporis, misit Deus Filiū suum natū ex muliere. Philipp. 2. Dedit ei nomen, quod est super omne nomē, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, & omnis

lingua confiteatur quod Dominus sit IesusChristus ad gloriam sui Patris.

26 Hæc dicta testantur quod Christus sit vna persona, in qua sunt duæ naturæ, non mutatæ aut confusæ, sed personaliter vnitæ.

27 Quod autem ex Damasceno & Gregorio Nysseno adfertur de deificata natura humana, dextrè accipiendum est. Dicitur enim natura humana deificata, non quidem per conuersionem ipsius in diuinam: sed per coniunctionem humanæ naturæ ad diuinam in vnam hypostasin.

Rationes vnionis hypostaticæ.

28 Quòd autem necessarium fuerit, vt Mediator esset vna persona, & non duæ, vt sunt distinctæ naturæ, hæ sunt rationes.

1. Vt Deũ & homines coniungeret.

29 Prima, Mediator noster Deus & homo vna persona esse debuit, vt Deum & homines vnum faceret. Iungitur ergo Patri vera diuinitate, & homini vera humanitate, vt ita vtrosque copulet.

2. Vt vtrique (Deo & homini) adhæreret.

30 Secunda, Mediator inter partes dissidẽtes nihil efficiet, si vni adhæret, & ab altera dissidet. Quare oportuit vt Mediator quadam necessitate vtrique parti iunctus sit. Deo ergo, qui offensus erat peccato nostro, vera diuinitate est iunctus Mediator noster. Homini autem vera humanitate sociatus est, vt posset coniungere aduersas partes, societate quã habuit cum vtrisque: iuxta illud Irenæi lib. 3. cap. 20. vbi agit de caussis cur verbum Dei caro fieret. *Oportuerat*, inquit, *Mediatorẽ Dei & hominum propter suam ad vtrosque cognationem in amicitiam & concordiam vtrosque reducere, & facere vt Deus assumeret hominem, & homo se dederet Deo.* Et Theodoretus, *Quemadmodum qui duos quospiam, manus inter se conferentes, vult reconciliare, se medium interponens, & hunc quidem dextra, illum verò sinistra tenens ad amicitiam deducit & coniungit, ita ipse cum diuinam naturam humanæ vniisset, inuiolabilem, & quæ dissolui non potest, pacem conciliauit.*

3. Vt posset & mori & vitã æternam conferre.

31 Tertia, Si non esset Mediator vna persona, opera redẽptionis in humana natura peracta, nequaquam essent sufficiẽs pretium pro peccato, quo infinitum bonum est offensum. Mors siquidem debebatur pro peccato. Verùm, purus Deus mortem sentire non potuit, nec solus homo superare potuit: factus est ergo Deus homo: vt homo & Deus, & deberet & posset satisfacere pro morte æterna humano generi debita.

32 Assumsit proinde æternus Dei filius humanam naturam in vnionem personalem, vt opera in humana natura peracta, infinitæ essent virtutis & meriti. Siquidem ex indiuidua naturæ diuinæ & humanæ, in vna persona, vnione, est dignitas infinita, perfectio absolutissima, & inæstimabile pretium sanguinis, mortis, atque adeo omnium actionum & passionum Christi, in sanctissima eius humanitate. Inde est potentia & virtus delendæ iniquitatis, & potestas remittendi peccata, iustificandi, viuificandi, & saluandi credentes.

Cur passio toti personæ tribuitur.

33 Etsi autem Christus in sola carne passus est: tamen Passio personæ tribuitur: propter illã arctissimam duarum naturarum vnionem in vna persona. Atque hoc vult Cyrillus, cum ait: Quoniam corpus, quod proprium eius factum est, passum est, propterea Verbum ipsum pro nobis passum dicitur. Atque hinc est quod omnia in Christo habeantur diuina, immensa, inæstimabilia & saluifica opera, & beneficia redemptionis.

VIII.

COMMVNICATIO idiomatum.

Rei & nominis definitio.

1 Idiomata in Christi persona sunt proprietates, quibus naturæ, videlicet diuina & humana, & integræ saluæque manent, & distinguuntur vna ab altera.

2 Est enim idioma quod vni naturæ ita propriũ est, vt non sit alterius reipsa.

3 Diuersæ igitur cum sint naturæ: diuersa habeant idiomata essentialia, necesse est.

Distinguẽda sunt.

4 Neque ex personæ vnitate confundenda, sed ex naturarum diuersitate distinguenda sunt in vno Christo idiomata.

5 Saluis igitur naturis diuersis, maneant idiomata distincta: & idiomatis confusis, confundantur etiam naturæ, necesse est.

6 Cum ergo hæc enunciatio: Deitas est humanitas: sit absurda & falsa (diuersissimæ enim sunt naturæ) fieri non potest, vt ea quæ sunt huius propria, illi attribuantur, sine errore & confusione naturarum.

7 His ita positis, distinctius idiomata naturarum Christi explicemus.

Naturę diuinæ idiomata duplicia.

8 Idiomata ergo diuinæ naturæ sunt duplicia. Quædam enim sunt ἀκοινώνητα id est, incommunicabilia, quæ reipsa non communicantur, hoc est, neque induntur creaturis, neque creaturæ aliquas proprietates inde mutuantur. Qualia sunt hæc: esse æternum, esse immensum, esse infinitum, esse incircumscriptum, per se existere.

1. Incommunicabilia.

9 Nihil enim præter solum Deum est æternum, est immensum, est infinitum, est ἀπερίγραπτον, per se existens.

2. Cõmunicabilia.

10 Quædam sunt κοινωνητὰ, id est, communicabilia, quæ tametsi vt sunt, ita manẽt quoque vnius Deitatis propria, alioqui communia effecta, non amplius idiomata dici possent.

11 Nam τὸ κοινὸν & ἰδίωμα ita opponuntur, vt nec alterum alteri, nec ambo tertio alicui, propriè & reipsa tribui possint.

12 Huius generis sunt existere, sapientem esse, bonum esse, purum esse, sanctum esse, potentem esse, &c.

Quomodo sunt communicabilia.

13 Hæc enim etsi reipsa sunt Dei propria: tamen vsus & virtutis respectu, item qualitatis ac similitudinis cuiusdam tenuis ratione, communicari dicuntur: quam ob rem etiam κοινωνητὰ appellantur. Vt cùm dicitur: homo existit: homo est beatus: virgo est pura: qui credidit est sanctus: Rex est potens.

14 Hæc attributa, etsi Dei re ipsa sunt idiomata: tamen Deus bonus & amans suæ creaturæ, radios quosdam harum suarum proprietatum communicat creaturis.

Humanę naturę idiomata.

15 Idiomata humanæ naturæ Christi sunt in triplici discrimine: quædam enim sunt temporaria; quædam perpetua: quædam post resurrectionem & triumphum Christi accessere.

1. Temporaria.

16 Tẽporaria idiomata humanæ naturæ Christi fuerunt infirmitatis: atque ideo durarunt solũmodo vsque ad mortem: vt fatigari, esurire, dormire, tristari, lacerari, angi, & multa huius generis. Hæc omnia cum morte deposuit, ea enim ad tempus assumpserat, vt nobis similis per omnia excepto peccato, inueniretur.

17 Pertinebant igitur ista ad tempus exinanitionis, qua Filius exinaniuit seipsum vsque ad mortem crucis.

18 Non

18 Non quod Diuinitas ſui ipſius reſpectu, & ſeorſim ſit exinanita, ſed quatenus carni ſeſe vniuit. Non enim vt in naturam humanã participatio gloriæ, ita diminutionis ignominia in diuinam cadit naturam.

2. Perpetua.

19 Perpetua idiomata naturæ humanæ ſunt, quibus ſublatis naturã humanã ſimul tolli neceſſe eſt.

20 Fieri enim non poteſt vt vlla res ſine ſuis eſſentialibus proprietatibus conſiſtat. Sunt enim eſſentiales proprietates, quæ eſſentiam ipſam ſeu naturam conſtituunt.

21 Huius generis ſunt, occupare certum locũ, ſecundum Petrum Apoſtolũ. Act.3.21. περίγραπτον eſſe ſecundum Nazianzenum & Iuſtinum, *Loco teneri, ſecundum veri corporis modum*, vt Auguſt. loquitur. *In certo ſpacio eſſe, & finitum eſſe*, ſecundum Vigilium. Breuiter tota pia antiquitas cum vniuerſæ ſcripturæ conſenſu, veritatem humanę naturæ in Chriſto agnoſcit & confitetur.

3. Poſt reſurrectionem.

22 Idiomata humanæ naturæ poſt reſurrectionem, præter illa, quæ perpetua eſſe cum tota Scriptura & puriori antiquitate diximus, ſunt omnia, quæ coniuncta ſunt cum conſeſſu eius ad dexterã Patris: videlicet quod Chriſtus depoſita omni infirmitate, in eum gloriæ gradũ ſit euectus, quo ſupra omne nomen, vt Paulus loquitur, id eſt, dignitatem & eminentiam, emineat, carne ipſius iam plane à Deitate, σωματικῶς in ea inhabitante glorificata, non in ſua eſſentia, neque in proprietatibus eſſentialibus abſorpta, quod ſanè non eſſet glorificari, ſed aboleri potius humanam naturam. Atque hoc eſt quod Iuſtinus ait: *Corpus Chriſti particeps factum eſt, non naturæ Deitatis, ſed diuinæ dignitatis.*

Vbiquitarij refutantur.

23 Quod autem quidam humanam naturã Chriſti, poſt reſurrectionem, ita maieſtate Deificatã eſſe contendunt, quod ſuas proprietates eſſentiales non retineat, manifeſta refutantur Scriptura.

24 Scriptura enim vtriuſque meminit: videlicet, maieſtatis & loci, ſeu ſitus carnis Chriſti poſt aſcenſionem. Ita enim autor Epiſtolæ ad Hebræos ait: Sedet ad dexteram Maieſtatis in excelſis. Heb.1.3.

25 Si ergo quæris, quid acciderit Chriſto poſt aſcenſionem? reſpondet: Sedet ad dexteram Maieſtatis. Si vlterius quæris, vbinã ſedet? reſpondet, in excelſis, hoc eſt, vt Paulus ad Eph.4.10. interpretatur, ſupra omnes cœlos.

26 Verùm ſi obieceris, omnia eſſe plena Maieſtate gloriæ Chriſti. Reſpondeo, Sit anathema, qui vel aliud ſentit, vel dicit.

27 Diſcernendum interea eſt, inter Maieſtatem ſimpliciter, & thronum Maieſtatis, quẽ in cœlo eſſe Scriptura pronunciat Heb.8.1. Qui conſedit ad dexteram throni Maieſtatis in cœlis. Huc facit illud Auguſtini, tractatu.50. in Iohannem. *Quoniam verũ eſt quod ait: Ecce ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi, & abijt: & hic eſt: & redijt: & nos non deſeruit. Corpus enim ſuum intulit cœlo, Maieſtatem non abſtulit mundo.* Et Cyprianus lib.6. cap.14. *Hic animaduertendum eſt, quod etſi corporis ſui præſentiam hinc ſubduxerit. Maieſtate tamen diuinitatis ſemper adeſt, ſicut ipſe à diſcipulis abiturus pollicetur: Ecce vobiſcum ſum omnibus diebus, vſque ad conſummationem ſeculi.*

28 Hoc ipſum de veritate humanæ naturæ Chriſti, docet modus aduentus Chriſti ad iudicium. Veniet, (ait ipſe Filius hominis) in gloria ſua, & omnes ſancti Angeli eius cum eo, & ſedebit ſuper thronũ gloriæ ſuæ. Item, Videbitis filium hominis ſedentem ad dexteram potentiæ Dei, & venientem in nubibus cœli. In hac maieſtatis gloria ſedens, ſtatuet oues quidem à dextris ſuis, hœdos verò à ſiniſtris. Nõ ergo gloria maieſtatis tollit localitatẽ aut circũſcriptionẽ carnis chriſti, ſicut impur' Eutyc. docuit.

29 Qui localitatem & circumſcriptionem carnis Chriſti exiſtimant nõ poſſe ſtare cum Vnione perſonali, ſed ſeparari Diuinitatem à carne, craſſiſſimè impingunt, ſomniantes infinitatem finitã eſſe. Neque neceſſe eſt, ea quę vnita ſunt, ęque omnibus partibus patere.

30 Teneatur ergo hoc Antiquitatis teſtimoniũ, quod eſt apud Damaſcenum, libr.3. de fide capi. 7. *Deitas eſt incircumſcripta, non coextenſa carne eius cũ incircumſcripta eius diuinitate.*

31 Quamuis itaque non ſecundum vtramque naturam: tamẽ ſecundum inſeparabilem perſonæ vnitatem, totus pręſens eſt.

32 Retineamus ergo conſtanter articulos fidei noſtrę, de vero Chriſti aſcenſu in cœlum: & de reditu eiuſdem ad iudicium, iuxta teſtimonium angelorum Act.1.11. Hic Ieſus, qui aſſumtus eſt à vobis in cœlum, Sic veniet quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum.

De communicatione proprietatũ nomina multiplicia.

33 Iam veniamus ad κοινωνίαν ἰδιωμάτων, id eſt, cõmunicationem proprietatum. Verùm priuſquam eam definiemus, nominum quorundam, quorum noticia ad huius myſterij declarationem neceſſaria videtur, diſcrimen tenendum eſt, quod eſt quintuplex.

1. Quædã ſunt naturę propria.

34 Primum, Quædam ſunt naturarum propria: vt Deitas, humanitas, caro, diuinitas, diuina natura, humana natura.

35 Hęc enim ſolummodo naturas declarant, niſi quod carnis nomen interdum concretè accipiatur per Synecdochen, vt in illo dicto Iohannis: Verbũ caro factum eſt.

36 De his tenenda eſt regula: Quæ natura diſtincta ſunt, eorum quoque idiomata & actiones diſtingui oportet.

37 Cum ergo Deitas, ſeu natura diuina, ita diſtincta ſit ab humana natura, vt nunquã poſſit eſſe, aut fieri humanitas, ſeu humana natura: ſequitur idiomata & actiones harũ diſtinctarũ naturarum minimè confundi aut alienari poſſe, niſi ſimul cõfundantur naturæ, quæ tamen inconfuſe vnitæ ſunt.

2. Quædã propria perſonę in natura diuina.

38 Secundum, Quædam ſunt propria perſonæ in natura diuina ab omni æternitate, quibus Filius à Patre & Spiritu ſancto diſtinguitur, vt Filius Dei, imago Dei, Deus de Deo, lumen de lumine. Item Λόγος, ὁ ῥητὸς ἀλλ' οὐσιώδης.

3. Quædã cõmunia huic perſonę.

39 Tertium, Quædam ſunt communia perſonę Chriſti cũ Patre & Spiritu ſancto ab æterno: vt eſſe omnipotentem, æternum, increatum, infinitum, immenſum, incircumſcriptum, quæ æqualitatem, coæternitatem & identitatem naturæ docent.

4. Quædã ſũt officij Chriſti θεανθρώπου.

40 Quartum, Quædã ſunt officij perſonæ Chriſti in duabus naturis ſubſiſtentis. Etſi enim hic perſona tota agens eſt: tamen media actionum ſunt naturæ ipſæ, quæ ſuis proprietatibus agunt & perficiunt opus redemptionis, quod eſt totius perſonæ Chriſti Dei & hominis.

5. Quædã cõmunia naturis & perſonæ Chriſti.

41 Quintum, Quædam ſunt communia naturis Chriſti & perſonę, ab incarnationis tempore: videlicet, & ea quæ ſunt ſecundi & tertij ordinis, quę diximus ab æterno Chriſto conuenire, & ea quæ homini facto ex tempore attribuuntur: vt Deus, Λόγος, Filius Dei, Dominus gloriæ, Homo, Filius hominis, Filius Dauidis, Semen mulieris.

42 Hæc, quia concreta ſunt, naturas cum ſubiecto ſignificant.

43 In his ſolis concretis locũ habet κοινωνία ἰδιωμάτων. Obtinent enim concreta compoſitũ ſignifican-

di modum vt abstracta simplicē. Etsi aliâs denominationem capit persona à diuina natura, aliâs ab humana: tamen semper persona vna significatur.

44 Hoc discrimine nominum, quæ tribuuntur Christo, obseruato, facilius erit iudicare de communicatione idiomatum, quę locum habet, vt diximus, solummodo in concretis, quibus persona significatur, vt abstractis naturæ.

Error Vbiquitariorum.

45 Communicatio igitur idiomatum non sic dicitur respectu idiomatum inter sese, vt nonnulli putant, quasi hæc communicatio aut esset effusio proprietatum vnius naturæ in aliam, aut mutua idiomatum confusio. Nam si ita esset: & illa, quæ effunderet suas proprietates, aboleretur: & ea quæ reciperet, alia fieret quam erat antea. Atque ita Christus nec Deus nec homo esset, conflatis scilicet duabus naturis in vnam tertiam compositam.

46 Sed hæc communicatio idiomatū dicitur respectu personæ, de qua promiscuè prædicātur idiomata, vndecunque persona denominationem accipiat, hoc est, siue à diuina siue ab humana natura.

Communicatio proprietatum quid sit.

47 Proinde communicatio idiomatum, est talis prædicatio, in qua proprietates vnius naturæ tribuuntur non alteri naturæ, sed personæ denominatæ ab altera natura, propter vnionem duarum naturarum in vna eademque persona.

48 Sed, vt clarius forte dicatur, Communicatio idiomatum, est communis prædicatio idiomatū de persona, vndecunque denominetur, siue à deitate, siue ab humanitate.

Prædicationes veræ & reales, in cōcreto.

49 Hinc rectè dicitur: Deus est homo, Deus est crucifixus, Deus acquisiuit sibi Ecclesiā suo sanguine, Deus est mortuus, Deus resurrexit. Et cōtra: Hic homo est Deus, Hic homo condidit cœlum & terram, Hic homo est vbique. Hic homo saluat, suscitat mortuos, dat vitam æternam.

50 Hic enim Hominis nomine intelligitur persona, quæ est Deus & homo, etsi denominationem capit à natura humana.

51 Hæ ergo prædicationes verissimæ sunt, quia subiecta in his propositionibus sunt concreta, quibus duo significantur, videlicet, persona & naturæ. Proinde personæ respectu veræ sunt istæ enunciationes: Siquidem persona illa, vna & eadem, est & Deus, & homo.

52 Si quæris, qualisnā sit hæc prædicatio? rectè responderi potest, quod sit realis. Nam si ea prędicatio est realis, cum id inest vere in subiecto, & reipsa quod de eo prædicatur: non video cur hæc prædicatio idiomatum de persona, realis dici non possit. Est enim reuera in persona, & Diuina & humana natura, cum suis essentialibus proprietatibus.

53. Verùm si hanc prædicationem verbalē dixeris, in multa absurdissima incurres. Negabis personæ in duabus naturis subsistentis vnitatem. Negabis manere saluas duas naturas in vna persona. Negabis concreta habere compositum significādi modum, hoc est, sua significatione complecti, & rem, & subiectum, in quo res illa est, quæ principaliter nomine concreti significatur.

Caro Christi an deificata.

54 Cum ergo Patres, inter quos sunt Iustinus, Damascenus, & Gregorius Nyssenus, dicunt, carnē Christi deificatam esse, accipiēdum est dextre, iuxta piorum doctorum in Ecclesia interpretationem.

55 Non enim dicitur caro Christi deificata, eo quod sit conuersa natura humana in diuinam, aut quod sit facta ipsa diuinitas: sed quia coniuncta est humana natura ad diuinam, in vnionem personalē: & quod sit facta Dei caro.

56 Vt enim natura diuina non potest in aliud conuerti, quoniam est incorruptibilis: ita nec aliud in eam conuerti potest, eo quod sit ingenerabilis.

57 Ad hanc quæstionē Iustinus respondens ait: Μένει μὲν τὸ σῶμα, σῶμα, εἴπερ οὐ σῶμα θεὸς, μετείληφε δὲ θείας ἀξίας, οὐ φύσεως.

58 Neque tamē existimandū est, quod hæc deificatio, pertineat ad communicationem idiomatū duarum naturarum, quæ est alternata, vt declarauimus, proprietatū vtriusque naturæ de persona, prædicatio. Sed ad excellentiam vnius naturæ, nempe humanæ in persona Christi, qua humana natura antecellit omnibus creaturis, sapientia, bonitate, puritate, sanctitate, potentia, maiestate, & gloria.

59 Et tametsi hęc excellētia, manat à natura diuina in humanam, propter vnionem personalem, quemadmodum Nazianzenus indicat hisce verbis: τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη. Tamē ab vnione illa omnino distinguenda est, ne vel cū Nestorio, faciamus Christum, diuinum hominem, atque ita imprudentes cōstituamus duos Filios, vnum Dei, alterum virginis, hoc est, duas personas, vt sunt duæ naturæ: vel, cum Eutychete, somniemus vnam naturā ex duabus cōpositam, vt est vna persona.

60 Hæc omnia incommoda facilè cauebimus si accuratè, quemadmodū iam ostensum est, distinguamus inter hæc tria, videlicet: Vnionem personalē, Communicationem idiomatum, & Donorū, quibus est ornata humana Christi natura, collationem, quā à patribus deificationem dici ostendimus.

Effectus communicationis proprietatum.

61 Sed quid efficit illa κοινωνία ἰδιωμάτων? Primum contra Nestorium, vnitatem personæ, in duabus naturis subsistentis confirmat. Nam nisi vna eademq; persona esset Deus & homo, absurdissima esset alternata illa idiomatum prædicatio. Cum igitur Christus dicit, Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo: manifestè ex communicatione idiomatis diuinæ naturæ, quod tribuit Filio hominis, significat eundem esse Deum & hominem, vnam videlicet personam, in duabus naturis subsistentem.

62 Denique hæc communicatio idiomatum, docet precium actionum Mediatoris in humana natura infinitum esse, quia persona vna eademque, quæ est Deus & homo, est agens, adeo vt omnes actiones, siue mediante humana natura, siue diuina, sint, & dicantur, Personæ actiones.

63 Hinc est illud dictum Lyrani, Luc. 11. *A Christo prouenit gratia & gloria, principaliter ratione deitatis, & instrumentaliter ratione humanitatis, quæ est organum coniunctum ipsius deitati.*

Caro Christi est viuifica.

64 Caro igitur Christi viuifica est, quia est caro eius personæ, quæ est Deus. Obediētia hominis Christi est nostra iusticia, quia est obedientia eius personæ, quæ est Deus. Passio Christi in æternū est efficax ad sanctificandū credentes, quia est Passio personæ, quæ est Deus. Oratio Christi omnibus prodest, quia est oratio personæ quæ est Deus. Ad hūc modum iudicandum est, de omnibus alijs actionibus Mediatoris.

65 Tametsi enim quædā actiones à diuina natura propriè proficiscuntur, & quædam ab humana natura fiunt: tamē omnes æqualiter dignitatem accipiunt à persona, quæ cum Deus & homo sit, alia agit diuina, alia humana natura.

IX.
CHRISTVS SACERDOS.

Partes methodi.

DE Filio Dei, rege & pontifice nostro, quatuor tenere pios oportet. 1. Quod sit verus Deus

Deus. 2. Quod sit verus homo. 3. Quod admiranda sit coniunctio duarum naturarũ, Diuinæ & humanæ, in vnionem personalem. 4. Quodnam sit personæ officium, quæque eius beneficia erga Ecclesiam.

I. Christũ esse verũ Deũ protestantur

2 Pontificem nostrum Iesum Christum, verum Deum esse quintuplicia testimonia conuincunt, quorum authoritas tanta esse debet piis, vt nec à Diabolis, nec ab hominibus, sibi aliud persuaderi permittant. Quincunque enim hic impingit, gratia Dei & salute excidit.

Prophetę & Apostoli.

3 *Primum* testimonium, est ipsa vox Prophetarũ & Apostolorum, qui Christum verum Deum pronunciant. Psal. 68. 5. ait de Christo: Iehoua nomen illi, Exultate in conspectu eius. Et 1. Ioan. 5. 20. Et sumus in Filio eius Iesu Christo, Hic est verus Deus & vita æterna. Huiusmodi Prophetarum, & Apostolorum pronunciata, sunt pene infinita.

Cultus.

4 *Sundum*, est cultus Christo mediatori nostro exhibendus. Nam, cùm vniuersa Scriptura veteris & noui Testamenti præcipit inuocare Christũ, Et sancti Prophetæ & Apostoli, cũ tota Ecclesia, Christum adorant, nemini dubium esse potest, Christum esse verum Deum. Creaturam enim inuocare, abominanda idololatria est voce Dei damnata.

Opera diuina.

5 *Tertium*, Opera Christi, testantur veram christi diuinitatem. Cum enim solus Deus creet, viuificet, exaudiat, saluet, & hæc opera Christo rectè tribuantur: sequitur, eum natura Deum esse.

Confessio Ecclesię.

6 *Quartum*, Confessio puræ & Catholicæ Ecclesiæ, quæ in Symbolis, Apostolico, Athanasiano, & Ambrosiano, apertissimis verbis Filium Dei vnũ cũ Patre Deũ, in vera & æterna diuinit te, ꝯgnoscit.

Munus mediatoris.

7 *Quintum*, est munus Mediatoris, quod puræ creaturæ nullo modo conuenit, quemadmodũ paulo post declarabimus.

8 Hæc testimonia, vt veram notitiam diuinitatis Christi adstruunt: ita fidem piorum confirmant, qua statuunt Christum omnipotentem esse, ideoque posse credentibus omnia quæ promittit in suo verbo præstare. Etiamsi tota rerum vniuersitas contradicere videatur.

II. Christus est verus homo.

9 Secundum, quod tenendum dixi de christo Mediatore, est, quod sit verus homo de virgine matre natus, quę virgo rectè à sanctis Patribus θεοτόκος dicta est. Nam Filius, quem genuit, secundum carnẽ verum hominem, est etiam verus & æternus Deus.

10 Hinc fides piorum, de christi affectu erga se, alitur. Nam qui adeo se humiliauit, vt se coniungeret naturæ societate cum homine, absque omni dubio humanis ærumnis & calamitatibus afficitur, vt eis adsit, qui in se viua fiducia recumbunt, & spiritu ei socientur.

III. Vnio personalis.

11 Tertium, quod tenere oportet, est Vnio personalis, nimirum, quod Diuina & humana natura ita copulatæ seu potius vnitæ sint in vnionẽ hypostaticam, vt & de eodẽ rectè dixeris: Hic est verus Deus, hic est homo verus: & quæ sunt diuinæ naturæ, verè tribuantur homini propter vnionem personalem. Vt enim piè dixeris: Deus est crucifixus: ita Catholice pronunciaueris: Homo Iesus cœlum & terram condidit. Ideo enim prædicata commutantur, quia est vnum ὑφιστάμενον.

De cõmunicatione proprietatum.

12 Hanc cõmutationem prædicatorum vocarunt sancti Patres cõmunicationẽ idiomatum, videlicet quia idiomata, hoc est, proprietates vnius naturæ, alteri communicentur & tribuantur in concreto.

13 Diuinæ naturæ idiomata sunt, esse omnipotentem, esse creatorem, esse scrutatorem cordium: rursus idiomata humanæ sunt naturæ, edere, bibere, fatigari, tristari, pati, mori, resurgere.

14 Verùm hæc idiomata naturarum, cõmunicantur hoc modo: Filius Mariæ est omnipotens: est scrutator cordium: Deus edit, bibit, fatigatus est, tristatus est, crucifixus, mortuus est: Verbum factum est caro: nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo.

15 Hæ commutationes proprietatum ideo verę sunt, quia naturæ, Diuina & humana, vnione personali sunt vnitæ, vt non quemadmodum sunt duæ naturæ, sint quoque duæ personæ, sed vna duntaxat.

16 Hinc fit, quod multa tribuantur Christo, sub appellatione diuinitatis, quæ ad humanitem pertinent & rursus, multa sub appellatione humanæ naturæ, quæ propria sunt diuinæ naturæ. Et sæpe, quæ non sunt, vel huius, vel illius naturæ, sed personæ, tribuantur personæ iam sub appellatione Hominis, iã sub appellatione Dei.

17 Cum enim dicitur Deus edit, bibit, fatigatur, moritur: rectè quidem dicitur: quia ea persona quæ edit, bibit, fatigatur, moritur, est Deus. Item quando dico: Homo est omnipotens, creator, scrutator cordium: verè dicitur: quia ea persona quæ est omnipotens, creatrix, scrutatrix cordium, est verus homo. Similiter: Semen mulieris conteret caput serpentis: & Iehoua est iustificator noster, vbi Personæ, illic quidem sub appellatione humanę naturę, hîc verò sub appellatione diuinæ naturæ tribuitur officium redemptionis, quod neque Diuinæ naturę, nec humanæ seorsim conuenit, sed personæ. Quæcunq; enim ad officium redemptionis pertinent, nõ naturis seorsim, sed personæ tribuenda sunt. Hinc illæ locutiones, Christus est mediator, pastor, sacerdos, redemptor, lux mũdi, via & veritas, resurrectio, vita, &c.

18 Discernendæ sunt igitur naturarum proprietates, proprietatum cõmunicationes, & appellationes officij, quæ ad totam personam referendæ sunt.

19 Quare nec Stancarus rectè facit, cum ea quæ personæ sunt, ad naturam humanã refert. Nec Osiãder, qui officium Mediatoris soli diuinitati ascribit.

IIII De officio Christi Sacerdotis & mediatoris.

20 Sequitur quod quarto loco proposuimus spectandum in Christo, nẽpe Officiũ personæ, eiusque erga Ecclesiam beneficia, ad quod sane Christianæ religionis, caput, omnia quæ superius dicta sunt imo vniuersa Scriptura referenda est.

21 Vt autem hanc partem explicatius proponamus, quæ ad Sacerdotium & Regnum Christi spectant, nobis sunt excutienda. Quæ duo rectè explicata thesaurum beneficiorum Christi copiosissimũ nobis ponunt ob oculos.

22 Hæc breuiter signantur, nunc appellatione Pastoris, nunc Sacerdotis, nunc Mediatoris, nunc Regis, quæ omnia, sub Sacerdotis & Mediatoris voce, explicare libet: idq; iuxta rerum consequentiam & ordinem.

Primùm consideratur creatio & lapsus hominis.

23 Conditis cœlo & terra, reliquisq; creaturis, Deus in medio principem posuit hominem, quem ornarat sua imagine, hoc est summa sapientia, iustitia, sanctitate & veritate, quam imaginẽ si retinuisset, æternum cum suis posteris beatus vixisset, Datũ enim ei in certitudinem fuit Sacramentum immortalitatis, Arbor vitæ.

24 Verùm quia Dominus condiderat hominẽ ad certam obedientiam, adiecit præceptum, vt caueret à vetitę arboris fructu, cui præcepto probationis, Sacramentum addit, Arborem scientiæ boni & mali.

25 Huic hominis felicitati inuidẽs Sathan, hominẽ aggreditur, verbũ Dei calumniatur, malignè

pellicit hominem vt à Deo deficiat, verbum Dei, & eius Sacramentum pro ludibrio habeat.

26 Lapsus igitur homo contra Deum, reatu dānationis obstringitur, cum tota sua posteritate. Tales enim postea genuit, qualis ipse iam fuit, hoc est miser, peccator, damnatus, vt qui infinitum bonum offenderat, adeo vt nulla creatura eam offensam mitigare potuerit. Requirebat enim iustitia Dei, vt æternas lueret pœnas, qui infinitum bonū offenderat.

27 Postquā itaq; peccatores facti sumus, reique mortis naturæ, propter peccatum: aut, æternum nobis fuit pereundum, aut, reconciliatio cum Deo offenso, facta compensatione iniuriæ, ineunda erat: alterutrum norma iustitiæ diuinæ efflagitabat.

Secundò, necessitas mediatoris.

28 Cum ergo reconciliatio, cum iniuriæ compensatione, requirebatur: necessarius fuit Mediator, qui se inter hominem & Deum interponeret, Deum offensum placaret, facta simul iniuriæ compensatione.

29 Iam autem cum maior esset ira Dei, quam vt cā sustinere posset vlla creatura, & iustitia Dei requireret, vt, queadmodū per vnū hominē peccatum & damnatio in mundum intrauit: ita aliquis in humano genere capitali iudicio Dei satisfaceret: λόγος Dei æternus humanam assumsit naturam, vt fieret Mediator & Sacerdos, qui iram Dei placaret.

30 Huc pertinet prima promissio post lapsum Adæ, de Semine mulieris, quod contriturum erat caput Serpentis, quod ideo semini mulieris tribuitur, quia humanam naturam in vnionem hypostaticam æternus λόγος assumsit.

Tertiò, ratio Sacerdotij mediatoris. Hic quinque cōsideranda.

31 Quoniam autem in huius Sacerdotis notitia & fide, nostri reconciliatio cum Deo, atque adeo salus, est posita, pio studio, sacerdotij Christi ratio quærenda est.

32 Plana igitur & perspicua ratio sacerdotij Christi, in quinq; horum capitum explicatione posita est. Quorum primum est, vt sciatur cōditio personæ. Deinde, vt eius officium cū suis partibus perpendatur. Tum, vt mutui fœderis ratio teneatur. Præterea, quam diuturnū sit hoc fœdus. Postremo, quæ sit applicationis ratio.

1. Cōditio personæ.

33 Conditio duplex consideranda occurrit in persona huius Sacerdotis, naturarum videlicet, & qualitatis.

34 Conditio naturarum est, quod hic Sacerdos sit Deus & homo, vna persona. Aliàs enim Mediator esse haud potuisset. Nam vt sua Diuinitate, Patri ita nobis humanæ naturæ societate, coniunctus est.

35 Huius coniunctionis caussas Irenæus explicans, in hunc modum ait: Oportebat Mediatorem Dei & hominum, propter οἰκειότητα, in amicitiam & concordiam reducere, & facere, vt Deus reciperet hominem, & homo restitueretur Deo.

36 Ex hoc etiam concluditur, quod vnus esse debuerit Mediator siue Sacerdos, quemadmodum etiam Deus vnus est. Hinc Apostolus: vnus Deus, vnus etiam Mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus. Nam cum is Mediator, caput erat futurus Ecclesiæ suæ, vnus vt esset necesse fuit.

37 Fœdè igitur errant, qui vel plures Mediatores inter Deum & homines docent, vel plura capita Ecclesiæ agnoscunt, quam vnicum Dominum nostrum Iesum Christum.

38 Conditio qualitatis Sacerdotis Christi, ad Hebræos explicatur, quod sit sanctus, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis.

39 Huiusmodi oportuit esse eum, qui peccatis hominum in se receptis, Legem condemnantem nos impleret, & eius capitali iudicio satisfaceret.

2. Officii.

40 Iam officium cum suis partibus considerādum est. Officium quidē est, Reconciliare nos Deo, satisfacere Deo pro peccatis nostris, ac nobis sua merita applicare, vt ipsi, eius iustitia donati, iusti in cōspectu Dei appareamus. Partes vero numerantur, docere, orare, offerre. Ista enim tria, ad complementum redemptionis per Mediatorem Christum, referuntur.

41 Doctrina Mediatoris est, publicatio beneficij ipsius, nimirum quod velit recipere omnes pœnitentes, donare eos sua iustitia, viuificare ad vitam æternam. Verbo, Spiritu sancto, & Sacramentis, in hac vita regere.

42 Oratio eius est, qua intercedit pro genere humano, & petit nos recipi, propter sua merita, quemadmodum in Euangelio precatur: Pro eis sanctifico me ipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Ioan. 17. 19.

43 Oblatio Mediatoris, est eius passio quæ fuit & est sacrificium propiciatorium, placans iram Dei, & satisfactorium pro culpa & pœna æterna.

44 In hac oblatione plura perpendenda occurrunt, ex quibus fides concipitur, fouetur, & alitur. 1. quod Sacerdos & sacrificium simul, sit ipse Christus. 2. quod Deo Patri obtulerit semetipsum, per æternum Spiritum. 3. quod pro humano genere reconciliando Patri cœlesti, sacrificium suū peregerit. 4. quod semel peracta victima, nunquam iteranda sit: sed maneat efficax in æternum. Nam vna oblatione consummauit in sempiternum sanctificandos.

3. Mutui fœderis ratio.

45 Porro quia Sacerdos, alicuius fœderis seu Testamenti sponsor est & Mediator, qualenam sit huius nostri Mediatoris fœdus, scire oportet. Illud enim fundamentum fidei Christianæ est.

46 Tametsi autem multa in hoc fœdere concurrunt, eius tamen præcipua membra sunt, Obligatio mutua inter Deum & homines, & fœderis seu Testamenti confirmatio.

47 Obligatio ex parte Dei est, quod Deus promittat se propitium fore iniquitatibus nostris, fore Deum nostrum, scripturum leges suas in cordibus nostris, adoptaturum nos in filios, donaturum nos Spiritu sancto, ac tandem nos in gloriosum Christi regnum perpetuo possidendum introducturum.

48 Obligatio ex parte hominis est, quod homo se vicissim cōmittat fidei Dei, credat in ipsum, expectet bona promissa, ac ipsi suam vitam approbare satagat. Christus enim sacrificatus, omnibus obtemperantibus sibi factus est autor salutis.

49 Confirmatio fœderis huius effusione sanguinis Christi Mediatoris, sancita est, in cuius rei testificationem & memoriam perpetuam, à Christo, in Ecclesia, duo Sacramenta ordinata sunt, toti Ecclesiæ communia: nempe Baptismus, & sacra Cœna corporis & sanguinis Domini.

4. Diuturnitas fœderis.

50 Durare præterea Christi sacerdotis sacrificium in æternum, Testimonio Patris de ipso Typo, & Victimæ præstantia, concluditur.

51 Testimonium Patris & promissio, est in Psal. 110. 4. Iurauit Dominus, & nō pœnitebit eum, tu es Sacerdos æternus.

52 Typus durationem figurās, est Melchisedech. Nam secundum ordinem Melchisedech est à Patre sacerdos constitutus, qui neque initium dierum, neque vitæ finem habens, assimilatus est Filio Dei, manet Sacerdos in æternum.

53 Præstantia victimæ est, quod semel ingressus Christus in sancta, satisfecerit pro omnibus mundi peccatis, inueneritque redemtionem perpetuo duraturam, & nunc appareat vultui Dei pro nobis.

54 Ap-

Applicationis Sacrificij ratio.

54 Applicatio sacrificij Christi Mediatoris, fit per fidem. Sic enim Paulus ait: Quem Deus constituit Propitiatorē, per fidē in sanguine eius. Rō.3.24.

55 Vt enim nobis ipse Christus ex mera gratia & φιλανθρωπίᾳ, sua beneficia offert: ita nos vicissim oblatam gratiam, cordis brachijs, hoc est, fide apprehendere, & tenere debemus.

56 Cum autem hanc gratiam, qua regeneramur in nouos homines, fide possidemus, in regales Sacerdotes, vnctione Spiritus consecramur, vt iusticia & sanctitate induti, hostias offeramus Deo gratas, per christum Mediatorem vnicum. Nam, vt ipse nostras conscientias ab operibus mortuis emundat. ita nos vicissim, excusso peccati iugo, Deo viuenti seruire debemus.

57 Nequaquam enim Filius Dei missus est, & assumpta humana natura factus est victima, vt iam omnibus furoribus opinionū & libidinum indulgeamus: imo ideo ingenti misericordia nos liberauit, vt deleat peccatum & mortem, vt nos viuificet, ac sibi assimilet, quemadmodum Paulus ait, Nos autem retecta facie gloriā Domini in speculo intuemur, & in eandē imaginē trāsformamur, ex gloria in gloriā, tanquam ex Domini Spiritu. 2. Corinth. 3. 18.

58 Ex his, quæ hactenus fusius, secūdum rerum consequentiam, dicta sunt, duas colligemus definitiones, quo res vniuersa summatim comprehendi possit: Vnam Sacerdotis christi: Alteram, noui Testamenti, cuius sponsor est christus.

Sacerdotis seu Mediatoris Christi definitio.

59 Mediator itaque siue Sacerdos, est persona vna, Deus & homo Iesus christus, mūdus & purus ab omni peccato, amans hominum, ex decreto Dei Patris proferens Euangelium, offerens seipsum semel pro hominibus & persoluens λύτρον, & applicans sua merita credentibus, in æternam redemtionem, pro quibus & interpellat apud Patrem.

Noui Testamenti definitio.

60 Nouum Testamentum est pactum Dei cum hominibus, sancitū sanguine christi, in quo, vt Deus promittit se ignoturum peccatis hominum, propter Filium & Mediatorem: ita homo vicissim, fidei Dei se committit, credit in Deum, promittitque ipsi obedientiam, renunciatis Satana, Mundo & Peccato.

Errores.

61 Hæc doctrina de Mediatore, est summa sapientia Ecclesiæ, quam non norunt, qui vel operibus hominem iustificari contendunt, vel sanctos Mediatores inuocant, vel Papale sacrificiū mundo trudunt, cum suo impuro canone, vel denique, qui vlli rei, principium, medium, consummationem salutis attribuunt, præterquam soli Mediatori & eius victimæ.

Vsus & fructus huius sacerdotij.

62 Etsi autem ex dictis constat, vnum esse summum Sacerdotem & Mediatorem Iesum christum: tamen ab hoc vno & vero pontifice, christiani hanc dignitatem accipiunt, vt & Filij Dei fiant per adoptionem, & Sacerdotes per communicationem.

63 Per christum enim pontificem habemus ius verbum Dei docendi, accipimus ius inuocādi, præterea potestatem offerēdi, sed εὐχαριστικὸν sacrificium, & non Expiatorium, quod solius Filij Dei est.

64 christianorum autem sacrificia sunt, Spiritus contritus, sacrificium iusticiæ, sacrificium laudis, hostia beneficentiæ & communionis, hostia rationalis propriorum corporum. Breuiter omnis obedientia & crux, cui viua in christum fides prælucet.

GRADVS AD *Conuersionem.*

Quæ præcedunt fidem viuā & salutarem.

1 Priusquam viua & salutaris fides, (qua fit cōuersio) in corde hominis concipiatur & nascatur, quatuor in homine præcedant necesse est.

2 *Primum*, est Peccati cognitio in mēte. *Secundum*, iustæ iræ Dei in peccatores, & meritæ damnationis in corde sensus. *Tertium*, μεταμέλεια, cum qua cruciatus in conscientia, propter peccatum commissum, & propter pœnas imminentes ex iusta ira Dei, coniunctus est. *Quartum*, Christi vera noticia & firma, in mente, ex Euangelij prædicatione, concepta.

3 Hæc quatuor sunt veluti quatuor gradus, quibus gradatim conscenditur ad veram & salutarem conuersionem, quæ fit per fidem. De quibus ordine dicemus.

1. Peccati cognitio, ex Lege Dei, regula vitæ.

4 Primus itaque gradus est, Peccati cognitio. Hanc consequitur homo ex Lege Dei: Per Legem, ait Paulus, est cognitio peccati. Rom. 7. 7.

5 Est enim Lex Dei, regula iustitiæ, quæ monstrat, quid iustum, quid iniustum sit, quid Deo placeat, quidque displiceat.

6 Hinc fit, vt quicquid sit in nobis, vel fiat à nobis, non congruens cum regula, hoc est, cum Lege Dei, sit peccatum, quo Deus horribiliter offenditur.

7 Ad hanc ergo regulam, vitam & actiones suas, interiores & exteriores, explorabit homo, & ex ea iudicabit de factis suis: peccátane sint, an non.

Vsus Legis.

8 Verùm, ne quis errore fallatur in accommodatione & vsu huius regulæ, duo tenebit. Vnum, quod quicquid aduersatur charitati Dei, & charitati proximi, prohibeatur Lege Dei, & pugnet cum regula iustitiæ: & contra, quicquid congruit cum charitate Dei & proximi, præcipiatur; tametsi exprefse verbis Legis non videatur interdictum aut præceptum.

9 Nam Lex ex his duobus principiis concluditur: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis: &, Diliges proximum tuum, sicut teipsum.

De Legis impletione.

10 Alterum, quod tenendum est, est, quod Lex sit spiritualis, vt quæ postulet puram, perpetuam, perfectam & spiritualem obedientiam, ex quo intelligere in promptu est, quod nullus homo natus iuxta Naturæ legem, valeat legem Dei implere.

11 Nam hominis natura & legis conditio, ita sibi aduersantur, vt nunquam in hac vita inter eas conuenire (vt deberet fieri) posſit. In quod Paulus conqueritur, cum ait, Rom. 7. 14. Lex est spiritualis, ego autem carnalis, venditus sub peccatum.

12 Hinc intelligimus oēs homines reos esse corā tribunali Dei, vt trāsgressores ipsius sanctissimæ legis, & non posse ne incipere quidem, nedum præstare vllā obedientiā, iuxta legis mentē, priusquam regeniti fuerint, & facti noui homines per fidem.

2. Sensus iræ Dei.

13 Secundus gradus est sensus iræ Dei & iustæ dānationis, in corde hominis propter peccatum, quo reus est homo coram Deo.

14 Quoties enim homo cogitat suū peccatū, simul debet intueri iram Dei aduersus se, & cogitare de pœna quam meruerat propter peccatum.

Crescit.

15 Huius iræ Dei sensus in corde hominis propter cōmissa peccata, crescit ex harum rerum cogitatione.

Cogitatione lapsus Adæ mi.

16 Primùm, cogitandum de lege lata primis nostris parentibus in Paradiso videlicet, quando comederis de arbore ista morte morieris. Hic Dominus toti Adamo minatur mortem, si legem latā violauerit, hoc est, minatur mortem non solum personæ Adami, verum etiam naturæ Adami, quam nos omnes habemus, qui nati sumus ex Adam, iuxta cōmunem nascendi legem. Atque ideo eiusdem cuius & Adam condemnationis rei sumus, qui ab eo originem traximus. Psal. 51. 7. Paulus, Rom. 5. 18.

Maledictionis legi appositæ.

17 Deinde ſenſus iræ Dei & iuſtę noſtræ damnationis, creſcit ex cogitatione ſententiæ, quã Deus in monte Sina adiecit ſuæ legi, videlicet, maledictus omnis qui non permãſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis vt faciat ea.

18 Hęc maledictio venitex iuſta ira Dei in omnes, & infert æternas pœnas omnibus iis, qui non per liberatorem Ieſum Chriſtum ex hac legis ſententia eximuntur.

Conſcientiæ accuſantis.

19 Tertiò, ſenſus iræ Dei & iuſtæ condẽnationis hominis propter peccatum, creſcit ex Chirographo Dei in cordibus noſtris, quod Chirographum eſt conſcientia hominis, quæ teſtatur de damnatoria ſententia, primum in Paradyſo, deinde in lege propoſita.

20 De vtraque ſententia, videlicet, conſcientiæ & legis Dei loquitur Ioannes, 1. Ioan. 3. 20. Si, inquit, condemnet nos cor noſtrum, maior eſt Deus corde noſtro qui nouit omnia.

21 Quoties ergo ſentimus cruciatum in cõſcientia noſtra propter peccatum, cogitabimus eſſe pœnam diuinam, & præmonitionem quandam æternarum pœnarum propter peccatum, niſi nobis per Chriſtum ſuccurratur.

Signorũ iræ diuinæ.

22 Quartò, ſenſus iræ Dei, & iuſtæ noſtræ pœnæ, etiã creſcere debet ex ſignis iræ diuinæ, quę ſunt duplicia.

23 Quædam enim ſimul minãtur puniuntque, vnde maxima ira Dei in peccatores intelligitur. Huius generis ſigna ſunt peſtis, annonæ caritas, fames, bellum, & variæ plagæ, quibus Deus vel integra regna, vel aliquos ſaltem homines aliis in admonitionem punit, in oſtenſionem futuri iudicij.

24 Quædam non ſtatim puniunt, ſed minantur, & imminẽtes pœnas quaſi prædicunt. De huiuſmodi ſignis minantibus multas habemus hiſtorias tum prophanas, tum ſacras.

25 Egeſippus ſigna cõminantia, quę præceſſerunt euerſionem Ieruſalem recitat. Chriſtus Dominus Matth. 24. enumerat ſigna præceſſura extremum diem, quibus ſubiungit hanc grauiſsimam admonitionem, videte ne quis vos ſeducat.

De ſignis minantibus, regulæ duæ.

26 De his tenendæ ſunt duæ regulæ. Prima, quicquid non fit vſitatè, etiamſi naturales cauſſas habeat, aliquid ſignificat.

27 Etſi ergo cometæ, inundationes aquarum, horrendæ & inuſitatæ tempeſtates, habent ſæpe naturales cauſas, quas Mathematici monſtrant: tamen experientia & hiſtoriæ docent, non ἄσημα eſſe quæ ita inuſitatè fiunt.

28 Altera regula. Signa minantia, annexam conditionem habent duplicem, videlicet iudicij ſeu pœnæ, ſi non reſipiſcimus ſignis admoniti: miſericordiæ, ſi vera pœnitentia confugimus ad Deum, petentes veniam.

29 Exemplum in Propheta Iona habemus illuſtre. Per hunc enim Deus minatur exitium Niniuitis, poſt quadrageſimum diem à tempore concionis Ionæ. Sed quid accidit? Audita hac comminatione, agnouere Niniuitæ ſuum peccatum, & iuſtam iram Dei, & conuerſi ſunt in vera pœnitentia ad Deum, petiuerunt veniam in planctu & ieiunio. Horum ergo pœnitentia motus Deus illis pepercit & nõ puniuit iuxta comminationem Prophetæ.

30 Horum exemplum ſi hodie multæ gentes imitarentur, Deus etiam, miſericordiæ ſuæ memor, parceret iis, quibus iam variis & inuſitatis portentis minatur pœnas.

3. Dolor ob peccatum in conſcientia.

31 Tertius gradus, qui veram cõuerſionẽ quæ fit per fidem præcedit, eſt μεταμέλεια, dolor ob peccatum in conſcientia. Vt enim ſecundus eſt ſenſus iræ Dei, quo verè ſtatuimus Deum iraſci peccato: ita hic μεταμέλεια & dolor ob peccatum eſt, quo compungimur ob culpam noſtram, & vellemus nos nũquam peccaſſe & offendiſſe Deum, vnde concipitur in nobis per Spiritum ſanctum (qui ideo Spiritus timoris dicitur, Rõ. 8.) dolor, odiũ peccati, & fuga peccati.

32 Quod autem huiuſmodi μεταμέλεια & dolor in corde præcedat ſalutarẽ pœnitentiã, quę eſt conuerſio hominis ad Deum per fidem in Ieſum Chriſtum, pręter alia multa, ſequentia teſtimonia confirmant.

Teſtimonia.

33 Actor. 2. 37. poſtquam diſplicuiſſet Iudæis factum ſuum, & compũcti eſſent corde ob peccatum ſuum, quærunt: quid faciemus viri fratres? Reſpondet Petrus, μετανοήσατε, & baptizetur vnuſquiſque veſtrûm in nomine Ieſu Chriſti in remiſsionem peccatorum. Hic apertè vides quod & μεταμέλεια ſeu dolor ob peccatum præcedat μετάνοιαν, & quod prædicatio τῆς μετανοίας ſit propria Euangelij, & ſit conuerſio ad Deum per fidem in Ieſum Chriſtum, id quod verba hæc declarant: Baptizetur vnuſquiſque veſtrûm in nomine Ieſu Chriſti in remiſsionem peccatorum, hoc eſt, baptizemini vt habeatis teſtimonium Dei quod vobis conuerſis, id eſt credentibus in Chriſtum ſunt remiſſa peccata.

34 Matth. 21. 32. vos videntes οὐ μεταμελήθητε vt crederetis ei, id eſt, non μεταμελείᾳ ducti eſtis, vt conuerteremini ad Deum per ipſius prædicationem.

35 2. Corinth. 7. 10. etiam clariſsimè docet, quod dolor ob peccatum, ſeu contritio, præcedat ſalutarẽ pœnitentiam, id eſt conuerſionem. Dolor, inquit, ſecundum Deum operatur μετάνοιαν ſalutarem, hoc eſt, pręparat hominem vt ſe ad Deum conuertat per fidem, ne in ſuis peccatis pereat.

Odiũ peccati vnde.

36 Porrò odiũ & abominatio peccati ex eo venit. Primùm ſi cogites ſummã voluptatẽ Diaboli eſſe, videre hominẽ, qui eſt cõditus ad imaginẽ Dei potius ſe velle imitari, quam Deum, potius ſuam imaginẽ quã Dei geſtare. Deinde ſi cogites, quẽadmodum ſupra diximus, quam horrendè peccatum Deum offendat, vt quod expellat Spiritum ſanctum de corde hominis, & faciat ex templo Dei habitaculum diaboli. Tertiò, ſi cogites quantũ damnũ tibi afferat peccatum, & quantũ aliis noceat malo exẽplo. Poſtremò, ſi vt par eſt, cogites, quàm turpe & abominabile ſit peccatum, quod caſtiſsimos Dei Angelos fugat. Hæc quatuor merito cor hominis ad dolorem propter peccatum, ad odium & fugam peccati, commouere deberent.

4. Chriſti vera cognitio.

37 Quartus gradus, qui viuam & ſalutarem fidem proximè præcedit, eſt Chriſti vera cognitio, quæ aliunde haberi nequit, quam ex prædicatione Euangelij, ſiquidem Euangelium docet, cur Chriſtus in mundum venerit, quis ſit, quid fecerit, & quomodo ſit affectus erga miſeros peccatores, qui ad ſe veniunt.

Cur Chriſtus venerit in mundum.

38 Venit in mundũ miſſus à patre vt liberet miſeros peccatores à triſtiſsimo peccati onere: ita enim Ioannes ait: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi, Et ipſe dicit: Veni in mundum vocare peccatores ad pœnitentiam. Item, veni ſaluare quod perierat. Et Paulus ait: Certus eſt ſermo & omnium approbatione dignus quod Ieſus Chriſtus venit in mundum peccatores ſaluos facere.

Quis ſit.

39 Eſt verus Deus, qui poteſt q̃cquid vult, & vult quicquid ſuo verbo promittit: eſt verus homo aſſumpta in vnionem perſonalem noſtra natura, vt eam reddat participem diuinæ naturæ & gloriæ: eſt vna perſona Deus & homo, vt ſciamus omnia opera ipſius

Quid fecerit in mũdo. ipsius esse infiniti pretij & æstimationis.

40 Passus & mortuus est pro peccatis nostris: impleuit Legem: vt sua obedientia nobis imputata, iusti habeamur coram Deo. Hic orat pro te apud æternum Patrem, vt omnis qui venit ad illum & credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

Quomodo sit affectus erga nos. 41 Denique ita affectus est erga quemlibet peccatorẽ, quod velit ipsum in gratiam recipere, quantumuis enormiter peccauerit: modo ad ipsum venire non recusauerit. Venite, inquit, omnes qui laboratis & onerati estis, ego refocillabo vos.

42 Hunc suum affectum, in multis magnis peccatoribus conspiciendum exhibuerat: vt in Magdalena, in latrone, & in multis aliis.

43 Breuiter, vt venit in mundum propter peccatores: ita reuera vult omnium peccatorũ salutem: sed per fidem, vt ipse ait, Qui videt Filium (id est, agnoscit Filium esse saluatorem mundi) & credit in illum, habebit vitam æternam, & ego suscitabo illum in vltimo die.

44 Atque ita habemus, quid veram & salutarem fidem præcedat antequam concipi & nasci possit in cordibus nostris.

Vsus superiorũ graduum. 45 Ex tribus primis gradibus intelligimus, quæ maneat nos damnatio, nisi liberemur à peccatis nostris: vnde oritur compunctio cordis.

46 Ex quarto intelligimus, remedium aduersus peccatum esse propositum in Iesu Christo. Nam qui in ipsum credit, habet remissionem peccatorum & vitam æternam.

47 In his cogitationibus, per Spiritum sanctum excitatur in corde ingens desiderium promissæ in Christo gratiæ, quod desiderium est veluti quidam fidei conceptus.

48 Et cum ad hoc desiderium, fiducia cordis in promissionem gratiæ accedit: fides in corde nascitur.

Fidei Christianæ descriptio. 49 Hinc concluditur, quod viua, salutaris & Christiana fides, sit ingens desiderium gratiæ promissæ in Christo, & firma fiducia in Christum quod velit ex gratia remittere peccatum, & vitam ęternam donare credenti gratis, absque omnibus operibus & meritis humanis.

Fructus. 50 Is qui in hunc modum credit, habet remissionem peccatorum, ex merito mortis Christi. Est iustus, iustitia Christi sibi imputata. Est Filius Dei. Est reconciliatus cũ Deo. Est nouus homo. Habet accessum ad Deum. Stat in gratia & fauore Dei.

51 Quando fides ita est concepta & nata in corde hominis, cum sit initio tenera & perexigua, debet quotidie crescere, & incrementa assumere, per ardentem inuocationem Dei, vt cum Dauide ores: ô Domine, confirma quod in nobis es operatus, Spiritu tuo sancto cõfirma me, dirige me in tua veritate. In huiusmodi seria & ardenti inuocatione sentitur responsum Spiritus sancti in corde precantis, per lætitiam cordis & consolationem aduersus peccatum & mortem. Hæc enim lætitia & consolatio in corde, est testimonium spiritus, quod simus filij Dei, & iam inchoauerimus vitam æternam.

XI.

SALVTARIS POENITENTIA.

Euangeliũ prædicat pœnitentiam salutarem. CVm dicimus Euangelium esse prædicationem pœnitentiæ & remissionis peccatoruum in nomine Christi: Apostolico significato, id est, propriè, vocem Euangelij accipimus, & non (sicut quidam contendunt) pro toto ministerio Legis & Euangelij: ac si prædicatio pœnitentiæ pertineret ad Legem, & prædicatio remissionis peccatorum ad Euangelium.

2 Immotum enim stat hoc discrimen Legis & Euangelij, quod vt Lex prædicat peccantibus damnationem: ita Euangelium pœnitentibus salutem.

3 Prædicatio ergo pœnitentiæ quæ ad salutem ducit, & prædicatio maledictionis, non sunt eiusdem, hoc est, nec Legis seorsim, nec Euangelij. Longè enim inter se diuersa sunt, ostendere remedium aduersus morbum, & in certum interitum hominem ducere.

Testimonium. 4 Cum Dominus dicit: Conuertimini ad me & salui eritis. Item, Nolo mortem peccatoris, conuertimini & viuite: non est Legis concio, quæ hanc damnatoriam sententiam absque misericordia sonat, Maledictus omnis qui non manserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro Legis: sed ipsissima Euangelij vox. Non enim hic auditur tonitru damnantis Legis, sed suauissima compellatio miserentis Dei, qui reuertentibus vitam promittit.

5 Cum his consonat vox Christi: Oportet prædicari pœnitentiam & remissionem peccatorum in nomine meo. Item: Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Item Actor. 5.31. Petrus hoc ipsum testatur, cum ait: Hunc principem & saluatorem exaltauit Deus dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israëli, & remissionem peccatorum.

Cõtrariæ sententiæ refutatio. 6 Qui ergo dicunt Legis esse munus prædicare pœnitentiam: nec vim Legis rectè considerant: nec virtutem mortis & resurrectionis Christi recte perpendunt, vt interim taceam, eos magnam iniuriam Christo facere, in cuius solius nomine pœnitentia est prædicanda.

7 Sed clamant, isto pacto Legem tolli, & locum dari Antinomis. Vtrumque falsum est. Nam & Legem fatemur ea peccata monstrare, ad quorum pœnitentiam nos inuitat Euangelium, & agnoscimus Legem Dei, quam vsitatè Decalogum appellamus, esse normam vitæ Christianæ vnicam.

8 Magna est sanè insulsitas, ex eo inferre Legis esse prædicare pœnitentiam, propterea, quod monstret peccatum. Nam Lex, dum monstrat peccatum, vulnerat, occidit, damnat, nec vnquam sonat hanc vocem, Resipisce & saluus eris, sed potius, morte æterna morieris. Euangelium autem, dum inuitat ad pœnitentiam, vulneri paratum esse remedium indicat, iuxta illud: Agite pœnitentiam, appropinquat enim Regnum cœlorum.

9 Præterea eius est inuitare ad pœnitentiam, cuius est spem veniæ facere, hoc cum sit solius Euangelij, errant qui Legis esse dicunt munus prædicare pœnitentiam.

10 Sed dicunt qui διαλεκτικώτεροι esse volunt: Lex prædicat pœnitentiam per se, Euangelium verò per accidens. Vtrunque insulsè dicitur. Verùm si illam dialecticam distinctionem retinere lubet, ita potius dicendum est: Lex est prædicatio pœnitentię, at non per se, sed per accidens, hoc est, quatenus deducit nos in cognitionem peccatorum, quorum iubet nos pœnitere Euangelium. Euangelium autem est prædicatio pœnitentiæ per se, quia pœnitentibus proponit Christum, & offert gratuitam remissionem peccatorum.

11 Hoc etiam fine prædicationis pœnitentiæ confirmatur. Ideo enim prædicatur pœnitentia, vt gratiæ

gratiæ sit locus. Conuertimini, inquit, filij auertentes, & ego sanabo auersiones vestras.

12 Nemo, vt existimo, negabit Baptismum esse Sacramentum Euangelij & non Legis. Sed ipse Baptismus nihil aliud est, quam aspectabilis concio pœnitentiæ & remissionis peccatorum, in nomine Christi. Perperam igitur faciũt, qui quod proprium est Euangelij, Legi attribuunt.

13 Hinc ergo effectum est, quod Lex per se prædicet transgressoribus mortem & damnationem: Euangelium vero pœnitentibus vitam & salutem, & ab omni reatu absolutionem.

14 Rursus obiicient fortè, Iudam egisse pœnitentiam, ad quam non ipsum vocauit Euangelium, sed Lex. Egit quidem ipse pœnitentiam ad desperationem & damnationem, sed ea non prædicatur in nomine Christi, sed suggeritur à diabolo, vt homo reus pereat. Ad hanc non inuitant nec Prophetæ, nec Apostoli, nec vlli sinceri ministri: imo, vt hæc caueatur, ad Euangelicam inuitant pœnitentiam, quæ in scriptura μετάνοια dicitur, & non μεταμέλεια, qualis Iudæ fuit.

Ratio salutaris pœnitentiæ.

15 Postquam iam ostensum est Euangelij proprium esse prædicare pœnitentiam, nunc declarandum est, quænam sit vera ratio salutaris pœnitentiæ.

16 Vna itaque hæc ratio est veræ pœnitentiæ, vt audita inuitatione ad pœnitentiam, ex animo doleamus admissa peccata, quæ Deum à nobis abalienarunt, & expectemus condonationem peccatorum propter victimam Filij Dei, & certam concipiamus fiduciam remissionis peccatorum, iuxta verba Symboli: Credo remissionem peccatorum: simul proponentes nos velle omnem offensam Dei in posterum cauere, deponendo veterem hominem, & induendo nouum.

17 Hanc esse vnicam rationem salutaris pœnitentiæ coram Deo, multæ Propheticæ & Apostolicæ conciones, & exempla Sanctorum ostendunt.

Testimonia.

18 Paulus Ephes. 4. 20. ita scribit, Vos autem non ita didicistis Christum. Siquidem ipsum audistis, & in ipsum estis edocti, vt deponatis, secundum pristinam cõuersationem, veterem hominem, qui corrumpitur secundum concupiscentias erroris: renouemini autem spiritu mentis vestræ, & induatis nouum hominem qui secundum Deum creatus est.

Pœnitentiæ veræ definitio.

19 Paulus his verbis, vt alia testimonia omittamus, satis ostendit veram salutaris pœnitentiæ rationem esse quam posui, quæ hac breuissima definitione concludi potest. Pœnitentia vera est conuersio hominis ad Deum, per fidem in Iesum Christum, qua fit nouus homo, iuxta voluntatem Dei viuens.

Partes tres.

20 Hæc distinctius intelliguntur enumeratis partibus veræ pœnitentiæ, quæ vsitatè nominantur: Contritio, Fides, & Noua obedientia. Hæ ideo partes dicuntur, quia ordine præcedunt finem conuersionis, qui est seruire Deo in iustitia & sanctitate vera.

1. Contritio: cuius quatuor sunt effectus.

21 Contritio est pauor cõsciẽtiæ ob peccatum admissum, quæ tum demũ vera fit ex agnitione peccati & sensu iudicij Dei, quando proponitur victima Christi peccati expiatrix.

22 Hæc contritio quatuor proprietates seu effectus habet. Primùm enim agnoscit peccatum, quod contra normam iustitiæ Dei commissum est. Deinde agnoscit iustam iram Dei & maledictionem ob peccatũ. Tertiò, serio dolet ob admissum peccatum. Postremò, detestatur & abominatur peccatum.

23 Hæc Euangelica contritio differt à Iudę contritione, cui factum non displicuit propter suam turpitudinem, & propterea quod erat violatio normæ iustitiæ Dei, sed propter metum pœnæ. Voluit enim proditionem suam, cum facta esset, esse infectam, & ideo dicitur μεταμεληθεὶς, hoc est, solicitus & anxius factus propter suum factum, adeo quod tristitia sit absorptus: non μετανοηθεὶς, qua voce significatur vitæ & consilij mutatio in melius.

2. Fides.

24 Fides est notitia & assensus promissæ & expetitæ misericordiæ, & in eandem firma fiducia, non autem vacillans opinio.

Fidei partes.

25 Hæc fides habet partes has, 1. Agnitionem Mediatoris & intercessoris Iesu Christi apud Patrem. 2. Fiduciam Mediatoris agniti, & imputatæ credenti iustitiæ Mediatoris. 3. Consolationem conscientiæ aduersus terrores peccati & Legis. 4. Inchoationem nouæ vitæ.

26 Hæc Euangelica fides differt à fide Legis. Fides enim Legalis talis est qualis promissio. Promissio autem Legis habet annexam conditionem impletæ Legis, quæ cum à nemine pręstari potest, fit & irrita Legis promissio, donec ventum fuerit ad Christum, & fides ruit quæ legales promissiones respicit. Verùm quia fides Euangelica accipit quod gratis offertur, manet firma: qua credẽs iustus & acceptus est Deo.

3. Noua obedientia, & eius partes.

27 Noua obedientia necessario nexu cum fide coniuncta est. Hæc absoluitur quatuor partibus, Pietate erga Deum, Charitate erga homines, Sanctimonia & puritate vitæ, & diligentia in officio. Ideo enim fide regeneramur, vt pie, iuste & temperanter viuamus.

28 Hæc obedientia à fide profecta, multùm differt ab ea, quæ qualiscunque præstatur ab impiis, iuxta externam Legis literam. Nam hæc literalis, vt ita dicam, obedientia, fecit quidem, vt Paulus esset irreprehensibilis coram hominibus, cuius tamẽ cor, priusquam conuersus est ad Christum, mansit impurum. Defuit enim Paulo ante conuersionem fides, & Christi Spiritus, sine quibus obedientia erga Legem placere nequit.

Exempla partiũ pœnitentiæ.

29 Hæc pœnitentiæ membra, si in illustribus exemplis conspiciantur, magis & animos mouebunt, & erunt in promptu tanquam veræ pœnitentiæ pictæ quædam imagines, quæ in oculos incurrunt quodammodo, & deinde in animum transferuntur.

30 Peccatrix, Luc. 7. audito Euangelio Christi, quo inuitantur homines ad pœnitentiam, lachrymis testatur pauorem cõsciẽtiæ ob peccatum, & odium peccati: fidem suo ad Christum accessu indicat: nouam vitam, officiosa erga Christum, declarat.

31 Latro in cruce, voce & confessione publica suum testatur peccatum. Ex fide Christum inuocat, atque gratitudinis erga Deum, & charitatis erga proximum testimonia edit, atque ita mortificatur carne, & viuificatur spiritu.

32 Etsi autem vna est ratio veræ pœnitentiæ: tamen eiusmodi sunt plures. Est enim pœnitentia impij, & est pœnitentia pij. Vtraque & priuata & publica esse potest.

Pœnitentia impij.

33 Pœnitẽtia impij est cõuersio impij ad Deum, videlicet, cum impius audiens Euangelium inuitare homines ad pœnitentiam, se coram Deo prosternit in vera agnitione peccati, concipit fiduciam in Mediatorem, & meditatur pietatem erga Deum & charitatem erga proximum. Exemplum illustre est in Publicano, Lucæ 18. & in Debitore 10000. talento-

lentorum,pulcherrima pictura.

Pœnitentia Pij.

34 Pœnitentia pij eſt,qua pius deplorat ſua occulta peccata,& lapſus alios, qui vel ex infirmitate, vel ignorantia contingunt,erigit ſe fiducia Chriſti, petens remiſsionem,& aſsiduè creſcit in mortificatione Veteris hominis & excitatione Noui. Hæc pœnitentia in multis Pſalmis deſcribitur, & præcipue in 51.

Priuata.

35 Vtraque priuatim & publicè fieri poteſt,Priuatim fit,cum ſoli Deo te aperis.Publicè,cùm accedit publica pœnitentiæ profeſsio.

Publica.

36 Verum de publica ſciendum eſt,quod ſit duplex, Vnius, & Totius cœtus Eccleſiæ: ſed modus diuerſus eſt propter circunſtantias.

Totius Eccleſiæ.

37 Publica enim pœnitentia totius cœtus eſt, quando ſolennis inſtituitur pœnitentiæ profeſsio, indicta à magiſtratu vel gubernatoribus Eccleſiarum,qualis fuit pœnitentia Niniuitarum, & in noſtris Eccleſiis ſæpe eius exempla vidimus.

38 Huius finis eſt deprecatio iræ Dei & præſentium ſeu impendentium malorum, propter admiſſa ſcelera.Abſoluitur agnitione peccati & iuſtę irę Dei, fiducia Chriſti, meditatione pietatis in poſterum, & inuocatione ſobria & ſeria.

Vnius.

39 Publica vnius eſt,cum aliquis,poſtquam receptus eſt in Album ciuium Eccleſiæ,ita ſuis moribus Eccleſiam offendit,vt ſenatus Eccleſię eum excludere de Eccleſiaſtico cœtu cogatur, ſicut accidit Corinthio,qui nouercam polluerat.

40 Hæc publica pœnitentia eas partes requirit, ex quibus Eccleſia colligere poteſt eum, qui offenderat, verè reſipiſcere, & meditari pœnitentiam ſeriam.

Pœnitentię Eccleſiaſticę partes.

41 Hinc eſt,quod veteres huius pœnitentię tres numerant partes,contritionem,confeſsionem & ſatisfactionem.

Contritio.

42 Contritio fuit aſsiduus dolor excluſi à cœtu Eccleſiaſtico propter ſuam culpam,qui dolor deprehendebatur ex lachrymis pœnitentis & petentis redire in gratiam cum Eccleſia. Exemplum eſt inceſtuoſus Corinthius.

Confeſsio.

43 Confeſsio erat publica coram Eccleſia criminis admiſsi agnitio & deteſtatio: non fuit enumeratio ſecretorum ſcelerum, ſed tantum eius delicti, cuius arguebatur,expoſitio & deploratio.

Satisfactio.

44 Satisfactio conſtabat duabus rebus. Vna,vt reus publicè à Parocho verbis caſtigaretur,in aliorum exemplum:quam ob cauſam Græci, hanc tertiam partem pœnitentiæ publicę vocarunt,ἐπιτίμιον, quemadmodum ex Baſilio apparet. Altera,vt reus ſua voce & lachrymis peteret veniam ſupplex ab Eccleſia,quam offenderat:quo facto ſatisfiebat Eccleſiæ,adeo quod Eccleſia lapſum fratrem in gratiam reciperet, ac eum poſtea omni officio proſequeretur oblita offenſæ. Atque hac de cauſſa Latini hanc partem vocarunt Satisfactionem.

45 Hæc bono conſilio inſtituta erant & conſeruabant Politiam Eccleſiaſticam ſancta diſciplina, quę iam maxima ex parte non ſine magno detrimento Eccleſiæ Chriſti collapſa eſt.

46 Hoc cum non animaduerterent poſteriores, hanc pœnitentiam publicam fecerunt vniuerſalem, non diſcernentes inter eam pœnitentiam,quæ Deo fit,& eam quæ fit Eccleſiæ propter lapſum aliquem quo ipſa offenſa erat.

47 Hinc factum eſt,quod papiſtæ dicant,tres eſſe pœnitentiæ ſalutaris, quæ fit coram Deo,partes: Contritionem,confeſsionem,& ſatisfactionem,neque vllam aliam pœnitentiam agnoſcunt.

48 Contritionem requirebant ſufficiẽtem,cum nulla poſsit eſſe ſufficiens:& hanc fingebant remiſsionem peccatorum mereri: quod ſanè in Filiũ Dei ſummè contumelioſum eſt.

49 Confeſsionem vocabant, enumerationem peccatorum coram ſacerdote, & hanc neceſſariam ad abſolutionem docebant, cum tamen nuſquam extet præceptum diuinum de enumeratione ſingulorum,& enumeratio omnium ſit impoſsibilis,ſicut ſcriptum eſt:Delicta quis intelligit? Pſal.19.13.

Refellũtur.

50 Satisfactionem vocabant opus,quo fingebãt compenſari pœnas æternas ſeu Purgatorij.Hoc figmentum vnico hoc dicto ſatis refellitur:Fruſtra colunt me mandatis hominum,vt interim taceam nullum errorem in Eccleſia fuiſſe magis contumelioſum in Chriſtum, vnde tam immenſum errorum Chaos emerſit. Hinc Regnũ Antichriſti ſtabilitum eſt,hinc Miſſæ,hinc Indulgentiæ,hinc pingues culinæ monachorum & ſacrificulorum.

51 Cum huiuſmodi ſit doctrina Antichriſti,hoc eſt,papæ & papiſtarum, ducet omnes pios eam deteſtari, & gratias Deo agere, quod lucem ſuam accenderit, ad quam iſtæ diabolicæ tenebræ euaneſcant.

4 Cathari refutãtur

52 Non minus Catharorum impium dogma eſt deteſtandum, qui negarunt poſt Baptiſma lapſis in manifeſta ſcelera remitti peccata:qui error manifeſte pugnat cum promiſsionibus Euangelij & exemplis illuſtribus. Nam & Petrus poſt triſtem lapſum receptus eſt à Chriſto,& inceſtus apud Corinthios pœnitens recipitur à Paulo:& multa alia in ſcripturis exempla extant.

Pia & neceſſaria admonitio.

53 Hoc tamen ſummo ſtudio cauendum eſt, ne vel perſeueremus in delictis contra conſcientiam, vel ſimus ſecuri, quaſi parum eſſet Deum peccatis noſtris offendere.Nam vt extant multa exempla miſericordię Dei in peccatores,qui ſunt recepti in gratiam, vt Adam, Manaſsis, Dauid, Petri,inceſti,&c. Ita etiam horrenda exempla iudicij Dei in peccatores, qui non ſunt reuerſi per pœnitentiam, (vt ſunt Cain,Eſau,Saul,Iudas,& innumeri alij) admonebũt nos timoris Dei, in cuius conſpectu nos ambulare cogitandum eſt.

54 Omnium igitur tutiſsimum conſilium eſt illud Prophetæ, Micheæ.6.8. Indicabo tibi ô homo quid ſit bonum, & quid requirat Iehoua abs te:vtiq; facere iudicium,& diligere miſericordiam,& humiliare te ad ambulandum cum Deo tuo.

XII.

IVSTIFICATIO hominis.

Duplex iuſtitia Legis & Euangelij.

PAVLVS docturus Romanos quænam ſit iuſtitia,qua coram Deo homo conſiſtere poſsit,duplicis iuſtitiæ mentionem facit, quarum altera hominem iuſtum fieri neceſſe eſt, qui ſalutis æternæ hæreditatem adire voluerit.

2 Harum vnam iuſtitiam ex lege, alteram, iuſtitiam abſque Lege appellat:illam hominis: hanc Dei eſſe pronuncians.

Iuſtitia legali nemi nem iuſtificari poſſe ſex argumentis firmiſsimis probat Paulus Apoſtolus

3 Quod autem nemo mortalium iuſtitia Legis coram Deo iuſtificari poſſit, firmiſsimis demõſtrationibus aſtruit:inter quas hæ ſex ſunt præcipuæ.

4 Prima ſumitur ab ipſa natura humana, quæ eſt impura & cõtagione peccati fœdata.Iam cum quicquid ab impuro fonte manat, impurum eſſe neceſſe ſit:quî fieri poteſt,vt ex natura impura prodeat pura erga Deum obedientia,& plena erga homines dile-

ctio? Cecidimus, inquit Propheta, quasi folium vniuersi, & iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos.

5 Secunda sumitur ab experientia vniuersali omnium hominum, & à proprio conscientiæ in omnibus hominibus testimonio. Nec minus certa est hæc vniuersalis experientia, nec minus certum est conscientiæ testimonium, quàm certum est per experientiam, ignem esse calidum, & aquam humidam.

6 Tertia sumitur à iusto Dei iudicio punientis omnes homines. Iam autem cum nemo puniatur à iusto iudice, nisi qui reus sit, & omnes homines, etiam infantes, diuinitus puniantur morbis & morte: sequitur omnes homines reos esse, & neminem coram Deo sua obedientia ergaLegem iustum esse.

7 Quarta sumitur à Scripturæ testimoniis, Scriptura enim nullum iustum esse Legis operibus, & ne vnum quidem, affirmat. Si iniquitates obseruaueris Domine (inquit Dauid) quis sustinebit?

8 Vt autem fortius concludat Scriptura, neminem operibus iustificari posse, adimit homini tria, quæ ad iusti actionem, & plenam Legis obediētiam requiruntur: videlicet, intelligentiam, voluntatem bonam, & vires præstandi spiritualem iustitiam, qualem lex Dei requirit.

9 Quinta sumitur à qualitate Legis, & qualitate hominis, quæ sibi inuicem aduersantur. Lex enim spiritualis: homo carnalis: hinc illa Pauli querela iam iustificati: O me infelicem, quis liberabit me de corpore mortis huius? Rom. 7.

10 Sexta sumitur à necessitate victimæ filij Dei: Si iustitia est per Legem, Christus frustra mortuus est. Prioribus quinque vtitur Apostolus in Epistola ad Romanos. Sexta in Epistola ad Galat. cap. 2.

11 Ex his demonstrationibus Paulus infert hāc conclusionem: propterea ex operibus Legis nullus homo iustificabitur in conspectu Dei.

12 Hac confecta & demonstrata conclusione, videlicet, quod nullus coram Deo iustificari, hoc est, iustus fieri per opera Legis queat, aggreditur alteram iustitiæ formam, quam diuersissimam à iustitia Legis facit.

Discrimē iustitiæ legalis & euangelicæ.

13 Ponit autem has differentias, vt supra admonui: Ex Lege: Absque Lege. Iustitia enim Legis, est ex lege, videlicet, cum legi obedientia hominis satisfit: iustitia Euangelij est iustitia absque Lege, quo ad hominem iustificandum attinet. Qua differentia Paulus apertè docet, quod opera hominum neque sint principium, neque caussa, neque materia, neque forma, neque consummatio iustitiæ Euangelicæ, qua credentes iustificati consistunt coram Deo.

14 Hac constituta differentia inter iustitiam Legis & iustitiam Euangelij, longa expositione docet Apostolus, qualis sit res iustitia Euangelij, quæ testimonium habet à Mose & Prophetis.

Iustitiæ euangelicæ definitio.

15 Summa autem huc redit, quod ea iustitia non sit in nobis qualitas, sed donum potius, quo condonantur credenti peccata, quo imputatur credenti Christi iustitia, quo credens acceptatur ad vitam æternam, gratis propter Christum.

16 Vt ergo Legis iustitia est ex operatione hominis, atque ideo hominis dicitur: ita Euangelij iustitia est ex dono Dei, atque ideo iustitia Dei per fidem Iesu Christi ab Apostolo nominatur.

17 Hinc constat, quod iustificatio, de qua Euangelium concionatur, sit hominis credentis in Christum absolutio à peccato, imputatio iustitię Christi. & acceptatio iustificati ad vitam æternam, & gratis propter Christum.

Definitionis analysis.

18 Vt autem hæc iustificationis doctrina à piis facilius intelligatur, definitionem positam in suas partes quasdam retexam: quæ sunt quinque.

1 Fide quo modo iustificamur.

19 Prima est, quod fit mentio fidei, quæ propriè loquendo, non est id quo iustificamur, sed tantum instrumentum, ac veluti manus, qua iustitia gratuita per Euangelium oblata, accipitur. Ideo fides non magis meretur iustitiam, quàm manus leprosi meretur eleemosynam sibi à pio homine porrectam.

20 Qualis autem res sit fides, melius doceri non potest, quam proposito exemplo fidei Abrahami, cuius fidem imitari omnes oportet, qui cupiunt iustitiæ Euangelicæ, atque adeo salutis æternæ participes fieri.

21 Abrahamo proponitur voce Dei hæc promissio. In semine tuo (hoc est in Christo) benedicentur omnes cognationes terræ. Item: Ero Deus tuus & seminis tui. Hanc promissionem Abraham intelligit: huic assentitur: expetit etiam toto pectore promissam benedictionem. Et quia statuit Deum, & veracem esse, & omnipotentem, firma fiducia recubuit in promissionem factam, dans Deo gloriam: nihil motus rationibus quas contra obiecit sensus & ratio.

Fides quid.

22 Hinc efficitur, quod fides vera sit notitia, & assensus, & expetitio misericordiæ promissæ: & in eum, qui promisit, fiducia firma.

23 Etsi autem Diaboli, & multi impij habent notitiam & assensum promissionis gratiæ: tamē quia Diaboli promissionem non habent, & impij homines viua carent fiducia, non habent veram & iustificantem fidem, quæ propria est filiorum Dei.

Exempla fidei.

24 Publicanus in Euangelio, & Latro in cruce nouerūt hanc promissionem Euangelij, quod Christus venerit in mundum ad saluandos peccatores. Huic notitiæ non solum assentiuntur, verumetiam expetunt promissam gratiam, ac viua fiducia in Christum, quem veracem esse & omnipotentem per diuina eius opera didicerant, recubuerunt. Eadem ratio est fidei etiam in alijs pijs.

2. absolutio à peccato.

25 Deinde secūdo loco in definitione fit mentio absolutionis à peccato, quæ est prima pars iustitiæ Christianæ. Huc illud Dauidis dictum: Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Beatus cui Dominus non imputauit peccatum.

Quid sit.

26 Est autem absolutio à peccato, liberatio hominis credentis ab obligatione mortis æternæ & damnationis ob peccatum.

Cui contingat.

27 Quod huiusmodi absolutio contingat credenti in Christum, testatur Christus cum ait: Qui credit in Filium, habet vitam æternam. Qui autem vitam æternam habet, eum à morte & damnatione liberatum esse manifestum est.

3. imputatio iustitiæ Christi.

28 Tertio loco in definitione nostra fit mentio imputationis iustitiæ Christi. Huius enim obedientia, nostra fit iustitia, quando in eum credimus.

29 Hoc comprobatur dicto Pauli, 2. Cor. 21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Hoc est, Deus Pater Christum filium, qui nō fuit peccator, fecit reum nostro nomine, tanquā omnia nostra peccata perpetrasset, vt nos fieremus iusti ipsius iustitia coram Deo.

Quomodo fit.

30 Ad eum ergo modum iusti sumus corā Deo, qualiter Christus fuit peccator. Vt enim is personam nostram quodāmodo suscepit, quo reus nostro nomine fieret, & tanquam peccator iudicaretur, nō ob propria, sed aliena delicta, cum purus foret ipse, & mundus ab omni culpa, pœnámque subiret, nobis non sibi debitam: ita nos nunc iusti sumus in ipso, nō quia operibus nostris satisfaciamus iudicio Dei, sed

sed quoniam censemur iusti Christi iustitia, quam fide induimus, vt nostra fieret.

31 Idem docetur Rom.5.hisce verbis: Quemadmodum per inobedientiam vnius hominis (Adam) peccatores constituti sunt multi: Sic etiam per obedientiam vnius (Christi) iusti constituentur multi.

32 Huc accedit dictum Augustini: *Nostra delicta sua delicta fecit, vt suam iustitiam, nostram iustitiam faceret.*

4. Acceptatio.

33 Quarto loco in definitione, fit mentio acceptationis iustificati ad vitam æternam. Nam ideo absoluimur à peccato, ideo imputatur nobis iustitia Christi: vt accepti simus Deo, tanquam dilecti Filij in Christo Iesu.

34 Hæc acceptatio non pertinet ad ruinas huius vitæ, sed ad æternam vitam, qua donabuntur omnes in christo iustificati. Nam hos ita habet Pater charos in dilecto vt æterna beatitudine eos donare decreuerit.

5. Gratis propter Christũ.

35 Postremo loco in definitione annectitur: Gratis propter christum. Gratis quidem, vt omnia humana merita excludantur: Propter christum verò, vt beneficium redemptionis soli Filio Dei acceptum feratur.

36 Hinc apparet cur sancti Patres, Augustinus, Basilius, Ambrosius, Bernardus, & multi alij vtãtur particula, *Sola*: affirmantes sola fide nos iustificari. Nam voce, *Sola*, significant nullum esse in nobis meritum iustitiæ: sed nos sola fide eam nobis verbo oblatam accipere. Non excludit ergo particula, *Sola*, caussas iustitiæ, quæ extra nos sunt, sed tantum vnam facultatem in nobis ponit, qua illam iustitiam apprehendimus.

Sola fide iustificamur: & quo sensu id dicatur.

Errores.

37 Etsi hæc doctrina iustificationis solidis nititur testimonijs Scripturæ & exemplis: tamen multi omnibus ætatibus, astu Satanæ, contra ipsam exorti sunt errores: quorum præcipuos recensebimus, & firmis rationibus, sed breuissimè, refutabimus.

1. Libertinorũ veterum & recentium.

38 Primus error est Libertinorum veterum & recentium. Hi cum audiunt hominem gratis iustificari aliena iustitia, nempe christi, & humana merita & opera non esse caussas iustificationis: securitatem carnalem docent, quasi iustificatis fide quiduis liceret.

39 His ita responsum volumus. Etsi reuera beneficium est gratuitum, & iustificatio distinguenda est ab operibus nostris: tamen cum iustificatione coniuncta est regeneratio, & sanctificatio seu noua obedientia.

40 Paulus enim apertè dicit, Rom.8.14. Qui spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei: Et christus, Mat. 7.17. Bona arbor facit bonum fructum. Qui ergo statuit, hominem iustum esse fide, cuius mala & flagitiosa est vita, sensu cõmuni destitutꝰ esse videtur.

41 Vtrumque igitur tenendum est, quod & iusti simus imputatione iustitiæ Christi, & iustificati debitores simus Deo, vt non viuamus secundũ carnem, sed secundum spiritum. Si enim, inquit Apostolus secundum carnem vixeritis, moriemini.

42 Discernendum est itaque inter causas iustificationis, & qualitates seu proprietates iustificati. Caussa iustificationis est sola gratia in Christo: qualitas iusti ex gratia, & proprietas est, vt iustitiæ fructus edat, iuxta illud: Qui facit iustitiam, iustus est.

43 Hinc manifestum est, quod horribiliter errent, qui negant bona opera esse necessaria in iustificatis. Etsi enim non sunt necessaria, vt merita iustificationis: tamen necessaria sunt, vt fidei fructus, & Nouæ creaturæ propriæ actiones. Siquidem finis iustificationis in hac vita est, vt seruiamus Deo per iustitiam, Rom.6. Post hanc vitam, salus animæ: & vita beata post resurrectionem.

44 Neque tamen recipimus illorum orationẽ, qui dicunt, bona opera necessaria esse ad salutem: propter ambiguitatem. Nam si sic eam interpreteris: Opera sunt necessaria ad salutem, vt caussa ad effectum: planè falsa est. Verum si sic eam accipis, vt sit sensus: Opera sunt necessaria ad salutem, vt iter intermedium: vera est. Verum quoniam propositiones dogmaticæ debent esse certæ & perspicuæ, sine ambiguitate: iuste à quibusdam fratribus est improbata.

2. Pharisæorum & papistarum.

45 Secundus error pugnans cum vera sententia de iustificatione, est Pharisaicus & Papisticus. Pharisæi enim & Papistæ non intelligentes iustitiam gratuitam, duplici errore implicantur. Vno, quòd iustitiam in operibus collocent: Altero, quòd traditionum suarum obseruationem, iustitiam esse contendant.

46 Hunc errorem, quia manifestè pugnat cum verbo Dei, non est quod eum multis refellamus. Dauid apertè clamat, Psal.143.2. Domine ne intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Et Dominus post Esaiam dicit: Frustra me colunt docentes doctrinas hominum. Esai.29.23. Mat.15.9.

Paulus & Iacobus non sunt contrarij.

47 Quod autem suæ sententiæ patrociniũ quærant ex Iacobo, nihil est. Spiritus idem locutus est per vtrumque, qui mentiri aut fallere nescit. Paulus dicit, hominem iustificari sine operibus. Iacobus dicit hominem iustificari ex operibus. Vtrumque verum est, rectè intellectum, iuxta scopum disputationis vtriusque.

48 Paulus enim cum dicit hominem iustificari absque operibus, loquitur de effectione iustitiæ. At cum Iacobus dicit hominem iustificari ex operibꝰ, loquitur de declaratione iustitiæ. Iustificari enim apud Paulum est iustum fieri: apud Iacobum, est iustum declarari. Ille loquitur de principio, vnde sit res: hic, vnde cognoscatur.

3. Iudæorum & papistarum.

49 Tertius error est Iudaicus & Papisticus. Iudæi enim & Papistæ existimant iustitiam Christianam constare fide & operibus simul, tanquam partibus iustitiam Christianam constituentibus.

50 Hic etsi magnus & pestilens est error: tamen magis speciosus est, quam superior. Sed facilè refutari potest. Nam cum constet obedientiam Christi esse iustitiam nostram, cuius pars nec fides nostra existit, nec opera nostra: quis compos mentis, Christianæ iustitiæ faciet partes, fidem, & opus hominis?

51 Paulus quoque hunc errorem refutat. Rom. 10.2. his verbis: Testificor enim illis quod zelum Dei habent, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim Dei iustitiam, & propriam iustitiam quærentes stabilire, iustitiæ Dei non subiecti fuerũt. Finis enim Legis Christus in iustitiam omni credẽti.

52 Hic Paulus manifeste reiectionis Iudæorum caussam ponit, quod voluerint & suam iustitiã, hoc est, sua opera, partem iustitiæ facere, & simul iustitiam amplecti, quæ est ex fide.

53 Rationem huius rei subiungit: quia Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti. Non est dubium quin Legis finis (hoc est, extremum quod quærit Lex) sit illos iustificare, qui eam obseruant. Quo minus assequatur Lex, impedit non ipsius Legis impotentia, sed carnis nostræ vitiositas, cui demũ ita medetur Christꝰ, vt eius iustitia gratis nobis per fidẽ imputata finẽ Legis consequamur, per illũ

ſcilicet iuſtificati: qui quia pro nobis Legẽ impleuit, factus eſt nobis iuſtitia, 1. Corinth. 1. 30.

54 Hoc etiam confirmatur Rom. 4. 4. Operanti, inquit, merces non imputatur ſecũdum gratiam, ſed datur ſecundum debitum: at credenti in eum, qui iuſtificat impium, imputatur fides eius in iuſtitiam.

55 Hic Apoſtolus duplicem iuſtitiã ponit, quarum vna ab altera eſt diuerſa. Nam habent contrarias cauſſas. Fidei enim iuſtitia, qua iuſtificatur credens, imputatur & gratis donatur: ſed operũ iuſtitia non eſt gratuita vt quæ pendeat ex operum merito.

56 Ex his liquet Chriſtianam iuſtitiã non conſtatam eſſe ex fide & operibus, ſed eſſe ipſiſſimam Chriſti iuſtitiam credentibus imputatam, ſicuti ſuperius oſtenſum eſt.

4. Oſiandri.

57 Quartus error eſt recens Oſiandri, qui ſtatuit iuſtitia Dei eſſentiali, hoc eſt, iuſtitia, quæ eſt ipſa diuina eſſentia, homines iuſtos fieri, quem errorem, quia obedientiam crucis, qua Chriſtus peccatum noſtrum expiat, & obediẽtiam Legis, quam Dominus nobis credentibus imputat, extenuat, imò reijcit, non iudicamus dignum longiori refutatione, etiamſi magnos quoſdam patronos habeat.

XIII.

EXTRVCTIO *regni Chriſti.*

Quo modo & tempore inchoata ſit

1 POST lapſum primorum Parentum, Deus decretum edidit de reparatione generis humani, viamq. monſtrauit quomodo homines lapſi erigi poſſint, vt, è regno Satanæ vindicati, ciues regni Chriſti cenſeantur.

2 Nam cum Adam lapſus cum ſua poſteritate, erigere ſe nequiret: Deus, porrecta manu, illum erexit, facta promiſſione ſeminis contrituri caput ſerpentis, hoc eſt, demoliturі opera Satanæ: vt ita homo in priſtinum ſtatum reſtitutus, Deum per Chriſtum perpetuo celebret.

3 Cum hoc reparationis myſteriũ ſcire perutile ſit, illud in quatuor partes diſtributum explicare conabimur, cui breuem regni Chriſti deſcriptionẽ ſubijciemus. Nam huic erigendo myſterium reparationis deſtinatum eſt.

Partes huius myſterij.

4 Partes autem myſterij reparationis hæ ſunt ſpectandæ. 1. De gradibus actionis diuinæ in reparationis myſterio. 2. De modo reparationis. 3. De officio hominis qui reparandus eſt, eiuſque officij partibus. 4. De ſalutis noſtræ, hoc eſt, reparationis certitudine.

1 Gradus actionis Dei in hominis reparatione.

5 Quinam gradus ſint actionis Dei in hominis reparatione, Paulus oſtendit, Rom. 8. 28. his verbis: Quos præſciuit, eos & prædeſtinauit conformes imaginis Filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus inter multos fratres: quos autem prædeſtinauit, hos & vocauit, hos & iuſtificauit: quos autem iuſtificauit, hos & glorificauit.

Præſcientia.

6 Hic Paulus quinque actionum gradus in Deo enumerat. Primum enim præſciuit Deus, quos vult in gratiam propter Chriſtum recipere, vult autem omnes eos recipere, qui fide ad Chriſtum confugerint, quantũuis impij antea fuerint, & infinitis peccatis contaminati. Vt enim lapſus fuit vniuerſalis: ita etiam promiſſio gratię abſque diſcrimine ſtatuũ perſonarum & nationum omnibus facta eſt.

Prædeſtinatio.

7 Deinde prædeſtinauit & ordinauit, quos præſciuit, ad vitam æternam conſequendam, abſque omni ipſorum merito, ſola gratia per Chriſtum reparatorem.

Vocatio.

8 Tertiò, præſcientiam & electionem per vocationem patefacit. Nam cum Chriſtus mandat diſcipulis his verbis: Ite in mundum vniuerſum, proclamate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & & baptizatus fuerit, ſaluus erit, qui verò non crediderit, condemnabitur. Satis declarat conſiliũ ſuum eſſe, vt omnes obtemperantes voci Euangelij, ſint ſalutis per Chriſtum partæ, hæredes.

Iuſtificatio.

9 Quarto loco, vocatos iuſtificat, hoc eſt, eos, qui ad Euangelij vocem agunt pœnitẽtiam, & promiſſioni gratuitæ credunt, abſoluit à peccato, Chriſti iuſtitiam imputat, & acceptat gratis propter Chriſtum ad vitam æternam. Neq. enim hæc iuſtificatio eſt, aut actio hominis, aut paſſio, aut vlla affectio, ſed eius, quæ eſt Chriſti propria, iuſtitiæ imputatio.

Glorificatio.

10 Quinto loco, glorificat iuſtificatos, hoc eſt, donat beata immortalitate. Hæc glorificatio eſt plena hominis reparatio, ſcopus vltimus miniſterij Euangelici.

2. Modus reparationis.

11 Modus reparationis ad Galat. 4. 4. his verbis deſcribitur: Vbi venit plenitudo temporis, emiſit Deus Filium ſuum natum ex muliere, factũ ſub Lege, vt eos qui ſub Lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum acciperemus: quia autem eſtis Filij, emiſit Deus Spiritum Filij ſui in corda veſtra, clamantem Abba pater.

12 Initium ſalutis facit Apoſtolus charitatem illã Patris cœleſtis immenſam, qua Filium ſuum dedit. Hoc ipſum & Dominus teſtatur, Ioan. 3. 16. cum ait: Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret, &c. Deinde redemptionem noſtri factã per oblationem Chriſti aſſerit. Cum hac coniuncta eſt adoptio, Spiritus ſancti donatio, ac inuocatio.

3. Officij noſtrum & eius partes.

13 Officium noſtrum eiuſque partes, tametſi ex dictis intelligi poſſunt: tamen vt diſtinctius teneantur, Matthæi 13. pulchrè depingi videntur, quemadmodum ex antitheſi colligitur. Prima ergo officij noſtri pars eſt oculis videre, hoc eſt, ſentire noſtrã miſeriam, & damnationem intelligere. Secũda, verbum reconciliationis audire & cognoſcere, in quo remedium proponitur. Tertia, verbum illud amplecti, eique aſſenſum præbere. Poſtrema, conuerti ad Dominum vera pœnitentia, ac ita per totam vitam, fructus dignos pœnitentiæ facere.

4. Certitudo reparationis.

14 In certitudine de reparationis effectu tria ſunt ſpectanda. 1. Ius Chriſtianorum de ſalute cõſequenda, 2. Securitas Chriſtianæ mẽtis de iure ſalutis 3. Diſcrimen inter eos, qui hoc ius habent, & alios.

Ius triplex Chriſtianorũ.

15 Ius adeundi hæreditatem vitæ immortalitatis, triplex habent fideles, Electionis, redemptionis & promiſſionis, Electio fundata eſt in Filio Dei Domino noſtro Ieſu Chriſto. Quare hoc ius infallabile eſt, Redemptio eſt ſatisfactio pro peccato, quæ facta eſt per ſanguinem chriſti, qui eſt ſufficiens λύτρον pro peccatis omnium hominum. Promiſſionis verbum ſæpiſſime Scriptura repetit: Qui credit in Filium, habebit vitam æternam. Hoc triplici iure, fideles ſuas mentes confirmabunt, aduerſus omnes tentationes, vndecunque veniant.

Securitas eorundẽ.

16 Securitas chriſtianarum mentium, reſidet in charitate adoptionis: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, non pereat, ſed habeat vitam æternam. In veritate promiſſionis, Qui enim promiſit Deus immutabilis eſt: cœlum & terra citius trãſibunt, quam vnum iota de ipſius promiſſione: in facultate promiſſi præſtandi. Ad hanc reſpexit:

Abraham, cum tota rerum natura videretur reclamare promissioni diuinæ.

Discrimē electorū & reproborum. 17 Discrimen inter eos, qui ius habēt cœlestis ciuitatis, & alios, duplex est, Internum & externum. Internum est, quod qui ius ciuitatis cœlestis obtinet, habeat arrhabonē Spiritus, hoc est, fidem, motus excitatos à Spiritu sancto, bonam cōscientiam, siue, vt breuius dicam, qui retinet fidem & bonam conscientiam, habet notas, quæ testantur de iure ciuitatis cœlestis. Contrà, qui hæc non habent, adhuc extra familiam Dei sunt. Externum, Interni effectus est. Qualis enim animus est, talis relucet in externa vita & moribus. Nam iuxta Christi dictum ex fructibus arbor cognoscitur.

18 Quicunque ergo iuxta carnem viuunt, & desideria carnis faciunt, vt nec spiritum Christi habēt, nec fidem: ita adhuc sunt in suis peccatis, & reparatio in ipsis nequaquam est inchoata.

19 Hic non attenditur ratio diuitis & pauperis, nobilis & ignobilis, clari & obscuri, sacerdotis & laici, domini & serui, masculi & fœminæ. Sed, vt omnes, qui Christo fide & spiritu adhęrent, vnū in ipso sunt: ita qui fide & Christi spiritu vacui inueniūtur, serui sunt Satanæ, quantumuis externa religionis larua se inter Filios Dei vendicent. Honestus ille aulicus Iohan. 4. inter ciues regni Christi fuit, cum interim superbus Pharisæus, Satanæ erat mancipium.

De triplici regno Christi. 20 Regnum Christi triplex est, Potentiæ, gratię & gloriæ. Potentia vicit Diabolum & peccatum, vt esset locus gratiæ: per gratiam in fidelibus dominatur, vt viam ad gloriam præparet.

1. Regnū potentię. 21 Regnum potentiæ, est quo potenter dominatur omnibus creaturis in cœlo, in terra, & apud inferos. Hoc illi commune est cum Patre & Spiritu sancto. Vt enim hæ tres personæ vnus Deus est: ita vnum, potentiæ regnum: cui nemo resistere potest.

2. Regnū gratiæ. 22 Regnum gratiæ, est quo per spiritū & verbum regnat in piorum animis. Huius regni fructus est iustitia, pax, gaudium in Spiritu sancto. Neque venit hoc regnum cum vlla externa obseruatione, hoc est cum externo quopiam maiestatis splendore.

Eius ratio. 23 Etsi autem hoc gratiæ regnum, externam & mundanam pompam non agnoscit: tamē habet suā quandam peculiarem rationē in erectione, propagatione, conseruatione, ordine, dominio, seruitute.

In erectione. 24 Erigitur ab ipso summo architecto Deo, vt Psal. 2. docet, vnde mens pia fiduciā concipiet, nunquam fore, vt hoc Regnum vilis Satanæ machinis aboleatur. Concutitur quidem: sed inuictum tamen manet. Hoc regnum Christus erigit sceptro verbi sui, quod vbicunque purè sonat, ibi hoc gratiæ regnum est.

In propagatione. 25 Propagatur præterea per Verbum, per pios Euangelij ministros, per sanctos Reges & principes, cuiusmodi fuerunt Dauid, Ezechias, Iosias, Ioannes Fridericus, Christianus tertius, & alij multi: quales Deus subinde excitare solet, vt sint propagatores sui regni, ac nutritores Ecclesiæ Christi. Atque hi in beata vita vt spendor firmamēti æternū splendebūt.

26 Huic regno propagando studēt quoque pij patresfamiliâs, Consiliarij regnorum Deum timentes, imò quilibet in suo statu & ordine, quādo vita, operibus, consilio, Christi gloriam quærit.

In conseruatione. 27 Conseruatur hoc regnum ab eodem qui illud erigit, hoc est, Deo: vnde fiducia concipienda est, de eius firmitudine & stabilitate contra portas inferorum.

In ordine. 28 Ordo in hoc regno non est Politicus & Tyrannicus. Non vnus aliquis pręest vt in Monarchijs mundi: sed sunt in eo docentes & discētes, sine dominio vnius in alterum. Omnes pij in hac vita potestati politicæ eminentiori subiectos se esse sciunt, cui & honorem debitum præstant, modò nihil imperetur, quod cum scelere perficitur. Tum enim sequenda est Regula: Oportet Deo magis obedire, quam homini.

In dominio. 29 Dominiū in hoc gratiæ regno vnius Christi est: idque ἀνυπεύθυνον. Hic enim solus in suo regno dominatur, nec obnoxius est ad reddendam alicui superiori rationem suæ administrationis.

30 Sceleratus Papa, qui ab impijssimo Phoca, difficulter admodum dominium in Ecclesiam impetrauit, isto facto satis ostendit, se non Christi seruum esse, sed aduersarium, hoc est, Antichristū. Nec est alius Antichristus expectandus, quam iste filius perditionis Papa: quem Filius Dei iam cœpit conficere gladio oris sui, & tandem tollet omnino è medio, per suum omnibus pijs expectatum aduentum, iuxta doctrinam Pauli.

In seruitute. 31 Restat seruitus præstanda Regi Christo in suo regno, quam definit sanctus ille rex Dauid, Psal. 2. cū inquit: Seruite Domino in timore, & exultate ei cū tremore. Zacharias in suo carmine collocat hāc seruitutem in iustitia & sanctitate: quibus nos decet seruire Regi Christo, omnib⁹ dieb⁹ vitæ nostræ. Lu.

2. Regnū gloriæ. 32 Regnum Christi gloriosum, ad quod via est regnum gratiæ, spectatur dupliciter. Primùm enim consideratur in ipso Christo Rege: qui postquā surrexit à mortuis, gloriosè suum regnum occupauit, captiuam ducens captiuitatem ascendendo in cœlum, vbi sedet ad dexteram Dei Patris, vnde & redibit iudicatum viuos & mortuos.

33 Deinde spectatur Christi gloriosum regnum in Christi mystico corpore, quod est Ecclesia. Qua ratione tum demum perficietur hoc Christi regnū gloriosum, vbi resuscitatos mortuos adduxerit ad æternum Patrem. Tum enim, vt pij perpetuo conspectu Dei & sanctorum Angelorum fruentur: ita impij, qui gratiæ Christi regno aduersabātur in hac vita, perpetuis flammis cruciabuntur.

34 Hinc ergo admoneantur omnes: Impij quidem, vt cum adhuc in via sunt, resipiscant maturè, ne subitus eis superueniat interitus: Pij verò, vt cōstanter vsque ad finem perseuerent, expectātes beatam illam spem & illustrem aduentum gloriæ magni Dei ac seruatoris nostri Iesu Christi. Huic sit Regnum, gloria, benedictio, robur in secula seculorum, Amen.

XIIII.

LEX DIVINA.

Lex moralis. 1 ETSI vox Legis plura complectitur in Scriptura: nos tamen hic solam eam partem intelligi volumus, quam & à numero præceptorum, Decalogum, & à cōmuni eius vsu, Moralem legem appellamus.

Naturæ Lex 2 Hæc diuina Lex, quæ & naturæ dicitur, vna cum primis hominibus nata est: quæ illorum animis impressa, & Deum colendum, & homines diligendos esse dictat.

Via ad vitam 3 Eadem rectissima via est ad vitam. Nam si in eius obedientia perstitissent primi Parentes nostri, æternum vixissent beati: quia iusti. Verùm, quia eam violarunt, cessit eis & posteris ipsorum in mortem. Atque ita mandatum, (vt Paulus ait) quod

institutum erat ad vitam facit ad mortem. Huc illud Domini ad Legisperitum interrogantem, quid faciat, vt vitam consequatur æternam: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Matth. 19. 17.

Etiam si impossibili hodie.

4 Lapsis primis parentibus, ita natura hominum deprauata est, vt obedientiam, quam requirit Lex, præstare minime valeat. Id quod non solùm arguit vniuersalis experientia, & Scripturæ testimonia testantur: verumetiam noua via in cœlum monstrata, qui est Dominus noster Iesus Christus, euincit. Nam si ex lege est iustitia, (ait Paulus) Christus frustra mortuus. Gal. 2. 21.

Non frustra tamē repetita.

5 Etsi autem hæc Lex præstari non potest in hac vita: tamen nec frustra per Mosen repetita est, nec eius vsus est vulgaris.

Causæ tres.

6 Hæc igitur Lex, rursus commendata est populo Dei, tribus de caussis. Quarum prima est, vt legis Naturæ autoritas hac noua publicatione confirmaretur. Secunda, vt quæ per cōsuetudinem peccandi, & sceleratorum multitudinem latere cœperant, manifestarentur: ne quis ignorantiam prætenderet. Tertia, vt constaret certa Deum colendi ratio: ne pij, Ethnicis & Pharisaicis superstitionibus, à vero Dei cultu abducerentur.

Cur in tabulis lapideis.

7 Quod autem hæc Lex exarata sit in tabulis lapideis, Symbolicum est. Nam Deus isto Symbolo, non solum monet, tantam nostrorum cordium duritiem esse, vt non prius Lex Dei in ea inscribi possit, quam Deus ea suo digito adaptauerit, legemque suam ipse ijs inscripserit: verumetiam significari voluit, nulla vetustate abolendam esse obedientiam, quæ in hac Lege requiritur.

Vsus triplex.

8 Huius Legis vsus in hac vita triplex est: Externus, internus, spiritualis.

1. Externus, in quo politici homines, hypocritæ & Pharisæi acquiescunt.

9 Primum vsum ideo externum voco: quia ad externum hominem in hac vitæ consuetudine pertinet. Regit enim hæc Lex externos mores: sicuti aliæ leges Oeconomicæ & Politicæ, quales traduntur à Philosophis & Iureconsultis.

10 Hac externa disciplina nequaquam satisfit Legi Dei, quæ spiritualis existit: sed tantum vitātur pœnæ ciuiles. Magistratus enim non punit eos, qui hanc externam disciplinam seruant: sed honore potius obseruatores ornat & præmijs, quia ad pacem publicam conseruandam facit.

11 Hypocritæ tamen & Pharisæi, in hac Legis superficie hærent: & se ea iustos esse coram Deo falso gloriantes, alios tanquam iniustos despiciunt & condemnant: quemadmodum Euangelica docet historia.

12 Iuxta hanc Legis superficiem Paulus vixit irreprehensibilis ante conuersionem, dum in Pharisaismo excelluit supra omnes æquales suos. Quo sanè tempore peccatum in eo mortuum fuit: sicuti ipse de se testatur, inquiens: Sine Lege, peccatum mortuum est: Ego autem viuebam aliquando sine Lege. Rom. 7. 9.

13 Donec enim homines tantùm externam faciem Legis intuentur, vt Pharisæi & hypocritæ, dicuntur esse sine Lege, scilicet, & reuelante & damnante peccatum: & dum sunt sine Lege, peccatum in ipsis mortuum dicitur: quia ignoratur: non apparet: nec irritantur eius παθήματα per Legem.

2. Internus damnans hominem.

14 Secundum vsum Legis ideo internum voco: quia conscientiam hominis ferit, ostendens, arguēs, & damnans peccatum, producens hominem ad tribunal Dei, eumque maledictionis sententiæ subijciens.

15 De hoc interno Legis vsu ante conuersionem ad Deum, concionatur Apostolus, Rom. 7. 9. Et in illustri exemplo generalem doctrinam proponit, ostendens in seipso vim Legis reuelantis & damnantis peccatum.

Legis & Euangelii munera.

16 Veniente, inquit, mandato, peccatum reuixit, & ego mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, ad mortem facere. Nam peccatum, occasionem adeptum, per mādatum decepit me, & per ipsum occidit.

Confirmatio, ab autoritate apostoli.

17 Pulcherrimè in hoc paradigmate Legis vsus, de quo agimus, ostenditur. Primum, inquit, Veniente mandato peccatū reuixit, hoc est, postquam sensi mētem Legis, vita mea ad normam Legis examinata: me transgressorem Legis agnoui, & deprehendi me reum coram tribunali Dei.

18 Nam & peccatum, quod antea latebat vt mortuum, iam per Legem agnitum, in conscientia mea reuixit: ac affectiones peccatorū, quæ sunt per Legem, vigebant magis in membris meis.

19 Hanc hypothesin si ad thesin traduxeris, hæc generalis doctrina emerget. Lex Dei, vbi homo cœperit suam vitam ad eius normam exigere, peccatū antea veluti mortuum delitescens excitat: ac in conscientia hominis, affectus peccatorum, qui latuerūt antea, vigent magis magisque.

Pœnitentiæ figura.

20 Sequitur deinde: Ego autem mortuus sum, hoc est, me morte & damnatione dignum intellexi: propterea quod Deo obedientiam perpetuam & perfectam, iuxta Legis præscriptū non præstiterim.

21 Ex peccati ergo cognitione homines in agnitionem iræ Dei, & iustæ suæ damnationis ducuntur: vt, velint nolint, fateantur se mortis sententiæ obnoxios esse.

22 Et inuentum est, inquit, mihi mandatū, quod institutum erat ad vitam, ad mortem facere: hoc est, deprehendi mandatum, quod datum erat, vt qui ei obediret, vitam consequeretur, cedere mihi in mortem, propterea quod eius transgressor inuentus sum. Vt enim obedientibus vita promittitur: ita præuaricatoribus mors est vt stipendium proposita.

Testim...

23 Hinc patet, promissiones legales annexam habere conditionem implendæ Legis: & comminationes pertinere ad eos, qui vel in minimo Legem violauerint.

24 Huius rei ratio subiungitur his verbis: Nam peccatum occasione sumta, decepit me per mandatum, ac per ipsum occidit me: quasi diceret: quod mortuus sum Legis ministerio, id nequaquam vitio Legis factum est: sed peccati potius & innatæ corruptionis culpa. Hoc peccatum per mandatum me decepit, & vt latro quispiam, me è via abductum occidit & spoliauit.

25 Hinc concluditur generalis doctrina. Non esse culpam Legis reuelantis peccatum, si ex agnitione peccati per Legem, euadimus deteriores: sed esse vitium peccati habitantis in carne nostra. Nam magis æstuat & inflammatur in nobis peccatum, quando accedit vox Legis prohibentis, & damnantis peccatum.

Quo sensu Lex dicitur ministerium mortis.

26 Hunc vsum Legis internum Apostolus Corinthijs scribens, indicat his verbis: Lex est ministerium mortis, hoc est, facit vt ex agnitione peccati, intelligamus nos morte dignos. 2. Corinth. 3. 7.

27 Estque diligenter considerandum cuius mortis sit ministerium Lex: cum mors sit multiplex. Est enim ministerium mortis hominis, hoc est, damnationis hominis ob Legis trāsgressionē: Non est ministerium mortis peccati, sed potius vitę peccati iuxta Apostolū, Veniente mādato peccatū reuixit, & ego mortu⁹ sum. Etsi id fit vitio carnis, vt dictū est.

28 Hinc

28 Hinc patet manifestè, Legem non prædicare veniam pœnitentibus: sed pœnam transgressoribus. Pœnitentiæ enim prædicatio, medicinam Lethali adhibet vulneri, quod inflixit peccatum, & Lex reuelauit.

Legis & Euangelij munera.

29 Quod autem quidam contendunt, Legis esse proprium arguere peccatum, rectissimè quidem id faciunt, vt qui vendicant Legi suum proprium officium contra Antinomos, qui duo ademerunt Legi Dei: vnum, quod non per Legem sit agnitio peccati: Alterum, quod Lex non sit norma vitæ Christianæ. Verùm cum inde effici putant Legis esse proprium prædicare pœnitentiam, grauissimè impingunt. Nam quod Euangelij est proprium, falsò Legi attribuunt.

30 Ego quidem non dubito præcipuam consolationem afflictorum, in hoc sitam esse, quod certò sibi persuadeant, Euangelium esse vniuersalem prædicationē pœnitentiæ, & remissionis peccatorum in nomine Iesu Christi: sicuti ipse Dominus Euangelij summam complexus est, Luc. 24. 46.

31 Duo enim facit Euangelium: monstrat remedium, & ostendit quibus remedium applicatur. Maledictionis sentētiæ omnes homines obnoxij sunt: sed Euangelium monstrat Christum, qui Legi satisfacit, & transferens in se nostram culpam, absoluit à reatu pœnitentes.

Pœnitentiæ significata.

32 Cum autem quidam excipiunt, & dicunt pœnitentiæ vocem propriè pro contritione accipi, falluntur. Nam conuersio Prophetis, & μετάνοια, Euangelistis, sunt synonyma: nisi quod μετάνοια notat cōuersionis formam: videlicet, quod non sit quæuis de loco in locum reuersio: sed mentis mutatio, in qua regeneratur homo, & fit noua creatura, ac simul fide iustitiam Christi apprehendit.

33 Diligenter igitur discernendum est inter accusationem peccati & prædicationem pœnitētiæ, hoc est μετάνοιας. Illa Legis est, & præparat ad hanc. Hæc Euangelij est, in remissionem peccatorum.

Testimonia superioris distinctionis.

34 Hanc nostram assertionem, de accusatione peccati, & prædicatione pœnitentię, niti Prophetica & Apostolica autoritate manifestum est. Quare qui eam conuellere conantur, Prophetis & Apostolis bellum faciunt.

35 Ieremias cap. 14. 20. vt iniquitatum notitiam, ad cōpunctionem impellere testatur, quæ iniquitatum notitia, aliunde esse non potest, quam ex Lege: (Per Legem enim agnitio peccati:) ita cognitionem fœderis, conuersionis, hoc est, pœnitentiæ fundamentum esse affirmat. Si ergo fœdus, Euangelij est proprium: cur non etiam prædicatio pœnitentiæ, quæ in fœdere fundatur?

36 Hoc apertius adhuc Threnorum 2. 14. ostenditur, vbi Propheta in hunc modum loquitur: Prophetæ tui non aperiebant iniquitatem tuā, vt te ad pœnitentiam prouocarent. Est ergo argutio peccati non prædicatio pœnitentiæ: sed ad eam tantum pręparatio quædam, summè necessaria in hoc humani generis veterno.

37 Petrus Apostolus Actor. 2. ad eundem modum discernit inter accusationem peccati, & prædicationem pœnitentiæ, vbi etiam compunctionem à pœnitentia separat. Primùm enim arguit peccatum per Legem, obiiciens Iudęis ingratitudinem erga Deum, & homicidium innocentis Christi, hoc est, violationem primæ & secundæ Tabulæ. Deinde, cum ad hanc concionem corde compuncti Iudæi dicunt Apostolis: Quid faciemus viri fratres? Petrus respondit, μετανοῆτε, hoc est, conuertimini, seu resipiscite, seu pœnitentiam agite. An non hic Apostolus aperte discernit inter accusationem peccati, compunctionem, & μετάνοιαν? Hancne opponit terroribus Legis, & commeritæ damnationi, tanquam antidotum efficacissimum?

38 Constanter igitur vt accusationem peccati tribuimus Legi: ita prædicationem pœnitentiæ, propriam esse Euangelij defendimus: & in hac assertione propriissime vtramque vocem & μετάνοιας, & Euangelij accipimus.

39 Fateor quidem pœnitentiæ vocabulum durius esse: attamen, quia eo vsa est Ecclesia tot seculis pro eo quod Græcè est μετάνοια potius sēsum vocis, quam originem respicere oportet, ne quis etiam ad Iudæ μεταμέλειαν, hanc vocem referat: quod planè Sycophanticum iudico.

3. Spiritualis vsus ad renatos pertinens.

40 Restat tertius vsus Legis, quem ideo Spiritualem appello, quia pertinet ad homines spiritu Dei renatos. His præscribit certā viuendi regulam, iuxta quam viuere contendant, vt Deo ex fide spiritualem cultum præstent.

41 Hic maximam luctam experiuntur fideles, dum Spiritus in illis condelectatur legi Dei, seque ad eius normam componere studet: & caro contrà peccati stimulis agitatur contra Spiritum, vt non, quod volunt, faciant renati, sed quod nolūt malum, hoc agant. Sub hac lucta ingemiscentes Sancti, cupiunt liberari de corpore mortis huius, vt tandem liberè possint Deo præstare obedientiam iuxta Legem.

42 Tametsi autem non possunt renati vel exuere peccatum inhabitās, vel Deo plenè iuxta Legem obedire: tamen nulla est iam eis metuenda condemnatio: quia sunt in Christo Iesu, & nō ambulant secundum carnem, sed secundum Spiritum.

43 Reliquis autem omnibus, qui non sunt in Christo, & qui ambulant secundum carnem, manet certa damnatio, donec resipiscant.

De abrogatione Legis.

44 Ex his facile soluitur quæstio, de abrogatione legis Decalogi, quæ nunquam abolebitur, quo ad doctrinam attinet: sed tantùm, quantum ad eius damnatoriam sententiam pertinet: à qua soli sunt liberi, qui sunt in Christo Iesu, & ambulant secundum Spiritum. Nam spiritus Dei testatur eos filios Dei esse.

XV.

EVANGELIVM.

Euangelij definitio.

1 EVangelium propriissimè definitur vniuersalis prædicatio pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine Christi.

2 Pœnitentiæ vocabulum hîc accipio cum veteri interprete pro μετάνοια non pro μεταμέλεια, quam eodem pœnitentiæ nomine vertit interpres.

Definitionis explicatio.

3 Verùm hoc est perpetuum discrimen apud Euangelistas, quod μεταμέλεια significat displicentiā cum dolore, ob factum commissum: μετάνοια verò ipsam conuersionem peccatoris notat, quæ conuersio fit per fidem in Christum.

4 Potest autem μεταμέλεια esse sine μετανοίᾳ, vt in Iuda fuit. Sed nunquam potest μετάνοια habere locum, nisi præcedat μεταμέλεια: ex quo factum est vt prima pars pœnitentiæ, id est, conuersionis, habeatur. Ordine enim præcedit conuersionem, sicut nouitas vitæ sequitur, quæ est iustificationis finis in hac vita, Rom. 6.

5 Vt autē doctrinā Euangelij apertius intelliga-

mus, definitionem positam, in suas retextam partes examinabimus.

Partes. 6 Partes autem hæ sunt. 1. quidnam offerat Euangelium. 2. quibus offerat. 3. qua cum conditione offerat. 4. cuius tandem merito offerat.

1. Remissio peccatorum. 7 Quidnam offert Euangelium? Remissionem peccatorum. Quam autem lætum sit hoc nuncium tum demum intelligemus, si quid præcedat remissionem peccatorum & quid cum remissione peccatorum coniunctum sit, & quid cõsequatur, attenderimus.

Hanc præcedit peccatum. 8 Quid remissionem peccatorum præcedit? Peccatum, reatus, ira Dei, maledictio, tristissima seruitus sub Satanæ, & obligatio ad æternas pœnas. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non mãserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea.

9 Dum ergo Euangelium prædicat remissionem peccatorum, simul prædicat liberationem à peccato, à reatu, ab ira Dei, à maledictione, à tristissima seruitute diaboli, & ab obligatione ad æternas pœnas.

10 Quis vel hominum vel Angelorum satis prædicauit hoc beneficium? A tantis enim malis liberari, est à sempiterna miseria liberari.

Comitatur Iustificatio. 11 Quid est coniunctum cum remissione peccatorum? Iustificatio, regeneratio, adoptio, libertas, liber ad Deum accessus, & arctissima quædam cum Deo coniunctio.

12 Iustificatio est, qua habentibus remissionem peccatorum, imputatur Christi obedientia, vt sit eorum iustitia, qua iusti apparent in conspectu Dei, adeo vt iam non sint sub Lege, sed sub Gratia.

Regeneratio. 13 Regeneratio est, qua Spiritus sanctus iustificatos regignit, vt sint nouæ creaturæ: in qua motus excitat Spiritus sanctus sibi similes, & congruentes ad Legem & voluntatem Dei.

Libertas. 14 Libertas est, qua manumissi sumus à veteri seruitute, & facti sumus liberi.

Adoptio. 15 Adoptio est, quod iustificati iam sint Dei filij, exempti à potestate diaboli, qui efficax est in filiis contumaciæ, hoc est, in iis, qui non habent remissionem peccatorum.

Liber accessus ad Deum. 16 Liberũ accessum ad Deũ habent, qui filij adoptione sunt facti. Possunt enim Deum inuocare, & offerre ipsi sacrificia grata per Christum Iesum.

Coniunctio cum Deo. 17 Arctissima cum Deo coniunctio inde est, quod habentes remissionem peccatorum, sint membra Christi illi Spiritu sancto iuncti, vt palmites viti & membra corpori.

18 Hinc est quod Ioannes definit Ecclesiam, Sanctã κοινωνίαν cum Patre, & cũ Filio eius Iesu Christo.

Consequitur Immortalis felicitas. 19 Quid consequitur remissionem peccatorum? Immortalitas, gloria sempiterna, fruitio Dei in omnem æternitatem, securitas. Breuiter, constans beatitudo & felicitas.

Opposita. 20 Hæc quanta bona sint æstimare est ex collatione malorum, quæ manent non habentes remissionem peccatorum: quæ sunt, Mors æterna, non carens sensu, sed fruitione Dei, qui vera vita est: Sempiterna miseria, cruciatus corporis, vermis conscientiæ, societas cum diabolo & angelis eius in omnem æternitatem.

21 Qui ergo mala quæ præcedunt remissionem peccatorum, & quam dulcis sit remissio peccatorũ, & quid cum ea coniunctum sit, & quid eam tandẽ excipiat in æterna vita, intelligit, cur prædicatio remissionis peccatorum, dicatur Euangelium, hoc est, bonus ac lætus nuncius, ignorare non potest.

2. Peccatoribus. 22 Quibus offert Euangelium remissionem peccatorum? Peccatoribus, iisq; omnibus absq; discrimine ordinum, conditionum & nationum.

23 Sic enim Veritas dicit: prædicate Euangeliũ omni creaturæ, intelligens per Omnem creaturam, omnes homines cuiuscunque ordinis, conditionis, & nationis.

24 Idem ait: Oportet prædicari remissionem peccatorum in omnes gentes, hoc est, omnibus gentibus: idq; in hunc finẽ, vt gentes fiant participes bonorum quæ offert Euangelium. Luc. 24. 46.

25 Paulus similiter dicit: Certus est sermo, quod Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere. Item: Deus vult omnes homines saluos fieri. Vnus enim est Deus, & vnus Mediator Dei & hominum.

26 Qui ergo negãt gratiam esse vniuersalẽ, corrumpunt doctrinam Euangelij, & Christo se opponunt: & miserè seipsos & alios seducunt, conclusiũculis suis perperam ex Scriptura constructis capti.

3. Si conuertantur & viua fide Christum recipiant. 27 Qua cum conditione offert Euangelium remissionem peccatorum omnibus peccatoribus? Cũ conditione pœnitentiæ, hoc est, si conuertantur per fidem ad prædicationem Euangelij. Ideo ait: Oportet prædicari pœnitentiam.

28 Conditio pœnitentiæ & fidei eadem est. Nã per fidem fit conuersio. Ideo Dominus mandato de prædicando Euangelio inter omnes gentes addit: Quisquis crediderit, saluus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur.

29 Hæc conditio sæpissimè inculcatur in Scripturis. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam. Ergo non credens peribit. Qui enim non credit in Filium, ira Dei manet super eum.

Si in fide perseuerant. 30 Vt autem conditio fidei requiritur, vt applicetur beneficium, hoc est, remissio peccatorum: ita conditio perseuerantiæ necessaria est, vt retineatur acceptum.

31 Ideo autor Epistolæ ad Hebræ. dicit: Participes Christi effecti sumus, si tamen initium fiduciæ eius, vsq; ad finem, firmum tenuerimus. Item: Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit.

32 Hæc perseuerantiæ conditio euertit dogma eorum, qui sentiunt hominem, qui semel cepit credere, non posse amittere fidem: quasi fides esse possit, vastata conscientia, & expulso de corde Spiritu sancto, qui vbicunq; sit, efficax est.

Quomodo voluntas se habeat in conuersione. 33 Porrò cum fides sit voluntatis, ceptum est quæri, Quomodo se voluntas habeat in conuersione, seu in apprehensione quæ fit per fidem: passiuẽne, an actiue?

34 Vt ad hanc quæstionem rectè respondeatur, conferenda sunt plura Scripturæ testimonia, qualia sunt hæc. Hic est Filius meus dilectus, hunc audite. Pœnitentiam agite, & credite Euangelio. Deus operatur in nobis & velle & perficere. Spiritus adiuuat infirmitates nostras. Exsuscita donũ quod in te est. Contendite intrare per angustam portam. Quoties volui filios tuos congregare, & noluisti? Vos semper Spiritui sancto restitistis. Nolite contristare Spiritũ sanctum Dei.

35 Hæc & similia testimonia vna conferenda sunt, & non vnum aliquod ex illis ita arripiendum est, vt cætera, Sophistica eludantur.

36 Mandatum est vt audiamus vocem filij Dei. Huic mandato obtemperare potest hominis voluntas. Verùm quia, dum verbum auditur, voluntas per se assentiri non potest, Spiritus sanctus adest, & mouet voluntatem, vt verbo assentiatur.

37 Hæc

37 Hæc voluntas non habet se, vt saxum, quod violēter trahitur: sed vt potest assentiri Spiritui sancto mouenti, ita sua contumacia potest Spiritui sancto reluctari.

38 Deinde, conuersus & regenitus habet perpetuum opitulatorem Spiritum: vnde potest & debet voluntas piis exercitiis se magis magisque excitare. Potest etiam Spiritum sanctum contristare, & relabi in priores sordes.

39 Quare vt crebræ Prophetarum exhortationes, lectio, meditatio, sacræ cœnæ vsus, alacritati voluntatis excitandæ seruiunt: ita comminationes & ærumnæ præsentis vitæ, voluntatem veluti refrenare debent, ne Spiritum sanctum expellat.

40 Habet ergo voluntas hominis se, cum in cōuersione, tum post conuersionem, partim passiuè, partim actiuè.

41 Abraham accipiens mandatum de mactando filio, omnia libera voluntate, mandato Dei postposuit. Quod factum cum Deus prædicat, satis ostendit voluntatem Abrahæ non se habuisse vt saxum, sed verè elegisse obedientiam erga Dei mandatum.

42 In voluntate siquidem est προαίρεσις, qua ipsa potest, pluribus monstratis, alia præ aliis eligere.

4. Cuius-nā meri-to Euan-gelium nobis of-feratur.

43 Sequitur quod quarto loco proposuimus, cuiusnam merito Euangelium offerat remissionē peccatorum pœnitentibus? Ad quod respondet Dominus, cum addit: In nomine meo.

44 Hæc locutio, In nomine meo, vnum excludit, alterum includit. Excludit meritum hominis pœnitentis: & includit meritum Christi passi pro nobis & resuscitati.

45 Porro triplex meritum Christi est, videlicet mortis, obedientiæ & intercessionis.

Christi mortis.

46 Meritum mortis Christi abolet peccatū, iuxta illud: Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi.

47 Quicunque ergo aliunde, quā à merito mortis Christi, quęrit peccati expiationem, puritatem Euangelij corrumpit, & mortem filij Dei extenuat. Nullum enim vnquam peccatum aboleri potest, nisi virtute sanguinis Christi. Ideo autor Epistolæ ad Hebræ. ait: Christus semel oblatus est, ad multorum exhaurienda peccata. Item: Sanguis Christi emundat conscientias ab operibus mortuis. Item: Sine effusione Sanguinis nulla fit remissio. Hebr. 5.6.7.8.&c.

Obedientia.

48 Meritum obedientiæ Christi, qua videlicet Legi Dei satisfactum est, nobis confert iustitiam. Nam Christus suam obedientiam nobis imputat, qua iusti appareamus in conspectu Dei.

49 Ita enim Paulus scribit, Rom. 10.4. Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti. Item Quemadmodum vnius inobedientia multi sunt cō stituti peccatores: ita vnius (Christi) obediētia, multi sunt constituti iusti. Rom. 5.19.

50 Qui ergo in alia quauis re collocant iustitiā, qua iusti sumus coram Deo, quam in obedientia Christi credenti imputata, abolent Euangelium, & Christi beneficium non, vt par est, æstimant.

Intercessione.

51 Meritū intercessionis est, quo reconciliamur Deo. Christus enim solus est Mediator Dei & hominum, & solus intercedit, solusque exauditur.

XVI.

CONVENIENTIA ET *discrimen Legis & Euangelij.*

Idem autor.

1 CVm idem Deus sit autor & Legis & Euangelij, fieri non potest, vt sibi Lex & Euangelium repugnēt: modò finis principalis & vltimus vtriusque doctrinæ rectè consideretur.

Idē finis.

2 Idem enim planè requirit Deus, & Lege & Euangelio, si finem spectemus vltimum, videlicet, plenam perfectam, & spiritualem iustitiam, quæ est via vitæ æternæ. Nam sine perfecta iustitia, hoc est, integra obedientia erga Legem Dei, nemo vitam ingreditur.

Modus verò discrimen constituit.

3 Verùm si modus quæritur, quo peruenitur ad finem Legi & Euangelio communem, maximum discrimen inter Legem & Euangelium apparebit.

4 Deus siquidem Lege sua requirit, vt homo ipse Legem operibus impleat, quo operibus Legis iustificatus, vitam ingrediatur.

5 Hoc Deum velle sua Lege, promissio benedictionis Legi addita, indicat. Præterea sententia illa: Qui fecerit ea, viuet in eis. Idem confirmatur verbis Domini, dicentis: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Matt. 19.17.

Modi huius explicatio.

6 Verùm quoniam conditio Legi addita, Si fecerit ea homo, viuet in eis, homini est impossibilis (nemo enim mortalium, iuxta communem nascendi Legem natus, Legi Dei perfectam obedientiam præstare potest) omnes homines sententiæ damnatoriæ Legis primùm in Paradiso latæ, deinde hominum mentibus impressæ, & de nouo promulgatæ in monte Sina, subiacent, donec finem Legis, hoc est, perfectam iustitiam consequantur, qua consistere coram tribunali Dei iusti iudicis possint.

Per Christum in Euangelio oblatū iustitiam obtinemus.

7 Cùm igitur homo finem Legis suis viribus assequi haud potest: Deus ex mera sua bonitate, Euangelium proponit de Filio suo, qui factus homo, Legem impleuit perfecte, adeo vt sententia Legis perfectę iustus iudicatus sit: teste ipsius gloriosa resurrectione.

8 Hanc suam iustitiam, quæ est Legis perfecta obedientia, Filius Dei (cuius omnes actiones & passiones infiniti sunt valoris) omnibus in se credentibus imputat, vt habeant ex imputatione, quod Lex requirit, hoc est, plenam & perfectam iustitiam, quę est via ad beatudinem.

Testimonia quibus patet nos iustificari sola fide in Christum

9 Hoc autem ita esse Paulus sæpe ostendit. Rō. 5.19. vnius (scilicet Christi) obedientia, iusti constituentur multi 2. Cor. 5.21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in eo. Hoc est, ipse factus est reus nostro peccato, & nos facti sumus iusti ipsius iustitia. Quod Augustinus rectè intellexit, cum diceret: *Nostra delicta sua delicta fecit, vt suam iustitiam nostram iustitiam faceret.*

10 Sed quid clarius dicto illo Pauli Rom. 10.4. Christus est finis Legis in iustitiam omni credenti, hoc est, omnis qui credit, habet quod Lex requirit, nempe iustitiam, non quidem à se factam, sed sibi imputatam, qua perfecte iustus coram tribunali Dei apparet.

11 Huius iustitiæ imputatæ credenti, illustre paradigma Paulus se ipsum statuit, Philippen. 3. quum ait: Existimo omnia damnum esse propter eminentiam cognitionis Christi Iesu Domini mei, propter quem omnium iacturam feci, & arbitror, vt σκύβαλα, vt Christum lucrifaciam, & comperiar in eo non habens meam iustitiam, nempe quæ est ex Lege, sed eam quæ per fidem est Christi, iustitiam, inquam, quæ est ex Deo per fidem.

12 Hic Paulus disertè destinguit inter iustitiam Legis & Euangelij. Legis iustitia est, cum homo ipse Legem præstat. Euangelij iustitia est, cū Deus imputat iustitiam credenti, quæ imputata iustitia, est obedientia legis à Filio Dei præstita, quam ipse

imputat, & gratis donat in se credentibus. Promissio enim Euangelij, conditionem fidei requirit.

13 Est ergo hæc iustitia hominis credentis, donum Christi. Nam si homo ipse potuisset iustificari Lege: Christus non mortuus fuisset, vt Paulus docet, Gal. 2.

14 Habemus ergo, & in quo conueniant Lex & Euãgelium, si finem respicimus, nempe in eo, quod vtraque doctrina requirat iustitiam, viam vitæ ęternæ, & in quo discrepent, videlicet in modo obtinendæ istius iustitiæ. Lex enim requirit ab homine propriam hominis iustitiam, quam ipse facit: Euangelium offert alienam, nempe Christi, fide accipiendam, vt isto pacto legi Dei satisfiat.

Papistarũ obiectioni de legis possibilitate respõsio.

15 Papistæ autem, vt hanc dulcissimam doctrinam & mysterium solo verbo Dei Ecclesiæ reuelatum, de modo obtinendæ iustitiæ quam Lex requirit, obruant, clamant nos Deum Tyrannidis accusare, vt quem Legem impossibilem dedisse doceamus. Sed ipsi potius reprehendendi, qui non rectè discernunt inter Deum & Tyrannum, qui in Legibus suis, omnibus causis differunt, ita prorsus, vt in nulla conueniant.

16 Nam, si caussam efficientem & finalem spectes: in Deo, efficiens est iustitia: finis autem, misericordia. (Matt. 18.) In Tyranno, efficiens malitia est: finis, crudelitas. Si materiam & formam consideres: Deus, sancta, iusta & salutaria ex fide facienda in gloriam Dei imperat: Tyrannus contrà, profana, iniusta, perniciosa.

17 Præterea Lex & Euangelium etiam in hoc conueniunt, quod vtraque doctrina peccatum arguat, etsi diuersimodè. Vtrumque enim rectè dicitur. Lex arguit peccatum. Euangelium arguit peccatum: sed illa, per se & propriè: hoc, ex consequenti & per accidens.

18 Lex enim cum dicit. Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, manifestè omnes homines peccati arguit, eosque reos coram tribunali Dei peragit, donec prodeant Christi ornati iustitia. Euangelium autem, quoties Christum nominat panem vitæ æternæ, lucem mundi, saluatorem in se credentium, donatorem vitæ æternæ, agnum Dei tollentem peccata mundi: toties ex consequenti sequitur, omnes argui reos peccati, & damnari, qui ad Christum non confugiunt, & in eum non credunt. Quod Iudæi optimè ex concionibus Christi intellexerunt. Ex quo factum est, quod tam rabiosè se Christo opposuerint, vt qui eorum peccata eis ob oculos posuerit.

Aliud discrimẽ Legis & Euãgelij.

19 Adhæc differunt Lex & Euangelium etiam hoc modo. Lex prędicat iram & maledictionem: Euangelium contrà, Gratiam & benedictionem. Lex monstrat culpam & pœnam: Euangelium prædicat remissionem culpæ, & absolutionem à pœna. Lex morbum & ægrotum: Euangelium medicum & remedium indicat.

20 Æternæ enim maledictioni Legis: Euangelium opponit prędicationem μετανοίας, id est, pœnitentiæ, seu, conuersionis, & promissionem vniuersalem & gratuitam de remissione peccatorum, & de acceptatione coram Deo, & vitam æternam propter Filium Dei, Mediatorem.

21 Quia igitur solum Euangelium nouit remedium contra maledictionem Legis, solum etiam prædicat pœnitentiam in nomine Christi: & non Lex, quę nihil planè de remedio contra maledictionem, & mortem æternam nouit.

22 Facientibus quidem Legem, quales nulli sunt, benedictionem promittit Lex, non autem facientibus Legem, quales omnes sumus, nobis relictis, maledictionem minatur, neque vltra hos terminos se Lex extendit.

Iustificare quid iuxta legem.

23 Hinc iam intelligi potest, quid sit iustificare, Legis sententia, & quid iuxta Euangelium. Iustificare, Legis sententia, est Deum, defendente Mose, & propria hominis conscientia excusante, hominem Legis obseruatorem, seu, impletorem, innocentem dicere, iustum pronuntiare ac vitæ æternæ, & benedictum à Deo, adiudicare. Atque hoc pacto solus Christus, Deus & homo, iustificatus est.

Iuxta Euangelium.

24 Iustificare, iuxta Euangelium, est Deum, intercedente Sacerdote Christo, hominem pœnitentem à reatu absoluere, propter λύτρον solutum à Christo, iustum pronuntiare propter iustitiam Christi illi imputatam, ac vitæ æternæ, vt Filium dilectum in dilecto gratis propter Christum, adiudicare.

25 Quicunque igitur prædicationem pœnitentiæ, non subiiciunt soli Euangelio, confundunt has diuersas actiones, tempore & ordine distinctas: Accusare peccatum, & prædicare pœnitentiam: nec rectè perpendunt discrimen Legis & Euangelij.

Pœnitentiæ definitio & testimonia.

26 Pœnitentia enim cum pro μετανοία ponitur, vsu veteris interpretis, propriissimè est conuersio hominis ad Deum, per fidem in Iesum Christum, quæ, vt sequitur compunctionem ob peccatum: ita causa est nouitatis vitæ. Hoc plurima Scripturæ testimonia conuincunt. Luc. 16. πιςεύειν καὶ μετανοεῖν pro eodem ponuntur. Paulus 2. Cor. 7. distinguit dolorem secũdum Deum à pœnitentia, cum dicit: Dolorem secundum Deum operari μετάνοιαν ad salutem. Christus μεταμέλειαν pręcedere conuersionem affirmat. Baptista, nouitatem vitæ vocat fructum pœnitentiæ dignum. Petrus μετάνοιαν compunctioni subiicit, & ante nouam obedientiam collocat.

27 Hæc testimonia clarissimè ponunt ob oculos quid sit pœnitentia, seu, μετάνοια, nempe, conuersio hominis agnoscentis iram Dei propter peccatũ, ad Deum, per fidem in Iesum Christum.

28 Verùm cum tres nominantur pœnitentiæ partes, Synecdoche est, cuius hæc est ratio. Contritio necessario præcedit conuersionem quæ fit per fidem, & nouitas vitæ necessario comitatur conuersionem. Quare vt omnia complecterentur doctores Ecclesiæ, bono consilio tradiderunt tres esse partes pœnitentiæ, idq; respectu finis, qui est in hac vita seruire Deo in iustitia & sanctitate vera.

29 Harum partium prima, Contritio, (id est dolor cordis, ex agnitione peccati, & sensu iustæ iræ Dei, & iustæ damnationis nostræ conceptus) antecedens pars pœnitentiæ rectè dicitur.

Fides.

30 Secunda, formalis, videlicet, conuersio per fidem, seu, fides ipsa, (quæ est lætitia cordis ex agnitione misericordiæ Dei, & fiducia remissionis peccatorum propter meritum Christi, per Spiritũ sanctum, ad prædicationẽ Euangelij, excitata) rectę appellatur.

Noua obedientia.

31 Tertia, consequens pars dici potest, Noua obedientia, quæ est alacritas cordis ad obediendũ Deo, à Spiritu adoptionis accensa.

32 Etsi autem agnitio peccati ex Lege est: tamen prædicatio pœnitentiæ non est Legis, sed Euangelij propria. Siquidem agnitio peccati, seu, dolor ob peccatũ, non est ipsa pœnitentia, seu, conuersio, sed parasceue quædã ad pœnitentiam, seu, pars, vt diximus, antecedens, quæ Deo non placet, priusquam fide temperetur. Quod cum sit, sacrificium

Deo gratum existit, iuxta illud: Sacrificium Deo Spiritus contribulatus. Item: Cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Psal. 51.

Alius papistarum error.

33 Porrò cum papistæ vtrumque, hoc est Decalogum & Euangelium, Legem operum definiunt, vt illa sit imperfectior, hoc perfectior Lex, vt quę non tantum manum, verum etiam animum cohibeat: satis declarant se nunquam didicisse quid sit Euangelium.

34 Neque enim ex interpretatione Legis, qua Christus corrigit corruptelas Pharisaicas, efficient, quod Christus sit nouus Legislator: neque quia ait: Hoc est pręceptum meum vt diligatis vos inuicem, definiuisse Euangelium putandus est: sed cum dicit: Oportet prædicari pœnitentiam & remissionē peccatorum in nomine meo, in omnes gentes, Euangelium propriissime definit.

35 Discernendum est igitur, inter doctrinam de Christi beneficio proprio quæ est Euangelium de pœnitentia & remissione peccatorum, & de officio nostro debito, quod est ex fide præstare Deo nouā obedientiam.

36 Hæc noua obedientia Deo præstanda, cultus Dei Spiritualis est, & sacrificium ipsi gratissimum, cuius quidem materiam Lex: formam verò Euangelium monstrat.

37 Est autē forma veri cultus Dei, opus quodlibet lege Dei præceptum ex fide fieri, in gloriam Dei principaliter: cuius tamē intermedij fines, plures esse possunt, quorum regula, Fides & charitas esse debent.

XVII.

OBEDIENTIA NOVA.

Quid.

1 OBEDIENTIA propriè est mandati superioris prompta & debita executio.

Cur dicitur noua.

2 Obedientia noua dicitur, quæ est nouorum hominum qui per fidem & Spiritum Dei nati sunt filij Dei, vt Deo seruiant in iustitia & sanctitate vera.

Eius fundamentum.

3 Hic ergo duo ante omnia tenenda sunt. Primū, Vbi nullum est mandatum, ibi nulla obedientia. Secundum, vbi non præcedit noua natiuitas, obedientia præstari nequit, nisi seruilis.

Causæ.

4 Duo sunt quæ renatum ad obedientiam Deo præstandam merito flectere debent, Obligatio, & finium excellentia.

1. Obligatio quadruplex.

5 Obligationis obedientiæ erga Deum quatuor sunt modi.

6 Primus, obligamur vt creatura creatori. Est enim æternum debitum gratitudinis (quę in obedientia posita est) creaturæ erga creatorem.

7 Secundus, obligamur vt serui Domino. Si Dominus ego sum, vbi timor meus?

8 Tertius, obligamur vt filij patri. Si pater ego sum, vbi honor meus? Cum ergo nos simus filij Dei, non solum creatione, verumetiam regeneratione: par est, vt Deum tanquam patrem optimum, vera obedientia colamus.

9 Quartus, obligamur vt grati erga benefactorem. Cum ergo Dei beneficia erga nos sunt omnium maxima, debetur illi profectò maxima gratitudo, quæ in mandati ipsius prompta executione cernitur.

Gradus obedientię.

10 Gradus obedietię erga Deum in genere sunt duo, videlicet, Dilectio Dei, & dilectio proximi. Horum singuli habent gradus inferiores iuxta decalogi præcepta.

11 Dilectio Dei concipitur ex notitia paterni affectus in Deo erga nos: nascitur ex fiducia Christi: crescit per Spiritum fidei: roboratur cogitatione cumuli beneficiorū Dei, corporalium & spiritualium: cernitur in obedientia sub cruce, & in sanctitate vitæ, quæ tametsi perfecta præstari nequit, tamen placet, quia filij sumus.

12 Dilectio proximi habet caussas, Mandatum Dei, vinculum naturæ & gratiæ, & necessitatem consequentiæ. Qui enim dicit se Deum diligere, & proximum suum odit, mendax est: & charitas Dei in eo non est.

2. Finis multiplex.

13 Finis obedientiæ est adeo multiplex, vtilis & necessarius, vt qui eo non mouetur, ne hominis quidem titulo dignus sit, nedum filij Dei. Distingui autem possunt fines commodè hoc modo.

14 Primus, vt fideles sua obedientia testentur se renuntiasse satanæ hosti Dei, ac Deo se subiecisse ad obediēdum ipsi per iustitiam & sanctitatem veram, in ipsius gloriam, iuxta stipulationem in Baptismo factam.

15 Secundus, vt fideles testentur se esse socios castissimorum spirituum in cœlo, qui Deo semper assistunt, vident eius faciem parati ad imperata ipsius exequenda. Ob hanc caussam fideles orantes dicunt: Fiat voluntas tua, quemadmodum in cœlo, sic etiam in terra,

16 Tertius, vt fideles testentur se esse socios omnium timentium nomem Dei in terra cum Dauide, qui ait: Socius sum omnium timentium nomen Domini, & custodientium mandata eius, Psal. 119.

17 Quartus, vt fideles, cum sint templum Dei, offerant in eo holocaustum & thymiama, & ornent cornua Altaris frondibus & floribus obedientiæ.

18 Quintus, vt opera obedientiæ in filiis Dei & fratribus Iesu Christi sint veluti συνθήματα quædam militaria, quibus Christiani testētur se militare sub vexillo Ducis sui Iesu Christi, contra peccatum & diabolum.

19 Sextus, vt bona opera sint fulcra bonæ conscientiæ, quæ fidei quoddam propugnaculum est, ne ipsa patiatur naufragium. Vastata enim conscientia per cōtumaciam erga Deum, fidei fit naufragium, vt Paulus docet.

20 Septimus, vt alij inuitentur exemplo. Ideo scriptum est: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt cum videant vestra bona opera, glorificēt patrem vestrum, qui est in cœlis.

21 Octauus, vt obedientes præmia temporalia & æterna consequantur, iuxta promissionem: quam promissionē non solum licet, verumetiam oportet intueri, & scire Deū nō esse vanū in suis promissis.

Errores.

22 Porrò, huic nostræ sententiæ de obedientia erga Deum, tria genera hominum aduersantur. Quidam enim plus tribuunt obedientiæ hominis, quàm par est: quidam plus, quàm decet, adimunt, quidam plane destruunt.

Papistarū.

23 Plus tribuunt obedientiæ hominis papistæ quàm par est, cum fingunt opera esse caussas iustificationis coram Deo, & merita vitæ æternæ. Vtrumque pugnat cum Paulo, qui docet obedientiam erga Deum, esse finem iustificationis: & vitam æternam, donum Dei per Iesum Christum.

Epicureorum.

24 Plus adimunt obedientiæ quam par est, qui clamant eam non cohęrere cum fide, nec esse necessariam: cum tamen Christus, & Paulus dicant nos debitores esse: & natura fidei sit per dilectionem operari: sitque nota discipulorum Christi, se mutuò exemplo Christi, diligere.

Monachorum.

25 Destruunt rationem veræ obedientiæ Monachi, cum mandata hominum definiunt obedientiam erga Deum, qua Deus colitur, contra Esaiam & Christum, qui testantur Deum non coli mandatis hominum.

26 Ex hoc falso principio extruxerunt missas, Indulgentias inuocationes mortuorum, & alias multas superstitiones: quas cultum Dei definiunt, quod probare difficilius ipsis erit, quam Oceanum cribro exhaurire.

27 Præsertim, cum ista omnia pugnent cum obedientia erga Deum, & inobedientiæ seu contumaciæ sint subiicienda.

Inobediẽtia quadruplex.

28 Est enim inobedientia contra Deum, quadruplex: videlicet, non facere imperata: facere imperata, sed non debito modo ac ordine: facere contra interdictum: & comminisci cultus, præter mandatum Dei.

XVIII.

CVLTVS DEI.

Hominũ officium.

1 HOMINES ad prædicationem Euangelij (quæ est pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine Christi) conuersi & spiritualiter renati, Deo spiritualem quendam cultum debent, quem soli credentes & intelligunt & præstare possunt.

Philosophorum cæcitas in rebus diuinis.

2 Philosophi quidem omnibus ætatibus se torserunt, in tradenda huius cultus ratione: & quidam ex illis, vt Socrates, Plato, Xenophon, &c. multas præclaras gnomas reliquerunt: sed nullus eorum scientiam colendi Deum veram monstrauit.

3 Nam, etsi principia quædam huius cultus naturæ lumine viderunt Philosophi: tamẽ, priusquam ad rem deuentum est, in horribiles demersi tenebras, & se, & suæ doctrinæ sectatores misere deceperunt: ac à vero Deo aberrantes, creaturas & dæmonia coluerunt, sicuti cum historia mundi Paulus Apostolus testatur.

Ecclesiæ cæcitas.

4 Verum de tenebris istis suam Ecclesiam educit Dominus, prætensa verbi sui lucerna, sicuti sanctus ille rex Dauid testatur, cum inquit: Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. Psal. 119.

5 Huius lucernæ splendore, quæ ad substantiam huius diuini cultus pertinent, inquirere operæpretium est: ne vel cum Philosophis vmbras inanes sectemur: vel de vno errore in alium cum Monachis spreta lucerna cœlesti feramur.

Partes precipuæ cultus Dei.

6 Sunt autem quatuor, quibus probè ex verbo Dei perceptis, solida cultus Dei scientia haberi potest. 1. Regula, ad quam tanquam ad Lydium lapidem exigendus est cultus Dei. 2. Fundamentum. 3. Definitio seu ratio. 4. Cultus Dei in suas quasdam formas sectio.

I. Regula generalis.

7 Regula cultus Dei generalis est hæc: Nullus cultus Deo acceptus est, nisi quem ipse Deus proprio suo verbo ordinat, ac homini commendat.

8 Hanc regulam vox Dei apud Esaiam, & Dominus in Euangelio confirmat, cum inquit: Frustra colunt me docẽtes doctrinas & mãdata hominum. Et Paulus clare damnat omnes ἐθελοθρησκείας, hoc est, cultus quos homines, bona, vt dicunt, intentione excogitant. Huc accedit quod Paulus diserte pronunciat, impossibile esse placere Deo sine fide. Et rursus, Quicquid non est ex fide, peccatum est. Vide Esai. 29. Matth. 15. Colos. 3. Rom. 14. Hebr. 11.

9 Hanc ergo regulam teneant pij, & quiduis potius patiantur, quam vt sinant eam sibi vlla diabolorum, aut hominum tyrannide, hypocrisi & Sophistica eripi. Nam ea amissa, omnis superstitionis & idololatriæ ianua est aperta, & regnum Christi inuaditur.

Vsus huius regulę.

10 Vsus huius Regulę est multiplex. Primum enim, ea stabilitur autoritas Legislatoris Dei. Nam vt in Republica, vbi liberum est cuilibet condere Leges pro suo arbitrio, autoritatem supremi domini vilescere necesse est: ita etiam in ecclesia Dei autoritas contemnitur, quando alij alios cultus Ecclesiæ obtrudunt. Quare cum hanc autoritatem sibi soli vẽdicat Dominus in primo præcepto: caueat puluis & cinis, ne sibi honorem diuinæ maiestatis vsurpet.

11 Deinde, hæc regula liberat nos ab errore Ethnico, Pharisaico & Papistico, ne cum illis, sine modo, superstitiones & ἐθελοθρησκείας cumulemus.

12 Præterea, nos animat hæc regula, ad audacter contemnendas, & detestandas omnes paparum, ac monachorum regulas ac leges, quas volunt Ecclesię obtrudere, cum infinitis penè cultus generibus, de quibus vox Dei nullum plane verbum habet. Quare vtut speciosæ sunt humanæ leges, de cultibus, quos ignorat verbum Dei, secure à piis omnibus contemnantur ac vitentur, non secus atque serpens: qui in Paradiso decepit Euam.

13 Donec enim steterit vox Dei, & regula, quam sequimur: fieri non potest aliud, quam vt omnes cultus, quos non tradit verbum Dei, sint cultus dæmoniorum, quemadmodum & Paulus testatur. 1. Tim. 4. 1.

II. Fundamentum.

14 Sequitur secundo loco fundamentum cultus Dei, quod in quouis homine, volente Deum rite colere, iactum esse oportet. Huius fundamenti duæ sunt partes: cognitio Dei, & cognitio nostri.

Huius fundamenti partes.

15 Cognitionem Dei consequimur duabus rebus, nimirum verbo & testimonio. Hæ enim duæ res cõiunctæ, docent nos, quod Deus sit fons omnis virtutis, iustitiæ, sapientiæ, veritatis, salutis: quod Deus sit ad iuuandum promptus sua natura: quodque illi soli omnis gloria sit tribuenda.

16 Quod autem hæc Dei cognitio sit pars fundamenti cultus Dei, testatur ipse Deus, Esaiæ 19. 21. Cognoscent Ægyptij Dominum in die illo, & faciẽt sacrificia & oblationem, vouebũntque vota Domino, ac reddent.

17 Cognitio nostri, quam dixi alteram partem esse fundamenti cultus Dei, ex trium rerum contemplatione petenda est: nimirum ex fine creationis, ex virium præsentium æstimatione: ex facilitate lapsus in peccatum.

18 Finis docet officium, quod est referre imaginem Dei in syncera pietate, & iustitia vera. Vires præsentes docent, quod præstare Deo debitam obedientiam minime valeamus. Lapsus frequentes, nos admonent fragilitatis nostræ & infirmitatis.

19 Harum rerum consideratio non hypocritica, facit vt omnem gloriandi materiam abiiciamus, & nos soli diuinæ bonitati committamus, omni fiducia salutis coniecta in Filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum. Nam ipse fons ille est, de quo Pater cœlestis vult nos aquas salutis haurire.

III. Definitio.

20 Tertio loco proposui cultus Dei definitionem certam tenendam esse, qualis est hæc: Cultus Dei est opus mandatum à Deo, factum ex fide, in celebrationem gloriæ Dei principaliter.

Partes definitionis.

21 In hac definitione sunt tria, quæ necessario coniuncta sunt in vero Dei cultu: Opus preceptum, Fides, Celebratio Dei. Nam si vnum ex his dempseris,

ris,actio quantumuis speciosa, non habet rationem cultus Dei.

1. Opus præceptum.

22 Opus præceptum, est materia cultus Dei, sine qua cultus Dei esse non potest. Verum si quis peregrinam materiam substituat, cultus Dei non erit. Vt inuocatio Sanctorum est opus, Celebrare missam est opus, Rosarium peragere est opus: sed quia à Deo non sunt præcepta, non possunt esse materia cultus Dei, sed impię potius superstitionis.

2. Fides.

23 Secundum, quod necessariò requiritur in ratione cultus Dei, est fides. Nam opus præceptum non est cultus, nisi fides sit eius effectrix. Castus fuit Xenocrates, castus fuit & Ioseph, vtrique castitas erat præcepta: sed quia ille fide vacuus erat, eius castitas non fuit cultus Dei: huius verò, quia fides prælucebat, cultus Deo gratissimus, qui in gloriam Dei in tota Ægypto cessit. Similiter Dauidis militia cultus Dei fuit: Scipionis, minimè.

Rationes cur quòd fides requiratur.

24 Quod autem fides necessariò requiratur, vt quæ formet opus, multæ sunt rationes. *Prima*, Nullum opus placet, nisi prius persona placeat: placet autem fide. *Secunda*, Opus non placet nisi sit iustum. Nunc autem vt persona iustificatur fide: ita opera, quæ facit iustificatus, iusta habentur propter fidem. *Tertia*, Fides facit, vt voluntarium sit nostrum obsequium, & non veluti coactum minis legalibus, quod in cultu Dei requiritur. *Quarta*, Fides facit vt opus externum sit spiritualis cultus. Oportet enim omnem Dei cultum spiritualem esse. *Quinta*, Differentiam facit fides inter cultum verum Dei, & alias omnes superstitiones. *Sexta*, Fides tegit defectus operum, & infirmitates multas, quibus alioqui contaminaretur cultus Dei.

Sine fide omnia impura.

25 Proinde omne opus cui non prælucet fides, siue præceptum sit, siue liberum: impurum, superstitiosum: carnale est. Impurum, quia ex impuro corde proficiscitur: Superstitiosum, quia non regitur fide: Carnale, quia spiritu Christi destituitur.

Exempli.

26 Pharisæus in Euangelio liberalis fuit in pauperes, fuit castus, fuit sobrius, ex iustè partis vixit. Hęc si præceptum tantùm consideres, præclara fuerunt omnia: sed quia vacuus erat fide, omnia ista sunt impuritate animi contaminata, atque ideo abominabilia coram Deo. Contra autem Cornelij aulici eleemosyna, castitas, sobrietas, iustitia, placuerunt Deo, vt spiritualis cultus. Nam prælucebat fides.

Aduersus opera papistica.

27 Hinc facilè est iudicare, quid sit sentiendum de operibus, quæ Papa vt cultum Dei, Tyrannide, Sophistica, & hypocrisi tuetur: qualia sunt, Monastica vita, vota impuri cœlibatus, aqua lustrali aspergi, inűgi vnguento pontificio, inuocare Sanctos, peregrinari ad loca longinqua religionis ergo, adorare reliquias Sanctorum, missare pro viuis & mortuis, circumgestare panem, reponere panem intra cancellos vt adoretur, & eius generis pene infinita: quæ omnia sunt apertissimi characteres Antichristi.

28 Huiusmodi itaque Papalia opera qui ponit in cultu Dei, quid sit cultus Dei nunquam didicit. Nam nihil in iis est, quod ad cultus Dei rationem pertinet. An non apertè contra regulam supra traditam pugnant? An non omnibus partibus destituuntur, quæ requiruntur in vera cultus Dei ratione? Quare ista relinquamus Satanæ Toparchæ, hoc est, Antichristo: & nos sequamur facem verbi Dei, quæ sola nobis veram viam cultus salutis monstrat.

3. Celebratio gloriæ Dei.

29 Tertium definitionis cultus Dei membrum fecimus, vt opus præceptum, ex fide factum, tendat in celebrationem gloriæ Dei. Vt enim à fide proficisci debet omnis cultus Dei: sic tendat in gloriam Dei principaliter necesse est: ita vt gloria Dei sit vltimus finis operis.

Testimonia.

30 Hoc confirmatur Esaiæ dicto cap. 43. 7. Omnem qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum, formaui eum, feci eum. Et Dominus apud Matth. 5. 16. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt glorificent Patrem vestrum cœlestem. Huc & illud Augustini aduersus Iulianum: *Noueris itaque non officiis, sed finibus, à vitiis discernendas esse virtutes. Officium autem est, quod faciendum: finis verò, propter quod faciendum est. Cum itaque facit homo aliquid, vbi peccare non videtur, sed non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare conuincitur.*

4. Cultus Dei in quasdam formas sectio.

31 Etsi autem vltimus & principalis finis cultus Dei est gloria Dei: tamen nihil prohibet gradus esse mediorum finium, qui vltimo destinantur. Dauid militat, vt defendat ciues: defendit ciues, vt incolumis sit Respublica: vult incolumem rempublicam vt doctrina religionis conseruetur, & propagetur: idque ideo, vt Deus glorificetur.

32 Postremum quod spectandum in cultu Dei proposui, est eius in suas formas, seu potius modos sectio. Hæc sectio ideo obseruanda est diligentius, quia non solùm ostendit quam latè pateat cultus Dei: verumetiam errorem eorum confutat, qui otiosos homines propterea quod non attingant rempublicam, solos Deum in suo ocio colere existimãt. quasi non multò melius militi, iudici, marito, &c. pateret via ad colendum Deum, quam otioso ventri qui fumos auro commutat.

33 In vniuersum itaque cultus Dei duplex est. Internus & externus, quorum posterior sine priore cultus rationem non habet. Prior, est animi: posterior est corporis.

Internus.

34 Vterque Deo iustè debetur. Nam quoad animam, creauit hominem ad imaginem suam, & corpus finxit ex limo terræ, ac omnes vires contulit, ac conseruat. Huc illud Pauli: Glorificate Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei. 1. Corinth. 6. 20.

Externus.

35 Vt internus cultus est motus cordis purificati fide, congruens cum Lege Dei: ita externus est actio externa, quæ motu cordis regitur, congruens ad normam voluntatis Dei. Vterque differentias recipit iuxta gradus præceptorum Decalogi, & discrimina vocationum in statibus à Deo approbatis, hoc est, in Oeconomico, politico, & Ecclesiastico. Hi enim tres status, soli approbantur à Deo, cum omnibus artibus & officiis, quæ faciunt ad eorum incolumitatem conseruandam.

36 Hæc varietas cultus diuini, non euertit quod supra tradidimus, videlicet, quòd omnis cultus Dei sit spiritualis. Hæc enim differentia non sumitur à qualitate operis, sed à qualitate animi, qui agitur spiritu Dei. Propter hunc spiritus motum, omne opus factum ex fide in celebrationem Dei, dicitur & est, spiritualis cultus.

37 Solos enim hos cultores requirit Pater cœlestis, teste Filio, qui eum colunt in Spiritu & veritate, hoc est, qui veris moribus Spiritus sancti aguntur ad præstandam Dei obedientiam, cum communem cum omnibus piis, tum propriam cuiusque in sua vocatione.

XIX.

BONA OPERA.

Necessitas & methodus huius doctrinæ.

1 Necesse est rectè doceri Ecclesiam Christi de bonis operibus, & de eorum necessi-

tate. Nam vbi hic erratur, magnas tenebras in reliquis doctrinæ partibus sequi manifestum est.

2 Sex autem quæstiones sunt, quæ ex verbo Dei rectè explicatæ, clarè docebunt quid sit piè sentiendum de bonis operibus, & omnes errores, cum veterum, tum recentium apertè refellent.

Quæstiones præcipuæ.

3 Quæstiones autem hæ sunt. *Prima*, Quænam opera docenda sint & facienda. *Secunda*, Quomodo fieri posint. *Tertia*, Quomodo placeant. *Quarta* Quænam sint caussæ bonorum operum. *Quinta*, Cur promissiones additę sint bonis operibus. *Sexta*, Quoniam omnes homines habent peccatum, meritò etiam quæri potest, quorum hominum obedientia placeat, & quorum non.

DE PRIMA QVAESTIONE.

Qui nos simus.

4 Cum quæritur quæ opera docenda & facienda sint, duo imprimis perpendere oportebit: 1. Qui nos simus, quibus bene agendi incumbit necessitas. 2. Quisnam ille, cui bene operando, placere studebimus.

5 Cum nos intuemur, nostra corruptio nobis in mentem veniet, qua nostra mens ita obscurata est, vt nec quid Deo placeat, nec quid ei displiceat per nos intelligamus. Quare extremæ erit insaniæ, si nos velimus opera excogitare, quibus nos Deum colere sine eius mandato statuerimus, præsertim cum ipse dicit: Frustra me colunt mandatis hominum.

Quis Deus sit.

6 At si Deum intuemur, eius maiestas nobis in mentem veniet, quæ nos meritò reuerentiæ erga ipsum admonebit, ex quo fiet, vt hoc solum illi placere statuamus, quod ipse suo præscribit nobis verbo.

7 Huc illud Ezechielis 20.18. In præceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec iudicia eorum custodiatis, nec idolis eorum polluamini. Ego Dominus Deus vester, in præceptis meis ambulate, & iudicia mea custodite, & facite ea. Item ca. 3.17. Speculatorem dedi te domui Israel: audiens ergo ex ore meo sermonem, annuntiabis eis ex me.

Quæ opera facienda.

8 Hinc manifestè concluditur, nec alia opera docenda aut facienda esse, quam quæ nobis verbo suo Deus commendat, quorũ Epitome est Decalogus.

9 Hæc conclusio euertit omnia Papistarum & hypocritarum deliramẽta, qui Ecclesiæ Christi suas obtrudunt traditiones: quarum multæ manifestè pugnant cum voce Dei, & sunt doctrinæ vt Paulus 1. Tim. 14.1. loquitur, dæmoniorum.

DE SECVNDA QVAESTIONE.

Tria hic requiruntur.

10 Postquam mens pij hominis edocta est, quęnam opera sint facienda, mox in hac humana fragilitate quærit, Quomodo fieri posint? Hic cum alij aliter respondeant, necesse est id quærere, in quo mẽs pia tutò acquiescere potest.

Christi cognitio.

11 Christus dicit discipulis suis Ioan. 15.5. sine me nihil potestis facere. Loquitur enim de salutaribus actionibus, quæ dici bona opera possunt. Et Paulus dicit Hebr. 11. 6. sine fide impossibile est placere Deo. Et idem: Qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt Filij Dei. Rom. 8.14.

Fides.

12 Ex hisce testimoniis luce clarius patet, quod hæc ordine requirantur, vt bona opera fieri posint. Primùm, Christi cognitio. Secundò, Fides, quæ est viua in Christum Mediatorem fiducia, qua homo sola iustificatur. Tertiò, Viuificatio, quæ fit cum Christus, ad prædicationem Euangelij, Spiritum suum in nos effundit: sine quo persimiles sumus arido ramo. Cum autem in Christum credimus, nouæ vires acquiruntur, iuxta illud: Qui sperant in Dominum, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquila, current & non laborabunt, & si laborabunt, non deficient.

Viuificatio.

13 Sine ergo notitia Christi, fiducia in Christum & viuificatione per Spiritum sanctum, ne inchoari quidem possunt bona opera, nedum fieri aut consummari.

Errores.

14 Damnandus ergo error eorum est, qui vel à profanis Ethnicis fieri bona opera posse, quæ Deo placeant, existimãt: vel puris naturalibus, vt loquuntur, & vi liberi arbitrij præstari Deo obedientiam clamitant: vel bona opera hominum in causis iustificationis hominis coram Deo numerant. Nam fieri non posse bona opera, nisi à iustificatis ostendunt dicta quæ adduximus. Quare Papistæ, qui hominem coram Deo operibus iustificari contendunt, manifestè confundunt ordinem caussarum & effectuum.

DE TERTIA QVAESTIONE.

Placent propter Christum in quo sumus electi & dilecti.

15 Postquam pius edoctus est, quomodo fieri posint bona opera, proximè quærit, quomodo placeant. Ad quam quidem quæstionem in genere dico, ea placere in conuersis, à quibus solis etiam fieri posint.

16 Vt autem hæc quæstio determinetur distinctius, quatuor ordine sunt spectanda. Primum enim statuendum est de persona, quod ea fide reconciliata & iusta sit propter Christum gratis. Deinde fatendum est, quod persona fide iusta nondũ Legi satisfacere posit. Nam hęrent etiam in piis multa interiora peccata. Tertiò, persona iustificata cum Paulo & Dauide deplorabit hanc immunditiem: repugnabit malis affectibus qui subinde etiam in sanctissimis suboriuntur: precabitur veris gemitibus cordis, ne Deus sibi sordes, quibus inuoluitur, imputet. Quartò, Etsi has suas sordes agnoscit persona fide iusta: nihilominus statuet, quod & Deus postulet inchoatã obedientiã, & quod placeat hęc inchoata obedientia propter Christũ, iuxta illud Petri. Offerte hostias spirituales acceptas Deo propter Christũ, qui & propitiator est, & nunc pro nobis interpellat. 1. Pet. 2.5.

17 Hinc proinde & hoc sequitur, quod nostra obedientia non placeat, vel propter dignitatem operis in se, vel ob perfectionẽ, vel propter ordinem & statum hominis. Non enim magis placet Apostoli Petri opus quàm Cornelij aulici. Quare manifestus error Monachorum est, qui putant sanctitate ordinis & status opus commendari.

DE QVARTA QVAESTIONE.

Caussæ.

18 Multi non pessimi, cum audiunt hominem coram Deo fide sola iustificari absque operibus (vt Ambrosius loquitur) Mosis & naturæ, quærunt caussas bonorum operum, quibus homines merito ad bene operandũ accendi & impelli debent. Ad quam quæstionem ex scripturis responderi oportet, quæ tres caussas grauissimas bonorum operum subinde inculcat, quæ sunt: Necessitas, Dignitas, Præmium. De quibus sigillatim quid sentiendum sit, breuiter indicabo.

1. Necessitas quintuplex.

19 *Necessitas* quintuplex statui potest. Mandati, debiti, fidei, conuersionis, & vitationis pœnarum, quarum quælibet tanta est, vt nos merito ad bene operandum impelleret.

20 Ne-

20 Necessitas mandati est, quod necesse sit, vt creatura obtemperet creatori. Cũ ergo Deus serio & seuere obedientiam erga se mandat: quis non videt bonorum operum studium pijs esse necessariũ? in præceptis, inquit meis ambulate, & Paulus: hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra. 1. Thessal. 4.3.

21 Necessitas debiti, Rom. 8. 12. indicatur his verbis: Debitores sumus non carni, sed spiritui, nõ sumus nostri iuris, sed eius qui redemit nos suo sanguine. 1. Corin. 6. 19.

22 Necessitas fidei, scilicet retinendæ & fouendæ, commendatur pijs à Paulo, 1. Tim. 5.8. Si quis, inquit, suorum, & maximè domesticorum, curam nõ habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Item 1. Tim. 1. 18. 19. milita militiam honestam, habẽs fidem & bonam conscientiam, quam quidam dum repulerunt, circa fidem naufragium passi sunt.

23 Necessitas conuersionis hoc dicto confirmatur: Viuo ego, dicit Dominus, Ezec. 18. 32. & 33. 11. nolo mortẽ peccatoris, sed vt cõuertatur & viuat. Cũ igitur fit, cõuersio, simul viuificatur homo fide, per Spiritũ sanctũ. Nã cõuersioni regeneratio cõiũcta est, quæ est inchoatio nouæ vitæ, quę est noua lux, sapientia, & renouatio imaginis Dei in iustificatis.

24 Necessitas vitandi pœnas confirmatur Dauidis testimonio. Propter iniquitatem, inquit, corripis filios hominum. Psal. 89. 33.

2. Dignitas.

25 *Dignitas* in hoc sita est, quod credentes, sint Filij Dei. Dedit enim omnibus qui credunt, hunc cœlestem honorem, vt sint Filij Dei: quod sint tẽplum Spiritus sancti viuentis: quod Christus in credentibus habitet: quod Pater, Filius & Spiritus sanctus ad ipsos veniat, & in ipsis mansionem faciat: quod Christi sint membra.

26 E contrario cogitetur, quantum scelus sit, si Filij Dei imaginem hostis Dei referant. Quantum periculum sit, templum Dei Satanæ fœtore cõspurcare: quàm immane sit, Spiritum sanctum è suo exturbare hospitio.

27 Filiorum ergo Dei cum sit proprium, patrẽ imitari cœlestem, qui dicit: Sancti estote, quia ego sanctus sum: Et Paulus ait nos ad Sanctitatem vocatos: quis nũ videt, quod sanctos summum deceat sanctimoniæ studium.

3. Præmiũ.

28 Præmium præstitę obediẽtiæ sæpius in Scripturis promittitur pijs. Vnde Moses, in istis molestijs, quas tulit vltra quadraginta annos, respexisse ad remunerationem scribitur. Heb. 11. 26.

29 Etsi autem fide promissionis sola, se iustum coram Deo statuit Moses: tamen extra iustificationem, etiam ad alias promissiones respexit. Nam cũ Deus obedientibus suæ voci promittit præmium: debet pius promissionem fide amplecti, & expectare mercedem promissam.

30 Verùm hoc interea cauebit pius, ne cum Agamennone iactet sua opera, & eorum dignitate nitatur: sed potius gratiã promissionis intueatur, statuatque sibi non dari mercedem, propter operis valorem, sed propter promissionem ex gratia.

31 Hæ caussæ bonorum operum quas recensuimus, satis ostendunt, quod & bona opera sint necessaria, & quod qui bonorum operum sint expertes, potius porcis Epicuri, quam gregi Christi sint annumerandi.

DE QVINTA QVÆstione.

32 Cum opera à pijs facta non solum debita sint seruorum officia, verumetiam imperfecta & contaminata, quæri meritò potest, Cur Deus bonis operibus tam magnificas promissiones adiecerit? Quare huius rei caussas inquirere operæprecium est: vt ijs cognitis magis ad bene operandum excitemur. Possunt autem caussæ quinq. statui.

caussæ cur Deus bonis operibus promissiones adiecerit.

33 *Prima*, vt promissiones completæ, sint testimonia prouidentiæ Dei. Vult enim sciri Deus, & bona corporalia res esse à se creatas, & nõ casu spargi, sed ab ipso Ecclesiæ dari & conseruari, iuxta dictum, Deuter. 30. 20. Ipse est vita tua & longitudo dierum tuorum. In diebus famis saturabuntur, Psal. 37. 19. diuites esurierunt, timenti autem Dominum non deerit vllum bonum. Psal. 34. 11.

34 *Secunda*, vt sint testimonia quod Deus etiã in hac vita velit seruare Ecclesiam. Huc illud: Pietas habet promissionem præsentis vitæ & futuræ. 1. Timoth. 4. 8.

35 *Tertia*, Deus non solum vult necessitatem corporalem esse commonefactionem de fide, inuocatione, spe, gratiarum actione: verumetiam hæc bona vult fide peti & expectari, & in hac petitione & expectatione, fidem, spem, patientiam & cæteras virtutes crescere.

36 *Quarta*, vult Deus promissiones de necessarijs huius vitæ, esse commonefactiones de promissione gratiæ. Nam fidem, qua agnoscit Filium, & accipit reconciliationem, oportet semper prælucere in petitione corporalium rerum: & quidem propter Filium, cęteræ promissiones additæ & ratæ sunt. Hæc omnia comprehendũtur in dicto: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Ioann. 16. 23.

37 *Quinta*, vult Deus sciri vtrumque, & Ecclesiam subiectam esse cruci, & tamẽ inter ipsa pericula mirabiliter seruari in hac vita: vt vniuersa admiranda conseruatio Ecclesiæ, & omnes mirandæ liberationes sint testimonia præsentiæ Dei in Ecclesia: vt dicitur Num. 14. 13. Vt sciant Ægypti, quod tu Domine sis in hoc populo. Iosue. 3. 10. Sciatis quod Dominus Deus in medio vestri sit. 1. Reg. 17. 46. Vt sciat omnis terra quod sit Deus in Israel. Esaiæ 37. 28. Ecce nunc Dominus Deus saluabit nos de manu Zennacherib, vt cognoscant omnia regna terræ, quod tu solus sis Dominus.

DE SEXTA QVÆstione.

38 Cum omnes homines habeant peccatum, rectè quæritur, quorum obedientia placet & quorum non? Præsertim cum scriptum sit: Deus peccatores non exaudit. Ioan. 9. 31.

Duplicis peccati distinctio.

39 Hæc quæstio soluitur, adhibita distinctione duplicis peccati. Est peccatum, quod fit à volente & sciente contra conscientiam, quale in Christianis esse non potest. Est peccatum, quod non fit contra conscientiam. Huius generis sunt vitiosi affectus, peccata ignorantiæ, omissiones, & suborientes interdum dubitationes, quibus peccatis sancti repugnant, & credunt ea deleri propter Christum.

40 Quicunque peccatis prioris generis indulgent, abijciunt fidem & vastant conscientiam. Quare illorum opera sunt abominationes coram Deo. Verùm qui posteriori generi obnoxij sunt, & retinent tamen fidem & bonam conscientiam, illorum obedientia propter Christum, cuius renati sunt Spiritu, placet, & est cultus Deo gratissimus.

XX.

OPERA CHARI-tatis.

Necessitas huius doctrinæ.

QVoniam in proximis nostris assertionibus, de bonis operibus in vniuersum, & eius causis differuimus: hic libet quoddam certum genus operum, videlicet charitatis erga proximum proponere: quo magis piorum animi permoueantur ad charitatis opera sibi mutuo præstanda.

Methodus & partes.

2 Hic tria mihi expendenda videntur. Primùm, quibusnam rationibus impelli & permoueri quisq; debeat ad præstandum proximo ex charitate officium. Deinde, quæ genera operum charitatis sint præcipua. Tum quæ regulæ spectentur, ad quas opera proximo præstanda sunt exigenda.

1. Tres rationes impellentes ad Charitatis officia

3 Etsi autem rectè obedientiæ erga Deũ quintuplex statuitur necessitas, nempe, Mandati, debiti, fidei, conuersionis, & vitationis pœnarum: tamen in hoc certo operum genere, tria vtiliter consideranda puto, quorum cogitatio nos ad præstãda proximo charitatis officia impellet, illa autem tria hæc sunt. Efficiens, obiectum, finis.

Efficiens triplex mandatũ. Dei.

4 Efficientia tria. Primum, mandatum Dei, cui omnes creaturas parere oportet. Deus enim & Legem dilectionis impressit animis hominum, & seriũ mandatum edidit. Dilige proximum tuum sicut teipsum. Hæc dilectio si vera est, ex corde syncero manat, ore comprobatur, & opere, cum res postulat, consignatur.

2. Fides.

5 Secundum efficiens, est fides. Hæc enim, vt Apostolus testatur, efficax est per charitatem. Nam dum credens donatur Spiritu Christi, nõ potest fieri, quin pro natura istius Spiritus ducatur. Quisquis etenim Spiritu Christi donatus est, Christi quoque affectus quodammodo induct. Hinc Dominus certam suorum notam tradidit: In hoc cognoscent homines, quod sitis mei discipuli, si vos inuicem dilexeritis.

Exemplũ Christi, seu actio, quæ est triplex.

6 Tertium efficiens est, exemplum Christi. Nõ enim tantùm spiritu Christi ducuntur fideles, verũ etiam intuentur suum ducem Christum, & nihil ducunt pulchrius, quam in omni vita eum, tanquã normã quandam vitæ, sibi proponere. Qualis enim Dominus, talis & seruus esset solet.

7 Huc illud cuiusdam Patris: *Omnis Christi actio, nostra est instructio.* Quod sane dictum vt verissimum est: in multa absurda cõtinet, si eidem instructionis generi accommodetur.

8 Vt itaque rectè applicari possit ad nostri instructionem, illud obiter declarandum duxi. Actio Christi est triplex, Miraculosa, piacularis, & moralis. Harum quælibet nostra est instructio, sed diuersimode.

Miraculosa.

9 Miraculosa enim Christi actio instruit nos de veritate verbi Christi, vt eum veracem esse sciamus, non instruit nos, vt ipsum imitemur agendo. Quis enim potest imperio morbos pellere? Quis potest voce mortuos excitare? Quis sine fame ieiunabit totos quadraginta dies & noctes? Qui proinde hoc genus actionum imitari velit, simia potius, quam discipulus Christi censendus est: præsertim si peculiaris ratio non accesserit, vt in Prophetis & & Apostolis.

Piacularis

10 Piacularis actio adeo Christi est propria, vt qui eius vel minimam portionem sibi vẽdicauerit, in Christum sit contumeliosus. Christus enim solus natus & datus est nobis, vt sua piaculari actione nostrum peccatum expiet. Impius ergo, crudelis & sacrilegus est Papa, qui suos vnctos & rasos, missando & cantillando, peccatum expiare putat.

Moralis.

11 Moralis Christi actio instruit, & imitationẽ requirit. Vult enim Christus, vt in formanda vita ipsum imitemur. Hinc illud: Exemplum meũ do vobis. Item: Diligite vos inuicẽ, sicuti ego dilexi vos.

12 Etsi autem dilectionis mandatum, si Legem in se spectes natum est cum natura, & postea Lege Mosis promulgatum: tamen propter formam hanc nouam, Sicut Ego dilexi vos, à Christo nouum datum appellatur.

13 Quicunque igitur Christum, vt donũ, veneratur: debet etiam ipsum, vt exemplũ, imitari. Nam qui contra facit, & dono excidit, & se discipulum Christi mentitur, Et si hæc imitatio non in perfectione, sed in conatu posita est.

2. Obiectum. proximus.

14 Obiectum charitatis, est proximus nostro ope re & auxilio indigens. Hic corde, lingua & opere iuuandus est. Ita enim Lex dicit: Dilige proximum tuum, &c.

15 Christus interrogatus à Pharisæo, quisnã suus esset proximus, pulcherrima imagine respondit, & Pharisæum (qui tantum inter proximos numerabat eos, qui vel de se essent benemeriti, vel qui alioqui aliqua singulari necessitudine essent sibi deuincti, nihil minus statuens, quam alienigenas, & nihil de se boni meritos, pro proximis habendos) deducit eo, vt sponte confiteatur, quod antea non statuit. Affirmat enim Samaritanum, qui Iudęo saucio opem tulit, veri proximi officium præstitisse.

16 Hinc patet omnem hominem proximum nostrum agnoscendum esse, qui nostra ope & auxilio indiget. Etsi societatis seu proximitatis non sunt semper iidem gradus, pro quorum diuersitate variat non parum obligatio.

Duplex proximitas.

17 Duplex enim proximitatis ratio est. Vna est naturalis, alia spiritualis. Illa quidem nobis communis est cum omnibus hominibus, non solum pijs, verumetiam Ethnicis, Turcis & Iudæis. Hæc vero filiorum Dei est propria, & magis obligat.

Naturalis tribus gradibus cõstans.

18 Naturalis illa proximitas tribus constat. Primũ enim homo homini proximus est ratione creationis. Omnes enim simul in vno Adam creati sumus, quantum quidem ad substantiæ nostræ originem attinet. Deinde, homo homini proximus est ratione similitudinis. Nam omnes & homines sunt, & ad imaginem Dei primum creati. Tum respectu communis vitæ & humanæ societatis, in qua vnus alterius opera indiget. In hac vitæ societate multi sunt particulares gradus, partim ex affinitate & cognatione, partim ex similitudine officiorum, partim ex alia quauis necessitudine.

19 Hæc naturalis hominũ inter se copulatio, meritò monere nos deberet charitatis mutuæ, id quod etiam Philosophi saniores viderunt. Nam ideo ratione & sermone præditos esse homines docent, vt possit alter alteri, quod rectum bonum esse nouit, sermone explicare: vt ita mutuis officijs inter se coalescant, ac se inuicem iuuent.

Spiritualis, cuius quadruplex est necessitas.

20 Spiritualis societas est tantum Christianorum inter se. Huius quadruplex est necessitas. Prima, est regenerationis. Nam ex eodem semine verbi diuini nati sunt filij Dei. Secunda, est mystici corporis. Nam membra sumus vnius corporis, cuius caput est Filius Dei saluator noster. Tertia, est vocationis communis, qua ad vnitatem Spiritus in vinculo pacis vocati sumus, Ephes. 4. 3. Quarta, est futuræ gloriæ & communis hæreditatis cœlestis, qua vnà fruemur in omni æternitate.

21. Hæc

21 Hæc ſpiritualis copulatio & coniunctio ſatis arguit, quomodo Chriſtianos erga ſe inuicem affectos eſſe deceat. Quid pulchrius, quam Filios Dei ſe mutuo amore complecti? Quid conuenientius quam membra eiuſdem corporis ſe inuicem charitate fouere? Quid ſuauius, quã donatos eodẽ Chriſti ſpiritu vnanimes eſſe ac ſtudere communi commodo? Quid dignius, quam cogitatione futuræ gloriæ & æternæ ſocietatis cum æterno Deo & Sanctis omnibus angelis & hominibus, excitari ad mutuam beneuolentiam?

22 Qui hoc duplici humanæ ſocietatis vinculo, Naturali & Spirituali, non permouetur, ne hominis quidem titulo eſt dignus, nedum Chriſtianus dicatur.

3. Fines quatuor.

23 Iam ſpectentur fines operum charitatis, qui ſunt quatuor. Primus, gloria Dei, Nam Deus, cũ vltro citróque certant beneficijs ſui Filij, glorificatur & prædicatur. Secundus, refocillatio mutua membrorum eiuſdem corporis. Tertius, ædificatio aliorum. Nam cum alij alios intuentur ſtudioſos eſſe fraternæ charitatis, incitantur exemplo. Quartus, remuneratio. Deus enim promiſit remunerationem ei, qui vel hauſtum frigidæ aquæ dederit diſcipulo Chriſti.

Quatuor genera operũ charitatis.

24 Dominus Luc. 6. 37. quatuor genera operũ charitatis, quæ perpetuò pijs in conſpectu eſſe debent, ſuis commendare videtur.

25 Primum eſt, corde non iudicare perperam de proximo, ſed candidè potius de ipſo ſentire, ſemperque meliora de ipſo ſperare. Neque tamen hæc eo pertinent, vt fideles prorſus cæcutiant, & nihil diſcernant inter Paulum & Neronem. Sed tantũ affectum charitatis poſtulant, vt fideles amanter affecti erga ſe inuicem, ſeipſos frẽnẽt & non titillentur cupiditate in aliena vitia, plus quam requirit pietas inquirendi.

26 Secundum eſt, ore non condemnare, ſed potius benignè de proximo loqui, & ſine calumnijs, omnia in meliorem partem interpretari. Hîc tamẽ nec verum teſtimoniũ contra criminoſos ferre, nec ſontes ex verbo Dei & Legib⁹, iuxta vocationis noſtræ rationem condemnare prohibemur.

27 Tertium eſt, peccanti in nos & deprecanti culpã condonare offenſam. Ita enim ait Dominus: Remittite & remittetur vobis. Huius dicti ſenſus eſt, facturum eſſe Dominum, vt qui ſe facilẽ humanum & æquum præbuerit fratribus, eandem ſentiat erga ſe clementiam aliorum, vt benignè & amicè ab ipſis tractetur.

28 Quartum, indigentibus fratribus adeſſe conſilio & opere. Conſilio, quoties illis à recta via aberrare contingit. Opere, aliàs egentibus dando largius eleemoſynam, aliàs mutuando hilariter, etiamſi ſimile officium ab ipſis non expectemus.

29 Mutuare enim cum expectatione ſimilis officij vulgare officium eſt, etiam inter Ethnicos & peccatores. Quod etſi in ſe malum non eſt: tamen aliquid vltra requirit Dominus ab ijs, quos in ſuam familiam recepit.

Regulæ operum charitatis.

30 Regulæ quas in præſtandis operibus charitatis intuebuntur fideles, ſunt tres: Verbum, Fides, Charitas ipſa. Hæ enim tres regulæ modum continent præſtandorum officiorum.

31 Verbum ſit hoc, exempli gratia Prou. 5. 15. Bibe aquam de ciſternis tuis & fluenta de medio putei tui: fontes tui deriuentur foras, ſint tibi ſoli & non alienis tecum. Hoc Solomonis dictũ tria continet præcepta. Primũ, de vſu facultatũ, videlicet, quod quilibet debeat ſuis facultatibus vti in ſuũ commodum, prout ratio ſui ſtatus requirit. Secundum, de liberalitate erga indigentes. Non vult vt ſolus omnia deuores, ſed vt nonnihil conferas in vſus aliorũ. Tertium, de facultatum poſſeſſione. Non vult vt ita profundas res tuas, vt ipſe poſtea turpiter egeas, ex nimia profuſione ad mendicitatem redactus.

32 Fides intuetur & mandatum Dei & promiſſionem. Mandato quidem vrgetur ad charitatis officia fidelis. Promiſſione verò paterna allicitur, vt hilariter præſtet officium quod debet.

33 Charitas mutuis afficitur commodis & incommodis: gaudet cum gaudentibus: dolet cum dolentibus: & membrorum συμπαθείᾳ quadam ad ſuccurrendum indigentibus & affectis membris, excitatur.

34 Quicunque ergo fide præditus eſt, & verbum Dei veneratur, facile ex charitatis fonte ſcientiam hauriet communicationis mutuæ & officiorũ, quæ ſibi mutuo debent eiuſdem corporis membra.

XXI.

VOCATIO.

Commũnis & particularis.

1 ETSI omnes pij vnam communem vocationem habent, nimirum, vt ſint ciues regni Dei, Deum celebrantes: tamen vt alia membra eiuſdem corporis, alias habent functiones: ita in Eccleſia quæ eſt in hoc mundo, aliam alij habẽt vocationem.

Particularis definitio.

2 Vocationem autem hic definimus, legitimam functionem officij alicuius, certæ perſonæ propriam, vt eſt vocatio ad gubernandum, conſulendum, docendum, iudicandum, diſcendum, operandum, &c.

3 In huiuſmodi functionibus ſeu vocationibus perſonalibus, opus eſt ſingulari prudentia, ne vel in dexteram, vel in ſiniſtram nimium deflectamus: quod cum fit, incidimus in iudicium Dei, & opus Dei facimus fraudulenter. Quinque ergo colligam veluti puncta, quo quilibet reſpicere debet in ſua vocatione ne aberret.

Partes quinque.

4 Primum, vocatio habeat verbum Dei. Non enim poteſt legitimum eſſe, de quo verbum Dei nõ extat: cum ex eo ſolo ſciamus, an vocatio noſtra ſeu functio, ſit approbanda, nec ne.

Regula.

5 Vt autem hic non fluctuet conſcientia, hæc tenenda eſt regula: Omne officium faciens ad conſeruandos, iuuandos, & ornãdos ſtatus, à Deo ordinatos, vt Oeconomicum, Politicum, Eccleſiaſticum primo & quarto Decalogi præcepto mandatur. Atque ideo in ſe legitimum, licitum & ſanctũ eſt. Huc ſi acceſſerit iuſta & ordinaria vocationis deſignatio, fit etiam officiũ legitimũ perſonæ reſpectu, & prætereа cultus Dei in conuerſis. Requiritur proinde, vt vocatio ſit legitima & ratione officij præſtandi, & reſpectu perſonæ officio fungentis.

Vocationum regulæ.

6 Secundum, Sint actionum in vocatione regulæ, Fides & Charitas. Fides quidem Deum reſpiciat, moneatque nequis vel officio committat, quo gloriam Dei lædat: vel omittat, quod requirit officij ratio: vel faciat ſegniter, quod vocatio requirit. Charitas verò proximum intueatur, moneatque ne quis alteri ſit iniurius: hoc eſt, ne vel curioſè aliena inquirat, ſuo neglecto officio: vel inuideat ijs qui fortunatiores & præſtantiores videntur: vel contẽnat eos, quos ſe inferiores putat, ſeu, qui viliorẽ vocationẽ videtur adepti quã ipſe: vel dolo vllo aut fraude circumueniat proximum in officio & vocatione: vel ſit

πλεονέκτης, quouis iustitiæ aut iuris titulo. Sed potius requirit charitas, vt in sua quilibet vocatione maneat quietus, & propria agat, adeóque omnia referat ad vinculum sanctæ societatis.

Fructus legitimæ vocationis.

7 Tertium, Perpetuò respiciatur ad verbū, quo nititur cuiusque vocatio. Hinc enim, si quid aduersi inciderit, consolatio petenda est.

8 Quartum, Vocatio semper ad gloriam Dei, & vtilitatem reipublicæ in qua quis viuit, referatur. Hinc enim suauissimus percipitur fructus, videlicet, tranquilla & bona conscientia.

9 Quintum, Felix in vocatione successus tribuatur soli Deo, & ab eo expetatur. Is enim cum manum applicat, iucundissimus percipitur laboris fructus. Hinc moneatur vnusquisque, vt semper leuatam ad Deum mentem habeat, à quo petat successum.

10 His iactis fundamentis, non solum diligentia in vocatione crescit: verumetiā profana & Ethnica cura abijcitur. Nam cum Deus statuitur σύνεργος noster, facile spes concipitur salutaris euentus.

XXII.
VOTVM.

Vocis cōsideratio.

1 Scriptura votum appellat, non quālibet promissionem que cuiuis fit, sed eam solummodo quæ fit Deo, idque sponte & religiosè.

Rei definitio.

2 Definitur autem rectè in hunc modum. Votum est spontanea, Deo facta, obligatio, ad aliquid faciendum, vel omittendum, quod illi gratum & acceptum fore constat, vel ex se, vel propter aliud.

Diuisio.

3 Huiusmodi votum non vnius generis est. Est enim vnum omnibus illis, qui nomen Christo dederunt commune. Alterum priuatorum est. Illud itaque, commune: hoc, priuatum seu speciale, seu personale vocare licebit.

1. Votum commune.

4 Commune Christianorum votum est promissio illa solēnis, qua in vnius Dei, qui est Pater & Filius & Spiritus sanctus, nomen inauguramur, atque illi, renunciato Satana cum operibus suis, omnem pollicemur obedientiam, nosque totos illius fidei ac bonitati committimus.

Eius confirmatio.

5. Hoc votum commune nuncupatum, in Baptismo, Confessione, & Cœnæ Dominicæ sumtione confirmatur.

6 Purior Ecclesia, secuta Apostolorum tempora, quando Christianorum infantes baptizari cœperunt, hunc morem habuit, vt instituti pueri in Catechesi, producerentur publicè in conspectum Episcoporum, ac ibi interrogarentur de articulis fidei, ac votum illorum nomine factum in baptismo, propria voce confirmarent: & illa actio à parte, confirmatio cœpta est appellari.

7 Constabat autem ista actio Examine, Solenni voti in Baptismo nuncupati confirmatione, Precatione Episcopi, & Manuum impositione.

8 Hic mos vtilissimus erat, & faciebat ad retinendam confessionem & cōcordiam. Neque enim facile quisquam à doctrina, quam solenni voto confirmauerat, discedebat.

Errores.

9 Verùm paulatim actio illa bono consilio instituta in ociosas ceremonias degenerauit. Primùm enim omissum est examen, quod ante omnia retinendum erat. Deinde additū est Chrisma. Præterea Sacramentum fecerunt ex confirmatione. Adhæc, superstitiosa certorum verborum recitatio adhibebatur lingua plerisque incognita. His enim verbis vsi fuerūt: Signo te signo crucis: cōfirmo te chrisma te salutis in nomine Patris & Filij, & spiritu sancti.

10 In nostris Ecclesijs, substantia confirmationis veteris retinetur, abolitis superstitionibus Papisticis. Nam Episcopi in visitationibus publicè examinant iuuentutem in articulis fidei, & in doctrina de Sacramentis. Deinde eam doctrina & exhortationibus confirmant. Idem fit quoque priuatim à pastoribus, antequam admittantur, præsertim rudiores, ad participationem Cœnæ Dominicæ.

Voti communis Laus & necessitas.

21 Iam cum constet, nos in hoc voto communi & solenni renūciasse Satanæ ac eius operibus, atque promisisse Deo omnem obedientiam: quis non videt, quam sit necessaria obedientia erga Deum, ad quam præstandam, & præcepto, & voto hoc solenni sumus obstricti?

12 Quicunque ergo oppugnant necessitatem obedientiæ, hoc est bonorum operum, quæ Deus à nobis requirit, non solum mandatum Dei æternum turpiter contemnunt: verumetiam hoc votum in Baptismo nuncupatum fœdifragè infringunt, & homines rursus iugo peccati & Satanę imperio subijciunt.

13 Quare qui verè pij sunt & gaudēt in Domino, perpetuo memores esse debent voti eius, quod in Baptismo vouerunt. Quo vt renunciarunt Satanæ: ita Deo per omnem vitam promiserunt obedientiam.

14 Præter hanc voti necessitatem, multiplex cogitetur necessitas, videlicet, mandati, debiti, fidei, cōuersionis, regenerationis & vitationis pœnarum: & semper sit in conspectu dictum Iohannis: Qui facit iustitiam, iustus est. Et hoc Pauli: Debitores sumus non carni, sed Spiritui.

Violatio.

15 Porro votum in Baptismo factū, violatur omni voluntaria inobedientia erga Deum, interiori & exteriori. Ex quo fit, vt homo ita violans votum, excutiat Spiritum sanctum, & fiat reus mortis æternæ: donec rursus per pœnitentiam votum renouet.

16 Verum qui vel ignorantia, vel infirmitate labuntur, retinent tamen fidem & bonam conscientiam: illis non imputatur peccatum. De ijs dictum Ioannis intelligi debet: Qui natus est ex Deo, non peccat.

Christianorum officium.

17 Quicunque ergo Christo in Baptismo nomen dederunt, ac illi militare se promiserunt, militent honestam militiam, retinentes fidem & bonā conscientiam: & non se proprijs ratiocinationibus præcipitent in certum interitum.

18 Hæc doctrina non pugnat, vt quidam falsò opinantur, cum gratuita iustificatione: sed optimè cū ea consentit. Nam vt solus Christus statuitur nobis esse à Deo sapiētia, iustitia, sanctificatio, redemptio, quem Christum sola fide apprehendimus: ita Spiritus Christi est, in iustificatis, vitæ nouæ autor. Huc illud Pauli: Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius: Item: Quicunque spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Rom. 8.

19 Nemo igitur seipsum fallat vanis paralogismis, quasi Deus nostram obedientiam serio non requireret, ac quasi fides esse posset absq; suis germanis proprietatibus, & viuis iustitiæ fructibus.

20 Etsi autem fides in alijs est languidior, in alijs robustior: tamen si vera est, & non manis fidei professio, studio bene operandi prædita est, & spiritu militat aduersus peccatum & Diabolum.

21 Languidior quidem fides sæpe videtur succumbere: quæ tamen prostrata mox se erigit, ap-

prehensa

apprehensa dextera Dei, id est, Domino nostro Iesu Christo. Quare pij in dies proficiant in fide, quo magis magisque Spiritus imperium aduersus carnem roboretur ac confirmetur.

22 Priuatum seu personale seu speciale votũ est, quod aliquis Deo sua sponte promittit. Vt mater Samuelis voto filium diuino ministerio addixit.

1 Priuatũ seu speciale votum. 23 In huiusmodi personalibus votis, multa sunt timenda, vt pote, Superstitio, impietas, turpitudo, vanitas. Quare hic singulis adhibenda est cura, ne nobis ipsis struamus laqueos periculosos.

Eius partes. 24 Ne igitur temeraria sint nostra vota futura quatuor in deliberationem venire debent, quorum singula diligenter examinanda sunt, priusquam votum nuncupemus. Horum primum est, Quisnam sit is cui nuncupatur votum. Secundum, Qui nos qui vouere decreuimus. Tertium, Quæ res, quam vouere statuimus. Quartum, Animus vouentium, seu finis.

1. Cui vouemus. 25 Cum itaq; Deus sit cui votum nuncupatur, diligenter spectandum, an votum sit approbaturus. Primùm, hoc ex verbo Dei constat, quod Deus dãnet omnes ἐθελοθρησκείας. Ita enim ait: frustra me colunt, docentes mandata hominum. Hinc petendum est hoc consolationis caput, quod nihil omnino vouere liceat, nisi conscientia prius statuat votum placere Deo. Hoc aliunde sciri non potest, quam ex ipsius verbo, quod requirit, vt in præceptis ipsius ambulemus, & non iuxta præcepta hominum.

2 Qui nos sumus. 26 Secunda deliberatio erit de nobis ipsis. Hic diligenter nostrã conditionẽ consideremus, caueamusq; ne votum vocationẽ nostram impediat, atq; ita impietatis aduersus Deum arguamur.

3 Quid voueamus. 27 Tertia deliberatio erit de re voti. Hic tria ordine perpendenda sunt. Primum, An res possibilis sit, & in nostra manu posita. Secundum, An genus voti in communi voto includatur. Tertium, Anne ingrati videamur, contemnentes creaturas Dei, qui eas nobis contulit vtendas, pro commoditate nostra, cum gratiarum actione.

4 Quo animo. 28 Quarta deliberationis pars est, vt spectetur, quo animo quis votum nuncupet, vt eius verus finis conspiciatur.

29 Omnis autem qui votum facit, aut respiciet ad tempus præteritum, aut ad futurum. Si ad præteritum respicit, votum aut erit exercitium pœnitentiæ, aut gratiarum actionis testimonium. Si ad futurum, eo pertinebit votum, vt vouentem cautiorem reddat, vtque stimulis quibusdam eum ad pietatis & vocationis officia excitet.

Votorum papisticorum errores. 30 Hæ consultationis partes in Papatu negligebantur: vnde factum est, vt multa sint eorum vota, partim superstitiosa, partim impia, partim temeraria ac vana.

31 Monachus vouet religionẽ, quæ tantum pendet ex humanis traditionibus, idque in hunc finem, vt mereatur obseruantia voti fauorẽ Dei. Hic apertè contra primum & vltimum cõsultationis caput delinquit.

32 Carthusianus vouet perpetuam abstinentiã à carnibus. Quare, ita fit multipliciter reus. Primùm, contemnit creaturas Dei, quibus Deus mandat nos vti cum gratiarum actione. Deinde, valetudinem propriam lædit, & fit reus violati quinti præcepti. Præterea, hac abstinentia vult mereri remissionem peccatorum: atque ita temerarius deprehenditur: vt qui omnia deliberationis capita neglexerit: ac ob impietatem reus peragitur conculcati sanguinis Christi.

33 Sacrificulus vouet castitatem perpetuam, quæ donum Dei singulare est, quod Deus donat non omnibus, sed valde paucis. Quare tertium deliberationis caput præterit, & se inuoluit laqueo Satanæ.

De votis impiis regulæ. 34 De huiusmodi votis, quæ partim superstitiosa, partim impia, partim vana sunt, tenendum est dictum: In malis promissis rescinde fidem. In turpi voto muta decretum. Quod incautè vouisti, ne facias. Impia est enim promissio, quæ cum scelere adimpletur.

35 Sicut enim rectè rescinditur, quod incautè & temerario impetu iuratum est: ita votum temerarium non est seruandum. Nam qui, rectius edoctus, præstat quod incircumspectè promisit, duplicat peccatum.

Exẽplum. 36 Quare exemplum Dauidis imitari par est, qui votum suum, inconsiderate factum, infregit. Votũ autem hoc erat: Verè, inquit, frustra seruaui omnia quæ huius erant in deserto. Hæc ergo faciat Dominus inimicis Dauid, & hæc addat, si relinquero, de omnibus quæ ad Nabal pertinent, vsque ad mane, mingentem ad parietem. Verùm hoc votũ non impleuit, sed infregit, ductus pœnitentia temeritatis. Ita enim ait: Benedictus Dominus Deus Israel, qui misit te hodie in occursum meum: & benedicta tu, quę prohibuisti me, ne hodie irem ad sanguinem, vt vlciscerer me manu mea. 1. Sam. 25. 22. 32.

Cõsilium Christianum. 37 Potest igitur Monachus rectius edoctus, superstitionem, quam vouit, rescindere: imo nisi hoc faciat, maiorem damnationem sibi accersit. Nam hæc conditio (quod & Monachi ipsi testantur) intelligitur in omni voto: Hoc Deo promitto me facturum, si illi placet. Proinde Monachus intelligẽs votum suum displicere Deo, agat pœnitentiam, & rescindat votum propter defectum conditionis implicitæ.

38 Similiter Monacha, quæ vel impulsu parentũ, vel temeritate, vouit castitatem extra matrimoniũ, absoluitur à voto, propter defectum conditionis tacitæ. Nam & hanc inter conditiones generales nominat: Si potero. Si itaque non poterit, victa carnis imbecillitate, quærat honestum coniugium, & non sectetur turpem cum Papistis libidinem.

Obiectionum duarum dilutio. 39 Cùm autem Scriptura dicit: Vouete, & reddite: intelligendum est dictum de votis piis, quæ habent conditiones, quas ratio piorum votorum postulat.

40 Monachi, qui definiunt vota esse opera supererogationis, & nugantur factum cum voto magis meritorium esse, quam sine voto factum, deplorandi sunt potius quam refutandi. Apertè enim sanguinem Christi conculcant.

41 Manifesta siquidem impietas est, quod doceant, voto religionis solui matrimoniũ. Nam hoc perinde est, ac si dicerent opera Diaboli esse operibus & ordinationibus Dei præferenda. Quis quæso potest hanc blasphemiam audire?

Voti specialis regula. 42 Quare, vt Papistas relinquendos iudico, cum suis impuris votis: ita statuo, fidelibus sufficere illud solenne votum, quod vouerunt in Baptismo.

43 Verùm, si contigerit aliquando, priuatæ disciplinæ caussa, aliquid vouere: fiat votum cum conditione, nec promittatur in perpetuum: ne nobis laqueos temeritate nostra iniiciamus. Vt, Si honestus adolescens, quo expellat torporem voto se astringat ad certas horas & lectiones: certum voti tempus præfiniat, & claudat votum iustis conditionibus.

XXIII.

BLASPHEMIA.

Duplex blasphemia.

1 DVplex peccatum committitur aduersus Euangelium. Vnum, est cōtēptus Euangelij, videlicet, cum quis vel recusat audire & discere Euangelium, vel alioqui segnescit & non facit quotidianos progressus in fide & obedientia Euangelij. Alterum, est abnegatio Euangelij, videlicet, cum quis veritatis Euangelij, quam antea complexus erat, & de qua erat certus, confessionem abiicit.

2 Vtrumque damnatur voce Euangelij: Qui nō credit in Filiū, ira Dei manet super eum. Ἀπειθεῖν enim vtrumque significat, videlicet, non credere, Et se alicui contumaciter opponere.

De blasphemia in Spiritū sanctum.

3 Sub posterioris rationem venit Blasphemia in Spiritum sanctum, quam Christus, Ioannes, & Epistola ad Hebr. irremissibilem esse pronuntiant, nō quidem substantia sua. Nam gratia superat peccatū, sed circunstantia certa.

Definitionis inuestigatio.

4 Definitio huius Blasphemiæ, quam Scriptura etiā peccatum in Spiritum sanctum vocat, & peccatum ad mortem, ex collatione Scripturarum inquirenda est & statuenda: vt nullus conscientiis relinquatur dubitandi locus.

Partes seu testimonia Scripturę, ex quibus differētia specifica huius peccati colligitur.

5 Cum animum per Scripturas circūfero, quinque se mihi offerunt excutienda, quæ ad huius peccati plenam rationem explicandam, pertinere videntur.

6 Primùm, occurrit dictum Ioannis, 1. Ioan. 5. 17. Omnis ἀδικία peccatum est, sed nō ad mortem. Hic Iohannes distinguit peccatum ad mortem, quod aliàs dicitur peccatum in Spiritum sanctum, à transgressionibus Legis diuinæ, siue sint voluntariæ, siue inuoluntariæ, siue multæ, siue plurimæ. Dicit enim distributiuè: Omnis ἀδικία, id est, quælibet Legis transgressio est peccatum, sed non ad mortem.

7 Hinc concludo, peccatum in Spiritum sanctū non esse Legis moralis transgressionem vllam, nec vniuersalem, nec particularem. Atq; hæc conclusio in primis tenenda est contra multorum errorem, veterum & recentium Scriptorum, qui multis præbet occasionem desperationis.

8 Secundò, occurrit dictum Domini Matth. 12. 31. Mar. 3. 28. Luc. 12. 10. Dominus enim, in istis locis, obiicit blasphemiā in Spiritum sanctum Iudæis, qui non solùm Christum & eius Euangelium aspernabantur, freti propriis iustitiis & sacrificiis legalibus: verumetiam dicebant Christum eiicere Dæmonia per Beelzebub, principem Dæmoniorum, & habere spiritum impurum.

Materia.

9 Hinc concluditur, quod materia seu generica differentia peccati in Spiritum sanctum, sit abnegare Christum & eius sanctum Euangelium ascribere spiritui Satanæ opus, quod est Spiritus sancti proprium: & fidere propriæ iustitiæ, dignitati, sacrificiisque legalibus.

10 Tertiò, occurrit Paulus, qui fatetur se blasphemum fuisse in Christum, persecutorem, & violentū: vt qui summa tyrannide & iniuria, oppresserit Christum in suis membris, vnde à Domino illi obiectum est: Saule, Saule, cur me persequeris? Hac confessione, Paulus complectitur omnia vitia, quæ Christus obiecit Pharisæis.

11 Tribuit enim Paulus opera Christi Diabolo, quod est verè blasphemum esse in Christum. Nā detrahit Christo laudem veritatis, negat eius diuinā potentiam. Qua ratione nomen Christi inter homines supra modum læsit. Præterea plus quam alij Pharisæi omnes, persecutus est Christum in suis membris, zelo lege Mosaicæ.

12 Etsi autem Paulus blasphemus fuit in Christum, & Euangelij ipsius persecutor violentus: tamē se consecutum esse misericordiam dicit, quod ignorans hoc fecerit in incredulitate.

13 Significat igitur Paulus, duplicem esse blasphemiam & persecutionem Christi, atque eius sancti Euangelij: quarum vnam, quæ ex ignorantia proficiscitur, non esse peccatum in Spiritum, clarè indicat.

14 Atque ideo ipse Dominus apud Matt. ait: Quisquis locutus fuerit aduersus Filium hominis, remittetur ei: intelligens eum, qui ex ignorantia hoc facit, & postea melius edoctus resipiscit.

15 Quartò, occurrit Domini dictum. Matt. 12. 32. Quisquis autem locutus fuerit aduersu Spiritum sanctum, non remittetur ei, neq; in hoc seculo neque in futuro.

16 Quomodo autē hoc Domini dictum accipiēdum sit, epistola ad Heb. cap. 6. 4. hisce verbis exponit: Impossibile est eos, qui semel fuerūt illuminati, gustaueruntq; donum cœleste, & participes facti fuerunt Spiritus sancti, gustaueruntq; bonum Dei verbum, & virtutes seculi futuri, si prolabantur, vt denuo renouentur per pœnitentiam, rursus sibi crucifigentes filium Dei, & ludibrio habentes.

17 Hoc dictum collatum cum verbis Domini, differentiam specificam peccati in Spiritum sanctum, suppeditabit: & rationem docebit, cur hoc peccatum dicatur præcipue contra Spiritum sanctum.

Differentia specifica.

18 Differentia specifica est, à Christo vere agnito, & ab Euangelio, per Spiritum sanctum illuminantem corda, cognito, deficere: Christum negare: eum persequi, & contumelia afficere, spreta ipsius victima.

Ratio nominis.

19 Est ergo ratio appellationis, quod tales, sciētes & volentes expellant Spiritum sanctum de cordibus suis: reiiciunt eius testimonium, per quem veritas Euangelij in eorum cordibus obsignata erat.

20 Quinto, cum Epistola ad Hebręos ait: non est alia hostia reliqua pro peccato, circumstantiam, cur hoc peccatum dicatur irremissibile, ponit.

21 Quomodo enim is peccator per pœnitentiā renouari poterit, qui pœnitentiæ fundamentum abiecit, videlicet Christū ipsum? Renouatio enim fieri non potest, nisi per fidem in Iesum Christum.

22 Deinde peccator, qui per Christi hostiam saluari non vult, vbi inueniet aliam hostiam per quam saluabitur? Non enim est alia hostia pro peccato, quā Christi sola.

Quare dicitur irremissibile.

23 Putabant Pharisæi se suis sacrificiis, posse abolere peccatum, & sine hostia christi, se remissionem peccatorum posse consequi. Quod Paulus, consentiente tota Scriptura, dicit esse impossibile.

24. Dicitur proinde hoc peccatum irremissibile, non quod sit potentius, aut maius, quam gratia. Nam certissima est hæc Pauli regula: Gratia superat peccatum. Sed quia non est alia, quam sola christi victima pro peccato, quam illi finaliter reiecerūt.

Definitio.

25 Ex his iam concludamus plenam definitionē huius peccati, quod vocant blasphemiam, seu peccatum in Spiritum sanctum.

26 Peccatum in Spiritum sanctum est voluntaria rebellio aduersus christum rectè agnitum: defectio ab Euangelio, in corde hominis, per Spiritum sanctum illuminantē, obsignato: persecutio Ecclesiæ, cum

ſiæ, cum fiducia propriæ iuſtitiæ aut dignitatis, ſpreta & abiecta finaliter chriſti hoſtia, quæ ſola peccati expiatrix exiſtit.

27 Non igitur mirum eſt Dominum dixiſſe: Omnia peccata, quæ peccauerint homines, remittentur eis. Sed blaſphemia Spiritus, non remittetur eis, nec in præſenti, nec in futuro ſeculo.

Explicatio.

28 Hinc petenda eſt declaratio dicti ad Heb. Voluntarie peccantibus, poſt acceptam notitiam veritatis, non relinquitur pro peccato hoſtia.

29 Nam voluntarie peccantes vocat eos, qui renunciant chriſto, quem agnouerunt, atq; eius hoſtiã abiiciunt, & ludibrio exponunt, vt Iulianus, &c.

Errores.

30 Nequaquam igitur dictum Apoſtoli patrocinatur Donatiſtis, qui lapſis negarunt veniam. Nã inter lapſum in moribus, & lapſum renunciantium chriſto vere agnito, eiuſque ſancto Euangelio, maximum eſt diſcrimen.

31 Etſi autẽ horrendiſſima peccata, ſiue ex ignorantia, ſiue ex infirmitate, ſiue ex malitia, commiſſa contra præcepta Decalogi, digna ſunt æterna morte: tamen pœnitentibus remittuntur. cuius rei illuſtria habemus in Scripturis teſtimonia, vt Manaſſis, Dauidis, & multorum aliorum.

32 Perperam igitur faciunt Donatiſtæ, qui vnã voculam, voluntariè, vrgent, non ſolum contra tam clara teſtimonia, verumetiam contra περίςασιν loci, & Apoſtoli mentem.

Peccata contra cõſcientiam periculoſiſſima.

33 Quanquam autem particulares lapſus, vt oſtẽdimus, non ſunt peccatum in Spiritum ſanctum: tamen cum ſæpe contra conſcientiam perpetrantur, merentur deſertionem, atque ita homines præparãt ad blaſphemiam in Spiritum ſanctum.

34 Quare magno ſtudio cauendi ſunt lapſus voluntarij, & iterationes peccatorum, quæ fiunt vincula, quibus ligantur homines ſub peccati imperio, & diaboli tyrannide, vt poſtea, cum velint, non poſſint eluctari.

35 Huc illud Gregorij: *Cũ culpa in vſum venerit, etiam volens animus, vix reſiſtet: quia quot vicibus prauæ frequentationis aſtringitur, quaſi tot vinculis alligatur.*

36 Veriſſimum enim eſt quod dicit Auguſtinus: *Conſuetudine vitia roborata difficulter vincuntur.* Item, *Conſuetudine nimia, peccatum fit quaſi naturale. Nam dum conſuetudini non reſiſtitur, fit neceſſitas*

37 Eadem ſiquid ratio eſt morbi animi, & morbi corporis: vt de vtroque rectè videatur dixiſſe Poeta: *ſero medicina paratur, cum mala per longas conualuere moras.*

XXIIII.

LIBERVM ARbitrium.

Methodi & diſtinctionum vtilis vſus

1 MVlti multa diſputant de libero arbitrio, & ſe plurimis quæſtionibus inuoluunt ſine fructu: cum tamen res per ſe facilis ſit, modo Scripturam ſequi velimus.

2 Scriptura enim manifeſtè tribuit voluntati libertatem eligendi. Propoſui, inquit Moſes, Deut. 30.19. vobis vitam & mortem, benedictionem & maledictionem: elige ergo vitam, vt & tu viuas, & ſemẽ tuum. Et Chriſtus dicit: volui te congregare, & tu noluiſti. Matt. 23.37.

3 Cùm hoc dicimus, non conuellimus eorum ſententiam, qui vel defendunt Liberum arbitrium, vel ſtatuunt Seruum arbitrium, oppugnantes Liberum arbitrium. Nam horum ſententiæ ſimul ſtare poſſunt, modo recte diſcernantur.

Definitio

4 Ordiamur ergo à definitione. Liberum arbitrium eſt voluntatis libertas, ad hoc vel illud inclinandæ, pro arbitrio.

5 Arbitrium autem, eſt iudicium, quod à ratione, tanquam arbitro, ſtatuitur. Si ergo, arbiter, ratio, rectè iudicat: rectè eligit voluntas. Si male iudicat, vel corruptus eſt: male eligit voluntas.

Diſtinctio.

6 Verùm, ne hic vllo errore implicemur, diſcernemus primum, inter arbitrium rectum, & prauũ: deinde, inter προαίρεσιν, & executionem.

Ante regenerationẽ quale ſit hominis arbitriũ.

7 Ante regenerationem & illuminationẽ mẽtis per Verbum & Spiritum ſanctum, arbitriũ, quãtum ad ſpirituales res, quæ ſunt ſalutis, attinet, planè eſt prauum, quod Scriptura multis locis docet.

8 Vt in illo: Prauum eſt cor hominis ab initio, ſcilicet, ſtatim poſt lapſum primorum Parentum, & Paulus poſt Dauidem, dicit, non eſſe quẽquam, qui intelligat. Quid multis? Homo ſequitur φρόνημα carnis, ante illuminationem: & illud φρόνημα eſt inimicitia coram Deo.

Teſtimonia.

9 Hinc eſt, quod homo ſponte ſeruit prauis cupiditatibus, & liberè eligit noxia, pro arbitrio, ſiue errante ſiue corrupto.

Simile.

10 Hoc vtcunq; hac imagine pingi poteſt. Vt meretrix, pro arbitrio ſuo, minime coacta, ſuis amatoribus ſe proſtituit, qua in re miſere & perdite ſeruit, etſi volens & libens hoc faciat, ita voluntas, peccati concupiſcentiis miſere ſe ſubmittit illis, volens & non coacta, ſeruiens ad omnem turpitudinem perpetrandam.

11 Hinc eſt, quod Lutherus Seruum arbitrium ſtatuat, hoc eſt, ſeruitutem voluntatis pro arbitrio prauo. Qui facit, ait Dominus, peccatum, ſeruus eſt peccati. Ioan. 8.34.

12 Cum autem Lutherus ſeruum arbitrium defendit, non tollit Liberum arbitrium, quatenus liberum, coacta opponitur: quod nemo poteſt facere, niſi ſimul opus Dei deſtruat, hoc eſt voluntatẽ in nomine eſſe neget. Voluntas enim non fert neceſſitatem coactionis: ſed quatenus liberum, ſeruo opponitur. Sponte enim homo ſeruit peccato ante regenerationem.

13 Cur autem Lutherus ſic docuerit, habuit cauſas grauiſſimas. Antagoniſtæ Lutheri, non ſolum, de arbitrio diſſerentes, errabant, cum ex Ariſtotele dicebant: Ratio deprecatur ad optima: verumetiam, executionem cum electione, non ſine magno errore, confundebant.

14 Voluit ergo Lutherus docere: & arbitrium prauum eſſe ante regenerationem, & voluntatem ſe ſponte illi ſubmittere, ſeruireque prauis deſideriis, & executionem, à iudicio & electione diſtinguendam eſſe.

Poſt regenerationem.

15 Porro, poſtquam hominis mens eſt illuminata verbo Dei, & homo Spiritus ſancti gratia, per Spiritum ſanctum regenitus eſt: nouum fit arbitrium, hoc eſt, nouum, à ratione rectè docta & reformata manu Dei, tanquam arbitro, iudicium ſtatuitur, hoc eſt, rectum, iuxta normam voluntatis Dei.

16 Cùm pro hoc arbitrio nouo & recto, voluntas eligit vitam, & mortem auerſatur, eligit benedictionem & recuſat maledictionem: non amplius ſeruit peccato, ſed iuſtitiæ, in qua re ſumma eſt libertas.

17 Hinc eſt quod quidam tribuant homini renato liberũ arbitrium, quo videlicet voluntas liberè, pro arbitrio recto, voluntati Dei ſe ſubmittit, eique

seruit. Deo enim seruire summa est libertas.

18 Sed semper tenendum est, quod Lutherus propter caussas supra enumeratas, Liberũ opponit Seruo, & non coacto, quemadmodum illi, qui libertatẽ voluntatis defendunt.

De electione & executione.

19 Cæterum exacte hic distinguendum est, inter προαίρεσιν seu electionem, & executionem.

20 Προαίρεσις enim voluntatis est facultas, qua quod placet, eligit, & quod displicet, respuit. Executio est virium, quibus opus imperatum à voluntate perficitur, vel non perficitur.

21 Inclusus in carcerem habet προαίρεσιν, qua vult & eligit liberationem, & qua respuit captiuitatem: vires tamen, quibus exequatur non habet. AEgrotus vult & eligit liberrimè sanitatem, & respuit liberrimè morbum: sed executio extra electionem posita est.

22 Paulus habet arbitrium rectum, & libertatem voluntatis pro arbitrio, hoc est, habet προαίρεσιν boni: sed corpus mortis huius est illi impedimento: ne perficiat bonum quod velit. Rom. 7. 19.

23 Nam cum ait: Non, quod volo, hoc ago: sed quod odi, hoc facio. His verbis significat, & arbitrium suum rectum esse, & voluntatem liberam, sed executionem impediri.

24 Pij ergo, intelligentes virium præstandi imbecillitatem, ad Deum confugiant, ipsum orent, vt aliquid ipsi gratum faciant.

XXV.

CONSCIENTIA.

Testis & index factorum.

1 MIrandum sanè opificium Dei in hominibus est conscientia, quam quisque secum circumferens, testem & iudicem suorum factorum præsentem habet. Vnde prouerbialis ille sermo natus est: Conscientia mille testes.

2 De hoc opificio Dei Paulus Rom. 2. 15. in hũc modum scribit: Ostendunt Gentes opus Legis scriptum in cordibus suis, contestante eorum conscientia, & intra sese rationibus excusantibus aut etiam accusantibus.

Conscientiæ vis & pictura.

3 In hoc Pauli dicto quatuor veniunt perpendenda, quæ faciant ad intelligendum hoc Dei opificium, de quo agimus. Primùm enim, cum dicit: Opus Legis scriptum in cordibus Gentium, significat discrimen honestorum & turpium, natura notum esse. Deinde, cum addit, Gentes hoc ipsum opus ostendere, ad experientiam prouocat. Dum enim gentes religiones instituunt, dum puniunt turpia & iniusta facta, vt Deum colendum esse testantur: ita honestatem & iustitiam expetendam esse iudicant, ad quæ tanquam ad prima capita, tota Lex Dei reuocatur. Tertiò, cum addit: Vna testante eorum cõscientia, coram interno testimonio conscientiæ Gentes sistit. Quartò, cùm inquit: Et inter se rationibus accusantibus aut excusantibus, qualisnam testis sit conscientia definitur. Nam cum dicit: Gentes rationibus se nunc excusare, nunc accusare, aperte significat, conscientiam, naturalẽ quãdam esse Legis intelligentiam, qua, vt honesta facta excusantur & probantur: ita turpia accusantur & improbantur.

4 Cùm hac definitione cõuenit & poetæ descriptio. *Conscia mens vt cuique sua est, ita concipit intra Pectora, pro meritis, spemque metumque, suis.*

5 Verum, vt hoc opus diuinũ cogitetur cũ maiori admiratione, in gloriã Opificis: subtilius, quæ ad huius opificij fabricam pertinere videbuntur, inquirã. Sedes eius

6 Omnium primum hoc tenẽdum est, quod sedes conscientiæ sit in præcipua parte hominis, videlicet, in mente ipsa, in qua tres facultates sunt, veluti huius diuini opificij partes.

7 In mente, quæ sedes est conscientiæ, est primùm intelligentia, quam Philosophi vocant contemplantem, à proprio eius officio. Nam in contemplatione occupatur, ac scientiarum omniũ principia scrutatur.

Intelligẽtia contẽplans.

8 In hac ergo intelligentia contemplante collocatur, συντήρησις ea, quæ propositiones, hoc est, Maiores, in syllogismis practicis suppeditat, & à Paulo νοῦς appellatur.

9 Nam cũ hæc synteresis sit custos & conseruatrix notitiarum, quæ nobis innatæ sunt, de honestis expetendis & turpibus fugiendis: attendit semper quid expediat. Atq; hãc ob caussam suppeditare syllogismis practicis propositiones dicitur, quales sunt hæ: Honesta expetenda sunt: Turpia vitanda.

Intelligẽtia practica.

10 Deinde, in mente est intelligentia practica, quæ in actione posita est. In hac parte mentis conscientia collocatur. Atque hæc, assumptiones seruientes syllogismis practicis, pro actionum differentia, promit.

Facultas Iudicatrix.

11 Adhæc, in mente est facultas iudicatrix de facto, hoc est, τὸ κριτήριον. Hæc facultas de præmio & pœna factorum pronunciat, iuxta honestè secus factorum gradus.

12 Syllogismus ita extructus vocatur practicus, propterea quod de actione instituitur, & de actionis præmio & pœna iudicat. Hic syllogismus, interdum partis nomen sibi vsurpat, & dicitur conscientia.

Syllogismus conscientiæ.

13 Hunc syllogismum practicum, diuino ordine, sequitur aut lætitia, aut trepidatio in corde, pro actionum varietate. Huic affectui haud raro etiam tribuitur conscientiæ nomen. Non enim insitatũ est, idem nomen toti & partibus tribui.

Exemplũ honesti.

14 Συντήρησις intelligentiæ in Hectore contẽplãtis, hanc suppeditat propositionẽ: Honesta sunt facienda eáque quæ laude digna sunt. Cõscientia, quæ proprie est mentis practicæ, hanc ponit assumtionẽ: Defendere patriam, & pro ea fortiter mori (vt ego decreui) est & honestum, & laude dignum, τὸ κριτήριον conclusionem infert: Ergo defendere patriam & pro ea fortiter pugnare, est honestum & laude dignum. Hunc syllogismum in mente Hectoris secuta est lætitia, qua magis animatus est.

Exẽplum mali & turpis.

15 In Oedipo συντήρησις suppeditat hanc propositionem, Turpissima facta, maxima sunt digna pœna. Conscientia apponit assumtionem. Incœstus cũ propria matre concubitus, est turpissimus. τὸ κριτήριον concludit, Igitur incœstus cum propria matre concubitus, est pœna maxima dignus. Hunc syllogismũ practicum in mente Oedipi tantus secutus est cruciatus, quod pudore suffectus, ob sceleris turpitudinem, ipse sibi oculos eruerit, ne Solem aspiceret, dixeritque vicinis, Discedite à me, ne vmbra bonis noceat. Huc Oedipum potentem regem, adegit conscientia sola, qui antea Sacerdotem Tyresiam rectè admonentem, superbissimè contemsit. Etsi satis animose, ab eo vicissim contemtus est.

16 Hactenus ex media Philosophia desumsimus descriptionem conscientiæ, quam descriptionem mens sana in omnibus hominibus, absque controuersia approbat. Nunc autem aliquid adiiciamus quod ignotum est Philosophiæ, & sine quo doctrina de conscientia est imperfecta, & plane desperationis plena.

17 Regula

Regula. 17 Regula triplex in mente contemplante considerãda est: Vna, Naturalis: Legalis, altera: Tertia, Euangelica. De naturali regula, quam cum Philosophis συντήρησιν appellamus, iam dictum est, quare de reliquis duabus est dicendum.

Legalis. 18 Legalem appello regulam, quam lex Dei suppeditat, quoties Deus vel mandat aliquid fieri, vel prohibet, siue id fiat catholice, siue personaliter.

Exẽplum. 19 Deus mandat Sauli, vt aboleat Amalech cum omnibus suis, vt nihil prorsus de anathemate reseruetur. Hoc mandatum regula erat, suppeditans Sauli maiorem syllogismi practici, ex qua regula, obiurgatus tandem à Samuele, hoc modo ratiocinatur: Mandato Dei inobediens iustè punitur. Ego Saul mandato Dei non obediui, Ergo, iustè punior. Hũc practicum syllogismum in Saule, desperatio consecuta est: vt in Cain, Iuda, & multis aliis.

20 In hoc syllogismo, vox Dei est loco συντηρήσεως, quæ Maiorem constituit: subsumit conscientia Minorem, τὸ κριτήριον pronunciat sententiam, quam sequitur pœna.

Euangelica. 21 Tertia regula est ignota rationi ac Legi, & est vox Euangelij, quæ pœnitentiam prædicat, & pœnitẽtibus offert remissionem peccatorum, iuxta illud: Conuertimini, & propitius ero iniquitati vestræ. Et Dominus: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. Ex quo sequitur, non perituros, quotquot egerint pœnitentiam.

Exẽplum. 22 Et hæc regula Dauid hunc syllogismum extruxit: Deus promittit veniam peccatoribus, qui pœnitentiam egerint. Ego reus homicidij & adulterij, pœnitentiam ago, & confugio serio ad misericordiam. Igitur Deus condonat mihi grauissimum peccatum, quo illum offendi. Hunc syllogismum in corde Dauidis consolatio vera secuta est, & lætitia in Deo, qui peccatum iuxta promissionem remisit. In concione Nathan cernitur vnus syllogismus, ex regula Legis: alter, ex regula Euangelij. Vtriusque affectus in corde Dauidis sentitur: quod & voce declarat.

Conscientiæ fulcra quatuor. 23 Ad eundem modum Manasse, Latro in cruce, Petrus, Paulus, & alij, conscientia scelerum prostrati, contra Legis damnatoriam sententiam Euangelij promissione se erexerunt.

24 Cæterùm, ne quis hanc Euangelicam regulam malè applicet, sciendum est, quibus veluti fulcris nitatur, ne quis seipsum fallat, & abutatur Euangelij regula in propriam perniciem.

25 Quicunque proinde hac Euangelij regula rectè vti velit, hæc quatuor absque hypocrisi in se sentiat. *Primum*, est fiducia Christi, qua statuitur esse remissum peccatum, iuxta illud: Beati omnes qui confidunt in eo. *Secundum*, est pium & sanctum propositum, quo abiicitur propositum peccandi. Qui enim propositum habet peccandi aliquando spiritum Christi non habet: quare nec fidem viuam, qualem requirit Euangelium, habere potest. *Tertium*, est singulare desiderium totam suam vitam Deo approbãdi. Hoc enim desiderium, veluti flamma quędam ardentis in corde fidei est. *Quartum*, est sancta cura muneris sibi demandati. Qui enim officium negligit, infideli (teste Paulo) est deterior.

26 His quatuor veluti fulcris, conscientia mundata à mortuis operibus per sanguinem christi, ædificatur, fouetur, conseruatur, comprobatur.

Differentiæ. 27 Differentiæ conscientiæ, quibus alia dicitur bona, alia mala, ab effectu syllogismi practici sumuntur, hoc est, à sensu iudicij Dei in hominibus, qui sanè sensus, haud obscurum iudicium est futuri iudicij. Bona conscientia est, ex honestè actæ vitæ recordatione, lætitia, seu remissi peccati fiducia. In hac duorum affectuũ συζυγία est, videlicet lætitiæ & spei. Mala conscientia est, ex turpiter actæ vitæ recordatione, trepidatio ac pauor. In hac est etiam duorum affectuum συζυγία: videlicet, ægritudinis & metus.

28 Bona conscientia, thesaurus est omnium optimus & preciosissimus, vnde Ausonius:
Quænam summa boni: Mens quæ sibi conscia recti. Hanc Plato bonam nutricem senectutis nominat.

29 Mala conscientia, res omnium tristissima est. Quid enim tristius esse potest, quam Nocte diéque suum gestare in pectore testem.

Bonæ & malæ discrimina. 30 Cæterùm hoc loco non inutile fuerit, cum bonæ tum malæ conscientiæ discrimina recitare, quæ notat Bernardus. Sæpe enim fit, vt vis conscientiæ, non, vt deceret, sentiatur.

31 Cõsciẽtia (inquit) alia bona & trãquilla: alia bona & turbata: alia mala & trãquilla: alia mala & turbata

32 Bona & tranquilla conscientia est, quæ statuit remissum peccatum, & sentit testimonium intus in corde. Bona, sed turbata est, cum homo quidem statuit peccatum remissum, sed vehementius carnis importunitate solicitatur, vt haud rarò videatur succumbere.

33 Mala & tranquilla est qua nihil peius, nihil infelicius. Hæc est, cum homo adeo est immersus in profundum peccati, vt de resipiscentia non cogitet: sed tanquam cæcus de vno scelere in aliud feratur. Hanc Paulus cauterio resectam dicit, vnde fit vt non sentiatur, præsertim cum res omnes ex voto succedunt. Significat igitur Paulus quorundam hominum conscientiam ita obdurasse vt callum obduxerit: deinde cancrum illam inuasisse: postremo cauterio amputatam, vt iam planè absque omni sensu esse videatur. Homines qui huiusmodi conscientiam habent, Paulus Ephes. 4. 19. vocat ἀπηλγηκότας, vt qui omne συντηρήσεως iudicium amiserint, & quorum mẽs reproba sit facta: quę mens reproba Rom. 1. 28. inter pœnas contẽpti Dei numeratur. Est autem mẽs reproba, quę probat improbãda, & improbat probanda, qualis est hodie in præcipuis mundi hominibus.

34 Mala & turbata conscientia, est qua sentitur peccati grauitas, quáque homo premitur tanquam monte quodam imposito, vt eluctari non possit. Huiusmodi fuit cõscientia Cain, Iudæ, Achitophel: & talis fit omnium in hora mortis, qui in hac vita sine pœnitentia vixerunt, nisi fortè admodum pauci, veluti crura è faucibus lupi eripiantur.

35 Hoc testatus Plato est, etsi Ethnicus, ignarus verbi Dei. Ita enim in primo de republica ait: *Quando aliquis vicinus mori videtur, inuadit ipsum subito metus quidam, & cura eorum de quibus antea non cogitauit: & sermones qui feruntur de inferis, nempe quod illi qui hic alios læserint, illic pœnas luere debeant. Hactenus quidem ridiculi & fabulosi sunt visi: at tunc torquẽt animum ægrotantis: atque ipse siue ex senectutis infirmitate, siue aliunde inferis vicinior, magis quæ illic aguntur considerat. Suspicione itaque atque metu plenus, animo versat ac pensitat si quem læserit: ac si deprehenderit se multa iniustè fecisse in vita ex somnis, tanquam pueri crebro excitatus, metuit, ac mala cum spe viuit.*

Alia diuisio. 36 Verùm nequis desideret quicquam in nostra diuisione, addo & hanc sectionem, Quod conscientia alia sit bona, sed falsò, alia sit mala, itidem falsò. Vtrumque contingit vbi erroneum statuitur principium. Monachus murmuratis suis preculis & celebrata missa, bonam conscientiam habet, sed falsò bonam. Alter neglectis preculis & missa, torquetur mala conscientia, sed falsò mala. Nam vterque ex malo principio suam conscientiam extruit.

XXVI.

VETVS ET NOVVS homo.

Necessitas huius doctrinæ.

1 CVM Paulus Apostolus iubeat, vt deponamus veterem hominem & induamus nouum, modò salutis per Christum partæ consortes esse velimus: operæpretium est diligenter inquirere, quisnam sit ille vetus homo, quem deponi, crucifigi & exui vult Apostolus: & quisnam sit ille nouus, quem in locum veteris succedere postulat.

Summa.

2 Etsi autem rem ipsam facilè est ex 4. ca. ad Ephes. vers. 22. & 24. intelligere, vbi vetere͂ hominem appellat veterem conuersationem secundum concupiscentias erroris: & Nouum qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate vera: tamen ratio appellationis in ista breuitate non satis perspicitur: quare ex aliis Scripturæ locis declaratio petēda est.

Plenior explicatio.

3 Imprimis autem hoc constat, quod Metonymia Hebraica, nomina substantiarum & subiectorum sæpissime pro adiunctis, hoc est, pro qualitatibus in subiectis hærentibus, & pro actionibus qualitatum ponantur: id autem fieri in oratione Paulina vel ex eo manifestum est, quod in eodem subiecto haud rarò vetus homo & nouus opponantur. 1. Cor. 15. 47. opponitur terrenus homo & cœlestis: vbi nequaquam substantiarum diuersitas, sed qualitatum & actionum notatur differentia.

Homo quid.

4 Nemini ergo dubium esse debet, quin hominis appellatione significetur qualitas, & ex qualitate manans actio.

5 Epitheta veteris & noui, & caussarum respectum indicant, & imitationem seu diuersa studia significant.

Vetus & nouus.

6 Nam cum Apostolus veterem hominem à nouo discernit, ad caussas huius differentiæ respicit. Caussa veteris hominis, est primus homo, de terra terrenus: ideóque vetus. Caussa noui hominis, est secundus homo, de cœlo cœlestis: ideóque meritò nouus dicitur. 1. Cor. 15. 47.

7 Deinde significatur his epithetis imitatio seu studium, vt vetus sit, quatenus imitatur primum hominem post lapsum: nouus vero quatenus hominem secundum exprimit.

8 Atque hoc est quod Apostolus ait: Qualis terrenus ille, tales & qui terreni sunt: & qualis ille cœlestis, tales & qui cœlestes sunt, & sicut gestauimus imaginem terreni, gestabimus etiam imaginem cœlestis.

Variæ eorum oppositiones.

9 Est & hoc obseruandum, quod vetus homo & nouus aliàs opponuntur in diuersis subiectis, aliàs in iisdem: pro qua diuersitate, modus significandi non parum variat.

Prima.

10 Cum opponuntur in diuersis subiectis, tunc vt vetus homo vniuersam hominis naturam complectitur, sicuti homo in iniquitate conceptus est, & in hanc lucem editus: ita nouus homo significat regeneratum per fidem, quia homo per fidem Filius Dei nascitur. Ioan. 1. 12. Proinde hac comparatione vetus homo est ψυχικὸς homo, hoc est, non renatus, expers fidei regníque Christi. Contra verò, nouus homo est qui credit in Christum. Fides ergo hoc pacto separat nouum hominem à veteri.

Secunda.

11 Opponuntur & vetus homo & nouus in iisdem subiectis, qua ratione vetus homo dicitur, quicquid erroris & vitij remanet in regeneratis, quod carnis nomine apud Paulum designatur. Contrà nouus homo, noua iustificatorum qualitas est, & motus & actio proficiscens ex fide & congruens cum Lege Dei: & dicitur Spiritus à caussa & autore. Vt igitur prior comparatio à caussis: ita secunda ab effectis petitur.

12 Vbicunque igitur Spiritus concupiscit & militat aduersus carnem, & caro aduersus spiritum: illic & vetus homo, & nouus vnà sunt, sed dispari ratione. Nam donec imperium manet penes spiritum, & caro reprimitur, crucifigitur, mortificatur, verè nouus homo adesse putandus est. Verum cum imperium plenum relinquitur carni, adeò vt homo secundum carnem viuat: nouus homo exulat, & homo sub ira Dei manet. Hoc cōfirmatur Pauli dicto: Si secundum carnem vixeritis, moriemini. At si Spiritu actiones corporis mortificaueritis, viuetis. Huius dicti rationem subiicit. Quotquot Spiritu Dei ducuntur, hi sunt Filij Dei. Rom. 8. 13. 14.

Anatome vtriusque hominis.

13 Hactenus in genere ostendimus caussas appellationum veteris & noui hominis: differentias monstrauimus, & alterum ab altero cum in diuersis subiectis, tum in iisdem distinximus. Nūc quò melius cognoscatur vterq; hoc est, vetus & nouus homo, veluti ἀναλογίαν quandam vtriusque instituam.

14 In veteri igitur homine consideremus. Primum, corpus ipsum. Deinde corporis membra. Præterea, effecta seu opera veteris hominis.

1. Veteris hominis corpus.

15 Corpus veteris hominis nunc à Paulo corpus peccati, nunc peccatum ipsum dicitur: & est vniuersa natura vitiosa & deprauata. Hoc corpus circumfert secum omnis qui natus est iuxta communem naturæ cursum, ex seminis maris & fœminę commixtione: nec plene mortificari potest, priusquam hoc mortale nostrum corpus ab anima relictum fuerit.

2. Membra.

16 Membra veteris hominis sunt, facultates tum animi, tum corporis, quæ se peccato sistunt ad obediendum ei in desideriis ipsius. Animi quidem: iuxta Pauli enumerationem, Mens, διάνοια, cor: corporis verò, vires corporis, & sensus omnes externi.

Facultates animi.

17 Mens, id est, τὸ ἡγεμονικὸν, adeo celebratum à Philosophis, est ea facultas, qua homo lumine rationis cernit & iudicat honesta & inhonesta: quam Paulus in non renatis vanam esse pronuntiat.

18 Διάνοια est facultas illa, per quā ratiocinamur & colligimus aliquid ex iis, quæ mens sine ratione quietè cernit. Verum hanc in homine veteri excæcatam pronuntiat Apostolus.

19 Cor complectitur affectus, voluntatem, concupiscentias. Hoc Paulus obduratum esse affirmat, adeo vt Deo non cedat, nec afficiatur vllis rebus diuinis.

20 Præter has internas facultates seu membra veteris hominis sunt παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν, vt Paulus appellat, quæ existunt in membris nostris per Legem, antequam veniamus in communionem gratiæ. Neque tamen Lex harum affectionum effectrix est per se, sed tantum κατ' ἀφορμὴν, vt Paulus sese interpretatur.

Vires corporis.

21 Est igitur mens in non renatis, primùm veteris hominis membrum, & veluti primus peccati, id est, natiuæ nostræ corruptionis, administer, cui famulatur intelligētia, ad suggerendum cordi prauos motus. Hi postquam commouerint voluntatem, nascuntur ἐπιθυμίαι. Tum verò corpus ab animo impulsum, huc & illuc transuersum rapitur: omnes sensus, adeóque omnia corporis membra tyranni arbitrio se sistunt, ad perpetranda omnia, quæ imperat. Et cum voce Dei peccatum accusatur, eius παθήματα inde occasione sumpta magis vigent in membris non renatorum.

3. Effecta

22 Hinc fructus pessimus profertur, & varius, quem

Seu opera & fructus. quemadmodum Paulus Galat.5.19.testatur hisce verbis: Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt, adulteriũ, scortatio, impuritas, proteruia, idololatria, veneficium, inimicitiæ, lis, ęmulationes, irę, contentiones, dissidia, hæreses, inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi, quod qui talia agunt, regni Dei hæredes non erunt.

Summa. 23 Hactenus quid sit vetus homo, Quæ eius membra, Quæ actiones, &, Quis exitus. Verùm vt omnia in breuiorem summam contraham, vetus homo est peccatum regnans in mortali nostro corpore, ita vt obediamus peccato in cupiditatibus corporis. Rom.6.12.

2. Noui hominis. 24 In nouo homine spectentur, natiuitatis caussæ, modus, partes, noui hominis membra, actiones & signa testantia infallibiliter de hac noua natiuitate ex quibus, quilibet scire potest, num sit nouus homo in Christo, necne.

Natiuitas 25 In noui hominis natiuitate nihil crassum, nihil carnale cogitãdum est. Est enim arcana quędam ac spiritualis natiuitas, cuius caussæ & cognoscendæ sunt, & accurate distinguendæ. Nam cũ nunc à Deo nasci, nunc è Spiritu renasci, interdum per verbum, nonnunquam per fidem, rursus per lauacrum aquæ, interdum quoque per ministros Euangelij nasci dicimur: necessarium erit caussas has accuratè distinguere, ne confusio harum caussarum errores pariat.

26 Hoc autem ante omnia tenendum est, quod sicut opus creationis hominis, est totius Trinitatis: ita & recreatio seu regeneratio hominis, Deum autorem habet. Nam hoc mirandum opus à nulla creatura fieri potest.

27 Vt ergo Deus Pater creauit hominem, & Deus Filius creauit hominem, & Deus Spiritus sanctus creauit hominem: ita Deus Pater, Filius & Spiritu sanctus hominem peccato mortuum regenerant: sed seruata cuiusque personæ proprietate, hoc modo:

28 Vt Deus Pater creauit mundum, per Filium, in Spiritu sancto: ita rectè dicitur: Deus Pater per Filium, in Spiritu sancto regenerat hominem. Pater enim autor & fons est: Filius medium & meritum: Spiritus sanctus vim suam exerit in hominẽ, ac eum nouam creaturam efficit & conseruat. Verùm quia Deus vtitur ad hanc noui hominis regenerationem, sensibilibus instrumentis: fit vt hæc natiuitas nunc verbo, nunc fidei, nunc Baptismo, nunc ministris Euangelij tribuatur: sed diuersimode.

Vt Petrus Apostolus semen noui hominis nascendi, verbum Dei statuit: ita Ioannes per fidem nasci Filios Dei affirmat. Nam sicuti verbum promissionis est veluti semen Dei, ex quo Flij Dei nascuntur: ita fides, quæ est opus Spiritus sancti, recipit semen: quo recepto hæc diuina peragitur natiuitas. Huc illud: Dedit Deus hunc honorem, vt Filij Dei fiant, quotquot credunt in nomen eius.

30 Dignatur proinde adoptionis honore Deus eos, qui in Filium credunt, sed quos suo Spiritu iam genuerat. Proinde, quod efficit spiritus: hoc verbum offert, atque idem fides receptum declarat.

31 Quod autem natiuitas hic tribuatur nunc Baptismo, nunc ministris Euangelij, non pugnat cum superioribus. Vt enim Baptismo tribuitur, tanquam Sacramento: ita ministris Euangelij, tanquam cooperariis Dei, non tanquam autoribus.

Modus huius natiuitatis. 32 Cum autem huius nouæ natiuitatis modum ignoraret Nicodemus, Dominus eum hac similitudine docet. Ventus, inquit, quò vult spirat, & sonum eius audit, sed nescis vnde veniat, aut quò vadat: ita est omnis qui genitus est è Spiritu, hoc est, Quemadmodum ignoratur, vnde veniat, aut quò vadat, ventus, sed tamen eius sonus sentitur, dum spirat: ita modus regenerationis per Spiritum sanctum, est nobis reconditus: sed mox vbi regeniti sumus, vis & effectus Spiritus sancti in rebus regenitis, se profert. Nam huius Spiritus motus & status, in cordibus regenitorum est fides, qua sola iustificamur, Timor Dei, Ardens amor, &c.

Partes duæ. 33 Partes huius nouæ natiuitatis, seu noui hominis, sunt duæ, videlicet, Mortificatio, & viuificatio: quæ quidem quotidianis incrementis opus habent, quo tandem perficiantur.

34 Vt mortificatio est communio & societas mortis Christi: cuius virtute verus homo castigatur, crucifigitur, occiditur: ita viuificatio est communio & societas resurrectionis Christi, cuius virtute viuificamur, vt nouam vitam viuamus. Quod enim repugnamus peccato, virtute mortis Christi fit: & quod militamus iustitiæ, virtute resurrectionis Christi fit, quem possidemus fide, cum omnibus suis thesauris & beneficiis.

Membra noui hominis. 35 Membra huius noui hominis sunt: mens, sed reformata manu Dei, & noua luce perfusa: intelligentia verbum Dei tanquam regulam, sequens: affectus, sed purgati per Spiritum sanctum, ardentes timore Dei: & voluntas conuersa ad Deum, & concupiscentia Spiritus, quæ pugnat aduersus carnem.

Actiones. 36 Hinc etiam intelligi potest, qualesnam sint actiones noui hominis, seu Spiritus, qui testatur de nostra renascentia. Paulus autem, exempli gratia, has enumerat actiones Spiritus: Fructus Spiritus est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia. Aduersus eos qui sunt huiusmodi non est Lex.

Signa huius natiuitatis. 37 Porrò, Signa testantia de hac spirituali natiuitate, vnumquemque Christianum tenere oportet: ne quis vel seipsum decipiat, vanitate: vel deiiciat, pusillanimitate. Sunt autem præcipua signa quinq;.

38 Primum est, vera Christi cognitio: Hæc est, inquit Dominus, vita æterna, vt te cognoscant verum Deum, & Iesum esse Christum, quem misisti. Hæc cognitio in notitia & fiducia Christi est sita.

39 Secundum est, duci Spiritu Christi, & non carnis impetu ferri. Ita enim inquit Paulus: Qui ducuntur Spiritu Christi, hi sunt eius. Hic Spiritus vt est arrhabo hęreditatis promissæ: ita missus est in corda nostra, vt nos ad precandum excitet.

40 Tertium, assidua spiritus aduersus carnem lucta, & eiusdem spiritus victoria super carnem. Etsi autem hæc victoria difficulter acquiritur: tamen reuera parta est, quando peccatum in nobis non negat, vt obediamus ei in cupiditatibus corporis.

41 Quartum est, patientia sub cruce, quæ spei, quæ cum fide cõiuncta est, indiuidua comes existit.

42 Quintum, quotidie magis magísque abundare in cognitione & omni sensu. Philip.1.9.

XXVII.

SPIRITVS ET litera.

Allegoricorum error refellitur solidis rationibus. 1 QVI ex Pauli dicto, 2. Corinth. 3. 6. Litera occidit, Spiritus autem viuificat. Grammaticum Scripturæ sensum (quem literalem vocant)

occidere,& allegoricum viuificare concludunt,perniciosissime errant.

2 Primùm enim ista interpretatio contumelia Deum afficit,vt qui homines obscuris ęnigmatibus in certam ipsorum perniciem,illudat & decipiat.

3 Deinde,eadem omnem doctrinæ cœlestis certitudinem euertit. Nam si Grammaticus sensus, quem verba rectè intellecta suppeditant, est litera occidens: quæ quæso certitudo esse poterit,præsertim cum alij alias gignunt allegorias?

4 Idem error homines paulatim, à verbo nobis diuinitus tradito,ad humana somnia abducit.Vnde fit vt doctrinæ dæmoniorum & humanæ traditiones in locum cœlestis doctrinæ, quæ sola salutaris est,succedant.

5 Breuiter, Ista erronea sententia omnem salutis spem & omnem conscientiarum consolationem euertit.Quæ enim spes & quæ consolatio ex eo verbo esse poterit,quod instar Prothei,in mille allegoriarum formas se flectit?

6 Proinde sanis hominibus & piis,dubium esse non potest,quin afflatu diabolico factum sit, vt genuinus verborum sensus, quem suppeditat grammatica,sit istis doctoribus litera occidens: & contrà,somnium hominis sit allegoria, adeóque Spiritus viuificans.

7 Similis prorsus contumelia fuit antiqui serpentis, qui primos nostros parentes, à sensu verbi Dei genuino abduxit ad alias cogitationes pugnantes cum voluntate Dei in verbo reuelata.Nam cum Deus sua voce minatur mortem comedentibus de fructu vetito,Satan contrà dicit:Nequaquam morte moriemini,significans verba Dei non esse accipienda eo sensu, quem grammatica promebat, sed alio arcano & allegorico.

8 Proinde non minus quam vox Satanæ,qua Eua decepta est,detestandus est error Origenis,qui scripturam totam in allegorias transformat.Et probanda est Epiphanij sententia, qui affirmat non omnia diuina verba allegoriis indigere,sed accipienda esse prout se habent,hoc est,eo sensu,quem voces rectè intellectæ conficiunt.

9 Abraham audit à Domino : Vade in locum quem monstrauero tibi,atque ibi offer vnigenitum filium tuum Isaac, quem diligis, in holocaustum. Hîc,si Abraham præterito grammatico sensu, confugisset ad allegorias,nequaquam filium Isaac, vinculis prius ligatum, mactare in holocaustum properasset.

Regula de sensu Scripturę.

10 Quapropter in mandatis diuinis, in ordinationibus, in promissionibus, & comminationibus omnibus modis quærendus est,& retinendus genuinus verborum sensus:nisi forte ex grãmatico sensu aliqua absurditas sequitur, aduersus articulos fidei. Tunc enim adhibenda est theoria, iuxta Epiphanij consilium,quæ ex scopi consideratione,ex peristaseon rerum,& ex collatione plurium sententiarum, eruit (seruata analogia fidei) verum verborum sensum.

Alia regula.

Alia regula.

11 Etsi autem in veteri potissimum testamento, multa sunt typica & mystica : tamen genuinus verborum sensus primum tenendus est. Deinde symbolica ratio, potius quam allegoria, est spectanda: quæ tantisper probanda est, donec cum axiomatis primis Religionis consentiat.

De allegoriis regula.

12 Quantum autem ad allegorias attinet,seruari hanc regulam perutile fuerit. Allegoria nulla recipiatur,quantumuis speciosa fuerit, nisi quæ habeat facem claram verbi diuini præeuntem.

Method' doctrinæ huiuscap.

13 Cæterùm, ne errore Papistico & nos inuoluamur,de Spiritu & Litera:primum queramus,quid Litera, & quid Spiritus absolutè sint. Deinde quid comparate,videlicet, cum Litera tribuatur Legi, & Spiritus Euangelio,quatenus opponuntur.

De vi nominum.

14 Quid autem sint Spiritus & Litera absolutè, ex sequentibus licet colligere testimoniis.Rom.28. 2.Non circumcisio carnis, circumcisio est : sed circumcisio cordis in Spiritu,& non in Litera. Circumcisio ergo cordis,est spiritus:& circumcisio, quæ in carne tantum est,est litera.2.Corinth.3.3.opponitur Spiritus Dei viui,tabulis lapideis.

15 Hinc primùm firmissima demonstratione concludo, Literæ & Spiritus vocabula, nequaquam ad expositionem pertinere,vt volunt cum Origene papistæ:sed potius ad vim quandam & fructum verbi in hominibus.

16 Hoc comprobatur & his Pauli verbis : Dum palam sit,vos esse epistolam Christi,inscriptam non atramento,sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis,sed in tabulis cordis carneis.2.Cor.3.3.

Antithesis eorundem.

17 Præterea antithesis literæ & spiritus rectè perpẽsa,omnem dubitationem tollit. Nam certum est,literam & spiritum,vt cõtraria,ab Apostolo opponi.Si itaque constiterit,quid propriè alterutra harum vocum significetur:mox ex collatione contrariorum,quid sibi velit reliqua,apparebit.

18 Cum igitur Paulus ipse spiritui, in corde locum tribuit, atque eum definit esse viuum sensum, & scripturam Spiritus sancti, viuificantis corda hominum : sequitur literam esse quiddam expers viui sensus spiritus in corde.

Spiritus & litera quid.

19 Proinde vt spiritus est, quod Spiritu Dei viuentis in cordibus nostris inscriptum est : ita litera erit quicquid legitur, intelligitur, cogitatur, & fit, quantumlibet spirituale sit,cum animo nostro non inhæret & viuit per spiritum.

In quo cõueniãt & differãt.

20 Quantum itaque ad rem attinet,quæ proponitur,intelligitur,cogitatur, non est differentia,inter Literam & spiritum : sed quoad animi affectus. Si enim animus spiritu Dei viuificantis excitatur ad pios & sanctos motus & actiones : Spiritus est. Sin minus,litera est inefficax ad vitam infundendam,& satis potens ad occidendum:non quidem verbi vitio,sed hominis culpa.

21 Paulus vult hominem abundare in cognitione & sensu simul. Nam cognitio omnis,siue sit Legis, siue Euangelij, sine sensu, litera est occidens: Contra autem, cum sensus viuus in corde accedit, spiritus est viuificãs,& non amplius litera occidens.

Verbum Dei quomodo Spiritus & Litera.

22 Legis proinde cognitio,& opus Legis, si spiritu Dei intus viuificante corda destituitur,litera est occidens,vt in Paulo cernimus nondum conuerso. Is enim,etsi inculpatè coram oculis hominum vixerat:tamen ad extremum, se à Lege occidi, animaduertit.

23 Euangelij similiter cognitio, confessio, & vsus Sacramentorum, sine spiritu intus corda renouante,litera est occidens.

24 Contra,Legis cognitio,&opus Legis,quando spiritus intus cor viuificat, spiritus est, & non litera, vt in Paulo est videre, qui conuersus, condelectabatur Legi Dei, secundum interiorem hominem.

25 Euangelium similiter creditum & efficax in corde,spiritus est.Idem fit de sacrificiis & sacramentis iudicium.

Sacrificia & Sacramenta quomodo sunt litera & spiritus.

26 Sacrificium Cain, Decimæ Pharisæi,quia vitali spiritu in corde destituebantur, litera fuerunt. Contrà, Abelis munera, & Cornelij eleemosynæ, quia corda eorum viuificabantur spiritu Dei,spiritus erant.

27 Sic-

27 Sic Paulus, circumcisionẽ, quæ in carne hæret sine fide in corde, Literam vocat: & contra, eandem, Spiritum nominat, cum suum proprium finem assequitur, hoc est, cum res in corde, signo externo respondet.

28 Fine enim præceptorum, signorum, typorũ, atque adeo omnium operum sublato, manet sola Litera, quæ per se inutilis est.

Ratio locutionis.

29 Ratio locutionis, si quæritur, hæc est, Vt Spiritus vocabulum per Synecdochen accipitur. Nam & Spiritum sanctum significat, & motus viuos, in corde excitatos, ab eodem Spiritu: ita Literæ vox, per Metalepsin transfertur, & significat, quod nudam Literam, sine motu Spiritus sancti in corde, consequitur.

Quo sensu Lex litera: Euangelium Spiritus dicitur.

30 Hactenus perspicuè ostendimus, quid absolutè sit Spiritus, & quid Litera. Nunc autem declarãdum est, quid sibi velint, cum litera Legi, & Spiritus Euangelio, à Paulo tribuantur: quæ sane epitheti vice funguntur, ac si diceres Legem literalem esse, Euangelium autem spirituale.

31 Verba Pauli hæc sunt, 2. Cor. 3. 6. Qui fecit, vt idonei essemus ministri noui Testamenti, non literæ, sed Spiritus. Litera enim occidit: Spiritus autem viuificat. Quod si mortis ministerium, literis informatum in saxis, fuit gloriosum, adeo vt non possent intueri filij Israel in faciem Mosis, propter gloriam vultus eius, quæ abolenda erat: cui non potius ministerium Spiritus, erit gloriosum? Nam si ministerium condemnationis, erat gloriosum: multò magis ministerium iustitiæ abundat in gloria.

32 Hic Paulus manifestè legem Mosis, scriptam in tabulis lapideis, vocat literam occidentem: & contra, Euangelium, Spiritum viuificantem.

33 Sed sciendum est, Legem quidem literam, Euangelium verò Spiritum appellari, non simpliciter. Nam vt Euangelium nõ semper est Spiritus: ita Lex non semper est litera: sed quatenus vnum alteri opponitur. Tunc enim verè & congruenter dicitur, Legis naturam esse, literaliter docere homines: Euangelij autem, spiritualiter: quia gratiæ Christi sit instrumentum.

34 Neque his obstat, quod Euangelium à Paulo alibi dicatur odor mortis ad mortem, & Christus appelletur lapis offensionis, & petra scandali. Nam id Euangelio non competit natura, quia omnibus est salutare: sed hominum vitio, qui instrumentum regenerationis & reconciliationis repudiant.

35 Legis igitur perpetuum & inuiolabile accidens est, (quatenus à Christo separatur) vt occidat. Quoniam, vt alibi dicit Apostolus, Quicunque sub ea manent, maledictioni sunt obnoxij. Contra, Euãgelij accidens est, per occasionem occidere. Nam in eo reuelatur iustitia Dei ex fide in fidem: ideóque potentia Dei est, in salutem omni credenti.

36 Breuiter, Lex morbum ostendit, ita vt nullã monstret spem sanationis: sed potius cum hominem relinquit in seipso, morti eum necessariò adiudicat: ideóque meritò Litera occidens dicitur. Verum Euangelium desperatis remedium adfert. Quare pœnitentiam prædicat, & ad Christũ adducens, vitę ianuam aperit: ideóque meritissimè, Spiritus viuificans à Paulo dicitur.

37 Discernendum est igitur, inter fortuitum euentum, & perpetuum accidens: inter proprium officium rei, & occasionem. Fortuitus Euangelij euẽtus est occidere, videlicet, cum auditur, & non creditur. Vnde fit, vt per accidẽs, sit Litera occidens: cum eius tamen proprium officium sit, viuificare: vnde Spiritus appellatio illi propriè competit.

Cur Euangelij præcones vocantur ministri spiritus.

38 Cæterum cum Paulus se aliosque Euangelij præcones, vocat ministros non Literæ, id est, Legis occidentis, sed Spiritus, id est, Euangelij viuificantis: nõ abolet doctrinã Decalogi, sed tantùm discernit inter ministerium Mosis proprium, & propriũ munus præconum Euangelij.

39 Etsi autem homines ad pœnitentiam seu cõuersionem (ad quam inuitat Euangelium) semper prædicatione Legis præparandi sunt, (Nam Legis prædicatio, & ignorantiæ nostræ medetur, & stuporem excutit, vt vere sentiamus nostrum malum, cuius admonitione adigamur ad Christũ, nisi malimus in nostris peccatis perire.) Tamen proprium est ministrorum noui Testamenti, vt sint ministri Spiritus: accidentale verò, quod sint Literæ ministri.

40 Verùm hoc accidentale ministerium, toties aboletur, quoties prædicationi Legis succedit Euangelij gratia æterna. Quod quidem fit quando homines, agnita sua iusta damnatione, & percepto Spiritu seruitutis ad metum, obtemperant Euangelio, agentes pœnitentiam. Tum enim donantur Spiritu adoptionis per quem clamant, Abba pater.

41 Quicunque hoc adoptionis Spiritu, ad prædicationem Euangelij, donati fuerint, à maledictione Legis liberi sunt: adeo, vt obedientia, quam præstant Legi Dei, non amplius Litera, sed Spiritus censeatur. Nam non solùm credentes ipsi viuificantur: verumetiam opera, quæ faciunt (tametsi Legi nõ satisfaciunt) viuificantur.

Lex, quomodo perpetua & abrogata.

42 Atque hinc est, quod tametsi doctrina Decalogi, quatenus hominem, ad Christum nondum conuersum, condemnat, sit temporaria & abolenda: tamen perpetuò maneat, quatenus est norma iustitiæ diuinæ, & regula obedientiæ, quæ necessariò à conuersis requiritur.

43 Quare detestandus est furor non solum Antinomorum, qui Decalogum non prædicandum in Ecclesia mentiuntur: verumetiam eorum, qui pretextu Christianæ libertatis, necessitatem obedientiæ in conuersis tollunt.

44 Nam si necessarius est ordo caussarum & effectuum, & Christiani omnes sunt debitores, non carni, sed Spiritui: omnino necessaria est noua obedientia. Adeo, vt qui secundum carnem vixerit, sit moriturus: & cõtra, qui Spiritu actiones carnis mortificauerit, sit victurus.

XXVIII.

PRÆDESTINATIO.

Necessitas huius doctrinæ.

1 DE æterna Dei prædestinatione, & electione hominum ad vitam beatam & immortalem rectè erudiri Ecclesiam summoperè necessarium est. Nam vt nulla doctrina vberiorem consolationem piis conscientiis adferre solet, quam doctrina prædestinationis rectè explicata: ita nihil periculosius est, quàm à vera prædestinationis ratione aberrare.

Modus prædestinationis tenendus.

2 Quare ne à modo prędestinationis & electionis, quem nobis commendat Scriptura aberremus, summo studio cauendum est. Nam qui à vero modo deflectit, in præcipitium fertur, vnde se recipere non potest.

3 Sunt quidam, qui cum audiunt nostram salutem in Dei electione & proposito sitam esse, & modum verum haud obseruant, somnia Stoica & tabulas Parcarum fingunt, quibus & seipsos miserè implicant, & alios perniciosè seducunt.

Extrema quæ fugienda.

4 Nam fieri aliud nequaquam potest quam vt is, qui fatales libros de saluandis & perdendis imaginatur, vel hypocrisi vana turgeat, vel desperatione perniciosa tabescat.

5 Quidam enim carnalis cuiusdã securitatis ansam arripiẽtes, in quæuis scelera licentiose ruunt: sibi quidem ipsis in certam perniciem: aliis verò, in graue scandalum.

6 Nõnulli in contrarium malum feruntur, qui cum contra verbum Dei, particularem gratiæ promissionem somniant, in desperationis baratrum demerguntur: in quo eos æternum perire, nisi mature dextera Dei erecti resipiscant, necesse est.

7 Quapropter cum audimus verbo Dei nobis prædestinationis mysterium commendari, simul in verbo Dei prædestinationis modum cum sua vera caussa quæramus: quem si rectè tenuerimus, summã consolationis prædestinationis doctrina nobis adferet, & erit non solum veluti calcar quoddã ad omnia pietatis exercitia: verumetiam vt sacra quædam anchora in mortis articulo.

Modus verissimus.

8 Modus autem prædestinationis verissimus est, quem Paulus nobis commonstrat, cum ad Eph. 1. 4. ita scribit: Elegit nos in Christo ante constitutionẽ mundi, vt simus nos sancti, & inculpati coram ipso in dilectione. Item, prædestinauit nos in adoptionẽ per Christum Iesum. Item, Gratos nos fecit in Dilecto: in quo habemus redemtionem per sanguinem eius. Item, Proposuit recolligere omnia in Christo. Item, In quo in sortem asciti sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ, vt nos simus in laudẽ gloriæ eius, qui ante sperauimus in Christo. Item, In quo & credentes obsignati estis Spiritu promissionis sancto, qui est Arrhabo hæreditatis nostræ.

9 Hic Paulus clarissimè modum prędestinationis definit, dum pronunciat Deum prædestinasse nos saluti per Christum, & in Christo, Per Christum quidem, vt mediatorem & λυτρωτὴν. In Christo verò, vt in capite, & cum capite: cuius membra efficimur per fidem, quam Euangelium promiscue omnibus prædicat.

Christus fundamẽtum nostræ electionis.

10 Prædestinauit igitur nos Deus, non exarando fatales libros cum Zenonis familia: sed statuendo iuxta consilium voluntatis suæ modum salutis consequendæ per Christum & in Christo.

11 In hoc modo conditio fidei includitur. Nam cum fide inserimur Christo, eius membra efficimur: atque ideo electi, quia membra Christi sumus.

Electorũ Dei proprium & speciale donum, fides.

12 Quam autem hæc conditio sit necessaria ex ordinatione diuina, plurima sanè declarant testimonia. Paulus Rom. 9. vbi de prædestinatione disputat, hanc conditionem inculcat, inquiens: Quid igitur dicemus? Gentes, quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam, iustitiam inquam, quę est ex fide. Israel vero sectans Legem iustitiæ, ad Legem iustitiæ non peruenit. Quare? quia non ex fide, sed ex operibus Legis. Hanc conditionem repetit Apostolus in 10. cap. & sæpe alias eam vrget. Coloss. 1. Si modo in fide permaneatis fundati. Heb. 3. Participes facti sumus Christi, si modo inchoatã fiduciam vsque ad finem firmam teneamus. 1. Tim. 2. Mulier saluabitur, si permanserit in fide.

13 Necessitatem huius conditionis Apostolus ipse de se loquens ostendit, cum ait: Væ mihi si non Euangelizem. Item, Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne forte cùm aliis prædicauero, ipse reprobus efficiar. Si igitur Paulus electum Dei organum, ex fide obedientiam erga Deum non præstitisset, fide excussa, gratia excidisset, reprobus sua culpa effectus. Ieremias idem verbis Domini inculcat: Si, inquit, pœnitentiam egerit gens illa à malo, quod locutus sum aduersus eam agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitaui vt facerem ei. Si fecerit malum in oculis meis, vt non audiant vocem meam: pœnitentiam agam super bono quod locutus sum vt facerem ei.

Fides ab electione pendet, tanquam effectus, certus à certiss. caussa.

14 Hinc manifeste apparet prædestinationem diuinam, per Christum & in Christo, ratam esse & requirere à nobis conditionem fidei, qua Christo inserimur, atque ideo electi censemur.

Definitio.

15 Ex his quæ hactenus diximus hanc prædestinationis extruamus definitionem. Prædestinatio est ordinatio Dei, qua ipse ante constitutionem mundi, secundum beneplacitum & consilium voluntatis suæ per Christum & in Christo, destinauit vitæ æternæ omnes in Christum redemtorem credituros: vt sint sancti & inculpati coram ipso: vtque laudem gloriæ & gratiæ ipsius prædicent in omni æternitate.

Oppositio.

16 Huic opponitur reprobatio, qua reiiciuntur & arcentur ab æterna vita, & mancipantur æternis pœnis, quotquot in Christum credere recusant, & quicunque in fide Christi, ad finem vsque vitæ, non perseuerant.

17 Huius reprobationis caussa est peccatum hominum, & iustitia Dei iustè punientis trãsgressores, qui ad propitiatorium hominibus à Deo propositum, non confugiunt.

Errores.

18 Porro cum conditionem fidei requirimus: simul Pharisaicum taxamus errorem, de Dignitate personarum, de Prærogatiua carnis, de Meritis humanorum operum. Vnde & hoc sequitur, quod nec ex ratione, nec ex Lege de hoc mysterio iudicandum sit. Nam vt ratio dignitatem & prerogatiuam carnis: ita Lex, merita operum hypocritis electionis caussam falso statuere videtur.

19 Non est itaque caussa prędestinationis in nobis, vt falsò opinantur Monachi, sed in Deo, quam caussam Paulus εὐδοκίαν voluntatis Dei vocat: Augustinus misericordissimam Dei voluntatem.

Beneplacitũ Dei fundamẽtum prædestinationis.

20 De hac voluntate Dei erga homines, vbi certò constiterit: prædestinationis nostri fundamẽtum habemus immotum. Nam Deus omnia, vt Paulus testatur, secundum consilium huius suæ voluntatis operatur.

21 Hæc Dei voluntas misericordissima, non est nobis incognita aut tecta: sed tradita est & reuelata nobis: voce Euangelij. Et in quatuor potissimum cernitur: in missione Filij: in promissione: in mandato & in obsignatione gratiæ.

Eius patefactio.

22 Missio Filij locupletissimum testimonium paternæ voluntatis Dei erga nos est, iuxta hanc vocem Filij: Ioann. 3. 16. Sic Deus dilexit mundum vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Ro. 5. 8. Commendat Deus charitatem suam erga nos, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est.

23 Huius itaque λύτρον, sufficiens satisfactio est & expiatio peccatorum totius mundi. Per hunc enim Pater fatetur se placatum esse, & iubet serio vt ipsum audiamus.

Efficacia mortis Christi.

24 Neq; est quod quisquã existimet missum esse Filium in mundum, vt quosdam selectos tantùm de genere humano redimeret: sed potius vt totius mundi peccata tolleret, iuxta illud: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi.

25 Nam vt communem nostram naturã assumpsit,& cum natura,nostram caussam in se recepit:ita palam ipse de se ait:Filius hominis venit saluare quod perierat.

26 Iam autem non pauci aliquot perierant de genere humano:sed totum genus humanum.

27 Quemadmodum igitur in Adamo omnes lapsi sumus:ita cum Adamo datur omnibus promissio seminis contrituri caput serpentis.Hinc Ioannes: Christus apparuit, vt destruat opera Diaboli. Quapropter,fidelis sermo,vt Paulus ait, & omni approbatione dignus est , quod Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere.

Soli electi credentes sunt participes Christi.

28 Quod autem euentus (proh dolor)non respondeat voluntati Patris mittentis Filium,& desiderio Filij deriuantis in se pœnam peccati:id fit propria hominum malitia,qui à Patre clementissimo ad nuptias filij inuitati,venire recusant : quemadmodum Christus ipse conqueritur,cum ait : Multi sunt vocati,pauci vero electi. Hoc est, pauci credunt & fructus pœnitentiæ edunt , atque ideo expelluntur de domo nuptiarum,vt qui vestem nuptialem non habeant.

Ij soli promissionem omnibus oblatam fide amplectuntur.

29 Promissio gratiæ quæ vere vniuersalis est,similiter voluntatem misericordissimam Patris cœlestis nobis commendat.Huc pertinent plurima dicta, inter quæ sunt hæc.Hæc est voluntas Patris mei,qui misit me,vt omnis qui videt Filium, & credit in eũ habeat vitam æternam.Matth.18.14. Sic non est voluntas ante Patrem meum,qui in cœlis est,vt pereat vnus de pusillis istis.1.Tim.2.4.Deus vult omnes homines saluos fieri & ad agnitionem veritatis venire. 2.Pet.3.9.Deus longanimis est erga vos, non volens vllos perire,sed omnes ad pœnitẽtiam recipere.Huc & illud Propheticum pertinet. Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Ezec.18.33.

30 Hinc Diuus Bernhardus. *Prodit in lucem ad miseri consolationem magnum consilium , quod ab æterno latuerat in sinu æternitatis,quod nolit, videlicet , Deus mortem peccatoris,sed magis vt conuertatur & viuat.*

31 Hæc promissio gratiæ , vt est vniuersalis,ita etiam est gratuita,sola fide accipienda. Vtrumque perspicuè docet Paulus ad Rom.9.10.11.vbi excludit apertè omnem prærogatiuam carnis & operum merita : & concludit omnem qui credit non pudefieri. Non est enim (ait) distinctio Iudæi & Græci.Idem enim Dominus omnium , diues in omnes qui inuocant ipsum.

Iacob & Esau typi gratiæ & iudicij.

32 Huc faciunt pulcherrimi illi typi , quos idem Apostolus proponit,cum filios Abrahæ,Ismahelem & Isaac:& filios Isaac , Iacobum & Esau,in medium adducit : qui typi in hunc modum accommodandi sunt : In commodis certis ad hanc vitam spectantibus, non omnes qui nati sunt ex semine Abrahæ & Isaac, habentur illorum filij. Multò minus in rebus spiritualibus censebuntur filij , qui ab istis sanctis Patribus ortum ducunt. Quocirca,quemadmodum in commodis ad hanc vitam spectantibus , tantùm illi reputantur filij , de quibus sancti Patriarchæ habebãt promissiones, vt Abraham de Isaaco & de Ismaele, Isaac de Iacobo & non de Esau.Ita in rebus spiritualibus solùm illi sunt Abrahæ filij censendi, qui promissioni gratuitæ credunt:& nõ illi,qui prærogatiua carnis tument.

33 Neque aliud vult conclusio Apostoli:Non est igitur volentis neque currentis, sed miserentis Dei. Nam huius conclusionis hic sensus absque dubio est verissimus.Non est volentis neque currentis,videlicet secundum carnem : quia voluntas carnis & cursus carnis nituntur prærogatiua carnis & meritis operum,atque ideo aduersantur misericordiæ Dei & merito Christi. Sed est volentis & currentis secundum promissionem,hoc est,credentis. Siquidem omnia possibilia sunt credenti. Nam hæc voluntas,& hic cursus,commendant misericordiam Dei, adeóq; sola misericordia in Christo promissa nitũtur. Quid hinc iam efficitur ? Illud quod propositum erat ab Apostolo. Non filios carnis,sed filios promissionis esse hæredes.

34 Sunt autem filij promissionis omnes qui credunt promissioni vt Abraham credidit.Nã Apostolus Ro.4. definit filios promissionis esse eos,qui insistunt vestigiis fidei Abraham.Et ad Gal.3. Scitote,inquit,quod qui credunt , hi sunt filij Abrahæ. Si filij sunt,& hæredes secundum promissionem.

35 Qui hanc vniuersalem gratiam negant (quãtum quidem ad voluntatem Dei paternam attinet) præterquam quod Paulo , adeóque consensui totius Scripturæ se opponunt,grauissimè impingunt. Primum enim tribuunt Deo προσωποληψίαν. Deinde fingunt in Deo contradictorias voluntates.

36 Sed quod apud Deum non sit προσωποληψία, multa dicta testantur.Deus enim semper bonã caussam comprobat,& semper malam condemnat.iuxta hãc regulam Fideles custodit Dominus,& retribuet abundanter facienti superbiam.

39 Nihil proinde certius est, quam quod Deus omnes pœnitentes recipiat in gratiam , & contra impœnitentes omnes reiiciat absque omni personarum respectu.

38 Quod autem Deus Lazarum mendicare voluit,& Iosephum principem Ægypti fecit , hoc non constituit in Deo προσωποληψίαν. Nam personarum acceptio in iudiciis locum habet,vbi æqualibus inæqualia,aut inæqualibus æqualia tribuuntur. Nunc autem cum Deus sibi hanc iudiciariam regulam statuit,quod velit in Christo omnes credentes saluare, & quod velit omnes contemnentes Filium , & perseuerantes in delictis , pœnis punire æternis:nequaquam personarum acceptor est.

39 Præterea,quod non sint in Deo contradictoriæ voluntates,ex eo manifestum est , quod, vt ipse veracissimus,imo ipsa veritas est:ita duplex cor damnet.Cum igitur scriptum est:Deus vult, omnes homines saluos fieri.Item, Deus non vult vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere : nequaquam sunt harum propositionum contradictoriæ admittendæ,quæ sunt , Deus non omnes vult saluos fieri, Deus vult aliquos perire,& non omnes ad pœnitentiam recipere.

Autoris sententia de reproborum damnatione.

40 Quomodo ergo(inquies)damnantur multi, cum omnes saluos fieri Deus velit?Si consilium creationis & missi Filij in mundum respicimus,verè voluntas Dei est vt nullus pereat. Verùm si euentum consideramus,volũtas Dei est,vt contumaces & impœnitentes pereant.Pater terrenus vult omnes suos filios hæreditate gaudere.Hæc est enim paterna storga in bono patre. Verùm si aliquis filiorum perrexerit esse contumax,vt nec verbis nec flagellis emẽdari velit,hunc pater hęreditate priuat,& inter filios amplius non numerat.

41 Huius rei typus in Deuteronomio proponitur.Si genuerit(ait Dominus) homo filiũ rebellem & proteruum,qui non audierit patris aut matris imperium,& coercitus obedire contemserit,apprehendent eum pater eius & mater eius,& ducent eum ad seniores ciuitatis,& ad portam iudicij,dicentque ad eos:Filius noster iste proteruus & rebellis est,monita nostra audire contemnit, lurco & potator est,

lapidibus eum obruet populus ciuitatis & morietur. Nonne hic pater vult filium obrui lapidibus, quem naturali storga charissimum habuit? Ad eundem plane modum Deus, ex sua paterna bonitate, vult omnes hæredes fieri vitæ æternæ. Verum contumaces nihilominus & rebelles perpetuis pœnis vult obrui.

Distinctio volũtatis Dei. 42 Discernendum est igitur accurate inter voluntatem Dei paternam, quam Theologi antecedẽtem vocant, & eam quæ sequitur hominum contumaciam. Quare & consequens dicitur.

43 Mandatum (hoc enim est tertium in quo supra proposuimus voluntatem Dei erga homines cõspici) similiter nobis voluntatem Dei verè paternã erga omnes commendat. Fieri enim non potest vt voluntas Dei cum mandato ipsius pugnet. Quapropter cum iubet vt totus mũdus Filium suum audiat, vult profectò vt omnes illum audiant, vult vt ex auditu fidem concipiant. Prædicatio enim Euangelij requirit fidem. Vult denique vt credentes saluentur. Deinde Filius, qui est sapientia Patris, amandat discipulos suos in omnem terram cum hoc mandato Ite in mundũ vniuersum, & proclamate Euangeliũ omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui verò non crediderit, condemnabitur. Hoc mandatũ cum sit vniuersale, clare testatur Deũ velle omnium hominum salutem: sed cum conditione fidei, vt indicat promissio mãdato addita, Mat. 11.28. clamat Dominus: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Hic vtrumque hoc est, mandatum & promissio testantur voluntatem Dei paternam esse, vt omnes veniant ad Christum vocantem, vt omnes in eo consequantur salutem.

Mandati considera tio.

44 Firmissimè itaque & sine hæsitatione statuendum est mandatum Dei æternum & vniuersale, esse testimonium infallibile voluntatis ipsius erga homines. Cum igitur mandat omnibus vt audiant Filium & credant, vult reuera, vt omnes audiant, credant, iustificentur, sanctificentur, saluentur.

Soli electi trahuntur efficaci voce Euangelij

45 Sed obiiciet forte aliquis. Fides donum Dei est, & opus Spiritus sancti. Ergo nemo credere potest nisi qui diuinitus fidem acceperit. Item, Nemo venit ad Filium nisi quem Pater traxerit. Hoc verissimum esse fateor. Verùm, cum Paulus inquit. Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei: significat ordinarium ad consequendam fidem instrumentum esse prædicationem Euangelij: in qua Deus iuxta suas promissiones vult esse efficax, vult trahere Verbo & Spiritu ad Filium. Sed multi trahenti Patri repugnant, cui poterant obedire. Hoc clarè comprobatur querela Christi, in hunc modum peruicaciam Iudæorum deflentis, Matth. 23.37. Quoties volui te congregare vt gallina congregat pullos suos, & noluisti? Similem contumaciam Stephanus suis Iudæis obiicit. Act. 7.51. Duri, inquit, ceruice, & incircũcisi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis. Et Dominus apud Esaiam. 64.2. Tota die expandi manus meas ad populum contumacem & contradicẽtem mihi. Hoc ipso testimonio & Paulus rebellionem Iudeorum ostendit, quam rebellionem caussam reiectionis eorum fuisse concludit.

46 Huc etiam facit exemplum quod Augustinus de Nabuchodonosor & Pharaone proponit hisce verbis: *Quantum ad naturam, ambo homines erant. Quantum ad dignitatem, ambo reges. Quantum ad caussam, ambo populum Dei captiuum possidebant. Quantum ad pœnam, ambo flagellis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit diuersos? nisi quod vnus manum Dei sentiens in recordatione propriæ iniquitatis ingemuit: alter libero contra misericordissimam Dei voluntatem pugnauit arbitrio.*

Admonitio.

47 Verùm hic imprimis cauendum est, ne quis peccandi petulantia & longa consuetudine, abusus benignitate Dei inuitantis se ad pœnitentiam, accersat sibi ipsi iudicium, vt à Deo permittatur ruere in reprobam mentem. Hoc cum fit, homo ad verbum Dei obsurdescit, & sibi ipsi eam peccandi necessitatem imponit propria voluntate, vt iam aliud quàm peccare non possit. Perinde enim illi accidit, ac si quis seipsum de cacumine montis præcipitem daret, vnde postea casum reuocare non valeret.

48 Maturè igitur vocanti Deo obtemperare oportet, & resipiscere, soliciteque ambulare (vt Propheta monet) coram Deo suo. Nam qui vocantem Deum per suos ministros audire recusat, in contumaciæ pœnam incurrit. Vnde fit vt magis magisque vinculis peccati constrictus donec tandem dedoleat, susque deque ferat omnia salutis media. Hinc proinde locum habet vulgo notus versiculus:

Qui non est hodie, cras minus aptus erit.

De obsignatione gratiæ.

49 Obsignatio gratiæ (huic enim quartum locum tribui inter ea indicia, quæ nobis ob oculos ponunt quam sit paterna, volũtas Dei erga omnes homines) clarissimè nobis paternã volũtatem Dei cõmendat. Nam dum iubet baptizari omnes gentes, vt verissimè omnibus gentibus suam obsignari gratiã & misericordissimam voluntatem. Nunquam enim gentes omnes inuitaret ad Baptismum, nisi omnibus gentibus salutem, quam obsignat Baptismo, impartiri vellet.

50 Quod autem in multis Baptismus est tantũ literalis, hoc non fit Dei consilio & voluntate, qui verè suam gratiam Baptismo offert & obsignat: sed hominum culpa, qui à pacto cum Deo in Baptismo inito, turpiter discedunt.

51 Nam vt Deus promittit, & promissum obsignat Baptismo: ita par est, vt homo ab altera parte fide respondeat. Siquidem in omni pacto vtraque pars pacti conditiones & leges seruabit. Atque eam ob caussam Petrus Baptismum definit, stipulationem bonæ conscientiæ cum Deo. Deus enim Baptismum offerens promittit gratiam: conscientia verò fide respondens, in pacto acquiescit freta resurrectione Iesu Christi.

52 Cum itaque ex his demonstrationibus euidentissimè nobis constat de voluntate Dei paterna ergo nos, quæ voluntas est caussa & basis prædestinationis & electionis nostri: firmam teneamus fiduciã salutis, & ad voluntatem Dei paternam in missione Filij, in promissione, in mandato, & in obsignatione gratiæ expressam, tanquam ad arcem munitissimam nos recipiamus: nihil morantes decreta Stoica, quãtumuis magnos patronos & sapientes habeant.

Fines prædestinationis.

53 Porro fines prædestinationis & electionis nostri ad salutem, duos Paulus constituit, Ephesiis scribens: quorum proximus est vt simus sancti & irreprehensibiles coram ipso, hoc est, vt studeamus sanctitati & innocentiæ, habeamusque semper bonum propositũ. Vltimus, vt laudetur gloria ipsius à nobis in omni æternitate.

Vsus.

54 Restat nunc vt nonnihil dicatur de vsu huius dulcissimæ doctrinæ prædestinationis & electionis æternæ: qui duplex ex Pauli epistolis ad Rõ. & Eph. colligi potest. Ad Romanos ideo scribit Paulus de prædestinatione, vt ex caussa, modo, & conditione prædestinationis concludat, prerogatiuam carnis & humana merita nequaquam esse caussam salutis. Euertit igitur Apostolus prærogatiuam carnis, & omnia humana merita tollit, quò sit locus misericordiæ Dei in Christo Iesu, & via pateat salutis, omnib.

qui in Christū credere nō recusauerint. Ad Ephesios de hoc ipso mysterio agit, vt ostendat Euangelium Christi non esse nouam doctrinam ab Apostolis excogitatam, sed ante mundum conditum in pectore Dei fuisse reconditam, & suo tempore mundo patefactum.

55 Præter hunc duplicem vsum, quorum prior ad confirmationem gratuitæ iustitiæ, & vniuersalis gratiæ pertinet: posterior ad commendationem antiquitatis Euangelij refertur, erit & hic vsus, (quem Paulus attingit ad Rom. 8.) vt statuant pij nullam crucem, nullam calamitatem, nullam denique rem aliam posse impedire salutem credentium, quæ decreto Dei æterno nititur.

Consolationes.

56 Hinc consolatio ingens oritur in agone mortis, & summa & inenarrabilis lætitia nascitur: adeo vt iā moriturus quasi ouans dicat: In Domino confidit anima mea, non timebo: Christus meus victor mortis est, in hoc ego triumphabo.

57 Huc pertinet illud Dauidicum: Viriliter agite & confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Dominum. Custodit enim Dominus omnes diligentes se.

58 Cæterùm hic vsus confirmans nos in cruce, & consolans in agone mortis, tum demum locum habet vbi nos ipsos in Christo esse senserimus, & Christum in nobis.

Probatio nostri.

59 Quare iuxta consilium Pauli instituenda est probatio nostri, qui in hunc modum scribit Corinthiis: Vos ipsos tentate an sitis in fide, vos ipsos probate, an cognoscitis vos ipsos, quod Iesus Christus sit in vobis. 2. Cor. 13. 5.

60 Hæc Pauli verba certissimum probandi modum nobis præscribunt, qui est tentare & explorare an quis sit in fide, an Christus in se habitet: quæ sane probatio aliunde proficisci non potest, quàm ex effectibus Spiritus Christi. Nam qui Spiritu Dei ducuntur, hi sunt eius. Qui autē ducuntur Spiritu Christi, cogitant, amant, prosequuntur quæ sunt Christi, & nihil antiquius habent, quam totam suam vitam Deo approbare. Hinc est illa, in Sanctis, pugna spiritus aduersus carnem.

61 Huc & illud Pauli pertinet: Milita honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam. Nam hæc certissima sunt inhabitantis Christi testimonia. Vbi enim fides est, illic conscientia purgata est à malis operibus. Quare & bona conscientia, & pium propositum, fidei synceræ testimonia sunt. Contra autem vbi contaminata est conscientia, & vbi est propositum peccandi, ibi nulla prorsus fides est, nisi forte hypocritica quædam de fide gloriatio, quam vanissimam esse opera ipsa declarant, & diuus Iacobus commonstrat.

XXIX.
ECCLESIA.

Ecclesia quid.

1 VEra Christi Ecclesia (quemadmodum eam definit Symbolum Apostolicum) est societas sanctorum, in cuius tamen externo cœtu multi sunt scelerati, hæretici, schismatici & hypocritæ.

Qualis.

2 Hæc societas spiritualis est, qua videlicet per fidem (quæ ex auditu verbi est) homines iustificati, absque suis meritis & operibus antecedentibus, coniunctis, & consequentibus, Christi (cuius sanguine à peccato mundati sunt) membra effecti, inter se mutuo spiritu Christi, coalescunt, vt omnes simul participes sint virtutis Christi ac spiritualium bonorum, quę ad salutem necessaria sunt.

Quorum societas.

3 Sanctorum autem dicitur hæc societas, vt clara & specifica differentia statuatur, qua & Ecclesia vera Christi, ab aliis in mundo cœtibus discernatur, & sua quadam proprietate signata monstretur.

4 Aliæ enim omnes societates in mundo sunt impuræ & profanæ, vt quæ peccati maculis & reatu inuolutæ, extra familiam Dei, in regno Diaboli versentur.

Cur sancta.

5 At societas illa, quæ Ecclesia dicitur, est sancta: cùm quia corda eorum, qui huius societatis veri ciues sunt, fide purificata sunt, in Sanguine Christi: tum quia iam destinati sunt vsui sancto, vt Deo sancto cultum sanctum præstent, in vera sanctitate viuentes.

6. Hinc Paulus Corinthiis scribens definit Ecclesiam Dei esse eos, qui sanctificati in Christo Iesu, vocatione ad sanctitatem, inuocant nomen Christi in quouis loco.

Eius fundamentū.

7 Hęc Ecclesia & spiritualis Ierusalem, extructa scribitur nunc super fundamentum Apostolorum, nunc super fundamentum quod est Christus. 1. Cor. 3. 11. Ephes. 2. 20.

8 Verùm in primis hic cauendum est, ne cum Papistis, hominum opiniones fundamentum Ecclesiæ esse statuamus.

9 Quare hoc discrimen tenendum est, Ecclesia dicitur extructa super fundamentum Prophetarum & Apostolorum, videlicet, quod attinet ad propagationem, & ministerium, & testimonium doctrinæ. Sed est extructa super Christum, quod attinet ad autorem, meritum, doctrinæ fontem, & efficaciā, hoc est, propter Christum electa est Ecclesia, & vocata à principio mundi & propter eum seruatur & saluatur, & per Christum ex sinu Patris reuelatum est Euangelium & Filius est efficax, dat Spiritum sanctum per Euangelium.

10 Hanc ob caussam 1. Cor. 3. 11. dicitur: Fundamentum aliud poni non potest, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus. Item. Ioan. 1. & 14. & 16. Filius, qui est in sinu Patris, ipse reuelauit nobis Item, Ego sum via, veritas & vita. Item, Non relinquā vos orphanos, sed veniā ad vos. Item, Act. 2. 33. Ad dexteram igitur Dei exaltatus, promissionem Spiritus sancti accipiens à Patre effudit.

11 Cogitatio huius duplicis fundamenti, quorū illud in ministerio, hoc in virtute situm est, confirmabit nos, cum de doctrina Ecclesiæ, tum de Ecclesiæ stabilitate.

Fūdamētum ministeriale.

12 Fundamentum ministeriale est doctrina Prophetica & Apostolica sola. Vnde discamus intrepidè cum Paulo pronunciare anathemata, quicunque humanas traditiones obtrudunt Ecclesiæ, si vel fuerint angeli de cælo, nedum puluis & cinis, qualis est Papa & Mahomet. Fundamentum potentiæ & virtutis est Christus, Deus, & homo: qui suæ Ecclesiæ sacerdos manet in æternum. Quare portę inferorum non præualebunt aduersus eam.

Perpetua nota Ecclesiæ.

13 Quicunque est extra hoc fundamentum frustra gloriatur de Ecclesiæ titulo. Est enim Ecclesia Christi vna, vt quæ super vnum fundamentum extructa sit.

14 Hinc sequitur fieri non posse, vt Mahometistarum conuentus sit Ecclesia, nam vt doctrinam Propheticam & Apostolicam reiiciūt: ita Christum Dominum reiiciunt & persequuntur.

15 Nec colluuies Monachorum & sacrificulorū in Papatu est Ecclesia. Nam tametsi non reiiciunt manifestè doctrinā Apostolicā & Propheticam: tamen eius natiuam sententiam corrumpunt. Deinde tametsi nobiscum Christum Deum & hominem fatentur: tamen personæ officium negant: cùm suis operibus tribuunt, quod Christi solius est.

Veræ Ecclesiæ facies.

16 Proinde is cœtus solus est vera Ecclesia eaque visibilis:quę alligatur ad sceptrum rectum quod Dominus emisit de Sion, hoc est, ad ministerium Euangelij incorruptum,per quod offertur Christus, qui recipit in album ciuium suorum,quotquot iuxta vocem Euangelij in illum crediderint.

17 Quicunque ergo Ecclesiæ ciuis esse cupit, is se vere huic Ecclesiæ adiungat viua fide, clara cõfessione,pia inuocatione, & officiis aliis quæ requirit Euangelium.

De Ecclesia visibili

18 Quod autem aliqui,vt ideam Platonicam,fingũt Ecclesiam inuisibilem esse,manifestus error est. Nam si Ecclesia non est visibilis cœtus,quomodo agnoscentur & ministri Euangelij & auditores:& quę Ecclesiæ indicia erunt,de quibus scriptum est: Dic Ecclesiæ?Quomodo discernemus ciues,quorum expetenda & tuenda est societas, ab hostibus qui fugiendi sunt?

Notæ Ecclesiæ.

19 Sunt autem hæc signa minime fallentia quæ monstrant Ecclesiam:Vox ministerij Euangelij incorrupta:Ritus diuinitus traditi, incurrentes in oculos,vt Baptismus & Cœna Domini:& obedientia erga Euangelium,id est,pœnitentia,confessio,inuocatio,&c.

Vna est.

20 Porro tametsi multi sunt cœtus in orbe terrarum qui Ecclesiæ dicuntur:tamen vna est sancta & catholica, cuius membra,tametsi spatio separantur: tamen vinculo fidei & Spiritus coniunguntur.

Vnitatis Ecclesiæ typus.

21 Huius typus pulcherrimus proponitur in malo punico,quod mandato Dei tintinnabulo adiectũ erat. Nam hoc Symbolo significatur vnitas Ecclesiæ,ex multis gentibus in eundem sonum,hoc est,ad eandem fidem per sonum Euangelij conuenientibus.Sicut enim in malo punico, vno exterius cortice multa interius grana vniuntur,sic innumeros sanctæ Ecclesiæ populos vnitas fidei contegit.

Ecclesiæ visibilis conditio.

22 Quod autem in externo Ecclesiæ cœtu sunt multi scelerati,hæretici, schismatici & hypocritæ, non solum Ecclesia Corinthiaca ostendit, verumetiam parabola Christi de zizaniis apertè docet, vt taceam omnium temporum experientiam.

23 Quandiu enim in hoc mundo peregrinatur Ecclesia,bonis & sinceris in ea permixtos fore malos & hypocritas,monet Dominus: vt se patientia arment Filij Dei,& inter offendicula,quibus turbari possent,retineant infractam fidei constantiam.

Duplicia eius membra.

24 Sunt proinde duplicia membra visibilis Ecclesiæ: alia enim viua sunt,alia mortua. Viua sunt membra omnes qui ex fide Filij Dei viuunt, retinentes fidem & bonam conscientiam. Mortua verò sunt qui profitentur quidem nobiscum articulos fidei,sed spiritu Christi carent,hoc est,viuunt sine pœnitentia,& sinunt peccatum in se regnare per concupiscentias corporis.

Eius infirmitates.

25 Deinde etsi sanguine suo mundauit Ecclesiã Christus,vt sit absque ruga & macula: adhuc tamen multis vitiis, & residuis carnis infirmitatibus laborat,quibus obnoxij sunt singuli fideles, postquã regeniti sunt Dei spiritu: adeo,vt opus habeât perpetua hac oratione:Remitte nobis debita nostra. Hæc tamen macula non impedit quo minus credẽres sint viua membra Ecclesiæ.

26 Cum ergo Ecclesia duplici vitio obnoxia est, alieno & proprio, debet perpetuò Deum inuocare, vt has maculas minuat,ac tandẽ tollat.Præterea sanctam adhibebit disciplinam, quo innocentia in externis seruetur moribus.

Adu.schismaticos.

27 Etsi autem impios errores,qui fidei puritatẽ inficiunt,ferre non licet:tamen male faciunt,qui zeli prætextu, vel tumultuosè ab Ecclesia discedunt, vel eam importuno rigore turbant.

28 Verùm pij videntes has maculas,se consolabuntur promissione Christi, qui venturum diẽ promittit,quo vt lolium à tritico separabitur,ita manifestũ fiet,frustra sceleratos & hypocritas sibi externa Euangelij professione placere.

Adu. Anabaptistas.

29 Errant igitur qui eum cœtum Ecclesiam esse negant,in quo sunt vlli impij & hypocritæ: cum tamen audiunt in eo verum Euangelium sonare,Sacramenta rectè administrari, & à multis veram ministerio præstari obedientiam: quæ tria infallibilia visibilis Christi Ecclesiæ sunt testimonia, vt supra diximus.

Adu.Papistarũ hierarchiam.

30 Porro cum Papistæ signa Catholicæ Ecclesiæ fingunt Primatum Papæ, ordinem Episcoporũ, successionem ordinariam,& similitudinem rituum, toto cœlo aberrãt.Nam ista signa Apostoli & Prophetæ ignorabãt,& Christus ea non monstrauit,qui ait:Oues meæ vocem meam audiunt.Ioann.10.4.16.

Adu.politicos.

31 Multùm præterea errant qui σχῆμα πολιτικὸν in Ecclesia Christi quærunt. Non enim rectè perpendũt discrimẽ inter regnũ Christi & regna mũdana.

32 Regnum Christi iuxta Propheticam & Apostolicam scripturam in hac vita,est ministerium Euangelij,per quod Christus colligit & viuificat Ecclesiam verbo & dato Spiritu sancto, & protegit eam mirabiliter contra Diabolos & tyrãnos, & post hãc vitam resuscitabit eam,& adducet ad æternũ Patrẽ.

Discrimẽ regni Christi & regnorum mundi.

33 Ex hac descriptione petendum est Ecclesiæ, seu regni Christi,& Politiarum discrimen,quod sex differẽtiis distinguitur,videlicet,obiectis beneficiis, forma gubernationis,gloria,præsidiis & stabilitate.

34 Primum enim potestas politica coercet externa membra,vt sint in officio.Sed Christi regnum non tantùm gubernat externos mores:sed arguit & sanat corda.Ita enim Dominus ipse ait, Vt mederer contritis corde.

35 Secundò,potestatis politicę summa beneficia sunt,disciplina & pax corporum.At huius regni beneficia,spiritualia & æterna sunt,videlicet,iustitia,& pax conscientiarum coram Deo,&c.

36 Tertiò differunt forma gubernationis.Nam reges & principes mundi eligunt ministros idoneos ad gerendam rempublicam,instructos sapientia & eloquentia:Christus vero eligit stulta huius mundi, vt pudefaciat sapientiam sapiẽtum:siue vt Ps.8.3.ait: Ex ore infantium & lactantium perficit laudem.Forma executionis in defensione & pœnis etiam variat. Nam politica potestas armis defendit subditos, & cõtumaces punit vi corporali seu gladio:sed Christus per vocem Euangelij dat æterna bona, remissionem peccatorum,Spiritum sanctum & vitam ęternam:& punit contumaces non vi corporali, sed verbo & legitima excommunicatione.

37 Quartò differunt gloria.Nam gloria regnorũ politicorũ est præstantia consilij in togata gubernatione,& in armis fortitudo,& felicitas. At Ecclesiæ Christi gloria in hac vita, est vera Dei agnitio, inuocatio,professio veræ doctrinæ,conseruatio perpetua Ecclesiæ etiamsi in aliqua membra sæuitur,magnitudo animorum in vincendis omnibus illecebris & terriculamentis impiis,virtutum multarum decus in quibus præsentia Dei cernitur.

38 Quintò,pręsidiis differunt.Nam præsidia regni politici sunt exercitus,& opus necessaria ad sumtus domesticæ gubernationis & ad bella gerẽda.Ecclesia verò non est munita præsidiis visibilibus: sed regitur à Filio Dei,& habet custodes Michael cũ suis Angelis,qui perpetuò contra Draconem militant.

39 Postremò differunt stabilitate. Nam omnes politiæ habent suam fatalem periodum,finẽ,& ter-

minum. Sed Ecclesiæ non erit finis: quia Rex est æternus, iuxta illud: Regnum tuum omnium seculorum & dominatio tua in generationem & in generationem: Et populo suo dat vitam æternam, quæ hîc inchoatur, & post resurrectionem consummabitur.

40 Hoc discrimen politici regni & Ecclesiæ, qui non obseruant, facilè cruce Ecclesiæ & scandalis alijs absterrentur à confessione. Quare semper sit nobis in conspectu dictum Domini: Regnum meum non est de hoc mundo.

41 Cuicunque ergo salus & vita æterna curæ est, is det operam, vt cum Dauide sit socius omnium timentium Deum, & custodientium mandata eius, & assiduè cum eodem precetur, Psalm. 119. Legem pone mihi Domine viam statutorum tuorum, vt custodiam ea semper. Item, Inclina cor meum ad testimonia tua, & non ad auaritiam.

42 Nam quicunque extra hanc societatem est, is haud dubiè mancipium Sathanæ est, cum quo & stipendium peccati habebit mortem æternam, nisi ante mortem seria pœnitētia auertat iram iusti iudicis.

XXX.
SYMBOLVM.

Summa Christianismi. ARticuli Symboli Apostolici, continent summa doctrinæ Christianæ capita, quæ sunt veluti totius Christianæ religionis fundamentum. Vnde fit, vt qui ab vno aliquo horum articulorum aberret, extra fundamentum esse dicatur: & quia extra fundamentum est, extra gratiam & salutem, in regno tenebrarum sub Satana militat.

Nomen. 2 His proinde articulis optimè quadrat Symboli appellatio. Quemadmodum enim milites mundani suo quodam symbolo testantur & cui seruiant, & cuius sint hostes: ita Christiani, hac fidei suæ professione, tanquam Symbolo, testantur se, & Deo (qui est Pater, & Filius, & Spiritus sanctus) seruire, & esse hostes diaboli & membrorum eius.

3 Hoc Christianæ militiæ Symbolum ideò dicitur Apostolicum: vel quia ab Apostolis conscriptum est, & quasi per manus traditum Ecclesiæ: vel quia Apostolica doctrina nititur, & ex Apostolorum concionibus & scriptis demonstratur.

4 Doctrinæ Symboli Apostolici summa huc redit, quod monstret Deum, quod diuina opera nobis ponat ob oculos, quod veram salutis viam indicet.

Diuisio. 5 Diuiditur autem Symbolum hoc vsitatè & rectissimè in quatuor partes. Quarum *prima*, est de Deo Patre. *Secunda*, de Deo Filio. *Tertia*, de Deo Spiritu sancto. *Quarta*, de Ecclesia & eius salute.

Pars prima. 6 Prima pars hisce verbis continetur: Credo in Deum, Patrem omnipotentem, creatorem cœli & terræ.

7 Hæc Confessio vnitatem diuinæ essentiæ habet: distinctionem personarum in vna diuina essentia fatetur: potentiam & opera Patris agnoscit, & fide in hunc vnum Deum recumbit.

8 Cùm enim dicit, Credo in Deum, vnum tantum Deum esse statuit: quam particulam expressit Nicenum Symbolum hoc modo: Credo in vnum Deum. Dei proinde appellatio admoneat nos, quod sit vnus Deus æternus natura & essentia, qui est fons & autor omnis boni, ex quo fonte liceat haurire omnibus iis, qui ex fide ipsum inuocant.

9 Cùm addit, Patrem, distinctionem personarum incipit, & cōfitetur Deum Patrem esse primam personam in diuina essentia. Est igitur Pater prima persona diuina, qui ab æterno generat Filiū sibi ὁμοούσιον.

10 Cùm subiungit, omnipotentem, tantam potentiam Dei esse fatetur, vt & facere, quicquid voluerit possit: & facilè prosternere omnia, quæ se illi opposuerint, valeat.

11 Hanc potētiam confirmat opus creationis cœli & terræ. Cœli autem & terræ appellationibus, intelliguntur non solum cœlum & terra, verumetiam omnes creaturæ reliquæ visibiles & inuisibiles, quæ cœli & terræ ambitu continentur. Breuiter, Quicquid est rerum hic vnus Deus creauit. Verùm, deprauatio quæ in rebus creatis apparet, non Deum habet autorem, sed Diabolum, qui sua spōte defecit à Deo, qui bonus, sed αὐτεξούσιος à Deo creatus fuit.

12 Ex creatione rectè concluditur, omnipotentia, sapientia, iustitia, & bonitas Dei. *Omnipotentis* enim est ex nihilo omnia condere. *Sapientis*, ordinata condere: *Iusti*, gubernare, & prouidentia moderari creata: *Boni*, communicare rebus creatis sua dona, vt in homine videmus, quem condidit ad suam imaginem.

13 Quartum quod habet hæc confessio, est de fiducia in hunc Deum qui est Pater. Cùm enim dicit Symbolum, Credo in Deum, sensus est: Statuo certa fiducia, quod Deus velit meus Deus esse, meus Pater, meus sustentator, meus defensor, quem solum me colere profiteor, renunciatis omnibus idolis.

Pars secunda. 14 Secunda pars Symboli, est de Deo Filio: qui vt redimeret genus humanum reum & dānatum propter peccatum, assumsit naturam humanam in vnionem ὑποστατικὴν seu personalem. In quā natura humana, factus est victima expiatrix peccati totius mundi.

15 Hæc secunda pars sex Articulis absoluitur, iuxta hæc Symboli verba 1. Et in Iesum Christum Filium eius vnicum Dominum nostrum. 2. Qui conceptus est de Spiritu sancto, & natus ex Maria virgine. 3. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus, descendit ad inferna. 4. Tertia die resurrexit à mortuis. 5. Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis. 6. Inde venturus est iudicare viuos & mortuos.

16 Huius secundæ partis primus Articulus: Et in Iesum Christum Filium eius vnicum Dominum nostrum, multa paucis complectitur. Primum enim monstrat secundam Personam in diuinitate, quæ est æterni Patris æternus Filius, qui vt essentia est idem Deus cum Patre & Spiritu sancto: ita proprietate distincta est ab vtroque persona. Hoc explicatius Symbolum Athanasij, Ambrosij & Nicenum habent. Deinde cùm hūc Filium vocat Iesum, vnionem personalem indicat: Nam æternus λόγος & Dei Filius factus est homo, & vocatus est Iesus, propterea quod populum suum à peccatis esset saluaturus, iuxta promissiones Patribus factas. Hic enim Iesus saluator mundi est, eo quod sit nobis à Deo Christus, hoc est, Propheta, Sacerdos, & Rex. Propheta quidem, qui è sinu Patris prodiens, nobis Patris voluntatem reuelauit. Sacerdos, propter victimam & intercessionem. Nam vt victima sua expiauit peccatum: ita intercessione interpellat Patrem, vt nos propter suam victimam in gratiam recipiat. Rex verò, quia demolitus est potestates, & destruit opera Diaboli, iuxta primam promissionem.

17 Huius articuli fides est huiusmodi: Ego firmiter statuo quod Dei Filius sit meus Saluator, verus Propheta Dei, vnicus Saluator, mediator & Rex, adeóque Dominus, qui me sua prouidētia gubernat, me redemit, me aduersus Diabolum defendit, &c.

18 Secundus articulus secundæ partis: Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine, modū assumtæ humanæ naturæ indicat. Cùm enim

ait, Conceptus est de Spiritu sancto, excludit vsitatum naturæ modum in generãdo. Vsitatus enim naturæ modus generationis est, vt fœmina concipiat ex virili semine. Sed hic Spiritus sanctus occulta virtute Virginem fœcũdat, & format ex sanguine Virginis hominem verum & perfectum, iuxta dictum Angeli ad Virginem: Spiritus sanctus veniet super te,& virtus Altissimi obumbrabit tibi,&c. Cùm addit, Natus ex Maria virgine, vt veram Christi humanitatem confitetur: ita inuiolata virginitate Virginem peperisse agnoscit.

19 Tertius articulus secundæ partis, Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus, descendit ad inferna, modum redemptionis factæ per Iesum Christum fidelibus commendat, videlicet, quod passus sit propter peccata nostra. Est ergo Christi passio nostra redemtio.

20 Huius passionis illustris definitio colligi potest ex Epistola ad Hebræos hoc modo: Passio Domini nostri Iesu Christi, est sacrificium expiatorium & propitiatorium, quo æternus *Filius Dei* homo factus, seipsum per æternum Spiritum obtulit Patri æterno, vt sua victima & obedientia, & expiaret peccata mundi, & placaret iram Dei: quo omnes credẽtes in ipsum, per eundem sanctificentur ad vitam æternam. Hanc quoque definitionem includunt in se verba Domini Ioan.17. Ego pro ipsis sanctifico meipsum, vt & ipsi sint sanctificati in æternum.

21 Huius sacrificij applicatio fit verbo, Fide & Sacramento. Verbo enim quasi manu Dei offertur: Fide veluti manu hominis accipitur: Sacramento vtroque obsignatur, ciúsque vis & vsus tanquam in tabula pingitur.

22 De sententia verborum Symboli, Descendit ad inferos, non conuenit inter omnes. Quidam ante mortem intelligunt descensum ad inferos, ipsam humiliationem, qua Christus horribilem sensum iræ Dei aduersus peccata sustinuit. Sed horum sententiam ordo Symboli videtur refellere. Quidam hanc clausulam additam putant contra Valentinianorum hæresin, & volunt hac loquẽdi formula Mosi & Prophetis vsitata, nihil aliud significari, quàm quod Christus verè morte prostratus iacuerit, & in sepulchrum inclusus fuerit, vt alij homines verè mortui & sepulti. Quidam hæc verba ad vim & virtutem mortis Christi referunt, & volunt hac phrasi significari, quod mors Christi profuerit etiam inferis, id est, mortuis, videlicet, in fide Abrahæ. Quidã existimãt Christum reuera descendisse ad tartareas sedes. Sed nec inter hos conuenit. Sunt enim qui animam Christi, iacente corpore in sepulchro eo descendisse dicunt, vt illic pateretur pro animabus hominũ. Quorum sententia ex eo refellitur, quod Christi sanguis perfectissima sit peccati totius mundi expiatio. In quem enim finem pateretur anima sanctissima apud inferos, nisi vt suppleret mortis crucis defectum? Sũt etiam qui animam Christi ad inferos quidem descendisse fatentur, sed illic nihil passam esse. In hac sententia est Augustinus ad Dardanum scribens. Sunt & alij, qui contendunt Christum anima & corpore descendisse ad inferos, & in ipso terræ motu in momẽto resurrectionis se viuum inferis exhibuisse, & se declarasse victorem mortis & principis tenebrarum. Sed quid in hac varietate opinionum tuto sequendum? Hoc firma fide teneatur, quod Christus reuera descenderit ad inferos, iuxta Symboli verba, & veteris Ecclesiæ confessionem. De modo, nemo sit solicitus. Satis est enim tenere Christum victorem Satanæ esse, & deuicto mortis aculeo, aperuisse credentibus regna cœlorum.

23 Quartus articulus secundæ partis: Resurrexit à mortuis: historiam victoriæ Christi, & contriti capitis serpentis continet: atque ita completa est promissio: Semen mulieris conteret caput Serpentis.

24 Quemadmodum autem hic articulus requirit firmam fiduciam in Christum victorem mortis, auget spem promissæ hæreditatis, excitat nos ad confessionem huius victoris coram mundo & portis inferorum: ita eius vsus cum in tota vita, tum in mortis articulo, maximus est. Huius enim articuli seria cogitatio facit, vt nullis fracti calamitatibus, persistamus in fide, donec ad finem omnium calamitatum huius mundi & ad salutis portum peruenerimus.

25 Quintus articulus secundæ partis, Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis: spectabilem triumphum Christi, & maiestatis gloriam Christi nobis commendat.

26 Ascendit Dominus visibiliter corporali & naturali modo sursum, & nube subuectus est in cœlum è conspectu discipulorum, Actor.1. & inde subuectus supra omnes cœlos. Ascendit autem, vt ipse de se testatur, vt nobis locum pararet, Ioan.14. Abeo parare vobis locum, & vos ad me assumam. Ascẽdit vt omnia subijciat pedibus suis. Ascendit, vt caput Ecclesiæ emineat, & dona det hominibus. Ascendit vt corda nostra ad se trahat. Col.3. Si resurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite, vbi Christus sedet ad dexteram Patris. Huc illud Philip.3. Nostrum πολίτευμα est in cœlis, vnde expectamus saluatorem.

27 Vt enim ascensio personæ fuit iuxta humanam naturam, secundum quam localiter & visibiliter ascendit: ita sessio ad dexteram Patris personæ est, quæ est Rex regum, & Dominus dominantium, æqualis Patri gloria & maiestate.

28 Fides proinde articuli hæc est: Quẽadmodum Christum triumphatorem mortis, Dominum omnis creaturæ & patronum nostrum apud Patrem agnoscamus, in eum firma fiducia recumbamus, atque ipsum coram omnibus hominibus & inferorum portis confiteamur: ita vsus in hoc situs est, vt abnegata omni impietate, & humanis desiderijs, leuemus corda nostra in cœlum, petentes inde in omnibus calamitatibus nostris auxilium, & expectantes vt nos ad se iuxta ipsius promissionem assumat, ac donet promissam hæreditatem.

29 Sextus articulus secundæ partis, Inde venturus est iudicare viuos & mortuos, de futuro per Christum iudicio cõcionatur. Nam idem ille Iesus Christus, qui hic ab iniquis spretus & condemnatus est, veniet in maiestate sua iudicaturus orbem terrarum. Iudicij forma Matth.26. exprimitur. Sistent enim se coram ipso boni & mali, seu pij & impij. Illis paratum regnum tradet: hos iustis supplicijs mancipabit: vt pij cum Christo beata immortalitate in æternum fruantur, & impij tradantur Diabolis cruciandi æternis pœnis.

30 Fides huius articuli hæc est: Quẽadmodũ firmiter statuere oportet aliquando fore finem præsentium calamitatum: ita solidam consolationem inde percipiamus, quod Iesus Christus, Deus & homo, sit constitutus iudex, qui antea in se credentibus, iureiurando interposito, promiserat vitam æternã. Quare non est quod qui in fide Christi hinc discedũt, pertimescant condemnationis sententiam.

Pars tertia.

31 Tertia pars Symboli est de Deo Spiritu sancto tertia persona in diuinitate: Credo in Spiritum sanctum. Cultus fidei conuincit Spiritum sanctum verum Deum esse. Ordo Symboli tertiam personam in diuinitate eum esse docet. Appellatio indicat officium, videlicet, quod sit viuificator & sanctificator.

32 Est

32 Est ergo Spiritus sanctus tertia in diuinitate persona verus & æternus Deus ὁμούσιος Patri & Filio non gignẽs nec genitus, sed à Patre & Filio procedens, simul cum Patre & Filio creans, conseruans, saluans, sanctificans, qui mittitur in corda electorum, vt ea viuificet & sanctificet, vna cum Patre & Filio adorandus.

33 Quemadmodum igitur credimus in Deum Patrem creatorem, & in Filium Dei redemtorem: ita etiam credere nos oportet in Spiritum sanctificatorem, cuius tẽplum sumus. Vsus huius fidei est, vt renũciata omni impuritate simus sancti, spiritu & corpore, caueamúsque ne vllis factis contristemus spiritum Dei in nobis habitantem.

Pars quarta.

34 Quarta pars Symboli quatuor articulis absoluitur, & his verbis continetur. 1. Credo sanctam Ecclesiam Catholicam, sanctorum communionem. 2. Remissionem peccatorum. 3. Carnis resurrectionem. 4. Et vitam æternam.

35 Primus articulus, Ecclesiam Catholicam definit esse sanctorum communionem seu societatem. In Sanctorum autem catalogo, sunt omnes, qui voci Euangelij credunt. Nam hi segregati sunt à profanitate mundi, & applicati Deo per fidem, vt sint hostia illi placens. In horum numero se Dauid esse fatetur, cùm ait Psalm. 85. Custodi animam meam, quoniam sanctus sum. Et in alio Psalmo: Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei, pro hac (scilicet iniquitate remittenda) orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno.

36 Hinc efficitur quod sanctorum societas in hac vita, non sit illorum qui perfectè sancti sunt, & sine peccato, vt Anabaptistæ & Pelagiani putant. Sed eorum potius qui agnoscunt sua peccata, credũt remitti peccata, & orãt perpetuò pro sua iniquitate remittenda, idque fiducia Mediatoris Iesu Christi.

37 Erit proinde fides huius articuli, firmiter statuere æternum Pontificem Iesum Christum habiturum semper in mundo aliquem sanctorum cœtum contra quem Diabolus & mundus non poterunt præualere: etiamsi, vt in exercitu, quædam membra trucidantur.

38 Secundus articulus quartæ partis. Credo remissionem peccatorum, est finalis causa notitiæ historiæ de Christo. Sic enim agnoscit fides Christum esse Filium Dei, passum & ressuscitatum, &c. vt propter hãc causam nobis verè donetur remissio peccatorum, vt efficiamur filij Dei, & hęredes vitæ ęternę.

39 Vt autem hic articulus de remissione peccatorum fiat illustrior, quatuor ordine spectanda sunt Quid sit peccatum, Quid remissio peccati, Quæ fides remissionis peccati, &, Quæ fidei remissionis peccatorum coniuncta sint.

40 Peccatum vno verbo definitur à Ioanne, cùm dicit, Peccatum est ἀνομία, hoc est, defectus à Lege (quæ est voluntatis Dei regula) cum obligatione ad æternam mortem & damnationem, iuxta illud: Maledictus omnis qui non manserit in ijs, quæ in libro Legis scripta sunt.

41 Remissio peccati est obligationis ad æternam mortem solutio, & pœnæ debitæ condonatio. Hoc confirmatur parabola de debitore. Matth. 18.

42 Vt huius remissionis materia & meritum est victima Filij Dei: ita Deus Pater mira misericordia recipit homines condonato reatu. Etsi autem defectus non integre curatur in hac vita, sed tantum minuitur per mortificationem veteris hominis: tamen reatus adeò aboletur in conuersis ad vocẽ Euangelij, vt Deus dicat se non recordaturũ peccatorũ eorum.

43 Fides remissionis peccati, est firma fiducia misericordię Dei, iuxta promissionem ipsius, ex prędicatione Euangelij, in qua efficax est Spiritus sanctus, concepta: qua statuit homo, quod Deus velit se verè in gratiam recipere propter victimam Filij, & non amplius sibi peccata imputare.

44 Cum fide remissionis peccatorum duo sunt coniuncta, videlicet gratia, & donum.

45 Gratia est iustificatio ipsa: Gratia ex multis delictis in iustificationem, Rom. 5. Hæc iustificatio est personæ credentis in Christum absolutio à peccato, imputatio iustitiæ Christi, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum.

46 Donum est ipsa donatio Spiritus sancti, qua homo sola fide iustificatus regeneratur, id est, mortificatur & viuificatur: vt iam noua creatura fiat, viuátque porrò iuxta voluntatem Dei, quantum quidem id fieri potest per humanam infirmitatem.

47 Quia hęc donatio Spiritus sancti, qua regeneramur, indiuidua comes est fidei remissionis peccatorum, sæpe Scriptura hinc salutis argumentum petit: non tanquam à causa, sed à qualitate credentis personę. Hinc illud Domini dictum: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum cœlorum.

48 Ad eundem modum cùm Paulus dicit: Omnis qui inuocauerit nomen Domini saluus erit, ab effectu fidei iustificantis, ipsa fides iustificans æstimatur. Omnis enim qui verè inuocat, ex fide inuocat. Quæ inuocatio certissimum indicium est suæ causæ. Est proinde inuocatio, nota iustificandi & saluandi: & non causa iustificationis & salutis.

49 Tertius articulus quartæ partis, (Credo) Carnis resurrectionem: est concio de perfecta regeneratione nostri, qua noui homines reddemur animo & corpore, non quidem mutata substantia, sed qualitate tantum. Hac perfecta regeneratione efficiemur conformes Christo Domino, & gestabimus eius imaginem, quantum quidem ad humanam naturam attinet. Ita enim Paulus ait: Qui transfigurabit corpus nostrum humile, vt fit σύμμορφον glorioso corpori ipsius.

50 Quartus articulus quartæ partis (Credo) vitam æternam: est extremus portus ad quem properat fides nostra. Hæc vita ęterna, est æterna Dei fruitio, & beata illa fœlicitas, qua electi fruetur in omni æternitate.

51 Hoc Symbolum Christiani militis, quicunque corde, ore & vita profitetur, conciuis sanctorum est, & domesticus Dei, ædificatus super fundamento Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Iesu Christo: in quo ædificium congruenter coagmẽtatum crescit in tẽplum sanctum Domino.

52 Si quis ergo nobiscum hanc Symboli Christiani fidem profitetur, eum vt membrum Christi amplectamur & foueamus, etiãsi in quibusdam, quæ fundamentum non labefactant, à nobis dissentiat.

53 Multas legimus pugnantes sententias in scriptis Patrum, magnum discrimen in ceremonijs cernimus: sed donec immotum manet fundamentum, res salua est.

54 Quapropter, cùm de Ecclesiæ membris iudicandum erit, non ex fumo & stipula petendum est iudicium, sed ex fundamento, in quo qui manet, viuus lapis est, ab ipso architecto Christo assumptus in ædificium templi Dei viuentis.

55 Non tamen hinc sequitur permittendum esse inquietis ingenijs, vt pro sua libidine ludant opinionibus. Nam ea res impedit hoc diuinum ædificium, & multos absterret, quo minus fundamẽtum ipsum

quærant, & super eo ædificentur.

56 Laudandum igitur iudico piorum Principum, & Regum consilium, qui lege cauent, ne quis nouis opinionibus Ecclesiæ tranquillitatem turbet, ac præbeat aduersarijs occasionem calumniandi totum doctrinæ genus, quod profitemur.

XXXI.

INVOCATIO.

Necessitas huius doctrinæ.

SOla Dei Ecclesia cultum inuocationis, qui cum fide & spe coniunctus est, præstare potest. Siquidem soli Ecclesiæ aditus patet ad Patrem, per Mediatorem nostrum Iesum Christum.

2 Quia autem proprium Ecclesiæ opus est orare, maximè necessarium est, rectè institui homines de vera orationis ratione. Nam qui hanc non tenet, frustrà se orando fatigat.

Methodus.

3 Consistit autem precandi ratio in tribus. Primùm enim tenendum est quid sit oratio, & quotuplex. Deinde, quæ sint circunstantiæ orationis perpetuæ. Tum, quæ sint precandi formulæ.

Oratio quid.

4 Quid sit oratio, Symbolis quibusdam in Scripturis indicatur. Primùm enim thymiamate perpetuo in populo Israëlitico figuratur. Vnde Dauid Psalm.141.2. Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Deinde gestibus, iuxta illud: Ad te Domine leuaui oculos meos. Adhæc, eleuatione manuum, de qua idem Propheta: Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Et Paulus iubet puras manus leuare. Significant ergo hæc Symbola orationem piam, esse eleuationem animæ hominis ad Deum. Quemadmodum alibi claris verbis Dauid explicat, cùm ait: Ad te Domine leuaui animam meam.

Psal. 123.1. *Psal.25.1.*

5 Erit igitur Christiana & pia oratio, eleuatio animæ hominis ad Deum, vel aliquid ab eo petentis, vel ei gratias pro collatis beneficijs agentis. Seu, vt quidam ex Patribus Græcè definiuit, προσευχή ἐστι ἀνάβασις τοῦ νοῦ πρὸς τὸν θεὸν, καὶ αἴτησις τῶν πρεπόντων παρ' αὐτοῦ.

Genera orationis.

6 Orationis quatuor genera Paulus 1. Tim. 2 ponit, quæ sunt, δέησις, deprecatio: προσευχὴ, adoratio: ἔντευξις, intercessio: & εὐχαριστία, gratiarum actio. Hæc quatuor genera definitionibus discernantur hoc modo:

7 Deprecatio est supplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua petitur liberatio ab ijs, quæ nobis molesta sunt: vt cùm petimus remissionem peccatorum, & liberationem à malis quibuslibet.

8 Adoratio est supplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua petuntur salutaria & vtilia: vt cùm petimus regnum Christi aduenire, Sanctificari nomen Dei, Fieri voluntatem Dei, & Panem ἐπιούσιον nobis dari quotidie.

9 Postulatio, est supplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua vel alij pro alijs, vel omnes pro se inuicem orant, vt Deus largiatur salutaria & vtilia, & auertat noxia.

Pro quibus orandum.

10 Est autem orandum pro omnibus hominibus, superioribus, inferioribus, ministris verbi, amicis, inimicis, peccatoribus, infidelibus, donec in hac vita nobiscum viuunt.

11 Pro mortuis autem nequaquam est orandum, Nam vt Augustinus ait: In quo quemque inuenerit suus nouissimus dies, in hoc comprehendet mundi nouissimus dies. Quoniam qualis in isto die quisque moritur, talis in die illo iudicabitur.

12 Nec pro hostibus Dei induratis est orandum, sed contra eos potius orare oportet exemplo Sanctorum. Psal.5.59.134. Ierem.18.2. Tim.4. Non enim charitas proximi postulat, vt pro hostibus Dei, qui conuerti nolunt, oremus. Siquidem nullũ locum habet dilectio proximi, vbi cũ dilectione Dei pugnat.

13 Sed quid de illis sentiendum, qui vel nobis priuatim sunt inimici, vel Rempublicam in qua viuimus, infestant? Pro illis quidem orandum est, vt ex inimicis fiant amici: pro his verò etsi idem faciendum iudico, tamen plura concurrunt perpendenda. Primùm enim agnoscenda est iniquitas nostra, propter quam Respublica affligitur: & seria pœnitentia, & publica peccatorum remissio, & mitigatio pœnæ petenda est. Deinde orandus est Deus, vt tranquillam habeamus terram nostram. Tum vt magistratui adsit in defendendis subditis. Præterea, vt auertat sanguinis effusionem, vt conatus & studia hostium infestantium nos impediat. Denique, vt tandem vtrinque depositis armis vnum simus, & viuamus in omni pietate.

14 Gratiarum actio est eleuatio animæ hominis ad Deum, qua gratiæ Deo aguntur, vel pro beneficijs nobis alijsque collatis (his castigationem paternam subijcio) vel pro malis nobis alijsue sublatis.

15 In gratiarum actione spectanda sunt duo, videlicet, quæ virtutes necessariò in ea concurrant, & quis sit legitimus modus gratiarum actionis. Virtutes coniunctæ in gratiarum actione sunt veritas & iustitia. Vt enim veritas candidè & apertè agnoscit benefactorem Deum, & excludit hypocrisin & mendacium: ita iustitia grata est benefactori, & excludit superbiam & abusum rerum collatarum. Modus gratiarum actionis à Paulo sæpe indicatur, cùm inquit: Gratias ago per Iesum Christum. Cùm enim ait, Per Iesum Christum, vult vt in omni gratiarum actione fides præluceat: vult vt agnoscamus nos per Christum accepisse ea pro quibus gratias agimus: vult vt ad Dei gloriam referamus accepta beneficia: vult vt Deum per Christum prædicemus, propter quem etiam Deo accepta est gratiarum actio.

Circunstantiæ orationis.

16 Postquam autem constat, quid sit oratio & quotuplex. Secundo loco tenendæ sunt circunstantiæ Christianæ orationis perpetuæ, quæ sunt quinque præcipuè. Quarum *prima* est de affectu orantis. *Secunda*, de causis orationis seu inuocationis. *Tertia*, de eo qui inuocandus est. *Quarta*, de Mediatore: Nam sine Mediatore, nemini ad Deum patet aditus. *Quinta*, de rebus petendis.

1. Affectus orantis.

17 Prima circunstantia est de affectu orantis, quem bene compositum esse oportet, vt per ipsum anima ad Deum eleuetur. 1. Omnium igitur primùm, exuat animus omnem opinionem propriæ gloriæ, dignitatis & meriti. 2. Deinde, non simulatè, sed verè sentiat suam inopiam. 3. Tum, prosternat se coram Deo, supplex in vera pœnitentia & pio proposito. 4. Adhæc, animus inflammetur viua fiducia, qua statuat Deum secundum suas promissiones misericordem esse, & velle exaudire inuocantes, propter Mediatorem vnicum & Sacerdotem nostrum Iesum Christum.

18 Qui hoc modo compositus est ad orandum, is sanè in Spiritu & veritate adorat. Siquidem sentiens suam miseriam, & cogitans misericordiam Dei, veris motibus à Spiritu sancto excitatis, ad orandum impellitur.

19 Nam qui tument opinione propriæ gloriæ, dignitatis aut meriti: qui non verè sentiunt suam inopiam: qui se non prosternunt coram Deo in vera pœnitentia, cum pio proposito, qui fiduciam promissionum diuinarum non adferunt, nequaquam orant

orant. Nam illorum anima humi repit, & non eleuatur ad Deum.

20 In horum numero Pharisæus ille fuit, cuius meminit Euangelica historia. Is enim more hypocritarum sine intellectu, sine affectu, & cum contradictione orabat. Neque enim voluntatem Dei recte intellexit: nec inter precandum motus spirituales sensit: præterea etiam aliud lingua, aliud mente precabatur.

2. Causæ.

21 Secunda circunstantia est de causis inuocationis, quæ sunt plures. Quarum prima est mandatum Dei, requirentis à nobis cultum inuocationis: quod sane mandatum contemnere nefas est.

22 Secunda, promissio quod Deus velit inuocãtes exaudire. Ex his duabus caussis patet, quanta sit dignitas & efficacia orationis. Nam cum Deus inenarrabili bonitate & misericordia, non solum præcipiat vt petamus bona, sed etiam addat amplissimas promissiones, quas vult esse ratas & immutabiles: non difficile est cogitare quanta sit orationis dignitas, quanta amplitudo & efficacia.

23 Tertia causa videlicet περιστατικὴ est ipsa varietas periculorum, quæ quidem plura & maiora sunt, quam vt oratione comprehendi possint. Semper Ecclesiam hi duo exercitus oppugnant, tyranni & hæretici: quorum dux & incitator est hostis Christi & Ecclesiæ, Diabolus. Politiæ quanto in periculo versantur? Quam multa flabella sunt Satanæ, quibus gubernatores Rerumpublicarum sæpe inflammantur. Vnde ingentia incendia Rerumpublicarum nascuntur? Quantæ difficultates in domestica gubernatione? Quoties Satan singulos nostrûm ex insidijs adoritur? Breuiter, quocunque nos vertimus infinita pericula cernimus, quę vitare non possumus, nisi confugerimus ad asylum Dei, quod est pia & seria inuocatio. Ex hac causa facilè videre est, quanta sit Christianæ orationis necessitas, vtilitas & efficacia.

24 Quarta causa est, vt consuetudine orandi augeatur in nobis fides, excitetur spes, & reddamur ardentiores in alijs pietatis exercitijs. Pertinet & hæc causa ad vtilitatem.

15 Quinta causa est imitatio sanctorum, quorum præcipuum & summum studium fuit perpetuò orare. Nam in quibus viua fide est, quæ est veluti ignis quo accenditur hoc diuinum thymiama: ibi necesse est fidei germanos fructus esse, inter quos primum locum obtinet inuocatio: à qua nunquam abesse debet gratiarum actio. Has causas omnes ad dignitatem, necessitatem & efficaciam orationis reuocare licet.

3 Quis orandus.

26 Tertia circunstantia est de eo ad quem dirigenda est oratio. Est autem dirigenda oratio ad eum in quem credere fas est. Ita enim Paulus dicit: Quo modo inuocabunt, in quem non credunt? Rom. 10. 14. Si proinde is demùm solus est inuocandus, in quem credere fas est: solus certè Deus inuocandus erit, qui est Pater & Filius, & Spiritus sanctus. Nam maledictus est qui confidit in creaturam.

27 Vnus proinde Deus & solus est inuocandus, qui est Pater, & Filius, & Spiritus sanctus. Qui ergo adorat Patrem, non excludit Filium, nec Spiritum sanctum. Qui adorat Filium, Patrem & Spiritum sanctum adorat. Qui Spiritum sanctum inuocat, Patrem & Filium honorat. Nam Pater, Filius, & Spiritus sanctus vnus est Deus. Huc & illud responsum Christi (cùm Christo Satan diceret, Si procidens adoraueris me.) Scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles. Matth. 4. 10.

Errores.

28 Quicunque igitur negat inuocandum esse Filium Dei, aut Spiritum sanctum, Arrianus est. Nam tollit essentiam, à qua cultus fidei & inuocationis tolli non potest.

29 Ex his enim efficitur, quod inuocatio creaturarum sit blasphemia aduersus Deum, & fœdissima idololatria, contra quam pugnat etiam Epiphanius, pag. 448. οὐ κυριεύσει ἡμῶν ἡ ἀρχαία πλάνη, καταλιμπάνειν τὸν ζῶντα καὶ προσκυνεῖν ὑπ αὐτοῦ γεγονότα.

30 Papa itaque qui iubet sanctos inuocari, & supplicio afficit non obedientes impijssimo decreto, Deum contemnit, est hostis Ecclesiæ & satelles Satanæ, qui per Papam inuexit inuocationem Sanctorum: propter has præcipuè causas, vt Deum suo proprio honore spoliet, vt ignominia afficiat demortuos sanctos, vt perdat idololatras, qui creaturas inuocant: denique vt paulatim Christi regno abolito, suum erigat.

31 Huic errori Ethnico & Papistico, vicinus est eorum, qui dicunt quidem se solum Deum inuocare, & damnare inuocationem creaturarum. Sed interea contra Dei prohibitionem volunt Deum adorare, prostrati coram idolis & imaginibus. Nam nulla alia est causa prohibitionis idolorum & sculptilium, quam quod Deus nolit coram sculptilibus & imaginibus adorari.

32 Quicunque igitur coram lignis & lapidibus religionis causa procumbunt, Serpentem adorant, qui ligni fructu primos occidit parentes.

33 Neque excusat patronos huius superstitionis, bona intentio quam prætendunt. Nam bis homines coram Deo reos facit bona intentio, quæ verbo Dei non regitur, videlicet defectionis & temeritatis. Defectionis quidem, quod deficiant à simplicitate verbi & præcepti diuini ad suas cogitationes. Temeritatis verò, quod audeant Deo modũ pręscribere, quo ipsum colere velint.

34 Nec illi audiendi sunt qui ideò se procumbere coram imaginibus dicunt, vt contemplatione imaginum excitetur animi deuotio. Nam admodum frigida esse oportet ea corda, quæ istis flabellis à Satana excogitatis opus habent, vt excitentur ad precandum.

4. Per quē.

35 Quarta circunstantia est de Mediatore. Nam si sine Mediatore Deum accedimus, facilè reijciet nos nostræ indignitatis & peccatorum cogitatio, præsertim cùm scriptum sit, Ioan. 9. 31. Deus peccatores non exaudit. Quare Mediatorem nos habere oportet, cuius intercessione, merito & dignitate freti, audeamus Deum accedere.

36 Sed quisnam est iste Mediator? Deus & homo Iesus Christus, qui vt vera diuinitate cum Patre vnum est, ita vera humanitate nobis coniunctus est. Qua ratione fit, vt Deum & hominem ipse, Deus & homo, optimè conciliet & coniungat, idque intercessione, merito & dignitate. Hinc est quod Paulus dicit. Vnus est Mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus, 1. Tim. 2. 5.

37 Huc pertinet & Christi illa promissio, Ioan. 6. 23. *Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Ac si dicat, Nequaquam debetis vestra opera ac dignitatem iactare in conspectu Dei, sed me nominabitis, & propter me petetis, videlicet Mediatorem, & datorem vnà cum Patre. Ita etiam Cyrillus rectissimè explicat promissionem Christi. *In nomine meo*, inquit, *addidit, vt Mediatorem se, & collargitorem ostendat. Non enim tantum pro nobis intercedit, vt Pater det nobis salutaria, verum etiam ipse vt Mediator dat nobis dona*, iuxta illud: Ascendit in altum, & dat dona hominibus.

38 Ex hoc sequitur quod Christus, etiam quatenus Mediator est, sit inuocandus. Nam si & impe-

trat nobis,& donat cum Patre,vt Mediator: certè vt Mediator inuocandus est.Proinde rectè orauit Bartimæus cæcus, Marc.10.47. Fili Dauid miserere mei. Et Stephanus, Actor.7.59. Iesu, suscipe Spiritum meum. Et Paulus piè solet præfari in suis Epistolis: Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo,&c.

39 Porrò ex eo quod alij homines pro alijs orent, non efficitur vt sint plures mediatores. Nam quicunque pro alijs rectè orant, freti Mediatore vnico Christo,hoc faciunt.

5. Quid petendum.

40 Quinta circunstantia reliqua est, videlicet de rebus petendis. Nam quia non solet pater bonus dare filijs petita, si nocent; nec decet probos filios à patre petere, quæ patrem dare indignum est: meritò hæc etiam circunstantia, de rebus petendis, addenda fuit.

Quomodo.

41 In primis hic tenendum est discrimen inter ea, quæ petenda sunt sine conditione, & ea quæ cum conditione peti possunt. Vt enim bona sine quibus salus contingere non potest, atque adeò salus ipsa, sine conditione petenda sunt: ita bona quorum vsus est tantum in præsenti vita, cum conditione peti debent. Et vt mala impedientia salutem animarum, sine conditione precabimur à nobis auerti: ita mala quæ in hac vita nobis molesta sunt, cum conditione non impeditæ gloriæ Dei & nostræ salutis, precibus auertemus.

42 Hinc est quod pij gloriantur in afflictionibus, & habent spem etiam tunc cùm interficiuntur à tyrannis. Discernunt enim inter bona sine conditione & certò promissa, & inter commoda huius vitæ. Hinc est illa vox Iob: Etiamsi occiderit me, sperabo in eum, & ipse erit Saluator meus.

43 Neque cum his pugnat præceptum Iacobi, cap.1.6. qui iubet petere sine hæsitatione. Nam aliud est cum hæsitatione petere, aliud cum conditione. Nam fidelis non dubitat, quin Deus suas preces exaudiat: quoniam si id non dat quod petitur, certè id quod multò melius est, largitur. Rectè proinde Bernardus, cùm inquit: *Vnum è duobus sperare indubitanter possumus: quoniam aut dabit quod petimus, aut quod nobis nouerit esse vtilius.*

44 Vniuersalis igitur particula in dicto Domini: Quicquid petieritis, &c. ad certum genus restringenda est. Quicquid scilicet vobis salutare est, non vestro iudicio, sed benignissimi Patris mei sentētia. Sic Ioannes hoc genus restringit, cū inquit: Si quid petieritis secundum voluntatem eius, audiet vos. 1. Ioan.5.14.

Precandi formula.

45 Restat tertium quod proposuimus, videlicet, de precandi formula. Quidam nimis Socraticè nolunt quicquam expresis verbis nominare, sed Deo supplicant, vt ipse largiatur quæ scit sibi vtilia esse. Sed illi refutantur, & plurimis sanctorum exemplis, & forma precationis nobis à Christo commendata.

46 Etsi enim fateor duplicem esse inuocationem, vnam *cordis* tantum, alteram *cordis & oris* simul: (nulla est enim oratio oris tantum: quod tamen Monachi impiè nocent) tamen recitatio certæ formulæ propter multas causas vtilis est.

47 Primùm, recitatio non solùm de multis rebus precantes admonet, verumetiam est confesio quædam, segregans nos ab impijs & profanis sectis. Deinde recitatio piè concepta, excitat pios motus in pectoribus. Nam ideò verba adhibentur, vt pectora inter precandum accendantur, non vt Deo narremus quæ ignorat. Ita enim ait Augustinus: *Quamuis inuisibilis voluntas orantis Deo sit nota, nec vllis indigeat indicijs, vt ei animus pandatur humanus, qui locutionem cordis cognoscit: tamen homo vocibus & membris sui corporis vtitur, vt sic orando, affectu hominis humilior, deuotior, feruentior crescat.* Postremò, distincta & expressa recitatio, terrorem incutit Diabolis. Nulla enim re magis expauescunt Diaboli, quam audita vera inuocatione Dei. Quam ob causam Paulus inter arma quibus inuaditur Diabolus, orationem recitat.

48 Quanquam autem multæ sunt precandi formulæ, cum veteres, quales sunt Psalmi Dauidici, & orationes aliorum sanctorum Regum & Prophetarum, tunc recentes bene & vtiliter conscriptæ: tamen formula, quam nobis Dominus præscripsit, omnibus reliquis anteponenda est, cum propter autoris maiestatem, tum propter rerum petendarum ordinem & materiam.

Ordo orationis dominicæ.

49 Ordo autem hic est: Votum omnium primum esse debet piorum, vt firmum & immotum fundamentum cultus Dei iaciatur: *quod est vera Dei notitia*: idque in hunc finem, vt regnum Dei erigatur, stabiliatur, propagetur: & vt ciues in eodem regno, Regi cœlesti debitam obedientiam præstent. Ideò Christus iubet primùm peti notitiam Dei. Deinde aduentum regni. Tum obedientiam ciuium in eodem regno. Deinde, quia in hac mortali vita regnum Dei inchoatur, erigitúrque, vbi varijs opus habemus præsidijs: iubet quarto loco, vt petamus quicquid ad huius vitæ sustentationem facit. Verùm quia ea est corruptio naturæ humanæ, quòd facilis sit lapsus in errata & mutuas offensiones: quinto loco docet petendam esse condonationem istorum lapsuum & erratorum, ne propter ea à regno Dei excludamur. Postremò, quia sunt duo acerrimi hostes, qui conspirarunt aduersum regnum Dei, caro & Diabolus: docet petendam esse defensionem aduersus eos, idque sexta & septima petitione. Quis, quæso, ordo aptior esse potuit?

50 Porrò, vt compellatio orationis Dominicæ fidem excitat, animat orantes: ita confirmatio qua clauditur, veluti exauditionis quædam obsignatio est, & certitudo.

XXXII.

CERTITVDO DOCTRINæ Ecclesiæ.

Vna & eadem Ecclesiæ doctrina.

Doctrina Ecclesiæ Dei non est alia, quam quæ nobis ab ipso Deo commendata est, iuxta dictum Domini apud Esai.59.21. Hoc autem pactum meum cum eis, dicit Iehoua. Spiritus meus qui est super te, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui, & de ore seminis seminis tui, dixit Iehoua, ex hoc tempore vsque in sempiternum. Et Christus dicit: Oues meæ vocem meam audiunt. Ioan.10.4.

2 Hoc verbum, & hæc doctrina quæ est Ecclesiæ, in Mose, in Prophetis, in Euangelicis historijs, in Epistolis Apostolorum traditur. Habent Mosen & Prophetas, dicit Abraham, audiant illos. Luc.16.29. Hos audiunt etiam qui Euangelicas historias & Apostolorum scripta audiunt. Nam hæc sunt Mosis & Prophetarum clariores enarrationes.

3 Quoniam autem Mahometistæ, & aliæ profanæ gentes, passim per orbem opponunt se doctrinæ Ecclesiæ, & eam ferro & igni abolere conantur: necesse est, vt pij, in tanta colluuione malorum, muniant suos animos aduersus scandala, & sæpe cogitent de immota certitudine doctrinæ religionis quam profitentur: præsertim cùm maxima pars mundi eam rideat & persequatur.

4 Philo-

profitentur: præsertim cùm maxima pars mūdi eam rideat & persequatur.

4 Philosophi de suæ doctrinæ certitudine gloriantur, iactant κριτήρια, demonstrationes proferunt, experientiam prædicant. Quæ tametsi agnosco esse excellentia dona Dei: tamen dico, quod nequaquam philosophica certitudo possit conferri cum firmitate doctrinæ Ecclesiæ.

5 Hęc doctrina Ecclesię, etsi solo testimonio nititur: tamen hoc testimonium maius pondus habet, quàm vt ei conferri possit vlla philosophica certitudo. De hoc ergo testimonio copiosius quædam adferemus.

6 Testimonium quo nititur Ecclesiæ doctrina duplex est, externum & internum. Illud in sensus incurrit, quo doctrina Ecclesiæ confirmatur tanquam sigillo quodam Dei externo: hoc in mentem cadit, & doctrinam Ecclesiæ in cordibus fidelium obsignat. De vtroque ordine dicemus.

Externū, eius 6. partes.

7 Externum itaque testimonium, seu externum sigillum, quo Deus obsignat doctrinam Ecclesiæ, sex habet partes præcipuas, quæ sunt: 1. Patefactio diuina, 2. miraculorum operatio & varietas. 3 Prophetiarum firmitudo. 4. consensus veræ Ecclesiæ perpetuus. 5. duratio Ecclesiæ. 6. & cruenta plurimorum martyrum confessio.

1. Patefactio.

8 Prima pars externi testimonij est patefactio diuina, per quam ipse Deus de sua arcana sede procedens, se olim sanctis Patribus patefecit: quibus suum verbum, quo vult Ecclesiam colligi & regi, tradidit & commendauit.

9 Quanquam autem Dominus apparuisse sæpe legitur: tamen paucas eius apparitiones, quas prodest habere in conspectu, recitabo: in quibus summam doctrinæ Ecclesiæ proponit, inculcat, repetit, illustrat.

Ante legē.

10 Primùm itaque apparuit Adamo post lapsum, Genes. 3. & doctrinam Legis & Euangelij sua voce tradidit, pœnas inflixit propter peccatum. Ab hac doctrina Ecclesia Dei nunquam defecit: sed perpetuò eandem amauit, retinuit, propagauit.

11 Deinde apparuit Nohę, & facto cōfirmauit doctrinam Legis & Euangelij, dum impœnitentes quidem diluuio perdidit: Nohæ verò cum sua familia, ex gratia promissionis clemēter liberauit. Ge. 6. 7. 9.

12 Post diluuium, vt doctrinam malitia hominum ferè collapsam erigeret, apparuit Abrahamo decies. Genes. 12. 13. 15. 17. 18. 21. 22. Eius filio Isaac bis. Genes. 26. Nepoti Iacob sexies, Gene. 28. 31. 32. 35. In his apparitionibus Abrahamo, Isaac, & Iacob factis, eadem doctrina est proposita, & promissionis verbum clarius illustratum est. Iustificationis quoque doctrina in Abrahamo, certissimo typo expressa est apertius. Nam in hoc clarè ostendit, quod fide sola absque operibus iustificetur homo, quod fidei sit coniuncta obedientia erga Deum: quod Sacramenta non iustificent, sed obsignent iustitiam promissionis & fidei.

Sub lege.

13 Post hæc in Ægypto Mosi apparuit, eandem doctrinam repetens & confirmans, Exod. 3.

14 Adhæc multis Prophetis idem verbum in visionibus & somnijs apparens commendauit, & prolixis concionibus declarauit, quod primis Patribus tanquam breuibus Aphorismis tradiderat.

Sub Euangelio.

15 In nouo Testamento Deus idem verbum sonuit de cœlo, & proprio ore nobis Christum doctorem commendauit, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo placatus sum, hunc audite. Acsi dicat: Olim promisi semen mulieris destructurum caput serpentis, & reparatorem generis humani, sublata Legis maledictione: Ecce iam præstò adest, eum audite: in eum credite, quibus vita & salus curæ est, in hoc enim mihi complacui & reconciliatus sum mundo.

16 Hæ omnes apparitiones cum multis alijs, vnà cum angelorum appatitionibus & concionibus, nostræ infirmitati mederi debent, ac confirmare nostros animos, ne credamus imposturis Diaboli, qui cum omnibus Sophistis & Mahometistis profanisque gentibus in hoc totus incumbit, vt nos ab isto verbo, tot apparitionibus diuinis nobis commendato, abstrahat. Atque hoc est, quod prædictum est à Deo: Semen serpentis mordebit calcaneum seminis mulieris, Genes. 3. 15.

Miracula.

17 Secunda pars externi testimonij est, operatio miraculorum & varietas, quę miracula sunt quędam extraordinaria opera Dei, quibus tanquam sigillis firmissimis, verbum suum, hoc est, Legem & Euangelium, quatuor millibus annorum confirmauit.

18 Sunt autem miracula, quę vltra virtutem creatam, contra consuetudinem aliquid objiciunt sensibus, quod in admirationem diuinæ Maiestatis homines adducit. Huiusmodi sunt plurima, cum in veteri, tum in nouo Testamento: ex quibus nonnulla ascribemus.

Ante diluuium.

19 Ante diluuium, duo insignia miracula occurrunt. Primùm, in sacrificijs Abel & Cain: vbi aperto testimonio Dominus confirmauit Legem & Euangelium. Nō respexit Dominus ad Cain, sed ad Abel. Ille enim hypocrita fuit, Lege damnatus: hic pius propter fidem in promissum semen. Quare primum respexit ad Abel: deinde ad munera eius, quæ propter offerentis fidem placuerunt, Genes. 4. Secūdum in Enoch, quem Dominus è cōsortio hominum sustulit in cœlum, quo facto doctrinam promissionis confirmauit Dominus de victoria super regno Satanæ. Gen. 5.

In diluuio.

20 In diluuio duo quoque præcipua sunt edita miracula. Vnum, miraculosa pœna ob peccatum iuxta Legis comminationem. Alterum, admiranda liberatio credentium iuxta promissionis verbum, Atque ita diluuium obsignat vtranque doctrinam, nimirum Legis & Euangelij Gen. 8.

Post diluuium.

21 Post diluuium primùm occurrit confusio linguarum in ædificatione Turris: qua confusione minæ in contumaces confirmantur, Gen. 11. Deinde partus aniculæ Saræ sterilis natura & ætate, per Angelū annunciatus, Gen. 21. Pugna Iacob cum Angelo. Scala extensa in cœlum visa ab eodē, promissionis gratiæ certitudini seruiunt, Gen. 28. 32.

Sub Mose.

22 In Ægypto ardet rubus, sed incolumis manet, Exod. 3. Virga in colubrum vertitur. Exod. 4. Vrgente Mose mandatum Domini de exitu populi, decem mirabilia signa eduntur, Exod. 7. 8. 9. 10. 11. 12. quæ sanè signa testantur Deum iuxta Legis minas, punire contumaces: & rursus iuxta gratiæ promissionem, suos tueri.

23 In exitu de Ægypto, vt miraculosa maris exsiccatio, per quam liberati sunt Hebręi, promissę gratiæ testimonium est, Exod. 12. ita submersio Pharaonis cum suo exercitu, Legis diuinæ est sigillum. Exo. 14. Eodem pertinet columna nubis per diem, & columna ignis per noctem, qua suum populum Dominus in itinere direxit, Exod. 14.

24 In monte Sinai doctrina Legis multis confirmatur miraculis, quę & Symbola fuerunt effectuum Legis in hominibus, & testimonia de doctrina, quod verè à Deo sit profecta. Taceo miraculosum ieiuniū Mosis in monte, quod eodem pertinet. Exod. 19.

25 Tempore quadraginta annorum quo populus in deserto fuit, plurima sunt miracula edita, quibus

vtraque doctrinæ pars confirmata eſt. Legis doctrina confirmatur miraculoſa pœna Core, Dathan, & Abiron, cum eorum ſocijs, quos terra abſorpſit, Num. 17. Deinde thurificantes contra Legem, igne de cœlo abſumti ſunt. Inobedientes ſerpentibus percutiuntur, Num. 22. Promiſsio quoque gratiæ confirmatur miraculoſis beneficijs Dei. Aqua de petra manat contra naturam, & comitatur populum quocunque proficiſcitur. Man de cœlo datur, vnde tot millia hominum aluntur 40. annis. Aſpectus ænei ſerpentis erecti mandato Domini, quo ſanantur percuſsi à dipſadibus, Num. 22. Veſtimenta ac calcei tot hominum, tanto tempore non teruntur. Deuter. 8.

Sub Ioſua & iudicibus.

26 Sub Ioſua duce, primum occurrit tranſitus per medium Iordanis, ſtante aqua ab vna parte inſtar muri, & defluente ab altera, Ioſ. 3. Ciuitatis Hiericho, ſeptimo circuitu & voce tubarum, iuxta vocem Domini, euerſio, Ioſ. 6. Prolongatus dies pugnantibus Hebræis contra Gabaon. Lapides de cœlo demiſsi, quibus hoſtes populi Dei occiſi ſunt. His omnibus confirmari vtrunque doctrinæ genus nemo non videt.

27 Sub ducibus etſi plurima contigere miracula, duo tamen præ alijs ſunt inſignia: Vellus Gedeonis, Iudic. 6. Et fortitudo Samſonis, Iud. 14. 15. 16. Vtrunque veritatis doctrinæ ſigillum eſt.

Sub Regibus.

28 Temporibus Regum Elias & Eliſæus miraculis plurimis claruerunt, quibus vtramque doctrinam Legis & Euangelij confirmarunt. Elias excitat mortuum. Hoſtiam perfuſam, aqua, impetrato miraculosè igne de cœlo, accendit, in teſtimonium doctrinæ ſuæ. Ad preces eiuſdem tribus annis, non pluit: rurſus petente eo in pluuiam nubes denſantur, & pluuiam mittunt. Hic pallio Iordanem diuidit, ſiccus tranſit, & ignito curru in cœlum tollitur. Eliſæus ſanat aquas peſsimas & ſteriles. Ditat mulierem oleo miraculosè. Sanat Naaman Syrum à lepra. Alia multa prætermitto, quæ contigere temporibus Regum.

In captiuitate.

29 Sub captiuitate populi in Chaldæa, hæc ſunt præcipua: Miraculoſa liberatio trium virorum, qui propter confeſsionem doctrinæ Eccleſiæ in ardentem fornacem coniecti ſunt, Daniel. 3. Miraculoſa defenſio Danielis coniecti in lacum, vt deuoraretur à leonibus, eo quod nollet abijcere doctrinam Eccleſiæ, & idola profana loco veri Dei colere.

Poſt captiuitatem.

30 Miracula ſub ducibus vſque ad Chriſtum fuerunt non pauca: ſed præcipuum eſt, quod Deus populum ſuum, tot perſecutionibus fractum: contra adeò potentes Reges & principes defenderit, vt firmum ſtaret vaticinium Iacob, de expectatione gentium ſeu aduentu Meſsiæ.

Sub nouo teſtamēto

31 Noui Teſtamenti miracula ſunt plurima, quorum præcipua attingam. Primùm occurrit ſterilis aniculæ partus. Deinde Virginis, vterque ab Angelo nunciatus. Sequuntur Angelorum conciones, Magorum ſtella, facta Chriſti diuina eáque plurima: vt ſanationes ægrotorum, ſuſcitationes mortuorum, apparitiones in monte, reſurrectio Chriſti. Quibus omnibus accedit veluti Regia quædam obſignatio, viſibilis donatio Spiritus ſancti, quinquageſimo poſt reſurrectionem Domini die. Eodem pertinent miracula Apoſtolorum.

32 Quod autem miracula eo pertinebant, vt illis confirmaretur doctrina, teſtantur hęc dicta, Exod. 13. Erit quaſi ſignum in manu tua, & quaſi monumentum in oculis tuis, vt Lex Domini ſemper ſit in ore tuo. Num. 14. Vſquequo non credent mihi in cunctis ſignis quæ feci in medio eorum? 3. Reg. 17. Vidua excitato filio, dixit: Nunc ſcio quod vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum eſt. Ioan. 8. Si mihi non creditis, credite operibus meis,

Cur non adhuc eduntur miracula.

33 Cur non adhuc eduntur miracula? Reſpondet Auguſtinus his verbis: *Nec miracula illa in noſtra tempora durare permiſſa ſunt, ne animus ſemper viſibilia quæreret, & eorum conſuetudine frigeſceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubium eſſe debet, ijs eſſe credendum, qui dum ea prædicarent, quæ pauci aſſequuntur, ſe tamen ſequendos populis perſuaſerint.*

3. Prophetiarum firmitudo.

34 Tertia pars externi teſtimonij eſt Prophetiarum firmitudo & veritas. Nam cùm euentus reſpondet Prophetiæ, teſtatur Deus quod ſit Prophetiæ autor, iuxta illud Iere. 28. 9. Propheta qui vaticinatus eſt pacem, cùm venerit verbum eius, tunc ſcietur Propheta, quem miſit Dominus in veritate. Apoc. 19. 10. Teſtimonium Ieſu eſt ſpiritus Prophetiæ,

35 Iacob prædixit tempus aduentus Chriſti in carnem. Gene. 49. 10. cui euentus reſpondit Propheta Balaam ſub imagine ſtellæ, Numer. 24. 17. Vaticinium Eſaiæ de Virginis partu, Eſai. 7. 14. Danielis prophetia de quatuor Monarchijs, de hebdomadibus, de tempore aduentus Chriſti, de eius morte æternóque regno. Prophetarum plurimorum vaticinia de contumacia populi Iudaici, de perſecutione Eccleſiæ. Pauli prædictio de Antichriſto. Hic cùm euentus, qui à nulla creatura proſpici poterant, vaticinijs Propheticis reſpondeant, manifeſtū eſt, à Deo monſtratos eſſe, & vocem Prophetarum diuinam eſſe.

4. Conſenſus.

36 Quarta pars externi teſtimonij eſt conſenſus Moſis, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorum, ac Catholicæ totius Eccleſiæ, in doctrina, cultu, & vita. Nam hi omnes Legem & promiſsiones vrgent, ac alij alijs clarius exponunt.

5. Duratio Eccleſiæ.

37 Quinta pars externi teſtimonij, eſt ipſa duratio Eccleſiæ ac doctrinæ Legis & Euangelij, contra tot Diabolorum & hominum potentiam, & ſophiſticam, qui conſpirarunt aduerſus Chriſtum, & eius Eccleſiam: quæ tamen hactenus conſeruata eſt & conſeruabitur, vtut furat & inſaniat Satan & mundus, quemadmodum Dominus promittit, cùm ait: Portæ inferorum non præualebunt aduerſus eam. Huc quoque Gamalielis dictum pertinet: Si ex hominibus eſt opus hoc, diſſoluetur.

6. Martyrum confeſsio.

38 Sexta pars externi teſtimonij eſt, cruenta confeſsio tot Martyrum inde vſque ab Abel ad Chriſtum Dominum, & ab ipſo in hunc vſque diem. Nam tanta & tam atrocia ſupplicia nequaquam ſuſtinuiſſent pro incerta & erronea doctrina.

39 Neque hoc genus teſtimonij infringitur ex eo, quod multi enthuſiaſmo quodam inſtigati, pro erroribus ſuis confirmādis mortem oppetunt. Nam deſtituti ſunt ſuperioribus teſtimonijs, quæ ſemper tanquam regula & norma ſunt, vt diſcernatur inter veros Martyres, & impulſos à Diabolo ad oppugnandam veritatem.

Teſtimonium internum.

40 Internum teſtimonium vnicum eſt, nimirum arrhabo ſeu pignus Spiritus ſancti, quo veritas verbi Dei obſignatur in cordibus fidelium. De hoc interno teſtimonio loquitur Paulus Corinthijs, ſcribens in hanc ſententiam, 2. Corin. 1. 22. Qui confirmat nos vobiſcum in Chriſto, & qui vnxit nos Deus eſt, qui etiam obſignauit nos, & dedit arrhabonem Spiritus in corda noſtra. Et ad Ephe. 1. 13. In quo Chriſto & obſignati eſtis Spiritu promiſsionis ſancto, qui eſt arrhabo hæreditatis noſtræ.

41 Hæc teſtimonia externa & interna ſunt cauſæ certitudinis in doctrina Eccleſiæ, quæ ſi conferuntur

runtur cum philosophica certitudine plurimum excellunt.

42 Omnia in philosophia, lumini rationis & sensibus subijciuntur: at in Theologia nostra, hoc est, in doctrina Ecclesiæ, lumen Deus est, qui suam doctrinam proponit & confirmat.

43 Valeant igitur profani homines, qui certitudinem rei Theologicæ post scientiam collocant, & ferè cum εἰκασίᾳ coniungunt.

De autoritate S. Patrum.

44 Hic merito quæri potest de doctoribus Ecclesiæ, quo in loco eorũ dicta habenda sint. Ad quam quæstionem ita responderi debet. Triplicia sunt dicta Patrum, Quædam demonstrata, Quędam probabilia, Quædam falsa. Demonstrata, vt sunt Symbola, Apostolicum, Nicenum, Athanasianum, eiusdem autoritatis sunt cum Scriptura: quia ex ea collecta sunt & in ordinem digesta. Probabilia retineantur, donec trahantur in malam consequentiam à Sophistis. Falsa vt vox serpentis fugienda sunt, iuxta hanc Ambrosij regulam: *Nos noua omnia quæ Christus non docuit iure damnamus, quia fidelibus via Christus est. Si igitur Christus non docuit quod docemus, & nos id detestabile iudicemus.*

Hostes puræ doctrinæ.

45 Porrò præter hæreticos (quorum caput est Papa) qui inter mœnia Ecclesiæ delitescunt, hostes doctrinæ sunt Turci, Iudæi, & aliæ gentes barbaræ. Turci, quia libros Propheticos & Apostolicos reijciunt, planè furunt. Iudæos confutat tempus, quo adesse debuit Christus, & plurimæ prædictiones de illorum reiectione. Gentes barbaræ ab ipso Satana agitantur, adeò vt se omni turpitudini & idololatrię prostituant.

46 Non ergo debet pios offendere vel Turcorum secta, quæ confusio quædam est ex blasphemijs, latrocinijs, & flagitiosis libidinibus conflata, quæ sunt manifestæ notæ Diaboli. Sed debent pij vaticinium Danielis cogitare, de furoribus Mahometi, qui bellum inferre Sanctis, & præualere eis, & loqui sermones contra excelsum prædicitur: vel Iudæorum reproba mens, qui à Deo propter suam ingratitudinem reiecti sunt, vel gentium aliarum barbararũ cęca idolomania. Nam longè antea prædictum fuit, vt talis colluuies hominum contemnentium Euangelium foret in mundo. Quare euentus prædictionum confirmabit piorum animos contra omnes sectas, quæ persequuntur doctrinam Propheticam & Propheticam.

47 Quemadmodum igitur abominamur superstitiones Ægyptiorum, qui boues, feles, serpentes tanquam numina colebant, & vt detestamur Corybantum tympana, & Baccharum vlulatus: Sic Mahometi deliria, Iudæorum somnia, & omnium profanarum gentium sectas, tanquam ludibria Diaboli, execremur ac fugiamus.

48 Retineamus igitur hanc spem, quod sicut verè Christus exhibitus est iuxta Scripturam, & diuinis testimonijs confirmatus est, quod sit Rex & Mediator noster à Deo missus: ita breui aduenturus sit iudicatum viuos & mortuos. Atque tunc futurum est, vt qui hîc in fide Christi vixit & perseuerauit, non pudefiat: cum contrà, omnes hostes Christi pudore confundentur, quando videbunt Christum in sua gloria venire abducturum secum omnes qui in ipsum crediderunt, & in eo mortui sunt, hostibus Dei coniectis in ignem æternum.

49 Cùm autem electos suos Christus Dominus ad se receperit, perficietur prophetia Dauid, dicentis: Notas mihi fecisti vias vitæ, adimplens lætitia vultum tuum: Delectationes in dextera tua in perpetuum.

XXIII.

GVBERNATIO ECCLESIÆ.

Partes.

IN gubernatione Ecclesiæ Dei spectentur Verbum, Sacramenta, Disciplina & Ceremoniæ. His enim colligitur, fouetur, fulcitur & conseruatur Ecclesia.

1. Verbum.

2 Verbum non aliud requiritur, quam quod in Mose, Prophetis, & in Euangelistarum Apostolorúmque scriptis traditum est. Hoc enim diuinum testimonium habet de infallibili certitudine.

3 Diuiditur autem hoc verbum rectè, si doctrinam spectes, in Legem, & in promissionem gratiæ seu Euangelium. Lex monstrat normam viuendi & arguit peccatum. Euangeliũ prædicat gratuitã gratiã pœnitentibus. Vtrumque Verbum, hoc est, Lex & Euangelium, verum colendi Deum continet modum. Vt enim Lex quid Deus requirat: ita Euangelium quomodo fieri & placere possit, ostendit.

2. Sacramenta.

4 Sacramenta Euangelio addita sunt, vt eius signacula. Obsignant enim nobis eam gratiam, quam Euangelium prædicat.

5 Sunt autem duo noui Testamenti Sacramenta communia, videlicet, Baptismus & Cœna Domini, quorum vsus perpetuò piè meditandus est.

6 Sunt enim hæc sacra signa, aspectabiles quædam conciones, de summis beneficijs Christi erga Ecclesiam. Nam cùm Paulus dicit, Galat. 3. 27. Quotquot in Christum baptizati sunt, Christum induerunt: magnas sanè res breui oratione complectitur. Testatur enim per Baptisma nos in Ecclesiam recipi, Christo inseri, in Christo regenerari, & à peccatis emundari: idque beneficio corporis Christi, quo induimur, & sanguinis quo abluimur. Verùm quod per Baptismum Christo insiti in eodem alimur, fouemur & sustentamur, id denuo nullo consequimur alio beneficio quam corporis & sanguinis Christi.

7 Quod ergo nobis in Baptismo tegumentum est & emundatio, in Cœna cibus & potus est. Atque vt aliud est gigni & renasci, aliud ali & educari: ita aliud est in nouam vitam renasci, & aliud in eadem sustentari & crescere: præcedit enim natiuitas, sequitur educatio.

3. Disciplina in qua concurrũt Ordo.

8 In disciplina Ecclesiæ plura consideranda concurrunt, vt sunt, Ordo, potestas & autoritas.

9 Ordo est Omnium pulcherrimus. Præsidet enim vnus Monarcha Iesus Christus, qui à Patre acceptum regnum suo spiritu verbóque gubernat. Hic Monarcha solus est in suo regno ἀνυπεύθυνος.

10 Hoc regnum, quod est Ecclesia, pulcherrima symmetria cohæret. Nam constat cœtu hominum, qui in Christo Rege suo renati, & de carne & ossibus eius facti, capiti suo sic adhærent, & inuicem ita sunt coniuncti, coaptati, & coagmentati pro cuiusque fidei mensura, pro donorum Spiritus sancti varietate, pro vocationum connexione, vt vnum corpus constituant, vt eodem omnes Spiritu viuant & agantur, vt singuli suum proprium munus habeant & donum, quo commmoda & incrementa vniuersi corporis pro se quisque promoueat.

11 Hanc pulcherrimam harmoniam nequaquam impedit, quod in externo cœtu Ecclesiæ sint multa mortua membra, quod sint multi hypocritæ, multi infirmi, multi nomine tantùm Christiani. Nam Catholica Ecclesia non ab ipsis sordibus, sed à sua propria natura & indole æstimanda est.

12 Præterea cùm regnũ Christi Monarchæ, verbo & Spiritu Christi regitur, duo sunt in eo genera ho-

minum: videlicet, verbi præcones & eorum auditores, qui non secus atque patres & filij se inuicem venerantur & colunt.

13 Etsi autem horum præconum spiritualis iurisdictio, de qua postea dicemus, eadem est: tamen dispares dignitatis gradus sunt: idque partim iure diuino, partim Ecclesiæ approbatione.

14 Vt enim Christus ascendens in altum dedit dona hominibus, Apostolos, Prophetas, Euangelistas, Doctores & Pastores: ita Ecclesiæ suæ potestatem dedit in ædificationem. Hac potestate Ecclesia ordinat ministros pro commodo suo, vt omnia ordinatè fiant ad instaurationem corporis Christi.

15 Hinc Ecclesia secuta tempora Apostolorum alios Patriarchas, alios Episcopos, alios Chorepiscopos, quos Iustinus Martyr προεστῶτας vocat, nos præpositos: alios Pastores & Catechetas instituit.

Quarundā ecclesiarū ordo.

16 Reformatæ Ecclesiæ post tenebras excussas, quas Papa inuexit in Ecclesiam, contentæ sunt paucioribus gradibus, ne res paulatim in tyrannidem abeat. Habent Episcopos, Doctores, Pastores, & pastoribus inferiores ministros, quos inepto vocabulo sacellanos nominant.

17 Inter hos qui excellit donorum excellentia, laborum magnitudine & vocationis gradu, alijs dignitate præfertur: non quidem vt dominium in alios exerceat, sed vt alios sapientia & consilio regat, modò rationem sui consilij ex verbo Dei & legitima Ecclesiæ ordinatione petitam ostenderit. Nam cùm solus Christus in suo regno est ἀνυπεύθυνος, par est, vt qui illi subiecti sunt, rationem suorum factorum reddant.

Potestas Ecclesiæ.

18 Potestas ecclesiæ duplex est, vna clauium, seu spiritualis iurisdictionis, altera externæ iurisdictionis, quæ à priori tamen pendet.

19 Potestas clauium dicitur, quæ Symbolo clauium designatur, cuius appellationis hæc ratio est: Qui œconomi constituuntur in aliqua familia, ijs traduntur claues vt omnia aperiant, claudant, administrent pro arbitrio domini sui. Ex quo factum est, vt clauium Symbolo, primum domus administratio, deinde regni gubernatio, & tandem Ecclesiæ potestas significetur.

20 Sed quæ sunt claues istæ quibus designatur Ecclesiæ potestas? Verbum & fides. Prædicatio enim verbi Dei de remissione peccatorum impetranda per Christum, vnica clauis est ad aperiendum regnum cœlorum. Quod si is qui audit, adiungit prædicationi remissionis peccatorum veram fidem, accedit etiam clauis altera.

21 Hoc confirmatur mandato Christi, amandantis suos discipulos in vniuersum mundum: Euntes, inquit, prædicate Euangelium. Et addit: Qui crediderit saluus erit. Quibus sanè verbis expressit claues, quas tradidit Ecclesiæ.

22 Nam cùm prædicationi remissionis peccatorum homo credit, absolutus est à peccato, liberatus est ab obligatione æternæ mortis & condemnationis, atque adeò ius habet cœlestis hæreditatis.

23 Potestas externæ iurisdictionis maxima ex parte pendet à potestate clauium, & in tribus potissimum consistit: In cognitione veræ doctrinæ, in improbatione falsæ doctrinæ, & in moribus gubernandis.

24 Cùm Christus inuitet ad se omnes vt à se discant, & Apostoli mittantur vt doceant, manifestum est Deum requirere ab Ecclesia cognitionem sui verbi, sine qua salus nemini contingere potest. Quare sacrilegi sunt Papistæ, qui Laicos arcent à lectione Scripturæ.

25 Cùm Christus dicit, Cauete à pseudoprophetis. Item, Cauete à fermento Pharisæorum: manifestè potestatem suæ Ecclesiæ facit, improbandi falsam & erroneam doctrinam.

26 Gubernatio morum vsitatè disciplinæ nomen retinuit, de qua quia antea disputauimus, nolo eam hîc prolixius prosequi.

Autoritas Ecclesiæ.

27 Autoritas Ecclesiæ cum potestate eiusdem coniuncta est, in qua duo sunt spectanda. Vnum quarum rerum sit. Alterum, penes quas personas resideat.

28 Duas res subijciunt Ecclesiæ autoritati, Traditiones nimirum, & ius interpretandi Scripturam.

29 Traditiones, sunt instituta quæ absque Scriptura traduntur, vel ab Apostolis vel à Patribus. Huius generis sunt baptisma infantium, obseruatio diei Dominicæ, sumtio cœnæ à ieiunis, &c. De huiusmodi traditionibus quid sit sentiendum, copiosè Philippus explicat in suis locis.

30 Ius interpretandi Scripturam, non est alicui hominum ordini peculiariter alligatum, sed est peculiare donum Dei, datum ad instaurationem Ecclesiæ.

31 Epiphanius in interpretatione Scripturæ quatuor requirit, αἴσθησιν, θεωρίαν ἀλληγορίαν, παράδοσιν.

32 Αἴσθησις est, cùm contenti sumus sententia quam primùm voces offerunt. Vt enim sensus visus hæret in obiecto, ita animus in sensu quem verba offerunt: cùm dicitur, Non mœchaberis. Hîc animus in verborum propria significatione acquiescet.

33 Θεωρία, speculatio est, cùm ad loci alicuius veram explicationem non sufficit sensus, sed requiritur contemplatio, qua eruuntur definitiones, diuisiones, qua fiunt collationes plurium locorum, ex quorum collatione sententia vera eruitur: vt cùm dicitur, Oraturus, intra in conclaue, &c. Pauci sunt electi. Maledictus qui non fecerit Legem. Hic non sufficit sensus. Sed requiritur etiam contemplatio, qua conferuntur plures loci, sine qua sententia vera deprehendi non potest. Huius contemplationis contemtus, plurimas hæreses in Ecclesia peperit.

34 Ἀλληγορία adhibetur, quando in simplici verborum sensu, est absurditas contra verbum Dei & apertam ordinationem: vt cùm dicitur, Si oculus tuus dexter te offenderit, erue eum. Item, Beati qui se castrauerunt pro regno Dei.

35 Παράδοσις traditio, est cùm aliorum iudicium qui de aliquo pronunciarunt adhibetur: vt cùm quæritur, quid sit λόγος, Ioan. 1.

36 Alterum quod spectandum diximus in autoritate Ecclesiæ est, penes quas personas resideat. Etsi autem hæc autoritas est totius & vniuersæ Ecclesiæ, tamen non cōsimiliter: nam maior est eorum in Ecclesia autoritas, qui ex veris fructibus spiritus, declarant se spiritum Christi habere: amplior adhuc penes pios Doctores longo tempore exercitatos: grandior adhuc penes piorum consilia, vbi ex fructibus, spiritus Christi adesse cognoscitur. Nam iuxta Pauli consilium, probandi sunt spiritus, an à Deo sint.

4. Ceremoniæ.

37 Restant ceremoniæ, hoc est, humanæ ordinationes ad regendam Ecclesiasticam politiam institutæ. In his requiritur Decorum & Ordo.

38 Decori partes sunt duæ. Prior, vt excitemur ad pietatem illis adminiculis. Posterior, vt modestia & grauitas in pietatis tractatione eluceat. Quare nec ἄσημοι, nec histrionicæ esse debent, quales sunt pleræque in Papatu.

39 Ordinis partes tres sunt. Prima, vt præsidentes habeant certam agendi regulam. Secunda, vt auditores assuefiant ad obedientiam & disciplinam. Tertia, vt bene composito Ecclesiæ statu, paci & tranquillitati consulatur.

Sacra-

XXXIIII.

SACRAMENTVM.

Sacramẽtis nunquam caruit Ecclesia.

DEus ſemper, & antequam homo lapſus eſt ab innocentiæ ſtatu, & poſt lapſum hominis, conſueuit ſuam voluntatem homini pateſacere duabus rebus:nempe, verbo & ſigno externo.

2 Verbo voluntatem ſuam expreſsit, ſigno eandem confirmauit: vt id quod mens ex verbo perciperet, quodammodo per ſignum ſenſibus præſentaretur.

3 Hoc enim modo optimè conſultũ erat ruditati & tarditati hominis. Et tametſi Deus ſapiẽtiſsimus & optimus ita res omnes viſibiles condidit, vt homines quaſi manu duceret in rerũ cœleſtium & ſpiritualium contemplationem: tamen hoc potiſsimum in ijs ſignis cernitur, quæ Eccleſia vſitatè Sacramenta nominat.

Cur ſigno rei ſignatæ nomẽ tribuitur.

4 Huc pertinet dictum Auguſtini: *Si Sacramenta quandam ſimilitudinem earum rerum, quarũ Sacramenta ſunt, non haberent, omnino Sacramenta non eſſent.*

5 Atque ex hoc, quod ſigna ſæpe accipiant nomina rerum, quarum ſunt ſigna: ſicuti Auguſtinus ſuperioribus verbis annectit, cùm ait: *Ex hac autem ſimilitudine plerumque etiam ipſarum rerum nomina accipiunt, ſcilicet Sacramenta.*

6 Quod ſanè factum eſt vtiliſsimo conſilio: nimirum, ne homines obliti rerum hærerent in externis ritibus ſine fructu, vt Ethnici fecerunt.

Adu. dogma tranſſubſtantiationis.

7 Fœde itaque errant, qui cùm audiant res prædicari de ſignis, putãt mutari rerum naturas, & deſinere eſſe quod antea erant. Vnde Thomas horribiles & deteſtandos errores in Eccleſiam inuexit.

8 Quare firmiſsimè cum in tota doctrina Eccleſiæ, tum in doctrina Sacramentorum tenenda eſt hæc regula: nomina rerum diuerſiſsimarum ſæpe propter analogiam quandam & comparationem effectuum, cum docendi, tum admonendi cauſa permutantur, & de ſe mutuo prædicantur.

9 Chriſtus & vitis, diuerſarum rerum ſunt nomina. Sed Chriſtus ſe vitem nominat, propter comparationem effectuum. Nam vt vitis miniſtrat palmitibus in ſe manentibus ſuccum: ita Chriſtus ſuum ſpiritum infundit in eos, qui in ſe manent per fidem, atque ita de alijs infinitis.

Panis quo ſenſu vocatur corpus Chriſti.

10 Panis & corpus, item vinum & ſanguis, rerum diuerſiſsimarum nomina ſunt: ſed tamen, propter comparationem effectuum, panis in cœna Domini, dicitur corpus Domini, & vinum dicitur ſanguis eius.

11 Nam vt panis confortat corpus hominis, & vinum recreat: ita corpus & ſanguis Chriſti fide hauſta, vt Patres loquuntur, animam confortant, & recreant ſpiritualiter. Huiuſmodi analogia in omnibus Sacramentis conſideranda eſt.

12 His ita conſtitutis, accedamus ad Sacramenta noui Teſtamenti, & videamus quid in ijs potiſsimum ſit ſpectandum.

Sacramẽtum in genere quid.

13 Auguſtinus definit Sacramentum in genere, cùm ait: *Sacramentum eſt ſignum gratiæ.* Teſtantur enim Sacramenta de fauore Dei erga eos qui illis ritè vtuntur.

14 Neque dicuntur ſigna gratiæ tantùm, quia pingunt & ſignificant res promiſſas in Euangelio: Sed potiſsimum quia credentibus res promiſſas obſignant. Quare non ſimpliciter ſigna, ſed σφραγῖδες à Paulo dicuntur, id eſt, obſignationes.

15 In omni ergo Sacramento ſciatur, quod σφραγὶς, hoc eſt, ſignaculum, ſit genus quo proprius finis indicatur. Quod genus cùm applicatur ſingulis, melius & certius eorum vſus conſpicitur. Circumciſio eſt pactum. Hîc ſi addis genus, Circumciſio eſt σφραγὶς, id eſt, ſignaculum pacti. An non clarius iam intelligitur, quid velit Circumciſio? Atque ita de alijs.

16 Ratio appellationis hæc eſt: Quemadmodum militare Sacramentum, eſt obligatio militum, per ſolenne iuramentum: ita iuramentum Eccleſiæ, eſt Symbolum obligationis mutuæ inter Deum & hominem credentem.

Extra vſum nihil habet rationem ſacramenti.

17 Extra vſum diuinitus inſtitutum, nihil habet rationem Sacramenti: hoc eſt, nec accipiuntur beneficia in Euangelio oblata, nec accepta obſignantur.

18 Confirmant ſiquidem hominem Sacramenta ex pacto legitimi vſus. Is verò eſt, cùm vſurpantur à credentibus Euangelio. Sine enim fide Sacramenta cedunt vtentibus in iudicium, ſicuti & verbum cùm ſine fide auditur.

De conſecratione.

19 Porrò cùm Auguſtinus ait: ***Accedit verbum ad elementum & fit Sacramentum.*** Non intelligit verbum recitatum ſuper externa ſigna, eſſe conſecrationem quandam ſignorum, vt Papiſtæ putant. Sed intelligit verbum Dei inſtituentis, promittentis, & requirentis fidem promiſsionis. Hoc verbum cùm accedit ad elementum, fit ex elemento Sacramentum.

20 Ex ijs quæ iam dicta ſunt, tria colligere promptum eſt. *Primum*, Quot in quolibet Sacramento concurrunt? *Secundum*, Quid ſit Sacramentum noui Teſtamenti? *Tertium*, Quænam ſint, & quot noui Teſtamenti Sacramenta?

Quæ in quolibet ſacramẽto concurrant.

21 In quolibet noui Teſtamenti Sacramento (vt ex dictis colligitur.) concurrunt quatuor. *Primum*, Verbum, ſeu mandatum Dei. Nullius enim hominis autoritate Sacramenta inſtitui poſſunt. *Secundum*, Signum externum & analogicum, vnde Græcis Symbolum dicitur. Eſt enim Symbolum propriè, non quodlibet ſignum, ſed quod habet quandam analogiam cum re ſignata. *Tertium*, Res promiſſa in Euangelio, quæ eſt gratia & fauor Dei gratuitus propter Chriſtum. *Quartum*, Fides promiſsioni reſpondens. Fide enim res Sacramenti accipitur, retinetur, poſsidetur.

Quid ſit.

22 Similiter ex dictis colligitur, quod Sacramentum noui Teſtamenti ſit ſignum viſibile, mandatum & inſtitutum à Deo: quo ſigno vt Deus ſuam teſtatur promiſsionem homini factam, ita homo viciſsim ſuam erga Deum fidem profitetur.

Quot ſint ſacramẽta.

23 Hac ſtante definitione quæ plena eſt, ita vt nec redundet quid, nec deſideretur: ſequitur duo tantum Sacramenta Eccleſiæ noui Teſtamenti eſſe, quæ ſunt Baptiſmus & ſacra Chriſti Cœna.

24 Nam in his ſolis cernimus & verbum & elementum. In illis ſolis quæ adducunt Papiſtæ, nihil eſt quod plenam ratione̋ habeat Sacramenti. Quare relinquantur Antichriſto, cum alijs infinitis ſuperſtitionibus.

Fines ſacramentorum.

25 Etſi autem principalis finis Sacramentorum eſt, vt ſint ſignacula Dei, quibus fides legitimè vtentium Sacramentis confirmatur, tamen alij fines non ſunt prætereundi, qui cum primo coniuncti ſunt, vt ſunt, diſtinctio Eccleſiæ ab alijs ſectis, conſeruatio & propagatio doctrinæ, obligatio ad fidem & bonam conſcientiam, vinculum dilectionis.

26 Hi ergo quinque fines generales ſunt, & in omnibus Sacramentis, præter quos, ſingula ſeorſum ſuos habent peculiares fines & proprios, vt oſtendemus ſuis locis.

L. iij.

XXXV.

BAPTISMVS.

Quid ſit.

BAptiſmus Sacramentum initiale eſt in nouo Teſtamento: & vt omne Sacramentum eſt ſignum gratię, ita & Baptiſmus. Teſtatur enim de gratia & fauore Dei erga eum qui iuxta inſtitutionem baptizatur.

2 Nam cùm Marcus dicit cap.1.4. Fuit in deſerto Ioannes baptizans & prædicans Baptiſmum pœnitentiæ in remiſsionem peccatorum: definit Baptiſmum eſſe teſtimonium & ſignaculum, quòd pœnitentibus Deus peccata remittat.

3 Pœnitentes vocat eos, qui ad prædicationem Euangelij reſipiſcunt, & conuertuntur per fidem in Ieſum Chriſtum.

Analogia ſigni ad rē ſignatam.

4 Analogia ſigni ad rem ſignatam, hæc eſt: Vt corpus hominis externè abluitur aqua, & purgatur à ſordibus: ita conſcientia hominis à mortuis peccatis ſanguine Chriſti abluitur internè & purgatur. Vt ad generationem naturalem requiritur aqueus humor: ita ad ſpiritualem generationem, qua homo naſcitur Filius Dei, requiritur Spiritus ſanctus.

5 Habet enim aqua comparationem, & ad ſanguinem Chriſti, & ad Spiritum ſanctum, per quem homo regeneratur.

Chriſti baptiſmus, noſtri fundamentū.

6 In Chriſti Baptiſmo pulchrè pingitur, & pactum Dei cum homine qui baptizatur, & actio Chriſti, & Spiritus ſancti operatio.

7 Nam cùm Pater ſuper Filium baptizatum hanc vocem ſonat: Hic eſt Filius meus dilectus in quo mihi complacui: teſtatur quod & Chriſtus ſit in ſuo fauore & gratia: & ſignificat eos qui baptizantur iuxta inſtitutionem, & Chriſtum per baptiſmum induunt, placere Deo propter Chriſtum, cui per baptiſmum inſeruntur.

8 Huc Paulus reſpexit cùm ait: Nos ſumus dilecti in dilecto. Et Pater ipſe: In hoc mihi complacui.

9 Apparitio Spiritus ſancti ſuper Chriſtum baptizatum, in ſpecie columbæ, eſt teſtimonium quod Dominus internè baptizat Spiritu ſancto, quando miniſter foris aqua baptizat.

10 Ideò Baptiſta ait: Ego baptizo aqua, in medio autem veſtri ſtat, (Chriſtum intelligit) qui baptizat Spiritu ſancto & igni.

In cuius nomen baptizamur

11 Quoniam autem in baptiſmo fit mutua pactio Dei & hominis qui baptizatur, vt & Petrus teſtatur cùm ait 1.Pet.3.21. Baptiſmus eſt ſtipulatio bonæ conſcietiæ cum Deo, per reſurrectionem Ieſu Chriſti: Chriſtus iuſsit baptizare in nomen Patris & Filij, & Spiritus ſancti.

12 Nam cùm miniſter dicit, Ego baptizo te in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti: & actus baptizandi, & finis in quo pactio mutua exprimitur, ſignificatur.

Actus baptiſmi.

13 Actus eſt baptizare, id eſt, immergere, intingere, abluere, vel aqua aſpergere: quorum poſtremum optimè congruit propter ſignificationem. Petrus enim vocat ῥαντισμὸν, id eſt, aſperſionem ſanguinis Chriſti, quæ ſignificatur externo baptiſmo. 1. Pet.1.2.

14 Fines in quo pactio mutua intelligitur, eſt baptizare in (εἰς enim finem notat) nomen Patris & Filij, & Spiritus ſancti.

15 Baptizo te in nomen, id eſt, vt agnoſcas, inuoces, colas, timeas, celebres (renunciato hoſte Dei Satana) hunc vnū Deū, qui eſt Pater qui dedit Filiū in mortē, qui Filius pro te mortuus eſt, qui abluit te ſuo ſanguine à peccato, qui te veſtit ſua iuſtitia, qui te membrum ſui corporis facit: & Spiritus ſanctus qui te regenerat & ſanctificat ad vitam æternam: vt Deo iunctus, in omni æternitate beatus ſis.

Pactum quale ſit baptiſmi.

16 Hinc clariſsimè patet, quale pactum ſit baptiſmus inter Deum & hominem. Deus teſtatur ſe hominem recipere in gratiam, tanquam membrum Filij, & homo ſubmittit ſe Deo vt ipſum colat, timeat, & veneretur, renunciato Satana & operibus eius.

17 Sanctificamur ergo in baptiſmo, id eſt, conſecramur Deo tanquam hoſtię. Deus enim nos purgat in verbo: quam purgationem teſtatur viſibili ſigno, & ſeparat nos à profanis hominibus, qui impuro ſpiritui ſe ſubiecerunt, eíque ſeruiunt.

Non reiterandus.

18 Etſi autem baptiſmus eſt ſignum gratiæ, videlicet, quod Deus remittat reſipiſcenti peccata: tamen qui ſemel baptizatus eſt, & relabitur in peccatum, & reſipiſcit denuo, non eſt iterum baptizandus, vt Anabaptiſtæ ſentiunt. Nam baptizatus quandocunque credit baptiſmo ſemel facto, confirmatur quod ſit in gratia.

Infantes cur baptizandi.

19 Infantibus Chriſtianorum ideò baptiſmus conferendus eſt, quia ſunt fœderis initi cum Abrahamo & eius ſemine participes, hoc eſt, ſunt filij Dei ex virtute fœderis, etſi natura ſunt filij iræ.

20 Neque cogitandum eſt, infantes ideò eſſe filios Dei, quia baptizantur: ſed ideò baptizari, quia ſunt filij Dei: & vt ſe eſſe filios Dei reddantur certiores.

21 Etſi autem infantes nati à Chriſtianis, participes ſunt fœderis, vt diximus: tamen quia Deus vult omnes, quos in cœtu vocatorum vult haberi, ab Eccleſia recipi, & ab alijs ſectis diſcerni, neceſſe eſt infantes baptizari.

22 Ideò Matth.19.14. dicitur: Sinite paruulos ad me venire, & ne prohibete illos. Talium eſt enim regnum cœlorum. Et 1.Cor.7.14. Liberi veſtri ſancti ſunt, hoc eſt, pertinent ac Eccleſiam viſibilem.

Signi & ſignati diſtinctio.

23 Cæterùm, etſi ad omnem legitimi baptiſmi vſum concurrit rerum ſignatarum exhibitio: nulla tamen aquæ & ſanguinis, vel Spiritus Chriſti mutatio, aut coniunctio phyſica cum Papiſtis fingenda eſt.

24 Signum enim ſeu ablutio externa, eſt actio corporalis miniſtri, qui ſua manu conſpergit aqua corpus baptizandi; & pronunciat eum recipi à Deo.

25 Signatum verò res ſpiritualis eſt, & actio ſolius Dei, videlicet, ablui ſanguine Chriſti & Spiritu ſancto regenerari, quod non eſt corporaliter ſiue viſibiliter, ſiue inuiſibiliter conſpergi ſanguine Chriſti: ſed recipi in gratiam à Deo propter fuſum ſanguinem, id eſt, totam obedientiam Filij, & inſertos ipſius corpori, ab ipſo viuificari, effuſo in nos Spiritu ſancto.

Signi & ſignati cōiunctio & permutatio qualis.

26 Etſi autem nec lauantur ſanguine Chriſti qui lauantur aqua à miniſtro, niſi in vſu legitimo baptiſmi: idque non merito, aut propria vi humanæ actionis, vel aquæ indita potentia, ſed libera Dei ordinatione, & Spiritus ſancti efficacia, propter ſigni tamen & rei conuenientiam, & ſacramentalem copulationem, nomina & proprietas permutantur, propter cauſas à nobis in ſuperiori diſputatione aſſignatas.

27 Veræ igitur ſunt hæ locutiones ſacramentaliter, baptiſmus eſt lauacrum regenerationis: baptiſmus nos ſaluos facit: Aſperſio aquæ eſt aſperſio ſanguinis Chriſti, & donatio Spiritus ſancti: aqua eſt ſanguis Chriſti, &c.

Error mutuſiaſtarū & ſynuſiaſtarum.

28 Qui hic fingit vel mutationem aliquam, vel copulationem phyſicam, mutat genus prædicationis Sacramentalis, in proprium, contra totius ſcripturæ con-

pturæ con-

pturæ consensum, & Sacramentorum rationem.

29 Cum autem Sacramentaliter accipiūtur istæ locutiones, significatur quod Baptismus externus interioris sit signum & arrhabo, id est, non tantum huius imago, sed etiam ob veritatis diuinæ constantiam, certissimum testimonium baptizatos, quandocunque credunt, mundari sanguine Christi, & regenerari à Spiritu sancto.

30 Etsi ea quæ hactenus in genere de Baptismo diximus, sufficere videntur ad cognoscendum finem Baptismi: tamen quia multa cum fine coniuncta sunt quæ cuiuis non sunt obuia, huc adiiciemus, tanquam in tabula, quæ simul in Baptismo consideranda veniunt: quorum vsus in tota vita est pernecessarius.

Significationes Baptismi.

31 Significationes Baptismi sunt plures, quas tribus veluti limitibus claudimus. Est enim Baptismus, & testimonium gratiæ & Symbolum rerum arcanarum spiritualiumque, & nota externa Christianismi.

32 Etsi autem de prima significatione videtur satis supra dictum esse: tamen hic quò omnia tāquam sub vnum conspectum veniant breuiter repetenda sunt.

Est testimonium gratiæ.

33 Primo loco diximus Baptismum esse testimonium gratiæ: quod ita accipiendū est: Baptismus est testimonium gratiæ, cum exhibitæ, tum applicatæ.

34 Exhibitæ quidem, quia vt circumcisio figurabat Iudæis Christum venturum: ita Baptismus eūdem venisse nobis testatur: Applicatæ verò, quia Baptismus est σφραγὶς, qua Deus obsignat gratiam ei, qui iuxta Christi institutionem lauacro Baptismatis abluitur.

35 Cum igitur Christus sit fons gratiæ, iuxta illud: Lex per Mosen data est, gratia autem & veritas per Iesum Christum, quem aduenisse testatur Baptismus: & Paulus dicat: Quotquot baptizati sunt, Christum induerūt: meritò Baptismus testimonium gratiæ dicitur, cum exhibitæ, tum applicatæ.

Est Symbolum rerum arcanarum & spiritualium.

36 Secundo, proposuimus Baptismum esse Symbolum rerum arcanarum & spiritualium. Symbolum dicimus propter comparationem rerum visibilium & signatarum. Est enim Baptismus Symbolum quatuor rerum maximarum, videlicet, historiæ, gratiæ, doni & conformitatis. Sed hæc clarius repetenda sunt.

Historiæ.

37 Baptismus est Symbolum historiæ, videlicet Christi. Pingitur enim in eo mors, sepultura & resurrectio Christi. Nam mersio in aquam, mortem figurat: mora sub aquis, sepulturam adumbrat: Extractio de aquis, resurrectionem repræsentat: sicuti Paulus Rom. 6. clarissimè docet.

Gratiæ.

38 Baptismus est Symbolum gratiæ, vt qui testetur eos qui baptizātur, virtute mortis, sepulturæ & resurrectionis Christi ablui à peccato, inseri Christo, regenerari & in communionem corporis Christi recipi.

39 Nā quod per Baptismum mundemur à peccatis, inseramur Christo, & recipiamur in communionem corporis Christi, hoc est Ecclesiæ: fit beneficio corporis Christi quo induimur, & sanguinis quo abluimur.

40 Siquidem Christus in Baptismo sit baptizatis emundātio, tegumentum & caput, quā ob caussam ipse baptizari voluit, vt significaret baptizatos illi inseri, sanguine eius ablui, & omnes baptizatos vnum corpus mysticum vnius capitis Christi fieri iuxta illud: per vnum Spiritum nos omnes in vnum corpus baptizati sumus. 1. Cor. 12. 13.

Donorum Christi.

41 Est præterea Baptismus Symbolum Domini. Nam testatur de virtute mortis, sepulturæ, & resurrectionis Domini in nobis.

42 Quod enim morimur peccato, virtute mortis Christi fit: quod reluctamur peccato, vt quiescat, & Spiritus imperium non excutiat, efficacia sepulturæ Christi fit. Quod autem de peccati sepulchro in nouam vitam resurgimus, id quoque in efficacitate resurrectionis Christi in nobis.

43 Hoc clare Paulus docet cum ait Rom. 6. 3. An nescitis quod quicūque baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius baptizati sumus? Consepulti ergo sumus per Baptismum in mortem, vt quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis per gloriam Patris: ita & nos in nouitate vitę ambulemus. Nam si insiti sumus similitudini mortis eius, etiam resurrectionis erimus, &c.

Cōformitatis.

44 Est præterea, vt proposuimus, Baptismus Symbolum conformitatis. Testatur enim nos debere conformes fieri imagini filij Dei, cum in morte & sepultura, tum etiam in resurrectione.

45 Admonebit igitur nos Baptismus crucis ferendæ in hac vita cum Christo, item, mortis corporalis & resurrectionis.

46 Nam si Christus qui caput est, per mortem introiuit in gloriam: nos profectò qui eius membra sumus, non poterimus alia via ad gloriam beatitudinis peruenire.

47 Quotiescunque ergo premimur cruce, reuocemus in memoriam Baptismum nostrum, qui nos cruci subiectos fore significat: non ita tamen vt sub cruce perpetuò prostrati iaceamus, sed vt cū Christo tandem ad gloriam beatitudinis perueniamus, iuxta illud: Compatimur, vt vnà cum eo regnemus. 2. Timoth. 2. 11.

Est nota professionis Christianismi.

48 Postremò, proposuimus Baptismū esse externam tesseram, hoc est, notam professionis Christianismi, & veluti σύνθημα quoddam militare, quo Christi milites à Satanę mancipiis discernantur: modo Baptismum non destituatur sua spirituali significatione.

De vsu & meditatione Baptismi.

49 Hinc clarissimè colligitur vsus Baptismi & eius salutaris meditatio: de quo Petrus 1. Petr. 3. 21. sic scribit: Baptismus est bonæ conscientiæ stipulatio cū Deo per resurrectionem Iesu Christi.

50 His verbis significat Petrus Baptismum esse mutuam pactionem Dei & conscientiæ hominis. Dei quidem promittentis & offerentis gratuitam salutem propter Filium: conscientiæ verò respondentis, id est, accipientis fide promissam & oblatam gratiam.

51 Verùm in hac mutua pactione plura concurrunt. Nam vt ex parte Dei paciscentis, doctrinam & consolationem habemus: ita ex parte nostri, admonitionem capiemus.

52 Ex pacto Dei colligit fides, 1. quod Deus placatus sit per Filium. 2. quod Christi beneficia & merita donentur ritè baptizatis. 3. quod baptizati in filios sint adoptati. 4. quod Pater velit nos suo Spiritu regere. 5. quod velit nos eripere è morte æterna & donare vita æterna.

53 Pactione hominis admonemur de obligatione, de spe, de glorificatione, de pœnitentia, mortificatione & cruce, & de resurrectione ad æternam vitam & gloriam immortalem.

XXXVI.
COENA DOMINI.

Quid sit.

1 COENA Domini (alterum signum gratiæ in nouo Testamento) in qua panis & vinum Symbola corporis & sanguinis Domini distribuun-

tur, est Sacramentum nostræ per victimam Christi redemtionis.

2 Seu, Cœna Domini est obsignaculum promissionis Euangelij, videlicet quo Deus obsignat credentibus omnia beneficia, quæ Filius ipsius meruit nobis obedientia sua, traditione corporis & effusione sanguinis sui. Ideo dicitur in institutione: Hoc est corpus meum, quod traditur pro vobis: Hic est sanguis meus, qui effunditur pro multis, &c. Hic calix est nouum Testamentū in sanguine meo. Mat. 26. 1. Cor. 11.

3 Promissio ergo quæ obsignatur credentibus hoc Sacramento, non est particularis alicuius gratiæ, sed omnium beneficiorum Christi.

Signi & rei signatæ distinctio.

4 Distinguendum est autem accurate vt in omnibus Sacramentis: ita etiam in hoc, inter ceremoniam seu ritum externum cui Sacramenti nomen tribuitur, & rem promissam in Euangelio, quæ hoc Sacramento obsignatur legitimè vtentibus.

5 Ritus ipse seu externum signum sentitur, significat, obsignat, signatum, hoc est, promissio creditur, significatur, obsignatur.

6 Promissio ipsa, id est, res signata sæpissime in Scripturis alia atque alia verborum forma proponitur. Semen mulieris conteret caput Serpentis. Benedicentur in semine tuo omnes cognationes terræ: Beati qui confidunt in eo: Qui credit in Filium, habet vitam æternam: Christus est natus à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio & redemtio, &c. Omnes huiusmodi sententiæ vbicunque leguntur, de re signata loquuntur.

7 Ioannis 6. Manducatione carnis Christi, & potatione sanguinis ipsius pingitur summa promissionis Euangelij: vt qualis sit fides, qua percipimus promissa bona, & quæ sit eius vis in corde, ad erigēdum hominem luctantem cum peccato, mundo, Diabolo intelligatur.

8 Atque sanè eandem ob caussam Christus Sacramentum promissionis Euangelij sub signis panis & vini instituit: videlicet vt ex comparatione effectuum, vis fidei sentiretur, qua promissa bona apprehendimus, retinemus, possidemus.

Analogia signorum ad rem signatam.

9 Vt enim panis & vinum hominem fame quodammodo prostratum, & de vita periclitantem rursus erigunt, fouent, confortant, viuificant, atque adeo refectum exhilarant: ita fiducia Christi tradētis corpus suum, & effundentis sanguinem suum pro nobis in remissionem peccatorum, nos prostratos à Diabolo ac veluti mortuos in peccatis, rursus erigit, à morte liberat, fouet, confortat, viuificat, non ad caducam, sed ad æternam vitam: vnde cor supra modum in tanti boni fruitione exhilaratur. Hinc intelligi potest, cur apud Ioannem comedere carnem Christi bibereque eius sanguinem, & in Christum credere, pro eodem ponantur: & cur Augustinus dicat: *Crede & manducasti.*

Locus ex 6. cap. Ioannis quo modo Cœnæ applicatur.

10 Atque ex hoc est, quod Patres sæpe cum agūt de Cœna Domini, proferant dicta ex sexto capite Ioannis: nō quod existiment Dominum illic locutū esse de Cœna: sed quia in legitimo vsu Cœnæ, fides rei promissæ, sub manducationis & potationis nominibus, illic à Domino exprimitur: cuius promissionis Cœna pignus est.

Regula.

11 Est autem semper tenēda regula: omnis promissio fide accipitur. Vt ergo sensu signum sumitur, ita promissio fide accipitur, retinetur, possidetur.

Finis Cœnæ.

12 Iam tenemus proprium finem Cœnę Domini qui est obsignatio promissionis Euangelij, qua fides confirmatur. Verum vt meditatio & vsus huius Cœnæ nobis dulcior euadat, altius repetemus, & distinctius de vsu legitimo & fine institutionis dicemus.

Partes huius sacramenti.

13. Primùm ergo, Cœna Domini est Sacramentum institutum, in memoriam corporis Christi traditi pro nobis, & sanguinis ipsius effusi pro multis in remissionem peccatorū: iuxta dictum Domini: Hoc est corpus meum traditum pro vobis: Hic est sanguis meus, qui effunditur pro multis in remissionem peccatorum.

14 Secundò, Cœna Domini est Sacramentum incorporationis nostri in corpus Christi. Ita enim Paulus ait: Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est? Calix cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? Atque hoc est quod habet promissio, Ioan. 6. Qui manducat carnem meam in me manet, & ego in eo.

Metusiastæ & synusiastæ refutantur.

15 Ad hanc incorporationem & mansionem in corpore Christi, non requiritur applicatio corporū physica, sed spiritualis copulatio per fidem, vt Christus exponit, & ratio Sacramentalis postulat.

16 Tertiò, Cœna Domini est Sacramentum educationis nostri spiritualis in corpore Christi. Vt enim per Baptismum abluimur sanguine Christi: ita in Cœna abluti & regenerati, corpore & sanguine Domini alimur.

Modi manducationis.

17 Hic rursus cauendum, ne carnaliter sapiamus cum Capernaitis. Distinguantur ergo manducationis modi. Est enim alia manducatio Sacramentalis tantum, alia spiritualis tantum, alia spiritualis & Sacramentalis simul, quam requirit institutio Christi, hoc est, legitimus Cœnæ vsus.

18 Sacramentalis manducatio & potatio est externa & sensibilis manducatio panis, & potatio vini: cui ex ordinatione diuina, spiritualis manducatio & potatio quæ sola fide fit, respondet. Nam illa huius Symbolum est.

19 Verum vt externa illa ceremonialis, potest esse sine spirituali: ita spiritualis, sine externa: quemadmodum perspicue docet Augustinus, de ciuitate Dei lib. 21. cap. 25.

20 Carnalem manducationem, qualem somniauerunt Capernaitæ & quidam cum illis, ipse Dominus Ioannis 6. duobus refutat argumentis: Quorum prius à signo, posterius ab vsu petitur.

21 A signo: Quid si videritis filium hominis ascendere vbi erat prius? significans (vt Athanasius recte intelligit) ascensionem, & carnalem manducationem carnis Christi, non posse simul consistere.

22 Ab vsu: Spiritus viuificat, caro non prodest quicquam, hoc est (vt ipse contextus conuincit) manducatio carnalis est inutilis: Spiritualis autem viuificat.

Modus præsentiæ corporis Christi.

23 Quid? Adestne ergo corpus Domini pro nobis traditum, & sanguis ipsius pro nobis effusus, verè & substantialiter in Cœna? Adest quidem, non ratione loci. Nam si locum spectes, corpus Christi in cœlo est ἀπερίγραπτον: sed ratione fidei hominis legitimè vtentis sacra Christi Cœna. Hæc enim fides coniungens nos cum filio Dei, facit vt multo arctius carni & sanguini Christi mediante Λόγῳ iungamur, quam iungimur pani quem comedimus, & vino quod bibimus. Ea est enim vis fidei, vt iungat remotissima: idque arctissimè. Vbi autem fides non adest, nulla fit coniunctio nisi Sacramentalis tantùm, quæ cedit vtenti in iudicium.

Obiectionum dilutio.

24 Nec cum his pugnat, quod Paulus affirmat reos fieri corporis & sanguinis Domini, qui indigne manducant hunc panem, & bibunt hunc calicem.

25 Nam eadem est ratio de indigne audientibus verbum, & indigne sumētibus Baptismum. Qui enim

enim audit verbum Dei indignè, reus fit verbi Dei. Siquidem, Qui non crediderit, condemnabitur.

26 De Baptismo hæc sunt Augustini verba: *Sicut qui manducat corpus & bibit sanguinem Domini indigne, iudicium sibi manducat & bibit. Sic qui accipit indigne Baptisma, iudicium accipit, non salutem.* Cum Augustinus hic nominat corpus & sanguinem Domini, loquitur Sacramentaliter, tribuēs signo nomē rei.

Fructus vnionis nostræ cum Christo.

27 Quartò, Cœna Domini est Sacramentum & pignus noui Testamenti, id est, promissionis remissionis peccatorum, videlicet quod Deus hoc Sacramento tanquam sigillo obsignet, quod velit propitius esse, & remittere peccata credentibus. Ideo in verbis institutionis dicitur: Hic calix est nouū Testamentum in meo sanguine, id est, hic calix est pignus & sigillum promissionis de remissione peccatorum.

28 Quintò, Cœna Domini est Sacramentum coniunctionis communicantium inter se, tanquam membrorū eiusdem corporis, cuius caput est Christus. Sicut vnus panis, ita multi vnum corpus sumus. Hinc mutua dilectio manat.

29 Sextò, Cœna Domini & pignus & testificatio de resurrectione nostri per virtutem resuscitati Christi, cuius membra sumus.

30 Nam ad hunc scopum omnia superiora pertinent. Ideo Dominus ait: Qui manducat carnem meam & bibit sanguinem meum, ego suscitabo eum in nouissimo die.

Modus probationis.

31 Porro, quoniam Paulus requirit probationē eius qui velit Dominica Cœna vti: modum probationis inquiramus.

32 Paulus 2. Cor. 13. 5. de probatione sic ait: Vos ipsos tentate, an sitis in fide, an non cognoscitis vos ipsos, quod Iesus Christus in vobis est, nisi sicubi reprobi estis?

33 Hæc antithesis, qua reprobi & probati opponuntur, illustris est. Vt enim probatos dicit eos, qui in fide sunt, & Christum habitantem in se sentiunt: ita reprobos eos statuit, qui fide carent, & Christum in se habitantem non sentiunt.

34 Quare iusta probatio & examen in hoc consistit, vt vere sentiatur fides, & Christi præsentia in nobis: idque ex virtute spiritus eius, nos ad pietatis studium excitantis.

35 Quicunque ergo hanc sacram Cœnam dignè vult percipere, exploret apud sese, an vera pœnitentia sentiatur: experiatur, an statuat victimam Christi satisfactionem esse pro peccatis totius mundi: examinet se, an in hunc satisfactorem viua fiducia recumbat, excutiat, num sentiat Christum in se habitantem & ostendentem suam præsentiam, ex spiritus sua efficacia: videat, an firmum propositum habeat peccatum posthac vitandi, ac Deo totam suam vitam approbandi.

Confessionis papisticæ refutatio.

36 Vanum est figmentum Papistarum: qui, tanquam necessariam ad hanc probationem, requirunt confessionem quam vocant auricularem.

37 Nam si ea necessariò requireretur ad probationem, quæ vsum Cœnæ precedit, Paulus non diceret: Probet seipsum homo: sed potius, Probetur per alium: nec Apostoli & eorum successores, multis annis eam neglexissent.

38 Neque tamen repudio pædagogicam illam confessionem, quæ in nostris Ecclesiis est vsitata: præsertim cum habeat suum vsum in rudioribus informandis.

Vera confessio.

39 De vera autem confessione & necessaria ex verbo Dei sic sentiēdū est. Si adest pœnitētia & vera fides, non opus est alio confessionis genere, quàm quo sancti homines Dei, Patriarchæ, Prophetæ, Reges, Abraham, Dauid, Daniel, &c. veniam de maximis sceleribus impetrarunt à Deo, qui solus peccata condonare & delere potest.

40 Quantum autem ad publicam confessionē attinet, quæ fit ab iis, qui Ecclesiam aliquo scandalo offenderunt, regulam à Domino præscriptam, & exemplum Pauli, congruēs cum regula, sequi oportet.

41 Verùm hoc diligenter & prudenter moderatores disciplinæ cogitent, vt faciat ad ædificationem, non ad destructionem.

XXVI.
APPENDIX DE COENA.

Christi in institutione Sacramentorum cōsilium.

1 QVoniam alibi à nobis & sæpe de sacra Christi Cœna scriptum est, nolo hic prolixior esse: sed solummodo dicam de Christi consilio, instituentis hanc Cœnam, & de legitimo Cœnæ vsu.

2 Christus veteribus Sacramentis, quibus præter obsignationem gratiæ, ipsius aduentus in carnem & mors adumbratur, finem imponens, noua instituit Sacramenta, quibus præter obsignationem gratiæ, ipse exhibitus esse significatur. Atque hoc discrimen in vniuersum tenendum est, inter Sacramenta vetera & noua.

3 Sunt autem Sacramenta exhibiti Christi, Baptismus & Cœna Domini illo inauguramur corpori Christi & regeneramur: hac alimur, noui homines effecti. Vtrunque signum gratiæ est, & signaculum fauoris Dei erga legitimè vtentes.

Signis cur rerum signatarum nomina tribuuntur.

4 Verum si de modo prædicandi quæritur, ex scriptura discendus est. Externo signo, quod Sacramentum dicitur, tribuit Scriptura nomen rei quæ Sacramento significatur & obsignatur: idque eo consilio, vt finis & vsus instituti Sacramenti intelligatur.

5 Circumcisio Gen. 17. 9. 11. dicitur fœdus. Verùm ne quis hic hæreret in re externa, seu in opere operato (vt loquuntur) tanquam res externa, seu opus operatum per se fœdus esset, mox Dominus in eodem capite se interpretatur, & dicit circumcisionem signum fœderis esse.

De Sacramentalib. prædicationibus.

6 Quoties ergo res diuinitus ordinata dicitur fœdus, sciendum est, quod perinde sit ac si diceretur, est signum fœderis.

7 Verùm quia signorum non eadem est ratio, Paulus ad Rom. 4. 11. σφραγῖδα interpretatur, hoc est signum obsignans rem promissam, seu signaculum quo res promissa ex pacto mutuo inter Deum & hominem obsignatur. Vt Circumcisio est σφραγὶς iustitiæ fidei, Hoc est, Circumcisio est obsignaculū Dei, videlicet quo Deus obsignat credenti iustitiam.

8 Hinc catholica regula sumenda est: Omne Sacramentum est σφραγὶς, id est, signaculum Dei, quo res promissa legitimè Sacramento vtēti obsignatur.

Applicatio ad Baptismum & Cœnā.

9 Cum ergo dicitur: Baptismus est lauacrum regenerationis, sensus est, Baptismus est σφραγὶς, id est, obsignaculum, quo Deus testatur legitimè vtentem Baptismo regenerari, eique regenerationis gratiam obsignari.

10 Similiter cum dicitur Panis est corpus Christi, vinum est sanguis Christi: sensus est, Panis est obsignaculum corporis Christi traditi pro nobis. Vinum est obsignaculum sanguinis Christi effusi pro multis.

11. Hoc expressius dicitur cum Dominus ait: Hic calix est nouum Testamētum in meo sanguine, hoc est, Deo ipso interprete, hoc vinum est signū & σφραγὶς noui Testamenti, videlicet, quo Deus obsignat legitimè vtenti suum fœdus de remissione peccato-

rum,propter meritum effuſi ſanguinis.

12 Et Paulus 1.Cor.10.16.dicit panem eſſe κοινωνίαν corporis Chriſti,& calicem eſſe κοινωνίαν ſanguinis Chriſti,hoc eſt, vt ipſe contextus conuincit:Panis eſt ſignum & obſignaculum,quod legitimè vtentes ſacra Chriſti Cœna iungantur toti Chriſto:idque pane quidem ſacramentaliter, ſpiritu vero Chriſti efficaciter:quo ſpiritu ſanctiſſime Chriſti humanitati iungimur.

Coniunctio cum Chriſto qualis.

13 Quod autẽ hæc coniunctio ſit ſpiritualis,quæ figuratur ceremoniali manducatione & potatione, modus ipſe copulationis oſtendit.

14 Nam vt Chriſto capiti iungimur non niſi Chriſti ſpiritu: ita etiam inter nos κοινωνοὶ efficimur eodem Spiritu, cuius conſociationis vnus panis ex multis granis conſtans,Symbolũ eſt & teſtimoniũ.

15 Verùm quia prima & principalis copula ſit cũ Chriſto capite,recte fit in noſtris Eccleſiis, quod etiam ſingulis ægrotantibus & petentibus porrigatur ſacra Chriſti Cœna,vt morituris obſignetur vita æterna in Chriſto promiſſa. Hæc plana & vera ſunt, extructa ex ſolido verbo Dei.

16 Hinc iam extruamus claram & perſpicuam definitionem Sacramenti Cœnæ Dominicæ,quæ faciat ad ædificationem conſcientiarum.

Cœnæ definitio.

17 Cœna Domini eſt σφραγὶς,id eſt, obſignaculum,quo Filius Dei legitime vtentibus hac Cœna, obſignat omnia beneficia, quæ nobis meruit ſua obedientia,traditione corporis in mortem, & effuſione ſanguinis ſui.

Legitimè vtentes.

18 Legitimè vtentes ſunt,qui fidem in promiſſionem afferunt.Sine enim fide promiſſio nec accipitur nec obſignatur,iuxta regulam:Omnis promiſſio fide accipitur.

Mutuum pactum.

19 Hinc ſequitur pactionem duplicem in ſacræ Cœnę vſu requiri.Vnam,à parte Filij Dei.Alteram, à parte hominis legitime vtentis Sacramento.Filius Dei promittit remiſſionem peccatorum legitimè vtenti, cum qua remiſſione omnia beneficia Euangelij coniuncta ſunt.Homo viciſſim fide in promiſſionem recumbit,obligat ſe ad perſeuerantiam, in fide & bona conſcientia.

20 Huius mutuæ pactionis & dulciſſimi fœderis,σφραγὶς, hoc eſt, obſignaculum, eſt ſacra Chriſti Cœna,de qua Cœna, regula in omni Sacramento obſeruanda,tenenda eſt. Nihil habet rationem Sacramenti extra vſum diuinitus ordinatum, qui vſus in actione legitima cernitur.

Regula de Sacramentis.

Vſus.

21 Porro vſus requirit cogitationem & meditationem:videlicet,cur Chriſtus ſit pro nobis mortuus,cur effuderit ſanguinem,& quid requirat ab vtentibus.

22 In hac enim cogitatione ſentitur vis fidei, & intelligitur cur promiſſio Euãgelij & fides,qua promiſſio accipitur,manducatio carnis Chriſti,& potatio ſanguinis ipſius,dicuntur.

23 Nam vt homo fame corporali & ſiti corporali preſſus,mortis periculo proximus eſt,ſed recreatur rurſus, colligit vires & exhilaratur eſu panis & potu vini:ita hominis anima proſtrata & victa fame ſpirituali,& ſiti ſpirituali:vt mortis æternę periculo ſubiaceat, erigitur rurſus, roboratur & exhilaratur fiducia Chriſti, qui tradidit corpus ſuum, & effudit ſanguinem ſuum pro nobis, in remiſſionem peccatorum.

24 Hæc fides vſu Cœnæ confirmatur. Ideo ab Auguſtino recte dictum eſt : Crede & manducaſti.

25 Ceremonialis enim manducatio, Spiritualis eſt obſignatio,in legitime vtentibus ceremonia.

26 Cum hoc principali fine,qui eſt obſignatio gratiæ(qua obſignatione fides confirmatur) plures ſunt coniuncti, vt Inſertio legitime vtentis in corpus Chriſti:Conſociatio ſpiritualis communicantiũ ſimul:Obligatio vtentis legitime ad fidem & bonã cõſcientiam:Teſtimoniũ confeſſionis publicum:Teſtificatio conſenſionis in tota doctrina & cultu:Teſſera ſeiunctionis à caſtris Satanę, & ab omnibus ſectis alienis à Chriſti vera agnitione.

Fines.

27 Hac breui explicatione contenti ſimus,maneamus in Chriſto,vt in nobis maneat,abſtineamus ab inutilibus diſputationibus,quibus hominum animi auocantur à vero Cœnæ vſu, atque ita dulciſſimi huius fœderis non ſolum fructum amittunt,verumetiam ſibi accerſunt iudicium,propter abuſum tanti Sacramenti.

Pia admonitio.

XXXVII.

MISSA PAPISTICA.

1 IN idolo Papiſtico,quod miſſam vocant,plurimæ & horrendæ ſunt abominationes, quæ ſuperant omnium temporum idolomanias.Quare qui pius eſſe vult,non minus iſtud idolum fugiet, quam antiquum ſerpentem, qui primos noſtros parentes ſeduxit.

Idoli papiſtici abominationes.

2 Sunt enim in miſſa Papiſtica,præter multa alia,Vanitas,Superſtitio,Turpis quæſtus, Sacrilegiũ, Magica incãtatio,Blaſphemia,Idololatria,Seductio, Fucus meretricius.

3 Vanitas eſt,quod fingunt miſſam cultum Dei, eumque præcipuum in Eccleſia, contra manifeſtam Scripturam:Fruſtra colunt me mandatis hominum.

1. Vanitas.

4 In omni cultu Dei,neceſſariò tria concurrũt, videlicet opus mandatum,fides agentis,& finis proprius,quæ omnia in miſſa Papiſtica deſiderantur.

5 Nam nec mandatum Dei,quod omnis diuini cultus fundamentum eſt,proferre poſſunt, nec fides ibi eſſe poteſt. Eſt enim ex verbo. Quare cum verbum non habent,nec fides adeſt, quæ ſola directrix operis eſt in propriumcultus Dei finem,qui eſt gloria Dei.

6 Superſtitio eſt in geſticulationibus, ſaltationibus,hiſtrionicis veſtibus,expanſione brachiorum, incuruationibus,& in multis aliis nugis,quas omnes recitare longum foret.

2. Superſtitio.

7 Turpis quæſtus eſt, quod proſtituant ſuam miſſam tanquam meretricem,pro pecunia, & promittunt emtoribus quicquid poſtulant, nautis felicem nauigationem,virginibus maritos, meretricibus amatores, militibus victoriam, parturientibus partum facilẽ.Breuiter,nihil eſt quod non promittant Papales ſacrifici,pecuniam numerantibus,adeo vt ex hoc quæſtu,infinitos theſauros,fundos,poſſeſſiones,regna collegerint.Quare nõ mirum eſt quod Papa ſuum iſtud idolum, gladio & igni tueri conatur,fideliſſimus toparcha Satanæ.

3. Turpis quæſtus.

8 Sacrilegium eſt,quod Papiſtæ cœnam, quam Dominus voluit perpetuum ſuæ voluntatis teſtimonium eſſe,& teſtamentum inuiolabile,mutilent,ſublato vſu ſacri calicis.

4. Sacrilegium.

9 Quid dico de calice ſublato?imo totam Cœnam aboleuerunt, abolita communicatione. Nam cum vnus ſeorſum ſuum epulum habeat, quid aliud eſt quam Cœnam in aliam formã conuertere? Quid quæſo hoc aliud eſt,quam ſi quis ſeipſum Baptiſmate ſubinde ablueret?quo profecto nullum fœdius cogitari poteſt ſacrilegium.

10 Magica incãtatio eſt,quod Papiſtæ ſe gloriétur quinque verbis poſſe Chriſtum de cœlo deducere.

5. Magica incantatio.

cere. Nam verba quę vocant consecrationis, quinque dicunt esse, videlicet: Hoc est enim corpus meum. Enim addunt, vt sit numerus impar, & hoc pronuntiat sacrificus inflando crucem in panem, vt magia sit efficacior.

11 An non ista magis conueniant nefandis gentium sacris, quam Christi instituto? Iustinus Martyr refert similem ritum seruatum fuisse olim, in sacris Solis (quem μύθραν sacerdotes ipsius vocarũt) in quibus vsus panis & aquæ fuit, sed nulla vox à spectatorib. audiebatur, nisi hæc, ἢ ἐπίστασθε, ἢ μαθεῖν δύνασθε. An non ab his Solis Sacerdotibus videtur Papistæ suum missandi ritum didicisse?

6. Blasphemia. 12 Blasphemia horrenda in Filium Dei est, quod fingant missam suam sacrificium esse, quo illorum peccata expiantur, qui missas illas pro se celebrari curauerint.

13 An non hoc est conculcare pedibus sanguinẽ Christi? An non hoc est miserum Sacrificium in locum Christi, imò supra Christum extollere? Quid est profanare passionem Christi, si hoc non est?

14 Hoc suum sacrificium non tantùm valere pro viuorum peccatis expiandis contendunt, verumetiã pro mortuorũ. Hinc illa magnifica palatia Papistarum, hinc cœnobia splendore superantia aulas Imperatorum, hinc firmitas regni pontificij. Quæris certiorem notam Antichristi?

15 Huic blasphemo errori refragatur tota Scriptura. Nam si verum est, Christum esse semen mulieris, conterens caput serpentis: Si verum est, Christũ esse agnũ tollentem peccatum mundi: Si verum est, Christum, vna oblatione semel tantum facta, cõsummasse in æternum sanctificandos: Breuiter si verum est, Christum esse vnicum Mediatorẽ inter Deũ & homines, profectò diabolicum mendacium est quod Papistæ fingunt, suam missam esse sacrificium pro viuis & mortuis.

16 Iam vero quia Scriptura solui non potest, nõ habet micam veritatis Euangelicæ in se, qui istud Papisticum figmentum non vidit continere detestãdam, in Christum vnicum Mediatorem nostrum, blasphemiam.

7. Idololatria. 17 Idololatria horrenda admiscetur in isto sacro pontificio. Nã ne quid impietatis præteriisse videãtur, non solùm Sanctos inuocãt, verumetiam ipsum panem, postquam illum magica incantatione intoxicauerunt, adorandũ prostituũt. Leuant enim ipsum in altum, vt circumstantes illum vt Deum adorent.

18 Non hac idolomania plusquam ethnica sunt contenti, sed reponunt panem intra cancellos, accendunt coram eo candelas, iubẽt eum adorari, circumferunt sæpe in monstrantiis, vt vocant, vt adoretur.

19 Si hæc non est idololatria detestanda, nulla vnquam fuit in mundo. Nam hęc facilè superat alias impietate, & omnis generis abominatione.

8. Seductio. 20 Seductio est maxima & nocentissima, quod ista missa Papistica, ad miseros homines carnali fiducia inebriandos aptetur: adeo vt miseri homines hoc amuleto putent se expellere omnes noxas, idque sine fide & pœnitentia. Quinetiam ter stulti homines auditu missæ, seu potius inspectione histrionicæ saltationis, armari se putant, & aduersus Deum, tanquam tuto præsidio muniti, multo licentius peccare audent, & obstinatiores redduntur.

9. Fucus meretricius. 21 Fucus meretricius est, quo pingunt suã missam, ne appareat eius turpitudo. Adhibent sacras lectiones, preces Græcas, exhortationes Hebræas, gratiarũ actiones Latinas, quæ omnia per se sunt bona.

22 Verùm res ipsa aliter se non habet quam cũ Thaide, quę vt amatores habeat, faciem pingit fuco, collum auro ornat, vestibus splendidis se induit: nihilominus tamen est fœdissima meretrix, pernicies eorum qui ipsius amplexus amauerint.

XXXVIII.
ADIAPHORA.

Definitio nominis. 1 QVæ Basilius τὰ ἐν ἐξουσίᾳ καὶ μέσα, Nazianzenus τὰ ἐν μέσῳ κείμενα, ea Chrysostomus scribens in Epistolam ad Romanos λόγῳ ζ, ἀδιάφορα nominat, quo nomine nunc Doctores Ecclesiæ vtuntur in certo operum & actionum genere.

2 Et vocant ἀδιάφορον tertium genus operum. Nam cùm tria sint operum genera, videlicet mandata, prohibita, & quæ nec mandata nec prohibita sunt. Huic tertio generi nomen ἀδιάφορον tribuerũt.

Definitio rei. 3 Est ergo ἀδιάφορον opus, seu res, seu actio, quæ nec mandatur, nec prohibetur, neque expresse, neque implicite vllo verbo Dei.

4 De adiaphoris sequentes distinctiones tenendæ sunt, ne quis error in eorum vsu committatur.

Distinctiones tenendæ. 5 Genus operis in specie non expressè præcepti vel prohibiti, aut est præceptum aut prohibitum. Si genus præceptum est, opus ἀδιάφορον censebitur: at si genus prohibitum est, nequaquam opus medium & indifferens dicetur.

Exemplũ primum. 6 Vetitum est in genere, ne quis colat Deum mandatis hominum: ergo missa quæ sub vetito genere continetur, non est in adiaphoris ponenda. Nã in genere est prohibita.

Secundũ. 7 Hoc genus: Decorum in Ecclesia seruandum est. Sed circunstantiæ loci, temporis, vestitus, sunt liberæ & indifferentes.

Tertium. 8 Discernendum est inter libertatem & vsum adiaphororum Ecclesię. Natura & per se liberum est ne pallio sacro Cœnam celebrare. Sed propter ordinationem Ecclesiæ non est vsus liber.

Ratio. 9 Qui enim violat Ecclesiasticam politiam peccat multis modis. Primum enim reus fit violati ordinis in Ecclesia. Deinde autoritatem magistratus contemnit. Tum infirmorum conscientias vulnerat. Postremo nocet exemplo, & charitatem erga fratres violat.

Vsus priuatus rerum indifferentium. 10 Quantum ad rerum indifferentium vsum priuatum attinet, Paulus discernit inter fidem & factũ. Fidem probat Paulus; Exempli caussa, vt si quis credit sibi licere vesci quolibet cibo. Factũ improbat, si fiat cum offendiculo infirmorum. Omnia, inquit, munda mundis, sed malum est homini, qui per offendiculum vescitur.

Duplex earũ cõsideratio. 11 Præterea adiaphora consideranda sunt dupliciter. Primum in se vt sunt res mediæ. Deinde ex ratione personarum, quæ illis vtuntur.

12 Si per se considerantur, neque placent, neq; displicent Deo: vt cantare in choro, aut quodlibet aliud opus medium facere: vt ieiunare, &c.

13 Verum si ex qualitate personarum considerantur, magnum est discrimen.

14 Si personæ vtentes adiaphoris sunt fideles, placet vsus adiaphororum Deo, non vt cultus per se, sed propter aliud.

15 At si vtentes adiaphoris sunt infideles, quoniã illorum mens & conscientia est polluta, non potest adiaphororum vsus Deo placere.

Regula de adiaphoris. 16 Breuiter, fides & charitas solæ moderantur vsum rerum indifferẽtium. Nam vt fides nouit, quid liceat: ita charitas spectat, quid prosit.

17 Has regulas si cogitarent quidam, minus turbarent infirmos inutilibus disputationibus, & magis studerent concordiæ & ædificationi mutuæ.

XXXIX.

VETVS ET NOVVM Testamentum.

Vna & eadem ratio cõsequẽdę salutis: & vnicũ perpetuũmque Dei testamentum.

1 ANte omnia firmissimè tenendum est, quod omnibus temporibus inde vsque à lapsu primorum parentum eadem fuerit & sit ratio consequendæ salutis & vitæ æternæ, videlicet per vnicũ Christum, cuius iustitię efficiuntur participes, quotquot in ipsum credunt.

2 Quare quantum ad expiationem peccati attinet, vnum est fœdus seu Testamentum Dei perpetuum, quo Deus se obligat ad remittendum peccata omnibus, qui ad Christum confugiunt.

3 Etsi autem huius fœderis, si verbum hoc spectes, nulla facta est mentio, antequam Dominus hoc fœdus cum Abrahamo iniit: tamen res ipsæ quæ ad substantiam huius fœderis pertinent, semper Patribus, etiam ante diluuium, notissimæ erant.

4 Res voco promissionẽ reparationis per Christum, & fidem huius promissionis. Nam promissio in Deo, & fides in homine, sunt huius fœderis partes, vt ita dicam, substantiales.

Confirmatio à consideratione fœderis cum Abrahamo petita.

5 Pactio inter Deum & Abrahamum hæc fuit: Statuam, ait Dominus, pactum meum inter me & te, interque semen tuum post te in generationibus suis, fœdere sempiterno, vt sim scilicet tibi in Deũ, & semini tuo post te. Genes. 17.7.

6 Hic primùm consideranda est materia siue fundamentum huius fœderis, quod est promissum semen. Nam quicquid Deus promittit salutare, ratũ est in Filio qui nos cum Patre reconciliat.

7 Deinde cogitanda est bonitas & φιλανθρωπία Dei, qui tantam rationem humanæ fragilitatis habeat, quod se velit etiam fœdere obstringere, vt sciamus immobile ipsius consilium esse, de fauore ipsius erga nos.

8 Adhæc, perpendenda est amplitudo promissionis factæ Abrahamo, videlicet, quod ad semen Abrahæ se extendat, idque in sempiternum. Verum autem Abrahæ semen definit Paulus, Rom. 4.12. Gal. 3. 9. esse omnes qui insistunt vestigiis fidei Abrahæ, hoc est, qui credunt promissioni gratiæ, sicuti Abraham fecit.

9 Præterea cum hoc fœdus sempiternum dicitur, significatur quod Deus immortalitatem det suis confœderatis. Nam si periremus per mortem, nullo modo constaret perpetuitas fœderis, cum Deus sit Deus viuorum, hoc est, non solum creator & sustentator, sed etiam saluator & donator æternæ vitæ.

10 Quoties igitur huius fœderis fit mẽtio, toties prædicatur immortalitas confœderatorum Dei. Primùm enim spiritu, deinde corpore & spiritu æternùm viuent.

11 Huic pacto respondet fides Abrahæ & seminis eius. Nam cum Deus se nobis fœdere obstringit ad dandam salutem, simul nos obligat ad fidem & nouam obedientiam ex fide præstandam. Ideo dicit Abrahamo: Ambula coram me & esto perfectus. Genes. 17.1.

12 Vt hoc æternum fœdus Dei cum Ecclesia habet fundamentum & materiam, semen promissum: ita variis typis olim adumbratum, tandem Christi aduentu in mundum completum est, & per eiusdem sanguinem confirmatum.

Cur igitur veteris & noui testamenti scriptura meminit.

13 His ita constitutis, iure quæritur, cur duorum testamentorum Scriptura meminerit, quorum alterum vetus, alterum nouum nominat: præsertim cum sit extra omne dubium, vnum tantum perpetuum fœdus esse, quoad expiationem peccati & æternam hereditatem attinet.

14 Dominus apud Ieremiam, 31.31.33.34. ita loquitur, Ecce, dies veniẽt, dicit Iehoua, & feriam cum domo Israel & cum domo Iuda pactum nouum, nõ secundum fœdus quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, & educerem eos de terra Ægypti, &c. Sed istud est fœdus meum quod feriam cum domo Israel post dies illos: dixit Iehouah. Dabo Legem meam in medio eorum, & in corde eorum inscribam eam, & ero eis in Deum & ipsi erunt mihi in populum, nec docebũt vltra vnusquisque proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicendo: Cognoscite Iehoua. Omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsque ad maximum eorum, dixit Iehoua. Quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non recordabor amplius.

15 His Prophetæ verbis subiungit Epistola ad Hebræos: dum nouum dicit, antiquatur prius. Quod autem antiquatur ac senescit, prope interitum est, Heb. 8.13.

16 Paulus Galat. 4.24. docet Agarem seruam montis Sinai, & Saram liberam, figuram fuisse cœlestis Ierusalem, à qua fluxit Euangelium, additque his notari duo Testamenta: Vnum quidem in seruitutẽ generans: Alterum vero in libertatem generans. Vt enim vetus Testamentũ Agari generanti in seruitutem: ita nouum Saræ generanti in libertatem, comparatur.

17 Nonum caput ad Hebręos longam collationem instituit veteris & noui Testamenti. Et summa rerũ huc redit, quod vetus fuerit vmbra noui, quod vt confirmatum est morte & sanguine Christi: ita duraturum est in perpetuum abolito veteri.

Veteris & noui testamenti descriptiones & termini.

18 Ex his Scripturæ testimoniis concluditur, quod vt vetus Testamentum sit promissio certæ sedis & regni politici, cum conditione Legis & ceremoniarum, ad hunc finem ordinata, vt in hoc certo populo nasceretur Messias, & conseruaretur ibi memoria promissionis gratiæ, vsque ad aduentũ Messię: ita nouum Testamentum est promissio remissionis peccatorũ, iustitiæ, Spiritus sancti, vitæ æternæ, propter Christum ęternum Sacerdotem cum conditione fidei & obedientiæ ex fide præstandæ.

19 Vetus igitur Testamentum subseruit nouo, ipsumque adumbrat: quare vt illud σκία, ita hoc εἰκών ab Apostolo nominatur. Omnia enim veteris Testamenti sunt veluti quædam σκιογραφίαι noui Testamenti.

20 Cum ita propriissime, Apostolica & Prophetica phrasi: accipitur vetus Testamentum: nequaquã complectitur promissiones gratiæ, quæ ad nouum Testamentum, sicuti rectè testatur Augustinus referendæ sunt.

De legis abrogatione.

21 Porro cùm politia Mosis perierit, cùm Aaronicum Sacerdotium cum omnibus suis ceremoniis, purgationibus & sacrificiis desierit, breuiter cum vetus Testamentum per Christi aduentum sublatũ, aut potius completum sit: iure quæritur de Decalogo, quæ pars Legis Mosaicæ fuit, num is quoque sit sublatus? Ad hanc quæstionem ita respondeo: Quatenus Decalogus est pars Legis Mosaicę, nos nequaquam obligat, sed quatenus ęternam normam volũtatis Dei continet, perpetuo durat, sicuti etiam multa alia, quæ in Mose sunt naturalia.

22 Verùm in eo, hoc est, in Decalogo, spectãdus est duplex vsus, iuxta rationem duplicis status hominis. Nam si tempus hominis ante reuelationem Christi in homine, hoc est, ante iustificationẽ hominis per fidẽ Christi respicis, vt ipse homo vetus dicitur: ita

tur:ita Decalogus analogia quadam veteri Testamēto subiici potest. Nam pædagogia quædam est ad Christum, hominem accusans & damnans, quod nō habeat iustitiam quam requirit Lex. Vnde homo impellitur ad quærendum Christum, qui est finis Legis in iustitiam omni credenti. Hoc sensu Paulus Legem moralem nouo Testamento opponit 2.Cor. 3. At si tempus hominis post reuelationem Christi in homine attendis, vt ipse homo nouus est effectus: ita Decalogus norma vitæ noui hominis est, quæ nunquam aboletur.

Discrimē veteris & noui Testamenti.

23 Ex his luce clarius apparet discrimen veteris & noui Testamenti. Nam si tempus respicis, vetus Testamentum præcedit reuelationem noui. Si subiectum attendis, eadem plane ratio est. Si Mediatoris, illud per Mosen famulum, hoc per Dominum ipsum administratum est. Si dispensationis modum, illud vmbratile fuit, hoc ipsam rerū imaginē cōtinet.

24 Vmbra fuit liberatio Israelis ex seruitute Ægypti, oppresso tyranno Pharaone. Veritas est liberatio populi ex seruitute peccati victo Diabolo. Vmbra fuit introductio Israelis carnalis in terram Canaan, & eiusdem occupatio. Veritas est introductio Israelis spiritualis in cœlum, eiusque hæreditaria possessio. Vmbra fuit Legislatio in mōte Sina per Mosen Veritas est verbum, quod prodiit de Siō per Christū. Vmbra fuit Lex in tabulis lapideis scripta Veritas est lex Dei scipta in cordib⁹ hominū digito Dei: Hoc est, nō notitia ociosa, sed fiducia efficax, qua statuimus & sentimus Deum nobis esse propitium remissis peccatis, quaque excitantur in nobis motus congruētes Legi Dei. Atque hæc est inchoatio Decalogi. Vmbra fuit ministerium mortis. I. Veritas est ministerium Spiritus & vitæ. Breuiter, vmbræ sunt Mosaica omnia, Politia, sacerdotium, purgationes, sacrificia, &c. Veritas est Iesus Christus cum suis beneficiis.

25 Horum attenta consideratio seruit imbecillitati nostræ, & ostendit vnam fuisse semper salutis consequendæ rationem, videlicet, per fidem gratuitæ promissionis in Iesu Christo.

Errores.

26 Quare detestādi sunt furores illorum, qui falsò imaginati sunt triplicem salutis viam, videlicet, per Legem Naturæ, per Legem Mosis, & per Legem Christi, ac si tria fuissent fœdera Dei substantia diuersa.

XL.

CHRISTIANA LIBERTAS.

Necessitas huius doctrinæ.

1 DOCTRINA de libertate Christiana rectè explicata vberrimam consolationem continet: quare eius explicatio grata debet esse piis mentibus.

Tres aduersarij.

2 Vt autem non, quasi in limine, impingamus, procul sciungamus oportet somnia Iudæorum de regno Messiæ terreno, enthusiasmos Anabaptistarum de imperio sanctorum in mundo ante extremū diem, & furores Libertinorum, qui libertatis prætextu se omni turpitudini prostituunt.

Epithetō.

3 Nam Epitheton *Christiana*, differentiam facit, qua hæc libertas, & à ciuili libertate, & ab aliarum sectarum ficta libertate, discernitur.

Distinctio Libertatis.

4 Deinde cum de Christiana libertate agimus, est etiam accuratè discernendum inter libertatem personæ, & libertatem voluntatis. Vt enim huius distinctionis obseruatio, multùm lucis adfert huic doctrinæ: ita eiusdem cōfusio multos errores gignit, & disputationes infinitas parit. Quare de vtraque, hoc est, personæ & voluntatis libertate, ordine & distinctè dicemus.

5 De libertate personæ Christus loquitur, cū ait: si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis Ioann.8.

1. De libertate personæ.

6 Hoc dictum Christi manifestè docet, quod nemo sit vere liber sine Christo, vnde sequitur hanc libertatem non esse ciuilem aut politicam, sed multo augustiorem, nec esse carnalem, sed spiritualem.

7 Qualis autem hæc libertas personæ sit, partim ex collatione seruitut s spiritualis cui opponitur, partim ex manifestis oraculis scripturę intelligi potest.

8 Adam peccans factus est reus coram Deo, incurrit in iram Dei, obnoxius factus est morti æternæ, & amisso spiritu libertatis, tristissimo seruitutis iugo est pressus, an postea tales genuit filios, qualis fuit ipse pater, hoc est, seruos.

Spiritualis seruitus.

9 Est igitur spiritualis seruitus, propter peccatum esse reum iræ Dei, esse maledictum à Deo, esse obnoxium morti æternæ, & iugo seruitutis premi, adeóque seruum peccati esse.

Libertas spiritualis

10 Huic seruituti cū libertas spiritualis opponitur: necesse est vt sit liberatio à peccato, ab ira Dei, à maledictione, à morte æterna, & à spiritu seruitutis.

11 Nam vt Adam peccans coniecit nos in istam tristissimam seruitutem: ita Christus iustus nos in libertatem vindicauit, modo nos in eius fidem coniecerimus.

12 Si caussa huius liberationis quæritur, rectissimè respondetur quod merito & efficacia Christi perficiatur.

Liberatio à peccato.

13 Primùm enim meritò nos à peccato liberat Christus qui factus est λύτρον pro nobis, & Ioannes dicit I.17. sanguis Christi purgat nos ab omni peccato. Merito nos liberat ab ira Dei, quia iram Dei pro nobis sustinuit, iuxta illud: Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians. Item, Hic est Filius meus ἐν ᾧ εὐδόκησα. Matth.3.& 17. Item, Merito, nos à maledictione liberat, iuxta illud, Gal.3.13. Christus redemit nos à maledictione Legis, factus pro nobis maledictum. Et merito nos à morte æterna vindicat, iuxta illud, Ioan.3.& 5. & 6. &c. Qui credit in ipsum non peribit, sed habebit vitam æternam: vel, vt breuius dicam, merito obedientiæ crucis expiat peccatum: meritò obedientiæ Legis imputat iustitiam suā omni credenti. Hæc beneficia sæpe vno gratiæ vocabulo intelliguntur.

A spiritu seruitutis

14 Deinde efficacia nos idem Christus à spiritu seruitutis liberat. Nam credentes donat spiritu sancto, qui libertatem adoptionis obsignat fideliū cordibus, & in eis accendit nouam lucem, & inchoat nouam obedientiam. Hoc Christi liberatoris beneficiū Donum per gratiam ab Apostolo nominatur.

A ritibus Mosaicis.

15 Cum his duobus libertatis gradibus, quorum prior gratiæ vocabulo, posterior doni appellatione signatur, coniunctus est tertius gradus post Christū exhibitum, Liberatio à ritibus Mosaicis, quemadmodum docet Paulus in multis locis. Non enim Christianus obnoxius est ritibus & ceremoniis Mosaicis. Nam illi vt vmbræ finem habuerunt aduenīete Christo, & peracto λύτρῳ pro nobis.

A traditionibus humanis.

16 Quartum libertatis gradum Paulus addit, Liberationem à traditionibus humanis, ne videlicet vllas traditiones humanas putemus ad salutem necessarias esse vt debitum cultum. Quas tamen ordinis & εὐσχημοσύνης gratia seruare, si sint piæ, oportet.

17 Hanc libertatem offert Euangelium omnibus qui conuertuntur, cum prædicat pœnitentiam & remissionem peccatorum, in nomine Christi.

Christianæ libertatis definitio.

18 Ex his quæ hactenus exposuimus, plenam definitionē libertatis Christianę, quę inchoatur in hac vita, extruamus. Libertas Christiana est manumissio spiritualis parta per Christum, quam offert Euan-

gelium in nomine Christi, qui vt merito suo credentes liberat à peccato, ira Dei, damnatione Legis, morte æterna, ritibus Mosaicis & humanis traditionibus, adeóque sua iustitia ornat: ita efficacia eosdē donat Spiritu sancto, qui & obsignat in ipsis libertatem adoptionis, & flectens eorum corda ad nouam obedientiam, inchoat in eis vitam æternam.

19 Hæc inchoata libertas personæ locum habet in hac vita per quam fit transitus ad plenam libertatem, qualis futura est post iudicium, quando deleto peccato, placata ira Dei, abolita morte, & sublatis omnibus calamitatibus donabimur æterna iustitia, & erimus conformes Deo in omni ęternitate.

Quātus sit thesaurus

20 Hinc æstimari potest, quantus thesaurus Ecclesiæ Christi sit libertas Christiana, de qua frustra gloriantur, qui viuunt sine pœnitentia, & contra conscientiam peccatorum cœno se miserè inuoluunt. Hi enim miserrimi serui sunt, iuxta dictum Christi: Qui facit peccatum, seruus est peccati. Ioann. 8.

21 Contrà verò, qui retinent fidem & bonam conscientiam, militantes honestam militiam, iustè gloriari possunt se liberos esse. Nam vt Paulus ait: Nulla condemnatio est iis qui sunt in Christo Iesu, & non secundum carnem ambulant, sed secundum Spiritum. Nam lex Spiritus vitæ in Christo liberauit me à Lege peccati & mortis.

Refutantur.

22 Hæc rectè expensa confutant errores Iudæorum, Papistarum, Anabaptistarum, Libertinorum & aliarum sectarum omnium, quæ secus docent de libertate, quam offert Messias.

Iudæi.

23 Iudæi dum somniant mundanum imperium Messiæ, contra dictum Christi, Regnum meum non est de hoc mundo, de libertate Spiritus plane nihil intelligunt.

Papistæ.

24 Papistæ etsi libertatem spiritualem agnoscunt: tamen ab eius possessione homines abducunt, dum alia merita, & aliam satisfactionem pro peccato, quàm solius Christi, hominibus obtrudunt.

Anabaptistæ.

25 Anabaptistæ nihilo meliores Iudæis sunt. Nam & illi fingunt libertatem externam, excusso ciuilis magistratus iugo, & somniant Christianos debere dominium in mundo obtinere, mille annos ante iudicium. Horum delirium paulatim sponte sua collabitur.

Libertini.

26 Libertini nostrę ętatis, prorsus à Diabolo dementati, frenum laxant cuiuis carnis lasciuiæ, vt sine vllo scrupulo, vnusquisque viuat suo arbitratu, Christianam libertatem definientes licentiam quiduis faciendi, sine omni honestatis & turpitudinis discrimine.

27 Hos beluinos fœtores qui non extreme odit, eum porcum esse, imo Diabolum potius quam hominem dixero.

28 His ergo erroribus de Christiana libertate profligatis, veram sententiam quam proposui amemus, ac caueamus ne vllis Satanæ imposturis circūuenti, Libertate quam in Christo habemus, excidamus, ac rursus in laqueos seruitutis incurramus, in certissimum animarum & corporum interitum.

2. De libertate volūtatis.

29 Libertas voluntatis variat tempore. Nam alia est eius ratio ante conuersionem personæ, alia in conuersione, alia post conuersionem, præsertim in actionibus salutaribus.

30 Ante conuersionem voluntas hominis spōte sua serua est, quantum ad actiones salutares attinet. Nam & iudicio aberrat & electione decipitur, & conatu succumbit, vt non queat nisi pro qualitate sua malè velle, Rom. 3.

31 In conuersione Spiritus sanctus in verbo est efficax, & non solum mouet voluntatem, sed mouēdo immutat, non pertinaciter se opponentem Spiritui sancto. Hoc ita esse & Scriptura attestatur, & Sanctorum experientia comprobat.

32 Post conuersionem in renatis voluntas est libera, non ex natura, sed ex gratia. Nam & mens illuminata est verbo & spiritu, & voluntas est conuersa ad Deum, & conatus iuuatur.

33 Verum quia magna in natura adhuc imbecillitas reliqua est, non potest hæc libertas perfectissima esse, sed habet sua incrementa, prout fides in corde crescit.

Distinctiones liberi arbitrii.

34 Cum Scholastici Doctores distinguunt inter liberum arbitrium naturale, & gratuitum, rectissimè faciunt. Nam & liberum arbitrium naturale est rerum naturalium, quæ sunt hominum iudicio & electioni expositæ: ita liberum arbitrium gratuitum est cum Deus in nobis operatur salutaria, vt cognoscere, velle & facere. Hoc habent soli renati, non natura, sed dono.

35 Vt gratuitum hoc liberum arbitriū est præstantius & perfectius naturali tantùm (quale est in non renatis:) ita gratuitò renatorum præstantius est, & perfectius liberū arbitrium (etsi naturale est) Angelorū: & omnium præstantissimum & perfectissimum liberum arbitrium in Deo est. Nam huius natura perfectissima, & vis cognoscendi pręstantissima coniunctæ sunt cum omnipotentia & liberrima voluntate.

XLI.

SCANDALUM.

Fundamentum huius doctrinæ.

1 CVM Christus dicit, Matt. 18. 7. Necesse est venire scandala: &, væ homini per quem venit scandalum, non solùm significat magna pericula fore Ecclesiæ à scandalis, sed etiam denuntiat grauissimas pœnas scandalorum autoribus.

2 Verùm quia non omnia scandala sunt vnius generis, nec omnia æquali reatu obstringunt, operæprecium est rectè scandalorum genera distinguere & explicare.

Nominis consideratio.

3 Scriptura has voces vsurpat σκάνδαλον, πρόσκομμα, & ἐγκοπήν. Scandalum propriissimè significat tegillū in instrumentis, quibus capiuntur mures, vulpes, lupi, &c. Vnde Ecclesia nomen transtulit ad insidias seu tendiculas, quibus capiuntur homines veluti bestiæ tendiculis. Πρόσκομμα propriè est, cùm in via aliquid obiicitur pedibus, in quod incurrens impingit aut cadit, vnde mala exempla veluti saxa quædam sunt, in quę incurrentes impingunt. Ἐγκοπὴ ipsa offensio est seu impactio.

Rei definitio.

4 Erit igitur scandalum generatim, quicquid alicui vel caussa vel occasio offensionis est. Hoc est, quicquid impedit quo minus inoffenso cursu pergamus in Lege Domini. Nam quæ ita offendunt, sunt veluti tendiculæ seu obices quibus in via Domini ad casum impellimur.

Diuisio.

5 Bernhardus duplex scandalum facit, videlicet interius & exterius. Interius vocat, cum vetus homo offendiculum præbet nouo homini. De quo interpretatur dictum Domini, Mat. 5. si oculus tuus dexter scandalizat te, erue illum, &c. Vbi per oculū, manum, & pedem, intelligit cōcupiscentias prauas, quæ sępe nouum hominem molestant, vt inoffenso cursu non pergat in via Domini. Exterius definit quod foris accedit, & prębet vel caussam vel occasionē ruinę.

Subdiuisio.

6 Hoc exterius scandalum de quo potissimum Theologi disputant est duplex, videlicet datum & acceptum.

acceptum. In vtroque duo spectanda sunt, scilicet materiale, hoc est, factum ipsum, & formale, hoc est, imitationis seu offensionis occasio, vnde scandali nomen est.

Datum scandalũ.

7 Datum scandalum est, cum aliquis efficacem caussam lapsus alicui dat seu præbet. Hoc, si materiale spectes, aut oritur ex facto per se malo, hoc est disertè prohibito Lege Dei: aut ex facto in se adiaphoro, sed intempestiuè vel facto vel omisso, contra charitatis regulam. In illo, duplex peccatum: in hoc, simplex est.

8 De priori genere loquitur Christus ad Petrum Matth. 16.23. Vade post me Satana, scandalo es mihi. Etsi enim Christus non impegit: tamen dictum Petri reuera offendebat, & potuit infirmis occasio esse ruinæ. Fuit ergo dictum Petri actiuum & datum scandalum, etsi passiuè Christus non impegit.

9 Hoc scandali genus datum malo exemplo, hoc est, actionibus vel omissionibus pugnantibus cum Lege Dei, omnes quibus salus curæ est, non secus quam infernum ipsum cauere debent.

10 Hoc, est illud scandalum quod tam multis præbet occasionem præcipitij in æternam mortem. Huic omnes hæreses, omnia flagitia, breuiter, quicquid aduersatur dilectioni Dei & dilectioni proximi, subiicitur.

Pœnæ.

11 Autoribus huius scandali Christus θρηνῶδες illud ἐπίφθεγμα væ accinit: & addit melius esse homini illi, vt alligata mola asinaria collo eius, submergatur in profundum maris. Matth. 18.6.

Differentiæ.

12 Variat & hoc genus scandali pro personarum differentiis. Nam si datur à persona quæ versatur in mundi theatro, & in aliqua dignitate est constituta, magis nocet exemplum, & pluribus ruinam adfert, quàm si priuatam vitam ageret, aut alioqui obscura esset persona. Vt enim quo ingentius fuerit saxum cadens ab alta rupe, eo plura fragmenta facit: ita quò dignior fuerit persona, & in sublimiori dignitatis culmine constituta, eo plures in lapsum secum trahit cum cadit: quare & maiorem pœnam meretur. Vt Dauid ob adulterium grauius punitur, quam obscurus ciuis.

Rebus adiaphoris quomodo vtendum.

13 De posteriori genere loquitur Paulus, cum inquit, 1. Cor. 8.13. Si esca scandalizat fratrem meum, non vescar carnibus in æternum, ne fratrem meum scandalizem. Non enim vult Paulus cum offensione proximi, vel vti rebus adiaphoris, vel abstinere ab earum vsu.

14 Verùm hic triplex hominum genus considerandum est. Quidam enim sunt docti Christianam libertatem: ideo firmi habentur. his non est scandalo factum adiaphorum: sed potius gaudio & consolationi. Nam ex mutua firmitudine in negotiis pietatis non parum gaudent verè pij. Quidam sunt obstinati & indociles, quales fuere Pharisæi, de quibus regula Christi notanda est: Sinite eos quia cæci sunt & duces cæcorum. Quidam sunt infirmi & veluti pusilli in schola Christi. Horum ratio habenda est in vsu Adiaphororum. Nam qui cum scandalo talium, hoc est, infirmorum vtitur rebus adiaphoris, charitatis legem violat, & fidem Christi abiicit.

15 Bernhardus hoc etiam comprobat: *Non omnium* (inquit) *scandala æqua lance sunt pendenda. Aliter namque accipienda sunt pusillorum, aliter Pharisæorum scandala. Illorum quippe scandalum de ignorantia, horum verò de malitia descendit. Illi scandalizantur quia veritatem nesciunt: hi quia veritatem oderunt.*

16 Apostolus duo considerari vult in rebus & actionibus mediis, videlicet factum & fidem. Factum liberum vult esse, si caret scandalo: alioqui non. Fidē semper approbat.

Acceptũ scandalũ.

17 Acceptum scandalum est, quod homines sibi accipiunt, vel ex aliorum rectè factis, vel ex aliis rebus quibuscunque.

18 Sed hoc variat. Nam aliud est hominum sapientum extra Ecclesiam, aliud hypocritarum in externo cœtu Ecclesiæ: aliud piorum, sed infirmorum, in Ecclesia.

A sapientibus huius seculi

19 Mundi sapientes offenduntur. 1. Primum infirma specie Christi. 2. Deinde absurditate doctrinę, quam tradit Ecclesia. Nos (inquit Paulus) prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Græcis verò stultitiam. 3. Tum mole ærumnarum, quæ comitantur professionem Euangelij. 4. Præterea dilatione promissionis aduentus Domini.

20 Horum scandalum contemnendum est forti & inuicto animo, & sequenda est regula Hieronymi, qui ita ait: Dimittendum est propter scandalum, omne quod potest prætermitti salua triplici veritate, scilicet vitæ, iustitiæ, & doctrinæ, & Bernhardus piè dicit: Melius est vt scandalum oriatur, quàm vt veritas relinquatur.

Ab hypocritis.

21 Hypocritæ, mortua Ecclesiæ membra, quia operibus suis nituntur, doctrina iustitiæ offenduntur, & vita piorum contemnentium hypocrisin: horum scandalum vt abominatio spernendum est.

Ab infirmis.

22 Infirmi in Ecclesia accipiunt scandalum à florenti impiorum fortuna, & prospero rerum successu. Vnde Dauid Psal. 73. Mei pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei, quia zelo ardebam super iniquos, pacem impiorum videns, in miseria hominum non sunt, & cum hominibus non affliguntur. Ideo tenuit eos superbia: operti sunt violentia tanquam veste, &c. Et paulo post subiungit: Ergo frustrà mundaui cor meum, & laui in innocentia manus meas.

23 Sed quid hic infirmi facient? Hoc Dauid pręclarè docet in eodem Psalmo, cum inquit: Cogitabā, inquit, vt scirem hoc, sed difficile erat in oculis meis, donec veni in sanctuarium Dei, & animaduerterem in nouissima eorum.

24 Hic Dauid duo requirit in infirmis, qui offenduntur prosperitate impiorum. Primum vult nos introire in sanctuarium Dei. Deinde iubet nos in nouissima impiorum animaduertere.

25 Sanctuarium Dei est Ecclesia, cui commendata est sapientia illa arcana, de consilio & voluntate Dei. Hæc sapientia, nos ita erudire potest, modò dociles nos præbuerimus, vt facilè, contemta prosperitate impiorum, credamus inuisibilia, speramus promissa, amemus Deum, atque illi adhærentes, dicamus cum Psalmista: Mihi adhærere Deo bonum est, posui in Deo Domino spem meam, vt annunciem omnia opera eius.

26 Animaduertere nouissima impiorum est conferre finem tristissimum impiorum, cum lætissima catastrophe piorum. Vt enim impij morte hanc vitam commutantes, rapiuntur ad æternum exitium: ita pij in media morte sentientes præsentiam Dei, ducatu angelorum, ex præsentis vitæ miseriis migrant in æternam vitam.

27 Hæc cum pij cogitant, desinunt æmulari in malignantibus, inuidereque iniquitatem facientibus & sperant in Domino, & faciunt bonum, scientes hęreditatem suam in cœlis repositam esse.

28 Hoc cùm sanctus Iob cogitaret, fortuna impiorum contemta, in mediis ærumnis in hanc vocem erupit: Scio quod redemtor meus viuat, & in nouissimo die resurrecturus sim.

29 Hinc exitum piorum & impiorum commẽdat nobis Dominus, propositis exemplis purpurati Epulonis & vlcerati Lazari: quorum illum luctus excepit sempiternus: hunc angelorum chorus in cœlum subuexit, vbi æternum beatus viuet.

Finis & vsus huius doctrinæ.

30 Finis omnium quæ hactenus à nobis proposita sunt, est, vt animis nostris verbo Dei confirmatis, & moribus nostris ad normam Legis diuinæ compositis, simus synceri & ἀπρόσκοποι in diem Christi, pleni fructibus iustitiæ, quæ fiunt per Christum Iesum in gloriam & laudem Dei.

XLII.

CRVX.

Necessitas huius doctrinæ.

1 QVONIAM Ecclesia Dei semper subiecta est cruci in hac vita, necessarium est recte institui pios de cruce: ne fracti crucis scandalo, abiiciãt confessionem: id quod, proh dolor! multis accidisse certum est.

Nominis significatio.

2 Nominamus autem crucem, quãuis afflictionem, qua vel tota Ecclesia premitur: vel singula eius membra, vel castigantur vel probantur: siue id in corpore, siue in animo fiat.

Doctrinæ methodus.

3 Vt autem distinctius de hac re dicamus, quatuor ordine exponemus. *Primum* caussas crucis recitabimus. *Deinde* discrimina crucis piorum & supplicii impiorum, colligemus. *Tum* quo animo piis crux sit ferenda, indicabimus. *Postremo* vnde consolationes sub cruce petendæ sint, aperiemus.

1. Caussæ crucis.

4 Caussæ crucis, cum in nobis ipsis, tũ extra nos quærendæ sunt.

Tres in nobis.

5 In nobis ipsis tres caussæ crucis sunt manifestæ, quorum prima est peccatum in nobis habitans. Secunda, concupiscentia quæuis inde pullulans. Tertia, quotidianus lapsus, quem peccatum inhabitans, per suas concupiscentias, gignit & producit in conspectum.

6 Hæ tres caussæ sub genere culpæ ponuntur, quæ culpa quia violat Legem Dei, iustè cruce reprimitur & castigatur.

Quatuor extra nos

7 Extra nos caussæ crucis sunt quatuor. 1. Nunc enim Satanas Ecclesiam molestat. 2. Nunc membra Diaboli eandem cruciant. 3. Nunc benignissimus Pater castigat. 4. Nunc obiecta in cuiusque vocatione perplexitas & difficultas, perturbat.

1. Satan.

8 Diabolus hostis humani generis & præcipue Ecclesiæ, circumiens vt Leo rugiens, quęrit quem deuoret, hoc est, molitur Ecclesiæ interitum, mendacio & homicidio. Id quod & primi parentes experti sũt, & tota posteritas eorum omnibus temporibus experta est, & experietur vsque ad extremum diem.

2. Satanæ mẽbra.

9 Membra Satanæ, vt sunt Sycophantę, tyranni, hypocritæ & flagitiosi, non parum molestant Ecclesiam.

Sycophãtæ.

10 Sycophantæ sunt qui de sapientia sua gloriantes doctrinæ Ecclesiæ insidiantur. Hi sunt vel extra visibilem Ecclesiam, & manifeste totam Ecclesię doctrinam abiiciunt, & derident vt stultam, quales sunt Mahometistæ, Iudæi indurati, & aliæ profanæ gentes, quæ Christi nomen aduersantur: vel in Ecclesia sunt visibili, & volunt Christiani appellari. Hi non totam doctrinam, sed nunc hanc partem nunc illam, vel deprauant, vel prorsus abiiciunt. Hos hæreticos appellamus.

Tyranni.

11 Tyranni à sycophantis & sophistis excitati, bella Ecclesiæ Dei mouent, & violenta manu conãtur Ecclesiam opprimere. Sed non eodem modo. Quidam enim apertè nomen Christi detestantur, atque ideo pios persequuntur, vt Turca, saraceni, & aliæ profanæ gentes. Quidam Christi nomen se magnifacere simulant, sed tamen sanguine sanctorum, cursum Euangelij occludere moliuntur, quorum antesignanus est Papa, hoc est, Antichristus ille, de quo prædictum est ab Apostolo, 2. Thess. 2. Huic militant multi principes, quidam errore, quidam malitia.

Hypocritæ.

12 Hypocritæ ficta religione sua, non paruam molestiam Ecclesiæ inferũt. In horum numero sunt Monachi, Moniales, Canonici, Vicarij, sacrificuli, non quidem omnes, sed eos tantum intelligo, qui Papæ castra sequuntur, & abdomini suo potius quam Domino seruiunt.

Flagitiosi.

13 Flagitiosi sunt, quos Græci ἀλάστορας vocant. Horum causa, præsertim cum in castris Ecclesiæ tanquam ciues Ecclesiæ delitescunt, multum affligitur Ecclesia, vt historiæ & experientia docet. Vnius Achan scelere exarsit ira Dei in populum. Facinus Roboam, multis fuit exitio. Stuprum vxoris Leuitæ plurimis, etiam piis, cessit in perniciem corporum & fortunarum.

14 Quod autem innocẽtes sępe affligantur propter paucorum flagitia, etiam homines sapientes extra Ecclesiam, norunt. Sophocles refert propter Oedipi incestum, Thebanum regnum fuisse peste vexatum. Homerus propter abreptam sacerdotis filiam, magnam Græci exercitus partem deletam esse, testatur. Hesiodus interdum vnius ob noxam totam Rempublicam affligi affirmat.

3. Pater cœlestis.

15 Inter caussas crucis externas, tertium locum tribuimus benignissimo cœlestis patris consilio & paternæ voluntati. Hic enim sæpe alienum opus facit, vt faciat suum, hoc est, occidit & mortificat, vt viuificet & saluet.

16 Est ergo vtrumque spectandum diligenter, quando Deus cruce castigat Ecclesiam, videlicet iudicium & misericordia. Iudicium est, quod propter peccata nostra punimur. Ideo Dominus ait, Ioann. 8. 11. Noli peccare, ne quid deterius tibi accidat. Misericordia est, quod punit vt conuertat, iuxta illud Pauli 1. Cor. 11. 32. Cum iudicamur à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.

17 Cum his congruit Augustini dictum Ps. 98. *Cum blandiris, pater es, cum cædis pater es: blandiris ne deficiam, cædis ne peream.*

18 Vt ergo Myrrha acris & amara est, & tamen sanat vulnera: ita Crux, etsi carni insuauis est: tamen tẽperata fide nequaquã exitialis, sed salutaris existit.

4. Difficultas vocationis.

19 Quarto loco inter externas caussas crucis, sequitur difficultas quæ in cuiusque vocatione obiicitur. Nulla enim est vocatio tam exigua, quin habeat suam molestiam adiunctam, modò quis non fraudulenter faciat opus Domini.

20 Hoc quàm verum sit conspicitur in regimine domestico: In gubernatione politica: In administratione Ecclesiastica, vt taceam de omnibus aliis vocationis generibus.

II. Discrimẽ quintuplex crucis piorum & impiorum.

21 Secundum quod proposui, fuit de discrimine crucis piorum, & supplicij impiorum.

22 Est autem hoc discrimen potissimum colligendum ex his quinque, videlicet, ex causis efficientibus, finibus, effectibus, tempore, & loco.

23 Si caussas efficiẽtes respicis, quas vocant προκαταρκτικάς, Deus pios paterna virga ex paterno amore castigat. Impios verò & inemendabiles, flagello iræ & furoris sui premit. Illos igitur, vt pater: hos, vt iudex punit.

24 Si fines respicis, pios punit Deus in ipsorum bonum: impios qui emendari & conuerti nolunt, in in-

in interitum eorum: hoc est, pios quidem punit, vt cruce probentur: impios verò, vt vel cruce resipiscant, vel dignis suppliciis coërceantur.

25 Effectus quoque variant. Pij, vt Iob, Dominum benedicunt sub cruce: Impij fremunt aduersus Deum & tristantur. Pij erudiuntur, Impij confundũtur. Pij probantur, Impij perturbantur. Pij patientia sub cruce discunt & inuocant, Impij impatientia victi desperant.

26 In tempore quoque permagnum est discrimen. Pij ad breue tempus, vt postea cum Christo glorificentur. Impij perpetuo malo inuoluuntur, quorum præsens afflictio præludium est suppliciorum æternorum.

27 In loco quoque differunt crux piorum, & impiorum pœna. Nam pij in hoc mundo tantum erudiuntur. Impiorum ignis nunquam extinguetur.

III. Quo animo crux ferenda.

28 Tertium membrum nostræ partitionis fuit, quonam animo piis ferenda sit crux: id quod paucissimis verbis exponi potest.

29 Pij hominis animus sub cruce in hunc modũ erit compositus. *Primùm* omnium renunciabit veteri homini & eius concupiscentiis, vt tanquam noua creatura in Christo, non amplius iuxta carnis, sed iuxta Spiritus & noui hominis imperium viuat. *Secundò*, fides vera prælucere debet in omnibus ærumnis, videlicet probris & cruciatibus. Hæc fides quia nititur merito & intercessione Christi, facile victrix euadet. *Tertiò*, quicquid iam mali euenerit, accipiendum est, tanquam ex manu optimi patris. *Quartò*, præsenti cruce vtendum tanquam auxiliari pharmaco contra omnes animi morbos, superbiam, philautiam, petulantiam carnis, &c. *Quintò*, Cruce excitabitur pius, ad strenuè currendum in proposito salutis stadio, per prædicationem Dei, inuocationem & alia pietatis exercitia.

IIII. Capita consolationis sub cruce.

30 Etsi autem ex his quartum quod in principio proposuimus, colligi potest, videlicet, vnde pius consolationes sub cruce petat: tamen prodest ad hęc capita consolationis respicere. *Primum* cogitet pius in se peccatum puniri, vnde excitetur ad pœnitentiam. *Secundò*, finis intueatur, cur Deus vult Ecclesiam sub cruce esse. *Tertiò*, historia piorũ, qui cruce probati sũt, cogitetur: & præcipuè Filij Dei. *Quartò*, cogitetur necessitas obedientiæ. *Quintò* præsentia Dei erigatur animus, qui dicit: Sum tecum in tribulatione. *Sextò*, concipiatur fiducia promissæ liberationis gloriosæ. *Septimò*, Cõferatur præsens afflictio cum futura gloria. *Octauò*, Dignitas crucis attendatur. Nam hac ratione olim glorificandi filij Dei, declarantur conformes imaginis filij Dei vnigeniti.

XLIII.

MAGISTRATVS.

Status politici necessitas & commendatio.

QVIA & Salomon dicit absque Magistratur, vere populum, ibique salutem esse, vbi multa sũt consilia: & experientia docet fieri non posse vt incolumis sit humana societas sine Magistratu: decet profectò omnes, quibus pietas est cordi, rectè de Magistratu sentire, ne cum profanis hominibus, in contẽtum ordinationis diuinæ abripiantur, in contumeliam Dei, & in propriam corporum & animarum perniciem.

Analysis doctrinæ de magistratu.

2 Vt autem hanc de Magistratu doctrinam distinctius explicemus, quinque nobis excutienda videntur: quorum *Primum* est, vnde & quid sit Magistratus. *Secundum*, quænam sint conditiones legitimi Magistratus. *Tertium*, quod officium, quíque fines administrationis politicæ. *Quartum*, quodnam ius Magistratus in subditos, & in illorũ bona. *Quintum*, quidnam Magistratui debeant subditi.

I. Vnde sit magistratus.

3 Tota Scriptura docet, & Paulus disertis verbis affirmat Magistratum à Deo esse. Non est, inquit, potestas nisi à Deo. Quæ vero sunt potestates, à Deo sunt ordinatæ. Rom. 13. 1. &c.

4 Hæc diui Pauli assertio, quæ cum tota Scriptura consentit, de imperio ipso Magistratusque dignitate intelligenda est, non autem de confusione, quæ sæpe in Imperiis propter scelera hominum exoritur.

Quid sit.

5 Etsi igitur Deus, Neronis imperium constituit: tamen eius scelera abominatur & punit.

6 Cum scitur quod Magistratus sit à Deo, definitio quoque Apostolica est tenenda: videlicet, quod Magistratus sit ordinatio Dei, subditis in bonum, hoc est, vt honorentur boni, & puniantur mali, pro delictorum ratione: idque in hunc finem, vt quieta sit & tranquilla humana societas, Deo seruiens.

II. Conditiones legitimi magistratus.

7 Secundum partitionis nostræ membrum, est de conditionibus legitimi Magistratus, quę Exod. 18. 21. quatuor recensentur: quæ sunt, Pietas, Sapientia, Veracitas, & Odium auaritiæ. Vbi enim hæ conditiones in magistratu inueniantur, salutaris est gubernatio. Contrà, vbi vel aliquę desiderantur, molesta & infelix est administratio.

8 Impia igitur vox fuit profani Tyranni: Sanctitas, Pietas, Fides, priuata bona sunt, qua iuuat Reges eant.

Pietas.

9 Pietas quæ requiritur in Magistratu, caput est felicis gubernationis. Monet enim vt magistratus in omnibus caussis ad Deum respiciat, caueátque ne quid committat, quo illum offendat.

10 Hinc est quod Ieremias de Iosia loquens, dixerit ipsum pauperis caussam iudicasse, eo quod Dominum cognouerit.

Sapiẽtia.

11 Sapientia in pio principe gubernat actiones, ne sophistica vsitata in iudiciis circumuentus, peruertat iudicium, ac iniustitiæ, iustitiæ laruam induat. Præterea etiam Sapientia efficit, vt iudex flectat legem ad caussam, non caussam ad legem.

Veracitas

12 Veracitas efficit ne Magistratus iudicaturus falsas legum interpretationes admittat, quæ postea in præiudicia raptæ, paulatim omnem æquitatem peruertunt.

Odium auaritiæ.

13 Odium auaritiæ synceritatem in iudicando confirmat. Vbi enim iudices sunt nummarij, actum est de æquitate. Nam si personæ acceptio corruptio est iudicij, vt nulli sit æquitati locus: profectò auaritia efficit, vt iudex potius personam, quam caussam intueatur.

14 Vbicunque itaque hæ quatuor conditiones in gubernatoribus incorruptæ adsunt, administratur regnum in sanctitate, vt Sapiens loquitur.

III. Officium magistratus.

15 Tertium membrum, quod in partitione proposuimus, est de officio Magistratus. Hoc Magistratus officium in genere, est vt sit custos Legis vtriusque, videlicet diuinæ & humanæ.

Sit custos legis diuinæ.

16 Legis diuinæ custos est. Primum, quando exemplo Dauidis, Iosiæ, Ezechiæ, Theodosij, Ioannis Frederici ducis Saxoniæ, Christiani III. Regis Daniæ, &c. tollit idololatriam & idololatrię occasiones. Secundò, quando veram religionem proponit, conseruat, & propagat. Tertiò, quando Scholas erigit, docentes & discentes fouet. Quartò, cum aliis ipse pietatis norma est. Rectè enim à Claudiano dictum est: Regis ad exemplum, totus componitur orbis. Quintò, cum religiosa disciplina cauet, ne quis pateat aditus ad corrumpendam doctrinam,

& ad inficiendos mores.

Et legis humanæ.

17 Cuſtos legis humanæ eſt, quando iudicia diligenter exercet, diſciplinam grauiter tuetur, populi vtilitatibus conſulit, Statuum omnium & ordinum iuſtam harmoniam conſeruat, & foris fortiter depellit hoſtes.

18 Etſi autem arduum opus eſt, cuſtodem eſſe vtriuſque legis, Diuinæ & humanæ: tamen cum fides prælucet, & verus affectus ſentitur erga omnia Reipublicæ membra, difficultas non erit maxima.

19 Nam vt fides rectà ad Deum oculos conuertit in omni neceſsitate, vnde omnis felicitas in gubernatione dependet: ita verus affectus erga Rempublicam facit, vt quæ grauiſsima per ſe ſunt, facilia æſtimentur.

20 Qualis autem affectus eſſe debeat principis erga ſuos, monet Homerus, cum principem appellat ἤπιον πατέρα. Et Xenophon in Hierone particulatim idem explicat, hiſce verbis: Νόμιζε τὴν μὲν πατρίδα οἶκον, τοὺς δὲ πολίτας ἑταίρους, τοὺς δὲ φίλους τέκνα σεαυτοῦ, τοὺς δὲ παῖδας ὥσπερ τὴν σὴν ψυχήν, καὶ τούτους πάντας πειρῶ νικᾶν εὖ ποιῶν.

IIII. De Iure Magiſtratus.

21. Quartum partitionis noſtræ membrũ quęrit de Iure Magiſtratus, cùm in ſubditos ipſos, tum in ſubditorum bona. Nam hîc etiam frequenter grauia errata incidunt.

22 Quid autem de hoc iure ſentiendum ſit ſine errore, & vſitata adulatione τῶν κερκώπων ex regula Xenophontis ſciri poteſt: Μέτρον δ' αὐτῷ οὐχ ἡ ψυχή, ἀλλ' ὁ νόμος ἐστί.

23 Ex hac regula concludo tantum Iuris Magiſtratum habere in ſubditos & ſubditorum bona, quantum Leges conſentientes Decalogo & legi naturæ, illi tribuunt.

In ſubditos.

24 Quantum igitur ad ſubditos attinet, ius Magiſtratus eſt iuxta quartum Decalogi pręceptum, imperare ſubditis neceſſaria officia, cum ad publicam incolumitatẽ, tũ ad ſingulorum cõmoda facientia.

25 Cum itaque publica incolumitas conſeruari non poteſt, ſine defenſione ab externis hoſtibus, habet Magiſtratus ius vocandi ſubditos ad bella, vt armis tranquillitas paretur, & defendatur.

26 Et quia corpus integrum nequaquam conſiſtere poteſt, niſi ſingula membra ſuum munus fideliter obeant: Magiſtratus ius habet cogendi quemlibet in ſuo ordine & ſtatu, vt officium faciat, & puniendi eos qui contumaces inueniuntur.

In ſubditorum bona.

27 Quantum autem ad bona ſubditorum attinet, Magiſtratus non habet ius ſimpliciter inuolandi nec in publica, nec in Eccleſiaſtica, nec in priuata bona.

28 Si ad publica bona reſpicis, nefas eſt vt vnus ad ſe rapiat, quod eſt commune multis. Si ad Eccleſiaſtica, ſacrilegium eſt transferre ad pompam & voluptates, quod deſtinatum eſt pietati, hoc eſt, docentibus, diſcentibus, piis pauperibus, ſtructurę templorum & aliarum domorum ſpectantium ad Eccleſiaſticam Rempub. Si ad priuata, manifeſtum latrocinium eſt, & rapina, quæ non erit inulta: ſicuti clarè docet hiſtoria Achab & Naboth.

29. Etſi autem ius in bona ſubditorum nou habet Magiſtratus ſimpliciter: tamen eius habet exigendi tributa: ordinaria quidem, ſemper: extraordinaria verò, quando hoc poſtulat ingruens aliqua neceſſitas.

30 Sæpe enim accidit vt propter maiora pericula deuitanda, propter hoſtes externos arcendos, & alias quaſcunque neceſsitates, extraordinariis tributis indigeat Magiſtratus: quæ vt ipſe exigendi ius habet: ita diuino mandato obligantur ſubditi, ad ſoluendum.

V. De officio ſubditorum.

31 Reliquũ eſt poſtremũ noſtræ partitionis mẽbrũ, de analogo officio ſubditorum erga Magiſtratũ quod ſane vna voce honoris in Decalogo ſignatur.

32 Quia autem hic honor non debet pugnare cum præceptis Dei, recte dicit Polycarpus: *Magiſtratui honor tribuendus eſt, qui non eſt religioni contrarius.*

33 Porro partes legitimi honoris Magiſtratui debiti ſunt plures, quarum prima eſt ſtatuere ſtatum Superiorum, diuinam ordinationẽ eſſe, quam Deus vult nos magnifacere. Secunda, libenter ſe ſubiicere poteſtati maiorum iuxta regulam. Tertia, vera ſtorga superiores complecti. Quarta, reuereri eos tanquam vicarios Dei, ipſius imaginẽ geſtantes. Quinta, obedire in honeſtis & licitis, hoc eſt, in omnibus quæ non faciunt ſubditos impios. Vt ſi Magiſtratus iuberet te auream ſtatuam adorare. Tum enim exemplum Danielis ſequi deberes. Idem eſt de ſimilibus iudicium. ſexta, gratitudinẽ & beneuolentiam omni officiorũ genere declarare. ſeptima, errata maiorum, vel pia ἐπιεικείᾳ tegere, vel prudenti diſſimulatione præterire, vel moderatis conſiliis & admonitionibus corrigere. Octaua, ex conſilio Pauli pro ipſis orare.

XLIIII.

LEGES ET IVDICIA.

Legum encomium.

1 MAGNAE ſunt laudes legum ciuilium etiam apud Philoſophos & Oratores *Vt corpora noſtra* (ait Cicero) *ſine mente: ſic ciuitas ſine lege ſuis partibus, vt neruis, ſanguine, & membris, vti non poteſt.*

2 Fieri enim nequit, vt ſocietas humana incolumis conſeruetur, niſi ſint gubernatores & rectores diſciplinæ politicæ. Hæc autem diſciplina vt exerceatur iuxta certas legum regulas, neceſſe eſt.

3 Vt enim nulla familia ſalua eſſe poteſt, ſine Oeconomica diſciplina: ita politica ſocietas prorſus collabitur, ſine imperandi & prohibendi autoritate, quæ honeſtarum Legum executrix eſt.

In legum conſtitutione requiruntur. 1. Ratio.

4 Vt autem Leges rectè & ſine errore conſtituantur, duo in ipſis requiruntur, videlicet, Ratio & Autoritas.

5 Ratio hæc, aliunde peti non debet, quam ex duobus, videlicet, ex naturæ Lege (cuius Epitome eſt Decalogus) & ex fine Legis.

6 In natura ipſa, ſunt ſemina quædam iuſti & honeſti, præterea iudiciũ, quo iuſta & honeſta iniuſtis & turpibus præferantur. Hæc ſemina & hoc iudiciũ confirmantur voce Dei, hoc eſt, Decalogo.

7 Finis Legis eſſe debet, vt iuſtitiæ norma homines retineantur in officio, & inter ſe iuſtitiæ neruis veluti colligantur: Vt & incolumis ſit ſocietas, & Deus in ſocietate ſancta & iuſta colatur. Atq; hoc eſt quod Cicero ait: *Salus populi ſuprema Lex eſto.*

8 Nam tum demum eſt Reſpublica, & bona hominum inter ſe ſocietas, cum bene ac iuſtè geritur. Geritur autem bene & iuſtè, cum iuxta iuſtitiæ normas, hoc eſt Leges, viuitur, quarum vltimus ſcopus eſt ſalus populi & gloria Dei.

2. Autoritas.

9 Autoritas, quam in Legum ſanctione requiro, etiam in duobus conſiſtit, videlicet, vt Lex feratur à legitimo Magiſtratu, ac publico approbetur conſenſu.

10 Cum Leges hoc pacto extruuntur è Lege naturæ, & feruntur à legitimo Magiſtratu, & approbantur publico conſenſu, obligant conſcientias ſubditorum, vel ad obedientiam vel ad pœnam: idq; nõ ſolum apud homines, ſed etiam coram Dei tribunali.

11 Verùm ſi Leges aberrant à ratione, & non ordinan-

dinantur ad verum finem, vim Legum non habent, sed vincula potius Tyrannica sunt censenda.

Tyrannica vincula.

12 Sunt autem huiusmodi Tyrannica vincula duplicia. Aut enim sunt onera iniusta, quibus premuntur subditi immodicè: Aut sunt decreta impia quibus mandatur aliquid fieri contra honestatem naturæ & Deum. In illis obedientiam debemus, in his minimè. Nam hic autoritas superioris Magistratus, videlicet Dei, excusat. Oportet enim magis Deo obedire quam hominibus. Quemadmodum Socrates ex Philosophia, & Petrus, ex verbo Dei, rectè responderunt.

Leges quomodo fiunt salutares.

13 Vt autem honestæ Leges legitime latæ, sint salutares Reipublicæ & diuturnæ futuræ, requiruntur duo, videlicet, vt ipsi Legumlatores & principes sint veluti viuæ quædam Leges, vt qui vita exprimāt, quod Legibus statuerunt. Nā vt cupiditatibus principum & vitiis infici solet ciuitas: sic emendari & corrigi continentia. Vt & Claudianus testatur cum ait ***Regis ad exemplum totus componitur orbis.*** Deinde requiritur vt sint νομοφύλακες, qui facta hominum obseruant & ad Leges reuocant, vt boni honorentur & mali puniantur.

14 Lycurgus ideo rectè affirmat, non satis esse Leges esse bonas, & esse iudices ordinatos, nisi etiam sint qui hominum facta ad Leges reuocant, vt nocentes iuxta Leges plectantur, & alij sint incolumes.

15 Apud Græcos igitur hoc officium fuit νομοφυλάκων, vt Leges quæ per νομοθέτας positæ erant, conseruarent disciplina iusta.

16 Nam vbi Legum non fit executio, veniunt & Legumlatores in contemtum, & Leges vilescunt, & scelera augentur, iuxta illud Solomonis: Quia non citò fiunt iudicia contra malefacta, æstuant hominum corda ad scelerate faciendum.

17 Atque ideo rectè dictum est à Zaleuco Locrensium Legislatore: Leges esse similes aranearum telis, vbi cura seruandarum legum deest, in quibus musca & culex hęreat, sed vespa, dissipata tela, auolet.

Munimēta legum.

18 Porro in hac νομοφυλακίᾳ æqualitas, æquitas, maturitas, spectentur.

Æqualitas.

19 Æqualitas facit ne det veniam coruo & vexet censura columbum. Hæc enim æqualitas postulat vt sit proportio pœnę & commissi contra Leges, eáque Arithmetica sine respectu personarum.

20. Porro hæc æqualitas partim in facti qualitate, partim in personæ conditione posita est. Fraus à plebeio homine, & à persona constituta in dignitate fungentíque præclaro munere, commissa: Si qualitatem facti respicis, similis ratio est. Verùm quia conditio personarum est diuersa, quæ vel extenuat vel exaggerat scelus, æqualitas postulat, vt plebeius mitius, in dignitate constitutus grauius puniatur.

21 Neque tamen hic personarum fit respectus simpliciter: sed grauitatis caussæ ratio habetur, quam prudens iudex perspicit.

Æquitas.

22 Æquitas, quam Græci ἐπιείκειαν vocant, est cū propter certas circumstantias à rigore Legis, & non à sententia Legislatoris disceditur.

23 Est autem hæc æquitas duplex, videlicet ciuilis, quam ius appellant: & naturalis, quæ ingenita est à natura animis bene sentientium & iudicantium: qua nihil cum sit melius, idcirco bonum nominatur.

24 Vt autem iudex non imtempestiuè vtatur ἐπιεικείᾳ prodest, vt ad hæc tria respiciat, Legem, Sontem, & Populum.

25 Cum Legem respicit, primum cauebit, ne indulgentia intempestiua, Legis autoritas minuatur, eleuetur & vilescat. Deinde prudēter inquirat Legis extremam voluntatem, quæ sane non vult perniciē ciuium, sed emendationem potius, cum conseruatione totius corporis.

26 In sonte considerandum est, qualis sit ipse, qualeque delictum perpetratum, & an nocere possit exemplum.

27 In Populo duo cauenda sunt. Primum, ne lenitatis exemplum pariat peccato patrocinium. Deinde, ne cum damno & periculo societatis humanæ parcatur reo. Nam tum melius est vt pereat vnus, quam vnitas.

28 Ex his concluditur hæc de æquitate regula. Quando Legis voluntas admittit ἐπιείκειαν, & reus emendari sine duriori pœna potest, & populus non redditur deterior exemplo: potest Magistratus clementiori sententia vti, ac reo supplici emendationis spe parcere.

Maturitas.

29 Maturitas, & opportunitatem quærit, & moram frangit. Illa facit ne quid intempestiuè & non debito modo fiat. Hæc occurrit initiis, ne vnius flagitium serius punitum multis sit occasio petulantis contumaciæ aduersus Leges & iudices.

30 Impunitas enim scelerum multos inuitat ad peccandum. Peccantium multitudo, pabulum est omnis generis flagitiorum.

Anabaptistæ refelluntur.

31 Ceterum, quia Anabaptistæ ex nonnullis scripturæ dictis perperam intellectis, conantur tollere actiones forenses, atque adeo ipsas Leges & iudices: sciendum est quid pius animus tuto sequi possit.

32 Solomon, Prou. 25. 9. ait: Age caussam, de qua est controuersia inter te & proximum tuum, & arcanum alterius noli reuelare, ne contumelia afficiat te auditor, & infamia nunquam à te recedat.

Quomodo litigandum.

33 Hoc dictum sapientis ostendit litigationem forensem licitam esse, imò præceptam. Verùm quid sit ab ea excludendum monet. Vult vt partes inter se disceptent de controuersia, sed amotis præstigiis sophismatum & sycophantiarum. Vult frænari cupiditatem & proprium dolorem.

34 Nam qui omissa caussa in aduersarium fertur, limites iusti actoris excedit, ac sibi ipsi infamiam inurit. siquidem affectibus indulgens, sæpe malè agendo, bonam caussam corrumpit.

Conciliatio.

35 Cum hac Solomonis sententia non pugnat Paulus, 1. Cor. 6. 7. cum vult pios potius sustinere iniuriam, quam eam persequi in iudicio. Nam cum addit, Coram incredulis, significat non malum per se esse persequi suam caussam, sed propter scandalum. Neque Christus cum prohibet vindictam. Nam dānat tantum vltionis cupiditatem, quæ tendit in malum eius, de quo petitur vindicta.

36 Nam qui eo affectu petit vindictam, vt qui is qui priuatim offendit pereat, accersit sibi ipsi diuinam vindictam, iuxta dictum Syracidæ: Cupidum vindictæ vltio manet à Domino, & peccata eius sedulo conseruabit.

De vindicta licita & illicita.

37 Distinguatur igitur diligenter & rectè, inter vindictam licitam, & non licitam.

38 Qui patitur iniuriam, licitè petit defensionē à Magistratu, tantum hoc spectans vt quietè sibi viuere liceat. Verùm Magistratus qui exercet iudiciū Dei, & non hominis, debet iuxta leges coercere petulantiam eius qui iniuriam facit: & hæc vindicta dicitur publica, & Dei vindicta.

39 Sine hac publica vindicta, actum est de Legibus & tranquillitate societatis humanæ. Quare Paulus Magistratui gladium datum esse dicit, vt sit terrori malis operibus, & vindex ad iram.

40 Verum si exacerbato animo quæris non tam defensionem tui, quam oppresionem aduersarij, aut etiam si sine legitima cognitione tuus ipsius iudex

etiam si sine legitima cognitione tuus ipsius iudex & vindex velis esse, tua vindicta illicita est & damnāda.

XLV.

CONIVGALE IMPERIVM.

Vnde differentia oeconomiarum.

1 CVM omnis Oeconomicę administratio cernatur in iis qui imperant, & in iis qui parēt, necesse est vt hinc petatur differentia oeconomica societatis & administrationis.

2 Nunc autem, vel maritus imperat & vxor paret, vel pater imperant & liberi parent, vel herus imperat & serui parent.

Distinctio oeconomici imperij.

3 Hinc concluditur Oeconomicum imperium esse triplex, videlicet coniugale, Patrium & Herile.

4 Neque his obstat, quod primogenitorum ius quoddam & autoritas fuerit olim in reliquos fratres eiusdem familiæ: & procuratorum seu τῶν ἐπιτρόπων sit potestas in reliquos eiusdem familiæ seruos.

5 Nam nos hic loquimur de ea oeconomica administratione, quæ ἀνυπεύθυνος à Platone dicitur & non continetur sub alia, vt pars eius.

I. Societas coniugalis.

6 Prima harum societatum, coniugalis, est imperium ἀνυπεύθυνον, quo maritus imperat, & vxor paret iuxta rectam rationē, Leges & ciuiles & diuinas.

Eius descriptio.

7 Hæc societas coniugalis, omnibus statibus hominum concessa, vniusque viri & foeminæ legitima copulatio, conseruatur recta imperandi scientia, legitima parendi alacritate, & promtitudine, vtrinque reddendi τὰ ἴσα seu τὰ αὐτὰ, vt Paulus loquitur, hoc est, si analoga officia sibi mutuo præstiterint maritus & vxor.

Mariti officium requirit.

8 Porro recta imperandi scientia in marito, posita est in timore Dei, in cogitatione iugi communis, in affectione mariti erga vxorem, iuxta voluntatem Dei, in recta officiorum partitione, in noticia finium coniugalis societatis.

Timorem Dei.

9 Timorem Dei ideo primo loco requiro, non solum quia est ἀμάχητος, verumetiam quia vt solus nos in obseruantia mandatorum Dei, & in omni sācta vocatione, continet: ita nisi quis se in timore Domini studiose continuerit, citò euertitur domus eius. Debet ergo summa & prima & regula in Oeconomica administratione timor Dei esse.

Sincerum affectum erga vxorem.

10 Secundò, cogitetur commune iugum, videlicet, quod vir & foemina eodē quasi iugo iuncti sunt, ex quo hæc societas dicitur coniugium, & ipse maritus & vxor coniuges.

11 Huius iugi vinculum est, quo coniuges per beneuolentiam & fidem ad omne vitæ consortium, diuinique & humani iuris communionem consociantur atque constringuntur.

12 Hoc qui serio cogitat, non imperat vxori vt beluæ, sed vt compari seu συζύγῳ idque in timore Dei qui autor est huius iugi.

Iuxta coniugij primi institutionem

13 Affectio mariti erga vxorem indicatur in cōiugij primi institutione, in Sanctorum exemplis, & passim in Propheticis & Apostolicis scriptis: vt taceam pulcherrima dicta sapientum, extructa ex Lege naturæ.

14 Alia animalia fecit Deus duplicia, scilicet masculum & foeminam: hominem autem fecit vnum, & ex illo sunt omnes & singuli procreati, vt scilicet, vnitatem pacis & concordiæ commendaret in homine: idque maxime in coniugio.

15 Cum Adę parenti nostro non inuenitur adiutor coram eo, immisit Deus soporem in Adam, cūque obdormiuisset, tulit vnam de costis eius, & repleuit carnem pro ea, & adduxit eam ad Adam, dixitque Adam, hæc verè os de ossibus meis & caro de carne mea, hæc vocabitur *Ischa*, quoniā de viro sumta est: quamobrem relinquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carnem vnam.

16 Hæc institutio docet qualis affectus debeat esse mariti erga vxorem. Maritus & vxor sunt vna caro, hoc est vnus homo, non quidem substantia, sed affectu. Quare par est, vt maritus sit affectus erga vxorem suam tanquam erga seipsum, & eam foueat ac diligat, tanquam proprium corpus.

Sanctorum exempla.

17 Sanctorum exempla plurima sunt quæ nobis hunc dilectionis affectum mariti erga vxorem commendant, vt Abrahæ, Tobiæ, Dauidis & plurimorū aliorum, quæ decet maritos pios imitari.

Dicta Scripturæ.

18 Dicta Scripturæ multa commendant maritis dilectionem erga vxores. Eph. 5. 25. Mariti diligite vxores proprias, vt Christus dilexit Ecclesiam. Item, Sic debent diligere proprias vxores mariti, tanquam propria corpora. Qui diligit vxorem suam, seipsum diligit. Col. 3. 19. Mariti diligite vxores, & ne sitis amari erga ipsas.

Ethnicorum dicta.

19 Sapientum, vt Philosophorum & Poetarum, dicta prætereo, quale est illud Homeri: Qui bonus & prudens est, is & diligit & magnifacit propriam coniugem. Et illud Phocylidis: Dilige vxorem tuam. Quid enim suauius? quid melius?

20 Hæc dilectio, quam in maritis requiro erga vxores, excludit acerbitatem, tegit incidentia errata, non violentia & rumpentia coniugij foedus, multa ἐπιεικείᾳ mitigat, sub iugo communi subleuat.

21 Recta officiorum partitio etiam pars est scientiæ coniugalis. Mariti enim est iusto labore victū & sibi & vxori quærere, tueri vxorem, non imperare vxori labores isti sexui non conuenientes.

Fines coniugij.

22 Fines coniugij plures sunt. Clemens Alexādrinus duos ponit, ad quos reliqui referri possunt: dicit foeminam viro datam esse, vt sit βοηθὸς τῆς γεννήσεως καὶ τῆς οἰκουρίας.

23 Ex Scripturis hi fines colligi possunt. 1. procreatio & educatio sobolis. 2. societas vitæ domesticæ & mutuum auxilium. 3. Ecclesia domestica. 4. castitas, qua vitatur omnis impuritas contra sextum præceptum. 5. conseruatio Ecclesiæ, politiæ, & familiæ per successionem liberorum in locum parentum, quem finem & Plato, etsi Ethnicus, agnouit.

24 Si quis huc addit sextum finem, videlicet, quod coniugium institutum est, vt sit quoddam mysterium arcanæ copulæ & amoris Christi & Ecclesię, non repugno, modo inde non faciat Sacramentum noui Testamenti.

Vxoris officium.

25 Deinde conseruatur coniugalis societas legitima parendi alacritate, videlicet cum vxores maritis ex dilectione subiectæ sunt, & ea quæ requirit officij ratio præstant.

26 Est enim ordo naturalis in hominibus, vt seruiant foeminæ viris. Nam natura postulat, vt maiori seruiat minor.

Eius partes duæ.

27 Hęc parendi ratio in duobus potissimum videtur sita, videlicet in ornatu & φιλεργίᾳ.

28 De ornatu syracides ait: Vxor verecunda & fidelis grata est, duplici commendatione cumulata. Hæc enim duo sunt maxima mulieris ornamenta, verecundia & fides: quarum illa cauet omnem in dictis & factis turpitudinem, in primis autem mariti offensionem: hęc, in rebus commissis creditisque versatur.

1. Ornatus triplex.

29 Paulus commendat in piis matronis tria ornamenta, Decentem amictum, verecundiam, & temperantiam.

30 Amictum decentem sęu conuenientem requirit. Vt enim non vult foeminam sordidatam esse:

ita nec meretricio, sed eo habitu, qui animum optimè compositum testetur.

31 Verecundia est, qua omne turpe & dictu & factu fugit, ne maritum vlla turpitudine offendat.

32 Temperantia, σωφροσύνη, modestiam, castitatem, sobrietatem, & pudicitiam continet.

33 Φιλεργία seu industria diligentiam adiunctam habet, laborémque facilè suscipit.

34 Hæc industria grata est propter oportunitatem rerum domesticarum, in quibus acquirendis, conseruandis, augendis, mulier industria, diligens & laboriosa, plurimum potest.

35 Adhæc confirmatur societas coniugalis, promptitudine vtrinque reddendi τὰ ἴσα, hoc est, si maritus & vxor ritè sibi inuicem præstiterint analoga officia.

36 Hæc officia tum demum præstari possunt, quando animi vero timore Dei, & mutuo amore deuincti sunt & copulati.

XLVI.

PATRIVM IMPERIVM.

SECVNDVM Imperium œconomicum est patrium, videlicet cum parentes imperant & liberi parent.

2 In hoc imperio spectandum est quid parentes liberis, & quid vicissim liberi debeant parentibus. Nam mutuis officiis conseruatur hæc parentum & liberorum societas.

3 Paulus Ephes. 6. 4. paucis indicat officia parentum erga liberos cum inquit: Vos parentes nolite prouocare ad iram filios vestros, sed educate eos in disciplina & admonitione Domini.

4 Hoc præceptum Apostoli docet & quid parentes vitare in patrio imperio, & quid suis liberis præstare debeant, modo rite velint suo fungi officio.

5 Primum enim cauendum monet, ne nimis seuere & asperè tractent suos liberos. Durior enim tractatio, in qua nulla relucet paterna storga, plurima habet incommoda. Nam & liberos reddit pusillanimes & stupidos, & paulatim odium instillat teneris mentibus aduersus parentes. Vnde contumacia & rebellio nascitur, vt vbi tandem velis lenior esse, frustra labores.

6 At vbi paternum imperiũ exercetur rectè, ibi autoritas quidem in timore & obsequendi studio, εὐεργεσία vero in amore & alacritate placendi parentibus, pueros retinet.

7 Rectè quidem dicit Syracides: Qui suum diligit filium, crebro ei admouet flagella, vt in postremis vitæ suæ diebus gaudeat. Sed vult hanc castigationem dilectione temperatam esse.

8 Vt enim Blanda patrum segnes facit indulgẽtia natos: ita prudens educatio & iustum imperium dilectione temperatum, liberos frugi efficit.

9 Quid autem liberis suis debeant præstare parentes, breuiter monet Apostolus, cum ait: Educate illos in disciplina & admonitione Domini. Hic tria requirit Apostolus à piis parentibus, quæ præstabunt suis liberis, videlicet, educationem, disciplinam & admonitionem.

10 Ad educationem liberorum obligantur parentes, Lege naturæ, mandato Dei, omnium hominum iure communi, & legibus ciuilibus.

11 Deinde requirit disciplinam, qua vt instituuntur nati in rerum piarum & honestarum cognitione: ita humani & comes redduntur: quo ipsorum prudens conuersatio & parentibus ipsis sit honori, & reipublicæ vtilis.

12 Tertio loco requirit Apostolus admonitionem Domini, qua pueris veluti in animum ponunt, & ingerunt quid facto opus sit. Vult enim Apostolus, vt illa teneris mentibus assiduis monitionibus, instillentur quæ Domini sunt, hoc est, quæ ad veram pietatem & timorem Domini faciunt. Deinde etiã, adhibeantur artibus discendis, ad quas natura videãtur maxime idonei: idque vt & sibi victum honestè quærãt & sint vtiles suo loco in Ecclesia & politia.

13 Parentes qui hæc officia negligunt, in naturã peccant, Deum horribiliter offendunt, (cuius vice funguntur in educandis liberis) liberos proprios perdunt, & in Ecclesiam & politiam sunt crudeles. Quare & maledicti iuxta illud Prophetę: Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter.

14 Quid vicissim liberi debeant parentibus, idẽ Paulus docet repetens Legem Dei: Honora patrem & matrem tuam, vt bene sit tibi, & sis longæuus in terra.

15 Syracides 3. ait: Tam factis, quàm dictis, patrẽ matremque honora, vt ab hominibus ad te benedictio perueniat. Vult Sapiens orationis reuerentiam cum cæteris vitæ officiis necessariis atque honorificis coniunctam esse, vt liberi ea tum dicant, tum faciant, in quibus ipsorum reuerentia erga parentes reluceat.

16 Verùm liberi qui hunc honorem non tribuunt parentibus, in naturam & in Deum horribiliter peccant. Huc illud Syracidæ: Quam infamis est desertor patris, & maledictus à Domino, qui mouet indignationem matri suæ.

XLVII.

HERILE IMPERIVM.

1 TERTIVM Imperium œconomicum, est herile, in quo herus imperat, & serui parent.

2 Scientiam imperandi seruis tradit Paulus Ephes. 6. 9. hisce verbis: Et vos Domini eadem facite seruis, remittentes minas, scientes quod & vester ipsorum Dominus est in cœlis, & personarum acceptio apud Deum non est. Col. 4. 1. Domini quod iustum est & æqualitatem seruis præbete.

3 Hæc Pauli testimonia quinque continent spectanda in herili imperio. Horum primum est, quod liceat homini Christiano vti seruorum operibus. Secundum, quod Domini Christiani debeant oculis fidei intueri suos seruos, & cogitare se & ipsos esse conseruos Dei. Tertium ex secundo sequitur, quod debeant placide illos tractare, non asperè, aut Tyrannicè. Quartum, vt reddant τὰ αὐτὰ seu iustum & æqualitatem, hoc est iure analogo compensent mercede & beneficentia illorum labores. Quintum, cum dicit apud Deum personarum acceptionem non esse, monet dominos de pœnis in quas incurrent, si tyrannice seruos suos tractauerint.

4 Idem Apostolus seruis hanc regulam præscribit. Eph. 6. 5. Serui obedite dominis vestris carnalibus cum timore & tremore, & in simplicitate cordis vestri, tanquam Domino, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed tanquam serui Christi facientes voluntatem Dei cum beneuolentia seruientes Domino, & non hominibus. Col. 3. 22. Serui obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum seruientes quasi hominibus placẽtes, sed in simplicitate cordis timentes. Quodcunque facitis ex animo operamini tanquam Domino.

5 Hæc Pauli dicta præscribunt seruis iustam pa-

Margin notes: 1. Industria. — Quomodo hæc societas confirmatur. — De parentum & liberorum officio. — 1. Officium parentum. — Quid cauendum. — Quid præstandum. — 1. Educent liberi. — In disciplina continean. — Admoneantur. — 2. Liberorum officium. — De dominorum & seruorum officiis. — 1. Dominorum officium. — Eius partes. — 2. Seruorum officium.

rendi dominis suis rationem. Primo loco requirit in seruis timorem Dei, sine quo nullum officium rectè præstari potest, nec à dominis nec à seruis. Secundò, requirit in seruis simplicitatem: qua nequitia πανεργία seruilis, contumax rebellio & responsatrix audacia expellitur. Tertiò, requirit obediendi alacritatẽ in seruilibus officiis. Quarto regulam obediẽtiæ tradit çum iubet seruos obedire Dominis tanquam Christo, Quare vult vt Christiani serui in omnibus actionibus suis ad mandatum Dei respiciant. Postremò magnifice seruorum obedientiam ornat, cũ ipsam Deo præstari pronunciat.

6 Verùm serui qui hanc suam parendi regulam negligunt, plerunque puniuntur egestate in senectute, vt taceam maledictionem in quam sua contumacia iustè incurrunt.

XLVIII.

DIVITIÆ.

Exordiũ à refutatione erroris monachorũ de perfectione, quã in ficta paupertate cõstituunt.

1 IN primis Monachorum error detestandus est, qui perfectionem Christianam posuerunt in mendicitate, & diuites omnes extra perfectionis statum esse falsò statuerunt.

2 Nam neque diuitiæ, neque paupertas, per se, aliquem meliorem aut deteriorem faciunt. Quare rectè ille apud Terentium, diuitias neque in bonis neque in malis numerat, sed tales dicit esse, quales sunt ij, qui illis vtuntur. Idem plane iudicium est de paupertate seu mendicitate.

3 Si quis ergo bene vtitur diuitiis, bonæ censentur: Contra vero, si male, malæ culpa vtentis sunt.

4 Hinc rectè Plato diuitias cæcas esse pronũciat sine prudentia: acutum aũt cernere, cum prudentiã sequuntur. Et sapiens: Diuitiæ sunt bonæ ei, in quo non est peccatum, & paupertas mala in ore impij. Et Bernhardus. Crimen non est in rebus, sed in vsu agẽtis. Item, nec diuiti obsunt opes, si eis bene vtatur: nec pauperem egestas commendabilem facit, si inter inopiam sordes peccati non caueat.

Regula.

5 Proinde constãter teneatur hæc regula, Quod neque diuitiæ, (loquor autem de terrenis diuitiis) neque paupertas seu mendicitas, per se, hominem coram Deo commendabilem reddant.

6 Cum igitur diuitiæ à Domino dicantur spinæ, & ab Apostolo laquei, non ad rerum naturam, sed ad abusum referendum est. Nã multi diuites, suis diuitiis malè vtuntur, & inde fiunt petulantes, & superbi ac pugnaces, atque ita in alios contumeliosi & iniurij, iuxta dictum Græcorum, πλοῦτος ὕβριν τίκτει.

A diuitibus tria requiruntur.

7 Ne ergo piis diuitiæ fiant vel spinæ, vel laqueus, sed instrumenta potius multarum virtutum, in gloriam Dei, & multorum vtilitatem: tria sunt in diuitiis spectanda, videlicet iusta acquisitio, pia possessio, ac prudens administratio. De his tribus ordine dicemus.

1. Sit diuitiarum iusta acquisitio.

8 Quantum itaque ad iustam acquisitionem diuitiarum attinet, sex sequentes regulæ teneantur.

9 Prima, Summa cura & præcipua, in tota vita, & omni actione nostra, sit salutis animæ nostræ, iuxta Domini dictum: Quærite primum regnum Dei & iustitiam eius.

10 Secunda, Quia hæc vita opus habet adminiculis, iuxta ordinationem Dei, quæri possunt facultates, licetque iis quæ ad victum cultumque necessaria sunt quærendis operam dare. Hæc regula confirmatur non solum promissione diuina. Deus enim pie laborantibus benedictionem promittit: verumetiam multorum Sanctorum exemplis, qui amplissimis sua industria partis diuitiis, abundarunt.

11 Tertia, Sit labor noster in legitima vocatione legitimus, vt bona conscientia gloriari possimus, nos in vllius fraudem nihil egisse.

12 Quarta, Absint malæ artes, quibus facultates aliorum ad nos auarè trahamus: absint fallaciæ & fraudes in contractibus.

13 Quinta, Omnibus contractibus, approbatis à gubernatoribus sapientibus, liberè vtamur.

14 Sexta, Lucrum, quod proficiscitur, nobis laborantibus, ex benedictione Dei, capiamus tanquã ex manu Dei, fructumque laboris nostri tanquam iustam mercedem, percipiamus cum gratiarum actione.

2. Piè possideantur.

15 Partas his viis diuitias vt pie possideamus sũma cura adhibẽda est. Nam nisi pie possederis, quod iuste acquisitum est, tibi ipsi laqueum ad interitum parasti.

16 Hic proinde regula Dauidis, Psalm. 62. 11. obseruetur: Si diuitiæ affluant, nolite cor apponere, hoc est, nolite fiduciam collocare in diuitiis, sunt enim incertæ.

17 Hæc regula Dauidis vult, vt animus noster non sit affixus diuitiis: vult vt non metiamur felicitatem fallaci diuitiarum mensura: vult vt non efferamur superbè aduersus tenuiores.

18 Quicunque ergo pius esse velit, abiiciat fiduciam diuitiarum: ne sibi in laqueos vertantur: ne sibi intercludant aditum regni cœlorum. Sit spes firma in solo Deo, siue augeantur, siue minuantur, siue auferantur diuitiæ. Retineatur verus thesaurus Iesus Christus. Qui enim hunc habet, verè diues est, etiãsi cum Lazaro mendicet panem.

19 Hic affectus in Paulo Apostolo fuit, qui ita de se ait, Phil. 4. 12. noui & humilis esse, & abundare, hoc est, paupertate, contemtu, & ærumnis pressus, non frangor animo, sed submitto me voluntati Dei, & constanter perfero aduersæ fortunæ sęuitiam. In felici rerum successu minime superbio, sed in timore Dei, cum gratiarum actione, pręsentibus bonis vtor.

20 Hoc suum exemplum vult omnibus piis cõmendatum Apostolus. Nam summa ars piorum est, nec aduersis frangi, nec prosperis efferri.

21 Verùm huius artis principia duo sunt, videlicet, viua fides, & verus timor Dei. Fides enim facit, ne in aduersis succumbamus. Timor Dei nos reprimit, ne in prosperis efferamur. Vtrunque principiũ inuocatione Dei fulcitur & conseruatur.

3. Prudenter administrentur.

22 Cum in hunc modum animus diuitis compositus est, debet de prudenti administratione suarum diuitiarum cogitare, vt rectus & legitimus sit diuitiarum vsus.

23 Etsi autem laudanda est sententia Xenophõtis, qui vsum diuitiarum triplicem facit: (Primã partem cultui diuino tribuit. Secundam amicis indigentibus. Tertiam conseruationi & ornamento Reipublicæ, in qua quis viuit) tamen nos verbo Dei edocti, distinctius paulo & clarius ostendemus pium & verũ diuitiarum vsum qui in quatuor positus est.

Primus vsus diuitiarum: cõseruatio religionis

24 Primus ergo & principalis diuitiarum vsus esse debet, vt seruiant conseruandæ religioni, & propagandæ gloriæ Dei.

25 Hic vsus confirmatur ex fine hominis. Homo enim primum conditus, & deinde regenitus est per spiritum sanctum, vt Deum glorificet. Proinde quicquid bonorum habet homo, ad istum suæ creationis & reparationis finem referre debet.

26 Hîc multi, miserè inescati cupiditate habendi, horribiliter peccant. Sunt enim diuites, qui nihil prorsus

prorsus conferunt ad conseruandum verbi ministerium. Sunt qui rapiunt scelerate, quæ diuino cultui à maioribus nostris destinata sunt. Sūt qui diuitiis suis augent potentiam Tyrannorum ad opprimendam Ecclesiam, & abolendam religionem, quibus prestaret si nunquam nati fuissent. Nam illorum portio, tandem erit cum Diabolo, cuius satellites sunt.

27 Pius ergo cui contigere facultates in hoc mūdo, intueatur finem creationis & regenerationis suæ: & partem suarum facultatum conferat in hunc vsum vt Dei gloriam ornet, ac veram religionem suis opibus promoueat.

28 Proponat sibi pius piorum hominum, vt Dauidis, Iosiæ, Ezechiæ, Constantini, Theodosij, item multorum honestorum nobilium & ciuium, aliorūque exempla, quorum hæc præcipua cura fuit, pro ratione facultatum ornare gloriam Dei, iuuare docentes & discentes religionem, conseruare Scholas, & honesta Scholarum priuilegia, defendere Doctores pietatis contra sæuitiam & iniuriam Tyrannorum, quibus nihil dulcius est, quā varias artes & vias excogitare, quibus opprimere possunt docentes & discentes. Horum Tyrannorum vicem toto pectore doleo. Nam reproba sua mente magis magisque se immergunt in gehennam.

Secundus vsus: conseruatio rerumpublicarum.

29 Secundus vsus diuitiarum verus & legitimus esse debet, vt eas respub. in quibus viuimus, iuuemus & ornemus pro nostrarum facultatum modulo.

30 Hanc ob caussam tributa imponuntur, vt illis tanquam neruis contineatur respublica, hoc est, vt sint ornamenta pacis, subsidia belli legitimi, & premia eorum, qui Reipublicæ præsunt.

31 Hic non parum peccant duo hominum genera. Sunt enim quidam, qui tametsi abundant facultatibus: tamen cum aliquid erogandum est in vsum Reipublicæ, hoc vafrè reiiciunt in miseram plebeculam, quæ vltra vires & facultates conferre quæ petuntur, cogitur. Qui autem hoc faciunt, suo reseruantur iudicio.

32 Sunt etiam forte, qui non contenti ordinariis reditibus, nouas exactiones subditis imponunt, qui non tam furti, quam sacrilegij rei, coram Dei tribunali, sistuntur.

33 Verùm hoc intelligi cupio prudenter. Nam hîc discerno inter tempora pacis, & belli. Tempore pacis sit contentus Magistratus ordinariis reditibus ne in Deum peccet. Tempore belli, corpora & facultates subditi suo magistratui debent. Verùm hîc piam prudentiam moderatricem esse oportet.

Tertius: conseruatio familiarum.

34 Tertius vsus rectus & legitimus diuitiarum est, vt quilibet pro ratione suæ personæ statum suū tueatur, honestè viuat, ac suam familiam alat atque defendat.

35 Verum hîc cauenda sunt duo vitia, sordes & prodigalitas. Sordes sunt indignæ pio homine. Prodigalitas effundit temere facultates: sæpe in splendorem statui minime conuenientem.

36 Pius nobilis tueatur suum statum, relinquat principibus suam magnificentiam. Honestus ciuis relinquat nobilibus suum splendorem. Doctor pietatis in Scholis & templis, modestè tueatur suum statum, sine thrasonico fastu. Breuiter, quilibet, quod suæ personæ conueniat, cogitet.

Quartus: cura & cōseruatio pauperū.

37 Quartus & postremus vsus rectus & legitimus diuitiarum sit, vt diuites afficiantur egenorum calamitate, eosque subleuent suis facultatibus.

38 Nam hoc consilio Deus absque omni dubio vult in medio nostri esse pauperes & egenos, vt exploret, & qua simus erga ipsius mandatum obedientia promtitudine; & quo simus affectu erga filij Dei membra.

39 Quare non sine caussa in extremo die prouocabit Dominus ad opera misericordiæ, tanquam ad testes fidei & timoris Dei. Esuriui, inquit, & dedistis mihi cibum, sitiui, & dedistis mihi potum, hospes eram, & collegistis me.

40 Cur autem tanti faciat opera misericordiæ Dominus, ostendit cum ait: Amen dico vobis, quatenus fecistis vni ex istis fratribus meis, mihi fecistis, & quatenus non fecistis vni ex istis minimis, nec mihi fecistis.

Præmia recti vsus diuitiarū.

41 Huiusmodi verum & rectum diuitiarum vsum, duo præter spiritualia præmia, consequuntur stabilitas bonorum, & illustris beneficiorum commemoratio in cœtu piorum, quæ est summa gloria. Ita enim Sapiens ait: Itaque eius bona constabilientur, eiusque beneficia in cœtu Sanctorum commemorabuntur. Et Psalmus 112.9. Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi. Hoc est, perpetuo in hominum memoria durat.

Supplicia impiis diuitibus parata.

42 At quanta mala concomitantur iniustam acquisitionem, & profanum abusum diuitiarum, nemo oratione explicare poterit. summa tamen huc redit, quod conscientia scelerum, & metu iudicij diuini tādem prostrati miserrimè suas opes sint relicturi, vel hæredibus suis in laqueum, vel alienis, & plerunque hostibus. Atque ita tandem, suo magno malo, discūt vanam fuisse spem, quam collocarunt in diuitiis, vero & viuo Deo posthabito. Nam fieri non potest, vt simul & Mammonæ & Deo vero seruias.

XLIX.

CVRA.

Vtilitas huius doctrinæ à consideratione oppositorū.

1 VT nulla maior pestis est veri cultus Dei, quam ethnica & profana cura & solicitudo, ita summus cultus Dei est, cum vnusquisque solicitè ambulat coram Deo in vocatione sua.

2 Est itaque operæprecium, vt pij recte instituantur, ne nimium vel in dexteram partem deflectāt, omnem curam abiicientes: vel in sinistram, ethnica & profana cura tabescentes.

Triplex cura.

3 Est autem triplex cura. 1. Quædam enim est necessaria & sancta. 2. Quædam ethnica & profana. 3. Quædam ex vtroque genere mixta.

1. Necessaria & sancta.

4 Necessaria & sancta solicitudo est pars officij Christiani hominis, quæ nobis & mandato Dei, & multis illustribus exemplis commendatur.

Confirmatio à dictis.

5 Paulus enim Rom. 12.8. ait: Qui præest, in solicitudine præsit 1. Tim. 5.8. si quis suorum, & maxime domesticorum, curam non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.

Ab exemplis.

6 Exempla huius sanctæ curæ, sacra historia plurima suppeditat, vt Noe, Abrahæ, Isaac, Iacob, Ioseph, Mosis, Iudicum, Regum, Ducum, Prophetarum, sacerdotum, &c.

7 Breuiter, vera pietas cōsistere nequit, nisi hæc sancta cura adsit, cum in communi piorum omnium tum in singulorum vocatione & officio.

Applicatio.

8 Pius proinde rex, pro suo regno & subditis, pius paterfamiliâs, pro sua domo, vxore & liberis, pius Euangelij minister, pro commissa sibi Ecclesia, & quilibet pro seipso, sanctam solicitudinem habere debet.

Eius limites quatuor.

9 Vt autem sancta hæc cura certis limitibus claudatur, in ea spectanda sunt quatuor, videlicet, mandatum Dei, fides, finis, & modus.

Mandatũ. 10 Mandatum Dei est quo præcipitur hæc sancta cura. Hoc mandatum iubet, vt Deum, proximũ, & nos ipsos intueamur. Vult enim Deus, vt coram se solicitè ambulemus. Vult vt proximos pia cura foueamus. Vult vt nostræ salutis & vocationis rationem habeamus.

Fides. 11 Fides ideo requiritur, quia nihil sine fide rectè fieri aut Deo placere potest. Deinde fides est veluti regula huius sanctæ curæ. Nam nisi ad hanc regulam moderemur curam nostram, sancta esse non potest.

Finis. 12 Finis principalis debet esse gloria Dei, cui alij plures subordinentur, vt Status cuiusque incolumitas, Conseruatio œconomiarum & Politiarum, Ecclesiæ ædificatio. Hi omnes gloriæ Dei destinentur.

Modus. 13 Modus sanctæ curæ hic esse debet, vt pius in omnibus actionibus se voluntati Dei subiiciat, à quo non solùm successus petendus est, verumetiam, si parum labor noster votis responderit, ipsius tamen beneplacito nos submittamus.

Obiectionis explicatio, insignibus exemplis cõfirmata. 14 Quod autem Deus non semper sinat, vt votis nostris omnia respondeant (sæpe enim frustra videmur vel summam curam adhibuisse, sæpe preces nostræ videntur contemni) in caussa est dilectio Dei erga nos. Ea est enim nostra imbecillitas, vt in rebus prosperis facilè vincamur à vana gloria, partem saltem nostri successus nobis ipsis ascribentes: sicut scribitur de Iosia, qui cum roboratus esset, cor ipsius in interitum eleuatum est. Et Ezechias in afflictione iustus fuit: in prosperitate, à vana gloria est victus.

15 Episcopi Romani in paupertate & persecutione sanctisimi fuere: at successores in diuitiis, splẽdore & prospero rerum successu, obliti sunt Dei, & ex pastoribus versi sunt in lupos.

16 Ecclesia sub tyrannis sancta erat: postea ex fauore Imperatorum facta est remissior. Verissimum est enim dictũ Prophetæ: Afflictio dabit intellectũ.

17 Quapropter singulari arte opus est, ne rerum prosperitate abutamur in nostram ipsorum perniciem. Atque ob eam caussam, Deus paterno consilio, & singulari dilectione facit, vt nos interdum asperioribus flagellis cohibeat, ne ferociores facti, iugũ obedientiæ abiiciamus. Nescit enim mens hominis seruare modum, rebus sublata secundis.

2. Mala & profana. 18 Mala & profana solicitudo, quæ & ethnica dicitur, & Matth. 13. 22. suffocans: Solicitudo, inquit, seculi huius, & seductio diuitiarum, suffocat sermonẽ, vt non ferat fructum.

Eius origo. 19 Nascitur autem hæc profana solicitudo ex diffidentia & ignorantia prouidentiæ diuinę, & prohibetur sæpe verbo Dei. Matth. 6. 34. Nolite soliciti esse in crastinum, 1. Petr. 5. 7. Omnem curam proiicientes in illum.

Error. 20 Hæc profana cura, in caussa, in fine, & in modo, longisime aberrat à sancta & pia solicitudine. In caussa: quia oritur à diffidentia & ignorantia. In fine: quia præsentis vitæ securitatem & tranquillitatem tantum spectat. In modo: dum iustum modum & mensurã trãsgreditur, mundana cœlestibus, peritura æternis, saluti animæ tranquillitatẽ corporis, præponens. Non enim se subiicit voluntati Dei: sed potius fremit aduersus Deum, irascitur Deo, quando omnia ex voto non succedunt.

3. Mixta. 21 Mixta solicitudo est, qua curamus quidem, quæ officij nostri sunt: sed modum non seruamus. Sępe enim propter innatam in nobis intemperantiam, in officium Dei sacrilegè irrumpimus. Vt cum Paterfamiliâs, rectè quidem secundum mandatum instituit familiam, liberos curat, quærit victum, &c. sed non rectè laborem & curam partitur. Labor quidem cum sancta cura in vocatione requiritur: sed euentus Deo commendandus est, cauendumque ne trepidatio aut nimia anxietas ad impatientiam & profanitatem impellat.

22 Quare hic opus est precatione, aduersus solicitudinis tentationem, qua nostra vota Deo commendemus, vt ipse nos laborantes adiuuet & euentum gubernet.

L.

PERFECTIO CHRISTIANA.

Scopus scripturæ. 1 CVm tota Scriptura, teste Apostolo, 2. Tim. 3. 17. eò pertinet, vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus: huc nonnulla de perfectione Christiana, ad quã omnia quæ hactenus disputauimus, tanquam ad finem seu scopum referenda sunt, adiiciam.

Perfectio piorum. 2 Omnium primùm statuendum est discrimen inter perfectionem duplicem piorum. Nam alia est perfectio piorum in præsenti vita: alia erit in futura.

1. In præsenti vita. 3 Perfectio piorum in præsenti vita, non æstimanda est ex perfectione seu impletione Legis: sed ex imputatione diuina, cordis rectitudine, & alacritate obediendi Deo, qualis in omnibus vere piis existit.

4 Monachi insulsè definiũt perfectionem Christianam esse, abdicare diuitias, & paupertatem spontaneam amplecti.

Refutatio erroris Monachorum. 5 Etsi autem Dominus Matt. 19. 21. iuueni, à quo interrogatus erat de modo consequendi vitam æternã, dicit: Si vis perfectus esse, vade, vende tuas possessiones & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & veni & sequere me: tamen non rectè ex personali mandato, constituunt generalem regulam, & ex singulari facto vniuersalem definitionem: præsertim cum exceptiones sint manifestæ.

6 Nã Noe, Abraham, Dauid, & multi alij, perfecti in Scriptura dicuntur: qui tamen suas facultates non abiecerunt, sed eis, vt plurimarum virtutum instrumentis, rectè vsi sunt.

7 Non ergo dictum Domini ad iuuenem, accõmodandum est in specie ad generalem definitionẽ: sed in genere tantum. Nam si iuuenis iste secutus fuisset Christum, & anteposuisset obedientiam erga ipsum suis diuitiis, vere fuisset perfectus. Proinde omnis, qui ex fide Christi anteponit obedientiam erga ipsum omnibus rebus charisimis in hac vita, perfectus rectè dicitur.

8 Abraham iustus fide promisionis, iubetur à Domino, filium suum vnigenitum, quem diligebat, Isaac mactare in holocaustum. Hic quia Abrahã anteponit obediẽtiam erga Deum filio, quo nihil erat illi dulcius in vita, nihil carius, pronũciatur perfectus.

9 Hoc Abrahami exemplum duo docet. Primùm, quæ sit perfectio personæ. Deinde, quę sit perfectio operis.

Monachorum. 10 Perfectio personæ est ex fide Christi obedientiã erga Deũ pręferre omnibus rebus mũdi. Perfectio operis est, cum opus perfectum est, non quidem opere operato, vt loquuntur, seu operis consummatione, sed proposito operantis & acceptione diuina.

12 Abraham enim non perfecit opus mandatũ: sed quia propositum fuit rectum, & voluntas prompta, Deus acceptauit opus.

Partes. 12 Porro partes Christianæ perfectionis sunt, rectitudo mentis, puritas affectuũ, & morũ integritas.

13 Rectitudo mẽtis est rectè sentire de Deo, iuxta ipsius verbum. Puritas affectuum agnitione nostræ in-

ſtræ infirmitatis, fiducia Mediatoris, & voto pietatis continuandæ æſtimatur. Morũ integritas in pietate erga Deum, ſanctimonia vitæ, dilectione erga homines, & ſancta, in vocatione cura.

Definitio.

14 Vel vt omnia breuius dicamus. Perfectio Chriſtiana eſt retinere fidem & bonam conſcientiam.

15 Neque perfectionis vox in hoc loco, imperfecto gradibus: ſed fucato & mendaci, hoc eſt, hypocriſi, opponitur.

16 Breuiter, Perfectio Chriſtiana in hac vita, in vera pietate & non fucata conſiſtit.

17 Eſt ſiquidem pietas vera, fundamentũ, principium, dux, & gubernatrix omnium virtutum.

18 Fundamentum, quia ſuper ea extruuntur veræ virtutes. Principium, quia ab ea manant, vt à fonte riuuli. Dux, quia regit eas, & continet intra verbi Dei limites. Gubernatrix, quia dirigit eas, vt recta ad finem verum ferantur, videlicet, ad gloriam Dei, ædificationem Eccleſiæ, & vtilitatem proximi.

2 Perfectio, in futura vita.

19 Perfectio Chriſtiana in futura vita conſtabit perfecta regeneratione corporum & animarum, & conformitate noſtri cum Deo, qui erimus Deo iuncti perfecto amore in omnem æternitatem.

20 In hac coniunctione noſtri cũ Deo ſummo bono, poſitus eſt finis bonorũ hominis, & vera hominis beatitudo & ſalus. Hanc donet nobis Pater cœleſtis in Chriſto vnico Mediatore.

LI.

STATVS ANIMAE post mortem corporis.

Errores aduerſus fidem de ſtatu animæ poſt mortem corporis: & eorũdem ſolida refutatio 13. firmiſſimis argumentis confirmata.

1 QVI fingunt animas poſt mortem corporum vel interire, vel dormire, ſeu nihil ſentire, ſiue boni, ſiue mali, contra Scripturam ſentiunt: quæ & vitam & ſenſum tribuit animabus, poſtquam diſceſſerunt à corporibus, id quod Scripturis confirmabimus.

2 Primùm enim filius Dei dicit, Ioan. 11.25. Qui credit in me, etiamſi mortuus fuerit, viuet, hoc eſt, etiamſi moriatur ad tempus, quoad corpus attinet: tamen anima viuet, quæ eſt ita creata vt ſit immortalis.

3 Significat ergo Dominus duo, Primùm, quod anima morientis in fide Chriſti, ſit poſt mortem victura beata. Alterum, quod anima non credẽtis, ſit victura miſera.

4 Secundò, Orta diſſenſione inter Phariſæos & Sadducæos de anima poſt mortem, viuatne an moriatur: quorum illi & animam viuere poſt mortem, & corpora aliquando viua proditura ex ſepulchris, recte ſtatuerunt: hi autem neutrum crediderunt. Horum ergo falſam opinionem Dominus hoc argumento euertit, Mat. 22.32. Deus eſt Deus viuorũ. Deus eſt Deus Abraham, Iſaac & Iacob. Ergo Abraham, & Iſaac, & Iacob viuunt. Non autẽ nunc corporibus. Igitur animabus: quæ aliquando redibunt ad corpora, vt & ipſa viuant.

5 Tertiò, Dominus dicit diſcipulis ſuis, Mat. 10. 28. Nolite timere eos qui corpus occidunt, & animã non poſſunt occidere. Sed timete eum potius, qui & animam & corpus poteſt perdere in gehenna. Quid poteſt clarius dici de vita animæ poſt mortem corporis?

6 Quartò, Salomon claris teſtatur verbis, quid illi futurum ſit, qui moritur in timore Dei. Puluis, inquit, (id eſt corpus hominis) redibit ad terram, vnde ſumtus eſt. Spiritus autem, (id eſt, anima hominis) redibit ad Deum, qui dedit illum. Eccleſiaſt. 12.7.

7 Quintò, Sap. 3.1. ita ſcriptum eſt: Iuſtorum animæ ſunt in manu Dei, & non tangit illas tormentũ. An non hoc dictum congruit cum Chriſti & Salomonis dictis, de vita animæ poſt mortem corporis?

8 Sextò, Chriſtus proponens hiſtoriam de diuite & impio Epulone, & de paupere & pio Lazaro, Luc. 16.19. an nõ apertiſſimè affirmat vtriuſque animam poſt mortem corporis viuere? Illius quidem, in pœnis miſeram: huius verò, in ſinu Abrahæ beatam? Quid? An non eſt hoc animã poſt mortem corporis viuere & ſentire? miſeram eſſe vel beatam?

9 Septimò, Petrus Apoſtolus claris affirmat verbis, eorum animas detineri in carcere, qui Chriſti ſpiritui ſonanti in Noe, & inuitanti ad pœnitentiã non crediderunt. Quare neceſſe eſt fateri impiorũ animas poſt mortẽ corporum, & ſupereſſe, & viuere, & ſentire pœnas. 1. Petr. 3.19.20.

10 Octauò, Sanctus Ioannes, in ſua reuelatione, cap. 6.10. dicit Sanctorũ Martyrum animas clamare in cœlo, & expetere vindictam eorum, qui ſua corpora occiderunt. Si ergo Sanctorum animæ in cœlo ſunt beatæ cum Deo: vanus eſt, qui eas vel interiiſſe, vel ita ſopitas, vt nihil ſentiant ſtatuit.

11 Nonò, Quid audit Latro qui pependit in cruce, & dixit: Domine memento mei dum veneris in regnum tuũ? An non ei reſpondit Dominus, Luc. 23.43. Hodie eris mecum in Paradiſo, hoc eſt, in loco cœleſti & beato? Quod ſane non de corpore latronis intelligi poteſt. Quare neceſſe eſt vt de anima accipiatur, quæ nunc beata viuit in cœlo, cum Chriſto, & multis Sanctorum animabus, & caſtiſſimis Dei angelis.

12 Decimò, Chriſtus moriturus in ara crucis pro peccatis noſtris clamauit & dixit: In manus tuas Domine commendo ſpiritum meum. Luc. 23.46. Iam autem ipſe dicit, Ioan. 12.26. Vbi ego ſum, illic & miniſter meus erit. Quare vt anima Chriſti recepta eſt in cœlũ in manus Dei: ita omniũ eorũ animę recipiuntur, qui Chriſto per fidem inſerũtur. Quod enim in capite præceſſit, ſequetur in membris.

13 Vndecimò, cum Iudæi Stephanũ propter Chriſti confeſſionẽ obruerent lapidibus, vidit Stephanus cœlum apertum, & filium Dei ſtantem ad dexterã Patris, quem moriturus inuocat & ait: O Domine, accipe Spiritum meum. Act. 7.59.

14 Hic videmus Iudæos habuiſſe poteſtatem in corpus Stephani, ſed non in animam, quam filius Dei in cœlum ad ſe recepit, vt illic beata viuat. Nec aliter ſentiendum, de aliorum piorum animabus.

15 Duodecimò, Paulus poſt multas moleſtias in Apoſtolico munere, tandem ait, Philip. 1.23. Cupio diſſolui & eſſe cum Chriſto. Diſſolutio hæc, fuit animæ à corpore ſeparatio, qua animam poſt mortem non dubitabat manſuram cum Chriſto, corpore in terra condito.

16 Decimotertiò, Ioannes dicit: Beati mortui qui in Domino moriuntur: requieſcũt à laboribus ſuis, & opera eorum ſequuntur eos. Apoc. 14.13.

17 Si mortui ſunt beati: certe beati ſunt reſpectu animarum. Nam corpora ante reſurrectionẽ communem, nec bonum nec malum ſentiunt. Si iam animæ ſunt beatæ: certe ſunt, viuunt, gaudẽt in cœlo cum angelis Dei.

18 Omitto Platonis, Ciceronis, Macrobij, Lucretij, Xenophontis, Senecæ, & aliorum plurimorum Philoſophorum ſententias, de animarũ immortali-

tate, quæ etsi veræ & præclaræ sunt: tamẽ, quia quærimus immotam certitudinem, maneamus apud tredecim illas demonstrationes, quas ex verbo Dei infallibili adduximus.

Ex superioribus demõstrationibus conclusiones tres certissimæ.

19 Ex demonstrationibus adductis, hęc ordine, & absque omni dubio, concludamus.

20 Primum, quod hominũ animæ vere supersunt, viuunt & sentiunt, mortuis & in puluerem redactis corporibus.

21 Secundum, quod omnium impiorum animę sint in summis doloribus, & tormentis nunquam finiendis.

22 Tertium, quod omnium eorum, qui in Domino mortui sunt, animæ sint beatæ, absque omni dolore & tormento: sint apud Deum, sint cum Christo: expectent corporũ gloriosam resurrectionem, & extremum iudicium, quando redibũt animæ in corpora viua, ac vnà viuant in omnem æternitatem beati. Amen.

LII.

RESVRRECTIO mortuorum.

Necessitas huius articuli in fidei doctrina.

1 QVONIAM fides resurrectionis mortuorum, in qua boni donabuntur vita æterna, & mali supplicis nunquam finiendis subijcientur, excedit omnem sensus nostri & rationis mensuram, necesse est, vt firmis fundamentis nostram fidem confirmemus: ne cum Epicureis & maxima colluuie generis humani, vel de hoc articulo dubitemus, vel prorsus fidem eius abijciamus.

Methodus disputationis de resurrectione.

2 Duo ergo hic faciemus. Primum, iaciemus solida fidei nostræ fundamenta, quo sit immota fides nostra, de hoc articulo. Vt enim quod facilius sculpitur facilius aboletur: ita citius venit in dubium, quod velocius fuerit persuasum. Non ergo leuia, sed solidissima argumenta proferemus, quibus fides huius articuli nitatur. Deinde reddemus rationem, cur filius Dei non dicat credentes, sed eos qui bona fecerunt, prodituros in resurrectionem vitæ: qui verò mala fecerunt, in resurrectionem iudicij.

Primum fundamẽtum: Certitudo veritatis Dei.

3 Cogitantes itaque de hoc articulo, primum omnium veniet nobis in mentem, qua certitudine nitatur vniuersa Scriptura Prophetica & Apostolica, quam cum constiterit esse infallibilem & immotam, animus nõ amplius de vlla promissione Dei dubitabit, quantumuis illi videantur sensus & ratio, adeóque tota natura contraria esse. Nam vt ratio & sensus non se extendunt vltra naturæ limites: ita fides promissionum diuinarum prorumpit cœlum, non dubitans de vlla promissione Dei. Nam Deum potentem, iustum, veracem, statuit.

Alterum: perpetuitas regni Messiæ.

4 Deinde regnum Messiæ, quod habet perpetuum Scripturæ cõsensum de perpetuitate, intueamur. Hoc regnum Christi, quod est vitæ æternæ, opponitur regno mortis & tenebrarũ, quod Diabolo tribuitur. Semen, inquit Scriptura, mulieris, conteret caput Serpentis, hoc est, destruet opera Diaboli, id est, peccatum & peccati stipẽdium mortem abolebit. Id autem fieri non potest nisi ressuscitatis mortuis. Necesse est igitur vt resurgãt mortui. Siquidem Rex noster Christus mortuus & sepultus est, & nostram carnem tanquam primitias, cum è sepulchro prodiret, è terra reduxerit, vt sciamus nos virtute ipsius in lucem prodituros.

Argumenta pro resurrectione.

1 Resurrectio Christi.

5 Pendet ergo resurrectio nostri à resurrectione Christi regis nostri. Is primo dierum surrexit: nos in nouissimo die resurgemus. Ideo Paulus Christum primitijs confert: nos vero maturæ messi. Est enim, vt ipse Dominus testatur, consummatio seculi tempus messis. Cum ergo scimus Christum resurrexisse, sciamus & nos eius virtute resurrecturos. vide 1. Corinth. 15.

2 Quinque argumenta patrum ante Mosen.

6 Secundo, Patres ante Mosen cum nondum Prophetica & Apostolica extarent scripta, quinque futuræ resurrectionis post mortem habuere argumenta.

7 Primum à forma hominis erecta. Est enim hæc forma Symbolum naturæ hominis, videlicet, quod sit cõposita ex terrestri & cœlesti natura. Siquidem homo conditus est ex limo terræ, & spiraculo Dei. Dicere autem hanc tam nobilem naturam & singulare Dei opificium conditum esse ad certũ interitum, nimis absurdum fuerit. Hinc coniecturã duxerunt Patres de corporum resurrectione.

8 Secundum, ab imagine Dei, ex qua & finis hominis intelligitur, & vitæ perpetuitas significatur. Nam vt imago Cæsaris in nummo, monet quid debeatur Cęsari: ita imago Dei in homine, docet quid homo debeat Deo, videlicet, perpetuũ cultum, ad quem præstandum perpetuitas vitæ requiritur. Preterea absurdum est cogitare Deum velle suam imaginem perpetuo interitu obscurari & opprimi.

9 Tertium à loco, in quo homo creatus, collocatus est. Ideo enim Deus hominem conditum in Paradiso collocauit, vt significaret statum hominis fœlicem fore, modo obediret. Iam autem cum sit sapientis, non frustrari fine instituti opificij sui: Patres rectè ratiocinabantur, hominem aliquãdo suo pristino statui restitutum iri. Quod fieri non potest sine resurrectione mortuorum.

10 Quartum à semine promissio, quod omniũ euidentissimum & maximum resurrectionis futuræ argumentum est. Sciuerunt enim Patres, Semen mulieris promissum esse, vt contereret caput Serpentis, hoc est, vt destrueret opera Diaboli, seu regnum Satanæ, quod est peccati & mortis. Hinc Patres absque omni dubitatione, fidem resurrectionis extruxerunt.

11 Quintum, à perpetuitate fœderis. Inijt Deus pactum sempiternum cum Abrahamo, videlicet, quod velit esse Deus ipsius & seminis eius post eum in sempiternum. Hoc fœdus non potest esse ratum, nisi homines à morte resurgant, postea perpetuo victuri. Alioqui Deus ipsorum Deus dici non posset: cum Deus non sit mortuorum, sed viuorum. Atque ita Patres à forma hominis, naturam: ab imagine Dei, finem: à loco, statum: à semine, reparationem post lapsum: à fœderis qualitate, perpetuitatẽ reparationis: & ab his simul, resurrectionem hominis à morte, ratiocinabantur.

3. Iustitia Dei.

12 Tertiò, Demonstratio resurrectionis firma sumitur à iustitia Dei. Nam cum Deus iustus sit: necesse est vt virtuti præmium, & vitio suppliciũ reddat. Quod cum non fit in hac vita: (Nam ideo hoc differt Deus vt extet testimonium futuræ resurrectionis) necesse est homines boni & mali resurgant: & vnusquisque reportet mercedem, secundũ ea, quæ gessit in corpore.

13 Neque enim hic satis erit dicere, animabus præmia & supplicia rependi pro factis in hac vita. Nam cum omnis vitæ nostræ vsus, in corporis animæq; consortio est: necesse est pręmia virtutum & supplicia scelerum non corpori seorsim, nec animæ seorsim, sed homini cõstãti ex corpore & anima debe

deberi. Proinde animas redituras esse in eadē corpora, vt homines resurgant, necesse est.

14 Interea vt corpora mortuorum, cum bonorum tum malorum, vermibus hic obnoxia sunt: ita animæ piorum quidem, cum gaudio, expectant resurrectionis diem: Impiorum vero vermibus & igni conscientiæ torquentur, metuentes iram in die resurrectionis, in quo tradentur, cum corporibus, in quæ redierint, æternis cruciatibus.

4. Perspicua Scripturę propheticæ & Apostolicæ testimonia.

15 Quartò, clara Scripturæ testimonia de hoc articulo colligenda sunt, qualia sunt hęc inter multa, Esaiæ 26.19. Viuent mortui tui, & interfecti tui resurgent. Ezech.37.12. Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam de sepulchris vos, popule meus: & dabo vobis spiritum & viuetis. Hic Propheta liberationem populi Israelitici à captiuitate Babylonica, figuram esse futuræ resurrectionis mortuorū, significat. Atque ita Prophetico spiritu vtrunque videt & complectitur, videlicet liberationē populi à captiuitate, & resurrectionē mortuorum vniuersalem, cum qua illam confert. Iob.19. 25. Et ego scio quod redemtor meus viuit, & in nouissimo (scilicet die) stabit super terram (scilicet iudicaturus) & postquam cum pelle mea excauauerint (scilicet vermes) hoc, (scilicet corpus meū) etiam in carne mea videbo Deum, quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, nō alienus. Hoc est, ego ipse proprietate personæ & vtriusque substantiæ veritate, resurgam.

16 Daniel.12.2. Multi qui dormiunt, euigilabūt: alij ad vitam æternam: alij ad opprobria & cōtemtum sempiternum.

17 In nouo Testamento Christus contra Sadducæos probat resurrectionem mortuorum, Mat. 22.31. Item, Matth.25.31. resurrectionem & iudicium simul prædicit Dominus.

18 Christus ait, Ioan. 5.28. Veniet hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocē eius, & prodibunt qui bona fecerunt in resurrectionē vitæ, qui verò mala egerūt, in resurrectionem iudicij.

19 Omnes præterea Apostoli resurrectionis futuræ testes sunt. Quid enim aliud est prædicatio Euangelij, quam testimonium resurrectionis? iuxta illud, Marc.16.16. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, Qui verò non crediderit, condemnabitur. Hæc manifestè vniuersalem hominum resurrectionem cōcludunt. Paulus Apostolus potissimū hisce rationibus articulum resurrectionis fulsit, videlicet, Prædicatione Euangelij, Exemplo Christi resurgentis, 1. Thessal. 4.14. Potentia Christi saluatoris, Philip.3.10. Arrhabone Spiritus sancti, ad Ephe.1.14. Signis in natura impressis. 1. Cor. 15.36. & Perpetuitate regni Christi, 1. Cor.15.27.

4. Sacramēta noui Testamenti.

20 Quinto, Baptismus & Cœna Domini resurrectionis futuræ visibilia sunt testimonia. Sicut enim verbum menti: ita hæc sensibus de resurrectione futura testantur. Vt igitur Baptismus duplicis resurrectionis nostri est Symbolum, videlicet animæ à peccato, & corporis ex terra: ita Cœna Domini, perpetuæ in Christo obtinendæ vitæ indicium certissimum est.

Signa in natura expressa.

21 Sextò, Signa in natura expressa futuram resurrectionem adumbrant. Ieronymus, Ambrosius, & Augustinus dicunt resurrectionem futuram in Phœnice aue signatam esse, de qua scribitur, quod cum in cineres redacta fuerit, mox post irrigationem viua prodeat.

22 Præterea, experientia docet, multas auiculas, vt Vpupas, Sturnos, Hirundines, tempore hyberno in profundis paludibus, tanquam sepultas mortuasque delitescere: quæ verno tempore rursus viuæ prodeunt.

23 Granum coniectum in terram & mortuum, & postea renatum, etiam resurrectionis futuræ, teste Apostolo, symbolum quoddam est.

24 Est quoque vnusquisque dies imago vitæ, cui succedit nox & somnus, quo nihil morti est simili[9]. Itaque reducti à somno ad vigiliam, veluti à morte reuocamur ad vitam: quæ res resurrectionis futuræ quotidiana est admonitio. Præterea Lunam quæ post defectum & veluti mortem quandam, noua prodit.

7. Præmonitiones in veteri Testamēto.

25 Septimò, Præmonitiones considerentur in veteri populo. Enoch ante diluuium, viuus translatus est. Ita enim scribitur, Genes.5.28. Ambulauit Enoch cum Deo, & non comparuit: quia tulit eum Deus. Hoc facto Deus voluit (abolita iam penè doctrina de victoria super Serpēte) proponere cōmunē omnibus doctrinā, videlicet, quod pij aliquando plenam super serpente consequerentur victoriam, ne spem suam huius mortalis vitæ finibus inclusam haberent.

26 De Elia scribitur, quod cum iam maxima pars adhæreret Baaliticis sacerdotibus, oppressa vera doctrina, sit in cœlum receptus: vt Deus isto facto rursus doctrinam de æterna vita commendaret hominibus. Ita enim textus habet, 2. Reg. 2.11. Aquis Iordanis diuisis, Ecce currus igneus & equi ignei diuiserunt vtrumque, scilicet Eliam & Elisæum: & ascendit Elias per turbinem in cœlū. Hoc facto voluit Deus hominibus istius seculi, commendare spem futuræ resurrectionis, in qua pij ab omnibus malis & persecutionibus liberentur, oppressis eorum hostibus igne gehennæ.

27 Etsi autem Enoch & Elias in cœlum subuecti sunt, in testimonium victoriæ futuræ super Serpente: tamen in gloriam illam cœlestē & plenam, quæ est constituta electis & percipienda in extremo die, non sunt recepti, sed tantūm miserijs huius vitæ soluti, expectant plenam gloriam cum toto Christi corpore.

8. Symbola & miracula in Nouo Testamēto.

28 Octauo, Symbola futuræ resurrectionis in nouo Testamento sunt, suscitationes mortuorū, vt filiæ principis, Mat.9. Filij viduæ, Luc.7. & Lazari, Ioan.11. Nam vt hæ suscitationes à morte corporis fuere externa symbola suscitationis animarum eorum, qui credunt Euangelio: ita etiam haud obscurè figurabant plenam liberationem, quæ fiet in extremo die resuscitatis corporibus.

9. Conscientiæ testimonium.

29 Nonò, Chirographum Dei in cordibus hominum de præmijs bonorum & pœnis malorum euidens testimoniū est resurrectionis futuræ: præsertim, cum imminente iam morte, magis sentitur conscientiæ morsus, magisque torquetur animus cogitatione malè transactæ vitæ; idque in ijs qui ad Deū per fidē non sunt conuersi. Nā alij, hoc est, pij vehementer in spiritu exultant, quod tandē in portum optatum & tranquillum, postquā varijs calamitatū & miseriarum in hoc mundo iactati sunt procellis, perueniant. Siquidem Spiritum sanctum promissæ hæreditatis arrhabonem in pectoribus inclusum habent, qui facit vt minus mortem perhorrescant.

10. Consentiētia piorū omnium & martyrū suffragia.

30 Decimò & vltimò, Consententia Sanctorū omnium temporum suffragia, fidem futuræ resurrectionis comprobant, quæ quia plura sunt quā numerari possint, ea omitto.

31 Martyres præterea infiniti, omnibus penè tēporibus, nunquā tam forti animo grauissima sustinuissent supplicia, nisi suæ confessionis præmia in futura vita, resuscitatis corporibus, sperassent.

32 Hinc testimonijs, quorum alia infallibiter probant, alia probabiliter confirmant, alia venustè pingũt resurrectionis futuræ mysteriũ, cõtenti sim⁹.

33 Neque moremur Epicureorum voces, siue ioco siue serio dicantur. *Infidelitas*, ait Ambrosius, *non potest claram fidem resurrectionis habere. Quia sicut carbo cinere suo coopertus obcæcatur: ita hi perfidia sua erroris tenebris circumdati, luce carebunt.*

Sadducæorum & Epicureorum impietas refellitur varijs argumentis tum à potentia & voluntate Dei, tum à natura petitis & supra explicatis.

34 Postquam ergo constat nobis, de veritate immota, sciamus hanc vnam satis refutare Sadducæorum & similium vanitatem, qui ignorantes sapientiam potentiamque Dei, & Scripturas de volũtate ipsius, ex mensura sensus humani, & ex rationis regula suum extruxerunt, & extruunt, errorem.

35 Sed nos ab illis quæramus, Cur putent mortuos non resurrecturos? Nam si, vt illi dicunt, mortui non resurgẽt: necesse est vt id fiat: vel, quia Deus non potest: vel quia non vult mortuos excitare. Si non potest: vel ignorat modum suscitandi mortuos, vel si norit, imbecillior est, quam vt valeat. Nunc autem, quia sapientissimus est, ignorare non potest: & quia potentissimus, (vt patet ex creatione rerum ex nihilo, & earundem perpetua gubernatione) non potest imbecillior dici, quam vt valeat. Huc illud Augustini: *Absit vt ad resuscitanda corpora vitæque reddenda, non possit omnipotentia Creatoris omnia reuocare, quæ vel bestia, vel ignis absumsit, vel in puluerem cineremue collapsum, vel in humorem solutum, vel in auras est exhalatũ. Absit vt sinus vllus secretumque naturæ, ita recipiat aliquid subtractũ sensibus nostris, vt omnium Creatoris aut lateat cognitionem, aut effugiat potestatem.*

Simile.

36 His Augustini verbis, Viues addit hanc similitudinem: Diligenti & acuto patrifamiliâs in promtu est, & velut ad manum, ac ante oculos, vbi quidque, in quamlibet amplis suis ædibus, sit reconditum: & Deum aliquid putabimus in hoc mũdo latere, cuius infinita sapientia minor est hic totus mundus, quam cuiusuis nostrûm angustissima & minima capsula.

37 Quod autem velit Deus suscitare mortuos, iam multis immotis rationibus demonstratum est: adeo vt de voluntate Dei nemo sanus dubitare possit. Hanc proinde immotam veritatem opponamus omnibus, quæ huic veritati opponi possunt. Et hoc Pauli dictum, tanquam clypeum, opponamus & nostræ rationi atque sensibus, & aliorum argutijs: *Qui promisit, potest etiam præstare.* In hoc dicto acquiescamus, expectemusque è cœlis venturum esse Saluatorem, qui transformabit nostra contemta corpora vt fiant conformia suo glorioso corpori: idque ea potentia, qua potest sibi omnia subijcere.

De qualitate corporum suscitandorum.

38 Quantum autem ad qualitatem corporum ressuscitandorum attinet, sciendum est quid habeãt commune corpora iustorum & iniustorum, & quid peculiare per se.

39 Corpora vtrorumque, hoc est, iustorum & peccatorum, tria habent communia, videlicet, *eandem carnis naturam* cum personalibus proprietatibus, absque mole crassa, superflua & inutili: *Incorruptibilitatem*, qua fit, vt corrumpi & in nihilum redigi, aut in auras resolui non possint: & *Immortalitatem*, qua perpetuò supererunt sine victu & alijs præsidijs, quorum vsus erat ipsis sustentandis in hac vita mortali, necessarius. Huius rei caussam exponit Ieronymus cum ait: *Erit corpus quod resurget incorruptibile & immortale, non solum iustorum, sed etiã peccatorum. Iustorum quidem, vt semper possint permanere cum Christo: Peccatorum verò, vt absque interitione sua, debitas luant pœnas.*

Discrimẽ inter piorum & impiorum corpora.

40 Discrimina autem inter corpora iustorum & peccatorum hæc erunt præcipua. 1. Corpora iustorum erunt in gloria, in compensationem ignominiæ, quam hic sustinuerunt: Peccatorum vero in confusione, quæ erit contumaciæ pœna. 2. Iustorum corpora, perpetuis detestationibus in Deo oblectabuntur, pro momẽtanea huius vitæ afflictione: Peccatorum nũquam finiendis tormentis subijcientur, cum propter transgressionem Legis diuinę, tum propter contemtum Filij. 3. Iustorum corpora, in cœlo erunt conformia Christi corpori glorioso, cui in hac vita sub cruce erant similia: Peccatorum autem, in inferno, opprobrio sempiterno obruentur. 4. Iustorum corpora lumine diuino, tanquam pallio vestientur: Peccatorũ autem tenebris infernalibus oppressa, à fruitione vultus Dei excludentur. Atq. hæc exclusio à fruitione vultus Dei, æterna mors dicitur: sicuti contrà æterna vita est, in omnem æternitatẽ iucundissimo Dei aspectu frui.

De conditione corporũ nostrorum post resurrectionẽ.

41 Sed Paulum Apostolum de Sanctorũ corporibus differentem audiamus, 1. Cor. 15. 40. & c. Sũt corpora, inquit, cœlestia, & sunt corpora terrestria. Sed alia quidem cœlestium gloria: alia, terrestrium: alia gloria Solis: & alia Lunæ: & alia gloria Stellarum. Stella siquidem à stella differt in gloria: ita & erit resurrectio mortuorum. His verbis Paulus significat, quanta futura sit corporum iustorum subtilitas post resurrectionem, nimirum, quod sint futura purissima, defecatissima, subtilissima.

42 Huius rei admonebit nos claritas corporũ cœlestiũ, quæ Paulus hic proponit tanquã symbola gloriæ corporum nostrorum post resurrectionem.

53 Hinc facilè est intelligere, quod supra dixi, videlicet quod corpora iustorum, sunt purgata ab omni mole crassa, obscura, ponderosa & inutili, clarificatis spiritibus & carne, vt proxime accedant ad spiritualem naturam. Vnde sequitur in Paulo: Seminatur corpus corruptibile, suscitatur incorruptum: seminatur ignominiosum, suscitatur gloriosum: seminatur infirmum, suscitatur potens: seminatur corpus animale, suscitatur corpus spirituale. Et paulò pòst: Sicut gestauimus imaginem terreni (id est Adam in hac vita, in quo dominabatur anima viuens, vnde animalis dicebatur) ita gestabimus imaginem cœlestis, hoc est Christi resurgentis, vt in nobis spiritu dominetur, vnde corpora nostra spiritualia dicuntur.

44 Et idem Apostolus ad Philippen. 3. 21. affirmat Christum transfiguraturum nostra contemta corpora, vt sint futura conformia ipsius glorioso corpori, idque per eam potentiam, qua potest sibi omnia subijcere.

Vsus huius doctrinæ.

45 Horum, quæ iam dicta sunt, de gloria corporũ iustorum, vsus est, vt nos inde consolationẽ petamus, dum corpora nostra in hac vita, varijs morbis, contemtu, & morte affliguntur: vt Sanctorũ corpora habeam⁹ in honore: vt ea honorificè sepeliamus: vt munda seruemus ea loca, in quibus Sanctorum corpora sepeliuntur, & quasi consopita delitescũt, donec tuba archangeli excitabuntur.

Altera pars methodi huius capitis.

46 Sed cur dicit Dominus, Io. 5. 29. eos, qui bona fecere, prodituros in resurrectionem vitæ: qui vero mala fecerunt, in resurrectionem iudicij? Num ergo bona opera, vt Papistæ hinc colligunt, merentur vitam, vt mala condemnationem? Nequaquam. Firma enim sunt hæc veritatis testimonia. Stipendiũ peccati mors, donum autem Dei est vita æterna per Iesum Christum, Rom. 6. 23. Si est donum, gratis datur. Si gratis datur, non redditur pro merito,

Gratia

Gratia enim, vt ait Augustinus, *est nullo modo, qua non est gratuita omni modo.* Deinde solus Christus est, qui remittit peccatum, qui iustificat, qui sanctificat, qui homines Patri reconciliat. Ergo solus Christus meretur suis, id est, in se credentibus, vitam æternam.

1. Cur vita æterna benè operātibus promittitur, quum sit gratuitū Dei donū.

47 Cur igitur hic Dominus affirmat eos, qui bona fecere, predituros in resurrectionem vitæ, videlicet, vt resuscitati viuant beatam & immortalem vitam: & qui mala fecerūt, prodituros in resurrectionem iudicij, hoc est, vt suscitati æternam mortem luant? Vt ex signo perspicuo discernat inter hæredes vitæ æternæ, & damnandos: vt omnes creaturæ, & potissimum sancti angeli, filios Dei ex qualitatibus propriis agnoscant: vt nemo se spectro fidei & hypocrisi fallat. Non ergo hic opera, vitæ æternæ merita facit Christus, quod esset seipsum mediatoris gloria spoliare: sed indicia fidei non fucatæ.

48 Vt enim vera & viua fides efficax est per charitatem, & cernitur in operibus charitatis: ita spectrum fidei, vanitate & hypocrisi delectatur.

49 Verè ergo Bernhardus sentit cum ait: *Bona opera non sunt caussa regnandi, sed via regni.* Cuius autē generis hæc opera potissimum esse oporteat, docet Christus, Lucæ 16.9. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Et Matt.25.35. Esuriui & dedistis mihi cibum, sitiui & dedistis mihi potum, peregrinus eram & collegistis me, nudus eram & cooperuistis me, infirmus eram & visitastis me, in carcere erā & venistis ad me. Et Mat.5.3. &c. Christus pauperes spiritu, mites, lugentes, esurientes & sitientes iustitiam, pacificos, mundos corde, patiētes persecutionem, pronunciat beatos, hoc est, liberos ab æterna miseria, quam ipsi suis peccatis meruerant, & hæredes vitæ æternæ, quam ex dono Dei per Christum habent.

50 Ex his locis promtum est colligere, Primùm, quod nō loquatur Dominus nisi de iis, qui Filij Dei per fidē sunt facti. Deinde, quod ea opera, quæ sunt germani fidei fructus intelligat: qualia sunt mortificatio carnis, patientia, studium benefaciendi hominibus, misericordia erga afflictos, facultatibus iuuare egenos. Huiusmodi operibus, tanquam hostiis quibusdam, delectatur Deus: & sunt propriæ filiorum Dei notæ, & veræ fidei germani fructus, qui non magis à fide, affectu saltem, separari possunt, quam calor ab igni.

2. Cur solius dilectio. nis testatæ erga proximū Christus meminit.

51 Secundo quæritur, Cum multa genera sint bonorū operum, quæ Dominus sua Lege requirit: cur vnius certi generis tantum Dominus, Matth. 25.35. in sententia iudiciaria meminit? Meminit autem solius beneficentiæ erga proximos, neq; erga quosuis proximos, sed erga proximos misere afflictos, videlicet, Esurientes, sitientes, nudos, vagos, incarceratos. Huius rei duas esse caussas sciendum est.

52 Vnā, quia in hoc genere operū magis cernitur charitas erga proximū carere omni fuco, quæ sanè charitas, sancti timoris Dei, & viuæ cordis fiduciæ certissimum & infallibile est indicium. Est proinde hoc genus bonorum operum, luculentum testimoniū filiorū Dei, qui hæredes vitæ ęternę scripti sunt.

53 Alteram, quod in hoc genere operum manifestior est imitatio Filij Dei, cuius membra sunt hæredes vitæ æternæ. Nam cum Filium Dei, hoc operū genere proximè imitantur homines, haud obscure testantur, se vere Filios Dei esse per Christum, cuius Spiritu mouentur ad beneficentiam misere afflictis præstandam. Cum igitur & adoptionis nostri in Christo, & viuæ fidei, timorisq; Dei, testimonium sit perspicuum hoc genus operum, non mirum est, Christum eius potissimum meminisse in sententia, quam ipse iustus iudex pronunciabit in die iudicij.

54 His tertiā caussam non ineptè addiderimus. Dominus ipse misericordiam anteponit sacrificio, & ceremoniali cultui. Proinde hoc genus operum præcipuè requirit, vt sciamus cum eo reliqua placere, & sine eo nihil, si non præstetur, modo possit. Nā deficiente facultate præstandi, Deus affectum pium & promtam voluntatem loco facti reputat.

3. Deus qui in mortis articulo conuertū tur.

55 Tertio, quæritur de illis qui maximam ætatis suæ partem transegerunt in sordibus suis, sine vera pœnitentia, & tandem vel in mortis articulo conuertuntur. Respondeo, Peccata eorum qui conuertuntur in obliuionem venire apud Deum, qui apud Esaiam ait. Ego sum, Ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor. Qui enim in Filio est per fidē, habet remissionem peccatorum, habet iustitiā Christi, qua apparebit iustus in die iudicij, & habet propositum benefaciendi, quod Deo pro facto est, quando negatur præstandi facultas.

56 Præterea de horum conuersione & inuocatione, qua in mortis articulo se committunt fidei Filij Dei, testabūtur angeli eorum in die iudicij. Sed rem illustremus exemplis.

Exempla.

57 Lazarus fuit Filius Dei, & hæres vitæ æternæ, sic & Latro in cruce, & Cornelius aulicus, de quo Lucas in Actis. Lazarus & Latro affectu hæc opera habuere, non externo facto. Ille enim paupertate: hic temporis breuitate post conuersionem impediebatur quo minus affectus sui externa testimonia ederet. At Cornelius qui à conuersione diutius vixit, testimonia suæ fidei, & pij affectus luculenta edidit, adeo quod ipsius Eleemosynæ & preces cœlum penetrasse à Luca commemorentur.

58 Hæc quæ diximus & necessitatem benefaciendi concludunt, & beneficium Mediatoris esse gratuitum ostendunt, & inter olim iudicandos clarissimè discernunt.

ASSERTIONES

QVIBVS LEGES DECALOGI explicantur, propositæ & disputatæ in Academia Hafniensi, ab anno Domini 1567. vsque ad annum 1574.

Autore

NICOLAO HEMMINGIO.

PROOEMIVM DECALOGI.

Locutusque est Deus cunctos sermones hos. Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo seruitutis.

Duplex proœmiū

1 DVPLEX Proœmium Legi Dei præfigitur, Exo. 20. Vnum Mosis, quo populum excitat & præparat ad audiendas Leges diuinas. Alterum Dei, quo populus docetur quis sit

Deus,& quid sit à Deo expectandum.

1. Mosis. 2 Mosis autem hoc est prooemium: *Et locutus est Deus omnia hæc verba.*

3 Hoc prooemium meritò omnium hominum animis infixum esse deberet, vt eius nunquam caperentur obliuione.

4 Est enim vnum ex illis principiis, quæ immota tenere oportet omnes eos, qui in schola Christi proficere in salutem cupiunt.

Verę Religionis quatuor principia. 5 Sunt autem quatuor hæc principia tenenda Christi discipulis. Primum, quod vnus sit Deus, conditor omnium rerum & conseruator. Secundum, quod hic verus Deus certo verbo hominibus suam voluntatem patefecerit. Tertium, quod hoc verbũ sit comprehensum in Propheticis & Apostolicis scriptis, in quibus ipse Deus loquitur. Quartũ, quod vt quicquid est præter hoc verbum non sit ad salutẽ necessarium: ita quicquid pugnat cum hoc verbo, sit tanquam venenum Diaboli fugiendum.

6 Inter hæc, tertium est quod Moses hic nobis commendat, cum ait: *Et loquutus est Deus omnia verba hæc.*

7 Mens enim pia cupiens se Deo approbare, ac iuxta ipsius voluntatem & credere & viuere, certa non est priusquam intelligat ea quæ audit hoc niti principio.

8 Hinc est quod Prophetæ hanc vocem toties repetant: Hæc dicit Dominus: Os Domini locutum est: Hæc dicit Dominus Sebaoth. Hinc est quod ipse Filius Dei sermonem Patris se loqui restatur. Et Paulus eandem ob caussam titulum Apostolatus suis aduersariis obiicit.

9 Hoc verbum Dei infallibile in se, Deus propter humanam ignorantiam & multiplicem cæcitatem, variis modis, suum esse, & non alicuius creaturæ testatus est.

10 Et quoniam mensura rationis, hoc est demõstratione, capi non potest, testimonia addidit admodum congruentia.

11 Vt igitur quæ lumine mentis percipi possunt demonstrationibus innotescunt: ita quæ aciem humanæ mentis excedunt, cœlestibus & diuinis testimoniis confirmantur.

Testimonia certitudinis verbi Dei. 12 Huius generis testimonia sunt & externa & interna. Externa, vt patefactiones diuinæ, miracula, prophetiæ, consensus Mosis, Prophetarum, Christi & Apostolorum, duratio & conseruatio Ecclesiæ, & cruenta confessio infinitorum Martyrum omnibus seculis. Interna sunt Spiritus sancti obsignationes in cordibus fidelium.

13 Huius verbi diuini vera & non fluctuans persuasio & fides, fundamentum est omnis fiduciæ pietatis & virtutis, quibus Deo coniungimur, & assequimur finem nostræ creationis.

14 Quod enim radix est arbori, quod oculus corpori, quodq; telis contexendis ipsa sunt stamina, vt rectè ait Thodoretus, hoc perficiendis animis est veritatis cognitio stabilisq; rerum diuinarum fides.

15 Admoneamur igitur hoc Mosaico prooemio, de certissimo & indubitato principio & Theologiæ veræ, quod est ipsum verbum Domini, in libris Propheticis & Apostolicis comprehensum, & quod omnia quæ pugnant cum hoc verbo, sint venena Diaboli insidiantis saluti humani generis.

2. Dei. 16 Alterum prooemium est ipsius Dei: *Ego sum Iehoua Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, &c.*

17 Pauca sunt quidem hæc verba, sed quæ nulla sapientia humana exhauriri possunt.

1. Modus cognocẽdi Deum. 18 Omnium primum prooemium hoc Domini proponit modũ cognoscendi Deum, videlicet, Verbum & Testimonium verbo additum.

19 Tametsi autẽ Paulus dicit, Rõ. 1. τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ fuisse hominibus manifestum ex rerum creatione & conseruatione: tamen cognitio hæc non fuit eis salutaris, imò pernitiosa magis idq; ipsorum culpa.

20 Nam quo magis quæsiuerunt Deum naturali lumine, eo magis vanitate mens, tenebris intelligentia, & cor obduratione oppressa sunt.

21 Siquidem nihil ex illa notitia concluserunt, quam horrendas idololatrias, quas infinita scelera, vt Paulus testatur, secuta sunt.

22 Salutaris proinde cognitio Dei, ex verbo & testimonio simul petenda est.

23 Quare vt nihil præter & contra verbũ de Deo sentiendum & cogitandum est, vel loquendum, sed illud solum de Deo credendum, quod ipse de se testatur, iuxta dictum: *Esse Deum credas, quod de se prædicat ipse*: ita testimonia verbo addita, ipsius bonitatẽ nobis cõmendant, & fidem & inuocationem accẽdunt, quibus nos seiungimus ab omnibus aliis cœtibus in mundo, & adhæremus Ecclesię Dei, quæ est societas Sanctorum.

2. Vnitas essentiæ & trinitas personarum. 24 Secundò, etsi obscurius docemur hoc prooemio de essentia Dei & personis in vna diuina natura tamen vnitas essentiæ diuinæ, & pluralitas personarum in vna essentia hic indicantur.

25 Prima enim vox *Iehoua* singularis numeri, significat essentiam illã diuinam, simplicissimã & vnicam esse, hoc est, quod vnus sit Deus in essentia.

26 Secunda vox Hebræis est pluralis numeri, qua significatur pluralitas personarum subsistentium in vna diuina natura.

28 Hoc mysteriũ primũ propositũ est in Libro creationis, vbi dicitur: In principio creauit Elohim cœlũ & terrã, vbi plurali numero, propter personarũ distinctionem vtitur Moses, cui adiungit singulare verbum, propter essentiæ & naturæ vnitatem.

28 Hoc ipsum deinde in Prophetis repetitũ est, & postea clarius in nouo Testamento patefactum, vbi & patefecerunt se tres personæ in diuinitate, & nominantur, Pater, λόγος seu Filius, & Spiritus sanctus.

29 De hoc arcano ita loquitur Bernhardus: *Sacramentum hoc magnum est & quidem venerandum, non scrutandum, quo pluralitas in vnitate, ac ipsa vnitas sit in pluralitate. Scrutari hoc temeritas est, credere pietas est, nosse vero vita est æterna.*

3. Dei bonitas & fœdus in Christo. 30 Tertio, cum dicitur, *Deus tuus*, significatur bonitas Dei, φιλανθρωπία erga homines, & requiritur fides in hominibus, qua hanc bonitatẽ sibi applicant, quod fieri non potest sine Mediatoris notitia.

31 Hanc vocẽ cum audiret populus Israel, non omnes fundamentum bonitatis Dei erga homines cogitarunt, nec veram fidem adhibuerunt huic verbo.

32 Qui pij inter eos fuerunt, vt Moses, Caleb & quidam alij, vt seriò cogitarunt suam indignitatem: ita ardenti fide in promissum mulieris semen recubuerunt.

33 Reliqui, vt hypocritæ, sua dignitate putabãt se hunc honorem adeptos, quod Deus ipsos suum populum vocauerit, & segregauerit ab aliis omnibus nationibus.

34 Moses ergo & qui cum illo erant pij, hac sofide, & iustificati sunt, & placuerunt Deo, per obedientiam Legis, etsi eam perfectè non pręstituerint. Cæteri autem Legis damnatoria sententia oppressi, in suis peccatis perierunt.

35 Atque ita hoc prooemium concio fuit Euangelij, Nam Deus se nemini cõmunicat nisi per prædicationẽ, qua offertur fauor & gratia Dei in Christo Ie-

sto Iesu, omnibus credentibus.

36 Et tametsi Mediatoris mentio non fit expressè: tamē includitur in promissionis verbo, *Deus tuus*, ex eoq; intelligitur, vt ab effectu caussa.

37 Nam cum certissimum sit neminem placere Deo, nisi per Christum & in Christo, consequitur hanc bonitatis, & misericordię promissionē fundari in illo dicto: Semen mulieris cōteret caput Serpētis.

4. Autoritas Legis confirmata.

38 Quarto, continet hoc Domini procemium confirmationem autoritatis Legis diuinæ, eamque triplicem.

39 Prima sumitur à potestate, qua sibi Dominus ius imperij vendicat, cum dicit: *Ego sum Iehoua.* Est enim hoc nomen Dei proprium, quo essentia, potentia & maiestas ipsius significatur. Potentia enim & maiestas τῇ αὐτοφυείᾳ diuinæ necessario coniunctę sunt.

40 Secunda, sumitur à promissione diuina, cum inquit: *Deus tuus & Dominus tuus.*

41 Tertia sumitur à beneficio, cum inquit: *Qui eduxit te è terra Ægypti.* Quo admonet populum totius Historiæ eductionis de Ægypto, in qua cū præcipuum sit liberatio, per aspersionem sanguinis in postes domorum, fides requirebatur in agnum Dei Iesum Christum, cuius sanguinem adumbrabat sanguis agni aspersus.

42 Pij proinde cum hoc dictū audiuerūt, reuocarunt in memoriam promissionem agni illius immaculati, qui tolleret peccata mundi.

5. Prouidentiæ Dei testimonium.

43 Quintò, cum dicit: *Ego sum Iehoua Deus tuus,* significat se & creatorem esse omniū, & conseruatorem, atq; adeo suæ prouidentiæ omnia subiicere.

44 Non enim vt faber, relicta naue à se extructa, discedit: sed vt Pater, prouidentia omnia vel minima dirigit atq; gubernat, prout maximè suæ gloriæ expedire videtur.

45 Detestandi igitur sunt furores Græcorū, qui tollunt prouidentiā, & negant Deum vel posse, vel velle rerum à se conditarum curam habere.

6. Gratitudo piis cōmēdata

46 Sextò, inuitat nos hoc procemium & ad gratitudinem erga Deum, à quo tanta bona habemus, ab ipso conditi & creati: & ad studium obediendi ipsius præceptis.

47 Est proinde hoc procemium, veluti fundamētū & caussa Legum, quas Dominus humano generi imposuit, nō quidem sui caussa, qui nostra obedientia non indiget, sed nostri, quibus obedientibus, vt Pater benignissimus, proponit præmia maxima.

48 Natura enim hanc Legem omnibus posuit, vt sint grati erga benemeritos, & maxime erga optime meritos.

49 Si igitur parentibus debemus gratiam, qui nos genuerunt & aluerunt, multo magis gratos nos esse oportet Deo, à quo parentes habemus, in quo sumus, viuimus & mouemur, ac tanta prouidentia conseruamur, vt tandem optatam beatitudinem, ad quam conditi sumus, consequamur.

50 Dolendum est proinde vehementer, quod tantus veternus occupet humanas mentes, vt non immensa bonitate moti, gloriam quam debent Deo reddant.

II.

SVMMA CAPITA DEcalogi.

Totius legis Summa.

1 DEcem Legis Moralis præcepta Dominus ad duas theses reuocat, tanquam ad summa capita seu fontes, ex quibus dependent & manant.

2 Harum theseon prior est: *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, ex tota anima tua, ex tota mente tua, & ex tota fortitudine tua.* Posterior, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.*

Ratio.

3 Harum θέσεων ratio quidem est; Deus summū bonum est, & author omnis boni in natura. Finis verò, vt Deo coniuncti, in eo tanquam summo bono acquiescamus, quod sane summa felicitas est, adeóq; finis hominis proprius & vltimus, si statum hominis perfectissimum spectemus.

Deus perfecte bonus.

4 Quoniam autem omne bonū naturaliter amatur, & ipsa boni ratio, modum amori imponit, necesse est, vt Deus cum sit summum bonum, præ omnibus, ante omnia, & supra omnia diligatur.

Ergo perfectè amandus.

5 Et quia dilectionis vocabulo omnis notitia dilectionem necessario antecedens, omnis affectus dilectioni necessario coniunctus, atq; omnis actio dilectionem necessario consequens, intelligitur. Lex in Mose sapientissime ista tria coniungit, cum ait: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex tota virtute tua,* vt in corde, id est, mēte, sit vera lux, seu notitia de Deo (quæ dilectionem Dei necessario antecedit) In anima, purissimi affectus, fides, timor Dei, spes, &c. (Qui cum dilectione Dei quasi quodam naturæ pacto connexi sunt) In virtute, conatus sufficiens ad agendum ea quæ Deus imperat, qui sane conatus necessario dilectionem Dei comitatur.

Rectitudo hominis.

6 In hac enim re consistit rectitudo hominis, vt corpus animæ, anima menti, & mens Deo pareat & obsequatur, atque ita ei fide iungatur, atque amore veluti vnum cum eo fiat.

Quid à nobis requirat Deus.

7 Etsi autem Moses tria tantum requirit, nempe totum Cor, siue mentem plenam noticia Dei, totā animā purissimis affectibus ornatam, & totam virtutem, qua perfectissimū præstatur obsequium: tamen ab eo non discrepant Euangelistæ Marcus & Lucas qui quatuor; nempe cor, animā, διάνοιαν καὶ ἰσχὺν ponunt. Nam quod Moses sub genere virtutis, seu validitatis, vt ita dicam, intelligit, Euangelistæ per species explicant, vt sciamus & mentis virtutem, quæ est διάνοια & corporis robur, quod est ἰσχὺς, ad præstandum Deo obsequium, requiri.

8 Cum hanc Legem, qua nos obligat, vel ad obedientiā perfectam, vel ad pœnas æternas, intuemur sine Christo, deprehendimus eam in se quidem esse iustam & sanctam, sed nobis fieri ministerium mortis, vt qui eam non præstemus.

Quomodo lex Sancta est & ministerium mortis.

9 Nam cum sententiam Legis audimus: Maledictus omnis qui non mãserit in omnibus quæ sunt scripta in libro Legis, sistimur veluti coram tribunali Dei, nos damnantis propter Legis transgressionem, quam damnationem conscientia nostra agnoscit iustissimam esse. Siquidem nemo est mortalium, qui nō longissime abest à Legis huius perfectione.

10 Idem omnino sentiendum esse de secundo Legis capite, indicat Dominus, cum ait: *Secundum est simile primo.* Hoc enim dicto vult Dominus corrigere errorem Pharisaicum. Pharisæi enim non putarunt ita difficilem esse obedientiam secundi præcepti atque primi, præsertim cū scriptum sit: Odio habebis inimicum tuum, Nec obedientiam secundi tam necessariam, nec pœnam violati tam grauem, nec impediri posse primi obseruationem, etiāsi quis in secundo fuerit negligentior. Hunc errorem vt taxat Dominus, ait: Secundum simile est primo. Nam siue facultatem præstandi respicis, vtrumque

peræquè difficile est: siue debitum, ad vtrumque obligamur mandatô: siue obligationem ad pœnam transgressionis, vtrumq; ad pœnas æternas obligat: siue denique ad connexionem obedientiæ, vtriusq: obedientia connexa est, ita vt altera sine altera stare nequeat. Qui enim Deum diligit, diligit & proximum, & qui proximum, multò magis Deum. Hanc rationem postremam similitudinis primi & secundi, vidit Theophylactus.

Lex pædagogus ad Christum

11 Quid ergo hic faciendum est? Damnatoria Legis sententia, vel te ad desperationem adiget, vel ad quærendum Christum te compellet, vt in eo inuenias, quod ipse non habes, videlicet obedientiam Legis.

12 Nam si in Christum credideris, obedientia quæ propria est Christi, fit tua ex imputatione, vt Lex non amplius habeat quod in te condemnet. Christus enim est finis Legis, in iustitiam omni credenti, Rom. 10. 4. hoc est, omnis qui credit, habet ꝙ Lex vt vltimum requirit, nempe iustitiam. Si iustitiam, & vitam, adeóque salutem & fœlicitatem, quæ est finis hominis. Hinc illa gloriatio Apostoli: Christus est qui iustificat, quis est qui condẽnet? Rō. 8. 33.

13 Cùm ergo iustificati simus fide, & habeamus pacem cum Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum, nō sumus amplius sub Lege, sed sub Gratia. Rom. 5. 1.

Hypocritarum obiectio refellitur.

14 Sed quid contra hæc ignari scientię salutis & remissionis peccatorum, per viscera misericordiæ Dei nostri? Nonne idem nobis obiiciunt, quod præconi fidei, Paulo, magno illi Theologo, obiecerunt Romani? Quid, inquiunt, peccabimus, quia non sumus sub Lege, sed sub Gratia? Rom. 6. 1.

15 Hæc obiectio necesse est vt proficiscatur, vel à crassissima ignorantia Euangelij, vel ab improba libidine deformandi Euangelium.

16 Tantum enim abest, vt valeat hæc consequentia, Iustificamur gratis fide absq; operibus, Ergo bonis operibus incumbere non est necesse, vt nihil validius concludi possit, quam contrarium eius quod illi volunt, hoc modo. Iustificamur, id est, absoluimur à peccatis, & donamur iustitia Christi ex fide absque operibus. Igitur nunc summo studio bonis operibus inuigilandum est.

17 Nam Paulus opera bona & necessarium fructum iustitiæ esse scribit, & iustificationis finē proximum facit, & obsequium Deo debitum prædicat, & ex efficacia mortis & resurrectionis Christi in nobis fieri contendit.

Distinguēdū est inter iustificationē & nouā obedientiam.

18 Accurate proinde distinguendum est, primum inter beneficium Dei gratuitum, & hominis iustificati debitum obsequium. Beneficium Dei est gratia in iustificationem, hoc est, iustificatio hominis gratuita, quæ non ex operibus est: sed ex fide: qua sola gratia iustificans apprehenditur. Obsequium debitum hominis iustificati est, vt homo ea sequatur & faciat, quæ Deo placitura ex regula voluntatis ipsius nouit. Nam iustificati fide, debitores sumus Deo, vt membra nostra præbeamus arma iustitiæ.

2. Item legis officiū in electis & reprobis.

19 Deinde distinguendum est inter Legis officium in non conuersis, & in conuersis. In non conuersis est ministerium mortis. Nam illi sunt sub Lege. In conuersis non est ministeriū mortis, sed norma vitæ iustissima. Hi enim sunt sub Gratia, rigore Legis vindicati.

20 Vt ergo Lex hæc, de dilectione Dei & proximi, obligat non conuersos ad pœnas æternas, cum ab iis requirit perfectam & perpetuam obedientiā, quam præstare non possunt, ita conuersis, & absolutis à iure Legis, est regula vitæ, ad quam conabuntur vitam suam componere, quod quia non faciunt hypocritæ, sunt fide vacui.

3. Inter obedientiā in vtrisq.

21 Tertiò, Præterea distinguendum est inter obedientiam Legis in non renatis & iustificatis. In illis non placet, quia est impura, imo nulla potius. In his placet etsi imperfecta, inchoata tamen. Nam vt iustificati fide placent propter iustitiam Christi, quæ illis imputata est: ita etiam conatus illorum, donec retinent fidem & bonam conscientiam, propter Christum acceptus est, & est Deo gratum sacrificiū.

Origo huius dilectionis Dei.

22 His iactis veluti fundamētis, videamus quomodo hæc Lex dilectionis inchoari possit à nobis. Nam dilectio vt summe necessaria obedientia à nobis requiritur, sine qua cætera nihil, vt Paulus testatur.

23 Cum Paulus dicit, 1. Tim. 1. 5. Finis Legis est dilectio, ex corde puro, conscientia bona, & fide nō ficta, monstrat & vnde manat dilectio Dei atque hominis, & quod nemo possit eam præstare sine notitia Euangelij, & fiducia viua in Christum.

24 Nam vt puritas cordis & conscientiæ bonitas sunt ex fide vera & viua, cuius fundamentum est notitia Euangelij: (Fides enim ex cognito verbo Dei concipitur) ita dilectio Dei est affectus cordis purus, ex fide per spiritum Christi creatus: ex quo fit vt nihil cognitionem Dei & erga ipsum obedientiæ anteponamus, vtque præ omnibus, ante omnia, & supra omnia ipsum amemus, adeo vt cupiamus illi iungi, vnumque cum eo fieri.

Incrementa.

25 Hic dilectionis affectus erga Deum, tanquā flabellis quibusdam spiritualibus, cogitatione dilectionis Dei, qua nos prius dilexit, meditatione beneficiorum Christi erga nos, fiducia & spe promissorum bonorum, atque ardenti Dei inuocatione, excitandus est, ne fonte impuro carnis obrutus, extinguatur.

Dilectio proximi.

26 Ex hac dilectione Dei manat dilectio proximi, qui gestat imaginem Dei. Quare & ipsum propter Deum diligere debemus. Vnde Augustinus: *Dilectio est rectissima animi affectio, qua diligitur Deus propter se, & proximus propter Deum.*

Huius forma & modus.

27 Forma & modus dilectionis proximi additur in Lege, cum dicitur: *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Proinde amor quo nos ipsos amamus, debet esse regula, ad quam diligendus est proximus.

28 Verùm vt hoc recte accipiatur, duo obseruāda sunt. Primum discernendum est inter duplicem amorem nostri, videlicet vitiosum & laudabilem. Deinde cauendum est, ne vitia cum subiectis eorum confundamus.

29 Duplex est amor sui. Vnus qui sequitur sensum carnis, cæcus, inconsultus, ferus & perniciosus sibi & aliis. Hic cum vitiosus sit, non debet esse regula puri amoris, quo diligendus est proximus. Alter est laudabilis, qui sequitur Spiritus impetū, quo cupit animus in illis rebus occupari, quæ Deo sunt gratæ & sibi salutares. Hic amor sui, quia est purus & sanctus, debet esse mensura dilectionis proximi: vnde fit vt cupiamus proximo omnia, quæ ad ipsius incolumitatem & salutem facere videbuntur. Ac simul consilio, opere, precatione, ipsius cōmoda procuremus atque adiuuemus, & amoliamur ab eo pro nostris viribus, quicquid ipsi vere noxium esse deprehenderimus.

Noua dilectionis forma.

30 Christus Dominus nouam dilectionis proximi formam nobis cōmendat, cum ait: Diligite vos inuicem, sicuti ego dilexi vós, propter quā caussam nouum etiam mandatum vocat. Sicut igitur Christus dilexit nos intimè: ita & nos ipsius exemplo, nos

nos inuicem diligere debemus.

31 Alterum, quod obseruandum est in dilectione proximi, est vt caueamus ne vitia cum subiectis confundamus. Vnde Augustinus: *Vnusquisque iniquus homo, inquantum iniquus est, odio habendus est, in quantum autem homo est, diligendus est, vt illud quod in eo rectè odimus, arguamus, id est, vitium, quo possit illud quod in eo rectè diligimus, id est, humana natura, ipso emendato vitio, liberari.*

32 Etsi autem neutra dilectio, nec Dei, nec proximi perfecta esse poterit in hac vita, sed tãtum inchoatur & crescit pro mensura fidei: tamen cum non sit simulata, sed ex viua fide, conscientia bona, & puro corde proficiscatur, placet Deo, & hæc inchoata dilectio est testimonium plenæ regenerationis nostri, quam expectamus, quáque perficietur dilectio & Dei & proximi.

III.

PRIMA LEX DEcalogi.

Non habebis Deos alienos coram me.

Summa Decalogi. 1 VT proœmium Decalogi modum notitiæ Dei monstrat, videlicet, per verbum, & testimonium verbo additum: ita Decalogus ipse, quo cultu Deus coli velit, ostendit.

2 Tametsi autem obedientia Decalogi ne inchoari quidem potest, sine notitia Euangelij: tamen Deus iustissimus iustè requirit ab homine, quod sibi iure debetur: & talem Legem præscribit, cui obedientia integra præstari potuisset, si homo in ea integritate perstitisset, in qua creatus fuit.

3 Atque ideo hoc facit Deus, vt agnito morbo, quæramus medicum, hoc est, vt agnito iusto iudicio Dei in nos, confugiamus ad Christum, qui est consummatio Legis, in iustitiam omni credenti. Atque ita demum obedientiam erga Legem inchoemus in hac vita, quæ perficitur in beata illa vita, quam ex fide expectamus.

Lex quomodo cõsideranda. 4 Debemus proinde Legem cõsiderare quadrupliciter. Primum, vt sumus creati in Adamo in perfectionis statu. Secundò, vt sumus post creationem lapsi. Tertiò, quatenus sumus de nouo creati, & per Christum erecti. Quartò & vltimò, in beatitudinis statu, resuscitatis mortuis.

5 His ita iactis fundamentis, primum præceptum perpendamus, à quo & reliqua pendent omnia, & sine quo nulla erga alia obedientia præstari potest.

Summa Primi præcepti. 6 Est autem hoc primum præceptum: *Non habebis Deos alienos coram me.* Hoc est, Me solum Deum tuum habebis, & non alienos Deos.

Finis. 7 Vt huius Legis ratio est, quod Deus conditor rerum, solus sit omnium bonorum fons, id quod significatur cum dicitur: Ego sum Dominus Deus tuus: ita finis Legis est, vt omni idololatria & impietate abiecta solus habeatur Deus noster, & solus à nobis colatur, & non alius.

8 Vt hæc Lex prima requirit cultum vnius Dei, agniti per verbum & testimonium: ita docet non licere vllum cultum Dei instituere, sine mandato Dei. Est enim solius Dei opus cultum ordinare, iuxta dictum, Psalm. 25. 5. Dirige me in veritate tua, & doce me, quia tu es Deus meus.

Habere Deũ quid. 9 Porrò, habere Deum, est Deum mente, affectu, voluntate, adeóque omnibus viribus complecti, seu vt ipse Deus se interpretatur, Diligere Deum ex tota mente, ex tota anima, & ex totis viribus.

Mente. 10 Mente habetur Deus, quando vera notitia Dei in mente lucet: videlicet, quod sit vnus æternus & verus Deus Pater, & λόγος, & Spiritus sanctus: quod hic Deus sit creator & conseruator rerum omnium: quod sit fons omnis boni: quod suas creaturas amet, gubernet, conseruet: quod ad se confugientes iuuet, & contra contumaces puniat.

11 Hæc in genere est vera Dei notitia, quæ in duas formas diuiditur: Vt alia sit notitia Dei Legalis, alia Euangelica.

Affectu. 12 Affectu habetur Deus, quando ex vera Dei notitia concipitur vera dilectio, verus timor, constans fiducia, & spes minime vacillans.

Volũtate. 13 Voluntate habetur Deus, cum ex mentis recto iudicio, & puro animi affectu, nascitur voluntatis alacritas, ad imperandũ omnibus viribus, vt Deo perfectam & perpetuam obedientiam præstent.

Viribus. 14 Viribus omnibus habetur Deus, cum ipsæ vires, interiores & exteriores, voluntati alacriter imperanti, quæ mens rectè iudicat, & affectus pure suadent, obsequuntur & imperata faciunt.

Alienos Deos habere. 15 Contrà vero alienos Deos habet, quicunque mente, affectu, voluntate & viribus, vllam rem creatam vel fictam complectitur, sine vero timore Dei, vt ab ea pendeat, auxilium speret contra ordinationem diuinam. Hinc Scriptura diuitias, cùm illis fiditur, inter alienos Deos numerat. Et Paulus auaritiam idololatriam esse pronuntiat. Colos. 3. 5.

Opera primi præcepti. 16 Ex his promptum erit colligere opera primi præcepti, quæ sunt. 1. Amor verbi Dei, & consideratio creaturæ totius. 2. Notitia Dei ex verbo & creatura. 3. Dilectio quæ ipsam notitiam excipit. 4. Timor verus. 5. Fides. 6. Alacris voluntas. 7. Conatus omnium virium ad obediendum Deo, 8. Spes, ex qua patientia.

17 Hæc opera in hoc præcepto requiruntur perfecta & perpetua, qualia Adam & Eua præstitissent, si in sua integritate mansissent, qua conditi erant ad imaginem Dei. Post lapsum primorum parentum nullus fuit, neq; erit, præter vnum Iesum Christum, qui hanc Legem impleuit.

18 Porrò fides, quam requirit per se primum præceptum, versatur circa promissionem additam primo præcepto: videlicet, *Faciam misericordiam in millia iis, qui diligunt me* (scilicet ex toto corde, tota anima, & totis viribus) *& custodiunt præcepta mea.*

19 Et tametsi homo non potest hanc obedientiam præstare: tamen Deus iustissimè illam requirit vt debitum, ad quod soluendum obligatus est omnis homo, in primo parente Adam.

Quare Deus requirat id quod non possumus præstare. 20 Quare autem hoc debitum requirat Deus, exponit Christus, Matth. 18. 22. Vbi proponit parabolam de homine rege, & seruo qui debebat decem millia talẽta. Sicut enim ille seruus, intellecta debiti magnitudine, confugit ad misericordiam regis sui, & impetrauit totius debiti condonationem: ita Lex Dei requirit perfectam obedientiam, vt homo in sese descendens, & agnoscens suum peccatum, iustámque Legis sententiam, ad promissionem quæ Decalogi præcepta præcedit, redeat, videlicet, *Ego sum Dominus Deus tuus.* Quæ promissio est pars fœderis initi cum Abrahamo & semine eius, de gratuita iustificatione, & pendet ex prima promissione: Semen mulieris conteret caput Serpentis.

21 Vt autem fide huius promissionis iustificatus est Abraham: ita omnis qui credit, iustificatur, imputata sibi perfecta Legis iustitia, quam Christus præstitit, & homini credenti imputat.

22 Nam quoniam Christus Legi Dei perfectam obedientiam præstitit, iustus est ex Lege, & quia sub Lege factus est, vt eos qui sub Lege erant redimeret, iustitia ipsius credentibus imputatur, vt iusti sint & viuant.

23 Quoniam autem Christus non solum est homo, sed etiam verus & æternus Deus, fit vt eius iustitia, quam præstitit in sua sanctissima humanitate sit infinita, vt sufficiat omni credenti in iustitiam. Atque hoc est quod Paulus ait: Christus est consummatio Legis in iustitiam omni credenti. Rom.10.4.

Vsus primi præcepti.

24 Hic proinde cum huius primi præcepti, tum aliorum sequentium vsus erit, vt examines conscientiam tuam ad normam Legis, & sententiam Legis recolas hoc ordine.

25 Primùm in hoc conscientiæ examine ad regulam Legis, cum deprehendis te Lege Dei non satisfecisse, agnosce te Legis diuinæ transgressorem esse, agnosce magnitudinem & turpitudinem peccati tui. Secundò, agnosce sententiam Legis aduersus te latam, iustam esse. Tertiò, expauesce ad iram Dei, & dole quod Deum tuo peccato offenderis. Quartò, cõfugito ad promissionem fœderis noui, & viua fide recumbe in Christum expiatorẽ peccati, & ardenter pete remissionem peccatorum, donec responsum Spiritus in corde tuo acceperis, de impetrata gratia, & imputata Christi iustitia. Quintò, nactus remissionem peccatorum, fide Christi, qui nostra delicta sua delicta fecit, vt suam iustitiam nostram iustitiam faceret, redi ad Legem, & iuxta illam vitam tuam, quantum quidem id fieri potest, componito.

26 Et tametsi adhuc hærent reliquiæ peccati in natura (Vnde fit vt obedientia nostra sit imperfecta) tamen placet propter Christum, quia non sumus sub Lege, sed sub Gratia.

27 Atque ita Notitia Dei, Amor Dei, Fiducia, Spes & aliæ virtutes, quas requirit Lex, fiunt sacrificium Deo longè gratissimum & acceptissimum.

Peccata pugnãtia cũ primo præcepto.

28 Porrò peccata pugnantia cum primo præcepto, ex antithesi facile intelliguntur. Cum vero Deo, pugnant alieni Dij, quorum nomine intelligitur, quicquid loco veri Dei haberi hominibus profanis solet. Cum amore verbi, pugnat odium verbi. Cum notitia Dei, pugnat ignoratio Dei, & omnis falsa persuasio de Deo. Cum timore, pugnat profana securitas. Cum fide, diffidentia. Cum spe, desperatio & impatientia. Cum alacritate voluntatis, pugnat auersio voluntatis. Cum virium promptitudine ad obediendum, ignauia & torpor, & quæ Græcis dicitur ἀκηδία.

Præmia.

29 Præmia huius Legis inchoatæ à fidelibus sunt multiplicia, spiritualia & corporalia: vt fauor & misericordia, &c. iuxta promissionem Legi adiecam.

30 Hæc promissio plane irrita est sine Christo, quare Christum intuetur, qui vt Legi satisfecit: ita huius promissionis est particeps, idque in mille generationes eorum qui ex se per fidem & Spiritum sanctum nascuntur.

31 Si ergo in Christo es per fidem, statue te in fauore Dei & misericordia esse, iuxta Legis promissionem. Nam vt Christus est finis Legis, in iustitiam omni credenti: ita etiam omni credenti benedictionem Legis confert, & promissionem Legis in eo complet.

Pœnæ.

32 Pœnæ violatæ huius Legis in non conuersis est, maledictio & damnatio, & visitatio iniquitatis in tertiam & quartam generationem.

33 Hoseas 4. capit. 6. vers. meminit specialis cuiusdam pœnæ violati huius præcepti, cum ait: Quia oblitus es Legis Dei tui, obliuiscar & ego filiorum tuorum.

IIII.

SECVNDA LEX

Decalogi.

Non facies tibi sculptile, &c.

Præceptũ.

1 LEx Domini, Exo.20. hæc est: *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quæ est in cœlo desuper, & quæ est in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea. Ego sum enim Dominus Deus tuus.*

Summa.

2 Tria hac Lege prohibentur. Primum, ne Deum vlla effigie exprimere tentemus. Effigies enim Dei manu hominis expressa, cedit in contumeliam diuinæ maiestatis. Nam cum Deus sit expers corporis, inuisibilis & infinitus, & effigies omnis ex materia corporea sit visibilis, & terminis clausa: fieri non potest sine contumelia Dei, effigiem Dei manu exprimere.

3 Secũdum, quod prohibetur est, ne incuruemus nos coram vllo idolo religionis caussa. Nam cum ex duplici natura compositi simus, anima & corpore, vtrumque debemus Deo, videlicet cultum interiorem animæ, & exteriorem corporis.

4 Qui ergo corpore prosternit se coram idolis, religionis ergo, inuertit naturæ ordinem, subiiciens se infra creaturas. Deinde sacrilegium committit, tribuens creaturæ cultum, qui soli creatori debetur.

5 Tertium, quod hac Lege prohibetur, est, ne animo fingas tibi Deum, qui non est Deus, & ne animo neges esse Deum, qui reuera est Deus. Id quod & Ethnici fecerunt, qui multitudinem Deorum introduxerunt, & hæretici, qui siue circa diuinitatis essentiam, siue circa personarum distinctionem, siue circa voluntatem diuinæ maiestatis errauerunt.

Idolorum origo.

6 Cur autem diabolus inuexerit idola in mundum, & quæ fuerit eorum prima occasio, Sapien.14. 11. &c. exponitur. Ita enim ait Sapiens:

7 In opificio Dei ad abominationem sunt deformata simulachra, ad offensionem animis hominum, ad laqueum pedibus insipientum iniiciendum.

8 Initium enim scortationis, (id est idololatriæ) excogitatio simulachrorum est, atque eorundem inuentio, vitę corruptela. Neque enim ab initio erant, neque in æternum erunt. Quippe hominum ambitione in mundum sunt introducta.

9 Cum his consentiunt multæ Prophetarum conciones, quę abominationem idolorum extremè damnant, vt quæ homines paulatim à vero Deo abducant.

10 Quid dico de Prophetis? Imo & Ethnici saniores simulachra Deorum abominati sunt.

11 Numa (vt Plutarchus refert) prohibuit Romanos existimare imaginem Dei aut hominis speciem, aut animalis habere formam: propterea nefas esse putabat deterioribus meliora assimilare, nec aliter posse Deum percipi quam intelligentia.

12 Varro acutissimus atque doctissimus autor (teste Aug.) dicit antiquos Romanos plusquam annos 170. Deos sine simulachro coluisse. Quod si adhuc, inquit, mansisset, castiùs Dij obseruarentur.

Cuius

Cuius sententiæ suæ adhibet inter cætera gentem Iudæam. Nec dubitat eum locum ita concludere, vt dicat. Qui primi simulachra Deorum populis posue runt, eos ciuitatibus suis & metum dempsisse, & errorem addidisse.

13 Ante annum Domini 427. Sancti Patres qui doctrinam sine Pontificiis corruptelis retinuerunt, nulla planè simulachra in templis Christianorum esse permiserunt. Sciuerunt quanti damni occasionem olim præbuissent simulachra,

14 Verùm posterior ætas, paulatim deficiens à puritate doctrinæ, imagines & simulachra inuexit in Ecclesiam, non sine magna, & Imperiorum ruina, & veræ religionis iactura.

15 Etsi autem consilium eorum, qui primùm pin xerunt imagines in templis Christianorum nō fuit pessimum: tamen procedente tempore, error auctus est, & idololatria, per Romanos pontifices, contra Græcos est defensa.

16 Et tandem eò perducta est res, quod præcipua pars cultus diuini, collocata fuerit in cultura simulachrorum. Id quod in regno Antichristi videre est.

Ars pingendi & sculpendi hic non prohibetur.

17 Porrò, ne quis artem pingendi & sculpendi, prohibitione imaginum & idolorum damnari existimet, conferat Legem prohibitionis cum aliis præceptis & exemplis Scripturæ, quibus aliquæ imagines & simulachra approbantur.

18 Mandatum Dei est, Exod. 25. 18. Duos Cherubim aureos facies ex vtraque parte propiciatorij. Fuerunt autem Cherubim alatæ imagines, in quibus hominis species præualebat. Hos postea Solomon in suo templo curauit fieri, ad exemplar eorum qui fuerunt in tabernaculo.

19 Solomon in fabrica templi boues sculpi man dauerat. Ita enim legimus, 2. Paralip. 4. 3. Similitudo quoque boum erat subter illud. Item: Duo ordines erant boum fusorum.

20 Ex hoc mandato Dei & exemplo Solomonis efficitur, quod imagines & simulachra non prohibeantur ἁπλῶς & simpliciter, sed secundum quid, vt loquuntur in scholis.

Quibus de causis imagines prohibentur.

21 Prohibentur ergo tribus de causis. Prima, cum rem non tantum non repræsentāt, sed eius maiestatem lædunt. Vt cum Deus pater pingitur, cana bar ba in capite gerens triplicatam coronam, more Paparum. Secunda, cum prostituuntur cultus ac venerationis caussa, vt in Papatu, quem vsum Prophetæ passim damnant. Tertia, ne sint idololatriæ occasiones, obscurata tempore doctrina, quemadmodum fieri consueuit.

Triplex vsus imaginum.

22 Porrò, cum ex iis quæ dicta sunt manifestum sit, non simpliciter prohiberi & damnari simulachra, quæritur, an possit aliquis esse non impius simulachrum vsus?

23 Triplex est in vniuersum imaginum & simulachrorum vsus, videlicet, superstitiosus, typicus & policitus.

1. Superstitiosus.

24 Superstitiosus, vt contumeliosus in Deum & eius creaturas, solus damnatur verbo Dei.

2. Typicus.

25 Typicus vsus in veteri Testamento fuit, vt rem aliquam diuinam, sub imagine rei incurrentis in oculos, adumbraret. Veluti æneus serpens suspen sus in deserto, adumbrabat Christum, Ioann. 3. 14. Hic vsus tantisper fuit licitus, donec populus Ægyptio more eum adorare cœpit. Quod cum videret Ezechias rex pius (haud dubiè admonitus à Sanctis Dei Prophetis, quorum officium erat voce damnare istam idolomaniam,) illum confregit, relinquens omnibus regibus & principibus exemplum, vt & ipsi tollant instrumenta idololatriæ, ne impediatur verus Dei cultus, & caueant, ne posteris instrumenta relinquant impietatis.

3. Politicus triplex.

26 Politicus vsus imaginum & simulachrorum est cum sine superstitione pinguntur imagines, aut fiunt simulachra alicuius vtilitatis gratia.

27 Est autem hic politicus vsus triplex, videlicet historicus, symbolicus, & ornatus caussa inuentus. Hi donec manserint intra suos limites, nullo iure damnari possunt.

Historicus.

28 Historicus vsus est, qui historiis seruit, hoc est, qui ad intelligendas rectius rerum descriptiones, & ad memoriam rerum cōseruandam facit. Hic vsus & in libris & alibi licitus est.

Symbolicus.

29 Symbolicus vsus est, qui de re alia, quæ significatur imagine, tanquam Symbolo intuentes admonet. Vt imago in moneta Cæsaris, admonebat Iudæos, quod Cæsari essent subiecti. Vnde Christus infert: Date ergo, quæ sunt Cæsaris, Cæsari. Est & hic vsus licitus, si non contaminatur aliunde.

Ornans.

30 Ornatus caussa inuentus vsus est, qui ornandi gratia sine superstitione adhibetur. Hic etiam concessus est, dummodo nulla superstitio accesserit.

V.

LEX TERTIA DEcalogi.

Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum.

Ratio & finis præcepti.

1 VT ratio huius Legis est, Deus conditor rerum, solus omnium bonorum fons est & dator: ita finis est, vt maiestas nominis Dei inter homines habeatur sacrosancta.

2 Huc pertinent verba Psalmi 72. Benedictus Dominus Deus Israel, qui fecit mirabilia solus. Benedictum nomen maiestatis eius in seculum, replebitur maiestate eius vniuersa terra.

Fundamētum.

3 Huius maiestatis fundamentum est ipsa diuina essentia simplicissima, personarum Trinitas, potentia immensa, summa bonitas, sapientia infinita, misericordia ineffabilis, missio Filij, vt homo fieret & victima pro peccato, amplitudo imperij, cū aliis virtutibus Deo dignis.

Terminus.

4 Terminus est, A creatura rationali, id est, ab hominibus & Angelis, sentiri, agnosci & prædicari, cum summa subiectione, reuerentia & cultu.

Respectus reciprocus.

5 Reciprocus respectus fundamenti & termini est ipsa maiestas, summusque honor, qui Deo sapien tissimo, potentissimo, iustissimo, & misericordissimo debetur.

6 Est quoque sciendum, quod Maiestatis vox, in terdum pro solo fundamento ponitur, vt in illo: Scrutator Maiestatis opprimetur à gloria: interdum pro termino, vt in Psal. Replebitur Maiestate eius vniuersa terra.

Maiestas, quid.

7 Est proinde Maiestas, magnificus ille splēdor gloriæ, qui comitatur honorem summum & reuerentiam, quę præstantur Deo optimo, potentissimo ob summa beneficia, merita & virtutes.

Nomen Dei quid.

8 Hinc iam promptum est colligere, quid per nomen Dei significetur in hac Lege: *Non assumes nomen Dei tui in vanum,* videlicet, quod nomen Dei sit, cum ipse Deus, tum quicquid de eo dignè dici potest, vtpote omne quod in eius notitiam, famam & gloriam vergat.

Assumere nomen Dei quid

9 Hoc Dei nomen legitimè vsurpat, qui cum

ſumma ſubiectione illud ſacroſanctum habet, cauétque, vt nec ſentiat nec dicat quod vel minimum Maieſtati ipſius deroget.

10 Vt ergo opera omnia in hac Lege percipiuntur, quæ ad nomen Dei illuſtrandum & prædicandum inter homines facere videntur: ita ea omnia prohibentur, quæ præceptis operibus quouis modo aduerſantur.

11 Nos autem exempli gratia quædam ὑπαλλήλως recitabimus, ad quæ reliqua non difficile referri poterunt.

Opera hîc præcepta, & oppoſita ſeu prohibita.

12 Primum locum inuocationi vnius Dei tribuamus, quæ inuocatio eſt eleuatio mẽtis ad Deum aliquid ab eo petentis vel deprecantis Huic opponuntur omnia quæ pugnant cum vera inuocatione Dei, vt inuocatio Sanctorum, battologiæ, magicæ precationes, exorciſmi creaturarum, ſine fide inuocare, &c.

13 Secundum opus huius Legis ſit, prædicatio operum Dei, potentiæ, ſapientiæ, iuſtitiæ, miſericordiæ, veritatis, &c. Huic opponitur quicquid detrahit aliquid, vel potentiæ, vel ſapientiæ, vel iuſtitiæ, vel miſericordiæ, vel veritati Dei.

14 Tertium opus ſit gratiarum actio, qua & agnoſcimus Dei beneficia, & ea cum ſumma reuerentia prædicamus, gratias pro omnibus agentes per Ieſum Chriſtum. Huic opponuntur hypocriſi, cum ore ſine mente Deo agimus gratias, vt Phariſæus fecit, & qui in templis Pſalmos decantant pro mercede. Hi enim potius ſuo ventri quàm Deo ſeruiunt.

15 Quartum opus ſit, glorificatio Dei, videlicet, cum mente rectè de Deo ſentimus, ore prædicamus, vita & moribus, quod recte ſentimus, exprimimus. Huic opponitur omnis hæreſis, ſcandala, ſchiſmata, contentiones inutiles, iurationes temerariæ, flagitioſi mores, quibus nomen Dei apud hoſtes religionis blaſphematur.

16 Quintum huius Legis opus ſit, confeſſio veræ religionis publica & priuata. Publica cernitur in cœtu piorum, quando cum aliis piis conuenimus, cum iis ſimul precamur, & Sacramentis communicamus. Priuata conſiſtit in fortitudine animi inuicta, cum interrogata ab hoſtibus, palam teſtamur fidem noſtram. Nam vt corde creditur ad iuſtitiam: ita ore fit confeſſio ad ſalutem. Huic opponitur abnegatio Dei, quæ fit vel voce, vel ſigno, vel moribus.

17 Sextum opus ſit huius Legis, cultus iuriſiurandi, cui opponuntur peierationes, execrationes, temeraria iuramenta, de quibus aliâs.

VI.

IVRAMENTVM.

Errores adu. hoc caput.

1 VALDE neceſſarium eſt, pios rectè inſtitui de iuriſiurandi religione, ne vel cum Manichæis & Anabaptiſtis omnia iuramenta impie aboleant: vel cum promiſcua hominum multitudine, temerè iuramentis aſſueſcant.

2 Vtrumque ſanè valde eſt pernicioſum. Nam vt religione iuramentorum ſublata, ſublata & fides eſt iuſtitiæ fundamentum, & ſine qua omnis vitæ humanæ ratio periclitatur: ita temerariis friuoliſque iuramentis & periuriis polluitur nomen Dei. Vnde horrendæ pœnæ & in familiis & in rebuſpublicis ſæpe conſpiciuntur.

3 Non enim fruſtra hęc comminatio Legi addita eſt: *Non habebit Deus inſontẽ, qui aſſumpſerit nomẽ Dei ſui in vanũ.* Et Sapiens ait: Vir multũ iurans, replebitur iniquitate, & non diſcedet plaga de domo eius.

4 Taceo Papiſtarum commentum, qui tametſi fatentur quædam iuramenta Chriſtianis licita eſſe, tamen perfectis, quos fingunt, omnem iuriſiurandi vſum adimunt.

Partes præcipuæ.

5 Vt autem ordine iuſto procedamus, Primum, quid ſit iuramentum dicemus notatis præcipuis generibus. Deinde, quæ in legitimo iuramento requirũtur, expẽdemus. Tũm, regulas colligemus, quibus regi conuenit iuramẽta. Poſtremò, illicitorum iuramentorum, & dirarum execrationum & deuotionum abominationem & pœnam indicabimus.

1. Quid ſit iuramentum.

6 Iuramentum itaque proprie eſt inuocatio & atteſtatio Dei, ſuper re ;,| ſub conditione pœnæ, ſi fallimus. Vulgo autem ſic: Iuramentum eſt affirmatio vel negatio, ſacræ rei atteſtatione firmata. Sed prior definitio, ex verbo Dei: poſterior, ex conſuetudine iurantium deſumpta eſt.

Quotuplex.

7 Eſt autem duplex iuramentum. Smplex, vt inter priuatos. Solenne ſeu publicum: vt inter populos diuerſarum nationum: vt inter principẽ & populum. Vtrumque eſt aut aſſertorium de re præſenti vel prępterita: aut promiſſorium, quum promittitur aliquid Sacramento iuriſiurandi interpoſito.

8 Iurans autẽ duo petit: Primũ, vt Deus ſit teſtis eorum, quæ iuramento affirmãtur vel negãtur. Alterum, vt ſit vltor ſi fefellerit. Cum ergo quis dicit: Teſtis eſt mihi Deus: vel, iuro per Deum, ſenſus eſt, Deum, quẽ inuoco, in teſtẽ voco, & ab eo peto, vt ſi fallam, me puniat iuxta cõminationẽ: Non habebit Deus inſontẽ, quiſquis vanè vſurpauerit nomẽ eius.

Cautiones quinque in iuramentis.

9 Vt itaque iurans ſit cautior, cogitet ordine hęc quinque: Præſentiam Dei, omniſcientiam, veritatem, iuſtitiam & potentiam.

10 Præſentiæ Dei cogitatio, accedet in iurante timorem Dei, & reuerentiam erga diuinam Maięſtatem, vnde fiet, vt coram tanta Maieſtate nihil temere effutiat, aſſeueret, aut promittat.

11 Cogitatio omniſcientiæ, tribuet Deo hanc laudem, quod, vt omnia nouit, vel occultiſsima: ita omnium, quæ dicuntur & fiant, locupletiſsimus teſtis eſſe poſſit.

12 Veritatis præterea laudem Deo tribuet, quaſi ipſe mendacia, tanquam Diaboli hoſtis ſui ſigna, auerſatur & odit, & ea quæ vera ſunt, tanquam ſua tuetur & amat.

13 Cogitatio iuſtitię Diuinę monet, quod Deus & pium iuramenti vſum præmiis ornare, & contrà, periuros horrendis pœnis punire velit.

II. Quæ in légitimo iuramento requirantur.

14 Ne autem quis putet, vel præmiis cariturum, ſi piè & ſanctè iurauerit: vel pœnas euaſurum, ſi vanè nomen Dei ſumpſerit, potentia Dei cogitanda eſt, qua poteſt omnia quæ vult, & vult omnia quæ verbo ſuo promiſit.

15 Iam, vt ſecundo loco propoſuimus, expendamus quæ ad legitimum & neceſſarium iuramentum requiruntur, Ieremias tria ponit, cum inquit: Iurabis in veritate, & in iudicio & in iuſtitia.

16 Veritas eſt, non fluctuans opinio, ſed firma & ſolida notitia eius rei, ſuper qua iuratio fiet. Nam qui incertus eſt aut dubius, & nihilominus iurat, is & Deum contemnit, & ſe vanitatis periculo apud homines exponit.

17 Iudicium eſt deliberatio & conſultatio in mente iurantis, quo vt Deum, quem teſtem adhibet, in conſpectu habet: ita cauet, ne tẽpeſtate affectuum aut incogitantia abripiatur, ad iurandum id, cuius poſtea ipſum pœnitebit.

Hoc

18 Hoc ergo iudicium,quod timore Dei regitur, facit vt nec in re falſa quis iuret. Nā hoc eſſet Deū mendacem teſtem producere : nec in re leui, quod eſſet Deum contemnere, & ipſius ſanctum nomen paruifacere:nec in re, cui facilè fides adhiberi poſſit vel ſui euidentia, vel grauitate & autoritate dicentis.Nam hoc eſſet planè ſuperuacaneum : nec in re, quæ humano teſtimonio confirmari ſine iuriſiurādi religione poſſit. Nam hoc eſſet repudiare teſtimonium diuinitus oblatum:nec in re turpi, impia, iniuſta,impoſſibili,ſi promiſſorium iuramentū petitur.Nam hoc manifeſtè contra Legem naturæ,& contra mandata Dei eſſet.

19 Iuſtitia cauſſas iurationis iuſtas eſſe vult. Vt enim,Iudicium,incautū:Veritas, falſum:ita iuſtitia, illicitum iuramentum repudiat.

20 Iſocrates duas cauſſas iuſtas numerat, in quibus iuramentum delatū ſuſcipere poſſumus, videlicet,cum aut de noſtra fama & exiſtimatione agitur,aut de ſalute amicorum,videlicet,vt aut liberemus nos ipſos turpi crimine, aut amicos periculo. Non vult honeſtos, probos & modeſtos, iuſiurandum poſtulare : ne in aliquam auaritiæ, aut priuati commodi ſuſpicionem veniant.

21 Hæc Iſocratis hominis Ethnici ſententia monet quanta religio iuriſiurandi olim fuerit,etiam apud homines ignaros Euangelij : quæ profectò res meritò multos,qui Chriſtiani dici volunt,extremæ vanitatis accuſat, qui ſola leuitate adducti, ſingula fere verba, ſingulis iuramentis, in contumeliam Dei polluunt.

De cauſis iuſti iuramenti.

22 Etſi autem Iſocratis ſententiam, vt in Ethnico,probo:tamen clarius explicandum iudico, quænam iuſtæ cauſſæ ſint iurationis apud Chriſtianos.

23 Quatuor proinde cauſſas neceſſarias & pias liciti iuramenti,in exemplis approbatis inuenio.Quarum prima eſt, cum agitur de gloria Dei. Secunda, cum ſalus & exiſtimatio proximi in diſcrimen venit.Tertia,quoties de propria iurantis neceſſitate diſceptatur.Quarta,cum à magiſtratu iuſtis de cauſſis,poſtulatur teſtimonium, ſub iuriſiurandi religione.

24 Vbi autem nulla harum quatuor cauſſarum, neceſſariò requirens iuramentū,ſubſit, iuſta ira Dei prouocatur in iurantem,vt in eum qui nomen Domini ſacrilege polluat.

De iuramentis male ordinatis regulæ.

25 Porrò,quia contingit vt homines aliquando iurent,vel coacti metu,vel errore decepti, vel affectibus abrepti:tenendæ ſunt regulæ, quibus huiuſmodi iuramenta regi oportet.

Prima.

26 Prima, Quicquid iuratum fuerit, ſiue Deo, ſiue homini, quod cum gratia Dei & ſine peccato præſtari poteſt,omnino præſtandum eſt.

27 Vbi ergo tantum de noſtra vita & fortunis agitur,nomē Dei præferemus noſtræ incolumitati.

28 Ex hac regula ſequitur, quod pius ne hoſti quidem fidem,quam iureiurando confirmauit, fallere debeat,ne in periurij crimen incidat.

29 Iure proinde M. Regulus in hoc laudatur, quod potius mortem oppetere voluerit, quam fidem hoſti datam non ſeruare.

30 Puniti diuinitus violati iuriſiurandi ab hoſte, inſigne apud Horoſium lib.5. cap.18. habemus exēplum, vbi dicit populum quendam Romanorum legiones, quibus ſeſe dedidit,& per iuramentum pacem cum iis inijt,ſubita perfidia ex inſperato occidiſſe. Vnde ſtatim in vltionem tanti periurij, panem fractum apud populum illum ſanguine manaſſe:animantia quoque domeſtica ab hominibus ad ſyluas diſceſſiſſe,balatibus, mugitibus & latratibus cœlum repleuiſſe. Tandem populum illum à Lucio Pompeio eſſe victum, & plane extinctum, &c. Vſque adeo ira Dei exarſit in fœdifragos & periuros.

Secunda.

31 Secunda,Si cum mādatis Dei pugnat, ad quod ſe aliquis iureiurando aſtrinxit,nequaquam præſtādum eſt.Nam quod Deo diſplicet, non debet pius velle.Quare illud nec iuratus nec iniuratus prętabit. Siquidem cum non ſit ſui iuris, non licet vt contra voluntatem Dei ſe obliget.

32 Monachus proinde & Monacha errore ſeducti,poſtquam rectius inſtituti fuerint, poſſunt votum iureiurando firmatum violare.

33 Cum enim ſcriptum eſt à Propheta, & à Chriſto pronunciatum,vt decretū Dei inuiolabile, Fruſtra me colunt doctrinis & mandatis hominū:contra Deum peccant, qui, vel ob votum, vel bonam alioqui intentionem, hoc Dei decretum tranſgrediuntur.

34 Hac regula excuſatur Dauid,qui non interfecit Nabal, qui tamen ſe eum occiſurum religione iuriſiurandi aſtrinxit. Scriptum eſt enim : Non occides. Saul autem,qui ſe magis dilexit quam Deum, prius voluit impium & iniuſtum iuramentum præſtare,quam videri aliquid contra iuramentum facere,adeo quod filium virum ſanctum, ne videretur periurus,de medio tollere voluerit.Sic & Herodes, duplicauit peccatum ſæuiens in innocentem Ioannem,propter ſtultum & temerarium iuramentum.

35 Etſi autem is,qui vel errore deceptus, vel affectibus abreptus iurat,iurando peccat:tamen non eſt duplicandum peccatum, ſi contrà voluntatem Dei fuerit, quod iuratum eſt.

36 Huc dictum Iſidori pertinet:In malis promiſſis reſcinde fidem:in turpi voto,muta decretū:quod incautè vouiſti,ne facias.Impia eſt enim promiſſio, quæ cum ſcelere adimpletur.

Tertia.

37 Tertia, Iuramenta quæ vel implicitam vel expreſſam habent conditionem annexam,haud obligant,non ſeruata conditione.Sed iuratus, iudicio & ſententia iudicis abſolui debet.

38 Cum his nequaquam pugnat pręceptū Domini,Matth.5. 34. Ego dico vobis,ne omnino iuretis, ſed ſit ſermo veſter:Eſt, eſt,Non, non.

39 Nam Chriſtus non ibi tollit Patris Legem:videlicet.Per nomen meum iurabis. Sed leuitatē Iudæorum in iurando, iurandi formas, & periurium damnat,quibus polluitur nomen Dei, quod ſacroſanctum ab omnibus haberi conuenit.

40 Quicunque enim ex leuitate iurant, periurij periculo obnoxij ſunt, & rei polluti nominis Diuini.Qui per creaturas iurant,violant iuriſiurandi Legem,videlicet,Per nomen meum iurabis.Qui peierant:maledictioni & vindictæ diuinæ ſe ſubijciunt.

41 Etſi autem per creaturas iurare non licet: tamen res nobis charas in medium adducere:tāquam pignora & creaturas Dei : tanquam gloriæ diuinæ ſymbola licet.Paulus Deum teſtem inuocat in animam ſuam.Moſes teſtes inuocat, cœlum & terram ipſius opificis intuitu.Sic cum iuramus per Deum, & ſanctum Euangelium, Deum quidem teſtem dictorum facimus:nobis vero pœnam imprecamur, ſi fallimus,quæ eſt priuatio fructus Euangelij, adeoq; beneficiorum Chriſti.

42 Auguſtinus proinde rectè ait : *Iuratio falſa, eſt pernicioſa:vera,periculoſa:nulla ſecura.*

Periuriorum, blaſphemiarū &c. deteſtatio.

43 Porro,cum tantum ſceleris ſit in temerarijs iuramentis & periurijs,quis poterit oratione explicare,quantum ſit abominationis in vſitatis vulgo diris,execrationibus & deuotionibus?

44 Audire est enim multos, qui non solum temere iurant, per mortem & vulnera Dei: verùetiam morte & vulneribus Dei abutuntur, ad horrendas execrationes & diras deuotiones, ad quas absque omni dubio contremiscunt angeli Dei, cum audiũt maledictioni & perniciei hominum, accommodari mortem & vulnera Dei: vnde benedictio & salus hominum effluxit.

45 Hanc horrendam blasphemiam olim apud nonnullas gentes pius Magistratus puniuit, interdũ mutilatione membrorum, vt digitorum, aurium, narium: interdum exectione linguæ: nonnunquam submersione in proxima flumina.

46 Scribitur Ludouicus rex Galliarum, ciuem quendam Parisiensem, propter huiusmodi diras, per mortem & vulnera Dei, deuotiones puniuisse: admoto labijs ipsius candente ferro, vt in ijs per quæ peccarat, puniretur, in terrorem & exemplum aliorum.

47 Verùm, cum hoc quidam ex Satrapis iudicarent crudelius, adeunt Regem, improbant factũ: quibus sanctus Rex respondet: Optarem mihi tale stigma inuri labijs, toto vitæ meæ tempore portandum: modo possim blasphemiam istam de meo regno tollere.

48 Præclara vox, & digna verè Christianissimo rege, cuius exemplum si multi imitarentur, minus prouocaretur ira Dei, & sanctior esset & priuata & publica disciplina.

49 Sed, proh dolor! ita inualuit deierandi & execrandi consuetudo, in omnibus statibus hominum, vt facilius inueteratam lepram, quam hoc malum curaueris.

50 Huius mali rei sunt, Primum parentes, qui suos domesticos exemplo docent abuti nomine diuino. Deinde ministri Euangelij, qui eos, quos norunt singulis fere verbis iuramenta adhibere, non admonent in priuato colloquio, ante vsum Cœnæ Dominicæ. Postremò, magistratus, qui Legem non statuit in profanatores nominis diuini: cum tamen sit custos vtriusque tabulæ.

VII.

MAGIA.

Omnis abusus nominis & verbi Dei prohibitus.

1 QVONIAM Deus serio vult suum nomen inter homines sacrosanctũ haberi, & requirit ab omnibus hominibus notitiam, fidem, spem, gratiarum actionem, iuxta verbi regulam: damnat omnem abusum nominis & verbi sui: quorum profanatoribus æternas pœnas comminatur.

2 Verùm quia Diabolus hostis Ecclesiæ est, nihil magis in votis habet, quam vt indies magis magisque crescat inter homines profanatio nominis & verbi Dei. Nam huiusmodi profanatione, tanquam machina quadam bellica, muros Ecclesiæ subruere nititur.

Astus diaboli.

3 Hinc fit quod Diabolus adeo obsequentem se præbeat stultis hominibus, qui nomine Dei, & sacro sancto eius verbo ad magicas superstitiones, figuras & sacrilegas adiurationes abutuntur.

4 Etsi autem horrendum est, cogitare tantã tyrannidem exerceri à Satana in humanum genus: tamen magis horrendum est, iustissimam iram Dei, permittentis Diabolo hanc tyrannidem, cogitare.

Caussæ huius permissionis

5 Caussa autem huius permissionis exponitur ab Apostolo Paulo, 2. Thess. 2. 11. Mittet (inquit) Deus efficacem illusionem, vt credant mendacio, vt damnentur omnes, qui non crediderũt veritati, sed consensere iniquitati.

6 Hæc efficax Satanæ illusio, continet omnes artes & vias, quibus ipse, vel verbum Dei corrumpit, vel eo abutitur in contumeliam Dei, & in damnationem eorum, qui à Satana seducuntur.

Species huius abusus, Magia.

7 Hic nominis & verbi Dei abusus turpissimus, indignissimus & maximè sacrilegus, cernitur in magicis incantationibus, signationibus & impijs adiurationibus.

8 Etsi autem Satan nec incãtationibus, nec signationibus, nec conceptis adiurationibus reuera cogi potest: tamen iste impostor Spiritus fingit se cogi, sæpe etiam inuitum, ad faciendum ea, quæ illi à Magis & incantatoribus, imperantur.

Cur diabolus fingit se cogi artibus magicis.

9 Habet autem Satan eas, suæ obediẽtiæ erga Magos & incantatores, caussas, quæ merito omnes homines reprimerent, ne se Diabolo tam fatuè subijcerent, in contumeliam Dei.

10 Prima caussa est, quod Diabolus optime sciat, nulla re magis profanari nomen & verbum Dei, quam Magica impietate.

11 Secunda, Pulchrum spectaculũ Satanę est, quod videat, homines à se doctos & seductos, contemnere apertum Dei interdictum, abnegare fidem. Nam cum verbum Dei sit regula fidei, fieri non potest, vt fides consistat, vbi eius regula amittitur, vel ad impiam profanitatem transfertur.

12 Tertia, Matth. 4. indicatur, quod Diabolus expetat, vt homines alia media quærant incolumitatis & gloriæ, quam diuinitus ordinata. Hoc est, impellit homines, vt audeant corrigere ordinationem diuinam. Quæ sane horrenda tentatio Dei est.

Magorũ profanitas.

13 Est autem ordinatio diuina, vt nomen & verbum Dei seruiant Christi regno erigendo, & saluti hominibus parãdæ. Contra hanc ordinationem apertè faciunt, qui nomine & verbo Dei abutuntur ad magicas superstitiones, quibus erigitur, fulcitur, stabilitur & propagatur regnum Diaboli. Quid que so Diabolo magis gratum esse poterit?

14 Taceo Ethnicum furorem, taceo damnatam superstitionem, taceo pactionem cum Diabolo, taceo cultum & venerationem Diaboli: quibus cum imprimis delectatur Satan, non mirum est eum se adeo obsequentem præbere aniculis, maleficis ac Magis.

Seuerè à Deo prohibita.

15 Vt autem hanc profanitatem auerteret Deus à suo populo, qui Ethnica profanitate corrupt' erat in Ægypto: Legem statuit de maleficis & incantatoribus tollendis è medio. Et laudandæ sunt Leges imperatoriæ & Pontificiæ, latæ in istam horrendã blasphemiam.

1 16 Nullo enim pacto ferendi sunt inter homines, qui ad incantationes magicas abutuntur nomine & verbo Dei, vt qui putent nos talem Deum habere, qui patrocinetur impietati à se damnatæ.

17 Genera & formas antiquæ magiæ ideo omitto: quia laudabilius est illa ignorare, quam scire, & in lucem proferre.

Satan Dei Simiolus.

18 Certum est Diabolum, tanquam simiã, Deum imitari in erigendo & stabiliendo suo regno. Nam vt Deus Verbo, Sacramentis, Miraculis & Spiritu suo erigit suum regnum & propagat: ita Satan suo verbo, (cum verbum Dei suum facit abusu) suis Sacramentis, (id est, characteribus, figuris, fabis, pilis, & nescio quibus alijs nugis) suis præstigijs (loco miraculorum) & suo Spiritu (quo efficax est in voce magorum, incantantium & adiurantium.) regnũ suum erigit & confirmat.

19 Ne

Adiuratio nis vox, quid.

19 Ne quis autem ambiguitate vocis Adiurationis decipiatur, ſciat verbum adiurandi, plura, habere ſignificata.

20 Primum enim ſignificat idem, quod ſimplex verbum Iurare, niſi quod Ad particula ἐπίτασιν & αὔξησιν notat.

21 Secunda, adiurare ſignificat facere vt aliquis iuret, & iureiurando interpoſito, aliquid promittat.

22 Tertiò, ad genus transfertur, & ſignificat, nunc imperare aliquid, interpoſita diuini nominis autoritate, nunc rogare aliquem, vt ob religionem & metum Dei aliquid agat, vel non agat.

23 Hinc adiuratio, Quæ ſi fuerit Dæmoniorũ, nititur fide miraculorum adiurantis. At ſi hominũ fuerit, pendet vel ab autoritate, vel ab obteſtatione adiurantis.

24 Quartò, Magicis impoſtoribus, adiurare, eſt virtute pronunciationis conceptorum verborum, additis nunc certis characteribus, nunc neſcio quibus alijs nugis, & cæremonijs, adigere Diabolum, vel alias creaturas, ad imperata facienda.

Triplex adiuratio.

25 Porro, vt ſciatur, nos non omnem adiurationem dãnare, obſeruetur quod triplex ſit adiuratio: Diuina, Magica, & Adiaphora.

1. Diuina.

26 Diuinam voco, per quam, interpoſito iureiurando & inuocato nomine Chriſti, Dæmonia eijciebãtur in primitiua Eccleſia, fiducia Chriſti. Hoc enim faciebat tum temporis, ad commendandam hominibus potentiam Chriſti, & ad confirmãdam certitudinem Euangelij Chriſti.

27 Huiuſmodi tamen adiuratio nec Chriſto, nec Apoſtolis vſitata fuit. Sed alijs quibuſdam pijs, minoris autoritatis & gradus. Nam vt Chriſtus, ſua authoritate propria: ita Apoſtoli, authoritate Chriſti, ſimpliciter præceperunt Diabolis vt exirent de hominibus.

28 Paulus in Actis cap. 16. 18. ait: Præcipio tibi per nomẽ Ieſu, vt exeas ab ea. At Exorciſta ſic dixiſſet: Adiuro te per nomẽ Ieſu, vt exeas ab ea, hoc eſt, præcipio tibi autoritate Chriſti, & metu potentiæ eius, ac ſi ipſe Chriſtus tibi præciperet, vt exeas, &c.

2. Magica.

29 Magica adiuratio eſt, quando verborum efficacia & verbis conceptis, & neſcio quibus ceremonijs, putãt exorciſtæ ſe Dæmones cogere, aut alias creaturas ad aliquid faciendum. Vt cum ſerpentes adiurati & incantati, venena retinent, & non lædũt geſtatorem: ſed videntur cum illo quaſi colludere. Sed malignus ſpiritus dum corpus hominis illæſum ſeruat, veneno peſſimo animum interficit.

3. Media.

30 Adiaphoram adiurationem appello, qua quis & bene & malè vti poterit: Qualem iudico eam quę in noſtris Eccleſijs adhibetur, in Baptiſmo infantium.

31 Nam ſi adhibetur tantum ad ſignificandum, qualis ſit conditio hominis extra Chriſti gratiam, & qualis efficitur per Chriſti gratiam: nemo eam iuſtè improbare poterit. Siquidem admonet & de ſententia Legis in non reconciliatos, & de gratia Euangelij in eos, qui Chriſto inſeruntur per Baptiſmum.

Satan Dei Simiolus.

32 At ſi adhibetur, vt in Papatu, cum inſufflatione & Chriſmate, ad expellendum Diabolum, actu habitantẽ in homine, non caret manifeſta impietate & ſtultitia. Nam nec Diabolus in infantibus Chriſtianorum parentum habitat. Sunt enim participes fœderis initi inter Deum & Abrahamum patrem noſtrum. Nec miracula clarent miniſtr. Eccleſiæ hoc tempore. Nam miracula ad tempus tantum durare debebant.

33 Eſt etiam adiaphora adiuratio, quando homo hominem adiurat. Nam bona quidem eſt, ſi è cauſſa bona procedit, & ad bonum finem tendit. Vt cũ Paulus adiurat Theſſalonicenſes, vt Epiſtola ijs ſcripta legatur coram omnibus fratribus. Mala vero erit, ſi temerarie ſit, leuem ob cauſſam. Tum enim, vt iuramentum leue, damnatur.

VIII.

PRÆDICTIONES *futurorum.*

Duplex prædictio num genus.

1 NECESSE eſt Eccleſiam rectè inſtitui, de vtilibus & pernicioſis prædictionibus futurorum euentuum, ne vel ſecurè contemnat vtiles & laudabiles prædictiones vel ſuperſtitioſè inuoluatur pernicioſis prænunciationibus, in contumeliam Dei, & in propriam perniciem.

2 Vt autem rectè diſcernamus inter vtiles & pernicioſas prædictiones: cauſſas earum in primis obſeruare oportet, vnde iudicium pendet & certitudo.

De quatuor earũ cauſis.

3 Omnis proinde prognoſis, ſeu futurorũ euentuum prænunciatio, vel oritur à prima cauſſa immediatè, vel à ſecundis cauſſis naturalibus, vel aliunde, hoc eſt, vel à Diabolo, vel ab homine.

4 Prognoſis, ſiue præcognitio, oritur à prima cauſſa, cum Deus per inſpirationem, ſiue quocũque alio modo reuelat hominibus futuros euentus. Et hæc præcognitio dicitur Prophetica.

1. Prophetiæ.

5 Eſt autem hæc præcognitio Prophetica, ideo certiſſima, & digniſſima cui fides habeatur, quia autorem habet Deum, qui omnia futura, tanquã præſentia, in ſuo æterno videt.

6 Huius Propheticæ prædictionis vſus eſt maximus: vt quæ certitudinem doctrinæ Eccleſiæ humanis mentibus obſignet.

7 Nam cum vident homines, euentus longiſſimè antea ſignatos, reſpondere prædictionibus Prophetarum, confirmantur de autore Deo, & doctrinam, quam Prophetæ proponunt, diuinam eſſe ſtatuunt præſertim cum eandem multiplices patefactiones diuinæ, miracula plurima, conſenſus Moſis, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorum, conſeruatio Eccleſiæ in tantis furoribus Diabolorum & hominũ, & obſignatio veritatis in cordibus Sanctorum per Spiritum ſanctum, confirment.

2. Prædictiones phyſicæ, triplices.

8 Prognoſis ſiue præcognitio, quæ pendet à ſecundis cauſſis, quas Naturales vocamus, Prognoſticis quibuſdam nititur, hoc eſt, ſignis futurorum euentuum.

9 Hæc autem Prognoſtica & ſigna futurorum euentuum, ſunt triplicia; (pro quorum varietate certitudo etiam variat) videlicet τεκμήρια, εἰκότα & erratica.

Apodicticę.

10 Τεκμήρια demonſtrationem & ſcientiam pariunt. Et ſunt cauſſæ, quæ neceſſitate phyſica agũt, & conſtanter & ſemper ſuos effectus producunt.

11 Hæc prognoſis, propter conſtantiam cauſſarũ, Apodictica dicitur. Hac mathematici prædicunt ſine errore Ecclipſes futuras. Vnde patet quanta laus ſit Mathematicæ doctrinæ, quando intra ſuos terminos manet.

12 Huius Apodicticæ præcognitionis vſus eſt, vt cognoſcamus totius vniuerſi autorem Deum eſſe, qui certis legibus gubernat hanc cœli pulchritudinem, vt illum agnoſcamus, agnitum colamus ac prædicemus, Quemadmodum Paulus docet, Rom. 2. Ideo in Actis Apoſtolicis de Deo dicitur:

ἐκ ἁμαρτιῶν ἑαυτὸν ἀφῆκεν.

13 Signa quæ εἰκότα dicuntur, nec demonstrationem nec scientiam pariunt, sed coniecturam tantū, vt plurimum tamen veram. Nam sunt caussæ, quæ producunt suos effectus non necessario & semper. Vnde fit, quod interdum frustretur suis effectibus, impedientibus occultis caussis. Dicitur autem hæc præcognitio, probabilis.

Verisimiles.

14 Hac probabili coniectura freti Mathematici, pluuias, siccitates, tempestates, grassaturos morbos, interitus animantium, frugum, vini, & aliarum rerum copiam vel defectum prædicunt, non sine magna suæ artis commendatione.

15 Huius probabilis præcognitionis vsus est, vt homines suas operas recte distribuant: ne tempestate imminente, nauta soluat: ne agricola faciat, instante pluuia, quod requirit siccitatem: Et morbos imminentes aptis præseruatiuis anteuertamus.

Erratica.

16 Erratica signa sunt, quæ nec demonstrationem pariunt, nec veram coniecturam faciunt, nec caussæ sunt propriæ actionum humanarū aut euentuum prosperorum vel aduersorum, & errāt vt plurimum. Et quia raro, idque casu, euentus respondet, deceptionem & vanam spem hominibus credulis inijciunt.

17 Hinc erronea illa prognosis Genethliacorū nascitur qui gloriantur se fortunas hominum & euentus, ex horoscopis, prædicere posse.

3. Genethliacorum diuinationes seu Astrologia iudiciaria cum solida refutatione.

18 Hi tametsi vera interdum prædicunt: tamen ipsa prædictio fallaciam perniciosam habet annexam. Nam homines qui istis nugis fidem adhibent paulatim abducuntur à verbo Dei: promissionibus & comminationibus diuinis diffidunt: varijs implicantur erroribus: donec laqueis Satanæ impediti, religioni ipsi renuncient, etsi non aperte & verbis, occulte tamen & animo.

19 Hoc periculum animaduertentes pij gubernatores Politiarum & Ecclesiarum, legibus cauerunt & pœnis, ne quis esset, qui hāc deceptoriam artem profiteretur, quæ corruptela est morum, pugnans cum verbo Dei & professione Christiana.

20 Fuerunt quoque inter Ethnicos, sapientes homines, qui hanc vanitatem in suas Respublicas non admiserunt. Et Gellius acuto dilemmate eam exagitat. Ita enim ait: Aut aduersa euentura dicunt, aut prospera. Si dicunt prospera, & fallunt: miser fies frustra expectando. Si aduersa dicunt, & mentiuntur: miser fies frustra timendo. Si vera respōdent, eaque sunt non prospera: iam inde ex animo miser fies, antequam è fato fies. Si felicia promittunt, eaque euentura sunt: tum plane duo erunt incommoda, & expectatio te spei suspensum fatigabit, & futurum gaudij fructum spes tibi iam defloruerit. Nullo igitur pacto vtendum est istiusmodi hominibus, res futuras præsagientibus.

21 Etsi autem corporum humanorū affectiones ex tempore conceptionis & ortus, coniectare interdum possunt Genethliaci: tamen cum caussæ euentuum humanorum, quoad successum prosperum & aduersum in negotijs & vita attinet, non pendent à tempore conceptionis & ortus: decipiunt stultos homines Genethliaci, qui illorum fortunas astris subijciunt.

22 Nam cum caussæ futurorum euentuū in hominibus sint duæ, videlicet prouidentia diuina, & volūtas humana, & neutra subijcitur imperio astrorum: profecto stultum fuerit & perniciosum, ex vna particulari caussa, eáque inferiore, impotentiore, ne dicam erronea, determinate colligere effectum, repugnantibus caussis principalibus, proprijs, prædominantibus, & vnà agentibus efficaciter.

23 Infiniti homines concipiuntur eodem tempore, & in hanc lucem eduntur, maximè dissimiles & fortuna & moribus.

24 Iacob & Esau vnà concipiuntur, qui tamē nec fortuna, nec moribus fuere similes.

25 In eodem sæpe prælio multa hominum millia cadunt: in eodem naufragio ingens multitudo hominum perit. Quibus aptare eūdem horoscopum, quid quæso stultius esse poterit?

26 Pius ergo homo, cogitans de futuris sibi vel prosperis vel aduersis, intueatur primùm prouidentiam Dei, quæ nunquam pugnat cum promissionibus & comminationibus diuinis.

Tutissimū aduersus omnes vitæ casus remedium.

27 Hæc prouidentia postulat plura. Primum, vt nos totos Deo cōmendemus, eum timeamus, inuocemus & prædicemus: Deinde, vt secure cōtemnamus quicquid nobis mundus vel Satanæ mancipia, minantur. Tertiò, vt respiciamus ad ipsius promissiones & minas. Promittit enim prospera, qui se diligunt: minatur aduersa, se non diligentibus. Impij, ait Scriptura, non dimidiabunt dies suos.

28 Has promissiones & comminationes diuinas euertunt, quantum in se est, qui euentus hominum suis horoscopis subijciunt.

29 Neque est quod voluntatem hominis subijciāt astris. Nam hoc esset opus Dei destruere, Deum autorem peccati facere, proæresin tollere, verbū Dei negare, Spiritum sanctum legibus Genethliacorum subijcere.

30 Huic Genethliacorum vanitati affinis est diuinatio, Lege Dei damnata, videlicet, cum homines Enthusiastæ, se plenos diuinitate simulāt, & astutia quadam Satanica, interdum futura coniectant.

4. Diuinationes Diabolicæ.

31 Fit autem hæc perniciosa diuinatio multis modis, videlicet, per exta pecudum, auguria, sortes, colloquia cum dæmonibus, &c.

32 Nam Dæmones aliquando prædicunt, quæ ipsi facere decreuerunt, interdum ambiguitate ludunt: nonnunquam ex signis naturalibus breui futura coniectant. Fieri etiam potest, vt aliquando prædictiones Prophetarum sequantur, & vt suas proponant. Vnde fit, quod euentus sæpe respondeat.

33 Sed caueat sibi Christianus, ne se finat à Satana illudi. Quod promtissimum erit, si vel minimum deflexerit à verbo Dei, ad vanitatem diuinatoriam.

IX.

QVARTA LEX Decalogi.

Memento vt diem Sabbati sanctifices.

1 DOMINVS de Sabbato hanc Legem tulit: *Memento vt diem Sabbati sanctifices.*

Ratio & finis præcepti.

2 Vt huius Legis ratio est, quod Deus solus sit & rerum conditor, & fons omnium bonorum, datorque: ita eius finis est, vt proprijs operibus emortui, veram sanctificationem, operibus à Deo mandatis, meditemur & sinamus nos à Deo sanctificari.

3 In huius Legis explicatione hęc ordine sunt spectanda, Quid Sabbatum: quid sanctificare: quid Sabbatum sanctificare: quatenus abrogatum sit Sabbatum: Symbolica Sabbati significatio: opera Sabbati & hypocritarum, Pharisæorumque de Sabbato error, cum defensione facti Domini sanantis ægrotos Sabbatis.

Partes præcipuæ.

4 Σάββατον propriè quietem seu cessationē significat,

cat vnde transfertur ad diem septimum, in quo Dominus cessauit ab opere creationis, quod consummauit sex diebus. Vnde Gen. 2. scriptum est: Et benedixit Deus diei septimæ, & sanctificauit eam, qui in ea cessauit ab omni opere suo, quod creauit Deus vt faceret. Et hoc Sabbatum dierum dicitur. Et per Synecdochen, integra hebdomas dierum, sabbatum dicitur, vt in illo: Ieiuno bis in sabbato.

5 Præter hoc dierum Sabbatum apud Iudæos, fuit Sabbatum annorum, & Sabbatum magnum, & Sabbatum primum, & δευτερόπρωτον.

6 Sabbatum annorum est septimus quisq; annus. Leuit. 25. Numerabis tibi septem Sabbata annorum, id est, septē annos, septem vicibus. Qui dies septem Sabbatorum annorum, efficient quadraginta nouem annos. Vt autem septimo quoq; anno quieuit terra: ita quinquagesimo quieuit seruitus, & reddebatur libertas cum possessionibus.

7 Sabbatum magnum, quod in Scriptura Sabbatum sabbati dicitur, fuit sabbatum incidens in solēne festum: Magnum dictum, quia præ reliquis festi diebus sanctum habebatur.

8 Vt sabbatum primùm fuit primus dies in festo plurium dierum, vt primus dies festi azymorum, & tabernaculorum: ita δευτερόπρωτον, secundo primum, dictus est à Luca vltimus dies claudens festum plurium dierum: sic appellatum, quod pari honore, pariq; prorsus religione, cum primo celebraretur. Vnde propter similem religionem, quasi primum erat secundariò repetitum.

2. Sanctificare quid.

9 Sanctificare in genere est aliquid segregare à communi & profano vsu, purum seruare, & diuino cultui & sacro vsui destinare & applicare.

3. Quid sit Sabbatū sanctificare.

20 Hinc sanctificare sabbatum, est diem, quam Sabbatum nominamus, ab vsu communi & profano segregare, cum purum & incōtaminatum seruando, accommodare vsui sacro, hoc est, religioni seu operibus, quibus Deus immediate colitur.

4. De abrogatione Sabbati.

11 Hoc Iudaicum Sabbatū abrogatum est quoad circumstantiam diei certæ attinet: idque propter duas caussas, harum prior est, quod fuerit typus quietis Christi in sepulchro. Vmbra proinde cessare debuit exhibita veritate. Posterior, vt hęc abrogatio sit testimonium liberationis credentium à iugo legis Mosaicæ.

12 Etsi autem hoc Sabbatum Iudaicum nos in specie non obligat: tamen, quantum ad genus attinet, ipsa pietas postulat, vt in singulis septimanis vnum aliquem diem segregemus à profano vsu, ac illum diuino cultui destinemus. Quare piè factum est ab Apostolis, qui primam septimanæ diem, in memoriam resurrectionis Domini à mortuis, in locum vltimæ subrogant, quam vocarunt ab euentu, κυριακὴν.

5. Symbolica Sabbati significatio.

13 Quantum autem ad Symbolicam significationem & typum attinet, sciendum est, quod pro triplicis temporis ratione spectetur.

14 Nam si præteritum tempus respicis, sabbatū fuit institutum in memoriam quietis Dei post rerū creationē. Vnde μνημόσυνον rerum creatarū fuit. Deinde adumbrabat, requiē populi Dei in terra Canaan, post multos in Ægypto & deserto exhaustos labores, quemadmodū ex Psalmo, Epistola ad Hebræos indicat. Præterea sabbatū fuit typus sabbatismi Domini quiescentis in sepulchro, peractis nostræ redētionis laboribus.

15 Si præsens tempus respicimus, Sabbatum fuit typus quietis conscientiarum à peccatorum procellis, post liberationem à regno Diaboli, per Christū ducem. Deinde signum fuit quod Deus sit qui hominem sanctificet: iuxta illud: Sabbata mea dedi eis, vt essent signum inter me & eos, vt scirent quod sim Iehoua, qui sanctifico eos. Præterea monet vitam sanctorum perpetuo in meditatione quietis cœlestis transigendam esse.

16 Huc Augustini dictum pertinet: *Est autem sacramentum Sabbathi antiquis nostris Patribus præceptum, quod nos Christiani spiritualiter obseruamus, vt ab omni seruile opere, & ab omni peccato (quia Dominus ait: Omnis qui facit peccatum seruus est peccati) abstineamus nos, & habeamus quietem in corde nostro, id est, tranquillitatem spiritualem: & quamuis hoc seculo id conemur: ad eam tamen requiem perfectam non perueniemus, nisi cū de hac vita exierimus.*

17 Si tempus futurum respicimus, Sabbatū fuit typus consummationis mundi. Quemadmodum enim sex dies creationis rerum, adumbrabant sex annorum millia, iuxta dictum domus Eliæ: ita Sabbatum significat æternitatem quietis in cœlo, & Sabbatismum illum beatorum, perpetuo duraturum, quem Sancti expectant.

6. Opera Sabbati.

18 Obedientia vera Sabbati apud Iudæos, sita erat in vacatione ab operibus seruilibus, in ceremoniarum & sacrificiorum obseruatione, in tractatione & meditatione doctrinæ cœlestis, in fidei & charitatis exercitiis.

7. Errores de Sabbato.

19 Cæterùm vt hypocritæ semper hærent in cortice Scripturæ: ita etiam Pharisæi ægreferentes miraculum à Christo editum die Sabbati, turpiter hallucinati sunt: non intelligentes quantum fecerit ista sanatio ad veri Sabbati meditationem. Primum enim illa sanatio non fuit seruile opus Lege interdictum, sed diuinum planè, quo gloria Dei illustrabatur inter homines, multo præstantius omnibus ceremoniis & sacrificiis, quo Messiæ, in quem tota lex Mosis respiciebat, præsentia significabatur, quo doctrina Christi confirmabatur, quo fides in multis accendebatur, quo charitas erga proximos afflictos declarabatur: denique, quo vera Sabbatismi ratio indicabatur.

De diebus festis quorūdā Ecclesiarum

21 Hactenus de Sabbato Iudaico, nunc quædam adiiciemus, de festis nostris & ceremoniis.

22 Nostra festa triplicia sunt, videlicet, Dominicus dies, festa Saluatoris, memoriæ Sanctorum.

23 Dominicus dies, exemplo Apostolorum, à nobis, non superstitionis, sed ministerij, ordinis, disciplinæ, & exercendæ pietatis caussa obseruatur.

24 Festa Saluatoris ideo in Ecclesia seruantur, vt ordine discatur historia, vt sigillatim beneficia Mediatoris spectentur, vt beneficiis eiusdem rectè vtamur, in gloriam Dei & nostram salutem.

25 Memoriæ Sanctorū hos fines habent vtiles, vt cognoscatur Ecclesiæ historia, vt cogitentur beneficia Dei erga membra Ecclesię, vt gratiæ Deo, pro ipsis agantur, vt varij Sanctorum casus perpendatur, vt Sanctos imitemur in pœnitentia, vita, cultu, confessione, constantia, patientia, & aliis virtutibus, vt piis suspiriis expetamus Sanctorum consortium.

26 Hi fines omnes seruiunt gloriæ Dei & saluti nostræ. Fines autem festorum Ethnicos & Papisticos execramur, vt indignos quorum vel mentio fiat inter Christianos.

De Idolatrarū festis.

27 Ethnicorum festa non animabus pietate & virtute exhilarandis, sed corporibus explendis destinata erant. Vnde Græcis ebrietas μέθη dicitur, eo quod peractis sacris, ingurgitationi vacabant, qua reputabant se suis diis, hoc est, Dæmonibus rem gratā facere, & dies mox à festo sequens ὑβρίδα aspera dicebatur, eo quod ex crapula post festum laborabant. Vtinā multi, qui Christiani censeri volūt,

Ethnicos Græcos in potandi certamine, idque præcipuè in festis, non superarent.

28 Papistarum festa, potissimum de sanctis, destinantur turpissimæ idololatriæ, videlicet, inuocationi sanctorum, quã diabolus in mundum inuexit, potissimum propter tres caussas, videlicet, vt Christum vnicum Mediatorem suo honore spoliaret, vt ignominia afficeret demortuos sanctos, vt perderet idololatras qui sanctos inuocant, haberetque ipsos socios æternarum pœnarum.

De ceremoniis Ecclesiasticis.

29 Quantum autem ad ceremonias attinet, distinguamus inter diuinitus ordinatas & humana authoritate introductas: illas perpetuò retinendas iudicamus propter authoritatẽ instituentis, & eas suæ commendantis Ecclesiæ: has, quatenus seruiunt decoro & ordini, retinemus: nec offendimur, si aliæ nationes à nobis in ceremoniis hisce variant. Nam scimus Ecclesiam Dei esse omnem cœtum, qui iuxta verbum Dei Deum colit, etsi magna est dissimilitudo ceremoniarum.

30 Augustinus & Ambrosius non offenduntur ex eo, quod aliæ Romæ, aliæ Mediolani essent ceremoniæ. Nam inter se iunguntur pij, spiritu Christi, non humanis ceremoniis.

31 Vt pios gubernatores Ecclesiarum velim magno studio cauere, ne ceremoniæ scandalo sint infirmis: ita priuatos nolim quicquam mutare in ceremoniis, graui authoritate à maioribus institutis & approbatis.

32 Neque est quod exactissima ratio singularum ceremoniarum inquiratur, modò non manifestam superstitionem & impietatem redoleant.

33 Quidam offenduntur ceremoniis nostris, quas clamitant Papisticas esse: dicunt nos habere sacerdotes, altaria, vestes, candelas, imagines, exorcismos, signationes crucis, plane Papistico more. His ego respondeo, Ecclesiam veram à falsa distinguendam esse doctrina & cultu, non ceremoniis quæ per se adiaphoræ sunt.

34 Neque enim ceremonias adiaphoras tanti momenti esse iudicamus, vt propter illas schismata moueantur in Ecclesia. Retineatur doctrinæ sinceritas: retineatur purus Dei cultus. Alia seruiant partim tranquillitati, partim infirmitati hominum: & relinquamus prudentiæ gubernatorum, vt de his rebus dispiciant.

X.

QVINTA LEX Decalogi.

Honora patrem tuum & matrem tuam, vt sis longæuus super terram.

Summa secundæ tabulæ.

1 VT superiora præcepta sub dilectione Dei, tanquam capite: ita sequentia sub dilectione proximi continentur. Quare vt dilectio Dei, moderatrix est omnium actionum interiorum & exteriorum primæ tabulæ: ita dilectio proximi, moderabitur ea quæ debemus proximis, & præscribuntur in secunda tabula.

2 Hinc fit, quod quicquid facit ad charitatem proximis exhibendam, contineatur in secunda tabula, etiamsi verbis expressum non sit: & contrà, quicquid non est contra dilectionem proximi in secunda tabula nequaquam prohibeatur. Huius regulæ obseruatio, multis quæstionibus diluendis seruiet.

Dilectionis proximi gradus

3 Cùm autem dilectionis proximi sunt plures gradus, & inter hos primus est parentũ: merito primum præceptum secundæ tabulæ est, de liberorum officio erga parentes, quod ex dilectione nascitur.

4 Est autem hæc Lex: *Honora patrem tuum & matrem tuam, vt sis longæuus, & bene sit tibi super terram.*

Huius præcepti expositio & partes

5 Quoniam autem hæc Lex latissimè patet, nec possunt omnia simul commodè explicari: visum est nobis in hac collatione, tria exponere.

6 Horum primum, est debitum officium: Secundum, præmium præstiti officij: Tertium, enormitas reatus neglecti officij, & eiusdem iusta pœna. Vsum Legis prætereo, qui vnus & idem est omniũ Legum, & à nobis traditur in assertionibus de prima Lege scriptis.

7 Primùm ergo debitum officium liberorum erga parentes quærendum est, & quo iure obligantur liberi ad officium præstandum.

1. Liberorũ officium.

8 Est autem hoc officium liberorum erga parentes (quod per Synecdochen honoris vocabulo continetur) in duobus positum, videlicet, in honore parentum, & in præmio nutricationis illis reddendo. Quorum prius dignitati, posterius necessitati parentum tribuendum est.

9 Etsi autem honor parentibus debitus manat ex charitatis fonte: tamen caussas hic concurrentes videre vtile est: quæ quatuor numerari possunt, videlicet, agnitio ordinationis diuinæ, timor Domini naturalis ratio & στοργὴ diuinitus homini ingenita.

Caussæ quatuor.

10 Primùm itaq; inuitabit liberos ad honorẽ exhibendum parentibus, quod illorum autoritas & eminentia sit ordinatio diuina. Nihil enim voce Dei honorabile dici potest, nisi idem à Deo profectum sit & ordinatum. Adhæc, consideranda est diuinæ maiestatis similitudo quædam in parentibus, nempe quod filiis sint caussa vitæ generando, vt Deus creando. Quæ res monet, vt non tam quales, quam quod parentes habeamus, æstimemus

11 Secunda honoris parentum caussa est, timor Domini præcipientis hunc honorem. Qui timet (ait Syracides) Dominum, honorat parentes. Proinde, qui non honorat parentes, Dei maiestatem contemnit.

14 Tertia honoris parentum caussa est, naturalis ratio, quæ dictat, quod inferiora debeant subiectionem & honorẽ superioribus, tanquã dignioribus, præsertim bene meritis. Qui ergo hunc ordinem perturbat, legem naturæ pro nihilo habet, conferendus viperinæ soboli.

13 Quarta honoris parentum caussa est, στοργὴ diuinitus homini ingenita, quæ in multis Ethnicis, item in brutis, vt in aquilis, gruibus & ciconiis, agnoscitur.

In quibus parentũ honor cõsistit.

14 Caussis honoris parentum cognitis, videamus in quibus rebus legitimus parentum honor consistit: vt explicatè intelligatur, quam latè pateat vis honoris erga parentes.

15 Etsi autem alij aliter de gradibus huius honoris statuunt: ego tamen separans caussas ab effectis, tres præcipuos gradus facio, non eos reiiciens qui vel plures vel pauciores numerant.

16 Sint ergo nobis hi gradus, Primus, pia reuerentia. Secundus, castus timor. Tertius, promta obedientia. Reuerentia, eminentiã & ordinẽ diuinum agnoscimus: timore offensam cauemus: obedientia, debita præstamus obsequia, quæ simul dilectionis, à qua nascuntur, ἀκόλουθα sunt.

17 Pia reuerentia est externa testificatio, vt qua veneramur parentum dignitatem & eminentiã quã sustinent, & humiliatio quædam, qua nos illis submitti-

mittimus, tanquam dignioribus, non ſine admiratione ordinis diuini. Nam omnis reuerentia admirationem coniunctam habet.

18 Hæc externa reuerentia ſignificatur non eodẽ modo vbiq;, ſed pro nationum diuerſitate variat. In genere autem continetur tribus, videlicet, geſtibus corporis, verbis, & obſequiis, non imperatis ſed ſpõtaneis. Hæc enim tria teſtantur de animo rectè ſentientis de alicuius virtute & dignitate.

19 Caſtus timor filiorum, ex perſuaſione amoris parentum erga ſe natus, facit, vt caueamus parentes offendere vllo vel facto, vel dicto, vel ſigno.

20 Prõpta obedientia erga parentes tertiũ honoris gradũ obtinet, quæ eſt mandatorũ, quæ nobis imperantur à parentibus, prompta & debita executio.

Diſcrimẽ inter obedientiam Deo & parentibus debitam.

21 Hic tenendum eſt diſcrimen inter obedientiam, quam Deus poſtulat, & quam parentes requirunt. Illa caret omni exceptione: hæc certis terminis clauditur.

22 Nam ſi parentes aliquid iuſſerint, vel contra Deum, vel contra ſalutem filiorum, vel contra naturam, vel contra Leges patriæ iuſtas, vel contra legitimum magiſtratum: nequaquam illis obtemperandum eſt. Magis enim Deo, quam homini obtemperare oportet.

23 Hic locum habet dictum Domini, Luc. 14.26. Si quis venit ad me, & non odit patrem & matrem, ſorores, & filios, & fratres, præterea etiam animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus.

24 Hic, odiſſe parentes, non eſt parentibus malè velle, ſed iis qui impiè imperant, aduerſari, atque ea fugere, non ſecus atque peſtem animarum. Sic multæ ſanctiſſimæ virgines olim fecerunt, quæ potius vitam amittere, quam impia parentum imperata facere, non dubitarunt.

De præmio nutricationis.

25 Hactenus de ea parte officij liberorum erga parentes, quæ ad illorum dignitatem pertinent dictum ſit: nunc pauca adiiciamus de præmio nutricationis. Quæ pars neceſſitati ipſorum ſeruiet, & eſt ſynceri honoris effectus.

26 Cũ nulla ſit ingratitudo crudelior, nulla nequior, nulla diuina vindicta dignior, quam ingratorũ liberorum in parentes: poſtulat natura, lex Dei præcipit, omnes Leges humanę exigunt, & multorũ beatorum exẽpla confirmant, atq; adeo ipſa iuſtitia clamat, vt liberi indigentibus, infirmis, ſenibus parentibus præmia nutricationis reddant.

27 Nam cum humana natura & in ortu & occaſu, hoc eſt, in infantia & ſenectute ſit debilis, opus habet aliunde ſubſidio, refugio & ſolatio. Vt ergo infantia opus habet parentum ſubſidio, refugio, conſilio, alioqui peritura: ita ſenectus opus habet liberorum ſubleuatione, vt ipſi τὰ θρεπτήρια ſoluant, idque iure analogo. Qui autem hæc non perſoluunt, immemores ſunt beneficiorum olim à parentibus præſtitorum.

28 Verùm hęc θρεπτήρια ſeu nutricationis præmia, in tribus potiſſimum poſita eſſe videntur: Si alis egentes, ſi miniſtras infirmis, ſi pia ἐπιεικείᾳ ſenectutis ſordes & errata regis.

29 Qui alit parentes indigentes, naturam ſequitur ducem, quæ iubet ſimili beneficio beneficium compenſare, id quod & brutis quibuſdam natura impreſſit.

30 Ambroſius & Baſilius Ciconiarum exemplum proponunt, quas affirmant parentes ſenio confectos in nidis alere, nudatos pennis tegmine alarum dulciter fouere, & ſi quando volandi neceſſitas incumbit, ſupponere corpora ſua volantium parentum corporibus, ne in terram decidant & grauius impingant. Hinc ἀντιπελαργεῖν eſt more Ciconiarum gratiam referre parentibus, eoſque pie colere & fouere.

31 De miniſterio parentibus infirmis debito, loquitur Syracides, cap. 3.8. Qui timet Dominum, ſeruiet iis qui ſe genuerunt, in omni opere & ſermone, & in omni patientia. Item: Fili, ſubleua Patrem tuum in ſenectute, neque in vita tua moleſtia eum afficias.

32 De ἐπιεικείᾳ idem Syracides ait: Si ſenſu deſtituatur, ignoſce illi, & ne ſpernas eum in virtute tua, hoc eſt, cum tu ſis forti & bona valetudine, ne contemnas parentes παλίμπαιδας, ſordidos & imbecilles.

33 Vult ergo Sapiens, vt liberi, cum parentes vitio ætatis repueraſcunt, hanc ætatis imbecillitatem & deformitatem moderatè ferant ac tegant.

34 His officiis liberorum erga parentes accedat ſeria liberorum precatio pro parentibus, vt Deus illis largiatur patientiam, cõfirmet fidem, ac tandem exitum pium de hac vita concedat.

II. De præmio officij parentibus piè præſtiti.

35 Secundum, quod propoſuimus eſt, de pręmio officij parentibus pie præſtiti. Lex ipſa, longæuam & proſperam vitam, præmium honoris parentum facit: idque valde congruè. Promittitur vita longæua & proſpera, ob gratitudinem erga eos, à quibus vitam habemus: vt præmium officio reſpondeat.

Partes huius præmij.

36 Porrò, huius proſperitatis ſeu felicitatis promiſſæ pietati erga parentes, plures ſunt partes, videlicet, gratia ſpiritualis, ſucceſſus in negotiis vitæ felix, honeſtum nomen, fauſta precatio, promiſſio lætitiæ ex liberis.

37 De gratia ſpirituali loquitur Sapiens, cum ait: Qui honorat patrem, veniam peccatorum impetrat, atque in die precationis ſuæ exaudietur. Item, Tributa patri benignitas non tradetur obliuioni, aduerſus peccata tibi propugnaculum extruetur.

38 De ſucceſſu in negotiis vitæ felici, ipſa Lex potiſſimum loquitur, cum ait: Vt tibi bene ſit ſuper terram. Item Syracides: Bona patris precatio domos liberorum ſtabilit.

39 Honeſti nominis, bonæ famæ, & gloriæ, meminit idem Sapiens: Gloria hominis honore patris comparatur, hoc eſt, qui patrem honorat, famam bonã & gloriã apud homines ſibi cõparat.

40 Piæ precationis & voti hominum, videntiũ liberos, ſuos parentes dulciter amplecti & fouere meminit idem Syracides, cum inquit: Tam dictis quam factis patrem matremque honora: vt ab hominibus benedictio ad te perueniat.

41 Promiſſio lætitiæ ex liberis propriis, qui ſuos honorant parentes, hæc eſt eiuſdem Sapientis: Qui honorat patrem, lætabitur in filiis, hoc eſt, Vt quis honorauerit patrem ſuum: ita viciſſim à filiis honorabitur, iuxta regulam: Par pari referendum. Item: Eadem menſura, &c.

42 His enumeratis præmij eorum, qui honorat parentes, partibus, addo bonam conſcientiam, quæ dulciſſima nutrix erit aduentantis ſenectutis. Quæ vel ſola, ad honorandos parentes, natos inuitare deberet.

III. Enormitas reatus filiorũ cõtumaciũ.

43 Tertium quod popoſuimus, eſt, de enormitate reatus eorum, qui ſunt contumaces erga parentes, & de pœna eorundem.

44 Quantus ſit reatus eorum, qui Legem de honorandis parentibus violant, facilè eſt iudicare. Nã quicquid honori parentum & eius partibus, quas recitauimus, aduerſatur, Legem violat, & tranſgreſſores reos peragit coram iudicio Dei.

45 Nam siue in corde latet, si ue ore profertur, siue gestibus aut signis significatur, siue opere probatur aliquid, quo dignitas parentum aliquo modo læditur: reus es violatæ huius Legis.

Vnde patet.

46 Quantus autem sit hic reatus, ex pœnis patet. Primùm enim immorigeris filiis à diuina maiestate denunciatur maledictio, Qua pœna nulla maior, nulla tristior esse potest. Deut. 27.16. Maledictus qui non honorat patrem suum & matrem suam, & dicet omnis populus, amen.

47 Cum hac maledictione, Ilias, vt ita dicam, malorum coniuncta est, quæ ex antithesi præmiorum intelligi possunt, vt sunt ira Dei, infelix in rebus successus, mala fama, imprecatio ab hominibus, in propriis liberis ignominia, & horrenda conscientiæ carnificina, quæ ipsa morte grauior est. Quæ mala tandem excipiet desperatio, nisi succurratur per Euangelium.

XI.

SEXTA LEX DECAlogi. *Non occides.*

Vniuscuiusq. præcepti duæ hypotheses.

1 CVM hoc sit consilium Legislatoris Dei, vt cum vnum præcipit, contrarium vetet, & contra cum vnum vetat, contrarium præcipiat: fit, vt singularum legum Decalogi sint duæ hypotheses, vna affirmatiua, negatiua altera.

2 Sunt ergo huius sextæ legis duæ hypotheses: *Negatiua*, Non occides, hoc est, tu homo non occides, scilicet quemuis hominem. *Affirmatiua*, vitam proximi fouebis, conseruabis, tueberis.

Ratio huius.

3 Ratio huius Legis ex creatione hominis intelligitur & clarè exprimitur, Gen. 9.6. videlicet, quia homo est conditus ad imaginẽ & similitudinẽ Dei.

Finis.

4 Finis autem huius Legis est, vt mutuis officiis, ex mutua beneuolentia societas hominum inter sese coalescat & conseruetur, vt de Deo rectè doceri possint homines, vtque viuant tranquillè, quietè, honestè & piè in hac vita.

5 Quicquid ergo ad hunc finem facit, hac sexta Lege præcipitur: & quicquid vel huic fini aduersatur, vel quouis modo eum impedit, vetatur.

Quid prohibeatur.

6 Hinc manifestum est, non solum externum homicidium prohiberi hac Lege: verumetiam omnia, quæ quouis modo gradus esse possunt ad homicidium, & quæ humanam societatem, quo minus suauis sit & tranquilla impediunt.

7 Hæc simul requiri, etiam manifestum est ex generali Lege secundæ tabulæ, quæ est: Diliges proximum tuum, vt teipsum.

Gradus ad homicidium.

8 Sunt autem gradus ad externum homicidium plures: vt, cogitata, affectus, dicta & facta pugnantia cum dilectione proximi.

9 Ex cogitatione de proximo praua, affectus feri nascuntur: vt, impatientia, fastidium, maleuolentia, contemtus ἐπιχαιρεκακία, ira, odium, inuidia, indignatio, vindictæ cupiditas: & multi alij.

10 Hinc, hoc est, ex affectibus, proruunt dicta cõtra proximum: vt, conuicia, probra, obtrectationes: Quæ quouis gladio sunt acutiora, magisq; animum proximi vulnerant, quam gladius corpus.

11 Facta consequuntur dicta: vt iurgium, insultatio, prouocatio, pulsatio, & huiusmodi multa: quæ in generibus enumeratis continentur.

12 Hos gradus sæpe excipit externum homicidium, quod est horrenda imaginis Dei destructio. Ita enim Moses ait. Gen. 9.6. Qui effuderit sanguinem hominis, per hominẽ effundetur sanguis eius: quia ad imaginem Dei fecit hominem.

Errores.

13 Porrò ab huius Legis sententia multi aberrarunt, non attendentes legitimos huius Legis limites & fines, quos imprimis in omnibus legibus considerare oportet.

Manichæorum.

14 Primus error est Manichæorum, qui iustos limites trãsgressi, Legem hanc de non occidendo, ininterpretabantur, hoc modo, Non occides, scilicet vlla viuentia, Sed horum errorem confutat non solum rerum conditarum conditio: verumetiam thesis, sub qua continetur hæc hypothesis.

Autocidarum.

15 Secundus error eorum est, qui putarunt hic prohiberi solummodo, ne quis alium hominem occidat, non autem vetari, si quis se ipsum occiderit, vt Samson, Iudas, Empedocles, Cato, Lucretia, Seneca Rasias.

Homicidarum rogatorum.

16 Tertiò, hîc errãt, qui se à crimine homicidij alienos esse putant, si rogati, volentem occiderint. Nam hic & qui petit se occidi, & is qui occidit, Lege homicidii tenentur.

Homicidarũ priuatorum.

17 Quartò, aberrant & illi ab huius Legis mente, qui existimant sibi licere hostes religionis, vt Mahometistas & alios in Christum blasphemos priuato arbitrio occidere. Nam potestatem alienam sibi vsurpant, quod sacrilegij quoddam genus est.

Anabaptistarum.

18 Quintò, aberrant quoque illi à scopo huius Legis, quæ hoc præceptum contra publicam iustitiam interpretantur, non discernentes inter hominis factum, & Dei iudicium, quod exercetur per hominẽ. Quare cum simpliciter Lex ait, non occides, concludunt nullo pacto licere vllum hominem occidere, nec publica nec priuata autoritate.

19 Verum cum ista sententia, pugnat & cum capite Legis, & cum iustitia, & cum manifesto verbo Dei, eam fugiamus vt falsam, & humanæ societatis pestem.

20 Manifesta est Lex de vindicta homicidij, Gẽ. 9.6. Item Exod. 22.18. Maleficam non patieris viuere super terram.

21 Vt enim è re corporis humani est, putridum mẽbrum maturè abscindere, ne pars syncera trahatur: ita salutis societatis humanæ interest, noxios & perniciosos ciues è medio tollere, ne malum vnius paulatim serpat in totum societatis corpus.

Papistarũ.

22 Sextus error Papistarum est, qui hoc præceptum manum cohibere dicunt, & non animũ: quorum vanitas manifestior est, quam vt refutanda sit.

Libertinorũ Spiritualium.

23 Septimo, aberrant quoque illi à mente huius Legis, qui nullam vindictam licitè, & sine peccato expeti posse putant. Etsi enim Magistratui permittunt ius gladij vt Dei ministro, ad iram ei qui quod malum est, fecerit, tamen pios qui perfectionis laudem quærunt, alienos esse ab omni expetitione vindictæ debere, contendunt. Atq; ea de caussa prohibitionem vindictæ inter Consilia numerant, in illa falsa distinctione, qua dicunt Christum alia præcepisse, alia consuluisse: & hæc posteriora ad perfectionem pertinere: illa ad promiscuã Christianorum turbã.

24 In huius suæ sententiæ defensionẽ, dicta Domini, Matth. 5. Ne resistatis malo. Item, Benefacite iis, qui oderunt vos. Et illud Pauli, Noli vinci à malo, sed vince bono malum. Item illud: Mihi vindicta & ego retribuam. Et huiusmodi multa alia adferunt.

25 Verùm, cum ex his dictis & similibus conantur omnem vindictam tollere, non distinguunt inter ea quæ simpliciter, & ea quæ ex parte dicuntur, qualia sunt ea omnia, quæ ad tollendam omnem vindictam torquent.

26 Natus

26 Natus est autem hic error, ex eo, quod omnis hæreseos fons est, videlicet, cum de re aliqua agitur, eam æstimant imprudentes ex vno scripturæ loco non recte intellecto, & non circumferunt animum vt par esset per vniuersam scripturam, dicta omnia de re proposita conferentes. Quam diligentiam Epiphanius theoriam vocat: sine qua nemo scripturam recte interpretari poterit.

27 Est siquidem hæc doctorum apud Hebræos sententia verissima: Qui non aduertit quod supra & infra in libris scribitur, peruertit verba Dei viuentis.

De vindicta.

28 Nos ergo animum per totam scripturam circumferentes, deprehendimus quadruplicem vindictam, videlicet, Diuinam, heroicam, ordinatam, & temerariam: quarum sola postrema damnatur verbo Dei.

1. Diuina.

29 Diuina vindicta est, qua ipse Deus immediatè vlciscitur offensam, qua ipsius maiestas læsa est. Hanc vindictam & occultè & manifestè exercet similiter in hac vita & postea, & est supra omnem legem.

30 Hæc semper iustissima est, vt quæ ab optimo Deo proficiscatur: tametsi eius rationem non satis intelligimus. Vlciscitur sæpe peccata parentum in liberis, Magistratus scelera in subditis, subditorum in capite, vnius flagitium in multis: idque iustissimè, quia iustissimus.

31 Hic Dei vindicantis scrutari iudicia, temerarium est. Sunt enim iudicia Dei abyssus multa: adeo vt mensura sensus nostri & rationis capi non possint. Adoremus ergo hic Dei iudicia, ac ipsum timeamus, ne in nos ira ipsius effundatur.

2. Heroica.

32 Heroica vindicta est, quæ zelo diuino accensa, vltionem sumit de hostibus Dei. Huius heroicæ vindictæ exempla habemus in Samsone, qui euersione domus, hostes Dei oppressit. In Elia, sacerdotes Baalim, & duos quinquagenarios cum suis militibus, occidente. In Helisæo conuicium non ferente puerorum. In Iudith, sanctissima fœmina, obtruncante Holofernem. In Christo eiiciente ementes & vendentes è templo, flagello. In Petro, qui mentientem Ananiam verbo occidit.

33 Hæc heroica vindicta præter legem fit communem. Quare huius rationem non in Lege queramus, sed Deo illam relinquamus, qui hunc zelum vindictæ in quibusdam excitat, in testimonium suæ iustitiæ.

3. Ordinata & legitima.

34 Ordinata vindicta & legitima est, quæ sub Lege continetur, & ex ordinatione Dei, vel secundum rectam rationem, vel iuxta legem politicam, vel ad præscriptum verbi Dei exercetur ab eo, cui eius potestas à Deo est concessa. Hanc ordinatam voco quia oritur à bona caussa, & procedit per legitima media, ad bonum aliquem finem.

35 Hac Pater contumaciam filij punit: hac pædagogus rebellionem discipuli castigat: hac minister Euangelij eum, qui scandalo offendit, reprimit: hac magistratus noxios ciues è medio tollit: hac latrones, fures, aliósque hostes Rector reipublicæ coercet.

36 Sine hac vindicta nec domus, nec ciuitas, nec Ecclesia, nec Regnum, nec vlla humana societas, incolumis esse potest.

37 Porrò, ne hæc vindicta excedat iustos limites, duo considerentur: Vnum de eo qui petit vindictam, Quo sit animo, quem finem sibi proponat, quidque eum ad vindictæ petitionem excitet. Alterum de ministro iustitiæ, cui vindicandi potestas à Deo data est, quo sit affectu, ad quem scopum respiciat, & quid illi liceat, & quid non.

Quomodo animatus esse debet qui petit vindictā.

38 Qui petit vindictam sit alienus ab omni odio, in timore Dei confugiat ad remedium diuinitus ordinatum, nihil magis in votis habeat, quàm salutem eius qui offendit. Atque ita à ministro iustitiæ petat defensionem, & correctionem eius qui læsit, ac intueatur iustos vindictæ fines, videlicet, cohibitionem scelerum, pacem, & quietem societatis humanę, æquitatis & iustitiæ conseruationem, amotionem scandali, destructionem regni Satanæ, regni Christi propagationem, & gloriam Dei.

39 Hos fines qui dignè æstimat, non solùm iniuriam sibi illatam puniri petit, verumetiam magno zelo fertur ad vindictam petendā de iis qui vitę turpitudine, morum leuitate, & scandalo faciunt, vt doctrina Euangelij audiat malè apud aduersarios.

40 Ideo Dominus mandat, vt si quis peccauerit te cōscio, vt illum primùm admoneas ipse: deinde idem facias adhibito fratre aliquo: tandem, si nihil effeceris, vt dicas Ecclesiæ. Matth. 18. 17.

41 Paulus obiurgat Corinthios conscios sceleris eius qui nouercam in vxorem duxit, quod ad tantum scelus tacuerint, & hominem, qui tanti scandali autor fuit, non coram Ecclesia accusauerint. 1. Corinth. 5. 2.

42 Verùm si sceleris commissi ratio talis fuerit, quod accusatus in vitæ discrimen incurrat, sequēda est regula Bernhardi: *Melius est vt pereat vnus quam vnitas.* Nec pugnat cum dilectione proximi, pœnam petere de flagitioso. Est enim tota societas humana magis diligenda, quàm vnus incorrigibilis.

De officio ministri iustitiæ.

43 Minister iustitiæ, cui vindicandi potestas commissa est, eosdem fines sibi proponat, quos dixi accusatorem debere aspicere. Deinde sit animo incorrupto. Tertio sciat se non suam vindictam exercere, sed Dei: non licere sibi vel parcere cuiquam, vel aliquem absoluere, nisi quem mēs legis excipit. Scriptum est enim: Qui condemnat iustum, & iustificat impium, vterque est abominatio coram Deo. Verum hîc magna prudentia in iudice requiritur.

4. Temeraria.

44 Temeraria vindicta sola dānatur verbo Dei, (vt diximus) videlicet, cum vel is qui accusat, cupiditate vindictæ ardeat, & principaliter quærit pœnam eius qui offendit, & interitum: vel cum is qui iudicat, Legem affectibus prauis cōtaminat, & lętatur malo eius, de quo sumit vindictam. Quod cum fit, vterque homicida coram Dei tribunali iudicatur.

45 Est & temeraria vindicta, omnibus modis damnanda, quando læsus, iniuriam sibi illatam, per se vlcisci molitur. Nam quod Dei est proprium ipse sceleratè sibi vendicat, sed excipio defensionis, ἐν ἀντεφόρῳ necessitatem. Ibi enim locum habet; vim vi repellere licet.

14 Est & illa censenda temeraria vindicta, quæ cum exercetur à ministro iustitiæ, plus tamen mali adfert quam boni. Nulla enim vindicta, cuius finis malus est, à piis est expetenda, aut exercenda. Beluarum enim potius est, quam hominum, talis vindicta.

XII.

OPERA SEXTÆ Legis.

Huius legis limites.

1 VT opera bona sextæ Legis, à syncera dilectione proximi manant: ita ad iustam & legitimam personæ proximi conseruationem, & societatis humanæ incolumitatem referuntur.

2 Dilectio ergo proximi & eiusdem conseruatio

(vnde pendet incolumitas ſocietatis humanę) limites ſunt intra quos operas huius pręcepti, proximo debita, claudentur.

3 Hac conſtituta regula facilius erit & promtius colligere, quæ opera Deus à nobis hac ſexta lege requirat.

4 Verùm quia opera illa, certarum virtutum ſunt actiones, quę virtutes rectrices & moderatrices actionũ ſunt, iuxta rectã rationẽ: de virtutibus ipſis huius Legis proprijs, earumque actionibus agemus.

5 Etſi autem alij aliter virtutes huius legis digerunt, quorum quidem diligentiã laudo: tamẽ vt nos intra limites à nobis poſitos contineamur, omnes virtutes huius ſextæ Legis ſub beneuolentia & beneficentia cõcludamus. Nihil enim hęc Lex requirit, quod non alterutra harum virtutum contineatur.

DE BENEVOLENTIA.

Beneuolentia.

6 Beneuolentia eſt veluti primus riuulus, manãs à dilectionis fonte. Nam ei quem diligimus, hoc eſt, charum habemus, bene quoque velimus neceſſe eſt.

7 Hanc beneuolentiam tanquam ἀκόλουθα excipiunt hæ virtutes, Candor, amicitia, humanitas, concordia.

Candor quid.

8 Candor, ſinceritas & puritas quædam animi eſt, quæ vt non admittit vllas ſiniſtras ſuſpiciones de perſona proximi ſine euidenti probatione: ita vituperabilia in proximo non virtutum larua induit, ſed vitia eſſe vitia iudicat. Quod qui non facit, non ſolùm Deo & naturæ Legi aduerſatur: verumetiam ſano iudicio deſtitutus eſſe cenſendus eſt.

9 Quid enim turpius eſſe poteſt, quàm ſcapham ligonem, & ligonem ſcapham appellare, hoc eſt, vitia larua virtutum ornare, & virtutes vitiorum cœno deformare?

Amicitia, quid.

10 Amicitia, reciproca bonorum inter ſe beneuolentia eſt, & voluntas ſibi inuicem benefaciendi, ex vera pietate & virtute manans.

11 Amicitia enim illa, quæ vel ἐκ ἡδονᾶς, vel ἐκ παροχᾶς (vt Hippodamus loquitur) ortum habet, deficiente voluptate, & ceſſantibus beneficiis reciprocis intermoritur.

12 Vera proinde & homine digna amicitia, pietate & virtute conciliata, comitate conditur, grauitate firmatur, conſtantia & fide conſeruatur, συμπαθείᾳ probatur, & mutuis officiis continuatur.

Humanitas.

13 Humanitas latius ſe extendit, quæ & naturæ facilitatem & morum ſuauitatem complectitur.

14 Hæc maximè ſibi animos hominum conciliare ſolet, facilè ignoſcit, communem fragilitatem cogitat: vnde comicum illud: *Homo ſum, humani à me nihil alienum puto.*

15 Græcè admodum ſignificante vocabulo dicitur, φιλανθρωπία, quam Plato definit ἕξιν εὐεργητικὴν τῶν ἀνθρώπων. Hanc Paulus Tito ſcribens, Deo tribuit. Digna propterea homine, vt qui & homo ſit, & ad Dei imaginem conditus, vt ipſum imitetur.

Concordia.

16 Concordia, ſiue à citharæ chordis, ſiue à plurium chordarũ vinculo dicitur, laudatiſſima virtus eſt, qua vt quidam rectè ait, paruæ res creſcunt.

17 Hęc virtus vt mutuam beneuolentiã fouet: ita maiores, pares, minores reſpicit, & συμφωνίᾳ quadã ordinũ & omnium ſtatuum inter ſe tanquã omnium dulciſſima muſica, ſummè delectatur. Nam vt citharæ ſonus tum demũ iucundus eſt, quando ita intenduntur & remittuntur chordæ, & arte trahuntur ad harmoniæ regulam, vt vnũ, iuſtum, & ſuauẽ concentum efficiãt: ita animi bonorum, cõcordia mutua delectantur, vnde apud Grecos nomen accepit ὁμονοίας, quo ſignificatur animorum ſummus conſenſus.

DE BENEFICENTIA.

Beneficentia.

18 Beneficentia id præſtat opere, quod beneuolentia animo concepit. Hanc dicunt cõiunctam eſſe cum iuſtitia. Per hanc enim iuſtitia ſuum munus exequitur.

19 Siquidem iuſtitia, vt præclarè dicit Bernhardus, maioribus reuerentiam & obedientiam: æqualibus conſilium & auxilium: inferioribus cuſtodiam & diſciplinam, Hoc eſt, ſingulis τὰ καθήκοντα, reddit.

20 Etſi autem hęc verè dicuntur: tamen vt magis ſit nobis vis beneficentiæ perſpecta, quam hæc ſexta Lex poſtulat: ſubiiciam beneficentiæ, vt ἀκόλουθα, quędam, manſuetudinem, ἐπιείκειαν, fortitudinem, zelum, liberalitatem, & miſericordiam.

Manſuetudo.

21 Manſuetudine benefacit proximo, qui iniuria affectus, iræ ruentis ad vindictam impetum ita retinet, vt crudelitate, in proximum, qui offendit, non ſæuiat, & aliquid indignum iuſtitia, temere committat.

22 Etſi autem ira naturalis affectus eſt, inſurgens aduerſus ea, quæ virtuti aduerſantur, & ea propugnans quæ à ratione monſtrantur eſſe bona & laudabilia: tamen in vitio eſt, quando rectam rationem non ſequitur, ſed ruit cæco impetu in eum qui offendit, extra iuſtitiæ limites.

23 Sed illa demum ira laudabilis eſt, quæ ex bona cauſſa procedit, & tendit moderatè & iuſtè in bonum aliquem finem. Talis ira & motus animi ad coercenda peccata inſurgentis, fuit in Moſe, Elia, Chriſto, Paulo, abſque vitio.

Aequitas.

24 Ἐπιείκεια ſummum ius moderatur, & cedit, ob cauſſæ circumſtantias, ſeueræ iuſtitiæ. Dicitur autem ἐπιείκεια quaſi ἐπί τινος εἴκεσα τῷ νομικῷ.

25 Eſt autem hæc ἐπιείκεια duplex, Publica & Priuata: illa, iudicis perſonam ſuſtinentis: hæc, hominis cuiuſuis priuatim agentis eſt.

26 Publica ἐπιείκεια eſt qua iudex flectit Legem ad cauſſam, & non cauſſam ad Legem. Vt enim figura lapidis in ſtructura Lesbia mutata, mutatur & norma: ita cauſſa, pro circumſtantiarum conditione, variante, variat & mens Legis, ἐπιείκεια.

27 Flectitur ergo Lex ad cauſſam, quando non ſpectatur τὸ ἀκριβοδίκαιον. Sed mens & voluntas Legis accommodatur cauſſæ. Contra vero cauſſa ad Legem flectitur, quando retinetur in iudicando τὸ ἀκριβοδίκαιον, & nulla ἐπιείκεια propter circumſtantias admittitur: & tunc ſummum ius fit ſumma iniuria.

28 Priuata ἐπιείκεια tolerat infirmitatem proximi, tegit arcana errata, ſanat manifeſta delicta: doctrina, conſilio, admonitione, fraterna obiurgatione.

Fortitudo.

29 Fortitudo proximo commodans, etiam duplex eſt, videlicet publica & priuata: illa magiſtratus: hæc ſingulorum priuatim.

30 Fortitudo in magiſtratu, iuſtitiæ propugnatrix, ratione ad vindictam properat, & finem habet conſeruationem humanæ ſocietatis: ídque per defenſionem verę religionis, veræque virtutis: & oppugnationem falſæ religionis, & vitiorum graſſantium repreſsionem.

31 Fortitudo priuata eſt, cum ſinguli inuicto animo potius ferunt iniuriam, quam vt iniuſtè ſe vlciſcantur de proximo. Hæc etiam patientia dicitur.

Zelus.

32 Zelus etſi in genere eſt cuiuſuis affectus vehementior æſtuatio: tamen hîc ſolummodo de eo zelo agimus, quæ beneficentiæ erga proximum vt pars quædam, ſubiicitur.

33 Eſt ergo hic zelus affectus vehemens, quo iuſtè indignamur aduerſus contumaciam in atrocibus

ſceleribus

sceleribus: quo contumacia repressa, alij tranquillè viuant, & vnitas societatis conseruetur.

34 Hic zelus tum demum est laudabilis, quando excitatus ab Heroico motu, in magistratu vindice scelerum, vel à Spiritu sancto ortus, secundum scientiam tempestiuè exercetur in gloriam Dei, qualis conspicitur in Mose, in Phinee, Elia, in Christo, in Paulo.

Liberalitas.

35 Liberalitas quæ ἐλευθεριότης Græcè dicitur, est munificentia, propriè magnorum & liberorum hominum, qua iuuant & ornant ordines & status hominum, suis facultatibus, vt bene mereri videantur de societate humana. Huic cum prælucet pietas vera, vt in Salomone, Dauide, Iosia laudabilis est. Contrà verò, si ab animo inanis gloriæ cupido proficiscitur, in vitio est.

Misericordia.

36 Misericordia erga proximum, affectus homine dignissimus, est συμπάθεια, qua tangimur aliena miseria tanquam nostra propria, quaque eius miseriæ nostris bonis succurrimus. Breuiter, misericordia est affectus ipse miserendi: & quicquid officij ex hoc affectu miseris & afflictis piè iustéque præstatur. Et dicitur in scripturis interdum δικαιοσύνη, vt sciamus eleemosynam non esse liberum beneficium, sed debitum officium.

37 Consistit autem hæc misericordia in duobus, scilicet in remittendo & dando.

38 Misericordia in remittendo posita, est quæ vel pauperi debitum quod non est soluendo, nisi attrahat sibi miseriam, condonat: vel ei qui offendit, veniámque precatur, offensam remittit, modo id piè & vtiliter fieri possit.

36 Misericordia quæ in dando cernitur, ignoranti communicat doctrinam, aberranti correctionem, dubitanti consilium, tristi consolationem, esurienti cibum, sitienti potum, nudo vestes, vago domum. Breuiter, Omni misero & afflicto, quantum potest, succurrit.

40 Hunc Dominus, ex Oseæ 6.6. testimonium adducens, anteponit sacrificio, cum ait: Profecti discite quid sit: Misericordiam volo & non sacrificium. Matth. 9.13.

41 Autor Epistolæ ad Hebræos eleemosynam valde placere Deo testatur, cum inquit: Beneficētiæ & communicationis ne obliuiscamini. Talibus enim victimis delectatur Deus. Heb. 13.16.

42 Verum hoc accipiendum est, de eleemosyna, quæ præstatur à Publicano, & non à Pharisæo, id est, quæ præstatur à piis ad Deum conuersis, & non ab impiis hypocritis. Nam horum eleemosyna, etsi vsu valet: cultu tamen est vitiosa & abominabilis coram Deo. Quicquid enim non fit ex fide, peccatum est: vtpote profectum ab iis, quorum & mens & conscientia polluta est, & aberrans à debito fine.

XIII.

SEPTIMA LEX *Decalogi.*

Non Mœchaberis.

Summa præcepti.

1 VT sub adulterij nomine, omne intemperantiæ, id est, impuritatis & impudicitiæ genus, quo anima vel corpus hominis polluitur, vetatur: ita omne temperantiæ genus impuritati animæ & corporis repugnans, præcipitur.

Duæ hypotheses oppositæ.

2 Duæ sunt ergo huius Legis hypotheses generales: vna *affirmatiua*, Temperantiam sectator: Altera *negatiua*, Intemperantiam ne sectare. De affirmatiua, hac vice dicendum erit.

De affirmatiua.

3 Temperantiæ bonum nemo satis laudauerit. Est enim temperantia veluti naturæ custos fidelissimus quam qui vere sectatur, tranquillum naturę statum sentit.

4 Hoc Græca appellatione pulcherrime significatur. Dicitur enim temperantia Græcis σωφροσύνη quasi σώζουσα φρόνησις, hoc est, conseruans prudentia.

5 Huius ratio ex appellatione Latina peti potest. Dicitur enim temperantia Latinis à temperie, hoc est ἐγκράτεια affectuum & actionum temperata ad rectam rationem.

Temperātiæ definitio.

6 Definitur autem temperantia in hunc modum. Temperantia est rationis in libidinem, atque alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio.

7 Hæc ergo facit vt nihil appetas, cuius te pœniteat: vt in nullo Legem moderationis excedas: vt sub iugo rectæ rationis cupiditatem frenes.

Partes.

8 Cernitur autem hæc virtus (quantum quidem ad nostrum institutum facit) in quatuor partibus, quæ sunt, abstinentia, sobrietas, castitas, pudicitia, quæ aptissimo ordine ad finem Legis huius referuntur.

Abstinentia.

9 Abstinentia gulæ aduersatur, vt quæ vsum potus cibique iuxta rectæ rationis iudicium moderetur, ab iisque abstineat, quibus caro ad vllam impuritatem natura hominis indignam, irritari potest.

10 Huic ieiunium subiicio, quo caro, ferocior facta, tanquam freno, coercetur & domatur, quoties aduersus spiritum importunius insurgit.

11 Et quia nemo melius nouit propriæ carnis petulantiam, quam is qui ferocientem sentit: nemo ieiunando tempus aut modum rectius præscripserit, quam ipse.

Sobrietas

12 Sobrietas duplex est: Vna animi: Corporis altera. Vtraque vt rarissima: ita maximè laudabilis.

31 Sobrietas animi est & rectus vsus rationis, & suauis affectuum moderatio. Huius caussa est mens piè rectéque edocta, & assuefactio ad moderationem seruandam in omnibus rebus. Ex quo fit, vt hac præditus consilia & actiones prudenter gubernet, ne quid turpe aut indecorum in vita committat.

14 Sobrietas corporis est in potu potissimum temperantia, ne eius sit immoderatus vsus, vnde inflammantur impuri affectus. Hæc vt à sobrietate animi venit: ita sanitatem corporis, virium incolumitatem, & vitæ puritatem conseruat.

Castitas.

15 Castitas, puritas mentis est, quę etiam in corpus dimanat, qua fit vt ab omni impuritate & contagio abhorreamus, impuram Venerem fugientes.

16 Neque enim vera castitas corporis esse potest, nisi quæ à casto proficiscatur animo: id quod Aristoteles intellexit, dum diceret Philosopho cuidam, castis manibus reddenti vrinam, ἁγνὰ μὲν χεῖρες, φρὴν δ' ἔχει μίασμα.

Errorum refutatio.

17 Quod autem Papistæ laudem castitatis suis impuris Sacrificulis, Monachis & Monialibus vendicant, impurum est commentum, cum recta ratione & verbo Dei pugnans.

18 Nam castitas omnium hominum est, qui à vetita libidine se puros & integros seruant, siue sint virgines, siue cœlibes, siue coniuges.

19 Nam cum Paulus pronuntiat piorum coniugium thorum honorabilem esse vt sanctum & impollutum, quis castitatis laudem piis coniugibus adimere audebit?

20 Damnandus est proinde & error eorum, qui

ad certos hominum ordines castitatem alligarunt, & commentum eorum, qui virginitatem cælibatu, cælibatum coniugio meliorem tradunt, ac inter opera perfectionis, & consilia Euangelica numerant.

De virginitate, coniugio & cœlibatu.

21 Quod autem Paulus 1. Cor. 7. videtur virginitatem præferre coniugio, dextrè iuxta mentem Pauli accipiendum est. Non enim simpliciter & omnino anteponit coniugio virginitatem, vt meliorem, sed κατά τι, ob certas scilicet circumstantias.

22 Si quidem non bonitate operis, sed vsu, non merito perfectionis, sed actionis commoditate, virginitas & cælibatus anteponuntur coniugio: non tamen semper, neque in omnibus, sed tempore necessitatis, & in iis qui donum forte habent perpetuę continentiæ.

23 Nam illi qui perpetuum continentiæ donum non habent, regulam Apostolicam teneant: Propter fornicationem (scilicet vitandam) vnusquisque suam vxorem habeat, & vnaquæque suum maritũ habeat.

24 Tametsi autem hæc Lex non mandat coniugium simpliciter, sed castitatem animi & corporis ab omnibus sine discrimine requirit: tamen sub conditione, omnes ad coniugium obligat, qui donum perpetuæ continentiæ non habent: adeo vt qui contra faciunt, Deum tentare videantur.

Pudicitia.

25 Pudicitia virtus animi est, quæ se in vita & moribus contemplandam exhibet. Hæc enim facit vt nos pudeat vel audire, vel videre, vel loqui, vel vllis gestibus ostendere aliquid à vera castitate alienum. Hæc vt à pudore nomen habet, ita pudore conseruatur.

26 Huius pudicitię indoles est, vt si quis ea præditus, casu vel viderit, vel audierit, vel fecerit quod parum castum videtur, mox erubescat, & rubore vultus pudicitiam animi testetur.

27 Huc pertinet comicum illud: *Erubuit, salua res est.* Et vir quidam sapiens adolescenti in rubore dixit: *Confide fili, iste est color virtutis.*

28 Cyprianus scribit pudicitiam non in sola carnis integritate consistere, sed etiam in cultus & ornatus honore pariter & pudore.

De veris temperantiæ caussis.

29 Hactenus de temperantia & eius partibus. Nunc autem vt in eius amorem accendamur magis, caussas eius veras recitabimus.

30 Prima, Mandatum Dei. Is enim seriò nobis hanc virtutem in sua Lege præcipit. Hoc Dei mandatum merito nobis esse deberet vice mille demonstrationum. Sola enim ad dictorum confirmationem, rerum sufficit demonstratio, quando probatio in autoritate dicentis est.

31 Secunda, Conditio fidei: quam, vt indiuiduus comes, timor Dei purus & castus comitatur, qui sine hac temperantia consistere nequit.

32 Tertia, Cum temperantia sit naturæ custos, naturam effrenem facit, qui temperantiam non maximo sectatur studio.

33 Quarta, vocatio nostra. Vocati enim sumus ad sãctitatẽ, cuius & præcipua pars est pia tẽperantia.

34 Quinta, Precandi forma Christianorum, qua iubentur petere voluntatem Dei fieri in terra, quemadmodum in cœlo fit. Nunc autem cum angeli Dei sint maxime temperantes & casti: petimus conformes illis fieri in temperantia & castitate.

35 Sexta, Exemplum Christi, à quo Christiani dicimur. Cum ergo is fuit temperatissimus, cuius omnis actio nostri est instructio, decet profectò, modo ipsius discipuli esse velimus, imitari ipsius temperantiam.

36 Septima, Ipsa temperantia est per se virtus amabilis, vtpote optima & pulcherrima, vt quæ sua bonitate & pulchritudine merito nos in sui amorem alliciat.

37 Octaua, Turpitudo & pœna, quibus inuoluuntur omnes qui temperantiæ immemores, sese in omne intemperantiæ cœnum fœdissimè immergunt.

XIIII.

INTEMPERANTIA.

De negatiua.

1 QVemadmodum temperantia virtus est sub qua continetur, & cum qua coniunctum est, quicquid Dominus sua septima Lege requirit: ita intemperantia, & quæ ab ea nascuntur infelices proles, hac eadem Lege interdicuntur, accusantur, damnantur.

Nominis & rei definitio.

2 Est autem intemperantia, quam Græci aptissimo vocabulo ἀκρασίαν nominant, vitium Deo inuisum, naturæ inimicum, & hominis excellentia indignissimum.

3 Per hanc intelligo omnem impuritatem animi & corporis, cum vera castitate & temperantia pugnantem.

4 Etsi autẽ Augustinus in libro De agone Christiano ait. *Inter omnia Christianorum certamina duriora sunt prælia castitatis, vbi quotidiana pugna, & rara victoria:* tamen qui verè à Spiritu sancto regitur, flammas libidinis, etsi non prorsus extinguere, tamen reprimere potest, si gradus, occasiones, caussas vitauerit: Si remedia aduersus eas monstrata verbo Dei arripuerit: si pœnas, quæ libidines sequuntur & in hac vita & futura, rectè cogitauerit: denique si præmia diuinitus castis promissa, ante oculos habuerit.

Gradus intemperantiæ.

5 Gradus ad obscœnas voluptates sunt plures, videlicet cogitatio, affectus, consensus, ὁρμή: Quæ vt concupiscentiæ vocabulo intelliguntur, ita à concupiscentia innata pullulant, & altas radices agent, & partus infœlices producent, nisi mox vt inceperint, suffocentur.

6 Cogitatio enim ἐμπαθὴς si moram traxerit, affectus mouetur: si hic non statim repressus fuerit, inflammatur: inflammatus affectus voluntatem ad consensum impellit: consensum excipit factum. Hoc sępius iteratum veluti in naturam vertitur, vt postea reuocare pedem non possis, sed cogaris contra etiam consilium mentis ruere. Huc querela illa Medeę, θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων. Quare qui sapit obtemperet Poetæ, qui ait: *Principiis obsta, serò medicina paratur, Cum mala per longas conualuere moras.*

Occasiones.

7 Occasiones multæ offeruntur, partim à diabolo, partim ab hominibus, vt prauum sodalitium, sicuti Medea de se testatur: *Frequentes accessus malarum fœminarum me perdiderunt.* Huc visum impudicum, gestus venereos, & colloquia obscœna refero.

Caussæ.

8 Caussæ sunt concupiscentia innata, hæc fouetur crapula, ebrietate, comessationibus & id genus aliis Veneris instrumentis.

9 Nam postquã vino seu largiori potatione sanguis calere inceperit, bruta pars animæ sanguine calidiore veluti fermentata, furores feruentes & concupiscentias ardentes excitat.

10 Hos gradus, has occasiones & caussas sciamus prohibitas esse hac septima Lege. Quare quibus salus animæ curæ est, intempestiuè se aduersus hæc mala muniant: ne tempore naturam æquent, ex quo quædam peccandi necessitas comparatur.

11 Præterea

Quatuor remedia aduersus damnati venerem.

11. Præterea quæ diximus, Theologi ex verbo Dei quatuor (præter castum coniugium) remedia aduersus malum damnatæ Veneris numerant, ac omnibus piis commendant, quæ sunt assidua inuocatio ex fide, lectio sacra, ieiunium, & fuga ocij, seu labor honestus.

Oratio.

12. De oratione habemus promissionem, quod Deus ex vera fiducia inuocantes velit exaudire, modò summa nostra oblectatio & voluptas in Domino fuerit radicata, iuxta illud: Delectare in Domino, & ipse dabit tibi petitiones cordis tui. Ps. 37.4.

Sacra lectio.

13. Sacra lectio mentem hominis sursum eleuat, vt homo brutæ voluptatis obliuiscatur, Quare Dauid verbi diuini meditationem nobis diurnam & nocturnam commendat. Cũ hac coniungo pios hymnos & cantilenas, quibus anima hominis mirificè in sublime tollitur, & veris voluptatibus perfruitur.

Ieiunium.

14. Ieiunio pabulum Veneri adimitur, & Spiritus hominis pij excitatur, vt insurgat aduersus Veneris æstum, eum extinguat. Redduntur enim preces ardentiores spiritu dominante. Nec alia de causa laudatur ieiunium. Nam Monachorum figmentum de ieiunij laudibus, quasi per se esset meritorium & cultus Dei, ad Papatum remittimus.

Otij fuga & honestus labor.

15. Otij quoque fugam & honestum laborem, remedium esse Veneris vetitæ etiam profani scriptores intellexerunt, vt ille, *Ocia si tollas, periere cupidinis arcus.* Item, *Nihil agendo malè agere discimus.*

16. Hæc quatuor remedia hoc disticho complecti soleo:

Ores, casta legas, ieiunes, ocia vites,
Si seruare cupis corpora casta Deo.

Pœnę comitantes scortationem.

17. Pœnæ quæ comitantur γυναιμανίαν sunt horrendæ & plures quam quæ cogitari possint, ne dum numerari: inter quas præcipuæ sunt, cæcitas mentis, obduratio cordis, infamia vitæ, donorum Dei fœda contaminatio, pœnæ corporales, supplicia æterna.

Cæcitas mentis.

18. Cæcitas mentis, quam Paulus ἀδόκιμον νοῦν nominat, facit, vt amans putet se videre quod non videt, iudicet mala bona, & bona mala. Breuiter, Quid deceat, non videt vllus amans.

Obduratio cordis.

16. Obduratio cordis, quo malum nullum est magis triste: Hæc à Paulo etiam dicitur ἀμετανόητος καρδία, ἀπηλγηκυῖα, qua conscientia hominis tanquam cauterio vita, plane ἀναίσθητος efficitur.

Infamia vitæ.

20. Infamia vitæ, quæ non solum in ipsis Veneris mancipiis hæret: verumetiam vniuersam familiam & posteritatem fœdat.

Donorum Dei pollutio.

21. Donorum Dei fœda contaminatio, Veneris damnatæ quoque stipendium est. Vt enim fumus rem obiectam fœdat & offuscat fuligine sua: ita obscœnus ille Veneris vsus dona Dei, quibus homo alioqui ornatus erat, fœtore polluit, vt nulli sint vsui.

Pœnæ in corpore.

22. Pœnæ in corpore sæpe hærent, vt lues Venerea & alij morbi, quibus qui non corripiuntur, maius iudicij Dei aduersus se testimonium habent. Videtur enim Deus eos tanquam inemendabiles abiecisse.

Supplicia æterna.

23. Supplicia æterna, hæc enumerata mala excipient in omnibus iis, qui non ante mortem conuertuntur. Nam Dei misericordiæ in infinitum excedunt omnes omnium hominum miserias.

24. Sed cur tantæ pœnæ, & tam multiplices vni Veneri debentur? Quia mandatum Dei contumaciter violatur, dignitas humanæ naturæ per libidinem effrenem calcatur, Spiritus Sanctus contristatur, templum Dei profanatur, inuocatio impeditur. Breuiter, Nullus locus relinquitur aut pietati, aut vlli virtuti, sed homo se totum imperio Satanæ subiicit in contumeliam Creatoris.

Pręmia tẽperantię.

25. Postremo loco proposuimus de præmiis frenatæ libidinis, quæ maxima sunt, & omnia continentur hoc Domini dicto: Beati mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Matth. 5.

26. Etsi autem cor hominis nunquam ita in hoc mundo mundari potest, quin reliquiæ flammarum Veneris interdum excitentur, vtut fuerint sopitæ, & irritentur concupiscentiæ turpes: tamen quando penes Spiritum manet victoria, & non superatur homo flammis libidinum, conatus hic apud Deum pro munditia cordis acceptatur, vt non imputet nobis nostras sordes, quibus purgandis damus operam.

Genera veneris vetitę.

27. Genera Veneris vetitæ plurima sunt, vt fornicatio, stuprum, raptus, incestus, adulterium, τὸ ἄρρητον βδέλυγμα, & multa alia, quæ accuratè recitant Monachi: vt qui ea vel in priuatis confessionibus didicerint, vel ipsi Sodomitarum progenies, inuenerint & auxerint.

28. Si quis contraxerit cum ea, cum qua turpiter consueuit, viuente marito, tametsi Papistæ contractum istum continuatum adulterium statuunt: tamẽ ego istud simpliciter affirmare non audeo, sed distinctione opus esse iudico, in hunc modum.

29. Aut turpido præcedens fuit publicè nota, vel saltem iustè suspecta: aut fuit sine omni suspicione. Si turpido fuit publicè nota, contractus sequens peccat scandalo, nec potest vnquam probari: nisi publicè nota pœnitentia, vt in Dauide, præcesserit. At si turpitudo sequens, nec publicè nota, nec iustè suspecta fuit, doctus & prudens pastor potest conscientias eorum qui contraxerunt, sic sanare, vt vsus eius coniugij fiat sanctus.

30. Verùm, quoniam rarò bene succedit iis qui sic contrahunt, hortarer omnes qui Christiani dici & esse volunt, vt id non tentent, de quo iusta possit esse dubitatio, & ex quo insuauis conuersationis imminere periculum, & insanabile scandalum.

Papistici errores.

31. Antichristus quædam mentitur contra hanc Legem fieri, vt sunt Sacerdotum, Monachorum & Monialium coniugia. Præterea spiritualem cognationem impiè incestui comparat.

32. Nam cùm Sacerdotibus Papa interdicit coniugia, legi Dei, naturæ, & laudatis exemplis aduersatur, & patrocinatur nefandis illis sceleribus, propter quæ Deus multas gentes deleuit.

33. Cum votum Monachorum & Monacharum putat impedire coniugium, sacrilege facit: vt qui probet vota, quæ Deus improbat.

34. Si spiritualis cognatio, quàm Papa definit esse eorum, qui pueris baptizandis vnà testes adsunt, impedit coniugium, profectò nulla inter Christianos coniugia erunt licita: cum multo sit arctior cognatio per Spiritum eiusdem Christi, quo coalescunt in vnum corpus (cuius caput est Christus) fideles omnes, quam per externam baptismi testificationem.

XV.

OCTAVA LEX DECALOGI.

Non furtum facies.

Ratio & finis pręcepti.

1. VT in omni honesta Lege, duo spectãda sunt, Ratio & Finis: ita etiam huius octauę Legis & rectissima ratio est, & vtilissimus finis.

2. Ratio quidem hæc eſt: Deus cum ſit iuſtiſſimus, vt ad normam ſuæ iuſtitiæ ſuum cuique tribuatur. Finis vero, vt homines ſua ſorte contenti, ſuúmque cuique tribuentes, humanam ſocietatem communibus officiis foueant, iuuent, tueantur.

3. Hac ratione & hoc fine Legis inter ſe collatis, facile eſt videre, & quid hac Lege præcipiatur, & quid vetetur.

Quid præcipiat.

4. Vt enim omnia iſta hac Lege præcipiuntur, quæ ordine iuſto à ratione ad finem eius aſſequendum tendunt: ita omnia quæ & à ratione deflectunt, & ad finem non rectè feruntur, prohibentur. Vt enim illa ex charitatis fonte manant: ita hæc eandem perturbant.

5. His iactis veluti fundamentis, diſtinctius huius Legis amplitudinem conſideremus, videamúſque quæ particulares Leges ſub hac communi contineantur.

Leges eius particulares.

6. Sunt enim potiſſimum quinque Leges particulares, quas hæc communis complectitur. Prima de rerum diſtinctis dominiis. Secunda, de alienis contra iuſtitiam non contrectandis. Tertia, de iuſtè quærendis propriis. Quarta, de recto vſu quæſitorum. Quinta, de ſoluendis debitis, quæ vel natura, vel lege aliis debentur. Hæc enim omnia cum ratione & fine Legis propoſitis conueniunt, de quibus ordine dicemus.

1. De distinctis rerum dominiis.

7. Prima Lex particularis, ſub communi comprehenſa eſt, de diſtinctis rerum dominiis. Nam cum furtum prohibetur, diſcrimen traditur inter meum & tuum. Nam ſi mihi tuo, & tibi meo vti ex æquo liceret, furtum non committeretur, ſed rerum communio æqualis ſtatueretur.

8. Iam ſi rerum communio eſſet æqualis, plerique omnes ſegniores & negligentiores in præſtandis officiis efficerentur. Ex qua re humana ſocietas non ſolùm maxima detrimenta acciperet: verumetiam paulatim litibus ſolueretur, & tandem miserè aboleretur.

9. Hæc detrimenta, ſolutio & abolitio humanæ ſocietatis cum manifeſtè pugnant cum Lege naturæ: (quę dictat humanam ſocietatem conſeruandam eſſe) ſequitur eorum cauſſam, nempe rerum communionem æqualem, cum lege naturæ pugnare. Quid enim magis cum natura pugnat, quam quod naturam deſtruit?

10. Hinc planiſſimè ſequitur quod propoſuimus, videlicet, rerum diſtinctionem commendari & eſſe iuris naturalis: vt quæ faciat ad conſeruandam naturam humanam, qualis nunc eſt in hac vita poſt lapſum primorum parentum.

11. Huc Leges pertinent humanæ, quibus diſtincta rerum dominia approbantur: huc iudicia forenſia: huc gladius, (quem magiſtratus à Deo accepit:) quo rerum proprietates contra fures & latrones defenduntur.

12. Verùm quia Deus voluit homines ſocietate coniungi, ſapienter diſtribuit ſua dona. Non enim vni contulit omnia, ſed aliis alia, vt tu meis & ego tuis indigerem, ex quo nata eſt iuſtitia commutatiua, quæ, vt in commutatione rerum ſeruat æqualitatem: ita maximè facit ad aſſequendum finem Legis, de quo agimus.

13. Cum hac pugnat iuſtitia, quæ in rerum permutatione æqualitatem non ſeruat pro temporum & locorum ratione. Neque enim ſimilis ſemper æqualitas eſſe poteſt in ſpecie, etſi in genere æqualitatem ſemper eſſe oporteat. De qua æqualitate gubernatorum Rerumpublicarum eſt iudicare. Poſſunt enim gubernatores pro commodo ſocietatis humanæ hic quædam permittere, & quædam Legibus ſtabilire.

14. Vt autem hæc æqualitas commodius inter homines ſeruari poſſit, ſapienter nummus inuentus eſt, qui quidem vſum ſuum non natura, ſed hominum arbitrio, inſtituto, ac Lege, tenet. Nummus enim quaſi νόμος dictus eſt.

15. Quapropter de nummo non tam ex materia & valore eius in ſe, quam ex Lege, vſu & fine iudicandum eſt.

2. Ne quis aliena contra legē cōtrectet.

16. Secunda particularis Lex, quæ ſub generali continetur, eſt, ne quis aliena contra Legem contrectet. Eſt enim furtum rei alienæ iniuſta contrectatio. Ita enim ratio Legis poſtulat, vt furti appellationem latius quam Iuriſconſulti accipiamus.

17. Sunt autem furti genera duo, videlicet clancularia ſurreptio, & rapina.

18. Clanculariæ ſurreptioni (cum qua pugnat virtus rariſſima αὐταρκεια) tribuunt Iuriſconſulti nomen furti, quam interdum neceſſitate & iure belli excuſari diſputatur à nonnullis, quorum ſententiam tum demum approbato, cum eam cum capite Legis, *Dilige proximum tuum vt teipſum*, non pugnare monſtrauerint. Quod tametſi aliquando fieri poſſe non nego: tamen quia de ea communis regula ſtatui vix poteſt, volo hîc omnia potius ad charitatis legem reuocari.

19. Rapina duplex eſt. Vna manifeſta, Altera iuris prætextu palliata.

20. Manifeſta rapina eſt, quæ per violentiam exercetur, qualis eſt latronum, piratarũ, & omnium qui violenta manu iniuſtè alienas poſſeſſiones rapiunt, & auferunt.

21. Rapina palliata prætextu iuris, eſt, cum potentiores non coacti neceſſitate, contra Legem & longo tempore confirmatam conſuetudinem, ſuorum ſubditorum facultates ad ſe transferunt, vt habeant inſtrumenta, non quibus conſeruare ſocietatem humanam poſſint, ſed quibus ſuæ ſuperbiæ & libidinibus ſatisfaciant.

22. Etſi autem huius generis rapina ſæpe committitur: tamen nolim hîc ſubditos ſibi de hoc genere ſumere iudicium. Nam hoc tempore plura ornamenta pacis, firmiora ſubſidia belli, & nerui reipublicæ maiores requiruntur, quam olim. Quare & neceſſariò grauiora onera imponi ſubditis neceſſe eſt, quę ſubditi æquo animo ferre debent, modo contra Deum arma ſumere noluerint.

23. Potentiores tamen vellẽ cogitare, non tã quid libeat, quã quid liceat. Quod tũ demum facerent ſi Deũ timerent, ſubditos tanquã liberos proprios diligerẽt: Quod profanus Cyrus à Xenophonte feciſſe ſcribitur.

3. Iuſtè quiſque quærat propria.

24. Tertia particularis Lex, quę ſub cõmuni continetur, eſt vt iuſtę quiſque quęrat propria. Nã ſi diſtinctio rerũ ſancitur lege Dei & contrectatio rerũ ad nos non pertinentiũ dãnatur à Deo: certe aut iubemur propria iuſtè quęrere, aut nos ipſos iniuſtè de medio tollere. Horũ poſterius, cũ ſit contra Deũ & naturã, profectò & Deus & ipſa natura volũt, vt quilibet ſua quærat, & de iuſtè partis viuat.

25. Iuſtè parta voco, quæ vel ex hæreditate iuſta quis poſſidet, vel iuſto labore in legitima vocatione acquiſiuit.

26. Legitimam vocationem definio, cum vtrumque coniungitur, hoc eſt, cum & opus functionis eſt legitimum, & perſona operãs legitimè ad opus faciendum eſt ordinata.

27. Cũ hæc duo concurrunt, officiũ dicitur vocationis opus. Siquidem officium eſt, quod quilibet facere debet ex vocationis ſuæ conditione.

28. Sed in officij ratione duo spectanda sunt, videlicet genus officij & muneris executio.

29. De genere officij tenenda est hæc regula: Omne officium faciens ad conseruandos & ornandos status à Deo ordinatos, videlicet, Oeconomicũ, Politicum, & Ecclesiasticum, prima, quinta, & hac Lege mandatur.

30. In muneris executione fides & charitas regulæ esse debent. Fides quidem cauet, ne quis Deum offendat, suadet vt omnia ad gloriam Dei referat, continet operantem in timore Dei. Charitas verò cauet, ne cui iniuria inferatur, suadet vt proximi commodis seruiatur, continétque operantem in amore proximi.

31. Ex his concluditur, quod vt Segnities & impostura hic damnâtur: ita sedulitas, & diligentia & candor in præstando officio commendatur.

4. Legitimè quæsitis rectè vtendum.

32. Quarta particularis Lex, quæ sub communi continetur requirit, vt legitimè quæsitis vtamur in gloriam Dei, in ministerij diuini conseruationem, in reipublicæ commodum, in sustentationem nostri & familiæ, in eleemosynam, qua subleuantur tenuiores.

33. Vt huic legitimo vsui seruiunt virtutes, liberalitas, misericordia, & iustitia: ita cum eo pugnant profusio, tenacitas, auaritia, immisericordia, iniustitia.

5. Soluẽda aliis quæcunq; natura vel lege debentur.

34. Postrema Lex, quæ sub hac communi continetur, iubet soluere quæcunque aliis natura vel Lege debentur.

35. Qui enim non reddit quod debet, alienum detinet contra iustitiam, quæ tribuit vnicuique quod suum est: quare & furti coram tribunali Dei peragitur. Rectè enim Augustinus ait: Omne quod malè possidetur, alienum est, Si alienum, furtum coram Deo iudicatur.

36. Huc ergo pertinet præceptum Pauli: Reddite omnibus debita. Item: Nemini quicquam debeatis nisi hoc, vt inuicem diligatis. Hîc Paulus & præcipit esse soluenda debita, & distinguit debitorum genera.

37. Quorum vnũ ita solui vult, vt neminì quicquam debeamus. Alterum perpetuò quidem soluendo postulat, quod tamen nunquam ita persoluitur, quin adhuc debeatur aliquid.

38. Prius illud debetur Lege ciuili, & iuxta Legem solui oportet: Posterius natura. Quod quidem iuxta naturam soluitur, sed nunquam persoluitur. Verùm hæc forte ita clarius distinguuntur.

39. Prius debitum est, quod ciuili obligatione debetur, videlicet cum lege ciuili aliquis ad soluendum obligatur, ita vt magistratus debitorem cogere possit vt soluat, & puniat non soluentem. Atque hoc debitum vult Paulus persolui, cum ait: Nihil cuiquam debeatis.

40. Posterius debitum est, quod naturali obligatione debetur, videlicet, cum natura aliquis ad soluendum obligatur. Obligamur autem natura omnes ad mutuã dilectionem, & ad mutuę dilectionis officia analoga præstanda.

41. De hoc debiti genere loquitur Paulus, cum ait: Nisi hoc, vt vos mutuo diligatis: significans perpetuam obligationem esse, qua nos Deus & natura obligat ad officia dilectionis.

42. Neque huius obligationis ratio obscura est, vt quæ sit in ipsa natura impressa ab ipso Deo opifice: quod tibi vis fieri, aliis præstabis. Qui ergo non diligit, & ex dilectionis Lege benefacit proximo indigenti, contumax est aduersus Deum, & cum natura pugnat, indignus qui bonis naturæ fruatur.

XVII.

NONA LEX Decalogi.

Non respondebis falsum testimonium aduersus proximum tuum.

Ratio & finis præcepti.

IN hac Lege, vt in omnibus aliis, duo spectanda sunt, videlicet, ratio & finis. Quæ si rectè æstimentur, facilè apparebit, & quid ea præcipiatur.

2. Ratio quidem hæc est: Quoniam Deus est verax, vult suam creaturam amare veritatem & odisse mendacium. Finis verò, vt veritatem sine fuco colentes, sanctius & tranquillius, & in Ecclesia, & in humana societate, viuamus imaginem Dei portantes, in veritate & iustitia.

3. Quicquid ergo à ratione hac proficiscitur, & ad hunc finem iusto ordine tendit, hoc præcepto mandatur, & quidquid quouis modo vel à ratione, vel à fine deflectit, prohibetur.

Quid præcipiat & prohibeat.

4. Hinc patet, quod vt veritas omnis in dictis & factis præcipitur: ita omne mendacij genus in ifdem prohibetur & damnatur.

5. Sapientes illi qui primi dederunt rebus nomina, vt docerent veritatem Lege naturæ requiri, & mendacium esse contra naturam, conceptum mentis & sermonem vno nomine λόγον nominarunt. Volebant enim hoc modo significare λόγον alium fonti, alium riuo similem esse. Fonti quidem, qui mente concipitur, atque ideo ἐνδιάθετος cognominatur: Riuo verò qui per os linguamque profluit, ex quo προφορικὸς appellatur.

6. Iam verò, vt est secundum naturam, vt riuus sapiat fontem, à quo profluit: & contra naturam, si fœtidus riuus à dulci promanat fonte: ita secundum naturam est, cum λόγος externus congruat cum interno: & contra naturam, si ab eo discrepet.

De mendacio.

7. Porrò, quoniam hæc lex Nona prohibitiua est, vt quæ prohibeat falsum testimonium, quo per Synecdochen omne mendacium comprehenditur: dicemus de mendacio, eiúsque generibus.

Quid sit.

8. Est aũt mendacium, omne dictum & oẽe factum cui veritas non subest, quauis caussa, quouis fine, & quauis intentione prolatum aut fictum. Cuius generis sunt plura.

Genera mẽdacij.

9. Vt autem omne mendacium, vel in dictis, vel in factis versatur: ita committitur dupliciter, videlicet in doctrina, & in vita.

1. In doctrina.

10. In doctrina committitur mendacium cum vel in religione ab analogia fidei disceditur, vel in artibus à principiis certò perceptis aberratur.

11. Mendacium in religione commissum si est contra analogiam fidei seu fundamentum, omnium perniciosissimum est, sub quo mendacio omnes hæreses continentur.

12. In artibus mendacium leuius est, videlicet, cum non rectè applicatur rebus in Philosophia iudicandis demonstratio, quæ amussis philosophica dicitur. Nam vt fabri suam amussim sequuntur, ne in ædificando peccent: ita Philosophi in artibus nihil sine demonstratione, vt immotum, admittant.

13. Hic fœdissimè lapsus est Epicurus, qui contempta amussi philosophica, errores multos in Philosophiam inuexit, & inter alios, finem hominis esse voluptatem: quod sanè potius in haris porcorum, quam in Scholis Philosophorum didicisse putandus est.

2. In vita vbi quadruplicia committuntur mẽdacia.

14. In vita committitur mendacium pluribus modis. Qui tametsi vix numerari possunt: tamen eos omnes sub certis generibus comprehendere conabimur. Statuamus ergo huius mendacij, quod in vita committitur, quatuor genera.

15. Primum, cum qui sola mentiendi libidine, non spectans suum vel aliorum commodum aut incommodum, mentitur. Hoc genus mendacij ab Augustino merum mendacium dicitur, vt quod nulla opinione commodi vel incommodi mixtum sit.

16. Secundum, cum qui sua ipsius gratia mentitur siue id fiat dictis, siue factis: Quales sunt arrogantes, hypocritæ, dissimulatores, à quibus vitiis alienus, αὐθέκαστος à Philosopho dicitur, hoc est, qui dictis & factis suis sibi per omnia similis est, nec quicquam fingit, ἀλλ' ἑκάστοις ὁ αὐτὸς manet.

17. Tertium, cum quis propter alios mentitur. Atque huius generis quatuor sunt gradus.

18. Primus gradus est, cum solummodo voluptas auditorum spectatur, & vocatur Græcis εὐτραπελία, quam Aristoteles virtutibus, Paulus vero vitiis annumerat. Hoc quidem iocosum mendacium nominant.

19. Secundus gradus, cùm tantum commodum aliquod spectatur, sine alicuius damno. Hoc interdum verum occultatur quod dici oportuit, & falsum dicitur quod non oportuit. Hoc nonnulli officiosum mendacium appellant: cum tamen contra officium pij hominis est, vllam ob caussam mentiri.

Vitia quę maligno mẽdacio subiiciuntur.

20. Tertius gradus est, cum solummodo damnum spectatur eius, de quo quis loquitur. Huic gradui subiiciuntur detractio, contumelia, derisio, susurratio, quæ in hunc modum distinguuntur.

21. Detractio est, qua absentis vita apertè roditur, quæ ab odio vel inuidia nata, tendit in eius infamiam cui detrahitur.

22. Contumelia est, qua præsentis honori aliquid dictis, vel factis iniustè detrahitur, quáque indignus ignominia afficitur.

23. Derisio est, qua alicuius dictum aut factum, contẽptus caussa, in risum iocúmq; trahitur iniustè.

24. Susurratio est occulta & insidiosa oratio de absente, cuius finis est discordiam inter amicos seminare.

25. Quartus gradus est, cum vtrũque spectatur, videlicet commodum & damnum. Hoc est, cum quis mentitur, vt prosit vni, & noceat alteri. Huic gradui fraudem & dolum subiicio.

26. Quartum, cum quis contra alios mentitur aut falsum dicit, idque in iudicio. Superiora enim omnia, vt fiunt extra iudicium, accipimus. Hoc autem quartum genus præcipuè hac Lege nona interdicitur, cum cætera ad superiores quoque Leges referuntur.

27. Hoc genus committitur in iudicio, nunc accusatione falsa, nunc testimonio falso, nunc inficiatione falsa, nunc defensione falsa, nunc sentẽtia falsa.

28. Reus est igitur violatæ huius Legis, & qui falsò fictéque accusat, & qui falsum testimonium dicit, & qui verum negat, & qui defendit iniusta, & qui iudicat malè. Huic mendacij generi subiicitur συκοφαντία.

29. Est autem συκοφαντία, calumnia qua quis vel fictè accusat, vel vera crimina celat, vel tergiuersatur, quò sententiam iudicis eludat.

De veritate.

30. Atque hactenus de generibus mendaciorum dictum sit, quibus omnibus veritas opponitur, quæ in omni re, honesta & laudabilis est, quemadmodum mendacium malum viciosúmque semper existit.

Quid sit.

31. Est autem veritas, cum dictum aut factum cum re consentit, vel subiecta vel significata: cuius cum firma sit προαίρεσις in voluntate, maxima virtus est, qua homo constanter amplectitur veras sententias, dicit vera, seruat pacta in sermone & gestu, vitat insidiosas occultationes.

Virtutes subsequẽtes.

32. Veritati ancillantur amor veritatis, candor, docilitas, vera gloria, modestia, temperantia linguę, & multæ aliæ virtutes, quæ vitiis in mendacij generibus enumeratis opponuntur.

33. Porrò quoniam mendacium est quiddam ἀκατάληπτον, (vt loquuntur) multa, quæ aliquid veri significant, sub dictis vel factis qualibuscunque mendacia sunt dicenda, sed schemata sermonis, sub quibus veritas continetur.

34. Christus ergo cum apparet in forma peregrini, non committitur mendacium. Nam illa forma peregrinantis significat Christum in suis membris peregrinari in hoc mundo, & non habiturum stabilem mansionem. Nec quod finxit se longius ire, mendacium erat. Nam ista fictione significat se discessurum ab illis, qui se docentem fide non recipiunt.

35. Similiter multa Prophetica dicta & facta, mendaciis similia sunt: sed cum referũtur ad eas res, ob quas significandas ita vel dicta vel facta sunt, reperiuntur significationes esse veraces, atque ideo nullo modo mendacia esse dicenda.

36. Similiter tropi, vt metaphora, metonymia, allegoria, εἰρωνία, hyperbole, &c. Item, parabolę, apologi, fabulæ, & quibus non falsa significantur: non mendacia, sed veritatis instrumenta sunt iudicanda.

XVII.

DECIMA LEX

Decalogi.

Non concupisces rem proximi

Ratio & finis præcepti.

1. VT ratio huius Legis, Non concupisces, &c. hæc est: Deus sanctus & purus, & ab omni mala concupiscentia alienus, vult nos puritati & sanctitati studere: ita finis eius est, vt nulla cupiditas, cum charitate Dei & proximi pugnans, humanos animos perturbet, & à recto auocet.

Cur traditum sit.

2. Etsi autem hanc Legem vetitæ concupiscentię in superioribus legibus includi non est dubium: tamen peculiarem legem de ea ferri, multis de caussis vtile erat.

3. Prima, vt errorem corrigat eorum, qui peccatum definiunt opus cum voluntate coniunctum, negantes inclinationem & voluntatem malam, sine perpetratione operis, esse peccatum. Quod ergo in superioribus Legibus implicite, idem hic expresse prohibetur, vt primum peccati fontem monstret prauam concupiscentiam.

4. Secunda, vt discernat inter leges politicas & diuinas: quarum illæ contentæ sunt externa disciplina: hæ puritatem cordis ante omnia postulant.

5. Tertia, vt hypocrisin damnet eorum qui externa legis disciplina se iustos putant, cum interim cor ardeat prauis cupiditatibus Lege Dei damnatis. Ex quo fit vt homo in hac vita Legem Dei nunquam implere possit.

Horrẽda ἀταξία in toto homine post lapsum.

6. Hic cogitandum est quanta sit ἀταξία in toto homine lapsum primorum parentum secuta. Homine integro adstructa fuit concupiscentia, vt quod bonum sibi esse crederet, expeteret, sequeretúrque: adeptus verò, retineret & conseruaret. Bonum autem

tem hominis verum & solidum est Deus. Itaque hominis concupiscentia recta est, vt Deum tanquã summum bonum sectetur, ei adhæreat amore perfecto, & in eo solo acquiescat. Verùm postquam homo in peccatum lapsus est, & auersus à Deo, concupiscentia hominis deprauata est, vt quæ feratur in res prohibitas contra naturæ ordinem & Dei voluntatem.

7. Et vt homo in fruitione Dei summas habiturus erat delicias & voluptates, si mansisset in perfectionis statu: ita factum est, vt auersus à Deo quærat delicias & voluptates, quibus tamen nunquam expleri potest in signum, quod vero & solido exciderit bono, quod solum sufficit ad explendum hominis desiderium.

Concupiscentiarum distinctio.

8. Neque tamen omnem concupiscentiam, quæ est in homine post lapsum, peccatũ esse definimus, sed tantum eam, qua id quod non licet, libet, & quia libet, appetitur.

Naturalis.

9. Nam vt naturalis concupiscentia, qua appetimus ea quæ faciunt ad conseruationem nostri & naturæ, ordinatis mediis, ac recto rationis iudicio, bona & necessaria est: ita renatorum concupiscentia reparatio est concupiscentiæ eius quæ fuit in homine ante peccatum, ideóque sancta & laudabilis.

Corrupta.

10. Non ergo simpliciter damnamus omnem concupiscentiam, sed vetitam solummodo, quæ à Deo ad creaturas hominem auertit, quæ hoc modo rectè definiri potest.

Eius definitio.

11. Concupiscentia, Lege Dei vetita, est ἀταξία, infirmitas, & inclinatio in homine, pugnans cum Lege Dei, damnata à Deo & rea æternæ pœnæ, donec fiat remissio.

De peccato veniali & mortali.

12. Monachorum somnium damno, cui ex natura huius concupiscentiæ, petunt discrimen, vt alia sit peccatum veniale, alia mortale. Nam omne quod est, vel fit ab homine, pugnans cum Lege Dei, per se consideratum, infert meritum mortis.

13. Verùm si quis hoc referat ad subiecta, in quibus sunt concupiscentiæ, discrimen admitti potest. Nam concupiscentia Pauli veniale peccatum erat, non natura sed gratia. In Nerone vero omnis concupiscentia siue inchoata tantum, siue deliberata, siue consummata, peccatum erat mortale, & natura & Legis sententia.

Originalis concupiscentia.

14. Est autem vetita concupiscentia duplex, videlicet, Originalis, quæ & inuoluntaria, & passiua dicitur: Et actualis, quæ & voluntaria, & actiua nominatur. De his duobus generibus ordine dicendum est.

15. Originalis concupiscentia est ἀταξία omnium virium hominis contra Deum, cuius si ortum attendas, caussam habet vetitum fructum & persuasionem Diaboli. At si nos respicis, traducta est cum natura ab vno Adam in omnem Adæ posteritatem. Nam vt naturam ab Adam trahimus: ita naturæ vitium.

16. Hæc originalis concupiscentia, verè peccatum damnans est, in omnibus qui sunt extra fœdus gratiæ in Christo Iesu. In iis autem qui sunt in gratia remittitur, non vt non sit, sed vt non imputetur. Atque ideo veniale peccatum dicitur.

17. De hac concupiscentia Paulus loquitur cum ait: Concupiscentiam nescirem esse peccatum, nisi Lex diceret: non concupisces. Rom. 7. 7.

18. Quoniam autem huius originalis concupiscentiæ, motus quidam seu παθήματα, vt Paulus loquitur, sentiuntur in omnibus Sanctis, vocat eam Legem peccati, cùm ait: Mente seruio legi Dei, carne verò legi peccati. Est enim hæc cõcupiscentia, vt quidam ait, πάσης κακίας πηγή.

Actualis.

19. Actualis concupiscentia, quæ à Platone θηρίον πολυκέφαλον dicitur, est qua actu hoc vel illud Lege Dei vetitum, libet & appetitur, & hæc habet plures caussas.

Eius caussæ septé.

20. Prima est originalis concupiscentia, ex qua omnes aliæ actuales sunt, veluti riuuli ex fonte, & fumus ex igne. Quasi enim ignis concupiscentia exardescit, vt Sapiens ait.

21. Secunda, Sensus externus. Hinc Augustinus dicit, *mortem per quinque sensus, tanquam per fenestras, in animam nostram ingredi: non quod ibi antea non fuerit, sed quia noua peccatorum accessione, mortis æternæ meritum augetur.*

22. Hinc est quod alius quidam dicat, *concupiscentias prauas esse portas mortis.* Sunt enim accessus ad consensum & operationem, per quæ duo peccatum in homine regnat, vnde mors æterna. Decipiunt ergo hominem concupiscentiæ prauæ, & deceptum occidunt.

23. Tertia est temperamentum. Temperamentum enim aliud ad alia vitia flectit, vt & Physici & Medici agnoscunt, & experientia conuincit. Vnde de Diogene fertur, quod cum videret stupidum & desipientem adolescentem dixerit, νεανίσκε ὁ πατήρ σου οἰνωθεὶς σε ἔσπειρε.

24. Quarta, Diabolus, qui cum nouit hominis complexionem, potest occulte adhibere ea quibus inclinationes prauæ magis inflammantur. Nihil enim insidiarum omittit, sed quærit semper, quos suis laqueis constringat.

25. Quinta, conuersatio cum malis & peruersis hominibus, qui impuris sermonibus commouent in auditoribus concupiscentias prauas. Vnde dictum Menandri quod & Paulus vsurpat: φθείρουσιν ἤθη χρησθ' ὁμιλίαι κακαί.

26. Sexta otium, quod ideo dicitur puluinar Diaboli, quia in otiosis facilius & quasi sine labore facit quod vult, hoc est, decipit & interficit. Hoc etiam agnouit Poeta, cum diceret:

> *Quæritur Ægistus quare sit factus adulter,*
> *In promptu caussa est, desidiosus erat.*

27. His caussis addi potest memoria, quæ sæpe irritat concupiscentias prauas. Vt impurus adulter cogitans de suo facto, concupiscentia in eo irritatur & inflammatur magis magísque.

28. Neque cum iis quæ hactenus diximus de caussis concupiscentiarum prauarum pugnat, quod quidam statuunt inordinatum amorem sui esse omnium prauarum cupiditatum caussam. Nam istum inordinatum amorem sub concupiscentia originali concludimus.

Gradus.

29. Concupiscentiam tribus gradibus constare dicunt, videlicet suggestione, delectatione, consensu, idq; rectè. Iacobus ei duo tribuit, videlicet, quod cogitationem hominis à bono abstrahat, & quod inesset hominis affectus, vt incautum obruat.

Genera.

30. Porrò, quoniam tria sunt, quæ maximè desiderant homines, videlicet, voluptates, opes, honores, Ioannes Apostolus tria concupiscentiarum genera facit, cum ait: Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum, & fastus vitæ. 1. Ioan. 2. 16.

31. Etsi autem hæc tria genera, videlicet concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & concupiscentia honoris, vno nomine à Paulo dicuntur concupiscentiæ carnis: tamen Ioannes, vt monstret plenius fontes omnis mali in mundo, petit differentias à principiis motiuis.

32. Concupiſcentia carnis, Iuxta Ioannis ſententiam, eſt cuius principium eſt internum, videlicet, caro ipſa, id eſt, vitioſitas carnis, quæ fertur in ea quæ carni ſunt ſuauia, vt voluptates in cibo, potu, rebus venereis.

33. Concupiſcentia oculorum eſt, cuius principium motiuum eſt extra hominem, & incurrit in oculos. Concupiſcentia ergo, quę ex rerum intuitu & admiratione concipitur, concupiſcentia oculorum dicitur. Hinc auaritia & multæ fraudes.

34. Tertia concupiſcentia Ioanni eſt faſtus vitę, & appetitus honoris & inanis gloriæ.

Pœna.

35. Porrò, cùm pœna regnantis peccati per concupiſcentias corporis ſit mors, iuxta illud: Si ſecundum carnem vixeritis, moriemini: Omnibus modis prauis concupiſcentiis eſt reſiſtendum.

36. Etſi autem nec fons malarum concupiſcentiarum intercludi, nec ebullitio coerceri omnino poteſt: tamen riuuli ſunt cohibendi, ne malæ concupiſcentiæ excurrant in conſenſum, & ex conſenſu in operationem, per quæ duo diximus peccatum in homine regnare.

Remedia.

37. Iuuerit autem ad horum riuulorum cohibitionem, ſi Chriſtum fide amplectaris. Nam in Chriſtum fides, eſt iuxta Ioannem, victoria mundi: ſi diligenter ores: ſi occaſiones fugias: ſi labores: ſi ieiunes: ſi ocia vites: ſi Chriſti crucem ſemper in corde geras: ſi lectionibus ſacris incumbas, piiſque exercitiis delecteris.

38. Cum Paulus iubet Rom. 12. cap. 1. nos offerre corpora noſtra Deo in hoſtiam placentem, reſpicit ad morem Sacerdotum, qui beſtias mactandas ligabant ad aram & occidebant. Quare cum nos volumus noſtra corpora offerre Deo, debemus concupiſcentiam, beſtiam noſtram, ligare ſingulari arte, vt tandem interficiatur.

39. Ligamus ergo hanc beſtiam, quando eam cruci Chriſti affigimus, vt illi affixa non ſit ad operandum efficax.

40. Etſi autem in fidelibus ligatur hæc concupiſcentia, dum virtute crucis Chriſti non faciunt quod illa imperat: tamen mortificari prorſus in ipſis non poteſt, priuſquam hanc vitam morte commutauerint. Semper enim eius vim ſentiunt ſancti, quod Paulus de ſe teſtatur.

41. Porrò quoniam opera, quæ ex antitheſi veritæ concupiſcentiæ concludi poſſunt, hoc præcepto mandata in ſuperioribus Legibus ſunt enumerata, hic omittenda duximus.

42. Vſus huius Legis eſt, vt agnita infirmitate noſtra & corruptione, confugiamus ad Chriſtum medicum, & ab eo petamus veniam peccati & conſeruationem in ſui timore, qui fons eſt omnis ſapientiæ, puritatis & virtutis.

FINIS.

N. H.

ADMONITIO DE SVPERSTITIONIBVS MAGICIS VITANDIS, IN GRATIAM SINCERÆ RELIGIONIS AMANTIUM SCRIPTA

A

NICOLAO HEMMINGIO.

LECTORI VERÆ ET SINCERÆ religionis amanti.

VT lux huius ſolis aſpectabilis, piè Lector, nos regit ne in via, qua nobis de loco in locum, gratia negotiorum conficiendorum (quæ ad hanc vitam pertinent) eundum eſt, impingamus, aut labamur: Ita ſolum verbum Dei eſt, quod & nos, qui antea ambulauimus in tenebris, & in vmbra mortis, in veram ſalutis viam ducit, & deinde dirigit rectâ, ne vel ad dexteram, vel ad ſiniſtrâ deflectentes, in præcipitia (quod nimis, proh dolor, procliuè eſt) feramur incauti. Nam qui, vel minimum tribuit prudentiæ carnis, facillimè à via ſalutis aberrat, non ſine animæ ſuæ certiſſimo interitu. Non ergo immeritò Dauid, plurimas variáſque carnis, Mundi, & Diaboli inſidias expertus, ardentiſſimè precatur in hunc modum: Doce me Domine viam tuam, & ingrediar in veritate tua. Et alibi: Dirige me in veritate tua. Quibus verbis Dauid ſatis teſtatur, quòd nec viam

ſalutis nouerit, Deo non monſtrante, nec in ea ingredi potuerit, eodem non dirigente. Sapientia enim huius Mundi, ſe non vltra ſenſuum & rationis limites extendit. Quare nihil planè periculoſius eſt, quàm ſenſuum aut rationis iudicium ſequi, cùm ſalus animæ & beata immortalitas agitur. Abrahamo ſeni & effœto, promittitur ſemen ex anicula, ætate & natura ſterili. Hîc ſi Abraham ſenſum & rationem adhibuiſſet in conſilium, omnino de promiſſione diuina deſperaſſet. Quis enim ab effœto ſene & ſterili anicula ſperaret ſobolem? Sed quid facit Abraham? Verbum intuetur: Deum veracem & potentem ſtatuit: Ex quo concipit fiduciam, vt & ipſe effœtus ſenex Pater, & Sara anicula mater fieret, vel tota naturæ lege reclamante, nec ipſum fefellit promiſſionis fiducia. Cùm ergo in negotio ſalutis verſamur, oculos noſtros leuemus ad lucem verbi Dei: illam ſolùm aſpiciamus, illius ſolius ductum ſequamur, donec nos rectâ in ſalutis portum deduxerit, ſanctiſſimi Dauidis & Regis & Prophetæ Dei regulam nobis proponentes, videlicet: Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen ſemitis meis. Hæc regula monet, vt agnoſçamus noſtræ mentis caliginem, quæ maior eſt, quàm vt cogitare poſſimus, vt ſinamus nos regi verbo Dei, tanquam lucerna, quæ rectiſſimâ deducit in fœlicitatis portum: Vt includamus nos limitibus verbi cœleſtis: vt firma aſſentione amplectamur doctrinam de eſſentia & voluntate Dei, & de mediatore, iuxta dictum Chriſti: Hęc eſt vita æterna, vt & agnoſcant te ſolum verum Deum, & agnoſcant Ieſum Mariæ filium Chriſtum eſſe. Petrus idem dat conſilium cùm ait: Bene facitis, attendentes ſermoni prophetico, tanquam lucernæ lucenti in caliginoſo loco, donec oriatur Lucifer in cordibus veſtris. Et Eſaias ait, Ad Legem & Teſtimonium. Breuiter, tota Scriptura, vnicam lucem, quæ ducit homines in rectam viam, & eos poſtea in eadem dirigit, donec in cœleſtem patriam deduxerit, verbum Dei ſolum agnoſcit: à qua luce qui aberrat, in tenebras priores & in vmbram mortis infelix, relabitur. Hæc cùm non ignorat Satanas, omnia tentat, occaſiones plurimas obijcit, vt homines vel impediat, ne viam ſalutis ingrediantur, vel ingreſſis rectam viam, obijciat ſcandala, vt impingant, labantur, ſalute excidant. Adoritur enim iſte noſter aduerſarius & doctores Eccleſiæ & auditores. Doctores quidem, vt vel in doctrina, vel in vita, vel in vtroque delinquant. Ex quo fit vt multi Eccl. doctores, ſimiles ſint fabris illis, qui arcã Noe extruxerũt, qua extructa, ipſi miſerrimè in diluuio perierunt, liberato Noe cum iis qui cum illo in Arcam ingreſſi ſunt. Non ſint ergo miniſtri Euangelij ſimiles iſtis Noe fabris, nec nocturnis viatoribus, qui lumen in tenebris à tergo geſtantes, oſtendunt ſecuturis viam, in qua ipſi miſerabiliter labuntur: Quare nihil triſtius, nihil lamentabilius. Auditores verò variis viis aggreditur idem aduerſarius, vt illos quoque impediat, ne rectum curſum teneant, & πληροφορίᾳ fidei deducantur in portum, quemadmodum triſtiſſima omnium ætatum experientia, inde vſque à creatis primis hominibus teſtatur. Nam ſemper Diabolus quinque genera hominum, quaſi conductos ſatellites habet: Qui intercludent aliis hominibus ſalutis viam, vt ſunt Tyranni, Epicurei, Flagitioſi, Hypocritæ, & Magi cum ſuis diſcipulis.

Tyranni ſemper viam ſalutis intercludere hominibus ſanguine Martyrum moliuntur, vt multi eorum cruciatibus abſterriti: vel ſalutis viam non ingrediantur: vel ingreſſi turpiſſimè & fœdiſſimè in priores ſordes & tenebras relabantur. Quid enim aliud hodiè molitur Turcica tyrannis? Quid furor Papiſticus? Quid quorundam inconſideratus zelus? Verum quia hæc prædicta ſunt à ſanctis Dei Prophetis, & à Chriſto ipſo, pij ſe ſolentur Prophetarum eorundem & Chriſti promiſſionibus. Futurum enim eſt, vt breui Dominus ſit abſterſurus omnes lachrymas eorum, qui in ſe ex animo confidunt.

Epicurei, curantes cuticulam ſuam, non ſunt de vlla religione ſoliciti: Quorum exemplo multi ſeducuntur. Hi cùm religionem videntur amplecti, ideo hoc faciunt, ne ſuum contemptum prodant. Videntur quidem pij & religioſi vulgò, ſed tùm demum apparet quàm ſint pij & religioſi, cùm aliquid iubeantur ex mandato Dei facere, à quo affectus praui, quibus indulgere, vel inuito Deo ſibi propoſuerunt, diſſuadet. Aiax, vt eſt in Tragœdia, cultor Mineruæ haberi voluit. Hanc enim ſibi Deam, cuius monitis pareret, elegerat. Verùm, cùm ille ſuis prauis affectibus indulgeret, & ſtatueret flagellare ad mortem vſque Vlyſſem, quem putabat ſe vinctum tenere, iubetur à Minerua vt Vlyſſi parcat. Quid hîc facit Aiax? Non vult videri impius in Deam ſuam, nec vult cedere ſuis affectibus. Quare in hunc modum Deæ ſuæ reſpondet: O Minerua Dea, in alijs rebus tibi gratificabor, in hac quidem non poſſum: Vlyſſem enim vt meritus eſt tractabo. An non hîc Aiax multos habet ſocios? Vtinam non plures haberet, quàm tales cenſeri volunt. Multi enim ſunt, qui in quibuſdam Deo ſe parêre ſimulant. 1. Non colunt Idola, quia Deus hoc prohibet. 1. Non occidunt, quia hoc lege Dei cauetur, Et multa alia faciunt, vt videantur veri Dei cultores eſſe. 1. Sed quando aliquis affectus ſuboritur, vel iræ, vel auaritiæ, vel cuiuſuis alterius rei, huic indulgent, huic morem gerunt. Non cogitantes obedientiam erga Deum copulatiuam eſſe, adeo vt qui in vno labitur, volens & ſciens, ſit omnium reus, hoc eſt, Obedientia ipſius in aliis non placeat. Hoc cùm Dauid ſanctiſſimus cogita-

ret,orat Deum in hunc modum, Psal.86.11. Doce me Domine viam tuam,& ingrediar in veritate tua, vnias cor meum, vt timeat nomen tuum. Petit Dauid vniri cor suum, hoc est, vt mens illustrata verbo Dei,& affectus cordis Spiritu Sancto mundati, & voluntas conuersa ad Deum & actiones corporis in vnum veluti conspirent; quo purè timeatur nomen Domini. Nam si hæc dissentiunt,obedientia grata non est & immaculata.

Flagitiosi præterea multos impediunt,ne viam rectam ingrediantur, qui tanquam phrenetici in vnum flagitium post aliud feruntur,ex eo se beatos putantes si scelerum enormitate inter homines,eiusdem turpitudinis socios,(habenis verbi Dei prorsus excussis) triumphent. Quorum tanta est multitudo,vt non sit opus exemplorum commemoratione. Multa etiam mihi in oculos incurrunt,non sine ingenti mœrore animi mei; in hac mea senectute. Sed te,ô Deus,oro,vt finem aliquando huic meo summo dolori imponas.

Hypocritæ sequuntur, non multo meliores Tyrannis,quorum numerus maximus est.Hi lucem quidem verbi Dei prætendere se fingunt, sed falsò. Nam loco veræ lucernæ suas tenebras,quas lucernas esse putant,hoc est,humanas traditiones,venditant & sequuntur,donec in horribiles tenebras præcipitabuntur. Vt ergo flagitiosi ad sinistram deflectunt:Ita hi ad dexteram. Ambo à recta via aberrantes,non parum exemplo nocent.

Magi cum suis Discipulis, hoc est, cum iis qui ipsorum opera vtuntur, non minus à lumine vitæ aberrant, aliisque impedimento sunt, quàm superiores, de quibus diximus. Hi enim derelicto vero Deo,& ordinarijs medijs,quærunt auxilium à Diabolo aduersario Dei in contemptum Dei: Cuius interdictum non curantes,contumaciter insurgunt aduersus Deum, bellum illi cum Diabolo & membris eius inferentes. Verùm quoniam hi suam turpitudinem folijs ficus tegunt, & nolunt videri tales quales sunt, ego admodum nuper admonitionem quandam scripsi,de magicis artibus cauendis: Quæ nullo modo magis possunt stare cum pura & sincera religione,quàm Belial cum Christo, & tenebræ Diaboli cum lumine Dei, in quo Sancti omnes iubentur ambulare. Cuicunque ergo cordi est sincera religio, sciat istas verbo Dei damnatas artes,non minus quàm Diabolum,& præsentissimam animæ pestem fugiendas esse. Occasionem scribendi de his artibus vitandis præbuerunt mihi quædam tristissima exempla in hac vrbe: Quæ nominare nolo,cùm,quia spero eos,qui istis artibus polluti erant, resipuisse ante mortem:tùm,ne videar illos traducere post mortem, qui potius commiseratione digni sunt. Te autem, ô Lector,quisquis futurus es, rogo, vt hunc meum exiguum laborem boni consulas:&,si quem fructum inde perceperis, scias hunc libellum tibi dicatum esse. Vale in Christo Iesu.Et iudica de hoc meo scripto & aliis, non ex priuato affectu,sed iuxta verbum Dei,quod solum piis,& regula doctrinæ, & norma vitæ esse debet. Primo Iulij, Anno à natiuitate Dei & hominis,mediatoris & magistri nostri vnici Iesu Christi 1575.

N. H.

Τοῦ λόγου ἀΐδιον ἔμμεν εὔχομαι ἦι μαθητής,
Καὶ νέος ἤδε γέρων ἱερὰ διζόμενος
Σώης θεσπεσίης σοφίην φέρε χειρὸς ἄνωθεν,
Εἰδὼς πάντα σαφῶς, πάντα ποιῶν τε σοφῶς.

DE SVPERSTITIONE Magica.

Magia naturalis quid.

QVos Greci σοφοὺς hos Persæ Magos nominarunt: vnde Σοφία Græcis, & Persis Magia, dicta est Sapientia, eáque potissimum quæ est naturalium rerum excellens cognitio: & perscrutatio motuum corporum cœlestium: & effectuũ eorundem in hisce rebus inferioribus. Huius professionis, hoc est, Magiæ naturalis,fuere Persæ illi,quorum meminit Mattheus cap.2.eos à professione Magos nominans. Verùm quoniam Magi, hoc est, σοφοὶ in magno precio fuerunt apud homines propter opinionem Sapientiæ, vnde non parum efferebantur, Diabolus occasionem non negligens,se Magis illis insinuauit, ac eos superstitiosa magia armauit, vt & ipsi Magi magis superbirent propter vberiorem sapientiam:& ipsius impostura locum haberet inter homines:quę impostura Magia & Magica dicta est.

Superstitiosę Magiæ origo.

Magiæ descriptio.

Magica ergo superstitio est, quicquid fit à Diabolo,mediante homine,quibusuis conceptis verbis, signis,figuris,characteribus,siue intercedit pactum expressum cum Diabolo,siue non. Complector autem superstitionis magicæ nomine omnia illa,quæ Deut.28.10.11. prohibentur hisce verbis: Non inuenietur in te diuinans diuinationes, præstigiator, & augur,neque maleficu s,neque incantator,neque interrogans Pythonem , neque magus (nomine generis pro certa specie posito)neque quærens à mortuis. Abominatur enim Dominus omnem qui ista facit. Hæc genera magicæ superstitionis vsitata

Eius genera.

fuisse

fuisse in Ægypto, vnde tum recens exierant Israelitæ, non est dubium. Ne igitur consuetudinem pessimam, profanorum hominum, populus Dei imitetur, hoc mandato cauetur.

Quæstiones de Magia.

Verùm priusquam genera illa superstitionis Magicæ à Mose recitata & damnata definitionibus & exemplis declarabimus, quasdam quæstiones proponemus, & excutiemus: quarum iusta determinatio, quid sentiendum sit sinceræ religionis amantibus, de vniuersa Magia sine errore ostendet.

I. Vtrum hominis aut Diaboli inuentum sit ars Magica.

II. An reuera possint aliquid efficere magicæ artis periti.

III. Liceat ne maleficia maleficiis tollere.

IIII. An excusabiles sint qui vt liberentur à morbis per maleficium sibi illatis, implorant opem maleficorum.

V. Cur Deus permittat hanc sui nominis blasphemiam fieri inter homines.

DE PRIMA.

Superstitio Magica est Satanæ inuentum.

AD primam quæstionem, quam proposuimus, Num ars magica sit hominis an Diaboli inuentum, ita respondeo, Quemadmodum Satanas post conditos homines in Paradiso, organo vsus serpente, primos nostros parentes fraudulenter aggressus est, eósque ab obedientia erga Deum sophistica, & deprauatione verbi Dei abduxit, fecitque vt Deo renunciantes sibi parerent, cuius contumaciæ pœnas grauissimas cum tota sua posteritate luerent, & prorsus æternùm periissent, nisi Deus ex misericordia, propter filium, eos noua promissione seminis erexisset: Ita dubium non est eundem impostorem Diabolum, post factam promissionem seminis, simili artificio vsum fuisse ad seducendos homines, ne promissioni diuinę crederent. Quare consentaneum est, quòd posteris Caini sit tanquam organis idoneis vsus, ad seducendos homines, per suas magicas imposturas. Id quod vel ex 7. capite Exodi, & 2. Thess. 2. manifestum esse potest. Assentior ergo Methodio, qui in suis reuelationibus in hunc modum scribit: *Anno 340. Iared surrexerunt viri malæ artis inuentores, iniqui, & omni nequitia pleni, ex filiis Cain, vt Iobeth & Tholuscol filij Lamech, qui cæcus fuit, quorum dominatus Diabolus conuertit eos ad omne genus magicarum artium.* Hæc Methodius. Est proinde minimè dubitandum, Satanam istas maledictas artes excogitasse, vt ita paulatim suis fœtoribus fontem verbi Dei lympidissimum inficeret, & verum vnius Dei cultum, superstitionibus & imposturis in eius locum substitutis, aboleret.

Eius organa posteri Caini.

Zoroastres.

Porrò abolita posteritate Cain per diluuium, Zoroastres, qui post diluuium, tempore Nini regis Babylonici, vixit, & putatur fuisse Cham, nequam ille, filius optimi patris Noe, fertur impulsu Satanæ magicæ artis fuisse inuentor. De hoc Zoroastre in hunc modum scribit Augustinus de ciuitate Dei lib. 21. cap. 14. *Solum quando natus est ferunt risisse Zoroastrem, nec ei boni aliquid monstruosus risus ille portendit. Nam magicarum artium fuisse perhibetur inuentor, quæ quidem illi, nec ad præsentis vitæ vanam fœlicitatem, contra suos inimicos prodesse potuerunt, à Nino quippe rege Assyriorum, cum esset ipse Bactrianorum rex, bello superatus est.* Hîc filium habuit Misraim, à quo Ægyptij Babylonij & Persæ genus ducunt, cui artem à se inuentam tradidisse dicitur. Ex quo factū est, vt Ægyptij, Babylonij, & Persæ in ea Diabolica arte præ aliis gentibus excelluisse perhibeantur.

Misraim & eius posteri.

Satanæ cacozelia.

Cæterum hic diligentissimè cogitanda est κακοζηλία & astutissimum perniciosissimúmque artificium Satanæ, qui vt tegat fallacias & insidias, quibus humanum genus in perniciem adducere molitur, veluti simia hominem: ita ipse Deum in propagandis suis detestandis imposturis imitatur. Nam vt Deus, ad verum & salutarem sui nominis cultum hominibus commendandum, præter vera miracula, & diuina opera, quibus veritas doctrinæ cœlestis demonstratur, vtitur tribus potissimùm instrumentis: Verbo videlicet, quod in Propheticis & Apostolicis scriptis continetur: Sacramentis suò mandato nobis commendatis: (quæ Sacramenta sunt veluti quædam aspectabiles conciones & obsignationes, iuxta illud Augustini dictum, *Sacramentum est visibile verbum*) & Spiritu, quo Deus ipse efficax est in prædicatione Euangelij, & in vsu Sacramentorum. His tribus adduntur piæ Ceremoniæ, quę faciunt ad ornandum & conseruandum ministerium Euangelij. Ita Diabolus, quem Paulus Deum huius Mundi, id est, infidelium omnium vocat, præter ficta miracula (Sæpe enim facit suis præstigiis, vt videantur cæci, qui non sunt, & mortui, qui non sunt reuera mortui, vt locus sit ipsius fictis miraculis) habet suum verbum, habet sua (vt ita dicam) Sacramenta, habet & Spiritum, quo efficax est in suo verbo & Sacramentis. His addit varios gestus Histrionicos & actiones tanquam ceremonias.

Satanæ instrumēta quibus in Magis operatur.

Verbum.

Verbum Satanæ est, partim verbi Dei abusio, partim eiusdem verbi deprauatio, per additiones stultas, partim excogitatio verborum obscurorum, quæ nec ipsi Magi intellexerunt, quibus efficacia quędam, ex eo solùm quòd recitentur, & audiantur, seu scribantur, tribuitur.

Ceremoniæ.

Sacramenta Satanæ & ceremoniæ, non sunt vnius generis, vt signationes, characteres, figuræ, imagines, ligaturæ, periapta, breuia, pili, vngues, & quarumcúnque rerum, sicut sæpe à maleficis qui diuinitus rapiuntur ad supplicia, audire licet.

Spiritus.

Spiritus Satanæ est afflatus quo suis mystis adest, & est efficax in suo verbo, Sacramentis & ceremoniis in perniciem eorum, qui se finunt ab alio contra Deum impelli, pluris facientes mendacium Satanæ, quàm Dei veritatem. In hos filios contumaciæ imperium habet Satanas, etsi non rarò, bonitate Dei, conatus ipsius impeditur. Nulla enim re magis Satan delectatur, quàm vt hominibus adimat fidem promissionum diuinarum, & eis metum comminationum excutiat, quò imitatione quadam Dei, sub Angeli specie, homines in omne superstitionis genus præcipitet, vt miserè tandem cum ipso pereant. Non igitur ob aliam causam magicas superstitiones in Mundum inuexisse Satan putandus est, quàm, vt religione quadā, sed peruersa, hominum animos occupet, ne veræ & salutaris religionis sint capaces, & saluentur, illo solo cum suis Angelis in æternos cruciatus coniecto.

Satanę cō silium.

Sed cur Satan ad hoc consilium confugit? Postquam satis intellexit malignus iste, se non posse hominibus persuadere omnem religionem & cultum abiiciendum esse (habent enim omnes homines, vel maximè Barbari, vt Cicero testatur, quendam religionis sensum, quo intelligunt & Deum esse, & colendum esse, idque natura duce) confugit ad id quod proximum erat, & in locum veri & legitimi cultus, falsum & perniciosum, sub quo omnis Magica verbi Dei profanatio, & aliæ imposturæ Diabolicæ continentur, substituit. Ex his facilè

est intelligere, quis sit autor magicarum superstitionum, quò tendant, & quo in loco eas apud Christianos esse oporteat.

DE SECVNDA.

Magos aliquid efficere posse, Diaboli auxilio & opera.

SECVNDA quæstio, quam proposuimus, est de efficacia magicæ superstitionis: Num videlicet reuera possint aliquid efficere magicæ artis periti, nécne? Sunt qui affirmant, & sunt qui negant. Respondeo simpliciter & clarè, Deum nunquam suis legibus prohibuisse artem magicam, & eos qui eam exercent interfici iussisse, nisi ars illa aliquid præstare posset. Sapientissimus enim Deus non potest leges ferre de rebus, quæ vel non sunt, vel esse non possunt. Verùm hoc ita accipiendum esse volo: Maleficos suis propriis viribus, & suis propriis actionibus magicis nihil omnino posse. Nulla enim vis, aut efficacitas, recitationi verborum conceptorum, characteribus, imaginibus, breuibus, figuris, aliísque quibus vtuntur magicæ artis periti, inest, sed Diabolus insinuans se hominibus, vt vel homines abducat in errorem, vel in errore confirmet, multa, permittente Deo, ad incantationes magicas operatur, siue pactum expressum cum Diabolo intercessit, siue non. Id enim facit, vt tandem deceptos sub religionis specie totos possideat. Anicula Saga, non putat impium esse, quod recitatione conceptorum precaminum, & signationibus, hominis vel animalis alterius morbum curet, sed sanctum opus se facere stultè prædicat, cum illa tamen miserè absurda verbo Dei, paulatim abducitur magis magísque à Deo, donec tandem planè seducta, cum Diabolo expressum pactum facit. Ex quo fit, vt interdum loquatur cum ea, vt nunc sub hac, nunc sub illa forma, se videndum exhibeat, adeò vt interdum se ab ea flagellari, quod imperata non fecerit simuler, atque ita ex paruis initiis detestanda à Deo ad Diabolum fit defectio.

Nullã vim inesse verbis aut characteribus magicis.

Quod autem nulla vis insit verbis aut characteribus, aliísve instrumentis magicis hinc manifestum est. Chaldæi, Arcades, Ægyptij, Indi & alij multi populi, non secus atque mancipia Satanæ apud nos, artibus magicis, & incantionibus vtuntur: sed dubium non est formas Ægyptiorum & nostrorum magorum & verbis & sententiis diuersas esse & dissimiles. Nã cũ isti Christum, eius Euangelium & Sacramenta ignorarunt, alias omnino incantandi formas, alios characteras & figuras habuisse extra controuersiam est, quàm nostri Magi, qui Dei verbo, Christi nomine, sacris Euangelij verbis, aqua baptismatis, sacro pane abutuntur, atque illis adhibitis sua mysteria peragunt. Quare se duplo peiores esse Chaldæis, AEgyptiis, aliîsque ignaris Dei maleficiis declarant. Chaldæi enim & alij, quos nominaui, verbis Satanæ & malignorum spirituum compellatione vtuntur. Nostri verò Dei verbo, Christi nomine blasphemè ad suas nugas diabolicas abutuntur, id quod paucis exemplis hoc loco declarabo.

Magorũ nugæ Satanicæ.

Chaldæi vtuntur coscinomantia, hoc est, diuinatione, in qua cribrum cum forfice adhibebatur, tanquam Sacramentum Satanæ, quoties de re aliqua furtim ablata quærebatur. Nostræ maleficæ similem Coscinomantiam, cum de clam ablatis quęritur, exercere solent, etsi eadem cum Chaldæis in diuinationis suæ mysteriis verba non habent, id quod omnino necessarium esset, si qua verbis conceptis, aut linguis inesset efficacia. Sacrificuli in papatu, loco cribri & forficis, libro Psalmorum cum claue alligato libro, iuxta Psalmum 50. vtuntur, impositis ordine vno post aliud nominibus eorum, qui suspecti erant, in fistulam clauis. His ita paratis recitatur Psalmus: Deus Deorum Dominus locutus est. Verùm, si cum ventum fuerit, ad hæc verba Psalmi, Si videbas furem currebas cum eo, liber se mouerit, & excutitur è digitis eorum qui eum tenent (Sunt enim tres personæ ad minimum in hac fabula) non dubitant reum furti esse eum, cuius nomen impositum est claui. Quis non riserit has ineptias? Quis non videt Psalmum quem recitant, longè alium scopum habere? Hinc ergo quilibet facilè iudicauerit, quod nec in verbis magicis, nec in rebus quas adhibent, sit aliqua virtus efficiendi ea, quæ promittunt magi. Quare in Satana eam fateri esse necesse est, qui homines isto pacto sibi obnoxios reddit, cum ita abutuntur Dei verbo in propriam perniciem. Nihil enim Satanæ iucundius est, quàm vt homines contra verbum Dei impellat. Nam vt nouit optimè frustra quæri salutem extra verbi Dei verum & legitimum vsum: Ita scit omnem abusum verbi Dei homini perniciosum esse, atque coram Deo abominabilem.

Satanę efficacia per verba & characteres magorum.

Verbi Dei vsus in quib. cõsistit.

Verus autem & legitimus verbi Dei vsus, in his tantùm quatuor situs est. Primùm, vt mentes nostras rectè instituat de rebus ad salutem cognitu necessariis, vt de Deo, de Dei vero cultu, de peccato, de gratia, de pœnitentia, de mysterio incarnationis & passionis Domini, de iustificatione, déque aliis ad salutem nostram pertinentibus. Deinde vt iuxta verbum fiduciam in Deo collocemus. Primus enim finis verbi cogniti est fides in Deum iuxta verbum. Tum, vt ex fiducia quam ex verbo concepimus, promissa bona per patientiam expectemus. Postremò, vt viuamus & agamus iuxta verbi præscriptum. Si in hoc vero & legitimo verbi Dei vsu manserimus constantes vsque ad finem, iuxta promissionem Domini, salui erimus. At qui contrà fecerit, & quouis modo abusus fuerit sancto Dei verbo, contra ordinationem diuinam, Deum tentat, salute excidit, Satanæ se mancipat: Quare non dubitat se Deum inuenturum seuerum iudicem in extremo die, nisi maturè resipiscat.

Lepidæ narrationes de stulta quorũdam credulitate.

Monachus quidam Gotschalcus nomine, scribit se nouisse fœminam quæ cum grauissima oculorum infirmitate laboraret, accedit quendam scholasticum, conqueritur de dolore oculorum, petit vt, si quis possit, sibi succurrat, promittit mercedem liberalem. Quid hîc facit scholasticus? Etsi remedium ignorauit, tamen propter spem lucri, promittit se effecturum, vt conualescat. Sumit ergo chartam, in qua scribit characteres, nunquam antea à se cogitatos vel visos. Infra hos addit hæc verba maiusculis literis: *Diabolus eruat tibi oculos, & foramina stercoribus repleat.* Hanc chartam complicatam, & inclusam panno, iussit mulierem alligare collo, Mulier obtemperat & sanatur. Verùm post annum atque alterum, mulier cupiens scire quid charta contineret, aperit, curat legi, irascitur, abiicit chartam, quo facto, morbus oculorum redit. Quis non videt, quod nec in characteribus, nec in verbis scriptis fuerit aliqua efficacia? Vnde ergo nisi à Dæmone, qui ista fraude delectabatur?

Sunt qui norunt quid mihi acciderit ante annos plus minus 24. Docui dialecticam & cum περὶ τῆς ἀπορείας τῶν προτάσεων agerem, recitaui & declaraui versus hos, olim in scholis vsitatos.

Fecana, cageti, daphenes, gebare. gedaco,
Gebalistant, sed non stant phebas, hecas & hedas.

Hîc

Hic ioco addidi, valere hos versus contra febrim, si singula verba inscriberentur pani, & ægroto ordine darentur, ita vt quotidie vnum frustum panis, cum inscripto verbo comederet. Quid hîc accidit? Aderat quidam homo simplex & bonus, qui iocum non intellexit, sed credidit rem seriò agi. Cum ergo post paucos dies, famulus quem tum habebat, incideret in grauissimam febrim, dat ægrotanti primo die frustum panis, cui inscriptum erat primum verbum, Fecana, & deinde ordine vsque ad sextum verbum, Gebali, tum enim sanabatur febricitans. Alij autem videntes efficaciam amuleti, secuti sunt exemplum & multos curabant. Tandem patefacto ioco, virtus amuleti defecit. Quid possumus hîc aliud dicere, quàm Diabolum hîc homines delusisse?

Redit ad rationes de incantationum inefficacitate per se.

Postremo & hinc patet sagarum & maleficarum incantationes per se inefficaces esse, quia, vt testatur Augustinus, postquam vulgo innotuerint, concepta incantatorum verba, non amplius recitata vim habent. Nam Diabolus vulgò innotescere sua mysteria non patitur, ne hominibus cordatis quam sint ridicula, appareat, Atque ita ipse cum sua arte in contemptum veniat. Est & hæc causa cur fœminis sæpius quam viris vtatur. Fœminæ enim, vt Eua, facilius à Satana seducuntur. Cùm igitur plerique veterum, veræ religionis ignari, existiment magicas artes naturaliter non obesse, sed vnumquemque cogitatione & imaginatione sua, semetipsum incantare, plurimum errant. Non enim sequitur, Magicæ artes naturaliter non obsunt. Ergo non obsunt. Tametsi enim natura non obsunt, vt fassi sumus: Tamen aliunde obsunt, nempe virtute Satanæ, qui in suis artibus efficax est, ad miseros homines decipiendos, vt probatum est. Non ergo verum est quod inferunt, Vnumquemque cogitatione & imaginatione sua semetipsum incantare.

DE TERTIA.

Non licet maleficia maleficiis depellere.

Tertia quæstio, quam excutiendam proposuimus est: Num liceat maleficia maleficiis depellere? hoc est, an artis magicæ peritis liceat sua arte morbos maleficiis illatos curare nécne? Ad hanc quæstionem breuiter respondeo. Similis est impietas nocere & prodesse arte magica. Non enim magis licet Diaboli opera vti ad iuuandum, quàm ad perdendum. Vtrumuis feceris à Deo recedis, & in castra Satanæ te recipis.

Obiectio ex lege Constantini.

Verùm huic sententiæ nostræ aduersatur lex Constantini, quæ est in codice hisce verbis: *Eorum est scientia punienda, & seuerissimis meritò legibus vindicanda, qui magicis accincti artibus, aut contra salutem hominum moliri, aut pudicos animos ad libidinem deflexisse deteguntur, nullis verò criminationibus implicanda sunt remedia humanis quæsita corporibus*. Hic Imperator distinguit inter magos, qui suis artibus nocent, & eos qui magicis remediis videntur prodesse hominibus, illos condemnans, hos iustificans, vt pœna indignos.

Responsio.

Primùm respondeo ad rationem vtilitatis, quam prætendit legislator. Certum est Diabolum hostem esse humani generis, qui nunquam vult nisi perniciem hominum. Et vt est vafer ad omne malum, sæpe sub vtilitatis prætextu homines decipit, & à Deo abducit. Hic erat ipsius primus conatus, & erit postremus. An non primos nostros parentes vtilitatis prætextu decepit? Eritis, inquit, similes Deo, scientes bonum & malum. Sed euentus declarauit, qualis fuerit ista vtilitas. Sic ergo de omnibus operibus Satanæ, in quorum numero sunt omnia quæ fiunt artibus magicis, siue bona videntur, siue mala statuendum est. Omnia opera Satanæ semper sunt mala, & semper ad malum tendunt, qualiacunque stultis hominibus esse videntur. Sanat interdum corpus, sed animam inficit, quæ multo est corpore præstantior. Iam si anima est præstantior corpore, profectò morbus animæ multo nocentior erit, quàm corporis, nec vnquam Satan corpus sanat, nisi in vtriusque, id est, animæ & corporis perniciem. Hæc si cogitasset Imperator, non spectro vtilitatis tam fœde fuisset fascinatus.

2. Resp.

Iam ad legem ipsam veniamus, videamúsque an sententia imperatoris legis nomen & dignitatem mereatur, nécne? Si iusta fuerit, digna erit legis nomine: At si iniusta, & iniqua, quis eam legis nomine dignabitur? Age ergo ne fallamur iudicio, videamus quæ ad iustæ legis rationem pertineant.

Duo requiruntur in quauis iusta lege, ratio recta, & autoritas iusta.

1. Ratio recta.

Ratio recta in humanis præsertim legibus, pendet ex duabus rebus, videlicet ex origine & fine. Vtrumque complectitur Cicero, dum ita legem definit: *Lex nihil aliud est quam recta & à numine tracta ratio, imperans honesta, & prohibens contraria*. Origo debet esse ex fonte proprio legum, qui est vnus tantum, videlicet, æterna lex Dei, præcipiens æternam Dei & hominis dilectionem. Finis duplex legis erit, Subordinatus, & principalis, quorum prior, qui est incolumitas & vtilitas populi, seruire debet posteriori, id est principali, qui est gloria Dei. Nam si huic non seruit lex, nequaquam iusta esse potest. Nunc autem lex Imperatoris de magicis remediis, aberrat à iusta ratione. Nam & pugnat cum æterna lege Dei, ex qua originem ducere debet. Manifestè enim aduersatur dilectioni Dei, quæ iubet omnia bona & salutaria à Deo peti & expectari per ordinata media. Et pugnat cum vtroque fine legem, videlicet subordinato & principali. Nam vtilitas quæ videtur esse vnius aut alterius, vtilitas dici non potest, modò respicimus ad vniuersum populum, seu corpus multitudinis hominum iuris consensu & vtilitatis communione sociatæ. Nam plurimi scandalo vulnerantur, vt deficiant à Deo, ex quo fit, vt etiam aberretur à fine principali, & in contrarium incurratur.

Origo. Finis. A recta ratione Constantini lex aberrat.

Instantia.

Verùm si quis obiiciat priuilegia non posse cum iis, quæ de vtilitate totius reipublicæ diximus, stare, & propterea ratione, iuxta nostram sententiam destitui. Respondeo, totius interesse Reipublicæ, præmia virtutum rerúmque bene gestarum, & testimonia gubernatorum erga bene meritos, quibus alij inuitentur ad bene merendum de republica, extare. Hinc enim manant priuilegia, certis ordinibus hominum, & personis egregie meritis data, quæ tum demum iusta sunt si citra aliorum iniuriam conceduntur, & dantur bene meritis, hoc est, si priuilegiorum gubernatrix fuerit Iustitia distributiua, quæ reddit singulis τὰ καθήκοντα. Hoc cum fit, priuilegia potius nostram sententiam confirmant quam labefactant.

Responsio.

2. Autoritas iusta.

Hactenus de ratione legum, iam de autoritate dicamus. Nam ad iustæ legis sanctionem requiritur, vt diximus, autoritas, quæ est legitimi magistratus in subditos potestas. Hæc autoritas, etsi semper iusta videtur subditorum respectu, fit tamen iniusta si autoritati diuinæ se non subiiciat. Nam, vt humana autoritas est finita: ita par est, vt se autoritati infinitæ, quæ solius Dei est, subiiciat, à qua si discedit hu-

Cōstantini lex iusta autoritate caret.

mana autoritas, abusu fit iniusta. Imperator igitur cùm suam legem non subiiciat Deo, vt ex superioribus patet, autoritatem, qua pollere deberet, amittit. Sequitur ergo istam Imperatoris legem iniquam esse, & indignam legis nomine.

Instantia.

At, inquies, Apostolus dicit, parendum esse non solum bonis sed etiam malis. Mali autem absque dubio sunt qui iniquas ferunt leges. Respondeo:

Solutio.

Iniquitas legum variat. Quædam enim leges sunt iniquæ & impiæ simul. Iniquæ quidem, quę à ratione legum iustarum discedunt, vt quæ nec ab æterna lege Dei extruantur, ne commodum Reipublicæ, sed vnius, aut paucorum, plurimorum damno, spectent. Impiæ vero, quarum obedientia præstari non potest, nisi eos qui obediunt faciant impios. Huiusmodi lex fuit Nabucdonosor regis Babylonici, qui mandatum proposuit de adoranda statua, quam erexerat. Similiter & lex de non inuocando Deo intra triginta dies. Istæ leges iniquæ fuerunt & impiæ. Iniquæ quidem, quia cum principio legum iustarum pugnabant. Impiæ verò, quia obtemperantes istis legibus impietatis rei fuêre. Quare tres illi viri potius voluerunt in caminum ardentem conüci, quàm adorare statuam regis, & Daniel malebat conüci in lacum leonum, quàm impio edicto parere, de Deo intra triginta dies non adorando. Tales sunt pleræque leges pontificiæ, de adorandis statuis, de idolo missæ, de inuocatione Sanctorum, & de multis aliis rebus, Quare Principes quidam laudandi sunt, qui renunciarunt Papæ obedientiam, in tam iniquis & impiis legibus. Sanctè etiam hodie faciunt qui malunt mori, quàm impietati tyrannorum consentire. Ab huiusmodi legum obedientia absoluit nos autoritas supremi legislatoris Dei, iuxta illud: Magis obedire oportet Deo quam hominibus. Potius proinde mortem oppetere, quàm huiusmodi legibus obedire debemus. Quædam sunt iniquæ & non impiæ. Iniquæ quia discedunt à ratione iusta, vt modo diximus. Non impiæ, quia iis parere possumus, vt nos impietate non inuoluant. Talis fuit lex Pharaonis, qui multa onera & intolerabiles labores mandauit populo Iudaico. Huius generis sunt leges multorum tyrannorum, qui nouis oneribus, præter iustam necessitatem miseros subditos affligunt. Harum legum obedientia requiritur à piis cùm propter mandatum Dei: Obedite discolis, tùm propter publicum bonum, hoc est, pacem & concordiam in humana societate. Igitur Paulus vult nos obedire non solum propter iram, verumetiam propter conscientiam. Hæc prolixius de hac quæstione diximus, vt studiosi intelligant quid iudicandum sit de humanis legibus & quatenus sit eis obediendum.

DE QVARTA.

Magorum auxilium nullo modo est implorandū.

QVARTA quæstio, quam excutiendā promisimus, est hæc: Num excusabiles sint, qui, cum ipsi magicæ artis sint imperiti, vt tamen liberentur à morbis, per maleficia (vt putant) sibi illatis, implorant opem maleficorum nécne? Qui tales excusari posse putant, in hunc modum ratiocinantes seu potius nugantes, & se & alios miserè decipiunt, & à Deo abducunt.

Obiectio.

Si, inquiunt, sanitas corporis, donum Dei est, & res bona, cur non quauis ratione amissam recuperare licebit? Si itaque Diabolica arte est ablata, cur non eandem licebit Diabolica arte repetere?

Responsio.

Iis qui sic ineptiunt respondet Augustinus hisce verbis: *Qui sine saluatore salutem vult habere, & sine vera sapientia æstimat se prudentem fieri posse, non sanus, sed æger, non prudens, sed stultus, in ægritudine laborabit, & in cæcitate noxia stultus & demens permanebit. Ac proinde omnis inquisitio & omnis curatio quæ à magicis artibus expetitur, mors potius est dicenda quam vita.* Hæc Augustinus, Cuius sententiam canonistæ legi Constantini, de qua supra diximus, rectè opponunt non propter autoritatis papalis eminentiam, sed propter veritatis euidentiam. Sed Paulum per Spiritum Dei loquentem audiamus Rom. 1. 32. Digni sunt morte, inquit, non solum qui mala faciunt, verumetiam qui mala facientibus consentiunt. Iam quæro, an quisquam possit expetere remedium à maleficis, nisi illis consentiat? Quomodo enim poterit eos consulere, sine consensu? Proinde iuxta Pauli doctrinam, eiusdem impietatis reus peragitur, & eiusdem pœnis obnoxius est apud Deum, & qui artem exercet magicam, & qui ex ea remedium petit.

Iterata obiectio.

At, inquies, si est peccatum quærere valetudinem amissam à sagis, profecto non erit ita magnum peccatum. Recuperata ergo valetudine, potest expiari Eleemosyna & aliis bonis operibus.

Responsio.

Primùm respondeo, peccatum non mensura sensus nostri, sed verbo Dei metiri debemus. Nunc autem, cùm verbum Dei pares facit facientem & consentientem, nos non debemus eos impares putare. Præterea lex Dei disertè ait, Leuit. 20. 6. Anima quæ declinauerit ad magos & ariolos, & fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam, & interficiam eam de medio populi. Hoc Domini mandatum stultæ rationi hominum quorumcunque opponamus. Nam apertè Deus affirmat, quod & irascatur vtrisque & quod velit vtrósque hoc est magos ipsos, & eos qui eorum opera vtuntur, de medio populi sui tolli, videlicet per Magistratum, etsi sæpe fit, vt, iuxta prouerbium, Coruus euadat, & columbus sub censura iaceat.

Alterum caput responsionis.

Deinde quod de pœnitentia adferunt, & de Eleemosyna aliisque bonis operibus, quibus se redimere velle illud peccatum, si quod est, affirmant, valde & stultè & impiè dicitur. Stultè quidem quod illud proponunt, vt certum, quod non est in eorum manu facere, incerti & de vitæ termino & de gratia resipiscentiæ: Præsertim cùm multi scientes & volentes labuntur, qui nunquam per pœnitentiam rursus eriguntur, vt Saul qui consuluit Pythonissam, sed desperatione & æterna morte miserrimè opprimuntur. Stultum est etiam non rectè ęstimare morbum corporis, humano sensu vel maximum, & lepram spiritualem animæ. Nam dum morbum corporis per maleficia tolli studes, lepram spiritualem animæ accersis, quam stultitiam Cicero etsi Ethnicus damnat, cum ait: Quò maior est vis animæ quam corporis, eò grauiora sunt mala, quæ anima concipiuntur, quam quæ corpori inferuntur. Impiè verò, quod Deum improbè tentent, quasi ipsum haberet in sua potestate, vt ferat, velit nolit, eos cum peccant, & recipiat rursus in gratiam, cum ipsis peccare amplius non libuerit. Perinde enim est ac si dicerent Deo: Verte huc maxillam, & alapam accipe, mox te rursus osculo placabo.

Enormia scelera eorū qui remedia à dæmonū mācipiis petunt.

Verùm ne quis seipsum futilibus anicularum sermonibus se duci sinat, age, videamus quàm multa enormia scelera in iis, qui remedia à sagis, id est, demonum ministris, petunt, concurrant. (Neque enim existimandum est, vnum solummodo scelus hic esse, cùm nunquam vllum scelus solitarium esse possit.)

ſit.) Nam ſuo facto fidem excutiunt: dilectionem Dei deponunt: timorem Dei exuunt: ordinationem Dei contemnunt: promiſſionem diuinam in dubium vocant: & eam patientiam, quæ Chriſtianorum propria eſt, abiiciunt. An non mors ipſa tantis malis meritò eſſet anteponenda? Eſſet ſanè ſi rectè inter bona & mala diſcernere poſſemus: Eſſet, ſi ſtatueremus Deum & inſpectorem & vindicem eſſe ſcelerum. Sed ne quis, quæ diximus, terriculamenta tantum puerilia eſſe putet, ſcripturis ea confirmemus.

1. Fidem excutiũt.

Primum igitur dico iſto nefario facto fidem excuti. Nam fidei proprium eſt in afflictionibus in ſolum Deum fiduciam collocare, iuxta ipſius verbum. Hæc fides ſtare non poteſt cum artibus vanitatis. Ideo Dauid, Pſal.31.7. ait, Odi obſeruantes vanitates falſitatis, ego autem in Domino ſperaui. Hìc manifeſtè opponit Dauid obſeruationem vanitatum falſitatis (per quas intelligit omnes illicitas artes, mediáque non ordinata, ad quæ confugere ſolent ignari Dei, in ſuis aduerſis) & fiduciam in Deum, ſignificans hæc duo in eodem homine ſimul conſiſtere non poſſe. Cùm igitur proprietas naturalis fidei ſit in ſolum Deum fiduciam collocare, ſatis manifeſtum eſt, eos, qui contra Deum illicita quærunt media, fidem abiicere. Nulla enim res ſine ſuis naturalibus proprietatibus conſiſtere poteſt.

Præterea, ſi vox fidei eſt, vt reuera eſt, Ad Dominum cum tribularer clamaui, profecto non eſt fidei, in ſuis quibuſuis afflictionibus, Sagarum opem implorare, ſed potius Ethnicæ diffidentiæ. Quicunque ergo hoc facit, fidem profeſſionis, cum ſceleratis multis habere poteſt. Fidem hiſtoriæ, cum dæmonibus contremiſcentibus retinere poteſt. Spectrum fidei & ſomnium cum Hypocritis iactare poteſt. Sed viua fiducia in corde, quæ filiorum Dei eſt propria, qua in vno Chriſto ſaluatore acquieſcunt, fœtoribus Satanæ eſt extincta. An non Paulus teſtatur vaſtata conſcientia naufragium fidei fieri? Milita, inquit, 1. Tim.1.18. honeſtam militiam, retinens fidem & bonam conſcientiam, qua quidam repulſa naufragium fidei fecêre. Quomodo obſecro bonam conſcientiam habebit is qui relicto Deo, ad ipſius hoſtem in ſuis aduerſis confugit? Accidit ſanè huiuſmodi homini, quod naui in mari. Nauis amiſſo gubernatore, huc illuc vndis pellitur, donec ſubmergatur prorſus. Sic homo, amiſſa fide, Diaboli iactatur procellis, donec ſalutis iacturam fecerit. Pugnat proinde cum viua in Deum fide, cum quocunque morbo quis premitur ſiue animi ſiue corporis, opem Sagarum implorare.

2. Dilectionem Dei abiiciunt.

Deinde dico dilectionem Dei imploratione Sagarum deponi. Quomodo enim poteſt Deum diligere qui diligit quod Deus odit? Ideo Dauid ait, 97.10. Qui diligitis Dominum, odite malum. Fieri ergo non poteſt, vt ſimul & Deum & malum quod odio habet Deus, diligas. Quomodo poteſt Deum diligere, qui mandatum eius contemnit? Si diligitis me, ait Dominus, Ioan.14.15. ſeruate mandata mea. Nunc autem mandat Deus vt ad ſe ſolum in afflictionibus confugiamus, & non ad magos. Inuoca me, inquit, Pſalm.50.15. in die tribulationis, & ego eripiam te. Quomodo ergo quæſo Deum diligit, qui hoc mandatum Dei contemnit? verbo fortè, ſed cordе minimè. Vnum enim & idem cor, non eſt capax Dei & Satanæ qui operatur per ſagas.

3. Timorẽ Dei deponunt.

Tertiò, dico timorem Dei tam ſacrilego auſu excuti. Nam qui timet Deum, non vt ſeruus ſed vt filius, is ex dilectione timet, reueretur ſincerè & caſtè: cauet omnibus modis offenſam, id eſt, vitat prohibita, & ingrata odit: facit imperata, idque non coactè ſed cum delectatione. De reuerentia loquitur Scriptura Malach.1.6. Filius honorat patrem & ſeruus Dominum ſuum, Si ego pater, vbi eſt honor meus? Et Angelus, Apocalyp.14.7. Timete Dominum & date illi honorem, quia veniet hora iudicij eius. De cauenda offenſa loquitur Salomon, Prouer. 3.7.24.21. Qui timet Dominum recedit à malo. Et Syracides.21.7. Qui timet Dominum expellit peccatum. De imperatis faciendis loquitur Dauid cum ait, Pſalm.112.1. Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis eius volet nimis, Syracides 2.19. Qui timent Dominum inquirent quæ beneplacita ſunt illi. Quomodo conſulentes veneficas, vt ſanitatem amiſſam recuperent timent Deum, cùm illi honorum debitum non præſtant, cùm ſectantur prohibita & damnata à Deo media, cùm contra imperata, ſcientes & volentes tanquam phrenetici, ruant?

4. Ordinẽ diuinitus cõſtitutũ contẽnũt.

Quartò dico eos, qui ad magica remedia confugiunt, ordinem diuinitus inſtitutum contemnere. Ordo autem recuperandæ ſanitatis amiſſæ diuinitus conſtitutus, quatuor habet gradus.

Primus gradus huius ordinis.

Primus gradus eſt, vt qui quouis malo affligitur vel tentatur, inquirat cauſam mali quo premitur, non extra ſe, ſed in ſemetipſo. Cauſa autem hęc eſt. Vniuerſalis quidem originale malum, propter quod omnes homines variis morbis & ærumnis obnoxij ſunt, & diuinitus puniuntur, vt Paulus docet, ad Rom. 1. Eſt enim iudicium Dei ſecundum veritatem in eos homines qui peccauerunt. Peccauerunt autem omnes. Accidentaria verò ſeu ſpecialis cauſa eſt perſonalis lapſus, íſque multiplex, qui pœnis diuinitus illatis punitur, vt emendetur qui peccauit.

Secundus gradus.

Secundus gradus eſt, vt afflictus quærat remedium eius partis ſui, quæ peccati commiſſi cauſa erat, hoc eſt, animæ. Remedium autem hoc nullibi inuenitur, niſi in apotheca Dei ſummi illius medici. Quænam eſt hæc apotheca? Verbum Dei in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis nobis commendatũ. In hac apotheca ſedet medicus Ieſus Chriſtus. Medicina quam vulneri animæ applicat, eſt vera pœnitentia, qua homo afflictus dolet de commiſſis peccatis, & confugit ad propitiatorium, petens remiſſionem peccatorum in vera fiducia mediatoris. Quod cùm fecerit ſeriò, abſque omni dubio curari animam, & eius vulnera ſanari, precioſo ſanguine Chriſti ſentiet.

Tertius.

Tertius gradus eſt, vt afflictus ſanatis vulneribus & morbis animæ, confugiat ad eundem medicum, ipſúmque roget cum conditione, in hanc ſententiam, ex firma in ipſum fiducia: Sana me Domine, ſi mihi vtile eſt: ſin minus, da nomini tuo gloriam, & mitiga cruciatus meos, pro tua iuſtitia & paterna miſericordia. At ſi ne hoc quidem tibi videtur, noli tollere à me miſericordiam tuam, ſed da gratiam, vt forti animo feram, quod tu vis mihi eſſe frenum, ne ferociam aduerſus te & peream.

Quartus.

Quartus gradus eſt: in hunc modum compoſito animo, & impetrata peccatorum venia, afflictus ordinata diuinitus remedia quærat. Nam Deus vt eſt optimus: ita trium rerum genera in humanos vſus condidit.

Tria rerũ genera in humanos vſus.

Primùm, ſine quo viuere non poſſumus, hoc eſt, neceſſaria ad victum & amictum, ídq; in tanta copia & varietate, vt & copia ſufficiat, & varietas faſtidiũ tollat. Si quis autẽ interdum his deſtitui videtur, eſt vel pœna ingratitudinis erga Deũ: vel ſignum pigritiæ: vel fœdæ profuſionis indiciũ: vel probatio fidei.

Deinde quia hęc vita recreatione opus habet, vt non perpetuis laboribus tabeſcat, condidit Deus

res voluptati seruientes, quibus in timore Dei & castè piis vti licebit.

Tertiò quia hæc vita variis morbis obnoxia est, noluit Deus vel in hac parte hominibus suo munere deesse. Condidit ergo lapides preciosos, gemmas, herbas, & alia quibus vis curandi affecta corpora inest, & quæ videntur in his venenata esse, vsu salutaria sunt & abusu noxia, quemadmodum superiora. Omnes enim creaturæ Dei abusu nocent, vsu prosunt. Atque propter hanc causam Deus vult nos in honore medicum habere. Ita enim sapiens Syracides ait, cap. 38. Honora medicum propter necessitatem honoribus suis (scilicet reuerentiæ, qua agnoscimus dona Dei in medico, & mercedis, qua compensamus medici operam.) Etenim Dominus creauit illum. Item: Dominus medicamenta procreauit è terra, & vir prudens ea non abhorrebit. Cum ergò medicina ad hanc originem & autoritatem Dei reuocatur, tunc veris & suis ornatur honoribus. Ideo Homerus rectè dicit, ἰατρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων, hoc est, vnus medicus multis aliis comparandus seu æquandus est. Qui igitur verè pius est, suo ordine & loco vtitur hoc diuino dono: quo si adiutus fuerit, agat Deo gratias, sin autem minus, non imputet medico, quod sua culpa curari non poterat: Sed cum sanctissimo Iob dicat: Etiamsi Deus me occiderit, in ipsum sperabo, cogitétq; morbum corporis medelam esse animæ, atque hoc tandem pacto, iuxta Poëtæ dictum, *leue fit quod bene fertur onus*. Qui autem intra hos limites non manserit, sed extra ordinem diuinum damnata remedia quæsierit, ordinationem Dei contemnit, dignus pœnis præsentibus & æternis.

Medicinæ vsus & cōmēdatio.

Sed quid hîc facit Satan? Suos ministros magos admodum astutè fallaciis suo more armat. Nam multi malefici, vt imposturas suas tegant, adhibent nescio quas herbas, item aquam distillatam, & dicunt se naturalibus remediis rem agere, & sub hoc prætextu suis exorcismis, figuris, characteribus, & precaminibus vtuntur, & rem planè magicam exercent, fingentes se iuxta ordinationem Dei omnia facere, cùm illam sacrilegè polluant, hominésque credulos perniciosè seducant. Atque ita Satan mille viis ad fallendum vtitur. Et, vt de Protheo dictum, *Formas se vertit in omnes*, hostiliter hunc insequens, huic fallaciter subueniens, vtrobique nocens. Quid enim expectandum est boni ab eo, qui maximus est hostis generis humani, & planè ἀσπονδος, vt qui in concordiam cum homine redire nunquam possit? Proinde si verum est prouerbium, quod est apud tragicum Poëtam Sophoclem: ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, κ᾽ οὐκ ὀνήσιμα: *Hostium dona mala dona sunt, & non vtilia*: profectò hîc verissimum erit. Diaboli ergo remedia corporibus humanis adhibita procul omni dubio venena sunt animæ, quocunque tandem colore à vanis hominibus pingantur & excusentur.

Satanæ astutia.

Quintò dico eos, qui interdictis remediis vtuntur, ad recuperandam sanitatem, reuocare in dubium promissionem diuinam, videlicet: Inuoca me in die tribulationis, ego eripiam te, & glorificabis me. Psalm. 50. 15. Hîc tria coniunguntur: Mandatum, promissio, & promissionis euentus. Mandatum, inuoca me. Me, inquit, inuoca, id est, Noli quærere aliunde auxilium, sed statue auxilium tuum esse à Domino, qui fecit cœlum & terram, idque nunc immediatè, nunc per media diuinitus ordinata. Promissio est, Eripiam te. Non vult ergò vt aliò confugias, sed vult vt hanc promissionem fide accipias. Promissionis euentus signo indicatur, Et glorificabis me. Hac glorificatione testaberis te à me adiutum esse.

5. Promissionem diuinam in dubiū reuocant.

Sexto dico eos abiicere patientiam Christianorum propriam, qui confugiunt ad damnata remedia. Est autem hæc vox Christianæ patientiæ: Etiamsi occiderit me, sperabo in eum, id est, non quæram illicita & damnata media, sed constanter feram quicquid mihi acciderit ex clementissimi patris voluntate. Patientia ergo ostendit quantum quisque in schola Christi profecerit. Prouerb. 19. 22. Doctrina viri per patientiam noscitur: contra vero, impatientia hominum aut parum admodum, aut nihil profecisse in schola Christi, cùm hominem impellit vt contra Deum feratur, & quærat media prohibita, iuxta illud, Impatiens patefacit stultitiam suam. Sed de patientia aliâs plura.

6. Patientiā abiiciunt.

Habet adhuc humana vanitas quod in sui perniciem veritati opponat. Licet, inquit, hominis impij, vt Iudæi increduli, Turci blasphemantis nomen Christi, apostatæ, & cuiusuis scelerati hominis, medicina ad depellendum morbum, vndecunque illatum, vti. Cur ergo non licebit ad caput ipsum, cum membra deficiunt confugere? præsertim cum Diabolus naturæ rerum, gnarissimus, in multis morbis, absque omni dubio naturalibus vtatur remediis, in quibus ipse Deus reuera est efficax? Hoc argumentum speciem habet, sed veritatem non habet. Quid enim hoc aliud est dicere: *Flectere si nequeo superos Acheronta mouebo*. Fateor sanè quod Diabolus in multis morbis, naturalibus vtatur remediis, fateor etiam quod Deus sit in istis remediis efficax. Fateor & hoc quoque quod multi medici apud Turcas & Iudæos sint membra Diaboli. Sed tamen vanissima est hæc conclusiuncula: Licet impiis hominibus vti in morborum curatione. Ergo licet etiam opera Satanæ per veneficas vti. Nam illud permittitur, hoc prohibetur, Illud est ordinis diuini, hoc contra diuinum ordinem, Illud est necessitatis probatæ, hoc vanitatis damnatæ. Cum ergo piis regula actionum debet esse verbum Dei, non sinunt se ista conclusiuncula capi.

Obiectio.

Responsio.

Quod autem impij dicantur membra Diaboli esse, rectè accipiendum est: Qualitate enim, & non substantia: Imitatione, & non natura: Malitia & non arte sua, sunt membra Diaboli. Ars enim ipsa donum Dei est, quam Deus vult exerceri per homines, & non per impostores spiritus:

Impij quo sensu dicuntur mēbra Diaboli.

Verùm quod Deus sit efficax in remediis Diabolorum, non magis excusat consulentes sagas, quàm adulteros, in quibus Deus est efficax, ad procreandos liberos, quorum multi ex diuina benedictione non parum vtilia in Republica & Ecclesia efficiuntur organa, vt de Gedeone legimus, & aliis non paucis. Est autem in primis discernendum inter hominis factum, & modum agendi, naturis rerum in creatione diuinitus attributum. Deus vetat ne quis adulterium committat. Qui ergò contrà facit, reus est coram Deo, nihilominus tamen Deus efficax est in adulteris procreantibus proles, quia vult modum agendi in creatione naturæ singulis datum non destruere, sed conseruare tam in adulteris quam in aliis. Ad eundem modum Deus prohibet, ne vtamur magorum opera in depellendis morbis, & contra suum interdictum facientibus minatur pœnas: Idem tamen Deus efficax est in pharmacis, quibus vtitur Diabolus, cùm ad inferendos tùm ad depellendos morbos. Non ergo iuuat consulentes veneficas, quod Deus sit efficax in remediis, quæ Satan ad illarum precamina in minima quantitate applicat, nunc immiscens cibo & potui occultè sua pharmaca, nunc adhibens externè sine humano sensu,

Aliæ obiectionis resolutio.

sensu, herbas vel lapides, vel aliud quod efficax esse nouit ad nocendum vel iuuandum. Sed quid multis? An non in baptismo renunciasti Satanæ & operibus eius, & Christo nomen dedisti? Cur ergo nunc contra fidem Christo datam, recurris ad eius hostem Diabolum, vt ipsius opera libereris à morbo? Profectò hoc aliud non est, quã abiurare Christum & in eius locum Diabolum subrogare.

Alia obiectio de imperfectione humana.

Sed videor mihi audire quomodo bene garrula anicula mihi obstrepat. Quis, inquit, ita credit? quis diligit? quis sperat? quis obedit sicut deberet? Quis dicet? purum est cor meum, & mundus sum à peccato? An non in multis delinquimus omnes, Si tu ergo perfectus es, solus in cœlum conscende. Si tu extra illorum numerum es, de quibus Iohannes loquitur, cum ait: Si dixerimus peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, non opus habes Christo: non est tibi necesse precari cum aliis: Remitte nobis peccata nostra.

Responsio.

Huic garrulæ aniculæ sic respondeo: Via stulti recta est in oculis eius. Tibi quidem sapis, sed tua sapientia summa stultitia est. Nã vt tua defensio iniusta est, etsi sententias loqueris, venefica, sic insultatio tua maligna est. Iniusta est defensio tua, cùm quia peccatum peccato nõ abluitur, tùm quia non discernis inter peccata humana (quibus sæpe sancti, non volentes & scientes offendunt, qualia sunt ea, de quibus Solomon, & Iohannes loquuntur, & sancti deprecantur, dicentes: Remitte nobis debita nostra. In horum peccatorum catalogo, me vnum esse agnosco, & cum illis, remissionem peccatorum, ex fide in Christum peto,) & peccata Diabolica, quibus tu renuntias Christo & Satanæ te subiicis. Nam contempto Christo confugis ad ipsius hostem Diabolum, & ab ipso, in tuis eorúmque, qui tibi mercedem promittunt, morbis, remedium quæris, contra illud dictum Domini: In me tantummodo auxilium tuum, Osee.13.9. Insultatio tua maligna me non frangit. Non enim ignorare possum, hoc esse artificium Satanæ magistri tui vsitatissimum, vt cùm ratione vincere non possit, crudelitate & Sophistica rem agit. Quare non tam insultatione tua perturbor, quàm doleo vicem tuam, quæ non solum contra Christum bella geris, verùm etiam impietatem tuam defendis, tanquam rem bene gestam. Hoc vnum tibi dictum volo: Qui Christum non habet nihil habet, etiamsi Crœsi opes possideat. Quomodo autem Christum habere poterit, qui operibus Satanę aduersarij Christi totus non renunciauit?

Pium consilium.

Cuicunque ergo salus & vita æterna curæ est, is quicquid facit, iuxta consilium Pauli, in nomine Domini nostri Iesu Christi faciat, & ab eo sanitatem petat, & adhibeat ordinata remedia, eo ordine quem monstrauimus, Non tentet Deum, nec existimet se vnà posse & Deo & Satanæ adhærere. Nulla enim est conuentio Christi & Belial. 2. Corinth.6.15. Et Elias ad impium Achab, & ad eos, qui cum illo erant dicit, 1.Reg.18.21. Vsquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus Deus est, sequimini ipsum: Si autem Baal sequimini illum. Semper memores simus dicti Pauli, 2. Tim. 2. 19. Discedat ab iniquitate, quicunque inuocat nomen Christi. Nullo proinde pacto excusandi sunt, qui cùm læsos se putant à maleficis ad maleficos confugiunt, vt suis carminibus morbos ab ipsis pellant. Nam hoc esset sicut suprà demonstratum est, à Diobolo omnis mali autore bonum petere, quod à solo Deo expectari debet, vel immediatè, vel per media iusta, & dari solet. Fide itaque in Deum ac fructibus fidei, hoc est, orationib. & eleemosynis, à Deo postulandum est, vt pro sua bonitate ipse nos à malo liberet. Si vero nec sic quidem tollitur malum, quo premimur, restat vt incommoda omnia patienter feramus, quamdiu Deo sapienti atque optimo patri nostro visum fuerit nos punire & probare.

Cõsilium pastorib. Ecclesiæ propositũ

Quid, inquies, faciet minister Euangelij, si in hominem, qui implorata magorum ope à morbo sit liberatus, inciderit? Primùm exponet ei quàm horribiliter in Deum peccauerit, quod hostem ipsius Satanã loco veri Dei habuerit. Nec hîc tribuendum est aliquid eminentiæ & dignitati personæ, sed potius illic petenda est defectionis à Deo exaggeratio. Deinde ostendendum est illi quod maiorem morbum animi sibi illicita curatione accersiuerit, nempe lepram spiritualem, quàm morbus corporis fuit, à quo per magicas imposturas liberatus est. Tùm proponet pœnas defectionis à Deo, cum maledictione æterna, perpetuos animi & corporis cruciatus, nisi rursus se ad Deum in vera pœnitentia conuerterit. Hîc si minister Euangelij viderit hominem, qui isto modo peccauit, veris doloribus affici, propter scelus à se commissum, adhibebit vocem Euangelij, eúmque consolabitur. Verùm si factum ipsius innotuit Ecclesiæ, hortabitur ipsum minister Euangelij, vt culpam deprecetur apud Ecclesiam, vel per se, vel per ministrum Euangelij. Quod si recusauerit facere, ficta est eius pœnitentia. Quare ad sacram Christi Cœnam nullo pacto est admittendus, sed Dei iusto iudicio relinquendus. Interea tamen non est cessandum à precibus pro eo ad Deum, vt ipsum conuertere ac restituere sanctorum societati dignetur. Qui hoc meum consilium iudicat nimis graue esse, is sanè peccatum & scandalum inde ortum, nimis leue existimat.

DE QVINTA.

De Dei permissione.

RESTAT quæstio postrema, quæ non parum turbat infirmorum animos: Cur videlicet Deus permittit fieri talem sui nominis prophanationem, cùm possit eam sua potentia impedire? Respondeo. Quicquid Deus agit aut fieri permittit, hoc in sam gloriam agit & permittit. Augustinus ait: *Non fit aliquid nisi omnipotens fieri velit, vel sinendo, vt fiat, vel ipse faciendo. Nec dubium est Deum facere bene, etiam sinendo fieri, quæ fiunt malè.* Idem: *Non fit aliquid nisi omnipotens velit fieri, & hoc vel voluntate beneplaciti, qua omnia bona fiunt, vel voluntate signi, quæ est permissio mali.* Nunquam igitur prophanatur Dei nomen, sine eiusdem glorificatione. Nam si apicula, insectum admodum paruum & imbecille, potest ex venenata herba elicere suauissimum succum, humanis vsibus accommodatum, cur Deus maximus & potentissimus materiam suæ gloriæ ex hominum malefactis desumere non poterit? Dùm ergo patitur magicas imposturas, prædicatur propter diuitias tolerantiæ suæ, qua inuitat peruersos ad pœnitentiam, ad Roman.2.4. Dùm superbos & impios Tyrannos punit, potentia ipsius celebratur, ad Roman.9.17. Dùm oppressos liberat, prædicatur ipsius iustitia. Ibidem. Dùm pœnitentes in gratiam recipit, laudes misericordiæ ipsius cum gaudio canuntur in cœlo, Luc.15.7. Denique dùm omnia siue bona siue mala in suam gloriam conuertit, sapientiæ ipsius prædicatio est. Hoc stante fundamento, notandæ sunt quatuor huius diuinæ permissionis causæ, quas primùm singulas nominibus memoriæ causa notabimus. Deinde easdem ordine declarabimus.

Diuinæ permissionis causæ quatuor.

Nomina quibus notantur permissionis causæ, hæc sunt. Signum, præmonitio, pœna, probatio. Declaratio sequitur.

1. Signũ.

Signum primum locum occupat. Sunt enim imposturæ istæ magicæ, vbi paulatim crescunt & in vsum veniunt, signum certissimum factæ defectionis plurimorum à puritate Euangelij, & à vero nominis diuini cultu. Nam vt liuidus faciei color, languescentium virium corporis signum est: Ita superstitio quæuis & præsertim magica, minimè fallax indicium est animi languescentis, & deficientis à Deo, in quo solo virtus animi residet. Hoc quàm verùm sit non solùm historiæ omnium temporum testantur, verumetiam hic dies satis euidens testimonium præbet. Cùm primùm ante annos plus minus 40. doctrina Euangelij cœpit in hoc regno per pios ministros Dei repurgari & à tenebris pontificiis vindicari, cessauêre omnes istæ Diabolicæ imposturæ. Lucente etenim Euangelij clarissima luce tenebræ superstitionum euanuerunt. Siquidem lux illa magna verbi cœlestis, fulgore suo omnes superstitiones dispulit & discussit, non secus atque sol oriens in horizonte nostro, tenebras noctis depellit. Verùm postquam homines paulatim cœpêre, vt fit, Euangelium fastidire, rediêre sensim superstitiones, tanquam tenebræ succedentes in locum lucis Euangelicæ. Et planè nobis idem accidit quod olim plerisque Iudæis. Nam vt illis manna cœleste in principio optatissimum & suauissimum erat, & omnibus modis ollis carnium Ægyptiarum anteponendum iudicabatur, sed succedente tempore vile & insuaue præ ollis carnium AEgyptiarum reputatum est: Sic nostris hominibus cum primùm verbũ Euangelij verè cœlestis cibus in hoc regno apponebatur accidit. Omnes auidè accurrebant, abiiciebant repentè superstitiones omnes. Nihil enim ipsis Euangelio nec dulcius, nec carius fuit, sed, proh dolor! nimis cito iste feruor incipit languescere. Incipiunt homines fastidire panem illum suauissimum Euangelij, & cupiunt iterum satiari carnibus superstitionum, quas olim præ nausea eiecerant, in hoc canes imitantes, qui ad σκύβαλα redeunt, quæ prius euomuerant, Ex quo fit vt superstitiones multiplices & imposturæ Diabolicæ, in locum purissimi Euangelij, in plurimorum cordibus, succedant. Siquidem Diabolus non immemor suarũm fraudium antiquarum, non desinit quotidie affundere caliginem suóque more quærit & inuenit suæ imposturæ non inidoneos patronos, id quod qui non videt hodie fieri, is etsi oculis acutum cernere sibi videtur, mente tamen planè cæcus est. Cùm ergo & audimus & videmus augeri quotidie eorum numerum, qui se istis imposturis magicis dedunt, sciamus signum certissimum obscurati Euangelij & deficientis fidei, in plurimis hominibus, diuina permissione, nobis propositum esse. Quid quæso hinc expectandum est, nisi extremus veræ religionis interitus, plurimorúmque hominum certissima perditio? Nam vt nauis, amisso clauo, pellitur vndis, donec fracta submersáque pereat: Sic amissa puritate Euangelij, procellis superstitionum, quas Diabolus excitat, Ecclesia iactatur, donec multi in præcipitium damnationis ruant, ídque iustissimo Dei iudicio, quod celebratur à sanctis Dei Angelis in cœlo. Simus ergò, si sapimus, serpentes in cauendis fraudibus Diaboli, & columbæ in tuenda mansuetudine & simplicitate fidei.

2. Dei præmonitio.

Secunda causa cur Deus permittit vt Diabolus quasi triumphet in impiis per suas magicas imposturas, est clementissimi patris paterna præmonitio. vt enim impij iustè præstigiis Diabolicis excæcantur. Ita pij in medio eorum habitantes paternè præmonentur, ne contagione eorum, cum quibus versantur, polluantur. Est etenim boni patris præmonere filios priusquam in extrema pericula incurrant, ne exemplo malorum fiant deteriores, & vt si aliqua labe ex consuetudine sunt infecti, resipiscant, & sanentur rursus, ne cum impiis pereant ipsis similes effecti. De duabus ergò rebus grauissimis nos præmonent superstitiones magicæ, quæ paulatim suboriuntur (cum quibus coniungo grassantium scelerum in omnibus ordinibus & statibus impunitatem) videlicet de diuina vindicta & paterna misericordia. Diuinæ vindictæ impendentis indicium est subtractio lucis Euangelij, per superstitiones & grassantia scelera, & successio tenebrarum, quas cruciatus æterni corporum & animarum excipient, nisi maturè seria pœnitentia anteuertantur. Nàm si moram fecerint post crebriores admonitiones, primùm quasi callum quendam animo inducunt. Deinde callus in cancrum erumpit, atque ita, instar cancri, animi morbi redduntur incurabiles. Consuetudo enim, veluti altera natura, facit malum quodammodo necessarium & incurabile, quod tamen initio sanabile fuit. Verè enim dicitur: *Serò medicina paratur, Cum mala per longas cõualuere moras. Et non inscitè à quodam patre dictum est, Peccati consuetudo sensus obturat, ne clarè videant: Mentes indurat, ne mala terreant: Corda inescat, vt fœda placeant: Vires eneruat, vt victa iaceant.* Et Gregorius ait, *Cum culpa in vsum venerit, etiam volens animus vix resilit, quia quot vicibus prauæ frequentationis astringitur, quasi tot vinculis colligatur.* Suborientes proinde imposturæ magicæ, & alia cum illis coniuncta scelera, si moram fecerint, obruent tandem Euangelij lucem. Lucis autem Euangelij oppressionem excipient tristissimæ tenebræ in mentibus hominum, quales in papatu fuere, vel illis deteriores, ídque iustissimo Dei iudicio, ingratitudinem mundi punientis.

Misericordia clementissimi Patris est, quod hac præmonitione significet se velle in gratiam recipere errantes, modò resipiscant. Nam cùm Deus homines prorsus sibi permittit, magnum est extremæ perditionis indicium. Ideo autor Epistolæ ad Hebræos ait, 12.8. Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes (filij) spurij, & non filij estis. Huc pertinet quod Petrus ait, 4.17. Iudiciũ à domo Dei incipit. Loquitur autem Petrus de iudicio castigationis, seu disciplinæ filiorum Dei in hac vita, non de iudicio condemnationis reproborum. Illud causam habet paternam storgam, & finem emendationem salutémque piorum, qui paternam castigationem non contemnunt. Hoc habet causam iustam iram iudicis, & finem reprobationem & damnationem infidelium, nisi ante mortem resipiscant. Nam nulli viuentium clauditur reditus ad gratiam, nisi volenti.

3. Iudiciaria pœna.

Tertia causa huius permissionis, qua Deus permittit Satanam suis artibus multos pertrahere in sua castra, est iudiciaria pœna, qua Deus non vt Pater, sed vt iustus Iudex punit eos qui nolunt credere Euangelij veritati. De hac pœna loquitur Paulus ad Roman. 1.25. Quia noluerunt colere creatorem, dedit eos in reprobam mentem vt facerent non conuenientia. Et 2. Thessal. 2.10. Iis, qui credere noluerunt veritati, dedit Deus illusionem erroris, vt credant mendacio. Est autem mendacium hoc loco, cùm omnis abusus verbi Dei contra ipsius voluntatem, tùm omnium Diabolorum & hominum inuenta,

uenta, quibus impietas & superstitio fouetur & propagatur in Mundo.

Duplex.

Porrò hæc pœna iudiciaria in hac vita duplex est, videlicet Spiritualis & corporalis. Illa re, hæc sensu grauior est. Spiritualis pœna præcipua est opinio sapientiæ, quam homines politici, magnum vitę ornamentum esse putant. Nam cùm homines traduntur diuina permissione, eáque iustissima in reprobam mentem, etsi existimant se præ omnibus sapere, tamen virtutes vitiorum, & vitia virtutum laruis tegunt. Ex quo fit, vt probent improbanda, & improbent probãda. De hac opinione sapientię sic loquitur Paulus ad Rom. 1.22. φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν. Hãc opinionem sapientiæ, quæ mera cæcitas est, excipit cordis induratio: cum qua coniuncta est ἀπηλγησία, omnísque generis improbitas, ac tandem in mortis agone, conscientia, quæ prius sopita iacuit, excitato, desperatio succedit: quam multi tamen oppressi, ira iustissimi iudicis dissimulant, ne post mortem reproborum numero ab iis qui supersunt putentur ascripti. Nihil enim verius est, quam Augustini dictum, *Sera pœnitentia rarò vera.* Huius rei indicium esse potest, quod inter multos tyrannos, cum moriuntur, paucissimi inueniantur, qui mandant restitui, quę per iniuriã possederunt, quod profectò facerent, si seria esset illorum pœnitentia. Zachæus, vt est Luc.19.8. veræ pœnitentiæ testimonium edidit, cum dixit ad Dominũ, Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, etsi quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. Hinc natum est illud dictum, Peccatum non remittitur, nisi ablatum restituatur. Quod dictum vnam tantum exceptionem habet, videlicet impossibilitatem. Nam si inopia impedit, quo minus possit restitui, animus volentis, & seriò resipiscentis acceptus est Deo, vt Latronis, qui in cruce pœnitentiam egit. Extremus dies omnia occulta reuelabit, discernetque inter fictam & veram pœnitentiam.

Spiritualis.

Corporalis.

Corporalis pœna varia est, per bella, per oppressiones tyrannicas, per noua grauamina, per pestem, aliósque morbos infinitos. Sed quis plagas, quæ diuinitus inferuntur propter idololatriam, & superstitiones magicas, enumerare potest?

4. Probatio fidei.

Sequitur quarta causa permissionis diuinæ, quæ est probatio fidei, cum qua semper coniuncta est obedientia erga Deum.

Eius causæ internæ.

Probatio fidei, quæ permissione diuina fit, habet causas nunc internas, nunc externas. Internæ sunt multiplices, vt dubitationes subinde orietes in animis hominum de prouidentia Dei, de promissionibus & comminationibus diuinis. Item dialogismi & φρονήματα carnis, conscientiæ trepidatio, desperatio &c. Externę causæ sunt innumerabiles, inter quas sunt doctrinæ Dæmoniorum, quibus omnes magicæ artes subiiciuntur, item corruptelæ in doctrina, hæreses, schismata, dissidia doctorum in Ecclesia, perfidia fratrum, impunitas scelerum grassantium, prosper impiorum successus, vt Turcarum, Papistarum, & aliorum multorum Tyrannorum persequentium Ecclesiam, paucitas credentium, deformitas & oppressio Ecclesiæ, defectio plurimorum à fide. Sed quis potest omnia enumerare,

Externæ.

Augustini testimonium.

De probatione fidei, quæ fit per magicas imposturas, loquitur Augustinus, cùm ait: *Nec mirum est quod hoc permittit Deus, vt illi qui hoc audiunt & vidēt, probentur qua fide sunt apud Deum.* Hanc suam sententiam confirmat Augustinus lege Dei, quæ est Deuteron.13.1. Si surrexerit in medio tui Propheta, aut qui somnium se dicat vidisse, (Hîc vna specie omnes vanitatis artes comprehendit) & prædixerit signum & euenerit quod locutus est, & dixerit tibi, eamus & sequamur Deos alienos, non audies verba eius, quia tentat vos Deus, vt palàm fiat vtrum diligatis Deũ, an non. Hac Dei lege primùm docemur, quòd non ex euentu, sed ex regula voluntatis Dei de faciendis & cauendis iudicandum sit. Secundò docemur, quod fidere diuinationibus magicis & diligere Deum ita repugnent, vt in eodem esse non possint. Qui vidit diuinationibus magicis, quibus vniuersum genus intelligitur Deum non diligit, & cõtrà, qui Deum diligit abominatur prohibitas à Deo vanitates. Ratio huius est. Qui Deum diligit non simulatè, is Deo soli viua fiducia adhæret, amore illi iungitur, in omnibus illi parere promptus est, imperata facit, prohibita & damnata à Deo cauet, hostibus eius aduersatur. Breuiter, ipsum timet, & ab eo solo expectat salutem, bona corporis & animæ, iuxta eius verbum & ordinem ab illo constitutum. Hæc omnia ita coniuncta sunt, vt à dilectione Dei separari non possint. Sunt enim eius essentiales proprietates. Quicunque ergo putant se simul & Deum diligere posse, & fidere magorum imposturis, miserè falluntur, salute & gratia Dei excidunt. Tertiò docemur hac lege, cur Deus permittat, vt tales impostores in mundo surgant, & in externo etiam cœtu Ecclesiæ inueniantur, nimirũ vt tentet nos Deus, quo palàm fiat vtrum diligamus eum an non. Tentatio ergo hæc probationis est, qua videlicet fidei & obedientiæ nostræ constantia probetur. Ita enim habetur Deut.8.2. Tentauit te Dominus, vt scires quid haberes in corde tuo, vtrum obseruaturus esses præcepta eius an non. Vt ergo olim Deus populum suum 40. annis variis modis tentauit in deserto, vt palàm fieret, quæ esset fides & obedientia populi erga Deum, ita quoque hodie multa permittit fieri mala in Ecclesia, inter quæ non infimum locum maleficæ artes occupant, quibus non tentat, an sinceri eius simus cultores nécne. Tentatio ergo, qua Deus nos probat, vt causam habet charitatem, qua Deus nos complectitur: Ita finis eius est nostri ad bonum instructio. Contrà verò Diabolus hominē tētat ex odio, vt ipsum à Deo optimo abductũ perdat. Ideo tentatio Diaboli rectè seductionis dicitur, vt Dei probationis. Differunt ergo tentatio Dei & Diaboli caussis & finibus, quemadmodum indicauimus. Vt enim Deus semper salutem quærit hominum: Ita Diabolus eorundem perditionem. Hoc enim solùm Satan quærit, hoc ab initio quæsiuit, & in finem vsque quæret, vt fidem promissionum & metum comminationum diuinarũ hominibus excutiat, quo eos æternarum pœnarum socios habeat. Tanta est eius nequitia, tantáque perdendi homines ad imaginem Dei conditos, libido. Vulgo dicitur, *Felix quem faciunt aliena pericula cautum.* Si ergo felices esse volumus, abiectióne plurimarum gentium sapiamus, ne Satanæ cum suis imposturis, quas Deus permittit probandæ fidei nostræ causa, locum faciamus. Cùm ergo vel videmus vel audimus Diabolum in hoc mundo suis fallacijs tanquam pedicis quibusdam alligatos tenere multos, non tentemus Deum, non negemus ipsius veritatem & potentiam, non corrigamus ipsius verbum & ordinationem, non simus carnaliter securi in prosperis, non desperemus in calamitatibus, sed retineamus fidem & bonam conscientiam, confugiamus ad preces, petamus nos diuinitus liberari à Diabolis insidiis, instar leonis rugientis & circumeuntis & quærentis quem deuoret, qui tamen plus non potest quam illi à sapientissimo, optimo & potentissimo Deo permittitur. Quod ex eo apparet, quòd ne Cyniphes qui-

Legis Dei consideratio.

Cur Deus tolerat Magos.

De Tentatione Dei & Diaboli.

Admonitio ad pios omnes.

dem suis incantationibus magi Pharaonis facere potuerint, vnde coacti sunt dicere Pharaoni: digitus Dei est hic. Ex quo intelligi datur, vt Augustinus testatur lib.3. de trinitate, cap.7. *Ne ipsos quidem transgressores Angelos, & aereas potestates, in imam istam caliginem, tanquam in suis generis carcerem, ab illius sublimis ætherea puritatis habitatione detrusas, per quas magicæ artes possunt, quicquid possunt, valere aliquid, nisi data desuper potestate. Datur autem, vel ad fallendos fallaces, sicuti in Ægyptios, & in ipsos etiam magos data est, vt in eorum spirituum seductione viderentur admirandi, à quibus fiebant à Dei veritate damnandi, vel ad admonendos fideles, ne tale aliquid facere pro magno desiderēt, propter quod etiam scriptura autoritate sunt prodita, vel ad exercendam, probandam, manifestandámque iustorum patientiam. Neque enim parua visibilium miraculorum potentia, Iob cuncta quæ habebat amisit & filios, & ipsam corporis sanitatem. Nec ideo putandum est istis transgressoribus Angelis ad nutum seruire hanc visibilium rerum materiam, sed Deo potius à quo hæc potestas datur, quantum in sublimi & spirituali sede incommunicabilis iudicat. Nam & damnatis iniquis, etiam in metallis, seruiūt aqua & ignis & terra, vt faciant inde quod volunt, sed quantum sinitur.* Hæc Augustinus.

Potestas sur dæmonibus concessa.

Ex his concludimus etiam quod illa permissio non pugnet cum prouidentia Dei, qua ipse omnia sua moderatur sapientia in suam gloriam. Non enim temerè permittit ista fieri, tanquam non curaret humana, vt Epicurei opinantur, sed habet suæ permissionis causas iustissimas, quæ ad ipsius gloriam manifestandam hominibus faciant. Has proinde quatuor caussas permissionis diuinæ, quas recitauimus, cum quæstionibus suprà à nobis decisis, optarem diligenter inculcari hominibus præsertim hoc tempore periculoso, quo pedetentim irrepere magicas tenebras, ad obscurandam Euangelij lucem, cernimus.

Dei permissio pugnat cū eius prouidentia.

GENERA MAGICÆ *superstitionis.*

Scopus huius tractationis.

Etsi autem genera magicæ Superstitionis plurima numerantur à multis, quę ignorare laudabilius quam scire iudico: tamen vt vanitatem magicam magis detestemur, caueamúsque studiosius, ne laqueis Diaboli inuoluamur, ea tantum genera, quæ supra, ex 18. Cap. Deut. recitauimus, definitionibus & Exemplis declarabimus, quemadmodum antea promisimus. Sunt autem hæc genera, Diuinatio, Prestigium, Augurium, Maleficium, Incantatio, Interrogatio Pythonis, Magia specialis, & Necromantia. Huc omnia alia, quocunque appellantur nomine referantur.

DE DIVINATIONE *Magica.*

Eius origo.

Sicut Prophetarum in Ecclesia prædictiones à Deo fuerunt: (Nam sancti Dei homines acti spiritu Dei locuti sunt, vt Petrus testatur, 1.1.21.) Sic diuinatio magica à Diabolo est. Diabolus enim instar simiæ Deum imitari conatur, præterita (sed occulta) reuelando, & futura prædicendo. Quod quidem facit Diabolus, nō vt prosit, sed vt obsit hominibus.

Finis.

Verùm priusquam de diuinatione magica dicamus, quæstio diluenda est, Num Diaboli verè futura præsciant nécne? cum videatur proprium Dei esse futura prȩuidere & præscire. Respondeo, maximum discrimen esse inter præscientiam Dei & præscientiam malignorum spirituum. Deus præscit omnia in suo consilio æterno, & omnia futura videt tanquam præsentia. Diaboli verò aliis modis variis & præcipuè quinque futura prȩsciunt.

An Diaboli verè futura præsciant nécne.

Respōsio per distinctionem.

Primò, Diaboli ea præsciunt & prænunciant interrogati à magis, & quæ ipsimet perficere moliuntur, & quæ, vt fiant, per homines procurabunt. Permittit enim Deus impuris spiritibus, idque iusto suo iudicio, vt aërem, aquam, terram, fruges, cibum, potum inficiant, vnde morbi, pestes, annonæ caritas, aliáque sequuntur incommoda. Præterea, quæ malis hominibus, quos iam norunt sibi addictos suggerere atque persuadere volunt, vt dissidia, lites moueant, eosdem ad cædes, ad bellum inflammabunt, prænunciare possunt. Talia igitur, quandoquidem ipsa procurare Diaboli satagunt, mirum non est si ea alicubi euentura prædicant, cum & homines quæ ipsi facere decreuerunt, aliis non difficulter prædicunt.

Primū genus futurorū quæ Diaboli prȩsciant.

Secundò, haud rarò ea prænunciant Diaboli euentura, quorum causas naturales paratas vident. Positis námque causis naturalibus, ferè semper sequuntur effectus. Non ergo mirum est, si Diaboli talia, interrogati à magis, prænunciant, cum & medici & agricolæ sæpenumero quædam ex certis causis sequutura præuident. An non in animalib. brutis, occulta quædam vis considerari potest, vnde homines ex moribus eorum & actionibus pluuias, tempestatē, & multa alia euentura præsciunt. Cùm igitur maligni spiritus naturalium caussarum & effectuum diligentissimi sunt obseruatores, & longissima temporis experientia sunt edocti, procul omni dubio possunt de omnibus huiusmodi certissimè pronunciare. Quid mirum est igitur, si de his effectibus, qui naturalium caussarum virtute eueniunt, frequenter ad votum magorum vaticinia edant?

Secundū.

Tertiò, Dæmones scire possunt ea, quæ iam alicubi vel in remotissimis locis parata sunt, vel fieri incipiunt. Nam cùm sint summa acrimonia sensus, & incomparabili celeritate motus prȩditi, perfacilè est ipsis & citissimè sentire, quę prę manibus sunt, & celerrimè quouis penetrare, & quæcunque hinc inde fiunt explorare, explorata quocunque libuerit perferre possint. Quæcunque ergo in alio loco vel remotissimè dissito, parata vel inchoata sunt, mystis suis, hoc est, magis aperiunt. Hi rursus populo patefaciunt, & futura prænunciant, vt vates habeantur, & prædicentur diuini. Quo magis idonei ad decipiendos homines efficiantur. Nam cùm eius loci homines, vbi vaticinium editur post aliquantum tempus deprehendunt euentum vaticinio respondere, eos qui hoc prædixerunt diuino spiritu locutos esse existimant, eósque tanquam legatos Dei suspiciunt, admirantur, colunt: illísque fidem in aliis quoque rebus adhibent, vnde omnes superstitiones, cùm religiosę, tùm magicæ, originem traxerunt.

Tertium.

Neque tamen sentiendum est, quòd acrimonia sensus, cogitationes & affectus hominum intimos percipiant dæmones. Scriptum est enim, Ego Dominus scrutans corda & probans renes: & in scriptura sæpe prædicatur Deus καρδιογνώστης. Sed signa solummodo, & voces, & sermones, & gestus corporum, quibus mentis cogitata & affectus intimi aliquo modo indicantur, obseruant, atque ex his aliísque concurrentibus indiciis, coniecturas faciunt.

Cogitationes & affect' cordis non norunt dæmones.

Quartò, nunciant interdum futura Dæmones, quę alicubi à sancto aliquo Propheta, vel bono quopiam Angelo prædicta esse acceperunt: nequaquam tamen

tamen vulgò nota, aut apud alios euulgata. Atque ita quod aliorum est, pro suo fallaciter vendicant & ostentant, indéque sibi laudem & gloriam aucupantur, dum suis ministris ea patefaciunt, vt in admiratione vulgo habeantur, quo decipiant efficacius. Augustinus scribit *Dæmones sui cultus ruinam prædixisse, idque vt & suam diuinitatem hominibus commendarent, & culpam hominibus desectoribus tribuerent.*

Quintū. Quintò, Dæmones sæpenumero prædicere futura audiuntur, etiamsi nec certi quicquam, nec coniecturas habeant, ex quo fit, vt haud rarò turpiter fallantur. Atque hoc faciunt Dæmones, non solùm quando interponi possunt impedimenta, quibus imputabitur, quod successus non responderit: verumetiam, quando eos quibus consulunt fallere & perdere studiosè volunt. Augustinus ait: *Fallunt sæpe studio fallendi, & inuida voluntate, qua hominum errore lætantur, sed ne apud cultores suos pondus autoritatis amittant, id agunt, vt interpretibus suis signorúmque suorum coniectoribus culpa tribuatur, quando vel decepti fuerint vel mentiti.* Huc pertinent illa obliqua, & tortuosa responsa Dæmonum, qualia Delphis & aliis reddita sunt. Crœsus rex Lydorum ambiens regnum Persarum, mittit legatos cum amplissimis muneribus Delphos interrogatum, num Crœsus aduersus Persas expeditionem faceret: qui hoc responsum retulerunt, *Si Crœsus arma Persis inferat, magnum imperium euertet.* Hoc audito responso ita elato animo factus est Crœsus, vt omnino conciperet spem se euersurum regnum Cyri. Sed huic spei non respondet euentus, euertit quidem regnum magnū, non Cyri, sed suum ipsius. Atque ita ambiguitate oraculi deceptus est, & culpa non vati, sed eius interpreti est tributa. Huic non est dissimile quod Pyrrho responsum est: *Aio te Æacida Romanos vincere posse.* Quod responsum, & de victoria Pyrrhi, & de victoria Romanorum accipi potest. Huiusmodi ambiguis & tortuosis responsis vtuntur Dæmones duabus de caussis. Nunc quia non possunt prædicere vera cum futura omnia sint in manu Dei. Nunc studio fallendi. Nulla enim re magis delectantur Dæmones, quam fallacia, qua homines à Deo abducant & perdant. His ita expositis de diuinatione magica dicamus.

Ambigua dæmonū oracula.

Cur sic ludunt ambiguis vocibus.

Diuinatio magica est, quæ sine reuelatione diuina, & absque caussis naturalibus, vel occulta indagat, vel futura inuestigat, precaminibus conceptis, & certis ceremoniis adhibitis. Sine reuelatione diuina dico, vt discernam inter Sanctorum & Prophetarum prędictiones (quarum vt causa est spiritus Christi in Prophetis, ita finis emendatio, & salus hominum, gloriáque Dei) & prædictiones magicas, quarum autor est Diabolus, & finis interitus hominum & nominis Dei sacrilega prophanatio. Præterea absque causis naturalibus addo, ne videar improbare Astrologiam, ab omnibus, (donec manserit intra suos limites) meritò laudandam. Hæc enim alia colligit necessariò, alia probabiliter. Necessariò colligit, quando ex necessariis causis necessarios effectus concludit, vt cum eclipses Solis & Lunę necessariò futuras colligit. Huiusmodi conclusio ideo necessaria est, quia ex ordine diuino, seu ex Physica necessitate pendet, vnde demonstratio ipsa sumitur. Probabiliter colligit, cùm ex probabilibus coniecturis concludit, id est, quando ex causis particularibus, quæ ab aliis occultis caussis interdum impediri possunt, colligit effectus futuros qui sæpe quidem, etsi non semper, eueniunt. Huc prædictiones tempestatum, pluuiarum, siccitatis, ventorum nunc hinc, nunc illinc spirantium: item morborum ἐπιδημίων, &c. Experientia quoque hominum, qui non sunt artifices, multa obseruata sunt & vt plurimum eueniunt. Ex pareliis, à terra remota, consueto magis apparente, nautæ diuinant tempestates. Huc etiam pertinent coniecturæ Medicorum & Agricolarum, qui ex signis aliquid euenturum prænunciant sine superstitione. Matth. 16. 2. Dominus ait, Facto vespere dicitis, serenum erit, rubicundum est enim cœlum. Et manè, hodie tempestates, rubescit enim triste cœlum. Multa quoq; signa obseruata sunt, ex quibus non ineptè colligunt effecta analoga (de diuinis signis hic nihil dico, quæ se autoritate diuina tuentur, vt cùm Dominus dicit, Erunt signa in Sole & Luna, &c.) Ex auium quoque gestibus obseruatas coniecturas de pluuiis & siccitatibus non improbamus. Multi ex affectionibus corporum, in quorum numero ego sum, tempestates prædicere possunt, & vix falluntur. Nec mirum est in μικρῷ κόσμῳ indicia quædam impressa esse eorum quæ in hoc vasto mundo eueniunt. Doctor Petrus Palladius, laudatissimæ memoriæ, olim Episcopus Sielandiæ vigilantissimus, & Professor Theologiæ in hac Academia celeberrimus, ex multorum annorum obseruatione, potuit ex loco corporis affecto prędicere ex qua plaga cœli tempestates erant venturæ & rarò fallebatur. Nec physiognomica damnamus, quæ inclinationes ad vitia & virtutes notant. Hæc cùm non sit necessaria, possunt viciosę inclinationes corrigi, vt de Socrate legimus, & bonæ impediri accessorio malo. Sed felix ille est, & verè fortunatus, qui timet Dominum, & miser qui non timet, qualemcunq; habeat horoscopum & physiognomiam, etiamsi in sinu fortunæ gestetur ac ludat.

Diuinatio magica descriptio.

Prædictiones Astrologicæ quales.

Cōiecturę seu prędictiones prudentū Medicorū, Agricolarum.

Prędictiones ex affectionibus corporis.

Definitione diuinationis ita exposita & declarata, eius modos videamus. Fit enim magica diuinatio multis modis, vt per somnia, per sortes, per signa, per responsa. His quatuor modis multæ species subiiciuntur. Sed nos breuiter modos enumeratos exponemus, & species quasdam indicabimus, idque eo consilio, vt appareat quomodo Diabolus omnes ferè creaturas Dei suis polluat fœtoribus, nec à prophanis nec à sacris abstinens, vt homines in mortem & damnationem præcipitet.

Modi quatuor diuinationū.

Primus ergo modus diuinationis magicæ fit per somnia. Hîc distinguenda sunt somniorum genera, vt quæ magica vocamus separentur ab aliis. Sumamus autem distinctionem à caussis efficientibus, vt alia sint somnia, θεόπεμπτα, alia Physica, alia fortuita, alia Diabolica.

1. Per somnia.

Θεόπεμπτα, id est, diuinitus inspirata somnia sunt, cùm Deus in somnis euenturum aliquid apertè, vel non euenturum, faciendum vel deuitandum denunciat. Et sæpe figuris quibusdam tegitur. Huius generis fuêre somnia Ioseph de manipulis & stellis. Item Prophetarum, quibus Dominus per somnia locutus est. Huc pertinet illud Prophetæ Ioel 2. 28. Effundam de Spiritu meo super omnem carnem & iuuenes visiones videbunt, & Senes somnia somniabunt. His affine est somnium, cùm in somno quid per diem sibi euenturum sit præsagiat mens hominis.

Diuinitus inspirata.

Physica somnia seu naturalia, sunt, quorum caussa est in ipsa hominis natura. Sunt enim somnia interiores animi actus in spiritibus cerebri, corpore à somno occupato. Dormiente enim corpore non consopitur animus. Hæc autem Physica somnia pro humorum vaporúmque differentia variant, cuius

Naturalia.

ratio hæc est, vt Lodouicus Viues scribit: Spiritus à corde veluti à fonte suppeditantur capiti, itáque & illorum spirituum,& vaporum, vnde spiritus tenuantur, qualitatem sæpenumero referunt somnia, eorum potissimum qui in ea via occurrunt spiritui ascendenti, nempe in gutture aut pectore, aut quo alio loco, cúmque halitus crassi sensorium commune per quietem occupent, non potest id de sensibus rectè iudicare, nec de sensuum actionibus, cóque cum quid inest in gutture humidæ pituitæ, visa obuersantur de aqua: Cũ quid sanguinis, de sanguine: Si atræ bilis, de rebus tristibus: Sin flauæ, rixis & litibus. Hinc fit quod alia vident sanguinei, alia cholerici, alia phlegmatici, alia melancholici. Vnde cum in morbis humores perturbantur, visa fiunt sæpe iuxta prædominantium humorum qualitates. Quia ergo somnia sunt signa humorum vaporúmque tanquam effectus suarum caussarum, medici illis admonentur, & interdum coniecturas vel de morte, vel de vita ægrotorum capiunt.

Fortuita. Fortuita somnia voco, quæ ex quauis occasione caussam habent, id quod Salomon Eccles.5.2. indicat, cum ait, Somnium ex multitudine occupationis fit. Et Syracides, cap.34.3. Spectrum somniorum ex imagine rei alicuius existit, sicut ex facie aduersa faciei simulacrum. Nam quemadmodum in corpore perspicuo ac pellucido, vt in aqua ac speculo, imagines referuntur eorum, quæ è regione collocantur, vt consimilis vultus forma figuráque in speculo reddatur, ex obiectu aspectuque vultus contrà positi: Ita in somniis phantasia, imaginatióque informat intellectui, ea quæ in sensus externos solent incurrere. Huc illud, *Mens humana quod optat dum vigilat sperat, per somnum cernit idipsum.* Vt piscator auarus, apud Theocritum, aureum somniat piscem. Studiosus, quæ diurno tempore vigilans exercuit, nocturno somnia videt. Atque sæpe ea quę vigilans intelligere non potuit, dormiens deprehendit. Anima enim suis ministris sensibus soporatis speculans, sibi soli rimatur arcana, quibus maiori desiderio flagrat, discítque somno, prius sæpe negata. Aliquis diurno tempore sæpe multa diuersa videt, cáque mente concepit separatim. Hinc conceptus mixti in arca memoriæ reseruati, inter se pugnant, quos quia phantasia discernere nequit, quiddam ex multis conceptibus conflatum & in vnum redactum nascitur. Atque ita, *Turpiter atrum desinit in piscem mulier formosa supernè.* Qui ergo noctu somniat, ea quæ superioribus diebus vel oculis viderit, vel anima agitauerit, in memoriam reuocet, videátque num inde monstrosum illud somnij conflatum sit.

Diabolica, triplicis generis. Diabolicorum somniorũ triplex genus est. Primum cùm Diabolus ingerit aliquid dormientibus immediatè sine pacto intercedente: Secundùm, cùm Diabolus ad vota illorum qui pacti sunt cum illo, aliquid dormientibus reuelat. Tertium, cùm magi sua arte faciunt, vt homines somnient quod ipsi volunt. Hæc omnia quia à Diabolo proficiscuntur perniciosa & mala sunt, quare illis nullo pacto credendum est: etiamsi haud raro respondeat euentus. Nam horum finis, qualemcunque externam speciem habent, semper malus est, quare à finibus sunt iudicanda.

Regula de sõniis diabolicis. De primo genere teneatur hæc regula. Si somniũ ad aliquid faciendum, quod est lege Dei prohibitũ suadet, absque omni dubio Diabolicum est, ideóque meritò fugiendum, non secus atque vox Satanæ, qui primos nostros parentes decepit. Huius generis somniis multi decepti sunt, quorum quædam exempla subiicimus.

Exemplũ. Augustinus lib.4. capite 26. de ciuitate Dei pulchrum exemplum adducit. Dicit quendam rusticum Romanum fuisse, Titum Latinum nomine, cui mandatum est in somno in senatum nunciare, vt ludi scenici instaurentur, qui cum postera die iussa facere non esset ausus, secunda nocte seuerius imperatum est, & amisit filium, qui imperata non fecit. Tertia nocte idem imperatum est, qui cum non obtemperaret, incidit in morbum acrem & horribilem. Titus ergo ex amicorum consilio ad magistratum rem detulit, atque in lectica allatus est in senatum, expositóque somnio, & recepta valetudine, pedibus suis sanus abscessit. Tanto stupefactus senatus miraculo, quadruplicata pecunia ludos censuit instaurari.

Aliud exemplũ. Refertur de quodam milite qui deperibat quandam honestam fœminam, cuius pudicitiæ quotidie variis blanditiis insidiabatur. Cum autem voti compos fieri non posset, reluctante pudica fœmina, litabat Diabolo, vt is sibi in hac re auxilio esset. Diabolus ergo quadam nocte dormienti offert somnium quod fœmina illa, quam perditè amabat, ad se veniret, spontè ingrederetur lectum, atque eum amplexa sit. Ille vicissim, occasionem optatam nactus, satisfacit suæ libidini, sed manè euigilans iacet deportatus à Satana in turpissimo cœno, extra vrbem, amplectens & osculans cadauer asini fœdissimi: vt turpiora taceam. Hoc spectaculum haud dubiè iucundum fuit Diabolo, & dignum tali amore. Et profectò mirandum est milites adeo gnauiter militare Satanæ post tantam ignominiam homini sui ordinis factam. Sed quid non facit auri sacra fames?

Tertium. Narratur de quodam (cui sæpe apparuerunt Diaboli, quos ipse putabat Dei angelos esse) qui somniauit se audire Christum clara voce mandantem, vt se in puteum proiiceret. Obtemperat miser somnio, & se in puteum proiicit. Nec dubium est multos qui sibi ipsis manus adferunt, huiusmodi somniis deludi.

Quartũ. Iohannes Papa somniauit, per missas defunctorum animas à purgatorio liberari, & se audiuisse Dæmones plangentes & lugentes dum per Missas & exequias funerales eriperentur sibi animæ. Ex hoc somnio nata est abominatio oblationis in Missa Papistica, pro viuis & mortuis.

Quintũ. Birgitta illa Suetica multa somnia de Beata virgine inuocanda habuit: Vnde confirmabatur in Idololatria. Huiusmodi somnia ex Diabolo fuisse ex fine facilè dignoscitur.

Regula de 2. genere somniorũ diabolicorũ. De secundo genere hæc sit regula: Qui petit futurorum reuelationem à Diabolo in somno, Diaboli minister est, & qui credit somniatori, Deo renunciat, fidem abiicit, & se Satanæ subiicit.

Regula de 3. genere. De tertio genere, quia dormiens scire non potest an magica arte somnium sibi obuersetur néc-ne, videat finem, id est, ad quid vel hortetur, vel dehortetur somnium, caueátque ne quid contra Dei mandata tentet. Breuiter, Iudicium ex prima regula petat. Huius generis somnij vnum exemplum notatu dignissimum ascribam. Nectanebus Magus olim rex Ægypti in Macedoniam, regnante Philippo, veniens, Philosophiam professus arte sua effecit, vt Olympias, vxor Philippi regis Macedonum, ex qua postea natus est Alexander Magnus, somniaret se nupturam Ioui Hammoni, & ex eo concepturam filium. Occasio huius

Exemplũ insigne.

impo-

imposturæ sic habet. Nectanebus Magus postquam aliquantisper in Macedonia Philosophiam (cuius pars Magica tum temporis habebatur) professus esset, ob peritiam vaticinandi, vocatur ab Olympiade, vt ipsa ab eo discat, quid de se sit tandem futurum. Rumor enim sparsus erat, quod Philippus rex, Olympiade abiecta, ad alias nuptias animum applicaret. Cùm ergo accersitus venisset Nectanebus, interrogat ipsum regina de rumore, de se abiicienda sparso, cui ille respondens, affirmat rumorem minimè vanum esse: sed addit modum quo periculum euitari possit, vt autem fraudi locum faceret impurus Magus, ait se, cum adhuc in Ægypto esset, oraculum accepisse, vt Reginæ alicui viam parata sibi pericula euadendi monstraret, & addit, forte tu illa regina es. Illa autem spe concepta ex oraculo Magi, quærit quænam sit illa via. Iupiter, ait, ille Hammon te amat, & cupit tuum amplexum, vt ex eo concipias filium, qui te ab isto periculo diuortij liberabit. His dictis discedit Magus & efficit sua arte, vt Olympias sequenti nocte dormiens somniet se concepturam ex Ioue Hammone, quod etiam somnium, eodem tempore Philippo marito qui aberat in bello, eadem arte offertur. Hîc Olympias verbis Magi docta & somnio confirmata, maximoperè expetit, vt euentus aliquando spei respondeat. Vocat ergo sequenti die Nectanebum Magum Olympias, quærítque ab eo tempus quando expectandus sit Iouis Hammonis concubitus. Is respondens iubet, vt regina thalamum paret, lectum adornet, in quem tantum sponsum recipiat, & addit fore, vt Hammon veniat in forma Draconis habens caput & cornua capri. Hoc audito, regina terretur dicítque se non audere cum tali sponso congredi. At Nectanebus: Si, inquit, times, para mihi lectum in tuo thalamo prope tuũ, ego efficiam vt sis extra omne periculum. Fœmina nimis credula (Quod enim volumus, libenter credimus) obtemperat Mago, instruit thalamum, adornat lectum quam possit pulcherrimè, & pone collocat Mago lectum. Vesperi igitur itur cubitum, regina ornata & vncta in suo lecto se componit. Nectanebus autem in eo qui propè stat paratus. Egressis igitur ministris & foribus clausis, Nectanebus non negligit occasionem. Præstigiis siquidem effecit magicis, vt non sine magno totius aulæ motu ipse apparuerit tanquã draco, capite & cornibus caprinis. Quid hîc Olympias? Existimat Iouem Hammonem esse, iuxta prædictionem Magi, recipit eum in lectum, amplectitur nouum sponsum, concipit, & tandem filium parit, quem Philippus Alexandrum nominat. Atque hanc ob caussam vulgo sparsum est quod Alexander fuerit Iouis Hammonis filius, cùm fuerit ex matre adultera, & mago impostore natus. Sed impostor iste pœnas suæ nequitiæ paucos post annos iustas dedit. Nam cùm Alexander filius adoleuisset, & à Nectanebo mago & Patre elementa artis magicæ didicisset, accidit vt sub noctem suo more Magister & Discipulus exirent, ascenderéntque in montem quendam præruptum, non procul ab aula, quò cùm venissent, Alexander à tergo accedens magistrum suum ex improuiso vi impellit in præcipitium, qui adeò ceruicem ad saxum illidit, vt mori fuerit ei necesse. Cum iam lethali ictu ceruicis afflictus conquereretur, cur hoc Alexander fecisset, Alexander insultans iacenti, ait: Conquerendum tibi potius de arte tua est, quam es professus, quippe nescius quid tibi impenderet humi, nunc resupinus quæ cœli sunt frustrà rimaris, vt qui hoc præcipitium præscire & præuidere non potueris. Cui Nactanebus: Nulla mortalium contra fatum fuga est. Et addit; Cùm adhuc in Ægypto essem, præsciui, quod aliquando à proprio filio essem interficiendus. Quid, inquit Alexander, meus ne Pater tu es? Hîc cùm Nectanebus Alexandro quomodo fugisset ex Ægypto, ex rege philosophus factus, & quomodo matris ipsius complexu fuisset potitus, exposuisset, moritur infelix, nunc apud inferos præmia suæ artis reportans. Hoc spectaculum iucundissimum fuisse Satanæ non est dubium: qui non vult nisi interitum eorum, qui sibi sunt addicti. Timeamus ergo Deum, rogemúsque eum vt à talibus illusionibus Diabolicis nos clementer tueatur.

Secundus modus diuinationis magicæ fit per sortes. Vocabulum sortis variè accipitur. Primò pro parte seu portione, quæ alicui cedit, vt in hæreditatibus aut in aliis quibusuis rebus. Secundò, sors iurisconsultis significat τὸ κεφάλαιον vel eorum quæ sunt à duobus vel pluribus sociis collata communis negociationis gratia: vel pecuniarum quæ sunt ad vsuram datæ. Tertiò, notat per metonymiam signa ex arbitrio consortium accepta, quibus vel res inter consortes diuiduntur, & vocatur vulgo sors diuisoria: vel actiones & officia certa attribuuntur personis, per sortes designatis: & appellatur sors consultoria. Hæ sortes diuisoria inquam & consultoria, si excluditur superstitio, licitæ sunt & interdum necessariæ. Quartò, accipitur sors pro diuinitatis specie, & vocatur sors diuinatoria, & interdum sortilegium. Fit autem hæc sors multis modis, quorum quidam ludicri & ioculares sunt sine superstitione, quidam magici, & verbo Dei damnati.

II. Per Sortes.

Sortis varia significata.

Sortes licitæ quæ.

Sortis diuinatoriæ varij modi.

1. Ludicri sunt qui ioco & voluptatis gratia tantum fiunt: quibus nihil serio tribuitur, vt si iubeam vt aliquis librum aperiat, & eligat versum quotum velit, & ego inde aliquid ei euenturum ioco pronuncio, & ille ioco accipit. Verùm si euenerit quod ioco ex sorte ludicra prædictum est, nihil tamen illi sorti est tribuendum, sed aliis caussis. Erasmus Roterodamus, cui multum familiaris fuit Ioannes Bibliopegus, natione Danus, qui exulabat cum Christierno II. Olim Rege Daniæ, semel ioco iussit, vt Bibliopegus cultro aperiret librum Iliados Homeri, & indicaret quotum versum lateris dextri eligeret. Bibliopegus Erasmo obtemperat: Librum cultro aperit, nominat quotum versum eligat. Quo facto Erasmus ioco prædixit Bibliopegum prædiuitem vxorem ducturum, sed malam, quam tandem propter improbitatem esset deserturus. Huic prædictioni euentus tristissimus respondit, quam tamen aliam caussam habuisse necesse est. Sed Diabolus forte hunc euentum procurauit, vt viam sibi faceret, ad confirmandas huiusmodi prædictionum vanitates.

Ludicri.

Exemplũ.

Sortes Magicæ sunt, cùm aliquid serio fit ab hominibus per sortes, vt earum euentu considerato id quod occultum erat innotescat: Ad hoc genus diuinationis multa referunt, vt sunt. Protractiones punctorum, Taxillorum iactus incantati, Subitus in rem aliquam oculorum intuitus, Occursus hominis vel bestiæ, vt leporis ex improuiso, fortuiti errores. Vt Augustus iudicabat mali ominis esse, si illi sinister calceus dextero pedi induceretur. Huius farinæ est, si vinum & sal in principio mensæ effunditur. Illud enim boni, hoc mali ominis esse vulgo putatur.

Magici.

Nouimus nobilem & doctum iuuenem, qui semel casu euertit salinum, quod assidentes mali

hominis esse dicebant. Suadebant ergo vt isto die sibi caueret. Sed quid factum est? Eodem die vulnus accepit, ex quo post paucos dies mortuus est. Hoc homicidium absque omni dubio procurauit Diabolus, permittente Deo, vt ista opinio superstitiosa confirmaretur in animis eorum, qui tum aderant, cum salinum est euersum. Nam vt sæpissimè post euersum salem sequuntur læta: Ita post effusionem vini, homicidia & alia flagitia. Quare nihil omnino vel salis effusioni vel vini tribuendum est.

Varia Sortis magicæ exempla.

Sunt qui stipulas colligunt imparis longitudinis, vnde diuinant breuitatem & longitudinem vitæ. Nam, qui clausis oculis casu longiorem accipit, longioris vitæ fore prædicatur quàm qui breuiorem accipit. Sed quid quæso vanius huiusmodi prædictione? Huc pertinet, si quis aliquid constituit agendum cum conditione, quæ nihil ad rem facit. Vt si quis proponeret se iter aliquod ingressurum certo tempore, si vetula sibi portam exeunti non occurreret, quæ sane conditio, nec caussa, nec effectus est, nec diuinitus gubernatur: nec signum est, natura aut ordinatione, cur iter prosperum vel aduersum esset futurum. Sed huiusmodi sibi vani homines fingunt, qui superstitionum nugamentis delectantur. Breuiter, omnis obseruatio quarumuis notarum, quarum nulla ratio cur ita obseruentur in natura subest, huc referetur. Qualia monachi Magiæ non imperiti plurima cumulant, & sortilegio subiiciunt. Nos autem breui hac admonitione contenti simus, & discernamus ludicras, vtiles, & necessariassortes, quæ diuinitus gubernantur, iuxta illud: Sortes in sinum mittuntur, sed à Domino temperantur. Ab illicitis, & Magicis, ne imperitè omnes sortes cum quibusdam damnemus, qui cum audiunt sortilegium damnari, sortes in vniuersum damnatas putant, imperitè sub genere non distributo omnes species concludentes.

3. Per signa.

Tertius modus diuinationis Magicæ fit per signa. Hunc modum nonnulli sortibus subiiciunt, sed ego ideo separatim signa pono, vt distinctius discernam inter ea quæ manifesta opera Diaboli sunt, & alia quæ fortunæ & fato superstitiosè tribuuntur. Signa hoc loco voco, non quæ fabricantur à Magis: vt Characteres, Cruces, Imagines &c. Sed ea, quæ ad precamina & exorcismos siue incantationes Magicorum, in quibusdam rebus inanimatis ad hoc adhibitis apparent operante Diabolo.

Vide Cōmentariū D Gasparis Peuceri de variis diuinationū generibus.

Huiusmodi signa, si apparent in quauis terrestri materia, ars diuinandi γεωμαντία dicitur. Si in vnguibus Magorum, ὀνυχομαντία. Sunt enim magi qui interrogati de autoribus facinoris alicuius diuinant ex inspectione vnguium propriorum, in quibus Diabolus ad vota magorum facit apparere imagines eorum de quibus interrogantur. Item in ferro polito aut lapide, similes imagines ad vota magorum sæpe apparent. Vulgo ferè notum est, quod inquirentes thesauros absconditos, adhibeant Chrystallum, in quo sua arte maligna faciunt, vt appareat puero inspicienti Chrystallum locus in quo sit thesaurus, sed paucos existimo inde diuites factos esse. Si in aqua appareant signa, vocatur ὑδρομαντία. Admiscent interdum magi cruorem humanum aquæ & incantationibus suis efficiunt, vt imagines hominum de quibus interrogantur in aquis appareant, quas ostendunt interrogantibus. Humanum sanguinem ideo addunt, quia putant Dæmones delectari sanguine, quod quidem credo, vt effundatur, non vt conseruetur. Interdum liquefactum plumbum in aquam mittunt, in quod Diaboli imprimunt imagines eorum de quibus interrogantur. Nonnulli chartulas plures, in quibus nomina suspectorum scripta sunt, inclusas argilla in aquam mittunt, vnde diuinant de rebus ablatis. Si in aëre, aëromantia, si in igne, pyromantia. Atque ita Diabolus omnibus elementis Dei ad suas imposturas abutitur. Sed quis potest enumerare omnes imposturas Satanæ, quæ sub istis quatuor generibus continentur? Sed de omnibus hoc Augustini dictum teneatur: *Quicquid Dæmones faciunt verbis, figuris, signis, protractionibus, aspectibus, & huiusmodi, totum ad ludificationem faciunt hominum.*

De signis superstitiosis quæstio.

Porrò, quoniam hoc loco agimus de diuinatione, quæ fit per signa quæ monstrant ea de quibus dubitabatur, meritò quæri hîc potest de signis quibusdam, quæ non fiunt Magica arte, etsi superstitiosè, sed sua sponte sine ceremoniis & precaminibus, quibus interdum quod latuit manifestatur.

Exēpla.

Olim in Noruegia & in aliis multis locis, cum quæstio ageretur de homicidio aut adulterio, candens ferrum dabatur suspecto in manum: Quæ si illæsa mansit, iudicabatur innocens qui suspectus erat. At si lædebatur manus, vt reus condemnabatur. Eodem pertinet exploratio quæ alicubi fiebat per feruentem & bullientem aquam. Innocens sine læsione manum in aquam imposuit, nocens vero læsionem sensit. De vtraque exploratione, videlicet, per candens ferrum, & feruentem aquam sciendum est, quod neutra sit approbanda.

Responsio.

Nam duo horrenda peccata hîc concurrunt, videlicet, temeraria tentatio Dei, & peruersio ordinis diuini. Rectè ergo in decreto dicitur cap. 2. quæst. 4. Cap. Consuluisti. *Nam ferri candentis vel aquæ feruentis examinatione confessionem extorqueri à quolibet, sacri non censent canones. Et quod sanctorum patrum documento sancitum non est, superstitiosa adinuentione præsumendum non est. Spontanea enim confessione, vel testium approbatione, publicata delicta punienda sunt: Occulta verò & incognita illi sunt relinquenda, qui solus nouit corda filiorum hominum.*

Confirmatio.

Alia quæstio de exploratione homicidij.

Quæritur præterea de vsitata exploratione, cum perpetrati homicidij autor ignoratur, qua iubetur qui suspectus est, manum cadaueri mortui imponere. Hîc si vel ex vulnere accepto, vel ex ore aut naribus cadaueris cruor manat, reus condemnatur qui manum apposuit. At si non effluit sanguis ad contactum, tanquam innocens dimittitur.

Responsio.

Ego sanè optarem hanc explorationem, vel omnino non fieri. Nam est & superstitiosa, & contra ordinem diuinum. Vel fieri non serio, hoc est, non vt certum inde petatur de facto argumentum, sed vt isto pacto eliciatur spontanea confessio. Sed quid dico? Res serias in timore Dei iuxta ordinem diuinum agi præstaret.

Obiectio.

Hîc fortè aliquis mihi obiiciet sanguinem Abelis, clamantem vindictam de terra.

Responsio.

Respondeo, Iste clamor nihil aliud fuit quam terribilis morsus conscientiæ in Caino, propter fratricidium perpetratum. Talem clamorem audiunt in Conscientia sua omnes homicidæ, vel saltem in agone mortis audituri sunt.

De exploratione Sagarū per aquam.

Ridiculum præterea & superstitiosum iudico nouum illud inuentum, quo fœmina suspecta propter Magiam imponitur in aquam, nescio quomodo ligatis manibus & pedibus. Hîc si non submergitur, quæ erat suspecta, scelus non elemento aquæ, sed ignis expiādum esse colligunt. At si sub-

mergitur, vt innocens dimittitur. Hoc inuentum & superstitiosum, & ludibrium Satanæ, prorsus damno propter caussas quas paulo antea ex decretis adduximus. Quod autem somniant de pœnæ genere, vanum commentum est. Liber enim relinquitur magistratui puniendi modus, siue per aquam, siue per ignem, siue per gladium, modò puniat & non indulgeat sceleribus ignauia, aut intempestiua misericordia, in societatis humanæ detrimentum.

[[illegible] Per respõsa Satanę.] Quartus modus diuinationis Magicæ fit per responsa, quæ dat Diabolus, vel per viuos homines, vel per laruas mortuorum hominum. Vtrumque genus damnat Deus in sua lege supra à nobis recitata ex cap. 18. Deut. Prius cùm ait, Non sit qui interroget Pythonem, & sextum locum occupat, Posterius cùm ait, Nec quærens à mortuis, & octauo loco ponitur. Sed de his duobus generibus breuiter dicemus. *[De Spiritibus Pythonicis.]* Quorum prius dicitur responsum per Pythonem. Pytho nomen est serpentis, quem iaculis suis confecit Apollo, vnde & ipse Pythius est dictus. Et, quoniam Apollo Pythius à facto denominatus, celebris erat propter oracula, nomen πύθων translatum est ad significandum diuinatorem spiritum, quo afflati prædicebant futura. Ipsi autem qui hoc spiuitu correpti erant vocabantur Pythonici. Nam cum Pythia oracula pręferebantur Dodonæis & Ammonæis, vel Crœso teste, translatum est nomen à specie ad genus per Synecdochen. Ex quo factum est vt fœminæ, quæ correptæ Dæmonio responsa dabant, dictę sint Pythonicę. Plutarchus affirmat olim Pythonicos appellatos fuisse ἐγγαστειμύθοις, quasi dicas ventriloquos, quod nomen habent 70. interpretes Leu. 1. 19 ἐκ ἐπακολυθήσετε ἐγγαστειμύθοις, non sequemini ventriloquos, id est Pythones. Hinc facile est intelligere quid significet in Mose Pythonem interrogare, videlicet quod Pythonem interrogare sit Pythonissam, id est, quamlibet magam interrogare, quæ per spiritum immundum, quem familiarem habet, dat responsa. Huiusmodi spiritum eiecit Paulus è puella, vt est Actorum 16. 17. 18.

[De Necromanticis.] Alterum genus diuinationis quod fit per responsa est, cùm laruæ mortuorum ad precamina magica, humano cruore adhibito, apparent & dant responsa. Vocatur autem hæc impostura νεκρομαντία, quam Varro allatam esse à Persis testatur, qua & ipsum Numam, & postea Pythagoram Philosophum vsum fuisse commemorat. Huius imposturæ mentio fit 1. Samuelis 28. vbi ad petitionem Saulis Pythonissa producit laruam Samuelis, quem Saül interrogat de futuro euentu. *[Verus Samuel non apparuit Sauli.]* Nullo enim pacto putandum est, quod ipsum Samuelem impura fœmina à mortuis excitauerit. Solius enim Dei est mortuos excitare, sed laruam arte Satanæ repręsentantem imagine Samuelem in medium produxit. Nec obstat quod scriptura eam laruam Samuelem nominet, quia solent imagines rerum earum nominibus appellari, quarum sunt imagines, quemadmodum Augustinus in huius quæstionis decisione testatur. Etsi autem Diabolus ita interrogatus interdum dat vera responsa, vt hęc Samuelis larua vera prędixit & de morte Saulis & de morte filiorum eius: tamen consilium ipsius est, non vt veritati patrocinetur, sed vt homines, qui ipsum interrogant paulatim suis laqueis inuoluat, donec eos totos possederit. Ideo Christus Dæmones (asseuerantes illam magnam veritatem, Tu es Christus filius Dei) silere iussit, vt nos doceret veritatem à Diabolo nec quęrendam, nec audiendam esse. Idem nos docet Pauli factum Actorum 16. 17. 18. Nam tametsi Pythonissa vera dixit, clamans quotidie post Paulum & eius socios, Isti homines serui Dei excelsi sunt, qui annunciant vobis viam salutis, tamen Paulus hoc molestè ferebat. Quare & eiecit à puella Pythonem, significans quod ne veritas quidem sit audienda à Diabolis.

DE PRÆSTIGIIS *magicis.*

Diuinationi Magicæ subiicit Moses pręstigias magicas, quarum Mercurius dicitur esse inuentor. *[Harũ inuentor.]* Sunt autem præstigiæ duplices, videlicet, *[Quotuplices.]* Circulatoriæ & Magicæ. *[Circulatoriæ.]* Illæ propter ineptias deridendæ sunt, de quibus nos hic non agimus: Hæ propter impietatem damnandæ & detestandæ sunt. *[Magicę.]* Sunt enim præstigiæ illusiones Diabolicæ, quibus oculi humani ita illuduntur, & quasi præstringuntur, vt obiectum oculis aliud videatur esse quàm reuera sit, vnde Præstigiatores magici dicuntur, *[Præstigiatores qui.]* qui rem aliquam oculis obiectam arte Magica mutare videntur. Nam reuera non mutant, sed oculos præstringunt, vt mutata videatur. Non enim potest Diabolus creaturas Dei re ipsa transmutare, sed tantum humanis sensibus illudere, quemadmodum supra ex Augustino docuimus. Nullo igitur pacto credendum est Diabolos transformare rerum naturas, & mutare rerum species. *[Quæstio de transformatione Sagarũ &c.]* Proinde cum quæri solet, num Sagæ & veneficæ mulieres noctu ad certa loca conueniant, transformatis corporibus & conuiuentur, certo statuendum est illusionem Diabolorum esse, qui & illarum & eorum quibus occurrere videntur, oculos præstringunt, vt putent se videre quod nusquam est. Videtur quidem hoc sagis ipsis, sed reuera est Diabolorum illusio. Imponunt enim isti callidi hostes miserorum sensibus, vt credant omnia reuera agi, quæ nihil sunt nisi spectra quædam & præstigiæ. Quod si Præstigiator circulator oculorum aciem ita præstringere potest, vt homines aliquid fieri putent, quod non fit: Quid non poterit ille nequam spiritus, qui mille artifex est? Hæ spirituales nequitiæ sunt principis, cui potestas est aëris, agentis in filiis contumaciæ & impiis. Sed age quædam harum præstigiarum exempla videamus. Omitto fabulas de sociis Vlyssis, qui mutati dicuntur in bestias, apros, leones &c. Item de sociis Diomedis, qui in aues versi feruntur. *[Exemplũ.]* Nactanebus Magus, cuius antea meminimus, cùm Philippus rex Macedonum, non parum dubitaret an Olympias vxor concepisset ab Ioue Hammone, aut ab alio, vt Olympiadem à suspicione liberaret, suis Magicis præstigiis effecit, vt cùm iam sederent ambo Philippus & Olympias in celebri conuiuio, multis satrapis præsentibus, spectrum quoddam magno cum impetu ventorum in forma draconis veniret in aulam conuiuij, accederet Olympiadem, eámque oscularetur: Quem illa vicissim est amplexa & osculata. Quo facto ad horas aliquot in aquilam mutatur & auolat. His præstigiis deceptus Philippus, credidit verè ex Ioue concepisse Olympiadem, ac ita placatus est.

[Aliud exemplum.] Ad sanctum Macharium in deserto morantem, venerunt parentes cuiusdam virginis, quam amiserant, sic tamen quod putarent eam in vaccam esse conuersam, quia non poterant aliam quam vaccæ formam videre. Adducentes igitur filiam ad Machariũ, rogabant orationem ab ipso ad Deum fieri, vt restitueretur ei humana forma. Hoc audiens

Macharius, inquit, Virginem video non vaccam. Habebat oculos spirituales, ideò Satan non poterat suis præstigiis ipsum fallere, vt parentes & filiam, quorum oculis sic illuserat spiritus nequam, quòd iurassent verè hoc geri, quod ipsis ob oculos versabatur. Orante autem Machario pro virgine, non vt humanam speciem, quam nunquam amiserat, reciperet, sed vt Deus hāc illusionem Diaboli ab ea auferret, aperti sunt oculi parentum & filiæ, cognoueruntque hoc totum, quod ipsis videbatur serio geri, ludibrium merum Satanæ fuisse. *Tertium exemplū.* Refertur etiam historia de quodam Ægyptio, qui cùm vesano amore alterius vxoris arderet, accedit magum, ipsum rogat numerata pecunia vt sua arte excitet odium inter coniuges, faciátque diuortium inter Maritum & Fœminam quam deperibat. Magus ergo suis præstigiis effecit, vt pulcherrima fœmina versa in equam videretur, quam cernens Maritus in lecto suo cubantem, turbatur, surgit, rem proponit eidem Machario, qui simili modo vt parentes & puellam à præstigiis Satanæ liberauit. Cùm tanta sit astutia & potentia Satanæ in ludificandis sensibus hominum, quid putas illum facere vt mentes præstigiis suis illudat, vt homines perdat? Ab huiusmodi Diabolicis præstigiis originem ducit, Inuocatio sanctorum, Purgatorium, & missa papistica pro viuis & mortuis, adeò vt res eò tandem venerit, vt si quis alium vellet è medio sublatū, sacrificulū conueniret, numerata pecunia vt missā mussitaret, quam vocant, *Requiem*, pro viuo tanquam iam mortuus esset. *Quartum exemplū.* Et sæpè expectationi, procurante Satana, euentus respondebat, nec pudet Pontificios in suis scriptis huiusmodi exempla referre.

De fascino. Etsi autem præstigium & fascinum significatione conuenire videntur, ex quo fit vt sæpe promiscuè vsurpentur à scriptoribus: tamen paulò latius patet fascini nomen. Nam duplex est fascinum, videlicet Natura malignum & Magicum. *Duplex est.*

Natura malignū. Natura malignum est, quod non tam voluntarium est quam peculiaris naturæ in quibusdam hominibus & bestiis. Fit autem hoc fascinum aliàs visu, aliàs voce, aliàs tactu, aliàs donatione.

Visu. 1. Fœminæ menstruosæ. Visu fit, cum solummodo aspectus nocet, vt fœminæ menstruosæ aspectu specula vitiant. *2. Basilisci.* Basiliscus visu pestilenti extinguit herbas, necat arbores, corrumpit auras, ita vt in aëre nulla alitum impunè transuolet.

3 Lupi. Ferunt hominem à lupo præuisum subito consternari & vocem amittere, atque vice versa, si homo prius lupum viderit, eum eadem pati. *4. Quarundā mulierum.* Fertur in Sardinia fœminas esse, quæ si iratæ aliquem aspexerint, visu perimant. Sunt etiam homines quidam adeo malignæ naturę, vt recēs natis aspectu noceant. Quò illud Virgilij pertinet: *Nescio quis teneros oculis mihi fascinat agnos.* Nam vt arcu sagitta magno impetu in scopum fertur: Ita virus oculorum malignorum, rem obiectam penetrat eíque nocet. Nulli dubium est infici interdum oculos ex lippitudine oculorum aliorum. *5. Oculorū ęgrotātium.* Eiaculantur enim oculi lippi spiritus Pestilentes, quibus aliorum oculi læduntur, iuxta illud Ouidij.

> *Dum spectant læsos oculi, læduntur & ipsi,*
> *Multáque corporibus transitione nocent.*

Verisimile est ergo etiam virus animi per spiritus visiuos contagione animi infectos, effundi aliquando in alios homines, præsertim si conuersatio fuerit diuturnior.

Voce. Voce fit, cum pestifera laudatione rebus aliquid incommodi accedit. Solinus scribit quasdam in Aphrica hominum familias esse, quæ voce & lingua effascinant ex quadam naturæ malignitate, quæ si impensius fortè laudauerint pulchras arbores, segetes lætiores, infantes amœniores, egregios equos, canes generosos, pecudes pastu & cultu opimas, flaccescant paulatim & emoriantur. *Exempla.* Et apud nos sunt, qui non ferunt suos equos aut canes impensius laudari, præsertim ab iis quorum dubia est amicitia. Putant enim mali ominis esse. Quod etsi sæpe experientia comprobatur, velim tamen pios minimum tribuere huic rei, cùm superstitione non careat.

Tactu. Tactu fit, cùm parum auspicati homines fœtus recens natos attingunt. Sūt enim mulieres, quæ puerulos fascinant solo contactu, & multi surculos & plantulas contactu lædunt, vt moriantur.

Muneribus. Donatione seu munere nonnulli etiam læduntur, vt cùm parum auspicatæ fœminæ recens natis lac præbent, aut etiam inimici homines aliquid donant suis aduersariis. Est enim verissimum dictum, Inimicorum dona nocent, id quod Aiax suo malo agnouit, incumbens in gladium sibi ab Hectore hoste donatum. Verum est, inquit, prouerbium, quo dicitur: Hostium dona non dona, sed noxæ.

Magicum fascinum. Magicum fascinum est, cùm vel sensus hominum præstringuntur, vt aliud putent se videre, audire, palpare, quàm reuera est. Cuius rei suprà exempla dedimus, vel cum corpus totum mali artibus læditur, vt tandem ad extremam maciem deueniat, adeo vt totum pereat, vel cùm mentes hominum ita ligantur, capiuntur & inficiuntur magicis verbis, vt homines compotes mentis non sint, sed quodammodo stupescant, ex quo fit, vt præposterè de rebus suis iudicent. Nam voluptuaria quadam titillatione permulsi, pericula & incommoda sua non intelligunt, sed existimant se esse felices & à magno errore liberatos. Hinc transtulit Paulus vocabulum fascini ad Gal. 3. 1. vbi inquit: O stulti Galatæ, quis vos fascinauit vt non crederetis veritati? Vt ergo fascinum magicum stupidos facit: Ita spirituale ἀνοήτους reddit. Sed vide quæ in locum Pauli Lutherus annotauit.

DE AVGVRIO.

Quid sit. Tertio loco Moses augurium & auspicium ponit, videlicet cùm diuinatio petitur ex auiū gestibus seu garritu. *Aquilæ & Cornicis augurio.* Apud omnes aquila faustum successum significauit, volans, citra laborem, faustissimum, sedens, faustum, sed non sine labore. Contra cornix cornicans infaustum signum habetur. Quo illud Virgilij pertinet.

> *Sæpe sinistra caua prædixit ab ilice cornix.*

Aliarum auium. Corui crocitantes, aut noctuæ encubantes supra domos, mortem alicuius vulgi iudicio prænunciant. Bubones similiter bubulantes infausti ominis sunt, iuxta illud,

> *Ignauus bubo dirum mortalibus omen.*

Item:

> *Bubulat horrendum ferali carmine Bubo.*
> *Humano generi tristia fata ferens.*

Pica auis in vicino loco, vel supra domum cantillans, hospites nouos aduenturos putatur significare, & sanè sæpe euentus respondet, & sæpe non. Huiusmodi omnia auguria tutissimum est asper-

aſpernari, tanquam ludibria Diaboli. Quod etiam gentilis Poëta fecit, cùm de occiſo vate ſic ſcribit:

Non tamen augurio potuit depellere peſtem.

Auguriorum deteſtatio.

Quid enim vanius eſt quam ad regendas noſtras actiones, & expectandos euentus actionum noſtrarum, obſeruare in quam partem aues volitent, aut quomodo aut vbi garriant? Huius ſuperſtitionis etiam eſt inſpectio extorum animalium, cuius vanitatem Dux quidam Athenienſis ſcitè reprehendit. Nam cùm Pruſias rex negaret ſe audere pugnare, quòd exta prohiberent, reſpondit, At tu, inquit, caruncula vitulinæ mauis quam Imperatori veteri credere? Proinde laudandum iudico reſponſum Hectoris quod eſt Iliados 12. qui cùm Polydamas ex volatu aquilæ vnguibus tenentis ſerpentem prædiceret augurium contra Troianos eſſe, reſpondit, εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. Optimum augurium eſt pugnare pro patria.

DE MALEFICIIS.

Quid ſint malefici.

QVarto loco in Moſe ſequitur: Neque maleficus, ſcilicet ſit inter vos. Malefici in genere dicuntur omnes, qui quouis modo aliis nocent & malefaciunt iniuſtè. Et maleficium dicitur, quicquid improbè committitur. Hinc ad certum genus nomen transfertur κατ' ἐξοχὴν, vt malefici dicantur artium magicarum periti, qui ſuis artibus ad quiduis vtuntur & maleficium idem ſit quod magia illa infamis. Tertiò ab hoc genere rurſus ad certam ſpeciem generi ſubiectam transfertur, vt hoc loco. Specialiter enim hîc malefici dicuntur propter facinorum deteſtandam abominationem, qui arte magica hominibus, animalibus aut frugibus malignè nocent, aut eas de loco in locum transferunt; quorum facinus deteſtandum maleficium à Moſe nominatur. Admodum familiare eſt maleficis imagines cereas, filis per omnia membra tractis, eorum hominum facere, quibus nocere volunt. Has imagines baptizatas, & aliis ceremoniis conſecratas, in locum ſecretum ſeponunt, vt arte ſua affligant inimicos pro arbitrio. Si enim volunt manum inimici torqueri, pungunt vel incendunt manum cereæ imaginis. Si volunt claudum fieri, vulnerant vel incendunt pedem alterum. Si volunt eum capite laborare, pulſant vel incendunt caput. Hîc Diabolus, permittente Deo, ad precamina maleficorum promptus adeſt & exequitur, quatenus illi à Deo permittitur, vt miniſter, imperata veneficorum.

Maleficium.

Malefici ſpeciales.

Maleficorum artes abominandæ.

Exempla & conatus.

Venefica, pecunia vel largitionibus corrupta, adimit viro potentiam maſculam & exiſtimat ſe in ſuam cuſtodiam reponere virile membrum. Effectus ſanè ſæpe votis reſpondere videtur, Diabolo adhibente veneno vires clam eneruante. Eadem rurſus cùm volet reſtituit eodem miniſtrante. Verum quòd ipſa putat ſe habere in cuſtodia aliquid, præſtigium Diabolicum eſt. Huc Philtrum pertinet. Sed ſciendum eſt duplex eſſe Philtrum, vnum Naturale & laudabile: Alterum Magicum & damnabile, quod huius loci eſt. Philtrum naturale eſt cùm honeſti mores, pietas & probitas aliquem ad amorem honeſtum inuitant. Vnde Menander:

Philtrum duplex.

Naturale.

Philtrum optimum boni mores ſunt.

Magicum

Magicum Philtrum eſt, quicquid amoris conciliandi gratia arte Magica paratur, ſiue ſit poculũ, ſiue res alia, ſiue nuda incantatio, qua impurus amor, ſeu potius furor, conciliatur: Iuxta illud Ouidij:

Philtra nocent animis, vimque furoris habent.

Exempla Philtri magici.

Vt pecora inimicorum moriantur, veneficæ infodiunt in terram, neſcio quas imagunculas & ineptias, in quibus prorſus nulla vis eſt per ſe ad nocendum animalibus.

Aliud.

Saga, acceptas aqua plenas ſcopas, leuat in altum, excutit aquam in aërem vt pluuiam efficiat. Hîc ſæpe Dæmon præſto eſt & imperata exequitur.

Aliud.

Malefica pacta mercedem dat nautæ nodos, quibus ventus excitatur pro ipſius arbitrio. Et refertur neſcio de qua anicula, quæ dedit cuidam in funiculo tres nodos: Soluto primo, inquit, habebis aërem placidum. Si ſecundum ſolueris, habebis fortiorem. Si tertium, caue tibi. Tempeſtas enim erit. Quidnam ſcriptor hac arte nobilitat Noruagicas fœminas. Huius generis maleficij meminit Virgilius cum ait:

Hæc ſe carminibus promittit ſoluere mentes,
Quas vult, aſt aliis duras immittere curas:
Siſtere aquam fluuiis, & vertere ſydera retro:
Sub pedibus terram, & deſcendere montibus ornos:

Aliud.

Sunt qui malleis maleficis oculos furum abſentiũ & ignotorum excutiunt, multò furibus deteriores: Digni ſanè, qui pro vno oculo binos amitterẽt. Sed de maleficiis ſatis.

DE INCANTATIONE.

Nominis ſignificatio.

ETſi Hebræa vox latius patet & in bonam partem interdum accipitur: Tamen Latinum verbum incantare, eſt in perſonam aut in rem quamlibet carmine aliquid moliri, præter naturam & contra ordinem diuinum. Vt præpoſitione *In* motus in rem aut perſonam deſignatur: ita verbo *Canto* modus agendi ſignificatur. Præter naturam dico, quia nulla efficacitas per ſe eſt in verbis ſeu carminibus incantatorum, id quod ſuprà in ſecunda quæſtione demonſtrauimus. Contra ordinem diuinum addo, quia non ſolum pugnat incantatio cum natura & primo præcepto; verumetiam peculiari lege Dei prohibetur, & damnatur, tanquam res Deo abominabilis, quemadmodum ſuprà declaratum eſt.

De rei ſignificatione.

Verbo excantandi effectus incantationis ſignificatur. Excantare enim eſt incantamentis expugnare & ſuperare pro voto rem vel perſonam in quam incantatio dirigitur. Interdum tamen promiſcuè ponitur incantare pro excantare.

Duplex incantatio.

Porrò duplex eſt incantatio. Nuda vna, quæ ſolis verbis peragitur. Altera veſtita geſtibus & ceremoniis magicis, de quibus ſuprà monuimus. Quod apud gentes ignaras Dei fuerit incantationis vſus multa teſtantur teſtimonia, quæ ſuprà attigimus. Virgilius ait:

Carmina vel cœlo poſſunt deducere Lunam,
Ducite ab vrbe domum mea Carmina, ducite Daphnim.

Dicuntur autem omnia illa carminibus, id eſt, incantatione fieri, in quibus verba, carmina, precationes, imprecationes, & adiurationes contra ordinationem diuinam adhibentur. Nec intereſt ſiue ſacra ſint verba, ſiue profana, quæ adhibentur. Nam verbum Dei profanatur, quoties contra eius verum vſum, de quo ſuprà diximus, vſurpatur. Hîc merito quæri poteſt de incantatione ſerpentum obſtruentium aures ad voces incantatorum, cuius & poëtæ & ſcriptura meminerunt.

De incantatione ſerpentum.

Vigilius.

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Et Ouid.

Vipereus rumpo verbis & carmine fauces.

In Psal.58.5.hæc verba sunt: Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ obturantis aures suas ne exaudiat voces incantantium & venefici incantantis,sapienter. Atque ita non solùm apud profanos scriptores,verumetiam apud sacros celebre est carminibus recitatis cogi serpentes & aspides,vt virus ponant & mansuescant; nō quòd in carminibus recitatis sit vlla vis,sed quia Diabolus se ministrum incantatoribus præbet, vt homines in suos laqueos pertrahat.

Cur serpētes aures obturant incantamētis.

Sed non immeritò miretur aliquis quòd serpentes & aspides obturent aures, ne audiant incantamenta. Nam si non audirent,nullius essent efficaciæ. Hinc aliquis sic fortè colligit. Si obturatio aurium in serpentibus & aspidibus est naturalis,profecto incantationes ipsas esse naturales verisimile est,cum effectus naturalis sit caussæ naturalis. Respondeo. Serpentes & aspides nequaquam sunt natura edocti,vt obstruāt & obturent aures ad voces incantantium, sed idem qui efficax est in carminibus incantatorum pro suo arbitrio facit, vt serpentes aures obturent,vel non,vt ita persuadeat hominibus in sola pronunciatione & auditione verbi inesse efficaciam, quo paulatim eripiat hominibus verum verbi Dei vsum, nec frustrà hoc conatur Satan. Hodie enim multos videmus, qui audiunt verbum & putant se operæpretium facere verbum audiendo, etiamsi nec credant nec viuant secundum verbum. Sed pij norunt regulam. Beati qui audiunt verbum Dei,& custodiunt illud.Nam auditum & non custoditum mortua litera est.

DE MAGIA SPECIALI.

Magia nomen generale.

Septimo loco Moses magiam, videlicet specialem ponit. Alioqui enim magia complectitur omnes artes damnatas & prohibitas à Mose in lege quam supra adscripsimus.

Specialis, quid.

Est autem Magia specialis non illa,quæ nocet hominibus,aut aliis rebus damnum & nocumentum infert,sed quæ prodesse videtur.Ita enim Suidas discernēs inter γοητείαν, μαγείαν & φαρμακείαν,ait: μαγεία est inuocatio Dæmonum beneficorum ad aliquid conficiendum bonum. γοητεία fit per coactionem mortuorum etiam inuocatione: φαρμακεία veneficium, fit cùm aliquid alicui porrigitur sumendum ore, quod mortem sit allaturum certis incantamentis præparatum.Hæc Suidas. Sed venefici nomen posteà ad totum genus transfertur.

Iamblici Magi opinio.

Quoniam autem magia hæc specialis ad aliquid conficiendum bonum, vt aiunt,ordinatur, Iamblichus beneficis Dæmonibus nimium tribuens, non vult eam accusari,ne dum condemnari.

Refutatio eiusdem.

Ita enim ait: Non oportet artem totam accusari tot seculis vsu & magno labore comprobatam. Sed vbi, ò Iambliche,probaueris Dæmonas esse beneficos? Id nunquam poteris,nisi mel veneno tinctum bonum dixeris.Vbi ostenderis inuocationē Dæmonum stare posse cum vera Religione?non facies, donec hoc oraculum steterit,Dominum Deum tuum adorabis & illum solum coles:& vbi monstraueris omnia quę habent multorum seculorum vsum, & magno fiunt labore esse licita,quod tunc præstabis, quando vitia omnia,quæ inde vsque à principio præualuere, iustificaueris,quæ sanè habet,proh dolor,& vsum longum,& laborem plurimum. Cum hæc,inquam,feceris,tibi,ò Iambliche,assurgemus,& laudem tuendæ veritatis tribuemus.

Iamblichi interitus.

Verum quid tibi,ò Iambliche, hostis & persecutor nominis Christi,& plurimorum simplicium hominum seductor,vt deficerent à Christo,accidit? An non tibi ipsi exitio ars tua quam prædicas fuit? sed breuiter historiam adscribemus, in qua videre est quàm astutè diabolus hominibus insidiatur, vt plurimorum sanguis effundatur. Scribunt sub Valente imperatore Libanium Sophistam & Iamblichum alectryomantiam(id est, diuinationem per gallum gallinaceum)fecisse, inquirētes quis in regno Valenti successurus esset.

Alectryomantia.

Est autem alectryomantia,vt fertur,huiusmodi.Literæ 24. Grecæ pulueri inscribuntur & harum vnicuique tritici aut hordei granum imponitur. Deinde gallus dimittitur, carminibus quibusdam interim & incantamentis recitatis, & animaduertitur à quibus elementis grana capiat, quæ coniuncta id quod quærebatur ostendunt. Id igitur,cum Libanius & Iamblichus fecissent,cernebant gallum granum primum ex θ,alterum ex ε,tertium ex ο,quartum ex δ,sumsisse, quo fiebat vt ambigua hæc esset significatio θεοδ.Cum vel Theodorus,vel Theodotus,vel Theodulus, vel Theodosius significari videretur. Eius rei certior factus Valens,multos iis nominibus vocatos, ob suspicionem interemit,& ipsos diuinatores inquisiuit.Quo circa Iamblichus crudelitatem eius metuens veneno hausto vitam sibi ademit.

Obiectio pro magia religiosa.

Sed videor mihi audire quid nostri obiiciant. Discrimen clamitant permagnum esse inter Ethnicorum magiam & θεουργίαν (vt honestiori vocabulo vtamur) Christianorum: illi enim Dæmonas, hi sanctos inuocat. Illi profanis, hi sacris verbis vtuntur:illi characteras ignotos,hi signaculum crucis vsurpant.

Responsio,

Vide quæso astutiam Satanæ, pingentis suas imposturas pietatis fuco. Quantum enim ad inuocationem attinet, nihil plane interest. Nam siue Dæmonas inuoces, siue sanctos,à Deo defecisti,cuius solius cultus est inuocatio. Si addis Christi nomen & sacra Dei verba, item signaculum crucis rem totam polluis abusu, vt qui nec mandatum nec promissionem, sed interdictum & comminationem habeat. In characteribus, qualescunque sunt, nulla est efficacia nec natura, nec ordinatione diuina, quemadmodum suprà demonstratum est.

Superstitionū magicarū in Papatu refutatio.

Verùm, vt vanitas illorum qui pietatem prætendunt manifestior fiat,exemplum quod in papatu vsitatissimum est, adiiciamus. Si quis inquiunt, laborat Epilepsia, & aliquis interueniens in laborantis aurem clamauerit:Balthasar,Melchior & Caspar te sanent, mox virtute huius vocis sanabatur ægrotus. An non obsecro perinde est, ac si quis manifestè Dæmonas inuocaret? Hoc profectò fatebitur quisquis vel ad limen pietatis elementa salutauerit. Sed quid amplius faciunt? Vt securus reddatur aduersus Epilepsiam qui sic Magicè est sanatus, iubent eum alligare ad collum nomina trium regum, Balthasar, Melchior & Caspar, vnde hos lepidos versus fabricarunt.

Caspar fert Myrrham, Melchior Thus, Balthasar, aurum.
Hæc tria qui secum portarit nomina regum,
Soluitur à morbo Domini pietate caduco.

Hîc coniungunt Belial & Christum, inter quos nunquam conueniet. Confundantur igitur omnes, qui

qui sub quauis specie à Deo ad non ordinata & illicita media confugiunt. Quicunque hîc quærunt aufugia quibus se excusent, quærunt præcipitia vnde ad postremum deiicientur in infernum. Qui ergo Deum verè timent, nihil tentent, quod vel manifestè contra Deum est, vel de quo iusta dubitatio esse poterit.

De annulo curante epilepsiam. Sed quid, inquies, dicis de annulo, quo dicitur curari Epilepsia? In Anglia enim ante lucem Euangelij illic ortam, creditum & exploratum scribitur, quod si annulus fieret ex auro, à rege Angliæ, die quē vocant Parasceues, oblato super crucem, valeret contra Epilepsiam, si laborantis digito imponeretur. Profectò non dubito Diabolum hoc suo miraculo voluisse confirmare idololatriam, & ligni crucis impiam adorationem in hominum perniciem. Nec plus tribuo facto regis Galliæ. *De strumis Gallorum, autoris sententia.* Fertur enim quod si quis Struma laborans veniret ad regem Galliæ & rex attingeret ægrotum & dixerit: Rex te tetigit, Deus te sanat, mox sanetur. Quid enim hoc aliud est quàm ludibrium Satanæ? Sed vtrobique & in Anglia, & in Gallia ad lucem Euangelij istas Diabolicas tenebras euanuisse credo. Sed de his satis superque.

CONCLVSIO.

Finis huius scripti. HActenus de superstitione Magica diximus, quæ iudicauimus digna esse commemoratione, idque in hunc finem, vt pij admoniti detestentur, execrentur ac fugiant omnes illicitas artes à Diabolo in mundum inuectas, vt hominibus scientiam salutis veram adimat, & in ipsius locum suas imposturas & laqueos substituat, in contumeliam Dei & in hominum certissimum interitum. Nunc coronidis loco pauca adiiciemus.

I. Generalem instructionem, qua quisque erudiatur, quomodo se armet aduersus magicas imposturas, trademus.

II. Consilium dabimus ministris Euangelij, quomodo cum Magis agent, vt eos ab errore suo reuocent.

III. Magistratui præscribemus quid sequi poterit, bona conscientia, cum huiusmodi tristes casus offeruntur.

DE PRIMO.

Instructio generalis. ETsi instructio generalis, qua quisque erudiatur quomodo se aduersus Magicas imposturas armet, admodum facilis est, & si vno verbo dixeris vnam pietatem ἀλεξιφάρμακον esse omnium malorum, totum dixeris: tamen vt plenior sit instructio, distinctius agemus. *Eiusdem distinctio.* Quicquid enim distinctè traditur, citius percipitur, perfectius cognoscitur, melius retinetur & suauius recolitur. Ante omnia ergo tenenda est hęc regula tanquam fundamētum. Omne malum aut culpę est, aut ex culpa. Malum culpæ, peccatum est: Malum ex culpa pœnæ dicitur. *Malum culpæ ab homine.* Quod culpa sit hominis propria, nemo, vt opinor, inficiabitur. Nam illorum dogma, qui Deum autorem peccati faciunt, nostræ ecclesiæ magno consensu & iustissimè detestantur. *Malum pœnæ à Deo.* Quod autem malum ex culpa, seu propter culpam sit à solo Deo, confirmatur dicto Domini, quod est Amos 3. Nunquid erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit? Hoc autem malum Dominus facit, nunc efficaciter, nunc κατ᾽ συγχώρησιν id est, permissiue, sed nunquam iniustè. Verissimum est enim cuiusdam patris dictum. *Nec natura Dei nocere quicquam iniustè potest, nec natura Dei nocere iniustè quemquam patitur.* Et Seneca verè ait: *Nemo sine suo vitio miser est.*

In afflictionibus à Satana aut eius seruis illatis, quid cogitandum. Ex hac regula tanquam ex immoto principio cōcludat pius apud animum suum, quod nec Diaboli, nec Magi, nec alij homines possint sibi nocere citra culpam, quam Dominus iusto suo iudicio, & paterna misericordia punit. Ideo Iob, cùm Diabolus ipse corpori morbum, familiæ necem, & fortunis vim per Chaldæos intulisset, ait: Sit nomen Domini benedictum. Dominus dedit, Dominus abstulit. Et addit, Etiamsi me occiderit, in ipsum sperabo. Nec dissimulat peccatum suum, cùm agnoscit redemtorem. Sciuit ergo Iob, nec Chaldæos suis artibus, nec Diabolum sua malitia sibi nocere potuisse, sine sapienti Dei consilio, iusto iudicio, & paterna misericordia.

Obiectio. At hîc fortè obiecerit aliquis, Abel citra culpam occiditur à fratre: Baptista innocens trucidatur ab Herode. *Responsio.* Respondeo. Nec Abel, nec Iohannes culpa carebant digna eo mortis genere, quo sunt affecti. Tametsi enim personæ respectu, & Abel & Iohannes innocens erat coram iudicio humano, tamen respectu naturæ vitiosæ, vterque reus erat coram Deo & dignus pœna. Si ergo personam respicis per se, δοκιμασία fuit. Si naturam, τιμωρία iusta. Si Cain, & Herodem, crudelis & iniusta tyrannis. Si Deum, iudicium & misericordia. Si ecclesiam, exemplum fortunæ ecclesiæ totius in hac vita.

Consilium tutissimū. Hac regula firmissimè in animo constituta proximum est, vt à culpa abstineat qui in malum propter culpam incurrere nolit. Nam propter iniquitates corripit Dominus hominem Psalm. 39. 12. Et quia impossibile est, vt Nazianzenus ait: Hominem esse & non peccare, quatuor facienda sunt. *1. Abstinendum à peccatis contumacibus.* *Primùm*, Summa cura cauenda sunt peccata voluntaria, seu contumaciæ, quibus excutitur Spiritus sanctus, amittitur fides, vastatur conscientia, & homo auersus à Deo Satanæ se mancipat, rursus subiectus maledictioni diuinæ, & morti æternæ, donec resipiscat. Ex quo fit, vt Satanas in eo sit efficax, ad Ephes. 2. *2. Pœnitentia vera ad meritum Christi confugiendum.* *Deinde* peccata quæ ex ignorantia & infirmitate quotidie etiam à sanctissimis committuntur, vera pœnitentia, quæ nititur merito pretiosi sanguinis Christi, eluenda sunt; quorum quotidie ex mandato Domini remissionem petimus. Huc illud Iohannis pertinet, 1. Ioann. 2. 1. Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propiciatio pro peccatis nostris, & non pro nostris tantùm, sed pro totius mundi. *3. Ardenter & perpetuò precandum.* *Tertiò*, ardentibus precibus pugnandum est contra Diabolum & eius membra. Nam nulla re ita Diabolus terretur & repellitur à nobis, atque oratione ardenti, quę à pio pectore proficiscitur. Sicut enim musca, quantumuis magna fuerit, ab olla feruente fugit: ita Diabolus fugit ab homine cuius cor ardet vera Dei inuocatione qua Deo arctius iungitur. Atque hoc vult Iacobus cum ait: Subditi estote Deo, & resistite Diabolo, & fugiet à vobis. *Prouidentiæ Dei omnia nostra committenda.* *Quartò* in hunc modum animo tuo composito, subiicies te sapientissimæ optimi Patris prouidentiæ, iuxta verbum eius (omnibus curiosis carnis dubitationibus & quæstionibus exclusis) in vero timore, inuocatione, gratiarum actione & obedientia, cùm in cruce, tum in tota vita; certus, quòd ęrūnas huius vitę exceptura sit tandē sempiterna felicitas, quę nūquā artibus Satanę aut vllis aliis aduersis interrumpi aut minui poterit.

Hinc futurum eſt, vt feras patienter quacunque ratione Deus tuam fidem explorare velit, certo tibi perſuadens, quòd iuxta regulam Pauli: Omnia diligentibus Deum cooperantur in bonum, Rom. 8.27. Hæc regula, dulciſsima promiſsione, quæ eſt Eſaiæ 54.10. confirmatur: Montes mouebuntur, & colles contremiſcent, miſericordia autẽ mea non recedet à te, nec fœdus pacis meæ mouebitur, dicit miſerator tuus Dominus. Hinc videtur extruxiſſe Tertullianus dulciſſimum illud dictum de patientia: Adeo ſatis idoneus patiẽtiæ ſequeſter eſt Deus, ſi iniuriam depoſueris penes eum, vltor eſt: Si damnum, reſtitutor eſt: Si mortem, reſuſcitator eſt.

DE SECVNDO.

Miniſter Eccleſiæ quomodo excipiet magicæ impietatis reum.

QVid faciet pius Euangelij miniſter, cùm ſibi aliquis Magicæ impietatis reus offertur? Ante omnia caucbit, ne lancibus humanæ rationis vllum peccatum põderet. Nam omne peccatum quatenus in ſe conſideratur, pendendum eſt menſura eius, in quem peccatur. Cùm ergo Deus ſit infinitus, caueat miniſter Dei ne vllum peccatum cum Dei mandato pugnans tanquam vile reputet.

1. Peccatum Magorum eſt horrendum.

Quapropter omne peccatum magorum, quantumuis leue videatur coram hominibus, horrendam abominationem coram Deo, fœdam profanationem nominis Dei, turpem defectionem à Deo ad hoſtem eius diabolum, & dãnandam pacti, cum Deo in baptiſmo initi, violationem autoritate verbi Dei munitus, audacter & grauiter pronunciabit.

2. Diſcernendæ ſunt perſonæ.

Deinde quantum ad perſonas magicæ impietatis reas attinet, non eſt par ratio. Diſcernẽdum eſt enim inter eos, qui ſimplicitate quadam & pietatis prætextu, in alicuius, vt putant, commodum ſuam θεουργίαν exercent; & eos qui malitia peccant, vt aliis obſint.

3. Larua pietatis detrahenda eſt.

Quoniam autem qui ſimplicitate quadam & pietatis prætextu, vt alicui ſua arte commodent, Magiam exercent, pietatem prætendunt, dicúntque ſe bono conſilio, ac bona intentione permotos, facere quicquid faciunt, non vt noceant alicui, ſed vt opem afflictis ferant, quod Charitatis eſt opus. (Hæc ſunt ferè, quæ in ſui defenſionem adferunt Magi, qui ſua ſe arte opem ferre afflictis clamitant, & propterea ſe extra omnem culpam eſſe exiſtimant). Hanc laruam pietatis & caritatis detrahet ipſis miniſter Euangelij, idque hoc pacto. Ante omnia grauiter refutabit iſtam impiam opinionem, docebítque nihil pietatis nomine cenſendum eſſe, quod deſtituitur claro verbo, & expreſſo mandato Dei; nullum conſilium iudicandum eſſe bonum, quod cum ordine diuino & conſilio Dei pugnat; nullam intentionem bonitatis laude ornari debere, quæ regulæ Chriſtianiſmi aduerſetur: & nullum charitatis opus dicendum, quod corpori valetudinem, & animæ perniciem adferat. Hæc grauiter ſunt inculcanda, & ſcripturis confirmanda atq; demõſtranda.

4. Magnitudo peccati exaggeranda.

Deinde refutata opinione, qua ſuam impietatem palliarunt Magi, peccati quod commiſſum eſt Magica ſuperſtitione magnitudo & deformitas exaggeranda eſt, & oſtendendum iſta quatuor mala quæ modo recitauimus, videlicet, horrendam abominationem coram Deo, fœdam profanationem nominis diuini, turpem defectionem à Deo, & deteſtandam pacti, cum Deo initi in baptiſmo, violationem, in iſto peccato concurrere, vtut leue coram hominibus videatur.

Verùm ſi quis hîc obiecerit, nimis grauem ſententiam ferri in eos, qui ex errore peccant. Reſpondeo. Peccatum ex errore eſt duplex. Vnum quod non pugnat cum fundamento, nec fidem excutit, qualia ſunt multæ omiſſiones & infirmitates, Aliud quod ex diametro pugnat cum fundamento, atque illud euertit, quale eſt peccatum eorum magorum, qui ſe pietatis prætextu excuſant. Fidem enim promiſſionum diuinarum ſuffocat in cordibus, cùm eorum qui exercent magiam, tum illorum, qui arte magorum curari videntur.

5. Conſilium ex re præſenti capiendum.

Tertiò his ita confectis, grauiter, vt requirit diuini miniſterij maieſtas, conſilium ex re præſenti capiendum eſt. Nam in iſtum modum detracta bonæ opinionis pietatíſque larua & monſtrata peccati enormitate, aut emendationem promittunt qui peccarunt, aut manent pertinaces in ſua opinione, & pro hac ergo diuerſitate cum illis agendum erit.

Quomodo tractandus is qui emẽdationem promittit.

Si promittit emendationem, qui ſimplicitate ſua abreptus erat in ſuperſtitionem magicam, & rectè inſtructus verbo Dei, tangitur vero dolore cordis propter peccatum à ſe commiſſum, hortabitur eum miniſter Euangelij ad pœnitentiam, monſtrabit gratiam ſuperabundare peccatum, oſtendet bonitatem Dei & clementiam non volentis mortem peccatoris, ſed conuerſionem vt viuat. Si hîc peccator admittit conſolationem, & erigitur diuinis promiſſionibus, confirmandus eſt in eo propoſito, & admonendus ne ſe rurſus in laqueos Diaboli ob vlla terrena commoda pertrahi ſinat, & ſignificandum eſt illi, quàm periculoſum ſit peccatum verè agnitum iterare. Nam inde paulatim dedolentia quędam naſcitur. Atque ita inſtructum & admonitum in pace gratiis Deo actis, abire iubeat.

Regulæ, de peccatis publicè notis, aut non.

Verùm quia factum ipſum aut publicè notum eſt, aut non, teneãtur hæ regulæ, ex lege charitatis & ex verbis Domini, Matth. 18. extructæ.

Prima, ſi publicè notum fuit factum, publicè miniſter verbi declaret peccantis conuerſionem, vt tollatur ſcandalum, deprecetur nomine rei culpam apud Eccleſiam, petet preces ad Deum pro eo fieri, vt in poſterum caueat Diaboli inſidias: moneat quoque totum cœtum, vt vigilet & oret, ne quis inſidiis Diaboli circumuentus, gratia excidat.

Secunda, ſi factum publicè non innotuit, charitas ſuadet, vt miniſter Euangelij delictum fratris tegat. Hoc enim modo & ſcandalum vitatur, & famæ proximi conſulitur. Atque hoc eſt quod Dominus vult cùm ait: Si peccauerit in te, id eſt, te conſcio, frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipſum ſolum, ſi te audiuerit, lucratus eris fratrem tuum.

Pertinaces vt tractandi.

At ſi manet pertinax in ſuo propoſito, nec vult reſipiſcere, miniſter verbi regulam Domini ſequatur & adiungat ſibi vnum atque alterum virum grauem, vocétque reum, vt oratione, doctrina, admonitione, & obiurgatione conuincatur de ſuo errore. Quod ſi conuictus reſipuerit, agatur cum illo, iuxta regulas quas modo tradidimus. At ſi contumax eſſe perrexerit, excommunicatione feriendus eſt, vt pudore ſuffuſus tandem ſapiat. Verùm ſi non corrigitur excommunicatione, ídque breuiſſimo temporis ſpacio (Nam mora periculum habet, ne alij contagione polluantur) res deferatur à miniſtro verbi, ad politicum magiſtratum, vtriuſque tabulæ cuſtodem, cuius officium eſt tollere ſcandala, vel exilio, vel pœnis corporalibus, in iis præſertim, qui ſunt inſanabiles.

De pœna eorum qui illicitis artib. damna inferunt.

Expoſuimus hactenus noſtrum conſilium de iis, qui ſimplicitate quadam & obtentu pietatis magia vtuntur, in commodum, vt aiunt, aliorum, & oſten-

& ostēdimus quomodo cum illis agendum sit, quò sanentur. Iam vno verbo de iis qui illicitis artibus, hominibus, animantibus, aut frugibus damna inferunt, dicemus. His conuictis legitimè de suo facinore, gladius politicus non parcet. Crudelis est enim misericordia, in multorum damnum vni parcere. Quare dictum Bernhardi iustissimum est: Melius est vt pereat vnus quàm vnitas.

Facinorosi quo modo sunt à verbi ministris instituendi.

Cæterùm, quia minister verbi, salutem animæ miseri quæret, vsitato in nostris ecclesiis ordine agat cum reo. Hoc est *Primum* inculcet reo, de quo sumetur supplicium, magnitudinem & enormitatem peccati sui, quam si agnoscit, erigatur promissionibus, vt suprà monuimus. Deinde de supplicio quod sustinebit ex sentētia magistratus docebitur. Primùm, quod illud supplicium nequaquam sit expiatio peccati sui coram Deo. (Hic enim vna mors Christi locum habet) sed iusta vindicta, quam magistratus ex mandato Dei exercet in eos, qui humanam societatē sceleratè læserunt, & scandalo graui ecclesiam Dei vulnerauerunt. Satisfit igitur non Deo per illud supplicium, sed hominibus solummodo, qui læsi erant. *Deinde* supplicio afficiendus admonebitur, quòd tametsi supplicium quod sustinebit, ex sententia magistratus, iusta pœna sit pro peccato: tamē fiat sacrificiū Deo gratum, modo tēperetur fide, obedientia & patientia. Nā fides qua accipit remissionē peccatorum; obediētia, qua se Deo & legibus subijcit, & patientia, qua forti fert animo se propter suum peccatum puniri, notant supplicij conditionem, idque ex mera bonitate Dei, vt cultus Deo gratus euadat ex gratia, quod sua natura iustum supplicium erat, iuxta illud; Psal. 51. 19. Sacrificium Deo gratum Spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despicies: huc exēplum latronis qui cum Christo propter sua malefacta cruci affixus est, pertinet. Hic enim fide adiunxit se Christo, voce clara iustum esse suum supplicium agnouit, atque ita Deo & legibus obtemperans, patienter pœnam quam meruerat, sustinuit, non dubitans de promissione Christi, qui sibi dixerat: Hodie mecum eris in paradiso. Quod ergo Latroni natura sua iusta pœna erat, conuersum est pœnitenti in magnum gaudium. Nam & in medio supplicio Spiritus Christi assistentia confortatus est, & morientis anima à crucis patibulo, in paradisum beata & immortalis est ingressa. At sinistri Latronis supplicium, quia non erat temperatum fide, obedientia et patientia, non fuit sacrificium Deo gratum, sed Diabolo iucundissimum spectaculum, qui effusione sanguinis humani mirum in modum delectatur. *Tertiò* docebitur reus de consilio Dei, volentis ipsum in manus magistratus venire, & ab eo puniri propter sua facinora. In hoc Dei consilio, duo sunt obseruanda & reo diligentissimè inculcanda, videlicet Misericordia Dei & Iudicium Dei. Misericordiæ quidem est, quòd Deus facinorosum supplicio inuitare ad seriam pœnitentiā velit. Multos facinorosos cùm ducerentur ad locum supplicij audiuimus dixisse. Si Deus me in manus magistratus puniendum propter mea scelera non tradidisset, actum fuisset de mea salute, omnino in peccatis meis fuissem mortuus, æternùm damnandus. Nunc autem gratias ago Deo meo, qui ex sua magna misericordia me ad supplicium vocat, vt isto pacto, me conuertat, & conuersum sanet. Exempla ministris verbi nota sunt. Iudicij verò est, quo Deus propter conseruandam & tuendam humanam societatem, & ecclesiam, hanc disciplinam velit conseruari, vt qui publicè peccarunt, publicè etiam pœnas luāt. Hac enim ratione minuuntur scandala, tranquillitas conseruatur, honestas defenditur, & pietas propagatur inter homines.

DE TERTIO.

De officio Christiani Magistratus adu. Magos.

Tertio loco proposui me dicturum aliquid de officio Christiani magistratus seu Iudicis, ne quid faciat in iudicando contra consciētiam, & quia nunc de magicis superstitionibus agitur, tria ordine faciemus.

Primùm refutabimus eorum errorem, qui iudiciū de rebus magicis ad politicum magistratum pertinere negant.

Deinde de accusatione & eius variis modis quædam attingemus, vt iudex de hac re admonitus, diligentius de suo officio cogitet.

Postremò qualem oporteat esse iudicem, eiusque sententiam breuissimè exponemus.

1. Iudicium de rebus magicis ad politicum magistratum pertinet.

Error eorum qui iudicium de rebus magicis ad politicum magistratum, seu iudicem pertinere negant, nimis crassus est, & indigna piis mentibus. Non enim intelligunt isti magistratum esse custodem vtriusque tabulæ. Non perpendunt cur iudices in scripturis, Dij, Patres, & Pastores cognominentur. Quò quæso pertinebit diuini nominis communicatio, nisi vt admoneat iudicem seu magistratum politicum, vt cogitet summam & primam curam sibi esse debere veræ religionis tradendæ, conseruandæ & propagandæ, inter homines? Iam autem cùm vera religio, nisi destructa falsa religione tradi, conseruari & propagari non possit, quis non videt piorum regum & principum, hoc est, summorum iudicum officium esse superstitiones omnes, inter quas vel primum locum occupant imposturæ Magicæ, legibus & pœnis tollere? Eodem pertinet patrum & pastorum appellatio, de qua aliàs diximus. Huc non ineptè referes duo illa Platonis præcepta, quorum Cicero meminit. Vnum: Quod qui præsunt reipublicæ, vtilitatem ciuium sic tueantur, vt quicquid agant ad eam referant, obliti commodorum suorum. Alterum, vt totum corpus reipublicæ procurent, ne dum aliquam partem tuentur, reliquas deserant. Iam verò qui negant ad iudicem politicum pertinere iudicium de rebus magicis, nōne tacitè vtilitatem ciuium, & procurationem totius corporis reipublicæ ad Magistratum pertinere inficiantur? Si quis obiecerit, nullam legem de istis rebus esse latam in hoc regno, audiat vocem Dei omnibus humanis legibus anteponendam: Exod. 22. 18. Maleficam ne patieris viuere. 1. Audiat leges Imperatorias, quæ idem seuerè imperant. Sciat consuetudinem longam huius regni, cum verbo Dei & cum religiosorum imperatorum legibus congruentem, vim legis habere. Sed quid multis? Magistratus præcipuū munus abolet, qui illius legibus & pœnis, manifestam nominis diuini profanationem coërcendi adimit.

2. Accusationes in magos, veneficos, & Sagas, quales esse oporteat.

Accusatio secundo loco sequitur, de qua ideo dicam, quia interdum iudices, etsi norunt flagitia quæ committuntur: tamen se excusant quò minus in flagitiosos animaduertant, propterea quòd nullus sit qui accuset: Ita enim admoniti de suo officio respondere solent. Verum hic sciendum est, quòd tria sint accusandi genera. Primum, cùm publica fama aliquem notat & accusat. Secundum, cùm in republica benè constituta, censores morum ad magistratum deferunt, quæ corrigenda & punienda iudicant. Tertium, cùm priuatim læsus accu-

ſationem inſtituit coram legitimo Iudice. Quantum autem ad accuſationem, quæ fit per publicam famam attinet, ſciat Chriſtianus Iudex ſuum officium eſſe in Republica: quod eſt boni patris in familia. Quid hic facit bonus Pater? Si fama peruenerit ad ipſum eſſe in ſua familia hunc vel illum qui nequiter agit, nonne ſtatim omnibus modis inquirit, nec deſinit inquirere, donec ad veram rei cognitionem venerit? Atque ita, quantum in ſe eſt, de ſua domo ſcandalum tollit. Si hoc facit Paterfamiliâs in vna domo, multò magis Chriſtiani Iudicis erit, & præſertim ſummi, qui Pater patriæ appellari gaudet, inquiſitionem ſeriam facere, vt tandem cognoſcat veráne ſit publica fama, an non, vt tollat ſcandala quibus multi offenduntur. Omitto breuitatis gratia exempla. De aliis duobus accuſationum generibus nihil opus eſt dicere, niſi vt ſecundum leges inſtituantur & determinentur, audita vtraque litigantium parte, iuxta illud Senecæ dictum. Qui ſtatuit aliquid, parte inaudita altera, æquum licet ſtatuerit, haud æquus eſt. Deinde vt litigantiũ, hoc eſt, accuſatoris & rei officium eſt tantummodo oſtendere rem ita eſſe, vel non eſſe: ſic factum, vel non factum eſſe: ita ſolius iudicis eſt rem vel factum iuſtum vel iniuſtum cognoſcere, & pronunciare, & non diſcere à litigantibus.

3. Qualem oporteat eſſe Iudicem.

Cæterùm, qualem requiro iudicem breuiſſimè accipite. Iudex ſit ſapiens, vt legem intelligat. Sit bonus, vt calumnias auerſetur. Sit prudens, vt legem rectè ad cauſſam accommodet. Potens, vt delinquentes coërcere & innocentes defendere poſſit. Sit timens Dei, ne quicquam ex priuatis affectibus agat, quo polluat conſcientiam ſuam, ſed omnia ad gloriam Dei, & vtilitatem reipublicæ, cui præeſt, referat; vt & nomen Dei, & paſtoris, & patris piè tueatur. Breuiter, cogitet ſe miniſtrum Dei eſſe, vt exerceat non ſuum ſed Dei iudicium. Qui enim ſuũ ex affectibus exercet iudicium, experitur aliquando verum dixiſſe Poëtam qui ait,

ὢ σὺ κακῶς δικάσας σε θεὸς μετέπειτα δικάσει.

1. An pœnas Legibus ſancitas Iudici remittere liceat.

Porro quia Iudex exercet non ſuum ſed Dei iudicium, cuius regula Lex eſt, duæ quæſtiones ſe hîc offerunt. Vna, an liceat magiſtratui aliquando reo cõtra legem apertam peccanti parcere, an non? Altera, an ἐπιείκεια, quæ cum verbis legis pugnat, ſit cuiuſuis Iudicis nec ne?

De prima quæſtione, videlicet, an liceat Iudici, delinquenti contra legem parcere an non. Hæc teneatur regula: Quando extrema voluntas legis patitur mitigationem, & qui peccauit, poteſt emendari ſine grauiori pœna, & ſocietas humana non periculoſè ſcandalo offenditur, poteſt Iudex Chriſtianus exemplo Dei (cuius vice in iudicando fungitur) vel mitigare pœnam, vel parcere omnino reo, modo ſuppliciter petat veniam, & ſeriam promittat emendationem.

Hæc regula copulatiuè eſt accipienda. Nam ſimul oportet finem, ſeu extremam voluntatem legis (quæ abſque omni dubio eſt pia ſocietatis humanæ conſeruatio) conditionem peccantis, & totum reipublicæ corpus intueri. His enim ſimul collatis & conſideratis, facilè intelligat prudens Iudex, quando Iuſticia, & quando Miſericordia ſit vtendum. Exemplis breuitatis gratia ſuperſedeo.

2. An cuiuis Iudici ex æquo & bono, rigore Legis omiſſo, iudicare liceat.

De altera quæſtione, an ἐπιείκεια, quæ cum verbis legis pugnat, ſit cuiuſuis Iudicis nec ne? Sunt enim Iudices ſupremi, intermedij, & infimi ſeu populares. Si Iudex qui eſt infimi ordinis ἐπιείκειαν admittit, hoc eſt, ſi non iudicat ſecundum τὸ ῥητὸν legis, ſed, vt putat, ſecundum διάνοιαν, periculo ſe inuoluit, & calumniatoribus ſe exponit, ideo ſic agat, nõ ſtatim puniat iuxta verba legis, ſed cauſſam deferat ad ſupremum Iudicem, cuius ſolius eſt legem accommodare ad cauſſam, eámque interpretari, idque cùm ex conſideratione finis vltimi legis, tum ex circumſtantiarum, perſonarum & rerum examinatione. Atque hoc faciet quando voluntas legiſlatoris cum verbis legis prudenti Iudici videtur pugnare, alioqui non. Nam ſi mens legis & τὸ ῥητὸν concurrunt, nullus locus ἐπιεικείᾳ relinquitur. Hanc ἐπιείκειαν ideo eſſe ſupremi iudicis dixi, quia is ſolus viua Lex ſuorum eſt ciuium, cui reliquos omnes parere oportet.

Porro in ſententia ferenda, inter ſupremum Iudicem & ſubordinatum, tenendum eſt hoc diſcrimen. Supremus Iudex poteſt in ferenda ſententia probabiles coniecturas ex multis ſignis congeſtas, ſequi. Signorum enim plurium collatione certificatur Iudicis conſcientia, vt de qualitate cauſſæ non dubitet. De ſignis ergo rectè à Poëta dicitur: Quæ ſi non proſunt ſingula, multa iuuant. At ſubordinatus Iudex debet habere vel ſpontaneam confeſsionem rei, vel teſtes ſufficientes, de quorum fide non hæſitat. Atque hæc cauſſa eſt, cur cauſſæ dubiæ ſupremo Iudici reſeruentur. Siquidem ſubordinatus Iudex non conſcientiæ ſuæ teſtimonio contentus eſſe debet, ſed teſtium quorum fides digna eſt, aſſeueratione, iuramento ſolenni adhibito, opus habet.

APPENDIX, DE QVINQVE CONSILIARIIS PESSIMIS.

Quinque ſunt Conſiliarij iniqui, qui cùm admittuntur, cum ſuis ſuffragiis, ad ferendam de quauis cauſa ſententiam, actum erit de æquitate.

Horum nomina ſunt:

1. *Beneuolentia.*
2. *Odium.*
3. *Contemtus.*
4. *Metus.*
5. *Spes.*

Hi enim ſæpe peruertunt iudicium, hoc eſt, iuſtificant impium & condemnant iuſtum.

1. *Beneuolentia*, ſontem ſæpè abſoluit vel contra leges manifeſtas, vel legibus Sycophantia deprauatis & iniquiſſimè detortis. Ideo Nazianzenus rectè dicit, *Beneuolentiam ſæpe facere vt Iudicem veritas vel fugiat, vel calumniis obruatur.* Hîc Iudex cogitet quid faciat, cùm Deum iniquæ ſententiæ teſtem faciat. Non enim ſuam, ſed Dei ſententiam pronuntiabit Iudex. Cùm igitur contra Deum pronuntiat, non tam Iudex quam Iudas cenſendus eſt.

2. *Odium* inſontem ſæpe condemnat ſimili modo, hoc eſt, aut contra legem manifeſtam, aut deprauatis legibus. Quid enim non audet odium, furori inueterato ſimile? De his duobus iniquis conſiliariis, Deus hanc fert ſententiam apud Eſaiam,

Esaiam, cap. 1. 23. Qui iustificat impium & condemnat iustum, vterque est abominatio coram. Domino Nec mirum est, cùm & mens eorum sit polluta mala sententia, & conscientia contaminata malo proposito, contra naturam fidei Christianæ, & dilectionem fraternam, sine quibus homines frustrà de Christianismo gloriantur.

3. *Contemtus* & reum & pauperem negligit. Reum quidem vt indignum, cuius magna habeatur ratio, siue damnetur, siue absoluatur: Pauperem verò, vt indignum, cuius nomine Iudex molestiam in examinanda causa sibi sumat. Narratur historia de quadam fœmina paupere, quæ affecta iniuria à quodam ciuium suorum, venit ad Regem, conqueritur de iniuria sibi facta. Rex autem accinctus itineri, respondet, sibi otium non esse istam controuersiam audire: cui mulier, Estne tibi otium vt Rex sis & saluteris? Hoc audito, Rex incipit cogitare de Regis officio, & vocato aduersario mulieris, & auditis vtrinque partibus, mulierem insontem pronunciat. Si hoc fecit Iudex Ethnicus, quid faciet Christianus?

4 *Metus* declinat pericula. Iudices enim, præcipuè qui sunt plebeij ordinis, cùm non possunt sustinere potentum iram, sæpe non tam in gratiam eorum pro quibus inuiti iudicant, quam vt ipsi vitent pericula, peruertunt iudicium. O quanta est hæc impietas, plus hominem quàm Deum timere! Magis metuere pulueris & cineris indignationem, quàm iram Dei!

5 *Spes*, quintus Consiliarius iniquus, cùm sibi amicos conciliare cogitat, placentia pronunciat: ex quo fit, vt iustus causa excidat & contra eum pronuncietur. Norunt fortè Iudices ipsi, non esse huius rei rara exempla. Cùm antiquas leges sibi aduersari vident, confugiunt ad nouas. Si hæ aduersantur, interpretationem quærunt, non ex Legislatoris mente, sed ex priuatis affectibus, quos in iudicium adferunt.

Vt autem Christianus Iudex non det locum istis iniquis Consiliarijs, existimet ex verbo Dei quanta sit grauitas peccati Iudicis, aliquem insontem condemnantis, & quanta pœna istud peccatum aliquando excipiat. Nam qui aliquem iniustè condemnat, primùm quantum in se est, Deum homicidam facit. Deinde seipsum abominabilem reddit coram Deo, vastata conscientia & excussa fide. Ad hæc, quando innocentem iniustè condemnat, notam ipsi infamiæ post mortem inurit, quæ infamia transit in familiam, & alios amicos. Præterea societatem humanam, quam conseruare deberet, fœdè lacerat, dum eius partem aliquam iniustè destruit. Postremò, vt tristitiam adfert bonis Dei Angelis, quos Deus hominibus attribuit custodes: Ita exhilarat Diabolos, qui homicidijs alijsque iniustis sententijs delectantur. Hoc si cogitarent Iudices, non facilè personarum acceptio eos à recto abriperet, nec se socios facerent malignorum spirituum, qui nulla re magis delectantur, quam si videant homines in mutuam perniciem incumbere.

LIBELLVS DE CONIVGIO, REPVDIO, ET DIVORTIO.

IN GRATIAM FRATRVM, QVI IVDICES causarum matrimonialium in Regnis Daniæ & Noruegiæ constituti sunt, conscriptus à

NICOLAO HEMMINGIO D.

I. DE CONIVGIO.

Tres variæ appellationes.

TRes sunt appellationes præcipuæ, quibus copula coniugalis apud Latinos significatur, videlicet, Nuptiæ, Coniugium, & Matrimonium: quæ appellationes, tametsi non re, ratione tamen quadam differunt, singulæque coniuges de officio monent.

Nuptiæ vnde dictæ.

Nuptiæ dicuntur à gestu sponsæ. Nam sponsa, cùm in domum sponsi duceretur, velabat faciem, & flammeo, hoc est, velamine matronali, vultum & caput veluti quadam nube obtexit, idque in signum casti pudoris, liberalis subiectionis, & firmi propositi, quod sponsa statueret sub tectum solius mariti degere, eiusque solius thoro contenta esse. Ex quo factum est, vt hæc copula, nuptiæ & connubium dicatur, etsi postea vox nuptiarum apud solas ceremonias & solennitates nuptiales remanserit.

Coniugij vox vnde.

Coniugium appellatur à iugo, eò quòd coniuges stabili iugo, parique iunctos esse oporteat, seu quod sint eiusdem iugi consortes. Quo symbolo indicatur, quòd parem conatum, curam, amorem studiumque in consortibus esse deceat, vtque mutuis officijs, paribúsque obsequijs coniuges se complectantur, domum regant & administrent. Huc respexit Sapiens, cùm de impari coniugio diceret: Βοόζυγιον σαλευόμενον γυνὴ πονηρά, hoc est, Mulier mala est tanquam iugum bouis instabile, vt quod huc illuc agitetur inconstans.

Matrimonij, quare dicatur maritalis copula.

Matrimonium, quare dicatur maritalis copula? intelligemus, si cur facultates quas liberis relinquunt parentes, patrimonij nomen acceperint, cognouerimus. Cùm ergo non sit dubium, facultates, quas parentes liberis relinquunt, ex eo dictas esse patrimonium, quòd potissimùm patris industria, labore, & solicitudine sint acquisitæ; sequitur matrimoniū dici ab industria, labore & solicitudine matris, in pariendis, fouendis, curandis & educandis prolibus: quæ pignora, tanquam certissima amoris mutui, & indissolubilis copulæ argumenta, nominantur. Tametsi autem sæpe contingit, vt coniuges absque prolibus viuant: tamen denominatio rectè à consilio & proposito contrahentium desumta est, & non ab euentu qui est incertus. Atque hactenus de appellationibus.

Vnde pendet doctrina de coniugio.

Porrò cùm vniuersa de coniugio doctrina, pendeat ab eius iusta definitione, ex verbo Dei rectè extructa, in principio definitionē coniugij tradā. Deinde, quoniam in definitionis analysi, offerent se omnia, quæ de coniugio vtiliter dici possunt, ea quoque pertractabimus, qua possumus summa perspicuitate, diligentia, ac fide. Deinde, de repudijs & diuortijs dicturi.

Moses plene de coniugio scripsit.

Etsi autem Iurisconsulti & Canonistæ suas habent definitiones eruditas & bonas, quas in declaratione definitionis, quam dabimus, per occasionem attingemus: tamen hac vice nobis placet paulò pleniorem definitionem, ab ipso Mose, qui primus de coniugio ex ore Dei scripsit, desumtam, proponere. Hic ergo capite secundo Genes. hanc definitionem coniugij nobis suppeditat.

DEFINITIO CONIVGII.

Conivgivm est diuinitus ordinata, vnius maris & vnius fœminæ, legitimè consentientium, in vnam carnem, mutui adiutorij causa coniūctio. Hæc definitio plena est, in qua nec quicquam redundat, nec quicquam desideratur. Omnibus enim partibus iustæ definitionis constat. Quare non dubium est, quin quicquid de coniugio vtiliter dici posit, ex hac definitione, tanquam ex fonte fluat.

ANALYSIS DEFINITIONIS.

Hanc definitionem, si retexuerimus in suas, ex quibus contexta est, partes quinque inueniemus, quas distinctè proponemus & declarabimus.

Prima, quisnam sit coniugij autor.
Secunda, quæ sit coniugij materia.
Tertia, quæ sit coniugij causa efficiens.
Quarta, quæ sit coniugij forma.
Quinta, quis sit finis coniugij.

DE PRIMA.

1. Quis sit autor coniugij.

Devm ipsum autorem, conciliatorem, & approbatorem esse coniugij, prima definitionis pars ostendit, & ex secundo cap. Genes. manifestum est. Ex hac definitionis parte tanquam ex immoto principio, vt multa extruuntur in laudes coniugij: ita multi perniciosi errores, quibus nonnulli deformarunt hanc Dei ordinationem, clarissimè refutantur. Quid enim, quæso, laudabilius esse potest, quàm à Deo esse profectum? Quis est, qui opus Dei accusare, & ordinationi ipsius quicquam detrahere audebit, nisi ab impuro dæmonio impulsus?

Coniugij status bonus & sanctus est: vt ex institutionis circunstantiis colligitur.

Primùm itaque, cùm coniugium prædicatur esse ordinatio diuina, necesse est, vt coniugij statum, sanctum & bonum esse fateamur: cùm certum sit, nihil nisi sanctum & bonum, manare posse à sanctitatis & bonitatis fonte Deo. Is enim & coniugium sapienter inuenit, & vtiliter ordinauit, ídque non in pœnam, sed in bonum eorum, qui coniugio piè copulantur, & in suam gloriam, quemadmodum ex circunstantijs instituti coniugij promtum est colligere. 1. In paradyso enim sanctissimo loco initium cœpit coniugium, idque ante lapsum primorum coniugum. Proinde nullo pacto sentiendum est, quòd coniugium sit ordinatum in pœnam. Non enim pœna præcedit, sed sequitur culpam. 2. Cœptum est coniugium inter sanctissimos homines Adam & Euam, tum alienos ab omni labe & peccato. 3. Ipse Deus sancto sponso sanctam copulauit sponsam, & copulatis benedixit, tanquam suæ sanctissimæ ordinationi. 4. Neque hæc benedictio ad personas illas solummodo, quæ tum præsentes aderant, referenda est, verum etiam ad ipsam Dei ordinationem in omnes posteros Adæ.

Obiectionis dilutio.

Tametsi autem postea astu Satanæ subintrauit peccatum in mundum, quo omnes homines natura polluti sunt: tamen sanctitas coniugij, vt ordinationis Dei, perpetua est. Peccatum quidem polluit contrahentes: ordinationem tamen Dei non vitiat. Huc respiciens Apostolus, Heb. 13. 4. Honorabile seu preciosum est coniugium in omnibus, & thorus immaculatus. Hîc profectò Apostolus, & coniugium honorabile sanctúmque vult haberi: & ipsum thorum, hoc est, congressum piorum coniugum, immaculatum, hoc est, sanctum, censeri postulat. Quis, quæso, mortalium, in hac clarissima veritate non acquiescit, qui verbum Dei in aliquo loco habet?

Cōsequēs firmissimum superioris argumenti aduersus ordinationis diuinæ hostes: inter quos numerantur.

Sit proinde hoc ante omnia infixum animis nostris aduersus omnes, qui vel minimum detractum volunt huic Dei ordinationi, quod coniugium non sit immunditia, sed res sancta, immaculata, preciosa, omnibus hominibus & statibus hominum concessa. Quod qui negant, Deum absque omni dubio autorem malorum tacitè statuunt, quicquid verbis simulent.

Tacianus & Encratitæ.

Tacianus, à quo suum venenum suxêre Encratitæ, nuptias vocat πορνείαν, φθορὰν, μῦσος, βδέλυγμα, hoc est, scortationem, corruptionem, scelus, abominationē. Et addit, Nihil planè differre matrimonium à scortatione, nec quenquam saluari posse, qui coniugium sit amplexus, adeò quod nec Adam quidem ipsius sententia sit saluatus. Quis non exhorrescit ad hanc blasphemiam? Quis non videt istam blasphemam vocem, manifestè pugnare cum veritate Dei, quam proposuimus? Quis non intelligit impurum istum nebulonem, confusionem à Diabolo inuectam, confundere cum ordinatione Dei bona? Quare non immerito Paulus, de ipso & eiusdem farinæ hæreticis prædicens, vocat illorum furores, doctrinas Dæmoniorum, 1. Timoth. 4. 1.

Secundarum nuptiarum hostes.

Fuerunt multi, qui tametsi primas nuptias vtcunque ferebant, de secundis tamen variè iudicabant. Quidam enim eas prorsus damnabant. Nonnulli, vt Athenagoras, σέμνην μοιχείαν definiuerunt. Sed horum vanitatem suo loco videbimus.

Pontificij.

Pontificij, etsi coniugium ipsum non videntur damnare, (Nam illud titulo Sacramenti ornant) tamen cùm vsum coniugij coniunctum esse cum peccato, fabulantur, re ipsa cum Encratitis sentiunt. Quis enim rem probauerit, cuius vsus improbetur, quáque vti non liceat sine peccato? Sed quonam, quæso, nituntur fundamento?

Pōtificiorum fundamentū.

Coniuges, inquiunt, mutua concupiscentia ardent, sine qua opus generationis iacet: Concupiscentia autem peccatum est, vt carnis opus. Proinde vsus coniugalis cum peccato coniunctus est.

Euersitur.

Sed falluntur & fallunt Papistæ, cùm non discernunt inter concupiscentiam ordinatam, imò creatam à Deo, & concupiscentiam ruentem contra ordinem diuinum. Nos autem ex verbo Dei nouimus, discernendum esse inter concupiscentiam honestorum coniugum, quæ Deum autorem habet, & concupiscentiam carnis: id est, vitiositatis naturæ, quæ limites ordinationis diuinæ transgreditur, qualis est perditè & contra ordinem diuinum se amantium. Deinde carnis opus duplex est, licitum & illicitum. Licitum, quod non pugnat cum ordinatione Dei, nec aduersatur charitati Dei aut proximi. Illicitum autem, quod huic aduersatur.

Exceptio.

Nec iuuat causam eorum dictum Dauidis: Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.

Responsio.

Non enim rectè inferunt, Dauid est conceptus in peccato: Ergo complexus piorum coniugum est peccatum. Nam cui persuadebunt,

persuadebunt, quòd Dauid hîc transferat culpam suam in matrem,& non conqueratur potius de contagione & reatu totius humanæ naturæ, propagatæ ab vno Adam? Nullo proinde modo, opus generationis in sanctis coniugibus pollutum esse pronunciat Dauid, neque status coniugalis ab eo carpitur, neque congressus piorum coniugum, qui fit in timore Dei, taxatur. Est enim sancta Dei ordinatio, & opus Deo acceptum. Sensus proinde verborum Dauidis hic est, In iniquitatibus conceptus sum, id est, mox in conceptione fui pollutus communi naturæ vitio, & in peccatis concepit me mater mea,id est, cùm conciperer in vtero matris meæ, fui reus, idque ex iusto Dei iudicio. Propter vnius enim peccatum, rea est facta tota humana natura, Rom.5.

Cæterùm,cùm Papa suis sacrificulis legem perpetui cœlibatus opponit,tametsi multa videtur cumulare argumenta, quibus simpliciores seducit, eodem tamen quo Tacianus & Encratitæ fundaméto nititur. Omnia enim argumenta Papæ de cœlibatu sacerdotum hinc fluunt, quòd tacitè statuat coniugium esse rem prophanam, & immundam. Quod vt clarius pateat, argumenta Innocentij III. in formas dialecticas retexta proponam, vt nuditas Babylonicæ meretricis conspiciatur. Habetur autem Innocentij decretum, distinctione 82.capite *Proposuisti*,in quo capite Innocentius secutus vestigia Siricij, tanquam principium sibi sumit ad abolenda coniugia sacerdotum,quod coniugium sit res prophana & immunda. Quod etsi verbis non dicit, ex consecutione tamen argumentorum ipsius sequitur.

Propositio probanda in nominato capite hæc est: Sacerdotes non debent esse coniuges. Hanc propositionem confirmat ordine,his argumentis.

Primum, Coniuges sunt incontinentes. Sacerdotes non debent esse incontinentes. Igitur Sacerdotes non debent esse coniuges. *Resp.* Etsi fateor inueniri quosdam incontinentes coniuges, qualis est maxima cœlibum turba: tamen non rectè culpa hominum transfertur in rem, qua homines & rectè & malè vti possunt.Deinde,Paulus ex spiritu Dei pronunciat, coniugium esse remedium aduersus incontinentiam, 1.Corinth.7. Quis ergo credet Innocentio,qui ex spiritu Montani contrarium docet?

Secundum, Leuitici Sacerdotes abstinebant eo anno à coniugibus, quo sacra in templo administrabant: Ergo Christiani Sacerdotes, qui semper in templo sacrificant, debent semper abstinere. Idcircò prorsus à coniugio alieni esse debent. *Resp.* In hoc argumento multa sunt vitia.Primùm,non possunt Papistæ docere, quòd Leuitici Sacerdotes, toto tempore vicis suæ abstinuerint ab vxoribus. Debili igitur fundamento nituntur. Deinde in hoc peccat argumentum, quòd id quod omnibus Christianis est commune, proprium sacerdotum esse nugatur. Verùm si de Missis intelligunt,sicuti reuera faciunt, nouimus Missam illorum horrendam esse prophanationem, & non minus execrandam, quàm Sodomiticam abominationem.

Tertium, Quicunque seruiunt iugiter sacris oblationibus, puri & ab omni labe purgati esse debent. Sacerdotes iugiter seruiunt sacris oblationibus: Igitur sacerdotes puri & ab omni labe purgati esse debent. Ex quo sequitur, Sacerdotes non debere esse coniuges. *Respon.* Quis non videt hæc profecta à Montani spiritu, & non à Christi spiritu. Siquidem Apostolus per spiritum Christi loquens, thorum coniugalem, sanctum & immaculatum esse pronunciat. Glossator Decreti multò rectius, qui audet contra Papam dicere, matrimonium esse rem sanctissimam.

Quartum, Sacerdotes debent esse sancti. Coniuges non sunt sancti. Ergo Sacerdotes non debent esse coniuges. *Respon.* Hoc argumentum extruit Papa ex verbis Domini, Leuit. 20.26. Sancti estote, quoniam ego sanctus sum. Glossator hoc loco contra Papam argumentatur, ab autoritate Nicenæ Synodi. Contrà est, inquit, Nicena Synodus, quæ castitatem concludit esse concubitum cum propria vxore.

Quintum, Quibuscunque sacrificandi & orandi iuge officium est, semper abstinebunt à coniugibus. Sacerdotibus iuge sacrificandi & orandi officium est. Igitur Sacerdotes non debent esse coniuges. *Respon.* Hoc argumentum re ipsa conuenit cum secundo & tertio. Sed & maior & minor falsa est. Nam vt multi sancti coniuges fuêre & sunt, qui & semper orabant, & vera sacrificia quotidie offerebant: ita non sacerdotum tantùm est, veras hostias offerre, sed omnium piorum, siue sint coniuges, siue celibes. Offerre autem in Missa Papistica Filium Dei, (hoc enim Papistæ officium iuge sacrificulorum definiunt) non est officium, sed contra officium, cùm sit mera abominatio à Deo damnata. Sed de idolo Papistico,vide quæ annotauimus in Psalm.84.

Sextum, Contaminati carnali concupiscentia non exaudiuntur. Sacerdotes debent exaudiri. Igitur non debent contaminari carnali concupiscentia. Hinc vult inferre Innocentius, Sacerdotes debere esse celibes, quasi omnes coniuges essent contaminati carnali concupiscentia. *Respon.* Hoc argumentum petunt ex verbis Pauli, Tit.1.15. Omnia munda mundis, pollutis autem & infidelibus nihil est mundum, quorum & mens & conscientia polluta est. Quis hîc non agnoscit Montani spiritum, qui pollutum pronunciat, quod Spiritus sanctus sanctum esse affirmat. Deinde, malignè torquet verba Pauli ad suam Sodomiticam castitatem. Neque enim Paulus eo in loco confert inter se celibes & coniuges, sed impios Iudæos (delectum ciborum superstitiosè docentes) & pios ex gentibus conuersos. Illorum mentem pollutam ait: atque ideò omnem illorum cibum immundum concludit: horum autem mentem mundam affirmat, atque adeò omnem cibum eorum mundum pronunciat, siue sint coniuges, siue celibes. Deinde, de exauditione dico, quòd vnicum habeamus Sacerdotem, quem scimus exauditum esse, Iesum Christum, cuius intercesione omnes qui ex fide inuocant, exaudiuntur, siue sint coniuges, siue celibes. Quis non ex hoc argumento intelligit, quid sentiat Innocentius de coniugibus, quorum & mentem & conscientiam pollutam esse subindicat? Imò nisi sic sentit, nulla est consecutionis argumenti ipsius necessitas.

Septimum, Qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Coniuges sunt in carne. Igitur coniuges Deo placere non possunt. Sacerdotes itaque cùm debeant placere Deo, non possunt esse coniuges. *Respon.* Huc renitentem & inuitum obtorto collo trahunt Apostolum, cuius verba hæc sunt, Rom.8.8. Qui autem sunt in carne, Deo placere non possunt: Vos autem non estis in carne, sed in spiritu. Quis non riserit ineptias istius Pontificis? qui ita verba Pauli accipit, quasi distingueret inter coniuges & Sacerdotes, vt coniuges dicantur in carne esse, Sacerdotes autem in spiritu: cuius vanitas indigna est responso. Nemo enim tam rudis erit, qui vel elementa religionis didicit, qui non intelligat, Papam

Notificij, cum Taciano & Encratitis conuenientia.

Propositio.

Argumenta Pontificia aduersus coniugium,& eorundem refutationes.

iſtum ludere, quòd ita in alienum ſenſum verba Apoſtoli torquet. Paulus vult, homines iuſtificatos fide ſeruire Deo per iuſtitiam, & non indulgere vitioſitati naturæ ad perpetrandam iniuſtitiam: vt eſſe in carne, ſit nihil aliud, quàm obedire carni in concupiſcentijs damnatis à Deo, & eſſe in ſpiritu, ſit, ſpiritui fide ſe ſubmittere per nouam obedientiam.

Præter hæc ſeptem argumenta Innocentij & Siricij habent & alia, quorum præcipua attingam.

Octauum, Qui ducit vxorem, ea quæ ſunt mundi, curat, 1. Corinth. 7.33. Sacerdos non debet curare quæ ſunt mundi, ſed quæ ſunt Dei. Igitur Sacerdos non debet vxorem ducere. *Reſpon.* Maior comparatiuè accipienda eſt. Qui ducit vxorem, curat quæ ſunt mundi, ſcilicet, plus quàm celebs habens donum caſtitatis. Nam celebs non habens donum caſtitatis, non tam curat quæ ſunt mundi, quàm quæ ſunt immunda. Ad minorem dico. Sacerdos non debet curare quæ ſunt mundi, quatenus impediunt ipſius miniſterium, & auocant à confeſsione tempore perſecutionis, quale tum fuit, cùm Paulus hæc ſcriberet.

Nonum, Sacerdotum ſtatus debet eſſe perfectior. Celibatus eſt perfectior coniugio. Igitur Sacerdotes non debent eſſe coniuges. *Reſpon.* Primùm dico, perfectionem ſtatus Chriſtianorum non poſitam eſſe in vitæ genere, ſed in animo & propoſito, videlicet, cùm homo pius obedientiam erga Deum, omnibus rebus mundi, atque adeò propriæ vitæ anteponit, ſiue ſit coniugiatus, ſiue celebs. Deinde quantum ad minorem attinet, dico, coniugium nequaquam poſtponendum eſſe celibatui, propter perfectionis meritum. Non enim Abraham poſtponendus eſt Ioanni, quia ille maritus, hic celebs fuit. Concludo itaque, celibatum non eſſe meliorem coniugio, ἁπλῶς, ſed κατά τι, hoc eſt, non bonitate operis, ſed vſu, idque nec ſemper, nec in omnibus, ſed ſolummodo in ijs, qui donum habent continentiæ. Hanc eſſe ſententiam Pauli non negabit, qui textum inſpexerit.

Argumẽta quibus probatur coniugiũ miniſtris eccleſiæ eſſe liberum.

Porrò, tametſi ex ijs quæ hactenus diximus, patere exiſtimo, quàm ſit impium interdictum, quo Sacerdotes arcentur à nuptijs: tamen vt fortius premantur aduerſarij, & habeant pij præcones Euangelij, quo ſuas conſcientias aduerſus impia Paparum decreta muniant, quædam argumenta notabo, quibus nuptias Sacerdotibus liberas eſſe diuino iure demonſtrabimus, & cum Deo pugnare omnes, qui imponunt perpetui celibatus iugum vlli hominum ordini.

A nominibus cõiugio tributis.

Primum, Quod ſanctum eſt, honorabile, & immaculatum, nullis ordinibus aut ſtatibus hominum eſt illicitum. Quomodo enim illicitum, quod ſanctum eſt? Quomodò illicitum, quod eſt honorabile? Quomodo illicitum, quod eſt immaculatum? Neque enim prophanat quod eſt ſanctum, neque vitiat quod eſt honorabile, neque polluit, quod eſt immaculatum. Cùm igitur Spiritus ſanctus, coniugium ſanctum, honorabile, & immaculatum eſſe affirmet, ſicuti ſuprà à nobis demonſtratum eſt. Quis ſanæ mentis audebit ſe Spiritui ſancto opponere? & arcere Sacerdotes à nuptijs, tanquam eorum ſtatu indignis, niſi impuro Montani ſpiritu fuerit agitatus?

A particula vniuerſali.

Secundum, Autor Epiſtolæ ad Hebræos clarè & disertè ponit particulam vniuerſalem, cùm affirmat, nuptias ἐν πᾶσι in omnibus, eſſe honorabiles. Hîc neceſſe eſt, vt retineamus particulam vniuerſalem & eam applicemus, & omnibus hominibus aptis ad coniugium, & omnibus partibus coniugij. Cùm igitur Papa autoritatem Apoſtolicam mentitus, excipit ſacerdotes, ſatis oſtendit ſe non Apoſtolico, ſed apoſtatico ſpiritu Regi. Nam manifeſta contradictio eſt, honorabiles eſſe nuptias inter omnes, & non eſſe honorabiles inter Sacerdotes. Quicunque ergo ſtatuit Deo obediendum eſſe magis quàm homini, Apoſtolum & non apoſtatam ſequendum eſſe ſciat. Græcus ſcholiaſtes admodum eleganter vniuerſalem particulam partibus coniugij accommodat: Τίμιος, inquit, ἐν πᾶσι ὁ γάμος, οὐκ ἐν τούτῳ μὲν τῷ μέρει τίμιος, ἐν ἑτέρῳ δὲ οὐκ ἔτι, ἀλλ᾽ ὅλος δι᾽ ὅλου πᾶσι τρόποις τίμιος. Hæc interpretatio includit priorem, & omnem exceptionem, quam Papiſtæ afferre poſſunt, euertit.

A permiſſione Apoſtoli.

Tertium, Epiſcopum, inquit doctor gentium, oportet irreprehenſibilem eſſe, vnius vxoris maritum, &c. Si ergo habere vnam vxorem caret reprehenſione, quicunque Sacerdotibus interdicit nuptias, Paulo ſe opponit, vt qui reprehendat, quod Paulus non reprehendendum eſſe pronunciat, atque adeò Deum in Paulo loquentem contemnit. Proinde cùm Spiritus ſanctus in Paulo nuptias Epiſcoporum probat, vt irreprehenſibiles, quis feret Siricium, Nicolaum, Innocentium, aut alios Papas, Montani ſpiritu afflatos, ſibi legem celibatus tanquam neceſſariam imponere? Innocentius Papa hoc argumentum ex Paulo deſumtum eludere conatur, cùm ait: Sed fortè, inquit, hoc ſibi licere credet, quia ſcriptum eſt: Vnius vxoris virum. Non dixit hoc, vt permaneat in concupiſcentia generandi, ſed propter incontinentiam futuram, hoc eſt, propter incontinentiam quam metuebat Apoſtolus. Sed quis non videt Papam ſe ſuo gladio confodere? Nam ſi Paulus, metuens futuram incontinentiam, vult Epiſcopum eſſe vnius vxoris virum, cur non Papa idem periculum metuit? Alij, vt refert Græcus ſcholiaſtes, dicunt, vnius vxoris, id eſt, vnius Eccleſiæ, oportet Epiſcopum, hoc eſt, ſacerdotem eſſe, ſed pudendo errore. Nam Paulus in eo loco, non loquitur de officio Epiſcopi, ſed de conditione ſeu qualitate perſonæ Epiſcopi.

A mandato incontinẽtibus propoſito.

Quartum, Omnis qui continere ſe non poteſt, mandato Dei, per Paulum loquentis, & vocatur & obligatur ad coniugium. Vnuſquiſque, inquit, propter fornicationem (ſcilicet vitandam) propriam vxorem habeat, & vnaquæque ſuum virum. Verbum ἐχέτω imperantis eſt, & non liberum permittentis. Hoc mandatum cùm ſit vniuerſale, nullam prorſus exceptionem admittit. Siue ergo ſit Sacerdos, ſiue Monachus, qui vritur, hoc eſt, vincitur à flammis libidinum, ita vt ſcortationem aut aliam immunditiem nefandam meditetur, Deo potius quàm homini obedientiã debet, ne contẽpto hoc Dei mãdato, in laqueos Diaboli, propter incontinentiam ſuam incidat. Fit enim violenta continentia vt plurimum laqueus Satanæ, quo inuoluuntur homines, vt tandem ruant in varias concupiſcentias, donec prorſus à Deo deficiant ad impuras & damnatas libidines: quemadmodum videre eſt in regno Pontificio, in quo lupanaria præferuntur honeſtis nuptijs, vt manifeſtum eſt in illo, quod iactabatur à Papiſtis, tempore Valdrici Auguſtani: Honeſtius eſt, inquiunt, pluribus occultè implicari, quàm apertè & in hominum vultu & conſcientia cum vna ligari. τὰ ἄῤῥητα σιγᾶν βέλτερον.

ab autoritate Synodi Nicenæ.

Quintum, Nicena Synodus, etſi inclinauit in celibatum Sacerdotum: tamen audita ſententia Paphnutij, pro coniugio Sacerdotum pronunciauit. Ita enim (vt doctiſsimus Gallus hiſtoriam recitat) in actis Synodalibus ſcriptum eſt: In media Epiſco-

porum

porum turba, diuinus Paphnutius magna voce clamans: Ne, inquit, aggrauate Sacerdotum iugum, cùm honoratæ sint in omnibus nuptiæ, & cubile impollutum, ne potius ista summè exacta seueritate, detrimentum Ecclesiæ afferatis. Nec enim omnes tuendæ isti rationi vitæ ab omnibus istiusmodi affectibus alienæ pares esse possunt. Nec quisquam, opinor, castitatem seruabit, si vxores suis maritis priuentur. Aio verò, honestam etiam castitatem esse, cuiusque cum legitima vxore concubitum. Hæc Paphnutius, in cuius sententiam itum est à toto consilio.

Ab exemplis. *Sextum*, Exempla laudatorum Sacerdotum, in veteri & nouo Testamento, vim regulæ habent, præsertim cùm scripturis congruant. Rectè igitur Synesius affirmat, se non dimissurum vxorem, quam & Deus, & Lex, & Episcopi in manus tradidissent.

A Christi præcepto. *Septimum*, Christus Matthæi 19. vult omnes remedio diuinitus dato, hoc est, coniugio vti, nisi quos vel natura ineptos ad coniugium procreauit, vel casus impotentes reddidit, vel gratia continentes fecit. Qui plures eximunt à lege coniugij, Christo aduersantur, & eius doctrinam conantur corrigere.

Quatuor exceptiones pontificiæ. Porrò cùm Papistæ se hisce solidis rationibus adeò vrgeri animaduerterunt, vt causa prorsus cecidisse videantur, alia via aggrediuntur, & nouis technis conantur Sacerdotum celibatum stabilire. Ad quatuor enim confugiunt, vt ipsi putant tutissima præsidia, videlicet, autoritatem Ecclesiæ, votum, meritum, & consuetudinem longam, clamantes, temporibus mutari decreta, & disciplinæ leges, prout commodum videatur gubernatoribus. Ista præsidia si expugnauerimus, nihil erit reliquum præter pertinaciam, quo se recipiant celibatus defensores.

1. Autoritas pontificis. Primùm ergo aiunt, se fateri, nuptias olim fuisse Sacerdotibus, sicuti alijs, liberas, ac nunc ijsdem autoritate summi Pontificis imperatum esse, vt à nuptijs abstineant. Huic imperio clamant necesse esse parere, præsertim cùm Papa habeat iurisdictionem supra omnes reges, atque adeò supra Imperatorem ipsum. Ita enim Bonauentura nugatur. Hîc primùm illos interrogo, num liceat homini œconomo, quosdam excludere ab eo, ad quod Deus paterfamiliâs vult omnes liberum habere accessum? Nam si hoc licebit, œconomus erit supra patremfamiliâs, quo nihil est dictu absurdius. Deinde, manifestè iurisdictionis eminentiam mentiuntur, extra expressum Dei verbum. Nam illi obtemperandum est, non propter eminentiam hominis, sed propter autoritatem Dei. Cùm igitur potestas Ecclesiastica ab ipso Dei verbo dependeat tota, dico non licere cuiquam in Ecclesia leges condere, quæ verbo Dei, Apostolorum decretis, & purioris Ecclesiæ institutis repugnant. Præterea & hoc addo, si Papa tam facilè castitatem dare quàm imperare posset, non tamen deberet legem celibatus condere necessariam, sed relinquere hoc in cuiusuis arbitrio, propter multiplices diaboli insidias. Fieri enim potest, vt qui longo tempore continens vixit, accedente lege, tentetur ac superetur à carne, atque ita ruat in laqueos diaboli. Nam vt est in versiculo: *Nitimur in vetitum semper, cupimúsque negata.* Est enim continentia perpetua non hominis opus, sed singulare Dei donum, vt Christus ait: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Cùm igitur Christus ipse, incontinentibus celibatum imperare noluerit, neq; Papa vel alius quisquam hoc facere debuit. Fateor quidem, bonum esse vxorem non attingere, scilicet illi cui collatum est continentiæ donum, sed simul dico, bonum esse vxorem attingere, scilicet illi, qui donum continentiæ non habet. Nam hic regulam habet, quam sequatur, modo non velit in laqueos diaboli incidere. Vnusquisque propter fornicationem, propriam vxorem habeat, & vnaquæque suum virum.

2. Votum. De voto quod obijciunt, facilè refellitur. Vota, inquiunt, sunt seruanda. Scriptum est enim, Psal. 76.12. Vouete & reddite Domino Deo vestro. Item Paulus affirmat damnari viduas, quæ post votum celibatus factum, sectantur nuptias. Cùm igitur Sacerdotes celibatum perpetuum vouerunt, debent manere perpetuo celibes. *Respon.* Discernendum esse inter vota pia & impia. Illa propter mandatum Dei seruanda sunt, hæc quia contra mandatum Dei pugnant, non sunt seruanda. Viduarum, quarum Paulus meminit, votum fuit pium, vt quod ex charitate profectum, finem habuerit curam pauperum sanctorum. Sacrificulorum autem & Monialium impium est, vt quod ex errore profectum in finem malum tendat. Vouent enim Sacerdotes, vt merito celibatus Deum sibi debitorem faciant, vt Deum colant abominatione Missæ, & mandatis hominum, contra apertum interdictum Dei apud Prophetam, & Christi apud Euangelistas: Frustrà me colunt mandatis hominum.

Regula de votis. De votis igitur teneatur hæc regula: Nullum votum ratum haberi debet, cùm homo vouet quod Deus improbat. Hinc illa hypothesis Bernardi, *Rescinde fidem in malis promissis: in turpi voto muta decretum.* Et Canon Iuris, *In malis promissis, fidem non expedit obseruari.* Ratio regulæ est: Qui præstat quod impiè vouit sine iuramento, duplicat scelus, quia & impiè vouit, & impiè votum præstitit. Qui verò præstat, quod impiè vouit, interposito iuramento, triplicat malum: quia & impiè vouit, & impiè iurauit, & impiè quod vouit præstitit, vt Herodes. Siquidem iuramentum non debet esse iniquitatis vinculum.

3. Meritum. *De merito*, hoc inter alia afferunt: Christus, inquiunt, laudat eos, qui castrauerunt se propter gloriam Dei, id est, iuxta Papisticum spiritum, qui vouerunt castitatem, vt mereantur regnum Dei. *Resp.* Verba Christi agnosco, sed interpretationem vt impiam & blasphemam in Christum, repudio. Non enim, iuxta Christi sententiam, castrare se dicuntur, qui volunt cœlum mereri celibatus dignitate, sed qui cùm habeant donum castitatis, vt vterque Ioannes, Baptista & Apostolus, abstinent à nuptijs propter regnum Dei propagandum sine distractione, per prædicationem Euangelij: id quod ex ingenti amore propagandi Euangelium Christi profectum est, cùm adhuc non essent constitutæ Ecclesiæ & distinctæ Parochiæ. At nunc postquam singulis Ecclesijs præfecti sunt Parochi, & Episcopi diœcesibus additi, vtilius & laudabilius cēseo ministros Euangelij esse maritos, cùm vt honestate familiæ ornent ministerium suum, aliísque coniugibus sint bono exemplo, & veluti viuendi norma, tùm vt minus sint expositi laqueis Satanæ: propter quas causas nollem pastores, adhuc ætate robusta, & salua valetudine, viuere celibes.

4. Consuetudo. Quod afferunt de *Consuetudine* & præscriptione temporis, nihil eos iuuat. Nam neque semper obtinuit ea consuetudo, nec apud omnes. Siquidem nec Græcæ Ecclesiæ, nec Rhutenicæ vnquam legem celibatus Sacerdotum admiserunt. Deinde consuetudinis differentia duplex est. Est enim consuetudo æqua, quæ à iure dependet, & habet iustam rationem. Est consuetudo iniqua, quæ cum iure pugnat, & nulla iusta ratione nititur, qualis est, quam hîc prætendunt Papistæ, de qua Chrysostomus in in hunc modum loquitur: *Non consuetudo quæ irre-*

psit impediri debet, quo min⁹ veritas prævaleat & vincat. Nã consuetudo longa sine veritate, vetustas erroris est. Et Tertullianus ait: *Veritati nemo præscribere potest, non spatium annorum, non patrocinia personarum, non privilegia nationum: quia Christus, qui in æternum manet, veritatem se, non consuetudinem cognominavit.* Et Cyprianus: *Non hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem.*

Atque hactenus dictum sit de prima definitionis parte, in qua coniugium affirmauimus, esse ordinationem Dei sanctam, & de quæstionibus cum ea coniunctis. Nam stante hac definitionis parte inconcussa, omnes aduersæ sententiæ corruunt. Cuiuslibet enim rei, vna est tantùm veritas, quæ opponenda est tanquam murus omnium aduersariorum rationibus quantumuis subtilibus & acutis. Nunc ad secundam nostræ definitionis partem veniamus.

DE SECVNDA PARTE DEFINITIONIS CONIVGII.

Materia coniugij, mas & fœmina.

Secunda pars definitionis Mosaicæ, continet materiam coniugij. Diximus enim coniugium esse vnius maris, & vnius fœminæ. Ex quo sequitur, non debere esse in vno coniugio vel vnum marem & plures fœminas, vel vnam fœminam & plures mares. Siquidem institutionis vox est: Et erunt duo in carnem vnam. Hanc institutionem, aliquando collapsam, reuocat Dominus, atque eam suæ Ecclesiæ commendat, Matth. 19. 5.

Cum hac coniugij institutione pugnat Polygamia, non qua quis succesiuè, priore vxore mortua, secundam ducit, & hac mortua, tertiam, &c. sed qua quis, vel vno tempore plures habet vxores, vel vna non legitimè abiecta, aliam viuente priore ducit.

Polygamiæ diuisio.

Sunt ergo tria polygamiæ genera, quorum primum licitum est, reliqua autem duo pugnant cum coniugij institutione. De his tribus polygamiæ generibus ordine dicemus.

De primo polygamiæ genere.

Secundæ nuptiæ, quatenus legitimæ.

Primum polygamiæ genus est, vt diximus, cùm quis vna vxore mortua, aut legitimè per sententiam iudicis exclusa, aliam ducit. Hoc genus polygamiæ in omnibus damnabant Cathari, & Montanistæ: in sacerdotibus non ferebant Papistę: in alijs, honestam esse scortationem mentiebantur. Athenagoras, vt supra attigimus, in apologia pro Christianis coram Antoninis, σεμνὴν μοιχεῖαν iteratum coniugium pronunciabat. Horum omnium sententias vanissimas esse clarissimis rationibus ostendemus.

Fundamẽtum eorũ qui secundas nuptias dãnant.

Etsi autem multa contorquent argumenta, qui secundas nuptias damnant: tamen hoc est præcipuum illorum fundamentum: Quod Deus coniunxit, homo ne separet. Hoc si euerterimus, non magnopere curanda sunt leuiora quæ afferunt. Colligunt autem hoc modo: Quod Deus coniunxit, homo ne separet. Igitur ne morte quidem (aiunt) soluitur coniugij vinculum.

Respõsio.

Primùm respondeo ad antecedens, quod illi contra mentem Christi interpretantur. Neque enim hoc dicto negatur separationem fieri posse, sed solummodo vetatur, ne quis vxorem abijciat, scilicet illegitimè. Sensus ergo est: Ne separet, id est, non debet separare. Hostes autem secundarum nuptiarum atque adeò Papistæ isti, sic accipiunt: Homo non separet, hoc est, homo nullus potest separare. Quod igitur Christus de iure intelligit, illi de facto interpretantur. Quod Christus de officio, illi tanquam de eo quod fieri non potest, accipiunt. Quod denique Christus homini marito præcipit, hoc extẽdunt ad quemuis hominem. Quod quàm vitiosum sit, nemo non videt, nisi qui μὴ χωριζέτω pro μὴ χωρίζῃ ἄν imperitè accipiat, cùm illud sit prohibentis, hoc negantis. Ex his videmus consecutionem argumenti vitiosam esse. Etsi enim non oportet vt homo separet, quod Deus coniunxit: tamen fieri potest separatio, vel morte alterius interueniente, vel facto legitimo diuortio. Quoties enim duo vno ligantur vinculo, soluitur vterque alterutro quouis modo soluto. Huius rei testem habemus Apostolum, qui ait: Mulier viuenti viro alligata est lege, sed si mortuus fuerit vir eius, libera est vt nubat alteri. Ad hæc, Christus ait: Si quis vxorem dimiserit extra rationem fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur. Ergo si quis dimiserit vxorem propter fornicationis rationem, & aliam duxerit, non mœchatur. Soluitur ergo coniugium non minus diuortio, quàm morte. Hinc falsum esse fundamentum hæreticorum, ex quo extruunt secundas nuptias licitas non esse, manifestum est: quandoquidem vinculum coniugij rumpitur, vel cùm alter coniugum moritur, vel cùm alteruter legitimè separatur ab altero propter crimen alterius. Soluto igitur vinculo, liberum est viuenti, vel alioqui iudicis sententia absoluto, alias sectari nuptias, modo in Domino, alioqui Paulus non rectè diceret, Iuniores viduas volo nubere, 1. Tim. 5. 14.

Papistarũ fundamẽtum aduersus secundas nuptias.

Quanquam autem Papistæ, quantum ad summam rei attinet, hoc ipso fundamento nituntur: tamen aliud quærunt suæ opinionis fulcimentum. Omitto quòd, ante legem latam de celibatu sacerdotum, permiserint sacerdoti virginem ducere, sed illa mortua, non licere iterare nuptias, propter excellentem honorem sacerdotum, & dignitatem, vt ait Epiphanius. Hæc enim vanitas per se euanescit, euerso fundamento, de secundis nuptijs damnatis. Secundæ, inquiunt, nuptiæ, non sunt sacramentales. (vide, quæso, principium Papisticum.) Cur non sunt sacramentales? Quoniam, inquiunt, non sunt vnæ vnius. (præclara, si dijs placet, principij demonstratio.) Sed quid hinc concludunt? Ergo, inquiunt, secundæ nuptiæ non habent plenam Christi & Ecclesiæ coniugij significationem, ex quo sequitur eas non esse sacramentales. Hoc præcipuum Papistarum fundamentum est, ex quo concludunt, secundas nuptias parum honestas, & Christianis non satis dignas.

Respõsio, & plenior huius fundamenti explicatio.

Verùm, vt studiosi hoc argumentum rectius dissoluant, placet illud subtilius proponere. Solæ istæ nuptiæ sunt probandæ, quę sunt sacramentum Christi & Ecclesiæ. Primæ nuptiæ solummodo sunt sacramentum Christi & Ecclesiæ. Igitur solæ primæ nuptiæ sunt probandæ. Proinde cùm secundæ nuptiæ non sunt sacramentum Christi & Ecclesiæ, vt quæ non sint vnæ vnius, sed plurium, non videntur probandæ. Ad maiorem, quam dicunt esse Pauli, respondeo, & dico Paulum nequaquam affirmare coniugium esse sacramentum gratiæ & noui Testamenti, sicuti illi falsò somniant, sed solummodo illius spiritualis Christi & Ecclesiæ coniunctionis, veluti imaginem quandam in coniugali copula extare, idque vt coniuges ad mutuum amorem exemplo Christi & Ecclesiæ excitet. Deinde minorem propositionem nego. Non enim minus secundæ nuptiæ, tertiæ, quartæ, quintæ, sextæ, &c. sunt istius spiritualis copulæ mysterium, quàm primæ. Nam illud quo minorem fulciunt est debile. Non, inquiunt, sunt vnæ vnius, quasi verò qui secundam ducit, non sit æquè vna caro cum illa, sicut fuit cum priore, dum viueret. Perperam præterea faciunt Papistæ, cùm quod Paulus in genere dixit, de quouis coniugio,

transferunt

transferunt ad primas nuptias tantùm.

Veræ & orthodoxæ sententiæ fundamenta.

Subuersis hoc modo fundamẽtis Montanistarum & Papistarum, videamus quibus rationibus nostra nitatur sententia, qui & secundas, & tertias, & quartas: adde etiam, si fieri posset, centesimas probamus nuptias. Non enim tam spectandum est, quis hoc vel illud dixerit, quàm expendendum quibus rationibus id quod defenditur, nitatur & confirmetur. Argumenta itaque, quibus iteratæ nuptiæ licitæ esse probantur, hæc inter multa sunt præcipua.

Primum argumentum.

I. Eædem causæ, & ijdem fines, sunt in bonis & pijs hominibus coniugij successiuè iterati: quæ causæ & qui fines fuêre primarum nuptiarum, quas sanctas & honorabiles esse demonstrauimus. Quare necesse est, vt fateamur iteratas nuptias, siue fuerint secundæ, siue tertiæ, &c. esse sanctas, honestas, & honorabiles. Nam vt primæ nuptiæ mutui adiutorij causa (cuius partes sunt plures, sicuti suo loco docebimus) per legitimum consensum promittuntur & ineuntur: ita & secundæ, tertiæ & quartæ, &c. Nullo enim modo fingendæ sunt aliæ causæ honesti coniugij iterati, quàm fuêre primi, nec alij fines. Proinde cùm quælibet actio, sua natura media siue indifferens, à causis efficientibus & finalibus qualitatem bonitatis vel malitiæ mutuetur, stultissimè faciunt, qui iteratis nuptijs piorum hominum, vel minimum honoris detractum volunt. Erasmus quidem dicit, Monogamiæ applauditur, polygamia toleratur: Sed angeli Dei & pij omnes, qui ordinationes Dei sanctas honorandas esse norunt, non solùm applaudunt castis nuptijs, siue fuerint primæ, siue successiuè iteratæ, sed etiam suis precibus iuuant & castitatis testimonio ornant.

Papistarũ fundamẽtum adio secundas nuptias.

His addo, quod interdum finis iterati coniugij, etsi in genere sit idem qui fuit primi: tamen vehementior, grauior, & sanctior videtur, propter circunstantias graues, honestas & sanctas: familia fideliter regitur, pueri piè educantur, consilium domesticum expetitur, in aduersa valetudine diligens, fidáque custodia subleuat, societatis solatium iuuat, pia & sancta de Deo colloquia exhilarant, mutuæ admonitiones, exhortationes & consolationes percipiuntur. Cùm igitur & causæ & fines & circunstantiæ iterati coniugij sint graues & honestæ & sanctæ, nemo iure huiusmodi nuptias reprehenderit, quibus Deus benedicit, angeli applaudunt, & sancti Dei congratulantur. Ideò Augustinus in hæc Pauli verba: Si dormierit vir eius, scribens, rectè sentit, cùm ait: ***Non dicit Apostolus, vel secundas, vel quartas, nec nobis definiendum est, quod non definiuit Apostolus. Vnde nec vllas debeo damnare nuptias, nec eis verecundiam inferre numerositatis.*** Idem, ***Nuptiæ non tantum primæ sunt institutæ diuinitus, & benedictæ à Domino, sed etiam secundæ & tertiæ.***

Responsio, & plenior huius fundamenti explicatio.

Secundũ.

II. Quod verbo Dei nec expressè, nec implicitè est prohibitum, nequaquam velut illicitum damnandum est, vel vt ministris Euangelij, tanquam illorum excellenti honore indignum interdicendum, præsertim cùm gubernatores Ecclesiarum habeant solummodo potestatem ædificandi Ecclesiam, iuxta verbum Dei, & non destruendi, siue præter, siue contra verbum, per nouas leges quæ possunt fieri laquei conscientiarum, in multarum animarum certissimum interitum. Cùm ergo ne vnum quidem iota, ex verbo Dei possint Papistæ afferre de prohibitione secundarum nuptiarum, contra officium faciunt, ne quid durius dicam, cùm legem condunt de abstinendo vel à secundis, vel tertijs, vel quartis, alijsque nuptijs successiuè iteratis.

Tertium.

III. Quod scriptura requirit, claréque & disertè approbat, hoc Deus requirit & approbat. Nunc autem scriptura & requirit & approbat secundas nuptias. Volo, inquit Paulus, iuniores viduas nubere. Ergo Deus eas & requirit & approbat. Proinde nullus debet lege humana à secundis arceri nuptijs.

Quartum.

IIII. Quod in probatis exemplis est laudabile, non est in genere illicitum. Cùm ergo Abraham iam senex duxit Cethuram mortua Sara, non est improbandum si filij patris vestigijs insistant, præsertim cùm exemplum congruat cum regula.

Quintum.

V. Hæc vox Dei, Genes. 2. 18. Non est bonum hominem esse solum, hoc est, absque vxoris adiutorio, seu extra coniugium, vniuersalis est. Pertinet igitur etiam ad eos, quorum vxores vel mortuæ sunt, vel propter crimen eiectæ per sententiam iudicis Deum timentis.

Sextum.

VI. Necessitas vitandæ scortationis, omnes qui non habent continentiæ donum, obligat ad obedientiam huius mandati. Propter fornicationem vnusquisque habeat suam vxorem, & vnaquæque suum virum. Si ergo aliquis amissa priore vxore vritur, hoc præcepto obligatur ad quærendas nouas nuptias. Huc illud Augustini, *Quia ægritudini semper consulendum est, propterea si contigerit primo priuari coniugio, si voluerit secundas vel tertias inire nuptias, nullum de illis peccatum habebit, si eas castè seruauerit.*

Satanæ odium adi coniugia.

Porrò cùm hæc certissima sint, & luce meridiana clariora, meritò mirantur multi, quid mouerit Papistas, cur tam abiectè iudicarint de nuptijs, præsertim iteratis, easque tandem prorsus suis interdixerint sacrificulis. Hoc ex singulari calliditate & malitia Satanæ profectum esse non est dubium. Videbat enim impurus iste spiritus, se hac ratione, seu lege, perpetui celibatus posse totum terrarum orbem nefandis libidinibus, quibus cursus Euangelij impediretur, implere. Nam cùm sacerdotes rectores aliorum, & veluti morum censores constricti lege celibatus, propter incontinentiam ruerent in varias libidines, non dubitabat similem damnatæ veneris pestem inuasurum alios:

Scilicet in vulgus manant exempla regentum.

Hac spe minimè frustratus est Satanas, quemadmodum videre est hodie in toto regno Pontificio.

Pontificalis auaritiæ origo celibatus.

Huc accessit insatiabilis Paparum & Episcoporum auaritia, qui putarunt bona Ecclesiastica conseruari melius & augeri per celibes sacerdotes, quàm per maritos. Ita enim Papa Gelasius Cethego, patricio Syracusanæ vrbis rescripsit, cùm peteretur Episcopus vir coniugatus, vt est in decretis distinct. 28. capite, de Syracusanæ. Ibi enim apertè Papa fatetur, se annum distulisse ordinationem eius qui electus erat, propterea quod haberet superstitem adhuc vxorem, & liberos ex ea natos, *per quos*, inquit, *Ecclesiastica solet periclitari substantia.*

Hypocrisis cælibũ.

Ad hæc propositum Satanæ & auaritiam Episcoporum plurimum adiuuit hypocrisis eorum, qui & virginitatis laudem vulgò captabant, & meritum ex voto celibatus venabantur. Ex quo factum est, vt & corpora & animæ seorsim, & vtraque simul venerint in Satanæ potestatem, per legem celibatus sacerdotum. Siquidem corpora ipsa, per libidines, animas per auaritiam, & vtraque simul per hypocrisim diabolo obtulêre in maximam ruinam veræ religionis & Ecclesiæ Christi, quemadmodum res ipsa clarissimè docet.

De secundo polygamiæ genere.

SECVNDVM polygamiæ genus est, cùm vnus vir eodem tempore & simul, plures habet vxores, vel cùm vna fœmina simul pluribus est nupta viris,

Sunt qui hanc polygamiam probant, eámque nituntur stabilire sanctorum quorundam exemplis, qui leguntur fuisse polygami, habentes simul plures vxores.

Respõsio. Verùm vitiosè adducunt exempla particularia, contra vniuersalem regulam. Nam tum demùm valent exempla, quando cum vniuersali regula congruunt, & nulla monstrari diuersitatis ratio potest. Quare rectè à Iurisconsultis dicitur: Non exemplis, sed legibus iudicandum est. Discernendum est igitur inter vniuersalem regulam & extraordinarios casus, quorum est peculiaris ratio. Exempli gratia, Regula vniuersalis in lege Mosis erat, Nemo ducat vxorem fratris sui. Nam huiusmodi nuptiæ sunt incestuosæ. Nihilominus tamen in certo casu, ob peculiarem causam, Deus, qui est supra omnes leges, mandat, vt si quis moriatur sine semine, frater superstes ei semen excitet, quod & ante Legem vsitatum fuit, & postea noua lege sancitum est. Abraham promtissima voluntate Deo mandante ascendit montem, ligat filium, imponit in rogum, stringit gladium vt mactet filium: quæ ipsius promptitudo magnoperè Deo placuit, & pro facto reputabatur. Quod exemplum cùm alij imitarentur, horribiliter peccarunt, non discernentes inter vniuersalem regulam: Non occides, & peculiarem rationem facti Abraham. Ad eundem modum iudicandum est de proposita quæstione. Regula vniuersalis est: Erunt duo in carnem vnam. Specialis casus fuit patrum polygamia, quæ peculiarem rationem habuit. Deus enim in populo Israëlitico ad polygamiam conniuebat, vt præstandæ suæ fidei, de innumerabili multitudine, ex paucissimis orituræ, quendam aditum hoc pacto sibi faceret. Non ergo turpis libidinis explendæ gratia, sed prolis tollendæ causa, patres polygami fuere. Hic proinde locum habet regula Iuris: In argumentum trahi nequeunt, quæ propter necessitarem aliquando sunt concessa. Alias rationes eorum qui defendunt hoc polygamiæ genus omitto, vt quæ indignæ sint refutatione. Sunt enim ex Veneris schola adductæ. Quare ijs præteritis, firmas demonstrationes ascribam, quibus ista impura polygamia funditus euertitur.

Prima demonstratio aduersus polygamiam. I. Coniugij institutio, ad quam Christus nos reuocat Matthæi 19. tantum duas personas in vno coniugio admittit. Est autem hæc institutio: Data est vna Eua vni Adam, & commendatum est exemplum toti posteritati hac lege: Erunt duo in carnem vnam. Hanc enim legem Christus & Apostolus Paulus accommodant ad omnium ætatum coniugia. Ergo contra hanc institutionem, & contra hanc legem coniugij perpetuam fuerit, si vel vnus vir simul habuerit plures vxores, vel vna fœmina pluribus simul viris nupserit. Hæc ratio vel sola omnibus pijs absque dubio satisfacit. Pij enim non stultæ rationis argutias, sed lucernam verbi Dei sequuntur, iuxta illud: Lucerna pedibus meis verbum tuum, Psalm. 119.

Secunda. II. Vnum debere vnius esse, & non plures in vno coniugio, ipsa natura nos docet, & ipso opificio corporum maris & fœminæ, & perfectione generationis ostendit. Perficitur enim generatio ex duorum corporum complexu.

Tertia. III. Maximus & integerrimus amor debet esse coniugum inter sese. Solidus amor & ex omni parte æqualis est, maximus & integerrimus. Igitur coniugum amor solidus & ex omni parte æqualis esse debet. Nunc autem natura duce intelligimus, duorum tantùm inter se amorem posse esse solidum, & ex omni parte æqualem, vt qui æmulatione careat, & non duorum aut plurium ad vnum. In hunc enim æmulatio cadit, qui reddit amorem languidiorem, & inæqualem. Igitur naturali instinctu eò ducimur, vt iudicemus societatem coniugalem ex duabus solummodo personis, videlicet, masculo & fœmina debere constare. Hæc naturæ lux, cùm congruat cum prima coniugij institutione & perpetua lege, debet nobis gratissima esse.

Quarta. IIII. Societas coniugalis æqualem obligationem coniugum requirit, quantum ad vsum corporum attinet. Nunc autem cùm vel vnus maritus plures habet vxores, vel vna fœmina plures habet maritos, non potest seruari in obligatione æqualitas. Cùm ergo huiusmodi inæqualitas sit contra naturam, si plures personæ quàm duæ in vno copulentur coniugio.

Quinta. V. Recta ratio in omnibus sanis dictat, quòd nemo debeat se obligare ad aliquid cui par esse nequeat. Iam autem fieri non potest, vt vnus vir peræquè obligari possit pluribus vxoribus, sicuti vni soli. Quare cùm natura pugnat vnius viri cum pluribus vxoribus copula.

Sexta. VI. Pax domestica est summa coniugum fœlicitas, vt discordia summa miseria. Verùm hæc pax domestica conseruari non potest, si vnus maritus plures habet vxores. Fieri enim nequit, quin zelo quodam mulierculæ aduersus se mutuò inflammentur, vnde iurgia, conuitia, negligentia in officijs præstandis, breuiter, totius familiæ perturbatio, & euersio tandem, quibus malis quid quæso potest esse miserius? Cùm igitur natura pacem domesticam postulet, polygamiæ manfestè aduersatur.

Septima. VII. Ius naturæ est, vt nemo faciat alteri, quod sibi nolit fieri. Cùm ergo maritus nolit vxorem suam pluribus misceri viris, debet & ipse vna vxore contentus esse. Cùm autem hoc ius analogum violatur, vis fit legi naturæ, & iniuria alteri coniugum.

Octaua. VIII. Christus apertissimè pronunciat eum mœchari, qui omissa vxore, excepta ratione fornicationis, aliam ducat. Ergo prohibet Christus polygamiam. Nam si plures simul habere vxores liceret, nequaquam committeret adulterium quisquam, aliam ducendo, siue priorem repudiaret, siue minus. His rationibus muniti aduersus polygamiæ defensores, eorum fallaces conclusiunculas contemnamus.

De tertio polygamiæ genere.

De adulterio. TERTIVM polygamiæ genus sequitur, de quo quid sit iudicandum, ex proxima ratione, qua euertimus polygamiam secundi generis, satis euidenter constat. Diximus autem suprà, tertium polygamiæ genus esse, si quis priore vxore non legitimè separata alteram ducat, quod cùm quis fecerit, manifestè adulterium committit, iuxta hanc Christi sententiam, Matthæi 19. 9. Si quis vxorem dimiserit extra adulterij rationem, & duxerit aliam, mœchatur, & facit eam mœchari, si scilicet alteri nupserit. Proinde, & vir dimittens vxorem, non ob rationem adulterij, & vxor dimissa, si alias nuptias quærunt, adulterium committunt. An idem sentiendum sit de illo, qui eam in vxorem ducit, cum qua consueuit viuente marito, variant sententiæ doctorum. Iurisconsultus quidam ait: Id quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis conualescere. Sed de hac quæstione infra plenius dicemus.

DE TERTIA PARTE *definitionis coniugij.*

Legitimus consensus in coniugio requiritur. TERTIO loco in coniugij definitione legitimi consensus meminimus, qui est veluti quædam contra-

coniugalis anima. Sine enim legitimo consensu nuptiæ ritè fieri nequeunt. Siquidem consensus primus est ad nuptias gradus. Consensus quidem est, quando plures idem & sentiunt & volunt, vt ad consensum requirantur duo, videlicet, iudicium & voluntas. Legitimus verò est rectus & laudabilis, videlicet, qui cum voluntate Dei, cum iure naturæ, cum honestis hominũ constitutionibus, cum honestate publica, cum ordine decenti, & decoro congruit.

Eius partes.

Spectatur autem hic consensus & in sponsalibus, & in nuptijs, vt ille sit pactionis de futuro coniugio, hic autem de præsenti. Consensus enim in sponsalibus est causa disponens ad nuptias futuras. Ideò rectè dicitur, Sponsalia esse promissiones de accipienda vxore, qualibuscunque tandem verbis fiant. Consensus in nuptijs est causa efficiens coniugium, qui dicitur consensus cohabitationis, & indiuiduam vitæ consuetudinem retinendi. Idcircò rectè asseritur, nuptias esse quibus accipitur vxor, & ratificatur promissio prius facta. Longè enim aliud est promittere quàm facere, & longè aliter iudicandum est de promissis nuptijs, quàm de ratificatis & consummatis. Quapropter verè dictum esse existimo de consensu sponsalium: Consensus causa est nuptiarum, sed non tota. Et rursus verè dicitur: Consensus facit coniugium, cùm de consensu, qui in nuptijs fit, loquimur.

In sponsalibus.

In nuptiis.

Consensus coniugalis conditiones.

Quoniam autem consensum coniugalem grauissimum, sanctissimum, & religiosissimum esse oportet, vt qui contrahunt, verè statuere possint se à Deo coniungi & copulari, vt Adam & Eua à Deo coniuncti sunt: necesse est diligenter perpendere, quales conditiones legitimus nuptiarum consensus requirat, ne quid in tanta re peccetur.

Quot sint.

Requiruntur igitur ad legitimum consensum plures conditiones, quas recitabo, & sunt sex præcipuæ. Debet enim legitimus consensus esse,

1. *Licitus.*
2. *Honestus.*
3. *Iustus.*
4. *Liber.*
5. *Plenus.*
6. *Sincerus.*

Ratio vniuscuiusque cõditionis.

1. Licitus, ne fiat contra Dei & naturæ legem, néue contra honestas hominum cõstitutiones. Nam consensus qui fit contra voluntatem Dei & naturæ legem, pro nullo habendus est. De humanis constitutionibus, est exceptio, de qua suo loco dicemus.

2. Honestus, ne sit inter dissimiles moribus, genere, fortuna, religione, personas, aut etiam contra honestatem publicam.

3. Iustus, ne sit clandestinus, & contra eorum voluntatem, in quorum potestate, vel vterque contrahentium, vel alter fuerit. Huius iustitiæ rationem reddidit Iustinianus, cùm ait: Nam hoc fieri debere & ciuilis & naturalis ratio suadet, in tantum vt iussus parentis præcedere debeat.

4. Liber, ne quis vel coactus metu aut minis, vel pellectus promissionibus, promittat verbis, quod animo improbet.

5. Plenus, ne sit vel ambiguus vel turbatus, cæco amore aut temulentia. Ratio ergo in re tanti momenti in consilium adhibenda est, & non affectus sine ratione.

6. Sincerus, ne alter alterum vllo dolo aut mendacio circumueniat. De his sex conditionibus legitimi contractus ordine dicemus. Etsi autem requiruntur omnes hæ cõditiones, vt cõtractus sit legitimus, non sunt tamen eiusdẽ omnes ponderis. Aliæ enim impediunt nuptias, si non assunt. Aliæ grauitatem & circunspectionem in tanti ponderis contractu respiciunt.

Prima conditio, consensus.

De consanguinitate & affinitate.

CONSENSVS legitimus debet esse licitus, ratione personarum contrahentium, ne videlicet personæ contrahentes se attingant consanguinitate aut affinitate in gradibus prohibitis, quas & Moses recitat Leuit. 18. & Imperator libro primo Institutionum, titulo de nuptijs, & omnes sani tacito naturæ consensu agnoscunt. Hoc ergo loco dicendum nobis erit primum de consanguinitate. Deinde de affinitate.

DE CONSANGVINITATE.

1. *Quid consanguinitas.*
2. *Quæ consanguineorum appellationes.*
3. *Lineæ consanguinitatis.*
4. *Gradus consanguinitatis.*
5. *Supputatio graduum.*
6. *Leges diuinæ de prohibitis gradibus.*
7. *Causæ prohibitionis.*
8. *Leges humanæ de interdictis nuptijs.*
9. *Humanæ prohibitionis ratio.*

Hisce veluti elementis dextrè explicatis, nihil reliquum erit, vt spero, quod in hac parte desiderabimus.

1. *Quid Consanguinitas?*

De stipite.

Quandoquidem stipes, consanguinitatis origo & causa existit: primùm de stipite nobis dicendum est, sine quo nec de lineis, nec de gradibus rectè iudicabimus.

Quid sit.

Est itaque Stipes quantum ad nostrum institutum attinet, persona, à qua alij traxerunt originem. Metaphora sumta à stipite, hoc est, à trunco. Vt enim à stipite viuo in terram defixo, plures rami, eiusdem cum stipite naturæ, pullulant: ita ab vno patre plures generantur, qui patris originem sapiunt.

Quotuplex.

Porrò quadruplex stipes est. Primus, communis omnium. Secundus, communis multorum. Tertius, communis duorum tantum. Quartus, suus cuique proprius seu singularis.

Communis omniũ.

Communis omnium stipes est Adam. Siquidem ab hoc vno traximus originem omnes, adeóque vniuersum hominum genus ab eo propagatum, non aliter quàm à trunco rami. Quare & natura ipsius consortes sumus omnes. Hinc consanguinitas omnium hominum communis nascitur, qua omnes propagati ab vno Adam, naturæ vinculo iuncti, atque adeò nobis inuicem æterna lege deuincti sumus: qua de causa quilibet homo alteri cuiuis proximus dicitur. Hinc manat præceptum illud diuinum & naturale: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicitur autem hæc communis consanguinitas naturalis.

Cõmunis multorũ.

Stipes multorum communis est, à quo multi descendunt, & ad quem suam originem multi referunt. Vt Israël est stipes communis multorum. De hoc enim vt generis sui autore gloriantur Israëlitæ omnes. Duodecim Patriarchæ stipites sunt, à quibus duodecim propagatæ sunt tribus. Vt Rubenitæ à Ruben, Beniamitæ à Beniamin, &c. Ad eundem modum ab Æaco Æacidæ, Dardanidæ à Dardano. Ab Hercule Heraclidæ, Romulidæ à Romulo propagantur. In hoc regno Daniæ multæ sunt nobilissimæ familiæ, ad quarum stipites, hoc est, autores familiarum, suam plurimi originem reuocant, cognomina ab illis se obtinere non parũ gloriantes. Neque enim contemnenda est gloria à bonis & for-

tibus natum esse, modò maiorum indolem sapias, & à virtute progenitorum non degeneres. Vt hic stipes rectè familiarum dicitur: ita cognatio eorum generis cognatio appellabitur.

Cõmunis duorum.

Communis duorum stipes est, quem duo solummodo inter se collati communem agnoscunt, & ad quem vt communem patrem se referunt.

Singularis

Suus cuique proprius stipes est, qui non est pluribus eodem respectu communis, sed vni tantum proprius, quemadmodum videre est in hoc Schemate.

SCHEMA.

ABRAHAM.

Ismael.	*Isaac.*
Nabaioth.	*Iacob.*
Cedar.	*Iudas.*

Schematis explicatio

Hîc Cedar habet suum propium stipitem, videlicet, Nabaioth. Similiter Nabaioth habet proprium stipitem, nempe Ismaëlem: & Ismaël proprium stipitem agnoscit Abrahamum. Ad eundem modum ab altera parte Iudas habet proprium stipitem, Iacobum, Iacob Isaachum, Isaac Abrahamum. Verùm si illi qui sunt in lateribus oppositis, inter se conferuntur, communem stipitem habent Abrahamum, eúmque propinquum. Cedar igitur & Iudas inter se collati, communem habent stipitem, Abrahamum. Quare cùm de eorum cognatione quæritur, ad Abrahamum communem stipitem recurrendum est. Vocatur hic stipes communis & propinquus, & cognatio, generali vocabulo consanguinitas.

De primo & vltimo genere stipitis & consanguinitatis, non est præsentis instituti disputare, sed secundum & tertium, quorum ratio habetur in conciliandis nuptijs, ad nostrum institutum pertinent. Ex his promtum est intelligere, vsitatam consanguinitatis definitionem, quæ sequitur.

Consanguinitatis definitio.

Consanguinitas est vinculum personarum, ab eodem stipite descendentium, carnali propagatione contractum. Siquidem consanguinitas dicitur à communi sanguine, vt quæ sit quasi vnius & eiusdem sanguinis communio.

Diuisio.

Hæc consanguinitas generali quoque vocabulo cognatio appellatur, quam latius extendunt, & in tres species diuidunt, videlicet, naturalem, ciuilem, & spiritualem.

Naturalis.

Naturalis cognatio est, quæ per generationem contrahitur, & subdiuiditur in agnationem & cognationem specialem.

Ciuilis.

Ciuilis cognatio est, quę per adoptionem contrahitur, vt cum hominem alienum, vel saltem remotiorem à sanguine meo in filium aut nepotem adopto.

Spiritualis.

Spiritualis cognatio est duplex, vna communis omnibus verè Christianis. Huius enim virtute iuncti sumus omnes eodem Christi spiritu. Ecclesiastica quam compaternitatem vocant. De hisce duabus posterioribus cognationibus quid sit sentiendum, suo loco videbimus.

2. *Quæ Consanguineorum appellationes?*

Duo genera.

CONSANGVINEI dicuntur omnes, qui quouis modo se sanguine attingunt. Horum duo sunt veluti prima genera. Consanguineorum enim quidam agnati, quidam cognati dicuntur. Agnati quidem sunt mihi, qui me sanguine paterno attingunt.

Agnati.

Cognati.

Cognati verò, qui mihi sanguine materno iuncti sunt: tametsi interdũ promiscuè vtriq; latius accepto vocabulo, cognati dicuntur. Horum alia atque alia habitudo est, vt ex eorum definitionibus & comparatione patebit.

Agnati in recta linea sursum.

Agnati mei in rectâ linea si sursum aspicio, hi sunt: Proximè à patre meo, hoc est, in secundo gradu, est Auus paternus, patris mei pater: Auia paterna patris mei mater, (*Fader moder: Eltermutter, oder, Grosmutter.*) In tertio Proauus paternus aui mei pater: (*Oldefader: Oberelter vater.*) Proauia paterna auiæ meæ mater. (*Oldefaders moder: Oberelter mutter.*) In quarto Abauus paternus proaui mei pater: (*Stovefader: Vorelter elter vater.*) Abauia paterna, proauiæ meæ mater. In quinto, Attauus paternus, abaui pater: Attauia paterna, abaui mater. In sexto, Tritauus paternus, attaui pater: Tritauia paterna, attaui mater. Huc vsque ascendendo à filio ad Tritauum, generali nomine parentes dicuntur & progenitores, (*Foreldre: Voreltern.*) Qui verò supra hos sunt, communi appellatione maiores dicuntur: tametsi sæpenumero, omnes qui sunt supra nos quouis gradu, dicuntur maiores, (*Oldinge: Eltern oder vorfaren.*)

Explicatio per schema.

Sed vt clarius hæc conspiciantur, schemata proponamus, quæ omnia ob oculos ponent. Verùm, quia sæpe vnus plures personas pro eius diuersa comparatione ad alios, sustinet, fingamus eum vocari IANVM. Vt enim Ianus bifrons fingebatur, vt qui & retrorsum & antrorsum spectaret: ita nobis Ianus sit, qui nunc ad superiores, nunc ad inferiores, nunc ad eos, qui sunt ad latera, respiciat.

SCHEMA.

6	*Tritauus paternus.* / *Tritauia paterna.*
5	*Attauus paternus.* / *Attauia paterna.*
4	*Abauus paternus.* / *Abauia paterna.*
3	*Proauus paternus.* / *Proauia paterna.*
2	*Auus paternus.* / *Auia paterna.*
1	*Pater.*

IANVS.

Ianus hîc fungitur vice filij, & quia non peruenitur ad Auum, nisi per patrem, primo loco patrem posuimus, etsi non agnatus, sed pater dicitur. Illi autem qui sunt supra patrem sursum, agnati dicantur, quorum gradus distinguunt numeri appositi.

Agnati in transuersa linea sursum.

In transuersa linea si sursum aspicit Ianus, agnati sunt illi patruus, (*Farbroder: Vetter.*) Amita, (*Farfoster: Base.*) Supra hos patruus magnus, (*Faders farbroder. Grosuetter.*) Amita magna, (*Faders farfoster: Gros base.*) Supra hos patruus maior, & amita maior: Item patruus maximus, & amita maxima.

SCHEMA.

	5	*Patruus maximus.* / *Amita maxima.*
	4	*Patruus maior.* / *Amita maior.*
	3	*Patruus magnus.* / *Amita magna.*
1 Pater	2	*Patruus.* / *Amita.*

IANVS.

Hîc Ianus etiam filij locum obtinet, à quo ad patruum

truum non peruenies, nisi per patrem transeas, ex quo fit, vt patruus sit à Iano in secundo gradu, sicuti nota numeri indicat.

In transuersa linea deorsum.

Porrò si in transuersa linea deorsum à patruo despicis, sic ordinabis Schema.

SCHEMA.

1. *Pater.*	2.	*Patruus.*
IANVS.	3.	*Patrui filius.*
	4.	*Patrui nepos.*
	5.	*Patrui pronepos.*
	6.	*Patrui abnepos.*
	7.	*Patrui atnepos.*
	8.	*Patrui trinepos.*

Hic etiam patrem apposui, quia per illum transitur ad agnatos Iani, qui sunt deorsum in transuersa linea.

Cognatorum appellationes.

Porrò cognatorum, hoc est, eorum qui nos attingunt materno sanguine, eædem sunt appellationes, quæ agnatorum, solo Epitheto mutato. Vt Auus maternus, matris pater. Auia materna, matris mater. Proauus maternus, proauia materna, & sic de ceteris.

SCHEMA.

6 { *Tritauus maternus.* / *Tritauia materna.*

5 { *Attauus maternus.* / *Attauia materna.*

4 { *Abauus maternus.* / *Abauia materna.*

3 { *Proauus maternus.* / *Proauia materna.*

2 { *Auus maternus.* / *Auia materna.*

1 *Mater.*

IANVS.

In transuersa linea sursum.

Porrò in transuersa linea sursum est Auunculus, (*Morbroder ohem*) Matertera, (*Morsöster : Muhm.*) & supra hos proauunculus, seu auunculus maior, (*Morsösters fader:Gros ohem.*) promatertera, seu matertera maior, (*Morsösters moder:Gros muhm.*) Auunculus maximus, (*Morsösters oldefader: Oberohem.*) matertera maxima, (*Morsösters oldemoder : Obermuhm.*)

SCHEMA.

5 { *Auunculus maximus.* / *Matertera maxima.*

4 { *Auunculus maior, seu proauunculus.* / *Matertera maior, seu promatertera.*

3 { *Auunculus magnus.* / *Matertera magna.*

1 *Mater* 2 { *Auunculus.* / *Matertera.*

IANVS.

Ianus non potest venire ad auunculum & materteram, nisi transierit per matrem, ideò auũculus est in secundo gradu.

Descendẽtes recta linea.

Porrò qui descendunt rectà & perpendiculari linea, sic ordinantur: Ianus 1. filius filia. 2. nepos neptis. 3. pronepos proneptis. 4. abnepos abneptis. 5. atnepos atneptis. 6. trinepos trineptis. Hi omnes generali nomine liberi dicuntur. Qui verò infra hos sunt, posteri nominantur. Vt Adæ filius Seth, nepos Enos, pronepos Cain, abnepos Malalehel, atnepos Iareth, trinepos Enoch, atque hi liberi dicuntur. Qui verò infra hos sunt, Mathusalem, Lamech, Noë, Sem, &c. posteri Adæ nominantur.

Comparatio eorũ.

Comparantur autem seu relatiuè opponuntur perpendiculariter pater & filius, auus & nepos, proauus & pronepos, abauus & abnepos, attauus & atnepos, tritauus & trinepos, maiores & posteri.

Addamus schema cùm ascendentium, tùm descendentium in recta linea.

SCHEMA.

Maiores.

6. *Tritauus, tritauia.*
5. *Attauus, attauia.*
4. *Abauus, abauia.*
3. *Proauus, proauia.*
2. *Auus, auia.*
1. *Pater.*

IANVS.

1. *Filius, & filia.*
2. *Nepos & neptis.*
3. *Pronepos proneptis.*
4. *Abnepos abneptis.*
5. *Atnepos & atneptis.*
6. *Trinepos & trineptis.*

Posteri.

Hic Ianus sursum spectans filium refert, deorsum verò patrem. Numerus appositus & comparationem superiorum & inferiorum, & gradus ascendentium & descendentium indicat. Linea à Iano sursum versus rectà ascendentium dicitur. At linea à Iano deorsum versus appellatur rectà descendentium. Sed paulò post de lineis dicetur.

Oppositio in transuersis lineis æqualibus.

Cæterum in transuersis lineis æqualibus opponuntur relatiuè, proximè à Iano Frater & Frater, Frater & Soror, Soror & Soror. Infra hos fratrum liberi, qui si nati sunt ex duobus fratribus masculis, patrueles, (*Farbroder sönner: Bruder kinder.*) dicũtur. Si sunt ex duobus fratribus masculo & fœmina, ille consobrinus hic amitinus dicitur. At si filij duarum sororum sunt, consobrini dicuntur, (*Syskenborn : Geschvvister kinder.*) Infra hos Sobrini, (*Nechst Syskenborn: nechst geschvvister kinder, oder, geschvvister neffe.*) Sobrinorũ filij nostra lingua dicuntur, (*Forste frender: nech geschvvister vnterkinder, oder, geschvvister, vnterneffe.*)

SCHEMA.

A.	B.	C.
Frater. Frater.	*Frater. Soror.*	*Soror. Soror.*
Patruel. patruel.	*Consobr. Amitinus.*	*Consobr. Consobri.*
Sobrinus. Sobrin.	*Sobrinus. Sobrinus.*	*Sobrinus. Sobrin.*

Post hos Sobrinorum filij, nepotes, pronepotes, &c. Idem iudicium sit de fœmellis.

Comparatio in linea inæquali.

In linea inæquali quomodo fiat comparatio, ostendit sequens schema.

SCHEMA.

IANVS.

1. *Petrus.*	1. *Paulus.*
2. *Iacobus.*	2. *Andreas.*
3. *Marcus.*	3. *Robertus.*
4. *Lucas.*	4. *Ionas.*
5. *Probus.*	5. *Christiernus.*
6. *Albertus.*	6. *Ioannes.*

1. Petrus vocabit Andream fratris filium, Robertum fratris nepotem. Ionam fratris pronepotem. Christiernum fratris abnepotem. Ioannem fratris atnepotem.

2. Iacobus vocabit Paulum patruum. Robertum patruelis filium. Ionam patruelis nepotem. Christiernum patruelis pronepotem. Ioannem patruelis abnepotem.

3. Marcus vocabit Paulum patruum magnum, (*Faders farbroder: Grosuetter.*) Andream Sobrino propiorem. Ionam Sobrini filium. Christiernum Sobrini nepotem. Ioannem Sobrini pronepotem.

4. Lucas vocabit Paulum patruum maiorem, (*Sin oldefaders broder: Oberuetter.*) Andream patrui maioris filium. Robertum patrui maioris nepotem. Ionam (qui est in æquali gradu) patrui maioris pronepotem. Christiernum patrui maioris abnepotem. Ioannem patrui maioris atnepotem.

5. Probus vocabit Paulum patruum maximum, (*Oldefaders farbroder: Vorelter oberuetter.*) Andream patrui maximi filium. Robertum patrui maximi nepotem. Ionam patrui maximi pronepotem. Christiernum patrui maximi abnepotem.

6. Albertus vocabit Paulum patrui maximi patrem. Andream filium patris maximi patrui, atque ita ordine descendendo, ad nepotes, pronepotes, &c. patris patrui maximi.

Ab altero latere eodem prorsus modo instituenda est comparatio.

SCHEMA.

IANVS.

1. *Anna.*	1. *Paulus.*	1. *Martha.*
2. *Petrus.*	2. *Ioannes.*	2. *Iacobus.*
3. *Ionas.*	3. *Claudius.*	3. *Probus.*

1. Anna vocabit Ioannem fratris filium. Claudium fratris nepotem. Iacobum sororis filium. Probum sororis nepotem.

2. Petrus vocabit Paulum auunculum. (*Morbroder: ohem.*) Martham materteram, (*Morsoster: Muhm.*) Ioannem consobrinum, (*Morbroder Son.*) (cui ipse vicissim est amitinus. Est enim Anna amita Ioannis.) Iacobum similiter vocabit Petrus consobrinum, cui ipse vicissim dicitur esse consobrinus. At Claudium & Probum conſ brinorum filios appellabit Petrus, quem ipsi vicissim sobrino priorem agnoscent.

3. Ionas Paulum Auiæ fratrem agnoscit, & Martham auiæ sororem, Ioannem sobrino propiorem, etsi Ioannes Ionam amitini filium nominat. Idem Ionas salutat Iacobum sobrino propiorem, etsi Iacobus Ionam consobrini filium nominat.

3. *Lineæ Consanguinitatis.*

Ratio nominis. ORDINES cognationum vsitatè lineæ dicuntur. Definitur autem linea, quantum ad nostrum propositum attinet, hoc modo.

Definitio rei. Linea est ordinata collectio personarum consanguinitate coniunctarum ab eodem stipite descendentium, diuersos continens gradus, numeros distinguens.

Metaphora sumta videtur à lineis fabrorum. Vt enim illi lineas pingunt, quarum ductum in ædificando sequuntur, ne aberrent: ita in cognatorum examine, ordines cognatorum describimus, quos cùm intuemur, & gradibus & numero, absque omni errore eos discernimus.

Differentiæ. Linearum differentiæ ex diuersitate comparationis cognatorum inter se sumuntur. Quare cùm hæc comparatio in genere sit triplex, erit & triplex linea.

Prima comparatio cognatorum, est sursum versus perpendiculariter, vt filij ad patrem, patris ad auum, aui ad proauum, proaui ad abauum, abaui ad attauum, attaui ad tritauum, hinc ad maiores. Linea quæ ex hac comparatione nascitur, dicitur ascendentium, quæ hoc modo definitur. *Linea recta ascendens.*

Linea ascendentium est, quæ sursum versus rectà tendit, hoc est, quando numerando ascendimus à filio ad patrem, ab hoc ad auum vsque ad tritauum, tritaui patrem & auum, ceterósque quibus non sunt peculiaria vocabula.

Secunda comparatio cognatorum deorsum versus perpendiculariter vergit, vtpotè à patre ad filium, à filio ad nepotem, à nepote ad pronepotem, hinc ad abnepotem, atnepotem, trinepotem. Ex hac comparatione nascitur linea descendentium, quæ hoc modo definitur. *Linea recta descendens.*

Linea descendentium est, quæ deorsum versus rectà tendit, hoc est, cùm numerando progredimur à patre ad filium, ab hoc ad nepotem, deinde ad pronepotem, &c.

Tertia comparatio cognatorum est, quando à duobus fratribus (quorum communis stipes est pater) tanquam proprijs stipitibus descenditur, quales sunt fratrum filij, fratrum nepotes, fratrum pronepotes, abnepotes, atnepotes, trinepotes, &c. Ex hac comparatione lineæ laterales seu parallelæ nascuntur, quæ definiuntur hoc modo. *Lineæ laterales.*

Quid sint. Lineæ laterales sunt, quæ ex duobus oppositis lateralibus nunc sursum, nunc deorsum spectant.

Verùm cùm cognati, qui ad istum modum descendunt, ab oppositis lateribus se mutuò respiciunt, nascitur linea, quæ transuersa dicitur, eáque vel æqualis vel inæqualis. Nam si æquè distant personæ, quæ in lateribus oppositis ponuntur à communi stipite, transuersa æqualis dicitur. At si inæqualiter, transuersa inæqualis appellatur. Sed omnia in hoc schemate clarius conspiciuntur. *Transuersa linea æqualis & inæqualis.*

SCHEMA.

Patruus maximus.	*Abauus.*	*Amita maxima.*
Patruus maior.	*Proauus.*	*Amita maior.*
Patruus magnus.	*Auus.*	*Amita magna.*
Patruus.	*Pater.*	*Amita.*

A.

IANVS.

B.

Filius.	*Filius.*	*Filius.*
Nepos.	*Nepos.*	*Nepos.*
Pronepos.	*Pronepos.*	*Pronepos.*
Abnepos.	*Abnepos.*	*Abnepos.*
Atnepos.	*Atnepos.*	*Atnepos.*
Trinepos.	*Trinepos.*	*Trinepos.*

Ab A sursum versus ad Abauum, &c. est linea recta ascendentium: à B, deorsum vsque ad trinepotem, &c. est recta linea descendentium, reliquæ sunt laterales, quæ cùm inter se conferuntur, in transuersas æquales & inæquales diuiduntur, quemadmodum ex ijs constat, quæ suprà diximus de linea transuersa.

4. *Gradus Consanguinitatis.*

Gradus definitio. GRADVS aliter ab alijs definitur, Iurisconsultis nihil aliud est gradus, quàm generatio, vt graduum ordo sit generationũ series. Canonistis autẽ gradus est habitudo personarum distantium, qua cognoscitur, quota distantia personæ inter se differunt, hoc est, Gradus est interuallum, quo cognoscitur personarum (quæ in quæstionem veniunt) inter se propin-

se propinquitas & distantia.

Ratio nominis.

Metaphora autem sumta est à gradibus scalarum, seu locorum procliuium. Vt enim in scalis & locis procliuibus à proximo gradu in proximum, atque ita ordine progredimur, donec peruenerimus quò tendimus: Ita hîc gradatim per seriem generationum ducimur à proximo in proximum, qui ab eo nascitur, atque ita deinceps, donec ad eum veniatur, quem quærebamus.

Quomodo consideratur à Iurisconsultis.

Porro cùm gradus simpliciter à Iurisconsultis pro generatione accipitur, duplex est eius consideratio. Aut enim respicit plures ab eodem stipite immediatè ortos sine respectu vlterioris progressus. Vt cùm à Iacob plures filij videlicet Ruben, Simeō, Leui, Iudas, nascuntur: hic quia sunt tres generationes, tres quoque gradus esse statuuntur. Sed hæc consideratio graduum ad nostrum institutum parum admodum facit. Aut spectatur gradus, prout ordine ad remotiores per intermedios progredimur, cùm videlicet alij ab aliis progignuntur, & quasi per gradus alios atque alios descendunt, Vt cum à Thare nascitur Abraham, ab hoc Isaach, ab hoc Iacob, ab hoc Ruben, vt Abraham sit à Thare in primo gradu, Isaach in secūdo, Iacob in tertio, Ruben in quarto. Atque hic respectus graduum & generationum solummodo habetur à Canonistis, cùm agitur de nuptiis. Ob quam causam doctissimi quidam viri potius retinent definitionem Canonistarum, quia congruit ad nuptiarum argumentum, quàm Iurisconsultorum, quæ latius patet, & eorum instituto optimè congruit, vt qui de hæreditatibus & tutelis disputent.

A canonistis.

5. *Supputatio graduum.*

In quo iurisconsulti & pontificij doctores conueniāt.

IN LINEIS rectis ascendentium & descendentium nullum planè est discrimen inter supputationem Legalem & Canonicam. Nam iuxta Iurisconsultos & Canonicos computandæ sunt personæ mediæ (si quæ sunt) inter illas de quibus quæritur, ex quarum numero graduum supputatio instituitur, hoc modo.

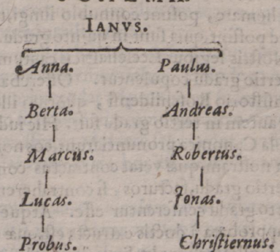
Si nulla sit persona media inter personas, de quibus quæritur, erunt in primo gradu, vt Abraham & Isaach descendendo, Isaach & Abraham ascendendo, hoc est, pater & filius in primo gradu, siue ascendas, siue descendas. Verùm si inter eas personas, de quibus quæritur, aliæ fuerint intermediæ personæ, numerentur omnes personæ, hoc est, & mediæ & extremæ, & tot emergent gradus, quot sunt personæ vna demta. Hinc regula Canonica: In lineis rectis ascendentium & descendentium, tot sunt gradus, quot sunt personæ vna demta. Vt si quæras de Thare & Iuda, numera personas intermedias & extremas, & habebis quinque personas. Nam inter Thare & Iudam sunt Abraham, Isaac & Iacob, tres personæ, extremæ sunt duæ, videlicet, Thare & Iudas. Coniunctæ ergo sunt quinque, vt Thare, Abraham, Isaach, Iacob, Iudas. Erit ergo Iudas iuxta regulam in quarto gradu à Thare descendendo, & Thare similiter ascendendo à Iuda in quarto gradu erit. Idem sit de aliis iudicium.

Sed quare in regula additur vna demta? Quia persona per se gradum non facit, sed quatenus est ab alia generata. Quare concinnius hîc loqui videntur Iurisperiti, cum dicunt: Numera generationes (scilicet progrediendo ordine ad remotiores) & gradus numerasti. Sed Canonica regula rectè intellecta, nihil habet incommodi.

In quo variant.

In lineis collateralib. variant Iurisconsulti & Canonistę. Iurisconsulti enim eadem ratione in lateralibus numerant gradus, vt in rectâ ascendentib. & descendentibus. Nam vt generationes, ita & gradus numerant, atque primum gradum tribuunt ei, qui proximus est illi, de quo quæritur: iuxta regulam eorum: Cùm quæritur quo gradu quæque persona sit, ab eo incipiendum est, de cuius cognatione quæritur.

SCHEMA.

Supputatio iurisconsult.

Hic si quæratur, quo gradu Marcus distet à Iona, iubet Iurisconsultus, vt ordine à Marco ascendas (Nam de illo quæstio est) & per stipitem transcas, vnde descendas in aliud latus ordine & gradatim ad Ionam. A Marco igitur in primo gradu est Berta, in secundo Anna, in tertio Ianus, in quarto Paulus, in quinto Andreas, in sexto Robertus, in septimo Ionas. Distat ergo Marcus à Iona in septimo gradu, ex Iurisconsultorum sententia. Eodem modo de aliis omnibus absque omni discrimine iudicandum est.

Etsi autem hæc supputatio Iurisperitorum vera est & accommodata illorum vsibus, præsertim cùm de tutelis, successionibus & hæreditatibus disputatur: tamen cum de nuptiis agitur, planè otiosa est. Quid enim iuuerit ad conciliandas nuptias inter Annam & Christiernum, quòd inter se sexto distent gradu, cùm Anna sit Christierno loco matris. Est enim eius amita maxima. Quare necessariò hîc alia instituenda est supputatio, qualis est Canonicorum.

Supputatio canonistarum.

Supputatio graduum Canonica hoc pacto instituitur. Primùm videndum est, vtrum personæ, de quibus quæritur, distent à communi stipite æqualiter vel inæqualiter. (Neque refert siue hoc explores descendendo à communi stipite iuxta naturæ ordinem, siue ascendendo iuxta cognitionis nostrę viam, id quod ideò dico, ne assentiamur illis, qui damnant Canonicos, eò quòd velint à stipite communi inchoandam esse supputationem.)

Si æqualiter ambo distant à communi stipite, eo gradu coniungendi sunt, quo distant à stipite, ex quo fit, vt quoto gradu vterlibet eorum distet à communi stipite, eo gradu inter se quoque iūcti sint. Hinc regula Canonica, In linea transuersa æquali quoto gradu distat vna persona à communi stipite, eo etiam altera alteri iungitur. Fratres ergo iuxta hanc supputationem sunt in primo gradu. Vt Nachor & Abraham, quorum communis stipes, hoc est, pater, est Thare. Patrueles iunguntur in secundo gradu. Sobrini in tertio. Sobrinorum filij in quarto, & ita ordine ad alios procedendum est, vt in proposito schemate Anna & Paulus sunt in primo gradu. Berta & Andreas in secundo. Marcus & Robertus in tertio. Lucas & Ionas in quarto. Probus & Christiernus in quinto.

Ratio supputationis canonicæ.

Porro si personæ, de quibus quæritur, in linea inæquali à communi stipite distant vt frater & fratris filius, Sobrino propior & Sobrina, Sobrinus & Sobrini filia: gradui nomen ab eo qui remotior est à communi stipite, tribuunt Canonici, id quod vtilissimo

consilio factum est. Nam cum lege cauissent generali, ne vlli matrimonio copularentur intra gradum quintum, quæstio sæpe offerebatur, an, cùm vnus esset in secundo vel tertio, alter in quinto gradu alterius lateris, licitè contraherent nec ne? Hæc quæstio soluitur, cùm gradui inæqualiter distantium à stipite, nomen tribuitur à remotiore. Si ergo quæritur, An Berta & Christiernus, vt maneamus in proposito schemate, possint connubio iungi, respondetur, quòd possint, quia sunt in quinto gradu.

Nuptiæ in tertiò gradu consanguinitatis à Danicis legibus Ecclesiasticis prohibitæ.

Nostris legibus Ecclesiasticis cautum est, ne vlli in tertio gradu copulentur. Offerebantur duo in Consistorio Roschildensi, quorum ille in quarto, hæc autem in tertio gradu fuit. Hîc iudices rectè ex regula Canonica pronunciarunt, eos non contra legem nostram, quæ vetat contractus coniugales fieri in tertio gradu, facturos, si contraherent, vt qui in quarto gradu censerentur esse. Atque hinc regula illa approbata à doctis extructa est, quæ est in decretis: Collateralium in linea inæquali, quoto gradu remotior distat à communi stipite, toto distant inter se, hoc est, Quoto gradu remotior distat à cõmuni stipite, eodem etiam à quolibet per aliam lineam descendentium distat. Hæc regula verissima & certissima est, modo accipiatur sine calumnia & Sophistica, eo sensu quo tradita est. Neque enim regula hoc vult, vt statuamus simpliciter, à se inuicem peræquè distare eos, quorum vnus est in secundo, & alter in quinto gradu alterius lateris. Sed vt quantum ad ius connubialis contractus attinet, æquè distare censeantur. Significatur igitur regula ista, superuacaneum esse, disputare de descendentibus in altera linea, id est, de iis, qui sunt posteriores primo gradu à stipite, modo in alterius fratris linea is de quo quæritur, in quinto sit à communi stipite gradu. Vt si vnus fuerit in quolibet gradu descendentium ab vno latere, alter verò in quinto, Canonici rectè iuxta regulam traditam nuptias concedunt. Nam ambo censentur in quinto gradu.

Obiectio.

Verùm quidam contra hanc regulam, sed mutilatam, hoc modo insurgunt: Quoto gradu distat remotior à stipite, toto inter se distant. Si hæc regula vera est, (aiunt) Ianus qui est in quinto gradu, potest ducere Annam amitam maximam.

SCHEMA.

PAVLVS.

Anna. — *Iacobus.*
Andreas.
Ion as
Petrus.
Ianus.

Sed cùm amita maxima sit Iano loco matris, profecto contra legem naturæ fuerit Ianum & Annam connubio iungi, id quod Glossographus licere ex regula malè intellecta statuit. Putat enim cognationem Pauli in Iano desiisse, hoc est, non extendi cognationem vltra atnepotes. Sed error, vt fit, errorem parit.

Responsio

Quid ergo dicendum? Regula integra est inspicienda, hæc videlicet: Quoto gradu remotior distat à communi stipite, eodem etiam à quolibet, per aliam lineam descendentium distat. Si ergo Anna descendit per lineam alterius lateris, rectè concludunt, qui regulam impugnant. At si non descendit, nulla est illorum conclusio, vt quæ cum regula qua nituntur, pugnet. Quis enim quæso verè dixerit, Annam ab altero latere à stipite descendere? Nam si Annam consideres respectu stipitis, An non in recta linea ascendentium inuenitur? Recta enim linea à filia ad patrem ascenditur, vt vicissim à patre ad filiam, perpendiculariter descenditur. At si respicias Annam respectu descendentium à latere, nequaquam in numero descendentium eius lateris censenda est, cum sit stipes descendentium in eo latere, & filius eius primus descendentium, Nepos secundus, Pronepos tertius, atque ita deinceps. Proinde Anna & Iacobus, neque respectu mutuo, neq; cõparatè ad stipitem dicũtur laterales, sed propter aliud, hoc est, quia sunt stipites collateralium, ex quibus laterales descendunt. Ex quo factum est, quòd quidam ex veteribus, filios eorum, qui sunt primi in oppositis lineis, in prima generatione posuerint. Cùm ergo dicitur in regula: à quolibet per aliam lineam descendentium, is qui est proximus stipiti, manifestè excluditur, vt qui à stipite recta linea descendat, à quo prognati descendũt quidem recta linea, sed laterales dicuntur, quia opponuntur aduerso lateri. Non ergo ex hac regula sequitur, quod Ianus possit Annam ducere. Non enim est in numero descendentium, si latera opposita respicis. Atque ita videmus regulam accommodatam instituto eorum, qui ipsam primi tradiderunt, ex omni parte constantem & firmam esse, modo non ab eius vero sensu, quem vel ipsa grammatica suppeditat, discedamus.

Regulę supra citatæ explicatio

Cæterum cùm hæc regula vulgò mutilata allegatur hoc modo: Quoto gradu remotior distat à communi stipite, toto gradu inter se distant, & generalius quàm voluerunt, qui illam tradiderunt, accipitur, videtur sanè sua generalitate primum etiam gradum alterius lateris à stipite communi complecti, ex quo factum est, quod multi hanc regulam impugnauerint. Exemplum esto,

THARE.

Abraham. — *Aram.*
Sara.

Hîc quia Sara distat secundo gradu à stipite communi, Abrahæ iuncta est secundo gradu. Hoc exemplum sanctissimæ memoriæ præceptor noster Philippus Melãcthon ponit, neque tamen regula ita accepta, modo commoda adhibeatur interpretatio, falsa erit. Nequaquam enim vult hæc regula, vt æqualiter à stipite vel inter se distare putetur remotior à stipite & vicinior stipiti, quod quidem sentire absurdissimum esset. Sed hoc solummodo vult regula, quòd remotior à stipite non propius attingat quemlibet eorum, qui ab altero latere descendunt, quàm stipitem ipsum. Ponamus exempli gratia hoc schema.

PAVLVS.

Anna. — *Iacobus.*
Petrus. — *Andreas.*
Ionas.

Hîc Ionas, qui est in tertio gradu, non propius attingit Petrum viciniorem stipiti, videlicet in secundo gradu, quàm stipitem ipsum. Nec idem Ionas propius attingit Annam, quæ est in primo gradu à stipite, quàm ipsum stipitem, etsi Ionas est in tertio gradu. Quod tamen suspicari quis posset, cùm Anna & Iacobus sint in vno gradu à stipite, nempe primo. Vult ergo regula, vt discernamus inter gradum simplicem & duplicatum. Breuiter, Si exponimus verbum distat, vt res ipsa postulare videtur per remotionem, seu negationem contrarij, vt distat, ponatur

natur pro non propius attingit, regula nihil habet incommodi, tametsi satius est eam reuocare ad pleniorem illam regulam, & inde eius interpretationẽ petere. Sed hæc placuit breuiter adiicere, ne regulam istam truncatam, tanquam absurdissimam cum quibusdam abiiciamus, cùm possit commoda interpretatione adhibita rectè defendi, & vtiliter retineri.

Vsus supe riorum re gularum.

Porrò quæ hactenus diximus, de regulis illis tribus Canonicorum, quæ seruiunt supputationi graduum, eò tantum referri volo, vt rectè eas iuxta Canonicorum sententiam intelligamus, & accommodemus legibus diuinis & humanis, de licitis & illicitis nuptiis, ad quas modo nobis transeundum est.

6. LEGES DIVINÆ DE *prohibitis gradibus.*

Castitas seu sancti tas lineamentum imaginis Dei.

Quoniam Deus hominem ad imaginem suam condidit, vult hanc imaginem in homine lucere. Huius quædam lineamenta sunt virtutes, quæ in Deo sunt perfectissimæ, inter quas primum locum, modò rectè iudicauerimus, occupat castitas, quæ in scripturis sanctitas sæpenumero appellatur, ad quam Deus ipse inuitat, cùm ait: Sancti estote, quia ego sanctus sum. Ab hac enim vt manant cæteræ: ita quoque ad eandem tuendam & conseruandam referuntur omnes.

Eius nomina.

Ex quo factum est, vt Græci castitatem aptissimis vocabulis, nunc à forma ἁγνότητα, nunc σωφροσύνην, ab effectu nominent. Nam quemadmodum corpus hominis in eburneo sepulchro conditum, non putrescere putatur, ita anima hominis, donec in vera castitate manet, à putredine vitiorum immunis est, & tuta conseruatur. Vt ergo homines hanc virtutem hominis excellentia dignissimam magis expeterent, amarent, tuerentur, Deus legem coniugiorum & in natura impressit, & postea eandem suo testimonio confirmauit, quam multę etiam barbaræ nationes ignaræ Dei agnouerunt, tametsi, proh dolor! inueniuntur, qui omni exuta humanitate, à diabolo impulsi, tanquam phrenetici aduersus hanc legem ferantur. Sed hi non tam homines quàm immanes bestiæ dici merentur.

A deo ma ximè com mendata.

Ab hominibus dili genter mu nita & cõ seruata.

Huc accesserunt Imperatorum Constitutiones, Episcoporum decreta, & nationum instituta, quibus lex naturæ impressa, de castis coniugiis fulcitur, munitur & conseruatur, ne homines instar bestiarum in obscœnas ruant libidines, quibus imago Dei veluti inducta aboletur, peritque. Hinc facilè est iudicare, in quanto pretio sint apud Deum casta coniugia, quibus tot limites præfixi sunt, vt lex naturæ, testimonium Dei, religiosorum Imperatorum Constitutiones, Sanctiones Episcoporum, & nationum instituta, de quibus ordine dicemus, ac primùm de lege naturæ & testimonio Dei, quo non noua lex conditur, sed olim mentibus hominum impressa repetitur & declaratur.

Lex naturæ & Dei coniugiis limites sta tuit.

Quantum igitur ad legem diuinam, (quæ eadem naturæ est) attinet, obseruandum est imprimis, à quorum nuptiis Deus velit nos abstinere. Vult autem nos abstinere ab iis, qui nos proximè attingunt consanguinitate & affinitate, quorum certos gradus limitesque statuit, & addidit pœnas, si quis hos limites contumaciter transgrediatur, idque ideò, ne vel ignorantia boni, vel peruersitate mali, hãc legem violaremus. Dicamus ergo primùm de prohibitione graduum, iuxta legem Dei & naturæ.

De prohi bitione graduum iuxta hãc legem.

In prohibitione graduum propinquitatis seu cõsanguinitatis, tria sunt nobis ordine ex verbo Dei spectanda, videlicet, lex generalis, definitio propinquitatis, & declaratio vtriusque.

Lex vniuersalis, ex qua particulares fluunt, in Leuitico ad verbum hæc est, cap. 18. 6.

Vir vir ad omnem propinquitatem carnis suæ non appropinquabitis.

Expositio textus le gis diuinæ

Id est, non appropinquabitis vnusquisque ad propinquitatem carnis suæ, hoc est, Latina phrasi, nemo ad propinquam carnis suæ accedat, id est, ducat in vxorem, & cum ea rem habeat, seu, nemo iungat sibi propinquitatem carnis suæ. Hanc legem, quæ caput est particularium prohibitionum, si rectè intellexerimus, facilis erit omnium aliarum legum, quæ ex ea concluduntur, intelligentia.

Primùm ergo in hac lege obseruandum est, quòd pertineat particula vniuersalis. Deinde quòd non dicat lex, nemo accedat ad proximam suam aut consanguineam suam, sed ad propinquitatem carnis suę: seu vt propriissimè reddidere septuaginta interpretes, πρὸς οἰκεῖαν σαρκὸς αὐτοῦ, hoc est, domesticam carnis suæ.

Propinquitas autem carnis meæ est, quæ me sine interuallo attingit, idque vel supernè vel infernè, vel dextrà aut sinistrà, hoc est, ad latera: supra me proximè sunt pater & mater. Ad latera, hoc est, dextrà & sinistrà, fratres & sorores. Infra me proximè sunt filius & filia. Ergo hac lege generali prohibentur parentes & liberi contrahere, & ex consequenti, omnes qui in illorum loco sunt. Item fratres & sorores. Reliquis lege Dei liberum relinquitur.

Potest ergo, inquies, auus cum nepti contrahere? Nullo pacto. Ideò adieci qui in horum loco sunt. Nam si non licet filiæ patri nubere, multò minus licebit nepti auo nubere, qui illi patris loco est. Siquidem maior reuerentia naturæ instinctu debetur & exhibetur remotioribus parentibus, quàm propinquis. Si ergo non licet contrahere cum proximis in recta linea, neque cum remotioribus licebit, quorum reuerentia maior est, & dilectio arctior, sicuti storga in omnibus bonis testatur, & experientia confirmat. Ecce, totum negotium de prohibitis gradibus consanguinitatis, hac vniuersalis legis expositione expediuimus, & potest hæc expositio prudentioribus, quantum quidem ad legem diuinam attinet, satisfacere.

Confirma tio à defi nitione propinqui tatis per Mosen tra dita.

Hanc nostram legis generalis enarrationem, clarissimè confirmat definitio propinquitatis à Mose, Leuit. 21. 2. tradita, vbi in hanc sententiam loquitur Moses. Super anima nullus (scilicet Sacerdotum) contaminetur in populis suis, nisi super propinquitate sua, hoc est, propinquo suo, nempe super matre sua, & super patre suo, & super filio suo, & super filia sua, & super fratre suo, & super sorore sua. Sub hac enumeratione continentur & illi, qui in horum numero sunt. An non hæc definitio propinquitatis, per omnia congruit cum enarratione nostra? Proximus enim supra me est pater & mater, proximus iuxta me est frater & soror. Proximus infra me est filius & filia. Patrueles ergo consobrini, consobrinus & amitina sub hac lege non comprehenduntur. Nam patruelis mea, consobrina mea, aut amitina, non sunt mihi proximè, neque supra me, neque iuxta me, neque infra me. Proinde lege diuina non cogor ab illarum nuptiis abstinere, sed de humanis legibus suo loco dicemus, quas nemo pius contempserit.

Maximi lianus pa trui sui fi liam vxo rẽ duxit.

Maximilianus Imperator patruelem suam in vxorem duxit, quæ res tametsi imperitos offendit, tamen culpa caruit. Nam principes neque communi lege, nisi quantum ad iustitiam attinet, vt nemini contra leges fiat iniuria, tenentur, neque illorum facta, modò à Deo non sint prohibita, transferenda sunt ad imitationem, præsertim cùm subditi aliam legem habeant, cui eos propter publicum bonum

obedire oportet. Quod ergo licuit Maximiliano, non statim licebit cuiuis nobili aut plebeio in Romano imperio. Sed hac de re infrà copiosius dicendum erit.

Quinam in ordine parentum & filiorum cēsendi sint.

Porro cùm lex generalis vetat copulari propinquos quales sunt parentes & liberi, & qui in illorum numero sunt, item fratres & sorores, sciendum est, qui nam in ordine parentum, & qui in numero filiorum habendi sint.

In ordine parentum sunt, & qui sunt iuxta parentes, seu ad latera parentum transuersa & æquali linea, & qui sunt recta linea supra parentes. Ad latera quidem patris mei sunt patruus & amita: Matris verò, auunculus & matertera. Supra verò parentes sunt patris & matris respectu, auus auia, proauus proauia, abauus abauia, &c. De his tradunt regulam: Prohibitio ascendentium & descendentium in recta linea est perepetua. Adduntque facetè, Si hodiè viueret Adam, in celibatu illi fore viuendum. Verùm alij in quinto gradu redire ius contrahendi contendunt, sed potius eorum sententia probanda est, qui perpetuam prohibitionem esse malunt.

In ordine filiorum sunt omnes, qui sunt in eadem linea descendente, hoc est, omnes qui recta linea à stipite descendunt, item omnes qui à fratre meo & sorore mea nascuntur. Nam ego, frater meus, & soror vna caro sumus.

Similiter in transuersa linea ab Amita & matertera sursum ascendendo, perpetua quoque est prohibitio. Amita enim & matertera, cæteræque deinde personę ascendentes, cum nepotibus, aliisque descentibus comparatæ, eorum parentum, quibus æquali linea transuersa adiunguntur, vicem obtinent. Id quod in patruelibus, amitinis & consobrinis nullum locum habet. Similiter descendendo à fratris & sororis filia, perpetua est prohibitio, quia comparatæ inter se, parentum & filiorum vice funguntur. Quare laudandus est Paulus Iurisconsultus, qui tempore Alexandri Imperatoris vixit, qui ius gentium esse docet, hanc de qua loquimur prohibitionem. Sororis, inquit, proneptem non possum vxorem ducere, quoniam parentis loco illi sum. Est enim prohibitio, vt diximus, vniuersalis, non solùm inter ascendentes & descendentes in recta linea, verùm etiam in transuersis lineis, inter eos qui parentum & liberorum loco sunt.

Iam veniemus ad declarationem vtriusque, hoc est, legis generalis & definitionis propinquitatis, hoc est, ad particulares seu speciales leges, quæ ex communi lege concluduntur, quemadmodum declarabimus.

PRIMA LEX SPECIALIS.

Pudorem patris tui & matris tuæ non discooperies.

Legis expositio.

Hoc est, filia patri non nubet, nec filius matrem in vxorem ducet, seu quod idem est, pater non ducet filiam in vxorem, nec mater filio nubet. Nullus enim limes est inter has personas, proximè enim se attingunt. Concluditur igitur hæc lex generali lege, vt species à suo genere, seu hypothesis à sua thesi. Homo ad proximam suæ carnis non accedet. Mater & filia sunt filio & patri proximę. Quare nec pater filiam, nec filius matrem in vxorem ducet. Hæc lex comprehendit etiam eos, qui loco parentum & filiorum sunt. Rectè igitur Iurisconsultus: Nuptiæ non possunt contrahi inter eos, qui parentum & liberorum sunt numero, siue proximi, siuę remotiores gradus spectentur.

Pœnæ violatæ legis.

Pœna gemina violatoribus huius legis debetur. Vna corporalis, nempe mors, Altera spiritualis, videlicet maledictio. Nam si qui violat nouercæ thorum, morietur, & erit maledictus, multò magis qui hanc legem transgreditur.

SECVNDA LEX SPECIALIS.

Pudorem sororis tuæ, filiæ patris tui, aut filiæ matris tuæ, quæ genita est domi, vel genita est foris, non reuelabis.

Expositio.

Hvivs legis eadem ratio est quæ superioris. Vt enim nihil propinquius est filiæ & filio, si sursum spectes, quàm pater & mater: ita si ad latera respicis, nullum interuallum inter fratres & sorores, siue sint nati ab vtrisque patre & matre, siue ab alterutro. Eodem modo ergo concluditur hæc lex à generali, vt prima.

Porro foris & domi nasci alij aliter interpretātur. Quibusdam enim domi nasci est legitimè nasci, foris autem illegitimè. Aliis à patre nasci ab alia vxore, est domi nasci, ex matre nasci ex alio viro, est foris nasci.

Pœnæ violatæ legis.

De pœna corporali violatæ huius legis Moses loquitur Leu.20.17. cum ait, Si quis acceperit sororem suam filiam patris sui, occidetur in conspectu populi. Spiritualis pœnæ meminit idem Moses Deut.27.22. Maledictus qui dormit cum sorore sua.

TERTIA LEX SPECIALIS.

Pudorem nepotis tui aut neptis tuæ non reuelabis.

Expositio.

Hoc est, Auia non nubet nepoti, nec auus neptem in vxorem ducet. Ratio legis est, quòd auus & auia parentum loco sunt, vt nepos & neptis liberorum. Qui tametsi se proximè non attingunt, tamen maiorem reuerentiam nepos auo exhibet, quàm patri, & auus nepotem arctiore dilectionis vinculo complectitur, quàm filium.

Pœnæ.

Pœnæ ergo transgressoribus huius legis eædem proponūtur, quæ violatoribus primæ legis specialis.

QVARTA LEX SPECIALIS.

Pudorem amitæ tuæ non discooperies.

Ratio huius legis.

Ratio legis est, quòd amita sit loco matris, vt quæ ad latus sit patri. Cùm igitur fratris filius amitam ducere prohibetur, amita quoque illi prohibetur nubere. Nam si fratris filius non potest ducere amitam, profectò, nec fratris filia potest nubere patruo suo, aut auunculo, nec frater fratris filiā, nec neptem, nec proneptem. Nam cuius filiam ducere non possum, nec eius neptem, proneptem, abneptem, atneptem, trineptem, &c. licet mihi ducere. Siquidem cuicunque fœminæ non licet mihi nubere, eam non licebit mihi in vxorem ducere, & contra, quam non licet mihi ducere, ei non licebit mihi nubere. Vtrinque enim eadem est ratio. Cùm ergo non licet fœminę nubere auunculo aut patruo, non licebit profectò auunculo aut patruo, filiam sororis aut fratris sui ducere. Nam cùm vna persona prohibetur, reliquæ omnes, quæ sunt in pari gradu, cum illis prohibentur. Siquidem ex iis, quæ vetantur, certa norma de iis, quæ non expressè ponuntur, petenda est.

QVINTA LEX SPECIALIS.

Pudorem materteræ tuæ non discooperies.

Ratio.

Hvivs legis ratio ex superius dictis manifesta est. Est enim matertera loco matris, vt quæ illi ad latus, hoc est, in transuersa linea æquali sit proxima.

His

Summa quinque priorum legum spiritualium.

His quinque legibus prohibetur omnis consanguineorum incestuosus coitus. Qui autem sub his legibus non continentur, iure diuino propter consanguinitatem non vetantur nuptias contrahere. Sed hæc omnia propositis schematibus oculis subiiciemus. Primum enim Schema simplex erit, ex verbis nudis Mosis desumtum. Alterum ex consecutionis necesiitate extruetur.

SCHEMA PRIMVM.

Amita.	*Mater.*	*Matertera.*
Soror.	IANVS.	
	Filia.	
	Neptis.	

Hîc IANVS prima lege à matris & filiæ: Secunda à sororis: Tertia à neptis: Quarta ab amitæ: Quinta materteræ nuptiis arcetur.

Alterum schema ex consecutionis necessitate extructum.

&c.	&c.	&c.
maxima.	*Abauia.*	maxima.
maior.	*Proauia.*	maior.
magna.	*Auia.*	magna.
Amita.	*Mater.*	*Matertera.*
Soror.	IANVS.	*Frater.*
Filia.	*Filia.*	*Filia.*
Neptis.	*Neptis.*	*Neptis.*
Proneptis.	*Proneptis.*	*Proneptis.*
&c.	&c.	&c.

IANVS procus nullam ex his fœminis potest in vxorem ducere. Nam quæ supra illum sunt, matres censentur: Quæ infra illum perpendiculariter, filiæ sunt. Iis quæ à sorore Iani & fratre eiusdem descendunt, ipse Ianus est patris loco, qui cum sorore sua vna est caro. Idem iudicium sit de fœmina quærente nuptias, quæ similiter abstinebit ab iis, qui simili modo se attingunt.

Licebit ergo per leges diuinas patrueles, amitinos, consobrinos, & qui sunt infra illos, matrimonio iungi. Non enim sunt sibi proximi sanguine. Nam limes transuersus interponitur inter ipsos & stipitem, nec parentum & liberorum loco sunt. In horum igitur nuptiis, quantum ad leges diuinas attinet, licet exempla sanctorum sine peccato bona conscientia imitari. Quatenus autem legibus humanis obligemur, & qua exceptione, suo loco docebimus.

Exemplo sanctorum.

BATHVEL.

Rebecca.	*Laban.*
Iacob.	*Rachel.*

Hîc Iacob filiam auunculi in vxorem duxit.

Iosue 15.

IAPHVNE.

Caleb.	*Cœnas.*
Axa.	*Othoniel.*

Hîc Othoniel patrui filiam ducit in vxorē. Quod matrimonium ipse Iosue legis diuinæ sanctissimus custos & conciliat & probat.

Aliud quod Philippus ponit.

MATHAN.

Iacob.	*Eli.*
Ioseph.	*Maria.*

Conciliatio genealogiæ Iosephi apud D. Matthæū & Lucam.

Hîc Ioseph patrui filam in vxorem ducit, quod nequaquam fecisset vir sanctus & iustus, si contra legem Dei fuisset patruelem ducere. Quod autem Eli dicitur pater Ioseph à Luca, qui tamen patruus ipsius fuisse videur, id fit more scripturæ, quo maiores minorum patres censentur. Quod autem Euangelista Matthæus, Iacob fuisse filium Mathan affirmat, & Lucas Eli fuisse filium eiusdē Mathan testatur, id ideò factum est, vt cognatio Ioseph & Mariæ intelligatur, vt cùm Ioseph descendat à Dauidis prosapia, intelligatur Maria ab eadem descendisse.

Si iam licuit Iosepho ducere patrui filiam. Si licuit Othoniel idem facere, & si licuit Iacobo auunculi filiam per legem diuinam in vxorem ducere, cur non Maximiliano Imperatori patrui sui Caroli V. filiam, hoc est, suam patruelem, ducere in vxorem liceret? Nam præterquam quòd huiusmodi contractus coniugalis, videlicet, natorū ex duobus fratribus, non sit prohibitus, habet probata sanctorum exempla, & aprobationem Mosis & Iosue, qui huiusmodi nuptias & conciliauerunt & approbauerūt. De Mose enim legitur vltimo Numerorum capite, vbi Maacha, Tersa, Egla, Melcha, & Noa filiis patrui sui approbante Mose nupserunt. De Iosue legitur in eius libro cap. 15. vt paulò antea meminimus.

Obiectio de coniugio eius qui patruelem, id est, patrui sui filiam ducit.

Si quis autem obiiciat, non tam spectandum esse quid liceat, quàm quid honestum sit, & habendam esse rationem publicæ honestatis, hunc vicissim interrogo, Quisnam honestatis maiorem rationem, quàm ipse Deus omnis honestatis fons & autor habere potuerit? Si ergo Deus hoc honestum iudicat, tu quis es, qui hoc inter minus honesta numeras? Loquor autem de diuinis legibus, de humanis autem quid sit sentiendum, quos obligent & quatenus, paulò pòst dicam.

7 *Causæ interdictarum nuptiarum in certis gradibus.*

Quæstionis difficultas.

CVM non dubium sit omnia officia Christianorum sub his duabus legibus: Dilige Deum ex toto corde & dilige proximum tuum vt teipsum, contineri, meritò hîc quæritur, quomodo prohibitiones nuptiarum inter certas personas sub his legibus contineantur. Nam si lege prohibitionis obligamur, qui legib. Mosaicis exemti sumus, necesse est, vt ea prohibitio sub altera harum rerum contineatur: præsertim cùm Dominus solam dilectionis legem nobis commendet, & omnia in ea contineri affirmet. Ad hanc quæstionem ita respondeo: Duæ sunt causæ prohibitionis diuinæ videlicet naturalis sanguinis reuerentia, & dilectionis inter homines propagatio. Naturalis sanguinis reuerentia est, quam homines sibi mutuò iuxta naturæ legem & mandatū debent ob sanguinis propinquitatē. Liberi progenitoribus suis debent summam reuerentiam, & quò sunt remotiores, eò maiorem. Sunt enim progenitores liberis loco Dei, vt secundum Deum ipsos honorent. Proinde oportet, vt in omni vita liberi parentes suos tanquam deos quosdam suspiciant. Cùm ergo coniuges debent esse pares, etsi non conditione, coniugali tamen amore, reuerentia & dignitate, contra sanguinis reuerentiam fieret, si parentes cum liberis connubio copularentur. Nam si pater filiam duceret, eámque sibi sociam adiungeret, ipse quidem suam eminentiam & dignitatem contra naturæ ordinem & legem Dei deponeret & contemneret. Illa verò reuerentiam paternam maritali commutaret. Et quoniam vxor marito vt capiti iure naturæ subiecta esse debet, contra naturam faceret mater, si filio nuberet. Similiter filius

Respōsio.

Causa prima.

Parentum & liberorum nuptiæ illicitæ.

maternam reuerentiam maritali commutaret contra naturæ ordinem. Breuiter, ius naturæ dictat, maiorem deberi reuerentiam parentibus, quàm coniugibus. Ex his manifestè concluditur, quòd lex prohibens nuptias parentum cum liberis, contineatur sub quarto præcepto, & sub communi dilectionis proximi capite. Eadem naturæ lex fratres cum sororib. connubio iungi vetat, etsi hîc ratio obscurior est. Videtur autem ordini naturæ non congruere, vt qui iam sanguine vnum sunt, fœdere maritali iungantur, neque reuerentia fraterna in maritalem contra naturæ ordinem transformanda est. Ideò Augustinus ait: *Nescio quomodo inest humanæ verecundiæ quiddam naturale, vt cui debet causa propinquitatis verecundum honorem, ab ea contineat.* Huc accedit tacitus naturæ consensus in omnibus sanis hominibus, ex quo factum est, quòd etiam ethnici ignari Dei, præsertim philosophi Græci & Romani, nuptias parentum cum liberis, & fratrum cum sororibus incestas iudicarint.

Item fratrum & sororum.

Altera causa prohibitarum nuptiarum in gradib⁹ certis est caritatis inter homines propagatio. Lex ergo dilectionis vetat quicquid impedit caritatis mutuæ inter homines propagationem, & præcipit, quod eam latissimè inter homines ad societatem natos diffundit, hoc est, quod aliis verbis dici solet. Lex naturæ ea dictat, quæ faciunt ad conseruationem naturæ, & vetat impedientia naturæ conseruationem. Nunc autem nuptiæ cum propinquis amorem inter homines in angustum cogunt & impediunt, quo minus se latissimè amor inter homines diffundat: Et contra, nuptiæ cum remotioribus initæ amorem inter homines latissimè spargunt, & veluti fugientem reuocant. Quare & societas humana stabilitur, & incolumitas conseruatur. Proinde vt illæ nuptiæ lege naturæ & dilectionis prohibentur, ita hæ præcipiuntur. Siquidem societas hominum amore coit, amicitia firmatur, officiis mutuis continuatur, nuptiis fouetur, dilatatur & conseruatur. Id quod Deus atque omni dubio his legibus de nuptiis voluit.

Altera causa.

Sed video quid obiiciant, qui nostræ sententiæ aduersantur. Lex naturæ, inquiunt, est immutabilis. Si ergo licuit aliquando cum proximis matrimonio iungi, videtur prohibitio non esse legis naturæ, sed politicæ ordinationis in Republica Mosaica. Respondeo. Lex naturæ dupliciter consideratur. Aliàs enim lex naturæ sic dicitur, ἁπλῶς seu ὅλως, hoc est, simpliciter, & ex omni parte, vt Deus colendus est, honorandi sunt parentes, nati sunt educandi, parentum & liberorum nuptiæ sunt incestæ. Hæc lex naturæ planè est immutabilis. Aliàs dicitur lex naturæ κατά τι, seu τινὸς ἕνεκα, videlicet, cùm natura finem intuetur, qui est incolumitas humanæ societatis & conseruatio. Hæc lex naturæ, etsi quò ad finem mutabilis non est: tamen si modum, quo ad finem peruenitur, respicis, est mutabilis. Lex naturæ in exordio mundi requirebat proximorum nuptias, vt fratrum cum sororibus, vt homines multiplicarentur. Iam eadem lex naturæ, humano genere multiplicato, & latè sparso, prohibet proximorum nuptias in lineis certis & gradibus propter eundem finem, videlicet, vt homines inter se societate coalescant, & firmis amicitiæ fœderibus iungantur, serpente in plures caritate per affinitates. Cicero ait: *Ipsa charitas generis humani, qua tota domus coniugio & stirpe coniungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus.* Et Augustinus: *Habita est ratio rectissima charitatis, vt homines, quibus esset vtilis & honesta concordia diuersarum necessitudinum vinculis necterentur, nec vnus in vna multas haberet, sed singulæ spargerentur in singulos, ac sic ad sociale vitam diligentius colligendam plurimæ plurimos obtinerent. Voluit ergo natura, vt necessitudinis vinculum in multos diffusis coniugiis, & non intra eosdem parietes manentibus, plures connecteret.* Hanc naturæ legem, vt sit inuiolabilis, Deus sua voce confirmauit, & disertè eam pertinere ad omnes nationes pronunciat, Leu. 18.

Obiectio.

Responsio per distinctionem.

8. LEGES HVMANÆ DE prohibitione certorum graduum.

LEGES humanæ de nuptiis sunt triplices: Pontificiæ, Imperatoriæ, & Nationum propriæ.

Triplices leges.

Pontificiæ leges Christi sponsam non obligant. Nam cùm Pontifex sit verus Antichristus, illius legibus non potest se subiicere Christi sponsa, nisi Christo perfidè repudiato. Ineptissima est ratio, qua Bonauentura αὐτονομίαν Papalem extollens, nititur. Dicit enim Deum dedisse Petro iurisdictionem supra omnes Reges & Imperatorem ipsum. Ideò standum esse Papæ legibus, qui Petro successit. Hac oratione Bonauenturæ nihil vanius, nihil mendacius, nihil contumeliosius fingi potuit. Christus enim Ecclesiæ Monarcha vult reges gentium dominari in mundo, & non suos. Et Petrus Apostolorum coryphæus prohibet, ne quis dominium in hæreditatem Dei, hoc est, in Ecclesiam sibi vendicet. Non igitur dare Petro claues regni cœlorum, & Petrum habere iurisdictionem, seu autoritatem supra reges mundi & Imperatores, idem sunt, cùm hæc duo Dominus adeò exactè distinguat. Non est proinde, quod moueamur autoritate Papæ, quæ planè nulla est in Ecclesiam Dei. Præterea, si rationem, qua lex pontificia de interdictis nuptiis nititur, examinemus, inueniemus eam ridiculam esse & ineptam. Quatuor, inquiunt, sunt humores in humano corpore, & in his totidem elementa. Ideo non licet nuptias coire intra quartum gradum, quasi verò humorum aut elementorum in humano corpore plus faceret ad prohibitionem nuptiarum, quàm numerus partium anni aut portarum Nili. Olim duriores fuerunt, cùm intra septimum gradum nuptias non admitterent, propterea quòd septem (iuxta illos) numerentur ætates mundi. Quæ lex vt crudelissima fuit, ita eius ratio stultissima. Cum igitur leges pontificiæ de gradib. prohibitis nec autoritate, nec ratione nituntur, non sunt nobis vt iustæ leges obtrudendæ.

1. Pontificiæ.

Imperatoriæ leges de prohibitis certis gradibus, graues & honestæ sunt. Nituntur enim autoritate summi Monarchæ, & honestis rationibus fulciuntur. Has leges dico obligare eos, qui sunt sub Romano imperio, & non alios. Quemadmodum ergo nos Dani non sumus sub Imperatore, sed sub proprio rege: ita nō legibus Imperatoris, sed nostri principis legibus parere debemus. Quilibet enim suo magistratui, & non alieno ex mandato Dei obedientiam, quæ cum pietate stare potest, debet. Præterea leges Imperatorum sæpe variarunt. Ante Theodosium nihil adiecerant Imperatoriæ leges diuinis legibus. Theodosius prohibuit, nè patrueles, fratrum liberi matrimonio iungerentur, quam legem successores rursus aboleuerunt.

2. Imperatoriæ.

Propriæ nationum leges sunt, quas nationes habent peculiares, quæ non sunt sub Romano imperio. Atque hæ in nonnullis locis magis sunt consuetudines laudabiles, quàm leges, nisi quòd consuetudo longa, modò laudabilis fuerit, vim legis obtineat. His legibus

3. Propriæ nationum leges.

legibus siue consuetudinibus in quibusdam regnis abstinetur à tertio gradu, vtrinque inclusiuè. Rursus alibi à quarto similiter inclusiuè, iuxta supputationem Canonicam.

9. *Ratio humanæ prohibitionis.*

Politiæ & charitatis habita est ratio à magistratib.

Imperatoriæ & nationum leges honestissimas rationes prohibitionis nuptiarum in certis gradibus assignant. Viderunt enim sapientissimi gubernatores ad quartum vsque gradum durare amicitiam inter homines, propter vinculum amoris naturale, quo consanguinei inter se deuincti sunt. Ideo putarunt vsque ad hunc gradum non superstitiosè, sed ob politicum finem, abstinendum esse à nuptiis. Rursus quoniam viderunt illam naturalem amicitiam, veluti fugere in quarto, & in reliquis inferioribus gradibus, concedebant nonnulli nuptias in quarto, multi in quinto, & inferioribus gradibus vt amicitia quodammodo fugiens reuocaretur, vtque isto pacto charitas inter homines spargeretur latius, & plures amica societate iungerentur. Nam postquã charitas ad paucos affectuum vicio & scelere contrahi cœpit, rursus per connubia eam diffundi in plurimos sapienter statuerunt nationum gubernatores. Vnde Philo: *Connubia cum exteris, nouas coniunctiones faciũt, nihilo deteriores quàm consanguinitas.* Et Cicero affirmat charitatem ad plurimos serpere affinitatibus. Etsi autem hanc honestissimam rationem esse iudico, nolim tamen in ea regulam generalem figere, sed habendam esse rationem publici boni, & ad illud accommodandas esse leges.

Personarũ distinctio.

Primùm igitur iudico, rectè discerni inter illustres personas, præsertim eas, penes quas summa rerum est, & alias. Est enim planè indignum communibus legibus principes constringere, vt nullis in rebus eis quicquam, quod tamen fieri possit sine offensione Dei & iniuria subditorum, concedatur, nisi quod infimis cerdonibus & baiulis ex lege communi conceditur, cùm tamen multis priuatis propter singularia in rem publicam & Ecclesiam merita iustè conceduntur priuilegia. Nec omnium in vlla bene constituta republica eadem est prærogatiua, id quod profectò omnem ordinem tolleret, & barbaricam ἀναρχίαν inueheret, qua nihil humano generi magis noxium esse poterit. Inter illustres igitur personas nuptiæ concedi iustè possunt in omnibus gradibus diuinitus non prohibitis, potissimum cum inde bonũ publicum speretur. Nam si idem finis monstrari poterit concessionis nuptiarum in illustribus personis, qui est prohibitionis in aliis, poterit & concessio & prohibitio simul stare sine vlla legis communis iniuria. Nam vt concessio non pugnans cum verbo Dei, vergit sæpe in publicum bonum in illustribus personis: ita prohibitio humana in aliis ad bonum publicum refertur. Non igitur inter se pugnant concessio & prohibitio, cùm finibus conueniant. Hanc ob causam concedi possunt illustribus personis nuptiæ in gradibus diuino iure non prohibitis, præsertim cùm contractus huiusmodi, vt diximus, videtur in bonum publicum cedere. Nulla enim lex Dei id vetat, nec voluntas communis legis alia esse potest. Siquidem omnis lex iusta bonum publicum sibi proponit, vt finem vltimum, quem cùm assecuta fuerit, sibi satisfactum esse iudicat, etiamsi τὸ ῥητὸν legis aliud videtur postulare. In papatu recurritur ad dispensationem, quæ non potest fieri, nisi per eum, penes quem est summa rerum, quam dispensationem Papa, tanquam summus in Christianorum orbe Monarcha sibi vindicat, & dispensat cum iis, qui pecuniam numerant. Subditorum autem non est dispensare cum suis principibus, sed iis subesse & parere, & nihil inquirere in ea quæ principes faciunt præter legem communem, præsertim cùm nec legem Dei violant, nec vllam suis subditis suo facto iniuriam inferunt, sed potius bonũ publicũ spectãt.

Quid concedendũ illustrib. personis.

De dispẽsationib. papisticis.

Quid expediat attendendũ est diligẽter.

Cæterùm, etsi eorum, qui in secundo gradu æquali sunt, & eorum qui infra eos collocantur, siue æquali, siue inæquali linea, nuptiæ, verbo Dei prohibitæ non sunt: tamen optandum esset in aliis omnibus, præter illustres personas, idque propter finem à nobis positum, prohibitionem humanam seruari, qua cauetur, ne qui contrahant in primo, secundo, & tertio gradibus, seruata & supputatione Canonica. Non enim tam spectandum est, quid liceat simpliciter, quàm id quod expediat faciátque ad humanæ societatis conseruationem & incolumitatem. Nam si idem permitteretur aliis quibusuis, quod illustribus personis propter certas causas conceditur, factiones metuendæ essent, ex quibus periculum immineret, ne potentiores instar piscium paulatim deuorarent minus potentes.

De nuptiis consanguineorum in quarto gradu.

Porro quia sæpe accidit, vt vnus volentium contrahere sit in tertio gradu, alter in quarto, vellem tales non arceri à nuptiis, sed reputari vtrunq; in quarto gradu, iuxta veterem regulam: Quoto gradu remotior distat à communi stipite, eo inter se distant. Hoc enim modo & charitas se ad plures diffunderet, & non prorsus alieni à sanguine, in bona mortuorum inuolarent. Vnde sæpe magnæ inimicitiæ oriũtur in societatis humanæ detrimentum.

A monarcha autem vellem caueri, ne contra has leges connubiales vllam permissionem aut relaxationem admitteret. Dispensationes enim, maximè si crebræ fuerint, faciunt vt leges paulatim vilescant, & tandem penitus intercidant.

DE AFFINITATE.

DIXIMVS suprà propinquitatem carnis, & affinitatem impedire nuptias. De propinquitate carnis hactenus disputauimus, quantum ratio instituti nostri postulat. Nunc ideò breuius de affinitate dicemus, quia ea res, ex iis quæ diximus, magna ex parte pendet. Excutiantur autem hæc ordine.

1. *Qui affines.*
2. *Nomina & comparationes affinium.*
3. *Regulæ iudicij.*
4. *Leges prohibitionis.*

1. *Quinam dicuntur affines?*

Descriptio.

AFFINES dicuntur non maritus & vxor. Ab his enim affinitas oritur: sed qui necessitudine quadam copulantur matrimonio iunctis, propter solas nuptias. Nam vt cognati ipsius viri necessitudine affinitatis mulieri iunguntur, ita cognati ipsius mulieris necessitudine affinitatis viro copulantur. Siquidem qui eiusdem cognationis proximæ non erant, noua hac necessitudine nectuntur, vt non minus sint inter se deuincti, quàm si essent cognati. Est ergo affinitas duarum cognationum necessitudo, quasi finibus & certis punctis contracta. Metaphora sumta est ab iis, quorum agri vicinis finibus sunt coniuncti. Quemadmodum enim illi, quorum agri finibus se contingunt, propter coniunctos agrorum fines, affines dicuntur: ita cognatio viri, quæ est veluti ager distinctus, & cognatio mulieris, quæ est vt alter ager distinctus ante nuptias, finibus, hoc est, marito & vxore, per nuptias copulantur, ideóque sic iuncti, affines dicuntur. Dicuntur ergo ipsius

Affinitatis definitio.

Ratio nominis.

viri cognati, affines mulieres: & ipsius mulieris cōgnati, affines appellantur viri, propterea quòd duæ cognationes inter se per nuptias copulentur, & vtraque ad alterius cognationis finem accedat. Affinitatis autem huius ratio est: quòd maritus & vxor sint vna caro: ex quo fit, vt cognati ipsius mariti sint vxori affines: & cognati ipsius vxoris sint marito affines, vt alter ab alterius cognatis, quantum ad nuptias attinet, abstinere debeat, tanquam à propriis. Sunt enim noua quadam necessitudine, videlicet affinitatis, quæ non est deterior quàm cognationis, coniuncti.

Affinitatis ratio.

Limites.

Et quemadmodum non omnes partes vicinorum agrorum finibus copulantur, sed in certis duntaxat locis ita consanguinei vxoris, & consanguinei mariti, tanquam agrorum distinctæ partes, non copulantur respectu mutuo, sed solummodo respectu, eorum qui cōnubio iuncti sunt. Quare inter consanguineos viri, & consanguineos mulieris, nulla est necessitudo nuptias impediens: sed solummodo inter consanguineos viri, & mulieris, & inter consanguineos mulieris & virū. Sed de hac re infrà, dicendum erit.

Origo.

Porro & hoc tenendum est, quòd affinitas iuxta leges ciuiles, solummodo ex nuptiis nascatur: sed secundum ius pontificium, ex quocunque coitu. Leges enim ciuiles tantum honestatis & necessitudinis necessariæ habuêre rationem. Ius autem pontificium suis canonibus mixtiones promiscuas cauere voluit.

2. *Nomina & Comparationes affinium.*

FINGAMVS nunc sponsum, nunc sponsam in hūc modum loqui.

1. Socer meus, *min mands eller hustruis fader: mein schvvæher.)* Socrus mea, *(min mands eller hustruis moder: mein Schvvieger.)* His opponuntur gener meus, *(min daaters mand: mein Eidem.)* & nurus mea, *(min Sons hustrue, eller Sonnequen: mein Schnur.)*

2. Socer magnus, seu prosocer meus, *(min mands eller hustruis farfader: Elter Schvvæher, oder Grosschvvæher.)* Socrus magna, seu prosocrus mea, *(min mādseller hustruis mormoder: Elter Schvviger, oder Gros schvviger.)* His oppōnūtur progener meus, *(min daater barns mand: vnter Eide)* & pronurus mea, *) min son sons hustru, eller daater sons hustru: vnter Schnur.*

3. Vitricus meus, *(min Steffader: mein Stieffuater.)* Nouerca mea, *: min Steffmoder: mein Stieffmutter.)* His opponuntur, Preuignus meus, *(min Steffsōn: mein Stieffsōhn.* (& Priæuigna mea, *(min Steffdaater: mein Stieff. tochter.*

4. Leuir meus, *(min mands Broder: meins mans Bruder, mein Schvvager.)* Glos mea, *(min mands Syster: meins mans schvvester, mein Schvvegerin.* His opponuntur, Sororius meus, *(min Systers mand: meiner schvvester man, mein schvvager.)* & fratria mea, *min Broders Hustru: (meines brudern vveib, mein schvvegerin.)*

Hæ sunt præcipuæ appellationes latinæ, vel si placet latinè hæc efferre, loquatur sponsus in hunc modum, Socer est vxoris meæ pater, & ego illi gener. Socer magnus, vxoris meæ auus, ego illius sum progener: & è conuerso, Pater meus vxoris meæ socer est, hæc illi nurus. Et auus meus, socer magnus siue prosocer est vxori meæ, illa illi pronurus. Item prosocrus mihi vxoris meæ auia est, & ego illi progener. Et retrò, mater mea vxoris meæ socrus est, illa huic nurus. Et auia mea vxori meæ socrus magna est, & vxor illi pronurus. Preuignus autem meus, est vxoris meæ filius, ex alio viro natus, ego illi vitricus. Et cōtrà, vxor mea liberis meis aliunde susceptis nouerca dicitur: liberi mei illi preuigni sunt. Frater meus leuir est vxori meæ. soror mea illi glos est. Duorum fratrum vxores inter se εἰνάτέρες vocantur. sororius meus vxoris meæ frater. Fratria autem mea, fratris mei vxor. Hæc ferè ex Erasmo.

3. *Regulæ iudicij.*

I. Vir abstinebit ab vxoris cognatis, vt à propriis. similiter mulier abstinebit à mariti cognatis, tanquam à suis.

Prima.

Huius regulæ fundamentum est: Quòd maritus & vxor vna sint caro. Cùm igitur ego & vxor mea vna caro simus, ab ipsius cognatis, tanquam à meis, abstinebo, & illa vicissim à meis, tanquam à propriis. Ex quo sequitur. Eosdem gradus affinitatis qui consanguinitatis prohibitos esse.

II. Vir non potest eam ducere, cui sibi nubere non licet, nec mulier ei nubere, qui se non potest ducere. ;Cùm igitur nouerca mea est vna caro cum patre meo, non potest mihi nubere, quare & ego abstinebo ab illa, tanquam à matre. similiter quoniam vitricus meus vna caro est cum matre mea, nón potest me ducere, quare & ego ab illo abstinebo, vt à patre proprio.

Secunda.

III. Cognati ipsius viri, & cognati ipsius mulieris affinitatis lege non prohibentur contrahere. Possunt igitur duo viri, qui sunt pater & filius, cum duabus fœminis, quæ sunt mater & filia, contrahere. Itē duo viri qui sunt fratres, cum duabus fœminis quæ sunt sorores, licitè contrahunt. Item vir vxore sua mortua, potest ducere eam, quæ nupserat fratri vxōris suæ iam mortuo. Item mariti filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel contrà, matrimonium rectè contrahunt.

Tertia.

Porro, etsi in Papatu olim numerarunt tria affinitatis genera impedientia nuptias, hodie tamen primum solummodo nuptias impedire rectè affirmant. Discernuntur autem affinitatis genera iuxta hanc regulam: Persona addita personæ per carnis copulam, mutat genus affinitatis, & non gradum. si ergo quis fuerit mihi in primo gradu cognationis, vtpote filius, & duxerit vxorem, illa fœmina erit mihi in primo gradu affinitatis, & in primo genere. si mortuo filio meo alius eam duxerit, is erit mihi similiter in primo affinitatis gradu, sed in secūdo genere. Verùm si idem aliam mulierem cognouerit, ea erit mihi quoque in primo gradu affinitatis, sed in tertio genere. Persona siquidem addita personę, non gradum, sed genus solummodo affinitatis mutat.

Eadem est prorsus supputandi gradus affinitatis ratio, quæ est cognationis. Filius est mihi in primo gradu cognationis, ergo nurus mea erit mihi in primo gradu affinitatis. Nepos est mihi in secundo gradu cognationis, ergo pronurus mea est mihi similiter in secundo gradu affinitatis. Frater & soror sunt mihi in primo gradu cognationis, ergo sororius meus & fratria mea sunt mihi in primo affinitatis gradu, atque sic de cæteris.

4. LEGES PROHIBITIONIS GRADVVM AFFINITATIS.

I. *Nouercæ tuæ pudorem ne reuelabis.*

RATIO legis est: Pater tuus & nouerca tua vna est caro, vt pater tuus & mater tua fuêre. Proinde vt à matre propria ita & nouerca tua abstinebis.

Prima lex

Con-

Concluditur autem hæc lex ex prima regula, hoc pacto, Nouerca mea debet abstinere à consanguineis mariti sui, hoc est, patris mei. Igitur non licet illi, mihi nubere. Proinde neque mihi licebit, eam in vxorem ducere.

Pœna corporalis violatæ huius legis est mors. Moriendo, inquit, morientur ambo, sanguis eorum super eos. *Spiritualis*, Deute.27.20. Maledictus qui dormit cum vxore patris sui. Huius incestus meminit Paulus 1.Cor.5.1.

II. Pudorem socrus tuæ non reuelabis.

RATIO legis ex prima regula dependet. Deinde Socrus matris loco est, vt leges etiam affirmãt.

Pœna corporalis Leuit.20.11. hæc est: morte moriãtur ambo. *Spiritualis*, Deu.27.23. Maledictus qui cum socru sua rem habet.

III. Pudorem vxoris patrui tui non reuelabis.

RATIO legis: Cùm vxor patrui mei debeat abstinere à consanguineis mariti sui, non potest nubere mihi, qui sum filius fratris mariti ipsius: Quare nec mihi eam in vxorem ducere licebit, vt patet ex secũda regula. Præterea vxor patrui est mihi loco amitæ, hoc est, in numero parentum. Igitur non minus ab illa abstinebo, quàm ab amita. Ex hac lege sequitur, quòd ab vxore mei auunculi debeam abstinere. Sunt enim patrui mei vxor & auunculi mei vxor, in pari gradu.

IIII. Pudorem vxoris fratris tui non reuelabis.

RATIO legis: Vxor mea debet abstinere à cognatis meis, Igitur abstinebit à fratre meo, & frater meus vicissim ab ea abstinebit. Lex ergo hæc nititur prima & secunda regula, Leuit 20.20. Ratio huius legis adiicitur hoc modo: Vir qui acceperit vxorem fratris sui, scelus est, pudorem fratris sui reuelauit, orbus erit. Et Imperator in Codice: Fratris vxorem ducendi, vel duabus sororibus coniungendi penitus licentiam submouemus, nec dissoluto quoquo modo coniugio.

Obiectio, ab exemplo & contraria lege.

Verùm huic legi duo videntur aduersari, exẽplum videlicet & lex contraria. Exemplum est Gen.38. de filiis Iudæ patriarchæ, qui successiuè eandem fœminam Thamar in vxorem duxerunt. Consuetudo enim erat, vt si maritus ex vxore non gigneret, eo mortuo, frater superstes eandem duceret, vt excitaret mortuo fratri semen. Sed diximus supra, exempla non præbere firma argumenta, sine generali regula.

Responsio ad exemplum.

Lex contraria est Deuteronom.25.5. Quando habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absque liberis mortuus fuerit, vxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater eius, & suscitabit semẽ fratri suo, & primogenitum ex ea filium, nomine fratris defuncti appellabit, vt non deleatur nomen eius ex Israël.

Responsio ad Legẽ.

Respondeo, Discernendum esse inter legem generalem, quæ omnes obligat, & specialem, quæ ad paucos pertinet. Specialis enim lex, quam adduximus, solummodo locum habet in casu certo, in populo certo, & propter singularem finem, sicut circũstantiæ legis clarissimè indicant. Quare qui contra generalem legem fecerit, incestum committit, & Deo & naturæ se opponit.

V. Sororem vxoris tuæ non accipies vxorem.

ETSI hæc lex implicitè & obscurè ponitur in Mose, tamen eius clarissima ratio est, & ex prima regula dependet, quam tradidimus, & ex quarta lege, quam iam posuimus, euidenter concluditur. Nam si non licet vni fœminæ duobus fratribus nubere, profectò nec licebit vni viro, duas sorores in vxores ducere.

SEXTA LEX.

VI. Pudorem nurus tuæ non reuelabis.

RATIO legis est, Vxor filij mei, quæ nurus est mihi, debet abstinere à me patre mariti sui. Ergo filio meo mortuo, non licebit mihi eam, iam viduam, in vxorẽ ducere. Fluit enim & hæc lex à secunda regula.

Pœna corporalis violatæ huius legis, Leuit. 20.12. hæc additur: Vir qui dormierit cum nuru sua, morte interficiantur ambo ipsi, scelus fecerunt, sanguis eorum super eos.

SCHEMA.

Vxor patrui.	*Nouerca*	*Socrus.*	*Vxor auunculi.*
Vxor fra.	IANVS.		*Soror vxoris.*
	Nurus.		
	Præuigna.		
	Filia præuignæ.		
	Neptis præuignæ.		

Hæ fœminæ nominatim in affinitate recensentur prohibitæ, excepta vxore auunculi, quæ tamen sub tertia continetur lege. Nam cùm prohibeor matrimonio iungi cum vxore patrui mei, profectò non licebit mihi in vxorem ducere viduam auũculi mei. Nam prorsus pari gradu & linea vtraque, videlicet vxor patrui, & vxor auunculi, me attingunt affinitatis iure.

Ἀνακεφαλαίωσις.

Hactenus de legibus cognationis & affinitatis, quantum quidem ad nuptias attinet, cùm ex verbo Dei, tum ex iure humano disputauimus. In verbo Dei clarissimè inuenimus decem & septem fœminas recenseri, cum quibus prohibemur matrimonio iungi, quæ sunt, *Mater, Filia, Soror, Auia, Neptis, Amita, Matertera, Nouerca, Socrus, Vxor patrui, Vxor auunculi, Vxor fratris, Soror vxoris, Præuigna, Filia præuignæ, Neptis preuignæ, Nurus.* Quæ autem ex consecutionis necessitate prohibentur, ex regulis, quas suprà tradidimus, patet.

Nuptiarũ impedimenta.

Porro, præter consanguinitatem & affinitatem, numerantur plura nuptiarum impedimenta apud Iurisconsultos & Canonicos, vt sunt: Publicæ honestatis iusticia, adoptio, cognatio spiritualis, votum, ordo, &c.

1. Publicæ honestatis iustitia.

Publicæ honestatis iusticiam definiunt propinquitatem ex sponsalibus puris & certis prouenientem, robur trahentem ex Ecclesiæ institutione, propter eius honestatem. Hanc aiunt impedire nuptias, cum consanguineis sponsæ, ante consummatum matrimonium defunctæ. Ianus fidem dat Bertæ de futuris nuptiis, Berta moritur ante nuptias. Hîc quæritur, num liceat Iano Bertæ matrem, aut sororem, aut filiam in vxorem ducere. Canonici negant. Dicunt enim iusticiam publicæ honestatis huiusmodi nuptias non permittere, quæ publicæ honestatis iusticia, robur trahit ex Ecclesiæ constitutione.

Autoris iudicium.

Verùm ego oppono isti robori Ecclesiæ pontificiæ robur Christianæ libertatis, quo exemti sunt legibus Antichristi, omnes qui in Christum credunt. Siquidem longè alia est honestas sponsæ Christi, quàm meretricis Babylonicæ, quæ externo fuco humanarum traditionũ se pingit. Præterea Augustinus rectè ait: *Illa mulier, cũ qua commixtio sexus non docetur fuisse, non pertinet ad matrimonium.* Nihil igitur vetat quo minus Ianus cõtrahat cum Bertæ defunctæ matre, vel sorore, vel filia, vel quauis alia ex eius cognatione. Verùm si spõsalibus accessisset copula carnis antè nuptias, affinitatis lege à cognatis Bertæ abstinere deberet.

2. Adoptio. *Adoptio* iuxta leges quoque Cæſareas impedit nuptias. Nam per adoptionem parentum & liberorum loco cenſentur, qui adoptāt, & qui adoptantur. Huic legi oportet eos parere, qui ſunt ſub Romano Imperio, alij iſta lege non obligantur. Nam neque fundamentum habet in iure diuino, aut naturali, ſed ſolummodo habita eſt ratio politici boni, non ita latè ſe extendentis.

3. Spiritualis cognatio. In Codice Imperatores volunt, *Spiritualem Cognationem*, quæ initur baptiſmo inter teſtes & eos qui baptizantur, connubia impedire. Verùm iſta lex nulla ratione nititur. Quare ratione quidem nullos obligat. Autoritate verò ſola obligat eos, qui magiſtratū agnoſcunt Cæſarem, tametſi illa lex non tam Cæſaris quàm Papæ cenſenda eſt, in cuius gratiam Cæſar iſtam legem in Codicem videtur tranſtuliſſe.

De voto & ordine ſuprà à nobis dictum eſt, &c.

Secunda conditio conſenſus.

Sit Honeſtus. SECVNDA, quam requirimus in conſenſu, conditio eſt, vt ſit honeſtus. Eſt autem conſenſus honeſtus cùm circumſtantiarum, perſonarum, familiarum, ordinis, dignitatis, & officij ratio habetur, & quaſi æqualitas, quantum ad decorum politicum attinet, ſpectatur. Qui huius honeſtatis rationem non habet, non ſolùm malè ſuis rebus conſulit, verùm etiam ipſam naturam & Dei ordinationem ingratus contemnit. Ratio. Nihil enim tam expetit cuiuſque rei natura, quàm ſibi ſimile, nihil abominatur æquè & deuitat, quàm diſsimile. Deus quoque, qui omnia ordine pulcherrimo diſpoſuit, vult, vt in vita & moribus decorum non negligamus. Honeſtus proinde vir, nuptias quærens, abſtineat ab inhoneſta fœmina, in dignitate conſtitutus ab infami, liber à ſerua, illuſtris ab obſcura, ſua familia, ordine, dignitate, officio indigna.

Quorum igitur intereſt diſpicere de aliorum nuptiis, in hac re prudentiam adhibeant, caueántque ne cæco amore & iuuenili impetu nuptiæ contractæ, vel claritatem familiæ, vel dignitatem ordinis, vel officij eminentiam maculent. Et ſi quando talis cōſenſus temerariè acceſſerit, autoritate cogent, qui poteſtatem habent, vt qui conſenſerunt, à ſuo temerario promiſſo, re adhuc integra, hoc eſt, ante nuptias vel carnalem copulam, diſcedant. Eſt enim huiuſmodi temerarius conſenſus contra Deum, qui vult omnia honeſtè fieri & ordinatè. Quapropter, etiamſi quis ſe iuramento aſtrinxerit fœminæ impari, poteſt à contractu rectiùs edoctus decedere. Nunquam enim placueris Deo, ſi præſtes quod temerariè iuraſti contra Dei voluntatem. Regula. Teneatur ergo regula iuris: Non eſt obligatorium, contra bonos mores præſtitum iuramentum.

Tertia conditio conſenſus.

Sit iuſtus. Ratio. TERTIA legitimi conſenſus conditio eſt, vt ſit iuſtus. Requirit autem iuſticia, vt liberi debitum honorem reddant parentibus, & parentes ſuorum liberorum ſanctam curam gerant. Hæc enim analoga parentum & liberorum officia ſunt. Qui ergo clam, hoc eſt, inſciis parentibus, aut iis qui eorum vice funguntur, contrahit nuptias, contra iuſticiam facit, atque adeò legis diuinæ tranſgreſſor eſt. Parentes qui non cogitant de honeſtis ſuorum liberorum nuptiis, immemores ſunt officij ſui, nec cogitant ſe voluntatem in hac re vilipendere. 1. Cùm igitur liberi non ſunt ſui iuris, non licet eis clandeſtinas ſectari nuptias, contra Dei voluntatem & naturæ legem, Confirmatio multiplex. Honora patrem & matrem, vt tibi bene ſit. 2. Atqui Iuſtinianus Imperator nō permittit filiisfamiliâs vxores ducere citra parentum autoritatem, ídque putat naturali ſimul & ciuili ratione congruere. 3. Tacco Ethnicorum exempla quæ vel ex poëtarum ſcriptis nota eſſe poſſunt. Achilles apud Homerum, 9. Iliados non vult ſine patris ſui cōſenſu, ne regis quidem filiam in vxorem ducere. Andromacha apud Euripidem, cùm ipſius nuptiæ petuntur, reſpondit, patris ſui eſſe, ſponſalium ſuorum curam habere. 4. Experientia præterea teſtatur, nuptias ſine hoc iuſto cōſenſu initas, infelices eſſe, vt quæ ſint à Deo maledictæ & damnatæ. 5. Præterea quòd apud honeſtas gentes, qui ſine conſenſu parentum vel duxerūt vel nupſerunt, meruerint abdicationem. Simo Terentianus parat abdicationem, patris nomen recuſans, quòd Pamphilus clam ipſo duxiſſet vxorem.

Canoniſtarum error. Cùm Canonici contendunt conſenſum liberorū de nuptiis non poſſe irritum fieri reluctantibus parentum, falſum eſſe vel hinc conuincitur. Deus ne ſibi quidem vel vnius duntaxat diei ieiunium filiisfamiliâs vouere, neſcio patre, permiſit, neque gratum ſi vouiſſent, habere voluit, & ſcilicet probet, vt filia inconſulto patre, patris poteſtate exemta, addicat ſe connubio alieno viro, vt iam relicto patre inuito, vna ſit cum illo caro. 1. Etſi autem non licet liberis citra parentum autoritatem nuptias contrahere, tamen parentes nullo pacto debent cogere liberos ad nuptias quas oderunt, ſed illorum cōſenſum quærere, vt Geneſ. 24. 57. rogatur puellæ conſenſus. Vocemus, inquiunt, puellam, & quæramus os eius. Sit ergo talis temperatura, vt nec maiorum ſpernatur autoritas, nec liberis pereat ſua libertas.

Quarta conditio conſenſus.

Sit liber. DEBET præterea legitimus conſenſus eſſe liber, ídque & iudicio & voluntate. *Iudicio* quidem, vt qui conſentit, ſano iudicio, ſine errore hoc faciat. Nam qui errat, iudicio fallitur. Qui fallitur iudicio, nō purè conſentit. Qui non purè conſentit, non verè promittit. Quicquid enim impedit cauſam, impedit etiam effectum. *Voluntate* verò, vt quod ſano iudicio probatum eſt, libera voluntate, eáque pura & nō turbata affectibus, approbetur. Non eſt igitur liber conſenſus, cùm vel impuberes, vel furioſi ſpondent nuptias, neque cùm quis cæco amore & vino captus contrahit, multò minus, cùm qui in aliena poteſtate eſt, autoritate & minis eorum, in quorum poteſtate eſt, cogitur. Hinc regula: Sponſalia, per vim & metum contracta, nulla ſunt. Regula.

Quinta conditio conſenſus.

Sit plenus. OPORTET etiam legitimum conſenſum eſſe plenum, ídque & verbis vtrinque, & repromiſsione mutua. Verba careant omni fuco, ſint clara & perſpicua. Si autem conditio additur, ſit honeſta, grauis, vtilis. Futiles conditiones procul abſint à Chriſtianorum pactis. Promiſsio ſiquidem nuptiarum, vel eſt ſimplex & abſoluta, vel habet conditionem annexam. Simplex & abſolutus conſenſus aliâs fit promiſsione nuda, aliâs data arrha, aliâs annulo firmatur, interdum iuramentum accedit, quod tamen non facit nouam obligationem, ſed factam confirmat. Promiſsio quæ habet conditionem annexam, variat pro diuerſitate conditionis. Eſt autem conditio honeſta vel inhoneſta. Si honeſta fuerit conditio, ſtante cōditione, ſtat obligatio, & promiſsio, niſi impedimentum iuſtum interuenerit. Si inhoneſta fuerit conditio, pro nulla eſt habenda. Procul enim abeſſe ab ordinatione Dei oportet inhoneſtas & turpes conditiones.

Sexta conditio conſenſus.

Poſtre-

Sinceritas. Postremò requiritur, vt consensus sit sincerus, hoc est, purus, sine omni dolo & fraude, ne alter alterum circumueniat mendacio, lactet iactantia & vanis promissionibus. Nam retecta fraude vel disceditur turpiter à pactione, vel nuptiæ si secutæ fuerint, erunt insuaues, & tota vita iniucunda & molesta. Nũquam enim commoda, & ex tui animi sententia vteris ea, quam tu ad te fraude pellexeris. Natura enim eum à quo sumus falsi, vt hostem odimus, nihilque humano ingenio inuisius, quàm frustrari spe atque expectatione tanquam debito. Huc refero conditiones tacitas inter honestas personas, videlicet integritatis seruatæ, & fidei coniugalis seruandæ, quæ nõ exprimuntur verbis, sinistræ suspicionis, aut mali ominis vitandi gratia.

DE QVARTA PARTE DEFINITIONIS CONIVGII.

DE FORMA.

Quid sit. QVARTO loco in definitione meminimus formæ coniugij, quæ est legitima vnius maris, & vnius fœminæ in vnam carnem coniunctio. Qui enim ante coniugium duo erant, per nuptias vna fiunt caro, & veluti vnus homo. Cùm autem in carnem vnam dicitur, vna caro est intelligenda. Porro caro hominem significat, vtrumque ex Hebræi sermonis proprietate. Carnis significatio. Itaque qui prius duo erant homines conglutinati matrimonio, fiunt vnus. Hæc vnio coniugum, in prima coniugij institutione pulcherrimè pingitur, ad quam picturam pios coniuges aspicere oportet, vt rectè de vinculo coniugali cogitent. Quemadmodum enim Adam vnus est conditus, & ex eius latere sumta est fœmina, tanquam pars eius, & postea rursus à Deo per nuptias coniuncti sunt: ita mas & fœmina contrahentes in vnam carnem tanquam in vnum Adamum coalescunt, vt iam non vt duo, sed veluti vnus homo censeantur. Ex quo sequitur, tantam mariti & vxoris in coniugio esse necessitudinem, quanta poterit esse maxima, adeo vt necessitudinem, quæ est inter parentes & liberos longè superet. Coniugii vinculum omnium arctissimũ. Siquidem vnam carnem in coniugio fieri, est summa vniri animorum & corporum coniunctione. Aristoteles ex sententia Pythagoræ amicum definit esse cuique alterum ipsum. Sed Deus cõiugem definit esse cuique eundem ipsum. Est proinde duplex vnio coniugum honestorum, vna animorum, altera corporum. Duplex. Quemadmodum enim animorum consensus legitimus ex duobus animis vnum reddit: ita corporum legitima coniunctio ex duobus corporibus vnum efficit. Etsi autem ex hac vnione æqualitas coniugum quodammodo concluditur: tamen pares non sunt, nisi impar sit viro fœmina: Quemadmodum festiuè lusit Martialis Epigrammate:

Inferior matrona suo sit, Sexte, marito,
Non aliter fiunt fœmina virque pares.

Loci Pauli explicatio. Porro cùm Paulus affirmat, eum qui adhæret scorto, vnam fieri carnem cum scorto, & ad id probandum adducit verba ex Genesi, de prima coniugij institutione: Et erunt duo in carnem vnam, non vult fornicarium concubitum æquare cum coniugali copula, quæ est ordinatio Dei, sed eum vt horrendam confusionem ordinis diuini, inuectam à diabolo, damnat. Etsi autem commixtio scortatoris & scorti, vnam carnem facit, si similitudinem mixtionis corporum solummodo attendimus: tamen in coniugio cogitanda est longè diuersissima & animorum & corporum copulatio, vt quæ à Deo sit, Deo placeat, naturæ congruat, legibus approbetur, vt bona Dei ordinatio & societas sancta. Paulus ergo in confusionem Christianorum, qui scortationem sectabantur, ita loquitur.

Quinque hypotheses. Cæterùm ex hac coniugij forma quinque concluduntur hypotheses, quarum explicatio, multum cõiugij excellentiam & dignitatem commendat & illustrat.

Prima. Necessitudo coniugii respectu cognatorum & cognatarum. I. Vir & vxor vna caro sunt, Igitur necessitudo inter virum & cognatas vxoris, & inter vxorem & cognatos viri, maxima est. Tantum enim vinculum est coniugalis vnio, vt alter in alterum se transferat, & alter cum altero totus cohæreat, quasi eiusdem substantiæ particeps. Hinc est quòd iubeamur lege Dei, non minus abstinere à cognatis coniugum, quã à propriis. Coniuges enim cùm sint vna caro, qui attingit matrem, aut sororem, aut filiam vxoris suæ, proximam carnis suæ attingit, & incestum committit. Sola autem animorum coniunctio, quæ spiritualis est vel maxima, & amor quantumuis ardens non impedit contractum coniugalem cum hominibus quibusuis. Necesse est igitur coniunctionem maris & fœminæ maximam esse. Proinde admoneat hæc vnio coniuges mutuæ necessitudinis, vt cogitent cã quamlibet aliam vel maximam superare.

Secunda. Ius coniugum. II. Vir & mulier sunt vna caro. Ergo ius corporum æquale est vtriusque in alterius corpus. Vinculum igitur hoc coniugale facit, vt neuter coniugũ ius sui corporis habeat, sed alter alterius. Quod non fit vinculo cuiusuis alterius necessitudinis. Ita enim Paulus ait: Maritus sui corporis potestatem non habet, sed mulier, & mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Quare? Quia vtrumque est alterius, & vtrunque est vnum. Est enim corpus vxoris, corpus viri, & corpus viri, corpus vxoris, & vtrunque vnum corpus. Debet ergo vir vxori debitam beneuolentiam reddere, similiter & vxor viro. Hęc debita beneuolentia est corporum vsus mutuus in coniugio. Ex hac hypothesi sequitur, polygamiam & adulterium cum lege naturæ pugnare.

Tertia. Insolubile coniugii vinculum. III. Vir & vxor sunt vna caro. Igitur firmissimũ & insolubile oportet esse coniugale vinculum. Dominus interrogatus de diuortiis, ex hac vnione masculi & fœminæ in vnam carnem, non soluendum esse coniugium respondet: Erunt, inquit, duo in vnã carnem. Item: Quod Dominus coniunxit, homo ne separet. Matt. 19. 4. &c. Hic Dominus non negat vinculum coniugale solui posse, sed solummodo de officio mariti contra leuitatem Iudæorum, qui quauis de causa diuortia fecerant, loquitur. Prohibet enim ne maritus soluat, quod Deus coniunxit, néue homo, qui alteri homini fœdere coniugali iunctus est, adulterio diuidat se ab eo, cui iunxit se connubio, aut vllam ob causam abiiciat carnẽ suam, contra Dei mandatum. Christi dictum explicatur. Cõcluditur autem breuissimè respõsum Christi hoc modo: Coniuges sunt vna caro ex Dei ordinatione: igitur vinculum coniugij debet à vobis haberi sacrosanctum & inuiolabile. Proinde non debet maritus quamlibet ob causam vxorem dimittere, dato illi libello repudij. Hæc vera est sententia responsionis Domini, qui non loquitur de homine iudice, vice Dei in iudicando fungente & puniente ordinis diuini confusionem, sed de homine, qui alteri vinculo coniugij iunctus est, ne ipse soluat vinculum, quod Deus vult esse insolubile. Verùm cùm alteruter coniugum discedit à matrimonij lege, cõtra ordinationem Dei peccat, & soluit quod Deus solui prohibuit.

Erroris Canonistarum refutatio. Porrò qui ex dicto Domini contendunt vin-

culūm coniugij indissolubile esse actu, non discernunt inter præcepta Dei & decreta Dei. Præcepta Dei violari ab hominibus possunt: Decreta autem Dei nunquam ab hominibus mutabuntur. Præceptum est, non occides. Hoc præceptum sæpe violatur contra Dei voluntatem, qui non præcipit, nisi quod vult fieri. Sic hoc loco, homo ne separet, præceptum est, quod tristissimè ab hominibus violatur. Nam si decretum esset, mutari non posset, ne ab ipso quidem Deo, qui mutabilis non est, neque ab homine, qui decreta mutare non potest. Quis enim voluntati eius restitit? Verùm ne quid dubij auditoribus relinquatur de dicto Domini, quod dicimus esse non decernentis, sed prohibentis, quæstionem Pharisæorum cum responso Domini conferamus. Pharisæi itaque tentantes Dominum quærunt, num liceat dimittere vxorem quamuis ob causam. Ad hanc interrogationem Dominus ex forma coniugij respondet hoc modo. An non inquit legistis, quod qui fecit hominem, masculum & fœminam fecit eos. Hinc infert ex modo instituti coniugij: Propterea relinquet homo patrem & matrem, & agglutinabitur vxori suæ, & qui duo erant, erunt in vnam carnem, hoc est, fient denuò vna caro, seu vnus homo, vt vnus ab initio creatus erat, vt esset videlicet signum copulę cōiugalis in tota posteritate. Ex hoc fundamento, & ex hac conclusione infert Dominus præceptum, quod opponit leuitati Iudæorum, qui quamlibet ob causam suas abiecerunt vxores, & ait: Quod ergo Deus coniunxit, homo ne separet, μὴ χωριζέτω, hoc est, Quia Deus coniunxit coniuges, & vult eos manere coniūctos, ego pręcipio vobis, ne quis separet, quod Deus vult vnum manere. Quod si quis fecerit, siue leuitate, siue malitia, absque iusta causa, in Deum peccat. Cùm igitur vnio & separatio inter se pugnant, & cōiuges sunt vnum, igitur non sunt separandi. Hinc patet, quod proposuimus, vinculum coniugale ex ordinatione & mandato Dei esse indissolubile. Huc respexerunt, qui definiuerunt coniugium esse legitimā masculi & fœminæ coniunctionem, indiuiduam vitę consuetudinem retinentem. Nemo enim sapiens cōtrahit matrimonium, nisi hoc animo, vt toto vitæ tempore sit indissolubile.

Quarta. De mutuo amore coniugum.

IIII. Vir & vxor sunt vna caro. Igitur vir & vxor se mutuo amore complecti debent. Sic Paulus ad Ephes. 5. 28. necessitatem mutuæ dilectionis coniugum ex hoc fonte deriuauit: Viri, inquit, debent diligere vxores suas vt corpora sua. Qui enim vxorem diligit, seipsum diligit. Nullus enim suam ipsius carnem odio habuit, imò enutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam. Rationem subiungit Paulus, ex forma coniugij petitam, cùm inquit: Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carnem vnam. Neruus proinde argumenti Paulini est: Maritus & vxor sunt caro vna, qua nihil potest esse coniunctius: Ergo ipsa lex naturæ requirit, vt coniuges se mutuo ament. Est enim contra naturam, si quis seipsum oderit.

Symbolū huius amoris.

Huius mutuæ dilectionis symbolū in sacris Iunonis apud Ægyptios conspiciebatur. Ita enim ait Eusebius li. 3. de præparatione Euangelica: Qui Iunoni sacrificant, bilem in sacris non adhibent, sed eam iuxta aram infodiunt. Nam quoniam viri & mulieres, id est, coniuges coniunctam significant vitam, ea re ostēditur, absque ira, & odio, & amaritudine matrimoniū esse oportere, sed loco iræ beneuolentiam, pro odio amorem, & pro amaritudine humanitatem esse decet. Ideo Sapiens dicit: Tria me exhilarant, & coram Deo simul & hominibus condecorant, concordia fratrum, amicitia propinquorum, vir & vxor inter se bene consentientes.

Encomiū huius amoris.

Clemens Alexandrinus de optimo vitæ genere disserens, hos senarios de mutua coniugum beneuolentia recitat: οὐ χρυσὸς, οὐ τυραννὶς, οὐ πλούτου χλιδὴ, τοσοῦτον εἶχεν διαφόρους τὰς ἡδονὰς, ὡς ἀνδρὸς ἐσθλοῦ καὶ γυναικὸς εὐσεβοῦς γνώμη δικαία, καὶ φρονοῦσα τ' ἀνδρικά. hoc est, *nec aurum, nec imperium, nec opum deliciæ tam præstantes habent voluptates, quàm boni viri beneuolentia iusta, & piæ fœminæ animus mariti studiosus.*

Eiusdem stabilimēta firmissima.

Porro naturalis ille amor, quo coniugum corda vniuntur, quóque coniuges mutuo cōuictu cum quadam suauitate fruuntur, multò fit stabilior, castior, sanctior, si viua fide, vero amore & timore Dei tanquam fundamento triplicato nititur. Hîc amor coniugalis est veluti surculus quidam, qui animis coniugum timentium Deum inseritur cogitatione ordinationis diuinæ, quam Deus vult amari, & in honore esse, fulcitur in cordibus omni virtutum genere, augescit piis exercitiis, irrigatur rore cœlesti, id est, gratia Spiritus sancti, per veram Dei inuocationem, vt aduersus tempestates incidentes sit immobilis. Pellitur enim diabolus, qui huic ordinationi Dei insidiatur, precibus ardentibus & gratiarum actione. Denique, fructificat domi & foris.

Domi.

Domi quidem amicam, beneuolam & dulcem conuersationem parit. Item officiorum æquale studium, prolis, si qua datur, sanctam educationem, συμπάθειαν instar membrorum eiusdem corporis. Ἐπιείκειαν, qua errata in vitam incidentia teguntur. Breuiter, hîc amor coniugalis castissimos mores in tota vita gignit, qui sunt veluti nouum philtrum amoris coniugalis, idque efficacissimum, iuxta hos Menandri versus:

> ἓν ἐστ' ἀληθὲς φίλτρον εὐγνώμων τρόπος·
> τοῦτο κατακρατεῖν ἀνδρὸς εἴωθεν γυνή.

Hoc est, *mores placidi & benigni verum sunt philtrum, quo mulier virum in amore sui retinet, & vir mulierem.*

Foris

Foris verò amor cōiugalis gignit honestam apud omnes famam, testimonium mutuum sanctæ conuersationis, misericordiam erga inferiores, comitatem erga pares, honorem erga superiores. Breuiter, iustitiam erga omnes. Sed de officiis coniugum, quæ ex vno amoris fonte manant, aliâs copiosius.

Quinta. Coniugū consortia.

V. Maritus & vxor sunt vana caro. Igitur maritus & vxor iuris diuini & humani consortes esse debent. Hinc Iurisconsultus partem definitionis matrimonij extruit, cùm ait: Matrimonium est coniunctio maris & fœminæ, consortium omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio. Etsi autem communicatio diuini & humani iuris, inter accidentarias cōiugij circumstantias, quæ à re ipsa distinguuntur, numeranda est: tamen eam sapienter adiectam esse à Iurisconsulto iudico.

De coniugiis in religione dispari.

Qualis enim, quæso, erit vitæ societas, vbi vel dispar religio, vel diuersa viuēdi regula fuerit? Profectò firma & stabilis animorum coniunctio, qualem in coniugio requirimus, nunquam erit inter eos, qui diuersam sectantur religionem. Canonem proinde, quo cauetur, ne Christianus ducat alienam à sua religione, laudo. Quantum autem mali in coniugio timendum sit à diuersitate religionis, vidit sanctissima matrona Rebecca cum diceret, Genes. 27. 46. Si acceperit Iacob vxorem de stirpe terræ huius, nolo viuere. Et Dominus Exod. 34. 16. ait: Nec vxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis. Ratio est, ne diuersitas religionis peruertat animum mariti, & ne soboles inter diuersas religiones

religiones educata,omnē religionē tacitè auersetur: Quod quidē est initiū & caput extremæ miseriæ. Etsi autem Paulus 1. Cor. 7. probat coniugium fidelis & infidelis,videlicet contractum,cum ambo adhuc in fideles essent:(dicit enim huiusmodi coniugium san ctificari per fidelem)tamen dissuadet,ne fidelis cum infideli nuptias ineat. Nam cùm præcipit Christianis,vt fugiant conuersationem cum infidelibus,manifestè generali dicto vetat,ne fidelis se matrimonio iungat cum infideli. Nolite, inquit,2.Cor.6.14.iugum ducere cum infidelibus. Quod enim consortium iustitiæ cum iniustitia? & quæ communio luci cum tenebris ? & quæ concordia Christo cum Belial?aut quæ pars fideli cum infideli? & quæ consensio templo Dei cum simulachris? Etsi ergo Paulus non vult fidelem vxorem ab Ethnico discedere,nisi ille recuset conuictum: tamen non permittit mulieri liberæ,iámque Christum professæ, nubere, nisi in Domino, hoc est, suæ religionis viro. Iohannes prohibet, ne salutemus quidem eos, qui alienam à Christi religione doctrinam afferunt,& scilicet probaret, si pius matrimonio cum infideli iungeretur? Breuiter, pij est declinare à malo, prudentis præcauere pericula,sancti à prophano abstinere, sapientis alieno malo sapere,insani in ignem se sponte conijcere. Samson fortis erat: Salomon sapiens: Achab potēs,sed à mulieribus diuersæ religionis decepti sunt. De hac quæstione vide quæ annotauimus ad finem secundæ Epistolæ Iohannis.

DE QVINTA PARTE DEFINITIONIS CONIVGII.

DE FINE.

Mutuum adiutoriū

QVINTA definitionis nostræ pars meminit finis instituti à Deo coniugij. Est enim coniugium institutū mutui adiutorij causa. Ita enim institutio habet: Non est bonum hominem esse solum, sed faciamus ei adiutorium coram ipso. Nam cùm creator rerum Deus,sit & optimus & sapientissimus, fieri non potest, quin omnia creauerit ad bonos fines, & cùm rationalis creatura, reliquas creaturas dignitate & gradu superet,dubitandum non est,quin eam condiderit ad optimum finem, cui coniugium destinatur.

Triplex finis coniugij.

Vt autem memoriæ discentium consulamus, in hūc modum placet fines coniugij ex obiectorum diuersitate distinguere,1. vt alius finis sit coniugij, si ipsos coniuges, & eorum familiam seorsum, consideremus.2. alius,si ad Ecclesiam & Rempublicam.3. alius denique,si ad Deum ipsum respexerimus: quem omnia propter suam gloriam condidisse certum est.

Primus, cōiugum respectu, est quadruplex. 1.Societas & familiaritas.

FINIS coniugij,si ipsos coniuges,& eorum familiam respicimus, quadruplex est,videlicet, συνήθεια, ἁγνότης, οἰκουρία, γένεσις. Sed de singulis breuiter dicemus.

Συνήθεια et familiaris est amica societas, ad quam hominem conditum esse etiam Aristoteles intellexit. Nunc autem cùm nulla societas iucundior esse possit, & magis amica, quàm piorum coniugum inter se, nemo sanæ mentis inficiabitur, coniugalem societatem reliquis omnibus anteponendam esse. Atque ideò Deus primos homines coniugali societate,idque vinculo insolubili coniunxit, vt ipso facto testaretur, hanc esse præcipuam societatem. Quàm autem dulcis sit hæc societas, nemo vel cogitare potest,nisi ipse expertus fuerit. Verùm quoniā hæc sancta societas Deo est gratissima,& hominibus coniugali fœdere iunctis suauissima,diabolus, hostis ordinationis diuinæ,nihil non facit, vt hanc societatem turbet,& insuauem reddat. Quare coniugum piorum officium fuerit, precibus assiduis se insidiis diaboli opponere,& rogare Deum, vt ipse suam ordinationem castissimorum angelorum præsidio tueatur.

2. Castitas

ἁγνότης, castitas est,quæ in hac corrupta natura vix seruari potest,nisi in sancto coniugio. Ideò Paulus dicit: Propter fornicationem vnusquisque habeat suam vxorem,& vnaquæque suum virum. Item, Nolite fraudare vos inuicem, nisi fortè ex consensu ad tēpus,ne tentet vos Sathanas, propter incontinentiā vestram. Significat Paulus his verbis thorum immaculatum, hoc est, congressum honestorum coniugum esse castitatem,qua incontinentia & immunditia cauetur.

Paphnutius etiam concubitum cum propria vxore σωφροσύνην,id est,castitatem nominat. Verùm quoniam diabolus,autor omnis turpitudinis & immundiciei,sola immundicia delectatur, omnia tentat, vt castitatem honestorum coniugum, turpissimo alienæ libidinis cœno contaminet. Quam ob causam inde vsque ab initio cōiugibus insidiatus est,& quotidiè obiicit multas occasiones, quibus vt laqueis constringere honestos coniuges conatur,vt victi tādem alieno amore castitatem coniugalem contaminent,& illicitos sequantur amores. Quare & hîc imprimis vigilandum est piis coniugibus, ne diaboli insidiis locum faciant.

3. Diligens cura & custodia familiæ.

Οἰκουρία,sedulitas est,in tuenda & conseruanda domo,seu diligens cura & custodia domus & familiæ. Sine hac sedulitate societas coniugalis incolumis esse nequit. Vbi enim negligitur domus,ibi ruinam sequi necesse est. Hunc finem coniugij requirit Paulus, cùm iubeat matronas esse οἰκουροὺς ad Tit. 2.5. Tametsi autem οἰκουρία hæc ad vtrumque, hoc est, ad maritum & vxorem, pertinet, vt Clemens Alexandrinus testatur,dicens: Vxorem viro datam esse,vt sit βοηθὸς τῆς οἰκουρίας,hoc est,socia & adiutrix in tuenda & conseruanda re familiari: tamen Paulus hoc potissimum vxori tribuit,vt quæ assiduè se domi contineat. Nam cùm maritus sæpe foris agit,nisi vxor sit οἰκουρὸς & οἰκονομικὴ,hoc est, sedula in curanda familia, quò omnia rectè domi agantur, peregrinante marito, non diu manebit familia salua. Laudantur igitur mulieres industriæ, & οἰκουροὶ,à Solomone: inquit, timens Dominum, ipsa laudabitur. Date ei de fructu manuum suarum,& laudent eam in portis opera eius. Prouer. 31.30.

4. Liberorum procreatio.

Γένεσις eò pertinet (quatenus familiam propriam coniuges considerant) vt hæredes habeant, quibus bona sua post mortem relinquant, quíque eorum nomen in memoria sempiterna conseruent. Hunc finem cùm sibi proponunt pij coniuges, regulam Christi teneant,videlicet: Quærite primùm regnum Dei,& iustitiam eius,& cætera adiicientur vobis. Nō ergo cumulent coniuges opes quouis modo, per fas & nefas,vt ditent suos hæredes,sed iustè quærant benedictionem à Domino, in timore Dei officium gnauiter præstantes. Sciant frustrà se laborare,frustrà vigilare,frustrà domum custodire,nisi Dominus eam ædificauerit. Atque hæ sunt partes primi finis coniugij, cùm videlicet ipsos coniuges per se consideramus,quarū prima animi coniugū sociantur: Secunda corpora casta seruantur: Tertia incolumitas domus custoditur: Quarta nomen & memoria piorum coniugum ad posteritatem propagatur.

Secundus finis, respectu Ecclesiæ & reipub.

Si Ecclesiam & Rempublicam respicimus, finis coniugij est, vt seminariū sit Reipublicę & Ecclesię. Certum enim est,Deum conseruare & tueri coniugia propter Ecclesiam & Rempublicam, vt inde

prodeant vtiles Ecclesiæ & Reipublicæ ciues. Huius finis Plato meminit in 6. de legibus cùm ait: χρὴ τῆς ἀειγενοῦς φύσεως ἀντέχεσθαι, τῷ παῖδας παίδων καταλείποντι, ἀεὶ τῷ θεῷ ὑπηρέτας ἀνθ' αὑτοῦ παραδιδόναι. hoc est, *Oportet operam dare naturæ perpetuo conseruandæ, relinquendo filios filiorum*, sempérque pro se Deo cultores tradere. Et paulò pòst: χρὴ γεννῶντάς τε, καὶ ἐντρέφοντας παῖδας, καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντας ἄλλοις ἐξ ἄλλων θεραπεύοντας ἀεὶ θεοὺς κατὰ νόμους. Hoc est, *Oportet generare & educare liberos, vt vitam tanquam lampadem tradamus alijs, quò sint alij post alios, qui Deum legitimè colant.* Ad hunc finem Paulus respiciens, hortatur coniuges, vt pueros suos instituant in disciplina & admonitione Domini. Nam nisi recta fuerit educatio, nihil boni sperandum est de iis, qui educantur. Qui enim malè educātur, sæpe fiunt sordes in Ecclesia, & perniciosi ciues in Republica.

Tertius finis, Dei respectu. Finis coniugij, si Deum immediatè respicimus, est, vt coniuges sciant se coniunctos esse, vt ei, qui se coniunxit DEO, grati sint, vt vnà Deum laudent, celebrent, prædicent, de eius operibus & prouidentia misceant colloquia, simul Deum inuocent, & se inuicem hortentur ad timorem Dei, se mutuo consolentur, & si quid asperi inciderit in vita, spe futuræ resurrectionis & æternæ gloriæ, quę omnibus DEUM timentibus proposita est, cogitent suum coniugium imaginem esse quandam illius arcanæ copulæ Christi & Ecclesiæ, quæ copula hic inchoatur fide, amore, & noua obedientia: In æterna autem vita consummabitur.

Quartus finis, quomodo intelligēdus. Porro eorum sententiam, qui finem coniugij dicūt esse, vt sit sacramētū admirādę illius copulę Christi & Ecclesiæ hac ratione reçipio, modo patiantur omnia corporata esse Sacramenta quædam rerum arcanarum. Siquidem nihil corporatum à DEO conditum est, quod non habeat aliquam comparationem ad res arcanas & inuisibiles. Coniugium enim propriè non est Sacramentum, hoc est, non est Sacramentum institutione peculiari, sed solummodo naturali imaginę. Est enim coniugium quædam imago nuptiarum Christi, & eius sponsæ Ecclesiæ. Nam vt coniuges copulantur spiritualiter fide & amore coniugali, & çorporaliter mixtione sexuum: ita Christus & Ecclesia spiritualiter quidem fide & charitate, corporaliter verò naturæ conformitate copulantur. Ex quo factum est, quòd Ecclesia dicatur caro de carne Christi, & os de ossibus eius. Atque hactenus de coniugio dictum esto.

DE REPVDIIS.

Repudii & diuortii origo. HACTENVS diximus de coniugio, ordinatione Dei sancta, vt nobis diuinitus commendatur. Nunc restat, vt de iis, quæ præter ordinationem Dei ex hominum culpa, proh dolor! contingunt, dicamus, quæ sunt duo, videlicet, Repudium & diuortium. Illud leuius, hoc tristius est. Non quidem quòd is peccet, qui vel iustis de causis repudiat eam, cui nuptias promisit, vel qui ob coniugis flagitium diuortium facit. Culpa enim non in persona innocente, sed in rea hæret, tametsi fieri interdum potest, quēadmodum infrà dicemus, vt repudium fiat interdum cum honesta persona, propter graues causas, in sponsalibus non animaduersas.

Discrimē & definitio. Inter repudium & diuortium hoc est discrimen, Repudium dicitur, cùm vel vterque, vel alteruter promissas reçusat nuptias, & ita à pactione discedatur. Diuortium autem fit, cùm coniugium consummatum, propter alterius coniugum culpam, dirimitur. Sæpe tamen repudium etiam diuortium complectitur, sed nos hoc loco discernamus repudium & diuortium, vt dictum est.

Inter vtriusque causas discrimen. Præterea vt plurimum interest inter sponsalia & nuptias: ita inter causas repudij & diuortij maximū esse discrimen, sciendum est. Vetustas, vt ait Philippus, nominat sponsalia tantùm eas promissiones, in quibus fiunt pacta de futuro coniugio. Vt enim sponsus & sponsa à spondendo, id est, promittendo, nomen habēt: ita sponsalia solummodo promittunt coniugum, quod nuptiæ perficiunt. Atque hinc est, quòd Christiani Imperatores pactionem matrimonij non antea habendam indissolubilem censuerunt, quàm cum ducta sponsa domum, nuptiarum festiuitas est celebrata. Quod tamen ita accipiendum est, si sola matrimonij promissio sit facta, & non etiam carnalis congressus accesserit. Nam si post sponsalia sequatur copula ante nuptiarum solennitatem, volente sponsa, verè tunc efficitur perfectum matrimonium. Tametsi autem desponsæ appellantur interdum vxores, vt in illo: Si quis sponsam alterius in agro oppresserit, morte moriatur, quia vxorem alterius violauit tamen re ipsa non sunt vxores, sed ita dicuntur propter promissionem factam, & spem futuri coniugij. Coniugium siquidem quod propriè sic dicitur, cùm mulier iungitur viro, à desponsatione quidem incipit, sed traditione perficitur. Vnde hoc discrimen natum est, vt illud initiatum, hoc ratum & consummatum dicatur coniugiū. Ita enim Augustinus ait: *Non dubium est illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua commixtio sexus non docetur fuisse.* Huc accedit, quòd virgo despōsa non velet caput ante nuptias, quo facto significatur eam nondum venisse in potestatem viri. Canonistæ liberum volunt esse desponsæ vouere religionem, vel inuito sponso, sed hoc non permittunt vxori, reluctante marito. Quare ostendunt & ipsi, magnum esse discrimen inter sponsalia & nuptias.

Gradus coniugij. Porro hos duos gradus, videlicet sponsalia & nuptias, placuit sapientibus gubernatoribus ad consummationem coniugij ordinare, vt intermedio tēpore, hoc est, inter sponsalia & nuptias omnia diligentius inquirerentur, ne locus fraudi esset vllus. Et vt maior circumspectio adhibeatur, rectè in hoc regno constitutum est, vt ante nuptias trina denunciatio in solenni Ecclesiæ cœtu (interposita semper septimana integra) præcedat, cum haç admonitione, vt si quis habeat, quod constitutas nuptias iustè impedire possit, hoc significet maturè ante diem nuptiis dictum, cùm adhuc res integra sit. Hæc denunciatio cum admonitione planè ridicula esset & inutilis, si solus consensus, quo fit promissio, consummaret coniugium. *Trina denunciatio ante nuptias.* Cùm igitur obiicitur ex iure Canonico, consensus facit nuptias, Respondendum est, hoc verum esse de consensu promittentis, & statim accipientis desponsam in sua. *Obiectionis dilutio.* Nam hic consensus cohabitationis & carnalis copulæ est. Non autem verū est, de consensu promittentis solummodo futuras nuptias. Ideo Iurisconsultus quidam ait: Consensus cohabitandi, & indiuiduam vitæ consuetudinem retinendi, facit coniugium. Consensus igitur promittentis tantùm, etiam accedente iureiurando non facit matrimonium. Ideó suprà diximus ex scholasticorum sententia: Consensum esse caussam matrimonij, sed nón totam. *Cōsensus quo sensu sit causa matrimonij.* Est enim consensus, vt illi aiunt, causa, vt fiat matrimonium, non vt sit: Inter quem gradū & nuptias, quæ sunt secundus gradus perficiēs matri-

matrimonium, possunt varia eáque iusta, promissarum nuptiarum impedimenta incidere. Medium proinde tempus inter sponsalia & nuptias relictum est vtrique parti, vt diligentius inquirant, num aliquid sit aut offeratur, quod consummationem matrimonij iustè impediat. Cum his non pugnat forma pactionis qua in hoc regno vti solemus in honestis sponsalibus. Ita enim quæritur: Vis hanc habere in vxorem? Vis hunc habere in maritum? & respondetur, volo. Nam hæc voluntas intentionis est, qua animus inclinat ad futuras nuptias, non traditionis, qua alter alteri se totum tradit, vt iam vnum sint, vnà habitent, & indiuiduam vitæ consuetudinem retineat. Neque his aduersatur dictum Domini: Quos Deus coniunxit, homo ne separet. Nam Christus loquitur de coniunctis legitimè, qui consummato iam matrimonio, in vnum hominem conuenerunt. Siquidem non de repudio desponsæ, sed de diuortio iustæ vxoris, & interrogatus erat, & hoc responsum dedit Dominus.

Spōsaliorum formula.

Iudicum officium.

Iam ad iudices veniamus. Cùm repudium permitti petitur, pius & sapiens iudex ante omnia grauiter perpendat & dispiciat, quod vtile sit Ecclesiæ, quid commodum reipublicæ, quidque faciat ad piam coniugum concordiam. Et contra, Quid vel Ecclesiæ & & Reipublicæ officere, hoc est, quid Ecclesiam scandalo offendere, quídque Rempublicam lędere, quídque priuatam vitam potest reddere molestam. His enim tribus, hoc est, Ecclesiæ Reipublicæ, & priuatæ familiæ destinatur coniugium. Quare si sapiens iudex præuiderit aliquid periculi, vel Ecclesię, vel Reipublicæ, vel priuatæ familiæ imminere ex coactis nuptiis, sua prudentia imminenti malo occurrat. Siquidem coacta matrimonia malos exitus habere solent. Hac regula in animis iudicum concepta, facilius fuerit quasuis repudij causas excutere, diiudicare, & bona conscientia determinare. Nã cùm Paulus dicit, agens de separatione coniugum: ad pacem nos vocauit Deus, iudex securè hoc dictum, vt regulam iudicij, sequi potest, præsertim cùm de repudiis agitur.

DE CAVSIS REPVDII.

Prima causa in consensu.

Cvm quæritur repudium, aut peccatum est in cõsensu eorum, qui promiserunt nuptias, aut inter personas, post pactionem nuptiarum aliquid interuenit quod vel iure consummationem coniugij impedit, vel vtrumque contrahentium, aut alterum offendit.

In consensu peccatur, vel cùm alteruter negat cõsensum, vel alioqui contra conditiones legitimi cõsensus, pactio de nuptiis facta est.

De negatione consensus.

Quando negatur consensus ab vno, & ab altero clam esse factus asseritur, quęrendum est, an interuenerit carnalis capula, nec ne. Si interuenerit carnalis copula, quærendum est, an fœminæ fama antea fuerit illæsa, nec ne. Si interuenit carnalis copula, & fama fœminæ compressæ antea fuit honesta, admonẽdus est qui accusatur violatæ fidei datæ, grauiter à iudice, vt cogitet quantum peccatum sit fidem fallere, præsertim cùm videatur confirmata esse carnali copula, & frotè prole. Si perstiterit reus in negando, nolim tamen ipsum statim absolui, propter ipsius conscientiam, cui iudex consulere debet. Nam qui clam promisit, & copula postea consummauit promissionem, viuet in perpetuo adulterio, mala cum conscientia, si alteram, priore viuente, duxerit, etiamsi fuerit liberatus per iudicem, mendacio deceptum. Quare in hoc casu iudicarem consultum esse, sequi consilium Gregorij, qui præcipit, vt is, qui inficiatur promissionem factam de nuptiis, septima cognatorum, aut aliorum honestorum virorũ manu se purget. Quod cùm fecerit, iudex illum liberum pronunciabit, imposita scortationis mulcta. Verùm si vel infamis fuit fœmina antea, vel non est secuta copula, constanter negans pactionem de nuptiis interuenisse, sine iuramento liber dimittatur.

De examine consensus.

Cæterùm, si vterque fatetur consensum, à quo alter cupit discedere, examinandus est consensus, an fuerit legitimus, hoc est, licitus, honestus, iustus, liber, plenus, sincerus.

Si illicitus.

Si non fuit licitus consensus, sed illicitus, vt qui factus sit contra gradus cognationis & affinitatis, lege Dei prohibitos, pro nullo habebitur. Addo etiam, si fuit initus contra humanas leges, etsi diuortium non iustè facit: tamen repudium rectè fecerit.

Si non honestus.

Si consensus non fuit honestus, temerarius omnino est iudicandus, atque adeo pro nullo habendus, etiamsi iuramentum interuenerit. Etsi enim graue peccatum est, non præstare, quod iurasti: tamen certum est, grauius adhuc peccari, si impleas, quod temere iurasti. Teneatur ergo regula: *In malis promissis rescinde fidem. In stulto voto muta decretum.* Non honestum consensum dico, qui vel petenti repudium, vel familiæ ipsius, vel ordini & dignitati congruit. Deus enim vult hominem, quem ad honestatem cõdidit, honestatis & ordinis amantem esse, & vult singulos suum statum & dignitatem in timore Domini tueri & conseruare. Plura de hoc genere consensus suprà diximus.

Si iniustus.

Si consensus non fuit iustus, hoc est, si promissio de nuptiis facta est contra illorum voluntatem, in quorum potestate sunt illi, qui paciscuntur de nuptiis, potest per iudicem rescindi tanquam iniustus, siue secuta sit carnalis copula, siue non, nisi aliter parentes, aut illi qui in parentum loco sunt, persuaderi possunt. Pontificia autem constitutio contrà pronũciat, nempe ratum esse matrimonium, quod insciis etiam & inuitis parentibus contractum sit per verba præsentis temporis. Ad quam constitutionem Erasmus in hunc modum respondet: Hic, inquit, vsu venit Legislatori, quod ferunt Herculi, cui dum vnũ cornu dissecuisse Acheloo fluuio, magis etiam intumescens ex alia parte minitaretur amnis, imò sit, vt pro resecto vno hydræ capite plura suppullulent. Non enim solùm verùm est, quod dicitur: Ex malis moribus nasci bonas leges, verumetiam ex optimis legibus hominũ peruersitas gignit mores pessimos. Opinor autẽ humanũ esse decretum, solo consensu coire matrimonium, vt qui legem pro ratione temporum statuit, possit eandem pro ratione temporũ vel abrogare vel moderari. Atque iam nunc ex hac lege: Quòd adolescentes bene natos, quòd puellas etiam summo loco natas vidimus, & videmus implicari infaustis perplexisque cõiugiis, ingenti luctu parentũ & propinquorũ, nonnunquã & summo Reipublicæ discrimine. Hæc Erasmus, qui mollius Papã tractat. Ego dico: Præceptum Dei: Honora patrem & matrem, vt bene tibi sit, anteponendum esse constitutioni Antichristi. Nunquam enim Deus istud matrimonium probauerit, quod coiit contra suum mãdatum. Quare nunquam rata habenda sunt, neque sponsalia, neque matrimonia, contracta inuitis & reluctantibus parentibus.

Si coactus, sine iudicio & voluntate.

Si consensus non fuit liber, sed vel coactus, vel eorum, qui per ætatem aut morbum sano destituuntur iudicio, non est habendus pro consensu. Locum enim nõ habet consensus, vbi metus, vel coactio, vel error

error iudicij intercedit. Neque refert, cùm de repudio agitur, siue coactio fuit absoluta, hoc est, per vim externam facta, siue conditionata per minas, vnde metus. Neque liber est consensus, quando mentis vigor in iudicãdo, quasi inficitur mero aut cæco amore. Vt enim radice viciata veneno, arbor non profert bonum fructum: ita mens vino & amore infecta, non sanè iudicat. Pessimi enim & imprudentissimi sunt consiliarij Amor & vinum. Quare si quis ebrius promisit, cuius sobrium pœnitet, potest à promissione discedere, & à iudice absolui. Si interuenerit copula carnalis, ebrij cum amata fœmina, fortè etiam ebria, quæ affirmat & probat coram iudice, per vanos homines, vt lenones & fœminas infames, promissionem coniugalem compressam præcessisse, nihilominus scortatio, & non coniugium habebitur. Quare iudex tales scortationis pœnæ subiiciet.

Si nõ perspicuis verbis expressus.

Si consensus non fuit plenus, hoc est, claris verbis & perspicuis expressus, non obligat simpliciter, sed ex aliqua parte, videlicet cùm libidinosus aliquis promissionibus obscuris, quæ possunt plures interpretationes insidiosè recipere, eásque simplex virgo, aut vidua honestæ famæ de coniugio verè promisso intelligit, virginem aut viduam lactet, atque ita deceptam corrumpat. Hîc profectò iudico pronunciãdum esse pro persona decepta, hoc videlicet modo, vt deceptor, vel eam quam blanditiis pertraxit ad cõcubitum, in vxorem ducat, vel si ad hoc induci per iudicem non posit, multa stupratoris puniatur, vt satisfiat & magistratui, & personæ læsæ.

Si dolosus

Si cõtractus nõ fuit sincerus, hoc est, si quis aut dolus aut error claris verbis suberat, cûius generis sũt: si quis mẽtitur personã, fortunã, conditionem, qualitatem. Tot enim erroris genera, cùm de nuptiis agitur, numerant Canonici.

Exempla.

Personã mentitur, qui se alium fingit quàm est, vt si quis diceret se Senatoris filiũ, cùm sit carnificis.

Fortunam mentitur, qui se diuitem iactat, vt stulti proci facere solent, cùm sit pauperrimus.

Conditionem mentitur, cùm quis nobilem se dicat, qui est plebeius.

Qualitatem mentitur, si quis honestum sæ prædicat, & probum, cùm sit inhonestus & improbus. Si quis veræ religionis sectatorem se affirmet, cùm sit hæreticus. Si qua se pro virgine spondet, cùm sit corrupta. Si quis vel qua morbum celat suum ante sponsalia, qui ante nuptias deprehenditur. Hîc iudex sequatur Canonem: Fraus & dolus nemini debent patrocinari. Item, Nemo debet lucrum de suo dolo reportare.

Regula.

Secunda causa, inter personas.

Porrò si post legitimum consensum aliquid inter personas, quæ pactæ sunt de nuptiis, interuenerit, quòd offendit, hac via procedendum esse iudico, vt primùm audiatur, an vterque cupiat à pactione discedere, aut alteruter tantum.

Si vterque cupit à pactione discedere.

Si vterque cupit à pactione discedere, iudex grauiter reconciliationi (modo spes sit, vt tranquillè cohabitent reconciliati) det operam. Verùm si persuaderi non possunt, vt consumment promissionem legitimè factam, iudex quærat, an copula carnalis exceperit sponsalia, nécne. si copula carnalis non accessit post sponsalia, velim iudicem non magnopere esse solicitum, de causis offensæ interuenientibus. Sed, ne quid deterius ex coactis nuptiis eueniat, permittere rescindi contractum, vt imperfectum, ita tamen, vt iustas pœnas fidei non seruatæ, ratione fortunarum & conditionis, luant. Atsi fortè copula interuenit, matrimonium consummatum est, & pertinet quæstio iam non ad repudiũ, sed ad diuortium, Quare non licebit eis extra rationem fornicationis à pactione discedere, quam copula confirmauerunt. Hoc rescriptum fuit à Gregorio IX. & Imperatorum approbatur legibus.

Si alteruter.

Sin autem alteruter à legitimo consensu ante nuptias cupit discedere, iudex rationes audiat mutatæ voluntatis, quæ si tales fuerint, vt vel meritò offendant, vel vitæ consuetudinem reddere posint molestam & insuauem, potest iudex discessionem à pactione permittere, si cætera salua sunt.

Casus.

Canonistæ in hoc ordine primo loco ponunt hũc casum. Si alteruter post sponsalia, matrimonio nondum completo, votũm fecerit, hoc est, monasticam vitam elegerit, solutam aiunt promissionem. Quia scilicet nondum effecti sunt vna caro, completo scilicet matrimonio. Etsi autem nos votum istud, vt cõtra Deum susceptum, pro nullo habemus, sicuti suprà ostendimus, hoc tamen ex Canone isto colligimus, quòd Gregorius non voluerit solo consensu ratum esse coniugium ante nuptias.

2. Casus.

Si quis honestè vixit ante legitimum consensum, ita vt nullo crimine publicè sit notatus, sed postea in infamiam ob quodlibet flagitium inciderit, potest honestæ personæ & innocenti, solutio pacti, modò petatur ante nuptias, concedi.

3. Casus.

Si alteruter in grauem morbum & tetrum inciderit, vt in lepram, gallicam scabiẽ, epilepsiam, phrenesin, potest sanus à pacto discedere, præsertim si copula non interuenit. Neque enim potest quisquam bona conscientia illud implere matrimonium, quo vti sine abominatione non posit, quin & se ipsum & cæteros perdat, quin & liberos ad perpetuam miseriam & commune Reipub. detrimentum gignat.

Exemplũ.

Ante annos 40. ciuis erat Coronæ epilepsia laborãs. Hic vxorem duxit & ex ea duodecim proles sustulit, in quibus omnibus paternus morbus vt hæreditarius hæsit. An non præstitisset hîc ab ista pactione discessisse? Eos igitur, qui huiusmodi tetris abominandísque morbis laborant, ita vellem esse affectos, vt sic vitæ rationes inirent, vt celibes viuere possent sine delicto, ne infortunium eorum ad multos peruaderet, sed se vnis concluderetur. Quam enim dulcissimum est genuisse, tam est acerbissimum videre liberos graui morbo afflictos, quem sæpe optarent parentes, fieri si posset, in se translatum potius, quàm cum in liberis suis tanto cum dolore aspicere. Vellem profectò, vt lege caueretur, ne vllis, qui abominandis, hæreditariis, & incurabilibus morbis laborant, permitterentur nuptiæ, præsertim cùm videantur diuinitus ad celibatum vocari, quibus Dominus ademerit matrimonii, ex bona conscientia exercendi, potestatem.

4. Casus.

Si quis vel oculum perdat, vel nasum amittat, vel ei quicquam turpius eueniat, Canones & leges permittunt alteri à pactione nuptiarum discedere, si nõ interuenit copula.

5. Casus.

Si superuenerit affinitas fornicaria, hoc est, si spõsus cognouerit aliquam ex cognatis sponsæ suæ in prohibitis gradibus, siue diuinis siue humanis legibus, etiamsi sponsa non cupit repudium, rescindenda est pactio cum priore inita: non sine animaduersione in eum, qui fidem priori datam, non seruauit.

6. Casus.

Permittuntur etiam nuptiæ, secundum Canones & leges, virgini aut fœminæ, desponsæ, si is qui cum ea contraxit de futuris nuptiis, diutius inuita sponsa peregrinetur. Nam illic dolus subesse videtur. Verùm hîc tẽpus biẽnij præscribi velim, nisi fortè grauiores causæ moram istam non ferant, de quibus prudens iudex viderit.

7. Casus.

Si quis post contracta sponsalia cum vna (cum

qua

quarem non habuit) cum alia contraxerit, & cum ea misceatur, puniatur grauius, aliis in terrorem, ne tã facile rescindant datam fidem, & impunitas sceleris multis occasio sit peccandi: Sed maneat cum secunda, eò quòd cum ea consummauerit promissum matrimonium, quod tamen vix felix & expers molestię fore statuo.

Ex his repudij casibus iudicari potest de multis aliis, qui vel sub his continentur, vel his non multum sunt dissimiles.

DE DIVORTIIS.

Diuortia, res tristissima.

SICVT diuortia tristiora & grauiora sunt quàm repudia: ita etiam maior cura in iudice requiritur, ne diuortia contra Dei voluntatem, aut faciat, aut approbet in certissimam eorum perniciem, qui non iustis de causis diuortia faciunt.

Variæ doctorũ sententiæ.

Sententiæ doctorum hac in re multum variant. 1. Sunt enim qui vnam solummodo causam diuortij agnoscunt. 2. Sunt qui duas admittunt. 3. Non desunt qui tres iustas diuortij causas esse tradunt. 4. Multi quinque enumerant. 5. Alij adhuc multò plures. Quare etsi in tanta varietate videre, quid sit sequendum, difficile est: tamen expensis rationibus singulorum, quid nobis videatur tutissimum, ostendemus.

1. Eorum, qui vnicã diuortij causam cõstituũt.

Qui vnam solummodo causam diuortii constituunt, nempe adulterium, verbo Christi clarissimo se niti aiunt, Dominus interrogatus Matt. 19. 4. Num liceat homini dimittere vxorem quamuis ob causam respondet: An non legistis, quod qui fecit hominem à principio, masculum & fœminam fecit eos. Et dixit: Huius causa relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carnem vnam. Quapropter non amplius sunt duo, sed caro vna. Ex hoc fundamento infert hanc responsionem ad quæstionem propositam: Quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & duxerit aliam, mœchatur. In his clarissimis verbis insistunt, nullam aliam admittentes rationem diuortij.

Obiectio adu. priorem sententiã.

Verùm cùm his obiicitur: Paulus præter fornicationem, causam diuortij aliam ponit, 1. Corinth. 7. nempe infidelis desertionem, hoc est, cùm infidelis deserit & discedit malitiosè à pio coniuge. Hic alij aliter respondent. Augustinus dicit: Infidelitatẽ esse adulterij quoddam genus, atque ideo includi in responsione Christi, quasi verò Christus esset interrogatus de solo diuortio inter coniuges, & non de diuortio illo spirituali, inter Deum & hominem. Quare illa dilutio planè puerilis est, & ridicula, & indigna Augustino.

Responsum Augustini [illegible]

Aliud responsum.

Alij videntur sibi rem acu, vt aiunt, tetigisse, ac illud vidisse, quod nemo ante ipsos videre potuerit. Dicunt enim, optimè conuenire inter Christum, & Paulum, in diuortij causis, modo hæc adhibeatur distinctio, quòd aliud coniugium par, aliud impar sit. Christus, inquiunt, de pari coniugio interrogatus, respondet, & vnam causam diuortij in eo facit, nempe adulterium. Paulus autem interrogatus de impari coniugio, similiter respondet, vnam causam in eo diuortij esse, videlicet, religionis imparitatem.

Eiusdem refutatio.

Quasi verò Christus de genere vniuerso interrogatus, hac verborum forma: Num licet homini de quauis causa dimittere vxorem, de specie vna respondisset, & non ad quæstionem, vt erat proposita. At Iudæi omnes, inquiunt, fuerunt paris religionis. Verùm hoc falsissimum est. Fuerunt enim eo tempore diuersissimæ Essæorum, Pharisæorum, & Saducæorum sectæ, quæ non solùm inter se dissidebant, verùm etiam plerique omnes coniunctis animis & studiis se Christo opponebant. Neque defuerunt in isto populo, cùm hæc quæstio Domino opponeretur, qui sanctis Dei non minus aduersati sunt, quàm Mahometistæ hodie Christianis aduersantur. Hinc videmus & Augustinum, & alios, alioqui viros optimos & doctissimos, debili niti fundamento.

sententiæ explicatio, qua diuortiũ permitti plures ob causas, postea positas, probatur.

Verùm qui responsum Christi Synechdochicôs accipiunt, non destituuntur firmis rationibus. Primum enim à genere tanquam à principio concludunt. Moses, inquiunt, Deutero. 24. 1. ob rem turpem permittit diuortium, & exemplum rei turpis ponit adulterium. Licebit igitur ob alias res turpes, & cum infamia coniunctas, fieri diuortia, vt sunt parricidium, venenum, proditio, vitæ insidiæ, furtum. Ad hoc confirmandum, testimonium Pauli adducunt: Si infidelis discedit, discedat, Non est alligatus frater aut soror in huiusmodi. Ecce, inquiunt, Paulus disertè, præter fornicationem, desertionem causam facit diuortij. Nam si deserta persona non est alligata desertori, profectò non mœchatur, si nubet in Domino. Vbi enim nullum est vinculum, ibi libertas est, ad nouas quærendas nuptias. Iam ex hac Pauli sententia, vnum ex duobus sequi necesse est, videlicet, vel Paulum Christo aduersari, cuius haud dubiè spiritu dictante, & scripsit, & locutus est: vel Christi verba accipienda esse Synechdochicôs, vt sub vna certa specie, more scripturarum, genus contineatur, sub quo consimiles species, quo ad sceleris grauitatem attinet, contineantur. Verùm cùm fieri non potest, vt Paulus Christo sit contrarius, absque omni dubio Christus sub fornicationis nomine intelligit etiam crimina, quæ grauitate fornicationem vel æquant vel etiam superant. Pius & honestus maritus non mu nus tristatur ex veneficio, parricidio, & sacrilegio vxoris, &c. quàm ex adulterio. Quomodo autem hoc dilemna solui possit sine sophistica, non video. Huc etiam vel maximè facere putant quæstionem à Pharisæis propositam. Interrogant enim Pharisæi, an liceat quauis de causa (vt vsitatum tum erat apud Iudæos) vxorem dimittere. Ad hanc quæstionem, Domini responsionem dirigendam esse contendunt, vt sit eius sensus: Non licet vxorem dimittere quauis de caussa vestro more, sed oportet grauissimas esse causas, qualis est scortatio, vt scortatio sit posita solummodo exempli causa. Hoc præterea confirmari existimant testimonio Matthæi, qui ex verbis Domini sic scribit cap. 5. 31. Dictum est antiquis: Quicunque dimiserit vxorem suam, det illi libellum repudij: sed ego dico vobis, quicunque dimiserit vxorem suam παρεκτὸς λόγου πορνείας, hoc est, præter rationem adulterij, facit eam mœchari. Hîc non πορνεία solùm, sed λόγος πορνείας excipitur. Cùm ergo λόγος significat rationem & proportionem, quid vetat Christi verba sic interpretari: Qui dimiserit vxorem suam, nisi ob causam, quæ eam rationem criminis habet, vt scortationem æquet, ac proportionem quandam, quo ad sceleris grauitatem attinet, cùm scortatione habeat. Hanc sententiam multi pij Imperatores secuti videtur, qui multa crimina in suis legibus enumerant, propter quæ diuortia admittunt.

Confirmatio ab autoritate imperatoria.

Sunt autem hæc Iustiniani Imperatoris verba in Codice: *Sicut enim sine iusta caussa dissolui matrimonia iusto limite prohibemus: ita aduersa necessitate pressum vel pressam (quamuis infausto, attamen necessario auxilio) cupimus liberari. Si quæ igitur maritum suum adulterum, aut homicidam, aut veneficum, aut certè contra nostrum*

imperium aliquid molientem, vel falsitatis crimine condemnatum, inuenerit: Si sepulchrorum dissolutorem: Si sacris ædibus aliquid subtrahentem: Si latronem vel latronũ susceptorem, vel abactorem, vel plagiarium, vel ad contẽtum sui, domusve suæ, ipsa inspiciente cum impudicis mulieribus, (quòd etiam castas exasperat) coitum ineuntem: Si suæ vitæ veneno, aut gladio, aut alio simili modo insidiantem: Si verberibus (quæ ingenuis aliena sunt) afficientem se probauerit: tunc repudij auxilio vti, necessariam ei permittimus libertatem. Vir quoque pari fine claudetur, nec licebit ei sine causis apertius designatis, propriam repudiare iugalem. Hucusque Imperator.

A testimonio Ambrosii

Ambrosius affirmat, licere mulieri à viro discedere de tribus causis. Vna, si adulter fuerit maritus. Altera, si apostata, quantum ad religionem. Tertia, si vxore per libidinem abuti voluerit, & iustum naturalémque eius vsum inuertere. Sed non rectè concludit Ambrosius, cùm iubeat mulierem manere innuptam, propterea quòd ei non liceat, quod viro, quod profectò falsissimum est, quantum quidem ad causas diuortij, & libertatem nouas quærendi nuptias attinet. Rectissimè enim à scholasticis dicitur: Coniuges ad paria iudicantur, quantum quidem ad thorũ. Item: Vbi par est ratio, par debet esse iudicium.

A Canonistarum dictis.

Canonistæ, vt ex his versibus liquet, multò plures diuortij causas fecêre, quæ tamen omnes non sunt probandæ, sicuti ex parte suprà declarauimus, & infrà declarabimus. Versus autem hi sunt,

> *Error, conditio, votum, cognatio, crimen,*
> *Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,*
> *Si sis affinis, si forte coire nequibis:*
> *Hæc socianda vetant, connubia iuncta retractant.*

In his versibus, duodecim numerantur impedimenta matrimonij, quæ & vetant contrahenda, & dirimunt contracta. 1. Error, scilicet personæ. Vt cum Iacobo Lia pro Rachel in lectum traditur. 2. Cõditio, scilicet seruitutis. Vt si quis contraheret cum serua, quæ se liberam dicebat. 3. Votum, scilicet religionis, seu monachatus. 4. Cognatio, quam triplicem faciunt, naturalem, spiritualem, legalem. 5. Crimen, videlicet, si quis gladio vel veneno marirũ tolleret, vt eius viduam in vxorem ducere posset. 6. Cultus disparitas, vt si Christianus Iudæam duceret. 7. Vis seu violentia, videlicet, si quis cogat fœminam, vt sibi nubat. 8. Ordo, scilicet sacer, vt si quis subordinatus fuerit in subdiaconum, & supra. 9. Ligamen, hoc est, si quis ligatus est vni, non potest alteram ducere. 10. Honestas, hoc est, publicæ honestatis iusticia. Hac enim cauetur, vt aiunt, ne quis contrahat cum cognatis sponsæ suæ, si illa moriatur ante nuptias. 12. Impotentia, hoc est, inhabilitas corporum ad vsum coniugij.

De iustis diuortii causis.

Quid igitur, dicat aliquis, in tanta opinionum diuersitate sequendum est? Non est difficile, ex iis quæ diximus, videre, quæ sit sententia verissima, & quid possit iudex bona conscientia sequi. Non est dubium, Christum sub specie vna, totum genus comprehendisse, quemadmodum firmis argumentis ostendimus. Verùm longiori disputatione omissa, descendamus ad iustas diuortij causas, hac vna distinctione obseruata: Quædam sunt vera coniugia, quædam videntur coniugia, & non sunt. In illorum diuortiis tutissimum est sequi Christi regulam rectè intellectam. In his minus est periculi.

Methodus

Vt autem omnia distinctius explicentur, primùm proponemus & explicabimus sex causas diuortij vsitatas. Deinde quosdam casus subiiciemus, quos ad certas regulas examinabimus.

Causæ diuortii vsitatæ.

I. Adulterium.
II. Malitiosa desertio.
III. Inhabilitas corporũ, ad vsum matrimonij.
IIII. Error.
V. Violentia.
VI. Impietas.

Prima causa diuortij.

Adulterium, iustissima causa diuortij.

PRIMA causa diuortij, eáque iustissima, est adulterium. Verùm hic ante omnia considerandum est, quòd persona lapsa in adulterium, aut semel fortè atque iterum lapsa est, sine infamia publica, aut deploratæ malitiæ est, & prostituit se cum infamia publica. Si semel fortè aut iterum lapsa est, & spes apparet, vt admonita castè viuat, suaderem vt innocens persona peccatum lapsæ condonaret, & in gratiam reciperet, quò tegeretur malum domus suæ, & sepeliretur scandalũ. At si ita rea persona vitã instituit, vt nihil nisi domus contaminatio cum scandalo, & pessima aliis exempla ab ipsa possint expectari, omnino abiicienda est, vel magistratus autoritate. Hic enim locum habet dictum Solomonis 18.23. Qui retinet adulteram, stultus est, & iniquus. Item Syrach. 25.35. Si ductum manus tuæ non sequitur, à corpore tuo rescinde eam, & da ei libellum repudij. Et Chrysostomus, *Sicut crudelis est & iniquus, qui castam dimittit: sic fatuus & iniquus, qui retinet meretricem. Patronus enim turpitudinis est, qui celat crimen vxoris.* Hermes, discipulus Pauli, sic ait: *Si sciuerit vir vxorem suam adulterium commisisse, & ea non agit pœnitentiam, sed permanet in suo vitio, reus erit peccati vxoris, & particeps adulterij ipsius, si eam retineat.*

Persona adultera quomodo consideranda.

Causa huius diuortii.

Diuortium autem in hoc casu ideò fit, quia cùm adulter vel adultera fit vna caro cum ea persona, qua abutitur, desinit esse vna caro cum ea persona, cui iũcta erat matrimonio. Siquidem malitiosè separauit, quod Deus sanctè coniunxerat. Nam vt matrimonium ex duobus vnum facit: ita adulterium eam copulam nefariè dissecat, & vnitatem diuidit.

Circumstantiæ impedienda, & quales.

Tametsi autem, vt iam dictum est, adulterium est per se iusta causa diuortij: tamen circumstantiæ interdum incidere possunt, quæ diuortium iustè impediunt. Quare hic nemo debet propria autoritate abiicere personam in adulterio deprehensam, sed iudicis sententiam postulabit, vt examinetur causa cum suis circumstantiis. Huc igitur qualis debeat esse iuris processus, quale examen instituendum, quomodo sententia ferenda, quidque de damnata persona sit statuendum, adiiciam.

Actio coram iudicibus.

Cùm igitur petitur diuortium fieri, innocens persona sistat coram iudice personam ream, sed prius literis præfecti consistorij legitimè citatam, idque ante sextam septimanam, priusquam sententia feratur, vt rea persona spacium dispiciendi, quæ suam causã concernunt, habeat. Hoc modo citatam & constitutam coram iudicibus, firmis testimoniis adulterij ream conuincet, siue persona quæ accusatur, neget crimen, quod obiicitur, siue non. Sæpe enim fieri potest, vt persona, quæ accusatur adulterij, mentiatur se adulterij ream, idque vt vel isto pacto à duriori coniuge liberari possit, vel etiam vt noceat illi personæ, cum qua consueuisse se dicat, vel alia quauis de causa. Nam innumeræ sunt iniquitatis insidiæ. Nullo igitur modo satis erit iudicibus, sicuti quidam existimant, si rea persona de se ipsa testimonium ferat. Quod & lege cautum est, qua dicitur: *Alleganti propriam turpitudinem non est credendum.* Postulet ergo iudex ab actore clara & idonea

idonea testimonia, quæ etiam iureiurando confirmentur, vt certo constet, nullum calumnijs, aut mendacio locum dari.

Iudicum duplex examen.

Persona quæ firmis testimonijs conuicta est de adulterio, non statim damnanda est, sed iudex, priusquam diuortij sententiã feret, duplex instituet examen: Vnum actoris, alterum reæ personæ. Ab actore quæret, num ipse sit alienus à crimine, num habeat testimonium magistratus sui, & pastoris, de sua innocentia. Nam illum mundum esse oportet, qui alterum propter immunditiem abijcere decreuit. Quod si actor suam innocentiam testimonio magistratus sui, & pastoris probauerit, & deprehensus fuerit eorum testimonio innocens, iudex se vertet ad ream personam examinandam. Fieri enim potest, quòd rea persona, & conuicta de adulterio, habeat aliquid occultum, quod accusatori obijciat, quo diuortium impediri potest.

Quæ à iudicibus sunt diligenter obseruanda in causis diuortij.

Verùm, vt ad certa capita omnia reuocemus, ea quæ sequuntur, diuortium in hoc casu impediunt.

Primum, si is, qui diuortium petit propter coniugis adulterium, eodem scelere contaminatus deprehenditur, non permittetur diuortium, modò par ratio sceleris sit. Huius sententiæ iustissima ratio est. Nam cùm rea persona ob *Turpitudinem facti* excludi petitur, sequitur, non abijciendam esse ab æquè scelerato. *Nihil iniquius est*, ait Augustinus, *quam causa fornicationis dimittere vxorem, si ipse maritus conuincitur fornicari.* Et Erasmus ait: *Maritus adulter non habet ius diuertendi ab adultera, quam docuit impudicitiam.* Huc facit, quòd coniuges iudicentur ad paria, quantum ad thorum attinet. Non igitur potest vir, qui fidem non seruat, vel cogere vxorem vt seruet, vel eam ob adulterium excludere.

Obiectionis solutio.

Quid si, inquies, alter coniugum vitam corrigit piè & castè viuendo, eluitque maculam pœnitẽtia: Alter verò manet inemendabilis, & quotidie magis se immergit in adulterij cœnum, faciendum est? Num is, qui vitam correxit, debet retinere personam inemẽdabilem, cum perpetuo suæ domus dedecore? Nequaquam. Nam hîc par ratio sceleris nõ est. Qui enim vitam correxit, & emendauit piè & castè viuendo, habetur apud Deum & Ecclesiam innocens. Quare pius magistratus, poterit illũ sententia diuortij liberare ab inemendabili & incurabili membro, secutus exemplum periti medici, qui cum affecta mẽbra in humano corpore curat, quod curationem admittit, fouet, & conseruat: quod autem putrescit indies magis magisque, & insanabile permanet, abscindit, ne sanatum & restitutũ membrum simul cum incurabili pereat.

Secundum, Si maritus prostituit vxorem, non potest adulteram excludere, cùm ipse sceleris autor existit. Quid enim iniquius est, quàm vindictam petere eius criminis, cuius ipse præcipuus es autor? Prostitutionis rationem habet exclusio nocturna, cùm misera fœmina fugiens sæuitiam mariti, cogitur alienum tectum quærere, eiecta domo à marito. Maritũ enim qui hoc facit, iudico nõ minus sceleratè agere, quàm si vxor exclusa, & quodammodo abscissa à marito, scortatione se pollueret.

Tertium, Si vxor credidit virum defunctum, & nupsit alij, non debet à marito reuerso propter adulterium abijci. Non enim malitia, sed ignorantia peccauit. Quare & iustum censeo, vt maritus eam in gratiam recipiat. Verùm si maritus abfuit propter infame factum, & postea, reconciliatur magistratui, reuertitur, & repetit vxorem, non est cogenda honesta fœmina, vt ad infamem maritum redeat, sed maneat apud posteriorem, præsertim si venia impetrata à iudice, nupsit.

Quartum, Si cognita fuit ab aliquo, quem proprium maritum fuisse credidit, non culpa, sed error est iudicandus.

Quintum, Si mulier vi compressa est, non debet ob iniuriam, quæ passa est, puniri. Non enim qui patitur, sed qui facit iniuriam, puniendus est.

Sextum addunt Canonistæ, Si maritus, postquam culpam vxoris deprehendit, cum ea consueuit, loco reconciliationis habebitur, adeò vt perierit marito insonti ius omne dimittendi adulteram. At ego non video, cur cuiquam fraudi debeat esse sua clementia, qui semel atque iterum ignoscit confitenti, & emendationem pollicenti, & redintegrata gratia non abstinet ab vxore, ne præbeat occasionem relabendi, cur is, veluti fautor alienæ nequitiæ, spoliatur iure dimittendi, sit compererit inemendabilem.

Iudicis intercessio.

Postquam autem omnia ad istum modum diligentissimè examinauit iudex, & deprehendit, actorem non iustè culpari, nec vllam consorti suæ euidẽtem præbuisse causam ad peccandum, dispiciet iudex, num hortatio ad condonationem iniuriæ, videlicet, vt persona quæ offendit, recipiatur rursus in domum innocentis, sit è re ecclesiæ, reipublicæ, & personæ offensæ, nec ne. Si videtur esse locus emendationi, & conditio personæ offensæ hoc ferre potest, hoc est, si persona innocens priuatam vitam degit, & ad functionem aliquam honestam in republica aut Ecclesia parum idonea videtur, potest iudex hortari innocentem, vt condonet offensam, & recipiat rursus in sua promittentem emendationem & suppliciter petentem veniam, sed non coget autoritate. Nam si hoc faceret, contra iustitiam faceret, & boni iudicis officio non fungeretur.

Iudicis prudẽtia.

Verùm si innocens persona in dignitate aliqua est constituta, hoc est, si vel fungitur aliquo sublimi officio in Ecclesia aut Republica, vel fungi aliquando poterit, non patietur iudex reconciliationem fieri, ita vt rursus rea persona iungatur ei quam offendit, tantum abest, vt ad eam hortetur. Nam ea recõciliatio & cohabitatio redderet innocentem inidoneum ad publici muneris functionem, vt in quem infamia consortis redundaret, non sine iniuria & damno Ecclesiæ & Reipublicæ. Triste exemplum huiusmodi casus vidimus anno 1547. Nam cùm vir pius, & præclarum in Ecclesia Dei organon, vellet stupratam ab alio coniugem retinere, Rex ipse Christianus, eius nominis tertius, cum senatu regni, & Academiæ, prudenter cogitantes, quid inde incommodi sequeretur, compulerunt optimum virum, etsi valdè reluctantem, vt ream personam dimitteret, ne ipse, qui innocens erat, redderetur functioni, qua summa cum laude fungebatur, inutilis. Non ergo debet iudex hortari ad iterandam cohabitationem: si viderit eam vel reipublicæ, vel Ecclesiæ nocituram: sed potius sua autoritate eam impedire, optimi Regis exemplo.

Exemplũ.

Sententia diuortij.

Porrò cùm reconciliatio, & iterata cohabitatio locum non habet, iudex sententiã diuortij grauiter, vt vicarium Dei decet, pronunciabit: ac innocenti personæ liberum faciet, sectandi alias nuptias: quandocunque velit: nullo termino pręscripto, modò in Domino.

Sed quid de liberis natis, aut conceptis ante latã

iudicis sententiam, & quid de rea persona statuendum? Sit ne illi omnis spes nouarum nuptiarum adimenda? De priori huius quæstionis parte Canones & leges rectè sentiunt, de posteriori minimè.

De liberis ante adulteriū natis quid constituē dum.

Quantum autem ad liberos attinet, iuxta leges & Canones, legitimi habebuntur in coniugio nati, & concepti latam sententiam, nisi fortè ex tempore natiuitatis colligi potest adulterinus fœtus, vt si maritus tempore conceptionis abfuisse probatur, hoc est, integris duodecim mensibus ante partum. Neque debet probrum parētum liberis obijci, modo ipsi improbi non sint. Vnde Chrysostomus: *Qui virtute propria decoratur, parentum suorum opprobrijs non dedecoratur.* Et Hieronymus: *Non in seminibus, sed in voluntate nascentis, causa vitiorum est atque virtutum.*

Adulteræ personæ repudiatę an nouū coniugiū inire liceat.

Quantum autem ad ream personam attinet, si magistratus ciuilis eā morti non adiudicat, id quod meritò facere deberet, multi ex patribus iudicarunt, eam indignam esse nouo coniugio, quæ tam sacrilegè ordinationem Dei violasset, & vinculum, quod Dominus ipse ligauerat, tam perfidè rupisset. Fateor equidem indignam esse, sed misericordiæ Domini multæ sunt, quæ faciunt, vt obliuiscatur peccatorum eorum, qui se ad illum in vera pœnitentia conuertunt. Quare iudico non prorsus reæ personæ & pœnitenti adimendā esse spem noui cōiugij. Sed propter disciplinā in Ecclesia seruādā, tria facienda sunt. Primùm exploranda est reæ personæ seria pœnitentia, idque ad certū tempus, prout videbitur iudici sufficere, habita ratione infirmitatis, & insidiarū diaboli. *Deinde* prohibebitur rea persona, ne illi nubat qui se polluit adulterio, excepta causa, quam infra indicabimus. Nam qui vel ducit quā polluit adulterio, siue viuente viro, siue mortuo adulterium continuare videtur. Ideo Lex rectè dixit: *Nullus ducat in vxorem, quam adulterio polluit.* Idem quoque Augustinus sentit. Neque huic sententiæ rectè opponitur Dauidis exemplum. Non enim ad exempla, sed ad leges vita instituenda est, nisi exempla cum legibus congruant. *Tertiò* iubebitur rea persona, si alias quærit nuptias, mutare locum, & eò se conferre, vbi ipsius turpitudo nō innotuit. Hanc disciplinam vtilem esse iudico, quæ etiam seruatur in ducatu Saxonico, & in alijs Ecclesijs reformatis. Nisi enim hæc disciplina seriò seruetur, breui omnia adulterijs plena erunt. Quare optarem, vt magistratus, cui à Deo gladius traditus est, in vindictam malorum operum, in hac re suum faceret officium.

Obiectioni ex Paulo responsio.

Quidam huic concessioni, qua concedimus reæ personæ nouas nuptias, opponunt dictum Pauli. 1. Cor. 7. Vxor à viro ne separetur. At si separata fuerit, maneat innupta. Paulus hîc non loquitur de muliere, quæ cogitur sententia iudicis à viro, propter adulterium discedere: sed de volūtaria mulieris à viro defectione, propter impatientiam, aut alias molestias domesticas, quæ sæpe incidunt. Græcus scholiastes rectè restringit hoc dictum cū ait: εἰ μή τι ἐπὶ λόγῳ πορνείας.

Error Canonistarum.

Quod autem Canonistæ putent innocentem solui, & ream personam manere ligatam, falsum est. Non enim manet ligatio, nisi maneant qui ligantur. Si ergo maritus solutus est legitimè, non manet vxor ligata marito. Nam alioqui maritus simul ligatus esset, Sed de solutione vinculi coniugalis, in prima tractatus huius parte, plura diximus.

Secunda causa diuortij.

Desertio malitiosa.

Secundam causam diuortij Paulus 1. Corinth. 7. ponit, hisce verbis: Si infidelis discedit, discedat. Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in huiusmodi. Hic Paulus loquitur de cōiugio, in quo alter coniugum fidelis est, alter infidelis. Nam quia suaserat Paulus, ne fidelis infidelem coniugem, modo consentiat secum habitare, dimittat, poterāt hoc modo interrogare: Quid faciet igitur fidelis, si infidelis se deserit? Respondet Apostolus: Si infidelis discedit, discedat, hoc est, pius æquo animo ferat, si infidelis se deserit. Rationem regulæ subiungit: Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in huiusmodi, hoc est, Si acciderit infidelibus matrimonio iunctis, vt eorum alter, post initum matrimoniū, fidelis efficiatur, alter verò maneat pertinax in sua infidelitate, atque insuper odio religionis, sua sponte piam personam deserat, non est seruituti subiectus frater aut soror, hoc est, fidelis persona deserta, libera est à vinculo coniugij. Si libera, certè nouas sectari nuptias, ei non denegabitur.

Conciliatio sententiæ Christi & Apostoli.

Porrò qui putant Paulum aduersari Christo, nec Christi, nec Pauli verba rectè perpendunt. Christus loquitur de abijciente temere coniugem, quod minimè licere affirmat. At Paulus loquitur de persona iniustè deserta, cui magistratus opem ferre debet, vt possit piè & tranquillè viuere, quod fit, dum ei nouas nuptias concedit. Breuiter, Christus loquitur de faciente diuortium: Paulus autem de patiente diuortium. Sententiam illorum, qui ideò existimant Paulum pronunciare, desertam personam liberam esse, quia infidelitas est species scortationis, & eorum opinionem: qui Christum aiunt de pari, Paulum verò de impari loqui coniugio, suprà refutaui.

Cur diuortiū illud, malitiosum dicatur.

Hanc speciem desertionis Lutherus, & alij excellentes Theologi, rectissimè ad genus, hoc est, quamlibet malitiosam desertionē transferunt, videlicet, cùm quis tædio vel odio piæ & honestæ vxoris discedit, non coactè, sed sua spōte, vt alios fortè amores sectetur, siue fortunas quærat. Ratio autem, cur ex specie genus concludunt, hæc est, Paulus. 1. Timo. 5. ait: Si quis suorum, & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Qui autem deserit vxorē piam, seu quæ deserit maritum pium, non suorum domesticorū curam habet. Proinde fidem abnegauit, & infideli est deterior. Iam si talis desertor est infideli deterior, profectò multò minus expectandus est, quā simpliciter infidelis. Nam perfidia infidelem superat. Huc facit quòd Paulus causam liberationis coniugis fidelis, à seruitute coniugis infidelis, non statuit infidelitatem discedentis. (Nam suprà pronunciaui, infidelitatem non esse iustam diuortij causam) sed discessum infidelis. Præterea non dubium est, piam & honestam fœminam desertam, iustè liberari à desertore, qui se à suo corpore abscindit, & malitiosè spoliat iure corporis sui. Quæ res profectò honestæ fœminę non minus tristis est, quàm adulterium mariti præsentis. Idem iudicandū est de viro, si vxor eum simili malitia deseruerit.

Quibus conditionibus persona innocēs deserta nouas nuptias inire potest.

Porrò cùm innocens persona & deserta conqueritur se desertam esse, & non posse castè extra coniugium viuere, petat à iudice potestatē, nouas quærendi nuptias, quam potestatem ei concedat iudex, sed hisce conditionibus. *Primum* desertæ personæ triennium expectandi desertorem præscribatur. Fieri enim potest, vt desertor interea temporis animum mutet, & ductus pœnitentia, redeat ad desertam. *Deinde* hoc tempore exacto, tribus vicibus in publico placito citet deserta persona desertorem

rem citari. Post hæc, si comparere nolit desertor, hęc per literas aut nuncium certiorem reddiderit desertam de reditu suo, veniat deserta ad iudicem, triplici testimonio munita. 1. quod vixerit honestè & modestè, & cum marito, à quo nunc est deserta, & tóto desertionis tempore. 2. quod triennium post desertionem sit exactum. 2. ternæ citationis in publico placito. His ita ordine gestis & examinatis, summa cum diligentia & grauitate, iudex faciat innocēti & desertæ personæ facultatem nubendi alij, cui vult in Domino. Idem iudicium sit viri à mulıere deserti.

Fœminę desertæ malitia quo pacto punienda.

Cæterum, si fœmina morosè & proteruè cum eo, à quo se desertam conqueritur, vixisse conuincitur, vt illa quidem malitia vicisse, hic verò impatientia victus esse videatur, iubeatur adhuc alterum triennium expectare, in pœnam suæ aduersus maritum contumaciæ. Hanc enim pœnam, sua morositate & proteruia, iustissimam meruit. Hoc tempore, hoc est, duplicato triennio, lapso, si continere non potest, fiat ei, propter deteriora cauenda, nubendi facultas.

De ijs quę durite & fatto desertionis tempore scortatione se polluerunt.

Verùm si fœmina testimonium habet, se placidè, humaniter & castè cum marito præsente vixisse, & postea ipso desertionis tēpore, hoc est, intra triennium illud, quo desertor expectādus erat, se polluit scortatione, nolim iudicem ei nuptias permittere in ea ciuitate aut prouincia, vbi se polluit, sed vt iubeat eam aliò proficisci, vbi minus nota est, illicque nubere in Domino, si continere nequit.

Quid si fœmina, quæ castè & placidè cum marito desertore vixit, exacto triennio, quo expectandus erat desertor, humana infirmitate lapsa (præsertim cùm iam desperarit de reditu desertoris) peccarit? Hîc puto misericordiam requirere, vt infirmitatis muliebris habeatur ratio, & permittatur ei potius honestè nubere, quam impurè viuere in certissimum animæ suæ interitum. Idem iudicium sit de marito desertore.

Tertia diuortij causa.

Inhabilitas corporum.

Inhabilitas corporum ad vsum matrimonij, tertia diuortij causa est, & poterit hæc inhabilitas esse, & in masculo, & in fœmina, vt Consistorijs notum est.

1. Viri.

Inhabilitas viri plures potest habere causas. Alij enim natura sunt Eunuchi, hoc est, inepti ad coniugium, de quibus Christus Matth. 19. Alij voluntate sunt facti Eunuchi, vt Origenes, qui seipsum castrasse dicitur. Alij in morbo longo inhabilitatem contraxerunt. Nonnulli per violentiam facti sunt inidonei. Interdum etiam, etsi rarissimè, occurrunt contrario malo laborantes, ex quo inhabiles sunt ad vsum coniugij. Nonnunquam fascino & veneficio adeò inhabiles redduntur viri, vt nunquam sanari possint. Fœminę inhabılitas occultior est, videlicet, cùm congressum viri propter naturæ vitiū, aut incurabilem morbum ferre, vel omnino non, vel nō sine valetudinis periculo potest.

2. Fœminæ.

In viri inhabilitate quatuor consideranda.

Quantum autem ad inhabilitatem viri attinet, plura sunt ordine iudici perpendenda. *Primum*, an præcesserit nuptias. *Secundum*, an sit subsecuta nuptias. *Tertium*, an sit curabilis. *Quartum*, an eius rei mulier fuerit conscia ante nuptias. Pro hac enim varietate variabunt & iudicum sententiæ.

1. Si præcessit nuptias.

Si inhabilitas in masculo præcessit nuptias, in materia coniugij, vt vocant, peccatum est, & potest liberari persona sana, quæ diuortium petit. Non enim fuit verū coniugium. Siquidem non legitimè consentiunt, cū vnus fallit, alter errat, fallit impotens, errat potens. Cùm ergo Deus nec fallaciā, nec errorem probat, non est dicendus eos coniunxisse. Proinde iudex, si intellexerit ex probationibus, incurabile vitium esse, mox declarabit suo testimonio, non fuisse matrimonium. Verùm si spes sit curationis, triennium statuatur, in quo patienter expectetur curatio, quæ si frustrà tentata fuerit, iudex pronunciabit coniugium nullum fuisse, & liberum faciet sanæ personæ alias quærere nuptias, quocunque tempore voluerit.

Exceptio.

2. Si subsecutū est vitiū post nuptias.

Si subsecutum est vitium post nuptias, & post complexum maritalem coniugum, nullo pacto permittendū est diuortiū: Cùm nullos ob morbos incidentes, post nuptias deceat cōiuges à cōiugio consummato discedere. Fortuna enim afflicta, si absit culpa, patienter in coniugio ferenda est.

3. An sit incurabilis.

At si quis vel ferro seipsum castrauit post nuptias, vel pharmacis se ludo Veneris inutilē reddidit, vt homicida magistratui puniendus tradatur, vt diuortio per gladiū facto, sanæ personæ consulatur.

4. An altera parte conscia.

Si alter fuit conscius infirmitatis alterius ante nuptias, cogantur simul habitare, & alia officia sibi mutuo præstare. Nam persona conscia vitij, alterius, absque dubio fraudem meditata est, quæ fraus non debet illi prodesse, si postea diuortium petat.

In fœminæ inhabilitate quid expēdendū.

Porrò quantum ad inhabilitatem fœminæ attinet, si est perpetua, fallacia & error fuit, itaque nullū matrimoniū. Si vel ætate vel arte inhabilitas corrigi potest, cum patientia expectanda est curatio triennium. Verùm si inhabilitas in fœmina secuta est nuptias post maritalem congressum ex morbo aliquo, æquo animo est ferenda, quemadmodum de viro diximus.

Porrò ne fallatur iudex, non erit contentus simplici narratione, siue vterque fateatur inhabilitatē, de qua alter coniugum conqueritur, siue alter solūmodo. Nam vt non est credendum alleganti propriam turpitudinem: ita nec credenda est inhabilitas corporum, sine firma probatione, quæ per honestas matronas instituetur, si de fœmina agitur, per iuramentum verò & externa signa probabilia, si de viro dubitatur. Hæc sint ita castis castè dicta: ab impuris sermonibus monachorum volēs abstinui, qui crassius de hisce rebus loquuntur, quàm vt deceat humanum pudorem.

Quarta causa diuortij.

Error.

Errorem proposuimus, quartam diuortij causam esse, cuius aliquoties suprà meminimus. De hoc tenenda est regula: *Errantis voluntas nulla.* Canonistę in hoc argumento, vt antea quoque monuimus, quadruplicem errorem faciunt, videlicet, personæ, conditionis, fortunæ, qualitatis: quorum duos priores, videlicet personæ & conditionis, ad substantiam, reliquos autem, videlicet fortunæ & qualitatis, ad accidentia matrimonij referunt. Substantiæ, aiunt, partes sunt materia, videlicet personæ ipsæ cōtrahentes, & forma, videlicet, ipsa matrimonij obligatio consummata. Error ergo in persona (vt illi volunt) vitiat matrimonium, vt materia: Error in conditione, vitiat coniugium, vt forma: vt cùm putatur esse liber, qui post nuptias deprehenditur esse seruus. Propter hos errores dirimunt Canonistæ matrimonium, non autem propter errorem fortunæ, vt si quis iactet se Crœsum, cùm sit Codrus, nec qualitatis, cùm pro virgine nubit, quæ est corrupta. Ego autem matrimonio iam consummato illis assentior, qui propter qualitatis errorem, videlicet,

Quadruplex.

Personæ.

Cōditionis.

Fortunæ.

Qualitatis.

cùm, quæ pro virgine habebatur, corrupta est deprehensa, posse dirimi matrimonium statuūt. Nam siue vitiata fuit ante sponsalia, siue post spōsalia, sed ante nuptias, exclusionis sententiam meretur. Si enim ante sponsalia fuit corrupta, siue spōte, siue per vim, & nihilominus vt virgo pacta est de futuris nuptijs, fraudulenter sponsum fefellit, & sponsus manifesto errore deceptus est, putans virginem, quę fuit corrupta. Licebit igitur honesto viro etiam matrimonio consummato conqueri de fraude & errore, & potest iudex illum liberare, qui tam turpiter deceptus est (modo alioqui sit honestus) idque propter turpissimam fraudem, & manifestum errorem. At si post sponsalia, sed ante nuptias est corrupta, tunc si id sponte factum est, ab adulterij crimine non est aliena, vt quæ tam sacrum fœdus de promissis nuptijs perfidè violauerit, Quare etiam par est, vt adulterij sententiæ subiaceat. At si per vim compressam se dicat, consentaneū non est, cùm ante nuptias de tanta iniuria non sit conquesta. Etsi autem probare posset, vi se compressam esse: tamen à fraudis vitio non liberatur, quæ vim sibi illatā tacuit. Breuiter igitur in hunc modū concludo, Si vel firmis testimonijs, vel ex vtero pręgnāte, vel ex partus tempore fuisse corrupta, quæ pro virgine nupsit, poterit honestus vir agere contra corruptam tanquam adulteram, & diuortium petere, præsertim cùm Deus iubeat illam vt adulteram puniri, Deut. 22. 21. & potest innocens persona alias nuptias in Domino quærere.

Canonistarum error circa qualitatem refellitur.

Quid, inquiet aliquis, dicendum est de distinctione Gratiani, qui alium errorē substantiæ, quo soluitur matrimonium, alium accidentium, quo non soluitur matrimonium, esse dicit? Profectò in tanta re nimis ridicule dialecticis argutijs nugatur Gratianus. Quis enim vnquam iure dixerit, magis pertinere vel ad substantiam personæ libertatem & seruitutem, quàm diuitias, virtutes, & vitia? An nō hæc omnia sunt in personis accidentia? Tu putas hunc esse liberum, qui est seruus, atque ideo in substantia erratum dicis? An non prorsus simili modo erratur, si putas hanc esse virginem, quæ est meretrix? Profectò vtrobique erratur in accidentib. Nam siue quis liber sit, siue seruus, siue diues, siue pauper, siue virgo, siue meretrix, salua manet substātia personæ, & error solūmodo est in qualitate. Similitudines quas adfert Gratianus de agro vendito Marcello, & occupato postea à Paulo, qui se Marcellū mentitus est: Et de aurichalco oblato pro auro promisso: Itē de prælatura tenui, quā quis putauit esse diuitem: Et de vinea, quam putauit esse vberrimam, quæ tamen sterilis inuenta est, nihil planè ad rem faciūt. Cæcus enim est, qui non maximam dissimilitudinis rationem hîc esse videt. Quare Gratiano hæc tria oppono: Primum, Errantis voluntas nulla. Secundum, contractus bonæ fidei, cui dolus dedit caussam, ipso iure nullus. Tertium, lex diuina expresse permittit eiusmodi stupratam deserere, & mandat eam obrui lapidibus.

Ridicula Gratiani distinctio refutatur

Instantia, per similitudines, inepta, refellitur.

Quinta diuortij caussa.

Violētia.

Quintam diuortij causam diximus esse violētiam, de qua, priusquam meum consilium dabo, ascribam Philippi Melanchthonis sanctissimæ memoriæ sententiam, cuius verba in libello de coniugio hæc sunt: Cùm textus Matth. 19. tantum faciat mentionem adulterij, valdè pugnant aliqui, nō posse fieri diuortia, propter sæuitiam & insidias vitæ structas. Sed in codice lex Theodosij, quā existimo graui deliberatione piorum scriptam, vt tunc visitata diuortia restringeret ad certos casus, concedit diuortium etiam in his casibus. Etsi autem aliqui reijciunt hanc legem, & contendunt eā ab Euangelio dissentire: tamen hi non rectè intelligunt discrimē legis & Euangelij. Et cùm expressè dicat Dominus: In politia Mosi diuortia permissa esse, propter duritiam cordis, significat aliam esse gubernationem hominum sanabilium, qui sunt membra Ecclesiæ, & volunt obtemperare Euangelio, aliam politiam impiorum & contumaciū, qui frenos legū pati nolunt. Si quis est igitur talis maritus, qui sæuitiam in coniugem exercet, & admonitus à pastoribus, non desinit furere, & domesticæ Ecclesiæ inuocationem turbare, & vxorem ita crudeliter tractare, vt vita in periculo sit, hic certè magistratus politici imperio cohercendus est, qui non solùm vitam personæ innocentis tueri debet, sed etiam debet eius conscientiæ consulere, ne fracta dolore & indignatione tandem abijciat inuocationem, aut aliquid iniustè faciat, vt dicitur: Furor fit læsa sæpius patientia. In eo casu in persona crudeli non pertinente ad Ecclesiam, magistratus politicus Theodosij lege vti posse videtur Imperia politica vult Deus honori esse bonis, & terrori malis. Vult Deus tegi eos, quorum mores sunt sine scelere. Vult eis concedi pacem ad inuocationē, ad educationē, ad institutionem sobolis. Vult latrones reprimi, siue domi, siue foris latrocinia exercent. Nō desunt vnquam in imperijs homines contumaces, iniusti & ἄστοργοι, exercentes in suos iniustam sæuitiam, quales nominat Dominus in hac concione duros corde. Hactenus verba Philippi retulimus. Huius viri sententiam videmus esse, vt innocenti personæ succurratur diuortio, & habeatur conscientiæ ipsius ratio, hoc est, vt permittatur illi nubere, si continere se non potest. Nunc breuiter nostrum subijciemus consilium.

De hac caussa Ph. Melanchthonis iudicium.

Summa sententiæ D. Philippi.

Cum maritus, vt leo, omni deposita pietate & humanitate, cum vxore habitat, tyrānicè & crudeliter verbis & verberibus eam tractans, adeò vt misera mulier vitæ suæ metuat: Hîc iudex primū diligenter, quantum fieri potest, inquiret sæuitiæ causas. Deinde ijs, si fieri potest, cognitis, reconciliationi grauiter studebit. Tum si periculum videtur imminere innocenti, eximet eam periculo non diuortio, sed separatione domestica, idque ad triennium, ne quid deterius fiat. Præsertim cùm natura doceat, eos non posse aut debere cohabitare, intra quos continua sunt dissidia: & esset profectò crudele, periclitanti non subuenire. Triēnij memini, quia tantum temporis velim tribui studio reconciliationis. Verum si frustrà tanto tempore reconciliatio tentatur, iustum fiat diuortium, & innocens ab impari liberetur iugo. Et cùm non dubiū sit huiusmodi violentiā mulieri piæ & honestę multò tristiorē esse, quàm si maritus adulteriū cōmitteret, & sibi pacificè permitteret viuere: suaderem innocētis conscientiæ consulendum esse nouis nuptijs, modo cōtinere non possit, aut eius vitæ ratio alioqui mariti auxilium postularet. Canones ita statuunt, quando sæuitia viri tanta est, vt vxor nō possit securè cū eo sine vitæ periculo versari, ac ne quidem præstita sufficienti cautione, tum matrimoniū iure separari, quo ad thorum attinet. Sed duriores sunt Canones, cum non innocentis conscientiæ consulant. Quare Imperatoris & Philippi sententiam Canonib. præferendam esse iudico. Nam cùm Christus non corrigit, sed excusat Mosen, qui propter duritiem cordis permisit diuortia fieri, excusandus est etiam

Autoris consiliū pro innocente parte.

Canonū sententia.

Imperatorum statuta.

pius

pius magistratus hodie, qui succurrit tyrannide & sæuitia iniustè pressis.

Loci ex Apostolo citati explicatio.

Si quis obiecerit dictum Pauli: Vxor à viro non discedat. Quod si discesserit, maneat innupta, aut reconcilietur viro. Respondeo, aliud esse loqui de voluntaria & temeraria discessione, de qua Paulus agit, aliud de coacta & necessaria, qualis ea est, de qua hic agimus, vbi locus reconciliationi nullus relinquitur.

Cæterùm crudeli isti leoni, omnem spem nouarum nuptiarum ademtam velim, præsertim viuente læsa parte, siue in matrimonio, siue extra matrimonium. Huiusmodi enim pœna iustè infligitur bestiæ sæuienti, & violento, qui Dei ordinationem adeò proteruè pedib. conculcat.

Obiectionis dilutio.

Si obiicitur, non posse eum continere, igitur concedendum esse illi remedium diuinitus ordinatum, hoc est, coniugium. Respondeo, magistratus officiū esse, ipsius libidini mederi, idque eo remedio, quod Deus morbo tyrannidis & violentiæ curando destinauit, hoc est, gladio.

Si vtraque pars est in culpa.

Quæ hactenus diximus, sic accipi volo, si fœmina ipsa culpa caret. Nam si æquè sæuit in maritū verberib. & verbis indico separationē fieri debere, omni spe nouarum nuptiarū vtriusq; ademta, vt vel isto pacto in gratiam mutuam redire cogantur.

Sexta diuortij causa.

Impietas in Deum.

Sextam diuortij causam proposuimus esse impietatem in Deum. Hæc impietas in Deum cum pertinaci studio & indefesso conatu pertrahendi piam coniugem in eandem impietatem coniuncta, iustè matrimonium soluit, quemadmodum docebimus.

Ab infidelitate distinguitur.

Hanc impietatem distinguo ab infidelitate, de qua Paulus loquitur 1. Cor. 7. 12. cùm ait: Si quis frater vxorem habet infidelem, & hęc consentit habitare cū illo, ne dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, ne dimittat eum. Huius præcepti seu consilij paulò infra rationem subiungit Apostolus, hisce verbis: Vnde enim nosti mulier, an virum saluum facias? aut vnde nosti vir, an mulierem saluam facias? Infidelitas, de qua hic Paulus loquitur, est eius, qui nondum didicit Christum, nec illi nomen dedit, de quo tamen spes est, vt audito & cognito Euangelio, conuertatur, & fiat membrū Christi. Ab eo qui talis est, Paulus non vult mulierem discedere, sed manere cum illo, hac scilicet spe, vt sana doctrina & sancta conuersatione eum ad Dominum conuertat, quo saluus fiat. At impietas, de qua hic loquitur, est vel deficiētis prorsus à religione Christiana, vel ruentis in hæresin perniciosam, quæ tametsi externam Christi cōfessionem retinet, fidei tamen fundamentum euertit. Est ergo duplex impietas hæc, videlicet ἀποςασία & hæresis.

Impietas duplex quid sit.

Apostasia.

Ἀποςασία est blasphemia in Spiritum sanctum, videlicet, cùm quis à vera religione, qua imbutus erat perfidè deficit, & Christo non solum renunciat, verùm etiam eum in suis membris persequitur, adeò vt nihil illi sit carius, nihil optabilius, quàm posse secum omnes à Christo auertere, in eorum certissimam damnationem, & in Christi contemtum. An non putas honestam & piam coniugem, potius ferre velle mille in marito adulteria, quā hanc incurabilem blasphemiam, cum æterna maledictione & damnatione coniunctam? Abscindit enim se talis apostata à corpore Christi, in quo solo est salus: cōiungit se Satanæ hosti Christi, ac insuper studet pertinaciter & indefessè piam coniugem pertrahere in suam blasphemiam. Quid hic faciet pia fœmina:

Autoris sententia

profectò si propter insidias vitæ structas, licet diuertere à violento marito, multò magis licebit ab eo discedere, qui animā perdere conatur, cuius multò maiorē curam pios oportet habere, quàm fortunarū & corporum suorum. Paulus 2. Cor. 6. 14. dicit. Ne sitis iuncti cum infidelibus. Quæ enim est participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci cum tenebris? Quis autem consensus Christi cum Belial? aut quæ pars fideli cū infideli? Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Cùm igitur de hoc impietatis genere, hoc est, de ἀποςασία seu vniuersali defectione à Christo, & de pertinaci studio conatúque se abducendi à Christo, conqueritur alter coniugum, iudex cognita veritate potest piam & innocentem personam sententia diuortij liberare, præsertim cùm huiusmodi apostatæ diabolico spiritu agitentur, adeò vt qui piè decreuit viuere, & perseuerare in vera religione, non possit sine periculo salutis suæ.

Hæresis.

Alterum impietatis genus est hæresis, quæ nō est vniuersalis defectio à Christiana religione, sed tantum alicuius falsi dogmatis electio & defensio. Hęc hæresis aut est in fundamento, hoc est, contra articulos fidei directè: aut non est in fundamento, vt quæ possit stare cum articulis fidei. Deinde hæresis quæ est in fundamento, vel est curabilis, vel pertinax. Si est curabilis, expectanda est patienter emendatio. At si est pertinax, hoc est, si curari non potest, vt quæ quotidiè fiat peruicacior, radicem egit, vt euelli non possit: de hac præceptum Pauli ad Titum 3. 10. teneatur: Hæreticum hominem post vnam & alteram admonitionem caue. Si ergo maritus aliquis talis fuerit, & conatur pertinaciter & indefessè coniugem in suum errorem pertrahere, & illa metuit, ne infirmitate paulatim victa labascat, velim eam maturè se ad iudicem conferre, ac petere liberationem à præsenti periculo. Hanc (etsi Canonistæ tantum faciunt separationem in hoc casu, quo ad thorū attinet) liberare potest iudex per sententiam diuortij, permissa facultate nubendi post trienniū. Verùm si hic magistratus gladio faceret diuortium, non solum innocenti, verum etiam Ecclesiæ Dei, & societati humanæ melius cōsuleret. Extat enim mandatum Dei Deut. 13. 1. quod qui loquatur auersionem à Domino Deo, interficiatur, vt malū tollatur de medio populi Dei.

Autoris sententia

Quod si autem maritus impia dogmata amplexus, non conatur vxorem secum in errorem perducere, maneat ipsa apud maritum, & lugeat mariti sui miseriam. Idem iudicò, si labitur in hæresin maritus, qua non euertitur fundamentum.

CASVS VARII.

De incestuosi cōiugio.

QVæritur nonnunquam, num is, qui habet vxorem propriam, & interea cum vxoris suæ sorore, aut quauis alia, quam ei non licuit per legem Dei & naturæ attingere, concumbat, num debeat propterea in posterum amplexum vxoris propriæ, tanquam incestum fugere, nécne? Hæc quæstio nullum locum habet, vbi magistratus suum facit officium, & pœna capitis punit adulterum & incestum. Verùm vbi per negligentiam magistratus reo parcitur, & vxor, quod iure posset, non petit diuortium, sciendū est, quòd affinitas superueniens, matrimonium consummatum non dirimat. Est enim regula iuris: Factū legitime retractari non debet, licet postea casus eueniat, quod non potuit inchoari. Verùm si hoc accidisset inter sponsalia & nuptias,

ab vtraque abstinere debuisset. Scholastici hîc distinctionẽ fingunt, & dicunt, huiusmodi incestu maritũ amittere ius petendi ab vxore debitum, nequaquã tamen licere ipsi, petenti debitum negare. Iniustum enim foret puniri vxorem, propter peccatum mariti. Hoc quidẽ rectè à scholasticis dicitur, quòd non liceat marito vxori debitum negare. Nam hoc illi ex obligatione diuina, naturali, & ciuili debet. Verùm priorem partem sententiæ scholasticorum corrigendam iudico, & dico, quòd post reconciliationem cum vxore offensa, ius suum integrũ recipiat maritus. Neque enim tanta vis illigitimæ cõiunctionis esse debet, vt propterea vsus consummati matrimonij impediatur, nisi fortè pars offensa separationem postulet. Idem iudicium sit de fœmina, similiter peccante.

ALIVS.

De eo qui desponsa vna relicta alterã ducit in vxorem.

Quæritur, si quis post desponsam sibi vnam, alteram ducit in vxorem, num debeat redire ad desponsam, vel retinere eam, quam post sponsalia cum priore duxit? Hîc multi pernicioso errore implicantur, dum non discernunt inter consensum seu promissionem de futuris nuptiis, & iustum seu consummatum matrimonium. Ex quo fit, vt sæpe malè separent, quos coniunctos esse deceret: & coniungant pessimè, quos separatos esse præstaret. Atq; ita se coram Deo alieni peccati reos faciunt, dũ autores fiũt adulteriorũ. Hic ergo tutissimũ erit sequi hanc distinctionẽ: Si quis rem habuit cum desponsa, consummauit matrimonium, & adulterium commisit alteram ducendo. Quare relicta adultera debet redire ad propriam, modo illa velit adulterum in gratiam recipere. Neq; enim cogi debet, vt eum recipiat. Atsi non habuit consuetudinem cum desponsa, discessit à promissione facta priori, ducens solenniter alteram, quam retinebit, desponsa à promissione absoluta. (Hoc autem ita accipi velim, si hæc posterior ignara fuit pactionis cum priore initæ. Nam si sciuit se contrahere cum sponso alterius, iniustè fecit: Quare iustè ab eo separabitur, & redibit ad eam, cui prius fidem dedit.) Sed dicet fortè aliquis: Ideo iubetur redire ad priorem, vt isto modo puniatur ipsius temeritas. Respondeo, Non oportere pœnam duplicare malitiam, sed iustè punire peccatum. Quare potius suaderem, tales remittendos esse ad magistratum politicum, qui potestatem habet, vel mulcta pecuniaria, vel plagis, vel carcere, vel exilio fœdifragos puniendi.

Obiectio

Respõsio.

Non dubito fore, qui hanc nostram sententiam sint improbaturi. Dicent enim, iustitiam postulare, vt fides priori data, seruetur. His ita responsum volo: Si hic casus, de quo agimus, vt par est, reuocetur ad iustitiæ normam, stabit profectò nostra sententia. Iustitia siquidem requirit, vt qui alterum læsit, compenset iniuriam. Iam autem desponsæ potest satisfieri iudicio bonorum virorum, vt non conqueratur de iniuria sibi facta ab eo, cui fidẽ dedit, etiãsi discedat ipse à pactione. Ductæ autem domum & passæ maritalem congressum post solennitatem nuptiarum non potest satisfieri, si dimittatur à marito. Nam virginitas amissa restitui nequit, neque infamiã vlla pecunia æquat. Deinde quia minus malum respectu maioris mali bonitatis quãdam rationem habere videtur, minor profectò iniuria cedet maiori. Nunc autem minor iniuria est discedere à pactione nuptiarum ante consummatum matrimonium, quàm post consummatum matrimonium, deflorata virgine matrimonij vinculum soluere. Quare

Alia obiectio.

Respõsio.

dubitare non possum, quin peccent contra Deum, iustitiam, & omnem æquitatem, qui secus in hoc casu iudicant, vt qui adulteria & iniusta diuortia approbent.

ALIVS.

De eo qui morbo cõtagioso post nuptias afficitur.

Quæritur, si alter cõiugum post nuptias in morbum contagiosum incidat, vt congressus maritalis non careat periculo, num liceat diuortium facere? Bucerus hîc durior est, vt in multis, quæ sunt huius argumenti. Sed hoc firmissimè tenendum est: Fortunam non puniendam esse, si absit culpa. Quare nulla calamitas, quantumuis magna & horrenda, quæ inter viuentes accidit (si absit culpa) dissoluat coniugium. Discernendum est enim accuratè inter ea, quæ sunt per se culpæ, & quæ non sunt culpæ, sed pœnæ solummodo iudicio humano, quæ sæpe suas latentes causas apud Deum habent. Has oportet coniuges patienter ferre, & se inuicem tanquam propriam carnem fouere. Quantum autem ad amplexum connubialem attinet, facilè, modò Deum timeãt, & se verè ament, inter eos coueniet. Quis enim amat aliquem, & nihilominus vult ipsum in certissimum periculum conijcere?

ALIVS.

De eo qui promissionẽ negat fœminæ à qua vt maritus ante nuptias admissus est.

Frequens & hic casus proponitur in consistorijs. Fœmina si promissionem de nuptiis factam, & propter speratas nuptias admisisse marẽ, tãquã ꝓpriũ maritum, à quo nunc deseritur, conqueritur. Hîc si reus fatetur factum, & inficiatur promissionem, iudex diligenter inquiret de fama fœminæ, qualis fuerit, antequam à viro, de quo conqueritur, compressa est. Et si honesta fuisse deprehenditur, iudex se ad stupratorem conuertet, eique grauiter exponet, quàm Deo displiceat mendacium, cum hominis perpetua infamia coniunctum, vt quod æquet crimine homicidium, & quàm horrendæ pœnæ mendacibus diuinitus immineant. Deinde seriò hortabitur reum, vt eam, quam promissionib. perduxit ad stuprum, in vxorem ducat. Qui si ita admonitus, perstiterit in negando constans, iudex coget ipsum, vt se non promisisse iuramento confirmet, idque non suo tantum, sed septem viris adhibitis, vel ex cognatione, si haberi possunt, vel ex aliis qui testimonium pietatis & honestatis habent. Et hoc iuramentum præstabitur in publico placito coram iudice politico, Quo facto, ad iudicem Ecclesiasticum redibit purgatus, qui ipsum pronunciabit liberum, quantum ad humanum iudicium attinet, cum hac admonitione, vt sciat se vindicem Deũ habiturum, si periurio fefellit.

De eo qui stupratã à se virginẽ recusat in vxorẽ ducere.

At si reus fatetur factum, & nulla promissio de nuptiis est interposita, sed simplex virgo blanditiis illecta, admisit stupratorem, quid hîc faciendum? Lex Dei mandat, vt eam quam violauit, ducat & dotet. Imperatoria verò vt aut ducat, aut dotet. Sed qui Christiani esse & nominari volunt, nimium laxant fręna libidinibus, dum relinquunt in stupratoris potestate, velit ne eam ducere aut dotare, nec ne, quam stuprauit. Quod profectò dolendum est inter Christianos fieri. Nam vt corrigatur, non est sperandum, pręsertim vbi hîc magnatum quotidianus lusus est, quorũ arbitrio leges rogantur & abrogantur. Vellem profectò magistratum hîc ad minimum cogere stupratores, ad elocandum cum dote eas quas stuprarunt, Et abrogare legem, bono quidem consilio latã, de mulcta nouem

uem marcarum, præsertim cùm videat magistratus euentum suæ expectationi non respondere. Putauit enim, vt isto pacto refrenaretur libido in puellis, ne tam facilè se prostituerent.

ALIVS.

De eo qui polluit absentis vxorem, an post fugam illius relictã à marito sibi vxorē ducere.

Incidit & hic casus: quidam dormit cum vxore absentis mariti, illa concipit & parit. Maritus reuersus, ex partu adulterium deprehendit, & per sententiam iudicum dimittit vxorem, & ducit aliam. Hîc quæritur, an is qui polluit absentis vxorem, possit relictam & legitimè dimissam ducere? Respondeo: Qui hoc facit, videtur continuare adulterium, nisi fortè hæc tria concurrant: Si præcedat publica pœnitentia: Si cum polluta proficiscatur in locum, vbi factum ignoratur: Si amore sobolis natæ, & vt eam, quam seduxit, in viã reducat, ne in peius ruat. Tunc enim iudico coniugium fore legitimum, quo vti poterunt bona conscientia. Verùm si solo amore libidinis hoc facit, quem ex mutua cõsuetudine contraxerant, & iunguntur coniugio, adulterium planè continuãt, vbicunque loco habitent. Et Deus sæpe testatur huiusmodi nuptias sibi displicere, dum sinit tales ruere in reprobum sensum, vt post coniugium infeliciter initum, infeliciter viuant, adeò vt alter alterius aspectum ferre nequeat.

ALIVS.

De pacto coniugali inter pocula facto.

Haud raro & hic casus offertur. Ebrius & libidine excæcatus iuuenis, vt optato potiatur amore, dat fidem ebriæ virgini aut fœminæ de coniugio: res plerunque per Lenas & Lenones agitur, postea sobrius pœnitentia ductus, discedere à promissione cupit, accusatur, sistitur in iudicio, producuntur testes fidei datæ. Quid hîc dicendum? Vinum & amor pessimi sunt consiliarij. Lenæ & Lenones, diaconi diaboli, nihilo meliores. Quid enim, quęso, interest inter adolescentem ebrium, & mente captũ? Quid mentis habet fœmina, cui Baccho iuncta Venus, conduplicauit insaniam? adeò vt Mimus nõ ineptè videatur dixisse: Amare & sapere vix Deo conceditur. Amor enim & vinum in hominis potestate sunt antequam bibat: postquam verò biberit, ipse est illorum possessionis & mancipij. Dico ergo quod malè conglutinauit vinũ, quod temeritas, quod cæcus amor, quod malè per lenas & lenones, suos diaconos, coniunxerat diabolus, hoc per suos ministros ritè dirimat Deus. Neque enim sentiendum est, eos à Deo coniunctos esse, qui malè coniuncti sunt. Nam vt Deus tantum coniungit, quod rectè coniungitur: ita idem Deus per suos ministros rectè dirimit, quod malè coniunctum erat.

ALIVS.

An sit mœchus qui repudiatã ob aliam causam quàm propter fornicationẽ, duxerit.

Quæritur quoque, an is qui repudiatã ob aliam causam, quàm ob fornicationem duxerit, sit mœchus, nec ne? Nam ex verbis Christi certum est, nõ esse mœchum, qui eiectam propter adulterium ducit.) Respondeo: Christus quidem videtur eum, qui ducit eiectam ob aliam causam, quàm ob adulterium, mœchum pronunciare. Ita enim ait: Quicunque repudiatam extra causam stupri duxerit, mœchatur. Sed idem dicit: Non est bonum hominem esse solum: Idem pœnitentes in gratiam recipit. Dico ergo: Qui ducit repudiatam in fraudẽ prioris coniugij, mœchatur, manente adhuc celibe, qui iniustè vxorem abiecit. Hoc enim tempore spes reconciliationis aliqua reliqua esse videbatur. Et in hãc sententiam verba Christi accipienda sunt. Verum postquam is qui repudiauit iniustè vxorem, duxit aliam, omni spe reconciliationis exclusæ ademta, vinculum rupit coniugij. Quare is non mœchari putandus est, qui derelictam suscipit. Nam dimissa iniustè nunc liberata est per adulterium mariti, quod ipse, aliam vxorem ducendo, priori illegitimè dimissa, commisit: vt iam non sit adultera, si nubat alij in Domino, nec ipse adulter, qui eam ducit: Nihilominus tamen velim rem ad iudicem supremum deferri, vitandi scandali causa, & vt sit securior innocens persona.

Sed quid est dicendum, si maritus, qui abiecit vxorem sine causa, manet celebs? Tentabit exclusa reconciliationem triennium, quæ si interea reditũ ad maritum impetrare non potest, conqueratur de iniuria sibi facta coram magistratu politico. Si autẽ magistratus reo parcit, innocens ferat iniuriam patienter, mutet locum, proficiscatur in terram, vbi nota non est, exponat pio pastori iniuriam sibi factã, petat infirmitatis suę rationẽ haberi. Hic pastor cõsulens conscientiæ afflictæ mulieris, poterit eam hortari ad nuptias alias, ne infirmitate victa, ruat in libidines, aut alia horrenda scelera, & tandem in desperationem, atque ita pereat, cui succurri poterat, permissione noui coniugij. Neq; censendus est adulter, qui eam ducit, præsertim cùm nec in fraudẽ prioris coniugij id facit, nec vlla recõciliationis spes reliqua videbatur.

ALIVS.

An liceat vxori à marito facinoroso deserta, ad aliud coniugiũ transire.

Incidit & hic casus haud rarò. Aliquis ducit vxorem, & ducta vxore, furtum committit, aut aliud facinus, cum perpetua infamia coniunctum, adeò vt homines honesti, eum mensæ & mappæ, vt dici solet, consortem non patiantur. Reus autem, vt non veniat in manus magistratus, & infami supplicio afficiatur, fuga sibi consulit. Quid hîc faciet honesta & innocens fœmina? Certum est hanc discessionem mariti, desertionem non esse voluntariam, sed coactam, atq; ideo desertionis prætextu innocenti nõ succurritur. Quid ergo? Non est dubium, quin piæ & honestæ fœminæ talis casus sit multò tristior, quàm si coniunx adulterium commisisset. Durissima præterea lex fuerit, si iubeatur innocens sedibus incertis infamem & vagabundum quærere. Durum quoq; esset, si continere nequit, manere innuptam. Etsi autem lex Theodosij Imperatoris sanctissimi (quam sequi summus magistratus absque scelere potest) hîc absoluit innocentem personã: tamen propter multas causas hoc consilium non inutile iudicauerim. Sedeat innocens persona annos quinque (quod tempus summus magistratus potest suo arbitrio moderari, vt sit vel breuius vel longius) lugeat infortuniũ cõiugis, viuat honestè & pudicè. Exacto autẽ quinquennio, veniat ad iudicẽ, petat suæ infirmitatis rationem haberi. Hîc ex superiorib. regulis statuo, iudicẽ posse innocenti & honestæ personæ alias nuptias concedere, sed re prius cõmunicata cũ supremo magistratu, vel eius vicario, vt securior reddatur persona innocens. Nam & is qui ob suã infamiã abiit, ciuiliter mortuus est, & suo scelere, quod Deus ligauerat, abrupisse videtur.

Sed quid, si post quinquenniũ redierit maritus in gratiã cum magistratu? An poterit iustè repetere vxorem, quæ iã alij nupsit? Si innocẽs persona nupsit sine iudicis ordinarij sententia, & autoritate supremi magistratus, debet profectò vel redire ad prio-

rem maritum, vel manere innupta. Neque enim co-
gi debet ad cohabitandum cum infami. Hoc tamen
ita accipi velim, quod summus magistratus, vt dixi,
in hoc casu Theodosij legem sequi possit, præsertim
cùm facinus perpetratum æquet crimine fornicatio
nem, si non superet. Ego solummodo hîc expono,
quid velim fieri à iudicibus subordinatis, qui consi-
storiis præsunt. Verùm si ex sententia iudicis ordi-
narij, & ex permissione summi magistratus, elapso
quinquennio, contraxit, non debet ad priorē redire,
sed manere apud posteriorem. Nam Deus odit cō-
fusionem libidinum, & vagas cōmixtiones. Verùm
hîc præstaret, facinorosum & infamem dignis pœ-
nis subiicere, ne reuersus innocenti molestus esset,
& scandalo plures offenderet.

ALIVS.

Quid censendum de iis fœminisque desertoribus nubunt.

Interdum fit, quod maritus deserta vxore in aliā
terram proficiscatur, atq; illic vxorem ducat. Quid
hic iudicandum est de fœmina, quæ illi nubit? Cer-
tum est, quòd nubat alieno, & non suo. Est ne igitur
adultera censenda, vt ille adulter? Desertor ille ve-
rè adulter est: sed decepta non est pro adultera ha-
benda, donec sciat se cum alieno viro habitare.
Verùm, mox vbi resciuerit se alieno viro nupsisse,
& nihilominus adultero misceatur, iudicabitur adul
tera. Antea enim excusabat ignorātia & error, adeò
vt nec conscientia ipsius vulnerari, nec fama ipsius
periclitari debeat. Ita enim Augustinus rectè defi-
nit, cùm ait: *Si virgo nupserit nesciens, viro alieno, hoc
si semper nesciat, nunquam ex hoc adultera erit. Si autem
sciat, iam ex hoc adultera esse incipit, ex quo sciens, cū a-
lieno cubauerit. Sicut enim in iure prædiorum, tam diu
quisque bonæ fidei possessor rectissimè dicitur, quàm diu se
possidere ignorat alienum. Cum verò sciuerit, nec ab a-
liena possessione recesserit, tunc malæ fidei perhibetur, tunc
iustè iniustus vocabitur.* Hactenus Augustinus. Idem
iudicium sit de masculo, si duxerit, quam non sciuit
alienam esse. Debet ergo iudex, vbi fraus innotue-
rit, innocentem personam liberare, ac ipsius inno-
centiam suo testimonio declarare. Indignissimum
enim foret, & contra omnem iustitiam & æquitatē
notam infamiæ innocenti inurere, aut vllam pœ-
nam infligere, vt quæ putarit se Deo obedire, cùm
iuxta ordinationem ipsius nuberet. Hinc sequitur,
quòd in eo coniugio liberi suscepti legitimi habeā-
tur, & quòd iustum sit, vt decepta persona non frau
detur bonis, quæ illi vt legitimæ vxori cum suis li-
beris debētur: reliqua bonorum parte cedente illi,
sub cuius dominio adulter est. At desertor ille, de-
ceptor & impurus adulter, dignus est, qui suppliciis
iustis subiiciatur, ne alij exēplo deteriores fiant. Ne-
que enim licet magistratui, vice Dei fungenti, tali-
bus impostoribus parcere: quod si fecerit, reus erit
alieni peccati, & autor scandali.

Quid si deserta nubat, antequam ea quæ alieno
nupsit, resciuerit se alieno nupsisse? Abstineat à tho-
ro alieni, rem deferat ad iudicem consistorianum.
Hîc magistratui politico rem exponat, petatque, vt
propter gloriam Dei, & conseruandam societatem
humanam contemtorem ordinis diuini puniat. Ve-
rùm si hîc magistratus politicus negligētior fuerit,
fortè pecunia, aut aliquo affectu corruptus, hoc do
consilium, vt decepta & innocens persona petat di-
uortium propter conscientiam suam. Nequaquam
enim existimo, huiusmodi coniugium sine vastatio-
ne conscientiæ consistere posse.

ALIVS.

Nuper & hic casus mihi propositus est. Quidam
homicidium commisit, & ne veniret in manus ma-
gistratus vindicis homicidij aufugit, nec scitur, quò
se recepit. Vxor eius iuuencula integrum expecta-
uit triennium, quæ postquam nunc de mariti reditu
desperat, petit infirmitatis suæ rationem haberi per
alias nuptias. Verùm quia non fuit mihi expositum
homicidij genus, ad quæstionem simpliciter respon
dere non potui. Nam cùm theses, quæ infinitæ sunt,
non ferunt responsionē simplicem, circumstantiæ
quibus veluti vestiuntur hypotheses, inquirendæ
sunt. Hæ enim sæpe mutant actionum qualitates.
Quam ob rem ad distinctiones descendendum erit,
ne generis amplitudine decepti, demus responsa,
quæ singularibus nullo pacto conueniant. Hîc itaq;
iudico, distinctionem huiusmodi adhibendam esse.
Homicidium de quo quæritur, aut fuit inuolunta-
rium, aut voluntarium. Si inuoluntarium fuit, profe
ctò extra culpam est, qui metu pœnæ aufugit. Iustū
igitur erit, vt vxor vel quærat maritum, vel maneat
innupta, deplorans & mariti & suam miseriam. Si
conqueritur se continere non posse, fugiat ocium
cum Penelope, oret, laboret, ieiunet, fugiat occasio-
nes peccandi, contineat se domi, nec admittat leues
homines in colloquium. Nullo enim pacto licet
ei nouas quærere nuptias, viuente marito, vt qui
non sponte, sed coactus metu citra suam culpam
peregrinetur. At si homicidium voluntarium fuit,
& cum infamia coniunctum, nolim vxorem insontē
maritum infamem & vagabundum quærere, sed ex-
acto quinquennio, si continere non potest, nec se a-
lere sine mariti auxilio, nubere in Domino, idque
non sine venia impetrata à summo magistratu, qui
à consistorianis admonitus de fœminæ infirmitate
& necessitate, potest bona cōscientia nouas nuptias
illi concedere, maximè si probatur esse honesta &
innocens. Sin autem homicidium factum sine infa-
mia est, vt si quis in iusto conflictu aduersarium oc-
cidit, sedeat vxor septennium. Et si interea non co
gnouerit vbi sit maritus, nec ipse ei scripserit, velim
iudices consistorianos rem deferre ad supremū ma
gistratum, hoc est, ad principem ipsum, qui potest,
datis literis, facere ipsi facultatem nubendi in Do-
mino, ne misera in periculum veniat, & tandem in
desperationem, propter suam incontinentiā. Quòd
autem velim rem deferri ad supremum guberna-
torem, ideo facio, vt qui eam ducit in vxorem, sit secu-
rior, ne alter fortè aliquando reuersus, negotium
illi faciat.

Quid faciendū vxori à marito homicida relictæ.

ALIVS.

Quæritur, si maritus quispiam in longinquas re-
giones profectus, consentiente vxore, diutius eman
serit, quàm conuenerat inter ipsum & coniugē, quid
sit statuendum de vxore domi remanente? Hic ca-
sus non est pro desertione habendus. Est enim ab
eo diuersissimus. Quare & hic aliter statuēdum, quā
de malitiosa desertione. Primùm itaque causa pro-
fectionis examinanda est, quæ vel necessaria, vel v-
tilis, vel temeraria esse poterit. Pro harum causarum
diuersitate, de longiori mora absentis mariti iudi-
candum est. Necessariam causam profectionis vo-
co, cùm aliquis cogitur superioris mandato obedi-
re, fortè militiæ vel legationis causa. Vtilem dico,
cùm rei familiaris augendæ gratia maritus ad pere-
grinas terras proficiscitur. Temerariam nomino,
cùm homines leues militiam non necessariam se-
quuntur, sed tantùm vt otientur, & liberius inter
suæ farinæ homines viuant.

Absentia à mariti consensu vxoris an sit desertio: & quo pacto sit vxori consulendum.

Si igi-

Si igitur necessaria causa est emansionis, vxor expectet maritum ad vitæ terminum, nisi certos de morte rumores audiuerit ab hominibus non leuibus, sed fide dignis. Possunt enim multæ caussæ incidere diuturnioris emansionis, vt sunt morbi, captiuitas, positæ insidiæ, bella, &c.

Si vtilis causa est absentiæ, vt si maritus mercatus gratia abfuerit, velim vxorem patienter expectare reditum ad septennium, modò absens maritus interdum scripserit, & suæ moræ rationem reddiderit. Verùm si nihil tanto tempore scripserit, consulat vxor consistorianos, & examinata causa, mittant illam, si vel egestate cogitur, vel infirmitate vincitur, ad supremum magistratum, qui potest illi sua autoritate nubendi veniam concedere.

Verisimile enim est, eum, qui septennium abfuit ab vxore, eámque non reddidit de sua mora certiorem, quòd vel sectetur alienos amores, vel alibi pedem fixerit, aliámque vxorem duxerit.

At si temeraria fuit profectio, nihílque scripserit vxori maritus triennium, desertor est habendus, vt qui sectetur alienos amores. Quare velim fœminæ desertę nouas nuptias concedi, exacto quinquēnio: Sed re per cōsistorianos cōmunicata principi, cuius permissione & autoritate munita nubere poterit.

ALIVS.

De mutuo consensu parentum & liberorū in matrimoniis contrahēdis.

Parentes promittunt iuueni nuptias filiæ, quas filia recusat, filia promittit alteri iuueni nuptias refragantibus parentibus, & cum eo rem habet, vt consummatum videatur matrimonium, quæritur vtri horum nubet filia? Respondeo: sicut non licuit parentibus, reluctante filia, promittere alicui ipsius nuptias simpliciter: ita non licuit filiæ plenè in nuptias alicuius consentire citra parentum consensum. Si ergo coactus consensus non facit coniugium, multò minus nullus. Libera est ergo à primo, quia non consensit. Libera est à secundo, quia contra autoritatem parentum contraxit. Nam verbum Dei Num. 30. vota & iuramenta facta à puellis, quæ sunt in parentum potestate, irrita pronunciat, si parentes, mox vbi intellexerint vota & iuramenta facta, reclamauerint. Voti enim nomen non meretur, quod in parentum dedecus à liberis nuncupatur. Nam Deus præcipit liberis, vt colant parentes. Si ergo votum factum Deo à virgine est infirmum sine parentum consensu, multò minus erit firma promissio homini facta sine parentum consensu. Nec iuuat puellam, quòd concubitu voluerit confirmare, quòd stultè promiserat. Non enim legitimus fuit, sed fornicarius concubitus.

Quid ergo fiet, inquies, de eo, qui clam desponsam nesciis parentibus stuprauit? Contra hunc parentes sponsæ tanquam contra raptorem agere possunt, nisi malint in promissionem filiæ consentire, & permittere matrimonium consummari.

Verùm si virgo tantum promisit alteri reluctantibus parentibus, & cum eo rem non habuit, velim ipsam propter dissidia inter procos abstinere ab vtriusque nuptiis, in pœnam suæ aduersus parentes contumaciæ, & temeritatis, quòd sine consensu parentum alicui fidem dare de nuptiis ausa sit.

De viduis

Quid dicendum, si pater viduæ iuuenculæ promittit alicui nuptias filiæ, illa verò alteri? Hîc rata erit promissio viduæ. Est enim sui iuris, Num. 30. Melius tamen faceret vidua, si parentum consilio pareret, modò prudens & vtile videretur.

ALIVS.

An & quatenus nobilis cū ignobi li matrimonium cōtrahere possit.

Quæritur, an vir nobilis, qui ex vxore nobili numerosam sobolē sustulit, vxore mortua possit cum ignobili fœmina matrimonium contrahere hac conditione, vt liberi vxoris prioris in bonorū, maximè immobilium hæreditatem succedant, quo nomen familiæ conseruari possit. Ignobilis verò cum suis liberis sit contenta bonorū mobilium parte iuxta honestum inter contrahentes contractū, quem cognati & amici probant & obsignant? Respondeo, Conseruatio familiarum est vtilis ad tuendum statum & decus Reipublicæ. Infirmitati hominum est consulendum. Conscientiarū est habenda ratio. Bonorum præterea communicatio æqualis non est de substantia matrimonij. Nec huiusmodi contractus est contra legem Dei. Nec caret probatis exemplis. Quare iudico id licere, ita tamen vt autoritas & approbatio supremi magistratus ac consensus liberorum & cognatorū accedat: Ineatúrque contractus cōnubialis non in angulis coram vno atque altero, sed solenniter in conspectu Ecclesiæ, ad hoc vocatis ex cognatis & amicis multis: Et vt constet mundo legitimum esse coniugium non concubinatum: Et vt homines sciant liberos ex eo coniugio natos legitimos esse. Videmus multos abstinere à secundis nuptiis amore liberorum ex priori coniugio susceptorum. Sed quam bene consulant suæ cōscientiæ experientia in agone mortis docet, & tristissimus euentus in extremo die omnibus creaturis ostēdet. Statuo ergo infirmitati humanæ hoc pacto, vt ostēdimus, consulendum esse ne interrūpātur preces, neúe homines paulatim ita inuoluantur laqueis diaboli, vt posteà cùm maximè velint, extricare se non possint. Nam cōsuetudine longa peccandi peccatum ita firmatur, vt fiat veluti necessitas quædam, vt reuocare gradum non possis, id quod potissimum in libidinibus cernitur.

Idem iudicandum est, si quis vitio corporis laboraret, vt vel nō auderet nuptias petere alicuius ex nobili familia, vel metueret, ne vitium sibi exprobraretur, sed concubinatum magistratus ferre non debet in vllo hominum statu, modò fidelis minister Dei esse velit. Nam scandalum huiusmodi plurimum Ecclesiā inficeret, & ad imitationem multos inuitaret.

ALIVS.

Iustissima diuortia.

Si masculus illicitam & nefandam Venerē, qualis in Italia & Russia est vsitata, sectatur, iustissimè ab honesta vxore dimittitur. Similiter si mulier se subiecerit execrabili contra naturā libidini indigna est, quæ postea thoro coniugali gaudeat. Verùm in his regnis, sit Deo gratia, ista nefanda scelera rarissimè audiuntur. Et si quando audiuntur, & probātur, magistratus ita animaduertit in reos, vt res ad consistoria non perueniat.

ALIVS.

Iustissima diuortia.

Si mulier abortiuū procurat, aut si vir cogit vxorē, vt pharmaco sumpto abortiat, iustè petitur, & sententia iudicis fieri potest diuortiū. Sed re prius euidenter probata, ne pateat calūniis locus. Hoc enim facinus scelestū & execrabile excedit omnē infidelitatē, & omne adulteriū, & pugnat cū fine ordinationis Dei. Si ergo innocēs persona iustè liberatur diuortij sentētia ab adultero, Si à violēto, Si ab Apostata, Si à desertore, multò magis liberabitur ab eo, qui omnes istos superat crudelitate & immanitate, vt qui ipsi diabolo adhæreat, à Dei familia prorsus alienus. Quādo autē talis casus cōsistorialis proponitur, velim eos admonere politicū magistratū, vt huiusmodi piacula è medio tollat, ne vel alij inuitētur exēplo vel tota Respub. vnius ob noxā mulctetur. Et profectò magnū dedecus foret, si magistratus hîc vel pecunia, vel vllo affectu se corrūpi sineret. Simile iudicium fiat de fœmina, quæ mentitur se grauidam, & postea supposito partu & alieno maritum fallit.

FINIS.

N. H.

ENARRATIO
PSALMI VIGESIMI QVINTI, SCRIPTA
A
NICOLAO HEMMINGIO.

NOBILI, PIO AC SAPIENTI VIRO, MAGNO Gosche, Domino de Horby, veteri amico suo, salutem & benedictionem à communi Saluatore Domino nostro Iesu Christo precatur.

QVATVOR sunt genera hominum, qui ex castris Sathanę subinde eruptiones in Ecclesiam Dei faciunt, vt sunt Tyranni, Sophistæ, Hypocritæ, & Epicurei. Aduersus hos nisi muniamur spiritualibus armis, magnum profectò non tam fortunarum huius vitæ, quàm animarum nostrarum & salutis periculum erit metuendum. Nam tametsi non vno modo aggrediuntur Ecclesiam, vnum tamen scopum habent, vt Ecclesia Dei oppressa ipsi dominentur, regnúmque Satanæ latè multúmque propagetur atque dilatetur. Tyranni, quorum animi potentia, diuitiis successibúsque rerum fortunatis luxuriant, vel superbè insultant Ecclesiæ Dei exprobrantes ipsi crucis ignominiam, vel aperta vi grassantes in Ecclesiam, multorum sanctorum sanguine madent. Sophistæ & sycophantæ sapientia huius mundi timidi doctrinæ Ecclesiæ astutè insidiantur, quo ea vel deprauata vel abolita opprimatur Ecclesia, cuius vita verbum Dei existit. Hi arte quadam planè Satanica fundamentum Ecclesiæ occultis cuniculis subruere moliuntur, nunc hunc articulum fidei nostræ vel corrumpentes, vel omnino demolientes, nunc illum: & quò purior fuerit doctrina, eò plures Satan emittit Sycophantas & Sophistas, vt limpidissimos fontes Israelis suó cœno conquinet. Hypocritæ vero cultui Ecclesiæ moliuntur insidias. Hi non hostes Ecclesiæ, sed ciues & amici nominari volunt: quam ob causam incautos citius obruunt quàm aperti hostes. Verissimè enim dicitur: Tuta frequénsque via est per amici fallere nomen. Nam cùm Hypocritæ alienam sustinent personam sanctitatis larua tectam, ouile Christi subruunt, & tanquam lupi rapaces oues Christi dispergunt & dilaniant. Epicurei non sunt vnius generis. Et si omnes voluptatem tanquam finem bonorum sectantur. Sunt enim quidam manifestè improbi, quibus summum bonum iudicatur omnibus flagitiorum generibus deliciari, & cùm nullam famæ aut nominis iacturam pertimescunt, tanquam porci volutabro omnium scelerum se sponte inuoluunt. Sunt alij quibus vrbana quædam honestas proposita est, hi summam voluptatem esse dicunt, nomen & gloriam apud homines obtinere, nec volunt videri ἄθεοι, sed pij & religiosi, audiunt verbum, vtuntur Sacramentis, & multa faciunt præclarè. Verum in hos quadrat versiculus ille quem in Zenocratem dixisse Aristotelem Athenæus refert: χεῖρες μὲν δ' ἁγναὶ φρὴν δ' ἔχει μιάσματα. Tria enim sub illa externa larua ciuilitatis grauia peccata fouent: voluptates suas præferunt voluntati Dei, securè viuunt, sæpe magistri sui vestigiis insistentes prophanas voces de religione cum voluptate audiunt: quę res multos infirmos euertit & alienat à Christo.

Aduersus hæc quatuor genera hostiũ Ecclesiæ pios armatos esse oportet: idque nõ carnalibus, sed spiritualibus armis. Sed quæ sunt illa spiritualia arma? Hæc mõstrant viri consiliarij Ecclesiæ Quinam sunt illi viri cõsiliarij? Oracula Dei: ita enim Dauid regius ille Propheta inquit Psal. 119. Testimonia tua gaudiũ meũ, & viri consiliarij mei. Dicuntur autẽ oracula Dei sanctorũ consiliarij, cùm quia monstrant sanctis magnũ illũ cõsiliariũ Filium Dei, qui dat menti bona consilia in rebus dubiis, & regit eas suo spiritu, tum quia testantur de voluntate Dei erga Ecclesiam

siā cuius refugium & propugnator & saluator est. Horū consiliariorum consiliū in genere hoc est, vt fide prius purificatis cordibus nostris, opponamus omnibus hostibus nostris nomē Domini, hoc est, inuocationē Dei ex viua fide & constanti manantē. Nam vt Salomon ait, Turris fortissima nomen Domini, ad hanc confugiet iustus & saluabitur. Ita Iohannes testatur, Hæc est victoria quæ vincit mundū fides vestra. Huc pertinet descriptio armaturæ Sāctorū, Ephe. 6. vbi Paulus hortatur sanctos, vt totā armaturam Dei assumant, quo possint resistere tēpore aduerso, & omnibus peractis stare: & quia quædā est analogia rerū corporalium & spiritualium, vult nos exemplo militum mundi munitos esse, & nobis septem genera armorū commendat hisce verbis: State igitur lumbis circumcinctis veritate, & induti thorace iustitiæ, calceatis pedibus præparatione Euangelij pacis, adhæc assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula mali illius ignata extinguere, galeámque salutarem accipite, & gladium spiritualē, hoc est, verbum Dei, omni obsecratione & deprecatione orantes per spiritum. Hæc pulcherrima explicatio armaturæ Dei est, cuius vsum ex collatione intelligimus hoc modo. Vt lumbi mundani militis, in quibus potissimè corporis vires sunt, cingulo firmantur ne inter pugnandum miles labatur: ita animus veritate Dei firmandus est, ne diabolus nos dubitantes ac hæsitantes facilius prosternat, & trucidet. Vt militis mundani pectus munit thorax, ita innocentia vitæ seu iustitia hominis animum conseruat, ne tela diaboli cor penetrent, ac religionem inficiant suo veneno. Vt pedes militis mundani calceis seu tibialibus muniuntur, vt inoffenso gradu in hostem feratur: ita Christiani militis est se præparare Euangelio pacis, quo tutus esse possit, cùm rectâ in hostem fertur. Vt totum corpus militis mundani obtentu scuti tutum redditur à telis aduersarij: ita fide viua & indubitata animus Christiani vndequaque custoditur & protegitur. Seu vt scutum aduersariorū telis obiicitur: sic vera fides omni tentationū generi opponitur. Vt caput mundani militis galea munitū in tuto est: ita spes promissæ salutis omni insultui diaboli est opponenda. Vt miles mundanus hostem in se irruentē repellit gladio: ita Christianus verbo Dei Satanam adorientē repellere debet. Vt miles mundanus in periculosiori pugna in castra imperatoris sui se recipit: ita Christianus ad orationem confugit, quæ vt turris fortissima opponenda est potestati diaboli. Hoc modo Paulus vult Christianos imitari milites mundanos aduersus omnia genera hostium quos habet Ecclesia, quorum summus dux & imperator est Satanas.

Cæterum quia non satis est scire præcepta rei militaris, & nouisse quibus armis opus sit, nisi accedat vsus & experientia, quæ in imitatione sita est, pernecessarium est vt Christianus miles proponat sibi eorum exempla, quorum virtus in hoc militiæ genere est laudata. Etsi autem historia Ecclesiæ plurima habet exempla, & apostolus nonnulla Heb. 11. recitat: tamen vnum Dauidem ideò antefero reliquis, quia non solùm eius narrantur prælia & victoriæ, verumetiam quia nobis vsum armorū spiritualium aduersus omne genus hostiū explicat, & verbis & exemplo suo commendat: queādmodum totus liber Psalmorum testis est. Nam hic liber non solùm triumphos Dauidis aduersus omnis generis hostes narrat, verumetiam spiritualia Dauidis strategemata exponit & aliis imitanda proponit. Age paucis videamus quomodo profligat sanctus Athleta Dauid quatuor illa genera hostium quæ proposuimus.

Aduersus sæuitiam Tyrannorū opponit fidem, & se consolatur spe futuræ liberationis, & tragico exitu hostium. Deus destruet te, inquit, in æternum, conteret te, & euellet te de tabernaculo, & radicē tuam de terra viuentium: videbunt iusti, & timebunt, & super eum ridebunt: ecce homo qui non posuit Deum fortitudinē suam, sed sperauit in multitudine diuitiarū suarum, & præualuit in iniquitate sua. Ego autē sicut florens in domo Dei, speraui in misericordia Dei in æternum & in seculum seculi: Psal. 52. Hoc planè diuinum est stratagema. Tyrannus fretus potentia & diuitiis adoritur Dauidem, Dauid se aduersus ipsum armat spe salutis & interitu superbi hostis, & superior euadit. Sophistis opponit Dauid veritatem promissionum diuinarū, quemadmodum Psal. 119. testatur, & alij multi. Hypocritas & Sycophantas contēnit, & se verbo Dei aduersus eos regi petit, simul imprecans illis iustam pœnam, vt si non conuertantur, pereant. Epicureis quibus insipientiam tribuit, opponit verbum & promissionē Dei, quæ fallere non potest. Breuiter aduersus omnes hostes verbo, fide, spe, oratione pugnat, id quod in Psalmorum libro clarissimè videre licet. Qui liber propterea gratior debet omnibus piis esse, quia & regulas militiæ vitæque Christianæ continet, & exēpla in quibus regulæ tanquàm in tabula pinguntur, habet. Quicunque igitur peritiam rei militaris Christianæ assequi cupit, hunc librum legat, hunc meditetur, hunc verset nocturna diurnáque manu, séque in omni periculorum spiritualiū & corporalium genere ad Dauidis exemplum componat. Hoc enim qui fecerit, mirabilem fructum sui laboris reportabit, & Satana victo in extremo die lætus cum Dauide triumphauit.

Verùm quia Psalmi nonnulli propter phrases Hebraicas & Propheticas vidētur obscuriores, laudanda est industria eorū, qui enarrationes in Psalmos scripserunt, & obscuriora dicta

collatio-

collatione clariorum illustrarunt. Et tametsi satis superque in Psalmos Dauidicos scriptum videri possit: tamen quia Deus vult vt singuli pro donis collatis ornemus ministerium Euangelij, & edamus testimonia nostræ fidei, & approbemus Ecclesiæ pium consensum, sumpsi mihi enarrandum Psalmum vigesimum quintũ, quem Dauid senex composuit, & tradidit cantoribus suis canendum in templo. Et vt posset à vulgo facilius percipi, iuxta ordinem literarũ alphabeti Hebraici Psalmus hic est compositus, qui tametsi plurimis saluberrimis sententiis est refertus: tamen duo potissimum sunt in eo spectanda: exaggeratio peccati, & amplitudo misericordiæ Dei. Vt enim exaggeratio peccati facit vt in nos ipsos descendamus, ac nos agnoscamus reos corã Deo: ita amplitudo immensæ misericordiæ Dei nos erigit, & consolatur, ne peccatorũ mole presi frangamur desperatione, sed cum Dauide leuemus animas nostras ad Dominum, petamus nobis ignosci peccata, cupiamus nos in posterũ diuinitus in viis Domini gubernari & conseruari, retineamus fidem & bonã conscientiam, semper cogitantes hanc dulcissimã sententiam: Omnes qui te expectant non confundentur. Confundentur præuaricantes sine causa, hoc est, omnes Tyranni, Sycophantæ, Hypocritæ & Epicurei, quantũuis videantur fœlices esse in hoc mundo, tamen in extremo examine confundentur, quando filius Dei iudex iustus absque personarũ respectu iudicabit orbem: tunc enim apparebit gloria Ecclesiæ Christi, quæ in hoc mundo contẽpta & vilis censetur: tunc nimis sera pœnitentia agnoscent suam stultitiam Ecclesiæ hostes, & cùm donari videbunt credentes cœlesti gloria & immortalitate, ingemiscẽtes dicent de iis quos antea contẽpserunt: Hi sunt (vt Sapien. 5. scribitur) quos habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem improperij, nos stulti vitã illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore. Ecce quomodo cõputati sunt inter filios Dei & inter sanctos. Ergò errauimus à via veritatis, & iustitiæ lumen nõ luxit, & sol intelligentiæ non est ortus nobis. Lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulabamus deserta inuia, viam autem Domini ignorauimus. Quid nobis profuit superbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tanquàm vmbra, & c. Hęc confessio impiorum erit in extremo die, quando coram tribunali Christi pudefient.

Porrò enarrationem in hunc vigesimum quintum Psalmum sub tuo nomine, vir optime, in lucem prodire volui, idque potissimum tribus de causis: quarum prima est, vt te qui pro tua singulari pietate delectaris multùm Psalmorũ recitatione, magis incitem, & quasi sponte currenti calcar addam. Etsi autem omni ætati lectio Psalmorum est vtilissima: tamen senibus gratior esse debet propter maiorem certaminum spiritualium experientiam, & consolationes vberiores, quas hinc haurire possunt senes. Secunda causa est, vt alij tuo exemplo moueantur ad nostram enarrationem legendam: quam spero ipsis vtilem fore, modo pium pectus ad lectionem adferant. Tertia causa est, vt ego saltem aliquod iudicium animi mei erga te declarem hoc scripto: qui mihi & semper piè fauisti, & honestè de me meisque laboribus iudicasti. Rogo igitur vt hanc qualemcunque significationem animi mei erga te grata manu suscipias. Ego vicissim, quod par est semper te tuósque plurimi faciam. Vale ex Musæo nostro, vnà cum vxore tua Catharina Blomme fœmina nobili & honesta, & liberis. Hafniæ, primo Maij, Anno 1566.

PSALMVS XXV.

1 *AD te Domine leuaui animam meam.*

2 *Deus meus, in te speraui, non confundar, nec lætabuntur inimici mei super me.*

3 *Etiam omnes expectantes te non erubescent, erubescent præuaricantes temere.*

4 *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, semitas tuas doce me.*

5 *Dirige me in veritate tua, & doce me: quoniam tu es Deus salutis meæ, te expectaui tota die.*

6 *Reminiscere miserationum tuarum, Domine, & misericordiarum, quoniam à seculo sunt.*

7 *Delicta iuuentutis meæ, & transgressiones meas ne memineris, secundum misericordiã tuam memento mei tu propter bonitatem tuam, Domine.*

8 *Bonus, & rectus Dominus, propterea docebit peccatores in via.*

9 *Diriget afflictos in iudicio, docebit afflictos vias suas.*

10 *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas, custodientibus testamentum eius, & testimonia eius.*

11 *Propter nomen tuum, Domine. propiciaberis peccato meo, quoniam multum est.*

12 *Quis est homo qui timet Dominum? docebit eum viam quam eligat.*

13 *Anima eius in bonis commorabitur, & semen eius*

eius hæreditabit terram.

14 *Secretum Domini timentibus eũ, & testamentum suum manifestabit illis.*

15 *Oculi mei semper ad Iehouah: quia ipse educet de laqueo pedes meos.*

16 *Respice ad me & miserere mei, quoniam vnicus & afflictus sum ego.*

17 *Afflictiones cordis mei auctæ sunt: ab angustijs meis educ me.*

18 *Vide afflictionem meam & laborem meum, & parce omnibus peccatis meis.*

19 *Vide inimicos meos, quoniã multiplicati sunt, & odio iniquo oderunt me.*

20 *Custodi animam meam & libera me, ne pudefiam, quoniam speraui in te.*

21 *Integritas & æquitas conseruabunt me, quonia m expectaui te,*

22 *Redime Deus Israelem, ex omnibus tribulationibus suis.*

ARGVMENTVM.

Psalmus hic magna ex parte est precatorius. Precatur enim Dauid Dominum, vt vias suas se doceat vt peccatis ignoscat, vt à persequentibus se liberet, vtque totum Israelem, hoc est, omnes credentes tandem redimat.

DISPOSITIO.

Septem partes sunt huius vicesimi quinti Psalmi. *Prima* est exordium aptissimum: nam vt verè precantium affectus describit, ostẽditque quo nitantur fundamento inter precandum fideles: Ita quoque quorum preces non exaudiantur indicat, & hoc facit in tribus primis versibus.

Secunda, precatio est, qua se & à Deo regi docerique precatur, & petit veniam peccatorum præcipuè iuuentutis, idque, 4.5.6.7. versibus.

Tertia, est prædicatio bonitatis, & misericordiæ Dei: qua excitatur & alitur fiducia inter precãdum. versibus 8.9.& 10.

Quarta, est repetitio petitionis veniæ: qua precantis affectus ardentior redditur, versu 11.

Quinta, descriptio est fœlicitatis eorum, qui Deum verè timent: hoc est, vera religione colunt: quæ sanè descriptio meritò excitabit homines ad pietatis studium, versibus 12.13.14.

Sexta, petitio est liberationis à præsentibus periculis, in quibus versabatur persequente se Saule, versibus 15.16.17.18.19.20.21.

Septima, est generalis precatio pro redemptione totius Israelis, id est, Ecclesiæ, versu 22.

EXEGESIS CVM *obseruatione doctrinarum.*

1 *Ad te Domine leuaui animam meam.*

2 *Deus meus in te speraui, non confundar, nec lætabuntur inimici mei super me.*

3 *Etiam omnes expectantes te non erubescent, erubescent præuaricantes temere.*

Prima Psalmi pars est, videlicet exordium, quod sumitur à professione fidei propter promissionem, quam fides inter precandum intuetur. Nam vt sine promissione nihil habet oratio quo nitatur, ita sine fide promissio, hominis culpa, fit irrita. *[Exordiũ.]*

Iam altius verba perpendamus, quo melius exemplo Dauidis ad rectè inuocandum erudiamur. *[Partis.]*

Primùm dirigit Dauid orationem suam ad ipsum Deum, cogitans haud dubiè mandatum Dei, & promissionem: videlicet quod Deus propter promissum Messiam exaudire velit. Nam vt mandato obligamur ad cultum inuocationis, ita promissione erigimur inter precandum, & fiduciam concipimus de impetrandis ijs, quæ nobis sunt salutaria. Nos proinde Dauidis exemplo non sanctos, non angelos, aut vllam creaturam, sed Deum ipsum inuocemus freti mandato & promissione: & opponamus infirmitati nostræ, & indignati potentiam & dignitatem Domini nostri Iesu Christi. Deinde cùm dicit, *Animam meam leuaui*, significat veram inuocationem non esse clamorem vocis, sed cordis gemitum & eleuationem animæ ad Deum ipsum. Proinde anima hominis precantis, non debet esse in his rebus immersa, nõ debet terrenis rebus niti, sed attolli debet supra omnes creaturas, & ad ipsum Deum leuari. Non enim satis est leuare manus, sed oportet eum manibus cor ipsum leuare, vt oratio fiat in veritate, & non in hypocrisi, Vnde Ieremias, Threnorum 3.41. Leuemus corda nostra cum manibus nostris ad Deum in cœlos. Psal. 145.18. Prope est Dominus omnibus inuocantibus eũ in veritate. *[1. Deum precatur. Causæ. Doctrina. 2. Veræ inuocationis descriptio. Doctrina.]*

Sed quomodo anima hominis leuatur ad Deum? Duabus veluti alis: quarum vna est cogitatio misericordiæ Dei mandantis cultũ inuocationis, promittentis se exauditurum inuocantes, & requirentis gratitudinem, iuxta Psal. 50. 15. Inuoca me in die angustiæ, eruam te, & honorificabis me. Hic præter mandatum, & promissionem meminit Dauid gratitudinis. Ioan. 15.7. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis. Non ergò sufficit intueri mandatum & promissionem, nisi simul adferas pium propositum. Nam qui conscientia & προαιρέσει peccãdi orat, frustra verba fundit. Quare in Psalmo. 66.18. dicitur: Iniquitatem si aspexissem corde meo, non exaudisset Dominus 1. Iohan. 3.20. Si cor nostrum non condemnet nos, fiduciam habemus ad Deũ, & quicquid petierimus accipiemus ab eo. Et Iacob. 4.3. Petitis & non accipitis, eò quòd malè petatis, vt in voluptates vestras insumatis. Obtẽperemus igitur Paulo, qui in hunc modum 2. Timoth. 2.19. ait, Decedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen Domini. *[Locus de leuatione animæ ad Deum. In hoc tria considerãtur. Alæ animæ.]*

Altera ala est fiducia mediatoris Domini nostri Iesu Christi, qui hanc dulcissimam promissionem apud suos deposuit discipulos, Io. 16.23. Quicquid petieritis patrẽ i nomine meo, dabit vobis. Hęc promissio dulcissima est: in qua duo potissimũ sunt obseruanda, videlicet signum vniuersale (*Quicquid*) & inuocationis modus (*in nomine meo*).

Vniuersalis promissio restringenda est ad certum genus, sicuti eam interpretatur Ioh. 1. Ioh. 5.14. cũ inquit, Quicquid petierimus secũdũ voluntatẽ eius, audit nos: nequaquã enim decet probos filios aliquid à patre suo petere, quod ipsius aduersatur paternæ voluntati. Vt autem aduersatur voluntati paternæ, si filius scorpionem aut serpentem petat, id est, rem noxiam quouis modo, & contrà voluntati paternæ *[Vniuersalis promissio.]*

prægratũ eſt ſi filius res ſibi vtiles & ſalutares petat: Ita ſe res habet cũ patre noſtro cœleſti. Si enim quid petamus contra gloriã patris, & cõtra ſalutẽ noſtrã, non exaudit nos, ſed melius nobis proſpicit, dat panem non lapidem, dat ouum & non ſcorpionẽ. Breuiter, quicquid petimus quod vergit in ipſius gloriam, & noſtram ſalutem, hoc verè impetramus per mediatorem noſtrum Ieſum Chriſtum. Etſi exauditionis ratio nõ ſemper expectationi noſtræ & ſtulto carnis iudicio reſpondet.

Inuocationis modus.

Inuocationis modus additur in promiſſione: cũ inquit, in nomine meo, id eſt, in agnitione & fiducia mei. Agnitio hæc conſiſtit in noticia naturarum diuinæ & humanæ in Chriſto, videlicet quòd & verus Deus ſit & ver⁹ homo, in perſonæ vnitate, & in redẽptionis officio, hoc eſt, ſacerdotio æterno. Fiducia ex agnitione depẽdet, videlicet cùm homo verè ſtatuit hunc Chriſtum Deum & hominem æternum ſacerdotem ſuum redemptorem eſſe, & interpellatorem apud patrem, & omnino talem ſibi fore qualis in Euangelio nominatur, id eſt, prædicatur. Nomen enim relationẽ habet ad verbum, quod de Chriſto prædicatur. Hic inuocationis modus diligẽter obſeruandus eſt. Nam & doctrinam multiplicẽ, & admonitiones ſalutares, & conſolationes efficaces continet.

Inde oriuntur doctrinæ.

Doctrina eſt quadruplex. 1. docet excludendam eſſe à noſtris precibus dignitatem noſtrã, quæ omnino nulla eſt. 2. ſeponendam eſſe hypocriſin, qua omnis actio inficitur. 3. deponendam eſſe prophanã & Ethnicam gloriationem, & iactationẽ meritorũ, qualis fuit Menelai, exprobrantis Ioui hecatombas quas illi obtulit. 4. diſcrimẽ inter Chriſtianam Orationem & omnium aliarum ſectarum. Nam Chriſtiana oratio nititur fiducia mediatoris, quem prophani homines non agnoſcunt.

Monitiones.

Monitiones ſunt quòd admoneat nos hic precandi modus noſtræ cæcitatis. Nam cùm petendũ ſit in nomine Chriſti, nõ poteſt eſſe dubium quin maxima ſint illa, quę peti neceſſe ſit. Oculos ergo aperire oportet, & diligẽter circumſpicere quę publicè, quæ priuatim nobis moleſta ſint, quæ interna, quæ externa, quæ corporalia & quæ ſpiritualia deſiderẽtur, vt in omnibus his ad clementiſsimũ patrẽ per mediatorem noſtrum Ieſum Chriſtum confugiamus.

Conſolationes.

Conſolationes ſunt quòd hic modus precãdi cõſoletur inuocantes aduerſus duo inuocationis maxima impedimenta, diffidentiã carnalẽ, & propriã indignitatem. Nam niſi fiducia mediatoris inter precãdum niteremur, carnalis noſtra diffidẽtia, quã auget memoria multipliciũ peccatorũ, nos à precãdo abſterreret: & facilè omnes ſuccũberemus proſtrati cogitatione noſtræ indignitatis: qui per nos indigni ſumus, vt prodeamus in conſpectũ Dei, ſed fiducia mediatoris his malis medetur. Nam & carnalẽ diffidentiam vincit, & dignitatẽ non ſuam, ſed Chriſti iactat. Huc illud Paul pertinet ad Rom. 5. 1. Per fidẽ pacem habemus cũ Deo per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, per quem etiam habemus acceſſum per fidem in gratiam hanc in qua ſtamus.

Cum his optimè congruit reſpõſum Domini datum Samaritanæ Iohã. 4. 23. ita enim ait: Venit hora, & nunc eſt, quando viri adoratores adorabũt patrẽ in ſpiritu & veritate. Nã pater tales quærit, qui honorant ipſum. Samaritana mulier putabat ex loci dignitate pendere orationis efficaciã. Dicit enim: patres noſtri in monte hoc adorauerũt, & vos dicitis quòd Ieroſolymis eſt locus vbi oporteat orare. Ab hac opinione reuocat Chriſtus mulierẽ, & proponit ei verũ adorãdi modũ, videlicet quòd oporteat adorare patrẽ (ad quẽ nemini patet acceſſus niſi per filium) in ſpiritu & veritate. In ſpiritu quidẽ hoc eſt, fiducia viua in Deum, quæ fiducia eſt motus à Spiritu ſancto excitatus, & nititur mediatoris meritis. In veritate verò, hoc eſt, ſincerè & ſine hypocriſi, vt non aliud verba ſonent quàm cor intus dictet.

Cõcluſio.

Ex his liquidò cõſtare exiſtimo, quàm neceſſariæ ſint iſtæ duæ alæ: cogitatio mandantis & promittentis Dei cum conditione gratitudinis referendæ benefactori: & fiducia mediatoris: quibus anima noſtra ad Deum leuanda eſt, vt oratio noſtra nubes penetret, Deo placeat, & exaudiatur.

Hactenus de primo verſu, ſequitur ſecundus.

Secundi verſiculi explicatio.

2 ***Deus meus in te ſperaui, non confundar, nec lætabuntur inimici mei ſuper me.***

Quo affectu precãdum ſit.

Cùm dicit Pſalmiſta, *Deus meus*, fiduciæ ſingularis vox eſt, quæ ſæpe Paulo in vſu fuit. Tametſi autẽ vnus eſt Deus Iudæorum & Gentiũ, adeóq; totius mundi: tamẽ peculiariter Deus dicitur Deus Eccleſiæ, propter peculiarẽ promiſſionẽ, in qua Eccleſia qui viuũ membrũ exiſtit, poteſt ſibi applicare quod eſt cõmune toti corpori. Neque tamen alijs adimit hoc pacto, dum ſibi vendicat quod cõmune eſt: nã per fidem cuilibet propriũ ita efficitur, vt alijs nihil detrahatur. Quare vt totius Eccleſiæ vox eſt, Deus noſter, & pater noſter, ita ſingulis pijs rectè ex corde dicere licet, Deus meus & pater meus. Hinc eſt quòd Deus dicatur Deus Abrahã, Iſaac, Iacob, &c. Hæc autẽ vox nõ in ore naſcitur, ſed ex intimo cordis affectu, & plena in Deũ fiducia erũpit, vnde ſequitur, *In te ſperaui*, hoc eſt, in tota hac cauſa aduerſus aduerſariũ meũ Saulem nõ confugi ad humana præſidia, ſed tua promiſſione & bonitate fretus hacten⁹ fui tutus: quare adhuc ſpem habeo, vt ſub tua protectione perſiſtã incolumis: atque hoc eſt quod ſubiũgit: *Non confundar, nec lætabuntur inimici mei ſuper me.*

Fidei fructus.

In verbo confundendi metalepſis eſt. Cõſequens enim pro antecedente ponitur. Siquidem cõfundi dicuntur qui ſua ſpe fruſtrati alijs ſunt ridiculo, vnde fit vt iure afficiantur pudore, ſuiſque inimicis præbeant inſultandi occaſionẽ. Senſus ergò eſt: ſpe mea minimè fruſtrabor, cùm tu ſis Deus meus, in quem, vt ſemper, in hac cauſa propter promiſſionẽ mihi factam, ſperaui: ita & nunc ſpero. Obſeruetur igitur hoc Enthymema. Deus meus in te ſpero, ergo nõ cõfundar, ergo nõ lætabũtur inimici mei ſuper me, tãquã à Deo abiect⁹ eſſem. Paulus videtur ex hoc Enhymemate cõcluſiſſe illud memorabile Axioma ad Ro. 5. 5. Spes non cõfundit. Rectè enim colligitur: Ego ſpero & nõ cõfũdar, ergo ſpes mea nõ cõfũdetur.

Locus de diſtinctione ſpei & fiduciæ piorũ in omnibus precibus.

Verum hîc diſcernendum eſt inter res de quibus extant promiſſiones vniuerſales, vel perſonales, & res de quibus non extant promiſſiones in ſpecie, quales ſunt potiſſimum quæ ad hanc vitam pertinent, ſine ſingularibus promiſſionibus. In illis firma eſt concluſio in ſpecie, in his autem in genere tantùm.

Teſtimonia.

Cũ Iob dicit cap. 13. 15. Etiãſi occiderit me, in ipſũ ſperabo, ad vniuerſalẽ promiſſionẽ reſpicit de ſalute animæ. Itẽ cũ ait, cap. 19. 23. Scio quòd redemptor me⁹ viuit, nihil omninò aliud vult dicere, quã quòd hîc Dauid dicit, De⁹ me⁹ in te ſpero, nõ confundar. quaſi diceret: etſi autẽ nũc in corpore crucior, cõtẽnor ab vxore, & alijs amicis, iaceo vlceroſus, & ſcateo vermibus, priuatus ſum poſſeſſionib⁹ & liberis: tamẽ quia in te ſpero, nõ cõfundar. Promiſiſti enim omnibus timentibus te ſalutẽ, quam expecto: mẽtiri enim non potes. Tres viri in Chaldea, iuſſi adorare ſtatuã Regis, hac freti fiducia ardẽtem caminũ contemnunt.

Exemplũ.

temnunt:statuũt enim Deũ veracẽ esse, qui immarcessibilem post hanc vitam promiserat suis cultoribus coronam, ac si dicerent in caminum cõijciendi: Deus noster in te sperauimus, non confundemur. nam in extremo saltẽ die, si hîc nõ placuerit tibi nos eripere de periculo, apparebit quòd nostra fiducia non fuerit vana: quando Tyrãni isti qui hîc nos conantur perdere, tradentur Diabolis æternũ cruciandi. Exempla huiusmodi fiduciæ plurima suppeditat Ecclesiastica historia, cuius lectio hunc præcipuum fructũ adfert, quòd nõ solùm exempla iudicij & misericordiæ Dei nobis ponit ob oculos, verũetiã fortitudinis, patientiæ sub cruce, cõfessionis, & fiduciæ in Deũ habeat testimonia. De quo fructu exẽplorũ Syracides in hanc sententiã loquitur capite 2.11. Respicite ait in prisca retrò secula, & cõsiderate quis suã in Domino fixit fiduciã & pudore affectus est? Quis in timore eius permansit & fuit derelictus? Quis eũ inuocauit & fuit ab eo spretus? Nam misericors & clemẽs est Dominus, summæque tùm misericordiæ tùm patientiæ, qui & peccata remittit, & salutem adfert in afflictionis tempore.

Abrahamo & eius posteritati promittitur terra Canaã, qua promissione fretus Abraham egreditur de terra Chaldea, & postea multis annis vagatur sine certis sedibus, interdũ famem, interdum alia experitur incõmoda, idq; multis annis, nihilominus tamen firmiter ex promissionis fide concludit suum semen occupaturum terram Canaã. Promittitur illi semen in quo benedicerentur omnes gentes, at ipse tandem & se effetũ & vxorẽ sterilẽ experitur, credidit tamẽ promittẽti Deo, vnde dictũ est de ipso: Credidit Abrahã Deo, & imputatũ est illi ad iustitiam. Porrò cùm iam illi natus esset filius Isaac, de quo erãt factæ promissiones, iubetur ipsum mactare, obtemperat mandato, parat rogũ, ligat filium, stringit gladiũ in filiũ, sed intus in corde retinet hoc Enthymema: Ego te Deus expecto, ergò non confundar. Promisisti mihi semen in hoc Isaac, igitur non frustrabor mea spe. Nam priusquàm tuum verbum fallat, mactatus filius prodibit viuus de igni, vt tua stet firma promissio.

Simili fiducia hîc Dauid concludit. Electus erat à Deo in successorem Saulis, inunctus erat à Propheta ex mandato Dei in regẽ, sed quid fit? Sæpe de vita periclitatur in aula Saulis, cogitur ad prophanas gentes se recipere, ab amicis sæpe proditur, sed tamẽ in his angustijs & grauissimis tentationibus concludit, Deus meus in te spero, ergò non confundar, atque ita ex fide promissionum vniuersalium & personalium, res promissa in specie concluditur firma fiducia, quæ non fallit sperantem.

Quomodo fideles nitiãtur vita hu- ius cõmo- dis. Verùm quantum ad res huius vitæ attinet, de quibus non extant promissiones in specie, fides cõcludit genus, & non speciẽ. Dauid cùm eiectus esset de regno à filio Absolone, cũ Sadoch sacerdote loquẽs ait, 2. Sam. 15. 25. Reduc arcã Dei in ciuitatẽ, si fortè inueniã gratiã in oculis Domini, restituat me, faciat que me videre eã, & habitaculũ eius. Et, si sic dixerit, nõ places mihi, ego parat⁹ sum, faciat mihi quod bonum est in oculis suis. Quia hîc Dauid nõ habuit promissionẽ reductionis in regnũ, quo erat exutus propria culpa, fiduciã habet nõ in specie, vt restituatur regiæ dignitati, sed in genere, vt Deus se nõ deserat, sed clementer tueatur. Est enim fiduciæ vox, faciat mihi quod bonum est in oculis suis. Sciuit enim Deum promisisse resipiscentibus veniam, ex cuius promissionis fide hæc vox erumpebat.

Doctrina Simili modo & nos in rebus spectãtibus ad hãc vitam precantes concludamus ex promissione fauoris Dei erga pœnitentes, quod si nõ eo modo quo cupimus nos exaudiat, certissimè tamẽ faciet quod nobis bonũ & cõmodum erit suo iudicio, qui non potest sperantes in se derelinquere, fiducia in illum nunquàm quenquam fefellit.

3 *Etiam omnes expectantes te non erubescent, erubescent præuaricantes temere.*

Tertij versiculi expositio. Porrò ne quis putet singulare priuilegiũ paucorum esse tali fiducia cõsistere, sequitur in tertio versu fundamentũ quo hęc fiducia nititur. Ita enim ait: *Etiam omnes expectantes te non erubescent.* Dixit in superiori versu: Ego speraui, ergò non confundar: iam huius fiduciæ causam reddit, trãsferens hypothesin ad thesin, tãquàm ad consultationẽ, ex qua causę definitio depẽdet. *A Etiologia.* Esaiæ 49. Ipse Deus reuocat Ecclesiã à cogitationib⁹ mũdanis ad hoc fundamentũ seu consultationẽ. Ita enim ait: Et erunt reges nutricij tui, & reginæ eorũ nutrices tuæ. Proni in terrã incuruabunt sese tibi, & puluerẽ pedum tuorũ lingẽt: & scies quòd ego Iehoua, quia non pudefiẽt expectantes me. Nota distributionis *Omnis*, quã vtitur Psalmista, nõ solùm ad omnes status, & quasuis hominũ cõditiones, sed ad omnia indiuidua in humana natura referenda est. Hoc igitur fundamẽtum seu principium omnibus pijs in conspectu esse debet, quod est vt dixi, veluti consultatio quædam, ad quam fluctuantis animus confugiet, vt non succumbat tẽtationum varietate, sed inuictus potius persistat aduersus omnes tentationes quibus infestatur, & ad diffidentiam solicitatur.

Doctrina de fidei certitudine. Si caro aduersus te surrexerit, examina cor tuum, ac vide an vlla scintilla fidei ibi latitet, si senseris fidei scintillam, implora Spiritum Dei quò magis excitetur, atq; ita excitata fide aduersus carnẽ ex hac cõsultatione insurgito: Nulli expectantes Deum erubescent, (hoc est, apprehẽdẽtes promissiones Dei vera fide, et expectantes salutem vera fide, non frustrabuntur sua spe) Ergò expecto Deum, & certissimè statuo ipsius promissiones ratas fore, non igitur confundar.

Ad eundem modum in alijs tẽtationibus faciendum est, & præcipuè in agone mortis. Tunc enim omnium maximè praxis huius consultationis erit necessaria.

Confirmatio ab antithesi. Cęterum ne quis seipsum spectro fidei fallat, obseruanda est antithesis, quę fundamẽto fiduciæ opponitur, videlicet, *erubescent præuaricantes temere.* Ex hac enim antithesi per locum à contrarijs facilè mõstrari potest, vbi vera fides in corde habitet, & vbi spectrum fidei se tantùm in oculos ingerat. Nã duo genera hominum hîc notantur: quorum alij veram fidem habent, alij spectro fidei fascinãtur. Illi nõ erubescent: hi autem erubescẽt, id est, vana sua spe lactati confundentur. *Expectantes te non erubescẽt.* Hîc quum expectantes Deum & præuaricantes, opponuntur, debet obscurior pars per clariorẽ explicari, & ab ea veluti lucẽ mutuari. Quoniam igitur nõ est difficile iudicare, quinam dicantur præuaricantes, ex eo petemus definitionem eorum, qui verè Deũ expectant, & non pudefient. Sunt autẽ absq; omni dubio præuaricantes temere, qui cũ à Deo defecerunt, non verentur nec Deũ, nec homines offendere, tametsi nullo dãno aut iniuria lacessiti. Est enim illis perinde siue bene siue malè faciũt, adeò securẽ sine sensu peccati, & iudicij Dei viuũt. *Præuaricantes temere, qui.* Verbũ Hebraicũ Habogedim à veste sumptũ videtur, quę facilè induitur & exuitur. Vt igitur vestis qua quis vtitur facilè exuitur, ita illi temere exuũt fidẽ erga Deũ, & amicitiam erga homines, vt quẽ antè amarunt, iam sine

cauſa, id eſt, nulla laceſſiti iniuria odio proſequantur. hoc ſenſu videtur Ieremias vſus hoc verbo Threnorum. 1. 1. vbi ita ait, Omnes amici eius ſpreuerunt eam, & facti ſunt ei in inimicos. In Hebræo eſt Bagedu, quod verbũ, vt dixi, à veſte ſumptũ eſt, ac ſi diceret Propheta: qui prius vſi ſunt amicitia Ieruſalẽ, iam eam amicitiam exuerunt, poſtquã Ieruſalẽ victa ab hoſtibus iacet, & calamitatib⁹ plurimis obruitur. *Præuaricantes* igitur temere erunt qui ſciẽtes & volentes peccant, viuuntq; ſine pœnitentia. Hos dicit Propheta confundi ſeu pudefieri, quod ſanè mirum non eſt, quia ſpectrum fidei tantũ habẽt, & nõ viuam fidem. Viua enim fides nullo modo ſtare poteſt cum mala conſcientia. Repulſa enim conſciẽtia, vt Paulus loquitur, naufragium fidei fit.

Impiorũ hypotypoſis.

Eſt igitur firma demõſtratio in Theologia, Quorumcunque opera ſunt impia & mala, illi quoq; impij, mali, & vacui fide ſunt. Opera Neronis ſunt impia & mala. Ergò Nero impius & mal⁹ fidéq; vacu⁹ eſt. Nõ enim ſufficit oris profeſſio, niſi facta reſpondent verbis. Nam ad Titiũ ſcribit Paulus: Deũ profitẽtur ſe ſcire, ſed factis negãt, cũ ſint abominabiles & immorigeri, & ad omne opus bonũ reprobi. Ex his igitur manifeſtũ eſt, quinã dicantur præuaricantes temere, quib⁹ opponũtur *expectãtes Dominum*, vt qui nõ præuaricẽtur temere, id eſt, qui tales ſunt, vt à Deo nõ deficiant, nec ſciẽtes nec volentes peccẽt, ſed retineant fidẽ & bonam conſcientiã, peccatũ fugiant, & habeãt perpetuò proæreſin rectè benéq; agendi, ne vel Deũ quẽ timẽt offendãt, vel homines lædant, quos vt mẽbra corporis eiuſdẽ cõplectuntur. Qui huiuſmodi ſunt, habent verã & viuã fidem, quorum ſpes non cõfundet. de hiſce Pſa. 130. 7. loquitur cùm inquit: Expectet Iſrael Dominũ, quia cum Domino eſt miſericordia, & multa apud eũ redemptio. Hi ergò ſoli poſſunt ſubſumere ſub principio dato: Nulli expectantes Dominũ fruſtrabuntur ſua ſpe: Ego Dauid expecto Deũ. Ergò nequaquã fruſtrabor mea ſpe. Precatur⁹ igitur Deũ adhibeat hãc regulam, qua nulla certior eſſe poteſt: Si odis peccatum, ſi confugis ad miſericordiã, ſi habes προαίρεσιν rectè faciendi, ſi propoſitũ peccandi in animo nullũ remanet, viuã fidẽ habes, & potes audacter in Chriſto ex hoc principio aduerſus Satanã, mundum & carnem concludere: Expectantes Deũ non confundentur, Ego expecto Deũ. Ergò nõ confundar. Cõtrà autẽ ſi non tangeris ſenſu peccati, ſi propoſitum habes peccandi, ſpectrũ tantũ habes fidei. Quare fruſtra fundamento hoc niteris, quia inter præuaricantes cẽſeris, quorũ oratio eſt abominatio corã Deo. Præuaricantibus Deũ temere, adiungo hypocritas, quorũ vita etſi videtur ſancta, & mores inculpati, tamen quia ſuis virtutibus fidũt, & collocãt ſalutis fiduciam in meritis, à via recta errant, ac ſpoliãt Chriſtum debito honore, quare & illorũ preces ſunt irritæ. De his lege 6. caput Matthæi.

Opera fidei aut infidelitatis ſunt certa teſtimonia.

Expectantes Deũ.

Conſolatio & doctrina.

Correctio.

Hactenus de prima parte Pſalmi diximus, iã breuiter doctrinas ſeu locos huius capitis notabimus. Sunt autem hi loci præcipui.

Epilogus, & præcipui loci 1. partis.

Primus, ad quem precibus ſit confugiendũ, nẽpe ad Deũ ipſum, cui ſoli inuocationis cultus debetur.

Secundus, definitio piæ orationis, videlicet quòd ſit eleuatio animæ ad Deum ex fiducia promiſſionum diuinarum.

Tertius, quòd verè Deus exaudiat inuocantes iuxta ſuas promiſſiones.

Quartus, quòd illi ſoli orare rectè poſſint, qui agũt pœnitentiam, & abiecerunt propoſitum peccandi.

Quintus, quòd hypocritæ & criminoſi orare non poſſint.

SECVNDA PARS pſalmi.

4 *VIAS tuas Domine demonſtra mihi, ſemitas tuas doce me.*

5 *Dirigi me in veritate tua, & doce me: quoniam tu es Deus ſalutis meæ, te expecto tota die.*

6 *Reminiſcere miſerationum tuarum Domine, & miſericordiarum tuarum, quoniam à ſeculo ſunt.*

7 *Delicta iuuentutis meæ & tranſgreſſiones meas ne memineris, ſecundum miſericordiam tuam memento mei tu propter bonitatem tuam Domine.*

HÆc ſecunda Pſalmi pars precatio eſt ardẽtiſſima. Vt enim in prima parte præparauit ſe ad precandũ Dauid, cõcepta in Deũ fiducia, ex promiſſionibus diuinis: Ita in hac ſecũda parte ardẽtiſſimè precatur ſe à Deo doceri, dirigi, & ſibi ignoſci, idq; non ſua ob merita, ſed ob Dei miſericordiam quæ perpetuò durat: hæc precationis ſumma eſt. Nunc altius ſingula perpendamus.

Summa ſecundæ partis.

Primùm dicit, *vias tuas Domine demonſtra mihi*, vel ad verbum ex Hebræo: *vias tuas notas mihi fac*, vel *fac me ſcire vias tuas*. Vt autem quæ ſint viæ Dei planius intelligatur, vſus huius vocis, viæ, in ſcripturis nobis explicandus eſt. Via igitur propriè eſt qua itur de loco in locum: hinc metaphoricè transfertur vocabulum, vt via ſit vitæ ratio, inſtitutũ, & mos actionũ, ex quo natæ ſunt hæ loquendi formulæ: via hominis, via Dei, via mortis, via vitæ, via iuſtorum, via peccatorũ. Hæc etſi facilima ſunt obſeruata metaphora, tamen placet ea fuſius declarare, ac primũ de via hominis, & deinde de vijs Domini dicemus.

Verſiculi quarti expoſitio.

Via quid.

1. Via hominis.

Via hominis in genere eſt ratio inſtitutióq; vitæ hominis quam viuit, vnde omnes à die natiuitatis ad extremũ vſque ad viatores, hoſpites, & peregrini dicimur, & dicitur via propter terminũ à quo, medium, & terminũ ad quem. Nam hac via itur ab hac vita per actiones vel ad mortem, vel vitam. Si malæ ſunt actiones, per eas itur ad mortem, ſi piæ, ad vitam. Non quòd opera & actiones noſtræ mereãtur vitam, ſed quia ſunt via vitæ, ſeu, vt Bernhardus loquitur, *Opera noſtra non ſunt cauſa regnandi, ſed via regni.* Fulgentius hoc modo: *Vita hominis via eius, qui malè viuit, viam tenet erroris, qui bene viuit, viam graditur veritatis.* Hinc patet quòd via hominis ſit duplex, vna vitæ, altera mortis: illa iuſtorũ, hæc peccatorum à Dauide appellatur.

Iuſtorum via duplex eſt, vna fidei, altera obedientiæ. Fidei via Chriſtus eſt, quæ ſola ſubducit homines in cœlũ. huc illud Chriſti: Ego ſum via, veritas, & vita: qui ergo in Chriſto per fidẽ manet, nõ aberrat, quia in via eſt: nõ fallitur, quia in veritate eſt: nõ moritur, quia in vita eſt. Et Cyrillus, *Via ſancta & pura qua itur ad ſupremam ciuitatem Chriſtus eſt.* Obedientiæ via eſt conformatio vitæ hominis ad voluntatem Dei iuxta ipſius voluntatẽ, quantũ id quidem in hac naturæ imbecillitate fieri poteſt. hinc ſũt hæc ſcripturæ dicta: In præceptis meis ambulate. Et: Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini: hoc eſt, qui hanc viuũt vitã, ea faciunt, quæ doctrina cœleſtis præcipit atque mandat. Et reuerti & auerti: vt reuertimini ad me. Reuertatur vnuſquiſq; à via

2. Via iuſtorum.

ſua

ſua mala,& auertatur à via ſua impia. Hæc iuſtorum via & hominis dicitur & Dei, hominis quidem quatenus in ea ambulat,Dei verò quatenus à Deo præcepta eſt eique placet.

2.Peccatorum via.

Peccatorum via carnis via dicitur, cùm ex diffidẽtia homo malè viuit cõtra voluntatem Dei.Hęc via multis verbis deſcribitur ad Rõ.1.& 2.Pſa.14.ad Ephe.4.ad Gal.5.& aliis multis ſcripturæ locis, quos breuitatis gratia prætereo,& tantùm annotabo viarum peccatorum ordines,qui ſunt tres: quorum ſinguli habent 4.gradus.

Viæ peccatorũ tres ordines & 4. gradus vnius cuiuſq; ordinis.

In primo ordine ſunt hi gradus: Cogitatio rei illicitæ.2.affectus cogitatione irritatus. 3. cõſenſus ab affectu exortus.4.actio conſentientis.

In ſecundo ordine eſt 1.mala conſcientia, quæ ſequitur actionem prauam,vt fumus incendium.2.cõtẽptus Dei,quo ipſius maieſtas nihili fit.3. Idolatria ſeu Epicuriſmus, contẽptus Dei iuſtiſſima pœna. 4.vniuerſalis iniuſtitia, qua fit vt homines præcipites ruant tanquàm phrenetici in omnia flagitia aduerſus Deum,aduerſus homines, & aduerſus hominis dignitatem.

In tertio ordine 1.eſt mens reproba, quæ peruerſo iudicio de omnibus rebus iudicat,atque adeò omnem religionẽ in dubium vocat,vt legimus de Pontifice Romano Paulo Quarto.2.Mentem reprobam ſequitur ἀπαλγησία ſeu dedolẽtia, videlicet cùm homini,vt Paulus loquitur,cauterio reſecatur conſciẽtia. 3. Hanc ἀπαλγησίαν ſequitur finalis impœnitentia.4.huius fructus in agone mortis eſt deſperatio: qua nihil triſtius,nihil acerbius cogitari poteſt, atq; hæ ſunt viæ peccatorum,quæ deducunt homines ad æternos cruciatus.

Iam per antitheſin ordines viarum iuſtorum,eorumque gradus ordinemus.

Viæ iuſtorum ord. & gradus oppoſiti.

In primo ordine erunt,1. pia cogitatio. 2. affectus cogitationi reſpondens.3.cõſenſus voluntatis pius 4.actio cõgruens cũ cogitatione,affectu,& cõſenſu.

In ſecundo ordine erunt.1.bona conſcientia dulciſsima ſenectutis nutrix(vt ait Pindarus)2.ardẽtior amor Dei.3.purus cultus Dei. 4. vniuerſalis iuſtitia, qua in omnibus ſtudet rectè piéque agere.

In tertio ordine erunt.1.mens rectè docta,& quotidie creſcens in ſapientia & prudentia ſpirituali. 2. dolor ob quẽlibet vel minimũ lapſum per ignorantiã &infirmitatẽ cõmiſſum.3.perpetuum ſanctitatis ſtudiũ.4.gaudiũ ſpiritus inenarrabile, quo in Deo pius acquieſcit,& certò expectat finem fidei, qui eſt ſalus animarũ.Hæ ſunt iuſtorum viæ, & beati qui ambulãt in iis.Quicunq. ergo ſalutis ſuæ cogitatione tangitur,relinquat viã mortis,& quærat viã vitæ per Ieſum Chriſtum,nec ob peccata cõmiſſa deſperet,nã ſcriptũ eſt Eze.33.12.Impietas impij non nocebit ei in quacũq. die cõuerſus fuerit ab impietate ſua.

Hinc etiã intelligi põt cur via interdũ pro quauis ſecta,vocatione,more,conſuetudine,conſtituto accipiatur,quemadmodum in actis Apoſtolicis videre eſt.

Placet & hoc annotare, quòd Theologi diſtinguant viam à ſemita.Per viam quidem mandata ea peragenda intelligentes,quæ vniuerſo generi mortalium data ſunt, qualia ſunt ea quæ in Decalogo præcipiuntur. Per ſemitam verò quæ huic vel illi perſonę ex officij conditione præcipiuntur.

4.Viæ Domini. Triplex vocis ſignificatio.

Viæ Domini non vno modo accipiuntur,nã inter dũ præcepta & promiſſiones Dei,viæ Domini dicuntur,vt in præſenti Pſalmo,Vias tuas Domine fac me ſcire. Item,Fac me viare in veritate tua. Interdum affectus Dei, voluntatem & morem agendi ſignificant, vt cùm hîc dicitur: Vniuerſæ viæ Domini miſericordia & veritas.Itẽ Pſal.145.17. Iuſtus eſt Dominus in omnib.viis ſuis,& miſericors in omnibus operib.ſuis. Interdũ cõformationem vitæ hominis iuxta volũtatem Dei,quæ in ipſius verbo nobis cõmendatur,vt cùm dicitur Gen.18.19.Scio ꝙ præcepturus ſis filiis tuis vt cuſtodiãt vias Domini, & faciant iudiciũ & miſericordiã.Hoc pacto in hominibus piis viæ Domini ſunt fides,ſpes,charitas,patiẽtia,iuſtitia,miſericordia,veritas , & aliæ virtutes ex fide & timore Dei manantes,quæ vt præcipiuntur à Deo,ita illi ſummè placent.

Quid hîc ſint viæ Domini. Preces repetitæ.

His de vſu vocabuli breuiter indicatis redeamus ad textum. *Vias tuas*(inquit) *Domine demonſtra mihi.* hîc viæ Domini ſignificant promiſſiones &mandata Domini, quæ requirunt fidem & obedientiam. Nam ſcire promiſſiones,& tenere mãdata ſine fide & obedientiæ ſtudio, obligat hominem ad maiora ſupplicia,iuxta illud Domini dictũ, Seruus ſciẽs voluntatem Domini, & non faciens vapulabit plagis multis.Quare cùm petit Dauid inſtrui in viis Domini,ſimul petit fidem & præſtandi facultatem.

Ad quid referãtur.

Porro cùm ter eandem precationẽ repetit, licet diuerſis verbis,neceſſe eſt magnas huius precationis cauſas ſubeſſe. Primùm enim dicit: *Vias tuas Domine demonſtra mihi:* deinde: *Semitas tuas doce me.* Tum: *Dirige me in veritate tua,& doce me.* Quæ omnia eandem omninò ſententiam habent,&referri debent ad tres primas petitiones Dominicæ orationis.Nam nomẽ Dei ſãctificatur efficaci noticia Dei. Regno Dei per fidem aggregamur: & obedientiæ ſtudio voluntati Dei reſpondere conamur. Efficax autem notitia ſignificatur vocabulo veritatis.Nã Hebreis verba notitiæ per ſynecdochẽ ſæpe ſimul ſignificãt affectus ſequentes notitiã.hinc eſt ꝙ *Emeth* , quo verbo hîc vtitur Dauid,ſignificet non tantùm verbum Dei verum & immotũ, & promiſsiones gratiæ certiſſimas, verumetiam firmum aſſenſum verbi, & promiſſionum diuinarũ,fidẽ,cum qua fide coniuncta eſt obediẽtia erga Deum cum bono propoſito. Opponitur proinde veritas nõ ſolùm opinionib. & mendaciis omniũ hominum & diabolorum, verumetiã hypocriſi cùm fidei tum operum.Is proinde dirigitur in veritate Dei,cui certo perſuaſum eſt de infallibili veritate verbi Dei,cuíque ex fide hoc vnicũ in votis eſt vt ſuã vitam & mores ad regulam veritatis componat,creſcátq; quotidie in omni cognitione & ſenſu.

Cauſæ huius repetionis.

1.Cognitionis miſeriæ humanæ neceſſitas.

Quæ ſunt cauſæ huius ardentiſſimæ precationis toties iteratæ?Etſi multæ huius rei cauſæ ſunt,tamẽ nos tres potiſſimum notabimus. harum prima eſt: homo ſuo carnali iudicio relict*, nihil rectè iudicat de Deo:nihil certi nouit de voluntate Dei,ſed inſtar arundinis nunc huc,nũc illuc opinionib.impellitur, id quod ſatis oſtendũt furores plurimarũ ſectarũ,& hæreticorũ.Homo enim ψυχικὸς nõ percipit ea quæ ſunt Spiritus Dei.Vt igitur non circũferamur quouis vento doctrinę,& agitemur variis opinionib.opus eſt nobis doctrina cœleſti,quæ ſola omni errore caret,quæ ſola nos ducit ad ſacrarium Dei,vbi & ipſum Deũ & ipſius volũtatẽ cognoſcamus. Secũda cauſa eſt,vt teſtetur Dauid opus eſſe in Eccleſia voce docentiũ & magiſterio Spiritus ſancti,qui ad externam verbi prædicationẽ efficax eſt. Nã cùm homo voce docetur externa, & Spiritus ſanctus doctrinã in corde efficacem facit , Theodidactos dicitur. Nõ vult ergo Dauid vt more Enthuſiaſtarũ & Anabaptiſtarum quæramus reuelationes extra verbum, quaſi illi cenſendi eſſent Theodidacti,qui contẽpto miniſterio verbi per afflatus neſcio quos furere videatur.Tertia cauſa eſt neceſſitas. Nam vt ſolæ viæ

2. Neceſſitas miniſterij.

3.Verbi Dei neceſ ſitas.

Domini, quæ monſtrantur in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis, ſunt viæ ad vitam & ſalutem: ita ſine noticia harum viarum rectâ properant homines per viam erroris ad certiſſimum interitum.

Doctrina.

Hinc ergò patet & quo in loco habere nos oporteat miniſterium verbi, & quo affectu erga eos deceat nos eſſe præditos, qui has vias in ſcholis & templis monſtrant, & qua animi prõptitudine par ſit vt verbum Dei audiamus, ſine quo vias Domini ignorare neceſſe eſt. Hoc proinde Dauidis exẽplum meritò monere deberet nõ ſolùm reges & principes, vt & ipſi peterent ſe doceri vias Domini, & conſeruari puritatẽ doctrinæ in ſcholis & in tẽplis, verũetiã patresfamiliâs omnes, vt hanc curã potiſſimùm haberẽt, vt ſui liberi in viis Domini rectè inſtituerentur, ac vitam ſuam ad normã viarum Domini formarẽt.

Quinti verſiculi explicatio.

Sequitur ratio petitionis: *Quoniam tu es Deus ſalutis meæ, te expectaui omni die.* Hæc ratio petitionis ſumpta eſt à fine ſpei, quæ ex noticia viarum Domini & promiſsionum diuinarũ naſcitur: & habet ſcopum ſalutem, cuius autorem Deum agnoſcit. Nam Deus ſalutis meæ, nihil aliud eſt, quàm Deus qui eſt author & dator ſalutis meæ, ſiue Deus ſaluator me⁹. Quid ſignificetur expectandi vocabulo ſupra in prima parte Pſalmi dictũ eſt, videlicet quòd expectatio ſit certa fiducia diuinarum promiſſionum, quæ fiducia nota piorum eſt, & habet ſemper coniunctum propoſitum piè rectéque agẽdi. Per ſalutem hîc intelligit tum ſalutem corporis, tum æternam animæ & corporis ſalutem, qua nequaquàm fruſtrabuntur qui promiſſionis fidem vſque ad finem retinent.

Salus quid.

Huius collatio cum dãnatione.

Huius ſalutis collatio cum damnatione, in quam iuſto Dei iudicio omnes non conuerſi incurrent, vt meritò in nobis excitare deberet amorẽ verbi Dei, fidem, patientiã, dilectionem Dei & proximi atque alias virtutes, ita contrà, impios aut ad pœnitentiam impellere deberet, qua redirẽt à ſuis viis peruerſis, aut metũ impendẽtis iuſtiſsimi iudicij ipſis incuteret. Nã vt finis fidei & obediẽtiæ ex fide præſtitę eſt benedictio Dei ſalúſq; animæ & corpori, ita diffidẽtiæ & inobediẽtiæ ex ea natę finis eſt maledictio, & ad æternã mortem condẽnatio, quæ ſanè mors non erit ſenſus expers & priuatio vitę naturę, quod haud dubiè omnes impij optarẽt, ſed eſt perpetuus animę & corporis cruciatus, & priuatio vitæ, gratiæ & glorię beatorũ, quæ eſt Deus ipſe. vnde Auguſtinus: *Sicut vita corporis anima eſt, ita vita animæ Deus eſt. Sicut corpus exſpirat dũ amittit animam, ſic anima exſpirat dũ amittit Deũ. Deus amiſſus mors animæ, anima amiſſa mors corporis.* hinc ergo manifeſtum eſt, quanta cura ſalutis conſequendæ hominibus eſſe deberet.

Sexti verſiculi expoſitio.

Sextus verſus exordium cõſolatorium habet petitionis remiſsionis peccatorũ, quæ ſequitur in ſeptimo. Exordiolum eſt: *Reminiſcere miſerationũ tuarũ Domine, & miſericordiarũ tuarum quæ à ſeculo ſunt.* Hîc rurſus fundamentũ fiduciæ ſternit, vnde erigitur inter precandum animus. nã ex cogitatione miſericordiæ Dei concipitur fides, & confirmatur fiducia remiſſionis peccatorũ, cùm ait: *quæ à ſeculo ſunt*, ſenſus eſt, vt exprimitur Pſal. 103. 17. Miſericordia Domini ab æterno vſq; ad æternum ſuper timentes eũ. Extendit enim ſe miſericordia Dei ad omnes omnium ætatum homines, ſeu vt Canticum virginis habet, in progenies progenierum, ſcilicet eorum, qui timent Deũ, & ad ipſum confugiunt vera fide. Quare nõ eſt ꝙ quiſquã ſe de eorum numero eximat, quos Deus decreuit ſaluare, ſed potius ſe includat in vniuerſalẽ promiſsionem miſericordiæ, qua Deus omnes, vt Syracides loquitur, cõplectitur homines, neq; quiſquam eſt qui non ſit expertus argumenta bonitatis

Miſericordiæ Dei à ſeculo ſunt.

Dei erga ſe, vnde Iob non exiguam in ſua calamitate conſolationẽ habet: Manus, inquit, tuæ finxerũt me, & fecerũt me omni ex parte, & diſperdis me? &c. Etſi autẽ Iob in maximo luctu fuit, & horrendis tentationib. concutiebatur eius animus, tamen recolens priora beneficia Dei ſibi præſtita ſuſtentat ſe, & paulatim in eo præteritorũ beneficiorum cogitatione creſcit fides. Ad eũdem modũ & nos reuocemus in memoriã Dei priſca beneficia, & præcipuè ꝙ nobis in lucẽ editis per baptiſmũ obſignauerit gratiã & miſericordiã, à quo fœdere non recedet ſeruata conditione, ex parte hominũ, quam pactio requirit. quia perfectè bonus eſt. Nã πᾶν ἀγαθὸν ἴσην ἔχει φύσιν, id eſt, Omne bonum æqualem naturã habet. Proinde hęc firmiſsima demonſtratio eſt de fauore Dei & beneuolentia erga nos. Hactenus mihi Deus multa temporalia & ſpiritualia contulit beneficia. Igitur etiã in poſterum mihi benefaciet. Hęc cõcluſio fidei eſt: qui autem fide carent, ſuapte culpa pereunt. Nam vt Deus miſericors eſt erga omnes fideles, ita iuſtus iudex omnium impiorum erit.

Doctrina.

De Dei reminiſcentia.

Porrò cùm petit vt Deus reminiſcatur ἀνθρωποπάθεια eſt. Deus enim reuera omnium pręteritorum, præſentiũ, & futurorũ perfectiſſimam habet noticiã, adeò vt nullius obliuiſci poſſit, cùm omnia ſint nuda & aperta corã oculis eius. Verùm hac forma loquẽdi vſus eſt Dauid propter homines, qui putabãt Deũ oblitũ fuiſſe ꝓmiſſionũ, quas Dauidi de regno fecerat. Poſſumus ẽt dicere metalepſin eſſe, qua antecedẽs pro cõſequẽte ponitur. Vt enim nouiſſe ꝓ approbare, ita reminiſci pro curã gerere, tueri, & ſcđm miſericordiã cõſeruare atque adeò ſaluator ponitur.

Septimi verſiculi explicatio. Petitio gratiæ.

Petitio remiſſionis peccatorum ſequitur: *Delicta iuuentutis meæ, & tranſgreſſiones meas ne memineris*, hoc eſt, Ignoſce peccatis meis cùm originali, tum actualibus omnibus. Vt autẽ recordari peccatorum eſt ea imputare & punire: Ita nõ recordari, ſeu nõ meminiſſe eſt peccata delere, tegere, & cõdonare. Sic Dominus apud Eſaiã loquitur cap. 43. 25. Ego ego ſum ipſe qui deleo præuaricationes tuas propter me, & peccatorũ tuorũ nõ recordabor. Hîc delere peccata & recordari peccatorũ opponuntur, vnde colligitur ꝙ non recordari ſeu meminiſſe accipiatur per metalepſin pro delere & cõdonare peccatũ. Meminit autẽ hîc Dauid dupliciũ peccatorũ: alia iuuẽtutis delicta nominat, alia appellat trãſgreſſiones. Differunt autẽ hæc cauſis efficientibus potiſſimùm. Nã delicta ab ignorantia & infirmitate proficiſcuntur, ſub quo genere originale colloco, vtpote fontem aliorũ. Trãſgreſſiones ſunt peccata quæ ſcientes & volentes cõmittimus. Etſi autẽ vtrũq; genus ſua natura obligat ad pœnã, tamen permagnum eſt diſcrimen. Delicta enim ſeu peccata ignorantiæ & infirmitatis nec fidẽ extinguunt, nec ſpiritũ ſanctum excutiunt, nec conſcientiã vaſtant in renatis, quẽadmodum ea peccata faciunt quæ ſcientes & volentes cõmittimus. Hinc eſt ꝙ Paulus aliud peccatum regnans appellat, aliud non regnãs, ſed domitũ & veluti fręno ſpiritus ſubiectum. Ne regnet, inquit, peccatum in mortali veſtro corpore, vt obediatis peccato in cupiditatib. corporis. Eſt ergò regnans peccatũ, cùm volũtas hominis ſe ſubmittit peccato ad obediendũ concupiſcentiis corporis. Nõ regnans autẽ, quãdo voluntas hominis opponit ſe imperio peccati, & non obtẽperat cõcupiſcẽtiis corporis, ſed reluctatur per ſpiritũ fidei. Etſi autẽ omne peccatũ volũtariũ regnãs dicitur tamẽ tria ſunt peccatorũ genera, quę per excellẽtiã peccata dici poſſunt, de quibus Sapiens in hãc ſentẽtiã loquitur, Eccl. 23. 21. Duo ſũt hominũ genera quæ peccata multiplicãt. Tertiũ etiã quod irã importat.

Duplicia peccata.

1. Infirmitatis.

2. Contumaciæ.

Alia nomina.

Tria peccatorum regnãtiũ genera.

Anima

Anima æſtuans tanquam ardens ignis, qui non ex-
tinguitur donec abſumatur: homo ſcortator in cor-
pore carnis ſuæ non conquieſcit donec ignẽ accen-
derit:quiuis ciuibus ſuauis eſt homini ſcortatori,nõ
ceſſabit donec intereat:tũ thori ſui homo temera-
tor ſic animo ſecũ cogitans,quis me videt ? tenebris
circũſeptus ſum,parietib⁹ occultus, nec quiſquã me
videt.quidnã metuã? peccata mea non curat altiſſi-
mus.Hîc Sapiẽs tria dominantiũ peccatorũ genera
recitat, Primi generis ſunt prauæ animi cupiditates
æſtuantes,vt ira,odiũ,auaritia,ambitio,& cæteræ im
moderatę affectiones,quę in animo hominis veluti
in fornace accenſæ ſunt.Secundi generis ſunt libidi
nes omnes cõſuetæ extra cõiugiũ, quæ indies ma
gis magiſq; veluti flãma quædã exardeſcunt. Tertij
generis eſt eorum qui declinant à thoro legitimo,&
ſe ad alienas conuertunt.Hæc tria dominantiũ pec-
catorũ genera cũ cõparantur igni & incẽdio ſeu flã
mæ ardenti, nequaquã extingui poſſunt, niſi verbo
Dei & Spiritu ſancto reprimantur.

Locus de odio peccati.

Porrò vt mai⁹ in nobis excitetur peccati odiũ,duo
hîc aſcribã.Primũ ex Paulo cauſas peccatorũ anno-
tabo,quo prudẽtius medicina adhiberi poſſit.Dein
de,quę mala in peccati ratione cõcurrunt indicabo,
vt horum malorum cogitatione à peccando magis
abſterreamur.

I. Cauſa peccatorũ quinque.

Cauſæ peccatorũ ad Ephe.2.1.&c. hiſce verbis e-
numerat Paulus:Et vos cõuiuificauit qui eratis mor
tui in delictis & peccatis, in quibus aliquando am-
bulaſtis ſecundum ſeculum mundi huius,ſecundum
principem poteſtatem aeris ſpiritus nũc operãtis in
filiis cõtumaciæ, in quibus & nos omnes verſati ſu-
mus aliquando,in cõcupiſcentiis carnis noſtræ, fa-
cientes voluntatem carnis & cogitationũ. In hiſce
Pauli verbis,ſi ea diligentius examinauerimus,habe
mus cauſas peccatorum omnium graſſantiũ in hac
vita,quas iuxta conſecutionis ordinem digeram.

1. Carnis concupiſcentia.

Prima igitur peccatorum cauſa eſt ἐπιθυμία σαρκός,
id eſt,carnis concupiſcentia, videlicet originalis &
paſsiua,quæ etiam peccatum Originale dicitur.hęc
omnis mali prima radix eſt, & omnium viciorum
mater fœcundiſſima.

2. Carnis ratiocinatio.

Secunda cauſa eſt διάνοια τῆς σαρκός,hoc eſt,vicioſę
naturæ praua cogitatio & ratiocinatio, videlicet cũ
ea quę carni placẽt,ratiocinamur ex cupiditatis prin
cipiis contra rectæ rationis dictamen. Nã cùm δια-
νοητικὴ facultas ſumit ſibi hoc principium monſtratũ
ab innata cõcupiſcentia:Quę delectãt,quæq; naturę
ſuauia ſunt,ſunt expetẽda & ſectãda: homo miſerè
deceptus in omnia voluptatũ genera veluti pręcipi-
tatur,nihil, aut parũ cogitans de hominis excellẽtia
& dignitate,ſed fœdè ſe infra viliſſimas beſtias abii-
ciẽs:hinc Epicuri ſchola initiũ cœpit, quæ vtinã nõ
plures haberet diſcipulos quàm Chriſti ſchola. Etſi
autẽ fuerunt Philoſophi excellẽtes,vt Socrates,Pla-
to,Ariſtoles,Plutarchus,& alij plurimi,qui ſcholam
Epicuri condemnarunt,tamen parũ effecerunt,quia
nec originẽ,nec remediũ mali humanę naturę innati
nouerunt. Multi quidẽ ex ſcintillis hominib.inſitis
de honeſtis & turpibus nouerunt,ꝙ illa his ſint præ-
ferenda, tamen euentus docuit quàm miſerè dece-
pti ſint.Nã nemo inter eos Philoſophos fuit,qui nõ
aliquo ſingulari flagitio fuerit conſpurcatus.

3. Voluntas carnis

Tertia cauſa eſt θέλημα τῆς σαρκός, id eſt, voluntas
carnis,hoc eſt,προαίρεσις & cõſenſus,in ea,quę τὸ δια-
νοητικὸν concludit ex concupiſcentiæ principiis. hæc
voluntas conſummatio peccati eſt.atq; ita videmus
quomodo ſe habeãt in peccati ratione partes animæ
διανοητικὴ & ὀρεκτική:illa quidem vim cogitãdi & ratio-
cinãdi habet, ſed propter cõcupiſcentiã innatã cęca
& ignara eſt,donec à Domino illuminetur, ac do-
ceatur:hęc in appetẽdo poſita eſt,ſed propter origi-
nale malũ,eſt immoderata & diſſoluta,niſi à Domi-
no regatur & cõtineatur.Quia autẽ ex his duabus fa-
cultatib.peccata omnia manãt,Sapiẽs meritò preca-
tur in hũc modũ,Eccl.23.2. Quis caſtigationẽ cogi-
tationi meæ adhibeat, & cordi meo ſapiẽtẽ inſtitu-
tionẽ,ne ignorantiæ meæ multiplicẽtur, & peccata
mea pernicioſam acceſſionẽ faciãt?Quòd autẽ caſti-
gationẽ cogitationi adhiberi cupit Sapiens,ratio eſt
quia hanc primã actualis peccati cauſam agentẽ a-
gnoſcit. Deinde quia homo non poteſt facilius ſei-
pſum cognoſcere,quã ex cogitatione propria,& ſui
animi cõſciẽtia, hinc eſt ꝙ in alio loco Sapiẽs dicit,
Eccl.27.5.6. Quẽadmodum ſortes in excuſſo cribro
remanẽt:ita ſpurcitia hominis in cogitatione ipſius.
Fornax probat vaſa figuli, homo verò in cogitatio-
ne probabitur.

4. ſeculũ mundi huius.

Quarta cauſa αἰὼν τοῦ κόσμου τούτου ſeculũ mundi hui⁹,
hoc eſt,mores hominũ ſceleratiſſimi. Nihil enim ma
gis mouet quã multorũ exẽpla,præſertim in deterio
rẽ partẽ. Vnde rectè ab Agapeto dictũ eſt: ἡ κακὴ συ-
νήθεια πονηρίας νομή, hoc eſt, mala conſuetudo malitiæ
pabulum eſt.

5. Princeps aeris

Quinta eſt princeps aeris, qui & multas occaſio-
nes & multa ſcandala obiicit hominibus,vt eos præ
cipitet in foueam exitij.

II. Mala, quæ in peccati ratione concurrunt.

Has cauſas cùm pij cogitant, armabunt ſe ſpiri-
tualibus armis aduerſus mundũ,carnẽ,& Sathanã,&
ſimul cogitabunt quãta mala peccatũ,præſertim vo
luntariũ ſecũ adferat,quæ cogitatio nõ parũ facit ad
retinẽdos homines in timore Dei. Etſi autẽ profun
diſsimum pelagus malorum in peccatis exiſtit, ta-
men ea ad quinq; Capita reuocare conabor.

1. Peccatũ hominis.

Primũ,Peccatũ hominis ſupra modũ diabolo,vt
pote eius autori,gratũ eſt,qui facit peccatũ, nõ ſolũ
facit voluntatẽ Diaboli,vt Chriſtus teſtatur,verũe-
tiã circumgeſtat characterẽ eius in ſignum defectio
nis à Deo, & obſequij erga Diabolum: qua re non
parũ delectatur Satan,qui vt Auguſtinus ait, *ſemper
praua docet, & turpibus gaudet.* Quantũ autẽ hoc ma-
lum ſit,quamq; indignũ homine ad Dei imaginẽ cõ
dito,nemo ſatis cogitare poteſt,nedũ verbis eloqui.

2. Dei maieſtas violata

Secundum cum primo coniunctum eſt, videlicet
ꝙ peccatum grauiſſimè Deum offendat, qui prohi-
bet,odit,& abominatur peccatũ.Nã homo per pec-
catum non ſolum proditoriè à Deo deficit, & eius
legẽ contẽnit, verumetiã nefariè ſe in caſtra hoſtis
Dei recipit, qua turpiſſima ingratitudine nihil tri-
ſtius eſſe poteſt,hanc ingratitudinẽ exaggerat Mo-
ſes Deut.32.15.cùm ita ait:Deum qui te genuit, de-
reliquiſti,& oblitus es Domini creatoris tui.

3. Hominis exitiũ

Tertium nocet cõmittenti. Primũ enim homo,
qui ſciens & volens peccat,gratiã quã habuit ante cõ
miſſum peccatũ, amittit, & quidquid vnquàm boni
fecit,in ſummã obliuionẽ venit apud Deũ. Ita enim
ait Ezechiel:Si auerterit ſe iuſtus à iuſtitia ſua,& fe-
cerit iniquitatẽ, omnes iuſtitiæ quas fecit obliuioni
tradentur. Deinde peccãdi cõſuetudo paulatim ex-
cæcat hominẽ,atque adeo ipſum ineſcat & decipit,
vt nec videat ꝙ rectum eſt, nec ſentiat hamũ Diabo
li,quo ad mortẽ trahitur. Nã falſa delectatione cupi
ditatẽ auget,& ſtulta ratiocinatione rationẽ euertit,
vt homo tandẽ fiat ſicut mulus & aſinus, in quibus
non eſt intellectus,& de peccato in peccatũ ruat, vt
ſequens peccatũ ſit antecedẽtis pœna. Rectiſſimè er
go monet Sapiens,Eccle.21.2.cũ inquit,tanquã à cõ
ſpectu ſerpentis fuge peccatũ, nã ſi propius acceſſe-
ris,mordebit te.Hoc dictum oſtẽdit quàm periculo
ſa & pernicioſa ſit peccandi conſuetudo & cõtinua-

nuatio. Nam cõparat peccatum venenatissimo serpenti, cuius morsus perniciẽ adferre potest. Proinde rectè Augustinus: Omnia seminaria voluptatis venenum puta. Et Bernhardus: *Experta voluptas libenter repetitur, repetita blanditur, consuetudo ligat, ratio sopitur, atq. ita ex consuetudine peccandi quodāmodo fit necessitas.* Vnde Salomõ, Prou. 1. 22. In iniquitate sua capitur impius, & funibus peccati sui constringetur Et quidẽ alius ait: Praua consuetudo est veluti lepra inueterata, quæ vix curari potest, adhæc quicquid facit vel domi vel foris, vel in politica aut Ecclesiastica, seu œconomica administratione homo peccatis indulgens, & ruens de peccato in peccatũ, est aut planè noxiũ, aut prorsus inutile. Queādmodũ Esaias cõparat opera impiorũ ouis aspidũ & telis aranearũ. Quid dicā de amarissimo fine hominis, qui malicio sè peccatis indulget, decedet enim ab hac vita mala cũ concupiscẽtia, qua pœna quid tristius esse potest? Et postea æternis suppliciis tradetur à iustissimo iudice. Vnde Archilochus ἓν δ᾽ ἐπίσαμαι μέγα τὸν κακῶς δρῶντα δεινοῖς ἀνταμείβεσθαι κακοῖς, hoc est, vnũ noui & illud quidẽ magnum, malefacta malefactori grauissimis compensatum iri malis.

4. Scandalum.

Quartũ, peccatũ sua contagione inficit etiā alios, vnde Medea dicit: Ingressus malarum fœminarum ad me etiam me deteriorem fecerunt. Vt enim qui pice contaminatus est, contaminat quicquid attigerit: ita homo malus & peccati pice sordidus, eos quibuscum conuersatur, fœdat.

5. Abominatio peccati.

Quintum peccatum in se abominabile est, quia est imago Sathanæ, & turpe, quouis cœno & sterquilinio fœdius. Hinc Petrus peccatores porcis comparat, quia in peccato veluti in stercore fœdissimo volutantur. 2. Per. 2. 22.

Has causas, & hæc mala quæ secũ adfert peccatum cogitemus, nobisq; dictũ putemus, ꝙ Dominus sanato à se dicit Iohan. 5. 14. Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare, ne quid deterius tibi contingat. Vulnus enim iteratũ tardius sanatur, & Christus Lucæ 11. 26. ait de spiritu malo egresso ab homine, qui reuersus assumpsit secũ alios septẽ spiritus nequiores se, & facta sunt nouissima istius hominis peiora prioribus.

Ratio petitæ remissionis peccatorum.

Ratio petitionis remissionis peccatorũ sequitur, cũ ait: *Secundũ misericordiā tuā memento mei tu propter bonitatem tuā Domine.* Hæc ratio sumitur ab affectu Dei erga homines ipsum inuocantes: memẽto mei, inquit, hoc est, curam mei habe, tanquā pater filij, tuere, ignosce peccatis, quia misericors es & bonus hæ duæ virtutes, videlicet misericordia & bonitas sunt veluti radij quidā diuinæ essentiæ seu essentialis bonitatis Dei erga homines. Misericordia, Hebræis *Chesed*, est paternus affectus Dei erga homines, nā in genere significat στοργὴν illā pietatis, qua parentes naturaliter tanguntur erga liberos, & vicissim liberi erga parentes, hinc ad Deũ trāsfertur, & à Paulo dicitur φιλανθρωπία, cui⁹ effect⁹ bonitas est, hoc est, benignitas, quæ apud Paulum vocatur χρηστότης, videlicet cùm Deus ex storga paterna benefacit homini, ac eum benignè fouet.

Misericordia Dei.

Præcipui loci secũdæ partis.

Iā locos huius secundæ partis Psalmi assignemus.

Primus, Vias Domini, id est, voluntatẽ, promissiones, & mandata Domini rationis lumine cerni non posse. Nam si cernerentur lumine rationis, non peteret Dauid eas sibi monstrari diuinitus.

Secundus, Deum ipsum hominib. suas vias patefacere, & in iis homines deducere ne aberrent. Nā petitio ostẽsionis viarũ Domini nititur fide ꝓmissionis.

Tertius, Deũ eorũ qui in se sperant, saluatorẽ esse vnicũ. Nā cũ Deus dicitur Deus salutis, significatur quod iuxta regulam decreti sui salutem præstet.

Quartus, Misericordiā Dei nullis claudi ætatũ terminis, sed se extendere in omnes & super omnes omniũ ætatũ homines, qui ad ipsum in veritate cõfugiũt, hoc enĩ significatur cũ inquit: quę à seculo sunt.

Quintus, Deũ paratũ esse ad ignoscendũ omnibus iis, qui ex vera fide veniā petunt, apud Deũ enim nõ est προσωποληψία, vt enim erat paratus ad ignoscendũ Dauidi petenti: ita & aliis petentibus ignoscit.

Sextus, bonitati Dei accepta ferenda esse omnia cõmoda, quæ in hac vita & in futura nobis cõtingunt. Dauid enim hîc ad Deum vt fontem omnis bonitatis confugit.

Septimus, Deum non aliter affectum esse erga homines pœnitentes, quàm pius pater erga tenerrimā prolem affectus est, id quod hoc loco ex attributis Dei colligitur. Vnde monemur nostri officij, vt illum simili prosequamur storga.

TERTIA PARS PSALMI.

8 *Bonus & rectus Dominus propterea docebit peccatores in via.*

9 *Diriget afflictos in iudicio, docebit afflictos vias suas.*

10 *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas, & custodientibus testamentum eius, & testimonia eius.*

Summa tertiæ partis.

Hæc tertia Psalmi pars prædicat bonitatem & misericordiam Dei, vt eius cogitatione fides excitetur, & confirmetur animus precantis. Supra petiit Dauid sibi monstrari & ostendi vias Domini, petiit sibi ignosci: hîc à natura Dei rationem suæ precatio nis petit. Deus est bonus, ergo errantibus viam mõstrabit. Deus est misericors & verax in suis promissis, ergo pœnitentibus ignoscet, atq; hæc summa est huius partis Psalmi, iam propius singula aspiciamus.

Vers. octaui expositio. De bonitate Dei.

Primùm tribuit Deo duo Epitheta, cum inquit: *Bonus & rectus Dominus*: quorum prius causa, posterius effectus est. Bonus dicitur Deus essentia, perfectione, origine & causa. Essentia bon⁹ est Deus, quia est essentialis quædā bonitas. Perfectione bonus est, quia is solus absolutè est bonus. Origine bonus est quia est fons omnis bonitatis in creaturis. Causa deniq; bonus est, quia est causa omnis boni in natura, vt Plato rectè dicit. Est enim, vt idem ait, αἴτιος bonorũ omniũ, ἀναίτιος verò malorũ. Cùm autẽ Deus ita bonus sit, nihil potest ab eo proficisci nisi ꝙ bonũ est, malũ enim diuinæ naturæ aduersatur. Deinde *Rectus* dicitur, hoc est, non deflectens à recto in hanc vel in illam partem propter personā, sed constans iuxta regulā sui decreti æternā, quæ regula est, ꝙ vniuersaliter irascatur peccatis hominũ, vniuersaliter quoq; recipiat in gratiā pœnitentes, atq; ita seruat æqualitatẽ iuxta regulā absq. personarũ acceptione: Quod si nõ faceret, inæqualis esset, atq. adeo iniquus, & iniustus, quod sanè à bonitate eius alienissimum est. Rectè igitur Dauid ex eo ꝙ bonus sit & rectus infert: *propterea docebit peccatores in via*: hoc est, monstrabit peccatoribus viā rectā, quæ est via salutis. Nā qui verè bonus est & rectus, cupit alios sibi similes fieri. Cùm igitur Deus sit optimus & rectissimus, non potest aliter fieri, quàm vt omnia bona & recta esse velit, hinc est quod Deus suum verbum emittat in vniuersum orbem, quo verbo peccatoribus rectam salutis viam monstrat, quam si nõ ingrediuntur homines, suapte culpa pereunt, ingrati Deo, qui illis rectam viam monstrauit.

Quo sensu Deus dicitur rectus.

Illatio, seu consequens ex missimũ ex suprapositis.

Porrò

Applicatio.

Porrò vt distinguat Dauid inter peccatores contumaces & pœnitentes, applicat promissiones pœnitentibus hisce verbis: *Diriget afflictos in iudicio, docebit afflictos vias suas*, hoc est, quia Deus bonus est & rectus, suo more agit cum afflictis, id est, pœnitentibus, seu vt Christus loquitur, pauperibus spiritu, atque eos suas vias docebit reuocando eos ab errore ad veram scientiam salutis per remissionem peccatorum propter viscera misericordiæ suæ: atque ita posterior pars versus, interpretatio est prioris partis, seu definitio iudicij Dei in afflictos, hoc est, in pauperes spiritu, quos Christus pronunciat esse beatos, propterea quòd eorum sit regnum cœlorum. Sed quî fit quòd pauperes dicantur qui possident regnum cœlorum? Natura sua & sensus sunt pauperrimi. Gratia autem Dei sunt ditissimi, idque cùm propter fidem, qua in præsenti vita Christum possident, tùm propter spem quam habent de occupando promisso regno, quæ sanè spes nequaquam confundet eos. Vt autem de iudicio Dei hunc versum exponerem, & non de iudicio afflictorum, interpretatio addita me monuit.

Pij cur pauperes dicantur.

Locus, de iudicio.

Porrò vocis huius, iudicij, vsus in scripturis est varius, quem explicare facilius nobis erit, si primùm proponamus distinctionem à subiectis petitam, vt deinde membra distinctionis definitionibus illustremus.

1. Iudicium Dei quid.

Distinctio hæc sit: Iudicium aliud Dei dicitur, aliud hominis. Iudicium Dei propria & naturali, hoc est, prima significatione est sententia diuina, qua ipse Deus, vt iustissimus iudex, alios quidem vt sontes damnat & punit, alios verò vt insontes absoluit & liberat. In hoc iudicio causarum & non personarum ratio habetur: quare semper hoc iudicium iustissimum est. Iudicium Dei triplex esse inuenitur: aliud enim generale, aliud particulare, aliud finale dicitur: quod etiam vniuersale vocant.

Triplex.

Generale.

Generale iudicium Dei est, quòd Deus omnes homines propter peccatum primorum parentum subiecit morti & damnationi. Ab huius iudicij damnatoria sententia liberantur per Christum quotquot in ipsum crediderint, Rom. 5.8.9. &c.

Particulare.

Particulare in genere est constans sententię diuinæ in verbo reuelatæ executio, cùm in puniendo iustè, tùm in liberando misericorditer. Cùm ergò Deus punit Pharaonem, & liberat Mosen, vtrumq; iudicium Dei est: nam dum punit Pharaonem, exequitur suam sententiam, quam verbo reuelauit de pœna contumaciæ. Dum Mosen liberat, exequitur suam sententiam verbo reuelatam, videlicet quòd misericordia sua ornet & circumdet timentes se, seu, vt loquitur hîc Dauid, afflictos dirigat in iudicio suo, hoc est, doceat eos vias suas iuxta suam promissionem. Breuiter hoc iudicium Dei est mos agendi Deo familiaris & vsitatus iuxta ipsius verbum. Cùm igitur inuocantes afflictos exaudit, cùm oppressos liberat, cùm deducit ad inferos & reducit, cum Ecclesiam cruci subiicit, cùm expectat hostium pœnitentiam, breuiter cùm secundum suas promissiones agit, iudicia exercere dicitur Dominus. Ab hac significatione variè transfertur vocabulum iudicij, & in varia significata deducitur. Nam interdum totam iudicis Dei gubernationem, administrationem & functionem, adeóque ipsum administrationis ius significat, idque per Synecdochen, qua partis nomine interdum totum comprehenditur, vt in hoc dicto, Psalm. 72.1. Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Interdum rursus non toti, sed totius singulis subiectis partibus tribuitur eadem figura: hinc est quòd iudicium Dei

Eiusdem particularis varia significata.

nunc significet ordinationem, Prouerb. 16.11. Regula & statera iudicium sunt Domini, nunc constitutiones & leges. Exodi. 21.1. Hęc sunt iudicia quę propones eis. Nunc quodlibet verbum Dei, vt in Psal. 147.20. Iudicia sua manifestauit eis. Nunc opera verbo exacta, Leuit. 18.4. Iudicia mea facietis, hoc est, opera quæ vobis mandaui. Nunc præmium obedientiæ, nunc pœnam contumaciæ.

Finale iudicium, quod vniuersale vocant, exercebit filius Dei in extremo die, iuxta formam quam ipse præscribit Matth. 25.

Finale.

Iudicium hominis, quia homo inconstans est, non potest vna constanti definitione claudi. Quare adhibita distinctione conabimur rem illustrare. Sit ergò iudicium hominis, aut hominis de alio homine, vel de alia quauis re, aut hominis intra se & de seipso.

II. Iudiciũ hominis.

Iudicium hominis de homine est rursus duplex. Nam vel est hominis iudicis de homine in iudicium adducto, vel hominis non iudicis de homine, aut alia quauis re extra iudicium. Iudicium hominis iudicis est sententia in iudicio prolata, qua iudex hominem vel absoluit, vel damnat. Hoc, cùm causarum ratio iuxta legis sententiam habetur, iustum est. Contrà verò, cùm neglectis causis personæ ratio habetur, iniustum est. Hinc in varia significata deducitur vocabulum, vt nunc significet totam iudicis & magistratus functionem, nunc quaslibet eius partes & officia, vt sunt ordinationes magistratus, constitutiones, leges, casus incidentes, id est, caussæ, & pœnę quibus afficiuntur damnati, vt cùm dicitur quorum iudicium iustum est, item, qui resistunt potestati, iudicium sibi acquirunt. Hæc significata per tropos, Synechdochen, metonymiam & metalepsin vertuntur.

Iudicis de homine in iudiciũ adducto iudicium.

Iudicium hominis non iudicis de homine vel de alia quauis re, est sententia hominis vel concepta animo tantùm, vel concepta & prolata simul, siue recta sit, siue iniqua.

Iudicium hominis priuati.

Iudicium hominis intra se, vel de seipso, variat pro animi affectione hominis: hinc est quòd hoc genus iudicij aliàs verum & rectum, aliàs hypocriticum & falsum sit. Verum est & rectum, cùm secundum res ipsas & qualitates animi nostri atque actiones de nobis ipsis iudicium ferimus. Hoc reddimur pauperes spiritu, hoc compellimur ad Christum: huius iudicij pulcherrimam picturam licet in Publicano cernere. Hinc transfertur vocabulum cùm ad causas, tùm ad effecta, atque adeò ad actiones ipsas, quæ sunt fuga peccati, studium iusticiæ, & pia operatio, vt cùm dicitur: feci iudicium & iustitiam, hoc est, declinaui à malo & feci bonum, seu vitaui prohibita & feci mandata.

Iudicium hominis de se ipso

Verum.

Hypocriticum seu falsum iudicium est, quo iudicamus de nobis ipsis partim ex collatione nostri cum aliis, partim ex larua externorum operum. Huius iudicij exemplũ habemus in Pharisæo, qui cùm intueretur Publicanum, & sua opera cogitaret, se iustum putabat, cùm aliena miseria, tum sua, vt ipsi videbatur, iustitia. Hoc iudicij genere homines redduntur superbi, hoc est, à Christo alienantur, atque adeò in damnationem incurrunt. Hactenus de significationibus præcipuis huius vocis iudicij, iam vnde digressi sumus reuertamur.

Falsum.

Diriget afflictos in iudicio, hoc est, afflictos sua complectetur misericordia, eósque liberabit. Ita enim solet cum afflictis suam opem implorantibus agere, id quod sequenti versu clarius explicat, cùm ait: *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas*, hoc est, Deus semper ex misericordia recipit in gratiam afflictos, vt euen-

Applicatio loci de iudicio ad dictum Prophetæ.

vt euentus promissioni eius respondeat, quod cùm fit, & misericors & verax in suis promissis esse d eprehenditur, atque ita vt misericordia affectum paternum exprimit: nam vtitur hic voce Chesed, qua storga paterna significatur, vt supra docuimus. Ita veritas promissionum infallibile complementum notat. Est enim veritas Dei incommutabilis & immota.

Qui fiant misericordiæ diuinæ participes.

Verùm quia multi sua culpa pereunt iusto Dei iudicio, subiungit Dauid modum applicationis misericordiæ diuinæ cùm inquit: *Custodientibus testamentum eius, & testimonia eius.* Hanc sententiam beata virgo in suo Cantico expressit hisce verbis. Luc. 1.50. Misericordia eius in omnes ætates timentibus ipsum & Christus ait, Ioan. 8.32. Si mãseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatẽ, & veritas vos liberabit. Proinde seruare testamẽtum seu pactũ & testimonia Dei, est timere Deum, & manere in veritate, id est, ex fide ipsum Deum colere.

Testamentum Dei quid.

Nam testamentum seu pactum Dei est stipulatio inter Deum & hominem, videlicet quòd vt Deus salutem & vitam promittit, atque adeo recipit hominem in suam tutelam: Ita homo se Deo per fidem committit, atque illi obedientiam promittit iuxta ipsius mandata: quæ ideò testimonia Dei dicuntur, quia de eius voluntate testantur.

Eius conditio.

Hæc proinde conditio pacti imprimis obseruanda est, & rectè distinguenda à conditione legali. Nam legalis conditio impletionem legis exactam & perpetuam requirit. Vnde fit, quòd nemo lege saluari possit. At ea conditio quæ est Euangelij, est fidei gratuitę promissionis, cui obedientia noua coniuncta est, quæ est fidei veluti radius quidam. Nam à fide non potest separari spiritus Christi, qui autor & effector est nouæ obedientiæ, non illius quidem plenæ, quam Lex requirit, sed inchoatæ tantùm, quæ placet propter fidem, qua homo iustus consistit coram Deo. Etsi autem vtrumque simul requiritur à parte hominis, fides & obedientia noua, tamen fide sola nitimur, de qua testimonium fert ipsa obedientia, non ergò pactum de quo loquitur Dauid, est Legis impletio, sed fides à qua obedientia erga Deum manat. Sed de hac re paulò pòst plura dicemus.

Locus de misericordia Dei.

Etsi autem nemo potest, vt Sapiens testatur, misericordias Domini enarrare, tamen vtilissimum, imò maximè necessarium est, quæ verbo Dei nobis de misericordia Dei commendantur, cognoscere, cùm vt fides nostra habeat quo fulciatur in tot tentationum & malorum procellis, tum vt in nobis augeatur erga Deum misericordiarum gratitudo & obedientia in tota vita.

Methodus & partes.

Vt autẽ hæc doctrina de misericordia Dei perspicuè à nobis tradatur, distinctius de ea dicemus. Nam vt Bernhardus rectè ait, quod particulatim distinctũ fuerit, legitur dulcius, & melius conseruatur. Sex igitur veluti membra huius doctrinæ ordine tractabimus.

I. Repetam definitionem, quæ erit veluti basis & fundamentum eorum, quæ sequentur.

II. Aliquot dicta Scripturæ colligam, quibus misericordia Dei nobis clarè commendatur.

III. Figuras seu typos & exempla eiusdem misericordiæ Dei adiungam, vt dicta quasi in tabulis picta reddantur dulciora.

IIII. Quàm latè pateat, quídque efficiat hęc misericordia dicemus, ne nos Stoica doctrina de particularitate perturbet.

V. Verum vsum cognitæ misericordiæ Dei adiiciam, quo nobis tanto bono frui liceat.

VI. De abusu detestando misericordiæ Dei admonebo, vt cõtineamur in timore Dei, & ne cum prophano mundo thesaurizemus nobis iram.

DE PRIMO.

Hypotyposes & picturæ quædam misericordiæ Dei.

Deus singulari consilio multarum rerum spiritualium & cœlestium imagines quasdam in creaturis pinxerat, vt ipsis aliquo modo deduceremur in cogitationem diuinarum rerum & cœlestium. Nam plurima corporalia sunt, quæ quadam analogia nos ducunt in adyta sapientiæ diuinæ. Ita enim placuit optimo Deo nostræ ruditati & infantiæ consulere.

Sol.

Sol hic aspectabilis est signum quoddam, & veluti mysterium Solis inuisibilis Iesu Christi. Radij solares bonitatis & misericordiæ Dei efficaciam notãt, qui spargit in vniuersum orbem suæ bonitatis virtutem.

Ignis.

Hic ignis visibilis figurat Spiritus sancti efficaciam in cordibus credentium.

Coniugium.

Coniugium est mysterium arcanæ copulę Christi & Ecclesiæ, & multa sunt alia huiusmodi. Vt igitur suum quoque affectum erga homines Dominus pingeret, aliquo modo indidit humanæ naturæ quandam huius rei imaginem.

Amor parentum erga liberos.

Nam στοργὴ illa naturalis, seu intimus amor in visceribus parentum erga liberos, est imago animi seu affectus Patris cœlestis erga homines, id quod ipse nomine, facto, & exemplo declarat.

Vult appellari Deus misericordiarum, vult nominari misericors & miserator. Sic enim de seipso clamat, Exod. 34.6. Iehoua, Iehoua fortis, misericors & miserator, tardus ad iram, & multus misericordia & veritate. Hic ipse Dominus se *rachum* & *chanum* vocat, hoc est, misericordem instar matris erga sobolem, & miseratorem seu beneficum, idque ex mera gratia sine hominis merito & dignitate, quod est planè munificentiæ regiæ. Ieremiæ 3.12. Qui misericors sum, ait Iehou. hic nomen *Chasid* ponitur, quo significatur, vt supra dictum est, paterna storga erga prolem. Hoc igitur nomen, misericors, est paternæ pietatis erga prolem propria appellatio. Proinde cùm in nomine communicat Dominus, non vult à re esse alienus. Deinde facto hunc ipsum affectum cõprobat. Quæ enim potest esse maior storga, quàm filium proprium dare pro redimendis nobis, terque quaterque miseris hominibus?

Matris intimus amor erga prolem.

Exemplum matris mulieris proponit nobis in Esaia, cap. 49.15. Nunquid obliuiscetur mulier infantis sui, ita vt non misereatur filij vteri sui, & si illa oblita fuerit, non tamen obliuiscar tui. Hîc Dominus misericordiam suam erga homines confert storgæ maternæ, imò eam multis modis anteponit. Iam ex iis quæ dicta sunt definitionem misericordiæ Dei erga homines extruamus.

Definitio misericordiæ Dei.

Misericordia ergò Dei erga homines est pius affectus in Deo, quo Deus paternè mundum complectitur propter Filium, quóque vt parens suam prolem, ita ipse humanum genus tenerrimè diligit, afficitúrque eius miseria, adeò vt potius Filium in mortem dari voluerit pro illo redimẽdo, quàm vt ipsum in peccatis suis periret. Huc illud Pauli pertinet, Rom. 5.8. Commendat Deus erga nos suam charitatem, id est, misericordiam & paternam storgam, qua nos intimè diligit, quòd cùm adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Huc & illud Ioannis pertinet, cap. 3. vers. 16. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitũ daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitã æternam. Hanc misericordiam, hunc pium affectum Dei erga homines Paulus dulcissima voce φιλανθρωπίας expressit, Tit. 3.4. quam Plato definit esse ἕξιν ἐνεργητικὴν τῶν ἀνθρώπων, id est, habitum benefaciendi hominibus.

Verùm

Verùm cùm hanc Apostolus Deo tribuit, affectionem illam paternam Dei notat, qua homines prosequitur, non propter illorum dignitatem, sed propter vnigenitum Filium Iesum Christum, quē constituit propitiatorem, vt locus foret misericordiæ. Iustitia enim Dei non permittebat fieri reconciliationem sine iusta compensatione iniuriæ. Dedit proinde filium quo satisfaceret iustitiæ, vt locus esset misericordiæ.

DE SECVNDO.

Testimonia ex veteri Testamento.

1. Inter oracula de misericordia Dei primùm occurrit vox Dei ad Mosen Exodi. 34.6. Et transiēs Iehoua ante Mosen clamauit: Iehoua, Iehoua, fortis, misericors & miserator, tardus ad iram, & multus misericordia & veritate, seruans misericordiam mil libus, auferens iniquitatem & præuaricationes & peccatum.

2. Deuterono. 4.31. Deus misericors est, Iehoua Deus tuus non derelinquet te, nec disperdet te, neque obliuiscetur pacti patrum tuorum, de quo iurauit illis (scilicet si reuersus fueris ad Iehouam Deum tuum, & parueris voci illius.)

3. Deuteron. 7.9. Scies quod Iehoua Deus tuus est Deus, Deus fidelis, custodiens pactum & misericordiam diligentibus se, & custodientibus præcepta sua vsque ad mille generationes. Ibidem: Custodiat Iehoua Deus tuus tibi pactum & misericordiam, de qua iurauit Patribus tuis. In Psalmis plurima sunt Encomia misericordiæ Dei, ex quibus pauca ascribam.

4. Psalmo 86.5. Tu Domine bonus & parcens, & multus misericordia omnibus inuocantibus te. Ibidem, 15. Et tu Domine es misericors & clemens, & longus ad iram, & multus misericordia & veritate.

5. Psal. 103. 4.6. 11. Misericors & miserator Iehoua, longus ira & multus misericordia, non in seculum contendit, nec in seculum seruat iram, non secundū peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis. Quoniam secundum altitudinem cœli super terram roborauit misericordiam suam super timentes se. Quantum distat oriens ab occidente, distare fecit à nobis præuaricationes nostras. Quomodo miseratur Pater filiorum, miseretur Iehoua timentium se.

6. Psal. 117.1. Laudate Dominum omnes gentes, & collaudate eum omnes populi, quoniam confirmata est super nos misericordia eius, & veritas Domini manet in æternum.

7. Psal. 118.5. Magna est super cœlos misericordia tuā, & vsque ad nubes veritas tua.

8. Psal. 145.8. Misericors & miserator Dominus, tardus ad iram, & multum misericors. Bonus Dominus omnibus, & miserationes eius super omnia opera eius.

9. Psal. 136. Longum texitur Encomion misericordiæ Dei, in quo Psalmo singuli versus clauduntur hoc hemistichio: quoniam in æternum misericordia eius. Sed quid multis? Totus Psalmorum liber nihil aliud est, quam bonitatis & misericordiæ Dei prædicatio.

10. Esaiæ 54.10. Montes cōmouebuntur, & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te & fœdus pacis meæ non commouebitur, dicit miserator tuus Iehoua.

11. Ibidem: In momento iræ abscondi faciem meam ad momentū ad te, at in misericordia sempiterna misertus sum tui, dixit redēptor tuus Iehoua.

12. Esaiæ. 55.7. Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, reuertatúrque ad Dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrum, quoniam multus est misericordia ad remittendum.

13. Iere. 3.22. Threnorum: Misericordię Domini sunt, quod non simus consumpti, quia non defecerunt misericordiæ eius.

14. Item, vers. 32. Nam si dolore affecerit, miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum.

15. Iohelis 2.9. Conuertimini ad Iehoua Deum vestrum, quia misericors est & miserator, longanimis & multæ misericordiæ, & pœnitet super malum.

16. Ionæ 4.2. Scio quod tu Deus clemens & miserator es, patiens & multæ miserationis.

Breuiter, omnes conciones Prophetarum quibus inuitant homines ad pœnitentiā & conuersionem, sunt Encomia misericordiæ Dei: nam Dei misericordia est fundamentum pœnitentiæ. In nouo Testamento sunt hæc inter alia multa.

Ex nouo Testamento.

1. In Cantico virginis Lucæ 2.50. Misericordia eius in omnes generationes timentibus ipsum.

2. Ad Corinth. 2.1.3. Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus omnis consolationis.

3 Ad Ephes. 2. 4. Deus diues est in misericordia.

4. Petri 1. 3. Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui secundum magnam misericordiam suam regenuit nos in spem viuam.

5. Ad Titum 3.5. Quando benignitas & φιλανθρωπία apparuit saluatori Dei, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam seruauit nos.

DE TERTIO.

Figuræ insignes misericordia Dei.

Iam figuras & exempla misericordiæ Dei videamus, quo dicta quæ recitauimus, tanquam in tabulis expressa conspiciantur. Nulla enim ratio docendi accommodatior est, quàm cùm dicta de rebus, ceu regulæ accommodentur exemplis, & exempla regulis.

1. Filius prodigus.

Omnium pulcherrima imago affectus Paterni Dei erga homines Lucæ 15.11. &c. in parabola de prodigo filio nobis proponitur. Qui filius postquam omnia turpiter dissipasset, ad Patrem reuertitur, sola bonitatis paternæ cogitatione fretus. Existimauit enim se paterna viscera sua miseria posse permouere ad misericordiam, quod & factum est. Nam cùm adhuc abesset longè, vidit eum Pater ipsius, ac miseria motus accurrit, incidit in collum filij, osculatus est eum. Ecce quomodo in Patre misericordiæ affectus exercitatur erga pœnitentem Filium. Vox Filij pœnitentis concutit paterna viscera, Filius fatetur se indignum esse, vt pro filio habeatur, rogat vt in numero seruorum censeatur. Sed quid Pater? Iubet primum stolam adferri, mactat vitulum saginatū, chorum congregat, aduocat amicos, facit epulum magnum. Quare? Quia hic Filius meus, inquit, mortuus fuerat, & reuixit, perierat, & inuentus est. Hic Filius prodigus typus est peccatoris, Pater occurrens & eum amplexus imago Dei Patris est, qui non secus afficitur erga pœnitentem peccatorem, quàm Pater optimus erga resipiscentem filium & implorantem gratiam. Hic nulla merita sunt in Filio nisi mortis, quam vt deuitet, ad Patrem confugit. Sic quilibet peccator secum circumfert merita mortis,

Typi explicatio & veritas.

ſed ſi per pœnitentiam ad clementiſſimum patrem redierit, vitam inueniet, & redeunti pater occurret, in cuius occurſu conſolatio eſt, & in complexu ſumma clementia & miſericordia. Hæc proinde pictura dulciſſima eſt, in qua paternus animus Dei erga homines tanquam in imagine repræſentatur, & commendatur. Phariſæi murmurabant, quòd Chriſtus peccatores reciperet & veſceretur cum iis. Sed Chriſtus hac pictura animum cœleſtis Patris declarans, eorum coarguit vanitatem. Iam cùm in Deo non ſit προσωποληψία, nullus quantumuis enormis peccator eſſe poteſt, qui non recipiatur in gratiam, modò ad miſericordiam paternam confugerit.

2. Ouis perdita.

Huic typo perſimilis & ille eſt, de perdita oue, quam nonaginta nouem relictis in deſerto paſtor quærit ſolicitus, & inuentam imponit humeris cum gaudio, veniénſque domum conuocat amicos & vicinos, ac dicit eis: Congratulamini mihi, nam inueni ouem, quæ perierat. Dico vobis ait Dominus, Luc. 15.7. Ita gaudium erit in cœlo ſuper vno peccatore reſipiſcente. *Gaudeamus ergo*, ait Ambroſius, *quoniam ouis illa, quæ perierat in Adam, leuatur in Chriſto.*

3. Drachma amiſſa.

Eodem pertinet parabola de drachma amiſſa, quam mulier accenſa luce quærit & ſuper inuenta lætatur. Mulier hæc Deum figurat, Lumen accenſum prædicationem Euangelij, Drachma hominem in quo erat imago Dei inſculpta. *Non mediocris*, ait Ambroſius, *hæc drachma eſt, in qua Principis eſt figura.* Hæc figura luto peccati obducta, à Chriſto rurſus reparatur in iis, qui ſe inueniri permittunt, id eſt, qui vocantem Chriſtum, & inuitantem ad pœnitentiam audiunt. Sic enim dicit, Matth. 9.13. non veni vocatum iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. Item venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, ego reficiam vos. Matth. 11.28.

Explicatio typi ſeu parabolæ.

Exempla. 1. Adam & Eua.

Hiſce typis ſubiiciamus exempla, inter quę primum locum occupat miſericordia Adamo & Euæ exhibita. Hos enim etſi maximos peccatores, qui proditoriè à Deo ſuo creatore defecerunt, Deus ex mera ſua miſericordia erexit, data promiſſione de ſemine contrituro caput Serpentis, quæ ſanè miſericordia non pertinet ad ſolum Adam aut Euam, ſed ad totum genus humanum. Quod vt in Adamo lapſum eſt, ita etiam in Chriſto gratiæ & miſericordiæ promiſſionem accepit. Huc pertinet illud Pauli, Rom. 11.32. Concluſit Deus omnia ſub peccato, vt omnium miſereatur. Hic Apoſtolus vt vniuerſalem reatum facit, ita etiam vniuerſalem miſericordiam. Nam particula vniuerſalis & diſtribuens æquè latè in vtroque membro accipienda eſt, vt ſciamus Deum miſericordem eſſe erga omnes, non minus quàm fuit erga primum parentem noſtrum, in quo rei facti ſumus & concluſi ſub peccatum: hoc multis declaratur exemplis. Nulli enim vnquam, qui veniam peccatorum petiuerunt, paſſi ſunt repulſam. Si peccatum magnum eſt, miſericordia prædicatur magna: ſi multum, miſerationes Dei infinitæ ſunt: ſi antiquum, miſericordia Dei ab æterno eſt: ſi nouum, nouę ſunt miſericordiæ Domini quolibet mane: hiſtoria vetus & noua infinitis exemplis abūdat.

2. Dauid.

Dauid præſtantem ciuem nefariè prodidit & vxorem eius nequiter ſtuprauit, ſed confugiens ad miſericordiam Dei veniam impetrat.

3. Manaſſes.

Manaſſes poſt effuſum Prophetarum ſanguinem, poſt inſtitutum idolorum turpiſſimum cultum, & poſtquam repleuiſſet totam Ieruſalem omni iniquitate, capitur ab hoſte, conijcitur in carcerem, in carcere flectit genua ſua coram Deo, confugit ad miſericordiam, & in gratiam recipitur, quantumuis ipſius peccata ſuperarunt, vt ipſe fatetur, arenam maris.

4. Latro in cruce.

Latro in cruce pendens audit: Hodie mecum eris in Paradiſo. Verùm ne prolixior ſim in enumeratione exemplorum, verba Bernhardi aſcribam, qui filium Dei alloquitur in hunc modum: *Omnino propter manſuetudinem, quæ de te prædicatur, currimus poſt te Domine Ieſu, audientes, quòd non ſpernas pauperem, peccatorem non horreas, non horruiſti confitentem Latronem, non lachrymantem peccatricem, non Cananæam ſupplicantem, non deprehenſam adulterio, non ſedentem in telonio, non ſupplicantem publicanum, non negantem diſcipulum, non perſecutorem diſcipulorum Paulum, non ipſos crucifixores tuos.* Et paulò pòſt applicans exempla, addit: *Quamobrem quiſquis pro peccatis compunctus eſurit, & ſitit iuſtitiam, credat in te, qui iuſtificas impium, & ſolam iuſtificatus per fidem, pacem habebit ad Deum.* hæc ille. Breuiter, nullus vnquam inuentus fuit peccator, cui petenti gratia negata eſt. Stat enim firmum & immotum hoc principium, Cor contritum & humiliatum, Deus, non deſpicis. Pſal. 51.19.

DE QVARTO.

Miſericordiam Dei patere omnibus.

Quàm latè pateat miſericordia Dei, quídue efficiat, dictum eſſet ſatis in ſecundo & tertio membro, niſi hoſtes quidam gratiæ rem in anguſtum & arctum cogerent. Nolunt enim gratiam & miſericordiam Dei patere omnibus, ſed quibuſdam tantùm deſtinari. Quid autem his opponendum ſit, primùm quid miſericordia Dei efficiat, breuiter & ſummatim perſtrinxero, monſtrabo. Si vno verbo dixero, miſericordia Dei omnia nobis donari, cùm quæ ad præſentem vitam, tùm quæ ad futuram gloriam pertinent, rem totam quidem expediant, ſed non tam explicatè omnia intelligentur. Veteres Theologi ſummatim hæc docent: Miſericordia Domini, inquiunt, viſitat & inſpirat, vt tangamur dolore peccati, vt fugiamus ad miſericordiam. Vnde Bernhardus: *Viſitauit & immutauit cor meum, vt amara fierent, quæ mihi prius erant dulcia. Viſitauit me, vt vulnera meorum ſentirem peccatorum.* Expectat pœnitentiam, iuxta illud ad Rom. 2.4 An ignoras quòd benignitas Dei te inuitet ad pœnitentiam. Huc illud Bernhardi pertinet: *Quàm benigna & ſuauis miſericordia tua, ego peccabam & tu diſſimulabas, non continebam me à ſceleribus, & tu abſtinebas te à verberibus.* Suſtentat conuerſos & eos quaſi fulcit, ne prorſus deficiant. Pſalmus. 94.17. Niſi Dominus auxilium mihi fuiſſet, breuî habitaſſet in ſilentio anima mea. Hinc eſt quòd Theologi quadruplicem modum miſericordiæ Dei faciant: Vt ſit inſpirans, præueniens, concomitans & ſubſequens: hac ſanè diſtinctione modorum miſericordiæ Dei, nihil aliud volunt, quàm principium, progreſſum, medium & conſummationem in negotio ſalutis ſoli miſericordiæ Dei tribuenda eſſe.

Quibus modis.

Auguſtinus in hunc modum de effectibus miſericordiæ Dei ſcribit, *O fratres mei, quid Chriſtum incarnauit niſi miſericordia Dei? Quid ſubiecit noſtræ miſeriæ, niſi ſola clementia? O beata miſericordia, quæ ſola commercium noſtræ ſalutis agnouit. Sola enim miſericordia ad Deum Dirigit hominem, ſola ad Deum deducit hominem, hæc eſt ſola mediatrix auerſos conſolans, hæc disiunctos copulat, hæc ſola Deum humilians, hominem ſublimat. O quam pia fuit Dei deſcenſio, vt noſtra eſſet glorioſa aſſumptio. O grandis miſericordia, infinita, Tu ſola potuiſti trahere Deum*

de cœlo

Deum de cœlo ad terram, & nos de exilio ad regnum eligere. O magnum misericordiæ vinculum, quo Deus ligari voluit & potuit, & homo ligatus vincula iniquitatis dirumpit. O homo si tuam considerares miseriam & opera Dei erga te, non inuenires nisi misericordiam. Misericordia est si flagellat Deus, vt emendet, si à peccato per tribulationem liberat, si hypocritas & tyrannos regnare permittit. Hæc Augustinus. Si quis autem velit exactius videre, quid faciat misericordia Dei, seipsum inspiciat, seipsum examinet, conferat præterita cum præsentibus & præsentia cũ præteritis, quod si fecerit, verè dicturus est cum Dauide, misericordia Domini abyssus multa. Item, Misericordia Domini plena est terra.

Porrò quousque se extendat misericordia Dei, satis dictum esset, nisi hostibus misericordię Dei esset respondendum. Nos ex verbo Dei affirmamus misericordiam Dei extendere se ad omnes omnium ætatum homines, hoc est, Deum ex mera sua bonitate omnibus offerre gratiam, & velle omnium salutem ex gratuita sua misericordia. Nec vllum hominem ad certam damnationem creasse. Immo vlũ enim est, quod dicit Sapiens: Deus nõ est author mortis, nec virorum interitu delectatur. Verùm hic antiquus serpens hostis humani generis Sophistica sua conatur nobis aliud persuadere, & occultè hominibus obijcit desperationis occasionem, cùm negat gratiã & misericordiam Dei vniuersalem esse. Sed Diabolicæ Sophisticæ quatuor opponamus. 1. Missionem Filij in mundum, vt saluaret quod perierat. 2. Promissionem vniuersalem, qua omnibus & singulis offertur gratia & misericordia: Proclamate (ait Dominus) Euangelium omni creaturæ. 3. Mandatum vniuersale, quo omnes & singuli iubentur Christũ audire & in eum credere. 4. Obsignationem gratiæ vniuersalem, quæ gentibus omnibus offertur ex mandato Christi, qui iubet baptizari omnes gẽtes. Verùm quia de his quatuor in commẽtarijs nostris in Epistolã ad Ephe. dictum est capite primo, nolo hic prolixior esse.

Quòd autem multi damnantur, ideò fit, quia multi non agnoscunt veritatem Dei, multi dexterã Dei sibi porrectam apprehendere nolunt, multi vocantem Christum audire recusant. Contemnunt mandatum Dei, abijciunt gratiam, propter hanc cõtumaciam iustissimo Dei iudicio damnãtur. Quemadmodũ enim hic sol aspectabilis omnibus lucet, & natura sua in omnia spargit radios claritatis suæ, sed is tamen, qui fugit Solem, vel oculos auertit, aut cæcus est, lucis Solaris non fit particeps, cuius culpa? Certè non Solis, qui à nemine retrahit suos radios, sed sua propria proteruia, qua Solem auersatur: ad eundem modum Deus, apud quem est misericordia & copiosa redẽptio, suum verbum in totũ mundum emittit, iubet vt audiant Filium, offert omnibus gratiam Verbo & Sacramentis. Verùm hîc, qui verbum Dei contemnunt & obedire recusant, vult in sua contumacia perire iustè, quos ex misericordia & bonitate saluos voluisset. Terrenus pater vult ex storga naturali liberos suos beatos & felices fore sed cum hac conditione, si boni & probi fuerint. nam contumaces & incorrigibiles hęreditate excludit. Rex mundanus iustus & bonus suos subditos vult omnes incolumes & saluos esse, sed per Legis suæ obseruantiam, iuxta cuius præscriptum viuere subditos oportet. Verùm si quis petulantia Regem contempserit, vult eum Rex perire, vel de medio tolli quem alioqui, si legis obseruans fuisset, voluisset saluum & felicem: Sic etiam Deus contemptores sui verbi iustè punit, quos saluos voluisset, si suo verbo obtemperassent. Et vt bonus artifex finem sui operis ob oculos habet, dum aliquod opus molitur. Sed si quod vas fractum fuerit, illud abijcit, aut si fieri potest, de nouo facit. Sic & Deus finem, creationis hominis intuetur, videlicet vt homo sit templum Dei, illum celebrans. Verùm si homo Deo non obtemperat, aut abijcitur à Deo, aut expectatur pœnitentia, qua quasi nouus prodit homo Nemo proinde Deum accuset, si perit. Nemo hoc fatis tribuat, sed potius suo fatuo iudicio ascribat, quo mortem anteponit vitæ, & infernum cœlo. Et cogitet vnusquisque nullum peccatum grauius esse, quàm Deum inæqualem putare, atque ideò recusare pœnitentiam & desperare de venia. Obiectiones aduersariorum non est quod moremur, postquam nobis de veritate Dei immota constat.

DE QVINTO.

Vsus doctrinæ de misericordia Dei, etsi multiplex atque adeò in tota vita eiusque partibus omnibus perpetuus est, tamen quo nobis dulcius frui liceat hoc tanto bono, quosdam vsus recitabo, & potissimùm quinque, qui sunt etiam præcipui.

De quintuplici vsu diuinæ misericordię.

Primus in conuersione peccatoris conspicitur.

Secundus in precatione.

Tertius in quotidiana pœnitentia.

Quartus, in externa hominum conuersatione.

Quintus in agone mortis, in quo animæ anchora quædam sacra existit, misericordiæ Dei cogitatio.

I. Conuersio peccatoris ad Deum.

Primus vsus est in conuersione peccatoris ad Deum: quæ conuersio fieri nullo modo potest sine misericordiæ Dei noticia, quæ fundamentum est, veræ & salutaris conuersionis. Cùm homo accusatur à Lege, propter suam transgressionem, venit in noticiam peccati: ex noticia peccati venit in cognitionem iusti iudicij Dei in peccatores. Ex hac cognitione omnino in desperationem ruit, si solã Legem intueatur. Nam Lex ipsa omnẽ hominẽ absq; omni exceptione obligat, vel ad obedientiam, quæ in hac vita impossibilis est, vel ad pœnam, quæ est maledictio, iuxta hanc Legis damnatoriam sententiam: Maledictus omnis, qui non fecerit ea, quæ scripta sunt in Lege Domini Deut. 27. 26.

Hîc opus est noticia misericordię Dei per Euangelium.

De conuersione hominis ad Deum per fidem in Christum nihil agit Lex, vt quæ iram & non misericordiam operetur. Opus est igitur noticia misericordiæ Dei ad pœnitentiam seu conuersionem, quę sanè noticia Euangelij propria est. Nam Euangelium monstrat nobis Christũ, in quo nos diligit Pater, ac misericordia planè paterna cõplectitur. Hoc discrimen inter Legis noticiam & Euãgelij clarissimè ostenditur Ezech. 33. 10. 11. vbi populus postquã accusatus est à Propheta propter Legis diuinæ transgressionem, in hanc desperationis vocem erũpit: Iniquitates nostræ & peccata nostra super nos sunt, & in ipsis nos tabescimus, quomodo ergo viuere poterimus? Dic ad eos, ait Dominus ad Prophetã: Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur ac viuat. Hic clarè duo videmus, primum, quòd ex Legis doctrina nõ sit per se initium

Testimonium.

conuersionis, (sed per accidens) verùm desperationis potius. Deinde quòd ex noticia voluntas Dei nolentis mortem peccatoris, sed vitam volentis, initium capiat salutaris cōuersio. Simile exemplū videmus in Actis Apostolicis capite 2. Postquā enim Petrus longa concione accusasset peccatum Iudæorum, qui occiderunt Christum, atque eos primæ & secundæ Tabulæ reos peregisset, veniunt in cognitionem peccati iustíque iudicij Dei, adeò vt cōpuncti corde in desperationis periculum inciderint, id quod ex ipsorum verbis patet. Dicunt enim Petro & alijs Apostolis, Quid faciemus viri fratres? ac si dicerent: nos ex concione Petri intelligimus nos reos esse, atque adeò nos iustè damnari agnoscimus, nec videmus vllum effugium, quin in damnationis malum incurramus, quid ergò nobis consilij datis? huc vsque cōcione Legis perducti sunt Iudæi. sed quid ad hoc Petrus? μετανοήσατε, inquit, hoc est, pœnitentiam agite, seu conuertimini, & baptizetur vnusquisque vestrûm in nomine Iesu in remissionem peccatorum: hæc concio longè alia est, quàm prior fuit. In priori non facta est pœnitentiæ & conuersionis mentio, sed postquam malleo Legis corda eorum sunt pulsata, aperitur illis thesaurus misericordiæ, & iubentur resipiscere. Nam Christus illis proponitur, in quo & Pater placatus est, & recipit in gratiā ex misericordia omnes verè pœnitentes seu resipiscentes. Breuiter, Vox Legis maledictos pronūciat transgressores omnes sine exceptione. Sed Euangelium restringit Legis sententiā. cùm inquit, Nisi egeritis pœnitentiam, hoc est, nisi per fidem conuersi fueritis, freti bonitate & misericordia Dei propter Christum. Hoc discrimen inter prædicationē Legis arguentis peccata & prædicationem conuersionis obseruatur in omnibus Propheticis & Apostolicis concionibus. Summa huc redit, quòd ex Lege sit noticia peccati, iræ & mortis. Ex Euangelio autē noticia iusticiæ, gratiæ seu misericordiæ & vitę, sine qua noticia conuersio inchoari non potest, vel in hunc modū: iniquitatū noticia, quæ est ex Legis prædicatione, ad compunctionem impellit. Cognitio autē fœderis (cuius sponsor est Christus Dominus) quæ est misericordiæ promissæ cognitio, ad conuersionem inuitat. Ex hisce patet, quē locum Lex in prædicatione conuersionis habet: non prædicat ipsam conuersionem, sed tantum ad conuersionē præparat. Dum hominum iniquitatem ponit ob oculos, eisque cōminatur æternas pœnas propter transgressionē Legis diuinæ, iuxta illud Ieremiæ Threnorū 2. 14. Prophetæ tui non aperiebant tibi peccata tua, vt te ad pœnitentiam prouocarent. Hic videmus apertè distingui Legem & conuersionis doctrinā, vt destinatū & finē. Illam iram ostendit vt terrorē incutiat. Hæc gratiā proponit, vt à terrore liberet. Vtrumque pulcherrimè pingitur Luc. 15. 11. in Acolasto, hic primū fame magistra sentit suū malum. Ita nos lege magistra intelligimus nostrā damnationē. Deinde spes melioris fortunæ, si ad patrē redierit, animū resipiscēti iuueni dedit. Ita nos cogitatione misericordię, quam nobis prædicat Euangelium, reuocamur à desperatione ad resipiscentiam. Proinde quemadmodum hic iuuenis paterni affectus fiducia, ad quærendam conciliationem erigitur: Ita nobis conuersionis sit initium oportet diuinæ misericordiæ agnitio, quæ nos ad bene sperandum excitet. Ambrosius: *Nemo pœnitentiam agere potest, nisi qui sperat indulgentiam.* Hanc autem nemo potest sperare, nisi qui Deum misericordem esse agnoscit. Augustinus: *Non solùm cùm agitur pœnitentia, verùm etiam vt agatur, Dei misericordia est necessaria.* Ex his patere puto, quis sit vsus misericordiæ Dei in pœnitentia seu conuersione peccatoris.

Legis & Euangelij discrimē.

Lex tantū ad cōuersionē præparat.

Euangeliū est doctrina cōuersionis & gratię.

Exemplū.

Porrò quia dicimus misericordiam Dei causam pœnitentiæ esse, & hanc prædicari in Euangelio, & non in Lege, sunt qui nostram sententiam cōuellere conantur, affirmantes legis esse prædicare pœnitentiam, quam Prophetæ conuersionem nomināt, & non Euangelij: Et nituntur hoc potissimùm fundamento: Lex accusat peccatum, igitur prædicat pœnitentiam. Sed falluntur, cùm idem putant esse accusare peccatum, & prædicare pœnitentiam. nam hæc differunt, vt destinatum & finis, vt præparatio necessaria ad rem, & res ipsa. Lex enim dū accusat peccatum, vulnus ostendit & mortem proponit, vt nobis medici manus fiat gratior & acceptior. hoc ex superioribus clarè patet.

Adu. eos qui prædicationem Legis & Euangelij cōfundūt.

Vsus varius vocabuli pœnitentiæ disputationi locum fecit, quare vt sine errore respondeamus aduersarijs, vsus vocabuli explicandus est. Latinum vocabulum pœnitentia, & μετάνοια Græcum, quo vsi sunt Euangelistæ, multùm differunt. Pœnitentiæ enim vox proprijssimè displicentiam facti significat, qualis esse potest in omni homine, quem pœnitet sui facti, siue ob turpitudinem eius, siue ob pœnam quæ factum iustè comitatur, siue quamcunque aliam ob causam. In hac propria significatione plerunque Doctores Ecclesiæ hanc vocem pœnitentiæ accipiunt, respicientes ad ἔτυμον vocabuli potius, quàm ad vocabulum Græcum μετάνοιαν. Etsi autem fateor hanc pœnitentiam necessariam esse ad conuersionem, nego tamen ipsam conuersionem in ea sitam esse. Nam potest talis pœnitentia etiam esse in impijs, vt Cain, Iuda & alijs. Hoc pœnitentiæ genus sola Lex directè & propriè prædicat. Directè & propriè dico, quia Euangelium per accidens peccatū arguit & accusat, vt lux tenebras, virtus vitium, vita mortem, pulchra turpia, &c. Lex verò propriè & directè, quod cùm negaret Islebius disputans pœnitentiam hanc contritionis ex violatione filij (vt loquebatur) prædicandam esse, ipsamque Legem moralem cum ipso Mose ab Ecclesia Dei reijciendam esse, iustè à Luthero & Philippo reprehenditur, vt Legis diuinæ contemptor. Quare & Antinomus à Luthero nominatus est. Sciant proinde studiosi in tota illa disputatione Lutheri contra Antinomos pœnitentiæ vocabulum non pro conuersione, quæ μετάνοια dicitur, & redditur à veteri interprete pœnitentia, accipi, sed pro displicentia facti, quam contritionem vocant. Cæterùm quia hæc pœnitentia contritionis via est ad conuersionem, & præparatio quædam necessaria, placuit Ecclesiasticis scriptoribus per Synecdochem vocabulum vsurpare, vt complectatur pœnitentia, cùm dolorem antecedentem, qui excitatur per Legem, tùm conuersionem ipsam, quæ est fidei per Euangelij prædicationem, & studium nouæ obedientiæ, quod cum conuersione coniunctum est. Non enim potest Spiritus fidei esse sine motibus Spiritualibus, qui sunt inchoatio nouæ obedientiæ. Hinc est, quòd tres partes pœnitentiæ numerent, videlicet, Contritionem, Fidem, & nouam obedientiam.

Pœnitentiæ vox quid significet.

Partes pœnitentiæ.

Cōtritio.

Contritio ipsa per se sine fide non est bonum opus Deo placens, sed est pœnæ quoddam initiū in mente

mente sibi malè conscia, vt in Cain, Iuda & alijs multis. Immotum enim stat hoc principium: Impossibile est Deo placere sine fide. Heb. 11. 6. Et quicquid nō est ex fide peccatū est. Ro. 14. 23. Verùm vbi ad cōtritionē accesserit spes veniæ seu fides per prædicationem Euangelij, Contritio fit sacrificium Deo gratissimum, iuxta illud. Psal. 51. 19. Sacrificium Deo Spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatū Deus non despicis. Et Esaiæ 66. 2. Ad quem respiciā nisi ad pauperculū & contritum spiritum. Et Christus Matth. 5. 3. Beati pauperes spiritu. Cū hac cōnexione contritionis & fidei seu conuersionis, cōiunctum est etiam studium nouæ obediētiæ, iuxta præcepta Decalogi, quod sane studium placet propter fidem sine qua nulla vera obedientia inchoari potest, atque ita Ecclesiastici Doctores sæpe vocabulū pœnitentiæ per Synecdochem accipiunt, ad quā docendam pertinet totum Ecclesiæ ministerium. nam contritio per Legem excitatur, fides ex auditu Euangelij nascitur, noua obedientia ab vtraque doctrina dependet, nempe Legis & Euāgelij. nam vt Lex docet, quæ opera Deus requirit: Ita Euangelium ostendit quomodo inchoantur & placent.

Fides no uæ obedientia.

Tertiò est, & pœnitentia quædam quotidiana & perpetua sanctorum. nam cùm iuxta dictū Sapientis, septies in die cadit iustus & resurgit, opus est quotidiana agnitione peccatorum & fide, qua statuitur remitti peccata. Hinc Hieronymus: *Septies in die cadit iustus, Si iustus, quomodo cadit? Si cadit, quomodo iustus? Sed iusti vocabulum non amittit, qui per pœnitentiam semper resurgit.* Huc pertinet oratio Sanctorum: Remitte nobis debita nostra. Sed discernendum est inter peccata, quibus excutitur fides, & cum quibus fides stare potest. Peccata voluntaria & contra conscientiam commissa, fidem omnino extinguūt, & Spiritum sanctum excutiūt, atque adeò hominem de nouo obligant ad æternas pœnas, nisi rursus conuertatur. Peccata multa ignorantiæ, quæ à nobis nō cogitantibus committuntur nec Spiritum sanctum excutiunt, nec fidem extinguunt, sed remittuntur sanctis propter Filium. Propter hæc peccata opus est perpetua pœnitentia, quæ absoluitur mortificatione & viuificatione, de qua copiosè Paulus disputat Roma. 6.

De pœnitentia sanctorum.

Μετάνοια, quam non satis apto vocabulo reddunt pœnitentiam, nonnulli rectius resipiscentiam, non habet nomen propriè à displicentia facti, sed à mutatione mentis, quæ est conuersio ad Deum per fidem in Iesum Christum. nam fide sola homo se ad Deum conuertit, & hanc ob causam Iohannes Euangelista, quoties de conuersione agit, vtitur vocabulo fidei. Hebręi cōuersionis vocabulo vsi sunt, quod congruit cum Græca appellatione, nisi quòd vox Græca μετάνοια, clarius explicet conuersionis formam, videlicet, quòd non sit corporis aut pedū reflexus, sed mentis mutatio, scilicet per fidem in gratuitam promissionem remissionis peccatorum, atque ideò dicuntur Euangelistæ prædicare pœnitentiam in remissionem peccatorum. Et Christus ait: Oportet in nomine meo prædicari μετάνοιαν, hoc est, conuersionem, & remissionem peccatorum omnibus gentibus, atque ita μετάνοια seu conuersio & remissio peccatorum cōiuncta sunt, vt sciatur vtrumque, & quod offerat Euangelium, & quinam capaces sint beneficiorum Euangelij. Forma igitur pœnitentiæ salutaris cùm sit conuersio per fidem, rectissimè & proprijssimè definitur Euangelium esse vniuersalis prædicatio pœnitentiæ & remissionis peccatorum. Qui autem contendunt prædicationem pœnitentiæ, quæ est conuersio per fidem ad Legē referendam esse, tollunt præcipuam consolationē Euangelij, videlicet, quòd Euangelium concionetur de vniuersali gratia & misericordia Dei, cuius omnes pœnitentes, hoc est, conuersi verè redduntur participes. Nam cùm dicit Christus Luc. 24. 47. Oportet in nomine meo prædicari μετάνοιαν & remissionem peccatorū in omnes gentes, summa consolatio proponitur in particula vniuersali & distributiua, siquidem cùm omnibus mādat prædicari in nomine suo pœnitentiam, offert omnibus remissionem peccatorum, cum qua coniuncta est iustificatio, donatio Spiritus sancti, & inchoatio vitæ æternæ.

Resipiscē tia scle- ctis Dei propria.

Quòd autem quidam affirmant μετάνοιαν aliquando significare displicentiam facti, qualis esse potest in impijs, id non nego, sed tantùm eius propriam significationem defendo, quæ est in Euangelicis historijs, & in actis Apostolicis, qua Apostoli reddiderunt vocem Hebraicam Theschuba, id est, conuersionem.

Ex his constare puto verissimum esse quod proposuimus, videlicet, quòd misericordia sit fundamentum pœnitentiæ seu conuersionis. Deinde, quòd immota sit definitio Euangelij, cùm definitur esse vniuersalis prædicatio pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine Christi. Præterea quòd Legi Dei tribuendus sit locus & ante conuersionem, vt homo præparetur, vt Ieremias loquitur, ad pœnitentiam: & post conuersionem, vt sit norma nouæ vitæ & obedientiæ Dei ex fide præstandæ. Dānamus igitur Antinomos, qui Legis prædicationi in Ecclesia nullum locum relinquunt.

Summa disputationis superioris aduersus Antinomos.

II. Orationes sanctorum.

Secundus vsus cognitæ misericordiæ Dei in orationibus sanctorum locum habet, nullus enim vnquam orare Deum rectè potest, nisi qui statuit Deū misericordem esse, & placatum propter Filiū. Per hunc enim vt patres veteris Testamenti, ita & nos habemus accessum ad Patrem. Hoc ipsum Dominus indicat, in forma precandi, quam suis commendauit discipulis: ita enim iubet, vt dicamus: Pater noster, qui es in cœlis, &c. hæc paterna compellatio misericordiæ Dei est confessio, qua inter precandum nitimur, & simul includit fiduciam Mediatoris. Exempla plurima in scripturis se offerūt. Dauid in plerisque Psalmis fidem suam erigit fiducia misericordiæ, & vt alios locos omittam, ita precatur in Psalmo 51. 2. Miserere mei Deus, secundum misericordiam tuam, & secundum multitudinē miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Salomon orans pro sapientia impetranda, ita incipit, Sapientiæ 9. Deus patrum ac Domine misericordiæ. Daniel capite 9. 4. &c. Et Obsecro Domine Deus magne & terribilis, custodiēs pactū & misericordiā diligētibus te. Et rursus, Tibi Domino Deo nostro misericordia & propitiatio, quia recessimus à te. Itē: Neque in iustificationibus nostris prosternimus ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. Et vt significet Daniel, se intueri olim promissum Semen benedictum, cùm meminit misericordiæ, addit in precatione, vt se exaudiat propter Iehouā, hoc est, propter Christum verum Deum, qui ordinato à Deo tempore humanam assumpsit naturam in vnionem personalem. Hæc fiducia diuinæ misericordiæ, vt est confessio propriæ miseriæ: ita etiā efficax est Christi mediatoris agnitio: nam quotiescunque patres meminerunt misericordiæ, cogitant simul de causa, quæ est promissio Seminis benedicti, in quo benedicendæ erant omnes gentes. Nos proinde oraturi respiciamus ad Patrem misericordiarum, & agnoscamus Christum mediatorem,

Exēpla.

simulque deploremus ex animo nostram miseriam, quod si fecerimus, verè sentiemus auxilium in tempore opportuno. Turci, Iudæi obstinati, aliæq; prophanæ gentes, quia non agnosunt Filium, nequaquã statuere possunt, quòd Deus exaudiat peccatores ex fide inuocantes. Quare non verè orare possunt, etiamsi longissimis precationibus & crebris se fatigant.

III. Quotidiana pœnitentia.

Tertius vsus cognitæ misericordiæ Dei in quotidiana pœnitentia sentitur. Nam cùm sancti, quæ est infirmitas carnis, quotidie labuntur, quotidiana indulgentia opus habent. Hæc autem in sola misericordia propter Christum quærenda est. Multum delinquimus propter ignorantiam, multum per negligẽtiam, multum per infirmitatem, neque est qui se immunem & tutum à peccato ad momentũ oculi statuere possit, à quo resurgere non valemus, nisi Deus ipse Pater misericordiarum ex bonitate suam porrexerit dextram. De hac repulchrè scribit Augustinus, cuius hæc sunt verba: *Domine confiteor vt docuisti me, nihil aliud sum, quàm vniuersa vanitas, & vmbra mortis, & abyssus quædam tenebrosa, & terra inanis & vacua, quæ sine tua benedictione non germinat, fructum quoque non facit, nisi confusionem, peccatum, & mortem. Si quid boni vnquam habui, à te recepi, quicquid boni habeo, tuum est, vel à te habeo. Si quando steti, per te steti. Si quando cecidi, per me cecidi, & semper in luto iacuissem, nisi tu me erexisses, semper cæcus fuissem, nisi tu me illuminasses, quando cecidi, nunquam surrexissem, nisi tu mihi manum porrexisses. Postquam etiam me erexisti, semper cecidissem, nisi tu me sustinuisses, sæpius periissem, nisi tu me gubernasses. Sic semper Domine, sic semper gratia tua & misericordia tua præuenit me, liberans me ab omnibus malis, saluans à præteritis, suscitans à præsentibus, & muniens à futuris, præcidens etiam ante me laqueos peccatorum, tollens occasiones & causas, quia nisi tu & hoc mihi fecisses, omnia mundi peccata fecissem, quoniam scio Domine, quòd nullum peccatum est, quod vnquam fecerit homo, quod non possit facere alter homo.* Hæc Augustini confessio satis luculenter ostendit, quàm sit necessaria cogitatio immensæ misericordiæ Dei propter Christum, in quotidiana sanctorum pœnitentia. Quotiescunque igitur sentimus infirmitatem nostram & faciles in peccata lapsus, cogitemus & prædicemus misericordiam Dei, qui semper paratus est ad ignoscendum, qui nemini claudit viscera misericordiæ suæ, modò ad misericordiam confugerimus in vero timore & perfecto corde, sine hypocrisi adferentes pium & sanctum propositum de cauendis in posterum peccatis contra conscientiam.

IIII. Imitatio & externa conuersatio.

Quartus vsus cognitæ misericordiæ Dei in imitatione positus est, & conspicitur in externa hominum conuersatione. Nam hæc, quomodo agendum sit cum proximis nostris, nos monet. De qua re Christus Dominus nobis hanc regulam tradidit: Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est. Et alibi: Diligite vos inuicem, sicut ego dilexi vos. Augustinus: *O si diligenter consideremus misericordiam Dei in nobis, habemus miserendi formam.* Et paulò pòst: *studeamus igitur fratres, dum viuimus, misericordiam rapere. Cibetur à nobis esuriens, vestiatur à nobis nudus, recipiatur à nobis peregrinus, consoletur per nos pupillus, visitetur à nobis infirmus, sepeliatur à nobis defunctus. Ista enim sunt opera misericordiæ, de quibus interrogari debemus in die nouissimo.* Bernhardus: *Ille offert sacrificium, qui facit misericordiam. Qui in alterum misericors non fuerit, non potest inuenire misericordiam.* Breuiter cùm Deus pater vult suos filios se imitari, nemo potest de Deo Patre gloriari, nisi qui Patris misericordiam conatur imitari. Hoc autem vt valeamus, indigemus misericordia, qua in nobis per spiritum suum excitet Deus pietatis & misericordiæ erga proximum aculeos.

V. Anchora nostra in agone mortis.

Quintus vsus & postremus cognitæ misericordiæ Dei in agone mortis conspicitur. nam cùm nec medici manus, nec amicorum opera ad iuuandum est idonea, sola Dei misericordia reliqua est, tanquam anchora sacra, hanc cùm fidelis mittit in tentationis mare, solatium experitur ineffabile. Hanc enim opponit omni tentationum generi, hanc morti objicit, hac fretus Diabolo & inferno insultat, adeò vt iam exhalaturus animam non dubitet cum sancto Iob dicere, Scio quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo die resurgam, & cum Dauide: nõ timebo millia hostium circundantium me. Iob. 19.25. Psal. 3.7.

Quanquam autem mors ipsa per se horrenda est, & ipsissima peccati imago, tamen ijs omnibus, qui fidem Christi habent, verè est preciosa, cùm quia illius aculeus per mortem Christi est retusus, vt somnus potius, quàm mors iudicetur, tùm quia est finis ærumnarum præsentis vitæ. Bernhardus dicit, quòd vita & causa mortem preciosam reddant. Finis enim vitæ bene actæ non potest nisi esse gloriosus. Causa quoque mortis æstimanda est: nam si quis pro defensione veritatis moritur, vt multi martyres fecerunt, verè mors ipsius preciosa est, qua veritas Dei quodammodo obsignatur.

Memini quondam nobilem matronam, cùm iam videretur morti vicina esse, astantibus & lugentibus dixisse, iam ego magis, quàm ante vnquã gaudeo. Mox enim futurum est, vt victa morte conspectu Iesu saluatoris mei fruar. Cùm autem astantes mirarentur fortitudinem animi, quędam matrona subiecit, quî fit, quòd tu mortem nõ metuas? quã filius Dei adeò exhorruit, quòd sanguineas guttas sudauerit? cui illa veluti triumphans respondit: Quòd filius Dei saluator meus Iesus Christus exhorruerit mortem, profectò mirum non est: nam totius mundi peccata in se receperat, iram Dei sustinuit, & tanquam reus omnium peccatorum pœnas luit. Ego autem cùm ex misericordia Dei remissionem peccatorũ habeam, & vestita sim Christi iusticia, quid timebo? Christus meus est victor mortis, quomodo ego succumberem? Huiusmodi πληροφορία in media concipitur morte, ex cogitatione misericordiæ Dei propter Christum. Est autem hæc ars moriendi optima. Qui enim ita moritur, non gustat mortem, sed vt Christus dicit, transit de morte ad vitã. Hanc artem meditari oportet per totã vitã vt cum res postulauerit, tanquam Gigas inuictus te morti opponas, non tua tamen fretus potentia, sed potentia Christi, qui victor est mortis, non pro se tantùm, sed pro toto corpore, hoc est, pro omnibus ijs, qui Christo per fidem inseruntur.

DE SEXTO.

Abusus doctrinæ de Dei misericordia, duplex: diffidentia & temeritas.

Duo sunt præcipua vitia securorum hominum, qui viuunt prout affectibus rapiuntur. Vnum diffidentiæ, Alterum temeritatis seu audaciæ. Diffidentia, qua Deum mendacij quodammodo accusant, exclusi sunt à familia Dei. Temeritate, qua Deum securè contemnunt, ruunt præcipites in quæuis scelera tanquam phrenetici: vtroque vicio intercluditur via ad veram sapientiam, quæ primus gradus vitæ

gradus vitæ eſt. Dicit enim Sapiens: In animam κακότεχνον non intrabit ſapientia. Sapientia autem hæc conſtat recto intellectu de rebus ſalutis, & motu cordis cõgruente cum intellectu affectúque ad Deũ colendum iuxta ipſius præcepta. Etſi autem huiúſmodi homines ſæpius verbo Dei admonẽtur, aliíſque rebus, vt reſipiſcant, manent tamen plærique in ſua diffidentia pertinaces & temeritate ſua Deũ grauiſſimè tentant, prorogantes tempus, quo reſipiſcere ſibi proponunt, ſtultè freti miſericordia, quam ſuperbè contemnunt. Putant enim ſatis eſſe, ſi extremum halitum pœnitentiæ agendæ reſeruarint. Hũc miſericordiæ Dei abuſum grauiter taxat Syracides hiſce verbis. 21. 1. &c. Ne dicas, miſericordia Dei plurima eſt, multitudinẽ peccatorum meorũ mihi ignoſcit: tam enim ira, quàm miſericordia à Deo properabit, ac ſuper ſceleratos furor eius requieſcit. Ne igitur differas conuerti ad Deum, ſubitò enim ira Domini erumpit, & cùm ſecurus eris, profligaberis, atque in tempore vltionis peribis, & rurſus: Si peccaſti fili, ne pergas peccare, ſed pro delictis commiſſis deprecare, tanquam à conſpectu ſerpentis fuge peccatum, nã ſi propius acceſſeris, mordebit te. Quàm periculoſa & pernicioſa ſit peccandi conſuetudo ac continuatio comparatione oſtendit Sapiens: Comparat enim peccatum venenatiſſimo ſerpenti. Nam vt huius morſus perniciẽ ſolùm adferre poteſt, ita morſus ſiue aculeus mortis eſt ipſum peccatũ. Hortatur igitur Sapiens ad pœnitentiam, videlicet vt à perpetratis peccatis abſtineamus, & in poſterũ nobis caueamus à peccato. Cum his congruit admonitio Auguſtini, qui in libro de ſalutaribus documentis inter cætera ſcribit, in hunc modum: *Clementiſſimus Dominus confugientibus ad pœnitentiam ignoſcit, ſed ne de miſericordia tamen ſecuri exiſtamus, vt peccatis peccata augeamus, neque dicamus, donec viget ætas carnis noſtræ concupiſcentias exerceamus, & poſtremò in ſenectute, malorum pœnitentiam agamus. Pius enim eſt Dominus & miſericors, nec vltrà facinorum noſtrorũ recordabitur.* Idem alibi: *Sperando decipitur, qui dicit: Bonus eſt Dominus, miſericors eſt Deus, faciam quod mihi placet, quod libet, laxem habenas, cupiditatibúſque meis impleam deſideria animæ meæ: Quare hoc? quia miſericors eſt Deus, manſuetus eſt Deus.* Et rurſus: *immittit Diabolus ſecuritatem, vt inferat perditionem, neque denumerari poſſint quantos hæc inanis ſpei vmbra deceperit.* Et rurſus, *fratres, quando habemus tempus miſericordiæ, non nobis blandiamur, non nos demittamus, non dicamus, ſemper parcit Deus, ecce feci heri, & pepercit Deus, facio & hodie, & parcit Deus, faciam & cras, & parcet Deus. Attendis ad miſericordiam & non times iudicium, ſi vis cantare miſericordiam, iudiciũ intellige, quia ideò parcit, vt corrigas, non vt in malignitate permaneas.*

Argumenta, quæ ab abuſu diuinæ miſericordię reuocant.

Cæterum ne in noſtram perniciem cũ pleriſque abutamur & nos Dei miſericordia, ac nobis theſaurizemus iram in die iræ, nonnulla argumenta colligã, quæ nos ab abuſu miſericordię Dei reuocabunt, quæ nos continebunt in timore Dei, & quæ nos ad pœnitentiam veram maturandam inuitabunt.

1 Incertus vitæ terminus.

Primum, incertus vitæ terminus. nemo enim nouit qua hora, quo momento, aut quomodo ſit ſibi hinc migrandum: Hæc incertitudo meritò nos ad maturandam pœnitentiam excitare deberet. Chriſtus hortaturus diſcipulos ad vigilantiam, hinc petit argumentum cùm ait, Marc. 13. 33. Vigilate & orate, quia neſcitis neque horam neque diem. Et Lucæ 12. 16. &c. proponit Dominus parabolam de diuite ſecuro & procraſtinante pœnitentiam: hominis, inquit, cuiuſdam diuitis vberiores fructus ager attulit, itaque cogitabat apud ſe dicens: Quid faciam quòd non habeam quò congregem fructus meos? Et dixit, hoc faciam, deſtruam horrea mea, & maiora ædificabo, atque illuc congregabo fructus meos, & bona mea, & dicam animæ meæ: Anima habes multa bona repoſita in annos multos, requieſce, comede, bibe, oblectare: Dixit autem ei Deus: O ſtulte, hac nocte repetam animam tuam abs te, quæ verò paraſti cuius erunt? Ita eſt, qui theſaurizat ſibi, nec eſt in Deo diues. Hinc poſtea infert Dominus, quin potius quærite regnum Dei &c. Item: Beati ſerui, poſtquam venerit Dominus inuenit eos vigilantes. Item: Eſtote parati, quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet. Et Auguſtinus ait: *Largitur tibi Deus ſpatium correctionis, ſed tu plus amas dilationem, quàm emendationem, expectas, & de miſericordia Dei tibi plurima polliceris, quaſi ille, qui tibi per pœnitentiam promiſit ſalutem, promiſerit tibi longam vitam; vnde ſcis quid pariat craſtinus dies? Rectè dicis in corde tuo, cùm me correxero, Deus mihi omnia peccata mea dimittet. Negare non poſſumus quòd correctis ac conuerſis Deus indulgentiam promiſit. Nam in quo Propheta mihi legis, quia promiſit Deus correcto indulgentiam, num mihi legis, quia promiſit tibi longam vitam? Hæc proinde incertitudo termini vitæ nos admoneat maturandæ pœnitentiæ, ne citius opinione noſtra impingamus (vt Ieremias loquitur) ad montes caliginoſos, atque ita obruamur iuſto Dei iudicio. Multi fuerunt, qui ſperauerunt ſe vitam prorogare poſſe ad ſenectutem, ſed in medio ſenectutis flore occubuerunt: Multi quietum finem vitæ expectarunt, ſed in exilio perierunt. Multi ex notis & amicis propoſuerunt ſibi ſolatia in agone mortis, ſed inter hoſtes miſerè perierunt. Multi polliciti ſunt ſibi tempus, quo in lecto decumbentes ingemiſcerent & reſipiſcerent, ſed ſubitò ex hac vita erepti ſunt.* Seneca pulcherrimè monet, cùm ait: *Noli huic tranquillitati confidere, momẽto mare euertitur, & eodem die, vbi luſerunt nauigia, ſorbentur.* Breuiter: Cùm nemo ſciat, num ſpiritum per nares emiſſum reuocare poſſit, ſtultiſſimè agunt, qui cum contumelia Dei procraſtinant pœnitentiam, ac ſi temporis momenta in ſuis haberent manibus.

2. Theſaurus ſcelerum, iræ Dei, & pœnarum.

Secundum, theſaurus plurimorum ſcelerum, iræ Dei, & pœnarum pernicioſiſſimus procraſtinatione pœnitentiæ colligitur. Vnde Paulus Rom. 2. 8. Secundum duritiem tuam & cor pœnitere neſciũ, theſaurizas tibi iram in die iræ. Peccatum enim, quod per pœnitentiam non opprimitur, mox ſuo pondere in aliud trahit, de hoc rurſus in aliud, donec immenſus peccatorum cumulus conſtruatur, & vt peſſima radix non euulſa è terra perpetuò creſcit & magis germinat: Ita etiam peccatum, cùm ei indulges, vires nouas quotidie acquirit, donec maximum peccatorum diluuium ſuperuenerit. Nam qui hoc pacto miſericordia Dei abutitur, in Deum eſt iniquus, vt qui Diabolo ſtatuit longiori tempore ſeruire, quàm Deo, Angelos offendit. Nam vt hi gaudent de impiorum pœnitentia, ita haud dubiè triſtantur de illorum impœnitentia. Dolent enim quòd tam nobilis creatura Dei ſuapte ſit peritura culpa. In ſeipſum crudelis eſt, vult enim potius eſſe malus quàm bonus, vel potius eſſe infirmus quàm ſanus, vel ſeruus potius eſſe Satanæ, quàm libertus Chriſti, vel potius pauper eſſe, quàm diues. Breuiter: vult potius perire quàm ſaluari, qua ſanè crudelitate nulla alia maior eſſe poteſt. Taceo quòd in creaturas Dei ſit iniurius, vnde Paulus dicit, creaturam ingemiſcere, quod ſe abutantur impij. Oedipus intellecto inceſtu cum propria matre commiſſo ſibiipſi oculos eruit, vt vel iſtũ

pacto fugeret conspectum Solis, qui inspector fuit tanti sceleris. Cur infinita animalia perierunt in diluuio? Nónne propter peccata hominum? an nō maledicta pronunciatur tota terra propter peccata primorum parentum? Non secus hodie iniuria fit maxima creaturis Dei ab iis omnibus, qui illis vtuntur, non in gloriam creatoris, sed ad propriam libidinē explendam.

3. Abalienatio mētis à Deo & finalis induratio

Tertiū, abalienatio mentis à Deo & finalis induratio. Nam quò diutius differtur pœnitentia, eò redditur difficilior. Nam vt in morbo corporis se res habet: Ita & in morbo animæ, qui est peccatū. Quò enim differtur medicina corporis diutius, eò fit morbus periculosior & difficilius curatur. Imò interdū ex diuturnitate incurabilis euadit. Ita morbꝰ animæ paulatim crescit vt cancer, donec totum hominem occupauerit. Siquidē postquā consuetudine peccandi animæ callum induxit, veluti cancro quodam corripitur, ex quo fit vt paulatim malum serpat, donec interitum adferat. Huc illud Iob pertinet: cap. 20. 11. Ossa eius implebuntur vitiis adolescentiæ suæ, & cū eo in puluere dormient. Et illud Salomonis. Prou. 22. 6. Adolescens ambulans iuxta viam suam etiā cū senuerit non recedet ab ea. Et illud Ieremiæ, 13. 23. Si mutare potest Æthiops pellem suā, & pardus maculas suas, vos etiam potestis benefacere cùm feceritis malum. Huc congruit Iuuenalis versiculus: *Consuetudo mali tenet insanabile vulnus.* Consuetudo enim diuturna altera fit natura, vnde fit vt multi peccandi cōsuetudine quandam peccandi necessitatē sibi accersant. Hoc igitur malū, hoc periculū indurationis meritò nos cōmouere ad maturandā pœnitētiā debet.

Simile.

4. Cōsciētia mala.

Quartum, conscientia mala, qua nihil grauius, nihil tristius, nihil miserius. Hanc testē suorum scelerum coguntur secum circumferre, qui peccati cœno oblectantur. De conscientiæ malo patres in hanc sententiam loquuntur: Formidolosa res est improbitas proprio teste conuicta, hæc compressa cōsciētia semper malum præsagit. Nam vt Bernhardus ait: *Mala conscientia debitorum nostrorum ipsa testis est, ipsa iudex, ipsa tortor, ipsa accusat, ipsa iudicat, ipsa punit, ipsa damnat.* Hæc etiamsi ad tempus resecta fuerit tāquā cauterio, tamen aliquando prodibit, & si non antea, saltem in agone mortis instar mille testium astabit, accusabit, damnabit, puniet. Est siquidem conscientia mala diuinum quoddam testimonium animis hominum impressum de futuro in cōtumaces iudicio, & de pœnis, quas iustè luent contumaces.

5. Scandalum.

Quintum, scandalum, & reatus alieni peccati. Est autem in scandalo duplex malum, videlicet factum & exemplum. Vt facto per se violatur Lex Dei, ita exemplo proximus læditur propter imitationem. Hinc illud, θρηνῶδες ἐπίφθεγμα Christi, Mat. 18. 6. 7. væ homini per quem scandalum venit. Et rursus, qui offenderit vnum ex paruis istis, qui in me credunt, præstiterit illi, vt suspendatur mola asinaria in collum eius, & demergatur in profundum maris. Paulus pronunciat in Christum peccare & perdere infirmos fratres, qui adiaphoris cum scandalo vtitur. Rom. 14. 20. & 1. Cor. 8. 13. Quid sentiendum de eo est, qui vel erronea doctrina, vel improba vita multos in perniciem adducit? quod tanta grassentur scelera in mundo hodie, an non inde prouenit, quòd vnus putet sibi licere, quod videt alium facere? quem mox alius imitatur, & hunc alius, donec scabie vniꝰ membri, totum corpus ferè Ecclesiæ infectum deformatur.

6. Priuatio bonorum spiritualium.

Sextum, priuatio bonorum, quorū soli sancti in Ecclesia sunt participes, donec enim homo sine pœnitentia viuit, gaudio Spiritus sancti caret, conscientiæ pace destituitur, consolationibus Spiritualibus priuatur; Breuiter, communium Ecclesiæ bonorum nequaquam particeps esse potest, quicunq; sciens & volens ruit contra conscientiam.

7. Delitiæ satanæ.

Septimum, delitiæ Satanę. Quemadmodum enim Angeli in cœlo gaudent super hominem agentē pœnitentiam: Sic Satanas summis delitiis, & veluti iucundissimis voluptatibus perfunditur, cùm homines præsertim eos, qui Christo dederunt nomina, videat sine pœnitentia viuere. Sunt enim peccata hominū, vt quidam ex Patribus ait: εὐωχίαι φαύλων δαιμόνων.

8. Cogitatio interitus impiorum.

Octauum, cogitatio tragicorum exemplorum plurimorum hominum, qui à Deo ob contumaciā sunt abiecti in æternas pœnas, in quorum numero sunt, Cain, Pharao, Saul, Achitophel, Iudas, Iulianus & infiniti alij. *Deterreant*, inquit Augustinus, *quæso vos ab hac persuasione innumerabiles populi, sub tali securitate nudi & vacui bonis, & malis pleni ex hac luce prærepti.*

9. Patientia Dei donum est.

Nonum, Cogitatio etiam hęc animum subeat, quòd pœnitentia sit non tam opus hominis, quam donū Dei. Quod si cōtempseris dum à Deo tibi offertur, metuendum est, vt suas margaritas sæpius suibus obiiciat.

10. sera pœnitentia raro vera.

Decimum, Conditio seræ pœnitentiæ: dici enim rectè solet, Sera pœnitentia rarò vera. Nequaquam enim is pœnitentiam agere censendus est, qui postquam peccare non potest, pœnitentiam simulat. Et Augustinus ait, *Pœnitentia, quæ à moriente tantum petitur, timeo ne ipsa moriatur.*

Has decem rationes colligere placuit, quarum cogitatio nos retinebit in timore Dei, ne abutamur misericordiæ Dei magnitudine, in nostram propriam perniciem. Maturemus igitur pœnitentiam, dum adhuc integra valetudine sumus, demus Deo gloriam antequàm tenebrescat, & antequam offendant pedes nostri ad montes caliginosos.

Loci præcipui tertiæ partis

1. Deus, cùm sit bonus, nullius mali est author, sed omnis potius fons boni & origo.
2. Deus, cùm sit rectus, non προσωπολήπτης est sed æqualis omnibus, iuxta regulam decreti sui.
3. Dei proprium est afflictis opem ferre, atq; errātibus viam monstrare salutis.
4. Deus vt misericors est, ita & verax, promissa seruans iuxta pacti conditionem.

QVARTA PARS PSALMI.

11 *Propter nomen tuum Domine propiciaberis peccato meo, quoniam multum est.*

Summa.

Hic versus quartam huius Psalmi partem continet, quæ est repetitio petitionis veniæ, & remissionis peccatorum. Quæ ideò adhibetur, vt precantis affectus, fidesque magis accendatur.

Partes duæ. 1. Precationis forma.

In hac precatione duo sunt obseruanda. Primum precationis forma. Secundum, ratio propositionis duplex. Precationis forma est, propiciare peccato meo, seu condona mihi peccata mea. Conuenit prorsus hæc forma cum ea, quam Dominus nobis commendat Matth. 6. 12. Remitte nobis debita nostra. Et cum precatione Publicani: Deus propitius esto mihi peccatori. Luc. 18. 13.

In hac propitiatione plura sunt spectanda, videlicet, figura, veritas, fides, & quæ cum fide remissionis peccatorum coniuncta sunt.

Figura

Figura huius remissionis fuerunt omnia sacrificia diuinitus in Lege Dei ordinata, & præcipuè ea, quæ propiciatoria nominabantur propter significationem. Hæc figura docet nullum peccatum esse, quod non remittatur, modò propiciatio peccati petatur. Nam sacrificia expiatoria omnis generis peccatorũ ordinata erant in Lege Mosis.

Veritas est Christi victima, quæ efficax est ad expianda omnia peccata quantumuis enormia. Ita enim Iohãnes ait: Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni peccato. Non est igitur quod quis vllum peccatũ inexpiabile putet, cuius cõdonatio petitur.

Fides remissionis peccatorum accipit petitam cõdonationem. Est autem hæc fides notitia, expetitio, & fiducia promissæ misericordiæ & veniæ propter Christum. Et est conuersionis seu salutaris pœnitentiæ forma, quam præcedit peccati agnitio & contritio, quemadmodum supra copiosè declaratum est.

Fidei adiuncta. Cum fide remissionis peccatorum cõiuncta sunt gratia & donum. Gratia est ipsa iustificatio, hoc est, credentis personæ absolutio à peccato, imputatio iustitiæ Christi, & acceptatio gratuita ad vitam æternam. De hac gratia loquitur sanctus Paulus, Rom. 5. 16. Gratia ex multis delictis in iustificationem. Donum est ipsa donatio Spiritus sancti, qua homo iustificatus regeneratur seu sanctificatur, hoc est, mortificatur & viuificatur, vt porrò sit noua creatura, viuatque iuxta voluntatem Dei: Seu vt alibi loquitur Scriptura, vt timeat Deum. Hic enim finis propitiationis assignatur Psalmo 130. 4. vbi ita dicitur: apud te propitiatio est, vt timearis.

II. Duplex ratio propositionis. Prior. Rationibus duabus propositio fulcitur, quarum vna præcedit, altera sequitur. Prior est, *Propter nomẽ tuum Domine.* Hoc nomen, vt includit aliquid, ita etiam aliquid excludit. Includit tres causas remissionis peccatorum, quarum prima est, impulsiua, videlicet promissio gratuita. *Prima causa remissionis peccatorũ.* Promisit enim Deus veniam peccatorum omnibus ad gratiam confugiẽtibus. Hanc promissionem nunquam reuocabit, quia verax est & constans in suis promissis. *Secunda.* Secunda caussa est efficiens, videlicet bonitas & misericordia. Nam cùm bonus sit, benefacere non cessat, & cùm sit misericors, tangitur reuera nostra calamitate, & iuxta promissiones lapsis manum porrigit. *Tertia.* Tertia causa est finis, isque duplex: prior gloria Dei. Prædicatur enim bonitas Dei recipientis peccatores in gratiam, & ab Angelis bonis & ab hominibus. Posterior, vt iustificetur in sermonibus suis, & vincat cùm iudicetur, hoc est, vt prædicetur ipsius veritas, quòd seruet promissa, & verè exaudiat, recipiat, liberet inuocantes. Excludit hæc ratio omnia humana ἐνεργήματα & παθήματα à causis remissionis peccatorum. Nam cùm propter nomen suum Dominus peccata remittit, sequitur profectò nos nec meritis nostris, nec operibus, nec passionibus remissionem mereri. *Posterior.* Posterior ratio his verbis exprimitur: *Quoniam multum est.* Mirabilis sanè videtur hæc ratio: ignosce inquit, peccato meo: Quare? quia multum est, vbi enim multitudo peccatorum, ibi requiritur etiam copiosa misericordia, Gratia enim, vt Paulus loquitur, Rom. 5. 20. exuperat peccatum. Nemo igitur desperet ob peccatorũ suorum multitudinem, sed confiteatur Deo serio corde peccata sua, & speret in Domino, apud quem est misericordia & copiosa redemptio.

Loci quartæ partis.

1 Quòd sine humanis meritis fiat peccati remissio propter promissionem Dei, bonitatem & gloriam.

2 Quòd peccati confessio coram Deo requiratur ab eo, qui petiturus est veniam.

QVINTA PARS PSALMI.

12 QVis est homo, qui timet Dominum? Docebit eum viam, quam eligat.

13 Anima eius in bonis commorabitur, & semen eius hæreditabit terram.

14 Secretum Domini timentibus eum, & testamentum suum manifestabit illis.

Summa. Hæc pars Psalmi continet descriptionem fœlicitatis eorum, qui timent Deum, & vera religione colunt. Hæc descriptio affectibus excitandis destinatur. Orditur autem Dauid hanc descriptionem ab admiratione per exclamationem & interrogationem: *quis est*, inquit, *homo qui timet Jehouam?* *Exordiũ.* Quasi diceret, O quàm felix est iste homo, ô quàm beatus est qui Dominum timet, & eum religiosè colit. Dum enim nosipsos intuemur, extremè miseri sumus propter peccata, sed cùm propitiatorem aspicimus, Deum timentes à peccatis liberamur, & omni felicitatis genere donamur.

Admirationi huic subiicit quatuor genera fœlicitatis eorum qui timent Deum, quæ sunt, vera sapientia, lætitia spiritualis, benedictio seminis seu posteritatis, & mysteriorum Dei, & pacti diuini viuus in corde sensus. De his vbi nonnulla dixero, de timore Dei plenam instructionem adscribam.

Prima pars felicitatis piorũ: vera sapientia. *Docebit eum viam quam eligat.* Hæc prima pars felicitatis timentium Deum est. Deus timentem se vera ornabit sapientia, atque hoc est quod Dauid alibi, & Salomon post illum ait: Initium sapientiæ timor Domini, Quanta sit autem huius sapientiæ vis, Syracides ostendit cum sapientiam introducit loquentem hisce verbis: ἐγὼ μήτηρ τῆς ἀγαπήσεως καλῆς καὶ φόβου, καὶ γνώσεως, καὶ ὁσίας ἐλπίδος.

Secunda pars conscientiæ. *Anima eius in bonis morabitur.* Secunda felicitatis pars timentium Deum, spiritualis quędam læticia eaque perpetua (Morandi enim vocabulo cõstantia & perpetuitas significatur) hæc læticia est pax conscientiæ, gaudium Spiritus sancti, & alij iucundi motus excitati in corde per Spiritum sanctũ, qui sunt quidam gustus æternorum bonorum, quibus fruemur in æterna vita, & sunt veluti arrha quędam qua Deus nos donat in certitudinem promissæ hęreditatis.

Tertia benedictio tẽporalis *Et Semen eius hæreditabit terram.* Hæc est tertia pars felicitatis timentium Deum, de posteritate eorum, cui promittitur hæreditas, id est, tuta habitatio in terra, & commoda fruitio rerum, quæ ex terra proueniunt. nam hæreditatis voce intelligitur genus cum adiunctis. Quia igitur præcipuum ius rerum ex hæreditate est, plenam scriptura possessionem, & præcipuum vtendi ius hæreditatem appellat. Possessio autem hæc non tam in κτήσει quàm in χρήσει posita est, & habet annexam duplicem conditionem seu promissionem. Vnam si posteri non degenerauerint à sanctorum parentum virtute. Alteram, si possessio hæc non habeat maius periculum, quàm commodum, vnde fit, vt non pauci piorum liberi non degenerantes abripiantur ab hac vita. Nam ita Deus promittit pœnitentibus vitæ diuturnitatem & commoda, modo melius bonum & perfectius non impediatur.

Si quis obiiciat impiorum posteritatem etiam

impiam ſæpe hæreditare terram: diſtinguo, vt ſuprà inter κτῆσιν & inter χρῆσιν. Nã tales etſi videntur poſſidere terram, tamen eius rerũ vſum nõ habent, vnde ſæpe fit, quò fuerint homines ditiores, eò ſint etiam miſeriores. Vnde Eſaiæ 3.1. Ecce Dominator Iehoua exercituum auferet à Ieruſalem omne robur panis & aquæ, vt Propheta hic diſtinguit inter panem & robur panis, ita inter poſſeſſionem terræ & eius verum & legitimum vſum diſtinguendum iudico.

Quarta: ſenſus gratiæ Dei.

Secretum Domini timentibus eum, & manifeſtauit illis teſtamentum ſuum. Hæc quarta pars eſt fœlicitatis timentium Deum, videlicet viuus in corde ſenſus myſterij & pacti Dei. Myſterium ſeu ſecretum & pactum idem ſunt re, ſed ratione diſtinguuntur. Myſterium dicitur, quia ignotum eſt carni & ſanguini. Animalis enim homo (inquit Paulus) non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei. Pactum verò propter ſtipulationem, quæ inter Deum & hominem interceſsit. Hoc pulcherrimè oſtenditur Geneſis 17. 4. vbi Dominus ita ait: Ecce pactum meum tecum, &c. Huic promiſsioni reſpondet in Abrahamo fides, qua ipſe recumbit in factam ſibi promiſsionem. Huius fœderis ratio deſcribitur fuſius Ieremiæ 31. 31. & Hebræ. 8. 8. &c. In hunc modum: Ecce dies venient, dicit Iehoua, & feriam cum domo Iſrael & cum domo Iuda fœdus nouum, non ſecundum pactum, quod pepigi cum patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti, quia ipſi irritum fecerunt pactum meum, & ego Dominus ſum eorum, dixit Iehoua. Sed iſtud eſt fœdus, quod feriam cum Iſrael, dixit Iehoua, Dabo legem meam in medio eorum, & in corde eorum deſcribam eam (ſcilicet digito meo qui eſt Spiritus ſanctus) nec docebit vnuſquiſque vltrà proximum ſuum, & vnuſquiſque fratrem ſuũ, dicendo: cognoſcite Iehoua. Omnes. n. cognoſcent me à minimo illorum vſque ad maximum eorum, quia propiciabor iniquitati eorum, & peccati eorum non recordabor amplius. Hoc pactum Chriſtus reſuſcitatus à mortuis ſuis diſcipulis in memoriam reuocat, cùm inquit, Ioann. 20. 17. Aſcendo ad Deum meum & ad Deum veſtrum, ad patrem meum & patrem veſtrum. Summa huc redit, quòd Deus velit noſter pater eſſe remittendo nobis peccata, & acceptando nos ad vitam æternam propter Chriſtum mediatorem & reconciliatorem, & nos debeamus eſſe ipſius populus, vera fiducia illi adhærendo & obediendo. Quare nequaquam participes huius fœderis ſunt, qui vacui timore Dei viuunt prout cæcis & ferocibus abripiuntur affectibus. Hic locus poſtularet, vt aliquid diceretur de diſcrimine noui & veteris fœderis ſeu teſtamenti, verùm quia de hoc diſcrimine in Enchiridio noſtro ſatis dictum eſt, hîc tantum aſcribam verba Clementis Stromateon 8. *Vt vetus illud teſtamentum*, inquit, *diuina Ieſu opera futura præcinuerit, ita nouum facta prædicauerit, vt illud veritatem in imaginibus texerit, ita hoc præſentem oſtenderit illius prædictionum veritatem, huius effectus aperit & credi facit.*

Locus, de Timore Dei.

Chriſtus mittens ſuos diſcipulos ad oues perditas domus Iſrael, inter alia præcepta etiã hoc dedit: Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam verò non poſſunt occidere. Sed potius timete eum, qui poteſt & corpus & animam perdere in gehenna. Hîc Chriſtus duo genera timoris facit, vnum quidem quo homines metuimus, alterum verò quo Deum timemus.

Timor hominũ. 1. Rectus.

Timor quo homines metuimus eſt duplex, videlicet, rectus & peruerſus. Rectus naturalis & præceptus adeóque bonus & laudabilis eſt, cùm ſerui dominos ſuos, & liberi parentes ſuos cum reuerentia timent. Peruerſus, hominum timor eſt, de quo hîc Chriſtus loquitur, qui nos à recta via abducit, quíque facit vt metu mali, quod videtur impendere cœleſtia terrenis, ſalutem animæ incolumitati corporis poſtponamus. Hoc timore fracti multi omnibus ætatibus confeſſionem abiecerunt.

2. Peruerſus.

Timor Dei. 1. Seruilis.

Timoris quo Deum timemus plures ſunt modi. Eſt enim timor ſeruitutis, de quo Paulus Rom. 8. 15. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis, rurſus in timorem, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorũ, per quem clamamus abba Pater. Hîc Paulus quendam timorem ſeruitutis facit, cuius quidem author eſt Spiritus ſanctus, quem Spiritum dicimur accipere, cùm in animis noſtris eſt efficax. Is igitur quia prædicatione Legis ſalutem quidem proponit, ſed addita duriſſima & planè impoſſibili conditione nihil niſi timorem pœnæ in animis poteſt ciere, vt quaſi ſerui iram domini magna cum anxietate & pauida conſcientia homines expectent. Hic ergò timor eſt ſine fide, & rectiſſimè ſeruilis dicitur, qui nihil aliud eſt, quàm metus cruciatus propter peccata commiſſa. De hoc timoris genere loquitur Syracides, cap. 36. 2. Timorem tuum immitte omnibus gentibus quæ te non requirunt. Hic timor aut perducit & impellit homines ad pœnitentiam, qua ratione rectè initium ſapientiæ dicitur, aut ad deſperationem adigit, & odium Dei parit, videlicet cum conſcientia victa mole peccati ſuccũbit, quare nihil ſanè triſtius. Dauid timore pœnę adducitur ad pœnitentiam, ſed Saul ad deſperationem. Petrus metu pœnæ ob negatum Chriſtum plorat & impellitur ad implorandam veniam. Sed Iudas deſperans de venia ſe ſuſpendit. Magdalena timore pœnæ ducitur ad Chriſtum, ſed multi, vt Cain, Iudas, Iulianus &c. metu iudicij deſperatione perierunt. Eſt proinde hic timor ſeruilis, qui & culpæ rectè dicitur, primus gradus ad vitam, modò eo vt decet rectè vtamur. Huc pertinet illud Prou. 14. 27. Timor Domini fons vitæ, vt declinet à ruina mortis.

Exempla oppoſita.

2. Timor filialis.

Eſt & timor filialis, qui eſt eiuſdem Spiritus effectus in conuerſis. Hic autem timor filialis eſt purus colendi Deum affectus cum humili ſubiectione, reuerentia & amore, cumque ſerio ſtudio omnem offenſam Dei vitandi coniunctus, Ioſue 24. 14. Timete Deũ & ſeruite ei perfecto corde atq; veriſſimo, hîc poſterius mẽbrum prioris eſt interpretatio ſiue definitio. Huius timoris filialis partes ſunt duæ, videlicet, Timor cultus, & timor culpæ. Timor cultus eſt, quo Deo ſubiecti illũ reueramur & amamus exhibentes illi ex vera fiducia debitũ cultũ. Timor culpæ eſt, quo cauemus ne Deum Patrem dulciſſimum offendamus. Etſi autem ſeruus etiam timet ne Dominum ſuum offendat, tamen maximum eſt diſcrimen inter ſeruum timentem, & filium: Seruus enim timet Dominum ſuum vt crudelem cum latente odio. Filius autem patrem ſuum dulciſſimum genitorem cum amore & reuerentia timet, nihil enim charius habet, quàm vt patri per omnia placeat. Huius timoris filialis plurima ſunt præconia in ſacro Dei verbo, ex quibus pauca aſcribamus. Pſa. 19. 10. Timor Domini purus permanet in ſeculũ ſeculi. Dicitur autem hic timor purus & à ſubiecto & ab effectu: nam vt in puris, id eſt, fide purificatis eſt: Ita in puritate & ſanctitate fidelis

Eius partes. Timor cultus. Timor culpæ.

Filialis timoris encomia.

retinet,

retinet, ne cum impuro mundo se omni turpitudini prostituant. Timor enim Domini, vt Salomon ait, Prouerb.8.13. odit malum. Et Syracides, Eccles.1.27. Timor Domini expellit peccatum. Vt igitur initium superbiæ, vt loquitur Syrach, cap.10.14. est defectio hominis à Domino, atque à creatore suo cordis auersio: Ita vnus timor Dei est, qui nos in obseruantia præceptorum Dei atque in omni sancta subiectione continere potest. Syrach. 25.13. &c. Magnus est, qui adeptus est sapientiam, sed timente Dominum nemo maior est. Item. Timor Domini claritate superat omnia. Item, Qui timet Dominum nihil trepidabit, & non pauebit, cùm ipse est spes eius. Timentis Dominum beata est anima eius. Item, facultates & virtutes exaltant cor, & super hæc timor Domini. Timori Domini nihil deest. Timor Domini sicut paradisus benedictionis. Psal.112.7. extat hominis timentis Deum hæc commendatio, quòd ab auditione mala non timebit, quia paratum cor eius fidens Domino. Confirmatum cor eius non timebit, donec videat in hostibus suis quod optat. Breuiter, vt omnis boni fons cùm in hac vita, tùm in futura est timor Domini: Ita omnis mali scaturigo est Deum non timere, iuxta illud Syracidæ, 27. 4. Nisi quis se in timore Dei studiosè continuerit, citò euer tetur domus eius.

Loci quinque partis.

Primus, quòd timentes Deum diuinitus doceantur, hoc est efficaciter per Spiritum sanctum in viis Domini erudiantur.

Secundus, quòd summa fœlicitas hominis, atque adeò hominis summum bonum situm sit in timore Domini.

Tertius, quòd timentes Deum indies in cœlesti sapientia proficiant.

Quartus, quòd timore Dei vacui prorsus ignari sint arcanæ Dei sapientiæ.

SEXTA PARS.

15 *Oculi mei semper ad Iehouam, quia ipse educet de laqueo pedes meos.*

16 *Respice ad me, & miserere mei, quoniam vnicus & afflictus sum ego.*

17 *Afflictiones cordis mei auctæ sunt, ab angustiis meis educ me.*

18 *Vide afflictionem meam & laborem meum, & parce omnibus peccatis meis.*

19 *Vide inimicos meos, quoniam multiplicati sunt & odio iniquo oderunt me.*

20 *Custodi animam meam, & libera me, ne pudefiam, quoniam speraui in te.*

21 *Integritas & æquitas conseruabunt me, quonaim expectaui te.*

Summa & partes.

Iam accommodat David petitionem generalem præsentibus suis periculis, in quibus versabatur persequente ipsum Saule, ac primo loco parat sibi aditum ad orandum nouo exordiolo, in quo & gestus orantis & affectus exprimitur: Deinde sæpius eandem propositionem repetit, vt magis in se excitetur exaudiendi fiducia. Postea collationem instituit inter suam causam & aduersariorum.

Gestus orantis.

15. Gestus & affectus orantis hisce verbis ostenditur: *Oculi mei semper ad Iehouam*, scilicet suspiciūt seu sunt erecti. Solemus enim & oculos & manus eò dirigere, vnde expectamus auxilium, atque ideò subiicit: *quia ipse educet de laqueo pedes meos.* Hoc est, liberabit me è periculo, in quo sum. Directione igitur oculorum significatur intentissimus orantis affectus, qui nititur promissionis fiducia. Vt igitur promissio offert auxilium: Ita fides oblatū auxilium intuetur: vnde accenditur precātis affectus. Laqueus insidias & clancularias inimicorum machinas notat: metaphora sumpta à venantium laqueis, quibus occultè feris struunt insidias.

Affectus, & fides.

Precatio, & eiusdē ratio.

6. *Respice ad me, & miserere mei, quia vnicus & afflictus sum ego.* Propositio precationis & eiusdem ratio dulcissima, quæ nititur hoc principio infallibili & immoto. Deus destitutos & afflictos se ex fide inuocantes respicit, eorúmque miseretur. Obseruandum est hoc loco genus crucis: quo sæpissime Deus suos solet exercere. Nam eos non solùm multis oppugnandos obiicit: verumetiam amicorum & proximorum ope destituit & solatio, & simul affligi permittit, idque facit paterno planè animo, vt nos doceat, quòd vt extra se nihil sit nisi periculū & malum expectandum: ita à se omnis salus, benedictio & auxilium dependeat. Nos igitur si quando in similia pericula inciderimus, imitemur Dauidē, statuamúsque, quòd Deus nō aliter sit affectus erga nos, quàm fuit erga Dauidem, modo simili fiducia ad ipsum cōfugerimus: Nam Deus personarum acceptor non est, sed causas iustissimè discernit.

Doctrina.

Querela, & precatio.

17 *Afflictiones cordis mei auctæ sunt, ab angustiis meis educ me.* Hic versus querela & precatione absoluitur. Querela est maxima: non enim tàm ob cruciatus corporis gemit Dauid, quàm ob cordis angustias. Nam dum corpus foris premitur, animus intus perturbatur cogitatione peccati. Norunt enim pij crucem externam peccatorum latentium esse pœnam. Quoties igitur pij affliguntur, veniunt in cogitationem suorum peccatorum, non vt mole peccatorum obruantur, sed vt precibus ad Deum confugiant, qui vnus potest molestissimā & grauissimam leuare sarcinam & deponere. Quare mox sequitur precatio, *ab angustiis meis educ me.* Hoc est, libera me ab opprobrio & persecutione seu cruce. Hoc loco cogitemus duos modos esse, quibus filij Dei in hoc mundo exercentur, opprobrium videlicet, & cruciatus. Sapientiæ 2.19. Contumelia & opprobrio eum examinemus. 1.Timoth.4.10. In hoc laboramus, & probris afficimur quia speramus in Deo viuente.

Duplex piorum angustia.

18. *Vide afflictionem meam, & laborem meum, & parce omnibus peccatis meis.*

De causis afflictionum.

Hic apertè fatetur Dauid se suis peccatis meruisse præsentes afflictiones, quæ vt mitigentur, remissionem peccatorum petit: Nam hic est ordo rectissimus, primum omnium remissio peccatorum petenda est, hac impetrata cor mundum est effectū: Corde purificato, recto ordine petitur pœnæ vel mitigatio, vel condonatio. Nam vt in corpore sanando: ita in animæ morbo primùm causa mali remouenda est.

19. *Vide inimicos meos, quoniam multiplicati sunt, & odio iniquo oderunt me.*

Periculorum amplificatio.

Exaggerat pericula sua Dauid ab hostium suorum multitudine & truculentia, quasi diceret. Etsi autem coram te Deus reus sum, & hāc, qua premor, crucem sum meritus, tamen inimici mei non habēt iustam causam cur me persequantur. Mentiuntur me regnū tyrannicè affectare, sed tu scis, quòd mandato tuo in regem inunctus sum, propter quam causam tyrannico odio me persequuntur.

Dauid Ecclesiæ typus.

Dauid hoc loco typum Ecclesiæ gerit: vt enim ipse iniustè traducitur ab inimicis suis & odio implacabili grauatur: Ita Ecclesia Dei perpetuò in hoc

mundo hostes habet, qui se persequuntur, aliàs plures, aliàs pauciores.

Hostes Ecclesiæ

Sunt autem tria genera hostium Ecclesiæ præter Epicureos, videlicet Sophistæ, Hypocritæ & Tyranni. Sophistæ doctrinam inuadunt, vt ea vel abolita, vel deprauata, Ecclesiæ corpus paulatim collabatur. Hypocritæ ficta sanctimonia & superstitione insidias struunt. Tyranni aperta vi grassantur & sanguine Ecclesiam extinguere student.

Ecclesiæ munimenta.

Sed quid faciendum Ecclesiæ? Primùm omnium consolabitur se promissione Christi dicentis: Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam. Dein de contra Sophistas tuebitur doctrinæ puritatem, cauebitque ne fundamentum subruatur. Hypocritis opponet dictum Christi: Frustra colunt me docentes doctrinam hominum. Contra Tyrannos exemplo Dauidis ad preces confugiet (magis enim prosternuntur Tyranni in mundo precibus quàm vllis gladiis) Nam ratio ex fide facta tutissimum est asylum Christianorum contra tyrannos & hostes Ecclesiæ. Verè enim à Salomone dictum est, Turris fortissima nomen Domini, ad hanc confugiet iustus & saluabitur. Prouerb. 18. 10.

Ratio rectè orãdi aduersus inimicos.

Porrò tenenda est ratio rectè orandi aduersus inimicos: nam cùm Christus iubet pro inimicis orare, & Dauid plenus Spiritu sancto contra inimicos orat, necesse est, & discrimina inimicorum tenere, & discernere precandi modos. Sunt autem inimici vel causæ tantùm, vel personæ nostræ tantùm, vel vtriusque simul sunt hostes. Si sunt hostes causæ, hoc est, veræ doctrinæ quam profitemur, orabimus Deum vt tueatur causam aduersus hostes, & eos vel conuertat si sunt emendabiles, vel euertat, si sunt obstinati & inemendabiles. Si sunt hostes personæ nostræ, aut à nobis sunt læsi, & iuxta regulam Christi petenda est venia, & iniuria illis à nobis facta compensanda est. Aut non sunt à nobis læsi, & orandum pro iis, vt ex hostibus amici fiant, aut si id fieri non potest, petenda est diuinitus defensio aduersus eorum truculentiam. Si sunt hostes vtriusque, hoc est, & causæ iustæ & personæ nostræ, exemplum Christi pro regula nobis sequendum est, qui orauit pro hostibus doctrinæ, & personæ suæ emendabilibus, & contra inemendabiles vindictam petiit.

20. *Custodi animam meam & libera me, ne confundar, quoniam speraui in te.*

Precationis repetitio necessaria.

Hic versus congruit cùm secundo, & constat Rhetorico Enthymemate, quod mutato ordine hoc modo Dialecticè concluditur: Ego Dauid spero in te Deus: ergò custodi animam meam, id est, defende vitam meam, & libera me ab aduersarijs meis, ne frustratus spe succumbam, & ipsi super me lætentur & triumphent. Principium quo nititur huius Enthymematis antecedens supra expressum est in tertio versu hisce verbis: Etiam omnes expectantes te non erubescent, erubescent præuaricantes temere. Sed de hoc principio vide quæ supra annotauimus in tertium versum.

21. *Integritas & æquitas conseruabunt me, quoniam speraui in te.*

Fidei audacia.

Hæc oratio plena fiduciæ est. Opponit enim Dauid suam innocentiam criminationi hostium, qui illum criminabantur tanquam alienæ rei affectatorem: sed huic criminationi opponit, vt dixi, suam integritatem & æquitatem. Integritas est sinceritas, qua sibi conscius fuit Dauid nullius doli aut fraudis. Æquitas, integritatis effectus seu fructus est. Hæc enim cauet ne noceat proximo, sed vt omnia potius in ipsius commodum conuertat. Quòd autem hac sua innocentia sola non nitatur Dauid, indicat subiecta ratio. Quoniã, inquit, speraui in te. Coram Deo igitur nititur Dauid fiducia promissionis & remissionis peccatorum, & promissi regni, verùm cùm hostes suos intuetur, bonitate causæ se sustentat & consolatur.

Discrimẽ inter consolationes philosophicas & Christianas.

Hoc loco illustre discrimen inter consolationem Philosophicam & Christianam obseruandum est. Summa consolatio Philosophica in rebus aduersis est, cùm quis sibi bene conscius patitur iniustè, quæ sanè consolatio mixta est haud rarò cogitatione iræ Dei. Quemadmodum vel in illo Ouidij apparet. *Nec meriti pœnam pateris, sed numinis iram. Est aliquid magnis crimen abesse malis.* Quantum enim ab aliqua parte leuatur dolor in hominibus non conuersis cùm videntur iniustè pati, tantùm ab altera parte augetur & crescit cogitatione irati numinis. Verùm consolatio Christiana in rebus aduersis non tantùm bonitate causæ nititur, sed fiducia promissionum diuinarum: qua afflictus & statuit sibi remissum esse peccatum, & Deum non vt iudicem aut tyrannum metuit, sed vt patrem potius benignissimum & clementissimum agnoscit, vnde certam spem concipit de futura liberatione.

Exemplum.

Pompeius fugiens Cæsarem, partim disturbato, partim occiso exercitu, suam causam iustiorem fuisse non dubitat, cuius cogitatione nonnihil se fortè sustentat, verùm quia ignarus diuinarũ fuit promissionum, incidit miser in cogitationem prouidentiæ Dei, & tandem ratiocinatur nullam planè esse prouidentiam, ex eo, quòd Iulius in deteriori causa se iustiorem defendentem vicerit. At Dauid variis obiectis periculis non solùm innocentia sua se sustentat, verumetiam idque multò magis cogitatione prouidentiæ Dei, quem statuit verè peccantem se exauditurum, & tandem de laqueis hostium erepturum.

Obiectionis obseruanda explicatio.

Si quis fortè obiicit, Dauid fretus bonitate causæ suæ, leuius ferre crucem potuit, sed quid dicendum erit de ea cruce, quam quis sibi sua culpa accersiuit? an hic afflictus sub crucis onere desperabit? Certum quidem est, quod cum Dauide non possit dicere, integritas & æquitas conseruabunt me. Num ergò cùm Cain clamabit, Maior est iniquitas mea, quàm propiciatio? Num ex impatientia dicet, maledicta sit hora in qua natus sum? Nunquid cum Saule desperabit? aut cum Iuda & Achitophel se strangulabit? Absint hę cogitationes procul ab humanis pectoribus. Sunt enim viæ quædam & aditus ad inferni portas, quare omnibus hominibus summopere cauendæ sunt, quantumuis vel maximi peccatores fuerint, quantumuis vel arenam maris peccatorum eorum multitudo excedat. Quid ergò hîc faciendum homini, qui sibiipsi crucem sua culpa miserè imposuit? Vt in difficiliori morbo corporis opus est præsentiori remedio: Ita in hac conscientiæ lucta cum peccato opus est efficaciori remedio, opus est saniori consilio, ne conscientia peccati fractus homo ruat cum multis in desperationem & æternum exitium. Vt autem consilio sano & remedio salutari sine omni errore vti afflictus possit, hæc nouem ordine, vt par est, cogitabit.

Conscientiis afflictis sensu peccatorum salutaria remedia.

Primum omnium pressus cruce ob certa peccata non hypocriticè extenuabit peccatum, nec collatione peccati sui cum peccatis aliorum se fallet, sed potius examinabit seipsum & suam iniquitatem lancibus non fallacibus ponderabit. Cogitabit quis sit is quem offendit, nempe Deus iustus iudex, quem nihil latere potest. Cogitabit quis sit is, quem offendit, nempe homo seu potius vmbra hominis: nam si non

non est dignus, vt rectè meminit Cicero, nomine hominis, qui vnum totum diem velit esse in voluptate, quid dicemus de iis, qui toto ferè tempore se in volutabro peccati inuoluit? Cogitabit peccati sui enormitatē, turpitudinem, magnitudinem, multitudinem, hæc cùm rectè ęstimat peccator, qui iam aliquam singularem crucem impositam sibi sentit, ei lachrymæ erumpunt, atque adeò totus homo in anima & corpore horrendis cruciatibus afficitur. Huius rei multas imagines offert Psalmorum lectio ex quibus vnam pro multis adducam ex Psalmo 38. 3. vbi Dauid ita suos dolores ac pauores ob peccatū describit: Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, & manus tua premit me, non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ, non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatę sunt super me, putruerunt & corrupta sunt vulnera mea propter insipientiam meam. Depressus sum & curuatus valdè, tota die contristatus ingrediebar, quoniam lumbi mei impleti sunt plaga, & non est sanitas in carne mea. Resolutus sum & concussus valdè, rugiebam à gemitu cordis mei. Item, cor meum sensit palpitationem, derelinquit me virtus mea, & lumen oculorum meorū non est mecum. Hîc Dauid in sua persona pingit affectus & cruciatus hominū, qui vera mensura sua peccata ponderant. Non enim vt Hypocritæ & securi æstimāt peccata sua proprio sensu & iudicio, sed Dei potius offensi maiestate, peccati turpitudine, & pœnis peccato debitis iuxta Legis sententiam. Etsi autē huiusmodi motus rari sunt in mundanis hominibus, quales fuerunt in Dauide & Ezechia: tamen necesse est, vt qui affligitur propter peccata sua, tangatur vero dolore ob peccatum sine hypocrisi. Cauendus est hoc loco error Papistarum, qui huiusmodi dolorem conceptum propter peccata mereri veniam docet. Nam tametsi hic dolor præcedit veniæ petitionem, tamen nequaquam est causa propitiationis seu veniæ. Quare hîc nemo desperare debet, si tantos dolores ac pauores nō senserit in se, quanti fuerunt in multis heroicis sanctis, sed doleat quòd Deum offenderit, odio habeat peccatum, quo crucem sibi accersiuit.

1. Peccati magnitudo, Dei, proximi, peccatoris respectu expendenda.

Secundò, ne sentiens dolorem inferni ob peccati magnitudinē desperet in istis pauoribus, cogitabit promissiones Dei de gratuita peccatorum cōdonatione vniuersales esse. Idem enim Dominus omniū, vt ait Paulus, diues in omnes qui inuocant ipsum. Rom. 10. 12. Nolo mortem (ait Dominus, Ezech. 33. 11.) impij, sed vt conuertatur ac viuat. Et Christus ait, Ioan. 6. 39. 40. Hæc est voluntas Patris mei, qui misit me, vt omnis qui vidit Filium & credit in eum, habeat vitam æternam. Matth. 18. 14. Sic non est voluntas patris mei vt pereat vnus &c. 1. Timoth. 2. 4. Deus vult omnes homines saluos fieri & ad agnitionem veritatis venire. 1. Pet. 31. 9. Deus lōganimis est erga nos, non volens vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere. Et diuus Bernardus ait: *Produt in lucem ad miseri consolationem, magnum consilium ab æterno in sinu æternitatis, quod nolit videlicet Deus mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur ac viuat.* Nemo igitur ab hac promissione vniuersali se exclusum putet, Nam qui hoc facit, nouo reatu se inuoluit, vt qui Deum mendacem in promissis faciat.

2. Ad promissiones Dei conuertendus animus.

Tertio loco cogitabit de mandato Dei vniuersali. vt enim promissio est vniuersalis, ita etiam mandatum Dei (quod mandat nobis conuersionem) omnes homines ex æquo obligat. Cùm ergo audimus in Prophetis hanc vocem: Conuertimini ad me filij hominum. Item, Reuertatur vnusquisque à via sua mala, cogitemus illam vocē ad omnes mortales pertinere, & hoc Dei mandatum omnes obligare, vel ad obedientiam vel ad pœnam contumaciæ. Proinde cùm cruce pressus propter sua peccata audit hanc vocem Dei, caueat ne hoc verbum Dei contemnat. Filius Dei hoc ipsum similiter mandat omnibus & præcipuè oneratis & laborantibus. Ita enim ait: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego refocillabo vos, & inuenietis requiem animabus vestris. Venit enim, vt ipse de se testatur, vt saluet quod perierat. Nemo ergo magnitudine & turpitudine sui peccati absterreatur, quo minus Dei se vocantis mandato obtemperet.

3. Cogitandum de mandato vniuersali.

Quarto, Ne peccati enormitas nos impediat, quo minus mandato Dei obtemperemus, cogitetur λύτρον quod pro peccatis mundi persolutum est. hoc enim λύτρον cùm precij sit infiniti, fieri non potest vt peccatum alicuius sit tam enorme, vt non queat tanto precio redimi eius pœna. Cain desperans clamat, Maior est iniquitas mea quàm venia, *Mentiris*, ait Augustinus, *ô Cain. Maior enim est Dei misericordia quàm omnium peccatorum miseria,*

4. Christi satisfactio fide amplectēda.

Quinto, Cogitentur exempla maximorum peccatorum, qui sunt recepti. Quis vnquam maior peccator fuit quàm Adam? At hic in gratiam receptus, vt suo exemplo doceat, neminem tantum peccasse, quin recipiatur in gratiam, modò ad misericordiam confugerit. Quid non Manasses designauit? sed gratia Dei eius peccata absorpta sunt. Peccatrix apud Lucam fide est filia Dei effecta. Latro in cruce pœnitens audit hanc dulcissimam vocem: Hodie eris mecū in Paradiso. Paulus de seipso scribit, Veniam consequutus sum, vt in me ostenderet Iesus Christus omnem longanimitatem, vt essem exemplar iis qui crediturі essent ipsi in vitam æternam. Huc & vocatio gentium pertinet.

5. Exēpla eorū, qui misericordiam sunt cōsequuti

Sexto, In cogitatione horum, id est promissionis vniuersalis, mandati vniuersalis, pretij per soluti pro mundi peccatis, & exemplorum peccatorum, qui in gratiam recepti sunt, concipitur igniculus fidei ope rante Spiritu sancto & efficaci in verbo iuxta ordinationem Dei.

6. Effectus Spiritus sancti.

Septimo, Fide concepta petenda est peccatorum venia: in hac precatione paulatim crescit & augetur fides, donec certa fiducia statuat peccator, peccatum sibi remissum esse.

7. Preces

Octauo, Venia peccati impetrata, petenda est crucis mitigatio, quæ si non aufertur prorsus, aut mitigatur vllo modo, tamen verè fit, si patientia temperetur, sacrificium Deo gratissimum. Sic obedientia sub cruce, quam sibi Dauid adulterio & homicidio accersiuit, fit sacrificiū. Vnde ipse canit, Sacrificium Deo Spiritus contribulatus. Cor contritum & humiliatum Deus non despicis. Ad hunc etiam modum Latronis debitum supplicium, gratum per obedientiam ex fide redditur sacrificium. Breuiter quæuis crux siue sit commerita, siue non, vbi temperatur fide & obediētia, sacrificiū dicitur Deo gratissimum etsi natura sua peccati pœna est.

8. Crucis mitigatio

Nono & vltimo, Accedat gratiarum actio cum pio proposito omnem offensam Dei in posterum cauendi. Vt enim gratiarum actio est agnitio iudicij & misericordiæ Dei punientis nos paterno animo: Ita pium propositum testimonium est Spiritus sancti de vera conuersione & fide.

9. Gratiarum actio

Loci sex partis.

1. Vera Dei inuocatio tutissimum asylum est aduersus omne genus malorum.
2. Proprium Dei est misereri afflictorum se inuocantium.
3. Externa crux interni peccati pœna est.

4 Liberatio à malis quibuſuis inchoanda eſt à petitione remiſſionis peccatorum.

5 Eccleſia ſemper habet hoſtes, qui ſe implacabili perſequuntur odio.

6 Mens ſibi conſcia recti, & fiducia in Deum fortiſſima ſunt aduerſus hoſtes præſidia.

SEPTIMA PARS.

22 R*Edime Deus Iſraelem ex omnibus tribulationibus ſuis.*

Summa. Ab hypotheſi ad theſin tranſit. Hactenus enim pro ſeipſo, vt membro Eccleſiæ orauit: nunc precatur redemptionem totius Iſraelis, id eſt, veræ Eccleſiæ Dei.

Eccleſia cur Iſrael dicitur. Sed quæ eſt ratio huius appellationis? cur Eccleſia Iſraelis nomine appellatur? Nomen Iſrael impoſitum eſt Patriarchæ Iacob ab euentu, vt legimus Gene. 32. 28. Cùm autem Deus non hominum more nomina hominibus imponit, ſed rem ipſam ſimul confert, vt certò reſpondeat euentus, operæpretium eſt altius perpendere rationem huius nominis, & cur toti Eccleſiæ tribuatur.

Iacob cur vocatus eſt Iſrael. Nominis huius Iſraelis impoſitionem præceſſit grauiſſima tẽtatio in Iacobo. Timuit enim valdè ne à fratre Eſau cum vxoribus & liberis tolleretur è medio propter ereptam olim benedictionem, & ius primogenituræ. Deinde in tentatione ardentiſſimè precatur, ac Deũ ea via aggreditur, qua ſciret ipſum vinci poſſe, vt ſe inuocantem exaudiret, & è præſentibus periculis liberaret. Nam vrget promiſſiones Dei. ita enim ait: Deus patris mei Abraham, & Deus patris mei Iſaac. Domine qui dixiſti ad me, Reuertere ad terram tuam, & cognationem tuam, & benefaciam tibi. Poſt orationem accingit ſe itineri ac nocte tota luctatur cum Angelo & præualet, à quo euentu Angelus mutat nomen Iacob, dicens: Non Iacob vltrà dicetur nomen tuum, ſed Iſrael quia princeps fuiſti, cum Deo & cum hominibus præualebis.

Iacob typus Eccleſiæ. Eſt ergò Iſrael iuxta etymon victor Dei, ſeu princeps Dei, ſic dictus, quia heroicè cum Deo pugnauit, & præualuit. Præclarum ſanè victoriæ genus, cùm homo puluis & cinis cum Deo luctatur, & reportat victoriam. Iam non obſcurum eſt videre, cur hoc nomen Iſrael Eccleſiæ Dei tribuatur. Iacob typus fuit Eccleſiæ totius, & præclarum eiuſdem membrum. Vt ergò ille tentatur, orat, luctatur cum Deo, vincit & reportat benedictionem: ita Eccleſia Dei in hoc mundo tentatur variis modis, in tentatione orat, in oratione luctatur, vincit & reportat benedictionem. Hoc ergò exemplum imitantur omnes filij promiſsionis, id eſt, veri Iſraelitæ, ſuperant & vincunt Deum non carnalibus armis, ſed armis ab ipſo Deo porrectis. Nam ſpiritum fidei in ipſis excitat, per quem promiſſionibus ipſius credunt, ſtatuúntque eum tàm veracem eſſe, vt mentiri non poſſit, tàm potentem eſſe, vt promiſſa præſtare poſsit, & tàm bonum, vt certiſsimè velit quod paternè promiſit adimplere. Veri proinde Iſraelitæ tum demum cenſebimur, quando fide firmi & fortes in promiſſionibus diuinis acquieſcemus, & eadem fide omne genus tentationum ſuperabimus. Quoties igitur legimus Eccleſiam Dei Iſraelis nomine deſignari, cogitemus & luctam in tentatione grauiſsimam ſuſtinere Eccleſiam, & modum victoriæ, qui eſt fides promiſsionis. Ita enim ait Ioannes: Hæc eſt victoria quæ vincit mundum, fides veſtra.

Loci vltimæ partis.

1. Quòd Eccleſia in hoc mundo ſit ſubiecta cruci.
2. Quòd orandum ſit pro Eccleſiæ liberatione.
3. Quòd Eccleſia tandem ſit reportatura victoriam.

VSVS TOTIVS Pſalmi.

Cùm te præteriti turbat mens conſcia facti,
Imploranda tibi eſt gratia larga Dei.

FINIS.

N. H.

ENARRATIO

PSALMI OCTVAGESIMI QVARTI.

MVLTA EAQVE IMPRIMIS COGNITV NECESSARIA, TEXITVR REFVTATIO ERRORIS Iudæorum, furoris Mahometistarum, vanitatis Epicureorum, idoli Papistarum: Exponitur ratio Sacerdotij Christi, & sacrificiorum Ecclesiæ: monstratur via à sempiterna miseria, ad perpetuam beatitudinem & coniunctionem hominis cum Deo, quæ est finis & conditi & redempti humani generis.

***

NICOLAVS HEMMINGIVS.

GENEROSO AC MAGNIFICO VIRO SAPIENTIA, pietate, & virtute excellenti D. Petro Oxe Domino de Gisselfelda, Magistro palatij, & Regis & regni Daniæ &c. dignißimo, æquißimo atque prudentißimo, Domino ac Patrono suo perpetua obseruantia colendo pacem, salutem, & sanctum rerum successum precatur.

QVANTÆ sint tenebræ humanarum mentium de Deo, & prouidentia, generose ac magnifice vir, testantur non solum philosophorum sectæ ferè infinitæ, verùm etiam tristissima securitas in plerisque hominibus, qui vita & moribus testantur se aut nullum numen agnoscere, aut existimare Deum (vt Homerus) apud nescio quos Æthiopes deliciari, vt non vacet illi rerum humanarum curam habere. Tanta est caligo, tanta vanitas hominum secuta lapsum primorum parentum, & postea confirmata, partim praua educatione, partim exemplis hominum, qui sapientia & virtute videntur cæteris antecellere. Hæc tristissima caligo non potest aliter dispelli quàm per facem verbi Domini. Huc pertinet illa interrogatio & responsio Dauidis Psal. 119. 9. In quo mundam faciet adolescentior viam suam? In custodiendo sermones tuos. Iam cùm qualis est adolescentia, talis est senectus, vt Solomon ait, sequitur totam vitã hominis immundissimam esse sine verbo Dei, quod solum medetur viciis nostris. Immundities autem illa quæ in toto humano genere hæret, donec diuinitus per verbum Dei abluatur, non est tam corporalis labes quàm spiritualis & interna: cuius partes plures sunt. Quarum prima, (quæ est causa aliarum) est ignoratio veri & boni: quæ densissimis confertur tenebris, & cæcitati persimilis est, qua tota anima hominis veluti deforme monstrum in tenebris palpitat. Secunda, est habere erroneam de rebus diuinis opinionem, eamque tanquàm euidentissimam veritatem amplecti & exosculari. Qualis fuit plerorumque Philosophorum, & hæreticorum, qui cùm mordicus tuerentur conceptas de rebus diuinis opiniones, in præcipitium damnationis ruerunt. Qua re quid quæso tristius esse potest? Tertia est ἐμπαθὴς λογισμός, hoc est, cogitatio prauis affectibus obnoxia. Vt enim mens malè est informata: ita affectus mentis prauo iudicio excitatus, rapitur & fertur in pessima quæque. Quarta est consentire peccato: quem consensum sequitur horrenda colluuies omnium scelerum (de quibus Paulus disputat, Rom. 1.) donec homo in sem

piternam miseriam demergatur. Ab his tristissimis maculis emundatur anima hominis per limpidissimos fontes saluatoris, id est, per verbum Dei. De cuius verbi Dei efficacia loquitur Psal. 19.8. in hanc sententiam, Lex Domini est immaculata, recreat animas. Testimonium D. est fidele, Sapientiā præstat paruulis. Mādata D. sunt recta, lætificāt cor: præceptū D. est lucidū: illuminat oculos. Hoc encomiū verbi Dei, etsi breue, si verba spectes, tamen copiosissimū est, si doctrinas & cōsolationes quæ in eo latēt euoluis. Quod encomiū iure opponendū est omnib. furiosis iudiciis Epicureorum, politicorum, hypocritarum, & sycophātarum. Huius encomij octo sunt partes, quæ mirè discernunt inter verbum Dei, & Philosophicas seu humanas doctrinas.

Prima, lex, inquit, Domini est immaculata. Hoc est verbum Dei, & in se purum est, vt quod à purissimo fonte Deo manat, & puros efficit eos, qui ei credunt. humana autē doctrina quantumuis nitida & splendida apparet, tamen non ex omni parte est munda, nec mundos efficit. Socratica Philosophia, quam Plato exornauit, primū, iure suo, locum inter philosophorū doctrinas sibi vēdicare videtur, quæ profectò etsi plurimas bonas & rectas sentētias de Deo, prouidentia, & fine hominis, continet, attamen turpissimo cœno contaminatur, cum promiscuas libidines legibus approbat Plato, & exemplo suo turpiora quam quæ à nobis sunt dicenda cōprobat. Quare cùm Socrates & Plato animam hominis purgare conantur ab vna parte, ab altera eam fœdant abominandis sceleribus. Sed verbum Dei seu vox Euāgelij vt est ex omni parte purū, ita ex omni parte animam hominis, qui Euangelium viua fide recipit, immaculatam & perfectam reddit. liberat enim eam ab erroneis opinionibus, imbuit veris sententiis: excitat per spiritum Christi affectus puros. Quibus cùm assentitur voluntas actiones interiores & exteriores tanquàm riuuli purissimi ex fonte purissimo manant.

Secunda, recreat, inquit, animas. animæ hominum siti quadam grauissima arēt, nec possunt recreari aut refici priusquàm potantur salutaribus fontibus Israel, hoc est verbo Euangelij. Nā subinde conscientia scelerum sitim hanc auget, quam solus Euangelij liquor mitigat & tollit, cū anima eo perfunditur. De hac aqua Zacharias Propheta loquitur cùm ait, cap. 14.8. Et erit in die illa, exibunt aquæ viuæ de Ierusalē: hoc est sermo Euāgelij qui est animæ hominis, quod sitienti est aqua limpidissima. De hac Dominus Ioan. 4.14. ait. Qui biberit ex aquá, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

Tertia, testimonium Domini est fidele. Hoc est, Verbum Dei est testimonium minimè fallax de voluntate Dei erga homines. Vt enim vox legis testatur quòd Deus sine discrimine & personarum ac nationum acceptione velit omnes contumaces perseuerantes in sua contumacia, & non agentes pœnitentiam abiicere cum diabolis hostibus Dei in æternas tenebras & pœnas: Ita vox Euangelij testatur, quod Deus velit propter filium omnes homines quantūuis maximis & horrendis peccatis contaminatos recipere in gratiam, vt æternæ beatitudinis scribantur hæredes, modò Euangelio crediderint, & viua fide in filium Dei, qui dedit seipsum ἀντίλυτρον pro peccatis mundi, recubuerint. Propter hanc immotam regulam voluntatis Dei, quæ nobis verbo Dei commendatur, verbū Dei dicitur fidele, & verbum Euangelij, veritas, vt cum dicitur, Veritas liberabit vos. Nā Euangelium quod est verbum veritatis, Christum liberatorem offert: De quo scriptum est: Si filius vos liberos reddiderit, verè liberi estis. Ioan. 8.32.36.

Quarta, Sapientiam præstat paruulis. Sapientes huius mundi nihil rectè intelligunt de Deo & eius voluntate, nihil sciunt solidi de eius operibus, quæ sunt (vt præcipua referam) sapientia in conditione hominis, iustitia in lapsu hominis, misericordia in reparatione hominis, misericordissima bonitas in conuersione peccatoris. Ignorant discrimen familiæ Dei, & aliarum sectarum: ignorant viam euadendæ æternæ miseriæ, & obtinendæ sempiternæ beatitudinis: ignorant modum colendi Deum, qui in timore Dei, qui summa sapientia prædicatur, maxima ex parte situs est. Verùm hanc sapientiam vox Euangelij præstat paruulis. Cùm interim maximi & potentissimi in mundo sua se sapientia euertunt miserè. Nā immotū stabit Domini dictum apud Ieremiam 8.9. Verbum Dei proiecerunt, quid proderit eis sapientia?

Quinta, Mandata Domini sunt recta. Hoc dictum opponendum est tabulis Parcarum, quas arat Zenonis familia. Significat enim hoc dictum Deū minimè esse προσωπολήπτην, sed æqualem omnibus iuxta decreti sui regulā. Vult reuera omniū hominum salutem, sed per agnitionē veritatis. Iuxta illud. Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Vult etiam omnes non resipiscentes, sine προσωποληψία, æternùm perire.

Sexta. Lætificant cor. Hic effectus Euangelij summum bonum est in hac vita. Nulla doctrina humana mederi vulneribus conscientiæ nouit. Qui enim alicuius grauis sceleris sibi conscius est, nocte diéque secum testem & accusatricem conscientiam circumfert: quam nulla Philosophia sanare potest. Verùm sola vox Euangelij auxiliare pharmacum & præsentissimum remedium conscientiæ sauciæ applicat, dum Christum mortuū pro peccatis nostris, & resuscitatum propter iustificationē nostri testatur: Dum Christum finem legis pronūtiat in iustitiam omni credenti:

credenti: Dum Christum omnes laborantes inuitare testatur vt ad se tanquam ad medicum veniant, quibus omnibus pollicetur sanitatem eámque gratis. Hic enim, vt Augustinus piè & rectè ait, nostra delicta sua delicta fecit, vt suā iustitiam nostram iustitiam faceret. Cùm igitur conscientiæ nostræ aspergūtur sanguine Christi, (quod fit cū in ipsum credimus,) mundantur, vnde mirabilis quædam in corde sequitur lætitia. Vt cū Dauide dicamus, Cor meum & caro mea exultant in Deo viuo.

Septima, Præceptum Domini est lucidum seu purum. Hoc opponendum est Papistis qui Satanicis quibusdam strophis inuoluunt verbum Dei, vt homines ab eius lectione absterreant. Dicunt literam hoc est vt illi falsè interpretantur, literalem seu grammaticum sensum, cū tamen sit verissimus, occidere: & spiritum, hoc est allegoricam interpretationē approbatam à Papa viuificare. Verū hîc Spiritus Sanctus in Dauide contrarium affirmat, dū verbum Dei esse lucidum, clarū & purum pronunciat: quod quidē verissimum est quantum ad ea quæ ad fundamentum pertinent, & sunt omnino ad salutem necessaria.

Octaua Illuminat oculos, hoc dictum indicat, naturam hominū sine verbo Dei illuminante cæcam esse, vt quæ circumferat tenebras, videlicet dubitationem de Deo, securitatem carnalem, diffidentiam, falsam inuocationem animi dubitantis & fugientis Deū, & alios motus aberrantes à lege Dei innumerabiles. Sed hanc cęcitatē non intelligit mundus, imò se miratur & magnificit propter exiguam vmbram externæ disciplinæ. Ecclesia verò voce verbi Dei cōmonefacta agnoscit & deplorat sua mala, & petit à Deo nouam lucē, iustitiam & vitam. In hac petitione & meditatione Euangelij magis magísque illuminantur oculi mentis, & excutiuntur tenebræ, adeo vt sol ipse iustitiæ Christus, oriatur clarè in cordibus nostris: cuius luce deducimur à sempiterna miseria in æternā vitā & beatitudinē. Ad hunc suauissimum fructum verbi diuini respiciens Dauid, haud immerito exclamat in eodem Psalmo, Desiderabilia super aurum & super obrizum multum, & dulciora melle & fauo. Et Psa. 119. In via testimoniorum tuorū delectatus sum, sicut super oēs diuitias. Huc accurrit sentiens peccatorum suorū molē, vt exoneretur peccatorū sarcina, vt est in Ps. 130. 1. 4. De profundis clamaui ad te Domine, quia apud te propitiatio est. Huc afflictus & cruce pressus se confert iuxta illud, Ps. 119. Hæc est consolatio mea in afflictione mea, quòd verbum tuum viuificat me. Huc in lætis & prosperis se recipit. Viā, inquit, mādatorum cucurri cū dilatares cor meū. Huc dubius & inops consilij tanquàm ad consiliarios currit iuxta illud. Testimonia tua gaudium meum, & viri consiliarij mei. Hinc acturus cū regibus & potentibus mundi consiliū petit iuxta dictum: loquar de testimoniis tuis in conspectu regū, & non confundar. Hinc se armat aduersus crucis scandalum, ne frangatur animo, videns impiorū prosperitatē. Mei, inquit, penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei. Quia zelaui super iniquos pacē illorum videns, &c. Cogitabam vt scirē hoc, sed difficile erat in oculis meis, donec irem in sanctuarium Dei & animaduerterē in nouissima eorum. Verumtamen in lubrico posuisti eos, deiecisti eos in interitū. Hinc in mortis articulo vitā quęsiuit, iuxta illud. In ęternū non obliuiscar statutorum tuorum, quia in ipsis viuificas me. in æternū verbum tuū Domine permanet in cœlo. Nā vita & fœlicitas quæ verbo promittitur æternum durabit. Breuiter ex hoc verbo Dauid modum euadendæ sempiternæ miseriæ, & obtinendæ nunquam finiendæ fœlicitatis & beatitudinis ad quam homo primum creatus est, & deinde per Christum redemptus nouit.

Cū tanta sit puritas diuini verbi, tāta necessitas, tanta vtilitas, tanta gloria, tā suauis fructus, vt nos Deo summo bono iungat, in quo æternū erimus beati, nacti finē conditionis nostrę, imprimis laudandi sunt qui partē suarū facultatū, & opū conferunt in conseruationē, & propagationē verbi Dei in Ecclesia. Rectè .n. perpendunt hunc scopū omnibus hominibus, & singulis pro sua conditione & statu propositū esse, vt ornent gloriā Dei. Quod profectò illi præ cæteris faciunt præclarè, qui ministeriū verbi in scholis & in tēplis conseruare student. Quā autē tu, Magnifice vir, in hac re fueris semper diligens norunt multi, & testantur, quos hodie, & in hac Danica Academia, & in exteris scholis liberaliter foues, & tuis facultatibus in studiis sustētas, vt semper sint in Ecclesiis his Danicis idonei ministri, qui purā Euangelij doctrinā sonent. Est autē hic verus amor patriæ, non solū ipsam, dū nos in ea viuimus, ornare: sed etiā dare operā vt ipsam meliorē relinquamus posteris nostris. Sapientes laudant iusiurandū Atticū in quo inter alia sunt hęc verba, ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὑπὲρ ὁσίων, καὶ μόνος, καὶ μετὰ πολλῶν, τὴν πατρίδα δὲ οὐκ ἐλάσσω παραδώσω, πλείω δὲ καὶ κρείω. Hoc est pugnabo autē & pro sacris & prophanis, & solus & cū multis, & patriā non deteriorē posteris tradā, sed ampliorē & meliorē. Quanto magis nos hoc decet qui censemur ciues Ecclesiæ Christi laudatissimæ patriæ piorū, cuius decus multo clarius est quā fuit Atticæ regionis, quā nunc barbaries Turcica occupat. Proinde multò maior gloria est, hanc laudatissimā patriā Ecclesiā Dei tradere posteris non deteriorē, sed ampliorē & meliorē: quod illi faciunt qui studia veræ doctrinæ & bonarū artiū suis opibus adiuuant & promouent. Talis conatus fuit in Dauide cū caneret se amare patriā propter Ecclesiā

quæ in ea fuit: Propter domũ, inquit, Domini Dei nostri quæra͂ bona tibi Psa.122.9. Hanc domũ hoc est Ecclesiam Dei prætulit palatiis splendidissimis principum mundi Psal.84. Vbi ait, Melior est dies vna in atriis tuis quã mille alibi: Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis impiorum. Hunc Psalmum 84. quia continet insigne encomion Ecclesiæ Dei, inuitat ad amorem verbi, proponit commoda, monstrat gloriam Ecclesiæ, & ostendit scopum ipsi propositum, videlicet æternam beatitudinem, placuit hoc præterito anno in nostra schola publicè enarrare, vt inuitarem iuuentutem ad amorem, lectionem, & meditationem verbi cœlestis, quod est vt facula ardens qua ducimur de hisce tenebris in admirabilem lucem Dei, & æternam vitam. Vt autem hanc enarrationem, quam hoc præterito anno in Ps.84. conscripseram, tibi vir generose & magnifice nuncupare non dubitarem, non solum summa tua adeo & singularis in literas & literatos voluntas, (quam voluntatem cupio omnibus fore notissimam) me adduxit: verùm etiam tua in me meósque beneficia, iure suo hoc postularunt, vt aliquod saltem pignus gratitudinis meæ apud tuam magnificentiam reponerem. Quod vt æqui boníque consulas etiam atque etiam rogo. Quòd si quis solam operis nostri molẽ spectet, scio nihil esse quod tua videatur magnificentia dignum. Sin verò & animum meum, & ipsius argumentum rei, neminem fore arbitror, qui meam hanc dedicationem sit improbaturus. Hæc ergo mi domine spectato, & me, quo hactenus fauore es complexus, complectere. Ego profecto dabo operã, vt tuo fauore non indignus videar. Vale integer animo, corpore & spiritu, vna cum vxore tua D. Metta Rosenkrantz, fœmina nobilissima & castissima, filia Herois præstantissimi D. Olai Rosenkrantz, Equitis Aurati, D. de V Vall, olim senatoris Regni Daniæ sapientissimi, ob pietatem, iustitiam, æquitatem, liberalitatem, clementiam, humanitatem, comitatem aliasque virtutes penè innumeras, perpetua memoria & laude dignissimi. Ex musæo nostro, 25. Martij. Anno 1569. Qui est annus à condito mundo 5539. ex quo manifestum est, nos in postremã ætatis mundi partem, quæ sexto die creationis rerum significatur, incidisse. Nam cum sex millia annorum, quibus mundi ætas, iuxta traditionẽ domus Eliæ, mensuratur, respondet sex diebus creationis rerum: siquidem mille anni coram Deo vt dies vnus 2.Pet.3.8. & ex sexto millenario elapsi sunt anni 539. apparet nos in tempus pomeridianum vltimæ diei mundi incidisse. Quod profectò tempus iure nos admonere debet maioris vigilantiæ, præsertim cum post clarissimum solem lucentis Euangelij, ídque in ipso meridie extremi diei mundi, quo repurgata est doctrina Ecclesiæ per Lutherum, Philippum & alios pios & doctos viros, paulatim appropinquat vespera & tenebræ. Quare cum discipulis Domini serio corde precemur,

Vespera iam venit, nobiscum Christe maneto,
Extingui lucem nec patiare tuam.

Et obtemperemus Prophetæ qui ait, Date Domino Deo vestro gloriã antequam tenebrescat, & antequã offendant pedes vestri ad montes caliginosos. Deus nos in vera pietate conseruet, quo tandem Sabbatum illud exoptatissimum, quodq́; expectamus, nobis in salutẽ, beatitudinem & requiẽ sempiternã illucescat per Iesum Christũ mediatorẽ nostrũ vnicũ, cui cum Patre & Spiritu Sancto sit laus honor, gloria in omnem æternitatem. *Amen.*

ANTITHESIS VANÆ GLORIÆ MVNDI *& veræ gloriæ fidelium.*

CAPNIO.	HEMMINGIVS.
Mortalium iucunditas	*Fidelium iocunditas*
Volucris & pendula	*Perennis, & gloria,*
Mouetur instar turbinis	*Manebit instar liban*
Quem nix mouet sedula.	*Quam vis tegit cœlica.*
Quid ergo confiditis in gloria?	*Quid ergo non fidimus in numine?*

PSALMVS LXXXIIII.

1. *Qvam dilecta tabernacula tua Domine Zebaoth.*

2. *Concupiscit, & deficit anima mea in atria Domini: cor meum, & caro mea exultauerunt in Deo viuo.*

3. *Etenim passer inuenit domum, & hirundo nidum sibi, vbi ponat pullos suos, altaria tua Domine zebaoth, rex meus, & Deus meus.*

4. *Beati qui habitant in domo tua: perpetuo laudabunt te.*

5. *Beatus vir cui tu fortitudo es, & in corde eius semitæ tuæ.*

6. *Qui*

6. *Qui transit per vallem lachrymarum, & fontē fodit, certè benedictionib. coronabitur doctor.*

7. *Pergunt de victoria in victoriam, vt appareat in Zion Deus.*

8. *Domine Deus Zebaoth exaudi orationem meam, auribus percipe Deus Iacob.*

9. *Protector noster aspice Deus & respice in faciem Christi tui.*

10. *Quia melior est dies vna in atriis tuis super millia, Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis impiorum.*

11. *Quia sol & scutum Dominus Deus gratiam & gloriam dabit Dominus: non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia.*

12. *Domine zebaoth, beatus homo qui confidit in te.*

Argumentum.

Hic Psalmus insigne Ecclesiæ Dei præconium continet: quæ, vt est Deo dilectissima, ita in solo Deo acquiescit, hunc celebrat, confitetur, inuocat. Hoc vnum in votis habet, vt Deo perpetuò fruatur: in quo & summè felix & beatissima existit.

Dispositio seu partes.

QVatuor partes huius Psalmi statui possunt, quarum singulæ plures doctrinas continent. Sunt autem hæ partes. *Prima*, descriptio Ecclesiæ, quæ quatuor primis versibus absoluitur. *Secunda* conditio doctorum Ecclesiæ, quæ continetur tribus versibus, videlicet 5. 6. 7. *Tertia*, precatio, qua petit Dauid defensionem & conseruationem Ecclesiæ, additis pulcherrimis rationibus, quibus excellentia Ecclesiæ, & dignitas ob oculos ponitur, idque versibus 9.10.11. *Quarta*, est clausula seu epiphonema per admirationem, in qua veram caussam beatitudinis Ecclesiæ monstrat esse firmam in Deum fiduciam, idque versu postremo.

Occasio, seu tempus, quo scriptus est Psalmus circumstantia.

Porrò, occasio huius psalmi videtur fuisse exilium Dauidis, persequente ipsum filio Absolone: quod sanè exilium vnum fuit ex decem illis plag s quibus punitum est adulterium, & homicidium Dauidis. Nam vt plurima peccata in vno illo facto Dauidis concurrebant: ita non vna plaga sed multis castigatus est: videlicet 1. Amissione Spiritus Sancti. 2. Grauissimo conscientiæ vulnere. 3. Oppressione Thamar filiæ. 4. Aman filij sui. 5. Rebellione Absolonis filij. 6. Exilio duplici, videlicet à regno & ab Ecclesia. 7. Contaminatione vxorum, sanctarum matronarum. 8. Ciuium defectione. 9. Tristi interitu filij. 10. Infamia. Huiusmodi enim plagis iustissimè punita est defectio à Deo, receptio ad diabolum hostē Dei, proditio exercitus Dei, homicidium insontis ciuis, raptus, contaminatio sui, abusus alieni corporis non sine conscientiæ vastatione, hypocrisis, scandalum & tyrannis in officio sibi diuinitus commisso. Cùm autem in exilio abesset Dauid, & non liceret ipsi in summo festo conuenire ad tabernaculum in quo erat arca domini, illícque orare & sacrificare, anxius & tristis cogitat discrimen inter Ecclesiam in qua publicè colitur & inuocatur Deus, & alios cœtus hominum quorumcunque Deum non timentium, simúlque spiritu prophetico altius euectus est in contemplatione Ecclesiæ Christi sub nouo testamento: cuius vmbra quædam fuit tabernaculum vetus, vt epistola ad Hebræos testatur. In hoc exilio & in hac cogitatione spiritu prophetico illustrata magno animi impetu fertur, & in admirationem felicitatis veræ Ecclesiæ (in qua liberè inuocatur & colitur Deus) & in consideratione suæ miseriæ, vt cui non pateat aditus in Ecclesiam Dei, & in cœtum hominum Deum colentium: perinde ac si quis nostrorum in Turcas viueret aliásue prophanas gentes, haud dubiè altius cogitaret de felicitate veræ Ecclesiæ & iudicaret eos felicissimos esse, quibus integrum est certis & statutis temporibus conuenire cum aliis piis, ad audiendum verbum Dei, ad precandum, ad vtendum sacramentis.

Doctrina.

Nos proinde admoniti Dauidis exulantis ob sua peccata exemplo, discamus cautiores esse alieno damno, caueamus ne nostris sceleribus excludamus nos à cœtu sanctorum: vera & seria pœnitentia anteuertamus vindictam Dei, quam imminere nostris ceruicib. tumultus bellici, dissensiones in religione, & grassantia infinita scelera manifestè ostendunt. Quoties igitur legimus hunc Psalmum, cogitemus vtrumque, hoc est felicitatem Ecclesiæ, in qua doctrina cœlestis incorruptè traditur, & Deus colitur veris cultibus: & miseriam eorum quibus non liceat cum aliis piis in Ecclesia sanctorum Deum celebrare.

Quis author.

Porrò siue hic Psalmus ab ipso Dauide scriptus sit, & traditus filiis Choræ sit scriptus nomine Dauidis & decantatus, vt incertum est ipsis Hebræis: ita nos in dubio relinquamus. Satis est enim nobis Spiritum Christi, verum Psalmi huius autorem agnoscere, & scriptum esse ad instructionem & consolationem nostri.

EXEGESIS, CVM OBseruatione doctrinarum.

De prima parte.

Summa primæ partis.

PRima pars Psalmi, quæ absoluitur quatuor primis versibus, 1. discernit veram Ecclesiam ab aliis cœtibus hominum. 2. mōstrat vnde sit Ecclesia. 3. quàm chara sit Deo. 4. quo illa vicissim in affectu & animo sit erga Deum. 5. vbi quæratur. 6. quæ eius notæ. 7. quàm sit felix. 8. quo cultu potissimum Deum colat. 9. quòd sit perpetuò mansura, id est immortal s. Iam versus huius partis ordine videamus, & singula quæ signauimus copiosius excutiamus.

Quæ, vnde, & quā chara Deo sit Eccles.

1. *Quam dilecta tabernacula tua Domine zebaoth.* Hic primùm indicat Psalmista & quæ sit vera Ecclesia, & vnde sit, & quàm chara sit Deo. Vera Ecclesia est cuius architectus est dominus zebaoth, quam ipse intimè amat. Verum vt apertius omnia excutiantur tria sunt nobis ordine explicanda. Primum quid sit Dominus ille zebaoth, hoc est exercituum, cuius hîc fit mentio. Deinde cum multi cœtus hominum, hique diuersissimi, sibi Ecclesiæ titulum vsurpent, accuratè dispiciendum erit, quínam cœtus sibi falsò hunc titulum vendicent, & quænam sit vera Ecclesia. Tertiò, Cúrnam Ecclesia vera adeò amabilis sit & chara Deo, siue domino zebaoth.

Partes primi versiculi.

1 Quid sit Dominus zebaoth.

Quis est ergo ille dominus zebaoth? Cur hunc titulum sibi vendicat? & quis est huius rei cognitæ vsus? Quid sit ille Dominus zebaoth, cuius hic meminit Psalmista, ex nonnullis scripturæ locis colligemus. 2. Sam. 5. 10. Dauid crescendo creuit, fuítq; Dominus Deus zebaoth cum eo: & Psalmo 5. 9. 6. Et tu Domine Deus zebaoth. Hæc duo testimonia docent, si modò Hebraicum textum consulamus, quòd ille Deus qui est vnus in essentia, & trinus in personis sit ille Dominus zebaoth. Nam primo lo-

co ponitur proprium nomen Dei ab essentia eius sumptum, videlicet Iehoua posteriore nomen plurale Elohim, quo significatur pluralitas personarum, quæ sunt pater, & filius, & Spiritus Sanctus. Verum ne plures personas cogitemus quàm tres, Esaias nos docet cap. 6. 3. cùm ait, Et Seraphim clamabant alter alteri dicentes, sanctus, sanctus, sanctus Iehoua zebaoth. Est proinde hic titulus proprius totius trinitatis. Verùm, quia altera persona in diuinitate, videlicet æternus λόγος seu filius Dei, missa est ad frangendas vires diaboli, & ad redimendum genus humanum, tribuitur hic augustus titulus illi in multis locis, vt in Psalmo 24. 8. Quis est iste rex gloriæ? Iehoua zebaoth est rex gloriæ. Hic absque omni dubio rex gloriosus Christus cuius typus erat arca fœderis, significabatur. Et in Esaia dicitur, Dominus zebaoth habitare in Zion quod certè de Christo intelligendum est. Tribuit autem scriptura Christo hunc augustum titulum, quia ille est summus imperator in ciuitate Dei aduersus ciuitatem Diaboli, id est in Ecclesia aduersus diabolum & mundum: siquidem ipse est solus cœlestium & terrestrium copiarũ caput, & dux, vt potentissimus, ita & optimus. Quare in Psalmo 24. 8. Deus fortis in prælio dicitur. Non enim ociosus est, sed strenuè pugnat: non cadit, sed vincit: non fugit sed triumphat: idque non sibi, sed toti ciuitati Dei: atque ideo ei in Psalmo 72. 19. summus honor tribuitur, Benedictum sit nomen gloriæ eius in seculum, & repleatur maiestate eius vniuersa terra.

Neque ideo sibi adiungit exercitus, quasi ipse sit imbellis aut imbecillus, sed quia suam gloriam quodammodo vult communicare exercitibus suis.

Quinam sint exercitus Dei. 1. Angeli.

Sed quinam sunt illi exercitus? Primo loco & ordine sunt spiritus illi cœlestes, qui ex ministerio quod regi suo præbent, Angeli nuncupantur. Omnes enim sunt administratores spiritus, inquit Paulus Hebr. 1. 14. propter eos qui hæreditatem accipiunt salutis. Quamdiu enim durat cursus huius æui, Angeli sunt & famulantur in negocio regni Christi, id quod tamen non est naturæ illorum finis, sed functio temporaria: post iudicium autem cum electis Dei, plenissima parta victoria æternum triumphabunt beati. Numerum illorum & munus nemo melius expresserit, quàm Daniel qui vidit. Millia, inquit, millium ministrabunt ei, & decies centena millia à dexteris eius. Dan. 7. 10. De huius Domini zebaoth: & angelorum eius pugna & victoria in Apocalypsi scribitur in hunc modum, capite 12. 7. Michael & angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & angeli eius, & non valuerunt, neque locus est inuentus illorum amplius in cœlo, & proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus qui vocatur Diabolus, & Satanas, qui seducit vniuersum orbem, & proiectus est in terram, & angeli eius cum eo missi sunt. Et audiui vocem magnam in cœlo dicentem, Nunc facta est salus & virtus in regno Christi nostri, & potestas Dei eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte: & ipsi vicerunt eum propter sanguinem agni & propter verbum testimonij sui. Est autem Michael, quem hic ducem belli facit, filius Dei Dominus noster Iesus Christus, vt ex Daniele & nominis etymologia iudicari potest: dicitur enim Michael, quasi quis vt Deus. Angeli igitur sequentes ductum & auspicium Michaelis, id est Domini zebaoth, sunt spiritus cœlestes.

2. Pij doctores.

Deinde in ordine secundo horum exercituum sunt pij Doctores, belligerantes cum regno draconis, hoc est Diaboli & cum Angelis ipsius, id est defensoribus idolorum & blasphemiarum. Quales fuerunt Moses, Ioseph, Daniel, Prophetæ, Apostoli, & multi pij ministri verbi omnibus temporibus in Ecclesia. Horum arma non sunt carnalia, sed spiritualia. Ita enim Paulus ait, 2. Corinth. 10. 4. Secundum carnem bellum non gerimus, arma enim militiæ nostræ non sunt carnalia, sed Dei potestate valida, ad subuersionem munitionum, dum ratiocinationes euertimus, omnémque sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem Dei, & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo, hoc est, arma piorum doctorum sunt in Ecclesia, ipsum verbum Dei, Spiritus Sanctus in verbo efficax, & ardens precatio.

3. Pij auditores verbi.

In tertio ordine exercituum Domini sunt pij auditores verbi: qui pro gloria Dei, & ipsorum propria salute, bellum gerunt aduersus carnem, peccatum, mundum, diabolum. Horum pugna & & armatura describitur ad Ephesеos, 6. 12. & c. hisce verbis. Quoniam non est nobis lucta aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus rectores mundi tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales nequitias in cœlestibus.

Propterea accipite totam armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & omnibus peractis stare. State igitur succincti lumbos veritate: induti thoracem iustitiæ, calceati pedes præparatione Euangelij pacis: super omnia assumentes scutum fidei, quo possitis omnia maligni tela extinguere & galeam salutis accipite, & gladium spiritus, qui est verbum Dei: per omnem precationem & orationem omni tempore precantes in spiritu. Vel breuius, vt alibi Paulus, 1. Timoth. 1. 18. Milita honestam militiam retinens fidem & bonam conscientiam. Quam qui repulerunt naufragium fidei fecerunt.

4. Singuli in sua vocatione.

In quarto ordine sunt singuli in sua vocatione. Militat quilibet Christo, cùm ea quæ sunt sui officij, grauiter in timore Dei facit: docentes igitur & discentes in scholis cùm officium piè & sedulò præstant, milites Domini zebaoth sunt. Atque ita de aliis vocationibus quibusuis, quæ habent mandatum Dei, iudicandum.

5. Militia cœlorum.

Huc adde, si placet, quintum ordinem, videlicet exercitum seu militiam cœlestem, hoc est solem, lunam & stellas, quæ ideo dicuntur exercitus Christi ducis, quia suo quodam modo arguunt tenebras, enarrant gloriam Christi, & suo veluti exemplo angelos & homines ad perpetuò glorificãdum Deum inuitant.

Vsus duplex & doctrina prioris partis psalmi.

Porrò eorum quæ hactenus diximus de Domino zebaoth, eius pugna, exercitibus, & triumpho, duplex vsus est, vt enim pios militantes sub duce Christo confirmant, consolantur, animant: ita impios deiiciunt, terrent, confundunt: quare nos admoniti adiungamus nos fide & obedientia duci Christo, ac vera animorum puritate castissimis illis spiritibus, certi quòd qui in sancta hac militia militauerit honestam militiam in fide & bona conscientia, sit reportaturus coronam immarcessibilem quam nobis dux noster & ἀγωνοθέτης Christus Dominus promisit. Nam vt victoria certa consistit in sanguine agni & verbo testimonij: ita qui hoc sanguine aspersi fuerint, quod fit cum in Christum creditur iuxta verbum testimonij, verè victoriam consequentur.

II De falsa & vera Ecclesia.

Iam cùm multi cœtus hominum sibi Ecclesiæ titulum

titulum vſurpant, hoc enim ſecundo loco à nobis propoſitum eſt,) acuratè diſpiciendum erit, quínam cœtus falſo ſibi hunc titulum attribuant, & quænam ſit vera Eccleſia Dei, vt aliis cœtibus relictis nos verè Eccleſiæ Dei adiungamus. Iudæi putantes Meſſiam, quem adhuc fruſtrà expectant, ad ſe ſolos pertinere, ſuperbè omnes cœtus alios contemnunt, & ſe veram Eccleſiam Dei eſſe iactitant. Mahometiſtæ ſeu Turcæ, propter Dominium, quod ampliſſimum habent in orbe terrarum, ſibi Eccleſiæ titulum vendicant. Moſcouitæ ſimiliter gloriantur ſe Eccleſiam Dei eſſe. Romanus pontifex ſe cum ſuis Eccleſiam Dei catholicam eſſe ferro & igni defendit. Epicurei nullam planè religionem curant, niſi quæ ſeruiat illorum voluptatibus & quieti.

CONTRA IVDÆOS.

Summa. Iudęos nō eſſe Eccleſiam Dei.

INter Iudæorum pleroſque & nos controuerſia eſt de Meſſia: à quo qui aberrat abſque omni dubio extra Eccleſiam eſt ſub regno Satanæ. Nos autem edocti & conuicti verbo Dei & teſtimoniis diuinis Ieſum Mariæ Virginis filium, natum Bethlehem in ciuitate Dauid iuxta vaticinia Prophetarum anno mundi 3962. regnante Cæſare Auguſto, & poſtea paſſum ſub Pontio Pilato verum Meſſiam, Deum verum & hominem, verum mediatorem Dei & hominum, atque adeo vnicum Saluatorem agnoſcimus, confitemur, veneramur, & colimus. Hunc multi ex Iudæis agnouerunt tum, & coluerunt, de quo Ioſephus lib. 18. cap. 4. Eodem tempore fuit Ieſus, vir ſapiens, ſi tamen virum fas eſt eum dicere, erat mirabilium operum patrator & Doctor eorum qui libenter vera ſuſcipiunt, plurimoſque tam de Iudæis quam de gentibus ſectatores habuit. Chriſtus hic erat, quem accuſatum à noſtræ gentis principibus Pilatus cùm addixiſſet cruci, nihilominus non deſtiterunt eum diligere, qui ab initio cœperant. Apparuit enim eis tertia die viuus, ita vt diuinitus de eo hoc & alia multa miranda prædixerunt, & vſque in hodiernum Chriſtianorum genus ab hoc denominatum non deficit. Verùm plurimi Iudæorum vt tunc, ita & hodie mera inuidia moti, hunc Ieſum verum Meſſiam nobiſcum non agnoſcunt. Quorum alij negant omnino Meſſiam adhuc veniſſe, aliis ſcripturis & vaticiniis de tempore aduentus Meſſiæ conuicti fatentur quidem Meſſiam veniſſe, & natum eſſe ſub Herode, ſed occultari propter peccata populi, ídque vt alij dicunt in Zion cum Angelis: vt alij, vltra montes Caſpios: vt alij, per orbem mendicare, proditurum ſe cùm Deo erit viſum. Nam cûm tam multa Prophetarum vaticinia in tempus illud congruerent, perſuaſiſſimum fuit Doctioribus Iudæis ætatis illius, Meſſiam tum eſſe venturum. Vnde factum eſt quòd multi ex occaſione temporis Meſſiam ſe eſſe ſunt profeſſi, cûm ante illud tempus nemo hoc tentaſſet. Inter illos fuit Iudas Galilæus, Ioſeph Benzara, qui ſub Meſſiæ nomine auſus eſt aduerſus Adrianum Cæſarem rebellare, cúmque Iudæorum plerique ſunt ſecuti, ſed exitus vanitatem ipſius patefecit. Similiter Barcozbas Dux rei militaris peritus, qui propter victorias crebras creditus eſt Meſſias: in qua opinione diu perſeueratum eſt, quouſque & illum Adrianus propter ſcelera puniuit. Præterco eos de quibus Felix Iudeæ præſes ſumpſit ſupplicium. Promptum enim erat

Ratio. Quia Ieſum Chriſti Mariæ filiū vnicū Eccleſ. Meſſiā & fundamētū, reiiciunt.

Iudæorū de Meſſia errores.

eo tempore, quod ſignatum fuit à Prophetis vt naſceretur Meſſias ſub ſpecie Meſſiæ ſeducere populum, præſertim cùm non aliam ob cauſſam venturum Meſſiam putaret, quàm vt armis ſubiiceret ſibi reliquas nationes. Quo facto, ipſi abundarent omni genere voluptatum, & rerum omnium abundantia reductis in terram patriam promiſſam Iſraëlitis qui ſupereſſent. Hanc craſſam cùm habeant opinionem Iudæi de fine aduentus Meſſiæ, planè non differunt à porcis & leonibus: quorum illis ſumma voluptas eſt in volutabro libidinum fœdè ſe contaminare: his verò potenter alias beſtias ſupprimere, vt ſoli dominari videantur. Horum peſtilentiſſimum errorem tota Scriptura damnat. Nam vniuerſa ſcriptura teſtatur Meſſiam apparìturum, non vt gerat bella cùm hominibus, vt Hercules aliquis, aut Alexander magnus: ſed vt iuxta primam promiſſionem ſerpentem antiquum inuadat, peccatum & mortem aboleat, reparet imaginem Dei in homine, quæ per peccatum erat abolita, ac ſuos, id eſt fideles, donet æterna iuſtitia & immortalitate, vt ita perfecta charitate Deo iuncti ſint beati & perfecti: in qua re hominis finis verus & proprius conſiſtit.

Refutatio delirii Iudaici de Meſſia.

Cæterum vt nos magis muniamur aduerſus impoſtores Iudęos, Chriſto Domino obtemperemus, qui ait, Ioan. 5. Scrutamini Scripturas: illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me. Et Petrus, habemus firmiorem propheticum ſermonem, cui benefacitis attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco. Verùm quò ſolidius & firmius errorem Iudaicum refellamus in vnius argumenti complexum totam rem includamus hoc modo.

Is ſolus abſque omni dubio ac veriſſimo verius, atque adeo omnium confeſſione eſt Meſſias verus & vnicus, in quem omnia Prophetarum vaticinia concurrunt, cuique ſoli conuenit quicquid de Meſſia prædictum eſt à Sanctis Dei Prophetis, Moſe & aliis. In Ieſum Mariæ Virginis filium concurrunt omnium Prophetarum vaticinia, & huic ſoli Ieſu conuenit quicquid de Meſſia prædictum eſt à Sanctis Dei Prophetis Moſe & aliis. Ergo ſolus Ieſus Mariæ Virginis filius eſt Meſſias verus & vnicus.

Argumentum apodicticum adu. Iudęorū de Meſſia errores.

Maior ab omnibus recipitur: de minore, quæ eſt κεινόμενον inter nos & Iudæos contrauertitur: quam ſi probauerimus, error Iudæorum patefiet, & noſtra fides confirmabitur.

Quoniam autem Auguſtinus dicit, *Firmitas fidei in eo eſt, quia omnia quæ euenerunt in Chriſto prædicta ſunt*, breuiter oſtendemus quomodo oracula Prophetarum vni Ieſu Chriſto ac ſoli conueniunt & non alij cuique. Deinde refutabimus ea quæ cæci Iudæi nobis obiiciunt.

Argumenti probatio.

Natus eſt Ieſus Chriſtus regnante Cæſare Auguſto in Bethleem ciuitate Dauid, à caſtiſſima Virgine. Hic (vt Lucas Euangeliſta refert) tempus nati Meſſiæ, locus, mater, & genus indicantur, & reſpondent vaticiniis Prophetarum.

Sūma probationis.

1. Tempus à Iacob Patriarcha ſignatum fuit: Geneſ. 49. 10. non auferetur ſceptrum de Iuda & legiſlator de fœmore eius donec veniat Silo; & ipſe erit expectatio gentium, Daniel, 9. 24. Septuaginta hebdomades abbreuiatæ ſunt ſuper populum tuū, & ſupra vrbem ſanctam tuam; vt finiatur præuaricatio, & obſignetur pactum, & fiat propitiatio pro iniquitate, & adducatur iuſtitia ſempiterna, & impleatur viſio & Prophetia, & vngatur ſanctus ſanctorum. Scito igitur & conſiderato ab exitu ſermonis, vt iterum ædificetur Ieruſalem vſque ad Chriſtum ducem hebdomades ſeptem. Et hebdoma-

Tempus.

des sexaginta duæ erunt, & rursus ædificabuntur plateæ & muri in angustia temporum, & post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, & non erit eius populus qui eum negaturus est, & confirmabit testamentum multis hebdomada vna, & in dimidio hebdomadis cessabit hostia & sacrificium. Hæc Prophetia Danielis maximè illustris est, quæ tempus aduentus Messiæ clarissimè ponit ob oculos: hebdomas vna septem annos continet. Ergo 69. faciunt annos 483. tot enim sunt anni ab exitu sermonis de reædificanda Ierusalem vsque ad Baptismum Christi. Deinde in dimidio hebdomadis Christus concionatus est & passus. Postea interiectis plus minus 40. annis, secuta est deletio politiæ mosaicæ, iuxta Prophetæ vaticinium. Computationem eorum lege in commentariis Philippi in Danielem, in Functio & Galatino.

Locus. 2. Locus Bethleem, vbi natus est Christus, longè antè monstratus fuit à Michea Propheta, ca. 4.2. dicente, Et tu Bethleem Ephrata parum est vt sis de millibus Iuda. Ex te enim mihi egredietur qui sit dominator in Israël, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis.

Mater. 3. Quod à virgine nasceretur prædictum fuit ab Esaia, 7.14. qui ait, Dominus ipse dabit vobis signum, Ecce virgo erit prægnans & pariturus filium, & vocabitur nomen eius Emanuel. Ieremiæ 31.22. Nouum creabit Deus super terram: fœmina circumdabit virum, id est, Virgo Maria Christum perfectum sapientia in vtero virgineo circumdabit. Quod Esaias signum vocat, hoc Ieremias nouum. Num inauditum fuit Virginē parere?

Genus. 4. Genus ex quo nasceretur significatur in eo, cùm irent Bethleem, vt describerentur & censerentur. Nam quisque ibat in suam ciuitatem. Cùm igitur Ioseph & Maria ibant in ciuitatem Dauid, testantur se ex prosapia Dauidica esse. Ita enim promissum erat Dauidi, vt Christus nasceretur ex semine eius. De fructu, inquit, ventris tui ponam super sedem tuam.

Adoratores. 5. Nato Christo, magi venientes ex Persia deferunt aurum, thus, & myrrham iuxta vaticinium Esaiæ. De Saba venient, aurum, & thus deferent, & laudes Iehouæ annunciabunt. Ductu stellæ peruenerunt magi ad locum vbi erat mater Maria & Ioseph cùm puero Iesu de qua stella prædictum est à Balaam numero 24.17. Orietur stella ex Iacob, & consurget virga ex Israël. Hoc vaticinium magos sciuisse verisimile est, & visa stella cogitasse eū adesse quem figurabat. Puer octauo die circumcisus est: voluit enim sub lege esse, vt eos qui sub lege erant redimeret, & appellatus est Iesus, id est saluator: quo nomine officium Messiæ indicatur, vt naturę diuina & humana nomine Emanuelis.

Nomen. 6. Huius & nomen & typum videmus præcessisse in Iesu filio Nun. Quemadmodum enim Iesus filius Nun populum Iudaicum in terram promissionis corporalem & temporalem introduxit: ita Iesus Christus, verus Iesus. i. saluator, pios omnes in æternam illam & cælestem patriam introducet, vt vmbræ respondeat veritas.

Oblatio. 7. Post dies 40. oblatus est in templo sicut Angelus promiserat, 2.8. Et veniet desiderium omnium gentium, & implebo domum hanc gloria, dixit Dominus zebaoth. Maior erit gloria domus huius nouissimæ, quàm primæ: huic prophetiæ intellexit Simeo respondere euentum, cum ita canit, Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel. Luc.2.32.

Exilium. 8. Abductus est Puer à Parentibus in Ægyptum ad Herodis sæuitiam deuitandam, vbi mansit ad mortem Herodis, vt quemadmodum pueritia corporalis Israëlis, hoc est populi Israëlitici nascentis illic in Ægypto est transacta, sic & spiritualis Israëlis transigeretur. Et quemadmodum ex Ægypto vocatus est Israël corporalis ad terram libertatis corporum, ita vocaretur etiam Israël spiritualis ad libertatem animorum. Oseæ 11.1. dicitur, puer Israël, & eum dilexi, & ex Ægypto vocaui filium meum. Si hoc dictum est de vero Israele is est Christus: sin de carnali, figura est quæ habet vim Prophetiæ. Huc & illud Esaiæ, 16.1. pertinet, Mitte agnum dominatoris terræ, de petra deserti ad montem filiæ Zion.

Habitatio. 9. Reuersus Iesus cum parentibus, habitauit cum illis in Nazaret in Galilea. Vnde & Nazarenus appellatus est: in quo Samsonis imaginem expleuit, qui Samson vita & actibus suis Christum Iudaico populo repræsentabat. Hinc Angelus Domini ad eius parentes missus priusquā nasceretur iussit esse Nazaræum Domini. Et apud Esaiam 11.1. Egredietur virga de semine Iesse, & nazer de radicibus crescet. In Nazaret igitur habitare voluit Dominus, vt sciremus hunc esse verum nazer seu nazaræum sanctum sanctorum, & iustitiæ florem germenque Dauidis, quod sanctificat fideles.

Munus propheticum. 10. Annos duodecim natus, in festo Paschæ ascendit cum Matre & Ioseph Ierosolymam, sedet in medio doctorum, quos & audit docentes, & interrogat, quod omnes qui illum audiuerunt, admirati sunt super intelligentia & responsis eius. Hic voluit Messias in pueritia adhuc radios quosdam suæ diuinitatis spargere, vt reipsa iudicarent Iudæi plusquam humanum aliquid in eo latere, vtque cogitarent de Prophetico munere Messiæ. De quo inter alios Esaias in hunc modum de Messia loquens, capite 61.1. Ad Euangelizandum misit me. Et quia pascha fuit institutum, non solùm vt reuocarent Iudæi in memoriam transitum suorum maiorum per mare rubrum duce Mose, verùm etiam vt Doctores admonerent populum de spirituali pascha, i. transitu à regno diaboli in regnum Dei duce Messia, non dubium est quin hęc disputatio sit agitata inter Christum & Doctores illos, vnde illa admiratio & stupor in illis extitit. Voluit etiam Christus hoc suo facto adhuc in pueritia docere quid eos deceat qui Christum sequi decreuerunt. Vt enim ille sedet in templo, ita vult suos in rebus sacris conquiescere, & ad discendum animum trāquillum curis adferre.

Vitæ genus. 11. Deinde à 12. anno vsque ad 30. subiectus erat parentibus, proficiens sapientia, ætate, & gratia apud Deum & Homines. Atque ita tota eius vita inter pauperes & homines simplices & demisso corde transacta est, atque hoc est quod dicit Esaias, capite 61.1. Ad annunciandum mansuetis misit me: illi enim gratiores semper fuerunt Deo, hoc est legibus & monitis diuinis accipiendis aptiores, quàm de opib. & potētia turgidi, vel de literis aut ingenio.

Præcursor eius. 12. Cùm iam ingressus esset annum ætatis 30. Iohannes Zachariæ filius mandato diuinitus accepto, de baptismo pœnitentiæ, vt præcursor prodit & clamat: pœnitentiam agite: appropinquat enim Regnum cœlorum, parate viam Domino. Atque hoc est quod prædictum erat per Prophetā Malachiam, c.3.1. Ecce ego mitto nuncium meum & præparabit viam ante faciem meam, & statim veniet ad templum suum dominator, quem vos quæritis, & Angelus testamenti quem vos optatis, ecce venit dicit Iehoua zebaoth.

Baptismus. 13. Postea baptizatur à Iohanne, & Spiritus Sanctus

ctus descendit super eum tanquam columba. Ita enim in typo præcessit. Moses refert, Genes.8.12.13. emissam à naui columbam rediisse ad vesperam, ac tulisse in rostro ramum oliuæ pacis symbolum. Vnde Noe intellexit Domini iram esse sedatam, terrámque exoneratam fluctibus. Ad eundem modum testatur hîc columba eum adesse per quem patris ira placata est, iuxta vocem patris, Hîc est filius meus dilectus per quem placatus sum, Mat.3.17.

Tentatio & Ieiunium.

14. Quòd autem tentatur à Diabolo respondet prædictioni in genere saltem. Et tu insidiaberis calcaneo eius, videlicet seminis mulieris. Ieiunat 40. dies & noctes, sed figura præcessit in Mose & Elia.

Doctrina & miracula.

15. Tribus sequentibus annis regnum suum auspicatur, docendo, & miracula edendo iuxta vaticinium Prophetæ Esaiæ, Cap.61.1. Spiritus Domini Iehouæ super me, eò quod vnxerit Iehoua me, ad annunciandum mansuetis misit me, vt alligarem contritos corde, & prædicarem captiuis libertatem, & vinctis apertionem carceris, vt prædicarem annum beneplacitum Iehouę, & diem vltionis Deo nostro, vt consolarer omnes lugentes, vt ponerem lugentibus Zion, darémque eis gloriam pro cinere oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro Spiritu constricto: & vocabuntur arbores iustitiæ, plantatio Domini, vt glorificer. Idem cap.35. 4. Dicite stultis corde, confortamini, ne timeatis: ecce Dominus vester cum vltione veniet, & videbitis retributionem Dei, ipse veniet & saluos faciet nos, tunc scilicet cum venerit aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt, tunc saliet sicut ceruus claudus, & laudabit lingua muti. Quid potuit manifestius dici de doctrina & miraculis Messiæ? Propheta quasi digito monstrat personam Messiæ certissimis signis: ac miseri Iudæi affectuum suorum tempestatibus abrepti veritatem non agnoscunt. Ad hæc signa monstrantia Messiam, mittit duos discipulos Iohannes qui quærebant ab eo, tu es qui venturus es an alium expectamus? Euntes, inquit, renunciate Iohanni quæ auditis, & videtis, cœci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes Euangelizantur. Hinc illa admiratio in cœco, Ioh.9.30. mirabile est vos nescire vnde sit, & tamen aperuit oculos meos.

Pompa ingressus in Ierusalē.

16. Appropinquante supplicij tempore, quod à Patre erat illi decretum Ierosolymas est ingressus asello vectus, cui obuiam processit magna hominum multitudo & regia illum Pompa excepit, de quo est illud Zachariæ 9. 9. Exulta filia Zion, ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam. Venienti acclamant pueri Hebræorum, stratis in via ramis palmarum, in signum perpetuum duraturi regni, Hossianna filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini, Hossianna in altissimis. Hoc quoque legimus prædictum esse in Psalmo 118. 25. Hossianna Domine, da fœlicem successum, benedictus qui venit in nomine Domini, ornate festum frondib. vsque ad cornua altaris.

Noui Sacramenti institutio.

17. Pridie quàm pateretur agno phasę iuxta legem comesto, cœnā instituit corporis & sanguinis sui: cuius figura, Paulo teste, 1. Corinth.10.1.&c. præcessit in manna & in petra ex qua aqua fluxit in deserto.

Proditio.

Deinde post longam conditionem, coram discipulis, & precationem, vt Adam in horto defecit à Deo, ita Christus in horto proditur à proprio discipulo Iuda acceptis 30. argenteis: quod sanè non tacuerunt vaticinia. Nam vt Doeg proditor Dauidis fuit typus proditoris Iudæ: ita Zacharias mercedis acceptæ meminit, cap.11.12. Et appenderunt mercedem meam 3. argenteis, & dixit Dominus ad me, proiice illos in thesaurarios ad magnificentiam glorię qua præcionatus sum ab eis.

Captus deseritur.

18. Mox captus deseritur ab omnibus suis. De quo Zacharias, 13. 7. O gladie suscitare super pastorem & super virum socij mei dicit Dominus: percutiam pastorem & dispergentur greges.

Contumeliæ & vexationes.

19. Post captiuitatem secutæ sunt irrisiones, consputationes, allapæ, contumeliæ, & vexationes aliæ de quibus Esaias 50.6. Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus, faciem meā non abscondi ab ignominiis & sputo.

Crucifixio & exinanitio Christi pro peccatoribus.

20. Actus est deinde in lignum seu crucem. A ligno enim sæpe extitit apud patres salus: imago & vaticinium ligni huius fuit in arca Noe, in ligno quod Moses iniecit in aquas amarissimas, quo iniecto factæ sunt aquæ dulcissimæ. Perpulchrè profecto pingitur hac figura virtus crucis Christi. Vt enim amarissimæ aquæ, iniecto ligno factæ sunt dulcissimæ, sic nihil non fit nobis in hac vita suauissimum, si lignum crucis Christi, id est fides in Christum crucifixum addatur tanquam condimentum. Sed multò illustrior figura est in ligno in quo suspensus fuit æneus serpens. Quemadmodum enim Moses ex mandato Dei æneum serpentem in ligno suspensum, in deserto posuit sublimem & conspicuum vniuerso Israëli, ad remedium eorum qui essent à serpentibus lethaliter sauciati: ita Christus eleuatus est in ligno, & quasi ostensus vniuersis gentibus, ad salutem intuentium & confidentium, qui erant lethaliter ab antiquo serpente Diabolo vulnerati. Suspenditur ergo in lignum Christus, & fit maledictum vt nos à serpentis maledictione vindicet, quam is per peccatum in homines inuexit. Ideo scriptū est, maledictus omnis qui pependit in ligno, hoc modo Paulus typum veritati accommodat ad Galat.3.13.

Abiectio.

Hîc humanitas Christi abiectissima visa est, & hominib. infimæ conditionis inferior, ita vt absterriti & pudefacti fugerēt propinqui, ac necessarij: de hoc prædictum est Psalmo 22.7. Ego autem sum vermis & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis, & in Psalmo 88.19. Fugasti à me notos meos, posuisti me abominationem illis, procul auertisti à me amicum & notos meos in tenebris: vsque adeo formosissimus omnium virorum tempore illo, gratiam omnem pulchritudinis amisit, vt difficillimum esset illum cognoscere, quemadmodum Esaias 52.13.14.15 prædixerat. Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur & leuabitur, & sublimis erit valde: quemadmodum admirati sunt super illum multi quòd adeo corruptus esset præ viro aspectus eius, & forma eius præ filiis hominum, sic asperget gentes multas, super eum claudent reges os suum; ij quibus non est narratum, viderint, & qui non audiuerunt intellexerunt. Et capite 53.2.3. Non est ei forma neque decor, & vidimus eum, & non erat aspectus, despectus est, & abiectus inter viuos, vir dolorum & expertus infirmitatem, & quasi absconditus vultus eius, & despectus vnde non reputauimus eum. Vide quàm perspicuè prædixit Propheta fore vt Iudæi contemnerent Messiam propter deformitatem supplicij, cuius ipsi autores erant.

Conuitia in cū iacta.

Pontifices & Principes populi magna conuitia & subsannationes motis capitibus iecerunt in Iesum cruci affixum sicut prædixit Oseas, 7.15.

Ego redemi eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia. Et Psalmo 22. Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens & rugiens. Item circumdederunt me canes, concilium malignantium obsedit me. Et Psalmo 35. 16. Subsannauerunt me subsannatione, fremuerunt super me dentibus suis.

Literis, pedū, & manuū confixio.

De manibus autem Domini, & de latere lancea confixo Zacharias prædixit, cap. 12. 10. Aspicient ad me quem confixerunt. Et in Ps. 22. 17. foderunt manus meas & pedes meos.

Querela.

In acerbissimis cruciatibus clamat, Deus meus, Deus meus cur dereliquisti me? id quod longè antea per Dauidem prædictum fuit Ps. 22. 1. Qui Psalmus quasi epitome quædam est historiæ passionis Domini.

Spiritus commendatio.

Exhalaturus animam verbis Dauidis qui eius typum gessit, vsus est. In manus tuas Domine commendo spiritum meum, vt est in Ps. 31. 6.

Suspensio inter latrones.

Quod suspensus sit inter latrones, etiam significatum fuit ab Esaia dicente cap. 53. 12. Et cum sceleratis reputatus est.

Precatio pro inimicis.

De precatione Christi pro suis crucifixoribus præmonet quoque eodem capite. Ipse peccatum multorum tulit, & pro præuaricatoribus orauit.

Miracula in morte.

Moriente Iesu obductum est cœlum tenebris circiter meridiem tanquam si sol deficeret, cùm esset tamen luna quinta decima, id est plena.

Tremuit ingenti motu terra iuxta vaticinium Iohelis, capite 3. 16. Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ splendorem suum retraxerunt, & Dominus de Zion rugiet, & ab Ierosolymis mittet vocem suam, & contremiscent cœli & terra. Et Amos 8. 9. Et erit in die illa dicit Dominus Deus, occumbere faciam solem in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis.

Suppliciū extra portam.

Crucifixus est Dominus extra portam, quemadmodum hostia illa quæ ad purgationem & sanctificationem populi extra castra deducebatur à multitudine filiorum Israëlis, vt est Numero 19. 2. &c. Vacca enim rufa in conspectu omnium mactabatur, ex cuius sanguine, cineribus & aqua fiebant emundationes.

Celeritas supplicij.

Ad celeritatem supplicij Domini, (qui captus de nocte, & ad pontifices ductus, postridie manè raptus ad tribunal præsidis, Sub meridiem est cruci affixus) pertinet figura agni phasæ. Vnde & Christus sæpe agnus dicitur.

Collatio figuræ & veritatis.

Verùm quo magis appareat quomodo vmbræ corpus, & figuræ veritas respondeat, singula singulis conferamus; siquidem agnus ille paschalis, plurimum habet similitudinis cum seruatore nostro Iesu, sed vt vmbra cum corpore, & figura cum veritate.

1. Vt ergo agnus ille Iudaicus erat masculus vnius anni, sine macula: ita Christus adultus vir & integer, erat sine peccato.

2. Vt sanguine agni phasæ intinctæ fores habitatorem à plaga tuebantur: ita omnes quorum conscientiæ asperguntur sanguine Christi agni immaculati, à plaga peccati, quæ est damnatio, erunt immunes.

3. Vt nihil erat ex agno phasæ edendum crudum, nec aqua coctum, sed igne assatum: Ita nulla Dominici corporis pars non est ingentibus doloris facibus assa & exusta.

4. Vt filij Israël vorauerunt agnum Paschalem celeriter cum lactucis agrestibus seu herbis amaris: Ita animo amarissimo Christum neci dederunt Iudæi, idque cum summa festinatione.

5. Vt agnus Phasæ immolatus est à cuncta multitudine filiorum Israelis: Ita quod factum est Christo Ierosolymis, consilio & voluntate pontificum & procerum sine dubio factum videtur ab vniuerso Israele, paucissimis quibusdam exceptis.

6. Vt mandato Dei cautum erat ne os frangerent in agno phasæ: Ita tametsi clauis confixæ sunt manus & pedes Christi, & latus hasta perforatum, os tamen confractum in eo non est.

7. Vt nemo vescebatur ex agno phasæ immundus & incircumcisus tantum: ita animus purgatus, & receptus per fidem in familiam Dei, solus spiritualiter in salutem vescitur carne Christi agni purissimi.

8. Vt is die mensis primi immolatus est agnus ille phasæ ex mandato Dei: Ita Christus verus ille Dei agnus, eodem die mensis eiusdem, patre ita ordinante immolatus est.

9. Vt semel in anno mactabatur agnus phasæ: Sic semel & non sæpius immolari debuit filius Dei, quod etiam figuratum erat per ingressum summi sacerdotis in adytum propitiatorij semel in anno.

10. Postremò, quemadmodum agni phasæ sacrificium gratum fuit Domino, & post illud reductus est populus ex Ægypto: Ita per Christi sacrificium reconciliatum est Deo humanum genus, & ex Diabolica captiuitate assertum in libertatem. Huius magni sacrificij, huius sanctificationis, & pacificationis figuræ, seu vaticinia potius, fuere sacrificia patrum, vt Abel, Noe, Abrahæ: & postera omnia Aaronica: sed alia clarius, alia obscurius sacrificium hoc magnum propiciationis figurabunt.

Sepultura.

11. Depositus de cruce situs est in sepulchro, de quo est in Psalmo 88. 4. 5. &c. Obruta est malis anima mea, & vita mea ad sepulchrum peruenit, annumeratus sum iis qui descendunt in lacum, fui sicut vir cui nulla est fortitudo, inter mortuos liber, quales sunt dormientes in sepulchris, & quorum non amplius est memoria, qui à manu tua abscissi sunt, & posuisti me in lacu inferiori, in tenebris profundis. Mansit corpus Christi in sepulchro ea parte diei sexti qua iam incipiebat esse sabbatum vacante ab operibus populo Israelitico: hinc sabbatum totum integrum, quo finito multum manè resurrexit, vt manifestum faceret se Iudaicum sabbatum secum consepeliuisse, & rediisse ad vitam nouam victa morte, atque vetere synagoga relicta in sepulchro, nouáque Ecclesia excitata & constituta: idcirco Dominus ante mortem suam non abrogauit legem Mosaicam, quod nondum sabbatum detulerat secum in mortem & sepulturam. Quod autem non esset Dominus in monumēto diu mansurus, Dauid cecinerat in Psalmo 16. 9. 10. Caro mea fidenter conquiescet: quoniam non relinques animam meam in inferno, nec permittes vt sanctus tuus videat corruptionem.

Resurrectio.

12. Illucente autem die primo septimanæ, quem nos Dominicum appellamus, reduxit semet ipse in lucem, & vitam, quæ fuit lux nostra, & resurrectio à morte sempiterna. Huius & resurrectionis Dominicæ figura præcessit in Iona Propheta, & apertum vaticinium est in Osea, cap. 6. 1. 2. vbi ex persona Ecclesiæ Christianæ dicitur, Venite & reuertamur ad Iehouam, quia ipse rapuit & sanauit nos, percussit & alligauit nos, viuificabit nos post duos dies, die tertia suscitabit nos, & viuemus in cōspectu eius,

Vocatio gentiũ. eius, efficiemur sapientes vt sequamur & agnoscamus Dominum.

23. Confirmata discipulis sua resurrectione multis variisque modis mandat baptizari & doceri omnes gentes pœnitentiam, & remissionem peccatorum in suo nomine. Et ita completa est Prophetia Iob de vocatione gentium, qui ait, Is erit expectatio gentium. Hanc ob causam toties inuitantur gentes ad laudãdum & prædicandum Deum in Psalmis & Prophetis, vt Psalmo 117. 1. Laudate Dominum omnes gentes, & prædicate eum omnes populi, quoniam præualuit erga nos misericordia Dei, & veritas Domini manet in æternum.

Ascensio in cœlũ. 24. Hoc mandato discipulis commendato 40. post resurrectionem die ascendit ad Cœlum, ad patrem suum, ad cuius dexteram sedet in omnes æternitates. Vnde ad discipulos suos & in sequentem deinde Ecclesiam misit Spiritum Sanctum magistrum & gubernatorem. De hac ascẽsione canit Psalmus 98.19. hisce verbis, Ascendisti in altum, triumphasti de captiuitate, accepisti dona pro hominibus.

Sessio ad dexteram Patris. 25. De sessione autem ad dexteram Patris idem Psalmista Psalmo 110. 1. sic ait, Dixit Dominus Domino meo, sede à dexteris meis. Dextera autem patris sunt præcipua illius bona, beatitudo, clementia, bonitas, munificentia, in quibus Christus sedet dispensator, & distributor, & regnum illius & liberalitas tantorum bonorum, est super sanctas, & beatas mentes Angelicas & humanas, de quo in Psalmo 16.5. Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei, tu es qui sustentas hæreditatem meam, funes ceciderunt mihi in amœnis id est nactus sum hæreditatem amœnam, etenim hæreditas præclara est mihi.

Missio S. Spiritus. 26. Porrò, quantum ad Spiritum Sanctum attinet, hoc tenendum est. Spiritus Sanctus perpetuo quidem apud Ecclesiam manet, etsi inuisibilis. Ad Apostolos autem decimo die post ascensionem Domini, hoc est 50. à resurrectione missus est conspicuus in linguis igneis, vt toti mundo quasi hoc maiestatis suæ sigillo Dominus zebaoth, id est, Iesus Christus, veritatem infallibilem sui Euangelij obsignaret; id quod longe antea præuisum fuit à Ioele Propheta, qui capite 2.28. sic ait, Et erit post hoc, (id est, postquam acceperit Israël Doctorem iustitiæ, vt quæ ille docuerit & recordentur homines & intelligant,) effundam Spiritum meum super omnem carnem, & Prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ, senes vestri somnia somniabunt, iuuenes vestri visiones videbunt. Huic Prophetiæ clarissimè euentus respondet 50. die à resurrectione Domini, Super omnem enim carnem effusus est Spiritus Domini, non singulatim sed generatim super Iudæos, gentiles, senes, iuuenes, viros, fœminas, seruos, liberos, rudes, eruditos, &c. Et Esaias 54.13. Vniuersi filij tui erunt docti à Iehoua & multiplicabit pacem filiorum tuorum. Olim homo homini faciebat se autorem, ducem, & magistrum pietatis vt patet in Philosophis, quorum alij alium hominis finem esse ad quem summo studio deberent contendere statuerunt: Nunc verò, etsi homo hominem docet cultum Dei, non suam tamen sed diuinam esse doctrinam profitetur.

Apostolorũ doctrina & miracula. 27. Apostoli Domini accepto Spiritu Sancto, doctrina cœlesti ex mãdato Christi collegerunt Ecclesiã, & doctrinã stupendis miraculis iuxta Christi promissionẽ confirmauerunt: id ꝙ 600. annis antea ab Esaia Propheta prædictum fuit, qui ita ait cap. 8. 18. Ecce ego & pueri quos dedit mihi Dominus vt sint signa & portenta in Israël, à Domino zebaoth qui habitat in monte Zion. Quod quæso portentum maius? quod signum euidentius? quàm apostoli ipsi & eorum opera, paucissimi numero, imbelles, imbecilli, atque imperiti ediderunt miracula stupenda, & conuertunt ad se & suam religionem ora atque ingenia hominum. Hi sunt filij qui Ecclesiæ dati sunt pro antiquis patribus sicut Psalmista ait, pro patribus tuis erunt tibi filij, constitues eos principes in vniuersa terra. Psalm. 45. 28. Cùm principes nominat ratio regni spectandã est, Cùm igitur Christi regnum verbo administratur, principes sunt qui verbo & cœlesti doctrina regnum Christi administrant. Etsi autem Ecclesia patres, primósque extructores & principes habuit ex Iudæis, ipsa tamen potissimum ex gentibus congregata est, ex grege illo sterili prorsus & inutili. De quo Esaias, 54.1. &c. Lauda sterilis quæ non parturiebas, prorumpe in laudem & exulta quæ non parturiebas, quia plures sunt filij desolatæ quàm maritatæ, dixit Iehoua, dilata locum tabernaculi & cortinas tabernaculorum tuorum extende, ne prohibeas, prolonga funiculos tuos, & clauos tuos consolida: ad dexteram enim & sinistram dilataberis, semen quoque tuum gentes hæreditate accipient, & ciuitates desolatas inhabitabit. Idem capite 60. 15. pro eo quod fuisti derelicta & exosa, & non erat qui transiret per te, ponam te in gloriam perpetuam, & gaudium generationis. Et infrà versiculo 22. parua familia erit in mille, & parua familia erit in gentem fortem. Ego Iehoua tempore suo accelerare faciam illud.

Reiectiõ Iudæorũ. 29. Christus prædixit fore vt auferretur à Iudæis regnum Dei, & daretur genti facienti fructus eo dignos. Hoc vt iam completum esse videmus, ita olim prædictum ab Esaia Propheta fuisse legimus, qui sic ait capite 65. 1. &c. Quæsitus sum ab iis qui antea non me interrogabant: inuentus sum ab iis qui non quærebant me. dixi, Ecce ego, ecce ego, ad gentem non vocatam nomine meo, expandi manus tota die ad populum peruersum qui gradiuntur per viam non bonam, post cogitationes suas ad populum nequam, qui ad iracundiam prouocant me ante faciem meam semper. Idem adhuc clarius. Si fuerit numerus filiorum Israël vt arena maris, reliquiæ tantum saluæ fient. Vide Paulum Rom. 9. 10. 11.

Summa omniũ argumentorum quæ citata sunt adu. Iudæos. Hactenus, vt opinor, satis confirmauimus minorem propositæ demonstrationis, & ostendimus breuiter & simpliciter quomodo omnia completa sunt in Iesu, Mariæ filio quæ à Mose & Prophetis prædicta fuerunt de Messia, atque hoc est, quod in Iohanne dicitur, Lex per Mosem data est, Gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est: hoc est, quæ Moses figuris adumbrauit, & Prophetæ vaticiniis prædixerunt, Christus in veritate compleuit. Summa omnium huc redit, quòd Iesus Mariæ filius sit Messias id est Propheta, rex & sacerdos. Propheta, de quo Moses, Deut. 18. 18. Prophetam è medio tui, è fratribus tuis vt ego sum suscitauit tibi Iehoua Deus tuus, illum audietis. Rex, de quo Psalmus secundus, 6. Ego constitui Regem meum super Zion montem sanctum meũ. Sacerdos, de quo Psalmus 110. 4. Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Beneficia huius Messię & eorũ applicatio proponuntur Psalm. 2. 12. hoc versu, Beati omnes qui confidunt in eo.

Iudæorũ peruicacia, & obiectiones cõtra Iesum Christum filiũ Dei, dominum & Messiam nostrum.

Iam cùm tanta pertinacia & malicia sit Iudæorum plærorúmque, quòd velint potius ad clarissimam lucem cæcutire quàm admittere veritatem Dei, de Messia exhibito Domino nostro Iesu Christo, volo paucis diluere quæ isti falsò, maliciosè & furiosè obiiciunt. Negant illi non sine magnis conuitiis minorem fundamenti nostri: & mendaciter dicunt contra propriam conscientiam multa Prophetarum vaticinia de Messia promisso non accepisse finem in Iesu Mariæ filio. Obiiciunt enim quatuor. Primum de tempore aduentus Messiæ. Secundum de forma regni. Tertium de loco sceptri. Quartum de populo, præter hæc vt detrahant Euangelij scriptoribus fidem, dicunt eos pugnantia scribere.

Obiectio contra Christi resurrectionem.

Vt autem persuadeant seductores isti miseris hominibus imprimis caput petunt, & negant Dominum nostrum Iesum Christum resurrexisse à mortuis, vbi ad hoc mendacium respondero, diluam ordine ista quatuor quæ obiiciunt vnà cum criminibus quibusdam quæ mendaciter Domino nostro impingunt. Clamitent isti hostes Dei, ad rauim vsque Christum Dominum non resurrexisse à mortuis.

Refutatio.

Sed quis quæso adeo stultus est, vt citius credat hostibus quàm amicis? Quis adeò ineptus fidem potius habeat multis malis, quam paucis bonis? Vtri maiorem fidem merentur, illi ne qui mera inuidia moti conuitia commulant, & mendacia, omni scelerum genere contaminati? An illi qui sanctitate, & innocentia vitæ conspicui veritatem Dei proprio sanguine obsignauerunt? vter dignior fide est, Spiritus ne Satanæ in obduratis Iudæis, An Spiritus Christi qui visibili testimonio 50. die à resurrectione Domini testatus est de Christi resurrectione, regno, & potentia? Quæ est insania, maiorem fidem adhibere confictis mendaciis Iudæorum, quàm operibus diuinis Christi, quibus Apostoli confirmabant resurrectionem Domini? Quid multis? sepulchrum, discipuli, Angeli, ex hostibus multi, cælum, terra, Spiritus Sanctus, efficacia Christi in cordibus iustorum, conseruatio Ecclesiæ aduersus tot furores diabolorum & hominum, testantur Dominum nostrum Iesum Christum verè à mortuis resurrexisse. Quare execremur impudentissimum Iudæorum mendacium, & expectemus de cœlo Saluatorem, quem nunc redemptorem veneramur Iesum Christum.

Ad 4. præcipuas Iudæorũ obiectiones responsio.

Iam ad illa quatuor, quæ dicunt non completa esse in Iesu, quem nos Messiam agnoscimus & colimus, veniamus: quæ quatuor fatemur de Messia prædicta esse à sanctis Dei Prophetis, quos nephas est vllius mendacij arguere.

Prima obiectio.

Primùm ergo quod obiiciunt est de tempore aduentus Messiæ.

Verus Messias, inquiunt, veniet in nouissimis diebus.

Iesus ille, quem vos pro Messia agnoscitis, multum anteuertit nouissimos dies. Nam ante 1567. annos est natus.

Proinde Iesus ille vester, non est Messias.

Maiorem probant dicto Esaiæ Prophetæ qui ita de tempore Messiæ capite 2.1. ait. Et erit in nouissimis diebus, præparatus erit mons Domus Iehouæ.

Responsio.

Vide hîc quam turpiter cæci Iudæi impingunt contra regulam quam ipsi ponunt verissimam, hanc videlicet, Qui non aduertit quod suprà & infrà in libris scribitur, is peruertit verba Dei viuentis. Si hîc contulissent Prophetiam Esaiæ cum Danielis prædictione, in qua veluti digito clarissimis verbis indicatur tempus aduentus Messiæ, longè aliter nouissimos dies definiuissent.

Dies triplex significatio.

Dies tripliciter accipi solet. Primùm quidem pro tempore quo sol est super horizontem nostrum, quem astronomi diem artificialem vocant. Secundò, capitur dies pro spacio 24. horarũ ab ortu solis ad ortum, quem naturalem diem appellant. Tertiò, pro aliquo ordinato, & decreto tempore rei alicui certæ destinato, vt sæpissime apud Prophetas.

Dies nouissimi quid.

Cùm igitur dicit Propheta in nouissimis diebus, notat extrema tempora, id est, ætatem mundi postremam, non tam certa quadam & descripta annorum supputatione, quàm separatione rerum in tempore gestarum à superioribus ætatibus distinctam. Sic Elias in tria tempora seu tres ætates mundum distinguit cum ait. Sex millia annorum mundus, & iterum destruetur, duo millia inanitatis: duo millia legis: duo millia dierum Messiæ, proinde postremum tempus mundi Eliæ est duorum annorum millium spacium. Vide Chronica Philippi. Deinde nouissimi dies non rarò apud Prophetas significant extremum tempus regni Iudaici & gentis in Palæstina. Sensus itaque Prophetæ hîc est, Erit in nouissimis diebus, non mundani temporis, quibus enim gratia profuisset tam diu dilata? certè paucissimis. sed in vltimis diebus Prophetiæ, regni, & Sacerdotij, quæ tria cessauerunt peracto sacrificio Christi. Vanum proinde est commentum Iudæorum, & contra conscientiam eorum excogitatum de tempore Messiæ. Sed hoc tantummodo fingunt ad illudendum eos qui non norunt morem scripturæ in distinguendis temporibus.

Secunda obiectio.

II. Secundum quod obiiciunt sumitur à forma regni Messiæ promissi, quam non conuenire Christo nostro impudenter contendunt. Sub Messia, aiunt, nulla erunt bella, nec inter homines, nec inter bestias terræ, sed vbique pax summa, montibus terræ passim depressis, & eleuatis vallibus vt omnia sint æqua & plana. Sed hoc non videmus factum adhuc, nondum igitur venit Messias. In confirmatione maioris adducunt multa Prophetarum dicta, qualia sunt hæc: Esaiæ 2. 4. conflabunt, scilicet sub Messia, gladios suos in ligones, & lanceas suas in falces. Non leuabit gens contra gentem gladium, & amplius belligerare non nitentur. Idem, capite 11.6.&c. Ambulabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit, & vitulus & catulus leonis, iumentum & bubalus simul, & puer paruulus ducet eos, & vacca & vrsa pascentur, simul accubabunt proles eorum, & leo sicut bos comedet paleam, & delectabitur lactens super foramen aspidis, & super cauernam reguli ablactatus manum suam extendet, non nocebunt, & non perimert in vniuerso monte sancto eius, quia repleta est terra scientia Domini, sicut aqua maris inundantis. In eandem sententiam Micheas 4. cap. Addit etiam Esaias, humiliabuntur montes, & valles extollentur. Ex his & huiusmodi aliis multis vaticiniis de forma regni Messiæ concludunt Iudæi cæci & stulti quod Iesus Mariæ Virginis filius non sit verus ille Messias à Prophetis promissus.

Responsio.

Sed his primùm opponamus immotum fundamentum, ex quo concludemus quòd ea quæ corporaliter tribuuntur Messiæ debeant spiritualiter accipi per comparationem rerum terrenarum & spiritualium. Fundamentum autem hoc est, regnum Messiæ non est terrenum, sed cœleste & spirituale: quod ex prima promissione facta de Messia venturo intelligi potest. Nam Messias

ſias promittitur adfuturus qui deſtruat regnum Diaboli. Ita enim habet prima promiſſio, Geneſ. 3.15. Semen mulieris conteret caput Serpentis: id eſt Meſſias deſtruet opera Diaboli, videlicet peccatum & mortem, & reſtituet homini imaginem Dei, quam peccando amiſerat. Hoc eſt, vt Daniel interpretatur, capite 9.24. adducet ſempiternam iuſtitiam & benedictionem iis qui ſe Regem agnouerint. Atque ideo ſcriptum eſt in ſemine tuo benedicentur omnes cognationes terræ, Geneſ. 12.18.22. Ex hoc fundamento firmiſſimè concluditur quòd quicquid à ſanctis Dei Prophetis prædictum ſit de regno Meſſiæ ad ſimilitudinem mundani regni, debeat accommodari per comparationem iuxta modum ſpiritualis regni, ad ſignificandam æqualitatem, concordiam, & admirabilem ſub Chriſto pacem, pacem inquam regno Chriſti congruentem, hoc eſt ſpiritualem, eámque in iis & inter eos qui Chriſtum vera fide in ſe recipiunt. Hæc pax ſpiritualis ſignificatur concordia beſtiarum de qua Prophetæ loquuntur. Nam iudicare Meſſiæ eſſe mutare naturas rerum, vt Leo deponat ferociam, aſpis & regulus venenum, nimis inſulſum eſt. Significant ergo Prophetæ ſub his figuris homines qui leonina ſunt ferocia, audacia, crudelitate, ſi iugum Chriſti lene & molle ſuper ceruices ſuas recipiant, hoc eſt Chriſti doctrinam admittant, & fide in illum recumbant, exuant naturam & mores leoninos, habitent quietè & concorditer cum ouibus, hoc eſt cum manſuetis & ſimplicibus, inductáque per fidem Chriſti charitate mutua, montes, hoc eſt, proceres populi, depoſita ſuperbia, infimis patiantur ſe adæquari. Quod autem non ſit futura mundana pax ſub Meſſia qualem Iudæi ſomniant, teſtatur Pſalmus 110. 2. de Meſſia ſcriptus vbi inter cætera dicitur, Dominare in medio inimicorum tuorum, id quod videmus in Chriſto impleri, qui inter ſæuiſſimos hoſtes ſuos habet Eccleſiam quam tuetur & defendit aduerſus omnium hominum & diabolorum furores. Firmum enim ſtat hoc vaticinium, Semen Serpentis inſidiabitur calcaneo eius, id eſt: Meſſiæ & Eccleſiæ, Gen. 3.15.

Tertia obiectio. Tertium quod obiiciunt Iudæi eſt locus ſceptri, hoc eſt regni, ſeu aulæ regiæ Meſſiæ.

Meſſias, inquiunt, habebit regium ſuum palatium in monte Zion.

Sed Ieſus quem vos Meſſiam agnoſcitis, ne tantillum quidem ibi poſſidet.

Igitur Ieſus ille non eſt promiſſus Meſſias.

Maiorem probant dicto Pſalmi ſecundi. Ego conſtitui regem meum ſuper Zion montem ſanctum meum. Et Micheæ capite 4 1. Erit mons ſcilicet Zion domus Iehouæ, confluéntque ad eum populi. Hîc rurſus miſeri Iudæi corporaliter intelligunt, quod ratio regni Meſſiæ conuincit intelligendum eſſe ſpiritualiter. *Reſponſio.* Mons Zion Eccleſiam Chriſti ſignificat myſticè: quę ideo mons Zion dicitur, quia ibi regnum Meſſiæ ſumit initium, iuxta dictum Eſaiæ, cap. 2.3. Quia de Zion lex, & verbum Iehouæ de Ieruſalem. Eſt enim phraſis ſcripturæ totum denominare ab origine, vt totus populus Iudaicus dicitur Iſraël propter originem, eo modo Zion dicitur regia Meſſiæ, quia ibi auſpicatus eſt ſuum regnum Meſſias. Deinde vt Ieruſalem eſt duplex, terrena & ſpiritualis: ita & Zion terrenus, quo adumbratur cœleſtis, quia eſt regia Meſſiæ Domini noſtri Ieſu Chriſti. Quod autem corporaliter intelligi non poſſit vaticinium Dauidis ſeu Micheæ de monte Zion, & ciuitate Ieruſalem terrena, manifeſtè oſtendit prædictio Danielis capite 9.26. qui ait: Ciuitatem verò & ſanctuarium deſtruet populus ducis venturi, id eſt exercitus Veſpaſiani imperatoris, & finis erit inundatio, & poſt finem belli definita ſeu decreta vaſtitas. Cùm huic prædictioni de perpetua vaſtitate vrbis Ieruſalem reſpondeat euentus, ſatis manifeſta eſt vanitas Iudæorum, qui regiam Meſſiæ in terreno monte Zion collocant.

Quarta obiectio. Quartum, quod veſani Iudæi obiiciunt, eſt de populo Meſſiæ, quem dicunt iſti nullum alium eſſe poſſe, quàm Iſraelem carnalem. Hunc ſolum putant eſſe peculium Meſſiæ. Huic ſoli contendunt factas eſſe promiſſiones. Sed miſerè & fallunt & falluntur. *Reſponſio.* Erat, fateor, populus Iſraëliticus etiam carnalis præ aliis nationibus electus, & peculiaris populus Dei dictus. Sed curnam quęſo? Num ob merita & dignitatem ipſius? nequaquàm. Sed vt eſſet certus populus cuſtos doctrinæ cœleſtis, in quo & ex quo naſceretur Meſſias, propter hanc dignitatem Dei dictum eſt à Dauide, Pſalmo 147.20. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis. Quid? an Deus mutato conſilio, reiectis Iudæis, aſſumpſit gentes idololatras? Conſilium Dei ſtat immobile, eſt enim conſtantiſſimus in ſuis promiſsis: ſed habet annexam conditionem fidei & obedientiæ. Propter incredulitatem igitur abiecti ſunt Iudæi. Dei enim verbum ſpreuerunt, & contumaciter Meſſiam ſibi miſſum reiecerunt: quod ſanè vaticinia Prophetarum non ſiluerunt. Quid eſt quod Eſaias ait, capite 10.22. Si fuerit populus tuus Iſraël quaſi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo. Quid hoc vaticinio apertius? An non euentus prædictioni manifeſtè reſpondet? ſed quî fit quòd non conuertantur? Cuius hoc ſit culpa? audiamus eundem Prophetam dicentem, capite 65.2. Tota die expandi manus meas ad populum contumacem & contradicentem. Sed vnde illa contumacia? non aliunde quàm quòd impegerint offenſi perſona Meſiæ, quod idem Propheta videbat futurum. Sic enim ait, capite 28.16. Ecce pono in Zion lapidem offenſionis, & petram ſcandali, & omnis qui credit in eum non pudefiet. Reſpondeo igitur ad obiectionem. Iſraël eſt populus Meſiæ, quod veriſsimum eſt de vero Iſraële, qui eſt non carnis, ſed promiſſionis. Promiſſionis autem Iſraël eſt omnis qui credit: quod ſcriptura variis typis indicat. Iſmael & Iſaac nati ſunt ex eodem patre Abrahamo. Eſau & Iacob ex eodem patre Iſaac. Sed vt Iſaac & Iacob propter promiſsionem reputantur pro ſemine, nulla habita prærogatiuæ carnis ratione: ita omnis qui credit promiſsioni reputatur pro ſemine, ſicut Paulus Roman. 9. 10. 11. capitibus prolixè & clarè diſputat. Nam in iſtis tribus capitibus idem argumentum tractat Apoſtolus, quod nos hîc attingimus. Quare remitto auditores ad Paulum, qui validis argumentis refutat erroneam definitionem Iſraëlis, & confirmat veram, quæ olim adumbrata erat in Veteri Teſtamento. Vnde concludit Apoſtolus nullum eſſe diſcrimen, nullam diſtinctionem Iudæi & Græci. Idem enim Dominus eſt diues in omnes qui inuocant ipſum. Omnis enim quicunque inuocauerit nomen Domini ſaluus erit. Nullo igitur habito nationum aut perſonarum reſpectu, Deus ſine perſonarum acceptione liberalis eſt in omnes. Eſt ſiquidem non ſolùm Deus Iudæorum, ſed etiam gentium, qui vt omnes contumaces reiicit, ita omnes confugientes ad ſe recipit mera miſericordia, iuxta re-

gulam immotam sui æterni decreti. Quòd autem gentes assumendæ erant in locum contumacium Iudæorum Oseas prædixit, capite 1. 10. Vocabo plebem meam non plebem meam, & non dilectam dilectam, & erit pro eo quod dicebatur eis, non populus meus vos, dicetur eis Filij Dei viuentis. Quòd autem Iudæi obiiciunt de crucis ignominia, qua offenduntur, satis refutatum est supra testimoniis Prophetarum, vbi de passione Domini, gloriosa victoria, resurrectione, & ascensione in cœlum actum est.

De autoritate SS. Euangelistarū, adu. Iudæorū incredulitatem.

Quòd detrahant increduli Iudæi Euangelistis fidem, dicántque eos pugnantia scribere, ex eodem, quo reliqua illorum nugamenta, impietatis cæno fluit. Nunquàm enim discrepant Euangelistæ in fundamento aut summa rerum, sed tantum in circumstantiis apparet discrepantia. Verum vt dilucidius ad obiectionem Iudæorum respondeam, verba Ludouici viuis ex secundo libro de veritate fidei adscribam. At, inquit, quatuor illi (scilicet Euangelistæ) nonnunquàm inter se dissentiunt? Huic quæstioni respondet Iohannes Chrysostomus: *Paruæ interdum in Euangeliis dissidentiæ argumentum præbent veritatis, ne ex composito videantur scripsisse, si per omnia consentirent. Fuit Iohannes Apostolus Ephesi eodem tempore, quò etiam Paulus: alter tamen nullam in suis Epistolis de altero mentionem facit, nec multum conueniebant & colloquebantur, postquàm satis erant ab spiritu Dei edocti, instructi & quasi armati, ne de communicata sententia ex consilio videretur annunciare Christum: sed ex ipsius Christi doctrina & montis cœlestibus.* Ergo in fundamentis & summa nihil discrepant, nempe Christum esse Dei filium, natum de Maria Virgine, edidisse miracula ingentia, docuisse contemptum rerum mundi huius fiduciam & charitatem erga Deum & homines, vocasse cunctos mortales ad sempiternam fœlicitatem, passum, mortuum, surrexisse, ascendisse ad cœlos, sedere ad dexteram patris sui, venturum Iudicem hominum vniuersorum. Hæc, vna voce, vna sententia constanter referunt, & docent. Discrepant quandoque in circumstantiis, quas græci περιστάσεις nominant, quæ rei summam non variant. Hic attrictius rem narrat, ille fusius: hic perhibet sanatos duos, alter tres: vnus in egressu portæ, alius in ingressu. Quòd illa de causa sæpe euenit, quòd est tanta miraculorum Christi multitudo, vt quæ sunt diuersa, nos tamen propter aliquam inter se similitudinem eadem esse existimemus, eundem in modum vsu venit in dictis & sententiis doctrinæ. Eadem dixit Dominus variis locis, variis verbis. Hic refert quæ dixit hoc modo, ille quæ illo in loco paulò diuersè, colligunt, videlicet centones concionum, & verborum Christi quæ ad institutionem & salutem nostram facerent.

Crimina ab impiis Iudæis in Christum coniecta.

Sequuntur crimina quæ Christo nostro sanctissimo & innocentissimo, impudentissimè & nefariè obiiciunt Iudæi afflati à diabolo omnis mendacij patre, sunt autem hæc crimina quæ Christo nostro obiiciunt.

Primum (vt aiunt,) quod fecerit se Dei filium patri æqualem.

Secundum, quòd ad venerationem alterius Dei homines adhortatus fuerit.

Tertium, quod legem Mosi datam abrogarit.

Quartum, quòd contradixerit patrum traditionibus.

Quintum, quòd violauerit Sabbatum.

Sextum, quòd dixerit se posse templum Dei soluere, & triduo illud reædificare.

Septimum, quòd dæmonia eiecerit in principe dæmoniorum.

Ecce quantum faciat inuidia, quantum mens peruersa, vbi homines in profundum maliciæ demersi sunt, quis pius non videt istos miseros pulueres, qui Deo bellum inferre moliuntur, digniores esse commiseratione quàm refutatione? Respondeamus tamen breuissimè ad singula.

Ad primū crimen obiectum responsio.

Quantum ad primum attinet, fateamur quòd se filium Dei professus sit, & se æqualem patri testatus sit. Sed quisnam compos mentis crimen esse dixerit veritatem fateri? nam si hoc crimen est, mendacium certè res erit laudabilis: quòd certè concesserit nemo, qui legem naturæ in aliquo loco habeat. An non Prophetæ passim in scripturis tribuunt Messiæ nomen diuinum Iehouæ? An non Esaias ait capite 60. 1. 2. Super te orietur Iehoua, & gloria eius super te apparebit? Huc pertinet etiam Ieremiæ dictum, capite 23. 6. Hoc est nomen quo vocabunt eum, Iehoua iustitia nostra. Dominus ipse ex Psalmo 110. 1. ostendit Messiam non solum hominem debere esse, sed etiam Deum cùm inquit. Dixit Dominus Domino meo, sede à dexteris meis. Verùm error Iudæorum indè manauit, quòd non intelligerent officium Messiæ esse placare iram Dei, sustinere pœnam peccatorum totius generis humani, esse vbique præsentem, intueri corda, exaudire gemitus inuocantium: quæ sanè opera non sunt vllius puræ creaturæ aut finitæ naturæ. Sed de hac re alibi copiosius diximus.

Ad Secundum.

Secundum de veneratione alterius Dei vt recens est inuentum Iudæorum, ita falsissimum est. Nam ad hunc vnum & verum Deum, qui dederat populo legem, & ceremonias, & eduxerat populum de terra Ægypti, solum inuocandum & colendum inuitauit & verbo & exemplo. Sed hoc offendit Iudæos quòd hunc verum Deum Patrem suum vocauerit, quod si negasset ipsis similis fuisset, hoc est mendax.

Ad Tertium.

Tertium quòd obiiciunt isti est abrogatio legis Mosaicæ, in quo manifestè mentiuntur. Nam ille solus & legem impleuit, & corruptelas Pharisæorum correxit, & semper vsque ad mortem crucis fuit legi subiectus.

Ad quartum.

Quartum quod dicunt illum contradixisse patrum traditionibus verissimum est. Sed quale quæso crimen est impietatem reprehendere? superstitionem damnare? ac contradicere iis quæ manifestè pugnant cum verbo Dei? Quale crimen est peruersam Pharisæorum opinionem damnare qua anteponunt humanas traditiones mandatis Dei? præsertim cum Dominus ipse dicat. Ambulate in præceptis meis, & non in præceptis patrum vestrorum. An non Dominus apud Prophetam ait, Isai. 29. 13. Frustra me colunt docentes mandata hominum? Verum hæc vna causa fuit & præcipua quod Iesum Messiam cruci affixerint, metuentes ne, abolitis traditionibus, ipsi venirent in contemptum apud populum, & non parum decederet de autoritate, atque ita paulatim facultates minuerentur.

Ad quintum.

Quintum crimen est quòd dicunt Dominum nostrum Sabbatum violasse, quod etiam falsissimum est. Nam vt vera quies sabbati est ociari à peccatis & acquiescere in Deo: ita vera opera sunt quæ faciunt ad abolendum peccatum & ad illustrandam gloriam Dei. Qualia fuerunt opera sanationis, quę in sabbatis peregit. Neque enim potest fieri excellentius opus, quàm hominis summæ necessi-

necessitati opē ferre. Si sanare hominē in sabbato nō licet, igitur interficere licebit? Asinum in puteum lapsum die sabbati extrahere licet, & non licebit sabbato hominem verbo & diuina virtute sanare? Sed calumniandi petulantia in isto populo nullum nec finem nec modum habet.

Ad sextū.

Sextum crimen quod obiiciunt, est quòd dixerit: ego possum destruere Templum hoc, & triduò reædificare illud. Occasio huius dicti fuit. Iudæi petierant signum aliquod à Christo fiduciæ & potestatis ipsius, ipse verò more cùm Prophetarum omnium, tum suo, demonstrat illis signum non friuolum, non temporarium, aut humile, quale illi petebant, sed magnum, admirandum, sempiternum de resurrectione sui corporis, futura triduo post eius mortem: quod quidem corpus verius & appositius erat Templum Dei, quàm saxeum illud Ierosolymitanum. Nam in eo corpore proprius & præsentius numen habitat.

Ad septimum.

Septimum crimen quod obiiciunt Domino nostro est, quòd dicant ipsum eiecisse dæmonia in nomine Beelzebub principis dæmoniorum, quòd crimen ipse Dominus validis argumentis à se depulit. Mat. 12. & Luc. 11.

Locus de miraculis Diuinis.

Cæterum priusquam indicabo quomodo perfidi Iudæi miracula Christi sugillant, volo breuissimè indicare quid sibi velint miracula diuina. Deinde paucis ascribere notas quibus diuina miracula Christi, & sanctorum distinguuntur à fictis miraculis, magorum & dæmonum. Nam dęmon vt qui Deum odit & nos à Deo vellet auertere, omnia quæcunque potest per se & ministros suos magos diuina æmulatur, & tantò accuratius miracula: quòd videt eam rem maximè ad potentiam diuinam accedere quæ est supra naturam. Itaque vt est viribus suis naturalibus potentior quàm homo, tum virium & & facultatis naturæ rerum consultior, facilè sensus nostros illudit ad nos fallendos & abducendos á vero.

Quid sint.

Miracula diuina sunt que Deum authorē habent, quæ ideo miracula dicuntur, quia in admirationem adducunt homines. Primū enim adducunt homines in admirationem diuinæ potentiæ per quam eduntur miracula. Secundò, ex diuina potentia colligunt homines personam edentem miracula & à Deo esse missam, & adferre diuinam doctrinam: cui confirmandæ adhibentur miracula, tanquàm euidentissimæ demonstrationes. Tertiò, ex hac consideratione concipitur fides doctrinæ in mente etiamsi captum rationis excedit doctrinæ sublimitas. Quartò, ex fide doctrinæ nascitur in corde fiducia promissionis bonorum, quæ doctrina offert. Quintò, qui credunt doctrinæ & fiduciam promissionis habent, Deum diligunt & glorificant. Atque ita miraculis quasi manu ducuntur ad finem conditionis suæ, quæ est societatem habere cum Deo, & in eo perpetuam beatitudinem obtinere in omni æternitate. Sextò, quia omne signum signati alicuius signum est, quærit fides analogiam, & comparationem signi & signati, & ex terrenis cœlestia, & ex visibilibus spiritualia per comparationem eorum inter sese colligit. Nam omnia miracula diuina, Christi præsertim, habent spirituales significationes: quæ vt aptè accommodentur, ad clariores scripturæ sententias, & illustria exempla reuocabuntur, vt spiritualis interpretatio sit analoga fidei, consentiat cum axiomatis primis nostræ religionis, atque adeo habeat illustria exempla quibus res tanquam pingitur.

Definitio eius explicatio.

Miracula diuina cur doctrinæ addita sunt.

Ratio autem cur Christus & sancti suam doctrinam miraculis hominibus voluerint obsignare hæc est. Congruebat admodum fidem quæ est de rebus quæ excedunt intelligentiam humanam, confirmari per ea quæ sunt supra naturam, & contra vsitatum naturę cursum, vt cùm viderent homines oculis externis ea fieri quæ superarent potentiam naturæ, excitarentur ad videndum oculis internis & mentis, hoc est ad credendum ea quę sunt supra rationem. Vt ergo quæ rationi subiecta sunt demonstrationibus indigent, vt fides illis indubitata habeatur: ita diuina & cœlestia miraculis tanquam demonstrationibus quibusdam diuinis fidem merentur.

Cur hodiè non fiant eadem miracula.

Cur autem hodiè non fiant miracula incurrentia in oculos hominum Augustinus indicat cùm ait. *Nec miracula ista in nostra tempora durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret & eorum consuetudine frigesceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubium esse debet iis esse credendum qui cùm ea prædicarent, quæ pauci assequuntur, se tamen sequendos populis persuadere potuerunt.*

Notæ quibus diuina miracula à satanicis distinguuntur.

Hactenus de diuinis miraculis generatim diximus, iam ad notas veniamus, quibus diuina miracula à diabolicis, & vera à fictis distinguuntur. Sunt autem sex præcipuę notæ, videlicet veritas essentiæ, vis, modus actionis, causa efficiens, causa mouens ante rem, & finis. Ad has notas tanquam ad lapides lydios examinanda sunt miracula, tum Christi & sanctorum, nempe diuina, tum ficta & diabolica, qualia sunt magorum & incantatorum.

1. Veritas essentiæ.

Primùm igitur. Spectanda est veritas essentiæ. Omnia Christi miracula habent veritatem essentię, hoc est reuera talia sunt qualia videntur. Lazarus quatriduum iacuit in sepulchro, & iam fœtebat, quare absque omni dubio mortuus erat, quòd igitur Christus hunc excitat à mortuis verum miraculum fuit. Nam excitatus verè vixit, comedit & bibit & multi ex Iudæis qui illum norant stupebant, super miraculo. Nec defuerunt qui insidias struxerunt vitæ Lazari, vt ita vel obscurarent, vel negarent factum. Verum igitur miraculum fuit. Sed miracula diabolorum & magorum fiūt vel per prestigias & illusionem oculorum, qualia fuerunt quæ olim in Epidauro acciderunt & alibi, vel per occultam & naturalem magiam. Diabolus enim qui naturas rerum, & virtutes exactissimè nouit, potest occultè applicare, vel herbas, vel lapides, quorum effectus ab ignaris pro miraculo habetur, etsi sit naturæ operatio.

2. Vis ipsa qua fiūt.

Secunda nota, qua vera à fictis, miraculis discernuntur, est Vis ipsa qua fiunt: quę si potentiam naturę superat, verè diuina est, & miracula ita facta Dominum naturę autorem habent. Hęc vis diuina multis modis se contemplandam in miraculis Sanctorum, & Christi exhibet. Primùm in ipsa actione vt solem sisti, vel retro agi ab occidente in oriēs. Hominem super tumentes vndas deambulare, veluti super solidam terram id quod à Christo Domino factum esse legimus.

In ipsa actione.

Secundò, in subiecto actionis, vt cęco reddi lumen, mortuo vitam. Lumen enim & vitam natura potest tribuere, sed non cęco & mortuo quod à Christo factum est.

In actionis à subiecto.

Tertiò, in ordine quoque ac ratione qua fiunt, vt subito sterni ventum, & mare turbatum, repentè sanari ęgrum. Legimus autem Christum imperasse ventis, mari, tempestati, quę mox paruerunt illi, & sępe vel nutu, & subito sanasse leprosos & alios.

In ordine ac ratione qua fiunt.

Quartò, in agente vt inspicere hominum cogitata, quod est solius diuinę potentię. Quoties quęso legimus Christum vidisse cogitationes, nunc discipulorum, nunc

In agēte.

In instrumento.

aduersariorũ? Quinto instrumento, vt luto sanare cæcitatem, cùm secundum naturam luti est potius cæcitatem efficere, sed lutum adhibuit Dominus in sanãdo cæco, vt ipsa sanatio appareret profecta esse non à natura, sed à naturæ Domino. Atque ita omnis generis prodigia à Christo facta sunt, vt si cui vnum illorum, vt sunt hominum mentes diuersissimæ, vel suspectum esset, vel non plenè satisfaceret, addita sunt tam multa & varia, vt iam omnis dubitandi materia & occasio sit sublata: adeò vt nemo dubitare possit diuina potentia esse edita miracula Christi. Sed nec diabolus, nec vlla alia potentia finita talia miracula potest edere. Etsi autem multa videntur miracula, reuera tamen miracula non sunt. Propterea quòd vi naturæ fiant. Herba videlicet aut alia quapiam re adhibita, quam diabolus potest occultè adhibere. Proinde multa fiunt quæ sunt peritis naturæ cognita, & ab imperitis pro miraculis habentur: qualia sunt quæ per eam magiam fiunt quæ naturalis dicitur, sicuti suprà quoque monuimus.

Qua vi miracula diabolica fiant.

3. Modus actionis.

Sequitur tertia nota, modus videlicet actionis, aliàs Christus solo iussu facit miracula, vt se ostenderet regem naturæ, aliàs inuocatione vt indicaret à quo haberet omnia, & vt calumniæ eorum occurreret qui in Beelzebub principe dæmoniorum dæmonia illum aiebant expellere. Aliàs re aliqua adhibita, vt luto vel sputo, vt ostenderet quemadmodum Deus operetur nunc per media, nunc sine mediis, nunc repugnantibus mediis, aliàs attactu vestis, aliàs manu imposita, aliàs absens solo nutu. Verùm præstigiæ diabolorum quæ habent speciem miraculorum fiunt ineptissimis modis, & planè ridiculis, vt facilè agnoscatur autor. Nam dæmon, ne quis ea naturæ potentia fieri suspicetur, iubet adhiberi verba à re alienissima, vt si equus sanandus sit dicatur, Mare est salsum, & in hyeme congelatum, aut aliquid absurdius. Interdum lupus ille induit pellem agninam. Vult addi verba ex sacris literis. Vult versum aliquem Psalterij recitari, vult appendi collo sententiam quampiam ex sancto Christi Euangelio, aut recitari missam vel missas, interdum vult poni sub sacro linteo fabas aut alias res, sed quis potest omnes istas nugas commemorare quæ mancipiis Satanæ notiora sunt quàm piis?

4. Causa efficiens.

Quarta nota, est causa efficiens, Christus nunquam occasionem edendi miracula captauit, sed semper vsus est oblata. Non ad vsum artis suæ cępit tempus aut locum, sed dubito semper & pro re oblata. Verùm diaboli & præstigiatores ad suas fraudes quærunt tempus, & locum opportunum, & suas habent certas præparationes. Deinde Christus vera sanctitate pollens edidit miracula, & per se & per suos discipulos innocentes & Deum verè colentes: verùm diabolus sua ficta miracula edit per flagitiosos, per consceleratos, maleficos, impuros homines, per magos, per lamias, per homines perditos, quos nemo dubitare potest impostoram facere.

5. Causa mouens ante rem.

Quinta nota est causa mouens ante rem. Filius Dei, & sancti Dei homines vtilitatem suam, aut commoda nunquam spectauerunt, sed aliorum, vt appareret non illos gloriæ suæ seruire in miraculis, sed adduci ad hoc approbatione fiduciæ eorum qui peterent, vt homines sibi & Deo fidem habere assuefacerent. Sed magi ministri Satanæ, vel quæstum quærunt, vel ludicrum aliquod, aut risum, aut leuem admirationem ad delectãdum, aut etiam terrendum.

6. Finis.

Sexta nota finis est. Christus nullum vnquam miraculum egit corporale, quod non magnas significationes haberet spirituales: de quibus Theologorum libri sunt referti. Sed præstigiæ diabolorum ostentationis vanæ finibus clauduntur.

Hæc breuiter monuisse de notis verorum, & fictorum miraculorum satis sit, vt constet quanta sit Iudæorum vanitas, qui non verentur suis calumniis fidem miraculis Christi detrahere contra propriam conscientiam.

Excæcatio Iudæorũ à Prophetis lõge antea prædicta est.

Quòd autem Iudæi expectantes olim Messiam impingerent in ipsius personam & offenderentur adeo vt illum non agnoscerent præsentem, etiam à Prophetis longè antea prædictum fuit, vt cùm videamus euentum respondere vaticiniis, muniamus animos nostros aduersus calumnias Iudæorum hominum perditissimorum, & extremè execremur illorum detestãdam contumaciam, cùm Esaias diceret, capite 10.22. Si fuerit numerus Filiorum Israel vt arena maris, reliquiæ saluæ erunt. Nonne satis apertè indicauit fore, vt deficerent Iudęi à Messia, seu potius vt Messiam non agnoscerent, in quo solo est salus.

Cùm idem capite 5.1.&c. ait, Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei, & sepiuit eam & lapides elegit ex illa & plantauit vineam electam, & ædificauit turrim in medio eius, & torcular extruxit in ea & expectauit vt faceret vuas & fecit labruscas. Nunc ergo habitatores Ierusalem & viri Iuda, iudicate inter me & vineam meam. An non hæc Prophetę verba, manifestè & bonitatem Dei erga Iudęos, & cõtumaciam Iudęorum aduersus Deum, ob quam erant abiiciendi indicant? Ex vtroque concluditur illorum electionem & salutem conditionatam fuisse: vt quæ non penderet ex prerogatiua carnis, sed ex conditione fidei. Cùm idem capite 8.13. ait, Dominum exercituum ipsum sanctificate, & ipse pauor vester, & ipse terror vester, & erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis & in petram scandali duabus domibus Israël in laqueum & ruinam habitantibus Ierusalem, & offendunt ex iis plurimi, & cadent & conterentur, & irretientur & capientur. Nonne & huic predictioni clarissimè euentus? Et cùm idem mox subiungit, versiculo 16. Liga testimonium, signa legem in discipulis meis, nonne satis perspicuè de discipulis Domini loquitur, quos infrà fore Israëli in portentum prędicit, respõdet? Et rursus cùm ait, 20. v. Ad legem magis & testimonium, quòd si non dixerint iuxta verbum hoc, non erit eis matutina lux. Nonne hîc conditionem salutis adipiscendæ proponit Propheta quam contempturos plerosque Iudęorum, omnes Prophetę Dei attestantur? Sed quarè hoc factum est? Profectò non ex consilio Dei mittentis Messiam, & per illum inuitantis omnes ad salutem: sed ex malitia eorum qui offensi in persona Messię, ipsum recipere recusarunt, propterea quod non fuerit illis similis, hoc est auarus, ambitiosus, voluptuarius: (Semper enim inimica virtutibus vicia sunt, & optimi quique ab improbis tanquam ex probantibus aspiciuntur) quod non splenduerit bysso, serico, auro, argento, gemmis: quod non comitati fuerint illum satellites & purpurati: quod non promiserit delicias, & oblectamenta corporis: quod non armis vicinas nationes oppresserit: quod non creauerit ipsos duces & satrapas nationum mundi. Breuiter quod spiritualis regni ipsius spiritualem splendorem non agnouerint.

Cõclusio disputationis aduersus Iudæos.

Hactenus satis ostendimus vanitatem Iudęorum qui

qui voluptatibus mundi dediti, verum Messiam Iesum Christum Mariæ Virginis filium non agnoscunt, atque ideo falsò se populum Dei nominant, & Ecclesiæ Dei titulum vendicant. Nos autem cùm tã habeamus circumpositam nubem testium, vt cùm Apostolo loquamur, Hebr. 12. 1. deponamus omne pondus & circumstans nos peccatum, & per patientiam curramus propositum nobis certamen, aspicientes in autorem fidei & consummatorem Iesum. Hunc expectemus de cœlo iudicaturum viuos & mortuos, qui transfigurabit nostra contempta corpora, & ea reddet conformia suo glorioso corpori, idque ea potentia quæ potest sibi omnia subiicere. Huic vnico Messiæ filio Dei, vnà cum patre & Spiritu Sancto sit honor, virtus, & gloria in sæcula sæculorum & in omni æternitate. Amen.

CONTRA MAHOMETISTAS.

Occasio huius disputatio-

TAmetsi furores Mahometici satis per se produnt autorem diabolum: tamen, quia indies magis magisque crescit illa colluuies, decrescit pietas in multis, qui verè pij habere quàm esse malunt, & sæpe inter Epicureos ineptè de religione disputatur, placet admonere iuniores de secta Mahometica, vt cùm intelligant qualis sit, eam execrentur magis, ac fugiant non secus atque diabolum ipsum.

Ordo & partes.

Vt autem distinctius hac de re dicamus, placet hæc ordine examinare. I. Qualis præcesserit præmonitio Prophetarum de hac secta. II. Quæ fuerit eius occasio. III. Quis autor. IIII. Qui socij huius imposturæ. V. Quis modus propagandi & stabiliendi regni. VI. Quæ leges. VII. Quænam fabulæ admisceantur Mahometicis imposturis. VIII. Qualem Paradisum promittat suis. IX. Quibus demonstrationibus impietas Mahometi refellatur. X. Quibus consolationibus muniendi sint animi aduersus furores diaboli adeò grassantis in genere humano.

I. Qualis præcesserit præmonitio Prophetarum de hac secta.

Etsi autem plures Prophetæ de Mahometica impietate & tyrannide vaticinati sunt: tamen hîc solam prædictionem Danielis ex capite 7. 7. recitabimus, quæ est valde illustris, & maximè congruit ad tempus quo cœpit ista impietas & tyrannis. Post hæc ait Daniel, videbam in visione nocturna, & ecce bestia quarta terribilis & horrenda, & armata ingenti robore, habens dentes ferreos & magnos, comedens atque comminuens, & reliquias pedibus suis conculcans. Dissimilis autem erat aliis bestiis quas ante eam videram, & habebat cornua decem. Hactenus Daniel de quarta monarchia, hoc est, Romana, de eius crudelitate, & regnis decem illi subiectis. Sequitur vaticinium de regno Mahometico hisce verbis. Considerabam cornua: & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius, & ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto, & os loquens grandia. Et infra. Bestia quarta regnum quartum erit in terra, & conculcabit & comminuet eam. Porro cornua decem ipsius regni decem reges erunt, & alius consurget post eos, & ipse potentior erit prioribus & sermones contra excelsum loquetur, & sanctos altissimi conteret, & putabit quòd possit mutare tempora & leges. Hactenus Daniel: cuius prædictioni euentus manifestè respondet. Nam Anno Christi 623. imperante Heraclio, Mahometus seditionem mouit, & statim coniunxerunt Saraceni seu Arabes has tres regiones, Ægyptum, Syriam, & Aphricam. Quæ sunt illa tria cornua euulsa de decem illis cornibus quartæ bestiæ. Et tribuit Daniel huic cornu paruulo id est Mahometico regno quatuor notas ex quibus agnosci potest. Quarum Prima est lex noua pugnans cum lege Dei. Oculi enim significant legem astutè cogitatam. Secunda nota est blasphemia aduersus excelsum, hoc est Christum. Nam os loquens contra verum Deum, significat blasphemias contra filium Dei. Tertia nota est sæuitia in Ecclesiam. Et sanctos (inquit) altissimi conteret. Quarta nota est conatus delendi Euangelium, & Ecclesiam. Putabit (inquit) quod possit mutare tempora & leges.

Hanc Prophetiam voluit Dominus extare in confirmationem piorum aduersus furores Mahometicos: vt cùm viderent euentũ respondere prædictioni, non impingerent ob scandalum tantæ persecutionis, & tantæ defectionis ab Ecclesia vera. Nos proinde præmoniti hac prædictione Prophetica, confirmemus animos nostros aduersus impietatem & tyrannidem Mahometicam, cùm videamus adeò clarè prædictioni respondisse euentum. Extiterunt enim ordine iuxta Prophetiam quatuor monarchiæ: nunc dominatur gens inimica Deo, quæ palam delet scripta Prophetica & Apostolica.

II. Occasio. III. Autor.

Quæ fuit occasio huius noui regni inchoandi? Quis autor? qui socij? Mahometes prima ætate ob paupertatem exercuit latrocinia, tum nactus opulentas nuptias, militauit sub Heraclio inter populares suos Arabes. In ea militia occasionem principatus & potentiæ inuenit. Nam cum Arabes irati Heraclio ob negatum stipendium, & religionis diuersitatem, dissensionem ab eo fecit. Hic se ordinibus iratorum militum admiscuit, eorumque animos aduersus imperatorem exacuit & in defectione confirmauit. Tum creatus est à quadam parte militum dux militum Mahometes, quemadmodum ij solent in omni seditione extolli, qui praua multitudinis consilia comprobant, potentésque & principes insectantur. Humilitatem generis, vitæ prioris sordes & morbum (laborabat enim epilepsia seu caduco morbo) multi in nouo duce aspernabantur. Ipse autem vt ab isto contemptu se vindicaret, quod est apud stolidam plebem facillimum atque efficacissimum, diuinitatem suis actibus prætendit, fingens se cum Deo habere colloquia, ac cum loqueretur cum Deo, rapi extra se, atque ita similem epileptico videri. Quare non se amplius ducem & principem militari fauore electum, sed Prophetam & nuncium Dei omnipotentis mentiebatur, vt obtentu diuinitatis omnes haberet dicto obedientes. Verùm quia erat ipse illiteratus prorsus, adiunxit sibi magistros & consultores duos Christianos, Sergium Arianum, & Iohannem Nestorianum, tertius mox accessit Iudæus Thalmudista. Horum vnusquisque suam tuebatur sectam. Vnde Mahometes ratus se non solùm sociis gratificaturum, sed etiam pellecturum facilius ad se omnes nationes, omnia complexus est: Hoc est, pertinaciam Arianam, errorem Nestorianum & nugas Thalmudicas. Vnde circumcisionem à Iudæo: purgationes varias & quasi baptismata à Christianis: & cum Sergio diuinitatem Christi negauit. Iam autem alij erant idolorum cultores: Alij erant intincti tantum & imbuti leuiter Christianismo, qui vt discesserant à Romano imperatore, in

IIII. Socij.

odium illius nihil fuit illi promptius quàm renunciare religioni, quam ille tueretur. Perinde atque decem tribus Israël cùm defecissent à domo Dauidis ad Roboam, paternam legem spreuerunt, & à cultu Dei vnius ad inuocationem dæmonum transierunt.

v. Propagatio & confirmatio tyrannidis.

Modus propagandi & stabiliendi regni hic fuit Mahometæ, quem didicerat à suis magistris. Dicebat Deum primò humano generi misisse Mosen, deinde Christum Iesum, instructos facultate prodigiorum. Homines autem illis non se præbuisse obsequentes. Statuisse igitur Mahometem mittere sine miraculis armatum, vt quos non mouissent miracula, cogerent arma, se esse postremum nuncium, nec futurum postea alium: prædictum à Christo in Euangelio, prænunciatum luce admirabili quæ ab Eua per successionem generis in omnes mulieres transierit vsque ad matrem suam. Vide astutiam nebulonis Mahometæ, quia conscius erat sibi quòd nõ haberet donum illud cœleste edendi miracula, quod erat in promptu, missum se esse fingit ferro munitum. Atqui armatus hic victus est aliquando, & luculentum vulnus in ore accepit, vnde molares aliquot dentes amisit, & in fossam est deiectus, & victus turpiter, & quidem cùm pridie victoriã sibi & suis ex oraculo cœlesti promisisset. Quinetiam cùm adhuc esset latro, cæsus sæpe est à Drianitis: quorum camelos inuadebat Mecha redeuntes. Et ciuitas illa quæ nunc eum adorat, capitis aliquando eum damnauit, vt latronem perniciosum, & præmium proposuit, si quis in potestatem vel viuum, vel mortuum redigeret. Hic miles Dei (si Diis placet) latro primùm, mox seditiosus miles, & transfuga, tum dux exercitus defectoris, persuadet leuibus hominibus hostibus veræ religionis se nuncium Dei esse, ex quo videre est quanta sit potentia diaboli in eis qui veritatem Dei non admittunt. Vnde est quòd adhuc hodie armis Mahometicis & Turcicis blasphemias aduersus Deum iuxta Danielis vaticinium defendat ille aduersarius Dei.

vi. Leges.

Sequitur de legibus Mahometæ, quæ partim politicæ, partim cæremoniæ seu cultus sunt, sed ex eis paucissimas attingam ex quibus facilè erit iudicare de cæteris. Primum Arabibus suis, id est, hominibus egenis, & rapto viuere assuetis, rapinas permittit, & vltionum leges sancit. Inferentem (inquit) iniurias & molestias consimilibus malis afficite. Idem dicit, qui occidit inimicum vel occiditur ab inimico Paradisum ingreditur. Permittit multas vxores sibi habere. Diuortium leui de causa, & reditionem in domum perfacilem. Quid quęso magis pugnat cum natura, quàm huiusmodi leges, modo leges dicendæ sint constitutiones quæ legem naturæ omnibus communem peruertunt? Deinde quasdam leges quæ faciunt ad concordiam & beneuolentiam inter homines fouendam. Mandat eleemosynas, & pollicetur liberaliter dantibus Paradisum, modò etiam fortiter pugnauerint aduersus hostes, mandat mulctas pro delictis dari pauperibus, sed honestæ legi impietatem assuit, videlicet quòd ea re mereantur remissionem peccatorum. Cæremonias habet, lotiones & circumcisionem, quinquies in die cogit suos in templa oraturos. Sed hypocrisis ista nihil iuuat cùm destituuntur propiciatorio, sine quo nullus est ad Deum accessus, iubet abstineri à vino & à suilla carne. Hactenus de legibus.

Cæremoniæ.

vii Fabulæ.

Fabulæ quas admiscet, tanquam mysteria, plusquam ridiculæ & aniles sunt, ex quibus quatuor recitabo, vt ex illis de aliis iudicemus tanquam de vnguibus, vt dici solet, leonem. Narrat Mahometes, miles ille Dei se ductu Angeli Gabrielis ascendisse in cœlum, vt frueretur colloquio Dei. Vbi primum occurrit ei Angelus decies millenis vicibus maior mundo vniuerso. Cui imploranti suam intercessionem apud Deum, quem offendat, veniam impetrauit: quo facto Deus manum suam super Mahometem imposuit, vnde tantam frigoris vim sensit, vt hæc ad dorsi quoque medullam penetrarit. Deum autem vectari ab octo Angelis in sella gestatoria ait, cuius caput ea esse magnitudine nugatur, vt auicula celerrimi volatus non posset ab vna aure ad alteram volare mille annis.

Prima.

Secunda.

Altera fabula huic similis, qua interdictum vini nititur, hæc est: Erant, inquit, Angeli duo Dei Horroth & Marroth, missi olim à Deo de cœlis in terram, gubernando & instruendo generi humano tributi, his interdictis, ne occiderent aut iniustè iudicarent, nec vinum biberent, multo itaque tempore sic habiti vt noti essent iudices in toto orbe, venit ad eos quodam die mulier præ cunctis fœminis pulcherrima, causam habens aduersus maritum: quæ vt suæ causæ accommodaret iudices, quadam die inuitauit ad prandiũ: quibus epulantibus, ipsa epulas & pocula vini apponit, adstat ministrans, offert crebro, instat vt sumant. Quid plura? vicerunt blanditiæ mulieris, inebriati poculis in hospitem formosam incaluerunt, (en castitatem angelorum Mahometis) victi concubitum petierunt, spondet conditione, dummodo alter verbum doceat, per quod ascendere in cœlum soleant, alter per quod descenderet. Placet conditio, cum ergo didicisset, eleuata est subitò & ascendit in cœlos, quod cùm vidisset Deus, explorata causa posuit eam luciferum, ita pulcherrimam inter stellas vt fuerat inter mulieres, illis in iudicium euocatis proposuit eis Deus vt eligerent pœnas sæculi huius, vel alterius, elegerunt hanc. Suspensi igitur sunt per cathenas ferreas demissis capitibus in puteo Behil vsque ad diem iudicij. Ea de causa interdictus est vini vsus Mahometis sectatoribus, ne in simile periculum incidant.

Tertia.

Eiusdem monetæ est fabula de causa interdictæ suillæ carnis. Cùm animantes, inquit, omnes essent in Arca Noë, Elephantus excreuit, inde natus est porcus, qui rostro repando vertebat stercus, vnde natus est Mus: qui stupas quibus tabulæ nauis erant compactæ arrodebat. Hinc terror ingens Noë: à quo Dominus consultus attulit remedium deploratis rebus. Iussit vt Noë feriret leonem in fronte, ex leone concitato felis prosiliit per nares. Is murem venatus est, & liberauit genus humanum à tanto discrimine. Hæc causa illa grauis fuit quare esus suillæ carnis Saracenis est interdictus.

Quarta.

Huc addamus fabellam de extremo iudicio. De hoc, inquit, mandabit Deus Angelo mortis, vt omnem creaturam spiritum habentem interimat, tam Angelos omnes quam omnes diabolos, omnésque homines, oues, pisces, beluas & pecora, vt omnia sint mortua præter Deum. Post hæc vocabit Angelum mortis dicens. O Adriel éstne quid superstes ex omni creatura mea? Dicet, nihil Domine mi, præter me seruum tuum imbecillem, tunc dicet illi Deus, quoniam omnem meam creaturam occidisti, abi hinc inter Paradisum & infernum, & postremò occide te ipsum & morere. Abiit infœlix atque in pręscripto interuallo proiectus humi alis suis inuolutus, suffocauit seipsum cum tanto mugitu

mugitu,quo & cœlestes spiritus & terrena animalia, si viuerent,exanimaret. Stabit deinde totus mundus vacuus per 40. annos. Post hæc cœlum & terram pugno continens Deus sic dicet. Vbi nunc Reges, Principes & potentes sæculi huius? Cuius est regnum, imperium, & rerum potentia? dicite si veridici estis, & his verbis ter repetitis, Seraphuelem suscitabit, dicétque ei, Accipe tubam hanc & descende in Ierusalem & clange, tunc Seraphuel accepta tuba, cuius longitudo est itineris 50. vlnarum, stans in Ierusalem, insufflabit tubam, & efflabit ex tuba omnes animas iustas quæ euolantes in omnem terram, quæque ad corpora vbicunque sint dispergentur, atque ad primum hunc sonitum omnia ossa congregabuntur. Transactis 40. annis iterum sonabit, ad quem sonitum ossa carnem assument. Atque inde post 40. annos cùm tertio sonuerit, omnes animæ suis corporibus induentur. Hoc facto ignis ab occidente succensus omnes creaturas Ierosolymam agitabit, quò cùm omnes peruenerint, cessabit. Hic ergo cùm per 40. annos in sudore suo natauerint, expectantes iudicium, appellabunt Adam dicentes: Pater ad quid nos genuisti tantis tormentis atque miseriis? Inane pater filios sub incerto inter spem, & metum fluctuare pateris? pater interpella Deum, vt planè finiat de nobis quicquid inter Paradisum & infernum facturus est. Respondebit Adam, O filij scitis quòd suadente diabolo, Dei præcepto inobediens fui, idcirco ite ad Noë, conuersi ad Noë dicent, Intercede pro nobis, electe Dei pater Noë. Respondebit, feci quod potui, saluaui vos in diluuio. Hic mihi nihil superest officij. Sed ite ad Abraham. Appellabunt ergo Abraham dicentes, pater fidei & sanctitatis, Abraham, respice nos miseros & miserere: quibus Abraham, quid me petitis? Non recolitis quòd diu vagabundus, idololatra, incircumcisus errauerim? non sufficio, sed appellate Mosen. Appellabunt Mosen dicentes, Dilecte Dei nuncie & Propheta, famule Dei, audi nos. Respondebit, quem appellatis? Nonne vobis legem dedi, eámque miraculis confirmaui, nec tamen credidistis? Si mihi credidissetis, facerem quod postulatis, sed ite ad Iesum Christum. Conuersi ad Christum dicent, Iesu Christe, spiritus, verbum, & virtus Dei, moueat te pietas tua, & intercede pro nobis. Tunc dicet eis Christus, quod à me petitis ipsi amisistis. Missus quidem vobis fui in virtute Dei, & verbo veritatis, & aberrastis, & me postquam ego prædicassem vobis, Deum vestrum interfecistis, hîc itaque beneficium meum amisistis, sed ite ad vltimum Prophetarum Mahometem, ad quem conuersi dicent, O nuncie fidelis & amice Dei, quàm malè quidem peccauimus, quòd tibi non credidimus, exaudi nos pie Propheta, spes vna superstes. Nam post te non est in quo sperabimus. Exaudi nos potentia à Deo collata. Aderit itaque Gabriel, nec impotentem sinet amicum suum, procedent socij ante faciem Dei, dicétque eis Deus, scio ad quid venitis, absit itaque vt fidelis mei nuncij votum in in aliquo cassem.

Hîc ergo ponte facto super infernum, aderit statera qua libratis vniuscuiusque factis ambulabũt super pontem, sancti ergo transibunt, damnati in infernum decident. Dabitur liber cuique de suis actibus, & iudicium durabit 5000. annorum: tunc Mahometes dicet Deo, Domine, omnes isti recta facie librum hunc accipere properarunt. Postremò mutabitur mors in arietem & adducetur inter Paradisum & infernum.

VIII. Paradisus Mahumetis.

Paradisus quem suis promittit Mahometes, porcis magis conuenit quàm hominibus ad imaginem Dei conditis. Paradisi, inquit, solum aureum, smaragdis & hyacinthis crebro interpositis est distinctum, omni fructifera consitum arbore, decurrentibus per amœna fluentis: quorum alia quidem lac, alia mel album, alia vinum purissimum fundunt, vestientur illic omni colore præter nigro. Primus cibus in mensa erit iecur piscis Albis busi, nullus erit edendi, & bibendi, & amplexandi fœminas finis. Hæc sciuit iste nebulo grata fore stultis militibus, qui venere & vino nunquam satiantur. Huiusmodi fabellis ineptissimis plenus est Alchoranus, sed has paucas adscripsi, vt vanitate istius nebulonis deprehensa ardentius precemur Deum ne sinat istum agyrtam & latronem grassari in Ecclesiam suam, sed vt nostri misereatur & non puniat nos secundum multitudinem peccatorum nostrorum.

Septa Legis Mahumetanæ.

Quî fit, cùm adeo hæc ridicula sint & stulta, quòd cordati homines in Turcia non deficiant ab isto nugatore? Quatuor veluti vallis suam legem sepiuit deceptor, ne aditus pateret ad eam subuertendam. Primum, iubet eos interfici qui Alchorano contradicunt. Secundum, vetat cum hominibus diuersæ sectæ in disputatione congredi. Tertium, prohibet ne credant cuiquã nisi Alchorano. Quartum, mandat vt segregent se prorsus ab aliis, & dicant, Mihi lex mea, tibi tua, vos ab eo quod ipse operor estis liberi, ego vicissim ab eo quod vos operamini. Ad hæc, vt omnem metum damnationis excutiat suis, dicit vnumquemque sua lege seruari (præterquam si quis ab Alchorano desciscat ad aliam legem) Iudæum Mosis lege: Christianum lege Euangelij: & Saracenum lege Mahometis. Hoc cùm sit friuolum & falsum, nolo hîc fusius disputare, firma & immota stat sententia. Qui non credit in filium ira Dei manet super eum. Ioan. 3. 36.

IX. Septẽ demõstrationes aduersus Sectã Mahumeticam.

Etsi autem satis ostensum est quanta sit sectæ Mahometicæ vanitas, tamen ad maiorem confirmationem animorum asscribam demõstrationes septem, quibus furor Mahometicus euidentissimè refellitur. Sunt autem hæ demonstrationes.

Prima, Vox Dei in Daniele, regnum & cultum Mahometicum aduersus Deum & sanctos pronunciat oriturum, proinde non est dubium quin ista secta sit à diabolo.

Secunda, Impossibile est istum cœtum esse Ecclesiam Dei, qui ex professo reiicit scripta Prophetica & Apostolica, quæ habent diuina testimonia eáque plurima. Hoc cùm Mahometes facit, fieri non potest vt eius religio sit diuina.

Tertia. Impossibile est illas leges à Deo esse quæ præcipiunt rapinas, quæ tuentur libidines, & quæ promiscuam venerem concedunt, id quod faciunt Mahometicæ leges.

Quarta. Impossibile est illam religionem à Deo esse, quæ summum bonum, seu finem bonorũ ponit in deliciis cibi, potus, & in re venerea, quod manifestè facit Mahometes.

Quinta. Illa sola est vera religio quæ media monstrat quibus homo ad veram beatitudinem peruenire potest, quáque homo quasi vnum fit cum Deo, reparata in eo imagine Dei ad quam est conditus, quod non facit lex Mahometica.

Sexta. Quicquid ex fraude oritur, tyrannide, &

armis defenditur, & tendit in perniciem generis humani, non habet Deum autorem, quid aliud quæso inuenire est in Mahomete?

Septima. Antiquissima religio est verissima & optima, quæ habet omnium temporum consensum, & testimonia Mosis, Prophetarum, Christi & Apostolorum. Sed cùm hac ex diametro pugnat pestis Mahometica ante 900. annos nata, & cruentis armis propagata, quare non dubium est quin habeat eum autorem qui primos nostros parentes decepit sophistica, & in has miserias demersit genus humanum, vnde emergere non potest nisi apprehendat dexteram Dei, hoc est nisi in Iesum Christum vnicum mediatorem fide recumbat.

X. Consolationes adu. furorem Turcicum.

Postremo loco consolationes aduersus furores Mahometicos, & potentiam Turcicam cogitandæ sunt. Harũ prima sumenda est ex Prophetia quã Daniel subiungit vaticinio de Mahometico regno. Regnũ, inquit, & potestas, & magnificẽtia regni sub omni cœlo dabũtur populo sanctorũ altissimi, cuius regnum sempiternum est, & omnes reges seruient ei atque obedient. Hac prophetia significat Deus sanctos post ærumnas huius vitæ habituros æternum & cœleste regnum adeo vt omnia subiiciantur illi: atque tunc futurum, vt omnia cœlestia, terrestria, & inferna, genua flectant Christo, ídque vel sponte, vt filij, vel coacti vt serui. Nam quicquid est rerum, agnoscat Iesum Christum supremum Dominum esse. Cùm ergo videmus euentum respondisse prædictionibus aliis Danielis Prophetæ, non dubitemus de huius prophetiæ euentu, qui adhuc expectatur de gloria Ecclesiæ.

Secunda consolatio petatur ex doctrina Euangelij, quæ ostendit Ecclesiam subiectam esse cruci in hac vita, secundum illud, Iudicium à domo Dei incipit. Nam in hac vita consilio Dei filij Dei castigantur, ídque propter varias causas quas postea videbimus.

Tertia consolatio petatur ab exemplo Christi, qui cùm in hac vita cùm hominibus versatus est, variis modis afflictus est, sed victor tandem euasit, & per mortem inuenit vitam. Huc sanctorum exempla etiam referenda sunt.

Quarta consolatio petatur ab vsu persecutionis & necessitate crucis, sed de his rursus dicetur in enarratione sexti versus.

CONTRA MOSCOuitas.

Moscouitarum superstitiones.

MOscouitæ, etsi Iesum Mariæ Virginis filium verum esse Messiam non dubitant, & agnoscunt Constantinopolitanum Patriarcham, & in nonnullis rectius sentiunt, quàm Papistæ, (nam pontifici Romano obiiciunt defectionem à septem primis synodis) tamen puritatem doctrinæ Euangelij amiserunt, & verum cultum Dei ignorant, sanctos inuocant, & præcipuè Nicolaum quendam: multa Monacharum, & Monachorum monasteria habent. Ineptis quibusdam cæremoniis remissionem peccatorum alligant. Coram imaginibus, & statuis superstitiosè procumbunt, & multas leges habent pugnantes cum lege naturæ & decalogo. Etsi autem Baptismum administrant sine sale & sputo: tamen postea lotiones varias tanquam Baptismata adhibent certis temporibus anni, superstitione plusquam Ethnica & Iudaica. Infandos etiam concubitus cum bestiis non improbant. Si qua ergo Ecclesia est apud eos tanquam in exilio latitat. Narrant mercatores Biblia recens conuersa esse in illorum linguam, & ferri apud eos qui confessionem Augustanam amplectuntur: Vnde spes est, vt paulatim purgetur illic doctrina, & emendentur mores præsertim cùm & ipsi longiores nauigationes suscipiunt, quàm superioribus annis, & multi peregrini ad ipsos veniunt mercandi gratia. Vnde sperandum est vt paulatim adducantur Christo per pios mercatores, quorum opera Deus mirabiliter doctrinam Euangelij propagare cœpit hisce extremis temporibus.

CONTRA PAPISTAS.

Papatus breuis descriptio.

QVia infra in tertio versu dicetur de triplici statu Ecclesię in hac vita, videlicet tranquillo, turbato, & exilio: Item de notis externis, & internis proprietatibus veræ Ecclesiæ: Hanc disputationem aduersus Papistas in illum locum reiiciam, vbi ostendam formam regni Papistici ex diametro pugnare cũ forma regni Christi: doctrinã legis, Euangelij, & cultus Dei in Papatu deprauatam: Sacramenta partim mutilata, partim fœdata humanis traditionibus: noua etiam quædam inuecta contra scripturam: Cæremonias non paucas stultas, & ineptas receptas esse & præferri verbo Dei: disciplinam quoque cleri, & Ecclesiæ planè collapsam esse. Breuiter omnia plena esse execrandis superstitionibus, & idololatricis cultibus, vt nemo sine pollutione possit se illorum societati adiungere.

CONTRA EPICVREOS.

Epicureorum impietas.

EPicurei omnem tacitè apud se derident religionem: quibus Deus huius mundi per præstigias suas & dolos fascinauit corda. Dicunt non aliter gubernari populos religionis specie, quàm equos freno & calcaribus, eúmque in vsum solummodo conducibilem esse religionem. Verùm hoc nequaquam religionis vim, & naturam tollit, sed confirmat potius. Ostendit enim à Deo esse religionis respectum humanis pectoribus insitum: vt vel sola religionis specie homines ducantur, sicuti facie virtutis & arte prudentiæ. Quòd si quis dicat sine prudentia regi cœtus hominum, & contineri non posse, quid consequitur? An ideo prudentiam esse omnino nihil: quis sic colligat? Imo potius prudentiam esse magnam ingenij humani vim, lucem, facultatem. Itaque est naturalis homini pietas, sed humana ignorantia, vt rectæ prudentiæ, aliísque artibus, & virtutibus aliquid admisceat praui, & ignorantiæ: ita & religioni quo illa in superstitionem sæpe degenerat. Proinde Cicero rectè cùm ait libro de legibus, 1. Nulla gens neque tam immansueta, neque tam fera quę non, etiamsi ignorat qualem habere Deum deceat, tamen habendum sciat. Quid dicam de domestico teste quem omnes secum circumferunt conscientia? Certè huius vis tanta est, vt vel inuitum te cogat fateri Deum esse qui velit certa obedientia coli. Hæc testatur Deum vindicem scelerum esse, etiam post hanc vitam. Plato scribit mul-

Refutatur.

Obiectio.

Responsio.

bit multos cùm bene valeant ridicula iudicare omnia quæ narrantur de inferis, verum morituros, conscientia admonente, vehementer turbari, & angi, omnia vitæ anteactæ in memoriam reuocantes.

Vis conscientiæ fert testimonium adu Epicureos.

Tanta est vis conscientiæ etiam in sceleratissimis hominibus, præsertim cùm ipsis moriendum est. Hoc sanè conscientiæ testimonium absque omni dubio iudicium Dei est qui nostris mentibus impressit religionis affectum, qui eò pertinet vt Deo iuncti beati efficiamur: in quem finem & conditi primum, & deinde redempti sumus.

Epicureorum ridiculi & detestadum effugium.

Hanc conscientiæ vim cùm non possint inficiari Epicurei, solatium miseri nescio quod quærunt ex fabula de Lazaro, quem Dominus quatriduo mortuum excitauit. Mentiuntur Lazarum rogatum ab amicis, vt statũ animæ suæ cum cadauer ipsius in sepulchro iaceret, sibi narraret. Is aũt promisit, vt fabulantur, se relicturum post mortem librum, in quem omnia scriberet, quæ sibi nota essent de animarum statu post mortem. Quid multis? fingunt Lazaro mortuo librum promissum repertum esse qui cùm euolueretur, ne litera quidem vnica in eo reperta est. Ex quo colligunt, hoc est ex fabula fabulam animas vel perire cùm corporibus, vel alto sopore opprimi, vt nihil planè sentiant nedum sciant quicquam. Hoc amuleto vim conscientiæ restinguere conantur Epicurei, præsertim Papa quem dicunt huius libri custodem esse, & multi ex Cardinalibus, & Episcopis papalibus, qui non carent obsequentibus discipulis, præsertim inter eos qui vel voluptatibus, diuitiis, & honoribus huius mundi fascinati vellent animas perire cum corporibus, ne aliquando iustas suorum scelerum pœnas luerent. Sed horum ineptias validissimè confutat scriptura, in qua primum occurrit creatio animæ hominis, quæ ad Dei similitudinem creata est: qua similitudine absque omni dubio præter conformitatem cum Deo immortalitas animæ significatur: quæ non vt corpus ex puluere terræ est, sed spiraculum Dei, vt scriptura loquitur. Vnde Epistola ad Hebræos capite 12.9. discernit inter parentes carnis huius, & patrem spirituum Deum. Deinde Christus hortatur suos ne timeant eos qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt: sed eum timeant, qui cùm occiderit corpus, animam potest mittere in gehennam ignis. An non apertè innuit D. animam superesse post mortem? Sed huius status variat pro ratione personæ credẽtis, vel nõ credẽtis: id quod Dominus in Lazaro, & diuite epulone manifestè ostendit. Quorum illius anima in sinu Abrahæ, huius verò in tormentis, expectant diem iudicij. Ex eo quòd dicitur Lazarus esse in sinu Abrahæ, primum significatur hoc gestu quod Lazarus fuerit per fidem filius Abrahæ. Filij enim in parentum sinibus gestari solent. Secundò, quòd Lazarus viuat, foueatur, & periucundè habeat, vt infans in sinu paterno. Tertiò, quòd sit in eodem beatitudinis statu, & loco cùm patre Abrahamo. Quartò, quòd sit mutuus quidam amor, isque summus inter se animarum quiescentium in sinu Abrahæ. Omnes enim fraterno amore copulatæ sunt.

Refutatio in qua de statu animæ à corpore per mortem separatæ agitur.

Sinus Abrahæ.

Hoc ipsum docet dictum Domini ad latronem, hodie, inquit, eris mecum in Paradiso, quod profectò non est animam perire aut sopiri, sed felicem esse, & suam felicitatem sentire, etsi nondum plenam gloriam sit adepta. Christus Matth. 22.32. docet Abrahæ, Isaac, & Iacob animas viuere: cùm dicit Deum Abraham, Isaac, & Iacob non esse Deum mortuorum, sed viuorum.

Quid est quod Petrus dicit Christum olim prædicasse spiritibus qui fuerunt in carcere? 1. Petr. 3. 19. Tempore Noë spiritus Christi concionabatur hominibus, quorum animas testatur Petrus nunc in carcere esse. Idem Petrus affirmat finem fidei esse salutem animarum. 1. Petr. 1. 9. Hæc profectò salus nec mors esse potest, nec altus veternus. Nec obscurum est quod Paulus ait, Philip. 1. 23. Cupio migrare, & esse cum Christo. Solomon, in vltimo capite Ecclesiastis versiculo septimo, claris verbis ait, Donec reuertatur puluis in terram vnde erat, & spiritus redeat ad Deum qui dedit illum: Qui propterea ab Apostolo pater spirituum dicitur. Hebr. 12. 9. Huc illud in sapientia Solomonis, capite 2. 1. Iustorum animæ in manu Dei sunt, nec attingit eas cruciatus. Cum hoc congruit Psalmi 116. 15. dictum, Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Et Stephanus plenus Spiritu Sancto, Domine Iesu suscipe spiritum meum Act. 7. 59.

Obiectionis Epicureorũ solutio.

Porrò cùm obiiciunt vnum iudicium fore in quo reddetur merces bonis, & supplicium improbis, fatemur verum quidem hoc esse, sed non ex eo sequi animas sanctorum & impiorum mori cum corporibus, aut sopiri vsque ad extremum diem. Etsi enim animæ sanctorum in Paradiso sunt, & animæ impiorum in tormentis, sicut ex superioribus patet, tamen nec plena gloria piorum animabus, nec condignũ supplicium contingit impiis ante extremum iudicium. Chrisostomus, de Abel & Noë loquens ait, *Præuenerunt nos in certaminibus, sed non præuenient in coronis. Quia vnum est definitum tempus omnium coronarum.* Augustinus multis in locis secreta receptacula describit, quibus animæ piorum contineantur, donec coronam & plenam gloriam recipiant: cùm interim reprobi pœnas luant expectantes iusti iudicij pœnam. Non igitur pugnant hæc inter se, sanctorum animas in cœlo esse cum Christo, & impiorum in tormentis, & fore vniuersale iudicium, vbi plenissima gloria reddetur piis, & æterna supplicia impiis, postquàm animæ rursus induerint corpora.

Alia obiectio, de sectis dissentienti bus.

Verum cùm hisce & similibus argumentis conuincuntur Epicurei de vita animarum post mortem, non tamen quiescunt, sed pergunt quærere, & vrgent, vt sibi quidem videtur, grauiter. Iudæi, inquiunt, asseuerant ritus illos suos à Deo esse. Saraceni, maior pars humani generis, suos præferunt. Moscouitæ suam religionem vita, & sanguine tuentur. Papistæ prærogatiua & successione gaudent, vnde se quidem Catholicos, cæteros vero hæreticos appellare non erubescunt. Vos Lutherani vestram tuemini religionem, neque inter vos optimè conuenit. Quid faciendum in hac confusione opinionum? quibus assurgendum?

Responsio.

Vanitatem Iudæorum, Saracenorum, & Moscouitarum satis ostendimus. Quantum autem ad Papistas & nos attinet, audi vtrosque, confer, perpende rationes vtrorumque, vide quinam hauriant de fontibus saluatoris, & qui de lacunis putridis humani celebri: tum inuenies facilè verum, & rectè iudicandi facultatem. Verùm si hoc tibi molestius visum fuerit, sordesce quantum velis in tuis sordibus: quid lucri tandem sis reportaturus videris. Exitum tuum vide si placet in Psalmis 37. & 73. Quòd autem variant opinionibus multi inter nos, non euertit veritatem fundamenti quod plærique

omnes vnanimiter tuentur. Atque hæc contra Epicureos dicta sufficiant, neque enim libuit pluribus cum porcis agere. Quare me rursus conuerto ad homines.

DE VERA ECCLESIA.

Alterũ mẽbrũ secundæ partis primi versus Psalmi 84.

QVænam est vera Ecclesia? *Tabernacula Domini zebaoth.*, vt noster Psalmus definit. Hoc est Ecclesia vera ea est quæ à Domino zebaoth est, regitur, & defenditur, quæ Dominum zebaoth audit, eique adhæret & obtemperat, quæ Dominum zebaoth in se habitantem habet, quæ versatur in peregrinatione & migratione, tendens in patriam sequendo ducem suum Christum, hæc ita coniuncta sunt & ex primo concluduntur, vt à se inuicem diuelli non possint. Primum ergo vera Ecclesia est à Domino zebaoth. Nam ipse per verbum suum, in quo efficax est, colligit sibi ex genere humano Ecclesiam, iuxta illud, Marc. 16. 15. 16. Ite in Mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, qui vero non crediderit condemnabitur. Nam cùm extra Ecclesiam non sit salus, verbo Euangelij euocantur homines sine distinctione nationum, & personarum è regno tenebrarum in regnum lucis, id est Ecclesiam, & recipiuntur fide, cui additur externum signum Baptismus tanquàm σύνθημα militare, quo admonentur de purgatione quæ fit per Spiritum Sanctum arcano quodam modo quemadmodum Dominus docet Iohan. 3. De sanctificatione meditanda per totam vitam, de cruce & gloria Ecclesiæ, de morte & resurrectione à mortuis, & de vero Deo qui est pater, & filius & spiritus sanctus, quem verum Deum & vnicum, recepti in Ecclesiam colere veris cultibus & hîc in terris, & post resurrectionem in omni æternitate debent. Hæc vera Ecclesia in Epistola prima Iohan. & in Symbolo Apostolico dicitur, κοινωνία ἁγίων, hoc est societas sanctorũ, id est omnium hominum qui sanctificati sunt in Christo Iesu per Spiritum sanctum.

Definitionis veræ Ecclesiæ explicatio.

Confirmatio ab exemplo Abrahami.

Hæc sanctificatio tum demum fit quando verbo Euangelij credimus, ac fiducia viua in Dominum zebaoth, hoc est in Iesum Christum recumbimus. Quòd autem hæc ratio veræ Ecclesiæ sit, pulcherrimo Abrahami patris nostri exemplo declarari potest. Is enim cùm esset in Chaldæa, audit vocem Domini, illi obtemperat, de Hur Chaldæorum & de medio idololatriæ vocatus, se à prophano mundo, sententia, voluntate, fide, obedientia erga Deum & confessione seiungit & separat. Huic rei aptissimè respondet appellatio Ecclesiæ. Nam vt Ecclesia dicebatur Græcis cœtus ciuiũ voce præconis de reliqua turba vocatus ad audiendum sententiam senatus: Ita Apostolis Ecclesia Christi dicitur cœtus hominum voce præconum verbi euocatus è regno Satanæ, vt Christum audiat, sequatur, & se seiungat, ac separet à turba prophana, & colluuione mundi, sententia, voluntate, fide, obedientia erga Deum, & confessione.

A nomine Ecclesię.

Quicunque igitur se à prophanitate mundi seiungit, & fide Christo se adiungit cum proposito obedientiæ veræ, ciuis est Ecclesiæ & particeps omnium bonorum Christi.

Ciues Ecclesię, qui.

Etsi autem magna est imbecillitas omnium hominum, & multæ in omnibus sanctis suboriuntur flammulæ viciosorum affectuum contra quos spiritu pugnant: tamen in Ecclesia Dei manet, & sanctus existit quisquis retinet fidem, & bonam conscientiam seu bonum propositum. Nam vt vastata conscientia, naufragiũ fit fidei: ita retẽta bona conscientia retinetur & fides, qua possidemus thesaurum longè maximum, videlicet iustitiam Christi qua Deo placemus. Nec est hîc cogitandum discrimen vllum, nationum, personarum, aut sexuum. Fides enim omnes æquales facit, quo ad ius regni attinet. Tametsi autem dona sunt diuersa & dissimilia, tamen vnitati Ecclesiæ seruiunt omnia.

Vnitas ecclesiæ.

Hæc vnitas veræ Ecclesiæ ex multis, & variis gentibus collecta tanquam in vnam domum seu familiam, pulcherrimè adumbratur punico malo cui adiectum est tintinnabulũ. Sic vt enim in malo punico vno exterius cortice multa interius grana vniuntur, sic innumeros sanctæ Ecclesiæ populos vnitas fidei contegit, qui inter sese cohęrent vera charitate, etsi donis & vocationibus sint distincti. Tintinnabulum adiectum vocem prædicantium Euangelium significat, per quam colliguntur Ecclesiæ membra veluti in vnum corpus.

Ecclesiæ firmissimus status.

Hæc vera Ecclesia cùm sit tabernaculum Domini zebaoth ab eo quoque regitur & defenditur, adeo vt inferorum portæ, id est, consilia, insidiæ & oppugnationes diabolorum & hominum, non possint præualere aduersus eam. Est quidem Ecclesia pusillus grex, si maximam illam colluuionem diabolorum & hominum nequam respicis, sed immotus tamen perstat aduersus omnem vim & potestatem aduersariorum suorum. Neque enim ideo aboletur Ecclesia quia multi ciues Ecclesiæ trucidantur, & variis suppliciis afficiuntur, sed in ipsa morte triumphum agunt dum retinent fidem & confessionem. Nam mors illorum preciosa est in conspectu Domini, vt quæ aditus sit ad æternam fœlicitatem. Rectè igitur Augustinus cùm ait, *Sæculi homines infeliciter felices sunt. Martyres autem feliciter infelices erant. Erant enim ad tempus infelices, sed æternum felices.* Esaias capite 20. 6. Confert Ecclesiam insulæ. Vt enim insula in mari posita, etsi sępe subortis sæuissimis tempestatibus, & procellis concutitur, persistit tamen inuicta, quia Deus mari terminũ posuit, intra quem se continebit. Sic Ecclesia variis tempestatibus impulsa secura consistet, Domino zebaoth eam defendente, & protegente, qui non permittet persecutoribus vltra persequi Ecclesiã quàm illa ferre queat, & vtile ei sit. Quoties igitur audimus tyrannos mundi Ecclesiam, & multos ex ciuibus Ecclesiæ trucidare, consolemur nos hac cogitatione, quòd Dominus zebaoth non deserat suum tabernaculum quod ipse fixit, sed illud sua diuina potentia & præsentia tueatur, ac simul precemur hunc Dominum vt non sinat nos tentari vltrà quàm ferre possimus.

Ecclesia audit vocem vnius Christi.

Hæc præterea Ecclesia, vt verbo Dei collecta est ita perpetuo illud ipsum verbum retinebit syncere sine omni corruptela. Scit solum Christum audiendum esse in ministris Euangelij. Atque hoc est quod ipse Dominus ait, Iohan. 10. 4. 5. Oues meę vocem meam audiunt, & non nouerunt vocem alienorum. Hæc est insignis nota qua Ecclesia Christi ab aliis cœtibus distinguitur. Qua admonemur vt fugiamus pseudoChristos, & pseudoprophetas nõ secus atque diabolum ipsum. Nam diaboli semper idem scopus est, videlicet vt contempta voce Dei, ipsum audiamus. Vt enim primis nostris parentibus insidiatus est sophistica & deprauatione verbi Dei: ita perpetuo Eccles. struit insidias eadẽ via & modo. Quare imprimis nostra refert audire solã vocẽ Pastoris nostri, cõtẽpta alienorũ voce, per quos diabolus loquitur.

quitur. Cùm igitur Papistæ iubent vt se audiamus, respondeamus nobis mãdari à Christo pastore nostro, vt suam solius vocem audiamus, eáque sola cõtenti simus. Hæc vox pastoris nostri in Propheticis, & Apostolicis scriptis continetur non obscurè, sed perspicuè quoad fundamentum salutis nostræ attinet. Cùm Papa iubet te sanctos inuocare, fuge tanquam à serpente qui primos nostros parentes suo mendacio coniecit in mortem. Nam pugnat cum voce pastoris nostri qui ait, Dominũ Deum tuum timebis & illi soli seruies. Item, inuoca me in die tribulationis tuæ, atque ita de cæteris. Mens enim pia nunquàm quiescit, nisi hanc vocem audiuerit, & verè nouerit, hæc dicit Dominus zebaoth.

Soli Deo adhæret.

Hæc Ecclesia, quia solã vocem Domini zebaoth audit, illi quoq; soli adhæret, & obtẽperat, alij alios magistros sequuntur, alij mundanis diuitiis & voluptatibus adhærent: non pauci affectuum suorum tempestatibus abripiuntur, vt non magnoperè Ecclesiam Christi curent. At Ecclesia ipsa omnes thesauros diuitiarum sibi in solo Christo possidet, cui propterea soli adhæret, & obtemperat: scit sibi à magistro suo dictum esse, Matth. 23. 8. Nolite vocari Rabbi super terram, quia magister vester vnus est Christus. Huic igitur soli adhæret iuxta vocem Ecclesiæ in Psalmo 73. 28. Mihi autem adhærere Deo bonum est, posui in Deo Domino spẽ meam, vt annunciem omnia opera eius. At cùm alij qui non sunt in Ecclesia Dei, cum certo damnationis suæ periculo alios sequuntur magistros, sese à Deo magis magísque alienant, vt in eodem Psalmo dicitur, versiculo 27. Ecce qui elongant se à te peribunt, & perdes omnes qui fornicantur à te. Sed quid est adhærere Domino zebaoth? Est ipsi fide desponsari, spe, confessione & obedientia iuxta verbum coniungi. Nam vt fide eum recipimus, vt sponsum nostrum charissimum, & ei adiungimur: ita spe & confessione in eo persistimus tanquàm anchoræ innixi firmissimæ. Vnde in eius laudes ferimur, omnia obedientiæ erga ipsum postponentes. Cùm igitur pij ob confessionem Euangelij coguntur sedes mutare, atque vident fortunas suas in periculum vocari, hinc petant consolationem, & non tam spectent præsentem miseriam, quàm futurum euentũ eúmq; lætissimum, modò cõstanter in fide & confessione perstiterint, cogitent fore examen iustum, in quo, vt adhærentes Deo fide, & confessione, sentient veram vocem esse Psalmistæ dicentis, Mihi adhærere Deo bonum est, ita alienantes se à Deo differentia, & confessionis abnegatione, se miserrimos esse clamitabunt. Cogitent confessionem necessariam esse, iuxta illud, Corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem Roman. 10. versiculo 10. Cogitent mandatum Dei esse serium, fugite idola. 1. Ioan. 5. 21.

Adhærere Deo, quid.

Ecclesia tabernaculum & Templũ Domini.

Ad hæc, quia hæc vera Ecclesia tabernaculum Domini zebaoth existit, habet profectò Dominum zebaoth in se habitantem, quare non immeritò in Scripturis templum Dei dicitur. Huc illud Pauli 1. Corinth. 3. 16. An nescitis quòd Templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem Templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Hinc ergo colligendum quanta sit gloria Ecclesiæ, & quanta puritas in ea requiratur. Quàm sanctè Deum colere deceat, & quantæ pœnæ maneant eos qui hoc Dei templum prophanauerint. Est profectò ingens Ecclesiæ gloria quòd sapientia diuina, hoc est, verbum Dei sit ei concreditum, quod exaudiatur à Deo, quod perpetuò conseruetur diuinitus, quod multis diuinis liberationibus inuicta perstiterit, quod vaticiniis & miraculis claruerit, quòd multis heroicis virtutibus excelluerit, quòd sit hæres inscripta vitæ æternæ. Quanta sit hæc gloria nemo satis admirabitur. Verùm hanc gloriam multis modis superat quòd diuina illa maiestas, Pater & Filius & Spiritus Sanctus velit cor hominis credentis sibi in Templum eligere & consecrare, illícque habitare iuxtà promissionem Christi Iohann. 14. 23. Si quis diligit me sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus & mansionem apud eum faciemus. Vide quantum discrimen est inter Ecclesiam Dei, & alios cœtus. Ecclesia Dei est Templum Dei, alij cœtus reuera sunt Diabolorum habitacula. Vt ergo illo nihil iucundius, nihil purius, nihil melius, nihil sanctius: ita his nihil tristius, nihil fœdius, nihil perniciosius, nihil prophanius. Non igitur immeritò Dauid cum magna admiratione canit Psalmo 87. 3. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Hæc cogitatio gloriæ Ecclesiæ meritò omnes homines excitare deberet, vt se Ecclesiæ Dei adiungerent. Sed (proh dolor) tanta est cæcitas, tantus stupor humanorum cordium, quòd paucissimi huius Ecclesiæ gloria permoueantur, & plurimi voluptatibus, deliciis, diuitiis & honoribus veluti inescati, ad huius gloriæ splendorem cæcutiant.

Ecclesiæ gloria.

Quãtá puritas requiratur ab Ecclesia.

Quanta requiratur in Ecclesia puritas ex eo patet quòd sit & dicatur Templum Dei sanctum. Vt enim Templum manu factum, Deóque dicatum, ab idolis & quauis immundicie purum esse oportet, vt in eo conueniatur ad purè colendum Deum ex fide iuxta Dei verbum, qua de causa Christus eiecit ementes & vendentes è Templo Ierosolymitano, dicens Marc. 11. 17. Domus mea, domus orationis vocabitur: ita quilibet Christianus vt sit templum Dei sanctum, debet segregari à prophanitate gentium, vt nullus sit in illo locus idolorum aut immundiciæ, vt omnes vires animi & corporis consentiant in vero Dei cultu & syncera animi affectione erga Deum. Breuiter vt in vera pœnitentia se prosternat coram Deo, fiducia promissionis gratuitæ se erigat, atque ita piè per mortificationem carnis, & viuificationem spiritus quotidie pergat, donec ad metam peruenerit. Etsi autem nemo purus omnino à peccato esse poterit in hac vita, vt supra quoque attigi, tamen quisquis retinet fidem & bonam conscientiam purus & sanctus coram Deo censetur, idque duplici modo. Primò imputatione sanctitatis Christi, deinde inchoatione obedientiæ, vnde fit, vt respectu impiorum & impœnitentium, pij coram Deo habentur sanctissimi, & purissimi, & planè absque omni macula, & ruga perfecti. Nam Deus reliquias peccati non illis imputat, sed eos intuetur vt sunt vestiti & ornati iustitia filij sui Iesu Christi.

Pij sunt puri & sancti duplici modo.

Iam cùm Ecclesia sit Templum Dei sanctum, necessariò cultus Deo in eo præstandus est, isque purus & sanctus. Est autem cultus Dei opus diuinitus præceptum, factum ex fide in gloriam Dei principaliter. Vt igitur hic cultus sit purus & sanctus: requiritur primùm vt opus cultus sit sanctum, hoc est diuino verbo præscriptum, nullis infectum vel humanis vel Diabolicis additamentis. Ita enim Dominus apud Ezechielem cap. 20. 18. ait, In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum vestrorum. Quod autem opera ab hominibus imperata non sint cultus per se, docet Esaias cùm ait,

De cultu Dei in Ecclesia, quæ est eius templũ. Opus sit sanctum.

capite 29.13. Frustrà me colunt docentes doctrinas mandata hominum,& Paulus manifestè damnat omnes ἐθελοθρησκείας. Coloss. 2.23. Hinc ergo immotam regulam concludamus. Nullus cultus Deo acceptus est, nisi quem ipse ordinat & nobis suo verbo commendat. Deinde ad purum & sanctum cultum requiritur vt animus operantis (mens & conscientia) sit purus & sanctus. Nam cùm animus est impurus, abominabile coram Deo est, quidquid feceris, quantumuis in speciem sanctissimum videatur opus exactum lege diuina, & quantumuis eius vsus maximus sit inter homines iuxta illud ad Tit.1.15. Omnia quidem pura puris, contaminatis verò & infidelibus nihil purum, sed polluta est eorum & mens & conscientia, Deum profitentur se cognoscere, sed operibus negant, vt qui sunt abominabiles & contumaces, & ad omne opus bonum reprobi. Quòd autem mens hominis pura reddatur fide manifestum est. Nam fide, vt ait Apostolus purificantur corda, non quòd ea vis sit fidei, sed quia fide applicatur sanguis Christi cuius aspersione purificantur conscientiæ nostræ à mortuis operibus. Tertiò, requiritur ad puri & Sancti cultus Dei rationem, vt finis operis sit sanctus & purus, videlicet cùm sine omni hypocrisi, simplici corde proponis tibi gloriam Dei, id est, si ideo facias quod facis, quia hoc Deus præcepit tibi, quem cupis mente, affectu, voluntate & tota vita glorificare. Opus sic factum est cultus Dei purus & sanctus. Et tametsi opus ipsum sæpe externum est, & humile in oculis hominum: Tamen spiritualis Dei cultus est quia non est opus carnis sed Spiritus, qui sibi propositam habet gloriam Dei. Quod autem non sint euasuri pœnam qui Templum hoc Dei Sanctum violauerint, ostendit hæc comminatio Apostolica, Corinth.3.17. Si quis violat Templum Dei destruet ipsum Deus. Violatur autem hoc Templum, idolis, & immundicie, hoc est, erronea doctrina, superstitiosis cultibus, schismate, morum improbitate, atque prophanitate, qui vnius horum reus fuerit, Templum Dei violat. Quid ergo dicemus de Papa qui doctrinam Euangelij obruit somniis Monachorum: qui infinitas superstitiones inuehit in Ecclesiam qui sectarum monasticarum multitudine scindit Ecclesiæ vnitatem, qui laxata disciplina cleri ad monstrosas libidines conniuet, atque adeo aliis exemplum est omnis impuritatis.

2. Animus operantis sit purus.

3. Finis operis sit Sanctus.

Quib. modis templum Dei violatur.

Cùm Ecclesia tabernaculorum nomine significatur, admonemur profectò de ipsius peregrinatione & migratione ab vno loco in alium, donec in veram patriam venerit. Vt enim castrensia tabernacula huc & illuc transferuntur: ita Ecclesia Dei in hac vita, non habet tranquillam & firmam sedem, sed subinde sedes mutare cogitur. Hæc peregrinatio, qua quidem omnis homo, vt ait, Augustinus, in hac vita peregrinus existit, admonet nos peccati quod huius peregrinationis causa est. Nam propter peccatum eiecti sumus cùm nostris primis parentibus à Paradiso in terram in qua peregrinamur, translati proinde sumus à Ierusalem, id est, visione & fruitione pacis, in Babyloniam, id est, in confusionem & exilium, in quo peregrè oberramus. Etsi autem omnes peregrini sumus, tamen non est omnium eadem conditio. Sunt enim quidam extra viam in patriam, quidam in recta via. Nam qui non credit, nec in patria est, nec in via. Qui autem peregrinatur, & per fidem ambulat, nondum est in patria, sed iam est in via. Atque hoc est quod Apostolus ait, Hebr.13.14. Non habemus hîc manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. Vt igitur eos, qui subinde mutant loca in peregrinationibus oportet multa tædia deuorare & multas experiri iniurias: ita Ecclesia Dei in hoc mundo non erit aliena ab insidiis, & iniuriis hominum, & Diabolorum donec in his vmbrosis huius vitæ vallibus oberrauerit. Cautè igitur versandum est in hac peregrinatione, & cauendæ sunt insidiæ doctrinæ, prophanitas morum, admiratio nouitatis, ne illecebris mundi capti obliuiscamur patriæ, eámque exilio postponamus, sicuti multi fecerunt ex iis qui olim abducti in exilium Babylonicum, vnde postea in patriam redire contempserunt. In omnibus duris & aduersis consolemur nos spe reditus in patriam, & tametsi corpore hîc peregrinamur, animo tamen simus in cœlo apud Ducem nostrum, & vt Paulus admonet Phil.3.20. πολίτευμα nostrum sit in cœlo vnde expectamus seruatorem Iesum Christum, & sciamus Ecclesiam in hac peregrinatione prouidentia Dei regi, illi prospici diuinitus, ne furoribus diabolorum & hominum obruta pereat. Quemadmodum enim Deus tabernaculis sui populi adfuit in deserto, populúmque suum miraculosè aluit & defendit: ita Christus dux noster perpetuò suæ Ecclesiæ aderit iuxta ipsius promissionem, Ero vobiscum vsque ad consummationem sæculi. Mat.28.20.

Ecclesia est tabernaculũ Dei: & quæ doctrina inde eliciẽda est.

Duo genera peregrinorum.

Quæ pericula cauẽda.

Porrò cùm Ecclesia in peregrinatione, & tendat in terram patriam, hoc est in cœlestem Ierusalem, oportet vt in hac difficili peregrinatione rectà suum ducem sequatur, vt eius ductu tandem perueniat feliciter quò tendit. Vt enim dux populi Dei Moses Israelitas ex Ægypto per mare rubrum eduxit, & post illum Iosua populum in terram promissam introduxit: Sic solus Iesus Christus Ecclesiam suam in cœlestem patriam est introducturus, quemadmodum ipse de se testatur, cùm ait, Ioan.14.6. Ego sum Via, Veritas, & Vita. Etsi autem Augustinus hoc dictum Domini concinnè interpretari videtur cùm ait, *Via non errans, Veritas non fallens, Vita non deficiẽs. Via exemplo, Veritas in promisso, Vita in præmio*: tamẽ quia vberrimam doctrinam & consolationem continet hæc asseueratio eam paulò clarius & copiosius explanabo. Sunt autem tria hæc accuratè distinguenda, Via, Veritas, Vita, quibus primùm significatur in genere quòd Christus solus sit initium, medium, & consummatio nostræ salutis, & beatitudinis ad quam tendimus. Proinde nec opera præcedentia fidem, nec cum fide coniuncta, nec fidem consequentia sunt merita salutis & beatitudinis. Deinde in specie modus ex Scripturis colligendus est, videlicet quomodò Christus sit Via, quomodo Veritas, quomodo Vita. Quomodo ergo Via est Christus? Et doctrina, & merito, & exemplo. Doctrina quidem, docendo nos salutaria iuxta illud Ioan.1.18. Deum nemo vidit vnquã, filius vnigenitus qui est in sinu patris enarrabit nobis. 1.Cor.1.30. factus est nobis sapientia à Deo. Hic enim æternus Dei filius semper adfuit Ecclesiæ, & Spiritu suo Prophetas, vt Petrus testatur, de seipso instruxit. Proinde qui in doctrina Christi manet, in via salutis manet. Qui à doctrina Christi aberrat in viam gehennæ incurrit. Sit igitur vnicum nostrum studium synceritatem doctrinæ Euangelij complecti & tueri, posthabitis omnibus periculis, vitæ & fortunarum. Sciamus veracem esse qui dicit, Qui perdiderit animam suam propter me & Euangelium, saluam facit eam.

Dux huius peregrinationis Christus.

Hic nobis est Via, Veritas & Vita.

1. Est Via. Doctrina.

Quomodo est via merito? Quia ipse solus obedientia crucis à peccatis nos expiat, & obedientiam suam qua legem impleuit imputat, vt iusti cẽseamur corã Deo, ac si nos ipsi legẽ impleuissemus.

Merito.

ſemus. Atque hoc eſt quod Paulus ait, Rom.10.4. Chriſtus eſt impletio legis in iuſtitiam omni credenti, hoc eſt, Omnis qui credit, habet quod lex requirit, nempe iuſtitiam à Chriſto quidem præſtitam, ſed ſibi ex gratia imputatam, id quod Apoſtolus per collationem copioſè explicat Ro.5.16. vbi ſummam ſententiæ hiſce verbis complexus eſt. Sicuti per inobedientiã vnius hominis peccatores cõſtituti ſunt multi: ita per obedientiam vnius, iuſti conſtituentur multi. Et Auguſtinus ait in eandem ſententiam, *Delicta noſtra ſua delicta fecit, vt iuſtitiam ſuam noſtram iuſtitiam faceret.* Huius meriti Chriſti verè fiunt participes qui ſua peccata agnoſcunt, & deplorant, & cõfugiunt in vera conuerſione ad miſericordiã Dei quam promiſcuè omnibus offert Euangelium credẽtibus. Nã credens expiatur à peccatis virtute ſacrificij Chriſti, donatur iuſtitia Chriſti, & acceptatur gratis ad vitam æternã, hoc eſt, vt vno verbo dicã, iuſtificatur. Nihil enim aliud eſt iuſtificatio quàm credentis hominis abſolutio à peccato, imputatio iuſtitię Chriſti, & acceptatio gratuita ad vitam æternam propter Chriſtũ. Quicunque autem huic Chriſti merito ſuũ aſſuit, tãquam iuſtificationis vel partem, vel cauſam, vel complementum, à via ſalutis deflectit, iuxta illud Pauli ad Rõ.10.3. Ignorantes iuſtitiam Dei & ſuam quærentes ſtatuere, iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti. Finis enim legis Chriſtus in iuſtitiam omni credenti. Proinde maneamus in via meriti Chriſti, ne cum incredulis Iudęis & impiis Papiſtis iuſtitia & ſalute excidamus.

Exemplo.

Quomodo eſt via exemplo? Seipſum ſtatuendo pietatis normam, iuxta illud. Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum feci vobis, & vos faciatis. Item diligite vos inuicẽ ſicut ego dilexi vos. Ego ſum lux mundi, qui ſequitur me nõ ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ. Ioan.10.14.16.&c. Sequitur autem Chriſtum qui & doctrinam ipſius amplectitur, & merito ipſius nititur, & exemplum Chriſti tanquam lumen vitæ ſibi proponit. Doctrina proinde mentem illuminat Chriſtus, vt patrem monſtret. Merito iuſtificat. Exemplo vitæ normam præſcribit, vt iuſtiſſimè vnica via ſalutis, & beatitudinis dici mereatur.

2. Eſt veritas.

Quomodo Chriſtus Veritas eſt? Completione Prophetiarum, conſtantia promiſſorũ, & verę libertatis donatione. Primùm enim cõpleta ſunt in ipſo omnia Prophetarum vaticinia & figuræ veteris teſtamenti. Iuxta illud Iohan.1.17. Lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt. Hoc eſt quæ Moſes figuris adumbrauit, Chriſtus veritate compleuit. Deinde conſtanter ſuas promiſſiones ſeruat, vnde ἀληθινὸς dicitur, promiſit ſe adfuturum Eccleſiæ, & ſuam præſentiam teſtatur mirabili Eccleſię conſeruatione in tot furoribus Diabolorum & hominum. Promiſit fore vt portæ inferorum non ſint præualituræ aduerſus Eccleſiam, quam promiſſionẽ conſtanter ſeruat. Veritas quoque eſt vera libertatis donatione. Huc illud dictũ Domini, Ioh.8.31. Si vos manſeritis in ſermone meo, cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos. Hoc eſt, ex ſeruis peccati vos liberos Dei filios faciet, vt peccatum amplius in vos nullum habeat ius. Atq; hoc eſt quod in eodem ca.v. 36. dicitur. Si filius vos liberauit, verè liberi eritis. Liberat autẽ filius cùm hominẽ ſuo ſpiritu donet, iuxta illud, Vbi Spiritus Domini, ibi libertas. 2. Cor.3.17.

Completione prophetiarũ.

Conſtãtia promiſſorum.

Libertatis donatione.

3. Eſt vita. Regenerando.

Quomodo Chriſtus vita eſt? Regenerando, ſanctificando, & glorificando. Regenerando quidem, quia per Spiritum ſuum nos regenerat in nouos homines. Nam cum credimus, naſcimur Filij Dei arcano quodã afflatu, & operatione Spiritus Chriſti, iuxta illud Ioh.1.12. Dedit ἐξουσίαν vt filii Dei fierent qui credunt in nomen eius. ἐξουσία hoc in loco non tam poteſtatem quàm dignitatem ſignificat. quare Nonnus rectiſſimè reddidit οὐρανίην τιμὴν, id eſt, Cœleſtem honorem ſeu dignitatem. Quomodo autem fiat hæc noua Spiritualis natiuitas docet Chriſtus Ioh.3.8. cùm ait. Ventus quò vult ſpirat, & ſonũ eius audis, ſed neſcis vnde veniat, aut quò vadat: Ita eſt omnis qui genitus eſt à Spiritu, Hoc eſt. Vt venti ratio non percipitur, niſi ex ſpiratione & ſono: ita regeneratio noſtri fit occulto modo cùm credimus, ſed percipitur ex vi & effectu Spiritus Sancti in homine regenito. Huius nouæ regenerationis efficax ſymbolum eſt Baptiſmus. Porro hic cogitanda eſt collatio inter vitã naturæ & vitã gratiæ, vt magis excitemur ad amorem vitæ gratiæ. Vita naturæ, exiguæ menſuræ dimenſione continetur, ſed vita gratiæ eſt immortalitatis inchoatio. Vt imago figuras & non res habet: ita præſens vita nihil habet perpetuum, nihil ſtabile. Vnde Paulus ait, 1. Cor.7.31. Pręterit figura huius ſeculi, habet enim præſens vita celerrimas mutationes. Verum vita gratiæ qua filij Dei ſumus, res habet manentes perpetuas & ſtabiles. Præſens vita naturæ dicitur, ſed vitam gratiæ Dei vitã eſſe teſtatur Apoſtolus, præſens vita excluſa eſt è Paradiſo, at vita gratiæ ingreſſa eſt in ſpiritualẽ Paradiſum, quare de nouo cauendæ ſunt inſidiæ, ne rurſus à ſerpente antiquo decepti Paradiſo excludamur. Deinde Chriſtus eſt vita ſanctificando, nam regeniti in dies magis magiſque virtute mortis & reſurrectionis Chriſti mortificantur carne, & viuificantur Spiritu. Sic enim docet Apoſtolus Rom.6.3. cùm ait. An ignoratis quòd quicunque Baptiſati in Chriſtum Ieſum, in mortem eius Baptiſati ſumus. Conſepulti igitur cùm eo ſumus per Baptiſma in mortem, vt quemadmodũ excitatus eſt Chriſtus ex mortuis in gloriam Patris, ſic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Quòd igitur mortificatur in nobis caro, virtute fit mortis Chriſti: quod viuificatur Spiritus, efficacia ſit reſurrectionis Chriſti. Hæc mortificatio & viuificatio partes ſunt ſanctificationis, ad quam nos vocatos eſſe teſtatur Apoſtolus, 1. Theſſ.4.3. Hæc ſanctificatio ſeu ſeparatio hominis à prophanitate gentium, per mortificationem carnis, & coniunctio eiuſdem cum Deo per viuificationem Spiritus eſt renouatio ſeu reparatio imaginis Dei in homine. Quare vt imago Cæſaris in nummo monet quid debeatur Cæſari: ita hæc Dei imago monet quid homo hanc Dei imaginem gerẽs debeat Deo. Poſtremo dicitur vita glorificando. Nã ſua potentia nos excitabit, & excitatos donabit immortalitatis gloria. Nam Chriſti beneficium vtrũq; eſt, videlicet, excitatio mortuorum, & donatio æternæ vitæ, in qua ipſi conformes erimus in omni æternitate. Hæc conformitas Eccleſię cum Chriſto, quæ eſt coniunctio, & vnio ipſius cũ Deo, eſt perfecta hominis beatitudo, atq; adeo finis hominis. Nã ſi finis hominis eſt quod perfectũ hominem, & beatum reddit, ita vt nihil illi deſit, nihil deficiat, & ea de cauſa nominatur finis, quia ad vltimum & perfectiſſimum pertinet, profecto ſtatus hominis perfectiſſimus in æterna vita, erit illa cum Chriſto conformitas, in quo homo acquieſcet in omni æternitate beatus. Cùm in hunc finem Deus condiderit hominem, vult abſque omni dubio omnem hominem, hunc finem conſequi, iuxta illud, Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & quia vult finem, vult etiam media ad finem. Quare Apoſtolus addit, Deus vult omnes ad agnitionem veritatis veni-

Sanctificando.

Glorificando.

re. Nam ſine hoc medio nemo finem aſſequi poteſt. Cùm igitur huic fini deſtinatur miniſterium Euangelij, quis non videt quàm ſit neceſſarium, quàm diuinum, quàm amabile? Hunc finem qui ſibi verè proponit, non facilè abſterrebitur à confeſſione vllis tyrannorum minis, & perſecutionibus. Hęc de vera Eccleſia dicta ſufficiant. In tertium verſum dicetur volẽte Deo de triplici Eccleſiæ ſtatu, videlicet iuſto, turbato, & exilio. Itẽ de notis internis & externis veræ Eccleſiæ. In ſextum verſum de cruce & conſolatione Eccleſiæ ſub cruce.

Tertiæ partis 1. verſiculi expoſitio.

Sequitur quod tertio loco propoſui, cur videlicet Eccleſia adeo ſit dilecta & amabilis Domino zebaoth. Huius amoris cauſa non in nobis fundatur, ſed in ipſo Domino zebaoth, quemadmodum Paulus Epheſiis ſcribens ait, cap. 1. 6. Dilexit nos in dilecto, & Deus Pater hanc vocẽ ſonat de cœlo, Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi cõplacui, Matt. 3. 17. Omnis ergo qui in Chriſto eſt per fidẽ dilectus eſt Deo, & amabilis efficitur communicata ſibi bonitate, id eſt, iuſtitia, & pulchritudine, id eſt, ſanctitate Chriſti. Nam hæc duo, bonitas & pulchritudo, alliciunt animos in amorem ſui. Dilecta proinde Deo eſt Eccleſia in dilecto, hoc eſt, propter ſocietatem quam habet eccleſia cum Chriſto. Vt autem intelligatur qualis nam ſit illa ſocietas cum Chriſto, ob quam Eccleſia Deo redditur adeò amabilis, tenendi ſunt gradus ſocietatis hominum cum Chriſto Deo & homine.

Cur Eccleſia amatur à Deo.

Duplex ſocietas hominum cum Chriſto.

Eſt autem in vniuerſum duplex ſocietas hominum cum Chriſto. Vna non ſalutaris. Salutaris altera.

1. Non Salutaris: cuius ſunt 3. modi.

Non ſalutaris ſocietatis modi ſunt tres. *Primus*, naturæ tantum, qua videlicet cõiungũtur homines cũ Chriſto ſola naturæ humanæ communione, vt gentes omnes ignaræ Chriſti, Iudæi infideles, & Turcæ. *Secundus*, naturæ & externæ profeſsionis tantùm: Cùm vltra ſocietatem naturalẽ accedit profeſsio religionis Chriſtianæ externa, huiuſmodi eſt impiorũ qui ſe Chriſtianos ſimulant. *Tertius* eſt naturę externæ profeſſionis, & Sacramentalis tantum. Hęc ſocietas hypocritarum eſt, qui laruam ſanctitatis habent ſine viua in Chriſtum fiducia.

2. Salutaris: cuius ſunt tres modi.

Salutaris ſocietas cum Chriſto eſt qua homines ſociantur Chriſto communicato ſpiritu, & applicatis beneficiis mediatoris, & huius ſunt tres modi. *Primus*, naturæ & internæ coniunctionis tantum. Hac coniuncti ſunt Chriſto, qui in Chriſtum credũt, ſed latent, vt multi in Turcia & Papatu. *Secundus* eſt naturæ, internæ coniunctionis, & profeſſionis externæ tãtum: talis fuit Cornelij ante ſuſceptum baptiſmũ. *Tertius* eſt naturæ, internæ coniunctionis, externæ profeſſionis & ſacramentalis ſimul. Hic perfectiſſimus eſt, qualis eſt piorũ in Eccleſiis bene conſtitutis.

Hæc ſocietas Eccleſię cum Chriſto facit vt ſit Domino zebaoth longè dilectiſſima. Quare non immerito Dauid per admirationẽ canit. Quàm dilecta tabernacula tua Domine zebaoth! & Balaã Num. 24. 5. Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Iſrael! Vt valles nemoroſę, ſicut horti iuxta fluuium, vt tabernacula quę fixit Deus & non homo. Cùm enim Propheta externa illa tabernacula oculis corporeis intueretur, Prophetico Spiritu contemplatus eſt pulchritudinẽ Eccleſiæ Chriſti quæ verè pulchra & amabilis Deo eſt, propter coniũctionem ſui cum Chriſto, in quo omnes qui credũt, & iuſti, & ſancti, & Deo dilecti ſunt, abundantes ſpiritualibus bonis, & expectantes beatam hęreditatem, cuius nunc certiſsimum arrabonem habent ſpiritum ſanctum.

Doctrina.

Cùm hæc ſocietas cũ Deo in Chriſto, & per Chriſtum, ſit finis bonorum, atque adeò ſummum bonũ hominis, par eſt vt illud in ſummo pretio habeamus: atque adeò anteponamus omnibus rebus mundi, quantumuis pretioſis & charis. Hîc ergo requiritur ſumma cautio, ne vel noſtra culpa, vel aliena amittamus illud. Noſtra culpa amittitur quando ſegneſcimus, vel in lectione, & meditatione verbi, vel in exercitiis pietatis, vt in inuocatione, gratiarũ actione, vſu ſacramẽtorum, &c. Tum enim paulatim ſpiritus fidei extinguitur, & homo hac ſocietate excidit turpiter. Aliena culpa amittitur quando vel ſophiſtica, vel hypocriſi, vel tyrannide, vel peruerſitate multitudinis vel ſcandalis quibuſuis victi abiicimus confeſſionem, & huius diuinæ ſocietatis vinculũ rũpimus, atque potius multos malos imitari quàm paucos bonos proponimus. Cogitetur igitur periculum amiſſionis huius tanti boni. Multi enim fuerũt, qui cùm hanc ſocietatem non ea cura qua decebat tuerentur, prorſus ea exciderũt, & nunquã ad eam reuerſi ſunt. Vt Cain, Iudas, Saul. Cogitetur quàm triſtis ſit ſocietas hominis cum Diabolo cui ęternę pœnę propoſitæ ſunt. Ex his intelligi poteſt cur Dauid tanto deſiderio tabernaculorum Domini Zebaoth teneatur, quemadmodum in ſecundo verſu ſequitur.

2 *Concupiſcit & deficit anima mea in atria Domini, cor meum & caro mea exultauerunt in Deo viuo.*

De affectu Eccleſiæ erga deũ.

Quo affectu Eccleſiam erga Deum eſſe oporteat: docetur hoc verſu. Hic enim Dauid ſuo exemplo docet, quàm ardenter expetere deceat ſociẽtatem cum Eccleſia Dei, vt vera & ſpirituali exultatione in Deo viuo exultemus. Vide pulcherrimum ordinem cauſæ, effectus, & finis. Primus verſus ſummum bonum nobis proponit, videlicet ſocietatẽ cũ Deo ipſo, hic ſecundus ſummi boni cupiditatem in illuſtri exẽplo nobis commendat. Natura enim ita cõparati ſumus, vt ad bonum cognitum prona mente rapiamur, & ad ſummum bonum ſummo impetu feramur, quò illo frui liceat, quæ fruitio finis eſt & cognitionis & cupiditatis. In Pſ. 119. ſępe hoc ingens deſiderium indicat pſalmiſta cùm ait, In via teſtimoniorum tuorũ delectatus ſum, ſicut ſuper omnes diuitias. Itẽ, teſtimonia tua gaudium meum. Item contrita eſt anima mea præ deſiderio erga præcepta tua omni tempore. Item, oculi mei deficiunt in ſalutare tuum, & in eloquium iuſtitiæ tuę. Hoc Pſal. 42. 1. pulcherrima pictura exprimit cùm ait, Quemadmodum deſiderat ceruus ad fontes aquarum, ita deſiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum, Deum viuum. Quando veniam & videbo faciem Dei? Sicut igitur ceruus, in venatione fugiens infeſtatus canibus, longóque curſu & ſiti fatigatus, auidiſſimè appetit viuos latices: ita animus Dauidis cùm iam in exilio eſſet, auidiſſimè expetiit ſocietatem cum Eccleſia Dei, in qua ſonabat verbum, fiebant preces, & ſacrificia. Nam fons ille viuus eſt verbum Dei vnde vera vita, & viuæ conſolationes hauriũtur. Ex ciſternis humanis nulla nec vita, nec ſolida conſolatio peti poteſt. Attẽdamus igitur diligenter ordinem. Primum enim notitia præcedit: ignoti enim, vt rectè dicitur, nulla cupido. Deinde ex notitia concupiſcentia naſcitur, quæ non eſt carnis, ſed Spiritus ſeu fidei. Tertio hæc concupiſcentia mediis idoneis fertur ad finem acquirendum, poſsidendum, retinendum, & fruendum. Hîc vnuſquiſque examinet cor ſuum, tãquam ad regulam ſeu amuſſim minimè fallacem, an tali deſiderio, quale hîc deſcribitur ardeat nec ne, quòd ſi ſenſerit ſe non ardere hoc ſancto deſiderio ſocietatis Eccleſiæ, quę eſt ſummum bonũ, lux quędam intus deficit, hoc eſt, nõ rectè intelligit quàm ſit

Ordo Pſalmi.

Doctrina.

amabilis

amabilis illa societas sanctorū in Deo & inter se. Lumen igitur quærat quò mens illustrari posſit, & cor dis desideriū excitari, & fugiat tenebras ignorantiæ & malitiæ. At si senserit hoc ardens desideriū, Spiritu sancto se moueri statuat, & hoc desiderium meditatione verbi & precatione ardenti in se excitet, quò magis magisque ardeat, & solus ille desideretur qui solus desiderium implere potest vt ita ad proprij fontis originem omnis, quam accepimus gratia re uertatur. Cupiditas siquidem homini naturaliter inest, vt quod bonum sibi esse credit expetat, sequaturque, adeptus verò retineat & conseruet. Bonū autem hominis verū & solidū est Deus ipse, itaque vsque ad Deū concupiscendum se extendit, qui quoniā est immensus, fit vt etiam cupiditatis nostræ laxitas sit immensa, nec re alia expleri queat præterquàm Deo ipso, ibi demū sistit & quiescit. Hęc cupiditas etsi in omni homine inesse deberet: tamen in iis tantum pura est, & sancta, quorū corda luce Dei illustrata sunt, & purgati affectus. huic sanctæ cupiditati cura quædam, & solicitudo Spiritus adest, vt & assequamur quod concupiscimus, & vt retineamus, metus, cautio, & fortitudo animi aduersus inuadentia nocumenta.

De cupiditate seu desiderio piorum.

Sed quid est quod dicit? *Concupiscit & deficit?* Hic defectus non est cessantis, sed anhelantis. Nō est segnescentis, sed ardentis. Nunquā enim ita expleri potest hæc sancta cupiditas in hac vita, quin sitiat adhuc fontem vitæ. Semper enim hæc Ecclesiæ vox erit, Is. 12.2. &c. Ecce Deus saluator meus, confidam & non timebo, quia fortitudo mea & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem. Haurietis aquas de fontibus saluatoris, & dicetis in illa die, Confitemini Domino & inuocate nomen eius. Atque ideo subiungit psalmista. *Cor meum & caro mea exultauerunt in Deo viuo.* Quid? an nō cor hominis peruersum est ab initio? An non caro contaminata? Cor hominis ante regenerationē est peruersum, lapideū & durū id est inobediens, vt non cedat monitis diuinis. Caro similiter ante regenerationē est officina omnis generis malorū affectuū, quibus suppeditat instrumenta ad quæuis scelera perpetrāda. Quàm autem hæc sint vera, duobus testimoniis scripturæ clarū faciā. Quorū prius docebit quales reuera simus sine regenerationis gratia, posterius huius rei causas assignabit. Quales autē simus docet Pau. ex psalmo Rō. 3.11. &c. cùm ait. Non est iustus quisquā, non est intelligens, Non est requirens Deū, omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonū. Ratio autem cur tales simus exprimitur ad Ephe. 4.17. Testificor, inquit, in Domino, vt iā non ambuletis sicut gentes ambulant in vanitate cordis eorum, tenebris obscuratū habentes intellectū, alienati à vita Dei per ignorantiā quæ est in ipsis, propter obdurationem cordis eorū. Cordis obduratione vocat extremū stuporem, videlicet quod non tangantur homines sensu suorū scelerū, nec aspirent ad meliora. Verum post regenerationē cū manu Dei reformatū est cor, hoc est, nouum à Deo creatū, & purgatū fide, iuxta illud Dauidis, Ps. 51.12. Cor mundū crea in me Deus, & Spiritū rectū innoua in visceribus meis, fit carneum, id est, molle seu obediens, & cedit monitis diuinis, fit affectuū nouorum sedes, & imprimis timoris Dei, & lętitiæ seu exultationis. Vnde in Ps. 2.11. dicitur, Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Timor hic est filialis, sanctus, & purus. Exultatio verò Spiritus. Vbi autem hunc in modum dilatatur cor & exultat, ista dilatatio, & exultatio in totū corpus veluti diffunditur. Nā cùm cor principiū sit virtutis vitalis, ex quo in modum fistularum multiplices venæ per omne corpus calidū Spiritū feruentemque diffundunt, non mirū est, illo dilatato, vt fit in gaudio ad amplectendū obiectū, spiritus vitales subtiliores diffundi per corpus totum, vnde in corpore lætitiæ signa apparent. Nam, vt contracto corde, & retento spiritu vitali, vt fit in mœsticia, reliquū totum corpus malè afficitur (vnde illud, Ps. 6.3.4. Anima mea turbata est, turbata sunt omnia ossa mea) Ita dilatato corde, & diffusis spiritibus, exhilaratur totum corpus. Vnde Solomō, Prou. 17.22. Cor lætum pro medicina est, Spiritus tristis exsiccat ossa.

Deliquiū animi in piis viris quale.

Status hominis ante regenerationem

Post regenerationē

Porrò quia cordis & carnis vocabula non eodem modo accipiuntur in scripturis, placet eorum significata huc asscribere. Nam cum variè accipiuntur vocabula, ea significatio semper eligenda est, quam sententia & loci peristasis postulat.

Cor & caro quid significet.

Cor igitur tribus modis in scriptura accipitur. Primum enim propriè vt est vnum ex visceribus illudq; nobilissimum vt quod sit vitæ principium, & fons primum viuens, & vltimum moriens. Vis enim vitalis, vt ait Augustinus, est in corde, quæ ad temperandum feruorē cordis, aërem hauriendo atque reddendo, & vitā & salutem toti corpori tribuit. Aëre namque puro, sanguinē purificatum per totū corpus impellit per venas pulsatiles quæ arteriæ vocantur. Secundò, accipitur metonymicῶs. Nā quoniā cor animæ receptaculum est, accipitur pro ipsa anima, pro eius proprietatibus & motibus, vt sunt ratio, voluntas, cognitio, ingeniū, consilium, prudētia. Vnde cordati homines dicūtur, qui ingenio, prudentia, & mēte valent. Tertiò, accipitur metaphoricῶs pro medio cuiusque rei, item pro abstruso & arcano. Siue igitur substantiā cordis, siue inhabitantē mentē, siue naturales proprietates eius spectes, Deū autorem habet, à quo profectò nihil mali conditum est cùm sit optimus. Verùm aberrantes motus in corde vitiosi sunt, qui non Deū autorē habent, sed voluntariā hominis defectionē à Deo. Deus Sapientissimus ita condidit homines, vt haberent facultatē quærendi necessaria, virtutē appetendi eadē, & vim tuendi suum statum. Vnde sunt tres illæ virtutes λογιστική, ἐπιθυμητική, & θυμική quæ sanè virtutes per se & sui creatione bonæ sunt: sed ex accedente morbo factæ sunt malæ: vnde cor hominis & peruersum & malum sæpissime in scripturis dicitur, id quod sanè hoc modo fit. Primū, quando cor hominis falsa & erronea doctrina inficitur. Secundo, cùm destituitur vera cognitione. Tertiò, cum affectibus turbatur impuris. Quartò, cùm assentitur peccato, & eius concupiscētiis obsequitur, impurum est & grauissimis veluti morbis affectum, seu vt breuius dicam, Cor peruersum & malum fit, quando morbo opinionis prauæ corripitur, & tēpestate affectuum aduersus rectam rationē impellitur. Vnde infinita mala tanquam Symptomata quædam erūpunt. Verum cùm reformatur cor manu Dei, liberatur ab istis sonticis morbis, & nouum efficitur, nō quidē mutatione substantiæ, sed qualitatis, siue habitus, vnde purū & bonum efficitur. Hoc autem fit cùm verbum Dei auditur, cùm fides ex verbo concipitur per operationē Spiritus sancti, qui in verbo est efficax. Nā fide purificantur corda. Ex quo fit vt pullulantibus affectibus resistamus & indies meliores reddamur, adeo vt hoc vnicū in votis habeamus, vt nos Deo approbemus, tale cor petit Dauid à Deo, cum inquit, Ps. 51.12. cor mundum crea in me Deus, & Spiritum firmum innoua in visceribus meis. Tale cor requirit etiā Ieremias, cùm ait cap. 4.4. Innouate nobis nouale, & ne seminetis super spinas. Circūcidamini Domino, & amouete præputia cordis, hoc est,

Cordis tria significata.

Quomodo cor hominis fit & fiat malum.

Quomodo purū & bonum efficitur.

innouemini & efficiamini noua creatura, abiectóque veteri homine induatis nouum, qui renouatur in agnitione Dei, qui iuxta Deum conditus est in iustitia & sanctitate veritatis: Cor igitur nouale & agrum dicit capacem diuini verbi, quod Domini semen existit, quod non est petricosum, quod non lutulentum, neq; spinosum, hoc est, curis & solicitudinibus huius seculi impeditum vt sit locus semini cœlesti. Huiusmodi Ezechiel & vnum & carneum vocat cap.11.19. Et dabo eis cor vnum & Spiritum nouum dabo in visceribus eorum, & amouebo cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneũ. Hic cor vnum vocat, quod soli Deo adhæret, & seruit, & non Deo ac mãmonæ seu idolis, aut curis huius mũdi, vt quod non claudicet in vtramque partẽ. Vt igitur ex deprauatione naturæ habemus cor lapideum, id est, impiũ & ad verbũ Dei durũ, quod corruptionem non admittit, sicut lapis Adamas non cedit percutienti, & hoc designant Lapideæ tabulæ Mosis: ita cor carneum, cor sequax, obediẽs & credulum est, in quo verbum Dei imprimitur & manet, vt iã Deo obedire sit studiũ vnicum. Vndè corde carere dicũtur qui intellectu & prudẽtia & obsequẽdi studio destituti sunt, & præcipites sequuntur desideria carnis. Cùm ergo Dauid hic dicit cor suum exultare in Deo viuo, loquitur de corde nouo & à Deo per gratiam creato in noua creationẽ. Porrò, ne cor nostrũ liberatum à sonticis istis morbis & nouum iã factũ, rursus in eosdẽ morbos incurrat occupari perpetuò debet his tribus. Meditatione, quæ est occultæ veritatis studiosa inuestigatio. Cõtemplatione, quæ est perspicuæ veritatis iucunda admiratio. vnde Ps.34.9. Gustate & videte quoniam suauis est Dominus. Et Actione virtutis, quę est pietatis erga Deũ, puritatis in priuata vita, iustitiæ seu charitatis erga proximos, & diligentiæ in officio præstando seu vocatione.

Remedia adu. peccatum.

Carnis varia significata.

Carnis vocabulũ etiã in scripturis variè accipitur. Nam *interdum* propriè & physicè significat carneam massam quę significatio est vulgo nota, vt alia est caro hominũ, alia volucrũ, alia pisciũ. *Secundò*, per synecdochen, totum animal significat, vt cùm dicitur omnis anima fuit in arca Noë, id est, omnis generis animalia, hinc est quòd sæpe pro homine accipiatur similiter per synecdochen. *Tertio*, per metonymiam significat qualitatem hominis aduentitiam post lapsum primorum parentum, id est, quicquid sine regenerationis gratia est in homine, vt cùm dicitur, Quod natum est ex carne, caro est, Item caro & sanguis non intrabit in regnum cœlorum. Significatur ergo carnis vocabulo viciositas naturæ carni adhærens ex contagione peccati originis. *Quartò*, significat externam rerum speciem seu apparentiam, vt in illo dicto. Vos iudicatis secundum carnem. *Quinto*, significat conditionẽ & statũ huius vitę, vt cùm Paulus dicit, Quòd in carne viuo, in fide viuo filij Dei.

Iam circumstantia in psalmo requirit primam & propriam significationem: *Cor meum*, id est totus animus Spiritu Dei regeneratus, *& caro mea*, id est corpus, *exultant in Deo viuo*. Epitheton Viui non sine singulari emphasi adiectum est. Nam hoc epitheto discernitur verus Deus ab idolis gentium, quæ nec viuunt nec vitam & salutẽ conferunt. Deinde ab omnibus rebus mundi quæ incertæ sunt, vt fauor hominũ. Vnde scribitur in Ps.146.3.&c. Nolite cõfidere in principibus, aut filiis hominũ in quibus nõ est salus. Exibit Spiritus eius, & reuertetur in terrã suã. In illa die peribunt omnes cogitationes eius. Beatus cuius Deus Iacob adiutor eius, spes eius in Domino Deo ipsius. Hic opponit Deum Iacob viuum semper hominibus qui & mori possunt, & quorum voluntates sunt inconstantes, adeo vt qui in illis confidit, super incerto ædificat fundamento. Deus à tempore cum & semper viuit, & nunquam mutatur fallere nõ potest, quare in eo exultare tutissimum est, & Paulus, 1. ad Tim.6.17. præcipit diuitibus ne sperent in incertis diuitiis, sed in Deo viuente. Hîc etiam Paulus opponit viuentem Deum caducis diuitiis. Breuiter Deus omnibus rebus creatis opponitur, perpetuò viuens. In hoc ergo qui sperat & exultat, nequaquàm confundetur. Nos igitur exemplo Dauidis, lectione, meditatione, contemplatione, precatione, aliisque pietatis exercitiis excitemus nos, vt verè cum Dauide sentiamus hanc spiritualem exultationem tum in mente, tum in corde nostro, nec cùm precamur prius desinamus quàm sentiatur Spiritualis hæc exultatio. Dauid in exilio deridetur ab hostibus, luit pœnas suorum peccatorum: Is tamen sub hoc sensu iræ dei non quiescit precãdo, donec sentiat hãc Spiritualem lætitiam qua se in suis ærumnis consolatur. Iob vlcerosus à propria vxore contemptus, & irrisus ab amicis perfusus hoc Spirituali gaudio se consolatur, vnde in hãc vocem erumpit. Scio quòd redẽptor meus viuit. Hanc lætitiã omnibus temporibus sancti Dei martyres externis suppliciis opposuerunt quorũ exẽplis & nos erudiamur vt verè cum illis sentiamus in nobis habitare Spiritum lætificantem. Nam vt rectè ait Bernhardus. *Habitare in corpore animum probant vitales motus: Habitare in anima Spiritum probat vita Spiritualis*. Huius Spiritualis vitæ pars est præcipua sentire lętitiam Spiritualem in Deo viuo per Iesum Christum, veram Ecclesiæ vitam.

Doctrina de lætitia spirituali.

Exempla Dauidis, Iobi, & martyrũ.

3. ***Etenim passer inuenit domum, & hirundo nidum sibi vbi ponat pullos suos, altaria tua Domine zebaoth, rex meus & Deus meus.***

De notis & confessione veræ Ecclesiæ.

Hîc docetur vbi quæratur vera Ecclesia, quæ sint eius notæ, qualisque cõfessio. Huius versus sensus ideo obscurior est, quia particulæ similitudinis seu cõparationis omissæ sunt, quod est vsitatum Hebræis. Sic ergo compleamus comparationem. Vt passer & hirundo, aliæque aues, (posuit enim species pro genere) ædificant sibi certos nidos in quibus excludũt, pascunt, & fouẽt pullos suos: Ita tu Domine zebaoth statuisti tua altaria tanquàm nidulos, in quibus verbo, spiritu, sacramentis & disciplina, generas, nutris, foues, & defendis tuos pullos, hoc est pios. Hac ergo cõparatione significatur non solum affectus Domini zebaoth erga Ecclesiam, quem affectum Christus ipse sibi accommodat Matt.23.37. cùm inquit, Quoties volui congregare filios tuos sicut gallina congregat pullos suos, & noluisti? Verum etiã quòd quilibet, cui salus cordi est, debeat se adiungere nidulis Dei, hoc est cœtui piorum, vbi publicũ est ministeriũ verbi. Per altaria enim synecdochicẽs intelligit publicũ Ecclesię ministeriũ, quod est visibilis Ecclesiæ certissima nota. Significat proinde Dauid illum cœtum esse veram Ecclesiam, in quo sunt docentes & discentes verbum Dei, in quo ceremoniæ diuinitus institutæ sunt in vsu, & Deus iuxta verbum suũ colitur & publica fidei fit confessio. Nam hæc verba rex meus & Deus meus sunt vox confessionis & fiduciæ. vbi proinde hæc sunt, illic absque omni dubio est Ecclesia vera, & sanctorum societas.

Altaria Dei, quid.

Verùm, ne quis hîc erret, sciendũ est quòd in hac vita triplex sit Ecclesiæ status. Videlicet iustus, turbatus, & exilium. Iustus status constat ordine iusto, potestate legitima, & autoritate. Ordo duplex est videlicet personarũ & actionũ. Prior est quẽ hîc primã partẽ facimus iusti status Ecclesiæ. Posterior ad potestatẽ & autoritatem pertinet. Dicã igitur hîc de ordine personarũ in regno Christi, quod est Ecclesia: qui

Triplex Ecclesiæ status. 1. Iustus, qui cõstat Ordine.

Ordo personarum duplex nobis proponit.

qui ſanè ordo quò magis accedit ad formā primitiuæ Eccleſiæ, eò eſt melior & innocentior: & quò magis recedit à ſimplicitate illa veteri, eò eſt deterior & nocentior. Primùm igitur iuſtiſſimo ordine pręſidet in hoc Spirituali imperio & regno Chriſti vnus monarcha, videlicet Ieſus Chriſtus, qui à patre acceptū regnum ſuo verbo & Spiritu adminiſtrat. Huius monarchæ regnum eſt Eccleſia, hoc eſt cœtus omnium credentiū per vniuerſum orbē, qui quamuis latè diſperſi ſint, pulcherrima tamen ſymmetria cohærent, vt vnam familiam Dei, & vnum corpus conſtituant, ſpiritu Chriſti, charitate mutua, donorum & officiorum communicatione, ſacramentorū vſu, confeſſione & cultu vnius Dei compactum & coagmentatū. Vnde tanta συμπάθεια exiſtit in hoc corpore, vt alij aliorum & lætis & triſtibus afficiantur. Præterea cùm hic cœtus verbo Dei regitur, duo ſunt in eo genera hominum, videlicet miniſtri verbi, & horum auditores. Hi cùm ſe mutuò atque parentes & liberi venerātur, & colūt, bene & rectè ſe habet Eccleſiæ ſtatus. Nā & hîc cauentur verbi corruptelæ, & mutuus amor ſchiſmata non admittit. Verum in miniſtris verbi ſemper fuit & eſt magna diuerſitas, pro donorum & vocationum differentia. Chriſtus enim aſcēdens in altū dedit dona hominibus, alios Apoſtolos, alios Prophetas, alios doctores & Paſtores, qui tametſi eiuſdem poteſtatis, quoad iuriſdictionē ſpiritualem attinet, fuerint, plurimū tamē dignitate, & functionis gradu differebāt. Paulus gradu dignitatis & ordine Timotheo & Tito ſuperior erat. Timotheus gradu & ordine reliquos Epheſinæ vrbis preſbyteros excelluit: quos omnes Paulus in Actis Epiſcopos vocat. Hæc prælatura vtiliſſima fuit Eccleſię, fieri enim nō poteſt, vt quicquam rectè agatur, vbi omnes pares dignitate & ordine volunt eſſe, ſed iuxta dictū τῆ νομάδ' ἂν ἀκούοι οὐδεὶς οὐδὲν οὐδενός.

1. Chriſtū vnicum Eccleſiæ Regem & caput.
2. Eius corpus.
3. Mēbra.
De gradibus eccleſiaſticis.

Eccleſia ſecuta tempora apoſtolorum ſparſo latius Euangelio, & conſtitutis Eccleſiis inſtituit pro cōmodo ſuo ordinē miniſtrorū, & ordinauit Patriarchas, quorum munus erat curare, vt Epiſcopi cuiuſq; diœceſeos rectè eligerētur, & ordinarentur, vt ſuum munus Epiſcopi ſinguli probè adminiſtrarent, vt cuique Epiſcopo ſuus clerus ſuáque plebs in his quę Domini ſunt piè obſequerentur. Ordinauit præterea chorepiſcopos, quos Iuſtinus προεστῶτας, nos præpoſitos nominamus. Hi fuerunt Epiſcopis additi coadiutores. Adhęc ordinauit paſtores ſeu parochos, & catechetas. atque hæc fuit purioris Eccleſiæ ordinatio, quam reformatæ Eccleſiæ magna ex parte hodie reuocant, quatenus ſibi commodum eſſe videatur, repudiata tyrannide Paparum, qui à tempore Phocę imperatoris ius & imperium in Eccleſiam Dei contra mandatum Chriſti & exēpla Apoſtolorū ſibi ſacrilegè vſurpauerunt, id quod propriā notam Antichriſti fore nonnulli ex ſanctis patribus cum Apoſtolo paulo prodiderunt. Nam ab eo tempore omnes Papæ vnam eandemque perſonam ſuſtinuerunt, vt qui eadem larua tecti ſub nomine Chriſti, Chriſti Euangelium abolere conantur.

Poteſtas quam ſecundam partem fecimus iuſti ſtatus Eccleſiæ, eſt facultas Eccleſiæ, à Chriſto collata, quæ adminiſtratur iuxta verbū Dei, & vtilē piamq; conſtitutionem piorum gubernatorum. Nā hęc poteſtas eſt eorum quæ conſtituta ſunt in totius corporis Eccleſiæ ædificationem. Hæc vt à Chriſto eſt, ita verbo Chriſti nitatur, & iuxta verbum exerceatur in ſalutem & ædificationem totius Eccleſię neceſſe eſt. Ideo Paulus ait, Data eſt nobis poteſtas non ad deſtructionem.

Iuſtus ſtatus Eccleſiæ cōſtat ſecundo loco poteſtate.

Hæc poteſtas duplex eſt. Videlicet ordinata & iuriſdictionis. Ordinata eſt quæ certam regulam agēdi habet, quam ſemper ſequuntur miniſtri euangelij in iuſto eccleſiæ ſtatu, nec requirunt deliberationē, aut ſenatus eccleſiaſtici ſententiam, ſed iuxta præſcriptam regulam, eccleſiam adminiſtrant. Hæc prædicantes Euangelium recipiunt in Eccleſiam eos qui ad Euangelij pręedicationem conuertuntur, & Chriſto monarchæ Eccleſiæ dant nomina, iuxta hoc Chriſti mandatum. Ite in mundum vniuerſum & prædicate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & baptizatus fuerit ſaluus erit, qui vero non crediderit cōdēnabitur. Marc.16.15. Huc & illud dictum Domini ad Petrum, Dabo tibi claues regni Cœlorū, & quodcunque ligaueris in terra, erit in cœlis ligatum, & quodcunque ſolueris in terra, erit ſolutum in cœlis. Matth.16.18.

Poteſtas ordinata.

Sed quę nam ſunt iſtæ claues? Hę claues regni cœlorum abſque omni dubio ſunt quibus regnum cœlorum aperitur & clauditur. Aperiri autem & claudi regnum cœlorū pręedicatione Euangelii omnibus piis in confeſſo eſt qui credunt verbis Chriſti qui ait Matth.28.19. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra, euntes ergo, docete omnes gentes. Et Iohan.20.21.&c. Sicut miſit me pater & ego mitto vos & cùm hæc dixiſſet inſufflauit in eos, & dixit, Quorūcunque remiſeritis peccata, remittētur eis, & quorūcunque retinueritis retenta ſunt. Quomodo aperiunt & claudunt? Remittendo & retinēdo peccata. Quomodo remittunt & retinent peccata? Prædicādo conuerſionē & remiſſionē peccatorū in nomine Chriſti. Miniſtri proinde Euangelij quantū in ſe eſt aperiunt regnū cœlorū & remittunt peccata nomine eius cuius legatione funguntur, quando prædicāt Euangeliū. Verùm ſi auditores credunt prædicationi Euangelij aperitur eis regnū cœlorum & remittuntur eis peccata, non à miniſtris ſed ab ipſo Domino, cuius nomine miniſtri annunciant remiſſionem peccatorum. At ſi auditores credere recuſent, dicuntur miniſtri claudere regnum cœlorum; & retinere peccata idque propter euentum, non ex conſilio eorum quo vellent libenter omnes ſuos auditores credere Euangelio & ſaluari.

De clauibus regni cœlorum.

Hæc poteſtas Chriſti miniſtris Euangelii concredita rectiſſimè & aptiſsimè ſymbolo clauium ſignificatur. Nam vt conſtitutis œconomis in familia traduntur claues, vt adminiſtrent Dominum, aperiant & claudant, non pro ſuo ſed pro patrisfamiliâs arbitrio: Ita miniſtris Euangelii data eſt poteſtas aperiēdi & claudendi regnum cœlorum iuxta mandatum & præſcriptum patrisfamiliâs Chriſti. Sunt enim œconomi, non patresfamiliâs, non Domini, ſed ſerui, atque ideo debent ex præſcripto Dominorū omnia adminiſtrare. Atq; hanc ob cauſam Paulus miniſtros Euangelij œconomos myſteriorum Dei appellat, in quibus hoc ſolùm requiritur, vt ſint fideles. Breuiter ſumma huc redit. Claues Eccleſiæ ſunt verbum & fides. Vt enim Prædicatio verbi Dei de remiſſione peccatorū impetranda per Chriſtū vna clauis eſt ad aperiendū & claudendū regnū cœlorum, (Hęc vna clauis duplicē vſum habet. Vnū ex ſua natura quę eſt aperire regnū cœlorū. Alterū ex culpa auditorū quæ eſt claudere regnum cœlorum, atque ideo Chriſtus ipſe aliis quidem eſt odor mortis in mortem, aliis verò odor vitæ in vitam. Verùm vt odor vitæ eſt ſua natura, ita odor mortis hominum vitio qui Euangelio credere nolunt. Eſt proinde reipſa vna clauis ſed duplex vſu.) Ita qui credit Euangelio per efficaciam Spiritus Sancti adiungit fidem quæ eſt veluti altera clauis regni cœlorum. His duabus clauibus recluditur regnum cœlorū, & impetratur condonatio

Duplex vſus clauium.

Vsus clauium.

peccatorum. Porro vt Christus, Petrus, Philippus, Iohannes, Paulus & cæteri Apostoli, nunc multis simul, nunc vni seorsum accommodarunt hanc clauē. Ita pij ministri verbi & publicè & priuatim hanc potestatem vsurpare possunt aperiēdi & claudendi regnum cœlorum, hoc est ligandi & soluendi peccata. Vt enim ligatio hæc, est hominis, non credentis Euangelio, sed seruientis peccato & Diabolo, adiudicatio ad mortem & damnationem nisi fiat conuersio: Ita solutio est hominis, credentis Euāgelio, liberatio à tristissima seruitute peccati & Diaboli, & donatio exoptatissimę libertatis in Christo Iesu: vt iam liber à morte & damnatione seruiat Deo per iustitiā in omni æternitate beatus. Hinc patet, & quàm sit sublimis hæc potestas, & quòd non sit alligata hominibus: vt Papa putat, sed ministerio verbi, & quod huic potestati ordinarium regimen Ecclesiæ subiiciatur, quatenus Ecclesia doctrina, sacramentis, cæremoniis & disciplina regatur.

Ligare quid.

Soluere.

Potestas iurisdictionis.

Potestas iurisdictionis etsi maxima ex parte à potestate clauium dependet, tamen quia requirit deliberationem & consultationem propter causarum, quæ offeruntur, circumstantias varias, quæ vniuersalibus regulis comprehendi non possunt, eam à priori quæ ordinaria est distinguo. Est autē hæc potestas quam iurisdictionis appello, in trib. posita, videlicet in veræ doctrinæ approbatione, in falsæ doctrinę improbatione & Ecclesiasticæ disciplinæ moderatione.

In tribus posita.

Approbatio veræ doctrinæ.

Quòd autem Ecclesia catholica, & eius membra singula habent potestatem cognoscendi & approbādi doctrinā manifestum est. Nam & Christus inuitat ad se omnes vt à se discant, & Apostoli mittunt vt doceant, & Deus requirit seriò notitiam sui verbi, sine qua salus contingere nequit. Sacrilegi proinde sunt Papistæ qui laicos arcent à lectione sacrorum librorum, & interdicunt ne sacra biblia vulgò noto idiomate excudantur, & legantur: qua in re profectò declarant se crudelissimos hostes esse salutis hominum, quibus meritò lamentabile illud epiphthegma terrorem incutere deberet quod est Lucæ 11.52. Væ vobis legisperitis qui sustulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibāt prohibuistis. Hæc obiurgatio pertinet ad omnes omnium temporum Pharisæos, qui sibi docendi ius vendicant, sed interim veram viam ad Christum corrumpendo doctrinam intercludunt ex mera malitia & odio planè Diabolico.

Improbatio falsæ doctrinæ.

2. Secunda pars iurisdictionis Ecclesiæ est potestas improbandi & reiiciendi falsam & erroneam doctrinam tanquam inuentum dæmoniorum. Ideo Christus ait Matth. 7.15. Cauete à falsis Prophetis. & Lucæ 12.1. Cauete à fermento Pharisæorum, & Paulus ad Gal. 1.8. Si quis aliud Euangelium docuerit anathema sit. Nec patrocinatur Papistis, vt illi autumant, dictum Domini, Matth. 23.2. Super cathedram Mosis sedent Scribæ & Pharisæi, omnia igitur quæcunque iusserint vos facere, facite. Nam alibi idem Dominus ait de iisdem Pharisæis, Sinite illos, quia cæci sunt duces cæcorum. Matth. 15.14. ex quo duo concludam. Vnum quòd audiendi sint, quatenus super cathedram Mosis sedeant, hoc est, quatenus doctrinam Mosis incorruptam adferāt. Alterum quòd omnia dicta quibus mandatur nobis obedientia erga præpositos & doctores Ecclesiæ implicitam habeant conditionem, videlicet quòd sit illis obediendum, modò ea præcipiant quæ Dominus illis commendauit, id est, audiendi sunt modò Dominus per eos loquatur, & non antiquus ille serpens qui nostros primos parentes seduxit. Hoc ipsum vult & dictum Domini Luc. 10.16. Qui vos audit (sc. mea verba sonantes) me audit.

Ecclesiasticæ disciplinæ moderatio.

Tertia pars iurisdictionis est disciplina, quæ est pædagogia qua homines in Ecclesiam Dei recepti reguntur & coercent, atque adeo ad pietatem, iustitiā, modestiam, & ad alias virtutes assuefiūt, ne quid cōmittatur Christiana professione indignum, seu, vt breuius dicam, Disciplina, quam nunc παιδείαν, nunc παίδευσιν, vocant, est vitæ morumque institutio & assuefactio ad pietatem, honestatem & innocentiam, cùm interior tum exterior. Interior mētis, affectuū, & voluntatis est. Exterior, linguam, gestus, & facta gubernat. Sunt autem duæ partes huius disciplinæ. Videlicet directio & correctio. Directio est quæ in recta via homines regit, ducitque. Atque hæc directio fieri debet ad regulam verbi diuini; ad leges piorum gubernatorum: ad laudabilia exempla. Regula diuini verbi, quid fugiendum, quidque expetendum sit & agendum docet. Hanc regulam proponit catechesis puerorum quæ multis concionibus Prophetarum & Apostolorum fusius explicatur. Leges piorum gubernatorum accōmodāt regulā, prout maximè expedire videtur, iuxta ætatū discrimina & vocationū. Vnde alij canones de cleri, alij de populi disciplina scripti sunt. Laudabilia exēpla sunt veluti pictę regulæ legum. Nā quod regula diuini verbi & leges describunt atque menti offerunt, hoc in exēplis illustribus quodāmodo subiicitur oculis: quare Christus ait, Exemplū dedi vobis. Et Paulus, Imitatores Dei estote, quemadmodū filij charissimi, & ambulate in dilectione. Hęc ergo perfectissima docendi ratio est, cùm id quod regulis traditur in exēplis monstratur: quare laudandi sunt qui ita viuunt vt docent, modò rectè doceant & viuant. Ita enim Eusebius laudaturus Origenem dicebat: ***Hic est qui viuit vt loquitur, & loquitur vt viuit.***

Huius duæ partes. Directio.

Correctio.

Correctio est quæ aberrantes à via in rectā viā reuocat. Fit autem hęc correctio indicatione, exhortatione, obiurgatione, comminatione, & pœnis. Non quòd hæc omnia in omni correctione adhibeantur. Sed vt is qui aberrauit affectus est. Si enim indicatione erroris & exhortatione emendatur, non erit opus aliis remediis. Verùm hic prudentes morum censores dabunt operam vt omni correctione eluceat paternus animus, & non crudelis seueritas. Nā vt ille amorē erga correctores auget, ita hæc odiū & contumaciā parit, vt Ambrosius ait. ***Qui crudeliter castigatur vel increpatur, nec increpationem suscipit nec salutē.*** Verùm si quis nec indicatione erroris & exhortatione, nec obiurgatione, aut cōminatione emendari potest, asperiora remedia tentanda sunt, hoc est, pœna iuxta doctrinā Euangelij explorandū est, an reuocari possit in viā qui aberrauit. Pœna autē hæc duplex est, videlicet excommunicationis in flagitiosè viuētes, & anathematis in pertinaces hæreticos.

De pœnis Ecclesiasticis.

Excommunicatio.

Sed de excommunicatione primo loco dicamus, quæ cùm adhiberi potest ad ædificationē, prudenter & grauiter cùm summa commiseratione exercenda est, sententia prius in reum contumacē lata à gubernatoribus disciplinæ. Verùm hic singularis cautio adhibenda est, ne ita euellas zizania vt simul & triticum destruas. Potest autē hoc caueri si consideretur fines excōmunicationis, qui sunt tres. Primus, ne cū Dei contumelia inter Christianos feratur qui turpē & flagitiosam vitā degit. Secundus, ne assidua malorū consuetudine boni etiā corrumpantur, modicum enim fermentū totam massam corrūpit. Tertius, vt lapsus pudore suffusus tandē resipiscat & reconcilietur Ecclesiæ. Hi tres fines ædificationem Ecclesiæ sibi propositam habent & vnionem, quare diligenter videndum est quando excommunicatio ædificat, & quando non ædificat. Nam si destruit magis quàm ædificat omnino ab ea abstinēdum est.

Tres eius fines.

Vnde Augustinus loquens de excommunicationis remedio ait: *Fiat hoc vbi periculum schismatis nullum est, eradicanda sunt zizania, modò triticum vnà non euellatur.* Plura de excommunicatione & receptione lapsi fratris in Ecclesiam legantur, in libello de Pastore, & in Enchiridio.

Anathema.

Anathema tantum exercendum est in hæreticos pertinaces, hoc est, corruptores Euangelij, qui aliquoties admoniti, pertinaciter defendunt suos errores, nec volunt resipiscere. Hi quia αὐτοκατάκριτοι sunt, vt Paulus loquitur, à corpore Christi, id est, Ecclesia, prorsus abscindendi sunt, ne plures illorum cõtagione inficiantur, atque ita paulatim destruatur regnum Christi. Quòd autem hæc pœna in hæreticos exerceri possit & debeat, confirmat primùm Pauli conduplicata testificatio ad Galat. 1. 18. Etiamsi nos aut Angelus de cœlo euangelizet vobis præter id quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Vt antea diximus, etiam nunc iterum dico, si quis vobis euangelizet præter id quod accepistis, anathema sit. Deinde præceptum Pauli eodem pertinet, Tit. 3. 10. Hæreticum hominem post vnam atque alteram admonitionem deuita, sciẽs quod euersus sit qui huiusmodi est, & peccet, vt qui suopte iudicio sit condemnatus. Huc & illud Ioannis in secunda pertinet: Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, nolite recipere eum in domum, nec aue ei dixeritis. Huc & exempla patrum pertinent, qui Arrium, Sabellium, Manem, & alios anathemate percusserunt. Vt autem hæc pœna grauissima rectè adhibeatur, cauẽdum est imprimis ne temerè & ex affectibus re non prius exactissimè examinata & cognita exerceatur in innocentes: quod cùm fit, non tam ligat eos qui innocenter feriuntur, quàm eos qui iniustè anathema exercent. Nam cùm Deus soluit quod homo ligat, non est pertimescenda hominis temeritas. Siquidem & Christus prædixit fore, vt Pharisæi excluderent docentes Euangelium: quemadmodum Papa Antichristus hodie facit. Is enim non eiaculatur suum fulmen anathematis in hæreticos, sed in eos qui sincerè Prophetica & Apostolica scripta tuentur: In eos qui solo sanguine Christi docent hominum peccata expiari: In eos qui non inuocant sanctos: In eos qui nugamenta Papæ omnia non recipiunt. Breuiter, in eos qui Papam loco Dei non adorant, id est, in eos qui non præferunt traditiones papales mandatis Dei. Non sunt proinde magis metuendi anathematismi papales, quàm si amator aliquis turpis omnes suas veteres amicas & adulteras anathemate ferire vellet, quæ, iam contemto meretricio amore, & adulterinis complexibus spretis, honestis oblectantur nuptijs.

De anathemate testimonia.

Exẽpla.

Regula.

Iustus status Ecclesiæ, tertio loco constat autoritate.

Cum potestate coniuncta est autoritas, quam tertiam iusti status Ecclesię partem feci. Huic subijciunt duas res, videlicet traditionem, & interpretationem scripturę. Traditio Papistis significat leges, quas Papæ, Episcopi, & prælati Ecclesiæ præter verbum Dei, sæpe etiam cõtra verbum Dei, obtrudunt. Vt autem hanc suam autoritatem stabilire & munire videantur verbo Dei, adducunt & dictum Pauli & exemplum Apostolorum. Dictum Pauli hoc est, 2. Thes. 2. 15. Tenete traditiones quas didicistis, vel per sermonem vel per Epistolam nostram. Exemplum Apostolorum adducunt, qui præcipiunt gentibus, vt abstineant ab idolothytis, suffocato & sanguine, Act. 15. 20. Hinc duo colligunt Papistæ. Vnum quod habeãt autoritatem condendi traditiones quas volunt, quòd populus debeat ipsis obediẽtiam. Quid autem his sit respondendum apparebit, cùm ex declaratione vocabuli traditionis, tum ex distinctione rituũ. Dicamus igitur primum de vsu vocabuli traditionis. Nam Apostolis & sanctis patribus lõgè alius vsus huius vocabuli fuit quàm Papistis, quemadmodum ex collatione Scripturarũ clarũ faciemus. Paulus 1. Cor. 15. 3. Tradidi, inquit, vobis imprimis quod & accepi, quod Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas. Et 1. Cor. 11. 23. Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, quod Iesus Christus in ea nocte qua traditus est, accepit panem, &c. Mat. 15. 2. Cur discipuli tui transgrediũtur traditiones seniorum? ex his testimonijs triplicem esse traditionem cõcludo. Primam doctrinæ: mediam diuinarũ ceremoniarum: vltimam rituum humanorum. Traditio doctrinæ est Legis & Euãgelij, & illorum quæ cum illis cõiuncta sunt. Hæc quia mandatum Dei habet, ab hominibus mutari non debet. Traditio ceremoniarũ diuinarum est Baptismi & cœnæ Dominicæ in nouo Testamẽto, quæ similiter autoritate Christi nititur, quare & illa immutabilis. Traditio rituum humanorum cõtinet canones varios, cùm de ceremonijs, tùm de disciplina cleri & populi. Hæc mutari potest pro cõmodo Ecclesiæ, & iudicio gubernatorum. Irenæus lib. 3. sæpe traditionis vocabulo vtitur, pro doctrina quã Apostoli acceptam à Domino tradiderũt auditoribus suis: & vocat idem autor, Symbolum Apostolicũ traditionem Apostolorũ. Iam autem cùm iuxta doctrinam Pauli, Ecclesia habeat autoritatem ordinãdi ritus qui faciũt ad ædificationem, (ita enim ait: Nobis data est potestas ad ædificationem. Item omnia fiant κατὰ τάξιν καὶ εὐσχημόνως, id est, ordinatè & decorè) possunt pij gubernatores ordinare ritus decori & ordinis causa. Decori quidẽ finis duplex erit: Vnus, vt excitemur istis adminiculis ad pietatẽ. Alter, vt modestia & grauitas in pietatis tractatione eluceat. Ordinis verò triplex erit finis. Primus, vt præsidentes & pręcones Euãgelij habeant certam agendi regulam. Secũdus, vt auditores assuefiãt ad obedientiam & disciplinam. Tertius, vt bene cõposito Ecclesiæ statu, paci & cõcordię consulatur. Debet etiam populus in hac re gubernatoribus Ecclesiarum obediẽtiam, sed cum certis exceptionibus. Plura enim in traditionibus humanis cauenda sunt. 1. Ne pugnent traditiones cum analogia fidei, néue abducãt à Christo, quales sunt ritus plęriq; Papales, vt de inuocatione sanctorũ, de prophanatione missarũ, de nundinis indulgẽtiarum, de circumgestatione & adoratione panis, de lustrali aqua, de rosarijs, de cõsecrationibus varijs, de nugamẽto purgatorij, & infinitis alijs nugis & imposturis Diabolicis. In his excusat pios superioris autoritas, quę iubet vt fugiamus idola. 2. Ne pręferantur doctrinę cœlesti & ritibus diuinis, quẽadmodum & olim à Pharisęis factum est, vt habetur Marc 7. 13. Irritum facitis mandatum Dei vt traditiones vestras seruetis, & hodie fit manifestè à Papistis. Sicuti clarissimè in pœnis apparet, quibus transgressores mãdati Dei & traditionum papalium puniũtur. Sciatur itaq; quod vt diuinę traditiones nos obligãt mãdato Dei ad perpetuam obedientiam: ita humanæ traditiones cedãt libertati Christianæ extra casum scãdali. 3. Ne ad salutẽ putentur necessariæ, néue pro cultu Dei habeãtur per se, & ex opere operato, vt loquũtur. 4. Ne sub ἀδιαφορίας prętextu venenũ propinẽt. Nã vt sunt Papistę vafri, ea quę speciosa vidẽtur, amplificant, & celant hamũ lęthiferum sub esca mellita. Clamitant nonnulli ex Papistis suam missam, nec mãdatam, nec prohibitã esse verbo Dei, ideóq; liberã & piè à sanctis patribus institutã in memoriã sacrificij Christi. Verùm sub ista εὐφημίᾳ verborum, tãquam sub veste quadam, idolum abominandũ tegunt, de quo suo loco dicemus. Proinde prudẽter videndum est, quãdo vera decori & ordinis ratio habeatur ad ędificationẽ.

De vsu vocabuli traditionis.

Triplex traditio.

1. Doctrinæ.

2. Cæremoniarũ.

3. Rituum humanorum.

De mutatione rituum.

Quid cãuendum in traditionibus humanis.

De traditionibus.

De interpretatione scripturæ. Interpretatio scripturæ, quam autoritati subiiciũt, cùm sit donum Dei liberrimum, vt quod conferat Dominus cui vult, nõ potest humana autoritate certo hominũ ordini alligari. Quẽadmodũ enim Deus olim, non contulit tantum ordinarijs Episcopis vaticinandi spiritũ, imò paucissimi illorũ eo dono erãt ornati: nec tribui Leuiticæ, verùm multos in alijs tribubus vatidico spiritu claros fecit: Ita Filius Dei non vult hoc donum ordinariæ successioni alligatũ esse, sed illud confert quibus vult. *Quibus datur.* In castris Hebræorum nũciatum est quod Heldad & Medad vaticinarẽtur. hoc cùm ægreferret Iosua seruus Mosis, rogauit dominũ suũ vt hoc prohiberet. Sed quid Moses? Quid, inquit, æmularis pro me? Quis tribuet, vt omnis populus Dei prophetet, & det eis Deus spiritum suum? Num. 11. 25. Donũ proinde Dei peculiare est spiritus prophetiæ, & interpretatio verbi diuini. Hoc donum confert Deus nunc immediatè, nunc mediatè. *Quomodo.* Cum hoc donũ immediatè largitur, inter miracula censendum est. Cùm autem mediatè, ordinarium donũ Dei est: quod confert piè inuocãtibus, & laborantibus, & auget in ijs qui illo in gloriam Dei rectè vtũtur. Verùm hic tria obseruanda sunt. *Regulæ.* Primùm quòd tametsi hoc donum sæpe confertur multis, nemo tamen sibi autoritatem sumat docendi in Ecclesia sine vocatione legitima. Nihil enim fœliciter cedit, vbi homines sine vocatione legitima irrumpunt in munus docendi, & currunt nemine vocante. Quod si quidam hodie factiosi cogitarent, minus esset turbarum in Ecclesia Dei. Secundùm, quod penes totam Ecclesiam & singula eius membra sit autoritas, vt suprà quoq; memini, probandi spiritus. Ita enim ait Apostolus: Probate spiritus num à Deo sint. 1. Ioan. 4. 1. Tertiũ, quod non omnia dicta interpretũ sint eiusdem ponderis. *Patrum & doctorum Ecclesiæ scripta quomodo legenda & recipienda.* Nam alia interpretum dicta sunt probabilia, alia demonstrata, alia cum principijs pugnantia. Probabilia propter autoritatem eorum qui ea pronunciarunt, tantisper retineri possunt, donec trahãtur in malam consequentiam. Quod cùm fit, autoritas humana non debet nos cogere, vt discedamus à manifesta veritate. Demonstrata, hoc est, quæ euidentissimè colliguntur & demonstrantur ex verbo Dei, non secus recipienda sunt quàm quæ Deus ore suo pronunciauit. Nam eorum veritas ex verbo Dei pendet. Huiusmodi sunt Symbolum Apostolicum, Nicenũ, Ambrosianum, Athanasianum, & multa alia. Pugnãtia cum principijs non secus fugiẽda sunt, quàm vox serpentis, qua decepti sunt primi parẽtes nostri. Huius generis sunt plurimorum hæreticorum dicta, & plurima Papalium decreta & placita. Hæc vt detestemur tanquam anathemata, diuina autoritate compellimur, modò seriò vobis pietas sit cordi.

De notis externis iusti status Ecclesiæ sententia Lutheri. Hactenus de partibus iusti status Ecclesiæ, cuius externas notas, quę sub hisce tribus partibus claudũtur, octo numerat Lutherus, in libello cui titulum fecit de Concilijs. Harum prima est vox incorrupta de Filio Dei, sine cuius notitia Ecclesia vera nullo modo vel existere vel agnosci potest. Secunda, verus vsus Baptismi, qui est veluti ianua, per quam homines visibiliter introducũtur in familiam Dei. Tertia, legitimus vsus cœnę Dominicę iuxta institutionẽ Christi. Quarta, vsus clauium, iuxta ordinationem Christi per quem Ecclesia suam exerit potestatem: Cùm vel prędicatione credentes in regnum cœlorum recipit: Vel disciplina filios immorigeros castigat: Vel etiã resipiscẽtes rursus in gratiam recipit. Quinta, ius vocandi ministros & consecrandi per impositionẽ manuum, qui nobis vt ministri impertiunt verbum, Baptismum, Cœnam, & absolutionem. Sexta, publica oratio, gratiarum actio, & celebratio Dei in cœtu sanctorum. Septima, Crux. hac enim nota tanquam tessera quadam ideo vult Dominus notari suos, vt fiant conformes imagini Filij eius. Nam quos decreuit olim glorificare, eos cruce præparat, iuxta illud, 2. Tim. 2. 12. Si cum eo patimur, cum illo quoque glorificabimur. Octaua, multa officia charitatis inter domesticos Ecclesiæ, quibus declarant se eodem spiritu Christi duci, & in eandem tendere patriam.

II. Turbatus ecclesiæ status. Turbatus Ecclesiæ status, est vbi vel cõfunduntur & cõmiscentur officia ciuilium & Ecclesiasticorum gubernatorum. Vel presidentes sumunt sibi imperiũ in clerum Domini, contra interdictũ Petri. Vel concordia schismatis violatur: vel Ecclesia hæresibus tãquam tẽpestatibus concutitur: vel laxatur disciplina, & impeditur, vel propter potentiam peccãtium, vel propter ignauiam & timorẽ gubernatorum disciplinæ. Hic piorũ est deflere Ecclesiæ vulnera, agnoscere cõmunem infirmitatem & peccata, ac petere mitigationem pœnarũ à Deo ardẽtissimis precibus, vt ipse reprimat furores diabolorum & hominũ, qui Ecclesiæ Dei insidiantur, vt eam vel prorsus opprimãt, vel saltem turbẽt. Consolẽtur etiam se exemplis sanctorum multorum, qui similem fortunam experti sunt, Sciãt Deum permittere huiusmodi turbas excitari, vt probentur electi, tãquam igni quodam, vt Petrus loquitur. Intueantur historiam Ecclesiæ omnium temporum. Nam vt Satanas nostris primis parentibus in Paradiso, ita in Ecclesia semper pijs insidiatur, excitat scandala & horribiles cõfusiones, atq; persecutiones. Est. n. implacabile bellũ inter regnũ Christi & regnũ Diaboli, iuxta dictum, Gene. 3. 15. Inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum, & semen illius: ipsum conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius. Nec audiantur Anabaptistæ & Staphylus, qui negant Ecclesiam veram esse in qua sunt hęreses & schismata, & mores pugnãtes cum Euangelio. Nã & Paulus manifestè eorum vanitatẽ ostendit, qui Ecclesiam Corinthiacam sanctam appellat: in cuius tamen externo cœtu fuerunt hæreses horribiles, schismata nocẽtissima, & multa mortua mẽbra. Et Christus ipse Ecclesiã cõfert sagenæ in mari missæ, in qua & mali & boni pisces capiũtur. Itẽ agro in quo & triticũ & zizania proueniunt. Nec Iudas fur & proditor impediuit, quo min' esset Ecclesia Apostolorũ cœt'.

III. Exilium ecclesiæ. Exilium Ecclesiæ est, cùm pij vel sunt, & viunt vbi publica Christianismi confessio non admittitur. Vel violenter abducuntur in ea loca, vbi Christi nomen inuisum est. Hoc exilium, etsi tristissima res est, tamen cùm cogitatur illa interna societas cum trinitate & cum omnibus sanctis, mirabilem consolationem percipiunt pij. Quibus tametsi asperrimum videtur non conuersari cum sanctis & cum illis cõmunicare in Sacramentis & communibus precibus: tamen huic tristissimo vulneri opponunt lętitiam spiritus, qui exultant & se erigunt in aduentũ Filij Dei, quem expectant Redemptorem & cõsummatorem salutis. Deinde vt in huiusmodi exilio possint sancti exemplo Ioseph & Danielis obire munia ciuilia, gerere magistratũ & seruire prophanis hominibus: ita eorundem exemplo cauebunt, ne vel cultu superstitioso sese polluant, vel impuritate prophanorum hominum se contaminent, vel vlla arte diabolica se fascinari permittant, vt ita fascinati in laqueos diaboli incidant. Tres socij Danielis Regi tyranno & prophano seruiunt, illique in rebus politicis obtemperant. Sed cùm iubentur superbi tyrãni statuam adorare, malunt in ardentem caminum conijci, quàm confessionem abijcere. Sic Daniel potius voluit mitti in specum leonum, quàm vel vno die inuocationem veri Dei intermittere. Ante omnia petant ardentibus

dentibus precibus, fidei robur & constãtiam: sciántque in quouis exilio vel durissimo, nullum esse asylum tutius & firmius, quàm nomen Domini, id est, seriam Dei inuocationem. Ita enim Salomon ait, Prouer. 18. 10. Turris fortissima nomen Domini, ad hanc confugiet iustus, & saluabitur.

Digressio ad locum commu- nem de sacrificiis.

Porrò quia Psalmista hoc loco altarium mẽtionẽ facit, vbi Deus pios quasi pullos excludit atq; fouet, & altaria destinãtur sacrificijs, volo huc adijcere nõnulla de sacrificijs potissimũ, idq; propter Papistas, qui ex hoc loco Psalmi, patrocinium quærunt suis missaticis aris, quas pij sciunt non esse aliud, quàm diabolicam prophanationem sacrificij vnius Christi, qui vnico suo sacrificio semel peracto, sanctos in æternum cõsummauit. Vt autem distinctius de sacrificijs dicamus, *Primum* de sacrificijs Iudæorum. *Secundò*, de sacrificijs prophanarũ gẽtiũ. *Tertiò* de idolo papistico, hoc est missa, quam sacrificium esse definiũt. *Quartò* & vltimo, de Christianorũ sacrificijs dicam.

DE SACRIFICIIS IVDÆORVM.

Duo altaria Iudæorum.

IVdæi ex mandato Dei duo habuerunt altaria in sancta ciuitate Ierusalem, nec licuit illis alibi, quã Ierusalem habere vlla altaria. Horum vnum fuit victimarum, id est, holocaustorum & hostiarum, & vocabatur altare holocausti. Alterum, thymiamatis seu suffitus, & vocabatur altare incensi. Vtrumque altare adumbrabat Christum. Nam vt altare holocausti adumbrabat Christum vt expiatorem peccati: ita altare incensi figurabat eundem Christum, vt precatorem & intercessorem. Nam thymiama symbolum fuit precationis, vel Dauide teste, qui ait Psal. 141. 2. Dirigatur oratio mea sicut incẽsum in cõspectu tuo. Eleuatio manuum mearum tãquam sacrificium vespertinũ. Cùm enim Dauid vir sanctus pulsus in exilium, non poterat interesse sacrificijs quę fiebant Ierosolymis, loco thymiamatis dedicat Deo sanctas preces quę ideo thymiamatis symbolo significantur, quia preces non valent, nisi mẽtis pio affectu sursum leuantur. Sed omissis altaribus, de sacrificijs Iudęorum dicamus, idq; ordine. *Primum*, definitionem trademus. *Deinde*, causas enumerabimus. *Tum*, genera præcipua notabimus. *Postremo* loco, nonnulla, sed generatim, de symbolica ratione asscribemus.

Partes tractationis de sacrificiis Iudæorum.

I. Quid sint.

Definitio hæc sit: Sacrificia Iudæorum fuerunt ritus diuinitus ordinati, offerendi Deo donaria & victimas: idque vel ad placandum offensum Deum, vel ad testificandum cultum & religionem. Et hæc non placebant per se ex opere operato, vt vocãt, sed propter fidem offerentium, & cogitationem spiritualis significationis. Quod autem isti ritus fuerint diuinitus ordinati, probat apertum mandatum Dei sæpissimè repetitum in Exodo & Leuitico, & testimonia quibus Deus testatus est se acceptare hunc cultum. Etsi autem ante Mosen non extat mandatum Dei apertum de sacrificijs, tamen fuisse Deo accepta à pijs facta testãtur piorum exempla, vnde colligere promptissimũ est fuisse præcepta, etsi non manifesto verbo proditum est. Deinde acceptatio diuina confirmat istos ritus habuisse Deum autorem, non permittendo, sed præcipiendo. Nam quater igni cœlitus delapso, accensa fuerunt sanctorum sacrificia, quod sanè euidentissimum testimonium fuit approbationis diuinæ. Quòd autem non placebant ista sacrificia per se, facilè intelligi potest. (Quis enim sanæ mentis existimabit Deum cæde, sanguine & nidore animalium incensorum placari, sed ex fide offerentium & propter cogitationem spiritualis significationis) testãtur multa Prophetarũ dicta. Dauid Psalmo 51. 18. Quoniam nõ vis sacrificium, nec dabo, holocaustum tibi non placet. & alibi, Psalm. 40. 7. Holocaustum & sacrificium pro peccato non postulasti. Et rursus, Psal. 50. 7. &c. Audi popule & loquar Israel, & testificabor aduersus te. Ichoua Deus tuus ego sũ. Non super sacrificia tua arguam te, nec super holocausta tua, quòd nõ fuerunt coram me semper. Non accipiam de domo tua iuuencum. & de septis tuis hircos. Ieremias quoque ait, cap. 7. 21. &c. Viuo ego dicit Dominus, quòd de sacrificiis & holocaustis nõ mandaui patrib. vestris, ex quo die eduxi eos de terra Ægypti & vsque in hunc diẽ. Nunquid præcepi patrib. vestris exeuntibus ex Ægypto, vt offerrent mihi holocausta atque sacrificium? Et Esaias, cap. 1. 10. &c. audite verbũ Domini principes Sodomæ, Auribus percipe legẽ Dei vestri populus Hemorrhæorũ. quorsum mihi offertis multitudinẽ vestrarum victimarum, dicit Dominus? Satur sum. Holocausta arietum, & adipem bubulorum, sanguinem vitulorum, agnorum, & hircorum nolui. Cùm in conspectum meum veniretis, quis hæc de manu vestra requisiuit? Vt si atria mea conculcaretis, ne pergatis similarum sacrificia offerre. Suffitus abominatio mihi est. Hæc Prophetarum dicta videntur pugnare cũ mandato, quod toties in Leuitico occurrit, atque adeo totum Aaronicũ sacerdotium cum altaribus damnare. Vt autem has antilogias cõciliemus, tria testimonia & duo exẽpla ex scripturis in medium adducemus, quæ omnẽ antilogiam manifestè tollent. Solomon, Prouerb. 15. 8. sic ait, Sacrificium impiorum est abominatio Domino. Dauid Psal. 50. 16. dixit impio. Quid tibi vt enarres statuta mea & assumas pactum meum in os tuũ. tu vero odisti disciplinã & proiecisti verba mea post te. Et Esaias post reprehẽsas victimas sui populi subiungit, cap. 1. 16. Lauamini, mundi estote, auferte maliciã operum vestrorũ, desinite mala facere, discite bene facere, quærite iudicium, dirigite oppressum, iudicate pupillo, & iudicate viduæ. Hæc testimonia clarissimè ostẽdunt reprobatas fuisse istius populi victimas propter immũdiciẽ cordis, & iniustitiã aduersus homines: seu propter peruersam fiduciã & sceleratam vitã. Vt enim hypocritæ sacrificia sua coram Deo in compensationẽ offerebant: Ita flagitiosi putabant se sanctificari suis immolationibus, tametsi nullo sensu suorum peccatorum tangebantur. Cùm igitur Deus iusserit offerri sacrificia, vt essent pietatis exercitia, oportuit sanè offerentes pœnitentiã & fidem adferre, sine quibus non mirum est sacrificia abominationes appellari. Cain & Abel offerũt sacrificia, sed Deus respexit ad Abel & munera eius, id est, sacrificia: ad Cain verò non respexit. Quare ita? Quia Abel fidem in Messiam, quem adũbrabat sacrificium ipsius, attulit. Vnde & obediẽtia ipsius in sacrificando placuit. Cain verò fide vacuus, & fretus sui operis dignitate, sacrificauit. Quare non mirum est, Deum ad ipsius oblationem non respexisse. Sũma huc redit, Quod sacrificium fide cõditum placuit vt pingue, gratúmq;: sine verò fine, vt siccum & ingratum displicuit. Verùm omnium clarissimè Dauid Psalm. 51. 19. docet, quando sacrificia victimarum placet. Ita enim ait, Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non despicies. Huc mox subiungens, Tunc acceptabis sacrificia iustitiæ, oblationem & holocausta, tunc imponent super altare tuum vitulos. Hoc sit ergo omnis boni operis principium, vt proficiscatur ex corde fide purificato, sine quo omne opus, quantumuis in speciem sanctissimum abominatio est coram Deo. Hæc copiosius dixi, propter quosdam ex patribus, qui non satis rectè intellectis Dauidis & Esaiæ verbis Porphyrio consentiunt, qui impijsimè traduxit sacrificia Iudæorum, quæ erant

Conciliatio locorũ.

An placuerint per se.

in vſu ſtāte adhuc repub. Moſis. Verùm, vt patres excuſarēt aliquo modo iſta ſacrificia Iudaica, dixerunt, Deum nequaquam ea præcepiſſe, ſed permiſiſſe tantum, vt eſſent ſolummodo impedimenta cultus idololatrici, in quem populus Iſraëliticus procliuis erat.

II. Cauſę ſacrificiorum Iudaicorum.

Iam cauſas ſacrificiorum Iudaicorum ordine videamus, quemadmodum à nobis ſecundo loco propoſitum eſt. Prima igitur cauſa occurrit, imperans, vt Deus ipſe, qui cùm ſit ſapiētiſsimus, non ſine ſapientiſsimo conſilio iſtum ſacrificandi ritum imperauit & ordinauit. Cui cùm puluis & cinis ſe opponit, & obijcit multas abſurditates, nos ſimus contēti ſapientiſsimo conſilio Dei, quod opponamus non ſolum ἀθέῳ Porphyrio, verùm etiam omnibus diabolis & hominibus, qui audent ſtultæ ſuę rationis deliria opponere ſapientię Dei. Sciamus verum eſſe dictū Pauli qui ait, φρόνημα carnis inimicitia eſt aduerſus Deum. Ex hac cauſa imperāte ſciebant, qui inter Iudæos pij fuerunt, & ſacrificia ſua placere Deo, cùm ex fide fierent in gloriam Dei, cum vera meditatione ſpiritualis ſignificationis, & ſe obligatos eſſe ad obediētiam vſque dum veniret Chriſtus, quem illorū adumbrabant ſacrificia, & qui ſuo ſacrificio vnico & perfecto imponeret finem omnibus typicis ſacrificijs.

1. Imperans.

Verùm cùm Iudæi hodie obijciunt nobis ſacrificia ſua non debere aboleri, cùm Deus ſit immutabilis.

Obiectio.

Reſpondeo, manente decreti cauſa & cōditione, manet Deus ſemper conſtans & immutabilis.

Reſpōſio.

Cauſa materialis ſacrificiorum Iudaicorum, fuit vel fructus terræ, vel animalia munda, quæ certis notis ab immūdis diſtinguuntur in Leuitico. Cautum etiam erat, ne vel fermentum, vel mel adhiberent ſacrificaturi, ſed vt omne ſacrificium ſale condirent. Voluit enim legiſlator Deus, vt & ipſum autorem omnium, cùm eorum quę ex terris proueniunt, tum animalium quę gignuntur agnoſcerent, & ab eo benedictionem peterent, & ad ipſius gloriam vſum omnium referrēt.

2. Formalis.

Formalis cauſa fuit ipſe ſacrificandi modus, qui quoniam varius erat, lōgum foret illum hîc proſequi. Quare lectorem ad Leuiticum remitto.

3. Finalis quadruplex.

Fines inſtitutorum ſacrificiorum fuēre quatuor, quorum primus fuit, vt populus in idololatriam pronus, ab ea reuocaretur hiſce exercitijs. Secūdus, vt populus Dei in vnius Dei cultu retineretur, & quotidianam haberet exercēdæ pietatis occaſionem. Tertius, vt populus haberet typū futuri ſacrificij Chriſti. Quartus, vt ex cogitatione futuri ſacrificij Chriſti, admonerētur Iudæi de grauitate ſuorum peccatorum: quæ cùm non poterant expiari ſanguine hircorum & taurorum, ſcirent opus eſſe ad veram expiationē peccati, ſanguine immaculati Agni, id eſt, ſeminis promiſsi, ſeu Meſsiæ: qui ſolus opera diaboli, peccatum & mortem abolere, & Patrem offenſum placare nouit. Deinde, vt in hac cogitatione confugerēt ad miſericordiam Dei, propoſitam in ſemine prędicto, ac fide recūberent in idem ſemen, glorificantes Deum, mente, corde, voluntate, ac tota vita: qui ſua immenſa bonitate & ſapientiſsimo conſilio, voluit iſto modo humanum genus redimere. Sic affecti olim ſacrificarunt patres, Abel, Noë, Abrahā, Iſaac, Iacob, Moſes, Dauid, Salomō, Elias, & alij multi qui Deum verè timuerūt. Hi enim ſciuerūt Deum iſto externo opere per ſe non placari, ſed fidem & animum reſpicere offerentium. Verùm alij vt hypocritæ & flagitioſi in iſto populo, putarunt Deum ſpectare externum opus, atque iſto placari tanquam expiatorio peccati, quare Dominus illorum ſacrificia & abominabilia, & à ſe nunquam requiſita teſtatur.

III. Genera veterum ſacrificiorū.

Tertio loco genera veterum ſacrificiorū ſequuntur, quorum hæc prima & ſumma diuiſio eſt. Quòd aliud dicebatur expiationis, *olah* dictum, & holocauſtum. Fiebat hoc pro peccato quadā expiationis ſpecie. Non enim reuera expiabat peccatum, ſed solummodo adumbrauit expiationem futuram per vnicum ſacrificium Chriſti. Hoc totum eleuatū in altare conſumebatur igni: quo facto, adumbrabatur quod Chriſtus ſacerdos & hoſtia deberet in aram crucis eleuari, & charitatis igni cremari pro peccatis noſtris. Aliud fuit teſtificationis, *hodah* dictū: fiebat enim hoc vel cauſa ſupplicationis, vel gratiarum actionis, vel alioqui exercendæ pietatis gratia, quod quidem ex principali fine εὐχαριστικὸν, vt illud prius ἱλαστικὸν, id eſt, propitiatorium, propter ſignificationem dicebatur. Significabat enim, vt Paulus interpretatur, expiationem futurā per Chriſti ſanguinē. Ita enim ait, Rom. 3.24. Quem propoſuit Deus propitiatorium per fidem in ſanguine eius. Quæcunque aliæ recenſentur ſpecies, his generibus ſubijciuntur.

IIII. Symbolica veterum ſacrificiorū ſignificatio.

De ſymbolica ſignificatione ſacrificiorum veterū, epiſtola ad Hebræos in genere docet, quod omnia adumbrarent ſacrificium vnicum Ieſu Chriſti, quo peracto, reliqua omnia vt typica ceſſare debuerunt. In ſpecie autem huc quædam aſſcribemus, pręſertim ea quæ nos quaſi manu ducere poſſunt, ac ſpiritualē inſtructionem vitę morúmq;.

Sacerdotū conſecratio.

Primùm igitur occurrit ſacerdotum conſecratio, quorum munus erat victimas offerre, his quatuor erant facienda. 1. Aqua ſe abluere debebant: qua re ſignificatum eſt, quòd ipſi natura immundi eſſent, mundandi ſpirituali aqua, quam Chriſtus ſummus ſacerdos ſolus aſpergit: cuius efficax ſymbolum eſt Baptiſmus. 2. Debebāt veſtes induere, non ſuas, ſed ſacerdotales, id quod adumbrabat innocentiam Chriſti, qua mundati, ipſius ſanguine veſtiti, iuſti & formoſi coram Deo apparent. 3. Vngebātur, qua vnctione ſignificabatur ſpiritualis vnctio, qua credentes, in Prophetas, Reges, & ſpirituales ſacerdotes vnguntur, quáque docentur efficaciter de virtute beneficiorum Chriſti. 4. Implebant manus, hoc eſt, ſacrificabant. Siquidem tum demum placet obedientia, quando à purgatis fide, veſtitis iuſtitia Chriſti, vnctis ſpiritu Dei præſtatur.

Oblatio.

Cùm autem Deo offerebantur holocauſta, admonebantur etiā vt ſeipſos Deo ſpiritualiter offerrēt. quò reſpexit Paulus ad Rom. 12. 1. Cùm offerebātur partes animaliū, videlicet, renes, hepar, adipes: quæ partes maximè ſeruiunt concupiſcentijs, admonebātur de mactandis concupiſcentijs prauis, vt ſe totos Deo in obſequium addicerent.

Diuiſio ſeu ſectio animaliū.

Diuiſio quoque animalium, vt rectè ſecarent verbum Dei, illúdque applicarent pro hominis conditione, eos admonebat: id quod Paulus indicare videtur, cùm iubet ὀρθοτομεῖν verbum Dei. De altaris duplicis ſignificatione ſuprà diximus.

Fermentū & mel cur à ſacrificijs remouebantur.

Neque prætereundum eſt cautum fuiſſe, ne fermentum vel mel adhiberent in ſuis ſacrificijs, ſed omnem victimam ſale aſpergerent. Vt enim fermentum monet excludēdam eſſe malitiam iuxta Apoſtoli doctrinam, & mel hypocriſin deponēdam: ita ſal ſignificat omne opus cōdiri debere ſpirituali prudētia fide, & inuocatione, alioqui minimè fore acceptum. Plura notauimus de hiſce rebus in Epiſt. ad Hebr.

DE SACRIFICIIS GENTIVM.

De origine idololatriæ gentium.

PRiuſquam ad ſacrificia gentium veniamus, quędam dicemus de Dijs gentium, eorúmque varijs feſtis, vt nos inde cogitemus, quàm horrenda pœna ſit cæcitas deficientium à Deo, & quàm magnum & ineffabile beneficium ſit habere verbum Dei, quod nobis verum Deum monſtrat, & præſcribit verum Dei cultum: quo ducamur per regnum gratiæ Chriſti in hac vita, donec ad vitam, hoc eſt, glorioſam immorta-

mortalitatem peruenerimus, vbi erimus conformes Christo Domino in omni æternitate. Quæ conformitas reparatio est imaginis Dei in nobis,& finis vltimus nostræ creationis, & reparationis per Filium Dei mediatorem nostrum vnicum.Genes.31.30.Meminit scriptura Deorum gentium, vbi Laban genero suo dicit,Quare furatus es Deos meos? Vnde facilè est conijcere, quòd obscurato promissionis verbo apud posteros Noë, mox successerit deorũ fictitiorum inuentio & cultus. Nam cùm nulla gens,vt Cicero ait,neque tam immansueta, neque tam fera sit, quæ nõ etiamsi ignoret qualem habere Deũ deceat, amisso vero sibi Deo & eius verbo, fictitios deos fabricauerunt:quam rem Paulus pœnam neglecti veri Dei pronunciat ad Rom.1.21.cùm ait,Quia cùm cognouerunt Deum, non sicut Deum glorificauerunt: sed euanuerũt in cogitationibus suis, id est, in ratiocinationibus,& obscuratum est cor insipiens eorum, putantes enim se esse sapiẽtes,stulti facti sunt,& mutauerunt gloriam immortalis Dei,in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucriũ & quadrupedum,& serpentum,propter quod tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum,in immunditiem,vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis,qui cõmutauerunt veritatem Dei in mẽdacium, & coluerunt,veneratíque sunt creaturã potius quàm creatorem, qui est laudandus in secula. Est proinde idololatria & inuẽtio fictitiorũ numinũ deserti veri Dei iustissima pœna Atque hoc est,quod idem Apostolus ait scribens Thessalonicensib.2.2.11.Ideò mittet illis Deus efficaciam erroris vt credant mendacio,& iudicentur omnes qui non crediderunt veritati,sed consenserunt iniquitati.

De diis gentium.

Hactenus de occasione & causa idololatrię gentiũ, nunc de Dijs earum varijs nonnulla ascribemus.Posteri Noë homines crassi & rudes, nõ Deum creatorem rerum & gubernatorem venerati sunt, sed quæ intuitu pulchra atq; admirabilia,aut vtilia deprehenderũt iudicio illo suo hebetissimo ac tardissimo, pro dijs habuerunt.Is error à parentibus manauit in posteros,& auctus indies magnas de vetustate vires accepit.Cui ætates insecutæ nefas existimauerunt repugnare.Nam posteri maioribus suis tanquàm filij parentibus eam se reuerentiam censent debere:perinde atque multi hodie à Papistica religione propter reuerentiam erga maiores suos deficere nolunt. Ergo alij propter speciẽ & magnitudinem cœlos,sydera, solẽ, Lunam & elementa adorarunt tanquam Deos. Alij animalia bruta à quibus aliquid cõmoditatis acceperunt in Deorum numerum retulerũt. Sicut Ægyptij boues,feles,& ibes. Alij homines honoribus diuinis, vel ob beneficium,vel ob metum atque assentationẽ affecerunt. Alij impurissimos dæmones Dei loco habuerunt. Alij pallorem,alij pauorem,febrim, & alia huiusmodi pro diis habuere. Hæc omnia magna & miserrima humani generis calamitate in Deorũ numerum atque existimationẽ venerunt. Verùm vt de hominibus tantum in senatum Deorum assumptis dicamus,hoc extremæ insaniæ fuit, quòd non tã dignitate virtutũ quàm nobilitate criminum selectos sibi in Deos elegerũt, vt voluptuarios, lasciuissimos pellicones,adulteros,incestis matrum,sororum,filiarum amplexibus impudentissimè pollutos. Patrem Deorum nunc tauro,nunc aquilæ,nunc cygno, nunc vellere aureo dissimulatum,eóque pacto admissis fœminis commisceri fingunt. Mercurium sermonis præsidem in hircum,quò optata potiretur Venere, aiũt mutatum. Quid referam Pythei Apollinis ardores, Daphnísque virginis temperantiam? Quid eundem Apollinem Lauri truncum præcupidis brachiis amplectentem? Quid à Plutone raptam Proserpinam? Quid errores Cereris matris?

De eorũ diebus festis.

His diis infestus humano generi Diabolus festos dies,solennes cæremonias,populariáque conuiuia celebrari instituit, suis quæque nominibus titulísque insignita. Ioui Panthea,Herea Iunoni, Mineruæ Panathenea,Baccho patri Dionysia,Cereri Eleusynia & Tesmophoria, Apollini Delia & Pythia, Hermea Mercurio, Posidonia Neptuno, Herculi Heraclea, Æsclepia & Panasia Æsculapio. In his Deorum conuiuiis omnia flagitiorum genera perpetrabantur, & immodico vino se adeò ingurgitabãt,vt sequente die grauissima crapula laborarent,&qui aliâs ebrietatem damnarunt in festis Deorum eandem tanquam opus sanctum defenderunt. Atque inde Græcis nomen ebrietatis manauit,μέθη enim dicitur quasi μετὰ τὸ θύειν id est, post sacrificia, ac propter dolorem ex crapula proximus dies à festo dicebatur ἐπίβδη. Vnde nomen translatum est ad tempus vindictæ, ob scelera prius commissa. Alia quæ in istis conuiuijs fiebant propter turpitudinem, pudet referre: quare ad sacrificia ipsa veniamus.

De hora sacrificiis.

Quidam dijs suis thus adolebant,nonnulli vinũ & herbas:postea successu tẽporis immolarunt nunc integros ouium greges,nunc centenos boues,vnde nomen ἑκατόμβη apud Homerum. Fuerunt qui etiã integra armenta boum dijs suis sacrificauerunt. Tandẽ ad humanas hostias,impulsu homicidę diaboli,qui oraculis suis humanas mentes seduxit,vẽtum est. Vt autem eò magis detestemur diabolicas illas fraudes, & caueamus insidias studiosius, quædam exẽpla de humanis hostijs adijciam. Qua sanè insania non vnus aliquis homo,non vna natio,sed pleræq; nationes orbis terrarum impulsę sunt,vt Deum humanis hostijs placari arbitrarentur.

Hostiæ humanæ.

Diogenes, vt ait Theophilus, persuasit liberis,vt suos parentes in sacrificijs mactarent, & carnes eorum in ventres demitterent. Apud Græcos in anniuersaria celebritate Bacchi viuos homines sacrificare mos erat. Lacedæmonij Marti humanas obtulere victimas:ijdem sicut & alij tempore famis vel belli ad humanas victimas, tanquã ad extrema refugia confugerunt. Vnde cùm Eumolpus rex Thracum,cum magno venisset exercitu in Græciã, rex Græcorũ,timens sibi & suis, nuncios misit audituros oraculum Apollinis,id est,impuri dæmonis,& petituros rationem qua placari posset numen offensum. Quibus oraculũ respondit, litatione filiæ regiæ iram diuinã placari, modò eam parentes mactarent, priusquam cum hoste congrederẽtur. Hoc responso delato ad Erechtheũ regem,atq; eius coniugem Praxitheam,non cunctantur, sed mox filiã crudeliter mactatam dæmoni offerũt: quo facto congrediuntur cũ hoste,ac illum ex patria pellũt. Aristodemus similiter filiam suam vnicã pro patrię salute mactauit. Aristomenes Miseni⁹ Ioui vno sacrificio mactasse 300. homines proditur. Herodij & Cretẽses hominem epulis grauatũ,ac pueros impuberes, festis diebus Saturno mactarunt. Phœnices & Carthaginẽses infantes patriciorum ornatu regio decoratos Saturno immolauerũt,qui cùm victi ab Agatocle,propter hanc crudelem oblationem intermissam, vt placarent numen,vna vice 200. nobilium filios dæmonio mactarunt. Romani Saturnũ & Latialem Iouem humana hostia se placare arbitrabantur, eorúmq; simulachra humano sanguine aspergebant. In pantheo statis diebus mactabatur humana hostia. Britannis longo tempore mos inoleuerat, vt in supplicationibus captiuorum sanguine dijs litarent. Galli bello affecti ad humanas victimas confugerunt. Germani etiam ritu barbarico Mercurio humano cruore litare reli-

giosſimum putarũt. Cimbri quoq; noxios homines ſeruatos, ſudibus affixos, dijs pro hoſtijs dabant. Ammonitæ vicini Iudæorum filios & filias immolauerunt idolo Moloch: quod quidam ex Hebræis dicunt fuiſſe imaginem concauam ex ære factam, in quam pueri includebantur, vt ſubiecto igne in honorem Dei concremarentur. Apud alios vicinos populos, alio ritu iſtud ſacrificium peragebatur. Nam extructis duobus rogis ac incenſis, filios ſuos & filias impulerunt in flammam ignis: atque tranſire & retrãſire in flamma tam diu cõpulerunt, donec ſpiritum exhalarent. Hunc barbaricum ritum imitati ſunt Achas & Manaſſe reges Iudæorum, idque exẽplo Meſa regis Moabitarũ, nihil morantes interdictum manifeſtum quod eſt Leuit. 18. & 20. quam immanitatem damnat vox Dei Ieremiæ 7. 30. vbi ſic ſcribitur: Ædificauerũt excelſa Tophet, quæ eſt in valle filiorum Hinnon, ad conflagrandum filios ſuos & filias ſuas in igni: quod non mandaui, & non aſcendit ſuper cor meum. Exiſtimabant enim impij hypocritæ, quòd ſi Deo placerent vituli in holocauſtum, multò magis placeret ei in holocauſtum oblatio liberorũ ſuorum. Et, ſi Deus delectatus eſt obediẽtia Abrahæ qui obtulit filiũ ſuũ Iſaac, quomodo non delectaretur etiã noſtrorũ liberorũ oblatione? atq; ita cæca ſua intelligẽtia, auſi ſunt corrigere manifeſtũ mandatum Dei, quod vetat diſertis verbis immolare idolo Moloch de ſemine ſuo.

Iudæorũ ſacrificia horrenda, à gẽtibus mutuata.

Doctrina

Sed quid hinc diſcendum? Duo hinc diſcamus. Vnum, quãta ſit tyrannis diaboli in humanum genus, quantæq; ſint humanarũ mentium tenebræ, cùm luce verbi Dei deſtituũtur: tunc enim ab vna idololatria in aliam, ab vno flagitio in aliud feruntur homines, donec omni iniuſtitia & impietate excæcati & dementati, delectentur in ſuis ſordibus, id quod ſanè eſt horribilis pœna defectionis à Deo & ab eius verbo. Alterum, vt nos qui per verbum Dei ab illa tyrãnide diaboli liberati ſumus, & à denſiſsimis ignorantiæ tenebris emerſimus, perpetuò Deum pro tanto beneficio celebremus: rogemúſque ipſum ne nos in priſtinas tenebras vel ſimiles labi ſinat. Nam iuxta Pauli doctrinam, ijs qui nolunt credere veritati, dat Deus efficaciam illuſionis, vt credant mendacio, & tradantur in reprobam mentem.

DE SACRIFICIIS *Papiſtarum.*

Origo ſacerdotij papiſtici.

PApatus ſeu regnum Antichriſti ſuos habet ſacerdotes qui ſacrificijs peragendis inaugurantur: non quidẽ iuxta inſtitutionem Chriſti, & exempla Apoſtolorum, ſed partim κακοζηλία veteris populi, partim ethnico ritu. Nam ab vtriſque, hoc eſt, à populo Iudaico & prophanis gẽtibus, mutuati ſunt quę ſuæ fabulæ maximè ſeruire arbitrabãtur. Dicam itaque 1. de inauguratione ſacerdotum pontificiorum. 2. De ſacrificio Papiſtico ſiue miſſa. 3. De alijs quibuſdam quę adiaphora & media exiſtimari poſſunt.

I. De inauguratione ſacrificulorum papiſticorũ.

Sacerdos Papiſtis eſt perſona, vnctura & raſura diſtincta ab alijs, ordinata ad immolandum Chriſtum, & ad offerendum preces & vota in miſſa pro viuis & mortuis, & alijs quibuſuis neceſsitatibus. Quod autem hæc ſit ratio ſacerdotis pontificij, teſtatur totus papatus: Canon miſſæ, & verborum forma qua ſolẽt mitrati Epiſcopi ſuos inaugurare ſacrificos. Damus, inquiunt, tibi poteſtatẽ offerendi placabiles hoſtias, id eſt, expiatorias. Hinc eſt quod iſti iactent, ſe inter Deum & homines eſſe intermediatores: Quibus data eſt poteſtas ſacrificandi pro viuis & mortuis. Hic ſi, iuxta prouerbium, ſcapham ſcapham, & ligonem ligonem eſſe volumus, profectò ſacerdos papiſticus quantum in ipſo eſt, ſpoliat Chriſtum honore, quem Pater cœleſtis ſolenni iureiurando ſanciuit Pſal. 110. 4. Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu es ſacerdos in æternum ſecũdum ordinem Melchiſedech. Et Epiſtola ad Hebræos, vnum Ieſum Chriſtum agnoſcit ſacerdotem, qui ſuo vno ſacrificio in æternũ conſummauit ſacrificãdos, & propter perfectionem negat illum opus habere ſucceſſoribus, vt typici ſacerdotes, veteris populi habuerunt. Proinde non ſolum deſtitutum eſt ſacerdotium Papiſticum verbo Dei & teſtimonio purioris Eccleſiæ, verùm etiam ex diametro pugnat cum ſacerdotio Chriſti. Gregorius papa dicit, *Væ nobis ſi ingredimur abſque ſonitu, hoc eſt, ſi iactamus nos eſſe paſtores, & interea ſumus canes muti. Nihil enim minus tollerabile eſt, quàm cenſeri Paſtorem in Eccleſia, qui non loquitur, & cuius vox clarè non reſonat in ædificationem populi.* His verbis Gregorius accommodat figuram veteris teſtamenti ad nouum teſtamentum. Vt enim in veſtitu ſacerdotali fuerunt tintinabula, & diſertè exprimitur apud Moſen, ne ſacerdos prodeat abſque ſonitu: ita vult Gregorius ſacerdotes ſuos non mutos eſſe, ſed docere. Hactenus quidem rectè Gregorius, ſed à vero ſonitu aberrauit. Vt enim tintinabula legalis ſacerdotis Deum autorem habuere: ita non ſufficiet ſacerdotibus Gregorij habere os apertum & expoſitum ad omnes docendos, niſi autoritate Dei ſonitus nitatur: hoc eſt, niſi pura doctrina adferatur, ſiue, vt Malachias de lege loquitur, fuerit lex veritatis in ore eius. Atque hoc eſt quod Dominus dicit Ezechiel. 3. 17. Accipies de ore meo verbum, & annunciabis illis ex me, neque patitur Dominus, vt partem de ſuo verbo, & partem de ſomnijs humanis adferant doctores, quaſi commiſcentes triticum & paleam: ſed vult ſuum ſolius verbum ſine mixtura paleæ audiri. Ita enim ait Iere. 23. 28. Quid paleæ ad triticum? Propheta qui ſomnium habet, annunciet ſomnium: & qui habet ſermonem meum, loquatur ſermonem meum verè. Hic limitat Deus & definit ius ſacerdotum. Ac ſi diceret: Prophetas & ſacerdotes non conſtitui, vt promiſcuè hoc vel illud adferant, & pro cultu obtrudãt Eccleſiæ: ſed vt purum Dei verbum, & cultum quem verbũ præſcribit, tueantur. Vt enim purum Dei verbũ tritico comparat: ita paleæ, quicquid homines proprio ingenio excogitãt. Si hæc lex Dei & hæc limitatio iuris ſacerdotalis obligat omnes, ſicut verè obligat, mõſtret nobis Papa vllum verbũ in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis de ſacerdotũ ſuorũ vnctione, raſura, poteſtate immolandi Chriſtũ pro viuis & mortuis, & de applicandis meritis ſanctorum. Si hoc non poteſt Papa facere perſpicua doctrina ſine ſophiſtica, profectò non tenemur ipſius legibus, nec ipſius ſacrificos tanquam mediatores inter Deũ & homines recipiemus.

Obiectio promiſsis priuatis.

Sed habent commune refugium: Dicunt enim, priuatas miſſas bona intentione gubernatorum Eccleſiæ inſtitutas eſſe, & iam longo vſu comprobatas, atque adeò miraculis confirmatas.

Reſpõſio.

Quaſi verò bonæ intentioni vllus ſit locus, vbi non prælucet lucerna verbi Dei. Imò quadruplici reatu ſe inuoluunt, qui ex intentione ſua, quam dicunt bonam, ſine verbo inſtituunt cultus.

Bonę, quā vocãt, intentionis examen.

Primùm enim fiunt rei defectionis à Deo. Nam ab hoc mandato Dei deficiunt, In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum veſtrorum. Ezech. 20. 18. Item, Fruſtrà me colunt mandatis hominum. Eſaiæ 29. 13. Deinde in temeritatis vitium incurrunt. Quid enim eſt magis temerarium, quàm cõtra mãdatum Dei audere cultus inſtituere? Tertiò, ſuperbia peccãt, qua De⁹ grauiſsimè offenditur, ac ſi ipſe nõ ſatis ſciret, quibus cultibus coli velit. Poſtremò exemplo nocent. Nam inde quotidie

quotidie aliæ atque aliæ superstitiones oriūtur. Nam homines exemplo fiunt audaciores ad cumulandos cultus ethnico more. De antiquitate dico, quòd mala consuetudo, etsi antiquissima, non sit erroris vetustas. Miracula quæ fiebant in missis, non dubium est fuisse præstigias diaboli, volentis ista ratione confirmare idololatricum cultum in perniciem hominum. Nos proinde verbo & mandato Dei, quod nobis agendo regula esse debet, obtemperantes, Papam ipsum cum suis nugis & diabolicis inuentis, tanquam anathema fugiamus: præsertim cum sacerdote nostro vnico Christo, cum suo æterno sacerdotio spreto, nouum quoddam sacerdotium in contumeliam Christi quæstus gratia fingat.

De miraculis missaticis.

Verùm quò res fiat dilucidior, videamus qualenam sit sacrificium papistarum, vt inde etiam exactius de sacerdotibus fiat iudicium. Priusquam autē definiamus sacrificium papisticum, hoc est missam, oportet diligenter discernere, inter ipsam missam, & fucum externum quo pingitur. Vt enim meretrix corpus venale habens ad omnē lasciuiam & immunditiem, fuco se pingit, annulis & gēmis se ornat, vestésque preciosas induit, vt hisce veluti illecebris amatores sibi quærat, eorúmque facultates exhauriat: sic meretrix illa Babylonica, quam missam vocant, tanquam auro & gemmis ornata prodit, dum nonnullas sacras ex verbo Dei adhibet lectiones, & cantiones, quibus facilè decipit rudiores & incautos, qui putāt externo ornatu decepti, castissimam virginem esse, quæ est impurissima meretrix, quæ suis amatoribus plus nocet, quàm vlla turpissima meretrix. Nam vt impudēs meretrix veneream lucem corpori amatoris sui sæpe affricat: ita Babylonicum istud seu Romanum scortum, animæ hominis amatoris luem infert pestilentissimam, cui manus medica mederi nequit, nisi abiurato lenone huius meretricij quæstus Papa, & agnita meretricis huius turpitudine maturè adhibeatur medicus Christus, qui solus vulneribus conscientiæ mederi nouit. Proinde non hærendum est in externo ornatu missæ, sed animo cogitandum est altius, qualis reuera sit in se ornatu detracto, quo cùm spoliata fuerit, nihil ea deprehendetur turpius, nihil abominabilius, nihil denique nocentius generi humano. Hac admonitione præmoniti, definiamus missām Papisticā qualis in se est, amoto omni fuco.

II. Sacrificii papistici seu missatici consideratio.

Simile.

Missa Papistis est & sacrificium & sacramentum: sacrificium quidem cùm offertur à sacerdote, fungenti vice mediatoris inter Deum & populum in salutē populi: hoc est, in expiationem peccatorū pro viuis & mortuis, & ad alias quasuis res impetrādas. Sacramentum verò dum epulū, ex pane, vino, & aqua confectum, à solo sacrifico deuoratur. Non enim hoc loco ago de missa, in qua particulæ aliquot panis populo distribuuntur sine participatione incantati calicis. Hæc definitio missæ, collecta est partim ex canone missę, quo illis nihil est sacratius, partim ex scholasticorum commentarijs, quos illi doctrinæ Propheticę & Apostolicæ præferunt. Dicunt autem missam dici quasi transmissam, eò quòd populus per sacerdotem qui mediatoris vice fungitur inter Deum & homines, preces & vota, & oblationes transmittat. Quàm horrenda ignominia hîc Filius Dei cum suo sacerdotio afficiatur, nemo satis æstimare potest.

Missæ papisticæ definitio.

Nominis ratio.

Verùm quia sine indicatione, iuniores non intelligunt quantum sit impietatis in missa ista papistica, primùm de canone missæ pauca dicam. Deinde colligam rationes ex quibus apparebit missæ istius prophanitas, & abominatio. Primū igitur quæro à pontificijs à quonam habeant istum ritum mussitādi canonis, in quo mysterium missæ papisticę positū est. Si dicunt ab Apostolis, manifesti mendacij arguunt suū Gregoriū, quem magnū nominant. Is enim canonē consarcinatū esse affirmat à scholastico nescio quo. Si dicunt à Christo, proferāt Euangelistarū testimonia qui actorū & dictorū Christi locupletissimi sunt testes. Quæro præterea num canō iste sit pars doctrinæ Ecclesiæ nec ne? Si pars doctrinæ est, cur nefas esse iudicāt clara voce ipsum pronūciare, quò audiatur ab ecclesia? Si non est pars doctrinæ cœlestis, cur magis sæuiūt papistæ in eos qui canonē reijciūt, quā in pelliones, incæstos, adulteros, homicidas, ꝓditores? Sed manifesta ratio est, quia suas traditiones vel minimas anteponūt mandatis Dei. Si ergo canon iste, nec est ab apostolis, nec ab ipso Christo, nec est pars doctrinæ Ecclesiæ, profecto impij sunt qui illū Ecclesiæ Dei obtrudunt, quasi in eo cardo cultus diuini verteretur. Ego autē dubitare non possum canonem istū à Diabolo inuectū esse in Ecclesiā qui omnis idololatriæ & superstitionis autor est. Nā murmur cū gesticulationibus suis ineptissimis multò proprius incantationi & nefandis gentiū sacris quā Christi instituto cōuenit. Dicā ergo clarè quid de canone sentiā, & primū dico, quod nec sit necessarius, quia nullo verbo Dei est præceptus: nec vtilis, quia nō facit ad ædificationē: nec adiaphorus, quia manifestè pugnat cū instituto Christi. Sed est sacrilegus. Spoliat enim Christū honore mediatoris, siquidē is solus est & expiator peccati per suum vnicum sacrificium, & mediator vnicus inter Deum & homines: quem honorem transfert canon in hominem sacrificū. Est cauponarius, quia quæstus gratia est inuetus, & propter candē causam à papistis hodie defenditur. Est animarū proditor, quia occidit eos qui in eū collocāt fiduciam: est cœnæ Dominicæ prophanatio & abolitio, nam nihil omnino retinet de institutione Christi. Est quoq; magicus, quia per murmurationē quinq; verborū, Hoc est enim corpus meū, & sufflatione anthelitus sacrifici in panē, elementorum fieri transsubstantiationē fingit. Præterea est idololatricus. Nā istis quinq; verbis prolatis, sacrificus panem adorat, & mox populo circumstāti adorādum exhibet. Atq; ita in loco Dei, frustulum panis euehunt multò maiori impietate, quàm Nabuchodonosor, qui statuam erectam adorari præcepit.

Autoris iudicium de canone missæ.

Hæc breuiter de canone à nobis sint dicta, nunc ordine recitabimus rationes quibus ostēdetur, quanta sit in missa prophanatio & impietas.

Abominatio missæ.

Prima, horrenda impietas est & sacrilega audacia, constituere cultum in Ecclesia sine mādato Dei. Est enim talis audacia, defectio à Deo, cuius solius verbū lumen vitæ est, iuxta illud Dauidis, Psal. 119. Lucerna pedibus meis, verbum tuum, & lumen semitis meis. Ex patris sui dicto Salomon, hoc prouerbium extruxit. Mandatum Lucerna est, & lex lux. Proinde vbi non est mandatum Dei, à recta via aberratur. Vbi non lex Dei, meræ sunt tenebræ. Huc & primum præceptum pertinet. Non habebis Deos alienos coram me. Proinde Dei solius est, à quo pendere omnem creaturam oportet, cultus sui modum præscribere. Dauid igitur hoc præcepto edoctus rectè precatur cum ait. Dirige me in veritate tua & doce me, quia tu es Deus meus, & salutor meus. Item frustra me colunt mandatis hominū. Sunt igitur omnia humana inuenta onera non necessaria, vt quæ autoritati diuinæ detrahāt. Itē, Quicquid non fit ex fide peccatum est: fides enim verbi fides est. Vbi ergo verbum non est, animus hominis frustrà statuit Deo placere. Item non facietis singuli quod sibi rectum videtur. Et Ezech. 20. 18. In præceptis meis ambulate & nō in præceptis patrū vestro-

1. Est cultus institutus sine mandato Dei.

rũ, hiſce dictis & multis alijs cõfirmatur, quod propoſuimus. Iſta autẽ miſſa in qua fingitur oblatio fieri pro viuis & mortuis, non ſolum non habet mandatum Dei, quod neceſſariò requiritur in cultus diuini ratione, ſed ex diametro cum Chriſti inſtitutione pugnat, qui iubet, vt viui accipiant, comedant, & bibant, idque faciãt in commemorationem. Hæc ratio omnib. pijs ſufficere deberet, præſertim ijs qui ſciũt Prophetas ſeriò dãnare cæcitatem hominum inſtituentium cultus in Eccleſia ſine mandato Dei. Hoc fundamentum fecit diuortium inter Lutherũ & Papam. Hoc fundamentum liberat omnium piorũ conſciẽtias, qui à lenone Romano deficiũt, & confugiũt ad caſtiſsimum ſpõſum Filium Dei Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Hoc fundamentum fulcit & conſolatur ſanctos, dum exilia, crucem, probra, ſpoliationem fortunarum propter confeſsionẽ verę doctrinæ coguntur ſuſtinere, quibus nimis impudenter objicitur longa cõſuetudo, & maiorũ autoritas. Veritati enim (vt inquit Tertullianus) nemo pręſcribere poteſt, non ſpatia temporum, non patrocinia perſonarum, non priuilegium regionum. Quia Dominus noſter Chriſtus, qui manet in æternum, veritatem ſe, non conſuetudinem, cognominauit.

2. Sacrificus gloriã Soli Chriſto propriã vſurpat.

Secunda, execranda impietas eſt, & abominanda contumelia in Filium Dei, trãsferre in hominem ſacrificum eam gloriam, quam cœleſtis Pater vult eſſe vnius Ieſu Chriſti. Hoc autem fiit in miſſa iſta papiſtica. Gloriam enim offerendi hoſtiam expiatoriam pro peccatis hominum viuorum & mortuorum impurus ſacrificus in ſe transfert, quando ſe offerre pro viuis & mortuis gloriatur. Nam in hoc inaugurantur põtificij ſacrifici, quemadmodum ſuprà à nobis demonſtratum eſt. Iam autem cùm Pater cœleſtis vult vt homines æternam ſui ſanctificationẽ reponant in vnica Chriſti oblatione. (Ita enim ait ſpiritus Dei in epiſt. ad Hebræos, cap. 10. 12. &c. Hic autem, ſcilicet Chriſtus ſacerdos, vnam pro peccatis offerens hoſtiã, in ſempiternum ſedet ad dexterã Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius. Vna enim oblatione conſummauit in æternum ſanctificandos. Item, Chriſtus aſsiſtens pontifex, per proprium ſanguinem intrauit ſemel in ſanctuarium, æternam redemptionem inueniens. Item, Quãtò magis ſanguis Chriſti, qui per ſpiritum æternum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientiam veſtram ab operibus mortuis, ad ſeruiendum Deo viuenti? Quis nõ videt execrãdam impietatem eſſe, & abominandam contumeliam fieri Filio Dei, à ſacrifico, qui hanc Chriſti gloriam vel ex parte minima in ſe transfert.

3. Sacrificus ſpoliat Chriſtum mediatoris officio

Tertia, Spiritus ſanctus in Paulo dicit, 1. Tim. 2. 5. Vnus eſt mediator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus, qui dedit ſeipſum pretium redemptionis pro omnibus. In hoc Pauli dicto duo ſunt. Primùm, aſſertio qua Chriſtus mediator inter Deum & homines omnes ſtatuitur. Secundum, aſſertionis ratio: quia videlicet hic vnus Chriſtus & ſolus dedit ſe pretium redemptionis pro omnibus. Vult itaque Paulus has ſacerdotij Chriſti partes, videlicet ſacrificium, quod hîc vocat ἀντίλυτρον, & interceſsionem ita coniungi, vt à ſe inuicem diuelli non poſſint. Vt ergo ſolus Ieſus eſt ſacerdos, qui ſuo vnico ſacrificio expiat peccatum: ita ſolus etiam eſt mediator, per quem vnicum nobis ad patrem patet acceſſus. Nam interceſsio pendet ex merito ſacrificij, quare non poteſt interceſsio in alium trãsferri quam in eum, cuius eſt ſacrificium expiatoriũ facere. Cùm igitur hic interceſsionis honor tribuitur homini ſacrifico, ſumma iniuria fit Filio Dei. Hoc autem faciunt Papiſtæ in ſuo ficto ſacrificio. Nam non ſolum in ſe expiationis honorem transferunt, verumetiam interceſsionis officiũ, quod ſimiliter ſolius eſt Chriſti ſacrilegè ſibi vſurpant. Hæc enim eſt illorum oratio in miſſa: *Offerimus præclarè maieſtati tuæ de tuis donis & datis, hoſtiam puram, hoſtiam ſanctam, hoſtiam immaculatam, panem ſanctum vitæ æternæ, & calicem ſalutis perpetuæ, ſuper quæ propitio ac ſereno vultu reſpicere digneris, & accepta habere, ſicuti accepta habere dignatus es munera pueri tui iuſti Abel, & ſacrificium patriarchæ noſtri Abrahæ, & quod tibi obtulit ſummus ſacerdos tuus Melchiſedech, ſanctum ſacrificium, immaculatam hoſtiam, ſupplices te rogamus, omnipotens Deus, iube hæc perferri per manum ſancti Angeli tui in ſublime altare tuum*, &c. Et ſuprà in eodem miſſæ arcano, ſanctis mortuis eundem honorem tribuunt, cùm eorum meritis & precibus, petit ſacrificus concedi, vt muniamur diuinæ protectionis auxilio. Videmus hîc geminam impietatem coniungi. Nam non ſolum ſacrificum interceſſorem ſtatuunt, qui nititur dignitate ſacrificij ſui: verumetiam Apoſtolorum & Martyrum precibus & meritis petunt concedi, vt diuinitus protegantur. Tametſi autem ſubiungunt, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum: tamen apertiſsimè ſuam impietatem produnt, cùm ſacrificij dignitate, & meritis ſanctorum, ſe niti manifeſtis verbis teſtantur. Verùm cùm Papiſtæ objiciunt, Paulum adhortari, vt alij pro alijs orent, & intercedant. Reſpondeo, quòd ſancti orent & intercedant pro ſe inuicem, non freti ſua dignitate aut meritis, ſed dignitate & merito vnici mediatoris noſtri Ieſu Chriſti. Papiſtæ autem, dum ſanctos mediatores faciunt, intelligunt patronos, qui ſua dignitate & meritis, nobis Patris cœleſtis gratiam mereantur. Hoc eſt enim vulgare inter ipſos principium, homines viuentes in terris, patronis opus habere in cœlis: propterea quod ipſi indigni ſint, qui per ſe appareant in conſpectu Dei. Quo ſanè dicto, præterquam quòd Chriſtum mediatorem, ſuo honore ſpoliant, triplici impietate ſe inuoluunt. Primùm enim, dum mortuos viuorum interceſſores ſtatuunt, excurrunt extra verbi Dei limites, ac ſtulto impetu ferũtur in pernicioſas tenebras, & in aſpera tartarorum præcipitia. Vnde reuocare gradus, ſuperáſque euadere ad auras, hoc opus, hic labor eſt. Quanta autem hæc ſit prophanitas, ſoli pij intelligunt, qui tenebras eſſe norunt, vbi fax verbi Dei non prætenditur, qui abominanda eſſe ſciunt quę Deus non ſanciuit: qui à Satana proficiſci cogitant, quęcunque pu'uis & cinis fingit in religione ſine mõſtratore verbo Dei. Deinde cùm docent, nitendũ eſſe ſanctorũ meritis, diſcedunt à vero ſalutis fundamento, & aliud fragile ſalutis fundamentũ ſibi quęrũt extra verbum Dei. Nam cùm nullus mortalium ſuopte merito ſalutem ſit adeptus, fieri non poteſt, vt ſanctorum merita alijs in ſalutem cedant: quæ tamen merita, Papa fingit theſaurum Eccleſiæ eſſe, quem diſpenſat non gratis, ſed prout numerant, qui Papam theſaurarium Eccleſiæ agnoſcũt. Tertiò, cùm tales fictitios patronos ſibi fabricãt, altius in tenebras immerguntur. Nã diſcedunt à primo præcepto, & ſanctos ſacrilega audacia inuocant, impulſi à diabolo, qui ſanctorum inuocationem in mundum inuexit, idque ob has cauſas. Primùm, vt Chriſtum ſuo honore ſpoliaret. Deinde, vt ſanctos ignominia afficeret. Poſtremò, vt idololatras qui ſanctos inuocant, olim ſocios habeat æternarum pœnarum.

In iudicij illis.

Papiſtarũ effugium refutatur.

Inuocationis mortuorũ triplex impietas.

4. Miſſa quæſtus turpiſsimus.

Quarta, miſſa papiſtica ad turpiſsimum quæſtum eſt proſtituta. Nam non ſolum pro animarum redemptione è purgatorio miſſas vendunt: verumetiam venales eas proſtituunt ad quiduis impetrandum: in qua re plurima ſcelera concurrunt: quorum nonnulla

nõnulla commemorabo, vt perfecto odio persequamur impurisimũ missarum quęstum. Primùm enim hic quæstus pugnat cum fundamento salutis nostræ, quod est gratuita misericordia. Gratia, inquit, saluati estis per fidem, & hoc nõ ex vobis, sed Dei donũ est: non ex operibus, ne quis glorietur, Ephe. 2. 8. Deinde cœnam Dominicã abolet. Quis enim adeò cæcus est, vt non videat alienißimum esse à Christi cœna questum impurum ex ea captare, quam cœnã Dominus voluit esse σπονδὴν dulcißimam sui intimi amoris erga Ecclesiam, & testimonium redẽptionis Ecclesiæ per mortem suam, quam redemptionem gratuitam suæ sponsæ dilectę in sua cœna obsignat. Tertiò, hoc quæstus aucupium euertit vaticinia prophetarum de beneficijs mediatoris noui testamenti. Omnes sitientes, ait Esaias cap. 55. 1. venite ad aquas, & qui non habetis argentum properate, emite & comedite. Venite & emite absq; omni pretio vinũ & lac. Per aquã, vinum, & lac, intelligit propheta beneficia Euãgelij, quæ pronunciat esse gratuita. Quemadmodum enim pane, vino, aqua, & lacte nutriuntur corpora nostra: ita animæ nostræ doctrina Euangelij, Spiritu sancto, Sacramẽtis, & alijs Christi donis gratuitis, nutriũtur & sustentantur. Quartò, nũdinatio missæ papisticæ, miseros homines inebriat carnali fiducia. Nam numerato precio, pro ficta expiatione tanquã efficacissimo pharmaco putãt se repellere omnes noxas, ídq; sine fide & pœnitẽtia: & quia se emptis missis, armatos aduersus diabolum & mortem confidunt, multò licẽtius peccare pergunt, & indies obstinatiores redduntur. Quintò, hic missarum quæstus purgatorij fundamentum est. Nam quò magis venales haberẽt missas, docuerunt sacrifici purgatorium animarum esse post mortem: in quo animæ mortuorũ detinerentur, donec satis è maculis peccatorũ in vita cõmissorum purgatæ essent. Quare eis, qui vel seipsos, vel suos amicos mortuos ab igne purgatorij liberari cuperẽt, missæ venales curabãtur, quibus redimi finxerũt pœnas purgatorij. Hinc supra modum auctum est, vt vocant, patrimoniũ Petri. Hinc est quòd facultates miserorum hominũ à veris hæredibus ad sacrificos & monachos trãslatæ sint. Sextò, hic quæstus missaticus & impostura lenonis Romani neruus est Papatus, hoc est regni antichristi. Quare non mirum est, quod adeò ferociter dimicent Papistæ pro suis aris. Metuunt enim magnum periculum suis focis imminere, si aræ expugnatæ fuerint.

Quinta abominanda idololatria est loco Christi adorare panem. Nam, vt suprà quoq; attigimus, sacrificus post mussitationẽ historię de institutione cœnę adorat ipse primus panẽ, & mox eundẽ leuat, vt adoretur à populo. Papistis enim persuasũ est virtute mussitatorũ verborũ institutæ cœnę, fieri elementorum, hoc est panis & vini, transsubstãtiationẽ in corpus & sanguinem Domini, quæ prostituunt adoranda, sed manifesto errore. Pugnat enim cùm ratione sacramẽti ista à Thoma propugnata trãssubstantiatio. Nam vt in baptismo requiritur, vt maneat substãtia aquæ, quæ dum aspergitur iuxta institutionem Christi, rationem sacramenti habet, & verè cum illa aqua adest arcano modo sanguis Christi, quo homo internus abluitur à peccatis, adeòque ipsum Christũ induit: Ita in cœna Domini requiritur, vt maneat substãtia panis & vini, quæ dum porriguntur & sumuntur iuxta institutionẽ Christi, rationem sacramenti habent, & verè cum pane & vino adsunt arcano modo corpus & sanguis Domini, quibus homo internus alitur, souetur, & reficitur. Ante ergo vsum ordinatũ non habent magis rationem sacramenti panis & vinũ, quã aqua baptismi. Proinde similis furor est adorare panem & vinum, ac si quis adoraret aquam aspergendã in hominem baptizandum, vel aspersam & reseruatã adorationis ergò. Quòd autẽ Papistæ recitationi verborum cœnæ tribuant virtutem transsubstantiandi, (vt cum illis loquar) elementa, à Magis potius & incantatoribus didicerunt quàm à Christo. Is enim solus est qui sua diuina potentia efficax est in cœna, & manibus ministrorum communicantibus iuxta institutionem suam porrigit suum verũ corpus, & verum sanguinem nobis planè inscrutabili modo. Cæterũ quod in reformatis Ecclesijs alta voce & vulgari lingua historiam institutæ cœnæ pronuncient ministri Euangelij, id faciunt non vt virtus aliqua ex recitatione illa transeat in elementa: sed alioqui sanctissimo & vtilissimo consilio. Nam nihil pijs cordibus dulcius esse sciunt, quàm audire ipsam historiam institutæ cœnæ, quæ causas institutionis continet, & commendat ipsis dulcissimam σπονδὴν inter Christum & ipsius Ecclesiam. Proinde vt papistæ mussitando apud se verba cœnæ sacrilegium maximum committunt occultando doctrinam Euangelij, cuius summa in historia institutæ cœnæ continetur: Ita minimè ferendum, sed potius fustibus coercendum iudicarem, siquis vellet cœnam Dominicam celebrari sine recitatione historiæ vel ex Euangelistis, vel ex Paulo petitæ. Hic forte aliquis insurget, & dicet in celebratione cœnæ in reformatis Ecclesijs panem vulgo adorari non minus quam in papatu. Ad hoc sic respõdeo, si quis panem & calicem in nostris Ecclesijs adorat, hæret adhuc in papistico errore, à quo per pios Euangelij ministros esset reuocandus. Deinde distinguo inter cultum panis & reuerentiam animi erga maiestatem Christi præsentis in cœna, quam reuerentiam testamur genu flexione, & externis corporis gestibus, dum in cœnæ celebratione occupamur, vt hanc reuerentiam licitam & piam, & à Paulo Apostolo nobis commendatam iudico: ita cultum panis & vini impium & prophanum esse statuo: Cũ quia mandatum non habet, sine quo mens pia nihil in religione statuit: Tum quia temeraria est, vt quæ non sit contenta eo sacramenti vsu quem Dominus postulat.

Sexta, contra institutionem & naturam cœnę Dominicæ est quod vnus seorsim epulũ habeat abolita cõmunicatione. Ita enim Paulus ait, cõuenientib. vobis in vnũ, non est cœnã Dominicã comedere. Vnusquisq; enim propriam cœnã præsumit edẽdo. Deinde vt nemini sibi ipsi baptismũ conferre licet: ita nec sacrifico licitũ erit sibi priuatim & soli, Dominicam cœnã instruere. Si igitur nõ est cœna Dominica ista priuata epulatio, profectò frustrà gloriantur sacrifici se quinq; verbis corpus Christi de cœlo in aram suã detrahere. Nam Christi corpus & sanguis ibi solũmodo adest vbi seruatur Christi institutio, & iuxta institutionẽ communicatio. Necesse est igitur vt ad minimum sit qui porrigat, & qui accipiat.

Septima, huius missæ pręsidio regnũ Antichristi à Satana erectum augetur & confirmatur. Nam omnium impiorum cultuum quibus regnum Antichristi fulcitur officina est missa. Quæ ideo fallit securius quia formam habet à sua natura alienissimã. Speciosissima enim apparet, cũ nihil sit ea abominabilius.

Octaua, applicatio missæ pro mortuis, vt liberentur à purgatorio, planè Diabolicum inuentũ est. Nã nemini fit remisio sine propria fide. Cõtumelia igitur Christum afficiunt, qui fingunt oblationem illam mereri mortuis remissionem. Deinde, qui ex hac vita discedunt, vel in fide discedunt, vel sine fide. Si in fide, beati sunt, iuxta illud, Apocal. 14. 13. Beati qui in Domino moriuntur. Et Petrus dicit,

Marginalia: Eius pernitiosa. — Papistarũ refugium confutatur. — Inuocatio sanctorum mortuorũ tribus ex imp[ietas]. — 5. Panis missatici adoratio. — Transsubstantiatio sacramentis pugnans papisticæ refutatio. — 4. Missa quæstus turpissimus. — De Consecratione. — Obiectionis explicatio. — 6. Nulla sit communio in missa: quod manifestè repugnat institutioni Cœnæ. — 7. Missa est regni papistici columna. — 8. De applicatione, vt mortui ex purgatorio igne liberentur.

Finem fidei esse salutem animarum. 1. Pet.1.9. At si sine fine, firma stat sententia Christi, Qui non credit in Filium, ira Dei manet super eum, Ioan.3.36. Duplex proinde vita est, videlicet vitæ seu salutis, quæ est credentium: & mortis seu dãnationis, quę est omnium qui in Christum credere in vita recusarunt. Vbi ergo purgatorium, ex quo animæ pretio missarum redimuntur?

Obiectiones pro missa.

Cæterùm, tametsi veritas de idololatrica missa Papistarum Ecclesiæ Dei non est incognita, tamen Papistæ ne videãtur causa cadere, tres veluti clypeos nobis objiciunt. Primùm enim factum Melchisedech proferunt. Deinde opponunt locum Malachiæ de sacrificio futuro intergẽtes, cum similibus. Tertiò, dignitatem populi noui Testamenti amplificant: sed quantum valeant singula, breuiter videamus. Factum Melchisedech à quo petunt Papistæ causæ patrocinium, hoc modo describitur, Gen.14.18. Et Melchisedech rex Salem protulit panem & vinum, & hic sacerdos Dei altissimi, & benedixit ei, & ait: Benedictus Abraham Deo altissimo. Hinc inferũt impudenter quòd oporteat sacrificos offerre Deo panẽ & vinum in hostias placabiles. Nõ profectò meliori consequẽtia, quàm si quis ita colligeret: Philippus est in Hispania, ergo mare est dulce. Primũ enim corruptè legunt obtulit pro protulit, & pro copulatiua particula, &, legũt enim. Quo facto testantur, quẽ habeãt magistrum, nẽpe diabolum, corruptorem & calumniatorem verbi diuini. Deinde perperam distinguũt componenda, & cõponunt distinguenda. Duo enim sunt membra distincta narrationis in Mose. Prius est de Rege & regio facto. Posterius de sacerdote & sacerdotis facto. Melchisedech rex Salem protulit panẽ & vinum, habes Regem & regiũ factum. Et ipse fuit sacerdos Dei altissimi, benedixitque ei: habes sacerdotem, & sacerdotis factum. Quod ergo Melchisedech protulerit panem & vinum, liberalitatis regię fuit, qua voluit exercitũ Abrahę defatigatum refocillare. Quod autem benedixerit Abrahæ, sacerdotalis muneris erat: nam sacerdotũ est benedicere populo Dei, Num.6.23. Tertiò, sciunt Papistæ ex Epistola ad Hebr. Melchisedech non fuisse typũ sacerdotũ papalium, sed assimilatum fuisse Filio Dei, idq; iuxta modum certum. Tu es, ait Pater ad Filium, sacerdos æternus secundum ordinem Melchisedech, Psal.110.4. Iam si dicũt se esse sacerdotes ad modum Melchisedech, faciũt se successores Christi in sacerdotio, quẽ Spiritus sanctus in Epist. ad Hebræos affirmat, habere sacerdotium ἀπαράβατον, vt quod successione ad alium non transeat, & quem Pater interposito iureiurando testatur, nullum habiturum successorem, sed ipsum solum mansurum æternum sacerdotem. Ita enim habet Psal.110.4. Iurauit Dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secũdum ordinem Melchisedech. Quartò, certissimo certius est, Spiritum sanctum in Epist. ad Hebræos nequaquam prætermisisse, si quid mysterij de sacrificio panis & vini in nouo Testamento latuisset in facto Melchisedech. Nam exactè & distinctè enumerat Spiritus sanctus conditiones quibus Melchisedech assimilatus fuit Filio Dei æterno nostro sacerdoti.

1. Factum Melchisedeci.

Respõsio, quatuor membris constans.

De autoritate veterum patrũ

Ex his rationibus euidentissimè constat, quòd Papistæ perperam detorqueant factum Melchisedech, ad suum idolum stabiliendum. Nec moramur quòd in suam sentẽtiam adducant quædam patrum dicta, qui acceptum errorem à maioribus suis, tradiderunt posteris. Nulla enim humana autoritas tãta est, quin cedat voci diuinæ: nec longa & erronea consuetudo aliud est, quàm erroris vetustas. Cui meritò veritas Dei est præferenda. Theodoretus, quem vnum omnibus scholasticis scriptoribus præferendum iudico, expendens verba Epist. ad Hebræos, ita ait in cap.8. *Si igitur & sacerdotium quod est ex lege fidem accepit, & sacerdos qui est secundum ordinem Melchisedech obtulit sacrificium, & effecit vt alia sacrificia non essent necessaria. Cur noui Testamenti sacerdotes mysticam λειτουργίαν seu sacrificium peragunt? Sed clarum est ijs qui in rebus diuinis sunt eruditi, nos non aliud sacrificium offerre, sed illius vnius & salutaris memoriam peragere.* Hæc Theodoretus. Sed posterior ętas à diabolo seducta, ex malè intellectis patrum dictis, fabricauerunt idolum missæ.

2. Locus Malachiæ

Malachiæ locus, quem pro sua sententia stabilienda adducunt, hic est ex cap.1.11. In omni loco sacrificium offertur nomini meo, atq; oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus. Ex hoc Malachiæ dicto & similibus (quale est illud Ezech. 40. Sacrificium offerte Domino legitimum & perpetuum.) conantur Papistæ suum missaticum sacrificium stabilire. Verùm hanc collectionem vel pueri qui elementa dialectices degustarunt, riserint. Quis enim ferat hanc collectionem, animalia sunt in foro. Ergo est ibi Chimera: Imò quod adhuc absurdius est, ex genere non distributo inferunt monstrum, nec auditum, nec antea visum à quoquam. Argumenti autem Prophetici vis hæc est: Prophetæ prædicunt fore in gentibus sacrificium, & in omni loco futuram oblationem mundam: igitur gentes conuersæ per prædicationem Euangelij, habebunt sacrificia & oblationes. Verùm qualianam sint illa sacrificia, qualésque oblationes, non ab hominibus, sed à Deo, & ab ijs qui testimonium Dei in se loquens habent, discendum est. Sed de hac re postea dicemus, vbi agetur de sacrificijs Christianorum.

Respõsio.

3. Dignitas populi noui Testamenti.

Tertium quod objiciunt Papistæ, est dignitas populi noui Testamenti. Ad hanc dignitatem astruendam, adducunt Papistæ multa scripturæ testimonia, & potissimum duo dicta ex secundo prioris epistolæ Petri. Ad quem accedentes lapidem viuum, & ipsi veluti viui lapides ædificemini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, ad offerendum spirituales hostias acceptas Deo per Iesum Christum. Et mox in eodem capite: Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in acquisitionem, vt virtutes annuncietis illius qui ex tenebris vos vocauit in admirabilem suam lucem. Ex his & similibus dictis rectè quidem colligunt Papistæ dignitatem populi noui Testamenti: vitiosè inferunt propterea requiri missaticos sacrificos, qui offerunt sacrificium placabile pro viuis & mortuis. Nam Petrus hîc alloquitur non sacrificos, sed totum Dei populum, viros, fœminas, virgines, senes, iuuenes & infantes, quos omnes dignatur sacerdotum honore, vt qui sacerdotio fungantur ad offerendum spirituales hostias acceptas Deo per Iesum Christum. Si igitur omnes Christiani sunt sacerdotes, vt offerãt Deo hostias acceptas, profectò aliud est sacerdotium Christianorum omnib. cõmune, & aliud Papistarũ quod solis rasis & vnctis ad offerendas hostias placabiles committitur sine mandato Dei, imò cõtra apertissimas scripturas. Quando ergo Papistę sic colligũt, dignitas populi noui Testamẽti longè maior est, quàm populi veteris Testamenti: proinde requiritur vt Christiani quoq; habeant sacrificia, eáque augustiora veteribus, alioqui deterioris conditionis essent, quàm vel gentes prophanę fuerunt, vel Iudæi sub veteri lege. Cõcedo dignitatem esse amplissimam. Do etiam augustiora esse sacrificia, sed missã esse sacrificiũ Christianorũ ex dignitatis prærogatiua, nequaq̃ efficitur.

Respõsio.

Cõclusio disputationis de missa.

Cũ itaq; & firmis rationibus ostẽdimus missę papisticæ

pisticæ vanitatem atque prophanitatem, & leuitatem clypeorum quos nobis obijciunt demonstrauimus: reliquum est, vt illorum impietatem fugiamus, tanquam serpentem, qui primis nostris parentibus autor fuit vt tentarent Deum, corrigendo ipsius mandatum. Est enim tentare Deum nihil aliud, quam spretis verbo, ordinatione, & vocatione, aliud quærere fiducia propriæ sapientiæ, quod magis placet. Id quod Papistæ fecerunt, excogitando missam pro viuis & mortuis, qua suum regnum stabiliri, & dignitatem opésq; suorum sacrificorum augeri statuerũt.

III. De Adiaphoris quibusdam, autoris iudicio.

Nunc breuiter, vt promisimus, de ijs quę adiaphora & media haberi possunt, dicamus. Neq; enim omnia quæ in Papatu obseruantur, impia sunt genere, vt necessariò omnia sint fugienda. Preces matutinæ & vespertinæ, quæ de tempore, vt vocãt, institutæ sunt, constant Psalmis & lectionibus ex sacris scripturis desumptis. Quare pius in Papatu habitans, his interesse potest, illæsa conscientia, modo periculum scandali vitari posit, & caueatur collusionis cum aduersarijs suspicio: neque enim ita Scyllam fugiẽdam esse iudico, vt in Charibdim incidas. Nã extrema hæc ex æquo fugienda sunt, videlicet Papistica impietas, & Epicurismi suspicio. Nã qui semper fugit cœtus hominum, vbi fiunt preces ab Ecclesia, non tam papisticam impietatem fugere, quàm epicurismum sectari videtur. Quare velim pios in papatu habitantes, interdum interesse precibus matutinis & vespertinis, præsertim ijs in quibus nec fit inuocatio mortuorum, nec panis adorandus exhibetur, quemadmodum fit in festis sanctorum, & in summis festis, vt vocant, in quibus etiam thuris suffitus coram statuis ventilatur.

Quantum autem ad baptismum infantum attinet, duo facienda sunt pijs. Corde improbent nugas Papisticas, quibus contaminatur quodammodo baptismus, & reuerenter institutionem Christi meditentur. Quod cùm fit, puto pios excusari, qui vel suos liberos baptizari sinunt in papatu, vel alioqui accedunt vt testes ad baptisma infantum. Quia illic aliquid remanet de institutione Christi.

De missa priuata, & de communione in papatu, die paschatos, autoris iudicium.

Quid hîc dicendum est de missa, in qua fit distributio panis & vini? An quia aliquid in ea remanet de institutione Christi, licebit pio homini rectè edocto de idolo missatico interesse & communicare cum alijs? Nam si ideo baptismo papistarum multis additamentis contaminato licet adesse, quia ibi aliquid remanet de institutione Christi, cur nõ eadem ratio valebit in cœnæ communicatione? Hæc quæstio, etsi admodum difficilis apparet, tamen id quod mihi videtur apertè dicam. Iudicium relinquens Ecclesię, hoc est, verè pijs, præsertim ijs qui crucem experti sunt, & intra telorũ iactus versati. Primùm igitur distinguo inter missam, & communionem in papatu. Nam tantum discrimen statuo inter missam & communionem illam solennem quæ celebratur in papatu die paschatos, quantũ est inter cœlum & infernũ. siquidem in missa planè nihil remanet de institutione Christi. Quare vt missam impiam iudico, ideóque fugiendam tanquam idolum Diabolicum: ita quod remanet de institutione Christi, sanctum pronuncio. Nephas enim est putare, rem tãtam pendere à dignitate ministrorum. Quoniam reuera diuersissimi sunt actus, Missa papistica, & cõmunio seu cœna. Nam finita missa Papæ, inchoatur cœna Christi. Debet igitur pius in papatu habitans, fugere idolum missæ, & potest modo caueatur scandalum, & collusionis cum aduersarijs suspicio, interesse cõmunicationi, & cum

De communione sub altera specie.

electis Dei, quales multi latent absque dubio in papatu, communicare. Quid? An ergo licebit communicare sub altera, vt vocant, specie? An non excluduntur laici à sacro poculo sanguinis Domini? Ex nostris non pauci putantes consecrationem (vt vocant) fieri recitatione verborum, de institutione cœnæ, grauissimum peccatum iudicant, si quis sub altera specie communicet. Sacrifici similiter ministri cœnæ in papatu, putant laicos non fore participes calicis Domini, ob eandem causam, videlicet, quod verba non sunt mussitata super calicem, ex quo propinatur laicis. Quare putant vinum esse sine presentia sanguinis Domini. Quod si sic esset, hoc est, si res tanta penderet à recitatione verborum, potius quàm à Christo, qui præsens in sua cœna porrigit sacramentum corporis & sanguinis sui, nequaquam vellem pium hominem in papatu communicare. Hos cùm habemus aduersarios, videlicet domesticos & extraneos, difficile est aliquid sine offensione pronunciare, dicam tamen quod sentiam.

De consecratione.

Primùm omnium tenendum est, quòd consecrare non sit, vt Papistæ putant, & quidam semipapistæ opinantur, pronunciatione præscriptorum seu conceptorum verborum magico more, rem communem, seu non sacram, sacram facere. Sed consecrare, verissimè est rem quampiam à communi vsu separare, atque eandem sacro vsui diuinitus ordinato applicare cum Dei laude & gratiarum actione. Hanc definitionem firmam esse intelligit, qui vim consecrandi verbi *kadosh* apud Hebræos, cum ritu consecrandi veteri contulerit, quique factum Christi instituentis cœnam, & doctrinam Pauli de benedictione panis & calicis simul perpenderit. Cùm ergo hæc res non pendet nec ex verborum virtute, nec impeditur malitia hominum inuidẽtium pijs participationem calicis, sed pendet ex mandato & institutione Christi, qui iuxta suam promissionẽ vult interesse cœtui piorum inuocantium ipsum, cogitantium & agnoscentium beneficia mortis & resurrectionis ipsius, non dubito quin pij in papatu participationem corporis & sanguinis percipiant, tametsi incantatio papistica calicem fœdat. Nam & qui sanctificat Filius Dei est, & qui porrigit manibus ministrorum, corpus & sanguinem suum Filius Dei est, cuius diuinam potentiam, & immensam bonitatem, nec impedit error hominum, nec malitia inuidorum supprimentium recitationem de instituta cœna, frangit.

De communione cum iis qui vera fide carẽt.

At obijciat aliquis: Qui simul communicant, id faciunt, vt sint vnum in Christo. Ita enim Paulus ait 1. Corinth. 10. 17. Quoniam vt vnus panis, ita vnum corpus multi sumus. Omnes qui de vno pane & vno calice participamus. Papistæ autem qui fidem non adferunt, extra Christi corpus sunt: nemo enim in Christo est, nisi per fidem. Proinde videtur non licere cum Papistis communicare. Respondeo, duplicem esse communionem in cœna. Quarum vna est, fidelis animæ & Christi: de qua idem Apostolus, Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? & panis quem frangimus, nonne corporis Domini communicatio est? Huius communicationis verè sunt participes qui fidem secum adferunt ad sacram cœnam. Altera communio, quę pendet à priori, est fratrum communicantium inter sese. Hanc fidelium communionem impedit nec impietas ministri, nec si vnus aut alter Iudas adfuerit. Nam est spiritualis communio, quæ est piorum omnium sub vno capite, etiam occultorum in papatu, quales haud dubio multi sunt. Verùm, hîc rursus moneo cauendam esse hypocrisin, vel simulatam abnegationem confessionis.

Quæstio.

Quid si quis adeò abhorreat à Papatu, vt nullo pacto communicare audeat in regno

Papæ? An non hîc pio patrifamiliâs, qui habet piam vxorem, & rectè institutā familiam, licebit priuatim in sua domo sibi & suis cœnam Dominicā instruere, necne? Erunt fortasse qui dicēt non licere, propterea quòd administratio sacramentorum pertineat ad publicum ministeriū. Ab his rursus quæro, an non communicarint olim in primitiua Ecclesia multi, antequam ordinarium & publicū institutum est ministerium, & antequam tēpla sunt erecta, in quibus publicè conuētum est? Ego quidē non dubito, multorum piorum ciuium domos fuisse tēpla, in quibus pij patresfamiliâs cum suis familijs instruxerūt cœnā Dominicam, & se mutua doctrina & cōsolatione erexerunt. Distinguo igitur inter rectè cōstitutam Ecclesiam, & inter captiuitatē & exilium, vbi publicè grassatur in pios. Illic volo publico ministerio nihil detrahi, sed omnia fieri iuxta ordinationem bene institutę Ecclesiæ. Hîc autē, id est in captiuitate Ecclesiæ, seu exilio sub Turca & Papa, statuo excusari pios, si sanctorum in primitiua Ecclesia imitentur exempla.

Respōsio.

Hanc nostram sentētiam de vsu cœnæ Dominicæ in Papatu breuiter ascripsimus, in qua si quis aliquid desideret, cupio amicè admoneri. Nam pijs omnibus qui non tam anticipatis opinionibus, quam mōstratæ veritati acquiescunt, non solum hanc nostram sententiam, verùmetiam quicquid vnquā à me scriptum est, aut fortè scribetur, subijcio. Quare amanter rogo, ne quis præcipitet iudiciū, sed rationes meas, & aduersariorum inter se conferat. Quod si quis fecerit, spero ipsum sententiam nostram non improbaturum. Rogo autem Deum Patrem Domini nostri Iesu Christi, vt mentes nostras illuminet sua luce, & furores diabolorum & hominum persequentium sanam doctrinam reprimat, & nos in vera pietate, per & propter Christum conseruet, vt ipsum in omni æternitate celebremus, Amen.

DE SACRIFICIIS *Christianorum.*

Duo sacrificia Christianorū.

CHristiani, qui sincerè Christum profitentur, habent etiam sua sacrificia. Vnum videlicet propiciatorium. Alterum εὐχαριστικὸν. Vtrumque nomen sortitum est ab effectibus seu finibus. Propitiatoriū sacrificium habent Christiani, non quidem à se offerendum, sed pro se oblatū à summo sacerdote & mediatore Iesu Christo. Christus enim sacerdos semetipsum in sacrificium propitiatoriū pro omnibus tratradidit, vt placato Patre, credentes sanctificarentur in æternum per ipsum. Εὐχαριστικὸν sacrificiū est quælibet obedientia à pijs præstita Deo, qua vt agnoscunt Deum omnis boni fontem & autorem: ita testantur suam erga ipsum gratitudinem.

Propitiatorium.

Gratiarū actionis.

Vt autem hæc doctrina de sacrificijs Christianorum soli Ecclesiæ Dei nota, rectius intelligatur, & nobis magis dulcescat, volo distinctius de vtroq; genere dicere. *Nam quod particulatim*, vt ait Bernardus, *distinctum fuerit, legitur dulcius & melius conseruatur.* In sacrificio igitur propitiatorio seu expiatorio plura spectanda sunt, quę facient ad eius perspicuam explicationem. Quare 1. de sacerdote qui hoc sacrificiū offert dicam. 2. De sacerdotio eiúsq; partibus. 3. De fœdere. Est enim omnis sacerdos alicuius fœderis sponsor. 4. De sacrificij huius applicatione. 5. De perpetuo huius sacrificij vsu in conscientia, in vita, & in morte.

De sacrificio propitiatorio locus.

Partes.

I.

DE SACERDOTE.

1. Quæ fuerit necessitas sacerdotis.

In explicatione primi huius membri de sacerdote summo Christianorum, videamus quæ fuerit necessitas sacerdotis, quæ personæ conditio, & quisnam sit. Necessitas sacerdotis hinc æstimetur. Nos omnes esse peccatores, reósq; æternę mortis, cùm propter parentum primorum defectionem à Deo, tum ob nostram propriam culpam & reatū in confesso est: Id quod & pœnę à iustissimo Deo impositę, & vox Dei, & conscientia cuiusque testātur. Iam autem vnum ex duobus necessariū omnino fuit. Aut enim nobis æternùm pereundum erat, aut reconciliatio cum Deo offenso ineunda. Verùm, quia reconciliatio iusta esse debuit, ne quid decederet iustitiæ diuinę, non potuit fieri sine compensatione iniuriæ Deo factæ. Hæc autem compēsatio necessariò fieri debuit per aliquem mediatorem. Vt quemadmodum vnus Adam coniecit nos omnes in mortem & dānationem sua culpa: ita aliquis esset qui suo merito nos Deo offenso recōciliaret, facta iniuriæ cōpensatione. Qui autem ita inter Deū offensum & homines offendentes est mediator, sacerdos nominatur. Ita enim Epistola ad Hebræos habet, cap. 5. 1. Omnis sacerdos ex hominibus assumptus, pro hominibus cōstituitur in ijs quæ sunt apud Deum agenda, vt offerat dona, & sacrificia pro peccatis. Ex his euidentissimè patet, quàm fuerit necessarius sacerdos, ad ineundam reconciliationem nostri cum Deo offenso.

2. Quæ sit personæ istius sacerdotis conditio.

Sed quis talem sacerdotem dare potuit, cùm totū genus humanum sit reum, & nullus in toto genere humano pro seipso satisfacere, nedum pro alijs possit; Deus sapientissimū consilium, quod homo dare nō potuit, protulit. Nam misericordię ipsius fuit misereri suæ creaturæ. Sapiētiæ, ne fine ad quem condita erat, excideret. Potētiæ, ne fineret Diabolum perpetuam exercere tyrannidem in creaturam ad suam imaginem conditam. Deniq; iustitiæ, ne fineret peccatum impunitum. Protulit ergo cōsilium Deus sapientissimum, per quod & summā sapientiam, & immensam misericordiam, & infinitam potentiā, & iustitiam absolutissimam declarauit. Quoniam itaque maior fuit ira Dei in peccatores, quales sumus omnes natura, siquidem natura sumus filij iræ, quàm vt eam sustinere possit purus homo, & iustitia tamen Dei requirebat, vt vnus aliquis in humano genere vitæ autor esset, sicut vnus mortis fuit, dedit igitur talem sacerdotē, qui potuit, quia Deus: & debuit, quia homo. Vnus vtiq; de humano genere, segregatus tamen à peccatoribus, hoc est iustus: alioqui minimè idoneus dato muneri. Ita enim ait Deus Genes. 3. 15. Semen mulieris conteret caput serpētis, id est, consensu totius scripturæ approbante, æternus Dei filius assumet humanam naturā, in vnionem personalem, hoc est, vt Deus & homo sit vna persona, mediator seu sacerdos inter Deum & homines, qui causa hominum in se suscepta, pœnam luet hominibus debitam, ac homines, imputata ipsis sua iustitia, cum Deo reconciliabit. Vnde Augustinus: *Sanandæ nostræ miseriæ conuenientior alius modus non fuit, quam per passionem Christi. Is enim*, vt idem ait, *delicta nostra sua delicta fecit, vt iustitiam nostram suam iustitiam faceret.* Conditio proinde sacerdotis suo merito nos Deo reconciliantis duplex requirebatur. Naturarum vna, altera qualitatis. Conditio naturarum, quòd hîc noster sacerdos debuerit esse Deus & homo, vna persona, alioqui mediator esse non potuisset. Vt enim sua æterna diuinitate Patri, ita nobis humanæ naturæ societate coniungi debuit. Filius proinde Dei, vt ait Ambrosius, assumpta carne homo natus est, vt mediator Dei & hominum, homo esset Iesus Christus. Oportuit ergo vt ex vtroq; mediator esset, vt vtrūq; reconciliaret. Ex Deo quidem vt cum ipso colloqui posset

Cur Deus & homo, vna persona.

posset & intercedere, ex humano genere verò vt & debitor esset,& haberet quod offerret. Vnde Epist. ad Hebræos,cap.2.14. particeps factus est carnis & sanguinis, vt per mortem aboleret eum qui mortis habebat imperium,hoc est diabolum, & liberos redderet quotquot per omnem vitam obnoxij erant seruituti. Item debuit per omnia fratribus assimilari, vt misericors esset,& fidelis sacerdos in his quæ apud Deum forent agenda,ad expiandum peccata populi. Nam ex eo quod tentaretur,potest & iis qui tentantur succurrere.

3. De qualitate personæ sacerdotis nostri,seu quisquã sit.

Hactenus de conditione naturarum diuinæ,& humanæ sacerdotis nostri:Iam de qualitate personæ,de qua eadem Epistola ad Heb.in hunc modum,cap.7.26. Talis decebat vt noster esset summus sacerdos, sanctus,innocens,impollutus, segregatus à peccatoribus,& excelsior cædis factus,qui nõ habuit necessitatem quotidiè prius pro suis delictis hostias offerre:deinde pro populi. Sed de hac qualitate in explicatione sacerdotij plura se offerent dicenda. Quod autem Iesus Mariæ Virginis filius sit verus Messias adeóque sacerdos & mediator nobis à Deo promissus & datus,supra ostendimus,hanc immotam demonstrationem opponentes Iudæis.

Is solus absque omni dubio, ac verissimo verius, atque adeò omnium confessione est Messias verus & vnicus,adeóque sacerdos,& mediator,in quẽ omnia Prophetarum vaticinia concurrunt, cuique soli conuenit quicquid de Messia prędictum est à sanctis Dei Prophetis,Mose & aliis.

In Iesum autem Mariæ filium concurrunt omnia Prophetarũ vaticinia,& huic soli Iesu cõuenit quicquid de Messia dictum est à sanctis Dei Prophetis Mose & aliis.

Ergo solus Iesus Marię Virginis filius est Messias, verus & vnicus adeóque sacerdos, & Mediator noster.

Minorem quæ est κρινόμενον confirmauimus suprà, vbi refutauimus Iudæorum vanitatẽ de Messia. Videantur quæ annotauimus in primum huius Psalmi versum aduersus Iudæos.

II.

DE SACERDOTIO *eiusque partibus.*

Definitio sacerdotii

SAcerdotium noui testamẽti est ministerium diuinitus ordinatum & sancitum in quo summus & æternus sacerdos Deus & homo Iesus Christus confirmatus iureiurando diuino,annunciat & conseruat doctrinam euangelij de remissione peccatorum, offert se ipsum per spiritum æternum in sacrificium piaculare,seu propitiatorium,quo & expiat peccatũ, & satisfacit iustitiæ Dei pro peccatoribus,placat irã Dei, meretur gratiã & Spiritũ sanctũ omnib.credẽtibus in nomen eius,& orat assiduè pro Ecclesia, & exauditur:vt excusso iugo diaboli hostis humani generis, & reparata imagine Dei in nobis amissa per peccatum,sanctificemur in æternũ,atque adeò beati viuamus, Christo sacerdoti conformes in omni æternitate.

Definitionis explicatio.

Hæc definitio cùm ex iis quæ diximus de sacerdote,tum ex totius scripturæ consensu & præsertim ex epist.ad Hebr.de sacerdotio Christi collecta est.Sed singulæ partes huius definitionis,vt vberrimam doctrinam & consolationem continent,ita longiorem explicationem postulant.

Partes.

Sunt autem tres partes sacerdotij Christi in definitione expressæ,videlicet doctrina Euangelij,sacrificium,& oratio seu intercessio.Atque harum singulæ perfectissimæ sunt & efficacissimæ, ita vt nec quicquam vel in ipsis desideretur,vel sit infirmum ad saluandum. Virtus enim omnis harum partium pendet à maiestate sacerdotis nostri Christi,in quo nec sapiẽtiam,nec bonitatem, nec puritatem,nec voluntatem,nec potentiam quis desiderare poterit.De his ergo tribus partibus ordine dicemus.

1. Annunciatio euangelij.

Prima pars est annunciatio Euangelij, sine qua nos miseri & cæci peccatores nihil fauoris & gratiæ à Deo sperare possumus.Nam sine hac Euangelij doctrina tristissimis inuoluimur tenebris & peccatorũ nostrorum magnitudine,multitudine, & turpitudine,vel iudicio proprię conscientię condemnati prosternimur,vt planè desperare sit necesse.

Peccati grauitas.

Siquidem & lex Dei iram minatur legẽ non facientibus. (Hæc enim legis iudiciaria sententia est: Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in lege)Et conscientia,quæ est testimonium iudicij futuri,nos coram tribunali Dei reos peragit. Et calamitates humani generis iustissimam esse iram Dei testantur. Et horribilis tyrannis diaboli in humanum genus,atque multi tragici casus omnibus temporibus, quàm horrenda res sit peccatum conuincunt. Taceo bella,taceo signa in cœlo,terra & mari testãtia furorem(vt cũ Propheta loquar)iræ diuinæ. Hæc omnia sunt veluti præludia æternæ miseriæ eorum qui non conuertuntur ad prædicationem Euangelij. His omnibus malis medetur sacerdos noster, modò eius medicinam tanquam Phrenetici non respuerimus cũ furioso & cæco mundo.Is enim è sinu patris profert suauissimam doctrinam Euangelij de remissione peccatorum:quibus remissis & abolitis nec lex in nobis habet quod condẽnet,nec diabolus & mors quicquam iuris in nos obtinent.Hæc doctrina Euãgelij mysterium dicitur absconditum à sapientibus huius mundi,atque stultitia ab illis iudicatur. Sed miseris & afflictis peccatoribus sapientia est Dei,cui per stultam prædicationem crucifixi Christi placuit seruare credentes. Vide 1.Cor.1.18.21.24.&c.

Quænam & qualis sit doctrina Euangelii.

Quænam igitur,& qualis sit hæc doctrina Euangelij breuiter explicandum est, quò nobis hæc pars sacerdotij Christi fiat dulcior. Christus Lucæ 24.46. summam rei his verbis proponit. Oportet prædicari in nomine meo pœnitentiam seu conuersionem & remissionem peccatorũ inter omnes gẽtes. Proinde Euangelium est annunciatio Vniuersalis remissionis peccatorum quę contingit omnibus iis qui conuertuntur,idque propter nomen Christi, id est propter merita Christi.Etsi autem hæc definitio summã rei,vt dixi,continet,tamen,vt magis agnoscatur magnitudo beneficij sacerdotis nostri Christi,ampliorẽ definitionem ascribam.

Definitio.

Euangelium est vniuersalis prædicatio sacerdotis nostri Christi, in qua annunciatur liberatio ab ira Dei, à maledictione legis, & dãnatione æterna,& proclamatur remissio peccatorum salus,& vita æterna credentibus in filium,propter eiusdem merita,secundum promissionem olim patribus factam, vt perpetuò gloria bonitatis Dei, prædicetur, vtque porro dignos fructus Euangelio edãt homines per Christũ liberati,tandemque vita æterna fruantur.

Definitionis explicatio.

Hæc definitio Euangelij ex variis scripturæ locis collecta docet Euangelium verè bonum & lætum esse nuncium,sine quo in æterna miseria nobis esset pereundum.Huius definitionis mẽbra quia alibi à nobis & multis explicata sunt, nolo longiore oratione persequi. Summa huc redit:quod natura sumus miseri,condemnati,serui. Gratia autem,quam Euangelium annũciat,beati, iusti,liberi, & hæredes vitæ æternæ per Iesum Christum. Hanc doctrinam Euangelij ipse filius Dei protulit è sinu patris, & eam proposuit primis nostris parentibus,

post tristissimum illorum lapsum in laqueos diaboli. Ita enim ait, Gen. 3.15. Semen mulieris conteret caput serpentis. Hanc sonuit per ministerium Noë ante diluuium. Petrus enim affirmat, 1.3.19. Christũ spiritu prædicasse istis hominibus tẽpore Noë quorum spiritus nunc detinentur in carcere propter contumacem rebellionem aduersus spiritũ Christi ipsis prædicantem. Hanc postea per Prophetas, vt idẽ Petrus testatur, protulit. Hanc post humanam naturam assumptã tribus annis cùm dimidio prædicauit. Hãc per Apostolos in vniuersum orbem annunciari mandauit, quam & subsequentibus signis confirmauit. Per hanc doctrinam, vt semper conseruauit: ita hodie conseruat, & deinde vsque ad finem mundi conseruabit Ecclesiam aduersus inferorum portas. Benedicet ei, & dabit spiritum sanctum & vitam æternam omnibus huic doctrinæ credentibus. Verùm contrà horrenda damnatio omnibus illis imminet, qui huic doctrinæ signis, portentis, variis virtutibus, & visibili donatione spiritus sancti, confirmatæ fidẽ nõ adhibuerint. Si enim sermo, vt ait Epist. ad Hebr. ca. 2.2. per Angelos dictus, factus est firmus, & omnis præuaricatio, & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem? Caueamus proinde, vt eadem Epistola monet, ne perfluamus.

2. Sacrificium.

Secunda pars sacerdotij Christi est sacrificium. Sacrificium autem Christi, aliàs generaliter accipitur, aliàs peculiariter.

In genere

Cùm generaliter accipitur, complectitur quicquid Christus sacerdos nostræ salutis gratia fecit, & patri obtulit. Vt sunt eius opera omnia, Obedientia perfecta legis, Passio & mors voluntaria, & intercessio apud patrem assidua. Quod autem obediẽtia erga legẽ sit huius sacrificij pars quædam, ex eo patet quod ea nos coram patre iustos facit. De passione & morte Epistola ad Hebræos concionatur, cum affirmat Christum se obtulisse pro peccatis nostris & sanguine suo purificasse conscientias nostras. Intercessio & preces cap. 5.1. ad Hebr. oblationes dicuntur. Ita enim ait, In diebus carnis suæ preces supplicationesq; ei qui poterat seruare ipsum à morte, cum clamore valido & lachrymis obtulit. Hæc enim tria, videlicet obedientia legis perfecta, Passio, & intercessio, à se mutuo ordine quodam tãquam effecta à suis causis & contrà dependent. Nam ex eo quòd sanctus, impollutus, atque adeo perfectissimè iustus secundum legem fuerit, valuit voluntaria obedientia ipsius in cruce ad expianda omnia hominum peccata, & quia obediens patri fuit vsque ad mortem crucis. valent preces ipsius pro Ecclesia in perpetuum, qui ideo solus intercessor est, quia solus se dedit in pretiũ redemptionis pro omnibus, vt Paulus testatur. 1. Tim. 2.6. Hęc consecutio seu colligatio meritorum Christi pulcherrimè conspicitur in nostri sanctificatione. Merito enim mortis suæ, ita expiat peccatum nostrũ, vt non amplius, modò crediderimus, rei appareamus in conspectu patris, sicut de eo prædixit Esaias, cap. 53.4. Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Itẽ, ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Merito obedientiæ legis nos vestit, vt iusti appareamus coram Deo, nõ nostra, sed ipsius iustitia nobis imputata. Ita enim Paulus ait ad Rom. 5.19. Quemadmodum vnius inobedientia multi peccatores constituti sunt: ita obedientia vnius multi constituentur iusti. Vtrumque meritum videlicet passionis & obedientiæ legis complectitur Paulus cùm ait, Gal. 4.4.5. Christus factus est sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret. Nam cùm duplex sit sententia legis: Vna maledictionis & mortis ex lege non impleta, in quam sententiam incurrimus propter peccatum: Altera benedictionis, id est, iustitiæ & vitæ: Qua iustitia excidimus per peccatum, necesse fuit vt & maledictionem legis cum causa, id est peccatis nostris in se reciperet, pro nobis factus maledictus & morti obnoxius. Sic enim Paulus ait, Gal. 3.13. Christus nos redemit ex maledictione legis, factus pro nobis maledictum seu execratio, vt benedictionem legis nobis restitueret: quam nobis meruit sua perfecta obedientia erga legem sub qua factus est non pro se, sed pro nobis. Atque hoc vult Paulus cùm ait, Rom. 10.4. Christus est impletio legis in iustitiam omni credenti. Quia autem huius impletionis testimonium est euidentissimum Christi resurrectio, Paulus affirmat ipsum resurrexisse propter iustificationem nostri. Ro. 4.25. Merito suarum precum & intercessionis nobis aditum facit ad patrem, vt Paulus ad Rom. 8.32. ait. Quis accusabit electos Dei? Christus est qui intercedit pro nobis. Cùm igitur Christus dicitur offerre patri sua merita, intelligatur generale sacrificiũ Christi quod cõtinet hoc triplex meritum, videlicet obedientiæ legis, passionis, & precum.

In specie

Aliàs sacrificium Christi accipitur peculiariter pro passione & morte ipsius, quæ Passio & mors vnicum sacrificium expiationis est: cuius typi fuerunt sacrificia veteris populi, & singulari modo id quod propitiatorium vocabatur, propter huius æterni & expiatorij sacrificij Christi adumbrationem. Verùm quia de vmbris supra dictum est, vbi vanitatem Iudæorum adhuc expectantium Messiam ostendimus, hîc solummodo dicemus de sacrificio Christi, quod expiatorium seu propitiatorium à suo effectu nominat scriptura, quod rectè in hunc modum definiri potest.

Sacrificii expiatorii, seu passionis Christi definitio.

Passio Domini nostri Iesu Christi æterni sacerdotis, est sacrificiũ propitiatoriũ in quo filius Dei ęternus, homo factus, & æternus sacerdos à patre constitutus seipsum, obediendo patri in passione, vsque ad mortem crucis, per æternum spiritum obtulit æterno patri in ara crucis, maledictionem legis verè subiens, vt ista sua vna & perfectissima oblatione satisfaceret iusticiæ Dei pro culpa & pœna humani generis, placaret iram Dei iustissimã & mereretur hac vnica victima omnibus qui in ipsum crediderunt, inde vsque à creatione mundi, & credituri sunt vsque ad finem mundi, ęternam sanctificationem, hoc est liberationem à maledictione legis, gratiam, benedictionem, vitam & salutem æternam, vt Christo conformes in omni æternitate Deum prædicent. Hanc totam definitionem complectitur Christus his paucissimis verbis Ioan. 17.19. Ego pro iis sanctifico meipsum vt ipsi sint sanctificati in æternum. Sed spiritus sanctus in epistola ad Heb. eam fusissimè explicat, & ego in vnum veluti corpus quæ sparsim legũtur in ea Epistola coëgi, vt simul quasi vno intuitu hoc admirandum opus intueamur, & aliquo modo æstimemus magnitudinem beneficij, & grati simus Deo pro hac immensa misericordia nobis in Christo exhibita.

Definitionis partes.

Augustinus libro 4. de trinitate dicit quatuor in omni sacrificio spectanda esse. 1. Videlicet *à quo offeratur sacrificium.* 2. *Cui offeratur.* 3. *Quid offeratur.* 4. *Pro quibus offeratur.* Quæ quatuor in nostra etiam definitione expressè ponũtur & distinctè.

1. A quo offeratur sacrificiũ.

Offert enim filius Dei homo factus, & ab ipso Deo patre æternus constitutus sacerdos. Hic etenim sacerdos vt solus sanctus & iustus & excelsior cœlis est: ita potuit solus sacrificium in æternum perfectũ offerre. Nã ex eo quòd homo erat iustus, licuit ei causam communem

communem in se recipere: præsertim cùm vnus in humano genere reliquam posteritatem secum perdidisset. Ex eo quòd excelsior cœlis erat, videlicet verus Deus, potens fuit ad offerendum sacrificium tale, quod & perfectum esset, & in perpetuum efficax. Deinde ex eo, quòd vna persona erat, omnia facta ipsius in sanctissima sua humanitate purissima sunt, & infiniti pretij.

2. Cui offeratur.

Cui sacerdos hic offert? Deo ipsi. Huic enim soli debebatur sacrificium, quo satisfieret ipsius iustitiæ, cui soli peccauerunt parētes nostri, & nos cum ipsis, vt dānatoria sententia legis abolita de maledictione æterna, benedictionis æternæ ipsius merito fieremus participes.

3. Quid offeratur.

Quid hic sacerdos Deo offert? Filius Dei æternus sacerdos semetipsum patri obtulit in ara crucis, nostram causam.i.peccatū & pœnā in se recipiens. Epistola enim ad Heb. testatur Filium Dei factū fuisse participē carnis & sanguinis, vt haberet quod offerret. Et Augustinus ait: *Quid tam congruenter assumeretur ab hominibus, quod pro eis offerretur, quàm humana caro? & quid tam aptū immolationi huic quàm caro mortalis? Et quid tam mundum pro mundanis vitiis mortaliū quàm sine contagione vlla, caro nata in vtero & ex vtero virginali? Et quid tam gratè & offerri & suscipi posset, quàm caro sacrificij nostri, corpus effectum sacerdotis nostri?*

Dignitas hostiæ seu sacrificij nostri.

Porro quia hostia omnis in veteri lege primum debuit separari ab aliis rebus eiusdem generis. 2. applicari aræ, imposita sacerdotis manu: 3. immolari super aram: 4. si rectè fiebat iuxta legē, accepta Deo erat hostia. Videamus quomodo hęc quatuor nostrę hostiæ congruunt. Primùm ergo hæc nostra hostia Christus segregatus erat à reliquis hominibus non natura, qua illis coniunctum esse oportuit, sed puritate, integritate, & excellentia, quibus cæteros homines antecelluit. Secundo, applicabatur altari per summam obedientiam consecratus Deo. Oblatus est enim quia voluit. Tertiò, immolabatur super altare, suspensus in lignum crucis, portans super caput suū nostram causam, id est peccatum & pœnam peccati, hoc est, iram Dei & maledictionem. Hoc olim adūbratum fuit in hirco, super cuius caput Aaron (confessus prius sua peccata, & populi Israelitici) ponebat sua delicta, & vniuersa delicta filiorum Israel, quem postea in terram vastam cum delictis demittebat feris dilaniandum per virum ad id paratum. Huius typi veritas in Christo verissimè completa est. Nam, vt Propheta ait. Esai. 53. 6. Dominus posuit super eum omnes iniquitates nostras. Item iniquitates eorum ipse portauit. Sic Paulus typum Christo accōmodat cùm ait, 2. Cor. 5. 21. Eū qui non nouit peccatū fecit peccatū, vt nos fieremus iusticia Dei in eo. Itē, 2. Gal. 3. 13. Christus redemit nos de execratione legis, factus pro nobis execratio. Scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Deinde vt hircus ille typicus in desertum dimittitur à feris dilaniandus: Ita Christus sceleratis hominibus Scribis, & Pharisæis, & gentibus, principis sui Diaboli mādatis obtemperantibus, traditur interficiendus propter peccata nostra & pœnam eorum tanquā propria ipsius fuissent luit. Hic accuratè distinguendum est inter vmbram & veritatem. Hirco imposita erant peccata filiorum Israel, sed in typo tantum. At Christo verè imposita sunt peccata totius mundi. Neque hîc tropus vllus admittendus est. Nam in hoc posita est tota nostra spes, in hoc apparet charitas Dei infinita, denique in hoc sita est salus nostra, quòd Deus noster verè & sine tropo effuderit omnem iram suam in filium suum, tanquam reum omnium peccatorū mundi, qui verè & sine tropo factus est execratio, vt nos verè & sine tropo ab execratione liberaret. Nā alioqui si ficta fuisset ira Dei, ficta etiam fuisset filij obedientia, & ficta spes gloriæ quam expectamus. Considerandus proinde est Christus cum ijs qualitatibus quas habet non in sese, sed ex imputatione, pro mediatoris officio quod vltro subiit, vt nos vicissim eadem prorsus ratione, id est per imputationē eorum quæ ipsius sunt propria, satisfactione scilicet iustitiæ & sanctificationis, iustificati & sanctificati, fiamus ipsius fratres, ac eiusdem regni hęredes. Quartò, hostia Christus sic ritè peracta in ara crucis, placuit patri & accepta fuit, adeo vt eius vis ad saluandū omnes credentes perpetuò duret.

Hircus, in desertum emissus sub lege, typus Christi.

Distinctio inter vmbram & veritatem.

4. Pro quibus offeratur.

Quartum quod Augustinus requirit in omni sacrificio est circumstantia eorum pro quibus offeratur. Ad quod Paulus respondet hisce verbis, 1. Timo. 2. 6. Dedit seipsum ἀντίλυτρον, id est, pretium redemtionis pro omnibus. Et Iohannes. Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. Iohan. 1. 29.

Aliæ partes definitionis sacrificij Christi.

Porrò præter hæc quatuor quæ Augustinus in nostro sacrificio requirit, alia quatuor ex epistola ad Heb. adiecimus in nostra definitione. Videlicet modum oblationis, perpetuam virtutem, rationem applicationis, & finem vltimum notitiæ & fiduciæ huius sacrificij. Modus est quod obtulerit se Christus per æternum spiritum. Ita enim ait Epistola ad Heb. Quanto magis sanguis Christi qui per spiritum æternum seipsum obtulit immaculatum Deo, purgabit conscientiam nostram à mortuis operibus. Spiritus æterni appellatione diuinitatis cum humanitate cōiunctæ efficacitatem infinitam intelligit, quæ totum hoc sacrificium gubernauit, ex quo factum est quod iste sanguis, quia sanguis erat eius hominis qui etiā verus Deus erat, viuifica planè virtute præditus sit, qua virtute vt nos condidit, ita etiam instaurare potuit. Propter hunc oblationis modum Deus dicitur mortuus & acquisiisse sibi Ecclesiam suo sanguine. Vt Paulus Actor. 20. testatur cum ait. Attendite vobis, & vniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit Episcopos ad pascendam Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo. Hinc ergo est quod addidimus de perpetua sacrificij virtute de qua ad Heb. Vna oblatione perfecit in perpetuū sanctificandos: Ita per proprium sanguinem intrauit semel in sanctuarium, æternam redemptionem nactus. De applicatione quæ fit per verbum, fidem & sacramenta, & de fine vltimo sacrificij Christi postea dicemus suo loco.

Modus oblationis.

Perpetua virtus.

Ratio applicationis & finis vltimus.

Digressio de miseria hominis & Dei misericordia.

Porro hic paulisper sistendus est gradus, & plura alta mente cogitanda sunt. Videlicet, 1. Quanta miseria sit hominum, in quam incurrerunt propter peccata. 2. Quàm ingens ira Dei, offensi peccatis hominū, fuerit. 3. Quàm rursus magna misericordia Dei. 4. Quàm ineffabilis obedientia filij Dei. 5. Quàm horrenda pœna, quam sustinuit filius Dei. 6. Quàm inæstimabilis & incomparabilis pretij sit mors filij Dei, quæ vna opponitur tanquam satisfactio omnium hominum peccatis & miseriis. 7. Et contrà quàm tristis ingratitudo maximæ partis humani generis, non agnoscentis hoc admirādum Dei opus, videlicet sacrificium Christi.

1. Miseria hominis extra Christum.

Miseriam hominum sine Christi sacrificio considerare oportet, de qua Iob. 14. 1. Homo natus de muliere breui viuens tempore repletur multis miseriis. Augustinus definit miseriam humanam esse copiam tribulationis, & inopiam consolationis, quando quis multifariè patitur, & à nemine releuatur. Homerus exclamans affirmat nihil homine calamitosius esse aut miserius. Sed is tantum calamitates & miserias

& tragicos casus quibus obnoxij sunt homines in hac vita cogitat. Nam nec principium, nec gradus, nec finem miseriæ humanæ nouit.

Principiū huius miseriæ.

Principium vnde orta & propagata est miseria generis humani, nemo nouit nisi verbo Dei edoctus. Hoc verbum principium omnis miseriæ refert ad Diabolum, & peccatum primorum parentum, & eiusdem peccati in omnē posteritatē propagationē. De qua re Paulus clarissimè docet ad Ro.5. Et Esaias ait, ca.64.6. Cecidimus quasi folium vniuersi, & iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos.

Gradus.

Gradus miseriæ humanæ sunt multi, & tristissimi. Quorum primus est deploranda separatio à Deo.

Separatio à Deo.

Esaias 59.2. Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis. Quanta sit hæc miseria nemo satis cogitauerit. Quid enim tristius esse potest quàm separari à Deo, & excludi à fonte omnis boni, ab omni benedictione & salute?

Coniunctio hominis cum Diabolo.

Secundus miseriæ humanæ gradus est coniunctio hominis cum Diabolo mēdace & homicida, & subijci ipsius legibus, quę sunt mortis & damnationis. Per hos duos gradus prophanatur templum, quod per creationem consecratum erat Deo, & aboletur imago Dei ad quam conditus erat homo.

Homo templum diaboli.

Hinc tertius gradus miseriæ humanę sequitur. Videlicet quòd homo, qui antea erat templum Dei, iā in hanc miseriam inciderit quòd fit templum Diaboli, in quo diabolus colitur operibus propriis, scilicet mendacio & homicidio, ex quibus infinita scelerum caterua prorumpit.

Moles calamitatū.

Quartus gradus miseriæ humanæ est moles calamitatum spiritualium & corporalium, quibus premitur genus humanum, vt sunt tentationes multiplices, morbi varij, & tragici casus, quibus obnoxium est humanum genus. Nulla enim calamitas tanta est, in quam homo non possit incidere. Vnde prouerbium. Nescis quid serus vesper vehat. Item, aut sumus, aut fuimus, aut possumus esse quod hic est. Ex multis exemplis pauca adferam.

Exempla calamitatum humanarum

Adonibesec regio splendore & ornatu superbus, qui, amputatis manuū, pedūmque digitis miserrimè vixit. Interitus Iesabelis omnibus est notus. Alcibiades nobilitate eximius, diuitiis abūdans, forma prę́stātissimus, fauore ciuium superbus, summo imperio clarus, victoriis nō paucis illustris. Sed quid fit tandē? dānatur, in exiliū mittitur, bonis spoliatur, odio patriæ grauatur, & tādem violenta morte succūbit. Cepio Seruilius præturæ splendore, triumphi claritate, consulatus dignitate, maximi pontificis sacerdotio excellēs, atque adeò in tanto pretio habitus est, vt senatus Romani patronus diceretur. Sed huic splendori fortunæ nō respondet catastrophe vitæ, quæ fuit miserrima. Nā in vincula coniectus, & carnifici puniēdus traditur, qui carnifex funestis suis manibus cor Cepionis exemptū de corpore lacerat, & in scalis suspēdit, quod magno cum horrore totius fori Romani conspectū est. Belisarius Iustiniani archistrategus post multas pręclaras victorias, inuidia opprimitur, bonis spoliatur, oculis priuatur, & in tēplo Sophiæ panem quotidie mendicare cogitur, hac oratione vsus ad prę́tereūtes. Panē Belisario date, quem virtus extulit, inuidia oppressit. Quid dicā de Herode, qui nitidus erat auro & gēmis, splendore regio superbus erat? Nonne gēmis vermiculi successerunt, quos sua carne pauit, donec fœtore & cruciatu & desperatione victus expirauit? Prætereo Alexandrū Magnū, Cæsarē, Marium, Pompeiū, Catonē, Ciceronē, & multos alios, quorum casus, quanta sit miseria humani generis, ostendunt: à quibus nemo se tutum fore polliceri potest, dum in hac vita spirat. Quare Seneca rectè monet cùm ait, Nemo confidat nimium secundis.

Conscientia sceleris.

Quintus gradus miseriæ humanæ est conscientiā sceleris, quę plus animam torquet, quàm vllus carnifex possit corpus torquere. Hæc etsi ad tempus dormire videtur, tamen ante obitum, vt Plato ait, expergiscitur.

Mors cum desperatione.

Sextus gradus miseriarū humani generis est mors ipsa cum desperatione coniuncta, quæ ignorantibus Christum est miserrima, & aditus quidam ad æternam damnationem.

Finis huius miseriæ.

Sed quisnā finis est miseriæ hominum nō agnoscentiū Christū? Finis est, vt ita dicā, infinitus, semper sibi constās, nulli vicissitudini aut permutationi obnoxius. Nā post mortē, & post iudicium extremum succedit miseriæ huius vitæ tristissima catastrophe, videlicet sempiternū opprobriū, perpetuus cruciatus in conscientia, anima & corpore, Societas cū immūdis spiritibus in obscuris flāmis, in tenebris exterioribus, extra omnē lucē Dei. De opprobrio loquitur Daniel cùm ait, ca.12.2. alij scilicet impij, non ad Deū per fidē conuersi, euigilabunt ad opprobriū & abominationē sempiternā. De cruciatu sempiterno, & societate cùm impuris spiritibus loquitur Dominus, Matt.ca.25.41. proponens sententiam iudiciariā extremi iudicij, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & Angelis eius. De cruciatu conscientiæ intellige Esaiam qui ait, ca.66.24. Vermis eorum non morietur. Etsi autem in hanc tantam miseriā totum humanū genus coniectum est propter peccatū, tamen Ecclesia Dei sola ex his miseriis eluctatur. Nā vt peccatū ipsius, quod causa est harū miseriarū, expiatum est morte Christi, ita Spiritus sanctus consolator in cruce adest, & mors corporis est aditus ad æternam fœlicitatem, quare pretiosa dicitur mors sanctorum Psal.116.16.

2. Quanta sit ira Dei in reprobos.

Ex miseriæ magnitudine & varietate, quæ est pœna peccati, intelligi aliquo modo potest quāta sit ira Dei in eos qui non conuertuntur. Nā cùm Deus est iustus, & iudiciū eius secundū veritatem, vt loquitur Paulus, necesse est irā & vindictā in Deo, respondere iustitię. Hoc est vt non sit maior pœna, quàm fuit peccatū, nunc autē pœna est grauissima & infinita. Quare necesse est offensam fuisse infinitā, vt qua infinitū bonū offensum fuerit. Non igitur fallacibus lancibus ponderanda est peccati quantitas, sed ad iustam librā appendenda est. Nā plurima in peccato concurrūt mala propter quæ Deus meritò irascitur, vt sunt contēptus maiestatis Dei, superba cōtumacia aduersus legē Dei, indignissima imaginis Dei ad quam homo erat conditus, conspurcatio & inductio, imitatio Satanæ hostis Dei, improba proditio, & defectio à castris Dei, & quasi coniuratio quędam cum Diabolis, atq; intolerabilis ingratitudo, & obliuio turpissima beneficiorū Dei erga genus humanum. Nullū enim vnquā peccatū solum fuit, sed quodque longissimā scelerū catenā secū trahit. Vt videre est in lapsu primorum parentum, & aliorum qui volentes & scientes, ruunt aduersus mandata Dei.

Peccati circunstātiæ inseparabiles.

Ex peccati consideratione quid sequatur.

Ex hac peccati iusta pōderatione plura sequūtur. 1. Quòd iustissima sint ira Dei qui sempiterna miseria punit peccatū in iis qui non conuertūtur ad Deū per fidē in Iesum Christū. 2. Quòd derideant iustitiā & iustissimā irā Dei, qui docent homines contritione, confessione & satisfactione mereri condonationē peccatorum coram tribunali Dei. Taceo eos qui quædam peccata tā leuis ponderis esse autumant, vt aspergillo aquæ lustralis excutiantur. Prætereo & illos qui emptis indulgentiis, aut missis, peccata redimi nu-

mi nugantur, quibus nugis papisticũ regnũ auctum est, fulcitur & conseruatur in contumelia filij Dei, & in certissimũ interitũ infinitarum animarũ. 3. Ex peccati iusta ponderatione sequitur & hoc, Quòd nulla pura creatura potuerit satisfacere iustitię Dei, & cõpensare offensam, & restituere hominẽ pristinæ fœlicitati, qua exciderat propter peccatum. Quare oportuit filium Dei assumpta humana natura, nostrã causam in se recipere, & satisfacere iustitiæ Dei. Etsi autem hæc ira Dei vt ostendimus, maxima est, tamen tẽperatur misericordia, vt Abacuc Propheta ait, ca. 3. 2. In ira misericordiæ recordaris. Et Theodoretus. *Proprium est Dei, misericordiæ temperamento mitigare iustitiam.* Sed de hac misericordia nunc dicendũ erit.

1 Quàm magna sit Dei misericordia.

Post examen miseriæ humanæ & irę Dei cogitãda est immensa misericordia Dei, quę est conuersionis nostræ ad Deũ fundamentũ. Dicitur autem Deus misericors, non quod perturbationibus obnoxius sit, & doloribus vt homo, sed quia ex mera sua bonitate & dilectione, miseriæ humanæ succurrit. Misericordia enim Dei ex amore profluit, amor autem ex similitudine quam homo habet cum Deo, formatus ad ipsius similitudinem & imaginem. Hæc Dei misericordia erga homines multis modis in scripturis pingitur, & variis comparationibus eius vis nobis cõmendatur. *Primum* cõfertur pietati maternæ erga tenerrimã prolẽ. Ita enim Esaias ait, ca. 49. 15. Numqui obliuisci potest mulier infantẽ, vt non misereatur filij vteri sui? Etsi illa obliuiscatur, ego tamen nõ obliuiscar tui. Et in Ps. 103. 13. confertur paternæ storgæ. Sicut, inquit, miseretur pater filiis suis, sic misertus est Dominus timentibus ipsum. Ab hoc affectu pio parentũ erga liberos nomen habet misericordia apud Hebręos. Quare Zacharias Luc. 1. 78. viscera misericordiæ nominauit, vt vim hebraicæ vocis & affectum miserentis Dei exprimeret. *Secundò*, confertur hæc Dei misericordia montibus & vallibus apud Esaiam, ca. 54. 10. cùm dicitur, Montes commouebuntur, & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non mouebitur, dicit miserator tuus Dominus. *Tertiò* confertur amplitudini terræ, vt in Ps. 33. 5. dicitur, Misericordia Domini plena est terra. *Quartò*, confertur altitudini cœli. Ps. 103. Secũdũ altitudinẽ cœli à terra roborauit Deus misericordiã suã super timentes se. *Quintò*, cõfertur ornatui regij solij. Esaiæ 16. 5. Parabitur seu ornabitur misericordia solium, & sedebit super illud in veritate. *Sextò*, confertur pluuiosę nubi in tẽpore siccitatis. Syracides 35. 26. Speciosa misericordia Dei in tempore tribulationis, quasi imbres pluuiæ in tempore siccitatis. *Septimò*, confertur scuto: seu militari præsidio, psalmo 103. 4. Qui redimit de fouea vitam tuam qui coronat te misericordia & miserationibus, id est, vndique cingit. Et ps. 13. vt scuto, bona voluntate coronabis eum. *Octauò*, præfertur vitæ ipsi qua nihil melius aut dulcius iudicatur, Ps. 63. 4. Melior est misericordia tua quam vita. *Nonò*, præfertur omnibus cæteris operibus Dei Ps. 145. 9. Bonus Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius. *Decimo*, confertur ipsi diuinæ maiestati. Ita enim ait Syracides, cap. 2. 23. ὡς ἡ μεγαλοσύνη αὐτοῦ οὕτως, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ. id est, Vt est eius maiestas, sic & misericordia ipsius. Ac si diceret, In Deo summa maiestas est cum pari misericordia coniuncta: quarum illa facit vt omnia possit, hæc vt velit suos conseruare.

Variæ cõparationes misericordiæ Dei. 1. Est tenerrima. 2. Altissima & profundissima. 3. Amplissima. 4. Immensa. 5. Speciosissima. 6. Vtilissima. 7. Tutissima. 8. Optima & dulcissima. 9. Præstantissima. 10. Proprius diuinæ.

Argumenta misericordiæ Dei.

Hanc misericordiam immensam, etsi multis argumentis commendat nobis Dominus, tamen hoc omnium maximum est, quod dederit filium. Iohan. 3. 16. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Rom. 5. 8. Commendat Deus suam charitatem erga nos quòd cùm adhuc essemus peccatores, id est non conuersi ad Deum, Christus pro nobis mortuus est. Ad Ro. 8. 31. Proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Quid multis? Nulla creatura potest satis hanc Dei misericordiam ex bonitate & intima dilectione manantem prædicare. Sapientia mundi non tangitur misericordia erga criminosos, sed erga infortunatos, & eos qui indignè videntur affligi. Ita enim ait Cicero, *Eorum misereri oportet, qui propter fortunam nõ propter crimen in miseriis sunt.* Sed sapientia Dei succurrit misericordia criminosis, & maximè flagitiosis, modò resipiscant. Gratia enim ex misericordia manans abundat supra peccatum. Et Augustinus ait. *Maior est misericordia Dei, quàm omnium peccatorum miseria.* Non igitur sine magna causa hortatur Dauid nos ad prædicandum Deum propter hanc immensam misericordiã Ps. 117. 1. 2. Laudate inquit. Dominum omnes gentes, & laudate eum omnes populi. Quoniã confirmata est super nos misericordia eius, & veritas Domini manet in æternum.

De misericordia Dei oblata in lege, & in Euãgelio.

Sed hîc non immeritò aliquis obiiciet & dicet misericordiam Dei magnam quidem esse, sed habere impossibilem conditionem annexam. Ita enim ipse Dominus qui mentiri nequit, ait Exod. 20. 6. Faciam misericordiam in millia iis qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea. Hæc Dei promissio extra Christum irrita planè est quia conditio addita est impossibilis. Nemo enim legem mandatorum Dei suis viribus præstare potest, sed in Christo possibilis est, & efficax in mille generationes Christi, id est in omnes qui filij Dei in Christo nascuntur. Nam vt ipse est finis legis in iustitiam omni credenti, Ro. 10. 4. Ita in ipso promissiones omnes sunt (etiam & amẽ) vt Paulus loquitur, 2. Cor. 1. 20. Huc dictum illud Exodi ca. 34. 6. refertur. Dominator, Dominus, Deus misericors & clemens, & multæ miserationis, ac verax, qui custodit misericordiam in millia auferens iniquitatem, prçuaricationem, & peccatum: nec dubitandum est, Deum cum hanc faceret promissionem, significasse & Christum fore impletorem legis, & ad eundem currendum esse omnibus qui misericordiã promissam expetunt, vt quemadmodum impletionem legis in illo inuenirent: Ita etiam promissionis misericordiæ fierent participes. Habet proinde hæc misericordiæ promissio aliam conditionem ex lege extra Christum, videlicet implendę legis, aliam in Christo, videlicet fidei qua obtinetur finis legis quæ est iusticia. Qui ergo credunt, habent quod lex requirit, videlicet iusticiam. Vnde promissio misericordiæ fit illis rata & firma: atque hoc est illud pactum de quo loquitur psalmus 25. 10. Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas custodientibus testamentũ eius. hoc est, vt Ps. 32. 10. interpretatur: Sperantem in Domino misericordia circumdabit. Misericordia proinde Dei ad regulam iusticiæ moderatur, cum exhibetur conuersis. Nam hæc iusticiæ Dei perpetua regula est, Quod vt contumaces omnes absq; misericordia velit damnare: Ita pœnitentes omnes ex immensa misericordia velit saluare. Hæc regula iustitiæ Dei cogitãda est, quoties in psalmis legimus Dauidẽ orare Deum, vt se exaudiat, propter suam iustitiam, tria enim simul cogitat, videlicet promissionem misericordiæ, & remissionem peccatorum gratuitam, & pretium quo satisfit iustitiæ Dei videlicet victima filij (Est enim iniustus qui captiuum non dimittit, accepto λύτρῳ) & merito iustitiæ in Christo, quo nos

Misericordiæ Dei conditio duplex.

Regula perpetua.

iustificamur coram Deo, qui fide ad Deum conuertimur. Vnde fit, vt si non exaudiret pœnitentes, & remitteret eis peccata, iniustus esset, vt qui faceret cõtra regulam suæ iustitiæ, qui negaret promissionem suam, qui pretiũ non acceptaret, quique iustitiam filij, qua nobis gratiam meruit, non respiceret. Dauid proinde post adulterium, homicidium, & proditionem exercitus Dei, petit ex fide misericordiam, & remissionem peccatorum, & inter alias rationes, hãc quoque addit, Psal.51.6. vt iustificeris in sermonibus tuis, id est, vt homines te iustum fateãtur propter sermonum tuorum constantiam, quibus sermonibus promisisti resipiscentibus veniam.

4. De ineffabili obediẽtia filij Dei.

Iuxta misericordiam patris cogitandum est, quanta fuerit obedientia filij volentis in se recipere causam nostram, & sustinere iram Dei, vt nos ab æterna morte liberaret. De hac obedientia Paulus Philip.2.6.&c. sic scribit. Qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est se esse æqualẽ Deo, sed ipse sese exinaniuit formam serui assumens, in similitudinem hominum factus, & habitu repertus vt homo. Humiliauit seipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Hic Paulus docet de ineffabili obedientia filij Dei, & quia æqualium nõ est propriè obedientia, sed inferiorum erga superiores, ostendit Paulus quomodo filius eiusdem essentiæ & potestatis cum patre humiliauerit se, assumpta humana natura, in qua factus est obediens patri vsque ad mortem crucis. Et Epistola ad Hebræos cap.10.4.&c. ex Ps.40. Quia impossibile est sanguine taurorũ & hircorum auferri peccata: ideo ingrediens in mũdum dixit, Hostiam & oblationem non voluisti, Corpus autem aptasti mihi: holocautomata pro peccato non probasti. Tunc dixi, Ego venio (in capite libri scriptum est de me) vt faciam Deus voluntatem tuã. Es.53.12. Oblatus est, quia voluit.

Conciliatio locorum specie tenus pugnantium.

Sed quomodo cum hac obedientia stare potest triplicata illa precatio in horto? Matt.26.39. Pater mi si possibile est, transeat à me calix iste, veruntamen nõ vt ego volo, sed vt tu vis. Hæc oratio videtur significare diuersam fuisse filij voluntatem à patris voluntate & planè contrariam. Nam pater voluit filium calicem bibere, quem illi parauerat. Filius autem petit vt iste calix à se transeat, si possit. Hæc obiectio soluitur ex verbis Domini quę sunt infrà in eodem ca. Spiritus quidẽ promptus est, sed caro infirma. Quod ergo non voluit ex infirmitate carnis, quæ mortem naturaliter & sine vitio reformidat, hoc voluit ex promptitudine spiritus qua patri semper obediens fuit. Sic & Cyrillus distinguit cùm ait. *Quod autem non voluntaria quodammodo fuerit crucis passio Christo. Voluntaria autem propter voluntatem patris, & propter nostram salutem ex precatione eius facilè disces: Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste. eadem enim ratione qua verbum Dei Deus est, & ipsa naturaliter vita, nemo ambiget quod nullo modo mortem formidauit. Caro autem factus permittit carni, vt sua patiatur, & ideo vt verè homo præsentem iam in ianuis mortem expauescit.*

Quæstio.

Hîc alia suboritur quæstio. Quidnam orando ergo profecit Christus? Respondet epistola ad Hebr. ca.5.7. Exauditus est à metu, siquidem sublatis doloribus mortis, superior euasit in lucta.

Fructus obedientiæ Christi.

Huius obedientiæ admirandæ filij Dei fructus est iustificatio nostri, adeoque salus æterna. ad Ro.5.19. Quemadmodum per inobedientiam vnius hominis multi constituti sunt peccatores: ita per vnius obedientiam iusti constituentur multi. Hanc obedientiam extollens Apostolus ait, eodem ca.6.7.v. Christus, cùm adhuc essemus infirmi, in tempore pro impiis mortuus est, vix enim pro iusto aliquis moritur: super bono fortè quis audet mori.

Immensa & ineffabilis Christi obedientia.

Sed nulla lingua eloqui, nulla mens cogitare potest, quanta fuerit hæc obedientia filij Dei deriuantis in se iram Dei, & substituentis se in locũ nostrum, vt nostras pœnas lueret, quò nos saluaremur. Factus est enim maledictum pro nobis vt nos à maledictione eriperet. 2. Corin.5.21. eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso.

5. De grauitate pœnæ quam Filius Dei sustinuit pro nobis.

Cum obedientia consideretur pœnæ grauitas, quã filius Dei pro nobis sustinuit, videlicet in animo & in corpore, & contumelia in personam. Animi dolores testatur Dominus cùm ait, Matth.26.38. Tristis est anima mea vsque ad mortem, hoc est, ipsa morte grauior est dolor animi quem patior. De hoc ingenti dolore Ps.18.5. quoque intelligendus est in quo dicitur in persona Christi, Dolores inferni circumdederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis. Vocat autẽ inferni dolores, lethales dolores, vt qui tanti sint, vt penè enecent hominem, & in sepulchrum detrudant. De hisce ingentibus animi angoribus in Christo plura testimonia ex euangelistis adducam. Marcus 14.cap.33. ait, cœpítque expauescere, & mœrore affici. Lucas autem cap.22.44. ostendit signo euidentissimo quàm anxius fuerit, cùm præ dolore animi grumos sanguinis sudaret. Ita enim ait. Anxietate correptus prolixius orabat, & erat sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. Consentaneum enim est, vt quemadmodũ mors eius omni morte fuerit acerbior, secundum sensum corporis: ita reformidationem omnium amarissimam fuisse in animo. Atque vt immensa charitas nihilo fecit mitiorem sensum mortis: ita nihil mitigauit de reformidationis acerbitate, quæ tanta fuit, vt Angeli etiã corroboratione opus habuerit. Nam, vt Lucas ait, apparuit ei Angelus de cœlo, corroborans eum: siquidem diuinitas quiescebat, quò verè sentiret Christus onus sibi impositũ, & verè angeretur pressus ira Dei propter peccatum non suum, sed nostrum, quod tamen suum fecit recipiendo in se nostram causam. Et Irenæus ait. *Quemadmodum fuit homo vt tentaretur: Ita etiam verbum vt glorificaretur. Et quiescebat quidem verbum dum tentaretur, crucifigeretur, & mortem obiret, homini autem aderat dum vinceret, sustineret, resurgeret, & in cœlos ascenderet.*

Falsæ interpretationis de pauoribus Christi refutatio.

Verum quia diuina Christi gloria videtur indignũ esse, quòd tanto pauore, & mœsticia correptus fuerit saluator noster, multi interpretes hîc quęrunt effugia, & fingunt tropos quibus mollire conãtur narrationes Euangelistarum, prædictiones Dauidis & Esaiæ. Quorum ille ait, doloribus inferni Dominum fuisse circumdatum: Hîc affirmat eum verè languores nostros portasse. Sed nobis lucerna sit verbum Dei. Nam si nos timoris & mœsticiæ Christi pudet, effluet, & peribit redemptio nostri. Verùm eorum interpretum qui hîc quęrunt tropos, vanitatẽ ostendit Ambrosius scribens in hunc locum Lucæ 22.4. Pater, si tu vis transeat à me calix iste. Ita enim ait. *Hærent plerique hoc loco qui tristiciam saluatoris ad argumentum inolitæ potius à principio, quam susceptæ ad tempus infirmitatis inclinant, & naturalis sensum cupiũt retorquere sententiæ. Ego autem non solùm excusandum non puto, sed etiam nusquam magis pietatem eius, maiestatémque demiror. Minus enim contulerat mihi, nisi meũ suscepisset affectum. Ergo pro me doluit, qui pro se nihil habuit quod doleret, & sequestrata delectatione diuinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur. Suscepit enim tristiciam meam, vt mihi suam læticiam largiretur, & vestigiis nostri, descendit vsque ad mortis ærumnã, vt nos suis vestigiis reuocaret ad vitam. Confidenter ergo tristiciam nomino,*

nomino, quia crucem prædico. Neque enim speciem incarnationis suscepit, sed veritatẽ. Debuit ergo dolorẽ suscipere, vt vinceret tristitiam, non excluderet. Neque enim habent fortitudinis laudem, qui stuporem magis vulnerum tulerint, quàm dolorem. Hactenus Ambrosius. Angoris proinde & ingentium dolorum in animo Christi causa fuit conscientia scelerum omnium hominum, quorum reatum in se receperat, iamiam à discipulo tradendus in manus hostium:

Dolores cruciatus & cõtumeliæ Christi quid testantur.

His doloribus animi accedunt grauissimæ afflictiones in corpore, & cõtumelia in personã. Corpus sputa patitur, alapas, flagellationes, percussiones, coronam spineam, mortem crucis ignominiosissimam persona tota fert probra, irrisiones, sarcasmos, & tametsi diuinitas pati non potuit contumelia tamen in eam refertur, quia humanam naturam in vnionẽ personalem assumpserat. Hæ pœnæ grauissimæ angor animi, cruciatus corporis, & contumelia in personam Christi sunt testimonia: Primùm, iusticiæ Dei cui his pœnis satisfactum est pro peccatis totius mũdi. Deinde misericordiæ Dei qui ex intimo amore filium dedit pro nobis in has pœnas, ne genus humanum totum periret, quod condiderat ad suam imaginem: tum obedientiæ filij erga patrem, & amoris eiusdem erga nos, quibus societate humanæ naturæ coniungi voluit vt has pro humano genere sustineret pœnas quæ tum demum nobis fiunt dulcissimæ, & salutares quando in ipsum viua fide recumbimus.

6. De inæstimabili pretio mortis Filij Dei.

Quàm inæstimabilis precij sit mors Christi diligenter expendendum est. Nam hinc remedia aduersus omnia vulnera quæ conscientiis nostris peccatũ infligit petenda sunt. Vnde Augustinus. *Inspice vulnera pendentis, sanguinem morientis, pretiũ redimentis, caput habet inclinatum ad osculandum, brachia extensa ad amplexandum, corpus expositum ad redimendum. Hæc quanta sint cogitate, hæc in statera cordis vestri appendite, vt totus vobis figatur in corde, qui totus pro vobis fuit fixus in cruce.* Paulus ad Rõ. 5. cõfert Adã & Christũ inter se. Ab Adã quidẽ dicit propagatũ esse peccatũ in dãnationẽ. A Christo verò gratiã in iustificationẽ vitæ. Si vnius, inquit, delicto mors regnauit per vnum, multò magis qui abundantiã gratiæ, & donũ iusticię accipiũt, in vita regnabũt per vnũ Iesum Christũ. Quòd ergo tam inæstimabilis precij sit obediẽtia & mors Christi ex eo est, quòd homo qui passus est, sit etiã vnigenitus Dei filius, verus Deus. Nã ex illa indiuidua, ineffabili & adoranda diuinæ naturæ & humanæ vnione vt Deus & homo sit vnus Christus, seu vna persona, est dignitas, precium, æstimatio, meritumque infinitum omnium actionum & pactionum Christi. Rectè proinde canit Ecclesia. *Ipse verus est agnus qui abstulit peccata mundi, qui mortem nostram moriendo destruxit, & vitam resurgendo reparauit.* Et Ambrosius. *Tantum fuit peccatum nostrum, vt saluari non possemus nisi vnigenitus Dei filius moreretur pro nobis debitoribus mortis.* Cùm igitur dicitur, filius hominis redemit nos per meritum passionis suæ, opus infiniti precij & valoris nominatur, videlicet opus filij hominis qui est Deus. Cum dicitur mors Christi est satisfactio, precium immensum proponitur nempe hominis qui est vnigenitus filius Dei. Etsi autem diuinitas nec passa est nec mortua. (Quomodo enim fieri potest vt immutabile patiatur, & immortale moriatur?) Tamen persona æterna quæ est Deus, passa est, non quidem in diuina, sed in humana natura assumpta quæ pati potuit. Ideo Paulus dicit, Act. 20. 28. Deum sibi acquisiuisse Ecclesiam sanguine suo. Et Petrus 1. 4. 1. affirmat Christum passum esse carne, id est, in humana natura anima & corpore. Et Epistola ad Heb. 2. 14. ideo dicit filium Dei participem factũ fuisse carnis & sanguinis vt per mortem eum destrueret qui mortis habebat imperium, impatibilem quidem diuinitatem: patibilem verò carnem apertè significans, & cùm pati non posset diuina natura, assumpserit eam quæ pati potuit. Et Theodoretus ait. *Ideo carnem assumpsit vt per patibile id quod est impatibile passionem sustineret.*

Quo sensu dicitur totus Christus passus est.

Cur precium mortis Christi est infinitũ & quomodò.

Propter vnionem ergo naturarum diuinæ & humanæ in vna persona, precium & meritum passionis Christi est infinitum, tempore, valore, & efficacia. Si enim tempus respicis, extẽdit se ad omnia sæcula, ad omnes omnium hominũ generationes. Si valorem attendis sufficiens est ad expianda omnium hominum peccata. Si denique efficaciam, vis eius in omnibus qui audiunt Euangelium & fide conuertuntur, conspicitur, & à nemine retrahitur. Nam perinde efficax fuit mors Christi ad abolenda peccata Adam & Euæ, atque Petri & Pauli, & aliorum qui post Christum exhibitum fuerunt. Atque hoc vult Apocalypsis cap. 13. 8. vbi dicitur Agnus occisus ab origine mundi. Postquam ergo primi parentes nostri crediderunt huic promissioni, Genes. 3. 15. Semen mulieris conteret caput serpẽtis, virtutem mortis Christi quæ iam destinata erat vt fieret in fine seculorum, iustificati, sanctificati & redempti sunt à morte æterna, hac fide & Iob se in summis miseriis erexit cùm diceret, cap. 19. 25. Scio quòd redemptor meus viuit. Et de Abraham scriptũ est, Genes. 15. 6. & Rom. 4. 3. Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam, & Dauid adulterium suum & homicidium statuit merito sanguinis Christi expiari cùm diceret, Psalm. 51. 9. Asperge me Domine Hyssopo & mundabor. Quarè & alibi ait, Psal. 130. 4. Apud Dominum misericordia, & copiosa apud ipsum redemptio. Copiosa certè quia planè inexhausta, & nullius tẽporis aut valoris terminis clauditur. Extendit igitur se virtus mortis Christi ad omnia tempora, ad omnes ætates, & sufficiens est ad omnia omnium hominum peccata delenda. Quia est mors hominis non cuiusuis, sed eius qui vnigenitus est Dei filius, verus Deus, traditus in mortem pro nobis vt Paulus ait, Rom. 8. 31. Proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.

7. De ingratitudine maximæ partis generis humani.

Vidimus vtcunque quanti sit precij mors filij Dei & pro quibus passus sit Christus Dominus gloriæ, iã ex aduerso cogitetur tristissima, (proh dolor!) ingratitudo, maximæ partis generis humani. Siquidem Iudæi, Turcæ, & multæ prophanæ gentes Christi nomen ne ferre quidem possunt. 1. Iudæi etenim inuidia, auaritia & ambitione obcæcati, beneficiũ Christi maleficium interpretantur. 2. Turcę furoribus Mahometicis abrepti quasi phrenetici feruntur ad delẽdum Christi nomen. 3. Multæ barbaræ gentes vetustate erroris tanquam inueterata lepra polluti vocẽ Euangelij non ferunt. 4. Alij sub nomine Christi, & religionis prætextu Diabolo militant, & conãtur sanguine sanctorum cursum Euangelij impedire, vt Papa, Cardinales, Episcopi mitrati, abbates, breuiter tota colluuies Antichristiani regni. 5. Multi in vtramque aurem securè dormiunt expectantes euentum, vt victrici patri assurgant. Qui tametsi Euangelici audiri volunt, & defensores veræ religionis nominari: tamen reuera ἄθεοι sunt, vt qui honoribus, potentia, opibus & voluptatibus metiantur fœlicitatem hominis. Inter hos tametsi quidam tegunt externa ciuilitate quasi larua quadam animi prophanitatem: plurimi tamen eorum verius Neronem & Heliogabalũ, quàm Christum, à quo nomen habent, imitantur. De hac summa mundi ingratitudine loquitur Dominus apud Esaiam, cap. 1. vers. 2. 3. Filios enutriui mihi, ipsi autem spreuerunt me, & conuincit eos esse bestiis minus gratos cùm subiungit.

Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui. Israel autem me non cognouit. Hanc etiam ingratitudinem deplorat Dominus cùm ait, Mat.23.37. Quoties volui cōgregare te, vt gallina cōgregat pullos suos, & noluisti. Item cùm ait, Mat.20.16. Multi sūt vocati, pauci vero electi: Quo sanè dicto Dominus & immensam misericordiā Dei vocātis omnes ad agnitionē filij sui, vt salutē per ipsum consequantur commendat, & intolerabilem cæcitatem atque ingratitudinē plurimorū hominum taxat, qui veluti furiosi in medicū salutem cōferentem manus coniiciunt, & tanquam in hostē inuadunt, mortem & conuicia pro vita cœlesti honore oblato rependētes. Hæc ingratitudo eò maior est, quò maius est beneficium quod contemnitur. Quarè verissimè digna est æterno odio castissimorum Angelorum & electorum Dei. Paucissimi sunt si respicis colluuiū orbis terrarum, qui beneficia Christi, vt æquum est, æstimant. Quis quæso hanc phrenesin satis lachrymis prosequi poterit?

De lapsus Adami grauitate. Sed necesse est aliquid detestandi mali esse quòd hominem conditum ad imaginem Dei à tanto bono ad malum, à vita ad mortem, ab amico ad hostem, à saluatore ad perditorem, à salute ad damnationem, breuiter à Deo fonte omnis boni, iusticiæ, vitæ, salutis, honoris: ad diabolum autorē omnis mali, iniusticiæ, mortis, damnationis, & perpetuę ignominiæ abducat. Verùm hoc malum quod multiplex sanè est, cæca caro non videt. Etsi autem interdum veluti per transennam eius quasi vmbram quādam cernit: mox tamen illius obliuiscitur, vt qui in speculo suam faciem est contēplatus. Id quod sanè imprimis dolendum est. Nam primus gradus, vt dici solet, ad sanitatē est nouisse morbum. Siquidē morbi noticia ad quærēdum medicum eos inuitat quibus sanitas est curæ. Nos igitur vt in curatione morborum periti medici faciunt, quæramus causas tanti mali, vt illis cognitis, & medicus quæratur, & remediū malo adhibeatur. Inuestigabimus proinde causas vsitatę ingratitudinis hominū, & ex aduerso illis opponemus remedia quibus succurri poterit communi morbo, vt ita ex collatione rectius & cognoscantur & discernantur contrariorum effectuum contrariæ causæ.

Sex causæ tanti mali Paulus Ephesiis scribens, ca.2.2.3. cùm huius mali, tū omniū aliorum scelerū in mundo grassantium sex enumerat causas, quas ordine exponemus.

1. Caro, seu vitiū corruptæ naturæ. Prima causa est quam ipse carnem vocat, id est, vitiū corruptæ naturæ in omnibus hominibus post lapsum Adæ. Hoc vicium est instar fontis fœtidi, à quo vapores pestilentes exhalant. Vnde omnes hominū cogitationes, omnia consilia, & actiones inficiuntur, & tanquam veneno lethali corrumpuntur. Hic fons etsi totus occludi non potest, quin subinde ebulliat: tamen eius cursus quantum fieri potest, est reprimēdus, quod fit hoc pacto. *Remediū* Audiendum est Euangelium Christi, cui cùm credimus, donamur spiritu sancto, qui fons nouus in corde hominis existit, vnde pura aqua saliens in vitam æternam manat. Ex hoc enim nouo fonte, quo reprimitur cursus fœtidi illius fontis quem habemus ex naturæ vicio, manant cogitationes, consilia, & actiones tanquàm riuuli à fonte perenni.

2. Carnis concupiscentia. Secunda causa mali ingratitudinis est concupiscētia carnis, qua videlicet caro seu peccatum originis efficax est ad producendos pessimos fructus. Huius concupiscentiæ vim omnes mortales in se experiūtur etsi diuersimodè. Et est vt riuulus à fonte profluens, & quæuis obuia suo fœtore inficiens. *Remediū* Huic opponitur concupiscentia spiritus: quæ à spiritu sancto, quo conuersi donati sunt, tanquàm riuulus manat suauissimus, vnde cogitationes & actiones veluti virent & germinant. Sed de operibus concupiscentiæ carnis & fructibus concupiscentiæ spiritus, lege 5. caput ad Galatas.

3. Carnis cogitatio. Tertia causa ingratitudinis, aliorumque scelerum est διάνοια carnis, id est cogitatio, videlicet, cùm cogitatio excitata à concupiscentia ratiocinari, & disputare molitur de rebus quas ipsa concupiscentia offert, vt carni gratas & iucūdas. Hæc à Paulo ad Rō. 8.7. φρόνημα carnis dicitur, & inimicitia cum Deo. Nā cùm à suo principio, id est carne & concupiscentia eius non discedit, nō potest ea quæ Dei sunt sapere. *Remediū* Huic ex aduerso opponitur διάνοια spiritus, quā Apostolus ad Rom.8.6. φρόνημα spiritus nominat. Hęc διάνοια spiritus cùm sumit à suo fonte tanquàm à principio suæ ratiocinationis fundamenta, non potest aliud ratiocinando concludere, quàm quòd sit spiritui Dei, quem semper ob oculos habet.

4. Voluntas carnis & cogitationum. Quarta causa ingratitudinis nostræ ac inobedientiæ erga Deum est voluntas carnis & cogitationum, vt Paulus loquitur. Hæc molitur vt consequatur id, eóque fruatur quod διάνοια vt expetendum suasit. Nā in hac voluntate est proæresis & ὁρμὴ cuius finis est χρῆσις id est vsus rei expetitæ. Etsi autem voluntas rationis interdum carnis ratiocinationi reclamat: tamē sępissimè impetu quodam carnis abripitur, non secus atque nauicula ab aduersis vndis renitēte nauta, propellitur. Hæc etenim voluntas carnis alio nomine à Philosophis, imò & à Paulo amor sui dicitur: qui est amor corporis cœcus, inconsultus, ferus, perniciosus sibi & aliis: quem Socrates, primum mali fontē ignorans, caput, & originē omniū malorū appellat. Quippe charitatē mutuā tollit, vnde in genere humano omnia mala nascuntur, dū huius instinctu quærunt opes, potentiam, honores voluptates: In quibus summā hominis fœlicitatē collocant. *Remediū* Huic volūtati carnis & cogitationū opponitur voluntas spiritus, quarta bonarum actionum causa: quæ imperat contraria carni & eius voluntati. Hæc voluntas spiritus etiam amor sui dici poterit, sed rectus & laudabilis, qui nō carnis sensum, sed spiritus iudiciū sequitur. Hic amor sui rectus & laudabilis hominē impellit, vt conetur, laboret, magnis precibus petat & contendat, vt excellētissima nostri pars mens ipsa vera pietate, & virtutibus excolatur, idque in hunc finem, vt Deo summo bono iungatur, in quo solo summa hominis fœlicitas est sita. Hoc discrimē inter duplicem amorem sui docet saluator, Matth.16.25. Qui odit, inquit, animam suam (nihil illi in rebus istis fortuitis & perituris indulgendo) is verè amat, & saluam cupit. Qui verò amat (indulgendo) is odit, & vult perditam animam suam. Vt ergo duplex est amor sui: ita & odiū duplex sui est. Vnum, secundum mētis iudicium rectum, quo carnis illecebras abducentes nos à Deo, auersamur. Alterum ex imprudentia carnis, quo quæ spiritus sunt, veræ virtutis, pietatis, & honestatis aspernamur. illud sanctum & salutare, hoc prophanum & perniciosum est.

5. Peruersi mūdi mores. Quinta causa contumaciæ hominum est αἰὼν τοῦ κόσμου τούτου, vt loquitur Paulus, hoc est peruersi mūdi mores, infinita scandala & omnium flagitiorum innumerabilia exempla. Hæc praua mundi consuetudo, omnis iniquitatis, nequitiæ, & peruersitatis pabulum est: quo multi etiam inter eos qui Deum decreuerūt timere, abripiūtur, vt ferociāt, & cōtra Deū ferantur. Hinc tantus contēptus Euāgelij arguētis istas tenebras in omnibus statibus hominum conspicitur: hinc scele ratissimi parētū mores: pessima natorū educatio Nam

Nam dum homines multitudinem, autoritatem, potentiam eorum qui sceleratè viuunt intuentur, excusant se exemplo, sicuti illi fecerunt qui cōtempto spiritu Christi in Noë, tandem in diluuio iustas scelerum suorum pœnas luerunt. Hæc scelera merētur, vt homines reproba mente puniantur, vt Paulus loquitur, Rom. 1. 28. Tradidit illos Deus in reprobam mentem. Iuxta comminationem legis, quæ est Deut. 28. 28. Percutientur amentia & cæcitate & stupore cordis. Nam homines deserti à Deo propter peccandi consuetudinem ita paulatim dementantur, excæcantur, & stupore cordis percutiuntur, vt planè dedoleant, & tradant se lasciuiæ, vt Paulus loquitur, vt honesta turpia, bona mala, salutaria lethalia, & contrà iudicent. Qua pœna nulla grauior cogitari potest. Cùm ergo videmus maximam partem mundi ruere quasi præcipitem in omnia scelera, cogitemus de magnitudine iræ Dei, qui suo iustissimo iudicio permittit, vt contumacia hominum huiusmodi amentia puniatur. De qua amentia Paulus scribit, cùm ait, 2. Thes. 2. 11. Quia veritati credere recusarunt, dedit illis illusionem erroris, vt crederent mendacio. Et horrēdum est imprimis quòd ista pœna etiam in posteris hæreat, iuxta dictum Solomonis, Prou. 17. 13. Qui reddit malum pro bono non recedet malum de domo eius. Cùm igitur videmus homines in hoc scelerum volutabro delectari, auersemur iniquitatis exempla, & opponamus peruersis hominum moribus castissimorum spirituum obedientiam, & sanctorum exēpla, Qui nihil duxerunt in vita iucundius, nihil antiquius, nihil melius fide, & obedientia, quibus Deo iungimur: & caueat vnusquisque ne fallacibus carnis consiliis capiatur. Sunt enim qui proponunt, sed stultissimè, se velle tandem ante mortem resipiscere, nō cogitantes consuetudine nimia peccatum fieri quasi naturale. Nam, vt ait August. *Dum consuetudini non resistitur fit necessitas.* Et poëta. *Serò medicina paratur, Cum mala per longas conualuere moras.*

Sexta contumaciæ humanæ causa & grassantium in mundo scelerum est princeps aëris huius, vt Apostolus loquitur, hoc est diabolus. Hic singulis causis obedientiæ superius à nobis recitatis adest ἀρχάστης καὶ σύμμαχος. Nam viciatæ carni se insinuat, & concupiscentias obiectis & venenis excitat, & cogitationes carnis iuuat, & voluntatem mouet, & sceleratos hominum mores mirabilibus technis & insidiis auget, quo suum regnum latius spargat, atque Christi regnum paulatim aboleat. Huic principi aëris ex aduerso opponitur princeps Ecclesiæ, cœlis excelsior Dominus ille zebaoth, à quo sunt causæ piarū actionum suprà à nobis positæ. Nam ipse dat Spiritū sanctū, concupiscentiam spiritus fouet, cogitationē confirmat, voluntatem conseruat, & sanctorum exēpla suumque ipsius proprium præ aliis nobis imitādum proponit. Vel vt breuius dicam. Fides in Iesum Christum viua catholicum remedium est aduersus omnē mundi nequitiam, & peruersitatem. Est enim victoria, vt ait Iohannes in 1. cap. 5. 4. quæ vincit mundum, fides nostra. Hac etenim possidetur Christus victor tenebrarum. Hac obtinetur spiritus nouus quo resistimus carni. Hac totum peccati corpus conficimus & mortificamus. Hac denique in omni angustia confugimus ad nomen Domini, id est, inuocationē Dei, asylum tutissimum, ad quod confugiet iustus, & saluabitur.

Tertia pars sacerdotij Christi est eius intercessio pro Ecclesia, & singulis eius membris. Nam vt solus Christus legis sententia perfectè iustus est, & solus seipsum dedit precium redemptionis pro omnibus: solus ita est mediator intercessionis, siquidem intercessio pendet ex merito iustitiæ, & ex precio dato in redemptionem. Atque ideo Paulus ait, 1. Timothei cap. 2. vers. 5. Vnus est mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus, qui dedit seipsum precium redemptionis pro omnibus. In hunc locum Theodoretus ita scribit. *Vnus est conciliator pacis, qui ea quæ erāt inter se disiuncta & distātia cōiunxit. Christū autem hominem nominauit, quoniam vocauit intercessorem, homo enim factus fuit intercessor. Et quemadmodum qui duos quospiam manus inter se conserentes vult reconciliare se medium interponens, & hunc quidem dextera, illum vero sinistra tenens, ad amicitiam deducit & coniungit: Ita ipse cùm diuinam naturam humanæ vniisset, inuiolabilem, & quæ dissolui non potest, pacem cōciliauit.* Et Rom. 8. 34. Quis est qui condemnet? Christus est qui mortuus est: imò verò qui etiam excitatus est, qui etiam est ad dexteram patris, qui etiam interpellat pro nobis. Hic opponit Apostolus cōdemnationi intercessionem Christi sedentis ad dexteram Patris, & intercedentis pro Ecclesia sua, & singulis Ecclesiæ membris. Et ad Heb. 7. 24. Hic autem propterea quod manet in ęternum perpetuum habet sacerdotium, vnde & seruare in æternū potest eos qui accedunt per ipsum ad Deum, semper viuens vt interpellet pro eis. Sicut ergo vis obediētiæ legis in Christo, & precium passionis, infiniti sunt valoris & meriti: ita ipsius intercessio multò efficacissima est & infiniti precij. Quarè fieri non potest quin exaudiatur pro omnibus, pro quibus intercedit. Intercedit autem potissimum pro iis, qui sua membra effecti sunt per fidem. Verùm in hoc est discrimen, quòd cùm in hac vita erat, obseruator legis fuerit, & vna oblatione semel facta, sanctificandos in æternum consūmauit. Sed adhuc intercedit pro nobis apud patrem, vt æternus Ecclesiæ sacerdos. Ita enim Iohannes 2. cap. 1. ver. 2. ait. Si peccauerimus, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum. Intercedit ergo Christus hodie & semper pro Ecclesia, cuius intercessio nititur merito iustitiæ eius, & precio pro redemptione dato. Atque hoc vult Iohannes cùm iustum nominat.

Cæterū hic quinque se offerunt consideranda, quæ hanc partē sacerdotij Christi de intercessione nobis illustriorem reddent. Primùm, quòd Christus inuocandus sit dupliciter, videlicet vt dator bonorum cū patre & Spiritu sancto. Cùm enim iubemur inuocare Deum, & Christus verus Deus, essentiæ, maiestatis, & potentię eiusdem cum patre est, & Spiritu sancto, verè colendus est vt Deus. Cùm ergo dicitur, Dominum Deum tuum adorabis, & ipsum solum coles, cultus & adoratio præcipitur, quæ est Dei vnius quidem in essentia, trini vero in personis. Nam cùm essentia diuinitatis. Vna sit numero & indiuisibilis, necesse est cultum qui Deo tribuitur pertinere ad personas quæ sunt vnius & eiusdē essentiæ. Deinde quia opera diuinitatis ad extra, vt loquitur Augustinus, sunt indiuisa, sequitur cultum inuocationis indiuisum esse. Hæc vnius Dei, qui est Pater, & filius, & Spiritus sanctus, adoratio nititur patrocinio mediatoris, sine quo nullus patet ad Deum accessus. Deinde inuocandus est Christus vt mediator, & intercessor, vt propter ipsum exaudiamur, ac vt ipse sit pro nobis deprecator apud æternū Patrem, & vt ipse perferat nostros gemitus & preces ad æternū patrē iuxta dictū, Psal. 110. 4. Tu es sacerdos in æternū secundū ordinē Melchizedech. Sic igitur dicitur Filij Dei intercede pro me apud ęternū Patrē. Ego in tuo nomine peto, vt tu à Patre petas, & detur mihi. Eusebius lib. 10. Ecclesiasticæ historiæ. *Magnus vniuersæ Ecclesiæ pontifex, ipse Iesus vnigenitus Dei filius, bene fragrantem*

Remediū

Remedia

6. Princeps aëris, id est diabolus.

3. Intercessio Christi.

Partes intercessionis Christi.

1. Inuocādus est vt verus deus cum patre & spiritu sancto.

Inuocandus est vt mediator.

odorem, & incruentas, & incorporeas hostias precum ab omnibus læto vultu, ac supinis manibus accipiens, cælesti patri, & Deo omnium creaturarum offert, primus ipse adorans, & solus patri dignum tribuens honorem: deinde nobis omnibus placatum manere, & propicium semper precans.

Quare distinctè inuocamus Patrem, & Filium & Spiritum sanctum.

Porro cùm sancti seorsim inuocant personas trinitatis, nunc patrem, nunc filium, nunc Spiritum sanctum, quemadmodũ Philippus in suis formulis precandi ostendit, non scindunt essentiæ diuinæ indiuisibilem simplicitatem, nec vnam personam excludunt, dum nominant aliam: sed & vnitatem diuinitatis agnoscunt, quia norunt solum Deum inuocandum esse, & personarum distinctionem atque æqualitatem fatentur, & proprietates personarum in salutis nostræ negocio peragendo distincta venerãtur. Hinc primitiua Ecclesia direxit inuocationẽ ad tres personas trinitatis in hac formula precandi, *Kyrie eleyson, Christe eleyson, Kyrie eleyson.* Triplex ergo confessio Ecclesiæ est in ista precandi formula. Prima est vnitatis diuinæ essentiæ contra Græcos & barbaros, qui multitudinem Deorum inuexerunt. Secunda est distinctionis personarum, & æqualitatis earundem in vna diuina essentia cõtra Arrium & multos alios. Tertia est distinctionis proprietatum, personarum diuinarum in salutis nostræ mysterio peragendo. Tametsi enim rectè dicitur opera diuinitatis ad extra, id est in creaturis, sunt indiuisa, tamen proprietates personarum non sunt confundendæ, pater saluat, filius saluat, Spiritus sanctus saluat. En indiuisa opera trinitatis in saluando, sed pater saluat tradendo filiũ, filius saluat obediendo patri, patiendo & intercedẽdo, Spiritus sanctus saluat regenerando, & sanctificando. Sunt ergo proprietates distinctæ in eodem opere saluationis. De his ergo maximis rebus admonẽt nos distinctæ inuocationes, patris, & filij, & Spiritus sancti. Qui autem hodie istas formulas sugillant, venenum sub animo occultant, & tacitè vel distinctionẽ, & æqualitatẽ personarũ inuadunt, vel proprietates personarũ in salutis nostræ mysterio confundũt.

Huius formulę precandi expositio.

II. An vnius, an vtriusque naturæ respectu Christus sit noster mediator.

Secundò, hîc considerandum est quomodo Christus sit mediator & intercessor, an secundum humanam naturam tantum, aut diuinam tantum, aut secundum vtramque simul. Magister sentẽtiarum lib. 3. dist. 19. Et nostra ætate Stãcarus Italus, dicunt Christũ esse mediatorem secundũ hamanam naturã tantùm. Osiander autem secundum diuinam. Verùm hîc necessariò & ante omnia hæc regula tenenda est.

Regula.

Quòd nomina officij Christi competant nec diuinæ naturæ seorsum, nec humanæ seorsum, sed toti personæ, quæ est Deus & homo. Nam ideo assumpsit filius Dei humanam naturam, vt ipse θεάνθρωπος saluator esset secundum vtrãque naturã. Deinde Epistola ad Heb. tribuit Christo sacerdotium secundum vtramque naturam. Etsi autem solummodo in humana natura est passus & mortuus, & virtute diuinæ naturæ est victor mortis: tamen redemptionis beneficium, cuius pars est intercesio, totius personæ est, alioqui diuina illa persona nunquam assumpsisset humanam naturam in vnionem personalem.

Obiectiones Stancari. Respõsio.

Verùm cùm obiicitur. Nemo est mediator sui ipsius. Itẽ nemo est deprecator apud se ipsum. Responsio perspicua est, Hæc vera sunt eodem respectu, & vbi vnica est persona. Sed hîc discerni oportet inter mittentẽ diuinitatem, & filium missum. Filius in quãtum missus est, est sacerdos. Ergo & mediator & intercessor. Missa proinde persona mediatrix est apud mittentẽ diuinitatem. Huc accedunt testimonia patrum. Chrysostomus ita ait: *Nec homo tantum esse mediator potuisset, quia cum Deo colloqui mediatorem oportebat.* Cyrillus: *Est autem Christus mediator Dei & hominum: quia in eo vno Deus & homo coniunguntur.* Ambrosius: *Vt mediator Dei & hominum esset, homo est Christus Iesus non sine diuinitate, quia in Deo homo erat: & Deus in homine, vt ex vtroque esset mediator.*

III. Intercessio Christi quomodo nobis est efficax.

Tertiò, hîc sciendum est, quod per intercessionem Christi, tum demum habeamus accessum ad patrem, quando in gratia per fidem stamus. Siquidem frustra prętendunt intercessionem Christi, & frustra gloriãtur de colloquio cum Deo, qui fide vacui sunt. Oportet enim, vt membra Christi sint, qui Deum ritè inuocare volunt. Ideo Paulus ait Rom. 5. Iustificati per fidem pacem habemus cum Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem & accessum habemus fide in gratiam hanc, in qua stamus.

IIII. Electorũ Dei preces, Christi intercessione nituntur.

Quartò, sciendum est quod sanctorum preces, ideo acceptæ sint corã Deo quia Christi sacerdotis nituntur intercessione. Nam cùm alij pro aliis intercedunt, non merito suæ iusticiæ, non precio redẽptionis à se soluto: sed merito iusticiæ Christi, & precio ab illo persoluto, freti inuocant. Ideo ipse ait, Ioã. 16. 23. Quicquid petieritis patrẽ in nomine meo dabit vobis. In nomine meo, hoc est, freti merito meo, & intercesione mea. Huc pertinet compellatio in Dominica oratione, in qua sic compellamus patrẽ, Pater noster. Vt enim patris appellatio admonet nos Christi in quo sumus per fidem filij Dei, & is noster pater: ita pronomen Noster admonet nos fidei, vt fiducia filij inuocemus patrem, non freti nostra dignitate aut meritis. Ob hãc causam Apostolus ait, Hebr. 7. 24. 25. Accedimus per ipsum ad Deum: Ipse enim semper viuens intercedit pro nobis. Quotiescunque igitur precari volumus, huius compellationis causam cogitemus, vt & verè statuamus nos placere propter filium, & absque omni dubio credamus nos exaudiri propter intercessionẽ filij, cuius mẽbra sumus per fidẽ. Proinde qui fidem hanc nõ adferunt, inter precandum frustra verba fundunt. Nam eis nullus accessus ad Patrem patet. Viderint itaque quid faciant, qui contra verbum Dei aliis patronis fidunt.

V. Christus vnicus Ecclesię mediator.

Quintò, quia filius Dei perpetuus est sacerdos qui intercedit pro Ecclesia in quouis lapsu, nõ ad patronos alios, sed ad Christum solum tanquàm vnicum patronũ & firmissimã salutis anchorã cõfugiẽdũ est. Ideo Iohãnes Apostolus ait, in 1. ca. 2. Si quis peccauerit, aduocatũ habemus apud patrẽ Iesum Christũ iustũ, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Verùm hũc aduocatũ tũc demũ rectè accedimus pro impetranda peccatorũ venia, quãdo peccati nos pœnitet, quãdo nos in Christũ propiciatorem & intercessorẽ non simulatą fide recumbimus, quãdo proponimus quòd in posterũ velimus ex Dei gratia vitã emẽdare, quando abiicimus ex animo propositũ peccãdi. Hæc nisi cõiuncta fuerint, frustra de patrono Christo gloriaris.

Adu. hypocritas.

Sunt qui se puros fore confidunt, si in sinum pastoris alicuius suã peccata effuderint: sunt fortè etiã inter pastores, qui suis magicis absolutionibus autumãt se peccatores exonerare posse. Sed vtriq; fœdissimè errant. Nam & solus Christus expiator peccatorũ est, in quẽ si non collocaueris viuã fiduciam, quæ habet quatuor conditiones illas à nobis modo enumeratas, frustra te in sacerdotis sinum exoneras. Et solus Christus est qui absoluit à peccatis, quẽ si nõ accesseris per fidẽ morieris in peccatis tuis. At tũ demum vtilis erit sacerdotis absolutio, quãdo vera pœnitentia seu cõuersione confessio temperatur.

Absolutio Ecclesiastica, quid.

Atque hæc sacerdotis absolutio, nihil aliud est, quàm absolutionis quæ fit in cœlo per sacerdotem nostrum Iesum Christum, testificatio. Atque ideo Dominus dicit, Matth. 18. 18. Quicquid solueritis in terra

terra, erit ſolutum in cœlis. Proinde abſolutio quæ fit per miniſtrum Euangelij pendet ex fide eius qui abſolutionem petit, non ex merito vel confeſsionis, vel pronunciationis quorumcunque verborum. Hic locus requireret confutationem eorum qui alios aduocatos deligũt, quàm vnum Chriſtum. Sed quia iſta veſania ſuprà recitata eſt, vbi egimus de ſacrificiis papiſtarum, nolo eam hîc pluribus refutare. Hæc ſint dicta de tribus partibus ſacerdotiis Chriſti, videlicet de doctrina, de ſacrificio, & de interceſſione. Quæ adiecimus in definitione ſacerdotij, de conſeruatione miniſterij, de remiſsione peccatorum, de donatione Spiritus ſancti, de vita æterna, non tam partes ſunt ſacerdotij Chriſti, quàm fructus multò dulciſſimi.

III.
DE FOEDERE SEV *Teſtamento.*

Chriſtus ſacerdos noſter habet certũ fœdus.

Quia ſacerdos omnis, vt ait Epiſtola ad Hebræos ca. 5. 1. alicuius fœderis ſponſor eſt (neceſſe eſt enim, vt certa pactio ſtatuatur, ſecundum quam mediator inter partes diſſidentes ſtatuat, vt ſit firma pax & amicitia inter Deum & homines) Habet etiam noſter ſacerdos Chriſtus, certum fœdus. Vt enim ſacerdos Leuiticus habuit ſuum ſacerdotium, & certũ fœdus ſacerdotio annexum: ita ſacerdos Chriſtus, cui ceſſerunt Leuitici ſacerdotes cum ſuo ſacrificio & fœdere, habet ſuum ſacerdotium, & certum fœdus ſacerdotio annexum. Tranſlato enim ſacerdotio, vt ait epiſtola ad Hebræos, cap. 9. 16. &c. tranſlatio fit fœderis ſeu teſtamenti. Item, ob id noui fœderis mediator eſt, vt morte intercedente, ad redemptionem earum præuaricationum quæ fuerant ſub priori teſtamento, ij qui vocati ſunt, promiſſionem accipiant æternæ hæreditatis. Nam vbi teſtamentum eſt, mors intercedat neceſſe eſt teſtatoris. Teſtamẽtum enim ratum eſt in mortuis: quandoquidem nondum valet dum viuit teſtator. Vnde ne prius quidem illud abſque ſanguine dedicatum fuit. Cùm enim Moſes omne præceptum iuxta legem expoſuiſſet omni populo ſumto ſanguine vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccina & hyſſopo, ſimul & ipſum librũ & totum populum aſperſit dicens, Hic eſt ſanguis teſtamenti, quod mandauit vobis Deus. Ex his verbis Apoſtoli promptum eſt colligere, quòd vt prius, id eſt vetus teſtamentum, eſt fœdus annexum ſacerdotio Aaronico, ſancitum ſanguine bruti animalis, quo Deus obligat ſe populo Iudaico, ad dandum illi terram Canaan poſſidendam, modò conditionem, quæ eſt impletio legis Moſaicæ, ſeruauerint: Ita nouum teſtamentum, eſt fœdus annexum ſacerdotio Chriſti, ſancitum ſanguine Chriſti, qua Deus ſe obligat ad remittenda peccata, & ad dandam cæleſtem, & perpetuam in cælis hæreditatem, ſed cum conditione fidei, cuius germanus fructus eſt ſyncera obedientia erga Deum. Etſi autem ſolis vocatis, id eſt credentibus ratum eſt hoc fœdus: tamen ne putemus patres ante exhibitum Chriſtum fuiſſe expertes gratiæ noui fœderis, illuſtrior & magis diſtincta huius doctrinæ imprimis cognitu neceſſariæ explicatio requiritur.

Locus de gratia Dei per Chriſtum, ante illius in carne manifeſtationem, patribus ſub lege communicata.

Ante omnia igitur firmiſſimè tenẽdum eſt, quòd omnibus temporibus inde vſque à lapſu primorum parentum eadem fuerit, & ſit ratio conſequendæ ſalutis, & vitæ æternæ, videlicet per vnicum ſacerdotem Chriſtum, cuius iuſticiæ efficiuntur participes quotquot in ipſum crediderint, atque ideo in ipſo ſaluantur. Quapropter quantum ad expiationem peccati attinet, & ſalutem conſequendam vnũ eſt fœdus, ſeu teſtamentum Dei perpetuum, quo ſe Deus obligat ad remittendum peccata omnibus qui ad Chriſtum confugerint. Etſi autem huius fœderis de remiſsione peccatorum, ſi verbum hoc ſpectes, nulla facta eſt mentio, antequàm Dominus hoc fœdus cum Abrahamo pepigit: tamen res ipſæ quæ ad ſubſtantiam huius fœderis pertinent, ſemper patribus etiam ante diluuium notiſsimæ erant. Res autem voco promiſsionem reparationis per Chriſtum & fidem huius promiſsionis. Nam promiſsio in Deo, & fides in homine, ſunt huius fœderis partes, vt ita dicam ſubſtantiales. Pactio inter Deum & Abrahamum hæc fuit Geneſ. 17. 7. Statuam, ait Dominus, pactum meũ inter me & te, interque ſemen tuum poſt te in generationibus ſuis fœdere ſempiterno, vt ſim ſcilicet tibi in Deum, & ſemini tuo poſt te, & paulò antea in eodem capite præcedit iuſiurandum Dei: Ecce ego, & ponam pactum meum tecum, hoc eſt, tam verè, atque ipſe verè exiſto, ponam pactum meum &c.

Idem fundamentũ veteris & noui fœderis.

Hic *primùm* conſideranda eſt materia ſeu fundamentum huius fœderis, videlicet promiſſum ſemen: cuius ſolius merito, & interceſsione fit pacificatio inter Deum & homines. Quicquid igitur Deus promittit ſalutare, ratum eſt in filio, qui nos cum patre recõciliauit. Erat Deus in Chriſto, ait Paulus, 2. Cor. 5. 19. mundum ſibi reconcilians: non imputans illis peccata ipſorum, & poſuit in nobis verbum reconciliationis. Atque hanc ob cauſam, hoc fœdus ab Eſaia pacis fœdus dicitur.

Dei charitas eadẽ ſub vtroque fœdere.

Secundò cogitanda eſt hîc maximè miranda συγκατάβασις Dei qua ipſa diuina maieſtas infra ſuam dignitatem demittit ſe ex mera benignitate & φιλανθρωπία ratione humanę fragilitatis habita, quòd non ſolùm promittat ſimpliciter gratuitam benedictionẽ miſeris & perditis peccatoribus: verumetiam quod ſe eiſdem fœdere obſtringat, vt ſciamus ipſius voluntatem paternam eſſe erga nos.

Vtrũque fœdus iureiurando ſancitum.

Tertiò, cogitanda eſt immutabilitas, & conſtantia ſeu perpetuitas huius fœderis iureiurando ſanciti. Vnde Epiſtola ad Hebræos, cap. 6. 13. Deus pollicitus Abrahæ, cùm non poſſet per quenquam maiorẽ iurare, iurauit per ſemet ipſum dicens, Niſi benedicendo benedicam tibi, & multiplicãdo multiplicabo te. Et cauſam ſubiungit dicens. Qua in re volens ex ſuperabundanti Deus hæredibus promiſſionis oſtendere immutabilitatem conſilij ſui, fideiuſsit iureiurãdo, vt per duas res immobiles, in quibus fieri non poteſt, vt Deus mentiatur, validam conſolationem habeamus qui confugimus ad tenendã propoſitã ſpem.

Fœdus ſempiternum cum Abrahamo & eius ſemine, i. Eccleſia, ſancitum eſt.

Quartò, perpendenda eſt amplitudo fœderis cum Abrahamo initi, videlicet quòd ad ſemen Abrahæ ſe extendat, idque in ſempiternũ. Sed quodnã eſt iſtud ſemen Abrahæ? Paulus ad Roman. 4. Item 9. Item ad Galatas 3. Definit verum ſemen Abrahę eſſe omnes, vndecunque oriundi, qui inſiſtunt veſtigiis fidei Abrahæ, hoc eſt, omnibus qui credunt promiſsioni gratiæ quemadmodum Abraham fecit.

Vtriuſque fœderis vnicus ſcopus.

Quintò cùm hoc fœdus initum cum Abrahamo & ſemine eiuſ ſempiternum dicitur, ſignificatur quòd Deus immortalitatem det ſuis confœderatis. Nam ſi periremus per mortem, nullo pacto ſtaret perpetuitas fœderis.

Huic fœderi Dei ex altera parte reſpondet fides Abrahę, & ſeminis eius. Nam cùm Deus ſe nobis fœdere obſtringit ad dandam ſalutem, ſimul nos obligat ad fidem, & nouam obedientiam quæ à fide ſeparari nequit. Atque ideo Dominus dicit Ambrahamo: Ambula coram me, ſcilicet fide, & eſto perfectus, id eſt ſincerè me colito, & obedientiam erga me omnibus rebus anteponito. Hanc obedientiam ex fide declarauit Abraham cùm paratus eſſet promptiſsimè

voluntate ad mactandũ filiũ suum Isaac dilectũ, quo illi nihil in mundo dulcius esse potuit, ad mandatũ Dei. Gen. 22. Ex quo promptum est colligere conatũ voluntatis laudem perfectionis apud Deũ obtinere.

Typi & sacramẽta fœderis.

Porro vt hoc æternum fœdus Dei cũ Ecclesia habet fundamẽtum & materiam semen promissum: ita variis typis olim adumbratum, tandem Christi aduẽtu in mundum completum est, & per eiusdem sanguinem confirmatum: in cuius æternam memoriam & confirmationẽ baptismus & Cœna Dominica instituta sunt. Nã vt baptismus est stipulatio bonæ cõscientię cum Deo, quæ nititur sanguine Christi, quo purgatur à mortuis operibus: Ita Cœna Dominica est fœderis eiusdem de redemtione nostri sanguine Christi sancita cõmemoratio, quapropter calix noui testamenti, seu fœderis calix dicitur. Rectissimè proinde definieris hoc æternum Dei fœdus, si dixeris, illud esse pactionem pacificationis inter Deum & homines, in qua fit mutua obligatio Dei & hominum, Dei quidem promittentis, interposito iureiurando, remissionẽ peccatorum, & vitam æternam propter merita Christi, cuius sanguine confirmatur hoc fœdus: hominum verò promissionem fide accipientiũ, promittentium & præstantium ex fide obedientiã.

Fœderis Dei definitio.

Cur duplicis fœderis meminit scriptura.

His in hunc modum constitutis de æterno fœdere Dei, quæritur cur duplicis fœderis seu testamẽti meminerit scriptura: videlicet veteris & noui. Ita enim Dominus apud Ieremiam loquitur, ca. 31. 31. & autor Epistolæ ad Hebræos cap. 8. 8. eodem fundamento nititur. Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam cum Israel & domo Iuda pactum nouum, non secundum fœdus quod pepigi cum patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos è terra Ægypti. Sed istud est fœdus meũ, quod feriam cum domo Israel, post dies illos dicit Iehoua, dabo legem meam in medio eorum, & in corde eorum inscribam eam. Et ero eis in Deum, & ipsi erũt mihi in populũ, nec docebunt vltrà vnusquisque proximum suum dicendo, cognoscite Dominum: omnes enim cognoscent me à minimo eorum, vsque ad maximum eorum, dicit Iehoua: quia propitiabor iniquitatibus eorum, & peccati eorum non recordabor amplius. Hîc Propheta disertè duplicis fœderis mentionem facit, videlicet veteris & noui. Similiter & Paulus Galat. 4. dicit Agaram seruam adumbrasse montem Sinai, & Saram liberam figuram fuisse cęlestis Ierusalem, & addit hisce significari duo testamenta: vnum quidem in seruitutem generans, alterum vero in libertatem. Vt ergo vetus testamentum Agarę generanti in seruitutem: ita nouum Saræ generanti in libertatem comparatur. Ex his scripturæ locis clarè habemus duo testamẽta eáque diuersa. Quorum vetus fuit mutua obligatio Dei & populi Israelitici, Dei quidem promittentis possessionem terræ Canaan: populi verò obligantis se ad obedientiam Deo præstandam iuxta legem Mosis, cuius vt externa testificatio erat sanguis animalis quo aspergebatur populus: ita finis vltimus erat, vt in hoc certo populo conseruaretur memoria promissionis gratiæ vsque ad aduentum Messiæ qui ex hoc populo nasceretur.

Vetus testamentũ, quid.

Nouum testamentum, quid.

Sed noui testamenti longè alia ratio est, quemadmodum ostendimus, & verba Prophetæ clarissimè declarant quæ altius introspiciamus. Vt autem verba Prophetæ rectius intelligamus, tenendũ est quòd triplex sit tempus noui testamenti. Videlicet promissi, exhibiti, & completi. 1. Tempus promissi noui testamenti durauit à prima promissione de semine mulieris vsque ad Christum exhibitum, & mactatum in ara crucis cuius sanguine cõfirmatum est hoc nouum fœdus, cuius virtute saluati sunt omnes quotquot promissioni crediderunt, vt sancti patriarchæ, Prophetæ, reges, & multi alij. Nec obstat quòd Apostolus dicat testamentum inualidum esse, viuente adhuc testatore. Nã testator Christus à prima facta promissione, mortuus est, destinatione diuina. Vnde Apocalypsis ait, cap. 13. 8. Agnus occisus est ab initio mundi. Virtute proinde passionis & mortis Christi, Adam, Abel, Seth, & alij omnes credẽtes ante exhibitum Christum saluati sunt: de hoc tempore promissi testamenti nõ loquitur Ieremias. 2. Tẽpus exhibiti testamenti fuit tẽpus mortis & passionis Domini, quod extendit se vsque ad consummationem sæculi. In hoc tempus & nos incidimus qui credimus in exhibitum Messiam, sicut patres in promissum, etsi quantum ad noticiam Messię attinet, multò clarior nobis, quàm illis lux affulsit. Nam vt vmbra, & illustris imago differunt: ita nostra clara noticia de Christo post exhibitum Christũ distat ab vmbra veteris populi. Vtrique tamen populo peræquè salutaris est. Tempus completi testamenti erit post resurrectionem mortuorum, vbi in omnem æternitatem fructu huius admirandi fœderis fruemur. Tunc enim non vmbra, non imago, sed ipsa res, hoc est, redemtio & salus per Christum exhibebitur. De hoc duplici tempore, videlicet, exhibiti testamenti in hac vita, & complendi in vita ęterna loquitur Ieremias. Iam verba Prophetæ videamus. Inscribam, inquit, legem meam in viscera eorum. Quænam quæso est ista lex? Qualis inscriptio? Lex in genere iuxta Hebræorum idiotismum, significat quamlibet doctrinam. Quarè iuxta loci circumstantiam significatio cuilibet loco apta adhibenda est. Zacharias proinde Baptistæ pater, nobis hic succurrit cùm ait de Iohanne filio, Luc. 1. 76. &c. Et tu puer Propheta altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum, per viscera misericordiæ Dei nostri. De hac lege, hoc est de scientia salutis, de remissione peccatorum per sanguinem Christi absque omni dubio loquitur Propheta, sic enim ait. Omnes cognoscent me, quòd autem hoc intelligendum sit de voluntatis Dei cognitione, ipse satis ostendit hæc verba subiungens. Quia inquit propiciabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memor ero amplius.

Triplex eius tẽpus. 1. Promiss.

2. Exhibiti.

3. Completi.

Habemus quæ lex sit de qua loquitur Propheta. Sed qualis nam est huius legis inscriptio? Hæc inscriptio non est noticia vel ociosa, vel damnans. Sed est noticia cum fiducia efficaci in cordibus, qua statuimus & sentimus Deum propitium esse nobis, remissis peccatis propter merita sacerdotis Christi, quáq; excitentur in nobis motus spiritus congruentes legi Dei. Ex quo effectu spiritus appellatur ab Apostolo, atque ita inchoatur in homine obedientia legis. Hęc fiducia, & hic viuus sensus in cordibus credentium, est inscriptio legis per digitum Dei, id est, per Spiritum sanctum, ad prædicationem Euangelij. Vt enim lapideæ tabulæ adumbrant summam humani cordis duriciem, à qua cor hominis non regenerati lapideũ denominatur, Eze. 10. 12. & 36: ita cordis inscriptio notat cor mollius factum esse vi Spiritus sancti ad prædicationem Euangelij, vt in eo tanquàm in noua tabula Euangelij gratia insculpi possit. Atque adeo lex ipsa quæ perpetua norma vitæ piorum esse debet, ex quo carneum cor denominatur. Vnde Dominus apud Prophetam. Auferam de vobis cor lapideum & dabo vobis cor carneum.

Qualis sit legis Dei inscriptio.

Sed hic fortè aliquis non immeritò quæret, an sit aliquod discrimen inter nouum testamentum & Euangelium.

An sit discrimen inter nouum Testamentum & Euangelium.

angelium? Videtur enim ex iis quæ diximus, pro eodem accipi vtrumque. Ad hanc quæstionem ita respondendum est. Nouum testamentum & Euangeliũ idẽ sunt reipsa & subiecto, sed ratione diuersa sunt. Re quidem & subiecto idem sunt: quia vtrumque est prędicatio de Christo & vita æterna comparanda per Christũ. Ratione verò diuersa sunt, quia Euãgeliũ ex eo dicitur, quòd sit læta, bonáque annunciatio de salute obtinenda per Christum. Testamentum autem dicitur, quod Deus non contentus simplici promissione, sed pacto etiã, & fœdere (interposito iureiurãdo) se nobis obligat. Vt sciamus & immobile decretum Dei, de salute per Christum cõsequenda, & nos vicissim Deo per fidem obligari. Est enim fides altera pars pacti, videlicet ex parte hominis. Nã in omni fœdere, vt supra quoque dictum est, mutuæ pactiones & leges requiruntur. Idẽ dicẽdũ est de veteri testamento, & lege Mosaica. Hinc præterea intelligi potest, cũ Scriptura diuiditur in Legem & Euãgeliũ, distinctionem sumi à rebus subiectis: cum autem in vetus & nouum testamentum, differentias peti à circũstantiis rerum subiectarũ. At cùm sacri libri quos vocamus vetus & nouum testamentũ, dicuntur hoc nomine, ex consuetudine, fit potius, quàm ex rebus subiectis, nisi synecdochen esse dicas. Vnde August. lib. 2. retractat. *Vbi autem dixi, his 44. libris testamenti veteris terminatur autoritas, ex consuetudine, qua iam loquitur Ecclesia, vetus testamentum appellaui. Apostolus autem non videtur appellare testamentum vetus nisi quod datum est in monte Sina.* Quare idem Aug. lib. 3 ad Bonifacium dicit rectius instrumenta dici quàm testamenta, vt illud vetus, hoc nouum dicatur.

Quæstio D. Augustini.

Huc addam etiam quæstionem ex Augustino, cuius hæc sunt verba. *Quomodo vetus appellatur, quod post 430. annos factum est per Mosen, & nouum dicitur quod ante tot annos factum est ad Abraham? Reuelationes considerantur in his nominibus, & non institutiones. Reuelatio veteris testamenti per Mosen facta est. Sed reuelatio noui facta est per Christum, cùm est manifestatus in carne, in quo apparuit iustitia Dei. Deinde quia vetus testamentum pertinet ad hominem veterem, à quo necesse est hominem incipere. Nouum autem ad hominem nouum, à quo debet homo ex vetustate transire, ideóque in illo sunt promissa terrena, in isto promissa cœlestia.*

Quæstio, An & quo modo lex sit abrogata.

Porro cùm Apostolus dicit vetus testamentum antiquatum esse per nouum, & vetus sit datũ in mõte Sina, vbi & decalogus promulgatus est: Hîc quæri potest de decalogo, num ille quoque sit sublatus vt pars veteris testamenti? Ad hanc quæstionem ita respondeo. Quatenus decalogus est pars legis Mosaicæ nos nequaquam obligat, sed quatenus æternam normam voluntatis Dei continet, perpetuò durat: quẽadmodũ multa alia quæ in Mose sunt naturalia. Verùm in decalogo est spectandus duplex vsus, iuxta rationem duplicis status hominis. Nam si tempus hominis ante reuelationem Christi in homine, hoc est, ante iustificationem hominis per fidem Christi respicis, vt ipse homo vetus dicitur, qui obligatur aut ad obedientiam perfectam decalogi, aut ad pœnam, quẽadmodũ Dominus superbo iurisperito dicit. si vis ingredi ad vitam, serua mandata: Ita decalogus analogia quadam veteri testamento subiici potest. Nam pædagogia quædam est ad Christum, vt vetus testamentum, hominem accusans, & damnans, quòd nõ habeat iusticiam quam requirit lex, vnde homo impellitur ad quærendum Christum, qui est finis legis in iusticiam omni credenti. Hoc sensu Paulus legem moralem nouo testamento opponit, 2. Corinth. 3. At si tempus hominis post reuelationem Christi in homine attendis, vt ipse homo nouus est effectus, ita decalogus norma est vitæ noui hominis, quæ nunquam abolebitur. Cuius obedientia inchoata placet, quia persona placet propter Christum: cuius obedientia legi præstita credenti imputatur.

Discrimina veteris & noui Testamenti.

Iam ex dictis concludamus discrimina noui & veteris testamenti. Quæ tametsi respectu vltimi finis, cùm vtrumque respiciat tanquàm scopum vltimum, reconciliationem & pacificationẽ hominis cum Deo non differunt: tamen si intermedios fines & circumstantias respicimus, vetus testamentum præcedit reuelationẽ noui. Si mediatores, vetus per famulũ Mosen, nouum per filium Iesum Christum administratum est. Si dispensationis modum, vetus vmbratile fuit: nouum ipsam rerum imaginem habet. Vmbra & typus fuit liberatio Israelis ex seruitute Ægypti oppresso Pharaone. Veritas est liberatio credentium à seruitute peccati victo diabolo. Vmbra fuit introductio Israelis in terram Canaan & eiusdem terrę possessio. Veritas est introductio Israelis spiritualis in cælum, eiusque hæreditaria possessio. Vmbra fuit legislatio in monte Sina per Mosen. Veritas est verbum quod prodiit de Sion per Christum. Vmbra fuit lex in tabulis lapideis scripta. Veritas est lex Dei scripta in cordibus hominum digito Dei. Vmbra fuit ministerium mortis. Veritas est ministerium spiritus & vitæ. Denique, vt vno verbo dicam, Vmbræ fuerunt Mosaica omnia, politia, sacerdotium, purgationes, sacrificia, & cætera. Veritas est Iesus Christus, sacerdos æternus cùm suis beneficiis, siue, vt dicamus cum Augustino & Ambrosio, quorum quidem Augustinus ait, *In testamento veteri est occultatio noui: in nouo manifestatio veteris.* Item, *vetus est initium, Nouum finis.* Ambrosius verò ait, *Testamentum dicitur, quia sanguine dedicatum est, vetus in typo, videlicet per sanguinem bruti animalis: nouum in veritate, videlicet per sanguinem Iesu Christi.* Hæc de fœdere annexo sacerdotio Christi, adhibita collatione cum veteri fœdere, copiosius diximus, quia & veteres & multi ex recentibus scriptoribus in hoc argumento multum variant. Nos autem speramus & perspicuè hanc doctrinam proposuisse, & nihil à luce verbi Dei deflexisse.

IIII.

DE APPLICATIONE.

Fit triplici modo.

APplicatio sacrificij Christi fit verbo, fit & sacramento: sed diuersimodè. Siquidem verbo, quod cordi inscribitur per Spiritum sanctum, vt manu Dei offertur. Fide, concepta ex verbo per Spiritũ sanctum, tanquam manu hominis accipitur. Sacramento denique quasi signaculo Dei obsignatur. Nã qui verbo Euangelij, quo offertur beneficium sacrificij Christi credit: fide, quæ est opus in homine, non naturæ, sed gratiæ, accipit Christum totum cum suis beneficiis, quæ beneficia obsignantur sacramentis: quemadmodum diuinus Apostolus Paulus docet. Hinc apparet quanta sit ministerij verbi necessitas, vt quod ordinatum sit diuinitus, vt hunc thezaurum nobis offerat. Hoc est quod Dominus ait, Mat. 28. 19. & Marc 16. 15. prædicate Euangelium omni creaturę. Item, docete omnes gentes. Hoc ministerium quasi per manus Apostoli tradiderunt posteris, & ab illis ad nos peruenit, nec abolebitur donec hic mundus steterit, quantumuis Satanas rabiosè persequatur omnes qui sincerè sonant vocem Euangelij. Proinde nostrum est, modò nobis salus curæ sit, verbum hoc audire, cognoscere, amare, meditari per omnem vitam, iuxtáque illud credere & facere, vt tandem ad optatum beatitudinis scopum perueniamus. Non enim frustrà Dauid in initio suorum carminum, quæ

1. Verbum Dei.

Deo cecinit, in hunc modum canit, Psal.1.2. Beatus qui in lege, id est, doctrina Domini, meditatur die ac nocte. Sed quare beatus? quia meditatio verbi duo facit. Primum vt nec consilia impiorum audias, nec in viam peccatorum ingrediaris, nec cathedram irrisorum ascendas. Alterum, vt efficiaris tanquam arbor plantata iuxta decursus aquarum lympidissimarum, quæ fructificabit in tempore suo, donec ad ipsam beatitudinem perueneris, quare additur in Psalmo 2.12. Beati omnes qui confidunt in eo. Contrà verò vbi hoc Domini verbum non amatur, non auditur, non versatur in assidua meditatione, nō iuxta illud creditur & agitur, homo paulatim impiorum consiliis inuoluitur, in viam peccatorum abripitur, & fit tandem blasphemus in Deum, & in omnem religionem, & planè in epicurismum ruit, adeo vt dicat in corde suo non esse Deum, etiamsi lingua mendax aliud loquatur. Atque ita fit tanquam arbor in fœdissimis fœtoribus & diabolico cæno plantata ad fructificandum morti, & damnationi, iuxta Psalmi 14.1. dictum, corrupti sunt & abominabiles facti sunt in studiis suis. Neque id immeritò. Nam contēptus huius verbi, quo Christus ipse nobis seipsum offert, supra modum offendit Deum, atque ideo & ipsis contemptoribus, & sæpissimè posteris eorum pœnas etiam adfert, cæcitatem seu reprobam mentem, omnem iniusticiam & turpitudinem, vt Paulus Rom.1. prolixè docet. Et idem Apostolus. 2. Thessal. 2.11.12. ait. Quia credere veritati noluerunt, dabis illis illusionē erroris, vt credant mendacio. Huic Pauli vaticinio de pœna contemptorum verbi respondet euentus in multis nationibus, vt ipse Christus & Apostoli prædicarunt.

Neque Turcica arma aliud sunt, quàm testimonia irati Dei propter contemptum sui verbi. Simus ergo nos cautiores aliorum damno, ac magnifaciamus beneficium Dei, qui tradidit nobis suum verbum incorruptum, quo ipse nobis offert hanc immensam gratiam & beneficium sacrificij filij sui, cuius merito liberamur à iure peccati & mortis, & donamur æterna iusticia & gloria.

2. Fides. Secundo loco in applicatione sacrificij Christi in adultis requiritur fides cuiusq; propria. vt enim verbum offert, ita fides, quæ est ex auditu verbi, recipit Christum totum cum suis meritis omnibus, statuitque remitti sibi peccata propter victimam filij Dei. Ideo in symbolo Christiano dicitur, Credo remissionem peccatorum, hoc est, noui, & firmiter mihi persuadeo, quòd Deus velit iuxta suam promissionē me verè recipere in gratiam propter victimam & obedientiam filij, non amplius peccata mihi imputare, sed ea planè delere & condonare, adeóque eorū in perpetuum obliuisci. Est enim fides non vacillans opinio, sed certa noticia promissionis gratuitæ, & firma fiducia remissionis peccatorum propter Christū. *Definitio fidei.* Hæc fides, quantum ad eius certitudinem attinet, nititur & claris scripturæ testimoniis, & parabolis, & exemplis approbatis. Quantum ad fiduciam verò, in solo Christi merito acquiescit. Paulus post Dauidem ait, Rom.4.6. Psal.32.1. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus cui Dominus non imputauit peccatum. Et Christus ait, Matth.9.2. Confide fili, remittuntur tibi peccata tua. Et archisynagogo Dominus ait, Tantum crede. Et mulieri Cananeæ, fides tua te saluauit. Inter multas parabolas, præ cæteris illustris est, quæ est Matth.18. de eo qui debuit decem millia talentorum, qui cùm non haberet quod solueret, totum debitum illi ex gratia remissum est. Huc & illa parabola Lucæ 7. de duobus creditoribus. Item Lucæ 17. de Acolasto. Inter exempla illustrissimum est Latronis cui omnia peccata remissa sunt, sine præcedentibus & subsequentibus meritis. Omitto Dauidem, Manassen, Petrum, Paulum, Magdalenam, & alios.

Cum hac fide remissionis peccatorum duo perpetuò coniuncta sunt quæ tametsi à fide remissionis peccatorum sunt diuersa, tamen ab ea nunquam separari possunt. Hæc autem sunt, vt cum Apostolo Paulo loquamur, gratia & donum, de quibus distinctius dicam, vt cogitetur quantum bonum sit fides gratuitæ remissionis peccatorum.

Gratia quid. Gratia est hoc loco ipsa iustificatio hominis credentis, quæ à causa nomen habet. Ita enim ait Paulus Rom.5.15.&c. vbi confert inter se peccatum & gratiam: Iudicium ex vno in condemnationem, Gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Et sicut per delictum vnius in omnes homines in condemnationem, sic per iustitiam vnius in omnes homines in iustificationem vitæ. Cum fide ergo remissionis peccatorum coniuncta est gratia, qua iustificamur & acceptamur coram Deo, quæ omnia in definitionem iustificationis includuntur, cùm iustificatio definitur esse credentis personæ in Christum absolutio à peccato, imputatio iustitiæ Christi, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum. *Iustificatio quid.* Cùm dico propter Christū, includo solius Christi merita. Etsi autem imputatio iustitiæ Christi, forma est iustificationis nostri coram Deo: tamen quia necessariò hæc tria beneficia in iustificatione nostri cohærent, ea in definitionis complexum inclusi.

Aduersus eos qui iustitiam operum sectantur. Quicunque vel operum iustitiam sectantur, vel ex fide & operibus simul componunt iustitiam, verbum Dei peruertūt. Nam operum & fidei iustitiam sic discernit Paulus ad Philipp.3 8.9. Quæ mihi lucra erāt, ea existimaui propter Christum iacturam, quin etiam omnia existimo iacturam esse, propter eminētiam cognitionis Christi Iesu Domini mei, propter quem omnium iacturam feci, vt Christum lucrifaciam, & inueniar in ipso, non habens meam iustitiā quæ ex lege est, sed quę est per fidem Christi quę inquam ex Deo est iustitia in fide. Quid quęso clarius dici potuit? Comparat hic Paulus duas iustitias inter se. Vnam dicit esse propriam hominis, quam eandem legis iustitiam appellat: hominis quidem, quatenus eam homo præstare nititur, etsi eam nunquam perfectè præstare poterit: Legis verò quia à lege requiritur. Alteram ex Deo esse tradit, & per fidē obtineri, ex Deo quidem, quia eam Deus homini ex gratia imputat, & acceptam habet. Per fidem verò Christi quia fide obtinetur, qua scilicet Christus statuitur esse finis legis in iusticiam omni credēti. Has duas iusticias ita facit inter se contrarias, vt stare simul nequeant. Nam qui ex operibus legis iusticiam, qua cōsistit corā Deo, quęrit, iusticiæ fidei expers est: & contrà qui fidei iusticia nititur, se ex legē iustificari minimè statuit. Etsi autē vna iusticia est, quæ sita est in perfecta legis obedientia: tamen propter iustificationis modum diuersum, duplex dicitur. Aliter enim legis obedientia iustificatur, qui ipse legē præstat, & operibus suis legem implet, quod solus Christus fecit. Aliter legis obedientia iustus censetur, qui non ipse præstat legem, sed credit in Christum qui legem impleuit, vt legis obedientia à Christo facta sibi imputetur ad iustitiam: vt sic habeat quod lex requirit, nempe iustitiam legis, adeóque cum iustitia vitam. Est proinde discrimen in obtinendo iustitiam legis. Aliter enim eam obtinet qui facit, aliter qui credit. *Iustitia legis quomodo obtinetur.* Quòd autem nemo mortalium possit eam obtinere faciendo, sed solummodo credendo, docet Apostolus Paulus prolixis disputationibus, præsertim in Epi-

in Epiſtolis ad Rom. ad Gala. ad Epheſ. vt mirum videatur homines adeo peruicaces eſſe, vt audeant ſe manifeſtæ Dei veritati opponere. Quid clarius dici potuit? Arbitramur hominem iuſtificari fide abſque operibus legis, ſcilicet à nobis factis. Quid apertius? Si iuſticia eſt ex lege, Chriſtus fruſtrà mortuus eſt. Quid diſtinctius? Non ex operibus, ſed per fidem, donum Dei eſt, ne quis glorietur. Quid denique abſolutius? Chriſtus eſt finis legis in iuſticiam omni credẽti: hoc eſt, Chriſtus ita adimpleuit legem, vt iuſtus ſit ipſius obedientia omnis qui credit. Item Euangelium eſt potentia in ſalutem omni credenti. Iuſtus enim ex fide ſua viuit. In hac manifeſtiſsima veritate acquieſcamus, & relinquamus ſophiſtis ſuas ſtrophas quibus & ſe miſerè inuoluunt, vt veritatem cernere non poſsint, & alios pernicioſè ſeducunt, qui eorum magiſterio ſe permittunt.

Adu. eos qui ex fide & operibus ſimul componunt iuſtitiam.

Qui componunt iuſticiam ex fide & operibus ſimul, tãquàm ex partibus, maiorem applauſum habẽt ab indoctis, præſertim politicis hominib. ignaris Euangelij. Sed horũ errorẽ vnico Pauli dicto, tanquàm cœleſti fulmine proſternemus. Ignorantes, ait, Rom. 10.3. iuſticiam Dei (id eſt fidei iuſticiã) & ſuam (ſcilicet ex lege) quærentes ſtatuere, iuſticiæ Dei non ſunt ſubiecti, hoc eſt, non ſunt capaces iuſticiæ fidei, qui ſimul ex lege quærunt iuſticiam. Finis enim legis (id eſt conſummatio & perfectio) eſt Chriſtus ad iuſticiam omni credenti. Fides proinde ſola omne meritum, & opera omnia humana excludit à cauſis iuſtificationis noſtræ coram Deo, & ſolo Chriſto nititur, qui legis obedientiam credenti imputat, vt habeat quod lex requirit, nempe iuſticiam, id quod & hoc Pauli argumentum ad Galat. 3.11.12. apertiſſimè concludit: Quod autem in lege nemo iuſtificatur apud Deum manifeſtum eſt, quia iuſtus ex fide viuit. Lex autem non eſt ex fide, ſed qui fecerit ea homo viuet in eis.

Obiectionis papiſticæ refutatio.

Quòd autem aduerſarij producunt pro ſua cauſa ſtabilienda aduerſus nos Apoſtolum Iacobum, id faciunt ſuo more. Nã neglecto totius ſcripturæ, & omnium ſanctorum, Moſis, Prophetarum, Chriſti & Apoſtolorum conſtantiſsimo conſenſu, ambiguum dictum aduerſus nos inſidioſè torquent. Cuius ſenſum ſi peterent ex ſcriptionis occaſione, & fine, intelligerent Iacobum non diſputare de iuſtificatione noſtri coram Deo, ſed de iuſtificationis declaratione coram hominibus, aduerſus hypocritas qui ſua ficta & mortua fide, ſeu potius ſpectro fidei putarunt ſe iuſtos, & interim ſe omni genere nequitiarum & ſcelerum contaminauerunt. Cùm igitur nec fidei vocabulum, nec iuſtificationis vox, eodem modo accipiuntur ab Apoſtolis Paulo & Iacobo, ſpiritui Dei ſe opponunt, qui in illorum dictis ἀντιλογίας quærũt. Producunt & alia dicta, vt de mercede & remuneratiõe bonorũ operũ, de reddẽdo vnicuiq; iuxta opera ſua de beatitudine quæ promittitur pauperibus ſpiritu, mitibus, pacificis, patientibus perſecutionẽ &c. Sed illa dicta & ſimilia non aduerſantur noſtræ ſententiæ, ſi quis rectè diſtinxerit inter cauſas, & effecta iuſtificationis, & qualitates iuſtificatorum. Nã aliud eſt loqui de mercede obedientiæ, & de qualitate eorum qui iam iuſti fide ſunt: aliud de cauſis rei, hoc eſt iuſtificationis. Item aliud eſt loqui, vt Bernhardi verbis vtamur, de cauſa regnandi, aliud de via regni. Itẽ aliud eſt loqui de principiis eſſentiæ rei alicuius, aliud de cognitionis principiis.

Alia obiectionis dilutio.

Verùm, vt clypeum nobis opponunt dictum Domini, Matth. 19.17. Si vis ad vitam ingredi ſerua mãdata, hoc eſt, legem imple. Reſpondeo, Chriſtus rectiſsimam viam vitæ monſtrat obſeruationem mandatorum, ſeu legis impletionẽ. Verùm quia per nos ſtat, quò minus præſtemus legem Dei, Chriſtus credenti factus eſt impletio legis in iuſticiam. Atque hoc eſt quod idem Paulus dicit ad Rom. 3.30. Legem ſtabilimus per fidem, quia videlicet obtinemus credendo quod lex requirit, nempe iuſticiam.

Tertiæ obiectionis explicatio.

Donum quid.

Donum quod diximus coniunctum eſſe cum fide remiſsionis peccatorum, eſt dõnatio Spiritus ſancti: quo homo, ſola fide iuſtificatus, regeneratur, ſeu ſanctificatur. Id eſt mortificatur, & viuificatur, adeoque fit nouus homo, qui ſtatuit vitam ſuam ad normam voluntatis Dei, quantum id quidem fieri poteſt cõponere. Donum igitur hoc, nouæ vitæ & obedientiæ cauſa eſt, & inchoatio. Neque enim ideo iuſtificamur fide gratis, vt iam portò viuamus peccato, ſed vt liberati à peccato ſeruiamus Deo in iuſticia & ſanctitate, omnibus diebus vitæ noſtræ. Hunc ſiquidem finem ſcientiæ ſalutis de remiſsione peccatorum, per viſcera miſericordiæ Dei noſtri ſtatuit Zacharias in ſuo cantico. Luc. 1.73. Hunc finem iuſtificationis ponit Paulus ad Rom. 6. vbi euidentiſsimis rationibus oſtendit cum iuſtificatione coniunctam eſſe ſanctificationem. Atque hæc ſint breuiter dicta de gratia iuſtificationis & dono ſanctificationis, quæ ſunt cũ fide remiſsionis peccatorum coniuncta nec ab ea magis diuelli poſſunt quàm calor ab igni, & radius à ſole. Vnde apparet iniuriam fieri nobis à Papiſtis cùm dicunt nos abolere bona opera, & laxare frena hominibus, quia dicimus homines ſola fide iuſtificari. Nõ enim intelligunt nos diſcernere inter beneficiũ Chriſti proprium, & noſtrum debitum officiũ, quod cum fide remiſsionis peccatorum coniunctum eſt. Sed de iuſtificatione plura dicemus volente Deo in poſtremum huius Pſalmi verſum, diſtinctis ordinibus teſtimoniorum quæ in hac controuerſia agitari ſolent.

Papiſticæ calumniæ depulſio.

3. Sacramenta.

Tertium locum in applicatione ſacrificij Chriſti tribuimus ſacramentis, quæ non ſolùm vt verbum offerunt merita Chriſti ſacerdotis: verùm etiam vt ſignacula obſignant, modò merita Chriſti cordibus impreſſa teneantur fide. Vt enim ſine fide verbũ nõ applicat merita Chriſti: ita ſine fide (loquor de adultis) ſacramenta nihil conferunt. Sunt autem duo ſacramenta quæ Chriſtus ſuæ Eccleſiæ commendat, videlicet Baptiſmus & Cœna Domini: quorum ille initiationis Chriſtianiſmi ſacramentum eſt, ideoque ſemel tantùm ſumitur vt Chriſtus pro nobis ſemel mortuus eſt. Vt enim baptiſmus eſt mortis, ſepulturæ, & reſurrectionis Chriſti efficax ſymbolum: ita eſt ſacramentum fœderis, quod Deus cum baptizato iũgit, de purgatione peccatorum & reconciliatione noſtri facta per Chriſtum. Item pœnitentiæ & crucis teſſera, atque adeò reſurrectionis futuræ teſtimonium. Hæc, videlicet Cœna Domini, confirmationis Chriſtianiſmi & conſeruationis ſacramẽtum eſt, adeoque commemoratio fœderis ſanciti per ſanguinẽ Chriſti. Præterea cibus quo in corpore Chriſti ſpiritualiter nutrimur quam ob cauſam eius vſus frequẽtior eſſe debet. Summa huc redit, quod ſacramentum noui teſtamenti ſit & teſtimonium externum fœderis de gratuita reconciliatione noſtri cum Deo per ſacrificium Chriſti: & fidei & pietatis populi Dei erga ipſum teſtificatio & obligatio.

Baptiſmi ſignificatio.

Cœnæ ſignificatio.

V.

DE PERPETVO SACRIficij Chriſti vſu.

Vſus triplex.

Etſi autem vſus ſacrificij Chriſti magna ex parte in applicatione conſpicitur: tamen efficacia & virtus

ipsius se offerunt magis cùm veluti ad praxin reuo-
catur noticia. Hæc praxis locum habebit in consciē-
tia cuiusque, in toto vitæ cursu, & in mortis agone.

1. In conscientia.

Conscientia cuiusque hominis lethali vulnere saucia
est, donec sanatur applicatione medicinæ, quam so-
lus Christus medicus adhibet, per verbum suum &
spiritum. Quam ob causam se etiam animarum me-
dicum nominat.

Sensu peccati perculsa.

Cùm ergo conscientia percellitur
cogitatione peccati, sananda est fide sacrificij Chri-
sti: quæ si viua fuerit, perfundit conscientiam suauis-
simo quodam balsamo spiritus, quo sanatur & red-
ditur tranquilla, vt quæ antea turbata & tristis fuit,
iā sit iucunda & læta, & veluti exultet in cruce Chri-
sti. Vnde illa exultantis conscientiæ vox in Bernhar-
do. *De remissione*, inquit, *peccatorum teneo validissimum
argumentum, Dominicam passionem, vox siquidem san-
guinis eius inualuit multò plus, quàm vox sanguinis Abel,
clamans in cordibus electorum remissionem omnium pec-
catorum. Traditus enim est propter peccata nostra. Nec
dubium est quin potentior & efficacior sit mors illius in bo-
num, quàm peccata nostra in malum.* Huiusmodi con-
scientia nec legis minis frangitur, (scit enim se sub
lege non esse, sed sub gratia) nec Diaboli suggestio-
nibus cedit, (siquidem principem mundi huius con-
demnatum esse nouit,) nec rationis argumentis tur-
batur. (nouit enim potentiam eius qui promisit, cui
& gloriam tribuit.) Breuiter in Christo secura qui-
escit, expectans plenam redemptionem per aduentū
filij Dei, qui transfigurabit nostra contempta corpo-
ra, vt sint conformia ipsius glorioso corpori in om-
ni æternitate. Vnde autem sit tanta fiducia sanatæ &
tranquillæ conscientiæ docet Epistola ad Heb. 13. 18.
Confidimus, inquit, quia bonam conscientiam ha-
bemus in omnibus rectè volentes conuersari. Vt er-
go causa & fundamentum bonæ conscientiæ est, nō
nostra dignitas: natura enim sumus peccatores & in-
digni: non meritum, quia nullū meritum nisi mortis
habemus ex nobis ipsis: non virtus vlla nostra, quia
omnes iusticiæ nostræ sunt vt pannus menstruatæ
mulieris: sed sola fiducia Christi purgantis eam suo
sanguine à mortuis operibus per quem pacem habe-
mus cum Deo: Ita eius propositum est velle in om-

Desiderio nouæ vitę accensa.

nibus, cum omnibus & in omnibus actionibus rectè
conuersari, declinando videlicet quod malum est, &
faciendo quod bonum est. Semper enim meditatur
nouitatem vitæ in Christo Iesu, semper odio habet
tunicam quæ à carne commaculata est, semper dele-
ctatur candida illa veste quam in baptismo induit.
Quotquot enim baptizati sumus, Christum indui-
mus. Id quod Dauid per spiritum vidit cum caneret,
Lauabis me & supra niuē dealbabor, ornatu scilicet
iusticiæ Messiæ tanquam veste candidissima, purga-
tus prius à peccatis per sanguinem ipsius. Ex hac fide
& conscientia deleti peccati nascitur in Dauide stu-
dium recti iuxta illud. Inclinaui cor meum ad faciē-
da statuta tua in æternum. Et Paulus inquit, Milita
honestā militiā retinens fidē & bonam conscientiā.

II. In totius vitæ cursu.
1. In aduersis.

In totius vitæ cursu vsus sacrificij Christi conspi-
citur maximus & suauissimus, cùm in aduersis, tum
in prosperis. In aduersis, quidem nullū est efficacius
remedium, quàm sacrificium Christi. Nam vt aduer-
sitas admonet te peccati tui, vel latentis vel manife-
sti: ita sacrificium Christi fide apprehensum, & de
remissione peccatorum te certificat, vnde oritur cō-
solatio spiritualis in omni afflictione, & de confor-
mitate electorum cum filio Dei. Nam ita placuit sa-
pientiæ Dei quod velit suos electos conformes fieri
filio suo, cùm in cruce, tum in gloria. Huc illud Pau-
li, 2. Tim. 2. 12. Si vnà cum Christo patimur, vnà cum
illo regnabimus. Huc pertinet imitatio exēpli Chri-
sti in cruce, quod Petrus hisce verbis nobis commē-
dat. Christus passus est pro nobis, relinquens nobis
exemplum, vt insequamini vestigia ipsius. Vide quæ
in hunc locum annotauimus 1. Pet. 2.

2. In prosperis.

In prosperis maius est periculum. Licet enim per-
multos frangit aduersitas, tamen multò plures extol-
lit prosperitas, iuxta poëtam. *Luxuriant animi rebus
plerumque secundis.* Item, *Nescia mens hominum fati
sortisque futuræ, Et seruare modum rebus sublata secun-
dis.* Quid hic faciet pius? Quatuor faciet. Primùm,

Quid faciendum.

æstimet res huius sæculi quæ prosperæ videntur: &
& videat quales sint in se. Secundò, perpendat quàm
periculosa sit rerum prosperarum possessio, vbi vera
pietate animus non est imbutus. Tertiò, conferat o-
mnia huius mundi commoda cum ea fœlicitate, quā
Christus nobis comparauit sua morte. Quartò, per-
pendat, vtrū vtilius sit his mundi rebus affluere cum
periculo animæ, quàm iis renunciare, si res postulat

Expositio superioris exhortationis.

propter Christum. Cùm igitur caro nostra prosperis
rebus titillatur, & veluti indomitus equus ferocire
incipit, cogitet pius, primum, quàm sit prosperitas
huius mundi fluxa, caduca, mortalis, temporalis, vo-
latica, transitoria, qua multi abundantes reuerà sunt
miserrimi. Secundò, cogitet eam plus habere dece-
ptionis, quàm delectationis. Est enim voluptas quæ
inde nascitur veluti serpens, interfector animi, su-
perbus & vanus consultor, spiritus solicitudinis &
crapulæ. Hic serpens in profundissimis animi reces-
sibus latens, nihil quærit nisi vt occidat. Hinc apparet
quòd multò periculosior animo sit res prospera, quā
aduersa corpori. Tertiò, cogitet pius tantum esse re-
uera discriminis inter fœlicitatem quam Christus
suis proponit, & mundi prosperitatem, quantum est
momentum temporis ad æternitatem, inter mortem
& vitam, inter miseriam & beatitudinem. Nā vt pro-
speritas huius vitę, baculo arundineo nititur. Ita pro-
missa fœlicitas in Christo veritate Dei constantissi-
ma fulcitur, vt fieri non possit vt ea frustrentur qui
in timore Dei perseuerant vsque ad finem. Quartò,
pius ex his colligat, multo vtilius esse & beatius re-
nunciare his caducis rebus, quatenus cum pietate &
confessione veræ doctrinæ stare non possunt, quàm
propter illas se periculo animæ obiicere. Breuiter, ni-
hil efficacius erit, ne fœlici successu efferamur, & ab-
ducamur à Deo, quàm cogitare humiliationem filij
Dei in cruce, qui ideo humiliatus est, vt nos exaltet
modò in hac vita sub potenti manu Dei nos humi-
liauerimus, & non puduerit nos crucis Christi. Nam
& omnis qui se exaltat humiliabitur, & qui se humi-
liat exaltabitur. Cauendum est proinde ne caro no-
stra felici rerum successu, nos veluti esca quadam ca-
ptos fallat & occidat. Nam serpens ille qui Euam
seduxit calliditate sua, occasionem quamuis arripit,
vt nos à Christo abducat, & potissimā hominis partē
inuadit, vt eam fœlici rerum successu euertat. Vnde
illud Pauli, 1. Cor. 1. 26. Videte vocationem vestrā fra-
tres, quod non multi sapientes secundum carnem,
non multi potentes, non multi nobiles. His enim tri-
bus rebus potentia, sapientia, & nobilitate, (ex qui-
bus nascitur & voluptas corporis, & superbia ani-
mi) quorū adeptione stulti se fœlices & beatos pu-
tant, abutitur Diabolus in perniciē hominū. Quare
huic tentationi opponito crucem Christi, sine qua
omnis sapientia stulticia est: Omnis potentia, infir-
mitas: Omnis nobilitas ignominia, & omnis volu-
ptas esca mortis est. Nam ista omnia, quibus multū
amaritudinis annexum est, terminantur cum hac vi-
ta. Si ergo quæris veram sapientiā, verā potētiam, ve-
rā nobilitatem, veram voluptatem & gloriam, ea in
solo Christo quęrito, & inuenies, in quo omnes the-
sauri cœlestium bonorum sunt absconditi.

In mor-

III. In mortis articulo.

In mortis denique articulo aspectus sacerdotis Christi cum suo sacrificio tollit omnem metũ mortis, facitque vt non magis formides mortem, quàm somnum suauissimum. Vnde fit vt pius mortem expetat non secus atque transitum ex his miseriis ad vitam immortalem. Tunc demum verum esse sentias dictum Domini, Ioan. 8. 52. Qui sermonẽ meũ seruauerit, non gustabit mortem in æternum. Hinc illa alacritas in multis Martyribus qui Christum nõ mortuum solum, sed rediuiuum cogitarũt, cuius virtute nos resurgemus ad immortalitatem, & animæ nostræ interea, hoc est, vsque ad extremum diem, cœlestibus gaudiis fruetur cum castissimis spiritibus, ac tum demũ iunctæ corporibus conspectu Dei, & gloria, immortalitatis perpetuò fruentur. Quarè non immeritò Apocalypsis ait, ca. 14. 13. Beati qui in Domino moriuntur. Et Dauid, Psal. 116. 15. preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Hactenus diximus de propitiatorio sacrificio Christianorum, atque de iis quæ ad eius perspicuam declarationem facere videbantur. Nunc breuiter de altero Christianorum sacrificio quod Eucharisticum nominant spiritu Christi aspirante, dicemus.

DE EVCHARISTICO *Christianorum sacrificio.*

Exordium.

PEtrus Apostolus, c. 2. prioris epi. v. 9. accõmodat cõuersis ex Iudæis & gentibus promissionẽ Domini quæ est Exod. 19. 6. In hanc sententiam. Si audiueritis vocem meam, & custodieritis pactum meũ eritis mihi peculium de cũctis populis. Mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta, populus acquisitionis (id est peculiũ,) vt virtutes annuncietis eius qui de tenebris vos vocauit in admirabilem suam lucem. Ex hisce verbis vt alia prætereã, manifestum est, quòd omnes Christiani sint sacerdotes ad offerendum Deo sacrificia in laudem & gloriam ipsius. Primùm itaque omniũ tenendum est, quòd quemadmodum natura sumus peccatores, & filij iræ: Ita nostris viribus, dignitate, & meritò nihil planè apud Deum obtinere possimus. Quarè vt vnico sacrificio Christi reconciliati sumus: ita ipsius gratia ordinamur in sacerdotes, illique consecramur ad nos nostraque omnia Dei gloriæ dedicãda. Hæc autem inauguratio nostri in sacerdotes & ordinatio, quia planè spiritualis est & interna, perficitur arcano quodam modo, qui qualis sit ex comparatione veritatis ad vmbrã aliquo modo ostendi potest. Vt igitur ex Leuitica tribu futuri sacerdotes primùm lauabant corpora aqua: Secundò, induebant vestes diuinitus imperatas: Tertiò, vngebãt capita sua. Quartò, implebant manus: Ita futuri sacerdotes in nouo testamento spiritualiter ordinantur. Primùm enim Christus summus sacerdos lauat nos aqua & sãguine. purgat nos (inquit Paulus Ephes. 5. 26.) lauacro aquæ per verbum (scilicet instituentis Dei & ordinantis baptismum.) Et Iohannes in Apocalypsi, cap. 1. 6. Dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo, & fecit reges & sacerdotes Deo & patri suo. Deinde idem Christus vestibus nos ornat spiritualibus, quæ Leuiticis illis vestibus multo sunt cãdidiores. Nam Christi innocentiam vt candidissimã vestem induunt Christiani. Sic enim Paulus ait, Rõ. 6. 3. An nescitis quod quicunque baptizati sumus Christum induimus? Hunc induti apparemus candidi coram Deo, hoc est iusti & sancti. De hoc indumento loquitur Psalmus 132. 9. cum ait, Sacerdotes eius induantur iustitiam, & sancti eius exultent. Tertiò, vnguuntur non externo oleo & caduco, vt Leuitici sacerdotes, sed interno, spirituali, & immortali, de quo Paulus 2. Corinth. 1. 21. Qui confirmat nos in Christo, qui vnxit nos Deus est, & qui signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ex hac vnctione qua Christus nos vngit, Christiani dicimur & sacerdotes, imò & reges & Prophetæ. Huius spiritualis vnctionis mira vis est. Nam vt olei, quo vngebantur veteres sacerdotes, natura est lucere & ardere: ita Spiritus sanctus, quo nos in sacerdotes vngimur illuminat mentem & inflammat cor, vt & mens intelligat quæ bona & salutaria sunt, & cor eadem ardentissimè appetat. Hoc autem fit, cùm ex prædicatione verbi fide concepta toti rapimur in admirationem misericordiæ magni Dei, qui nos è tenebris in admirabilem suam lucem vocat. Postremò, implẽt manus, hoc est, se paratos sistunt ad offerendum Deo. Nam amplius sui iuris non sunt, consecrati Deo sibi viuere desinent, & omnes vitæ actiones destinabunt in obsequium Dei.

Fundamentum huius disputationis.

Sacerdotum Leuiticorum & Christianorum collatio.

Christiani vnde dicti.

Hoc modo ordinati sacerdotes habemus etiam pactum certum inter Deum & nos initum, quod quale sit ex verbis Malachiæ ostendam. Sunt autẽ hæc Prophetæ verba, cap. 2. 5. &c. Pactum meum fuit cum eo vitæ, & pacis, dedíque ea illi ob timorem. Timuit enim me, & à facie nominis mei contritus ipse. Lex veritatis fuit in ore eius. In pace & æquitate ambulauit mecum, & multos reuocauit ab iniquitate. Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, & legẽ requirunt ex ore eius. Quia legatus Domini exercituum est. Etsi autem Propheta hîc loquitur de Leuiticis sacerdotibus: tamen rectissimè accommodatur Christianis omnibus, qui longè digniores coram Deo sunt sacerdotes, vtpote regales, quàm Leuitici fuerunt. Ex Prophetæ verbis hæc pacti ratio concluditur. Vt Dominus vitam & pacem promittit: ita timorem ex fide vicissim postulat. Vt enim in omni pacto est mutua obligatio, ita & hîc Deus promittit pacem & vitam, quæ duo opponũtur iræ Dei, & mortí æternæ. Verùm partes pacti à parte nostra plures hîc ponuntur quæ tamẽ natura sunt cõiunctæ. Quarum *prima*, est timor Dei sincerus ex fide natus, de quo loquitur Propheta cùm ait, Psal. 111. 10. Initium sapientiæ timor Domini. Item, timor Dei sanctus manet in sæculum sæculi. *Secunda*, Lex veritatis in ore eius, hoc est, doctrina vera, sancta, & pura. Tametsi autem non omnes Christiani habent publicum munus docendi: tamen cognitio doctrinæ, atque cõfessio omnibus Christianis necessaria est. *Tertia*, iniquitas non est inuenta in labiis eius, hoc est, falsam & fucatam doctrinam fugit, atque adeò vt pestem detestatur quicquid doctrinæ ex ore Domini non hausit. Ideo Dominus dicit omnibus, Cauete à falsis Prophetis. *Quarta*, in pace & æquitate ambulauit. Hoc est, studuit vitam suam componere ad normam iustitiæ meæ seruãdo pacem & æquitatem cum proximis. Hanc partem fœderis Christus & Apostoli omnibus Christianis accommodant. *Quinta*, & multos reuocauit ab iniquitate, scilicet, verbo, facto, & exẽplo, quod esse Christianorum omnium nemo non agnoscit. Breuiter vt Deus promittit vitam & pacẽ, ita nos illi obligamur fide & obedientia.

Pactũ inter Deum & sacerdotes noui Testamenti.

Christianorum officium.

Porro cum sacerdotio hoc Christianorum, plura coniuncta sunt quæ ad eius dignitatem & excellentiam cognoscendam faciunt. Præcipua verò sunt quæ Petrus enumerat. Videlicet quòd Christiani sint domus spiritualis, sanctum & regale sacerdotium, genus electum, gens sancta, & peculium Dei, & quod omnium maximum est, quòd sint & vocentur filij Dei. De hac summa dignitate Christianorum loquitur

Dignitas sacerdotii Christianorum.

tur Iohannes cùm ait, cap. 1.12. Dedit illis qui in nomen eius credunt hanc dignitatem, vt sint filij Dei, quam sententiam verè & eleganter reddidit Nonnus hisce versibus:

> Οὐρανίην πάντεσσι μίαν δωρήσατο τιμὴν,
> Τέκνα θεοῦ γενετῆρος ἀεὶ ζώοντος ἀκούειν.

Hoc est, vt verbum verbo reddam,

> *Cœlesti cunctos vno donauit honore,*
> *Vt patris æterni gnati sint atque vocentur.*

Doctrina.

Hic honos, quem nemo satis prædicauerit, meritò nos ab omni turpitudine indigna templo Dei, indigna regalibus sacerdotibus, indigna gente sancta, indigna peculio Dei, adeóque filiis Dei, reuocare, & nos ad cultum Dei, & ad offerendas hostias semper Deo acceptas per Iesum Christum inuitare debet. Hoc enim consecratio nostri in sacerdotes suo iure postulat. Siquidem sacerdotes sumus vt sacrificia offeramus, non quidem propiciatoria, quod est solius nostri summi sacerdotis Iesu Christi: sed Eucharistica, eáque perpetua, iuxta illud Ezechielis 46.13. Sacrificium Deo legitimum, iuge & perpetuum. Non ergo vt Leuitici certis diebus, & certis horis offerebant iuxta legem Mosi, & postea ad tempus expectabant vicem suam iuxta ordinationem Ecclesiasticam Dauidis: ita Christiani sacerdotes, intermittant sacrificia, sed semper & indesinenter impletas habebunt manus, & sacrificabunt Deo perpetua sacrificia.

Sacrificij Eucharistici definitio.

Quid est sacrificium Eucharisticon? Sacrificium Eucharisticũ Christianorum est omnis actio, & passio diuinitus imperata, separata à prophanis mundi actionibus & passionibus fide, qua etiam tanquam sale condita, Spiritu sancto tanquàm igni cœlesti accenditur & sanctificatur, atque merito Christi Deo accepta fit in gloriam Dei per eundem Iesum Christum.

Ratio nominis.

Dicitur autem hoc sacrificium Eucharisticon à fine proprio, quia est oblatio nostræ gratitudinis. Siquidem reconciliati Deo per piaculare sacrificium Christi offerimus ei obedientiam nostram, honoramus, & laudamus ipsum, perpetuóque illi gratias agimus. Nam Christus fide apprehensus, dat Spiritum sanctum qui creat in nobis nouum cor, & spiritum spõtaneũ, vt hãc nostrã gratitudinẽ Deo offeramus.

Ratio rei.

Cur autem obedientia nostra dicatur sacrificium operæprecium est perpẽdere. Nã huius appellationis explicatio acres stimulos habet ad excitandum in nobis studium obedientię. Dicuntur itaque opera Christianorum sacrificia comparatione quadam ad veteris populi sacrificia.

Cur opera Christianorum vocantur sacrificia.

Nam vt illa mandabantur diuinitus sacerdotibus, deligebantur, applicabantur, sanctificabantur, atque adeò accepta erant: ita in nostris sacrificiis requiritur mandatum, delectus, applicatio, sanctificatio, & acceptio diuina. I. In veteri testamento non licebat offerre suem, aut vllum aliud lege immundum animal: sed tantum munda iuxta legem. Ita opera quæ Christiani offerent, non erunt immunda, id est, vel opera lege Dei prohibita, vel hypocritica, vel superstitiosa: sed diuinitus mandata. Ideo dicit Dominus apud Prophetam. In præceptis meis ambulate. II. Vt agnus purus qui offerri debuit segregabatur à reliquo grege: Ita fide nostra opera debent seiungi à prophanorum hominum operibus eiusdem generis. Pharisęus dedit eleemosynã, & Cornelius aulicus: sed istius immunda erat, huius autem munda: vt quæ separata fuerit à Pharisæi Eleemosyna per fidem. III. Vt victima ceremonialis applicabatur aræ imposita sacerdotis manu: ita nostra opera applicabuntur aræ Christo, cuius contractu sanctificantur. IIII. vt illa vetera sacrificia cremabantur igne cœlesti, & sanctificabantur, adeóque accepta erant: ita nostra sacrificia merito Christi, incensa Spiritu sancto, cœlesti igne sanctificantur, & sunt accepta propter Christum vt Petrus ait. Nam cùm omnis nostra obedientia est imperfecta, & in quouis opere partim omittendo partim committẽdo delinquimus: (nunquam enim integra & plena est nostra obedientia) fieri non potest vt per se accepta sint nostra sacrificia. Quarè vt Christi merito sanctificãtur: ita etiam per Christum, vt Petrus ait, accepta sunt. Nam Christus nostræ obedientiæ gratiam conciliat, & meretur vt nostra obedientia cùm in cruce, tum in lege sacrificij laudem habeat.

Partes huius sacrificij ad Leuiticum sacerdotium collatæ.

Cur Deo accepta sunt Christianorum opera.

Non ergo accepta sunt nostra sacrificia præstantiæ merito, sed propter Christum in quo Deus æstimat nostra opera, vt ea tanquam gratissima sacrificia acceptet. Nam vt hostia viciosa veteris populi quæ per errorem ad aram peruenit, & attigit altare, non mutabatur meliore, sed correcta sanctáque habebatur cõtactu loci sancti: ita nostra opera, etsi multùm vitij habeant, munda tamen, & apta ad hostiam sanctam, deóque acceptam redduntur contactu aræ nostræ, hoc est Christi qui contactus fit per fidem.

De sacrificiis Christianorum plenior tractatio.

Etsi autem summa doctrinæ de sacrificiis Christianorum ex iis quæ dicta sunt intelligi potest: tamen quo res fiat clarior, particulatim de eisdem dicemus, vt ordo eorum & consecutio conspiciatur.

1. Oblatio in baptismo.

Primum inter sacrificia Christianorum locum habet oblatio nostri quæ fit in baptismo, & respondet ablutioni quæ fiebat in consecratione Leuiticorum sacerdotum. Nam per baptismum separamur visibiliter & sacramentaliter à prophano mundo, applicamur Deo, imponimur altari Iesu Christo, sanctificamur renunciando Sathanæ, & operibus eius, & promittendo Deo obsequium in ipsius gloriam.

2 Oblatio perpetua.

Secundo loco, in adultis sequitur veluti iugis quędã oblatio & perpetua, qua nos ipsos totos, & nostra omnia Deo offerimus. De hoc sacrificio loquitur Paulus ad Rõ. 12.1. vbi sic ait, Obsecro vos fratres per miserationes Dei, vt sistatis corpora vestra (id est vos totos,) hostiam viuam, sanctam, acceptam Deo, rationalem cultum vestrum, & ne configuremini fæculo isti, sed transformemini per renouationem mentis vestræ, vt probetis quid sit volũtas Dei bona, accepta & perfecta.

Apostolici pręcepti explicatio.

Hîc Paulus pulcherrimè explicat quid holocautomata vetera adumbrant. Vt enim holocautomata igni sacro tota adolebantur, sic per Spiritũ sanctum ignem diuinum totos cremari Deo animos nostros necesse est, vt quicquid est carnis & mundi paulatim aboleatur, atque veluti in mortuos redigatur cineres, & quicquid est spiritus & mẽtis, vi illius ignis cœlici verè spirituale & cœleste reddatur. Hoc etiam adumbrabatur interdicto esus porci, & mactatione pecudum. Nam vt porcus immundiciem notat, à qua abstinendum est, & mactatæ pecudes beluinas affectiones mactandas adumbrarunt: ita renouãda est mens, & voluntas vt probet, appetat, & agat quæ sunt Deo placita. Quia autem omne sacrificium Christianorum debet fide tanquàm sale condiri & imponi in aram id est Christum, ideo Paulus iustificatis fide commendat hoc sacrificij genus. Attendatur hoc loco quàm concinnè huc quadret sacrificij nomẽ, & quam appositè Paulus illud applicat. 1. Requirit separationem nostri per fidem à prophanis gentibus cùm ait, Ne cõfiguremini sęculo isti. 2. Vult nos applicari Deo cũm ait, Sed transfiguremini per nouitatem mẽtis vestræ, quæ trãsfiguratio fit spiritu renouationis. 3. Vult vt sistamus nos hostiam viuam super altare nostrum vnicum quod est Christus. Nã vt vnũ tantũ altare sacrificiorũ fuit in terrena Ierusalem: ita in cœlesti similiter vnũ est, super quod offerimus quando nitimur merito Christi, vt sit sacrificiũ

nostrum

nostrum sanctum, & Deo acceptum id quod quarto loco in sacrificijs nostris requiri supra docuimus.

Cur Deus oblationē perpetuā nobis postulat.

Sed quænam causa est cur Deus hoc sacrificij genus à nobis postulet? Necesse est vt mortem quam nobis peccata intulerunt nos vicissim peccatis inferamus virtute mortis Christi, atq; in nobis ipsis prauos affectus occidamus. Nam si Christus sic nostri causa mori voluit, quanto magis debemus nos in eius gratiam hoc sacrificiū animo propenso offerre? Quòd mortuus est ait Apostolus, Ro.6.10. peccato mortuus est semel: quod autē viuit, viuit Deo: ita & vos existimate mortuos esse peccato, vt viuatis Deo in Iesu Christo. Hæc mors peccati, à Christo nominatur abnegatio nostri, à Paulo hostia. Quā autem hoc sacrificij genus sit necessariū indicat Dominus cùm ait, Si quis vult post me venire, abneget seipsum, & tollat crucem suam quotidie & sequatur me. Matth. 16.24.

3 Sacrificium laudis.

Tertium locum inter sacrificia Christianorū tribuo sacrificio laudis: quòd à superioribus separari non debet. de quo psal.50.23. Sacrificium laudis honorificabit me. Item, Immola Deo sacrificiū laudis. Et Oseas 14.3. Soluemus vitulos labiorum nostrorum. Est autem sacrificium laudis cū Deum omnis boni fontem agnoscimus, cum ipsum vitæ innocentia, & confessione laudamus & celebramus. Quo sacrificij genere adimitur carni omnis gloria meriti, sapientiæ, iusticiæ, potentiæ, &c. & soli Deo tribuitur. Hoc laudis sacrificium tum demum ritè fit, quā do laus illa, à laude qua Phariseus Deum laudat, separatur per fidem, & per eandem adducitur Deo, & imponitur altari nostro, hoc est, nititur merito Christi. Vnde & accepta Deo est, & grata. Partem huius sacrificij feci confessionem fidei, præsertim tempore persecutionis, quæ confessio propter quatuor necessaria est. 1. vt honoretur Deus. 2. vt veritas defendatur. 3. vt pij exemplo confirmentur. 4. vt infideles constantia piorum moti conuertantur ad Deū & saluentur: propter has causas Paulus pronunciat, Ore fieri confessionem ad salutem.

Quid sit.

Pars huius sacrificij.

4 Sacrificium inuocationis.

Quarto loco, collocetur sacrificium inuocationis, quod significabatur thymiamate veteris legis, sicut Dauid interpretatur cùm inquit, Psalm.141.2. Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo: eleuatio manuum mearum sicut sacrificium vespertinum. Et Iohannes in Apocal.5. 8. Seniores habebant phialas plenas thymiamatis quę sunt preces sanctorum. Et Micheas. 6. 6. Quid dignum offeram Domino? Curuabo genu Deo excelso. Inuocatio proinde quæ fit in agnitione & fiducia filij Dei, dicitur sacrificium omni thymiamate fragrantius. Sacrificij nomen ideo Christianorum orationi quadrat, quia fide separatur ab orationibus Iudæorum, Mahometistarum, & Prophanarum gētium & per eandem adducitur & sistitur Deo, & imponitur altari Christo, dum eius merito nititur, & crematur ardenti spiritus affectu. Vnde & accepta fit Deo, & exauditur.

5 Sacrificium pœnitentiæ.

Quinto loco succedat sacrificium pœnitentiæ. Nam cùm sancti quotidie labuntur opus habēt quotidiana pœnitentia, qua & agnoscunt suos lapsus, & confugiunt rursus fide ad propitiatorium & conantur in posterum se ab omni macula conseruare. Sic Dauid commisso adulterio pœnitētiam agit, offert Deo sacrificium spiritus contriti & cordis humiliati. Ita enim ait Psal.51.19. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum non despicies. Et Esaias, cap.57.15. habitans cum contrito, & humili spiritu. Item, cap.66.2. ad quem respiciam nisi ad miserum & contritū spiritu, & trementem ad sermones meos? hanc contritionē & humiliationem internam intelligo, videlicet cum verè tangimur sensu peccati, & verè humiliamur sub potenti manu Dei, qui peccatis nostris comminatur iram & maledictionem. Hanc verbi Dei virtutem duplici collatione ostendit Ieremias Propheta, capit. 23.29. Nunquid verba mea quasi ignis ait Dominus, & quasi malleus conterens petram? Porro hæc contritio cordis & humiliatio tum demum fit sacrificium quo Deus honore afficitur, quando fide separatur à dolore mūdi qualis fuit Cain, Achitophel, Iudæ, & eadē aræ Christo imponitur, cuius merito sanctificatur & fit accepta, vt in Dauide cernimus. Hic enim in medijs pauoribus fide ad misericordiā cōfugit, & statuit peccatū remissū propter victimā Christi. Hoc sacrificij genus omnibus miseris peccatoribus qui magnitudine suorū peccatorū verè afficiuntur, vberrimā cōsolationē proponit. Nam cùm monet Deo gratū esse cor contritū, & humiliatū, perinde atq; sacrificiū bonæ fragrantiæ, clarissimè significat & Deo gratā esse pœnitētiā nostrā, & seriò pœnitentiam requirere, & quòd velit pœnitētes omnes in gratiā recipere. Caueamus ergo ne cū Cain dicamus, Maior est iniquitas mea, quàm propiciatio. Sed potius cum Augustino qui ait. *Mentiris Cain: maior est enim misericordia Dei, quàm omnium peccatorum miseria.* Proinde offeramus Deo sacrificium cordis contriti & humiliati, contriti quidem malleo legis, humiliati vero sub potenti manu Dei, & statuamus Deum verè ignoscere omnibus pœnitentibus propter merita Christi.

6 Sacrificium Obedientiæ sub cruce.

Sextum sacrificij genus sit obedientia in cruce & quauis afflictione externa, hæc obedientia etiam sacrificij titulo ornatur, vt sciamus eā Deo gratissimā esse. Vt enim obedientia Christi in cruce fuit sacrificiū Deo gratū: ita nostra obediētia in quauis afflictione Deo placet, non per se, sed propter fidē qua separatur à supplicijs impiorū, imponitur aræ Christo, cuius contactu sanctificatur, & fit accepta Deo. Sic Iob suā afflictionē separat fide ab afflictionibus impij mūdi, & sistit eā Deo per eandē. Atq; super altare Christū eā immolat dū Christi merito nititur, quod se fecisse apertè testatur cū inquit, cap. 19.25. Scio quod redēptor meus viuit, quæ vox fidei est, qua tanquā sale condita fuit obedientia Iob sub cruce.

7. Sacrificium iustitiæ.

Septimum sacrificium piorum fit iustitiæ, iuxta illud Psal.4.6. Sacrificate sacrificiū iusticiæ. Per iusticiā autē intelligo vniuersalē iusticiā & particularē, quibus cōi incolumitati cōsulitur. Misericordiā anteponit Dominus sacrificiis legalibus cū ait, Ose.6.6. Misericordiā volo & nō sacrificiū. Et Epist. ad He. c.13.16. Beneficētiæ autē & cōmunionis nolite obliuisci, talibus enim hostijs Delectatur Deus. Castitas Ioseph huic generi subijcitur. Ioseph enim suā castitatē separat à castitate Zenocratis per fidē, & per eādē sistit eam Deo, & sale fidei conditā ponit super altare Christum. Vnde & sanctificatur, & accepta fit Deo & ornatur ingentibus præmiis.

8. Sacrificium vocationis.

Octauum locum occupat sacrificium vocationis cuiusque. Nam cum vocatio cuiusque legitima exercetur gnauiter ex fide in gloriam Dei, & vtilitatem proximorum, pars iusticiæ est quam Deus dignatur sacrificii titulo. Scipio pugnat pro patria, pugnat & Dauid pro patria, sed Dauid separat sua bella sibi diuinitus demandata à Scipionis bello per fidem, & statuit suos militares labores propter promissum Messiam gratos, & acceptos Deo esse.

Sacrificiū peculiare ministris Euāgelij.

Præter enumerata sacrificiorū genera quę sunt omnibus Christianis cuiuscunq; sint ordinis & status cōmunia, vnū est reliquū, ministris Euāgelii peculiare.

De quo Paul⁹ ad Ro.15.15.16.&c.ſic ait, Data eſt mihi gratia vt ſim miniſter Euãgelij Chriſti apud gentes, ſacrificãs Euangeliũ Dei, vt fiat oblatio gentiũ accepta & ſanctificata per Spiritũ ſanctũ. Hic Paul⁹ alludens ad myſteria veteris populi, quæ à ſacerdotib. Leuiticis peragebãtur, dicit ſe ἱερουργεῖν Euangeliũ Dei. Hoc eſt, ſe ſacerdotẽ in Euangelij miniſterio facit, dũ videlicet audientes Euangeliũ abducit à prophanitate mũdi, ſubijcit Deo, imponit ſuper altare Chriſtũ cuius ſanguine purificãtur, obediẽtia iuſtificãtur ſpiritu ſanctificãtur, vt eorũ oblatio ſit accepta Deo per Ieſum Chriſtũ. Cũ autẽ eadẽ ratio ſit omniũ miniſtrorum Euangelij, & idẽ ſcopus, videlicet adducere homines ad Chriſtũ relicta prophanitate mũdi vt per Spiritũ ſanctũ ſanctificentur, quò fiat illorũ oblatio ſãcta, & Deo accepta per Chriſtũ, manifeſtũ eſt quòd ſacerdotes aptiſſimè dicãtur, quo titulo & ipſi admonentur de dignitate ſui miniſterij: de efficacia verbi, de fortitudine animi & cõſtãtia quæ in tã auguſto officio requiritur, & auditores vberrimam conſolationẽ accipiunt, dum intelligunt ſuam obedientiã erga Euangeliũ ornari ſacrificij titulo. Vnde quã grata ſit peccatorũ conuerſio ad Deũ facilè intelligitur. Quoties ergo miniſtri Euangelij per ſanam doctrinã vel conuertunt homines infideles ad Chriſtũ, vel errantes reuocant, vel lapſos erigũt vel pertinaces cõuincunt, vel ſomnolentos & tardos excitãt, ſacerdotio Dei fungũtur, & iuſtè merẽtur dici ſacerdotes. Qui vt Leuitici ſacerdotes ſub vno ſũmo ſacerdote: ita ſub vno Chriſto, vnico placatorio noſtro ſacerdote myſteria ſacra peragũt docẽtes Euangeliũ Chriſti. Cęterũ tũ demũ digni ſunt hoc auguſto titulo cùm & doctrina ſana, & vita ſancta regnũ diaboli inuadunt, & templũ Dei extruunt. Nã non ſolùm miniſtrorũ Dei eſt voce docere, verũetiã ſanctis morib. alijs prælucere, vt tanquàm duobus luminaribus prætenſis videlicet ſinceritate doctrinæ, & innocentia morum educant homines è regno tenebrarum, in regnum lucis. Debent igitur veritatẽ Euangelij voce docere, & eandem monſtrare ſanctitate vitæ, vt foris objiciatur oculis in exemplo, quod voce tranſmittitur ad animum. Nam cùm rectè quidem docent, & vita non reſpondet doctrinę horribilibus peccatis ſe inuoluunt. Exponunt enim Euangelium Chriſti ludibrio hoſtium: ipſum Chriſtum derident: docentes alios ſeipſos condemnant: conſolantes alios ſeipſos deijciunt, cõminãtes occidunt, & cùm forma gregis eſſe deberent luem illis pernicioſiſsimam affricant. Prætereo grauiſſimam obiurgationem quæ eſt in Pſal.50.16. qua ipſe Dominus prophanos doctores verbi grauiſſimè obiurgat. Sunt autem hæc Pſalmi verba. Impio autẽ dixit Dominus. Quare tu enarras ſtatuta mea, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum. Tu vero odiſti diſciplinam meam, & proieciſti ſermones meos retrorſum. Cogitent proinde qui hoc ſacro miniſterio funguntur, & qui ad illud aliquando vocandi ſunt, quã graues rationes ſint Deo reddituri, ſi obliti honoris quò diuinitus ornati ſunt, nõ fecerint officiũ ſuũ fideliter, ſincerè docẽdo, & ſanctè viuẽdo, & cõtrà quod ornãdi ſint olim maximis pręmijs, ſi ea ſedulitate, & pietate qua par eſt officio ſuo perfuncti fuerint iuxta illud Danielis 12.3. Qui docti fuerint fulgebũt quaſi ſplẽdor firmamẽti, & qui ad iuſticiã erudierint multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates.

Doctrina & admonitio ad Eccleſię paſtores.

Miniſtri Euangelij veri ſacerdotes.

Aduerſus eos qui malis moribus deſtruunt quod ſincera doctrina ædificant.

4 *Beati qui habitant in domo tua perpetuò laudabũt te.*

Hic verſus tria docet. Primũ quòd Eccleſia Dei ſit felix & beata. Secundũ, quo cultu potiſſimũ Deũ celebrare debeat Eccleſia. Tertium quod Eccleſia ſit perpetua & immortalis manſura. Quod cum primo coniunctum eſt. Quoniam autem de domo Dei (quæ eſt Eccleſia) ſuprà diximus in primum verſum, nolo hîc eadem copioſius repetere.

Partes quarti verſiculi.

Verùm quia hic verſus proponit ſummum bonum, ad quod naturæ inſtinctu aſpirat homo (quod Philoſophi cõſtanti cõſenſu εὐδαιμονίαν vocant, theologi nunc fœlicitatem, nunc beatitudinem,) libet hîc quædam in medium adferre de vera hominis beatitudine: ad quam & primum conditus eſt, & deinde redemptus. Id quod & formatio noſtri ad imaginem Dei, & inſtauratio eiuſdem imaginis per Chriſtum manifeſtè indicat. Etſi autem omnes conſentiunt perfectiſſimum humanæ naturæ ſtatum eius finem eſſe, quem vbi nacta fuerit perfecta & beata cenſetur: Tamen in definiendo perfectiſſimo ſtatu hominis, in quo poſita eſt eius beatitudo horribiliter erratum eſt à pleriſque philoſophorum. Quarè diuerſiſsimæ & inconſtantes ſunt ea de re Philoſophorum ſententiæ: quæ omnes ſimul concident præter vnam Platonis, vbi verã beatudinis definitionem tradiderimus, & monſtrauerimus cui rei potiſſimum natus ſit homo.

1. De vera hominis beatitudine.

Cõſenſus omnium.

Error philoſophorum.

Cùm miſer, & beatus opponuntur, dubitari nõ poteſt, quin is rectè & verè beatus dicatur, qui non ſolum expers eſt omnis moleſtiæ, ac doloris, vacatque metu impendentis mali cuiuſuis, verumetiam qui ita abundat bonorum copia, vt nihil deſideret amplius, certus de bonorum quibus abundat, perpetua poſſeſſione ac fruitione. Hæc definitio abſolutæ & perfectæ beatitudinis eſt: ad quam & qui tendit recto curſu beatus ob euẽtum dicitur. Ex hac definitione patet, quod Deus primùm verè & per ſe beatus ſit. Nam vt is per ſe expers eſt omnis miſeriæ, metúque mali vacat, ita omni bono abundat. (Eſt enim ipſe eſſentialis quædam bonitas, αὐτάρκη πρὸς εὐδαιμονίαν, vt Plato loquitur,) nec metuit mutationem vllam. Secundo loco, quia Deus finxit hominem ad imaginem ſuam, vult eam per communicationem & participationem ſuæ beatitudinis beatum eſſe. Quemadmodum enim in præſtanti corpore forma principalis quædam, & primaria in viuenti veréque ſubſiſtenti facile eſt: ſecundum verum locum ab hac obtinet id, quod ad imitationem eius in imagine atque ſimulachro oſtenditur: Ita natura humana, quæ eſt effigies & imago ſupernæ beatitudinis, optimè habet cùm huius beatitudinis poſſeſſione fruitur: quæ ſanè non eſt caduca, volatica, temporaria, ſed conſtans, perpetua, immortalis. Rectè proinde definies finẽ hominis eſſe quod illum perfectum & beatum reddit. Cuius finis cõditiones plures ſunt, vt proprius ſit homini, vt toti conueniat, vt præter illum nihil deſideretur, vt expers ſit omnis moleſtiæ, vt ſit perpetuus, ne timeatur quod auferri poſſit. In hoc fine ſitam eſſe verã hominis beatitudinem ex verbo Dei, quod teſtatur hominem creatum ad imaginem Dei, & in paradiſo collocatum, manifeſtum eſt. Id quod etiam naturalis appetitus oſtendit in omnib. Nam omnes, vt ait Cicero, beati eſſe volumus. Verùm cùm primi noſtri parentes libera ſua voluntate peccarunt, obtemperantes diabolo, excidimus in illis & cũ illis hac beatitudine. peccatũ enim, vt ait Eſaias, ca. 59.2. diuiſit inter vos & Deum veſtrum per peccatum, proinde facti ſumus è beatis extremè miſeri, atque adeo cæci, vt per nos non videamus, aut intelligamus perfectum humanæ naturæ ſtatum ad quem condita fuit. Vnde tot diſputationes cæcorum. Philoſophorum de fine bonorum omni

Beatitudinis definitio.

Definitionis explicatio.

Solus Deus beatus eſt.

Homo beatus participatione beatitudinis Dei.

Finis hominis & eius finis conditiones.

Beatitudine ſumus priuati per peccatum.

In Christo & per Christũ reddimur beati.

omnibus ætatibus extitere. Quare Deus ex immẽsa sua bonitate misertus nostri misit filium suũ, essentialem suam imaginem, vt per illum recuperemus imaginem ad quam conditi eramus. Monstrat enim hic filius viam, qua ad beatitudinem amissam redire liceat, reparata imagine Dei in nobis: qua vt Iohannes loquitur, conformes Deo erimus in omni æternitate coniuncti summo bono nempe Deo ipsi, in quo qui extiterit absq; omni dubio sẽpiternè beat⁹ erit, id est absq; omni dolore, & metu mali abũdabit bonitate & gloria quib⁹ nũquã spoliari poterit.

Obiectio.

Quid? an nõ Domin⁹ ait? Mat. 5. 4. Beati qui lugẽt. Beati qui persecutionẽ patiuntur. Certè vbi luctus & persecutio, ibi quoque molestia est, ibi boni inopia, & metus maioris mali.

Explicatio.

Discernendum est inter viam beatitudinis, & eiusdem plenam fruitionem. Dum in terris versamur in via sumus, vel sempiternæ miseriæ, vel æternæ beatitudinis, resuscitatis tã dem corporibus erimus vel æternùm miseri, vel æternùm beati. Vnde vitæ nostræ ratio vel beata vel misera dicitur propter euentum. Quam ob causam nulla verior beatitudo huius vitæ est, quàm quæ incipit sempiternam beatitudinem, & nulla verior miseria, quam quæ ducit ad æternam miseriam. Cùm igitur Christus dicit, Beati qui lugẽt, Beati qui persecutionem patiuntur propter me, loquitur de ijs qui in via sunt ad sempiternam beatitudinẽ, qua olim plenè fruentur, quando regnabunt vnà cũ filio Dei in cœlo, cũ quo passi sunt in terris. Hinc promptum est colligere quid sibi velint locutiones in quibus beati prędicantur homines pij, videlicet quia in via sunt & tendunt ad veram beatitudinem quã hic incipiunt. Vnde Dauid, Psal. 11. 9. 1. Beati immaculati in via. Possunt autem docendi gratia quatuor gradus huius viæ statui, de quibus ordine agemus.

Primus gradus viæ ad beatitudinẽ.

Primus, habere & audire verbum Dei, hoc est legem & Euangelium Iesu Christi. Illa docemur quàm miseri simus propter peccatum quod diuisit inter nos & Deum nostrum fontem omnis boni: Hoc quàm beati futuri simus, si verbo monstranti Christum vnicam beatitudinis viam auscultauerimus. Sine hoc gradu nemini quantumuis sapienti, quantumuis potenti, quantumuis nobili, quamtumuis diuiti, quantumuis delicijs & voluptatibus abundanti, licebit speculam beatitudinis attingere. Cũ ergo Dominus dicit, Luc. 11. 18. Beati qui audiũt verbũ Dei, & custodiũt illud. Et Dauid, Ps. 1. 2. Beat⁹ qui meditatur legem Domini die ac nocte, Item Psalm. 119. 2. beati qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquirunt eum, hunc beatitudinis gradum primum monstrant.

Sapientia mundi ex ra Christi vanitas & miseria.

Sit sanè magna laus Philosophiæ & sapientiæ huius mundi. Quid tamen est, si conferatur cum hoc verbo quod nos ducit ad sempiternam beatitudinem? Philosophia & sapientia mundi quid quæso aliud potest quàm vtcunque regere hanc caducã vitam, quam naturæ vocamus, quæ admodum exigua temporis dimensione continetur? Verũ sapientia cœlestis vitam gratiæ monstrat, quæ est immortalis, & sempiternæ beatitudinis inchoatio, hinc ergo mõstretur & æstimetur doctrina Ecclesiæ, quæ omnibus monstrat viam æternæ vitæ & beatitudinis. Verũ hic ratio humana impingit, cùm enim videt multas populorum nationes hoc tempore carere verbo, fingit parcarum tabulas, & somnijs Stoicis abripitur, vt contra verbum Dei statuat Deum esse προσωπολήπτην, & non velle omniũ salutẽ, sed paucorũ tantũ. Hoc cũ Paulo obijceretur, ita respondit. Nonne audieruũt? atqui in omnẽ terrã exiuit sonus eorũ, & in fines orbis terrarũ verba eorũ. Euangeliũ ergo sonuit per totum orbem terrarum: quo facto testatus est Deus quòd omniũ hominũ salutem seriò velit. At hodie multi non habent, non audiunt Euangelium? Verum quidem hoc est. Sed huius rei rationem habes Matth. 21. 43. Vbi Dominus ita ait, Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Causa hic exprimitur apertè, summa ingratitudo hominum erga Deum. Cùm enim ille salutem offert, isti vicissim ministris eius necem inferunt, & Christum contumelia afficiunt. Quare iustè eos punit auferendo ingratis salutis medium. Non ergo nationes populorum quæ carent verbo Euangelij docebunt nos parcarum tabulas exarare, sed potius hæc duo: Primùm, vt cogitemus maximam iram Dei esse in contemptores Euangelij, vnde fit, vt sæpe sinat verbum suum prorsus auferri ingratis, & illorum posteris qui simul cum parentibus fouent impietatem. Alterùm, vt cautiores facti aliorum exemplo simus Deo grati pro suo Euangelio, edentes dignos Euangelio fructus, quod nisi fecerimus, simul & fortè grauiores subibimus pœnas, id quod monet parabola de vinea, Matth. 21. 41. Quomodo autem muniendi sint animi nostri aduersus Stoicas imaginationes de particularitate alibi à nobis dictum est præsertim ad Romanos. 9. Et Ephes. 1. Neque tamen hoc ita intelligi volo quasi verbum simpliciter sit gradus ad beatitudinem, sed cum adiuncto, videlicet cùm verbo creditur. Nisi enim verbo audito creditur, vox Euangelij fit nobis odor mortis. Id est, via ad sempiternam miseriam, non quidem sua natura, sed nostrapte culpa, & detestanda ingratitudine. Quod autem noticia verbi & fiducia in primo gradu coniungenda sint indicat Dominus cùm ait, Ioann. 17. 3. Hæc est vita æterna, vt agnoscant te verum Deum, & Iesum esse Christum quem misisti. Nam agnitio & notitiam ex verbo, & fiduciam consequentem notitiam complectitur. Ideo cùm dicitur, Beati qui audiunt verbum Dei, accipiendum est cum conditione fidei. Cur autem sint beati audientes verbum & credentes docet Paulus Romanor. 4. cum ex Psalm. 32. sic ait, Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Qui sic? Quoniam qui credunt verbo Dei offerenti gratuitam reconciliationem habent remissionem peccatorum. qui habent remissionem peccatorum sunt iusti. Iusti autem viuent vel legis sententia æternam vitam, quam hic inchoant. Viuentes æternam vitam sunt beati. Proinde qui credunt Euangelio, sunt beati, vt qui in recta via iam sint, & ab beatitudinem tendant.

Secundus gradus viæ ad beatitudinẽ.

Secundus, per obedientiam erga Deum in via progredi, iuxta regulam verbi, & spiritum fidei. De hoc gradu loquitur Dauid cùm ait Psal. 112. 1. Beatus vir qui timet Dominum, & in mandatis eius volet nimis. Item, Psal. 119. 1. beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Et Dominus Matth. 5. 5. Beati mites, beati pacifici, beati mundo corde, beati misericordes. Hæ locutiones non causas beatitudinis vt papistæ autumant, continent, sed qualitates & studia eorum qui iam fide facti sunt hæredes regni Dei, describunt. Ea enim fidei natura est, quòd nos in quibus est, excitet ad præstandam Deo obedientiam. Seu, vt Paulus loquitur, ad seruiendũ Deo per iustitiam, postquam onus peccati à nobis sublatum est, & iusti facti sumus iustitia Christi, qui est impletio legis in iustitiam omni credenti. Perperã igitur faciũt Papistæ cùm non rectè cum Paulo distinguunt inter beneficium Christi proprium, & obsequium nostrum debitum. Ita enim Paulus

ait,ad Ephes.2.8.9.18.Gratia estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei donum est, non ex operibus, ne quis glorietur. Hactenus de beneficio Christi proprio, sequitur de nostro debito officio, & eius causa: Ipsius enim factura sumus creati in Christo Iesu ad bona opera quæ præparauit Deus vt in illis ambulemus:quid quæso apertius dici poterit?

Tertius gradus viæ ad beatitudinem.

Tertius,ire rectâ,cũ res postulat,per vallẽ lachrymarũ.Siquidẽ vt in actis Apostolicis dicitur,ca. 14. 22.Per multas afflictiones oportet intrare in regnũ Dei. Et Paulꝰ 2. Ti.3.12.Oẽs qui volũt piè viuere in Christo,persecutionẽ patiẽtur.Fieri proinde nõpõt quin pij tendentes ad veram beatitudinẽ,multa incõmoda sustinere cogantur.De hoc gradu loquitur Iob qui ait,cap.5.17.Beatus vir qui corripitur à Domino.Increpationẽ ergo omnipotẽtis ne reprobes, quia ipse vulnerat & medetur,&manꝰ eius sanabũt. Nã,vt Paulus ait,1.Cor.11.32.cũ iudicamur à Domino corripimur,ne cũ hoc mundo condẽnemur. Et Christus,Mat.5.10.11.beati qui persecutionẽ patiuntur propter iustitiã.Beati eritis cũ conuiciati vobis fuerint homines. Causam subiungit,Quia scilicet illorũ est regnũ cœlorũ,ad quod tendunt dum patienter ferentes crucẽ sequũtur Christũ:quę crux nequaquam est causa regnandi, sed via tantum regni per Christum.

Quartus gradus viæ ad beatitudinem.

Quartus,cursum huius vitę piè cõficere vsq; ad extremum vitæ halitum.De hoc gradu loquitur Dominus cũ ait,Mat.24.13.Qui perseuerauerit vsq; ad finẽ,hic saluus erit,id est beatus. Et in Apocalypsi, cap.14.13.Beati qui in Domino moriuntur.Moriuntur autẽ in Domino,qui in fide,& inuocatione Domini hinc discedunt. Cuius fidei finis,vt Petrus ait, 1.1.9.est salus animarũ.Hinc perspicuũ est ꝙ omnibꝰ superioribus gradibꝰ tribuatur beatitudo cũ cõditione perseuerantiæ vsq; ad finẽ.Ideo Paulꝰ ait, Col.1. 23.Si non dimoueamini à spe Euãgelij. Et Dominꝰ apud Iohannẽ,cap.15.7.Si manseritis in me,& verba mea in vobis manserint.Et ad Heb. 3.14. participes facti sumus Christi,si modo perceptã fiduciã vsque ad finẽ firmã teneamus.Hi gradus sunt viæ vitæ, & & sempiternę beatitudinis,quia continẽt nos in via ad Christũ,qui via est vnica beatitudinis.Qui igitur rectâ via ingreditur,qui rectâ pergit,qui rectâ cõficit die ac nocte in aduersis,& prosperis cursũ huiꝰ vitæ ad propositã beatitudinẽ,beatus dicitur propter euentum,quia ad beatitudinem rectâ tendit.

De beatitudine nostra in cœlis.

Porro extinctis corporibus,animę iustorũ vsq; ad extremum iudiciũ recipiuntur ministerio Angelorum in Paradisum,vt ibi sint cũ Christo beatæ, iuxta promissionẽ,Lu.23.43. Hodie eris mecũ in Paradiso.Hinc votũ illud Pauli,Phil.1.23. Cupio dissolui,& esse cũ Christo.Et vox in Apocalypsi,c.14.13. Beati qui in Domino moriũtur. Etiã dicit spiritus, quoniã requiescũt à laboribus suis, & opera eorũ sequuntur eos.Etsi autẽ hęc ineffabilis beatitudo animarũ est:tamẽ non est plena. Quia plena beatitudo nõ est partis,sed totius humanæ naturæ,vt supra ostẽdimus,qualis erit in extremo die, resuscitatis corporibus ob quã causam extremũ quoddã iudiciũ diuinitus decretũ est,in quo hæc plena beatitudo conferetur sanctis.Sancti igitur quorũ corpora in puluere dormiũt,acceperũt quidem singulas stolas,sed nõ vestientur duplicibꝰ, donec & nos vestiamur cũ illis.Stola prima est ipsa fœlicitas,& requies animarũ in Christo.Secũda verò erit immortalitas & gloria corporũ,quæ conformia erunt glorioso corpori Christi in omni æternitate,Phil.3.21.Atq; ita demum perfectè beati erimus iuncti Deo summè bono perfecto amore, & reformata in nobis imagine Dei,ad quã primùm conditi sumus, & deinde redẽpti.In hac imagine fulgebit perfecta iustitia, perfecta sanctitas,perfecta libertas, perfecta sapiẽtia,perfecta claritas & gloria.huc respexit Dauid cùm diceret,Psal.17.15.Satiabor cũ euigilauero ad similitudinẽ tuã.Nulla enim erit hîc in terra facietas. Id quod & Solomõ testatur cũ ait,Ec.1.8.Nõ saturatur,oculꝰ visu, nec auris auditu impletur.Quo dicto significat Solomõ,nihil sufficere homini priusquã ad Deũ perueniat,eo fruatur, inq; eo fœlicitas acquiescat. Tãta est siquidẽ homini appetitio diuinitꝰ indita,vt nullũ bonũ illi sufficiat pręter summũ:quod cũ nactꝰ fuerit,in eo acquiescit sũmè beatꝰ. Vnde perfectissimꝰ hominis status erit æterna beatitudo, quã hic in terris inchoamus,& in æterna vita possidebimus perfectam.

Beatitudo nostra in cœlis est.

Huc illud Prosperi dictũ, *Futura vita creditur beatè sempiterna & sempiternè beata,vbi est certa securitas,secura trãquillas,trãquilla iucũditas,fœlix æternitas æterna fœlicitas,vbi est amor perfectus,timor nullus.* Hic beatitudinis status in visione Iohãni oblatus est in Apocalypsi,cap.21.2.&c. Vidit enim sanctã ciuitatẽ Ierusalẽ tanquã spõsam ornatã viro suo Christo, in qua neq; luctus,neq; clamor,neq; mors erit,sed gaudium,pax,quies,vitaq; sempiterna,cuius muri ex lapide precioso,ipsa aurũ mundũ, templũ eius Deus omnipotens & agnus,claritas Dei illuminat eã, & lucerna eius agnus.Non egebũt lumine lucernæ,neq; lumine solis,quoniã Dominꝰ Deus illuminat eos, faciẽ Dei intuebũtur,& nomẽ eius in frontib.inscriptũ gerẽt.Hæc imago veræ beatitudinis, quã expectamus,repræsentatio est tenuis,nõ plena, sed talis proponitur, vt nos magis excitet in eius desideriũ, vtq; rectâ in pietatis stadio curramꝰ, donec ad metã promissæ beatitudinis perueniamꝰ.

Beatitudinis æternæ adumbratio quædã.

Verè enim Paulus post Esaiã ait 1.Cor.2.9.Oculus nõ vidit, nec auris audiuit,nec in cor hominis ascenderũt,quę pręparauit Deus ijs qui diligũt ipsũ.Et 1.Co.13.12. Cernimus nunc per speculũ in ægnimate, tũc autẽ faciè ad faciẽ cernemus.Viuamus ergo nos ex fide. In spiritu ambulemus.Quæ sursum sunt quæramus, sciamus hanc vitam peregrinationem esse: in qua in alteram sempiternam tendimus. Obliuiscamur eorum quæ à tergo sunt, ad ea verò quæ à fronte sunt contendamus, scopum versus feramur, ad palmam supernæ vocationis Dei per Christum Iesum. Cogitemus nullum posse excogitari malum pestilentius, aut execrabilius quàm per peccatum à Deo separari, perenni beatitudinis fonte ad perniciosissimam conuerti miseriam, & à dulcissima vita in acerbissimam mortem.

Doctrina & exhortatio.

Philosophorũ errores de summo hominis bono refutantur.

Ex his iam promptum erit vanitatem Philosophorum redarguere, qui secus quam nos hominis beatitudinem definiunt. Nam si vera hominis beatitudo est perfectissimus eius status, in quo nec quicquam miseriæ est, aut timetur, nec quicquam boni desideratur aut vnquam deesse poterit, qualis erit in æterna vita ad quam hic in terris pietate properamus, profectò omnes toto cœlo errant, qui vllis rebus huius vitæ beatitudinem,& finem hominis vltimum & proprium metiuntur, quocunque tandem magistro vtuntur. Nam puluis & cinis, imò nihil sunt, si conferuntur ad eum magistrum nempe Deum,in cuius solius verba nos iurauimus.

I. Epicurus summũ bonũ in corporis voluptate cõstituẽs refellitur.

Epicurus, Dux Epicureorum iucundissima vita finem metitur. Supremum enim bonum solam voluptatem corporis, quæ in delicijs cibi & potus

potus,& rebus venereis sita est, docuit. Sed quibus vsus est magistris Epicurus? Pecoribus. Voluptatẽ enim ideo asseruit summũ bonũ, ꝙ eam vnam bestiæ expeterent & sequerentur. Sed Epicurus nec acutè satis aut rectè vsus est magisterio bestiarum, quẽadmodum est à Stoicis reprehensus, neq. enim volupta tem primùm expetunt beluæ, sed sui conseruationẽ. Hinc voluptatẽ veluti rationi consentaneam. Quã autẽ indignum sit homine impurũ hoc Epicuri dog ma nemo non videt, qui vel cõmuni sensu præditus est. Quid enim quæso est ꝙ æquè & vigorẽ mentis debilitet, & robur corporis infringat, vt voluptas corporis naturæ leges excedens? Quippe vires oẽs corporis & mentis opere, & labore vegetãtur. Ocio autẽ & deliciis voluptatis languescunt. Vt rectissimè sit dictũ à quodã, voluptatem coporis nihil aliud esse, quã dulcẽ perniciẽ carnis sequi. Siquidẽ voluptati naturaliter coniunctus est dolor. Corruptionis enim, quę quidẽ est dolor, voluptas quæ sensibus percipitur, est causa. Vnde Cicero & Solomon eã iustissimè meretrici cõparant. Cicero enim voluptatẽ in consilio virtutũ esse persimilem ait meretrici in cœtu matronarũ, blanditiis enim suis perniciem homini adfert. Solomõ Pro. 5. 3. Fauus distillãs labia meretricis, nouissima autem eius amara sunt sicut absynthiũ. Nam vt apes primo mel perfundunt, & protinus aculeo pungunt: ita voluptas corporis, (cuius modos tres faciunt Epicurei, Delicatè cõmedere, suauiter bibere & rem veneream exercere. Reliqua autẽ quæ his seruiunt, vt quæ vel oculos, vel aures demulceant, vel corpus irritent quouis modo ad voluptatis vsum vocant προσθήκας) præ se fert speciẽ boni, dum suis animum titillat illecebris. Sed demũ pœnitudinem grauissimã adfert. Nam non solum verbum Dei voluptatẽ corporis dãnat, vt perniciosissimã homini: verumetiã saniores philosophi. Antistenes enim voluptatẽ corporis summum malũ appellauit. Critolaus peripateticus non modo summũ malum: sed multorum insuper aliorum malorũ causam & originẽ dictitabat. Architas Tarentinus, referente Cicerone, dicit nullam capitaliorem pestem quam voluptatem corporis à natura datam esse hominibus. Voluptas enim impedit consilium, rationi inimica, & mentis perstringit oculos. Nec habet vllum cum virtute commercium. Aristoteles voluptatem corporis magis, conuenire pecudi, quam homini dicebat. Rationes omnes quas habet familia Epicuri pro stabilienda hominis beatitudine in voluptate insulsæ & ridiculæ sunt iis, qui norunt ex iis quę perficiunt naturam, non ex iis quæ destruunt, naturæ finem & statum perfectum spectandum esse. Remittamus ergo Epicurum ad porcos suos magistros, seu ad procos Penelopes, à quibus suam Philosophiam didicisse videtur, & meminerimus dicti Syracidæ: Qui voluptatibus resistit coronat vitã suam.

Pindari opinio refellitur.

Pindarus Dux Lyricorũ suis principibus adulatus ita definit beatitudinem hominis. Sciat se nactũ esse à Deo beatitudinem qui habet cum diuitiis gloriã. Nam homini non conceditur aliã speculam pedib. attingere. Sed cum diuitiæ res externæ sint, & gloria vana, & mutationib. subinde obnoxia, quem quæso poterunt beatum efficere? præsertim cùm miser sit omnis qui metuit vllum malum.

Simonides refutatur.

Simonides Poëta ait optimũ esse homini vt bene valeat. Proximũ vt bona sit forma. Tertiũ vt sine dolo sit diues. Hic etiam sensuũ potius quã rationis rectæ magisterio est vsus. Quod autẽ talis nõ sit beatus, vel ex eo manifestum est, ꝙ obnoxius sit fortunę vicissitudini, quam & timet.

Aristoteles Dux Peripateticorum vsus est populo magistro, magno erroris Patrono, & peruerso vel interprete. Hic quidẽ rectè cum Stoicis fœdã voluptatẽ Epicuri reiecit, tanquã pecudi magis quã homini congruentẽ: Sed duo alia bonorũ genera quæsiuit cum sanioribus è vulgo: in quibus non sine errore collocat beatitudinẽ hominis. Vnũ ciuile vocat, alterum cõtemplationis. His addit tria genera bonorum tanquam συμφέροντα, videlicet animi, corporis, & externa. His verò indigere ait vtrumq; videlicet ciuilem & contemplantem, sed magis ciuilẽ, contẽplantem verò minus. Deinde collocat beatitudinem, ciuilis quidẽ in virtute, contẽplantis verò in contemplatione. Hoc est in actione mentis celsissima: sed vtrãq. prosperis rebus ornari & augeri, aduersis obscurari, & diminui, & sæpe etiam tolli. Hãc Aristotelis opinionem maximis argumentis Stoici agitarunt, & quod bona nominaret quæ non essent talia, & quod externa momẽti aliquid adferrent ad beatitudinem, præsertim cùm ipse perfectionem illius in animo collocasset, quod si illic est perfecta, non poterunt res externæ illam mutare, quæ ad animum non pertingent. Sed ipse animus prout de rebus externis statuerit. Quid multis? Cùm Aristotelica beatitudo contraria est pietati nostræ, atq. adeò rectæ rationi, quis eam vt veram recipiat? Quæ, quęso, virtus perfecta sine pietate? Quę contẽplatio non erronea sine luce verbi cœlestis? quæ bona fortunæ non sunt momentanea & incerta? Profectò si amitti beata vita, vt rectè Cicero ait, potest, beata esse nõ potest. Qui semper metuit mutationem, expers doloris non est. Viderit ergo Aristoteles qualis sit beatitudo quam suo ciuili & contẽplanti pollicetur. Taceo quod longè aliud sit finis naturæ humanæ, quàm functionis homini ad tempus impositæ.

2. Aristoteles, summũ bonũ in actione ciuili & contẽplante cõstituens refellitur.

In libro Iob, variis locis, quinq; numerantur in quibus sapientes huius mundi summã beatitudinẽ collocant: videlicet in liberorum multitudine, in opum abundantia, in bona corporis valetudine, in ædificiorum magnificẽtia: & in nominis celebritate. Hæc si simul coniunguntur, beatũ putantur hominẽ reddere. Sed quia qui his abundant, inter spẽ & metũ suspensi sunt, verè sunt miserrimi. Sẽper enim timent ne quid amari accedat & mutetur fortunæ facies, quare misera est, vt ita dicã, illorum beatitudo, quæ tot casibus obnoxia est, & cuius finis est sempiterna miseria, quemadmodum docet psal. 37. & 73. Horũ omnium vanitatẽ vel hoc vnico argumento euertere licebit. Nihil est tam magnũ, tã cumulatũ in hac vita, quod sufficiat ei qui amplius requirit, iuxta illud Senecæ, Fortuna multis nimium dedit, nemini satis. Immerge te voluptatibus, abunda deliciis, vince Sardanapalum, supera Epicurum, aliud quiddam flagitabit animus impurus. Congere quãtum vis opũ. Vince Crœsos, supera Crassos, aliquid adhuc desiderabit animus tuus. Quantumuis profer imperij metas, vt vel vniuersum orbem subegeris, alius quæretur orbis quem superes. In cæteris omnibus aut non assequimur quantũ volumus, ꝙ immẽsæ sint cupiditates: aut pœnitet assecutos: & vt plurimum fortunam blandam excipit vel aliquis tristis casus, vel conscientia mordax. Nec quicquam tam fortunatum est in hac vita, quin ei multum mali & amari sit admixtum vt verissime dixerit Pindarus, ἓν παρ᾽ ἐσθλὸν πήματα σὺν δύο, id est, vnum bonũ cũ adest, duo incommoda habet coniuncta. Et Apuleius in floridis, Vbi vber, ibi tuber.

Socrates, quẽ superioribus omnibus Philosophis præferendũ iudico, non pecudes, nõ populũ stultũ, nõ Crœsos, nec vllos qui in hac vita videntur fortunati sed ipsã naturã secutus ducẽ, nõ in hac vita collocãdã esse hominis beatitudinẽ, sed in altera statuit argumẽ

3. Platonicorum sententia de sũmo bono.

to vsus. Naturalis appetitus, cui destinatur cognitio non est vanus. Omnes autem homines naturaliter beatitudinem expetunt. Igitur hic appetitus non est vanus. Verùm nulli hanc beatitudinem assequuntur in hac vita. Nihil enim in hac vita hominem perfectũ reddit. alibi est igitur quærenda. Hactenus rectissimè Socrates: ex cuius sententia Plato discipulus eius nunc contemplationem optimi, vt viam ad beatitudinem: nunc amorem & imitationem Dei finem hominis facit & summum bonum, vt in quo summa hominis beatitudo consistat. Tametsi autẽ proximè ad veritatem accedunt Socrates & Plato: tamen quia scintillula illa veritatis sæpe opinionibus & disputationibus obruitur, vt veluti in cœnum submersa esse videatur: nos agnoscamus ingens Dei beneficium, qui verbo suo nobis viam monstrat, tum ad notitiam veræ beatitudinis, tum ad eius perpetuam possessionem & fruitionem. Verbum enim Dei monstrat nobis vnicũ illud margaritum, summum illud bonum in quo humanus acquiescit animus: cuius dulcedinem qui semel gustarit, (degustatur enim & in hac vita, etiamsi non ad plenũ,) is protinus omnia ista fastidit, quæ miserum vulgus & potentes mundi tantopere mirantur. Verum vt ad huius boni tutissimã fruitionem perueniatur, id sola pietas, cuius gradus suprà assignauimus, præstat: quæ nos mirè Deo copulat, & ita copulat, vt vnum efficiamur cum eo, illi victuri cõformes in omni ęternitate. In qua vita suprà ostẽdimus summam hominis beatitudinẽ positam esse. Contra malos & incredulos impietas ipsa à Deo segregat, vt à summo bono alienati Diaboli mẽbris aggregentur. Breuiter, vt beatus est populus cuius Dominus Deus eius est: ita miserrimus est qui sine Deo est, etiamsi fortuna videatur ipsum in sinu fouere. Nam quò blandior est fortuna, eò fallacior, & quem nimium fouet stultum facit.

Hæc postquàm de beatitudine diximus, redeamus ad psalmi verba. *Beati, inquit, qui habitant in domo tua.* Sed quare beati? Quia inceperunt sempiternam illam beatitudinem ad quam tendunt, & ad quam primum creati, & deinde redempti sunt.

Quinam ii sunt qui habitant in domo Dei.

Sed quinam habitant in domo Dei? Per peccatum exclusi sumus omnes domo Dei cum parentibus nostris Adam & Eua: sed fide promissionis rursus in eam introducimur, vocati per vocem Euangelij, & eius possessio nobis sacramentis tãquàm sigillis diuinis obsignatur, donec nos in fœdere perstamus, id est in fide & obedientia erga Deum. Et quia magna est imbecillitas nostra, vnde fit vt vel septies in die iustus cadat, discernẽdũ est inter ea peccata quę nos nõ excludũt de domo Dei, & ea quę nos expellũt & separãt à familia Dei, Satanæque regno subiiciũt. Multæ sunt infirmitates in sãctis: multi oriũtur praui affectus: sæpe delinquunt ignorãtia: sed donec retinent fidem & bonam conscientiã manent in domo, non vt domestici Dei tantum, sed etiam vt lapides viui ex quibus domus extructa est. At cùm peccant volentes & scientes, vastant conscientiam, & faciunt naufragium fidei, atque adeo eiiciũtur à familia Dei spirituali, donec redeãt per pœnitentiã. Nam tanta est bonitas Dei & misericordia, quòd pœnitẽtib. omnib. semper pateat hæc Dei domus.

II. De cultu Dei.

Quoniam autem hæc domus Dei, est templum in quo Deus coli vult, ideo Dauid nominat præcipuũ cultũ cùm ait, *Perpetuò laudabunt te.* Vt autem hæc laus Dei fundamentũ habet bonitatẽ & misericordiam Dei iuxta dictũ Psalmi. 118. 1. Confitemini Domino quoniã bonus, quoniã in æternum misericordia eius. (Bonitati & misericordiæ subiiciuntur omnia opera, omnia beneficia, omnésq. promissiones Dei, vt ex Psal. 136. colligere promptum est. Ita cõsistit in vera notioia Dei, in cogitatione mirabiliũ Dei, in firma fiducia promissionum diuinarum, in vera obedientia, in inuocatione, in prædicatione bonitatis & misericordiæ Dei, in confessione, &c. Non ergo laus Deo præstari potest, nisi ab habitatoribus domus ipsius, id est verè piis, quorum laus sola Deo grata & iucunda est: cuius aures nõ ad os, vt Augustinus loquitur, sed ad cor, nõ ad linguam, sed ad vitã laudatoris patẽt. Proinde nequaquàm laudatur Deus ab impiis, quia aliud sonat lingua, aliud indicat vita: nec ab hypocritis, quia facies animi, vt ita dicã, cœno quodã abominabili propriæ laudis fœdata est, & sub prætextu laudis Dei propriã laudẽ quærunt: nec à mercenariis, qui ventrem suũ potius quàm Deũ laudãt. Sed tantùm ab iis qui ex fide viuunt, quorũ omnes cogitationes & actiones bonæ, sunt laudes Dei. Vnde Augustinus. *Quicquid egeris, bene age, & laudasti Deum.*

Quo sensu res creatæ dicuntur laudare Deum.

Quod autẽ opera Dei, Sol, Luna, stellæ, pisces maris, fulgura, & tonitrua dicũtur laudare Deũ, metonymia est, quia homines ad laudandũ Deũ excitant sua pulchritudine, & multiplici vtilitate quã inde percipiunt homines. Quod cymbalis, tympanis, & varia musica laudabatur Deus in veteri testamento, vt sæpe in psalmis videre est, symbolicũ fuit. Nã concentu dulci & harmonia sonorũ doctrina sincera, & moribus piis laudatũ esse Deũ in nouo testamento adũbrat. Organa & musica in tẽplis Christianorũ retineantur, quatenus ornant & iuuant ministeriũ, & non impediunt: Sed his detrahatur Iudaica persuasio de opinione cultus. Idẽ iudiciũ esto de cãtionib. Psalmorũ & lectionib. aliis in templis. Porro cùm Psalmus dicit, *Perpetuò*, significat Ecclesiã perpetuò mansurã: ita tamen vt ex hac vita transferatur ad immortalitatis gloriã, & iungatur summo bono, in quo etiã beata erit in omni æternitate. Atq. hic est finis religionis nostræ, quę sola reducit nos ad originẽ à qua egressi sumus: sola restituit nos perfectioni & beatitudini, vltra quam nihil desiderabimus: quandoquidem hoc demum est perfici & beari, vnumquodque finem cui conditum est nancisci, & in eodem quiescere, optiméque habere.

Instrumẽta musica & cantiones quatenus in tẽplis retinere liceat.

Vsus doctrinæ quarti versiculi.

Vsus proinde huius versus erit triplex. *Primus*, vt Deũ patrẽ in Christo Iesu per spiritũ S. ex verbo cœlesti cognoscere studeamus, vt in eius domũ per fidẽ nos includamus, atq. in ea maneamus: vt Deũ quẽ nouimus & in quẽ credimus corde & opere laudemus, laudatũ amemus, amatũ exprimamus, atq. imitemur, atq. imitãtes eodẽ fruamur, vt fruentes immortali beatitudine potiamur: vt denique immortales & beati effecti, in summo bono perpetuo acquiescamus, canẽtes Deo cũ omnib. electis ipsius, perpetuos hymnos. Hæc æterni Dei sẽpiterna celebratio coniunctã habebit purissimã, sanctissimam, & dulcissimã voluptatẽ. Iuxta Psalmi 14. 7. dictũ: exultabit Iacob, & lętabitur Israel. Et Psal. 16. 11. Delectationes ad dexterã tuã in perpetuũ. *Secundus*, vt sumamus hinc consolationem in quauis cruce & afflictiõe, ex eo quod & in domo Dei simus, & quod beati Spiritus sancti testimonio pronũciemur: quantũuis videamur mundo extremè miseri. Nã nocte præterita sequetur clara lucis reuelatio. Beatitudinis proinde promissio sit nobis remedij loco aduersus acerbitatẽ crucis. *Tertius*, quòd qui extra hãc domũ Dei sunt, quantumuis abundãt, pulcherrima liberorũ multitudine, diuitiarũ copia, externa pace, fœlici rerũ successu, atque adeo humanis oculis videantur beatissimi, tamẽ summè miseri sunt, vt qui recta properent ad sempiternam miseriam. Vnde nec Epicurus, nec Zeno, nec Aristoteles suam vindicabit familiam, quam vana beatitudinis spe miserrimè lactauerunt.

DE SECVNDA PARTE PSALMI.

Summa.

SEcunda pars Psalmi quę absoluitur tribus versibus, videlicet 5. 6. & 7. describit conditionẽ doctorũ Ecclesię. Sunt autem sex membra huius descriptionis. *Primum*, de fortitudine & armis quib. munitos esse decet doctores Ecclesiæ. *Secundum*, quo animo & studio par sit ministeriũ Ecclesię accedere. *Tertium*, quod per vallem lachrymarum sint transituri in propagando & dilatando regno Dei. *Quartum*, allegorica pictura ministrorum verbi. *Quintum*, promissio benedictionis, & successus in ministerio. *Sextum*, causa finalis huius successus. Vt appareat quod ministerium verbi, præsentia & potentia Dei in Ecclesia conseruetur.

Partes, seu membra.

5 *Beatus vir cui tu Fortitudo es.*

I. De fortitudine & armis quibus munitos esse decet doctores Ecclesiæ.

Hoc primum descriptionis membrum doctores Ecclesię aduersus regnum diaboli & omnes inferorum portas armat. Cuius rei perspicuum exemplum in Apostolis cernitur, quos Christus misit in mundum prædicatum Euangelium. Misit enim infantes ad disertissimos & eloquentissimos, simplices ad astutos, inermes ad armatos, imbelles ad bellicosos, inopes ad imperium populi Romani, & populos alios ditisimos, placidos ad rabiosissimos hostes: tamen hi superiores euadunt, & regnum Christi latissimè

atiſſimè extendunt, adeò quod in omnem terram breui tempore exierit ſonus eorum in fines terrarum. Sed vnde hoc tantum robur? A Deo ipſo, qui ſemper in miniſterio verbi efficax eſt. Potentia enim Dei armati pugnam cum mundo ingreſſi ſunt, vnde Paulus, 2. Corin. 10. 4. Arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed Dei poteſtate valida, dum ratiocinationes euertimus, omnéq; ſublimitaté quę extollitur aduerſus cognitioné Dei, & captiuã ducimus omné cogitationé ad obediédũ Chriſto. Hac fortitudine muniti miniſtri Euangelii præualent portis inferorũ. Quã ob cauſam beati pronunciantur propter infallibilé beatitudinis ſpé, quã & ipſi habent, & mõſtrant aliis. Hanc fortitudiné Deus õnibus téporibus confert miniſtris Eccleſiæ. Hanc Dominus cõtulit diſcipulis cũ ait, Ioã. 20. 22. &c. Accipite Spiritum ſanct. quorũcunq; remiſeritis peccata, remittuntur eis, & quorũcunq. retinueritis, retenta ſunt. Eſt proinde Spiritus ſanct. fortitudo illa, qua miniſtri verbi muniti audent ſe opponere portis inferorum. Hoc ſpiritus Dei robur, & animos doctorũ reddit confidentes, & verbo efficacitaté tribuit, vt efficax ſit in cordibus audiẽtium Euangelium. Teſtatur etiam hoc ſpiritus robur doctrinam Eccleſiæ non cõmentitiã eſſe, ſed verè diuinam. Eſt enim ingens miraculum, quod totus mundus, & poté tiſſimum illud imperium Romanum non potuerint pauciſſimos illos Domini diſcipulos impedire, quin ſparſerint ſemen Euangelij per orbé terrarum. Martinus Lutherus, ſanctiſſimę memoriæ, annos 45. hoc ſpiritus robore armatus imperio Romano & toti regno Antichriſti ſe oppoſuit: & tametſi ſolus fuit Lutherus in principio, & habuit tam potentes hoſtes, quorum anteſignanus fuit Dux tenebrarũ diabolus, tamen ita præualuit ꝙ ne pilũ quidé capitis ipſius tota potentia diaboli, & rabies Antichriſti attingere potuerit. Tanta eſt fortitudo qua Dominus ſuos armat miniſtros.

De efficacia Spiritus in miniſterio & miniſtris.

Quid? An oẽs miniſtri Euangelij habent Spiritum ſanctum? An nõ (proh dolor) multorũ vita partim ambitioſa eſt, partim flagitioſa? Quid Spiritus ſanct. habet cõmune cum ambitione & flagitiis? Diſcernendum eſt inter miniſterium ìpſum, & miniſtros qui miniſterio funguntur. In miniſterio ſemper efficaciter adeſt Spiritus ſanctus. Siquidé ꝙ in pane eſt vis qua alimur, hoc in verbo eſt Spiritus ſanct. quo mouemur ad credendũ, quóq. renaſcimur. Ita enim decreuit pater cœleſtis ꝙ velit cũ verbo & in verbo præſenté & efficacé eſſe ſpiritum filii. Hinc eſt ꝙ miniſtri noui teſtamenti ab Apoſtolo dicantur miniſtri non literæ ſed ſpiritus. 2. Cor. 3. 6. Quicunq. ergo reſiſtit verbo Euãgelij, à quocũq. tãdé ꝑdicatur ſiue digno ſiue indigno, Spiritui ſancto reſiſtit. Non .n. pendet tãta res vel à dignitate, vel ab indignitate miniſtrorũ. Prædicat Iudas, prædicat & Petrus, baptizat vterq. Sed verbum & baptiſmus Chriſti ſunt, in quibus ſpiritus ipſius eſt efficax. Poteſt & hoc modo reſponderi ad quæſtioné, ꝙ oẽs præcones verbi rectè docentes Euangelium habeant Spiritum ſanctũ, ſed diuerſimodè. Nã quorum vita reſpondet doctrinæ habent ſpiritum vt doctoré & ſanctificatoré ſimul. At ſi vita doctrinæ non reſponderit, habent quidé Spiritum ſanct. vt doctoré, & non vt ſanctificatorem: idq. culpa propria qui Spiritui ſancto cõtumaciter reſiſtunt. Moſes ſanctiſſimus habuit Spiritum ſanctum vt vaticinatoré & ſanctificatoré ſimul. Quia quéadmodum vaticinia ipſius fuere veriſſima, ita vita eius erat ſanctiſſima. Balaã auté habuit ſpiritum vaticinantem & docenté, qui verè fuit Spiritus ſanctus. Sed non habuit Spiritum ſanctificantem. Nã ambitioſus & auarus fuit, qui propterea ab aſina, in qua ſedebat, eſt reprehenſus. Petrus habuit Spiritum ſanctũ & docenté & ſanctificanté, quia vita eius congruebat cum ſinceritate doctrinæ. At Iudas, quia auarus & fur fuit, habuit quidé Spiritũ ſanctum vt doctoré, non auté vt ſanctificatoré. Quia ſpiritui auaritiæ, id eſt Satanæ magis obediuit quã ſpiritui Dei. Porro quantum ad ſpiritũ docenté attinet ſciendũ eſt, ꝙ vt duplex eſt vocatio, videlicet immediata & mediata: Ita duplex eſt probatio ſpiritus docẽtis. Nã ſi vocatio eſt immediata, hoc eſt per ipſum Deũ, & Ieſum Chriſtũ, & nõ per homines ordinario more, qualis fuit Prophetarũ & Apoſtolorũ, ſpiritus docens abſq. õni dubio eſt ipſe ſpiritus ſanct⁹, qui cũ verax ſit, eius doctrina etiam vera, firma & diuina eſt, vt cui nulli errores ſint admixti. Habet etiã miracula diuina quibus doctrinę veritas obſignatur. At ſi vocatio eſt mediata, probãdi ſunt ſpiritus, nũ à Deo ſint, & tantiſper agnoſcendus eſt Spiritus ſanctus docere, donec à voce Euãgelij, à Prophetis, Chriſto & Apoſtolis tradita, non diſceditur. Anathema ſit igitur nobis oportet q aliud Euãgeliũ prædicat, quã ꝙ Apoſtoli ex mandato Chriſti prædicauerunt, & habet teſtimoniũ à Prophetis. Proinde fruſtra prætenditur autoritas Spiritus ſancti, vbi à voce Euangelii fit defectio.

Diſtinctio efficaciæ S. ſpiritus in miniſtris verbi. *Exempla.* *Duplex probatio ſpiritus docentis.*

II. Quo animo accedere debeamus ad miniſteriũ Eccleſiæ.

Et in corde eius ſemitæ tuæ. Hoc ſecundũ deſcriptionis membrũ de animo & ſtudio miniſtrorũ Euangelij, ad cognitioné doctrinę cœleſtis, ad ſenſum eiuſdé in corde, & ad directioné ſeu regulã, qua præcones verbi populũ ſibi cõmiſſum regãt, refertur. Primùm igitur requiritur in doctoribus Eccleſię cognitio doctrinę cœleſtis. Quæ doctrina ideo ſemita ſeu via Dei dicitur, quia homini eſt tãquã via à Deo ſtrata, & mõſtrata qua itur à morte ad vitã, ab hui⁹ mũdi ęrũnis ad beatã immortalitaté. In ꝑceptis meis, ait Dominus apud Prophetã ambulate. Ité, pſal. 119. 1. Beati qui ambulant in lege Domini. Porro cognitio huius vię, id eſt cœleſtis doctrinæ, aliàs infunditur occulto afflatu, & ſecreta quadã inſpiratione diuinitus ſine hominis labore & cura, vt in prophetis & Apoſtolis videre eſt. Aliâs acquiritur labore & cura hominis, huius laboris duę ſunt partes, quarũ prima & præcipua eſt ardens & aſſidua Dei inuocatio, vt ipſe dirigat nos in ſua veritate, ipſe doceat nos, ipſe illuminet oculos mẽtis noſtræ, niſi enim Dominus ędificauerit domũ, in vanũ laborant qui ædificant eã. Secunda pars eſt acre doctrinæ cœleſtis ſtudiũ, ad ꝙ ſtudiũ vt rectè inſtituantur homines ſex ordine requirũtur, de quibus breuiter dicemus.

Duplex ratio cognitionis Semitarũ Dei. *Sex requiruntur in doctrinæ cœleſtis ſtudio.*

Primũ, Lectio ſcripturæ aſſidua, ad quã requiritur linguarũ, quib⁹ ſcriptura nobis tradita eſt, cognitio: ſine qua nec genus ſermonis, nec phraſes intelligi poſſunt. Reqritur dialectica, vt ordo & ſeries rerum percipiatur. Reqritur & aliarũ artiũ cognitio, & præcipuè phyſices. Hoc aſſiduæ lectionis ſtudiũ cõmendat Paulus Timotheo, cũ ait, Attende lectioni.

Lectio ſcripturæ

Secundum, Præcipuorũ doctrinę cœleſtis capitũ notatio & ordinatio, ſine qua lectionis labor parũ admodũ prodeſt. Siquidé vt in omnib. diſciplinis & artibus neceſſaria eſt hæc cura ad ſolidam cognitionem: Ita etiam in ſacra ſcriptura parum admodum promouebit qui præcipua religionis capita non obſeruat, atque omnia quæ legit tanquam ad proprias claſſes vocat.

Loci cõmunes theologici.

Tertium eſt axiomatum & ſententiarum communiũ obſeruatio, quæ ſunt vt regulæ & theſes, ex quibus ſumetur iudicium cùm de rebus dubiis quæritur, quéadmodũ rhetores iudiciũ de hypotheſib. & cauſis quærunt ex theſibus, quas ideo conſultationes vocant. Huc facit etiam exemplorum obſeruatio, ex quibus ſæpiſſime petuntur rerum controuerſarum determinationes.

Axiomata & exẽpla.

Quartum, Firma ſuperiorum omnium apud animum conſeruatio, vt cũ opus ſit, ex theſauro memoriæ depromi poſſint.

Memoria

Quintum, θεωρία qua veluti vno mẽtis intuitu vniuerſam ſcripturã cõtéplamur. Hac cõferimus ſimilia & diſſimilia. Hac ἀντιλογίας cõciliamus. Hac definitiones, hac diuiſiones, diſtinctiões, interpretationes obſcurorũ dictorũ rimamur, atq. adeo σύστημα corporis doctrinæ cõponimus.

Meditatio.

Sextum, παράδοσις, id eſt traditio maiorum. Hæc indicat quid ſancti patres de qualibet re ſenſerint. Hęc παράδοσις ſi demonſtrata fuerit ex verbo Dei, autoritaté & põdus ex verbo habet. Ideo amplectimur firma fide ſymbola, Nicenũ, Athanaſianũ, Ambroſianũ, & ꝙ dicitur Apoſtolicũ, qa ſunt euidentes demõſtrationes ex verbo Dei. Verũ ſi demonſtrata non fuerit traditio, tunc eſt vel contra verbum & eã deteſtabimur tanquàm ſerpentis vocem quę Euam ſeduxit. Vel eſt præter verbũ, & eã recipimus propter authoritaté eorũ qui ita tradiderunt, donec ab hoſtib. veræ doctrinæ trahatur in malam conſequentiam.

Patrum lectio.

Cũ hac cognitione cœleſtis doctrinę cõiũctus eſſe debet, vt in omnibus, ita & in miniſtris Euangelij, ſenſus viuus in corde. Sine quo doctrina nihil planè prodeſt: ſed obeſt magis: idque hominis vicio, hic viuus ſenſus eſt fidei, & aliorum motuũ congruentiũ cum lege Dei, quos excitat Spirit⁹ ſanct. in credẽtib. Et dicitur hic ſenſus ſe-

Cõſcientia pura ſcientiã ſalutis comitetur.

mita Dei,quia vt Deus illum postulat, ita nos Deũ per eundem accedimus,eiq; iungimur.Hęc proinde duo, hoc est cognitionem & sensum simul requirit Paulus cũ ita scribit Philippẽsib.cap.1.9. Illud oro, vt charitas vestra magis ac magis abũdet in cognitione omníque sensu,vt probetis vtiliora,vt sitis sinceri & ἀπρόσκοποι in diẽ Iesu Christi, pleni fructibus iustitiæ per Iesum Christũ ad gloriã & laudẽ Dei. Finis proinde cognitionis est vt iudicemus, exploremus,& approbemus quæ sunt vtiliora, & præstantiora.Sensui subiicitur sinceritas quæ est bona conscientia corã Deo,innocentia vitæ, ne simus vlli offendiculo,& plenitudo fructuum iustitiæ fidei, qui proficiscuntur ex gratia Iesu Christi, & tendunt in laudẽ & gloriã Dei. Si hic viuus sensus cum cognitione doctrinæ cœlestis in doctorib. Ecclesiæ non fuerit,nihil illis in mundo tristius esse potest. Nam cùm accusant aliorũ peccata,seipsos cõdẽnãt. Cùm alios consolatione erigunt, se ipsos deiiciunt:cùm alios monẽt, seipsos cõfundunt. Breuiter quicquid in ministerio sibi cõmisso faciunt,propriã dãnationẽ obsignant. Sũt enim persimiles fabris arcæ Noë. Nã vt illi, extructa arca in qua Noë cũ familia seruatus est,in diluuio periérũt:ita hi seruatis illis qui verbo ab ipsis prædicato crediderũt,peribũt in diluuio ignis gehẽnnæ.Cogitẽt igitur cùm qui sunt in ministerio,tũ qui ad illud aspirãt,quàm grauis pœna illis immineat,si sensus in corde & vita doctrinę nõ responderit:& contrà quanta gloria illis proposita sit,si vtraque manu,hoc est doctrina & exẽplo Ecclesiam Christi ædificant,de qua gloria postea dicetur.

Adu. pastores qui flagitiosè viuunt.

Simile.

Debent præterea doctores Ecclesiæ hominibus errãtibus semitas Domini monstrare, quã ob causã duces gregis in scripturis dicuntur, vt præcũtes doctrina & vita, viã parent,& alios ad sequẽdũ animẽt. Ideo apud Esaiã dicitur, viã facite populo meo, calcate, calcate semitã, lapides colligite ex lapide, exaltate signũ ad populos. Sciãt ꝓinde p̃cones verbi, ꝙ vt alios bonæ vitæ exẽplo, & sincera doctrina antecedere debeãt: Ita oporteat eos primos periclitari: vnde seq̃tur in psal. *Qui trãsit per Vallẽ lacrymarũ.* Hoc tertiũ descriptionis mẽbrũ cõmonefacit p̃cones verbi de periculo & difficultate in ministerio. Nã eos trãsituros esse affirmat per vallẽ lachrymarũ, hoc est ꝓpagaturos regnũ Dei nõ sine maximis ꝑsecutiõib. Nã ea rabies est diaboli & mẽbrorũ ei9, vt toto impetu ferãtur in pios verbi ministros, vt flumine sanguinis eorũ cursum Euang. impediãt, atq; adeò Eccles. aboleant: sed spe sua frustrabũtur. Fortior.n.est q̃ à parte ministrorũ verbi stat, q̃ oẽs inferorũ portę. Si Deus, ait Apostol9, Rõ.8.30. ꝓ nobis, q̃s cõtra nos? Porro hãc allegoricã locutionẽ sũpsit Dauid ab occasione p̃senti. Nã cũ in exilio esset, & videret quãta cũ difficultate in festis diuinit9 ordinatis populus ascẽderet Ierosolymã sacrificatur9, oculis spiritualib. vidit eorũ pericula & durã cõditionẽ, q̃ regnũ Christi essent olĩ ꝓpagaturi. Est ergo hic sensus, vt populus Dei ꝑ sitiẽtes valles, & ob id ad fletũ poti9 & lachrymas accedẽtes q̃ ad gaudiũ, ꝓficiscebatur Ierosolymã in summis festis sacrificaturus: ita Doctores Eccle. Apostoli & alij, ꝑ varias afflictiones, tentationes & ꝑsecutiones, tanquã ꝑ valles siccas spargunt Euangeliũ oblaturi Deo populos qui Euãgelio obtẽperant. Quanta fuerit ꝑsecutio Pauli, vt de hoc vno exẽpli causa dicã, licet videre 2. Cor. 11. Sciant ergo ministri Euãgelij se non ad voluptates & delicias vocari, sed ad ingẽtia certamina, & certissima pericula, & quo magis securi esse videntur, eò ꝓpi9 sũt insidiæ. Diabol9.n. hostis est Eccle. quare eius fundatores & architectos primũ adoritur, vt illis oppressis Eccl. facilius tyrãnide & mẽdacio subruat. Porrò, quia de

Cur doctores Ecclesiæ duces gregis vocantur.

cap.62.10.

3. De afflictionibus præconũ verbi.

Sensus septimi versiculi.

Doctrina.

cruce ministrorũ verbi atq; adeo totius Eccle. singulorũq; mẽbrorũ eius dictũ est al às & à nobis & à multis, hîc tantũ differẽtias crucis à finib. sũtas asseribã, & singulis subiiciã cõsolationes & remedia. Est aũt Crux vt in Ecclesia accipitur hæc vox quicquid quouis modo cruciat & affligit siue intus, siue foris. Et numerãtur eius differẽtiæ quatuor à finib. ꝓpriis sũptæ: videlicet, λύτρον (frikors) τιμωρία (straffkors) δοκιμασία (profuekors) & μαρτύριον (vindekors. Λύτρον in genere est p̃tiũ datũ & solutũ ꝓ redẽptione à captiuitate. Et quia duplex est captiuitas, videlicet corporalis & spiritualis, duplex erit & λύτρον, videlicet corporale, & spirituale. Sed in Ecclesia potissimũ de spirituali loquimur, ꝙ definitur esse crux quę suscipitur & irrogatur ꝓ pœna æterna & culpa humani generis expiãda. Et soli9 Iesu Christi cruciat9 õis vsq; ad mortẽ crucis. Hic.n. causã nostrã in se suscipiẽs luit pœnas, nõ pro suis, sed ꝓ nostris delictis. Vt nobis imputetur in debitæ penæ & culpæ solutionem, i. in pretiũ redẽtionis, vt nõ amplius rei habeantur fideles, nec captiui teneantur à Diabolo ꝓpter peccatũ, sed sint iusti, liberi, & æternũ beati. De hoc crucis genere loquitur Dominus cũ ait: Mar.10.45. Filius hominis nõ venit vt sibi administraretur, sed vt ministraret, & daret animã suã λύτρον ꝓ multis, & ita eriperet homines à potestate diaboli, soluto p̃tio Deo, quẽ homo offenderat. Nã homo per peccatũ & Deo & diabolo obligatus erat, sed diuersimodè. Postquã n. culpa sua Deũ offenderat, & ab eo defecerat, fact9 est captiu9 diaboli, nõ vt iudicis, sed vt tortoris, idq; iustissimo Dei iudicio ꝓpter offensã in ipsum cõmissam. Deinde quoad pœnã, homo obligatus erat Deo tanquã iudici & parti offensæ. Hanc pœnã subiit filius Dei, & redemit nos à mortis & dãnationis sentẽtia, soluto redẽptionis p̃tio. Atq. ideò dicitur sanguinẽ suũ obtulisse Deo in p̃tiũ redẽtionis. Et hanc ob causã Paul. nõ dicit Christũ redemisse nos à Diaboli potestate, sed eripuisse à potestate Diaboli tanquã è manu tortoris. Sed de hoc crucis genere suprà diximus, & ostẽdim9 quãtas cõsolationes in quauis afflictione hinc hauriãt fideles. Τιμωρία (quã Plato dicit esse τῆς ἀδικίας ἀκ᾽ λυθον) Est crux quã q̃s iustè patitur ꝓ certis scelerib. videlicet, cũ pœna iusta ꝓportione respõdet culpę. Hac voce vsus est autor Epistolæ ad Heb. ca.10.29. vbi ait, χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας, i. acerbiore dign9 cẽsebitur supplicio. Christus pendẽs in cruce λύτρον soluit, latrones aũt qui à laterib. Christi pẽdebant τιμωρίαν sustinebãt, i. pœnã quã debebãt legib. ꝓ malefactis suis. De hac loquitur Ezec. ca.7.8. Secundũ viã eorũ faciã eis, & secundũ iudicia iudicabo eos, & scient quia ego Dominus. Hęc τιμωρία irrogatur vel mediatè per hominẽ, vel immediatè per Deũ ipsum. Sed quid faciẽdũ erit homini qui ꝓ certis delictis plectitur? quatuor ordine faciet. 1. In diabolo mendaciũ & homicidiũ perpendet. 2. In seipso peccatũ & miseriã põderabit. 3. In Deo iudiciũ & misericordiã venerabitur. 4. In Euangelio consiliũ & auxilium quæret.

Differentiæ crucis.

Crux, quid.

Prima crucis differentia Christo propria.

Coll. 1.11.

De cruce quã quis fert pro certis sceleribus.

Quæ sunt proponẽda facinoroso, qui pro certis delictis plectitur.

Primũ, in diabolo mendaciũ & tyrannidẽ perpendet, qui vt primos nostros parentes mendacio occidit: ita nunc omni momento mẽdacio & tyrannide insidiatur toti humano generi. Nã vt Petr. ait, in 1. ca.5.8. circuit vt leo rugiẽs, quærens quem deuoret. Quærit quidẽ oẽs, sed eos tantũ deuorat, quos mendacij laqueis inuoluerit. Perpetuò enim conatur impur9 iste spirit9 alios oẽs impuros secũ reddere. Mẽtẽ mendaci & erronea doctrina inficit. Cor prauis affectuũ tẽpestatibus commouet. Voluntatem spectro vtilitatis fascinat. Deniq. totã hominis vitã flagitiis conspurcare nititur, vt hominem tandem spiritua-

1. Diaboli artes.

ritualiter occisum, socium æternæ damnationis habeat. Hæc cogitatio studij maligni istius spiritus hostis Dei & humani generis odium peccati excitabit, & abominationem turpitudinis eius in animis hominum pariet.

2. Facinoris peccatum & miseria.

Secundò, in seipso peccatum & miseriam æquis lancibus ponderabit, cogitabítque miseriam quam patitur esse peccati commeritam pœnam, & ex miseriæ magnitudine æstimabit peccati enormitatem, turpitudinem, & multitudinem. Cogitabit se peccato suo offendisse summum & infinitum bonum. Vnde concludet calamitatem præsentem esse viam ad sempiternam miseriam, nisi aliunde succurratur. In hac cogitatione totus homo contremiscit. Cuius rei imagines multas offert Psalmorum lectio, ex quibus vnam pro multis adferam ex Psalmo 38. Vbi Dauid suos dolores ac pauores ob peccatum describit in hunc modum. Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, & manus tua premit me. Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ, non est pax in ossibus meis à facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me, putruerunt & corruptæ sunt vulnera mea propter insipientiam meam, depressus sum, & curuatus valde, tota die contristatus ingrediebar. Quoniam lumbi mei impleti sunt plaga, & non est sanitas in carne mea. Resolutus sum & concussus valde, rugiebam à gemitu cordis mei. Item: cor meum sensit palpitationem, dereliquit me virtus mea, & lumen oculorũ meorum non est mecum. Hic Dauid in sua persona pingit affectus & cruciatus hominum, qui iusta lance sua peccata ponderant. Non enim vt hypocritæ & securi æstimant peccata sua proprio sensu & iudicio: sed Dei potius offensi maiestate, peccati turpitudine, & pœnis peccato debitis iuxta legis sententiam. Etsi autem huiusmodi motus rari sunt in mundanis hominibus, quales fuerunt in Dauide & Ezechia, tamen necesse est, vt qui affligitur propter certa peccata, tangatur vero dolore ob peccatum sine hypocrisi. Cauendus est hoc loco error papistarum, qui huiusmodi dolorem conceptum propter peccata mereri veniam docent. Nam tametsi hic dolor præcedit veniæ petitionem: tamen nequaquam est causa propiciationis seu veniæ. Verùm qui in hac ponderatione peccati & miseriæ persistit, & non vltra progreditur, absorbetur desperatione, vt Cain, Saul, Iudas, & multi alij.

3. Iudicii & misericordia Dei.

Tertiò, in Deo iudicium & misericordiam venerabitur. Iudicij quidem Dei iustissimi est in omnibus hominibus peccata punire. Misericordiæ verò punire, non vt perdat, sed vt saluet, modo medicinam non contempserimus. Iudicij est paulatim gradibus pœnarum hominem peccantem castigare, donec ad extremum venerit, Et quia se medicum animarum profitetur, imitatur quasi peritos medicos, qui in sanando certos gradus medicinæ adhibendæ faciunt. Initium sumunt à lenioribus: & si parum successerit primus conatus, asperiora remedia vulneri adhibent. Et vt Hippocrates ait, Quoscunque morbos medicamenta non sanant, ferrum sanat: quos ferrum non sanat, ignis sanat: quos verò ignis non sanat, hos scito incurabiles esse. Sic Deus scelera hominum, nunc verbo accusat, si hoc non iuuat, morbis, infamia, carcere domat. Si neque hoc proficit, accendit in animis hominum iudicij ignem, & eos percellit metu æternorum cruciatuum, si neque hoc pacto cancrum illorum sanauerit, relinquit eos vt incurabiles, & tradit eos in reprobam mentem, vt nec rectum iudicium habeat de rebus, nec vllo dolore, propter cœnum peccatorum, in quo voluuntur, afficiantur. Breuiter Deus punit iudicio, vt misericordia saluet. Hoc est quod Esaias ait, Alienum opus facit, vt faciat suum. Id est, occidit & mortificat, vt viuificet & saluet. Hoc iudicium, & hanc misericordiam Dei coniungit Dauid, quoties de suis peccatis conqueritur, vt videre est Psalmo 51. Et in aliis multis, & præsertim in Psalmis quos vocant pœnitentiales.

4. Euangelij consilia & remedia.

In verbo Euangelij quærat consilium & remedia. Latro pendens à dextro latere Christi agnoscit suum peccatum & miseriam, sentit diaboli mendacium & tyrannidem, iudicium quoque Dei iustum veneratur. Ita enim ait pendens in cruce, Pro nostris facinoribus nos iustè patimur, digna factis recipimus. Adhæc misericordiam Dei prædicat confugiens ad Christum quem intuebatur madentem sanguine & conspurcatum sputis militum: quem tamen agnoscit medicum & saluatorem mundi, & in quem credens sanatur à morbo animæ, etsi non liberatur à pœna corporis. Audit tamen hanc dulcissimam vocem, Hodie mecum eris in paradiso. Ad eundem modum omnes qui cum latrone in suis suppliciis commeritis se ad Christum conuertunt, recipiuntur & sanantur, quantumuis in infinitum rei sint, & peccata eorum superent numerum arenę maris, quemadmodum Manasses de suis peccatis testatus est. Nam vt misericordia Dei in Christo est infinita, & λύτρον immẽsi & infiniti pretij est: Ita medicus Christus, qui affirmat se venisse vt seruet quod perierat, omnibus se offert promiscuè, omnes vocat sine discrimine ad pœnitentiam. Ita enim ait, Matth. 11. 28. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Hic vocat omnes laborantes & onustos, quantumuis infinitis sceleribus, & nullos excludit, sed omnes admittit ad pœnitentiam, & omnes se curaturum recipit, qui se illi committunt, eiúsque opem cum latrone implorant. Nam primùm tollit crucis causam videlicet peccatum, Cùm homo ad vocem Euangelij pœnitentiam agit, cùm pœnitentis conscientiam aspergit sanguine suo, ac abluit eam à mortuis operibus, simúlque pœnitenti imputat suam iustitiam, vt ea iustus in conspectu Dei appareat, etsi pœnas peccati sui luit coram mundo. Hic simul afflictionem præsentem mitigat interna consolatione per spiritum suum, & addit robur animi, vt commeritam crucem patienter ferat, quod cùm fit, crux præsens, quantumuis abominabilis est coram oculis hominum, quantumuis iustissima est pœna, tamen fit sacrificium Deo longè gratissimum, vt videmus in latrone & Dauide. Latro plectitur pro suis enormibus facinoribus. Dauid pœnas adulterij & homicidij patitur. Sed & latro suam crucem à cruce sinistri latronis, & Dauid suam crucem à Saulis supplicio superat spiritu contritionis. Et cùm eam cruci Christi, tanquam aræ applicat, consecratur, & fit hostia Deo longè gratissima: de hoc crucis genere vide plura in annotationibus nostris in Psalmum 25.

De cruce qua fides probatur.

Δοκιμασία est crux, non qua punitur certa culpa, sed qua fit probatio & exploratio fidei & constantiæ in confessione. Hæc δοκιμασία fit diuersissimis modis, adeò vt certis generibus facile concludi non possit. Nunc enim aduersis, nunc prosperis, nunc internè, nunc externè fit hæc fidei exploratio.

Varia eius genera.

Exẽplum Abrahami.

Abraham tentatur exilio, fame, periculo vxoris, dilatione promissi seminis, sterilitate vxoris, mandato mactandi filium vnicum Isaac quem suæ vitæ prætulit. Hæc omnia videbantur ex diametro pugnare cum illa magnifica promissione terræ Canaan, & seminis

multiplicandi instar arenæ maris. Sed quomodo eluctatur Abraham, & fit superior in hisce grauissimis tentationibus? Fide sola. Hac enim vt Deum veracem, ita tam potentem esse vt promissa præstare posset, statuit. Hac dedit gloriam Deo. Hac occurrit ordini naturæ. Hac prætulit obedientiã erga Deum vitæ filij. Hac se in quauis calamitate sustentauit.

Iosephi.

Ioseph tentatur & à sinistris & à dextris: à sinistris quidem fratrum inuidia, exilio, seruitute, illecebris adulteræ, carcere, &c. A dextris verò dono interpretandi somnia, dignitate, fauore regio, eminentia supra satrapas, & dexteritate in tota gubernatione. Sed rectà pergit nec ad sinistram nec ad dextram declinans, sola fide persistens immobilis.

Iobi.

Iob similiter & in aduersis & prosperis tentatur. Primum fœlici rerum successu, liberorum copia, opum abundantia, amicorum præstantia. Deinde subitanea morte liberorum, spoliatione fortunarum, vlcere pessimo vermibus scatente, vxoris maledicæ petulantia, amicorum defectione. Hisce iactatus procellis sanctissimus Iob, tametsi interdum vacillare est visus, tamen fide se erexit, & opposuit præsentibus ærumnis vitam illam beatam, & gloriam, quam suis promisit qui mentiri nequit. Scio, inquit, cap. 19.25. quòd redemptor meus viuit & in nouissimo die resurgam. Atque hoc est quod Ioannes ait, in 1. Epist. cap. 4. vers. 4. Quod natum est ex Deo vincit mundum, vt sit testimonium (sicut Bernhardus loquitur) cœlestis generationis. Hæc exploratio fidei confertur explorationi auri, Sapient. 3.6. Vt aurum igne probatur: ita homines probantur in fornace afflictionis. Et Petrus, 1. Pet. 1.7. Per varias tentationes affecti, vt τὸ δοκίμιον fidei vestræ fiat multo preciosius auro. Vt enim igni exploratur aurum, an purum sit nec ne: ita cruce fides exploratur an sit sine scoria hypocriseos.

An sine culpa homines pœnis affligãtur à Deo

Quid? an non iudicium Dei est secundum veritatem? Quæ est iustitia affligere homines sine culpa? Etsi crux interdum sine culpa speciali contingit, nunquam tamen fit sine causa. Nam habet hæc crux probationis causas plures, easque grauissimas videlicet explorationem fidei, excitationem cordis ad inuocandum Deum, meditationem diuinorum eloquiorum, sensum præsentiæ diuinæ in cruce, contemplationem æternæ beatitudinis, præseruationem à grauioribus malis.

De vtilitate crucis piorum. Simile.

Tametsi igitur crux per se est mala, tamen, quia sanat & venena prohibet vtilis est, vt autor Epistolæ ad Hebr. docet, cap. 12. Nam vt myrrha, tametsi acris & amara est, tamen sanat vulnera, & prohibet putrefactionem: ita crux sanctorum etsi carni insuauis est & molesta, tamen nequaquam est exitialis, sed salutaris potius.

Aliud simile.

Et vt aquæ quæ erant amarissimæ in Marah, iniecto ligno factæ sunt dulcissimæ, sic nulla non crux sanctis in hac vita fit suauissima, si lignum crucis Christi addatur, ceu condimentum. Idem si auferatur, amarissimæ fiunt aquæ, nec possunt gustari. Id est, quæuis crux peracerba, & intolerabilis, nisi cruce Christi veluti temperetur, exempla plurima huius δοκιμασίας legantur in 11. cap. Epistolæ ad Hebræos.

De cruce qua testimonium additur veritati.

Μαρτύριον est crux qua testimonium redditur veritati doctrinę Euangelij, cuius finis est, vt illa tanquam veritatis Dei sigillo plures inuitentur ad amplectendam religionem Christianam. Augustinus nominis rationem in Psalmum 119. scribens, sic explicat, *Testimonia Græcè martyria nuncupantur, quo verbo iam vtimur pro Latino. Vnde illos qui propter testimonium Christi diuersis passionibus humiliati sunt, & vsque ad mortem pro veritate certarũt, non testes, quãuis latinè vtique possemus, sed Græcè martyres appellamus.*

Huius, duo modi

Sunt autem duo modi quibus filij Dei in hoc mundo exercentur, opprobrium & cruciatus. Sapient. cap. 2.19. Contumelia & cruciatu eum examinemus. Et 1. Timoth. 4.10. In hoc laboramus & persecutionem patimur, & probris afficimur, quia speramus in Deo viuente.

Vtilitas.

Quid boni ex martyrio sanctorum proueniat, perpulchrè explicat Theodoretus, cùm ait, *Vt quondam rubus ille quem vidit Moses, ardore ignis non est absumptus: ita nec Christianos impiorum bellis petitos tela hostilia consumserunt, quin potius sicut lignatoribus syluam cædentibus multò plures pullulant propagines à radicibus, quam sunt rami qui inciduntur: ita nunc quoque pijs quamplurimibus interfectis multo plures quotidie ad doctrinam Euangelij accedebant, cruorque cæsorũ corporum irrigatio quædam erat, nouis in Ecclesia emergentibus plantulis. Martyr* ergo cùm patitur, *non solum sibi,* vt ait Ambrosius, *patitur, sed etiam quilibet. Sibi enim patitur ad præmium, cuilibet ad exemplum: sibi ad requiẽ, cuilibet ad sanitatem.*

Quatuor causæ martyrij.

Etsi autem vnus timor Dei causa est sufficiens cur martyres adeò forti animo supplicia perferant. (Nã hoc præstare timor Dei debet, vt omnes alios timores contemnamus, exemplo Apostolorum Domini qui primùm acriter cæsi flagellis non dolent, sed gaudent, non tristantur sed exultant. quòd digni habiti sint pro nomine Iesu contumeliam pati,) tamen veteres quatuor martyrij causas hoc modo numerant. 1. *Charitas Christi imperat.* 2. *Fortitudo metum vincit.* 3. *Fides confirmat animum.* 4. *Patientia sustinet.*

Quæ requiruntur in martyre.

Verùm ego hæc ordine in martyre requiro. 1. Firmam doctrinæ Ecclesiæ notitiam & demonstrationem. 2. Viuam in Christum fiduciam. 3. Constantem doctrinæ confessionem & defensionem. 4. Fortitudinem animi in ferenda cruce. 5. Obedientiam seu patientiam sub cruce. 6. Inuictam spem. 7. Inuocationem Dei, cui vna cum causa animam commendare debet.

Exẽplum.

Quæ omnia in Stephano protomartyre cernũtur. *Neque enim possunt*, vt ait Augustinus, *habere martyrum vitam, qui Christianorum non habent vitam, cùm martyrem non faciat pœna sed causa.* Nõ ergo Anabaptistarum & pertinacium hæreticorum pœna est martyrion, sed iustum supplicium Deo & legibus debitum.

De constantia idololatrarum pro tuendis suis idolis.

Quòd autem multi phanatici intrepidè accedant ad supplicia, ideo fit quòd decepti sint à Satana qui suppliciis eorum erroneas opiniones confirmare molitur in destructionem Ecclesię. Quare rectè causa suscepti martyrij perpendatur, ne præstigiis diabolicis illudamur & fascinemur. Non enim persecutionem pati, non teneri, non flagellari, non includi, non occidi laus est, sed habere causam bonam, hoc laus est. Laus enim est in causæ bonitate, non in pœnæ acerbitate. Neque ego velim quenquam propter cõceptam aliquam opinionem non pugnantem cum fundamento se periculo obiicere, præsertim si piorum sententiæ cõuenientium in fundamento sunt diuersæ, quæ possunt tamen stare immoto fundamento, id est articulis fidei.

Quare Deus sinat suos à Satana & ab Antichristo cruciari.

Hic fortè aliquis iudiciorum Dei scrutator quærat, qui fiat quod Deus iustissimus sinat suos sanctos, quos intimè amat, tam horrendis modis lacerari, tantisque contumeliis affici & deformari, idque à Satana & eius membris? Hic non oculus rationis, sed fidei aperiendus est: Non sensus carnis, sed sensus spiritus Dei consulendus est, vt veritatem ipsam clarè cernamus, sciamúsque nihil sanctis Dei accidere absque prouidentia eius, sub cuius vmbraculo teguntur. Fateor equidem diabolo pulchrum esse spectaculum Abelem trucidari à fratre: Danielem obiici leonibus: Iobum spoliari fortunis, & scatere vermibus: Stephanum lapidibus obrui, atque adeò sanctos

ctos omnes cruciatu & probro interfici: Sed fateor
quoque Deo, qui preciosam mortẽ sanctorum suam
esse testatur, longè pulchrius esse spectaculum. Non
quidem in se, sed propter euentum. Vterque igitur
Deus & diabolus volunt sanctorum supplicia, at nõ
eodem, sed diuersissimo affectu & consilio. Siquidẽ
Deus ex bonitate permittit affligi sanctos suos, dia-
bolus ex malicia eos persequitur. Deus vt coronen
tur, diabolus vt cõfundantur. Deus vt pater, diabolus
vt tyrannus & carnifex. Deus in suã gloriã, diabolus
in suam ipsius cõfusionem. De his causis Augustinus
in hunc modum. *Vnusquisque malus apud se habet vo
luntatem nocendi, vt autem possit nocere, non habet in suã
potestate. vt velit iam reus est, vt possit occulta dispensa-
tione prouidentiæ Dei. In alium permittitur ad pœnam. in
alium permittitur ad probationem. in alium permittitur
ad coronam. Ad pœnam, quomodo permissi sunt* ἀλλόφιλοι
*id est, alienigenæ, capere populũ Israel: quia peccauerãt in
Deum. Ad probationem, permissus est diabolus in Iob.
Probatus est autem Iob: confusus est diabolus. Ad coronã
verò permissi sunt persecutores in martyres.* Multis pro
inde modis feliciores sunt martyres in suis tormen-
tis, quàm potentissimi monarchæ in suis delitiis, o-
pibus, honoribus & voluptatibus. Quod etiam testa
tur Augustinus cùm ait, *Sæculi homines infeliciter feli-
ces, Martyres feliciter infelices erant. Erant enim ad tem
pus infelices, sed æternum beati.* Iuxta illud Domini di-
ctum, Matth. 5. 10. Beati qui persecutionem patiun-
tur propter me. Hic euentus martyrum pulcherri-
ma imagine in Psal. 126. describitur. Qui seminant
in lachrymis, in exultatione metent, euntes eunt, &
flentes portant pretiosum semen, venientes autem
venient portantes manipulos suos. Atque hinc est
quòd sancti Dei martyres mentem & oculos refe-
rant non modo ad tempus sationis, & ad diaboli
consilium, volentis Ecclesiam Dei fluminibus san-
guineis prorsus obruere, sed multò magis ad lætis-
simum tempus, quo manipuli cum exultatione col-
ligentur, & ad adorandam prouidentiam Dei vo
lentis hoc pacto suo sapientissimo consilio sanctos
in hac vita exerceri, vt fiant conformes filio suo & in
cruce, & in gloria. Vnde sancti Dei martyres in me-
dio cruciatuum se erigunt. Sciũt enim, quemadmo-
dum scribitur 2. Cor. 4. Quod leue momentum tri-
bulationis huius adferat pondus æternæ gloriæ: &
quòd, vt est in Epistola ad Hebr. cap. 12. Castigatio
adferat exercitatis fructum pacificum iustitiæ. Huc
illa exhortatio Petri pertinet, Tanquàm commu-
nicantes passionibus Christi gaudete, vt & in reue-
latione gloriæ eius gaudeatis exultantes. Huius pro
uidentiæ Dei cogitatione muniamus animos no-
stros aduersus scandalum crucis, & cogitemus de e-
uentu lætissimo. Videlicet quòd qui in hoc mundo
ferant Christo testimonium sint futuri cum Chri-
sto æternum beati.

Quo cultu martyres sint colendi.

Quæri præterea potest quo cultu martyres sint
colendi, præsertim cùm videamus templa erecta es-
se quibus martyrum & aliorum sanctorum nomina
sunt imposita, & festa ordinata in ipsorum honorem
& cultum? Ad hanc quæstionem ex Cyrillo calum-
nias Iuliani refellente, sic respondeo. *Sanctos marty-
res non Deos esse dicimus, neque adorare consueuimus. Lau
damus autem eos summis honoribus, quod pro veritate
strenuè certarunt, & fidei sinceritatem seruarunt.* Et Au-
gustinus, *Non ideo proponuntur nobis sanctorum exem
pla vt ab eis iustificemur, sed vt eos imitantes ab eorum iu
stificatore nos quoque iustificari sciamus.* Si proinde vel
templa eriguntur sub nominibus martyrum, vel fe-
sta instituuntur in ipsorum memoriam, non repre-
hendo, modo ista non fiant cultus causa, sed pro-
pter retinendam memoriam eorum & commemo-
randam historiam, vt alij Deo gratias agant pro il-
lorum constantia, & imitentur exempla, si quando
necessitas id postulare videbitur.

Fabulæ papisticæ de martyribus refutantur.

Fabulæ planè &
imposturæ sunt quæ traduntur à monachis: Marty
res in hora martyrij petiisse à Deo, vt quicunque
suæ passionis memores sunt, & ieiuniis ac feriis se
colunt, à morbis certis liberentur. Quibus men-
daciis nihil impudentius dici potest. Nam si id pe-
tiissent sancti martyres blasphemi omnino fuissent
in Deum.

Martyres non esse inuocandos.

Fingunt quoque Papistæ martyres Dei
propter tres causas inuocandos esse. Quarum prima
est nostra inopia. Secunda martyrum gloria. Tertia
Dei reuerentia. Sed hæ putridæ rationes omnes
prosternuntur quasi fulmine diuino hoc Domini
dicto, Matth. 4. Dominum Deum tuum adorabis, &
ipsum solum coles. Si ergo inopia te premit, imitare
Dauidem qui ait, Psalm. 121. 2. Auxilium meum à Do
mino qui fecit cœlum & terram. Nam hoc est Do-
mini dictum, Psal. 50. 15. Inuoca me in die tribula-
tionis. Et veritas ipsa ait, Ioann. 16. 23. Quicquid pe-
tieritis patrem in nomine meo dabit vobis. Quòd
autem dicunt gloriam sanctorum innotescere per
inuocationem illorum, dum videlicet impetramus
quod petimus per eorum suffragia, manifesta blas-
phemia, & contumelia est in filium Dei, atque adeo
turpissima idololatria, quam omnes sancti abomi-
nantur. Nec magis firmum est quod dicunt reueren
tiam erga Deum postulare vt peccator qui Deum
offenderat non Deum ipsum compellet sine patro-
no: quasi verò non sufficeret patronus ille, quẽ habe
mus in cœlo, Iesu Christus iustus. Ita enim Ioannes
ait. 1. Ioan. 2. 1. Si quis peccauerit aduocatũ habemus
apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse propi
ciatio est pro peccatis nostris, nõ pro nostris tantũ,
sed pro totius mundi. Proinde papistæ & decipiunt
& decipiuntur à Satana, qui sanctorum cultum in-
uexit in mundum, videlicet vt officium mediatoris
nostri vnici Iesu Christi, vel prorsus aboleret, vel sal
tem obscuraret, vt sanctos Dei ignominia afficeret,
vtque idololatras sanctorum cultores socios æter-
norum suppliciorum haberet.

Vsus memoriæ sanctorum Christi martyrũ.

Omissis ergo fabu-
lis & præstigiis diaboli, sanctorum exempla in om-
ni virtutis genere imitemur, præparemus nos ad dis-
crimina pro veritate Dei subeunda quàm diu super
hanc terram militamus. Hunc verum vsum esse me-
moriæ sanctorum testatur etiam Augustinus cum
ait, *Ad erudiendum Dei populum nullorum est vtilior
forma quàm martyrum: validiora sunt exempla quàm ver
ba, & plus est opere docere quàm voce.*

An liceat cuiquã se opponere tyrannis defendentibus idola.

Quæri etiam solet, an liceat cuiquam se oppone-
re tyrannis defendentibus idola, præsertim cùm iu-
beantur Christiani etiam obedire discolis? Ita enim
Petrus ait, 1. Pet. 2. 18. Subditi estote in omni timore
Dominis vestris, non tantùm bonis & modestis, sed
discolis & iniquis. Præceptum hoc Apostoli, quo
iubemur obedire etiam discolis, non ita accipien-
dum est, quòd oporteat nos obedire ipsis contra sa-
lutem nostram, sed tantisper est iis obtemperãdum,
donec præcipiunt aut ea quæ honesta sunt, aut ea cer
tè quæ licet iniqua sunt, non tamen reddunt nos im
pios, sed afflictos tantum. Ideo Polycarpus ait,
*Magistratui tribuendus est honor qui non est religioni
contrarius.* Si ergo præcipit vt contra religionem
facias, Responde cum Petro, Magis est obtemperan
dum Deo quàm hominibus. Siquidem ideò obtẽpe-
ramus Magistratui, quia Deus hoc præcipit. Quare si
quid mandat quod Deus prohibuit, mãdato superio
ris nempe Dei excusantur, & liberãtur ab obligatio-
ne inferioris, nempe hominis quatumuis potentis.

Duplex modus opponēdi se tyrannis.

Verùm hic sciendum est quòd duplex sit modus opponendi se tyrannis. Vnius cùm subditi impia decreta detrectant, vt tres illi viri apud Danielem adorare statuam tyranni recusarunt, & potius voluerunt in ardentem fornacem mitti quàm impio decreto obedire. Nam hoc mandatum Dei, Fugite idola, obligat omnes homines cuiuscunque fuerint status aut ordinis. Alter modus opponendi se tyrannis est cùm subditi ad arma confugiunt, quibus iniusta decreta à se depellunt.

An liceat subditis impia decreta armis prohibere.

Hic quæritur num subditis religionis defendendæ gratia, liceat se opponere magistratui, & armis impia decreta prohibere? Hic distinguo inter subditos qui sunt sub supremo aliquo capite, siue rege, siue imperatore, siue quouis monarcha. Alij enim sunt subditi simpliciter. Alij sunt magistratus proximi à summo magistratu, qui vocantur populares magistratus, quales olim Ephori apud Lacedæmones, Demarchæ apud Athenienses, & apud Romanos Tribuni plebis, hodie septemuiri electores in Romano imperio, senatores in regnis supremi, & regibus proximi. Hi quia sunt ordinati à Deo, Primùm vt sint custodes primæ & secundæ tabulæ, quantum quidem ad hæc duo attinet, vt maneat veræ doctrinæ professio, & vt seruetur honesta disciplina: Deinde vt moderentur & refrenent, si res postulat, monarcharum & regum libidinem statuentium aliquid contra leges & religionem possunt & debent primùm consiliis, quantum quidem fieri potest, opponere se tyrannis, & sua sapientia impedire illorum stultos conatus. Verùm si cōsiliis sapientibus nihil effecerint, sed magis irritauerint tyrannos, debent armis tueri pios subditos, & idola tollere, & veram religionem ipsis restituere, quod si non fecerint, fraudulenter faciunt opus suum. Et tametsi Ecclesia non propagatur armis, tamen externa vis quæ fit contra veram religionem à tyrannis, potest per magistratum qui est medius inter summum caput, & priuatos homines, armis repelli. Id quod & natura dictat, & ratio officij popularis magistratus postulat, & exempla sanctorum comprobant. Sit igitur dictum Domini magistratui & moderatori supremi capitis in conspectu. Redd te quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. Matth. 22. 21.

4. Allegorica pictura officij ministrorum verbi.

Et fontem fodit. Hoc quartum descriptionis membrum doctorum Ecclesiæ, allegorica pictura est officij ministrorum verbi. Hæc dulcissima allegoria de pluribus rebus nos admonet. Primùm enim nos mittit ad ipsum fontem, nempe Deum ipsum. Dicitur autem Deus fons, & quod à seipso omne bonum habeat, & quod inde communicet creaturis absque omni iactura sua. Nam Deus ministrat omnibus, nullis egens, nihilque à quoquam recipiens. De hoc fonte loquitur psalmus 42. 3. Sitiuit ad Deum fontem viuum anima mea. Et Ieremiæ 2. 13. Duo mala fecit populus meus. Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & fecerunt sibi cisternas dissipatas quæ continere non valent aquas. Et Dominus in Euangelio se fontem vocat. Ioan. 4. 14. Aqua autem manans ex hoc fonte, est ipsa donatio Spiritus sancti. Vnde Propheta Ioel, cap. 2. 28. Effundam de spiritu meo super omnem carnem: & ipsa doctrina Euangelica seu promissio Christi. Hæ verè salutares aquæ sunt, quibus animæ æstuantes & afflictæ conscientiæ refrigerantur. Est autem doctrina illa non inflans, sed spiritualis, & cor ipsum simul refrigerās à cupiditatibus sæculi, & inflammans amore Dei. Has salutares aquas Petrus verba vitæ æternæ vocat cùm ait. Ioan. 6. 68. Domine ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes. Vnde Christus in Apocalypsi cap. 21. 6. Ego sitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis. Vt autem hæc aqua viua offertur per Euangelij prædicationem: ita fide hauritur & sumitur iuxta illud Domini dictum Ioan. 6. 35. Qui credit in me non sitiet in æternum. Huc illud Esaiæ dictum pertinet, cap. 12. 3. haurietis aquas cum gaudio de fontibus saluatoris, & dicetis in die illa. Confitemini Domino & inuocate nomen eius. Deinde significat homines planè esse immundos & siccos nisi irrigantur aquis huius fontis & potantur. Quia nemo, vt ait Bernhardus, mundus est à sorde, necessarius est omnibus fons misericordiæ, & pari voto ad hunc fontem Noë, Daniel, & Iob, properare debent. Et Dominus, Ioan. 4. 14. Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. De hac aqua prædixit & Zacharias cap. 14. 8. Et erit in die illa exibunt aquæ viuæ de Ierusalem, hoc est doctrinæ Euangelicæ sermo qui cùm profectus sit ex Iudæa & Ierusalem, disseminatus est postea in omnem terram. Tertiò, auocat nos à lacunis & cisternis quæ vel aquam nullam habent, vel si habent, est lutosa & immunda, atque adeo venenis infecta. Hoc est, auocat nos ab humanis & diabolicis doctrinis, quæ suo veneno haurientes enecant.

Porrò Dauid in hac allegorica pictura respicit ad typum ministerij Euangelij, quæ proponitur Gen. 2. 10. Vbi fons dicitur accendisse de loco voluptatis, & irrigasse vniuersam superficiem terræ. Christus Dominus viuus ille fons sepultus est in terra, sed ascendit de corde terræ viuus & fons vitæ vt omnem terræ superficiem irrigaret, id est, omnes qui habitāt super terram aquis dulcissimis sui Euangelij recrearet, vt non sitiant in æternum. Deinde respexit ad fontem illum aquæ, qui fluxit de durissima petra, & sequebatur populum. Quæ petra vt Apostolus docet, 1. Corinth. 10. 4. typus erat Christi. Cuius aquæ adumbrabant dulcissimū Euangelij liquorem. Tertiò, respicit ad conditionem hominum sui sæculi qui remotius habitabāt à Ierusalem. Hi enim per valles siccas proficiscebantur Ierusalem in summis festis, & in itinere magno cum labore foderunt terram, vt aquam inuenirent sedādæ siti. Quare videbat Dauid per spiritum significari maximum laborem ministrorum qui non sine maximis molestiis & persecutionibus haurirent aquas de fontibus salutis, quibus sitientes salutem refocillarent.

Certè benedictionibus coronabitur Doctor.

Pergunt de victoria in victoriam.

5. Promissio benedictionis & successus in ministerio.

Hoc quartum descriptionis membrum continet promissionem benedictionis dictorum Ecclesiæ, & successus in ministerio. Promissio hęc vt doctrinam vberrimam, ita consolationem dulcissimam continet. Doctrina est quod ministerium verbi futurum sit efficax. De hac efficacia verbi loquitur Esaias, cap. 55. 10. cùm ait, Quemadmodum descendit imber & nix de cœlo, & illuc nō vltra reuertitur, sed inebriat terram, & concipere eam facit & germinare, & dat semen serenti & panem comedenti. Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo, non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcunque volui, prosperabitur in iis ad quos misi illud. Quasi dicat, Verbum promissionis quod ex meo mandato prædicabitis, semper efficax erit. Vt enim pluuię quæ meo iussu terram irrigant, & fœcundam faciunt, vt ex paucis seminibus tantam messem agricolæ colligant, vt non solùm inde cum sua familia viuant, verum etiam semen in sequentem annum habeant: ita & semē verbi mei efficax erit, & prosperabitur, vt copiosissimum fructum seminatores verbi referant. signi-

Deinde cum addit, *Pergunt de victoria in victoriam*, significat doctores Ecclesiæ habituros qui ipsis aduersabuntur, quibus tamen superiores erunt virtute Dei, qua sunt armati.

Hostes ministrorum Euangelij.

Porrò hostes cum quibus cõfligunt milites Ecclesiæ hoc est præcones verbi, sunt diabolus, & eius satellites, tyranni, sophistæ, hypocritæ, & Epicurei. aduersus hos hostes prodeunt in certamen ministri Euangelij armis spiritualibus armati. De quibus armis suprà diximus. Diabolus insidiatur doctrinæ & vitæ ministrorum verbi, vt vel altero vel vtroque modo nos euertat. Contra hunc hostem pugnandum erit sinceritate doctrinæ, innocentia vitæ, & ardenti inuocatione Domini zebaoth. Subditi estote Deo: Resistite diabolo, & fugiet à vobis Iacob. 4. 7. Vt autem subditus est Deo qui ipsius verbo credit, & iuxta verbum viuit: ita diabolo resistit verbum & vitam inuadenti qui retinet sinceritatem doctrinæ, viuit innocenter & ardenter Deum inuocat. Verùm cum hoc illi non succedit, hoc est, si nec doctrinam nec vitam corrumpere potest, fugit & se victum agnoscit. Et quia potentior multo est homine, promissio hæc imo cordi infigenda est, Et fugiet à vobis, id est, nihil vobis nocebit, non euertet vos suis technis, donec in fide manseritis fundati. Fides enim victoria mundi est, id est, diaboli & omnium satellitum eius. Verũ quia irreconciliabile est bellum inter Satanam & Christi Ecclesiam, omniũ maximè armatos nos esse oportet, quando videtur fugisse. Non enim fugit quasi desperabundus de pugna, sed vt alia via in pugnam ex insidijs redeat instructior. Nam vt est vafer & callid⁹, atque multorum annorum experiẽtia doctus: ita nunc hac, nunc illa via ministros Euangelij adoritur, & sępe magnam cladem facit, vt videre est in hæreticis omnium temporum, inter quos fuere multi viri doctissimi & pij, sed retibus Satanę & argumentis rationis cæcæ irritati & excæcati occubuerunt. Quare fortiter milites Dei & duces Ecclesiæ Christi stabunt in acie aduersus diabolũ, sub vexillo Christi, retinendo fidẽ & bonã cõscientiã: per omnẽ orationẽ & obsecrationẽ orantes omni tẽpore in spiritu, & in ipso vigilantes omni sedulitate, vt ipsis detur sermo in apertione oris cũ fiducia, vt notũ faciant mysteriũ Dei pro quo legatione fũgũtur.

1. Diabolus.

Quomodo vincatur.

2. Tyranni.

Tyranni hostes doctrinæ, tametsi ministros Euãgelij rabiosè persequuntur, & multos iugulant & è medio tollunt: tamen non tam vincunt quàm vincuntur. Nam vt potior pars eorum, videlicet anim⁹ turpibus affectibus succumbit victus: ita animę sanctorum in medijs cruciatibus triumphant exultantes. Siquidem & constanti gloriæ propositæ expectatione se consolantur, & miseram ruinam tyrannorum se persequentium oculo fidei intuentur. De qua ruina Dauid psalm. 52. sic canit. Deus destruet te in æternum, conteret te & euellet te de tabernaculo, & radicem tuam de terra viuentium. Videbunt iusti & timebunt, & super eum ridebũt. Ecce homo qui non posuit Deum fortitudinem suam, sed sperauit in multitudine diuitiarũ suarum, & præualuit in iniquitate sua. Ego autem sicut olea florens in domo Dei speraui in misericordia Dei in æternum, & in seculum seculi. Nero igitur iugulãs Paulum Apostolum miserrimè superatur à Satana, cuius instinctu Apostolum persequitur & occidit: Sed Paulus benedictionibus coronatur, & pergit de victoria in victoriã. Nam nõ solùm corona iusticiæ à iusto iudice donatur, verumetiã sanguis ipsius fit tanquã irrigatio quædam agri Dominici, vnde magis magisque Ecclesiæ plantulæ germinant.

Promissio benedictionis & successus ministrorum.

Quomodo vincãtur.

Exemplum.

De fuga in persecutione, locus.

Verùm hic quæstio de fuga se offert. Num tempore persecutionis liceat pijs doctoribus Ecclesiæ fuga sibi consulere, vt euadant manus tyrannorum, præsertim cùm contraria in speciem & dicta & exempla in scripturis occurrant? Dicta hæc in speciem pugnant. Si persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. Et, mercenarius fugit cùm vidit lupum venientem. Exempla. Christus fugit in Ægyptum. Paulus demissus per corbem fugit persequentium manus. Contrà verò & Christus & Paulus, atque adeo infiniti martyres & doctores Ecclesiæ se spontè in manus persequentium tradiderunt. Horum dictorum & exemplorũ ἀντιλογία facilè conciliatur, consideratis causis. Qui fugiendo quærit quæ sua sunt, & non quæ sunt Iesu Christi, in culpa est. Contrà verò qui fugiendo quærit quæ Christi sunt, & non quæ sunt sua, extra culpam est, Vnde Augustinus: *Seruus Dei non peccat si secesserit in alium locum videns furorem persequentium se, aut quærentium in malum animam suam, modò oues pastori in cœlo sedenti orationibus commendat, se autem in vtilitatem eorum fugiendo seruat.* At his contrarium videtur præceptum Domini, Matth. 10. 28. Nolite, inquit, timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Iam autem quid quæso aliud est fuga quàm animi timor? Si ergo prohibetur timor, prohibetur & fuga. Respondeo. Cõprehensus à tyranno debes contemnere mortẽ iuxta præceptum Domini, Nolite timere eos qui occidunt corpus. Non comprehensus debes fugerè persequentem, non tam tui quàm ouium causa, mò dò fuga tua non sit ouium proditio. Persecutorem enim qui prouocat facit: corrigit qui declinat. Quare hæc Augustini distinctio libro Epistolarum, Epistola 180. tenenda est: *Premente persecutione fugiendum est Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit cui ministretur, aut etiam fuerit, & potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus non est eadem fugiendi causa. Cum autem plebs manet, & ministri omnes fugiunt, ministeriumque subtrahitur, quid erit nisi mercenariorum fuga damnabilis, quibus nõ est cura de ouibus*? Verum si tyranni persequntur promiscuè omnes ministros Euangelij, & parcunt plebi, quid tum faciendum erit? Ad hanc quæstionem respondet Augustinus, quòd facta precatione sorte segregentur qui fugiant, quique remaneant. Nã hac ratione consulitur Ecclesiæ præsenti, & in futurum illi prospicitur, vt non semel trucidatis Ecclesiæ doctoribus ipsa destituatur ministerio.

Dictorũ & exẽplorum specie tenus pugnantium collatio.

Obiectio

Respondeo.

Alia quæstio.

Responsio.

3. Sophistæ & sycophãtæ.

Sophistæ & sycophantæ sapientia huius mundi inflati doctoribus Ecclesiæ astutissimè insidiantur. Horum scopus est vt fontibus Israel vel obrutis, vel turbatis, hoc est, vt doctrina cœlesti vel prorsus abolita, vel humanis & diabolicis doctrinis deprauata, Ecclesia, cuius vita est puritas verbi Dei, opprimatur. Horum ars sophistica rectè confertur morosæ fœminæ, quam qui cohibet ventos cohibet, & oleum manu retinere conatur, vt Solomon ait. Est enim sophistica infinita. Vnde fit vt qui velit omnia sophismata refutare, perinde faciat ac si ventos reti capere velit. Quid ergo faciendum? quomodo aduersus sophistas pugnãdũ? pastores Ecclesiæ qui in hac lucta victoriã quærũt, debẽt ante omnia firma testimonia & perspicua de singulis doctrinæ capitib⁹ tenere, à quibus se nõ sinẽt abduci vlla sophistica, quibus multũ profuerit si in vera dialectica rectè instituti fuerint. Secũdo, debẽt ardenti precatione à Deo precari, vt ipse suo verbo virtutem aduersus sophisticen largiri dignetur, ne veritas antiqui serpentis spiris implicita suffo-

Quomodo vincãtur.

cetur, id est, ne sophistica vel prorsus euertatur, vel saltem deprauetur. Tertiò improprias loquendi formas, & Ecclesiæ inusitatas, quas Paulus καινοφωνίας vocat, vitabunt, contenti simplicitate orationis quam veritas amat. Quartò, si ita instructi non possunt tamen ad omnia sophismata respondere acutè sint contenti simplicitate doctrinæ quæ exprimitur claris dictis, & consentientibus scripturæ testimoniis confirmatur. Hoc modo instructi ministri Euangelij non difficillimè reportabunt victoriam aduersus lubrici serpentis calliditatem. Cuius rei pulcherrimum exemplum ex Ecclesiasticæ historiæ libro 13. adscribam, secutus vsitatam versionem. *Quantam (inquit) habeat virtutem fidei simplicitas etiam ex his quæ inibi gesta referuntur agnoscimus. Etenim cum pro studio religiosi imperatoris ex omni terra sacerdotes Dei coijssent, opinione commoti philosophi quoque & dialectici valde nobiles & opulentissimi conuenerunt, in quibus quidam insignis in arte dialectica per dies singulos conflictus summi certaminis cum Episcopis nostris, viris in dialectica non improbabiliter eruditis, mouebat. Et fiebat ingens spectaculum conuenientibus ad audiendum doctis & literatis viris, nec tamen vllo genere Philosophus concludi à quoquam poterat aut constringi, tanta enim dicendi arte obiectis quæstionibus occurrebat, vt vbi maximè videretur astrictus velut anguis lubricus laberetur. Sed vt ostenderet Deus, quòd non in sermone regnum Dei, sed in virtute consistit, quidam ex confessoribus simplicissimæ naturæ, & nihil aliud sciens quam Iesum Christum & hunc crucifixum, inter cæteros auditores Episcopus aderat. Qui cum vidisset philosophum insultantem nostris, & callidè se disputationis arte iactantem, poscit ab omnibus locum. Ait se velle paucis cum philosopho isto colloqui. Tum verò nostri, qui simplicitatem viri & imperitiam sermonis nouerant, pauere & veluti pudorem quendam pati cœperunt, ne fortè apud callidos homines risui exponeretur sancta simplicitas, perstitit tamen senior, & hinc mouit sermonis exordium. In nomine, inquit Iesu Christi, Philosophe, audi quæ vera sunt. Deus vnus est, qui fecit cœlum & terram, quique homini quem de terræ limo formauerat spiritum dedit, vniuersa quæ videtur & non videntur virtute Verbi sui creauit, & spiritus sui sanctificatione firmauit. Hoc verbum ac sapientia quem nos filium dicimus, humanos miseratus errores ex virgine nascitur, & per passionem mortis à perpetua nos morte liberauit, ac resurrectione sua æternam nobis contulit vitam, quem & expectamus iudicem omnium quæ gerimus esse venturum. Credis hoc ita esse philosophe? At ille velut si nunquam vllum sermonem contradicendi didicisset, ita obstupefactus virtute dictorum mutus ad omnia hoc solum potuit respondere, ita sibi videri, nec aliud verum esse quam quod dixerat. Tum senior. Si hæc, inquit, ita esse credis, surge & sequere me ad Demonicum, & huius fidei signaculum suscipe. Et philosophus conuersus ad discipulos suos, & ad eos qui audiendi gratia conuenerant, Audite inquit, O eruditi viri, donec verbis mecum res gesta est, verba verbis opposui, & quæ dicebantur dicendi arte subuerti, vbi vero pro verbis virtus processit ex ore dicentis, non potuerunt resistere verba virtuti, nec homo aduersari potuit Deo. Et ideo si quis vestrûm potuit in his quæ dicta sunt sentire quæ sensi, credat Christo, & sequatur hunc senem in quo locutus est Deus.* Hæc historia pulchrè docet quibus armis victoria aduersus sophistas acquiri poterit, nempe certa fundamenti doctrinæ persuasione seu demonstratione, simplicitate orationis, & ardenti voto, vt Deus suo verbo robur tribuat, acsi ipse illud suo sanctissimo ore proferret.

Exemplũ insigne.

Vt hypocritæ fabularum actores personati non agnoscunt esse qui sunt, sed alienam personam induunt & repræsentant, seu, vt Augustinus loquitur, qui tegunt sub persona quod sunt, & ostentant in persona quod non sunt: ita scriptura translato vocabulo, propter similitudinem, eos hypocritas vocat qui externis gestibus & factis pro sanctis se venditant, cum interim animus eorum sit profanus & impius. Hoc, est cùm externus homo ouis placida apparet, cùm internus sit lupus rapax. Hac enim imagine Christus hypocritas doctores depinxit Matth. 7. Hinc hypocrisis externa pietatis simulatio sub animo profano & impio. Duplex proinde est iniquitas in hypocrisi, videlicet impietas & mendacium, quare etiam dupliciter damnantur, videlicet vt impij aduersus Deum, & mẽdaces coram hominibus. Conuenit proinde rectissimè dictum illud Aristotelis de Xenocrate in hypocritas: χεῖρες μὲν ἀγναὶ, φρὴν δὲ ἔχει μιάσματα. Hi quia non hostes sed ciues, non inimici sed amici, non extranei sed domestici Ecclesiæ haberi volunt, imperitiores & minus cautos citius obruunt quàm aperti hostes. Verissimè enim dicitur, *Tuta frequensque via est per amici fallere nomen.* Quantum autem damni hypocritæ Ecclesiæ intulerint omnibus temporibus historiæ Ecclesiæ abundè docent. Nam cùm pugnant externa superstitione, & cæremonijs, quibus maxima mouetur imperita plebecula, & cùm superstitionem suam palliant ieiunijs, orationibus prolixis, eleemosynis, & ficta faciei tristitia, doctrinam iustificationis gratuitæ inuadunt, eamque veluti fascinis quibusdam obscurare volunt, vt videre est in omnium monachorum sectis. At huic hypocrisi opponenda est prudens simplicitas, quæ cõstat veri cognitione, amore boni, & pia actione. Deinde quantum fieri potest detrahenda est docendo hypocritis larua, vt lupus, quem tegunt, appareat, vt sordes conspiciantur, vt fraus detegatur. Denique vt impietas interna prodatur, quò discant omnes non in externis ritibus, non in cæremonijs, non in fucata facie, sed in animi vera pietate situm esse regnum Dei.

4. Hypocritæ.

Quomodo vincatur.

Epicurei quoque insultant doctrinæ Ecclesiæ eamque persequuntur, voluptates, diuitias, & gloriam mundi voluntati Dei, cœlestibus opibus, & æternæ sanctorum gloriæ præferentes. Obijciunt Ecclesiæ crucis Cristi scandalum: obijciunt paucitatem verè credentium Euangelio: obijciunt splendorem regni pontificij: obijciunt sapientiam aduersariorum: obijciunt hæreses & schismata, quibus dilaceratur Ecclesia. Sed horum sannas facilè contemnit qui rectè didicit Iesum Christum, & qui beatitudinem hominis non metitur dolosa humanæ sapientiæ mensura, sed veritate doctrinæ cœlestis, & euentu seu exitu vtrorumque, hoc est, piorũ & impiorum. De quo euentu legantur psalmi 37. & 73. Quoniam cum his aduersarijs congrediuntur Ecclesiæ doctores, quorum munitiones armis spiritualibus demoliuntur, & frangunt vires aduersariorũ, dicuntur pergere de victoria in victoriam.

5. Epicurei.

Quomodo vincatur.

Porro ex doctrina de qua nunc dictum est concluditur consolatio dulcissima, qua se erigant ministri verbi in conflictu cum enumeratis hostibus. Primùm enim se ex eo consolabuntur, quòd nõ suam, sed Dei causam agant. Secundo, quòd non carnalibus armis, sed cœlestibus muniti in certamen prodeant. Tertiò, quòd habeant præsentem regem seu ducem sub quo militant, videlicet Christum ipsum qui victor est totius regni tenebrarum. Quartò, respiciant ad coronam iusticiæ ipsis propositam ab

Consolationes ministri Euangelij propositæ.

Agono

Agonothete Christo immarcescibile. Quinto, quòd pugnæ catastrophe sit futura lætissima & periucunda, in qua Deus ipse se præsentem exhibebit, de qua re sequitur in descriptione.

vt appareat Deus in zion.

Causa finalis victoriæ pi orum.

Hoc sextum & postremum descriptionis præsentis membrum continet causam finalem victoriæ militum Ecclesiæ, videlicet vt Deus suæ Ecclesiæ defensor & custos præsens agnoscatur iuxta promissionem. Non præualebunt aduersus eam portę inferorum, huc precatio illa pertinet quæ est in Psalmo 115.1. Non nobis Domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam, super misericordia tua & veritate. Quarè dicent gentes, vbi est Deus eorum? Ac si dicat, Istam blasphemiam hominum negantium te habere curam Ecclesiæ tuæ reprime, ædito testimonio præsentiæ tuæ in Ecclesia. Etsi autem Deus suam præsentiam in toto mundo testatur prouidentia, gubernatione, & conseruatione naturæ rerum, tamen peculiaribus quibusdam modis se præsentem in Ecclesia, & in singulis sanctis exhibet, videlicet conseruationem ministerij verbi & sacramentorum, habitatione in sanctis per fidem, consolatione interna, defensione miraculosa aduersus furores diabolorum & hominum. De hac præsentia testantur sequentia testimonia Num.14.13. At audient Ægyptij quòd eduxeris in virtute tua populum istum de medio eorum dicentque habitatori terræ huius, & quòd tu Domine oculo ad oculum visus sis. Iosue.3.10. Scietis quòd Dominus Deus viuens in medio vestri sit. 1. Regū.18.36. Vt sciant omnes qui sunt in terra quòd sit Deus in Israel. Esaiæ 37.20. Et nunc Domine Deus noster salua nos de manu Sennacherib, vt cognoscant omnia regna terræ quod tu solus sis Dominus.

Testimonia.

Duplex finis præsentiæ Dei in Ecclesia.

Hæc præsentia Dei in Ecclesia duplicem finem propositum habet. Quorum vnus ad domesticos Ecclesiæ: alter ad extraneos & prophanos pertinet. Quantum autem ad pios seu domesticos fidei attinet, hic finis est præsentiæ Dei in Ecclesia, videlicet vt pij confirmentur in fide, vt gratias agāt Deo sub cuius vmbraculo securi sunt, vt viuant in timore Dei in cuius conspectu ambulant, vt sub cruce Deum quem habent præsentem inuocent, vt per patientiam expectent victoriam aduersus diabolum & mundum. Hinc illa fiduciæ plena consolatio, Nu. 14. 9. Dominus nobiscum est, nolite metuere. Quantum autem ad extraneos & prophanos spectat hic finis est præsentiæ Dei in Ecclesia, vt se vel adiungant veræ Ecclesiæ per pœnitentiam, abnegata omni profanitate & impietate: Vel, si hoc non fecerint, vt habeant proprias conscientias testes suæ iustissimæ condemnationis. Nam futurum est tandem vt iuxta psalmi 83. 18. dictum, Erubescant & conturbentur in seculum seculi, & confundantur & pereant, & cognoscant quod nomen tibi Dominus, quodque solus sis altissimus super omnem terram, & vt psalmus 52. habet, Destruet te in finem & euellet te & migrare te faciet de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuentium detrahet, vide bunt iusti, & ridebunt dicentes. Ecce homo qui nō posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, & præualuit in vanitate sua. Nullum igitur excogitari potest malum pestilentius aut exitialius quàm per peccatū à Deo separari, à perenni omnium bonorum fonte ad perniciosissimam cōuerti malorum camerinam, à dulcissima vita in acerbissimam mortem, denique à vera beatitudine ad sempiternam miseriam.

TERTIA PARS.

Summa.

Tertia pars psalmi precatio est in qua petit Dauid defensionem Ecclesiæ, & absoluitur hæc pars 8.9.10.& 11. versibus, & constat propositione & confirmatione: de quibus ordine dicemus.

8. *Domine Deus Zebaoth exaudi orationem meam, auribus Percipe Deus Iacob.*

Propositionis duæ rationes.

Hæc precationis propositio duabus rationibus fulcitur, quarum prior præcedit, altera sequitur propositionem. Non enim solent petitiones simpliciter & nudè proponi, sed sæpius vestiuntur argumentis suasorijs, sæpe epithetis rei quæ petitur appositis ornantur, vt magis moueant. Prior ratio seu compellatio continetur hisce verbis: *Domine Deus Zebaoth*, sumitur à facultate, quasi dicat, Cùm tu sis Dominus ille Zebaoth omnipotens, cui nihil potest resistere, sed omnia tuo cedunt imperio, facillimum tibi fuerit Ecclesiam tuam aduersus omnis generis hostes conseruare & tueri. Quarè rogo vt hanc tuam potentiam exeras in Ecclesiæ defensione aduersus rabiem diabolorum & hominum, qui partim ex insidijs, partim aperto marte Ecclesiam tuam aggrediuntur. Posterior ratio qua vestitur & fulcitur petitio hæc est, Deus Iacob. Hæc ratio à voluntate Dei erga Ecclesiam sumitur. Nam cùm Iacob meminit, respicit ad promissionem factam Iacob nepoti Abrahæ & semini eius, id est, omnibus qui fide promissionis recipiuntur in familiam Iacob, hoc est, in Ecclesiam. Est autem promissio facta Iacob fundata in benedicto semine Iesu Christo, quare perinde est ac si dixisset, Auribus percipe orationem meam propter Dominum mediatorem nostrum Iesum Christum.

1. A potētia Dei.

2. A voluntate seu fœdere Dei.

Doctrina.

Has duas causas in omni inuocatione nostra intueamur, quarū prior docet quòd Deus possit præstare quæ petimus, altera quòd velit, idque propter promissionem paternam. Has ipsas causas coniungit Dominus in forma precandi quam suis commendat discipulis, cùm ait, Precantes dicite, Pater noster qui es in cœlis. Nam cùm dicitur, Pater noster, significatur paterna Dei voluntas erga filios suos, hoc est, credentes omnes. Cum verò additur. Qui es in cœlis, indicatur Maiestas diuina & potentia qua potest quicquid vult. Vult autem omnia quæ promisit. Promissio enim voluntaria est & gratuita. Ex his præterea duo colliguntur. Primùm quod soli illi rectè & efficaciter orare possunt, qui habent promissionem, hoc est, qui credunt. Deinde, quòd orationis vis non ex dignitate hominis pendeat, sed ex bonitate Dei promittentis se exauditurum inuocantes ex fide promissionis. De Domino zebaoth, de pugna ipsius, exercitibus, & triumphis, vide quæ annotauimus in primum huius psalmi versum.

Cōfirmatio ab eadem precandi formula.

Alia doctrina.

9 *Protector noster, aspice Deus, & respice in faciem Christi tui.*

Summa.

Petitionis repetitio est similiter vestita duabus rationibus, quarum prior vtraque superiorem, est enim & à potentia & voluntate Dei sumpta. Nam cùm dicit. *Protector* seu clypee *noster*, & potentiam qua potest, & voluntatem qua vult Deus iuuare insinuat. Cùm autem addit, *respice in faciem Christi tui*: Ratio similiter à virtute promissionis sumitur. Nam cùm Deus Da-

uidem in regem sui populi vngeret, simul promisit ipsi auxilium quoties ex fide inuocaret. Vnde in Psalmo 32.7. Tu es refugium meum in tribulatione. Conserua me vt seruatus laudem te. huiusmodi sunt dicta plurima in psalmis.

Applicatio doctrinæ.

Porro hæc ratio rectè accommodatur cuilibet pio in sua legitima vocatione. Nam vt Dauid fuit diuinitus vocatus ad regnũ? atque ideo petit à Deo defensionẽ vt suam ordinationem tueatur: ita quilibet legitimè vocatus ad quamuis functionem siue politicam siue Ecclesiasticam, statuet diuinitus vocationem factam esse, atque ideo Deum velle suam ordinationem tueri, & inuocantes ex fide exaudire. Hac consolatione carent qui functiones quaslibet inuadunt per fraudem sine legitima vocatione.

10. *Quia melior est dies vna in atrijs tuis super millia. Elegi abiectus esse in domo tua magis quàm habitare in tabernaculis impiorum.*

Summa.

Ratio propositionis proximæ, respice in faciem Christi tui, hoc est, fac vt ego qui à te sum in regem creatus restituar dignitati meæ regiæ. Etsi autẽ possem in hoc meo exilio fauorem vicinorum regum mihi conciliare, ac cum illis habitare & suauiter viuere: tamen pluris facio Ecclesiam Dei, vbi verbũ Dei sonat, & iuxta verbum Dei fiunt preces & sacrificia, quàm palatia regum. Atque ita omnino affectus sum quòd malim infimum & vilissimum ministerium in Ecclesia Dei obire quàm florere opibus, potentia, honoribus, & voluptatibus extra Ecclesiam in palatiis impiorum regum, qui Deũ Israelis non agnoscunt & inuocant. Hic proinde locus docet quantum sit decus esse ciuem Ecclesiæ Dei, adeò vt potius vilissima functio in Ecclesia Dei sit expetenda, quàm summa gloria regum & principũ mundi, qui extra familiam Dei vel seruiunt idolis, vel prorsus sunt cyclopes, nullum numen preter ventrem agnoscentes. Sed vnde hic affectus in sanctissimo rege Dauide? Ratio huius affectus non cernitur oculis corporeis sed fidei tantum, nec discitur in aulis & palatiis regnũ mũdi, sed in sanctuario Dei, vt ipse Dauid testatur, Psal. 73.16.17. & c. cũ inquit: Cogitabã vt scirẽ, hoc scilicet (cur Ecclesia premitur cruce & impii florent,) sed difficile erat in oculis meis donec irẽ in sanctuariũ Dei & animaduerterẽ in nouissima eorum. Siquidem in lubrico posuisti eos, & deiecisti eos in interitum. Quomodo facti sunt in desolationem? Quam subito defecerunt? Perierunt propter iniquitatem suam, sed ego semper tecum, tenuisti manum dexteram meam, & in consilio tuo deduxisti me, & cum gloria suscepisti me. Dauid igitur oculis fidei non solum intuetur gloriam Ecclesiæ, & futuram beatitudinem ciuiũ Ecclesiæ, verumetiam cogitat de tristissimo exitu eorũ qui Deum in Ecclesia non inuocant. De vtroq; hoc est de gloria Ecclesiæ & exitu impiorum canit ipse Dauid in hunc modũ, Psal. 73.27.28. Ecce qui elongant se à te peribunt, perdes omnes qui fornicãtur abs te. Mihi autem adhærere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam, vt annunciem omnes laudes tuas in portis filiæ Sion.

Doctrina de priuilegijs ciuiũ Ecclesiæ Dei.

Cur Dauid sic affectus est.

Quare potentes & sapientes mundi huius non animaduertant in nouissima sua.

Sed quid causæ est quòd plærique potentes in mundo & sapientes non animaduertant in nouissima sua: quò rectius vitam instituant? Huius rei tres causæ numerantur à Paulo, videlicet mentis vanitas, cæcitas intelligentiæ, & obduratio cordis. Vanitas mentis facit vt ea quæ veluti per somnium honesta iudicantur eligenda mox sine fructu euanescãt. Cæcitas intelligẽtiæ transuersos eos rapit, vt ex principiis honesti in natura impressis nihil nisi errores sequãtur. Obduratio cordis facit vt nullo timore Dei tãgantur. Vnde fit, vt reproba mẽte pro verè bonis fucata bona amplectantur, pro veris diuitiis falsas, pro vera gloria inanem, pro veris voluptatibus pecuinas & fœdissimas, pro vera potentia inanem arrogantiam. De hac vanitate, cæcitate, & obduratione loquitur Dominus apud Ieremiam, cap. 4.22. Stultus populus meus me non cognouit, filij insipientes sunt & vecordes, sapientes sunt ad faciendum mala, bene autem facere nesciunt. Vnde etiam fit, vt iuxta dictum Solomonis, lætentur cùm malè fecerint, & exultent in rebus pessimis. Quibus Esaias lamentabilem vocem Væ acclamat cùm inquit, cap. 5.21. Væ vobis qui sapientes estis in oculis vestris & coram vobis prudẽtes. Nam iustissima ira Dei olim oppressi æternis pœnis subiicientur. Verum Epicuræi contemnunt iram Dei, suis voluptatibus indulgentes, vel quia non putant Deum esse, vel quia, si vel maximè sit Deus, non putant illum irasci cùm sit clementissimus. Vel si irascitur, quia mora inducit obliuionem. Sed hanc vanissimam vanitatem dies extremus in conspectu omnium creaturarũ, diabolorum, Angelorum, & hominum refutabit. Et conscientia quæ est testis futuri iudicij manifestissimè illorum vanitatem arguit.

11. *Quia sol & scutum Dominus Deus: gratiam & gloriam dabit Dominus: non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia.*

Aetiologia.

Reddit rationem cur potius eligat abiectissimus esse in domo Domini, id est in Ecclesia, quàm summis frui voluptatibus & deliciis in tabernaculis impiorum. Sumitur autem hæc ætiologia ab enumeratione bonorum seu commodorum quæ soli ciues Ecclesiæ percipiunt, quibusque extranei non modo carent, sed contrariis malis inuoluuntur. Quare per antithesin illustranda sunt, vt vtrumque appareat, videlicet & quantum sit decus Ecclesiæ, & contrà quanta sit miseria eorum qui sunt extra Ecclesiam.

1. Deus est sol ecclesiæ.

Primum bonum seu commodum Ecclesiæ est quòd ipse Deus in ea sit tanquam sol lucidissimus, id quod refero & ad claram notitiam Dei, & ad affectus congruentes cum notitia, & ad multiplices consolationes quas pij concipiunt per illustrationẽ huius solis. Vt enim ex sole hoc aspectabili est mundo lux, calor, & radij quibus omnia viuificantur & fouentur: ita ex Deo, qui est sol inuisibilis & Ecclesiæ splendor, id est clara Dei notitia, est calor, hoc est, affectus spe, fide, dilectione ardentes, & radij qui sunt multiplices consolationes quibus anima fidelis viuificatur, fouetur, & exhilaratur. Hic sol vt timentibus Deum oritur: Ita negligentibus, perniciosè viuentibus & securis occidit. Cauendum proinde est summoperè, ne pij sinant hunc solem sibi obscurari & occultari. Nam vt hic sol aspectabilis si visus fuerit ægroto in somniis occultari aut obscurari, periculum est instare, vt ait Hippocrates, ægroto certissimam mortem: ita si sol noster Christus obscuratur nobis abolita vel corrupta doctrina, mors animæ certissima impendet. Hoc ergo sole quia destituuntur omnes qui sunt extra Ecclesiam Dei, non possunt non esse miserrimi. Nam & in tenebris ignorantiæ densissimis palpitant cæci & ignari Dei, & horrenda animorum consternatione percelluntur, cùm se peccatum in illorum conscientiis prodit. Etsi autem in multis conscientia velut cauterio adusta videatur, ac si esset expers omnis sensus peccati, expergiscetur tamen in agone mortis & miseram animam in desperationem adiget.

Similitudinis collatio.

Doctrina.

Simile.

2. Deus est scutũ Ecclesiæ.

Secundum commodum Ecclesiæ est quòd ipse Deus qui sol est, sit ei quoque loco scuti quo cingũtur,

tur, defenduntur, & tuti sunt Ecclesię domestici aduersus regnũ tenebrarũ. De hoc scuto loquitur psal mus 5.12.13. cùm ait, Lætabuntur omnes qui sperant in te, in æternum exultabunt & habitabis in eis, & gloriabuntur in te omnes qui diligunt nomen tuũ. Quoniam tu benedices iusto Domine, vt scuto bonæ voluntatis coronas nos. & psal. 18.36. Et dedisti mihi scutum salutis tuæ, & dextera tua sustentat me. Ita enim Deo beneplacitum est quod non solũ suos corona bonæ suæ voluntatis cingere velit, verumetiam perpetua benedictione felices esse. Cùm Paulus scribit Ephes. cap. 6.13. assumite scutum fidei quo possitis omnia iacula maligni illius ignita extinguere, significat tum demum nos cingi fidei clypeo, quãdo fidem inconcussam doctrinæ cùm fiducia misericordiæ & bona conscientia retinentes, militamus honestam militiam. Hoc scuto quia carent hostes Dei, quid quæso poterit illis esse miserius? Siquidẽ in eos rex tenebrarum plenum obtinet imperium, & eos de vno scelere in aliud præcipitat, donec ipsos funditus perdiderit.

3. Gratiã dat Deus Ecclesiæ.

Tertium & quartum commoda sunt Gratia & Gloria. Ita enim ait, *Gratiam & Gloriam dabit Dominus.* Gratia est fauor Dei remittẽtis peccatum credentibus propter mortem filij, & ornantis Ecclesiã veste mundissima quæ est Christi obedientia seu iustitia. Hac gratia quia placent fideles, non possunt non esse felices & beati. At qui sunt extra Ecclesiam huius gratiæ salutaris expertes sunt, rei & damnati propter suam iniquitatem. Gloria est adoptionis adeptio, Spiritus sancti inhabitatio, & æternæ beatitudinis hæreditaria possessio. Verùm qui sunt extra Ecclesiam mancipia sunt Sathanæ, Spiritu sathanæ agitantur, & sempiternæ ignominiæ reseruantur.

4. Gloriã.

5. Pij retinentes fidẽ & bonã cõsciẽtiã variis donis Spiritualib. & corp. cumulantur

Quintum bonum seu commodum Ecclesiæ quo carent impij est de quo ait psalmista, *Non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia.* Hic ex fructu iudicium fit de arbore. Arbor enim bona profert bonũ & vtilem fructum. Contrà vero putris arbor non potest nisi noxium & insuauem fructum producere. Ambulare in innocentia seu in integritate, siue in perfectione (vocẽ enim Hebraicam qua hîc vtitur psalmista, sæpe perfectionis vocabulo reddunt interpretes) est cùm homo fide iustificatus anteponit obedientiam erga Deum omnibus rebus mũdi vel suauissimis. Hæc definitio probari potest ex 22. cap. Genes. Est autem duplex perfectio Christiana videlicet imputationis & obedientiæ. Perfectus imputatione est qui credit in Iesum Christum iuxta illud, Rom. 10.4. Christus est perfectio legis in iustitiam omni credenti. Perfectus obedientia est qui obediẽtiam erga Deum omnibus rebus mundi anteponit. Neq; tamen hæc perfectio est consummatio operis iuxta regulam legis, sed est in voluntate propositũ, conatus, & studium quo quis quotidie vlterius progreditur ad perfectionem. Hoc studium approbatione diuina perfectum dicitur. Quod autem ad voluntatem & cordis affectum & studium referenda sit hæc perfectio Christiana testantur sequentia testimonia. Iosue 24.14. Timete Dominum & seruite Domino corde perfecto. 1. paral. 28.9. Et tu Solomõ serui Deo corde perfecto. Hoc se fecisse testatur Ezechias apud Esa. 38. cap. 3. cùm ait, obsecro Iehoua, recordare quæso quòd ambulauerim coram te in veritate & corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis fecerim, hanc perfectionem requirit Paulus cũ ait, 1. Tim. 1.18.19. Milita honestam militiam retinẽs fidem & bonam conscientiam. Fide enim obtinetur obedientia Christi quæ est perfectio legis. Consciẽtia obediendi alacritate conseruatur, qua pius antepo-

Duplex perfectio Christiana.

nit omnibus rebus obedientiam erga Deum, et si eam iuxta regulam legis præstare non possit.

quare mercedẽ Deus largitur bonis operib. suorũ

Porrò cùm psalmista ait, Non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia, Sententia intelligenda est de remuneratione obedientiæ ex fide præstitæ. Non enim hîc loquitur de causis salutis, sed dẽ effectu fidei qua iustificati saluamur. Itaque retexẽda est hæc sententia & similes, quales plurimę occurrunt in scriptura, in hunc modum. Qui ambulant in innocentia non priuabuntur bonis, quarè ita? Quia ambulantes in innocentia credunt. Credentes autẽ sunt iusti Christi iustitia sibi imputata. Iustis proponitur vita & omnium bonorum abundantia, adeò vt nihil illis desideretur ad plenam beatitudinem. Proinde qui ambulant in innocentia non priuabuntur bonis. Eodem modo similes sententiæ retexendæ sunt, vt ducamur ab effectu proprio ad causam propriam & rursus concludamus ex causa propria alia effecta adiuncta & consequentia, vt cùm dicitur, Beati qui persecutionem patiuntur propter Christi cõfessionem, non hîc fit mentio causæ beatitudinis, sed effectus fidei, & eius quod necessario fidem consequitur. Quare ita explicanda est sententia. Beati sunt qui persecutionem propter Christi confessionẽ patiuntur. Quî sic? Quia credunt. Est enim fidei effectus proprius confessio fidei tempore persecutionis. Verum credentes iusti sunt obedientia Christi, iusti autem viuunt & sunt beati spe æternæ felicitatis. Proinde qui patiuntur persecutionem propter confessionẽ Christi sunt beati. Loquitur autem hoc modo scriptura duas ob causas. Primum vt fiat iudicium de vera & viua fide ex suis naturalibus proprietatibus, ne videlicet laruam fidei seu spectrum pro vera fide amplectamur. Deinde vt nos promissione remunerationis obedientiæ excitemur ad alacrius præstandum officium, & non segnescamus propter difficultates quæ plurimę incidunt, & multos reddunt lãguidiores. Verũ de hoc loco suprà copiosius diximus, vbi perstrinximus errores pontificiorũ qui perperã confundunt causas & effecta, & sæpe ex qualitatibus, affectibus, & actionibus sanctorũ, faciunt causas iustificationis & salutis, quorũ errores euertit pretiũ mediatoris nostri vnici. Nã ex diametro cum merito mortis Christi pugnat omne humanũ meritũ cũ negotium iustificationis agitur. Porro cũ impij qui hærent in suis peccatis, militantes sub satana hisce bonis quibus sola Ecclesia fruitur, priuabuntur, nihil sanè poterit miserius esse quàm vagari extra Ecclesiam Dei, & ferri de peccato in peccatũ donec ruatur in sempiternam miseriam.

Quare scriptura præmium proponat. operibus ex fide profectis

QVARTA PARS
psalmi.

Summa.

QVarta pars Psalmi Epiphonema est per admirationem, in qua veram causam beatitudinis Ecclesiæ monstrat esse firmam in Deo fiduciam.

12 *Domine Zebaoth, Beatus Homo qui confidit in te.*

Causa beatitudinis. piorum.

Hactenus ex qualitatibus, affectibus, & actionibus variis ostendit quinam sint ciues Ecclesiæ, quibus proposita est beatitudo & salus. Nunc autem in hoc epiphonemate ipsam causam iustificationis & beatitudinis clarè ponit ob oculos, videlicet fiduciam in misericordiam Dei quæ in solo Christo rata est. Beatus, inquit, homo qui confidit in te. Hæc fiducia ex notitia nascitur iuxta dictũ Psalmi: confidẽt in te q noverũt nomẽ tuũ, quoniã nõ dereliqui-

vnde hæc fiducia.

Quare beatus qui confidit in Domino.

sti quærentes te Domine. Sed quare beatus est qui confidit in Dominum? Quia vitæ æternæ est hæres. Quare æternæ vitæ hæres? Quia est iust⁹. Cur iustus? Quia in Christo est, & à Christo habet ꝙ lex reqrit, nēpe iustitiā, iuxta illud, Rō.10.4. Christus est finis legis in iustitiā omni credēti. Fiducia proinde pēdet à promissione gratuitæ misericordiæ. Gratuita misericordia dependet à paterna bonitate. Paterna bonitas fundatur in merito filii, meritum filij est λύτρον pro peccatis totius mundi, quod λύτρον fide applicatur homini. Vt enim remediū sine applicatione ad locum affectum, nullam vtilitatē ægroto adfert: ita promissio misericordiæ gratuitæ in Christo Iesu etsi per se vera & rata est, tamen homini sine fide qua fit applicatio non prodest. Neq; tamen existimandum est applicationē per fidem fieri propter eius meritum, aut dignitatē, sed propter Iesum Christū, quem fide apprehendit homo, vt eius sanguine à peccato purgetur, vt eius iustitia donetur, & sit Deo acceptus. Nam lex nihil habet quod in credentibus accuset: quia habent iustitiam, quā ipsa requirit, cuíq; vitam promittit. Cæterum postquā homo fide iustificatus est, debet ex virtute spiritus fidei viuere. Fieri enim non potest vt homo simul & verè credat, & viuat secundum carnē. Quare Paulus ad Rom.8.10. ait, Si Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatū, Spiritus autē vita est propter iustificationem. Hîc Apostolus, effectum duplicem Christi in nobis habitantis per fidem, ponit, videlicet mortificationē & viuificationem. Vbicunq. igitur viua & salutaris fides est, ibi sunt quoq. eius naturales proprietates, atque inde est quòd scriptura sæpius iudicium fidei facit ex eius proprietatibus, idque ideò ne quis se spectro fidei fallat. Vt ergo corporis vitam ex eius motu dignoscimus, ita & fidei vitam ex operibus bonis percipimus. Sed interea accuratè cauendum est, ne ipsam fidē qua apprehenditur Christus vel cum proprietatibus ipsius cōfundamus, vel cum qualitatibus, affectibus, aut actionibus iustificatorum misceamus. Qui enim hoc faciunt, doctrinā gratuitæ iustificationis peruertunt. Porro Hæbraica vox, qua hoc loco significatur fiducia, dubitationi opponitur, & declaratur pluribus vocibus apud Paulum inter quas sunt hæ, ἔλεγχος, cū mens conuincta firmissimis rationibus de veritate Dei, acquiescit. ὑπόστασις, qua animus credentis opponit se omnibus obstaculis fidei seu tentationibus. πληροφορία, qua pleno cursu pius fertur in beatitudinis portum. πεποίθησις confidentia, ex qua nascitur παῤῥησία. Has ob causas confertur fides cinctorio renum, Esaiæ 11.5. Scuto ad Ephesios 6.10. Symbolo desponsationis, Oseæ 2.20. Auro quod igne probatur, 1. Petr.1.7.

Simile.

Quomodo fides iustificat.

Fides sine operibus mortua est.

Fidei vox explicatur.

De iustificatione.

Cur hic locus de iustificatione superiori cōmentario additur.

Quandoquidem Dauid hoc loco, eos qui confidunt in Deo beatos esse pronunciat, & nemo beatus esse poterit, nisi idem iustus fuerit (nam ideo credentes sunt beati, quia iusti: siquidem nemini vnquā contigit, aut continget beatitudo sine iustitia, quæ iustitia causa vitæ atque adeo salutis & veræ beatitudinis existit) libet huc breuem doctrinæ de iustificatione hominis coram Deo, declarationem adiungere. Etsi autem hæc doctrina iustificationis perspicuè traditur, & in scholis, & in templis huius regni: tamen quia subindè tenebræ admiscentur huic clarissimæ luci, præsertim à politicis hominibus & hypocritis: quorum illi quidē foro ciuili se accōmodantes, metiuntur iustitiā mensura rationis: hi verò laruam iustitiæ induentes, iusti sancti haberi volunt: Neutri ergò rectè norunt discernere inter ea scripturæ testimonia, quæ ꝓpriè agunt de iustificationis causis, & alia dicta quæ aliò sunt referenda, prout circūstantiæ locorum & analogia fidei postulat: Volo quatuor ordines testimoniorum scripturæ, quæ solent in hac materia agitari, proponere: Vnde clarissimè patebit, quænā sit vera sententia Ecclesię Dei, de iustificatione hominis coram Deo, & quo in loco habenda sit obedientia piorum erga Deum.

Ordines testimō. de iustificatione.

Sunt autem hi ordines testimoniorum.

Primus, de summo iure legis, iuxta normam iustitiæ diuinæ.

Secundus, de dulcissima ἐπιείκεια Euangelij, secundum promissionem gratiæ.

Tertius, de fructibus fidei propriis & necessariis, atq. adeò de proprietatibus, qualitatibus, & actionibus iustificatorum.

Quartus, de mercede & remuneratione bonorum operum, iuxta promissiones diuinas. Hoc discrimine testimoniorum cognito, facilè erit iudicare de tota hac doctrina.

De primo ordine.

Summū ius legis quid.

Primus ordo agit de summo iure legis iuxta normam iustitiæ diuinæ, quæ ipsa lex est. Est autē summū ius legis diuinæ, nemini vitā & salutē, nisi qui sit legis sententia perfectè iustus, conferre: sed oēs sine discrimine maledictioni, iræ Dei, & æternis pœnis adiudicare, qui non præstiterint legi purā, perfectā, & perpetuam obedientiam. Hoc ius legis, in promissionibus & cōminationibus legi Dei additis, cōtinetur. Et summa redit ad hæc duo dicta Mosis: maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Et, qui fecerit ea homo, viuet in eis. Hoc est, vt Deus condemnat legis transgressorem, ita legis impletorem iustificat. Nam vt condemnare, est Deum, accusante Mose seu lege propria hominis conscientia attestante, hominē legis transgressorem reū dicere, iniustum pronūciare, ac morti æternæ, vt maledictum à Deo, adiudicare: ita iustificare legaliter est Deum, defendente Mose seu lege & propria hominis cōsciētia excusante, hominem legis impletorem, innocentem dicere, iustum pronunciare, ac vitæ æternæ, vt benedictum à Deo, adiudicare, idq. ex pacto diuino. His ita cōstitutis, demonstrationem proponā, vnde constabit neminem mortalium, post lapsum primorum parētum, legaliter iustificari posse coram tribunali Dei, excepto vno Iesu Christo, qui Deus & homo est, purus ab omni peccato, & perfectè iustus secundum legem. Est autem hæc demonstratio.

vbi extet

Eius summa.

Nemo lege iustificatur coram Deo

Demonstratio firmissima.

Quicunque legem Dei perfectè implet, iustus est lege, & hæres vitæ æternæ ex pacto diuino. Et contrà, qui legem nō impleuerit, maledictus est, iræ Dei, & æternis pœnis subiectus, iuxta legis sententiam.

Sed nemo mortalium post lapsum primorum parentum excepto vno Christo, inuentus est, qui legē diuinam implere potuit.

Igitur nemo iustus legis sententia & hæres vitæ æternæ ex pacto diuino nisi vnus Iesus Christus, qui solus liber à cōtagione peccati, perfectè legem præstitit: sed omnes alii præter ipsum natura sunt maledictioni, iræ Dei & æternis pœnis subiecti.

Maior concluditur ex summo iure legis, hoc est, ex promissionibus, & comminationibus legis diuinæ. Hanc omnes pariter recipiunt, vt ex verbo Dei demonstratam. Sed minor est κρινόμενον. Nam Pelagiani

Pelagij hæresis. lagiani & Papistæ, minorem, vt falsam reiiciunt. Sed non eodem vtrique fundamento nituntur. Pelegius quia peccatum originis sustulit, & docuit peccatum in posteros Adæ, non propagatione: sed imitatione solummodo, transmitti: tantum tribuit humanis viribus, quod homines per se naturalibus viribus possint implere legem Dei, & bonorum operum meritis, acquirere vitam æternam. Et quia falso putauit Christum hominem tantum esse, & nihilominus legi perfectam præstitisse obedientiam, conclusit etiam alios homines, si velint, legem implere posse, eáq; iustificari & saluari. *Refutatio hæreseos Pelagianæ.* Sed quam debile, imò falsum sit fundamentū Pelagij, scriptura multis in locis euidenter ostendit. Quod enim dicit peccata in posteros Adæ, imitatione tantum transmitti, falsissimū est, id quod Paulus clarissimè docet ad Rom. 5. Vbi hoc ipsum argumentum tractat, videlicet, quòd nō imitatione, sed propagatione, rei sumus: per vnum, inquit, hominem, peccatum in mundum intrauit, ac per peccatum mors, & sic in omnes homines mors peruasit, quia omnes peccauerunt. Item, regnauit mors ab Adā vsque ad Mosen, in eos quoq; qui non peccauerunt ad similitudinē transgressionis Adam. An non hoc dictum, ex diametro pugnat, cum sententia Pelagij, qui imitatione tantum trāsmitti peccatum autumat? Item vnius delicto, multi mortui sunt, id est, omnes propagati ab Adam, iuxta cōmunem nascendi legem. Rursus, per vnum qui peccauerat, venerat mors & condēnatio ex vno delicto ad condemnationē. Item, per vnius delictum mors regnauit, per vnum. Item, per vnius delictū propagatum est malum in omnes homines ad condēnationē, & per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi. Quid his dictis apertius? Dauid quoq. ait, psal. 51. 7. Ecce in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis cōcepit me mater mea. Hic non loquitur Dauid de aliquo parentum peccato, quasi opus coniugale esset peccatum, quod constat esse ordinationē Dei sanctā & legitimā: sed de contagione, qua omnes polluti & concipimur & nascimur, propter primorum parentum lapsum, in quib⁹ tota humana natura corrupta est & rea. Ideo Paulus dicit ad Eph. 2. 3. Eramus natura filij iræ sicut & cæteri. Sublato igitur fundamento Pelagij, sua sponte ruit ædificium, quod super eo extruxerat. Cum ergo sic colligit Pelagius: nos nascimur sine peccato originis, & imitatione sola peccantis Adam, efficimur rei, igitur naturæ viribus possumus legem præstare: constantissimè negandum est antecedens, vt quod pugnet cum totius scripturæ & omnium ortodoxorum perpetuo consensu. Quod autem dicit idem Pelagius, Christum tantùm hominem fuisse, & nihilominus præstitisse legi plenam obedientiam, atque ideo cæteros etiam idem præstare posse, friuolū est, & totius scripturæ consensu euertitur: nam tota scriptura Christum Deum & hominem nobis commendat, saluatorē vnicum prædicat, inspectorem cordiū agnoscit, & vbique præsentem fatetur.

Papistarū hæresis. Papistæ, qui minorem nostræ demonstrationis negant, alio nituntur fundamento, nempe falsa definitione legis diuinæ. Nam cum Pharisæis putant legem tantum cohibere manum, vt loquuntur, & requirere solummodo externa ciuilia opera, quæ cū faciunt homines, dicunt eos iustos fieri coram Deo & mereri sua obedientia vitam æternam, abolito peccato originis per mortem Christi. *Eiusdem refutatio.* Vnde iustificationem impii definiunt esse remissionem peccatorum, & consummationem bonorum operum. Quam autem vana & futilis sit hæc papistarū nugatio, primum lex ipsa, quę prohibet cōcupiscētiam, coarguit. Deinde Paulus Rom. 17. 4. Confert legis naturam, & hominum, vt quæ sibi maximè aduersentur: scimus, inquit, quod lex spiritualis sit, ego autē carnalis. Quo dicto significat Paulus hominem carnalem non posse, quatenus carnalis est, præstare legi spiritualem obedientiam. Vocat autem Paulus, carnalem hominem quem aliâs ψυχικὸν appellat, qui spiritum non habet, vt Iudas interpretatur, hoc est, non renatum per spiritum sanctum. Adhæc, lex ipsa, requirit dilectionem Dei & proximi perfectā, puram & perpetuam: quæ sanè dilectio non est externum & ciuile opus, sed internum & spirituale, requirens purissimos affectus, quales in hominibus non renatis nequaquam inueniuntur. Postremò, interpretatio Christi quam ipse opponit Pharisæis Matth. 5. satis refutat Papistarum commentum.

Demonstration. quib. assūptio primarij argumenti probatur Porrò, ostenso errore Pelagij & Papistarum, quatuor firmas demonstrationes, ex Paulo colligā, quibus confirmabo assumptionē nostræ demonstrationis: videlicet, quòd nemo mortalium possit legi Dei perfectam obedientiam præstare.

1. A cōmuni naturę humanæ prauitate Prima sumitur à communi naturæ humanæ prauitate. Omnes enim à natiuitate, immundi & rei sumus. Nunc autem, cùm ex impuro & fœtido fonte non potest nisi impurus & fœtidus riuus manare, fieri non potest, vt immundus homo, mundam & puram præstet obedientiam. Ita enim Solomon ait, Eccles. 7. 21. Profectò non est quisquā in terra qui faciat bonū, & non peccet. Iob 14. 4. Quis dabit mundum de immundo? ne vnus quidē, scilicet, excipitur. Nam omnes de massa peccatrice prouenimus. Non enim potest effectus præstantior esse sua causa, firma stat igitur hæc demonstratio. *Demonstratio.* Quicunque sunt immundi, mundam obedientiam præstare non possunt. Omnes homines natura sunt immundi, præter vnum Christū, qui ex cōmuni lege nascentium exemptus est. Igitur nulli possunt mūdam obedientiā legi Dei præstare.

2. Ab vniuersali experientia Secunda sumitur ab vniuersali experiētia, seu pœna reatus in omnibus hominibus. Quicunque morti, quæ est pœna violatæ legis diuinæ, subiacent, præuaricatores legis diuinæ sunt: alioqui Deus iniustus iudex esset, vt qui puniret insontes. Nunc autē Paulus dicit, scimus quod iudicium Dei sit secundū veritatem. Sed omnes homines, morti, vt pœnæ violatæ legis subiacent, id quod omnium hominum tristissima experientia, omnibus temporibus testatur. Proinde omnes homines præuaricatores legis diuinæ sunt. Quomodo ergo iusti lege esse poterunt?

3. A scripturæ testimoniis Tertia sumitur ex scripturæ testimoniis, quę sunt ipsa vox Dei, in psal. Mose, Prophetis, Euangelicis & Apostolicis scriptis. *Ex veteri testamento.* In Mose scriptum est Gē. 6. 5. Vidit Deus quod multa malitia hominum esset in terra, & omne figmentū cogitationū cordis ipsorum, tantummodo malū esset. En iustitiæ humanæ fontem. Iob 9. 2. Verè scio quod ita sit, & quomodo iustificabit se homo cum Deo, si voluerit contendere cū eo, non poterit ei respondere vnum pro mille. Idē, si iustificare me voluero, os meuū cōdēnabit me. Et psal. 14. 1. 2. corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studiis suis, non est qui faciat bonum, nō est vsq; ad vnum. Itē, Dominus de cœlo prospexit super filios hominum vt videat an sit intelligēs aut requirens Deum, omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsq. ad vnū. Et psal. 19. 13. Delicta quis intelligit. Et psal. 130. 3. Si iniquitates obseruaueris, ô Domine, quis stabit, id est, quis subsistet in conspectu tuo? Igitur Dauid psal. 143. 2. precatur in hunc modū. Nō intres in iudiciū cum seruo tuo, quia non iustificabitur in

conſpectu tuo omnis viuẽs. Et Solomõ, Prou.20.9. quis poteſt dicere, mundum eſt cor meũ, purus ſum à peccato? Eſaiæ 64.6. Facti ſumus vt immundus oẽs nos, & quaſi veſtimentum pollutũ omnes iuſtitiæ noſtræ, & decidimus velut folium, & iniquitates noſtræ tanquã ventus abſtulerunt nos. Prædicatio pœnitentiæ in Euangeliis, teſtimoniũ eſt reatus totius generis humani. Et Dominus ait, Ioã.3.6. ꝙ natum eſt ex carne, caro eſt. Ex Epiſtolis Apoſtolorũ vnum tantũ teſtimoniũ ex Paulo aſcribã, qui ita ait ad Rom. 3. Antea, inquit, probauimus & Iudæos & Græcos omnes eſſe ſub peccato, ſicut ſcriptũ eſt: Nõ eſt iuſtus, ne vnus quidem, non eſt qui intelligit, nõ eſt qui exquirat Deum, omnes deflexerũt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui exerceat bonitatem, non eſt vſq; ad vnum. Sepulchrum apertum guttur eorũ, linguis ſuis ad dolum vſi ſunt, venenum aſpidũ ſub labiis eorum, quorum os diris & amarulentia plenũ eſt, veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinẽ contritio & calamitas in viis eorũ, & viam pacis nõ cognouerunt, non eſt timor Dei coram oculis eorum. Ex his & ſimilibus teſtimoniis, manifeſtè concluditur noſtra propoſitio, videlicet quod nemo legem Dei perfectè impleat.

Ex nouo teſtamento.

4. A neceſſitate & fine dati mediatoris.

Quarta ſumitur, à neceſſitate & fine mediatoris dati inter Deum & homines. Si enim homo ſuis naturalibus viribus legem Dei implere potuiſſet, mediatore nequaquã opus habuiſſet, ſiquidẽ ipſe legis operibus fuiſſet iuſtus, & ex pacto Dei vitam æternã obtinuiſſet. Eſt autẽ pactũ Dei: qui fecerit ea homo, viuet in eis. Nunc autem cũ homo opus habet mediatore & reconciliatore, profecto legis trãgreſſor eſt, reus, iniuſtus, maledict⁹. Vniuerſa igitur ſcriptura, quæ continet, vel promiſſionẽ, vel exhibitionẽ Meſſiæ, argui humanũ genus tranſgreſſionis, & mittit ad mediatorẽ, placatorẽ, & interceſſorẽ. Atq; hinc Paulus petit argumentum ad Gal.2.21. cum inquit, ſi per legem eſt iuſtitia, Chriſtus fruſtra mortuus eſt, hoc eſt filius Dei fruſtra, humana natura aſſumpta, humiliauit ſe vſq. ad mortẽ crucis, ſi homo ex lege iuſtificari poterit: cùm ideo filius Dei factus ſit homo, vt aboleat peccatum, adducat iuſtitiã ſempiternã, ac in illo adoptemur in filios Dei. Accipiã Papiſtæ hoc loco legem pro quacunq. parte illis libitum fuerit: tamen eadẽ vis conſecutionis erit. Siue enim per legem moralẽ, ſiue per iudicialẽ, ſiue per cæremonialem, ſiue per omnes ſimul, ſiue per ſingulas eſt iuſtitia, ſequitur idem abſurdum, videlicet, ꝙ Chriſtus fruſtra ſit mortuus. Si fruſtra mortuus, fruſtra & natus, & omnia ipſius beneficia iacent. Hiſce quatuor euidentiſsimis rationibus confirmatur ſententia Eccleſiæ ſtatuentis cum vniuerſa ſcriptura, neminem operibus legis iuſtificari poſſe, quia nemo legi, puram, perfectam & perpetuam obedientiam præſtat.

De vſu legis, locus.

Porrò, cum hoc ita ſe habeat, videlicet, quòd nemo poſſit legem Dei implere, & ex operibus legis iuſtificari coram Deo, quæri ſolet, quiſnã ſit vſus legis? Neceſſe eſt enim fateri legẽ non fruſtra eſſe latam. Ad hanc quæſtionẽ ita reſpondendũ eſt. Etſi legis operibus nullus iuſtificatur corã Deo eò, ꝙ nemo legi ſatiſfaciat: tamen eius vſus eſt multiplex, qui pro conditione ſtatus hominũ ſpectandus eſt. Omitto externũ & politicum vſum, qui eſt mores externos, diſciplina cum lege congruente regere: Siquidẽ nunc agimus de vſu legis in conſcientia hominis coram tribunali Dei. Ante ergò iuſtificationẽ & regenerationem, hic vſus eſt legis in conſcientia hominis: videlicet, ꝙ doceat, accuſet, damnet. Docet quid faciendum, & quid fugiendum ſit illi, qui vitam per legem quærit. Accuſat tranſgreſſorem, reum pronunciat & damnat. Idq; in hunc finem vt agnito peccato, conſiderata ira Dei, & propria miſeria, peccator quærat ex gratia, ꝙ naturæ viribus ex lege obtinere non valet. Atq; ita lex fit homini ſaucio occaſio quærendi medicum Chriſtum: Atq; hac occaſione dicitur lex pædagogus ad Chriſtum. Huc illud Pauli ad Gal.3.22. Deus concluſit omnia ſub peccato, vt promiſſio detur credentibus ex fide. Hoc ipſũ docet Dominus parabola quadã de debitore Matt. 18. Vbi rex quiſpiam iuſtè debitum, decies mille talentorum, à ſeruo exigit, quem ſciuit non eſſe ſoluẽdo, etſi iure debuit: ſed ideo hoc facit, vt ſeruus agnoſcens ſuam inopiam, ad gratiam Domini confugiat, quo totius debiti condonationẽ impetret. Hac parabola pingitur vſus legis diuinæ in Conſcientiis hominum, ante gratuitam totius debiti, iuxta legis præſcriptum, condonationem & iuſtificationẽ. Vt enim hic debitor nihil ſoluit ex debito, ſed gratuitã condonationẽ percepit: ita lex in iuſtificationis actu planè ocioſa eſt, vt quæ nec cauſa, nec pars ſit iuſtitię noſtræ, quatenus à nobis fiat. At poſt iuſtificationẽ adeptam, legis vſus ſpiritualis eſt, vt quæ ad hominẽ ſpiritualem pertineat, normamq; ſpiritualis cultus Dei præſcribat. Atque ita promiſſiones legis fiunt ratæ in fidelibus per Chriſtum.

1. Ante regenerationem.

2. Poſt iuſtificationem adeptam.

Reſpõſio ad obiectiones papiſticas. Prima.

His in hunc modum cognitis, non erit difficilè argumenta eorum refellere, qui ex operibus legis cõtendunt homines iuſtificari coram Deo. 1. Cum igitur obiiciunt ex Moſe, qui fecerit ea homo, viuet in eis: igitur operib. legis iuſtificatur homo: Reſpõſio neganda eſt conſequentia. Nequaquã enim æſtimãdum eſt ex præceptis Dei, quid valeat homo, ſed q̃d requirat ſummum ius legis, ſeu iuſtitia Dei, vt agnita noſtra inopia, confugiamus ad miſericordiam: p̃ſertim cum conſtet, neminẽ legẽ implere poſſe. Sed magis adhuc vrgent, ac Domini dictum nobis obiiciunt: ſi vis ad vitam ingredi, ſerua mãdata. Hinc cõcludunt obſeruationem mandatorũ Dei, iuſtificari atque adeò ſaluari homines. Sed q̃d velit Dominus hoc præcepto, docet ipſe parabola Mat.18. cuius ſupra meminimus. Vt enim illic exigit rex à ſuo debitore decies mille talenta, & non habenti quod ſoluat ſed confugienti ad miſericordiã condonat totũ debitum: ita Dominus ait ſuperbo hypocritæ, ſi vis ad vitam ingredi, ſerua mãdata, vt hyprocrita in ſeſe deſcendens, agnoſceret ſuas ſordes & inopiam, ac ita confugeret ad veniam: quod ſi feciſſet, audiuiſſet cũ peccatrice, Lucæ 7.48. remiſſa ſunt tibi peccata tua. Eſt ergò fatendũ, ꝙ via vitæ æternæ iuſtiſſima & rectiſſima, & à Moſe, & à Chriſto pronuncietur eſſe obſeruatio mandatorũ Dei: ſed per nos ſtat, quò minùs, ea via, etſi rectiſſima vitam ingrediamur. Nam conditio nobis planè eſt impoſſibilis, quẽadmodũ ſupra demonſtratum eſt. Ex pręceptis igitur non cõcluditur effectus, quia non ſeruatur conditio, quæ eſt, ſi legem feceris, ſed potius defectus omnium hominum: vt agnito defectu noſtro, confugiamus ad gratiã. Atq. hæc eſt doctrina Pauli Apoſtoli de vſu legis ante conuerſionẽ: per legem, inquit, Rom.7.7. eſt agnitio peccati, neq. hæc agnitio peccati eò pertinet, vt in peccatis noſtris moriamur, ſed vt quæramus Chriſtum, ſicuti Paulus ait Rom.11.32. Concluſit omnia ſub contumacia, vt omniũ miſereatur. Et Gal.3.22. Concluſit ſcriptura, omnia ſub peccato, vt ꝓmiſſio ex fide Ieſu Chriſti detur credẽtib⁹. Proinde ideò requiritur legis obſeruatio ad iuſtitiã, vt agnoſcam⁹ nos nihil habere iuſtitię, nec in nobis, nec à nobis: & vt fide confugiam⁹ ad Chriſtũ, q̃ eſt finis legis, in iuſtitiã omni credẽti de qua re dicendũ erit.

Secunda obiectio.

Reſpõſio.

Eſt multiplex.

DE SE-

DE SECVNDO *ordine.*

Iustifica-tio Euangelica.

Secundus ordo testimoniorum scripturæ, de iustificatione hominis coram Deo, est Euangelicus, in quo dulcissima ἐπιεικεία, iuxta promissionem gratiæ, peccatoribus pœnitentibus proponitur: videlicet, quòd Christus Iesus venit in mundum peccatores saluos facere, sicuti ipse Dominus ait, Matth. 9.13. veni vocatum peccatores ad pœnitentiam, id est conuersionẽ: idque iuxta promissiones patribus factas, & Ecclesiæ Dei stupendis miraculis commendatas.

De eorum opinione qui ex fide & operib. simul iustitiam Christianã cõponunt.

Priusquam autem exponam sententiam verę Ecclesiæ de hac causa, diluam illorum opinionem, qui cum Pharisæis, iustitiam Christianam componunt ex operibus & fide tanquam ex causis seu partibus, ne ipsorum præiudicium veræ sententiæ obstare videatur. Est siquidem admodum plausibilis politicis hominibus, & ignaris Euangelij, ista copulatio legis & Euangelij, seu operum & fidei, in iustificatione hominis coram Deo. Ita enim dicunt: debitores sumus legis, agnoscimus in nobis magnum defectum, quem supplet Christus. Quare nos faciamus quantum possumus: reliquum à Christo petamus. Atque ita partem iustitiæ tribuunt propriis operibus & meritis: partem verò, meritis Christi: ita, vt alij plus de meritis Christi participent, alij minus, prout vel ipsi abundant operibus vel deficiunt. Qui sic sentiunt, reuera gratia Christi excidunt, vt sacrilegi, qui partem officij Christi, quod est saluare, sibi arroganter vendicant. Quibus tota scriptura, & consensus totius veræ Ecclesiæ, aduersatur. Sed hoc loco tantum iis opponamus Paulum Apostolum doctorem gentium, qui in multis locis contra istam Pharisaicam opinionem disputat. Vt ad Rom. 3.21. Iustitia Dei manifestata est sine lege. Et ad Rom. 4.13. Non per legem promissio Abrahæ, aut semini eius contigit, vt hæres mundi esset: sed per iustitiam fidei. Si enim qui ex lege sunt, hæredes sunt, inanis facta est promissio. Hic Apostolus clarissimè iustificationem adimit legi atque adeò, omnibus operibus, & tribuit eam soli fidei, docens promissionem Dei esse irritam, & fidem inane commentum, si vllis operibus iustificemur coram Deo, hoc est, si opera legis sint vel causæ, vel partes iustificationis nostræ coram Deo. Ad Rom. 10.3. Ignorantes iustitiam Dei & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Et capite 11.6. opponit gratiam & opera in causa salutis, ita vt simul stare non possint, vt causæ vel partes iustitiæ seu salutis. Si ex gratia, inquit, iam non ex operibus: alioqui gratia non est gratia. Si verò ex operibus, iam non ex gratia: alioqui opus non esset opus. Nam, vt Augustinus ait, *gratia est nullo modo, quæ non est gratuita omni modo.* Huc & illud ad Ephe. 2.8.9. Gratia estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei donum est, & non ex operibus, ne quis glorietur. An quicquam potuit dici clarius? Non dicit hîc Paulus cum Papistis, ex fide & operibus: sed excludit opera, vt gratia sit gratia, vt salus sit donum, vt nemo glorietur coram Deo, tanquam aliquid meriti adferens, quo motus Deus, ipsum iustificet. Hanc gloriationem etiam ad Rom. 3.26. Excludit Apostolus, vbi ait, Vbi est ergo gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? factorum? non, sed per legem fidei. Arbitramur igitur iustificari hominem per fidem, absque operibus legis. Ex his, luce clarius esse existimo, errare eos, qui compingunt iustitiam Christianam, ex fide & operibus simul, tanquam ex causis siue partibus. Porrò, iis qui licentiam peccandi venantur ex gratuita iustificatione, respondebitur, volente Deo, in tertio ordine testimoniorum.

Vera iustificationis Euangelicæ ratio. Definitio.

Nunc autem, monstratis erroribus de ἐπιεικεία Euangelij, dilucidè tradam, & exponam quæ sit vera iustificandi ratio secundum verbum Dei, hoc est, Euangelium. Est itaque iustificare iuxta Euangelium, Deum, intercedente sacerdote Christo, hominem credentem, à reatu agnito absolutum, atque à maledictione legis redemptum, liberum dicere, propter λύτρον à mediatore solutum, iustum efficere, mediatoris iustitia illi imputata: denique vitæ æternæ, vt filium dilectum in dilecto, gratis propter Christum mediatorem adiudicare.

Tria ad Iustificationem necessaria.

Vt ergo aliquis sit iustus coram Deo, requiruntur tria. Primum, vt absolutus à peccato, & redemptus à maledictione legis, liber sit. Secundum, vt habeat iustitiam, qua iustus reuera sit & censeatur. Tertium, vt iustus effectus, adoptetur in filium, sitque Deo acceptus & Charus, vt dilectus in dilecto. Hæc bona conferre nemo potest, nisi Deus: atque ideò iustitia Christianorum, nunc Dei iustitia dicitur, quia ipse Deus est qui iustificat: nunc Christi, quia Christi propria obedientia nostra fit iustitia, dum nobis imputatur: nũc fidei, quia gratuita est, vt quæ fide apprehenditur, cùm creditur euangelio. Ideò Dominus ait, Luc. 24. 47. oportet prædicari in nomine meo conuersionem & remissionem peccatorum omnibus gentibus.

Remissio peccatorũ, quid.

Remissio peccatorum, est ipsa absolutio à reatu, & redemptio à maledictione legis. Huic remissioni coniuncta sunt reliqua duo, videlicet iustitia, & adoptio seu acceptatio gratuita ad vitam æternam. Huc & dictum Angeli ad virginem, Matth. 1.21. Vocabitur nomen eius Iesus, quia ipse saluabit populum suum à peccatis eorum. Hic vna voce saluationis, omnia mediatoris beneficia intelliguntur. Sed de his particulatim dicemus, vt quẽadmodum hæc beneficia Christi nobis contingunt, distinctius & clarius intelligatur.

Quomodo fiat remissio peccatorum.

Primum itaque remissionem peccatorum accipimus, vt Paulus ait, per sanguinem Christi. Obedientia enim Christi in cruce est pretium quo satisfactũ est iustitiæ Dei pro peccatis omnium eorum, qui per fidem conuertuntur. Ita enim Paulus ait Rom. 3. 24. Quem (scilicet Christum) proposuit Deus propitiatorem, per fidem in sanguine eius. Est igitur meritum sanguinis Christi, expiatio peccatorum, qui sanguis ideo sufficiens λύτρον est, quia est sanguis filij Dei. Ideo in Actis cap. 20.28. dicitur Deus acquisiuisse sibi Ecclesiam sanguine suo. Quod autem is qui habet remissionem peccatorum, id est, qui absolutus est à reatu peccati, sit & redemptus à maledictione legis, & donatus libertate filiorum Dei, testantur hæc dicta. Galat. 3.13. Christus nos redemit de maledictione legis, factus pro nobis maledictum. Item, Ioann. 8.34.36. qui facit peccatum, seruus est peccati: at si filius vos liberos reddiderit, verè liberi eritis. Quicunque igitur alij cuicunque rei, pręter sanguinem Christi, tribuunt vel minimum meritum expiationis peccatorum, prophanant sanguinem Christi, & extenuant meritum mortis Domini: cuius meriti tum demũ efficimur participes, quando credimus in Iesum Christum. Ideo Paulus ait, per fidem in sanguine eius, id est, cùm homo intellecta promissione gratiæ, verè statuit peccatum sibi remissum esse, propter sanguinem Christi, verè particeps est meriti mortis Domini, per quod à peccatis absolutus est, à damnatione legis redemptus, & à seruitute peccati & diaboli liber.

De iustitia cum remissione peccatorũ coniuncta.

Cùm remissione peccatorum, coniuncta est iustitia, qua credens iustificatur, id est, verè fit & cense-

tur iustus coram Deo. Atque hæc iustitia alterum beneficium Christi est, in iustificatione nostri. Est autem hæc iustitia nihil aliud, quàm perfecta legis impletio à Christo quidem facta, sed nobis credentibus donata, & imputata. Sic enim Paulus ait ad Rom. 10. 4. Christus est finis legis in iustitiam omni credenti, id est, omnis qui credit, habet quod lex requirit, nempe iustitiam. Non quidem à se factam, sed sibi imputatam. Ad Rom. 4. 5. Et qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iustitiam. Quod autem hæc iustitia, quæ nobis imputatur, sit Christi obedientia, testatur collatio Paulina ad Rom. 5. 19. Quemadmodum, inquit, vnius (Adam) inobedientia, multi constituti sunt peccatores: ita per vnius Christi obedientiam, multi constituentur iusti, id est, quotquot crediderint. Et 2. Cor. 5. 21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum vt nos fieremus iustitia Dei in eo, id est, Christus factus est peccatum pro nobis, hoc est, peccator, nempe ex omnium peccatorum nostrorum reatu ipsi imputato, vt nos fieremus iusti apud Deum: & quidem iustitia, non nobis inhærente: sed quæ, cum in Christo sit, nobis per fidẽ à Deo imputatur. Sic ergò sumus iustitia Dei in ipso, vt ille est peccatum in nobis, nempe ex imputatione. Atque hoc est quod Augustinus ait: *Nostra delicta, sua delicta fecit, vt suam iustitiam, nostram iustitiam faceret.* Cum his consentiunt Moses, Psalmi, & Prophetæ. Moses ait, Genes. 3. 15. semen mulieris conteret caput serpentis. Item, Genes. 12. 18. 22. benedicentur in semine tuo (id est Christo) omnes cognationes terræ. Hæc benedictio non potest esse sine remissione peccatorum, Iustitia & approbatione diuina. Si ergo benedictio per Christum, per illum quoque erit liberatio à maledictione, per remissionem peccatorum, imputationem iustitiæ, & acceptationem diuinam. Psal. 22. 32. Annunciabunt iustitiam eius (Christi) populo, hoc est, Ecclesia prædicabit non iustitiam humanam per opera aut ceremonias: sed iustitiam Christi, quæ omni credenti imputabitur ad iustitiam. Esaiæ. 53. 11. In scientia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Hoc testimonium illustre est: docet peccata expiari victima Christi: docet Christum iustum, alios sua iustitia iustos efficere: docet applicationem fieri, per scientiam ipsius Christi, hoc est, per efficacem notitiam Christi. Est autem efficax notitia, quando mentis notitiæ adiungitur fiducia in corde. Hier. 23. 6. Hoc est nomen quo vocabunt eum, Dominus iustitia nostra. Hîc Propheta & diuinitatem Christi prædicat: & nos iustitia ipsius iustificari pronunciat. De applicatione loquitur idem Propheta, cap. 17. 7. Benedictus homo, qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius. Confidit autem in Domino, qui statuit se ipsius iustitia iustificatum placere Deo. Nam obedientia Christi, Dei & hominis, perfectissima impletio legis diuinæ est: quæ ideo omnibus sufficit, quia est iustitia hominis, qui est Deus. Hoc indicat Propheta cum ait: Iehoua est iustitia nostra. Tenendum est igitur toto pectore, quòd iustitia, qua sumus iusti coram Deo non sit in nobis qualitas aliqua, aut actio: sed obedientia Christi, quæ credentibus imputatur ad iustitiam. Ita Paulus disertissimè distinguit inter iustitiam humanam & Christi, ad Philip. 3. 8. 9. Omnia duco, inquit, pro excrementis, vt Christum lucrifaciam & comperiar in eo non habens meam iustitiam, quæ est ex lege: sed eam, quæ est per fidem Christi, hoc est, iustitiam quæ est ex Deo, per fidem.

Iustitia nostra coram Deo, quid.

Iam, si remissionem peccatorum habemus, & iustitiam per fidem, videlicet perfectissimã iustitiam, quæ est Christi Iesu, profectò non amplius sumus sub damnatoria legis sententia, videlicet, maledictus omnis qui non fecerit omnia quæ scripta sunt in libro legis. Atque hoc est quod Paulus ait, non sumus sub lege (scilicet damnante) sed sub gratia (scilicet iustificante) Quare? quia sicut per vnius (scilicet Adæ) delictum venit, scilicet reatus in omnes homines, in condemnationem: sic & per vnius (scilicet Christi) iustitiam venit, scilicet gratia, in omnes homines in iustificationem. Rom. 5. 18. Hoc est, sicut Adæ peccatum, causa est condemnationis ad æternam mortem: ita Christi iustitia causa est iustificationis ad æternam vitam. Nulla proinde, vt idem Paulus ait, Rom. 8. 1. condemnatio est iis, qui sunt in Christo Iesu. Nam liberi sunt à iure peccati & mortis per liberatorem Christum.

Fructus remissionis peccatorũ & iustitiæ per fidem.

Tertium, quod requiri diximus, vt homo iustus censeatur coram Deo, est vt Christi iustitia ornatus, adoptetur in filium & acceptetur ad vitam ęternam. Nam, vt fide obtinet remissionem peccatorum & iustitiam: ita etiam eadem fide, adoptionis ius, & dignitatem filiorum Dei consequimur, iuxta illud Ioannis. 1. 12. Dedit potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomen eius. Hoc est, contulit hunc cœlestem honorem credentibus vt sint & censeantur filij Dei. Et Paulus, Rom. 8. 15. Non accepistis spiritum seruitutis iterum ad timorem: sed spiritum adoptionis, in quo clamamus abba pater. Ipse autem spiritus testimonium reddit cum spiritu nostro, quòd simus filij Dei: quod si filij, etiam hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.

Adoptio in filios Dei.

Porrò, hæc adoptio nostri spectatur dupliciter, videlicet, vt est inchoata in hac vita per fidem & vt consummabitur resuscitatis corporibus. Vtraque hæc adoptio, habet suam gloriam. Per inchoatam enim adoptionem habemus pacem cum Deo quæ est, & reconciliatio nostri cum Deo, & tranquilla conscientia in Christo Iesu: habemus accessum ad Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum. Habemus firmam fiduciam, quòd nostri, vt filiorum curam ita habeat Deus, vt omnia cooperentur nobis in bonum, etiam ea quæ videntur aspera. Vnde fit, quòd sancti, vel in cruce, qua conformes redduntur filio Dei vnigenito, glorientur: iuxta illud Pauli, Rom. 5. 3. gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit, quia Deus diligit nos. De consummanda adoptione nostri loquitur Paulus ad Rom. 8. 22. Nos ipsi apud nos gemimus adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri. Hanc redemptionem corporum, paulo anteà in eodem capite, definit Apostolus esse libertatem gloriæ filiorum Dei, hoc est, plenam gloriam, qua filij Dei, ab omni malo liberi, dulcissimo fruentur conspectu Dei in omni æternitate beati. De hac gloriæ expectatione loquitur etiam Apostolus ad Rom. 5. 2. cum ait, Gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. Cum hac adoptione, quæ consummabitur in extremo iudicio, coniuncta erit iustitia formalis, qua conformes erimus Deo in æterna vita: quam iustitiam Apostolus nos expectare affirmat, cum ait ad Gal. 5. 5. Nos spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. Qualis autem futura sit illa iustitia, explicat Ioannes 1. Ioann. 3. 2. cùm ait. Scimus quod cum apparuerit, similes ei erimus, id est, sancti, iusti, casti & beati in omni æternitate.

Adoptionis nostræ duplex cõsideratio.

Ex iis quæ hactenus de iustificatione hominis, composi-

Iustificationis definitio.

compositionis methodo, congesſimus, hæc definitio extruitur. Iuſtificatio hominis coram Deo, eſt hominis credentis abſolutio à peccato, imputatio iuſtitiæ Chriſti, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Chriſtum.

Cauſæ.

Iam vt plenior ſit hæc iuſtificationis noſtri expoſitio, ordine cauſas, ſed breuiſsimè, videamus. Cauſa igitur præparans eſt prædicatio legis, quæ facit vt agnoſcamus & ſentiamus noſtram inopiam, & iuſtam condemnationem, quem ſenſum Paulus vocat ſpiritum timoris, quia ad prædicationem legis excitatur in hominibus per Spiritum ſanctum. Petrus in Actis ſuos contribules Iudæos die Pentecoſtes, reos peragit violatæ vtriuſque tabulæ: vnde concipitur in ipſis ſpiritus timoris, hoc eſt, ingens dolor & cordis contritio, ſeu compunctio propter ſua peccata. Hos poſteà perplexos & dubios atque deſperantes iubet conuerti & baptizari in nomine Chriſti, id quod concio fuit Euangelij. Conuerſio autem hæc fit per fidem, quam homines concipiunt per Spiritum ſanctum, quando audiunt Euangelium. Hac fide concipitur totus Chriſtus, qui nobis natus eſt à Deo, ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio, & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur, cúmque in omni æternitate prædicet. Atque hæc eſt illa ſcientia ſalutis à ſapientibus huius mundi abſcondita, & reuelata Eccleſiæ per verbum Euangelij.

DE TERTIO ORDINE.

Fructus iuſtitiæ fidei ab ipſa iuſtificatione diſtinguendus.

Fructus Iuſtitiæ fidei, etſi nunquam ſeparandus, diligentiſſimè tamen, ab ipſa iuſtificatione noſtri diſtinguendus eſt. Nam aliud eſt beneficium Chriſti proprium, quod ſola fide obtinemus: aliud obſequium noſtrum debitum, quod ex fide, per quam regeneramur, & naſcimur filij Dei, tanquam fructus ex arbore, naſcitur. Vnde, vt de arbore ex fructu, ita de fide viua, ex eius naturalibus proprietatibus fit iudicium. Ex quo fit, vt in hoc ordine teſtimoniorum, Iuſtificandi verbum, aliud ſignificet, quam in ſuperioribus ordinibus. Nam Hîc iuſtificare, ſignificat iuſtum oſtendere & declarare. Vt in Iacobi Epiſtola, homo dicitur iuſtificari operibus: eò quòd per opera oſtenditur & declaratur eſſe iuſtus. Et ſæpiſsime in ſcripturis pronunciantur beati, qui bonis operibus incumbunt: non quòd bona opera ſint cauſæ aut merita beatitudinis: ſed quia ſunt certa indicia ſuæ cauſæ, hoc eſt, fidei ſeu ſpiritus fidei. Qui enim ducuntur ſpiritu Dei, hi ſunt filij Dei. Atque hinc eſt quòd Dominus dicat apud Matth. ca. 5. Beati mites, beati miſericordes, beati pacifici, beati patientes. Hæ enim virtutes, ſi germanæ ſunt & non laruæ virtutum, proficiſcuntur ex fide, qua apprehenditur iuſtitia, & ſunt certiſſimæ notæ filiorum Dei, ex quibus adoptio demonſtratur.

Regula.

Tenenda eſt igitur hæc regula. Cùm effecta diuerſa, pariter pendent ex vna eadémque cauſa, valet conſequentia ab vno effectu ad alium, propter communem dependentiam. Lucæ 7. 47. dicitur de peccatrice, remiſſa ſunt illi peccata multa, quia dilexit multùm. Quoniam autem vtrumque, hoc eſt, remiſſio peccatorum, & dilectio, pendent ex fide, tanquam à cauſa propria, valet conſequentia à dilectione ad remiſſionem peccatorum propter communem dependentiam.

Papiſtarũ error.

Sophiſtæ qui putant Chriſtum à cauſa ad effectum deſcendere, & facere dilectionem cauſam remiſsionis peccatorum, peruertunt ſententiã Chriſti: quemadmodum ex parabola quam Dominus in medium adducit, manifeſtum eſt. Erant, inquit, duo debitores cuidam creditori, quorum vnus debebat denarios quingentos, alter verò qunquaginta. Cùm autem non haberent quod ſoluerent, condonauit vtriſque, vter igitur horum dic, eum plus dilexit? Reſpondens Simon dixit, exiſtimo quod is, cui plus donauit. Deinde mulieri dixit, fides tua te ſaluam fecit, vade in pace. Nonne hîc Dominus apertè condonationem peccatorum antecedere dilectionem indicat, & vtramque, hoc eſt, condonationem & dilectionem pendere ex fide, tanquam ex propria cauſa? Sæpe etenim tribuuntur eidem cauſæ effecta, quorum alia aliorum ſunt conſequẽtia, quæ tamen ad ſuam propriam cauſam referri debent, ne fiat cauſarum & effectuum confuſio. Huc pertinet regula Auguſtini, *Quoties*, ait, *in ſcripturis, occurrunt huiuſmodi loca, quæ videantur iuſtitiam tribuere operibus, ſpectandum eſt quonam ex fundamento proficiſcuntur. Cúmque ea naſcuntur ex fide, ei radici ſunt adſcribenda.*

Alia Auguſtini regula.

Exempli gratia, beatus qui intelligit ſuper egenum & pauperem, in die malo liberabit eum Dominus. Hîc nequaquam ſtatuitur miſericordia erga egenos & pauperes cauſa beatitudinis. Eſt enim miſericordia particulare opus quo non ſatisfit legi diuinę. Sed ideò ſic loquitur Dauid, propterea quod effectus certiſſimum ſuæ cauſæ indicium exiſtit. Ideò ergo miſericors erga egenos eſt beatus, quia credit. Iam autem quia fide placet, placet & opus, non ex ſui perfectione: ſed ex diuina dignatione, quia perſona non eſt ſub lege, ſed ſub gratia.

Neceſſe eſt opera placentia Deo proficiſci ex fide.

Quòd autem neceſſe ſit opera, quæ Deo placebũt, proficiſci ex fide, manifeſtum eſt. Nam quicquid non fit ex fide, peccatum eſt, Rom. 14. 23. Impoſſibile eſt placere Deo ſine fide. Hebr. 11. 6. & Dominus ipſe ait ſine me nihil poteſtis facere Iohan. 15. Sicut enim palmes non poteſt fructum facere, niſi in vite manſerit: ita homo nihil poteſt ſalutare prǽſtare, niſi in Chriſto per fidem fuerit. Nã ante regenerationem, malæ arbores ſumus, quarum fructus non poterit eſſe niſi malus, Matth. 7. 18. Filij iræ ſumus & mortui peccatis, ad Eph. 2. 3. Caro ſumus, cuius φρόνημα inimicitia eſt aduerſus Deũ, ad Rom. 8. 7. Animales ſumus, qui non percipimus quę ſunt ſpiritus Dei 1. Corinth. 2. 14. Quicquid ergo Deus promittit bona facientibus, neceſſe eſt illud promitti, non promiſcuè omnibus: ſed tantum filijs obedientibus ex fide. Nam cum iuſti fide placent, fructus iuſticiæ fidei, hoc eſt, bona opera neceſſariò edunt, quæ non poſſunt magis à fidei iuſticia ſeparari, quàm proprietas naturalis à ſuo ſubiecto. Idcirco, vt à ſubiecti alicuius ſubſiſtentia ad eius proprietatem naturalem, perpetuò valet conſequentia: & contrà, poſita proprietate, neceſſe eſt ſubiectum exiſtere: ita poſita fide iuſtificante in homine, neceſſariò ponuntur bona opera quæ ſunt proprietates ſpiritus fidei. Et rurſus poſitis bonis operibus, neceſſe eſt fidem poni, à qua manant. Et contrà, vt ſublato ſubiecto tolluntur proprietates: ita vbicunque non eſt fides, nec ſunt bona opera. Et vbi non ſunt bona opera, neque fides exiſtit eorum effectrix. Ideò Paulus ait, 1. Tim. 1. 18. 19. milita honeſtam militiam, retinens fidem & bonam conſcientiam, qua quidam repulſa, circa fidem naufragium fecerunt.

Regula.

Quoties proindè promiſſiones adiungi videntur bonis operibus, recurrendum eſt ad radicem & fundamentum, videlicet fidem. Nam vt duo ſint principia rerum, vnum vt ſint, alterum vt cognoſcantur: ita fides vt principiũ exiſtentiæ, facit vt ſis iuſtus. Opera autem, vt principium cognitionis, faciũt vt cognoſcaris iuſtus. Ideo Dominus in extremo die proponet principium cognitionis iuſticiæ fidei, quod incurret in oculos omnium creaturarum. Ita enim dicet, vt eſt Matth. 25. Venite benedicti patris mei, & poſſidete regnum

vobis paratum à constitutione mūdi. Esuriui enim, & dedistis mihi mãducare:sitiui,& dedistis mihi bibere:hospes fui,&collegistis me:nudus fui,&operuistis me:infirmus eram, & visitastis me: in carcere eram,& venistis ad me. Hîc Dominus non vult opera misericordiæ erga sua mēbra, esse merita regni cœlestis : sed ex certis indiciis ostendit filios Dei, quibus regnum Dei conferetur gratis propter Christum,sine omnibus humanis meritis. Ita enim Paulus ait. Rom.6.23. Gratia autem Dei, vita æterna in Christo Iesu Domino nostro. Etsi autem ex his quę hactenus diximus,non difficile erit iudicare, quomodo nostra doctrina de bonis operibus, à Papistarum commentis differat:tamen,vt distinctius & particulatim hoc discrimen conspiciatur, nonnulla huc adiiciam:idque duabus de causis. Primùm, vt ostendam quanta sit vanitas eorum, qui cum audiunt, & nos, & Papistas requirere bona opera,putant non esse inter nos rerum certamina, sed verborum solummodo, ex superbo contradicendi studio orta. Qua profectò re satis ostendunt se planè nihil intelligere, de hac tanti momenti controuersia,in qua cardo salutis nostræ vertitur. Deinde,vt pij auditores de hac causa & necessaria doctrina recte instituantur, habeántque in promptu quid respondendum sit iis, qui nostram sententiam conuellere conâtur,eámque sine ratione,vel ex malitia mera,vel fortè ignorantia crassa,calumniantur.

In quo nostra doctrina de bonis operib. à Papistarum commentis differat.

Est itaque discrimen inter nos & Papistas,de bonis operibus,in quatuor positum:videlicet,in materia operum,in caussis efficientibus , in forma, & in finibus. Hoc si claris rationibus ostenderimus,nemo non fatebitur,modò veritati potius rei,quàm vanitati mentis suæ cedere velit, nos iustis de causis moueri ad hoc certamen.

Discrimen quadruplex.

Primum ergò discrimen,ex materia operum sumitur.Siquidem papistæ præcipua opera & cultus collocant in humanis Traditionibus,quas anteponunt mãdatis Dei: quæ tamē traditiones partim sunt suo genere indifferētes, vt stata ieiunia,cantiones nōnullæ:sed vsu & fine fiunt impiæ. Quia in iis fiduciã collocant,dum putant se illarū obseruatione mereri remissionē peccatorū.Partim sunt superstitiosæ & planè Ethnicæ,vt cōsecratio aquæ,ignis,herbarū,candelarū, cum infinitis aliis huiusmodi nugis, quibus etiam vim abolendi peccata , & fugandi dæmones tribuūt.Partim sunt manifestè impiæ,vt quę ex diametro pugnent cum mãdatis Dei:vt inuocatio sanctorum,nūdinatio missarū,cultus statuarū, circumgestatio & adoratio panis.Has & similes traditiones, ferro & igni tuentur Papistæ, parū aut nihil curātes transgressiones mandatorū Dei , quod in ipsis pœnis cernitur.Nam multò atrocius punitur in papatu contēptus missæ idololatricæ,quam adulterium aut incestus. Multò maius flagitium est Papistis vesci carnibus die veneris,quàm trucidare hominem quouis die. Quæ res satis ostendit Papistas anteponere suas traditiones mandatis Dei:id quod propria nota est Antichristi. Nam vt sententiam Christi contra Pharisæos latam, videlicet, frustra me colunt mandatis hominū,contēnunt:ita temere arrogant sibi autoritatem condendi leges in Ecclesia Dei:quod sanè nihil aliud est, quàm extollere se supra Deum,qui sibi soli vendicat autoritatē cōdendi leges in suo regno. At nos subiicimus nos Deo , cuius mandata regulas bonorum operum,& iudicamus,& docemus. Mandata autem hominū & traditiones cultum Dei non agnoscimus:sed doctrinam potius dæmoniorū,cum Paulo Apostolo,pronunciamus. Hoc enim Dei mãdatum,quod est apud Ezechielem cap.20.18.antefe-

1. Materia operum.

Propriano ta Antichristi.

rimus autoritati omnium hominum & angelorum In præceptis,inquit,meis ambulate,& non in præceptis , patrum vestrorum. Ex his iudicet pius lector, vtrum Papistis an nobis cedendum sit,cum de materia siue substantia bonorum operū agitur. Ego profectò neminem puto adeò insanum esse, vt non potius iudicet obtēperandum esse Deo,qui fallere non potest,quã hominibus qui & fallere,& falli possunt.

Secundum discrimen ex causis efficientibus petitur. Papistæ bona opera,cum Pelagianis,ex libero arbitrio proficisci autumant. Docet enim quòd homines ante regenerationem puris naturalibus viribus, possint bona opera facere, quæ merita congrui vocant,illísque mereri gratiam:quorum error euidentibus rationibus ex verbo Dei petitis, suprà refutatus est. Nos autem,cum Christo,Prophetis & Apostolis, affirmamus nulla bona opera, vt cultus Dei, fieri posse ante regenerationis gratiam. Christus enim dicit , Ioann.15.6.sine me nihil potestis facere. Moses & Prophetæ cor hominis natura prauum esse pronunciant. Paulus ad Philip.1.6. Confido, quod qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet vsque in diem Iesu Christi. Item cap.2.13. Deus est qui operatur in vobis & velle & perficere pro bona volūtate.

2. Causæ efficientes.

Hæc dicta manifestè testantur,bona opera proficisci nō ex natura,sed ex gratia:quod quomodo fiat, breuiter declarabimus. Tria itaque requiruntur ad virtutis,siue boni operis actionem:videlicet,mentis iudicium,voluntas,& conatus seu vires. Mentis iudicium Deus sua luce, hoc est,verbo,in quo efficax est Spiritus sanctus, illustrat:vt intelligamus & quæ Deo placent, & quæ displicent:quorum quædã summa in decalogo proponitur,& fusius omnia declarantur in Propheticis & Apostolicis scriptis. Atque hoc est,quod Dauid ait, Psal.119. Lucerna pedibus meis verbum tuum. Secundò,voluntatem ex mala bonã facit,dum eam suo spiritu , in regeneratis,renouat. Voluntas,vt ipsa est naturalis facultas,qualitatē in se nullã habet:sed talis omnino fit,quale est, illud,quod amplectitur. Si bonum,bona:contrà verò,si malum,mala. Quare rectè definitur à Damasceno, *Quod vluntas ipsa sit naturæ:sed variis modis velle,personæ est.* Et Chrisostomus: *Voluntas insita est nobis & innata,& est à Deo. Huius autem,vel illius rei voluntas nostra est,& nostri iudicij:hoc est,non naturæ, sed personæ.* Nunc autem,cùm variat status personæ,variari quoque qualitatem voluntatis,necesse est. Quod autem persona sit impia,inimica Deo,serua peccati, vt quæ ducatur sensu carnis,& non intelligat,quæ sunt spiritus Dei,ante regenerationē, superius demōstratum est. Quare,non dubium est,quin voluntas personæ non iustificatæ sit mala,hoc est,impia,aduersa Deo,serua peccati:tametsi liberè agit,& non coactè. Nam sponte sua mala pre bonis eligit. Hęc hominis voluntas,ante regenerationē,omnino vellet Deum sua peccata aut vindicare non posse,aut nolle,aut ea nescire. Vult ergo eum non esse Deum:quę,quãtum in ipsa est,vult eum aut impotentem , aut iniustum, aut inscium. Credulis planè & omnino execranda malitia , quæ Dei potentiam, iustitiam, sapientiam perire desiderat.

Quare bona opera proficiscuntur ex gratia.

Cæterùm,quoniam in iustificatione homo simul regeneratur,&fit noua creatura in Christo Iesu:pro huius noui status ratione,voluntas personæ qualitatem accipit nouam : vt quæ ante regenerationē fuit mala,serua peccati, inimica Deo:iam fit bona,libera,amica Deo , vt quæ ipsius præceptis delectetur. Nam illuminata mente per verbum , & purificato corde per fidem,voluntas imperat ea quæ mentis sanum iudicium suadet , & ad quæ puri affectus mouent.

Voluntas personæ post regenerationem.

uent. Vt ergo homo regeneratus, noua creatura est: ita voluntas noui hominis de nouo creatur per spiritum sanctum, quemadmodum & Dauid indicat, cum ait, Psal. 51. 12. cor mundum crea in me Deus, & spiritum firmum innoua in visceribus meis. Per cor intelligit, & affectus puros, & voluntatē puris affectibus obtemperantem. Per spiritum firmū intelligit voluntatis προαίρεσιν & propositum in bono. Quod ergo voluntas fiat de mala, bona, Spiritus Dei opus est: quæ bona effecta libere agit (etsi ex gratia) & non coactè: alioqui voluntas non esset voluntas.

Virium reparatio.

Tertio loco, reformato iam iudicio mentis, per verbum, & innouata voluntate per Spiritum sanctū vires quoque paulatim restituuntur & crescunt, pro fidei mensura, vt quædam Deo grata facere incipiamus: tametsi legi, iuxta eius rigorem in hac vita, nunquam satisfacere valemus. Harum virium reparatio fit virtute mortis, sepulturæ, & resurrectionis Christi in fidelibus. Hæc virtus Christi pingitur quodammodo in baptismo nostro, quemadmodum Paulus docet Ro. 6. Porro cum persona iusta ex fide retinet bonam conscientiam, & meditatur quotidianum profectum, boni consulitur defectus. Non enim est sub lege, sed sub gratia.

3. Forma operum.

Tertium discrimen inter Papistas & nos de bonis operibus, sumitur à forma. Nam illi opus bonū iudicant, cùm fit externè quod præcipitur. Non enim aliud requirūt ad boni operis rationem, quam actionem ipsam. Nos verò cum Augustino pronūciamus, opus tum demum bonum dici & censeri, cùm id quod præcipitur, eo modo fit, quo fieri debet, secundum mentem præcipientis. Dat Pharisæus hypocrita eleemosynam: dat etiam publicanus iam iustificatus eleemosynam. Illius, hoc est, Pharisęi eleemosynam Papistæ definiunt bonum opus esse: cùm tamen sit abominabilis coram Deo. Nos verò publicani eleemosynam bonum opus pronunciamus: non solùm quia præcepta est, sed etiā, quia ex fide, qua iustificatus est publicanus, fit in gloriā Dei. Est proinde forma boni operis, cùm opus à Deo præceptum, fit à persona fide iustificata, in gloriam Dei principaliter. Et opus ita factum, siue internum, siue externum sit, cultus Dei spiritualis existit.

Opera infidelium quatenus bona.

Porrò, quòd ciuilia quædam opera, etiam ab ijs facta, qui non sunt fide iustificati, sunt vtilia & prosunt multis, atque ideo bona censentur: concedo ista bona dici, & esse, sed vsu & non cultu. Nā quicquid facit impurus, impurum est, & abominabile coram Deo. Et cùm huiusmodi opera interdum ornat Deus præmijs, hoc propter vsum facit: non quòd sint cultus illi placens, aut bona per se.

4. Finium diuersitas.

Quartum, in quo nos à Papistis dissentimus in doctrina bonum operum, est finium diuersitas. Illi enim alios fines bonorum operum statuunt, quàm nos, qui ductum verbi Dei sequimur. Aiunt enim ideo bona opera facienda esse, vt gratiam mereamur, & operibus ipsis coram Deo iustificemur.

Papisticæ hæreseos solida cōfutatio.

Quàm autem falsa & absurda sit ista Pharisaica opinio, supra in primo ordine ostensum est. Non mereri gratiam ante iustificationem vlla opera, ex eo manifestum est, quòd mala arbor non possit edere bonum fructum. Quid ergo quæso potest homo nō renatus, cùm sit impius, impurus, nihil intelligens, inutilis, mereri impuris operibus? Deinde, si homo iustificatur operibus coram Deo, necesse est vt hoc fiat, vel quia implet totam legem, iuxta normam diuinæ iusticiæ: vel propter particularem certæ legis obedientiam. Sed vtrumque falsum est: nā vt antea à nobis demonstratum est, nemo mortaliū legē diuinā implere potest, nec ante conuersionem, nec post. Deinde, particulari facto neminē iustificari manifestū est, cū quia nō est impletio legis, quæ requiritur ad iusticiā legis: tū quia qui in vno labitur, vt Iacobus ait, omniū reus est. Cū ergo nec tota lege, nec parte iustificari quisquā potest: frustra contendunt Papistæ, finem legis esse, vt homines proprijs operibus iustificentur coram Deo.

Bona opera cur facienda.

Nos autem ideo docemus bona opera facienda esse, vt fide iustificati Deo debitum obsequium præstemus, tanquam filij charissimo patri. Vt inueniamur viui palmites, & fructificantes, in vera vite, quæ est Christus Iesus. Vt homines videant nostra bona opera, Deum glorificent, & exemplo inuitentur. Vt per opera bona in recto cursu dirigamur in portum beatitudinis. Vt bonis operibus, tanquam certissima nota filiorum Dei, ostendamus nos hostes diaboli esse, quem in baptismo abiurauimus. Vt augeamus gaudium angelorū in cœlo, qui hominum pœnitentia, & sanctimonia vitæ delectantur. Vt ex operibus agnoscamur & declaremur verè iusti: hoc est, vt non decipiamur spectro fidei, id quod hypocritis euenire solet, quemadmodum Iacobus cap. 2. ostendit, cui iustificari significat agnosci & declarari iustum coram hominibus. Abraham credidit & fides eius imputata est ei ad iusticiā coram Deo. Verùm cum ex mandato Dei, promptus fuit, ad mactandum vnicum filium, obsequendi studio declaratus est iustus, non solum alijs, verumetiam sibi ipsi. Nam viua fides hanc habet indolem, quòd obedientiam erga Deum anteponat omnibus rebus mundi, vel charissimis, vt in Abrahamo videmus. Quicūque ergo sic affectus est, quod nihil habeat magis in votis, quàm Deo obedire, & obedientiam erga ipsum omnibus alijs rebus præferre, habet certissimum indicium viuæ fidei, & inhabitantis in se Spiritus Christi quo agitatur. Qui enim aguntur Spiritu Dei, vt Paulus ait, hi sunt filij Dei, scilicet per fidem, cuius vera nota est motus ille spiritus, quo mouemur ad præstandam Deo obedientiam summa cum prōptitudine: tametsi semper luctam carnis aduersus spiritum sentimus, quæ sanè lucta, in hac vita nunquam cessabit.

Sūma discriminis.

Summa discriminis huius, huc redit. Papistæ opera salutis merita & causas faciunt. Nos ea inter effecta fidei & fructus iusticiæ fidei, cum Paulo, numeramus. Papistæ in operibus collocant iusticiæ perfectionem: nos ea inchoatam obedientiam, placentem Deo propter personam fide iustam, definimus, quæ obedientia à gratuita iustificatione non magis separari potest, quam naturalis proprietas à suo subiecto, vt calor ab igni, sicuti suprà ostensum est.

DE QVARTO ORdine.

De mercede bonorū operum.

Quartus ordo, vt proposuimus, est de mercede & remuneratione bonorū operum, iuxta promissiones diuinas, quas pij, extra iustificationē, licitè intuentur, & fide expectant quæ promittuntur, sicut Moses scribitur fide expectasse remunerationem.

Promissæ mercedis distinctio

Porrò, merces promittitur pro operibus bonis aliàs simpliciter cuiuis homini: aliàs definita & specialis huic vel illi homini pro particulari opere, quod est obedientia in re certa. Vt autē de huiusmodi promissionibus, cōmunibus & specialibus dextrè

Fundamētum huius doctrinæ.

& sine errore iudicemus, principium hoc tenendū

est: videlicet, quod omnes promissiones extra Christum sint irritæ. Nã, si omnes promissiones in Christo Iesu, vt Paulus ait, sunt (etiã & amen) id est, ratæ & firmæ: sequitur, nullas promissiones extra Christum esse ratas & firmas. Ex quo & hoc concluditur, nullam obedientiam extra Christum, mereri mercedem. Hoc fundamento iacto, dicamus de promissionibus mercedis, iuxta distinctionem à nobis propositam.

Explicatio locorũ in quibus merces bonis operibus promittitur.

Cum itaque merces promittitur simpliciter, seu in genere, cuiuis homini, pro operibus bonis, vt cũ dicitur in psalmis, & in Paulo reddet vnicuique iuxta opera sua: accommodabitur promissio per distinctionem. Habet enim huiusmodi promissio duplicem respectum. Aut enim ad nón renatos, aut ad renatos, referri debet. Si non renatis, qui sunt extra Christum, accommodatur ex principio à nobis posito, sequitur eam nec ratam, nec firmam esse quare ad primum ordinem testimoniorum refertur. Nam proponit iudicium legis, de præmijs bonorum operum. Verum quia cõditio annexa est impossibilis, nempe: qui fecerit ea homo, viuet in eis: fieri nõ potest quin dãnatoriæ legis sentẽtiæ, videlicet, maledictus omnis, qui nõ fecerit ea, quæ scripta sunt in libro legis, nõ renatos subijciat: tãtũ abest, vt salutare præmiũ inde expectẽt homines nõ renati. At si renatis huiusmodi ꝓmissio accõmodatur, in Christo fit rata & firma, in quo oẽs promissiones sunt Etiam & Amen.

Merces, bonis operib piorum promissa, quomodo expendenda.

Sed hic plura ordine expendenda sunt. Primùm quòd rigor legis sit renatis sublatus: qui rigor in tribus consistit. Videlicet, quòd obediẽtia nõ placeat, nisi perfecta: quod vita non promittatur, nisi legi satisfacientibus: quod damnatio denuncietur transgressoribus vel in minimo. Deinde cogitãdum est, quod homo iam credens, placeat Deo, vt dilectus in dilecto, & est hæres vitæ æternæ propter iusticiã Christi, illi imputatam, quæ est via vitæ & salutis, iuxta hanc sententiam Pauli, Christus est finis legis in iusticiam omni credenti. Rom. 10. 4. Tertio loco cogitandum est, quòd Deus à credente homine, & sibi accepto per Christum Iesum, obedientiam requirat: ac vt benignissimus pater promittat ei mercedem non ex debito propter bonitatem, seu precium operis: sed ex gratia propter bonitatem paternam, qua complectitur personam credentem in Christo Iesu. Quartò, cogitandum est, quod opera sic facta ex fide, sint testimonia fidei, non aliter quàm proprij effectus suę causæ sunt certissima indicia. Atque ideò, dicitur Dominus secundum opera reddere mercedem: vt cum dicitur à Paulo, reddet vnicuique secundũ opera sua: quæ opera vera indicia sunt fidei, & certissima testimonia timoris Dei. Horum operum ideo fiet mentio in extremo die, vt tota creatura de iusticia Domini in iudicando, testari possit. At si definita & specialis promissio sit obedientiæ in re certa (vt cum Tobias ait cap. 12. 9. Eleemosyna à morte liberat, & ipsa est quę purgat peccata, & facit inuenire misericordiã & vitam æternam. Et Danielis 4. 24. peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordia pauperum: id enim sanitas erit pro errore tuo) tenenda est hæc regula, quæ dependet à principio quod suprà posuimus. De facto particulari, vel ex qualitate facti: vel ex qualitate personæ iudicandum erit. Si ex qualitate facti instituetur iudicium, certissimum est, quòd nullum hominis factũ, siue multiplex sit, siue particulare, satisfaciat legi Dei, vt in primo ordine demonstrauimus: quare nec iusticiam, nec vitam mereri potest. At si ex qualitate personæ de facto iudicandum erit, variabit iudicium prout variant personæ. Nãm persona operans, aut fidem habet, aut non habet. Si fidem habet persona operans, placet ipsius opus secundum legem Dei factũ & imputatur in iustitiam, hoc est, censetur iustum propterea quòd placeat Deo propter personam. Verum, si persona operans fidem non habet, fieri non potest vt opus placeat, donec steterit hæc regula Pauli, Ro. 14. 23. Quicquid nõ fit ex fide, est peccatũ.

Regula.

Quid per se & respectu personarũ valeãt bona opera.

Atque ideo diligenter considerandum est, quid per se valeant bona opera, & quò in loco habenda sint respectu personarum operantium. Per se nihil valent, nihil merentur: quia nõ sunt legis impletio. Ante iusticiã fidei sunt σκύβαλα, vt Paulus loquitur, & abominationes. Verùm post stabilitam fidei iusticiam, non à suo merito æstimationem habent bona opera: sed à gratuita bonitate Dei recipientis opera propter personam fide placentem: qua quidẽ ratione, imputantur in iusticiam, id est, cẽsentur iusta: vt scribitur de zelo Phineæ transfodientis scortatores: Ps. 106. 31. & merentur præmia, vt Paulus loquitur, & in hac vita, & in futura. 1. Tim. 4. 8. Iam ad dictum Tobiæ redeamus, de quo primũ dico, quod corruptissimè legatur in veteri translatione, quam paulò antea adduxi. Ex græco sic legendũ est, Eleemosyna seu beneficentia vindicat à morte omnéq; peccatum purgat, facientes eleemosynas & iusticias replebuntur vita. Hæc sententia non potest accommodari Pharisæo aut vlli homini non renato. Nam, vt est particulare opus eleemosyna, quæ hîc prædicatur: ita in non renatis multis modis est contaminata. Ergo accommodabitur renatis: at illi habent remissionem peccatorum gratis propter Christum, cuius sanguine purgati sunt ab omni iniquitate. Sed extrema particula in dicto Tobiæ, videlicet replebũtur vita, id est longa & diuturna vita perfruẽtur, indicat, quòd non loquatur Tobias de purgatione peccati coram Deo: sed in hac vita tantùm coram hominibus: apud quos prædicantur boni & iusti, qui sunt benigni & liberales erga egenos. Idem sit iudicium de dicto Danielis, quod sic integrè ex Hebræo legitur: peccata tua iusticia redime, & iniquitates tuas miseratione pauperum, ecce erit longitudo seu productio pacis tuæ, id est, prosperitatis & felicitatis in regno tuo. Hîc necesse est Danielem loqui de fructibus pœnitentiæ, qui sunt certissima indicia fidei & timoris Dei & merentur mitigationem pœnarum & prosperum rerum successum in gubernatione domestica & politica. Id quod significat Daniel cùm ait, Ecce erit lóngitudo tua, & productio pacis tuæ. Breuiter, omnes sententiæ vbicunque leguntur in diuinis scripturis, de bonis operibus, accipi debent iuxta suam peristasin, & prout res postulat, his quatuor ordinibus testimoniorum accommodandę sunt. At, qui hos ordines confundunt, scripturam peruertunt, & sanguinem filij Dei pedibus conculcant: cum operibus tribuere conantur, quod est solius filij Dei, mediatoris nostri Iesu Christi, cui cum Patre & Spiritu Sancto sit honor, laus & gloria, in secula seculorum, & in omni æternitate, *Amen.*

Tobiæ locus explicatur.

Locus Danielis explicatur.

Regula.

Conclusio.

Vsus Psalmi.

Vt mortem vites miseram, vitamque beatam
Obtineas, Christo iungere, viue Deo.

FORMA PRECANDI
generalis.

Omnipotens, æterne, verissime Deus Pater Domini

mini & saluatoris nostri Iesu Christi, conditor cœli & terræ, vnà cum filio tuo Iesu Christo, & Spiritu sancto, agimus tibi gratias toto pectore, quòd immensa misericordia te nobis patefecisti misso filio Iesu Christo, & prolato arcano & admirãdo decreto de redemptione generis humani, & colligis tibi æternam Ecclesiam per ministerium Euangelij & Spiritum sanctum, & præbes hospitia Ecclesiæ, & res vitæ sustentationi necessarias. Hæc & alia beneficia confitemur verissimè tua dona esse, & abs te nobis propter Filium tribui & conseruari.

Confitemur etiam multis nos peccatis multipliciter pollutos esse, & veris atque ardentibus doloribus cordis deploramus, quod contra normam iusticiæ tuæ peccauerimus, ac precamur, vt conuertas nos ad te, & condones nobis omnia peccata nostra, propter dilectum filium tuum Iesum Christum, & & Spiritu sancto tuo accendas in nobis veram fidẽ & veram obedientiam, & regas nos, vt sicut serie nobis propositum est, auxilio tuo emendemus vitã, & tibi obediamus.

Oramus etiam, propter Iesum Christum filium tuum dilectum, vt inter nos & in his regionibus perpetuò tibi colligas Ecclesiam, & in ea puritatem veræ doctrinæ conserues, vt te vera inuocatione colamus, & tibi obediamus, & in omni æternitate celebremus & diligamus. Ad hanc rem largiaris Ecclesiæ fideles doctores & Pastores, qui recta docendo, & exemplo piæ vitæ gloriam tuam illustrẽt & prosint Ecclesiæ.

Oramus etiam, propter Iesum Christum filium tuum dilectum, vt in his terris largiaris piam, salutarem, & tranquillam gubernationem, & Regem nostrum ac regni Consiliarios & Senatores tuearis, ac Spiritu sancto tuo regas, vt tota ipsorum gubernatio seruiat gloriæ tuæ, & ipsis subditis sit tranquilla & salutaris. Confirmes etiam omnes pios Reges, Principes & Nobiles in proposito tuam gloriam, veram doctrinam, & honestatem disciplinæ conseruandi. Etiam Magistratus huius vrbis clementer gubernes ac tuearis. Precamur etiam, vt res terrę nascentes (quas largiris, vt in hac vita genus humanum sustentetur & te inuocet) foueas ac protegas, & panem quotidianum benignè nobis præbeas. Et quia tibi nota est ingens imbecillitas nostra, & promisisti te magnitudinem iræ aduersus peccatum tẽperaturum misericordia propter intercessionem dilecti filij tui, oramus vt pœnas, quas meritò sustinemus, clementer mitiges, & afflictos omnes, qui te inuocant, consoleris Spiritu sancto tuo, vt in vera fide & vera inuocatione maneant constantes, & in omni æternitate misericordiam tuam celebrent. *Amen.*

ORATIO AD CHRISTVM.

Dulcissime Domine Iesu Christe fili Dei, sine tua gratia mens nostra densissimis offunditur tenebris. Affectus omnes in flammas cupiditatum feruntur. Voluntas mentis caligine inuoluta affectuum impetu abripitur: denique omnes actiones nostræ interiores & exteriores, à norma voluntatis tuæ longè aberrant. Tenebras igitur mentis nostræ allato verbi tui lumine dulcissime Iesu Christe discute. Cupiditatum flammas gratiæ tuę fontibus clementer extingue. Voluntatem tua manu reformatam, tuo sancto impelle spiritu, vt quæ mens illuminata rectè monstrat: quæ affectus noui cordis piè suadent: ea & voluntas alacriter imperet, & omnes vires animi & corporis voluntatem imperio obtemperantes, studiosè exequantur. Tu enim solus es noster propiciator, noster Rex, nostra fortitudo & virtus, nostra vnica spes, vnica salus, vnica via, & vita æterna. Te inuoco, dulcissime Iesu Christe, vt nobis assistas, ne vel seducti à falsis prophetis, vel pellecti à propria carne, vel persuasi à Diabolo, vel abducti prauis hominum moribus & exemplis, vel etiã offensi scandalis, relabamur in pristinas tenebras, & & aberremus à te via vitæ æternæ. Deduc obsecro, nos, fili Dei, in lumine vultus tui, sustine nos, qui es dextera Dei Patris, ne concidamus: dirige nos, quò tandem, te duce, perueniamus rectà ad gloriam immortalitatis, quam promisisti sperãtibus in te, dulcissime Iesu Christe. Tibi laus, confessio & gloria in secula seculorum. *Amen.*

PRECANDI FORMVLA *pro persona propria.*

Dulcissime Domine Iesu Christe, te inuoco: tu enim lux mea es, tu vita, tu salus, tu Deus meus viuus, pater meus sanctus, Deus meus pius, magister meus viuus, pastor meus bonus, adiutor meus optimus. Te deprecor, tibi supplico, te rogo, vt per te ambulem, ad te perueniam, in te requiescam, fac vt per tuum auxilium sanctè, piè, & rectè viuam. mentis meæ tenebras discute, cogitationes prauas cohibe, affectuum malorum flammas extingue, voluntatem peruersam tuo reprime imperio, ac luce tua mentem illustra; cogitationes pias suggere, affectus bonos accende, & voluntatem meam ad te conuerte: vt quæ tu vis, velim & ego, Præterea, cum corpus meum domicilium sit animæ meæ, fac queso, vt illud tuo auxilio castum & mundum conseruem: quo anima purgata in corpore mundo habitet, quo integer sim, anima, spiritu & corpore, & & te perpetuò in corpore, & in anima mea glorificem. Tibi pastori meo, ac soli Deo, cum Patre & Spiritu Sancto sit benedictio & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, honor & virtus, & robur in secula seculorum, Amen, Amen. Fiat, Fiat.

PRECANDI FORMVLA *pro familia.*

Quoniam nulla domus nisi te, Domine Iesu Christe, conseruante stare potest: te supplex rogo, vt domum meam, vxorem, liberos, & familiam, tua protectione conseruare digneris. Da, quæso, vt ego & vxor mea, liberi, ac tota familia secundum tuam voluntatem, singuli nostrum officium faciamus. Cùm enim tu nos pascis, nihil nobis deest. Cùm tu nos regis, securi sumus, & nemo nobis nocere potest. Cùm tu nos laborantes adiuuas, fructum laborum percipimus vberrimum. Nobis igitur adesse digneris: pelle Diabolos, hostes ordinationis tuæ: da nobis custodes sanctos tuos angelos: ac rege nos semper tuo spiritu, vt perpetuo te in hac vita, & in futura celebremus, Amen, Amen. Fiat, Fiat.

FINIS.

HISTORIA

DOMINI IESV CHRISTI DEI ET HOMINIS, REGIS COELI ET TERRÆ MAXIMI ET

inuictiſsimi, vnici Eccleſiæ Dei Monarchæ, ſummi æternique Sacerdotis, ducis de Bethlehem illuſtriſſimi, triumphatoris regni tenebrarum glorioſiſsimi, ac datoris vitæ æternæ liberaliſsimi: ex principio Euangelij Iohannis.

PER NICOLAVM HEMMINGIVM

Habes in hoc commentario, pie lector, præter hiſtoriam Domini præcipua noſtræ religionis capita ſimpliciſsimè explicata, vnà cum refutatione multorum errorum, vt magicæ artis, & aliarum ſuperſtitionum & abuſuum.

***

ORNATISSIMO VIRO DOCTRINA, PIETATE, AC ſapientia præſtanti, D. Iohanni Albertio, Epiſcopo Selandiæ vigilantiſsimo, ac in Regia Academia Hafnienſi ſacratiſsimæ Theologiæ profeſſori doctiſsimo, fratri ſuo gratiam & pacem precatur.

***

SAPIENTER à veteri Poeta Menandro dictũ eſt: ὡς ἡ δύ' ἐν ἀδελφοῖς ὁμονοίας ἔρως. Nihil enim eſt melius, nihil dulcius, nihil ſanctius ſincera hominum inter ſe concordia. Quam autem verè hoc dicatur, nõ ſolùm ratio recta dictat, verumetiam omnium ſanorum hominum prudens teſtatur experientia. Quæ domus non felix iudicatur, in qua coniugum animos dulcis connectit concordia? Quæ reſpublica non cenſetur beatiſſima, cuius ciues mutua ſe complectuntur beneuolẽtia? Quodnam, quæſo, regnum rapinæ hoſtium & prædę expoſitum fuiſſe proditur, in quo gubernatorum & ſubditorum tranquillus fuit ὁ τῆς ἑταιρίας λιμήν? Tartarorum Rex quidam moriens filijs duodecim ſagittas totidem in faſcem ligatas tradidit, vt frangerent: illis autem fruſtrà conantibus, ſolui eas iuſſit, atque frangi ſingulas. Ita veſtrum (inquit) imperium, ſi eritis concordes, firmum fuerit ac ſtabile: at ſoluto animorum conſenſu, hoſtium iniuriæ obnoxium. Atque ita profecto eſt vt ille ait, Concordia paruæ res creſcunt, diſcordia magnæ dilabuntur. Quid, quæſo, dicemus de Eccleſia? An non & huius incolumitatem vna tutatur concordia? An non omnia Eccleſiæ membra mutuis inter ſe officijs charitate & concordia cohærent & continentur? Rectè igitur Paulus ait, Vinculum perfectionis eſt charitas. Audiamus Dauidem ſapientiſsimum ac veriſsimum concordiæ in Eccleſia Dei præconem. Ecce, inquit, quàm bonum & quàm iucundum, habitare fratres vnanimes. Eſt ſicut vnguentum optimum ſuper caput, deſcendens ſuper barbam Aaron: quod deſcendit ſuper oram veſtimentorum eius, & ſicut ros Hermon qui deſcendit ſuper montes Sion. Quoniam illic præcepit Iehoua benedictionem, & vitam vſque in ſeculum.

An vllus Apelles expreſſius magiſque graphicè concordiæ bonum depingere potuit? Principio in admirationem excitatis auditorum animis, concordiam optimam eſſe & iucundiſſimam, quò eius deſiderio animi piorum magis inflammentur, affirmat. Deinde eandem fragrantiorem ac ſuauiorem balſamo illo odoratiſsimo, quo Reges olim & Sacerdotes vngebantur,

tur, pronunciat: & pulcherrimè indicat vnde proficisci vera & pia concordia debeat. Vnguẽtum inquit effusum in caput Aaronis, de capite in barbam, de hac in reliquum corpus, ac tandem in orã vestimentorum stillat. Sed quid sibi vult quod Aaronis potissimum meminit Regius Propheta? Hoc eò pertinet, vt veluti symbolo quodam illustri doceat, vnde sit veræ concordiæ origo, videlicet à pio in religione consensu. In hac enim cùm doctores concordes sunt, ipsa concordiæ vis etiã ad alios manat, non secus atque balsamũ effusum in caput paulatim distillat in barbã, & inde in reliquũ corpus, donec in extremam oram vestimentorũ dimanauerit: vt sic vel infirmis mẽbris sua aspiret fragantia. Vt ergo balsamum suaui quadã voluptate totũ perfundens corpus, omnia eius mẽbra reficit ac vires roborat: ita sancta concordia à Doctoribus manans, totũ Ecclesiæ corpus diuina quadã & sancta voluptate perfundit, ac singula eius mẽbra mirificè oblectat. Neq. hac dulcissima imagine contentus est Dauid, sed addit aliã, Cõcordiam rori cœlesti cõparans. Sicuti enim ros cœlestis terrã arentẽ reficit, exhilarat, ac fœcundat: ita pia & sancta cõcordia, à docentibus ad auditores promanans, cœlesti quodã rore rigat animos, & veluti ad suauissimos pietatis fructus cõcipiendos & edendos feraces reddit. Neq. mirũ est ita fœcundã esse concordiã. Nam, vt Dauid subiungit, illic mandauit Dominus benedictionẽ & vitã vsq. in seculũ, Quis fructus vberior esse potest sanctæ cõcordiæ? Dominus mittit in concordes benedictionẽ, qua eos felices reddit, curatque non solũ vt ibi est vera fraternitas, omnes sua beneficentia fruantur, verumetiã vt perpetua vita beati gaudeant.

Sed quorsum (inquies) hæc? ista sanè ideo à me dicta cogites, charissime frater, velim, vt nos gratitudinis erga Deũ admoneant, qui gubernatores Ecclesiarũ Danicarũ & doctores religionis in scholis & tẽplis 26. annos ferè ita deuinxerat, vt summũ adhuc tueantur in doctrina religionis consensum, ac omnes veluti vno animo inutilibus disputationibus & cõtentionibus nihil ad ædificationẽ facientibus renunciarint: non secus ac si alius alium hoc Pindarico versu à discordia & contentione dehortaretur, ἔα πόλεμον, ἔα μαχὰν χωρὶς θεοῦ. Quid quæso spirauit sanctum illud pectus D. Petri Palladij præter pacem & concordiam. Quid suauissimus D. Iohannes Seningius? Quid grauissimus ille & sincerus Theologus D. Iohannes Machabęus Alpinas? Quid Franciscus Vormordus Episcopus olim Scaniæ? Quid M. Iohannes Sclauus Episcopus aliquando Ripensis? Quid M. Iacobus Schningius Vibergensis olim antistes? Quid M. Georgius præsul Othoniensis? Quid D. Olaus Chrysostomus, & post eum M. Laurentius Nicolai Ripensis, Vendalensium Ecclesiarum aliquando gubernatores? Quid Nicolaus Palladius, qui Scanicas Ecclesias multos annos rexit? An non hi omnes ad concordiã & pacẽ dulcissimã nati esse videbantur? qui nunc omnes tãdẽ iuxta promissionẽ Dei in portũ illũ beatũ vitæ æternũ duraturæ peruenerunt, vbi nunc conspectu filij Dei beati fruuntur, & absque dubio nobis optant, quã illi ardentissimis animis coluere, concordiã, quanq. veluti lãpadẽ nobis, qui adhuc superstites sumus, tradiderunt, vt eã sanctè, illorũ exẽplo colamus, quod & ex Dei gratia adhuc facimus. Quid enim charius habet M. Chilianus qui nunc Vibergenses Ecclesias regit pia concordia? Quid M. Laurentius Bartholomei Episcopus Arhusiensis paci & tranquillitati Ecclesiarũ anteponit? Quid dicã de M. Georgio Martini, qui olim noster pastor fuit, nunc verò Vendalenses Ecclesias gubernat? Quid de M. Tycone Asmundo, qui cùm hic Pastor esset & Professor, legitimè vocatus est ad gubernationẽ Ecclesiarum Scanicarum? Quid de M. Nicolao Caspare Ecclesiarũ Fyonicarũ rectore? Quid de nostro M. Paulo Mathiæ, qui de professore huius scholæ diligẽtissimo factus est inspector Ecclesiarũ Ripensium vigilantissimus? Hi viri & multi alij, quorũ nobis olim consuetudo iucundissima fuit, summum & doctrinæ & animorum nobiscum, vt fratres decet, consensum colunt. Plena etenim & iusta cõcordia, voluntatum & doctrinæ consensu constat.

Hanc cõcordiã nostris Ecclesiis gratulor, & oro Deum patrem Domini nostri Iesu Christi, vt ea nostrarum Ecclesiarũ fœlicitas sit perpetua, ne Satan aliquod virus euomat, quo hanc sãctam concordiam inficiat, vt infecta tandẽ dissoluatur. Hoc itaq. vt caueatur omnibus viribus conandum est, idq. potissimum nobis quibus munus docendi in scholis & Ecclesiis cõmissum est, & singulari prudentia opus est & piis votis, vt maturè occurratur initiis & occasionibus hæreseôn & schismatum, quibus vnitas Ecclesiæ turbatur & scinditur. Sæpe initia vidimus incendiorum, sed statim diuina gratia per prudentes gubernatores restincta sunt. Vnus atq. alter aliũde huc aduenientes, Anabaptistarũ veneno nonnullos inficere attentarunt. Sed mox dolo prodito magistratus vigilantia sunt coërciti. Adfuerunt & hic hospites quidã, qui ob ceremonias nostrarũ Ecclesiarũ offensi, se à publico cœtu Ecclesiæ nostræ excluserunt, sed eorũ schismati nullus cordatus locum fecit. Breuiter, ea fuit hactenus gubernatorum prudens vigilantia, quòd suborientia hæreseôn & schismatum semina mox eradicarint. Verùm quid nunc Satan molitur? quia ea non successit via, alia aggreditur, quò sanctã nostrarũ Ecclesiarum concordiã inuadat ac dissoluat. Reuocat enim iam multis annis sepultum artificium vetus, quo puritatẽ doctrinæ cœlestis ante diluuium infecit, ac magicis artibus veluti impuro impurissimi pectoris

halitu paulatim quorundam animis afflare conatur, vt doctrina pura isto Satanico fœtore polluatur. Huic malo nisi maturè occurratur, magna plaga est pertimescenda. Vt ergò ipse Ecclesiis nostris in hac re non deessem, sumsi enarrandum principiũ Euangelij Iohannis, quo inter alia sacra Dei verba malefici abutuntur, vt hac occasione non solum præcipua capita doctrinæ Ecclesiarum nostrarũ repeterẽ, verumetiã vt errorẽ istum Satanicum cum aliis abusibus verbi Dei & signorum refellerẽ, ostenderémque verã religionẽ Dei cum ista Ethnica & Satanica superstitione & idolomania stare non posse. Nam ea sanè aliud non est, quã aperta nominis Dei blasphemia, atque id adeo in hunc finẽ à me factũ est, vt fratres, qui fortè hæc sunt lecturi, se cordatè istis Diabolicis artibus opponant, quas Methodius narrat posteris Cain à Diabol traditas esse, vt isto pacto limpidissimos verbi Dei fontes turbaret saltem.

Habes consilium meũ charissime frater, cur hanc enarrationẽ aggressus sim: nunc autẽ quare has pagellas sub tuo nomine in lucẽ edi voluerim, breuiter accipe. Primùm me mouit, quòd ea doctrinæ cœlestis capita, quæ in his pagellis explicantur, semper constanter vnà defendimus, & summa fide in nostra Schola & in tẽplis docuimus, docebimusque quàm diu hoc Deo visum fuerit. Deinde quòd in idolorũ & artiũ magicarũ dãnatione quàm in hoc libello adieci cõmunia, & pericula, & labores fuere. Ad hæc spero fratribus hæc lecturis haud ingratum fore videre in nobis manere illibatã sanctã illam à maioribus traditã in religione concordiã, & animorum coniunctionẽ, quam iam totos viginti annos illæsam aluimus & fouimus, idque in eadẽ republica literaria viuentes: in qua mihi aliquoties in Philosophicis eisque variis lectionibus successisti, donec à piissimo Rege Christiano tibi etiã professio Theologica post obitũ piæ memoriæ D. Iohannis Machabæi demandata sit, in quo munere ita grauiter & piè te gerebas, quòd à Rege nostro D. Frederico secundo, in locum D. Petri Palladij ad gubernandas Ecclesias Selandicas, Senatu Scholæ nostræ approbante, sis suffectus. Ex quo factum est, vt tametsi duplex labor tuis humeris sit impositus: in vtroque tamen ita te moderatè geras, vt nihil antiquius, nihil sanctius, nihil dulcius pia & sancta fratrũ concordia habere videaris. Huc accedit, quòd aliquod de meo erga te animo publicè extare testimonium cupiã. Rogo igitur vt hanc animi mei erga te significationẽ, eo accipias animo quo à me est profecta. Vale frater Charissime vnà cum ecclesiola domestica, hoc est, cum vxore tua Catharina fœmina castissima, optimi viri D. Andreæ Iohannis olim concionatoris Malmogensis facundissimi & constantissimi filia, & liberis charissimis, quos, vt facis, in timore Domini educere perge. Precor Deum patrẽ, vt sicut hactenùs fecit, ita in posterum quoque nos veris concordiæ vinculis pietate & charitate contineat. Amen. Hafnia, ipso die quo celebratur festum castissimorum Spirituum, Anno 1562.

HISTORIA REGIS MAximi & inuictissimi Iesu Christi filij Dei. &c. Ex primo Cap. Iohan.

***

IN Principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbũ. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non cõprehenderunt. Fuit homo missus à Deo, cui nomen Iohannes. Hic venit in testimonium, vt testificaretur de lumine, vt oẽs crederent per eum. Non erat ille lux illa, sed vt testificaretur de luce. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominẽ venientẽ in hunc mundũ. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In sua venit, & sui eum non receperunt. Quotquot autẽ receperunt eũ, dedit eis potestatẽ, vt filij Dei fiant, iis scilicet qui credunt in nomen eius, qui nõ ex sanguinibus, neq. ex voluntate carnis, neq. ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriã eius, gloriam tanquam vnigeniti à Patre, plenum gratia & veritate.

Dignitas & vtilitas huius enarrationis.

Hæc Euangelica narratio continet historiã, qua-10lis alia nec sublimior, nec ꝓfundior, nec vtilior, nec magnificentior esse potest. Æternã enim æterni verbi ab æterno patre natiuitatẽ narrat, & idem verbũ in tẽpore factum hominẽ asseuerat: vt sit æternũ verbũ & humana natura à verbo assumta, vna persona, Deus & homo in duabus naturis ita vnitus, vt etsi naturæ confusæ non sint, vna tamen æterna persona existat, & non duæ personæ: quæ vna persona secundum diuinitatem, æternus æterni Dei est filius: secũdum humanitatem, in tẽpore filius hominis & dici-20tur & est: non tamen sunt duo filij, sed vt vna persona, ita vnus filius.

Summa.

Vsus.

Etsi autẽ hæc sublimis sapientia à creatura satis intelligi nequit: tamẽ ideo nobis cõmendatur, vt beneficia Dei & mediatoris nostri Iesu Christi cogitemus, & agamus gratias æterno Deo, qui voluit æternum suũ filium hominẽ fieri, vt nos homines Deos efficeret, & diuinæ naturæ participes.

LOCI

Partes.

LOCI TRES.

1. Deſcriptio diuinæ naturæ æterni verbi.
2. Narratio de præcurſore Iohanne.
3. Expoſitio aduentus æterni verbi in mundum.

DE PRIMO.

In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil, quod factum eſt. In ipſo vita erat, & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.

1. Deſcriptio diuinæ naturę verbi.

Hæc eſt deſcriptio diuinæ naturæ æterni verbi: in qua pluribus Euangeliſta reſpondet quæſtionibus. Si enim quæris, quando erat verbũ? Reſpondet, *In principio* erat verbum. Si quæris, vbi erat verbum? Reſpondet, Et verbũ erat *apud Deum.* Si quæris vltrà, Quid erat verbum? Reſpondet, Et *Deus erat* verbum. Si quæris, Quando verbum erat apud Deum? Reſpondet, Hoc *erat in principio* apud Deum. Si quæris, Quid egerit hoc verbum? Reſpondet, *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt.* Si quæris, Quæ ſit huius verbi vis & efficacia in creaturis? Reſpondet, *In ipſo vita erat, quæ vita & lux hominum* eſt. Si quæris, Vbinã lucet illa lux? Reſpondet, *In tenebris* lucet. Si quæris, Quomodo fit quòd hanc lucem non percipiant homines? Reſpondet, *Et tenebræ eam non comprehenderunt.* His quæſtionibus reſpondet Iohannes mira breuitate, de quibus ſigillatim dicamus, ſed breuiſſimè.

In principio erat verbum.

1 Principiũ, quid hoc loco.

Hic quæritur quid principium, & quid verbum ſit. Principium hoc loco temporis initium (quo cœpit Deus res creare) ſignificare, ex principio primæ Epiſtolæ Iohannis apparet, vbi exponit, In principio idem eſſe quod à principio. Ita enim ait: Quod erat à principio. Significat ergo Euangeliſta hoc dicto, filium Dei iam extitiſſe, antequam rerum creatarum & temporis vllum eſſet initium. Et obſeruandum in primis eſt, vt monet Ambroſius, quòd Apoſtolus non dicat, In principio factum eſt verbum, ſed in principio erat verbum. Quare huius verbi initium nullum eſt. Si enim erat hoc verbum cum Deus initium faceret creandi quicquid eſt conditum, vtique æternum eſt: ſi æternum, creatura non eſt: ſi non creatura, vtique creator. Hoc verbum creator, *erat*, hoc eſt, ſubſiſtebat: ὑπόστασις enim verbi, & æterna eius à patre generatio initio caret, ideóque à Hieremia Iehoua, & in 1. Apocal. ὁ ὤν dicitur.

2 Cur filius verbũ appellatur.

Sed cur hic æternus Dei filius verbum appellatur? Hîc primùm quotupliciter dicatur verbum; Deinde cur filius Dei verbum appelletur, & quòd verbum ſignificet perſonam ſubſiſtentem, explicandum eſt.

Verbũ dicitur tribus modis.

Verbum dicitur tribus modis. Primùm enim eſt verbum internum, Græcè λόγος ἐνδιάθετος, quod eſt rei alicuius in animo perceptio, ſeu ſermo mente à potentia cognoſcente comprehenſus. Deinde eſt ſonus ex ore hominis procedens, aliquid ſignificans & mox in aërem euaneſcens. Præterea eſt verbi ſonantis & euaneſcentis ſignificatio mente audientis concepta.

Verbum quo ſenſu ad filium Dei transfertur.

Prima & tertia verbi acceptio in hoc conueniũt, quomodo vtraque in mente fit: ſed in eo differunt, quomodo prima ex potentia cognoſcente, tertia ex ſono naſcitur.

Hæc ſunt ſignificata verbi, quorum vnum ob ſimilitudinem aliquam ad filium Dei transferri, vt dicatur verbum ſeu λόγος, neceſſe eſt. Non poſtremum ſignificatum: quia iſto modo non vnum eſſet verbum Dei, ſed penè infinita. Quicquid enim ex vocali prædicatione dignè de Deo in mente hominis concipitur, verbum Dei dicitur. De hoc verbi genere loquitur Dominus, cùm inquit, Ioan. 15. 7. Si verba mea in vobis manſerint. Nec medium ſignificatum verbi quadrat ad hoc noſtrum propoſitum. Quia hoc modo plurima etiam verba Dei erunt. Sic dicuntur decem legis verba, dum per os hominis efferuntur, & eorum ſonus in aërem euaneſcit. Reliqua eſt ergo prima verbi acceptio, quæ eſt rei alicuius in mẽte perceptio nata ex potẽtia cognoſcẽte.

Diſcrimẽ inter internũ verbũ Dei & hominũ.

Hæc acceptio verbi propter ſimilitudinem quãdam attribuitur æterno Dei filio. Verùm hic magnũ diſcrimen eſt inter noſtrum verbum, & hoc Dei verbum. Noſtrum enim verbum ἐνδιάθετον internum, accidens eſt in nobis, & in tempore naſcitur. At cũ in Deum nullum cadit accidens, neceſſe eſt hoc verbum Dei fateri eſſe οὐσιῶδες καὶ ὑφιστάμενον, eſſentiale & ſubſiſtens, non tranſiens, non euaneſcens, non accidentale, non tempore natum.

Similitudinis explicatio.

Ex his ratio tranſlatæ ſignificationis verbi ad filium Dei æternum, vtcunque intelligi poteſt. Vt enim in hominibus à potentia cognoſcente gignitur verbum internum: Ita filius eſt æterni patris imago, cogitatione ab æterno genita, communicata eſſentia. Atque hæc eſt prima & potiſſima ratio, cur filius Dei æternus dicatur λόγος ſeu verbum etſi poſtea plures rationes addi poſſunt. Cæterùm quia vetuſtas pia ſtudioſis grata eſſe debet, referam primum ex Baſilio Magno quid ſenſere veteres de hac appellatione. Is enim in quadam Homilia pagina 200. ita ait: Διὰ τί λόγος, ἵνα δειχθῇ ὅτι ἐκ τοῦ νοῦ προσῆλθε. Διὰ τί λόγος, ὅτι ἀπαθῶς ἐγεννήθη. Διὰ τι λόγος, ὅτι εἰκὼν τοῦ γεννήσαντος, ὅλον ἐν ἑαυτῷ δεικνὺς τὸν γεννήσαντα. Hoc eſt, *Propter quid verbum dicitur: vt oſtendatur quod ex mente procedat. Propter quid verbum? Quia citra perpeſſionem natus eſt. Propter quid verbum? Quia imago genitoris eſt, totum in ſeipſo exhibens genitorem.*

Filius quo modo æternũ æterni Patris verbũ.

Quomodo filius dicitur λόγος reſpectu noſtri.

Hactenus oſtenſa eſt ratio cur filius Dei dicatur λόγος, idque reſpectu patris tantum. Dicitur quoque λόγος ſiue verbum reſpectu noſtri, quia patrem in reuelatione Euangelij nobis oſtendit, iuxta illud, Ioã. 1. 18. Nemo patrem vidit vnquam, ſed filius qui eſt in ſinu patris, nobis reuelauit, ſcilicet, Patrem. Item Qui videt me, videt & Patrem. Ioan. 14. 9.

Vtranque appellationis huius rationem coniungit Nazianzenus, cum ita ait: λόγος ὅτι οὕτως ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, ὡς πρὸς νοῦν λόγος, οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ συναφὲς καὶ τὸ ἐξαγγελτικόν. Hoc eſt: *Filius Dei dicitur λόγος, quia ſic ſe habet ad Patrem, ſicut ad mentem verbum, non ſolum propterea, quod eius generatio ſit citra perpeſſionem: Verumetiam propter coniunctionem, & quod enunciet patris voluntatem.* Hæc ſobriè ſciamus de hac appellatione, quæ quodammodo filij æterni generationẽ nobis inſinuat: quã quia nemo ſatis intelligere poteſt, dictum Nazianzeni amplectamur, qui ita ait, *Dei generatio ſilentio honoretur, magnum eſt didiciſſe quod genitus ſit.*

Arius & Seruetus refutãtur.

Porrò cùm hic λόγος Dei reuelat nobis verbum Euangelij, & vbi illud verbum vt ſemen incorruptibile & cœleſte mentibus noſtris conceptum fuerit: naſcimur & nos filii Dei, qui geſtabimus imaginẽ naturalis filii reparatam in nobis per ſpiritum Dei. Ad quam ſanè imaginem primi noſtri parentes conditi erant. Ex his quoque patet quod verbum Dei οὐσιῶδες, hoc eſt, ſubſtantiale, non ſignificet, ſicut

Ariani & Seruetus nugantur, consilium aut promissionem Dei, sed verè personam subsistentē: id ꝙ etiam sequentia confirmant. Nam cùm dicit, omnia per ipsum facta sunt, &, λόγος caro factus est: euertitur validissimis rationibus Arianorum & Serueti hæresis. Non enim per promissionem condita sunt omnia, sed per filium. Nec consilium, nec promissio caro facta est, sed filius.

Et verbum erat apud Deum.

II. Distinctio personalis & subsistentia realis τοῦ λόγου.

Vt prima assertio Euangelistæ æternitatem verbi nobis commendat: Ita hæc secunda, distinctionem personalem & subsistentiam realem in diuinis personis astruit, cum enim dicitur: *Et verbum erat apud Deum*, significat filium à patre differre subsistentia personali. Etsi autem non est aliud pater quā filius, eadem est enim vtriusq; οὐσία, tamen filius alius est à Patre, quia pater & filius non est vna persona, sed filius à patris persona est persona distincta, per se subsistens.

Et Deus Erat verbum.

III. Assertio Deitatis æternæ τοῦ λόγου.

Hæc tertia assertio manifestè pronunciat verbū illud æternum, quod erat in principio, quod erat apud Deum, esse verum Deum. Nam in hac oratione, & Deus erat ὁ λόγος· ὁ λόγος hoc est, verbum, subiectum est, & Deus prædicatum.

Huc accersantur testimonia quibus diuinitas huius verbi æterni confirmetur, quæ ego soleo quinque capitibus subijcere, comprehensis hoc disticho.

Dictum, cultus, opus, confessio, munera: quinq; hęc
Naturas Christi cognoscendas tibi monstrant.

Hoc erat in principio apud Deum.

IIII. Aeternitas τοῦ λόγου, & eius personalis distinctio à Patre.

Repetit primam & secundam assertionem, easque in vnam coniungit, vt & æternitatem verbi, & distinctionem eius personalem à patre doceat. Fuit autem necessaria hæc repetitio, ne quis ex vnitate & simplicitate naturæ diuinæ cum Sabellio induceret vnitatem personæ. Et ne quis cum Arianis in tempore factam personarum distinctionem multiplicata substantia diuina assereret. Vtraque hæresis hac apostolica assertione refellitur. Si enim erat λόγος in principio apud Deum, certè distincta persona est à Patre. Et, si erat in principio apud Deum, non in tempore personarum facta est distinctio. Et, si λόγος erat apud Deum, & λόγος erat Deus, natura eadem & essentia est patris & filij non multiplicata, vt in rebus creatis, sed eadem numero. Aliud enim fieri prohibet naturæ diuinæ simplicitas.

Sabellius & Arius refelluntur.

Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est.

V. Deitatis ęternitatis τοῦ λόγου assertio à creatione & dispositione omniū rerū creatarū.

Hæc quinta assertio diuinitatem & æternitatem verbi, cùm ab ipsis verbi operibus, tum à rerum quæ sunt, conditione & ordine. *Omnia per ipsum facta sunt.* Hoc sane diuinæ potentiæ est. *Et sine ipso factum est nihil quod factum est.* Hoc dicto separatur hoc verbum à creaturis omnibus. Nam omnes creaturæ in tempore factæ sunt. Huc illud Iustini Martyris: *Quicquid est rerum, aut est factum, aut non factum. Si factum, cœpit aliquando fieri: at si non factum, vt λόγος Dei, æternum esse necesse est. Nunc autem cum æternum esse soli Deo conueniat, λόγον hunc Dei vt fateamur æternum oportet.*

Porro quòd hîc Euangelista generatim dicit, Paulus ad Coloss. 15.16. pulcherrima enumeratione prosequitur, ita enim ait, Qui est imago Dei incōspicui, primogenitus omnis creaturæ. Nam per eum omnia quæ in cœlis sunt, & quæ in terra visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipsum creata sunt.

Arianorū cauillum refellitur

Quod autem Ariani præpositionem, per, ad causam instrumentalem referunt, vt isto pacto inæqualitatem personarum inducant, facilè refellitur. Pater enim creat per λόγον, vt per sapientiam suam. Quarè potius ad efficientem causam referendum est quod hîc dicitur. Verùm hunc nodum elegantissimè soluit Basilius Magnus, in libro de Spiritu sancto, cap. 5. & 9.

In ipso vita erat.

VI. A Prouidentia & cōseruatione rerum.

Vt quinta assertio diuinitatem Christi asseruit ex operibus creationis: ita hæc sexta idem concludit ex prouidentiæ & conseruationis rerum beneficio, *in ipso* (inquit) *erat vita*, hoc est, per λόγον seu vi & efficacia verbi erat vita cunctis animantibus. Hæc vita non est essentia verbi, sed efficientia, qua æternus λόγος facit, vt res in suo conseruentur statu & ordine.

Et vita erat lux hominum.

VII. A Speciali prouidentia & viuificatione generis humani.

Vt sexta assertio omnem vim & efficaciam in creaturis esse à verbo illo æterno, quod est Deus, astruit: Ita hæc septima assertio, hypothesin quandā sextæ continet. Nam in ea agit de certo quodam creaturæ genere, nempe de hominibus. In horum enim mentibus, verbum illud æternum & ineffabile accendit lucem rationis & intelligentiæ: quod quidem opus planè diuinum est. Hæc lux destinata sanè est noticiæ Dei ac eius celebrationi, sed nube quadam caliginosa obducta est, atque ideo subijcitur.

Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.

Locus, de Luce seu intelligētia in mēte hominum.

Qualis illa lux remaneat in hac corrupta natura ostenditur 8. & 9. assertionibus: manet quidē lux, sed mox tenebris inuoluitur, quæ tenebræ impediunt, quo minus homines ad hunc λόγον lucis ductu perueniant. Hoc autem quale sit breuiter explicandum est. Homines luce illa vident quidem Deū esse, eumque colendum agnoscunt: vident mali & boni discrimen, sed hæc lux priusquam ad actionē veniat, peccatorum tenebris obruitur: quemadmodum Apostolus ad Roma. I. clarè ostendit. Primum enim ita ait: τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ manifestum erat in illis. Deus enim illis manifestauit. Nam ex virtute & efficacia æterni verbi promanauit in homines. Deinde addit causam impeditæ huius lucis, cùm inquit, Vani facti sunt homines in cogitationibus vel disceptationibus suis, & obtenebratum est desipiens cor eorum, qui cùm se profiterentur esse sapientes, stulti facti sunt. Quid hîc Apostolus aliud vult, quàm quod noster Euangelista asserit dum ait, Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Propterea quòd homines in hac corrupta natura illam lucem in se lucentem non percipiunt, nō consequntur, atque adeò non agnoscunt. Apostolus similiter fatetur lucem quandam principiorum de Deo, & eius cultu in hominibus esse: sed eandem affirmat tenebris esse inuolutam, adeò vt cùm ad πρᾶξιν ventum fuerit, videatur euanescere. Cùm enim homines à sua, quam habent ab æterno λόγῳ luce aberrant, (nam suis disceptationibus lucem obruunt, & ab ea planè deficiunt) millę super-

Quare homines naturali luce post peccatum Dei lucē non percipiunt ad salutem.

superstitionum præstigias excogitant. Huius rei causam Apostolus facit καρδίαν ἀσύνετον, hoc est, διάνοιαν ac comprehendendum & colligendum ex luce principiorum, quæ vera & certa sunt, minimè aptam. Ex thesibus enim, quæ sunt lux quædam in mente, perperam extruunt hypotheses, deficientes à communibus notitiis.

Cõclusio.

Proinde hic locus clarè docet, neminem posse peruenire ad salutarem Dei notitiam per rationis lucem: quæ rationis lux, etsi à Christo existit, tamen tenebrarum, quæ naturam corruptam occupant, interuentu opprimitur. Notandum est igitur discrimen duplicis lucis, quam æternus λόγος hominibus communicat. Prior in natura refulget, ideóque naturalis dicitur. Altera naturam collapsam releuat & instaurat, ideóque lux gratiæ dicitur: quæ accenditur in homine per Spiritum sanctum, dum prædicatur Euangelium.

Duplex lux.

DE SECVNDO loco.

Fuit homo missus à Deo, cui nomen Ioannes: hic venit in testimonium, vt testificaretur de lumine, vt omnes crederent per eum. Non erat lux illa, sed vt testificaretur de luce.

De præcursore domini hic quinque narrantur. I. Nomen præcursoris. II. Diuina missio seu legatio. III. Destinatio. IIII. Legationis finis. V. Discrimen inter percussorem & Christum dominum, cuius præcusor fuit. De his quinque ordine pauca dicenda sunt.

De primo.

I. Nomen præcursoris.

Præcursoris Domini nomen Ioannes, quod non ex casu, non ex consilio humano, non ex familia, sed ex mandato Dei accepit. Est autem imprimis discernendum inter ea nomina quæ hominibus tribuuntur ab hominibus, & ea quæ Deus suo mandato iubet attribui. Illa enim vel ex affectu aliquo, vel casu, vel propter familiam tribuuntur, nec quicquam certi de persona promittunt. Hæc verò personarum officia & euentus notant, & sunt plerunque veluti quædam muneris publici symbola.

Discrimẽ nominum.

Quòd autem mandato Dei, nomen *Ioannes* præcursori Domini sit inditum, docetur Lucæ. 1.14. & nominis rationem pater Zacharias in suo cantico explicat, dum in hunc modum de illo canit. vers. 76. Et tu puer, propheta altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandam scientiam salutis populo eius, in remissionem peccatorum suorum. Per viscera misericordiæ Dei nostri.

Huius nominis ratio.

Quia igitur præco futurus erat viscerum misericordiæ Dei nostri, ad dandam scientiam salutis, Ioannes dictus est. Sonat autem *Ioannes* gratiam seu gratiosum, Hebraicè *Iochanan*, à chanan, quod significat gratificari & gratia aliquem prosequi, seu gratuitò beneficium præstare, & semper exclusionem dignitatis & meriti habet. Rectè ergò & respectu personæ, & ratione ministerij, nominatus est hic legatus Ioannes. Nam & persona ipsius gratiosa erat apud Deum, & officium ipsius fuit gratiæ & misericordiæ Dei ministerium. Cùm autem in huius locum omnes ministri Euangelij succedunt, huius præcursoris nomine admonẽatur de suo ministerio.

Significatio nominis.

Doctrina.

De secundo.

II. Diuina

Secundo loco narrat Euangelista hunc Ioannem fuisse à Deo missum, hic plura occurrunt perpendenda: vt, prophetiæ præcedentes, promissio conceptionis, concio Angeli de ipso, patris Zachariæ testimonium, præparatio Ioannis ad tãtam legationem, vox Dei & mandatum ad Ioannem in deserto, quibus accedit & Christi testimonium.

eius missio seu legatio, cuius circũstantiæ sunt sex.

Prima.

Prophetias ex Malach. 3.1. & Esaiæ 40.3. adducit Marcus: Quorum ille quidem ita ait, Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, & præparabit viam tuam ante te. Esaias verò, Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, & rectas facite semitas eius.

Secunda.

Promissio conceptionis & concio Angeli de Ioanne habetur, Lucæ 1.13. &c. Vbi in hunc modum Angelus Domini Zachariam alloquitur, Ne timeas Zacharia, quoniam oratio tua est exaudita, & vxor tua Elizabet pariet filium tibi, & vocabis nomen eius Ioannem, & erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt. Erit enim magnus coram Domino. Vinum & siceram nequaquam bibet, & Spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ. Et multos filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum, & ipse præcedet eum in spiritu & virtute Eliæ.

Tertia.

Patris Zachariæ testimonium paulò ante adduxi ex ipsius cantico. Et tu puer, Propheta altissimi vocaberis, &c.

Quarta.

Præparatio Ioannis ad hanc legationem diuinam etiam à Luca describitur. Primùm enim dicit, vinum & siceram non bibet. Deinde, Spiritu sancto replebitur. Item, & erat in deserto ad eum diem, quo se ostenderet apud Israelem. Item. Matth. 3. & Marci 1. scribitur habuisse vestem ex pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos, cui cibus erant locustæ, & mel syluestre. Hac præparatione significatur ministros Euangelij non vocari ad delicias huius mundi, sed ad labores & certamina.

Quinta.

Vox Dei & mandatum super Ioannem in deserto habetur Lucæ 3.23. Factum est verbum Domini ad Ioannem filium Zachariæ in deserto. Venit igitur in omnem regionem circumiacentem prædicans Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. Quare verbum illud Domini, continet mandatum quo Ioannes iubetur inchoare Euangelij prædicationem, quam vocant Baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.

Sexta.

Christi testimonium de Ioanne narratur Matth. 11.10.11. vbi inter alia Dominus dicit Ioannem plus esse quàm prophetam, & inter natos mulierum non surrexisse maiorem Ioanne Baptista. Dictum quoque Malachiæ 3.1. Ecce mitto Angelum meum: Ioanni accommodat, quem Ioannem propter spiritum & virtutem in ministerio Eliam esse pronuntiat.

Doctrina.

Hactenus de missione diuina Ioannis: vnde discamus & nos expectandam esse ad ministerium Ecclesiæ diuinam vocationem. Qui enim currit absque mittente, in vanum currit, & operam ludit.

Locus de duplici doctrina.

Verùm sciendum est, diuinam ad ministerium Euangelij vocationem duplicem esse: nempe immediatam, qualis fuit Prophetarum, Apostolorum, & Ioannis: Et mediatam, quæ fit per Ecclesiam, siue per magistratum pium, siue per alios quibus hoc negotium vel à magistratu pio, vel ab Ecclesia demandatum est.

De tertio.

3. Ad quid destinata est eius legatio.

Cui rei destinata legatio Ioannis fuerit, exponit Euangelista his verbis.

Hic venit in testimonium: vt testificaretur de lumine.

Duo dicit. Primùm, quòd Ioannes fuerit in testimonium missus. Deinde testimonij summa proponitur, quæ est testificari de lumine, hoc est, de Christo vero lumine. Cùm Christum testatur lumẽ esse, significat & mundum totum sine Christo in tenebras submersum esse, & Christum solum esse luminis salutaris autorem.

Doctrina.

Hîc obseruemus quàm pulchrè hæc Euangelistæ verba conueniant cum prophetiis. Esaias cap. 60. 1. ait, Surge illuminare Hierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est. Et paulò pòst interpretatur hoc lumen, inquiens, Super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. Huius gloriæ etiam meminit Ioannes, vt infrà audiemus, vbi dicit, & gloriam eius vidimus. Psalm. 36. Apud te est fons vitæ & in lumine tuo videbimus lumen. In lumine tuo, id est, in Christo, videbimus lumen, id est, consequemur veram Dei notitiam & felicitatem.

Collatio dictorum Euangelistæ cum Propheticis.

Euangelistæ, quæ in Prophetis narrantur de lumine, ad Christum referunt, & ad eius Euangelium. Zacharias in suo cantico ait, Visitasti nos oriens ex alto, vt appareat iis qui sunt in tenebris, & in vmbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Hîc duo obserua, antithesin orientis seu luminis, tenebrarúmque & vmbræ mortis, & luminis vsum. Tenebræ notant ignorantiam & calamitates. Vmbra mortis, extremum interitum. Proinde lumen & salutarem Dei scientiam & salutem significat. Vsus luminis est, vt dirigat nos in viam pacis: hoc est, in eam viam quæ ad veram felicitatem ducit. Pacis enim appellatione Hebræi, eum statum intelligunt, in quo quis meritò se felicem & beatum iudicet.

Euangelistæ sunt Prophetarum interpretes.

Quàm autem latè se extendat huius luminis virtus, significat Simeon, cùm inquit, Luc. 2. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuę Israel. Hac enim distributione significat Christum lumen, vt solis huius aspectabilis, illucescere toti mundo, idque per prædicationem Euangelij. Qui autem non illuminantur, sua culpa nolentes lumen accipere, in tenebris & vmbra mortis pereũt.

De quarto.

IIII. Finis legationis.

Quartò sequitur finis testimonij Ioannis, & diuinæ ipsius legationis. Ita enim ait Euangelista, *Vt omnes crederent per eum*: scilicet, Ioannem & prædicationem Ioannis.

Vt omnes crederẽt.

In hoc dicto diligenter obseruetur signum vniuersale, *Omnes*. Quod continet & doctrinam vtilissimam, & consolationem dulcissimam. Doctrina hæc est, quòd Euangelium sit vniuersalis concio salutis acquirendæ per fidem. Nam quia Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire: proponit verbum, quo omnes promiscuè sine omni exceptione ad fidem inuitantur. Quicunque ergò Euangelij voci credunt, habent certam salutis promissionem, quæ nullo euertitur Stoico fato. Hæc enim doctrina vniuersalis gratiæ excludit omnem Stoicam fatalium librorum necessitatem. Nam si finis legationis Baptistæ est vt omnes credant per ipsum, fieri nullo modo potest vt certo decreto & consilio creationis statuerit se velle maximam humani generis partem certę damnationi subiicere. Nam cùm voluntas Dei sit, vt omnes credãt, & finis fidei sit salus animarum, quis non videt consilium Dei esse & voluntatem antecedentem, vt homines ad ipsius imaginem conditi saluentur?

Consolatio dulcissima est in hoc signo vniuersali, *Omnes*, qua superatur tentatio quæ vel ex indignitate vel peccatorum multitudine nasci poterat. Cùm enim dicit, omnes, non est hîc vlla restrictio contra verbum imaginanda. Leprosus itaque non fugiat Christum quia indignus est. Magdalena & Manasses non desperent, propterea quòd sint magni peccatores, sed se potius includant in hanc vniuersalis gratiæ promissionem, non sinant se vlla sophistica, vlla cruce, vlla diuinitus illata plaga, vlla peccatorum cogitatione ab hac vniuersali promissione auelli. Imò potius quiduis patiantur, quàm vt vanam esse statuant hanc Spiritus sancti vocem, qua omnibus promiscuè offertur misericordia & salus. Intueantur pretium inæstimabile salutis, quod est victima filij Dei, quæ sanè victima nequaquam est peracta pro quibusdam selectis de magno numero hominibus: sed pro toto mundo. Ita enim ait Euangelista noster. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.

Consolatio aduersus tentationem de indignitate & de multitudine peccatorum.

Non est ergò quòd quis desperet ob peccati magnitudinem, modò ad Christum, quem Deus nobis proposuit propiciatorium in sanguine ipsius confugiat. Eius enim sacrificio expiamur, eius iustitia donamur, eius sanctificatione regeneramur in nouos homines, vt ius peccati in nos aboleatur, qui sumus in Christo, & non secundum carnem viuimus, sed secundum spiritum. Promissio enim gratiæ, quæ (si Deum respicis) est vniuersalis, requirit conditionem fidei, seu conuersionis, id quod multis scripturæ probatur testimoniis. Christus clarè inquit, Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Qui crediderit, saluabitur: qui verò non crediderit, condemnabitur. Et Paulus ait, Si modò in fide fundati perstiteritis. Qui perseuerauerit in finem, hic saluus erit.

Caueamus igitur ne nostra diffidentia excludamus nos à gratia, quæ vt omnibus promiscuè offertur: Ita à solis credentibus accipitur in salutem. Si ergò ad consilium Dei, ad hostiæ pretium, ad mandatum prædicationis respicias, verè gratia vniuersalis est: at si ad euentum respicias, hominum vitio fit particularis.

Admonitio.

Porrò hic finis legationis Baptistæ etiam ad omnes Euangelij ministros pertinet, quorum hoc est munus, vt testimonium perhibeant de lumine, vt omnes credant per ipsos. Proinde studeant ministri Euangelij, vt & voce, & vita duces sint suis auditoribus ad fidem, & ad fidei fructus cum omni pietate & patientia edendos.

Doctrina.

De quinto.

Sequitur discrimen inter præcursorem Ioannem, & Christum lucem.

V. Discrimen inter Ioannem & Christum.

Non erat ille lux, sed vt testificaretur de luce. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

Cùm & pij (in quorum numero non infimum locum obtinet Baptista, de quo hic agitur) lux dicantur in scriptura, & Christus ipse lux sit & dicatur: discrimen tenendum est. De Apostolis testatur Dominus, cùm inquit, Matth. 5. 14. Vos estis lux mundi. De omnibus piis Paulus ad Ephe. 5. 8. Eratis olim tenebræ, nunc autem lux in Domino.

Lucis nomen quibus & quo sensu tribuatur.

Pij omnes sunt lux duplici modo. *Primò*, quia vera luce illustrantur in sese, quod fit in vera pœnitentia ad prædicationem Euangelij. Dum enim Euangelium prædicatur, illuminantur homines fulgore radiorum Christi, quos æternus ille sol Christus spargit

Piis duplici modo.

spargit in corda fidelium per Spiritum sanctum. *Secundo*, pij dicuntur lux, quia aliis vita & moribus prælucent, adeò vt sceleratorum vitam sua luce arguant.

Prioris lucis finis est, vt ipsi fideles rectà dirigantur in viam salutis. Posterioris, vt alij homines nondum conuersi, videant fidelium lucem, eorum exemplo resipiscant, ac Deum cœlestem patrem glorificent. Huc illud Domini dictum. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est.

Ministris Euangelij triplici modo.

Porrò ministri Euangelij peculiariter *Lux* dicuntur, quia Euangelium regni Dei, vt facem quandam ardentem, hominibus præferunt, ad mundi tenebras discutiendas. Qui ergò ministrorum titulo gaudere volunt, triplici luce splendere debent. *Primum* enim oportet eos notitia Euangelij & fide in Christum viua, per spiritum sanctum lucere, quò ipsi à salutis via non aberrent. *Deinde*, exemplo suo auditores dirigere in viam salutis, vt suis auditoribus pius minister cum Paulo dicere possit, 1. Corinth. 11. 1. Estote imitatores mei sicut ego Christi. *Tertiò*, pura Euangelij prædicatione lucere, ac tenebras ignorantiæ hominum discutere. Ministri autem qui in hac postrema luce videntur hærere, ac tantùm voce & lingua Euangelium sonant, quoties aliis hãc lucem pretendunt, toties sibiipsis maledictionis sunt præcones, donec & ipsi resipiscant. Dum enim aliis regnum cœlorum aperiunt, sibiipsis claudunt. Quare meritò qui huiusmodi sunt, comparantur fabris arcæ Noë, qui cùm arcam ædificassent, in qua Noë cum familia sua seruatus est, in diluuio miserè perierunt.

Discrimẽ inter Christum lucẽ, Ioannem, & omnes pios.

Hactenus de Ioanne, de omnibus piis & ministris Euangelij dictum est, videlicet quomodò lux dicantur, & quarum rerum eos admoneat lucis appellatio. Iam sequitur differentia inter Christum lucem & Ioannem, qui etiam lucis nomen sortitus est.

De Ioanne quidam ita ait, *Non erat ille lux.* De Christo verò, *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, Duplicem hîc differentiam ponit, qua Christus lux, ab aliis qui lux dicuntur, distinguitur.

Christus est vera lux.

Prima est, quòd Christus sit lux vera. Epitheton *Vera*, non opponitur falsæ, vt aliqua lux falsa dicatur: sed substantiam & naturam notat: vt dicatur lux vera, tanquàm ex seipsa, & per se refulgens: cùm piorum lux sit aliunde, Christus ergo lux dicitur substantia & natura: pij autem gratia. Christus lux dicitur origine, pij autem participatione.

Est causa omnis lucis.

Secunda differentia est, quòd Christus sit *causa omnis lucis*, & splendoris in mundo. Nam illuminat (vt inquit) omnem hominem venientem in hunc mundum. De huius lucis ratione in primo loco quædam suprà dicta sunt in 7. & 8. assertionibus. Loquitur enim hic Euangelista non de luce Euangelij, sed de luce communi, videlicet, quòd Christus suæ lucis radios diffundat in totum genus humanum. Nam quòd homines ratione ac intelligentia prædití, discrimen honestorum & turpium videant: ex Christo luce prouenit. De qua re suprà dictum est.

DE TERTIO LOCO.

In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In sua venit, & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit potestatem, vt filij Dei fiant, iis scilicet, qui credunt in nomen eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam tanquam vnigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis.

Historia aduentus & incarnationis filij Dei.

Hîc Euangelista incipit historiam aduentus æterni verbi in mundum, per humanæ naturæ assumtionem, exponere. Quæ sanè historia siue mysterij profunditatem, siue personæ maiestatem, siue diuinæ gratiæ magnitudinem, siue angelorum & hominum dignissimam admirationem respicis, omnes alias historias facilè superat. Historia creationis magna quidem & admirabilis est, sed in hac bonitas Dei, misericordia, iustitia, sapientia & veritas magis conspiciuntur. Quare piorum est & rectè discere hanc historiam, & eadem piè vti, cùm in gloriã Dei exemplo castissimorum spirituum, tùm in proprium commodum & salutem.

Eius præstantia.

Membra sex.

Constat autem hæc expositio seu narratio sex veluti membris, quorum explicatio valdè illustrabit articulum incarnationis Christi, & multas vtiles doctrinas & admonitiones continet. Membra autem narrationis huius hæc sunt.

I. Querela de ingratitudine mundi non agnoscentis æternum verbum, quod hominum causa assumpsit humanam naturam.

II. Beneficij, quod mundo offertur per incarnatum verbum, significatio.

III. Discrimen inter spiritualem filiorum Dei natiuitatem & alias propagationes & successiones.

IIII. Modus aduenientis huius ęterni verbi in mundum.

V. Reuelatio seu manifestatio gloriæ, qua æternus λόγος homo factus, filius Dei declaratur.

VI. Plenitudo gratiæ & veritatis, quæ reuelatur in hoc λόγῳ homine facto.

Hæc sex historiæ membra, eo quo proposita sunt ordine, quàm possum simplicissimè explicabo.

De primo Membro.

1. De ingratitudine mundi non agnoscẽtis verbum incarnatum

Grauissima querela est, qua conqueritur Euangelista æternum λόγον fuisse in mundo, sed non à mundo fuisse agnitum: & venisse ad suos, & à suis non esse receptum. Ita enim ait, *In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit: in sua venit, & sui eum non receperunt.* Hac impia ingratitudine, quod malum excogitari potest atrocius? Creator venit ad creaturam, sed contemnitur. Saluator ad perditum mundum, sed non recipitur. Tantum potest virus Satanæ quo mundus totus infectus est à lapsu primorum parentum. Huius immanis ingratitudinis exaggerandæ gratia, Euangelista distributionem adhibet. Primùm enim dicit, mundum eum non agnouisse. Deinde addit eum à suis non esse receptum, vt significet, & gentes & Iudæos qui eius populus peculiaris dicebantur, hoc fœdo ingratitudinis vitio laborasse, quòd suum creatorem & saluatorem non agnouerint. Graue quidem scelus fuit, quòd mundus, hoc est, gentes non agnouerint filium Dei: sed intolerabile omninò, quòd quos elegerat in peculium, quos adeò multis, imò infinitis beneficiis ornauerat, non ipsum agnouerint: imò per stupenda miracula agnitum non receperint.

Amplificatio.

Ingratitudinis capita.

Iudæorũ ingratitudo.

Similis querela est apud Isaiam ca. 1. Bos agnoscit possessorem suum, asinus præsepe domini sui. Israel autem me non cognouit. De hac ingratitudine plu-

rima in Psalmis extant vaticinia: vt in 2.& 22.In 2. prædicit de furiis impiorum aduersus Christum.In 22.quomodo illum exceperint flagellis & cruce.

Doctrina. Hinc ergò primùm docemur, Christum nequaquam vllis nostris præcedentibus meritis prouocatum,descendisse de cœlo,& assumsisse hanc nostram massam. Deinde quod omnia humana merita hac iustissima querela euertantur. Quare admoneamur nos,qui Christo dedimus nomina,gratitudinis erga filium Dei:ne nos cum impio mũdo &ingratissimis Iudæis abijciat.Admoneamur quoq; inuocationis, qua à Deo petamus, vt ipse nostras mentes expurget,& donet nobis nouum cor,purgatũ ab antiquo serpentis veneno, quo maxima pars mundi infecta, secura iacet in suis peccatis,& nõ agnoscit hoc summum beneficium, quod in hac historia nobis proponitur.

Adhæc optimi patris nostri exemplo, excitemur ad præstanda hominibus beneficia,nõ absterriti ab hoc debito & pio officio, vsitata hominum ingratitudine,quæ iam fortè maior est,quam vnquàm aliàs fuisse videtur. Quando ergò experimur ingratitudinẽ eorum,de quibus optimè meriti sumus, duo faciamus. Primùm agnoscamus iustam esse pœnam quã nos ingrati Deo, ab ingratis hominibus patimur. Deinde agentes pœnitentiã, cõsolemur nos exẽplo filij Dei,qui tanta pro multis ingratis passus est.

De secundo Membro.

II. Beneficii, quod mundo offertur per incarnatũ verbum,significatio. Secundum membrũ continetur his verbis. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem,vt filij Dei fierent*,ijs qui credunt in nomen eius. His verbis breuissimè narratur beneficium, quod Christus adueniens in mundum secum apportat: quod est dare potestatem filios Dei fieri,omnibus qui in ipsum crediderint.In hac breui narratione plura obseruãda occurrunt.

Membra huius narrationis. *Primùm* enim hîc asseritur, donum Christi esse filios Dei fieri.*Deinde*,eos qui filij Dei efficiuntur,honorem, quo nullus maior creaturæ contingere potest,consequi. *Tum*, hoc donum & hunc honorem omnibus promiscuè offerri hominibus.*Postremò*,adoptionem hanc admirandam & diuinam, fieri per fidem. Horum singula,pia & singulari meditatione digna sunt.Nam & summam Euangelij, & consolationes,soli Ecclesiæ notas, dulcissimas continent.

Adoptio nostra donum Dei est. Primùm itaq; cùm dicit. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*.Significat adoptionem nostri,ideóque salutem,merum Christi esse donum,& nequaquam nostrum opus aut meritum. Nam si dedit,nõ persoluit pro opere vt debitum, sed donauit ex gratia. Ita enim inter se pugnant donum & debitum,vt de eodẽ tertio simpliciter &verè dici non possint. Vnde hę immota apud Paulum, à repugnantibus est ratiocinatio Rom.11.6.Si gratia,non amplius ex operibus, alioqui gratia non amplius sit gratia:si ex operibus non amplius est gratia,alioqui opus non amplius est opus.Hęc consecutio adeò firma & necessaria est,vt nulla sophistica refelli possit. Quarè quoties audimus adoptionẽ salutis, vitã æternam esse donũ Dei in Christo:sciamus euerti omnia humana merita, & omnes omniũ hominum & diabolorum doctrinas, qui nostram salutem ex meritis operum hominum pendere docent,contra clarissima Prophetarum, Apostolorum & Christi oracula. Qualia inter multa, hæc sunt pauca. Oseæ 13.9. Perditio tua ex te Israel, in me tantummodo auxilium tuum.

Erroris papistici de meritis operum euersio.

Confirmatio puræ doctrinæ ex scripturæ testimoniis. Isaiæ 55.1.Omnes sitientes venite ad aquas,& qui non habetis argentum,properate,emite, comedite, venite. Emite absque argento, & absque vlla commutatione vinum & lac. Hic Isaias Propheticis figuris magnificam commendat nobis bonitatẽ Dei, quæ sese erga nos copiosè effusura erat sub regno Christi:penes quem,omnes thesauri gratiæ Dei repositi sunt.Primùm inuitat omnes,nulla habita personarum ratione. Hanc vniuersalem inuitationem duabus rebus opponamus, videlicet indignitati & particularitati. Deinde addit, sitientes, ostendens quæ sit vera præparatio ad recipiendam hanc gratiam. Nam qui turget inani operum fiducia, satur sibi videtur,ideóque Christo locum non dat: quemadmodum videre est in Pharisæis omnium temporum.Contrà,qui sentiunt suam sitim, vt Magdalena,Publicanus,Latro,Hæmorrheusa &c.magno desiderio accurrunt,vt sitim suam, fonte aquæ salientis in vitam æternam,extinguant.Quod cùm fit,impletur dictum Domini,Matt. 5.6. Beati qui esuriũt & sitiunt iustitiam,quoniam ipsi saturabuntur.

Vt autem hanc famem & spiritualem sitim sentiamus, proponitur nobis lex, quæ deducit nos in cognitionem Deo debitæ obedientiæ. Ex hac cognitione in cognitionem inobedientiæ,hoc est,peccati nostri.Ex hac rursus in cognitionem irę Dei iustissimæ.Tum ex huius iræ iustissimæ cognitione in sensum maledictionis &æternæ damnationis,quam sequitur desperatio.Quorũ sitis hoc pacto excitata est, his, ne absorbeantur desperatione, proponitur dulcissima inuitatio ad aquas salutares,quæ inuitatio fit per Euangelij prædicationem, quæ est pœnitentię, hoc est conuersionis hominis per fidem in Iesum Christum. Præterea addit, Emite sine argento, hoc est, gratis accipite.Nam additio, sine argento, specificam verbi præcedentis significationem ad genus reuocat,synecdoche Hebræis vsitatissima. Postremò, Vini & lactis symbolo omnia comprehendit,quæ ad spiritualem vitam necessaria sunt. Ratio symboli hæc est. Quemadmodum vino & lacte in hac vita nutrimur:ita animæ nostræ doctrina Euangelij,Spiritu sancto,& aliis donis spiritualibus in spirituali Christi regno aluntur.

Paulus ad Rom.6.25.Donum Dei vita æterna in Christo Iesu Domino nostro. Ad Ephes.2.8.Gratia estis saluati per fidẽ,& hoc nõ ex vobis,Dei donũ.

Doctrina. Huiusmodi testimonia confirmant doctrinam Euangelij de gratuita salute:confutant aduersarios, hoc est iustitiarios omnium temporum:& consolantur afflictos & sitientes aquas salutares. Quare non est leuiter prætereundum quòd Euangelista doni meminerit.

2. Quid detur electis in Christo. Deinde,Euangelista magnum & eximium honorem esse definit,hanc in filios Dei adoptionem.*Dedit*, inquit, *potestatem* græcè ἐξουσίαν:qua voce significatur & potestas & honor.Potestas quidem,qua superiores sumus mundo,iuxta illud,1.Ioan.5.4. Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra. Honor verò, quo subiecti sumus ab ignominia extrema,ad summam gloriam, vt filij Dei iam simus,habeamúsque ministros & custodes Angelos. Atque ideo Nonnus reddit οὐρανίην τιμήν, hoc est, cœlestem honorem,vt hunc eximium honorem,quem offert Euangelium,distinguat à vano huius mũdi & interituro honore.Honor mundi,siue verus sit,siue falsus, instabilis,momentaneus & imperfectus est.Nam verus quidem, qui ob virtutem & res præclarè gestas alicui tribuitur,inuidiæ hominũ multísque periculis expositus est.Ex quo fit quòd maximè ob virtutem & res præclarè gestas honorati, sibi magis ab insidiis malorum timeant. Vt Scipio ille Aphricanus, qui confecto perdifficili bello secundo Punico, & victo Hãnibale,cessit iis qui suæ virtuti inuiderũt:&

Exhortatio honoris cœlestis ab opposito.

extra

extra patriam (vt Augustinus narrat) quam liberauit, mortuus est. Falsus verò qui ex hominum adulatione dependet, non homini ob virtutem, aut res præclare gestas tribuitur, sed vel propter diuitias: iuxta illud Poëtæ.

Curia pauperibus clausa est, dat census honores,
Inde grauis iudex, inde seuerus eques.

Vel propter potentiam redditur: vnde illud Atrei apud Senecam. *Maximum hoc regni bonum, quod facta domini cogitur populus sui, quàm ferre, tam laudare.* Idem.

Laus vera, & humili sæpe contingit viro.
Non nisi potenti falsa. Quod nolunt, velint.

Sed huius falsi honoris catastrophe est ignominia. Nam etsi sepulchro clauditur corpus: tamen scelerum fœtor post funera perpetuò remanet.

Contra autem, hic cœlestis honor, vt habet firmissimum fundamentum, ita maximè solidus existit. Nam vt mūdi honor & gloria in hac vita illustrior, obscuratur post funera: Ita hic honor in hoc seculo obscurior, post mortem maximè claret. Vtrunq; videre est in diuite Epulone, & in paupere Lazaro.

Epithetiatio. Vocatur autem hic honor Cœlestis, cùm quia à cœlesti patre Deo est, tum quia æternum in cœlo durabit. Doctrina. Proinde nos qui hunc honorem adepti sumus, admoneamur gratitudinis erga Deum: cœlestia meditemur: caueamus ne nostro vitio, hoc honore rursus turpiter excidamus: cogitemus quid nos deceat, quibus tantus honor contigit, vt filij Dei censeamur. Hunc itaque honorem magnifaciamus: degamus vitam tāto honore dignā: existimemus nihil fœdius aut turpius esse, quàm tanto honore neglecto redire ad pristinam ignominiam, & dare maculam (vt cum Syracide loquar) in tantam gloriam.

3. Quibus offeratur. Præterea Euangelista disertè docet hoc donum Christi, & hunc adoptionis honorem promiscuè offerri omnibus. Ita enim ait, *Quotquot receperunt eū, dedit potestatem filios Dei fieri.* Huc illud ad Titum, 2.11. Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus. De hac vniuersali gratia suprà in quarto mēbro secundi loci quædam dicta sunt. Quare hîc tantum quædam admonēdi gratia adijciā. Nemo enim satis explicare potest, quāti thesauri misericordiæ & gratiæ lateant in huiusmodi vniuersalibus promis- Doctrina. sionibus. Demus ergò operam vt ijs rectè vtamur in gloriam Dei, & nostrā salutem. Quod tùm demum fiet, vbi nos in vniuersalem promissionem conclusèrimus, & eam (vt anteà admonui) particularitati Stoicæ, ac indignitati nostræ opposuerimus, viuētes in vera pœnitentia, & timore Dei, perpetuò bonitatem Dei in Christo prædicantes: & alios nostro exemplo ad hanc gratiam inuitantes.

Adu. Epicureos. Cæterùm hac vniuersalis gratiæ promissione, abutuntur non pauci, vt qui inde carnalem securitatem quærunt, & totam vitam sine pœnitentia transigūt, putantes satis esse si extremum halitum pœnitentiæ agendæ reseruauerint. Hunc abusum misericordiæ Dei Syracides reprehēdit his verbis. Eccl. 5. 9. Ne dicas misericordia Domini plurima est, multitudinē peccatorū meorū mihi ignoscit. Tā enim ira, quàm Doctrina. misericordia à Deo properabit: ac super sceleratos furor eius requiescet. Ne igitur differas conuerti ad Dominum, nec diem ex die ducas. Subitò enim ira Domini erumpet, & cū securus eris profligaberis, atque in tempore vltionis peribis. His consentiunt hæc Augustini verba, in libro de salutarib⁹ documētis. *Clementissimus*, inquit, *Dominus confugientibus ad pœnitentiam ignoscit. Sed ne de misericordia Domini tantum securi existamus, vt peccatis peccata augeamus: neque dicamus, donec viget ætas, nostras carnis concupiscentias exerceamus, & postremo in senectute, malorū nostrorum pœnitentiam agamus. Pius est enim Dominus & misericors, nec vltrà facinorum nostrorum recordabitur.* Hactenus Augustinus.

Locus de maturāda vitæ emēdatione. Ne igitur & nos abutamur hac dulcissima vniuersalis gratiæ promissione, hæc decem nobis semper sint in conspectu.

Huius rationes sunt vitæ incertitudo. 1. *Incertitudo vitæ.* Nemo enim nouit qua hora, aut quo momento, & quo medio sit sibi hinc migrandum. Atque ideò Dominus suos discipulos hortatur ad vigilantiam, hisce verbis, Mar. 13. 33. Vigilate (inquit) & orate: quia nescitis diem neq; horā. Et diuiti in Euangelio dicitur, Luc. 12. 20. hac nocte repetent animā tuam. Si es contemtor verbi & ministerij, caue ne cōtemtoris mercedē accipias. Ante Exemplū. viginti annos, vt de multis exēplis vnū referā, cùm quidā blasphemus, tantopere contemsisset verbum Dei & ministros verbi, quòd etiā palā ministerium deriserit, contigit quòd idē semel templū ingressus, concionantem è suggestu parochum murmure, & omnibus corporis gestibus deriserit: cui tamen pius concionator nihil respondet, sed tacitè vindictam Deo relinquens, pergit constanter in sua concione. Sed quid fit? impius iste videns sacerdotē nihil suas curare ineptias, egreditur de tēplo, & mox tegula è templi tecto lapsa interficitur impius.

Scelerum Thesaurus. 2. *Thesaurus plurimorum scelerum* periculosissimus procrastinatione pœnitentiæ colligitur. Vnde Paulus, Rom. 2. 5. Secundum duritiem tuam & cor pœnitere nescium, thesaurizas tibiipsi iram in die iræ. Peccatum enim quod per pœnitentiam nō opprimitur, mox suo pondere in aliud trahit. De hoc rursus in aliud, donec immensa peccatorum catena efficiatur. Simile. Vt enim pessima radix non euulsa de terra, perpetuò germinat: ita peccatū, cui indulges, nouas vires quotidie acquirit: & maximus peccatorum cumulus efficitur.

3. Induratio. 3. *Abalienatio mentis à Deo, & induratio*: ex quo fit, vt quò diutius differtur pœnitentia, eò redda- Simile. tur difficilior. Nam, vt in morbo corporis, quò diutius differtur medicina, eò fit morbus periculosior & difficilius curatur, imò interdum ex diuturnitate incurabilis redditur: ita in morbo animi contingit. Nam postquam consuetudine peccandi animus callum induxit, veluti cancro quodam corripitur. Ex quo fit vt malum paulatim serpat, donec interitum adferat. Rectè proinde à Marco Eremita Aliud. dictum est: *Vitiorum methodus, rete est multiplex: quo qui particulatim implicitus est, si neglexerit, omnibus membris constringitur.* Hîc proinde locum habet illud Poetæ.

Qui non est hodie, cras minus aptus erit.

4. Ira Dei. 4. *Ira Dei* procrastinatione pœnitentiæ accenditur. Ex quo fit sæpissimè, quòd Deus homines impœnitentes in reprobum sensum tradat, vt minimè probanda probent, ac tandem cordium suorū cogitationibus decepti pereant.

5. Datum scandalū. 5. *Scandalum*, quo alij offenduntur, qui te viuere sine pœnitentia animaduertunt. Hoc scandalum grauissimas meretur pœnas: sicuti Domin⁹ ipse in Euangelio ostendit, Mat. 18. 6. 7. Væ, inquiens, homini per quē scēdalū venit. Et rursus, Quisquis offēderit vnum ex paruis istis, qui in me credunt, præstiterit illi vt suspēdatur mola asinaria in collū ei⁹ & demergatur in pfūdū maris. Et Pa. Ro. 14. 15. 19. 21. dicit

in Chriſtum peccare,& perdere infirmos fratres eũ
qui adiaphoris cum ſcãdalo vtitur.Quid igitur ſen-
tiendum de illo,qui mala vita ac impia conuerſatio
ne & exemplo,multos in perniciem adducit?

6. Mors animæ. 6. *Excluſio à communione bonorum*, quorum ſoli
ſancti in Eccleſia ſunt participes. Donec enim ho-
mo ſine pœnitentia viuit, gaudio ſpiritus caret,cõ-
ſcientiæ pace deſtituitur, ſpiritualibus conſolatio-
nibus priuatur, nec poteſt alios in Eccleſia ſuis iu-
uare precibus.

7. Satanæ deliciæ. 7. *Deliciæ Satanæ.* Quemadmodum enim ange
li in cœlo gaudent ſuper homine agente pœniten-
tiam:ſic Satanas ſummis delicijs & veluti iucundiſ-
ſimis voluptatibus perfruitur, cùm homines, præ-
ſertim eos qui Chriſto dederunt nomina, videat
ſine pœnitentia viuere. Sunt enim peccata homi-
num, vt quidam ex patribus dixit, ἐυωχίαι φαύλων
δαιμόνων.

8. Reproborum interitus. 8. *Cogitatio tragicorum exemplorum* in plurimis
hominibus, qui à Deo ob contumaciam ſunt abie
cti in æternas pœnas:vt Cain,Pharao,Saul,Achito-
phel,Iudas,& infiniti alij.

9. Pœnitẽtia vera à Deo datur. 9. Cogitatio etiam hæc animum ſubeat, quòd
Pœnitentia non ſit opus hominis, ſed *donum Dei*:
quod ſi contemſeris, dum à Deo tibi offertur, me-
tuendum eſt vt ſuas margaritas ſæpius ſuibus obij-
ciat.

10. Sera pœnitẽtia rarò vera. 10. *Conditio ſeræ pœnitentiæ.* Dici enim rectè
ſolet: ſera pœnitentia rarò vera.Neq; enim is rectè
pœnitentiam agere cenſendus eſt,qui poſtquã pec-
care non poſſit,pœnitentiam ſimulat.

Doctrina. His itaque admoniti,cum gratitudine animi ſum-
ma, amplectamur vniuerſalem gratię promiſſio-
nem:ac ad vocem Euangelij ſeriò agamus pœniten-
tiam:& maturè,vt filij Dei,cum ſanctis omnibus &
caſtiſſimis ſpiritibus glorificemus Deum mente,
lingua, vita & operibus: quò tandem læti, reti-
nentes fidem, & bonam conſcientiam, migremus
hinc ad cœtum illum beatorum ſpirituum,fruamur
que conſuetudine Dei & ſanctorum omniũ in om-
ni æternitate.

4. Adoptionis modus. Poſtremum, quod in hoc ſecundo membro ob-
ſeruandum diximus, eſt adoptionis modus. *Dedit*
(inquit) *poteſtatem vt filij Dei fierent, ijs qui credunt
in nomen eius.* Quibus verbis Euangeliſta apertiſſimè
docet, adoptionem noſtri in filios Dei, per fidem
fieri: qua credimus in nomen æterni λόγυ, qui eſt
filius virginis.Rationem itaque fidei,qua fit hæc ad
miranda & expetenda adoptio explicemus.

Fidei veræ definitio. *Fides Chriſtiana*, qua in filios Dei adoptamur,
eſt noticia & aſſenſus promiſſæ & expetitæ miſeri-
cordiæ, adeóque ſalutis propter Chriſtum,& in eã
dem promiſſam miſericordiam firma fiducia.

Analyſis definitionis. Hæc definitio confirmatur, & apertis oraculis
Dei,& illuſtribus exemplis, vt Abrahæ & aliorum.
Verùm vt hæc definitio clarius demonſtrari poſ-
ſit,eam in partes ſuas, monſtrato obiecto, & fun-
damentis, quibus ſingulæ partes nitantur, retexe-
re volo.

Partes præcipuæ. Sunt autem quatuor huius definitionis partes:
quæ omnes idem habẽt obiectum.Prima eſt *noticia*.
Secunda, *Aſſenſus*.Tertia, *Expetitio*. Quarta, *Fidu-
cia*. Nos primùm de obiecto nonnulla dicamus,
Obiectũ cõmune harum partium. in quod hæ omnes fidei partes incuentur.Eſt autem
commune harum partium obiectum, *miſericordia
Dei* in Chriſto promiſſa: in quo Chriſto nos pa-
ter cœleſtis regenerat, adoptat,iuſtificat,ſanctificat:
breuiter,ſaluat & donat æterna vita. Hoc obie-
Nomen Chriſti, quid. ctum ab Apoſtolo noſtro indicatur hiſce verbis:
Qui credunt in nomen eius. Nomen autem habet
relationem ad prædicationem Euangelij de Chri-
ſto. Vult ergo Apoſtolus, vt in Chriſtum creda-
mus, eum videlicet, quem proponit nobis Euan-
gelium, & talem, qualis in Euangelio nominatur,
hoc eſt, prædicatur. Quis eſt ergò ille Chriſtus
Quis Chriſtus nobis in Euãgelio proponitur. quem proponit Euangelium? eſt æternus λόγος
Dei: eſt ſemen mulieris primis noſtris parentibus
promiſſum: eſt Meſſias prædictus à Prophetis: eſt
ille dominator gentium, quem ſignauerunt figuræ:
eſt ille filius virginis natus in Bethlehem: eſt ille do
ctor,qui ſtupendis & diuinis miraculis ſuam obſi-
gnauit doctrinam: qui poſtquam paſſus, mortuus
& reſuſcitatus eſt, aſcendit in cœlum, dedit Spiritũ
ſanctum viſibili forma,ſedet ad dexteram patris,vn
de venturus eſt iudicatum viuos & mortuos.

Expolitio & plenior explicatio. Qualiſnam hic nominatur & prædicatur in Euan
gelio? *Primùm* prædicatur verus & æternus Deus.
Quare qui in Chriſtum credit, in verum & æter-
num Deum credit. Et *Deinde* prædicatur & decla
ratur verus homo.Quare qui in Chriſtum credit,in
hominem credit qui eſt Deus, *Tertiò*, nominatur v-
nus Chriſtus, atque ideò quicunque in ipſum cre-
dit,in eam perſonam credit,quæ eſt Deus & homo
ſeu,vt Græci loquuntur,quæ eſt θεάνθρωπος. *Quartò*
nominatur & prædicatur ſaluator credentium.Quiſ
que proinde in ipſum crediderit,ſaluabitur. Hoc
ſaluationis officium indicatur,& varijs huius perſo
næ appellationibus,& plurimis ſcripturæ teſtimo-
nijs:imò tota ſcriptura hunc vnicum ſcopum habet
vt doceat Chriſtũ Dominum ſaluatorẽ credentium
eſſe. Hic finis eſt,cur miſericors pater hunc ſuum fi
liũ in mũdũ miſerit. Fidelis (inquit Paul. 1. Ti. 1. 15.)
eſt ſermo,& omni approbatione dignus, ꝙ Chriſt⁹
Ieſus venit in mundum,vt peccatores ſaluet. Atq;
hæc eſt illa ſcientia ſalutis,quã Zacharias canit filiũ
ſuum Iohannem annunciaturum,in remiſſionẽ pec
catorum, per viſcera miſericordiæ Dei noſtri. Luc.
1. 77. 78.

Hæc ſint breuiter ſignata de fidei obiecto,
iam partes fidei quas propoſuimus, explicemus.

De prima parte fidei. Prima pars fidei eſt *Notitia*. Nam cùm fides ver
bum Dei intueatur,neceſſariò eius verbi requiritur
intellectus. Adam audiens hoc verbum Ge. 3. 15. Se
men mulieris conteret caput ſerpentis:notitiam hu
ius verbi,& auribus & mente percepit. Abraham
vocatus de Vr Chaldeorum,audiuit verbum, Ero
Deus tuus,& ſeminis tui poſt te. Gene. 17. 7.
Item, in ſemine tuo benedicentur omnes gentes.
Verbum hoc & auribus & mente perceptum circũ-
fert Abraham. Nicodemus,cùm audiret à Domino
Io. 3. 16. Sic Deus dilexit mundũ,quod Filiũ ſuũ vni
genitum dederit,vt omnis qui credit in eũ non per-
eat,ſed habeat vitã æternã: Intellexit hanc magnifi-
cam promiſſionem,& eius noticiam mẽte cõcepit,
quam apud ſe meditatus eſt. Hęmorrheuſa auditæ
huius dulciſsimæ inuitationis Domini, Mat. 11. 28.
Venite ad me omnes,qui laboratis, & onerati eſtis,
ego reficiã vos:noticiã mente cõſeruat. Latro intel-
ligit Chriſti promiſsionẽ, Lu. 23. 43. Hodie mecũ e-
ris in Paradiſo. Ad eundẽ modũ hodie quicũq; ſal-
uabitur,idem verbũ de agno Dei abolente peccata
mũdi,nouiſſe debet:ſine quo fides ſalutaris inchoa-
ri nequit. Eſt enim hæc noticia,veluti elementũ fi-
dei ordine primum.

Quibus modis cõſequatur. Huic noticiæ conſequendæ ſeruit miniſterium
verbi, diligens lectio,interpretatio,meditatio. Ta-
metſi autem hoc verbum breue admodũ & facile in
tellectu videtur,reuerà tamen plurima ad eius ſalu-
tarem noticiã requirũtur. Oportet enim oẽs articu-
los fidei cũ ſuis cauſis & circũſtantijs cognitos ha-
bere.

bere. Quare inepti sunt, qui existimant satis esse ad rationem plenam huius noticiæ, ex qua extruitur fides, tenere vnam atque alterã promissionẽ de Christo. Ignorant enim doctrinam Ecclesiæ veluti catenam quandam esse, in qua pars vna alteri ita cohæret, vt omnes partes à se mutuò dependeant.

De secunda parte.

Secunda pars fidei, est *assensus*: quo assentimur noticiæ, & eam vt certissimam statuimus. Hic assensus ideo græcè συγκατάθεσις dicitur, quia mens nostra cum intellecta sententia verbi consentit adeò, vt quod verbum sonat, ratum & firmum esse non dubitet. Hic assensus duplex esse depreheditur. Nam cùm sponte aliquis assentitur ijs quæ dicuntur, spontaneus est assensus: contrà, si rationibus firmis conuicta mens, approbat verbum, assensus meritò violentus dicitur. Atque ideò huic assensui roborando, seruiunt primùm miracula diuina, vt Nicodem[9] audita Domini verba nouit, & secũ circũfert admirabundus: sed cum stupenda Christi facta vidit, assensus fit firmus & immotus. Huc etiam alia testimonia pertinent, vt prophetiarum euentus, cõseruatio Ecclesiæ, confessiones tot Martyrum omniũ temporum, consensus Mosis, Prophetarũ & Apostolorum in eadem doctrina. Adhæc Spiritus sanctus obsignat veritatem Dei in cordibus hominum, vt velint nolint fateantur doctrinam cœlestem verissimam esse.

Assensus duplex.

Quib. medijs hæc pars cõfirmatur.

Hæc igitur omnia euidentissimam doctrinæ cœlestis demonstrationem suppeditant; adeò vt homines, obstinata malicia & Diabolico veneno nõ dementati, hanc demonstrationẽ intuentes, acquiescãt pleno assensu: ac deliraméta Iudaica, Ethnica & Mohometica execrentur, nõ amplius fluctuãtes opinionib. Verũ, qui hoc modo norunt doctrinã salutis, ac ita cõuicti sunt, vt assensum præbeat velint nolint, sed nihilominus veritati resistũt, obstinata, vt dixi, malicia, & Diabolico veneno dementati, apertè Spiritui sancto resistũt, & in spiritũ sanctũ peccare cõuincuntur: quod scelus suis Iudæis Stephanus obiecit Acto.7.51. Quare qui tales sunt, etsi viuunt, hanc externam, vt ita dicam, vitã: tamen iudicio Dei mortui sunt, pœnis æternis addicti. Hinc ergo apparet, quod etsi noticia verbi, & eius firmus assensus sint partes fidei, & veluti prima eius quædam elementa: non tamen fidem iustificantem constituant. Nam communis adhuc est cũm pijs, tum impijs: quemadmodum historia Euangelica satis in ijs ostendit, quibus Christus blasphemiam in Spiritum sanctum obiecit.

Qui peccent in spiritũ sanctum.

De tertia parte.

Expetitio, tertia fidei pars & veluti elementum sequitur. Huic plura destinantur. Primum προτρεπτικά omnia, qualia sunt hæc, Venite filij, timorem Domini docebo vos. Psal.34.12.

Item, Mat.11.28. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, ego reficiã vos. Deinde cõminationes mortis æternæ, quam vox Dei minatur omnibus, qui non cõuertuntur. Adhæc sensus iræ Dei horrendæ in peccatores, in quo est gustus quidã cõ meritæ damnationis: vnde oritur in corde pauor, & operante spiritu Dei, in corde expetitur inenarrabilib. gemitib[9] remissio peccatorũ. In qua expetitione, homo per spiritũ sanctũ regeneratur ac iustificatur, concepta in mediatorem fiducia. Exempla huius expetitæ remissionis & fiduciæ, conspiciuntur in Dauide, Publicano, Latrõe, Magdalena & multis alijs.

De quarta parte.

Fiducia itaque, quam quartam partem constitui, est fidei iustificantis absolutio & consummatio. Huic stabiliendæ seruiunt Sacramenta, Baptismus & cœna Domini. Seruiunt preces & perpetua pietatis exercitia: quæ sunt veluti ros quidam cœlestis, quo diuina illa plantula, fiducia in Christum, rigatur, fouetur, alitur & crescit. Vnde fit vt hæc fiducia ita rigata, & fota paulatim adolescat. Hinc hypostasis illa & πληροφορία oriuntur, veluti pulcherrimi fidei flores. Hypostasis quidem, qua fides inuicta opponit se omnibus periculis, sustinet omnia, tentationibus carnis, mundi & Satanę nequaquam cedit: πληροφορία verò, qua fertur pleno impetu rectà ad thronũ Dei, facit ne fides vllis fluctibus se impediri sinat, donec in portum salutis peruenerit. Huius hypostaseos & πληροφορίας plurima exempla in sanctis Dei Martyribus cõspiciuntur, & imprimis illustria sunt Latronis, & Stephani. Huiusmodi exemplis Ecclesiastica historia plena est.

Quib. medijs stabilitur.

Flores & fructus eius.

Exẽpla.

Etsi autem quæ hactenus de fide dicta sunt, vtcunque nobis fidei rationem explicare videntur: tamen tria adhuc adiiciam. *Primum* enim, contra Papistas immotis rationibus ostẽdam, quòd fides iustificans sit fiducia. Deinde, conuincam sola hac fiducia iustificari & regenerari hominem. *Tertio*, quædam de effectibus fidei addam, quò plenior fidei doctrina habeatur.

Doctrinæ de fide iustificãte cõfirmatio & vsus.

Quantum ad primum attinet, firmissimas rationes colligam, quibus & Papistarum error, qui fidem tantum historiæ noticiam esse volunt, refelletur, & quòd fides iustificans sit viua in promissionem gratuitæ salutis fiducia, demonstrabitur. Rationes autem hæ sunt.

Papisticæ hæreseos de fide, refutatio.

I. Rationibus.

Prima. Ipsa Grammatica & propria vocis significatio, non historiæ sed fiduciæ congruit, vt in illo Phocylidis: Λαῷ μὴ πίστευε, πολύτροπός ἐστιν ὅμιλος: hoc est, Populo ne credas, ne confidas vulgo, nam inconstans est, modò hoc modò illud probat & improbat sine iudicio.

1. Vocis significatio

Secunda. Synonyma idem conuincunt: vt sunt, Confidere. vt in illo, Psal.2.12. Beati omnes qui confidunt in ipsum. Παῤῥησία, cõfidentia seu fiducia. Πεποίθησις, Ephe.3.12. fiducia. Hypostasis, certa promissionis fiducia, qualis in eo esse solet, qui intrepidè periculũ imminens se superaturũ confidit, & statuit se scopũ pfixũ assecuturũ. Ita accipitur vox hypostasis Ps.40.1.2. Cor.9.4.& 11.17. He.3.14.& 11.1. Ex quibus locis colligitur, quod fides sit imperterrita animi subsistentia, qua quis rei promissæ certitudine fret[9], euentũ sine hæsitatione expectat, imò vt iã præsentem amplectitur. Πληροφορία tribuitur fidei, ad Rom. 4.21. Quare non dubium est, quin cõplectatur fiduciam. Est enim πληροφορία certa persuasio, quo quis veluti pleno cursu ad metam contendit.

2. Synonyma.

Tertia. Exempla illustrium hominum qui credidisse in scripturis perhibentur, & prædicantur. Vt Abrahami, Iairi, Hæmorrheusæ, Peccatricis, Lucæ Latronis, &c. Fides Abrahæ describitur ad Roma. 4.18. Qui contra spem sub spe credidit: hoc est, vbi nulla rationi affulsit spes, nixus tamen promissionibus Dei credidit Abraham.

Exempla.

Abrahæ.

Quare fides Abrahæ fuit certa fiducia diuinarum promissionum, quæ fiducia sensui & iudicio carnis sese opposuit. Nam cùm Abraham statuerit verbũ Dei fuisse quod sibi proponebatur, & certò sciret ipsum Deum veracem esse, expetijt promissa bona, cõcepitque in promissionẽ fiduciam certam, & non vacillantem opinionem. Hoc ipsum Geneseos 15. 1. 6. in eodẽ declaratur exẽplo. Nam illic quid significet verbũ credidit, & promissio & consolatio indicant. Noli (inquit) timere Abraham, ego protector tuus & merces tua magna nimis. In hac dulcissima consolatione & promissione, testatur Deus se propitium esse Abrahamo: testatur se defensorem, adiutorem, & saluatorem eius fore. Hanc promissionẽ

intuens Abraham vere confidit, & statuit se in gratiam recipi. Vnde de eo dictum est, credidit Abraham Deo & imputatum est illi ad iusticiā. Hinc manifeste patet quòd fides Abrahæ non fuerit tantum historiæ noticia, sed etiam, idque proprijssimè, viua & certa in promissionem diuinam fiducia.

Iairi.

Iairus ait, Mar.5.22. Domine filia mea modò defuncta est, sed veni & impone manū tuā super eā, & viuet. Hæc oratio fidei est, quæ nō solū est noticia historiæ de Christo, quòd possit mortuos quos vult excitare, sed etiam viua fiducia, quòd velit. Ideò dicit: Impone manum tuam super eam, hæc est precatio pro filia. Et viuet, hæc est viuæ fiduciæ vox.

Hæmorrheusę.

Hæmorrheusa cum ait, Mat.9.21. Si tetigero tantum fimbriam vestimenti eius, salua ero. Hæc oratio fidei est, quæ vt duo tribuit Christo, videlicet quòd & possit & quòd velit se iuuare: ita in eū viua fiducia recumbit, qua & iustificata est ipsa, & quod petijt impetrauit.

Peccatricis.

Peccatrix, Lucæ 7.38.48. accedit Christū, rigat pedes eius lachymis suis, abstergit capillis, osculatur pedes Domini, & audit à Domino: fides tua te saluam fecit, vade in pace. Quis hîc non videt fidei nomine significari fiduciam? Nam & effectus fidei, & Christi dictum, quæ fuerit ratio fidei Peccatricis satis ostendunt.

Latronis.

Latro in cruce dicit, Luc.23.42. Memento mei Domine cum veneris in regnum tuum. Hanc latronis orationem fuisse fidei, hoc est, firmę in Christū fiduciæ conuincit responsum Domini dicētis: hodie mecum eris in paradiso. Huiusmodi plurima fidei exēpla cùm in veteri, tū in nouo testamēto & Ecclesiæ historia habentur, & multa in Epistola ad Hebræos recitantur: quæ omnia satis docent, quòd fides nō sit tantum historiæ noticia & assensus, sed etiam expetitio gratiæ, & in eadem firma fiducia.

4. Fidei adiuncta.

Quarta, Fidei propriè adiuncta, similiter concludunt fidem esse fiduciam. Christus habitat in cordibus fidelium per fidem, fide accedimus ad Deum, fide iustificamur, fide regeneramur, credenti omnia sunt possibilia. Quomodo potestis, ait Dominus, credere qui gloriam à vobis inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est, non quæritis?

5. Opposita.

Quinta. Rom.4.1.9.20. Fides opponitur dubitationi de euentu rei promissæ. Igitur significat firmam fiduciam: nam hac sola dubitatio euertitur.

6. Relata.

Sexta. Mutua relatio inter fidem & promissionē. Promissio non solum prædicat gratiam, verumetiam eam offert: ergò fides non tantum nouisse debet promissionem, sed etiam certò sibi polliceri, quòd Deus sit vere præstiturus quod promittit. Qui autem hanc non habet fiduciam, Deum mendacem facit: quo scelere nullum maius est.

7. Testimoniū Ecclesiæ.

Septima. Testimonium Ecclesiæ. Sancti enim patres vnanimi consensu fidem esse fiduciam testantur. Augustinus confert fidē manui non aridæ, sed viuæ: sentit igitur fidem fiduciā esse. Bernhardus ita loquitur. *Primum syncera radix sanctæ fidei in terra humani cordis plantatur, cui inseritur ramusculus ille sanctæ arboris timor Domini, qui dicitur initium sapientiæ. Cum hoc incipit & cum illo ascendit, vsque ad plenitudinem luminis. Hîc poma sunt quibus anima reficitur.* Hæc Bernhardi verba satis indicant, quid senserit sanctus ille pater de fide. Verùm de patrum testimonijs, plura in proximo membro dicentur.

His septem rationibus, tanquàm demonstrationibus quibusdam euidentissimis, conuincimus fidē non tantum significare noticiam historiæ & assensū verumetiam promissæ gratiæ expetitionem & fiduciam.

Altera pars. Nos sola fide iustificari. Rationes.

Iam ostendendum est, quòd hac sola iustificemur ac regeneremur in nouam creaturam. Rationes autem quibus hoc euidenter probari potest, ordine recitabo, ac numeris distinguam: quo & clarius perspiciantur, & tenacius memoria teneantur.

1. Christi dictum.

Prima. Marci 5.36. Dominus confirmaturus archisynagogum Iairum dicit ei: ne metuas, tantùm crede. Hic exceptiua particula disertè additur, vt intelligatur quòd promissio salutis, sola accipiatur fide, & non pendeat ex vlla operis nostri dignitate aut merito.

2. periphrasis particulæ exclusiuæ.

Secunda. Periphrasis particulæ exclusiuæ, vt ad Gal. 2. 16. vbi Paulus dicit homines non iustificari, nisi fide & addit expresſè, absque operibus.

3. Apodicticę collectiones ex dictis de iustificatione.

Tertia. Collectiones fortissimæ, petitæ ex dictis de iustificatione, quales inter multas hæ sunt.

I. Acto.10.42. Hic est declaratus à Deo iudex viuorum & mortuorum: huic omnes Prophetæ testimonium perhibēt, quòd omnis qui credit in ipsum, accipiat remissionem peccatorum per nomen eius.

II. Actor.13.38. Notum sit vobis viri fratres, quòd per hūc vobis remissio peccatorum annunciatur, & ab omnibus quibus non potuistis in Lege Mosis iustificari, in hoc omnis qui credit iustificatur.

III. Actor.15.8. Cognitor cordium Deus, testimonium perhibuit ipsis, cùm daret ijs Spiritum sanctum, quemadmodum & nobis, & nihil discreuit inter nos & ipsos, fide purificans corda eorum.

IIII. Ad Rom.1.16.17. Euangelium est potentia Dei in salutem omni credenti, cùm Iudæo, tū Græco: iusticia enim Dei ex eo reuelatur ex fide in fidē, & vt scriptum est, iustus ex fide viuet.

V. Ad Rom.3.20.&c. Ex operibus legis non iustificabitur vlla caro coram ipso, per legē enim cognitio peccati est. Nunc autē sine lege iusticia Dei manifesta est, testimonium habens in lege & Prophetis. Iusticia autē Dei, per fidē Iesu Christi, in omnes & super omnes credentes. Et paulò pòst, Iustificamur gratis ipsius gratia per redēptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propiciatoriū, per fidem in eius sanguine. Et rursus, Arbitramur igitur fide iustificari hominem absque operib. legis

VI. Rom.4.3.&c. ex Gen.15. Credidit Abrahā Deo & imputatum est illi ad iustitiam. Item, Operanti non imputatur merces ex gratia, sed datur ex debito. At non operanti, sed credenti in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iusticiā. Et eodem capite. Si qui ex lege sunt hæredes, inanis est facta fides & irrita promissio. Et paulò pòst. Ideo ex fide vt secundum gratiam, quò firma sit promissio omni semini.

VII. Et Roma.5.19. Quemadmodum per inobedientiam vnius hominis, peccatores sunt multi: sic per obedientiam vnius, iusti constituētur multi

VIII. Item, c.10.3.4.9.10.11. Ignorātes Dei iustitiā & propriam iusticiam quærentes stabilire, iusticiæ Dei non fuerunt subiecti. Finis enim legis Christus, in iusticiam omni credenti. Itē, Si credideris in corde tuo, quod Deus illum excitarit à mortuis, saluus eris, corde enim creditur ad iusticiam, ore autem fit confessio ad salutem. Dicit enim scriptura: omnis qui credit in ipsum, non pudefiet.

IX. Cor.1.30.31. Christus factus est nobis sapientia à Deo, iusticia & sanctificatio, & redētio, vt quēadmodū scriptū est, qui gloriatur, in Do. glorietur.

X. 2.Cor. 5.21. Eum qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos fieremus iusti-

tia

tia Dei in ipso. XI. Ad Gala.2.16. Non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Christum Iesum credidimus, vt iustificaremur ex fide Christi, & non ex operibus legis. Quapropter non iustificabitur ex operibus legis omnis caro. Et in fine cap.21. Si per legem est iustitia, Christus vtique frustra mortuus est.

XII. Item in 3.7. Scitote quod qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahæ. Item, 9. Qui ex fide sunt benedicūtur cum fideli Abrahamo. Item, 10. Quicunq; ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt. Scriptum est enim: XII. Maledictus omnis qui non manserit in omnibus, quæ scripta sunt in lege. Item, 11. Quòd in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestū est, quia iustus ex fide viuet: at lex non est ex fide, sed qui fecerit ea homo viuet in eis. Item, 22. Conclusit scriptura omnia sub peccatum, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. XIII. Ad Ephes.2.8. Gratia estis saluati per fidem (& hoc non ex vobis Dei donum est) non ex operibus, ne quis glorietur. XIIII. Ad Philip.3.6.7.8.9. Paulus de se loquitur hoc modo, iuxta iusticiam quæ est ex lege fui irreprehensibilis, sed quæ mihi erant lucra, hæc existimaui propter Christum detrimentum, imò etiam existimo omnia detrimentum esse, propter excellentem cognitionē Iesu Christi Domini mei, propter quē omniū iacturā passus sum, & reputo omnia reiectamenta, vt Christū lucrifaciā, & inueniar in eo, non habēs iustitiam meam quæ ex lege est, sed eam quæ ex fide Iesu Christi, quæ est ex Deo iusticia per fidem. XV. Ad Titum 3.4. Quādo benignitas & φιλανθρωπία apparuit saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustis quæ &c.

Ex his testimoniis immota consequentia sequitur, quomodo & opera de causis iustificationis excludantur, & quomodo Sola fide iustificetur omnis qui credit.

4. Iudæorum & Pauli exemplū.

Quarta. Iudæorum exemplum solius fidei esse iustitiam apertè docet ad Rom.10.3. Apostolus enim pronunciat propterea Iudæos non fuisse iustitiæ fidei subiectos, quia propriam iustitiam vnà cum fidei iustitia voluerunt stabilire. Paulus ad Philip.3.7.8. idem suo exemplo comprobat, asserit enim se vtut erat irreprehensibilis in lege coram hominibus, omnia reputasse veluti σκύβαλα, vt eam iustitiam quæ est à Deo per fidem consequatur: significans fieri nō posse, vt fides & opera simul iustitiæ partes aut causæ statuantur.

5. Necessitas quadruplex.

Quinta. Necessitas, eáque quadruplex. 1. necessitas confutandi corruptelas, quas inuexit papatus ex cacozelia Philosophica in doctrinam de iustificatione. 2. Necessitas vindicandi honorem Christi, cui soli redemtio nostri, gloria & victoria super Satana debetur. 3. Necessitas consolandi afflictam conscientiam & luctantem cum desperatione. Nam qui statuit iustificationem ex operibus & fide simul pendere, tanquā ex eius causis: nunquàm veram in corde consolationem sentiet: imò in agone mortis peccatorum conscientia territus desperabit. 4. Necessitas discernendi legis iustitiam, & iustitiam Euāgelij. Illa enim operum est, quam nemo præter vnū Christum est consecutus: hæc fidei est & omnibus credentibus gratis propter Christū imputatur. Hoc discrimen disertè traditur in Epistolis Pauli ad Rō. Galat. Ephe. & ad Philippenses.

6. Vtilitas discernendi inter causas & effecta iustificationis.

Sexta. Vtilitas discernendi inter causas & effecta iustificationis, inter arborem & fructum, inter efficiētiam & declarationem: inter iustificationem vitæ, & hominis coram hominibus. Gratia Dei, & λύτρον Christi, sunt causæ iustificationis propriæ: quæ quidem iustitia, vt verbo & spiritu offertur: ita sola fide oblata accipitur, vsu Sacramentorum confirmanda. Fructus iustificationis est noua vita: quæ declarat iustificationem vitæ, & ostendit hominem coram hominibus iustum esse. Sed de hac re posteà plura.

7. Vox & confessio Ecclesiæ.

Septima. Vox Ecclesiæ & confessio. Præcipui enim inter patres clarè pronunciant sola fide hominem iustificari.

Gennadius, Græcus Pauli interpres, ita ait, Δικαιοσύνη γὰρ καὶ τὸ πιστεῦσαι μόνον, hoc est; iustitia est vel credere tantum.

Basilius in oratione de humilitate, vt omnem gloriandi tollat materiam enumerationem eorum facit quæ hominibus gloriandi materiam suppeditare videntur: & vbi ad iustitiam Christianam ventum est, ita sua lingua ait: μήτε ἐπὶ δικαιοσύνῃ τις ἐπαίρεται ἑαυτοῦ, ἀλλ᾽ ἔγνω μὲν ἐνδεῆ ὄντα ἑαυτὸν δικαιοσύνης ἀληθοῦς, πίστει δὲ μόνῃ, τῇ εἰς χριστὸν δικαιώμενον. Hoc est, Non ob iustitiam aliquis extollitur suam, sed nouit & se indigere iustitia, & sola in Christum fide iustificari.

Ambrosius. Iustificati sunt gratis, quia nihil operantes, neque vicem reddentes; sola fide iustificati sunt. *Idem*: Manifestè beati sunt, quibus sine labore vel opere aliquo remittuntur iniquitates, & peccata teguntur, nulla ab his requisita pœnitentiæ opera, nisi tantum vt credant. Hîc autor super Epistolam ad Rom. sæpissime repetit particulam *Sola*: & disertè dicit sine operibus Mosis & naturæ, Sola fide.

Athanasius. Nunc planè demonstrat fidem ipsam vel solam, iustificandi in se habere virtutem.

Theophilactus. Demonstratio quod lex maledictos faciat, fides autem benedicat, ostendit iam nunc quod & fides sola iustificat, & non lex.

Tertia pars, de effectis fidei.

Iam restat extremum quod proposuimus, nempe vt nonnihil de effectis fidei dicamus: quæ vt certissima viuæ fidei indicia facilè ostendent, & quæ sit salutaris fides, qua sola iustificari hominem asserimus & quæ sit mortua & hypocritica, quæ in ore locum habet tantum, & non in corde: quemadmodum opera eorum testantur, quæ vt fructus arborem, ita illa indolem fidei sequuntur.

Qua ratione fides iustificat.

Quoniam autem suprà dictum est satis, qua ratione iustificet fides, videlicet quòd non sit vel causa efficiens iustitiæ, vel pars eiusdem, materia aut forma, vel qualitas, qua iusti sumus coram Deo & accepti: sed tantum instrumentum recipiens, hoc est, quo apprehendimus tanquam manu quadam iustitiā Christi, quæ nobis offertur per prædicationem Euangelii, in quo spiritus sanctus est efficax, & operatur, hoc instrumentum videlicet fidem, qua accipitur gratia reconciliationis, & fit adoptio: hîc tantùm de fidei effectis in iustificatis agam, quæ tametsi multiplicia sunt & varia, & penè innumerabilia: ea tamen conabor certis subijcere generibus, quib. omnia contineri videbuntur.

Certa effectorū fidei genera.

Hæc genera, vt memoriæ discentium seruiam, numeris in hunc modum discerno.

1. Fides renunciat Satanę.

Primum. Fides viua & salutaris renunciat Satanæ, ac eius imperio & operibus, idque corde, pro fessione & externis actionibus. Corde, dum fidelis animus auersatur Satanam, vt hostem & eius imperata extremè odit. Professione, dum voce coram angelis & hominib[9] testatur se à Satana defecisse, atq; eius castra reliquisse. Externis actionib. dū vita & moribus pugnantibus cum vita & moribus

Externis actionib.

seruorum Satanæ defectionē ab eo & abiurationem

declarat. Hæc omnia cõtinentur illo Pauli ad Ephe. 5.11. dicto, Ne cõmercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, sed potius arguite. Deinde quia Christus & Satan hostes sunt ἄσπονδοι: nemo potest de Christo gloriari, nisi qui totus Satanæ renunciauit, ac totis viribus se ipsius regno opponit, sub vexillo Christi militans. Hinc facilè iudicare est, quam sint procul à fide iustificante, qui adhuc Satanæ & peccati imperio sponte subiecti sunt.

2. Fides, tota in Deũ recũbit.

Secundum. Fides viua & salutaris Deo dat nomẽ, eius imperata se facturam promittit, atq; eius operibus die ac nocte delectatur: corde purificato Deum agnoscit, inuocat, amat, ab eo omnia salutaria sperat. Contrà, odit quicquid Dei verbo interdictũ intelligit, atque eius gloriæ aduersatur. Professione testatur se hunc Deum, qui est pater domini nostri Iesu Christi, solum venerari, cui & gloriã veritatis tribuit, non hæsitans quin præstare possit potenter quæ sapienter decreuit, & ex gratia promisit. Breuiter, vt filius dilectus corde, lingua & opere erga Deum, vt erga patrem charissimũ affectus est fidelis animus, in cuius se conspectu perpetuò versari cogitat. Et quoniam Deus lumen est, ambulat pius in lumine, tanquam filius lucis, vt Paulus ad Ephe. 5.8. docet. Atq; adeò in hoc lumine ita ambulat, vt obedientiam erga Deum præferat omnibus rebus mundi, etiam dulcissimis, & charissimis. Huius subiectionis pij animi erga Deum, illustre habemus exemplum in patre nostro Abrahamo: cuius nos vestigiis insistere oportet, modò verè de eo patre gloriari voluerimus. Hic pater noster Abraham paratus scribitur, mandante domino, dilectum suum filium Isaac in holocaustum offerre: quo filio nihil seni patri dulcius, nihil charius, nihil preciosius esse potuit: quem tamen ad mandatum Dei mactare paratus fuit. Qua re significauit se obedientiam erga Deum præferre omnibus rebus mundi charissimis & dulcissimis. Hinc patet, quàm vana sit multorum gloriatio, qui fidem quidem iactant, Abrahamum suum patrem esse gloriantur: cùm tamen ne minimum affectum ad mandatum Dei iugulare volunt. Deus vult vt obedientiam erga se omnibus rebus mundi anteponas, sed affectus malus contrà suadet: cui si indulseris, facilè te declaras ne micam quidem fidei Abrahamicæ habere, de qua tamen impudenter gloriaris. Cogitet ergò vnusquisque apud se, ac se ipse non hypocriticè examinet, non dolosis lancibus cor suum expendat: cuius si animus Deo (vt dictum est) adhæret, si delectatur mandatis Dei, si nihil magis in votis habet quam imperata à Deo præstare, si naturalem imbecillitatem deplorat, qua impeditur quò minus obedire Deo possit, glorietur in Domino, ac petat vt hoc diuinum donum indies magis magisque augeatur. At si contrarium senserit, & conscientia ipsius arguerit ipsum, sciat se viua in Deum fiducia nequaquam præditum esse: sed adhuc sub vexillo Satanæ militare, & peccati inhabitantis imperata facere, cuius stipendium est mors æterna.

Exẽplum in Abrahamo.

correctio.

3. Fides conscientiam pacatam & securam reddit.

Tertium, Fides viua & salutaris hominem piè securum facit, iuxta illud, 2. Paralip. 20.20. Credite in Domino Deo vestro, & securi eritis. Hæc securitas in tranquillitate conscientiæ sita est. Nam cùm fides operatur sensum reconciliationis in cordibus hominum: conscientia, anteà turbata peccatorum sensu, pacata & tranquilla redditur. Hinc illa Pauli παῤῥησία: Si Christus est qui iustificat, quis est qui condemnat? Securum proinde de salute fides credentem facit.

4. Fides gaudium

Quartum, Fides viua & salutaris exultationem spiritus operatur: iuxta illud, 1. Petri 1.8. Credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili. Hæc læticia est inchoatio beatæ vitæ, quæ consummabitur post resurrectionem corporum. Hanc læticiam spiritus, Paulus pronunciat esse regnum Christi. Rom. 14.17. Nam est testimonium victoriæ Christi super Satanam, qui sub morte & damnatione captiuos tenet omnes, qui non sunt ad Deum fide conuersi. Ad hanc spiritualem exultationem hortatur Ecclesiam regius Propheta, idque in locis quàm plurimis. Psalm. 5.12.13. Lætentur omnes sperantes in te, æternum tripudient & protegas eos. Exultet in te qui diligunt nomen tuum. Quoniam tu benedicis iusto domine, & veluti scuto beneuolentia coronabis eum. Psalm. 9.3. Lætabor & exultabo in te, psallam nomini tuo altisime. Psalm. 32.11. Lætamini in Domino & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde. Psalm. 33.1. Exultate iusti in Domino, rectis decora est laudatio. Psalm. 105.3. Lætetur cor quærentium Dominum. Psal. 95.1. Venite exultemus Domino, iubilemus Deo salutari nostro, præoccupemus faciem eius in confessione, in Psalmis iubilemus ei. Hæc spiritualis & vera læticia, gustus æternæ vitæ, potissimum sentitur in seria & ardenti inuocatione, sicuti ex Psalmis patet, & piorum experientia testatur.

internum & inenarrabile parit.

5 Fides patientiã sub cruce parit.

Quintum, Fides viua & salutaris patientiam sub cruce operatur. Hinc est quòd Paulus 2. Thessa. 3. 4. Fidem & patientiam coniungat. Nam ex patientia afflictionum virtus fidei declaratur. Ita enim ait, Gratias agere debemus Deo semper de vobis fratres, vt par est, quòd vehementer augescit fides vestra, & exuberat mutua vestra omnium charitas cuiusq; in alterum, adeò vt nos ipsi de vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, de patientia vestra, & fide, super omnibus persecutionibus vestris & afflictionibus quas sustinetis. Hæc fides non solùm operatur patientiam sub cruce, vt iam dictum est: verumetiã gloriationem. Ita enim ait Apostolus, Rom. 5.1. &c. Iustificati igitur ex fide pacem habemus erga Deũ, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem & accessum obtinuimus ad gratiam hanc in qua stamus, & gloriamur sub spe gloriæ Dei: nec id solum, verùm etiam gloriamur in afflictionibus. Hinc est quòd autor Epistolæ ad Hebræos, cap. 10. 34. dicat sanctos rapinam bonorum suorum cum gaudio sustinuisse. Quoties igitur cruce premimur, excitetur fides, quæ excitata patientiam operatur: idque hoc modo. 1. persuadeat nobis fides Deum placatum esse, peccato expiato sanguine Christi. 2. persuadeat nobis crucem non impositam esse nobis, vt sub illa collapsi pereamus: sed potius, vt proba iores reddamur, ac inuicti aduersus omnia Satanæ tela. Ita enim Petrus ait, in 1. cap. 1.6.7. Paululum nũc per varias tentationes affecti, vt exploratio fidei vestra, multo preciosior exploratione auri, quod perit & tamen per ignem exploratur, comperiatur vobis esse laudi, & gloriæ, & honori. 3. Fides persuadeat cruce pressis certissimam esse propositam liberationem, qua omnes filij Dei liberabuntur ita, vt nulla vnquam sit illis amplius pertimescenda afflictio. Nam Christus victor Satanæ, suo glorioso aduentu mortem abolebit, & absterget sanctorum suorum lachrymas in perpetuum.

Vsus huius articuli.

6 Fides dilectionis proximi nutrix.

Sextum, Viua & salutaris fides suam vim & efficaciam, etiam erga proximos nostros declarat, etsi non simili modo. Primùm enim erga eiusdem fidei consortes, vim suam exerit. Deinde in genere se extendit ad quosuis mortales, præponit ergo fideles cæteris mortalibus, etsi omnibus studet beneface-

re.

re. Hic ordo cõmendatur nobis ad Galat.6.10. hisce verbis, dum tempus habemus operemur bonum erga omnes, præcipuè verò erga domesticos fidei. Erga hos operatur fides concordiam in Christo & mutuam coniunctionem. Huc pertinet adhortatio Pauli ad Rom.12. Ephes. 4.& 1.Cor.12. Vbi Apostolus confert Ecclesiam corpori, in quo sunt diuersa quidem membra, sed vt vno Christi spiritu viuificãtur & virtutem accipiunt: ita coniunctis viribus corpus incolume conseruabunt, & se mutuis officiis fouebunt. Hinc est quod Paulus asserit dilectionem quæ ex fide nascitur, esse vinculũ perfectionis. Nam hæc coniungit membra, facitque vt singula suum locum & officium tueantur.

7. Fides pia solicitudinem in vocatione operatur.

Septimum, Viua & salutaris fides operatur piam & sanctã in vocatione cuiusque solicitudinẽ. Nam vt diffidentia ethnicam & prophanam solicitudinem gignit, & caro sæpe etiam in sanctis limites transgreditur: ita fides Christianam & sanctam curam gignit, & spiritus seu nouus homo se carni & diffidentiæ opponit. Cuiusmodi pia sanctáq; cura, quam à fide proficisci diximus, cùm testimoniis scripturæ, tum sanctorum exemplis nobis commendatur. Ad Rom.12.8. Qui præest, in solicitudine. 1. ad Timot. 5.8. Si quis suorum & maximè domesticorum curã non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Abraham, Isaac, Iacob, piam suæ familię curam habuerunt. Ioseph septem annorum pro regno Ægypti & Ecclesiæ seminario quod illic erat, curam in se receperat. Moses quadraginta annis non sine maxima solicitudine populum contumacem in deserto rexit. Daniel in Babylone, & multi pij reges, & Prophetæ in populo Dei, tanta non gesserunt sine magna cura. Paulus quoque 2.Corin.11.28. Colos. 2.1. 1. ad Thessal.2.9. suam solicitudinem pro Ecclesia testatur. Sic pij reges pro suis regnis: pij patresfamiliâs pro suis domesticis: sinceri Euangelij præcones, pro suis auditoribus: fideles præceptores pro suis discipulis: breuiter, singuli in sua vocatione sanctam quandam ex fide manantem solicitudinẽ, habere solent. Vt autem hæc sancta cura non contaminetur ethnica diffidentia eadem fides efficit, quę perpetuò non solùm mandatum Dei intuetur & prouidentiam, verumetiam suam curam & solicitudinem voluntati Dei subiicit, eamq; ad gloriam ipsius dirigit, cuius bonitate in omnibus suis actionibus nititur.

Testimonia & exempla.

8 Fides respicit etiã ad benedictiones tẽporales.

Octauum, Viua & salutaris fides etiam promissionem bonorum in hac vita respicit. Vnde de Mose ad Hebræos, cap.11.26. scribitur, ꝙ respexit ad remunerationem. Quoties ergò Dominus promittit hoc vel illud sibi obedienti, fides hanc promissionẽ intuebitur & expectabit præmij largitionẽ ꝓmissam. Cùm itaq; pius legit Matt.10.41.42. hanc Christi ꝓmissionẽ: Qui recipit Prophetã in nomine Prophetæ, mercedẽ Prophetæ accipiet: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedẽ iusti accipiet: & quicunq; dederit vni ex minimis his, calicem aquæ frigidæ in nomine discipuli, Amen dico vobis nequaquã perdet mercedẽ suã: debet eã promissionẽ fide intueri & expectare promissam mercedẽ, non ꝙ eã pius sit meritus dignitate obedientiæ suæ: nã cùm discipuli Christi omnia fecerint, agnoscunt se inutiles seruos esse, & nihil fecisse quod non debuerint: sed fretus bonitate Dei promittentis, cui ita placuit sua in nobis coronare dona. Huc illud 1. ad Timo.ca.4.8. Pietas ad omnia valet, habet enim promissionẽ præsentis vitæ & futuræ. Hæc proinde fides remunerationis, excitet nos ad maiorẽ erga Deũ obedientiã.

Nonum, Viua & salutaris fides nihil vnquàm tẽtat aut aggreditur, de quo conscientia dubitat fluctuatúe. Quicquid enim fit, vel errante, vel dubitante, vel repugnante conscientia, id fides vera peccatũ esse agnoscit: atque ideo cauet, ne quid tẽtet de quo non habeat verbũ Dei, certissimam agendi regulã. Huc illud Pauli ad Rom.14.5. ἕκαστος ἐν ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω, id est, Vnusquisque sit plenè certus in suo sensu, seu, Nemo quicquam agat contra conscientiam, nemo faciat quod dubitat licitúmne sit an non.

Aduersus superstitiones magicas.

Hæc salutaris fidei vis refutat opinionem eorum qui hoc textu Euangelico, vel olim abusi sunt, vel hodie abutuntur, ipsum includendo, siue in panno, siue in argento, siue in auro, ac in collo circumgestantes, quò sint aduersus Satanã tutiores hoc muniti præsidio: quorũ superstitio validis rationibus refelli potest. Nã qui hoc faciunt. 1. contẽnunt Deũ, nam temerariè hanc superstitionẽ, & cultũ idololatricũ præcepto Dei anteponunt. Is enim ita ait: Ne faciatis singuli quod sibi rectum videtur. Item, in præceptis meis ambulate. 2. Conscientia errante impingunt, vnde ista superstitio in certissimã illis ruinam cedit. 3. Confirmant in aliis superstitionem, exẽplo nocent: quod sane multo grauius scelus est quã vulgo æstimatur. 4. Sacrilegè tribuunt characteribus literarum efficaciã, qua re prophanos sortilegos & magicos facilè æquant. Nam vt viua fides statuit verbũ Dei auditum, intellectũ & creditũ efficax esse: ita scriptũ & circũgestũ superstitiosè, mortuã agnoscit literam. 5. Auocat hæc superstitio homines à vero & salutari vsu huius sanctissimi Euãgelij, qui est vt credamus syncero corde & credẽtes saluemur. In locũ huius veri vsus Diabolus obtrusit mundo hanc superstitionẽ & idololatriã, vt credant homines virtutẽ quandã occultã inesse characteribus literarũ huius Euangelij contra febrim, contra incantationes & Satanæ insidias. Quicunq; ergo hac superstitione tenetur, fidẽ viuam & veram abiecit, gratia excidit, Satanæ & non Christi seruus esse convincitur.

LOCVS DE MALEFICIIS *& incantationibus.*

Digressio seu locus an malefici & incantatores ferendi sint in Ecclesia, néc ne.

DE Maleficiis & incantationibus quæstionem, mihi à claro & nobili viro propositam, cum sua solutione ascribere libet, cuius sanè determinatio admodum necessaria est, hoc tempore potissimum, quo Diabolus suas veteres artes iterum ad obruendam Euangelij lucem renouat. Quæstio autem hæc est.

Vtrum malefici, hoc est, qui incantationibus verborũ, aut characteribus, seu imaginibus, aut aliis rebus superstitiosè in hoc adhibitis, hominibus vel prodesse, vel nocere putantur, aut etiam qui aliud quiduis arte magica moliuntur: sint ferendi in Christiano cœtu nec ne?

Responsionis partes quinque.

Vt autem ad hanc quæstionem solidè & sine errore respondeatur, hæ quinq. quæstiones ordine perpendendæ & excutiendæ videntur.

1. *Quæ fuerit origo incantationum.*
2. *An reuera incantationes sint efficaces.*
3. *Cur Deus permittat istis diabolicis artibus aliquid fieri.*
4. *Quæ prohibitio extet in scriptura.*
5. *Grauitas peccati magicæ artis.*

Ex harum quæstionum declaratione, patebit responsio ad quæstionem propositam.

De prima.

Etsi vt Augustinus refert, & Epiphanius testa-

Quæ fuerit origo incantationum.

tur, Zoroastres Rex Bactrianorum, qui tempore Nini Babylonici regis vixit, fertur artis magicæ autor fuisse, tamen Methodius in suis reuelationibus verius magicam artem ad autorē Diabolum refert: qui filiis Cain tempore Iared, qui sextus ab Adam fuit, istas artes tradidit. Ita enim ait Methodius. *Anno autem 340. Iared, surrexerunt viri malæ artis inuentores, iniqui, & omni nequitia pleni ex filiis Cam, vt Iobeth, Tholucel filij Lamec, qui cæcus fuit, qui & Cain interfecit: quorum dominatus Diabolus, conuertit eos posteà in omnem magicam artem.* Hæc Methodius.

Cur excogitatæ à Satana.

Est autem minimè dubitandum Satanam istas maledictas artes excogitasse, vt ita paulatim obrueret suis fœtoribus fontem verbi Dei limpidissimum, & aboleret verum vnius Dei cultū, superstitionibus & imposturis in eius locum substitutis. Nam & huius rei specimen statim post conditos homines in paradiso edidit, ac primos nostros parentes aggressus, eos ab obedientia verbi Dei sophistica deprauatione abduxit, fecitq. vt Deo renunciantes, sibi auscultarent, cuius rei pœnas grauissimas, cum tota sua posteritate luerunt: & prorsus æternum periissent, nisi Deus ex misericordia propter filium, eos noua promissione seminis erexisset.

Cæterum diligentissimè hîc cogitanda est κακοζηλία, & astutissimum, perniciosissimúmq. artificium Satanæ, qui vt tegat fraudes & insidias: veluti simia Deum imitatur in propaganda sua peruersa religione, & cultu nefario. Nam, vt Deus ad verum & salutarem sui cultum cōmendandum hominibus, præter miracula, & diuina opera, quibus veritas doctrinæ cœlestis obsignatur, vtitur tribus instrumentis: *Verbo*, quod in Propheticis & Apostolicis literis continetur: *Sacramentis*, suo mandato nobis commendatis, quæ Sacramenta sunt veluti aspectabiles quædam conciones, & *Spiritu*, quo Deus ipse efficax est in prædicatione verbi, & in vsu Sacramentorum: Ita Diabolus, quem Paulus Deum huius mundi, id est, infidelium omnium, vocat, præter ficta miracula & præstigias, qualibus Papatus fuit plenus, habet suum verbum, habet sua (vt sic dicam) Sacramenta, habet & spiritum, quo efficax est in suo verbo & Sacramentis. *Verbum* Satanæ est, partim sophistica verbi Dei deprauatio, partim traditio hominū pugnans cum verbo, partim superstitiosa verborū certorum conceptio, cui vis aliqua propter recitationē tribuitur, qualis in magicis incantationibus cernitur. *Sacramenta* Satanæ sunt non vnius generis, vt characteres certi, figuræ, imagines, & quarumcunq. rerum, vt salis, terræ, aquæ, pilorum, craniorū mortuorū hominum, ossium, &c. abusus. *Spiritus* Satanæ est, quo efficax est in suo verbo & suis Sacramentis, in perniciem eorum qui se sinunt ab illo cōtra Deū impelli, pluris facientes mendacium Satanæ quàm Dei veritatem.

Satanæ scopus.

In hos filios contumaciæ, plenū imperium habet Satan, vt Paulus testatur: etsi non rarò bonitate Dei, conatus eius impeditur. Nulla enim re magis Satan delectatur, quàm vt homines abducat in contemtū Dei, & vt imitatione quadam Dei sub angeli specie homines in omne superstitionis genus, præcipitet, quò miserè tandem cum ipso pereant. Nec ob aliā causam, magicas impietates in mundū inuexisse censendus est Satan, quàm vt religione quadam, sed peruersa, hominum animos occupet, ne veræ & salutaris religionis sint cultores, & saluentur: illo solo cū suis angelis in æternos cruciatus coniecto. Postquā enim satis intellexit malignus ille, se non posse hominibus persuadere omnem religionem & cultum abiiciendum esse (habet enim omnes homines vel maximè barbari, vt testatur Cicero, quendam religionis sensum, quo intelligunt Deum colendū esse, idque natura duce) confugit ad id, quod proximum erat, & in locum veri & salutaris cultus, falsum & perniciosum substituit: sub quo omnis magica verbi Dei prophanatio, & superstitio continetur. Habemus breuiter quæ sit origo magicæ impietatis, quis autor, & ad quam metam collimet. Sequitur secunda quæstio.

De secunda.

An se vera incantationes sint efficaces.

Postquam ostensum est, Satanam hostem salutis humani generis verū esse, & vnicum autorem magicarum artium, adeóq; omnis superstitionis, qui huc omnia sua consilia destinat, omnes dolos & machinas dirigit, vt homines à Deo per idololatriam deficientes, in æternos cruciatus coniiciat, sequitur quæstio:

An reuera sint efficaces incantationes magicæ, characteres, signationes, figuræ, imagines, &c. néc ne?

Respōsio

Respondeo simpliciter & clarè, maleficos seu magos suis viribus & efficacia omnino nihil posse. Nulla enim vis aut efficacia recitationi verborum conceptorum, characteribus, imaginibus aut figuris, &c. inest: sed Diabolus, cum quo pactum fecerunt malefici, vt confirmet homines in errore, multa ad incātationes magicas operatur, quod hinc facilè colligi potest. Chaldæi, Arcades, Ægyptij, Indi, & alij multi populi, non secus atque nostræ maleficæ muliercuIæ faciunt, incantationibus vsi sunt. Sed constat diuersas esse incantationum formas, aliáque omnino verba. Illi enim, cùm Christum & eius Euangelium ignorarent, alias omnino incantandi formas habuerunt, quàm mancipia Satanæ apud nos: qui diuino verbo & Christi nomine, sacris Euangelij verbis & Sacramentis diuinis, Baptismo & pane cœnæ dominicæ, abutuntur: qua re se decuplo deteriores esse Chaldæis & Arcadibus declarāt. Chaldæi enim Satanæ verbo & malorum spirituum cōpellatione vsi sunt: nostri verò Dei verbo & Christi nomine blasphemè ad suas nugas Diabolicas abutūtur. Chaldæi vsi sunt olim coscinomantia, hoc est, diuinatione, in qua cribrum adhibebatur, tanquàm Sacramentū Satanæ, quoties de re aliqua furto ablata, quærebatur. Nostræ maleficæ similem coscinomantiā, cùm de furtis quæritur, adhibere solent, etsi eadem cum Chaldæis in diuinationis mysterio, verba non habent: id quod omnino necessarium esset, si qua verbis conceptis inesset efficacia. Sacrificuli nostri malefici, cùm coscinomantia vtuntur, verba ex Psalmo 50. supra cribrum mussitant. Si videbas furem, currebas cum eo. Quæ sanè verba nihil ad illud propositum faciunt. Nam in eo loco Dauid perstringit malum iniquæ cupiditatis habendi in illis, qui se illis adiungunt, qui per fas & nefas opes cumulare cō tendunt.

Sacrificulorū papisticorū coscinomantia.

A quo pēdeat virtus diuinationis.

Hinc manifestum est, quòd nec in verbis, nec in sacramentis, hoc est cribro & claue sit virtus diuinationis de rebus ablatis: sed in Satana, qui homines isto pacto sibi obnoxios reddit, vt abutantur Dei verbo in propriam perniciem. Nihil enim Satanæ iucūdius esse potest, quàm vt homines contra verbū Dei impellat in varias superstitiones, & verbi abusus. Nā nulla salus est extra verbi Dei verū vsum: qui in his quatuor situs est. Primū, vt rectè instruat mentes nostras de Deo vero, & eius cultu, atq. aliis rebus ad salutē hominū ordine pertinentibus. Deinde, vt iuxta verbū fiduciā in Deum collocemus. Tum, vt ex fiducia, speremus promissa. Postremò vt agamus & viuamus iuxta verbum. Si enim in hoc vsu verbi manserimus constantes vsque ad finem, salui erimus. Qui verò contrà fecerit, Deum tentat, quem

Vsus verbi Dei.

Alia ratio de inefficacitate incantationum per se.

inueniet seuerum iudicem in extremo die, nisi maturè pœnitentiam egerit. Postremò & hinc patet, sagarum & maleficorum incantationes per se inefficaces esse, quia, vt testatur Augustinus, postquam vulgò innotuerint concepta incantatorum verba, nō amplius recitata vim habent. Nam diabolus vulgo innotescere sua mysteria non patitur, ne appareat cordatis hominibus, quàm sint ridicula, atque ita ipse cum sua religione in contemptum veniat.

De tertia.

Cur Deus hanc efficaciā permittat satanæ.

Cùm homines audiunt incantationes illas, quæ Satanam autorem habent, nunc inferre segetibus damnum, nunc hominibus nocere: mox querunt cur ista Deus permittat, cur Deus se non opponat satanæ, cur sinat suum nomen isto pacto inter homines blasphemari? Respondeo, In promptu ratio est. Paulus enim 2. Thessa. 1. respondet, his verbis, Quia credere noluerunt veritati, dedit illis Deus efficacem errorem, vt crederēt mēdacio. Mendacium autem est, cùm omnis abusus verbi Dei, contra ipsius voluntatem, tum omnium diabolorum & hominum inuenta, quæ aliquam impietatem & superstitionem mun do obtrudunt.

Respōsio.

Ratio.

Permittitur itaque diabolo eatenus hominibus in rebus & corporibus nocere, quatenus peccata nostra hæc merentur: & quatenus Deus hoc illi ad probandam aliorum fidem permittit. Sic enim beatus Augustinus sentit, cùm ait: *Nec mirum quòd hoc permittit Deus, vt illi qui hoc audiunt & vident, probentur qua fide sunt apud Deum.* Sententiam hanc confirmat sanctus ille pater voce Dei Deuter. 13. 1. Si surrexerit in medio tui Propheta, aut qui somnium se dicat vidisse, & prædixerit signum, & euenerit quod locutus est, & dixerit tibi. Eamus & sequamur deos alienos, nō audies verba eius, quia tentat vos Deus, vt palàm fiat vtrum diligatis Deum an non. Non enim aliud vult Satan suis magicis artibus & pestiferis imposturis, quàm vt illis adhærentes homines à vero Dei verbo deficiant paulatim: donec prorsus Deo & eius sancto Euangelio renunciauerint, sibi quidem ipsis in certam perniciem, aliis autem in maximum scandalum.

Confirmatio.

Obiectio.

At hic quidam vt arguti esse videantur, obiiciunt hoc modo: Sanitas corporis donum Dei est & res bona. Quare quauis ratione si amissa fuerit, eam recuperare licet, etsi diabolica arte est ablata sanitas, cur nō licebit eandem diabolica arte repetere? Sunt etiam qui his multò duriora & magis impia, impuro ore eructant, in contumeliam Euangelij Christi. Verùm his respondeat Augustinus hisce verbis: *Qui sine saluatore salutem vult habere, & sine vera sapientia æstimat se prudentem fieri posse, non sanus sed æger, non prudens sed stultus in ægritudine laborabit, & in cæcitate noxia stultus & demens permanebit. At proinde omnis inquisitio & omnis curatio, quæ à magicis artibus experitur, mors potius est dicēda quàm vita.* Hæc Augustinus.

Respōsio.

Exhortatio.

Cuicunque ergo salus & vita æterna curæ est, is quicquid facit, iuxta consilium Pauli, in nomine Domini Iesu Christi faciat, & ab eo sanitatem petat, & adhibeat ordinaria remedia, non tentet Deum, qui multa per Satanam permittit fieri, vt suorum fidem exploret, vtque omnes qui Satanæ verbo & Sacramentis se regi permittunt, contempto Deo & eius verbo, æternum pereant. Neque est quod quisquam existimet se vnà posse & Deo & Satanæ adhærere. Nulla enim est conuentio Dei & Belial: & Elias impio Achab & eius aulæ adeóque toti populo dicit, 1. Reg. 18. 21. Vsquequò claudicatis in duas partes: si Dominus est Deus, sequimini eum: si autem Baal, sequimini illum. Præterea Deus cùm sit zelotes non patitur suæ gloriæ vel minimam portiunculam diabolo tribui.

De quarta.

Magicæ artes prohibentur à Deo.

Quarta quæstio est de prohibitione. Etsi autem ex superioribus satis manifestum est magicas artes & à Deo damnatas esse, & eos qui istis artibus in contumeliam Dei vtuntur, indignos esse vt hunc solem aspiciant: tamen pauca testimonia prohibitionis ascribam: ex quibus etiam intelligi potest, quàm sit res Deo inuisa magica impietas. Primum Decalogi præceptum & secundum seuerè mandant fiduciam in solum Deum, & prohibent omnem in alias quasuis res fiduciam, præterea damnāt omnem verbi & nominis Dei prophanationem. Non habebis, inquit, Deos alienos coram me. Non vsurpabis nomen Domini Dei tui in vanum. Leuit. 19. 31. Non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid sciscitemini, vt polluamini per eos. Hoc dicto Domini cum magi ipsi, tum qui illorum opera vtuntur, polluti & rei peraguntur. Leuit. 20. 6. Animam, quæ declinauerit ad magos & ariolos, & fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam & interficiam eam de medio populi. Hoc Domini mandatum tria continet. Primum significat ipsam magiam abominabilem esse coram Deo. Deinde, clarè pronuntiat eos qui artibus magicis vtuntur, spirituales esse fornicatores, vt qui à Deo tanquam vero marito defecerunt ad turpissimum mœchum diabolum. Tertiò, apertè indicat Deus, quòd velit & magos ipsos, & eos qui eorum opera vtuntur, tolli de medio populi sui, ídque per magistratum. Deutero. 18. 11. Ne sit maleficus, nec incantator, neque qui Pythones consulat. Exod. 22. 18. Maleficam ne patiaris viuere. Hæc lex ideò maleficæ, in fœminino meminit, quia semper in omnibus nationibus, ad id vitium proniores fuerunt fœminæ quam viri: sicuti etiam in hoc regno compertum est. Hisce scripturæ testimoniis satis conuincitur, quod omnis magica superstitio, quantumuis leuis videatur coram hominibus, sit horrenda idololatria & à vero Deo defectio. Omnia proinde scripturæ pronunciata quæ idololatriam damnant, simul omnes magicas superstitiones condemnant.

Testimonia.

De quinta.

Grauitas peccati magicæ superstitionis.

Ex his etiam quanta sit grauitas peccati magicæ superstitionis intelligitur. Est enim magica superstitio, vtut leuis videtur hominibus, veri Dei abiuratio: prophana, ethnica & diabolica superstitio, euersio Euangelij, pactio cum satana, abnegatio fidei Christianæ. Breuiter, Est renunciare vero Deo & eius verbo, & adhærere satanæ eiúsque imposturis, atque adeò planè ex homine Diabolum fieri.

Responsio ad Quæstionem.

Magi ex Ecclesia & politia eiiciendi sunt.

Responsio ad propositam quæstionem ex dictis facillimè colligitur. Quid enim, quæso, indignius est, quàm in cœtu Ecclesiæ & in hominum consortio, ferre eum qui magicis superstitionibus se Dei hostem esse profitetur? Scio longè aliter sentire & dicere eos, qui hisce superstitionibus addicti sunt, sed respondet illis Paulus. Verbis quidem profitentur Deum, sed factis negant, abominabiles & ad omne opus bonum reprobi. Nullo proinde pacto ferendi sunt homines, quicunque diuino nomine ad quaslibet incantationes magicas siue prodesse se

velle dicunt,siue nocere volunt,abutuntur. Non enim talem Deum habemus, qui contra suum ipsius verbum,contra gloriam suam,contra Euangelium. in perniciem hominum huiusmodi diabolicæ impietati patrocinari potest.

Magistratus officiũ in maleficos & maleficas

Magistratus igitur ciuilis iuxta legem Dei in Exodo.22.18.maleficam non patieris viuere:iuxta legem imperatoriam in Codice, & secundum receptam & probatam legem huius regni: Breuiter, iuxta consuetudinem omnium gentium, potest & debet, si modò rectè officio sibi diuinitus commisso fungi velit,iudicium Domini in blasphemos exercere,seuerius animaduertere in maleficos & maleficas,cósque è medio tollere, ne per illos nomen Domini blasphemetur. Quicunque contrà facit,siue misericordia, sciat crudelem esse misericordiam quæ paucis malis parcit in multorũ perniciem: siue propter personas aut pecunias, sciat se regulam à Domino iudicibus præscriptam contumaciter transgredi,atque ideo incidere in manum Dei,& reum fieri eiusdem blasphemiæ. Nam non solùm communicat alienis peccatis, propter quæ & reus fit coram Deo, & verbum Dei pro nihilo habet,verum etiam vt infidelis pastor,& perfidus Reipub.suæ administrator sua negligentia & officij desertione, suos ad castra satanæ transfugere permittit,quo sanè facto nihil atrocius excogitari potest. Quapropter magistratus ciuilis,vt custos vtriusque tabulæ,quantum ad externam disciplinam attinet,debet omnẽ blasphemiam nominis diuini zelo sancto punire, ac studere vt ipse suis subditis omnis virtutis, pietatis & honestatis sit exemplar:vt subditi eum intuentes habeant vitæ honestissimæ formam, quam tutò in gloriam Dei imitari poterunt.

Cautio seu admonitio necessaria.

Cæterum hanc admonitionem adiectam volo,ne magistratus quid temerè faciat, ac re non satis explorata & cognita sanguinem innocentem in propriam perniciem effundat:néue ex affectu priuato, sed ex amore iustitiæ iudicium. non suum, sed Domini in nocentes exerceat.

Hæc sunt quæ hoc tempore inciderunt de quæstione proposita,aliàs fusius si hæc non videbuntur sufficere,eandem declarabo.

Aduersus exorcistas.

Hic quoque impingunt Exorcistæ qui virtute pronunciationis verborum, existimant se satanam expellere,aut venena serpentum inefficacia reddere. Firma enim & immota est hæc Pauli sententia, 2. Cor.3.6.litera occidit,spiritus autem viuificat. Doctrina enim credita salutaris est,pronunciata autem aut scripta,sine viua fiducia,mortua litera est & occidit,idque non sua natura,sed hominum culpa,qui litera abutuntur.Vt itaque magicum esse certissimè mihi persuadeo,si quis virtute conceptorum verborum putat se Dæmonem fugare posse,qualibuscunque signis aut ceremoniis adhibitis:ita pium esse & heroici spiritus testimonium pronuncio:si quis fide & inuocatione Dei fretus, insultat diabolo, atque eum de suo domicilio expellit.

Hoc enim inter miracula numero, quibus Deus suam præsentiam aliquando testatur. Quemadmodum olim in Iudæa, & postea in primitiua Ecclesia factum constat.Verùm alligare hanc virtutem rasuræ,aut vncturæ papisticæ, aut alioqui ordini ministrorum verbi, prorsus est stultum: cùm sit fidei flagrantis opus peculiare,non status aut ordinis hominum.

Aduersus superstitionẽ circa signum crucis inuectam.

Præterea etiam contra naturam fidei impingunt, qui crucis figuræ siue digitis signatæ, siue scriptæ, siue ex ligno aliáue materia fabricatæ, vim aliquam vel contra morbos, vel contra Dæmones tribuunt. Nam nec natura,nec ordinatione diuina,figuræ sunt efficaces. Nulla enim extat huius figuræ promissio. Quare omnino superstitiosum, & impium est crucis signo vim aliquam occultam & virtutem ascribere.

De vsu & abusu signi crucis autoris sententia.

Quid?licèt ne ergò pio homini se signo crucis signare?licèt ne figuram crucis sculptam aut pictam habere?licet quidem, modò superstitio absit: licet,si vt symbolo quod te deChristi victoria admoneat,figura crucis vtaris:licet, si crucem illam loco tesseræ Christiani militis habeas, qua te testaris & profiteris hostem diaboli esse & membrorum eius. Quare minimè improbo signum crucis imprimi fronti & pectori infantis,dum Baptizatur, modò id fiat solummodo in signum nouæ istius inaugurationis,qua baptizatus Christo crucifixo dat nomen: & se sub ipsius vexillo militaturum promittit. Licet,si illud crucis signum vt doctrinæ quoddam memoriale ob oculos ponas: si vt μνημόσυνον historiæ habeas:si veluti triumphale signum victi diaboli illud erigas. Contrà, non licet vt crucem erigas, coram qua te prosternas adoraturus. Nam hoc apertè pugnat cum primo præcepto,& cum orationis forma à Domino præscripta. Non licet vt ei virtutem aliquam contra morbos aut diabolum tribuas.Non licet religionis & cultus gratia in vestibus circumferre crucem,quemadmodum Monachi quidam faciunt. Nam hæc omnia superstitionis labe infecta sunt.Quòd autem quidam ex sanctis patribus, Augustinus, Epiphanius, & Athanasius signaculo crucis multum videbantur tribuere:id dextrè iuxta eos modos,quos licitos esse dixi,accipiendum est.

Aduersus superstitionẽ seu magias papisticas.

Præterea, hîc etiam delinquunt qui lustrali aquæ, qui cereis sacris,qui sali sacrato,qui vnguentis papisticis & oleo papistico,& ceremoniis aliis superstitiosis & nugatoriis, aliquam efficaciam contra verbum Dei tribuunt.Qui enim hoc faciunt,non solùm Deum tentant, verumetiam id committunt, à quo viua & salutaris fides tota abhorret. Hæc enim vox fidei est, lucerna pedibus meis verbum tuum,& lumen semitis meis. Iuraui & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ.Cùm itaque fides vera nihil tentat contra & præter verbum Dei,pij nõ secus atque pestem fugiant magicas superstitiones, & papisticas incantationes:ac sinant se regi ducíque cœlesti lucerna, quæ est vox Dei tradita in Propheticis & Apostolicis scriptis.

10. Fides in morte hominis animã tradit Christo.

Decimum.Viua & salutaris fides in morte pij hominis Christo tradit animam, certò statuens finem fidei, salutem esse animæ. Hinc illa inuicta animi constantia in multis Martyribus,qui sub cruce inenarrabili gaudio exultarũt.Huc illud Petri,In quem modò non videntes,sed credentes exultatis inenarrabili gaudio & glorioso, ferentes finem fidei vestræ salutem animarum.1.Petr.1.8.9. Quemadmodum enim Stephanus intentis in cœlum oculis,vidit gloriam Dei & Iesum stantem à dextris Dei, & cùm obrueretur lapidibus,dixit, Act.7.59.Domine Iesu suscipe Spiritum meum:ita quilibet pius in agone mortis, oculis fidei gloriam Dei intuetur, & Christum pontificem,interpellantem apud patrem pro se,oculis fidei cernit.Atque ita ex fide Deum patrem Domini nostri Iesu Christi inuocat, lætúsque animam Christo tradit cum Dauide inquiens.Psa.31. In manus tuas Domine commẽdo spiritum meum. Hoc gaudium in agone mortis, aculeum mortis ita retũdet,vt migratio de hac vita somnus potius dulcissimus, quã mors terribilis Christianis esse videatur.

Ignis purgatorij papistici confutatio

Hunc dulcissimum fidei salutaris fructum doctrina Antichristi inuadit,ac obruere mẽdacio conatur.

Nam

Nam post discessum animæ à corpore, statuit impiè ignem quendam purgatorium esse, quo animę mortuorum purgentur, luentes pœnas pro minimis erratis quæ in vita contigerunt. Huic vanissimo errori, vera in Christum fides insultat. Hæc enim nouit purgationem peccati non aliunde petendam esse, quàm ex vno Christi sanguine: cuius purgationis efficax symbolum est Baptismus. Hæc nouit verum esse dictum. Apoc. 14. 13. Beati mortui qui in Domino moriuntur, quia ex eo quiescent à laboribus suis. Hæc Christo veritatis laudem tribuit, qui ait, Ioan. 5. 24. Qui credit in eum qui misit me, in iudicium non veniet, sed transibit de morte ad vitam. Hæc non tantum duas vias esse, vnam vitæ æternæ, alteram mortis æternæ, iuxta illud Christi, Ioan. 5. 29. Qui bona egerunt, prodibunt in resurrectionem vitæ: Qui verò mala egerunt, in resurrectionem condemnationis. Cùm ergò hîc Christus tantùm duas vias constituit, fides facilè tertiam illã contemnet, quam Papa commentus est. Secura itaque fides de sua salute, cum gaudio de hac vita migrat, ac Christo animarum Episcopo animam commendat.

De tertio Membro.

Electorũ Dei spiritualis natiuitas & aliæ propagationes quomodo differant.

Discrimen inter spiritualem natiuitatem filiorum Dei, & alias propagationes & successiones, indicatur his verbis: *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed à Deo nati sunt.* Vtitur autem hac seiunctione Euangelista, vt differentiæ conspiciantur inter spiritualem filiorum Dei generationem, & alias propagationes. Ponit autem quatuor propagationis genera: quorum tria, vt terrena, seiungit à quarto, quod est spirituale. Hæc genera ita distinguit. 1. Ex sanguinibus. 2. Ex voluntate carnis. 3. Ex voluntate viri. 4. Ex Deo pronuntiat. Hæc quia breuius, ideóque obscurius dicta videntur, definitionibus & exemplis declaranda sunt.

1. Natiuitas ex sanguinibus quid.

Primum itaque genus, est nasci ex sanguinibus, hoc est, suum genus per longã seriem ad sanctos patres referre, donec ad ipsum patriarcham Abrahamũ deueniatur. Hoc significari plurali voce, ex sanguinibus, non est dubium, si consiliũ Apostoli consideremus, qui Iudæorum arrogantiam hoc dicto taxat. Illi enim propterea quòd ducerent genealogiam inde vsque ab Abrahamo, putarunt ad se pertinere solos, quicquid Deus olim patribus promiserat, solo hoc nomine, quòd patres haberent sanctos. Hinc illa Iudæorum aduersus Christum gloriatio. Ioan. 8. 39. Pater noster Abraham est. Quos Dominus refutat proposito dissimili studio Abrahæ, & eorũ qui de Abrahamo gloriabãtur, hisce verbis, Si filij Abrahæ essetis, opera vtique Abrahæ faceretis: significans idem quod hîc Ioannes docet, nihil quicquam iuuare maiorum stemmata, sine maiorum fide. Hoc ipsum grauissimis argumentis adstruit Paulus Rom. 9. Propositis variis typis & exemplis. Abraham (inquit) habuit duos filios, Ismaelem & Isaac: quorum ille pręteritus, hic verò pro semine reputatus est. Iam si gratia fuisset alligata semini, aut sanguini Abrahami, æqualis fuisset vtriusque ratio. Iacob duos ex Rebecca genuit, quorum alter tantum filius Iacobi coram Deo est reputatus. Non ergò spiritualis natiuitas ex sanguinibus dependet, sed ex gratia. Non enim carnis sed promissionis filij sunt hæredes.

Quid iuuat nasci ex sanctis patribus.

Quid? nihilne ergo est natum esse ex sanctis patribus? Est quidem permultum. Primum enim infantes sanctorum, hæredes sunt promissionis patribus factæ. Est autem hæc promissio. Ero Deus tuus & seminis tui post te in sempiternum. Hæc sanè promissio ad semen Abrahæ pertinet (vt apertè docet Apostolus ad Gal. 3.) non solum carnale, verumetiã ad eos qui insistunt vestigiis patris nostri Abrahæ. Quemadmodum ad Rom. 4. & Gal. 3. docetur. Hæc itaque promissio, vt olim obsignabatur circumcisione carnis: ita hodie sacro obsignatur baptismate, per quod nostri infantes publicè Christo inaugurãtur, idque propter promissionis virtutem, non propter carnalem propagationem, (Natura enim, ait Apostolus, sumus filij iræ, sicuti & illi) sed propter spiritualem promissionem, cuius infantes Christianorum sunt participes.

Quo sensu Christianorũ pueri sancti appellantur.

Quòd autem Paulus pronunciat Christianorum pueros sanctos esse, non ad naturã referendum est, ac si peccatum originis nullum sit in sanctorum infantibus, quemadmodum insulsè ex Pauli dicto colligunt Anabaptistæ: sed ad gratiam tegentem peccata propter promissionem. Verùm quantum ad adultos attinet, promissio Abrahamo facta annexã conditionem habet. Nam tantisper pertinet hæc promissio ad sanctorum posteros, quatenus liberi eorum adulti, in sanctorum fide persistunt, seu vt Paulus loquitur, Donec insistunt vestigiis patris nostri Abraham. Infantes ergo Iudæorum olim, & hodie Christianorum, immatura morte discedentes saluati sunt. Contrà, adulti qui fidem promissionis abiiciunt, sua damnantur culpa. Non itaque pendet adoptio spiritualis ex seminibus, hoc est, ex longa generis successione, qua homines ordine suam genealogiam texũt, eámque ad sanctos auos, proauos, tritauos, & tandem ad Abrahamum ipsum referunt.

2. Natiuitas ex voluntatẽ carnis.

Secundum Genus propagationis, est nasci ex voluntate carnis. Vocat autem volũtatem carnis, haud dubiè naturalem ad gignendam concupiscentiam, quæ in maribus & fœminis est naturaliter. Ex hoc nasci filios regni Dei capaces, ipse Dominus Ioan. 3. 6. negat, cùm inquit, quod natũ est ex carne caro est, hoc est, vitiosum & reum propter lapsum primorum parentum, à quibus simul cum natura propagatur peccatum in totam posteritatem, iuxta illud Pauli, Rom. 5. 12. Quemadmodum per vnum hominem peccatũ in mundum intrauit, & per peccatum mors, & sic in omnes homines mors peruasit. Non ergò mirum est, cùm nihil adferimus ex vtero nisi carnalem naturam, nos omnes naturaliter exulare à regno Dei, & cœlesti vita priuatos, manere sub mortis seruitute: præsertim cùm nemo possit in regnum Dei ingredi, nisi sit spiritualis: quemadmodum Dominus Nicodemum docet, Ioan. 3. 6. vbi quid caro sit, ex antithesi facile est colligere. Nam carnem spiritui opponit. Spiritus ergo cum integrum, rectum, sanctum, syncerum significat, sequitur carnis vocabulo significari corruptum, peruersum, pollutum & inquinatum: qualis est tota hominis natura, sine regenerationis gratia.

Mens itaque nostra & ratio corrupta, peruersa, polluta, inquinata est, quia carnalis: omnes cordis affectus praui & reprobi sunt, quia carnales: Voluntas contumax & peruersa, quia carnalis: actiones omnes interiores & exteriores pollutæ & cõtaminatæ sunt, quia carnales. Breuiter, totus homo simul & corpore & anima quantus quantus est pollutus & inquinatus nascitur, quia carnalis. Ex hac carnalis propagationis conditione, Ioannes concludit filios capaces regni cœlorum non nasci ex voluntate carnis, secundũ cõmunẽ naturæ cursum. Nã quis dabit mũdũ, ex immũdo cõceptũ semine? Iob. 14. 4. Et Dauid inquit, Psal. 51. 7. In peccatis cõcepit me mater mea.

Locus, An anima rationis oriatur ex traduce.

Porrò cùm hæc vnica ratio, quàm Christus assignat, cur ex voluntate carnis non nascamur idonei ad capescendum regnum Dei, videlicet quod quicquid natum sit ex carne caro sit: meritò hoc loco quæri potest, num vt corpus, ita anima etiam, præcipua nostri pars, sit ex carne propagata. Nam si ideò caro sumus, quia ex carne nascimur, profectò videtur anima gigni ex humana sobole. Ea enim præcipua nostri pars est, in qua potissimum peccatum originis sedem habere putatur.

Peccatum originis qua ratione transmittitur in posteros.

Respondeo, peccatum originis transmitti in posteros, idque nec ratione animæ, nec ratione corporis, sed ratione propagationis ab vno Adamo. Nam quòd in persona vnius Adæ totum genus humanum corruptum fuit, nō tam ex genitura prouenit, quàm ex iusta Dei vindicta, qui, sicut in vno homine nos omnes ornauerat, ita omnes meritò suis donis spoliauit. Quare non tam vnusquisque nostrûm à parentibus suis vitium & reatum contrahit, quàm omnes pariter in vno Adam corrupti & rei sumus. Quia statim post eius defectionem, Deus quod naturę humanæ dederat abstulit. Hoc apertè Paulus docet in loco quem anteà adscripsimus. Ibi enim non dicit peccatum Adæ propagari in Seth, deinde peccatum Seth deriuari in Enos, & huius rursus in Chenan, & ita ordine ad alios: sed dicit, ab vno Adam propagari in omnes: adeò vt nascantur filij iræ, non propter genituram, quam trahunt à suis parentibus: sed propter corruptionem & reatum Adami, in quo omnes nos lapsi sumus, & spoliati donis, sicuti dictum est. Hinc itaque est, quòd caro sit, hoc est, carnem sapiat, quicquid ex carne natum est.

Responsionis cōfirmatio.

Aduersus corū sententiam qui rationalē animam oriri ex traduce putant.

Cæterùm, quod anima rationalis ex traduce non oriatur, multæ sunt firmissimæ rationes: taceo Philosophos, Aristotelem, Ciceronem, & Macrobium, & omnes ferè (excipio Epicureos) qui animam extrinsecus accedere docuerunt, conuicti eius admirandis actionibus, quæ ex carnali semine esse non possunt: taceo Theologos veteres ferè omnes, inter quos Nazianzenus ita ait: οὐκ ὄλυ ἀνθρώποιο πατὴρ βροτὸς ὡς ἐνέπουσι. ἀλλ' ὅσσον σαρκός τε καὶ αἵματος, ἀμφοτέρων μὲν ἄλλο μὲν ὤν· ψυχὴ δ' ἐκ θεοῦ κρατέοντος ἄημα.

Rationes

Præter Philosophorum & Theologorum veterum testimonia, subiectas rationes habeo.

1. A creatione hominis.

Prima. Creatio primi hominis docet quænam sit animæ hominis origo. Deus enim primum corpus hominis ex terra plasmauit. Deinde in formatum corpus inspirauit spiraculum vitæ. Ita enim textus ait, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitę. Hęc hominis primi formatio, quæ à reliquorum animantium creatione, hac inspiratione animæ differt, quæ sit animæ origo satis docet: videlicet, quòd Dominus in corpus formatum, iuxta suæ creationis ordinem, animam creet, & in corpus infundat. Hinc Augustinus. *In Adam exemplum datum est, vt ex eo intelligatur quia iam formatum corpus accipit animam.* Neque contra valet obiectio eorum qui dicunt: si sic est, Deum cooperari adulteris. Nam Deus naturæ actionem sustentat, & iuuat, non autē hominū malitiam.

Obiectionis refutatio.

2. A creatione quę

Secunda. Cùm Deus Euam è costa Adæ ædificasset, Adam dixit, hoc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: non autem addit, & anima de anima mea. Hoc argumento ita motus est Augustinus, vt diceret, *de Adam costam sublatam legimus, non tamen animam natam ex anima.* Sed si costa secum habuit animam: iam non nata est, sed detracta in partem.

3 A gubernatione humani generis.

Tertia. Gubernatio & conseruatio humani generis idem videtur confirmare. Nam ita ait Psal. 33. 15. Qui finxit sigillatim corda eorum, hoc est, animas. Zachariæ 12.1. formans spiritum hominis in medio eius. Esaiæ 44.24. Sic dicit Dominus Deus qui fecit te, & finxit te in vtero.

A separatione animæ & corporis.

Quarta. Animæ & corporis separatio hoc ipsum confirmat. Corpus enim in puluerem redigitur. Spiritus autem, id est, anima viuit immortalis. Nam si de semine humano esset anima, corruptioni haud dubiè foret obnoxia. Huc illud Ecclesiastis 12.17. Reuertatur puluis in terram suam vnde erat, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. An non hic manifestè Solomon aliam animæ, aliam corporis originem esse docet? satis ergò refutat eorum opinionem qui animam ex traduce esse volunt.

5. Ab animæ natura.

Quinta. Idem natura animæ testatur, quæ est indiuisibilis & simplex. Cùm ergò ad traductionem requiritur decisio, quæ in rem spiritualem & impartibilem cadere non potest: nequaquam hominis anima ex traduce oriri censenda est.

6. Ab effectis animæ.

Sexta. Effecta animæ quæ sunt præstantiora & nobiliora, quàm vt à corporea materia oriri putentur. Nihil enim quod ratiocinandi vim habet, nihil quod præterita tenet & futura præuidet, potest à materia seminis corporei originem ducere. Hac demonstratione motus Aristo. in 2. de animalibus, animam rationalem θύραθεν accedere affirmat.

7. A signo ex lege Dei.

Septima. Signum euidens quod ex lege Dei, Epodi 21.22. &c. sumitur. Ibi enim sic habetur. Si quis percusserit mulierem in vtero habentem & abortiuerit, si formatum fuit, det animam pro anima: Si autem informatum, mulctetur pecunia. *Hic probat* (inquit Augustinus) *non esse animam ante formam.* Itaque si iam formato corpori datur, non in conceptu corporis nascitur cum semine deriuata. Nam si cùm semine anima existit ex anima, multæ animæ quotidie pereunt, cùm semen fluxu quodam non proficit natiuitati.

Est & aliud signum probabile, quod Nazianzenus recitat his verbis: μάρτυς ἐμῶν ἐπέων καὶ σὸς πόθος, ἡμιτελὴς γάρ· σ' ἔργων ἐκ ψυχὰς τεκέων τὰ δὲ σώματα μῆνα, οἷς δάκνη μογέουσι καὶ οἷς θαλέθουσι γέγηθας.

8. Ab absurdi vitatione.

Octaua. Absurdi vitatio. Si anima hominis oritur ex traduce: aut ex semine vtriusque simul, hoc est maris & fœminæ: aut ex semine mulieris tantùm: aut ex semine viri tantùm oritur. Non autem ex semine vtriusque, quia tunc anima esset composita. Nunc autem inter omnes conuenit eam esse simplicem, ideóque immortalem. Non ex semine fœminæ, quia exemplum & Adæ & Euæ repugnat. Deinde nati potius fœminis quàm viris ascriberentur, repugnante scriptura. Non ex semine viri, quia cum hoc pugnat ordo exempli à Deo dati (vt inquit Augustinus) illud enim exemplum, quod corpus formatum acceperit animam, docet. Quemadmodum idem autor ostendit ex cap. 21. Exodi. Quare relinquitur animam nequaquam oriri ex traduce, sed infundendo creari, & creando infundi, vt pater Augustinus loquitur.

Hæc de origine animæ dicere hoc loco operæpretium iudicaui, vt studiosi in prōptu habeant firmas rationes, quibus veterum sententiam, eámque verissimam tueri possint, contra quorundam opinionem, quæ nititur debili fundamento, quod suprà euertimus.

III. Natiuitas ex voluntate viri.

Tertium genus propagationis, est esse natum ex voluntate viri, hoc ad potentiam & nobilitatem referendum esse non dubito. Docet itaque his verbis Ioannes, non inde capaces regni cœlorum fieri homines, quòd ex potentibus & nobilibus iuxta mundum sint nati, Psalm. 49.3. Vt filij Adam

vocantur

vocantur vulgares homines:Ita filij viri,nobiles, inclyti & potentes iuxta mundum appellantur. Esa.2.9.Inclinatus est homo,& humiliatus est vir, hoc est, plebeij & nobiles idolis honorem exhibent. Hac ergò Prophetica phrasi, significat Iohannes, non esse vel potentiæ,vel nobilitatis, nasci capaces regni cœlorum.Hoc proinde Iohannis dictum & consolatur, & monet. Consolatur quidem humiles & plebeios, ne ideò se putent minus idoneos esse ad capessendum regnum cœlorum,quia in mundo sunt contemti,depressi & abiecti. Monet verò potentes & nobiles,ne sua potentia & nobilitate freti, sibi ipsi opinione citius,exitium accersant.

Doctrina

IIII. Natiuitas ex Deo.

Quartum genus propagationis,de quo hîc potissimum agit Euangelista, est ex Deo nasci. Nasci autem ex Deo, est per fidem coniungi cum Christo vnigenito Dei filio, in quo nos adoptamur in filios. Nam ideò credentes dicuntur filij Dei, quia sunt membra vnigeniti filij Dei per fidem.

Locus, De Spirituali natiuitate, seu regeneratione.

Analysis.

Etsi autem suprà,aliquoties Spiritualem hanc regenerationem attigi : tamen quia hic locus postulat vt de ea copiosius dicatur, hoc ordine nonnulla ascribam.*Primùm*, causas regenerationis inquirã. *Deinde*, partes proponam.*Tum* definitionem colligam. *Posteà* notas regeneratorum recitabo. *Postremò*, fines spiritualis regenerationis adiiciam.

1. Causæ regenerationis.

Quantũ itaque ad Spiritualis regenerationis causas attinet, sciendum est quòd scriptura varias regenerationis causas recitet. Nunc enim à Deo nasci dicimur,vt in præsenti loco. Interdum à Spiritu renasci,vt Iohan.3.5.Aliquando per verbum.Interdum per fidem.1.Pet.1.23. Aliquando per Baptismum,vt Ephes.5.26.Tit.3.5. Interdúmque ministris Euangelij hæc vis videtur tribui. Has causas si non diligenter & prudenter distinxerimus,multis & magnis implicabimur erroribus. Quarè eas imprimis distinguamus,vt intelligatur quem locum quęlibet harum sortiatur in regenerationis mysterio.

Nasci à Deo.

Primùm itaque dicimur à Deo nasci: quod etsi ad totam trinitatem pertinet: non tamen ad singulas personas eodem modo refertur. Rectè quidem dicitur,Pater regenerat, Filius regenerat,Spiritus sanctus regenerat. Sed non est eadem personarum proprietas in hoc diuino opere,imò vt in creatione concurrit actio Patris,Filij,& Spiritus sancti,sed diuersimodè,ita etiam hîc. Vt ergo Deus pater creauit mũdum per Filium, in Spiritu sancto:ita Pater per Filium in Spiritu sancto regenerat hominem. Pater vtique autor & fons est huius nouæ natiuitatis. Filius medium est & meritum. Virtute enim mortis & resurrectionis Christi in conuersione regeneratio inchoatur. Spiritus sanctus intus vim suam exerit in cordibus hominum, & paulatim perficit hanc regenerationem. Habemus verum regenerationis fontẽ & autorem. Verùm quia Deus mediis vtitur ad huius generationis opus, idcirco dicimur nunc verbo, nunc fide,nunc baptismo,nunc per ministros Euangelij regenerari.

Quomodo à Patre.

A filio.

A Spiritu Sancto.

De regeneratione per verbum.

Sed quo pacto *Verbo* regignimur? Verbum à Petro nouæ huius natiuitatis semẽ incorruptibile prædicatur.1.Pet.1.23. Huius seminis vis,ipse Spiritus Dei est,qui in verbo prædicato est efficax. Hoc verbum cùm apprehendimus fide,dicimur renasci. Has tres causas,hoc est, *Deum, verbum,* & *fidem* coniungit Petrus,1.Petr.1.3.23. his verbis, Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi,qui secundum multam suam misericordiam regenuit nos in spem vitæ, per resurrectionem Iesu Christi, in hæreditatem incorruptibilem & incontaminatam & immarcessibilem repositam in cœlis erga vos,qui virtute Dei custodimini per fidem in salutem. Et posteà, Regeniti non ex semine corruptili, sed incorruptibili per sermonem viuentis Dei & manentis in æternum. De fide ait Euangelista noster. Dedit potestatem vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. Vt ergo Petrus semen huius nouæ regenerationis verbum Dei statuit:ita Iohannes fidem requirit, qua recepto semine noua hæc fit natiuitas. Nam nisi accederet fides,vi spiritus efficacis in verbo, nulla vnquã fieret regeneratio.

Quomodo fit.

Fit itaque hæc regeneratio hoc modo. Quando Spiritus sancti virtute fides ad prædicationem verbi infunditur cordi hominis, occulto & arcano quodã, nobísque prorsus incognito modo, regignitur homo,ac fide iam donatus, viuo conscientiæ sensu non adoptionis modò gratiam,sed etiam vitę nouitatem apprehendit.

Hunc modum regenerationis cùm ignoraret Nicodemus, Dominus ipsum eleganti similitudine instituit,cùm in hunc modum ait,Ioã.3.8. Ventus quò vult spirat,& sonũ eius audis: sed nescis vnde veniat, aut quò vadat. Ita est omnis qui genitus est à Spiritu.Hoc est, Quemadmodum ignoratur vnde veniat aut vadat ventus,cuius tamen sonus sentitur dum spirat:ita modus regenerationis nostræ per Spiritũ sanctum,est nobis reconditus. Sed mox vbi regeniti sumus,vis & effectus Spiritus sancti in nobis regenitis se profert. Nam huius Spiritus motus & flatus in cordibus regenitorum est fides. Hæc enim fides spiritualis seminis fructus est, & veluti vis, qua sentitur regeneratio. Proinde quòd Deus mera sua misericordia per Spiritum ob meritum Christi efficit, hoc verbum offert, ac fides ipsa receptum esse declarat.

Baptismus, quo sensu dicitur lauacrum regenerationis.

Quid ergo dicendum de Baptismo qui dicitur lauacrum regenerationis? Dicimur renasci per Baptismum,quando per Spiritum renascimur,qui Spiritus nobis aspectabili Sacramento testatur & obsignat renascentiam, & ablutionem animæ per sanguinem Christi. Sunt autem duo in Baptismo, signum & res. Signum est aqua cum externa ablutione iuxta institutionem Domini. Res est ablutio animæ per sanguinem Christi.

Ministris verbi cur regenerãdi partes tribuuntur.

Restant Ministri, qui etiam dicuntur regenerare homines.1. Corint.4.15. ait Apostolus, In Christo Iesu per Euangelium vos genui,Gal.4.1.Filioli quos iterum parturio,donec formetur in nobis Christus. Quomodo quęso hoc intelligendum? num idem tribuitur mortali homini,quod immortali Deo? Tribuitur vtique,sed diuersimodè. Deus autor est, minister tantùm vt seruus ministrat, iacit enim semen in corda hominum per prædicationem Euangelii: in quo est efficax Spiritus sanctus. Sine ergo Deo minister nihil potest,imò organon est inutile. Verùm cùm Spiritus sanctus per ministrum operatur,tribuitur efficacia ministro,vt externo instrumento.

II De partibus regenerationis.

Causas & earum differentias inquisiuimus,sequitur vt partes essentiales regenerationis scrutemur. Chrysostomus duas regenerationis partes facit, vnã iustificationem,alteram sanctificationem. Iustificationem fide apprehendimus, cui natura coniuncta est sanctificatio.

Iustificationis partes.

Huius partes sunt mortificatio & viuificatio.

1. Mortificatio, quæ quatuor habet gradus,

Mortificatio est cõmunio & societas mortis Christi,qua corpus peccati crucifigitur, & occiditur: idq; per veram contritionem, patientiam,& temperantiam. Cæterùm huius mortificationis gradus spectandi sunt.

1. Est mentis errores de Deo,de prouidentia,de promissionibus & minis, adeóque de Dei natura,

& cultu corrigere, & prorsus iudicio carnis & toti eius φρονήματι in rebus salutis renunciare. Est enim, vt Paulus testatur, φρόνημα carnis inimicitia apud Deũ. Rom. 8. 7.

2. Est motus errantes & affectus inordinatos reprimere, ac veluti fræno quodam inhibere: quos motus Paulus metaphoricè membra veteris hominis nominat. Nam vetus homo, hoc est, ratio & voluntas deprauata, nõ secus his motibus vtitur ad suas actiones perficiendas, quàm hic externus homo suis vti mẽbris consueuit ad suas actiones peragendas.

3. Est voluntatem aduersam spiritu refrenare, ne amplius aduersus Deũ sit rebellis & contumax.

4. Est membris externis imperare, hoc est, linguæ, pedibus oculis & alijs membris imperare, ne peccatrici naturæ, vt antea, auscultent.

2. Viuificatio, cuius duplex est distinctio & significatio multiplex.

Viuificatio, est nouæ vitæ manantis ex virtute resuscitati Christi, per Spiritum regenerationis, excitatio. Dicitur autem hæc viuificatio, noua vita, quia est supernaturalis, atque nouæ cuiusdam creaturæ. Hæc distinguitur ab vniuersali vita quæ motu duntaxat & sensu constat, cuius quoque participes sunt bestiæ. Distinguitur pręterea à vita humana qua filij Adæ sumus.

Quare non immerito *noua* dicitur. Habet etiam & alias appellationes, nã vita gratiæ, vita Dei, & vita Christi dicitur. *Vita gratiæ* dicitur quia gratis electis communicatur. *Vita Dei* per excellentiam, seu vt vocant, κατ' ἐξοχὴν, quod tum demum Deus propriè in nobis viuere dicitur, & nos eius vita frui, quando suo Spiritu nos agit ad spirituales actiones perficiẽdas. *Vita Christi* vt Galat. 2. 20. Viuo autem non amplius ego, sed viuit in me Christus. Quod mox exponit, cùm inquit, Quod autem nunc in carne viuo, in fide viuo filij Dei.

De vita Christi in nobis.

Porrò Christus viuit in fidelibus dupliciter. Vno modo quando nobis communicat suam iustitiam. Altero, cùm nos Spiritu suo gubernat, sanctificat, actiones dirigit. Prior modus ad iustitiæ imputationem: posterior ad regenerationem de qua hic agitur pertinet.

Gradus viuificationis, quatuor.

Ex his patet quæ sit viuificationis ratio: iam eius gradus ex antithesi graduum mortificationis facile intelliguntur. Vt igitur mortificationis quatuor gradus constituimus, nempe mentis, affectuum, voluntatis, & externorum membrorum corporis: Ita hic eosdem statuimus, vt sit viuificatio mentis affectuũ, voluntatis & externarum actionum. 1. *Viuificatio mentis* in eo sita est, vt deposita vanitate & errore, mens ita vera intelligentia rerum diuinarũ de Deo, de cultu Dei, de salutis mysterio sit illustrata, & ita spiritu Dei certificata, vt non amplius mens nostra fluctuet, & quouis vento doctrinæ circumferatur. De hac mẽtis viuificatione loquitur Paulus cùm inquit Ephes. 4. 23. Renouamini spiritu mentis vestrę. 2. *Viuificatio affectuum* est eorundem purgatio, qua fit, ne affectemus aut appetamus quod lege Dei nobis vetitum est. Hæc repressio affectuum in timore Dei fundatur, ac absoluitur vera pœnitentia & abnegatione nostri. 3. *Viuificatio voluntatis* est conuersio voluntatis ad Deum, qua fit vt imperemus nobis ea, quæ Deus si a lege nobis præcepit. 4. *Viuificatio externarum actionum*, cõsistit in obedientia mẽbrorum interiorum & exteriorum erga Deum. Hactenus partes regenerationis exposuimus, nunc iustam definitionem colligamus.

III Regenerationis definitio.

Regeneratio, vt ex dictis colligitur, est mortificatio veteris hominis & formatio noui, ad imaginem Dei per Spiritũ sanctum ex vi mortis, sepulturæ & resurrectionis Christi manans, seu, vt breuius dicã. Regeneratio est spiritualis natiuitas qua homines nascuntur filij Dei, quotquot credunt in nomen Iesu Christi. In his definitionibus fit mentio causę efficientis, materiæ, formæ & instrumenti. Efficiens est Deus pater, qui secundum magnam suam misericordiam regenerat nos. 1. Pet. 1. Materia Christus est. Forma est ipsa renascentia & sanctificatio. Instrumentũ est fides. Sed de his suprà.

Definitionis explicatio.

IIII Notæ regenerationis.

Notæ regenerationis quinque numerari possunt. *Prima* est vera Christi cognitio, quæ non solùm notitiam Christi historicam, sed etiam firmam in ipsum fiduciam, complectitur. Hęc est, inquit Dominus, vita æterna, vt te cognoscant verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.

Secunda, primæ coniuncta, est duci Spiritu Christi. Qui ducuntur, inquit Paulus, Spiritu Christi, hi sunt eius.

Tertia, est arrhabo hæreditatis Spiritus sanctus. Ita enim ait Paulus, 2. Corint. Et dedit arrhabonem Spiritus in cordibus vestris. Gal. 4. Quia estis filij, emisit Deus Spiritum filij sui in corda vestra, clamantem abba pater.

Quarta, est assidua Spiritus aduersus carnem pugna, & eiusdem Spiritus super carne victoria.

Quinta, est patientia sub cruce, ex spe liberationis certa concepta.

An sanctorum regeneratio numeris omnibus absoluta sit in hac vita.

Sed dicat aliquis: quis mortalium vel sanctissimorum patrum talis inuentus est, hoc est, ita regenitus in hac vita? Omnes sancti in seipsos descendentes, sentiunt procul dubio in se, quod nos sentimus, hoc est magnam infirmitatem. Nemo enim ita regenitus fuit in hac vita, quin adhuc opus habeat incremẽtis. Paulus iustificatus & regenitus de se conqueritur dicens, Rom. 7. 24. O me infœlicem, quis liberabit me de corpore mortis huius? gratias ago Deo per Iesum Christum. Vides hîc duo in Paulo. Primum est agnitio & confessio infirmitatis & imperfectionis in hac vita, cum deploratione huius mali. Secundum est gratiarum actio, qua Deo gratias agit per Iesum Christum, qui testatur Paulum nihilominus bene sperasse de Christo Iesu reformatore imaginis Dei in nobis.

Quæstionis solutio ex Pauli confessione petita.

Ex his manifestum relinquitur, quòd hoc opus Dei regenerationis, non perficiatur in nobis eodem die quo inchoatur, sed paulatim augescit ad modum fidei cuiusque, & quotidianis incrementis ad finem paulatim perducatur. Nemo enim vnquam repertus est, qui suam carnem penitus crucifixit & ſecta totum spiritus imperio subiecit: vt in eo nulla peccati vis fuerit reliqua, quæ ipsum molestaret. Nemo vnquam inuentus est, qui ita Spiritu viuificatus fuit, quique ita se totum à carnis concupiscentijs vindicauit: vt plenum Spiritui imperium, sine molestia & quotidiana pugna fuerit. Hoc testantur multi errores in omnibus sanctis. Hoc testatur omniũ sanctorum precatio, qua quotidianos lapsus deprecantur. Hoc gemitus creber in lectissimis Dei organis conuincit. Dauid grauissimas suas tentationes habuit, & quotidiana ignorantię delicta deplorauit: ab occultis (inquit) meis munda me Domine. Hinc facilè constat pugnam assiduam carnis & Spiritus mansuram in nobis, donec in hac mortalitatis conditione nobis manendum erit.

Confirmatio triplex.

Conclusio.

Pius proinde qui sentit suam infirmitatem in hũc modum se componat. 1. Si Christianus quis verè est, oportet vt verè sentiat signum aliquod communionis mortis, & resurrectionis Christi: cuius communionis fructus est crucifixio carnis, & viuificatio Spiritus. Nec hæc communio ideò nulla est, si reliquias carnis adhuc in se viuere sentiat, si Spiritus plenum imperium nondum obtineat, vt sine cõtumacia

Vsus, seu Doctrina quadruplex Christianis perpetuò meditanda.

carnis, liberè feratur in Dei obsequiū: modò assiduè quantum fieri potest currat, donec ad metam peruentum fuerit.

2. Cum Paulo deplorabit hanc captiuitatem, & piis votis optabit, vt ab ea fœliciter tandem iuxta voluntatem Dei liberari possit.

3. In dies conabitur, vt maiora incremēta faciat, & adolescat in Christo. Vt cibo verbo Dei & sacratissima cœna, corpore & sanguine Christi recreetur & foueatur.

4. Nunquam indulgebit carni, sed statim suborientes affectus meditatione verbi Dei & oratione iugulabit. Ex his facilè vsus regenerationis conspicitur.

V. Duo fines regenerationis. 1. Propinquus.

Reliquum est vt de fine regenerationis nonnihil dicam, qui est duplex: propinquus & vltimus. *Propinquus* est, vt non amplius seruiamus peccato, sed iustitiæ: ita vt nostra vita, studia, actiones interiores, & exteriores ad Christi gloriam referantur, qui Christi imaginem aliqua tenui imitatione referimus. Quatenus enim renati sumus, illi similes dicimur. Quatenus adhuc vetus homo sentitur, non renati sumus, nec Christo similes. Quarè perpetuò vigilandum, vt indies veterem hominem magis magisque mortificemus.

2. Vltimus.

Vltimus finis regenerationis est, vt recuperata integrè imagine Dei, in omni æternitate Deum prædicemus, fruentes æterna vita, perpetua & æterna letìcia, summáque dilectione, in æterna regni Dei hæreditate: in qua tandem absoluetur spiritualis nostri regeneratio, vbi non amplius molestabimur vitiosæ carnis concupiscentiis. Deinde & corpus nostrum regenerabitur. Nam vt Paulus inquit, corruptibile hoc induet incorruptibilitatem, adeo vt nō amplius geramus imaginem primi Adami, qui est de terra terrenus, sed secundi, qui est de cœlo cœlestis, atque ita Deo conformes simus in omni æternitate, iuxta illud Iohannis, in 1. epist. cap. 3. 2. Charissimi, filij Dei sumus, & nondum apparuit, quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, quòd similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est, & omnis qui habet hanc spē in eo, purificat se, sicuti ille sanctus est.

Necessitas bonorum operum ex regenerationis doctrina fluit.

Ex hac doctrina fluit necessitas bonorum operū, quemadmodum Paulus Ro. 6. Petrus primo & secūdo in priori Epistola, Et ipse Dominus Ioann. 3. satis testantur. Quî enim fieri potest, vt noua vita sit absq; suis proprietatibus, & actionibus sibi conuenientibus? Quicunque ergo habenas carni laxant, necessitatem bonorum operum extenuantes, non perpendunt quæ sit regenerationis vis, sine qua, teste Christo, nemo regni cœlorum capax esse potest.

IIII. De modo aduentus verbi in mundum.

DE QVARTO MEMBRO.

Quartum membrum, modum aduentus æterni verbi in mundum exponit: Ita enim inquit, *Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* Sed quid est: Verbum caro factum est? *Est,* vt Augustinus loquitur, *Filius Dei, filius hominis est factus, naturam suscipiendo nostram, non mutando suam: per quod & nobis suam recipientibus ea potestas daretur, vt qui eramus homines, filij Dei fieremus.* Idem libro 13. de Trinitate, verba Euangelistæ exponens, ait: *In verbo intelligo verum Dei filium, in carne agnosco verum hominis filium, & vtrunque simul in vna persona Dei & hominis, ineffabili gratiæ largitate coniunctum.* Assumsit ergo æternus λόγος naturam humanam, non personam humanam. Nam vna tantùm est persona æterna, quæ humanam naturam assumsit in vnionem personalem.

Quanta autem hæc fuerit filij Dei humiliatio, nostri causa suscepta, nemo satis admirari potest. De qua humiliatione Paulus ad Philipp. 2. his verbis loquitur: Qui cum esset in forma Dei, non duxit rapinam, parem esse cum Deo, sed ipse se inaniuit, forma serui sumta, similis hominibus factus, & habitu compertus vt homo.

Hac antithesi verissimè significatur, quòd forma Dei, λόγῳ æterno per naturam & essentiam competat, & quòd forma serui, tantùm sit ab illo assumta in vnionem hypostaticam seu personalem. Non ergo vt sunt duæ naturæ, ita duæ personæ: sed vna tantum persona æterna, à qua natura humana assumta est, vt hæc persona sit & verus Deus, & verus homo.

Aduersus nouos Eutychianos naturarum Christi discrimina tollentes breuis disputatio, sententiis veterum confirmata.

Cæterum quoniam hodie sunt quidam, qui cum Eutyche tollunt diuinæ & humanæ naturæ discrimina, & me etiam traducunt, qui constanter retineo sententiam Ecclesiæ, de veritate humanæ naturæ in Christo: Huc libet antiquitatis quædam testimonia ascribere, vt & εὐτυχίζοντας admoneam sui erroris, & meam confessionem niti scripturæ sanctæ & patrum autoritate ostendam. Primum itaque producam testimonia ex Augustino.

Augustini quinque testimonia.

Augustinus Epistola 57. Dardano scribens ita ait: *Noli itaque dubitare ibi nunc esse hominem Christum Iesum, vnde venturus est, memoritérque recole & fideliter tene Christianam confessionem, quoniam resurrexit à mortuis, ascendit in cœlum, sedet ad dexteram patris, nec aliunde quàm inde venturus est ad viuos mortuósque iudicandos. Et sic venturus est, illa angelica voce testante, quemadmodum ire visus est in cœlum, id est, in eadem carnis forma atque substantia, cui profectò immortalitatē dedit, naturam non abstulit. Secundum hanc formam non est putandus vbique diffusus. Cauendū est enim, ne ita diuinitatē astruamus hominis, vt veritatē corporis auferamus. Non est autē consequens, vt quod in Deo est, ita sit vbique vt Deus. Nam & de nobis veracissima scriptura dicit, quod in illo viuimus, mouemur & sumus: nec tamen, sicut ille vbique sumus, sed aliter homo ille in Deo, quoniam aliter & Deus ille in homine proprio quodam & singulari modo. Vna enim persona Deus & homo est, & vtrunque est vnus Christus Iesus, vbique per id quod Deus est, in cœlo autem per id quod homo.*

2. Idem infrà in eadem Epistola. *Nam spatia locorum tolle corporibus, nusquam erunt, & quia nusquam erunt, nec erunt. Tolle ipse corpora qualitatibus corporum, non erit vbi sint, & ideo necesse est vt non sint.*

3. Idem in fine eiusdem Epistolæ. *Christum autē Dominum nostrum, vnigenitum Dei filium æqualem patri, eundémque hominis filium, quo maior est pater, & vbique totum præsentem esse non dubites tanquam Deum, & in eodem templo Dei esse tanquam inhabitantem Deum, & in loco aliquo cœli propter veri corporis modum.*

4. Idem tractatus 50. in Ioan. 1. *Sed quoniam verum est quod ait. Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi: & abijt, & hic est, & redijt, & nos non deseruit: corpus enim suum intulit cœlo, maiestatem non abstulit mundo.*

5. Idem in libro de agone Christiano. *Nec eos audiamus, qui negant tale corpus Domini resurrexisse, quale positum est in monumento. Si enim tale non fuisset, non ipse dixisset post resurrectionem discipulis, palpate & videte, quoniam Spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habere. Sacrilegū est enim credere Dominū nostrū, cum ipse sit veritas, in aliquo fuisse mentitū. Nec nos moueat, quòd clausis ostiis subitò eum apparuisse discipulis scriptum est, vt propterea negemus illud fuisse corpus humanum, quia contra naturam huius corporis videmus illud per clausa ostia intrare. Omnia enim possibilia sunt Deo: nā & ambulare super aquas, contra naturam huius corporis esse manifestum est, & tamē non solum ipse Dominus ante passionem ambulauit, sed etiam Petrum ambulare fecit.*

Christi corpus certo spatio continetur iuxta veri corporis modum.

Hæc Augustini dicta satis ostendunt, quę fuerit sancti illius patris sententia de veritate corporis Domini, videlicet, quòd non diffundatur per omnia loca cum diuinitate, nec commutata sit in naturam τοῦ λόγου, sed quod circumscriptum maneat & certo spatio contineatur iuxta veri corporis modum, vt ille loquitur, hoc est, quia est verum corpus humanum.

Cypriani.

Cyprianus super Iohan: lib. 6. cap. 14. *Hic animaduertendum, quòd etsi corporis sui præsentiam hinc subduxerit: maiestate tamen diuinitatis semper adest, sicut ipse à discipulis abiturus pollicetur. Ecce vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.* Idem lib. 9. super Iohan. c. 21. *Credere autem oportet fideles, quòd licet à nobis corpore absit, virtute tamen eius omnia & nos gubernari, adesséque semper ipsum omnibus, qui eum diligunt.*

Cyrilli.

Cyrillus in dialogis de trinitate lib. 2. *Si verè sectionem & partitionem diuina natura reciperet, intelligeretur & corpus. Si autem hoc, & in loco omnino, & in magnitudine & in quantitate, & si caderet in eam quantitas, nō effugeret circumscriptionem.* Hic sanctus pater pro demonstratione firmissima habet: Si corpus est, ergo est in loco: ergo est circumscriptum, vt ne diuina quidem natura excipienda fuerit, si corporea esset.

Vigilij, Episcopi Tridentini & Christi martyris.

Vigilius vir eruditissimus & sanctissimus, qui floruit ante mille annos, in hunc modum aduersus Eutychen scribit: *Dei filius secundum humanitatem suam recessit à nobis, secundum diuinitatē suam ait nobis: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Si nobiscum est, quomodo ait? Venient dies, quando desideretis diem vnum filij hominis & non videbitis. Sed & nobiscum est, & non est nobiscum. Quia quos reliquit & à quibus discedit humanitate sua, non reliquit, non deseruit diuinitate sua. Per formam enim serui, quam abstulit à nobis in cœlum, absens est nobis: per formam Dei quæ non recedit à nobis in terris, præsens est nobis: tamen & præsens & absens ipse vnus idémque est nobis.*

Idem lib. 4. *Deinde si verbi & carnis vna natura est, quomodo cum verbum vbique sit, non vbique inueniatur & caro. Nanque quando in terra fuit, non erat vtique in cœlo. Et nunc quia in cœlo est, non est vtique in terra, & in tantum non est vt secundum ipsam Christum spectemus venturum de cœlo, quem secundum verbum nobiscum esse credimus in terra. Igitur secundum vos, aut verbum cum carne sua loco continetur, aut caro cum verbo vtique est. Quomodo vna natura contrarium quid & diuersum non recipit in seipsa. Diuersum est autem & longè dissimile circumscribi loco, & vbique esse, & quia verbū vbique est, caro autem eius vbique non est: apparet vnum eundémque Christum vtriusque esse naturæ, & esse quidē vbique secundum naturam diuinitatis suæ, & loco continerí secundum naturam humanitatis suæ, creatum esse, initium non habere, morti subiacere, & mori non posse, quod vnum illi est ex natura verbi, qua Deus est, aliud ex natura carnis qua idem Deus homo est. Igitur vnus Dei filius, idémque hominis factus filius: habet initiū ex natura carnis suæ, & non est creatus per naturam diuinitatis suæ: circumscribitur loco per naturam carnis suæ, & loco non capitur per naturam diuinitatis suæ.*

Gelasii.

Sanctus Gelasius aduersus Eutychen & Nestoriū. *Si & substantia & forma hominis Iesu Christi hac transfusione consumta est (loquitur enim aduersus eos, qui humanam naturam in diuinam transfusam esse falsò opinati sunt) quis est, quem vidit ad dexteram virtutis stantē sanctus Stephanus? Quis hominis filius venturus est ad iudicandos viuos & mortuos? Quis erit quem videbunt? in quē compunxerunt? Abolitum est omne mysterium, vacuatū est resolutúmque, vt dictum est, quod absit, omne Sacramentum: falsúmque erit, quod ait ipse Saluator. palpate & videte, quia Spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habentem. Et certè hoc post resurrectionem dixit, talis iam dixit, qualis cum discipulis per quadraginta dies conuersatus est conuescens, & cohabitans cum eis: Talis dixit, qualis ascendit in cœlos. Talis dixit, qualis promissus est inde esse venturus.*

Iustini Martyris.

Iustinus Martyr in expositione fidei. Μένει μὲν τὸ σῶμα σῶμα, εἴπερ οὐ σῶμα θεὸς μετείληφε δὲ θείας ἀξίας, οὐ φύσεως, εὐδοκίᾳ τοῦ λόγου. i. *Corpus quidem manet corpus, nec corpus Deus est: factum autem est diuinæ maiestatis particeps, non naturæ, quia ipsi verbo ita visum est.*

Nazianzeni.

Gregorius Nazianzenus aduersus Apollinarium, Epist. 1. Οὐδὲ γὰρ τὸν ἄνθρωπον χωρίζομεν τῆς θεότητος, ἀλλ᾽ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν δογματίζομεν· Πρότερον μὲν οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ θεὸν καὶ υἱὸν μονογενῆ, καὶ προαιώνιον, ἀμιγῆ σώματος καὶ τῶν ὅσα σώματος· ἐπὶ τέλει δὲ καὶ ἄνθρωπον, προσληφθέντα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας· Παθητὸν σαρκὶ, ἀπαθῆ θεότητι, περίγραπτον σώματι, ἀπερίγραπτον πνεύματι, τὸν αὐτὸν ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, ὁρώμενον καὶ νοούμενον, χωρητὸν καὶ ἀχώρητον· ἵν᾽ ὅλῳ ἀνθρώπῳ τῷ αὐτῷ καὶ θεῷ ὅλος ἄνθρωπος ἀναπλασθῇ πεσὼν ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Hoc est. *Neque enim hominem à Deitate separamus, sed vnū & eundem profitemur: prius quidem non hominem, sed deum & filium vnigenitum, ac seculis omnibus antiquiorem, à corpore rebúsque omnibus corporeis purum & secretum: in fine autem etiam hominē, propter salutem nostram assumptum, carne passibilem, deitate impassibilem, corpore circumscriptum, spiritu (.i. deitate) incircumscriptum, terrenum eundem & cœlestem, visibilem & inuisibilem, comprehensibilem & incomprehensibilem: vt per eundem totum hominem simul ac Deum totus homo, in peccatum lapsus refingatur.*

Damasceni.

Damascenus libro tertio de fide, ca. 7. Σμικρύνεται σωματικῶς, καὶ συστέλλεται. καὶ θεϊκῶς ἐστὶν ἀπερίγραπτος, οὐ συμπαρεκτεινομένης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, τῇ ἀπεριγράπτῳ αὐτοῦ θεότητι. ὅλος μὲν οὖν ἐστὶ θεὸς τέλειος, οὐχ ὅλον δὲ θεός· (οὐ γὰρ μόνον θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος) καὶ ὅλος ἄνθρωπος τέλειος, οὐχ ὅλον δὲ ἄνθρωπος. οὐ μόνον γὰρ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ θεός. i. *Corpore minuitur & contrahitur: Deitatis autem ratione circumscriptionem omnem respuit. Neque enim ipsius caro vna cum Deitate, quæ ab omni circumscriptione remota est, se porrigit & extendit. Ergo totus quidē Deus perfectus est, at non item in totum Deus: (neque enim solus Deus, sed etiam homo) totúsque item homo perfectus, at nō item in totum homo. Non enim duntaxat homo, sed etiam Deus est.*

Hæc testimonia satis docent, quid senserit pia vetustas de veritate corporis Christi, quod & ante mortē & post resurrectionem, reuera circumscriptum est & loco clauditur, id quod requirit veritas corporis. Etsi autem ego ex articulis fidei, & ex ea ratione quā sumit Dominus à proprietatibus corporis humani & repugnantibus Spiritus, cum ait, Luc. 24. Spiritus carnē & ossa nō habet, sicuti videtis me habere, satis apud me confirmatus sum: tamen propter quosdam fratres qui hic vacillare videntur, volui Patrum testimonia ascribere. Cum quibus consentit etiam sanctissimæ memoriæ Philippus Melancthon scribens super Epistolam ad Col. cap. 3. his verbis. *Hic multa insignes materiæ continentur. Declaratio articulorū Symboli: Ascendit in cœlos, sedet ad dextram Dei patris, &c.* Item, *quæ sint proprietates glorificati corporis.* Item, *Quomodo dicatur: Christus est in vobis, Christus est vita vestra. Ac primum de dicto:* Ascendit in cœlū. *Quomodo hæc congruunt? Alibi dicitur, Filius qui est in sinu patris.* Item Iohan. 3. *Filius hominis qui est in cœlo.* Respondeo. *In Symbolo intelligatur dictum vt sonat litera, & de corpore & de corporali locatione.* Ascendit, *scilicet corporali & physica locatione,* In cœlum, *id est, in locum cœlestem, vbicunque est, quia hic non sunt fingendæ allegoriæ.* Ascensio, *fuit visibilis & corporalis, & semper ita scripsit tota antiquitas, Christum corporali locatione in aliquo loco esse vbicunque vult, & ascensio corporalis facta*

Ph. Melanthonis sententia de ascensione, sessione, & proprietatibus glorificati corporis Christi. De Ascensione.

est sursum. Ideò Paulus in hoc capite locum illum nominat, Sursum. At in propositione: Filius qui est in cœlo, *dictum intelligatur communicatione Idiomatum.* Λόγος *semper est in cœlo, etiamsi corporali locatione corpus est in virgine.*

Hæc narratio expressa est in enarratione Symboli, quæ legitur in libris Cypriani etsi alibi inscriptio est, Enarratio Ruffini. Ascendit ad cœlos, non vbi verbum Deus anteà non fuerat, quippe qui erat semper in cœlo, & manebat cũ patre: sed vbi verbũ caro factũ, anteà nõ sedebat, id est, vbi corpus anteà non habuerat corporalẽ locationẽ. *Sic Augustinus loquitur, & citantur verba in Longobardo lib. 3. distinct. 22.* Nõ dimisit patrẽ Christus, cùm venit infirmior, vbiq; totus, vbiq; perfectus. Deinde additur forma sermonis, vbiq, totus, sed non totum. *Alij concinnius locuti sunt. Propositio vera est communicatione Idiomatum, Christus vbique est. Athanasius sic loquitur de incarnatione verbi.* Λόγος non colligatus est corpori, sed ipse corpus continet, vt & in eo sit, & extra omnia, & in sinu patris, neque cùm sit in omnibus, sit pars aliorum, sed omnia vitam, sustentationemque ab ipso accipiunt.

De sessione ad dexteram patris.

Vt autem de locali ascensione naturæ humanæ dictum est, Ascendit ad cœlos: *Ita de exaltatione naturæ humanæ super omnes creaturas, dictum est.* Sedet ad dexteram patris, *vt hic Paulus inquit:* Vbi est ad dexterã Dei sedẽs. *Ait Christum esse & quidẽ ad dexterã Dei, id est, nõ vt beati angeli & homines sursum sunt: sed exaltatus supra angelos, in illa arcana luce* Dei *regnans cum patre, & tamen corpus localiter alicubi est secundum veri corporis modũ, vt Augustinus inquit. Et hæ propositiones*: Christus in vobis est, Ego in eis, Veniemus ad eum & mansionem apud eum faciemus, &c. *intelligantur cõmunicatione Idiomatũ. Et de hac præsentia Filij in prædicatione Euangelij & in sanctis, necesse est Ecclesiam fideliter erudiri, vt agnoscamus Dominum nostrum Iesum Christum adesse Ecclesiæ, & esse caput omnia in omnibus perficiens.* Hactenus Ph. Melanthon.

Autoris sententia, de præsentia Christi in Cœna.

Cùm hæc asserimus, putant quidam fratres me oppugnare præsentiam Christi in cœna: qua in re fit mihi non leuis iniuria. Nam mea scripta testãtur me agnoscere veram præsentiam Christi in cœna, iuxta verba institutionis: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur. Hic est sanguis qui pro vobis effunditur. Etsi enim non recipio transfusionem cum Eutyche, nec cum quibusdã fratribus vbiquitatem: tamen constanter profiteor verè adesse totum Christum in cœna, ac manibus ministrorum porrigi verum corpus & verum sanguinem. Cùm verum dico, sentio illud ipsum corpus quod pependit in cruce dari, sentio illum ipsum sanguinem qui effusus est in remissionem peccatorum porrigi: non tropico sed vero modo, quo corpus potest esse cibus, & sanguis potus animis credentium. *Non enim datus est hic cibus ad ruinas huius vitæ* (vt loquitur Bernhardus) *quæ vapor est ad modicum parens, sed ad æternam vitam animæ conferendam.*

Quæstio, cur λόγος carnem nostram assumpserit.

Hactenus de sententia verborum Euangelistæ, iã quæstio explicanda, cur homo fieri voluerit æternus λόγος. Quæstio autem hæc Geneseos 3. 15. soluitur, ibi enim Dominus ait, Semen mulieris conteret caput serpentis, quæ verba Euangelista noster in prima sua Epistola explicans, ca. 3. 8. ait, Christus apparuit vt destruat opera Diaboli. Destruit autem Christus Diaboli opera dupliciter, merito videlicet & efficacia. Merito quidem quia meretur nobis remissionem peccatorum, imputationem iusticiæ, donationem Spiritus sancti, & vitam æternam. Efficacia verò, cùm æternus Pater & Filius effundunt Spiritum sanctum in corda credentium, & fit consolatio per Spiritum sanctum in cordibus credentium, & læticia inenarrabilis oritur acquiescens in Deo, quæ læticia est testificatio, quòd simus in gratia, & quòd simus erepti ex inferis. Cum hac consolatione coniuncta simul est vera inuocatio, ex quo fit quòd Spiritus sanctus apud Prophetam nominetur Spiritus precum. Atque hæc est inchoatio nouæ obedientiæ & sensus regenerationis in cordibus piorum. Sũma huc redit, quòd filius Dei sit factus filius hominis, vt sit mediator placans Deum, atque omnibus in se credentibus iusticiam & salutem adferat.

Responsio.

Cur mediatorem oportuit esse Deũ & hominem.

Sed cur oportuit mediatorem hunc esse Deum & hominem?

I. ostendam necessarium fuisse vt mediator esset Deus. II. Vt verus esset & naturalis homo. III. Quod oportuerit mediatorem esse vnum, id est, vnam personam & non duas.

I. Causæ quinque, propter quas opõrtuit mediatorem esse Deũ.

Quantum itaque ad primum nostræ partitionis caput attinet, videlicet quod necesse fuerit mediatorem esse Deum, causæ sunt perspicuæ & imprimis obseruandæ. Nam & doctrinam summam & consolationem vberrimam continent. Recitabo igitur quinque causas.

1. Infinitus reatus peccati.

Prima. Peccati infinita malicia est, ideóque infinitus reatus. Infinitum enim & summum bonum offendit atque eius gloriam lædit. Hoc proinde peccatum, aut infinitis pœnis erat puniendum, sic enim iusticia Dei efflagitat: aut expiandum erat satisfactione. Verùm quia hæc satisfactio debuit esse precium infinitę bonitatis, &, æquiualens, non potuit ab vlla, imò ne ab omnibus creatutis fieri. Quare necesse fuit expiatorem peccati Deum esse. Hæc consideratio commonefacit nos de duabus rebus, videlicet, de magnitudine peccati, iræque Dei propter peccatum, & de amore Dei erga genus humanum: horribilem enim fuisse magnitudinem peccati hinc patet, quòd expiari non potuerit, nisi Deus fieret victima. Etsi autem pœnæ tristissimæ in genere humano, aliquo modo quantum malum sit peccatum ostendunt: tamen hoc testimoniũ multo est illustrius. Necesse est enim horrẽdum malum esse peccatum, cùm nulla creatura potuerit esse pretium sufficiens ad abolendum tanti mali reatum. Magnitudo similiter amoris in æterno Patre, Filio, & Spiritu sancto erga genus humanum hîc conspicitur. Pater filio suo non pepercit, sed voluit eum subiici pœnis vt nos redimeret. Filius volens & obediẽs patri, factus est victima, reatum peccati in se deriuãs. Spiritus sanctus ipse vult in cordibus reconciliatorum habitare & motus diuinæ voluntati congruentes in nobis accendere.

Doctrina.

2. Iræ Dei pondus immensum.

Secunda. Nulla creata potentia sola potuit sustinere iram Dei, & in tanta magnitudine dolorum Deo vere tribuere laudem iustitiæ. Huius causæ consideratio admoneat nos iustitiæ Dei. Nam in pœna quæ debet esse placatio, oportet punienti tribui laudem iustitiæ.

Doctrina.

3. Mortis abolitio & vitæ æterna restitutio.

Tertia. Nulla creata potẽtia potuit vincere mortẽ, & reddere nobis iusticiã & vitã æternã. Hoc itaque cùm sit proprium mediatoris, necesse fuit mediatorem esse Deum. Nam omnipotentis naturæ est vincere mortem, & reddere vitam & iustitiam æternam.

4. Perpetua Ecclesiæ protectio.

Quarta. Necesse est mediatorem esse perpetuum custodem Ecclesiæ, omnibus temporibus eam exaudientẽ, & pręsentem sanctis vbique, sicut verè adfuit Mosi & Populo in deserto. Quemadmodũ & Paulus ad Cor. testatur. Et deinde semper Ecclesiæ adest &

protegit immediatè, iuxta dictũ: Nemo rapiat oues meas de manibus meis. Hæc esse diuinę naturę propria manifestum est.

5. Omniũ piorum exauditio.

Quinta. Mediator debuit esse καρδιογνώστης, vt videre posset gemitus cordium & intima sanctorum suspiria. Hoc cùm tantum cõgruat diuinæ naturæ: necesse fuit vt mediator esset Deus.

Hæ quinque rationes clarissimè docẽt, quarè necesse fuerit mediatorem esse Deum. Et confutant Hęreticos qui Christi diuinam naturã impugnant, non intelligentes officium mediatoris: nec considerantes magnitudinem peccati, quod non potuit finita victima expiari.

II. Causæ 5. propter quas oportuit mediatorem esse hominem.

Iam cur necesse fuerit mediatorẽ esse hominem, dicendum est, & causas quinque recitabo.

Prima. Necessariũ erat, vt inobedientia commissa in carne nostra, in eadem sarciretur. Nam hoc congruebat ordini iusticiæ diuinæ, vt cùm genus humanum primùm peccasset in vno Adam: aliquis in humano genere à peccato immunis, pœnam solueret, quæ esset precium pro cæteris. Ideò enim venit Dominus noster reuerà homo, veluti personam ipsius Adæ referens, cuius etiam nomen illi tribuitur: vt pœnam peccati in carne, in qua admissum fuerat, persolueret.

Secũda, Hebræ. 2. 14. hisce verbis exponitur. Quoniam pueri participes sunt carnis & sanguinis: ipse quoque consimiliter particeps factus est eorundem, vt per mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperium, hoc est, Diabolum.

Tertia, eiusdem autoris ad Hebræ. est cap. 2. 17. Congruum fuit, inquit, eum per omnia fratribus assimilari, vt misericors esset & fidelis pontifex, in his quæ apud Deum forent agenda, ad expiandum peccatum populi.

Quarta. Necesse fuit mediatorem humana natura nobis sociari atque coniungi. Nam nisi ille frater noster esset verus homo, nõ fieremus per illius communicationem filij Dei. Hinc singularem consolationem deducit autor Epistolæ ad Hebræos, affirmans nos non habere aduocatum, qui infirmitates nostras sustinere non posit: cùm ipse eodem modo fuerit tentatus, per omnia nobis similis factus demto peccato.

Quinta. Resurrectionis nostræ virtus & efficacia. Vnica enim spes quam de resurrectione corporum habemus, est quòd Christus carnem nostram assumserit. Nam caro quam nunc corruptioni obnoxiam circumferimus, iam suscitata est in Christo, & in possesionem regni cœlorũ ingressa, ibíque immortalis est facta. Virtute igitur societatis quam habemus cum Christo, excitabimur in extremo die, & donabimur etiam secundum carnem immortalitate. Hinc patet quàm necessarium fuerit mediatorem esse hominem.

II. Tres causæ cur oportuit mediatorem esse vnam personam

Restat vt dicamus, cur oportuerit mediatorem esse vnam personam, cuius rei causas tres assignabimus.

1. Vnus mediator Dei & hominum homo Iesus Christus. Hæc vox, *vnus*, ad personam & nequaquá ad naturas referenda est.

2. Hic vnus mediator coniunctus & Deo & homini esse debuit quadam necessitate. Deo ergo qui offensus erat nostro peccato, vera diuinitate coniunctus erat. Imò eadem numero diuinitas simplicissima cum patre & spiritu sancto, homini verò vera humanitate sociatus, vt posset coniungere aduersas partes societate quam habuit cum vtrisq;. Huc illud Athanasij, *Congruebat filium assumere humanam naturam, vt hæc persona, quæ est substantialis imago æterni patris, restitueret imaginem Dei in nobis.*

3. Si non esset mediator vna persona, opera redemtionis in humana natura peracta, nequaquam essent sufficiens precium pro peccato, quo infinitum bonum est læsum. Assumsit ergo æternus Dei filius humanam naturam in vnionem hypostaticam, vt opera in humana natura peracta, infinitæ fierent virtutis.

Vsus huius doctrinæ.

Ex hac itaque indiuidua vnione naturæ diuinæ & humanæ in vna persona est dignitas infinita, perfectio absolutissima, & inæstimabile precium sanguinis, mortis, atque adeò omnium actionum & pasionum Christi in sanctissima eius humanitate.

Inde est potentia & virtus delendæ iniquitatis, destruendæ mortis, & potestas remittendi peccata, viuificandi & saluandi credentes.

Cur passio toti personæ tribuitur.

Etsi autem Christus in sola carne passus est: tamẽ passio personæ tribuitur, propter illam arctissimam duarum naturarum vnionem in vna persona. Ex quo fit, vt omnia in Christo habeantur diuina, immensa, inæstimabilia & saluifica opera & beneficia redemtionis, hoc est, reconciliationis, iustificationis, renouationis, & æternæ vitæ.

Quo sensu caro Christi dicitur viuifica, &c.

Hinc quoque facilè intelligi potest, cur caro Christi dicatur viuifica, & cibus æternæ vitæ: Cur Christi mors sit satisfactio plenaria pro peccato: Cur obedientia Christi sit nostra iustitia: Cur filius hominis remittat peccatum per meritum passionis suæ. Nam hæc ideo sunt tanti pretij, quia sunt opera filij hominis qui est Deus. Atque ita manifestum est, opera redemtionis non esse diuinæ naturæ tantum, vt rixatur Osiander: nec naturæ humanæ seorsim, vt Stancarus contendit: sed personę Christi in duabus naturis.

Opera redemtionis sunt totius personæ.

Christus quo respectu mediator.

Cum itaque Christus dicitur mediator, non ad naturam hãc vel illam seorsim: sed ad personã omninò referendũ est. Verũ cùm dicitur Filius Dei est mortuus, ad naturam humanam, non ad diuinã referendũ est, etsi pretium à diuinitate dependet. Discernendũ est enim inter appellationes, quæ naturarũ proprietates significant, & eas quæ officium concernunt.

De Christo quomodo loquẽdum, post vnionem.

1. Deus, omnipotens, omniscius, immensus, infinitus, sunt proprietates diuinæ naturæ, quæ nullo pacto humanæ naturæ in abstracto attribui possunt. Homo, crescens, fatigatus, edens, bibens, dormiens, lachrymans, sanguinẽ sudãs, flagellatus, vulneratus, sunt proprietates humanæ naturæ, quæ nullo pacto diuinæ naturæ in abstracto tribui possunt.

2. Verùm appellationes officij, vt mediator, sacerdos, redemtor, saluator, pastor &c. nomina sunt officij, ideóque personæ, & non naturæ seorsim attribuuntur.

3. Etsi autem discernendum est inter idiomata naturarum: tamen quia Christus vna persona est, cõmunicantur proprietates naturarum, ídque in concreto tantum, quo significatur persona: non in abstracto, quo naturæ notantur & non persona. Rectè proinde dicimus, Filius virginis condidit cœlum & terram: quia filius virginis est Deus. Et rursus rectè dicitur, Filius Dei est passus: quia filius Dei est homo. Non autem rectè dicitur, humanitas est diuinitas: aut natura diuina est passa. Christus enim (vt Petrus ait) passus est in carne, hoc est, in natura humana, quæ mori potuit. Et Irenæus ait, Christus crucifixus & mortuus est, quiescente verbo, vt crucifigi, & mori posset.

DE QVINTO MEMBRO.

V Reuelatio gloriæ, qua λόγος homo factus Dei filius declaratur.

Quintum membrum his continetur verbis: *Et vidimus gloriam eius, gloriam tanquam vnigeniti à patre.* Gloriam hîc proculdubio intelligit Iohannes, qua & Christi diuinitas, & Messiæ sublimitas

mitas declarata est,& veluti oculis hominũ subiecta. Nam cùm hanc dicit se vidisse, significat eam diuinis factis declaratam & ostensam esse, ita vt verè con uincerentur spectatores,& ipsum esse verum Deum, & olim promissum Mesiam, qui futurus erat reparator generis humani. Particula *Tanquam*, non est improprietatis aut similitudinis nota, sed veræ ac solidæ approbationis designatio. Vt in illo Pauli, Ephes.5.8. Tanquam filij lucis ambulate. Significat ergo Ioannes, conspectam fuisse in Christo gloriam, quæ filio Dei congrueret, solidúmque esset diuinitatis testimonium.

Etsi autem ad hanc Christi gloriam hominibus patefaciendam, faciunt omnia miranda facta Dei in Ecclesia, inde vsque à promissione seminis prima: tamen hic Euangelista potissimum loquitur de ea gloriæ Christi patefactione, quam conspexere discipuli. Petrus, in 2.cap.1. vers.17.18. prioris secundo, de hac Christi gloria ita loquitur, Inspectores facti sumus maiestatis illius. Accepit enim à Deo Patre honorẽ & gloriam, voce perlata ad ipsum à magnifica gloria, huiusmodi: Hic est Filius meus dilectus, in quo placatus sum. Et hanc vocem audiuimus de cœlo allatam, quando cum illo eramus in monte sancto.

Praecipuorum modorum quibus gloria deitatis Christi in mundo comprobata est.

Tametsi autem præcipuè, vt dixi, Euangelista de hoc mirando facto loquitur, quo Deus cœlitus sua voce testatus est hunc hominem Mariæ filium, suum quoque Filium esse: tamen prodest in conspectu habere etiam alios modos quibus gloria diuinitatis Christi in hoc mundo comprobata est.

Sunt autem hi modi præcipui ex Euangelica historia signati.

1. Annunciatio & conceptio.
2. Testimonium Magorũ, & stella dux itineris.
3. Vitæ innocentia.
4. Doctrinæ sublimitas.
5. Miracula varia.
6. Testimonium Patris in Baptismo, apertum cœlum,& apparitio Spiritus sancti.
7. Transfiguratio in monte, vbi cum Mose & Helia præsentibus tribus discipulis, est collocutus.
8. Ministeriũ Angelorum, qui illum tentatum consolati sunt.
9. Testimonium diuinum in eius morte, quo conuictus Centurio in hanc vocem prorupit, Verè erat is homo Filius Dei.
10. Triumphus super morte & Diabolo, per gloriosam ipsius resurrectionem.
11. Ascensio in cœlum aspectabilis.
12. Missio Spiritus sancti super Apostolos, decimo die post ascensionem.
12. Miracula per Apostolos, qui de eo testati sunt, edita.
14. Miranda Ecclesię conseruatio, in tantis Diabolorum & hominum furoribus.

Doctrina.

Harum partium manifestatæ gloriæ Christi declaratio, iucundissima est & vtilissima ad confirmandam fidem nostram in hunc Dei filium, qui iam in gloria maiestatis sedẽs, efficax est in electis, per suum verbum & Spiritum sanctum, defendit Ecclesiam, excitat synceros doctores, arcet Diabolos, quos tandem subijciet pedibus suis, ac Ecclesiæ suæ communicabit suam gloriam, quando electi omnes in omni æternitate erunt consortes diuinæ ipsius naturæ, & conformes ipsi. Atque ita percipient iucunditates, quæ sunt in dextera eius in perpetuum, Psal.16.11.

VI De plenitudine gratiæ & veritatis à Christo in mundum allata.

De sexto membro.

Sextum membrum his effertur verbis: *Plenum gratia & veritatis*, hoc est, λόγος æternus æterni Patris, homo verus factus, plenitudinem gratiæ & veritatis in mundum attulit. De qua plenitudine, vt Euangelista ait, nos omnes accepimus. Etsi autem hæc verba plana in se videtur, perspicua est enim eorum significatio: tamen plura continent, quàm prima fronte videntur polliceri. Nos itaque eorum interpretationem non aliunde petamus, quàm ex verbis Euangelistæ, qui paulò pòst clarè indicat, quid gratię & quid veritatis vocabulo intelligi velit, vbi vtrunque opponit Legi, dicens: Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum. Neque enim dubium est, quin gratia & veritas vtroque in loco, eodem accipiatur modo.

Gratia quid.

Cùm itaque Lex opponitur gratię & veritati, necesse est vt accipiatur diuersimodè. Aliter enim cùm gratiæ opponitur, aliter cùm veritati, accipitur. Quid autem sit *Gratia*, obscurum non est. Nam opponitur & merito nostro, & iræ Dei. Est enim fauor Dei, quo Deus nos complectitur in Filio, sine nostro merito, & gratuita bonitas qua nobis remittit peccatum, & gratis acceptat credentes ad vitam æternam.

Lex Gratiæ opposita, quid.

Proinde Lex, vt opponitur gratiæ, significat minas legales, maledictionem & iram Dei, quæ Mosis ministerio populo proponebantur, à quibus certè nemo suis viribus & meritis liberari potuit. Nam omnes huius legis damnatoriæ sententiæ eramus obnoxij, Deuter.27.26. Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis. Venit itaque æternus λόγος, & contra iram, & maledictionem legis propositam à Mose, adsert plenam gratiam, perfectam reconciliationem, & fauorem æterni Patris omnibus in Christum viua fiducia recumbentibus.

Hoc ipsum testatur Diuus Augustinus, cùm inquit: *Vnus Dei filius idémque filius hominis, vnus hominis filius, idémque Dei filius. Non duo filij Deus & homo, sed vnus Dei filius, Deus sine initio, homo à certo initio. Hic omnino granditer & euidenter Dei gratia commendatur. Quid enim natura humana in Christo meruit, vt in vnitatem personæ vnici filij Dei singulariter esset assumpta? Quæ bona voluntas in humana natura præcessit? Cuius boni propositi studium? Quæ bona opera præcessere, quibus mereretur iste homo, vt vna fieret persona cum Deo? Nunquid antea fuit homo, & hoc ei singulare beneficium præstitum est, vt singulariter promereretur Deum? Nempe ex quo homo esse cœpit, non aliud cœpit esse quam Dei filius, & hoc vnicus & propter Deum verbum, quod illo suscepto, caro factum est, vtique Deus, vt quemadmodum est vna persona quilibet homo, anima scilicet rationalis & caro: Ita sit Christus vna persona verbum & homo. Vnde naturæ humanæ tanta gloria, nullis præcedentibus meritis, sine dubitatione gratuita: nisi quia magna hic & sola Dei gratia fideliter & sobriè considerantibus euidenter ostenditur, vt intelligant homines per eandem gratiam se iustificari à peccatis, per quam factum est, vt homo Christus nullum possit habere peccatum.*

Hæc Augustini interpretatio, plenitudinem gratiæ Christi, de qua hic Euangelista concionatur, nobis fidelissimè commendat, & ostendit mera Christi gratia, sine omni humano merito credentes saluari: vt lex Mosis, hoc est, Lex damnans non amplius teneat nos captiuos, qui in Christo Iesu sumus per fidem.

Lex veritati opposita, quid.

Hactenus de gratia, vt opponitur legi Mosis. Sequitur de veritate, quæ legi per Mosen latæ opponitur, non quidem mentienti aut fallenti, sed vmbris veritatem figuranti, *vt ablata* (inquit Augustinus) *obseruatione vmbrarum, quod promissum erat ex fide Dei præsentaretur.* Quum ergo veritas opponitur legi per Mosen datæ, vt lex Mosis significat vmbras &

Veritas quid.

prædictiones de Christo: ita veritas notat ipsum Christum & complementum promissionum, quæ patribus olim sunt factæ.

Vmbrarū & veritatis collatio.

Cæterùm quia veritas hoc loco opponitur vmbris & prænuntiationibus de Christo & eius Euangelio: operæprecium esse existimo, huc nonnulla adscribere, vt constet quomodo Moses & Prophetæ vmbris & prædictionibus, hanc veritatem, hoc est, Christum eiusq; Euangelium delinearūt: quò nobis vmbrarum & veritatis collatio fidem augeat de mediatore nostro Christo, atque eius salutari Euágelio.

Quib. modis adumbrata est veritas.

Facta est autem hæc adumbratio seu figuratio duobus modis, nempe *Signis* & *Dictis*. De vtrisque ordine dicendum est.

Signis triplicibus.

Signa itaque quibus adumbrata est hæc veritas, hoc est, Christus & eius Euangelium, sunt in triplici discrimine. Alia enim Sacrificia, alia Sacramenta, alia Typi dicuntur.

1. Sacrificiis, in quibus spectantur. Analogia duplex.

In *Sacrificijs* spectanda sunt duo: analogia & vsus, quæ nobis pulchrè veritatem, id est, Christum & eius Euangelium adumbrant. Analogia est comparatio quædam symbolica vmbræ ad veritatem: quæ analogia duplex in sacrificijs veteris testamenti consideranda venit. Prior quòd mactatio & oblatio cuiusque victimæ mortem Christi & eius pro peccato satisfactionem adumbret. Vnde etiam haud obscurè resurrectio Christi & triumphus innuitur. Nequaquam enim expiatoria fuisset Christi victima, si Christus morte victus non reuixisset. Posterior, quòd mactatio & occisio animalis, adumbrabat naturam humanam morti propter peccatum destinatam fuisse: atque inde non potuisse liberari, nisi intercedente victima aliqua expiatoria.

Vsus, in quatuor rebus consistens.

Vsus sacrificiorum verus & legitimus, in his quatuor situs erat. 1. Pij offerentes admonebantur suorum peccatorum, qua ratione victima erat illis veluti quædam aspectabilis legis diuinæ concio. Hinc est quod Hebræ. 10. dicitur, commemorationem peccatorum factam fuisse in sacrificijs. 2. Pij offerentes reuocabant in memoriam promissam filij Dei victimam, quæ erat futura expiatoria & satisfactoria pro peccato. Hanc igitur promissam victimam pij opponebant magnitudini suorum peccatorum. 3. Ex huius expiatoriæ victimæ, quæ fieret per Christum, cogitatione accendebatur fides in mediatorem, qua fide patres iustificati, & regenerati sunt in nouos homines. 4. Hac fide iustificati & regenerati patres, nouam obedientiam Deo præstiterunt.

Exemplum.

Sic Abraham intuens suum sacrificium, primùm peccatorem se agnoscit. Deinde victimam, vt vmbram Christi intuetur. Tum cogitatione promissæ victimæ accenditur fides in eo. Postremò ex hac fide ita obedientiam Deo præstat, vt obedientiam erga Deum omnibus rebus mundi anteponat: vt apparet in eo, quòd promptissimus fuerit, mandante Deo, vnigenitum filium suum Isaac immolare.

Oppositum.

Cæterùm hypocritæ, hoc vero vsu neglecto, in externo opere, in quo & cultum Dei collocarunt, hærebant. Vnde scriptum est, Gen. 4. 4. 5. Respexit Dominus ad Abel & ad munera eius. Ad Cain autē non respexit. Significās munera placere propter Abelem, & non Abelem propter munera, hoc est, sacrificia.

Atque hoc est quod Dominus apud Esaiam cap. 1. 11. &c. testatur, cùm ait: Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus. Holocausta arietum & adipem pinguiū, & sanguinem vitulorum, agnorum, & hircorū nolui. Cùm veneritis ante conspectum meum, quis quæsiuit hæc de manibus vestris, vt ambularetis in atrijs meis? Ne offeratis vltrà sacrificiū frustrà, incensum est abominatio mihi, &c. Huius rei causam subiungit Dominus, dicens: Iniqui enim sunt cœtus vestri.

Non ergo placebant sacrificia vetera in hypocritis & impœnitentibus, qui nec symbolum intelligebant, nec verum vsum habebant: sed solummodò in externa actione occupabantur, & putabant se mereri remissionem peccatorum, & fieri iustos opere (vt aiunt) operato. Horum errorem omnibus ætatibus diuinitùs excitati Prophetæ taxarunt. Hactenus de sacrificijs, sequitur de sacramentis.

2. Sacramentis.

In *Sacramentis*, qualia fuerunt, circuncisio, agnus phase, aspersio sanguinis, lotiones, &c. generatim quidem spectentur, mandatum Dei, res externa, promissio & fides: quæ quatuor in quolibet Sacramento requiruntur. Speciatim verò, symbola singulorum & vsus.

Symbolum & vsus circumcisionis & aliorum sacramentorum.

Præputij carnis præcisio, significabat veterem naturam in regeneratione, virtute mortis Christi resecandam esse, & figura erat spiritualis circuncisionis, de qua Paulus ad Phili. 3. ait: Nos circuncisio sumus, qui spiritu Deum colimus, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne confidimus.

Agnus phase manducatus, Christum fide & spiritu edendum, quò spiritualiter viuamus adumbrabat: quem typum ipse Dominus Ioan. 6. explicat.

Aspersio sanguinis vitulæ, figurabat aspersionem sanguinis Christi, quo à peccatis purgantur fideles. Ita enim hoc symbolum explicat Petrus in 1. prioris.

Lotiones eodem pertinebant. Nam & ablutionem quæ fieret per sanguinem Christi figurabant, & sanctificationem per Spiritum sanctum adumbrabant: vt interim taceam, eas ablutiones etiam nostrum baptismum præfigurasse. Vsus horum sacramentorum in pijs prorsus idem fuit, quem sacrificiorum fuisse admonui.

3. In Typis, ordinariis & historicis.

Tertium genus signorum quibus adumbrabatur veritas, hoc est, Christus & eius Euangelium *Typorum* est, quorum duæ sunt formæ. Nam quidam ordinarij, quidam historici rectè appellantur. Ordinarij à tempore sumunt differentiam: nam alij perpetui, alij temporarij sunt.

Ordinarij perpetui.

Perpetuus typus Christi & Ecclesiæ, est hæc mundi admiranda structura & administratio, quemadmodum Dauid Psalm. 19. pulchrè ostendit. Totus enim hic mundus est typus regni Christi, in quo sol ipse, Christum solem iustitiæ signat.

Mundus. Sol.

Vt enim sol hic aspectabilis permeat cœlum, & suos radios mittit in omnis terræ partes, atq; res nascentes viuificat & fouet: ita Christus sol iustitię, vt à Malachia nominatur, suę virtutis radios mittit in Ecclesiam, quibus Ecclesia viuificatur & fouetur, vt sit noua creatura, spirituales actiones exercēs. Luna & Stellę, Apostolos ipsos & alios pios suo quosque ordine & gradu notant. Hunc typū intuens Apostolus, non dubitauit ex hoc Psalmo testimoniū depromere, quo confirmat Euangelium latè per orbē sparsum esse. Ita enim ait Rom. 10. 18. An non audiuerunt? atqui in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis verba eorum.

Temporarij ordinarij.

Temporarij typi fuerunt qui durabant cum politia Mosaica, quales fuerunt, vt ex multis pauca referam, sacerdotium Aaronicum, regnum, arca testamenti, &c.

1. Sacerdotium, in quo quatuor occurrunt.

In sacerdotio quatuor potissimùm spectanda occurrunt, quæ adumbrant nobis Christum & Ecclesiam, & ea quæ in Ecclesia gerūtur, vt sunt: ordo, vnctio, vestes sacræ, & consecrandi ritus. 1. Ordo typus erat Christi & Apostolorum. Vt enim summus sacerdos erat vmbra veri sacerdotis Christi: ita cæteri inferioris ordinis sacerdotes, notabant Apostolos. Et vt summus

vt summus sacerdos semel in anno ingrediebatur in
sanctum sanctorum, portans peccata populi in figu-
ra: Ita Christus semel obtulit se in veritate pro po-
pulo, & vna oblatione cõsummauit sanctos in per-
petuum, cuius facti, testes fuerũt Apostoli. Hunc ty-
pum copiosè explicat epistola ad Hebræos. 2. *Vn-
ctio* typus fuit spiritualis olei, quo Christus vnctus est
in summum sacerdotem, & quo ipse suos, in spiritua-
les reges & sacerdotes consecrat. Prætereà fuit etiam
typus spiritualis lætitiæ sanctorum, quam habent ex
inhabitatione spiritus sancti. Hinc oleum læticiæ in
Psalmo dicitur. 3. *Vestes sacræ*, & innocentiam Chri-
sti, puritatémque in ipsius sanctissima humanitate, &
sanctitatem Ecclesiæ adumbrabant. Huc illud Daui-
dis Sacerdotes tui induant iustitiam, & sancti tui ex-
ultent. 4. *Consecrandi* ritus etiam mysticam signi-
ficationem habuit, in quo quatuor potissimùm fie-
bant. Primùm enim consecrandi in sacerdotes, cor-
pus aqua munda abluere debebant. Deinde indue-
bant vestes sacras. Tum vngebant capita. Postremò
implebant manus.

Applicatio typi ad veritatem.

Hæc quatuor adumbrant eos quos Christus in sa-
cerdotij cõsortium sibi assumit. Ii enim primùm de-
bent conscientias suas abluere à peccatorũ sordibus,
ídq; sanguine Christi, qui figuratur Baptismate no-
stro. Deinde induent vestes sacras, id est, Christi iu-
stitiam, qua coram Deo consistunt. Tum vngent ca-
pita, hoc est, donati Spiritu sancto exultabũt gaudio
coram Christo suo, atq; ei se sistent spirituales reges
& sacerdotes. Postremò implebunt manus, hoc est,
consecrati iam Deo ipsi hostias veras, viuas, spiritua-
les & acceptas Deo offerent per Christum Iesum.

2 Regnũ Mosaicũ

Regnum Mosaicum Ecclesiam Christi figurat, in
qua Christus solus Monarcha ἀνυπεύθυνος præsidet,
cui populus Christianus iuxta leges sibi præscriptas
seruit. In hoc regno Mosaico multæ sunt particula-
res vmbrę Christi & regni eius spiritualis. Et, vt alias
omittam, obseruandum imprimis est decretum, de
fratris mortui sine liberis vidua, quam lege teneba-
tur ducere superstes frater: Et prohibitio ciborum
certorum animalium. Has duas vmbras breuiter at-
tingam, & cum veritatis luce conferam.

Lex de fratre viduam fratris suscipiente.

Fratres duo quorũ prior moritur sine liberis, po-
sterior autem fratri semen excitat, typi sunt Adami
& Christi. Adam moritur sine liberis, hoc est, non ge
nerat Deo filios, sed moritur cum suis carnalibus fi-
lijs, & relinquit vxorem viduã, hoc est, genus huma-
num sterile & infœcundum, quãtum quidem ad spi-
ritualem sobolem attinet. Huic fratri mortuo secun-
dus Adam semen excitat, dum semine incorruptibili
verbo Dei, generat filios, non carnales quidem illos,
sed spirituales: non ad mortem, sed ad vitam: non ad
rerum caducarum possessionem, sed ad cœlestis &
æternæ gloriæ hæreditatem. Sed de hac spirituali ge-
neratione suprà dictum est.

Lex de prohibitione ciborum.

Prohibitio ciborum, spiritualis cõditionis eorum
quos Christus in suam familiam asciscit, adumbratio
fuit. Nam aliqua proprietas animalis cuiusq; à cuius
esu prohibebantur Iudæi, admonebat fugiẽdum esse
in spirituali Christi regno vitium, quod ea proprie-
tate adũbrabatur. Exempli gratia: Caro suilla inter-
dicta fuit Iudæis, quo interdicto significabatur quòd
in Christi regno impuritatem eam, quam suibus vi-
demus conuenire, fugiamus. Sues enim lotæ, mox re-
deunt ad volutabrum, & magis se inquinant. Huius-
modi igitur impuritatem & reditũ ad pristinas sor-
des fugere admonemur Mosaica illa prohibitione.
Prohibetur quoque esus Aquilæ, Gryphi, Haliæeti,
Vulturis, &c. quæ prohibitio mysticè, superbiam &
crudelitatem vitandam adumbrat. Nam istæ aues vt
crudeliores sunt in minores: ita in sublimia volant,
humilia & ima despicientes. Prohibitio Milui, rapa-
citatem fugiendam figurat. Interdictum animalium,
quæ super manibus suis gradiuntur, notat crudelita-
tem & ferocitatem abesse, debere à spirituali Chri-
sti regno.

Plura de huiusmodi legalibus prohibitionibus
legantur in Leuitico, & vt cognoscatur quarum re-
rum cauendarum nos admoneat singulorum prohi-
bitio: adhibeantur in consilium qui de naturis ani-
malium scripserunt, & imprimis Procopius sophista,
qui multa eruditè scripsit de his rebus, in commen-
tarijs suis in Leuit.

3 Arca fœderis.

Arca testamenti, similiter Christi typus fuit. Nam
mysteria quę latebãt in arca, vt ait Procopius, reprę-
sentarunt sermonem Dei. Ligna arcę non sentiebant
vllam putredinem: corpus Christi nullam experie-
batur corruptionẽ. Arca inaurata fuit: corpus Chri-
sti, diuinitate & sanctitate splendidum. Auro coru-
scant vestes, annuli, & omnia quæ ad arcam pertinẽt,
in Christi Ecclesia omnia bonitate & splendore glo
riæ Christi veluti rutilant. Baiuli gestant arcam, prę-
cones Euangelij voce sua Christum portant. Oper-
culum arcæ, quod dicebatur propitiatorium, virtu-
tem sanguinis Christi adumbrabat. Ita enim Paulus
hunc typum explicans ait, Quem proposuit Deus
propitiatorium per fidem in ipsius sanguine, Rom. 3.
24. Huc & illud 1. Ioan. 2. 2. Et ipse est propitiatio
pro peccatis nostris. Nam sicuti lamina illa aurea quę
propiciatorium dicebatur, tegebat arcam, in qua Lex
erat cum sua appendice de maledictione, quam mi-
natur omnibus transgressoribus: Ita sanguis Chri-
sti tegit nostra peccata, vt non amplius prodeant in
conspectum Dei: imò tecta, abolita & expurgata
sint. Huc illud Dauidis, Psal. 32. 1. Beati quorum tecta
sunt peccata.

4. Ceremoniæ legales.

Hæc sint breuiter de arca testamenti dicta. Omit-
to incensum iuge, orationis Christianę eiúsq; perpe-
tuæ symbolum: omitto candelabra, quibus prçcones
verbi figurabantur: omitto luminaria, diuini verbi
adumbracula: omitto innumera alia, quæ pædagogi-
ca quædam rerum spiritualium symbola fuêre.

De typis historicis, qui Christum adũbrarunt.

Hactenus pauca de typis ordinarijs diximus, vt ali-
quo modo ostenderemus collationem inter vmbras
Mosaicas & veritatem Euangelij: iam nonnulla de
typis historicis attingam: inter quos hi præcipui oc-
currunt. Adam, Melchisedech, Isaac, Iacob, Ioseph,
Iosua, Gedeon, Samson, Dauid, Ionas, &c.

1. Adam.

1. Quemadmodum *Adam* primus homo ad ima-
ginem Dei conditus, quod ad humanam hanc natu-
ram & vitam attinet, sic solus erat, vt nemo reperire-
tur ex creaturis omnibus, siue Angelis, siue bestijs, cu
ius accessione genus humanum multiplicari posset:
sic & Christus vera illa & expressa imago Dei, quan-
tum ad cœlestem vitam & ad fœlicitatem æternam
pertinet, solus erat, nec quisquam ex toto humano
genere, imò ne ex Angelorum quidem ordine erat,
cuius consortio pari ac conformi, filiorum Dei mul-
titudo procrearetur. Quare sicuti Deus Adamum no
luit permanere solum, quem humani generis caput
constituerat: ita & filium suum Christum, non est
passus esse solum, quem ab æterno electorum multi-
tudini caput & principem destinauerat, vt possit di-
cere, Ego & pueri quos dedit mihi Deus: atque ita
ad saluandorum pertingere multitudinem. 2. Dein-
de Adam dormiens & iterũ excitatus, typus fuit mo-
rituri & reuicturi Christi, & vt Adam post soporem
surgens, Euam de latere suo formatam agnouit: ita
Christus à morte resurgens, ex vulnere lateris sui æ-
dificauit Ecclesiam. 3. Præterea vt Adam solus sub

reatū, coniecit totam suam posteritatem in damnationem: ita Christus solus est autor iustificationis & vitæ.

2. Melchisedec.

Melchisedec qui simul & Rex fuit & Sacerdos, insignis erat Christi regis & sacerdotis typus. 1. Vt ille rex Salem dicebatur: ita hîc verè & nunquam interituræ pacis Rex est. Non enim terrenam, sed cœlestem pacem adfert. 2. Vt ille ex eo nomen habet, quod sit Rex iustitiæ: ita hic sempiternam adducit iustitiam, qua veluti stola candidissima suā ornat sponsam. 3. Vt ille regia liberalitate obtulit Abrahamo, post pugnam cum regibus quinq; , panem & vinum in deserto: ita hic omnibus Abrahami filijs, post pugnam cum rege tenebrarum & peccatorum, profert cœlestem resocillationem, ac iam fatigatos, spirituali reficit nutrimento. 4. Vt ille sacerdos erat Dei altissimi qui Abrahamo benedixit: ita hic solus sacerdos est ille summus, qui filijs Abrahæ benedicit, eósque æternum beatos reddit.

Explicatio huius typi.

Hunc Christi typū attingit quidē Dauid, Psal. 110. 4. vbi ita in spiritu Christū alloquitur, Tu es sacerdos æternus secundum ordinem Melchisedec. sed Epist. ad Hebr. eundem copiosè prosequitur, & in pluribus circunstantijs eum Christo accommodat.

Aduersus missaticam oblationem papistarū argumenta.

Quod autem Papistæ è typo Melchisedechi offerētis panem & vinum Abrahamo, suum missaticum sacrificium cōprobare contendunt, fœdissimus error est. 1. Confundunt regnum & sacerdotium Melchisedechi: protulit quidem panem & vinum, vt Rex liberalis, sed benedixit vt sacerdos Dei altissimi. 2. Vim faciunt Grammaticæ: non enim ibi est, obtulit, hoc est, sacrificauit, vt interpretantur Papistæ, sed protulit, seu fecit produci, seu aduehi. 3. Prætereà impij sunt in sanctum virum Dei Melchisedechū, quem apertè criminis idololatriæ reum peragunt. Nā si Melchisedechus obtulit Abrahamo sacrificiū panis & vini, profectò impius fuit idololatra, cùm soli Deo sit offerendum. 4. Postremò, sanctissimo patri Abrahamo, notam sacrilegij inurunt, qui sibi diuinos honores vsurpauit: permittens sibi à Melchisedecho offerri sacrificium: quod ne Angeli quidem sibi offerri passi sunt. Iudicum 13. 16.

3. Isaac.

Isaac varijs modis adūbrabat Christum. 1. Natus est Isaac matre non serua, sed libera: & Christus non ex Hagar, aut alia ethnica fœmina: sed ex Sara libera secundum carnem natus est: carnem enim ex semine promissionis accepit. 2. Isaac natus est per miraculū, præter vires naturæ ex nonagenaria matre. Christus quoq; præter naturæ cursum miraculosè è Virgine natus est. 3. Isaac post præcedētes promissiones multis annis expectatus, tandem in senectute parentum natus est. Christus consimili modo diu antè promissus & expectatus, in senectute Israëlis secūdum carnem natus est. 4. Isaac vnicus fuit Saræ liberæ filius, ideóq; vnicus paternorum bonorum hæres. Christus vnigenitus tam Patris secundum diuinitatem, quàm matris secundum humanitatem, à Deo hæres est constitutus omnium bonorum. 5. Isaac prędicatur à seruo Abrahæ ad hoc misso, vt nuptias illi conciliaret. Christus prædicatur ab Apostolis seruis Dei in hoc missis, vt illi Ecclesiam desponsent. 6. Isaac fuit patri volenti se immolare obediēs. Christus suo æterno Patri vsq; ad mortem crucis est obsecutus. 7. Isaac impositus est rogo vt mactandus immolaretur, sed incolumis euasit. Christus impositus aræ crucis verè mortuus est, sed tertio die reuixit & mortē ita euasit, vt non moriatur vltrà. 8. In Isaaco facta est promissio seminis Abrahamo. In Christo vis est generationis filiorum Dei. Breuiter, Abraham, Isaac & Sara mysticè regnum Christi adumbrant: sicuti Ismaël & Hagar Iudaicam gentem figurant.

4. Iacob.

Iacob Patriarcha cum sua familia, multis varijsque modis Christum ac ipsius Ecclesiam adūbrat. 1. Iacob iter ingreditur solus, relictis parentibus, domo, amicis. Christus de cœlo descēdit, & non habet quò caput suum inclinet, cuius quoq; Ecclesia in sua peregrinatione, nequaquam crucis est expers. 2. Iacob fatigatus ac præuētus tenebris, antequam ad amicos venit quò iter instituit, in lapidem recumbit. Fideles fatigati varijs tētationibus, in hac vita peregrinātes, in Christum lapidem viuum recumbunt, super quo refocillantur à laboribus peregrinationis suæ. 3. Iacob in somnis vidit scalam stantem super terrā, cuius cacumen cœlū tetigit, vidit angelos Dei descendentes & ascendentes per eam, & Dominū innixum scalæ dicentem sibi, Ego sum Deus Abraham, Isaac patris tui. Et paulò pòst, Benedicētur in te & in semine tuo omnes tribus terræ. An non hîc pulchrè, etsi ænigmaticè, adumbratur regnum Christi? an non hoc præclarum visum & admirandū continet mysterium reparationis nostri? Hanc itaq; vmbram Mosis, paulò fusius cum Christi veritate cōferamus. Scala itaq; à Patriarcha visa, Christū figurat. Scala mediatrix est coniungens locum infernum & supernum. Scala infernè quidem terram, supernè verò cœlum attingit. Quid hæc sibi volūt? Christus solus mediator est, qui coniungit Deum & homines. Terram cœlo, cœlum terrę cōniūgit. Homines angelis, angelos hominibus conciliat. Per Christū solum ascēsus in cœlum patet, vt ipse testatur Ioan. 3. 13. Nemo ascendit in cœlū nisi qui descēdit, Filius hominis, qui est in cœlo. Itē, Ego sum via, &c. Ioa. 14. 6. Christus supernè coniungitur cœlo, id est, Deus est de Deo natus, infernè coniungitur cū terra, vera humanitate assumpta. Angeli per scalam hanc ascēdunt & descēdunt, hoc est, præcones verbi adducūt in cœlum innitētes scalę, id est, credentes in Christum, claudūt cœlum ijs qui absq; hac vnica scala cœlū conscendere moliūtur. Per hāc igitur scalam, qui est Christus mediator, cōscendūt omnes electi. Parata est hæc scala, ad finem vsq; mundi, per quam solam via est ad arborē vitæ, à qua per peccatū exclusi fueramus, nec vni tātum terrę loco innititur, sed basis illius sic est dilatata, vt quocunq; totius orbis loco consistat, copiā illius ad ascendendū habeas. Ascēdimus ꝑ hāc scalā ad Deū supernè illi innitentē.

De scala quam Iacob vidit in somnis.

Sed quomodo quæso ascendimus? Ascēdimus primùm corde per fidē, quo corde ascensio fit, vt nostra conuersatio sit in cœlo. Vnde Paulus Philip. 3. 20. nostra conuersatio est in cœlo. Ascendimus deinde gemitibus, suspirijs & precationibus nostris, quas ad cœlestem patriam per scalam Christū perferimus, dū Patrem in illius nomine inuocamus. Ascēdimus quādo corpore hoc mortali liberati, animam Deo Patri per Christum reddimus. Ascēdemus tandem & corpore & anima, quādo à mortuis excitati rapiemur in nubibus obuiàm Christo. Fusius hanc visionem explicat Augustinus, lib. 12. contra Faustum Manicheū.

4. Iacob duas sorores in vxores ducit. Christus duos populos Gētiles & Iudęos in suam familiā recipit, & vtrosq; tanquā sponsam sibi despōdet. Vtraq; vxor Iacob fit fœcūda, sed non eodem omnino tempore. Vterq; populus Christo parit, sed iuxta dispensationem diuinā. 5. Quòd autem venit Iacob ad Iordanem, & transmissis omnibus ipse solus remāsit, & luctabatur cum viro vsque dum veniret aurora, non caret mysterio. *Iacob* (inquit Augustinus) *in illa colluctatione, Iudæorum populum figurauit. Angelus qui cum eo luctabatur, typū saluatoris Domini præferebat. Luctatur Iacob cum Angelo, quia populus Iudæorū luctaturus erat cum Christo. Vincebat Iacob Angelū, quia Iudæorum po-*

pulus Christum vsque ad mortē persecuturus erat, & quia non totus Iudæorum populus infidelis extitit Christo, sed non parua multitudo in nomine eius legitur credidisse: ideò Angelus tetigit fœmur Iacob, & claudicare cœpit: pes enim ille in quo claudicabat, Iudæos qui in Christum non crediderunt figurabat, ille verò qui sanus remansit, illorum typum gessit qui Christum Dominum receperūt. Benedictionis quam petit Iacob ab Angelo, significatio est, quod Christus veris Israëlitis benedictionem & salutem adferet: qui Christus sola fide retinetur, nec à nobis discedat priusquam nos cœlestibus benedictionibus donauerit. Multa sunt alia typica in Iacobo Patriarcha, quæ breuitatis gratia omitto.

Ioseph.

Ioseph, vt alios Iacobi filios taceam, varijs modis Christum repræsentat. 1. Ioseph accusat fratres propter impia illorū facta. Christus Iudæis suam impietatē exprobrat. 2. Ioseph exponitur à fratribus. Christus à suo populo reijcitur. 3. Tunica preciosa Ioseph tingitur sanguine hœdi, & mittitur patri. Christi castissimum corpus proprio sanguine tingitur, & fit Patri hostia. 4. Ioseph venditur viginti argēteis. Christus à Iuda discipulo pro pecunia proditur Iudæis. 5. Ioseph solicitatus ab impura fœmina, castus manet. Christus tētatus à Satana, victor euasit. 6. Ioseph innocens, in carcerem conijcitur. Christus in mortis carcere inclusus, tenetur. 7. Ioseph egreditur gloriosè de carcere. Christus egreditur liber de sepulchro, per gloriosam suam resurrectionem.

8. Ioseph egressus de carcere, accipit à Pharaone totius Ægypti potestatem, vt ad os eius cibaretur omnis populus, essentq; ipsi subiecta, cùm in domo regia, tum in vniuersa Ægypto, solo Pharaone excepto qui ipsi subiecit omnia. Christus victor mortis accipit à Deo potestatē, vt illi omnia subiecta sint in cœlo & in terra. 9. Ioseph annulo regio, veste bysſina, & torque aurea ornatur, & præterea curru regali vehitur præcone clamante. Christus potestatem & autoritatem à Patre accepit: quæ potestas annuli symbolo significatur: accepit splēdorem gloriæ, & diuinis suis miraculis, & voce Patris ad illum perlata, Hic est Filius meus dilectus. Hic splendor omni veste bysſina & torquibus aureis splendidior est. Currus quo Christus circumuehitur, ministerium Euangelij est. Præconium est vox prædicantium Euangelium, quo præconio omnes admonet, vt Filium Dei adorantes, genua cordis flectant.

10. Omitto somnium Ioseph de Sole & Luna, & vndecim Stellis cum adoraturis, quòd verè cōpletū est in nostro Ioseph, id est Christo, post resurrectionem, quando Maria mater & Ioseph, patris munere functus, & vndecim discipuli eum adorarunt, quò respexisse videtur Psalm. 148. Laudate eum Sol & Luna, laudate eum omnes Stellæ, & lumen. Hęc Augustinus.

Iosue.

Iehosua, anteà dictus Hosea, nouum nomē à Mose accepit, præposita veteri nomini prima tetragrāmati litera Iod, vt qui anteà dicebatur Hosea, nunc Iehosua dicatur, vt vel ipso nomine Iesum figuret. 1. Nomen itaq; hoc nouum, adūbrationem quādam Christi habet, qui Deus & homo est, ac sui populi verus saluator: vt qui à perditissimo statu suos vindicet, atque illis salutem impertiat. 2. Iehosua succedit Mosi ac regit populū Dei, Mose mortuo. Christus succedit legi, ac mortua lege fideles suo Spiritu regit. 3. Iehosua per Iordanē traducit Israëlitas, quod præstare Moses nequaquam potuit. Christus à morte traducit suos ad vitam, quod lex præstare nequaquam potuit. 4. Iehosua elegit viros fortes & strenuos ad debellandum Amalech. Christus eligit Apostolos ad debellādos principes & potestates tenebrarum. 5. Iehosua pugnat contra hostes populi Dei, eósq; vincit. Christus pugnat aduersus peccata, eáque abolet. 6. Iehosua lapidibus de cœlo missis in hostes, fit superior. Christus diuinis miraculis se victorē Satanæ declarat. 7. Iehosua Israëlitas carnales in hæreditatē terrenam induxit. Christus Israëlitas spirituales in hæreditatem cœlestem introducit. 8. Iehosua carnalibus Iudæis distribuit terram Canaam. Christus spiritualibus Israëlitis se cognoscentibus, cœlestem hæreditatem distribuit, vt ita hæreditate cœlesti acquisita, ab omnibus laboribus liberati, requie fruantur æterna, & perpetuo gaudeant sabbatismo.

7. Gedeō

Gedeon quoq; Christum adūbrauit. Etsi autem huius viri errata haud leuia in scripturis leguntur: nihil tamen vetat quò minùs Christi typum gerat. Neque enim omnia quæ typis tribuuntur, antitypo accommodari debent, sed ea solummodò quæ congruunt. 1. Primùm ergo Gedeon in hoc repræsentauit Christum, quòd quemadmodum Gedeon, Oreb & Seth principes Madianitarum, cum ipsis Madianitis trucidauit, atque ita populum à seruitute liberauit: ita Christus Diabolum & infernum superat, ac suos in pristinam libertatem vendicat.

Augustinus de Gedeone hæc ex Ambrosio adducit: *Commotus, ait, oraculo Gedeon, cùm audisset quod deficientibus licet populorum millibus, in vno viro Dominus plebem suam ab hostibus liberaret, obtulit hœdum caprarum, cuius carnes secundum præcepta Angeli, & azyma supra petram posuit, & ea iure perfudit, quæ semel vt virgæ cacumine quam Angelus Dei gerebat, contigit, de petra ignis erupit, atque ita sacrificium quod offerebatur absumptum est. Quo indicio declaratum videtur, quod petra illa typum habuerit corporis Christi, quia scriptum est: Bibebant de consequenti eos petra, petra autem erat Christus; quod vtique non ad diuinitatem eius, sed ad carnem relatum est, quæ sitientium corda populorum, perenni riuo sui sanguinis inundauit. Iam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia Dominus Iesus in carne sua totius mūdi peccata crucifixus aboleret. Nec solum delicta factorum, sed etiam cupiditates animarum. Caro enim hœdi ad culpam facti refertur, ius ad illecebras cupiditatum, sicut scriptum est: Quia concupiuit populus cupiditatem pessimam, & dixerunt, Quis nos cibabit carne? Quod autem ostendit Angelus virgam, & tetigit petram, de qua ignis exijt, ostendit quod caro Domini Spiritu repleta diuino, peccata omnia humanæ conditionis exureret.* Hactenus Augustinus ad verbum ex Ambrosio.

2. Vellus præterea Gedeonis, mysterium magnū continet. Primùm fuit ros in solo vellere ad petitionem Gedeonis, reliqua terra in circuitu sicca. Deinde vellere sicco, ros fuit in tota terra. *Primum* (vt ait Chrysostomus) *adumbrat populum Iudaicū solum fuisse cultorem Dei, reliquo mundo manente in sua impietate. Secundum, vt populum Iudaicū in totum abiecisse cultum Dei notat: ita figurabat cultum Dei per prædicationem Apostolorum diuulgandam fuisse per totum terrarum orbem.* Vellus enim symbolum sacrificiorū fuit, & ros efficaciam Spiritus notat, qui ad prædicationem Euangelij est efficax in ijs qui conuertuntur.

8. Samson.

SAMSON præterea Christum multis modis adumbrat, de quo Augustinus in hunc modum loquitur. *Samson, fratres dilectissimi, Christum figurauit. Verùm mihi dicere videor, sed cōtinuò occurrit cogitātibus. Et Christus vincitur blanditijs muliebribus? Et Christus quomodo intelligitur ad meretricē intrare potuisse? Deinde & Christus capite nudatur, capillo raditur, virtute spoliatur, alligatur, excæcatur, illuditur? Euigila fides, attende quid sit Christus, non solum quid fecerit, sed etiam quid passus sit Christus. Quid fecit? operatus est vt fortis, passus est vt infirmus. In vno intelligo vtrumque, video fortitudinem filij

De, video infirmitatem filij hominis. Accedit & aliud, quia Christus totus, quomodo eum scriptura commendat, & caput & corpus est. Sicuti Ecclesiæ caput est Christus: ita Christi corpus Ecclesia est. Habet ergo Ecclesia in se fortes, habet infirmos, habet iustos, habet & iniustos, modò corpus Christi quod iustis area est, postea horreũ erit: tamen cum area est, non recusat paleas sustinere, cum tẽpus aduenerit, reponet triticum & à paleis segregabit.

1. *Quædam ergo fecit Samson ex persona capitis: quædam ex persona corporis: totum autem ex persona Christi. In eo enim quòd virtutes & miracula operatus est Samson, caput Ecclesiæ Christum significabat. In eo enim quod prudenter fecit, illorum qui in Ecclesia iustè viuunt imaginem gessit. Vbi fortè præuentus est & incautè egit, eos, qui in Ecclesia peccatores sunt figurauit.*

2. Meretrix *quam Samson in coniugium sumit, Ecclesia est, quæ ante agnitionem vnius* Dei, *cum idolis fornicata fuit: quam postea sibi Christus adiunxit. Postquam autem ab eo illuminata fidem suscepit, etiam hoc meruit, vt per eum salutis sacramenta cognosceret, & ab eodem reuelarẽtur ei mysteria cœlestium secretorum. Nam quæstio ipsa, quæ continet.* De edente exiuit cibus & de forti egressa est dulcedo: *quid aliud significat quam Christum à mortuis resurgentem?* De édente *vtiq;, id est de morte quæ cuncta deuorat atq; consumit,* exiuit cibus *ille qui dicit, Ego sum panis viuus qui de cœlo descendi: quem humana exacerbauit iniquitas, eíque aceti & fellis amaritudinem propinauit, atq; ab eo plebs gentium vitæ dulcedinem conuersa suscepit, ac sic de mortui leonis ore, id est de Christi morte qui accubans dormiuit vt leo, apum, id est, Christianorum, exiuit examen.*

3. *Quod autem dicit:* Non inuenissetis propositionem meam, nisi arassetis in vitula mea. *Hæc vitula, id est, Ecclesia reuelata sibi à viro suo secreta fidei mysteria trinitatis, resurrectionis, iudicij, pariter & regni in fines terræ & Apostolorum doctrina, & prædicatione vulgauit, & intelligentibus atq; cognoscentibus æternæ vitæ præmia repromisit.*

4. *Sequitur autem:* iratus est Samson, quia duxit sodalis vxorem eius. *Sodalis iste omnium hæreticorum figuram gessit. Magnum secretum est fratres mei: Nã hæretici qui Ecclesiam diuiserunt, vxorem domini sui ducere & abducere voluerunt. De Ecclesia enim & de Euãgeliis exierunt, qui impietatis adulterio Ecclesiam, id est, Christi corpus in partem suam conantur inuadere. Vnde fidelis ille seruus & amicus dominicæ sponsæ, loquitur. Despondi enim vos vni viro virginem castam exhiberi Christo. Videamus mysterium. Iste Samson quid fecit offensus? cepit enim vulpes, id est, adulterantes sodales, de quibus dicitur in cantico canticorum, Capite nobis vulpes paruulas exterminantes vineas. Quid est, capite? id est, comprehendite, conuincite, confutate, ne exterminentur Ecclesiasticæ vineæ. Quid est aliud vulpes capere, nisi hæreticos diuinæ legis autoritate reuincire, & sanctarum scripturarum testimoniis, veluti quibusdam vinculis, alligare atq; constringere?* Vulpes capit, ligatis caudis, ignẽ apponit. *Quid sibi volunt caudæ vulpium colligatæ? caudæ vulpium quid sunt, nisi posteriora hæreticorum, qui prima habent magna & blanda & deceptoria opera, posteriora ligata, id est, damnata & in ignem in fine trahẽtia, vt eorum fructus & acta consumant, qui suis seductionibus acquiescunt.*

5. *Et paulò post:* Vbi surrexit, media nocte exiuit, abstulit portas ciuitatis ipsius cum seris, & easdem portas in cacumine montis posuit. *Ab allophylis teneri non potuit. Portas ciuitatis quibus ad meretricem intrauit abstulit, & in monte leuauit. Quid est hoc? infernum & amorem mulieris vtrúnque scriptura coniungit. Inferni ignem tenebat domus meretricis. Pro inferis ponitur, domus meretricis: rectè pro inferis ponitur quia neminem repellit, omnem intrantem ad se trahit. Agnoscimus hoc loco redemtoris nostri opera. Postquam synagoga ad quam venerat, à se per Diabolum separata est: posteaquã eum decaluauit, id est, in loco caluariæ crucifixit, ad infera descendit & inimici custodiebant locum dormientis, id est, sepulchrum, & capere volebant, quem videre non poterat.*

Ille autem dormiebat ibi, *hoc ideò dixit, quia verè mortuus erat. Et dictum est,* media nocte surrexit. *hoc significauit, quia in secreto surrexit: apertè enim passus est, solis autem discipulis & certis quibusdam resurrexisse manifestatus est: Ergo quòd intrauit, omnes viderunt: quòd surrexit pauci cognouerunt, tenuerunt, & palpauerunt.* Tollit tamen portas ciuitatis, *id est, aufert portas inferni. Quid est portas inferni tollere? nisi mortis imperium remouere? recipiebat enim, non remittebat. Quid autem fecit Dominus Iesus Christus, ablatis portis mortis?* Ascendit in cacumen montis. *Nouimus enim eum & resurrexisse, & in cœlos ascendisse.*

6. *Quid est autem quod &* in capillis virtutem habebat? *& hoc fratres diligenter aduertite. Virtutem non habuit in manu, non in pede, non in pectore, non in ipso capite, sed in capillis, in crinibus. Quid sunt capilli? quid comæ? & nos videmus, & interrogatus Apostolus respondit nobis. Coma velamentum est, & in velamento Christus habebat virtutem, quando vmbræ veteris legis eum tegebant. Cùm ergo Samson in velamento erat, quia in Christo aliud videbatur, aliud intelligebatur.*

7. *Quid sibi autem vult, quòd proditum est secretum & decaluatus est Samson? contemta est lex, & passus est Christus. Christum enim non occiderent, si legem non contemsissent. Nam nouerant & ipsi, quòd eis Christum non licebat occidere: dicebant iudici, nobis non licet interficere quenquam.* Decaluatus est Samson: *reuelata sunt condensa, remotum est velamentum, & Christus qui latebat apparuit. Capilli autem rediuiui, caput iterum vestierunt, quia Iudæi nec resurgentem Christum agnoscere voluerunt.*

8. Fuit quidem in molendino, fuit cæcatus, fuit in domo carceris. *Domus carceris vel molendinum, labor est huius seculi. Excæcatio autem Samson illos indicat, qui infidelitate cæcati, Christum nec virtutes operantem, nec ascendentem ad cœlestia cognouerunt. Cæcitas quoque Samson quam intulerunt, cæcitatem Iudæorum significabat, Christus autẽ à Iudæis & cõprehensus est, & occisus.*

9. Adduxerunt autem eum inimici, vt illuderẽt ei. *Iam hic imaginem crucis attendite. Expansas enim manus ad duas columnas, quasi ad duo ligna crucis extendit: sed aduersarios suos interemptos oppressit, & illius passio interfectio facta est persequentium, & ideò scriptura cõcludit:* Plures mortuus occidit, quàm viuus occiderat. *Nam hoc mysterium in Domino nostro Iesu Christo impletum est. Redemtionem nostram quam ipse viuus celebrauerat, mortuus consummauerat.* Hæc Augustinus.

9. Dauid

Dauid quoque nunc Christum, nunc Ecclesiam adumbrat. 1. Dauid inter suos fratres præ cæteris cõtemtibilis videbatur. Christus à suis Iudæis Samaritanus appellatur. 2. Dauid pugnans cum Goliath, Christum contra Diabolum pugnantem figurat. Dauid solus adolescens, paruus, inermis, vno lapidis ictu prostrauit Goliath gigantem, magnum, robustum, armis terribilem, ingentíque turba munitũ. Christus solus & pro nihilo ferè habitus à suis, Diabolum illum magnum, robustum, armísque terribilẽ prostrauit, totáque hostis castra turbauit, & fugauit. Quid autem aliud petra contra Goliath (inquit Augustinus) manu Dauid missa, quam Christum ex semine Dauid nasciturum contra Diabolũ significat? 3. Dauid vna pugna qua prostrauit Goliath, gloriam securitatémque regno, regi, & populo comparauit. Christus prostrato Diabolo gloriam regi cœlorum & securitatem suo populo æternam acquisiuit. 4. Dauid persecutionẽ à Saule & eius regno patitur Christus à Diabolo & eius ministris põtificib. principib.

& regibus,

& regibus, qui contra eum consilia inierunt, illuditur, & tādem cruci affigitur. 5. Dauid à Doeg proditur. Christus à Iuda proprio discipulo traditur in manus hostium. 6. Dauid mortuo Saule, Rex agnoscitur. Christus victa morte, Rex regum & Dominus dominantium prædicatur.

7. De Dauide typum Christi gerēte, Cyrillus in hunc modū scribit: *Quòd hic huius profectionis Christi ad gētes, & subiectionis earū per doctrinam Euangelicam ad fidem, figura exposcitur in 2. lib. Regum admodum apta occurrit, offerturq́; legentibus, vbi Dauid in regno Israel & Iuda stabilitus, regionem Moab, Palæstinos, & vniuersam Idumæā legitur subegisse sibi, atq; in seruitutem redegisse: quod planè insinuabat Christū, qui verus est Dauid, & manu fortis, vultuq́; desiderabilis, post annūciatū per totā Iudæā Euāgeliū, acceptūq́; spirituale regnū, trāsisse ad gētes, vt filios Dei qui erāt dispersi congregaret in vnum.*

8. Gessit præterea Dauid typū Ecclesiæ Christi. Dauid varijs erat obiectus discriminibus in hac vita. Ecclesia Christi nunquam secura est à persecutionū & tentationum procellis, donec in hac vita peregrinetur. Sed vt Dauid clypeo nominis Domini euasit victor: ita Ecclesia armis spiritualibus fit superior. Dauid sæpe imbecillitate lapsus est, atque iterum agens pœnitētiam, in gratiam est receptus. Singuli in Ecclesia sæpe labuntur, sed rursus manu Dei eriguntur, dum peccatorum pœnitētiam agunt, & seriò ad Christi gratiam confugiunt. Et sicut Deus de Dauide dicit, Inueni virum secundum cor meum: ita cœlestis Pater singulos in Ecclesia fideles charos habet in dilecto. Etsi enim multis modis rei sumus: tamen placemus in Christo, eius vestiti iustitia. Licet enim secundū cor Dei non erat, quod Dauid peccauit: tamē secundū cor Dei fuit, quod Dauid per pœnitētiā ad veniam confugit. Psalmi Dauidici, sæpissime nobis Dauidem proponunt, nunc Christi, nunc Ecclesiæ typum gerentem, idque cùm in afflictione & cruce, tum in gloria & liberatione.

10. Solomon. *Solomonem* filium Dauidis prætereo, qui & nomine ipso, quod si interpreteris, pacificum sonat: & regni administratione & structura templi, Christum adumbrat.

11. Ionas. *Ionas* Propheta etiam fuisse typus Christi legitur, quemadmodum ipse Dominus Matth. 12. testatur. De hoc Augustinus, conferens vmbram cum veritate, in hunc modum loquitur. *Quid* (inquit) *figurauerit quod Prophetam belua illa deuoratum tertia die viuum reddidit: cur à nobis quæritur, cùm hoc Christus exponat? Generatio, inquit, praua & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. Sicut enim Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.* 1. Sicut ad conuertendos Niniuitas de gentibus missus erat Ionas: sic Dominus Iesus in hunc mundum ad prædicandum gentibus venit à Patre missus. 2. Vt mare (quo significatur hic mundus) turbatū est propter Ionā: ita & hic mundus turbatur propter prædicationem Christi. 3. Sicut Ionas pro his qui tempestate periclitabantur, orauit: ita Christus pro his qui in hoc seculo fluctuant.

Dauid.

Et Eusebius: *Nisi Ionas perditum detur, naufragij nauis periculum non sedatur: sic & non liberatur Ecclesia, nisi Christi morte saluetur. Sicut Ionas ex naui in aluum ceti proiectus est: ita Christus de ligno crucis in sepulchrum, vel in mortis profundum coniectus est.*

Et Ambrosius: *Cæterùm, vt Ionæ signum typus Dominicæ passionis fuit: ita etiam grauium quæ Iudæi commiserint, testificatio peccatorum est.*

Aliæ res. Hæc sint breuiter de personis dicta, quæ Christum & eius Ecclesiam obscurius adumbrarunt. Sunt etiam res aliæ historicæ, quæ etiam Christum atque eius regnum repræsentant: quales sunt, vt ex multis paucas referam, arbor vitæ, creatio lucis, arca Noë, transitus per mare rubrum & per Iordanem, petra in deserto, Manna, serpens æneus, &c. de his breuiter dicam, vt collatio vmbræ & veritatis clarius conspiciatur.

historicæ quæ Christum & eius regnum repræsentāt.

1. Arbor vitæ. *Arbor vitæ* consideretur & historicè & mysticè. Historicè arbor vitæ fuit sacramentum immortalitatis, quam obtinuissent perpetuò primi parentes cum sua posteritate, si in cultu Dei perstitissent, & mandatum non violassent, comesto vetitæ arboris fructu. Hoc ita esse satis indicat Dominus ipse, cùm post lapsum intercludit Adam & Euæ viam ad arborem vitæ, ne comedentes viuant.

Huc accedat testimonium Augustini, qui ita ait: *De ligno autem vitæ propterea gustabatur, ne mors eis vndequaque subreperet, vel senectute defecti, decursis temporum spatijs interirent, tanquam cætera essent alimento, illud Sacramento.* Atque hic vsus ligni vitæ historicus fuit, in corporali paradiso.

Mysticè autem arbor vitæ adumbrabat sapientiam Dei, de qua scriptum est: Lignum vitæ est omnibus amplectentibus eum, seu, vt Augustinus etiam interpretatur, *Lignum vitæ est sanctum sanctorum, vtique Christus ipse, qui nobis à Deo natus est sapientia.*

Hæc Augustini interpretatio, confirmatur testimonio Ioannis, Apocal. 22. 2. Vbi in hunc modum de spirituali Ierusalem loquitur. In medio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ, adferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem gentium. Horum verborum sensus hic est: In medio plateæ ciuitatis, id est Ecclesiæ, quæ est Christi regnum, est arbor vitæ, hoc est, Christus ipse mortis destructor. Huius enim vitæ facti participes, permanent immortales. Nam in ipso vitæ origo est, imò ipse viuentium vita est. Huius arboris palmites sunt Prophetæ, Apostoli, Euangelistæ, Doctores, Pastores, perpetuò virentes, & fructus vberrimos & immarcessibiles, cùm doctrinæ puræ, tùm vitæ sanctæ, per singulos menses, hoc est, incessanter, quamdiu hîc viuunt, proferentes: quibus fructibus, inter seculi huius ærumnas & varios labores, recreatur vita fidelium. Huius arboris folia dicit Ioannes conferre ad sanitatem gentium, videlicet, vt gustatis dulcissimæ arboris fructibus & agnitis redemptoris beneficijs gentes sanatæ Deum prædicent, beata immortalitate donatæ.

Præterea, vt paradisus terrenus adumbrat vitam beatorum post iudicium: ita arbor vitæ, figura est beatæ immortalitatis, qua donabuntur credentes, quando fruentur perpetuo Christi conspectu & beatorum spirituum.

2. Arbor scientiæ boni & mali. Porrò vt in Paradiso non solùm fuit arbor vitæ, verumetiam arbor scientiæ boni & mali, quæ arbor probationis quoddam sacramentum erat. Vt itaque hæc arbor fuit in corporali paradiso veluti quoddam probationis sacramentum: ita in Ecclesia hac militante, qui contumaciter Christi vocem contemnunt, olim propria experientia docebuntur, quàm sancta sit res obedientia, & contrà quam detestanda sit inobedientia contumax, quæ facit vt ab arbore vitæ contumaces excludantur.

3. Paradisus. Quid prohibet huc ascribere pulcherrimam imaginem beati Macharij de spirituali Paradiso? *Quēadmodum* (inquit) *secreta cōsilia Dei prospiciūtur ex operibus manifestis: sic ex his quæ fiūt ab anima, eloquia scripturæ licet intelligere. Hoc autē non omnes capiūt. Cum igitur*

scripturam audieris enarrantem quæ pertinent ad Paradisum, ad Adamum, ad serpentem, omnibus affectionibus semotis, ad cor tuum conuerte animum, & reperies Paradisum, nempe verbum Dei: delectationem autem quæ percipitur in eo, participationem Spiritus sancti: arborem vitæ, ipsum Christum vitæ autorem: Serpentem quoque voluptatem carnalem, quæ propter conuictum quem habet nobiscum, irrepit, & dolosè nos prouocat ad gustandum de ligno, hoc est, de curis huius vitæ, qui quidem serpens per inobedientiam interimit. Vt igitur Adam expulsus est, quia gustauit de ligno scientiæ: ita qui terrena sapiunt & implicantur curis huius vitæ, non reuertentes ad arborem vitæ Iesum Christum, permanere non possunt in Paradiso verbi Dei. Quocirca iubet scriptura, vnumquenque hominem, omni custodia seruare cor suum, vt conseruans in eo verbum tanquam Paradisum, fruatur delectatione & gratia, nec audiat serpentem intus se implicantem & consulentem quæ faciunt ad carnis desideria perficienda, vnde omnium malorum colluuies manat.

4. Creatio lucis.

Creatio lucis non caret mysterio, quod Apostolus explicare videtur 2. Corint. 4. 6. vbi ait: Quoniam Deus qui dixit, vt è tenebris lux splendesceret: is est qui splenduit in cordibus nostris, ad præbendum lumen cognitionis in facie Iesu Christi. Hic Apostolus ignorantiam secutam lapsum primorum parentum confert tenebris, quę erant ante creationem lucis: & lucem quæ post tenebras creata est, cōparat Euangelio Iesu Christi, qui nobis veluti faciem Christi proponit ob oculos. Huiusmodi ergo est applicatio. Quemadmodum Deus verbo suo lucem creauit, quasi è tenebris erutam: ita spiritualiter nos illuminat luce Euangelij, qui anteà in densissimis tenebris veluti sepulti eramus. Huc quoque Petrus respexisse videtur, cùm ait 2. Petr. 1. 19. Habemus firmiorem Propheticum sermonem, cui benefacitis attendētes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat & lucifer oriatur in cordibus nostris.

5. Arca Nohæ.

Arcam Noë fuisse typum baptismatis, testatur Petrus 1. Petr. 3. 20. cùm ait, In Arca paucæ animæ, hoc est, octo, seruatæ sunt in aqua, cui nunc correspondēs exemplar baptismi nos quoque seruat. Hoc loco Arca Noë non comparatur cum veritate ipsa, cuius veritatis typus quoddam exemplar est: sed cum secundario eiusdem rei & veritatis typo seu exēplar. Nam & liberatio illa in diluuio & baptismus adumbrant vnam & eandem veritatem, videlicet, Ecclesiæ liberationem, sanctificationem, & emersionem è peccati & mortis gurgite. Vt igitur liberatio in diluuio fuit typus baptismi: ita baptismus est typus redemptionis nostræ per Christum. Verùm, in hoc discrimen est, quod arca illa fuerit typus exhibendi redemptoris, baptismus verò exhibiti.

Summa proinde huc redit: Quemadmodum Noë vitam adeptus est per mortem, cùm in arca non secus atque in sepulchro inclusus fuit, & toto mundo pereūte, seruatus est cum exigua familia: sic hodie mortificatio, quæ in baptismo figuratur, nobis ingressus est in vitam: & vt salus non contigit Noë nisi incluso in Arca, & ab alijs hominibus prophanis separato: ita nec nobis salus speranda est, nisi in arca Ecclesiæ inclusis, & à mundo segregatis.

6. Transitus per mare rubrum.

Transitum per mare rubrum, similiter Paulus baptismo comparat: sicuti & nubem quæ protegebat Israëlitas ab æstu solis in deserto. Ita etiam ait 1. Corinth. 10. 1. Nolo autē vos ignorare, fratres, quòd patres nostri sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes per Mosen baptizati sunt in nube & in mari. Hîc Paulus tēporalia beneficia exhibita populo Israëlitico, typos fuisse æternorum & spiritualium testatur. Tēporale beneficium fuit, quòd nubes in deserto protexerit Israëlitas à feruore solis: quæ nubes typus fuit præsentiæ Dei apud suos, qua eos protegit & defendit, peccato vrēte & necāte animā. Huic ergo nubi correspōdet baptismus noster, in quo Christo, veluti vmbraculo quodā, tegimur aduersus æstum peccati. Similiter tēporale beneficium fuit, quòd Moses per mare rubrū traduxerit Israëlitas, vt euaderent manus Pharaonis eos persequētis. Sed hęc traductio tēporalis, fuit typus spiritualis traductionis nostri è regno Diaboli: cui typo noster etiam baptismus ex aduerso respondet, & clarius pingit quod obscurius transitus per mare rubrum adumbrauit. Nec aliud vult transitus per Iordanem.

7. Petra in deserto.

Petram in deserto, de qua bibebāt patres, Paulus Christum fuisse pronunciat: quatenus videlicet Christum adumbrabat. Bibebant, inquit, è spirituali, quæ eos consequebatur, petra: petra autem erat Christus. Augustinus hunc typum hisce verbis exponit. *Petra autem erat Christus, quod vtiq; non ad diuinitatem eius, sed ad carnem relatum est: quæ sitientium corda populorū perenni riuo sui sanguinis inundauit. Iam tunc igitur in mysterio declaratum est, quia Dominus Iesus in carne sua totius mundi peccata aboleret, nec solùm delicta factorum, sed etiam cupiditates animorum.*

Est quoque memorabile quod idem Augustinus, de hac petra referat, typum Ecclesiæ accōmodans, *Bibit*, inquit, *de petra populus, & statim bellum init cum Amalech. Videte fratres, quia posteaquam quisquam de petra biberit, id est, Christi sacramenta susceperit, necesse est illi ad pugnam procedere. Tam diu enim aliquis Diabolum contra se pugnantem non sentiet, quàm diu opera illius exercere voluerit: qui verò illum reliquerit, & de petra bibens Christum sequi elegerit, necesse est vt illum patiatur infestū, cui isto iudicio voluerit præponere Christū.*

Quisquis ergo Christo coniungitur, non ad delitias, non ad voluptates, sed ad prælium præparetur: quia omnes qui volunt piè viuere in Christo, persecutionem patientur.

8. Manna.

Māna diuinitus populo datum in deserto, Paulus confert cœnæ Dominicæ, cuius quidē typus erat. Nā corporalis ista māducatio, spiritualis māducationis, quam māducarunt qui fidem adferebant in deserto, symbolū fuit: & simul nostram spiritualem & sacramentalem māducationem in Christi Ecclesia adumbrauit. Cùm autem Paulus dicit, omnes eandem nobiscum escam edisse, significat sacramēta Iudęorum, non fuisse nuda signa, sed habuisse veritatem coniunctam. Eundem quidem cibum spiritualem edebant, & eundem spiritualem potum potabant: sed in modo post Christum exhibitum, discrimen est. Nostra enim manducatio & nostra potio substantialis est, illorum tantum fuit spiritualis.

9. Serpens æneus.

Serpēs æneus quem Domini iussu erexit Moses in deserto, etiā Christi typum gessit: quēadmodum ipse Dominus testatur, Ioan. 3. 14. 15. cùm inquit: Sicut exaltauit Moses serpentem in deserto, sic oportet exaltari Filium hominis, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. *Quid tunc*, ait Augustinus, *in deserto factum sit, nouimus. Serpentum morsibus multi moriebātur, tunc populus peccata sua confitens, per Mosen deprecatus est Deum, vt hoc ab eis virus auferat. Ac sic Moses ex præcepto Domini exaltauit in deserto æneum serpentem, admonuitq; populum, vt illum exaltatum quisquis à serpente morderetur attenderet, hoc facientes, sanabantur continuò. Quid est exaltatus serpens, nisi mors Christi, eo significandi modo, quo per efficientem id quod efficitur, significatur? A serpente quippe mors venit, quæ peccatum, quo mori mereretur, homini persuasit. Dominus autem in carnem suam, non peccatum transtulit in se, tanquam venenum serpentis: sed tantum transtulit mortem, vt esset in similitudine carnis peccati pœna sine*

culpa. Vnde in carne peccati & culpa solueretur & pœna. Sicut ergo tunc qui conspiciebat exaltatum serpentem, vi à veneno sanabatur, & à morte liberabatur: sic nūc qui conformatur similitudini mortis Christi per fidem baptismumque, & à peccato per iustificationem, & à morte per resurrectionem liberatur, hoc enim est quod ait: Vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Vt enim serpens æneus in ligno positus, venena viuorum serpentum superauit: sic Christus in cruce suspensus & mortuus, antiqua Diaboli venena restrinxit, & omnes qui ab eo percussi fuerunt, in se fide intuentes liberauit.

De altero modo adumbratio nis Christi videlicet dictis seu testimoniis aut concionibus Propheta rum.

Hactenus de vmbris egimus, quibus Christus & eius regnum adumbrabatur, quas vmbras signis tanquam genera subiecimus, atq; ea diuisimus in sacrificia, sacramenta & typos, eósq; ordinarios & historicos, personarū & rerum. Restat & alter modus, quem proposuimus, qui in sermone prophetico de Christo positus est, quem Propheticum sermonē Petrus confert lucernæ splendenti in caliginoso loco. Primùm itque videamus quid Moses de Christo dicat. Deinde iustam partitionem circunstantiarum proponamus, eámque declaremus.

Prima cōcio, in paradiso habita.

Prima itaque concio de Christo, habetur Gene. 3. 15. hisce verbis, Inimicitias ponā inter te (alloquitur Dominus serpētem præsente Adamo) & mulierem & inter semen tuum, & semen illius: ipsum conteret caput tuū, & tu insidiaberis calcaneo eius. Hanc promissionem, Adam, Abel, Seth & alij patres ante diluuium diligentissimè perpēderunt, ac ex ea summam hauserunt sapientiam. 1. Hinc enim facilè conclusĕrunt, duo potētissima regna esse, nempè Christi & Satanæ, longè diuersissimis studijs occupata: eáque adeo sibi mutuò aduersari, vt nulla vnquam inter eos stabiliri posset concordia. 2. Deinde etsi credentes huic promissioni statuerunt certo Christum promissum, fore Satanæ victorē: tamen perpetuam imminere Ecclesiæ in hoc mundo persecutionē intellexerūt, idq; à Satana & mēbris eius. 3. Tū regni vtriusque administrationem cogitauerunt, videlicet, quòd vt Satan suum stabiliret regnum peccato, maledictione, & morte: ita Christus eius hostis & victor iustitia, benedictione, & vita esset regnaturus. 4. Adhęc haud dubiè sapiētissimi homines ratiocinati sunt, non posse purum hominem victorem Diaboli fieri: cùm eis constaret Diabolum omnibus reliquis creaturis potentiorem, & callidiorem esse: quare aliunde etiam ortum habere statuerunt Messiam, quàm à mulieris semine. Hinc absque dubio Messiam Deum fore intellexerunt, vt qui posset Satanam vincere, & vitam æternam suis donare. Hac sublimi sapiētia se recrearunt patres ante diluuium, & se fide in hunc humani generis reparatorem erexerunt. Huius promissionis summam Ioannes Apostolus hisce verbis proponit, 1. Ioan. 3. 8. Christus apparuit vt destruat opera Diaboli. Latēt quidem plura mysteria in hac prima promissione, vt sacerdotij, mortis & resurrectionis Domini, extremi iudicij: sed ea breuitatis gratia omitto.

Secunda cōcio, post diluuium complu ries repetita.

Hæc promissio repetita est post diluuiū, cùm Deus vocaret Abraham de Vr Chaldæorum. Benedicentur, dicit Dominus ad Abraham, in te omnes cognationes terræ. Genes. 12. 3. In te dicit, propter semen ab Abrahamo nasciturum, sicut ipse Dominus Genes. 22. 18. se interpretatur, vbi repetit promissionem & ait: Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. Hęc promissio rursus repetitur, & cōmendatur Isaaco Gen. 26. 4. Benedicētur in semine tuo omnes gentes terræ. Et iterū Gen. 28. 14. Ipsi Iacobo proponitur. Benedicentur, dicit Dominus, in te & in semine tuo cunctæ tribus terræ.

In hac promissione toties repetita eadē proponūtur, etsi alijs verbis, quæ habet prima promissio facta Adamo. 1. Semen promissum opponitur Satanæ & eius regno. 2. Promittitur huic semini victoria, quæ victoria voce benedictionis significatur. Opponitur enim benedictio maledictioni, in quam propter peccatum primi parentes inciderunt, & peccati regno. 3. Ostenditur quinam sint futuri huius victoriæ participes, nimirum omnes gentes, quæ in hoc semine per fidem inueniuntur. Nam vt Abrahamo credenti promissioni, imputata est fides eius in iustitiam: ita & reliquis qui crediderint huic promissioni, imputabitur fides eorum in iustitiam. Hi enim promissionis huius Filij, hoc est, hæredes dicuntur, Rom. 4. 13. & ad Galat. 3. 29.

Quòd autem Christus sit semen illud Abrahæ promissum, Paulus ad Galat. 3. 16. testatur, vbi ait: Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius: non dicit, & seminibus, vt de multis, sed vt de vno, & semini tuo, qui est Christus.

Hæc promissio renouatur per Patriarcham Iacob Genes. 49. hisce verbis: Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat Siloh, hoc est, vt reddidit Chaldeus interpres, donec veniat Messias cuius est regnum, & ipse erit expectatio gentium. Vocatur autem hic Messias Siloh, quia non ex viri & mulieris cōmixtione nasci debuit, sed ex Virgine matre, quæ ex semine Abrahæ duceret originem. Præterea hoc testimonium refutat Iudæos, qui adhuc Messiam frustrà expectant: & confirmat vocationem gentium ad gratiam Euangelij, quam suis communicaturus erat Messias.

Huius cōcionis dilucida explicatio ex oraculis propheticis collecta.

Hæc sint in genere dicta de promisso Messia, hoc est, de Christo Domino. Verùm vt certus sit nobis ordo oraculorum Propheticorum de ipso, sex circunstantias proponā, eásq; Propheticis dictis illustrabo. Sunt autem hæ circunstantiæ: persona, officium, aduentus, acta, beneficiorum applicatio & fructus.

1. De persona Christi, quæ duabus naturis cōstat.

Persona æterna est, in qua considerentur naturæ & ortus. Naturæ duæ sunt, diuina & humana. Ortus secundum naturam diuinam ab æterno est sine principio. Secundum humanam autem in tempore est.

Natura diuina.

Naturam diuinam Christi, Prophetæ hisce dictis, vt ex multis pauca attingam, astruunt.

1. Gens. 1. In principio creauit Deus cœlū & terram, dixítq; Deus: Fiat lux, & facta est lux. Et paulò pòst: Spiritus ferebatur super aquas. Hic primùm habemus vnitatem diuinæ naturæ. Deinde tres distinctas personas, Patrem, λόγον, & Spiritū sanctum: neq; enim solus est Pater, sed dicit verbum, quod verbum erat apud ipsum in principio, vt suprà declaratū est. Additur posteà tertia persona Spiritus sanctus, qui vnà cum Patre & λόγῳ res creat, & creatas sustentat.

2. In hunc modū etiam Dauid dictū Mosis intelligit, cùm inquit Psal. 33. 6. Verbo Domini cœli creati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorū. In quo dicto cōplectitur Dauid vnū Deum creatorem omnium, & fatetur tres personas: Dominū, Verbū & Spiritum. Hanc etiā interpretationem cōfirmat Euāgelista noster in principio primi capitis, quemadmodum suprà declaratum est.

3. Psal. 2. 7. Tu es Filius meus, ego hodie genui te. Hoc dicto Epistola ad Hebræos cap. 1. 5. Christi diuinitatem probat.

4. Psalm. 45. 7. Sedes tua Deus in seculum seculi, virga regni tui, &c. Hic Dauid agit de regno Christi, quem Deum nominat.

5. Psal. 68. 5. Iehoua nomen illi, exultate in conspectu eius.

6. Esaiæ 9. 6. Vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis.

7. Esaiæ 54.5. Iehoua exercituum nomen eius, & redemptor tuus sanctus Israël, Deus omnis terræ vocabitur.

8. Hieremiæ 23.6. Hoc est nomen quod vocabunt eum, Iehoua iustificator noster.

Hanc Christi diuinitatem, officium quoq; eius & cultus concludunt. Si iustificator est, si victor Satanæ est, si Pater æternitatis est, si inuocandus est, est vtiq; Deus. Psal. 97.7. tribuit ei cultum inuocationis, cùm inquit, Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruiẽt ei. Ex huius Psalmi testimonio ita concludit Fulgentius. *Si Filius secundum diuinitatem vnus Deus cum Patre non esset, vnius cum eo naturæ vtiq; non fuisset. Et si naturæ alterius esset, sine dubio creatura esset. Si autem creatura esset, seruiẽdum ei sanctarum scripturarum autoritas non iuberet, sed potius prohiberet. In primo enim Decalogi mãdato, sicut vnius Dei cultura seruitusq́; manifestissimè præcipitur: ita omni creaturæ adoratio ac seruitus à fidelibus exhibenda, vehementissimè prohibetur.* Hæc de natura diuina Christi dicta sufficiant.

Natura humana, ex virgine.

Humanam autẽ naturam assumẽdam fuisse à λόγῳ æterno, comprobant omnia testimonia, quæ prædicebant Christum nasciturum ex semine mulieris, Abrahami & Dauidis, cuius generis suprà nõnulla recensuimus. Quod autem nasci debuerit de Virgine, quemadmodum historia Euangelica factum esse demonstrat, inter multa hæc sunt testimonia.

1. Gene. 3.15. promittitur semẽ mulieris non viri.

2. Genes. 49.10. promittitur Siloh, id est, filius mulieris.

3. Esa. 7.14. clarius adhuc extat vaticiniũ de Virgine paritura. Ita enim ait Propheta, Ecce Virgo prægnans pariet filium, & vocabitur nomẽ eius Emmanuel. Hoc Esaiæ testimoniũ non solùm docet Christum nasciturum ex Virgine: verumetiam cõplectitur vtramq; naturam Christi. Nam cùm dicit Mesiã vocandum Emmanuel, significat quidẽ Mesiam vnã personã esse, sed interim quoq; constare duabus naturis, diuina & humana. Hoc enim vult quod ait, Vocabitur nomen eius Emmanuel, id est, Deus nobiscũ, seu Deus & homo, siue vt Græci aptius loquuntur, θεάνθρωπος, vt Virgo mater rectè, propriè & Dei & hominis mater dicatur, qui Deus & homo vna est persona.

Persona, ex duabus naturis cõstans.

Vtranque similiter naturam & vnitatem personę complectitur Micheas his verbis cap. 5.2. Et tu Bethlehem Ephrata paruula es, vt sis in millibus Iuda: ex te mihi egredietur, vt sit dominator in Israël, & egressus eius ab initio à diebus seculi. Quod autem Matthæus vertit, Nequaquam minima es in principibus Iuda, respicit non ad quantitatem, sed ad dignitatem & celebritatẽ Bethlehem, propter natum Christum Dominũ. Quę cùm Micheas prophetaret minor fuit, quàm vt annumerari inter vrbes millium Iuda digna haberetur. Quod autem Propheta subiũgit, Egressus eius ab initio, à diebus seculi, diligenter obseruandũ est. Cõtinet enim illustre testimonium de diuina & humana natura Christi. Primũ enim dicit, Egressus eius, Hebraicè *Mozaothaf* in plurali numero: quo duę naturæ in Christo significãtur, diuina & humana. Cũ addit, Ab initio, indicat incarnationẽ Christi, qui iã ab initio mundi promissus fuit, vt suo tẽpore secundum carnem nasceretur. Cùm subiungit, à diebus seculi, Hebraismus est, qui hoc modo rectè explicatur, à diebus seculi, i. ante secula, hoc est, ante mũdũ cõditum. Hac ergo particula significat Propheta, emanationem illã æterni Filij ab æterno Patre ante secula.

Hactenus de æterna Christi persona, qui iuxta vaticinia prophetarum, debuit assumere humanã naturam, vt fieret victima pro peccatis nostris. His Prophetarum vaticinijs pulcherrimè respondet euẽtus, sicuti testatur Euangelica historia, & Paulus ad Gal. 4.4. Quando venit plenitudo tẽporis, emisit Deus filium suum natum ex muliere, factũ sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptemur in filios.

II. Officiũ Christi, qui est Ecclesiæ.

Officium Mesiæ promissi etiam à Mose & Prophetis describitur, qui pronunciauerunt Christum fore Regem nostrum, sacerdotem, doctorem, magistrum, lumen gentium, reconciliatorem, mediatorem, redemptorem, & summum iudicem.

Rex.

1. De regio titulo, testãtur inter multa, sequentia oracula. Psal. 2.6.7.8. Ego autẽ cõstitui Regẽ meum, super Sion montem sanctum meum, narrabo decretum: Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuã terminos terræ.

2. Psal. 45.7. Thronus tuus Deus in seculum seculi, sceptrum regni tui directum: dilexisti iustitiam & odisti impietatem.

3. Psalm. 72.1. Deus iudicium tuum da Regi, & iustitiam tuam filio Regis.

4. Danielis 2.44. In diebus regnorum illorum, suscitabit Deus cœli regnũ, quod in æternũ non dissipabitur, & regnum eius alteri populo non tradetur, comminuet autem & consumet vniuersa regna hæc, sed ipsum stabit in æternum.

5. Zachar. 9.9. Exulta filia Sion, iubila filia Ierusalem: ecce Rex tuus veniet tibi iustus & saluator.

6. Esaiæ 9.6. Puer natus est nobis, filius datus est nobis, cuius principatus super humerũ eius, & vocabitur admirabilis, cõsiliarius, Deus fortis, Pater æternitatis, princeps pacis, vt multiplicetur imperium & pacis nullus finis, super solium Dauid & super regnũ eius sedebit, vt confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia amodo & vsque in sempiternum.

7. Ezechielis 37.23.24. Erunt mihi populus, & ero eis Deus, & seruus meus Dauid Rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorum.

Eius Regnum.

Regnum Christi describitur Esaiæ 2.1. &c. In postremis diebus eueniet, vt sit mons domus Domini solidè constitutus in capite montium, & eleuetur supra terræ celsitudines, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi & dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, & domum Dei Iacob, & docebit nos de vijs suis, gradiemúrq; in semitis eius. Nam de Sion exibit lex, & verbũ Dei de Ierusalem. Et iudicabit inter gentes, & arguet populos multos, & contundent gladios suos in ligones, & lanceas suas in falces. Nec leuabit deinde gens contra gentem gladium, & non instituẽtur posthac ad bellum. Domus Iacob venite & ambulemus in luce Iehouæ.

Eius sceptrum.

Sceptrum huius Regis, est vox Euangelij.

1. Psal. 110.2. Sceptrum fortitudinis tuæ emittet Dominus ex Sion, quod Esaias videtur explicare, cùm inquit cap. 2.3. De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem.

2. Huius sceptri meminit etiam Psal. 45.7. Vbi vocatur sceptrum directionis, quia subditos dirigit in semitis Regis, quod sceptrum Dauid Psal. 2.9. cõparat ferreo sceptro regum huius mundi. Quemadmodum enim reges mũdi, sua potestate regia & armis cogunt gentes, vt dicto obediant: ita noster Rex Christus Dominus, prædicatione Euangelij facit, vt gentes erudiantur, ac seruiant sibi in timore, & exultent cum tremore.

3. Esaiæ 11. 4. Vindicabit pauperes per iustitiam, & iudicabit in æquitate secundum afflictos terræ, terram percutiet sceptro oris sui, & spiritu labiorum suorum percutiet impium.

Sacerdos.

De Sacerdotio Christi, inter alia hęc habent Prophetæ.

phetæ. 1. Psal.110.4. Iurauit Dominus,& non pœnitebit eum, tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

2. 1.Sam.2.21. Suscitabo mihi sacerdotem, qui iuxta cor meum & animam meam faciet.

Doctor. Doctor præterea & magister prædicatur Mesſias à Prophetis, Iohelis 2.23. Filiæ Zion exultate pre gaudio in Domino Deo vestro, quia doctorem iustitiæ dedit vobis. Hinc est quod Esaias Christum appellat lumen gentium, vt qui cunctos sua doctrina & spiritu illuminet. Esa.49.6.

Reconciliator, mediator, &c. Reconciliator, mediator, redemptor, saluator, sæpissimè prædicatur Christus à Prophetis.

1. Esaiæ 51.5. Propè est iustus meus, egressus saluator meus, salus mea in sempiternum erit, & iustitia mea non deficiet.

2. Esaiæ 52.10. Parauit Dominus brachium suum sanctum in oculis omniũ gentium, & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.

3. Esaiæ 43.11. Ego sum, ego sum Dominus, & absque me non est saluator.

4. Esaiæ 54.5. Dominabitur tui qui fecit te, nomen eius Iehoua, & redemptor tuus sanctus Israël Deus omnis terræ vocabitur.

5. Esaiæ 59.20. Iis qui sunt in Sion veniet redemptor, & ijs qui redeunt ab iniquitate in Iacob.

6. Oseæ 13.14. De manu mortis liberabo te, & de morte redimam te. Mors, vbi est mors tua? Inferne, vbi est perditio tua?

Pastor. Appellatur & Pastor multis in locis. 1. Psalm. 100.3. Venite adoremus & genua flectamus, & procidamus coram Domino, qui fecit nos, quia ipse est Deus noster, & nos populus pascuæ eius, & oues gregis eius.

2. Esaiæ 40.11. Sicut Pastor suum gregem pascit, in brachio suo congregabit agnos, & in sinum suum tenebit, fœtas ipse portabit.

3. Hieremiæ 31.10. Qui dispersit Israël, congregabit eum, & custodiet eum sicut pastor gregem suum. Redemit enim Dominus Iacob, & de manu potentioris liberauit eum.

4. Ezechiel. 37.24. Erunt mihi populus, & ero ipsis Deus, & seruus meus Dauid rex super eos, & Pastor vnus erit omnium eorum.

Iudex. Quòd Christus futurus esset summus Iudex in regno Dei, indicatur Psal.9.7. Parauit Dominus in iudicio thronum suum, & ipse iudicabit populos in iustitia. Hæc sint breuiter de officio & eius partibus dicta.

III. Aduentus Christi. Aduentus Christi à Prophetis quoque prenunciatus est. In hoc prædictio, modus & tempus spectentur. Etsi autem testimonia suprà adducta, prædictionem aduentus Mesſiæ in mundum continent: tamen hoc loco pauca, eáque clarisſima vaticinia, de Mesſiæ promisſione adijciam.

1. Deuter.18.15. Moses ad populum loquitur hoc modo: Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies. Qui autem verba eius quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam. Hanc prophetiam Petrus Act.3.22.23. Christo accommodat, & addit Prophetæ verbis hanc declarationem. Futurum est vt omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, exterminetur è populo Dei.

2. In 2.Sam.7.12.&c. Nathan Propheta hanc ipsam promisſionem repetens ait, Cùm completi fuerint dies tui (alloquitur autem Propheta Dauidē regem) & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semē tuum post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius. Ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam thronum regni eius vsque in sempiternum, ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filiũ. Hæc promisſio repetitur in Psal.132.10. Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam.

3. Huc respexit Esaias, cap.11.1. Egredietur (inquit) virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum Spiritus Domini.

De modo aduentus Christi. Modus aduetus Mesſiæ similiter à Prophetis pronunciatus est, qui meminerũt duplicis aduẽtus. Prioris quidem humiliationis. Posterioris verò, glorię & maiestatis. De priore, quæ humiliationis fuit, hæc sunt inter multa Prophetarum vaticinia.

Aduentus humiliationis. 1. Zachariæ 9.9.10.11. Exulta filia Sion, iubila filia Ierusalem, ecce Rex tuus veniet tibi iustus, & saluator, ipse pauper, & ascẽdens super asinam, & super pullum filium asinæ. Nam dispergam quadrigam ex Ephraim, & equum de Ierusalem, & dissipabitur arcus belli, & loquetur pacem gentibus, & potestas eius à mari ad mare, & à fluminibus vsque ad fines terræ. Tu quoque in sanguine testamenti tui, emisisti vinctos tuos, & de lacu in quo non est aqua. Hoc oraculum concionatur de humili aduẽtu Christi secundum carnem, cui tamen spirituale imperium tribuit, vt discrimen statuat perspicuum inter regnum Christi, & regna principum mundi. Ille externè humilis & pauper apparet: sed intus latent immensæ diuitiæ, & summus gloriæ splẽdor. Hi externè splendent, sed intus non nisi puluis & cinis sunt. Ille spiritualiter dominatur in cordibus suorum: hi tantùm rebus externis & perituris imperare posſunt.

2. Hierem.14.7.&c. Domine, multæ sunt auersiones nostræ, tibi peccauimus, expectatio Israel saluator noster in tempore tribulationis. Quare quasi colonus futurus es in terra, quasi viator inclinans ad manendum: quare futurus es velut vir vagus & fortis, qui non potest saluare. Tu autem in nobis es Domine, & nomen tuum inuocatũ est super nos, ne derelinquas nos. Hæc prophetia, sicuti eã sancti patres rectè interpretantur, testatur Christum tãquam aduenam & peregrinum obambulaturũ in terris. Huic prophetiæ & euẽtus respõdit: Filius hominis (inquit ipse de se) nõ habet quò inclinet caput suũ. Luc.9.58.

De tẽpore aduentus Christi. De Tempore aduentus, duo tantùm adducam vaticinia, vnum Iacobi Patriarchæ, alterum Danielis. Iacob Patriarcha tẽpus aduentus Mesſiæ, Genes.49.10. indicat his verbis: Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux siue magister de fœmore eius, donec veniet Siloh. In hoc vaticinio clarisſimè indicatur tempus, quo expectandus erat Mesſias. Diligẽter autem obseruandum est, quòd duplicis hic potestatis mentio fiat, nempe regiæ & iudiciarię. Sceptri nomine, regia potestas significatur. Ducis siue magistri Hebraicè *Mechokek*, iudiciaria potestas, quæ erat septuaginta virorum, quos Moses ordinauit, Num.11.24.& dicebâtur *Sanhedrin*, fortè à Græca voce συνέδριον. Ex prophetia autem hac depromitur demonstratio huiusmodi de aduentu Christi priori. Si eo tempore Christus omninò venturus erat, cùm simul & regia potestas & iudicandi autoritas, penitus apud Iudęos deficerent: eum venisse ante mille quingentos & triginta annos certisſimum est. Nam & longè antè regia potestas amisſa erat, & iudicandi autoritas prorsus defecit quadragesimo fermè anno, ante templi secundi euersionem, id est, eo anno quo Christus Dominus passus est. Quòd autem tum temporis amiserant iudiciariam potestatem, præter historiam testatur ipsorum testimonium, qui Pilato dicunt, non licet nobis interficere quenquam. Plura de hoc argumento lege apud Galatinum.

De septuaginta hebdomadib. apud Danielem.

Danielis 9.24.&c. Septuaginta hebdomades ab breuiatæ sunt super populum tuum, & super vrbem sanctam tuam, vt cōsummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatū, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur visio, & prophetia, & vngatur sanctus sanctorum. Scito ergo & animaduerte ab exitu sermonis, videlicet, quòd iterum reædificabitur Ierusalem vsque ad Christum ducem, hebdomades septem sunt, & hebdomades sexaginta duę, & rursus ædificabitur platea & muri in angustia temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, & non erit populus qui eum negaturus est, & populus ducis veniet, ciuitatémque & sanctuarium dissipabit, & finis eius vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada vna, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium. Et erit in templo abominatio desolationis, & vsque ad consummationem & finem perseuerabit desolatio.

Explicatio prophetiæ Danielis.

Hæc Danielis Prophetia etiam apertè contra Iudęos concludit Christum apparuisse ante annos mille quingentos & vltrà. Nam cùm exhiberi Christum adhuc stante republica Mosaica oportuerit, & iam collapsa ea republica, anni vltra mille quingentos elapsi sint, manifestū est errare Iudæos, qui adhuc nasciturum Mesȷiam expectant. Hebdomades hoc loco aliter accipi non possunt, quam Leuit.25.8. Vbi vna hebdomas facit septem annos: quare decem hebdomades erunt anni septuaginta, & 70. hebdomades facient annos quadringentos nonaginta: quorum finis incidit in tempus Pentecostes proximè secutæ passionem Domini.

Supputatio hebdomadum.

Quis sit exitus sermonis, à quo inchoanda est supputatio hebdomadum Danielis, facilè intelligetur, modò totam prophetiam consideremus, ac eius partes coniungamus. Non enim tantùm dicit ab exitu sermonis, videlicet quod ædificabitur Ierusalem, sed paulò pòst addit, & rursus ædificabitur. Ergo non ab eo exitu sermonis inchoanda est supputatio, quando ędificatio est impedita, vt contigit post edictum Cyri: sed ab eo, quādo non est impedita. Quare hoc modo prophetia intelligēda est. Ab exitu sermonis, scilicet Dei per Haggæum & Zachariam. Esdr.5.2.& 6.14. Hag.1.1.& 2.1. Zach.1.1. Hoc anno exacti fuerunt 70. anni à destructione Ierusalem, post quos instaurandum erat tēplum iuxta vaticinium Ieremiæ, cap.25.12. Philippus ergo rectè orditur ab exitu sermonis, non Cyri regis, sed Dei per Haggæum & Zachariam, qui contigit anno 2. Lōgimani, à quo anno vsque ad mortem Alexandri, secundum Metasthenem, anni sunt 145. Addantur iuxta Philonem à morte Alexandri vsque ad 39. Herodis annum, quo natus est Christus, anni trecenti & decem. His addantur triginta ad Baptismum Christi: quibus simul computatis emergūt anni 485. Sunt igitur iuxta vaticinium Danielis ad Christi baptismum, sexaginta nouem hebdomades & dimidia. Et in dimidio vltimæ, id est, trium annorum & dimidij spatio, Christus publicè concionatus est, edidit miracula, interfectus est, & resurrexit. Atque ita in Pentecoste proxima post resurrectionem, finis hebdomadum Danielis est. Vide Chronica Philippi.

IIII. Acta Christi.

Acta Christi sequuntur, vt prænunciata sunt à Prophetis. Hîc considerentur miracula, doctrina & benefacta, conuersatio, mors, resurrectio, triumphus.

Miracula.

1. Miracula fuerunt & signum iam exhibiti Messiæ, & testificatio de doctrina. De his in hunc modū prædixit Esaias cap.35.4.&c. Deus ipse veniet & saluabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorū, & aures surdorum patebūt: tunc saliet claudus sicut ceruus, & aperta erit lingua mutorum. Hinc est quòd Christus quærētibus discipulis Ioānis an Messias esset, dixerit, Matth.11.4. Renunciate Ioāni quæ auditis & videtis, cæci visum recipiunt, claudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiūt, mortui excitātur, & pauperes euangelizātur. Hinc etiam est, quòd cęcus sanitati restitutus, Ioan.9.30. Iudęis dicētibus se ignorare vnde Iesus esset, responderit: Hoc mihi mirabile est, quòd vos nescitis vnde sit, & tamen aperuit mihi oculos: quasi diceret, factū ipsius cùm respōdeat vaticinio Esaiæ, meritò vos docere deberet, hūc Iesum qui mihi oculos aperuit, Messiam esse olim promissum.

Doctrina & beneficia.

2. Summa doctrinæ & benefactorum Christi adeóque finis aduētus ipsius, prænūciatur Esaiæ 61.1.2.&c. his verbis: Spiritus Domini super me, eò quòd vnxerit me, ad annunciādum humilibus misit me, vt mederer cōtritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & claudis apertionē: vt prędicarem annum placabilē Domini & diem vltionis Dei nostri, vt consolarer omnes lugētes, vt ponerem fortitudinem lugētibus in Sion, vt darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, palliū laudis pro spiritu mœroris: & vocabūtur in ea fortes iustitiæ, plātatio Domini ad glorificādum. Hoc vaticinium in summa ostendit doctrinā Christi eò pertinere, vt adferat remediū aduersus peccatū & legis dānationem, vt peccato deleto, & dānatione abolita, humiles, cōtriti, captiui, claudi, lugētes, hoc est, pœnitētes & confugientes ad Christū, ęterna immortalitatis gloria donētur.

Esaiæ 42.5. Hæc dicit Dominus Deus, creans cœlos, & extendens eos, firmans terram & quæ germinent ex ea, dans flatum populo qui est super eam, & spiritum calcantibus eam. Ego Dominus vocaui te in iustitia, & apprehendi manum tuam & saluaui te, & dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum de domo carceris, sedentes in tenebris. Et rursus idem Propheta cap.49.1.&c. Audite insulæ, & attendite populi de longè. Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei, & posuit os meum quasi gladium acutum, vmbra manus suæ protexit me, & posuit me sicut sagittam electam in pharetra abscondit me, & dixit mihi, seruus meus es tu Israël, quia in te glorificabor. & ego dixi, in vacuum laboraui, & vanè fortitudinem meam consumsi, quamuis iudicium meum cum Domino, & opus meùm cum Deo meo. Et nūc hæc dicit Dominus, formās me ex vtero seruum sibi, vt reducam Iacob ad eum, & ne Israël è medio tollatur. Hinc glorificatus sum in oculis Domini, & Deus meus factus est fortitudo mea, & dixit: Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob & reliquias Israël conuertendas: sed dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea ad extremum terræ.

Hoc vaticinium beneficia Christi erga Ecclesiam proponit, & clarè prædicit Ecclesiam congregādam esse ex Iudæis & gentibus, idque per prædicationem Euangelij, quod Euangelium ab effectu lumen gentium vocat. Ad hanc prophetiam respexit sanctus ille Simeon in suo cantico, vbi ita canit: Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israël. Quod parasti ante faciem omnium populorum. Hæc prophetia compleri cœpit dato Apostolis hoc mandato: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euāgelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Atque hoc est quod Propheta dixit, vt sis salus mea vsque ad extremū terræ. Est ergo summa beneficiorum Christi, adferre salutem ijs, qui propter sua peccata perditi erant & damnati.

Conuersatio & vita Christi.

3. Cōuersatio & vita Christi qualis erat futura, etiā à Pro-

à Prophetis prædictum fuit. Isaias cap 42.1.2,&c. Ecce seruus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meum super eũ, iudicium gentibus proferet, non clamabit neque accipiet personam, neque audietur vox foris. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet, in veritate educet iudicium, non erit tristis, neque turbulentus, donec ponet in terra iudicium & legẽ eius insulæ expectabunt. Hic graphicè prædicitur qualis futura erit Christi conuersatio & vita, nempe humana & mitissima, vt qui summo amoris affectu omnes esset affecturus, vt nemo ab illo abhorreret, sed omnes potius consolationem & opem acciperent. Huic prophetiæ respondet dulcissima illa inuitatio, qua omnes ad se vocat Matth. 11.28. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego refocillabo vos. Testis est quoque Euãgelica historia, quæ testatur Christum humanissimè excepisse omnes, & neminem contemsisse qui suam implorauit opem, neminem territasse minis, neminem repulisse quin factus sit voti cõpos, quẽadmodum plura exẽpla Euangelicæ historiæ docet.

Passio & mors Christi.

4. Passio præterea Christi & Mors prædicitur à Prophetis, quorum pauca quædam testimonia exẽpli gratia ascribam, idque potissimum ex Psalmis & Isaia. Psalmus 22. adeò graphicè describit passionem Christi Domini, vt narrare potius rem gestam videatur, quàm prædicere futuram. Incipit autem à querela Christi in cruce. Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me. Et infrà. Ego vermis sum & non homo, opprobrium hominum & contemtio plebis, omnes videntes me subsannant me, distendunt labia, mouent caput. An non historia huic prophetiæ clarissimè respondit? Pependit in cruce contẽtissimus & vix apparebat in ipso hominis forma, derident suspensum, mouent caput & flectunt genua dicentes, Aue rex iudæorum, confidit in Dominum liberet eum, eripiet eum quoniam complacet sibi in eo. Et infrà, versu 13. Aperuerunt aduersum me os suum, sicut leo rapiens & rugiens. Hæc completa sunt cùm in domibus Põtificum, Herodis & in prætorio, tum posteà donec in cruce expirauit. De perforandis manibus sequitur vaticinium, Perfoderunt manus meas, & pedes meos, & diuisionem vestimentorum: diuidunt vestimenta mea sibi, & super tunica mea miserunt sortem. Psal. 69.22. præter alia meminit etiã fellis & aceti, quod illi milites essent exhibituri bibendum in cruce. Postremò meminit Psalmus commendationis animæ Christi in manus patris. In manus tuas domine commendo Spiritum meum.

Isaiæ 53.2.3.&c. Non erat forma ei neque decor, aspeximus autem eum, sed non erat aspectus, & non desiderauimus eũ videre: despectus fuit & reiectus inter viros, vir dolorum & expertus infirmitatem, & veluti absconsio faciei ab eo, despectus inquã fuit & nõ reputauimus eum. Et infrà. Nos reputauimus eum plagis affectum, percussum à Deo, & humiliatum. Et rursus. Oppressus fuit & ipse afflictus & non aperuit os suum, sicut agnus ad mactationem ductus est, & velut ouis, coram tondente, obmutuit, nec aperuit os suum. Quid apertius hac prophetia esse potest? an non historia Euangelica eam verissimè cõpletam esse conuincit. Cur autem hanc cõtumeliosam mortem pati voluerit Dominus, suprà dictum est, cùm de fine aduentus eius in mundum ageretur: quarè hîc tantum pauca ex eodem Isaiæ capite attingam, quæ nobis fructum passionis Domini ponunt ob oculos. Verè lãguores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit (id est, reatũ nostrum luit) omnes nos sicut oues errauimus, vnusquisque ad viã suam declinauit, & Iehoua coniecit in illum iniquitates omnium nostrũm. Et rursus. Propter scelus populi mei percussi eum. Item. Sacrificium pro delicto anima eius. Hũc fructum mortis Domini, breui admodum aphorismo complectitur Paulus, cũ inquit, 2. Corin. 5.21. Eum qui non nouit peccatum fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso.

Resurrectio Christi.

5. Resurrectionis Domini plurimæ sunt Propheticæ conciones, quarum paucas attingam. Ps. 16.8. &c. Posui Dominũ in conspectu meo semper. Quoniam à dextris meis est, non mouebor, idcirco lætatum est cor meum, & exultauit gloria mea, quin & caro mea requiescet in spe, quoniam nõ derelinques animam meam in inferno, nec permittes sanctũ tuũ videre corruptionem. Notam mihi facies semitam vitæ, abundantiam letitiarum vultum tuum, iucunditates quæ sunt in dextra tua in perpetuũ. His verbis Dauidis Petrus Actorum 2.25. confirmat resurrectionẽ Christi, debuisse fieri priusquàm caro ipsius putresceret in sepulchro. Etsi autem corpus Christi iacens in sepulchro expers sensus & doloris fuit, tamen à corruptione fuit liberum, iuxta hoc vaticiniũ, & excitatum est tertio die, quo viuus de sepulchro prodiit Dominus, atque hoc est quod Petrus ait: Quẽ Deus suscitauit solutis doloribus mortis, hoc est, quẽ Deus eripuit à morte doloribus plena, non quòd in morte ipsa sit sensus, sed quia non sine doloribus ingentibus anima discedat de corpore, post cuius decessum mortuum relinquitur corpus expers sensus & motus animalis.

Aduersorem eorum qui animam Christi apud inferos à Diabolis passã fuisse, asserunt.

Quòd autem quidam nostro seculo ex verbis Dauidis & Petri nouum dogma anteà in Ecclesia inauditum fabricari conati sunt, videlicet animam Christi apud inferos à Diabolis passam fuisse eo tempore, quo corpus iacuit exanime in sepulchro: etsi friuolum est, tamen vt videantur aliquo fundamento niti tres potissimùm sui dogmatis rationes adferunt. *Prima.* Petrus dicit, quem suscitauit Deus solutis doloribus mortis. Ergo sensit dolores vsque ad resurrectionem, idque non in corpore exanimi, sed in anima apud inferos. *Secunda.* Non derelinques animã meam in inferno. Ergo anima Christi apud inferos passa est, alioqui opus non habuisset opitulatore, qui se eriperet de inferno. *Tertia.* Si Christi anima non est passa apud inferos, non erit plena ipsius pro nobis satisfactio.

Primæ obiectionis refutatio.

Respondeo ad primam, & consequentiam nego. Nam antecedentis hîc sensus est. Deus excitans filiũ soluit eum ab imperio mortis, quam mortem non sine magnis doloribus expertus est. Deinde cùm mors ipsa nihil aliud videretur, quàm ipsorum cruciatuum ac dolorum victoria, adeóque plenum imperium: Christus meritò tum demum dolores istos mortiferos superasse dicitur, cùm mortuus mortem vicit, vt in æternum cum suis Deo viuat.

Secunda obiectio diluitur.

Ad secundam, dico similiter consequentiam falsam esse. Sensus verborum est. Non derelinques corpus meum manere mortuum in sepulchro. Hanc interpretationem requirit scopus concionis Petri, & ipse Hebraismus eam comprobat. Nã vt *Nephes*, quo vocabulo vsus est Dauid, sæpe corpus exanime notat, vt Leu. 19.21. Num. 5.6.9. Ita *Scheol* sepulchrum vsu scripturæ significat, ex eo dictum quod semper videatur noua cadauera postulare.

Tertia refellitur.

Tertia ratio eodem laborat vitio. Nam si animæ Christi passio apud inferos, ad plenam requiritur satisfactionem pro peccatis nostris, profectò corpus quoque ijsdẽ pœnis subiectum esse oportuit. Siquidem nostrum corpus non minus obnoxium fuit pœnis æternis quàm anima nostra. Quid verò cũ Chri-

stus paueret, cùm sanguinis grumos sudaret, cùm se à Deo derelictum clamaret, nō luebat ipsius anima pœnas peccatis nostris debitas? Nō est itaque fas arbitrari Christum postquàm semel Spiritum emisit, in vllis doloribus fuisse versatum.

De descē-su Christi ad inferos autoris sententia.

Quantum autem ad descensum Christi ad inferos attinet, credendū est iuxta symboli verba, eum verè descendisse ad inferos, non quidem vt ibi puniretur, sed vt se victorem mortis & inferni declararet, vt descensus Christi ad inferos, non ad humiliationem, sed ad glorificationem & victoriam Christi referatur. Plura testimonia de resurrectione Domini non ascribo, sed hoc tantum admoneo, quòd omnes promissiones de Christi æterno regno & perpetuo sacerdotio, contineant in se resurrectionis necessitatē. Quî enim fieret vt is qui certa morte tolleretur è medio, regnare posset æternùm, nisi à mortuis resurgeret?

Triūphus Christi.

6. Triumphus sequitur qui etiam in Psalmis & in Prophetis prænunciatus fuit. Ps.68.19. Ascendisti in altum captiuasti captiuitatem, accepisti dona pro hominibus. Hæc verba Paulus ad Ephe.4.8. accommodat ad triumphum Christi, quo super peccato & regno Satanæ triumphans ascendit in cœlum, & sedet ad dexteram patris in æquali gloria & maiestate. Testimonium & effectus huius triumphi est missio Spiritus sancti, super Apostolos in die Pentecostes, de qua Iohel Propheta in hunc prædixit modum, ca. 2.28. Erit in vltimis temporibus & effundam de Spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ. Et paulò post idem Propheta fructum huius triumphi subiungit. Et futurum vt quicunque inuocauerit nomen Domini saluus fiat.

V. Beneficiorum Christi applicatio & fructus.

In partitione nostra sequitur. *Beneficiorum Christi applicatio & fructus.* Hanc applicationem fieri per fidem multa testimonia ostendunt. Ps.2.12. Beati omnes qui confidunt in ipsum. Psal.84.13. Domine Zebaoth, beatus est homo qui confidit in te. Vtrumque dictum & instrumētum quo nobis applicamus beneficia mediatoris, & fructum continet. Instrumētum est fiducia, fructus autem beatitudo, hoc est, beata immortalitas. Vtrunque etiam Iohel complectitur, cap.2.32. cùm inquit. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. In hoc dicto fides è suo proprio effectu, qui est inuocatio Dei, designatur, fructus verò salutis voce notatur. Huc & illud Isaiæ 53. In scientia sua iustificabit seruus meus multos. Scientia fidem quæ oritur ex noticia & ab ea dependet, notat. Iustificationis vox per Synecdochen salutem ipsam & beatitudinem comprehendit. Sūt enim duæ salutis partes, iustificatio & glorificatio. Isaiæ 45.22. Conuertimini ad me, & salui eritis omnes fines terræ.

Hic similiter & fides instrumentum & salus fructus coniunguntur. Cum his dictis Propheticis multa congruunt in nouo testamēto, quæ quia nota sunt omitto.

Porrò fructus plenus triumphi Christi tum demū percipietur, vbi Dominus venerit ad iudicium excitatis mortuis, & omnes inimicos suos posuerit scabellum pedum suorum Ps.110.1. Tunc enim donabit immortalitate & æterna beatitudine, omnes qui in se crediderunt.

De triumphali iudicio Christi.

De hoc iudicio triumphali pauca ex Prophetis testimonia ascribam. Zachariæ 14.5. Ibi tunc veniet Iehoua Deus meus, & omnes sancti cum eo. Ps.9.8. Parauit in iudicio thronum suum. Is.45.23. Per memetipsum iuraui, egredietur de ore meo iustitię verbum, & non reuertetur, quia mihi curuabunt omnia genua. Ps.62.13. Tu reddes vnicuique secundum opera sua. Cum his prophetiis conueniunt dicta Christi, & Apostolorum. Matth.24. & 26. Luc.17. Iohan.5. Ro. 14. 2. Cor.5. 1. ad Thess. 4. 1. Pet.3.

De gloria æterna piorum in cœlis.

Hoc iudicio peracto videbimus, iuxta Ps.17. faciē Christi in iustitia, & satiabimur cùm euigilauerimus ad similitudinem eius, hoc est, vt Iohannes & Paulus interpretantur, erimus conformes filio Dei. Primùm quo ad animam iustitia & innocentia. Deus enim erit omnia in omnibus. Deinde quo ad corpora. Nā saluator quem expectamus de cœlo aduecturum, reddet nostra corpora conformia suo glorioso corpori, idque ea potentia qua potest sibi subiicere vniuersa. Atque deinde celebrabimus perpetuum Sabbathum in omni æternitate per Iesum Christum, Regem, Sacerdotem, & saluatorem nostrum vnicum, cui cum Patre & Spiritu sancto sit benedictio, & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & robur in secula seculorum, Amen.

POSTILLA

N. H.

POSTILLA SEV ENARRATIO EVANGELIORVM, QVÆ IN DOMINICIS DIEbus,& in festis Sanctorum, vsitatè in Ecclesiis Dei proponuntur, in gratiam piorum Ministrorum Euangelij conscripta,

PER

NICOLAVM HEMMINGIVM.

PRAEFIXA EST EIVSDEM COMMONEFACTIO AD Ministros Verbi, de perpetuo Ecclesiæ Christi consensu in doctrina & vero cultu Dei, ne opinionum varietate, & sectarum multitudine offensi, vel confessionem abiiciant, vel segnius officium faciant.

OMNIBVS SERVIS DEI ET MINISTRIS IESV CHRIsti, in inclytis Regnis Daniæ ac Noruegiæ, suis fratribus in Christo dilectis, gratiam, misericordiam, & pacem, à Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo, optat Nicolaus Hemmingius, minister Euangelij in Academia Haffniensi.

PRODEST imprimis obseruare, charissimi fratres, perpetuum Catholicæ Ecclesiæ Christi consensum in doctrina & vero Dei cultu: præsertim in hac maxima opinionum varietate, quæ facit, vt multi non pessimi angantur animis, dubitantes, cuínam cœtui se socios adiungant. Nam dum alij alium magistrũ iactant (de cuius sapientia & pietate gloriantur non sine aliorum contemtu, quos tanquam ex alto despiciunt) fit, vt cæco iudicio pro eo affectu, quo quenquam illis aut fauere intelligunt, aut aduersari, eius eruditionem & pietatem æstiment. Hinc nascuntur simultates, sinistræ suspiciones, odia, iurgia, vindictæ cupiditas: quibus sursum deorsum omnia miscentur. Ex qua re duplex incommodum (vt alia taceam) nascitur. Nam & Euangelij hostes in sua pertinacia impietatéque confirmantur, & infirmiores ac imperitiores, qui magis propensi ad amplexandam veritatem erant, non parum perturbantur, fluctuantes & incerti, quibus se potissimum partibus adiungant. Inter quos non pauci quasi nihil certi de tota religione tradi statuíue possit, nõ modò de omnibus eius partibus, sed etiam de omnibus religionibus dubitare incipiunt. Hîc nostrum officiũ est, fratres dilecti, & precibus nostris & admonitionibus iuuare infirmos, ne hac turba & colluuione opinionum offensi, ruant præcipites in certum interitum. Huic malo potissimum medetur perpetua Catholicæ Ecclesiæ consensus in doctrina & vero Dei cultu obseruatio. Vt enim vnus est tantum Deus: ita & vna æterna, constans & minimè fallax Dei veritas, vna religio vera, vna fides, vna rectè viuẽdi regula, & vna Christi Ecclesia, quæ sola verum colendi Deum modũ nouit. Huius Ecclesiæ qui non est ciuis, gratia & salute excidit, quantumuis magnos se habere magistros gloriatur. Contrà, qui in hoc cœtu Deum spiritu & veritate colit, gratiæ & salutis hæres est, etiãsi bubulcum magistrum habeat. Non enim hæc res pendet ab hominis vel dignitate, vel indignitate: sed à magisterio spiritus Christi, qui suum purum verbum & sincerum nobis vitę & salutis regulam esse voluit. In quo verbo, & cultu verbo tradito, summus fuit omnium sanctorum Patriarcharum ante diluuium & post diluuium, Prophetarum, Apostolorum, atque adeo omnium piorũ consensus: quorum doctrinam & cultum si nos verè retineamus: possumus iure in Christo gloriari, quod simus ciues Ecclesiæ Iesu Christi, etiamsi totus mundus nos exosos habeat, & tanquam hæreticos execretur. Volo igitur, fratres, de hoc perpetuo consensu nonnulla dicere, vt certò nobis constet, an in eo consensu Catholicæ Ecclesiæ simus, néc ne: aut aduersarij nostri, qui, cum iactant suos magistros (quos Patres vocant) ferro & igne cursum doctrinæ Propheticæ & Apostolicæ intercludere conantur. In huius argumenti tractatione multa sanè concurrunt, quæ huc tanquam ad scopum collimãt. Hic enim necessario quæritur, quisnam sit ortus veræ religionis: quæ certitudo: quantus consensus omnium ætatum Ecclesiæ in eadem doctrina: quibus artibus Satan veram religionem oppugnare soleat: denique, qua prudentia pij ad-

uerſus Satanæ inſidias & fraudes vti debeant:ne,quemadmodum primi Parentes fecerunt,ſinamus nos πιθανολογίαις à fontibus ſalutis ad ciſternas Diaboli, humanas traditiones & ἐθελοθρησκείας abduci.

A quo autem ortum habeat vera religio,attingendum non eſſet,niſi tantus fuiſſet olim, & hodie eſſet hominum & Diabolorum furor, quòd auſi ſint religiones inſtituere pro cæco ſuæ rationis ſenſu,quas ferro & igne tuentur,ac eam religionem,quæ à ſolo Deo eſt, perſequũtur, vt vaticinium comprobent, quod editum fuit de ſemine ſerpentis morſuro calcaneum Seminis mulieris.His multò rectius iudicauit prophanus Socrates, qui cùm apud Xenophontem interrogaretur,quænam eſſet vera religio,reſpondit eã,eſſe,quam ipſe Deos inſtituit.Nã cum Dominus clarè apud Prophetam dicit,ſe abominari doctrinam & cultus hominũ,extra omnẽ controuerſiam ſit nobis,quod vera atque perpetuò conſtans religio ab ipſo æterno Deo ortũ habeat. Apollo Pythius ab Athenienſibus interrogatus,quas potiſſimũ religiones tenerent,reſpondit,eas,quæ eſſent in more maiorum.Cum rurſus obiicerent,morem maiorum ſæpe mutatum eſſe,ait,optimum ſequendum. Nam,vt ait Heſiodus,νόμος ἀρχαῖος ἄριστος. Ad eundem modum hodie aduerſarij antiquitatem iactant,authoris veræ religionis nomine ſuppreſſo,qui potius cum Socrate reſpondere,quàm cum impuro Dæmone deberent. Nam vt Satan,ita & illi antiquitatis authoritate ad ſtabiliendos errores abutuntur. Verum quidem eſt antiquiſſimã religionem optimam eſſe,modo ab optimo Deo ortum habeat,& non ab antiquo ſerpẽte, qui à principio ſuam religionem in mundum ex diametro cum diuina religione pugnantem inuexerat. Quare diſcernendum eſt inter duplicem antiquitatem. Vna enim ad Deum:altera ad Satanã refertur.Prior illa antiquitatum omnium lõge vetuſtiſſima eſt,vt quæ nec principium nec finem habeat.Ex hac vetuſtiſsima antiquitate prodiit veritas Dei, qua docetur, quænam ſit vera religio,cui confirmandæ Deus miranda teſtimonia addidit,quę eſſent veluti perpetua quædam & anthentica ſigilla veritatis diuinæ.Poſterior eſt,quæ principium habuit, & finem habitura eſt.Ex ea prodiit omnis ſuperſtitio & Impietas. Vtraque hæc antiquitas habet ſuos propagatores veluti Patriarchas quoſdam, quos poſteriores Patres appellarunt,de quibus nõ parum gloriãtur.Papiſtæ ſemper in ore habẽt Patres:in omni controuerſia de doctrina & cultu Dei ad eos tanquã ad extremã anchoram confugiunt. Nos quoque Patres agnoſcimus:ſed inter nos & illos ingens eſt diſcrimen. Nos enim eos Patres profitemur,qui à Deo acceptam religionem fideliter tradiderunt poſteris,vt ſunt Patriarchæ,ſancti Reges,Prophetæ,Chriſtus ipſe & Apoſtoli.hos ſolos Patres veneramur,à quorum ſententia diſcedere, ſalute excidere iudicamus.De Patribus,qui tempora Apoſtolorum ſecuti ſunt,iudicamus iuxta regulam Ambroſij: *Nos noua omnia,quæ Chriſtus non docuit,iure damnamus:quia fidelibus via Chriſtus eſt.* Si igitur Chriſtus non docuit quod docemus,& nos id deteſtabile iudicemus. Et iuxta hanc Pauli regulam, Si quis aliud Euangelium docuerit, anathema ſit. Iſti autem, vt fucum faciant ſimplicioribus, interrogandum eſſe dicunt de ſemitis antiquis, non eſſe limites antiquos tranſgrediendos,quos fixerunt Patres & maiores noſtri. Quod ſi id minimè licere in agrorum finibus certum eſt, quanto minus id licere in religionis limitibus iudicabitur? Verùm, nos limites: quos fixit author religionis Deus: quos acceptos diuinitus tuebantur ſancti Patriarchæ & Apoſtoli: à quibus apros & lupos inuicta animi fortitudine repulerunt ſancti martyres(inter quos primum locum obtinet ſanctus Abel)denique quos filius Dei ſuo pretioſo ſanguine ſtatuit,non tranſgredimur:ſed intra illos manemus conſtantes. At fines,quos antiquus ſerpens cum ſua ſobole fixit,tranſgredimur,intra quos non niſi mera damnatio clauditur.Religionem igitur veram ad Deum,qui antiquus dierum denominatur à Daniele,referimus. Vnde conſtabit,& eam antiquiſſimam eſſe, & ſui autoris naturam ingeniumque referre.Quare vt conſtantiſſima eſt ſemper:ita ſui perpetuo ſimilis exiſtit.

Sed quænam illa eſt ſibi perpetuò conſtans religio,quæ eius ſumma,quæ partes? vox Dei & ſignum voci additum veram religionis & cultus Dei normam præſcribit.Semper enim Deo in more fuit,ſuam volũtatem verbo,& externo aliquo ſigno hominibus patefacere.Quod enim verbum auribus ingerit,vt ad mentem tranſmittatur,idem ſignum oculis aſpiciendum proponit,vt veluti per feneſtras lux quædam in animum transfundatur:vt vox & ſignum ſit duplex verbum,vocale & aſpectabile,quorum finis & ſcopus vnus eſt:ſed ſigni interpretatio ſemper è verbo ſolo petenda eſt.Hæc qualia ſunt,quinque tempora,quibus Deus præcipuè ſuã vocem ſonuit & ſigna edidit,apertiſsime docebunt:vt ſunt ſtatus ante lapſum,tempus promiſſæ reparationis:tempus repetitæ promiſsionis tempus reipublicæ Moſaicæ:ac denique tempus completæ promiſsionis,exhibito Ieſu Chriſto Domino noſtro.Hiſce quinque temporibus eãdem fuiſſe religionem & ſibi per omnia conſtantem,voce Dei & ſignis diuinis eſt oſtendendum.

Ante lapſum quando Adam ornatus erat imagine Dei,Deus homini & verbum tradiderat & ſignum.Verbum requirebat notitiam Dei, & obedientiam erga ipſum prohibebat ne quid tentaret homo contra Dei interdictũ ſub cõminatione pœnæ: habebat etiam verbũ promiſ-

ſionem

ſionem immortalitatis,quam promiſſionem fide amplectebatur Adam:& arbor vitæ,vt aſpectabile verbum,idem per oculos in mentem transfudit.Quæ omnia eò ſpectabant, vt Adam imaginem Dei tanquam in ſpeculo repræſentans, Deum perpetuò coleret & celebraret. Ex his conſtat,quod vera religio ante lapſum hominis fuerit purus cultus Dei iuxta Dei verbum, cuius regula erat verbum & ſignum.Partes fuerunt agnitio Dei,fides promiſſæ immortalitatis,obedientia erga Deum,interior & exterior.Finis,repræſentare imaginem Dei, ac eũ prædicare & celebrare.Et fuit in eo ſtatu cultus Dei perfectiſſimus; qualis eſt futurus poſt reſurrectionem,niſi quod tum non quidem ſubſtantia,ſed gradibus futurus eſt multò plenior. Hic cultus Dei,qualis eſt primo homini præſcriptus,à nobis etiam poſt lapſum requiritur.Neque vlla mutatio facta eſt in cultus ratione.Sed horribilis deprauatio ſecuta eſt in toto humano genere poſt lapſum primorum Parentum,vt hunc cultum plenè præſtare,imò ne ipſum inchoare poſſit quiſquam , niſi ad arborem vitæ , quæ eſt Ieſus Chriſtus , ei acceſſus patefactus fuerit.

Lapſo igitur genere humano in primis Parentibus,Deus rurſus ſuam voluntatem patefecit verbo & ſigno:vnde diſcitur,quo cultu poſt lapſum voluerit coli. Verbo reprehendit transgreſſionem ſui mandati:verbo promiſſionem edidit de Meſſia,qui homo factus ſolueret λύτρον pro reatu Adæ,& reſtitueret homini imaginem Dei,quam peccando amiſerat.Signum adiecit verbo,quod erat veluti aſpectabilis quædã concio de Meſſia.Hoc autem ſignum erat mactatio & oblatio pecorum & frugum terræ.Ex his ſequitur,quod poſt lapſum Deus requirat omnino ſimilem cultum cum eo,qui fuit ante lapſum,licet ſuis gradibus eam perfectionem nõ habeat, quam ante lapſum habuit.Requirit enim hîc Deus agnitionem ſui,requirit agnitionẽ noſtri peccati,requirit agnitionem Chriſti, qui eſt loco arboris vitæ,quæ erat in Paradiſo:requirit fidem Meſſiæ,requirit ex fide obedientiam,vt paulatim magis magiſque in homine reparetur imago Dei per Chriſtum,hoc eſt,vt in mẽte refulgeat firma Dei notitia,in anima ſanctitas: & omnibus viribus obedientia ex præſcripto verbi præſtanda.Hæc breuiter verbo & ſigno indicantur in principio Moſis.Nã olim οἱ παλαιοὶ κρείττονες ἡμῶν ὄντες καὶ ἐγγυτέρω θεῶν οἰκοῦντες, vt Platonis verbis vtar.Melius & ſolidius erudiebantur breuibus Aphoriſmis & Symbolis,quàm nos longis concionibus.Fuit enim olim ea docendi ratio cum Theologis , tum Philoſophis communis & familiaris,vt id quod breuibus Aphoriſmis proponerẽt,idem certis ſignificarent ſymbolis.Lapſo homine hic Aphoriſmus propoſitus voce Dei eſt:Semen mulieris conteret caput ſerpentis.Symbolum,quod quadam imagine idem ſignificabat,fuit oblatio diuinitus Patribus commendata.

Abel itaque cum ſuas offerret victimas,in Aphoriſmum propoſitum reſpiciebat,& offerens hæc cogitabat.Primum mortem victimæ intuens,admonebatur de morte, in quam inciderat genus humanum propter peccatum: vnde haud dubiè ingens dolor in animo eius excitatus eſt.Deinde intuens ſanguinem victimæ,admonebatur factæ promiſsionis de Meſſia:cuius merito & interceſſione placari iram Dei iuxta promiſſionem ſtatuit,vnde & conſolatio in corde nata eſt,& fides,qua Deo acceptus fuit per Ieſum Chriſtum. Hac fide iuſtificatus ſola, veram ſanctitatem iuxta vocem Dei meditatus eſt,Deum prædicans & laudans propter iuſtitiam & miſericordiam.Atque ita Abel,imagine Dei in ſe quodammodo reparata,verum cultum Deo præſtitit,quem cultum poſtea morte ſua confirmauit.Nam cũ Cain frater & hypocrita ipſum à confeſſione promiſſi Seminis & vero cultu auocare ſtuderet,potius mortem oppetere voluit quàm in impium fratris decretum conſentire,ſignificans hac ſua conſtantia, quòd is demum verè Deũ colat,qui obedientiã erga Deum,& Chriſti confeſſionem omnibus rebus mundi,atque adeò vitæ ipſi,qua nihil homini carius eſſe ſolet,anteponat. Ex hoc ergo verbo & ſigno, primis parentibus poſt lapſum tradito,apparet,quod eadem religio fuerit eorum poſt lapſum, quæ ante lapſum erat.Etſi autem quædam circumſtantiæ externæ acceſſerunt propter deprauationem naturę,& promiſſionem reparationis,tamen ſubſtantia cultus Dei eadem manebat, atque ad eundem finem tendebat,licet imperfectius.Hic cultus Dei purus durauit in Eccleſia, quæ fuit perexigua,vſque ad diluuium,hoc eſt,annos mille ſexcentos quinquaginta ſex.Nam Caini poſteritas carnaliter promiſſionem intelligens,perſecuta eſt veram Eccleſiam:ſibi Eccleſiæ titulum vſurpauit:verum cultum Dei in prophanam hypocriſin & ſuperſtitionem commutauit.Porro cum hypocriſin & ſuperſti tionem cum aliis horrendis ſceleribus diluuio puniuiſſet Dominus,Nohæ verbo & ſymbolo verum Dei cultum iterum commendat:non nouũ quidem,ſed prorſus eundem,quem ab initio inſtituerat.Verùm cum hũc hypocriſi & ſuperſtitione Iaphet & Cham tyrannide profligaſſet,manſit in ſola familia Patriarchę Sem.Is enim rectè intelligens promiſſionem & eius Symbolum,Deum ex fide coluit eique obediuit,quemadmodum Abel & Nohe fecerunt.Etſi autem & verbum & Symbolum traditum primis Parẽtibus, Nohe & Sẽ retinuerunt:tamen propter nouũ euentum nouum Symbolum acceſſit.Nam cum

Deus impium mundum diluuio perdidisset propter defectionẽ à vero & puro cultu Dei, promisit Nohæ & eius posteritati, se postea mundum diluuio non perditurum. Huic promissioni symbolum, nempe arcum cœlestem, adiecit, qui erat promissionis quoddam μνημόσυνον. Arcũ itaque qui in nubibus apparere solet, verbi sui nota inscripsit Deus, vt quasi sigillo promissum illud suum ratum fore confirmaret, quo se non solùm Deum Nohæ, eiúsque posteritatis, cuius se in fidem clientelámque contulerant, futurum receperat: verùm etiam se deinceps homines nunquam aquarum inundationibus deleturum. Hoc igitur symbolum intuens Nohe & Sem, exemplo sancti Abelis, Deo verum & spiritualem cultum exhibuerunt.

Sequitur Abrahami ætas vsque ad tempora Mosis, qua ætate idem cultus & voce Dei & nouo symbolo Patriarchis est commendatus. Nam decrescente iam sapientia, quæ fuit in primis parentibus, vt verbo clariori, ita symbolo euidentiori opus erat. Verbum igitur Abrahamo propositum fuit hoc: Benedicentur in semine tuo omnes cognationes terræ. Symbolũ verbo additum erat Circumcisio genitalis mẽbri in masculis. Vt ergo verbo docuit, vtrũque cultum requisiuit: Ita symbolo idem fecit, quod erat doctrinæ & cultus sigillum. Cum enim ait, Benedicentur in semine tuo, tria apertissime insinuat: quorum primum est repetitio accusationis totius generis humani propter peccatum & defectionem à Deo. Nam cum promittit benedictionẽ, significat eos in maledictione hærere, quæ maledictio peruasit in homines omnes cum peccato. Alterum est repetitio promissionis seminis & beneficiorum eius, quod Adamo dictum erat sub his verbis: Semen mulieris conteret caput serpentis. Id quod hîc significantiori voce benedictionis exprimitur. Nam benedictionis voce significatur fauor Dei, reconciliatio, remissio peccatorum, & iustitia propter Christum, quemadmodũ Paulus, Mosis interpres, exponit. Tertium est indicatio nostræ imbecillitatis, quòd nostris viribus non possimus benedictionem nancisci: sed oportere nos eam obtinere fide in semen promissum. Hanc fidem Abrahæ secuta est obedientia in tota eius vita, iuxta præceptum: ambula coram me & esto perfectus, quam obedientiam sanctus Patriarcha declarauit victima filij. Quãti enim fecerit obedientiam erga Deũ, ex eo apparet, quod potius voluerit vnigenitum filiũ Isaac, quẽ genuerat in senectute, cui tam magnificæ promissiones erant factæ, ad mandatum Dei mactare, quàm ab obedientia erga Deum recedere. Symbolum vero additum à verbo interpretationem mutuari debet. Nihil enim aliud Symbolũ est, quã aspectabile verbũ. Tria proinde symbolũ ponit ob oculos. Nempe natiuitatẽ nostram carnalẽ esse corruptã. Deinde promissum esse semẽ, per quod natura reparabitur. Tũ circumsione carnis significari circumcisionem cordis, qua amputatur ignorantia Dei, affectuum impuritas, & cordis contumacia: vt nouus homo nascatur, gestans imaginem Dei, in vera sanctitate & iustitia. Ecce quàm aptè quadrant hæc cum prioribus. Vox quidem mutatur, sed significatio manet. Hęc in verbo & in symbolo varietas humanæ imbecillitati seruit, & ignorantię nostræ medetur: non aliquam nouã colendi Deũ rationẽ præscribit, quemadmodum carnale semen Abrahæ autumauit. Nam quemadmodum Cainitæ hypocrisin: reiecto puro intellectu verbi & symboli, amplexati, persecuti sunt Abelem & imitatores fidei ipsius: ita Ismaelitæ in litera circumcisionis hærentes, spiritu neglecto, persecuti sunt veros filios Abrahæ: ex quo factum est, quod verus cultus apud paucissimos remanserit. Nam cum exularent in Ægypto Patres, sola familia Ioseph, mortuo Patriarcha Iacob, verum cultum retinuit, qui cum post eius mortẽ tantùm non extinctus esset, Deus nato Mose in Ægypto, & agente iam 80. annum, à promissione facta Abrahæ 340. anno, verbũ iterũ promissionis repetit: multa addit signa, &, vt conseruaretur cultus verus, erexit regnũ & sacerdotiũ. Tametsi autem idem verbũ & idem signũ Mosi commendat, quod antè Patriarchis commendarat: tamen longiores conciones & plura insuper signa adhibet prout eius ætatis ratio postulabat. Quæ omnia ad eundem scopum collimabant, & eundem cultũ Dei spiritualem hominibus commendabant. Nam in deserto (vt prætercam rubum ardentem, & columnas ignis & nubis) Man, Petra, & Serpens æneus, vt symbola doctrinæ & cultus Dei proponebantur: quæ tria significabant Christum olim promissum. Man enim, Paulo interprete, significabat cibũ spiritualẽ, quo noui homines, per Christũ facti aluntur in Christi regno. Petra figurabat potum spiritualem, quo credentes reficiuntur. Serpens suspensus adumbrabat Christũ suspendẽdum in aram crucis pro peccatis mundi: quemadmodum ipse Christus symbolum hoc interpretatur. Intuitus in serpentem æneum typus erat fidei, qua homines iustificati & viuificati coram Deo ambulant, & ad perfectionem aspirant. Verum postquã populus in terrã promissam, quę typus erat cœlestis patriæ, introductus erat, plura adhuc signa veluti aspectabiles cõciones ei propositæ sunt, ex quibus pauca quędam attingam: nã omnia persequi instituta breuitas nõ permittit. Tota quidem respub. significat Ecclesiam: sacerdotiũ & regnum figurant Christum, qui sacerdotio suo placat iram Patris iuxta promissionem primam, & suo regno destruit regnũ Diaboli,

Diaboli, peccatum & mortem: & vtroque reparat imaginem Dei in homine, ad quam homo erat creatus, vt ita rursus ornatus imagine Dei, vera obedientia ipsum colat ac celebret.

Ceremoniæ multæ sunt additæ, quarum spiritualis significatio primam promissionem explicat, ac cultum Dei spiritualem commendat. Verum quia multæ sunt, paucas easque illustriores eligam, & breuiter excutiam. Sacerdotis ornatus, annua oblatio summi sacerdotis, arca fœderis, agnus phase, sanguinis aspersio, baptisma, quotidianæ oblationes, singularem habuere rerum spiritualium significationem, quæ omnes dulces habent meditationes de Mediatoris conditionibus & piorum officio. Sacerdos summus laminam in fronte & vestes mundas gestauit. Lamina aurea diuinitatem Christi significabat: vestis verò munda humanitatem; sed mundam & puram ab omni peccato. Quòd autem sacerdos semel in anno intrauit in Sancta Sanctorum, typus fuit Sacerdotis Christi, qui vna oblatione consummaret sanctificandos. Hoc apertè Exod. 28. 38. indicatur, vbi Dominus ait: vt sit ei placatus Dominus. Deinde vestes Sacerdotis figurant sanctitatem, qua ornatos vult esse suos sacerdotes Dominus, quemadmodum Dauid Mosis interpres exponit, cum ait, Psal. 132. 9. Sacerdotes tui induantur iusticia, & sancti tui exultent. Arca fœderis significat populum Dei, cũ quo expresso verbo pactum fecit Dominus. In hac arca fuerunt tabulæ legis, quæ tegebantur in arca lamina aurea: qua re nihil aliud significatum fuit, quàm quod habet prima promissio, Semen mulieris conteret caput serpentis, nisi quod symbolum dulcius rem exprimit. Tabulæ enim decalogi in arca teguntur aurea lamina, quæ dicitur propiciatorium. Hoc est, Christus, qui est propiciatio pro peccatis nostris, tegit in Ecclesia peccata hominum, aduersus iram & horrendum iudiciũ Dei, quid quęso hoc est aliud, quàm semen mulieris conteret caput serpentis? Ita hunc typum explicat Mosis interpres Paulus Rom. 3. Iustificamur gratis per illius gratiam, per redemptionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propiciatorium per fidem in sanguine eius. Vt enim Pontifex Hebræorum solebat semel singulo quoque anno propiciatorium imbuere sanguine cũ in Sancta sanctorum ingrederetur: Ita summus noster pontifex Iesus Christus semel obtulit se Patri pro peccatis mundi, & æternam redemtionem reperit. Agnus Phase habuit etiam significationem symbolicam, qua prima promissio veluti viuis coloribus depingebatur: cuius typum explicat Paulus, cum ait. 1. Cor. 5. 7. Et Phase nostrum immolatus est Christus. Quod autem iste agnus de grege sumebatur, innuebat Christum carnem nostram assumsisse, & infirmitates carnis nostræ tulisse, & per omnia nobiscum similiter tentatum absque peccato, vt nos quoque cœlestes, qui terreni, spirituales, qui carnales sumus, redderet. Quod autem de Agno dicitur: Immolabitque eum vniuersa multitudo filiorum Israel, significatur non propter vnum & alterum obiisse Christum: sed propter Ecclesiam, hoc est, propter totum corpus scriptorum in libro vitæ. Sanguinis aspersio apertam habet significationem. Symbolum enim fuit sanguinis Christi, effusi in ara crucis, quo aspersæ conscientiæ nostrę mundantur à mortuis operibus, quemadmodum typum hunc autor Epistolæ ad Hebræos piè explicat. Eodem pertinent baptismata & quotidianæ oblationes. Figurabant enim hæc in genere cùm purgationem illam, qua Christus abluit & emundat nos ab omni iniquitate, tum sanctitatem veram, qua credentes ornantur, vt iam imaginem Dei repræsentare incipiant in gloriam & laudem Dei. Hæc legis typica fuerunt symbolicæ interpretationes primæ promissionis, quas qui intellexerunt cum Adam, Abele, Seth, Enoch, Noha, Abraham, &c. verum cultum & spiritualem Deo exhibuerunt, non dissimilem quo ad substantiam cultus attinet, sed omnino similem, imò eũdem. Sed quid hîc fit? Sicut Cainitæ promissionem carnaliter intellexerunt, & ex symbolo addito fecerunt cultum per se: ita hîc maxima pars Iudæorum, omisso spiritu, literam admirata est, cultum Dei posuerunt in istis externis ritibus sine fide: quem errorem taxat grauissimè Dominus apud Prophetam Is. 1. 11. vbi ait: Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? & paulò pòst: Ne offeratis vltrà sacrificia frustrà, incensum abominatio est mihi. Et huius rei caussam mox subiungit, cum ait: Iniqui sunt cœtus vestri, calendas vestras & solemnitates vestras odit anima mea. His verbis significat Deus, non ita se instituisse ceremonias, quasi eas vt cultum requireret spiritualem, sed vt in iis populus se ad pietatem exerceret: obfirmarétque fidem suam, magísque ac magis sese in puro cultu Dei contineret. Verùm vt natura superstitiosi sunt homines, maxima pars per hypocrisin abducta est à vero ceremoniarum vsu, ac in earum obseruatione proram & puppim, vt aiunt, suæ salutis collocarunt, quorum errorem missi Prophetæ, cùm arguerent, rapti sunt ad supplicia tanquam in legem Dei blasphemi. Ex his patet, summum fuisse consensum ipsorum, qui in repub. Mosis vixerunt, cùm in doctrina tũ in cultu cum sanctis Patribus ante diluuium & post diluuium, vsque ad vocationem Mosis, & à Mose vsque ad Christum. Quid enim hîc requiritur pręter agnitionem peccati, fidẽ in Christum, inuocationem, sanctitatem, obedientiam, & alias virtutes, quæ ad reparandam imaginem Dei in nobis tanquam partes requiruntur?

Restat postrema ætas, qua λόγος æternus iuxta vaticinia assumsit semen mulieris, hoc est, naturam humanam, vt contereret caput serpentis, hoc est, vt Ioannes in 1. epist. cap. 3. 8. interpretatur, destrueret opera Diaboli. Hic Mosis & Prophetarum interpres & completor, eundem cultum Dei iam fere collapsum verbo & symbolis restituit, iussit prædicari pœnitentiam & remissionem peccatorum, credentes in se ornat sua iustitia, donat Spiritu sancto, excitat in iis motus congruentes legi & voluntati Dei: breuiter, reparat imaginem Dei, ad quam primus homo conditus erat, iubet vt ita luceat lumen nostrum, vt glorificetur Pater noster cœlestis. Hunc eundem cultum suis discipulis commendat, quem ipsi voce & vita docuerunt & expresserunt. Verum vt perpetuò hunc cultum conseruaret Ecclesia, verbum certum tradidit, ac verbo duo externa veluti sigilla apposuit, Baptismum & cœnam Domini. Verbum primam promissionem clarius interpretatur. Signa sunt aspectabiles quædam conciones, quæ idē quod verbum docent & offerunt. Sed quid fit? Vt olim Cainitæ, Camitæ, & Pseudoisraelitæ verbum corruperunt, & ei carnali sua stulticia humana somnia assuebant: ita hypocritæ à verbo deficientes, in hac postrema mundi ætate, cultum Dei conspurcarunt, donec hæreticorum furiis & regno Antichristi doctrina rursus ferè cum veris cultibus, sacramentis partim conspurcatis humanis traditionibus, partim mutilatis obruta sit. Cæterum ante 40. fere annos excitatus Propheta Dei beatus Lutherus, restituit doctrinam & cultum veterem, quem & primi nostri Parentes acceperant à Deo, & Christus suæ Ecclesiæ commendarat. Atque hunc verum & perpetuum cultum Dei esse, quem nostra Ecclesia hodie tuetur, clarisime intelligitis, qui ipsum ad normam Patriarcharum & Ecclesiæ Apostolicæ refert. Sed quid nobis accidit? Idem sanè quod primis parentibus, quod Abrahamitis, quod Ecclesiæ Apostolicæ. Diabolus enim toto impetu ruit ad perdendum Euangelium & verum cultum Dei abolendum: atque id nostra ætate furiosius agit, quia nouit exiguum sibi restare tempus, quo liceat ei in Ecclesiam Christi sæuire. Quibus autem technis iste aduersarius Christi ad delendam sinceram doctrinam & verum cultum vtatur, res ipsa hodie palam loquitur. Primùm enim regnum, illúdque amplissimum, nempe Turcicum erexit, quod palam blasphemat nomen Christi. Deinde aliud regnum, quod Papatum vocant, statuit: quod etsi non profitetur se palam aduersari Christo: singulari tamen dolo & fraude regnū Christi inuadit, doctrinam corrumpit, sacramenta contaminat, breuiter, verum cultum Dei peruertit. Papa enim, ministerij titulo primatū assecutus, omne superstitionis & idololatriæ genus in mundū inuexit, adeo vt post natos homines nulla vnquam sit audita violentior intolerabiliórque tyrannis, nullúmque extiterit idolomaniæ genus, quo grauior irrogata sit maiestati diuinæ iniuria, & quo Christianorum hominum mentes prodigiosius sint fascinatæ. Posteaquā autem hac ex parte suas fraudes deprehensas cognouit Satan, non agit inducias, sed suæ impietatis ministros conquirit, quales sunt Libertini, Anabaptistæ, Seruetiani, Antinomi & alij, qui doctrinā repurgatam & sacramenta rursus suo impuro rostro fœdare conantur. At vero cum hisce suis conatibus animaduertit se non posse cursum Euangelij, & puri cultus Dei impedire, aggreditur alia via, qua intestinis dissidiis distrahat ac hostiliter inter se committat illos ipsos, quos animaduertit seriam præ cæteris meditari Ecclesię ac veræ religionis restitutionem, ne scilicet coniunctis studiis & consiliis hoc tam præclarum opus vnanimes moliantur. Præterea subinde quosdam è castris Christi exturbat, qui Apostatæ facti grauissimum damnum Ecclesiæ inferunt: inter quos sunt, qui nouam rationem conciliandi odium puræ doctrinæ apud infirmos & imperitiores excogitant. Colligunt enim antinomias in dictis eorum, quorum opera Deus est vsus in hac extrema senecta mundi ad repurgandam suam Ecclesiam: cum tamen in nulla parte fundamenti doctrinæ & cultus Dei possint vllam veram Antilogiam monstrare, vtut se in mille formas Protei isti trāsforment. His machinamentis Satanæ videmus effectum esse, quod obstinati sint facti confirmatiores in sua superstitione: infirmiores ac imbecilliores magna ex parte succumbant, cum piorum omnium ingenti dolore: & nisi Christus accelerauerit suum aduentum, metuendum est, ne rursus superioribus tenebris plerique inuoluantur. Quid nobis quæso hîc faciendum est, fratres? Cauendæ sunt insidiæ Satanæ: respiciendum est ad exempla maiorum, Abelis, Abrahæ, Prophetarum, Christi, Apostolorum: horum cœtui in doctrina, cultu, inuocatione nos adiungamus: non turbemur multitudine hostium non moueat nos numerus transfugarum: non frangamur animo in cruce & ærumnis, quas pios perferre in hoc mundo necesse est. Non tantum respiciamus ad humilitatem Ecclesiæ, quæ in hac vita humili iacet contemta: sed etiam intueamur Christum triumphantem, qui eos, quos conformes sibi facit in hac vita, olim beata immortalitatis gloria donaturus est, modò constantes perseuerauerint vsque ad finē. Meminerimus grauissimæ sententiæ Christi: Vigilate & orate, ne intretis in tentationē. Quod vobis (inquit) dico, omnibus dico. Tētat mūdus: solicitat caro: turbant hæreticorū agmina: offendunt doctrinæ & morū scandala: futiles superborū hominū rixæ molestāt: aduersus hæc omnia præsidiū tutissimū est inuocatio Dei. Nō enim frustra dicit Salomō, Pro. 18. 10. Turris fortissima

tissima nomen Domini, ad eam confugiet iustus & saluabitur. In inuocatione nostra respiciamus ad Ecclesiam Propheticam & Apostolicam, & muniamus animos nostros aduersus Mahometicas & Papisticas idolomanias & hæreticorum ἐνοχλήσεις. Sæpe cogitemus quàm firmis & immotis fundamentis nitatur Ecclesiæ perpetua doctrina, & constans Ecclesiæ Catholicæ cultus. Veniant vobis in mentem patefactionis diuinæ, quibus Deus suam voluntatem hominibus patefecit, quando locutus est cum sanctis Patriarchis & Prophetis: quam suam voluntatem multis stupendis miraculis confirmauit, cùm in veteri, tum in nouo testamento. Aspiciamus dulcissimum consensum Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum in doctrina & cultu: incitemur ad confessionem exemplo tot Martyrum, qui cum Abel protomartyre doctrinam cœlestem suo sanguine confirmarunt. Abstineamus à futilibus disputationibus, quibus vinculum pacis, quod est dilectio, soluitur: & magis piæ vitæ studeamus, quàm argutis & inutilibus disputationibus, ex quibus quid mali ortum sit in Ecclesia, non sine magno dolore animi cogito. Etsi autē his regnis est summa (sit Deo gratia) adhuc trāquillitas & omnibus Ecclesiis pius consensus: tamē pietas suadet, vt afficiamur eorum calamitate, qui hodie affliguntur propter quorundam intempestiuas rixas, quibus multorum principum & aliorum animi vulnerantur. Verum cùm his malis mederi non possumus, confugiamus ad illum, qui solus potest omnia. Orate igitur cum tota Ecclesia Christi æternum Deum Patrem Domini nostri Iesu Christi, vt sibi Ecclesiam in hac vita colligat, & in ea puritatem doctrinæ, & verum cultum conseruet: vt ipsum verè colamus, & in omni æternitate celebremus ac diligamus. Orate, vt gubernet suo spiritu regem Dominum nostrum clementissimum, D. Fridericum eius nominis secundum, qui vt Patri sanctissimo in regnum succesit: ita paternarum virtutum hæres existit verissimus: non solùm iustitiæ & æquitatis amantissimus Princeps, verùm etiam Ecclesiarum scholarúmque fautor & patronus optimus, imo nutricius fidelissimus. Orate, vt Christus suo spiritu regat regni Consiliarios, & alios nobiles & gubernatores Ecclesiarum, politiarum, scholarum, & Oeconomiarum, addátque ipsis animum, gloriam Dei, veram doctrinam, & honestatem disciplinæ conseruandi, vt tranquillam & quietam vitam degamus cum omni pietate & honestate. Orate pro omnibus regni statibus, vt omnes dulci concordia coalescant, & alij alios subleuent, vt maiores cogitent, inferiores cohæredes regni Dei secum futuros: vt inferiores superioribus obediant in Domino, vt Paulus præcipit: vt ita dulcissima harmonia ordinum in hoc regno constituta, pacificè & tranquillè viuamus. Orate, aduersus hostes Regis & regni. Orate, vt Christus impetus Satanæ reprimat, ac largiatur Ecclesiæ doctores & pastores in vera doctrina & pietate concordes, qui recta docendo exemplo piæ vitæ gloriam Dei illustrent: quò tandem plenè omnes retecta facie gloriam Domini, vt in speculo conspicientes, in eandem imaginem transformentur à gloria in gloriam, sicut à Domini spiritu, Amen.

Iam reliquum est, vt nonnihil dicam de meo consilio, cur videlicet has in Euangelica Dominicalia enarrationes ediderim in lucem. Ante quatuordecim annos priuatim domesticis meis discipulis dictaui quædam scholia in Euangelia Dominicalia, quò eorum studia hac opella nonnihil iuuarem, nihil omnino cogitans de edendo. Sed quid fit? quæ paucis discipulis dictata erant, multis communicantur: & dum animaduerti ista auidè à multis expeti, ea nonnihil ante sexennium auxi. Iam verò piorum quorundam pastorum preces me impulerunt, vt publicarem & in lucem emitterem. Quare cùm hic labor totus destinatus sit piis Euangelij ministris, mihi visum est sub nomine vestro, charissimi fratres, hunc meum laborem in lucem emittere. Quod si quis fructus ad vos inde peruenerit, Deo gratias agite, & me Deo vestris commendate precibus. Hoc vnum studiosè curaui, vt doctrinam Catholicæ Ecclesiæ purè proponerem, quam & schola Witebergensis vltra XL. annos & adhuc sincerè tuetur, præstantissimi viri huius Scholæ professores, D. Iohannes Maccabæus Alphinas, D. Petrus Palladius, D. Iohannes Seningius, D. Olaus Chrysostomus (qui omnes iam in Domino quiescunt, expectantes plenam liberationem per aduentum filij Dei) tradiderunt. In hoc consensu persistimus & nos, qui illis in officio successimus in hac schola: & seriò oramus Deum, vt in hoc consensu viuamus & moriamur. Non enim dubitamus, quin hic sit consensus perpetuus Ecclesiæ Dei, sicuti suprà satis ostendimus. Oro Deum Patrem Domini nostri Iesu Christi, vt nos suo Spiritu coniungat, vt vnum in ipso simus. Bene & feliciter in Christo valete. Hafniæ, 30. Martij, Anno à Christo nato 1561.

DOMINICA PRIMA aduentus, Matthæi 21.

CVM appropinquaßent Hierosolymis, & venißent Bethphage ad montem Oliuarũ, tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis, Ite in castellum, quod contra vos est, & statim inuenietis Asinam alligatam, & pullum cum ea: soluite & adducite mihi. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite, Dominus his opus habet, & confestim emittet eos. Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur, quod dictum est per Prophetam, dicentem: Dicite filiæ Sion, Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens supra Asinum & pullum filium subiugalis. Euntes autem discipuli, fecerunt sicut præceperat illis Iesus. Et adduxerunt Asinam & pullum, & imposuerunt super illos vestimenta sua, & eum super illa collocarunt. Plurima autem turba strauerunt vestimenta sua in via. Alij verò cædebant ramos de arboribus, & sternebant in via. Porrò, turbæ quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant dicentes, Hosanna Filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini, Hosanna in altissimis.

ENARRATIO TEXTVS.

Tria in singulis festis consideranda. Cum hoc de aduentu Domini festum sit omniũ primum ordine, quod in Ecclesia celebratur, operæ precium est, vt admoneamur, quæ in singulis festis spectanda sint, ne aut cum impio & prophano mundo eis in cõtumeliam Dei abutamur, aut minus piè, quàm par est, eadem celebremus nõ sine multorum scandalo. Sunt autem in vniuersum tria in singulis festis consideranda. 1. Historia, quæ festi fundamẽtum est. 2. beneficiũ, cuius Historia meminit. 3. festi verus legitimúsque vsus. Vt enim historia mentẽ erudit: ita beneficium Dei, cuius memoriam confirmat historia, fidem alit & confirmat: ex qua fide gratitudo manat, quæ Deum pro accepto beneficio celebrat mente, voce, confessione, & moribus: in qua gratitudine verus festi vsus conspicitur.

Applicatio. Hæc tria omnibus festis accõmodanda sunt. Quare cùm hoc festum sit institutum de Aduentu Domini, historia Aduentus, quæ ad conceptionem, natiuitatem, doctrinam & facta Christi, præcipuos articulos nostri Symboli, pertinet, discenda est, beneficium Dei, quod est per Sacrificium expiatorium saluare perditam ouem, est recolendum: illa mens erudienda, hoc fides alenda & confirmanda est, vt inde mẽtis gratitudo nascatur, qua Deum, qui filium dare dignatus est, mente, voce, confessione & moribus celebremus. Partes methodi. Porrò vt nobis præsens festum reddatur cùm in Dei gloriam tùm in nostri instructionem vtilius, tres locos ordine tractabo, qui sunt:

1. *De aduentu Domini.*
2. *Descriptio Regis Christi & eius Regni.*
3. *De ciuibus huius Regis, eorum officio, atque adeò de vero vsu & salutari meditatione Aduentus Domini.*

DE PRIMO.

Quò magis & certius erudiamur in Dei laudem, & nostri salutarem instructionem de Aduentu Domini nostri Iesu Christi, sex circumstantias cum diuo Bernardo pẽsandas in eo præponamus, quæ sunt: 1. Quis sit qui veniat. 2. Vnde. 3. quò. 4. ad quid. 5. quando. 6. & quà.

Filius Dei venit. I. Venit secundum Gabrielis testimonium altissimi Filius, æqualis altissimo patri in vera dignitate. Hinc discamus quanta sit eius Maiestas, dignitas & potentia. Venit Semen mulieris, verus homo de semine Abraham & Dauid, iuxta oracula Prophetarum, & testimonia Apostolorum: minor Patre in vera humanitate. Ex quo discamus, qua naturę societate nobis coniunctus sit: vt ad eum accedere nõ pertimescamus. Venit ergo Christus, qui idem Deus est verus, & homo verus, vna persona in duabus naturis subsistens, qui & potest saluare, quia Deus: & vult, quia naturam nostram assumsit, vt pro nobis victima fieret.

E cœlo. II. Vnde venit? cœlo venit, è sinu Patris venit, qui omnia implet, & vbique inuisibiliter adest: venit & in vtero virginis, conceptus Spiritus sancti opera, nutritur sanguine virginis, nascitur, educatur, circumciditur, &c.

In mundum. III. Quò venit? in mundum venit, qui per ipsum factus est, in propria venit, & sui eum non receperũt, venit in inferiores partes terræ. Atque hoc est sine controuersia magnum illud mysterium, de quo Apostolus 1. Tim. 3. 16. Deus manifestatus est in carne, iustificatus est in spiritu, cõspectus est ab Angelis, prædicatus à gentibus, fides illi habita est in mundo, sursum receptus in gloriam.

Vt destrueret opera Diaboli & Ecclesiam suam patri reconciliaret. IIII. Ad quid venit? Caussas Aductus Domini in mũdũ, vox Dei prænũciat: Typi figurãt: oracula Prophetarũ clamant: verba & facta aduenientis Domini comprobant: Apostolica testantur præconia: ac omnium sanctorum læta confitetur Ecclesia.

Vox Dei ad Serpentem fuit, Gen. 1. 15. Semen mulieris conteret caput tuum, quod Apostolus explicãs ait: 1. Ioã. 3. 8. Christus apparuit, vt destruat opera Diaboli: huius vocis sententiam sepe sanctis patribus idem Deus inculcauit, & potißimùm Abrahamo dicens Gen. 12. & 22. In semine tuo benedicẽtur omnes gentes. Ex his ergo intelligitur, quòd propter duo aduenerit Christus: Primum, vt destrueret opera Diaboli. Alterum, vt benedictionem adduceret super filios Abrahæ, hoc est, super omnes, qui Christum fide receperint, sicuti Abraham fecit. Nam cum Adam se, & totam posteritatẽ, suo lapsu regno Satanæ mãcipasset, ac in maledictionem commeritam cõiecisset, requirebat iustitia Dei, vt aut commeritas pœnas lueremus, aut satisfaceret aliquis in genere humano iustitiæ Dei verùm cũ nulla finita potẽtia potuit Diabolũ superare, & Deũ iratũ placare, prodiit filius Dei de arcana sua sede, venit in mundũ, fit homo, nostrã causam in se recipit, destruit regnum Diaboli, ac irã Patris placat, factus pro nobis victima & sacerdos.

Hoc ipsum multi figurant typi: vt sacrificia patrũ, agnus phase, aspersio sanguinis vaccæ rufæ super populũ, atq; adeo Arca fœderis, totum sacrificium Aaronicũ cum omnibus suis ritibus & ceremonijs.

Oracula Prophetarum innumera has ipsas caussas Aduentus Domini cõsentientibus suffragijs clamãt: vt Esaiæ 53. 4. Verè languores nostros tulit, & dolores nostros portauit, ipse vulneratus est propter prę-uaricationes nostras, & attritus est propter iniquitates nostras. Dominus coniecit in illum iniquitates omnium nostrûm. Huiusmodi sunt plurima testimonia Prophetarum, quæ breuitatis caussa omitto.

Verba & facta Christi aduenientis idem comprobant. Venite, inquit, ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego vos refocillabo. Matth. 11. 28. Itẽ, Qui credit in me nõ peribit, sed vitã æternã habebit. Ioan. 6. 47. Itẽ, Ioã. 17. 19. Pro iis sanctifico meipsum, hoc est, me hostiã Deo Patri offero pro ipsorũ peccatis expiandis: quod nõ solum multa miracula, quæ fecit, quibúsque opera Diaboli destruxit, conuincunt, verumetiã mors ipsa, & eã secuta gloriosa victoria.

Apostolica testimonia quis potest numerare? Paulus dixit, Ro. 4. 25. Mortuus est pro peccatis nostris, & resurrexit propter iustificationẽ nostri. Idẽ scribit, 2. Cor. 5. 21. Eũ qui nõ nouit peccatum fecit peccatũ, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Ioã. Bap. clamat, Ioan. 1. 29. Ecce agnus Dei qui tollit peccata mũdi. Ioh.

Apostolus in 1. Ep. cap. 1. 7. Iesus Christus purgat nos ab omni iniquitate nostra. Idē summam beneficiorum Christi complectens, scribit: Christus apparuit, vt destruat opera Diaboli. 1. Ioan. 3. 8.

Deniq; vniuersa Christi Ecclesia has ipsas Aduētus Christi causas læta per Spiritū Christi cōfitetur, ita canens: Tu ad liberandum suscepturus hominem, non horruisti virginis vterū. Tu deuicto mortis aculeo, aperuisti credentibus regna cœlorum, &c.

Tempore constituto.

V. Verùm si de tēpore quęris, respondet Apostolus Paulus: Postquam venit plenitudo tēporis, emisit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub Lege, vt eos qui erant legi subnoxij redimeret, vt adoptionem filiorū reciperemus. Venit ergo nec serius, nec tardius quàm venire debuit. De hoc aduētus Domini tēpore prædixerūt Prophetæ, Iacob, & Daniel, de qua re plura dicēda erūt die natiuitatis Domini.

Via carnis fuę & spiritus sui.

VI. Vnum restat, via videlicet per quam venit: & hęc quoque diligenter requirenda, vt possimus rectà ei occurere. Sicut itaque ad operandam salutem nostrā venit semel in carne visibilis: ita quotidie ad saluandas animas singulorum vbicunque eius verbum cogitatur, legitur, prædicatur, in spiritu venit, & inuisibilis: imo illic semper adest, iuxta promsionem: Ero vobiscum vsque ad consummationē seculi. Atque tum rursus apparebit visibilis iudex viuorū & mortuorum, vt qui ipsum antea aspernabantur medicum & saluatorem, tum sentiant iudicem, & suorū scelerum vindicem iustissimum: de quo aduētu proxima die Dominica plura audiemus. Atque hoc pacto de Aduentu Domini breuiter dictum sit.

DE SECVNDO.

Descriptio regis Christi.

Secundus locus, quem continet textus Euangelij, habet descriptionem Regis Christi, atque eius regni, quæ descriptio confirmatur Zachariæ testimonio, quod adducit Euangelista, vt sciamus hanc pompam non temerè institutam: sed ex voluntate Dei & consilio arcano Trinitatis longè antea prænunciatam fuisse. Multa enim hæc pōpa nos docet de conditionibus regis Christi, & eius regni. *Primum* enim hæc Christi pompa equitantis in Ierusalem discrimen facit inter Christum regem, & mūdi reges, eorumque diuersa regna. Satis enim arguit hæc contemta pōpa quod Christus nec mundanus Rex sit, nec regni eius administratio sit mundana: Nam Reges mundi, vt à suis magnifici æstimentur, splendidè ornantur: ita regnorum mundanorum administratio splendorem & magnificum requirit apparatum. *Secundo* docet hæc historia, quod sub hac vili pōpa lateat omnipotentia & diuinitas quędam. Nam cum ait, Soluite & adducite mihi. Itē: Dominus his opus habet Item: Confestim dimittet eos, significat Christus Rex noster, se diuina sua virtute omnia, quæ vult, efficere posse, atque adeo hominum corda & voluntates in sua habere manu.

Doctrina.

Etsi igitur regnum Christi in hoc mundo apparet contemtibile: Tamen si Regis potētiam & diuinitatem respicis, nihil eo augustius, nihil potentius, nihil denique gloriosius.

Vaticinij Zachariæ explicatio

Porro vaticinium Prophetæ tria continet, *primum* exhortationem ad Ecclesiam iam deiectam & plane consternatā; Lætare, inquit, & exulta filia Sion. Hinc docemur, quod ad deiectos & cōsternatos, planéque contritos spiritu pertineat Euangelium. *Deinde* cōtinet hoc vaticinium mandatū Dei, vt huic regi homagium præstemus, quemadmodum secundus quoque Psalmus hortatur, cum ait: Osculamini filiū. *Tertio*, continet hoc vaticinium descriptionem personæ Christi, nimirum quod sit Rex Ecclesiæ promissus. Ecce, ait, Rex tuus venit: ac si diceret, hic est tandem ille promissus Rex, de quo tot extant testimonia, qui restituet regnum Dei, quod Diabolus inua[?]t, ac peccato perdidit. Hunc regem mansuetum & mitem esse dicit, vt eum non fugiamus tanquam crudelem tyrānum: sed potius plena cum fiducia accedamus, petamúsque ab eo promissam salutem. Quod autem eum pauperē esse pręðicat, id ad præsentis vitæ conditionem referendum est: quia ideo pauper esse voluit, vt nos Spiritu pauperes ditet, & æternum beet.

DE TERTIO.

Ciues regni.

Huius Regis ciues sub persona discipulorū Christi & turbæ describūtur, quos nos imitari debemus, modò inter ciues regni Christi censeri velimus. I. cū discipulis Christo adducamus Asinum: hoc est, nos, quibus ministerium verbi demandatum est. omnia, quæ nobis præcepta sunt, in gloriam Christi & eius regni propagationem faciemus. II. Vestimenta nostra sternemus super Asinam: id quod tum demum faciemus, quando facultates nostras ad conseruationem ministerij conferemus. III. Ramos quoque cædemus de arboribus, & obiiciemus Christo: hoc est, Christum prædicabimus, & agnoscemus perpetuum Regem: cuius regnum perpetuò instar palmæ florere optabimus, vt nullis operibus ærumnarū huius mundi succūbat. IIII. Clamabimus Hosanna: hoc est, ex fide inuocabimus, & confitebimur hūc Regē, certi quod eius regum sit benedictum in excelsis.

Eorum officium.

Vsus & meditatio huius festi.

Hinc iam breuiter colligamus, quis sit verus vsus, & salutaris meditatio huius festi de salutari Christi Aduētu. *Primum* itaque studeamus vt hic Rex ad nos veniat. Quomodo hoc fit? Vera pœnitentia accersitur, sola fide retinetur, puro cultu delectatur. *Deinde* admoneamur gratitudinis, vt ipsum mente, voce, cōfessione, & moribus celebremus: qui nostra caussa ad nos venit: qui factus homo dedit seipsū pro peccatis nostris, vt eriperet nos de præsenti seculo malo, iuxta voluntatem Dei & Patris nostri: Cui gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA SECVNDA aduentus, euangelium Lucæ 21.

ERunt signa in Sole, & Luna, & Stellis, & in terris anxietas gentium per desperationem, resonante mari, & fluctu, extabescentibus hominibus præ timore & expectatione eorum, quæ superuenient orbi terrarum. Nā virtutes cœlorum mouebuntur. Et tum videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate & gloria magna. His autem fieri incipientibus, suspicite & attollite capita vestra, quoniam appropinquat redemtio vestra. Et dixit eis similitudinem: Videte ficum & omnes arbores, cū protrudunt iam gemmas, cernentes, ex vobis ipsis scitis, quòd iam instet æstas. Ita & vos, cum videritis hæc fieri, scitote, quod instet regnum Dei. Amen dico vobis, non præteribit ætas hæc, antequam omnia facta fuerint. Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Cauete autē vobis, ne quando grauētur corda vestra crapula & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos repentina dies illa, tanquam laqueus enim superueniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ. Vigilate ergo omni tempore, orantes, vt digni habeamini fugere ista omnia, quæ futura sunt, & stare ante Filium hominis.

ENARRATIO TEXTVS.

De secundo Christi aduentu.

Quemadmodū proximo die Dominico Ecclesia memoriā Aduētus Christi in carne recoluit: Ita hæc Euāgelica lectio de secūdo ipsius aduentu tractat, & pertinet ad Articulū fidei nostræ, quo mente & ore confitemur eundē Dominum, qui prius venit, vt esset Mediator & Saluator in se credentium, venturū

ad iudicandum viuos & mortuos: vt illi, qui Christũ in hac vita receperunt, & Saluatorem agnouerunt, æterna donentur vita, resuscitatis corporibus: & qui eũ spreuerunt, indulgentes suis affectib. in cõtumeliam Dei, dignis cruciatibus afficiantur æternũ. Cõstituantur autem huius Euãgelicę lectionis tres loci.

I. De Aduentu Christi ad iudicium.

II. Usus & fructus præmonitionis de eodẽ Aduentu.

III. Exhortatio Christi ad discipulos, vt sint parati sine impedimentis.

DE PRIMO.

Occasio huius cõcionis.

Occasionẽ huic concioni de Aduentu Christi ad iudicium, præbuit colloquium Christi & discipulorum eius de templo Hierosolymitano. Nã cum admirarentur discipuli ornatum templi, ipse Dominus respondit, fore vt ita vastaretur aliquando, ne relinqueretur lapis super lapidem. Hoc audiẽtes discipuli, interrogant de tempore. Quibus respõdens, signa quæ præcederent excidium Hierosolymitanũ exposuit, illos confirmans, ne animum desponderent propter imminentia mala: hinc occasione sumta transit ad vniuersale & supremum iudicium, & quæ signa illud sint præcessura enumerat.

Distributio.

Verùm quò omnia nobis fiant illustriora, primùm circumstantias quinque, quas textus cõplectitur, examinabimus. Deinde ipsum iudicium ex scripturis describemus.

1. Circumstantiæ, Temporis, cuius signa sunt quintuplicia.

Circumstantiarum itaque *PRIMA* est temporis. Tempus enim monstrat à signis, & comparatione confirmat. Sunt autem plura signorũ genera, quæ Aduentum Domini ad iudicium præcedunt.

Primum in Sole, & Luna, & stellis cõspicitur, quod quale sit futurum, Marc. 13. ca. his verbis explicat. Sol obtenebrabitur, hoc est, erunt frequentes Solis eclipses: & Luna non dabit splendorem suum, dum videlicet patitur eclipsin: & stellæ cœlo decident, hoc est, videbũtur decidere. Huius generis signa præterijsse quàm plurima, hæc nostra testatur ætas. Nunquam enim tot cõtigere vel Solis vel Lunæ eclipses.

Secundum signum imminentis iudicij, est anxietas gentium præ desperatione, hoc est, vt Matthæus & Marcus interpretantur: Insurget gens contra gentẽ, & regnum contra regnum, nec erit locus tutus à bellis. An non huius generis signis plenum esse mundum, testatur hic dies?

Tertij generis signa sunt maris, fluctuum, aëris, tempestatum, horrendorum tumultuum, & inusitatorum quorundam & vehemẽtium ventorũ. An nõ & huius generis signa nostra ætas vidit quã plurima?

Quartum genus signorum ex secundo & tertio manat, quod est extabescentia præ timore & expectatione eorum, quæ superuenient orbi terrarum.

Quintum genus: virtutes cœlorum mouebuntur, hoc est, erunt inusitati aspectus in cœlo, & in terris terræmotus. Breuiter, Cœlum & terra irati iudicis faciem quodammodo referent, vt peccatores istis irę Dei signis moti, agant pœnitentiam, & conuertantur ad Dominum.

Hæc signa in hunc modum ad extremum iudiciũ applicat Dominus: Videte ficum & omnes arbores, cum iam emiserint folia, vos eas cernentes, ex vobis ipsis cognoscitis, quòd iam propè sit ęstas: Ita & vos cum videritis hæc fieri, agnoscite, quòd propè sit regnum Dei. Nam hæc signa è creaturis omnibus, quę sursum ac deorsum feruntur, erunt veluti præcones, quorum voce citabuntur homines ad horribile illud tribunal, qui hic in mundo lasciuientes suam ipsorũ salutem neglexerunt, & veluti ebrij Christum salutis autorem contemserunt.

Præter hæc quintuplicia signa, quorum textus meminit, sunt & alia Matth. 24. Marc. 13. 2. Thessa. 2. Dan. 2. & 7. Apoc. 17. quæ omnia sunt veluti quædam aspectabiles conciones de pœnitentia, quibus Deus inuitat homines, vt cõfugiant ad filium suũ Dominum nostrum Iesum Christum, in quo solo salus est.

Quis futurus iudex.

Secunda circumstãtia est, quod is, qui est filius Dei & hominis, Iesus Christus, sit futurus iudex. Vnde pij & impij habent quod discant. Pij quidem, vt sciant illum futurum iudicem, qui omnibus in se credentibus vitam æternam promiserat addito iureiurando: Amen dico vobis, Omnis qui credit in me non peribit, sed habebit vitam ęternam. Hæc promissio iuramento confirmata nequaquam fallere potest. Impij verò, vt vel agant pœnitentiam, relicta impiorum colluuie, & ita de salute per Christũ parta gaudeant, vel meminerint, hunc quem renuerunt saluatorem, adiudicaturum ipsos æternis cruciatibus, vt tum demum cum suo magno malo discant, quàm sit horrendum in manus Dei viuentis incidere.

2. Quomodo.

Tertia circumstantia est, quòd sit vẽturus in nube gloriosus & tremendus, non seruus, vt antea, sed Dominus: non iudicandus, sed iudicaturus: non iam inuitaturus homines ad pœnitentiam, sed impœnitentes æternis pœnis puniturus: idque vt iudex iustus.

3.

Quarta circumstantia, quòd sit venturus potens, cum potestate & gloria magna, vnde discendũ, quòd & possit damnare rebelles, & valeat æterna vita donare credentes.

4. Quæ causa.

Quinta circumstantia, caussam Aduentus Christi ad iudiciũ (quantum quidẽ ad pios attinet) exprimit: Appropinquat redẽtio vestra, qua voce Christus indicat nõ fore, vt Ecclesia bene in hoc mũdo sit habitura, non enim potest antea à natiuitate huius mũdi liberari. Ita significat complementũ beneficiorũ Christi erga Ecclesiã, esse plenã redemtionẽ ab omnibus malis: cum qua coniuncta est perfecta fruitio æterni Dei cum æterna lætitia. Hæc ergo pertinent ad piorum consolationẽ. Verùm, quantũ ad impios attinet, iste dies Aduentus Domini erit dies iræ & calamitatis, non liberationis: caliginis & tenebrarum, non lucis: mœroris, non lætitiæ: exitij, non salutis.

Cæterum iudicij forma, Matt. 25. his verbis describitur.

Iudicij forma.

Cùm autem venerit filius hominis in Maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedẽ Maiestatis, & congregabũtur apud eũ omnes gẽtes, & separabit eas ab inuicẽ, sicut Pastor segregat oues ab hœdis, & statuet oues quidẽ à dextris suis, hœdos autẽ à sinistris. Tunc dicet Rex iis, qui à dextris erũt: Venite benedicti Patris mei & possidete regnũ vobis paratũ à constitutione mũdi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare, &c. & iis, qui à sinistris erũt, dicet: Discedite à me maledicti in ignẽ æternum, qui paratus est Diabolo & Angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare. &c. Atque ita impij ibunt in suppliciũ sempiternũ: iusti vero in vitã æternã. Et in Apoc. 20. 11. Sedebit super thronũ magnum candidum, à cuius conspectu fugit terra & cœlum, & mortui magni & pusilli stabũt in conspectu throni: & tunc aperietur liber vita, & libri conscientiarũ, & iudicabũtur ex his, quæ scripta sunt in libris, secundũ opera ipsorum qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam: qui verò mala, in ignem æternum.

Sententię membra.

Porrò in sentẽtia Iudicij duo spectãda sunt. A parte Dei benedictio: à parte hominum, bona opera. Cũ dicit. Venite benedicti patris mei, significat eos gratis saluari propter Christũ, quem fide receperunt. Nã in solo Christo benedicuntur homines, in gratiã Dei recipiuntur, & gratis iustificantur. Verum cũ ad bona opera prouocat, id facit Dominus, non quòd sint caussę salutis: sed propter alias caussas, nẽpe quia sunt testimonia veræ fidei & timoris Dei. Deinde, vt cõ-

pẽſatione ærumnarũ, quas ferunt in hac vita, propoſita, magis eos ad piè ſanctéque viuendum excitet.

DE SECVNDO.

Vſus præmonitionis de extremo iudicio.

Cur Chriſtus præmonuerit ſuos de ſuo ad iudiciũ Aduentu, explicat, cùm ait: *Cum hæc fieri incipient, ſuſpicite, & attollite capita veſtra.* Hæc omnia ſigna admonebunt nos perpetuæ cuiuſdam pœnitentiæ in hac vita: ſed quid nos facimus? Videmus ceruicibus noſtris imminere diem extremum: nihilominus pœnitentiam differimus, indulgemus noſtris affectus. Quid faciunt nobiles? quid principes? quid docti? quid indocti? quid ciues? quid ruſtici? quid denique ferè omnes? Quis ſeriò de hac Chriſti præmonitione cogitat? pluris facimus prædium ruſticanũ, quàm Regnum Dei: imò quis non huius vitæ commoda vel perexigua anteponit ſaluti animæ?

DE TERTIO.

Exhortatio ad diſcipulos.

Quia Chriſtus preuidit, quibus malis mundus eſſet inundaturus ſub ſui Aduentus tẽpus, exhortationem inſtituit: vt cum vitent, quæ tum maximã mundi partem à ſalute promiſſa excludunt: tum ſe ſtrenuos præbeant milites, qui vigilijs & precationibus pugnẽt contra hunc mundum, ſub vexillis vnius Ieſu Chriſti. Quò autem ad vtrumq; ſint paratiores, interponit rationes: nam & diem iſtum repẽtè ſuperuenturum ait, & iſto pacto eos omnia euaſuros mala, & conſtituendos coram Dei Filio pronunciat.

Quæ ſint vitanda.

Ait ergo: *Attendite vobis ipſis, nequando grauentur corda veſtra crapula & ebrietate, & curis huius mundi.* Hæc ſunt ergo vitanda, crapula, ebrietas, & cura huius mundi, impia ſcilicet & prophana, quæ fidem Chriſti extinguit. His malis cùm omnes mundi ordines implicari & inuolui manifeſtiſsimum ſit, eò magis hæc Chriſti exhortatio in cõſpectu nobis eſſe debet, ne mundi malis moribus decepti pereamus.

Quæ ſint facienda.

Deinde, cùm ſubiungit Dominus: *Vigilate omni tempore deprecantes*, docet quibus rebus occupari eos oporteat, qui ſuperuentura mala cupiunt effugere. Requirit in ſumma fugã malorum, & ardens bonorum ſtudium: vtrumque coniungit Apoſtolus ad Titheũ, c. 2. 12. ſcribens: Abnegantes omnem impietatẽ, & mundanas concupiſcentias, ſobriè, iuſtè, & piè viuamus in hoc ſeculo, expectantes beatam ſpem, & aduentum gloriæ magni Dei, cui ſit laus, imperium & gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

DOMINICA TERTIA ADuentus, Euangelium Matthæi II.

IOannes autem cùm audiſſet in carcere facta Chriſti, miſſis duobus diſcipulis ſuis, dixit illi: Tu es ille qui venturus eſt, an alterum expectamus? Et reſpondens Ieſus dixit illis: Ite & renunciate Ioanni ea, quæ auditis & videtis. Cæci viſum recipiunt, & claudi ambulãt, leproſi mundantur, & ſurdi audiunt, mortui excitantur, & pauperes lætum accipiunt Euangelij nuncium. Et beatus eſt quiſquis non fuerit offenſus in me. Euntibus autem illis, cœpit Ieſus dicere turbæ de Ioanne: Quid exiſtis in deſertum vt videretis? Num arundinem, quæ agitatur à vento? Age, quid exiſtis vt videretis? num hominem mollibus veſtibus amictum? Ecce, qui mollia geſtant, in domibus regum ſunt. Ad quid exiſtis videre? num Prophetam? Certè dico vobis, & excellentiorem Propheta. Hic eſt enim, de quo ſcriptum eſt, Ecce ego mitto nũcium meum ante faciem tuam, qui præparaturus eſt viam tuam ante te.*

ENARRATIO TEXTVS.

Regni Chriſti deſcriptio, quoad externã eius formam.

Hoc Euangelium deſcribit nobis regnum Chriſti, illúdq; depingit proprijs ſuis coloribus, quantum ſcilicet ad externam eius formam, quæ in oculos incurrit, attinet. Nam ſi eius arcanam vim reſpicis fidei oculis, eſt longè ſplẽdidiſsimum & glorioſiſsimum. Hîc itaq; ſolummodo de eius externa ſpecie agitur, Præcurſor incarceratur. Vnde monemur, quòd Chriſti Regnum ſub cruce ſit conſtitutum: mittuntur diſcipuli dubitantes, ſed ad Chriſtum ſolum. Chriſtus Rex ipſe inter pauperes, cæcos, ſurdos, leproſos verſatur. Illi curantur, & recipiunt lætum ſalutis nuncium, quod mundi potentes, nobiles, & ſapiẽtes contemnunt. Breuiter, vt hoc Euangelium Regnum Chriſti depingit: ita confirmat Ioannis miniſterium, & Chriſtum verum eſſe Meſsiam promiſſum patribus certis indicijs euincit. Verùm vberioris doctrinæ cauſa, præſens Euangelium in quatuor locos diſtribuatur. Qui ſunt,

I. *Et ſors, & officium miniſtrorum verbi indicatur.*
II. *Interrogatio Ioannis.*
III. *Reſponſio Chriſti.*
IIII. *Encomium & laudatio Ioannis.*

DE PRIMO.

Sors miniſtrorũ verbi.

Ioannes autem cùm audiſſet in vinculis opera Chriſti, ad ipſum mittit duos de diſcipulis ſuis. Ioannes vinculis conſtrictus, ſortem miniſtrorum verbi exemplo ſuo docet: Et idem diſcipulos ſuos ad Chriſtum mittens, verum officium miniſtrorum verbi oſtendit. De vtroque igitur ordine dicam, ac primùm de ſorte eorum in hac vita.

Ioannes hortatur homines ad pœnitentiam, & accuſat ſcelera. Sed quid illi euenit? Hoc docet hiſtoria, Matth. 14. Illic enim narratur, quòd, cùm Ioãnes reprehendiſſet Herodem, ac dixiſſet, non licere ipſi habere vxorem fratris ſui, coniectus ſit in carcerem, ac tãdem ſupplicio capitis affectus. Iſtud præmium retulit ſanctus Baptiſta ab impio tyrãno. Nam quemadmodum medicus, ſi furioſi hominis vulnus attingit, illúdque curare conatur, non aliud expectare poteſt, quàm vt furioſus in ſe manus conuertat, ac malum pro bono reddat: ad eundem modum miniſter verbi, ſi hominis impij, & potiſsimum tyrãni alicuius peccatum reprehendit, vt agat pœnitẽtiam, & ſanetur à peccati plaga, non aliud expectet, quàm minas, maledicta, mortem. Quàm autem verum hoc ſit, non ſolum Ioannis exẽplum docet: verumetiam totius Eccleſiæ hiſtoria, cum veteris, tum noui Teſtamenti. Hinc tot martyres clarent, hinc tot Prophetarum neces, hinc Apoſtolorũ perſecutio, Pauli trucidatio, Petri crucifixio, & alia atq; alia aliorum ſupplicia: quæ nos cõmonefaciunt de ſorte ſanctorũ miniſtrorum in hac vita. Sed fœlix eſt crux, quã Chriſtus præclaram pronunciat: Beata crux, quæ eſt via ad veram & diuturnam victoriam per Chriſtum Ieſum.

Simile.

Officium eorum in quibus ſitum ſit.

Quare non debent miniſtri Euãgelij propter perſecutionem ceſſare in officio: ſed Ioannis exemplo incitati, ſtrenuè facere officium: quod in his potiſsimum ſitum eſt. 1. Vt prædicent Chriſtum, & monſtrent Agnum tollentem peccata mundi. 2. Arguãt peccata. Sunt enim organa Spiritus ſancti, qui mundum per ipſos peccati arguit, ſicut in Ioanne videmus. 3. Pia, ſanctáque ſua vita miniſterium ſuum ornent. 4. Minas mundi cum Ioanne contemnant, parati ad ferenda potius quæuis ſupplicia, quàm vt in officio ceſſatores eſſe videantur. 5. Si contigerit eis in carcerem mitti, & rapi ad ſupplicia propter officium ritè præſtitum, quid hic facient? negabunt Chriſtum? Minimè. Sed ad Chriſtum diſcipulos mittent, non metuentes eos, qui corpus occidere tantum poſſunt: ſed potius eum, qui vt perdere corpus & animam, ita ſaluare vtrunque poteſt. Hęc ſint breuiter de primo loco dicta.

DE SECVNDO.

Legationis occasio.

Tu es ille qui venturus est, an alium expectamus? Huic legationi & interrogationi occasionem præbuit error discipulorum Ioannis de Mesſia: Illi enim partim externa facie Christi offensi (sicut apparet ex responsione Domini) partim amore Magistri decepti, existimabant Ioannem Mesſiam esse. Hunc errorem vt adimat discipulis suis Ioannes, mittit eos ad Christum, vt interrogēt illum, sitne ipse Mesſias, an alius adhuc sit expectandus, vtque isto pacto dictis & factis Christi, plenius erudirētur de Christo, quòd ipse sit verus Mesſias, & non Ioannes. Non ergo mittit discipulos suos ad Christum, quod dubitet ipse de Christo, sed vt dubitantium discipulorum saluti consulat. Discamus igitur nos à Ioanne humiliter de nobis sentire, ne quid nobis arroganter tribuamus: discamus à discipulis, obedientiam præstare superioribus nostris, & potisſimum ijs, qui nos recta ad Christum voce & vita mittunt.

DE TERTIO.

Sed quid respondet Christus? *Euntes renunciate Ioanni, quæ auditis & videtis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes Euangelizantur: & beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me.*

Respōsionis partes.

Hoc responsum quatuor continet: signa indubitatò monstrantia verum Mesſiam, imaginem Ecclesiæ in hac vita, ad quos Euangelium pertineat, & admonitionem, ne quis offendatur externa facie Christi, atque eius Ecclesiæ.

1. Iesum esse verū Mesſiam.

Probatio, quòd ipse Iesus sit verus Mesſias, hec est. Quicunq; sua virtute cæcis visum præbet, claudis rectè incedendi facultatem, leprosis sanationem, surdis auditum, mortuis vitā, & pauperibus, hoc est, contritis & anxijs conscientijs propter sensum peccati, annūciat Euāgeliū, is absque omni dubio verus est Mesſias. Nā Esaias ita de Mesſia vaticinatur cap. 35. 4. Pusillanimes cōfortamini, nolite timere, ecce Deus vester vltionē adducet retributionis. Deus ipse veniet, & saluabit nos. Vnde illum cognoscemus? Respōdet Propheta, Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebūt: & saliet, veluti ceruus, claudus: & apertæ erūt linguæ mutorum. Idem, Spiritus Domini super me, eò quod vnxit me ad euāgelizandū pauperibus, vt mederer cōtritis corde, & prædicarem captiuis libertatem, & clausis apertionem. Cùm igitur me videtis, iuxta Prophetarum vaticinia, ista prestare mea virtute, cur me non agnoscitis Mesſiam? Atque ita Christus hac demonstratione se verum Mesſiam esse conuincit, & suum officium esse docet, miseris & afflictis opem ferre.

2. Imago Ecclesiæ.

Imago præterea Ecclesiæ, & Regni Christi his conspicitur, cōtēpta coram mūdo auditores Christi sunt pauperes, ægroti & contēpti coram mūdo. His Christus annunciat salutis viā, & medetur illorū morbis. Et queādmodum tum sanabat corporū morbos, ita hodie peccatorū consciētias peccato vulneratas sanat & affert letitiā cordibus spiritualē: id quod verè sentiūt, qui in vera inuocatione vocem Euāgelij audiūt.

3. Ad quos Euangeliū pertineat.

Cùm dicit, Pauperes Euangelizantur, ostendit ad quosnam pertineat Euāgelium: nimirum ad pauperes, hoc est, contritos corde ob peccatorum suorum fœditatem. Vnde in Psal. 51. 19. Sacrificiū Deo spiritus contribulatus, cor contritū & humiliatum Deus non despicies. Itē alius Psalmus 147. 3. Qui sanat contritos corde. Et Esaias 57. 15. Deus habitat cum contrito & humili spiritu, vt viuificet spiritū humilium, & viuificet cor contritorum. Ad eos igitur solos pertinet Euāgelium, qui sentiunt sua peccata, dolent & expauescunt iudicium Dei, & abijciunt propositum peccandi. Est proinde Euangelium læta annunciatio de remisſione peccatorum, & cōsolatio in corde per verbum & Spiritum sanctum, quæ ad illos solos pertinet, qui agunt pœnitentiam & credunt Euangelio, accipiunt remisſionem peccatorum, donantur iustitia Christi, qua illis imputata, tanquam iusti apparēt in conspectu Dei, donantur Spiritu sancto, & iam noua creatura in Christo effecti, incipiunt Deo ex fide obedire, & quotidie satagunt, vt in omni cognitione & sensu abundent, Philippen. 1.

4. De scandalo.

Admonitio Domini: *Beatus qui in me offensus non fuerit*, Primùm significat, Ioannis discipulos offensos fuisse in persona Christi. Deinde in genere monet omnes, ne externa facie regni Christi offendantur: vt vel non recipiant Euangelium, vel receptum reijciant, quemadmodum multi omnibus temporibus offenduntur. Cicero sua ætate adeò offensus est seruitute populi Dei, quòd noluerit doctrinā Ecclesiæ recipere. Sua cuiq; , inquit, ciuitati religio, Leli, est, nostra nobis: stantibus Hierosolymis, pacatísq; Iudæis, tamen istorū religio sacrorū, à splēdore huius imperij grauitate nominis nostri, maiorū institutis abhorrebat: nūc verò hoc magis, quòd illa gens, quid de imperio nostro sentiret, ostēdit armis, quā chara dijs immortalib. esset, docuit, ꝙ est victa, quòd elocata, &c.

Papistarū & Ethnicorum scādalum.

Hæc quatuor hodie etiam Papistæ iactant: Splendorem, grauitatem nominis, instituta maiorū, & dominium. Verùm Christus hîc monet, ne istis laruis sinamus nos decipi: sed potius adiūgamus nos pusillo & cōtemto gregi, qui vocē pastoris Christi audit. Multò enim consultius est, cum Noa & paucis alijs Arcam intrare, & à diluuij periculo liberari, quàm cum maxima & florētisſima parte mūdi perire. Melius est cū vlceroso Lazaro in sinu Abrahæ gaudere, quàm cum diuite epulone inferni tormētis cruciari.

DE QVARTO.

Commendatio Ioānis.

Illis abeuntibus, cœpit Iesus dicere ad turbas de Ioanne: Quid exiſtis in desertum videre? &c. Hoc Ioannis encomium eò pertinet, vt ipsa turba magnificaet ministerium Ioannis, ac ipsius voci tanquam cœlesti credat. Coniungit autem Christus in hoc encomio omnia, quæ probum Apostolum decent, & commendat illum à quatuor virtutibus. Primùm, à constantia: Confert enim ipsum rupi immobili, quæ non agitatur à ventis, instar arundinis. *Num arundinem, quæ agitatur à vento, exiſtis videre?* quasi diceret, nequaquam talis est Ioannes: Sed instar firmæ rupis potius, quæ nullis tempestatibus & fluctibus cedit. Debet ergo verus Euangelij præco, nec terrore hominum, nec fauore à veritate deflectere: id quod, proh dolor! nimis multi faciunt hodie.

1. A Constantia.

2. A vitæ genere.

Deinde, commendat Ioannem à vitæ genere, videlicet, quòd agat vitam non mollem, vt adulatores aulici: non splendorem quærit, vt qui gratiam hominum venantur, sed vitam degit, suo munere & functione dignam: quæ nec inuocationem Dei impedit, nec ipsum in officio languentem reddit. Hoc in genere etiam ad omnes verbi ministros pertinet: vt ita viuant, ne vel mollities in moribus conspiciatur, vel alijs vanis rebus impediantur, quo minus officium faciant.

3. Ab excellentia prophetiæ.

Tertiò, commendat Ioannem ab excellentia prophetiæ: preponit enim ipsum omnib. alijs Prophetis.

4. A legatione qua fungitur.

Quartò, commendat eum à legatione qua fungitur. *Hic est enim, de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuā ante te.* Est ergo Ioannes legatus Mesſiæ & præcursor, qui Regi aduenienti viam parat prædicatione pœnitentiæ. Huius exemplum suo quodam modo imitari debent ministri Euangelij: debent Christo parare

parare viam: debent Christo adducere homines: debent vnicam monstrare salutis viam Christum Iesum, cui honor & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA QVARTA ADuentus, Euangelium Ioan. 1.

HOc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & Leuitas, vt interrogarent eum. Tu quis es? Et confessus est, & non negauit. Et confessus est, inquiens, Non sum ego Christus. Et interrogauerunt eum, Quid ergo? Helias es tu? Et dixit: Non sum. Es tu Propheta ille? Et respondit, Non. Dixerunt ergo ei, Quis es, vt responsum demus ijs, qui miserunt nos? Quid dicis de te ipso? Ait, Ego vox clamantis in deserto. Dirigite viam Domini, sicut dixit Esaias Propheta. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis. Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei: Cur ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Helias, neque Propheta ille? Respondit eis Ioannes dicens: Ego bapitzo aqua, sed in medio vestrûm stat, quem vos nescitis. Ipse est, qui cùm me sequeretur, antecessit me: cuius non sum dignus, vt soluam corrigiam calciamenti. Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi Ioannes baptizabat.

ENARRATIO TEXTVS.

Quæstionis occasio. Occasio huius Euangelij hæc fuit. Pharisæi audiuerant, quòd Ioannes institueret nouam docendi rationem, & inueheret ceremonias nouas, idque sine autoritate Pôtificum: quòd iuberet parare viam Domino: quòd reciperet ad Baptisma totam Iudæam: quòd clamaret adesse promissum Regem & Messiam. His rebus auditis, Pharisæi moti mittunt ad ipsum in desertum nuncios, interrogatũ qua autoritate id faciat. Id fecerunt, non quòd ipsius doctrinæ aures præbere cuperẽt: sed potius ideo, vt Christũ, & ipsum perderẽt: vt lucrosas ceremonias retinere possent: vtque suam autoritatẽ, nulla habita ratione salutis populi sibi cõmissi, retinerẽt: quorum exemplum strenuè satis nostri Papistæ sibi imitandum proponunt.

Summa. Summa autem hæc est, quòd interrogant Ioãnem, an sit Christus. Ille autem, vt verus Christi minister, Christo testimonium præbuit, & iussit eos dirigere viam Domini, suam vocationẽ tacitè confirmãs esse diuinam.

Partes. Docẽdi gratia, tres sint loci huius Euãgelij.

1. *Testimonium Ioannis de Christo.*
2. *Descriptio Ioannis, adeóque omnis pij ministri verbi Dei.*
3. *Quid sit parare viam Domini.*

DE PRIMO.

In testimonio Ioannis sex consideranda sunt.

Pharisæi à Pharisæis missi. I. Qui mittuntur: & cur mittuntur. Mittuntur autẽ Pharisæi à Pharisæis: sanctissimi in specie, à sanctissimis: qui videbantur sibi esse columnæ Ecclesiæ Dei: qui habuerunt prærogatiuam successionis: qui titulum Ecclesiæ sibi solis arripuerunt. Sed ecce, qui capita Ecclesiæ videbantur, hostes sunt Christi. Vnde discamus nec titulis, nec successionibus: sed soli diuinæ voci credendum esse. Obseruemus quoque artem Satanicam, quam à suo Magistro didicerant hi Pharisæi: non enim hi interrogãt, quòd faueant Christo aut Ioanni, vt videri volunt: sed vt perdant vtrunque, vt serpens in paradiso fecit.

Audiunt Ioannis testimonium de Christo. II. Cui datur testimonium? Christo. Quis dat testimonium? Ioannes. Hinc duo disce: Primum, quòd ministerium verbi debeat hunc scopum habere, vt Christo perhibeat testimonium. Secundum, quòd ars Christiana sit, contra Satanæ technas pura Christi confessione niti.

Corã eidẽ hostibus. III. Coram quibus datur testimonium? Coram mundo & hostibus Christi. Vnde discendũ est, quod debeat pius confiteri Christum coram toto mundo, cum discrimine famæ, rerum, & vitæ: ad quod cùm promissio, tùm comminatio nos inuitabunt. Promissio est: Qui confessus fuerit me coram hominibus, confitebor & ego illum coram Patre meo cœlesti. Comminatio: Quemcunque puduerit mei coram hominibus, eius & me pudebit coram Patre meo cœlesti.

Videlicet Christum esse Iesum. IIII. Summa testimonij Ioannis de Christo hæc est, quòd Christus sit homo, quod sit Deus, quòd sit verus Messias, remissor peccati. Nam cùm dicit, *Ipse est qui post me venturus est*, indicat ipsius veram humanitatem. Cùm verò addit, *qui ante me fuit*, ipsius diuinitatem fatetur. At cùm ait: *Medius autem vestri stetit, quem vos nescitis*, Respondet ad quęstionem, & Iesum Messiam esse pronunciat. Baptismi lauacrũ, concionatur Messiæ officium esse, peccatum remittere.

Vsus. V. Vsus & fructus huius testimonij, quòd nos debeamus testimonio Ioannis credere, & Christum amplecti, verum peccatorum remissorem, qui sanguine suo nos lauit à peccatis: cuius rei efficax signum, Baptismum nobis contulit: de quo aliàs.

Hypocritarum imago. VI. Pharisæi sunt imago personatorum Christianorum, id est Hypocritarum, qui non possunt ferre veræ pietatis doctrinam: sed fingunt se pios externis moribus, se sanctissimos simulant, sed aliam personam intus gerunt: inde est, quòd tales hypocritæ dicantur. Nam vt hypocritæ in fabulis sunt, qui personas absentes habitu & gestu externo repræsentant: Ita Pharisæi, pietatis absentis laruam tantum conspiciendam præbent. Vnde hypocritæ sunt dicti, vt qui, etsi reuera in corde sint impij, foris tamen sanctissimi appareant.

DE SECVNDO.

Iohannis & ministrorum verbi descriptio. *Ego sum vox clamantis in deserto. Primùm*, Ioannes definit omnes Prophetas, Apostolos & ministros verbi, quòd sint vox. *Secundò*, quòd non sit vox inanis, sed clamantis, id est, prædicantis. *Tertiò*, in deserto, id est, in mundo vniuerso. *Quartò*, admonentur auditores dignitatis illius vocis. Est enim non vox hominis sed Dei clamantis, &c. *Quintò*, quòd Ioãnes allegat Esaiæ testimonium. Nihil enim pius concionator afferre debet, sine testimonio sacrarum literarum. Testimonium autem præsens, desumptum est ex cap. 40. 3. *Sextò*, admonentur quoque concionatores, ne Deo tribuant alienam vocem. Qui enim id faciunt, non Dei ministri sunt, sed Diaboli flagella: quos non secus atque lupos fugere decet.

DE TERTIO.

Quid sit parare viã domino. Parare viam Domino est, eodem Ioanne Baptista autore, pœnitentiam agere: nec sine magna causa est Ioannes vsus hac figura loquendi, quę propriè pertinet ad regna mundana. Solent enim regibus aduenturis viæ præparari, quò accedere possint sine periculo & offẽdiculo. Hoc ipse Esaias exponit, cùm ait, Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erit præruptũ in rectitudinem, & loca cõflagrosa in planiciem. Hæc spiritualiter intelligenda sunt, de impedimentis omnibus interioribus & exterioribus, quæ impediunt, quò minus Rex noster Christus ad nos veniat.

Impedimenta. Interiora impedimenta sunt, ignoratio Dei, cupiditates, prauitas, stulta confidentia, &c. Exteriora impedimenta sunt, scãdala omnia, quæ obijcit Satan in doctrina, Sacramento & moribus. Verùm, vt breuius dicam, Montes (id est, quic-

Quomodo tollenda. quid altum est in mundo) destruendi sunt concione legis. Valles, id est, qui spiritu contriti sunt, attollendi sunt prædicatione Euangelij. Sentes, id est, mala vita, praui affectus sunt amputandi noua obedientia, & studio formandi vitam secũdum verbum Dei: atque vt id fiat, requiritur 1. vt sint qui clament in deserto. 2. Opus est sana doctrina, quæ est lucerna preparantium viam 3. Requiritur, vt adueniente Domino, id est, lucente in cordibus nostris gratia Dei, præbeamus nos obsequentes per verã pœnitentiam, & exhibeamus nos ciues Dei, homagiũ Christo Domino præstantes. 4. Offeramus munera & vitulos labiorum nostrorum, id est, confessionem, idque mente, voce, confessione & moribus.

Quid hîc requiratur.

Confirmatio ab exẽplis. Verùm quia hæc intelligi non possunt sine exemplorum appositione: breuiter sententiam Prophetæ & Ioannis declarabimus exemplis. Summa concionis Ioannis fuit: Agite pœnitentiam, & credite Euangelio, hoc est, quod ex Esaia dicit, Parate viam Domini, Quomodo id fecit? Mõtes depressit. Nam cùm videret multos ex Pharisæis & Saducæis venire ab baptismum suum, dixit eis: Progenies viperarum, quis demonstrauit vobis fugere à ventura ira? Nolite dicere intra vos, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quòd potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Iam enim securis ad radicem arboris posita est. Omnis arbor, quæ non fructum bonum facit, excidetur, & in ignem mittetur. Vide hic, quomodo Ioannes montes humiliet. 1. Cùm vocat eos progeniem viperarum, taxat illorum cor prauum, sanguinis cupidum, & ingratum. 2. Tollit causam, de qua maximè gloriabantur. Ex eo enim superbiebant, quòd erant filij Abrahæ. Sed hoc nihil prodesse ait. Nam Deus non est personarum acceptor: neque enim qui ex carnali semine Abrahę sunt, mox filij sunt: sed qui Abraham imitantur fide & obedientia, hi sunt eius filij, quemadmodum Christus apud Ioannem testatur: eos filios Diaboli appellans, qui se filios Abrahæ esse gloriabantur. 3. Comminationem addit nisi resipiscant: *Securis, inquit, ad radicem arboris posita est.* Hoc est, vltio diuina non procul abest, vt omnis arbor mala excidatur, & in ignẽ mittatur. Ita & alij ministri verbi, montes demoliri debent, monstratis peccatis hominum, sublata gloriationis materia, & propositis pœnis, quæ omnes qui non conuertuntur, manent. Deinde valles exaltabunt: quomodo id? Quemadmodum Ioannes fecit, monstrato Christo, dicens: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Cùm dicit, Ecce, inuitat ad fidem: cùm addit, Agnus Dei qui tollit peccata mundi: reconciliationis materiã exprimit. Tertiò, sentes amputat, cùm ait, Agite fructus dignos pœnitẽtia.

1. Ipsius Ioannis Baptistæ.

2 Nathanis. Simile exemplum in Nathan propheta habemus. 1. montem deiecit, hoc est, hyprocrisin in Dauide, qui commisso adulterio & homicidio securè vixit, tanquam re bene gesta. Idque proposita parabola de duobus viris, quorum vnus erat Pauper, alter diues. Diues habebat oues & boues plurimas: pauper autẽ nihil habebat, nisi vnicam ouem, quam emerat, & nutrierat, & quæ creuerat apud eũ cum filijs eius, simul de pane illius comedens, & de calice eius bibens, & in sinu eius dormiens, erátque illi sicut filia. Sed cùm peregrinus ad diuitem venisset, accepit hanc pauperis ouem diues, & suo hospiti apposuit, parcens suis. Cùm hoc Dauid audiret, indignatus est dicẽs, Filius mortis est qui fecit hoc. Respondit Nathan: Tu es ille vir. Vriam Hetheum occidisti gladio, & vxorem eius accepisti in vxorem tibi. Ecce ego, ait Dominus, suscitabo aduersus te malum. En quomodo Nathan exprobret Dauidi peccatum, tollit materiam gloriationis, ne putet se non puniendum, eò quòd Rex sit: & comminatur illi pœnas. Hîc deiectus est magnus ille mons, & hypocrisis. 2. Verùm cùm animaduertit Nathan Dauidem deiectum & iacentem, adeò vt diceret cũ magno eiulatu: Ego peccaui Domino: vallem hanc subleuat, dicens: Dominus trãstulit peccatũ tuũ, nõ morieris. Deinde sentes quoq; amputat, dũ proposita pœna morte filij, cõtinet eũ in officio.

3. Petri. Ad eundem modum Petrus in Actis, 1. concione legis cristas Iudæorum deprimit, & mõtes humiliat, peccatũ illis inculcat, docet nihil prodesse, quòd sint de posteritate Abrahæ, proponit cõminationes pœnarum, nisi resipiscant. 2. Mox vbi audit eos compunctos corde, & peccati conscientia deiectos, erigit eos rursus proposito Christo, in cuius nomen iubet eos baptizari. 3. Deinde quoque cauet ne sentes succrescant, inhortans eos ad pœnitentiam.

4. Dei. Hæc exempla sunt illustria, & ad primi hominis conuersionem congruunt. Superbit Adam secutus nouum doctorem Diabolum. Hunc primùm Deus prosternit obiurgatione, proposita peccati magnitudine: mox deiectum erigit, data promissione seminis, quod erat contriturum caput serpentis.

5. Christi. Similiter Dominus superbos Pharisæos humiliat, afflictam Magdalenam exaltat, atque ad piam sanctámque hortatur vitam, dicens: Fides tua te saluam fecit: vade in pace.

Doctrina & correctio. Cæterùm ministri verbi, qui hoc verbo non deprimunt mõtes, non attollunt valles, nec sentes amputant, non sicut Dei, sed vt Diaboli & ventris mancipia faciunt. Multi quidem in genere declamitant contra adulteria, incestus, vsuras & alia vitia. Sed pauci sunt, qui in os crimina obijciunt, vt Ioãnes Herodi, Pharisæis & Hypocritis: vt Christus suis auditoribus: vt Ambrosius Theodosio. Quare hoc non faciunt? Partim, quia verè non cogitant cuius vice funguntur: partim, quia metuunt suæ vitæ & fortunis. Verùm, contra hanc cæcitatem & timiditatem opponant vocationis suę mandatum & promissionem, qua Christus promisit se affuturum suis seruis, & sibi imputat factum, quicquid ipsius fit ministris. Preterea, se confirmabunt Ioannis & aliorum sanctorum ministrorum constantia & exemplo, subindéque Deum precabuntur, vt sibi animum addat, vt ea facere audeant, quæ ipsius intersint glorię, cui honor in secula seculorum, Amen.

IN FESTO NATIVITATIS Christi, Euangelium Lucæ 2.

Exijt decretum à Cæsare Augusto, vt conseretur totus orbis. Hæc descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrenio. Et ibant omnes, vt profiterentur, in suam quisque ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph à Galilæa, de ciuitate Nazareth, in Iudæam, in ciuitatem Dauid, quæ vocatur Bethlehem, eò quod esset de domo & familia Dauid: vt profiteretur cum Maria, desponsata sibi vxore, quæ erat prægnans. Accidit autem cùm essent ibi, completi sunt dies pariendi. Et peperit filium suum primogenitum, ac fascijs eum inuoluit, reclinauitque eum in præsepi, quòd non esset eis locus in diuersorio. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, & excubantes excubias noctè, super gregem suum: & ecce Angelus Domini astitit illis, & claritas Domini circumfulsit illos: & timuerunt timore magno. Et dixit illis Angelus: Ne timeatis. Ecce enim annũcio vobis gaudium magnum, quod futurum est toti populo: quia natus est vobis hodie Seruator, qui est Christus Dominus, in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum: Inuenietis infantem fascijs inuolutũ, positum in præsepi. Et subitò facta est cum Angelo multitudo militiæ cœlestis laudantium

Deum

Deum & dicentium: Gloria in altissimis Deo, ac in terra pax, hominibus bona voluntas.

ENARRATIO TEXTVS.

Articuli fidei nostræ confirmatio & vsus.

Hæc historia est confirmatio Articuli nostri Symboli, qui est natus ex Maria virgine. Qui Articulus nouam natiuitatem proponit, quæ antiquam, & Adamicam, & corruptam sanctificat in ijs omnibus, qui hunc Christum fide apprehendunt. Et tamen si hic articulus de natiuitate Christi, vel pueris Christianis debet esse notissimus: tamen magnas ob causas certum ei festum ab Ecclesia deputatū est: vti nimirum historia cum suis circumstantijs explicetur & discatur: non tātum vt oblectemur pulcherrima huius historię narratione: sed multò magis, vt in cōscientijs confirmandis & erigendis, huius summi articuli vsus conspiciatur. Non enim sacræ historiæ legendæ sunt vt humanę, sed vt vsum earum perpetuò cogitemus & exerceamus, ad nos docendos, instituēdos, & consolādos: vtque per lectionem scripturarum spem habeamus. Porrò locos duos tantum cōstituamus, in quibus plurimi alij, vt patebit, delitescunt, & sunt hi:

Loci duo.

I. Historia Christi nati, cum suis circunstantijs & membris.

II. Vsus & praxis huius historiæ.

DE PRIMO.

1. Tēpus.

I. In historia nouem membra consideremus, quorum primum est de tēpore. Natus est Christus post Romam conditam 700. anno, à mūdo condito 3952. à Christo nato ad hodiernum diem nūc expleti sunt anni 1580. Sed cur Euāgelista adeò perspicuè meminit tēporis, decreti Cæsaris, ducis Cyrenij? Tres sunt causæ. *Prima*, vaticinia Prophetica. Sunt autem vaticinia de venturo Christo duplicia. Alia enim simpliciter, sine certi tēporis præscriptione, venturum Messiam annunciant: qualia sunt, Genes. 3. 15. Semen mulieris conteret caput Serpentis. Item, Genes. 12. & 22. Benedicentur in semine tuo omnes gentes. Esaiæ 7. Ecce virgo cōcipiet, &c. Dauid, Psal. 110. 1. Dixit Dominus Domino meo, &c. Balaam, Numer. 24. 17. Ex Iacob orietur stella. Alia vaticinia tempus & annum passionis, & regni Christi prædicunt. Iacob, Genes. 49. 10. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat Zilo, id est, filius eius, scilicet mulieris: ac si dicat: Semen mulieris, quod est promissum, vt destruat opera Diaboli, tum demum veniet, vbi sceptrum de Iuda ablatum fuerit. Cùm ergo hîc Lucas meminit Augusti, tributi, & peregrini ducis, significat iamiam adesse tēpus, in quo nasci Christum oportuerit, iuxta vaticinium Iacob. Daniel quoque annum crucifigendi Christi & resurgendi expressit cap. 9. 25. &c. Scias ergo & intelligas, quod ab exitu sermonis, de reducendo populo, & ædificanda Hierusalem, vsque ad Christum ducem hebdomadæ septem, & hebdomadæ sexaginta due: post hebdomadas verò sexaginta duas occidetur Christus: & vna hebdomada roborabit pactum multis, & in dimidia hebdomada cessare faciet sacrificium.

Cur descriptum à Luca.

Hebdomadæ Daniells.

Hîc clarè Daniel prædicit tempus occidēdi Christi. Sed tria hic sunt obseruanda. 1. Quid hebdomadâ. 2. Quando inchoanda supputatio. 3. Cur 70. hebdomadas in tres ordines digerat.

1. Hebdomada in hoc loco intelligenda est, non de dierum hebdomada, sed annorum: vt vna hebdomada 7. annos contineat, & 70. hebdomadæ annos 490. 2. Sed quādo inchoāda supputatio? Ab exitu sermonis, hoc est, ab eo tempore, quo prædixit Ieremias fore, vt liberaretur populus à captiuitate Babylonica, i. captiuitatis ferè anno 20. 3. Diuidit præterea hebdomadas in tres partes, propter res diuersis temporibus gestas: primùm, in 7. hebdomadas: nam per id tempus, hoc est, 49. annos manserunt adhuc Iudæ in captiuitate sua Babylonica. Deinde in 62. hebdomadibus, hoc est, annis 350. instaurata fuit Hierusalem, mansitque populus illic. Postremò, hebdomada vltima Christus baptizatus fuit, prædicauit, miracula edidit, ac tandem pro nostra salute passus est. Passus autem fuit ætatis 33. anno. Hæc si cōferas cum historijs, inuenies Lucam iuxta hanc computationem, tempus nascentis Christi signasse.

Secunda causa, vt Iudæi confundantur, qui adhuc Messiam expectant, prorsus delata iam multis seculis politia Mosaica.

Tertia causa, vt nos simus certi, ꝙ verè sit natus & exhibitus Christus, quē olim Deus promisit fore liberatorem generis humani è faucibus serpentis.

II Locus.

Secundum de loco. Nascetur in Bethlehem, & in peregrinatione. In Bethlehem quidem, propter vaticinium Micheæ, quod allegat Matthæus cap. 2. ex Micheæ 5. cap. In peregrinatione verò, vt significetur, Ecclesiam Christi in hoc mundo in peregrinationibus mansurā, idq; non sine contēptu & persecutione. Idem Ioannes indicat, ter repetendo eandē sententiam: Tenebræ eum non apprehēderunt: mundus eum non cognouit: sui eum non receperunt. ex his consequitur, Regnum Christi non esse mundanum.

3. Parētes.

Tertium de parentibus. Secundum humanitatem nascitur in cōiugio quidem: sed ex Virgine, cuius rei grauissimæ causæ sunt. *Prima*, est promissio, Semen mulieris conteret caput serpentis. Item, Ecce Virgo pręgnans pariet filium. *Secunda*, est necessitas. Nemo enim natus secundum naturæ cursum, est sine labe & peccato. Ergo debuit Messias ex Virginis sanguine, sine semine virili per Spiritum sanctum concipi, vt esset purus ab omni labe peccati, sicut verum Emanuelem Deum & hominem decuit.

4 Persona.

Quartum, quia Christus verus Deus & verus homo est. Ex primo capite Ioannis, discendum est de diuinitate Christi, & explicandæ circumstātiæ temporis, modi, rei, loci, facti, causæ. Si itaque quæris: quando fuit Christus secūdum diuinitatem? Respōdet Ioannes: In principio erat verbum, id est, verbum fuit ante initium omnium creatarum rerum. Non est igitur creatura Christus. Si quæris: quomodo fuit? Respondet: Et verbum erat apud Deum: ergo alia persona est à Deo Patre. Si quæris, quid fuit? Respondet: Et verbum erat Deus: quo dicto significatur, quòd vna sit essentia diuina. Si quæris: quid egit? Respondet: Omnia per ipsum facta sunt. Si quæris, quid agit? Respondet: Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Si quęris: quò venit? Respondet: In mundū venit, in sua venit. Si quæris: quomodo venit? Respondet: Verbum caro factum est. Si quæris: cur venit? Respondet: Vt daret potestatem filios Dei fieri, quotquot in ipsum credunt. Si quæris: quando venit? Respondet: fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes, &c. Hæc breuiter meminisse de diuinitate Christi profuerit.

5. Cunabula Christi.

Quintum, de cunabulis Christi, quæ nihil aliud, quàm mundi contēptum & paupertatem extremam significant, quam paupertatem Christus experiri voluit, vt nos diuites redderet. In hæc cunabula inspiciant arrogantes, ac deponant fastum: huc inspiciant pauperes, ac desināt desperare, tāquam ob paupertatem spreti. Obseruādus est hic abusus omniū rerum conditarū à Deo. Bethlehē seruit lucro: Diuersorium hospitibus: Christus Rex in stabulū reijcitur omniū rerum Dominus. Sic & hodie Ecclesia spernitur, dū impij abundant opibus, honoribus & potentia.

6. Apparitiones Angelorum.

Sextum, de apparitionibus Angelorū: qui 1. testantur adesse Dominū. 2. ipsa claritate ostendunt, qua-

lis sit Rex recens natus Christus. 3. qualia sint eius beneficia,& qualis inde Deo reddatur gloria,hymno declarant.

7. Concio Angeli ad pastores.

Septimum,de cõcione Angeli ad pastores.*Nolite timere.Ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum,quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie Saluator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum, Inuenietis infantem pannis inuolutum positum in præsepio.*

Hæc concio omnium,quæ vnquam antea in mundo factæ sunt, est excellentissima, cuius partes sunt plurimæ. *Prima.* Iubent Angeli vt pastores non timeant:qua re ostendunt Christum aduenisse,vt tollat maledictionem legis,& peccatum, propter quod venit in homines maledictio.*Secunda.*concio Euangelij:Annuncio vobis gaudium magnum. Cùm magnum dicit,distinguit hoc à mũdi gaudio, quod durat ad breue tempus, & debili fundamento nititur. Verum hoc gaudium quod Angeli annunciant, Magnum dicitur quatuor de causis. 1. Propter materiã, quæ magna est, nẽpe reconciliatio nostri cum Deo. 2. Propter diuturnitatem & stabilitatem: perpetuò enim durat & manet constans. 3. Propterea quòd ad paucos tãtum nõ pertinet,sed ad omnes qui hanc annunciationẽ gaudij fide recipiũt.4. Quia spirituale est,pertinẽs ad totius hominis salutẽ. *Tertia.*causa & materia huius gaudij.Quia,inquit,hodie vobis natus est Saluator, qui est Christus Dominus. *Quarta.* monstrat locum, In ciuitate, inquit, Dauid, hoc est, Bethlehem. *Quinta.* signũ verbo additur. Ait enim, hoc erit vobis signum: inuenietis infantem, pannis inuolutum, positum in præsepio. Hoc signũ duo facit. 1. Deducit eos rectà ad puerum, ne ipsum quærentes aberrent. Etsi enim omnes matres inuoluunt pannis suos infantes,tamen in præsepijs non ponũt. 2. Discernit Regnũ huius pueri à regnis huius mundi. Nam regna mundi externum splẽdorem habent: atque hæ sunt partes concionis Angelicæ.

8. Natiuitas Christi.

Octauum, de natiuitate Christi. Reuelatur pastoribus.Vnde duo discenda sunt. 1. Christi regnũ non esse mũdanum. 2. Christi regnum pertinere ad pauperes,iuxta illud,Pauperes Euangelizantur.

9. Carmẽ Angelorũ.

Nonum,de carmine Angelico,quod est:*Gloria in excelsis Deo,in terra pax,hominibus bona voluntas.*Hæc concio miro compendio complectitur fructum Dominicæ natiuitatis, quæ in tribus consistit. 1. Deo redditur gloria. 2. Pax fit hominibus. 3. Bona voluntas Dei erga homines declaratur.

Deo gloria tribuitur.

Primum ergo, cùm Angeli dicunt, Gloria in excelsis Deo:significant quòd nemo possit Deo veram gloriã tribuere sine cognitione Christi.Homo enim erat conditus in hunc finem,vt Deo cõditori gloriam tribueret: sed per lapsum primorum parentum factũ est,vt nec rectè agnouerit Deum, nec glorificauerit. Sed queris:quid est Deo gloriam tribuere?Tribuere alicui gloriam nihil aliud est,quàm alicui veram virtutem tribuere.Vt cùm Rex aliquis iustè, sapienter, fortiter,clementer agit,tribuitur ipsi à subditis gloria,hoc est,subditi ipsius facta approbãt, ac cum singulari beneuolentia ipsum prædicant.Proinde simili modo Deo tribuitur gloria,quãdo agnoscũtur & verè sentiuntur ipsius virtutes,sapientia, iustitia, fortitudo,misericordia,veritas,& aliæ.

Quomodo

Sapientia Dei in eo conspicitur, quòd hominem, quem condiderat in suam gloriam, reparat rursus, vt imaginem, quam per peccatum perdiderat, per Filium suum,natum ex Virgine,recuperet: ac ita gloriam sapientiæ Deo tribuit.

Iustitia peruidetur ex eo,quòd hominem,qui peccauerat,noluerit in gratiam recipere sine compensatione iniuriæ.Nam cùm aut hominem æternùm perire ob suum peccatum necesse erat, aut aliquem in humano genere satisfacere Deo oportebat, qui sustineret pœnas pro toto genere humano,Deus dedit Filium, qui assumsit humanam naturam, in qua satisfecit iustitię Dei.Quare laus iustitiæ meritò Deo, Christo Domino nato,tribuenda est.

Fortitudinis commẽdatio est, quòd serpentem & eius semẽ,per Christum superauerit,atq; adeò ipsius regnum deleuerit,quãtum quidem ad omnes eos attinet,qui hunc natum Iesum fide apprehenderint.

Misericordia in eo relucet,quòd humanum genus perditum & oppressum tyrãnide Diaboli, & ingentibus ærũnis & calamitatibus,morte,inferno,& damnatione,per Filium,& propter Filium in gratiã recipiat. Hæc Dei misericordia, omnia opera Dei excedit, quã perpetuò & Angeli boni, & homines electi prædicabunt,imò Diaboli etiam inuiti agnoscent.

Veritas in eo patefit, quod promissionũ antiquarum memor, exhibeat quod olim promisit. Lapsis enim in peccatum primis parẽtibus,promisit semen mulieris, quod erat contriturum caput serpentis. hanc promissionem nunc implet dato Filio.

Propter has ergo virtutes, Deo gloria tribuenda est:idq; potissimum ab ijs,qui sentiunt ipsius beneficia.Hæc gloria tum demum ei tribuitur,cũ 1. agnoscimus hoc Dei mirandum beneficium. 2. cùm Filium fide amplectimur. 3. cùm mente,voce,confessione & moribus Deum prædicamus. 4. cùm quàm plurimos ad agnitionem Dei inuitamus.

Pax redditur mundo.

Deinde cùm dicunt Angeli: *In terra pax*,notatur præcipuum beneficiũ Christi, propter quod in mundum venit,nimirum vt pax fieret inter Deum & hominem.Hæc pax est mutuus consensus Dei & hominum: Dei quidem recipientis homines in gratiam propter Filium: Hominum verò,fide accipientium, oblatum beneficium cum gratiarum actione,ac perpetua animi gratitudine.Huius pacis dulcissimi sunt fructus: Accessus ad Deum,gaudium Spiritus,bona conscientia,lętus de hac vita exitus.Hanc pacem turbant peccata contra consciẽtiam,securitas,neglectus verbi.Quare non secus,quàm pestes fugienda sunt.

Fructus.

Homines fauoris Dei fiunt participes.

Postremo loco addunt: *Hominibus bona voluntas*, Hoc est, postquam Deus hominibus per Christum reconciliatus est,fauet ipsis,& vera paternáque στοργῇ ipsos cõplectitur, tãquam charissimos liberos, quos sibi adoptatos in Christo charos habet. De hoc beneplacito etiam loquitur Dauid in Psalm.5.13.Quoniam tu benedices iusto Domine, sicut scuto beneplacito munis eum. Cùm Dauid hoc loco beneplacitum Dei confert scuto,monstrat eius verum vsum & fructum.Significat enim,quòd fauor Dei sit nobis vice clypei, quo munimur aduersus impugnantium nos tela. Diabolus sua ignita in nos tela vibrat: sed hoc scuto tuti sumus.Atque ita de alijs.

DE SECVNDO.

Vsus generalis.

Vsus duplex est.Generalis,qui ex tota historia petitur,& specialis,qui petitur ex singulis partibus,*Generalis* ergo est, vt discamus nostrum verum Saluatorem Deum & hominem ex Virgine natum recipere & amplecti, opponendo eum omnibus miserijs nostris,peccato,morti, maledictioni, iræ Dei & inferno: certi, quòd hic Filius Dei & Mariæ sit, secundum vaticinium Esaiæ,Nobis natus & nobis datus. Idque vt sit iustitia & salus omni in ipsum credenti. *Specialis* vsus est multiplex. *Primus*, vt à parentibus Christi obedientiam erga magistratum discamus.*Secundus*,vt à pastoribus discamus obtemperare testimonijs de Christo, Christum quærere, & redire ad opera vocationis. *Tertius*, vt ab Angelis discamus

Specialis, multiplex.

vt ab Angelis discamus. 1. Annunciare Christum ignotis: vnde omnes pij ministri verbi consolari se poterunt in ministerio, quòd idem doceant, quod antea per tantos heroicos Spiritus traditum est. 2. Discamus ab Angelis & Pastoribus confessionem huius Christi. 3. Discamus glorificare Deū, & cum Angelis canere, Gloria in altissimis Deo, cui sit honor & gloria in secula seculorum, Amen.

FERIA SECVNDA NAtiuitatis Christi, Euangelium Matth. 23.

Ecce ego mitto ad vos Prophetas, & sapientes, & scribas, & illorum aliquos occidetis, crucifigetisq; & illorum nonnullos flagellabitis in Synagogis vestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem, vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter Templum & Altare. Amen dico vobis: venient hæc omnia super generationem istam. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos quemadmodum Gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, haudquaquam me videbitis posthac, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

ENARRATIO TEXTVS.

Sanctorū festa cur in nōnullis Ecclesiis celebrantur.

PRiusquam accedamus ad textus enarrationem quia hic dies diuo Stephano dicatus est, dicam quare sanctorum festa in Ecclesia Dei celebrari soleant: & quid nobis in exemplo diui Stephani spectandum sit.

Festa celebrantur in Ecclesia Dei non Ethnico more sicuti apud Papistas, vt sanctos patronos & intercessores inuocemus, id quod non potest fieri sine horrendo sacrilegio & cōtemptu Filij Dei. Sed sunt multæ aliæ grauissimæ caussæ, cur quorundam sanctorum festa in Ecclesiis nostris retineri sit vtile, & sunt potissimum sex.

Causę sex quę docēt methodū legēdæ historię Sanctorum.

Prima, vt perpetua historia Ecclesiæ aspiciatur, quæ nobis & vitæ regula esse debet, & admonitio de prouidentia Dei. Si enim historias prophanorum hominum, in quibus alicuius virtutis larua apparuit, iucundum est legisse: multò iucundius erit profectò, eorū historias legere, in quibus viuæ verarum virtutum icones refulserunt, vt in Paulo, Petro, Maria, Stephano, Magdalena, latrone, & aliis multis.

Secunda, vt testimonia de doctrina, de ministerio docendi, & de Ecclesia considerentur. Sunt enim edita miracula, factæ sunt mirandæ vocationes ad ministerium Ecclesiæ, illustrata est doctrina per vniuersam Ecclesiam. In his testimoniis pulcherrimum est videre perpetuum consensum verę Ecclesiæ in scriptis Propheticis, Apostolicis & in Symbolis, & diiudicare inter veram doctrinam Ecclesiæ & omnium temporum corruptelas, mendacia, & imposturas.

Tertia, vt Deus celebretur, & ei gratiæ agantur, quòd se patefecerit, tradiderit doctrinam, ostenderit præsentiam suam in Ecclesia, & nos ciues fecerit eius cœtus, qui habet testimonia veræ Ecclesiæ & veri cultus.

Quarta, vt exempla confirment fidem nostram: cùm legimus ipsos exauditos & auditos esse diuinitus, vt in Psalmo 34.7. dicitur, Iste pauper clamauit ad Dominum, & Dominus exaudiuit eum: fiduciam concipimus, vt & nos inuocantes iuuet. Sic ergo vnusquisque nostrûm statuat & apud se colligat: Magdalenam, Latronem, Paulum, pœnitentes recepit in gratiam, non obstantibus eorum enormibus peccatis, quibus Deum antea offenderant, igitur & ego ad eundem Dominum confugiam, vt me in gratiam recipiat. Petrum post horrendum lapsum venia dignatus est: Ergo & ego lapsus non desperabo. Est enim semper sibi constans & sibi similis, nec est personarum acceptio apud eum.

Quinta, vt pro vocatione singuli sanctorum exempla imitemur. Paulus non fractus est persecutionum mole, sed constanter Euangelium docuit, cuius exemplum imitentur ministri verbi. Iohannes non veritus est Herodis minas: quare pius concionator ipsius exemplo discat mundi furores contemnere. Abraham ex fide sanctè instituit suam domum, in vero timore Dei & inuocatione: ab hoc ergo discant omnes pij patresfamiliâs, & sic alia exempla accommodentur.

Sexta, vt sanctorum dulcis sit apud nos memoria, & laudetur eorum virtus, quod donis Dei bene vsi sint, quod sint domicilia Dei, & testes de eo, quod sint ornati ingentibus virtutibus, quod sint nobis viua exempla conuersionis, fidei, pœnitentiæ, constantiæ, patientiæ & aliarum virtutum.

Hæ sex causæ sunt grauissimæ, propter quas & memoria sanctorum, exemplo veteris Ecclesiæ retinetur, & eorū festa celebrantur. Quæ cum ita fiant, omnia in gloriam Dei & nostram ipsorum salutem cedunt.

Circūstantię 7. in historia Stephani.

Iam pauca de Stephano dicenda sunt, in cuius historia has circumstantias cogitemus. Religionem, officium in Ecclesia, defensionem suæ religionis, circumstantiam in confessione, inuocationem Christi, consolationem, & vitæ exitum.

1. *Religio Stephani*. Stephanus fuit Christianus, vir plenus fide & Spiritu Sancto, plenus gratia & fortitudine. Vbi enim vera fides, ibi Spiritus Sanctus, quò maiora incrementa fides capit, eò magis se præsentem testatur Spiritus Sanctus, accendens motus in cordibus congruentes cum lege Dei. Contrà, vbi Spiritus Sanctus non sentitur efficax, ibi neque fidem veram adesse, manifestum est. Habemus ergo hîc, quod in Stephano imitemur, nempe fidem efficacem, cui testimonium præbet Spiritus Sanctus: non imitantur fidem Stephani, qui eam in ore habent, & interim inuoluuntur prauis cupiditatibus, & ruunt quocunque cæci affectus eos abripiunt.

2. *Officium Stephani* in Ecclesia fuit pauperibus ministrare & seruare thesaurum Ecclesiæ in vsum sanctorum pauperum: in quo officio non dubium est eum sedulum fuisse. Nam habuit Spiritum Sanctum gubernatorem, veram fidem & charitatem, agendi regulam. Hunc ergo sibi proponant pauperum curatores & Diaconi. Primum afferant fidem, sine qua nulla diligentia, & nullum officium ritè fieri potest. Deinde in administratione declarant se regi Spiritu Sancto, ne vel durius pauperes excipiant, vel ad gratiam hominum bona dispensent, vel torpeant in officio, vel etiam furentur ipsi, vel quod verè pauperum est transferant in alios: sed omnem fidem in officio præstent, cogitantes Deum suæ administrationis inspectorem: statuentes quod membra Christi sint, quorum cura ipsis demandata est: verè sentientes templa Dei esse, quibus præfecti sunt, vtut paupertate, morbis & vlceribus scateant.

3. *Quomodo defenderit religionem* quã professus est Stephanus,ostendit 6. & 7.cap.Actorum. Non in periculo abiicit confessionem: non dissimulat, vt multi, sed constans est & fortis suæ religionis propugnator: non ipsum impedit multitudo sectarum,quæ tum erant plurimæ: non frangitur auctoritate Pharisæorum ac summorum virorum in Iudæa, sed sectis se fortiter opponens, solus impetum totius populi sustinet, & longa oratione suam religionem defendit: quod exemplum nos quoque imitemur.

4. *Constantia eius* in confessione inde apparet, quod non minis, non ex communicatione,non lapidatione absterreatur à confessione: sed vt inuictus miles, cõfessionem in mediis periculis retinet. Hoc nobis quoque in exemplum propositum est.

5. *Inuocatio Christi*, cum iam obrutus lapidibus iacet, ostendit finem, & testatur de vera charitate huius viri.Intercedit enim pro suis interfectoribus, neque frustra pro illis intercessit. Nam Paulus, qui custos erat vestium eorum, qui Stephanum lapidabant,postea conuersus est.

6. *Consolatio* in hac inuocatione sentitur. Nam filium Dei,pro quo ista sustinuit,vidit stantem à dextris Dei pro se interpellantem, qua consolatione pœnę acerbitas non parum mitigata est:hunc si nos in nostra cruce imitemur, vere sentiemus præsens Dei auxilium,consolantis nos suo sancto Spiritu.

7. *Exitus vitæ ipsius* lætissimus fuit. Nam in hac precatione: *Domine Iesu suscipe spiritum meum*,expirauit & obdormiuit in Domino. Atq; ita ipse cursum consummauit, fidem seruauit, ac iam coronam,vt strenuus victor,cum gloria obtinet. Hunc ergo & nos morituri nobis proponamus.

Sũma & partes cõcionis Christi.

Nunc textum Euangelij videamus,cuius summa est:Christus prædixit pericula ministrorum verbi, & comminatur pœnas persecutoribus. Nos docendi causa quatuor locos tractabimus,qui sunt:

1. *Prædictio persecutionis ministrorum verbi.*
2. *Exaggeratio peccati persecutorum.*
3. *Comminatio pœnæ.*
4. *Exprobratio ingratitudinis eorum, qui Christum inuitantem se ad pœnitentiam respuunt.*

DE PRIMO.

Prædictio persecutionis ministrorũ verbi.

Ecce ego mitto ad vos Prophetas & sapientes & scribas,& ex illis occidetis,& crucifigetis & ex illis flagellabitis in synagogis vestris. Hoc loquitur Christus ad Iudæos, qui tum videbantur ipsa Dei Ecclesia esse, & significat,quanta rabie persequentur aliquãdo suos legatos, Prophetas & Apostolos. Mittit quidem Deus suum verbum, vt saluentur recipientes verbum,eique fidem adhibentes:quod autem inde quidam fiant deteriores,hoc non Deo,sed maliciæ hominum imputandum est,qui Deum trahentem per verbum sequi nolunt.Cur autem persequantur impij Apostolos,explicat Dominus Matth.10. vbi ait, Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Ioan.16.Sed venit hora,vt quisquis vos interfecerit,arbitretur se cultum præstare Deo,& hęc facient vobis,quia nõ nouerunt Patrem neque me. Hic caussam ponit, cur impij ita in pios insaniant, videlicet quòd Deum ignorent:quæ Dei ignoratio facit,vt ipsi parricidæ putent se sacras victimas offerre Deo,cum fideles occidunt. Atque adeo ruunt ignorantes Deum in hypocrisin, ex hypocrisi, in parricidium,donec compleuerint mensuras scelerũ suorum.Quid ergo facit Christus? Venit ad ęgrotos: illi, vt phrenetici, in Christum se conuertunt, quem de medio sublatum cupiunt. Monstrat ille per suos morbum. Illi contrà morbum non agnoscunt:quare & Medicum contemnunt, & eius legatos persequuntur.

Causæ huius persecutionis.

DE SECVNDO.

Grauitas peccati persecutorum.

Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti, &c. Quàm grauiter peccent persecutores Ecclesiæ,ostendit: Dicit enim eos fore reos totius sanguinis sanctorum, qui vnquam effusus est, non secus atque ipsi sua manu omnes pios & sanctos, atque adeo ipsum Christum trucidassent. Nam inter omnes impios quędam impietatis cognatio est,quę facit pœnas æque graues, & reatum æqualem.

DE TERTIO.

Cõminatio pœnę.

Amen dico vobis,venient hæc omnia super generationem istam. Hæc tametsi proprie dicuntur de persecutoribus Iudæis: tamen in vniuersum ad omnes Ecclesiæ persecutores pertinent. Iuramentum quod interponit Dominus, nos docet duo. Primùm, quòd impij verè aliquando rapiantur ad supplicia, vtut diu differri videatur iudicium. Deinde, quòd pij,qui persecutionem patiuntur, aliquando gloriosè liberentur, traditis suis hostibus perpetuis suppliciis: Vnde discant pij non succensere impiis persecutoribus, sed potius commiseratione super illorum certa damnatione tangi, & pro illis intercedere, vt Dominus eos conuertat, ne omnes damnentur: quemadmodum Stephanus fecit, vt supra audiuimus.

DE QVARTO.

Ingratitudinis exprobratio.

Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, &c. Hæc verba Christi compellantis Hierusalem primum exprobrationem habent. Deinde affectum Christi erga eos declarant. Tum significant, quòd sua propria culpa pereant. Postremo pœnam comminantur.

1. Cùm enim dicit: *Quoties volui te congregare,* exprobrat ingratitudinem, quòd nec oblatum beneficium recipere voluerint, nec suæ salutis vllam rationem habuerint, tantum abest, vt benefactoris liberalitatem agnouerint,aut ei grati fuerint. Vtinam non magna pars eorum, qui hodie audiunt Euangelium,illis esset similis: id quod sanè suis declarant fructibus.

Christi affectus.

2. Affectum suum erga ipsos declarat Dominus, dum se gallinæ confert,quę suos pullos intimè amat, & nihil non agit, quo eos ab inimicis auibus tueatur. Absit à piis cordibus,sentire, Christum apud se aliud statuisse de Iudæis voluntate aliqua arcana, quàm quod lachrymis & ore testatus est. Nam horrendum est,cogitare in Christo contradictorias voluntates esse,qui ipse damnat cor duplex. Verè igitur illorum salutem voluit, iuxta dictum Prophetæ, nolo mortem peccatoris,sed vt conuertatur & viuat.

Iudæi sua culpa pereunt.

3. Tertio loco,cum ait Dominus, *& noluisti*, apertè testatur Iudæos sua culpa periisse, & repugnasse Christo ex propria malitia, qui eis salutem obtulit. Non dicit,& Deus noluit recipere in gratiam, sed tu noluisti. Quare hinc duo discamus. Primum,vt cautiores facti Iudæorum damno, verbo Dei præbeamus aures, & inuitanti Christo nos obsequentes præbeamus, nec reluctemur Spiritui Sancto, qui voluntates omnium mouet, qui audiunt Euangelium. Alterum, quòd, quicunque verbum audientes, ei non obtemperant, pereant sua culpa, quorum interitus & damnatio non ascribenda

benda vlli fato, aut voluntati arcanę Dei, quasi quorundam salutem non vellet.

Ingratitudinis iusta supplicium.

4. Quarto, cùm subiungit: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Hæc pœnæ comminatio, etsi in specie pertinet ad Iudæos persecutores, quibus vastationem minatur religionis, politiarum & Oeconomiarum: in genere tamen ad omnes persecutores Euangelij pertinet. Comminatur autem illis, vt aliqui saltem ex ipsis resipiscant. Nam omnes Prophetiæ comminationes habent tacitam conditionem, scilicet, nisi egeritis pœnitentiam: sicut in Niniuitis videmus, & Christum audimus contestantem, his verbis: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis, Luc. 13. 3.

Doctrina.

Simus ergo admoniti hac comminatione, vt nos, modo velimus effugere iram Dei, seriam agamus pœnitentiam, & Christum saluatorem nostrum veris gemitibus imploremus, vt nos vera fide & inuocatione conseruet, cui cum Deo Patre & Spiritu Sancto sit laus, honor & gloria in secula seculorum Amen.

FERIA TERTIA NATIuitatis Domini, Iohann. 21.

Dixit Iesus Petro: Sequere me. Conuersus Petrus, vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in Cœna super pectus eius, & dixit: Domine, quis est ille, qui te tradit? Hunc ergo cùm vidisset Petrus, dixit Iesu: Domine, hic autem quid? Dixit ei Iesus: Si velim eum manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quod discipulus ille non moreretur. Et non dixerat ei Iesus: non morietur: sed, si eum velim manere, donec veniam, quid ad te? Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus quod verum est testimonium eius.

ENARRATIO TEXTVS.

Sūma huius cōcionis.

Summa huius Euangelij est: Postquam Christus ter interrogasset Petrum an se amaret, mandat illi vt se sequatur, significans, quòd se sua morte esset glorificaturus. Prætereà correcto errore Petri, Euangelista aliorum discipulorum sensum corrigit, qui malè intelligentes verba Domini, putarunt falso, Iohannem non moriturum. Postremo asserit, Euangelium à Iohanne scriptum de Christo, verum esse. Porrò huius Euangelij quatuor constituantur loci, qui sunt:

Partes.

1. *Colloquium Christi & Petri, & mandatum Christi, vt Petrus se sequatur.*
2. *Vt vocatio cuique sua commendatur: Ita damnatur curiositas.*
3. *Correctio erroris discipulorum orti ex malè intellectis verbis Domini.*
4. *Commendatio Euangelij à Iohanne scripti.*

DE PRIMO.

Cur Christus Petrū ter interpellauerit.

Et cum hoc dixisset, dixit Petro: Sequere me. Quia Petrus ter negauit Christum, voluit Dominus terna confessione eum in suum statum & Apostolatum restituere. Nam par erat, vt qui toties negasset suum Dominum, hac ratione & veluti disciplina castigaretur, ac probaretur, & vt nota fieret eius conuersio. Tria autem sunt, quæ hic cum Petro agit Dominus. 1. Ter illum interrogat, an se amet: cui Petrus ter quoque respondet, vt hac terna confessione apud alios ternam negationem ablueret, ac in suum ita locum restitueretur. Deinde ter commendat illi Apostolatus officium, dicens, Pasce oues meas, hoc est, esto Apostolus meus, qui doctrina Euangelij, Sacramentis, & sancta vita, mihi congreges oues. Habemus hîc munus Apostolatus, adeóque omnium ministrorum verbi, esse pascere oues Christi. Deinde Metaphora ouium significatur, qualísnam sit cœtus ille hominum, qui ouium appellatione significatur. Primùm ergo quędam de pascendi ratione: Deinde de ouibus quędam hîc dicenda sunt.

Quomodo Christus & Pastores Ecclesię pascāt.

Christus pascit, & Apostoli, alijque ministri verbi pascunt: sed non similis omnium ratio est. Christus enim vt Dominus, ouium pastor, Apostoli vt serui: Christus intus suo Spiritu, Apostoli externo ministerio. Nam eos qui feritate morum vrsi aut Leones erant, cicurant, intus Domino per Spiritum suum operante: ac ita in ouile Christi, hoc est, in regnum Christi introducunt: idque adhibitis clauibus Ecclesiæ Christi, à Christo vero pastore datis. Sunt autem hæ claues aliæ nullæ, quàm verbū & fides: verbum adhibet minister, fidem ad prędicationem verbi intus adhibet Spiritus Christi. Nam prædicatio verbi Dei, de peccatorum remissione impetranda per Christum vnica clauis est ad aperiendum regnum cœlorum. Quòd si is, qui audit, adiungat etiam veram fidem, & Euangelio verè adsentiatur, accedit etiam clauis altera: his duabus clauibus recluditur regnum cœlorum, & impetratur condonatio peccatorum. Hoc ita esse ostendit legatio Christi, in qua, quod per claues figuratè dicitur, claris & significantibus verbis exprimitur cùm ait, Euntes prædicate Euangelium omni creaturæ. Ecce habes priorem clauem. Verùm cùm addit, Qui crediderit, saluus erit, alteram ostendit clauem. Sunt ergo hæ duæ claues, verbum & fides, quibus recluditur regnum cœlorum. Verbum applicatur foris per ministrum: sed virtute Spiritus receptum gignit per fidem, qua intratur in ouile Christi.

Claues, quid.

Deinde cum pastores intromiserint oues in ouile Christi, debent eas pascere verbo & Sacramentis aberrantes ab ouili, pedo, hoc est, obiurgationibus reuocabunt: laborantes & ægrotas consolationibus refocillabunt: & semper excubias agent circa gregem suum, ne lupi veniant & disrumpant ouile, & dispergant oues. Hæc omnia commisit Dominus Petro atque aliis Apostolis, imò omnibus ministris Euangelij, quando dixit Petro, Pasce oues meas.

Electi cur oues appellantur.

Sed cur oues appellat, quos Christo adducunt Apostoli? Tres caussas potissimum inuenio: quarum *prima* est, quod mansuetos esse oporteat, qui Christo dant nomina. Non enim decet eos, qui in Christi familia censeri volunt, imitari truculentiam leonū, rapacitatem luporum, astutias vulpium, libidinem hircorum, sordes porcorum, aut alios ferinos affectus exprimere.

Secunda caussa est, quòd quemadmodum oues sui pastoris vocem norunt, & alienam refugiunt: Ita pij solum Christum doctorem agnoscent, & eos, qui eius vocem sonant, audient, & non alios quantumuis magni nominis, imò etiamsi fuerint Angeli de cœlo.

Tertia caussa est, quòd quemadmodum oues suum pastorem, quocunque iuerit, sequuntur: Ita pij Christum, in via, in cruce, in gloria sequi debebunt, ipsius vitam vitæ regulam intuebuntur, ipsius crucem per patientiam, quoties opus est, su-

ſtinebunt, ac poſtea cuius in cruce ſocij erant, gloriæ quoque erunt participes, quemadmodum Paulus ait: Si cum illo patimur, vnà etiam cum illo glorificabimur. Hinc ergo pij verbi miniſtri diſcant rectè paſcere gregem Chriſti. Et oues ſint manſuetæ: audiant ſui paſtoris vnicam vocem: cúmque ſequantur in vita, & cruce & gloria.

Prædictio de Petri morte. Tertium, quod agit hîc Chriſtus, eſt quod Petro ſignificat, quali mortis genere ſit Deum glorificaturus, cùm ait: *Cum eſſes iunior, cingebas te, & ibas quò volebas: cum autem ſenueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & transferet quo noles.* Significatur his verbis, quod Petrus ob Chriſti confeſſionem debeat aliquando crucis ſupplicium ſubire: quod Irenæus & plerique veterum teſtantur Romæ factum eſſe regnante Nerone. Tametſi de hac re iuſta poteſt eſſe dubitatio.

His ſubiungit Chriſtus mandatum ſuum ad Petrum, & iubet vt ſe ſequatur, non amplius abiiciat confeſſionem, ſicut antea, ſed ſtrenuè vſque ad mortem ſe inuictum militem Chriſti præſtet: hoc vnuſquiſque noſtrûm ſibi dictum putet.

DE SECVNDO.

Quæſtio Petri vt curioſa à Chriſto improbatur: vocatio autē cōmendatur. *Conuerſus Petrus, vidit illum diſcipulum, quem diligebat Ieſus, ſequentem, qui & recubuit in Cœna ſuper pectus eius: hunc ergo cum vidiſſet, dicit Petrus Ieſu: Domine, hic autem quid? Cui Ieſus: Si eum velim manere donec veniam, quid ad te? tu me ſequere.* Petrus audiens à Domino, quòd eſſet aliquando ſubiturus, Chriſti nomine, durum ſupplicium, non tam quid ſibi faciendum præſcribitur ſpectat, quàm eſt ſolicitus de aliis: eſt quidem paratus ad ferendam crucem Chriſti nomine: ſed interim accedit ex infirmitate carnis quædam curioſitas, qua ea inueſtigat, quæ ad ſe non ſpectant. Tanta enim hominum imbecillitas eſt, vt ſemper in noſtris aduerſis reſpiciamus ad aliorum felicitatem: qua re facimus ipſi nobis crucem acerbiorem & difficiliorem. Libenter vellemus, ne alij nobis eſſent feliciores. Dulce enim, iuxta prouerbium, commune naufragium. Verùm cùm Dominus hanc curioſitatem taxat in Petro, ſciamus hanc reprehenſionem ad nos quoque pertinere. Vt autem iſtud in Apoſtolo corrigat, ait: Quid ad te? me ſequere, quaſi dicat: Noli reſpicere ad aliorum felicitatem, ſed potius hoc ſpecta, vt tuum officium facias, ac feras quicquid tibi Dominus ferendum impoſuerit. Ita vult Dominus, vt noſtram curemus vocationem in timore Domini: nō vult, vt putemus nos infeliciores eſſe, ſi alij nobis videntur feliciores. Nam quælibet vocatio ſuam habet adiunctam crucem, quæ ferenda eſt æquo animo. Omnes, inquit Paulus, 2. Timot. 3. 12. qui volunt piè viuere in Chriſto, perſecutionem patientur: nemo ergo, modò pius, expers crucis erit. Quare curioſitate prophana abiecta, vnuſquiſque maneat in vocatione, qua vocatus eſt. Sit quietus, & propria agat, iuxta Pauli conſilium. 1. Theſſal. 4. 11. Quietos vult nos eſſe, ne inſtar hominum prophanorum in alienis negociis nimium occupemur: quemadmodum multi hodie faciunt. Vult nos propria agere, hoc eſt, vult vnumquémque, quæ ſuæ vocationis ſunt, curare. Vt autem id fieri poſſit, quinque ſunt in quaque vocatione ſpectanda. Quę ſunt in vocationib. ſpectanda. 1. Vocatio debet eſſe legitima. 2. Fides & charitas debent eſſe actionum regulæ in vocatione. 3. Si quid aduerſi in vocatione contigerit, conſolationem petas è conſcientia legitimæ vocationis. 4. Vocationem ad gloriam Dei & Eccleſiæ Chriſti commodum referes. 5. Quia nihil feliciter in vocatione abſque benedictione diuina ſuccedit, Deus rogandus eſt, vt manus auxiliatrices adhibeat. Hoc ſi feceris in vero timore Dei, ſenties ſanè tuam vocationem non inutilem Eccleſiæ Dei fore.

DE TERTIO.

Error diſcipulorū. *Exiit inter fratres ſermo, quod diſcipulus ille non moreretur.* Vide quàm facilis eſt in errorem lapſus. Chriſtus dicit: Si eum volo manere, quid ad te? Diſcipuli autem hoc intellexerunt, quaſi ſine conditione dixiſſet: Volo illum manere & non mori, donec veniam. Doctrina. Hic ergo admonemur diligentiæ in lectione ſacrorum librorum, ne aliena, quàm quæ dicuntur illinc extruamus. Amplectamur itaque quæ clara & perſpicua ſunt: quæ cum conditione, aut obſcure dicuntur, conferamus cum clarioribus locis: & imploremus Deum, vt nobis det clauem veræ ſcientiæ, quo intelligamus ea ſine errore, quæ noſtræ ſalutis interſunt: à quæſtionibus inutilibus, nihil facientibus ad ædificationem, abſtineamus, ſcientes hanc ſimplicitatem gratam Deo, iuxta dictum: Altiora te ne quęſieris.

DE QVARTO.

Commendatio Euāgelij à Iohanne ſcripti. Ipſe Euangeliſta claudit ſuum Euangelium, dicens: *Hic eſt diſcipulus iſte, qui perhibet teſtimoniū de his & ſcribit hæc, & ſcimus, quòd verū eſt teſtimonium eius.* Hæc eſt veluti quædam obſignatio Euangelij à Iohanne ſcripti, cum dicit: Scimus, ſignificat Euangelium eſſe certum, verum & infallibile. Hoc Euangelium vocat teſtimonium, quia de Chriſto & eius beneficiis teſtatur. In quem autem finem ſuum Euangelium ſcripſerit Iohannes, exponit ipſe in fine capitis 20 cum ait, Hæc autem ſcripta ſunt, vt credamus, quòd Ieſus eſt Chriſtus ille Filius Dei, & vt credentes vitam habeatis per nomen eius. Eſt ergo duplex finis Euangelij: nempe noticia Ieſu Chriſti, & ſalus per fiduciam in ipſum, Cui gloria in ſecula, Amen.

DOMINICA INFRA Octauam natiuitatis Chriſti, Luc. 2.

ET erant Pater & Mater eius mirantes ſuper his, quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam matrem eius, Ecce poſitus eſt hic ad ruinam, & in reſurrectionem multorum in Iſrael, & in ſignum cui contradicitur. Quin & tuam ipſius animam penetrabit gladius, vt retegantur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna Propheteſſa filia Phanuel de tribu Aſer. Hæc proceſſerat in multam ætatem, & vixerat cum viro annis ſeptem à virginitate ſua. Et hæc vidua annorum ferme octoginta quatuor, quæ non diſcedebat de templo, ieiuniis ac deprecationibus ſeruiens die ac nocte: & hæc eadem hora ſuperueniens, viciſſim confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Hieroſolymis. Et vt perfecerunt omnia ſecundum Legem Domini, reuerſi ſunt in Galilæā in ciuitatem ſuā Nazareth. Puer autem ſuccreſcebat, corroborabatúrque ſpiritu, & implebatur ſapientia, & gratia Dei erat ſuper illum.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa cōcionis. HOc Euangelium eſt pars rerum geſtarum, die purificationis beatæ virginis in Templo, poſtquam parentes Ieſu ſecundum legem Moſi obtuliſſent

lissent & constituissent puerum coram Domino. Est autem summa huius partis, quod Simeō & Anna testimonium dent Christo, & agnoscant illum Regem & Messiam promissum: cui impius quidem mundus sese oppositurus est in proprium malum: pii verò amplectūtur ipsum sibi in resurrectionem & salutem. Cōstituamus autem tres locos, qui sunt:

Partes.

1. *Admiratio parentum Iesu.*
2. *Testimonium Simeonis & Annæ de Christo.*
3. *Argumentum humanitatis Christi.*

DE PRIMO.

Parentum Christi admiratio.

Parentum Christi admiratiō ostendit, quòd ratio nihil percipiat rerum diuinarum. Debemus ergo voci Dei credere, eámque admirari, potius quam abnegare. Admirantur autem quod Deus nunc secundum suum æternum ac arcanum consilium miserit Messiam, quem tot Prophetæ Patriarchæ, & Reges expectauerant. Admirantur testimonium Angelicum, admirantur senis Simeonis vocem, qua etiam in fide confirmantur solidius.

Hæc admiratio sancta quædam est cogitatio, qua reuerenter considerant & amplectuntur Spiritus Sancti vaticinium: vnde magis magísque in Christi cognitione proficiunt. Hoc exemplum nobis quoque proponendum est. Non mox repudiabimus, quæ ratio non capit: sed sancta cum admiratione amplecti debemus diuina oracula: & vt fides nostra noua capiat incrementa, omnia adminicula ex Prophetiis, ex miraculis, ab exemplis, ab omnibus denique rebus colligemus in maiorem admirationem. Nam ille demum in schola Christi bene profecit, qui quotidie cum augmento fidei magis magísque admiratur.

Doctrina.

Ioseph quo modo pater Christi.

Porrò Ioseph hîc dicitur pater Christi, eò quòd Maria fuerit ei desponsata, & quòd Ioseph mandatum Dei habuerit curandi hunc puerum & eius matrem, & quia putatus est vulgo esse pater Christi. Paulus dicit ad Hebr. quod Christus est ἀπάτωρ & ἀμήτωρ, id est, sine patre & sine matre. Sine patre quidem secundum natiuitatem carnalem. Sine matre verò est, secundum natiuitatem illam admirabilem & æternam, qua filius Dei natus sit à Patre sine matre ab æterno: de qua natiuitate principium Euangelij concionatur, sicuti nuper audiuimus.

DE SECVNDO.

Testimonium Simeonis cōplectitur.

In testimonio Simeonis quatuor consideranda sunt. *Primum*, benedicit eis: qua re Simeon declarat suum affectum erga Christū & eius regnum, nimirum quod cupiat bene huius noui Regis nouo regno: atque hoc fecit Simeon consuetudine sanctorum Patriarcharum, qui solebant senes bene precari iunioribus. Est enim benedicere Hebraica phrasi nihil aliud, quam felicem successum optare ac bona precari. Hinc singuli discamus, primum Christum confiteri. Deinde eius regno bene precari, quod pertinet ad secundum præceptum, & ad secundam petitionem.

1. Benedictionem.

2. Prophetiam.

Alterum, quod considerandum est in testimonio Simeonis, est vaticinium, quod duo complectitur. 1. Quod Christus sit futurus multis in ruinā, vt in ipsum impingentes cadant multi & pereant, non ipsius culpa, sed ipsorum, qui hunc Christum amplecti nolunt. Sed quæret aliquis, Quomodo Christus positus sit in ruinam incredulis, qui iam sunt perditi? Bis pereunt impij. Primùm propria infidelitate sunt perditi. Deinde, quia oblata salute se vltro priuant. Perinde enim est, ac si quis ob furtum esset adiudicatus morti semel, & deinde regis filium pro se intercedentem, conspueret, spreta per illum oblata liberatione. Hic meritò bis perditus dici posset, cum ob proprium furtum, tum quia liberatorem suum aspernaretur in maius supplicium. Quamuis ergo omnes impios, qui Christi nomen non audiuerunt, certus manet infidelitatis suæ interitus: tamen illi, qui scientes & volentes Christum respuunt, secundam ruinam sentient, & grauius punientur. Seruus enim sciens voluntatem Domini & non faciens, vapulabit plagis pluribus: mitius ergo erit Turcis & Ethnicis in extremo die quàm illis, nisi egerint pœnitentiam. II. Quod idem Christus sit futurus resurrectio multorum in Israël, id est, liberatio à peccato, donatio iustitiæ, resurrectio à morte, & hæreditas omnium bonorum.

3. Admonitionem virgini factam.

Tertium, quod considerandum est in Simeonis testimonio, est Apostrophe ad virginem matrem Christi, cui prædicit crucem & persecutionem, dicens: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Hæc verba etiamsi propriè ad Mariam pertineant: tamen communiter ad totam Ecclesiam, cuius typum gessit, referenda sunt. Maria opus habuit hac admonitione propter duo: Primùm vt hoc Spiritus Sancti oraculo admonita, componeret se ad sustinendos tristes euentus, cum videret filium suum malè excipi à suis, ac tandem in crucem suspendi. Deinde, vt ita munita aduersus futuros insultus, nihilominus certa fiducia exultaret, quòd tandem ipsius filius esset futurus suorum hostium victor: hac freta fiducia astitit cruci, forti animo ipsius gloriosum triumphum expectans. Deinde hæc verba ad Ecclesiam totam pertinent. Hoc enim vaticinio indicatur, quod ipsa Ecclesia sit in hoc mundo futura sub cruce, & simul exemplo virginis eam erigit.

Status Ecclesiæ picturam.

Quartum, quod in hoc Simeonis testimonio considerandum est, quod Simeon dicit, disceptationes ex multorum cordibus reuelandas: qua voce significat fore multos, qui apertè se declarabunt esse hostes christi, & rursus qui christum confitebuntur vsque ad extrema pericula & sanguinis effusionem. Primum nos consoletur aduersus scandalum crucis. Alterum in nobis fiduciam alat.

Testimoniū Annæ repræsentat.

In testimonio Annæ duo consideranda sunt. Primùm, prosopographia personæ Annæ, quam commendat à Prophetico spiritu, id est, cognitione rerum spiritualium seu regni christi à parentibus, ab ætate, à castitate, à sedulitate precandi.

1. Eius personam.

Hæc eò pertinet, vt sanctissimæ matronæ maiorem autoritatem concilient, vt plus vni sanctæ matronæ credamus, quàm maximæ Pharisæorum & Sacerdotum turbæ, qui hunc christum non agnoscunt.

Imitemur igitur nos potius paucos pios, quàm innumeram impiorum turbam, quæ Euangelium persequitur. Obseruemus quoque hîc imaginem Ecclesiæ christi, quæ est grex pusillus, non præferens splendorem mundi, sed facem verbi cœlestis.

2. Eius cōfessionē.

Alterum est confessio Annæ, quæ tria continet.

1. Quòd cum Simeone confitetur christum, & simul melodia aliqua christum prædicabat: vnde pij discant, vt se mutuò hortentur ad prædicandas laudes Dei.
2. Docet populum. cessantibus enim Scribis & Pharisæis, mulier sancta prodit, & loquitur de illo omnibus, qui expectabant redemptionem in Hierusalem.
3. Apertè christum λυτρωτὴν & Redemptorem

agnoscit. Intellexit enim istum infantem fuisse Semen illud promissum, quod contriturum esset caput serpentis, ac ita hominem perditum eriperet è regno Diaboli.

DE TERTIO.

Incremẽtũ humanæ naturę IesuChristi.

Puerulus autem crescebat, & roborabatur Spiritu, implebaturque sapientia, & gratia Dei erat super illum. Hoc est, Quemadmodum puer Iesus ætate progressus est: Ita diuina natura in ipso se exeruit, ac indies magis magisque proficiebat sapientia, & vnà cum ætate creuerunt in eo animi dotes. Verùm quia diuinitati nihil potest accedere, manifestum est, hæc ad humanam pertinere naturam. Quemadmodum enim corpore adoleuit paulatim: ita secundum animam indies magis magisque dotes animi creuerunt. Neque hoc à Christo alienum est, qui nostri caussa formam serui assumpsit, in qua exinanitus fuit. Nam vt propter nos exinanitus fuit: ita rursus paulatim creuit, donec in suam gloriam iterum per se resurrectionem ingressus est. Neque hoc factum est sine nostra doctrina & admonitione. Docemur enim, illum ideo creuisse, vt nos de plenitudine eius accipiamus gratiam pro gratia. Admonemur & nos exemplo Filij Dei, vt perpetuis incrementis studeamus, vt indies magis magisque abundemus in vera Dei cognitione & omni sensu: vt & vero iudicio & affectu probemus quæ sint pia, sancta & honesta, & veros fidei fructus quotidie edamus: sed ita vt dies sequens precedentem superet. Nam qui non progreditur in cognitione Dei, & sensu pietatis, ipse retrogreditur, ac in eo paulatim extinguitur fides, & ita rursus in corde ipsius sepelitur Christus, ac iterum in peccata contra conscientiam ruit. Exemplum habemus in Dauide. Is enim sapientia spirituali supra omnes suæ ætatis homines profecerat, & gratia Dei erat cum illo. Sed quid factum est? Factus est sedens in suo regali solio paulò languidior. Extinguebatur paulatim ille ardor & zelus gloriæ Dei, qui fuit in illo, dum contra Goliad pugnauit & eum vicit: & cum in periculis versabatur quotidie persequente ipsum Saule. Quid inde factum est? Conspicitur mulier decora & pulchra: affectus excitantur sine vllo impedimento. Ardor enim spiritus iam prorsus friguit: voluntas cedit affectui, ac deinde ruit in peccatum contra conscientiam commisso adulterio, cui mox addidit optimi ciuis parricidium: quæ scelera postea per integrum annum hypocrisi texit, etsi simulauit quidem pietatem, quæ iã Spiritu Dei absente exulabat.

Doctrina.

Cõfirmatio ab exemplo.

Admonitio.

Huiusmodi sunt multa alia exempla, quę monent nos, vt puerum Iesum hic imitemur. Is creuit sapientia, & gratia Dei erat super illum: nos quoque crescamus sapientia salutari, & rogemus fontem sapientiæ Iesum, vt de sua plenitudine nobis largiatur: ita futurum est, vt gratia Dei, quam obtinemus per & propter Christum, super nos maneat. Vt enim gratia Dei sola facit, vt in donis spiritualibus faciamus quotidie progressus: Ita retinetur gratia & manet, quando ipsi non torpemus, sed strenuè laboramus, vt gratiam accepisse frustra non videamur.

Huc pertinet illud Pauli: Spiritũ nolite extinguere. Suscitãda sunt igitur dona Dei crebris exercitiis, vt indies magis proficiamus in gloriam Dei Patris, Filij & Spiritus Sancti. Cui soli Deo sit honor, gloria in secula seculorum, Amen.

DIE CIRCVMCISIONIS Domini, Euangelium, Luc. 2.

ET postquam consummati sunt dies octo, vt circumcideretur puer, vocatũ est nomen eius Iesus, quod vocatum erat ab Angelo, priusquam in vtero conciperetur.

ENARRATIO TEXTVS.

Causæ institutionis huius festi diei.

HOc festum de Circumcisione Domini, tres ob caussas in Ecclesia institutum est. Quarum *prima* est, vt sciatur Historia. *Secunda*, vt beneficium Dei erga genus humanum, quod Historia commendat, intelligatur. *Tertia*, vt beneficio diuino rectè vtamur, cum in Dei gloriam, tum in nostram salutem & aliorum ædificationem.

1. Historia.

1. Historia est, quod Christus Dominus die octauo à sua natiuitate carnali, iuxta legem Mosis sit circumcisus, & nomen ei quod ab Angelo prædictum erat, sit inditum, vocatúsque sit Iesus.

Beneficiũ.

2. Beneficium, quod Historia commendat, est, quod pro nobis id factum sit, quemadmodum Paulus docet, Factus est sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret. Galat. 4. 4. 5.

Vsus.

3. Vsus denique in his consistit, vt cognito beneficio, Deo grati simus, nostram fidem hoc facto confirmemus, ac exemplo Dei Patris & Filij ipsius Iesu Christi studeamus de omnibus bene mereri. Porrò, vt hæc nobis informandis de hoc beneficio efficacius seruiant duos locos tractabo, Qui sunt:

Partes.

1. *De Circumcisione.*
2. *De suauissimo nomine Iesu.*

DE PRIMO.

Membra prioris partis.

Vt hanc de Circumcisione distinctius intelligamus doctrinam, hæc ordine nobis explicanda videntur. 1. Quomodo Deus soleat hominem de sua instituere volũtate. 2. Qualis res fuerit Circumcisio illa carnalis, quæque in illa sint spectanda. 3. Vnde constabit Sacramentorum cum veteris, tum noui Testamenti ratio. 4. Cur Christus sit circumcisus. 5. Quæ sit spiritualis illa circumcisio, sine qua salus nemini vnquam contigit.

1. Quomodo soleat Deus hominẽ de sua instituere voluntate.

Deus ante lapsum, & post lapsum, ante legem, sub lege, & post Christum exhibitum, semper solitus est hominem de sua voluntate duabus instituere rebus: vna perceptibili mente, altera perceptibili sensu, vt id, quod menti offertur intelligendum, quodammodo sensibus externis percipiatur: Ita voluit Deus clementissimus humanæ consulere imbecillitati. Menti verbum proponit, per quod suam voluntatem homini patefecit: sensibus signa aspectabilia, quæ ibi docent visibiliter, quod verba sonant & menti offerunt. Hominem formatum Deus in Paradiso posuit, ei verbum suæ voluntatis testimonium dedit: verbo adiecit duplex signum externum, nempe arborem vitæ, & arborem scientiæ boni & mali. Post lapsum hominis dedit promissionem Seminis, cui signa externa sacrificia adiecit. Superato diluuio, promissionem voce proposuit, ac eius signum arcum cœlestem fecit. Abrahamo fit promissio Seminis, cui promissioni signum circumcisionis in perpetuam rei memoriam adiecit. Promisit liberationem de seruitute Ægyptiaca, quam & præstitit, sed hanc promissionem agno Phase obsignauit. Mosi promissionem commen-

commendauit, sed addito veluti sigillo testamento sanguinis vaccæ ruffæ. Tandem Deus dat Filium, & per illum promittit credentibus vitam æternam, quam promissionem duobus augustissimis Sacramentis, Baptismo & Cœna Domini, confirmauit. Breuiter, semper suo verbo Dominus aliquod externum adiicere testimonium solet, vt & mente & sensu, quasi palpemus, quæ sit eius erga nos voluntas. Quicquid enim ab homine percipitur, id fit aut mente aut sensu, aut vtroque simul. Verùm Deus, vt certiores simus de nostra salute, verbum menti, signum externum sensibus proponit, & nihil non facit, quod ad nostram salutem facere iudicatur. Atque ita Deus hominem de sua voluntate instituere solet.

2. De circumcisione locus.

Hoc iacto fundamento, qualénam signum fuerit circumcisio illa carnalis & aspectabilis, facilè intelligitur, modo verbum, cui hoc signum additum est, in medium producamus. Nam signum nihil aliud est, quàm promissionis, quæ verbo continetur, efficax quoddam Symbolum & authentica obsignatio.

Eius fundamentum.

Quódnam est igitur verbum, cui circumcisio additur? Dominus Genes. 17. 4. &c. promisit, se fore Deum Abrahami & Seminis eius: & requirit ab Abrahamo fidem huius promissionis, & vt ambulet coram se, & sit perfectus, hoc est, vt omnia postponat obedientiæ erga se, retinens fidem & bonam conscientiam. Huic promissioni & mutuo pacto ipse Deus externam circumcisionem adiecit, vt in carne Abrahæ testimonium esset mutui inter Deum & Abrahamum fœderis. Ait enim Dominus: hoc est pactum, quod obseruabitis inter me & vos, & semen tuum post te. Circumcidetur inter vos omne masculinum, & circumcidetis carnem præputij vestri, vt sit in signum fœderis inter me & vos, &c.

Partes præcipuæ.

Videmus ergo hîc promissionem præcedere, mandatum signi sequi, signum perscribi, & fidem promissionis, iuxta Pauli rationem, exigi. Vnde colligitur in circumcisione esse quatuor: promissionem, mandatum Dei, signum aspectabile, & fidem promissionis, quam necessariò requirit promissio. Atque hæc quatuor in Circumcisione sunt spectanda, quæ in eiusdem definitione includi debent hoc modo:

Definitio.

Circumcisio carnalis mandata à Deo, est resectio præputij virilis membri, quo Deus suum pactum cum homine initium confirmat, & vicissim homo hoc diuini fauoris testimonio confirmatus se viua fiducia erigit. Quare Paulus Circumcisionem σφραγῖδα, id est, signaculum iustitiæ fidei appellat, Roman. 4. 11. Est enim veluti externa promissionis de gratuito fauore Dei obsignatio. Eadem de caussa Stephanus in Actis, cap. 7. 8. Circumcisionem testamentum appellat. Quia ergo promissio necessariò præcedit, & fides sequitur, quæ in promissionẽ respicit, mutuum erit fœdus Circumcisio, Dei quidem promittentis, & hominis fide promissam gratiam recipientis, quæ promissionis fides signo externo confirmatur. Atque hæc est Circumcisionis vera ratio.

Iam duo necessariò adiicienda sunt: vnum, cur in seminali membro illud signum esse voluerit Dominus. Alterum, quare etiam nunc non duret, cum promissio sit æterna.

Institutæ circũcisio nis carnis ratio.

Præcisio eius membri, quod est genituræ instrumentum, significat primùm totam naturam nostram vt est propagata ab Adam, corruptam esse. Deinde significat eandem amputandam & resecandam. Caro enim & sanguis non possunt intrare in regnum cœlorum. Tertiò, significabat venturum esse Semen promissum, quod afferret nouam natiuitatem, qua homines nascerentur filij Dei. Atque ita si generalem rationem Circumcisionis spectes, est testimonium & obsignatio gratiæ, si Symbolum, est naturæ deprauatæ & mundanæ nota, si externam hominum societatem, est signum seu tessera, quo Ecclesia à prophanis cœtibus discernitur.

Cur est abrogata.

Sed quare etiam nunc non durat Circumcisio, cùm promissio nondum cessauit? quia vnum signabatur per Circumcisionem exhibendum, quod iam exhibitum est, nempe Semen mulieris, quod est Christus Dominus de purissimo virginis sanguine natus. Quare etsi res promissa manet, signum tamen Circumcisionis mutatum est in Baptismum: vt sicuti Circumcisio figurabat venturum, ita Baptismus testetur exhibitum Christum. Quare adhuc qui circumcidi vult, Christum venturum expectat, & non credit exhibitum.

3. De ratione Sacramento rũ veteris & noui Testamẽti.

Ex his, quæ iam de Circumcisione dixi, facile est iudicare, quæ sit Sacramentorum, cum noui, tum veteri Testamenti ratio. Vt enim in circumcisione quatuor concurrunt: promissio, mandatum de signo, signi vsus, & fides promissionis: ita in omni Sacramenti ratione eadem concurrere necesse est: vt Sacramentum diuinum sit signum visibile, mandatum & institutum à Deo, quo; vt Deus erga hominem suã testatur promissionem: ita homo accipiens signum, vicissim suam erga Deum fidem profitetur, eámque vsu signi & cogitatione confirmat. Verùm in signis singulis spectanda est singularis analogia signorum ad res signatas, vt aquæ in Baptismo analogia ad rem signatam hæc est, quemadmodum foris hominem abluit ab externis sordibus: ita Christi sanguis intus abluit conscientias nostras à mortuis operibus. Atque ita de aliis.

4. Cur circumcisus est Christus.

Sed cur Christus circumcisus est, cum sit extra numerum peccatorum? Hoc Paulus Galatis scribens exponit, cum ait, cap. 4. 4. Quando venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum natum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret. Quare vt natus est propter nos, ita & circumcisus: neque voluit Circumcisionem abolere ante suam in arca crucis peractam victimam: quare testatus est, Circumcisionem Sacramentum fuisse diuinitus institutum.

5. De spirituali circũcisione.

Iam pauca adiicienda sunt de spirituali Circumcisione, quæ vocatur in Scriptura Circumcisio cordis in spiritu, non manu facta, quæ significatur per illam externam, vt res inuisibilis per rem aspectabilem. De hac præcipit Dominus, Deut. 10. 16. Circumcidite præputium cordis vestri, & ceruicem vestram: ne induretis amplius. Sed Paulus ad Philip. 3. 3. omnium luculentissimè hanc spiritualem definit Circumcisionem, cum ait: Nos circumcisio sumus, qui Spiritum Dei colimus, & gloriamur in Christo, & non in carne confidentes. In his Pauli verbis sunt duo spectanda: caussa, seu effectus, seu actiua Circumcisio, & passiua. Caussa est ipse Christus, atque adeo actiua Circumcisio est, qua filius amputat quicquid est peccati & maledictionis in nobis, quæ circumcisio sentitur in omnibus piis omnium ætatum. Effectus seu passiua Circumcisio est, qua renati amputant indies magis ac magis reliquias peccati, & student nouæ vitæ, omnibus viciis, quantùm fieri potest, amputatis. Verùm Paulus optimo ordine distribuit effectus: & tres statuit. 1. Vt colamus Deum spiritu. 2. Vt gloriemur in

Actiua & passiua circumcisio.

Christo.3.Vt abiiciamus fiduciam carnis abnegando nos ipsos. Vltimo loco positus primus ex ordine consequentiæ: quem secundus sequitur, & hunc qui in primo loco ponitur.

Doctrina. Proinde nos circumcidere oportet omnia membra cùm interiora, tùm exteriora: Interiora, vt sunt, mens, cor, voluntas. Mens circumcidenda est abiectione erroris, & vera Dei notitia: à corde viciosi affectus amputari debent: voluntas, conuersione ad Deum. Exteriora: vt sunt aures, oculi, labia, mores, &c. vt iam non amplius deprauatæ naturæ obsequium præstent: sed Spiritui regenerationis obtemperent.

DE SECVNDO.

De nominũ impositione. Nomina solebant imponi pueris in circumcisione, sicuti baptizatis nunc imponuntur: Tunc quidem, vt essent Circumcisionis testimonia: nunc verò vt sint Baptismi collati signa. Quare quoties nostra nomina audimus, debemus reuocare in memoriam fœdus, quod cum Deo in Baptismo iniuimus.

More igitur aliorum puerorum, Christo impositum est nomen in Circumcisione, & vocatus est Iesus.

Ratio huius impositionis. Solita autem imponi sunt infantibus nomina, vel ex arbitrio hominum: idque nunc ex cognatione, nunc ex virtute clarorum hominum, nunc ex casu, nunc ex affectu: vel ex mandato Dei: idque non sine aliqua significatione rei vel præteritæ, vel futuræ. Nam Deus qui falli nequit, non frustra imponit hominibus nomina.

Cur filius Virginis nominatus est Iesus. Cur ergo filius virginis Iesus est nominatus? Propter officium quod in mundo erat habiturus. Sic enim iussu Dei Angelus ait, Matth.1.21. Vocabis nomen eius Iesum, quia populum suum liberabit à peccatis eorum. Iesus enim Saluator est. Angelus adiecit saluandi genus, nimirum à peccato: ergo à morte, damnatione, ira Dei, inferno: ergo placat Patrem, restituit imaginem Dei, & donat æterna vita credentes. Hæc enim omnia coniuncta sunt cum peccati condonatione. Verùm vt vsum huius nominis Iesu certiorem teneamus, ad quatuor partes eum reuocabo.

Vsus nominis. *Prima* est, quod admoneat nos perditos esse sine hoc Iesu, id est, Saluatore. Quare nos peccati admonet & pœnitentiæ.

Secunda, quod monstret nobis salutis fontem. Nam qui saluari vult, hinc hauriat necesse est. Quare nos fidei in hunc Saluatorem admonemur.

Tertia, quod sit nostra consolatio contra desperationem, magnitudinem peccati, indignitatem, particularitatem, potentiam & vires Diaboli: hinc hypostasis fidei nascitur.

Quarta, admonet nos obedientiæ, & gratitudinis, ne nostra culpa salute per ipsum parta excidamus. Cui gloria in secula seculorum, Amen.

DIE EPIPHANIÆ DOmini, Euangelium, Matth. 2.

Cum autem natus esset Iesus in Bethlehem ciuitate Iudææ, temporibus Herodis Regis: Ecce Magi ab Oriente accesserunt Hierosolymam, dicentes, Vbi est ille, qui natus est Rex Iudæorum? Vidimus enim illius stellam in Oriente, & accessimus vt adoremus eum. Auditis autem his Herodes Rex turbatus est, & tota Hierosolymorum vrbs cum illo, & conuocatis omnibus pontificibus, & Scribis populi, percontatus est eos, vbi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Iudææ. Sic enim scriptum est per Prophetam, Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es inter principes Iuda: Ex te enim mihi prodi urus est dux, qui gubernaturus est populum meum Israel. Tum Herodes clam accersitis Magis accuratæ perquisiuit ab illis, quo tempore stella apparuisset. Et iussis ire in Bethlehem dixit, Profecti illuc, accuratè inquirite de puero. Vbi vero inueneritis, renunciate mihi, vt & ego veniam, & adorem illum. At illi audito rege profecti sunt: & ecce stella, quam viderant in Oriente, præcedebat illos, donec progressa staret supra locum, in quo erat puer. Cum autem vidissent stellam gauisi sunt gaudio magno valde. Et ingressi domum, inuenerunt puerum cum Maria matre eius, & prostrati, adorauerunt illum, & apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, Aurum & Thus & Myrrham: & oraculo admoniti in somnis, ne reuerterentur ad Herodem, per aliam viam reuersi sunt in regionem suam.

ENARRATIO TEXTVS.

De nomine epiphaniæ. Hoc festum vocatur in Ecclesia Epiphania Domini, hoc est, apparitiones Domini. Postquam enim de aduentu & natiuitate Domini festa celebrata sunt ab Ecclesia, visum fuit sanctis patribus hoc etiam festum addere, vt docerent Ecclesiam de variis Domini in carne apparitionibus. Quadruplicem autem rationem assignant, cur hoc festum Epiphania vocant, quarum prima est, quod hoc die apparuerit Magis quærentibus Christum ductu stellæ. Secunda, quod hoc die reuolutis 29. annis ab eius natiuitate, apparuerit eius gloria in Baptismo per testimonium Patris de cœlo sonantis, Hic est Filius meus dilectus: & per visibilem Spiritus Sancti super eum apparitionem. Tertia, quod eodem die elapso à Baptismo anno apparuit ipsius gloria in nuptiis, dum vertit aquam in vinum. Quarta, quod 31. ætatis suæ anno rursus apparuerit gloria ipsius, dum quinque millia hominum saturauit panibus septem. Hæ omnes apparitiones eò pertinent, vt & Christum probent verum Messiam & Saluatorem in se credentium, & in nobis confirment fiduciam: vt certò statuamus nos salutem per ipsum consecuturos. Atque hæc de ratione festi, nunc ad ipsum Euangelium accedamus, quod continet Historiam primi generis apparitionum Christi: nimirum quomodo Magis apparuerit, hoc est, Ethnicis, vt sciamus Christum cum suis beneficiis ad Ethnicos quoque pertinere. Est autem summa huius narrationis Euangelicæ, quòd Magi venerint Hierosolymam, quæsitum recèns natum Regem. Sed cum illum non illic inuenissent profecti sunt, secuti ductum stellæ, quæ eos præcedebat, donec venerunt Bethlehem, vbi inuentum puerum honorabant, & offerebant munera: quo facto diuinitus admoniti per aliam viam reuersi sunt in regionem suam. Duos locos in hoc Euangelio tractabimus, qui sunt:

1. *Historia cum suis circumstantiis & doctrinis, quæ sunt plurimæ.*
2. *Vsus historiæ, & spiritualis significatio oblationis Magorum.*

DE PRIMO.

Historiæ circumstantiæ. Præsentis historiæ circumstantiæ sunt multæ, quarum singulæ peculiares continent doctrinas & admonitiones.

Nato Christo in Bethlehem temporibus Herodis, veniunt Magi ab Oriente, vt adorent recèns natū Regem.

Hic tria veniunt perpendenda, tempus, Magorum conditio, & finis aduentus.

Tempus

1. Tẽpus. Tempus significatur, cum dicitur *Temporibus Herodis*: cessauerat enim sceptrum à Iuda, & iuxta vaticinia Christus nasci debuit. Hæc collatio vaticiniorum de natiuitate Christi & tempore, quo natus est, confutat Iudæos, qui ipsum adhuc expectant: ita piorum fidem confirmat, vt certo sibi persuadeant hunc ipsum esse verum Messiam, quem Magi quærunt.

2. Magorũ cõditio. Magorum conditio, quod fuerint non ex Iudęis: sed ex gentibus. Vnde discimus, quòd hic nouus Rex, natus in Bethlehem, etiam ad gentes pertineat quæ Magorum exemplo monentur, vt Christum quærant & adorent.

Magi præterea dicebantur: qua appellatione eorum dignitas & officij excellentia significatur. Est enim Magus Hebraica vox, & dicitur à meditando & docendo, quæ duo ad Reges & sacerdotes potissimum spectarunt. Vnde Persæ suos Reges & Sacerdotes Magos appellarunt. Quid hinc docemur? Christus in præsepi reclinatus iacet contemptus à suo populo.

3. Finis aduentus eorum. Magi verò ab Ethnicis oriundi veniunt, vt adorent: qua re significatur, quòd etsi regnum Christi non sit de hoc mundo, esse tamen regnum magnificum & gloriosum, imò cœleste, quod multi agnoscent non offensi eius externa & humili coram mundo specie.

Secunda circumstantia est, quòd Magi veniant Hierosolymam, & illic quærant recens natum Christum. Iudæi qui libros Propheticos in manibus habuerunt, quibúsque commissa erant oracula Dei, stertunt securi, Christum non quærunt: sed illi, qui eorum iudicio ad Ecclesiam Dei non pertinebant, quærunt. Sed vbi? In regia ciuitate Hierusalem: quò cum venissent, & nihil de hoc Rege audirent, non parum quassata est illorum fides: nihilominus tamē se signo erigunt. Dicunt enim: vidimus eius stellam. Didicerant hauddubiè ex reliquiis scholę Danielis, quando Christus esset nasciturus, talis stella tempus nascentis significarat.

De regno Christi. *Tertia* circumstantia est diligenter consideranda: nam monstrat qualis rex sit Christus. Vt enim præsepe, in quo iacuit, arguit regnum ipsius non esse de hoc mundo: Ita stella de cœlo apparens cœlestem illum esse regem docet. Et quemadmodum præsepe docet ipsum humilem esse, in mundi conspectu: Ita stella huius regni Maiestatem aspiciendam proponit, in fidei nostræ profectum, nec cum nobis contemptibilem prauus & malignus gentis suæ despectus reddat: quæ gens adhuc in sua ignorantia perseuerans Christum persequitur.

Quæstio. Quidam hîc quærunt, qualisnam fuerit stella, & alij aliud sentiunt, sed hoc manifestum est, quod tribus proprietatibus ab aliis perpetuis stellis differat, nempe situ, motu & splendore. Situs, quod fuerit in infima aëris regione, alioqui certum iter proficiscentibus monstrare non potuisset. Motus, quod non circulariter mouebatur: sed rectà progressa est, vt dux viæ non secus atque columba nubis & ignis, ante populum exeuntem de Ægypto processit. Splendor quoque differentiam facit: quia aliæ stellæ noctu tantum micant, hæc etiam interdiu eluxit. Non ergo fuit naturalis & perpetua stella quales sunt, quæ in firmamento sunt. Quid ergo, Cometa ne fuit? Similis quidem Cometæ apparet fuisse: sed Angelum Dei fuisse non dubium est, quemadmodum Epiphanius testatur. Hic enim apparuit in forma stellæ, vt & Christi regnum ostenderet cœleste, & ipsum Christum veram stellam & facem prædicaret, qui hominem solus à tenebrarum regno in suum gloriosum regnum introducit prætensa sui verbi face, & illustrante ipsius Spiritu corda hominum, vnde Zacharias Christum appellat Orientem ex alto, illuminantem eos, qui sedent in vmbra mortis. Et Iohannes, 1. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

Herodis & Hierosolymitanorũ cõditio. *Quarta* circumstantia est de Herode, & tota ciuitate Hierusalem. Herodes turbatur & tota Hierosolyma cum eo. Herodes metuit regnum à se translatum iri in recens natum Regem. Non enim intellexit Christi regnum fore cœleste, & non de hoc mundo: vnde Ecclesia canit: Hostis Herodes quid times, non adimit terrestria, qui regna dat cœlestia. Hierosolymitanorum ingratitudo & oscitantia notatur, qui tædio malorum fracti, abiecerant iam spem redemptionis & salutis promissæ. Potius voluerunt cum impio Herode sub seruitute viuere, quàm nouum Regem, qui æternam libertatem adferret, recipere. Sed ea est hominum deprauata natura, quod satius iudicent retinere aliquam tranquillitatem carnis, quam cum aliquo periculo Christum autorem salutis recipere.

Conciliũ Hierosolymitanũ. *Quinta* concilium Herodis & Sacerdotum continet, cum Prophetia Micheæ Prophetæ. Herodes alioqui religionis & Prophetiarum contemptor, iam turbatus, vbi Christus nasceretur, quærit. Nam audita interrogatione Magorum, mox conijcit regem illum, de quo quærunt, Messiam esse, olim diuinitus promissum: sed quid Sacerdotes? Sincera ex Scriptura respondent, producto in medium Micheæ testimonio, qui tamen postea se furiosè toti Scripturæ opposuerunt. Scripturā enim magnifaciunt impij, donec suis affectibus aduersari non videtur, sed quando peccatum accusat, quando cristas deprimit, quando mortem & damnationem proponit: quando denique aliquid contra receptos mores, doctrinam, & traditiones tentatur, ibi mox fremunt impij, non amplius agnoscitur Christus, iam blasphemus appellatur. Papistæ nostri hodie fatentur nobiscum Christum vnigenitum Filium Dei esse, assumpsisse naturam humanam, vnam esse personam subsistentem in duabus naturis: verum vbi ventum est ad Christi officium, & dicimus illum esse solum Iesum, solum Christum, hoc est, solum Saluatorem, solum Pontificem & intercessorem, & neminem saluari posse, nisi qui sola in illum fide iustificatus fuerit: Hîc fremunt, quia illorum mores, doctrina & traditiones non possunt stare cum hoc Christi officio: ideo partim corrumpunt Scripturas, partim abiiciunt, & eos, qui Christum docent sincere & purè, gladio & igne persequuntur, quemadmodum Scribæ & Sacerdotes, qui hîc primum cum Simeone & Anna sincerè responderunt, postea tanquam phrenetici fidem Christi abiicerunt, & eum cum suis ministris persecuti sunt. Atque ita non satis est, si Papistæ cum sinceris Doctoribus in primis principiis conueniant: sed oportet esse in toto fundamento & omnibus fidei articulis constātem consensum. Non ergo scrutemur verba ad eius perditionem, sicuti Herodes fecit: non negligenter, vt Scribæ & Pharisæi, qui monstrant quidem viam: sed quam ipsi non ambulant: qui similes fuerunt fabris Arcæ Nohæ, quam cum ædificassent, ipsi perierunt: Nohe autem cum suis est saluatus, sicuti hîc Magi saluati sunt, perditis Scribis & Sacerdotibus. Sed scrutemur Scripturam cum Simeone, Anna, Maria & aliis, qui inde salutem adepti sunt.

Vaticinij Micheæ explicatio.

Iam paucis Prophetiam Micheæ videamus. Ita enim ait: *Et tu Bethlehem in terris Iuda, nequaquam minima es inter duces Iudæ. Ex te enim exibit Dux, qui pascet populum meum Israel, & egressus eius ab initio à diebus æternitatis.* Hoc Micheæ testimonium multa de Christo docet. 1. Locum natiuitatis eius monstrat. 2. Eius officium docet, quod est Dominatorem agere in Israël ad pascendum populum suū. 3. Incarnationem eius, qua verus homo sit natus, ostendit. Nam cùm dicit: *Ab initio*, indicat incarnationem Christi, qui iam ab initio mundi promissus fuit, vt suo tempore secundum carnem nasceretur. 4. Cùm ait, *A diebus æternitatis*, significat eius diuinam naturam, qua ante conditum mundum fuit. 5. Quòd vna persona sit in duabus naturis subsistens. Cùm enim ait: *Egressus seu egressiones eius*, nomen plurale ad naturam diuinam & humanam pertinet: Singulare, *Eius*, personę vnitatem subindicat. Atque ita videmus Prophetam pręcipuos nostræ fidei articulos coniunxisse, qui fusius ab aliis enarrantur.

Astutia Herodis.

Sexta circumstantia est de astutia Herodis, qui, cum prudenter se egisse putat, maximè desipit. Non est enim prudentia, non est astutia, non est consilium aduersus Dominum: clam vocat Magos, tanquam vnà cum illis natum regem amplecteretur: quærit tempus apparitionis stellæ, quasi inde certior de Messia fieri vellet: iubet vt, cùm inuenerint puerum, sibi renuncient: ac si vnà cum ipsis eundem adorare cuperet. Ecce quantum hîc sudat vulpes Herodes, sed consilium, quod erat in hac re præcipuum, nec ipse, nec Iudæi secuti sunt. Si honoris gratia per aliquot viros deduxisset Magos, facillima ratio fuisset ad inueniendum infantem: sed Deus illorum consilia infatuauit. Hodie, imò multis annis, quæsiuerunt Papistæ perdere religionem: sed ita Dominus infatuauit illorum consilia, quòd ne vnum quidem hominem Lutherum potuerint perdere. Hinc discamus quòd Deus sit custos Ecclesiæ, & consilia impiorum perdat iuxta Ps. primum.

Oblatio Magorū.

Septima circumstantia est de oblatione Magorum, qui Christo inuento, regi Iudæorum obtulerunt munera, Aurum, Thus, & Myrrham: munera sane, quorum illa terra fertilis erat. Hîc duo discamus. Primum, quod nos, qui Christo homagium præstamus, debemus aliquid de nostris facultatibus conferre ad conseruationem ministerij. Alterum, de prouidentia Dei, qui isto munere voluit tanquā viatico ad exilium prospicere puero recens nato, & parentibus eius: vnde discamus quòd Deus nolit suam Ecclesiam deserere.

Reuersio ad suos.

Octaua circumstantia, quod Magi in somnis admoniti, per aliam viam reuersi sint in regionem suam: qua re & Herodes delusus est, & Deus declarauit, quod suorum etiam dormientium curam habeat.

DE SECVNDO.

Vsus doctrinæ.

Singulæ circumstantiæ huius historiæ aliquam doctrinam suppeditant Ecclesiæ, sicuti vidimus: nunc autem quantum ad vsum generalem attinet, duo discamus à Magis: quorum prius est, quærere Christum ductu stellæ. Alterum inuento Christo munera offerre. Ductum stellæ cum ipsis sequimur, quando nobis lucernam pedibus nostris, solum verbum Dei, proponimus, & eum in verbo suo quærimus. Inuento Christo munera offerimus cum Magis, Aurum, Thus, & Myrrham, quando Aurum, hoc est, puram fidem & castam vitam: Thus, id est, confessionem, inuocationem, gratiarum actionem: Myrrham, id est, patientiam sub cruce & afflictione, exhibemus. Præterea, offeremus Mariæ, id est, Ecclesiæ Christi, & ministerio verbi, & Ioseph, id est, iis qui præsunt Ecclesiæ, munera: hoc est promouebimus ministerium totis viribus & facultatibus, vt quàm optimè habeat Ecclesia in hoc mundo per Christum Iesum Dominum nostrum, cui gloria in secula, Amen.

DOMINICA PRIMA post Epiphaniam, Luc. 2.

ET cùm factus esset Iesus annorum duodecim, ascendentib. illis Hierosolymam secundum cōsuetudinem diei festi, consummatisque diebus, cùm redirent illi, remansit puer Iesus Hierosolymis, & non cognouerunt parentes eius. Cæterùm rati eum esse in comitatu, venerunt itinere diei, & requirebant eum inter cognatos & inter notos. Et cùm non inuenissent eum, reuersi sunt Hierosolymam, quærentes eum. Et accidit, post triduum, inuenerunt illum sedentem in medio Doctorum audientē illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes, qui eum audiebant, super intelligentia & responsis eius, & viso eo admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum, Fili, cur fecisti nobis sic? Ecce Pater tuus & ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos, Quid est quòd quærebatis me? An nesciebatis, quod in his, quæ Patris mei sunt, oportet me esse? Et illi non intellexerunt sermonem, quem locutus est ipsis, & descendit cum eis, venitque Nazareth, eràtque subditus illis. Mater autem eius conseruabat verba omnia hæc in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa huius cōcionis.

HIc textus pars est Historiæ de gestis Christi, & continet quid egerit duodecimo suæ ætatis anno, videlicet, quòd specimē quoddam suæ vocationis exhibuerit, disputando & disserendo cum legis doctoribus. Quid autem egerit Dominus à tempore, quo oblatus fit in templo, vsque ad duodecimum annum, & quid deinde à 12. ad 30. ferè, sacra Historia non meminit, quare id scire nostra non interest: sufficit enim nobis, ista cognoscere, quæ Deus voluit patefacere, vt quæ nos erudiunt in Dei cognitione & vera pietate. Illis igitur omissis, quæ ociosi Monachi scripserunt de infantia & puerili ætate Christi, Euangelium præsens iuxta gratiam, quam Dominus dederit, explicabimus.

Est autem summa huius Historiæ. Christus duodecim annos natus, cum parentibus suis in festo Paschatos proficiscitur Hierosolymam, qui in reditu amissus requiritur, inuenitur inter doctores, & à parentibus reprehensus, defendit se superioris mandato, nempe Dei, quòd oportuerit se ipsius negocia curare, atque ita descendit cum illis, est subditus, proficit sapientia, ætate, gratia apud Deum & homines.

1. *Exemplum Ioseph, Mariæ, & Christi, proficiscentium Hierosolymam, nobis proponitur.*
2. *Tētatio Mariæ & Ioseph ex amissione Iesu pueri.*
3. *Cura & officium parentum erga liberos: et liberorum vicissim obedientia erga parentes.*
4. *Profectus Christi in sapientia, ætate et gratia.*

DE PRIMO.

Et cū factus esset annorū duodecim, ascendentib. illis Hierosolymā secundū consuetudinem diei festi. Hîc primū quædam de festis Iudæorum sunt admonenda. Deinde exemplum Ioseph, Mariæ & pueri spectādum.

Deus

De festis Iudæorū.

Deus in veteri testamento instituit varia & multiplicia festa, vt populum suum de præstitis beneficiis admoneret, erudiret rudes, & omnes in vero Dei cultu contineret. Verùm non omnia festa erant æquè solennia. Quotidie manè & vesperi fiebant sacrificia. Singulis septimanis, septima dies celebris erat. Habebant singuli menses peculiare festum. Tria præterea solennia festa singulis celebrabantur annis.

1. Sacrificia quotidiana.

Quotidie manè & vesperi fiebant oblationes in memoriam æterni cultus debiti Deo, addebantur preces à piis, reuocabant in memoriam promissionem Seminis, in quam fide intuebantur in omnibus suis oblationibus. In huius locum Ecclesia substituit matutinas & vespertinas preces.

2. Sabbatum.

Septimo quoque die hebdomadis memoria celebrabatur creationis rerum, adhibitis sacrificiis & gratiarum actione, in cuius locum Ecclesia substituit diem primum septimanæ, in memoriam secundæ creationis, hoc est, regenerationis, quæ fit per resurrectionem Domini, quæ primo die hebdomadis contigit: atque ideo ab Ecclesia Apostolica iste dies, Dominicus dictus est.

3. Neomenia.

Singulis mensibus in exordiis mensium, hoc est, in Neomenia festum celebrabatur in memoriam conseruationis. Nam cum viderent lunam semper seruare ordinarios motus & illuminationes, voluit Deus, vt pro toto gubernationis beneficio gratiæ Deo agerentur: atque ideo hoc festum Neomeniorum instituit. Hoc festum etsi Christianos non obligat: tamen non minus nos gratos esse oportet Deo, quam pij Iudæi fuerunt.

4. Tria solennia festa annua.

Singulis annis tria solennia festa habebant, quæ sunt, Pascha, Pentecoste, Scenopegia. Pascha erat institutum in memoriam liberationis ab Ægyptiorum seruitute. Pentecoste, in memoriam datæ legis in monte Sina. Scenopegia in memoriam habitationis populi in deserto quadraginta annis in tabernaculis, vt hac ceremonia reuocarent totum beneficium liberationis ab Ægypto in memoriam. In locum horum trium festorum Iudaicorum, substituit Ecclesia Pascha in memoriam resurrectionis Domini, qui nos de seruitute Diaboli liberauit: Pentecosten in memoriam confirmationis Euangelij per visibilem exhibitionem Spiritus Sancti, & miraculosa linguarum dona: Et natalitia Domini in memoriam dati & exhibiti Christi.

Iudæorū officium.

Porrò in tribus illis solennibus & annuis festis, debebant omnes masculini sexus venire Hierusalem iuxta legem Mosis: cui legi hic Ioseph & puer Iesus se subiiciunt, cum vt legi satisfacerent, tum vt suo exemplo nos excitarent ad reuerentiam erga ministerium & pias ceremonias, quas ideo seruare pios decet, quia sunt Pædagogia quædam & disciplina ad conseruandam religionem vtilis.

Ceremoniarū discrimen.

Verū discernendū est inter ceremonias diuina autoritate institutas, & eas quę grauitatis & ordinis causa institutæ sunt iure diuino. Ad illarū obseruationem obligamur. Requirit enim à nobis Christus, vt baptizemur singuli semel, vt sacra ipsius Cœna participemus sæpe, vt eius verbum assiduè audiamus: at humanæ ceremoniæ non ita obligant, modo absit contumacia, contemptus & scandalum.

Doctrina.

Quemadmodum igitur hîc audimus Mariam, Ioseph, & puerum Iesum festa, ceremonias Iudaicas, singulari religione obseruasse: ita nos discamus magnifacere ceremonias nostras, & illis libenter interesse, ac alios nostros bono exemplo ad obedientiam & pietatem inuitare.

DE SECVNDO.

Tentatio nis Mariæ & Iosephi circūstantiæ.

Consummatisque diebus, cum redirent, remansit puer in Hierusalem, &c. Hîc incipit Euangelista describere tentationem Mariæ & Ioseph: in qua tentatione quatuor sunt circumstantiæ pensandæ. *Prima* recitat aliquot occasiones huius tentationis. *Secunda* tentationem ipsam, & crucem Ioseph & Mariæ describit. *Tertia* factum illorum in hac tentatione exponit. *Quarta* consolationem habet.

1. Quare Iesus mā sit in Ierusalem.

Prima occasio indicatur his verbis: *Remansit puer Iesus in Hierusalem.* Quare, inquies, non significauit parentibus? Primum, vt significaret se non esse tantum Mariæ filium: sed Dei quoque quod plus est: ideóque non tam parentem matrem, quàm æternum Patrem respexit. Deinde, vt suo exemplo doceat pueros, non expectandum esse consilium parentum, vbi obedientia Deo præstanda agitur. Deo enim plus quam Parentibus debetur. Tertiò, vt parentes suos maioris diligentiæ admoneat, atque adeo omnes qui liberos habent, vt diuinitus commissum depositum obseruarent diligentius. Quartò, vt ipsi, Maria & Ioseph, disciplina hac castigatoria admoniti, cogitarent seriò, qualésnam sua natura essent: nempe ignaui & segnes, non per omnia suo satisfacientes officio.

Doctrina.

2. Negligētia parentum Iesu.

Secunda, indicatur occasio, cum dicitur: *Et non cognouerunt parentes eius.* Hîc taxatur apertè negligentia parentum Iesu, quæ negligentia fuit non leue peccatum: vnde nec leuis crux extitit in corde Virginis, sensit partem gladij suum cor tetigisse, cuius duodecimo anno antea mentionem fecerat sanctus Simeon. Cogitabat tantum thesaurum commissum sibi à Deo, vt illum obseruaret: contulit summam miseriam cum miseria Euæ. Nam vt illa genus humanum à Diabolo seducta perdidit, ita virgo existimauit se sua negligentia amisisse mundo promissum saluatorem.

3. Tētatio grauissima.

Tertia occasio tentationis & crucis indicatur cum dicitur: *Existimantes ipsum esse in comitatu*, ex negligentia enim error nascitur. Iam ipsa satis dura tentatio & crux sequitur. Quærentes Iesum integro triduo, ipsum non inueniunt. Amissus non inuenitur inter cognatos, grauis crux. Amissus non inuenitur inter notos: grauior crux. Quęsitus triduo non inuenitur: grauissima crux.

4. Cōsolatio.

Quarta, sed quid faciunt in hac acerbissima cruce mœstissimus Ioseph, afflictissima virgo? Redeunt Hierusalem, ingrediuntur templum, inueniunt amissum inter doctores sedentem & disputantem. Hîc rursus concipiunt consolationem, & tanquam è tenebris inferni liberantur, viso puero Iesu.

Doctrina.

Hæc in nostram doctrinam & consolationem scripta sunt: non enim aliter nobis accidit in nostra tentatione & cruce. Amittitur Christus thesaurus noster preciosus. Quæ occasio? Negligentia: non audimus verbum, non inuocamus, rarò Sacramento Cœnæ vtimur, in nullis denique pietatis studiis nos exercemus. Hanc negligentiam sequitur error, labimur ex vno peccato in aliud, ex vna hæresi in aliam. Hinc tandem nascitur mala conscientia, quæ parit desperationem. Quid in his ærumnis faciendum? quærendus est Christus, hic solus hisce malis mederi potest. At vbi quæso quærendus est? inter cognatos & notos nostros? nequaquam. Vbi ergo? In sancta ciuitate Hierusalem, id est, in Ecclesia. Apud quosnam? Apud eos qui verbum habent: hîc vbi amissum Christum inueneris, retinendus est fide, inuocatione, & sanctis moribus: ne nos rursus dese-

rat,& nos amisso Christo pereamus, sicut Iudas fecit.

DE TERTIO.

De officio parentum & liberorũ locus.

Quia factum Ioseph & Mariæ monet nos de cura & officio parentum erga liberos: similiter factum pueri Iesus monet de officio puerorum & obedientia erga parentes, de vtroque ideo breuius dicam, quia de ea re solet in Catechesi diligentius doceri.

Quantum igitur ad parentes attinet, has sequentes admonitiones necessarias esse iudico.

1. Parentũ officiũ erga liberos.

Primum cogitent parentes, se ideo generare liberos, vt liberi nati sint ciues Ecclesiæ, ac Deum vnà cum ipsis colant, & vbi ipsi obdormierint in Domino, Dei cultores suo loco relinquant. Vtinam non pauci essent, qui hoc seriò cogitarent.

Deinde, statuant se omnem operam perdituros, nisi pueros suos in timore Domini educauerint, & sæpe opem diuinam implorauerint, contra tot insidias, quas Diabolus struit teneræ ætati. Audimus multos conqueri de inobedientia puerorum suorum: sed animaduertant, quod diuinitus puniantur, quod velint suos pueros probos efficere sine benedictione Domini, quam rarò seriò implorarunt.

Tertiò, cogitent, quàm nobilis res sit puer, quem ipse Dominus in vtero matris formauit, aluit, in lucem produxit, donauit corpore & anima, vt ipsum Deum archetypum tanquam in tabella referat.

Quartò, sciant hæc ordine curanda esse. Corpori debent nutrimentum, educationem, vestes, & aliquando virgas, vt liberos in officio contineant. Animæ debent doctrinam, eam duplicem, pietatis & ciuilitatis, illa bonam conscientiam apud Deum obtinent, hac bonam famam coram hominibus consequuntur. His enim duabus rebus potissimum in hac vita studere debemus. Paulus vtramque complectitur, cùm ait: Parentes educate liberos in disciplina & correptione Domini. Confirmatur Tobiæ facto, qui filium suum instituens ait: Omnibus diebus vitæ tuæ mente habeto Deum, caue ne peccato consentias. Hic primùm pietatis studium commendat filio. Deinde ne consentiat peccato, hoc est, ne auscultet eis, qui se ad peccandum inuitant. Requirit ergo à filio sanctam quandam ciuilitatem.

Postremò, cogitent parentes, quàm multa cumulent peccata & committant, qui, vt par est, non faciunt officium in educandis liberis suis. 1. Naturæ legem violant, quæ omnibus dictat officium suum esse, piè & honestè prolem educare. 2. Contra Deum peccant: mandatum enim Dei & autoritatem contemnunt. Is enim cum iubet piè honestéque liberos educari, contemptor Dei est, qui imperata recusat. 3. Contra dignitatem suam. Deus enim parentes loco quodammodo suo vult esse, quantum ad externam disciplinam attinet: sed hanc dignitatem vilipendunt, qui officium negligunt.

Hæc peccata multiplices pœnæ sequuntur spirituales & corporales, in ipsis parentibus & in liberis, atque adeo in tota posteritate.

De officio liberorũ erga parentes.

Iam puerorum officium erga parentes quale sit, Iesu pueri exemplum euidenter docet: adeo vt non magnopere sit necessariũ aliunde præcepta petere.

Primum ascendit Hierusalem cum parentibus, vnde discant boni pueri cum parentibus Deum colere, ac sacros cœtus amare, ac reuerenter interesse ceremoniis Ecclesiæ.

Deinde disputat, quærit, audit: hinc nostri pueri discant quærere quæ ignorant, disputare de dubiis, & audire recta dicentes. Quamuis autem Christus non disputauit, de quo dubitauit: non quæsiuit, quod ignorauit: non audiuit rectius docentes: tamen exemplum nobis prodest. Deberent ergo pueri pij, reuersi domum, cum parentibus disputare, si quid dubij haberent de rebus auditis, &c.

Præterea Christus parentes, cognatos, notos propter verbum Dei amittit: hinc nostri quoque pueri discant, pluris Deum facere, quàm carnales parentes, in maiori precio habere verbum Dei viui, quàm edicta parentum.

Postremò, Christus redit cum parentibus, & est illis subiectus. Hinc pueri nostri discant revereri parentes, ac eis obtemperare omnibus quæ pia & honesta sunt. Hæ virtutes puerorum, vt habent magnificas promissiones de bono successu in hac vita: ita vicia cum his virtutibus pugnantia in pueris habent comminationes & pœnas grauissimas, quæ etiam ad posteritatem eorum se extendunt. Nam vt plurimum nepotes veluti hæreditate accipiunt maiorum vicia.

DE QVARTO.

De incremento Christi.

Quia de quarto loco nonnulla die abhinc octauo dicta sunt, tantùm vnum & alterum verbum dicam. Iuxta diuinam naturam Christus non crescebat ætate, sapientia & gratia: sed iuxta humanam naturam, quam, quia veram assumpsit, in ea creuit ætate, sapientia & gratia. Cuius exemplum vtinam imitaremur, vt cum ætate, sapientia & gratia coram Deo & hominibus accresceremus. Hoc autem vt fiat, donet nobis Christus, cui gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA II. POST Epiphaniam, Euangelium Iohan. 2.

ET die tertia nuptiæ fiebant in Cana Galilææ, & erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus ac discipuli eius ad nuptias. Et vbi defecisset vinum, dixit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. Dixit ei Iesus, Quid mihi tecum est mulier? nondum venit hora mea. Dixit mater eius ministris: Quodcunque dixerit vobis facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ, secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ metretas binas aut ternas. Dixit eis Jesus, Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas vsque ad summum. Et dixit eis, Infundite nunc, & ferte architriclino: & tulerunt. Postquam autem gustasset architriclinus aquam in vinum versam, neque sciret, vnde esset, sed ministri sciebant, qui hauserant aquam, vocat sponsum, & dixit ei: Omnis homo primo loco bonum vinum ponit, & cùm inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. Tu seruasti bonum vinum vsque ad hoc tempus. Hoc edidit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.

ENARRATIO TEXTVS.

Sũma huius historiæ.

HOc Euangelium pars est historiæ Christi, in qua suam gloriam in nuptiis manifestam reddidit. Nam vini miraculo, & suam naturã diuinam declarat, & officium insinuat, & veritatem suæ doctrinæ, tanquam diuino quodam sigillo, obsignat. Naturam quidem suam diuinam eo declarat, quòd naturam rerum verbo permutat: ad ipsius enim mãdatum aqua fit vinum. Officium verò ostẽdit, quod implo-

gnat. Nam ne quis de certitudine doctrinæ ipsius, quæ cœlestis est, dubitet, diuinum edit opus, quod doctrinæ testimonium reddit: vnde discipuli eius in fide confirmantur.

Loci autem, quos in hac concione tractabimus, erunt quatuor.

Partes.

1. *De nuptiarum solennitate.*
2. *De ipso coniugio iam inito & confirmato.*
3. *De præsenti miraculo, cum suis circumstantiis.*
4. *De exemplis vitæ, quæ hinc sumi possunt.*

DE PRIMO.

In locum De nuptiis, quæstiones.

De nuptiis dicturus, hæc ordine dicam. 1. Inter quas personas, natura & pietas nuptias approbet. 2. Qua via futuri coniuges debeant nuptias aggredi. 3. Qualis consensus, & quorum esse debeat. 4. Cur in cœtu Ecclesiæ publico stipulationem publicam fieri conueniat. 5. Quale conuiuium nuptiale esse deceat.

1. Quæ requiruntur in personis matrimonium ineuntibus.

In personis matrimonium ineuntibus spectanda sunt quatuor, cognatio, affinitas, religio, & naturales vires, quæ in coniugio requiruntur. Quantum ad cognationem & affinitatem attinet, arcendi sunt à matrimonio, qui se inuicem attingunt gradibus consanguinitatis & affinitatis in Leuitico prohibitis. Præterea etiam violare gradus, à magistratu ciuili prohibitos, nequaquam licet. Quid autem in regione fieri expediat, factum Abrahæ aliorumque sanctorum, interdictum Pauli, pericula, imò in multis horrendi lapsus ostendunt. Abraham cùm suo Isaaco vxorem deligere constituit, mandauit procuratori domus suæ Eliezer, vt non acciperet filio suo de filiabus Cananæorum: sed abiret ad cognationem suam, & inde acciperet vxorem filio suo Isaac. Sciuit enim Abraham, quantum mali in familia pariat dispar religio. Hinc enim contentiones, hinc blasphemiæ, hinc impedimenta cultus & inuocationis Dei. Interdictum Pauli est, ne ducamus iugum cum infidelibus: quod non solùm de doctrina intelligendum est, sed de omni vitæ consuetudine. Qui tetigerit picem, inquit Salomon, coinquinabitur ab ea. Neque enim fieri potest, vt qui cum impio conuersetur, non aliquid labis ipse etiam contrahat. Pericula & multi horrendi lapsus ex dispari coniugio sequitur, testis Salomon est, qui prophanarum mulierum conuictu factus est idololatra: Testis est Achab, qui impiæ Iezabelis consilio adeo furit, quòd Prophetas Dei trucidare non veritus sit, ac tandem in æternum exitium: tantum potest impiæ mulieris malitia. His accedat puerorum educatio, quæ legitima esse nequit, quando parentes diuersam colunt religionem. Tum enim aut pueri omnino prophani fiunt, omnis religionis contemptores, aut hypocritæ, cùm propter alterum parentum, quod sentiunt, confiteri non audent. Quartò requirit in personis, quæ contrahent matrimonium, ne altera alteram fallat, cum vel morbo & frigiditate exhaustæ sint vires, vel alioqui in natura defectus sit, vt quis ad matrimonij beneuolentiam reddendam non fuerit idoneus.

2. Qua via futuri coniuges debeant nuptias aggredi.

Viam, qua futuri coniuges debeant nuptias aggredi, docent exempla, pietas & honestas. Hæc enim tria simul docent, quod non à leuitate, vt sæpe fit, non inter pocula, non à libidine inchoandus sit contractus. Abraham petit suo filio coniugem, parentes Rebeccæ consentiunt. Postea quæritur puellæ consensus, & Isaac eam in vxorem ducit. Iacob seruit Laban longo tempore, parentes puellæ de nuptiis solicitat, quorum voluntati accedit virginis pudicus consensus. Pietas quoque eadem suadet. Nam vt quartum præceptum præcipit honorari parentes: ita vult etiam, vt hic honor parentibus deferatur, vt de nuptiis liberorum statuant, vtque liberi nihil in hac re tentent cum contumelia parentum. Hoc etiam ipsum omnibus dictat natura, vt honesta sit hæc copula, quæ nonnisi per mortem finiri aut dissolui potest.

3. Qualis cõsensus & quorũ esse debeat.

Postquam autem hac via omnia legitimè tentata sunt, propius rem accedere oportet, & audiendus mutuus contrahentium consensus, qui minime coactus esse debet, sed liber, vt neutra pars se coactam dicere iure possit. Quanquam enim à parentibus rectè fit initium, tamen parentibus non licet inuitos cogere. Nam præterquam quod coactum matrimonium non fit verè matrimonium, accedit hoc mali, quòd raro in talibus res bene succedat.

4. In cœtu Ecclesiæ stipulatio fieri debet.

Cur autem in cœtu Ecclesiæ stipulationem publice fieri conueniat, quatuor sunt caussæ. 1. Vt sciant qui contrahunt, hunc statum in Ecclesia locum habere. 2. Vt voce ministri instituantur futuri coniuges in hoc sui coniugij auspicio. 3. Vt testis sit Ecclesia stipulationis factæ, ne cum scandalo viuant, ac si contubernium potius esset, quàm coniugium. 4. Vt iuuentur publicè precibus totius Ecclesiæ, quo inceptum matrimonium cedat in gloriam Dei, ipsis in commodum, adeòque toti Ecclesiæ in ędificationem per piam in sancto coniugio conuersationem.

5. Quale cõuiuiũ nuptiale esse deceat.

Restat vt de conuiuio nuptiali breuiter aliquid dicatur, in quo quid abesse quidque adesse oporteat, considerandum est. Abesse omnino oportet à Christianis nuptiis. 1. Crapulam. 2. Superbiam. 3. Immodicos sumptus. 4. Turpes & scurriles sermones, quales solent esse impudicorum tibicinum. 5. Impedimentum pietatis, ne videlicet eo tempore indulgeant conuiuio, quando sacra in templis fiunt, vnde Deus offenditur, proximus scandalizatur, & multis est occasio lapsus. Contrà, adesse debent. 1. Pietas. 2. Honesta hilaritas. 3. Sancta colloquia. 4. Crebra vota, vt Deus hunc suum statum sua benedictione secundet. Hæc enim legimus in sanctorum nuptiis fuisse vsitata, quare etiam Deus sua bonitate huiusmodi nuptias est prosecutus.

DE SECVNDO.

Locus de Matrimonio.

Postquam iam de nuptiis quædam signauimus, breuiter nunc de ipso inito & confirmato matrimonio nonnulla adiiciam, & tantùm duo faciam. Primum caussas finales coniugij commemorabo: Deinde quibus virtutibus consuetudo coniugalis amabilis & dulcis redditur, exponam.

1. Fines caussæ finales.

Caussas finales matrimonij quatuor esse omnes pij norunt. Quarum *prima* est mutuum adiutorium. Nam, cum Salomon dicit, Væ soli, significat mutuum adiutorium & societatem necessariam esse, quo melius & tranquillius ærumnas huius vitæ feramus. Propter hanc caussam possunt contrahere matrimonium senes, quorum corpus effœtum est, vt gignere non possint.

Societas.

Procreatio sobolis.

Secunda caussa est, procreatio sobolis. Vult enim Deus isto pacto humanum genus seruari. Atq; ideo ad primos parentes dixit, Crescite & multiplicamini, & replete terram. Gen. 1. 28.

Tertia caussa est, vt sit Ecclesia domestica, in qua parentes, tanquam Prophetæ, dignitate Prophetica sunt ornati, vt suos liberos de Deo & religione doceant, & liberi tanquam plantulæ quæ-

dam, perpetua doctrina & exhortationibus irrigentur, vt tandem fiant arbores dulcissimum fructum fidei producentes.

Quarta caussa est vitatio scortationis in hac corrupta & deprauata natura: ita enim ait Paulus, 1. Cor. 7. 2. Propter fornicationem vnusquisque vxorem suam habeat. Est enim coniugium remedium contra impurissimum scortationis & adulterij scelus, in quo multa & horrenda scelera concurrunt. Primum enim contumax violatio legis diuinæ est. 2. Legis naturalis est peruersio. 3. Legum ciuilium turpis & fœda transgressio. 4. Regenerationis cœnum est. 5. Plagium est horrendum: non enim nostri iuris sumus, sed eius qui suo pretioso sanguine nos redemit. 6. Resurrectionis dehonestamentum est. Quid enim fœdius est, quam turpissimo scelere fœdare corpus, quod olim ad æternam resurget gloriam. 7. Est horrenda templi Dei prophanatio. 1. Corinth. 9. 19. Cum autem hic tot peccata concurrant, non est quod quisquam manus vltrices Dei se euasurum putet.

Vitatio scortationis.

Cæterum consuetudo coniugum amabilis & dulcis redditur hisce quinque: Pietate, virtute, mutua ἐπιεικείᾳ, mutuo amore, & vtrinque sedulo & piè præstito officio.

Coniugū consuetudo quib. modis dulcescat.

1. Pietas iure primum locum tenet. Nulla enim stabilis & firma amicitia est, nisi à Deo ortum habeat: quare pietatem prelucere necesse est: cum enim coniuges decreuerunt Deo obedire, omnia postea faciliora fiunt.

2. Virtus & morum probitas inter coniuges, mutuam oblectationem parit. Hæc enim cum exercetur consuetudinem vitæ reddit amabiliorem.

3. Mutua ἐπιείκεια, qua æqui bonique consulimus alter alterius mores & errores, omnino est necessaria. Nam in hac imbecillitate naturæ multa errata incidunt, quæ nisi mutua condonatione tegantur, horrendi tumultus orientur.

4. Mutuus amor ex pietate ortum habens & vera virtute facit, vt non nimis acutè in aliorum vitia introspiciamus: sed multa aut non animaduertimus aut si animaduertimus, amore tegimus: operit enim multitudinem peccatorum charitas.

5. Officium vtrinque piè & sedulò præstitum iugum leue & suaue reddit. Cum enim coniuges se mutuo animaduertunt, & vident parem diligentiam in officio, fit & suauior consuetudo, & magis vtrinque excitantur ad officia præstanda, vt alter alteri æqualia reddat.

Hæc quinque vbi non adsunt, vitæ consuetudo omnium acerbissima est, imò ipsa more durior. Quare pij dent operam, vt hæ virtutes perpetuò in sua vita conspiciantur.

DE TERTIO.

Miraculi circūstantiæ.

Explicatis locis, qui præbuerunt occasionem huic miraculo: nunc ipsum miraculum cum suis circumstantiis videamus. Sunt autem circumstantiæ plures, vt sunt tempus, occasio, intercessio matris, & responsio, apparatus miraculi, miraculum ipsum, confirmatio miraculi, vsus & fructus eius dem.

1. Tēpus.

Tempus notatur, quòd & tertio die, ex quo in Galilæam peruenerit, factum sit, & omnium primum miraculorum, quæ Dominus edidit, fuerit. Tempus igitur monet, vt singulari diligentia hoc miraculum perpendamus.

2. Occasio.

Occasio miraculi quadruplex è textu colligi potest. 1. Ipsæ nuptiæ in Cana celebratæ. 2. Matris Iesu inuitatio ad nuptias. 3. Defectus vini. 4. Cor virginis ad iuuandum promptissimum.

Deficiente igitur vino, Mater Iesu ad filium dicit, Vinum non habent. Cui Iesus, Quid mihi tecum est mulier? nondum venit hora mea. Mater quidem hoc dicit vel commiserationis causa, vel vt Filius opem ferat præsenti necessitati, quacunque tandem ratione: sed Christus matri durius respondet: idque maximas ob causas. Non hîc dignatur eam matris titulo: sed mulierem simpliciter eam appellat. Deinde ait: quid mihi tecum? nondum enim venit hora mea. Dominus hîc longiùs prospicit: videt enim, quæ superstitiones aliquando erant orituræ de inuocatione Mariæ virginis. Videt quod, quæ propria essent Dei & mediatoris, in illam impiè essent translaturi. Quare hoc duriori responso perpetuam & grauem doctrinam omnibus seculis tradit, ne immodicus sanctorum cultus sui officij honorem obscuret: atque ideo matrē propriam in vulgarem mulierum ordinem cogit. Non ergo de causa leui matrem ita alloquitur: Quid mihi tecum? sed vt inter suum officium & matrem, adeóque alios sanctos discernat. Non vult partiri officium, quod suum est proprium, & matri partem attribuere: sed sibi soli vendicat saluatoris officium. Impiè ergo superstitiosi virginem salutarunt reginam cœli, aduocatam vitam, dulcedinem, matrem gratiæ, atque adeò salutem mundi. Nulla enim pars redemptionis Mariæ ascribenda est. Quod autem addit, nondum venit hora mea, duo insinuat, nempe se nequaquam incogitantia vel torpore cessasse, & sibi rem curæ futuram, vbi opportunitas se offeret.

3. Intercessio matris.

4. Christi responsio.

Quid hic mater Iesu? *quodcunque*, ait ministris, *dixerit vobis, facite*: hoc ad apparatum miraculi pertinet: concipit tandem mater bonam spem, vt præsenti necessitati succurrat filius. Quod autem dicit ministris: Quicquid iusserit vobis facere, facite, nobis suppeditat generalem doctrinam in Ecclesia, cuius & typus & membrum est beata virgo. Quid ergo Ecclesia hinc discit? vt cum beata virgine iubeat ministris adeóque omnibus Christianis, vt Christo obtemperent faciendo quicquid ille iusserit, vtut parum rationi consentaneum esse videatur.

5. Apparatus miraculi.

Iam Dominus oblata opportunitate *iubet ministris, vt hydrias*, id est, vasa aquaria sex, quæ illic erant destinata purgationi superstitiosæ Iudæorum, quarum singulæ capiebant binas aut ternas metretas, hoc est, omnes simul circiter sex Amer vini capiebant, has inquam hydrias iubet Dominus *implere aqua vsque ad summum: quo facto iubet dari Architriclino.* Nam arcana virtute Christi, vinum iam erat, quod modò fuit aqua: quod cum gustasset Architriclinus, dicit sponso: *Omnis homo primùm bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tum id quod est deterius: Tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc.* Hoc auditum est ad comfirmationem miraculi, testatur enim Architriclinus, hoc vinum multo nobilius fuisse quam id quo antea vsi sunt.

6. Miraculū ipsum.

7. Miraculi cōfirmatio.

Iam sequitur vsus & fructus miraculi. *Et manifestauit* (inquit Euangelista) *gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.* Destinatum igitur erat hoc miraculum duabus rebus, nempe manifestandæ Christi gloriæ, & fidei discipulorum confirmandæ. Quæcunque enim miracula mundo ostendit Christus, totidem diuinæ eius gloriæ testimonia fuerūt, & totidem doctrinæ ipsius ac fidei in auditoribus obsignationes.

8. Eiusdē vsus & fructus.

Hic est ergo verus vsus miraculorum Christi, vt eius gloria illustrata, & per illa veluti authentica sigilla

Doctrina.

figilla confirmata ipſius doctrina, in ipſum viua fiducia recumbamus. At miracula, quæ vel obſcurant gloriam Chriſti, vel fidem extinguunt, præſtigiæ Diaboli ſunt, à quibus, vt nobis caueamus, monet Dominus Matth. 24. Surgent, inquit, Pſeudochriſti & Pſeudoprophetæ, & dabunt ſigna & magna prodigia: ita vt in errorem inducantur, ſi fieri poſſit, etiam Electi, Ecce prædixi vobis. Nemo ergo credat miraculis, niſi quæ gloriam Chriſti manifeſtant, & veram in ipſum fidem alunt & confirmant.

DE QVARTO.

Huius historiæ vſus & doctrina multiplex

Quia in hoc Euangelio multarum perſonarum fit mentio, nunc quid doctrinæ & admonitionis à ſingulis petendum ſit breuiter oſtendam.

1. Primùm igitur ab omnibus his conuiuis diſcamus exemplum frugalis hilaritatis, modò abſit luxus & inſania: de qua re in primo loco plura dicta ſunt.

2. A ſponſo & ſponſa diſcamus Chriſtum recipere in noſtra conuiuia, quod demum fit: quando in timore Dei, & cum gratiarum actione vtimur donis Dei ad honeſtam hilaritatem, & relinquimus domi eos, qui non ſunt inuitati.

3. A miraculo diſcant ſponſus & ſponſa, quod, ſi Chriſtus ab ipſis ad nuptias inuitetur, mutaturus ſit aquam in vinum, hoc eſt, omnia amara in dulcia conuertet, eos proſequetur ſua benedictione, adeo vt nihil ſit ipſis defuturum.

4. A Chriſto diſcamus pro noſtris facultatibus iuuare ſponſum & ſponſam, hoc eſt, Eccleſiam ornare, quibuſcunque id tandem poterimus modis.

5. A Chriſto rurſus res, quæ in abuſu & ſuperſtitione fuerunt, transferre ad bonum piúmque vſum, vt gloriæ Dei & Eccleſiæ in ædificationem ſeruiant. Hydriæ hîc ſeruierunt ſupeſtitioni Iudaicæ: ſed Chriſtus eis vtitur ad illuſtrandam ſuam gloriam & ædificationem Eccleſiæ. Ita bona Eccleſiaſtica, quæ olim erant in abuſu, nunc in meliorem vſum conuerti deberent.

6. A Maria diſcamus affici aliorum commiſeratione & inopia, & inuocare Deum, vt pauperibus ſua adſit benedictione.

7. Ab Architriclino diſcamus purgatis mentibus Chriſti facta approbare.

8. A miniſtris diſcamus Chriſto iubenti operas obtemperare, & non tam ſpectare quid iubeat, quàm facere quod iubeat.

9. A Chriſto, Maria & diſcipulis ſimul, diſcamus familiaritatem cum omnibus colere, boni conſulere illorum tenuitatem: diſcamus etiam pauperum honeſtas nuptias noſtra præſentia honorare, & facultatibus, cum res poſtulat iuuare.

Epilogus.

Hæc copioſius diximus de hoc Euangelio, quia hæc materia, quam continet, non niſi ſemel in anno tractari ſolet. Dixi de ratione nuptiarum, de matrimonio, oſtendi quoque quantum peccatum ſit violatio ſexti præcepti. Expoſui miraculum cum ſuis circumſtantiis, & quid doctrinæ & admonitionis exempla perſonarum in hoc Euangelio nobis commendent. Deus autem pater Domini noſtri Ieſu Chriſti det nobis ſuam gratiam, vt hoc miraculo confirmati, Deo Patri, Chriſto, & Spiritui Sancto veram tribuamus gloriam in vero timore Dei & fide, cui ſoli immortali & viuo Deo ſit honor, gloria & imperium in omnia ſecula ſeculorum, Amen.

DOMINICA TERTIA POST Epiphaniam, Euangelium Matth. 8.

CVm deſcendiſſet autem de monte, ſecutæ ſunt eum turbæ multæ. Et ecce leproſus accedens adorauit eum dicens: Domine, ſi velis, potes me mundare protenſáque manu tetigit illum, dicens: Volo, mundus eſto: ac protinus mundata fuit illius lepra. Et dixit illi Ieſus: Vide, ne cui dixeris, ſed abi, oſtende te ſummo Sacerdoti, & offer munus, quod iuſſit offerre Moſes in teſtimonium ipſis. Porrò cum ingreſſus fuiſſet Ieſus Capernaum, adiit eum Centurio obſecrans eum, & dicens: Domine, famulus meus decumbit domi paralyticus, ac grauiter diſcruciatur. Et dixit illi Ieſus: Ego cum venero medebor illi. Et reſpondens Centurio dixit, Domine, non ſum idoneus, vt tectum meum ſubeas: Imo tantum dic verbum, & ſanabitur famulus meus. Nam & ego ſum homo alterius poteſtati ſubditus, & habeo ſub me milites, & dico huic, vade, & vadit, & alteri, veni, & venit, & ſeruo meo, fac hoc, & facit. Hæc autem cùm audiſſet Ieſus, admiratus eſt, & ait ſequentibus ſe: Amen dico vobis, ne in Iſrael quidem tantum fidei reperi. Dico autem vobis, quòd multi ab Oriente & Occidente venturi ſunt, & accumbent cum Abraham, & Iſaac, & Iacob, in regno cœlorum: filij verò regni eiicientur in tenebras exteriores, illic erit ploratus & ſtridor dentium & dixit Ieſus Centurioni: Abi, & quemadmodum credis, ita fiat tibi, & ſanus eſt famulus eius in hora illa.

ENARRATIO TEXTVS.

Sũma huius hiſtoriæ.

Hoc Euangelium proponit nobis affectum Chriſti erga genus humanum, & præcipuè erga eos, qui ad ſe in anxietate & cruce confugiunt. Quod enim verbis promiſit, dicens, Matth. 11.28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos, & inuenietis requiem animabus veſtris: id hîc facto declarat. Nam poſtquam in monte Patris verbum docuiſſet, deſcendit, & opere quod docuit cōplet, ſuam doctrinam miraculis confirmans. Duo ſiquidem miracula hic edit: verbo ſanat leproſum, mãdato abſentem Centurionis filium curat. Horum miraculorum vſus eſt, & vt Chriſtum verum Meſſiam eſſe comprobent, & eundem velle afflictis ſe inuocantibus opem ferre teſtentur, non ſecus atque huic leproſo & Centurioni ſe inuocantibus opem tulit. Cæterùm quo nobis præſentia miracula ad maiorem inſtructionem ſeruiant, quatuor locos tractabo qui ſunt:

Vſus.

Partes.

1. *Generalis doctrina de omnibus miraculis Chriſti.*
2. *De leproſo & eius curatione & circumſtantiis.*
3. *De ethnico Centurione, eius fide, & cura pro famulo.*
4. *Laudatio fidei huius ethnici.*

DE PRIMO.

Locus de miraculis.

Quia Euangelica hiſtoria multa miracula Chriſti, quibus ſuam gloriam manifeſtat, doctrinam cōfirmat, & fidem in auditoribus auget, continet, volo breuem & generalem doctrinam tradere, cuius vſus erit in omnibus particularibus miraculis Chriſti. Cur autem Dominus addat ſuo ſermoni miracula, proximo die Dominico dictum eſt, & iam ſtatim breuiter in principio repetij. Verùm vt plenam doctrinam miraculorum habeamus, plura ſunt excutienda, quæ vt in certum claudantur numerum, quinque quæſtionibus omnia ſubiiciam. Quæ perſona, qui fines, quis modus, & quis vſus, cùrque hodie non edantur miracula.

Quinque quæſtiones.

1. De personis. Personę sunt triplices. Primùm morbis & tyrannide Diaboli oppressæ. Deinde spectatores miraculorum. Postremò Christus miracula edens.

2. De finibus. Fines sunt plures. 1. Vt Christus suam gloriam manifestet. 2. Vt doctrinam suam obsignet. 3. Vt hominum fides confirmetur, qui miracula cernunt. 4. Vt Deus glorificetur visis ipsius stupendis operibus. 5. Vt paulatim regnũ Diaboli destruatur. Quæcunque miracula eduntur contra hos fines, damnantur vt præstigiæ Diaboli, Mat. 24.26.

3. De modo. Modus varius est: nunc enim solo verbo edit miracula, vt hîc: nunc, vt precium suum corporis ostendat, manum applicat: nunc ad Deum præmissa gratiarum actione: nunc sola virtute sine verbo, vt aquam in vinum conuertit. Ad hunc modum etiam pertinet fides eius, qui miraculo iuuatur, vt in hoc Euangelio legitur.

4. Vsus. Vsus triplex, vt miraculosè sanatus non amplius peccet: vt spectatores fiduciam de sanatore concipiant: vtque nos, qui miracula Domini legimus, de gloria Christi, & de doctrina confirmemur, simul fidem in ipsum concipiamus, quòd non secus erga nos affectus sit, quàm fuit erga illos.

5. An miracula iam nulla fiât. Sed cur iam nulla miracula fiunt? Cęcus plane est, qui nulla miracula hodie conspicit. Ecclesia Christi est exiguus grex, quem diabolus Rex tenebrarum, & Papa Antichristus persequuntur, & omnes neruos intendunt eò, vt veram Christi religionem extinguant: id tamen non possunt. Vnum Lutherum totus mundus persequebatur: sed pilum de capite ipsius non tetigerunt. Quare miraculosè ipsum atque adeo pusillum suum gregem defendit Deus. Hæc præsentia Dei in Ecclesia satis miraculosa est, vt non alia miracula quærere sit necesse. Deinde miracula & virtutes sanationum corporum, & visibiles donationes Spiritus Sancti solummodo in primitiua Ecclesia edebantur, vt in perpetuum in omnem posteritatem Christi gloriam, doctrinam & nostram fidem confirmarent. Quorum vsus apud nos est, vt sciamus, ea fuisse authentica quædam sigilla, quibus Deus suam doctrinam in perpetuum confirmatam & obsignatam voluit.

DE SECVNDO.

In leproso consideranda. In leproso qui sanatur, spectentur sex: Infirmitas, personæ conditio, fides, inuocatio, patientia, confessio.

1. Infirmitas. Infirmitas leprosi pœna peccati est: quare ipsum iræ diuinæ admonet, & iusti Dei iudicij. Est enim omnis crux, omnis calamitas, & quicquid aduersi nobis in hac vita accidit, veluti concio quædam diuina, qua Deus accusat peccatum, ostendit suam iram: quam Deus iustissimam iram cum homo cogitat seriò, sine cogitatione Christi, in desperationem ruit: vnde sæpe fit, vt homo vel sibi manus afferat, vel paulatim tabescat dolore. Conscientia enim peccati nunquam, vel ad momentum vllum, tranquillum sinit. Hoc vno declaremus exemplo. Oedipus rex Thebanus, orta in suo regno pestilentia, cogitat aliquod atrox scelus à se vel suis perpetratum esse. Vocat Tiresiam sacerdotem: iubet vt sua augurandi arte monstret autorem tam atrocis sceleris, propter quod tota respublica adeo graui pestilentia infestetur. Deprehendit ergo Oedipus seipsum & non alium istud graue scelus perpetrasse. Sustulerat enim de propria matre, quam ignarus in vxorem duxerat, liberos. Nam puer expositus est à parentibus, vt interimeretur: sed pastor, cui hoc mãdatum erat, parcit puero eleganti, qui tandem vir factus bella gessit pro Thebanis feliciter, & pro re bene gesta ei regnum tradiderunt, & reginã Iocastam in vxorem dederunt: ducit ergo ignarus propriam matrem in vxorem. Postquam autem hoc peccatum Oedipo innotuit per sacerdotem, & conspexit totum regnum grauissima peste infestari propter suũ factum, de ira Dei cogitat. Huius cogitatione adigitur in desperationem. In hac desperatione primum adimit sibi oculos, ne hunc solem aspiciat. Deinde conscientia sceleris excarnificatus, magno eiulatu iubet vt astantes à se discedant, ne vel vmbra sua noceat bonis. Postea fugiens à regno, vixit cæcus & mendicus, donec desperatione absorptus, periit. Mater Iocasta peccati conscientia impatiens doloris, mox, vbi innotuit culpa, sibi vitam laqueo finiuit. Adeo horrendum & fœdum malum est peccatum, quando homo illud cordis oculis vere intuetur.

2. Conditio. Personę leprosæ conditio admodum dura fuit, nam separatim à cœtu populi Dei illum viuere oportuit. Quo ingenti dolore haud dubiè multi contabuerunt. Nã non solum à societate hominũ fuerũt exclusi: verumetiã consolatione per verbi prędicatione destituti erãt. Præterea quinq; notis erant ab aliis hominib. distincti, quę res nõ parum auxit dolorem. Prima nota, vestimentum dissolutum & dissectum. Secunda, caput detectum. Tertia, os coopertum. Quarta, habitatio semota ab hominum consuetudine. Quinta, publica proclamatio, qua immundus proclamabatur, vt indignus, qui inter Israelitas in populo Dei versaretur. Atque hæc conditio fuit huius leprosi: his malis si nõ accessisset fides in Christum, prorsus dolore fuit extinctus.

3. Fides. Accedit ergo Christum, concipit fidem, & tametsi sensit se damnationem meruisse, tamen liberali promissione Christi se erigit. Audiuerat haud dubiè hanc vocem Christi: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis. Audiuerat haud dubiè à Iohanne de Christo: Ecce Agnus Dei qui tollit peccata mundi. Leprosus ergo hic cognito medico, spem sanitatis concipit, certa fiducia in Christum recumbens.

4. Inuocatio. Ex hac fide Christum inuocat: est enim fidei germanus fructus inuocatio, vt quæ sine fide fieri nequit, iuxta illud, Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt? Rom. 10.14.

5. Patientia. Verum in inuocatione singulare patientiæ exemplum proponitur. Ait enim Christo leprosus, *Domine, si vis, potes me mundare.* Quemadmodum Dauid expulsus regno, cum conditione petiit se restitui, si ita Deo bonum videretur: Ita hic leprosus hoc beneficium corporale relinquit in manu Domini, qui melius nouit, quæ nobis expediũt, quã nos ipsi.

6. Confessio. Hæc præterea oratio insigne confessionis Christi exemplum habet. Scribæ & Pharisæi persequebantur eos, qui Christum confitebantur: sed hic pauper contemptus leprosus vel frementibus principibus & sacerdotibus Christum confitetur, statuit Christum omnipotentem esse, adeoque verum Messiam: cuius constantem confessionem & nos imitari decet.

Curationis leprosi circumstantiæ. Iam leprosi huius curatio spectãda est, in qua plures sunt circumstantiæ examinandæ, quarum singulæ peculiares doctrinas habent. Manu corpus leprosi tangit: promittit alacriter quod petit leprosus, verbo iubet eum mundũ esse: effectus, hoc est, mundatio à lepra sequitur continuò: mundato dat triplex præceptum: vt nemini dicat: vt ostendat se sacerdoti: vt offerat munus secundum legem.

1. Manus extensio. Manus extensio & attactus corporis leprosi immensæ gratiæ & bonitatis Christi symbolum fuit,

quo

quo facto mirum in modum leprosi fidem auxit. Nam cum videbat Filium Dei, non solum non ab horruisse instar aliorum hominum à suo colloquio: verum etiam suam immunditiem manu tetigisse, singulari Spiritus gaudio est perfusus.

2. Promissio. Cum hoc contactu coniungitur promissio: Volo. Leprosus ait, si vis. Christus volo respôdet. Hinc apud se leprosus conclusit, se mox sanatum iri.

3. Sanatio. Promissioni addit, *Mundus esto*: qua voce suam diuinam potentiam declarat, confirmat doctrinam, & fidem in spectatoribus & Historiæ lectoribus auget: velle enim Christi facere est: omnia quæ voluit in cœlo & in terra fecit. Hæc Christi potentia consolabitur nos aduersus potentiam Diaboli, &c.

4. Effectus seu sanatio a lepra. *Et confestim est mundata lepra eius.* Hoc ipsum miraculum est & beneficium erga leprosum: quo beneficio tanquam symbolo quodam notat: quod is paratus sit ad purgandos omnes à sua spirituali lepra, qui ad ipsum fide accedunt.

5. Mādata. Mandata sequuntur, primum ne leprosus cuiquam dicat: huic mandato zelo quodam prædicandi beneficij Christi leprosus non obtemperat, in qua re non parum peccauit. Debebat enim non gratias referre benefactori iuxta suum sensum: sed obedientiam potius, qua nullum aliud Christo acceptius est sacrificium.

Secundum & tertium mandatum sequuntur: *Vade, ostende te Sacerdoti, & offer munus tuum in testimonium ipsis.* Hoc fecit Christus, vt legi Mosis hoc pacto satisfieret, in qua committitur Sacerdotibus iudicium de lepra, vt infectos de cœtu reiiciant, & sanatos recipiant publico suo testimonio. Quod autem offerre sanati iubentur, ideo factum est; vt ista oblatio esset symbolum gratitudinis illorum, qui sanitatem adepti essent erga Deum.

Papistici erroris refutatio. Papistæ, qui ex hoc loco confessionem auricularem extruunt, cum enumeratione peccatorū, stulti sunt & fœdè deprauant scripturam, eam in alienum sensum detorquentes. De confessione, quam nos retinemus in nostris Ecclesiis, aliâs dicendum est.

DE TERTIO.

Historiæ centurionis doctrinæ. Historia cōtinens beneficium Centurioni exhibitū, plurimas doctrinas, quas numeris distinguam quò meliùs teneri possint, habet.

Christus omniū seruator. 1. Obseruanda est imago duplicis populi Iudaici & Ethnici. Primū sanatur Iudæus. Deinde Ethnicus: vnde docemur, beneficia Christi promiscuè ad omnes pertinere: non esse distinctionem Iudæi & Græci. Vt enim omnes peccauerunt & egent gloria Dei: ita omnibus Christus suum beneficium offert fide recipiendum.

Apud Deū non est personarū acceptio. 2. Diuersa conditio Iudæi & Ethnici non caret doctrina. Iudæus erat pauper, Ethnicus diues: non ergo Christus respectum habet præsentis fortunæ, non contemnit pauperem, non reiicit diuitē. Iudæus erat plebeius, nobilis verò Centurio, in regno ergo Christi non habent rationem maiorum stemmata, sed in Christum fides, qua omnes, siue nobiles siue ignobiles, Filij Dei nascuntur. Iudæus erat in mundo contemptus, Centurio aulicus honoratus: sed ex fide æstimat Dominus, quis sit apud se honoratior.

Fides Centurionis. 3. Iam ex circumstantiis quæramus, qualis fuerit fides Centurionis: quòd Ethnicus fuerit extra populum Dei peculiarem, satis humiliat ipsum. Posset quidem gloriari apud homines de Centuriatus dignitate, sed hæc gloriatio nullum locum habet apud Deum. Nam vt ait apud Hieremiam Dominus, qui gloriatur, in me glorietur, qui facio misericordiam, iudicium & iustitiam. Non ergo Centurio sine pœnitentia accedit Christum, sed agnita sua miseria, opem Christi implorat pro famulo, idque ex vera fide, qua re ipsius etiam charitas erga proximum declaratur. Cùm autem dicit: *Non sum dignus, vt intres in domum meam.* Item: *Tantum dic vnum verbum, & sanabitur puer meus*, & se peccatorem fatetur, & Christum diuina natura præditum agnoscit, in quem & credit. At cùm subiungit, *Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, &c.* significat quam facile sit Christo diuina virtute etiam absentes iuuare solo verbo & voluntate, cum ipse sit homo sub aliena potestate constitutus, possit famulis præscribere quę facienda, & ipsi imperata faciunt.

De aliena fide. 4. Hic quæstio oritur de aliena fide. Centurio credit, sed famulus eius sanatur, vnde certam hanc doctrinam colligimus, quod pij sua fide possint alijs impetrare corporalia beneficia: sed an aliquis aliena fide saluari possit salute æterna, quæstio apud Christianos nulla est. Nam illi sciunt neminem saluari sine propria fide, quæ quidem acquiri potest, cum pij pro aliis orant, vt Deus ipsis largiatur fidē.

DE QVARTO.

Præconij fidei huius Centurionis partes. In hoc præconio fidei Ethnici plura sunt consideranda. 1. Admonitio Christi, quę ad eius humanitatem refertur. Indcat enim affectus humanos, sed sine peccato. 2. Iurat se non inuenisse tantam fidem in Israël. Iudæi enim non solùm verbum, verum etiam signa requirebant: sed hic Ethnicus modicum doctrinæ gustum cum haberet, solo verbo est contentus. Mariæ fides perfectior erat, sed ex perfectiori instructione, & certioribus & pluribus signis: maior est igitur Centurionis fides secundum aliquam partem, non secundum absolutam fidei rationem. 3. Docemur hoc loco, quod oporteat fidem crescere, & quotidiana incrementa sumere. 4. Docet hic Christus de vocatione gentium, vt ipsæ cum Abraham, Isaac & Iacob colligantur in vnam Ecclesiam per fidem in Christum. 5. Prædictio reiectionis Iudæorum propter suam incredulitatem, cum interminatione pœnæ. 6. Cum dicit Centurioni, *Vade, fiat tibi vt credidisti*, significat omnia possibilia credenti, quemadmodum Christus alibi testatur. Cui honor & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA IIII. POST Epiphaniam, Euangelium Matth. 8.

ET cum ingressus esset Iesus nauim, secuti sunt eum discipuli sui: & ecce motus magnus factus est in mari, adeo vt nauis operiretur à fluctibus, ipse verò dormiebat. Et accedentes discipuli excitauerunt illum, dicentes, Domine, serua nos, perimus. Et dixit illis: Quid timidi estis, exigua præditi fiducia? Tunc excitatus increpauit ventos & mare, & facta est tranquillitas magna. Porrò homines admirabantur, dicentes. Qualis est hic? quia venti quoque & mare obediunt illi.

ENARRATIO TEXTVS.

Sūma huius historiæ. HOc Euangelium rursus indolem Christi nobis ponit ob oculos, quę est suis adesse in periculis, eósque iuuare, secundum Psalmi 91.15. dictum. Tecum sum in tribulationibus. Item Psalm. 50. 15. Inuoca me in die tribulationis, exaudiam te, & honorificabis me. Ad eundem modum Apostolorū exemplum hic docet, quid in periculis sit faciendū,

videlicet vt cum Apostolis Christum nostra fide excitemus, quo nobis petentibus opem ferat. Hæc est autem summa Euangelij, quod Christus, periclitantibus discipulis in naui præ tempestate subitò orta, excitatus increpet mare, & ventum, vnde tranquillitas magna secuta est, & admiratio in spectatoribus. Locos autem tres tractabimus, qui sunt:

Partes.

1. *Varietas tentationum piorum in hoc mundo.*
2. *Historiæ præsentis explicatio cum suis circumstantiis.*
3. *Pulcherrima imago Ecclesiæ Christi in hoc mũdo.*

DE PRIMO.

Locus de Tentationib. piorum.

Quia hoc Euangelium meminit tentationis in naui, volo breuiter indicare tentationum genera, quibus homines solicitantur: idque adeo, vt agnitis periculis, quæ nos vndique circumstant, simus vigilantiores, ne tentationibus fracti abiiciamus confessionem ac gratia excidamus. Sicut enim Christi discipuli inter maris fluctus tentabantur de vita: ita singuli Christiani, omni fere hora salutis suæ naufragium timere debent.

Tentationũ genera.

Tentationum genera sunt multa: aut enim tentatio Deum autorem habet, aut à Diabolo proficiscitur, aut ab hominibus venit, aut in ipso qui tentatur causam habet, aut res circumstantes molestãt.

1. Tentatio Dei.

Deus tentat, vt nobis ipsis reddamur probatiores: non enim tentat, vt sciat, quem nihil latet: sed vt scire nos faciat, quantum in pietate profecerimus. Et tentat Deus in moribus, & in doctrina, & in signis iræ.

In morib.

In moribus tentauit Abraham, quando iussit eum mactare filium suum vnigenitum Isaac in holocaustum. Verùm Abraham obediendo Deo in re adeo dura & difficili, factus est sibi ipsi probatior, & vidit verum suę fidei fructũ, præferre obediẽtiã erga Deum omnibus rebus mundi. Sic hodie pij diuinitus tentantur, dum mandatis Dei propositis, omnium virtutum morúmque regulis certissimis probatiores sibi redduntur per spontaneam obedientiam. At contra qui scientes & volentes ruunt in peccata, & succumbunt tentationi, fiunt rei iræ Dei, donec resipiscant.

In doctrina.

Deinde in doctrina quoque tentat nos Deus, quando permittit pseudoprophetas venire, & varia dogmata erronea proponere, de quo tentationis genere loquitur Moses Deut. 13. 1. Si surrexerit in medio tui Propheta, aut qui somnum se vidisse dicat, & prædixerit signum atque portentum, & euenerit quod locutus est, & dixerit tibi, Eamus & sequamur Deos alienos, & seruiamus iis (hoc est, si nouum modum colendi Deum instituat) non audies verba Prophetæ illius & somniatoris, quia tentat vos Dominus Deus vester, vt palam fiat, vtrum diligatis eum an non, in toto corde, & in tota anima vestra. Hæc tentatio Deo ascribitur, quatenus probationis est, & non seductionis. Ad eundem modum hodie dat nobis verbum, sed permittit oriri hæreses plurimas, vt eo pacto nos tentet probétque an illum verè ex viua sinceráque fide diligamus.

In signis.

Aliquando in signis tentat Dominus, dum in cœlo, terra, mari, horrenda suæ iræ signa proponit, quæ signa mirum in modum piorum animos concutiunt. De hoc tentandi genere loquitur Moses Exod. 20. Nolite timere, vt enim tentaret vos, venit Deus, & vt terror illius esset in vobis, & non peccaretis.

2. Tẽtatio Diaboli.

Diabolus tentat defectione à doctrina præsumptione in officio, idololatricis cultibus, & multis aliis modis de quibus dicendum est Dominica secunda quadragesimæ.

3. Hominũ tentatio.

Homines cum hostes, tum amici tentant nos variis modis, doctrina, hypocrisi, exemplo, consilio, promissione, comminatione.

4. Interna tentatio.

Inuenit etiam homo in se ipso, à quibus tentatur, vt sunt peccatum hæreditarium. Deinde multi affectus inde pullulantes, qui nos solicitant, vt aliquid contra Deum tentemus. Tentatur interdum homo à dotibus aut animi aut corporis, quales sunt pulchritudo, robur, ingenium, artificium, &c. Hoc tentationis genere qui superari nolit, cogitet omnia diuinitus esse collata in Dei gloriam & aliorum commodum.

5. Tẽtatio externa.

Res quoque circumstantes sæpe piorum mentes tentant & perturbant, quarum quædam ante nos sunt, vt quæ imminent: quædam post, vt quæ præterierunt: quædam à dextris, vt quæ iucunda sunt: quædam à sinistris, vt quæ tristia existunt. Ante nos, mors minatur, iudicium Dei horrendum excruciat, infernus os patens habet. Post nos seu retro à tergo sunt præterita peccata, quæ conscientiam hominis cruciant. A dextris sunt diuitiæ, honores, potentia, quæ multos homines in ęternum exitium præcipitant. A sinistris sunt paupertas, probra, contemptus infamia, pericula in terra, mari, domi, foris.

Quib modis hæ tẽtationes superantur.

Hæc tentationum genera sunt grauissima, quæ superantur fide, inuocatione, crebris suspiriis ad Deum pro auxilio, morum innocẽtia, breuiter, perpetua, seriáque pœnitentia. Hæc de tentatione volui hoc loco dicere, vt nos excitemur ad vigilantiam & precationem, ne intremus in tentationem.

DE SECVNDO.

Circũstantiæ huius miraculi.

In huius miraculi historia sequentes sunt considerandæ circumstantiæ.

Fides tentatur.

1. Tentatio fidei. Discipuli habent secum in naui Dominum, atque ideo nauigant securius: sed hæc securitas non ita diuturna fuit: nam tempestate orta nauis fluctibus obruitur: vnde factum est, vt qui paulò antea securi nimium fuerunt, iam fluctibus maris desperabundi obiiciantur. Quare nemo nimium fidat secundis: sed in rebus secundis metuat.

Christi somnus.

2. In hoc periculo grauissimo Christus dormiuit, cum vt vires laboribus fatigatas somno recrearet ac reficeret, tum vt discipulorum fidem exploraret, non quod ipse scrutator cordium quicquam ignorarit: sed vt ipsi sibi discipuli fierent notiores. Præterea etiam ideo Dominum dormisse credendum est, vt in discipulis maior fides excitaretur, & maiore timore perculsi discipuli, Christum vehementius inuocarent, ac maximo periculo in præsens auxilium maioris facerent. Nam si Christus vigilasset, opem laborantibus, vt in graui periculo, sua sponte, sine discipulorum precibus, tulisset. Etsi autem omnia, quæ ad nostram sunt salutem necessaria, ex sua bonitate & paterno erga suos affectu dare paratus est, non tamen nisi rogatus dare solet. Est enim oratio ordinarium instrumentum ad impetranda omnia, quæ nobis à Deo necessaria sunt: idque ea de caussa: vt ipsum quidem verum Deum creatorem & fontem omnis boni veneremur, nos vero impotentes creaturas (vt quæ sine Deo nec quicquam habemus, nec quicquam valemus) agnoscamus.

Fidei efficacia.

3. Praxis fidei hîc conspicitur. Fides enim non est ociosus assensus aut cogitatio: sed est fortis gigas qui vicit mundum, vt Iohannes inquit, 1. Iohan. 6. 4. Hæc est victoria, quæ vicit mundum, fides vestra: vincit quidem fides: sed per victorem quem possidet. Hæc fides habet mundum hostem, hoc est, peccatum, mortem, Diabolum, pericula, carnem. A parte

parte peccati stat lex, conscientia, desperatio. A parte si lei stat Euangelium, sacrificium Christi, certa fiducia. Cum ergo suo fulmine, fumo, igne, vaporibus, tonitru te adoritur lex, accipiat fides Euangelium, illúdque legi opponat. Cùm ergo lex dicat, Omnis qui non fecerit omnia quæ scripta sunt in libro legis, maledictus est: oppone Euangelium, Omnis qui credit in Filium, habet vitam æternam.

Adu. legis maledictionem.

Mors cùm minetur mortem, oppone ei mortis victorem Iesum Christum, qui morti victæ exprobrans ait, vbi mors aculeus tuus? vbi ô inferne victoria tua? idem apud Iohannem ait, Qui credit in me, non gustabit mortem in æternum: sed transibit à morte ad vitā. Mors igitur homini vtilis est: nam est tantum transitus ad meliorem vitam, tātùm abest vt piis formidabilis esse debeat.

Adu. mortem.

Diabolus quidem accusat, & magnum catalogum facinorum texit, sed oppone ipsi Christi sententiam de ipso, qui ait, Iohann. 16. 11. Princeps huius mūdi iam iudicatus est. Et illud Pauli Rom. 8. 32. Deus est qui iustificat, quis est qui condemnet? si obiicit nobis iniustitiam nostram, respondeamus cum Paulo, Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. 2. Cor. 5. 21.

Adu. Diabolum.

Pericula similiter peccati nos coarguunt: Sunt enim veluti concio iudicij Dei de peccato. Responde, iudicium à Dei domo incipere, & Dominum omnem filium quem recipit castigare: idque in bonum filij.

Adu. pericula.

Caro solicitat ad desperationem: sed tu carnem subiicito spiritui, & dic, ipsius iudicium hîc nullum habere locum: atque ita mille occurrunt, quæ salutem nostram impedire volunt.

Adu. Carnem.

Potuit ergo Nero, peccato, legi, morti, carni ita exprobrare? nequaquam. Nam soli Filij Dei hoc ius habent, alij tenentur captiui sub peccato, quia serui sunt peccati, vt qui peccatum faciant, illis indulgendo aduersus Spiritum, imo spiritu extincto prorsus. Quicunque ergo vult peccato, legi, morti, Diabolo, carni, &c. exprobrare, videat an sentiat verā pœnitentiam, videat an habeat fidem & bonam conscientiam. Denique videat an ita sit compositus, quòd omnia vitæ commoda postponat obedientiæ erga Deum, abiecto peccandi proposito.

Quorū sit fides.

4. Christus duo reprehendit in discipulis. Primùm, pusillanimitatem, quia non debebant timere eo præsente: cuius cum tot miracula vidissent, facile didicisse potuerunt, eum non perire posse, cui Christus præsens adest. Deinde fidei paruitatem, quia non crediderunt eum posse tantum dormiendo, quantum vigilando, tantum mari, quantum terra, qui terræ erat & maris creator.

Christi reprehēsio.

5. Vt autem dormiendo declarauit se hominē esse: ita hîc imperando ventis se Deum esse docet: vtrumque seruit fidei nostræ tenuitati. Humanitas enim voluntatem erga nos, diuinitas vero facultatem docet, quæ duo ad omnem actionem proæreticam requiruntur.

Est homo & Deus.

6. Christus, vt breuiter complectar, hac historia ostendit, se verè velle salutem hominum, & præsertim eorum, qui se inuocant. Nam vt vult se in periculis à nobis inuocari: ita etiam vult paternum suum erga nos affectum, dum à periculo liberat, declarare.

Doctrina.

DE TERTIO.

Hæc allegoria est suauissima: pingitur enim hîc fors & imago Ecclesiæ. Mare est Mundus. Nauis est Ecclesia. Ventus est Diabolus: pius cœtus credentium discipuli sunt. Christus est veritas, Euangelium fides.

Imago & fors Ecclesiæ.

Primum hîc obserua, antequam Christus cum discipulis in nauim ingreditur, mare tranquillum est, hoc est, mundus securè stertit in suis peccatis. Verùm post ingressum Christi in nauim, excitatur tempestas valida, adeo vt nauis videatur obrui. Sed quid? Adest qui imperet mari & ventis Christus Dominus: hinc ergo primum discamus, extra hanc nauiculam, id est, Ecclesiam non esse salutem. Verùm hîc diligenter spectandum, ne hostilem nauim pro vera agnoscamus. Hostilis nauis foris quidem est ornatior, intus capacior: sed habet vera nauis suum ornatum interius, & multò augustiorem habet gubernatorem Spiritum sanctum, habet naucleros omnes pios, habet verbum Dei, Sacramenta in vero vsu, obedientiam erga ministerium, his thesauris contenta est hæc nauis in tantis fluctibus.

2. Obseruetur quòd hæc nauis non versetur in tranquillo mari: sed turbetur fluctibus, qui ipsam huc illuc impellunt: quod verissimum esse ipsa mundi historia docet. Deus condito mundo, hanc nauiculam in medio posuit: verùm Diabolus hostis filij Dei, mox illam turbauit procellis: postea miserandis modis iactata est vsque ad tempora Nohæ, post Nohæ ad Abrahamum: inde ad tempora Mosis: tum ad Christum, qui, vt hanc nauim saluaret, venit in mundum. Neque adhuc conquieuerunt fluctus eius. Sed quænam causa est, cur mundus hanc nauiculam ferre nequeat? quia Ecclesia mundi operaarguit, hoc est, mundi sapiētes stulticiæ accusat: iustos peccati reos peragit: diuites non beat, sed infelices & miseros pronunciat, nisi pietas vera diuitiis præsit moderatrix. Atque hoc est quod Christus promisit fore, cum ait, Ioan. 16. 8. Spiritus Sanctus mundum peccati, iusticiæ, iudicij arguet. Quid peccauit Abel in Cain, qui ipsum horrendè occidit? Respondet Iohannes: Opera eius fuerunt bona, & fratris mala. Quid Nohæ? Quid Ieremias? Quid Esaias? Quid Christus? denique quid tot sancti Martyres inde vsque ab initio mundi? mundum de tenebris ad lucem deducere voluerunt, vt renunciatis mundanis concupiscentiis, piè, honestè, iustéque homines in mundo viuerent. Hanc gratiam mundus suis benefactoribus referre solet: fluctibus enim vult obruere eos: sed non succedunt illi omnia ex voto: non potest nauiculam hanc funditus perdere: nam ex sanguine Martyrum noui nascuntur Martyres.

Status Ecclesiæ consideratio.

Discamus igitur hanc sanctam aduersus scandalum persecutionis & paucitatis artem. Si offendit te iactatio nauis, respice ad Christum, qui præsens in naui adest. Si paucitas te turbat, respice ad Arcam Nohæ, ad Sodomitas, ad reliquum mundum totum: ea quæ sunt optima nunquam placuerunt, nisi paucissimis. Ecclesia in principio exigua fuit: in medio maxima: in fine ita rursus exigua erit, vt videatur operta fluctibus, malicia Diaboli, prauis doctrinis dæmoniorum, & sceleratis moribus.

Doctrina.

Discamus proinde in his fluctibus exitare Christum nostra inuocatione, qui à sua naui nunquam abest: sed eam Spiritu Sancto, verbo, Sacramentis, disciplina gubernat: Cui vnà cum Patre & Spiritu Sancto, honor & gloria sit in secula seculorum, Amen.

DOMINICA QVINTA POST Epiphaniam, Euangelium, Matth. 13.

Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Assimilatum est regnum cœlorum homini seminanti bonum semen in agro suo, sed dormientibus hominibus, venit illius inimicus, & seminauit zizania inter triticum, abitque. Cum autem germinasset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt zizania. Accedentes autem serui patrisfamilias, dixerunt illi, Domine, nonne bonum semen seminaras in agro tuo, vnde igitur habet zizania? Ille vero dixit illis: Inimicus homo fecit. Serui autem dixerunt illi: Vis igitur abeamus & colligamus ea? At ille dixit, non, ne dum colligatis zizania, eradicetis cum illis simul & triticum: sinite pariter crescere vtraque vsque ad messem, & in tẽpore messis dicam messoribus, Colligite primum zizania, & colligate ea in fasciculos ad comburendum ea: triticum vero congregate in horreum meum.

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio huius concionis.

Occasionem huic Euangelio præbuerunt auditores Christi, quorum alij fuerunt Hypocritæ, qui sibi tamen non parum placuerunt, quod accenserentur gregi Christi. Alij fuerunt sinceri & boni: sed quia viderunt confusam bonorum cum malis simul mixturam, non parum turbabantur illorũ mentes. Vt ergo & illos suæ hypocriseos & pœnæ olim secuturæ admoneret, & hos, proposita futura separatione & mercede, ad constantiam & infractam fiduciam erigeret, hanc proponit parabolam. Cuius hic sensus est, quod bonis mali permisti esse debeãt in Ecclesia, donec hic mundus steterit, qui in fine seculi sunt à se inuicem separandi, vt piis merces, impiis vero commerita reddatur pœna. Pertinet proinde hoc Euangelium eò, vt hypocritas terreat, ac proposita pœna inuitet ad pœnitentiam: & consoletur pios, eósque ad tolerantiam malorum armet. Porro loci huius Euangelij quatuor sunt.

Partes.

1. *Quale sit regnum Christi in hoc mundo.*
2. *De hostibus huius regni.*
3. *Oratio discipulorum Christi contra hostes, & cur Deus patiatur hostes in Ecclesia.*
4. *De pœnis hostium Christi, & præmiis piorum.*

DE PRIMO.

Regni Christi significata.

Regnum cœlorum varia in Scriptura significat. *Primum* enim cum Iohannes dicit: Agite pœnitentiam: appropinquat enim regnum cœlorum, non est aliud regnum cœlorum, quam vitæ nouitas, qua Deus nos instaurat in spem beatæ immortalitatis. Nam ereptos è seruitute peccati & mortis, sibi nos vendicat, vt in terra peregrinantes cœlestem vitam iam fide possideamus. Cum ergo dicit, appropinquat regnum cœlorum, significat restitutionem ad beatam vitam, adeoque veram & æternam felicitatẽ in Christo proponit. *Deinde* significat ipsum Christi Euangelium, quo ciues in regnum cœlorum aggregantur, vt cum dicit Dominus: Regnum cœlorum intra vos est. *Tertio* significat fructũ prædicati Euangelii in cordibus piorũ, atque tunc est, vt Paulus Rom. 14. definit, iustitia, gaudium spiritus, & pax in conscientiis nostris. *Quarto* significat ipsam futuram felicitatem in æterna vita post iudicium, vt cum Christus promittit fore, vt multi ab oriente & occidente veniant & accumbant cum Abraham, Isaac & Iacob in regno cœlorum. *Quinto* ipsam visibilem Ecclesiam significat in hoc mundo, in qua sunt boni & mali permixti vsque ad messem, hoc est, consummationem seculi. In hac significatione capitur regnum cœlorum in hoc præsenti Euangelio: de quo regno nunc pauca ex præsenti Parabola dicam. *Simile est regnum cœlorum homini, qui seminauit bonum semen in agro suo, &c.* Homo seminans est Christus, verus Deus, & verus Homo. Ager est mundus: semen sunt filij regni. Horum trium singuli plura docent.

1. Vitæ nouitas.
2. Euangelium.
3. Pax conscientiæ.
4. Vita æterna.
5. Ecclesia.

Christus seminator.

Primum enim, cum Christus dicitur seminator, hæc significantur. 1. Quanta sit Ecclesiæ dignitas, quæ autorem habet filium Dei. 2. Quòd sapientes mundi non seminent Ecclesiam: id enim solius Christi est: qua re nec sapientia mundi conseruatur. 3. Quod officium Christi sit seminare, hoc est, docere iustitiam & salutem æternam. 4. Quod nullus possit semen bonum fieri, id est, iustificari & innouari ad vitam æternam, sine Christo seminatore.

Mundus ager Christi.

Deinde cum Christi ager dicatur mundus, plura nobis cogitanda offeruntur. 1. Quod non vnum aliquod regnum mundi, non Italia, non Græcia, non Iudæa, non denique vlla natio sub sole possit sibi soli vendicare, quòd sit ager Domini: nam totus mundus est ager ille, in quem suum semen coniicit Christus seminator. Quare vt nulla natio, adeóque nullus homo potest iure conqueri, se de regno cœlorum exclusum esse: ita nullus populus poterit hanc gloriam sibi soli, vt dixi, vendicare. 2. Hinc conspicitur, quod immensa sit Dei misericordia offerentis omnibus per vastum orbem Christi beneficia, hoc est, sapientiam, iustificationem, sanctificationem & redemptionem. 3. Cur ager dicatur, obseruandum. Nam hic Metaphora significatur, quod cultura sit necessaria. Nam vt ager hic prędicatione pœnitentiæ est arandus: Ita sanguine & spiritu Christi irrigandus est, alioquin semen suffocatur & perit.

Euãgeliũ semen.

Semen est hîc & id quod seminatur, & id quod crescit. Quid seminatur? Euangelium Christi, quod vt offert gratuitam remissionem peccatorum: ita iugem requirit pœnitentiam. Hoc semen, id est, Euangelium Christi, ager excipit fide: sed Spiritu Sancto fouetur & conseruatur, ne obrutum tempestatibus, carne, & cruce intermoriatur, & pereat. Deinde semen dicitur id, quod è semine nascitur, nempe triticum ipsum, hoc est filij Dei. Est enim verbum Dei seu Euangeliũ, semen illud incorruptibile, quo renascimur in filios Dei.

Ecclesiæ descriptio.

Hæc ergo descriptio est regni cœlorum, id est, Ecclesiæ Dei in hoc mundo. Vnde primum docemur, quod Ecclesia non sit opus hominis alius, quàm filij Dei. Quare vanus est Papa, cum gloriatur se huius Ecclesiæ seminatorem esse. Deinde, quod humanis doctrinis non ædificetur Ecclesia: sed tantùm Euãgelio Iesu Christi, quod qui purum docent, cooperarij sunt Christi seminatoris.

DE SECVNDO.

De hostibus regni Christi.

1. Hæc parabola docet, quod regnum Christi sit suos habiturum hostes, quemadmodum etiam prima promissio habet Gen. 3. 15. Semen serpentis insidiabitur semini mulieris. Hoc quàm verum sit, docet Ecclesię Historia inde à promissione Seminis in hunc vsque diem. Vbi est Abel, ibi est etiam aliquis Cain: vbi Isaac, ibi etiam Ismael: vbi Iacob, ibi etiam Esau aliquis: vbi Dauid, ibi Saul: vbi Christus, ibi Iudas: vbi Paulus, ibi Nero aliquis, nec est quod aliud speremus: perpetuò enim Satanas insidiabitur Ecclesiæ Christi, quam aut prorsus abolere, aut prauis doctrinis & moribus contaminare conatur.

2. Sed

Quando veniunt.

2. Sed quando veniunt hostes? Cum homines dormiunt, venit inimicus homo, & seminat zizania. Hoc somno cum ministri verbi, tum auditores taxantur. Ministri verbi dormire dicuntur, cum non fideliter faciunt officium, docendo, quæ salutaria sunt: monendo eos, qui segniores videntur: obiurgando eos, quos viderint non recta via incedere ad veritatem Euangelij: consolando pauidas conscientias: & confutando erronea dogmata, quę cum fundamento, hoc est, articulis fidei pugnant. Auditores quoque dormire dicuntur, cum vel segniter verbum audiunt: vel frigent & paulatim deficiunt, quemadmodum hodie videmus multos facere. Cum ita dormiunt homines, venit inimicus homo, idque ideo, quia hostis Christi est, cuius regnum, hoc est, Ecclesiam vastare cupit, & suum regnum dilatare mendacio & homicidio.

Quid faciunt.

3. Quid facit inimicus homo? seminat in agro Domini. Quid? 1. Falsam & hæreticam doctrinam pugnantem cum articulis fidei: Idque cœpit in Paradiso & deinceps omnibus ætatibus. Vbicunque enim vera & sincera Euágelij doctrina prędicatur ibi quoque hic inimicus adest, vt fontes saluatoris veneno inficiat, ne homines ex fontibus puris saluatoris salutem hauriant. 2. Seminat verbi contemptũ in multis. Ex his seminib. nascuntur zizania, id est, filij nequam, vt sunt 1. Hypocritæ. 2. Sophistæ. 3. Tyranni. 4. Blasphemi. 5. Scelerati: atque hi omnes coniunctis copiis, Ecclesiam, hoc est, pusillum illum Christi gregem oppugnant.

Quomodo abeũt.

4. Sed quid est quod dicit, inimicum hominem iacto zizaniorum semine in agro Domini abire? an Diabolus ab Hypocritis, Sophistis, Tyrannis discedit? Nullo pacto: sed ideo abire dicitur: quia aliam personam induit: non vult videri hostis: sed spiritus Dei, & angelus lucis: quemadmodum in Anabaptistis videre est, qui iactant quidem spiritum Dei & arcanas reuelationes, cum tamen meris Satanæ præstigiis fallantur.

Doctrina.

Atque ita hic secundus locus primum docet, quod Ecclesia habeat suos hostes etiam in medio agro, hoc est, in externa societate Ecclesiæ. 2. Monet ne assentiamur hostibus. 3. Discamus hostes à veris ciuibus Ecclesiæ discernere. 4. Monet ne nos exemplo multorum aut deficiamus ab Ecclesia prorsus, aut offendamur calamitate Ecclesiæ, quæ in hac vita hostium iniuriis exposita est.

DE TERTIO.

Oratio discipulorũ Christi cõtra hostes.

Serui patremfamiliàs accedunt & dicunt: *Nonne bonum semen seminasti in agrum tuum?* per hunc accessum seruorum ad patremfamiliàs, significatur oratio piorum pro Ecclesia contra sectas & scandala in Ecclesia. Pij enim vt perpetuo precantur bona & salutaria Ecclesiæ, ita deprecantur mala & nociua, id quod in Psalmis Dauidicis passim videre licet. Psalm. 122. 6. Rogate, inquit, quæ ad pacem sunt Ierusalem: ita prosperentur diligentes te. Contrà, hostes confundantur, ait, & pereant, qui volunt mihi malum. Psalm. 70. 3. Item Psalm. 7. 17. Conuertatur labor eius in caput eius, atque in verticem eius iniquitas ipsius descendat.

Conciliatio locorũ.

Sed quomodo stare hoc potest cum Christi præcepto, qui iubet, vt oremus pro maledicentibus nobis, & iniuriam nobis facientibus? Oratio Ecclesiæ contra hostes habet semper annexam conditionem pœnitentiæ & conuersionis: Est enim sensus, vt aut conuertãtur per pœnitentiam, aut confundantur & pereant, ne perpetuò blasphemias in Deum crepẽt, & sanctis Dei sint molesti. Orandum est ergo pro hostibus vt conuertantur, quod si non conuertantur, orandum est contra eos, vt cõfundantur, frustrati suis consiliis, quibus struunt Ecclesiæ Christi insidias.

Orationis seu petitionis expositio.

Vis ne, inquiunt famuli, vt eamus & eradicemus ea? quibus ait, non: sed sinite vtraque crescere, ne fortè colligentes zizania, eradicetis simul & triticum. Primum hic sciendum est, quod Christus neque de pastorum, neque magistratuum officio disserat, sed tantum offendiculum tollit, quo turbantur infirmi, dum vident in Ecclesia multos esse impuros. Pastoribus enim commissus est gladius spiritualis, quo separant impuros ab Ecclesia, dum eos excommunicant, quo pudore offusi tandem resipiscant, & boni eorum contagione non coinquinẽtur. Magistratui est etiam gladius commissus, sed secularis, vt vocant, quo turbatores humanæ societatis punit & eiicit. Quanquam autem pastores & magistratus vel maxime sedulò fecerint officium, tamen ita nunquam purgabunt Ecclesiam quin aliquæ feces impuræ doctrinæ & prauæ vitæ remaneant, quod cùm videmus, non debemus offendi: sed admoniti hac parabola, purgare quantum possumus, reliqua Deo committentes. Non enim Christus hoc dicto indulget alendis sordibus in Ecclesia: sed tantum fideles suos hortatur, ne animo deficiant, cum malos secum ferre cogantur.

Doctrina.

Ex hoc ergo loco colligamus. 1. Quanta sit misericordia Dei, qui tam patienter malos in Ecclesia fert, vt agant pœnitentiam. 2. Quòd his consolemur nos contra scandalum paucitatis obedientiũ Euangelio. 3. Quod confutentur Anabaptistæ, qui negant illum cœtum Ecclesiam esse, in quo sunt multi scelerati.

DE QVARTO.

De separatione & suppliciis impiorũ: item de piorũ felicitate.

Et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & colligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum verò congregate in horreum meum. Hîc concionatur de separatione piorum ab impiis, quæ est futura in consummatione seculi. Deinde prædicit fore, vt impij puniantur: Pij verò aggregentur in regnum Dei. Quemadmodum enim zizania colliguntur & igni mandantur: triticum verò colligitur & in horreum seruandum reponitur: ita in fine seculi futurum est, vt impij tradantur æternis pœnis cruciandi, pij verò liberentur & donentur ęternæ vitæ possessione. Hoc sine parabola Christus Matth. 25. ita exprimit in sententia extremi iudicij, vbi impiis dicturus est: Ite vos maledicti in ignem æternum. Piis verò: Venite benedicti Patris mei, & possidete regnum vobis paratum ab initio.

Pœna impiorum.

In summa, Impiis lata duplex pœna nominatur maledictio, & ignis æternus, quia enim contempserunt beneficium Christi gratuitò sibi oblatum, maledictioni omnium creaturarum subiicientur, quę pœna quã sit horrenda, nulla lingua explicare potest. Deinde duplici punientur igni, nempe malæ conscientiæ, cuius ingens cruciatus nunquam finietur: & igne corpus vrente & non consumente: nam æternis pœnis corpus destinatum, perpetuum ignem sentiet. Si hæc seriò cogitaremus, non ita frigidi essẽmus in rebus salutis nostræ.

Piorum præmium.

In sententia piorum duplex proponitur præmium, nempe benedictio paterna, & regni Dei hæreditas: illa opponitur maledictioni, hæc æternis pœnis. Duplex ergo argumentum hinc sumamus. Vnum à pœnis impiorum. Alterum à præmiis iustorum, vtrunque efficax est (modo rite cogitetur) ad operandum in nobis timorem Dei & veram perpetuámque pœnitentiam.

Scopus parabolæ. Hoc ergò pacto tota hæc parabola hunc habet scopum, vt relinquat impius vitam suam qua peccat, relinquat iniquus cogitationem suam, qua de remissione peccatorum desperat, & secundum Prophetæ dictum, conuertatur ad Dominum, quia multus est ad ignoscendum. In hoc *multo* nihil deest, sed est in eo omnipotens misericordia & misericors omnipotentia, cui gloria in secula, Amen.

DOMINICA SEPTVAGESimæ, Euangelium, Matth. 20.

Simile est regnum cœlorum homini patrifamiliâs, qui exiit primo statim diluculo ad conducendos operarios in vineam suam. Conuentione autem facta cum operariis in singulos dies denario, misit eos in vineam suã. & egressus circiter horam tertiam, vidit alios stantes in foro ociosos, & illis dixit: Ite & vos in vineam meam, & quodcũque iustum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt. Rursum autem exiit circiter sextam & nonam horam, & fecit similiter. Circa vndecimam verò exiit, & inuenit alios stantes ociosos, ac dixit illis: Cur hîc statis totum diem ociosi? Dicunt ei: quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Abite & vos in vineam meam, & quicquid fuerit iustum, accipietis. Cum autem vespera facta esset, dicit Dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à postremis vsque ad primos. Et cum venissent, qui circa vndecimam horam venerant, acceperunt singuli denarium. Venientes autem & primi, arbitrati sunt, quod plus essent accepturi, & acceperunt ipsi quoque singuli denarium. Et cum accepissent, murmurabant aduersus patremfamiliâs, dicentes: Hi nouissimi vnam horam fuerunt in opere, & illos pares nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstum. At ille respondens, dixit: Amice non facio tibi iniuriam. Nõnne denario pactus es mecum? Tolle quod tuum est, & abi. Volo autem huic nouissimo dare sicut & tibi. An non licet mihi facere quod volo in rebus meis? An oculus tuus malus est, quod ego bonus sum? Sic nouissimi erunt primi, & primi nouissimi. Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

ENARRATIO TEXTVS.

Parabolæ summa & sensus. Hæc parabola imaginem Ecclesiæ nobis ob oculos ponit. Nam in ea ostenditur, quomodo in Ecclesia, quæ vineæ confertur, agitur. Quemadmodum enim operarij se habent ad vineam: sic se habent homines ad Ecclesiam. Operarij autem in vineam, alij maturius, alij serius vocantur: alij multũ diu q; alij parum breuique laborant tempore: sic hominum alij citius, alij tardius prædicatione Euangelij Ecclesiæ aggregantur: alij minus, alij magis laborant. Præterea, vt paterfamiliâs aliis ex conducto dat mercedem diurnam, aliis ex gratia tantundem: ad eundem modum cœlestis Pater æquè in omnes munificus est, qui in Ecclesia sua laborant. Deinde vt paterfamiliâs superbos & contumaces abire iubet, & eos, qui ipsius liberalitatem boni consulunt, fouet: Ita Deus Pater, eos qui quærunt mercedem operum, reiicit, cum eos, qui ex gratuita ipsius beneuolentia pendent, æterna donat vita. Atque ita sensus huius Euangelij est, quod nemo debeat suis operibus vel fidere, si sunt multa: vel desperare, si sunt nulla: sed tantum ex bonitate Dei pendeat, ambulans in timore Domini. Porrò loci tres constitui possunt.

Partes.

1. *Quod quilibet Christianus conductus sit in vineam Domini, vt laboret.*
2. *Generalis doctrina de bonis operibus & mercedibus bonorum operum.*
3. *De dicto Christi:* Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi: Multi sũt vocati, pauci vero electi.

DE PRIMO.

Eccl. Dei cur vineæ assimilatur. Ecclesia Dei sæpe in scripturis vinea Domini dicitur: idque primum, quia Dominus eam elegit, & dignatus est fœdere gratiæ & æternæ salutis, innumerisque beneficiis prosecutus est, plantauit & coluit. Tota Ecclesia vinea est: singuli autem Christiani palmites sunt, qui & alia ratione operarij dicuntur. 2. Hæc appellatio ostendit, quanti Dominus suam Ecclesiam æstimet: nulla enim possessio vinea preciosior est. Nam nulla plus operæ & assidui laboris flagitat. 3. Cum Ecclesiam vineam suam appellat Dominus, suam curam & solicitudinem erga nos commendat. 4. Significat hæc appellatio nos assiduo cultu & continua cura indigere, & manum à Domino adhiberi oportere, si veros & fructuosos palmites habere velit. 5. Quod qui in Ecclesiam recepti sunt, debeant fructum bonum producere. Vt enim non labruscas, sed vuas vini palmites producunt: ita Christiani non carnis, sed spiritus opera facient.

Quomodo quilibet Christianus in vinea Domini laborare debeat. Iam quomodo quilibet Christianus in vinea Domini laborare debeat spectandum est. Vt enim in vinea varia sunt officia: alius enim plantat, alius rigat, alius putat, alius alligat, alius pedamenta ponit, alius fodit, alius terram stercorat: Ita in Ecclesia diuersæ vocationes & officia, pro quorum varietate in Ecclesia laborandum est. Dominus ordinat singulis labores suos pro sua voluntate, vni dat falcem, alij ligonem, alij cultrum siue securim: Ita alius concionator est, alius magistratus, alius paterfamiliâs, alius in schola Doctor, alius discipulus, alius artifex, &c.

Verùm hic quilibet in suo labore tria spectabit. 1. An suus labor sit vtilis in vinea & mandatus à patrefamiliâs. 2. Quid vitãdum sit inter laborandum. 3. Quid quomodóque faciendum.

1. Videndũ an labor sit vtilis & mandatus à Deo. An labor tuus sit vtilis & mandatus à patrefamiliâs, scias ex duobus, præcepto nimirum & vocatione. Præceptum habet: Omnis labor qui ad hanc vineam plantandam, rigandam, fouendam, conseruandam facit, hoc est, labor qui gloriæ Dei, ædificationi Ecclesiæ & hospitiis Ecclesiæ, id est, politiis & Oeconomiis deseruit, diuinitus præceptus est in prima tabula, & in quarto præcepto. Deinde non sufficit laborem præceptum esse, nisi legitima sit vocatio facta ad laborandum. Qui enim sibi sumit laborem in vinea sine vocatione, temerarius est, & nullum fructum edit.

2. Quid vitandum. Inter laborandum vitare oportet. 1. Ne superbias, si plus quam alius, aut etiã melius tibi laborare videaris. 2. Ne spectes mercedem operæ præstitæ: sed præceptum patrisfamiliâs, qui vt labores in vinea te collocauit. 3. Ne minus laborantes contemnas. 4. Ne murmures contra patremfamiliâs, si liberalis videtur in eos, qui te minus laborasse videtur.

3. Quid spectandum. Quid inter laborandum spectandum & assiduè cogitandum? Primum vnumquemque cogitare oportet, se non ad ocium, sed ad laborem introductum esse in vineam Domini. Nullus enim in vinea Domini relictus est locus segniciei aut torpori: nullus sine patrisfamiliâs offensione, quod sibi iniunctum est, in aliũ reiicere potest. Quare strenuè laboret, qui in hanc vineam introductus est, sine fraude. Nam maledictus est, qui facit opus Domini fraudulenter. 2. Inter laborandum cogitet se stare in conspectu Domini, qui non solùm videt externas a-

nas actiones, sed etiam secreta cordium, & ex cordis affectu opus æstimat, potius quam ex operis effectu. 3. Hæc Domini inspectio ad solicitè agendum, laborantem solicitabit, vt alacri animo æstum & pondus diei ferat. 4. Sola bonitas patrisfamiliâs Dei præcipientis laborem spectanda est: sola inuitabit ad strenue præstandum officium. 5. Vbi omnia feceris, dices te inutilem seruum esse. Nam si vel superbias, quod prior veneris in vineam Domini, vel contemnas alios, qui te minus laborasse videantur, vel murmures contra patremfamiliâs, qui æquè liberalis est in alios atque in te, audies: *Amice, non facio tibi iniuriam, nonne denario pactus es mecum? tolle quod tuum est, & abi. An non licet quod volo facere in meis? An oculus tuus malus est, quod ego bonus sum?* Tria hîc taxantur in murmuratione. 1. Quod confidat dignitati sui laboris. 2. Quod liberalitatem in patrefamiliâs non admiretur & prædicet, sed culpet potius. 3. Quod inuideat aliis liberalis patrisfamiliâs benignitatem. Tales sunt omnes, qui iustitiam ex operibus sectantur vacui fide.

DE SECVNDO.

Partes doctrinæ de bonis operibus.

Vt doctrinam de bonis operibus distinctius intelligamus, tria sunt nobis perpendenda. *Primum*, quæ requirantur ad boni operis rationem. *Deinde*, quæ sint caussæ bonorum operum. *Tertio*, Cur Deus adeo multas & præclaras promissiones adiecerit bonis operibus, cur ea mercede dignetur.

I Quæ requirantur ad boni operis rationem.

Quantum ad primum attinet, quicunque requiruntur, vt aliquod opus ab homine factum merito bonum dici possit. 1. Præceptum. 2. Spiritus Christi. 3. Fides. 4. Finis verus. 5. Gratia qua boni consulitur defectus.

Præceptū.

1. Quòd autem ad boni operis rationem requiratur *præceptum*, manifestum est ex his quatuor: ex conditione nostra, ex mandato, ex prohibitione, ex cultus diuini ratione. *Nostra conditio* est, quod simus serui Dei, & is Dominus Deus noster. quare vt ipsius est præcipere nobis facienda: ita nostrum est ipsius voluntatem sequi, tanquam regulam certissimam officij nostri. Iam docet *mandatum* Ezech. 20.19. In præceptis meis ambulate, & iudicia mea custodite, & facite ea. Isa. 48.17. Ego Dominus Deus tuus docens te vtilia, ambulare te faciens in via qua ambulas. Ezech. 33.7. Speculatorem dedi te domui Israël, audies ex ore meo sermonem, & annunciabis eis ex me. *Prohibitio* est manifesta Deut. 12.8. Non facietis singuli quod sibi rectum videtur. Ezech. 20.18. In præceptis patrum vestrorum nolite incedere. *Cultus Dei ratio* requirit, vt opus plus placeat, sit præceptum. Vnde Dominus pronunciat Matth. 15.8. se frustra coli mandatis & doctrinis hominum. Et Esaiæ 29.13. Vnum ex flagitiis nominatur, propter quæ mala minatur populo suo Dominus, quod coluerint ipsum mandatis hominum. Quare Paulus omnem ἐθελοθρησκείαν manifestè damnat. Coloss. 2.18. &c.

Hinc ergo patet, quod ad boni operis rationem requiratur præceptum Dei. Sit ergo verbum Domini lucerna nostra, qua nobis præluceat in omnibus nostris actionibus.

Spiritus Christi.

2. Requiruntur ad boni operis rationem *Spiritus Christi*. Quicunque enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Spiritus carnis commaculat opus adeò vt qui in carne sunt, Deo placere non possint. Opus est ergo spiritu regenerante nos in nouos homines, sine quo nec nos, nec opera nostra placent.

Fides.

3. Requiritur *Fides*. Fide enim persona reconciliatur Deo & fit iusta: propter fidem ergo placent quoque opera. Nam sine fide impossibile est placere Deo. Quicquid enim non fit ex fide, peccatū est.

Finis verus.

4. Requiritur *Finis verus* ad operis bonitatem, quemadmodum hæc verba Augustini testantur: Noueris (inquit) non officiis, sed finibus à viciis discernendas esse virtutes: officium autem est, quod faciendum est: finis verò propter quod faciendum est. Cum itaque facit aliquid homo, vbi peccare nō videtur, si non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare conuincitur: esse autem finem vltimum omnium actionum nostrarum gloriam Dei decet, cui multi alij sæpe subordinantur.

Gratia Dei.

5. Ad boni operis rationem requiritur *gratia*, qua boni consulitur defectus. Nam tametsi fide iustificatus non satisfacit legi Dei, imò sentit multas maculas in omnibus suis operibus: tamen ipsius opera verè placent Deo, & quod est in illis vicium tegit gratia.

II. Quæ sint caussæ bonorum operum.

Ista ergo quinque requiruntur ad boni operis rationem, sine quibus opus nequaquam coram Deo bonum dici potest: nunc quod secundo loco promisi, caussas recitabo, quæ nos ad bene agendum promouebunt, & sunt in vniuersum tres, Necessitas, Dignitas, Præmium.

1. Necessitas quintuplex.

Necessitas quintuplex est: mandati, debiti, fidei retinendæ, vitationis pœnarum, & conuersionis.

1. Est *mandatum* Dei, cui omnes creaturæ rationales obedire debent. Et Paulus ait, Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra. 1. Thes. 4.3.

2. *Debitum*, de quo Rom. 8.12. Debitores sumus Dei, non carnis: non enim sumus nostri iuris, sed eius qui redemit nos suo precioso sanguine.

3. *Fides*, quæ retineri nequit, vbi peccatis contra conscientiam indulgemus. Vnde Paulus, 1. Tim. 5.8. Si quis suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegauit & infideli deterior est. Milita militiam honestam, habens fidem & bonam conscientiam. 1. Tim. 1.19.20.

4. *Vitatio pœnarum*. Propter iniquitates, inquit Dauid, corripis filios hominum. 90.7.8.

5. *Conuersio*. Viuo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris: sed vt conuertatur & viuat. Cum enim sit conuersio, homo viuificatur & regeneratur in nouum hominem, vt iam spiritu facta carnis mortificet. Rom. 8.13.

2. Dignitas.

Secunda caussa bonorum operum est *dignitas*. Nam iustificati sunt Filij Dei: sunt templum Dei sanctum: sunt reges & sacerdotes, vncti à Spiritu Sancto, qui induti iustitiam, Deum mente, voce, confessione & moribus, prædicare debent.

3. Præmiū.

Tertia caussa est, *præmium*, hoc est, compensatio patientiæ, & obedientiæ credentium erga Deum. Nam Deus promittit præmium, quod nos ex fide expectare debemus, non nitentes operibus à nobis præstitis: sed promissionibus gratuitis. Ita Moses Hebr. 11.26. legitur respexisse ad remunerationem. Cum ergo Deus promittit remunerationem duo faciemus. Primùm nostri operis indignitatem & imperfectionem agnoscamus. Deinde Deum promittentem in suis promissis veracem statuamus, freti promittentis bonitate, non operis dignitate.

III. Cur Deus adiecerit promissionē bonis operibus.

Perpendendum tertio loco proposui, cur Deus adiecerit promissiones bonis operibus, & cur ea mercede dignetur. Huius rei caussæ potissimum sunt quinque.

Prima, vt sint testimonia prouidentiæ Dei. Vult enim sciri Deus & bona corporalia res esse ab ipso creatas, & non casu spargi, sed ab ipso Ecclesiæ dari & conseruari, iuxta dictum: Esurientes impleuit

bonis,& diuites dimisit inanes.Luc.1.53.

Secunda,vt sint testimonia, quod velit Deus etiam in hac vita seruare Ecclesiam: vnde 1. Tim. 4. 8. Pietas habet promissiones præsentis vitæ & futuræ.

Tertia, quia Deus vult & necessitatem corporalem esse commonefactionem de fide,inuocatione, spe,gratiarum actione,& vult hæc bona fide peti,& expectari per patientiam.

Quarta.vt sint commonefactiones de promissione gratiæ. Beneficia enim corporalia fidelibus sunt gratiæ obsignatio.

Quinta,quia Deus vult vtrumque fieri: & Ecclesiam esse subiectam cruci, & inter ipsa pericula seruari in hac vita. Vtrumque Esaiæ 37. 20. indicatur: Domine Deus noster salua nos de manu Zenacherib,vt cognoscant omnia regna terræ, quod tu solus sis Dominus.

DE PRIMO.

Sententiæ Christi. Sententia,qua hanc parabolam claudit Dominus, diligenter obseruanda est: *Sic nouissimi erunt primi, & primi nouissimi.* Quare? *Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.*

Propositio. Huius sententiæ propositio, quæ est parodoxon rationi,vt erigit pusillanimes agnoscentes suam infirmitatem:ita Hypocritas superbos,tumentes opinione iusticiæ & sanctitatis,deiicit,& veluti diuino quodam fulmine prosternit. Sed qui sunt primi? qui nouissimi? Primi apud seipsos sua opinione & operum suorum æstimatione,erunt nouissimi apud Deum,id est, nullius precij,imò homines sententia Dei damnati.

Nouissimi apud seipsos sunt, qui seriò agnoscunt suam vilitatem & infirmitatem, vt qui nihil sentiant se habere meriti,hi erunt primi apud Deũ, hoc est,Deo accepti, modo firma fide in Christum mediatorem recumbant.

Ratio. Ratio sententiæ huius, *Multi sunt vocati, pauci verò electi*, duo docet. Vnum,quanta sit bonitas & misericordia Dei vocantis omnes ad agnitionem sui filij per Euangelium. Alterum,quanta sit ingratitudo hominum, è quibus adeo pauci inueniuntur, qui sunt electi, hoc est, sinceri, pij, & agentes pœnitentiam seriam: sunt pauci, qui suis operibus, adeóque sibi totis renunciant, & soli Deo fidunt, cum mente, voce, confessione & moribus glorificantes. Doctrina. Hæc ergo sententia nos primum monet, vt agnoscamus beneficium Dei, qui nos vocat per Euangelium. Secundò, vt detestemur ingratitudinem mundi, non acceptantis oblata beneficia. Tertiò, vt iungamus nos pœnitentia, fide & vera inuocatione illis paucis, qui sincere Euangelium recipiunt in gloriam Dei,cui honor in secula, Amen.

DOMINICA SEXAGEsimæ, Euangelium Luc.8.

CVm autem turba plurima conueniret, & è singulis ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem: Exiit qui sementem faciebat, ad seminandum semen suum. Et inter seminandum aliud cecidit circa viam, & conculcatum est, & volucres cœli comedũt illud. Et aliud cecidit super petram, & enatum aruit, quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terrã bonam, & enatum fecit fructum centuplum. Hæc dicens, clamabat: Qui habet aures ad audiendum, audiat. Interrogabant autem eum discipuli eius, dicentes: Quæ esset ista parabola? At ille dixit: Vobis datum est nosse mysteria regni Dei, cæteris autem per parabolas, vt videntes non videant, & audientes non intelligant. Est autem hæc parabola: Semen est sermo Dei. Qui autem iuxta viam, hi sunt, qui audiunt, deinde venit diabolus, & tollit sermonem de corde eorum, ne credentes seruentur. Nam qui supra petram, sunt ij, qui cum audierũt, cum gaudio suscipiunt sermonem, & hi radices non habent, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt, qui audierunt, & sollicitudinibus & diuitiis ac voluptatibus vitæ euntes, suffocantur, nec referunt fructum. Quod autem in bonam terram, hi sunt, qui in corde honesto ac bono audientes sermonem retinent, & fructum adferunt per patientiam.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa parabolæ. HOc Euangelium continet pulchram imaginem Ecclesiæ militantis in hoc mundo, & nascentis ex incorruptibili semine verbo Dei, in cuius visibili cœtu quales, & quàm multiplices sint auditores, seminis naturalis similitudine depingit. Idem enim euenire semini cœlesti testatur, quod semini naturali, iacto in terram, accidere solet. Nam vt non omne fert fructum, quod ab agricola in terram iacitur: sed vix quarta pars: ita verbum Dei habet varios auditores, in quorum paucissimis salutarem producit fructum. Loci tres sunt.

Partes.

1. *Parabolæ explicatio.*
2. *Genera auditorum verbi Dei.*
3. *De dicto Domini:* Qui habet aures ad audiendum, audiat.

DE PRIMO.

Caussæ cur Dominus in parabolis locutus sit turbis plures sunt. Cur Dominus parabolice locut' sit. 1. Prima esse potest prædictio Prophetarum. Prophetæ etenim prædixerunt fore, vt Christus adueniens in parabolis esset docturus. Fuit autem antiquissima docendi ratio parabolis & symbolis docere. 2. Quia hoc genus docendi mirifice in oculos, & animos hominum incurrit. 3. Quia quæ huiusmodi imaginibus & symbolis traduntur, memoriam iuuant, vt doctrina per ista, veluti symbola, ad posteritatem omnem transmittatur. 4. Parabolæ quoque duriores obiurgationes molliunt, & velo quodam tegunt, vt minus offendant: postea autem animo perceptæ & intellectæ erudiunt, & idem quod perspicua doctrina efficiunt, & interim neminem traducunt.

Huius parabolę partes. Porrò partes huius parabolæ sunt: Seminator, Semen, Fructus, Terra.

1. Seminator, Deus. *Seminator* Deus est, qui tametsi per homines semen in terram mittit: tamen ipse vnà adest & operatur: quare ministri verbi coadiutores Dei dicuntur: quo nomine significatur vtrunque, scilicet, quòd & Deus suo modo operatur, & homines cooperatores suã operam Deo collocant. Hic duo discamus. Primum esse preciosum & nobile semen: videmus enim in mundo quò preclarius fuit semen eò prudentiores & peritiores adhiberi, qui semen in terram iaciunt, Si reges mundi dicerentur adhibitis

adhibitis ſapientibus mundi, hoc ſemen in terrã mittere, omnes admirarentur: omnes ſingulari cura cuperent hoc ſemen cognoſcere: ſed hîc iam adeſt ſeminator Deus, adſunt Oeconomi myſteriorum Dei: quare neceſſe eſt, & ſeriam & nobilem imprimis hãc eſſe ſationẽ. Alterũ, quod hinc diſcamus eſt, magnum flagitium eſſe grauiſſimíſque pœnis plectendum: vel huius ſeminatoris Dei ſemen in terram, id eſt, in cor prius aratro legis præparatum non recipere: vel receptũ nõ maximo cultu, ſolicitudine, ac diligentia fouere vt creſcat, quò ſeminatori grauiſſimũ ferat fructũ.

1 Semen verbum Dei.

Semen eſt ipſum verbum Dei, non hominis, quod ſemẽ Filius Dei vnigenitus attulit è ſinu Patris, hoc ſemen viuum eſt, quare ſi fructũm aliquãdo nõ proferre videtur, non ſeminis, ſed terræ culpa eſt. Hoc ſemen qui vel viciant, vt hæretici faciunt: vel ſuffocãt, vt hypocritæ, vel vi opprimunt, vt tyranni: vel adulterium ſubſtituunt, vt Papiſtæ: ſentient olim iuſti Dei irã, qui vt ſemen purũ dedit, ita idẽ purũ & minime viciatũ vult ſeruari, quod apud ſuã Eccleſiã depoſuit in theſauris Prophetarũ & Apoſtolorũ recõditum.

2 Fructus, pœnitentia, fides & bona opera.

Fructus quem hoc ſemen producit, ſeminis, vt decet, naturam imitatur, poſtquam excreuit. Primum enim ex eo in terram iacto, naſcitur pœnitentia, hoc eſt, vitæ prioris ſceleratæ mutatio. quemadmodum enim nobile aliquod ſemen, terræ viſceribus concẽptum, ſuã virtute ſuffocat vrticas, quæ prius terrã occupârunt: ita hoc ſemen herbas malas, quas in corde hominis ſeminauit Diabolus, hoc eſt, peccata ſuffocat vera contritione, vt non amplius vt antea fructũ ferant lethalem ad damnationem. Deinde hoc ſemẽ vnà cum ſalutari pœnitentia producit fidem, cuius fructus eſt Deo gratiſſimus: ex hac fide tanquam è ſpica proueniunt ſemina: hoc eſt filij Dei, iuxta illud, Qui credunt, dedit hanc dignitatem, vt filij Dei fierent. Ioan. 1. 12. Hi, vt inquit Petrus in 1. cap. 1. renati ſunt, non ex corruptibili ſemine, ſed incorruptibili, per ſermonẽ viuentis Dei & manẽtẽ in æternũ. Filij Dei ita ex ſemine incorruptibili Dei nati, proferunt ſuum fructum, nempe bona opera & patientiã, quibus vſque ad meſſem ager Domini fœcundus floret.

4 Terra, 1. auditores verbi.

Terra, quæ ſemen iſtud excipit, eſt quicunque in Eccleſia viſibili receptus, ſe Dei cultorem profitetur, verbum Dei agnoſcit & auribus audit. Natura, omnes ſumus maledicti. Per Chriſti Euãgeliũ vocamur, vt reddamur terra Deo placens, ſemen vitæ excipiẽs, & fructus edens. At Soli in Chriſtum credentes & ſpiritu adoptionis donati hos fructus proferunt.

DE SECVNDO.

Genera auditorũ verbi Dei.

Ex ſeminis conditione iacti in terram, genera auditorum verbi Dei quatuor colligere eſt. Semẽ enim iactum in terram, aut non concipitur terræ viſceribus, aut concipitur cum fructu, ſed mox flacceſcente & pereunte, aut concipitur cum fructu durante vſque ad meſſem, atque hæc varietas ex conditione terræ prouenit, nam ſi in viam cadit ſemen, non agit radicem, ſed aut conculcatur pedibus, aut à volucribus deuoratur. Si in petricoſa loca cadit, quia in altum radices non mittit, enatum mox perit: ſi inter ſpinas cadit, à ſpinis ſuffocatum moritur ſine vtilitate. Si in terrã bonã iactum fuerit, fructũ fert, eumque copioſũ. Hinc eſſe quatuor auditorũ genera, manifeſte Dominus concludit, de quibus nunc ordine dicendũ eſt.

1. Improbi & peccato gaudentes.

Primum Auditorum genus hoc modo parabola ſignificatur: *Aliud cecidit ſuper viam, & conculcatũ eſt.* Parabola à Domino ita explicatur. *Qui ſecus viam, hi ſunt, qui audiunt, deinde venit Diabolus, & tollit verbum de corde eorum, ne credentes ſalui fiant.* In hac explicatione multa concurrunt diligenter perpendenda. 1. Quæ cauſſa ſit, quòd non ferat fructum, nimirũ quia terra dura & ſicca eſt, hoc eſt, corda audientium ſunt ſaxea & dura, adeo vt verbo non cedant. Dureſcunt autem corda peccãdi conſuetudine, impunitatis ſpe, cogitationibus Epicureis, exemplis peccantium infinitis, & Diaboli dolis. Quòd autem Dominus ait, ſermonem ſeminari in cordibus eorum, perinde eſt, ac ſi dicat, vicio hominum & prauitate fieri, quod de corde auditorum eripiatur. Deo proinde iniuriam faciunt, qui illi ſuam damnationem aſcribunt. Ille enim in omnes miſericors: is ſemẽ mittit in terram, hoc eſt, mittit qui Euangelium doceant: ſed hominũ culpa euenit, quod ſine fructu conculcetur. 2. Diligẽter obſeruandum eſt, quod Diabolus dicatur venire & tollere ſermonem de corde: vnde colligimus, hunc ſalutis noſtræ hoſtem, vt ſationis tempore ſolent famelicæ aues, ſimul ac prodit in medium doctrina, inſtare & irrumpere ad eam rapiendam, priuſquam humore cõcepto germinet: hoc Satanæ perpetuum ſtudium eſſe, hiſtoria omnium temporum docet, ac Petrus teſtatur, cum ait: eum tanquam Leonem rugiẽtem quærere quem deuoret. Sicuti enim primis noſtris parentibus aduerſatus eſt: idque per verbi diuini ablationem de corde ipſorum: ita hodie ſimili ſtudio incumbit: vt verbum prædicatũ infructuoſum apud auditores maneat. 3. Eſt obſeruandum, quod Euangelium ſit ſalutis prædicatio. Nam cũ dicit, Diabolum tollere verbum de cordibus auditorum, ne ſalui fiãt, ſatis indicat, verbum Dei noſtræ ſaluti deſtinatũ eſſe. 4. Obſeruanda eſt hic magna fidei laus, dum noſtræ ſalutis cauſſa aperta voce Chriſti hic vocatur, vt credẽtes, inquit, ſalui fiant. Quemadmodum enim ſalus miniſterio Euangelij hominibus offertur. Ita ſola fide recipitur oblata ſalus & retinetur. Vnde Apoſtolus, Rom. 1. 16. Euangelium eſt potentia Dei in ſalutem omni credenti. 5. Vt magna noſtra ingratitudo taxatur, qui ſalutem oblatam per verbum contemnimus: Ita execrandus eſt eorum error, qui verbo vocali ſuam virtutem adimere conantur, qui ſanè Diaboli organa ſunt ad impediendam hominum ſalutem.

2 Timidi, crucem Chriſti fugiẽtes.

Secundum auditorum genus hac parabola notatur. *Aliud cecidit ſuper petram, & enatum exaruit, quia non habuit humorem.* Parabola à Domino explicatur his verbis. *Nam qui ſuper petram, hi ſunt, qui cum audierint ſuſcipiunt cum gaudio ſermonem: hi tamen radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis recedunt,* dum crux non premit & perſecutio, non infimũ locum in Eccleſia habent: verùm vbi perſecutio oritur propter Euangelium, ſuccumbunt, & in ipſis fides emoritur ſine fructu: huius generis auditores ſũt, proh dolor! plurimi. Cum primum in hoc regno repurgata doctrina Euangelij eſſet, plurimi viſi ſunt Euangelium ſerio complecti: ſed cum viderent amicos offendi: cum animaduerterent non parum ſuæ autoritati apud Papiſtas decedere, & iam preſſius eos crux tangeret, obliti dulcedinis Euãgelij, quod cum gaudio prius ſuſceperant, ab eo turpiter cum ignominia ſumma & animarum ſuarum horrendo interitu diſcedunt miſeri, quibus ſatius fuiſſet nunquam bonũ Euangelij guſtaſſe, quàm vt cum tanta ignominia gratia & ſalute rurſus exciderent.

3. Filij ſunt ius ſeculi.

Tertium auditorum genus parabola hac pingitur: *Et aliud cecidit inter ſpinas & ſimul enatæ ſpinæ ſuffocauerunt illud.* Parabolam Dominus interpretans, ait: *Quod autem in ſpinas cecidit, hi ſunt, qui audierunt, & à ſolicitudinibus & diuitijs ac voluptatibus vitæ euntes, ſuffocantur, nec referunt fructum.* In hac explicatione Domini plura ſunt conſideranda. 1. Quod hoc genus hominum fuerit idoneum ad fouendum intus ſementem, hoc eſt, quod vera pœnitentia ſint ad Dominum conuerſi, credant & ament verbum Dei. 2. Quod aliunde proueniat corruptio ſeminis, hoc eſt, verbi Dei in corde hominis ſeminati, nempe à ſpinis. Quemadmodum ſemen bona terra conceptum, enatum ſæpe ſpinarum complexu corrumpitur vt prorſus pereat ante meſſem: Ita multi in principio pij colentes Deum, ſpinis ante finem vitæ ſuffocantur, ſpinis, inquam, ſolicitudinum, diuitiarum, & voluptatum.

Tria genera spinarum.

3. Obseruãdum hîc est, quod Dominus hic ponat tria genera spinarum, quæ sementem cœlestem, postquã in culmum assurrexit, suffocant: vt sunt solicitudines, seu curæ huius seculi, vt Mattheus habet, diuitiæ, seu, vt Matthæus & Marcus habent, deceptio diuitiarum & voluptates vitæ.

Cùm ergo hæ sunt spinæ, quibus verbum Dei suffocatur, & nemo nostrum sit, qui non ingenti spinarum copia & quasi densa sylua refertus sit, danda est opera, vt si spinas ipsas omnino euellere non possimus: saltem aculeos ipsarum retundamus, ne diuinã sementem confodiant & perdant.

Remedia

Quantum igitur ad Primum spinarum genus attinet, ita retundetur, si toti huic mundo cum suis cõcupiscentiis renunciemus, & vtamur hoc mundo tanquam non vtentes quemadmodũ monet Paulus.

Secundum genus non nocebit, si Dauidis, Psal. 62. 11. consilio vsi fuerimus, qui ait, Si diuitiæ affluũt, noli cor apponere. Item Pauli, qui ait, 1. Tim. 6. 17. Præcipe diuitibus in hoc seculo, ne superbiant, ne sperẽt in diuitiarum incertitudine: sed in Deo viuente, qui præbet nobis abunde omnia ad fruitionem: sed vt bene agant, & diuites esse studeant in bonis operibus, & sint liberales erga alios.

Tertium genus spinarum, voluptatis vita est, quæ in deliciis, pompa, gloria mundi, delicatis cibis & vestibus, & rebus Venereis posita sunt: quæ omnes & singulæ semen diuinum suffocant, vt fructum vitæ ęternæ producere nequeat. Has ergo spinas diligenter caueant, quibus salus æterna curæ est.

Omnes in Christo electi, verbum Euangelij audientes.

Quartum genus auditorũ hac parabolæ parte notatur: *Et aliud semen cecidit in terram bonam, & dedit fructum emergentem atque crescentem, & attulit vnum triginta, & vnum sexaginta, & vnum centum.* Explicatur parabola à Domino his verbis: *Quod autem in terram bonam cecidit, ij sunt, qui corde bono & benigno audientes sermonem retinent, & fructum afferunt in patientia.*

Doctrina.

In hac explicatione quinque obseruanda sunt, quæ bonam terram, in quam iactum est semen Domini, definiunt. 1. Est corde bono & benigno recipere semen, & verbum audire. 2. Retinere semen, id est, non obliuisci verbi auditi, sed illud perpetuò meditari. 3. Est fructum facere in vera pietate, sanctitate, charitate & vocationis munere. 4. Quòd hũc fructũ in patientia ferre oporteat, ne videlicet vllis rebus sinamus à fide, & fructu producendo nos abduci. 5. Quòd non omnes æquè multum fructus proferãt. ait enim Dominus: vnum triginta, vnum sexaginta, vnum cẽtum, hoc est, qui credunt Euangelio, pro mensura fidei fructificant, alij plus, alij minus. Hoc in fructibus discrimen docet & consolatur: docet quidem, quod semen Dei non debeat esse infrugiferum, modo salutare ipsum nobis esse cupiamus: consolatur vero eos, qui benigno & bono sunt corde, & multum fructus cupiunt producere in horreum Dei: sentiunt tamen se viribus destitui, & nõ posse sexagesimum aut centesimum prouentum reddere. Hi non despondeant animum. Nam paterfamiliâs etiam inferiores dignatur suo honore & bonitatis elogio.

Doctrina & consolatio.

Exhortatio.

Quisquis ergo suæ salutis amans est, studeat fructum facere, pro suæ vocationis ratione: & quando se parum producere animaduertit, petat opem à Patrefamiliâs, & in ipsius confidat bonitatem, qui non abiicit eum, qui vel minimum fructum profert.

DE TERTIO.

Explicatio huius sententię.

Dum hæc diceret, ait Euangelista, *exclamans alta voce*, ait: *Qui habet aures ad audiendum, audiat.* Quoniam autem exclamat Dominus, significatur & ipsius affectus erga homines, quod cupiat eos saluos fieri, & hominum surditas ad audiendum ea quæ saluti sunt. Deinde cùm ait, Qui habet aures ad audiendũ, audiat, haud obscure indicat, se duo genera auditorũ habere, quorum quidam sunt surdi, non quod nõ audiant externis auribus: sed quod in intima cordis nõ reponant, quę audiunt. Huius generis auditorum quanta sit copia, docent scelerati mores multorum, qui fidẽ in ore habẽt sine fructu omni, in vita & moribus: quidam sunt auriti, quod auribus externis capiunt, in intima cordis reponunt, fructũ seminis pro mensura fidei producentes. Verùm sciendum, neminem sua industria sibi aures, quibus fructuosè verbum Dei audire possit, formare & aptare, sed oportere aures ipsas à Domino perforari. Cum enim verbum foris in auribus sonat, adest Spiritus sanctus in verbo efficax, qui aures cordis aperit ad audiendum, & recipiendum verbum, modo ipsi nostra malicia spiritui aperienti non reluctemur. Tametsi enim solus Dominus aures aperire potest, & omnibus se paratum exhibet, tamen illis solis aperiuntur, qui sua contumacia Domino non resistunt. Quare nostrum est perpetuis suspiriis ad Dominum clamare, vt aures nostras aperiat, corda præparet, affectus purget, quo verbum audiamus in nostram salutem & gloriã Dei, Cui honor & gloria in secula, Amen.

Doctrina.

Admonitio.

DOMINICA QVINQVAgesimæ, Euangelium Matt. 3.

TVnc autem accedit Iesus à Galilæa ad Iordanẽ ad Iohannem, vt baptizaretur ab illo. At Iohannes prohibebat illum, dicens, Mihi opus est, vt abs te baptizer, & tu venis ad me. Respondens autem Iesus, dixit ad illũ: Omitte nunc, sic enim decet nos, vt compleamus omnem iustitiam. Tunc omittit illum. Et Baptizatus Iesus, ascendit protinus ab aqua: & ecce aperti sunt illi cœli, & vidit Spiritum Dei descendentem tanquam columbam, & venientem super ipsum. Et ecce vox de cœlis, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum est.

ENARRATIO TEXTVS.

Exordiũ à præconio historiæ Baptismi Christi.

Hoc Festum institutũ est in Ecclesiis nostris propter historiam Baptismi Christi, quæ historia præcipuum factum, quod vnquam in mundo contigit, cõtinet, neque vnquam continget, priusquam Christũ viderimus venientem in nubibus cum Angelis suis potestate magna. Si ergo delectat nos maiorum Heroum historia, habemus hîc maximi herois historiã, quæ non solum sua iucunditate oblectat animos legentium: verumetiam sola plura commoda affert, quàm omnes Historiæ mundi afferre possunt. Priusquam autem accedimus ad huius Historiæ expositionem, duæ nobis sunt diluendæ quæstiones. Quarum prior est, cúrnam hoc festum in Ecclesiastica nostrarum Ecclesiarum ordinatione sit institutum. Posterior, cur hoc tempore anni potius quam alio. Ad priorem quæstionem respondeo: Historia Christi texitur propter nostram salutem, ideo voluit etiam Ecclesiastica ordinatio in Dania hanc potissimam historiæ partem non omittere: Sed certo tempore anni eam proponere.

De institutione festi huius in nõnullis Ecclesiis.

De ordine tractationis.

Ad posteriorem dico, quod hoc tempore cõueniat maximè eam historiam tractare: idque duabus de causis. Primum propter ordinem & seriẽ Historiæ. Hactenus enim ordine audiuimus, 1. de natiuitate Domini. 2. de Circumcisione. 3. de apparitione. 4. de oblatione eius in templo. 5. de disputatione eius in tẽplo, cum ageret 12. annum. Quid autem egerit à duodecimo anno vsque ad 29. nihil scriptũ est, nisi quod fuerit subiectus suis parentibus. 6. de Baptismo eius, qui

Summa totius historiæ de Christo.

hoc

hoc anni tempore optime recitatur. 7. sequitur de ieiunio. 8. de tentatione. 9. de doctrina & miraculis. 10. de passione. 11. de resurrectione. 12. de ascensione in cœlum. 13. de missione Spiritus sancti, qua Christi doctrina confirmata est. 14. sequuntur reliquo tempore anni conciones variæ, in quibus beneficia Christi Ecclesiæ commendantur, proponuntur pietatis exempla, inuitantur homines ad piam sanctámque vitam. 15. de iudicio extremo, & præmiis piorum & pœnis impiorum. Hæc sunt præcipua membra historiæ Christi, quæ optimo ordine, pro vt res gestæ sunt singulis annis in nostris Ecclesiis tractantur. Est præterea alia causa, cur hoc anni tempore de Baptismo Christi agit nostra Ecclesia, nimirum vt doceatur, qualenam vestimentum deceat Christianos contra Diabolicum illum & Ethnicum furorem, & debacchandi ritum, qualis hactenus in vsu fuit in multis locis Christiani orbis, non sine graui Dei offensa. Atque hæc de præsenti festo dicta sufficiant. Loci tres.

Cur hoc tempore.

Partes.

I. *Historia Baptismi Christi, cum suis circumstantiis.*
II. *Vsus Historiæ in Ecclesia.*
III. *Nostri baptismi ratio & vsus.*

DE PRIMO.

In Baptismo Domini plures sunt perpędendæ circumstantiæ, & potissimum hæ quinque. 1. Quæ personæ hic agant. 2. Locus. 3. Colloquium Christi & Iohannis. 4. Baptizatio Christi. 5. Euentus, seu id quod contigit baptizato Domino. De his quinque circumstantiis ordine dicam.

Baptismi Christi circunstantiæ.

I. *Tunc venit Iesus à Galilæa ad Iohannem.* Hic duas personas habemus, Iohānem, qui in spiritu Heliæ missus erat ad præparandam viam Domini. Vnde pater eius Zacharias spiritu prophetico de eo dixit adhuc infante, Luc. 2. Et tu puer Propheta altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ea de causa Christus ipse pronunciat, Iohannem plus quàm Prophetam esse, & quo nullus maior de muliere natus sit. Deinde habemus hîc alteram personam, nempe ipsum Christum, Deum & hominem. Ad sunt ergo hic duæ personæ, quibus nihil præclarius habet hic mundus vniuersus. Iohannes fuit summus Propheta Dei. Christus ęterni Dei æternus Filius: quorum quia & summa dignitas & autoritas existit, nobis hic insinuatur quanta sit & dignitas & autoritas Baptismi, qui à Deo profectus celebratur per eos, quibus nihil habet mundus eximium magis.

Personæ.

II. *Venit ad Iordanem.* Hic locus signatur celebrati Baptismi. Iordanis non frustra meminit Euangelista. vult enim, vt ad miracula quæ olim in Iordane contigerunt respiciamus, vt inde nos colligamus, quæ sit vis & efficacia Baptismi spiritualis.

Locus.

Primùm itaque occurrit miraculum, quod contigit, cum populus duce Iosua ingrederetur in terram promissam. Iosu. 3. 16. 17. Nam Iordanis fluuius contra naturam aquæ ab altera parte stetit vt murus, præbuitque populo Dei iter, vt siccis transiret pedibus, secutus arcam Domini, quam sacerdotes Dei præferebant ante populum. Isto typo significatum est, nos è regno Satanę in regnum Dei transferri per baptismū præcedente Christo, qui vera propitiationis arca est.

Cur ad illum locum.

Helias pallio diuisit Iordanem, 2. Reg. 8. 11. ac trāsgressus fluuium in cœlum subuectus est. Naaman Syrus leprosus ablutus in Iordane ad iussum Prophetæ sanitati est restitutus. Vt autem Heliæ factum transitum in cœlum per Baptismum fieri adumbrat: ita Naaman Syri purgatio spiritualem per Baptismum fieri mundationem à peccato figurat. Nā quod foris figurat baptismus, id intus sua virtute operatur Dominus. Cum igitur hîç fit Iordanis mentio, meminerimus ꝙ spiritualiter de Baptismo nostro significet.

III. *At Iohannes prohibebat illum, dicens: Mihi opus est, vt abs te baptizer, & tu venis ad me? Respondens autem Iesus, dixit ad illum: Omitte nunc, sic enim decet nos vt compleamus omnem iustitiam, tunc omittit illum.* In hoc colloquio plura sunt spectanda membra. Primū de prohibitione, qua Christum obnixe prohibebat & oratione & manu. Duo quidem hic diligenter perpendit Iohannes, sed tertium negligit. Perpendit se indignum esse qui soluat corrigiam calceorum Christi, nedum eius nudum corpus abluat. Deinde perpēdit, quòd Christus sit immunis à peccato, atque ideo iudicat ipsum non indigere Baptismo, vt eo abluatur in signum pœnitentiæ. Tertium, vt dixi, neglexit, nēpe quod esset & sui officij, & officij Christi. Debebat enim officium intueri, & non indignitatem suæ personæ. Debebat iudicare Christum nō aliquid moliri posse, quod non spectaret ad officium Mediadoris. Atque ideo audit à Christo. *Omitte nunc, sic enim decet nos implere omnem iustitiam.* Tu missus es vt baptizes: ego autem veni vt baptizatis salutem conferam, faciamus ergo vterque quod nos decet.

Colloquium Christi & Iohannis.

Hîc ergo tria à Iohāne discamus. 1. agnoscere nos indignos esse, quibus vllum in Ecclesia ministerium committatur. 2. agnoscere Christum eum esse, qui solus à maculis peccati nos abluere valet. 3. mādato Christi obedire in nostra vocatione, non impediente nos indignitate nostra; sęd vrgente officium mandato Domini.

IIII. *Et baptizatus Iesus.* Hic æternus Filius Dei, sanctus, immaculatus, purus à peccatis, & excelsior cœlis, baptizatur. sed cur baptizatur? plures possunt assignari caussæ. *Primum* enim voluit per baptismum inaugurari ministerio Dei, & hoc quasi fœdere ostendere, se ministrum Dei esse. *Secundò*, vt baptismus externus esset figura mortis, sepulturæ & resurrectionis suæ: vnde & suam passionem baptismi nomine designauit, cum filiis Zebedæi respōderet Matthęi vicesimo, dicēs, Potestis baptizari baptismo, quo ego baptizor? *Tertiò* vt sactificatas relinqueret aquas omnibus baptizandis: non enim sacramenta Ecclesiæ consecrantur murmure sacerdotis, tanquam magica incantationes: sed sacramentorum conficitur cōsecratio institutione, facto, promissionibus Christi, ac nostra obedientia erga ipsum. *Quartò*, baptismum communem nobiscum habere voluit, ceu certissimū vnionis & societatis, quam nobiscum habere dignatus est, testimonium & pignus. Vnde Paulus probat, nos esse filios Dei, qui christum per baptismum induimus. Quotquot, inquit, baptizati estis, Christum induistis. *Quintò*, ipse facere voluit, quod omnibus facere imperauit, quemadmodum ait Augustinus. optime enim is docet, & imperat, qui suæ doctrinæ typus est, & imperata primus facit.

Baptizationis Christi. Causæ.

V. Euentus consideretur. Nam quæ contigerūt baptizato Christo & orante, sunt omnium maxima miracula, quæ vnquam contigerunt. 1. *Aperitur cœlū*, quare significatur, & quod solus Christus sit via in cœlum, quem induimus in baptismo, & quod cœlū clausum maneat omnibus, qui Christum viam vnicam in cœlum non agnoscant. 2. Vidit spiritū Dei descendentem quasi columbam, & sedentem super eum. Hæc dulcissima imago est beneficiorum Christi. Nos omnes in diluuio peccati perditi eramus: sed Christus venit nobis arca, qui nos in se recipit à diluuio, in cuius testimonium venit colūba, & quiescit super eum. Huius rei typus erat Arca Nohæ, & columba quam emisit, quæ reuersa ramum olcæ in ore habuit, in signum siccati diluuij: Ita hic Spiritus sanctus, in specie columbę apparēs, testis est absorpti

Quæ contigerunt baptizato & orante Christo.

diluuij peccatorum: sed in sola Arca est salus, hoc est, in Ecclesia Christi, vbi Spiritus sanctus habitat. 3. Audita est vox de cœlo dicens: *Hic est Filius meus dilectus, per quem placatus sum.* Ecce hic audimus Patrem cœlestem præconem Euangelij esse. Quid quæso potest admirabilius esse: quid magis stupendum? ô deploranda cæcitas hominum! ô detestanda surditas! Pater cœlestis sonat suum Euangelium de cœlo, & nos cæci non intuemur cœlum, nos surdi non audimus vocem docentis! Sed quid quæso docet? *Hic est*, inquit, *Filius meus dilectus.* En testimonium Patris de Filio, huic crede, si salus tibi curæ est, is natura est filius, nos gratia. Ideo dilectum appellat, non quod nos dilecti non simus: sed in dilecto, in quo solo nos charos habet: illũ propter se amat, nos vero propter illum. Natura enim sumus filij iræ, Eph. 2. 3. per Christum verè adoptamur in filios. Vnde sequitur in concione Dei: In quo complacitum est mihi, id est, per quem sum placatus, & humano generi reconciliatus. Hîc tria sunt alto animo perpendenda. 1. Quod sine Christo Deus sit nobis iratus, idque propter peccatum, quo Deum offendimus. 2. Quod solus Christus sit reconciliatio nostri: Ipse enim est propiciatio pro peccato. Sãguis enim Iesu Christi purgat nos ab omni iniquitate. 3. Quod hæc paterna beneuolentia & reconciliatio sit fide accipienda, ac Baptismo obsignanda. Hanc fidem sequi debet noua obedientia & gratitudo erga Deum. Ecce habes summam Euãgelij, ad quam in omni vita & mortis hora respicere debemus: non enim aliunde solida conscientiæ consolatio sumi potest. Atque hæc sint breuiter dicta de narratione Euangelica.

Doctrina.

DE SECVNDO.

Etsi vsus ex iis quæ dicta sunt facilè colligi potest tamen quædam hîc capita recitabo. *Primum* ergo sciamus, quod noster Baptismus hic consecretur & sanctificetur aqua Baptismi per Christũ, qua aqua baptizari dignatus est. *Deinde* totum spectaculum nobis ob oculos, tãquam in imagine Ecclesiam Christi depingit, hic conspicitur Iohãnes doctor in Ecclesia: vbi enim verbum Dei non est, ibi non auditur docentis vox, illic Ecclesia monstrari non potest. Deinde Christus baptizatur: à bene enim instituta Ecclesia vsus Sacramentorum abesse non potest. *Tertiò*, Christus baptizatus orat, cuius exemplum membra ipsius imitentur, & Deo verum cultum ex fidę præstent. *Quartò*, Filius stat in medio: vox Patris sonat de cœlo. Spiritus sanctus requiescit super Baptizatũ: idem reuera hodie fit in nostra Ecclesia. Deus enim Pater, Filius, & Spiritus sanctus, suæ Ecclesiæ adest, & per vocem prædicantium testatur suam beneuolentiam erga Christi Ecclesiam. Per Filij præsentiã testatur, quòd nos in filios adoptauerit, & per Spiritũ sanctum testatur se gubernare Ecclesiam suam: vnde & nos hanc fiduciam concipiamus, quod portæ inferorum non sint præualituræ aduersus eam.

Vsus huius historiæ in Ecclesia.

DE TERTIO.

Pleraque quæ ad nostrum Baptismum pertinent, sunt in superioribus locis explicata. Quare breuiter quædam attingam, quæ præcipue scire necessarium est, atque duo dicam: quale signum Baptismus, & quę sit vera eius meditatio.

Nostri Baptismi ratio & vsus.

Quale ergo signum est Baptismus? 1. Est testimonium gratiæ, ciúsque & exhibitæ, & applicatæ baptizato, nimirum quod Deus sit illi placatus per Christum, quod sanè testimonium requirit fidem. Deinde est symbolum hoc signum, quod quadam ratione docet. Est enim signum virtutis spiritualis Christi, nimirum quòd Christus sua morte, sepultura, & resurrectione sit nostri liberatio à morte, sepulchro, & donator vitæ æternæ. 2. Est symbolum vitæ nouæ coram Deo, quemadmodũ Paulus Rom. 6. 3. 4. docet his verbis: Quotquot baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius baptizati sumus. Consepulti igitur sumus cum ipso per Baptismũ in mortem, vt quemadmodũ Christus excitatus est ex mortuis, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. 3. Coram hominibus est tessera quædã professionis, qua testamur nos esse membra Christi & hostes Diabolorũ.

1. Baptismus qualis sit signum.

Meditatio pia Baptismi in his rebus posita est.

2. Baptismi meditatio.

Primum statuere oportet, quod Baptismus noster sit firmissima quædam obsignatio, & Sacramentorum nostræ reconciliationis cum Deo.

Deinde, Baptismus debet nobis esse perpetua quędam admonitio, quòd hæc reconciliatio sit facta per sanguinem, mortem, sepulturam ac resurrectionem Christi.

Tertiò, admonebit nos mortificationis carnis, & viuificationis spiritus, adeóque perpetuæ in hoc mũdo pœnitẽtiæ, & futuræ per Christũ glorificationis.

Quartò, admonebit nos, quòd regenerationis beneficium sit donum & opus totius Trinitatis, in cuius nomine baptizamur, vt ipsi adhæreamus, ac colamus per totam vitam, cui honor & gloria, in secula seculorum, Amen.

DOMINICA PRIMA IN quadragesima, Euangelium Mat. 4.

Tvnc Iesus subductus fuit in desertum à Spiritu, vt tentaretur à diabolo. Et cum ieiunasset dies quadraginta ac noctes quadraginta, tandem esurijt. Et accedens ad eum tentator, dixit: Si filius Dei es, iube vt lapides hi panes fiant. At ille respondens, dixit: Scriptum est, Non solo pane victurus est homo, sed omni verbo quod egreditur per os Dei. Tunc assumit illum Diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eum super pinnaculum templi, dicitque illi: Si Filius Dei es, præcipita te deorsum. Nam scriptum est, Angelis suis mandaturus est de te, ac manibus tollent te, nequando impingas in lapidem pedem tuum. Dixit illi Iesus: Rursus scriptum est, Non tentabis Dominum Deũ tuum. Rursum assumit illum Diabolus in montem excelsum valde, & commonstrat ei omnia regna mundi & gloriam illorum, & dicit illi: Hæc omnia dabo tibi, si prostratus adoraueris me. Tunc dicit illi Iesus, Abi Satana, scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles. Tunc dimittit illum Diabolus, & ecce, Angeli accedebant ac ministrabant ei.

ENARRATIO TEXTVS.

Quemadmodum proximo die Dominico audiuimus historiã Baptismi Christi, in qua maximæ res continentur: ita hoc Euangelium etiam partem historiæ Christi continet, videlicet de eius ieiunio & & tentatione: quibus rebus Deus singulari sapientia suum Filium humiliari voluit, & ostendere, quàm verum sit, quod olim prædixit: nimirum quod vt serpẽs insidiaturus esset calcaneo Seminis mulieris, hoc est, quod Christi personæ ac eius regno esset Satan positurus insidias (id quod hæc historia verissimũ esse ostendit) ita idem Semen contriturum esset caput serpentis. Cuius rei specimen quoddam in hac historia videmus. Hæc omnia eò referenda sunt, vt & Christi obedientiam sub cruce discamus, & sciamus qualem clypeum oporteat opponere tentationibus & iaculis Diaboli. Loci duo:

Historiæ summa.

Vsus. Partes.

I. *De Ieiunio.*
II. *De Tentatione.*

DE PRIMO.

In hoc loco duo spectanda sunt. Primum quænam sit ra-

Diuisio

sit ratio ieiunij in genere. Deinde quid sentiendum sit de Christi ieiunio in specie.

Ieiunium quid. Ieiunium est abstinentia ad tempus à cibo & potu, qua corpus affligitur & veluti mortificatur. Et est triplex: Indifferens, pium, & impium.

Quotuplex indifferens. Indifferens ieiunium est, cum vel præ inopia vel valetudinis caussa, vel ingenti aliquo animi mœrore abstinetur à cibo & potu. Hoc per se nec placet nec displicet Deo, verum prout fides & patientia adfuerint, placere & displicere putandum est.

Pium. Ieiunium pium, Christianum, & acceptum Deo, est abstinentia non solum à cibo & potu, qua corpus premitur & mortificatur: verumetiam ab omnibus aliis rebus, quæ carni vllam voluptatem adferre possunt, eò pertinens, vt plenum sit spiritus imperium per veram pœnitentiam, piam orationem, & seriam renunciationem omnium iniuriarum, quibus proximus lædi potest. Nam corporis afflictio per ieiuniū, est symbolum mœroris animi propter peccatum, & testimonium veræ pœnitētiæ. Huius fines sunt (propter quos & acceptum est) tres. Mortificatio carnis: Excitatio spiritus: & intensius omnis pietatis studiū. Huiusmodi fuit ieiuniū Pauli, cuius meminit 2. Cor. 6. & certè deberent pij homines sancto ieiunio sæpe spiritū excitare, ne carnis concupiscētiis succūberēt.

Pium ieiunium duplex. Est autem hoc sanctum & Christianum ieiunium duplex: Priuatum & solenne. *Priuatum* Priuatum est, quod quis sua sponte sibi imponit, vel pietatis excitandæ caussa (quale vt sæpe aliâs, ita potissimum ante sacram synaxin, à quolibet Christiano, cuius caro hac castigatione indiget, institui vellem) vel officij noui capessendi gratia, vt se quis eo præparet ad meditationem officij, orétque vt Deus auspiciis sui muneris propitius aspiret: huiusmodi fuit olim ieiunium Mosis in monte, & Heliæ in deserto, & ieiunium Christi in deserto, cuius hic fit mentio. *Solenne.* Solenne ieiunium pium & Christianum est, quod Magistratus pius, siue gubernatores Ecclesiarum indicunt, vel vt præsens malum, vt pestis, gladius, sectæ, seditiones, &c. vera pœnitentia & inuocatione Dei tollatur aut mitigetur: vel vt mala, quæ ob peccata grassantia imminere videntur, caueantur. Huius generis ieiunia à sanctis regibus & Prophetis sæpe indicta sunt, quæ Deo fuerunt grata propter pœnitentiam, fidem, inuocationem, charitatem, meditationem beatæ vitæ, & huiusmodi alia, quæ in Christiano ieiunio adesse solēt, & omnino debent. *Regula.* De hoc duplici ieiunio, priuato & solenni, tenenda est hæc regula, quod vt priuatum liberum est in arbitrio cuiusque positum: ita solenne mandato magistratus, charitatis lege, & publici commodi necessitate obligat, quare illud contumaciter violare grande peccatum est.

Impium ieiunium. Impium seu Pharisaicum ieiunium, est abstinentia à certo cibi genere, quæ putatur cultus Dei esse per se, & res Deo grata propter ipsum opus, ideóque meritoria. Quasi verò Deus moraretur externa opera, vbi conscientia est impura: & ieiunium per se esset in eo genere operum, quæ Deo immediatè & simpliciter probantur, quemadmodum ea, quæ in lege sua, hoc est, Decalogo præscribit, & non potius esset externum quoddam exercitium, & quædam corporalis exercitatio, alium finem spectans, nimirum vt pœnitentiæ, orationi, carni domandæ, charitati, meditationi beatæ vitæ subseruiat. Meritò ergo Prophetæ huiusmodi hypocritica ieiunia damnant: in quib. plurima horrenda scelera concurrunt: vt opinio cultus, fiducia operis, necessitas, coactio, delectus ciborū necessarius, modus ieiunādi, quo vel porci saginari possint, meditatio fraudis & iniurię proximorum.

Impij ieiunij duo genera. Potest autem hoc ieiunium Pharisaicum diuidi in duo genera, vt vnum statum, aliud arbitrarium dicatur. *Statum.* Statum ordinarium est, & certo tempore anni affixum, quale apud Papistas quadragesimale ieiunium, vt vocant, & ieiunium quatuor temporum Apostolorum, quibus suffragia Apostolorum emere voluerunt, & eiusmodi plurima, in quibus nihil præter meram superstitionem & multiplicem impietatem exercuerunt. *Arbitrarium.* Arbitrarium ieiunium, est quod aliquis arbitrio suo, quo Deum sibi debitorem faciat, deligit: quale illius fuit, qui iactabundus in oratione sua ad Dominum ait, Ieiuno bis in Sabbato, vbi suū ieiunium vt opus sanctum & meritorium, prædicat, ac Deum admonet, ne eius obliuiscatur.

II. De Christi ieiunio speciatim. Hæc sint dicta in genere de ieiunio, nunc pauca de Christi ieiunio adiiciā. De hoc ita ait Euangelista: *Tunc ductus est Iesus in desertum à spiritu, vt tentaretur à Diabolo, & cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctib. postea esuriit.* *Tempus.* Hic primū tēpus notatur, nimirum ꝙstatim à Baptismo ieiunauerit. *Locus.* Deinde notatur locus, nēpe desertū. *Modus.* 3. Modus ieiunij, videlicet ꝙ quadraginta diebus & noctibus absq; omni cibo vixerit. *Miraculū.* 4. Miraculum, quod & tanto tempore potuerit absque cibo viuere, & quod non esurierit tanto spacio: nam non sensit famem, priusquam quadraginta dies & totidem noctes præterierant.

Cur Christus sic ieiunauit. Sed cur Christus hoc fecit? 1. Vt hoc miraculo testaretur de sua diuina potentia. 2. Propter figuram. Moses enim typus Christi, in monte ieiunauit quadraginta dies & totidem noctes. 3. Vt satisfaceret pro gula primorum parentum & nostra. 4. Propter vocationem. Hoc enim vsitatum Deo est, cum velit aliquem arduo officio præfici, sicuti in Mose & Helia videmus. 5. Vt esset exemplum nobis, vt nos sobrij perpetuò in timore Domini viuamus.

Vsus huius ieiunij. Est igitur vsus ieiunij Christi agnoscendus, qui est multiplex: 1. Vt cogitemus quantum fuerit humiliatus Filius Dei. 2. Vt exemplo Filij Dei sobriæ orationi studeamus. 3. Vt illi gratias agamus, qui nostro nomine tantum ieiunium sustinuit.

Abusus. Deinde ab altera parte cauendus est abusus, ne videlicet abutamur hoc sancto Christi ieiunio, quod fit, si vel præceptum vniuersale faciamus ex hoc Christi facto: vel putemus nos fieri participes ieiunij Christi per nostrum fictum ieiunium: vel suspicemur ieiunium nostrum peccatorum remissionem mereri, ex opere operato, sicuti Thomas Aquinas sacrilegè docet: vel iudicemus cum Ambrosio hoc quadragesimale ieiunium à Pontificibus Ecclesiæ impositū, esse necessitatis, ita vt nemo pius habeatur, nisi qui hoc ieiunium seruarit. Hæ omnes opiniones pugnāt ex diametro cum ipso fidei fundamento, quod est, solius Christi merito saluari credentes.

Obiectionis papisticæ explicatio. At dicunt, Omnis Christi actio nostra est instructio. Is autem ieiunauit quadraginta dies: ergo nos debemus hoc factum Christi imitari. Verum quidē est, quod dicunt, omnis Christi actio nostra est instructio, sed non est verum, quod omnis Christi actio sit nobis imitanda, id quod ex actionum Christi differentiis manifestum est. Sunt enim actiones Christi aliæ morales: aliæ miraculosæ: aliæ peculiares. Morales vitam ac mores nostros instruunt. Est enim ipse perfectissimum virtutum exemplar. Miraculosæ, inter quas hoc ieiunium numero, mentem nostram de veritate doctrinæ Christi informant & confirmant. Peculiares seu piaculares sunt, quæ ad redemtionis & expiationis beneficium pertinent. Hæ salutis fiduciam in nobis fouebunt & alent. Atque ita omnis Christi actio est quidem nostra instructio, sed non omnis imitanda, sed tantum quæ ad mores & vitam iuxta legis decalogi præscriptum pertinent.

De ieiunio quadragesimali.

Licétne ergo ieiunium quadragesimale ieiunare? licet, modo seruentur in eo conditiones, quas supra dixit in sancto & Christiano ieiunio seruãdas esse. Et sane aperte fateor isto tempore singulari sobrietate opus esse, ad meditandum beneficium redẽtionis, quod tum solet in nostris Ecclesiis quotidie proponi in enarratione passionis Dominicæ: sed coactio & necessitas abesse debent.

DE SECVNDO.

Locus, de tentatione Christi.

Accedens ad eum tentator, &c. In his Christi tentationibus videre licet: Primùm, quanta sit audacia Satanæ, & studium eius ad destruendũ regnum Christi. Nam ne Filio quidem Dei pepercit, sed eum accedit, tentat: & quemadmodum regnum Dei in Paradiso inuasit & superior est factus: Ita nouum Paradisum regnum Christi molitur destruere, ac eius regem telis tentationum adoritur. Deinde hic licet videre, quàm sit humiliatus Filius Dei, vt non solum sit afflictus ieiuniis, verumetiam tentationibus Satanæ sit petitus.

Partes tres.

Cæterùm, vt nos hinc salutarem instructionem accipiamus, Primùm de tẽtationibus Christi dicam. Deinde quare sit tentatus. Postremò, quid nobis doctrinæ & consolationis sit petendum ex tentationibus Christi.

1 Quid spectandũ in singulis tentationibus.

In singulis tentationibus Christi, quæ tres hic numerantur, quatuor spectemus. 1. Quæ occasio. 2. Tentationis modus. 3. Tẽtationis finis. 4. Modus victoriæ.

Occasio.

Quantum itaque ad primam attinet tentationem, eius occasio hisce Euangelistæ verbis indicatur: *Et cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea esuriit.* Ecce qualem occasionem nactus est. Christus ieiunat, parat se ad officium capessendum: sed Satan aliud molitur, & ex bono facto Christi eius perdendi materiam captat. Hoc perpetuum Satanæ studium fuit, vt & benefactis sanctorum & peccatis abutatur illis in perniciem: sed nouit Dominus qui sunt sui, & potest eos è tentatione eripere.

Modus. Finis.

Tentationis modus sequitur, ait enim tentator: *Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant:* Finis huius tentationis fuit, Christo persuadere, periculum facere, an Deus miraculo suam diuinitatem comprobare vellet: quod si non faceret, vt suspicaretur Dominus se Deo curæ non esse. Pugnat ergo hęc tentatio cum prouidentia Dei, qua Deus suis prouidet omnia, quę sunt ipsis ad salutem & præsentem vitam necessaria.

Victoriæ modus.

Modus victoriæ sequitur. *Cui respondens, dixit: Scriptum est, Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei.* Hic videmus in verbo Dei victoriam esse sitam aduersus Satanam. Satan vult persuadere Christo, quod sit periturus, nisi ex lapidibus panes faciat: sed Christus negat hominem viuere solo pane seu cibo corporali. Cibus enim non nutrit, nisi accedat benedictio diuina, à qua panis robur capit, scriptum est enim, Comedent & non saturabuntur. Scripturam autem huc adductam à Christo habes Deut. 8.3. Quo in loco consolatur Moses populum in deserto, vbi non erat panis: sed Deus Manna de cœlo dedit, & aquam de petra. Hanc promissionẽ Christus sibi atque omnibus piis applicat: significans fore, vt in medio famis Deus suis sit adfuturus, & necessaria suppeditaturus. Huius promissionis exempla habemus in Israelitis, Helia, Elisæo, Mose, & hic in Christo. Huc illud Prophetę, Psa. 37.19. Non confundentur in tempore malo, & in diebus famis saturabuntur. Hæc promissio, cum ad nos quoque pertineat, arripienda est fide, & opponenda est Satanæ, ne nos tentatione famis euertat. Atque hæc de prima tentatione Christi & eius vsu sint breuiter dicta. Secunda sequitur.

Secundæ tentationis occasio.

Occasio secundæ tentationis hisce verbis describitur. *Tunc assumsit eum Diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eum supra pinnaculum templi.* Ecce occasionem, ecce artificium Satanæ qui ex re qualibet perdendi materiam petit.

Modus.

Modus tentationis additur. *Si Filius Dei tu es, mitte te deorsum: scriptum est enim, Angelis suis mandabit de te, & in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.*

Finis.

Finis, vt Christus tentaret aliquid cõtra vocationem, ac ita in se iram Dei prouocaret, quemadmodum primi parentes fecerunt. Nam postquam vidit malignus iste, quod Christus scriptura se erigit, conatur scripturam mendaciis suis inuoluere. Psalmus ille, 92.11. quẽ citat Satan, loquitur de prouidẽtia Dei, quod velit Deus quemlibet piũ in suis viis, hoc est, in suo vitæ genere & vocatione legitima cõseruare: non præcipit, vt aliquid temerariè faciamus contra vocationem. Sed quomodo Christus hoc Satanæ telum ignitum extinxit? Verbo. Ait enim: *Rursus est scriptum, Non tentabis Dominum Deum tuum.*

Victoriæ modus.

Quid sit tentare Deum.

Hæc habemus Deut. 6.16. vbi tentare Deum significat aliquid audere per diffidẽtiam, siue in rebus prosperis, siue aduersis: quare talis tentatio aduersatur fidei & Dei timori. Qui enim in rebus prosperis securus viuit, & deponit timorem Dei, is certo tẽtat Deũ contra primum præceptum. Rursus qui in calamitosis succumbit, quasi Deus nullam nostri curam gereret, etiam tentat Deum vocãdo in dubium eius promissiones. Ecclesia hodie vexatur cruce, & experitur foris pugnam & intus terrorem, hic certè non est tẽtandus Deus non est dicendum, si sumus eius populus, si verum est hoc Euangelium, quod profitemur, cur ergo non hoc tempore nos iuuat? cur hostibus omnia tam prosperè succedere permittit? hic fortiter cum Christo dicamus, Non tentabis Dominum Deum tuum. Sequitur tertia tentatio.

Tertiæ tẽtationis occasio.

Tertiæ tentationis occasio hisce verbis indicatur. *Iterum assumsit eum Diabolus in montem excelsum valde, & ostendit ei omnia regna mundi & gloriam illorum.* Vide, in prima tentatione abusus est cruce Christi ad ipsum tentandum: nunc illa regna mundi proponit, vt illorum gloria perstringatur ac ruat contra Deum.

Modus. Finis. Victoriæ modus.

Tentatio hæc est. *Hæc omnia dabo tibi, si cadens adoraueris me.* Finis fuit, vt Christus fieret idololatra: sed cõtra hanc tentationẽ victoria potitur Dominus. Primùm, repellendo Satanam, qui ausus est sibi arrogare diuinos honores. Deinde perfodiendo ipsum gladio Dei, dicens: scriptum est, *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies.* Hæc scriptura habetur Deut. 6.13. in qua duo sunt: præceptio & prohibitio. Præcipit enim, vt vnum Deum adoremus, & ei seruiamus diuinis cultibus, iuxta primam Tabulam: prohibet vt vllis creaturis istum honorẽ tribuamus, siue Diabolis, siue hominibus, siue angelis. Sit hęc regula nobis perpetuo in conspectu aduersus omnes Papistarum dolos.

Cur tentatus est Christus.

Sed cur tentatus est Christus? 1. Vt nos tentati sciamus nos habere Pontificem per omnia tentatum. Deinde, vt nos eius exemplum erudiat, ne sinamus Diabolũ vllis rebus nos auocare à vero timore Dei. Cũ ergo vult nobis persuadere, quod non simus Deo curę, quando premimur cruce & multis ærumnis respiciamus ad filium Dei, & gladio, quo ipse vsus est, reprimamus hostem. Cùm nos solicitat, vt aliquid tentemus contra vocationem, vnde coniici possimus in salutis & vitæ discrimẽ, opponamus gladium Dei.

Cùm magnis præmiis nos inuitat ad idololatriā, caueamus ne istis hamis nos in naſſam damnationis pertrahat. Breuiter, in tota vita laboremus, & creſcamus in vera Dei cognitione, & muniamur aduerſus Satanam præſentia Filij Dei, cui victori noſtro vnà cū Patre & Spiritu ſancto ſit gloria in ſecula, Amen.

DOMINICA SECVNDA IN quadrageſima, Euangelium Matth. 15.

ET digreſſus illinc Ieſus, ſeceſſit in partes Tyri & Sidonis. Et ecce mulier Cananæa, quæ à finibus illis venerat, clamabat ad illum dicens, Miſerere mei Domine fili Dauid, filia mea miſerè à Dæmonio agitatur. Ille verò non reſpondit ei verbum. Et accedentes diſcipuli eius, rogabant illum dicentes, Mitte illam, nam clamat poſt nos. At ille reſpondens, dixit: Non ſum miſſus, niſi ad oues perditas domus Iſraeliticæ. Illa verò venit & adorauit eum, dicens, Domine, ſuccurre mihi. At ille reſpondens, dixit: Non eſt honeſtum ſumere panem filiorum, & obijcere catellis. Hæc autem reſpondit: Certe Domine, etenim catelli edunt de micis, quæ cadunt de menſa Dominorum ſuorum. Tunc reſpondens Ieſus, dixit illi: ô mulier, magna eſt fides tua. Fiat tibi ſicut vis. Et ſanata fuit filia eius ex eo tempore.

ENARRATIO TEXTVS.

Hiſtoriæ ſumma & vſus. Hoc Euangelium ad nos gentes præcipuè pertinet. Exemplum enim huius mulieris Ethnicæ, gentes recipi docet. Nam vt eam inuocantem recepit & iuuit: ita nos quoque vult recipere, non enim apud Dominum eſt acceptio perſonarum, vt & Petrus ait, Act. 10. 34. In veritate comperio, quod non ſit perſonarum acceptor Deus: ſed in omni gente, qui timet Dominum & operatur iuſticiam, acceptus eſt illi. Eſt autem hoc immotum decretum Dei, quod vt omnes impœnitentes abiiciat & damnet: ita quicunque agunt pœnitentiam, & ex fide Deum inuocant, per mediatorem vnicum Ieſum Christum recipiantur, & ſola bonitate Dei ſaluentur. Cuius decreti exemplum videmus in hac muliere, quæ ſub cruce inuocat, exauditur, & fide iuſtificata ſaluatur, iuxta illud Ioëlis, cap. 2. 32. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. Loci tres.

Partes.
I. Quæ ſit vera & ſalutaris pœnitentia.
II. Cur Christus hanc mulierem repulerit.
III. Viua imago veræ Eccleſiæ.

DE PRIMO.

Locus, de pœnitentia. Omnino neceſſarium eſt rectè doceri homines de vera pœnitentia: ea enim niſi adfuerit, nemo ſaluari poteſt: ideo dicā clarè & diſtinctè, 1. quid ſit ſalutaris pœnitētia, 2. quomodo fiat. 3. quib. abſoluatur partib.

Definitio. Chriſtiana & ſalutaris pœnitentia abſque omni dubio, eſt conuerſio hominis ad Deum, vt fiat noua creatura, iuxta ipſius voluntatem, quantum fieri poteſt, in hac infirmitate viuens. Vel, vt clarius dicā, ſalutaris pœnitentia eſt verus dolor de offenſa Dei, cū voto ac ſpe veniæ propter victimam filij Dei, & voluntate, ſingularíque ſtudio omne poſthac peccatum vitandi, Deóque totam vitam poſthac approbandi.

Definitionis probatio. Hanc eſſe veram definitionem ſalutaris pœnitentiæ, vnico Ezechielis teſtimonio oſtendi poteſt. Hic enim Propheta cap. 18. ita ait, 30. 31. Conuertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus veſtris, & non erit vobis in ruinam iniquitas: proiicite à vobis omnes iniquitates veſtras: & facite vobis cor nouum & ſpiritum nouum.

Explicatio. Hoc teſtimonio tria continentur. Primum eſt inuitatio ad pœnitentiam. Nemo, inquit Dominus, venit ad me, niſi quem pater traxerit. Secundum eſt promiſſio non erit vobis in ruinam iniquitas. Tertiū eſt pœnitentiæ deſcriptio. Agite, inquit, pœnitentiam. Vult nos ergo dolere de offenſa Dei. Proiicite à vobis omnes iniquitates veſtras: ergo fugam & odium peccati requirit. Cū ait, Conuertimini ad Deū, fidem requirit, ſine qua nemo ad Deum conuerti poteſt, fide enim, vt inquit Paulus, acceſſum habemus ad Deum. Præterea cum additur, facite vobis cor nouum & ſpiritum nouum, vt noua ſimus creatura poſtulat, iuxta Dei voluntatem viuentes. Hinc conficitur, quod vera & ſalutaris pœnitentia ſit dolor verus de offenſa Dei, cū voto ac ſpe veniæ, ardentiq́; ſtudio omne peccatum vitandi, ac Deo in poſterum totam vitam approbādi. Hoc in illuſtri exēplo clarius videamus. Dauid poſt horrendum lapſum in adulterium & homicidium, pœnitentiam agit iuxta formam in Pſalm. 51. expreſſam. Primum ait, Miſerere mei Deus ſecundū magnam miſericordiam tuam. Hic & dolet ob ſuam miſeriam, quòd Deum adeo indigne offenderit, & agnoſcit Deum miſericordem, vnde votum & ſpes in eo extitit, ac viua in Meſſiam fiducia. Quātus autem fuerit dolor, quantáque fides, quia ſuperauit dolorem, idem Pſalmus multis verbis indicat. cū autem addit in eodem Pſalmo, Spiritum nouum crea in viſceribus meis, ſe nouā creaturam fieri optat. Huiuſmodi multa ſunt exempla, vt Adam, Manaſſes, Petri, Latrōis, Magdalenæ, &c. quæ nos cogitare oportet, vt illorum exemplo & erudiamur de vera pœnitentia, & ſeriam pœnitentiam cum illis agamus.

Confirmatio definitionis ab exemplis.

Alia confirmatio à ſpeciali & diſtincta declaratione partium pœnitentiæ. Etſi autem ex ijs, quæ diximus, mediocriter intelligi poteſt, quomodo fiat vera pœnitentia: tamen illud diſtinctius declarare volo: nihil enim homini magis neceſſarium eſt, quam vt vera pœnitentia reconcilietur Deo & ſaluetur. Vt igitur ſciamus quomodo vera pœnitentia agatur, obſeruanda ſunt ſeptē pūcta.

Notitia Dei. 1. Noticia Dei requirentis obedientiam. Hæc ſumitur ex Decalogo. Ego ſū Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, &c. Hîc requirit Deus agnitionem ſui: deinde ſequitur qualem obedientiam poſtulet: Non habebis Deos alienos coram me. Tertius: comminationes additæ teſtantur, quod damnet inobedientiam: Viſitans (ait) iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem. Poſtremo etiam de Deo ſciendum eſt, quod ſit miſericors, ſecundum vocem Euangelij. Antequam igitur ad veram pœnitentiam pateat aditus, requiritur noticia Dei requrentis obedientiam, iudicantis & dānantis ſerio inobedientiā, & rurſus miſerentis & recipientis peccatores in gratiam propter mediatorē.

Examen operū ad legē Dei. 2. Hanc notitiam ſequi debet examen factorū noſtrorū ad legem Dei, & ſingula præcepta ſeorſim ſūt conſiderāda. Primū ergo in hoc examine videas an Deum habeas cui ſoli fidas, an ipſū timeas, an ames, an totis viribus colas, an ipſius nomē tibi ſit ſacroſanctū, an ipſum prędices, celebres, inuoces, quēadmodum primæ tabulæ præcepta præcipiunt. Ad eundem modum examen inſtituendum eſt in ſecunda Tabula de proximo, &c. Ex hoc examine venies in cognitionē tuæ turpitudinis, & iuſtę damnationis propter Dei offenſam huiuſmodi examē à nobis requirit, quoties ſcriptura nos hortatur ad pœnitētiā.

Pauor in conſciētia. 3. Hoc examine inito ex agnitione peccati, & iudicij Dei, oritur vehemens pauor in conſcientia, quem pauorem augent circumſtantiæ iudicij Dei, quæ ſunt præſentes calamitates, tyrānis diaboli, infernales pœnæ, mors æterna & damnatio.

Fides. 4. In hoc ingenti pauore, niſi fides ſuccurreret, infiniti homines perirent. Nam in hoc pauore, ex cōtēplatione miſericordiæ Dei promiſſæ propter Chriſtum, concipitur fiducia remiſſionis peccatorum. Atque ita homo tanquam ex inferno eluctatur, & apprehendit manum Filij Dei, qui ſe ex inferno eripit.

Hîc mens promißiones Dei cogitat, intuetur Filium Dei pendentē in cruce pro tuis & meis peccatis. Audit vocē Ioëlis consolatione plenißimam, Conuertimini ad Dominum Deum vestrum, quia gratiosus & misericors est, tardus ad iram, & velox ad pietatem, & parcens super malitia. Harum promisionum exempla considerentur, vt nos istis confirmemus.

Spes veniæ.

5. Cognita hac Dei misericordia, peccator cōcipit spem veniæ, & incipit palam suum deplorare peccatum, confitetur Deo suam turpitudinē, & confugit seria oratione, & ardenti corde ad misericordiā Dei.

Iustificatio.

6. Qui hoc pacto per hos gradus ascendit: Primum agnoscens Deum, ipsius iudicium & misericordiam, sicuti iam expositum est, is hac fiducia absoluitur à peccato suo, & iustificatur coram Deo, non sua iustitia, sed Christi, quæ omni credenti imputatur. Nam vera nostri iustificatio est credentis personæ in Christum absolutio à peccato, imputatio iusticiæ Christi, acceptatio ad vitam æternā gratis propter Christum.

Noua obedientia.

7. Iustificatus fide & adoptatus in filium & regeneratus agit gratias Deo, celebrat Deum, & totam vitam in posterum emendat.

Expositio superiorū à Manassis exemplo.

Verùm vt hæc clarius à nobis intelligi poßint, proponam exemplum salutaris pœnitentię, de qua audistis, & sumam Manassem regem Iuda, in cuius pœnitentia salutari hæc omnia conspiciuntur, quemadmodum in ipsius oratione apparet.

Primùm enim cum inquit, Domine omnipotens, Deus patrum nostrorum Abraham, & Isaac, & Iacob, quem omnes pauent & tremunt à vultu virtutis tuę, & insustentabilis est ira comminationis tuæ super peccatores, immēsa vero & imperuestigabilis misericordia promißionis tuæ, quoniam tu es Dominus altißimus, gratiosus, misericors, & multum miserens, & pœnitens super maliciis hominum. In his verbis Manaßis, est 1. Agnitio Dei. 2. Debitæ obedientię testificatio. 3. Iudicij diuini in peccatores confeßio. 4. Misericordiæ noticia & prædicatio.

Deinde secundum sequitur, videlicet examen factorum Manaßis ad normam legis, ita enim ait, Peccaui super numerum arenæ maris, multiplicatæ sunt iniquitates meæ Domine.

Tertiò, quantus pauor fuerit in corde ipsius ostendit, cum ait, Et nō sum dignus intueri & aspicere altitudinem cœli præ multitudine iniquitatū mearū.

Quartò, in his pauoribus erigit se cogitatione misericordiæ, & ait: Et nūc flecto genu cordis mei precans ad te Domine, qui promisisti pœnitentiam & remißionem peccatorum, qui peccauerunt tibi.

Quintò, sequitur veniæ precatio. Quare peto rogans te, Remitte mihi Domine, remitte mihi, & ne simul perdas me cum iniquitatibus meis, neque in æternum iratus reserues mala mihi, quia tu te Deus, Deus, inquam, pœnitentium, & in me ostentas omnem bonitatem tuam.

Sextò, hæc precatus statuit se exauditum & iustificatum: quare & addit: Quia indignum saluabis me secundum magnam misericordiam tuam. Hîc Manasses iustus fide factus, noua est creatura.

Septimò, hanc gratuitam iustificationem sequitur emendatio in tota vita. Vnde sequitur in ipsius oratione, Et laudabo te semper omnibus diebus vitæ meæ, quoniam te laudat omnis virtus cœlorum, & tibi est gloria in sæcula seculorum, Amen.

Aliud exēplum.

Hanc rationem agendi pœnitentiam omnes sancti semper sunt secuti. Dauid agnoscit Deū, agnoscit iudicium Dei, agnoscit misericordiam, suum factum examinat, pauet ob peccatum: erigit se fiducia misericordiæ, precatur veniam, iustificatur fide, iustificatus Deum celebrat. Hæc in Psalmo 51. conspiciuntur.

Præcipuæ partes pœnitentiæ.

Audiuimus quid sit pœnitentia, & quomodo fiat, iam quæ sint eius capitales partes tenendum est, & numerantur tres, quæ sunt, Contritio, Fides, & noua vita.

Ad contritionem requiruntur primò tria, quæ sunt agnitio Dei, examen facti, & pauor conscientię ob peccatum.

Ad fidem tria proxima, cogitatio misericordiæ, petitio veniæ, & iustificatio.

Ad nouā vitā requiritur vltimum, quod in cordis, oris, & vitę institutione secundū Legē Dei consistit.

DE SECVNDO.

Cur Christus mulierem repulerit.

Scribitur in hoc Euangelio, quod Christus repulerit hanc mulierem. Quare hoc facit? quare dicit se tantū missum esse ad oues, quæ perierunt de domo Israël? An non idē Dominus est, qui dicit, Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, &c. Respōdeo. Dominus hoc fecit nō sine magnis caussis 1. Hoc fecit vt mulieris fides hac mora exerceretur & cresceret. 2. Vt esset exemplum pietatis aduersus pertinaces Iudæos, qui Christum contemserunt. 3. Vt ostenderet Dominus, se velle vinci à nobis assiduitate precum nostrarū. 4. Vt hoc exemplo doceret præsentes spectatores veram pietatis indolē. Sed Dominus aliā caussam assignat, cur hanc mulierem repulerit: dicit enim, Non sum missus, nisi ad oues, quæ perierunt de domo Israël. Respondeo, Hoc nō dicit Christus, quasi negaret gentibus accessum ad gratiam suam. Fuit enim illa mulier gentilis, sed aliæ caussæ sunt. 1. Vult hic notare obstinatam malitiam & ingratitudinem Iudæorum, qui Christum peculiariter ad se missum non agnouerunt. 2. Quòd verbum Dei ipse Christus ante mortem suā prædicaret Iudæis, & post mortem daret mandatum prædicandi gentibus. Nā Dominus prohibuerat prædicare Euangelium inter gentes ante suā mortē. Verū postea cū à morte excitatus esset, dedit hoc mandatum Apostolis, Ite in mūdum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ &c. Hoc mandatum manifeste ostendit, quod Christi beneficia ad Iudæos & gentes pertinent, hoc est, quod omnes ex Iudæis & gentibus, qui Christum recipiunt, & veram pœnitentiam agunt, sint participes beneficiorum Christi, ita vt ipsius sanguine omnia illorum peccata sint abolita, & tandem in extremo die surgant ad beatam immortalitatem & vitam ęternam. Verùm qui Christum recipere recusant, viuentes absque pœnitentia, illi absque misericordia æternis pœnis cum Diabolo punientur. Nam sicut Dominus fuit, est, & erit misericors omnibus agentibus pœnitentiam, absque omni conditione personarum: ita fuit, est, & erit implacabilis iudex eorum, qui pœnitentiam non agunt: non moratur, siue simus reges, siue nobiles, siue ciues, siue rustici.

DE TERTIO.

Imago Ecclesiæ Christi & singulorū membrorum.

Pulcherrima imago Ecclesiæ Christi, & singulorū membrorum describitur in hac Cananæa muliere. Primum enim quemadmodū hæc Cananæa mulier obruitur calamitate: ita & tota Ecclesia & singula eius mēbra. Hinc Paulus, 2. Tim. 3. 12. Omnes, qui volunt piè viuere in Christo, persecutionem patientur. Hoc Christus docet, cum iubet nos tollere iugum suum. Vult enim Deus nos fieri conformes suo filio in afflictionibus & ærumnis, qui olim sumus illi futuri conformes in gloria. Rom. 8. 2. Ecclesia in his calamitatibus orat opē: nā nullum aliud asylum habet Ecclesia, quam orationem ad Deum, qua impetratur auxilium. 3. Christus videtur auertere aurem, dum non statim impetramus quæ volumus. 4. Ecclesia exemplo huius mulieris non desinit precari: sed perseuerabit in oratione, donec impetrauit quod petit.

Porro

Doctrina.

Porro singula membra Ecclesiæ hinc quod discant habent.

1. Vnusquisque nostrûm se agnoscat Cananæum, hoc est, impium & indignum gratia Dei.

2. Clamet cum hac muliere, Miserere, miserere.

3. Si tentaris, persiste tamen huius mulieris exemplo: si non hodie aut cras te exaudierit, tuæ tamen preces non erunt inanes, sed verè exaudietur propter Christum, si ex fide, huius mulieris exēplo oraueris.

4. Agnosce te canem cum hac muliere: sed talem, qui ex micis cadentibus de mensa Domini sui saturetur, ideóque in oratione persiste.

5. Futurum est & tibi, quod huic mulieri accidit quæ prius canis dicebatur, mox pro filia agnita est: tanta est misericordia Domini, cui honor & gloria, in secula seculorum, Amen.

DOMINICA TERTIA IN quadragesima, Euangelium Lucæ 11.

ET erat eiyciens Dæmonium, & illud erat mutum. Cúmque eieci sset Dæmonium, locutus est mutus, & admiratæ sunt turbæ. Quidam autem ex eis dixerunt: Per Beelzebub principem dæmoniorum eiycit dæmonia. Et alij tentantes, signum de cœlo quærebant ab eo. Ipse autem cū sciret cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum aduersus seipsum diuisum, desolabitur, & domus supra domum cadit. Quod si Satanas quoque aduersus seipsum diuisus est, quomodo stabit regnū eius? quia dicitis: per Beelzebub me eycere dæmonia. Quod si ego Beelzebub præsidio eycio dæmonia, Filij vestri cuius præsidio eyciunt? ideo ipsi iudices vestri erunt. Porro si digito Dei eycio dæmonia, profectò peruenit ad vos regnum Dei. Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet. Vbi verò fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius aufert in quibus confidebat, & spolia eius distribuit. Qui nō est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit. Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arentia, quærens requiem, & non inueniens, dicit: Reuertar in domum meam, vnde exiui. Et eum venerit, inuenit eam scopis mundatam atque ornatam, tunc vadit & assumsit septem alios Spiritus secum nequiores ipso, & ingressi habitant ibi, & fiunt extrema hominis illius peiora prinis. Factum est autem, cum hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turba, dixit illi: Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti. At ille dixit, Quinimo, Beati qui audiunt sermonem Dei, & custodiunt illū.

ENARRATIO TEXTVS.

Historiæ argumentum & vsus.

Hoc Euangelium, dilecti, clare ostendit, cur Christus venerit in hunc mundum & assumserit humanā naturam: nimirum vt & nouum regnum inchoaret, & regnum Diaboli aboleret, hoc est, quod Deus dicit Gene. 3. 15. Semen mulieris conteret caput Serpētis, quod Iohannes interpretatur, cum ait, 1. Ioan. 3. 8. Christus apparuit, vt destrueret opera Diaboli, hoc est, regnum Diaboli, quod à peccato incipit, peccato ædificatur, damnatione æterna absoluitur. Huius Satanæ regni destructorem declarat se Christus in hoc Euangelio, dum liberat hominem obsessum à Diabolo. Nam cum Diabolum expellit, primum significat se potentiorem Diabolo esse. Deinde se ipsius hostem declarat. Tum signo ostendit se humani generis Saluatorem. Præterea ostenditur hic ingratitudo mundi erga suum Saluatorem, cum impij Iudæi adscribunt Satanæ opera Dei. Postremò in fine huius Euangelij mulier clamans dat Christo occasionem monstrandi veram beatitudinem. Nam dum mulier

Partes.

clamat, Beatus venter qui te portauit, Is respondet: Quin imò, Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Loci quatuor.

I. Differentia regni Satanæ & regni Christi.

II. Contentio inter Iudæos & Christum, in qua Iudæi reprehendunt Christi factum, ipse vero illud defendit.

III. Quid futurum est illis, qui Christum receptum rursus reijciunt, obtemperantes Satanæ.

IIII. Quæ sit vera beatitudo & felicitas.

DE PRIMO.

Regni Christi & Satanæ differentia.

Et erat eyciens Dæmonium. Hæc verba aperte testātur duo diuersa esse regna: Christi & Satanæ, & esse maximam differentiam inter hęc duo diuersa regna, adeo vt nunquam inter ea conuenire possit. Cū ergo Diabolus & Christus duo sint potentissimi diuersorum regnorum reges, de vtroque dicemus, vt intelligatur, quātum mali sit in Satanæ regno, & quantum boni & felicitatis in Iesu Christi salutari regno.

De Diabolo locus.

De Diabolo hęc quatuor puncta considerāda sunt. 1. Quis sit. 2. Quid faciat. 3. Cur faciat. 4. Cur Deus permittat vt faciat.

1. Quis sit.

Quis ergo est? Quantum ad naturam, est creatura Dei, sicuti Angeli Dei: quantum ad studium & peruersitatem, quam ex se habet, est mendax, latro, fur: qui perpetuo homicidio & mendacio gaudet, & nihil magis expetit, quam humani generis ęternum interitum. Quod talis sit Diabolus, docet fraus eius, qua primos homines decepit.

2. Quid facit.

Quid facit Diabolus? Videmus in hoc Euangelio, quod hunc miserum hominem reddat cæcum & mutum. Considera quæso hic Diaboli crudelem tyrannidem aduersus hunc miserum. 1. Aures obturat illi. Quare? ne verbum Dei audiat. Cur hoc cupit? Quia scit Diabolus primum gradum in cœlum esse, verbū Dei audire. Nemo enim sine auditu verbi Dei vnquā salutem consecutus est. Euangelium enim, vt inquit Paulus, Rom. 1. 16. est potentia Dei in salutem omni credenti. 2. Cor obsidet, ne verbum in eo locum habeat. Quare hoc facit? Quia scit sine fide, quę ex verbi auditu est, neminem iustificari. Nam vt Christus dicit, Ioann. 3. 36. qui non credit, ira Dei manet super eum. 3. Reddit mutum. Quare? ne confiteatur Christum suum saluatorem. nam scit neminem saluum fieri sine oris confessione: sic enim Paulus Rom. 10. 10. ait, corde creditur ad iusticiam, ore fit confessio ad salutem. 4. Reddit hunc miserum cæcum, ne videat. Quare? ne videat opera Dei, enarrantia gloriam Dei, vt Dauid testatur, cum ait, Psal. 19. 1. Cœli enarrāt gloriam Dei, & opera eius annunciat firmamentū. Ecce occludit Satan huic misero homini omnes vias salutis.

3. Quare facit.

Quare hoc facit iste malignus? 1. Quia ipse damnatus est, & nullam salutis spem habet. 2. Odio christi tanto laborat, quod ipsius regnum ferre nō potest. 3. Odio implacabili aduersus humanum genus inflammatur, adeo vt cupiat omnes secum æternùm damnari: Ideo Petrus inquit, 1. Petr. 5. 8. Diabolus vt Leo rugiens circumit, quærens quem deuoret.

4. Cur Deus id permittat.

Sed cur Deus hoc permittit Satanæ, vt ita homines vexet? 1. Hanc pœnam nostro peccato meruimus: quicquid enim nobis mali acciderit, nobis ipsis adscribemus, & caussam in nobis ipsis quæremus. 2. Deus hoc permittit, vt intelligamus quanta sint beneficia Christi erga Ecclesiam. nemo enim melius intelligit libertatis aut sanitatis commoda, quàm qui aliquando carceris mala & morbi molestias expertus est. 3. Vt Christum inuocemus contra Diabolum, qui solus eum superare potest. 4. Vt fide nos aduersus illū muniamus, iuxta illud, cui forteis resistite in fide. Et enim

enim fides victoria mundi, vt ait Iohannes, 1. Iohā. 5. Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra. 5. Vt præsentia Christi liberati à Satanæ tyrannide, & agnoscamus Christum in nobis habitare, iuxta illud 1. Reg. 18. 36. Vt sciat omnis terra, quod sit Deus in Israel, id est, in Ecclesia, & Deum prædicemus qui nos liberat.

De Christo, locus.

De Diabolo audiuimus, quis sit, quid faciat, cur Ecclesiæ exitio studeat, & cur id Deus permittat: Nunc de rege Christo audiamus, de quo dicam: Quis sit, quid faciat, & cur faciat.

1. Quis sit.

Quis est Christus? Deus & homo, à Patre ante secula natus, æternus Deus cum æterno Patre & Spiritu sancto, quemadmodum in Symbolis cōfitemur: Descendit de cœlo propter nostram salutem, & assumsit humanam naturam, vt sua morte liberaret nos ab æterna morte & supplicio.

2. Quid facit.

Quid facit? Hoc docet nos præsens Euangelium. 1. Aperit huic surdo aures. Deinde eiicit ex illo Diabolum, soluit linguam, vt loqui possit: oculos quoque aperit. Hoc ipsum quotidie facit in sua Ecclesia. 1. Aperit aures, vt audiamus verbum: quicunque enim libenter audit verbum Dei, sciat aures suas apertas esse, & qui contrà non audit verbum libenter, sciat suas aures adhuc à Satana obturatas esse. Quare qui nondum habet aures ad audiendum verbum, confugiat ad Christum, is solus aperit. 2. Cor à Diabolo liberat, vt credere possimus. nam Iohannis 6. 29. docet Christus, quod fides sit opus Dei. Ita enim ait: Hic est opus Dei vt credatis in eum quem ipse misit. Si ergo non credis, adhuc diabolus occupat cor tuum: quare Christus adeundus est, qui solus eum superare potest. 3. Soluit linguam, vt eum ore etiam confitearis, prædices & inuoces.

3. Cur facit.

Cur autem hoc facit Christus? 1. Quia est amans hominum, quorum naturam assumsit, quando homo conceptus & natus est ex virgine. 2. Quia est hostis Diaboli. 3. Quia officiū eius est, vt hostis sui Diaboli regnum inuadat, ipsum hostem spoliet, ac omnes in se credentes donet vita æterna.

Antithesis vtriusque regni.

Ex his iam apparet, quantum sit discriminis inter regnum Diaboli & Christi. In regno Diaboli est peccatum & mors. In regno Christi est iusticia & vita. In regno Satanæ est dānatio: in regno Christi est absolutio à damnatione, & salus. In regno Satanæ sunt tenebræ: in regno Christi est lux perpetua. In regno Satanæ est cruciatus: in regno Christi est gaudiū. In regno Satanæ conspicitur Diabolus cum damnatis omnibus: in regno Christi Sancti fruūtur conspectu Dei & immortalitatis gloria, per Christum Iesum. Hinc ergo admoneamur, & quanto cum studio fugiendum sit regnū Satanæ, & quanta diligentia conandū sit, vt ciues constituamur beati regni Christi.

DE SECVNDO.

Contentio inter Iudæos & Christum.

Iudæi videntes hoc factum Christi, tanquam legati Satanę, se totis viribus Christo opponunt, & dicūt: *In Beelzebub principe* Dæ*moniorum eycit* Dæ*monia.* Vide quanta sit mundi malitia. Dei opus Diabolo ascribit, quo in peccatis suis moriatur. Quis mortaliū tanta insania insurgeret aduersus Christum, nisi spiritu Satanæ excitaretur? Verùm christus illam contumeliā Diaboli nequaquā fert, sed fortissimis argumentis istam Diabolicam contumeliam confutat.

Argumēta Christi aduer. calumniam Iudæorū.

Primum argumentum. *Nemo potest per vnum Diabolum alium eycere.* Ergo vos improbè asseritis me in nomine Beelzebub eiicere dæmonia. Nam si vnus Diabolus alij Diabolo vim faceret, & eum eiiceret, non esset stabile regnum Diaboli. Nunc autem videmus regnum Satanæ maximè stabile & firmum esse. Nam omne regnum contra se diuisum, desolabitur. Vbicunque enim est discordia, ibi certus expectandus est interitus.

Secundum argumentum est. *Si ego in nomine Beelzebub eycio dæmonia, vestri quoque filij in eodem nomine eyciunt dæmonia,* sed hoc vestro ipsorum iudicio est falsum: nam vos Dei virtute illos dæmonia eiicere fatemini quare improbè facitis, cum me dæmonia in nomine Beelzebub eiicere asseritis.

Tertium argumentum. *In digito Dei*, id est, potentia diuina eiicio dæmonia. Ergo falso Diabolo ascribitis opus meum.

Quartum argumentum. Fortis à fortiori superatur. Diabolus à me superatur. Nam illum eiicio, illius spolia capio. Igitur sum illo fortior. *Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet.* Quis est ille fortis armatus? Serpens antiquus. custodit atrium suum, dum habitat in incredulis, dum hominum sensus excæcat, ne christum agnoscant: atque tum omnia quæ possidet, sunt in pace, quando scilicet silet verbum Dei, & sonant humanæ traditiones. Verùm cùm gladius stringitur, quod est verbum Dei, mox Diabolus cogitur cedere: nam christus, qui in verbo est, potentior est Satana.

Quintum argumentum. *Qui non est mecum, contra me est, & qui non colligit mecum, dispergit.* hoc est, Diabolus dissipat Ecclesiam, & ego colligo Ecclesiam, ergo inter me & Diabolum non conuenit: quod autem diabolus dissipet Ecclesiam, probat pulcherrima similitudine.

DE TERTIO.

Quinti argumenti probatio à simili.

Cùm immundus Spiritus exierit de homine. hoc est, cum Diabolus, qui & ipse immundus est, & animos hominum coinquinare multis modis solet, exierit de homine, quemadmodum iam de misero hoc, qui obsessus erat, mea virtute eiectus est. Quid tum facit? *Ambulat per loca inaquosa, quærens requiem, & non inueniens, dicit: Reuertar in domum meam vnde exiui.* Ambulat per loca inaquosa, id est, per corda non irrigata flumine S. sancti. Quid est quod quærat requiem & non inueniat? hoc dicto significatur eius studium: nō enim satis est ei nocuisse, nisi magis noceat. Tanto perdendi homines studio laborat, non contentus est multa corda possidere, nisi ad ea redeat, à quibus antea expulsus, vnde dicit. *Reuertar in domum meam vnde exiui.* His verbis significatur, quod non sinat intētatos eos, qui fide purgati sunt: sed conetur rursus in eorum corda intrare, quo eos à regno christi abducat: quod cum fit, fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus, quia fit de nouo hostis christi, expellit Spiritum sanctū, & grauiores pœnas luet, nisi rursus per veram pœnitentiam eiecerit diabolum. Obseruemus ergo, quàm periculosum sit iis, qui semel Christo dederunt nomina, & rursus se iugo diaboli subiiciunt. Hi enim vt grauissimè in spiritum sanctum peccant: ita etiam grauissimæ pœnæ sunt ipsis metuendæ. Quare qui salutis suæ vlla tanguntur cura, citò resipiscant, & strenuè aduersus satanam militent: ne eos rursus in peccatorū diluuiū præcipitet.

Doctrina

DE QVARTO.

Locus de vera felicitate.

Factum est cum hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turba, dixit illi: Beatus venter, &c. *At ille dixit, Quinimo, Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.* Hic primum obseruemus diuersa hominum iudicia de verbo Dei. Quidam admirantur & amant verbum, vt hæc mulier: Quidam malè loquūtur de verbo, vt illi, contra quos hîc christus agit. Nā semper à principio mundi fuerunt tales auditores

verbi

verbi. Cain verbum contemsit: Abel amauit. Nohe amauit verbum: & reliquus totus mundus contemsit. Tempore Hieremiæ paucissimi verbum Prophetarum receperunt cum fructu: plerique ad veterem idololatriam redire maluerunt. Hinc apud Ieremiā dicunt, Quando sacrificauimus reginę cœli (id est, Soli) omnia fuerunt nobis prospera: abundauimus frumento, &c. Ad eundem modum nostri dicunt: quando Missas audiuimus, dedimus Monachis, omnia fuerunt in meliore precio, maior erat timor Dei maiórque charitas. Hanc gratiam refert mundus Deo pro suo beneficio. Dat nobis verbum salutis: nos potius volumus humana somnia. Offert gratis, nos volumus Monachorum nugis mereri. Sed istis omissis audiamus Christum, *Beati*, inquit *qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud*. Hæc pauca verba sunt, & habent additam magnam promissionem.

Verbum Dei quid

Quódnam est illud verbum Dei? Aliud esse non potest, quam quod Prophetæ tradiderunt, Christus suo cōfirmauit sanguine, Apostoli docuerūt. Quódnam est illud? Eius summam habet puerilis nostra doctrina Catechismus, & sunt decem præcepta, Symbolum, doctrina dē Sacramentis, & quā singulis diebus Dominicis auditis ex Euangelio, hoc est, vt vno dicam verbo, quam Prophetæ, Christus & Apostoli docuerunt. Hoc verbum vult audiri: ergo vult ministros esse & pastores, qui hoc verbum docere possint. Nam cum det verbum, offerat salutem, quæ fide ex auditu percipitur, necessarium est, vt sint qui hoc verbum doceant.

Quid est custodire verbum Dei.

Verum quia non satis est docere & audire verbū, nisi custodiatur, addit Dominus: *Et custodiunt illud*. Quid est custodire verbum? Est verbum auditum discere, retinere, eique credere, & ex fide Deo veram obedientiam præstare. Ita Abraham pater noster fecit, audiuit verbum, retinuit, eíque obediuit, & ex fide tantam obedientiam præstitit, quod potius, mandante Deo, voluerit suum vnigenitum filium mactare, quàm Dei præceptum violare. Sed quis est inter nos, qui Deo hanc obedientiam præstat? filij volumus Abrahæ dici, sed nolumus patris vestigiis insistere. Quid illis promittit, qui audiunt & obediunt?

Beati qui sint.

Beati, inquit, qui audiunt verbum, &c. Beati, id est, sunt ab omni miseria liberi, à peccato & damnatione. Beati, id est, donati vita & gloria æterna, per Iesum Christum Dominum nostrum, qui cum Patre & Spiritu sancto viuit vnus Deus in secula seculorum, Amen.

DOMINICA LÆTARE, Ioan. 6.

Post hæc abijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis, & sequebatur eum turba multa, quia videbant eius signa, quæ faciebat super his qui infirmabantur. Subijt autem in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis. Instabat autem Pascha festus dies Iudæorum. Cum sustulisset ergo oculos Iesus, & vidisset, quod multa turba veniret ad se, dicit ad Philippum, Vnde ememus panes vt edant isti? hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus, Ducento*rum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque pusillum quippiam accipiat. Dicit ei vnus ex discipulis ipsius Andreas, frater Simonis Petri: Est puer hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces. sed hæc quid sūt inter tam multos?* Dixit autem Iesus, *Facite vt homines discumbant. Erat autem gramen multum in eo loco. Discubuerunt ergo viri numero ferme quinque millia. Accepit autem panes Iesus, cúmque gratias egisset, distribuit discipulis suis, Discipuli verò discumbentibus. Similiter & ex piscibus quantum volebat. Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superfuerunt fragmenta, ne quid pereat. Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, qui superfuerant his qui comederant: Illi ergo homines cum vidissent, quod Iesus fecerat signum, dicebant: Hic est verè Propheta ille, qui venturus est in mundum. Iesus ergo cum cognouisset quod venturi essent, ac rapturi ipsum, vt facerent ipsum Regem, secessit iterum in montem ipse solus.*

ENARRATIO TEXTVS.

Historiæ argumentum & vsus.

Summa huius Euangelij est, quod Christus doctrinam, quam tradit Mat. 6.33. Primum quærite regnum Dei & iustitiam eius (id est, Dei) & cætera adiicientur vobis, hic facto suo & exemplo confirmat: vt nos verbo Christi & miraculo eius edocti, curam ventris abiiciamus, & sequamur Christum in desertum, eíque omnem curam pro nobis relinquamus, iuxta eius mandatum. Psal. 37.5. Iacta in Dominum curam tuam, & ipse te enutriet. Vult ergo totum hoc Euangelium docere, quod, qui verbum Dei audiāt, ament & conseruent, non sint perituri fame, quia Christus eorum in se curam recipit. Loci tres.

Partes.

1. *Quod Deus habeat curam illorum, qui se sequuntur.*
2. *Circumstantiæ præsentis miraculi, & eius apud nos vsus.*
3. *Factum huius turbæ volentis Christum Regem creare. Item de Christi fuga.*

DE PRIMO.

Quæ sint hic obseruanda.

In hac prima doctrina multa perpendenda se offerunt, quorum singula aliquam doctrinam & admonitionē suppeditant: vt sunt Christi profectio, operatio, ardor turbæ ad ipsum audiendum, quid turbam mouerit, quæ vtilitas inde ad turbam peruenerit, & quid nos ab exemplo turbæ & facto Christi discere debeamus.

1. Profectio Christi.

Profectio Christi narratur his verbis. *Abijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis.* Fuit autem Tiberias vrbs in honorem Tiberij Imperatoris ab Herode extructa apud Iordanem. In hac profectione Christi, obseruandus est finis & exemplum. Finis fuit vt latè propagaret suum Euangelium, doctrina & miraculis. Exemplum est, vt nos Christum imitetur, quisque in sua vocatione, non parentes nobis, sed nocte diéque per terram, per mare, nostræ studeamus vocationi respondere. Neque hoc exemplū est ministris verbi imitandum tantùm, sed omnibus iuxta rationem vocationis cuiusque.

2. Quid agit.

Quid in hac profectione agit Christus? Marcus cap. 6.34. dicit, Christum misertum fuisse eorum, qui erant sicut oues non habētes Pastorem, & cœpit eos docere multa, Matthæus addit, quod tota die fuerit occupatus in sanandis ægrotis. Hæc quatuor offerunt perpendenda. 1. Affectus Christi. 2. Causa istius affectus. 3. Quales simus sine ministerio verbi. 4. Quis finis ministerij.

Miseretur turbæ.

Cum Christus miseretur turbæ, monemur, vt cogitemus, quam paternè sit erga nos affectus, vt qui nostris calamitatibus afficiatur: hoc est, quod Apostolus dicit ad Hebr. c. 4.15. Nos habemus Pontificē, qui potest compati infirmitatibus nostris. Cur autē misertus sit turbæ, causa fuit quæ narratur à Marco, Quia erant sicuti oues, non habentes pastorem. Sed quales sunt oues sine pastore? Miseræ expositæ furū & luporum iniuriis. Cum autem hoc diceret Dominus, populus per falsos doctores erat abductus à vero Dei cultu in varias superstitiones, quarum fructus est animarum interitus: quemadmodum nos olim in

Causa istius affectus.

Papatu experti sumus, vbi pro vero cultu Dei fuerũt in Ecclesiam inuectæ horrẽdæ superstitiones, vt inuocatio sanctorum, prophanatio Sacramentorum, purgatorium, & aliæ nugæ, quæ hodie vtinã in multorum animis non residerent. Hinc ergo discamus, quales sint homines sine ministerio verbi, nẽpe quod sint veluti oues in deserto vagantes: vbi omni momẽto periculum graue illis immineat à furibus & lupis, imò, vt vno verbo dicam, Vbi non est verbum Dei, ibi nulla salus. Discamus & hic finem ministerij verbi. Homines sine verbo sunt sicuti oues vagantes sine pastore. Ergo verbum est illis veluti baculus pastoralis, quo homines è deserto ad suum pastorem congregantur. Est & veluti pabulum, quo reficiantur & alantur. Est & remedium, quo animæ nostræ sanantur. Breuiter est semen immortale, per quod renascimur ad vitam æternam, quando verbo prædicato credimus: quanta autem sit diuini verbi necessitas hinc facile intelligitur.

Quales simus sine ministerio verbi.

Finis ministerij.

3. Ardor populi.

Ardor populi ad audiendum Christum hic etiam indicatur. *Sequebatur*, inquit Euangelista, *eum multitudo magna*: Idque in locum desertum procul ab vrbibus, vbi nec cibus nec potus erat. Vide maximum ardorem, quo populus gestit Christum audire, vt nullam curam corporis sui habere videatur: hora multa præteriit, inquit Marcus.

4. Quid populum mouerit.

Cur autem Christum ita secuta sit turba, explicat Iohannes in hodierno Euangelio, cùm ait: *Quia videbant signa quæ faciebat.* Signa autem fuerunt cùm testimonia potentiæ diuinæ in Christo, tum doctrinæ quædam signacula, & summæ beneuolentiæ Christi erga homines indicia. Nam in horum trium cogitationem deuenerunt per signa & miracula quæ Dominus fecit.

5. Quid inde percepit.

Ex hoc ergo, quod hæc turba sit Christum secuta, hoc percepit cõmodũ, quod in salutis suæ cognitionem deuenerit: nam cum doctrinam suam quam ore docuit, stupẽdis miraculis cõfirmauit, fidem verbo adhibuerunt, qua fide illi omnes saluati sunt, qui vsq; ad finem perseuerauerunt. Deinde & corporalia beneficia perceperunt multi: nam sanauit male habentes, quemadmodum referunt alij Euangelistæ.

6. Quid nos ab exemplo turbæ & facto Christi discere debeamus.

Quomodo iã huius turbæ exemplũ est nobis imitandum? 1. Hanc turbam imitamur, si verbum Dei diligenter audiamus & ei credamus, conuicti miraculis Christi, quibus veritatem suæ doctrinæ confirmauit. 2. Imitabimur etiam hanc turbam in eo, quod regulæ à Christo Mat. 6. 36. traditæ obediat, ita enim Christus ait, Quærite primum regnum Dei & iusticiam eius, & cætera adiicientur vobis. Hic ordo est diligenter ab omnibus piis obseruandus. Prima cura debet esset regni Dei, & iusticiæ Dei. Deinde etiam suo loco pro vocationis ratione est laborandum. Nã ita scriptura ait, Gen. 3. 19. In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Et in Psal. 128. 2. dicitur, Labores manuũ tuarum manducabis. Paulus quoque dicit, 2. Thess. 3. 10. Qui non laborat, non manducet. Ita labor omnibus præscribitur, sed iuxta rationẽ cuiusque, alius est enim labor, pastoris, alius agricolæ, alius regis, alius Cancellarij & Senatoris. Verum cauẽdum est omnibus, ne ordine inuerso laborent, quod faciũt illi, qui primam quidem curam ventris habent, postremam verò mentis. Qui ergo Magistratum gerit, sic cogitet Meus Christus dicit, primùm quærite regnum Dei & iusticiam eius, & postea reliqua huic vitæ necessaria: huic præcepto mei Domini obtemperabo, certus quod verè, quod promisit, sit præstaturus vtut ratio & mundus totus obmurmuret: & hunc ordinem à Christo præscriptum conetur euertere. Deus oues pascit, cur me ipsi obedientem non pasceret? Dat corpus, cur nón vestem? dat animam: cur non cibum? dat æterna: cur non tẽporalia? Quicunque ergo pius est, debet hanc regulam Christi sequi. Quærite primum regnum Dei & iusticiam eius, & cætera adiicientur vobis. Verùm, proh dolor! multi cõtra hanc regulam peccant. Primum enim qui non solum ipsi verbum Dei non audiunt, sed aliis impedimẽto sunt, vt non audiant, quemadmodum impij mariti faciũt, qui suas vxores à verbo retinent, auariciæ suæ explẽdæ gratia. Hi suo temerario ausu irrumpunt in officium Dei, & Christi præceptum maligne contẽnunt: vnde quicquid agunt, male succedit. Primùm volunt corpori prospicere: Deinde, si quando vacat, animæ exiguam curam habent. Colligo, inquit aliquis, vxori meæ & liberis. Recte facis, & probo tuum studiũ: natura enim hoc docet, & ratio dictat, vt maritus vxoris & prolium curam habeat, & Paulus dicit, Qui negligit suos, est infideli deterior: sed collige iuxta Christi regulam, & huius turbæ exemplũ. Primùm quære regnum Dei. Deinde in vocatione tua sis diligens. Si aliter feceris: liberi tui non gaudebunt ex tuis laboribus. Nam maledictus labor est tuus: & maledictus fructus laborum tuorũ erit: nec proderit liberis tuis. Est autem hoc dictum verissimum. Ex male quęsitis non gaudet tertius hæres. Experientia docet quod male à parentibus parta liberi vt plurimum cum meretricibus, in ganeis, in potationibus: in contentionibus & litibus absumere turpiter soleãt. Quare si pietas nobis cordi est, Christi regulam & huius turbæ exemplum imitemur: quod si fecerimus sentiemus liberalem manum Dei erga nos.

Applicatio.

Correctio.

Admonitio.

DE SECVNDO.

Iam videamus præsentis miraculi circumstantias, quæ multæ sunt. 1. Primũ Dominus dicit Philippo: *Vnde ememus panes vt manducent hi?* Cur hoc additur ab Euãgelista? *Hoc autem dicebat tentans eum*, hoc est, vt experiretur quid haberet fidei, qui antea viderat aquam in vinum conuersam esse in Cana Galileæ.

Miraculi circunstantiæ.

2. Sed quid respondet Philippus? Ducentorum denariorũ panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum accipiat. Hîc Philippus immemor miraculorum, quæ antea viderat, rationem suam in consilium adhibet, quasi diceret, Magna turba est, requiritur ad eam saturandam magna pecunia, & nos nihil fere habemus, frustra enim de pane emẽdo disputatur, deliberatio frustrà adhibetur, dũ impossibilitas impedit.

3. Sed venit alius discipulus Andreas, & dicit, puerum adesse, qui habeat quinque panes hordeaceos, & duos pisces, sed hæc nihil ad tantam turbam: hic discipulus etiam desperat.

4. Sed quid ad hæc Christus? Dicit ergo eis? Facito homines discumbere, quasi dicat, cum hoc sit impossibile vestro iudicio, vt tãta turba hic conseruari possit, ne fame pereat: Ego quæ illis dixi & vobis, Quærite primum regnum Dei, & iusticiam eius, & cætera omnia adiicientur vobis, ostendam facto meam promissionem non esse vanam, vos saltem iubete turbæ, vt ad comedendum discumbat.

5. Hic discipuli magistro obtemperant, & viri numero quasi quinque millia se ad comedendum componunt, expectantes miraculosam saturitatem.

6. Cùm ita discumberent, accepit Iesus panes illos quinq; hordaceos & pisces, ac primum facta benedictione, & actis gratiis, distribuit discumbentibus, quantum volebat. Postquam autem saturati sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ supersunt fragmẽta, ne quid pereat. Et illi obtemperantes collegerunt duodecim cophinos fragmẽtorum. Videtis miraculum

lum, quo Christus suam diuinam potentiam, suam promissionem & suum officium confirmat.

Doctrinę. Quid nos hinc discere debemus? Multæ sanè Doctrinæ hinc peti possunt.

1. Confirmatur id quod in primo loco audiuimus, videlicet, quod qui Christum sequuntur, non sint fame perituri, quemadmodum iam audiuistis.

2. Hoc miraculo confirmatur affectus Christi erga eos qui sequuntur, de qua re etiam in prima doctrina audiuimus.

3. Confirmatur hoc miraculo, quod contra rationis iudicium Christus possit iuuare, quando vult. Nam vt regnum Christi & regnum mundi sunt diuersa: ita alia fieri possunt in regno Christi, quàm in regno mundi. Nam qui regno Christi præsidet, omnipotens est, cuius velle est fieri: Omnia enim quæ voluit, vt inquit Dauid, Psal. 115. 3. fecit in cœlo & in terra. Cum igitur proponit nobis Euangelium miranda Dei opera, de resurrectione mortuorum, de vita æterna, de æternis Impiorum pœnis, & huiusmodi alia, non adhibebimus in consilium rationem nostram, vt ab illa quæramus, quid fieri possit, sed solum verbum Dei interrogabimus. Si enim Deus aliquid dicit, mox veniet nobis in mentem eius potentia & veritas, quia potens est, nihil est ei impossibile, & quia verax, quicquid dicit, ratum & firmum erit. Dicit enim, cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Matth. 24.35.

4. Docemur & hoc miraculo & Christi facto, quòd Deus res modicas piorum augere velit sua benedictione. Non enim in magna rerum copia sita est saturitas: sed in benedictione Domini, quæ sola diuites facit. Vnde Christus, Lucæ 12.15. Non in abundantia cuiusque vita eius ex ijs quæ possidet. Et Dauid Psalmo 122.6. Et abundantia diligentibus te. Sæpissime accidit, quod pauper aliquis timens Deum melius pascitur pane & olere, quàm diues impius ex preciosis ferculis & dulcissimo vino. Pauper Lazarus melius pascebatur micis, quæ ei vix dabantur, quàm diues epulo ex suis delicatis cibis. Hæc diligenter cogitemus singuli, ac expectemus promissionem Domini, vt nostris laboribus benedicat, & nostrum panem augeat. Is enim iussit orare & dicere, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

5. Adhæc docet nos Christi factum, vt vsurpaturi diuina beneficia gratias agamus Deo pro suo dono & petamus, vt suum donum sua benedictione consecrare velit. Creatura enim Dei sanctificatur per verbum & orationem, quemadmodū Paulus docet, 1. Timoth. 4.5. Verùm fit, vt multi, quia non agnoscunt diuina beneficia, & multò minus gratias agūt datori, vel in magna rerum copia sint egentes, vel magna premantur paupertate. Quare hortor vos, vt hoc Christi exemplum imitemini, quoties bonis Dei donis vti volueritis. Atque hoc sit dictū de præsenti miraculo. Sequitur iam tertius locus.

DE TERTIO.

Factū turbæ & Christi. *Cum vidissent* (dicit Euangelista) *quod Iesus fecerat signum, dicebant: Hic est verè ille Propheta, qui venturus est in mundum. Iesus ergo cum cognouisset, quod venturi essent, vt raperent se, & facerent se Regem, fugit iterum in montem ipse solus.*

I. Quid probandū & improbandū in facto turbæ. Hîc duo proponuntur exempla, Vnum turbæ, alterum Christi. In turba duo videmus, Vnum, quod ex miraculo agnoscit Messiam, id quod rectè à turba factum est: nam Propheta Isaias prædixit fore, vt cū venerit in mundum Messias, magna miracula esset editurus, per quæ agnosceretur. Hactenus ergò rectè iudicauit turba. Alterum quod videmus in turba, est error iudicij turbæ, quæ cum videret ex miraculo Iesu esse Messiam, voluit eum in Regem creare. Sed Christi Regnum non est mundanum, sicuti ipse Pilato dixit, Regnum meum nō est de hoc mundo. Voluit quidem turba grata esse Christo, sed non secundum scientiam suam declarauit gratitudinem. Vnde nos discamus gratitudinem erga Deum ab hac turba: verùm quia illa errauit in facto, nos verbum Dei pro regula gratitudinis amplectamur.

II. Fuga Christi quid nos doceat. Cæterum cum Christus cognouisset imperitum turbæ zelum volentis se in Regem creare, fugit in montem, & non patitur se Regem à turba creari. Quid nos hinc discamus? *Primum*, quod modo dixi, quod regnum Christi non sit mundanum: *Deinde* quod nullum honorem expetere debeamus contra nostram vocationem. Vnusquisque sit cōtentus eo dignitatis gradu, ad quem vocatus est, & non inuadat alienam functionem gloriæ cupiditate. Verùm hæc tria spectemus quisque in sua vocatione. 1. laboremus strenuè in timore Dei. 2. Non quæramus vulgi laudes, si quid boni egerimus. 3. Hoc sit nostrū propositum, vt Deo & ipsius Ecclesiæ seruiamus in timore Dei. Qui aliter agunt, nihil rectè faciunt, offendunt Deum, suam superbiā produnt, quos Deus sæpe sinit labi, vt ipsorum stulticia innotescat, ac ita suæ arrogantiæ pœnas luant. Quod ne nobis quoq; accidat, rogemus Deum, vt nos suo Spiritu gubernet. Cui soli & æterno Deo sit honor, laus, & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA IVDICA, Iohan. VIII.

QVis ex vobis arguet me de peccato? Porro si veritatem dico, quare vos non creditistis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit: Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Responderunt ergo Iudæi & dixerunt ei: Nōnne bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu, & Dæmonium habes? Et respondit Iesus: Ego Dæmonium non habeo, sed cohonesto Patrem meum, & vos ignominia affecistis me. Ego autem non quæro gloriam meam, est qui quærat & iudicet. Amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum. Dixerunt ergo illi Iudæi: Nunc cognouimus quod Dæmonium habes. Abraham mortuus est & Prophetæ, & tu dicis, qui sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum. Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est, & Prophetæ mortui sunt? quem teipsum facis? Respondet Iesus: Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est. Est pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse, & tamen non cognouistis eum, ego autem noui eum, & si dixero quod non nouerim eum, ero similis vestri mendax: sed noui eum, & sermonem eius seruo. Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum, & vidit atque gauisus est. Dixerunt ergo Iudæi ad eum, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Dixit eis Iesus, Amen amen dico vobis, Antequam Abraham nasceretur, ego sum. Tollebant ergo lapides Iudæi, vt iacerent in eum. Iesus autem abscondit se, & exiuit è Templo.

ENARRATIO TEXTVS.

Côcionis summa.

HOc Euangelium continet singularem doctrinam de Christo, & eiusdē doctrinæ oppugnationem per Christi hostes. Quemadmodum enim Christus suam personam, officium & doctrinam defendit, & monstrat verum salutis fontem: ita Iudæi Christi hostes se opponūt personæ, officio, & doctrinæ Christi, & contra illum agunt tribus armis, quibus Satanas inde vsq; ab initio mūdi vsus est. Arma autem illa tria hæc sunt: Hypocrisis (vdvaartis hellighed) Sophistica (Kragloff) tyrānis (offervold) Habet ergo hoc Euangelium duplicis regni descriptionem, videlicet Christi & Satanæ. Vt enim Christus hic suum regnum tuetur: ita Satanæ satellites sui Domini partes agunt. Verùm quia nostra interest potius quid dicat Christus, quam quid contrà sentiat Satanas, ex verbis Christi duas doctrinas huius Euāgelij proponam, & quid ad singulas responderint ac fecerint hostes Christi declarabo. Loci duo.

Partes.

I. *Quod quemadmodum Christus sit verus Messias, ita omnis qui eum non audit, à Deo non sit.*

II. *Quod qui verbum Christi seruat, à morte æterna liberetur.* Et in his duabus præcipuis huius Euangelij doctrinis, contentionem inter Christum & Iudæos exponam, in qua expositione multæ particulares doctrinæ se offerunt.

DE PRIMO.

1. Quod Christus sit verus Messias.

Primæ doctrinæ partes sunt duæ, Vna, quod Christus sit verus Messias. Altera, quod qui Christum non audit, à Deo non sit. De priori parte ita habet textus: *Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?* Doctrinam Christi reprehenderunt Iudæi, quia Satanas & eius ministri oderunt veritatem. Christus suam doctrinam vitæ innocentia, Prophetarum testimonijs, & varijs miraculis confirmauit, vt & agnosceretur à Iudæis verus Messias esse, & ab illis crederetur Christo in salutem. Cùm ergo illi instinctu Satanæ, odio Christi, & amore suæ falsæ doctrinæ, quam à maioribus acceperant, se Christo totis viribus opponerent: Christus contrà sentiens, salutem humanam, suam innocentiam, doctrinam & officiū defendit, vt saltem quosdam ex suis hostibus lucrifaciat Deo, & à damnationis præcipitio reuocet. De innocentia ergo suæ personæ primum quærit: *Quis (inquit) ex vobis arguet me de peccato?* quasi diceret: palā vixi inter vos ab infantia mea ita innocēter, vt nemo vestrûm possit me vllius peccati arguere. Hoc autem cum sit proprium Messiæ, quare me Messiam olim promissum non agnoscitis? Nam solus Messias est absq; omni peccato. Cum ergo nemo vestrûm poterit me peccati conuincere, stultè facitis, qui nō solum me non agnoscitis Messiam: verum etiam me vt peccatorem condemnatis. Hoc addit de doctrina sua: *Si veritatem dico vobis, cur non creditis mihi?* quasi dicat: cum doctrinam meam innocentia vitæ, testimonio Prophetarum, & multis miraculis ita veram esse doceam, vt velitis nolitis, eam veram esse fateamini, cur non creditis mihi? prorsus insanus est, qui id quod verum esse nouit, tanquam falsum persequitur: sed ea est natura hominum, qui malè institutus est à puero, difficulter ab errore reuocatur: adeo à teneris assuescere multum est. Verùm hic quid à Christo & à Iudæis discamus? A Christo quidem discant omnes ministri verbi, vitā suam instituere, & ita docere, vt nemo quicquā habeat, quod vel in vita, vel in doctrina arguere possit. Tametsi enim solus Christus purus erat ab omni peccato: tamen qui eius Euangelium docere volunt cū fructu, debent publicis criminibus carere. Poeta enim rectè dicit:

Argumentum ab innocentia suæ personæ.

Aliud argumentū à certitudine suæ doctrinæ.

Doctrina.

Turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum.

Correctio

Quomodo enim, quæso, sacerdos potator potatores reprehendere poterit? quomodo audebit scortator scortatores & adulteros castigare? quomodo auarus auariciam? *Vsurarius vsuram? contentiosus lites?* Superbus, superbiam damnare? In summa: qui alios vult arguere, ipse debet esse sine culpa. Qui autem dicunt: Facite vt doceo, & nolite facere, vt ago, non sunt Christi ministri, sed Satanæ. Nam nemo docere censendus est, nisi vita exprimat quod verbis docet. Ita enim Paulus docet Timotheum: Esto forma gregis, id est, quòd voce doces, vita exprime, vt doctrinæ exemplū viuum in te conspiciant auditores tui. 1. Ti. 4. 12. Vnde & de se Paulus dicit, 1. Cor. 11. 1. Estote imitatores mei, sicut ego Christi. Deide, qui audiunt Euangeliū, debent aliquid ab his Iudæis discere, non quidē vt cum illis se Christo & suis doctoribus opponant: sed vt eorū damnatione admoniti pœnitentiā agant, & Christi beneficio saluētur.

2. Qui Christum nō audit, ex Deo non est.

De altera parte primæ doctrinæ ita ait textus: *Qui ex Deo est, verba Dei audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.* Causam assignat, cur Iudæi tam malignè doctrinam Christi contemserint, videlicet, quod non fuerint à Deo, sed à Satana. Nō loquitur hic de humana natura, quæ verè à Deo est, sed de malicia hominum, quæ est à Diabolo: hæc enim malicia facit, quod homines verbum Dei non libenter audiant. Hic vnusquisque se examinet, & de se ipso statuat, num à Deo sit aut Diabolo. Qui etenim verbum Dei libenter audit, habet testimonium Christi quod sit à Deo, contrà qui verbum contemnit & persequitur, verè est à Diabolo, tametsi hoc libenter non volunt audire homines impij. Sed quemadmodū hîc Iudæi Christū, qui sibi hoc indicauit, persequebantur & calumniabantur: ita hodie ministros Euangelij persequuntur, qui voce illorum declarantur à Diabolo esse. Quid ergo hic dicunt Iudæi? Responderunt & dixerūt ei: Nonne bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu, & dæmonium habes? Hæc est ars Satanæ, quod quando non potest inficiari veritatem, confugit ad conuicia: ita & hodie fit, quando non possunt homines negare, quin verbum Dei sit, quo illorum impietas arguitur, statim confugiunt ad conuicia, & aliquid quærunt, quod in ministris Euangelij reprehendant. Sed quid facit hic Christus? Respondet: *Ego dæmonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me. Ego autem non quæro gloriam meā, est qui quærat & iudicet.* In hac responsione Christus primum negat se habere Dæmonium, quod ex eo confirmat, quòd quærat gloriam Dei, quod non faciunt, qui pacta cum Diabolo fecerunt. Deinde conuicium in Iudæos retorquet, cùm inquit: *Et vos inhonorastis me*, qui Deum honoro. Qui enim eos conuicijs afficiunt, qui Deum honorant, à Diabolo eos duci necesse est. Præterea cum addit: *Ego non quæro gloriam meam: est qui quærit & iudicat*, remouet à se inanis gloriæ cupiditatem, & se in suo officio Patri commendat. Ex hac Christi responsione, ministri verbi tria discant: 1. Tueri se quantum fieri possit à conuicijs quibus afficiantur, ne illorum ministerium vilescat, vbi ipsi in contemtum venerint. 2. Conuiciatoribus sua peccata obijcere, quod non tam contra homines, quàm contra Deum ipsum belligerantur. 3. Suam gloriam

Obiectio Iudæorū.

Christi responsio.

Doctrina.

gloriam nō quærere, sed Dei, & certò sibi persuadere, quod Deus ipsorum innocentiam tueatur.

DE SECVNDO.

Quiverbū Christi seruat, à morte æterna liberatur.

De secunda doctrina ita sonant verba Domini: *Amen amen dico vobis, Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum.* Hæc verba sunt bene perpendenda, quæ summum beneficium Christi erga homines continent, videlicet quod qui sermonem Christi seruauerit, non sit visurus mortem in æternum. Verùm quò hæc melius intelligamus, volo ordine explicare quid contineant. Primum enim hîc obseruandum est iuramentum Christi. 2. Quales simus sine Christo. 3. Quid per illum consequi liceat. 4. Quomodo beneficiorū Christi participes fieri valeamus.

1. Iuramētū Christi.

Iuramentum eò pertinet, vt confirmet nos de veritate Dei contra omnes humanas & diabolicas doctrinas, contra sensum carnis, atque adeo contra totum regnum Diaboli, quod Sophistica, hypocrisi & tyrannide constat: non enim fieri potest, vt Filius Dei fallat, qui tanto iureiurando fidem suę doctrinæ fecit.

2. Quales simus sine Christo.

Quales sumus sine Christo? per Christum fit, vt nō videamus mortem in æternum: quare sine Christo æternæ mortis sumus rei. Est autem, vt quadruplex vita, ita & quadruplex mors.

Vita & mors naturæ.

Prima vita est naturæ, qua naturaliter in hoc mūdo viuimus. Hæc vita bona quidem per se est, quia est donum Dei, quod promittit in quarto præcepto: sed variat pro conditione hominum. Abrahamo quidē fuit bona, quia is ea vsus est in gloriam Dei. Neroni verò fuit mala, quia est vsus est, cum in suā ipsius contumeliam Dei, qui eam dedit, tum in suā ipsius cōdemnationē. Huic vitæ naturali opponitur mors naturalis, quæ mala quidem per se est, quia est pœna peccati: sed pro conditione hominum variat. Nam vt Abrahamo hæc mors fuit transitus ad vitam meliorem, quare ei bona fuit: ita Neroni fuit ianua gehennæ, igitur ei mala erat.

Peccati.

Secunda vita est peccati, qua scilicet viuit peccatum in homine, & regnat per concupiscentias suas, vt in omnibus impijs. Hæc perpetuo mala est, quia ad damnationem tendit. Huic opponitur mors peccati, qua mortificatur peccatum in nobis, quod fit, quando & vera pœnitentia & timore Dei viuimus. Hæc mors peccati semper est bona, quia transitus est ad vitam æternam.

Tertia vita est gratiæ, qua viuit Christus in nobis per gratiam: hæc semper bona est, quia est donum Dei, & via ad gloriam. Huic opponitur mors gratiæ, hoc est, priuatio gratiæ, quod fit, quando relabimur in peccata, & abijcimus fidem. Hæc semper est mala, quia est via ad gehennam.

Aeterna.

Quarta vita est vita æterna, qua pij viuent cum Deo & Angelis in æterna beatitudine hæc vita maximè bona est. Huic opponitur mors æterna, quæ est æterna dānatio. huic morti æternæ obnoxij sunt omnes sine Christo: nisi enim Christi beneficio ab hac morte liberemur, erit nobis perpetuum peccati stipendium: sicut Paulus dicit Rom. 6. 23. Tales ergo sumus sine Christo, hoc est, miseri, damnati, & rei æternæ mortis.

3. Quid per Christum consequimur.

Sed quales per Christum euadimus? Hoc Christus iuramento astruit, nimirum quod ab æterna morte liberati donemur æterna vita, in qua erit gaudium sine fine.

4. Quomodo.

Quomodo Christi beneficiorum reddimur participes? Respondet hoc Euangelium: *Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, non videbit mortem in æternum.* In verbo igitur Christi magnus thesaurus est: qui hoc seruat, habet Christum, qui solus est via ad vitam. Quid est seruare verbum Christi? Est illud audire, illud discere, eiq; credere, iuxta illud, qui credit in Filium, habet vitam æternam. Quare? quia qui credit, iustificatur fide sua, hoc est, absoluitur à peccato, donatur iustitia Christi, & acceptatur propter Christum ad vitam æternam. Qui igitur vitam æternam cupit, hęc obseruet quæ iam dicta sunt, viuat in perpetua pœnitentia, audiat verbum Christi, ei credat, & vsque ad mortem in fide perseueret: ita futurum est, vt hęc naturalis mors sit illi transitus futura ad æternam vitam.

Iudæorū cauillum sophisticū

Sed quid Iudæi dicunt ad hanc Christi salutarem doctrinam? christus dicit: *Qui custodierit sermonem meum, non videbit mortem.* Iudæi respondent: *nunc cognouimus quod dæmonium habes, Abraham mortuus est & Prophetæ, & tu dicis, Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum, nunquid tu maior es Abraham patre nostro, qui mortuus est, &c. quem te ipsum facis?* quasi dicerent: Si sermo tuus adeo est efficax, vt te audientes nō gustent æternam mortem, sanè maior es Prophetis & Patriarcha nostro Abraham, qui mortui sunt: sed hoc est falsum: non enim es maior Abrahā. Est igitur falsum quod dicis, qui custodierit sermonem meum, non gustabit mortem in æternum: quare blasphemus in Deum es, & habes dæmonium.

Refutatio.

christus respondet & ait: *Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nulla est* (scilicet vestro iudicio) *est Pater qui glorificat me.* Sententia horum verborum est, Filius vnigenitus Dei est maior seruis Dei & Filijs Dei adoptiuis: Ego sum Filius Dei vnigenitus, quemadmodum Pater ipse de me testatur voce sua & operibus. Prophetæ autem & Abraham sunt serui Dei & filij Dei adoptiui. Quare sum ego maior, quam Abraham & Prophetæ: non est ergo mirum, si sermo meus est efficacior quam illorum. Deinde Sophistica sunt vsi: nam quod christus dixit de æterna morte, illi de naturali morte interpretati sunt, sed malignè.

Alterius refutatio membrum.

Quare christus pergit eos reprehendere dicens: *Si dixero quod non noui eum, ero similis vobis mendax. Nam vos dicitis, vos nouisse quem non nouistis.* Sed quid est nosse Deum? est 1. scire quis sit, nempe Pater, Filius, & Spiritus sanctus. 2. credere in illum. 3. iuxta ipsius voluntatem vitam instituere.

Tertium membrū refutationis.

Verum quia Iudæi de Patre Abrahamo gloriabantur, pergit christus ostendere, quam vana sit ista iactantia, & ait: *Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum, vidit & gauisus est.* His verbis tria docet christus: 1. Quod fuerit, antequam assumserit humanam naturam, nempe ab æterno, æternus Deus. 2. Quod Abraham in se crediderit: nam credere in christum, est spiritualiter christum videre.

Quotupliciter modo Christus videtur.

Videtur autem christus tripliciter. Spiritualiter tantum, vt Abraham, & nos, qui in illum credimus hodie. Corporaliter tantùm, vt Iudæi viderunt ipsum, qui hîc cū eo colloquebantur. Corporaliter & Spiritualiter simul, vt sancti, qui cum Christo in terra versati sunt, & eos qui credunt post resurrectionem mortuorum. Prima & vltima visio est salutaris. 3. Docet Christus his verbis, quòd Iudęi non insistant vestigijs patris sui Abraham, de quo adeo gloriantur. Nam Abraham agnouit Christū, & in eum credidit, & gauisus est de eo. Iudæi autē nec in Christum credunt, nec de illo gaudent, imo potius Christū dānāt, quare falsò gloriātur de Abrahamo. Sed quid respōdēt ad hoc Iudęi? *Quinquaginta*

annos nondum habes, & Abraham vidisti? ac si dicerent: Abraham mortuus est ante duo millia annorum & vltrà: non igitur ipsum videre potuisti, qui nondum fuisti. Christus respondet: *Amen amen dico vobis, antequam Abraham foret, ego sum.* Tria aperte de Christo docent hæc verba. 1. Quod sit verus Deus. 2. Quod sit verus homo. 3. Quod Deus & homo in Christo non sint duæ personæ, sed vna tantum, diuina persona, quæ humanam naturam assumsit, vt fieret victima pro mundi peccatis. Sed quid ad hoc Iudæi? *Tulerunt lapides, vt iacerent in eum.* Hic describitur extremum refugium Satanæ, quod est vis & tyrannis. Hactenus egerunt contra Christum conuitijs, hypocrisi, Sophistica: nunc tandem arma capiunt. *Sed Christus abscondit se, & exit de templo.* Quo facto duo docet. Vnum quod Ecclesia diuinitus custodiatur aduersus tyrannidem Diaboli & mundi. Alterum, quòd non velit suum verbum, nec se in suo verbo esse apud eos, qui ipsum palam persequuntur: sed tantum apud eos, qui se recipiunt & amant. Huic vero Mediatori cum Patre, & Spiritu sancto, sit honor, laus & gloria in secula seculorum, Amen.

Responsio Christi.

Impiorũ finalis disputatio: & eorum irriti conatus.

DOMINICA PALMARVM.
Matth. XXI.

Cum appropinquassent Hierosolymis, *&c.*

ENARRATIO TEXTVS.

HOc Euangelium bis in anno legitur, nempe Dominica prima Aduētus, & Dominica Palmarum: sed non eadem de causa. Nã Dominica Aduentus legitur, quia Prophetia Zachariæ cõcionatur in eo de Aduentu Christi in mundum, qui futurus erat Rex & Saluator in se sperantium. Hodie autem legitur propter Historiam, quæ hoc die gesta est, nempe sexto die antequam pateretur.

Argumentum.

Summa autem Euangelij est, quod Christus super asinam & pullum eius adductos per discipulos sedens, equitauit versus Hierusalem, cui populus acclamabat, Hosanna filio Dauid, & palmas strauerũt in via & vestes suas. Deinde quod ingressus eiecerit ementes & vendentes, &c. Loci sunt tres.

Summa.

Partes.

I. *Descriptio regis Christi, & eius regni.*
II. *De ciuibus huius regis & eorum officio.*
III. *De ijs quæ in templo contigerunt, postquam eò Christus est ingressus.*

DE PRIMO.

De hoc lege Dominica prima Aduentus, qui ibi est secundus locus.

DE SECVNDO.

Hic fuit tertius Dominica prima Aduentus: vnde petatur explicatio vsque ad paragraphum de vsu Aduentus.

DE TERTIO.

Tertius locus est historia eorum, quæ contigerũt in templo, postquam eò Christus ingressus est. Hæc Historia in quatuor partes distribui potest, q̃ sunt:

I. *Eiectio ementium & vendentium in Templo, & eius facti ratio.*
II. *Sanatio claudorum & cæcorum in templo.*
III. *Defensio puerorum clamantium Hosanna filio Dauid.*
IIII. *Fremitus principum sacerdotum & Scribarum aduersus Christum.*

DE PRIMA PARTE.

Narrat Euangelista, quod Dominus ingressus sit templum, & eiecerit ementes & vendentes. Dein de quod caussam sui facti addat, cum inquit: *Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronũ.* In facto tria perpẽdenda sunt. 1. Facti occasio. 2. Factum ipsum. 3. Significatio facti. Occasio facti fuit inexplebilis auaricia sacerdotum, qui ideo hæc ordinarant, vt qui vellent offerre, haberent ad manum venale, quicquid cuperent. Horum auaricia cùm sit damnanda, cauere sibi debent ministri Euangelij, ne artes expilandi plebem quærant: quemadmodũ in Papatu factũ est, vbi Missas, indulgentias, & alias nugas habuerunt venales in propriam & aliorum damnationem. 2. Perpendendum est Christi factum: nã hoc facto testatur se Regem, summum Pontificem, & diuini cultus præsidem esse: Alioqui priuata autoritate manũ non admouisset: sed voce tantum dolorem animi declarasset. Hoc factũ Christi imitari debent & magistratus pius, & præsides cultus diuini, ne extēt in tēplis Christianorum pollutiones cultus diuini. Alij quibus nõ est ea autoritas, debēt dolere, & voce testari, ꝙ cultus diuini corruptelas improbēt. 3. Significatio huius facti est perpendenda: nam vt templum pollutum erat: ita significauit spiritualem fore templi purgationem per suam mortem & resurrectionem gloriosam.

Christi zelus.

1. Occasio facti.

2. Factum ipsum.

Significatio facti.

Deinde in caussa huius facti, quæ exprimitur his ce verbis: *Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem &c.* duo discamus. Primum quod templum visibile sit sedes diuini cultus. Etsi enim omnis locus est pijs templum, siquidem licet vbique Deum inuocare: tamen templum communis locus est, in quo conuenire & precari, & alia, quæ ad pietatis externam disciplinam attinent, exercere oportet: Alterum, vt nos habeamus templa destinata cultui diuino in honore, & seruemus ea munda ab idolis & idolorũ cultu. Verũ adeo, proh dolor! adhæret multis Papistica superstitio, vt ne idolũ de suo templo tolli permittant, Sed de hac re aliâs plura.

Causa.

DE SECVNDA PARTE.

Secunda pars rerum gestarum à Christo in tẽplo est, quòd claudos & cæcos ad se venientes sanauit: quo facto testatur primum, quod sit verus Messias. Nam Propheta Isaias prædixit, vt cum venisset Messias, talia miracula ederet. 2. Significat hoc factum officium Messiæ, quod est destruere opera Satanæ: nam cum morbum tollit Christus, causam etiam amouet, caussa autem morbi omnis, est peccatum. 3. Vsum templi indicat symbolo, quod eò destinatum esse debet, vt nos à spiritualibus morbis purgemur, quod fit dum verbo, quod illic prædicatur, credimus, & credẽtes abluimur à peccatis nostris sanguine Iesu Christi, sicut Iohannes dicit, Sanguis Iesu Christi emũdat nos ab omni iniquitate. Io. 1. 7.

Christi miracula.

DE TERTIA PARTE.

Cum pueri clamarent in templo Hosanna filio Dauid, & obiurgarentur à Pharisæis, Christus puerorum patrocinium sumit, & eorum factum scripturę testimonio cõprobat. Nõnne legistis, inquit, ex ore infan-

Puerilem pietatem tuetur.

Doctrina infantium & lactentium perfecisti laudem?

Hic habemus quod discamus ab vtrisq; , hoc est, à pueris & à Christo. A pueris primū discant nostri pueri Christū agnoscere & prædicare. Christus enim cum dicit, regnum cœlorum pertinere ad pueros, profecto vult puerorū fide & voce laudari & celebrari, sed proh dolor! multi sunt pueri, qui nō solùm ignorant Christū, verūetiā adeo corruptè sunt educati, vt nihil aliud didicerint, quam iurare, mentiri, turpiter loqui, & alias nequitias exercere, qui non solum ipsi aliquando suæ nequiciæ dabunt pœnas, verumetiā parentes ipsorum à Deo punientur, qui pueros ipsis in pietate erudiendos dedit, adeo sacrilege neglexerunt. Deinde discamus à pueris Christum confiteri in medio hostium eius. Hic aderant Pharisæi, & Scribæ præcipui gubernatores Reipu. istius, qui Christū persequebantur & irascebantur omnibus, qui Christo aliquem honorē exhibuerunt. Verùm hac sæuitia non sunt absterriti pueri, sed quò magis prohibebantur, eò magis clamabant, ea enim est vis fidei, quòd vbicunq; sit, non possit celari, sed semper prorumpat in Dei laudes. Hoc officium ab omnibus requiritur, iuxta illud Pauli dictū, Rō. 10. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore fit confessio ad salutem.

A facto Christi discamus primū, quod velit eos, qui sibi credunt, tueri. Deinde, quod exēplo Christi, ratione vocationis, debeamus innocentiā aliorum tueri, & præcipuè patrocinio nostro piis adesse, ne ab impiis opprimantur.

DE QVARTO.

Impiorū desperata adu. Christū audacia & rebellio.

Fremitus principum Sacerdotum & Scribarum aduersus Christum, longe ante pronunciatus fuit voce Dei & Prophetarū: Nā cum Deus Gen. 3. 15. prædicit fore, vt semen serpentis calcaturum sit Semē mulieris, significat quod Satan & eius mēbra homines prophani & impij sint Christum & Ecclesiam persecuturi. Et Dauid Psa. 2. 1. 12. non solū hunc fremitū Iudæorū aduersus Christū Spiritu præuidet, cum ait, Quare fremuerunt gentes, & populi meditantur inania? verumetiā ex dicto Genesis promittit futurum, vt semen mulieris, id est, Christus, & omnes in illū credentes sint superaturi Satanam & ipsius membra. Qua autem in re consistat ista victoria, Dauid in eodem Psalmo indicat, cum ait: Beati omnes, qui confidunt in eo. Quare nos Satanæ & eius mēbris renunciemus, & firma fiducia recumbamus in Christum victorem Satanæ & donatorem æternæ vitæ, cui honor & gloria in secula, Amen.

DE COENA DOMINI, I. Corinth. XI.

Ego accepi à Domino, quod & tradidi vobis, quod Dominus Iesus in ea nocte, qua traditus est, accepit panem: & postquam gratias egisset, fregit, ac dixit, Accipite, edite. Hoc meum est corpus, quod pro vobis frāgitur, hoc facite in mei commemorationē. Ad eundem modum & poculum, peracta cœna, dicens: Hoc *poculum nouum testamentum est in meo sanguine: hoc facite quotiescunq. biberitis in mei cōmemorationem. Quotiescunq. enim comederitis panem hunc, & de poculo hoc biberitis, mortem Domini annunciabitis, donec venerit. Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit de poculo Domini indignè, reus erit corporis & sanguinis Domini. Probet autem homo seipsum, & sic de pane illo edat, & de poculo illo bibat. Nam qui edit aut bibit indignè, iudicium sibi ipsi edit, & bibit, non diiudicans corpus Domini.*

ENARRATIO TEXTVS.

Sūma institutionis huius sacramenti.

Hoc festum ideo institutum est, vt historię institutionis Cœnæ Dominicæ hoc die in Ecclesia tractetur, quo verus huius sacræ Cœnæ vsus intelligi possit. Nam cum Christus pridie antequam pateretur, hanc Cœnam institueret, mandatum dedit discipulis, vt hanc cœnā in sui conseruarent memoriā. Quare necesse est, magnas & graues causas esse, cur necessarium sit huius Cœnæ institutionem magni facere. Nisi enim caussas institutæ huius Cœnæ diligenter perpenderimus, non possumus satis admirari saluatoris nostri bonitatem, qui cum esset in grauissimo dolore propter imminentem mortem, voluit tamen hanc instituere & eam commendare Ecclesiæ in firmissimum Sacramentum nostræ salutis per ipsum partæ, in quo perpetuo conseruaretur fœderis inter Deum & hominē sanciti sanguine Christi memoria. Verùm vt nos possimus de hac Cœna distinctius docere, proponam tres locos, quos hoc tempore explicabo per Dei gratiam. Loci tres.

Partes explicandę.

I. *Institutæ huius Cœnæ circumstantia, & significationes vnde colligetur eius plena descriptio.*
II. *Vera & legitima probatio eorum, qui hac Cœna vtiliter vti volunt.*
III. *Verus vsus legitimáque meditatio huius Cœnæ.*

DE PRIMO.

I. Circūstantiæ.

Multæ circunstantiæ sunt in historia institutionis huius Cœnæ, quas ordine ex textu proponam.

1. Tēpus.

Prima est temporis: ita enim habent verba textus: *Dominus noster Iesus Christus in ea nocte qua tradebatur:* Nam die Iouis sero, antequam die Veneris sequenti crucifigeretur, hanc Cœnā instituit, vnde duo colligamus. Primū, quantū necesse est fuisse amorē Christi erga nos, qui cum sciret se postridie passurum, voluit tamen hanc perpetuā suorum beneficiorum memoriam instituere. Alterum, quod huius Cœnæ celebratio debeat à nobis fieri in vera pœnitentia, quēadmodum postea rursus dicetur.

2. Cōuiuę

Secunda circumstantia est de conuiuis, qui fuerunt in hac Cœna. In ea præfuit Christus: aderant discipuli boni & mali. Boni quidem fuerunt infirmi valde: malus fuit solus proditor Iudas. Hinc docemur, quod Christus velit semper adesse huic Cœnæ, & quod Cœna hæc pertineat ad discipulos Christi, tametsi impij quoque se immiscent: cedit tamen hæc Cœna illis in iudicium & damnationem, quemadmodum postea rursus dicetur.

3. Benedictio.

Tertia circumstantia est benedictionis: nam accepto pane gratias egit. Si filius Dei ante vsum rerum agit gratias, quid nos decet?

4. Elemēta.

Quarta circumstantia est elementorum: nam pane & vino vsus est in huius Cœnæ institutione. Quemadmodum enim homo externus alitur pane & vino: ita spiritualiter internus homo alitur corpore & sanguine christi.

5. Res significatæ.

Quinta circumstantia est rerum, quæ inuisibiliter adsunt in hac cœna: vt sunt verum corpus & verus sanguis Domini nostri Iesu christi.

6. Mandatum.

Sexta circumstantia est mandatum: mandat enim vt Ecclesia perpetuo hunc ritum celebrandæ Cœnæ retineat: *Hoc facite,* inquit.

7. Fœdus.

Septima circumstantia est fœderis noui, *hic calix,* inquit, *nouum testamentum est in meo sanguine.* Cur autem vocetur hæc cœna nouum testamentum, postea dicetur.

8. Finis institutionis.

Octaua circunſtantia eſt finis inſtitutæ Cœnæ, quæ his verbis exprimitur: *hoc facite*, inquit, *in mei recordationem*, hoc eſt, quotieſcunq. vtimini hac Cœna, memoriam beneficiorum, id eſt, Paſſionis & reſurrectionis meæ recolite, & annunciate mortem meam donec veniam.

9. Adquos Cœna pertinet.

Nona circunſtantia ex octaua ſequitur, nimirum ꝙ celebratio huius cœnæ pertineat ad adultos tantũ, qui poſſunt doceri de morte Domini, & qui publice gratias agere poſſunt Domino pro beneficiis ſuis.

II. Significationes.

Hæ ſunt circunſtantiæ huius Cœnæ diligenter perpendendæ. Nunc quæ ſint huius Cœnæ ſignificationes oſtendã: nã vt agnus Paſchalis plures habuit ſignificationes in veteri teſtamento: ita & hæc ſacra Chriſti Cœna, quæ in locum Agni Paſchalis ſucceſſit. Vt ergo Agnus Paſchalis 1. admonebat populũ de beneficio olim præſtito, id eſt, de liberatione à ſeruitute Ægyptiaca. 2. Cõfirmabat fidẽ vtentiũ. 3. Adumbrabat futurã victimã Chriſti. 4. Perpetui fœderis inter Deum & homines typus erat. Ita cœna hæc habet quoq; varias ſignificationes: ídq; partim reſpectu præteriti tẽporis, partim præſentis, partim futuri, partim æternitatis: quas ſignificationes nunc exponã quã poſſum clariſſimè. Deus adſit & mihi docenti & vobis audientibus, vt in Dei gloriam cedat, & in noſtri ſalutarem inſtructionem.

1. Reſpectu præteriti tẽporis.

Quæ eſt ſignificatio cœnæ reſpectu præteriti tẽporis? ſi tempus præteritum reſpicimus, eſt hæc ſacra cœna cõmemoratio quædam hiſtoriæ de paſſione Domini, iuxta chriſti mandatum: *hoc facite in mei commemorationem.* Quotieſcunque ergo vel ipſi accedimus ad cœnam, vel alioqui interſumus cœnæ celebrationi, debemus meminiſſe mortis, ſepulturæ, & reſurrectionis Domini.

2. præſentis.

Quæ eſt ſignificatio cœnæ reſpectu præſentis tẽporis? Primũ ſignificat nos vniri & incorporari chriſto, idq; ſpiritualiter. Ita enim Paulus docet, cum ait: calix benedictionis cui benedicimus, nónne cõmunio ſanguinis chriſti eſt? panis quẽ frangimus, nónne communio corporis chriſti eſt, hoc eſt, cõmunicatio corporis & ſanguinis Domini facit nos habere quandam cõmunionem cum chriſto. Deinde ſignificat, nos quoq; vniri inter nos ſpiritu chriſti, qui vnà hanc cœnam communicamus. Cuius cõmunicationis ſymbolum vnus panis exiſtit, vt Paulus teſtatur, cum ait, Quoniam vnus panis, vnũ corpus ſumus multi. Quemadmodum enim panis ex multis compactus eſt granis: ita qui vna communicant, in vnum corpus, cuius caput eſt chriſtus, ſpiritualiter coaleſcunt: atque ideo Paulus hanc chriſti cœnam vocat communionem. Hinc quidam ex ſanctis Patribus ait, cœna dicitur communio: 1. Quia communicamus per ipſam chriſto. 2. Quia participamus eius carnem & diuinitatem. 3. Quia communicamus & vnimur inuicem per ipſam.

Deinde ſignificat hæc cœna nos ſpiritualiter ali & ſuſtentari corpore & ſanguine chriſti. Vt enim panis & vinũ corpora humana nutriunt, augent, cõſeruant, exhilarant: ita corpus chriſti & ſanguis alit, auget, conſeruat & exhilarat animas noſtras ad vitã æternam, modò vera fides in nobis ſentiatur.

3. Futuri.

Quæ eſt ſignificatio huius cœnæ reſpectu futuri tẽporis? Hæc ſacra cœna ſignificat, ꝙ virtute corporis chriſti reſuſcitati ex mortuis, noſtra quoque corpora olim reſurgent, vt fiant cõformia glorioſo corpori chriſti. Vnde Paulus: Si chriſtus reſurrexit, & nos ſurgemus, vt fruamur perpetua præſentia chriſti corporis in omni æternitate. Vnde quidam ſancti Patres hanc cœnam vocarunt viaticum, quia admonebant ante mortem ſumentes hanc cœnam, ꝙ chriſtus eſſet in ipſis via ex his ærumnis ad æternã beatitudinem.

4. æternitatis.

Quæ eſt ſignificatio cœnæ Domini reſpectu ęternitatis? Eſt perpetuum fauoris Dei erga homines teſtimonium, nullo tẽpore mutationi obnoxiũ, ac propterea vocat ipſe Dominus hanc ſuã Cœnã nouũ teſtamentum, vt ꝙ nulli vetuſtati vnquã obnoxiũ fiat. Verum vt hoc intelligatur clarius, dicã breuiſſimè, quæ in omni teſtamento concurrant, & quomodo illa quæ in omni teſtamento concurrunt, etiam hîc adſint: adhæc quid ſit nouum teſtamentum.

Teſtamẽti partes.

In omni teſtamento ſunt quinq;: 1. teſtator qui facit Teſtamentũ. 2. Bona quæ teſtator legat. 3. Scripti hæredes. 4. Mors teſtatoris. 5. conditiones ſeruãdæ à ſcriptis hæredibus. In hoc nouo teſtamento teſtator eſt Chriſtus: hæreditas vitæ æternæ poſſeſſio: Hæredes ſunt Filij Dei, id eſt, omnes qui credunt in Chriſtum: Mors teſtatoris Chriſti interceſſit. Nam mortuus eſt & ſepultus, & reſurrexit tertia die. Conditiones ſeruandæ à ſcriptis hæredibus ſunt, vt in Chriſtũ credant, eíque obtẽperent, ac vitæ innocentiam tueantur vſq; ad finẽ, & ſi lapſi fuerint in peccatum, ſeriam ante mortem agant pœnitentiã. Hinc iã quid ſit nouum Teſtamentũ concludamus hoc modo: Nouum teſtamentum eſt fœdus æternum, ſancitum morte teſtatoris Ieſu Chriſti, de gratia Dei, remiſſione peccatorum & donatione vitæ æternæ, promiſſa omnibus gentibus & populis in Chriſtum crucifixum credentibus.

Noui teſtamenti partes.

Definitio

DE SECVNDO.

De vera & legitima probatione eorum qui ad Cœnã accedunt.

Paulus dicit: *Probet ſeipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de Calice bibat: nam qui ederit indignè, aut qui biberit indigne, iudicium ſibi edit & bibit.* Hæc verba Pauli quatuor confirmant. 1. Quod vſus Cœnæ in Eccleſia debet eſſe. 2. Quod ſit neceſſaria ante vſum huius Cœnæ probatio. 3. Quod indignè vſurpans hanc Cœnam grauiſſimè peccet. 4. Quod hæc cœna tantum porrigẽda ſit iis, qui ſe probare poſſunt. De ſecundo tantum dicam, videlicet quomodo vnuſquiſque ſe probare debeat, qui hac Cœna vtiliter vti cupit.

Quomodo ergo debet ſe probare, qui hac Cœna vult vti? Hoc Paulus docet. 2. Cor. 13. 5. his verbis: vos ipſos ꝓbate, num ſitis in fide: vos ipſos probate. An nõ cognoſcitis voſmetipſos, ꝙ chriſtus ſit in vobis? Ex quibus verbis intelligitur, ꝙ iſta probatio in hoc ſita eſt, vt vera ſentiatur fides & chriſti præſentia in nobis, hoc eſt, vt planioribus verbis dicam: is ꝓbatus eſt, & digne accedit ad ſacram chriſti cœnã, qui reuerenter in timore Dei, in vera pœnitentia, in vera fiducia, & cum pio propoſito ad hanc cœnã accedit: & cõtrà, qui ſine reuerentia, ſine timore Dei, ſine vera pœnitentia, ſine vera fiducia, & cũ propoſito peccandi accedit, is indigne accedit, non diiudicans corpus & ſanguinẽ Domini, & ſibi iudiciũ manducat, quare omnis qui accedit hanc cœnã, & habet animum manendi in ſuis peccatis, is blaſphemus eſt, & cum Iuda Sacramentum ſumit.

Vt autẽ rudes homines nõ temere præſumant hãc cœnã adire, vtilis eſt inſtituta diſciplina cõfeſſionis & abſolutionis in Eccleſiis noſtris. Nã hæc diſciplina multũ iuuat ad hoc, vtq̃s ſe legitime ꝓbare poſſit.

1. Confeſſio corã Deo.

Verũ vt de cõfeſſione & abſolutione recte iudicare poſſimus: Primũ ſciendum eſt, ꝙ vt duplex eſt cõfeſſio: Ita & duplex abſolutio. Vna cõfeſſio eſt corã Deo tantùm, cum videlicet quis ſuum peccatum corã Deo confitetur, agnoſcit ſe peccatorẽ, & petit veniã propter chriſtum: ſine tali confeſſione nullus adul-

adultus ſaluatur. Sic cõfeſſus eſt Dauid, cum inquit: Miſerere mei Deus, quia peccaui tibi, ne intres in iudiciũ cum ſeruo tuo, quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens. Sic & Daniel confeſſus eſt, quando ait: Peccauimus, & iniquè egimus cum patribus noſtris. Sic publicanus, quando non audebat eleuare faciẽ in cœlum: ſed percuſsit pectus ſuum dicens: Deus propicius eſto mihi peccatori. Huic confeſſioni reſpondet abſolutio, quæ fit per ſolum Deũ: & hæc fit quando homo credit promiſſioni gratuitæ. Quicunq; enim credit, eſt à peccato iuſtificatus, id eſt, abſolutus à peccato. Nã cum peccatum ſit defectus à lege & voluntate Dei, cum obligatione ad æternã mortẽ & dãuationẽ, erit profecto abſolutio liberatio hominis credentis ab obligatione ad æternã mortẽ & dãnationẽ. Sic abſolutus eſt Manaſſe, Dauid, Latro in cruce, Magdalena. Ita nos quotidie abſoluimur, quando dicimus ex vero corde: credo remiſſionem peccatorum, & cum precamur ex fide, Remitte nobis debita noſtra. Hoc dictum ſit de primo genere confeſſionis & eiuſdem abſolutione.

[Margin: abſolutio]

Alia confeſſio eſt diſciplinæ, cum homo conſilij doctrinæ & cõfirmandæ fidei ſuæ cauſſa accedit miniſtrum Eccleſiæ, agnoſcit ſe peccatorẽ, petit conſolationẽ, cupit erudiri verbo Dei, quo ipſius conſciẽtia tranquilla reddi poſſit. Hic miniſter verbi debet eum, qui ſic confitetur, erudire: & ſi nouit ipſum, debet vicia, quę in eo animaduertit, ipſi indicare: debet oſtẽdere ei magnitudinẽ iræ Dei aduerſus impœnitẽtes: & rurſus ſi cõfitens dolet ob ſuum peccatum, & promittit emendationẽ, debet eum cõſolari promiſſionibus Euãgelij: & ſi dicat ſe promiſſionibus credere, debet ei miniſter Chriſti nomine teſtari, ꝙ habeat Deũ propiciũ, & annunciare illi remiſsionẽ peccatorũ in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, cũ ſeria admonitione de peccato in poſterum vitando, ne poſteriora eius hominis fiãt peiora prioribus. Atq. hæc ſint dicta de ſecundo, confeſsione publica, & abſolutione, quæ ei reſpõdet. De cõfeſsione publica, & abſolutione publica alio tẽpore dicendũ eſt. Itẽ de cõfeſsione q̃ fit fratrib⁹, quos offendim⁹.

[Margin: 2. Confeſſio diſciplinæ. — abſolutio — 3. Confeſſio publica & priuata.]

DE TERTIO.

Iam reſtat, vt quis ſit verus vſus, & quæ ſit huius ſacræ cœnæ legitima meditatio, dicamus. Cum ergo hæc ſacra Chriſti Cœna, ſit Sacramẽtum noſtræ, per victimã Chriſti, redẽtionis, hæc ordine ſunt meditanda & ſerio æſtimanda in huius ſacræ cœnæ perceptione.

[Margin: Vſus & meditatio Cœnæ.]

Primò, in mentẽ cõminationib⁹ venire debet cauſſa mortis Chriſti, nempe peccatum generis humani, Rom. 4. Mortuus eſt propter peccata noſtra. Eſa. 53. Percuſſit eum propter iniquitates noſtras.

Secundò, cogitandus eſt finis victimæ Chriſti, qui eſt, vt nos redimeret à iure peccati & mortis. 2. Cor. 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iuſtitia Dei in ipſo. 1. Ioh. 1. Sanguis Ieſu Chriſti purgat nos ab omni iniquitate. Ioh. 1. Agnus Dei tolli peccata mundi.

Tertiò, ex præſtantia huius victimæ cogitandum eſt, quantã neceſſe eſt fuiſſe irã Dei aduerſus peccatum: quæ non potuit hoſtiis expiari, niſi hoſtia filij Dei vnigeniti.

Quartò, cogitanda eſt maxima miſericordia Dei, qui voluit nos miſeros peccatores in gratiã recipere propter Filij ſatisfactionem.

Quintò, cogitandus eſt ingẽs amor Filj Dei, qui natura humana aſſumta voluit fieri victima pro nobis, & in ſe deriuare irã Dei, & iuſtitiæ Dei crucis ſupplicio ſatisfacere. Hæc omnia vult nos cogitare Filius Dei, cũ iubet vt hæc cœna fiat in ſui recordationẽ

Cum hæc ita meditamur, ex contemplatione iræ Dei naſcitur contritio, ex cogitatione miſericordiæ & piacularis victimæ, fides: ex quibus gratiarũ actio, confeſſio, patientia, & aliæ virtes, de quibus hæc cœna nos admonet. Breuiter, vt ipſe Filius Dei nobiſcũ fœdus facit, ꝙ nos clementer recipiat: Ita nos viciſsim cũ ipſo fœdus facimus, ꝙ ei credamus, & beneficia ei⁹ grati accipiamus: ꝙ vt vere faciam⁹, donet nobis hui⁹ cœnæ inſtitutor Ieſus Chriſtus, cui cũ patre & Spiritu ſãct. ſit honor & gloria in ſecula, Amẽ.

[Margin: Fructus huius meditationis.]

PASSIO DOMINI NOſtri Ieſu Chriſti, iuxta ordinem hiſtoriæ concinnata, ex collatione quatuor Euangeliſtarum.

ET *cum Hymnum ceciniſſent, egreſſus Ieſus, ibat, vt ſolitus erat, trans torrentem Cedron, in montem Oliuarum. Secuti ſunt autem illum & Diſcipuli. Tunc dicit illis, Omnes vos ſcandalum patiemini in me in illa nocte. Scriptũ eſt enim: Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis. Poſtquam autem ſurrexero, præcedam vos in Galilæã. reſpondens autem Petrus ait illi, etſi omnes ſcandalum paſsi fuerint in te, ego tamen nunquam ſcandalum patiar. Ait illi Ieſus, Amen dico tibi, quod hodie in nocte hac, priuſquam gallus bis cecinerit, ter abnegabis me. At ille vehementius dicebat, Imo ſi me oportuerit commori tibi, non te abnegabo. Similiter autem & omnes diſcipuli dicebant.*

Tunc venit Ieſus cum illis in villam, quæ dicitur Gethſemani, vbi erat hortus, in quem introiuit ipſe & diſcipuli eius. Nouerat autem & Iudas proditor eius locum, quia frequenter Ieſus conuenerat illuc cum diſcipulis ſuis. Tunc Ieſus ait illis: Sedete hic donec vadam & orem illic. Et aſſumpto ſecum Petro & Iacobo & Iohanne duobus filiis Zebedæi, cœpit expaueſcere, dolere, & grauiter angi. Et dicit illis, Triſtis eſt anima mea vſque ad mortẽ. Manete hic & vigilate mecum, orantes ne intretis in tentationem. Et progreſſus puſillum ab eis ferme ad iactum lapidis, poſitiſq. genibus, procidit in faciem ſuã proſtratus in terrã, & orauit, vt ſi poſsibile eſſet tranſiret à ſe hora, dicens: Abba, Pater mi, omnia poſsibilia ſunt tibi, ſi poſsibile eſt, tranſeat à me calix iſte: veruntamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu. Et venit ad diſcipulos, & reperit eos dormientes, & dicit Petro: Simon dormis? Adeò non potuiſtis vna hora vigilare mecum? Vigilate & orate, vt ne intretis in tentationem. Spiritus quidem prõptus eſt, ſed caro infirma. Rurſus altera vice abiit & orauit, dicens: Pater mi, ſi non poteſt hic calix tranſire à me, niſi bibã illum, fiat voluntas tua. Et reuerſus nuenit illos iterum dormientes. Erant enim oculi eorum grauati, neque ſciebant quid reſponderent. Et relictis illis, iterum abiit, & orauit tertiò eundem ſermonem, dicens, Pater, ſi vis, transfer Calicem hunc à me: verumtamen non mea voluntas, ſed tua fiat.

Apparuit autem illi Angelus de cœlo confortans eum. Et correptus labore, prolixius orabat. Et erat sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentes in terram. Et cum surrexisset à deprecatione, venissetque ad discipulos suos, reperit eos dormientes præ mœstitudine. Et ait illis: Dormite posthac, & requiescite, quid dormitis? Sufficit. Ecce appropinquauit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum. Surgite, eamus, ecce appropinquauit qui me tradit, orate autem ne intretis in tentationem

Et continuò adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus è duodecim, accepta cohorte & ministris à Pontificibus ac Pharisæis & senioribus & scribis, antecedens turbam multam, venit illuc cum laternis ac facibus, cum gladiis & fustibus. Dederat autem hic proditor commune signum illis dicens: Quemcunque osculatus fuero, is est, comprehendite illum, & abducite cautè. Iesus itaque sciens omnia, quæ ventura erant super se, processit ac dixit eis: quem quæritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas qui prodebat eum cum ipsis. Vt ergo dixit eis, ego sum, abierunt retrorsum & ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi vobis, quod ego sim. Si ergo me quæritis, sinite hos abire, vt impleretur sermo quem dixerat: Ex iis quos dedisti mihi non perdidi quenquam. Et appropinquauit Iesu Iudas, vt oscularetur eum, confestimque accedens dixit, Rabbi, aue, ac deosculatus est eum. Dixitque illi Iesus, Amice ad quid ades? Iuda, osculo filium hominis prodis? Tunc accesserunt, & manus suas iniecerunt in Iesum, & comprehenderunt eum. Videntes autem ij, qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine percutiemusne gladio? Simon ergo Petrus, cum haberet gladium, eduxit eum, & percussit summi sacerdotis seruum, & abscidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen seruo Malchus. Respondens autem Iesus ait, Sinite huc vsque. Et ait Petro? Immitte gladium tuum in vaginam. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas, quod non possim nunc rogare Patrem meum, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum? an non bibam calicem, quem dedit mihi Pater? Quomodo ergo implebuntur scripturæ? quia sic oportet fieri. Et cum tetigisset auriculam serui sanauit eum. In illa autem hora dixit Iesus ad eos, qui venerant ad se principes sacerdotum & magistratus templi & seniores: Tanquam ad latronem existis cum gladiis & fustibus ad comprehendendum me, quotidie apud vos sedebam docens in templo, & non extendistis in me manus. Sed hæc est hora illa vestra & potestas tenebrarum, vt impleantur scripturæ. Hoc autem totum factum est, vt complerentur scripturæ Prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt. Et vnus quispiam adolescentulus sequebatur illum, amictus sindone super nudum, & comprehendunt illum adolescentuli. Ille vero relicta sindone, nudus effugit ab illis.

Cohors igitur & tribunus ac ministri Iudæorum comprehensum Iesum ligauerunt, & abduxerunt eum ad Annam primum. Annas erat socer Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius. Erat autem Caiphas is, qui consilium dederat Iudæis, quod expediret vnum hominem mori pro populo. Et duxerunt eum ad Caipham pontificem, id est, principem sacerdotum, vbi omnes summi sacerdotes, scribæ & seniores conuenerant. Sequebatur autem Iesum eminus Simon Petrus & alius discipulus vsque ad atrium pontificis. Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiuit ergo discipulus ille alter, qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum. Stabant autem serui & ministri, qui prunas congesserant inferius in medio aulæ, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus, stans & calefaciens se, vt videret finem. Ancilla ergo summi sacerdotis, quæ erat ostiaria, ad lumen Petrum se calefacientem intuita, defixis in illum oculis dixit. Et tu cum Iesu eras. Num & tu ex discipulis es hominis istius? At ille abnegauit coram omnibus dicens: Mulier, non sum, non noui illum, neque scio quid dicas.

Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis & de doctrina ipsius. Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo. Ego semper docui in synagoga & in templo, quò omnes Iudæi conueniunt & in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? Interroga eos, qui audierunt, quid locutus sim ipsis. Ecce hi sciunt quæ dixerim ego. Hæc autem cum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Siccine respondes pontifici? Respondit ei Iesus: Si malè locutus sum, testare de malo, sin bene, cur me cædis? Miserat eum Annas vinctum ad Caipham pontificem.

Stabat autem Simon Petrus in vestibulo, & calefaciebat se. Et pusillum post primam negationem, cum exiret ad vestibulum, gallus cecinit, & vidit eum altera ancilla, & rursum cœpit dicere iis, qui astabant ibi. Et hic erat cum Iesu Nazareno. Dicunt ergo ei: Num & tu ex discipulis eius es? Et alius dixit, & tu de illis es. Et iterum negauit cum iureiurando, dicens: Homo, non sum, sed neque noui hominem. Et post pusillum, interuallo interiecto fere vnius horæ, alius quidem affirmabat cum iis qui astabant, dicens: verè & tu ex illis es. Nam & Galilæus es, & loquela tua te manifestum facit. Dicit ei vnus ex seruis Pontificis, cognatus eius cuius absciderat Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? tunc cœpit execrari ac peierare, non noui hominem istum, de quo dicis. Et continuo adhuc illo loquente gallus iterum cecinit, & conuersus Dominus intuitus est Petrum, & recordatus est Petrus verbi Domini Iesu, qui dixerat ei, priusquam gallus cecinerit bis, ter me negabis, & egressus foras fleuit amarè.

Prin-

Principes autem sacerdotum & seniores & totum concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, vt morti eum traderent, & non inueniebant, etiam cum multi falsi testes accessissent, non enim erant satis idonea testimonia. Nouissimè autē venerunt duo falsi testes, & testimonium falsum ferebant aduersus illum, dicentes: Nos audiuimus eum dicentem, Ego possum diruere & diruam templum hoc Dei, quod est manibus factum, & tribus diebus aliud sine manibus factum extruam. Et ne sic quidem satis idonea erant testimonia illorum. Et surgens summus sacerdos in medium, interrogabat Iesum dicens: Nihil respondes? Cur isti aduersum te dicunt testimonia? Iesus autem tacebat, neque quicquam respondebat. Rursus princeps sacerdotum interrogauit & dicit illi, Tu es Christus filius benedicti? Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis an tu sis Christus filius Dei. Dicit illi Iesus: Tu dixisti, ego sum. Verum tamen dico vobis: Amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli. Tunc princeps sacerdotum abscidit vestimenta sua dicens: Blasphemauit, quid insuper egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam eius, quid vobis videtur? Illi vero omnes condemnauerunt eum, dicentes: Reus est mortis, Tunc viri qui tenebant Iesum, illudentes ei, expuerunt in faciem eius, & colaphis eum cæciderūt. Alij verò cum obtexissent faciem illius, palmas in faciem eius dederunt, maximè serui, dicentes: Vaticinare nobis Christe, quis est ille qui te percussit? Et alia multa conuitiantes dicebant in eum.

Manè autem facto conuenerunt omnes principes sacerdotum & Scribæ, senioresque populi ac totum concilium, & inierunt consilium aduersus Iesum, vt eum morti traderent. Et duxerunt eum in consilium suum, dicentes: Num tu es ille Christus? Dic nobis. Et ait illis, Si vobis dixero, non creditis, quod si etiam interrogauero, non respondebitis mihi, neque dimittetis. Ex hoc tempore erit filius hominis sedens à dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes, Tu ergo es filius Dei? Qui ait, Vos dicitis me esse. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audiuimus ex ore eius. Et surgens vniuersa multitudo eorum vinctum abduxit Iesum à Caipha in prætorium, tradiditque Pontio Pilato præsidi. Erat autem adhuc mane.

Tunc videns Iudas, qui eum tradiderat, quod damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum & senioribus, dicens, Peccaui tradēs sanguinem innoxium. At illi dixerunt, Quid ad nos? Tu videbis. Et proiectis argenteis in templo, recessit, & abiens laqueo se suspendit. Suspensus autem crepuit medius, & effusa sunt omnia viscera eius. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis argenteis mercede iniquitatis agrum figuli, in sepulturam peregrinorum. Et innotuit omnibus habitantibus Hierosolymæ, ita vt appellaretur ager ille, lingua illis vernacula, Akeldama, hoc est, ager sanguinis, vsque in hodiernum diem. Tunc impletum est, quod dictum est per Ieremiam Prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium æstimati, quem æstimatum emerunt à filiis Israel, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. Iudæi autem non introiuerunt in prætorium ne contaminarentur, sed vt ederent pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit. Quam accusationem adfertis aduersus hominem hunc? Responderunt & dixerunt ei: Si non esset hic nocens, haudquaquam tibi tradidissemus eum. Dicit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam. Vt sermo Iesu impleretur quem dixit, significans qua morte esset moriturus.

Cœperunt autem illum grauiter accusare summi sacerdotes & seniores de multis, dicentes: Hunc deprehendimus euertentem gentem, ac vetantem tributa dare Cæsari, & dicentem se Christum regem esse. Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocans Iesum, interrogauit eum, dicens: Tu es ille Rex Iudæorum? Respondit Iesus stans ante eum: A temetipso hoc tu dicis, an alij dixerunt tibi de me? Respondit Pilatus: Num ego Iudæus sum? Gens tua & pontifices tradiderunt te mihi, quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum meum non est ex hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent, ne traderer Iudæis. Nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: ergo rex es tu? Respondet Iesus: Tu dicis, ego sum rex. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium feram veritati. Omnis qui ex veritate est, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est veritas? Et cum hoc dixisset, iterum prodiit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nihil inuenio noxæ in hoc homine. Et cum accusaretur à principibus sacerdotum & senioribus nihil respondit. Pilatus autem rursus interrogauit illum dicens: Non respōdes quicquam? Ecce quam multa dicunt aduersum te testimonia, non audis? Et non respondit ei ad vllum verbum, ita vt miraretur præses vehementer. At illi inualescebant, Commouit populum docens per vniuersam Iudæam, exorsus à Galilæa vsque ad hunc locum. Pilatus autem audita mentione Galilææ, interrogauit, num homo Galilæus esset. Et vt cognouit, quod ad Herodis ditionem pertineret, remisit eum ad Herodē, qui & ipse Hierosolymis erat per id tēpus.

Herodes autem viso Iesu, gauisus est valde. Tenebatur enim multo iam tempore cupiditate videndi illum, eò quòd audiret multa de eo, & sperabat se signum aliquod visurum ab eo. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil ei respondebat. Stabant autem principes sacerdotum & Scribæ acriter accusantes eum. Spreuit autem illum Herodes cum exercitibus suis. Cúmque

illusisset, indutum veste alba remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici inter se Pilatus & Herodes in eodem die, nam antea simultates inter eos intercesserant.

Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotum ac Magistratibus & plebe, dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem quasi auertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans nullum crimen inuenio in homine isto, ex his de quibus accusatis eum, sed ne Herodes quidem. Nam remisi vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est ei. Emendatum ergo illum dimittam.

In festo autem necesse habebat & consueuerat præses turbæ dimittere vnum vinctum quemcunque postulassent. Habebant autem tunc vinctum insignem, videlicet latronem, qui dicebatur Barrabas, qui cum seditionis autoribus coniectus fuerat in carcerem, qui per seditionem quandam in ciuitate factam homicidium patrauerant. Et cum acclamasset turba, cœpit flagitare, vt faceret quemadmodum semper fecerat ipsis. Itaque congregatis illis respondit Pilatus: consuetudo est vobis, vt vnum dimittam vobis in Pascha. Vtrum ergo vultis dimittam vobis? Barrabam, an Iesum regem illum Iudæorum, qui dicitur Christus? Sciebat enim quod propter inuidiam tradidissent illum summi sacerdotes. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens: Nihil tibi cum iusto illo. Multa enim passa sum hodie in somnis propter eum. Principes autem sacerdotum & seniores concitauerunt turbas persuadentes vt sibi potius dimitti peterent Barrabam, Iesum verò perderent. Respondens autem præses, ait illis: Vtrùm vultis vobis è duobus dimittam? Et exclamauit simul vniuersa turba dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barrabam. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Iesum, & ait. Quid igitur vultis faciam Iesu, quem dicitis regem Iudæorum? At illi rursum clamauerunt omnes: Crucifige, crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad illos: Quid enim mali fecit? Nullum crimen capitale comperio in eo. Castigatum ergo dimittam illum. At illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur. Et instabant, vocibus magnis postulantes vt crucifigeretur: & inualescebant voces eorum & summorum sacerdotum.

Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum & flagellauit. Milites autem præsidis abduxerunt eum intro in atrium, quod est prætorium, & conuocant ad eum totam cohortem, exutúmque induunt purpura siue chlamyde coccinea, & plectentes coronã de spinis imponunt capiti eius, dántque arundinem in dexteram eius, & genu flexo ante eum, illudentes ei cœperunt salutare, dicentes: Aue rex Iudæorum. Et dabãt ei alapas. Et cum expuissent in eum, acceperunt arundinem & percutiebant caput eius & positis genibus adorabant illum.

Exiuit iterũ Pilatus foras, & dicit eis: Ecce adduco eum vobis foras, vt cognoscatis, quod nullam causam in eo inuenio. Exiuit ergo Iesus foras, gestans spineam coronam & purpureum pallium. Et dicit eis: ecce homo. Cum ergo vidissent eum pontifices & ministri, clamabant dicentes: Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus: accipite eum vos & crucifigite. Ego enim non inuenio in eo causam. Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem nostram debet mori, quia Filium Dei se fecit. Cùm ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est iterum in prætorium & dicit ad Iesum, vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quod potestatem habeam crucifigendi te, & potestatem habeam absoluendi te? Respondit Iesus: Non haberes potestatem aduersus me vllam, nisi tibi datum esset è supernis, propterea qui me tradidit tibi maius peccatum habet. Ex eo quærebat Pilatus absoluere eum. Iudæi autem clamabant, dicentes: Si hunc absolueris, non es amicus Cæsaris. Quisquis se regem facit, contradicit Cæsari.

Pilatus autem cum audiuisset hunc sermonem, produxit foras Iesum, seditque pro tribunali loco, qui dicitur lithostrotos, Hebraicè autem Gabbata. Erat autem parasceue paschæ hora fermè sexta. Et dicit Iudæis: Ecce rex vester. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit ergo Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Responderunt Pontifices: Non habemus regem nisi Cæsarem. Tunc ergo Pilatus vidẽs, quod nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, volens turbæ facere satis, adiudicauit vt fieret quod illi postulabant. Et accepta aqua abluit manus coram populo: Innocens ego sum à sanguine huius iusti, vos videbitis. Et respondens vniuersus populus dixit: sanguis eius super nos & super filios nostros.

Dimisit autem illis Barrabam, qui propter seditionem & homicidium coniectus fuerat in carcerem, quem poposcerant. Iesum autem flagellatum & illusum tradidit arbitrio illorum, vt crucifigeretur.

Accipientes autem Iesum milites, exuerunt eum purpura, & induerunt eum vestibus propriis, & abduxerunt eum baiulantem suam crucem, vt crucifigeretur. Exeuntes autem inuenerunt quendam prætereuntem, hominem Cyrenæum, nomine Simonem, veniente ex agro, patrem Alexandri & Rufi. Hunc apprehendentes coegerunt, vt tolleret crucem eius. Et imposuerunt illi crucem, vt portaret post Iesum. Sequebatur autem illum multa turba populi ac mulierum, quæ plangebant & lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus dixit: Filiæ Hierusalem nolite flere super me, sed super vobis ipsis flete & super filiis vestris. Quoniam ecce venient dies, in quibus dicent: Beati steriles & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt. Tunc incipient dicere montibus cadite super nos, & collibus, operite nos, quia si in humido ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Ducebantur autem & alij duo cum eo facinorosi, vt interficerentur.

Et du-

Et ducunt eum in locum, qui dicitur Hebraicè Golgata, quod est, si interpreteris, caluariæ locus. Et ibi dederunt ei acetum, siue myrrhatum vinum cum felle mixtum bibere. Et cum gustasset, noluit bibere.

Et crucifixerunt eum in Golgata, & cum eo duos latrones, vnum à dextris, & alterum à sinistris eius, medium autem Iesum. Et impleta est scriptura, quæ dicit: Et cum iniquis deputatus est. Erat autem hora tertia dum crucifixerunt eum. Iesus autem dicebat: Pater, remitte illis, nesciunt enim quid faciunt.

Scripsit autem & titulum Pilatus, id est, inscriptionem caussæ illius, & posuerunt super crucem ad caput Iesu. Erat autem scriptum: IESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM. *Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt, quia prope ciuitatem erat locus, vbi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum literis Hebraicis, Græcis & Latinis. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorum: Noli scribere, Rex Iudæorum, sed quod ille dixerit, Rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi.*

Milites ergo cum crucifixissent Iesum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem, & tunicam. Erat autem hæc tunica inconsutilis, à summo contexta per totum. Dixerunt ergo inter se, ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit, vt scriptura impleretur quæ scripta est per Prophetam, dicens: Partiti sunt sibi vestimenta, & super vestem meam miserunt sortem. Sedentes autem seruabant eum ibi. Et milites quidem hæc fecerunt. Et populus stabat spectans.

Stabat autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria vxor Cleophæ, & Maria Magdalena. Cum vidisset ergo Iesus matrem ac discipulum astantem, quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. Qui autem præteribant, conuicia iaciebant in eum, mouentes capita sua, & dicentes: Væ, qui demoliris templum & in tribus diebus extruis. Serua temetipsum. Si filius Dei es, descende de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudentes inter sese cum Scribis & senioribus & populo dicebant, alios seruauit, semetipsum seruare non potest. Si hic est ille Christus, rex Israel, ille Dei electus, seruet seipsum, descendátque nunc de cruce, vt videamus & credamus ei. Confidit in Deo, liberet eum nunc, si vult eum. Dixit enim, filius Dei sum. Idipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo exprobrabant conuiciantes ei. Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei, atque dicentes: Si tu es rex ille Iudæorum, saluum te fac. Vnus autem de his qui pendebant facinorosorum, conuicia dicebat in eum dicens: Si tu es Christus, temetipsum serua & nos. Respondens autem alter increpabat eum, dicens: Ne tu quidem times Deum, quod in eadem damnatione es: Et nos quidem iuste, nam digna factis recipimus, hic verò, nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesum: Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum. Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in Paradiso.

Ab hora verò sexta tenebræ factæ sunt super vniuersam terram, vsque ad horam nonam, & obscuratus est Sol. Et circa horam nonam clamauit Iesus voce magna, dicens: Eli, eli, lamazabathani? quod est, si quis interpretetur, Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me? Quidam autem illic stantium, cum audiuissent, dicebant: Ecce, Heliam vocat iste. Sciens autem Iesus, quod omnia iam consummata essent, vt consummaretur scriptura, dixit: Sitio. Vas igitur erat positum aceto plenum, & continuo accurrens vnus ex eis, cùm acceptam spongiam impleßet aceto & hyssopo, imposuit harundini, obtulitque ori eius, vt biberet, & cum cæteri dicebant: Sinite, videamus, an veniat Helias ad deponẽdum eum. Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit. Consummatum est. Et iterum clamauit voce magna, dicens: Pater, in manus tuas commendo Spiritum meum. Et cum hæc dixisset, inclinato capite tradidit spiritum.

Et ecce velum templi scissum est medium in duas partes, à summo vsque ad imum, & terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt, & egreßi è monumentis post resurrectionem eius venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis.

Centurio autem qui astabat ex aduerso illi, & qui cum eo erant custodientes Iesum, videntes, quod sic emisso clamore expirasset, visoque terræ motu, & his quæ facta fuerant, timuerunt valde, & glorificauerunt Deum, dicentes: Verè hic homo iustus erat & Filius Dei. Et omnes turbæ eorum, qui simul accesserant ad spectaculum istud, & viderant quæ contingebant, percutientes pectora sua reuertebantur.

Stabant ibi omnes noti eius procul, & multæ mulieres, quæ secutæ erant eum à Galilæa, hæc videntes. Inter quas erat Maria Magdalena, & Maria Iacobi parui & Iose mater, & Salome mater filiorum Zebedei, quæ etiam, cum esset in Galilæa, secutæ fuerant illum, & ministrauerant ei, aliæque complures, quæ simul à Galilæa ascenderant cum eo Ierosolymam.

Iudæi ergo, quoniam Parasceue erat, vt non remanerent in cruce corpora Sabbato (erat magnus dies ille Sabbati) rogauerunt Pilatum, vt frangerentur eorum crura & tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius, qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura, sed vnus militum lancea latus eius fodit, & continuo exiuit sanguis & aqua. Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius. Et ille scit quod vera dicit, vt & vos credatis. Facta sunt enim hæc, vt scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo.

Et rursus alia scriptura dicit: Videbunt in quem pupugerunt.

Post hæc autem cum vespera facta esset, quoniam erat parasceue, quæ præcedit Sabbatum, venit Ioseph Arimathiensis, oriundus ab Arimathæa ciuitate Iudæorum, vir diues, senator, bonus & iustus, qui non consenserat consilio & facto eorum. Erat enim & ipse expectans regnum Dei. Nam & discipulus erat Iesu, sed occultus propter metum Iudæorum. Hic sumpta audacia ingressus est ad Pilatum, & petiit ab eo, vt tolleret corpus Iesu. Pilatus autem admiratus est, si iam mortuus esset. Et accersito ad se Centurione interrogauit illum, an iam dudum mortuus fuisset. Et cognita re ex Centurione, donauit corpus Iesu ipsi Ioseph, iubens reddi illum. Et Ioseph mercatus est sindonem. Venit autem & Nicodemus, qui venerat primùm ad Iesum nocte, ferens mixturam myrrhæ & aloes, ad libras fermè centum. Acceperunt ergo corpus Iesu depositum, & inuoluerunt illud in sindone munda, obuinxerúntque linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autem in eo loco, vbi cruci fixus est, hortus, & in horto monumentum Ioseph nouum, quod is exciderat in petra, in quo nondum quispiam positus erat. Ibi ergo quia parasceue erat Iudæorum, & sabbatum illucescebat, quod in propinquo esset monumētum, posuerunt Iesum. Et aduoluto saxo ingenti ad ostium monumenti, abierūt. Erat autem ibi Maria Magdalena, & Maria Iose, sedentes contra sepulchrum, & aliæ mulieres, quæ & ipsæ venerant cum Iesu de Galilæa, spectantes vbi & quemadmodum positum erat corpus eius. Reuersæ verò parauerunt aromata & vnguēta, ac sabbato quidē quieuerunt secundum præceptum.

Postremo autem die, quæ sequitur post parasceuen, conuenerunt principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum, dicentes: Domine, recordati sumus quod impostor ille dixit adhuc viuens, Post tres dies resurgam. Iube ergo muniri sepulchrum vsque in diem tertium, nequando veniant discipuli eius & furentur eum, dicántque plebi, surrexit à mortuis: Et erit nouissimus error peior illo priore. Ait illis Pilatus, Habetis custodiam. Ite, munite sicut scitis. Illi autem abeuntes munierunt sepulchrum obsignato lapide, adhibitis custodibus.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumentum historię passionis & mortis Domini.

CVM nullum opus sit magis admirādum, quam opus redemptionis, quæ est passio & mors Domini nostri Iesu Christi, iuxta dictum Petri in priori primo, Non redempti estis caducis rebus auro & argēto: sed precioso sanguine agni immaculati & incontaminati, nempe Iesu Christi, decet nos, charissimi fratres & sorores, summo studio incumbere, vt huius mirandi operis historiam cognoscamus, præsertim cum nobis cōmendetur in articulis fidei nostræ, vbi profitemur nos credere in filium Dei Dominum nostrum Iesum Christum, qui est passus sub Pontio Pilato, crucifixus & mortuus, &c. Idque in eum finem, vt ex notitia historiæ in nobis fides per Spiritum sanctum excitetur, vnde fiat, vt huius mirandi operis fructus ad nos pertingat.

Partes.

Cæterùm, quò distinctius & clarius de hoc admirando opere dicere possimus, diuidam totam doctrinam de passione Domini in tres locos seu articulos, qui sunt.

I. Quotupliciter Dominus est passus.
II. Passionis Domini æstimatio & fructus.
III. Pia & salutaris meditatio Passionis Domini.

DE PRIMO.

Christus passus est corpore & anima.

Quia nos peccauimus anima & corpore, & debuit fieri satisfactio pro vtroque, Dominus noster Iesus Christus passus est & anima & corpore: Idcirco dicam de vtriusque passione, animæ videlicet & corporis Domini.

1. Anima.

Quod sit in anima passus, testatur ipse & voce & signo. Voce, cum dicit, Tristis est anima mea vsque ad mortem, & in cruce, Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me? Huc pertinet & Prophetia Dauid, de Christo, Psal. 18.5. Dolores inferni circumdederunt me, id est, maximis doloribus afficiebar. Signo testatur dolorē apud sepulchrū Lazari, Ioan. 11. & in horto. Apud sepulchrum, cum cogitat tyrānidē diaboli in genus humanū, & generis humani miseriam. Nam omnes dolores animi, quos perpessus est Christus 33. annis vsque ad mortē eius, sunt pars passionū, quibus afficiebatur Filius Dei. In horto testatur maximā fuisse animæ suæ tristitiā, dum præ doloris acerbitate sudauerit sanguineas guttas. Naturale quidē est, quod homo lachrymet & sudet interdū in ingēti dolore, audito subitaneo malo: sed nullus vnquam inuentus fuit, qui sudorē sanguineū præ dolore sudauerit: nemo enim tantum dolorē sustinere posset.

Causæ ingentis doloris Christi.

Si quæritis causas huius ingentis doloris, scitote non vnam esse, sed multas: quarū hæ sunt præcipuæ:

I. Cogitatio tyrannidis in humanum genus, & maximæ miseriæ, qua omnes homines propter defectionem à Deo premebantur.

II. Cogitatio iræ Dei, quam ipse sustinere debuit, propter peccata nostra, quæ in se recepit. Tametsi enim ipse fuit immunis ab omni peccato, tamē in se recipit reatū peccatorū totius mūdi. Vnde Ioan. ca. 1. Agnus Dei tollit, id est, in suo corpore gestat, peccata mundi. Sensit igitur verè filius Dei iram Patris: qui sensus tantū dolorem in sanctissima anima excitauit, quod sanguinem sudauerit.

III. Cogitatio supplicij, quod in sanctissimo suo corpore mox sequenti die se perpessurum præuidit, & contumeliæ qua afficeretur.

IIII. Cogitatio ingratitudinis maximæ partis orbis terrarum. Præuidit enim fore, quod multi sapientes, multi potentes, & alij omnino essent hoc suum suppliciū pro illis redimendis susceptum asper naturi, imo se & suos persecuturi: præuidit etiam quod maxima pars eorum, qui Christianū nomē portant, suis sceleribus effecturi essent, vt hoc suo beneficio se ipsi ingrati priuarent. Hæ quatuor causæ acerbissimum dolorem in corde Christi excitarunt.

Hunc dolorem Domini & nos cogitare debemus, quo ad fidem & pietatem excitemur, ne cum ingrato mundo pereamus.

2. Corpore.

Hic describuntur passiones Christi variis in locis, paulò ante mortem videlicet.

Hæc sint breuiter dicta de animæ Christi cruciatu: nūc de corporis supplicio dicā. Etsi enim corporis ipsius cruciatus incepit in præsepi, quādo matri Domini nullus erat locus in diuersorio, & postea cū octaua à natiuitate sua die sanguinē in circumcisione effudit: & deinde vsque ad tēpus, quo victima est factus in ara crucis pro nobis: Hoc tamen tempore dicā de eo supplicio quod sustinuit primum. Etsi autem iam ex Historia, quam recitaui, facilè à quouis intelligi potest, quā variis modis sit afflictus in sanctissimo

ctissimo suo corpore Dominus:tamen quod latè in Historia sparsum est,in breuē summam contraham & distribuam pro ratione locorū,in quibus est affectus supplicio.Sunt autem hæc loca:hortus, domus Caiphæ,sacerdotum conciliabulū,domus Herodis, prætorium,Golgata,hoc est,locus extra vrbem,vbi sumebatur supplicium de latronibus.

In horto. Quid passus est in horto?Osculo traditus est,manus militum in eum iniectæ sunt:comprehensus est & vinctus tanquam fur & latro abductus est,vbi & illum omnes ipsius discipuli deseruerunt.

Apud Caipham. Quid passus est in domo Caiphæ? Illuditur falsis testimonijs & cōuicijs obruitur, & à ministro sacerdotis alapa cæditur.

In concilio Sacerdotum. Quid patitur in concilio sacerdotum?falsis testimonijs grauatur,illuditur, expuitur in faciem eius, colaphis cęditur,obtecta facie percutitur,& iubetur vaticinari,quis illum percusserit.

In domo Herodis. Quid patitur in domo Herodis?Contemtum tyranni & totius aulæ ipsius, & in extremi contemtus testimonium,indutum Iesum veste splendida misit Herodes ad Pilatum.

In prætorio. Quid patitur in prætorio?Illic accusatur: producuntur aduersus eum falsi testes:petitur vt crucifigatur:à militibus Pilati induitur purpura in maiorem contemtum:corona spinea imponitur capiti ipsius: datur arundo in dextram eius,& genuflexione illuditur hoc scommate: Aue Rex Iudæorū:expuebatur in faciem eius,dabantur illi alapæ,percutiebatur sanctissimum caput eius fustibus,& tandem ad petitionem sacerdotum & totius populi adiudicatur cruci mortis generi contemtissimo.

Post condemnationem. Quid patitur iam condemnatus? Imponitur humeris ipsius lignum crucis,in quod erat affigendus: crucifigitur inter duos latrones , vt ipse inter eos maximè facinorosus iudicetur , crucifixo datur vinum myrrhatum , cum felle mixtum:& tandem in his grauissimis cruciatibus moritur. Hinc apparet quam acerbum suppliciū sustinuerit Filius Dei Dominus noster Iesus Christus.

Doctrinę. Sed quarum rerum nos admonebit supplicij grauitas?Sanè multarum,& præcipuè quatuor.

Ira Dei. *Primum* enim magnitudo iræ Dei aduersus peccatum conspicitur.Peccatum enim nostrum ita prouocauerat iram Dei,vt non potuerit placari nisi per filium Dei,qui humana natura assumta nostram vicem sustinet,& satisfacit iusticiæ Dei.

Peccati fœditas. *Secundo* hic conspicitur fœditas peccati: Nā pro delicti qualitate supplicia quoque variant,Latro rota punitur,fur patibulo ,homicida gladio,puer delinquens virga : verùm Filius Dei turpissimam mortem & execrabilem in Lege Dei perpessus est , quare significatur , quam abominabile sit peccatum in conspectu Dei.

Humilatio filij Dei. *Tertio* conspicitur hic humiliatio Filij Dei , qui infra omnes creaturas deiectus fuit : qua humiliatione testatur amorem suum erga genus humanum, cuius redimendi causa tanta sustinuit.

Iudæorū impietas, mundi imago. *Quartò*, conspicitur horrendum & implacabile odium Iudæorum aduersus sibi missum saluatorē. Tametsi autem nihil est hic factum præter consilium Dei:Nam longe antea passio Christi est præfigurata & prædicta à sanctis Dei Prophetis,vt Petrus dicit in prioris primo:tamen Iudęi hoc non fecerūt vt Dei consilio obtemperarēt:sed vt suo odio satisfacerent.Ea enim est mundi natura,quod eos qui scelera acerbius reprehendūt,è medio sublatos cupiat, quo licentius peccare liceat.Hæc sint breuiter dicta de primo loco.

DE SECVNDO.

Efficacia passionis Christi. Vidimus qualis fuit christi passio,nunc quod secūdo loco promisi,ostēdā quæ sit passionis Christi æstimatio corā Deo,& quis fructus inde proueniat.

Coram Deo. Quę est ergo eius æstimatio corā Deo?Passio Domini nostri Iesu Christi est sacrificiū propiciatoriū, in quo æternus Filius Dei homo factus, & Sacerdos perpetuus à Deo constitutus , obtulit se per Spiritum æternū æterno Patri,vt ista sua oblatione placaret iram Dei,& satisfaceret pro culpa & pœna humani generis,vt omnes qui in illum credunt & credituri sunt,per eundem sanctificentur ad vitam æternam,iuxta illud Iohan.17.pro illis sanctifico meipsū.Hinc patet quæ sit æstimatio passionis Domini,& quis fructus inde ad nos homines proueniat,

Fructus eius. modo in christum viua fiducia recumbamus.Christus Mediator inter nos & Deum constitutus,sacrificio suo,id est , morte & passione placat iram Dei, ipse Sacerdos seipsum offert Deo,idque vt nos à reatu damnationis liberet. Videmus proinde quinq; esse in hoc sacrificio.1.Sacerdos est ipse christus.2. Victima seu res quæ offertur est ipse Sacerdos.3. Deus est cui hoc sacrificiū offertur. 4. Mundus est, pro quo fit hæc oblatio. 5. Pactum & fœdus est , quod hæc oblatio fidelibus tantum cedat in salutem.

Quæ sint in hoc sacrificio consideranda.

Quomodo fieri potest vt vnius Christi mors sit satisfactoria pro totius mundi peccatis. Sed quî fieri potest,vt vnius Christi mors sit satisfactoria pro totius mundi peccatis?Ecce agnus Dei inquit Iohannes, qui tollit peccata mundi. nam ex indiuidua & ineffabili vnione diuinæ & humanæ naturæ in vna persona est dignitas,æstimatio & meritum infinitum omnium operum & passionum Christi.Cum ergo dicitur , Filius hominis redemit nos per meritum passionis suæ , opus infiniti precij & valoris nominatur,quia is Filius hominis , qui est passus,etiam est Deus.Item mors hominis est satisfactio,quia est mors hominis qui est Deus.obediētia filij hominis est nostra iusticia, quia est obedientia hominis,qui est Deus.Ita Filius hominis remittit peccata,quia est Deus.Caro Christi est cibus vitæ,quia est caro hominis,qui est Deus.Tametsi autem diuina natura in Christo non est passa , sed humana tantū,vt Petrus ait, Christus est passus carne, tamen passio est personæ:adeo vt quicquid cōtumeliæ factum est humanitati Christi,id totum in contumeliam personæ cesserit , iuxta illud : Dominum gloriæ crucifixerunt:vnde Ecclesia confitetur, Filiū Dei passum esse,quia in humana natura assumta est passus.

Fructus multiplex passionis Christi. Quæ sit æstimatio passionis Domini coram Deo dictum est,& quis sit eius fructus in genere , nunc autem quò fructus passionis Domini conspiciatur melius , eum in partes distribuam , sunt igitur hi fructus.

Primus,Deo præstita est obedientia. Philip. 2. 7. Humiliauit seipsum,factus obediens vsque ad mortem crucis.

Secundus,Diabolus est victus.In hoc (inquit Iohan.in cap.3.8.)apparuit Christus,vt destruat opera Diaboli,iuxta primā promissionē: Semen mulieris conteret caput serpentis. Gen.3.15.1.

Tertius,homo à peccatis saluatus est & iustificatus.Ecce,inquit Iohannes, agnus Dei qui tollit peccata mundi.Item Ro.4.25.Mortuus est propter peccata nostra. 2.Cor.5.21.Eū qui nō nouit peccatū:fecit peccatum , vt nos fieremus iusticia Dei in ipso, hoc est,Christū fecit pro peccato hostiam,vt ipsius iusticia nos iustificemur coram Deo.

Quartus,æquatio Iudæorum & gentium , iuxta illud Ephe.2.14.Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraq; vnum,& interstitium maceriæ soluens, inimicitias per carnem suam,legem mandatorū in decre-

tis abolens, vt duos conderet in semet ipsum in vnũ nouum hominem, faciens pacem vt reconciliaret ambos in vno corpore Deo per crucem.

Quintus, Mors abolita est, Hoseæ 13.14. Ero mors tua ô mors. Breuiter, Christi victima est nostra redemptio. Nam est precium persolutum pro nobis, quo Deus placatus est, homo redemtus, Diabolus victus, atque adeo omnia in cœlo & in terra vni capiti Christo subiecta sunt, Ephes. 1.22.

DE TERTIO.

Meditationis mortis Christi partes.

Pia & salutaris meditatio Passionis Dominicæ ad sex partes reuocari potest, quas Christiani non tantum hoc tempore: verum toto suæ vitæ tempore meditari debent. Harũ enim partiũ pia meditatio non solũ confutat eos, qui in Papatu putãt se satisfecisse officio, si toties dominicã orationẽ & salutationẽ Angelicam recitauerint, procumbentes corã idolis erectis in superstitiosum cultũ: verumetiam mirum in modum pios confirmat & cõsolatur. Proponam igitur ordine sex partes huius meditationis.

Ira Dei.

Prima, veniet vobis in mentem, quantam necesse sit iram Dei fuisse ob peccatum hominũ, quæ nõ potuit placari vllius creaturæ opere: sed necesse fuerit vnigenitum Filium Dei mori, quo iram Dei hac iusta pro peccato satisfactione soluta placaret.

Misericordia Patris.

Secunda, Veniet vobis in mentem, quam immensa & inperuestigabilis fuerit misericordia Dei patris, qui potius voluerit Filium vnigenitum sustinere acerbissimam mortem, quam genus humanum à se conditum perdere. Forte cogites Deum potuisse alia ratione genus humanũ liberasse. Tu qui es, qui Deum vis docere qui potuerit? cogita de iusticia Dei & misericordia simul. Vt enim misericordia mouit illum ad saluandum: ita iusticia eum mouit, vt fieret iusta iniuriæ compensatio. Homo peccauit, debuit ergo aut perire, aut satisfacere: non autem potuit purus homo satisfacere iusticiæ Dei, neq; debuit alius quàm homo. Sapiẽtia ergo Dei hîc inuenit ex misericordia remediũ, vt Filius Dei ætern⁹ fieret homo, quo & posset, quia Deus, & deberet, quia humanam naturam in se recepisset, satisfacere iusticiæ Dei. Ita in Christi passione apparet mixta cum misericordia iusticia, & vtramque temperauit sapientia.

Charitas filij.

Tertia, veniet in mentem summus & inenarrabilis amor Filij Dei erga genus humanum, qui voluit in se deriuare iram Patris, ac sustinere tam ignominiosam mortem, idque pro inimicis suis, vt Paulus testatur Rom. 5.

Ratio applicationis beneficij Christi.

Quarta, veniet tibi in mentem vera ratio, qua tibi possit applicari fructus passionis Dominicæ, vt tibi salutaris. Fit autem hæc applicatio verbo, fide, & Sacramento. Verbo offertur quasi manu Dei beneficium passionis Domini, vbi & quoties prædicatur Euangelium Iesu Christi, & ministri verbi vice Dei omnibus, qui audiunt Euangelium, fructũ passionis Domini ostendunt. Deinde, cum ita offertur quasi manu Dei beneficium passionis Domini, debet fide recipi quasi manu quidem hominis, quam fidem Spiritus sanctus efficit in hominibus audientibus & obtemperantibus Euangelio. Præterea Sacramento vtroq; Baptismo & Cœna Domini obsignatur, ac eius vis & vsus tanquam in tabellis pingitur, quemadmodum heri audiuimus. Cum igitur recitas articulum fidei de passione Domini, firmiter statue & certissimè crede, quod pro te mortem Filius Dei subierit, quod cum feceris, mortis Domini es particeps, adeo tota Christi obedientia, tua fit absolutio à peccato, & tua iusticia. Est autẽ duplex obedientia in Christo consideranda. Obedientia crucis, & obedientia legis, quæ eius erat perfecta impletio. Vt obedientia crucis est expiatio peccati: ita obedientia legis nobis imputatur in iusticiam Rom. 5. 19.

Sors Ecclesiæ militantis.

Quinta, Cum ita participes sumus effecti passionis Domini per fidem, in mentem nobis veniet, qualisnam sit sors piorum in hac vita. Quemadmodum enim christus est passus: Ita vult & reliquos pios pati, vt sint conformes imaginis Filij Dei. Vnde Paulus Rom. 8. 17. Ideo enim compatimur, vt vnà cum illo glorificemur.

Christianorũ officium.

Sexta veniet nobis in mentem, quid Christus à nobis, quos suo sanguine redemit, requirat. nã cũ iam ab ipso redemti sumus, debemus ei obedire. Quid vult ipse? 1. vt renũciemus hosti ipsius Diabolo. 2. vt fugiamus peccatũ, ne rursus scientes & volẽtes Deum nostris peccatis offendamus. 3. Vt sanctitati & pietati studeamus, & seruiamus illi in vero timore omnibus diebus vitæ nostræ: quod si fecerimus, finem fidei reportabimus salutem animarum æternam, quam donet nobis Deus Pater per Iesum christum Dominum nostrum, Amen.

HISTORIA RESVRRECtionis Domini nostri Iesu christi, ex collatione quatuor Euangelistarum concinnata.

CVm præteriisset Sabbatum, Maria Magdalena & altera Maria quæ Iacobi dicitur, & Salome, & Iohanna, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ venerant cum Iesu de Galilæa, emerunt & parauerunt aromata, vt venirent, & vngerent Iesum. Nam Sabbato quieuerant secundum præceptum.

Vespera autem sabbatorum, quæ lucescit in vnam sabbatorum, id est, manè profundo crepusculo, cum adhuc essent tenebræ primo die Sabbatorum, veniunt exorto sole ad monumentum, portantes quæ parauerant aromata. Et ecce terræmotus factus est magnus, Angelus enim Domini descendit de cœlo, & accedens deuoluit lapidem ab ostio, sedebátque super eum. Erat autem aspectus eius fulgur, & vestimentum eius candidum sicut nix. Præ timore autem eius concussi sunt custodes, & facti sunt veluti mortui.

Mulieres autem dicebant ad inuicem, Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Nam erat magnus valde. Et cum respexissent, vident lapidem esse reuolutum à monumento. Et ingressæ in monumentum, non inuenerũt corpus Domini Iesu. Currit ergo Maria Magdalena, vt hæc nunciet. Et factum est, dum mulieres mente consternatæ essent de hoc quod nõ inuenissent corpus Iesu, ecce duo viri steterunt iuxta illas in vestibus fulgurantibus. Cum expauissent autem & declinarent vultum in terram: dixerunt ad illas. Quid quæritis viuentem cum mortuis? Non est hic, sed resurrexit. Recordamini vt dixerit vobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicens, quod oportuerit filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & die tertio resurgere. Et recordatæ sunt verborũ eius & egressæ à monumento: nunciauerunt postea hæc omnia illis vndecim & cæteris omnibus. Et dicebant ad Apostolos hæc, & visa sunt apud illos ceu deliramentũ verba illarũ, neque crediderũt illis. Cũ verò currit Maria Magdalena (vt dictum est) venit ad Simonem Petrum, & ad alterũ discipulum, quem amabat Iesus, & dicit illis, Sustulerũt Dominũ ex monumento, & nescimus vbi posuerunt eum.

Surgens ergo Petrus exijt & ille alius discipulus, & venerunt ad monumẽtum. Currebãt autem duo simul, & ille alius

alius discipulus præcurrit citius Petro, venitque prior ad monumentum, & cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & vidit lintea mina sola posita, & sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in vnum locum. Tunc ergo introiuit & ille alius discipulus, qui prior venerat ad monumentum, viditque & credidit. Nondum enim nouerant scripturam, quod oportuisset eum à mortuis resurgere. Discipuli ergo abierunt rursus ad semetipsos. Et Petr. mirabatur quod acciderat.

Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fleret inclinauit se in monumētū, & vidit duos Angelos amictos albis, sedentes, vnum ad caput, & alterum ad pedes, illic vbi posuerant corpus Iesu. Dicunt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit eis: Sustulerunt Dominū meum, nec scio vbi posuerunt eum. Hæc cum dixisset, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, nec sciebat, quod Iesus esset, dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? quē quæris? illa existimās quod hortulanus esset, dicit ei: Domine si tu asportasti eum, dicito mihi vbi posueris eū & ego eū tollā: Dicit ei Ies⁹: Maria. Cōuersa illa dixit ei: Rabboni, quod dicitur Magister. Dicit ei Iesus: Noli me tangere. Nondum enim ascendi ad Patrem meum. Sed vade ad fratres meos, & dic eis, ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, & Deum meum & Deum vestrū. Hæc est illa Maria Magdalena, de qua Iesus eiecerat septē Dæmonia, cui cum surrexisset apparuit primum, manè primo die Sabbati. Illa autem profecta renunciauit discipulis, qui cum illo fuerant, lugentibus ac flentibus, quod vidisset Dominum, & ea dixisset sibi. Et illi cum audissent, quod viueret, ac visus esset ab illa, non crediderunt.

Ingressæ autem mulieres in monumentum, viderunt adolescentem à dextris, amictū stola candida, & expauerūt Erat autem Angelus Domini. At ille dicit eis: Nolite timere vos, scio enim quod Iesum Nazarenum, qui crucifixus fuit, quæritis. Non est hic: surrexit enim, sicut dixit. Venite & videte locum, vbi posuerunt Dominum. Et abeuntes citò, dicite discipulis eius & Petro, quod surrexit à mortuis, & ecce præcedit vos in Galilæam, illic eū videbitis sicut dixit vobis. Ecce, dixi vobis. Et abeuntes celeriter fugerunt à monumento cum timore & gaudio magno, & currebant, vt renunciarent discipulis eius. Habebat autem illas tremor & stupor, neque cuiquā quicquā dicebant, timebant enim. Cum autem issent ad renunciandum discipulis eius, ecce Iesus occurrit illis, dicens: Auete. Illæ autem accesserunt & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Tunc ait illis Iesus: Nolite timere, Ite renunciate fratribus meis, vt eant in Galilæam, & ibi me videbunt.

Quæ cum abissent, ecce quidā è custodibus venerunt in ciuitatem, ac renunciauerunt principibus sacerdotum omnia quæ acciderant. Et congregati cum senioribus, consilio habito, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes: Dicite, Discipuli eius nocte venerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit à præside, nos persuadebimus ei, & securos vos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerunt sicut erant docti, & diuulgatus est hic sermo apud Iudæos vsque in hodiernum diem.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumentum & vsus historiæ de resurrectione Christi.

HOc Festum summum omnium festorum est, in quo proponitur nobis Articul⁹ de resurrectione Domini ex mortuis, idq; tertio die, iuxta scripturas, qui per suam gloriosam resurrectionem, vt victor mortis, peccati, Diaboli: ita redemptor omnium, qui in se credere non recusauerint, factus est. Solet autem in hoc festo dici ex historia resurrectionis, de beneficio seu fructu eiusdem & de vsu, quæ omnia hoc præsens Euangelium continet. Narratur ab Angelo, quod Christus resurrexerit. Hæc est historiæ summa, iubentur mulieres non timere. Et est fructus huius beneficij, ac mulieres Christū excitatum quærunt, quarum exemplo nobis salutaris resurrectionis Domini vsus commendatur, quare nō frustra Paulus Timotheo scribens, ait: Memento quod Iesus Christus resurrexerit à mortuis. 2. Tim. 2. 8. Nā vt dicit idē Apost. Rom. 10. 9. Si in corde tuo credideris, quod Deus eum suscitauit ex mortuis, saluus eris. Cæterum quo nobis hic articulus fidei nostræ reddatur confirmatior, tres locos tractabo in in hac concione, qui sunt:

Partes.

I. *Quotuplex sit probatio resurrectionis Domini.*
II. *Cur tertia die resurrexerit.*
III. *Quis sit resurrectionis Christi fructus.*

DE PRIMO.

Testimōnia resurrectionis.

Triplici testimoniorum genere confirmatur resurrectio Domini: nam sunt testimonia antecedentia, coniuncta, & consequentia, de quibus ordine dicam.

1. Antecedentia.

Vt antecedētia testimonia resurrectionis Domini diligenter expendamus, admonet Christus Lucæ 24. 44. vbi ita ait, Sic scriptū est, & sic oportuit Christum pati & resurgere tertia die, & prædicari in ipsius nomine pœnitentiam & remissionem peccatorum omnibus gentibus. Sed vbi hoc scriptum est? Ipse respondit, & ait: In Mose, Prophetis & Psalmis de me scriptum est. Proinde in Mose, Prophetis & Psalmis debemus quærere testimonia antecedentia resurrectionis Domini.

In Mose.

In Mose est duplex genus testimoniorum de resurrectione Domini. Nam & claris dictis prænūciatur, & figuris multis adumbratur. Clara sunt hæc dicta, Gen. 3. 15. Semē mulieris conteret caput serpē- *Dicta.* tis, id est, Christus Diabolū superabit, quod nō fieri potuit, nisi per resurrectionem Christi ex mortuis: nā si Christus mansisset in sepulchro, Diabolus victor fuisset Christi. Donec enim iacuit in sepulchro Christus, nulla Christi victoria, id est, nullus triumphus erat. Verùm dum aperto sepulchro prodijt de sepulchro viuus Dominus, se victorē Satanæ & triūphatorem declarauit. Huc & illud dictum pertinet: In semine tuo benedicētur omnes gētes terræ. Gē. 12. 3. Vt ergo in morte maledictio: ita in vita Christi benedictio cōspicitur. Adūbratur etiā figuris in Mo- *Figuræ seu typi.* se. Adā dormiens & postea excitatus, figura fuit morientis & resurgentis Christi. Sic enim ait Augustinus: *Præfigurata est in protoplasta Adam Christi resurrectio. quia sicut ille post soporem surgens Euam de latere suo fabricatam agnouit: ita Christus è morte resurgens, ex vulnere lateris sui ædificauit Ecclesiam.* Isaac quoque impositus rogo vt cremaretur, liberatus tamen per Angelum, typus fuit Christi oblati in cruce, & postea è morte exemti virtute diuina. Ioseph coniectus in carcerem, & postea eductus ad summos honores figurabat mortem & resurrectionem Domini.

In prophetis. Dicta.

In Prophetis quoq; sunt & dicta & figuræ de hac resurrectione, de qua loquitur Isaias c. 53. 10. Si posuerit pro peccato animā suā, videbit semē lōgæuū & voluntas Domini in manu eius dirigetur. Daniel apertè dicit cap. 9. 24. Christū occidendum, & tamē perpetuò regnaturū. Hoseas quoq; dicit, c. 6. 2. Tertia die viuificabit nos. Figuræ inter multas sunt hæ: Sāson obseratis portis clauditur in ciuitate. Dominus obsignato clauditur monumēto. Sāson fractis feris, subtractisq; portis securus euadit. Christus ru-

ptis inferni potestatib⁹ liber egreditur. Sicut perit nauis, nisi Ionas perditum detur: ita perit mundus, nisi Christus patiatur. Et sicut Ionas fuit in vētre piscis tribus diebus, & postea in terram eiectus est: ita Christus triduū in terra erat, & postea viuus de sepulchro prodijt.

In psalmis. Dicta.

In Psalmis quoq; sunt testimonia & figuræ resurrectionis Christi. Psal. 2. totus agit de regno & sacerdotio Christi. Psal. 16. 10. Non dabis sancto tuo videre corruptionem. Psa. 22. concionatur de passione Domini & resurrectione. Psal. 110. 7. De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput. Idem Dauid adumbrat mortem & resurrectionem Domini. Dauid toties fugiens, & tandem ad regnum euectus, typus fuit humiliationis Christi & glorificationis per resurrectionē. Huiusmodi probationes mortis & resurrectionis Domini, multæ sunt in Mose, Prophetis & Psalmis, sed pauca recitaui ob temporis angustiam. Huc accedit quod Christus sæpissime præmonuit suos de sua morte & resurrectione.

Typi.

2. Coniūcta. Dicta.

Coniuncta testimonia sunt etiam duplicia, nempe clara dicta & signa. In hoc Euangelio Angelus dicit: Surrexit, & non est hîc. Signum conspicitur, vacuum sepulchrū, terræ motus: ostendit se Domin⁹ primùm Magdalenæ, deinde pluribus Apostolis, tū 500. fratribus, & 40. diebus cum suis versatur discipulis, & tandem multis conspicientibus visibilis ascendit in cœlum.

Signa.

3. Consequentia. Dicta. Signa.

Consequentia testimonia sunt etiam duplicia, vox Apostolorum, ac totius Ecclesiæ vox confitētis Christum suum Dominum & Mediatorem. Deinde sunt signa quoque. Internum est spiritus Christi in corde credentiū, qui illis testimonium reddit, quod Christus viuat. Externa signa sunt Baptism⁹ & cœna, nam Baptismo figuratur mors, sepultura, resurrectio Christi, vt Paulus docet Rom. 6. 4. cœna Domini quoque resurrectionem Christi nobis commendat. His testimonijs antecedentibus, coniunctis & consequentibus, qui non credit, olim videbit iudicem in nubibus venturum, quem hîc in terra non agnouit Saluatorem.

DE SECVNDO.

Cur tertia die surrexit.

Cur tertia die surrexit? Cur non distulit ad extremum diem, vt nos vnà cum illo surgeremus? Tertia die resurrexit *primùm* propter prophetias, fuit enim prædictum ab Hosea propheta, & præfiguratum in Iona, vt tertia die resurgeret. *Deinde* vt satisfaceret suis promissionibus, promisit enim discipulis, quod postquam esset traditus gentibus, & illusus, ab illis occideretur, & tertia die resurgeret. Non autem anteuertit tertium diem, vt omnib. cōstaret, eum verè mortuum fuisse. Ostendit ergo se iacens in sepulchro 40. horis verè mortuum. Cur autem non distulerit resurrectionem in extremum diem, in promptu sunt grauissimæ causæ.

Cur resurrectionē non distulit in extremum diem.

Prima, quia scriptum erat, Ps. 16. 10. Non dabis sācto tuo videre corruptionem. Non enim debuit corpus Christi in sepulchro putrescere. 1. Quia erat ex castissimæ virginis sanguine factum, operante Spiritu sancto. 2. Quia dum versaretur in mundo, illud purum & incontaminatum seruauit: indignum proinde fuisset tale corpus fieri vermium escam.

Secunda causa, cur non distulit resurrectionem, est spes nostra. Ita enim Petrus ait: Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui regenuit nos in spem viuam per resurrectionem Christi ex mortuis. 1. Pet. 1. 2.

Tertia caussa, vt esset primus resurgentium, vt enim Adam erat primus, qui apparuit in mortali corpore, propter peccatum: ita Christus primus debuit apparere immortali corpore iustificante & sanante nostra corpora ab æterna morte.

Discrimē inter Christi & aliorum hominum resurrectionem.

Tametsi autem omnes resurgemus, & alij quidā præter Christum resurrexerunt: tamen maximum discrimen est inter Christi resurrectionem & aliorum. *Primum* enim Christus resurrexit propria virtute: id nemo præter illum solum potuit vnquam facere. *Deinde* alij qui excitati sunt, vt filius viduæ, filia Archisynagogi, & Lazarus, ac alij surrexerunt iterum morituri: at Christus resurrexit ad immortalitatem. *Præterea* differt Christi resurrectio ab aliorum resurrectione fructu & efficacia. Christus enim virtute sua excitat alios, id quod erat significatum in horto, vbi erat sepultus, & resurrexit iam oriente sole. *Postremo* & tempore differt Christi resurrectio à nostra, Christus enim, vt iā ostēsum est, & symbolū profitetur, surrexit tertia die, nostra verò resurrectio differetur ad extremū diem. Tū enim apparebit æterna vita & sempiterna iusticia, quam daturus est omnibus suis, id est, in se credentibus. Hæc sint dicta de secundo loco, cur Christus resurrexerit tertia die, quomodo illius resurrectio à nostra differat, vt per resurrectionem Christi viuam spem concipiamus æternæ & incorruptibilis hæreditatis in cœlo.

DE TERTIO.

De fructu resurrectionis Christi.

Iam tertius locus de fructu resurrectionis Christi restat, qui est copiosior & abundantior, quam vt humana lingua explicari possit. Paulus dicit omnia per Christum esse instaurata in cœlo & in terra. Primū enim Christus prodiens de sepulchro, apparet victor, triumphator mortis, inferni & Satanæ, atque ita satisfacit promissioni olim de illo editæ, Semen mulieris conteret caput serpentis: quod explicās Iohannes ait, Christus apparuit vt destruat opera Diaboli. 1. Io. 3. 8. Verū quantum ad nos homines, propter quorum salutem de cœlo descendit, factus homo, mortuus est & resurrexit, quadruplex fructus resurrectionis Christi spectandus est. Nā resurrectio Christi, 1. Est nostra iustificatio. 2. Est virtus, qua in nobis domatur peccatum. 3. Exemplum nouitatis vitæ & caussa. 4. Est caussa nostræ resurrectionis, eiusque pignus certissimum. De hoc quadruplici fructu ordine dicam.

Est quadruplex, respectu nostri.

1. Est nostra iustificatio.

Primus itaq; fructus resurrectionis Domini est iustificatio nostri, de quo fructu Paulus Rom. 4. 25. Mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostri. Et Daniel cap. 9. 24. Auferetur iniquitas, & adducetur sempiterna iusticia. Quanti autē precij sit hic fructus perpendendū est, quò nobis magis dulcescat. Nos nascimur in peccato & rei iræ Dei. Ephes. 2. 3. Nos omnes natura filij iræ sumus, peccati stipendium est mors, Ro. 6. 23. ab hac morte per resurrectionē Christi liberamur. nam per Christum absoluimur à reatu, peccati, atq; adeo à morte æterna. Hinc illud in Apocalypsi, ca. 20. 6. Beat⁹ & sanctus qui habet partē in resurrectione prima, in his secūda mors non habet potestatē, sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabūt cū illo. Vt enī prima mors per Adā est, ita resurrectio prima est per Christū. Huc & illud, Apo. 22. 19. Beati qui lauāt stolas suas in sanguine agni, vt sit potestas eorū in ligno vitæ, & per portas intrēt ciuitatē.

2. Est virtus qua in nobis domatur peccatū.

Secundus fructus resurrectionis Domini est, quod ea sit virtus, quæ in credentes transfunditur, qua fit vt possint à vicijs ad virtutem pergere. Hæc virtus nobis in Baptismo confertur & confirmatur cœna Domini, modo nos ipsi nobis non defuerimus. Porro hæc virtus sentitur in ijs tantum, qui ex

immor

immortali semine sunt regeniti.1.Pet.1.23.

3. Est exẽplum & caussa nouitatis vitæ.

Tertius fructus est exẽplum: nam vt Paulus inquit, Christus resurrexit, vt nos in nouitate vitæ ambulemus, qui ergo viciis suis indulgent, qui viuunt scelerate & impurè, testantur suo facto, quod Christũ cõtemnant. Cuius resurrectio nobis, vt vitæ degendæ speculum proposita est. Nam illi existimant Christũ flagellatum, spinis coronatum, fudisse sanguinẽ in ara crucis, vt liceat ipsis indulgere omnibus furoribus tyrannidi, superbiæ, libidinibus, & hoc pacto, quantum in se est, de nouo crucifigunt Filium Dei. Nos igitur qui non solùm dici, verumetiam esse cupimus qui dicimur, hoc est, Christiani, id ꝙ res est cogitemus, videlicet quod Christus mortuus sit pro peccato expiando eorum, qui illum fide recipiunt & in vera pœnitentia viuunt, per mortificationẽ veteris hominis, & viuificationem noui hominis.

Quatuor sunt mala, quibus grauantur homines, ignorantia, reatus peccati, vicia, & cõcupiscentiæ ingenitæ, & metus damnationis æternæ. Contra ignorantiam Christus est nobis sapientia, dũ nos per Euãgelium docet de sua erga nos voluntate: nisi enim verbo Dei de volũtate instrueremur, perpetuis tenebris nostra mens inuolueretur, quæ tenebræ luce Euangelij depelluntur.

Iustitia.

Contra reatum peccati est Christus nobis iustitia: nam ipsius obediẽtia nobis imputatur credentibus, vt iam non peccatores, sed vt iusti in Dei conspectu appareamus.

Sanctificatio.

Contra vitia & concupiscentias carni ingenitas Christus est nobis sanctificatio, dum virtute suæ resurrectionis per Spiritum sanctum nos iustificat.

Redemptio.

Contra metum dãnationis æternæ, est Christus nobis redẽtio. Hæc quatuor Christi beneficia Paulus coniungit. 1. Cor. 1.30. his verbis, christus factus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio & redemtio, qui ergo extremum & vltimum beneficium expetit, debet per priores, tanquã per gradus, ad illud properare, vbi enim Christum didicit, debet in eum credere: vbi credit, debet eius Spiritu sanctificari, id est, exẽplo resurgentis Christi nouã vitã viuere. Hãc nouã vitam tandẽ sequetur plena liberatio in extremo iudicio, quando reddet vnicuique iuxta facta sua. Sit ergo hic tertius fructus resurrectionis Domini, de quo modò dixi, videlicet, vt in noua vita iuxta ipsius exẽplũ viuamus. Hinc illud Pauli, Si surrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite, &c. colos. 3.1.

4. Est pignus & caussa resurrectionis nostræ.

Quartus fructus resurrectionis Domini est, ꝙ sit & caussa & pignus nostræ resurrectionis, qua animæ mortuorũ coniungentur rursus corporibus, in secundo christi Aduentu, cum veniet iudicaturus viuos & mortuos. Hinc Paul. 1. cor. 15, prolixe disputat, & hoc argumentum tractat: christus resurrexit à mortuis, ergo & nos resurgemus. 1. Thes. 4.14. Nam si credimus, ꝙ Iesus mortuus est, & resurrexit, sic & Deus eos, qui obdormierunt, per eũ abducet cum illo. Et Ioh. 5. 28. Veniet hora, in qua oẽs, qui in sepulchris sunt, audient vocẽ eius & prodibunt, qui bona egerunt, in resurrectionẽ vitæ, qui verò mala fecerunt, ad resurrectionẽ iudicij. Hic fit mentio duplicis resurrectionis, scilicet vitæ & iudicij. Resurrectio vitæ est, quæ promittitur iis, qui bene fecerunt. Resurrectio iudicij est, quam cõminatur iis, qui male fecerũt. Huc & illud Pauli Rom. 10.9. Hoc est verbum fidei ꝙ prædicamus: Si confessus fueris ore tuo Dominũ Iesum, & credideris in corde tuo, quod Deus eum suscitauerit ex mortuis, saluaberis, id est, resurges ad resurrectionem vitæ & salutis æternæ.

Doctrina

Atq; hæc sint breuiter dicta de resurrectione Domini: vnde primũ cõfirmanda est fides nostra de resurrectionis articulo. Deinde confutandus est error Iudæorum: qui negant christi resurrectionem. Tum admonebimur de fructu resurrectionis, vt per eã & nos à peccato in hac vita resurgamus, & tandẽ in extremo die resurgamus ad resurrectionẽ vitæ per christũ Dominũ nostrũ, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor, laus & gloria in secula seculorum, Amen.

FERIA SECVNDA PAschatos, Luc. 24.

ET ecce duo ex illis ibant eodem die in castellũ, quod aberat spacio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emaus, & ipsi confabulabantur inter se de his omnib. quæ acciderant. Et factum est dũ confabularentur ac disputarent, & ipse Iesus appropinquans ibat vnà cum illis. Cæterũ oculi eorum tenebantur, ne eum agnoscerent, in alia enim forma apparuit eis. Et ait ad illos. Qui sunt hi sermones, quos confertis inter vos ambulantes, & estis tristes? At respondens vnus, cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es Hierosolymis, qui ignores, quæ facta sunt illic his diebus? Quibus ille dixit: Quæ? & dixerunt ei, de Iesu Nazareno, qui fuit vir Prophet a, potens opere & sermone corã Deo & toto populo, & quomodo eum tradiderunt summi Sacerdotes & Principes nostri in condemnationem mortis, & crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus eum esse illum, qui redemturus esset Israel. Atqui super hæc omnia tertius dies est hodie, quo hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nobis attonitos reddidere nos: quæ diluculo venerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius, venerunt dicentes, se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicerent eum viuere. Et abierunt quidam eorum, qui erant nobiscum, ad monumentum, & ita repererunt, sicuti mulieres dixerant, ipsum verò non viderunt. Et ipse dixit ad eos: O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ. Nonne hæc oportuit pati Christum, & intrare in gloriã suam? Et exorsus à Mose, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis quæ de ipso erant. Et appropinquauerunt castello quò ibãt. Et ipse præ se ferebat se longius ire. Et coegerunt illum, dicentes, Mane nobiscum, quoniam vergit ad vesperam, & inclinatus est dies. Et intrauit vt maneret cum illis. Et factum est dum accumberet cum eis, accepit panem, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, & agnouerunt eum, & ipse euanuit è conspectu eorum. Et dixerunt inter se, Nonne cor nostrum ardebat in nobis, dum loqueretur nobis in via, & aperiret nobis scripturas?

Et surgentes eadem hora regressi sunt Hierosolymam, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos, qui cum illis erant, dicentes: Surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni. Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via, & quomodo fuisset agnitus ipsis ex fractione panis, nec his illi crediderunt. Erat autem vespera die illo, qui erat vnus sabbatorum, & fores erant clausæ, vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa huius concionis.

Summa huius Historiæ est, quod Christus eo die quo resurrexerat, apparuerit duobus discipulis proficiscẽtibus Emaus (fuit autẽ Emaus vicus duob. fere milliaribus distans à Hierusalem) Et cum illis disseruerit de Messia, quos cum instruxisset, atque illis fractione panis se notum reddidisset, euanuit ab illorum oculis. Verũ illi iã certi facti de resurrectione ipsius, mox redeunt Hierosolymas, atque omnia quæ acciderant, narrauerunt discipulis vndecim. Vt

Partes.

autem nos hanc Historiā intelligamus facilius, eam distribuam in quatuor partes, quæ sunt.

I. *Quid egerint hi duo Discipuli, antequam Christus ad eos veniret in itinere.*
II. *Colloquium Christi & discipulorum in via.*
III. *Quid acciderit in domo.*
IIII. *Quid fecerint illi discipuli instructi à Domino.*

Hæ partes singulæ habent suas doctrinas & admonitiones, quas in singularū explicatione ostēdemus.

DE PRIMA PARTE.

Occasio. Duo ex illis ipso die, quo resurrexerat Dominus ibant in castellum, quod erat in spacio stadiorum 60. quæ faciunt septē millia passuū, & passus quadringentos, hoc est, plus minus duo milliaria. Hæc occasio fuit colloquij: & cū ita irent, colloquebantur de Christo. Hinc duo nos discamus. Primū occasionem non negligendā esse exercendæ pietatis. Deinde vbi hāc nacti fuerimus, non esse alienis negotiis & friuolis interrumpendā: in his discipulis videmus tria. 1. Signū pietatis. 2. Fidei infirmitatem. 3. Admirationem eorū quæ acciderant.

Eorū pietas. Quod de Christo & eius gestibus sint locuti pie, ex eo cōuincitur, quod isto suo colloquio Christum ad se alliciant. Infirmitas fidei fuit, quod tametsi antea Prophetias de Christo audierant: tamen tardiores Fidei infirmitas. fuerant ad perfectè credendum. Ita fides Christiana habet suam conceptionē & suā teneritudinem, quę fouenda est donec adolescat colloquiis de Christo. Admiratio. Admirati sunt quoq; de iis quæ acciderāt: nihil enim maiori admiratione dignum est, quā mortuum de sepulchro viuum prodire. Hęc admiratio erat mixta spe & metu, seu assensu & dubitatione: quēadmodum enim carnis sensus & rationis iudicium ad dubitandū solicitauit eos, ita igniculus fidei qui in ipsis erat, restitit dubitationi, etsi admodum languidæ. Ita fit sæpe in Christianis, Caro vna ex parte adoritur, & hominem in diffidentiam pertrahere conatur. Spiritus ex altera parte se carni opponit, nunc languidius, nūc fortius. Verùm ne succumbat spiritus, colloquiis de Doctrina. Christo, id est, meditatione & auditione Euangelij, aliisq; piis exercitiis est excitandus. Hoc ergo exemplo confirmatur dictum Prophetæ Isaiæ 42. 3. qui ait de Christo. Arundinem quassatam non perfringet, nec linum fumigans extinguet, in veritate proferet iudiciū. Hæ duæ similitudines docent, quomodo Christus agat cum suis in quibus aliquam pietatis scintillulam repererit.

Quando Christus agat cum suis. Arundinis quassatæ similitudine significat se nolle eos, qui semifracti sunt, frangere omnino & cōterere, sed leuare potius & sustinere, vt quid boni in ipsis erit, conseruet atque adaugeat. Hi duo discipuli semifracti fuerunt & non procul à casu, adeo vento carnis agitabantur: sed Christus ne cadant, sua subleuat gratia. Deinde Metaphora lini fumigantis sumta est à lychnis, qui propter fumum quem edunt, non extinguuntur, modo adsit qui manum admouet, ita vbicunque emicat aliqua pietatis scintilla, vbi Christus adest & eam fouet atq; excitat, vt clarius ardeat, sicuti in his duobus discipulis videmus. Hinc maxima nobis haurienda est consolatio. Etsi nos infirmi Cōsolatio homines vacillamus ac claudicamus, tametsi iam quassati aut luxati sumus, tamen nos non statim abiicit quasi prorsus inutiles, sed diu & fert, quoad firmiores & constantiores reddiderit, modò horum discipulorum exemplum imitemur.

DE SECVNDA PARTE

Et factum est, cum fabularentur & inter se quæreret, ipse Iesus appropinquans ibat cum illis. Hoc Christi factum primū confirmat promissionē Christi, quę est: vbicunq; fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, in medio eorū sum, quod tametsi non fit corporaliter, semper tamē verè spiritualiter, id quod hac sua corporali præsentia vult significare. Hinc ergo discamus, de quo in priori historię huius parte admonui, quod quicunq; piè de Christo inquirunt, aperiūt Christo ianuā ad se iuuandos, ac ipsum doctorē suis piis exercitiis accersunt: sicuti cōtra prophani homines impuris suis sermonibus ei ianuam, quò minùs ad se veniat, occludunt. Hoc confirmatur nō solum hoc exēplo: verum etiā dicto Prophetæ Isaiæ 66. 2. Ad quem respiciam? nisi ad pauperculum & contritū spiritu, & trementem ad sermones meos.

Colloquium discipulorum & Christi in via. Doctrina.

Sed quid est quod dicit Euangelista: *Oculi eorum tenebantur, ne eum agnoscerent?* Hinc monemur de nostra imbecillitate: neq. enim oculi nostri neq. aures suo funguntur officio, nisi eam facultatē eis diuina concesserit clementia, si ita se habet res cum oculis corporeis, multo magis de oculis mentis verum est. Hinc tria discamus. 1. quod nullæ sint sensuum aut mentis nostræ vires, nisi facultas illis diuinitus detur. 2. ne nostra mente & nostris sensibus abutamur in contumeliam Creatoris: quod si fecerimus, metuenda est pœna, ne omnē mentē & sensum nobis adimat. 3. Vt ab eo petamus & illuminationem & conseruationem sensuum, in ipsius gloriam.

Nostræ imbecillitatis pictura. Doctrina.

Et ait illis: *Qui sunt hi sermones, quos confertis ad inuicem ambulantes, & estis tristes?* Hæc satis ostendunt, quod antea dixi, eos versatos fuisse inter metum & spem, sed tandem metum superasse. Verùm Dominus hic vacillantes cōfirmat, quod Paulus dicit, 1. cor. 10. 13. Dominus non sinet vos tentari supra id quod potestis: sed faciet cum tentatione etiam inuasionem, vt possitis sustinere. Hic duo illi discipuli succubuissent, & illorum fides fuisset extincta tentatione, id quod illorum tristitia testatur, nisi Christus mox ad uenisset & illorum ruinam erexisset: horum exemplo & Christi facto, & nos consolemur & erigamus

Cleophæ responsio. Et respondens vnus, cui nomen Cleophas, dixit: *Tu solus peregrinus es in Hierusalem, & non cognouisti quæ facta sunt in hisce diebus?* Miratur Cleophas, quod solum ignoret, quod toti ciuitati notum erat, & omnibus, qui illuc ad festum Paschæ confluxerant peregrinis.

Eius confessio. *Quibus ille: Quæ? De Iesu Nazareno, &c.* Responsio Cleophæ quatuor habet. 1. Confessio est de Christo, & testimonium, qualis nimirum fuit: *qui* (inquit) *fuit Propheta, potens in opere & sermone coram Deo & omni populo.*

Confessionis partes. Hæc descriptio tria de Christo habet. Primo loco, quod Christus sit Propheta, id est, doctor voluntatis Dei à Deo missus. Deinde quod non fuerit vulgaris Propheta: *Sed potens in opere & sermone*, id est, excellens vitæ sanctitate & docendi facultate. Tertiò additur, *coram Deo & hominibus*, quo significatur Christum ita Propheticū munus obiisse, quod se sanctè in omnibus gesserit tanquā sub Dei oculis. Hæc Christi confessio magna fuit, etsi non plena. Pharisæi, sacerdotes summi, Pilatus Herodes, Christū tanquā blasphemum occiderunt. Hi discipuli eum à Deo missum testantur, vnde nos hanc hauriamus doctrinā, quod in religione non sit sequendum potentum iudiciū: sed verbi Dei regula. Illi offensi erant externa specie Christi: hi veritatem Dei secuti, se quantum potuerunt blasphemis istis opposuerunt.

Narratio de Christi passione. *Secundum*, quod est in Cleophæ responsione, est narratio Domini: in qua, & à quibus sit damnatus, & quo mortis genere sit affectus testatur. *Summi*, inquit,

quit, *sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis eum tradiderunt.* Hostes christi apertè pronunciat summos sacerdotes & principes: vnde & nos monemur palam accusari eos, qui Euangelium persequuntur, vt Papa facit & multi tyranni in orbe terrarum. Deinde quo mortis genere sit afflictus indicat, cum inquit: *Et crucifixerunt eum.* Quo mortis genere nullum fuit ignominiosius in mundo: quo tamen non est absterritus cleophas: quò minùs illum pro viro sancto habuerit.

Confessio fidei in Christum

Tertium, quod est in cleophæ responsione, est cōfessio fidei in christum. *Nos,* inquit, *sperabamus quod ipse esset redemturus Israel,* fatetur apertè Cleophas se in Christum credere, quem summi Sacerdotes occiderunt: atque hæc est indoles veræ fidei: qui enim fide credit ad iustitiam, ore confitetur ad salutem.

Fidei imbecillis confirmatio.

Quartum, quod est in responsione cleophæ, est fidei imbecillis confirmatio ex promissione Christi, & testimonio mulierum, visione Angelorum, & discipulorum quorundam testificatione. Nam cum tertium diem nominat cleophas, id facit ideo, quia Dominus promiserat se tertio die resurrecturum. Hanc promissionē cōpletam credit, etsi inter spem & metum iactatur: sed contra metum adhibet fidei fomēta, ne prorsus extinguatur. Quod autē corpus à mulieribus non fuisse repertum narrat, & oblatam illis angelorum visionē indicat, & quod de sepulchro vacuo dixerant mulieres, viuorumq. testimonio idem fuisse probatum, cò pertinet, vti sibi certo persuadeat Christum resurrexisse: Ita pius homo inter fidē & metum dubius, fidei adhibet fulcimenta, & contra metum pro sua virili luctatur.

Christi reprehensio paterna.

Sed quid ad hæc Dominus? *O stulti,* inquit, *& tardi corde ad credendum omnibus, quæ locuti sunt Prophetæ.* Hic primùm fides nostra habet quod à Christo discat. Christus reprehendit quidem in illis discipulis cùm discendi, tum credendi tarditatem, sed non abiicit imbecilles: sed suo more eos potius paternè castigat, & imbecilles iuuat: ne metu fracti, fidei igniculū extinguant. Venit enim vt medicus esset infirmorum, nō vt infirmos terrore occideret. Hinc nos discamus, ꝙ Christus non velit quenquam abiicere, qui exiguā & imbecillē fidem habet, modo eam cōfirmari & augeri per verbū Dei permittat. Sed quid reprehendit in his duob. discipulis? Duo. Ignorantiā seu discendi ignauiam, & tarditatem ad credendum Prophetis. Ignauia impediuit intellectum: tarditas remorata est fidem. Etsi enim habuerunt perexiguā fidem: tamen oportuit eos maiores progressus fecisse, qui non solùm ab ineunte ætate Prophetarum vaticinia de Christo audiuerant, sed & ipsum christū prædicentem, quo mortis genere erat afficiendus, & quod tertia die iterum viuus de sepulchro erat egressurus. Hic & nostra taxatur ignauia, quia per tot annos audimus Euangelium, inter quos tamen multos inuenire est, qui nondum didicerunt symbolum Apostolicum, quibus admodum metuo, nisi mature resipiscant.

Christus docet post reprehensionem.

Postquam christus reprehendit, incipit docere, quod est boni magistri, ait igitur: *Nōnne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam?* Hæc Domini docentis propositio est, cuius hic sensus est: christus debuit iuxta Prophetarum vaticinia pati mortem crucis, & postea excitatus à mortuis in suā gloriam intrare. Pati quidem debuit propter peccata nostra: resurgere verò propter iustificationem nostri. Rom. 4. cum ergo fatemini me christum esse, debetis etiam ex Prophetis scire, quod me oportuerit mori & resurgere à mortuis. Hæc enim ex Mose & Prophetis ostendit: sed Euangelista quibus scripturæ locis hoc fecit, non explicat. Non est tamen dubium, quin promissionem de christo primùm Adæ propositā exposuerit, quæ est: Semen mulieris cōteret caput serpētis, & huiusmodi alias multas, quales heri audiuistis. Moses mandato Dei erexit æneū serpentem in deserto, in quem qui aspexerunt, à suis sanabantur plagis: quem typum Christus explicans Iohan. 3. 14. ait: Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita oportet filium hominis exaltari, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Verùm cum hæc ex Mose & Prophetis recitat, appropinquant pagum, quò inter instituerāt, & ille finxit se longius ire, at illi cogunt eum & rogant, vt apud se maneat. Hinc nos discamus, quo in loco habere debeamus eos, qui nos errantes obiurgant, & in viam sanæ doctrinæ reuocant. Non hîc rursus obiurgant Christum & eum stultum vocant: sed agnoscunt suam stulticiam, & præbent se dociles ei, quod de errore suo & stultitia liberentur. Hæc omnes faciunt pij: contrà, impij fremunt, & aduersus eos insaniunt, qui se in viam reuocare conantur mōstrato eorum errore, sicuti nuper audiuimus Iudæos fecisse.

Doctrina.

DE TERTIA PARTE.

Iam quid in domo gestum sit, sequitur: *Et factum est* (inquit Euangelista) *dum discumberet cum eis, accepit panem, & benedixit ac fregit, & porrigebat eis. Et aperti sunt oculi eorum, & cognouerunt eum.* Hic exponit Euāgelista, quod discipuli agnouerunt Dominum in fractione panis: nam quoties Dominus sumebat cibum, habuit & peculiarem modum precandi, & singularē gestum porrigendi panem: quæ cum sæpe in Christo animaduertissent, agnouerunt ipsum, qui iam excitatus à mortuis, eundem morem seruauit, quem antea. Quemadmodum itaque discipuli hoc gestu agnouerunt Christum: ita nos eius exemplo discamus quoties pane vescimur, ipsi vitæ autori gratiarum actionem offerre, quæ nota nos à prophanis hominibus discerneret.

Fructus verbi Dei

Porro agnitus Christus euanuit ab oculis eorum: ipsi vero suauius de eo iam colloquuntur quā antea. *Nōnne* (inquiunt) *cor nostrum ardebat in nobis in via, dū loqueretur nobis & aperiret nobis scripturas?* Hic obseruem⁹ fructū verbi Dei in hominib. Etsi autē Christus iam non apparet corporaliter, & nobis loquitur, tamen loquitur nobis per ministros verbi, sicut ait: Qui vos audit, me audit. Quis est ille fructus? Qui autem verbum Dei auribus & corde audit, in eo ignis quidam inceditur, & incipit ardere cor eius, vt ergo qui hunc ardorem in corde suo non sentit, quando verbum Dei audit, habet aures, sed non ad audiendum, & cor, sed non ad intelligendum, idque suo proprio vicio, quia Spiritui sancto resistit, ita qui hunc ardorem sentit in suo corde, habet testimoniū loquentis spiritus Christi in se, & quod veram viuámque fidem habeat. Quare monemur, vt in timore Dei summa cum reuerentia & desiderio verbum Dei audiamus.

DE QVARTA PARTE.

Fidei efficacia.

Et surgentes eadem hora regressi sunt in Hierusalem, & inuenerunt congregatos vndecim, &c. Hæc docent, quod ardor ille, qui in nobis ad prædicationem verbi accenditur, non sit ociosus: sed se mox etiā foris ostendat, nam qui Christum verè nouit, is

etiam cupit, vt alij etiam ipſum agnoſcant, vt multi ſimul eum prædicare poſſint. Vt talis ardor in nobis accendatur, faxit Saluator noſter Ieſus Chriſtus, cui cũ Patre & Spiritu ſancto ſit honor in ſecula, Amen.

FERIA TERTIA PAſchatos, Luc. 24.

DUm autem hæc loquuntur, venit Ieſus ipſe, diſcumbentibus illis, & ſtetit in medio eorum, & dicit eis: Pax vobis. Et exprobrauit illis incredulitatẽ ſuam & cor dis duriciẽ, quod iis qui ſe vidiſſent reſurrexiſſe non credi diſſent. Expaue facti verò & conterriti exiſtimabant ſe ſpiritum videre. Et dixit eis: Quid turbati eſtis, & cogitatio nes aſcendunt in cordibus veſtris? Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipſe ſum. Contrectate me & videte, quia ſpiritus carnẽ & oſſa non habet, ſicut me videtis habere. Et cũ hæc dixiſſet, oſtendit eis manus & pedes, & latus ſuum. Gauiſi ſunt ergo diſcipuli viſo Domino. Adhuc autẽ illis non credentibus, & præ gaudio mirantibus, dixit eis: Habetis hic aliquid edulij? At illi obtulerunt ei partẽ piſcis aſſi, & aliquid de fauo apiario. Et accepit, & in con ſpectu illorũ comedit, & dixit ad eos: Hæc ſunt verba, quæ locutus ſum ad vos, cũ adhuc vobiſcũ eſſem, quod neceſſe fo ret implere omnia quæ ſcripta ſunt in lege Moſi, & Prophetis, & Pſalmis de me. Tunc aperuit illorũ mentem, vt intelligerent ſcripturas. Et dixit eis: Sic ſcriptum eſt, & ſic oportebat Chriſtũ pati & reſurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam ac remiſſionem peccatorum in omnes gentes, initio facto ab Hieroſolymis. Vos autem eſtis teſtes horũ. Et dixit eis iterum: Pax vobis. Sicut miſit me Pater, ita & ego mitto vos. Hæc cum dixiſſet, flauit in eos, & dicit eis: Accipite Spiritum ſanctum. Quorumcunq; remiſeritis peccata, remittuntur eis: quorumcunque retinueritis, retenta ſunt.

ENARRATIO TEXTVS.

Quinta Chriſti apparitio

Hæc eſt quinta apparitio Domini ipſo die Paſchatos, qua apparuit diſcipulis confabulantibus de ipſo. Primùm enim apparuit Mariæ Magdalenæ, è qua ſeptem eiecit dæmonia. 2. Apparuit mulieribus redeuntibus à ſepulchro. 3. Apparuit Petro. 4. Cleophæ & ſocio eius. 5. Vt hic textus habet, vndecim diſcipulis de illo confabulantibus. Loci duo:

Partes.

I. *Salutatio Chriſti & teſtimonia quibus probatur eius reſurrectio.*

II. *Neceſſitas mortis & reſurrectionis Chriſti, & eiuſdẽ vſus, videlicet quod oporteat in eius nomine prædicari pœnitentiam & remiſſionem peccatorum omnibus gentibus.*

DE PRIMO.

Ieſus ſtetit in medio eorum & dixit eis: Pax vobis. Diſcipuli mœſti loquuntur de Chriſto, qui illis adeſt iuxta promiſſionẽ: vbicunq; fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ego ero in medio illorũ. Etſi enim id non ſemper fit corporaliter: tamen verè fit. Non enim vnquam faciet contra ſuã promiſſionem. Quid autem affert quando venit, oſtẽdit eius ſalutatio, quia hic ſuos mœſtos conſolatur diſcipulos. Nã cum datus eſt Chriſtus mœſtis in conſolationem, hic pacem offert, dicens: *Pax vobis*. Hæc pax, quam ſuis optat, non eſt vulgaris, ſed diuina: non mundi, ſed regni cœlorum, inter Deum & hominẽ. Verùm vt nos intelligere poſſimus, quantum ſit bonum hæc pax, quam Chriſtus ſuis offert, copioſius exponã, quæ in huius pacis conſideratione concurrant: vnde huius pacis plenam deſcriptionem colligemus.

Locus de Pace Chriſtiana.

Quia pax ſancitur inter partes diſſidentes, primũ ſpectandũ eſt, quænã ſint partes diſſidentes. Sunt autẽ duæ: *Deus & homo*. Deus felix & beatus eſt ſine homine: Homo miſer & damnatus eſt ſine Deo? ergo Deus non opus habuit, vt pacẽ cum homine quæreret, ſed homo ſine pace cum Deo extreme miſer eſt, atq. ideo nulla re magis opus habet, quã pace cũ Deo.

1. Partes diſſidentes.

Deinde cũ partes diſſidentes neceſſe eſt aliquã offenſã præceſſiſſe. Hæc offenſa nõ à Deo, ſed ab homine initiũ ſumit. Quęnã eſt illa offenſa? *Peccatum*. Hoc peccatum fuit quædam à Deo proditoria defectio ad Diabolum, cui ſe homo ſubiecit. Quanta autem ſit hæc offenſa, facile æſtimare eſt ex eius magnitudine, multitudine, turpitudine & pœna. Magnitudo eſt, ꝙ creatura creatorẽ offendit & cõtẽſit, qui hominis ſummum bonũ fuit. Multitudo ex eius fructibus ſpectatur, turpitudo ex horrenda cõtaminatione humani generis, quæ ſecuta eſt hãc offenſam. Pœna, maledictio & dãnatio, vt taceam innumeras calamitates & ærumnas, quibus humanum genus in hac vita tantum non oppreſſum eſt.

2. Offẽſa.

Cognita offenſa, quæ fecit nos Dei hoſtes, tertio loco mediator cõſiderãdus eſt, qui certe debuit eſſe talis, qui & Deũ offenſum placare poſſet, & qui illatã iniuriã iuſtè cõpenſaret. Deum offenſum creatura nõ potuit placare, iniuriã cõpenſare Deus non debuit. Quærendus igitur fuit talis mediator, qui & potuit per potentiã, & debuit per naturã. Cũ talis non potuit haberi, *æternus Dei Filius* altera perſona in trinitate venit in mundũ, & aſſumſit humanã naturam, & *factus eſt homo, Ieſus Chriſtus*. Hic Ieſus Chriſtus coniũctus eſt Deo patri diuinitate, & homini per humanitatem: Quare potuit vt Deus, debuit vt homo, qui noſtram cauſam in ſe recipit.

3. Mediator.

Hic mediator cõpenſauit iniuriã: nam noſtrũ reatum in ſe recepit, pro quo pœnas luit in ara crucis, ac ita *ſatisfecit* iuſtitiæ Dei. Verùm quia nos adhuc manemus peccato coinquinati, Chriſtus tota ſua vita in hoc mundo legi Dei *obediuit* perpetuò, plene & perfecte, quam iuſtitiam credentibus imputat, vt ſint iuſti in Dei conſpectu: atq; ita victima ſua iram Dei placat, & obedientia ſua nos veſtit, vt iuſti appareamus in conſpectu Dei.

4. Cõpenſatio, ſeu Satisfactio.

Facta compenſatione reconciliatio inter Deum & hominem inita eſt. Nam pater placatus eſt per obedientiam Filij.

5. Recõciliatio.

Verùm quia in omni recõciliatione neceſſe eſt inter eos, qui reconciliantur, aliquod pactum intercedere, hoc quoque in hac cum Deo pace conſtituta cõſpicitur. Nam vt ex parte Dei eſt liberalis & paterna *miſericordiæ promiſſio*, iuxta illud: Ero Deus tuus, & ſeminis tui poſt te. Item: Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi cõplacui: viuo ego, nolo mortẽ peccatoris, ſed vt cõuertatur & viuat, ita ex parte hominis eſt *fides*, qua paterna promiſſio accipitur, quâq. adoptamur in filios Dei per vnigenitũ filiũ Ieſum Chriſtum.

6. Fœdus inter Deum & homines

Cæterùm quia in pactis adhiberi ſolent obſignationes, neq; hę in hoc ſummo pacto omiſſæ ſunt. Sũt autem triplices obſignationes. Prima eſt *iuramentum* Chriſti: Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitã æternã. Secunda eſt obſignatio per *Sacramenta*, Baptiſmum & Cœnã Domini, quæ ſunt firmiſſima pacti inter Deum & hominẽ ſigilla, quæ nunquã violabuntur, niſi homo ſua culpa abiecerit fidem. Tertia obſignatio eſt *arrabo Spiritus*, qui teſtimoniũ dat Spiritui noſtro, ꝙ ſimus filij Dei. Huc etiam illud pertinet 2. Corinth. 1. 22. Obſignauit nos, & dedit arrabonẽ ſpiritus in cordibus noſtris. Hæ ſunt obſignationes & ſigilla, quibus pax inita inter Deum & hominẽ obſignatur & confirmatur, vt vera ſit.

7. Sigilla fœderis

Præterea, nequis exiſtimet hanc pacem ad paucos

8. Promulgatio

Paucos quosdam pertinere, obseruanda est eius promulgatio, quæ est vniuersalis. Christus enim ascēsurus in cœlum, mandatum dedit discipulis, vt hāc pacem proclamarent per vniuersum orbē: ita enim ait: Ite in mundū vniuersum, & prædicate Euangeliū omni creaturæ. Pertinet igitur hæc pax ad omnes, qui vocem Euangelij recipiunt, & in Christum credunt, perseuerātes vsque in finem. Nam ita ait Dominus, Beatus qui perseuerauerit vsque ad finem, non est enim satis, bene incepisse, nisi quis quotidianos faciat progressus.

9. Fructus huius pacis. 1. In hac vita.

Si quæris huius grauissimæ pacis fructus, inuenies plurimos in hac vita, & post resurrectionem. *In hac vita* habes huius pacis beneficio, *accessum ad Deum* tanquam ad Patrē clementissimum per Iesum Christum. Ita enim inquit Paulus, Rom. 5. 1. Fide iustificati pacē habemus cum Deo per Iesum Christum, per quem & accessum habemus ad gratiam hanc, in qua stamus. Secundus huius pacis fructus, est *bona cōscientia*: antea enim peccati conscientia nos vexat: verum postquam hanc pacem sentimus, cōscientia bona & læta redditur, sicuti latronis in cruce, quādo audiuit, Hodie eris mecum in Paradiso. Ad eūdem modum cum audimus in Euangelio annunciari remissionem peccatorū credentibus, conscientia credentium redditur tranquilla. Cum hac bona conscientia coniunctum est *gaudium Spiritus*, quo efficitur, vt in mediis afflictionibus gloriemur, vt inquit Paulus. Verū hęc gloriatio, & hoc gaudium spiritus augetur meditatione verbi, oratione, vsu Sacramētorum, & aliis piis exercitiis. Hunc fructum & quartus sequitur, nimirum *fraterna dilectio*. Cum enim intelligimus, & fide sentimus nobis Deum communem Patrem, per communem Mediatorem nobis reconciliatum, incipimus, nos inuicem diligere, tanquam huius thesauri communes hæredes. Hunc quartum fructum sequitur quintus, qui est lætus decessus ex vita, quēadmodū Simeon conspecto autore huius pacis Christo ait, Nunc dimittis seruum tuum in pace, quia viderūnt oculi mei salutare tuum.

2. Post resurrectionem.

Post resurrectionem, huius pacis fructus erit perpetua iucunditas, perpetua lætitia, & fruitio conspectus Dei, & sanctorum omnium, qui vixerunt inde vsque ab initio mundi: hunc fructum nemo in hac vita satis cogitare potest.

Pacis Christianæ definitio.

Postquam iam dictum est fusius, quæ in hac pace concurrunt: nunc contraham in breuem summā seu descriptionē, quæ sit hęc pax. Pax igitur inter Deum & hominem est mutuus consensus Dei & hominis, Dei quidem hominē propter Christum in gratiam recipientis: hominis verò oblatam gratiam fide recipientis: ac obedientiam erga Deum serio promittentis. Hæc sint dicta de pace, quam Christus hîc offert, non solum discipulis vndecim qui tum aderant: verumetiam nobis & omnibus, qui hanc volunt recipere, cùm illis per Euangelij prædicationē offertur. Post hanc pacificam salutationem sequitur in textu, quomodo se Christus probauerit verè à mortuis resurrexisse, & id ita prænunciatum in Mose, Prophetis, & in Psalmis ostendit. Verū quia de his die Paschatos & heri audiuistis: nunc tantum de necessitate & vsu mortis & resurrectionis Christi dicam.

DE SECVNDO.

De morte & resurrectione Christi.

Sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati & resurgere à mortuis tertio die, ac prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum omnibus gentibus, initio facto ab Hierosolymis.

Primum ergo cum dicit: sic scriptum est, vult vt non ratio, sed scriptura apud nos valeat, quoties de regno Dei fit quæstio. vbi autem hoc scriptū sit, addit inquiens: Necesse est impleri omnia in lege Mosis, & in Prophetis, & in Psalmis. Cum igitur quæritur de salute, consulendus est Moses, legendi sunt Prophetæ, & cognoscendi sunt Psalmi, deinde scripta Euangelistarum & Apostolorum. Quicquid cum istis scriptis pugnat, repudiandum est, tanquam à satana profectum.

Scripturæ S. autoritas.

Quid scriptum est? quod oportuerit sic pati Christum, & resurgere ex mortuis tertio die. Cum dicit: Sic oportebat, necessitatem mortis & resurrectionis Christi indicat.

Cur oportuit Christum pati & resurgere.

Quare ergo oportebat? 1. Vt impleretur scriptura, quę mentiri nequit. Vt enim Deus manet in æternum: ita eius verbum in æternum manet, & Christus dicit: Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. 2. Oportebat hoc fieri, quia ita Deus decreuit. Nullo enim pacto fieri potest, vt quod Deus certò constituit, non procedat. 3. Oportebat Christum pati propter hominum redemptionem à pœnis æternis, quas suis peccatis meruerant, nisi enim Christus fuisset passus, nos in peccatis sub ira Dei mansissemus. 4. Oportebat Christum pati propter gloriam, qua postea coronandus erat. 5. Oportebat Christum pati in nostri instructionem, & consolationē. Is cum caput sit, debuit præcedere, cùm in cruce, tum in gloria. 6. Oportebat Christum pati, vt figuris responderet veritas. Multæ enim figuræ veteris testamenti mortem & resurrectionem Christi repræsentabant, de quibus dictum est die Paschatos. Breuiter, vt vno verbo omnia complectar, Christus passus, mortuus & excitatus est, vt placaretur Deus offensus, saluaretur genus humanum, & destrueretur regnum Diaboli.

Fructus & vsus mortis & resurrectionis Christi.

Habemus quanta fuerit necessitas mortis & resurrectionis Christi, iam audiamus quis sit fructus & vsus huius admirandi operis. Id quod Dominus hisce verbis exponit: *Et prædicari in nomine eius pœnitētiam & remissionem peccatorum omnibus gentibus.* Ex his primum colligitur, quid sit Euāgelium, & quę eius summa. Euangelium est prædicatio pœnitentię & remissionis peccatorum propter Christum. Summa Euangelij est, quod liberatio à peccatis & salus contingat per solū Iesum Christum. Verùm vt planius nobis euadat, quanta beneficia nobis offerantur per Euangelium, quæ omnia sub his Christi verbis latent, paulò copiosiorem descriptionē ex scripturis afferā.

Euangelij definitio & summa.

Plenior Euangelij definitio.

Euangelium est vniuersalis prædicatio, in qua annunciatur liberatio à maledictione legis & iræ Dei, & proclamatur remissio peccatorum, salus ac vita æterna, credentibus in Filium Dei, propter eiusdem victimam, secundum promissiones olim patribus factas, vt perpetuò gloria bonitatis Dei prædicetur, vtq; porro dignos Euangelio fructus edāt homines per Christū liberati, tandémque vita fruātur ęterna.

Descriptionis explicatio.

In hac descriptione primum significatur, à quibus malis per Euangelium liberemur, nempe à maledictione legis, iuxta illud Gala. 3. 13. Christus factus est pro nobis execratio, hoc est, execrationē quam nos meruimus nostris peccatis, is in se recepit, vt nos fieremus hæredes iustitiæ & benedictionis. Hoc etiam testatur Paulus 2. Corin. 5. 21. vbi ita ait. Eum qui nō nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iustitia Dei in ipso. Hoc est, Christus qui immunis erat ab omni peccato, factus est reus pro nobis: ergo rectè dictum est nobis per Euangelium annunciari liberationē à maledictione legis. Deinde, quia cum maledictione legis etiam ita Dei erat coniuncta, liberamur etiam ab ira Dei, cum credimus Euāgelio. Qui non credit (inquit veritas) ira Dei manet super

Quæ mala Christus aufert.

eum: proinde qui credit, non amplius est sub ira: sed sub gratia. Iam vbi gratia regnat, nulla vis est tyrannidis diaboli, nullus stimulus mortis æternæ, nullus motus inferni: ab istis ergo malis liberationem prędicat Euangelium.

Quæ bona offert. Sed quæ bona sunt quæ annunciat? Annunciat remissionem peccatorum, salutem & vitam æternam. Nos rei peccati sumus natura, maledicti & damnati ad mortē æternam: sed iam Christus in suo Euangelio annunciat nobis remissionem peccatorum, salutem, & vitam æternam, quæ bona nobis meruit sua morte & gloriosa resurrectione.

Quibus. Habemus à quibus malis liberemur per Euangelium, & quæ bona nobis offerantur per idem: nunc sequitur, quibusnam contingant ista bona, nimirum credentibus in filium. Hoc multis probatur scripturæ testimoniis. Qui credit, inquit Christus, habet vitam æternā. Vt hanc præcedit remissio peccatorum: ita cum ea coniuncta est salus. Et Petrus dicit, fidei nostrę finem esse salutem animarum. Hoc ipsum hic significatur cum dicitur: Oportet prædicari pœnitentiam, qua scilicet ob peccatum perpetratum dolemus & confugimus ad Christum, qui ait, Non veni vocatum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.

Quomodo, seu cuius beneficio. Post hæc sequitur, cuius beneficio tanta bona consequimur, propter victimam Christi, id est, propter mortem & resurrectionem Christi. Vnde Paulus Rom. 4. 25. Mortuus est propter peccata nostra, & excitatus propter iustificationem nostri.

Quando. Et ne quis nouam doctrinam existimet Euangelium esse, adieci in definitione, secundum promissionem olim patribus factam. Nam & Adamo post lapsum facta promissio, Gen. 3. 15. & sæpe postea repetita est, & inculcata patribus spacio 4000. annorum, donec Christus in carnem venit.

In quem finem. In fine adduntur fines. 1. liberatio à legis sententia per Christum. 2. vt liberati fructus dignos Euangelio edant. 3. vt prædicent hoc tantum beneficium. 4. vt tandem plenam redemptionem consequantur in vita æterna per Dominum nostrum Iesum Christum, cui cum Patre & Spiritu sancto sit laus, & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA PRIMA POST Pascha, Ioan. 20.

CVm vespera esset die illo, qui erat vnus Sabbatorū, & fores essent clausæ, vbi discipuli erant congregati propter metum Iudæorum, venit Iesus, stetitque in medio, & dixit eis: Pax vobis. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gauisi sunt ergo Discipuli viso Domino. Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me Pater, ita & ego mitto vos. Hæc cum dixisset, flauit in eos, & dicit eis: Accipite Spiritum sanctum, Quorūcunque remiseritis peccata, remittuntur eis, quorumcunque retinueritis, retēta sunt. Thomas autem vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus. Dixerūt ergo alij discipuli: Vidimus Dominum. Ille autē dixit eis: Nisi videro in manibus eius vestigium clauorum, & mittam digitum meum in vestigium clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam. Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis & stetit in medio, & dixit: Pax vobis. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & admoue manum tuam, & immitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed credens. Respondit Thomas, & dicit ei: Dominus meus, & Deus meus. Dicit ei Iesus. Quia vidisti me, Thoma, credidisti, beati qui non viderunt, & crediderunt. Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc, hæc autē scripta sunt, vt credatis quod Iesus Christus ille Filius Dei est, & vt credentes vitam habeatis per nomen eius.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa huius historiæ. Hoc Euangeliū continet partem historiæ, quam scripsit Ioanne Euangelista de resurrectione Domini, in qua parte, visibili & carnali præsentia, voce, facto, & signis testatur Dominus, se à mortuis resurrexisse: Et commendans discipulis ministerium verbi, prædicat, beatos fore qui in se crediderint. In fine textus additur caussa finalis totius sacræ scripturæ, ita enim inquit: Hæc scripta sunt vt credatis, & vt credentes vitam habeatis in nomine eius. Cæterùm quia satis dictum est superiori septimana de resurrectione Domini, nolo pluribus de ea hac vice agere: sed dicam de tribus aliis locis, qui in hoc continentur Euangelio.

Partes superiorib. concionibus non explicatę.

1. *De ministerio verbi, & potestate Ecclesiæ.*
2. *De Thomæ confessione.*
3. *De fine sacræ scripturæ.*

DE PRIMO.

Institutio & potestas ministerij Ecclesiastici. Verba textus de verbi ministerio & potestate Ecclesiæ sunt hæc: *Pax vobis, sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Hæc cum dixisset, flauit, & dixit eis: Accipite Spiritum sanctum, Quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt.* Hîc habemus pauca verba, sed efficacia, quæ continent copiosam doctrinam, quam omnes Christiani scire debent. Quare vos hortor, vt sitis attenti, quò hanc doctrinam percipere possitis, quò autē id fiat commodius, distinguam hæc verba, quibus ministerium instituitur in quatuor partes. 1. *Pax vobis.* 2. *Sicut misit me Pater, ita ego vos mitto.* 3. *Flauit & dixit: Accipite Spiritum sanctum.* 4. *Quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorumcunque retinueritis, retenta sunt.* De his quatuor partibus ordine dicam.

Pax à Christo oblata cōsolatur & inuictos reddit Euangelij ministros. Prima pars, nempe salutatio, *Pax vobis,* consolatur non solum discipulos, qui tum aderant, verumetiam animum addit omnibus, qui sunt & qui futuri sunt ministri verbi in Ecclesia. Qui ministeriū verbi in se recepit, statim habet hostem diabolum, qui perpetuò ipsius doctrinæ & vitæ insidiatur. Si doctrinam corrumpere non potest, vitā contaminare studet, vt quod verbis docet quis, factis neget. Si vitam non potest diabolus polluere, doctrinę insidiatur, vt homines decepti erronea doctrina, damnentur. In multis & doctrinam & vitam contaminat. Deinde habet minister verbi etiam mūdum aduersus se, qui nunc tyrannide, nunc hypocrisi, nunc sophistica se adoritur, vt officio suo non rectè fungatur. Quid faciet minister verbi in tantis periculis? Consolabitur se hac Christi voce, Pax vobis, & simul orabit Deum, vt se in hac pace contineat, ne vel doctrina, vel moribus cursum Euangelij impediat, pluris faciet pacem Christi, quam omnes mundi delicias & amicitias. Hęc sit ergo consolatio ministrorum Euangelij, qui pugnare debent aduersus diaboli insidias, mundi tyrannidem, hypocrisin & Sophisticen.

Quomodo Christus missus, & verbi præcones quomodo & propter quem finem missi sunt. Secunda pars est. *Sicut misit me Pater, ita ego mitto vos.* Quomodo Pater misit filium? Pater misit filium vt regnum diaboli aboleret, iuxta illud: Semen mulieris conteret caput serpentis. Item, Christus apparuit vt destruat opera diaboli. Quid? An non solius Christi est conterere caput serpentis? An nō solius Christi est destruere opera diaboli? Verè solius Christi

Christi est: sed in hoc tanto opere opus est duabus machinis: victima & doctrina. Christus est missus, vt solus sua victima iratum Patrẽ placet, & diabolum superet. Deinde quia hoc beneficiũ hominibus per doctrinã offertur, destruxit etiam opus diaboli per doctrinam. Proinde Christus missus erat ad duo, ad placandum Deum victima, & ad docendũ. Ad prius illud solus Christus mitti idoneus fuit: ad posterius hoc est, ad docendũ missi fuerunt olim omnes Prophetæ, & postea Apostoli, & homines omnes, qui legitimè sunt vocati ad prædicandi munus. Quantum ergo ad docendum attinet, Christus mittit discipulos, quemadmodum ipse erat à Patre missus. Hinc duo colligamus. Primùm discrimen inter regna mũdi & Ecclesiæ administrationem, seu inter gubernatores mundi & gubernatores Ecclesiarum. Ministri enim verbi non mittuntur, vt dominentur in terra: Christus enim nullum dominium sibi vendicauit, nec mittuntur ad pompas huius mundi, quas Christus contempsit: sed ad docendum Euangelium, ad erigendum regnum Dei, ad salutem annunciandam hominibus. Deinde hinc colligendum est, quæ sit verbi, quod prædicant vocati ad ministerium, autoritas. Sicut Pater (inquit) me misit, ita ego vos, vt nõ vestro, sed meo nomine loquamini. Huc illud dictum Domini ad discipulos, Luc. 10. 16. Qui vos audit, me audit, qui vos spernit, me spernit. Hinc habent, qui docent verbum, consolationem: & qui audiunt, grauem admonitionem. Nam cum docentes verbũ piè in legitima vocatione: patiũtur aliquid ab ingrato mũdo, habent ex eo consolationem, quòd vice Christi fungãtur, & Christus cum illis iniuriam patiatur, qui se suo tempore vlciscetur. Qui verò audiunt verbum, admonentur primùm de autoritate verbi: non enim secus audire verbum debent, quam si Christum ipsum loquentem audirent. Deinde admonentur, vt pios verbi ministros in precio habeãt, tanquam Christi legatos. Præterea admonentur pœnæ, in quam iusto iudicio Dei incurrent quicunque vel verbum prædicatum, vel ipsos ministros contẽnent. Debent quoque ministri verbi cogitare, in quem gradum dignitatis sint euecti, ne vel doctrinæ puritatem inficiant, vel moribus malis à se auditores alienent.

Doctrina.

Consolatio.

Admonitio.

TERTIA pars: *Et cum dixisset, insufflauit, & dixit eis: Accipite Spiritum sanctum.* Hæc verba singularem doctrinam continent. Nam Christus his verbis ostendit, vnde verbum, quod prędicatur voce ministrorum, habeat suam vim & efficaciam, quæ sane nõ inclusa est in voce ministri, nec pendet ex sanctitate & dignitate hominis: sed omnis verbi vis & efficacia ex virtute spiritus Christi proficiscitur. Nam cùm hîc Christus sufflat in discipulos, ac iubet eos accipere Spiritum sanctum, significat Spiritum sanctum perpetuò affuturum ministerio verbi, Quasi dixisset; Ecce vos eritis ministri noui testamenti, qui Ecclesiam mihi in mundo ædificabitis, per prædicationẽ Euangelij, & scio quam sitis imbecilles ad tantum opus peragendum, præsertim cum Diabolus, mundus, & ratio omnium hominum se vobis opponet. Quapropter huic vestro ministerio volo adesse Spiritum sanctum, per quem labor vester erit efficax: is enim virtute sua faciet, vt verbum meum quod prædicabitis, non sit ad vos vacuum rediturum. Hic vtilem doctrinam & admonitionem colligamus. Doctrinam quidem, quod Spiritus sanctus sit alligatus verbo, & velit per illud esse efficax. Consolationem vero, qua, & qui docent, & qui audiunt, se erigunt presentia Spiritus sancti aduersus suæ salutis hostes.

Vnde efficacia verbi prædicati.

Doctrina.

Quarta pars: *Quorum remiseritis peccata, remittũtur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt.* His verbis instituit & sancit spiritualem illam Ecclesię potestatem, quam vocamus potestatẽ clauium, & ostenditur clauis, qua aperitur & clauditur regnum cœlorum.

De potestate Ecclesiastica locus.

Verùm vt hæc vtilissima doctrina clare ab omnibus intelligi possit, volo eam in quędam puncta distinguere, quæ sunt, 1. vnde sit potestas Ecclesiastica. 2. quid sit. 3. penes quem sit. 4. & in quo cõsistat. His punctis bene intellectis, nemo erit qui nõ dextrè intellecturus sit, quænam res & qualis sit potestas Ecclesiastica.

Vnde ergo est hæc potestas? A Deo per Iesum Christum. Si enim hominẽ spectes, est ministerium purum. At si Christum sublimis est potestas, qua nulla in terra maior, vel vtilior, vel dignior existit. Nã Christus sedens ad dextram Patris in solio Maiestatis suæ, hanc potestatem administrat. Qui igitur hãc potestatem contemnit, & eius fructu priuatur, & est in Filium Dei contumeliosus.

1. Vnde seu, à quo est.

Quid est potestas Ecclesiæ? Est potestas remittendi & retinendi peccata, hoc est, prędicandi Euangelium, cui qui credit aperitur regnum cœlorum, qui verò non credit, ei ostenditur esse clausum.

2. Quid sit.

Penes quem est hæc potestas? Penes Ecclesiam: quando Petro & aliis Apostolis Dominus dedit claues, apud ipsam Ecclesiam claues has deposuit, à qua ministri habent claues, tanquam ancilla claues suæ heræ habet.

3. Cui commissa.

In qua re consistit potestas clauium? In efficacia Spiritus sancti, qui in verbo & per verbum est efficax, & fidem in auditoribus verbi operatur: ita verbum est veluti vna clauis, quã adhibet minister verbi, & fides est altera clauis, quam adhibet Spiritus sanctus, quæ claues cum adhibentur, aperitur regnum cœlorum.

4. In qua re cõsistit.

His ita explicatis, verba huius textus altius perpendamus. Primum igitur cum dicit: *Quorumcũque*, siste gradũ, & de hac voce *Quorumcunque*, cogita, 1. quod promissio gratiæ sit vniuersalis. Hanc vniuersalem promissionem opponito tentationi de particularitate, & te in vniuersalem promissionem includito. Deinde hanc vocem *Quorumcunque* multitudini peccatorum oppone. Cùm igitur tentaris ad desperationem ob peccatorũ tuorum multitudinem, veniat in mentem hæc Domini promissio: *Quorumcunque, &c.* Non dicit, si pauca peccata quis perpetrauerit, aut si multa: neq; dicit, si Iudæus est, si Gręcus. nobilis, ignobilis, diues aut pauper: sed dicit, *Quorũcũque*. Præterea hic locus monet, quod & publicè & priuatim possit fieri absolutio. Sic Deus tria millia hominum publicè absoluit. Item priuatim Cornelium, sicut & Nathan Propheta Dauidem. Generali illa absolutione vtuntur ministri verbi, quoties Euangelium prædicant. Speciali, quando ratio hæc postulat, hoc est, quando aliquis priuatum colloquium cũ ministro verbi expetit, cõfirmãdę suę fidei caussa.

Explicatio textus.

Vocis *Quorumcunque* cõsideratio.

De publica & priuata absolutione.

II. Ponitur in textu *Peccata*, sine addito, quare omnia peccatorum genera hic intelligi debent, quæ sunt quatuor. 1. viciositas naturæ. 2. pullulantes rami ex mala radice. 3. peccata errore commissa. 4. peccata voluntaria. Nullum peccatum est, quod non ignoscitur, si venia propter Christum petatur.

Peccata quid.

III. Verbum *Remittere* obseruandum est, pro quo Matthæus habet soluere. Iubet Dominus vt discipuli peccata remittant & soluant. Remittant quidem vt debitum: soluant vero vt onus prægrauans. Peccata siquidem sunt debita, quia vt debita obligãt ad solutionem: ita peccata ad satisfactionem pœnæ, nisi fiat remissio sunt & onera peccata, quia vt onus graue portantem deprimit, vt tandem sub eo cadat:

Remittere & soluere quid.

ita peccata maledictionis onere & legis sententia opprimunt, donec Christus venerit, & onus in se leuauerit. Sed quid? potéstne homo peccata soluere & remittere? Deus dicit, Isaiæ 43.25. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas, & peccatorũ tuorum non recordabor. Hoc testimonium conuincit, quod solus Deus remittat peccatum. Rursus hîc dicit Dominus. *Quorumcunque peccata remiseritis, erunt remissa in cœlo.* Respondeo, Christi dictum manifestè indicat duplicem esse remissionẽ, vnam in terris à ministris verbi: alteram in cœlo, quæ à solo Deo fit. De hac posteriori loquitur Isaias. Breuiter, Deus vt Dominus: ministri verbi, vt serui & nuncij remittunt, qui Domini sui voluntatem annunciant, quę remissio fit voluntatis Dei annunciatione. Hoc probatur Num. 6.26. vbi ita ait Dominus: Sacerdotes ponent nomen Domini super filios Israel, sed ipse benedicam. Soluere ergo sacerdotis est indicare culpam à Deo remissam.

An homo possit remittere peccata.

Respõsio.

Sed quomodo retinẽt peccata? verbo, & iuxta verbum, hoc est, quæcunque peccata indicauerint verbo Dei esse retenta, erunt etiã in cœlo. Plura de hac re dixi in festo Cœnę Dominicæ. Quare nunc ad secundum locum pergo, de quo breuissime dicam.

Retinere peccata quid.

DE SECVNDO LOCO.

De Thoma habemus duo in hac historia, nempe incredulitatem & confessionem: incredulitatem indicat his verbis: *Nisi videro in manibus fissuram clauorum, &c. non credam.* Audiuit alios discipulos narrantes se vidisse Dominũ: is autem immemor omnium prædictionum Prophetarum & Christi non credit. Adeo ratio hominis in rebus salutis, se Deo & eius verbo opponit. Hactenus de eius incredulitate: sequitur de eius fide & confessione. *Post dies octo iterum erant discipuli & Thomas cum eis in vna domo, & venit Iesus clausis ianuis, & stetit in medio eorum, & dixit, Pax vobis, & dixit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, &c. & noli esse incredulus, sed fidelis.* Audita voce Domini & conuictus manifesto signo, concipit fidem, ex qua hanc promit confessionem, Dominus meus, & Deus meus. A Thoma igitur duo discamus, vnde fides sit, & qualis vera fidei confessio. Fides ex verbo & signo, sicuti nos habemus Euangelium verissimum Christi verbum, & signa duo augustissima, Baptismum & Cœnam Domini. Hæc fides concepta verbo & confirmata signo, verã edet confessionem, qualis hæc Thomæ est, qui hic clamat, *Dominus meus, & Deus meus.* Hęc Thomæ confessio, si rectè perpẽditur, quatuor continet. *Primum* enim agnoscit Christum eundem hominem esse, qui ante triduum fuit occisus à Iudæis, *Deinde* cum Deũ appellat, eius diuinitatem fatetur. Tum cum non duos Dominos aut duos Deos dicat, agnoscit vnitatem personæ. *Postremò* cùm meus Dominus & meus Deus dicit, officium redemptionis profitetur, in quem & ipse vnus recumbit fide.

Thomæ incredulitas.

Eius fides & confessio.

Doctrina.

Partes confessionis Thomæ.

DE TERTIO.

Beati qui non viderunt & crediderunt. Hæc vniuersalis doctrina de credentibus est obseruanda: nam hic Christus disertè pronunciat beatos qui credunt, etiamsi oculis corporeis non viderint Christũ. Huc pertinet tota scriptura, vt inquit. Hæc autem scripta sunt, vt credatis, quod Iesus est Filius Dei, & vt credentes vitã habeatis in nomine eius. Finis ergo scripturę est vt credamus: finis fidei, vt credentes habeamus vitã æternam, quam donet nobis autor vitæ Iesus Christus, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor in secula, Amen.

De credẽtium felicitate.

DOMINICA SECVNDA post Pascha, Ioan. 10.

Ego sum pastor ille bonus. Bonus pastor animã suam dat pro ouibus. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videt lupum venientem, ac deserit oues, fugitque, & lupus rapit ac dispergit oues. Mercenarius autẽ fugit, quia mercenarius est, & oues non sunt illi curæ. Ego sum pastor ille bonus, & cognosco oues meas, & cognoscor à meis. Sicut nouit me Pater, ita ego noui Patrem, & animam meam pono pro ouibus. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, illas quoque oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio, cur hoc Euangelium proponitur in Ecclesia hoc tempore, hæc est: Audiuimus in proximo Paschatis festo, in quem finem oportuerit Christum pati & resurgere ex mortuis, nimirum vt in nomine eius prædicaretur pœnitentia & remissio peccatorũ omnibus gentibus: per quam prædicationẽ destrueretur regnum Satanæ, & erigeretur regnum Christi. Hoc autẽ cum aliter fieri non potest, quã per fideles verbi ministros, quos scriptura pastores vocat, placuit Ecclesiæ, hoc die proponere Euangeliũ de summo pastore Iesu Christo, de eius cura erga oues: idque ideo, vt fideles verbi ministri huius pastoris exemplum, in doctrina, vita & cura pro ouibus, imitentur. Hactenus de occasione cur hodie pręsens Euangelium proponitur. Summa autem Euãgelij est, quod vt Christus se verum pastorem esse, & curam habere suarum ouium profitetur: Ita ex aduerso lupos esse testatur, qui ouili suo insidiantur, quos videntes mercenarij fugiunt, ac oues lupis lacerandas relinquunt: contra quorum perfidiam Dominus promittit se suas oues curaturum, & significat se adhuc alias habere oues, quas adducet, vt fiat vnum ouile & vnus pastor. Loci tres.

Cur hæc pars Euangelij pręcedenti concioni annexa sit.

Summa.

Loci, seu partes.

1. *De pastore Christo alijsque veris pastoribus.*
2. *De lupo, mercenario, & fuga mercenarij.*
3. *De ouibus Christi, earum nota, & vnitate ouilis.*

DE PRIMO.

In primo loco de pastore Christo habemus duo. Vnũ, quæ sit eius indoles. Alterũ quæ sint eius beneficia erga Ecclesiam. Quantũ autẽ ad Christũ pastorem attinet, semper meminisse debemus cõfessionis Thomæ, quã ab hinc die octauo audiuimus. Is enim cum dicit, Dominus meus & Deus meus. Primũ confitetur eum, quem alloquitur, eundẽ hominẽ esse, qui erat crucifixus & mortuus, quẽ nunc verè à mortuis resurrexisse agnoscit. 2. Confitetur eundem hominem esse quoque verũ Deum. Dicit enim, & Deus meus. 3. Confitetur hunc hominẽ & Deum vnã personam: non enim dicit Domini mei, sed Dominus meus. 4. Confitetur hunc θεάνθρωπον (personã vnicam quæ est Deus & homo) esse suum saluatorem. Nam Dominus meus, qui mei curam habet, & Deus meus est, qui me in suam fidem & gratiam recipit. Confitetur ergo Christum verum Messiam & Saluatorem mundi esse, adeóque verum illum pastorẽ olim promissum. Hũc Petrus vocat Pastorem & Episcopum animarum. Hæc dixi breuiter ex confessione Thomæ de Christo pastore: vt quæ sit huius nostri pastoris indoles intelligamus. Iam verba Domini audiamus: *Ego* (inquit) *sum pastor bonus.* Sed quid pastor bonus? *Pastor bonus ponit animam suam pro ouibus suis,* hoc est,

Christus, quis & qualis pastor.

De eius naturis in vna persona.

Pastor bonus.

hoc est, Pastor ille bonus est, qui adeo suas oues diligit, quod potius velit mortem oppetere, quam oues suas lacerationi & prædæ furũ & luporũ relinquere. Hoc promissum etiam facto declarauit, qui pro ouibus suis turpissimam mortem est perpessus.

Christi Boni pastoris bonitate.

Habemus quantus sit amor Christi erga suas oues. Iam vt conspiciamus beneficia, quæ ex vera bonitate præstat, similitudinẽ pastoris ouium Christo pastori accõmodabimus. Quid ergo facit bonus ouium pastor? 1. Colligit oues. 2. pręcedit. 3. educit eas in pascua. 4. pascit eas. 5. excubias super eas agit. 6. regit. 7. defendit. 8. læsis medetur. 9. errantes castigat virga pastorea. 10. in sua reducit pastor. Hæc omnia beneficia Christus spiritualiter Ecclesiæ præstat.

1. Colligit Ecclesiam per Euangelium.

Primum ergo Christus pastor colligit oues. Sed quando? per prædicationem Euangelij. Hoc cœpit facere mox post lapsum primorum parentum: Nam in spiritu adfuit Prophetis, & multas oues sibi collegit. Deinde ipse venit, vt ouem perditam quæreret: & hodie dat prædicatores, qui suo nomine colligunt oues.

2. Eam in cruce & gloria pręcedit.

Deinde præcedit oues. Quomodo? In cruce & in gloria: in cruce quidem, dum varias in hac vita ærũnas perpessus est, quas etiam sanctos experiri necesse est: in gloria, dum per resurrectionem à mortuis in gloriam cœlestem intrauit, quem suo tempore sequentur, quotquot eius veræ oues fuerint.

3. Ducit.

Tertio educit eas in pascua, in amœnissima prata, vt Dauid Psalmo 23. 2. loquitur: In pascuis herbosis accubare me facit, ad aquas refectorias deducit me.

4. Pascit spiritu & verbo.

Quarto, eductas in prata pascit spiritu & verbo, Spiritu quidem, dum intus animũ confortat. Verbo verò, dum prædicatur Euangelium, vnde concipitur fides in hunc pastorem.

5. Conseruat.

Quinto, excubias super eas agit, & tanquã in specula sedet, vt obseruet, ne quis ex insidijs oues adoriatur. Hoc autem agit per suos Angelos, per fideles verbi ministros, per pium Magistratum. Breuiter, per bonos rectores in familiis, politijs, œconomijs.

6. Regit.

Sexto, regit, scilicet Spiritu, verbo, & disciplina, vnde Dauid: Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ me ibi collocauit. Psalmo 23. 1.

7. Tuetur.

Septimo, defendit, vnde Paulus, Ro. 8. 30. Si Deus pro nobis, quis contra nos? Et Dauid: Etiamsi ambulauero in valle vmbræ mortis, non timebo malũ, quia tu mecum es: Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt.

8. Sanat.

Octauo, læsis medetur, vt enim oues sæpe spinis & venenis inficiuntur, quæ à perito pastore sanantur: ita Christus pastor suas oues spinis malorum morum & veneno pestiferæ doctrinæ læsas curat & sanat, vnde Psalmus 147. 3. Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorũ, Ezec. 34. 15. &c. Ego pascam oues meas, & ego eas accubare faciam, quod perierat requiram, & quod abiectũ erat reducam, & quod confractum fuerat alligabo, & quod infirmum fuerat consolidabo.

9. Castigat minando.

Nono, errantes castigat virga, dum cruce premit, ac veluti capistrum inijcit. Hoc si non faceret bonus ille pastor, multæ huius mundi delicij s, felici rerum successu abducerentur à grege, & se ipsas in ora luporum conijcerent: vnde Dauid de se inquit, Bonum est mihi Domine, quod humiliasti me, vt discerem iustificationes tuas. Psal. 1. 119.

10. Glorificat in cœlis.

Vltimo, in sua reducit pastas. In hoc mundo Christus suas oues colligit, pascit, defendit, curat tanquam in deserto in peregrino regno: verùm in extremo die suas oues in sua reducet, hoc est, in patriam, vbi pij cum Christo perpetua pace & securitate fruentur.

Quatuor pastorum discrimina & genera.

Dixi de Christo pastore, eius indole, cura & beneficijs erga oues, id est, omnes qui in se credunt: nunc aliquid adijciã de pastoribus, qui sub illo sunt constituti, vt curam dominici gregis habeant. Et optandum esset, vt omnes doctrinam, vitam & curam erga oues haberẽt, qualem summus ille pastor: verum quia id non fit, obseruanda sunt quatuor pastorum discrimina & genera.

1. Boni pastores.

Vnum genus est eorum, qui bene docent & bene viuunt, exemplum summi pastoris imitantes. Talis fuit Isaias, Hieremias, Ezechiel & alij Prophetæ: talis fuit Paulus, Petrus, tales sunt hodie omnes pij parochi & Episcopi, qui doctrina, vita, confessione alijs prælucent. Hi à Dauide & Daniele comparantur stellis lucentibus in cœlo, vbi Christi Solis æterno lumine illustrantur. Hi, vt Paulus ait, digni sunt duplici honore, hi ædificant ciuitatẽ Dei vtraque manu.

2. Impij.

Secundum genus eorum est, qui male docent & male viuunt. Hi pessimi sunt, qui vtraque manu templum Dei destruunt, quales multos fore his postremis temporibus prædixerunt Petrus & Iudas Apostoli.

3. Vitiosi.

Tertium genus eorum est, qui bene quidem docent, sed male viuunt. Hi quod dextra manu in Ecclesia ædificant, sinistra rursus destruunt, & sunt omnino similes fabris lignarijs, qui arcam Nohę extruxerunt. Hi enim alijs parantes arcam, per quam à Diluuio sunt liberati, ipsi in medijs perierunt fluctibus. Talis olim fuit Iudas, & hodie multi inueniuntur. Dicunt quidem, facite sicut docemus, nolite opera nostra imitari. De his locutus est Christus: Cum Scribæ & Pharisæi sedent in Cathedra Mosis, quod dicunt, facite: nolite facere opera illorum. Horum damnatio iusta est: sciunt enim & docent facienda, ipsi tamen non faciunt, cum Turpe est doctori, cum culpa redarguit ipsum. Bernhardus igitur bene ait: Pastores debent impinguare pecus suis potius quàm alienis exemplis.

4. Hypocritæ & hæretici.

Quartum genus est eorum, qui male docent, sed bene viuunt, ita vt publicis criminationibus non sint obnoxij. Hi hypocritæ sunt, & maximum damnum faciunt. Nam cum homines admirantur externam morum speciem, facilè etiam pertrahuntur, vt doctrinam amplectantur: vt multi ex vobis in Papatu vidistis Monachos, qui non solum sibi sancti visi sunt: verumetiam alijs sua bona opera vendiderunt: ita & animabus hominum & facultatibus eorum insidiati sunt. Dixi de quatuor generibus pastorum seu doctorum in Ecclesia, quorum primum tantum laudabile est, & Christi regnum in multorũ salutem ædificat, idque iuxta doctrinam & mandatum summi pastoris Iesu Christi.

DE SECVNDO LOCO.

De lupo & mercenarijs.

Iam sequitur secundus locus de lupo & mercenario, quorum ille oues Christi lacerat & perdit: hic oues periclitantes in luporum faucibus relinquit. Ita enim ait textus: *Mercenarius autem & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, vidit lupum venientem, dimittit eas & fugit, & lupus rapit ac dispergit oues.* Hic nos scire oportet, quisnam sit ille lupus, de quo Dominus loquitur, & quæ sit eius in oues inuadendi ratio, & quando mercenarius fugere pu tandus sit.

Lupus quis.

Quis est igitur lupus, de quo Dominus hîc loqui-

tur? Est Diabolus. Is enim cum primum homo cōditus erat, eum adoritur, inuadit & in terrā prosternit. Ideo hodie circumit famelicus, quærens quem deuoret, neque cessabit, donec hic mundus steterit.

Quomodo inuadit ouile.

Quomodo quæso inuadit oues Christi? Non vna via eas adoritur, sed ei est quadruplex inuadendi ratio: vel enim Sophistica, vel tyrannide, vel flagitijs, vel hypocrisi in oues Christi impetum facere consueuit.

1. Sophistica.

Sophistica inuadit, quando vel vicia virtutum titulis ornat, vel pro veritate Dei errores ingerit, quo miseras oues Christi perdat. Inuocare sanctos, mereri vitam æternam operibus, sunt grauissima vicia: sed ea tanquam bona operá defendit, & sic de multis alijs.

2. Tyrannide.

Tyrannide inuadit Christus oues, quando facit vt vel victu vel præsidijs præsentis vitæ destituantur, vel aperto bello eos adoritur, vt Euangelij puritatem vel turbet, vel prorsus aboleat.

3. Scandalis.

Flagitijs & scandalis oues Christi inuadit, quando multos pertrahit in crimina, per quæ excutitur Spiritus sanctus, & homines rursus fiunt Satanæ obnoxij. Quàm multi hodie de machina prosternūtur: nemo est qui non videt, quo pacto regnant inuidię, obtrectationes, potationes, scortationes & alia horrenda scelera. Hæc cum videmus, certū testimoniū habemus Satanæ inuadentis in ouile Christi.

4. Hypocrisi.

Hypocrisi etiam inuadit in ouile Christi, quoties sua externa specie sanctitatis grauissima scelera tegit, quemadmodum in Monachis olim factum est, & hodie in ijs fit, qui Pharisaismum nondum deposuerunt.

De mercenario.

Habemus iam quibus vijs lupus, qui est Diabolus, inuadit in ouile Christi: iam de mercenarij fuga dicemus. Est enim mercenarius, cuius nō sunt proprię oues, atque ideo fugit, videns accelerantem lupum.

Locus de fuga licita & illicita.

An non Christus interdum fugit? An non mandauit discipulis suis? Cum persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. An non Paulus ipse fugit, cum demissus est in vrbe per murum? Iam cum certum sit, nec Christū lupum fuisse, nec Apostolos reliquos, necesse est, vt non de quauis fuga intelligendum sit, quod Dominus hic de fuga dicit. Verū sciendum est, quod sit fuga corporis & fuga animi: illa interdum licita est, hæc non. Sed quænam est animi? cum aliquis ab officio præstando fugit, & hæc fuga quadruplex est, iuxta quadruplicem lupi inuasionem in ouile Christi. Nam quicunque verbi minister vlla de caussa se non opponit sophisticæ, tyrānidi, flagitijs, hypocrisi, is mercenarius est, & non verus pastor. Pastor enim bonus 1. opponit se sophisticæ defendendo verā doctrinā, & reprehendendo, confutandoq; falsam, sed mercenarius ad hanc lupi inuasionem timet, non audet defendere veram doctrinam, ne aliquid de terrenis commodis amittat. Quare vel conniuet ad falsam doctrinam, vel saltem non vt deberet reprehendit, quod cū facit, fugere dicitur, non quidem corpore, sed animo, quia officium deserit. 2. Bonus pastor opponet se tyrannidi: verum quia sunt duo pastorum genera, vnum ciuile, alterum Ecclesiasticum, vt ciuilis pastor armis, ita Ecclesiasticus precibus opponet se luporum tyrannidi. Qui hoc nō facit, mercenarius est, nō Pastor. 3. Bonus pastor opponet se flagitijs, reprehendendo & excommunicando eos, qui suis morib. Ecclesiam offendunt, quemadmodū Iohannes reprehēdit Herodem, Christus Pharisæos, & Prophetæ omnes sui seculi vicijs se opposuerunt, Diabolus fideli adulterium persuasit, persuasit incestum, auariciam,

Boni pastoris magnanimitas.

libidines, potationes. Hîc pastor bonus non timet homines, sed Deum, & hominum vicia ex officio carpit. Contrà mercenarius, de sua quiete solicitus, non audet aperire os. Si reprehendit, in genere id facit, non audet reos in faciem obiurgare cū Prophetis, alijsque veris pastoribus. Sed possit aliquis talis mercenarius obijcere: Ecce hîc sum, non fugi. Respondet Augustinus: *Quia tacuisti, fugisti: tacuisti, quia timuisti.* 4. Bonus pastor opponit se hypocrisi, quando detrahit laruam externorum hypocritarū, & ostendit quàm turpis sit facies peccati: sed mercenarius lupum hunc fugit, non audet offendere quenquam, ne in hominum odium incurrat.

Obiectio mercenarij refellitur.

Quæstionis solutio.

Iam quæstio excutienda restat, num fuga corporalis semper sit licita. Ad quam respondeo: Pastor aliquis, qui de loco in locum fugit, vel rei augendę gratia, vel tædij caussa, vel ob ingratitudinem hominum, certè mercenarius est, & non Pastor. Verùm si tyranni persequuntur & insidiantur vitæ alicuius, licet pio pastori fugere manus tyranni, vt postea, si id fieri potest, rursus magis prosit viuus, quam mortuus prodesse potuit: verum hîc pietas regula esse debet.

DE TERTIO LOCO.

De notis ouiū Christi.

Tertius locus est de ouibus Christi, earum nota, & quod sit vnum ouile & vnus pastor. Oues Christi sunt omnes, qui Christum audiunt, & eum veluti oues sequuntur, in vera simplicitate, innocentia, māsuetudine & obedientia. Neque aliæ notæ sunt ouium Christi, quam pietas erga Deū, caritas erga proximum, in vita puritas, & in vocatione sancta quædam cura & industria. Quod autē dicit, se alias oues habere, quæ adducendæ sunt in idem ouile, significat ex gentibus & Iudæis vnam esse sanctā Ecclesiam catholicam. Et simul modum, quo adducantur oues, exprimit cum ait: *Et audient vocem meam.*

De vocatione gentium & vnitate Ecclesię.

Prædicatio ergo Euangelij, & prædicati Euangelij fides facit, vt ouili Christi aggregemur. Qui ex hoc loco statuunt fore, quod ante iudicium tātus sit futurus consensus in vera religione, vt nullæ sint futuræ hæreses, nulla schismata, toto cœlo errant: nam omnia vaticinia Prophetarum cōtrarium docent. Et Christus cum dicit: Putatis ne, cum venerit filius hominis, quod sit inuenturus fidem super terram, significat ob persecutiones fore, vt plurimi à fide deficiant, & quo propior est dies Domini, eò magis sęuit Diabolus, vt sophistica, tyrannide, flagitijs, & hypocrisi pusillum Christi gregem turbet. Quare nos oremus Christum Pastorem animarum nostrarum, vt ipse velit nos in tantis periculis defendere in sui nominis gloriam. Cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor, laus & gloria in secula, Amen.

Erroris refutatio.

DOMINICA TERTIA post Pascha, Iohan. 16.

PVsillum, & non videbitis me, & iterum pusillum, & videbitis me, quia ego vado ad Patrem. Dixerūt ergo quidam ex discipulis eius inter se: Quid est hoc quod dicit nobis, Pusillum, & non videbitis me, & rursus pusillum, & videbitis me, & quia ego vado ad Patrem? Dicebant ergo: Quid est hoc, quod dicit, pusillum? Nescimus quid loquatur. Cognouit autē Iesus quod vellent ipsum interrogare, & dicit eis: De hoc quaritis inter vos, quod dixi *Pusil*

Pusillum, & non videbitis me, & iterum pusillum & videbitis me. Amen amen dico vobis, plorabitis & lamentabimini vos, mundus contrà gaudebit. Vos autem mœrore afficiemini, sed mœror vester vertetur in gaudium. Mulier cum parit, dolorem habet, quia venit hora eius, cum autem peperit puerum, iam non meminit anxietatis, propterea quod gaudeat hominem esse natum in mundo. Et vos igitur nunc quidem mœrorem habetis, sed iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis, & in illo die me non interrogabitis quicquam.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumētum huius cōcionis.

Hoc Euangelium pars est concionis Christi, quam habuit pridie antequam pateretur, in Cœna coram discipulis suis, in qua concione multa docuit. Nam de officio suo, morte, cruce, resurrectione, & glorificatione verba fecit. Deinde de Ecclesia disseruit, quæ sit, & quæ sit eius in hoc mundo fortuna futura: quod sit habitura aduersarios, qui eam impugnent: quod fide tandem sit superatura omnes suas ærumnas, ad quam partem etiam præsens Euāgelium pertinet. Consolatur enim discipulos suos, quos mœstos animaduertit ex prædictione suę crucis: prænunciat fore, vt excitatus à mortuis, rursus sit eos visurus, & addit pulcherrimam de muliere parturiente similitudinem, cum qua similem fortunam experietur Ecclesia. Quemadmodum enim tristis puerpera consolationem maximā capit ex prole nata: ita Ecclesia eluctata è præsentis vitæ ærumnis, plena tandem gloria cum Christo fruetur, modò in eius fide vsque ad finem constans perstiterit. Loci tres.

Partes.

1. *Præmonitio Christi de sua morte & resurrectione.*
2. *Infirmitas Apostolorum adeòque omnium mortalium.*
3. *Crux Ecclesiæ in hoc mundo & eiusdem gloriosa ac læta liberatio.*

DE PRIMO.

De morte & resurrectione sua Christus disserit.

De morte & resurrectione Christi breuius dicamus, quia nuper omnia copiosius audiuimus. *Modicum*, inquit, *& non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me, quia vado ad Patrem.* Hîc Christus paulò obscurius prædicit suam mortem & resurrectionem. Sensus autem est. *Modicum & non videbitis me*, hoc est, mortuus ad triduum in sepulchro iacebo, vt me non videatis: *& rursus modicum & videbitis me*, hoc est: excitatus à mortuis conspiciar à vobis quadraginta diebus antequam visibiliter ascendam in cœlum, sublatus nube è conspectu vestro. Et hoc est quod dicit: *quia vado ad Patrem*, id est, per mortem transitum faciam à cruce ad gloriam cœlestem. Quid an non post ascensionē adest suæ Ecclesiæ? imò adest, iuxta suam promissionem, vsq; ad consummationem seculi, nō quidē corporali modo, sed spirituali. Nam verbum Dei & gratia Spiritus sancti sunt speculū, in quo Christus vult aspici: & hic aspectus satis est quo cōtenti esse debemus, donec ipse ad iudicium venerit: nā postea perpetuo fruemur eius conspectu.

Quomodo Christus adest suæ Ecclesiæ in terris.

Causæ huius admonitionis.

Sed cur discipulos suæ mortis & resurrectionis admonuit? Multæ sane sunt caussæ, quarum præcipua est, quam ipse assignat his verbis: *Hæc prædixi vobis vt cum facta fuerint credatis*: multum enim confirmantur animi hominum, cum vident euentū prædictionibus respōdere. Neque quicquam magis exercuit Apostolos, quam quod viderunt omnia respōdere prædictionibus Christi: vnde & eius diuinitatē intelligere, & eius officiū perspicere potuerūt. Deinde voluit Domin⁹ his crebris præmonitionib. discipulorum suorum infirmitati consulere, idque est fidelis magistri, vt habita ratione captus eorū, quos docendos suscepit, illorum ruditati crebris inculcationibus earundem rerum medeatur. 3. Præterea quoque ideo prædixit suam mortem & resurrectionem, quò discipuli scirent, eum suam præsciuisse mortē & resurrectionem, & libenter vsque ad mortem Patri obtemperasse, vt nos à morte liberaret. Hæc Christi concio nobis quoque accommodanda est: nam non dissimile nobis accidit. Modicum abesse à nobis videtur, dum nos sine consolatione relinquit luctantes sub cruce. Deinde rursus videtur, quando per Euangelium nos consolatur, & sui Spiritus præsentiam in nostris precibus testatur.

Doctrina.

DE SECVNDO.

Locus de piorū infirmitate.

Ruditas discipulorum Christi in rebus salutis his verbis describitur: *Quid est* (inquiunt) *quod dicit nobis? modicum & non videbitis me, & iterum modicum, & videbitis me, & quia vado ad patrem, nescimus quid loquitur.* Valde mirum est quod toties admoniti, non solum typis, figuris & ænigmatibus: verùm etiam claris verbis de morte & resurrectione Domini, non tamen intelligere potuerint. Quæ huius rei caussa est? Duplex sane caussa est. Vna, quod opinio semel mente concepta, non facile euellatur, præsertim si altas radices egit. Iudæi atque adeo ipsi discipuli Domini somniarunt Christi imperium ciuile fore, vt ipse Christus summus imperator, subiecto toto terrarum orbe, dominaretur, atque ipsi discipuli proximi ab eo essent futuri: id quod satis filiorum Zebedæi mater declarauit, quando petijt, vt alter filiorum sederet Christo à dextris, alter à sinistris. Altera caussa, est caligo in toto humano genere, quā fit, vt nemo possit q̃ Dei sunt percipere, nisi doctorem habeat Spiritum sanctum. Hinc nos discamus 1. deplorare hanc nostram cæcitatem. 2. audire frequentiùs verbum, quo ab ista caligine ignorantiæ liberemur. 3. rogare ipsum Deum, vt ipse nos doceat iuxta illud Psal. 25. Deduc me in veritate tua, & doce me, quia tu es Deus salutis meæ: bonus & rectus est Dominus, propterea docebit peccatores in via. Sed nobis cauendū est, ne cū Dominus doceat, aures cordis ad eius vocē occludamus, quemadmodum omnes illi faciunt, qui verbū Dei sine fructu audiunt. Qui autem ita aures ad vocem Dei occludunt, tandem cōmerentur, vt perpetuò relinquantur in sua cæcitate & ignorantia. Deus nos conseruet, ne in hanc ingratitudinis pœnam incurramus, qua videmus multos esse horribiliter punitos. Multos enim inuenias, quos si interroges post auditā concionem, quid perceperint, nō habent verbum quod respondeant: interrogati de sermonibus habitis in cōuiuio aut in placito, possunt singula referre, ita vt ne vnū quidē verbū eos fugiat. Quæ est ratio? In quibusdam hoc facit naturalis ruditas de rebus salutis: in quibusdam autem & pœna, vt audiētes non audiant, & intelligentes non intelligant. Quapropter, charissimi, maturè resipiscam⁹, imploremus opem diuinam, & quando sentimus tædiū audiendi & discendi verbū Dei in nobis, mox cogitemus, quod Diabolus struat nobis insidias, mox confugiamus ad orationem, qua petamus à Deo, vt & doceat nos, & suo Spiritu faciat suo verbo locum in nobis.

Causa duplex.

Doctrina.

Correctio.

Adhortatio.

DE TERTIO.

Amen dico vobis, quod plorabitis & flebitis vos

De piorũ & impiorum conditione in hac vita.

mundus autem gaudebit. Vos autem contristabimini, sed tristicia vestra vertetur in gaudium. Idem repetit, quod paulò ante dixit de sua morte & resurrectione nam signo proposito triplici, quid eueniet, indicat, sed obscurius. Ploratu discipulorum significatur mors Christi & sepultura. Gaudio mundi significatur triumphus Iudæorum occidẽtium Christum: nam illo mortuo, putabant se suamque rempublicam securam. At cum subiungit, *Tristicia vestra vertetur in gaudium*, significat se ex mortuis resurrecturum, vnde rursus gaudium concipient discipuli. Hoc ipsum declarat proposita similitudine mulieris parturientis, quæ quidem dum parturit, graues dolores sentit: verùm postquam puerum natum videt, tantum percipit gaudium, quod doloris quem paulò antea sensit, prorsus immemor reddatur. Ad eundem modum discipuli Domini, mortuo & sepulto Domino, graues dolores animi sentiunt: sed mox excitato ex mortuis Domino, præ gaudio præteriti doloris obliuiscentur. Atque hoc est, quod dicit: *iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum*, quod me à mortuis excitatum videbitis: *& gaudium vestrum nemo tollet à vobis*: id est, postea non sum moriturus, vt ex mea morte concipiatis dolorem: sed perpetuo viuam, & ita vos Spiritu meo de noticia Dei instruam, vt non amplius sit vobis opus me quicquam interrogare. Ita simpliciter vidimus sensum textus: Nũc autem hæc omnia ad Ecclesiam omnium temporum transferenda sunt, quæ in hoc mundo erit sub cruce, dum impij lætantur: verùm tandem apparente Christo plenum & perfectum gaudium in omni æternitate consequetur. Nam istud triduũ, quo Dominus passus est & excitatus, imago est crucis Ecclesiæ, gaudij mundi, id est, impiorum persequentium Christum, & ipsum in suis membris occidentiũ, & gloriosæ liberationis Ecclesiæ, quæ tũ futura est plena, quando Dominus veniet in nubibus, cum gloria & potestate magna, & assumet suos ad æterna gaudia, & impios tradet Diabolo æternis pœnis cruciandos.

Locus de Cruce Ecclesiæ.

Cũ igitur hic locus admoneat nos de cruce Ecclesiæ, & ei⁹ gloriosa liberatione: dicã 1. Quid sit crux & quam varia. 2. Quæ causa crucis. 3. Discrimen inter crucem piorum & supplicia impiorum. 4. Quo animo pio sit crux ferenda. 5. Vnde consolatio sub cruce petenda sit.

Crucis definitio.

Quid est crux? Est quæuis afflictio, cui mẽbra Ecclesiæ Christi in hoc mundo obnoxia sunt. Cuius differentiæ quadruplices esse videntur.

Eius differentiæ.

I. Nam crux pij hominis vel est animi dolor afflictióq; corporis, idq; varijs de causis: vt ex accepto damno, tristi amicorũ casu, siti, nuditate, carcere, tortura. Vt, sanctus Iacob summũ dolorẽ animi habuit propter amissum filiũ Ioseph. Ioseph corporis afflictionẽ in carcere expertus est. Lazarus extra portã diuitis famẽ & corporis vlcera sensit, & multi pij hodie varijs animi & corporis exercentur ærumnis.

II. Vel est pugna acerrima carnis & spiritus in pijs. Nam caro semper concupiscit aduersus spiritũ, interdum vincit & prorsus videtur spiritũ prosternere, vt in Dauide videmus, qui vinctus carnis concupiscentijs in pessima scelera homicidij & adulterij lapsus est, & nisi reuocatus fuisset ad pœnitentiã, & rursus imperio spiritus fuisset subiecta caro, æternũ perijsset. Hinc Paulus clamat, Quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia Dei per Iesum Christum. Rom. 7. 24.

III. Vel est difficultas vocationis in Oeconomia, Politia & Ecclesia. Quantam crucẽ pij etiã mariti & matronæ experiuntur in educãdis liberis, in quærendis necessarijs vitæ, norunt illi, qui hoc experti sunt. Qui gerunt magistratum, vt reges, nobiles, cõsules, præfecti, nõ sunt immunes à cruce, modo alio qui pij sint. Ita quoque pij Episcopi, parochi, & alij Ecclesiarum ministri sæpe ex difficultate officij grauem experiuntur crucem.

IIII. Vel crux est certi delicti pœna, sicuti sunt multæ causæ calamitatũ Ecclesiæ, de quibus causis iam dicam.

3. Causæ crucis.

Quæ sunt itaq; crucis Ecclesiæ causæ? Quædam causæ crucis in nobis sunt: Quædã extra nos. In nobis sunt tres causæ crucis, quarum *prima* est peccatum inhabitans, hoc est, originale: hoc peccatũ, nisi coërceretur, produceret fructus exitiales. *Secunda* est concupiscentia inde pullulans, tanquam flamma ex igni, quæ flamma, nisi aqua crucis extingueretur, incendium inferni excitaret. *Tertia* causa in nobis, sũt quotidiani lapsus, quos peccatum originis per suas concupiscentias gignit. Septies, inquit Salomon, in die cadit iustus & resurgit. Hos quotidianos lapsus reprimit crux nobis diuinitus imposita, ne cum hoc mundo damnemur in peccatis nostris.

Internæ tres.

Deinde sunt & extra nos causæ crucis, sed diuersę. Nam *Deus* ex paterna bonitate nos sua virga visitat. Quemcunq; enim recipit, castigat, non alio affectu quã bonus pater. Deinde *Diabolus* insidiatur Ecclesiæ, vt in Iob videm⁹: Sed Deus ei limites præscribit vltra quos progredi non valet. Præterea *mẽbra Diaboli*, hoc est, tyranni & mali homines in mundo, qui Ecclesiæ molestias faciunt in hac vita. Sunt & *aliæ caussæ* crucis, quas omittam, & dicam de discrimine crucis piorum & supplicij impiorum.

Externæ.

4. Discrimen quintuplex crucis piorum & impiorũ.

Quod est igitur discrimen inter crucem piorũ & supplicia impiorum, postquam sæpe in hoc mundo videmus pios & impios grauibus ærumnis affici? Sunt sanè multa discrimina.

1. Primum discrimen sumitur à *caussis efficientibus*. Nam vt afflictio piorum proficiscitur ex paterno amore Patris cœlestis erga filios suos: ita supplicia impiorum ex ira & furore iusti Dei proueniunt, qui sceleratos punit, vt hostes & aduersarios.

2. Sumitur *à caussis finalibus*, pij enim cruce exercentur in illorum bonum: impij: verò supplicijs afficiuntur in ipsorum malum, nisi resipiscant.

3. Sumitur *ab effectibus*. Pij enim, vt Iob, Dominum benedicunt & inuocant sub cruce: impij autem fremunt aduersus Deum & indignantur. pij erudiuntur, impij confunduntur, pij probantur, impij perturbantur, pij sub cruce sperant: impij verò desperant.

4. *A tempore* petitur. Pij ad breue tempus, vt postea cum capite Christo glorificentur: impij verò perpetuo malo inuoluuntur, quorum præsens afflictio præludium est æternarum pœnarum in inferno.

5. *A loco* sumitur. Pij in hoc mundo tantum erudiuntur: impiorum ignis nunquam extinguetur. hîc enim mala cruciantur conscientia, illic æterna ira Dei obruti, nunquam finienda luent supplicia. Ita habemus discrimina *crucis piorum* & afflictionis impiorum: nunc pauca adijciam de consolatione, qua pij sub cruce erigere debent.

5. Consolationes multiplices piorũ sub cruce.

Vnde ergo petenda est consolatio? Pius qui sub cruce premitur duo considerabit in sua afflictione, nempe iudicium & misericordiam. Iudicium quidem, quod propter sua peccata puniatur. Ideo Christus dicit: Noli peccare, ne quid deteri⁹ tibi accidat. Misericordiã vero, quod ideo puniatur, vt cõuertatur

tur & agat pœnitentiam, iuxta illud 1. Corin. 11.32. Cum iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Fidelis ergo cum exercetur cruce, ex paterna misericordia consolationem petat.

II. Pius in cruce petet consolationem ab exemplis, cuiusmodi multa ad Hebr. 11. recitantur, & Paulus sæpe nobis proponit exemplum Christi, cui nos conformes fieri oportet in cruce, vt olim cum illo glorificemur. Patitur enim pius cum Christo, tanquam eius membrum. Nam vt Christus passus est, primum vt obediret Patri: deinde, vt vinceret & dānaret peccatum nostrum: ita & nos Deo obedire debemus sub cruce, & vincere & damnare peccatū nostrum: non quidem illud expiando, vt ipse fecit, sed mortificando.

III. Pius consolationē petit à finibus crucis, non enim castigatur pius cruce vt pereat, sed vt coerceatur, & veluti freno quodā retineatur, ne à Deo deficiat.

IIII. Pius consolabitur se ex præsentia Dei: ita enim Deus inquit, Psal. 91.15. Ego tecum sum in tribulatione. Nisi enim Deus nos sua præsentia in cruce tueretur, omnino desponderemus animū, & abiiceremus confessionem.

V. Petet pius consolationem ex promissione liberationis, mitigationis pœnarū, & auxilij diuini. Clamauerunt, inquit Psalmus, Patres nostri, & exaudisti eos. Psa. 22.5.

VI. Petet pius consolationem ex collatione pręsentis afflictionis & futurę gloriæ. Illa momentanea est: hæc æterna. Hæc sint dicta de cruce piorū. Deus det nobis gratiam, vt sub cruce Deum vera patientia glorificemus, per Iesum Christum Dominū nostrum, cui honor & gloria in secula seculorū, Amen.

DOMINICA QVARTA post Pascha, Iohan. 16.

Vado ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, quò vadam. Sed quia hæc locutus sum vobis, mæstitudo impleuit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis, vt ego vadam. Si enim non abiero, cōsolator ille non veniet ad vos. Sin autem abiero, mittā eum ad vos. Et cū venerit ille, arguet mundū de peccato, de iustitia, & de iudicio. De peccato quidē, quia non credunt in me. De iustitia verò, quia ad Patrem vado, & posthac non videbitis me. De iudicio autē, quia Princeps huius mundi iam iudicatus est. Adhuc multa habeo, quæ vobis dicam, sed non potestis portare nunc. Cum autē venerit ille, qui est Spiritus veritatis, ducet vos in omnem veritatem. Non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audierit, loquetur, & quæ futura sunt, annūciabit vobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet & annunciabit vobis. Omnia quæcunq. habet Pater, mea sunt. Propterea dixi, quod de meo accipiet, & annunciabit vobis.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumētū & vsus præsentis concionis

Hoc Euangelium est pars concionis Christi quā habuit post Cœnam, pridie quàm pateretur, in qua, vt die ab hinc octauo admonui, præmonuit discipulos suos de sua passione, morte, resurrectione, & de Ecclesiæ persecutione, consolatione & statu regni sui, qualis futura esset vsque ad cōsummationem seculi disseruit: idque in eum finem, vt discipuli confirmarentur in fide, & ne abijcerent confessionem, propter crucem & scandala inde orta inter multos. Ista caussa fuit etiam huius concionis, quam recitaui: cuius summa est, quod Christus polliceatur Ecclesiæ aduocatum, doctorem, & gubernatorem Spiritum sanctum: vnde indicatur discrimen inter administrationem regni politici & regni Christi. Illud enim externis opus habet neruis, vt legibus, magistratuum ordinibus, publicis pœnis, &c. Hoc, verbo, spiritu, disciplina paterna & Sacramentis administratur. Loci tres.

Partes.

I. *Vtilitas & necessitas abitus Christi ad Patrem, in quo regnum Christi describitur.*

II. *Quid efficiat Spiritus sanctus in mundo.*

III. *De dicto: Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò.*

DE PRIMO.

Vado ad eum qui misit me, & nemo vestrûm interrogat me, quò vadis. Hoc est: nunc mea mors imminet, & victoria super morte, quam nactus ad Patrem ascendam. Quod ita obscure loquatur Dominus, ideo facit, vt discipulos excitet ad inquirendum de suā morte & resurrectione diligentius. Verùm illi nihil minus cogitarunt, quam vt traderetur tam turpi morti, quem illi Messiam agnouerant: adeo cæcutit ratio in diuinis, repit hîc in terra, non potest rectè de reb. cœlestib⁹ & de regno Christi cogitare.

Infirmitas discipulorum.

Quia, inquit, *hæc dixi vobis, tristitia impleuit cor vestrum*, hoc est, quia auditis me mentionem facere mortis & crucifixionis, tristitia afficimini: nec enim intelligitis, quid boni mea mors & resurrectio sit vobis apportatura. *Sed veritatem dico vobis, expedit vobis, vt ego vadam*, quasi dicat: Non cogitabitis de mea morte, quasi de morte alterius hominis: sed hoc scitote, quod mea mors, mea resurrectio, & abitus ad Patrem singularem vtilitatem vobis adferet. Vtilitas autē hæc in summa est. Vt Christus natus, circumcisus, oblatus, Doctor factus est: ita etiā passus est & excitatus ex mortuis in nostram salutem, modo firma fiducia in illum recumbamus: vnde illud Roman. 10. Si in corde tuo credideris, ꝙ Deus excitarit Iesum ex mortuis, saluus eris. Hanc vtilitatem abitus Christus non intellexerunt discipuli: sed tantum somniarunt de regno mundano, in quo Christus vt summus Monarcha præsideret.

Absentia Christi secundū carnem cedit Ecclesiæ in bonum.

Si enim non abiero, Paracletus nō veniet ad vos, quasi diceret, vestra causa patiar, vestra causa resurgam, vestra causa vadam ad Patrem, vt inde vobis Paracletum, consolatorem & aduocatum mittā. His verbis duo innuit. Vnum, quod Ecclesia sit habitura hostes in hoc mūdo & quod sit exercenda cruce. Alterum, quod in cruce & persecutione sit habitura consolatorem & aduocatum Spiritum sanctū, quē ipse donabit ei. Ita enim ait: *Cum autem abiero, mittam eum ad vos.* Hæc omnia eò pertinent: vt cum discipuli videant Christum tradi à Iuda, rapi ad supplicia, cōdēnari ad mortē turpissimā, animū aliquo modo erigāt, freti his Christi promissionibus. Hinc & nos petamus consolationē, quoties in regnis mūdi affligimur, & cogitemus discrimen inter regnum Christi & regnum mundi. In illo est Spiritus sanctus aduocatus & consolator, quem Pater dabit petentibus, iuxta promissionē Christi: Et dabit Spiritum sanctum petentibus. In hoc afflictio & miseria.

Doctrina.

DE SECVNDO.

In secunda parte textus dicit, quid Spiritus sanctus facit in mundo. *Cum venerit* (inquit) *Ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non crediderunt in me. De iustitia vero quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me, de iudicio*

1. Quid S. Spiritus facit in mundo.

autem, quod princeps huius mundi iam iudicatus est. Hæc
Christi verba ad duo tempora referenda sunt, nem-
pe ad illud quod mox consecutum est ascensionem
Domini, & ad reliquum totum tempus, vsq; ad con
summationem seculi. Primum ergo dicam quomo-
do intelligenda sint hæc verba, respectu temporis,
quod mox consecutum est ascensionem Domini,
& id quo Spiritus sanctus visibiliter die Penteco-
stes datus est Apostolis. 1. Primùm dicit, Spiritus san
ctus *arguet mundum de peccato*, hoc est, ita conuin-
cet mundum reum peccati, vt nihil habeat, quod prę
texat. Mundus, idest, hostes à quibus sum reiectus, &
in crucem adactus, manifeste Spiritus testimonio, ac
propria conscientia conuictus, fatebitur se errasse,
& vehementer peccasse, quod in me non crediderit.
Hoc quam verum fuerit, ostēdunt illi, quos Petrus
arguit homicidij. Act. 2. Hi enim cōuicti de suo pec-
cato, dicunt: Quid faciemus viri fratres? ita hi ad ho
micidij confessionem adacti sunt, & agnoscunt, se
vehementer peccasse, quod illum occiderint, in quē
credere potius debuissent.

Respectu temporis quod a-scensionē Christi mox secu tum est.

2. Deinde *arguet mundum de iustitia.* De cuius iu
stitia? Mundíne? Non: mundus enim nullā verā iusti
tiā habet. De cuius ergo iustitia? De Christi iustitia.
Cōuincet enim Spiritus sanctus corā mūdo, ꝙ Chri
stus verè iustus fuerit. Hoc ita esse, ex subiecta ratio
ne patet, *Quia*, inquit, *vado ad Patrem, & amplius nō
videbitis me.* Hoc est, cum mundus apertè in Eccle-
sia spectabit Spiritum sanctum, per me in vos effu-
sum, fateri cogetur me vere iustū fuisse, & nō blas-
phemū & impiū, propterea ꝙ me dicerē Dei filium.
Spiritus sanctus enim testabitur de mea innocentia.

3. Præterea *arguet* Spiritus sanctus *mundum de iu-
dicio, quia princeps huius mundi iudicatus est.* Quid hoc
est? Mundus, qui me per ludibriū Christum dixit, &
iussit vt de cruce descenderem, conuincetur per Spi
ritum sanctum, quē die Pentecostes in vos effundā,
ꝙ inique iudicârit. Nam Spiritus sanctus faciet, vt
re ipsa intelligant & cognoscant, me Diabolo supe-
rato per resurrectionē, imperium exercere in mun
do, cum nemo vobis resistere poterit. Hic est horū
verborum sensus, si ea ad efficaciam Spiritus in die
Pentecostes referamus. Neque tamen ad illud tem-
pus pertinent ita, quin etiam ad totum tempus vsq;
ad seculi huius consummationem referri possint ac
debeant, quemadmodum nunc declarabo.

Respectu tēporis à Christi a-scensione vsque ad mundi cō summa tionem.

1. Spiritus sanctus *arguet mundum de peccato*: hoc
est, reum ostendet peccati. Cuiusnam peccati? quod
inquit, non crediderunt in me. An ergo non sunt a-
lia peccata, quæ arguet Spiritus sanctus, quàm infi-
delitas seu non credere in Christum? Sane sunt in-
finita & horrenda peccata contra primam & secun-
dam Tabulam. Quare ergo hoc solum posuit? Quia
hoc manente, & cætera detinentur: & hoc disceden-
te, & cætera remittuntur. Vt ergo cum infidelitate
omnia reliqua peccata adsunt: ita vbi fides est in
Christum, omnia peccata remissa sunt. Nam credēti
promittitur vita æterna, quod non fieret, si peccata
remissa essent. Hîc ergo videmus, quam sit necessa-
rium in Christum credere. Sed quid est in Christum
credere? Est statuere illum esse Pontificem & regē,
qui sua morte expiauit peccatum, & resurrectione
gloriosa adduxit iustitiam, seu quod suo sanguine,
qui Deus & Homo est, sibi Ecclesiam acquisiuerit,
Act. 20. 28. Hæc fides non est opus hominis, sed Dei.
Non est nata ex ratione, sed ex verbo Dei. Porro
verbum Dei est duplex: Lex & Euangelium. Lex
tollit fiduciam nostri, Euangelium operatur fiduciā
Christi. Lex enim proponit nobis iustam voluntatē
Dei, videlicet vt custodiamus legem, alioqui volun
tate Dei damnandi. Euangeliū proponit nobis gra-
tiosam voluntatē Dei, quæ est ꝙ Deus velit nos re-
missis peccatis, propter Christum in gratiā recipe-
re. Vt ergo ex lege deuenimus in cognitionē nostræ
imbecillitatis, & ex hac in cognitionem voluntatis
Dei iustæ, & iudicij, vnde & in desperationē: Ita ex
noticia Euangelij deuenimus in cognitionē miseri-
cordiæ Dei, propter Christū datum vt fieret victi-
ma, & tolleret peccata omniū in se credētiū. Ex hac
cognitione, operante Spiritu sancto, cōcipitur fides,
qua abolentur omnia peccata, & offertur Christi
iustitia, vt non amplius vt peccatores dānemur, sed
iusti & filij Dei in conspectu eius appareamus: Qui-
bus & hęreditas vitæ æternæ est ꝓmissa, iuxta illud,
Ioā. 3. 36. Qui credit in Filiū, habet vitā æternā, qui
verò incredulus est Filio, nō videbit vitā: sed ira Dei
manet super eū. Cur ita? quia in peccato suo manet,
propter ꝙ ad pœnas æternas obligatus est, iuxta il-
lud: Qui non credit in Filiū, ira Dei manet super eū.
Iræ nomine maledictio & pœna cū dānatione con-
iuncta, significatur. Hinc patet quam necessaria fi-
des sit, & quid efficiat.

2. Sequitur: *Et arguet mundum de iustitia, quia va-
do ad Patrem, & amplius non videbitis me.* Hoc est, Spi
ritus sanctus arguet mundū, quod nō sectetur verā
iustitiā, qua corā Deo consistere possimus, illa autē
iustitia est Christi, videlicet ꝙ ipse vadens ad Patrē,
illic est Pontifex & interpellator pro credentibus.
Nam Christum pati & interpellare apud Patrē, est
credentium iustitia. Sed quia hoc non statuit infide
lis mundus, arguitur à Spiritu sancto. Is enim effica
citer conuincit, ꝙ non aliunde possit hominibus iu
stitia cōtingere, quā ex imputatione iustitię Christi,
quæ illis cōtingit, qui in ipsum credūt. Hæc sunt no
ua & admiranda omnibus iis, qui iustitiā fidei non
intelligunt: sed somniant se iustos esse, vel externa
obedientia legis, vel humanis traditionib⁹, vt olim
Pharisæi & hodie Papistæ faciunt. Hi nō intelligūt,
ꝙ omnia opera mundi sint longè impefectiora, quā
vt pontentiā Diaboli & mortē superare possint. Sed
quomodo probatur, ꝙ Christi obedientia sit nostra
iustitia? Id probatur firmissimis scripturæ testimo-
niis. Paul. Rō. 5. 19. Quēadmodū per inobedientiā v-
nius, scilicet Adæ, peccatores constituti sunt multi:
Ita per obedientiā vnius Christi, iusti constituentur
multi. Hanc Christi iustitiā nobis imputatā habe-
mus, quando in eū credimus, iuxta illud Rō. 10. 10.
Corde creditur ad iustitiam. Item, cap. 4. 3. Credidit
Abrahā Deo, & imputatū est ei ad iustitiam. Paulus
Rom. 3. 27. Arbitramur hominē iustificari fide absq;
operibus legis. Hoc ipsum significat hîc Christus,
cum ait: Arguet Spiritus sanctus mundū de iustitia,
quia vado ad Patrem. Hoc est, Spiritus sanctus non
solum me iustū conuincet fuisse: verū etiam iustitiā
eorum esse, qui in me crediderint, manifestabit.

3. Præterea sequitur: *Et arguet spiritus sanctus mun
dum de iudicio, quia Princeps huius mundi iudicatus est.*
Hoc est, Spiritus sanctus conuincet inuito mundo,
me Semen illud esse, quod promissum erat, vt conte
reret caput serpentis, id est, ꝙ iudicaturū erat princi
pē huius mundi: cū quo etiā iudicata & dānata sunt
omnia eius mēbra, nā si caput dānatū est, quid pote-
runt mēbra? Quare sæuiat Diabolus cōtra pios quā-
tum velit, nihil tamen potest. Insidiabitur quidē, sed
non ꝓsternet, donec fidē seruauerimus firmā & con
stantē. Ita enim ait Iohan. Hæc est victoria, quæ vin
cit mundū, fides vestra. 1. Ioan. 5. 4. Per mundū signi-
ficatur ipse Satanas, cū vniuersa sua cohorte, tyran-
nis, Sophistis, Hypocritis & piaculis. Nā christus ꝑ
suū Spiritū confudit iudiciū Satanæ, qui per suos
satelli-

satillites condemnat Euangelium. Non enim cursum Euangelij impediet: etiamsi id sæpissime facere conatur flumine sanguinis, inde vsq; ab initio mundi, & maxime post resurrectionem Christi.

VI. Quid Spiritus sanctus facit in Ecclesia.

Habemus quomodo Spiritus sanctus arguat mũdũ: Nunc breuiter videamus, quid in Ecclesia faciat. *Primùm* adest efficax in verbo & Sacramentis. Vbicunq; enim verbũ Dei pure prædicatur, & Sacramenta iuxta institutionem Christi administrantur, illic adest: & vult esse efficax in auditoribus verbi & participantibus Sacramẽta. Qui autẽ verbũ vel ocio se audiunt, vel Sacramentis vtuntur sine reuerentia, hi se opponũt Spiritui sancto, & verbi & Sacramenti ministerium contemnunt in suum proprium malum & damnationem.

Deinde, vt hic textus docet, adest Spiritus sanctus Ecclesiæ, vt consolator, Aduocatus, Doctor veritatis. Nam nos in hoc mundo premimur variis malis, contra quæ opus est consolatore, ne fracti aduersis confessionem abiiciamus. Aduersarius noster Diabolus quotidie nos accusat, quemadmodum Iobũ accusauit. Hîc non consisteremus sine aduocato, qui testatur nos Deũ habere propiciũ, qui non velit nos abiicere propter nostra peccata, modo pœnitentiã egerimus. Deinde multa & profunda ignorantia laboramus, vt non possimus, quæ Dei sunt, intelligere. Quare opus habemus doctore S. sancto, qui nos in omnẽ veritatẽ ducet, iuxta hanc Christi promissionẽ: Cum autẽ venerit Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.

Venit autẽ S. sanctus dupliciter, visibiliter & inuisibiliter. Visibiliter venit in Apostolos die Pentecostes, queadmodum suo tẽpore audiemus. Inuisibiliter venit in corda hominũ, quando prædicatur Euangeliũ, & obsignat veritatẽ Euangelij in cordib⁹ auditorũ. De vtroq; Spiritus aduentu loquitur Christus. Nam ꝙ in Apostolis præcessit visibiliter, id sequitur inuisibiliter, vbicũq; pure docetur Euãgeliũ.

III Scopus doctrinæ spiritus sancti.

Sed quò spectat doctrina Spiritus sancti? *Non loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet loquetur*, id est, Spiritus sanctus eandem doctrinã vos docebit, quã ego docui, & quæcunq. ventura sunt, annunciabit vobis. Hoc est, quale sit meũ regnum futurũ in hac vita & post resurrectionem communem, reuelabit vobis. *Et me glorificabit, quia de meo accipiet & annunciabit vobis.* Hoc est, Spiritus S. suo testimonio & efficacia gloriã mihi à patre datam stabiliet, ita vt portæ inferorum nihil præualere possint aduersus regnum meum, nunquam enim poterunt meam obscurare gloriam.

DE TERTIO.

Papistarũ error de traditionib. non scriptis refellitur.

Nũc restat vt dicamus de dicto: *Adhuc habeo vobis multa dicere, sed non potestis portare modò.* Hoc loco abutuntur Papistæ ac si Apostoli non plenã doctrinã tradidissent Ecclesiæ: idq. in eum finem astruunt, vt suas Missas, inuocationem sanctorum, rosaria, indulgentias, aquam lustralẽ, & alias Antichristi fraudes confirment. Verùm Christus loquitur ad Discipulorum captum, & de infirmitate, quã habuerunt ante suam mortẽ, & de dono, quod accepturi erant post resurrectionem in die Pentecostes. Quasi dicat, Multa dicerem vobis de meo regno, & mysteriis aliis: sed iam nondum plene edocti estis per Spiritum, quem suo tempore dabo vobis, qui ducet vos in omnem veritatẽ, id est, in plenam de meo regno cognitionem. Hanc plenam veritatẽ consecuti sunt Apostoli ipso die Pentecostes, quam postea scriptis tradiderunt. Nos eandẽ veritatem petere debemus, & ea soli contenti erimus, si modò discipuli Spiritus sancti esse velimus, cui cum Deo Patre & æterno Filio sit honor, laus & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA QVINTA, post pascha. Iohan. 16.

Amen, amen dico vobis, quæcunque petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Hactenus non petijstis quicquã in nomine meo. Petite & accipietis, vt gaudium vestrum sit perfectum. Hæc per prouerbia locutus sũ vobis. Veniet tempus, cum iam non per prouerbia loquar vobis, sed palam de Patre meo annunciabo vobis. In illo die in nomine meo petetis. Et non dico vobis, quod ego rogaturus sim Patrem pro vobis. Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis, quod à Deo exiuerim. Exiui à Patre, & veni in mundum, iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem. Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc aperte loqueris, nec prouerbium vllum dicis. Nunc scimus, quod scis omnia, nec opus est tibi, vt quis te interroget. Per hoc credimus, quod à Deo existi.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumentum & vsus huius concionis.

Sapienter hoc Euangelium hodie Ecclesiæ proponitur. Cõtinet enim præcipuum Christianorum opus, quod & illorum proprium est: soli enim Christiani hunc cultum inuocationis præstare possunt. Nam postquam proximo die Dominico traditum sit, quæ sit vera fides, quæ iusticia, quod iudicium, breuiter, quódnam sit regnum christi, & in quibus situm sit: opportune hoc die, de præcipuo cultu, quẽ ciues regni Christi præstare possunt, qui est vera Dei inuocatio, prædicatur. Et quia nullũ exercitiũ piorũ est magis necessariũ, quã oratio, & nullũ opus sit difficilius, quã recte orare, volo hac concione tantũ de oratione dicere, & quo facilius hanc doctrinã intelligamus, duo de oratione dicam, quæ sunt.

Partes.

1. *Quid sit Christiana oratio, & quotuplex.*
2. *Quæ sint conditiones, quæ in omni oratione esse debent.*

His enim duobus locis explicatis, spero quod nemo sit futurus, modò se docilem præbuerit, qui nõ planè & clare intelligat, quidnã sit Christiana oratio, & quã necessario orãdi cult⁹ à nobis requiratur.

DE PRIMO.

Quid est ergo Christiana oratio?

Orationis definitio.

Est supplex eleuatio mentis ad Deum, aliquid à Deo petentis, aut pro acceptis beneficijs gratias agentis. Quod autem sit supplex eleuatio mentis ad Deum, 1. confirmatur Dauidis testimonio, qui precaturus ait Psal. 25. 1. Ad te Domine leuaui animam meam. 2. Ex forma precandi nobis à Domino præscripta: Pater noster qui es in cœlis. 3. Ex gestu precantium, qui solent oculos in cœlum leuare inter precandum. Hoc igitur scire oportet, quod nõ sit tantum vocis strepitus oratio: sed quod sit eleuatio supplex cordis ad Deum, cũ qua supplici cordis eleuatione verba quoque ex ore procedunt.

Confirmatio definitionis.

Sed quotuplex est Christiana oratio? Est quadruplex. Deprecatio (*effbedelsse*) Adoratio (*tilbedelsse*) postulatio (*faarbedelsse*) & gratiarum actio. Hæc quatuor orationis genera breuiter declarabo.

Eius partes, & earum definitio.

Deprecatio ergo est supplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua petitur liberatio ab ijs, quę molestiam adferunt. Vt cum petimus nos liberari à tyrannide, violentia, morbo, fame, & alijs, quæ nobis aspera videntur.

Adoratio est supplex eleuatio animæ hominis ad

Deum,qua beneficium aliquod petimus:vt cum petimus incrementa fidei,dilectionis,patientiæ,castitatis,& cũ petimus ea, quibus opus habemus ad huius vitæ sustentationem.

Postulatio est supplex eleuatio animæ hominis ad Deum,qua alius pro alio petit,vel omnes pro se inuicem intercedunt,vt cum oramus pro morbo laborantibus,aliisue,qui nostra prece indigent.

Gratiarum actio est supplex eleuatio animæ hominis ad Deum,qua Deo gratias agimus,vel pro beneficiis nobis ipsis aliisue præstitis vel pro malis nobis aliisue sublatis. Iam tenemus quid sit Christiana oratio, & quot sint eius genera: nunc restat, vt de piæ orationis perpetuis circumstantiis dicamus.

DE SECVNDO.

Perpetuæ proprietates & circũstantiæ orationis

In omni pia precatione has quinque perpetuas proprietates & circumstantias adesse oportet: quæ sunt 1.affectus cordis in eo,qui precaturus est.2.cogitatio caussarum,quibus ad orandum impellamur. 3.quisnam sit inuocandus.4.per quem exaudiamur. 5.quid petere ab optimo Deo oporteat. Nã hæ circumstantiæ facient nobis discrimen inter inanem battologiam Ethnicorum, & efficacem precationẽ piorum.Quare rogo vos charissimi,vt diligẽter has perpetuas orationis circumstantias, & discatis, & perpendatis.

1.Affectus cordis.

Prima circumstantia piæ orationis est *affectus cordis*, vt cor sit bene compositum inter precandum. Nam si honestas expostulat, vt corpus bene cõponamus, quandò cum honoratioribus hominibus nobis erit sermo:multo magis par est,vt coram Deo, in conspectu Angelorum,animus noster quam optime sit compositus.Qualis ergo debet esse eius affectus,qui cum fructu inuocare velit? Primum omnium exuat omnem cogitationem propriæ gloriæ,dignitatis & meriti.Deinde vere inopiam suam sentiat, statuátque se prorsus omni ope destitutum, nisi Dominus ipse manus auxiliatrices porrexerit. Tum vera pœnitentia se coram Deo prosternat. *Postremo* fiducia promissionum diuinarum accendatur ad precãdũ. Qui enim vel tumet opinione propria virtutis, vel suam inopiam non sentit, vel vera pœnitentia se coram Deo nõ prosternit, vel fide caret, cum Pharisæo orat,& non cum Publicano, hoc est, non orat vere & efficaciter.

Qualis esse debeat

2. Caussæ septem.

Secunda circumstantia est causarum, quibus ad orandum commoueri debemus. Sunt autem multæ caussæ,ex quibus quasdam recitabo,quò maius orãdi desiderium in nobis excitetur.

I. Mandatum Dei, cui obedire omnes creaturas decet. Inuoca me (inquit) in die tribulationis. Et Christi Apostoli sæpe ad orandum ex mandato Dei nos inuitant.Hanc caussam diligẽter cogitare debemus,quæ in nobis orandi affectum excitet.

Mandatum.

II. Promissio:promisit enim Deus se exauditurum preces nostras,sicuti in hoc Euangelio dicitur: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.Item in Psalmo 50.15.Inuoca me in die tribulationis,& exaudiam te. Exaudire nihil aliud est quã largiri petita.

Promissio

III. Crux premens,id est,sensus cum nostræ,tum aliorum inopiæ. Hic debemus circumspicere, quid domi,quid foris nos premit: debemus perpendere pericula publica & priuata:debemus angustias Ecclesiæ militantis in hoc mundo contra diabolum & eius membra cogitare.Breuiter, omnes necessitates vrgentes in hac vita animo cogitandæ sunt, quibus ad inuocandum excitabimur.

Crux.

IIII. Est victoria in tẽtationibus:vnde Iacob.1.5. iubemur orare,quoties tentationibus infestamur.Et Christus inquit: Orate,ne intretis in tentationem. Non enim facile vel insidiis diaboli,vel improbitate mundi,vel instigatione viciosæ carnis superabitur,qui serio & assidue orat. Hinc Salomon, Prou. 18.10.Turris fortissima nomen Domini,hoc est,inuocatio Dei aduersus omnia mala tutissimum est præsidium.

Victoria.

V. Satanæ variæ technæ,qui nobis in doctrina & in moribus insidiatur.Paulus Ephes.6.iubet nos gladium Spiritus,qui est verbum Dei,sumere contra Satanã per omnẽ deprecationem & orationem.

Tentationes.

VI. Fructus vberrimus orationis crebræ. Nam cõsuetudo orãdi nos in timore Dei & pietate conseruat.Non enim facile lapsui est expositus, qui perpetuis precibus munitus,pietatem serio meditatur: contra,qui orandi studium negligunt,variis casibus sunt obnoxij.Pleriq; qui rapiuntur ad supplicia, ignorant formam precandi à Christo præscriptam: & siqui norunt, interroganti fatentur se rariũ orasse.

Fructus.

VII. Exempla sanctorum,quorum præcipua cura in vita fuit Deum serio inuocare. Iudaicus populus ter in die orauit,mane, meridie, vesperi. Sic & Daniel fecit,atque adeo alij multi, quorum laudatur pietas.Sed inter nos multos inuenies, qui loco orationis non solum mane,meridie,& vesperi: verumetiam integris noctibus & diebus scelera perpetrant,vt molle puluinar diabolo faciant, quo securius in illorum pectoribus quiescere possit.Has grauissimas caussas serio nos cogitare oportet, quò veternum nostrum pellamus, & ad serio inuocandum excitemur.

Exẽpla.

Sed quidam his causis grauissimis præteritis inquiunt, Deus scit quibus indigemus, & ipse nobis bene vult.Nã est noster Pater,ergo non opus est, vt nos fatigemus precibus.Respõdeo:verũ quidẽ est,ꝙ Deus sciat quibus indigeamus,& vere est noster Pater,modo eius filij simus per fidem, neq. ideo petimus,vt Deum doceamus quid ignoret. Sed rursus sciendum est,ꝙ non vult turbari ordinẽ à se institutũ.Vt cũ instituit,ꝙ velit nos alere cibo & potu, ꝙ tamen posset facere sine istis mediis: ita vult vt bona,quæ cum ad salutẽ nostram, tum ad huius vitæ sustentationẽ pertinent, impetremus precibus quæ ex fide manant.Non habetis,dicit Iacob.4.2.3.quia non petitis:petitis & non accipitis,quia male petitis.Et Christus dicit:Dominus dabit Spiritum sanctũ petentibus,non dicit, ociantibus aut secure viuentibus.Petendũ est igitur, modò salutaria nobis cupiamus. Agnoscendũ est vtrunq. & Dei bonitas, quia paratus est ad dandũ petentibus,& nostra inopia,qui ne Spiritũ trahere valemus,nisi nos sustẽtet.

Epicureorũ obiectio.

Respõsio

Tertia circumstantia, quisnam sit inuocandus: de hac circumstantia non opus esset dicere, nisi inuenirentur adhuc,qui sanctos,nescio quos, inuocant. Quare dicam breuiter de hac summopere necessaria circunstãtia. Et disertè dico, quod solus Deus sit inuocandus. Hic solus Deus est Pater, Filius, & Spiritus sanctus.Filius vt idẽ Deus cũ Patre & Spiritu sancto est inuocandus. Deinde est etiã inuocandus,vt Mediator inter nos & Deũ. Quod solus Deus sit inuocandus,quatuor rationib9 confirmatur,qua rũ prima est mãdatũ.Nã de solo Deo inuocãdo mãdatũ habem9. Nũc autẽ cũ nihil placet Deo sine fide,& fides non põt esse sine verbo:seqtur neminẽ esse inuocãdũ,nisi de quo mandatũ habemus. Secunda est *promissio*: nulla inuocatio habet ꝓmissionẽ,nisi quæ fit ad Deũ,igitur temere inuocam9 id, ꝙ nõ est De9.

3.Quis inuocandus

Solum Deũ esse inuocandum.4.rationibus probatur.

Tertia

Tertia est exemplum,nulla exempla sanctorum habemus, qui sanctos inuocarũt.Quare nos insistamus illorum vestigiis, & nulli deferamus hunc diuinum cultum,nisi cui debetur,hoc est,soli Deo. Quarta est *manifesta prohibitio.* Dominum Deum tuum adorabis,& illum solum coles.Quare certissimè tenendum est,quod diabolus inuexerit inuocationẽ creaturarũ,hoc est,sanctorũ,propter tres fines. *Primum,* vt Christo suum honorem interciperet. *Deinde,* vt ignominia afficeret demortuos sanctos. *Præterea,* vt perirẽt idololatræ, qui sanctos inuocãt.Moneo vos igitur,qui adhuc in errore estis,vt resipiscatis maturè,ne præter expectationem incidatis in manus Dei viuentis. Neque iuuat,quod quidã se hoc facere dicant bona intentione:nam omnis intentio hominis in rebus salutis est mala, nisi qua regitur verbo Dei & Spiritu sancto.Sic enim ipse Deus dicit,Gen.6.5. Prauę sunt cogitationes hominis à principio.Et Paulus dicit,Animalis homo (id est, qui nõ habet Spiritum Dei)non percipit ea quę sunt Dei.1.Cor.2.14.

Inuocatio sanctorũ cur ab Antichristo inuecta.

4.Per quẽ

Quarta circumstantia, per quem inuocandum.Scriptum est enim, quod Deus non exaudiat peccatores,Ioan.9.31.Est nobis datus Mediator Iesus Christus,in cuius nomine inuocabimus, quẽadmodum nos hodie Christus in Euangelio docet, tanquam, Ioann.16.23. Quicquid petieritis Patrem in nomine meo,dabit vobis.Huius ergo fiducia,non nostra dignitate freti, inuocabimus, certi quod Deus per ipsum velit nos exaudire. Verùm quia hæc Christi sentẽtia est insignis & plena consolatione,volo eam distinctius explicare:nam multas admonitiones vtiles continet hoc dictum, *In nomine meo,* id est,propter me,& in agnitione & fiducia mei,& multa cõplectitur.Nam docet,monet & consolatur.

Petere à Deo aliquid in nomine Christi quid significet.

Quid quæso docet? 1.Excludendam esse dignitatem nostram.Non enim freti nostra dignitate, sed Christi patrocinio inuocabimus. 2.Separandam esse à pia orationę hypocrisin.Pharisæus in sua oratione multa gloriabatur de sua sanctitate. Non sum, inquit,vt cæteri homines:affero decimas de omnibus quæ possideo:ieiuno bis in Sabbato.Hic non in Christi nomine inuocauit:sed fretus sua sanctitate,verba fudit inania potius quam orauit. 3. Gloriationem Ethnicam deponendam esse.Ethnici enim putarunt se exaudiri,cum ipsi prius id à Deo meruissent,vt Agamemnon putauit se exauditum iri propter suas Hecatombas.4.Docet discrimen inter Christianam orationem,& aliorum omnium hominum. Sola enim fides in Christum facit discrimen inter orationem Christianorum & aliorum.Turcæ,Iudæi,Ethnici & similes,putant se quidem inuocare,sed reuera non inuocant,qui fiducia Mediatoris sunt vacui, nec agnoscunt illum Deum esse,qui est Pater,Filius, & Spiritus sanctus.

Cuius rei monet hoc dictum, *In nomine meo?* Monet nos nostræ cæcitatis. Nam cum Christus iubet nos petere in nomine suo,non est dubium,quin magna sint illa,quæ sunt nobis petenda. Hoc ergo dicto admoniti,aperiamus oculos & circumspiciamus quæ publica,quæ priuata:quæ interna,quæ externa: quæ spiritualia,& quæ corporalia bona sunt petenda nobis:& contrà, quæ mala sunt deprecanda.

Quomodo consolatur nos hoc dictum, *In nomine meo?* Consolatur nos contra duo orationis impedimenta maxima, quæ sunt indignitas & diffidentia. Contra indignitatem enim nostram,vult nos opponere suam dignitatem, cum ait: Petite in nomine meo. Contra diffidentiam vult nos suam promissionem opponere. Verùm multi non accipiunt quod petunt,quia malè petunt, fidem Christi negligunt, aërem potius verberant battologia inani,quam cœlum ardenti fidei affectu penetrant. Hi non possunt iustè cõqueri,quod sæpe orẽt,& nihil impetrẽt.Quare ne in illorũ inueniamur numero ex fide oremus.

5. Quid petendum.

Quinta circumstantia est de rebus, quas petere & quas deprecari oportet.Res petendæ sunt in discrimine triplici.Vel enim agitur gloria Dei,vel agitur salus nostra, vel bona ad huius vitæ commoditatem spectanda aguntur.

Gloria Dei.

Gloriam Dei ante omnia propagari petimus,iuxta illam precationem: Sanctificetur nomen tuum. Verùm hic non debemus Deo modum præscribere: ipse enim scit optimè,quo modo sua gloria illustrari possit:sed vera fiducia petere,& persuadere nobis quod nos exaudire velit.

Salus nostra.

Salutem nostram etiam petimus,sed absque omni conditione, quia habemus vniuersalem promissionem salutis. Omnis enim qui inuocauerit nomen Domini,hic saluus erit.

Bona quæ ad hanc vitam faciunt.

Verùm bona,quæ ad hanc vitam faciunt,petamus cum duplici conditione,videlicet si vel gloriam Dei impetratio eius,quod petitur,non impedit, vel nostram salutem remoratur.

Ad eundem modum mala,quæ cum his generibus bonorũ pugnant,deprecanda sunt.Primi & secundi generis mala sunt deprecãda sine cõditione:at ea mala, quę nobis in hac vita molesta sunt, deprecanda sunt cum conditione nõ impeditę glorię Dei & nostrę salutis: omnia enim glorię Dei postponenda sunt. Hæc sint dicta de oratione.Deus det gratiã,vt radicem agant in cordibus nostris per Iesum Christum, cui honor & gloria in secula seculorũ, Amen.

IN DIE ASCENSIONIS Domini, Marc. 16.

DIscumbentibus vndecim apparuit Iesus, & exprobrauit illis incredulitatem suam, & cordis duriciem quod his, qui ipsum vidissent resuscitatũ, non credidissent. Et dicebat eis: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui verò non crediderit, cõdemnabitur. Porrò signa eos, qui crediderint, hæc subsequentur. Per nomen meum dæmonia eiicient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent, & si quid lethale biberint non nocebit eis. Super ægrotos manus imponent, & bene habebunt. Itaque Dominus quidem, postquam locutus fuisset eis, receptus est in cœlum, & consedit à dextris Dei. Illi verò egressi prædicauerunt vbique, Domino cooperante, & sermonem confirmante per signa subsequentia.

ENARRATIO TEXTVS.

Historiæ ascẽsionis Christi summa.

Hoc festum in Ecclesia institutum est propter articulum fidei nostræ,in quo profitemur,nos credere in Iesum Christum,ascendentem in cœlum,postquam à sua gloriosa resurrectione 40.diebus cũ suis discipulis fuisset conuersatus.In hoc festo,vt in aliis tria sunt perpendenda.Primùm historia cum suis circumstantiis. Deinde beneficium,quod nobis collatum est.Postremò,verus vsus & meditatio historię. Hæc tria se offerent in enarratione huius Euangelij: cuius summa est,quod Dominus 40. die à sua resurrectione apparuerit discipulis suis,quibus exprobrata illis prius incredulitate & cordis duritie,dat mandatum prędicãdi Euangelium per orbem terrarum, & quis fructus ex prædicatione ea perueniet ad auditores,modò Euangelium fide receperint,ostẽdit. Præterea vt fides prædicationi illorum habeatur,

promittit se miraculis doctrinam confirmaturum. Hoc dato mandato visibiliter in cœlum ascendit & sedet ad dexteram Patris. Verùm discipuli, mandato eius obtemperantes, profecti sunt prædicatum Euangelium, quod Dominus sequentibus signis confirmauit. Hæc Euangelij summa est. Loci tres:

Partes huius concionis.

1. *Reprehensio Apostolorum.*
2. *Institutio ministerij verbi.*
3. *Ascensio Christi in cœlum.*

DE PRIMO.

Increduli tas Discipulorum reprehenditur.

Quadragesima die à resurrectione apparuit Discipulis, exprobrauitque eis incredulitatem illorum & duritiē cordis, quod his qui viderant eum surrexisse, non crediderunt. Duo reprehendit in Discipulis: Duritiem cordis & incredulitatem, hoc est, radicem & eius fructum. Radix est duritia cordis, quæ cum ab origine sua, tum à propria viciositate sumit incrementa & vires: non enim potest homo, non afflatus Spiritu sancto, quicquam eorum intelligere, quæ sunt Spiritus Dei. Huius pessimæ radicis fructus sunt plurimi & mali. Primus est, qui hîc præcipuè taxatur, incredulitas. Ex hac postea pessimi pullulant rami, vt inobedientia erga Deum, & quicquid est hac in vita scelerum & flagitiorum. Ex quibus & radicis virtus non suppressa intelligitur, & quanta incrementa incredulitas sumpserit, animaduertitur. Nam hoc est firmissimum indicium, vbi peccatum regnat, illic incredulitas, veluti imperatrix, cor hominis occupat.

Doctrina triplex.

Præter ea nos hinc discamus primum, vt nos imbecilles, exemplo Apostolorum imbecillium, nō desperemus, etiamsi statim non possimus cœlestia mysteria percipere. Semper enim Ecclesia habet sua quædam vulnera, in quæ Dominus noster suum vinum & oleum infundit. Nec est quod quisquam speret, se omnem imbecillitatem posse exuere, donec hoc mortale corpus gestauerit. Verùm quemadmodum olim populus Dei, introductus in terram promissam, habuit vicinos hostes Philisteos, cōtra quos perpetuum bellum gessit: ita nos in Ecclesiam Christi introducti, & internos & externos hostes habemus, contra quos bellum gerendum est nobis, ne ignauia torpeamus. Alterum, quod hic discamus, est, vt ex Christi facto non abiicientis rudes discipulos & imbecilles, cogitemus, quam habeamus clementem Pontificem, qui non abiicit nos propter imbecillitatem, modo aliqua fidei scintilla in nobis fuerit. Deinde & huius exemplo & nos discamus clementer & leniter cum imbecillioribus agere.

DE SECVNDO.

Institutio ministerij Euangelici.

Cùm Christus ascensurus in cœlum, mandatum dat discipulis, dicens: *Euntes in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui verò non crediderit, condemnabitur.* Instituit modum erigendi sui regni, & eius regni fructum indicat.

Christi regnū quomodo erigitur.

Duobus modis erigitur regnum Christi: Verbo & Sacramento. Eius fructus est salus ciuium. Contrà, omnes qui non fuerint in hoc regno ciues, damnationis sententię subiiacent. Hic videmus magnum esse discrimen inter regni mundi & regni Christi administrationem: neque id mirum est. Mundi enim regnum carnale est: Christi verò spirituale. Illud legibus hominum: Hoc verbo Dei erigitur & conseruatur.

Cæterùm quia verba Domini singulares doctrinas continent, volo ea paulò fusius & distinctius explicare, quo magis animum Christi erga nos, & beneficia Euangelij intelligamus.

Mandatū.

Primùm dicit: *Euntes in mundum vniuersum.* Vides mandatum: mittit enim discipulos suos, non ad vnam aliquam nationem, sed ad omnes homines latè per orbem habitantes. Hinc diuitias misericordiæ Dei & precium victimæ Christi æstimemus. Misericordiæ Dei est, vt omnes, qui per peccatum damnati erant, audiant vocem Filij Dei de salute per Christum consequenda. Neque enim hoc putandum est, quod Deus voluerit vocem Filij hominis in vniuerso mundo sonare, vt fructu eius maxima pars destitueretur: sed potius, vt audientes viuerent, & saluarentur per Christum, modo prædicationem Apostolicam fide reciperent.

Summa mandati.

Hoc clarius explicatur voce, *Prædicate*, seu *clamate*. Quibus? Omni creaturæ, hoc est, omnibus hominibus, absque omni conditione personarum, nationum, sexuum. Est enim Deus amās hominum, & vult omnium salutem, iuxta illud: Vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Sed quid debent Apostoli proclamare? *Euangelium*, hoc est, lætum nuncium de victis hostibus generis humani, qui sunt peccatum, mors, diabolus & infernus: de pace facta inter Deum & homines, de salute æterna, quam credentes in Christum hæreditate consequentur. Hæc summa est Euangelij: verùm vt hæc summa intelligatur melius, definitionem vberiorem dabo: quā etiam breuiter scripturæ testimoniis declarabo.

Euangelij definitio.

Euangelium est doctrina diuinitus reuelata, in qua annunciatur liberatio à peccato, maledictione & ira Dei, & proclamatur remissio peccatorum, salus & vita æterna, credentibus in Filium Dei, propter eiusdem Filij Dei victimam, vt bonitas & misericordia Dei prædicetur, vtque liberati per Filium fructus Euangelio dignos ex fiducia Filij proferant.

Definitionis analysis.

Hæc definitio multa continet, quæ ordine recensebimus & confirmabimus.

Primum dixi, quod Euangelium sit doctrina diuinitus reuelata, id quod ex eo confirmatur, quod est Rom. 16. 25. Vbi Paulus Euangelium mysterium absconditum à seculis pronunciat, quibus verbis apertissimè significat, ex humana ratione non pendere Euangelium. Nunc si ratio vllo pacto potuisset suo acumine hanc doctrinam perspicere, nequaquam mysterium absconditum à seculis dicendum fuisset.

Deinde dictum est in definitione, quod in Euangelio annuncietur liberatio à peccato, maledictione legis, & ira Dei. Dicit enim Daniel Propheta. cap. 9. 24. Christum ablaturum esse peccatum: & Paulus maledictionem Legis per Christi aduentum abolitam esse docet. Gal. 3. 13. Pater cœlestis de cœlo dicit, se placatum propter Filium. Matth. 3. 17. & 17. 5. Hoc verissimum esse experiuntur etiam omnes pij, testimonium habentes Spiritus sancti per quem clamāt: Abba, pater. Quod profectò non facerent, nisi certò statuerent ablatum peccatum, maledictionem legis abolitam, & iram Dei placatam.

Tertio loco additur, quod in Euangelio proclametur remissio peccatorum, salus & vita æterna: ita enim ipse Dominus ait Luc. 24. 46. Sic scriptum est, & ita oportebat Christum pati, & prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remissionem peccatorum omnibus gentibus. Et in hodierno Euangelio dicit, Qui crediderit, saluus erit. Et ipse Dominus dicit, Qui credit in Filium, habebit vitam æternam. Ioann. 3. 36. Quid multis? vniuersa scriptura remissionem peccatorum, salutem & vitam æternam pollicetur omnibus amplectentibus Euangelium.

Verùm quia hæc beneficia non contingunt omnibus:

Cain enim, Iudas, Saul, & multi alij perierunt, & hodie, proh dolor! magna pars mundi ruit in æternum exitium, additur in definitione.

Quarto loco, quod hæc beneficia contingant credentibus. Clarè enim dicit Dominus: Qui credit in me non peribit, sed habebit vitam æternam. Nequis autem hoc ex operum conditione pendere existimet, Paulus iustificari hominem sine operibus scribit, & idem pronunciat vitam æternam donum Dei esse per Iesum Christum, id est, contingere credentibus in Christum, non suo merito, sed Christi beneficio. Rom. 6. 23.

Quinto additur: propter Filij Dei victimam. Sic enim ait Paulus. Rom. 3. 23. Per redemptionem quæ est in Christo Iesu. Vox enim ἀπολύτρωσις, qua Paulus vtitur, significat redemptionem, quæ fit soluto pretio pro capitis pœna. Tale pretium pro nobis soluit Christus, quando pro nobis factus est peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso, 2. Cor. 5.

Sexto additur: vt bonitas & misericordia Dei prædicentur. Quod confirmatur exemplo cohortis Angelorum canentis nato Domino hunc hymnum, *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, & hominibus bona voluntas.* Luc. 2. 14. Hoc ideo esse factum existimemus, vt omnes, qui hunc Christum agnoscunt, discant castissimorum Angelorum exemplo bonitatem & misericordiam Dei prædicare, præsertim cum natura clamitet reddendam esse gratiam bene meritis.

Postremò in definitione Euangelij additur, vt fructus Euangelio dignos edant liberati per Euangelium. Dicit enim Paulus Ephes. 2. 10. nos in Christo Iesu creatos ad bona opera, in quibus ambulandum est. Et idem Paulus dicit, nos in luce debere ambulare, cum simus lucis filij. Ephe. 5. 8. Quomodo enim quæso conuenit, nos ex seruitute peccati exemptos esse, & tamen peccati seruitute & eius iugo premi? Apparuit, inquit Paulus, gratia Dei salutaris omnibus hominibus, vt abnegatis omni impietate & humanis desideriis, sobriè, piè, & iuste viuamus in præsenti seculo. Tit. 2. 11.

Conclusio ex superioribus collecta. Cum *igitur* firmis rationibus ostendimus per Euangelium tolli peccatum, maledictionem & iram Dei, & succedere in horũ locum iustitiam, salutem, & vitam æternam propter Christum, dum in ipsum credimus, & quod velit nos Deus propter hoc beneficium suam bonitatem prædicare ac in tota vita gratitudinem ostendere, sequitur, Euangelium esse sicut dixi, doctrinam diuinitus reuelatam, in qua annunciatur liberatio à peccato, maledictione legis, & ira Dei, & proclamatur iustitia, salus & vita æterna, omnibus credentibus in Christum, propter eiusdem victimam, vt bonitas & misericordia Dei prædicetur; & vt liberati per Euangelium dignos Euangelio fructus edant.

Hæc de Euangelio sint dicta. Quod autem additur de Baptismo, quo beneficium Euangelij applicatur & obsignatur, dicam alio tempore, quod & audiuimus Dominica prima Quadragesimæ.

DE TERTIO LOCO.

Historiæ ascẽsionis Christi explicatio. Iam sequitur locus, qui est proprius huius Festi: nam quod Dominus in cœlum ascenderit, narrat Euangelista. Quare de ascensione Christi in cœlum, quæ est articulus fidei nostræ, pauca dicam, idque clarissime.

Partes. In hoc ergo Articulo de ascensione Domini sunt tria nobis in primis spectanda. 1. Descensus: nam prius quam ascenderit, descendit. 2. Ascensio. 3. Fructus ascendentis Christi.

1. Descensus Christi de cœlo in terram. In descensu Christi de cœlo in terram duo spectanda sunt: Donum & exemplum. *Donum* quidem, quod Christus de cœlo descẽderit & humanam naturam assumpserit, vt per suam victimam peccata nostra expiaret. Per Christi enim victimam placatus est Pater, & propter Mediatorem Christum ita humiliatum, omnes credentes recipiuntur, & sunt filij & heredes Dei. Ideo enim Dominus descendit de cœlo, ideo se humiliauit & deiecit, vt nos ascenderemus ex terris ad cœlos, & vt exaltaremur ad æternam vitam & gloriam. *Exemplum* verò, vt & nos descendamus & humiliemur. 1. Petri 2. 21. Christus passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, vt sequamur vestigia eius.

2. Ascẽsio in cœlum. Ascensus Christi in cœlum qualis fuerit, ostendit scriptura. Ascendit visibiliter, corporali & physico motu, & nubes suscepit eum in cœlum. Vnde illud: Ascendit supra omnes cœlos, Ephes. 4. 10. Neque enim ascendendo humanam naturam in diuinam mutauit, aut ita diffudit, vt sit vbique cum diuinitate.

3 Fructus multiplex huius ascensionis. Fructus ascendentis Christi est multiplex, sicuti ex variis scripturæ locis colligere est facile.

Primus ergo fructus est, quod Christus sit triumphator suorum hostium, qui sunt, peccatum, mors, diabolus, infernus. Hos enim hostes deuicit & super eis triumphum egit, per suam gloriosam ascensionem. Deleuit peccatum, quando est factus victima pro peccato. Deleto peccato, exarmata est mors, nã peccatum est aculeus mortis. Destructa morte, diabolus suas vires & arma amisit. Postremò, quia infernus tantum eos deuorat, qui sub peccato, morte & diabolo sunt, sequitur Christum peccati, mortis, diaboli victorem, infernum quoque deuicisse.

Secundò ascendit, vt sit nobis caput, quod in cœlum prius ascendit, quod nobis viam monstret: vnde Ioann. 14. Ego abeo paratum vobis locum, & assumam vos ad me.

Tertiò ascendit, vt de cœlo spargat radios suæ virtutis in vniuersum mundum. Ephes. 4. 10. Ascendit supra omnes cœlos, vt omnia impleat. Non ergo ascendit, vt abesset: sed vt præsenti virtute regat cœlum & terram, & adsit suæ Ecclesiæ vsque ad consummationem seculi.

Quartò ascendit vt det dona hominibus, Ephes. 4. 11. Ipse autem dedit, alios quidem Apostolos, alios Prophetas, alios Euangelistas, alios Doctores. Hoc est, ascendit vt sit efficax in ministerio, illud virtutibus admirandis confirmans & obsignans in cordibus hominum.

Quintò ascendit, vt habeamus in cœlo aduocatum. 1. Ioan. 1. 1. Si quis peccauerit, habemus aduocatum apud Patrem, Iesum Christum iustum, & ipse est propiciatio pro peccatis nostris.

Sextò ascendit, vt ad se corda nostra trahat, Matt. 6. 21. Vbi est thesaurus tuus, illic & cor tuum. Colos. 3. 1. Si surrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, vbi Christus sedet ad dextram Patris: debet ergo nostra conuersatio esse in cœlo, vbi noster saluator in gloria sedet, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor, laus & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA SEXTA post Pascha, Ioan. 16.

CVm venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritus veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Quin & vos testes estis,

quia ab initio mecum estis. Hæc locutus sum vobis, ne quid offendamini. Alienos à Synagoga facient vos. Sed veniet tempus, vt quisquis interficiet vos, videatur cultum præstare Deo. Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem neque me. Sed hæc locutus sum vobis, vt cum venerit tempus illud, reminiscamini eorũ, quòd ego dixerim vobis. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa huius cõcionis.

Est & hoc Euangelium pars concionis Christi quam habuit ad discipulos pridie quàm pateretur: cuius summam nuper audiuimus. Hic autem textus continet promissionem aduocati Spiritus sancti, qui aderit Ecclesiæ, quando ipsa ab impio mundo persecutionem patietur. Nam Christus futurum esse pronunciat, vt tanta rabie ferantur aduersus Ecclesiam impij homines, & præsertim Iudæi, vt religionis zelo ruant toto impetu contra pios: adeóque persuadeant mundo, cultum quendam Dei esse pios trucidare eósque extra suos cœtus eiicere. Huius autem furoris caussam esse ait ignorantiam & cæcitatem, nimirum quod nec Dei iram aduersus peccatum agnoscant, nec beneficia Christi intelligant. Loci tres.

Partes.

1. *Officia Spiritus sancti & ministrorum verbi in Ecclesia.*
2. *Admonitio, ne pij scandalo offensi abiiciant confessionem & fidem.*
3. *De cruce piorum & eorum gloriosa liberatione.*

DE PRIMO.

De Spiritu sancto.

Cum autem venerit paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, is testabitur de me: sed & vos testabimini. Hæc verba primam doctrinam huius Euangelij continent, nimirum quòd Spiritus sanctus & Apostoli, adeóq; eorũ successores debeant testari de Christo.

1. De eius persona.

De Spiritu sancto hæc sunt colligenda ex textu, quod sit vnus Deus cum Patre & Filio. 2. quod sit distincta persona à Patre & Filio. 3. quod procedat à Patre & Filio. 4. quod detur Ecclesię à Christo. Cur autem detur Ecclesiæ exponitur, nimirum vt sit Paracletus, vt sit doctor veritatis, vt testetur de Christo, de quibus officiis breuius ideo dicam, quia hæc sunt repetenda die Pentecostes.

2. De eius officiis.

Cur vocatur *Paracletus* seu aduocatus? vt hac appellatione innuitur Ecclesiæ persecutio & accusatio siue condemnatio à prophano mundo: Ita expresse significatur, quod non sit deserenda à Christo tempore persecutionis: sed Christus mittat ei aduocatum, nempe Spiritum sanctum.

Parac1eti, seu aduocati conditiones.

Conditiones autem aduocati sunt quatuor. 1. vt adsit reo, id est, ei qui vim aut iniuriam patitur, seu accusatur ab impio mundo. 2. vt causam hominis adeóque totius Ecclesiæ in se recipiat tanquã suam. 3. vt doceat & admoneat errantem, & instruat, ne caussa cadat. 4. vt consoletur afflictum. Proinde cum Spiritus sanctus aduocatus dicitur, significatur, quòd sit Ecclesię patronus, caussam eius in se recipiat, doceat ac consoletur Ecclesiam.

Doctoris veritatis officium.

Deinde dicit textus, quod Spiritus sanctus sit futurus *Doctor veritatis*: quo nomine 1. indicatur, quod homines suopte ingenio veritatem salutarem assequi non possint. 2. quod veritatis doctrina non sit legis, sed euangelij: legis enim doctrinam ratio aliquo modo suopte ingenio intelligit. 3. quod Spiritus sanctus in docẽtibus & discentibus sit efficax. Facit enim, vt docentes intelligant veritatem, & discentes recipiant. Præterea admonemur, vt hunc doctorem veritatis imploremus, vt nobis clauem scientiæ donet, caueamúsque, ne nostra impuritate ipsum castum Spiritum à nobis pellamus. Nam cum sit sanctus, id est, mundus, castus, & sanctos efficiens, non habitat in corde impuro, id est in eo quod in suis sordibus se inuoluit, & vt sus in volutabro se coinquinat.

Ad hæc dicit: hic *Spiritus sanctus testabitur de me*: cuius officij participes etiam erunt ministri verbi.

De testimonio S. Spiritus & ministrorum verbi.

Sed quid testatur Spiritus S. de Christo? & quid de eodem testabuntur ministri verbi? *Primum*, testatur Spiritus sanctus & ministri verbi de Christo, quod sit verus Deus secundum scripturam, vnus in diuinitate cum Patre & Spiritu S. sicuti nos in Symbolo profitemur. *Secundò*, testatur Spiritus sanctu quod Christus sit verus homo, iuxta Symbolũ: Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine. *Tertiò*, testatur Spiritus sanctus, quod Christus etsi Deus & homo: tamen vnus sit Dominus, vnus Christus, vna persona: quemadmodum Symbolum testatur, & Christus ipse de se, cum ait, Ioan. 3. 13. Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo filius hominis, qui est in cœlo. *Quarto*, testatur Spiritus sanctus de Christi officio, quod sit Pontifex, & Rex. Pontifex quidẽ, quia victima Patrem placauit, qui sua intercessione nos Deo adducit. Rex verò, quòd hostes nostros deuicerit, peccatum, mortem, diabolum, infernũ, & ad iudicium sit venturus iudicatũ viuos & mortuos. Hæc quatuor Spiritus testatur de Christo: hæc quatuor nobis in Symbolo de Christo cõmẽdãtur: Hæc quatuor omnes sinceri ministri Dei testabũtur de Christo, donec venerit ad iudiciũ.

DE SECVNDO.

Locus de scandalis.

Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini. Significat Christus, in quem finem ita multum de Ecclesia, de S. sancto, de sua morte & resurrectione dixerit: nimirum vt his confirmati ne cum reliquo mundo scandalizentur. Hæc admonitio admodum necessaria est omnibus temporibus: nam mundus est plenus scandalis. Væ, inquit Christus, mundo à scandalis: significans grauia supplicia manere eos, qui ob scandalum ab Euangelio deficiunt. Vt autem vnusquisque nostrum recte iudicare possit de scandalo, plenam doctrinam de scandalo proponam.

Scandali definitio.

Scandalum in genere est quicquid impedit hominem à recto Euangelij cursu: hoc est, dictum, vel factum, vel apparentia, vt ita dicam, externa, quod cuidam vel causa, vel occasio offensionis est vt à recto salutis cursu, vel impediatur, vel deflectat.

Genera.

Huius scandali plura sunt genera. Est enim vnum scandalum, quod datum vocant. Alterum, quod acceptum nominatur, quæ qualia sint, definitionibus & exemplis declarabo.

Datum scandalũ.

Datum igitur scandalum, est quod oritur aut ex facto dictóue in se malo, aut ex facto dictóue in se indifferẽti, id est, nec bono nec malo, sed intẽpestiuè commisso. Vtrumque grauiter prohibitum est voce Dei: & Christus pronunciat melius esse hominẽ demergi in mediũ maris, quã vlli esse scandalo. Matth. 18. 7. Exẽpla sunt hęc. Arius negauit diuinã naturã in Christo, qua re plurimos offendit, & fuit & sibi & aliis multis causa æternæ dãnationis. Dauid suo adulterio scãdalo fuit omnibus sui regni incolis, qui nisi resipuisset, æternũ periisset. Contra hoc scandalum orat Salomon, cũ inquit. Custodi me à laqueo quem posuerunt mihi, & à scandalo operantium iniquitatem. Hoc scandali genere maxima pars mũdi offensa hæret in damnatione, & quotidie multi pręcipites dantur in ruinam hoc scãdalo offensi, cum priuatim,

Exempla.

Publicum in Ecclesia & politia.

tum

tum publice. Priuatim offenduntur pueri, serui, coniuges. Pueri vident parentes à cultu Dei abstinere, abstinent & ipsi: audiunt ipsos parentes iurare, iurant & ipsi eorum exēplo: audiunt eos impudicè loqui, illi mox exemplum imitantur: iniqua enim tenacius hærent: vident potantes, fallentes, inique cum proximis agentes, illi quoque vt discipuli, easdē artes discunt: sed væh illis per quos hæc scandala fiunt. Illi enim seminarium Ecclesiæ Christi turbine & tempestate scandalorum deiiciunt & calcant.

Priuatum.

Hoc domesticum scandalum est semen omnium malorum in mundo. Ea enim quę pueri à parentibus discunt, retinent senes, & eadem quoque suos pueros docēt. Quare parentes qui Deum timent, summa cura cauere debent, ne suis pueris sint scandalo: pie igitur loquantur, recte omnia agant, Deum colant, & suos pueros ad simile studium inuitēt, ac eos in correptione & admonitione Domini erudiant, quēadmodum Paulus monet, & perpetuo meminerint huius dicti Christi, quod est Marci. 9. 49. Quisquis offenderit vnum ex paruis istis, qui credunt in me, bonum esset ei potius, si circumponeretur saxum molare circa collum eius, & proijceretur in mare.

Domestici scandali mala.

Præterea hoc scandalum etiam committitur, cum à magistratu, tum à subditis. Vt cum Hieroboā vitulum adorandum prostituit in Samaria, cum idem tyrannide sanctos Dei Prophetas persecutus est. Est autem hoc scandalum grauissimū in ministris Ecclesiarum, cū illi vel praua doctrina, vel impura vita multis præbent occasionē male loquendi de Euangelio, & pluribus infirmis efficacem occasionem lapsus præbent, vt sunt auari, scortatores, potatores, homicidæ & alij, qui suis moribus offendunt Ecclesiam, qui sane à cordatis Episcopis deponi deberent, ne sua ruina plures secum in lapsum traherent. Neque subditi hic excusari debent: videmus enim qualis sit mundus, omnes corrupti sunt. Quis non ebrietate offendit? Quis non temeraria iurandi consuetudine scandalizat? quotus quisque non aliquem laqueum struit ad offendiculum?

Scandali publici pericula.

Verùm quia scandalum datum non est simplex. Aliud enim ex malo datur dicto aut facto. Aliud datur ex facto non in se malo, sed intempestiuè facto: sciendū est quòd primū genus absque omni cōditione fugiendum sit omnibus, quibus salus æterna curæ est. Verùm quantum ad illud scandalū attinet, quod datur ex indifferenti re, nón semper fugiendum est, sed hoc iuxta hominum discrimen est agendū. Quidam homines sunt firmi, vt qui iam norūt Christianam libertatē. Quidam sunt infirmi, qui habent initia religionis: sed non sunt satis edocti de Christiana libertate. Quidam sunt obstinati & indociles & contumaces. Primum genus non offenditur vsu rerum indifferentium, imò potius gaudet de Christiana libertate. Tertium genus offenditur quidem, sed eos non curabis, sunt enim hostes Christi. Neque ab vsu rerum indifferentium adstinebis propter ipsos, multo minus abstinendum est à veris virtutibus, vt sunt verus cultus Dei, vera inuocatio, vera fidei confessio. Neque à vera doctrina, sed Christi exemplo, inuitis etiam portis inferorum, verum Euangelium doce & profitere. Sic enim Christus fecit, sic Prophetę, sic Apostoli, adeóque omnes pij omnibus temporibus. Solet communiter dici, quod qui recte iudicat, recte docet, & recte facit, non debeat propter scandalum abstinere ab eo, quod rectū est. Hoc sane verissimum est, & confirmatur etiam Apostolorum exemplis. Verum de medio genere hominum, hoc est, de infirmis, notanda est regula Pauli: Priusquam offendam infirmum meum fratrem, non vescar carnibus in æternum. Ad eundem modum de aliis rebus adiaphoris iudicandum est. Nam in omnibus nostris factis ratio mutuæ charitatis, & ædificationis habenda est.

Scandali dati distinctio.

Quæ sunt considerandain vsu rerum indifferentium.

Vera doctrina semper, vbique & ab omnibus, pro vocationis ratione promouenda.

Verū hoc datum scandalū, de quo iam dictum est, habet & aliam differentiam à discrimine personarū sumtā. Aliæ enim personæ in aliqua dignitate cōstitutæ sunt: aliæ obscuræ priuatā vitam degētes. Scandalum quod datur à persona, in aliqua dignitate constituta, multò est eò grauius, quā quod datur à priuata persona, quæ non in dignitate aliqua est, atque ideo meretur grauiora supplicia, cum propter personā ipsam, quæ suum locum, in quem à Deo euecta est, cōmaculat, tū propter homines alios, quibus lapsus causam præbuit efficaciorem, suo exemplo malo. Vt enim quò ingentius fuerit saxum cadens ab alta rupe, eò plura fragmenta facit: ita quò dignior fuerit persona, & in sublimiori dignitatis culmine constituta, eò plures in lapsum secum trahit cum cadit. Vt minister verbi peccās ebrietate, scortatione, homicidio, aut alio flagitio, maiori offendiculo est, quā miles, aulicus, aut nauta siue rusticus, atque adeò maiori pœna coercendus & puniendus est: nam plures secū in ruinam trahit. Ad eundem modū de aliis iudicandum est. Dauid in regno Iudaico, nō solus adulter & homicida erat: attamen eius peccatum ob maius scandalū inde ortum, in cōspectu Dei aliorū delictis multò fuit atrocius. Quare & grauioribus pœnis præsertim corporalibus, est punitus. Multò grauius peccat ebriosus paterfamiliās, quam seruus. Nā ille exēplum domesticū est: hic vt conteptus, nō nisi ab improbis in exēplū trahitur. Atque hactenus de dato scādalo.

Alia differentia scādali data à personarum discrimine.

Simile.

Exemplū.

Acceptum scandalum est, quod aliquis sibi sumit à rectis factis aliorum, aut alijs rebus, & est duplex: Humanum & Diabolicum. Humanum partim impiorum, partim piorum est. Impiorum quidē, quādo impij offenduntur aut recte factis piorū, aut libero adiaphororum vsu, aut etiam externa Ecclesiæ forma. Nam cum impij vident cruce premi pios, & esse veluti reiectamenta in mundo, occasionem inde maioris ruinæ accipiunt impij: vt Iudæi, qui offendebantur humilitate Christi & calamitate Ecclesiæ, quemadmodū hodie offenduntur multi vulneribus Ecclesiæ. Contrà pij accipiunt scandalum, quando vidēt impios florere: quādò Ecclesia à Tyrannis opprimitur: cum multi innocentes trahuntur ad supplicia: cùm hæresibus turbari Ecclesiam animaduertunt. Verùm hoc scandalum rursus superant, partim confirmante eos Spiritu sancto: partim exemplis Ecclesiæ Christi: partim ardentibus precib. Nec vllū præstantius est aduersus huius generis scandala remediū, quam opponere perpetuam cōsuetudinem Dei, qui in hoc mundo ideo sinit Ecclesiam suam obrui variis calamitatibus, vt olim glorificetur cum filio suo dilecto Domino nostro Iesu Christo.

Acceptū scandalū, quid.

Humanū duplex.

Quibus modis superatur.

Diabolicum scandalū est, cùm homines prępostere captant, quæ ad peccandi licentiam obtendunt, vt Cham, qui absque dubio ita proterue insultauit patri, vt sibi impunè peccandi licentiā acquireret. Tales hodie videmus permultos, qui vitia sanctorū Patrū plusquam studiosè conquirunt, vt incestum Loth, ebrietatem Nohæ, concubinatum Abrahæ, adulteriū & homicidium Dauid, periurium Petri, durius iugū quod imposuit Aegyptiis Ioseph, rapinam Zachęi, vt sine pudore ad omnem nequitiam se prostituāt: imò ex hominum vitiis quærunt, quomodo se obdurent ad Dei contemtum. Quare non immerito hoc genus scandali Diabolicum vocatum est vt quod calumniis fulcitur in contumeliam Dei.

Diabolicum.

DE TERTIO.

Tertius locus est de persecutione seu cruce Ecclesiæ. De quo loco vide supra Dominica tertia à Paschate.

DOMINICA PENTECOstes, Euangelium Iohan. 14.

SI quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non seruat: & sermo quem auditis non est meus, sed eius qui misit me, Patris. Hæc locutus sum vobis, apud vos manẽs. Paracletus autem ille, qui est Spiritus sanctus, quem Spiritum mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcunque dixi vobis. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque formidet. Audistis quod ego dixi vobis, Vado, & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique, quod dixerim: Vado ad Patrem, quia Pater maior me est. Et nunc dixi vobis, priusquam fiat, vt cum factum fuerit, credatis. Posthac non multa loquar vobiscũ. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Sed vt cognoscat mundus, quod diligo Patrem. Et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

ENARRATIO TEXTVS.

Festum pentecostes cur institutum & celebratum in Ecclesia.

Hoc Festum, quod Pentecosten, id est, quinquagesimam vocamus, est institutum in memoriam confirmati Euangelij die quinquagesimo à resurrectione Christi. Nã eo die Dominus noster mittit de cœlo Spiritum sanctum, qui sedet super Apostolos visibiliter instar flammæ ignis, qui non solum Apostolos in omnẽ veritatem, iuxta promissionem Christi deducit: verum etiam toti mundo confirmat Iesum in cœlo esse, & inde hoc stupendo facto suam confirmat doctrinam. Sicut enim quinquagesimo die post Pascha Iudaicum, quod primum comederunt in Ægypto, lata est Lex: & eius doctrina magnis miraculis confirmata est, quemadmodũ scribitur Exod. 19. Ita post verum Pascha, id est, post occisum agnum Dei, qui est Iesus Christus, voluit Deus Euangelium filij sui confirmare hoc mirando facto, id est, visibili donatione Spiritus sancti, quemadmodũ in vespertina concione fusius audiemus.

Summa & vsus concionis.

Iam Euangelium dulcissimum accedamus, quod est etiam pars illius longæ concionis, quam habuit Dominus ad Discipulos pridie quam pateretur. Sũma autem textus, quẽ audiuistis, est, quod Christus tradat veram notam fidei & dilectionis Dei, & eiusdem fidei & dilectionis fructus, nimirũ vt discipuli sint pacatis cõscientijs per Spiritum sanctum, quem promittit Patrem missurum in suo nomine. Monet etiam Christus de sua contra Satanam victoria, vt vel ex hac victoria cognoscat Mundus, quã charus sit Patri. Pertinent autem hæc omnia ad confirmandos discipulos, ne scandalo Crucis à confessione deficiant. Loci quatuor.

Partes.

1. *Vera nota fidei & dilectionis* Dei.
2. *Fructus & vsus seruati verbi* Dei.
3. *Promissio Christi de Spiritu sancto Paracleto.*
4. *De pace quam suis promittit Christus.*

DE PRIMO.

Veræ notæ fidei & dilectionis Dei.

Si quis diligit me, sermonem meum seruabit. Hæc verba diligenter obseruemus. Veram enim notam fidei & dilectionis Dei ostendunt. Qui diligit Christum, libenter ipsum audit: libenter seruat quod audit: libenter facit quod seruat. Hæc enim natura coniuncta sunt. Videmus inter homines hunc morem esse, quod non sine tædio eos audiant, erga quos non optimè sunt affecti. Contrà nihil magis expeti, quàm vt magis audiant cum summa animi obseruantia eos, quos intime amant, præsertim cum sciant sapienter & prudenter multa salutaria & vtilia ab illis dici.

Sermonis Christi summa.

Sed quis est sermo Christi? 1. *Agere pœnitentiam.* Ita enim & eius præco Iohannes Baptista, & ipse suam cõcionem est orsus. Hic eius affectus erga nos indicatur. Nam sine pœnitentia impossibile est saluari. Vnde dicit: Nisi pœnitẽtiam egeritis, omnes peribitis. 2. *Credere Euangelio*, hoc est, statuere Christum sibi talem esse, qualis nobis per Euangelium annunciatur, id est, saluator, iustificator & redemtor. Huius fidei finis est salus animarum, 1. Pet. 1. 9. & apud Iohannem cap. 3. 36. Qui credit in Filium, habet vitam æternam. 3. *Ex hac fide* fructum producere. *Primum*, pietatem erga Deum seu cultum Dei. *Secundum*, innocentiam vitæ, & sanctificationem animi & corporis. *Tertium*, dilectionem proximi manantem ex vera fide & sincero corde, & bona conscientia. *Quartum*, opus vocationis facere in timore, in gloriam Dei & vtilitatem proximi. 4. Has omnes virtutes *patientia vera* ornat, quæ est quædam erga Deum sub cruce obediẽtia. Qui meus vult esse discipulus, inquit Dominus, tollat crucem suam & sequatur me.

Obiectionis explicatio.

Quid? Cum tam multa requiris, an non sola fide iustificamur & saluamur? Verùm quidem est. Sed discernendum est inter salutis caussas, & obedientiam quam requirit à suis Deus. Sola fide iustificamur: sed iustificati noui facti sumus homines, nempe filij Dei, qui iam exemplo Patris nouam & beatam vitam degere debemus.

Duplex nota filiorũ Dei.

Verùm hic quoque tenẽdum est, quod vt duplex nota est filiorum Dei: ita etiam duplex est nota filiorum Satanæ. Nota enim filiorum Dei, alia est interna, alia externa. Interna est pœnitentia, fides, pietas, bona conscientia. Externa est auditus verbi, & honesta conuersatio inter homines. Nam vt Christus hic indicat amorem sui verbi ad auditum, notã esse suorum discipulorum: Ita Petrus honestam conuersationem requirit inter homines, vnde Deus glorificari, & Ecclesia ædificari possit. At nota filiorum Satanæ interna est, esse sine pœnitentia, sine fide, sine pietate, mala conscientia, imperium malorum affectuum, externus contemtus verbi & improba vita.

Duplex nota filiorum Satanæ.

Adhortatio.

Has notas obseruate, & vnusquisque seipsum examinet, vtrum sit inter filios Dei censendus, an inter filios Satanæ. Si inter filios Satanæ se senserit esse, reuocet quam primum gradum, ne citius opinione præcipitetur in iudicium. Si inter filios Dei se intellexerit esse, agat gratias Deo, petat incrementa fidei, dilectionis, & aliarum virtutum, petat se confirmari Spiritu sancto, ne Satanæ technis à pio sanctóque cursu abducatur.

DE SECVNDO.

Fructus seruati verbi.

Et Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & apud eum mansionem faciemus.

Hic recitantur dulcissimi fructus seruati verbi Christi.

1 Dilectio Dei.

Primus est, quod Pater diligit seruantes verbum Christi. Habet enim eos charos in dilecto, Eph. 1. 8. Hoc quantũ sit bonũ, ex eo intelligi potest, quod qui in Christum non credunt, manent sub ira Dei, iuxta illud, Ioan. 3. 36. Qui non credit in Filium, manet ira Dei super eum. Vbi ira Dei est, ibi peccatum, mors, damnatio, infernus, diaboli tyrannis, breuiter, omne

omne malum. Contrà, vbi amor Dei, ibi victi hoſtes ſunt, ibi ſalus, ibi gaudiũ, ibi vita æterna. Cogitemus ergo de hoc primo fructu ſeruati verbi Chriſti, vt eius cogitatione magis accẽdamur ad amorem verbi.

2. Cõmunio cum Patre filio, & Spiritu ſancto.

Secundus fructus eſt: & ad eum, inquit, veniemus. Quo aduentu nullus honor maior eſſe poterit. Si Deus Pater, Filius & Spiritus ſanctus veniunt ad eum, qui ſeruat ſermonem Chriſti, profecto ſequitur quod antea nõ venerint ad ipſum, ſed fuerit ſub Diaboli poteſtate, & in regno tenebrarum, vbi mors & damnatio regnant. Magna amicitia eſt, ſi rex venit ad ſubditũ, magnus honor eſt à maiori viſitari: ſed huic honori nullus alius conferri poteſt, quod Deus Pater, Deus Filius, & Deus Spiritus ſanctus veniunt ad hominem diligentem Chriſtum, & ſeruantem ſermonem eius.

3. Inhabitatio Dei in nobis.

Tertius fructus eſt, quod non ſolum Trinitas veniat ad hominem ſeruantem ſermonem Chriſti, verùm etiam faciat manſionem apud eum, & in eo maneat. Significat Chriſtus hac dulciſſima promiſſione, audientes verbum Chriſti & illud ſeruantes eſſe templa Trinitatis, in quibus habitat Pater, Filius & Spiritus ſanctus. Tametſi autem tota Eccleſia vnum Dei templum dicitur: tamen ſinguli Chriſtiani, ſingula Spiritus ſancti Templa ſunt. Ecce quam magnifica eſt hæc promiſſio. Si quis promitteret miſero homini magnum auri theſaurum, meritò ſane gauderet & exultaret, quod è paupere & miſero diues & felix eſſet factus. Verùm hic longe maximus theſaurus promittitur, nempe inhabitatio Trinitatis in nobis, quę omnib. theſauris in infinitũ prętãtior eſt.

Fructus habitationis & præſentię Dei in nobis.

Sed quid facit Pater inhabitans in homine? quid Filius? quid Spiritus ſanctus? Pater homines in quib. habitat ſua politia, protegit & tuetur aduerſus furores Satanæ, cum in omnes incredulos plenum imperium exerceat Satan. Filius eoſdem ſua ſapientia & luce docet & illuminat contra omnes nebulas omnium tenebrarum. Spiritus ſanctus eoſdẽ ſua ſanctitate ſanctificat, conſecrat & vngit in Prophetas, reges, ſacerdotes, & ſanctos Domini. In Prophetas quidem, quia ea videmus oculis fidei noſtræ, quę nullus corporalis oculus intueri poteſt: ea audimus auribus fidei, quæ nulla auris corporalis percipere poteſt. De hoc Prophetico munere cõcionatur Iohel, quemadmodũ Lucas etiã meminit Act. 2. 17. In reges, cũ quia Dei filij effecti ſumus per victoriam Chriſti, tũ quia virtute Chriſti dominamur morti & inferno. Lucæ 22. 29. diſpono vobis regnum, quemadmodum pater diſpoſuit mihi. In Sacerdotes, qui cum credimus in Chriſtum, habemus ius offerendi Deo ſacrificium laudis: habemus libertatem inuocandi Deum, per Chriſtum vnicum Mediatorem, & ſummum ſacerdotem, habemus authoritatem docẽdi verbum Dei, ſed quilibet pro ſuę vocationis ratione. In ſanctos vero, quia per fidem in Chriſtum non aliter reputamur puri, quam ſi legem perfectè impleuiſſemus. Vide quam multiplices fructus adfert ſecũ obſeruatio & amor verbi Chriſti: nulla maior dignitas, nulla gloria, nullum decus magis eximium eſſe poteſt.

Doctrina.

Sed quid hinc diſcemus? vt dignè viuamus tanto honore, ne noſtra impuritate Deum expellamus è cordibus: ſed potius ipſum perpetuis laudibus celebremus in vera pietate & ſanctificatione. Quod huius nos monere tanta dignitas debeat, docet Petrus 1. Pet. 2. 9. &c. vbi ait: Vos eſtis genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus quem ſibi Deus vt proprium vendicat, vt prædicetis virtutes illius, qui è tenebris vos vocauit in admirabilem ſuam lucem. Qui quondam eratis non populus, nunc eſtis populus Dei: qui quondam non cõſecuti miſericordiam, nunc eſtis miſericordiam conſecuti. Hinc infert Apoſtolus: Abſtinete ergo à carnis cupiditatibus, quæ militant aduerſus animam, & cõuerſationem veſtrã habete honeſtam inter gentes. Quot igitur beneficia Dei erga nos audimus, tot erunt nobis ſtimuli ad pie ſanctéque viuendum. Quare cum Chriſtus hic tanta promittat, & cum diuina Trinitas in credentibus habitet, demus operam, vt ſimus mundi & puri, quemadmodum decet templa Dei eſſe: ſimus ſpirituales reges, vt dominemur peccato, & non amplius ſeruiamus ei in concupiſcentiis noſtris: ſimus ſacerdotes, qui Deo viuas hoſtias offeramus, eúmq; ex fide Chriſti inuocemus: ſimus ſancti & ſegregati à prophanis mũdi turbis, ne in priſtinas ſordes rurſus incidamus.

DE TERTIO LOCO.

Spiritus S. promittitur.

Paracletus autem Spiritus ſanctus, quem mittit pater in nomine meo, ille docebit vos omnia, &c. Hæc eſt Chriſti promiſſio, qua pollicetur ſuis Spiritum ſanctum. Antea audiuimus, quæ ſit Chriſtianorum dignitas: nunc quid cum hac dignitate coniunctum ſit audiamus. Et quia hæc pro illorum dignitate explicare nõ poſſumus, volumus infantum more de ſingulis, quæ hic dicuntur in hac magnifica promiſsione, balbutire. Continent igitur hęc pauca verba ſeptem de Spiritu ſancto puncta, quæ breuiter recitabo, & ad noſtrum vſum accommodabo. Hæc enim puncta cauſſas miſſi & dati Spiritus ſancti continent.

Summa capita promiſsionis.

1. Nomen S. Spiritui tributum.

Primum dicitur Paracletus: hac de appellatione, etſi nonnihil dixi die abhinc octauo, tamen ea hodie repetere forte non erit inutile.

Dicitur itaque *Paracletus*, hoc eſt, aduocatus, vt adſit afflictis, illos doceat, illos conſoletur, illorũ cauſſam tanquam ſuam in ſe recipiat, ac tandẽ nos impellat, vt clamemus & ex corde dicamus, Abba, Pater, miſerere noſtri propter filium tuum, quem nobis ſaluatorem dediſti. Atque hæc eſt prima cauſſa dati Spiritus ſancti.

2. Proprietas, viuificat nos.

Secunda eſt, vt nos viuificet, atque adeo dicitur Spiritus. Eſt autem duplex vita: vna naturalis, qua omnia animantia viuunt. Hæc durat ad breue tempus, nam morte tandem abſorbetur. Alia vita Dei eſt, à qua dicit Paulus alienatos eſſe eos, qui non cognouerunt Chriſtum. Huius vitæ autor eſt Spiritus ille Chriſti, quem ſuis promiſit diſcipulis. Hæc non eſt momentanea, ſed perpetua, vt quæ Dei æterni propria eſt. Hanc viuunt omnes qui in filium Dei credunt, Gal. 2.

3. Sanctificat.

Tertia cauſſa miſſi & dati Spiritus ſancti eſt, vt ſanctificet, à quo effectu ſanctus dicitur. Sanctificat autem, dum in nobis fidem operatur, dum nos regenerat, dum noſtram mentem, affectus & voluntatẽ reformat: breuiter, dum efficit, vt ſimus nouæ creaturę, iuxta Dei voluntatem viuentes.

4. Charitatem cõfirmat.

Quarta cauſſa miſſi & donati nobis Spiritus ſancti, eſt, vt inter nos quandam confirmet charitatem, ideo à Patre ad filios mitti dicitur. Vt enim Pater intima ſtorga & charitate complectitur ſuos filios: ita nihil magis expetit, quam vt filij Patris ingenium imitantes, fraternam inter ſe colant charitatem. Hoc facere decet eos, qui Deum communem Patrem agnoſcunt. Qui vero id facere recuſant, illi vel filij nũquam fuerunt, vel turpiter à Patris ingenio degenerauerunt.

5. Docet nos omnia.

Quinta cauſſa miſſi Spiritus ſancti eſt, vt ab illo diſcamus, qualiter Pater noſter cœleſtis erga nos affectus ſit. Ideo dicit Dominus: *Et docebit vos omnia.* Quid? an aliud docebit, quam quod Pro-

phetæ & Mosesdocuerunt? An aliud, quam quod in scriptura nobis commendatur? Nullo pacto. Eadem enim docebit. An non sufficit scriptura? Sufficit quidem, quantum ad doctrinam attinet, non quantum ad nostrum captum. Nam etiamsi millies audiamus verbum, tamen inefficax est, nisi ille intus doceat. Vnctio enim, vt inquit Apostolus, docet omnia.

6. Christū nobis applicat.

Sexta caussa missi & donati Spiritus sancti indicatur hoc dicto, *In nomine meo*, quo dicto significatur vltimus finis donati Spiritus sancti, qui est, vt in Christum credentes saluentur. Nam cum Christus salus nostra sit, & Spiritus sanctus eius nomine mittatur, non est dubium, quin nostræ salutis caussa mittatur.

7. Verbū Dei confirmat.

Septima caussa est, vt Christi sermonem in nobis confirmet. *Ille vos*, inquit, *docebit omnia: ille suggeret vobis quæcunque dixi*. Hæc de Spiritu sancto in Euangelio nostro, quod hodie in Ecclesia legitur, breuiter significantur, plura in Symbolo adhuc breuius notantur, quæ sunt, quod sit verus Deus, & quod tertia persona in diuinitate, quod viuificet & sanctificet, & quod in illum viua fiducia, vt in Patrem & Filium, recumbere debeamus. Verum de his plura aliâs & quædam nuper audiuimus.

DE QVARTO.

De pace quam suis promittit Christus.

Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis. Hæc promissio Christi etiam est magnifica, & maior sanè quàm mundus intelligit. An non dicit Christus, sicuti nuper audiuimus, In mundo pressuram habebitis, & vos eiicient de synagogis suis? Sic est. Ideo Christus distinguit inter duplicem pacem: pacem mundi, & pacem suam. Pax mundi, qualis sit, nemo non intelligit. At pax Christi qualis sit, filij intelligunt. Nam ea est de qua Euangelium sonat, de qua prima Dominica à Paschate copiosè dixi. Verùm vt breuiter ea repetam: Pax Christi est reconciliatio nostri cum Deo, remissio peccatorum, donatio Spiritus sancti, ac vita æterna, iuxta orationem Ecclesiæ: Deus, qui corda fidelium sancti Spiritus illustratione docuisti, da nobis, quam mundus dare non potest, pacem, & vt corda nostra sint tranquilla. Hanc pacem donet nobis Filius Dei, cui cum patre & Spiritu sancto sit honor & gloria in secula, Amen.

Quid sit.

FERIA SECVNDA PENTECOSTES, Iohan. 3.

SIc Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus filium suum in mundum, vt condemnet mundum, sed vt seruetur mundus per eum. Qui credit in eum, non condemnatur. Qui vero non credit, iam condemnatus est, quia non credit in nomen vnigeniti filij Dei. Hæc est autem condemnatio, quod lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem. Erant enim opera eorum mala. Omnis enim, qui mala agit, odit lucem, nec venit ad lucem, ne arguantur opera ipsius. Qui autem operatur veritatem, venit ad lucem, vt conspicua fiant facta ipsius, quod per Deum sint facta.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa præsentis concionis

Heri audiuimus, confirmatum esse Euangelium Iesu Christi per stupendum miraculum, videlicet, quod miserit Christus de cœlo Spiritum sanctum visibili forma, quem non solùm senserunt Apostoli, verumetiam viderunt omnes, qui eo die adfuerunt Hierosolymis, quemadmodum narrat Lucas Acto. 2. Hodie Ecclesia proponit Euangelium, in quo Christus proponit summam eius doctrina, ad quam confirmandam datus erat Spiritus sanctus in die Pentecostes. Colloquitur autem Christus cum Nicodemo, qui fuit ex Pharisæis, & princeps Iudæorum, quemadmodum audiemus latius Dominica Trinitatis. Huic proponit Christus in textu, quem legi, salutis & damnationis caussas, monstrátque vnde sit & salutis origo, & vnde damnatio veniat. Dicit, Christum ideo datum esse, vt credentes per ipsum saluentur: reliquos testatur hærere in sua damnatione: quemadmodum clare videbimus in textus enarratione. Loci:

Partes.

1. *Commendatio dilectionis Dei & misericordiæ erga homines.*
2. *Instrumentum, quo hominibus applicantur beneficia Christi, signatur.*
3. *Consolatio piorum contra tentationem peccati & iudicij.*
4. *Discrimen inter credentes & non credentes.*

DE PRIMO.

De philanthropia Dei.

Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. His paucis verbis commendatur nobis Dei dilectio & misericordia: idq; nō nudis verbis, sed facto omnium maximo. Non est enim vera dilecti[o], quæ vel in corde tantum latet, vel in lingua sedet, sed quę ex intimo cordis affectu proficiscens, voce & facto se declarat. Quomodo ergo hîc diligit Deus? Diligit adeo, vt etiam Filium suum pro mundo redimendo dederit pretium redemtionis, vt sua morte, morti & damnationi addictos redimeret. De hac Dei dilectione loquitur Paulus Rom. 5. Commendat nobis suam charitatē Deus, quod, cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit. Et Ro. 8. Si Deus pro nobis: quis contra nos? qui etiam proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum. Quotidie maxima argumenta charitatis Dei erga homines contemplamur in tota vita & rerum gubernatione. Verùm illa charitas, quæ ita in rebus huius vitæ relucet, vix est tenuis vmbra illius summæ dilectionis, qua nos in filio (quem dedit in amarissimam mortem pro nobis) complectitur. Hæc Dei dilectio habet summam misericordiam coniunctam, de qua in multis locis Moses, Prophetæ, & Psalmi concionantur, vnde pauca testimonia desumam, ad nos confirmandos de voluntate Dei erga nos. Moses Exod. 34. 6. ita ait: Dominator Domine Deus misericors & clemens, & multæ miserationis, & verax, qui custodis misericordiam in millia, qui aufers iniquitatem & scelera atque peccata. Deut. 5. 10. Ego sum Dominus Deus tuus, faciens misericordiam in multa millia diligentib. me, & custodientibus præcepta mea. Esa. 16. 5. Et præparabitur in misericordia soliū. Ionæ 4. 2. Scio enim, quia tu Deus clemens & misericors, patiēs & multæ miserationis, & ignoscens super malitiam. Dauid, Psal. 33. 5. Misericordia Domini plena est terra. Et Ps. 103. 11. Secundum altitudinem cœli à terra, corroborauit misericordiam suam super timentes se. Item eodem Ps. 17. v. Misericordia Domini à seculo vsque ad seculum super timentes eum, & iustitia eius super filios filiorum. Item in eodē Ps. v. 8. 9. &c. Pius & clemens Dominus, lentus ira, & magnus misericordia, nō secundū iniquitates nostras agit nobiscum, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis: sed secundum altitudinem cœli à terra præualuit misericordia eius super timentes eū. Sicut miseretur pater filiorum: ita miseretur Dominus timentibus eum. Huiusmodi sunt multa scripturæ

De philanthropia Dei scripturæ testimonia.

scripturæ testimonia, quæ nobis dilectionem & misericordiam Dei inenarrabilem commendant, & eius dilectioni & misericordiæ amplitudinem, effectum & applicationẽ monstrant. Amplitudo enim misericordiæ Dei in his cernitur, quod se in millia extendat, quod impleat terram, quod excedat cœlum & terram, quod sit veluti Pater misertus filiorum. Effectus enim seu fructus cernitur in eo, quod tollat peccatum, quod iustificet peccatores, quod à pœna debita absoluat. Hęc misericordia in filio fundata est, quia sua victima iusticiæ Dei satisfecit, & sua obedientia erga legem Dei iusticiã nobis comparauit. Applicatio huius misericordię fit diligentib. Deum, timentibus ipsum, & custodientib. præcepta eius, hoc est, credentibus in Christũ, qui ex fide nouam obedientiam præstant.

Amplitudo misericordiæ Dei.

Applicatio.

Sed de hac re plura in secundo loco dicenda sunt. Nos hîc verba textus altius perpendamus. *Ita*, inquit, ***Deus dilexit mundum.*** Quis diligit? Deus. Quem diligit? Mundum. Hic siste gradũ, & de hac voce cogita. Diligit mundum: ergo salutaris ipsius dilectio non ad solos Iudæos pertinet: sunt enim pars mundi: Diligit mundum: ergo non paucos quosdam de mundo, vt sanctos & probos, qui in mũdo sunt: imo Christus ideo venit in mundum, vt peccatores saluos faceret. Quid ergo per mundum significat? Omnes homines qui sunt in mundo. Ecce, inquit Ioannes, agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Item, Deus vult omnes homines saluos fieri. Quotiescunque ergo audimus, Deum mundũ diligere, cogitemus nos partem mundi eius esse, quem diligit. Quî fit quod diligat, cum simus peccatores? Deus duo in nobis inuenit: Vnum, quod ipse fecit. Alterum, quod à nobis profectum est. Quod simus homines constantes animo & corpore, ab ipso est: hanc suam creaturam diligit Deus, Quod autem simus peccatores, non ab ipso habemus, sed à nobis ipsis profectum est, hoc odit Deus, & pro hoc expiando dedit Filium, & vult, vt illi, qui volunt misericordiæ ipsius esse participes, hoc in se mortificẽt perpetua pœnitentia. Sed quomodo Deus mundũ diligit? vt dederit filium pro eo, nempe vt ipse mundi peccatũ in se reciperet, & pro eo moreretur in cruce. Magna sanè dilectio, qua nulla maior esse potest. Verùm hic ratio offenditur, quę Dei consilium non intelligit, ac ita obijcit: An non Deus est omnipotens? Est sanè. Nónne omnia quæ vult potest? potest profectò. An non ergo fuisset melius, si alio modo suam erga homines dilectionem ostendisset? Respondet Augustinus: ***Si fecisset aliter, neque hoc placuisset.*** Placuit, inquit Paulus, 1. Corin. 1. 21. per stultam prædicationem saluos facere credentes. Quare nos, seposito rationis iudicio, dicamus cum Dauide, 1. Psal. 119. Lucerna pedib. meis verbum tuum. Deinde hoc sciendum est, quod Deus non solum sit omnipotens, verumetiam iustissimus, maximè misericors & sapientissimus. Lapsum erat genus humanum in peccatũ. Quid hic requirebat iusticia? Certe vt secundum peccati magnitudinem puniretur genus humanum. Vt peccatum fuit infinitum (nam eo infinitum bonũ offensum erat) ita requirit Dei iusticia vt vel infinitas pœnas lueret genus humanum, vel fieret iusta pro pœna compensatio. Hãc compensationem nemo potuit præstare, nisi Deus. Verùm quia Deus non debuit pœnam, assumsit humanam naturam filius Dei, & in ea satisfecit pro peccatis mundi. Atque ita Deus se nõ solum omnipotentem verumetiam iustissimum, maximè misericordem & sapientissimum declarauit. Solus enim ille inuenit viam, quam ratio inuenire non potuit.

Dilectionis Dei erga mundũ enarratio.

Mundus quid.

Causa huius dilectionis.

Modus.

Dedit filium, qui diuina potentia superauit peccatũ, mortem, Diabolum & infernum, qui sua misericordia nos recepit, qui sua iustitia Dei iustitiæ satisfecit, qui sua sapientia viam salutis inuenit.

DE SECVNDO.

Vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Hic instrumentum proponitur, quo nobis beneficia Mediatoris Christi applicãtur. Verùm quia hæc verba sunt filij Dei, & præcipuus flos seu clenodium totius sacrę scripturæ, volo ea singulatim perpendere, & quid doctrinæ ex singulis vocibus sit hauriendum, ostendam.

De instrumento salutis nostræ.

Explicatio textus.

Primum inquit: ***Omnis.*** Hæc vox, *omnis*, medetur duabus grauissimis tentationibus, quarum vna est de particularitate: altera de indignitate propter multitudinem peccatorum. 1. Multi sunt, qui fatentur quidem Deum propicium esse multis propter Christũ: sed dubitant, an ad se quoque pertineat tantum bonum. Hæc grauis est tentatio, cui medetur filius Dei hac vna voce *omnis*. Nam si ad omnes se non extenderet beneficium Christi, nequaquam dixisset, *omnis*: sed multi, aut quidam. Demus ergo Christo laudem veritatis, & firmiter vnusquisque statuat, Christi beneficia ad se quoque pertinere. 2. Alia tentatio oritur ex cogitatione magnitudinis peccatorum, quam augent ærumnæ præsentis vitæ. Huic quoque medetur Christus hac voce, *omnis*. Non enim dicit, omnis iustus, vel minora peccata committens, sed *omnis*, scilicet qui in hoc vasto mundo inuenitur. Hoc confirmat etiam pretium redemtionis. Sanguis Christi, inquit Iohannes, emundat nos ab omni iniquitate, id est, ab omni eo, quod à nobis iniquè perpetratũ est contra legem Dei. 1. Ioan. 1. 7. Nemo ergo desperet propter magnitudinem morbi: Medicus Christus sapiens est & efficax remedium contra omnes morbos habet, suam mortem & obedientiam.

1. Omnis.

Deinde sequitur secunda vox, ***Qui credit:*** qua voce distinguitur genus humanum in duo genera hominum, quorum alij credunt, alij non credunt. Credũt, qui statuũt Christum sibi propicium esse iuxta promissionem. Non credunt, qui condemnant Euangelium, qui nolunt Christo fidem adhibere, hi sua culpa non credunt. Beneficium quidem ad se extendit, & omnibus offertur iuxta mandatum Christi: sed tãtum à credẽtibus accipitur, iuxta mandatum & promissionem Christi: Euntes in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit, saluus erit. Ecce omnibus offertur beneficium, sed soli credentes illud apprehendunt, reliqui verò sua culpa pereunt. Tametsi enim Deus sua misericordia vult omnes saluos fieri: tamen vult iusto suo iudicio perire incredulos, quos saluari voluisset, si salutem fide amplecti non recusassent.

2. Qui credit.

Tertia vox est, ***In eum.*** Is enim saluatur, qui in eũ, id est, in Dei filium, verum hominem & saluatorem mundi, Iesum Christum, credit. Quid est in eum credere? est desperare de te ipso, & omnia bona sperare ab ipso.

3. In eum.

Quarta vox sequitur, ***non pereat.*** Hac voce duo indicantur. Primũ quod omnes nõ credẽtes in Christum damnationis sententię subiaceant. Alterum, quod solius Christi merito homines sola fide ab hac damnationis sententia absoluantur. Est ergo hoc maximum beneficium Euangelij, liberari à commerito exitio & æterna damnatione.

4. Non pereat.

Quinta vox, ***sed habeat vitam æternam.*** Hoc est summum Euangelij beneficium. Mors æterna debetur nobis ex nostro merito: vita ęterna debetur nobis ex

5. Sed habeat vitã æternam.

nobis ex Christi merito, modò in eum firma fiducia vsque ad finem recumbamus. Ex his iā firmum discrimen colligendum inter Legem & Euangelium, inter opera & fidem. Lex promittit vitam æternam, sed facientibus legem. Verum quia nemo legi satisfacere potest, sequitur neminem per legem vitam ęternam consequi. Euangelium promittit vitam æternam gratis omnibus, qui in Christum credunt, quia Christus pro omnibus ijs legis iusticiæ satisfecit. Fides igitur accipit gratuitum beneficium, quod lex adfert cū conditione impletæ legis. Verùm nacti hoc beneficium fide, debemus opera facere, non vt illis mereamur cœlū & vitam æternam, sed vt filij Dei, ipsi veram obedientiam, & nostram fidem ex suis operibus declaremus in omni pietate & honestate.

DE TERTIO.

Misericordiæ & iustitiæ Dei illustris locus.

NOn enim misit Filium suum Deus in mundum, vt condemnet mundum: sed vt saluetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non condemnabitur. Qui autem non credit, iā iudicatus est, quia non credit in nomen vnigeniti filii Dei.* Hæc verba tertium locum continent, nempe consolationem & terrorem. Illa consolatur credentes, agnoscentes sua peccata: hoc terret contumaces, qui in Christum nolunt credere. Cū autem dominus facile videret, quę esset hominum infirmitas, & maxime eorum, qui vere sententiā legis cogitant. Illi enim dum audiunt mortis sentētiæ subiacere omnes, qui legi plenam obedientiam nō pręstant: non possunt non pauescere ad legis minas: hos igitur consolatur Christus, & ait: *Non misit Deus Filium suum, vt condemnet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum.* Loquitur de primo suo in mundū Aduentu, qui fuit ad saluandū peccatores, agentes pœnitentiam. Hac enim dulci inuitatione vsus est Mat. 11.28. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Item, Matt. 9.13. Non veni vocare iustos: sed peccatores ad pœnitentiā. Quotquot ergo voci Christi obtēperant & pœnitentiam agunt, liberi sunt à iudicio condemnationis. Ita enim ait veritas: *Qui credit in eum, non iudicatur*, scilicet iudicio condemnationis. Hæc promissio consolabitur nos aduersus legis & conscientiæ sententiā. Is enim, qui venturus est Iudex viuorum & mortuorum, dicit clara voce: Qui credit in eū, non iudicatur. Huius promissionis fiducia aduersus minas legis, terrores mortis, flammas inferni, tyrannidem Diaboli, in hora mortis erit nobis necessaria: non enim fieri potest, vt ipsa æterna veritas mentiatur. Hactenus de consolatione credentium. De terrore eorum, qui nolunt Euangelio credere, sequitur: *Qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credit in nomē vnigeniti filij Dei.* Quid? An non ergo aliud futurum est iudicium? Imo ad iudicandum veniet filius hominis suo tempore, quemadmodū promisit. Quid ergo est quod dicit: *Iam iudicatus*, id est, condemnatus est? Hoc dicto ostendit, qualesnam sint omnes filij Adam sine fide, id est, sine Christo mediatore, videlicet quod sint iudicati, id est, condemnati, scilicet quantum ad caussam attinet & materiam. Caussa enim & materia damnationis in ipsis est, quę est trāsgresšio Legis diuinæ, & contumax rebellio aduersus Deum. Præterea legis sententia, olim à Deo creato primo homini proposita, & deinde repetita in mōte Sinai est, quod maledictus sit omnis, qui nō obedierit Deo iuxta ipsius mandatū, ad hanc maledictionem obligati sunt omnes, qui nō credunt in filium Dei, qui solus eorum maledictionem in se recepit, qui in se crediderint. Hoc ita esse significant quæ sequuntur: *Hoc est autem iudicium, quod lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.* Hoc est, Ideo homines condemnabuntur, quia lucem filij Dei fide nō receperunt: sed potius in sua ignorantia permanere voluerunt, idque ideo, quia eorum opera erant mala.

Explicatio.

Consolatio.

Iudicium in reprobos.

DE QVARTO.

Impiorum ingenium.

Omnis enim qui male agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius. Fures cū furari volunt, tenebras amant: Ita homines qui nondum ad bene agendum sunt nati per fidē Christi, toto impetu ad male agendum ferūtur, ideo lucem Euangelij oderunt. Cum contra, qui sincere agit, bene sibi conscius, venit ad lucem, id est, sua opera manifeste facit, non veretur hominum conspectum. Id est, qui venit ad Christi lucem, & eius spiritu benefacere didicit, is non manet diutius in ignorantiæ tenebris, sed vt lucis filius ambulare conatur. Hinc ergo discamus primùm differentiam inter credentes & nō credentes. Discrimen enim ab operibus petēdum est, sicuti Dominus in alio loco ait, Mat. 7.17. Bona arbor bonum fructum facit: Mala vero malū producit fructum. Deinde etiā discamus, quod lux Euangelij non ferat, vt veteribus tenebris inuoluamur. Huc tot Christi adhortationes & Apostolorū. Apud Matthæum cap. 5.16. ait Dominus: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt glorificent Patrem cœlestem. Et Paulus ait, Eph. 5.8. Lucis filij estis, tanquā in luce ambulate. Ad eundem modum & Petrus, in 1. epist. ca. 2.4. Ad quem accedentes lapidem viuum, ab hominibus vero reprobatum, à Deo quidem electum, & honorificatū, & ipsi tanquā lapides viui superædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerentes spirituales hostias acceptas Deo per Iesum Christū. Nemo igitur cogitet, per Euangelium datam esse licentiam peccandi. Euangelium à peccato liberat, quare non vult vt liberati amplius peccati iugo se submittant. Si, inquit Saluator, Ioan. 8.34.36. filius vos liberauerit, verè leberi eritis. Qui facit peccatum, seruus est peccati. Cum igitur liberi simus per Iesum Christum, libertate nostra ita vtamur, vt simus serui, non peccati, sed Dei, per Christum Iesum Dominum nostrum, cui honor in secula, Amen.

Discrimen inter credentes & non credentes.

Doctrina.

FERIA TERTIA PENTECOSTES, Iohan. 10.

AMen amen dico vobis, qui non intrat per ostium in stabulum ouium: sed ascendit aliunde, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouiū. Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt. Et proprias oues vocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emiserit, ante eas vadit, & oues illum sequuntur quia nouerunt vocem eius. Alienum autem non sequuntur, sed fugient ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum. Hoc prouerbium dixit eis Iesus. Illi autem non cognouerunt quæ essent, quæ loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen amen dico vobis, Ego sum ostium ouiū. Omnes quotquot ante me venerunt fures sunt & latrones, sed non audierunt oues eos. Ego sum ostium, per me si quis introierit, seruabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Fur non venit, nisi vt furetur, & mactet, ac perdat. Ego verò, vt vitam habeant, & abundantius habeant.

ENAR-

ENARRATIO TEXTVS.

Cõnexio huius cõcionis cũ præcedẽte. Heri audiuimus de vita æterna, quam consequimur fide Christi: hodie nobis monstratur verum ostium & ostiarius, ne quis à vera vitæ æternæ ianua aberret, & quærat viam illam, aut ostium per quod ad vitam peruenire non potest. Vt autem hunc Euangelij textum melius intelligamus, obseruanda est eius occasio & scopus, vnde summa sententiæ colligetur. Occasio. Occasio fuit: Christus sanauit hominem cæcum, qui cæcus à natiuitate fuerat, quo facto suam declarauit diuinitatem, & se Messiam olim promissum ostendit. Verùm Pharisæi & Scribæ, qui tum habebantur pastores populi Dei, offendebantur, vt qui Christo honorem Messiæ & pastoris veri promissi inuidebant, contra quorum impietatem se tuetur, & verum pastorem esse defendit. Scopus. Scopus ergo est, vt monstret verum ouile, id est, veram Ecclesiam definiat, cuius ipse solus sit verus pastor. Habemus occasionẽ & scopum huius concionis. Summa. Summa autem est, quod & confutat Scribas, qui se pro veris pastoribus venditarunt, & se asserit verum pastorem esse, in cuius ouili sunt quotquot audiunt ipsius vocem, & se sequuntur, & ab alienis, id est, à falsis pastoribus discedunt. Partes. Loci duo sunt:

1. *De falsis pastoribus.*
2. *De vero pastore & ouili vero.*

DE PRIMO.

Falsorum pastorum descriptio & nota. *Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro.*

Hæc descriptio est falsi Prophetæ, & vnius proposito exemplo, omnes falsos prophetas intelligit. Falsus Propheta est, qui non intrat per ostium. Quid est non ingredi per ostium? Est aliam salutis viam proponere, quàm solum Christum. Quicunque igitur à Christo aberrat, ab ostio aberrat, & est falsus pastor. Exempla. 1. Arius negauit Christi diuinitatem, aberrauit ergo ab ostio. Est enim Christus verus Deus. 2. Fotinus Christi humanitatem negauit, aberrauit igitur ab ostio, est enim Christus homo verus. 3. Sabellius posuit in Christo duas personas, aberrauit igitur ab ostio, est enim Iesus Deus & homo, vnus Dominus & vnus Christus. 4. Papistæ dicunt, quod non solo Christi merito saluemur, errant igitur ab ostio. Christus enim solus mundi saluator est. 5. Pharisæi & Papistæ obtrudunt nobis humanas traditiones loco Euangelij, quare ab ostio aberrant, & intrant in ouile, id est, in Ecclesiam per aliam doctrinam, quam Mosis, Prophetarum, Psalmorum, & Apostolorum. Hoc enim est ascendere aliunde. Obseruemus igitur hinc veram notam falsorum Prophetarum, quæ est aliunde quam per verum Christi Euangelium, & per Christum ipsum ascendere in ouile, & sumere sibi docendi officium.

Falsi pastores latrones & fures. Hi falsi doctores sunt, fures & latrones. Latrones dupliciter sunt: Primùm, quia sentiebant suam doctrinam satis esse ad salutem, & eam esse quæ sola pasceret, cùm tamen non sit intellectus verbi, nisi aperiente Christo, & veluti recludente ostium. Secundò, quia nouas etiam traditiones comminiscebãtur, quas putabant ad salutem conducere. Quemadmodum etiam à Papistis factitatum esse manifestũ est, qui hoc opus, hanc missam, hoc rosarium, hanc inuocationem sanctorum, hunc ordinem docuerunt salutem mereri. Fures præterea sunt: quia primùm dolo veram doctrinam auferunt, 2. Corin. 11. 3. sicut serpens Euam seduxit astutia. Deinde, quia postquam veram doctrinam suffurati sunt, obtrudunt impiam doctrinam, qua manus impiorum confortant, & contristant cor iusti, Ezechiel. 13. 22.

Quæstionis explicatio. Sed quid est quod postea in textu sequitur, *Quotquot ante me venerunt, fures sunt & latrones?* Nonne Moses, Elias, Esaias, Helisæus, Hieremias, Daniel, & multi alij venerunt ante Christum? si venerunt ante ipsum, fuerunt fures & latrones, sicuti hic Dominus clarè pronunciat. Illi venire dicũtur ante Christum, qui sine Christo veniunt, qui sine ipsius doctrina & spiritu veniunt: verùm sancti Dei Prophetæ venerunt cum Christi spiritu & doctrina. Ergo non ante Christum venerunt, nec fuerunt fures, aut latrones: sed veri pastores ouilis Christi. Hinc rectè Augustinus. *Cũ illo veniunt, qui cũ verbo Dei veniunt.* Ego, inquit, sum via, veritas & vita. Si ipse est veritas, cum ipso veniunt qui veraces fuerunt. Quotquot ergo veniunt sine illo, sunt fures & latrones, id est, ad furandum & occidendum veniunt sponte. Fures quidem sunt, quia quod alienum est, suum esse dicunt: Latrones, quia & quod sunt furati occidunt. Videte ergo quantum periculum sit à falsis doctoribus: Oues Christi sibi vendicant, vt fures: easdem occidunt, vt latrones. Meritò ergo Christus in Euangelio hortatur omnes, vt caueant sibi à Prophetis falsis, id est, à falsis pastoribus, qui veritatem Dei non adferunt.

DE SECVNDO.

Locus, de bonis pastoribus. *Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium.* Hic de bono pastore agit, & definit bonum pastorem esse, qui per ostium intrat. Sunt autem quatuor genera bonorũ pastorum. 1. Deus est pastor suæ Ecclesiæ. Primùm enim Deus ipse pastor suarum ouiũ dicitur, iuxta illud Hiere. 23. 3. Ecce ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris, ad quas eieceram eas, & conuertam eas ad rura sua, & crescent, & multiplicabuntur. Item Psal. 23. 1. Dominus pastor meus, nihil mihi deerit, in hoc loco pascuæ me collocauit. 2. Iesus Christus est pastor. Deinde Christus Deus & homo est etiam pastor verus, sicuti in hoc Euangelio testatur, & nuper audiuimus, Ego sum pastor bonus, quod inde probauit, quod suas oues vita redimeret. 3. Pij doctores & ministri verbi. Tertium genus pastorum sunt pij doctores, de quibus loquitur Dominus apud Hieremiam ca. 23. 4. Suscitabo inter eos pastores & pascent. Et Christus Petrum pastorem facit, cum ait: Pasce oues meas. 4. Magistratus. Quartum genus pastorum est magistratus ciuilis. Vnde Dauid rex pastor populi dicitur: & olim reges pastores populorum dicebantur. Verùm de primo & vltimo genere pastorum non loquitur Dominus in hoc Euangelio: sed tantùm de mediis generibus, hoc est, de seipso & aliis piis doctoribus Ecclesiæ: De quibus nonnihil dicam, sed breuius, quia nuper de hac materia dictum est. Bonus igitur pastor in genere est, Boni pastoris Ecclesiastici notæ. 1. qui intrat per ostium, id est, qui cum Christo venit, & adfert verum Euangelium, quemadmodum Prophetæ & Apostoli olim fecerũt, & hodie omnes quotquot sincerè docent Euangelium. 2. pascit oues, non caduco, sed salutari pabulo, scilicet viuifico verbo Dei. 3. ostiarius hic aperit, id est, Christus facit vt verbum sit efficax & proficiat ouibus ad salutem. Nisi enim Christus aperit, frustra laboratur, nec oues efficaciter pascuntur. 4. proprias oues vocat nominatim, hoc est, nouit suas oues, amat, & cura singulari complectitur. 5. vadit ante eas. Quomodo? doctrina, vita & cruce. Debet enim bonus pastor esse forma gregis in doctrina, vita & cruce. 6. oues illũ sequuntur, scilicet in doctrinę puritate, in vitæ sanctimonia, & patientia sub cruce. Sed quare oues sequuntur illum? 1. Quia vocem eius agnoscunt. 2. Quia ab alieno fugiunt, nam eius vocẽ non nouerunt. Verarum ouiũ descriptio. Habemus hic descriptionẽ non solùm veri pastoris, verumetiã verarum ouiũ, quæ in vno sunt ouili summi

pastoris Dei. Quid est ouile? Est Ecclesia catholica. Quæ sunt oues? omnes qui vocem pastoris audiunt, eum sequuntur, & fugiunt ab alienis pastoribus, qui reuera non sunt pastores, sed fures & latrones. Hic tenendæ sunt differentiæ veræ Ecclesiæ, & falsæ Ecclesiæ. Veræ Ecclesiæ propriæ notæ sunt hę, quas qui non habet, sciat se non esse de ouili Christi.

Ouile quid.

Quæ sunt istæ notæ veræ Ecclesiæ seu veri ouilis Christi? Prima est vox incorrupta doctrinę cœlestis, iuxta illud: Oues meæ vocem meam audiunt. 2. vsus Baptismi integer. 3. vsus Cœnæ Dominicæ iuxta Christi institutionem. 4. vsus clauium iuxta mandatum Christi. 5. crux. 6. mutua ouium Christi charitas. 7. mutuæ pro se inuicem preces. 8. conseruatio ministerij verbi. Hæ sunt veræ notę Ecclesię Christi, quas paucioribus verbis comprehendere licet, vt discamus primam notam esse ouium Christi, incorruptam Euangelij vocem. Secundam, legitimum vsum Sacramentorum. Tertiam, obedientiam erga ministeriũ verbi. In his enim tribus continentur octo illæ quas posui.

De notis veræ ecclesiæ, seu ouilis Christi.

Habemus in genere, quis sit bonus pastor, & quę sint veræ oues nunc ea accommodemus ad exempla: Primum ad Christum summum pastorem & eius oues. Deinde ad alios, verbi ministros, qui sub Christo pastore etiam dicuntur pastores.

Thesis applicatio ad exempla.

Christus probat se bonum pastorem esse ex eo, quod vitam suam ponat pro ouibus, is enim de cœlo descendit, vt quæreret quod perierat, vt sanaret quod languidum erat, & consolidaret vulnera ouibus à lupis inflicta. Hic præcessit oues doctrinæ puritate, vitæ innocentia & cruce. Hic pascit oues saluifico pabulo Dei, id est, verbo Euangelij. Hic oues errantes colligit: hic lupos pedo suo arcet. Breuiter nihil charius habet salute suarum ouium. Huius oues sunt Abel, Abraham, Isaac, Iacob, Dauid, Ioseph, Anna, Maria, Simeon, & multi alij, qui relicto errore, voci Christi præbuerunt aures, eum sequentes in doctrina, vita & cruce, quem etiam suo tempore sequentur in gloria. Si enim cum illo patimur, cum illo glorificabimur. Huius oues sunt hodie quotquot Euangelio credunt, & Christum vera confessione & pietate colunt.

1. Christus est verè bonus ille pastor.

Eius oues

Quem autem fructum oues Christi à suo pastore, qui & ostium est & ostiarius, expectabunt, Christus ostendit, cum inquit: *Per me si quis introierit, saluabitur, & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.* Hoc est, si quis relictis tenebris, me lucem secutus fuerit, ingredietur, scilicet fide, & egredietur cõfessione, pietate & charitate, & pascua inueniet, scilicet per verbum vitæ in hoc mundo, & æternam beatitudinem in futura vita.

Felicitas ouium Christi.

Deinde sunt boni Pastores omnes pij ministri verbi, qui exemplũ Christi in pascendis ouibus sequũtur. Talis fuit Helias, talis Hieremias, talis Esaias, tales Apostoli, tales hodie omnes, qui Christũ sincere prædicant, & oues præcedunt doctrina, vita, & cruce, qui lupos non fugiunt, sed arcent ab ouili Christi gladio spiritus & ardentibus precibus. Hi etiam habent proprias oues, eos qui eorum vocem audiunt, ac ipsos sequuntur in doctrina, pietate & patientia.

Pij ministri verbi quomodo sunt boni pastores.

Horum oues.

Quid? an non oues ad solum Christum pertinent? Pertinent quidem. Quomodo ergo dicit eas pastorum esse qui eas pascunt? Sunt pastorum si curã spectes: solius verò Christi, si possessionem & verũ dominium. Is enim suo precioso sanguine sibi oues suas acquisiuit. Verùm quia nuper etiã audiuimus cõcionem de pastore & ouibus, nolo hîc plura dicere, sed commendo vos omnes summo pastori nostro Iesu Christo, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor & gloria in secula, Amen.

Quæstio.

DOMINICA TRINITATIS, Euangelium Iohan. 3.

ERat homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic venit ad Iesum nocte & dicit ei, Rabbi, scimus quod à Deo veneris Magister. Nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Respondit Iesus, & dixit ei: Amen, amen dico tibi, Nisi quis natus fuerit è supernis, non potest videre regnum Dei. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci cum sit senex? Num potest in ventrem matris suæ iterum introire ac nasci? Respondit Iesus, Amen amen dico tibi, Nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est, & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Ne mireris, quod dixi tibi, Oportet vos nasci è supernis. Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, & quò vadat: sic est omnis qui natus est è spiritu: Respõdit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Respõdit Iesus, & dixit ei: Tu es ille Magister Israelis, & hæc ignoras? Amen amen dico tibi, quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis & non creditis, quomodo si dixero vobis cœlestia, credituri estis? Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit è cœlo, filius hominis qui est in cœlo. Et sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

ENARRATIO TEXTVS.

Hoc festum merito nostri Symboli seu fidei Festum dici poterit. Est enim institutum, vt doceatur in Ecclesia de Deo, qui est vnus & verus in essentia, trinus in personis, de eius erga Ecclesiam beneficiis. Nam postquam superioribus dominicis de Christo, eiúsque beneficiis, de dilectione Patris mittentis Filium in mundum, de missione Spiritus sancti ad confirmandum Christi Euangelium, dictum est: commodum iudicauit Ecclesia hæc omnia simul coniungere, & de iis hoc die docere, quo breuiter in memoriam, quæ fusius declarata sunt, reuocentur. Proponit autem Ecclesia hunc textum Euangelicũ, quẽ audiuistis, sapienti cõsilio. Nam in eo beneficia Dei erga Ecclesiam proponuntur. Vt enim Pater Filium mittit, vt fiat victima pro peccato, ita Spiritus sanctus datur, qui credentes ad vitam æternã regenerat. Est ergo summa præsentis Euangelij, quod regenerati fide Christi sint hæredes vitæ æternæ, beneficio & merito Christi, quem Pater misit. Vt autem certum teneamus ordinem, in hac concione dicam:

Argumentum, summa, & vsus huius cõcionis.

Partes.

1. *De notitia Dei.*
2. *De spirituali regeneratione.*
3. *De consolatissimo Christi dicto:* Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto: ita oportet exaltari Filium hominis, &c.

DE PRIMO.

Cum noscere Deum sit vita æterna, operæpretium est, vt homines ad veram noticiã Dei aspirent. Est autem noticia Dei duplex. Vna est gentilis, naturalis, & philosophica, & hæc est imperfecta. Nam mundi sapientes, qui verbo Dei nõ erant instituti, in quatuor errarunt. 1. in substantia. 2. in personis. 3. in prouidentia. 4. in voluntate. Epicurei ab omnibus exploduntur, qui negarunt vllum Deum esse. Sapientes, qui vnum Deum sunt confessi, errarunt in substantia: nam non putarunt hũc esse Deum, qui est Pater, Filius, & S. sanctus. Nec rectè iudicarunt de personis. Prouidentiam Dei quidam sustulerunt, quidam

Duplex notitia Dei. 1. Naturalis est imperfecta.

quidam vniuersalē negarunt: putarunt enim Deum maxima curare, non autem hæc terrena. Voluntatem Dei de gratuita misericordia ignorarũt prorsus: at quod punire velit aliquando contumaces, propriæ conscientiæ testimonio admonebantur. Sed vnde gētes hanc qualemcunque noticiā Dei habuerunt? Dauid & Paulus ex creatura eas hanc de Deo noticiam habuisse testantur. Paulus enim Rom. 1. 19. & c. ait: Id quod de Deo cognoscitur, manifestũ erat ipsis. Deus enim eis manifestauit. Nam quæ eius sunt inuisibilia dum per res creatas intelliguntur, ex creatione mundi peruidentur, æterna scilicet eius tum potentia, tum diuinitas, ad hoc, vt sint ipsi inexcusabiles. Dauid dicit Psal. 19. 1. Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Hoc est, cœlum quod videmus ostendit Deum opificem. Summa autem cognitionis Philosophicæ de Deo huc redit. Primùm homo res conditas contemplans huc perducitur, vt aliquem esse fateatur, à quo hæc omnia sint condita, & cuius virtute administrentur cuncta: inde verò ad æternam eius potentiam ac diuinitatem peruehatur necesse est. Siquidem eum, qui omnia condiderit, rebus omnibus conditis antiquiorē, ac proinde æternum esse oportet: & incredibilis ista vis, quæ tantæ moli regendæ sufficiat, excellentior sit necesse est quauis alia etiam præstātissima virtute. Idipsum autem est, quod Deum vocamus, qui rursus nisi vnus sit, certe neque is sit, qui omnia condiderit, neque qui omnia administret, ac proinde nec æternus, neque omnipotens, denique nec Deus fuerit. Hæc summa noticiæ Dei est apud mundi sapientes: Cuius noticiæ vsus est triplex, Primus, vt homines Deum ex creaturis agnoscant. 2. vt agnitum venerentur. 3. vt non colentes Deum agnitum sint inexcusabiles. Primus & secundus proprius est finis noticiæ Dei. Tertius est accessorius hominum culpa. Altera noticia Dei est ex scriptura seu ex verbo Dei, quæ noticia summatim in symbolo continetur Apostolico, quæ est, vt credamus esse vnum Deũ: vt credamus esse tres personas in vna diuinitate: vt cognoscatur voluntas Dei, & eius erga Ecclesiā beneficia: vt modus à nobis intelligatur, per quē beneficiorũ sanctæ Trinitatis participes fieri possimus.

Vnde nascitur hæc notitia.

Summa huius noticiæ.

Vsus.

2. Supernaturalis, seu ex verbo Dei scripto petita perfecta est.

Verum vt hæc Dei noticia plenior à nobis haberi possit, quatuor membra de hac salutari Dei noticia proponam & explicabo: quorum primum erit confirmatio, quod tantum sit vnus Deus. Secundum, ostēsio, quod sint tres personæ in vna diuinitate. Tertium, quid in singulis personis sit spectandũ. Quartum, quinam sit salutaris vsus noticiæ Dei.

Eius partes.

Primum, confirmatio petenda est ex testimonijs. Testimonia autem confirmantia vnitatem Dei sumpta ex Mose, Prophetis, Psalmis & Apostolicis scriptis. Moses Exod. 20. 2. Deut. 5. 6. ait: Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, non habebis alios Deos coram me Deut. 6. 4. Audi Israël Dominus Deus noster Deus vnus est. Esaiæ 43. 10. 11. Ante me non est formatus Deus, & post me non erit. Ego sum, ego sum Deus, & non est absque me Saluator. 44. 6. Ego primus & nouissimus, & absque me non est Deus. Psal. 18. 32. Quis Deus præter Iehouam, & quis fortis præter Deũ nostrũ? Pau. 1. Cor. 8. 6. Scimus quod nō sit alius Deus quàm vnus. 1. Tim. 2. 5. Vnus est Deꝰ. Hæc testimonia & multa alia, vnũ esse Deũ euidenter conuincunt, id quod etiam catholica confitetur Ecclesia, dum ait: Credo in Deũ vnũ.

1. Quod sit tantùm vnus Deus.

Secundum de personis. Esse autem tres personas in vna diuina natura, non multiplicata, sed vna numero manente, ratio non capit. Quare potius hoc mysterium est venerandum, quàm scrutandũ. Hinc Bernardus: *Scrutari hoc temeritas est, nosse verò vita est* æterna. Et Salomon, Prou. 25. 27. Scrutator maiestatis opprimitur à gloria. Quare hic rationem nostrā sub verbo Dei captiuam teneamus, & scripturæ testimoniis de tanto mysterio credamus. Cur autem Ecclesia credat tres esse personas in vna diuina natura, hæc est ratio: Vnus tantum est Deus, quod iam multis testimoniis probatum est: Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus sanctus est Deus ergo Pater, Filius & Spiritus sanctus vnus est Deus. Quod autem Pater sit Deus, similiter filius & Spiritus sanctus, probatur quadrupliciter: 1. ex claris scripturæ verbis. 2. ex operibus. 3. ex cultu qui debetur Patri, Filio & S. sancto. 4. ex Ecclesiæ perpetuo consensu.

2. Quod sint tres personæ in vna Deitate.

Ratio.

Rationis probatio quadruplex.

Clara scripturæ verba sunt Matt. 3. Pater sonat de cœlo: Filius stat in fluuio: Spiritus sanctus descendit vt columba super Christum. 1. Ioā. 5. 7. Tres sunt qui testimonium perhibent in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt.

Testimonia scripturæ.

Deinde idem opera ostendunt. Pater creat, Filius creat, & Spiritus sanctus creat. Pater iustificat, filius iustificat, & Spiritus sanctus iustificat: Pater omnia gubernat, filius omnia gubernat, & Spiritus sanctus omnia gubernat. Hæc opera creationis, iustificationis, & gubernationis Dei sunt propria. Quare cum hæc Patri, Filio & Spiritui sancto communiter tribuantur, diuinam eorum naturam fateri necesse est.

Opera.

Idem confirmat & cultus. Pater inuocatur, filius inuocatur, Spiritus sanctus inuocatur. nunc autem solus Deus inuocandus est, & in solum Deum credere licet. Quare Pater, & Filius, & Spiritus sanctus Deus vnus est.

Cultus.

Huc & testimonium Ecclesiæ pertinet. Hæc est autem fides catholica, vt vnum Deum in Trinitate, & Trinitatem in vnitate veneremur, non confundētes personas, nec substantiam diuidentes. Nam alia est Persona Patris, alia filij, alia S. sancti.

Consensus Ecclesiæ.

Tertium de iis quæ spectanda sunt in personis. In personis spectanda sunt quinque. 1. essentia. 2. persona. 3. personalis distinctio. 4. opus. 5. voluntas.

3. Quid in singulis personis spectandum.

Essentia seu natura eadem est Patris, Filij & Spiritus sancti. Non est enim aliud Pater, aliud filius, aliud Spiritus sanctus. Nam vna est diuina essentia & natura simplex, atque ideo dicitur Pater esse in Filio & Spiritu sancto, Filius in Patre & Spiritu sancto, Spiritus sanctus in Patre & Filio.

Essentia.

Alterum, quod spectandum est in Trinitate, est *persona*, videlicet quod alia sit persona Patris, alia Filij, alia Spiritus sancti. In hac personarum Trinitate nihil est prius, nihil posterius, nihil maius, nihil minus: idque nec tempore, quia omnes personæ sunt coæternæ: nec natura, quia omnes sunt vnius & eiusdem essentiæ: nec dignitate, quia sunt coæquales: nec intellectu, quia simul intelliguntur.

Persona.

Tertium, quod est spectandum in personarum Trinitate, est *personalis distinctio*. Hic primùm obseruandum est, quomodo Deus à creaturis discernatur. Deinde, quomodo personæ diuinæ à se inuicem distinguantur. Distinctiones, quibus Deus à creaturis distinguitur, sunt hæ: 1. in vna & indiuidua natura non multiplicata, sunt tres personæ. 2. Deus est mens æterna. 3. Deus est creator. 4. Deus est in mundo, & supra mundum. 5. Deus est in omni loco & in nullo loco. Hæ quinque proprietates soli Deo competunt, & nulli creaturæ.

Personalis distinctio.

1. A rebus creatis.

Personæ à se inuicem distinguuntur duplicibus proprietatib. interiorib. & exterioribus. Interiores sunt, gignere, nasci, procedere. Solus Pater gignit filiũ: solus filius nascitur è Patre. Solus Spiritus S. procedit ab vtroq;. Exteriores proprietates sunt, mitte-

2. A seipsis.

re & mitti. Solus Pater mittit. Filius & Spiritus sanctus mittuntur, sed diuersimodè. Filius missus assumpsit humanam naturam, in qua victima factus est. Mittitur Spiritus sanctus in corda, vt nouam lucem in cordibus incendat.

Opus Trinitatis. Quartum, quod in personis considerandum dixi, est *opus Trinitatis*. Hic obseruanda est regula Augustini, *Opera diuinitatis ad extra sunt indiuisa: sed seruata cuiusq; personæ proprietate.* Pater creat, Filius creat, Spiritus sanctus creat. Pater regenerat, Filius regenerat, & Spiritus sanctus regenerat. Sed Pater creat per Filium, & res creatas Spiritus sanctus conseruat. Pater regenerat in Filio per Spiritum sanctum.

Voluntas. Quintum, quod considerandum in personis dixi, est *voluntas*, quæ qualis sit, docent: 1. facta præterita & præsentia. 2. præcepta. 3. comminationes & promissiones legales. 4. promissiones Euãgelij. 5. exẽpla. 6. ἀπροσωποληψία, seu quod non sit acceptor personarum. Hæc omnia simul docent, quod Deus irascatur peccatibus, & velit eos punire: & quod velit peccatum remittere omnibus ad mediatorem confugientibus, & dare eis vitam æternam, nulla nationum aut populorum habita ratione.

4. Salutaris vsus notitiæ Dei. Iam vsus restat qui est multiplex. 1. Hæc rectè formabunt iudicium nostrum de Deo. Talem enim Deum agnoscere debemus, qualem se patefecit verbo & testimonio, iuxta versiculum: *Ecce Deum credas quod de se prædicat ipse.* 2. Hæc docent nos rectè sentire de creatione, quæ est opus totius Trinitatis. 3. Rectè sentire de reparatione generis humani, quæ est etiam opus totius Trinitatis, vt suprà dictum est. 4. Hæc confirmant articulos fidei nostræ de Deo & Trinitate. 5. Hæc nos ad rectè inuocandum instruunt. Inuocatio enim in hunc solum Deum est dirigenda, qui est Pater, Filius & Spiritus sanctus. 6. Nos hæc monent, vt solicitè & sanctè viuamus, tanquam in Dei conspectu. Hæc sint de Deo & Trinitate dicta, quæ omnia in Symbolo nostro breuiter indicantur.

DE SECVNDO.

Locus, de spirituali regeneratione. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest intrare in regnum Dei.* Hęc est secunda doctrina quam proposui, quę vt melius intelligatur, duo sunt obseruanda. Primùm, cum quo loquatur Christus. Alterum, quæ fuerit huius dicti occasio. Qualis autem fuerit cum quo loquutus est Christus, exponit textus. Fuit vir honestus & nobilis: fuit princeps Iudęorum: fuit Pharisæus, qui vixit inculpatè secundum legem. Occasio autem fuit hæc: Nicodemus venit ad Christum nocte, qui vt Pharisæus iudicauit se iustum ex legis operibus, sacrificijs & sabbatismis: quare mirabatur Ioannem nouam doctrinam proponere de iustitia & Baptismo, quam ipse legis doctor ignorabat. Huius igitur iudicium præuenit Christus hoc dicto: Nisi quisnatus fuerit denuo, nõ potest intrare in regnũ Dei. Ad hæc verba stupescit Nicod. & ait: *Quomodo potest homo cũ sit senex, iterũ nasci?* cui Christus: *Amen dico tibi, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest intrare in regnum Dei.* Hic Christus dicit se non de carnali natiuitate, quemadmodum eam intellexit Nicodemus, loqui: sed de spirituali, quam necessariam esse eo probat, quod prior nostra natiuitas est immunda. *Quod natum* (inquit) *est ex carne, caro est:* Id est, quicquid nascitur in hac vitiositate naturæ, immundum & reum est, atque ideo regni Dei non est capax. Huc addit modum regenerationis: *Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, aut quò vadat: sic est omnis qui natus est ex spiritu.* Hoc est, quemadmodum ventus tum primum sentitur, quando spirat, tametsi nemo nouit vnde veniat, aut quò vadat: ita spiritualis hæc regeneratio, fit occulto quodam modo virtute Spiritus sancti, quæ cùm facta est, sentitur per noui hominis nouos motus.

Occasio.

Fundamentum disputationis.

Probatio, à consideratione prioris natiuitatis.

Regeneratio quomodo fit.

Instrumenta generationis. Verùm vt hæc intelligamus, obseruanda sunt organa & instrumenta huius spiritualis natiuitatis: 1. Semen huius natiuitatis est verbum Euangelij, quod annunciatur voce ministrorum. 2. Spiritus sanctus, qui in prædicatione Euangelij est efficax, operatur fidem, qua & assentimur verbo Dei, & statuimus, nobis Deum esse propitium propter Filium, & simul innouat naturam ad nouam obedientiam. 3. Cùm hæc beneficia accipiuntur fide, tanquam in agrum cordis, homo regenitus mox sentit in se motus Spiritus sancti: aqua foris adhibetur, tanquam sigillum internæ regenerationis, & testimonium collatæ gratiæ Christi. Huius regenerationis effectus conspiciuntur in mente, in affectibus, in voluntate, in externis operibus. Nam mens luce Dei illustratur, affectus purgantur, voluntas fit prompta, & obedientia noua omnium virium inchoatur: breuiter, qui credit regenitus est.

DE TERTIO.

Explicatio & partes præcipuæ huius sententiæ. *Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita oportet exaltari filium Dei, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Historia exaltati serpentis in deserto est in quarto libro Mosis, cap. 12. quam figuram hîc Christus ad suam personam applicat, dicens: Sicut Moses exaltauit serpentẽ. Hoc Christi dictum multa continet. I. Apertè testatur, quod lex non tollat peccatum. Nam si lex tolleret peccatum, non opus esset expiatione per victimam Christi. II. Cur sit datus Messias, & cur filius Dei assumpserit naturam humanam indicat: datus est enim vt exaltaretur in cruce, & ita per eum salus mundo contingeret. III. Ostendit hoc dictum, Christi regnum spirituale esse & æternum. IIII. Docet qualis sit iustitia, qua consistimus coram Deo, seu quomodo participes reddamur beneficiorum Christi, videlicet cùm credimus in Christum exaltatum, id est, mortuum in ara crucis. V. Dulcissima est consolatio hîc proposita, quod gratia hæc, quæ est in cœlum aditus, offeratur omnibus. Id quod indicat vniuersalis particula *Omnis* qui credit. Nos igitur bonam spem concipiamus de salute, quæ omnibus offertur per Iesum Christum, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor in secula seculorum, Amen.

DOMINICA PRIMA POST Trinitatis, Euangelium Lucæ 16.

Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendidè. Erat autem quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius vlcerosus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis. Sed & canes veniebant, ac lingebant vlcera eius. Accidit autem vt moreretur mendicus, & deportaretur ab Angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est autem & diues, ac sepultus est, atque in tartaro sublatis oculis suis, cùm esset in tormentis, vidit Abraham eminus, & Lazarum in sinu eius. Et ipse clamans, dixit: Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremum digiti sui in aquam, ac refrigeret linguã meam, quia crucior in flamma hac. Dixit autem Abraham: Fili, recordare, quod receperis bona tua in vita tua, & Lazarus similiter mala. Nunc autem hic solatio fruitur, tu verò cruciaris. Et super hæc omnia, inter nos & vos hiatus ingens

gens firmatus est, vt ij, qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque istinc huc transcendere. Ait autem: Rogo ergo te Pater, vt mittas eum in domum patris mei, habeo enim quinque fratres, vt testificetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locum cruciatus. Ait illi Abraham: Habent Mosen ac Prophetas, audiant illos. At ille dixit, Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, resipiscent. Ait autem illi: Si Mosen & Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

ENARRATIO TEXTVS.

Omnium sequentium concionum summa.

A Dominica Aduentus huc vsque, proposita est doctrina de singulis articulis fidei nostræ: nunc in sequentibus dominicis, vsque ad Dominicam Aduentus, proponitur de miraculis Christi, & fidei natura verisque fructibus: idque ideo, vt miraculorum doctrina confirmetur Euangelij veritas, & doctrina de fide, & fructibus eius nos ad bona opera excitemur. Docet autem Christus de bonis operibus quinque modis: 1. Interdum enim simplici doctrina est contentus, vt cùm dicit: Estote misericordes, agite pœnitentiam, facite fructus pœnitentia dignos. 2. Interdum suum exemplum proponit, quod suos vult imitari, vt cùm dicit: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. 3. Interdum proponit parabolas, vt de bono villico, de virginibus decem, de semine in terram iacto, quales multæ sunt passim in Euangelicis historijs. 4. Interdum minis vtitur, vt cùm dicit: Nisi abundauerit iustitia vestra, plusquam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Item, Væ vobis Scribæ, Pharisæi, hypocritæ, &c. 5. Interdum proponit præmia & pœnas in illustribus exemplis, quemadmodum hoc Euangelio facit. Breuiter, nihil non agit Dominus, vt suos honestæ vitæ studiosos faciat.

De bonis operibus quomodo Christus doceat.

Summa concionis de diuite & Lazaro.

Iam accedamus ad hodiernum Euangelium: Cuius summa est, quod Christus Dominus propositis duobus exemplis, dehortetur ab impietate & crudelitate aduersus pauperes, & exhortetur ad pietatem & constantiam in ferendis ærumnis huius vitę. Nam vt diuitis Epulonis exemplo docet, quæ pœna maneat impios: ita pauperis Lazari exemplo hortatur ad pietatem & honestam vitam in timore Dei. Vsus ergo erit, vt diuites & crudeles erga suos proximos videant, tanquam in tabula, quas pœnas olim luent, si non resipiscant maturè. Deinde, vt pauperes pij & afflicti in hac vita, huius pauperis Lazari exemplo se erigant, & patienter expectent liberationem & beatam requiem, si in fide ad mortem perseuerauerint.

Partes.

Loci tres.

1. *Descriptio huius Epulonis, cum suis doctrinis.*
2. *Descriptio Lazari, cum suis consolationibus.*
3. *Dictum Domini*: Habent Mosen & Prophetas.

DE PRIMO.

Prioris loci partes.

Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & bysso. In hoc primo loco quatuor sunt obseruanda: quæ sunt, 1. generalis reprehensio eorum, qui sunt crudeles in pauperes. 2. causa damnationis huius diuitis. 3. verus vsus diuitiarum. 4. status animarum impiorum post hanc vitam.

1. Generalis reprehensio eorum qui sunt crudeles in egenos.

Primum ergo cùm hic Epulo damnatur, in genere reprehenduntur omnes, qui sunt duri in pauperes: & qui, cùm ipsi affluunt diuitijs, nulla cura pauperum tanguntur, quales multi sunt in mundo. Hæc reprehensio etiam ad eos pertinet, qui neque consilio, neque re, ministerium verbi, aut egentia Ecclesię membra iuuant: quare vnusquisque apud se cogitet, & huius Epulonis damnatione admonitus sapere discat.

2. Causæ damnationis huius epulonis.

Causæ damnationis huius Epulonis non sunt diuitiæ & splendor vestium & delitiæ in cibis, modò temperatæ fuissent, quod ex ipso Euangelio patet. Si enim diuitiæ fuissent efficaces causæ damnationis, damnatus fuisset & Abraham: damnatus fuisset Dauid, & multi reges, & alij qui diuites fuerunt. Verùm diuitiæ, splendor & huiusmodi alia, occasio possunt esse damnationis, quando videlicet homines istis abutuntur in contumeliam Dei & contemptum proximi, in superbiam & luxum. Sed quæ fuerunt causæ damnati huius Epulonis? tria horrenda mala, quæ in textu disertè notantur: quorum primum fuit securitas carnalis, quæ habuit secum hæc mala, quod non egerit pœnitentiam, quod nullum sensum iudicij & iræ Dei habuerit, quod nulla cura officij tangeretur, nam hæc perpetuò secum habet carnalis securitas. Alterum malum, propter quod damnatus fuit hic Epulo, erat luxus & crapula, quibus & corpora & animæ grauantur, ne quid possint homines de rebus suæ salutis cogitare. Tertium malum, quod causa fuit damnati Epulonis, erat neglectus Lazari, quæ res satis indicat, quod nullam fidem habuerit: vbi enim fides vera est, non potest in miseros & egenos esse crudelitas. Propter has tres causas damnatus est Epulo, cuius exemplo multi quotidie ad damnationem certam properant, qui suis diuitijs securitatem, crapulam, & neglectum membrorum Christi fouent. Quare si nobis salus cordi est, maturè resipiscamus, caueamúsque ne donis Dei in nostram perniciem abutamur.

Securitas carnalis.

Luxus & crapula.

Neglectus pauperis.

3. Locus de vero vsu diuitiarum.

Tertio loco ex hoc exemplo colligendum est per contrarium, quis sit verus vsus diuitiarum, qui verus vsus in his quatuor est positus.

Conseruatio ministerij.

Primus est, vt conferamus partem nostrarum facultatum ad conseruationem ministerij, quem vsum confirmat 1. finis hominis: est enim homo conditus, vt Deum agnoscat & celebret. Quare & bona quæ habet, ad iustum finem referenda sunt. 2. hunc vsum confirmant sæpius repetita mandata Dei. Deus enim mandat, vt Ecclesiam nostris facultatibus iuuemus. 3. hunc vsum stabiliunt piorum regum & sanctorum exempla, qui nihil in votis magis habuerunt, quam suis diuitijs ministerium verbi ornare & conseruare.

Qui in hunc primum vsum peccant.

Contra hunc primum & pium diuitiarum vsum peccant multi: inter quos sunt 1. qui suas diuitias conuertunt ad ruinam ministerij, quemadmodum multi tyranni olim & hodie faciunt. 2. qui auferunt bona Ecclesiastica & sibi occupant. 3. qui ex suis facultatibus nihil conferunt ad conseruandum ministerium verbi. 4. qui vel precibus, vel artibus alijs bona Ecclesiastica ad se honesto titulo transferunt, quasi essent Ecclesiæ ministri, cùm sint prorsus canes muti, qui nec vnquam seruierunt Ecclesiæ, aut Reipublicæ, nec possunt vnquam seruire, ventres pigri, & bestiæ inertes, qui tamen Prælati, Canonici & Vicarij & Abbates salutari volunt.

Conseruatio Reipublicæ.

Secundus verus & legitimus diuitiarum vsus est, vt earum partem conuertamus ad conseruandam & ornandam Rempublicam, in qua viuimus. Sūt enim Respublicæ Ecclesiæ hospitia, quibus etiam gratitudinem debemus, etiamsi alia commoda ad nos non peruenirent. Contra hunc vsum multi peccant, vt sunt: qui iusta tributa non soluunt: qui iniusta exigunt: qui tributa non conuertunt ad rerumpublicarum conseruationem, sed ad luxum & crapulam.

Oeconomici status conseruatio.

Tertius vsus rectus & legitimus diuitiarum est, vt vnusquisque suum statum honestè tueatur sine sordibus. Contra quem peccant primùm, qui potationibus, comessationibus, vestibus suo statui non con-

uenientibus suas res abliguriunt, quemadmodum multi faciunt. Deinde etiam auari, qui sordibus suis oblectantur, & suum statum honestè, vt decet, non tuentur, qui & malè vestiuntur, & malè edunt, cùm interim eorum pecunia ærugine corrũpatur in arca.

Pauperũ cura.

Quartus diuitiarum verus vsus & legitimus est, vt partem aliquam in pauperes erogemus, & maximè in eos, qui cum paupertate pietatem coniunxerunt. Est enim hæc potissima causa, cur Deus sinit esse pauperes inter nos, vt faciat periculum, an ipsius misericordiam imitari velimus, iuxta mandatum Christi: Estote misericordes, sicut Pater vester cœlestis misericors est. Contra hunc vsum etiam multi peccant, cum hoc diuite Epulone, cuius olim in supplicijs erunt socij, qui ipsum magistrum crudelitatis erga egenos in hoc mundo sint secuti.

4. De statu animarum post hanc vitam.

QVARTVM sequitur, quod in Epulonis exemplo considerandum dixi, videlicet, qualisnam sit status animarum eorum, qui ex hac vita sine fide discedunt. Nam cùm Christus dicit, diuitem Epulonem apud inferos sublatis oculis vidisse Abrahamum eminus, & petiuisse intingi extremum digiti Lazari in aquam, ad refrigerandam linguam suam, depingit tabulam, quæ statum animarum impiorum post mortem repræsentat, in qua hæc notantur: 1. summus cruciatus & conscientiæ perpetuus vermis. 2. memoria crudelitatis, quam exercuerant in miseros. 3. votum recreationis per eorum officia, in quos in hac vita crudeles erant. 4. quod non sit futurus finis tormentorum, & quod frustrà expetatur vlla in tormentis refectio. Quod enim hîc Dominus per colloquium Epulonis & Lazari depingit propter nostrum captum, id ipse Epulo in sua conscientia sensit, quam Dominus, qui omnia nouit, ignorare non potuit. Hęc igitur impietatis pœna ad seriã pœnitẽtiam inuitet, ne inuiti ad pœnam pertrahamur.

DE SECVNDO.

Descriptio Lazari cum suis consolationibus.

Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, vlceribus plenus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis, & nemo dabat. In hoc Lazari exẽplo multa sunt obseruanda, vnde nos & doctrinam & consolationem capere poterimus.

1. Pij in hoc mundo affliguntur & quibus de causis.

Primum hic confirmatur concio Petri, qui dicit, iudicium à domo Dei incipere: punit enim suos in hac vita Deus, vt tanquam fręno quodam retineantur in officio. Si enim omnia succederent illis ex voto, ebrij facti fœlici rerum successu, à pietate deflecterent ad impietatem. Vnde Moses de populo Iudaico dixit, Exod. 32.6. Sedit populus manducare & bibere, & surrexit ad ludendũ, hoc est, in idololatriã, & alia scelera lapsus est. Quare memores simus dicti Pauli, 1. Cor. 11.32. Cùm iudicamur, id est, affligimur, à Domino corripimur, nę cum hoc mundo damnemur. Ad paternum igitur Dei animum respiciamus, quoties duris afficimur in hac vita, & cruce admoniti timeamus Deum piè & innocenter viuendo.

2 Felicitas non consistit in rebus externis.

Deinde hoc exemplo Lazari docemur, non omnes coram Deo miseros esse, qui in hac vita sint calamitosi: nec contrà omnes placere Deo, qui in hac vita videntur fœlices & beati. Lazarus in hac vita miser fuit, sed Deo erat charus. Epulo in hoc mundo fœlix, sed Deo displicebat. Quæ causa? Lazarus timuit Deum ex viua fide, Epulo autem Deum non timuit, fide enim vacuus erat.

3. Exemplum prouidentiæ Dei.

Tertiò, in Lazaro videmus exemplum prouidentiæ Dei. Iacet contemptus & spretus, verùm cùm nunc absque omni consolatione iaceret, venerunt canes, & linxerunt vlcera eius: quo significatur, quod Deus non sinat pios ita calamitatibus obrui, quin consolationes ærumnis admisceat. Neque enim dubium est, quin prouidentia Dei factum sit, vt canes venirent & lingerent vlcerosum, in maiorem damnationem diuitis Epulonis & familiæ eius. Nam familia domini sui impietatem est imitata, textus enim dicit, & nemo dabat ei.

4. Communis sors piorum & impiorum.

Quartò obseruemus hic communem sortem piorum & impiorum. Moritur Epulo: moritur & Lazarus. Mors quidem vtrique est communis, sed non mortis euentus. Epulo enim per mortem ad miseriam transijt, Lazarus verò ad fœlicitatẽ peruenit.

5. Angelorum ministerium.

Quintò hîc obseruetur, in Lazaro Angelorum ministerium. Epulo viuum Lazarum contempsit, sed mortui animam Angeli deportant, qui in vita contemptus erat, in morte curatur & honoratur ab Angelis Dei. Neque hoc in solo Lazaro accidit, sed quod de illo legimus, commune est omnibus. Nam vt piorum animæ Deo curæ sunt, ita à sanctis Angelis in portum salutis & fœlicitatis deportantur.

6. Status animarũ post hanc vitam.

Sextò, in Lazari exemplo videmus, qualis status sit animarum piorum post hanc vitam. Deportatur Lazarus in sinum Abrahæ. Quid est sinus Abrahæ? Sicuti Abraham ideo pater fidelium dictus est, quia penes ipsum depositum fuit æternę vitæ fœdus, quod fideli custodia seruatum filijs suis primum, deinde cunctis gentibus, quasi per manus tradidit: Filij eius vocantur, quicunque eiusdem promissionis sunt hęredes: ita post mortem dicuntur in eius sinum colligi, qui eiusdem cum eo fidei fructum percipiunt. Nam quemadmodum filij, dum vespere ab operibus diurnis domi congregantur, & veluti in sinu paterno fouentur, ita pij post labores exhaustos in hac vita, post mortem colliguntur in beata requie, vbi bene & beatè habent vsque ad resurrectionem mortuorum. Hîc Abrahæ sinus vocatur etiam Paradisus, vt in illo Christi dicto ad latronem, Hodie eris mecum in Paradiso: vbi est, iuxta Psalmum, abundantia lætitiarum ex vultu Dei, & perpetuæ iucũditates in dextera eius. Breuiter, Beati qui in Domino moriuntur, quia perpetuò cum Domino erunt, & perpetuo gaudio fruentur.

Sinus Abrahæ quid.

Paradisus.

Colloquium Abrahæ & Epulonis.

Porrò quantum ad colloquium Abrahæ & Epulonis attinet, sciendum est, quòd ista acciderunt spiritualiter. Ita enim apud se cogitauit Epulo in tormentis, & tale responsum accepit iste in propria conscientia.

7. Imago Ecclesiæ militantis.

Septimò, obserua in Lazaro imaginem Ecclesiæ in hac vita. Est enim afflicta, & contemnitur à potentibus & diuitibus huius mundi.

DE TERTIO.

Sententia

Habent Mosen & Prophetas, audiant illos. Hæc grauissima est admonitio imprimis vtilis. Hoc enim dicto multi damnantur.

Aduersus Atheos.

Primùm, damnatur omnis, qui Mosen & Prophetas non recipit. Nam hi dati sunt diuinitus, vt ad Deum nos ducant, & salutis viam monstrent. Qui ergo hos non recipit, manet in sua damnatione.

Adu. Idololatras.

Secundo, damnantur recipientes, sed tamen pluris facientes humanas traditiones, & potius vitam instituunt iuxta præcepta hominum, quàm iuxta præcepta Dei, contra apertum Dei interdictum. Ita enim ait apud Ezech. cap. 20.18. In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum vestrorum.

Adu. Enthusiastas.

Tertiò, damnatur hic Gregorius Papa, Anabaptistæ, & alij Enthusiastæ, qui nouas de cœlo reuelationes quærunt, ac magis fumis vitiosi & melancholici cerebri, quàm voci cœlesti credunt: imò relinquunt verbum, & prorsus abijciunt.

Doctrina

Quartò, discamus hinc magnifacere doctrinam Mosi,

Mosi, Prophetarum & Apostolorũ, quę lucerna nobis erat ad æternam salutem, modo eius ductum sequamur: nullum enim habet mundus præstantius clenodium, quam verbum Dei. Hoc Dauid pluris fecit quam aurum præstantissimum: hoc Lazarus in mundo pauper, diues erat coram Deo: hoc Iob in mediis ærumnis se erexit. Quare & nos, Charissimi, amemus verbum Dei, sciamus esse instrumentum, quo nobis offertur thesaurus omnium preciosissimus Christus Iesus, & per illum vita ęterna, quam donet nobis Pater cœlestis per eundem Iesum Christum, cui honor & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA SECVNDA post trinitatis, Lucæ 14.

Homo quidam apparauerat cœnam magnam, & vocauit multos, misitque seruum suum hora cœnæ, vt diceret inuitatis: Venite, quia iam parata sunt omnia. Et cœperũt simul omnes se excusare. Primus dixit ei, Villã emi, & necesse mihi est exire & videre illam, rogo te habe me excusatum. Et alter dixit, iuga boum emi quinque, & eo ad probandum illa, rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideo non possum venire. Ac reuersus seruus, renunciauit hæc Domino suo. Tunc iratus paterfamiliâs, dixit seruo suo: Exi cito in plateas & vicos ciuitatis, ac pauperes ac debiles claudósque & cæcos introduc huc. Et ait seruus: Domine, factum est, vt imperasti, & adhuc locus est. Et ait Dominus seruo: Exi in vias & sepes, & compelle intrare, vt impleatur domus mea. Dico enim vobis, quod nemo virorum illorum, qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.

ENARRATIO TEXTVS.

Huius cõcionis cũ priore cõnexio.

Sicuti proximo die Dominico impedimentum salutis esse contemtum proximi in Epulone ostensum est: ita in hoc Euangelio aliud impedimentum cauendum docemur, ne videlicet nostras possessiones & negocia, curásque rerum mundanarum pluris faciamus quam Euangelium Christi, néue sinamus nos commodis & voluptatibus huius mundi impediri & occupari, quo minus veniamus ad cœnam, ad quam per Euangelij prædicationem vocamur.

Occasio parabolę.

Porro occasio huius parabolæ fuit vox cuiusdam Pharisæi in conuiuio, ad quod Christus erat inuitatus. Nam cum Christus pronunciasset, retributum iri in resurrectione iustorum iis, qui sunt liberales erga pauperes: Pharisæus Christi sermonem approbaturus ait, Beatus qui comedit panem in regno Dei. Verùm quia Christus huius Pharisæi, & maximæ partis gentis Iudaicæ mores peruersos & præposterũ studium vidit: proponit hanc parabolam, in qua & Iudæorum iustam reiectionem, & gentium gratuitã receptionem pingit. Cuius parabolæ scopus & finis est, ne sinamus huius vitæ res caducas nobis impedimento esse, quo minus in cœnam cœlestem inuitati per Euangelium veniamus. Loci quatuor.

Scopus & finis.

Partes.

1. *Magnitudo misericordiæ Dei pingitur in hac cœna.*
2. *Ingratitudo mundi notatur in ijs, qui vocati recusant venire.*
3. *De coactione, quomodo cogat, & per quos.*
4. *Comminatio pœnæ eorum, qui Euangelium non recipiunt.*

DE PRIMO.

Misericordiæ Dei erga genus humanum magnitudo.

Quanta sit misericordia Dei erga genus humanum, multis indiciis ostenditur. Nam non solùm vox Dei, verumetiam ingentia Dei beneficia erga totum mundum, & præcipue erga Christi Ecclesiam, ineffabilem misericordiam Dei testantur. Misericordia (inquit Dauid) Domini plena est terra. Argumentum maximum huius misericordiæ est datus filius, vt mundum in extremam miseriam demersum redimeret, idque per suam mortem & passionem, quo homines ab hac miseria liberati, donarentur æterna vita, quæ hic cœna magna dicitur, & in Matthæo nuptiæ regis: ad quam cœnam magnam homines vocantur ex mera Dei misericordia, quò in ea saturentur deliciis spiritualibus in omni æternitate.

Circumstantiæ huius misericordiæ.

Verùm vt nobis magis dulcescant lautitiæ huius cœnæ, circumstantias quæ in textu notantur proponam seorsum, & quid doctrinæ & admonitionis ex singulis petendum sit dicam.

1. Deus inuitat.

Prima itaque circumstantia in hac cœna spectanda, est de eo, qui ad hanc cœnam inuitat: nam inde eius æstimatio dependet. Quis ergo instruit hanc cœnam? Num Rex aliquis mundanus? Non. Imo magnifacienda esset eius regis liberalitas, & laude extollenda misericordia, qui miseris & pauperibus regale conuiuium & magnificè instructum pararet. Sed quis est? Deus pater cœlestis, Dominus dominantiũ, & Rex regum, solus diues & lauticiis abundans. Hęc circumstantia bonitatis & misericordiæ Dei clarissimum testimonium est.

2. Ad salutem & vitam ęternam.

Secunda circumstantia est, quod hic Paterfamiliâs Deus ad cœnam inuitet. Sed quid cœnæ nomine significatur? Ipsum Euangelium, eaque omnia, quæ cũ Euangelio coniuncta sunt: vt est salus & vita æterna. Vide quanta misericordia hic relucet. Sed quæ ratio est appellationis? Cur hæc tanta bona cœna dicuntur? Id fit sanè non sine magnis causis, quarum de numero sunt tres præcipuæ. 1. quia Euangelium æternum gaudium, & nunquam finienda bona, promittit. Vt enim cœna in extrema diei parte apponitur: Ita bona, quę Euangelium offert, post multos exhaustos in ærumnis huius vitæ labores, credentibus ex mera Dei misericordia donabuntur. 2. quia sicut vespera, quando cœna instrui solet, est finis diei: ita ætas, in qua per ministerium prædicationis omnes ad epulas diuinæ cœnæ, inuitantur, extrema est. 3. quia Euangelium extrema vox Dei est in mundo, postquam nulla alia est expectanda: sicut cœna vltimum in die cibum proponit. Nunquam enim alia de cœlo sonabit vox Dei: sed hæc eadem Euangelij vox sonabit vsque ad iudicij extremi diem.

3. Benignitate ineffabili.

Tertia circumstantia est in hac voce *Magna*, qua commendantur nobis diuitiæ misericordiæ Dei: nõ enim Deus vnum & alterum regem & sapiẽtem inuitat ad suã cœnam, sed totum mundum. Non prętermittit pauperes, non diuites negligit, non nobiles excludit, non rusticos aut ciues à suo conuiuio arcet, non paruos contemnit, non magnos fastidit: sed omnes promiscuè per orbem sparsos homines inuitat ad magnam illam cœnam: nam textus & magnam cœnam esse, & multos inuitatos testatur.

4. Per ministerium verbi sui in ore ministrorũ.

Quarta circumstantia est de modo inuitationis. Modus exprimitur hisce verbis: *Et misit seruum suum hora cœnæ, vt diceret inuitatis.* Hic serui nomine intelliguntur Prophetæ, Apostoli & omnes pij Doctores, quos inde ab initio mundi misit Deus inuitatum ad hanc cœnam. Ad hanc cœnam ipse Deus Patriarcham Nohe inuitauit. Hic inuitatus reliquum mundum vice Dei vocauit. Deinde cum ob suam ingratitudinem mundus diluuio periisset, inuitatur voce Dei Abraham ad hanc cœnam. Præterea cum mundi malicia creuisset super terram, vnum populum peculiarem elegit Deus, in quo sæpe excitauit Prophetas, vt ad hanc cœnam inuitarent: idque continuauit paterfamiliâs, donec proprium fi-

lium misit, Dominum nostrum Iesum Christum, quem inuitati suspenderunt in crucem. Qui excitatus à mortuis, misit Apostolos in vniuersum mundũ vt ad hanc lautisimã cœnã omnes gentes inuitarent.

Quinta circumstantia est de hora cœnæ. Quænam est ista hora? Tempus gratiæ & tempus gloriæ. Tempus gratiæ est quo annũciatur hominibus liberalitas & misericordia patrisfamiliâs, quod in tres partes distribuitur. In promissionẽ, exhibitionẽ, & tẽpus secutũ exhibitionẽ. Promissionis tẽpus fuit inde ab Adam vsque ad Christum natum fere 4000. annorũ. Deinde exhibitionis tempus erat, dum Christus ipse in carne hic in terris versatus est, prædicauit, obtulit seipsum precium redemtionis pro inuitatis ad hanc cœnam. Tempus secutum exhibitionem est inde à misione Apostolorum in mundum vniuersum vsque ad diem iudicij, in quo tempore & nos sumus, & inuitamur ad hanc cœnam voce ministrorum verbi. Tempus gloriæ est æternitas, quando in cœlesti gloria accubabimus non solum cum Abraham & Isaac: sed cum Deo Patre, Deo filio, Deo Spiritu sancto, & fruemur æterno gaudio & lętitia in Christo Iesu Domino nostro.

5. Omnibus seculis & temporibus.

Sexta circumstantia est inuitandi forma. ***Venite*** (inquit) ***quia parata sunt omnia.*** Hoc est, vt in Baptistæ & Christi inuitatione videmus: Agite pœnitentiam, & credite Euangelio: appropinquat enim regnum cœlorum. Hæc inuitatio requirit pœnitentiã, hoc est, prioris vitæ mutationem, vt discedamus à malo, & faciamus bonum, & requirit fidem, id est, vt credamus hanc cœnam nobis apponi, non nostrum ob meritum, sed ex mera misericordia propter Filiũ, qui nobis à Deo datus est sapientia, iusticia, sanctificatio, redemtio. His enim donis & veluti vestibus filij Dei in cœnam æternæ vitæ intrabimus. Nam sapientia sua Christus mentes nostras reformat: iusticia sua nos ornat, cum in eum credimus: sanctificatione sua nos purificat, ac tandem recipit in suum cœnaculum, vbi erit perpetua redemtio, gloria & felicitas. Atque hactenus de primo loco, in quo commendatur nobis misericordia Dei, quæ est à progenie in progeniem super omnes timentes eum, vt virgo mater Domini canit.

6. Proposita doctrina de lege & Euangelio.

DE SECVNDO.

Sed omnes cœperunt vno animo se excusare. Recusarũt enim venire ad cœnam hanc cœlestem. Quemadmodum enim sus pluris facit cœnum, in quo se commaculat, quam aurum aut preciosas gemmas: ita homines sordibus suis inuoluti fugiunt splendorem tantæ cœnæ. Qua in re tria deploranda sunt mala: Miseria generis humani, maxima ingratitudo, & corruptum iudicium. Miseria est, quod peccatis & maledictione oppressi homines, non solum non eluctari de suis malis conantur, verumetiam ipsis sordibus delectãtur: tantum abest, vt remedium quærant. Atque hoc est, quod Christus dicit: Nemo venit ad me, nisi quẽ Pater traxerit. Ingratitudo est, quod homines inuitati ad gratuitam cœnam, id est, gratuitam liberationem à peccato, ab ira Dei, à maledictione legis, ab inferno, à Diabolo, ad remissionem peccatorum, ad fauorem Dei, ad iusticiam, ad cœlum, ad Deum, vt cum illo beati viuant in omni æternitate, recusant tamen venire. Quis hanc ingratitudinem satis deplorare potest. Conceptum iudicium est, quod homines pluris faciant finita bona, quam æterna: pauca, quam multa: caduca, quam firma: terrena, quam cœlestia: conseruantia hanc vitam ad modicum tempus, quam conseruantia animam & corpus in æterna vita. Stultúsne iudicatur, qui præfert lutum auro? Sanè stultissimus, vt qui nihil rectè iudicare possit. multo stultior est, imo in infinitum stultissimus, qui præfert mortem vitę, peccatum iusticiæ, infernum cœlo, Diabolum Deo. Breuiter, infinita mala infinitis bonis. Hoc nostrum corruptissimum iudiciũ agnoscamus. & petamus nostras mentes noua luce reformari, vt rectè intelligamus, quæ vera bona sunt: ordinatè appetamus, quæ rectè iudicamus, & vsque ad finem perseueremus in quærendis iis, quæ ordinate appetimus.

De mundi ingratitudine Dei gratiam recusantis.

Hominũ miseria.

Ingratitudo.

Corruptũ iudicium.

Doctrina.

Postquam autem hæc in genere dicta sunt, de miseria generis humani, de ingratitudine summa & corruptissimo iudicio hominum: textum videamus, quia varios modos excusationis continet. Primum dicit: ***Et omnes cœperunt vna sententia recusare.*** Hoc est, maxima pars mundi ingrata contemsit gratuitò oblatum beneficium. Primus ergo dixit. ***Agrum emi, necesse habeo exire & videre eum, rogo te, habe me excusatum.*** Hic describitur primum genus hominum excusantium se, quo sub genere omnes continentur, qui potentia sua freti recusant venire ad hanc præclaram cœnam. Neque tamen potentia est efficax causa huius excusationis: sed occasio tantùm in iis, qui suam potentiã à Deo esse non agnoscunt, qui sua potentia nitũtur, hoc est, baculo arũdinis. Nam cum peccatum, mors, infernus, Diabolus inuadit, hominum potentia non valet: hic enim sola potentia valet, nempe Euangeliũ Christi, quod Paulus definit esse potentiam Dei ad salutem omni credenti. Quod autem hæc potentia, & agrorum possessio non sit efficax caussa recusatæ huius opiparæ cœnæ, ostendunt exempla. potens fuit Dauid, & habuit agros plurimos, potens fuit & Nero, & habuit agros. Quorum ille inuitatus ad nuptias venit, hic recusauit. Quare? Quia ille vsus est potentia in gloriam Dei: hic eadem est abusus in sui interitum. Nam ea deceptus recusauit venire ad hanc cœnam. Hic ergo monemur rectè vti agris nostris, ne sint nobis impedimento, quò minus ad hanc cœlestem cœnam veniamus, exempla omitto.

Varia ingratorum & corruptorum hominũ genera.

1. Potentes huius mundi.

Altera vero dixit: ***Iuga boum emi quinque, & proficiscor ad probandum ea: rogo te, habe me excusatum.*** Hic describitur alterum genus hominum excusantium se, quò minus ad cœnam venire posint: sub hoc genere continentur diuites huius mundi. Quid? an diuitiæ sunt caussæ efficaces huius recusationis? Nequaquam. Fuit Abraham diues, fuit & Epulo diues, de quo nuper audiuimus, sed Abraham non impeditus est suis diuitiis. Nam pluris fecit hanc cœnam, quam terrenas diuitias. Cõtrà, Epulo ebrius fuit suis diuitiis, atque ideo venire recusauit. Sunt enim diuitiæ, quando à malis possidentur, veluti esca, qua illecti capiuntur & necantur. Ideo Christus dicit eas spinas esse, & difficile pronunciat diuitem posse intrare in regnum cœlorum. Plato Philosophus rectè dixit, ***diuitias cæcas esse sine prudentia, & acutum cernere, quãdo sequuntur prudentiam.*** Ita & nos possumus dicere, diuitias spinas esse sine pietate, & rosas quando pietatem sequuntur. Nam pij diuites suis diuitiis veluti rosis quibusdam ornant ministerium verbi, ornant Respublicas & propriam domum. Quicunque ergo huius mũdi diuitias habet, det operam, vt earum administratrix sit pietas & charitas, vt in sanctis Patriarchis & regibus, aliisque multis piis & sanctis hominibus videmus.

2. Diuites huius seculi.

Et alius dixit: ***Duxi vxorem, propterea non possum venire.*** Hic describitur tertium genus hominum recusantium venire ad hanc cœnam, quo sub genere continentur omnes, qui huius mundi voluptatibus dediti Euangelium Christi non curant. Ducere

3. Voluptatibus mundanis dediti

vxorem non est per se aut malum, aut causa recusationis, sed tantum occasio in quibusdam, qui non recte vtuntur dono Dei. Abraham habuit vxorem & multi pij, qui tamen non propterea recusarunt obtemperare Euangelio. Quare coniuges dent operam, vt Christum secum habeant, caueant ne occasionem mali à bono sumant. Hactenus audiuimus tria genera hominum excusantium se, quod non venirent inuitati ad hanc cœlestem cœnam: sed ex his intelligemus omnia, quæ hominibus impedimento sunt, cur Euangelio non auscultent.

DE TERTIO.

Quomodo Deus cogat homines & per quos.

Seruus reuersus domum, nunciat patrifamiliàs quæ responderunt, & rursus missus multis collectis pauperibus & claudis, iubetur cogere homines, vt intrent, quo impleatur domus conuiuij. In hac coactione nobis proponitur summa consolatio. Deus enim non solum promittit, non solum inuitat multos, non solum mandat, sed cogit & compellit intrare ad suam cœnam. Sed quomodo compellit? Multis sane modis. Parentes in familia cogent suos domesticos, & disciplina domestica assuefacient eos, vt Christum audiant, piè & sanctè viuant. Hinc illud Pauli: Educate pueros in disciplina & correptione Domini. Magistratus similiter coget edictis, bonis ordinationibus, exemplo, sublatione Idololatriæ: quemadmodũ Ezechias & Theodosius fecerunt, qui instrumenta Idololatriæ sustulerunt. Omnium autem maximè ministrorum verbi est cogere comminationibus & obiurgationibus, quemadmodum Christum Prophetas & Apostolos fecisse legimus.

DE QVARTO.

Iudicium in omnes Euangelij contemptores.

Nemo virorum illorum, qui vocati fuerunt & recusarunt venire, gustabunt cœnam meam. Hoc est, omnes contemtores Euangelij excludentur de vita æterna. Nam ira Dei manet in omnes, qui non credunt in Filium. Hæc summa est quarti loci.

Vsus triplex huius parabolæ.

Cæterum vsus totius hodierni Euangelij triplex est. *Primus*, vt considerata magnitudine misericordiæ Dei, gratias agamus per Iesum Christum. *Secundus*, vt caueamus, ne vllo prætextu nos subducamus ab obedientia erga Euangelium. *Tertius*, ne exemplo potentum, diuitum & voluptariorum seducamur, & ruamus in proprium exitium, sed potius totis viribus demus operam, vt in hanc cœlestem cœnam includamur, per Dominum nostrum Iesum Christum, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA TERTIA POST trinitatis, Lucæ 15.

Accedebant ad Iesum omnes publicani & peccatores, vt audirent illum. Et murmurabant Pharisæi ac Scribæ, dicentes: Hic peccatores recipit, ac cibum capit cum illis. Dicebat autem ad illos parabolam hanc dicens: Quis ex vobis est homo, qui habet centum oues, & si perdiderit vnam ex illis, nonne relinquit nonaginta nouem in deserto, & vadit ad illam quæ perierat, donec inueniat eam? Et cum inuenerit eam, imponit in humeros suos gaudens, veniénsque domum conuocat amicos & vicinos, dicens illis, Gaudete mecum, quia inueni ouem meam quæ perierat. Dico vobis, quod ita gaudium erit in cœlo super vno peccatore resipiscente, magis quam super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam vnam, nónne accendit lucernam, & verrit domum, quærítque diligenter, donec inueniat? Et cum inuenerit, conuocat amicas & vicinas, dicens: Gaudete mecum, quia inueni drachmã quam perdideram. Ita dico vobis, gaudium erit corã Angelis Dei, super vno peccatore resipiscente.

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio parabolæ.

Occasio hodierni Euangelij hæc est. Cum tanta esset bonitate Dominus noster præditus, vt nemině quantumuis afflictum & magnum peccatorem fastidiret, imò potius omnes ad se inuitaret, iuxta illud Matth. 11. 28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos: factum est, quod ipsi publicani, cognita hac misericordia & bonitate, ad eum venirent, quò gratiæ omnibus liberalissimè oblatæ participes fierent. Atque ideo Christus non voluit eos tantùm voce consolari, sed facto & conuersatione. Inuitatus proinde ab iis venit & comedebat cum illis: idque ea de caussa, vt eos Deo Patri lucrifaceret, hoc est, conuerteret eos à viis suis pessimis ad veram & salutarem pœnitentiam, quo à maledictionis reatu absoluti hæredes fierent vitæ æternæ per Iesum Christum. Hoc Christi factum obseruantes Pharisæi, vt erant superbi, tumentes sua Pharisaica, id est, falsa iusticia, murmurant, ac tacitè Christũ violatæ legis diuinæ accusant. Sed quid ad hæc Christus? vtrosque docet. Publicanos quidem, quod venerit saluatum peccatores. Pharisæos verò, cur cum peccatoribus conuersetur, vnde colligitur Christi regnũ pugnare cum Pharisæorum opinione & Satanæ regno. Nam vt Christi regnum est misericordia & remissio peccatorum, adeo vt Angeli in cœlo gaudeăt super singulis peccatoribus pœnitentiam agentibus: ita Satanæ regnum est crudelis immanitas & peccati inundatio quædam. Loci duo:

Summa.

Partes.

1. *Murmur Pharisæorum, & cur Christus sit conuersatus cum peccatoribus.*
2. *Docetur parabolis duabus, cur Christus in hunc mũdum venerit, & quid nos facere oporteat, modo sanari velimus.*

DE PRIMO.

De murmure Pharisæorum

Appropinquabant ei publicani & peccatores, vt audirent eum, & murmurabant Scribæ & Pharisæi, dicentes: Hic peccatores recipit, & manducat cum illis. Hic proponuntur nobis duo hominum genera, & eorum diuersa studia. Vnum publicanorum & peccatorum, qui Christum accedunt, vt illum audiant, & ad ipsius ouile aggregentur & saluentur. Postquam enim audiuerunt Christum nullos peccatores reiicere, sed omnibus gratiam, modò pœnitentiam agere non recusarent, offerre, ipsum accedere non dubitarunt, spe magna salutis concepta. Alterum Pharisæorum & Scribarum. Hi Christi factum & misericordiam erga peccatores improbarunt, atque ideo murmurarũt dicentes: Hic peccatores recipit & mãducat cũ illis.

Eiusdem causæ.

Porro huius Pharisaici murmuris plures sunt caussæ, quarum nonnullas recitabo, vt videamus, quo spiritu sint locuti, nósque caueamus, ne simili morbo laborantes aliorum salutem impedire videamur.

1. Inuidia

Prima ergo caussa est Diaboli inuidia, quæ propria est Diaboli & membrorum eius. Hæc enim eorum cordibus infixa efficit, ne videre possint, Christum & Publicanos vna conuersari. Tanta enim inuidia erga Publicanos laborârunt, quod noluerint eos bonorum conuersatione emendari. Huius generis Pharisæi plures sunt hodie, quam qui Pharisæorum titulum agnoscunt.

2. Superbia.

Secunda caussa murmuris fuit intolerabilis superbia in Scribis & Pharisæis, qua vt canes Publicanos spreuerunt, adeò vt cibum capere cum illis,

aut domum eandem cum illis intrare recusarint.

3. Hypocrisis. Tertia caussa murmuris fuit opinio iusticiæ & sanctitatis. Nam vt se iustos, tantum ex paternis obseruationibus & sacrificiis, reliquósque vt iniustos contemserunt (vt ille qui ait: Non sum sicut cæteri peccatores, nec vt ille publicanus, ieiuno bis in Sabbato, &c.) ita eos, qui hanc sanctitatis laruam non habuerunt, strenue tanquam anathemata & res abominabiles aspernabantur.

4. Philautia. Quarta caussa fuit studium Christo infamiæ notam inurere. Nam vulgo persuadere conabantur Christum talem esse, quales essent illi, cum quibus versaretur.

5. Falsus zelus. Quinta caussa fuit zelus legis diuinæ, sed falsus. Mandatum enim legis suo murmuri prætexuerunt, lex enim præcipit Exod.23.33. ne conuersentur cum incolis terræ. Item Exod. ca.34.15. præcipitur, ne vnquam cum habitatoribus terræ illius amicitiam iungerent, ne ipsis foret in ruinam, hoc est, ne illorum praua corrupti cõsuetudine idololatræ efficerentur, & prophani legis diuinæ contemtores. Nam, vt Paulus inquit, 1.Cor.5.6. modicum fermentum corrumpit totã massam, & vt est in versiculo quodam: *Morbida facta pecus totum corrumpit ouile.* Vt vna à liuore alterius liuorem contrahit, sic & malo consortio homines facile deteriores fiunt. Sicuti & Medea quodam in loco dicit: *Malarum fœminarum ingressus me malam reddidit.* Huc & illud Syrac.cap.13.1. Qui tetigerit picem, coinquinabitur ab ea: & qui communicauerit superbo, induet superbiam. Item v.20. Omnis homo sibi similem sociat. Huiusmodi scripturæ testimonia multa haud dubie congesserant Pharisęi, vt Christum infamarent.

An liceat cum peccatoribus versari. Sed quid dicemus ad istas scripturæ sententias? pleræque ex illis habent adiunctas caussas prohibitæ cum peccatoribus conuersationis, & vt summatim dicam, prohibent adiuncta scripturæ testimonia, ne infirmi, qui facilè deteriores fieri possunt, cõuersentur cum iis, qui conuerti nolunt, sed potius in hoc totis incumbunt viribus, vt alios sibi nequitiæ suæ socios adiungant. Primùm non potuit Christo cõuenire: non enim erat infirmus, vt peccatorum consuetudine contaminari posset, quare interdictum legis nõ in illum quadrat. Dicit enim disertè lex, vnde reliqua dicta manant: ne forte peccare te faciant in me, si seruieris diis eorum, quod tibi certe erit in scandalũ. Alterum non conuenit in publicanos, quibuscum Dominus hîc conuersatus legitur. Non enim Christum voluerunt sibi suæ nequitiæ socium adiungere: verũ accedebant, vt audirent illum, & ex auditu fidem cõsequuti saluarentur. Cum ergo & Christus motus misericordia conuersetur cum illis, vt eos adducat in stabulum ouium, vnde aberrârunt: & publicani sitientes salutem, cupiant subleuari ab onere peccatorũ suorum, quod senserũt grauissimum esse, iniuste aduersus Christum murmurant: quos in viam reuocare conatur propositis his parabolis: vna de centum ouibus, altera de decem drachmis.

An Pharisæos fugere debeamus. Pharisæis similes. Iam ex iis, quæ dicta sunt ad criminationes Pharisæorum, oritur quæstio. Nam postquam responsum est, scripturas, quæ malorum consuetudinem damnant, ad infirmos pertinere, quæri potest, cùm nos infirmi simus, quid nos facere oporteat, an omnino & perpetuò fugere debeamus Pharisæos. Ad hanc quæstionem respondeo: Sunt fugiendi, & non sunt fugiendi. Imbecilles qui conscij sunt suæ imbecillitatis, quod videlicet sint faciles & proni ad lapsum, edocti propria experientia, ipsi fugient conuersationem eorum, à quibus metuunt, ne illorũ pice inquinentur & scabie inficiantur. Nam, vt dicit

Respõsio per distinctionem.

Iustinus martyr, *mens hominis ex malorum consuetudine scabiem quandam sibi acquirit, & multis malis succis impletur.* Hoc patrumfamiliarum, magistratus, & ministrorum verbi officium est, vt caueant, ne tales ferantur, quorum conuersatione simplices reddantur deteriores. Paterfamiliâs nullum seruum debet ferre in sua familia, qui pueris suis sit scandalo. Magistratus gladio coercebit blasphemos. Ministri verbi obiurgationibus primùm castigabunt impuros: quod si nihil ista via proficiunt, debent eos eiicere de Ecclesia per excommunicationem, vt pij & simplices sciant, quod sibi cauere debeant ab istorum cõuictu. Quod autem huiusmodi fugiendi sint, docet & hoc Pauli dictum, 2.Thess.3.6. Denunciamus autem vobis fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre, qui inordinatè se gerit, & non ex tradita doctrina quam accepit à nobis. Hoc ergo sit dictum infirmis, qui omnino sibi cauere debent ab improborum consortio. Verùm quantum ad eos attinet, qui bene sunt instituti, & qui in officio sunt publico, quorum interest oues errantes ad Christum adducere: illi possunt, imò debent nonnũquam cum improbis conuersari, sicut Medicus conuersatur cum ægroto, non vt ipsius ægroti scabie inficiatur, sed vt sua arte & curandi peritia eum sanitati restituat. Ad eundem modum non modò licet, verumetiam necessitas officij & fides in ministris verbi requirit, vt improborum malitiam retegant, & sanent quantum quidem fieri potest, verum si morbus fuerit incurabilis, sequentur medicorum exemplum & quod curare non possint, amplius non curent, sed Deo totam rem cum dolore committant.

Plerorum qui alii præsunt officium.

Confirmatio à test. Apostoli.

Simile.

DE SECVNDO.

Summa huius partis. *Quis ex vobis homo, qui habet centum oues, &c.* Hac parabola docet Christus duo: Vnum, cur in mundum venerit. Alterum, quod ex priori pendet, cur conuersetur cum peccatoribus, vnde sequitur confutatio murmurantium Pharisæorum.

1. Cur Christus in mundum venerit. Cur in mundum venerit, docet exemplo pastoris. Nam quemadmodum pastor in desertum vadit, vt quærat ouem amissam, ita Christus in mundum venit, vt homines per peccatum in desertum abductos quærat. Deinde quia officium est Christi, quærere peccatores, vt reuocentur ad salutem, quod sine fieri non potest, quin cum eis conuersetur, hinc sequitur improbandũ esse murmur Pharisæorum aduersus Christum, qui eum à legatione sua absterrere voluerunt, ne sanarentur infirmi. Aptè ergo alibi testatur: Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Hæc summa est parabolæ de ouibus, eandem rem proponit parabola de muliere quærente pecuniam amissam. Iam parabolam de ouibus particulatim videamus, quò nobis fiat dulcior, perspecta Christi pastoris solicitudine pro nobis.

Partes parabolæ de ouibus

Pastor Christus. Homo ille habens cẽtum oues, Christus Iesus est, verus pastor, qui animam suam pro ouibus posuit, Iohan.10.11.

Ouis errans, peccator cupiens recipi. Per ouem errantem intelliguntur omnes, qui se in deserto vagari intelligunt: id est, agnoscunt se peccatores, & cupiunt recipi, sicut hi publicani fecerunt. Agnouerunt se peccatores, audiuerunt famam de vero pastore, atque ideo ab illo recipi voluerunt, dum audiunt: Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos. Atque ita textus nobis paradigma ouis errantis proponit in publicanis, quí vocem Christi audientes ad ipsum veniunt, ac suum errorem agnoscunt.

Per nonaginta nouẽ oues intellige omnes homines in

Nonaginta oues: hypocritæ iustitiarij

nes in mundo, qui cum hæreant in suis peccatis & damnatione, tamen hoc non animaduertunt, imò se iustos & beat s putant, atque ideo Christum audire recusant. Putant enim se iustiores esse, quam vt Christo iusto opus habeant. Putant se magis sanos, quã vt Christi medici opera indigeant. Quod hi per nonaginta nouẽ oues intelligãtur, ipse textus apertè conuincit. Nã nonaginta nouẽ oues conferuntur Scribis & Pharisæis, id est, hypocritis, qui se iustos gloriabãtur. Habemus quis sit pastor, quæ sit ouis errans, & quæ nonaginta nouem non errantes. Iam videamus 1. Quando errare cœpit ouis. 2. Quando venit pastor errantem quæsitum. 3. Quomodo inuentam reportet in stabulum, sanet & pascat. 4. Quid acciderit inuenta oue.

Quando cœpit errare ouis.

Quando ergo errare cœpit ouis? Primum cum abducta est per lupum in desertum. Hoc est, cum Satan primos parentes à Deo abduxit. Deinde quoties reuocati homines à viis suis pessimis sunt rursus insidiis Satanæ abducti ab ouili. Ita & hodie, quoties a recta salutis via, vel in doctrina, vel in moribus flectimus, erranti oui comparamur.

Quomodo venit Christus nos quæsitum.

Quomodo venit Christus pastor quæsitum ouem errantem? Venit primum in Spiritu, idque in sanctis Prophetis & Patriarchis, quoties eos excitauit, vt hominibus viam salutis monstrarent. Sic venit misso Mose, misso Helia, Helisæo, Isaia, & aliis multis. Deinde venit in carne, quando assumsit humanam naturam, & est pro nobis passus.

Quomodo nos portat in ouile.

Quomodo quærit, & quęsitam reportat in stabulum? Quærit errantem ouem prædicatione Euangelij, dum iubet prædicari Euangelium, & reportat in stabulum, quando credentes in Ecclesiam congregat. Subiit enim in desertum, & inuentam ouem imposuit humeris, hoc est, credentes in se merito suæ crucis in Ecclesiam perducit.

Quomodo sanat & pascit.

Quomodo reportatam ouem in stabulum sanat & pascit? Sanat omnes contritiones eius suo sanguine, dum credentes in se absoluit à reatu, & donat sua iusticia. Pascit, dum donat eos Euangelij pabulo, & eos fouet suo Spiritu. Hæc beneficia pastoris erga ouem errantem maxima sunt.

De gaudio Angelorum.

Sed quid accidit inuenta oue? *Conuocat amicos & vicinos, dicens: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam quæ perierat.* Quid autem hoc sit, exponit cum ait: *Dico vobis quod ita gaudium erit in cælo super vno peccatore pœnitentiam agente, plus quam super nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia.* Ecce quid accidit quando peccator pœnitentiam agit? Ipsi Angeli Christo pastori congratulantur. Gratulantur autẽ

Causæ huius gaudij.

Angeli in cœlo propter tria. Primùm, quia homines cum illis conditi sunt ad celebrandum Deum, quod non potest fieri ab illis, qui non agunt pœnitentiam. Illi enim omnes laudes Dei, quantum in se est, impediunt. Deinde, quia vident regnum augeri per accessionem nouorum ciuium. Tertiò, quia nihil magis illis gratum est, quam si videant regnum Satanæ aboleri, quod fit cũ homines pœnitentiam agunt. Sed quinam sunt illi nonaginta nouem iusti, qui non indigent pœnitentia? an vllus igitur est absque peccato? Certe nullus est sine peccato? Certè nullus est sine peccato. Omnes enim aberrarunt & inutiles facti sunt. Sed peccatores sunt

Triplices peccatores.

triplices. Sunt enim peccatores, qui se iustos esse putant, & propterea dicuntur non opus habere pœnitentia, quod sane de ipsorum de se ipsis iudicio est intelligendum, nam reuera nullus est, qui non indigeat pœnitentia. Deinde sunt peccatores, qui sciunt se habere peccata, & nihilominus pergunt in peccatis, non morantes a cusantem legem Dei. Sunt quoque peccator s, qui agnoscunt peccatum, id est, oderunt peccatum, atque ideo agunt pœnitentiã, & confugiunt ad Christum. Primum & secundum genus intelliguntur per nonaginta nouem: per tertium intelligitur vna errans ouis. Nonaginta nouem non agentium pœnitentiam similitudinem referunt Scribæ & Pharisæi. Publicani referunt ouem illam vnam errantem. Quid hic docemur? Maximam esse

Doctrina

multitudinem eorum qui pereunt, & minimam esse quæ recipitur, id est, vix vnum ex centum singulis. Hinc illa Christi querela: Multi sunt vocati, sed pauci electi, id est, probi, qui vocanti Christo per suum Euangelium obtemperãt. Hoc in exemplis videmus.

Exempla

Ante diluuium maxima pars mundi secuta est Caini nequitiam, adeo quod tantum octo homines reperti sint iusti, qui per arcam saluati sunt. Deinde rursus per multos annos Melchizedech & Abrahã soli fuerunt pij fere. Pręterea ex magnis illis ciuitatibus Sodoma & Gomorrha & aliis, solus Loth cum suis filiabus euasit, reliquis propter sua peccata incendio interemtis. Neque aliter hodie fit, à plurimis contemnitur Euangelium, à paucissimis recipitur. Hoc ergo periculo admoniti agamus pœnitentiam, ne cum maxima parte ingratissimi mundi pereamus. Dominus clemens est ad nos recipiendos, Angeli expectant resipiscentiam, nostra propria salus agitur, quam Christus omnibus peccatoribus offert agentibus pœnitentiam: cui honor in secula, Amen.

DOMINICA QVARTA POST trinitatis, Lucæ 6.

Estote misericordes, sicut & Pater vester misericors est. Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite cõdemnare, & non condemnabimini. Remittite, & remittetur vobis. Date & dabitur vobis. Mensuram bonam & confertam, & concussam atque exundantem, dabunt in sinum vestrum. Eadem quippe mensura, qua metimini, metietur alij vobis. Dicebat autem illis similitudinem: Nunquid potest cæcus cæcum ducere? Nonne ambo in foueam cadũt? Non est discipulus supra magistrum suum: perfectus autem omnis erit, si sit sicut Magister ipsius. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem, qui in oculo proprio est, non animaduertis? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine eijciam festucam, quæ in oculo tuo est, ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, eijce primum trabem ex oculo tuo, & tunc perspicies, vt eijcias festucam, quæ est in oculo fratris tui.

ENARRATIO TEXTVS.

Huius concionis sũma.

Hæc Christi concio pertinet ad tertiam pœnitẽtiæ partem. Scitis enim quod sint tres partes: Contritio, Fides, & noua obedientia. Contritio peccatum agnoscit, detestatur ac fugit. Fides ad Christum confugit, qui à peccato liberat, & credẽtes iustificat. Noua obedientia versatur in quatuor, quæ sunt, pietas erga Deum, sanctimonia vitæ cuiusque apud sese, charitas proximi, & diligentia vocationis ad quam quisque vocatus est. Cum autem hæ sint partes nouæ vitæ, proponit Christus in hoc Euangelio exhortationem ad charitatem erga proximum, quam hîc per suas partes designat, & quoniam veluti prima eius proles est misericordia erga proximum, hortatur ad misericordiam, per quam intelligit omnia officia, quæ nobis alij aliis in hac vita debemus. Quicquid enim alter alteri debet, cum soluerit, non amplius debet, excepta vna charitate, quam non ita possumus reddere, quin semper simus debitores. Vnde Paulus Romanor. 13. Nihil cuiquam debeatis, nisi mutuam dilectionem. Vt autem hoc Euange-

Partes.

lium clarius intelligamus, duo dicam:

1. *Quæ sint dilectionis seu misericordiæ opera, quæ nobis hic commendantur.*
2. *Quæ sint rationes, quibus Christus nos hic hortatur ad præstandam misericordiam, id est, opera charitatis proximo.*

DE PRIMO.

Paraphrastica enarratio cum obseruatione doctrinarũ.

Estote misericordes, &c. Cum filius Dei suos discipulos hortatur ad misericordiam, significat & quo affectu erga nos mutuo esse debeamus, & quod in hac vita ob multas infirmitates alij aliorum opera indigeant. Quod præceptum si hodie amplecterētur, qui Christiani dici volunt, minus esset dissensionum, & minus calamitatum. Volumus quidem omnes discipuli Christi dici: sed nemo vult facere quod præcipit. Famulus imperio sui heri obedit, ancilla oculos suos habet intētos in matremfamiliâs: imò nemo est, qui non magis suis in mūdo superioribus auscultat, quam multi, qui Christiani dici volunt, suo Christo Deo & saluatori obtemperant, qui pro illis pependit in cruce, & cœlum meruit? Sed quæ est caussa? quia verbis tantum sunt Christiani, non corde. Qui enim vere Christianus est, nihil prius in votis habet, quam vt Christo suo, à quo & nomen & salutem habet, obtemperet. Quare vos moneo, vt deposita illa carnali securitate Christo obtemperetis, & diligenter obseruetis ex hoc Euangelio, quæ officia à nobis erga proximos nostros requirat. In genere quidem requirit dilectionē, sicuti ait ad discipulos suos: Diligite vos inuicem, sicuti ego dilexi vos: in hoc cognoscent, quod discipuli mei sitis, si vos mutuo dilexeritis. Nihil aliud hic requirit, cum ait: Estote misericordes. Qui enim diligunt, misericordes sunt. Et qui sunt misericordes, diligunt: ita fons aquam, & aqua fontē ostendit. Verùm ideo potius hoc loco Christus vsus est misericordiæ vocabulo, quia indolem veræ dilectionis monstrat.

Misericordiæ Christianæ partes

Hęc misericordia, quæ ex dilectione proficiscitur, & à Christo suis discipulis in hoc Euangelio commendatur, quatuor partibus constat: quarum prima in ipso corde est, quæ est candor & philanthropia quædam, qua & candide de proximo sentimus, &

1. Candor

semper meliora de ipso speramus. Hunc candorem notat Christus per contrarij remotionem, cum inquit: *Nolite iudicare.* Hinc Apostolus 1. Cor. 13. Charitas non cogitat malū. Atque hic sensus primæ partis misericordiæ est.

Obiectionis tacitæ dilutio.

Non est ergo quod quisquā hoc dicto, *Nolite iudicare*, existimet tolli vel iudicium de discrimine virtutum & vitiorum in hominibus, vel officium patrisfamiliâs, præceptoris, magistratus ciuilis & ministri verbi, vel debitam fraternam correptionem, qua alius aliū errantem in viam ex mandato Christi reuocare debet: sed tantùm libidinē animi, qua sumimus nobis officium malè de aliis sentiēdi contra charitatis regulam. Quantum enim ad iudicium attinet discriminis honestorum & turpium, regula est nobis Lex Dei firma & immota: Quicquid enim lex Dei dicit turpe aut honestum, id nos quoque tale iudicare debemus. Qualis enim esset insensibilitas ista non discernere? Debemus ergo iudicare & discernere inter Neronis tyrannidem, & Fabricij clementiā: atque ita de cæteris.

Confirmatio dilutionis ab enumeratione partiū vitæ, officij, rerum & disciplinæ tū Ecclesiasticę, tum ciuilis.

Patresfamiliâs habēt mandatum instituendi proles suas in disciplina & correptione Domini. Itē, Salomon vult parentes castigare suos pueros. Et Heli Sacerdos punitus est propterea, quod, cū videret filios suos Ophni & Phinees malè se gerere, cum in cultu diuino, nā meliores partes sacrificiorum furati sunt, tum in vita, nam libidine se contaminârunt, nō eos iudicio paterno castigarit. Hinc manifestum est, quod dictū Christi nō tollat patrumfamiliâs officium, quod sane exercere non possunt sine iudicio, & discrimine recte & secus factorum. Præceptores præterea quid facerent sine iudicio? Alij enim discipuli sunt verberibus cogendi, vt faciant officium: aliis sufficit admonitio: illorum quidem ignauia castiganda: horum vero industria est laudanda. Hic quæso nō iudicio præditus esse debet pædagogus pius? Neque aliter de magistratu iudicādum ęst: Punire debet malos, & tueri bonos, quod sane fieri nequit sine iudicio: & Deus cum approbat magistratum, manifeste iudicium eius probat, cum sine iudicio magistratus tantum inanis sit titulus. Ministri verbi alios recipient in Ecclesiam, alios excludent, an non illis conceditur iudicandi facultas? alios consolari debent, alios increpare: quod sanè requirit magnum iudicium. Quantum ad fraternam castigationem attinet, manifesta est præceptio Christi, Matt. 18. Si peccauerit frater tuus te conscio, vade & argue eum inter te & ipsum solum. An non hic cuilibet Christiano mandatur iudicandi officium? Ita sane est. Quare cum Christus dicit: *Nolite iudicare*, non tollit necessaria officia superiorum in hac vita, nec eruit disciplinam Ecclesiasticam: sed tantum cohibet petulantiam hominum, qui vel corrupto iudicio, male de proximis sentiunt, vel citra fidem & charitatem ius censoriū sibi in alios vendicant, quòd vicium plerique cum insectantur in aliis, sibi impune permittunt. Vix vllus se iuste excusare potest.

2. Sermo benignus & moderatus de proximo.

Secunda pars misericordiæ, quam Christus erga proximum requirit, notatur his verbis: *Nolite condemnare*, quo dicto requirit, vt benigne & amanter de proximo loquamur, renunciantes turpissimo illi vicio, quo proni sumus de aliis male loqui, & eos innocēter condemnare. Breuiter vult Christus, vt voce & lingua nostra quæramus proximi honestum nomen & incolumitatem. Pertinet quoque hoc dictū ad priuatam condemnationem, qua alius alium ex malitia condemnat, non ad officia magistratus & ministrorum verbi, qui Dei sententiam ex officio illis demandatam pronunciant sæpe in malos. Sic Petrus Ananiam & Saphyram, vt est in Actis Apostolorū, c. 5. condemnauit. sic Paulus Alexandrum & Hymeneum, sic Christus pronunciauit sententiam damnationis in hypocritas, cum diceret, Væ vobis Scribæ, Pharisæi & Hypocritæ: sic cum condemnamus Antichristum, pronunciamus iudicium Dei in ipsum. Sed hîc caueat vnusquisque, ne sine verbo Dei ex petulantia potius quam vero iudicio condemnet.

3. Condonatio offensarum

Tertia pars misericordiæ est, iniuriam ei qui nos offendit condonare. Hoc exigitur ex verbo *Dimittite.* Nam cum sint multæ mutuæ offensiones, quas si nobis inuicem non condonaremus, non posset vlla tranquillitas esse, imo rumperetur vinculum humanæ societatis. Quàm hoc officium sit necessarium omnibus piis, ex precationis forma, quam Christus nobis præscripsit, facile est iudicare, illic enim iubemur orare: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Hanc adiectionem, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, esse sūmè necessariam, docet parabola de debitore decies mille talentorum, Matth. 18. Simile est, inquit, regnum cœlorum homini regi, qui ponit rationes cū seruis suis. Quemadmodū enim hic rex supplici seruo condonauit totum debitum, gratis ex mera liberalitate: Ita Deus pater, confugientibus in vera pœnitentia ad Christum, condonat gratis ex mera liberalitate omnia debita, id est, peccata. Verùm sicut rex ille seruum ingratum & durum aduersus conseruos, reuocat ad pœnam, & quod antea supplicanti condo-

condonauit, iam à contumaci & duro in conseruos repetit: ita Deus Pater postquam recepit gementes in gratiam, vult nos imitari suum exemplum benignitate erga proximum, vt ipsi in nos peccanti condonemus, idque exemplo Patris cœlestis.

Resp. ad quæstionem, An ob illatā nobis iniuriam proximos in ius trahere liceat.

Hîc oritur obscura quæstio. Si condonandum est iis, qui nos offenderunt, videtur consequi, quod accusare quenquam ob factam nobis iniuriam non liceat. Ad hanc quæstionem sic respondeo. Distinguēdū est inter ipsam accusationem, & id quod homines mali accusationi adiiciunt. Accusare quidem per se non est viciosum: nam Paulus 1. Corinth. 6. permittit Christianis arbitros & iudicia. Deinde Euangelium non abolet politicam ordinationem. Præterea Deus in suo populo constituit iudices, qui caussam inter fratrem & fratrem iudicarent, quod sane fieri non fuisset necesse, nisi licuisset accusare. Certum est igitur, quod accusare per se, modò læsus quis sit, & iniuria affectus, nō sit interdictum Christianis. Verùm quantum ad id, quod homines accusationi adiiciunt, vt sunt multi viciosi affectus, intemperantia, vlciscēdi libido, inimicitia, pertinacia & similes, sciendum est, quod isti affectus sunt prorsus abiiciendi, modo Christianus esse velit. Deinde discernendum est inter eum, qui læsit, seu rem tuam retinet, & deprecatur culpam, & restituit quod iniuria tenebat, & inter eum, qui te læsit & rem tuam retinet, & pergit lædere & rem tuam occupare. Vt illi deprecanti condones, Christi præceptum & charitas suadet: & hūc accuses, & petendo non tam vindictam, quam magistratus defensionem, Christus permittit, & multi sancti suis exemplis confirmant. Est præterea discernendum inter eum qui te solum offendit, & eum qui Deum offendit & Ecclesiam turbat. De illo intelligendum est Christi præceptum, non de hoc. Nam charitas Dei & proximi requirit, vt quantum potes, extollas quę cultū Dei impediunt, & scandalo sunt Ecclesiæ. Breuiter, vera fides & charitas satis docebunt, quando accusare sit vicium, & quando rectè factum.

Sermo benignus & moderatus de proximo.

4. Consilium & auxilium

Quarta pars misericordiæ signatur hisce verbis: *Date, & dabitur vobis.* Hoc præcepto exigitur, vt indigenti proximo consilio & opere adsimus. Cōsilio, quoties illum à recto aberrare videmus: opere vero aliàs dando eleemosynam largius, aliàs mutuando hilariter, etiamsi simile officium ab eo non expectemus. Nam mutuare cum expectatione alicuius officij vicissim pręstandi vulgare officium est, etiam inter Ethnicos & peccatores qui nondum sunt in familiam Christi per Euangelium vocati. Hactenus de misericordia, quam ex dilectione & Christi mandato debemus proximo, & de partibus eius quæ sunt quatuor, videlicet: bene sentire de proximo, bene de eodem loqui: erranti noxam condonare: & indigenti, consilio & opere adesse: nunc breuiter de secundo loco dicemus.

3. Condonatio offensarum

DE SECVNDO.

Cur misericordes nos esse oportet. I. Pater noster cælestis est misericors.

Quinque argumētis vtitur Christus in hac exhortatione ad misericordiam & ad ea officia, quæ sunt præstanda proximo, quæ nunc ordine recensebo.

Primum notatur his verbis: *Sicut pater vester misericors est.* Id est, exercendo misericordiam respicite ad Patrem vestrum cœlestem: debent enim parentum mores ac facta esse norma viuendi filiis. Cum ergo videmus Patrem nostrum cœlestem summè misericordem esse, decet vt eius imitemur exemplū. In hoc argumento plures circumstantiæ sunt perpendendæ. 1. quod Pater noster cœlestis sit omnipotens, nullius indigens, & tamen nobis miseris tantam præstiterit misericordiam. 2. quod nos simus miseri

Circunstantiæ huius rationis.

peccatores. 3. quod ille cœlestis Pater nos ex mera misericordia recipit in gratiam. 4. quod nos natura filij iræ eramus Eph. 2. c. 5. v. 3. quod hæc sit eius volūtas, vt filij ipsius effecti, paternum imitemur exemplum. 6. vt quemadmodum ille nobis benefecit gratis: ita & nos aliis gratis præstemus, quod nisi fecerimus, horribiliter peccamus. 1. contemnimus eius mādatum. 2. degeneramus ab ipso. 3. polluimus nos sceleribus, quæ sunt opera filiorum Satanæ. 4. abiicimus fidem. 5. proximus noster nostra culpa miser iacet, cuius miseria tangi deberemus. Hæc perpendant qui Christiani esse volunt.

II. Cōmoda quę iuste percipimus.

Secundum argumentum sumitur ab vtilitate, quæ ad nos ipsos venit. *Nolite,* inquit, *iudicare, & non iudicabimini: Nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimittite, & dimittetur vobis: Date, & dabitur vobis.* Hic partes illas misericordiæ, quas requirit, promissionibus suis confirmat. Propositio officij est. *Nolite iudicare.* Promissio mercedis, seu confirmatio propositionis est: *& non iudicabimini,* & sic de aliis. Sensus ergo est. Qui candidè de aliis sentit, is quoque sentiet idem sibi ab aliis præstari: qui bene de aliis loquitur, idem expectabit ab aliis: qui condonat benignè, is inueniet facilitatem similem, si is aliquando offenderit: qui consilio & opere indigentibus ad est, is vicissim indigens sentiet auxilium, idque me efficiente. Verùm contrà: qui malè sentit de aliis, idem expectabit: qui malè loquitur, male audiet: qui iniuriā vindicat, iniuriam patietur: qui negat consilium & opem indigenti, is quoque indigens frustra opem ab aliis expectabit.

Textus paraphrasis.

III. Eorū qui male agunt cū in doctrina tum in moribus iudicium

Tertium argumentum his verbis proponitur: *Nūquid potest cæcus cæcum ducere? Nonne ambo in foueam cadunt?* Quasi diceret: Quemadmodum se habet dux cæcus ad cæcum ducendum, ita se habet homo male docens & viuens ad eos quos doctrina & vita ducere deberet. Sed quando cæcus ducit cæcum, vterque in foueam cadit, proinde qui perperam docet & male viuit, & aliis & sibi occasio est lapsus. Vt igitur hoc malum vitetur, rectè agendum est cum in doctrina tum in moribus.

IIII. Imitatio Christi.

Quartum argumentum signatur his verbis. *Non est discipulus supra Magistrum, perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius.* Boni discipuli exemplum sui magistri imitari debent. Proinde cum Christiani sunt discipuli Christi, decet vt vita & moribus, quantum quidem id fieri potest, eum exprimant.

V. Christianorū officium.

Quintum argumentum petitur à consideratione propriorum erratorum. *Quid vides festucam in oculo fratris, &c.* Festuca in oculo fratris est erratum fratris leue, trabs in tuo est erratum magnum. Debet ergo vnusquisque sua potius vitia considerare, qàum aliena, & prius ante suam ianuam, vt dici solet, purgare. Quod vt verè faciamus, donet nobis Christus, cui cū Patre & Spiritu sancto sit honor & gloria in secula, Amen.

DOMINICA QVINTA POST trinitatis, Lucæ 5.

Factum est autem, cum turba immineret Iesu, vt audiret verbum Dei, & ipse stabat iuxta stagnum Genezareth, & vidit duas naues stantes ad stagnum, piscatores autem descenderant ex illis, & abluebant retia. Ingressus autem in vnam nauem, quæ erat Simonis, rogauit eum, vt à terra abduceret pusillum. Et sedens docebat de naui turbas. Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam. Et respondens Simon, dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes,

nihil cepimus, tamen tuo iussu laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam. Rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt socijs, qui erant in altera naui, vt venirent & adiuuarent ipsos. Et venerunt, atque impleuerunt ambas naues, ita vt mergerentur. Quod cum videret Simon Petrus, accedit ad genua Iesu, dicens: Discede à me Domine, quia homo peccator sum. Stupor enim circumdederat eum, & omnes qui cum illo fuerant, super captura piscium quos ceperant, similiter autē Iacobum & Iohannem filios Zebedai, qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus: Ne metuas, posthac homines capies. Et subductis in terram nauibus, relictis omnibus, secuti sunt eum.

ENARRATIO TEXTVS.

De occasione huius concionis.

Occasio huius Euangelij hæc fuit. Turba auida verbi Dei est secuta Christum quocunque perrexit, vt ipsum audiret, in quem cum turba veluti incumberet præ visendi & audiendi studio, cogitur nauem Petri ingredi, atque ex ea docere turbam. Verum vt suæ doctrinæ fidem faciat, iussit eis, vt retia demitterent, qui antea conquesti erant, se tota illa nocte frustra laborasse, quod cum fecissent, magnam multitudinem piscium ceperunt, adeo vt ne duo quidem nauigia pisces caperent. Hoc miraculo confirmati spectatores, & doctrinam eius receperūt, & ipsius diuinam potentiam agnouerunt. Et cum Petrus miraculo edoctus metueret, erigitur à Domino, & accipit promissionem, quod postea esset futurus piscator hominum. Hæc est summa præsentis Euangelij, quæ cò pertinet, vt non solum exemplo huius turbæ doceamur, primum quærendum esse regnum Dei, verumetiam vt confirmemur de potentia Christi. Ostendit enim Christus, quod habeat curam suorum, declarat quòd nemo quicquam in sua vocatione præstare possit, nisi ipse laboranti adsit, ac operi veluti manū adhibeat, quemadmodum dicit, Ioan. 15. 5. Sine me nihil potestis facere. Et Psalmus 127. 1. ait: Nisi Dominus ædificauerit domum, frustra vigilat qui custodit eam. Loci quatuor.

Summa.

Vsus.

1. *Necessitas audiendi Verbum Dei commendatur in exemplo huius turbæ, quæ adeo auidè Christum audiuit.*
2. *Imago Ecclesiæ, Doctorum, & auditorum verbi.*
3. *Miraculum præsens, & eius vsus.*
4. *Exemplum Petri cum in captura piscium, tum in agnitione Christi imitandum.*

DE PRIMO.

De necessitate & modo audiendi verbi Dei

Factum est autem, cum turba irrueret ad eum, vt ipsum audiret. Exemplum huius turbæ docet, Euangelium auidè audiendum esse. Neque enim adeo auidè secuta fuisset hæc turba Christum, nisi eius doctrinam summè necessariam esse intellexisset. Sequitur ergo Christum hæc turba nō vt obseruet ipsum, non vt in verbis comprehendat, non vt irrideat, quēadmodum Scribæ, Pharisæi, & Hypocritæ fecerunt, sed vt audiat verbum Domini, & salutis pane saturetur. Est enim verbum Dei panis cœlestis, cuius dulcedo est supra mel & fauum, vt in Psalmo 19. dicitur. Concurrit igitur ad hæc verba tanquam famelici ad eum, qui largam aliquam Eleemosynam distribuit: Idque non immerito. Quemadmodum enim corpus saturatur pane corporeo, quia est corporeum & ipsum, ita anima pane spirituali, qui est verbum Dei, alitur, ipsa enim spiritualis est. Deinde vt appetitus cibi est signum sanitatis, & fastidium eiusdem, ęgrotantis & languentis corporis indicium est, ita appetitus verbi Dei est animæ bene se habentis signum, & contrà, verbi Dei fastidium arguit animæ languentis ægritudinem. Imitari ergo nos debemus (si nos verbi Dei fastidium capit) eos, qui corpore ægro sunt. Vt enim illi Medicos consulunt, vt dato pharmaco conualescant, & cibum appetant, ita nos (si verbum Dei fastidit & ad illud nauseat anima nostra) debemus Christum medicū quærere nostris precibus, vt ille animas nostras sui verbi, hoc est, panis salutaris capaces reddat, ne fame verbi Dei destituti pereamus. Verbum enim Dei est cibus cœlestis, hoc est, panis vitæ, & potus, de quo qui bibet, non sitiet in æternum. Ioan. 4.

Causa.

Confirmatio à simili.

Doctrina

Cæterum vt cum hac turba possimus esurire panem vitæ, & sitire potum cœlestem, cogitanda est huius cibi necessitas, qua perspecta, nemo non hunc cibum expetet, nisi qui suam salutem omnino non curat, occæcatus & dementatus à Diabolo.

Cur verbum Dei piis mentibus est necessarium, rationes quatuor.

1. Necesse est mori omnem animam, quæ ad finem vsque destituetur hoc cibo cœlesti. Nam primùm vitam consequimur, quando ex verbo fidem concipimus. Deinde verbum est cibus fidei, quo ipsa alitur & nutritur. Hæc necessitas confirmatur Domini dicto: Qui non crediderit, morietur. Fides enim aliunde non est, quam ex auditu verbi, Rom. 10. 17.
2. Sine hoc cibo manet homo sub ira Dei. Qui non credit (inquit Christus) ira Dei manet super eum. Ioan. 3. 36.
3. Hic cibus est, qui confortat ad vitam æternā. Hinc Paulus: Euangelium est potentia omni credenti ad salutem. Rom. 1. 16.
4. Vt vno verbo dicam, verbum Dei semen est incorruptibile, sicut Petrus Apostolus docet, quo regignimur & nascimur per gratiam filij Dei, qui antea propter primorum parentum peccatum & nostrum nati eramus filij iræ. Vt ergo natura nascimur filij iræ, id est, damnationis ad mortem æternam, ita gratia per semen verbi Dei nascimur filij gratiæ, id est, benedictionis ad vitam æternam. Qui enim credunt, sunt filij Abrahæ & hæredes promissionis. Proinde si salus animæ nostræ, si euasio mortis, iræ Dei, & damnationis, si dignitas, qua adoptamur in filios Dei, nos moueat, simus auidi verbi Dei, illud audiamus & conseruemus, idque non solùm exemplo huius turbæ, verumetiam totius Ecclesiæ, quæ nihil magis expetit, quam satiari hoc verbo Dei.

DE SECVNDO.

Imago docentiū & audiētium verbum Dei.

Ascendens Iesus vnam nauim, in qua sedens docuit turbam stantem in litore. His verbis pulcherrimè pingitur status Ecclesiæ militantis & fluctuantis in hoc mundo, in qua pictura obseruanda sunt tria: Nauis ipsa, Christus sedens in naui, & turba stans in litore. 1. *Nauis* ipsa adumbrat Ecclesiam. 2. *Christus* notat omnes sinceros Doctores, 3. *Turba* stans in litore significat verbi auditores. Iam quemadmodum nauis in mari orta tempestate horribiliter concutitur, ita nihil in mundo magis concutitur quā Ecclesia, id quod totius mundi historia docet. Quam tristis fuit concussio huius nauis, quando Cain suum fratrem occidit? Deinde in Sodoma sanctus Loth, & Abraham in peregrinationibus suis. Pręterea Ecclesia Dei quantum est concussa primum in Ægypto, & deinde 40. annis, vt taceam de persecutionibus, quas Ecclesia perpessa est omnibus tēporibus, sub iudicibus, sub regibus, in captiuitate Babylonica. Et vt omittam alia, de nostro tempore dicam, quantum cōcutitur Ecclesia ab iis, qui volunt ciues Ecclesiæ videri, alij hæresibus, tanquam horrendis tempestatibus ab ipso Diabolo emissis, in eam impetum faciūt.

Nauis, i. Ecclesiæ agitationes.

Quid

Quid non Sacramentarij, quid non alij Sectarij, Anabaptistæ, libertini faciunt, vt hanc nauiculam Petri euertant? Pontifices eam hæreseos condemnant. Iudæi derident, Turca aspernatur, ciuilis magistratus apud multos seditionis eam insimulat, quemadmodū in historia impij Achab legimus, qui Heliȩ sanctissimo Prophetæ hæc verba obiecit: An nō is es qui turbas Israël? Quid dicam de noua inuadendi Ecclesiā ratione, quam ipsi inuenerunt qui Euangelici esse & dici volunt? Impiè & sacrilegè bona, quæ pertinent ad conseruandum ministerium verbi, conuertunt in prophanos vsus. Atque adeo Satanas cum omnibus suis membris in hoc incumbit, vt fluctuantem Christi Ecclesiam euertat, sed fortior est Christus, quam vt portæ inferorum aduersus eum præualeant.

Ministrorum verbi pericula. Dixi de Ecclesiæ fluctuatione, vnde & quanta sint ministrorum verbi pericula facile est intelligere. Vt enim Christus in naui sedet, ita & illi maximam periculorum molem sustinent, & multi ad grauissima rapiuntur supplicia. At turba stat in litore, hoc est, maxima pars auditorum sunt extra periculum, nam cum oritur aliqua tempestas, vel se occultant, vel prorsus discedunt. Hæc sint breuiter de concussione Ecclesiæ dicta.

DE TERTIO.

Miraculū à Christo editum. *Et dixit Dominus ad Simonem: Duc in altum, & demitte retia ad capturam. Tunc respondens Simon, ait illi: Magister, per totam noctem laborantes nihil cepimus, tuo tamen iussu laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluserunt multitudinem copiosam, &c.* Hæc descriptio miraculi est: Petrus desperās de piscibus, iussu Christi demittit rete, & cepit copiosam multitudinem, ita vt duo nauigia eos ferre non potuerint. Etsi autem hoc miraculum editum est, cum ad confirmandam doctrinam Christi, tum ad fidem spectatorum roborandā: *Vsus miraculi.* tamen suo quodam modo ad nos quoque pertinet. Nam quicquid præscriptum est, in nostram doctrinam præscriptum est, vt per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus. Dicam itaque quomodo nobis seruiat præsens miraculum.

Certificat nos de veritate Euangelij. 1. Certificabit nos hoc miraculum de veritate Euangelij: est enim veluti authenticum sigillum, quo Deus Pater Euangelium filij sui obsignat. Nam quidquid miraculorum Christus, Prophetȩ, Apostoli vnquam ediderunt, eò spectant, vt doctrinam confirment. Ita & in Marco, & in Epistola ad Hebræos legimus: Marcus ait cap. 16. 20. Dominus cooperatus est Apostolis, & confirmabat verbum sequentibus signis. Ad Hebr. 2. 4. Doctrina salutis confirmata est Deo contestante signis & prodigiis, & variis efficaciis, & Spiritus sancti distributionibus.

Christus est omnium Dominus. 2. Hoc præsens miraculū conuincit, quod Christus non solum sit hominum terræque Dominus: sed etiam maris: vnde fides nostra hanc concipiet fiduciam, vt statuat nihil vel in mari posse huic potenti Domino resistere, quin possit suos potenter ab omni periculo eripere: sicuti Ionam Prophetam ex ore ceti eripuit sua diuina virtute. Non est igitur quod formidemus vel Diabolorum vel hominū, vel mortis crudelitatem, modò viua fide in Christum recumbamus. Vnde Iohannes: Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra. 1. Iohan. 5. 4.

Laboris nostri incrementū & benedictio à Christo. Ideo dānantur. 3. Ad hæc docet præsens miraculum, vnde laboris nostri benedictio & incrementum rerum proueniat. Petrus tota nocte laborauerat, sed frustrà. Quare? quia benedictionem ex sua industria, & non ex fonte benedictionis Christo quæsiuit. Verum postquam iussu Christi soluit retia, cepit magnam piscium multitudinem, quo docemur, quod omnis benedictio ex verbo Christi pendeat. Contra hoc peccant quatuor genera hominum.

Increduli. Primum increduli, qui existimant omnem benedictionem pendere ex proprio labore, aduersus quorum stulticiam Dauid cecinit Psalmum: Nisi Dominus ædificauerit domum, frustra vigilat qui custodit eam.

Impij. Deinde impij, qui ex vsuris & malis artibus, hoc est, ex benedictione Satanæ putant rerum & substātiarum prouenire incrementa: & profecto multi videntur inde ditescere. Sed contrà Salomon dicit: Benedictio Domini diuites facit. Neque enim statim aliquis rectè diues dicitur, cum multa possideat. Aliud est panis, aliud robur panis. Multi panem habēt, & alia bona: quorum alij iis vti non possunt, alij iis ad luxū & superbiam abutuntur: alij inde se quotidie ingurgitant: alij sunt instrumenta libidinum & tyrānidis exercendæ. Qualis, quæso, hæc est benedictio? Contrà pius qui mediocres habet facultates, suis rebus vtitur in gloriam Dei, subsidium aliorum, & prȩdicat datorem bona conscientia.

Vocationis desertores & ociosi. Tertium genus hominum, qui hîc peccant, eorū est, qui postquam audierunt ex benedictione Domini rerum incrementa esse, fiunt remissiores, & negligunt suæ vocationis laborem, cum Dauid in Psalmo 128. 1. contrà dicat: Beatus vir qui timet Dominum, & in mādatis eius volet nimis, labores manuum tuarum manducabis: Beatus es, & bene tibi erit. Hic Dauid rerum ordinem præscribit agendi. Primo loco est timor Dei. 2. desiderium & summa voluptas in Dei mandato. 3. labores vocationis commendantur. 4. additur promissio: & bene tibi erit. Hanc regulam si multi sequerentur hodie, sentirent Domini benedictionem.

Ingrati. Quartum genus hîc peccantium, eorum est, qui nec Deum inuocant, quando eius benedictione vtuntur: nec eius auxilium implorant: nec agunt ipsi gratias pro sua benedictione.

Doctrina. Discamus ergo hic ex præsenti miraculo, & laborandum esse, & laboris successum & benedictionem à solo Deo esse, in quocunque statu aliquis fuerit. Si quis præsit aliis, vt magistratus, præfectus, paterfamiliâs ita cogitet, laborem strenue in timore Dei: Deū colam, & inuocem, vt meis laboribus adsit. Colonus quando arat suum agrum, quando seminat, quando conuehit in horreum, Deum habeat præ oculis, sciat omnem benedictionem à Domino esse, illum inuocet, vt sibi laboranti adesse velit; & benedictionem suam largiri: Ita etiam concionator faciat, doceat, admoneat, exhortetur: sed iussu Christi in timore Dei.

Obiectio. Sed obiicies forte: ego officiū facio, colo agros, prædico Euangelium, instituo familiam, sed frustrà. *Respōsio.* Nullum habet successum mea industria. Disce hic à Petro quid tibi desit. Petrus laborauit frustra, donec assumsit Christum in nauem secum. Proinde tu exemplo Petri credito Christo, laborato, & videbis benedictionem Domini.

Alia obiectio. Sed video (ais) pessimos quosque fortunatissimos esse, & contrà pios sæpe video miserrimos. *Respōsio, testimonio & exemplis munita.* Respondeo. Respice finem. Quare hoc responsum Dauidis, quod est in Psal. 37. 35. Obserua. Vidi (inquit) impium fortem & virescentem, instar lauri viridis, & transiui, & ecce non fuit, & quæsiui eum, & nō est inuentus. Ita omnis gloria impiorum est veluti fumus pertransiens. Contrà qui timet Dominum non commouebitur in æternum. Exempla habemus: Vbi quæso nunc sunt Gigantes illi gloriosi? absorpti sunt diluuio. Vbi diues epulo? in tormentis iacet. Contrà, vbi Abraham? vbi Dauid? vbi pauper Lazarus?

In cælo,vbi vera beatitudine fruuntur:horum beatitudine inuitemur.

DE QVARTO.

Quid in Petri facto nobis proponitur imitandum.

Quod cum videret Simon,procedit ad genua Iesu, dicens: Exi à me, Domine, quia homo peccator sum. Hic vide quid Petro & sociis eius acciderit ex ista piscium captura. Petrus timet horribiliter,& iubet Christum à se exire. Quid an non potius debuisset dicere: Mane apud me Domine,vt felix sit nobis piscatura? Petrus vt se peccatorem miserum: ita Christum ex miraculo iustum & diuina potentia præditum agnoscit. Quare & ipse ad genua procumbit. Cupiunt quidē homines Dei præsentiam, sed mox vbi adesse intelligitur,conscientia eos reos peccati peragente, fugiunt & timent, donec diuina voce eriguntur, & sentiunt contra peccati conscientiam consolationem: quemadmodum hic Dominus timentem erigit, dicens: Noli timere,ab hoc tempore homines capies. Hic non solùm erigit Petrum,verumetiam eum elegit in Apostolum,vt suo tempore verbo prædicationis homines capiat. Nam vt pisces reticulo: ita homines verbo prædicationis capiuntur, & de mari peccatorum in Ecclesiam Christi colliguntur,vt non moriantur: sed vt æternum beati viuant, per Christum Iesum Dominum nostrum,cui honor,laus,& potentia in secula seculorum, Amen.

DOMINICA SEXTA POST trinitatis, Matth.5.

Dico vobis, Nisi abundauerit vestra iusticia plusquam Scribarum & Pharisæorum, non potestis ingredi in regnum cœlorum. Audistis quod dictum sit veteribus: Non occides. Quisquis autem occiderit, obnoxius erit iudicio. At ego dico vobis, quod quisquis irascitur fratri suo temere, obnoxius erit iudicio. Qvicunque verò dixerit fratri suo, Racha, obnoxius erit concilio. Quisquis autem dixerit, fatue, obnoxius erit gehennæ incendio. Itaque si obtuleris munus tuum ad aram, & illic recordatus fueris, quod frater tuus habeat aliquid aduersus te, relinque illic munus tuum coram altari, & abi, prius concilieris fratri tuo, & tum veniens offer munus tuum. Habeto beneuolentiam cum aduersario tuo citò, dum es in via cum illo, nequando te tradat aduersarius iudici, & iudex te tradat ministro, & in carcerem conijciaris. Amen dico tibi, non exibis illinc, donec persolueris extremum quadrantem.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa & vsus concionis in monte, ex qua desumptus est hic textus.

Hic textus est pars Concionis, quam habuit Christus in monte ad discipulos, quos recens elegerat, in qua,vt summatim dicam, eos docet, quod non soluēdæ legis gratia venerit, sed implendæ. Et quoniam Pharisæi legis interpretes peruersè & malè legem Dei interpretati sunt, Christus eorum errorem corrigit, ac legem interpretatur. Illi enim legis doctrinam ad externa facta pertinere putarunt, cōtrà, Christus ad intimos animorum recessus eam pertinere conuincit. Deinde præscribit Christus in eadem concione formam Eleemosynæ dandæ, ieiunij rationem & precandi modum. Quæ omnia eò spectant, vt homines intelligāt, quàm procul absint à legis Dei perfectione, & quam necessarius fuerit Christi aduentus, in quem omnis qui credit, vindicatur à iure legis damnationis. Hæc sint dicta de summa concionis Christi, quam habuit in monte. Verum particula

Argumentum concionis nunc explicatæ.

eius concionis, quæ hoc die in Ecclesia proponitur, sicuti audiuistis, reprehendit Pharisaicam iusticiam, & proposito legis quinto præcepto, ostendit quantum aberrarunt in interpretando legem Pharisæi. Nam vt hi putarunt satis esse hominem manu non occidere: ita Christus nō solum reos huius legis pronunciat, qui homicidium externum committunt: verumetiam omnes, qui cogitant aliquid aduersus proximum, sicuti mox audiemus. Loci duo.

Partes.

1. *De triplici iusticia, Pharisaica, Legali, & Christiana.*
2. *Explicatio quinti præcepti.*

DE PRIMO.

De triplici iusticia

Nisi abundauerit iusticia vestra plus quam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Vt hæc rite intelligamus, necesse est dicere de triplici iusticia: de Pharisaica, quam Christus hic reprehendit. de Legali iusticia, quam Deus sua voce nobis commendat: & de Christiana iusticia, qua sola consistimus coram Deo.

Pharisaica.

Pharisaica iusticia describitur Mat.15. cuius descriptionis hæc sunt peculiaria capita. 1. Accusant Christum: tantum abest, vt eum redemtorem agnoscant. 2. Omnia faciūt in hoc, vt spectentur ab hominibus, sunt hypocritę, apparent foris religiosi & sancti: cum interim sint hostes Dei & omnium piorum, quos vt rabiosi canes insectantur. 3. Irrita faciunt præcepta Dei propter traditiones hominum. Nam in locum præceptorum Dei substituunt mandata hominum, vt Deus ab illis colatur velit nolit. Hæc maxima cōtumacia in Deum est. Nam hic non solum contemnitur Deus, & plus tribuitur humanæ stulticię, quam sapientiæ Dei: verumetiam traditionibus humanis studium pietatis erga Deum aboletur, & opera charitatis extirpantur. 4. Appropinquant Deo labiis, & cor eorum longe est ab illo. 5. Dicuntur comedere domos viduarum, dum eas sub sanctimoniæ specie auare ad se pertrahunt. 6. Amant primos accubitus, qua re notatur eorum superbia. 7. Claudunt regnum cœlorum ante homines, dum falsa interpretatione legis homines à fide Christi abstrahunt. 8. Sunt similes sepulchris dealbatis, vt Christus ait: foris enim apparent sancti, intus verò scatent impuris affectibus. Exemplum habemus in Pharisæo, qui ascendit in templum cum publicano, qui non solum gloriatus est de suis bonis operibus, ieiunio & decimis: verumetiam proximo suo detraxit, ita apertè totam legem Dei primam & secundam tabulā transgressus, & nihilominus putauit se iustum, & suis operibus meruisse cœlum. Ex his quę hactenus dicta sunt, hanc iusticiæ Pharisaicæ descriptionem possumus colligere.

Eius descriptio.

Iusticia Pharisaica consistit in externis moribus, vacans timore Dei & fide in Deum, quæ vt à Deo pro suis operibus cœlum expectat: ita ab hominibus larua fictæ sanctitatis laudem venatur. Non est igitur mirum, quod Christus dicat: *Nisi abundauerit iustitia vestra plus quam Scribarum & Pharisæorum, non ingrediemini in regnum cœlorum.* Hęc sint dicta de Pharisaica iusticia: iam de legali iusticia pauca dicamus.

Legalis.

De legali iusticia quatuor dicam. 1. Quid sit. 2. An quisquam iustificetur lege. 3. Quis sit vsus legis. 4. Quomodo lex credentibus in Christum sit abrogata.

1. Quid sit

Iustitia legalis est obedientia perfecta, pura & perpetua erga legem Dei: seu est perpetua & perfecta dilectio Dei & proximi. Ita enim Lex dicit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus, & proximum tuum sicut te ipsum. Neque enim lex Dei, quæ est regula iusticiæ legalis, requirit externam obedientiam tantùm, sed ab omni homine requirit perfectam, puram & perpetuam obedientiam erga Deum, & simul pro-

Definitionis explicatio.

mittit

mittit vitam & salutem obedientibus,& comminatur mortem æternā hanc obedientiā non præstātibus. Nō est cōtēta externa larua,sed requirit cor purū,affectus congruentes cū lege Dei,voluntatem prōptissimam erga Deum. Deinde in omnibus viribus, interioribus & exterioribus planam & perpetuam harmoniam congruentem ad voluntatem Dei. Huiusmodi iusticiam à lege requiri patet ex interpretatione Christi & ex illo Pauli dicto: Lex est spiritualis,ego autem carnalis: requirit ergo spiritualem obedientiam.

2. Nemo iustificatur lege.

Habemus qualis sit legis iusticia: iam secundo loco quæritur, an vllus in toto humano genere hac legali iusticia posit iustificari. Ad quam quæstionem simpliciter respondeo, quod nemo vnquam post lapsum Adæ extiterit præter solum Christum, qui legis obedientia est iustus factus coram Deo, id quod quatuor rationibus confirmabo.

Rationes

Prima. Natura humana est impura & peccati cōtagione fœdata,nō ergo magis potest producere puram obedientiam erga Deum, quam turbulentus & fœdatus fons producat puram & limpidam aquam: & quam arbor putrida bonos fructus producat. Vnde Iesa.64.6.clamat,Omnem iusticiam nostram esse similem impurissimo panno.

Secunda. Omnes homines experiuntur, obedientiam,quam præstāt erga legem Dei, habere quatuor conditiones cum lege Dei pugnantes. 1. hominum obedientia est temporanea,sed lex Dei requirit perpetuam.2.est contaminata. Impurum enim est cor hominis,vnde proficiscitur.3.est imperfecta:nō enim præstatur iuxta exactam legis regulam.4. est fucata malis opinionibus.

Tertia. Scriptura disertè pronunciat nullum iustū esse lege,ne vnum quidem.Rom.3.10. Et Dauid inquit,Psal.130.3.Si iniquitates obseruaueris Domine, quis sustinebit? Itē, Non iustificabitur in conspectu tuo (scilicet opera legis) vllus homo per Psal.143.2.

Quarta. Si iustificari possent homines ex operibus legis, non opus haberemus iusticia Christi. Hinc Paulus Gala.2.21.Si ex operibus est iusticia, Christus frustra mortuus est. Est enim ille mortuus propter peccata nostra, & excitatus propter iustificationem nostri.Rom.4.25.Hinc iam patet,quod nullus habeat eam iusticiam,quam lex requirit.

3. Vsus legis triplex.

Iam sequitur tertia quæstio de vsu legis, quis sit. Vsus legis diuinæ est triplex.scilicet externus, internus & spiritualis. *Externus* pertinet ad hunc externum hominem, vt honeste in hac vita viuamus, quē vsum habet communem cum ciuilibus & humanis legibus. *Internus* pertinet ad veterem hominem nam monstrato peccato *Spiri*nobis lex reuelat iram Dei *tualis* vsus pertinet ad nouum hominem, vt fide inchoemus obedientiam Deo præstare secūdum suam legem, quantum quidem fieri potest in hac corruptione,quæ obedientia Deo grata est propter fidem in Christum.

4. Quomodo lex credentibus in Christum sit abrogata.

Sequitur quarta quæstio. Cùm enim pia mens audit legem pronunciare maledictos omnes, qui non præstant legi perfectam obedientiam, incipit legis sententiam metuere. Hic proinde sciēdum est,quod Dei lex sit piis abrogata & prorsus abolita, quantum quidem ad maledictionem attinet: Christus enim maledictionem legis in se pro nobis,modò in Christum credimus,recipit. Vnde Paulus,Gal.3.13. Christus factus est pro nobis maledictum. Et Ioh.3.36. Omnis qui non credit in Filium, ira Dei manet super eum. Et in Epistola 1.ca.1.7. Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni iniquitate, id est, à maledictione, quæ nobis pro iniquitate nostra deberetur.

Atque ita habemus breuiter dictum, quænam sit legalis iusticia: quod legis operibus nemo iustificetur. Quis sit legis vsus: & quatenus lex Dei abrogata sit. Nunc de iusticia Christiana pauca dicenda sunt, vt intelligamus,qua in re Pharisaicæ præferenda sit.

Iustitia Christiana.

Iusticia Christiana est obedientia Christi, credenti imputata. Iustus enim Euangelicè is dicitur, cui Deus peccata condonat, & imputat iusticiam Filij sui,& acceptat gratis ad vitam æternam. Quicunque enim credit in Christum, dum à reo fit non reus, & ab iniusto fit iustus ob Christi iusticiam sibi imputatam,dicitur iustificari. Quod autem iusticia Christi imputetur credenti,probatur multis scripturæ dictis. Qui credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iusticiam. Et Rom.ca.5. Quemadmodum inobedientia vnius hominis multi constituti sunt peccatores. Ita obedientia vnius Iesu Christi multi constituuntur iusti. 2.Corinth.5. Eum qui non nouit peccatum,fecit peccatum,vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Quod autem ad hanc Euangelicam iusticiam non requirantur opera legis, probant multa testimonia.Rom.3. Arbitramur hominem fide iustificari absque operibus legis. Et Gal.2. Scimus quod non iustificetur homo ex operibus legis,sed ex fide Iesu Christi,& nos in Iesum Christū credimus, vt iustificaremur ex fide, & non ex operibus legis.

Imputatur credēti.

Sine operibus legis.

Eius definitio.

Hinc iam concluditur, quod iustificatio Christiana sit credentis personæ in Christum absolutio à peccato,imputatio iusticiæ Christi,& acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum.

Discrimē inter iustitiam Euangelij & legis.

Hæc breuiter sint dicta de triplici iusticia: nunc pauca addam de discrimine:& primum dicam, quomodo Christiana iusticia differat à legali iusticia. Deinde quomodo à Pharisaica.

Primum ergo discrimen inter legalem iusticiam & Christianam est, quod legalis ex operibus legis sit: Euangelica vero sine operibus legis. *Secundum,* quod legalis sit operantis,& Euangelica sit credentis. *Tertium,* quod legalis nō imputetur gratis,sed sit ex merito propriæ obedientiæ: Euangelica verò imputetur sine merito propriæ obedientiæ. *Quartum,* quod legalis sit formalis, vt quæ ex iustis actionibus hominis formetur: Euangelica vero imputatiua sit, cum iustæ Christi actiones credenti imputantur.

Proinde *iustificari* dicitur legaliter, qui ab iniusto fit iustus ob suam iusticiam & legis impletionem, iuxta illud, Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Sed *Euangelicè iustificari* dicitur, qui à reo fit non reus ob iusticiam Christi,quę fide apprehenditur. *Iusticia legalis* est perfecta obedientia hominis erga legem Dei, sed Christiana seu *Euangelica iusticia* est obedientia Iesu Christi, imputata credenti. *Iustus legaliter* est, qui iustè agit iuxta legis sententiam: sed *iustus Euangelicè* dicitur, cui Deus peccatum condonat, imputat iusticiam Christi,& acceptat ad vitam æternam gratis propter Christum. *Iustificatio legalis* est approbatio hominis coram Deo ob integritatem & perfectionem suæ obedientiæ erga legem Dei: sed *iustificatio Christiana* seu Euangelica, est approbatio hominis coram Deo ob integritatem & perfectionem obedientiæ Christi erga Deum patrem.

Discrimē inter iustitiam Euāgelicam & Pharisaicam.

Habemus discrimen inter iusticiam Christianam & legalem: nunc videamus, quomodo Christiana iustitia Pharisaicam iusticiam excedat. Excedit autem Christiana iusticia Pharisaicam his quatuor: Causa qualitate,effectu,fine.

Causa Christianæ iustitiæ est Deus, Christi meritum,& fides apprehendens oblatum beneficium: sed caussa Pharisaicæ iustitiæ est hypocrisis hominis, ignorantia iusticiæ Dei,& externa traditionum hu-

manarum obseruatio.

Qualitas iusticiæ Christianæ est in Christo obedientia & impletio legis: sed iustitiæ Pharisaicæ qualitas externa tantùm larua est fictæ & mentitæ sanctimonia.

Effectus iustitiæ Christianæ est nouitas spiritus, timor Dei, vera pietas, inuocatio, vera humilitas, patientia, & inchoata obedientia erga legem Dei, adeo quod iustificatus homo, nihil magis in votis habeat, quam vt Deo obtemperet. Breuiter, summa eius voluptas in lege Domini est, postquam scit damnationem sublatam esse Christi merito: sed iustitiæ Pharisaicæ effectus, est superbia, gloriatio coram Deo, superstitio, contemtus proximi. Breuiter, talis est fructus, qualis arbor. Non enim post mala arbor bonũ fructum facere.

Finis iusticiæ Christianæ est habere pacem cum Deo, accessum ad Deũ, gloriã Deo tribuere, & tandẽ vitam æternam consequi gratis propter Christum: sed finis Pharisaicæ iusticiæ est sibi ipsi laudem tribuere, Deo eripere, & apud homines gloriari, quam tandem sequetur horribilis pœna, nisi fiat ad Dominum conuersio. Hæc iam sint dicta de triplici iusticia & earum differentiis, quas tenere admodum vtile est.

DE SECVNDO.

Præcepti, Non occides, expositio vera.

Quintum præceptum, Non occides, interpretatur Dominus, vt Pharisæorum falsam interpretationem confutet. Illi tantum putauerunt externum homicidium prohiberi: at Christus penitius legem introspicit, & tria alia addit præter externum homicidium. *Audiuistis* (inquit) *quod dictum sit antiquis: Non occides. Quisquis autem occiderit, tenebitur iudicio*, id est, quicunque hominem occiderit, reus erit coram iudicio: loquitur enim hic de externo homicidio & eius pœna, quæ est damnatio ciuilis per legem. Iudicium dicebatur, in quo Triumuiri sedebant, quando causarum diiudicatio erat facilis. Qui enim externũ homicidium manu perpetrauit, sententia legis reus erat mortis, quam sententiam pauci potuerunt pronunciare. Hic tantùm loquitur de iudicio humano ex legis sententia. Iudicium enim spirituale satis notũ fuit, quod erat maledictio. Sequitur interpretatio.

Ira, genus homicidij.

At ego dico vobis: Qui irascitur fratri suo, reus est iudicio. Hic iram ponit inter genera homicidij. Hanc prohiberi quinto præcepto non animaduertunt Pharisæi. Quare dicit: *At ego dico vobis*, quasi diceret Pharisæi volunt, quod solus is violet quintum præceptũ qui manu sua occidit hominem: sed ego dico vobis, quod plus requirat ista lex. Nam prohibet etiam iram, quæ non proficiscitur ex iusta causa, & tendit ad bonum finem.

Proximi contemptus, genus homicidij.

Deinde addit & aliud peccatum quinti præcepti: *Et quicunque dixerit fratri suo Racha*, id est, qui vllo signo significat proximi contemtum, est reus coram Concilio. Præterea qui dixerit fratri suo, fatue, reus est gehennæ, id est, qui conuiciis & contumeliis obruerit proximum, reus est legis diuinæ, atque adeo obnoxius pœnis inferni. Breuiter, quinto præcepto prohibentur, 1. omnia cogitata, quibus male de proximo cogitamus. 2. omnia signa contemtus proximi. 3. omnia dicta acerba in proximum, vt conuitia, ludibria. 4. externum homicidium. Et contra, omnia opera mandantur, quæ cum his pugnant: vt candide iudicare de proximo, signis ostendere candorem erga proximum, bene loqui de próximo, & eius personam defendere & tueri aduersus iniuriam.

De amore proximi.

Cæterùm vt Christus ostendat, quam sit necessarius amor proximi, & quam sit perniciosa iniuria qua proximus afficitur, duo consilia, quæ argumenta continent, proponit.

Vnum sumitur à damno, in quod incurrit homo iniurius proximo coram iudicio diuino. Alterum, à damno, in quod incidit coram iudicio humano, qui proximum læsit.

Regula prima.

Prius sic habet: *Si obtuleris munus tuum ad altare, &c.* proponit exemplum, quod conueniebat isti tempori & isti populo, stante Republica Mosis. Est autem dicti huius hæc sententia: Deus non iudicat tuum munus sibi gratum & acceptum, si fratrem tuum odis: hoc est, nullus cultus Deo est acceptus, qui ab eo præstatur, qui charitate erga proximum est vacuus. Sed quæ est huius Regulæ ratio? Deo nihil gratum est, quod ab eius hoste proficiscitur, ἄδωρα γὰρ τῶν ἐχθρῶν δῶρα. Iam autem Iohannes dicit: Si quis dixerit, diligo Deum, & odit fratrem, mendax est. Nam dilectionis Dei fructus perpetuus & naturalis est dilectio proximi. Qui (ait Dominus) diligit me, seruat mandata mea. Vbi ergo fructus hic non adest, arborem quoque abesse certum est. Quicunque ergo proximum non diligit, frustra sacrificium offert.

Oratio in scriptura sacrificium est, sed frustra oras, si odis proximum. Gratiarum actiones sunt vituli labiorum, quos si vis Deo placere, reconciliare prius cũ proximo, & postea ex fide offerto. Crux est sacrificiũ, modò fide temperata fuerit. Nam sine fide est iustũ peccati supplicium. Sabbatismus est Deo gratus cultus, sed contaminatur proximi odio. Eleemosyna in scriptura dicitur sacrificium boni odoris, sed Paulus dicit: Si insumsero totam substantiam in pauperes, & charitatem non habeam, nihil sum. Atque ita de omni opere, quod Deus requirit, iudicandum est. Hic vnusquisque seipsum examinet, & non adhibeat dolosam stateram.

Secunda regula.

Secundum sic habet: *Habeto beneuolentiam cum fratre tuo, cum adhuc in via es, &c.* Qui offendit & lædit proximum, incurrit in manus magistratus, & coniicitur in carcerem, vnde non eximetur, donec pro damno satisfecerit. Quare ne hoc fiat, mature tibi reconciliandus est proximus. Cum itaque sine charitate & frustra Deum colis, & in periculum coram Magistratu incidis, consultum est, vt sis proximo charus. Huc accedit sententia Dei: Iudicium absque misericordia sentiet, qui non fecerit misericordiam. Huc parabola pertinet de debitore, cui Dominus condónauit totum debitum, &c.

Purgatorii papistici euersio.

Cæterum Papistæ ex hoc loco suum Purgatorium extruunt, de quo hodie in suis templis concionantur. Quibus respondeo.

I. In his verbis nulla fit mentio Purgatorij, sed carceris, in quem coniicitur à Magistratu, qui proximum læsit.

De allegoriis regulæ.

II. Qui confugiunt ad allegoriam, sciant se infirmo niti fundamento. Primùm enim nulla allegoria est recipienda, nisi quæ expresso verbo cõfirmari potest. 2. nulla allegoria quæ pugnat cum analogia fidei est probanda. 3. nulla allegoria, in qua vel est aliquid absurdi, vel ex qua aliquid absurdi sequitur, est admittenda. Huic proinde præcepto cum nullus satisfacere possit, agamus pœnitentiã, confugiamus ad Christum, & deinde conemur Deo iuxta hoc præceptum obedire, quantum fieri potest per auxilium Christi, cui gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA SEPTIMA post trinitatis, Marci 8.

IN diebus illis, cũ turba admodũ multa esset, nec haberẽt quod manducarent, accersitis ad se Iesus discipulis suis

suis, ait illis: Misericordia tangor erga turbam, quia iam triduo manent apud me, nec habent quod edant, & si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficiẽt in via. Quidam enim ex eis è longinquo venerant. Et responderunt ei discipuli sui: Vnde istos quis poterit hic satiare panibus in solitudine? Et interrogauit eos: Quot panes habetis? Illi verò dixerunt: Septem. Et præcepit turbæ discumbere super terram. Et acceptis septem panibus, cùm gratias egisset, fregit, deditque discipulis suis, vt apponerent. Et apposuerunt turbæ. Et habebant pisciculos paucos, & cùm benedixisset, iussit apponi & hos. Comederunt autem & saturati sunt, ac sustulerunt quæ superfuerunt fragmentorum septem sportas. Erant autem qui comederant fermè quatuor mille, & dimisit illos.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumentum & vsus concionis.

Hoc anni tempore proponitur istud Euãgelium, quia est messis: idque ideò, vt admoneamur, quod fruges & fructus terræ generentur Dei benedictione, vnde admonebimur gratitudinis erga Deum pro isto munere. Statuere igitur absque omni dubitatione debemus, quod Deus terræ nascentia nobis largiatur, ad huius vitæ sustentationem, quibus reuerenter vti debemus tanquam donis, Dei manu nobis porrectis & datis, idque in Dei gloriam, proximi vtilitatem & status nostri sustẽtationem. Porrò summa Euangelij est, quod præterquam quod Christus hoc miraculo probet se verum Messiam esse prædictum diuina potentia, etiam ostendat se habere curam eorum, qui se sequantur, iuxta promissionem ipsius: Quærite primum regnum Dei & iustitiam eius, & reliqua adijcientur vobis. Loci tres:

Partes.

1. *Sors eorum qui Christum sequuntur in hac vita.*
2. *Affectus Christi erga eos, qui se sequuntur.*
3. *Recta vtendi Dei donis ratio.*

DE PRIMO.

Sors eorum qui in hac vita Christum sequuntur.

Cùm turba multa esset, nec haberet quod ederet, &c. In hac turba tanquam in tabula ostenditur nobis, qualisnam sit sors eorum, qui Christum sequũtur in hoc mundo. Per multas enim tribulationes ad regni cœlestis possessionem peruenire oportet. Hęc turba venit in desertum, vbi non est panis, sed fames, periculum, mors. Eandem fortunam experiẽtur omnes, qui Christum sequi volunt, ideò non frustra Christus iubet Luc. 9. 23. vt qui velit suus discipulus esse, abneget semetipsum, tollat crucem suam, & se sequatur. Et Paulus 2. Timot. 3. 12. Omnes qui volunt piè in Christo viuere, persecutionem patientur. Verùm sit Deo gloria, sors tamen nostra melior est, quam eorum, qui in mundo beati videntur. Nam finis & exitus erit lætus. Ideò Christus ait: Beati qui lugent, quia consolationem accipient, Matth. 5. 4.

Causæ crucis piorum.

Sed quæ causa est, quod discipuli Christi in hoc mundo affligantur: hoc mirum non est. Quod præcessit in capite, sequetur in membris, donec hic mundus steterit, idque ideo, quia sunt in deserto, hoc est, in mundo inter membra Satanæ, quæ Christum & eius membra ferre non possunt. Id quod olim prædictum fuit Genes. 3. 15. Semen serpentis mordebit calcaneum seminis mulieris, hoc est, Satan cum suo semine persequetur Christum & eius membra. Nam vbi Satan videt crescere Christi regnum, & suum destrui, fremit & irascitur, & tanquam saucius leo insurgit aduersus oues Christi, vt eas deuoret. Hoc est, quod Petrus dicit in 1. ca. 5. ver. 8. Diabolus tanquam leo rugiens circumit, quærens quem deuoret. Leo enim amissis catulis, & præterea famelicus, in quæuis quæ ei obuiã fiunt, insurgit, vt vastet, deuoret & perdat. Simile studium est Satanæ, quando videt se suos catulos amittere, id est, eos, qui prius fuerunt sub eius potestate, conuerti ad Christum, armat suos satellites aduersus Ecclesiam, vt alij eam oppugnent hypocrisi, alij Sophistica, alij tyrannide, alij scandalis & schismatibus, quemadmodum omnibus temporibus fecerat, & hodie non cessat, & si aliud non potest, conatur eam fame necare in deserto.

Consolatio sub cruce.

Verùm Christus contrà regnum, quod suo sibi acquisiuit sanguine, fortiter tuetur, dat Spiritum sanctum, dat panem, excitat pios doctores, qui pabulo cœlesti eam pascant, & in medijs periculis adest opitulator, quemadmodum hæc præsenti facto declarat, vsque adeo furiosus Satan & rabiosi hostes Ecclesiæ, non præualebunt aduersus eum. Nam ipse excubias agit super Ecclesia, & eam strenuè tuetur. Nec est quod quisquam aliter existimet Christum hodie affectum esse erga suam Ecclesiam, quàm fuit erga hanc turbam. Tametsi enim non semper Ecclesiam suam visibilem miraculis defendit, tamen spiritualiter inuisibiliterque non minora miracula hodie edit in gubernanda Ecclesia. Non est enim personarum apud ipsum respectus, sed fidei & bonæ causæ. An non magnum miraculum est, quod illum vnicum virum beatum Lutherum, Satan & totus mundus aduersus ipsum armati, non potuerint pilum capitis eius mouere? An non magnum miraculum est hodie, quod Pontifex, cum florentissima mundi parte, non possit Ecclesiam abolere? Conatur quidem Papa cursum Euangelij, flumine sanguinis Martyrum impedire: sed quò plures occiderit, eò plures quasi ex eorum sanguine nascuntur, sicut in Hispania & Gallia hodie videre est.

Doctrina & admonitio.

Muniamus ergo nos contra furores Satanæ, & potissimum contra scandalum deformitatis & paupertatis Ecclesiæ: nec deficiamus à Christo propter vlla terriculamenta Satanæ, nec abijciamus confessionem, etiamsi famẽ nos in hoc deserto pati sit necesse, nec sinamus nos moueri eorum exemplo, qui propter persecutionem & famem discedunt à Christo, quemadmodum populus Iudaicus fecit, dum fame & persecutionibus à vicinis hostibus premeretur. Ita enim Hieremiæ Prophetæ contumeliosè restiterunt, quemadmodum legitur Hiere. 44. 16. &c. Sermonem, quem locutus es ad nos in nomine Domini, non audiemus ex te, sed faciendo faciemus omne verbum, quòd egreditur de ore nostro, vt sacrificemus reginæ cœli (id est, Soli,) & libemus ei libamina, sicuti fecimus nos & patres nostri in vrbibus Iuda, & in plateis Ierusalem, & saturati sumus panibus, & bene erat nobis, malúmque non vidimus. Verùm ex eo tempore, quo cessauimus sacrificare reginæ cœli, & ei libare libamina, indiguimus omnibus, & gladio & fame consumpti sumus. Sed quid respondet illis Hieremias sanctus ille Propheta? Non ita est, inquit, sed propter abominationes vestras, & multa scelera vos punit Deus, & quod nolueritis ambulare in præceptis Domini. Ad eundem modum hodie multos inuenies, qui ob famem, caritatem annonæ, & alia incommoda, volunt deficere à Christo & eius Euangelio. Dicunt enim: Quando habuimus Missas, quando monachos aluimus, quando Sanctos inuocauimus, abundauimus omnibus bonis: sed posteaquam hæc noua doctrina venit, plurima cum illa mala venerunt, non est tantus timor Dei (inquiunt) minor est inter homines charitas, maiora & frequentiora dissidia, maior tyrannis, omnia cariora sunt. Ita se homines excusant, ne sequantur Christum. Sed si vis scire causas horum malorum, ego dicam. Seruus sciens voluntatem domini (inquit Christus) vapulabit plagis multis. Nos scimus quod rectum est, &

Idololatrarum & apostatarum tum veterum tũ nouorum voces.

Causæ malorum quę mundus patitur.

non facimus. Ideò Deus nos punit pluribus plagis. Deinde & aliæ sunt causæ, nempe tyrannis Diaboli, qui magis sæuit in Ecclesiam Christi, quàm in alios cœtus mundi: idque Deo permittente, vt probentur electi, id est, vt periculum faciat de ijs qui verè Christo adhęrent, & eum corde colunt, & non labijs. Vos igitur adhortor propter Christum & propriam vestram salutem, vt malorũ hominum blasphemis vocibus non permittatis vos corrumpi, vt à Christo deficiatis, propterea quod oporteat illum in desertum sequi, vbi est crux, vbi est fames, vbi sunt lupi, vbi mille mortis pericula: imò potius mentes nostras in cœlum leuemus, vbi Christus sedet ad dexteram Patris in gloria cœlesti. Neque enim alia via nos in cœlum perueniemus quam ipse, qui est caput, & nos membra. Is in hac vita famem & frigus, & alia dura passus est, hæc & nos patienter feramus: quod si fecerimus, olim cum illo glorificabimur.

DE SECVNDO.

Affectus Christi erga pios.

Et ait Dominus ad discipulos: Misereor super turba, quia ecce iam triduo sustinent me, nec habent quod manducent. Et si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficient in via. His verbis describitur affectus Christi erga turbam se sequentem. Dolet corporis famem, multò magis putandus est dolere animæ famem. Nam vt anima corpore multò est nobilior, ita animæ fames multò est perniciosior. Quid facit ergo misericors Dominus? Corpus alit corporali cibo, animam spirituali: corpus pane terreno, animam pane cœlesti, hoc est, verbo Dei. Hîc ratio nostra, quæ vult sapere in rebus diuinis, etsi stulta est, quęrit: Quid? an non Christus est Deus? Cur igitur non statim edito miraculo illos pauit? aut sine pane illos sustentauit? Noluit ordinem naturæ sine magna causa mutare. Ordo autem diuinitus institutus est, vt quẽadmodum corpus pane, ita anima alatur & sustentetur verbo Dei. Et hoc est quod dicitur in Mose: Non in solo pane viuit homo, sed ex omni verbo quod procedit ex ore Dei. Nõ ergo vult, vt aliquid contra hunc diuinum ordinem expectemus, sed vt ipsius diuina misericordia nitamur, expectãtes ab eo auxilium in tempore opportuno. Hunc diuinum ordinem fanatici inuertunt. Scribitur de duobus Eremitis, qui, cùm incidissent in latrones, nec haberent quod ederent, grauem famem sunt perpeßi, quorum tãdem latrones miserti, panes eis præbuerunt comedendũ. At illorum vnus ait: Nõ comedam, nisi panis mihi diuinitus detur. Alter accepit cum gratiarum actione, & comedit: & paulò pòst, qui expectauit de cœlo panem, mortuus est fame, & alter euasit incolumis, qui non miraculum expectauit, sed tanquam ex manu Dei sumpsit panem sibi à latronibus oblatum. Anabaptistæ hodie etiam hunc ordinem inuertunt. Christus iussit prædicari Euangelium, vt illo alatur anima tanquam pane spirituali, sed Anabaptistæ contempto verbo, nouas reuelationes expectant sine verbo. Vnde fit, vt in laqueos Diaboli incidant, qui se conuertit in Angelum lucis, vt eos præcipitet in damnationem.

Quæstionis explicatio.

Exemplũ tentatæ Dei potentiæ.

Anabaptisticus furor refellitur.

Vt ergo ordinem diuinitus institutum non inuerteret Christus, differt miraculum. Sed tandem vincit affectus, quem erga suos habet plusquam paternum. Nam qualis sit Christi affectus erga suos, non solum Euangelista in hoc Euangelio ostẽdit, cùm dicit: Misericordia cõmoueor erga turbam, verumetiam Propheta Esaias cap. 49. 15. pulcherrima figura ostendit: Nunquid (inquit) obliuisci potest mater infantis sui, vt non misereatur filij vteri sui? Et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. Ecce in manibus meis descripsi te. Hunc affectum Christi erga suos, etiam parabola de filio prodigo pingit. Quid dicã de similitudinibus & parabolis? Crux Christi ostendit, qualem Christus habuerit erga suos affectũ. Adeò enim nos amauit adhuc hostes, quod ignominiosißimam mortem pro nobis redimendis subiret.

Affectus Christi amplificatio, testimoniis, exemplis & parabolis illustrata.

Sed quò hæc spectant? Primùm eò, vt induamus filialem affectum erga Deum Patrem & Dominum nostrum Iesum Christum. Deinde, vt agnito eius erga nos amore, nihil sit nobis in vita charius, nihil dulcius, nihil preciosius, quàm eius voluntati nos totos subijcere, ac ipsius voci obtemperare, in qua re consistit perfectio Christiana in hac vita. Ita legimus patrem nostrum Abrahamum fecisse, qui postquam audisset à Domino: Ambula coram me, & esto perfectus, accepit mandatum, vt filium suum vnigenitum Isaac, quem peperit ei Sara in senectute, mactaret. Sed quid ille? Mox volũtati Domini obediuit, & instructa lignorũ strue filium mactare voluit, sed Angelus Domini eum retraxit. Hoc facto Dominus ait ad Abraham: Iam scio quod times me. Videmus hîc in patre nostro Abraham, quo fuerit erga Deum obedientiæ studio, qui ne filio suo vnigenito parcere voluit, sed mactare ad mandatum Domini. Sed proh dolor! multos inuenies, qui ne vnum quidem affectum iussu Dei clementißimi Patris iugulare volũt, tantum abest, vt Patris Abrahæ exemplum imitari cupiant. Præterea affectus Christi paternus erga nos, debet nos admonere similis beneuolentiæ & amoris erga fratres. Exemplum dedi vobis (inquit) diligite vos inuicem, sicut ego vos dilexi.

Doctrina.

Confirmatio ab exemplo.

Correctio

DE TERTIO.

Miraculum hoc præsens, quod Deus septem panibus & paucis pisciculis aluit quatuor millia hominũ, eò spectat, vt confirmet veritatem Euãgelij Christi, & augeat fidem turbæ præsentis, de quo plura iam non dicam: sed volo nonnihil de modo rectè vtendi donis Dei loqui, quo nos excitemur ad gratitudinem erga Deum, & rectè vtamur benedictione Domini.

Ratio rectè vtendi Dei donis.

Primum ergo hoc obseruandum est, quod in manibus Christi orantis, & gratias agentis Patri cœlesti crescat panis: vnde docemur omnẽ benedictionem à Domino esse, quemadmodum Paulus 1. Timot. 4. 4. docet, cùm ait: Omnis creatura Dei bona est. Hîc paululum subsiste, & cogita res quas habes, cibum & potum esse Dei creaturã, non tuam creaturam. Quare furem agis, si ab inuito quicquam abstuleris, quod facis, quoties vteris creaturis Dei sine gratiarum actione & inuocatione Dei. Quicquid enim habes tãquam tuum, alienum est & illicitum, nisi illud ab eo petas. Hinc est quod Christus doceat suos orare: Panem nostrum quotidianũ da nobis hodie. Vide hîc: Idem panis dicitur noster & Dei. Noster est, quando labore partus est iusto: Dei est, quia ipsius est creatura, qua non licet tibi vti, nisi antea eam ab ipso petieris. Propterea Paulus etiam addit: Sanctificatur enim per verbum Dei & precationem. Sanctificatur, id est, eius vsus fit nobis purus & licitus, vt ipsa creatura vti poßimus conscientia bona.

Creaturis Dei non est vtendum sine inuocatione & gratiarũ actione.

Sed quomodo sanctificatur? per verbum & precationem. Per verbum quidem fidem intellige, quam verbum requirit. Ex verbo enim fide apprehẽsa duo profitemur nos credere. 1. Creata esse omnia hominum causa à Domino, pro immensa ac infinita sua sapientia. 2. Nos ex eorum esse numero, qui ius illud iustæ in reliqua animãtia dominationis in Adamo deperditum, per gratiam in Christo receperimus, vt hanc vitam tueamur, quam ipsius amplificandæ gloriæ impendamus. Hanc fidei profeßionem sequitur oratio, vt nobis det Dominus, vt bona conscientia dapibus ab ipsius manu acceptis, cum omni timore ac reuerẽtia frui poßimus. Postremò gratiarum

Quomodo res creatæ sanctificantur per verbũ & precationem.

rum actione, repetitis etiam precibus, conuiuia nostra claudemus, ita nobis sanctificantur cibi.

Increduforum & ingratorum scelus.

Verùm ij, quibus non hoc pacto sanctificantur cibi, duplicem iniuriam faciunt. Primùm enim Deum spoliant suo honore, quem non inuocant & agnoscunt datorē omnium bonorū esse. Deinde, creatura Dei in vita abutuntur, vnde Paulus dicit, Creaturam vanitati subiectam esse. A qua vanitate Deus apud Oseam cap. 2. promittit, se liberaturum creaturam.

Rationes, quæ nos commoueant ad rectū vsum rerum creaturum.

Etsi autem hæc, quæ iam dicta sunt, satis mouere nos possunt, vt rectè vtamur creaturis Dei exemplo Christi, tamen vt magis nostra socordia vincatur, rationes quasdam recitabo, quæ nos commouebunt.

Prima, ipse Christus, qui omnia condidit, petijt & egit gratias, quoties donis Dei fuit illi vtēdum, multò magis id nos decet facere, qui prorsus mendici sumus in conspectu Domini.

Secunda, pulli coruorum suo more inuocāt, & Dominus eos pascit. Vnde Dauid dicit Psal. 147. 9. Dominum dare escam pullis coruorum inuocantibus eum. Coruus enim pullos suos implumes non agnoscit pro suis, quare eos deserit: sed Dominus, ne pereāt, vermiculis illos alit, donec nigrescāt, tum enim mater redit, & agnitos alit.

Tertia, Turcæ bis in die conueniunt ante prandium & cœnam, petituri benedictionem Domini, & nos Christiani negligimus.

Quarta, Ethnici semper sua prandia inceperunt à sacrificijs & inuocatione, tametsi rectè inuocare non potuerunt.

Quinta, Ecclesia inde vsque ab initio mundi vsura donis Dei, incœpit à benedictione. Nihil enim inuocatione fuit illi frequentius. Nam precibus nostris, Deum inuitamus ad nostra prandia: cui sit honor & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA OCTAVA post Trinitatis, Matthæi 7.

Cauete vobis à Pseudoprophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ouium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces. A fructibus ipsorum agnoscetis eos. Nunquid colligunt de spinis vuam, aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, putris autem arbor fructus malos facit. Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor putris fructus bonos facere. Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignem conijcitur. Igitur ex fructibus ipsorum agnoscetis eos. Non quisquis dicit mihi Domine, Domine, introibit in regnum cœlorum, sed qui fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est.

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio huius concionis.

Ocasio huius Euangelij duplex fuit. Vna erat doctrina Christi, quam in 5. 6. 7. capite proposuit Dominus. Altera, falsorum doctorum apud Iudæos vanitas, qui partim deprauabant doctrinam Mosi & Prophetarum, partim abolebant. Mandat ergo omnibus Dominus, vt & discant, quæ recta sunt, & caueant à corruptelis falsorum doctorum. Proinde hîc Dominus Medicus animarum, imitatur fideles corporum Medicos. Nam vt illi, postquam veram medicinam tradiderunt, quæ noxia sunt, cauēda docent: ita Filius Dei Saluator ac Medicus noster, primo quidem loco præscribit animæ salutarem medicinam: postea verò, quæ cauenda sunt, monet. Summa autem huius Euangelij hæc est, quod vt fugiendi sint falsi Prophetę, qui ex fructibus suis agnosci possunt, ita vera pietas non sit in vana religionis professione, sed in vera pœnitentia & conuersione. Loci tres:

Argumētum.

Summa.

Partes.

1. *Mandatum vitandi falsos Prophetas.*
2. *Falsorum Prophetarum descriptio.*
3. *Præmonitio Christi: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem, &c.*

DE PRIMO.

Mandati huius partes tres.

Cauete à falsis Prophetis, &c. Hoc mandatum Christi vniuersale est, quod ad omnes homines pertinet, quare diligenter perpendendum est & obseruandum. Verùm in hoc mandato, tria sunt spectanda: Necessitas, obligatio, & vsus, de quibus ordine dicam.

1. Necessitas.

Necessitas sanè maior est, quàm vulgus intelligit. Nam Diabolus hostis Christi & humani generis inimicus, nihil non facit, vt vel regnum Christi prorsus aboleat, vel deformet scandalis. Ad quod vtitur varijs technis suo more. Aut enim doctrinam sanam prorsus tollere conatur, quemadmodum in Turcia fecerat, aut eam corruptelis suis deprauare nititur, quemadmodum in Paradiso fecit, & postea omnibus temporibus, aut Sacramenta mutilat & peruertit, sicuti in Papatu & in multis locis fecerat, aut mores & vitam hominum suo veneno inficit. Scripturam igitur & sanam doctrinam inuadit, vt vnum ad minimū ex his quatuor obtineat. 1. Vt persuadeat nobis, quod non simus curæ Deo. 2. Vt tentemus aliquid contra nostram vocationem facere. 3. Vt instituamus cultum contra mandatum Dei. 4. Vt omnia turpitudine & iniustitia inuoluantur. Quoduis horum effecerit hostis iste, homines captiuos tenet. Nam qui Dei prouidentiam negat, Epicurus damnatus est: qui vocationem suam fraudulenter obit, infideli deterior est, qui cultum instituit contra Dei interdictum. Deum contemnit, & est Diaboli potius, quàm Dei seruus, qui vitam turpem viuit, seruus est peccati, & stipendiarius mortis & Satanę. Sed quid remedij est contra hæc mala? Doctrinæ puritas & abstinere à falsis Prophetis. Doctrinæ enim puritas nos Deo esse curæ docet, adeò quod Dominus in numero habet omnes pilos capitis nostri: eadem nos retinet in inuocatione nostra, & formam veram colendi Deum tradit: Præterea veræ sanctimoniæ ac vitæ inculpatæ transigendæ regulam continet.

2. Obligatio.

Secundum, quod spectandum admonui in hoc primo loco, est obligatio. Quæri autem potest, an hæc obligatio sit omnium, aut tātum gubernatorum Ecclesię? Multi enim putant se excusari, si eis obtemperent, qui habeant ordinariā vocationem: quibus propheta Ezechiel cap. 3. 17. & c. imò spiritus Christi, qui in Propheta loquitur, respondet his verbis: Speculatorē dedi te domui Israël, & audies ex ore meo verbum, & annunciabis eis ex me. Si ergo dixero ad impium, morte morieris, & non annūciaueris ei, nec locutus fueris, vt auertatur à via sua impia, & viuat: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram. Si autem tu annunciaueris impio, & ille non fuerit conuersus ab iniquitate sua, & via sua impia, ipse quidē in iniquitate sua morietur: tu autem animam tuam liberasti. Hoc Prophetæ dictum satis ostendit errare eos, qui putāt satis esse, si suis parochis obtemperauerint, siue bene siue male doceant. Si sic esset, Turcæ & ethnici essent saluādi, quorum multi suis obtēperauerunt doctoribus. Sciendū est igitur, obligari omnes, vt falsos Prophetas fugiant, tāquam suæ salutis pestes. Nam mandatum Christi est manifestum, quod hîc datur omnibus: loquitur enim turbis. Et Ioan. 1. Epistolæ 4. 1. ait: Ne cuiuis spiritui credatis, sed probate spiritus, an ex Deo sint, quoniam multi Pseudopropheta-

Quæstionis de fide im, si cita & intentione quam bonam vocant, solutio.

tæ exierunt in mundum. Et Christus dicit, Ioan.10. 27. Oues meę vocem meam audiunt. Sed quid hic facit tyrannus Papa? Dicit, ad se & suos rasos pertinere dijudicationem doctrinæ. Quid quæso impudentius cogitari aut dici potest? an non hoc est sponsæ Christi imperare, & dominium sibi vsurpare in sortem Domini, contra prohibitionem Petri Apostoli, cuius successorem se esse gloriatur? Ioannes Baptista dicit se ministrum sponsæ esse: sed Papa vult sponsæ dominari. Christus cupit sibi sponsam seruari castam, sed Papa eam nefando adulterio contaminat: proponit ei doctrinas dæmoniorum, quibus adulterari discit. Paulus dicit: Desponsaui vos vni viro, vt vos virginem castam exhibeam Christo, 2. Corin.11. 2. Hæc desponsatio fit per fidem purissimi & castissimi verbi. Sed Papa, qui se Petri successorem gloriatur, hanc virginem mille adulterijs conspurcat: quando eam abducit ab amplexu Christi sponsi ad idololatrias & cultum sanctorum.

Papisticæ obiectio nis dilutio.

TERTIVM, quod spectandum proposui in hoc primo loco, est vsus huius prohibitionis: *Cauete à falsis Prophetis*: qui vsus sanè est multiplex.

3. Vsus multiplex.

1. Hæc prohibitio monet fore in Ecclesia falsos doctores, quod Dominus etiam significauit parabola de homine mittente bonum semen in agrum: & inimico qui venit, & in eundem seminauit zizania. Tanta enim est rabies Diaboli, vt nunquam quiescat, quin verbum Dei corrumpere conetur: quod facere cœpit, statim conditis primis parentibus in Paradiso: & hodie (proh dolor) in toto terrarum orbe grassatur. Hoc cùm scimus, diligentiores nos esse & cautiores oportet.

2. Excitare nos debet ad acrius veræ doctrinæ studium: vnde Paulus optat, vt Philippenses crescant in omni cognitione. Et Christus dicit: Scrutamini Scripturas, & discite à me. Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.

3. Conuincit, quod Ecclesia & possit deponere falsos doctores, & in eorum locum substituere veros doctores. Frustra enim iuberemur à falsis Prophetis abstinere, nisi eos deponere liceret ab officio & docendi munere, & veros ministros in eorum locum substituere. Laudandi igitur sunt pij Reges & principes, qui de reformatione Ecclesiarum & conseruatione ministerij verbi sunt soliciti.

4. Ostendit & hæc prohibitio, quomodo sint accipienda verba eorum qui docent. Si vera docent, audiendi sunt, non secus atque Deus ipse. Ita enim ait Dominus: Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit. Si falsa docent, sunt non secus atque Satan ipse fugiendi. Nam vt Satan Euam seduxit mala doctrina: ita qui falsa docēt, homines à gratia Dei, imò à regno cœlesti deturbant, quemadmodum in Papatu factum esse nemo non nouit.

DE SECVNDO.

Falsorum Prophetarum descriptio

Qui veniunt ad vos in vestitu ouium, sed intus sunt lupi rapaces. In huius loci declaratione quinque ordine videbimus. 1. Vnde veniant falsi Prophetæ & quò. 2. Quæ sint illorum in Scriptura appellationes: vnde periculi magnitudo intelligi potest. 3. Quę sit externa species falsorum doctorum. 4. Quodnam sit illorum studium, quæ intentio. 5. Quas habeant notas, vnde à veris Prophetis discerni queant.

1. Vnde & quò veniant.

Si quæris vnde veniūt & quò? Breuiter respōdeo: veniunt à Satana excitati, idque in vineam Domini, hoc est, in Ecclesiam. Exēpla sunt multa. In paruam illam Ecclesiam, Adam, Euæ, Abelis, venit falsus doctor Cain, qui armatus à Satana, proprium fratrē tandem propter diuersam religionem occidit. Deinde multi sunt secuti falsi Prophetæ vsq; ad diluuiū, quo & ipsi falsi doctores, & ipsorū discipuli sunt puniti. Mox à diluuio rursus Satan misit falsos doctores in Ecclesiam, qui adeò vineam Domini vastarunt, quòd veritas Dei solummodo manserit apud paucos quosdam de familia Sem. Sic & postea vsque ad Christum semper in Ecclesiam falsi doctores subintrarunt, & sępissimè penes ipsos fuit summa rerum administratio, cum politica tum Ecclesiastica. Resuscitato Christo, multi venerunt falsi Prophetæ, & omnibus temporibus fuerunt plurimi. Papa tandem verus Antichristus innumeros emisit hæreticos, Monachos potissimum, qui miserrimè Ecclesiam Christi falsa doctrina lacerarunt. Et hodie passim sunt falsi doctores. Breuiter, vbicunque Christus suum bonum semen iacit in agrum, ibi Satan mox addit suum semen zizaniorum. Christus igitur non frustra hortatur, vt caueamus à falsis Prophetis.

Scimus vnde veniant falsi doctores, & quò veniāt: iam vt periculi magnitudo perpendatur, quædam ex ipsorum nominibus recitabo. 1. vocantur generali nomine falsi Prophetæ, id est, tales qui videntur esse veri doctores, habentes ordinariam successionem & potestatem, & sunt nihilominus mendaces, vt qui in locum veræ doctrinæ, Satanica mendacia & humana somnia substituūt, quales in Papatu fuerunt multi. 2. A Ioanne Apostolo vocātur spiritus mali, tum quòd à Satana, qui malus est, sint missi, tum quòd sint alijs occasio mali & damnationis. 3. A Iuda Apostolo vocantur nubes sine aqua, similes Cain, Balaam & Chore. Væh ipsis, inquit, nam viam Cain ingressi sunt, & de deceptione mercedis, qua acceptus fuit Balaam, effusi sunt, & contradictione Choræ perierunt. 4. Vocantur à Paulo canes, cum quia lacerant verbum Dei, tum quia oues ab ipso ouili Christi arcent. 5. Vocantur mali operarij, quia malè laborant, & finis laboris eorum est, cum ipsorum exitiū, tum eorum dānatio, qui eis auscultant. 6. Vocantur ab Apostolo Ioanne Antichristi, non quod negant Christum, sed quia doctrinam Christi peruertunt, & vita sua Christo aduersantur. 7. A Paulo vocantur inimici crucis Christi, quia non tribuūt salutis principium, medium & finem vnius Christi merito. 8. In hoc Euangelio dicuntur lupi, sed habentes laruam ouium, hoc est, simulantes se homines mansuetos esse: sed fraudibus tamen occultè in ouile Christi instar lupi insilientes, lacerantes & occidentes oues Christi falsa doctrina, & simulata sanctimonia.

2. Quę nomina illis tribuuntur.

Sed quæ est externa species falsorum doctorum? *Veniunt*, inquit Christus, *in vestitu ouium*. Loquitur hîc Dominus non in genere de omnib. malis doctoribus, sed tātum de vno genere. Nam quidā sunt, qui bene docent, & malè viuunt: quidā qui male docent, & malè viuunt: quidā qui malè docēt, & bene videntur viuere. De hoc tertio Prophetarū genere hîc Dominus loquitur. Nam lex his maximum est periculū.

3. Externa species illorum.

Quódnam est eorum studium? Hoc docet Christus pulchra imagine, cùm eos dicit lupos esse. Vt lupus hoc studet, vt oues ab ouili auertat. Deinde, vt abigat in syluam. Tertiò, vt deuoret & perdat: ita falsi Prophetæ oues, id est, pios & mansuetos homines, fraudibus conantur abducere à vera Ecclesia, & abigere in desertum, vbi non est pabulum verbi Dei, vt is dominentur, & ad postremū trucident non tā corpora, quàm animas. Quā hoc verū sit, docet Turcia à suo malo Propheta decepta: docet Papatus ab Antichristo Romano in errorem præcipitatus: docent multæ nationes, quæ à Libertinis & Anabaptistis in horribiles furores sunt abductæ.

4. Eorum studium & intentio.

Sed dicis: Quomodo possum ego rudis & imperitus in

5 Quas habeant notas vnde à veris Prophetis discerni queant.

in hac opinionum varietate iudicare, qui sint veri & qui falsi doctores? Vt possimus iudicare & discernere inter pastorem & lupum. Christus nobis lupi notas monstrat, & suis proprijs notis falsos doctores delineat. *Veniunt*, inquit, *ad vos in vestitu ouium.* Videntur, si laruam externam respicis, sanctissimi, imò Angeli Dei. Verùm si laruam detrahis, lupos agnoscis, primùm, quia non sonant vocem Christi, imò alieno sono abducunt oues Christi à vero suo ouili in desertum, vt hominum conscientias occidant, & animas eorum perdant. Atque hæc est vna nota. Addit præterea & aliam, cùm ait: à *fructibus eorum cognoscetis eos.* Hic diligenter cauendum est, ne folia pro fructu agnoscas. Mala interdum arbor habet speciosa folia, & rursus bona nonnunquam fructum quidem copiosum habet, sed folia non ita speciosa. Sed quinam sunt veri Prophetarũ fructus? Sunt triplices: Cultus, doctrina, mores cõformes doctrinæ. Verus Propheta, cultum, doctrinam, & mores habet iuxta præscriptum verbi Dei. Falsus Propheta habet cultum ab hominibus excogitatum, doctrinam humanarum traditionum, & mores externè quidem honestos, sed meram hypocrisin redolentes.

Fructus verorum & falsorum Prophetarum

DE TERTIO.

Præmonitio Christi de damnandis & saluandis.

Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum. Hoc Domini dictum duplicem doctrinam continet: vnam de damnandis, alteram de saluandis. Loquitur autem de ijs, qui in externa Ecclesiæ societate sunt: nam de alijs non dubium est, quin damnentur. Sed quinam damnantur? qui gloriantur de Christo, & non faciunt voluntatem Patris cœlestis. Quinam sunt illi? qui iactant fidem quam non habent, id est, profitentur fidem sine pœnitentia & pia vita: hos damnari pronunciat Christus, neque id mirum est. Nam huiusmodi horribiliter peccant. 1. Peccant mendacio, quia Deo mentiuntur. 2. Contumelia, quia abutuntur sanguine Christi effuso pro nobis, non vt indulgeamus omnibus furoribus libidinum & tyrannidis: sed vt deleatur peccatum, & Deo sanctificemur. 3. Peccant furto, quia spoliant Deum suo honore. 4. Homicidio, quia primũ seipsos falsa persuasione, deinde & proximum occidunt malo exemplo. 5. Prophanant templum Spiritus sancti.

Quinam damnantur.

Quinam saluantur.

Quinam saluantur? Qui faciunt voluntatem Patris cœlestis. Verùm hic multi impingunt, 1. Qui gentes saluari dicunt, qui honestè in mundo viuunt: quos confutat hoc dictum, Ioan. 3. 36. Qui non credit, ira Dei manet super eum. 2. Qui dicunt, suam regulam esse voluntatem Dei, contra quos Christus dicit: Frustra me colunt, docentes mandata hominum. 3. Qui dicunt, legem esse voluntatem Dei: quod quidem verum est, sed si, qui hanc voluntatem facerent, saluarentur, tum nemo saluaretur. Quæ est ergo voluntas, quam facientes saluantur? Christus respondet Ioan. 6. Hæc est voluntas Patris, vt credant in eum quem misit ille. Sic enim dicit Dominus: Qui credit in Filium, habet vitam æternam. Hęc fides habet secum pietatem & charitatem germanos suos fructus, quos edunt pij per Iesum Christum, cui gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA NONA POST Trinitatis, Lucæ 16.

IEsus dicebat ad discipulos suos: Homo quidam erat diues, qui habebat dispensatorem, & hic delatus est apud illum, vt qui dissiparet bona ipsius. Et vocauit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? Redde rationem dispensationis tuæ. Non enim poteris posthac dispensare. Ait autem dispensator intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert à me dispensationem? Fodere non valeo, mendicare erubesco. Scio quid faciam, vt, cùm amotus fuero à dispensatione, recipiant me in domos suas. Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo? At ille dixit: Centum batos olei. Dixitque illi: Accipe cautionem tuam, & sede citò, & scribe quinquaginta. Deinde alteri dixit: Tu verò, quantum debes? Qui ait: Cẽtum choros tritici. Ait illi, Accipe cautionem tuam, & scribe octoginta. Et laudauit dominus dispensatorem iniquum, quòd prudenter fecisset. Quia filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in natione sua. Et ego vobis dico, facite vobis amicos ex mammona iniusto, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa & vsus præsentis concionis

Hortatur Christus in hoc Euangelio suos discipulos ad beneficentiam erga proximum, idque parabolico exemplo, cuius summa hæc est: Oeconomus alicuius hominis prædiuitis est solicitus, quid sibi amoto ab officio fiat, multò magis Christiani, qui sunt Oeconomi Dei in varijs donis, debent esse soliciti, quid sibi eueniat, reddita ratione, id est, vbi ex hac vita excesserint. Verùm vt Oeconomus quærit amicos in mammona iniquitatis, qui se amotum ab officio recipiant: ita Christiani suis bonis & donis obstringant sibi pauperes, qui suo testimonio in æterna tabernacula se recipiant. Hæc Euangelij præsentis est summa, verùm vt nobis in instructionem vberiorem cedat, quatuor tractabo locos.

Partes.

1. *Reprehensio abusus donorum Dei.*
2. *Beneficentiæ erga pauperes causa.*
3. *Querela, quod filij huius seculi sint prudentiores filijs lucis.*
4. *Vsus diuitiarum, & merita bonorum operum.*

DE PRIMO.

Abusus donorum Dei reprehensio.

Cùm textus hîc proponit nobis dispensatorem, qui dissipauit bona domini sui, in vniuersum reprehenditur abusus donorum Dei. Nam quis est, qui donis sibi à Deo collatis, non magna ex parte abutitur? Hoc quale sit, aliquot exemplis declarabimus.

Exempla.

1. Sapientia data est alicui, vt alios imperitos & rudes iuuet ac regat consilijs, sed nunc dolo & imposturis seruit. 2. Diuitiæ conferantur ad Ecclesiæ membra fouenda, at nunc inutilibus pompis & sumptibus impenduntur. 3. Lingua concessa est homini, vt ea vtatur ad docendum, quę honesta & pia sunt, & ad ferendum veritati testimonium: sed nunc quid fit? maledictis, conuicijs, periurijs, obtrectationibus & blasphemijs ancillatur. 4. Vires collatæ sunt ad iustitię & rerum bonarum defensionem, at nunc tyrannorum præsidia sunt, quibus vtuntur ad euertendam veritatem, ad euertendas honestas Respublicas. Ad eundem modum alia dona Dei sunt in magno abusu, qui abusus sanè non aliũde proficiscitur, quam ex his fontibus.

Vnde abusus iste oritur.

Primum, peccatum quod in nobis habitat, huiusmodi germina producit, & quò minus fuerit spiritus imperio subactum, eò plura mala progignit. Est enim omnium malorum carina profundissima, quæ in totum in hac vita expurgari nequit.

Deinde, ipse Diabolus aduersarius noster sitiens damnationem nostram, insidiatur hominibus, & quærit mille perdendi vias, vt regno Christi in hoc mundo abolito, vel in angustissimum redacto, suum regnum stabiliat.

Tum, pessima mundi exempla, quibus incitamur

ad imitationem. Mala enim consuetudo, vt quidam ait, pabulum est nequitiæ. Et Paulus ait: Exiguum fermentum corrumpit totam massam, 1. Corin. 5. 6.

Adhæc, hoc malum etiam auget gubernatorum negligentia, qui homines non cogunt disciplina seueriori ad rectè faciendum officium. Verùm nos, qui Christiani dici gloriamur, deberemus retineri in officio, harum rerum cogitatione.

Officij Christianorum partes.

1. Mandatum Dei perpetuò nobis in animo fixum, commonefaceret nos de officio.

2. Honestas ipsa & virtutis decus nos extimularet, ne turpiter donis Dei abuteremur.

3. Rei dignitas stimulos adderet. Quid enim dignius filijs Dei est, quàm vt se conforment ad exemplum clementissimi Patris?

4. Vocatio nostra. Sumus enim vocati ad sanctitatem, vt & nos sancti simus, & sanctus sit rerum, quas Dominus nobis concessit, vsus, hæc cogitare seriò debemus.

DE SECVNDO.

De beneficentia erga pauperes: præcipua capita.

Cùm totum hoc Euangelium proponatur, vt nos ad beneficentiam erga proximos nostros excitemur, dicam de beneficentia hęc ordine. *Primùm*, causas recitabo, quibus ad beneficentiam nos excitari oportcat. *Deinde*, de finibus. *Tum* de beneficentiæ modo iuxta certas regulas.

1. Causæ, quibus excitari nos decet ad beneficentiam

1. Deus in lege magnam rationem videtur proponere, cùm dicit: Diligas proximum tuum vt teipsum. Quasi dicat, hæc vna ratio est, cur nos mutuo diligamus, quod homo homini sit proximus. Cuius dilectionis pulcherrimũ exemplũ proponitur in Samaritano, qui hominem qui inciderat in latrones, adeò solicitè & diligenter curauit.

Beneficentia igitur præstanda est homini ab homine, quia homo homini proximus est, idque multis rationibus: 1. ratione creationis, idem enim Deus creauit nos homines. Nunc videmus quanta sit in multis animantibus pietas, quę se mutuis officijs iuuant & alunt, vt in ciconijs videre est. 2. homo homini est proximus ratione similitudinis, nã omnes homines ad Dei similitudinem conditi sunt, & habẽt omnes eandẽ humanam naturam. 3. homo homini proximus est ratione communis vitę & humanæ societatis. Atque hæc triplex societatis ratio est nobis cõmunis, non solùm cum omnibus Christianis, verumetiam cum omnibus in mundo hominibus, Ethnicis & Iudæis. Verùm Christianus Christiano proximus est, primum ratione mystici corporis. Nam omnes qui in Christum credimus, Christum induimus, & eius membra sumus, & ipse caput nostrum, & viuimus ex eodem spiritu Christi. Hęc sanè societatis ratio meritò nos ad mutua officia præstãda excitaret, si seriò de hac societate & mystica coniũctione nostra in vno corpore cogitaremus: tum profectò quemadmodum manus famulatur reliquis mẽbris, & sibi & alijs, ita & nos propter hanc mysticam copulam, in vno corpore nos mutuis officijs prosequeremur. 2. Christianus Christiano est proximus ratione regenerationis, quia in filios Dei Patris renascimur. Cùm igitur fratres vterini in hac vita sibi inuicem officia communicant, multò magis id nos decet, qui Deum communem Patrem interpellamus, & dicimus: Pater noster qui es in cœlis. 3. Christianus Christiano est proximus ratione vocationis. Nã ad vnitatem spiritus in vinculo pacis vocati sumus, Ephes. 4. v. 3. 4. Christianus est Christiano proximus ratione futuræ gloriæ, nam omnes ex fide eandem immortalitatis gloriam expectamus, vbi socij erimus in omni æternitate, Deum vnanimiter celebrantes.

2. Fines beneficentiæ.

Hæc sint dicta de causis beneficentiæ mutuæ inter homines, sed fines qui sunt? quatuor sunt præcipui: 1. gloria Dei. Hic finis meritò filios Dei moueret ad beneficentiam. 2. sublenatio indigentis proximi, qui est caro nostra. 3. Exemplum, quo alij ædificentur & inuitentur ad similem beneficentiam. 4. præmium, nam Christus ait: Qui dederit vni ex meis discipulis meo nomine haustum frigidæ aquæ, non perdet mercedem suam, Matth. 10. 42.

3. Beneficentiæ modus.

Verùm quia de beneficentiæ modo quæri potest, de eo etiam nonnihil adijciam. Salomon, Prou. 5. 15. Bibe aquam de cisterna tua, & fluentia de medio putei tui: fontes tui deriuentur foras, sint tibi soli, & non alienus tecum. Hîc tria coniungit: Primum, vt ipse tuis bonis fruaris. Secundum, vt communices alijs. Tertium, vt sis ipse dominus tuarum facultatum, non vno die omnia profundas. Breuiter, Verbum Dei, fides, & charitas, vbi sunt, regulæ certissimæ esse possunt. Sed de hac re plura, vbi de vsu diuitiarum agetur.

DE TERTIO LOCO.

Tristis querela de Christianorum cæcitate.

Filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua. Hæc est querela grauissima, quod filij huius seculi sint prudentiores filijs lucis in generatione sua. Hoc est, homines prophani magis sunt soliciti pro acquirendis temporalibus, quæ tantum spectant ad præsentem vitam, idq; ad breue admodum tempus, quam Christiani sunt soliciti pro bonis cœlestibus acquirendis æternùm duraturis. Hæc deploranda sanè cæcitas est. Corpus curatur, anima negligitur. Quàm verum hoc Christi dictum sit, quis non videt? Da mihi rusticum, qui non magis est solicitus pro acquirenda possessione & alenda familia, quàm Christianus aliquis est pro acquirẽdis thesauris cœlestibus. Mercator nauigat mare, experitur multa pericula, sæpe magnum damnum facit, patitur frigus & æstum, idq; non vna hora, non vno die, non vno anno, sed toto vitę tempore, tantùm vt terrenas corradat possessiones: at Christianus vix patitur vnius horæ moram, vt verbum Dei audiat, vt Sacramentorum distributioni intersit. Multas horas consumunt in nugamentis & fabulis, vix vna hora, imò vix minima horæ particula vacat Deum inuocare, & cum Iesu Christo in orationibus nostris colloqui. Sed quę sunt huius cæcitatis causæ? duæ sunt præcipuæ. Vna, quæ & aliorum malorũ causa est, videlicet, corruptio humanæ naturæ, quæ facit vt homo sit pronior ad malum, quàm ad bonum. Altera causa huius cæcitatis est, quia bona terrena sunt sensibilia, & ideò fortius mouent animum, quia bonum non mouet nisi cognitum, vnde Augustinus: *Inuisa, id est, non visa, diligere possumus, incognita nequaquam.* Sẽsibilia autem sunt magis cognita, quàm spiritualia: quia sensibilia sunt cognita per experientiam, spiritualia tantùm per fidem. Quid ergo faciendum est? conabimur abundare in cognitione rerum cœlestium, quo etiam abundemus in eorum sensu. Quare Paulus optat Philippensibus, vt abundent in cognitione & sensu, adhoc, vt sint sinceri & absque offendiculo ad diem vsque Christi, Philip. 1. 9.

Huius cæcitatis causæ.

DE QVARTO.

Locus de diuitijs.

Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Mãmona iniquitatis dicitur, vel quia diuitiæ sunt irritamenta malorum, vel quia sunt falsæ & mendaces opiniones. Nam dici possunt mammona iniquitatis, quia iniustè sunt partæ: nam Eleemosyna ex iniustè partis Deo non placet. Porrò duo sunt nobis hoc loco excutienda. Vnum, doctrina de diuitijs. Alterum,

Alterum, quid sit quod dicat: *Cum defeceritis, recipient vos in æterna tabernacula.*

1. Tractatio de diuitiis & earum vsu.

Tametsi autē ante octo septimanas, cum Euangelium de Epulone & Lazaro explicarem, dixi nōnihil de diuitijs: tamen nunc breuiter integram doctrinam de diuitijs repetam. Nihil enim prohibet bonam cantilenam canere sæpius. Dicam autem de diuitijs tria.

Primæ partis capita.

Primum, quænam rationes acquirendarum diuitiarum licitæ sint.

Secundum, qualiter nos Deus erga diuitias velit esse affectos.

Tertium, quis diuitiarum rectus & legitimus vsus.

1. Legitima rationes acquirendi diuitias.

Quantum itaque ad legitimas rationes acquirēdi diuitias attinet, omnium *primum* inchoandū est à regula Christi, Matth. 6.33. Quærite primū regnum Dei & iusticiam eius. Prima igitur & præcipua cura esse debet animæ, vt illa sit in Deo diues. *Deinde*, quia hæc vita opus habet adminiculis, iuxta Dei ordinationē quæri possunt facultates, licetque ijs, quæ ad vitam cultúmque necessaria sunt, quærendis operam dare, idque non solùm sanctorū exemplis: verūetiam mandato Dei confirmatur. Deus enim benedictionem promittit piè laborantibus. *Tertiò*, lucrum, quod nobis laborantibus accedit ex benedictione Dei, capiendum est, tanquam ex manu Dei: neque malis artibus vti debemus, quibus facultates aliorum ad nos trahamus: fructum præterea laboris nostri tanquam iustam mercedem percipere licet. In contractibus absint fraudes & fallaciæ: apertè & simpliciter agamus omnia, ea fidelitate quam ipsi ab alijs vellemus requirere: sit labor in legitima vocatione, vt bona conscientia gloriari possimus, nos in vllius fraudem nihil egisse.

2. Qualiter nos erga diuitias decet esse affectos.

Hactenus de recta ratione acquirendi diuitias: nūc quomodo affectos nos esse deceat erga partas diuitias, breuiter exponam. Singularis enim ars adhibēda est, ne diuitiæ partæ nobis in spinas & laqueos conuertantur. Quod ne fiat, Dauidis & Pauli sequamur consilia, quorum ille quidem Psalm. 62.11. ait: Si affluant diuitiæ, noli cor apponere. Hic verò, 1. Tim. 6.17. Diuitibus seculi præcipito, ne efferantur, néue sperent in diuitiarum incertitudine, sed in Deo viuo. Est itaque præcipuum, ne diuitiarum huius seculi cupiditate ducamur, ne ijs animum aut fiduciam adijciamus: eas à nobis abdicare simus parati, quoties & quādo Deo libuerit: siue habeamus eas, siue iis careamus, tanquam res caducas & fragiles reputemus: & solam benedictionē Dei omnibus rebus mundi anteferamus, absit fallax spes in incertas diuitias, absit superbia & contemtus pauperum, adsit spes in diuitiarum largitore, adsit pius humilisque animus.

De verò diuitiarū vsu.

Atque ita habemus quomodo erga diuitias nos affectos esse oporteat. Nunc pauca de vero diuitiarū vsu adijciam. Dixi, cum Euangelium de Epulone tractarem, quadruplicem esse legitimū diuitiarum vsum: quorum *Primus* est, vt seruiant gloriæ Dei, promouendæ religioni & conseruādo ministerio verbi. Si enim nati sumus, vt Deū glorificemus, profectò huic rei, quicquid habemus, seruire debet. *Secundu* vsus est: vt eas, in quibus viuimus, respublicas iuuemus & ornemus nostris facultatibus. Qua de causa tributa hilari animo soluenda sunt. *Tertius* vsus est, vt ipsi nos, pro conditione nostri status, honeste alamus, nostram familiam foueamus: vt domus nostræ pro facultatū ratione honestè conseruetur, sine sœda auaricia & stulta profusione. *Quartus* & postremus vsus est, vt fontes nostri, iuxta Salomonis consilium, deriuentur foras: hoc est, vt liberales simus erga pauperes, diuites in bonis operibus: quo multi nostris bonis gaudere possint, nobiscum Deo Patri Domini nostri Iesu Christi gratias agentes, qui abunde suppeditat omnia. Contra hunc quadruplicem vsum diuitiarum multi peccant quemadmodum audiuimus in Euangelio de Epulone diuite & paupere Lazaro.

Locus de diuitus.

II Quo modo pauperes nos recipiant in æterna tabernacula.

Dixi de diuitijs. Nunc restat explicare, quid sibi velit dictum: *Vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna Tabernacula.* Nonne solus Christus recipit credentes in cœlestia Tabernacula? quomodo ergo hic dicitur, quod pauperes, quos fecerimus nobis amicos de mammona iniquitatis, sint nos recepturi in æterna tabernacula? Primùm, manifestum est, Christum hoc loco dirigere sermonem ad credentes. Nam in principio textus scribitur: *Et dixit Iesus discipulis suis*; id est, iustificatis & habentibus vitam æternam in Christo. Deinde manifestum est & hoc, quod vita æterna sit donum Dei per Christum Iesum. Sequitur ergo alium modum esse, quo pauperes eos, qui in se liberales fuerunt, recipiant in vitam æternam, quam quo Christus recipit. Quomodo ergo recipient in æterna Tabernacula? testes & approbatores fidei nostræ: nam ex fructibus de fide iudicant, qua sola sciūt homines saluari. Eadem sententia aliis verbis sæpe in scriptura proponitur. Deus reddet vnicuique iuxta opera sua, non quòd opera mereantur cœlum: sed quia sunt indicia fidei & timoris Dei: sicut contra, mala opera ex incredulitate proficiscuntur. Simus ergo memores huius dicti; & eo nos excitemus ad beneficentiam erga proximum, imitantes exemplum Christi saluatoris nostri: cui honor & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA DECIMA post trinitatis, Matth. 7.

ET vt appropinquasset Iesus ciuitati, videns eam, fleuit super illam, dicens: Si cognouisses & tu, & quidē in illo die tuo, quæ ad pacem tuam pertinēt, curares. Nūc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circundabunt te inimici tui vallo, & cingent te, & coangustabunt te vndique, & solo æquabunt te, & filios tuos qui in te sunt. Et non relinquent in te lapidem super lapidem, eò quòd non cognoueris tempus visitationis tuæ. Et ingressus in Templum, cœpit eiicere vendentes in illo, & ementes dicens illis: Scriptū est, Domus mea domus precationis est, vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et docebat quotidie in Templo. Principes autem Sacerdotum & Scribæ quærebant illum perdere & primores plebis, nec inueniebant quid facerent. Totus enim populus pendebat ab ore eius, cum audirent illum.

ENARRATIO TEXTVS.

Partes & summa huius historiæ.

Duæ sunt partes huius Euangelij, quarum vna docet, quid egerit Christus extra ciuitatem Hierusalē. Altera, quid postquam in ciuitatem est ventum, in Templo egerit. Extra ciuitatem ciuitatis futuram calamitatem deflet, & simul vaticinatur de totius vrbis & populi interitu: qua re & suum affectum erga genus humanum ostendit, & quanta sit ira Dei in peccatores non agētes pœnitentiam clare indicat. Deinde ingressus Templum, reprehēdit abusum templi, eiicit ementes & vendētes in templo: testatur templum esse domum orationis, id est, domum dicatam Deo & eius cultui: nec decere hāc domum prophanis negotiis prophanare. Sunt autem (vt dixi) duæ partes huius textus: Vna, de fletu Christi, & vaticinio eiusdem, de vastatione vrbis & interitu populi. Altera, de facto Christi in templo. Sed hę duæ partes plures in se locos & doctrinas continent, quare de iis sigillatim dicam.

DE PRIMA PARTE.

Huius primæ partis loci sunt duo, qui sunt:

1. *Vaticinium Christi contra ciuitatem Hierusalem, cum suis circumstantiis.*
2. *Huius partis vsus in nostra Ecclesia.*

DE PRIMO.

Circunstantiæ prioris loci primæ partis.

In hoc primo loco multæ concurrunt circumstãtiæ, quæ sunt: 1. affectus Christi erga genus humanum. 2. vaticinium ipsum. 3. tempus visitationis. 4. Vnde poterant cognoscere tempus visitationis. 5. Quare non cognouerint tempus visitationis suæ. 6. pœna neglectæ visitationis. 7. mora visitationis.

1. Fletus Christi.

Prima. *Videns Christus ciuitatem, fleuit super illam.* Hic Christi fletus illustre testimoniũ est misericordiæ Dei erga humanum genus. Nam non secus Dominus noster, quàm pijssimus pater suorum liberorum, quos æquè ac se diligit, perditionem deplorat. Quæ sanè perditio habet nullam aliam caussam, quã ingratitudinem erga Euangeliũ. Quî enim fieri potuit, vt filius Dei, qui verus homo natus in hoc fuit, vt sua victima ab æterna dãnatione genus humanũ liberaret, non de tanta hominum ingratitudine doleret, quos ad salutem ab initio creauit, & postea eis Prophetis & Apostolis ad pœnitentiam reuocauit?

2. Vaticinium de excidio Ierusalem.

Secunda. *Quia venient dies super te, & circundabunt te inimici tui vallo, & prement te vndique, & ad terram prosternẽt te, & filios tuos qui in te sunt.* Hic Christus vaticinatur de calamitate, quę superuentura erat super Hierusalẽ: quę quidẽ calamitas 40. anno postea ipsis contigit. Huius calamitatis historiam diuidã in tres partes, quarum. 1. erit assignatio eorum, quæ contigerunt ante deuastationem vrbis. 2. enumeratio malorum, quæ in obsidione experti sunt ciues. 3. notatio calamitatis, quæ secuta est vrbis direptionem.

Quæ pręcesserunt vastationem vrbis.

Quid contigit ante deuastationem vrbis? Multa sane, quibus Deus istum populum ad pœnitentiam reuocare voluit, vt vaticinia, signa, prodigia, præsagia. *Vaticinia*, Vt hoc Christi vaticinium, de quo audiuimus, cuius & Zacharias ca. 12. 3. meminit his verbis: Et erit in die illa, ponam Ierusalem lapidem oneris cunctis populis. Omnes qui eleuabunt eam lacerando lacerabuntur, & colligentur aduersus eam omnia regna terrę. *Prodigia* quoque præcesserunt. Integro anno apparuit cometa super ciuitatem Ierusalem, repræsentans ignitum gladium. Currus bellici & equites in cœlo visi sunt concurrere. *Signa.* Ianua templi noctu sponte aperta est: vox in templo audita est, migremus hinc, migremus hinc. *Præsagia.* Homo plebeius, Iesus nomine, clamauit in plateis, vox ab occidente, vox ab oriente: qui quò magis castigabatur à Magistratu, eò magis clamauit. His vaticiniis, prodigiis, signis & præsagiis inuitauit Dominus populum Iudaicum ad pœnitentiam, sed frustrà: quare secuta est grauissima pœna.

Mala quæ in obsidione experti sunt ciues.

De pœna ergo dicamus. Primo die Azymorũ incepit obsidio, & perdurauit vsque ad octauum diem Septembris. Mox oritur in ciuitate intestina seditio, qua amici & consanguinei se mutuis vulneribus trucidant: ex cadaueribus mortuorum oritur grauissima pestis, adeo vt ne mortui quidem sepeliri potuerint. Accedit fames, quæ tanta fuit, quòd matres proprios liberos comederint: & vt de aliis rebus turpissimis taceam, in seditione ciuili, in qua conciderunt duo millia hominum, templum incenditur, & penitus incendio vastatur: postea ab hostibus prima ciuitatis pars capitur: deinde altera, tandem tota ciuitas venit in hostium potestatem.

Calamitates secutæ vrbis direptionem.

Post obsidionem tantus contemtus superati populi fuit, quod septem millia de nobilioribus & præcipuis sint deputata publicis & seruilibus operibus, & multi spectaculis publicis sint reseruati. Multitudo interfectorum pręter illos, qui peste perierant in ciuitate, fuit nonaginta septem millium, qui erant infra annum 16. à militibus venditi sunt. Honestę matronæ & virgines stupratæ sunt à militibus. Postea rursus sub Domitiano noua est orta persecutio, nam Domitianus inquirebat omnes, qui Dauidem vel Christum vlla propinquitate attigerunt. Hæc de pœna corporali secuta contemtum filij Dei sint dicta, cum qua coniuncta erat pœna spiritualis in conscientia, & tandem cruciatus æternus in inferno secutus est.

3. Tempus visitationis.

Tertia. *Si cognouisses & tu, & quidem in hac die.* Tempus visitationis est quo Deus visitat, aliàs ad puniendum peccatores, aliàs ad benefaciendum piis, idque multis modis. Verum potissimum tempus visitationis misericordiæ Dei, fuit tempus prędicationis Christi, quãdo & illos & totum mundum inuitauit ad pœnitentiam, offerens gratiam & vitam æternam pœnitentibus. De hoc tempore loquitur Dominus.

4. Vnde illud tempus agnoscere poterant.

Quarta. Vnde poterant Iudæi cognoscere tempus visitationis suæ? Multa habuerunt præclara argumenta. 1. Miracula potentiam Christi manifestarunt. Si, inquit, mihi non creditis, credite operibus meis, illa enim de me perhibent testimonium. 2. Daniel hoc visitationis tempus apud Babylonios prædixit. 3. Iam translatum erat regnum Iuda, iuxta vaticiniũ Iacob, Gen. 49. 10. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniet Silo, id est, Semẽ mulieris, qui est Christus Dominus. 4. Ne offenderentur paupertate Christi, admoniti erant à Zacharia Propheta, qui cap. 9. 9. ait: Ecce, Rex tuus veniet pauper. 5. Testimonium Iohannis de Christo. 6. Vox Dei Patris super Christũ in Baptismo & in monte. Hæc & multa alia poterãt Iudæos certificare de Christi præsentia, & tempore visitationis eius.

4. Cæcitatis Iudæorum caussæ.

Quarta. Sed quare non cognouerunt tempus visitationis suæ, qui adeo multis signis erant admoniti? Duo fuerunt velamina, vnum carnale, alterũ spirituale. *Carnale* quidem, quia irretiti mundi voluptatibus, illecebris & curis, non poterant considerare ea, quæ ad animæ salutem spectant, sed cogitarunt, sicuti scribitur Sap. 2. 1. 2. Exiguum, & cum tædio est tempus vitæ nostræ, & non est refrigerium in fine hominis, & non est, qui agnitus sit reuersus ab inferis. Venite, fruamur bonis quæ sunt, & relinquamus vbique signa lætitiæ, nam hæc est pars nostra. Sic irretitus fuit diues Epulo, quem quidam scribunt ciuem fuisse Hierosolymitanum, sic & ille qui dixit, (cum iam horrea sua plena frugibus videret) fruere nunc anima mea deliciis. Sed quid accidit illi? In mediis deliciis vocatus est ad pœnam. *Spirituale* verò velamen fuit, de quo hic loquitur Christus: Et Paulus Ro. 1. Tradidit eos in reprobam mentem: Et 2. Thes. 2. Dedit illis efficacem errorem, vt credãt mendacio, qui veritati noluerunt obedire. Atque ita iustum est Dei iudicium.

5. Pœna neglectæ visitationis.

Sexta. Pœna neglectæ visitationis, quæ est duplex: Carnalis & temporalis, Spiritualis & æterna. Ad pœnas temporales & carnales pertinet ista horrenda vrbis vastatio. Item omnes calamitates in humano genere, quæ calamitates nos merito admonere deberent pœnitentiæ.

7. Caussa dilatæ pœnæ.

Septima. Caussa dilatæ pœnæ. Hanc Paulus Roman. 2. explicat, dum ait: diuitias bonitatis Dei & longani-

longanimitatem inuitare ad pœnitentiã. Deus enim tardus ad iram, id est, ad vindictam, idque ideo vt nos tandem agnitis peccatis nostris, ingemiscamus, & confugiamus ad Christum vera fiducia.

DE SECVNDO.

[Doctrinæ de excidio Iudæorum vsus inter Christianos.] Cùm Paulus dicit, Ro. 15. 4. Omne quod scriptum est, in nostram doctrinam scriptum esse, videamus quis sit huius doctrinæ vsus.

Primùm itaque nos, qui in Christum credimus, & sumus Ierusalem Dei sancta, audiamus vocẽ Christi deflentis peccata nostra, & discamus quomodo erga nos sit affectus. Deinde agnoscamus tempus visitationis nostræ, quia nos visitauit Deus in hoc regno mirabiliter. Primùm suo verbo, quod sane purè omnibus Ecclesiis Daniæ proclamatur. Sed quia parum fuimus Euangelio obedientes, visitauit nos bello, fame, peste, & singulos variis modis. Verùm si nõ egerimus pœnitẽtiam, idque maturè, visitabit nos rursus bello, peste, fame, & tandem nos omnino delebit. Agamus igitur pœnitentiam, promittamus emendationem, amplectamur Euangelium Christi: breuiter, pie & sancte vitam instituamus, vt possimus euadere in die iræ.

DE SECVNDA PARTE.

[Circunstantiæ huius partis cum obseruat. doctrinarum.] *Et ingressus in Templum. &c.* In hac secunda huius Euangelij parte sunt quatuor circumstantiæ potissimum obseruandæ.

[1. Impietas pontificum.] *Prima*, impietas Pontificum. Templum Salomonis fuit ordinatum propter has causas, non vt exerceretur mercatura in eo, sed vt illic verbũ Dei doceretur, & in illud populus Dei cõueniret & oraret, quemadmodum ipse Salomon inquit in dedicatione Tẽpli, 1. Reg. 8. 30. Quodcunq; orauerit populus tuus in loco isto (id est, in templo hoc) exaudies in loco tabernaculi tui in cœlo, & cum exaudieris, propicius eris. Præterea fuit ordinatum lege, vt iuxta templũ fierent mactationes secundum legem. Contra hęc omnia fecerunt Pharisæi & Pontifices. Contemserunt enim verbum Dei, exercuerunt prophanas mercaturas, imò, vt ipse Christus inquit, fecerunt ex templo Dei speluncam latronum. [Quomodo templum Dei factum sit spelunca latronum.] Trucidantur homines à latronibus, vt latrones occisorũ bona ad se conuertant. Pontifices autem falsa doctrina ac praua interpretatione scripturæ multa hominũ millia trucidârunt, dum illorum animas sacrilegè priuarunt æterna beatitudine. Hinc satis liquet, quam fuerint ipsi Pontifices impij in Deũ, qui non solum ipsi cõtemserunt verbum Dei, verum etiam aliis occasio fuerunt contemtus, contumaciæ, & tãdem perditionis.

[2. Eiectio ementiũ & vendentium.] *Secunda*, eiectio ementium & vendentium de tẽplo. 1. Christus enim eiicit ementes & vendentes, idque externa vi, quo facto primum testatur se improbare impietatẽ Pharisaicam. 2. Deinde declarat se verum Regẽ & pontificem esse istius populi. Regem quidem, quod manum admoueat ad tollendam impietatem, quemadmodum Ezechias fecit, cum tolleret æneum serpentem propter idololatriã populi. Pontificem verò, quia veram doctrinam defendit, & reprehẽdit Pharisaicas corruptelas. 3. Præterea hæc eiectio fuit paterna quædam admonitio de futura templi deuastatione, nisi resipiscerẽt. 4. Ad hæc, facto hoc admonet de pœna, in quã incurrent omnes impij, qui abusi fuerint templo Dei, nimirũ, quod à Christo aliquando sint è templo eijciendi. [Doctrina.] Hinc præterea discant vtrique, magistratus dico & gubernatores Ecclesiarum. Illi quidẽ manu & externa vi tollere impietatis instrumenta, hi vero gladio spiritus, hoc est, verbo Dei amputare omnẽ superstitionem, quãtum quidem fieri potest. [Confirmatio ab exemplis.] Sic fecit beatus Theodosius, qui omnes imagines & idola de templis sustulit. Sic fecit pijssimus princeps Iohannes Fridericus dux Saxoniæ. Horum exemplũ imitatus est sanctissimæ memoriæ Rex Daniæ Christianus, eius nominis tertius, cuius beneficio adhuc Scholæ & Ecclesiæ in hoc regno gaudent.

[3. De duplici templo Dei, & de vtriusque vsu & abusu.] *Tertia* est de templo Dei, quod est duplex, manufactum seu visibile, & spirituale seu non manufactũ. Vtrunque est domus orationis. Domus mea, inquit Christus, est domus orationis. *Vsus manufacti templi* præcipuè in his positus est. 1. vt sit locus publicus, in quo doceatur & audiatur verbum Dei. 2. vt illic administrentur Sacramenta. 3. vt illic conueniant pij, oraturi pro communibus necessitatibus. 4. vt sit locus, in quo fiat publica confessio religionis. [Abusus.] Sed quid fit in Papatu? pro verbo Dei traditiones hominum obtrudunt. Pro mysteriorũ Dei distributione, sacrilegia horrendissima proponuntur, venale habent cœlum, missam pro viuis & mortuis iactant, spoliant Ecclesiam Sacramentis, contaminant sacramenta suis blasphemis additamentis, faciunt ex loco publicæ confessionis Euangelij conciliabulum hypocritarum, qui conspirant aduersus Euangeliũ Christi. Hæc sint dicta de manufacto templo.

[Templi spiritualis vsus.] *Non manufactum* & spirituale *templum* est cùm tota Catholica Ecclesia, tum singula eius membra. Ita enim Paulus ait scribens Corinthiis, in 1. epist. ca. 3. v. 17. Nescitis, quod templum Dei sanctum sitis vos? Imo Christus ipse architectus huius tẽpli ait, Ioã. 14. 23. Si quis sermonem meum audit, ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Proinde & tota Ecclesia, & singula eius membra, templum Dei dicuntur & sunt. Huius templi fundamentum est filius Dei, fundamentum enim aliud nemo ponere potest; præter id quod positum est, quod est Iesus Christus Dominus noster. 1. Cor. 3. 11. Hoc templum erigitur à filio Dei, ædificatur à Prophetis, Apostolis, ministris verbi, à pio magistratu, à sanctis patribusfamiliâs, prout Dominus singulis dederit ædificandi gratiam. Hoc templũ purgatur & conseruatur sanguine Christi. Huius templi ostiarius est Spiritus sanctus, quando precibus & fide ianua eius pulsatur. Neque hoc templum otiosum est. Nam in eo iugis est celebratio Dei, oratio perpetua, oblationes sanctæ, cultus Dei (vt vno verbo dicam) indefessus, huic enim sancto vsui dicatum est hoc sanctum Dei templum. [Eiusdem abusus.] Verùm homines, qui indulgent suis libidinibus, suę tyrannidi, vsuræ, fraudibus, non solùm hoc templũ Dei prophanant, eiecto ostiario Spiritu sancto, expulso Christo architecto, verumetiam fiunt templa Satanæ, in quibus sanguis Christi contumelia afficitur, verbum Dei ludibriis exponitur, in locum piarum precũ succedunt inuocationes sanctorum, execrationes, blasphemiæ, contumeliæ, & vt vno dicam verbo, laudes Satanæ illic personant.

[Causæ impulsiuæ vt templum Dei esse cupiamus.] Sed quid nos commouebit, vt templum Dei esse cupiamus? 1. Dignitas. Quæ enim maior gloria est, quam esse templum sanctæ Trinitatis? 2. Vtilitas, nam hoc pacto transitur à Satanæ delubro (vbi mera mors & damnatio regnant) ad domum Dei & æternam felicitatem. 3. Finis conditionis hominis. Conditi enim sumus, vt simus templa Dei. Contrà cogitandum est, quàm indignum sit, & quam magnum sacrilegiũ, hoc templũ sceleribus vllis contaminare. Proinde conandũ totis virib. est, vt præstemus Deo in suo templo verũ cultũ, & offeramus sacrificia labiorum nostrorum, hoc est, gratiarum actionem, & thura cordis nostri, hoc est, fidem & innocentiam.

[4. Mundi iudicium de Ecclesia Dei.] *Quarta*, mundus longè aliter iudicat de iis,

qui templa Dei sunt, quàm verbum Dei. Mundus iudicat præclaros, potentes, sapientes, diuites in hoc templum recipi, sed contrarium docet verbum Dei, & monstrant exempla. Tametsi autem nullus reiicitur propter claritatem generis, potentiam, sapientiã, diuitias, tamen plerunque fit, vt tales huius mundi negotiis impediti, minus de hoc spirituali templo cogitent. Exemplo sunt Cain & Abel. Deinde Esau & Iacob. Ita semper diligit Deus infirmos huius mũdi, vt quæ fortia sunt pudefaceret. Sed hoc nos non mouebit. Christus enim dicit: Noli timere pusille grex, placuit enim Patri dare vobis regnum, cui per Christum cum Spiritu sancto sit honor in secula seculorum, Amen.

DOMINICA VNDECIMA post trinitatis, Lucæ 18.

IEsus dixit ad quosdam, qui in se confidebant, quod essent iusti, & aspernabantur cæteros, parabolam istam. Duo homines ascendebant in Templum, vt precarẽtur: vnus Pharisæus, alter Publicanus. Pharisæus stans hæc apud se orabat: Deus gratias ago tibi, quod non sim sicut cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri, velut etiam hic Publicanus, Ieiuno bis in Sabbato, decimas do omnium quæ possideo. Et Publicanus procul stans ne oculos volebat ad cœlum attollere, sed percutiebat pectus suum dicẽs: Deus propicius esto mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam magis quàm ille. Quia omnis qui se extollit, humiliabitur: & qui se humiliat, extolletur.

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio & summa huius concionis.

Occasio huius Euangelij fuit quod postquã Christus docuisset de efficacia orationis & forma orandi, voluit etiam illustria exempla proponere, in quibus & efficacis orationis & hypocriticæ ostẽtationis naturam depingeret. Nam cum nemo rite orare potest, nisi idem sit prius iustus ex fide Christi, fit vt multi se iustos putent, & propterea se rectè orare arbitrentur. Quare necesse fuit discernere inter vere iustos, & eos qui iustitiam simulant. Qui enim videri volunt iusti, & non sunt tamen, illi nequaquam inuocant. Verùm qui agnitis peccatis suis, agunt seriã pœnitentiam, hi fide iusti effecti, soli efficaciter & vere orare possunt. Ea itaque de causa Dominus hic nobis proponit duas imagines: quarum vna est hypocriticæ orationis: altera veræ & piæ inuocationis. Pharisæus, qui putauit se pium & iustum, & non fuit, hypocriticam orationem nobis agnoscendam præbet: Contrà, miser Publicanus, prosternens se coram Deo, & agnoscens suas sordes, & nihilominus confugiens ad misericordiam, veræ & salutaris orationis formam suo exemplo præbet.

Loci tres:

1. *De iustitia Legis, & Pharisaica vanitate.*
2. *De iustitia Christiana & vera pœnitentia.*
3. *Iudicium Christi de Pharisæo & Publicano.*

DE PRIMO.

Locus, de iustitia Legis.

Dicebat ad quosdam, qui in se confidebant tanquam iusti, &c. Hic necesse est dicere de legis iustitia: quæ sit, quis sit eius vsus, finis & ius. Nam inde intelligemus, quantum Pharisæi aberrent à vera iustitia.

2. Quæ sit, seu definitio iustitiæ Legis.

Quæ est legis iusticia? Est perfecta obedientia omnium membrorum nostrorum, interiorum & exteriorum, erga legem Dei, cordis, affectuum, volũtatis, oris. Breuiter, omnium potentiarum & virium corporis & animi: quam obedientiam non oportet esse momentaneam, sed perpetuam: nõ inanem, sed perfectam & absolutam: non contaminatam, sed puram & castam: qualis ab Adam præstari potuit ante lapsũ, & qualis à sanctis Angelis in cœlo præstatur.

Definitionis confirmatio.

Quod talem deceat esse legis iusticiam, cùm Moses, tum Christus docent his verbis: Diliges Dominum deum tuum ex toto corde tuo, ex tota animã tua, ex toto robore, & omnibus viribus tuis, & proximum tuum sicut teipsum. Deinde, quia ipse purus, sanctus, & castus est, nil potest illi placere, nisi purum, sanctum & castum. Et qui hanc iusticiam præstant, soli habent promissionem legalem. Sic enim Moses: Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Hanc obedientiam perfectam & perpetuam, qualem Lex requirit, nullus homo, excepto solo Christo, vnquã præstitit.

Quod nullus hominũ, Christo excepto, obedientiam perfectã præstet.

Quare omnes, qui se hac legis iusticia iustos putant, nõ tãtum cæci sunt & arrogantes: verum etiam blasphemi in legem Dei, quam metiuntur suo modulo, & non voce Dei. Quod autem nullus Legi Dei satisfacere possit, nuper dixi, & nunc breuiter idem nobis in memoriam reuocabo. *Primum*, nostra membra interiora & exteriora, quibus exequi obedientiam erga legem deberemus, sunt mutila, & horrenda quadam ataxia vitiata, ita vt nihil recte exequi possint. *Deinde* Lex peccati tanquam fortissimus gigas nostra membra occupat, etiam quando renati sumus, vt nõ possimus præstare quæ volumus. Hinc diuus Paulus clamat, Rom. 7. ô infelix ego homo, quis liberabit me de corpore morti obnoxio. Itẽ, Velle quidẽ adest mihi, sed perficere non inuenio. Itẽ, Nõ quod volo bonũ, hoc facio, sed quod non volo malũ, hoc ago. Ita regenerati promtã quidẽ voluntatem habent, sed exequendi quod volũt viribus destituũtur, adeo domesticus noster hostis est importunus, & nos à bono retrahit. Quid dicemus ergo de illis, quorũ voluntas nondũ est reformata, quales sunt omnes, qui nondũ sunt regenerati? *Huc accedit* quod Lex Dei sit spiritualis, nos verò carnales. Ita enim Paulus iã fidelis dixit, eod. 7. c. Lex spiritualis, ego autẽ carnalis vẽditus sub peccato. Hinc facile videre est, quod à nobis legi debita obedientia prestari non possit. Quî enim fieri potest, vt caro spiritualem iustitiam præstet? Multas alias & plures rationes nuper adduxi, quibus ostendi, neminem in hac vita perfectam legi obedientiam præstare posse. Quid ergo fiet? hîc vocẽ legis primũ audies. Quid illa dicit? Maledictus omnis, qui nõ permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis. Hic audis legis sentẽtiam. Hæc legis vox te humiliet coram Deo, & prorsus prosternat, vt agnoscas & fœditatem tui peccati, & iustam damnationem.

De Remedio aduersus legis maledictionem.

Quid hic faciendum? Possumus ne hanc legis maledictionem declinare? non potes tuis viribus: quare tibi vel pereundum est, vel quærendum remedium contra hanc legis damnationem, quod sanè non est aliud, quam solus Iesus Christus, qui ideo venit in mundum, vt in se maledictionem legis reciperet, & omnes in se credentes liberaret à iure legis, id est, à damnatione, quam lex minatur trãsgressoribus suis. Hæc proinde maledictio extendit se ad omnes homines, qui non audiunt Christum, & vestiuntur eius iustitia, vt illa ornati appareant in conspectu Dei. Nã Christus est finis legis in iustitiã omni credenti, Ro. 10. 4. Hæc de legis iustitia ideo à me dicta sunt, vt ostendam quam vani fuerint Pharisæi isti, qui se iustos confidebant, & aspernabantur cæteros tanquam prophanos & iniustos.

De Pharisaica vanitate seu iustitia Pharisæorum hypocrisi locus.

Sed quænam causa est, quod hic Pharisæus cum sua turba confidat se esse iustum? cæcitas in causa fuit. Adeo enim cæcus erat, quod non viderit legis mentem, imò velamen tantum Legis vidit & non introspexit in legis adytum, quemadmodum textus huius Euangelij satis indicat, ait enim: *Gratias ago tibi, quia*

bi,quia non sum sicuti cæteri homines,raptores iniusti,adulteri,aut sicut hic Publicanus. Literam igitur legis vidit,non spiritum, hoc est,tantum in externis operibus hæsit,nõ spiritualem,quem requirit lex, sensum considerauit.

Præcipua capita.

Verũm vt hæc nobis clarius ponantur ob oculos, videamus 1.qualia ipsius opera fuerint.2.conferamus ea cum lege Dei.3.colligamus inde quid illi defuerit. 4.quam multis peccatis reus constrictus fuerit, etsi se iustum coram hominibus venditaret.

1.Opera sine fide.

Opera huius Pharisæi fuerunt sine fide, profecta ex mera incredulitate & arrogantia. Iã cũ scriptura aperte dicit : Sine fide impossibile est placare Deũ: quis tam amens est,vt istam externam laruam iustitiam vocet?

2.Collata ad legem Dei sunt impurissima.

Opera quæ iactat conferamus cum lege Dei. Lex requirit puram obedientiã:hic ex impurissimo corde promit conuicia in Deum & in proximũ.Lex iubet proximum diligere:is accusat, idque coram tribunali Dei.Quid multis?Nil ex Dei præscripto fecerat.An non est magnum,non esse raptorem?non iniustum? non adulterum? ieiunare & dare decimas? ista quidem non sunt contemnenda.Sed hic Pharisæus bona, quæ fecerat,miserè contaminauit philautia & superbia.

3.Fonte bonorum operum carent.

Quid ergo illi defuit?fons bonorum operum,fides Christi,quæ per charitatem operatur.Vbi autem hęc non est,quantumuis speciosum videtur opus,Deo tamen gratum esse nequit,imo potius abominatio est coram Deo, præcipuè, quia accedit opinio iustitiæ, sicuti videmus in hoc Pharisæo.

4.Hypocritarum iustitiariorum grauissima peccata & scelera in 1.& 2.tabulam.

Vidimus vnde profecta fuerint opera huius Pharisæi,& quantum distent à legis iusticia, & quid illi defuerit : nunc quam grauiter peccarit & quam iniustus fuerit videamus : *Primùm* ausus est Deum accedere & interpellare sine timore Dei,sine fide, sine pœnitentia,sine mediatore Christo, per quem solũ patet aditus ad patrem.Estne hoc graue scelus? Imò hic totam primam tabulam violat,& tanquam pedibus cõculcat.*Deinde* ausus est puluis & cinis gloriari coram Deo,cùm tamen scriptum sit:Innocens coram te non est innocens,quãta quæso hæc superbia? Nónne tametsi & Deum & homines despicit:se tamen iustũ simulat?*Tertiò* abusus est tẽplo Dei,quod erat ordinatum ad deprecanda peccata publica & priuata.Sed quid hic facit è templo? prætorium,in quo accusat alios.*Quartò* totam secundam tabulam inuadit, & violat contra charitatis naturam,quæ peccata proximi aut curare,aut tegere solet:quid facit? *Non sum,*inquit, *sicuti cæteri homines,raptores,iniusti,adulteri*:imo hoc videbatur ei parum. Quare cum in supremo loco templi esset,respicit à tergo,& videt miserum Publicanum orantem, quem mox, vbi eum vidit,accusat coram tribunali Dei. *Neque sum,*inquit,*sicut iste Publicanus.* Hic si vere pius fuisset, gratulatus fuisset Publicano cum angelis Dei, qui gaudent in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente. Verùm cum accusat pœnitentem, satis arguit,ex quo spiritu loquatur.Debebat meminisse dicti Iesu Syrach,Eccle.8.6. Hominem auertentem se à peccato ne despexeris.Omnes enim in correptione sumus,id est, obnoxij variis casibus. Qui stat, videat ne cadat, inquit Apostolus. 1. Corinth. 10. 12.

De ieiunio hypocritarum.

De ieiunio & decimis huius hypocritæ hoc tantum dico. Ieiunium, quo carnis ferocia domatur,est res non mala:verum si ieiunas,vt merearis aliquid à Deo,tuum ieiunium sit abominatio.Deus enim non vult coli humanis traditionibus,sed iuxta legis suæ regulam. De decimis hæc dico, quod Deus ita ordinauit in sua republica, vt sacerdotes & Leuitica tribus haberent vnde viuerent.Et Christus dicit:Dignus est mercenarius mercede sua:&, Non obligabis os boui trituranti.

DE SECVNDO.

De iusticia Christiana, locus.

Quemadmodum in Pharisæo vidimus, qualis sit iusticia Pharisaica : & eius vanitatem ostendimus ex collatione ad legis iusticiam:Ita nunc sequitur secunda doctrina de iusticia Christiana, quæ nobis in hoc Publicano,tanquam in viua quadam imagine repræsentatur. Verũ quia scriptura duobus modis de virtutibus docet, nimirũ regula, & exemplo: volo primum videre,quid scriptura dicat de iusticia,Christiana. Deinde idem ostendam in Publicani exemplo, vt ita regula confirmetur exemplo.

1.Regula iustitiæ Christianæ.

Quantum autem ad regulam iusticiæ Christianæ attinet,hæc sunt clara dicta. Paulus Ro.3.22. Omnes peccauerunt, & priuãtur gloria Dei, iustificamur autem ipsius gratia,per redemtionem quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propiciatorium per fidem in sanguine eius. Mox in eodem capite,v.27. Arbitramur hominem iustificari fide absque operibus legis.2.Cor.5.21. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Rom.5.19. Sicut,vnius hominis inobedientia multi sunt constituti peccatores : ita vnius rursus obediẽtia iusti constituuntur multi.Et de Abrahamo,c.23.Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam.Et Dauid,Psal.32.1.Beati quorum remissæ iniquitates,& tecta sunt peccata. Huiusmodi sunt infinita dicta in scriptura de iusticia Christiana.Sed hęc pauca proposui,vt inde generalẽ doctrinam de iusticia Christiana colligam.

Doctrinæ generalis de Christiana iustitia conclusiones firmissimæ.

I. Ex his testimonijs colligitur, quod Christiana iusticia non sit ex operibus, tametsi iustificatus iam bene operari incipit. Hoc ergo primum tenendum est,quod opera excludantur ita,vt nõ sint huius iusticiæ causa:sed effectus & fructus,vt postea dicam.

2. Ex his dictis colligitur,quod Christiana iusticia non sit obedientia in ipsis,sed in Christo.

3. Quod hęc Christi obedientia donetur homini,vt ea,& nõ sua,sit iustus.

4. Quod quisquis crediderit, huius iustitię Christi fiat particeps,ita vt illi imputetur tanquam sua. Christus enim est finis legis, in iusticiam omni credenti.

5. Quod quia peccatores sumus,reconciliemur Patri per Christum, quem Pater proposuit propiciatorem.

6. Quod pro peccatis credentium effusus sit sanguis Christi,ita vt iusticię Dei seu legis sit satisfactũ.

Iustitiæ Christianæ definitio & effectus.

7. Ex his omnibus collectis efficitur, quod hæc iusticia Christiana constet absolutione à peccato, imputatione iusticiæ Christi, & acceptatione ad vitam æternam, gratis propter Christũ. Hæc est summa doctrinæ Ecclesiæ Christi de Christiana iusticia, vnde efficitur, quod Christiana iustificatio sit absolutio à peccato,imputatio iusticiæ Christi,& acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum. Verùm hoc præterea tenendum est,quod fides ipsa, qua iustificamur,sit efficax,& producat fructus Deo gratissimos per Iesum Christũ. Vbi autem hic fructus non conspicitur, vix illic fides inuenitur. Nam cum credimus, simul renascimur in nouos homines, vt nouam Deo obedientiam præstemus.

II. Exemplum iustitiæ Christianæ.

1.Trepidatio in conscientia ex notitia legis

Iam hanc ipsam doctrinam de Christiana iusticia videamus in exemplo Publicani. 1. (vt textus ait)stetit à longo. Indignitate enim sua territus, non audebat cum Pharisæo in conspectum maiestatis diuinæ prodire. Sic & Petrus procidens ad ge-

nua Christi, ait: Exi à me, quia homo peccator sum. Similiter & centurio: Domine, non sum dignus, vt intres sub tectum meum. Hæc trepidatio in consciētia hominis oritur ex notitia legis, ad huius normam cum homo sua facta examinat, cogitur exclamare, homo peccator sum. 2. non audet leuare oculos. Hic notatur pudor Publicani ob turpitudinem peccati sui. 3. percutit pectus, quo significatur lucta cum diffidentia & desperatione. 4. cum inquit, Deus, &c. significatur ad solum Deum confugiendū esse pro peccatis abolendis. Hactenus cum peccato, cum legis damnatione, cum diffidentia luctatus est, qua lucta vera contritio declaratur. Nunc sequitur quomodo sit eluctatus ab isto veluti inferno. Nam cum dicit: *Deus propitius esto mihi peccatori*, erigit se fide contra desperationem. Nam hic animo recolit promissiones de Christo, quod Deus velit esse peccatoribus propicius, qui agentes pœnitentiam ad Christum vera fiducia confugiunt. Ille enim est propiciatio pro peccatis nostris. Cum ita se erigit, sibi peccatum, & Deo misericordiam tribuit, se ægrotum agnoscit, & Deum medicum, opponit misericordiam peccato, ac ita statuens Deum sibi propiciū esse iustificatur sola fide. Ad eundem modum Daniel fecit: Tibi Domine iustitia, nobis autē cōfusio faciei.

2. Pudor.
3. Contritio.
4. Resipiscentia.
5. Fides.
6. Iustificatio.

Atque ita ex hoc Publicano discere possumus primum rationem veræ pœnitētiæ, & iustitiæ Christianæ. Nā vt vera pœnitentia est verus dolor ob peccatum. Ita Christiana iustitia est absolui à peccato, cū Deū vera fiducia accedimus, sicuti suprà dixit. 2. possumus ab illo discere, qualis debeat esse vera oratio. Debet enim ex intimo animo proficisci in timore Dei, & niti propiciatione, quæ est in Christo Iesu. 3. debemus à Publicano discere submisse nos gerere cum coram Deo, tum coram hominibus.

Doctrina.
Qualis sit vera oratio.

Viuendúmne igitur est more Publicanorum? sane ita est, quatenus agunt pœnitentiam, quemadmodum hic fecit. Vt enim Pharisæus iste non est cōdemnatus propter externa opera honesta, quæ fecit, sed quia confidebat in opera, ita Publicanus hic non est laudādus ob peccata quæ fecerat, sed propter pœnitentiam, quæ secuta est. Imò habemus ab vtroque quod vtiliter discamus. Cum vtroque eundum est in tēplum, cum vtroque agendæ sunt Deo gratiæ, cum vtroque orandū est. A Pharisæo honesta externa opera facere. A Publicano animi pietatem & veram fidem adferre discamus.

In Pharisæo & Publicano quæ sequenda & fugienda sint.

DE TERTIO.

Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam, & non ille. Hic habemus iudicium Christi de Pharisæo & Publicano. Publicanus (inquit) descendens de templo, in domum suam rediit iustificatus fide. Pharisæus autem non rediit iustus, sed potius cōdemnatus. Hoc confirmat generali sententia: *Quia omnis, qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur.* Pharisæus se exaltauit, existimans se iustum legis operibus, quæ nulla habuit, ideo humiliatus est sententia damnationis. Publicanus se humiliauit peccati confessione, humili inuocatione, fiducia in misericordiam Dei per Christum, ideo exaltatus est gratia absolutionis & gloria beatitudinis. Huius exemplo vt & nos humiliemur faxit Christus, cui cum Patre & Spiritu sancto sit gloria in secula, Amen.

Iudicium Dei de hypocritarum iustitiariorum & peccatorū resipiscentium statu.

DOMINICA DVODECIMA trinitatis, Marc. 7.

Iesus rursum egrediens de finibus Tyri ac Sidonis, venit ad mare Galilææ, per medios fines Decapolis. Et adducunt ei surdum, impeditæque linguæ, & deprecantur eum, vt imponat illi manum. Et cum apprehendisset eum de turba seorsim, misit digitos suos in auriculas eius, & sputo emisso, tetigit linguam eius, ac suspiciens in cœlum, ingemuit, & ait illi: Ephata, quod est, aperire. Et statim apertæ sunt eius aures, & solutum est vinculū linguæ eius, ac loquebatur rectè. Ac præcepit illis, ne cui dicerent. Sed quò magis ille eis præceperat, hoc potius amplius prædicabant, & supra modum stupebant, dicentes: Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui.

ENARRATIO TEXTVS.

Hoc Euangelium continet vnum ex miraculis Domini, quibus ipse ostendebat potentiam, voluntatem, & officium suum. Potentia ostenditur in eo, quod imperet omnibus rebus creatis, aliâs mari, aliâs ventis, aliâs Diabolis, aliâs morbis, vt hic. Voluntas indicatur ex eius promtitudine ad iuuandum, est enim promtissimus ad opem ferendam omnibus inuocantibus se. Officium, quod sit saluator iuxta nomen suum, quod est Iesus. Hæc tria in singulis fere Christi miraculis conspiciuntur, quibus nos recte vti discamus. Potentia siquidem Christi Domini aduersus mundi tyrannidem, Sophisticam & hypocrisin, atque adeo aduersus totum Satanæ regnum, vti debemus. Voluntatis cognitionem opponamus aduersus carnis nostræ peruersam voluntatem & iudicium. Officij cogitatione muniamus nos aduersus omnes Antichristos, qui Christum suo officio spoliare volunt. Hæc tria, vt in speculo quodam contemplari licet in præsenti Euangelio. Hic surdus & mutus tenetur captiuus à Diabolo, sed quid ad hoc Christus? Potentiam suam declarans, aperit aures eius, & linguam soluit inuito & repugnante Diabolo. Deinde, cum hunc calamitosum & miserum iuuat, ostendit se affici eius calamitate, atque ita voluntatem suam erga ipsum indicat. Postremò declarat officium, dum se promtum ad hunc iuuandum & alacrem exhibet. Significat enim hoc facto missum esse se vt afflictos & calamitosos iuuet. Habemus quid Christus ostendat in suis miraculis. Iam summā præsentis Euangelij videamus. Christus adductum surdum & mutum ad se sanat, quo facto significatur, quod Christus venerit in mundum, ad iuuandos eos, qui ad se veniunt, iuxta illud, Ioel. 2. 32. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Loci tres.

Quid præcipuè obseruandum sit in omnibus Christi miraculis.
Applicatio ad præsentem concionem.
Eius summa.
Partes.

1. *Exemplum illorum, qui hunc surdum & mutum ad Christum portant.*
2. *Factum & miraculum Christi.*
3. *Fructus huius miraculi ad spectatores.*

DE PRIMO.

Exiens iterum de finibus Tyri, &c. Antequam veniamus ad primam doctrinam, obseruanda est præsentis miraculi occasio, quæ fuit profectio Christi, & locum profectionis.

Occasio miraculi.

Profectio ipsa indicat, quam sedulus Dominus in suo officio, & quam auide sitierit salutem nostram. Locus ostendit, quod etiam gentes velit suorum beneficiorū fieri participes. Venit enim quærere quod perierat.

Profectio Christi.
Locus.

Iam primam doctrinam videamus. *Adducunt ei surdum & mutum, & deprecantur eum, vt imponat illi manus.* Hic duo obseruanda sunt: Primum, quid faciant hi baiuli. Deinde quid petant. Quid faciunt? Apportant ad Christum surdum & mutum. His paucis verbis Christiana vita describitur, quam descriptionem recte intelligere nostra interest, vt possimus illorum exemplum dextrè imitari. *Primum* enim Christum agnoscunt Messiam. *Deinde* fidem in

1. Doctrina.
In baiulis vitæ Christianæ habetur descriptio.
Fides.

in ipsum habent, vtrumque declarant hoc facto. Nemo enim Christum accedit vt Saluatorem, & eum inuocat, nisi qui in ipsum credit. Vt enim nemo credit, nisi qui audit, ita nemo inuocat, nisi qui credit, Rom. 10. Hac ratione fides concepta ex verbo vitæ, est Christianorum salus.

Fidei effecta & fructus. Estne ociosa fides? Non. Hic eius triplex fructus indicatur. Primus est *confessio*, nam hic facto & voce confitentur Christum. Quemadmodum enim corde creditur ad iusticiam, ita ore fit confessio ad salutem. Secundus est *inuocatio* Christi. Sunt enim fides & inuocatio ita connexæ, vt citius calorem ab igne separes, quam eas à se inuicem diuellas. Tertius fructus fidei est *dilectio fraterna*, quam hi baiuli corde, opere, & ore declarant, hunc afflictum & miserum Christo apportantes.

Applicatio. Vidésne iam quales fuerint hi baiuli? vidésne totam vitam Christianã in illorum facto, tanquam in tabella depictam? Sed quare hoc factum & scriptum est? vt ego & tu habeamus exemplum pietatis erga Deum & charitatis erga proximũ. Hæc est forma veræ Christianæ vitæ. In Christum itaque cum his nos credere oportet: Christum cum his confiteri necesse est, eundem cum his inuocare fides postulat, proximum præterea horum exemplo corde, ore & opere, diligere & iuuare decet. Quódnam, quæso, maius dilectionis opus, quam hominem captiuum sub Diaboli potestate, afflictum & miserum, & coram hominibus spretum extreméque contemptum adducere ad Christum, & tantam curam pro aliena salute suscipere?

Adhortatio. Hic discant diuites, pauperes, nobiles, ignobiles, ciues & rustici quid illos deceat, modò non frustra Christianum titulum iactare velint. Vnusquisque pro ratione suæ functionis conetur quam plurimos Christo adducere, eum inuocare, & solicitudinem piam suscipere pro aliorum salute.

Quæstio de propriæ & alienæ fidei efficacia. Hic oritur quæstio. Hic surdus fidem non habuit, non enim potuit verbum audire, vnde fides concipitur, sanatur tamen à Christo ob alienam fidem, videtur ergo quod homo aliena fide saluari possit? Respondeo: Christus aperit linguam muti, & inuocatus dat infirmo fidem, quam nactus infirmus sua propria, non aliena fide saluatur. Deinde discernendum est inter corporalia beneficia & salutem æternam. Corporalia beneficia pij possunt etiam impiis à Deo impetrare, salutem autem non possunt ipsis impetrare, nisi ipsi quoq; prius fidem ex verbo Dei conceperint. Nisi enim pij impetrare possent impiis beneficia corporalia, non posset stare mundus in hoc tantorum scelerum & scandalorum diluuio.

De impositione manuũ, locus. Hæc dicta sint de facto horum baiulorum & eius vtili imitatione, iam quid à Christo petierint videamus. *Deprecabantur eum* (inquit textus) vt imponat illi manum, nam per impositionem manuum obseruarunt Christum antea multis contulisse sanitatem. Verum vt istum ritum nos intelligamus, quatuor de impositione manuum sunt obseruanda.

Sũma capita.

1. *Quam antiqua sit hæc consuetudo impositionis manuum.*
2. *Quorum fuerit aliis manum imponere.*
3. *Ad quid & in quem finem manus impositæ sint.*
4. *Quæ sit impositionis manuum ratio symbolica.*

De antiquitate ritus impositionis manuum. 1. Quantum ad antiquitatem ritus imponendi manus attinet, scriptura ostendit, quod à Patribus sit hæc consuetudo accepta. Legimus enim Genes. 48.14. ꝗ Patriarcha Iacob manus imposuerit filiis Ioseph, Manasse & Ephraim. Quæ consuetudo postea lege Iudæis commendata est, & peruenit hic ritus vsque ad tempora Christi, qui & ipso vsus est, & vsum illius ad Apostolos suos transmisit. Quod autem manuum impositioni coniuncta fuerit oratio, patet ex capite 19. ver. 13. Matth. vbi scribitur, quod oblati sint pueri Christo, vt manus eis imponeret & oraret.

Quorum fuerit hoc munus. 2. Habemus quàm sit antiqua consuetudo manuum impositio: iam quorum fuerit aliis imponere manus videamus: id quod ex facto Iacob & aliorum colligitur. Mos enim fuit, vt maiores minorib. parentes liberis, sacerdotes populo, manus imponerent. Fuit enim solennis ceremonia, quæ penes illos erat, qui præeminebant autoritate.

In quem finem. 3. Sed quem in finem iste ritus institutus erat? quintuplex finis è scriptura colligi potest. 1. Quod benedicendi seu orandi causa factum sit, vt Matth. 19.13. & Marci 10.13.16. ostenditur. 2. Offerendi causa: solebant enim Sacerdotes manus imponere capitibus victimarum. 3. Sanandi gratia. Sicuti Christus sæpe suas manus imposuit sanaturus, qui sibi offerebantur. 4. Vt precando conferretur Spiritus Sanctus, vt in Actis Apostolicis legimus. 5. In consecratione ministrorum verbi manus imponebantur iis, qui ordinabantur ad ministerium.

Ratio symbolica. 4. Iam de symbolo impositionis manuum nonnihil adiiciamus. Qui benedixerunt impositis manibus, fungebantur vice Dei, manus significabant auxilium & fauorem Dei impositio manuum significabat, eum, cui imponebantur manus, esse sub fauore & protectione Dei, & benedici à Deo. In benedictionibus optabatur auxilium & fauor Dei: in sacrificiis hostiæ dicabantur Deo: in sanationibus manus Dei se exeruit, dum sanitati restituit sua potentia ægrotos: similiter in donationibus Spiritus Sancti, manus significabant præsentiam Dei: in consecrationibus sacerdotum, hæc erat significatio impositionis manuum, quod qui ordinabantur, dicarentur Deo tanquam hostiæ, probarentur Deo, & ordinarentur ad opus diuinum. Hæc sint dicta de primo loco, nẽpe de facto horum baiulorum, & impositione manuum: nos autem obseruemus breuiter, quid cõfirmet hic locus, quid confutet, & cuius nos moneat. Confirmat, quod filij Dei spiritu Dei ducantur, & exerceant se pietate & charitate. Confutat eos, qui fidem inanem iactant sine vera pietate erga Deum, & charitate erga proximum. Monet nos, vt prẹstemus opera fidei interna & externa, modo velimus inter filios Dei censeri.

Sũma eorum quę in priore locũ dicta sunt.

DE SECVNDO.

2. Doctrina de facto & miraculo Christi. Secunda doctrina, quam proposui, est de facto & miraculo Christi. Vt autem hoc factum intelligamus, quædam sunt de miraculis Christi obseruanda. Prophetæ, Christus, & Apostoli ediderunt miracula, vt doctrinam, quam docuerunt, confirmarent à Deo esse, & vt homines conuicti miraculis de veritate Dei, crederent, & credentes saluarentur. Hos præcipuos fines fuisse miraculorum, ostendit Iohannes Euangelista cap. 2. vbi ita ait: Hoc principium signorum fecit Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli. Hic duo signantur fines: gloria Christi, & fides Apostolorum. Gloria autem Christi potentiam diuinam, affectum erga genus humanum, & officium doctrineque ipsius certitudinem, complectitur. Verùm discernendum est inter Prophetas, Apostolósque & Christum. Prophetæ & Apostoli sua virtute ediderunt miracula, sed diuina Christi virtute, cuius spiritus per os eorum loquebatur. Christus verò sua propria potentia edidit miracula. Quare vt Prophe-

De veris miraculis in genere.

Discrimẽ miraculorũ Dñi Dñi & abeius seruis editorũ.

tæ & Apostoli suis miraculis declararunt se fuisse Christi seruos: ita Christus suis miraculis se Dominum & Deum ipsorum ostendit. Verùm si quæris, cur hodie non edantur etiam miracula à ministris verbi: scies quod miracula postquam confirmarunt gloriam Christi, & veritatem Dei, defuncta sint suo munere, quare non amplius sunt expectanda miracula, sed contenti esse debemus doctrina Prophetica & Apostolica, quam Deus olim multis confirmauit miraculis. Hæc sint de miraculis dicta in genere. Nunc ad hodiernum miraculum descendamus, in quo sunt multæ circumstantiæ obseruandæ, quarum singulæ singularum doctrinam & admonitionem continent.

Cur hodie miracula non edun tur.

In Christi miraculo circumstantiæ.

Cur seorsim.

1. *Christus apprehendit eum de turba seorsim.* Sed quare hoc fecit? propter duo: scilicet tempus & significationem. Propter tempus quidem, quia nondum voluit suum regnum propagari toti mundo. Nondum enim peregerat hostiam, nondum fregerat interstitium, quod erat inter Iudæos & gentes: quod postea factum est, quando armauit discipulos hoc mandato: Ite in mundum vniuersum, prædicate Euangeliū omnibus gentibus. Propter significationem vero, quia qui Christum desiderat medicum, debet à turba malignātium discedere. Nulla enim est consensio Christi cum Belial.

Cur digitos misit in aures.

2. *Misit digitos suos in aures eius.* Hoc sanè non frustra factum est. Nam & eo signo declarauit precium carnis suæ, quam assumpsit, vt eius victima humanum genus restitueretur pristinæ sanitati, quam per peccatum amiserat, & significat suum verbum nec audiri nec intelligi posse, nisi aures digito Christi aperiantur, id est, nisi Spiritus Sanctus cordis nostri aures aperiat.

Cur sputo tetigit linguam.

3. *Et expuens tetigit linguam eius.* Hoc symbolo significat, & loquendi facultatem à se esse, & quod per media velit in Ecclesia esse efficax.

Cur suspexit in cœlum.

4. *Suspexit in cœlum.* Hoc gestu significat suum animum ad patrem cœlestem eleuatum esse, quem precatus est non solum pro hoc, sed pro omnibus afflictis. Oratio non est tam oris sonus, quam cordis supplex eleuatio ad Deum: quæ cordis eleuatio symbolo oculorum suspicientium in cœlum significatur. Vnde Dauid Psalm. 123. 1. Ad te Domine leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis. Cuius & nos monemur cum dicimus: Pater noster qui es in cœlis.

Cur ingemuit.

5. *Ingemuit.* Magnum certe necesse est esse, propter quod tantus heros ingemiscat. Non ergo solùm in hunc mutum, quem vnico nutu liberare à suo malo poterat, respexit: sed intuetur in hæc quinque. 1. peccatum, quod causa est omnium calamitatum in humano genere. 2. in tyrannidem Diaboli, qui ita oppresserat genus humanum: cum qua tyrannide se bellum initurum nouit. 3. in legis maledictionem, quam in se receperat, quo nos absoluamur à reatu. 4. in amarissimam suam mortem, quam erat perpessurus pro toto humano genere. 5. in maximæ partis mundi ingratitudinem: præuidebat enim quod multi suum beneficium essent contempturi prorsus, multi ignauia sua essent neglecturi: adeo vt minima pars mundi sua beneficia in salutem amplecteretur.

Cur muti alloquitur.

6. Alloquitur hunc mutum, & dicit: *Ephata*, hoc est, *tu aperire.* Non frustra hîc Marcus Hebraica voce vsus est. Hac enim voce 1. indicat Christus, quæ sit sua diuina potentia, qui verbo & imperat, & facit quæ vult: vnde fides nostra non solùm de diuinitate Christi confirmatur: verumetiam omnes eos in tuto esse intelligit, qui sub eius imperio sunt, & se eius fidei committunt. 2. hac voce indicatur, quanta sit verbi Dei efficacia, præsertim vbi vera fide apprehenditur. 3. quod nemo saluari possit sine Christi verbo, quo imperat nobis, quæ decent à nobis fieri. 4. hoc mandato *Aperire* significat, quod voluntas hominis requiratur in salutis negotio, non quod voluntas non reformata manu Dei possit, aut velit: sed ne, cum mouetur & formatur à Spiritu Sancto, Spiritui Sancto repugnet. 5. quod opus salutis sit totum Christi, non hominis, quemadmodum Hebraicum vocabulum indicat.

Beneficiū Christi Dei omnipotentis.

7. *Et statim apertæ sunt aures eius, & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè.* Hoc ipsum miraculum est & beneficium Christi erga hunc afflictum hominem. Quo miraculo indicatur, quod ad iussum Christi & ad prædicationem verbi ipsius soluamur à catenis Diaboli, ne amplius illis constricti teneamur. Hoc miraculum, vt summatim repetam, confirmat quod Christus & possit & velit iuuare omnes afflictos, qui ad se afferuntur, & suam opem implorant. Destruit eorum errorem, qui Christum tanquam seuerum iudicem fugientes sanctos inuocant. Monet præterea nos, vt in calamitatibus constituti ad Christum solum fide & inuocatione fugiamus.

Miraculi præcipuæ doctrinæ.

DE TERTIO.

Fructus huius miraculi ad spectatores.

Et præcepit illis ne cui dicerent. Quantò autem magis eis præcipiebat, eò magis prædicabant & admirabantur. Christus prohibet ne patefacerent hoc factum, huius mandato obtemperasse oportuit: quare bonum, quod secutum est, non illorum inobedientiæ, sed Christi bonitati adscribendum est. Voluit enim hoc factum latere vsque ad suam resurrectionem.

Sed quis fructus manauit ex hoc Christi miraculo? Primum spectatores conceperunt fidem in Christum. Deinde prædicabant hoc factum, & Deū glorificabant: quæ Dei glorificatio vltimus finis est omnium operum Christi. Sed quid est Deum prædicare? Dei prædicatio oritur ex noticia Dei, quæ in his sita est: vt recte iudices de diuina substantia, & diuinis personis, vt statuas eum fontem omnium bonorum: vt ad eum per Christum confugias in omni necessitate: vt palam tuam fidem cum his confitearis: vt tuo exemplo præluceas aliis, quo multi tuo exemplo moti ad Christum confugiant, cui cum Patre & Spiritu Sancto sit honor in secula, Amen.

Deū prædicare, quid.

DOMINICA XIII. TRINITATIS, Lucæ 10.

Conuersus Iesus ad discipulos seorsim, dixit: Beati oculi qui vident, quæ vos videtis. Dico enim vobis, quod multi Prophetæ & reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt, & audire, quæ vos auditis, & non audierunt. Et ecce quidam legisperitus surrexit, tentans illum, dicens: Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? At ille dixit ad eum, in lege quid scriptum est? Quomodo legis? ille respondens dixit: Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota mente tua: & proximum tuum sicut te ipsum. Dixitque isti: Recte respondisti, Hoc fac & viues. Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum: Et quis est meus proximus? Respondens autem Iesus dixit, Homo quidam descendebat ab Hierosolymis in Hiericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliauerunt eum vestibus, ac vulneribus inflictis, abierunt, semimortuo relicto. Accidit autem vt sacerdotes quidam descen-

descēderet eadē via,visoq; illo,præteriit.Similiter & Leuita, cum iret iuxta locum, cum accessisset ac vidisset eum, præteriit, Samaritanus autem quidam iter faciens, venit ad eum,& viso eo,misericordia motus est,& accedens obligauit vulnera eius, infundens oleum ac vinum, & imponens illum in suum iumentum, duxit in diuersorium, & curam eius egit. Et postero die egrediens, depromptos duos denarios dedit hospiti, & ait ei: Curam illius habe, & quodcunque præterea insumpseris, ego cum rediero, reddam tibi. Quis ergo horum trium videtur tibi proximus fuisse illi,qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui exercuit misericordiam in illum. Ait igitur illi Iesus: Vade, & tu fac similiter.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa & partes huius côcionis.

DVæ sunt partes huius Euangelij: in quarum priori agit Christus cum suis discipulis de vera beatitudine, docétque in qua re ea consistat, nimirum in sui cognitione: in posteriori disputatur de recta via vitæ æternæ,de lege Dei, de dilectione Dei & proximi: vbi paradigmate proposito docet, quis sit proximus habendus.Loci quatuor.

1. *Quæ sit vera beatitudo.*
2. *Quæstio Legisperiti de consequenda vita æterna, cum Christi responsione.*
3. *Summa capita legis diuinæ.*
4. *De parabola, qua docetur: quis sit nobis proximus.*

DE PRIMO.

De vera beatitudine.

Iesus conuersus ad discipulos seorsim dixit: Beati oculi, qui vidēt quæ vos videtis: Dico .n.vobis,quod multi,&c. Hîc docet Christus quænam sit vera beatitudo, & quódnam sit verum & solidum gaudium hominis in hac vita,videlicet videre filium Dei. Si ergo soli illi sunt beati,qui filium Dei vident,sequitur nullos suis operibus & meritis beatitudinem consequi. Quare hæc Christi visio meritò expetenda est.

1. Christus videtur in hac vita.

Verùm sciendum, dupliciter filium Dei videri, nempe in hac vita,& futura.In hac vita videtur tripliciter:1.carnaliter tantum.2.carnaliter & spiritualiter simul.3.spiritualiter tantùm.

Carnaliter tantū.

1. Carnaliter tantùm vidit maxima pars Iudaicæ gentis,quæ tamen damnata est. Proinde carnalis Christi visio non est per se salutaris:imo cedit potius in maiorem damnationem. Herodes vidit Christum,Pilatus similiter,Iudas & Caiphas,& multi impij alij,quorum interitus docet non esse salutarem visionem Christi externam,vbi non est vera fides in Christum.

Carnaliter & spiritualiter simul.

2. Carnaliter & spiritualiter simul visus est Christus à Magis,Maria,Simeone,Zacharia, Zachæo,Apostolis,& multis aliis,quorum visio fuit illis salutaris, quia non solum Christum externis oculis viderunt, sed etiam lumine cordis: quod manifeste conspicitur in illa muliere,quæ Christi pedes lotos lachrymis suis abstersit capillis, quæ à Christo audit,peccata sua esse remissa, propter fidem quam in ipsum habuit.De hac visione præcipuè loquitur hîc Dominus,cum ait:*Multi Prophetæ & Reges cupierunt videre,quæ vos videtis,& non viderunt.*

Spiritualiter tantū.

3. Spiritualiter tantùm videt Christum, omnis qui credit in eum. Ita enim Christus ipse interpretatur,cum dicit,Iohan.3.14. Sicut Moses exaltauit serpentem in deserto: ita oportet exaltari filium hominis, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.Sic vidit Christum Abel in suo sacrificio: sic Abraham de quo testatur Christus,dicens,Ioan.8.56. Abraham vidit diem meum, & gauisus est. Sic hodie nos Christum videmus, quotquot in ipsum credimus. Quod autem, qui ita Christum vident,sint beati,testatur hoc dictum Domini ad Thomam,Iohann.20.29.Beati qui non viderunt,& crediderunt. Nam in Euangelio ipsum videmus,vbi facie ad faciem nobis apparet,vt in imaginem eius transformemur.

2. Christus videbitur in futura vita.

Hactenus de primo genere visionis & eius partibus,quo Christus in hoc mundo videtur. Altera visio sequitur,quæ est in futura gloria, vbi illum perfectissime videbimus,& perpetua læticia afficiemur fruentes ipsius dulcissimo conspectu.

Cur beati sunt qui Christum vident.

Sed qua de causa pronunciat beatos qui Christum vident?Primum,quia Christus est verbum vitæ,sine quo nulla est salus expectanda. Hoc enim vitæ verbum ab æterna morte liberat credentes. Nam vt qui Christum non videt,& potissimum oculis fidei, in carcere & sub manu Diaboli manet: ita qui Christum videt, victor est mundi, atque omnium malorum,iuxta illud Iohannis,in 1.cap.5.4.Hæc est victoria,quæ mundum vincit,fides vestra. An non videmus multos pios male in hac vita habere, & rapi ad grauissima supplicia? Respondeo: Sunt beati propter euentum.Est enim futura lætissima liberatio ab omnibus malis,quibus pij obruuntur in hac vita. Ideo Christus dicit in Matthæo,cap.5.4.Beati qui lugent,quoniam consolationem accipient.

Quæstionis dilutio.

DE SECVNDO.

Quæst de modo consequēdi vitā æternā.

Quidam legis interpres surrexit, tentans eum, & dicens: Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? ille respondit: Diliges Dominum Deum tuum,&c. Et vt in Matthæo habetur: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.Vt hoc Christi responsum recte intelligamus, obseruandum est, esse duo genera hominum, cum quibus Christus agit. Quidam enim sunt hypocritæ:quidam agunt seriam pœnitentiam.Hypocritæ, superbi & tumidi opinione propriæ iustitiæ, putant se non opus habere Christo:atque ideo eum persequuntur:nunc tentando illum:nunc calumniando ipsius doctrinam:nunc persequendo ipsum. His cum quærunt viam salutis, monstrat eis legem, & dicit:Si vis ad vitam ingredi,serua mandata.Qui verò pœnitentiam agunt,& quærunt à Christo salutis viam, non mittuntur à Christo ad Legem & Moysen,sed ad se eos recipit, & iubet eos in se credere. Quod cum faciunt,donat eis suam iustitiam,ne maledictioni Legis sint obnoxij. Hoc exemplis illustrabimus. Pharisæus de quo nuper audiuimus, iustus sibi visus est, sed iniustus à Christo est pronunciatus,eo quod legis iusticiam, quam iactitauit, non habuit.Contrà,Publicanus qui peccata sua secum in templum attulit,quæ illic deflet, & confugit ad misericordiam,iustus descēdit in suam domum. Si iustus, vitæ quoque æternæ hæres erat. Apud Matthæum interrogat Legisperitus Christum, & dicit: Quid faciam vt possideam vitam æternam? Respondit Christus: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Contrà miser Latro peccator in cruce agit pœnitentiam, & ex fide inuocat Christum, cui Christus dicit: Hodie mecum eris in Paradyso, id est,in vita æterna. In hoc Euangelio accedit etiam Legis interpres, tentaturus Dominum,& ait:Quid faciendo vitam æternam possidebo? Cui Dominus respondit:Diliges Dominum Deum tuum,& proximum sicut teipsum. Quod perinde est,ac si dixisset:Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. At mulieri peccatrici Lucæ 7.50. ait: Fides tua te saluam fecit.Atque ita Christus cum duobus generibus ho-

Hypocritę quo pacto excipiendi.

Peccatores resipiscētes vt docendi.

Exempla. 1. 2. 3.

minum agit, pro quorum varietate monstrat rectam in cœlum viam.

Cur viā legis ostēdit Christus, quā nemini sit trita.

Quare viam per legem monstrat, cum nemo vnquam per illam viam possit in cœlum venire? Quia est via rectissima in cœlum, iuxta illud: Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Hanc ergo monstrat Christus suis contemptoribus. Quicunque enim Christum contempserit, aut peribit æternùm, aut Legi satisfaciet, quod est illi impossibile. Deinde est alia via in cœlum, quæ tantùm patet iis, qui in Christum, qui est via in cœlum, credunt.

DE TERTIO.

Sūma decalogi.

Partes.

Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, ex tota cogitatione tua: & proximum tuum sicut teipsum. Hæc est summa Legis diuinæ & epitome Decalogi. In vtroque horum præceptorum quatuor sunt spectanda. 1. Affectus, qui ab homine requiritur erga Deum & proximum. 2. Obiectum, nempe Deus & proximus. 3. Causæ obedientiæ seu dilectionis Dei & proximi. 4. Modus dilectionis.

1. Affect⁹.

Affectus, quem requirit Lex est dilectio, quæ placere non potest, nisi sit sincera, & careat omni hypocrisi. Nihil enim potest placere Deo quod est fucatum: quia ipse est absque omni fuco, sanctus, purus & sincerus.

2. Obiecta.

Obiecta, hoc est, res circa quas versari debet affectus dilectionis, sunt Deus & proximus.

3 Causæ.

Causæ dilectionis Dei & proximi proponuntur in præcepto. Deus enim diligēdus est, quia est Deus & Dominus noster: proximus vero, quia est proximus noster.

4. Modus.

Modus dilectionis etiam exprimitur. Deus enim ex toto corde, ex tota anima, ex tota cogitatione est diligendus: proximus est diligendus, vt teipsum diligis. Verùm quæ breuiter notauimus, fusius sunt explicanda.

Charitatis definitio.

Dilectio seu charitas in genere est intimus affectus, rem quampiam amanter & beneuole complectendi, adeo vt animus eius studio ardeat, cupiatque ei quam optime. Hæc charitas duplex est. Vna Dei erga creaturam. Altera creaturæ erga Deum, & alias res. Dei erga creaturam charitas rursus est duplex. Vna vniuersalis, qua complectitur omnem suam creaturam, eam sustentat & continet, vt suū statū tueatur, hæc charitas dicitur etiam vniuersalis misericordia. Altera est peculiaris, qua Deus ex intimo cordis affectu Ecclesiam suam charam habet in Filio: hac motus filium dedit, iuxta illud, Iohan. 3. 16. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret hac motus Spiritum Sanctum donat: hac motus conseruat Ecclesiam breuiter, hæc charitas facit, vt se totum suæ Ecclesiæ donet. Huius dilectionis Dei cogitatio consolabitur nos contra sententiam Legis, contra acerbitatē crucis, contra tentationes in mortis articulo. Hæc etiam dilectio Dei facit, vt Deus castiget suos filios, & rursus afflictos sanet.

Diuisio.

Charitas Dei erga creaturā.

Charitas creaturæ ergaDeū.

De charitate Dei erga creaturam dixi. Iam sequitur de charitate creaturæ erga Deum & homines, atque res alias. Hæc charitas est affectus intimus, quo Deus diligendus est ab homine, & secundum Deum proximus, perinde vt nos ipsi. Est itaque & hæc creaturæ charitas duplex. Vna, qua Deum prosequimur: altera, qua creaturam. Ea autem charitas qua creaturas complecti nos decet, plures habet gradus: quorum primus est, quo fratres necessitudine spiritus Christi nobis coniunctos

Erga proximum.

diligimus. Secundus, quo eos, qui aliqua necessitudine carnali nobis deuincti sunt, prosequimur. Tertius, quo reliquos ignotos amamus. Quartus, quo inimicis benefacere laboramus. Quintus, quo reliquas creaturas singulas pro suæ dignitatis statu complectimur.

Causę huius charitatis.

Quæ causæ sunt dilectionis Dei, seu cur Deum diligimus? Etsi satis ex præcepto cognosci potest, tamen altius causas repetam & distinguam. Dilectio itaque hominis erga Deum: 1. accenditur ex memoria beneficiorum Dei erga nos, & ex cogitatione immensæ dilectionis ipsius, qua nos prosequimur. 2. augeri debet ex viuo sensu fauoris Dei erga nos, quem omni momento experimur. 3. imprimis inflammari debet ex spe & fiducia promissorum bonorum. Hæ causæ sunt in his verbis: *Dilige Dominum Deum tuum.* Est Dominus, id est, defensor: Deus gubernator & saluator: Tuus, vt omnia bona ab eo expectes.

Modus dilectionis Dei.

Habemus vtcunque qualis res sit dilectio Dei, qua homo Deum diligere debet. Deinde & causas vidimus: sed modus dilectionis quis est? is in textu expressus est his verbis: *Ex toto corde tuo, ex tota anima, ex totis viribus, ex tota cogitatione.* Hæc vox *toto* tria significat, quæ coniuncta esse debent charitati hominis erga Deum. Primum, quod charitas hominum erga Deum debeat esse perfecta: Deinde pura: tum perpetua. Ex toto ergo corde Deum diligere dicuntur, qui perfectè, purè, & perpetuò ardent dilectione Dei: ita vt illum solum timeant, in illum solum confidant, in solum spem collocent. Ex tota anima dicuntur diligere Deum homines, cum ipsorum voluntas eius voluntati diuinæ perfecte, purè & perpetuo in omnibus respondet: id quod precamur fieri, cum dicimus: Fiat voluntas tua. Ex totis viribus diligitur, cum omnia membra interiora & exteriora, perfecte, pure, & perpetuo se ad obsequendum Deo conuertunt. Ex tota cogitatione diligitur, cum nullum interuallum sentitur, quo nō diligitur Deus purè, perfectè & sanctè. Hic modus est solidæ dilectionis Dei, quæ in nullo mortalium vnquam fuit post lapsum, nisi in solo Christo, licet quædam eius tenuia principia sint in renatis. Cuius signa sunt quatuor:

Toto corde quid.

Tota anima.

Totis viribus.

Tota cogitatione.

Signa sinceræ dilectionis Dei.

Primum, obedientiam erga Deum omnibus rebus mundi anteferre, iuxta illud: Qui diligit me, præcepta mea seruabit, & Pater meus diliget eum.

Secundum, reuerenter in timore Dei sacra mysteria tractare.

Tertium, exemplo alios ad diligendum Deum inuitare.

Quartum, ipsum proximum propter Deum diligere. Vbi hæc quatuor concurrunt, illustria habes signa inchoatæ charitatis erga Deum, quæ indies in renatis noua incrementa sumere debent.

De dilectione proximi.

Dixi de primo capite Legis, nempe de dilectione erga Deum, nunc de secundo dicam, videlicet de dilectione proximorum. De qua hæc tria obseruentur: Causæ dilectionis, modus, & ordo. Causæ duæ sunt præcipuæ: Vna mandatum Dei. Altera natura, quia homo homini proximus est. *Mandatum Dei* est, vt diligamus alter alterum. Christus præcipit: Diligite vos inuicem. Huic mandato non obedire grauissimum scelus est. Altera causa est *natura*, videlicet quod homo homini sit proximus, idque multis modis: Ratione creationis, ratione similitudinis, ratione regenerationis, ratione cōmunis vitę, & ratione futuræ gloriæ, de quibus coniunctionis gradibus nuper dictum est.

1. Causę.

2. Modus.

Quomodo est diligendus proximus? Respondet

Domi-

Dominus, *Dilige proximum tuum vt teipsum.* Quomodo autem quisque seipsum diligat, à seipso discat.

3. Ordo.

Ordo dilectionis ante indicatus est, vt maximè diligâtur, qui nobis spiritu Christi coniuncti sunt. Deinde qui nos aliqua necessitudine carnali attingunt. Tertiò, inimici etiam diligendi sunt, quemadmodum Christus docet Matth. 5. 44. & Christus hic paradigmate proposito explicat. Hæc sint dicta de legis duobus capitibus, quibus neminem plenam præstare obedientiam posse manifestum est, vt nuper quatuor rationibus ostendi.

An lex (quæ est impossibilis) frustra sit proposita.

Neque tamen ideo frustra hæc lex est proposita: Primum enim hic docemur, qualis fuerit integer hominis status ante lapsum. Tum enim homo potuit huic legi satisfacere. Deinde hîc intelligimus quanta sit deprauatio naturæ, cum videmus quam procul absimus à perfecta legis obedientia. Tum monemur, vt cognita imbecillitate & immunditia nostra confugiamus ad Christum, qui est perfectio legis in iustitiam omni credenti. Ad hæc, erudimur quis sit finis legis, & quæ sint summa capita religiosæ vitæ, in qua nos exercebimus. Postremò hinc admonemur, vt cogitemus, qualis sit futura obedientia sanctorum Angelorum & hominum in vita æterna.

DE QVARTO.

De parabola, qua docetur quis sit nobis proximus.

Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum: Et quis est meus proximus? Cùm hic Legis interpres aliud responsum accepisset quam expectauit, ne confusus videretur tacere, opinione iusticiæ legis tumens quærit, quisnam sit suus proximus, cui longè aliud responsum dat Christus, quàm expectauit, & vt eliciat confessionem ab ipso Legisperito,

Cur parabolicôs respondit Christus.

proponit longam parabolam, & ait: *Homo quidam descendebat à Ierusalem in Iericho, &c.* Sed cum omnis homo alteri sit proximus, cur non simpliciter respondit: Homines omnes sibi inuicem sunt proximi? Hæc responsio visa fuisset & facilior & breuior. Hoc fecit Dominus, vt corrigeret malam Pharisæorum & Legisperitorum interpretationem. Hi enim interpretabantur legem hoc pacto: Dilige amicum tuum, & odi inimicum tuum. Horum ergo iudicio, qui amici erant, sibi etiam proximi iudicabantur, quem errorem Christus Matth. 5. 44. refutat, & docet inimicos etiam diligendos esse. Quia igitur de amicis conuenit inter Christum & Legisperitum, nam vterque confitebatur amicos diligendos esse, Christus conatur efficere, vt Pharisæus inimicos in numero proximorum confiteatur. Omnes enim homines aut amici, aut inimici nobis sunt. Amicos pro proximis habere fatetur Pharisæus. Verùm quia de inimicis est quæstio,

Iudæi & Samaritani hostes.

Christus proponit parabolam hanc de Iudæo & Samaritano, hoc est, de duobus, qui acerrimi hostes ex professione fuerunt. Iudæus enim extremo odit Samaritanum, & tanquam canem habebat, nec Samaritanus hoc ignorare potuit. Sed quid fit? Iudæus incidit in latrones, spoliatur, vulneratur, relinquitur semiuiuus. Venit hic Samaritanus post Iudæos, qui vulneratum prætererunt, & non moti sunt eius calamitate, & fert misero opem, præstat ei charitatis officia, imponit eum in iumentum suū, portat in diuersorium, habet eius curam, transigit cum hospite, vt illum amanter & bene foueat, promittit se soluturum, si quid vltra in eius curationem

Pharisæus sibi quæstionem soluit.

exposuerit. *Quis horum*, inquit Christus, *videtur tibi fuisse proximus illi: Leuitáne, qui præterierat? an Sacerdos, aut hic Samaritanus? Respondit Pharisæus: Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Iesus: Vade & tu fac similiter.* Fatetur Pharisæus Samaritanum præstitisse saucio charitatis officia, ideóque proximum eius rectè dici. Vnde conficitur hæc responsio, quod omnis homo sit homini proximus. Verùm vt deprimat supercilium Pharisæi, iubet illum ire & imitari Samaritanum, quo dicto ostendit, Pharisæum procul abesse à perfectione legis. Quare nos Samaritanum imitemur quantum possumus per Christi gratiam, cui cum Patre suo, & Spiritu Sancto, sit honor, laus, & gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA XIV. TRINITATIS, Lucæ 17.

Factum est, dum iret Iesus Hierosolymam, transibat per mediam Samariam & Galilæam. Et cum ingrederetur quendam vicum, occurrerūt ei decem viri leprosi, qui steterunt procul, intentáque voce dixerunt: Iesu præceptor, miserere nostri. Quos vt vidit, dixit illis: Ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factum est, vt inter eundum mūdati sint. Vnus autem ex illis, vt vidit quòd mundatus esset, regressus est, cum magna voce glorificans Deum. Et procidit in faciem ad pedes eius, gratias agens ei. Et hic erat Samaritanus. Respondens autem Iesus, dixit: Nónne decem mundati sunt? Nouem autem illi vbi? Non sunt reperti qui redierint, vt darent gloriam Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, vade, fides tua te seruauit.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa huius Euangelij.

Summa huius Euangelij est, quod Christus est verus Messias, Deus & homo, qui sola sua potenti voluntate potest iuuare quos vult, vult autem iuuare omnes, qui ad se confugiunt, quemadmodum horum decem leprosorum exemplum ostendit. Hos enim non contemnit, vt multi alij, sed suum paternum erga eos animum declarat, dum inuocātes sanat, & liberat à morbo cùm fœdissimo, tum contagiosissimo. Neque aliter affectus est erga vllos, quam erga hos miseros, modò horum exemplo ipsius opē implorent. Discamus ergo & nos intuentes in hos leprosos, qualem habeamus Pontificem, nimirum non solum talem qui nostris afficiatur calamitatibus, verumetiam eum, qui potenti sua voluntate, quos suam sentit implorare opem, iuuare possit, & ab omni miseria vindicare. Quemadmodum enim discedentes hos, imo iam absentes purgat, ita etiamsi coram non aspiciatur, iuuare potest. Quare accedamus ad eum firma fiducia in omnibus necessitatibus nostris, certi quod simus auxilium inuenturi in tempore opportuno. Hæc breuiter sint dicta de summa & vsu huius Euangelij, cuius sunt loci tres:

Vsus.

Partes.

1. *De his decem leprosis.*
2. *Cur eos mittat Dominus ad Sacerdotes.*
3. *De gratitudine huius Samaritani, & ingratitudine nouem reliquorum.*

DE PRIMO.

Huius partis membra.

In prima huius Euangelij doctrina, quam de leprosis proposui, hæc ordine dicam. 1. quàm contempti fuerint leprosi in populo Israelitico. 2. quid horum factum nos doceat. 3. quomodo multi spirituali lepra Infecti opus habeant medico Christo. 4. Quid ex Christi facto de ipsius affectu erga nos colligamus.

1 Quam contempti fue-

Leprosi apud Iudæos immundi habebantur, & indigni qui inter Israelitas versarentur, idque pro-

rint lepro si in populo Israelitico. pter fœdissimum & contagiosissimum morbum, quo contaminati erant, & circumferebant ex mandato legis diuinæ signa opprobrij & luctus, quibus admonebantur suæ impietatis & flagitiorum, propter quę in talem miseriam incidissent. Numerantur autem in Leuitico quinque notæ, per quas ab aliis hominibus dignoscerentur, ne ipsorum contagione polluerentur. *Vna* fuit vestis dissoluta. *Altera*, detectum caput. *Tertia*, os velatum. *Quarta*, habitatio ab hominum consuetudine separata. *Quinta*, publica proclamatio, qua immundi proclamabantur, vt qui indigni essent, qui inter Israelitas conuersarentur. Hic facile est cogitare, in quanto dolore fuerunt, & quam misera fuit illorum conditio, tamen in his malis positi confugiunt ad Christum. Vnde nos remedia contra triplicem tentationem colligamus, quarum *prima* prouenit ex cogitatione miseriæ & fœditatis peccati nostri. *Secunda* ex indispositione nostra, quod non simus satis compositi ad compellandum tantum Heroa, hoc est, Saluatorem nostrum Iesum Christum. *Tertia* manat ex cogitatione meritorum, quæ nulla habere nos animaduertimus. Exemplo enim horum leprosorum non sinamus nos his rebus absterreri, quò minus ad vnicum nostrum medicum & saluatorem confugiamus.

Quinq; eorum notę.

Doctrina adu triplicem tētationem.

2. Quid fecerint hi decem.

Iam videamus quid hi decem Leprosi fecerint, *Cum ingrederetur* (inquit textus) *Dominus in vicum quendam, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt à longè, & leuarunt vocem, dicentes: Iesu præceptor, miserere nostri.* Hîc habemus exemplum in leprosis veræ humiliationis, fidei, inuocationis & confessionis.

Humiliationis.

Quod stant à longe, humiliationis signum est, nam propter morbum suum, & morbi caussam peccatum, se in animo prosternunt coram Deo, agnoscunt suam miseriam, peccati turpitudinem, iustissimam legis sententiam damnatoriam aduersus se, atque ita verè humiliantur coram Deo, quæ humiliatio primus est gradus ad gloriam, sicut superbia primus gradus est ad ignominiam, quod & Dominus ipse testatur, cum ait, Luc. 18. 14. Omnis qui se exaltat, humiliabitur, qui autem se humiliat, exaltabitur. Horum ergo exemplum & nos imitemur, & nos prosternamus in vera pœnitentia coram Deo, quod si fecerimus, fiet nobis secundum Christi dictum, Qui se humiliat, exaltabitur.

Fidei.

Quod accedunt Christum, fidei testimonium est, quam ex auditu famæ ipsius habuerunt. Audiuerunt enim absque omni dubio hanc dulcissimam vocem Christi, qua tam paternè omnes ad se inuitat, & omnibus suam gratiam offert, Matth. 11. 28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos, & inuenietis requiem animabus vestris. Hanc vocem: Venite ad me omnes qui laboratis, audiuerunt, & conceperunt spem, vt se non excluderet, qui se omnibus benignè offerret. Quare concepta fiducia, erigunt se, & Christum accedunt. Horum exemplo, quo paterna promissio confirmatur, & nos excitemur ad bene sperandum de Christo in omnibus nostris ærumnis.

Inuocationis.

Huius fidei fructus sequitur inuocatio. Ita enim orant: Iesu præceptor miserere nostri. In hac sua ardentissima oratione, primùm agnoscunt se nulla habere merita, sed potius horrenda peccata. Nam qui dicit *Miserere*, nullum iactat meritum, nullam sentit dignitatem, imò potiùs confitetur suam indignitatem, & se agnoscit indignum beneficio. Deinde in hac oratione agnoscunt Christum verum Messiam esse victorem mortis & omnium calamitatum: agnoscunt ipsum mitem & misericordem, qui afflictis non addit afflictionem, sed potius medetur afflictis & eos sanat. Hoc exemplum orandi & nos imitemur, & verè Christum talem cogitemus, & inuocemus, qualem illum in hac sua oratione describunt.

Confessionis.

Habemus etiam in his leprosis exemplum confessionis, quæ nunquam potest ab oratione auelli, & sane confessio Christi non carebat periculo eo tempore. Potentissimi enim & sapientissimi persequebantur Christum, & confessionem eius prohibuerunt, quemadmodum legimus Iohannis 9. 22. &c. Vbi Pharisæi obiurgant cæcum, cui visum restituerat Dominus, propterea quod Christum sit confessus. Verùm non imitemur exemplum horum leprosorum. Nam tametsi grauis videatur afflictio, quæ propter confessionem subeunda est: tamen salus, ad quam tendit confessio, maior & certior est, quam vt vllis terriculamentis ab ea deficiamus.

De lepra spirituali.

Dixi de lepra corporali, & horum leprosorum laudabili facto: nunc breuiter lepram spiritualem describam, & eius remedia tradam. Lepra spiritualis est labes & contagio mentis, cordis & affectuum hominis: ita vt nulla pars in homine sit pura & munda. Hæc lepra habet etiam notas suas, quarum *prima* est separatio à domesticis Dei, & cœtu sanctorum Angelorum & hominum. *Secunda* est caput detectum, hoc est, nuditas à donis Spiritus Sancti, plena opprobrio, de qua apud Ezechielem: Nuda eras & confusione plena. *Tertia*, est os velatum, hoc est, fœdus halitus & spiritus pestifer pessimorum colloquiorum, quæ ex impuro prouenιunt corde. *Quarta*, habitatio ab hominum consuetudine separata, qualis est diuitis Epulonis, qui habitat procul à beatorum domo. *Quinta*, publica proclamatio, hoc est, legis maledictio, quæ publicè proclamatur in omnes, qui non agunt pœnitentiam, hoc est, in spiritualiter leprosos.

Quid sit.

Eius notę.

Remedia adu. hanc lepram.

Sed quid est remedij contra hanc lepram spiritualem? nulla humana arte est curabilis. Vnicus est medicus, qui eam purgare potest, qui est Iesus Christus: ad quem si leprosus venerit, & se coram illo humiliauerit, inuocans eum & petens sanationem, mox hic sapientissimus medicus, sanguine suo primum abluit sordes huius spiritualis lepræ: deinde suo spirituali oleo fouet affecta membra, donec plenè sanantur. Hic igitur adeundus est fidei pedibus: huius pharmacum, quod voce Euangelij offertur, cordis ore, id est, fide recipiendum est: & ab eo impetrandum est oleum illud efficax, quo vires amissæ reparantur: atque cauendum ita, vt hoc salutari pharmaco verbi Dei, & oleo salutari Spiritus Sancti amissis, rursus in lepram incurramus: quod si fecerimus, difficilior erit postea curatio. Nam postquam aliquis morbus nimis altas radices egit, maiori cum difficultate curatur.

DE SECVNDO.

Quos vt vidit dixit eis. Et ite, ostendite vos sacerdotibus. Quos solo nutu abeuntes sanauit, hos ad sacerdotes mittit: qui tametsi improbi & auari erant, tamen ministerio fungebãtur diuinitus instituto. Sed quare illos ad Sacerdotes mittit? multæ & magnæ causæ fuerunt.

Cur leprosos mittat ad sacerdotes sex causæ.

Prima, vt ita probaret fidem illorum, an suo verbo &

Fidei probatio.

bo & promissioni crederent. Solet enim Deus variis modis suorum in fide constantiam explorare: non quidem in eorum damnum aut malum: sed vt fides explorata, & veluti igni tentationum decocta fiat probatior. Ita Abrahami fides est explorata, dum iubetur ire mactatum vnigenitum filium: sic explorata fides mulieris Syrophœnissæ, & multa sunt exempla, vt Iob, Ioseph, Dauid, & aliorum omnium.

Ministerij approbatio. *Secunda*, vt hoc facto ministerium publicum diuinitus ordinatum approbet. Habebant enim Sacerdotes mandatum cognoscendi & iudicandi de lepra: qui bene purgatos reciperent in cœtum publicum, aliis exclusis. Nam si secus fecisset, videretur Mosaicam legem violare, ad quam non soluendam, sed implendam præstandámque venerat.

Virtutis Christi obsignatio. *Tertia*, quia Lex & Sacerdotium ferunt testimonium de Christo, quemadmodum ipse ait: Lex & Prophetæ ferunt testimonium de me. Nam quod sacerdotibus iniunctum erat, vt iudicarent de lepra, accepta oblatione pro leprosi sanati purgatione, typus fuit virtutis Christi, qui non solum de lepra iudicare, sed eam emundare potest: idque proprij corporis victima & precioso sanguine.

Sacerdotũ instructio. *Quarta*, vt ex miraculo discerent sacerdotes vere aduenisse Messiam. Sic enim prædixit Esaias, quod Christus suam præsentiam declararet stupendis miraculis, inter quæ etiam numeratur hoc, quod cæcos illuminaret, & leprosos purgaret. Sacerdotes igitur, viso hoc miraculo diuino, debebant ex prophetia Esaiæ conclusisse, Iesum filium Mariæ verum fuisse Messiam olim Patribus promissum, præsertim cum omnes Prophetiæ de aduentu Christi in hoc tempus collimarent.

Eorũdẽ cõdemnatio. *Quinta*, vt sacerdotes hoc miraculo conuicti de aduentu Christi veri Messię, mitterent suos auditores & populum ad Christum corporum & animorum medicum peritissimum: quod tamen non fecerunt, ne quid suo quæstui decederet. Habent multos æmulatores hoc tempore, præsertim in Papatu.

Leprosorũ gratitudo. *Sexta*, vt hi leprosi testimonio sacerdotum recepti, suam gratitudinem ostenderent erga Deum & ordinarium ministerium.

Papisticæ cõfessionis refutatio. Cæterùm præter has veras causas, propter quas misit Christus hos leprosos ad sacerdotes: Papistæ finxerunt aliam, nimirum, vt sacerdotibus confiteamur peccata nostra, enumeremus omnia peccata cum omnibus suis circumstantiis: quod sane impossibile est. Textum proinde hunc detorquent Papistæ in peregrinum sensum, & sua allegoria fabricant laqueos, quibus miseræ conscientiæ horribiliter constringuntur. Atque ita ex consolatissimo Euangelio conscientiarum carnificinam faciunt. Quid non ergo priuata confessio est retinenda? Est sanè: sed non propter hanc allegoriam: neque more Papistico, qui omnium peccatorum enumerationem tanquam iudices exigunt, & negant vllam fieri remissionem, si non fiat plena enumeratio peccatorum, quæ nemo, vt testatur Dauid, intelligit, tantum abest, vt ea quis enumerare possit.

Cõfessionis priuatæ in quibusdã Ecclesiis vsus & vtilitas. Sed quæ sunt causæ, cur retineatur confessio auricularis in nostris Ecclesiis? Propter eius vtilitates, quæ sunt maximæ.

Prima, vt in priuato isto colloquio instituantur rudes & ignari, qui opus habent instructione in Catechismo.

Secunda, vt in ea iuuenum & adolescentum exploretur profectus. Nam boni est pastoris non solum publicè pietatis doctrinam tradere, verum etiam eius officium requirit, vt Pauli exemplo domi experiatur, quousque sui auditores in pietate profecerint. Nam in isto priuato colloquio segnes stimulis excitabit, eorum, qui multum profecerunt, diligentiam laudabit, & ad similem perseuerantiam excitabit.

Tertia, in hoc priuato colloquio exigitur ratio fidei ab iis, de quorum fide ac religione iustè potest haberi dubitatio.

Quarta, in eo colloquio infirmæ conscientiæ doctrina, consilio & consolatione iuuantur, præsertim cum aliquo scrupulo conscientiæ perplexæ teneantur. Hi enim sibi rectè consulunt, si ad suos pastores se recipiunt, vt erigantur, ac consolationem capiant.

Quinta, tametsi, qui verè in Christum credit, absolutus est à peccato: nam cum peccatum sit defectus à lege Dei & voluntate, cum obligatione ad æternam mortem & damnationem, absolutus absque dubio est omnis, qui credit promissioni gratuitæ iuxta illud: Qui credit in illum, habet vitam æternam: ex quo sequitur, veram absolutionem esse liberationem hominis credentis, ab obligatione ad æternam mortem & damnationem, tamen prodest etiam omnibus priuatim audire Euangelium, quo annunciatur ministri ore remissio peccatorum credentibus, & hæreditas regni cœlorum. Nam tum demum aperitur regnum cœlorum, quando Euangelium prædicatum fide recipitur.

DE TERTIO.

Locus de vera gratiarum actione. VNus autem ex illis videns quod mundatus esset, regressus est, cum magna voce glorificans Deum, & cecidit in faciem ante Iesum, gratias agens.* In hoc Samaritano videmus pulcherrimum gratitudinis & gratiarum actionis exemplum. Verùm, vt nos eius excitemur exemplo, dicam nonnihil de vera gratiarum actione, hoc ordine. 1. quæ sit, & quas habeat causas. 2. quę ad eam requirantur. 3. pro quibus rebus gratias nos agere oporteat.

1. Actionis gratiarum definitio. Quantum ad primum attinet, vera gratiarum actio est agnitio & confessio beneficiorum acceptorum, vna cum gratitudine mentis & prædicatione bonitatis Dei. Exemplũ. Hoc clarè in Samaritano nostro apparet: agnoscit se mundatum à sua lepra: hoc publicè confitetur: ac grata mente ad Christum redit, ei gratias pro beneficiis agens & prædicans eius bonitatem. Causæ. Hæc vera gratiarum actio habet causas. 1. noticiam Dei benefacientis. 2. noticiam sui. 3. perceptum beneficium. 4. affectum ardentem fide & prædicatione Dei, quæ omnia videmus in hoc Samaritano. Huc accedunt exempla, quæ ad hanc gratitudinem nos excitabunt.

2. Quæ ad eã requirantur. Habemus quæ sit gratiarum actio, & quas habeat causas: iam quæ ad eam requirantur videamus. Requiruntur autem duo, 1. virtutes quę nunquam à vera gratiarum actione separari possunt. 2. legitimus modus gratiarum actionis. Virtutes. Virtutes præcipuæ sunt duæ: veritas, & iusticia: Veritas, vt candidè & apertè agnoscit benefactorem Deum (vt hîc Samaritanus facit) ita excludit hypocrisin quidem, vt non ore tantùm agas gratias, vt Pharisæus fecit, sed mente & voce simul. Mendacium quidem, ne Deo ascribas successum in rebus turpibus: vt si latro vellet Deo gratias agere pro optimo spolio, & adultera

pro lepido amatore. Iustitia excludit superbiam & abusum rei: & contrà admonet gratitudinis, humiliationis & inuocationis.

Modus legitimus.

Modus agendi gratias & huius Samaritani exemplo, & hoc Pauli dicto, Rom. 1. 8. Gratias ago Deo per Iesum Christum, satis indicatur. Cum enim ait Apostolus, per Iesum Christum primùm significat, quod in gratiarum actione fides debeat prælucere. Deinde, vt agnoscamus nos per Christum accepisse beneficium. Tum, vt omnia ad gloriam Dei referamus. Postremò, vt & sciamus nostram gratitudinem per Christum placere, & quod accessum habeamus ad Patrem per eundem Iesum Christum, vt pro acceptis beneficiis gratias agamus.

3. Pro quibus rebus agēdę sint gratiæ.

Iam quæstio sequitur, pro quibus sint agēdę gratiæ. Iob pro plagis acceptis agit gratias: hîc Samaritanus pro plaga ablata agit gratias. Vnde sequitur, quod & pro malis & pro bonis sint agendæ gratię, sed diuersimode.

Pro aduersis.

Pro malis quidem cum ages gratias, vt pro cruce & aliis ærumnis, quatuor facies: 1. onus premens admonebit te peccati & pœnitentiæ. Nam est testimonium iudicij Dei propter peccatum. 2. crucem & quamuis aliam calamitatem accipies tanquam optimi Patris virgā erudientis te & castigantis, ne cum immorigeris pereas. 3. pro hac paterna castigatione agas seriò Deo gratias. 4. supplex petas aut liberationem à premente onere, aut mitigationem cum conditione non impeditæ glorię Dei & proprię tuę salutis.

Pro prosperis.

Pro bonis ages gratias cum perpetua gratitudinis promissione. Hæc de vera gratiarum actione dicta sint. Sed proh dolor, vnus ex decem rediit, alij nouem accepto beneficio abeunt ingrati. Vnde Dominus: *Nonne decem mundati sunt, & nouem vbi sunt? non est inuentus, qui rediret & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena.* Hîc vides exemplum horrendæ ingratitudinis eorum, qui recens accepti beneficij sunt obliti. Tales sunt plerique in mundo. Sed quid illis factum est? excussa fide, manserunt in damnatione, cum interim hic Samaritanus audit: *Surge, vade, quia fides tua te saluum fecit.* Hunc & nos sequamur ad nostrum Saluatorem vnicum, qui est Christus Dominus, cui cum patre suo & Spiritu Sancto sit honor, laus & gloria in secula seculorum, Amen.

Exemplū ingratitudinis.

DOMINICA XV. TRINITATIS, Matth. 6.

Nemo potest duobus Dominis seruire. Aut enim hunc habebit odio, & alterum diliget, aut huic adhærebit, & alterum negliget. Non potestis Deo seruire, & mammonæ. Propterea dico vobis, ne sitis soliciti vitæ vestræ, quid esuri sitis aut bibituri, neque corpori vestro, quibus indumentis vsuri. Nonne anima pluris est quàm cibus, & corpus pluris quàm indumentum? Vertite oculos ad volatilia cœli, quia non serunt, neque metunt, neque conuehunt in horrea, & Pater vester cœlestis alit illa. Nonne vos longe præcellitis illa? Quis autem ex vobis solicitè cogitando, potest addere ad staturam suam cubitum vnum? Ac de indumento quid soliciti estis? Cognoscite lilia agri quomodo crescant, non laborant, neque nent, attamen dico vobis, ne Salomonem quidem in vniuersa gloria sua sic amictum fuisse, vt vnum ex his. Quod si gramen agri, quod hodie cum sit, cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, an non multo magis vobis id faciet, ô parum fidentes? Ne sitis igitur soliciti, dicentes, quid edemus, aut quid bibemus, aut quib. operiemur? Nam omnia ista gentes requirunt. Nouit enim Pater vester cœlestis, quod opus habeatis his omnibus. Quin potius quærite primum regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis. Ne sitis igitur soliciti in crastinum, nam crastinus dies curam habebit sui ipsius. Sufficit sua diei afflictio.

ENARRATIO TEXTVS.

Sūma & argumentū huius concionis.

Hoc Euangelium pars longæ istius concionis est, quam Christus habuit coram discipulis suis, Matth. 5. 6. & 7. cap. In qua parte auariciam & diffidentiam damnat: vt quæ stare non possint cum cultu Dei. *Nemo enim* (inquit) *potest duobus dominis seruire.* Deinde multis argumentis à prouidentia Dei sumptis, dehortatur à prophana & Ethnica cura rerum huius vitæ, quę cura partim oritur ex ignoratione prouidentiæ Dei, partim ab innata diffidentia. Postremò suis firmam & certam regulam præscribit: *Quærite primum regnum Dei, & cætera adiicientur vobis.* Verùm ne quis ignauiæ hoc dictum patrocinari existimet, addit, *Sufficit enim diei malicia sua.*

Partes.

Hæc Euangelij summa est, nunc quosdam locos proponemus, qui sunt:

1. *Sententia Domini:* Nemo potest duobus dominis seruire.
2. *Quanta sit prouidentia & cura Dei pro nobis.*
3. *Mandatum & promissio Christi:* Quærite primùm regnum Dei, & cætera adiicientur vobis.

DE TERTIO.

De duobus dominis oppositis ex diametro.

Nemo potest duobus Dominis seruire. Aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget, &c. Per quos Dominos, quibus Christus dicit neminem seruire posse, intelligere debemus res duas, quæ ita sibi inuicem sunt aduersariæ, vt vnà esse nequeant, sed vbi vna earum fuerit, alteram cedere necesse sit. Qualia sunt exempli gratia, vitia & virtutes, cœlestia & terrena, caro & spiritus, verus cultus Dei & idololatria, sub qua continetur auaricia, Deus & Diabolus. De quibus Paulus ita pronunciat: quæ est conuenientia Christi & Belial? Quod autem nemo possit huiusmodi dominis seruire, in promptu est ratio, quia contraria imperant & exigunt à suis seruis, idcirco si huic obtemperas, mox facias contra alium, & contrà. Populus Israël (sicuti habetur 1. Reg. 18.) voluit domino vero Deo seruire & Baal simul quorum errorem colligens Helias Propheta, ait ad eos: Vt quid claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum, si autem Baal, sequimini eum, quasi diceret: Vos vultis duobus dominis seruire, qui vobis contraria imperant, quod fieri non potest absque alterius contemptu. Nam cum Baal colitis, Deum fœdo adulterio offenditis. Hoc vicium in eodem populo reprehendit Hoseas Propheta. Sed homines ita sibi consultum volunt. Ethnici quidem Deum & Diabolum coluerunt, illum album, hunc nigrum pingentes, interrogati cur istud facerent, responderunt: Deum colimus, vt nobis benefaciat. Diabolum verò veneramur, ne nobis malè faciat. Ad eundem modum hodie quidam superstitionem Papisticam retinent magna ex parte, & nihilominus verbum Dei & veram religionem se amplecti simulant. Hodie nos auaritiæ & ventri seruire volumus, & simul nos veros Dei cultores esse gloriamur. Verùm hoc fieri non potest. Qui Diabolum colit, Deo renunciauit: qui Papisticam idolomaniā amplectitur, fontem verbi Dei turbauit, qui auariciæ seruit, Dei cultor esse nequit, id ꝙ Dominus in hoc Euangelio

Qui sint.

Ratio, cur non possimus istis duob. seruire.

Correctio.

Auarus nō potest Deū colere.

gelio potiſſimum monſtrare conſtituit. Qui ſic? Quia Paulus Timotheo ſcribens, ait: Qui volunt diteſcere, incidunt in tentationes, & laqueos Diabo li, & deſideria multa & inutilia & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix enim omnium malorum auaricia: quam quidem appetentes aberrarunt à fide, & inſeruerunt ſe dolo ribus multis. 1. Timoth. 6.9. Hîc Paulus graphicè ingenium auariciæ depingit, cum qua ex diametro pugnat pietas & cultus Dei. Habent enim contrarios effectus. Qui auaritiæ ſeruit, incidit in laqueos Diaboli: qui Deo ſeruit, perrumpit laqueos Diaboli. Auaricia demergit hominem in interitum & perniciem, cultus Dei inde liberat. Auaritia à fide abducit: cultus Dei in fide retinet. Auaricia implicat hominem doloribus multis: cultus Dei hominem ad æterna gaudia introducit. Auaritia eſt radix omnium malorum: cultus Dei eſt fons omnium bonorum. Non igitur mirum eſt quod Chriſtus dicat: Nemo poteſt Deo ſeruire & Mammonæ. Nam inter ſe pugnant, & diuerſa ſectantur ſtudia. Deus imperat vt conſulas commodis fratris tui: ſed auaritia ſuadet, vt tibi viuas, vt in diuite Epulone vid．emus. Deus imperat vt ex tuis facultatibus largiaris egenti. Mammon iubet, vt per fas & nefas rapias aliena. Deus vult, vt ſis ſobrius. Mammon imperat luxum & voluptates. Verùm hîc notandum eſt, quod Dominus non neget aliquem poſſe habere diuitias, & ſimul ſeruire Deo. Nam Abraham habuit diuitias, Dauid, Ioſeph in Ægypto, Ezechias, Ioſias, Theodoſius, Cornelius, & multi alij, qui nihilominus Deo ſeruierunt. Quare? quia non ſeruierunt diuitiis, ſed diuitiæ ipſis famulabātur. Ideo Dominus diſertè dicit: *Nemo poteſt ſeruire Deo & diuitiis*. Seruire diuitiis quid eſt? Eſt cor apponere, vt Dauid loquitur: Eſt per fas & nefas opes cumulare, eſt cum iniuria opes proximi retinere, & non iuxta Dei conſilium iſtas diſpenſare, eſt diuitiarum cumulandarum gratia à fide & timore Dei deficere, & varias cumulandi diuitias vias quærere. Verum cum auaritiæ præcipua cauſa ſit prophana ſolicitudo ventris, Chriſtus iſtam cauſam conatur auellere. Imitatur enim peritos medicos, qui cum morbum aliquem curare inſtituunt, indicato morbi periculo, radices & cauſas morbi prius expellere ſatagunt.

Rationes variæ ab effectibus cōtrariis.

Amplificatio.

Seruire diuitiis, quid.

DE SECVNDO.

Ne ſitis ſoliciti vitæ veſtræ, quid manducetis, neque corpori veſtro, quid induamini. His verbis Chriſtus non prohibet piam & ſanctam curam, ſed Ethnicam & prophanam. Ne igitur quis putet hoc Domini dictum patrocinari ſocordiæ, dicam pauca (priuſquam ad argumenta venero, quibus nos Dominus vocare à prophana & illicita cura conatur) de cura licita & illicita: Neceſſe eſt enim hîc cautum eſſe, & diligenter alteram ab altera diſtinguere. Nam vt nulla maior peſtis eſt veri cultus Dei, quam Ethnica & prophana cura & ſolicitudo, ita nihil magis optandum, quam vt vnuſquiſque ſolicite ambulet coram Deo in vocatione ſua. Sciendum igitur triplicem eſſe curam. Vna prophana eſt & Ethnica. Altera neceſſaria & ſancta. Tertia mixta ex illis. Media eſt non ſolùm licita, ſed ſancta & neceſſaria, adeo vt qui hanc non habeat, inter filios Dei cenſeri nequeat.

Locus, de cura licita & illicita ſeu prophana.

Diuiſio.

Impia ſeu Ethnica & prophana ſolicitudo & cura eſt, quæ oritur ex diffidentia & prouidentiæ Dei ignorantia. Hæc Ethnica cura in Euangelio hodierno voce filij Dei damnatur, & interdicitur filiis Dei multis adhibitis argumentis, quemadmodum poſtea videbimus. Hæc cura prophana & prohibita interdum carnis dicitur, cum quia ex carnis corrupto iudicio ſine fide proficiſcitur, tum quia ſcopum habet carnalem, nimirum præſentis vitæ quietem & ſecuritatem.

I. Impia ſeu prophana ſolicitudo.

Solicitudo, quam dixi neceſſariam, piam & ſanctam, ſine qua nemo poteſt cenſeri inter filios Dei, commendatur nobis ſcripturæ teſtimoniis, & multis ſanctorum exemplis. Rom. 12. 8. dicitur. Qui preeſt, in ſolicitudine. 1. Timoth. 5.8. Si quis ſuorum & maximè domeſticorum curam non habet, fidem abnegauit, & eſt infideli deterior. Abraham, Iſaac, Iacob piam ſuæ familiæ curam habuerunt. Ioſeph in Ægypto ſeptem annorum curam piè in ſe recepit ad imperium Pharaonis; poſtquam prædixiſſet de ſeptem fertilibus annis, & aliis ſeptem ſterilibus, qui fertiles illos ſequerentur. Daniel in Babylonia, pij Reges & Prophetæ in populo Dei non tanta geſſerunt ſine hac ſancta cura. Paulus 2. Cor. 11.28. & 2. Theſſal. 2. 1. &c. & Coloſſ. 2.5. 1. Theſſal. 2. ſuam ſolicitudinem pro Eccleſia teſtatur, ſic Reges pro ſuis regnis, Patresfamiliâs pro ſuis familiis, miniſtri verbi pro ſuis auditoribus, præceptores pro ſuis diſcipulis. Breuiter, ſinguli in ſua vocatione ſanctam curam habere poſſunt, imò debent, ſi ritè ſuo fungi officio velint. Verùm ne hæc ſancta & neceſſaria cura vllo vicio contaminetur, ſciendum eſt, quinque ad eam requiri, quorum primum eſt mandatum Dei. Mens enim pia nihil aggredi debet ſine mandato Dei. Honeſta igitur erit vocatio, cuius pia & ſancta cura eſſe debet. Deinde, cura illa ſancta à fide proficiſci debet. Nam ſine fide Deo nihil placere poteſt. Tertia, quia niſi Dominus cuſtodierit ciuitatem, fruſtra vigilat qui cuſtodit eam, adhibenda eſt inuocatio & gratiarum actio. Inuocatio quidem, qua auxilium Dei petamus, gratiarum vero actio, qua ſucceſſum Deo tribuamus, & non noſtræ prudentiæ aut dignitati. Eſt ſiquidem optimum remedium aduerſus ſolicitudinis Ethnicæ tentationem, precibus ardentibus ad Deum confugere, id quod Paulus docet Philipp. 4.6. his verbis: De nulla re ſoliciti ſitis, ſed in omni re per precationem & obſecrationem cum gratiarum actione, petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum. Quartò, cura noſtra principaliter debet tendere in gloriam Dei. Etſi enim noſtræ domus incolumitas ſpectari poteſt, tamen principalis finis erit gloria Dei. Quintò, ſi parum cura noſtra & labor votis reſpondeat, ſubmittamus nos paternæ voluntati Dei in vero timore & humilitate iuxta conſilium Petri dicentis: Humiliamini ſub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore exaltationis, omnem ſolicitudinem veſtram proiicientes in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis. 1. Petr. 5.7. Et Pſal. 55.23. Iacta ſuper Dominum curam tuam, & ipſe te enutriet, & non dabit in æternum fluctuationem iuſto.

II. Pia & ſancta cura.

Patrūfamiliâs.

Magiſtratuum.

Paſtorum Eccleſiæ.

Quæ ad hāc curā requiruntur.

1. Mādatū Dei.

2. Fides.

3. Inuocatio & gratiarum actio.

4. Finis, gloria Dei.

5. Prouidētiæ Dei ſubmiſſio.

Mixta cura eſt, quæ partim pia apparet, partim prophana conuincitur, vt cum curamus quidē quæ officij noſtri ſunt, id quod Deus à nobis ſerio requirit, ſed propter innatam in nobis dubitationē de prouidentia Dei limites trāſgredimur, ac in officiū Dei ſacrilegè irrumpimus, vt cùm paterfamiliâs rectè & piè inſtituit liberos, familiam ſuam curat, ſed nimia trepidatio & anxietas ad impatientiam impellit, quando votis non reſpondet labor & cura ipſius. Iactet igitur pius hanc curam in Dominum, & ſtrenuè faciat officium, nec ſinat ſuam piam curam Ethnica diffidentia conſpurcari, quod abiecta Ethnica diffidentia & anxietate, pax nobis internè con-

III. Mixta cura.

ſtet, ac erga homines ſimus modeſtiores & manſuetiores, cum quibus eidem Domino ſeruiamus, excuſſo iugo Mammonæ & Ethnicæ ſolicitudinis.

Sũma dictorum & noua confirmatio, ſex argumentis de prouidentia Dei.

Hæc dixi de triplici ſolicitudine, vt ſciamus, à qua Dominus dehortetur nos in hoc Euangelio. Non enim dehortatur à pia & ſancta cura, qualem & ipſe omnium maximè ſuſtinuit, ſed à prophana & Ethnica. Quibus autem id faciat argumentis, id nunc ex textu videbimus. Ponuntur autem hic ordine ſex argumenta, quibus confirmatur prouidentia & cura Dei pro nobis, quare decet vt Ethnicam ſolicitudinem, quæ ex ignoratione prouidentiæ Dei proficiſcitur, abiiciamus.

1. *Nõnne anima plus eſt quam eſca, & corpus plus quam veſtimentum?* Hoc eſt, ſi Deus id quod maius eſt ſine veſtra cura dedit, quare non daret quod minus eſt, ſi ergo ſine veſtra cura dedit animam & corpus, quæ magna ſunt, cur nõ daret victum & amictum, quib. iſta indigẽt, vt perſiſtãt & non collabãtur, præſertim cum ipſe hæc oĩa in noſtros vſus condiderit.

2. *Reſpicite volatilia cœli, quæ non ſerunt, neq; metunt, neq; congregant in horrea ſua, &c.* Hoc eſt, Pater cœleſtis alit aues cœli, quæ vobis longe ſunt inferiores, ſi dignitatis gradũ reſpicitis, cur nõ vos, quos ad imaginẽ ſuam creauit, aleret? Hoc argumẽto Dauid ſe conſolatur, dum inquit: Qui dat eſcas pullis coruorum inuocantibus eum. Pſ. 147. 9.

3. *Quis veſtrûm cogitans poteſt adiicere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum, & de veſtimentis quid ſoliciti eſtis?* Quaſi diceret, vana iſta ſolicitudo veſtra eſt. Deus dat ſtaturã corporis ſine tua cura, cur nõ daret veſtimentum ſine prophana diffidentia de Deo, quaſi is tibi adeſſe in tuo labore recuſaret?

4. *Conſiderate Lilia agri, quomodo creſcunt.* Lilia in agris ſuccum ex terra attrahunt, ita antea diſponẽte Domino, & ita pulchrè veſtiuntur, adeo vt ne Salomon in omni gloria ſua coopertus ſit, ſicut vnum ex iſtis. Cum hoc Deus præſtat Liliis, quæ breui marceſcent, & comburentur, cur non vos veſtiret, quos ad æternam vitam creauit?

5. *Hæc omnia gentes inquirunt.* Quaſi dicat, vos olim more gentium ignari eratis prouidentiæ Dei & vacui fide, ſed nunc ſcitis Deum curam pro vobis habere, cur igitur Ethnica diffidentia neceſſaria vitæ quæritis?

6. *Scit Pater veſter, quod his omnibus indigeatis.* Hæc diligenter nota. Non dicit, ſcit Deus tremendus, Zelotes, conditor cœli & terræ, viſitans iniquitatem in filios, ſed dicit: Scit Pater, quorum Pater? veſter. Qualis? cœleſtis. Hic quia cœleſtis eſt, eſt & optimus, & omnipotens, & ſapientiſſimus, quia optimus vult dare quæ bona ſunt: quia omnipotens, poteſt quæ vult, dare: quia ſapiẽtiſſimus, nouit quomodo, quid, & quando dare conueniat.

DE TERTIO.

Explicatio & partes huius dicti.

Quærite primum regnum Dei, & iuſticiam Dei, & cætera adiicientur vobis. In hoc breui dicto Chriſti ſunt duo: Mandatum & Promiſſio. Mandatũ quidem eſt: *Quærite primum regnum Dei, & iuſticiam Dei.* Promiſſio vero: *Et cætera adiicientur vobis.* Primo ergo loco mandatum videam. Deinde promiſſionem.

1. Mandatum.

Mandatum eſt, vt quæramus regnum Dei & iuſticiam Dei. Hîc quæritur qualénam ſit regnũ Dei, & quæ Dei iuſticia. Deinde, quis quærendi modus. Regnum Dei triplex in Scriptura eſt, ſcilicet potentiæ, gratiæ & gloriæ. *Potentiæ* regnum non iubet nos quærere, ſed gratię, vnde eſt tranſitus ad regnum gloriæ, id eſt ad vitam æternam. Quódnam eſt regnum *gratiæ*? Eſt in quod ex mera gratia recipimur, dum credimus Euangelio. Nam Euangelium eſt veluti

Regnum Dei quid & quotuplex.

præconis vox, quo inuitamur ad hoc regnum, de hoc loquitur Chriſtus Luc. 17. 21. Regnum Dei intra vos eſt. Hoc ergo regnum eſt gratia Dei, quam Euangelium Chriſti offert, promiſſio eſt ianua, introductor Spiritus Sanctus, qui nos ſanctificat, & regenerat lauacro aquæ per verbum. Breuiter, hoc gratiæ regnum eſt miſericordia, remiſſio peccatorum, gaudium conſcientiæ, liberatio à regno Satanę. Quę eſt iuſtitia Dei, quam iubet nos quærere? ea abſque omni dubio eſt noua vita & obediẽtia, quam Deus à filiis ſuis requirit.

Iuſtitia Dei quid.

2. Promiſſio.

Promiſſio eſt, *Et cætera adiicientur vobis.* Hoc eſt, quæ pertinent ad huius vitæ ſuſtentationem donabuntur vobis. At Paulus, id quod nemo dubitat, ſedulò quæſiuit regnum Dei, qui tamen 2. Corint. 11. 27. conqueritur, ſe fame & ſiti laboraſſe. Deinde ſanctus Iacob laborat frumenti & aliorum victualium inopia, adeo quod cogatur cum tota familia ire in Ægyptum, ne cum ſuis fame pereat, videtur ergo hæc Chriſti promiſſio vana eſſe. Reſpondeo: Promiſſio Chriſti non fallit, veritas enim mentiri nequit. Nam Chriſtus, qui eſt medicus noſter, non ignorat quando apponenda, & quando detrahenda ſint remedia. Non tam noſtram imprudentiam, quam ſuam ſapientiam conſulit. Hoc proinde pro certo habeamus, quod ſuos non deſeret. Quod autem nobis aliquando neceſſaria deſunt, multæ ſunt cauſæ. 1. vt exerceamur patientia. 2. vt interdum noſtra peccata iſtis plagis puniantur. 3. quia ſæpe ſuperflua quærimus, iuſtè & rectè neceſſariis caremus. 4. propter abuſum rerum quas habemus. 5. quia non agimus gratias. 6. quia diffidimus Deo. 7. quia interdum bona, quæ accipimus noſtro ſtudio & induſtriæ magis, quam Deo donanti aſcribimus. Quare ſi volumus benedictionem Domini, confiteamur, & faciamus cum Propheta, qui ait: Tua ſunt omnia, Domine, & quæ de manu tua accepimus, tibi reddimus. Hîc vt fatetur Propheta omnia Dei eſſe, ita omnia in laudem Dei conuertit, quod vt nos quoque faciamus, donet nobis Pater cœleſtis, per Ieſum Chriſtum, cui gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

Obiectio

Reſpõſio.

Cur aliquãdo nobis neceſſaria deſunt.

DOMINICA XVI. TRINITATIS, Lucæ 7.

IEſus ibat in ciuitatem, quæ vocabatur Nain, & ibant cum eo diſcipuli eius multi, turbáque copioſa. Cum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius vnicus matris ſuæ. Et hæc vidua erat, & turba ciuitatis multa cum illa. Quam cum vidiſſet Dominus, miſericordia motus eſt ſuper eam, dixitque illi: Noli flere. Et acceſſit, tetigitque loculum. Porrò qui portabant ſubſtiterunt. Et ait: Adoleſcens, tibi dico, ſurge, & reſedit qui erat mortuus, & cœpit loqui, & dedit illum matri ſuæ. Accepit autem omnes timor, & glorificabant Deum, dicentes: Propheta magnus ſurrexit inter nos, & Deus viſitauit plebem ſuam. Et exiit hic rumor in vniuerſam Iudæam de eo, & omnem finitimam regionem.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa & vſus præſentis hiſtoriæ.

PAulus Apoſtolus ſcribens Romanis, dicit, cap. 15. 4. Quæcunque ſcripta ſunt, in noſtram doctrinam ſcripta ſunt, vt per patientiam & conſolationem ſcripturarum ſpem habeamus. Quapropter cum legimus hodiernum Euangelium dulciſſimum ſciamus quod non ſolùm ad illam viduam de Nain pertineat, verumetiam ad totum genus humanum. Chriſtus enim in hoc Euangelio teſtatur de ſua diuina

diuina potentia, de affectu suo erga afflictos, & de officio suo. Primum siquidem testatur se Dominus omnipotentem esse, dum morti, quæ est aculeus peccati, imperat. Deinde testatur suum affectum erga nos, dum huius mulieris ærumnis afficitur, testatur sum officium esse, vt destruat opera Diaboli. Ideo enim in mundum venit, quemadmodum Moses, Prophetæ, ipse Christus & Apostoli testantur. Hæc in genere consideranda sunt in hoc Euangelio. Cæterùm quò nos inde maiorem percipiamus fructum, tres locos proponam, quos in hac concione tractabo.

Partes.

1. *Qualis sit affectus Christi erga nos.*
2. *Præsentis miraculi declaratio cum suis circumstantiis.*
3. *Imago totius generis humani.*

DE PRIMO.

De affectu Christi erga nos.

Narrat Euangelista Historiam de quodam adolescente mortuo, cuius funus efferebatur, vt sepeliretur, quod cum videret Dominus, misericordia motus est. Nam dum hanc afflictam mulierem intuetur, altius cogitat. Venit illi in mentem lapsus humani generis, tyrannis diaboli, calamitatum magnitudo, quibus humanum genus propter peccatum premitur. Cogitat suum officium esse, vt has munitiones Satanæ destruat. Vidit enim in hac muliere exemplum humanæ miseriæ, quæ ipsum de lapsu hominis & de suo officio admonuit.

Quales sumus.

Duo ergo ex hoc loco colligamus: Vnum, quales nos simus. Alterum, qualis Christus erga nos. Nos sumus reuera miseri, afflicti, & damnati, nec possumus nostris viribus è tantis malis eluctari. Christus est Deus & homo, qui venit, vt saluet quod periit, qui hic suum affectum declarat erga genus humanũ. Neque enim aliter affectus est erga nos, quam erga hanc viduam. Afficitur huius calamitatibus, afficitur & nostris, hanc iuuat, vult & nos iuuare. Hoc est planè, quod Apostolus dicit, Hebræis scribens, cap. 4.15. Habemus pontificem, qui condolere potest nostris infirmitatibus. Imò maiorem affectum erga nos habet, quam hæc vidua habet erga vnicum suum filium, quem hic plorans comitatur ad sepulturæ locum. Ita enim Propheta ait: Nunquid potest mulier obliuisci infantis vteri sui, & si illa oblita fuerit, ego non obliuiscar tui. Isai. 49.15.

Qualis sit Christus.

Huius affectus causæ quatuor.

Sed quæ causæ sunt huius ineffabilis dilectionis Christi erga nos, qui sumus multis sceleribus & sordibus defœdati? certe hic nullum est nostrum meritum, nulla ex nobis dignitas, sed sunt quatuor causæ, quibus filius Dei mouetur, vt tanta nos complectatur beneuolentia.

Dilectio paterna.

Prima est affectus paternus, nam ab ipso conditi sumus. Proinde iure creationis ipsius sumus. Et tametsi nos plenos sordibus & sceleribus nouit, tamen aliquid de suo in nobis adhuc reperit, nimirum quod simus ipsius creatura. Misereris omnium Domine (inquit sapiens) & nihil odisti eorum quæ fecisti.

Dignitas creationis.

Secunda, dignitas creationis, nimirum quod ad Dei imaginem conditi simus: iuxta illud: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et quia hæc imago ex potissima sui parte abolita per peccatum erat, ipse Dominus venit, vt eum rursus repararet, quod fit, dum in ipsum vera fide intuentes transformamur in imaginem Dei.

Finis creationis.

Tertia, finis creationis. Creati enim nos sumus, vt simus templum Dei, Deum celebrans. Et si autem hoc templum erat iam peccato prophanatum, tamen materia adhuc reliqua erat, ex quâ Christus nouum templum extrueret.

Destructio regni Satanæ.

Quarta destructio regni Satanæ, ad quod destruendum Dominus in mundum venit, & huius destructionis specimen quoddam editum est hoc miraculo. Christus sæpe congressus est cum Satana: sæpe illum in fugam vertit: quem tandem vicit resurgens ex mortuis. Hæc victoria Christi in extremo die cernetur perfecta, quando extremus hostium mors abolebitur. Hæ quatuor causæ mouerunt Dominum nostrum, vt assumpta carne fieret homo: & in carne, hoc est, in humana natura, in anima & corpore pateretur pro humano genere.

Tria quæ nobis Christum esse hostẽ nostrum clamant.

Tametsi autem hic Christi affectus nobis sæpe commendatur verbo Dei, multis comprobatur miraculis, atque adeo obedientia ipsius filij Dei, qui obediens fuit Patri vsque ad mortem crucis: tamen tria sunt, quæ nobis aliud persuadere moliuntur: Lex, conscientia, calamitatum moles, qua obruimur in hac vita. Hæc enim nos à Christo abiectos clamitant.

1. Lex.

Lex dicit: Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, & nemo non est, qui se non videt infinitis modis legem transgressum esse. Intueamur in Euam, quæ ob vnum præceptum violatum maledictionis sententiæ subiacuit. Quid nos quoties Deum offendimus?

2. Cõscientia.

Hanc legis sententiam confirmat conscientiæ trepidatio, quæ est instar mille testium, sicuti in Prouerbio dicitur, *Conscientia mille testes*. Huc illud Poetæ: *Conscia mens vt cuique sua est, ita concipit intra Pectora pro meritis spémque metúmque suis.* Et diuus Bernardus ait: *Mala conscientia delictorum nostrorum ipsa testis est, ipsa iudex, ipsa tortor, ipsa carcer, ipsa accusat, ipsa iudicat, ipsa damnat.* Quid, quæso, grauius est, quam talẽ nocte diéque suo gestare in pectore testem? Huius cõscientiæ testimonio multi victi sibiipsis vitam ademerunt, dum hanc accusantem & testantem aduersus se ferre non potuerunt.

3. Moles calamitatum.

Accedit moles calamitatum, quæ sententiam legis & conscientiæ confirmant. Contra has tres grauissimas tentationes, in vera pœnitentia opponamus Iesum Christum. Is venit in mundum, vt maledictionem legis tolleret, peccatum aboleret, omnes calamitates credentium in se conuerteret in gloriam, sed ita tamen, vt omnia ordinatè fiant: est hic desertum vastum, vnde transeundum est nobis in patriam. Populus Israel non statim venit in requiem promissam. Ioseph in Ægypto non sine carcere ad tantam dignitatem peruenit. Christus non sine cruce, morte & sepultura intrauit in gloriam. Quapropter & nos per crucem oportet intrare in gloriam. Ita enim Paulus ait, 2. Tim. 2.12. Si patiemur cum illo, etiam cum illo regnabimus. Qui certamen fugit, frustra coronam expectat. Nemo, inquit Apostolus, 2. Tim. 2.5. coronabitur, nisi qui legitimè certauerit. Idem ait, Romanor. 8.23. Salui facti sumus spe. Opponamus ergo maledictioni legis Christum, qui pro nobis factus est maledictum. Opponamus conscientiæ accusanti Christum absoluentem à peccato. Si Filius vos (inquit) liberauerit, verè liberi eritis. Opponamus præsentibus ærumnis crucem Christi & consilium Dei, qui vult nos esse conformes imaginis Filij sui. Breuiter in vera pœnitentia & fide confugiamus ad Thronum gratiæ, Dominum nostrum Iesum Christum. In hoc vno inueniemus auxiliũ in tempore opportuno. Is enim ait omnibus in se credentibus: Noli timere pusille grex, quia placuit Patri dare vobis regnum. Atque ita non sinamus vllam rem in cœlo, in terra, in in-

Remediũ

ferno, persuadere nobis, quod Christus sit aliter affe ctus erga nos, quam fuit erga hanc viduam.

Doctrina. Proinde hinc discamus longe aliud Dei iudicium esse quam mundi. Deus & Mediator noster Iesus Christus non reiicit more mundi calamitosos & miseros, sed omnes recipit, quotquot ad se veniunt, iuxta ipsius promissionem, Matth. 11. 28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos, & inuenietis requiem animabus vestris. Præterea hinc discant viduæ piæ, qualem habeant patronum, aduocatum, & consolatorem. Discant & hinc gubernatores Ecclesiarum non auersari miseros & calamitosos: discat magistratus, Christi exemplo, non spernere, non reiicere, non damnare miseros & calamitosos, sed eos amanter potius fouere & consolari. Deinde discamus nos mutuo charitatis affectu & officiis piis prosequi. Hæc sint dicta de prima huius Euangelij parte: Sequitur secunda.

DE SECVNDO.

Miraculi declaratio cum suis circumstãtiis. In præsentis miraculi declaratione multæ circũstantiæ sunt: quarum singulæ habent suam doctrinam, quare eas ordine cum suis doctrinis & admonitionibus recitabo.

1. Põpa funebris. Prima, *Cum efferebatur funus, sequebatur vidua mater, & turba ciuitatis cum ea.* Hîc duo videmus: quorum primum est, honor & pompa funebris. Honestè demortui corpus deducunt ad sepulturæ locum:

Exempla. sic & sancti Patres fecerunt. Abraham honorificè suam vxorem sepeliit. Ioseph cum magna turba deducit funus Iacob Patriarchæ. Iacob & Esau honorifice patrem Isaac sepeliunt. Breuiter, apud omnes pios magnus fuit honos sepulturæ: ídque propter

Causæ. spem resurrectionis corporum, & futuram immortalitatis gloriam. Hoc sanctorum patrum exemplũ imitatur Ecclesia hoc tempore: tametsi multos inuenies, qui suos mortuos abiiciunt tanquam cadauera porcorum. In nostris funeribus huiusmodi solennitas adhibetur: Pij præsentes sequuntur funus, canitur, pulsatur, prædicatur aliquando.

Eccles. Danicarũ circa sepulturã defunctorũ rit⁹. Qui sequuntur funus, 1. suum amorem testatur erga mortuum. 2. hoc facto edunt exemplum fidei suæ de resurrectione mortuorum. 3. admonentur, quod suo tempore (quando visum fuerit Domino) sequantur, & his mundi calamitatibus per mortem valedicant.

Deinde canitur, ídque vt Psalmis piis consolentur viui, & vt agant Deo gratias pro eo qui mortuus est, si in confessione vera decessit.

Pulsatur, non solum vt conuocetur populus ad deducendum funus: verumetiam vt viui admoneantur tubæ Dei, qua in extremo die omnes mortui excitabuntur.

Postremò prædicatur, vt qui deducunt funus, aliquid doctrinæ & consolationis contra mortem secum domum reportent. Hæc breuiter sint dicta de prima circumstantia, & de pompa funebri quæ apud nos seruatur.

2. An liceat deflere mortuos. Secunda, *Dominus dicit viduæ: Noli flere.* Hîc quæritur, num liceat deflere mortuos. Exempla sanctorum & Scriptura fletum super mortuos admittunt. Deut. vltimo, totus populus in deserto defleuit Mosen mortuum. Abraham defleuit Saram vxorem suam. Ioseph vir sanctus multos dies defleuit patrem Iacob. Dauid luget filium Ammon. Israel Samuelem. Martha Lazarum. Ipse Dominus

Cõciliatio locorum. etiam defleuit Lazarum. Iesus Syracides capite 38. 16. ait: Fili in mortuum produc lachrymas, & quasi dira passus incipe plorare, & ad iudicium contege corpus ipsius, & non despicias sepulturam ipsius. Sed Ieremias capite 22. 10. ait: Nolite deflere mortuos. Et Christus hic dicit mulieri, Noli flere. Has antilogias Paulus conciliat 1. Thessal. 4. 13. vbi ait: Nolite autem ignorare fratres de dormientibus, vt non contristemini, sicuti cæteræ gentes, quæ spem non habent. Prohibetur ergo luctus Ethnicus, qui nullam spem habet consolationis per resurrectionem mortuorum: & conceditur luctus moderatus, qualem habent, quibus consolatio est proposita.

Christianorũ cõsolationes in morte amicorum. Sed dicamus breuiter, postquam in consolationis mentionem incidimus, vnde Christiani se consolari possunt in morte suorum amicorum: 1. cogitent voluntatem Dei, cui obtemperandum est. 2. cogitent vniuersalem conditionem. Omnibus enim nobis semel moriendum est. 3. cogitent iusticiam Dei. Quid enim iustius, quã vt qui dedit vitam, rursus ad se eam recipiat & conseruet, quando visum fuerit. 4. cogitent Dei sapientiam, qui nouit solus, nobísne magis expediat viuere an mori. Multos enim è medio tollit, ne vel ipsi peiores fiant, vel plures ærumnas in hac mortali vita perpetiantur. 5. cogitent mortuum liberatum esse ab omnibus ærumnis huius vitæ. 6. cogitent frustra magnum luctum suscipi pro iis, qui luctu reuocari non possunt. Ita Dauid 2. Sam. 12. se consolatus est. Luxit ægrotante puero, quo mortuo, surrexit, se lauit & comedit. 7. cogitent, immodice lugentem corpori suo nocere, & ita in Deum peccare. 8. cogitent non mortuo inuidendam immortalitatis beatitudinem. Beati enim, (ait scriptura) qui in Domino moriuntur. 9. cogitent resurrectionem Christi & nostrã, quæ in extremo fiet die. Hæc enim cogitatio commune remedium esse debet non solum aduersus dolorem, quem pro mortuis concipimus: verumetiam contra omnes calamitates animi & corporis. Verùm obiiciet aliquis: Solatio vitæ sum destitutus,

Obiectionũ dilutio. ergo non ipsum qui mortuus est, sed teipsum & iacturam, quam inde habes, defles. Naturale est flere. Verum est: sed vincat gratia naturam. Hęc sint breuiter in hac secunda circumstantia addita de consolatione in morte charorum.

3. Tactus Christi. Tertia: *tangit* Dominus locum, in quo iacuit hic mortuus: quo tactu indicat suum corpus organum fuisse acquirendæ nobis vitæ & salutis.

4. Verbũ eius est viuificũ. Quarta: loquitur adolescenti, & ait: *Tibi dico adolescens, surge.* Ita etiam puellam excitauit, vt in Marco habetur: sic & Lazarum quatriduanum, vt est in Iohanne. Hic docemur, quod & Christus sit potentior morte, & quod verbum ipsius sit verbum vitæ & salutis.

5. Mortu⁹ loquitur. Quinta: *Mortuus surgit* ad vocem Christi, & hoc mirandum est. Surrexit qui erat mortuus: cœpit mox loqui. Et Dominus dedit illum matri suæ.

6. Fructus miraculi. Sexta: *Accepit omnes timor, & glorificabant Deum, dicentes: Propheta magnus surrexit in nobis, & Deus visitauit plebem suam, & exiit hic sermo in vniuersam Iudæam de eo.* Hîc duplex fructus miraculi describitur. Vnus attingit præsentes auditores: alter

Respectu spectatiũ. manauit ad alios, ad quos huius miraculi rumor peruenit. Præsentes spectatores hinc fidem conceperunt, vnde timuerunt Deum, vero cultu glorificarunt Deum, agnouerunt Messiam venisse, quem & confessi sunt. Deinde hic rumor

Respectu audiẽtiũ. peruenit ad alios, qui fuerunt in Iudæa, & finitima regione, qui & ipsi conceperunt fidem in Messiam: Et hodie iste rumor ad nos venit, vnde

vnde agnoscamus Christum esse verum Messiã, esse potentiorem morte, concipiamus in ipsum fidem: prædicemus Deum corde, voce, cõfessione & moribus: ita futurum est, vt olim læti per ipsum ad æternam vitam excitemur.

DE TERTIO.

Imago Ecclesiæ.

Diuus Ambrosius imaginẽ Ecclesię hic proponi dicit, quæ quia nostras cõditiones pingit, digna est explicatione. Vidua, inquit, significat Ecclesiam: *adolescens* mortuus quemlibet peccatorem viuentem sine pœnitentia. *Loculus* notat corpus peccati. Vidua lamentatur suum filium mortuum, hoc est, Ecclesia ob impœnitẽtiam sceleratorũ lamentatur, & rogat Christũ vt ipsos moueat, & ad se pertrahat suo verbo & spiritu. Christus igitur iubet, vt sistant *baiuli*. Peccator enim à quatuor baiulis gestatur ad infernum, qui sunt, 1. spes diuturnioris vitæ. 2. consideratio alienæ culpæ. 3. præsumtio diuinę misericordiæ. 4. adulatio societatis prauę. Si autẽ vis resurgere à morte peccati, necesse est vt audias Christum, qui iubet baiulos sistere. Primùm ergo depones fiduciã longioris vitæ, quia vita incerta est, sicuti multorum experientia docet, & periculum in promtu est, vt videre est in diuite epulone. Deinde non debes alienam vitam tibi proponere imitandam: sed exemplo Abraham Deo te subijcies, confides in illum, emendabis mores, sciens quod errantium multitudo neminem sit excusatura in iudicio. Non iuuit Adam quod diceret, Mulier, quam dedisti mihi, dedit mihi de arbore. 3. depone præsumtionem misericordiæ Dei. Nam hæc præsumptio est magnus Dei contemtus, Rom. 4. reijce adulatores, qui te ad mala solicitant. Quo facto, recumbe in Christum viua fiducia, & ipse te viuificabit ad æternam vitam, quam donet nobis Christus, cui sit honor in secula, Amen.

Christianorum officium.

DOMINICA XVII. TRINITATIS, Lucæ. xiiij.

ACcidit vt introiret Iesus in domũ cuiusdam principis Pharisæorum Sabbato, ad capiendum cibum. Et ipsi obseruabant eum. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum: & respondens Iesus, dixit ad Legisperitos & Pharisæos, dicẽs: Num licet Sabbato sanare? At illi tacuerũt. Ipse verò apprehẽsum sanauit eũ ac dimisit. Et respondẽs ad illos, dixit, Cuius vestrũm asinus aut bos in puteum cadit, & nõ continuò extrahet illum die Sabbato? Et non poterant ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cum inuitatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbas in primo loco, ne quando honoratior te sit inuitatus ab illo, & veniens is, qui te & illum vocauit, dicat tibi: Da huic locum, & tunc incipias cum rubore extremum locum tenere. Quin potius cum vocatus fueris, vade, accumbe in nouissimo loco, vt cum venerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice, ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus. Quia omnis, qui se extollit, deijcietur, & qui se deijcit, extolletur.

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio huius côcionis.

Occasio huius Euangelij fuit hæc. Christus à Pharisæo quodam ad prandium inuitatus, obseruatur à discumbentibus, idque ideo, vt habeant quod accusent, vel in dictis, vel in factis Christi. Hæc enim est improbitas mundi, vt quemadmodũ vitia palliant virtutum larua, ita honesta Facta & veram virtutem infamia proscindere non verentur. Tanta est malitia hominum. Verùm Christus eorum improbitate nequaquam absterretur, sed obtinet antiquum, ac officium suum exerit in medio hostium, nobis relinquens exemplũ, vt in rectè factis non desinamus progredi, etiamsi totum mũdum nobis aduersum animaduerterimus. Miserum itaque hunc Christus sanat, potentiam suam diuinam, promptissimam iuuandi voluntatem erga miseros, & officiũ suum, ob quod in mundum venerat, declarans. Deinde veram sabbatismi rationem explicat, & facto suo veluti definit verum sabbatismum. Quare vt simul arguit & Pharisæorum superbiam, & in scripturis inscitiam, ità ad veram humilitatem hortatur. Hæc de summa præsentis Euãgelij. Loci autem sunt tres.

Summa & vsus.

Partes.

1. *De Sabbato atque eius veris operibus.*
2. *De miraculo, quo confirmatur verus vsus Sabbati.*
3. *De vera humilitate.*

DE PRIMO.

Locus de sabbato.

Cum dominus Sabbato inuitatus esset à quodam Pharisæo, & offerretur hydropicus quidam ante illum, quærit ab illis, qui sibi plus alijs sapere videbantur, nunquid liceat Sabbato curare. Ideo autẽ hanc quæstionẽ proponit, quia sicuti alias scripturas suis corruptelis, ita etiam sabbatismum infecerant Pharisæi. Verũ quia quæstio est de Sabbato, nos doctrinam integram de Sabbato proponemus, & quatuor ordine dicemus: 1. cur Deus Sabbatum instituerit. 2. quisnam sit verus vsus sabbatismi Iudaici. 3. qualia nostra festa esse debeãt. 4. de veris Ecclesię ceremonijs & earum finibus.

Methodus.

Cur ergo Deus Sabbatum instituit? Quinq; causæ præcipuæ numerantur.

1. Sabbatũ à Deo institutũ est ob quinque causas.

Harum *prima* est, vt esset perpetuum symbolum quietis Dei post creationem mundi, quem sex diebus cum omnibus suis ornamentis & contentis creauit. Hæc causa assignatur Genes. 2. 3. vbi Moses ait: Dominum præcepisse Sabbatũ sanctificari, quia eo die à creatione quieuit, septimus dies est Sabbatum Domini, sex enim diebus fecit Dominus Deus cœlum & terram.

Symbolũ quietis Dei.

Secunda causa instituti Sabbati fuit, vt esset figura & antitypon sabbatismi Christi. Figurabat enim Sabbatum, quod Christus verum Pascha, & noui cœli & nouæ terræ creator, requiesceret in sepulchro die Sabbati, & ageret verum sabbatismum. Quapropter seuerè præcipit populo Iudaico vt Sabbatum obseruarent. Et sapientiæ suæ consilio inscrutabili ordinauit, vt Christus verus agnus paschalis in ipso die Paschatos mactaretur & occideretur, & proximum Sabbatum requiesceret in sepulchro.

Antitypus Sabbatismi Christi.

Tertia, fuit etiam institutum Sabbatum, vt esset symbolum promissionis. Promisit enim Deus suo populo sabbatismum, id est, requiem, Iesai. 14. 3. Et erit in die illa cum requiem tibi dederit Deus à labore tuo, & à cõfusione tua, & à seruitute dura, qua antea seruisti. Triplicem autem requiem expectabit populus Dei. 1. A labore præsentium ærumnarum in hac vita. 2. A tentationibus, quibus nos propria cõcupiscentia & Diabolus adoritur. 3. A seruitute diaboli, vt ille nunquam possit nos redigere in suam seruitutem, & durum iugum. *Quarta*, vt esset certum tempus docendi & discendi verbum Dei, seu vt esset tempus, in quo fieret publica Religionis professio, in qua pij consolationem

Symbolũ promissionis requiei triplicis.

Tempus professionis publicæ cultus externi.

caperent,& rudes erudirentur ad pietatẽ. Isa.58.13. Si vocaueris Sabbatum delicatũ, tunc delectaberis super Domino. Iob.cap.22.26. Tunc super omnipotentem delicijs affluęs,& eleuabis ad Deum faciem tuã. Nõ enim ad ludendũ & potandũ, sed ad laudandum & orandum Deum institutum est Sabbatum. Vnde Augustinus vere dicit, tali die minus malum esse arare, quã ludere. *Quinta*, politica est, quæ populo Dei Deut.5.12. cõmendatur his verbis: Obserua diẽ Sabbati, vt requiescat seruus tuus, & ancilla tua, & tu. Et postea: Non facies in eo quicquã operis, tu, & filius, & filia tua, seruus & ancilla, bos & asinus & omne iumentum tuum. Atque ita habemus & veras causas, & verum vsum Sabbati Iudaici.

Subleuatio seruorum &c.

De abrogatione & vsu Sabbati.

Etsi autẽ Iudaicũ Sabbatũ vnà cũ alijs ceremonijs Mosis abolitum est & abrogatum, quantũ ad septimæ diei septimanæ obseruationem attinet, tamen quantũ ad vsum attinet, est perpetuũ, vt pote quod & iuris diuini & naturalis est. Vt enim Deus vult coli & suum verbũ sonare, ita natura dictat omnino necessarium esse, vt sit quoddam tẽpus sacris rebus destinatum. Necesse est igitur certos ordinari dies, in quibus fiant publici cõgressus certis horis, & doceatur discatúrque verbum Dei, quò omnia fiant in Ecclesia ordinatè & decenter, vt Paulus Corinth. docet.

In festis Christianorũ quæ sint vitanda.

Porro in nostris festis duo sunt obseruanda. Vnũ quid sit vitandũ. Alterum, quid sit faciendum. Vitanda sunt tria. 1. *Externus labor*, idque ideo, vt animus totus possit vacare cultui diuino, hoc est, vt vacet audire verbum, illud discere & meditari, proinde magistratus officium est curare, ne seruilibus operibus impediatur cultus Dei isto tempore. Verùm hic sciendum est, quatuor esse exceptiones, quę laborantes isto tempore excusant. 1. Necessitas. Nã & Dominus excusat discipulos suos vellicantes spicas die septimo, Mat.12.1.&c. 2. Vtilitas Ecclesię, sicut sacerdotes fecerunt in die Sabbati omnia, quæ in Ecclesia videbantur necessaria, nõ impediti Sabbati religione. 3. Proximi vtilitas & salus, quare & Dominus curat hunc hydropicum die Sabbati. 4. Superiorum autoritas, quibus obtemperandum est. Verum superiores caueant, ne se superiorem offendant, dum inferiores se nimium grauant.

Exceptio quadruplex.

2. Secundum, quod vitare oportet, est voluptuaria vita, adeóque omnia tenebrarum opera, quæ ex diametro pugnant cum sanctificatione Sabbati. 3. Tertiò, vitandus est ceremoniarum piarum contemptus, ne videlicet tuo, absentis, aut contemnentis ceremonias sacras, exemplo, alij deteriores fiant.

Quæ sint obseruanda & facienda in dieb. festis.

Habemus quæ sunt in nostris festis vitanda, nunc quid in illis faciendum sit videamus. Quoniam Iudæi occupati erant in mactandis sacrificijs & offerendis, mactemus & nos sacrificia propriorum corporum, & offeramus vitulos labiorum nostrorum, agamus seriam pœnitentiam, glorificemus Deum corde, ore, confessione & moribus, offeramus thymiama cordis nostri, id est, fidem & spem, offeramus sacrificium beneficẽtiæ, quo sacrificij genere (vt inquit Apostolus ad Hebræos) exhilaratur Deus, simus ad dandam Eleemosynam impigri, foueamus Ecclesiæ imbecillia membra, sanemusq; ea quãtum id fieri potest, idque exemplo Christi aliorúmque sanctorum, qui se in veris Sabbati operibus exercuerunt.

Ceremoniæ quid sint.

Restat vt nonnihil dicamus de ceremonijs. Ceremoniæ sunt ritus & ordinationes ad regendam Ecclesiasticam politiam institutæ. Hæ si sint licitæ (de impijs enim ceremoniis nihil dicam) aut habent apertum verbũ Dei, vt Baptismus & Cœna Domini, aut faciunt reuera ad conseruandum doctrinam & politiam Ecclesiasticam, & sunt à Senatu Ecclesiastico ordinatæ, vel à pio magistratu. Hæ cæremoniæ duos habẽt fines. Sunt enim ordinatæ decori & ordinis gratia. Decori partes sunt duæ. Prior est, vt excitemur ad pietatem illis adminiculis. Posterior, vt modestia & grauitas in pietatis tractatione eluceat. Ordinis partes sunt tres. 1. vt præsidentes habeant certam regulam agendi. 2. vt auditores assuefiant ad obedientiam & disciplinam. 3. vt bene composito Ecclesiæ statu paci & tranquillitati consulatur. Hæc sint breuiter de ceremonijs pijs dicta, & eorum finibus & finium partibus.

Earum fines.

DE SECVNDO.

Secunda doctrina, quam proponit hoc Euangelium, est de miraculo, quo sanatus est hydropicus. In hoc Euangelio sunt quatuor obseruanda: Quæstio, sanatio, defensio facti, & vsus.

Miraculi circũstantiæ.

Quæstio ab ipso Christo proponitur, an liceat Sabbato curare? Ad hanc nihil respõdent Pharisæi. Si enim negassent licere, visi fuissent crudeles in miserum hydropicum. Si affirmassent, trãsgressores legis se esse timuissent. Tacent igitur, vt explorent quid Dominus velit facere. Si non sanasset, dixissent illum vel non potuisse, vel noluisse huic afflicto opem ferre. Si sanasset, putarent se habuisse iustã causam accusandi Christum, tanquam transgressorem Sabbati, adeóq; legis diuinæ contemtorẽ. Hic vtrinque est periculum. Sed Dominus nõ moratus illorũ Sophisticam, apprehendit hunc miserum hydropicum, eum sanat intuentibus Pharisæis, atque sanum dimittit. Quo facto, vt in principio dixi, declarauit potentiam, voluntatem, & officium suum. Nunc sequitur tertio loco defensio facti. *Cuius*, inquit, *vestrũm bos aut asinus in puteum cadit, & non extrahit illum die Sabbati?* Quasi dicat, aut licet curare hominem in die Sabbati, aut non licet. Si licet, cur me obseruatis tanquam legis transgressorem, si hoc facio? Si non licet, cur asinos & boues seruatis vos die Sabbati? quid illi contra? & non poterant (inquit Euangelista) ad hæc respondere. Sed quis vsus est hydropici huius sanati à Christo? Duplex. Vnus *generalis*, de quo dixi, videlicet vt hoc miraculo Christus ostenderet suam potentiam, voluntatem, officium, veritatem suæ doctrinæ, & inde fides in spectatoribus confirmaretur. Alter *specialis*. Nam hic hydropicus ex sua haud dubie intemperantia inciderat in hunc morbum. Quare & nos discamus, quod Christus non contemnit eos, qui se sua culpa coniecerunt in morbos, modo hunc hydropicum imitentur, ac patiantur se ab illo tangi & sanari, hoc est, si cordis affectu Christũ accedant, si ipsius verbo credant, agant pœnitentiam, agnoscant iustam iram Dei, propter Christi meritum precentur culpæ condonationem, & plagæ aut sanationem, aut mitigationem.

1. An liceat Sabbato curare.

2. Sanatio

3. Defensio facti.

4 Vsus duplex huius miraculi.

DE TERTIO.

Dicebant autem ad inuitatos, qui primos accubitus elegerunt: Cum inuitatus fueris ad nuptias, &c. Vt hac parabola superbiam damnat: ita veram humilitatem, quæ est rarissima virtus, docet: de qua hoc ordine dicam. *Primum*, quid sit humilitas. *Deinde*, quot sint eius genera. *Tertio*, quas

De vera humilitate, locus.

Methodus.

quas habeat causas, cum efficientes, tum impedientes. *Quarto* loco, quis sit fructus & quæ præmia veræ humilitatis.

1. Quid sit humilitas

Quantum ad primum attinet, vt sciamus quid sit humilitas, debemus videre quos scriptura humiles vocet. Vocat autē Paulus humiles, quos Christus vocat pauperes Spiritu, quales sunt, qui omnis propriæ virtutis, sapientię, & iustiticæ fiducia exinaniti, quicquid boni est ad solum Deū referunt. Proinde humilitas est virtus, qua verissima nostri agnitione nobis ipsis vilescimus, omnis propriæ virtutis, sapientiæ, iusticię fiducia exinaniti, nos corā Deo prosternim⁹, ac in eo solo omnia bona per Christū quęrimus. Illustre exemplum est in Magdalena, in latrone, in publicano, in Dauide & alijs multis sanctis. Hęc vera est humilitas, de qua Christi promissio est intelligenda: Beati pauperes spiritu.

2. Quotuplex sit.

Habemus quid sit humilitas: iam quotuplex sit videamus. Est itaque humilitas duplex: vna, qua coram Deo nos prosternimus: altera, qua coram hominibus nos submittimus: sed cauendum est, ne superbia laruam humilitatis induat, quam si homo detrahere non potest, Deus certe eam pudefaciet. Sed illa larua omissa, dicamus de vera humilitate, quæ Deum & hominem respicit. Humilitas coram Deo est verus timor Dei, ex agnitione nostræ infirmitatis & bonitate Dei erga nos natus: qualis fuit humilitas Manassis in carcere, qui posteaquam genua corporis propter angustiam carceris flectere non potuit, flexit genua cordis. Ita Abrahā se humiliauit, quando se puluerem & cinerem fatebatur. Vera humilitas coram hominibus est vera dilectio, qua nos nemini præferimus superbe, sed omnibus nos sincere accōmodamus. Huius humilitatis exemplum maximū habemus in Filio Dei, cuius exēplū vt imitemur, monet Paulus Phil. 2.5. Ita humilis fuit beata virgo, Anna prophetissa, & multi alij.

Corā deo

Corā hominibus.

3. Causa humilitatis.

Iam de causis, sicuti promisi, tertio loco dicendum est, quæ sunt sane multæ. *Prima*, Mandatum Dei. Primum enim præceptum requirit humilitatē erga Deum: tota secunda tabula requirit humilitatem erga hominem. *Secunda*, Exemplum Christi, vnde Paulus Philip. 2.5. Hoc sentite in vobis, quod & in Christo, qui cum esset Deus, assumsit formā serui. *Tertia*, Consideratio tui ipsius, quid fueris ante ortum, quid sis ab ortu ad occasum, quid futurus sis post hanc vitam. Fuisti semen & sanguis in vtero materno, iam es in deserto miserarium huius vitæ, & tandem esca eris vermium. *Quarta*, quod bona, siquæ habes, non tua sint, sed Dei, tibi in aliorum bonum collata. Si ergo inde superbis, aut male eis vteris, pœnæ tibi horribiles metuendę sunt. *Quinta*, cogitatio quod Deus possit tibi auferre quidquid habes donorum, si illis abusus fueris, & illi soli laudem non tribueris. *Sexta*, quod multi qui minora dona videntur habere, quàm tu, sæpe vtiliorem operam collocent Reip. & Ecclesiæ, quàm tu. Nā vt Deus est robur panis, ita vis, qua aliquid gratum illi fit. Atq; istæ sunt causæ sex, quæ coniunctæ veram humilitatem efficiunt: quam impediunt duo mala: contentio & inanis gloria. Quare Paulus Philip. 2.3. ait Nihil ex contentione aut inani gloria, sed per humilitatem alij alios seipsis existiment excellentiores. Qui enim contendendi libidine laborant, vt destituuntur charitate, ita vera humilitate sunt vacui: & ex diametro pugnat cum humilitate inanis gloria. Habemus iam, quid sit humilitas, quotuplex, & quas habeat causas: nunc sequitur, quod quarto loco promisi me dicturum, de eius præmijs & germanis fructibus.

Opposita.

4. Fructus & præmia humilitatis.

Qui vere humilis est, triplicem fructum, primum coram Deo, secundum coram hominibus, tertium in se ipso, consequetur.

Coram Deo.

Corā Deo hic primus fructus est, quod vere humilis habeat Deū in se habitantē. Vnde Isaias 57.15. in sancto habitans, cum contrito & humili spiritu. Et 66.2. Ad quem respiciam, nisi ad contritum spiritu & trementem ad sermones meos. Luc. 2.52. Deus exaltat humiles. 1. Pet. 5.5. Deus superbis resistit, humilibus dat gratiam.

Corā hominibus.

Coram hominibus percipit humilis hunc fructū. Quemadmodum superbus ab omnibus contēnitur: ita vere humilis ab omnibus honoratur: eum honestum nomen & fama comitatur.

Corā se.

In seipso hos percipit humilis dulcissimos fructus: 1. humilitas est mater pudicitiæ & patientiæ. 2. est via ad sapientiam, Prouerb. 11. Vbi est humilitas, ibi & sapientia. 3. est custos timoris Dei & fidei. 4. est opitulatrix inuocationis, & veluti exauditionis in Domino conciliatrix. Ps. 102.21. Prospexit Dominus in orationē humiliū. 5. humilitatem gloria comitatur, Matth. 5.3. Beati pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Luc. 14.11. Qui se humiliauerit, exaltabitur. Prouerb. 29.23. Humilem spiritu suscipiet gloria non quod humilitas ista mereatur, sed quod ista contingant humilibus propter humilitatem Christi, cui gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA XVIII. TRINItatis, Matth. 22.

CVm audissent Pharisæi, quod obturasset Iesus os Saducæis, conuenerunt in vnum, & interrogauit eū vnus ex eis, Legis doctor quispiā, tentans eum, & dicens: Magister, quod est mandatum magnū in lege? Ait illi Iesus: Diliges Dominū Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est primum & magnū mandatū Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuū perinde atque teipsum. In his duobus mandatis tota Lex & Prophetæ pendent. Congregatis autem Pharisæis interrogauit eos Iesus dicens: Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei: Dauid. Ait illis: Quomodo ergo Dauid in Spiritu vocat eum Dominū? dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere quicquā, neque ausus fuit quisquam ex eo die eum amplius interrogare.

DE TERTIO LOCO.

Summa huius cōcionis.

Hoc Euangelium continet summam doctrinæ Christianæ, videlicet doctrinam Legis & Euangelij Pharisæus proponit quæstionem de Lege, Christus rursus de Euangelio: sed diuerso consilio. Pharisæus enim de lege interrogat tentandi & calumniandi causa. Christus autē eo animo quærit de Euangelio, vt errātes Iudæos & Pharisæos deducat in veram Legis & Euangelij cognitionem. Illi enim quia putarunt homines ex legis operibus iustificari, Euāgelium contēpserunt, putātes non esse opus alia doctrina ad salutem consequendam, quàm legis, quorum errorem cōfutat Christus. Vide hic Christi bonitatem. Tametsi Pharisæi ex malicia interrogant: tamen Christus ex officio respondet, & tradit absolutam doctrinā de Lege & Euangelio. Proinde summa Euangelij est, quod Christus totam legē & Prophetas reuocet ad hæc duo capita, quæ sunt dilectio

Dei,& dilectio proximi. Deinde de Messia quærit, hoc est, de seipso vt ostendat qualis sit, nimirum Deus & homo, qui ideo promissus erat patribus, vt destrueret opera Diaboli, & benedicerentur in ipso omnes cognationes terræ, qui sacerdos effectus iram Dei placaret, soluto precio pro nobis. Loci tres.

Partes.

1. *De Saducæis, quibus Dominus os obstruxit.*
2. *Quæstio de legis summa, & norma cultus Dei*
3. *Quæstio de Messia.*

DE PRIMO.

Impiorũ ingeniũ.

Pharisæi audientes, quod silentium imposuisset Saducæis, conuenerunt in vnum. Tametsi Pharisæi & Saducæi inter se aduersam religionem, & diuersas opiniones defendebant: tamen in hoc conueniunt, quod vtrique se Christo opponant. Herodes & Pilatus fuerunt hostes: verum in hoc conueniunt, quod ambo cupiunt Christum è medio sublatum. Ita impietas conspirat aduersus Christum & eius sanctum Euangelium. Quantum autem ad id, quod dicit Christum silentium imposuisse Saducæis, attinet, sciendum est, quod Saducæi, qui negarunt animas viuere post mortem, & sustulerunt resurrectionem mortuorum, Christum impugnarunt, vt vel suæ sententiæ subscriberet, vel exponeretur ridendus rudi populo, qui ab istis doctoribus erat seductus. Adorti sunt ergo Christum hoc modo Si resurrectio mortuorum erit, multa incommoda, multa dissidia, & magnæ absurditates sequentur. Hoc ita probare conantur. Mulier quædã apud nos fuit, quæ nupserat septem viris, vni post alterum: iam si futura est resurrectio mortuorum, resurget ista mulier, resurgent & septem mariti, quos habuit illa. Iam si vnus ex illis ei adhæserit, alij mouebunt ei lites, si omnes simul cum illa vna habitauerint, nihil erit mulieri molestius & viris difficilius. Cum igitur hæc absurda sequerentur resurrectionem mortuorum, malè asseritur resurrectio mortuorum. Hæc fuit eorum ratiocinatio, quorum officiũ erat rectè populum instituere de spe vitæ æternæ, à qua perfidè homines auocant, & tamen iusti videri volunt. Sed his Christus os obstruit, & ita silentium imponit, vt conuicti verbis Christi, nõ habeat quod dicant. Hos ergo reprehendit, cõfutat & docet. Reprehendit quod igno rent scripturã, & tamẽ voluerunt esse scripturæ doctores. Confutat manifestè proposito exemplo: Deus est Deus viuorũ. Deus est Deus Abraham, Isaac & Iacob. Ergo Abrahã, Isaac & Iacob viuunt. Sed si illi viuunt: viuunt aut secundum corpora, aut animas: nõ secundũ corpora, quia illorum sepulchra nostis, igitur secundum animas, quas vos mori cum corpore falsò dicitis. Nunc autẽ animæ viuunt, vt suo tempore redeant in corpora, vt qui bona fecerunt in hac vita, mercedẽ recipiant, & qui mala, luant supplicia iusta. Hæc summa est confutationis. Quid docet? Duo. Vnũ, quod mortui resurgant potentia & virtute Dei, cui nihil impossibile est. Potuit ex nihilo omnia creare, cur non poterit animas ad corpora reuocare, præsertim cum illud & decreuerit, & ipsius iustitiæ & gloriæ intersit. Paulus Phil. 2. ait, 20. 21. Nos expectamus Saluatorẽ de cœlo, Christum Iesum, qui transfigurabit nostra contemta corpora, vt fiant conformia glorioso corpori ipsius, per eam potentiam, qua potest sibi omnia subijcere.

Saducæorum impietas à Christo detecta & cõfutata.

Horum stulta ratiocinatio.

Quo modo à Christo excipiantur.

De resurrectione carnis testantur.

Cum igitur ratio nostra incipit disputare de resurrectione, opponamus illi quatuor: Decretũ Dei, omnipotentiam Dei, iusticiam, & gloriam Dei.

1. Decretum Dei.

Decretũ, quia ordinauit & proposuit se velle excitare mortuos. Hoc decretũ, quia Deus est immutabilis, nunquam antiquabit. Et extant huius decreti quædam exempla. Christus Dominus resurrexit à mortuis. Enoch viuus in cœlum translatus est. Helias in curru ardenti in cœlum viuus subuectus est.

2 omnipotentia.

Omnipotentia opponatur rationi, quæ putat impossibilem esse resurrectionem mortuorũ. Si enim non possit facere quæ decreuit, non esset omnipotens. Si non omnipotens, neque Deus dici posset.

3. Iustitia.

Iusticia est, vt reddat bene meritis præmia, & impijs supplicia. Iam videmus, quod in hac vita pijs vt plurimum male sit, impijs vero bene. Sed nũc cum iusticia Dei requirat, vt bonis bene sit, & malis male, & id non fit in hac vita, necesse est aliam vitam restare, in qua Deus iuxta suæ iusticiæ normam pijs vitam æternam, impijs vero infernales pœnas reddat.

4. Gloria.

Gloria Dei etiam opponenda est Sadducæorum opinioni & rationi nostræ. Deus condidit hominẽ in suam gloriam, vt se perpetuò prædicet & glorificet, quod sanè non fieri posset, nisi esset resurrectio mortuorum.

De statu hominũ post resurrectionẽ.

Præterea docet Christus Sadducæos de statu hominũ post resurrectionem. Non erit illic vsus cõiugij, non erit procreatio sobolis, sed viuẽt perpetuò in omni ęternitate casti, sicut Angeli Dei. Quare nõ est metuendum bellũ inter maritos multos, qui vnam & eandem vxorẽ vnus post aliũ in hac vita habuerunt. Hæc sint dicta de Sadducæis, confutatione errorum eorum, & confirmatione nostri de resurrectione mortuorum, cuius fidem in nobis confirmabunt, decretum Dei immutabile, potentia, qua sibi omnia subijcere potest, iusticia, qua reddit vnicuiq; iuxta facta sua, gloria, quæ illi redditur à sanctis in omni æternitate.

DE SECVNDO.

Quæstio de Legis summa.

Procedit Pharisæus, interrogat Christum, quodnam sit summum legis praeceptum. Dominus respondet: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, hoc est maximum & primum mandatum. Secundum est huic simile. Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis tota lex & Prophetæ pendent. Id est, quicquid Prophetæ & Moses de vero cultu Dei docent, sub his duobus capitibus continetur. Cũ nuper Dominica decimatertia Trinitatis & sæpe aliàs de lege Dei dixi, quę sit, quis eius vsus, quod nemo possit ei satisfacere, & quomodo pijs sit abrogata, nolo hic eadẽ repetere, sed duo dicã. Vnũ cur Christus secundũ mandatũ de diligẽdo ꝓximo, dicit simile esse primo, de diligẽdo Deo: Deinde, quia Christus dicit, totam Legem & Prophetas in his duobus mãdatis pendere, idque ideo, quia quicquid Moses & Prophetæ docuerunt, de cultu Dei, his cõtineatur, dicam pauca de vero cultu Dei, vt nobis certa eius ratio constet.

Cur secũda tabula dicitur primæ similis.

Quantum ad primum attinet, sciendum est, quod secundum præceptũ de amando proximo non dicatur simile primo vel ordine, vel obiecto, vel gradu dilectionis. Nã ordine primũ præceptum prius est. Obiectum primi præcepti est Deus, vt secũdi pręcepti obiectũ est homo proximus. Gradus dilectionis requirunt, vt summũ bonũ maxime ametur: deinde reliqua quoque suo ordine iuxta suæ dignitatis gradus. Non est ergo secundũ primo simile ordine obiecti, aut gradu dilectionis. Quomodo ergo est simile? Primum affectu dilectionis, quia vtrumq; requirit

Responsio.

rit puram dilectionem. Deinde obligatione. Nam vtrumque nos obligat vel ad obedientiam, vel ad pœnam. Postremo consecutione obedientiæ. Qui enim dicit se diligere Deum,& proximum suũ odit, mendax est,ait Apostolus Iohannes. Hoc sit breuiter dictum,quomodo secundum præceptũ sit simile primo de diligendo Deo:nũc de vero cultu Dei dicam,quoniam de dilectione Dei & proximi præcepta materiam cultus Dei continent.

De vero Dei cultu Locus.

Vt igitur doctrinã de vero Dei cultu melius intelligamus,quatuor,quæ ad eius explicationem faciunt ordine dicam:1.tradam regulam,ad quam exigendus & probandus est cultus Dei. 2. ostendã cultus Dei solidum fundamentum. 3. quódnam opus recte dici possit cultus Dei,aperiã.4. indicabo, quínam homines verum cultum Deo præstare possint. His quatuor rite cognitis, constabit nobis quænam sit vera colendi Deum ratio.

1. Regula cultus Dei.

Quãtum ergo ad regulam cultus Dei attinet,hoc statuatur pro generali & immota regula,quod nullus cultus Deo placeat,nisi quem ipse instituit. Hãc regulam non omnes recipiunt, quare nobis est firmis fundamentis munienda. Primum itaque Deus apud Isaiam Prophetam,cap.29.14. & Christus in Euangelio Matth.15.9. hanc regulam confirmat his verbis:Frustra me colunt,docentes doctrinas mandata hominũ. Et Spiritus sanctus per os Pauli Col. 2.23.damnat omnẽ cultũ,quẽ homines sibi fingunt. Et Dominus apud Ezechielẽ,cap.20.18.dicit,In præceptis meis ambulate.Deinde impossibile est placere Deo sine fide.Cultus autem præstatur,vt placeat, quare ex fide fieri eum necesse est,ex fide autem fieri nequit,nisi habeat mandatum & manifestum verbum. Fides enim ex verbo pendet. His certissimis rationibus ita confirmatur regula cultus Dei,vt qui contradicere pergit,stultior esse videatur,quam qui negat solem exortum esse, cùm sit clarissimus dies. Hanc igitur regulam firmiter teneamus, nec finamus eam à nobis extorqueri vlla sophistica.

Vsus triplex huius regulæ.

Huius regulæ vsus est multiplex: 1.hac regula stabilitur autoritas legislatoris.Vbi enim in repub. liberum est vnicuique condere leges, vilescit autoritas superioris Domini. Hanc autoritatẽ sibi vendicat Dominus in præcepto primo,cum inquit : Ego sum Iehoua Deus tuus,&c.

Secundus vsus huius regulæ est,quod liberet hæc regula ab errore,ne erremus in colendo Deo.

Tertius est,quod impediat superstitiones & petulantiam hominum, in excogitandis nouis cultibus.

Hactenus de regula cultus Dei sit dictum, videlicet quod nullus cultus Dei placeat, nisi quem ipse instituit, & de huius regulæ confirmatione vsq.nũc quod secundo loco proposui,breuiter dicã de fundamento cultus Dei.

2. Fundamentũ cultus, in Dei & nostri cognitione consistit.

Fundamentum autem hoc positum est cũ in cognitione Dei vera,tum in cognitione nostri ipsorũ. Cognitionem Dei cõsequimur verbo & testimonio verbo addito. Vtrumq. enim nos docet.1. ꝙ Deus sit fons omnis virtutis,sapientiæ, iustitiæ & veritatis.2.quod illi omnis gloria tribuenda sit.3.quod ad iuuandum sit promtissimus.4.quod velit omnes ad se confugere in quouis periculo.Cognitionẽ nostri consequimur ex duabus rebus:ex consideratione imaginis Dei,ad quam homo creatus est,& ex præsentium virium nostrarum æstimatione. Consideratio imaginis deducit nos ad cogitationem finis,propter quem creati sumus homines rationales, monstratq; officium,in quo nos perpetuo occupari decet,nimirum vt referremus imaginem Dei in omni sanctitate & puritate.Æstimatio præsentium virium cogit nos fateri, quod nequaquã debitũ officium præstare valeamus.Pertinet igitur hæc duplex cognitio eò,vt Deo quidẽ omnẽ gloriã tribuamus, nobis vero omnẽ gloriandi materiã adimamus, mõstratque nobis hæc cognitio nostras sordes & imbecillitates.His ita explicatis de regula cultus Dei & eius vero fundamẽto,accedã ad illud,quod tertio loco proposui,& clare definiam quis sit cultus Dei.

3. Cultus Dei definitio.

Est itaque cultus Dei opus mandatũ à Deo, factũ ex fide,in celebrationem gloriæ Dei principaliter. Hic primum indicatur, quæ opera sint cultus Dei, nempe sola illa,quæ Deus in lege sua præcipit,quẽadmodum ex regula supra tradita clarè liquet. Deinde additur fides,vnde opus debet procedere. Est enim illa omnis operis boni effectrix, idque ideo, quia nullũ opus potest placere Deo,nisi prius persona placeat,placet autẽ persona fide. Sacrificat Cain, sacrificat Abel.Vterque habuit mandatum Dei, sed sacrificium Cain non fuit cultus Dei, sicut Abelis fuit.Quare?quia Cain fidem non habuit, Abel vero habuit.Dant eleemosynam Cornelius & Pharisæus. Vterque mandatum habuit, sed opus Cornelij fuit cultus Dei, quod ex fide profectum est. Pharisæi verò fuit abominatio,quia persona Deo nõ placuit. Duo rustici arãt agros,hic Deo cultum tribuit arãs in timore Dei,expectans benedictionẽ à Deo. Alter non placet,quia fide & timore Dei vacat. Vterq; tamen habet mandatum operis. In sudore vultus tui vesceris pane tuo.Ancillæ duæ præstant obedientiã suæ heræ forte in verrendo pauimento,& ambæ habent mandatum Dei,sed illa,quæ fidem ad laborem affert,cultum Deo reddit, quæ vero fide destituitur, facit quidem quod debet ex officio, sed eius opus cultus Dei dici non potest. Præterea opus mandatum, & ex fide factum, debet tendere in gloriam Dei principaliter. Hoc confirmatur Isaiæ testimonio : Omnem qui inuocat nomen meum,in gloriam meam creaui eum, formaui eum,feci eum. Sed quid est Deum glorificare? Breuiter,est illi omnem gloriam tribuere,& eum corde, ore, confessione,& moribus celebrare.

4. Soli electi possunt Deo verũ cultum præstare.

Sequitur quod quarto loco me dictũrũ promisi, scilicet quínam possint Deo verum cultũ præstare. Hoc tametsi ex superioribus colligi potest,tamẽ illud hic breuiter dicam.Illi soli Deũ colere possunt, qui habẽt ad illum accessum,soli autem filij Dei habent ad illum accessum. Quare illi possunt soli Deo verum cultum præstare.Sunt autem filij omnes, qui credunt in nomen eius,Ioh.1.12.& hi per fidem accessum habẽt ad Patrem,Ro.5.2.Et ea de causa Christus docẽs suos orare,iubet dicere: Pater noster qui es in cœlis,significãs tantùm filios inuocare posse. Hæc de vero cultu Dei sint dicta,cuius summa continetur dilectione Dei,& dilectione proximi, nunc restat vt dicam de tertia doctrina.

DE TERTIO.

Quæstio de Messia à Pharisæis neglecto & reiecto.

Quid vobis (inquit) *videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei, Dauidis est filius.* Pharisæi putarunt se iustos esse Lege, quod si verum fuisset, frustra Christus promissus fuisset. Sic enim Paulus Galat. cap.2.21.ait : Si iustitia est ex Lege, Christus frustra mortuus est. Quærit igitur Dominus de Messia, id est,Christo, vt ea mentione excitet eos ad agnoscẽdum & meditandum finem legis, & cogitandũ cur Messias esset promissus. Quod si rectè fecissent,ita fuissent ratiocinati : Messias est promissus, vt tollat peccatum, sicut ipse Isaias testatur, Ipse languores

nostros tulit. Genes.12.3. In semine tuo benedicentur gentes. Ergo necessum est, vt non tantum sit homo filius Dauid, verumetiam Deus, Dominus Dauidis, quemadmodum & Psalmus 110. testatur. Ex hac ratiocinatione & recte de Lege, & recte de Christo iudicassent, & Christum vt verum Saluatorem fuissent amplexi, cui sit honor in secula seculorum, Amen.

DOMINICA XIX. TRINITATIS, Matth. 9.

Iesus ingressus nauem, traiecit, ac venit in suam ciuitatem. Et ecce, adduxerunt illi paralyticum in lecto decumbentem. Cumque vidisset Iesus fidem illorum, dixit paralytico: Bono animo esto fili, remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam è Scribis dicebant intra sese, hic blasphemat. Et cũ vidisset Iesus cogitationes illorũ, dixit: Quare vos cogitatis mala in cordibus vestris? Vtrũ enim est facilius dicere, Remittuntur tibi peccata, an dicere: Surge & ambula? Vt autem sciatis, quod potestatẽ habeat filius hominis in terra remittendi peccata, tunc dicit paralytico: Surge, tolle tuum lectum, & abi in domum tuã. Et ille surrexit, abiitque in domũ suã. Turbæ vero quæ viderãt, admiratæ sunt, & glorificauerunt Deum, qui dedisset potestatem hominibus.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa & vsus huius cõcionis.

Hoc Euangelium continet vnum ex miraculis, quibus Dominus suam potentiam, voluntatem, & officium testatur, & simul confirmat suæ doctrinæ certitudinem. Narratur enim in præsenti Historia, quomodo Christus paralyticum sanet, quod factum non excipiunt auditores eodem modo. Pharisæi enim blasphemant: turba viso miraculo admonetur de præsentia Dei: confirmatur de Christi doctrina: vnde non solum timorem & fiduciam concipit, verumetiam veros edit fidei fructus, & prædicat bonitatem Dei. Est proinde hoc Euangelium veluti pictura quædam, in qua regnum Christi in hoc mũdo depingitur, in quo sunt, qui infirmos ad Christum deducunt. Sunt etiam qui murmurant, vt Pharisæi, omnibus temporibus. Sunt quoque qui verè timẽt Deum, eũmque ob sua facta glorificant. Inter hos varios auditores stat in medio Christus, recipit ad se venientes, neminem ob miseriam contemnit, sanat vulnera, remittit peccata, ac suo Spiritu sancto, veluti balsamo preciosissimo, liuores nostros mitigat & sanat. Hæc summa & hic scopus est hodierni Euangelij, quod docendi causa in tres diuidam locos.

Partes.

I. *De iis qui hunc paralyticum in lecto iacentem ad Christum portant, vt sanet ipsum.*

II. *Murmur Pharisæorum accusantium Christum, & eius defensio.*

III. *Miraculorum Christi finis & vsus.*

DE PRIMO.

Occasio miraculi.

Et ascendens Iesus in nauiculam, &c. Hic omniũ primum animaduertenda est occasio miraculi hic à Domino editi. Christus, inquit, ascendit in nauiculam, transfretauit, & venit in suam ciuitatem, id est, Capernaum. Illic enim frequentius erat. Quæ causa fuit huius profectionis? fuerat in terra Gerasenorum, vbi dæmoniacum curauit, & cum dæmones peterent, vt sibi liceret in porcos intrare, Dominus annuit, & ita grex porcorum ruit in mare præceps & suffocatus est. Hoc cum viderent incolæ, venerunt ad Iesum rogantes ipsum, vt à se discederet. Pluris enim suos fecerunt porcos, quam Christum cum suo Euangelio: qui sane hodie multos socios habent, quos iure vocare possumus Gerasenitas. Duo ergo hic obseruentur. Vnum, quod nobis vitandum proponitur. Alterum, quod omnibus piis imitandum commendatur. Vitanda est ingratitudo Gerasenorum, qui pluris petasonem, quam salutem fecerunt. Quorum similes maxima pars eorum est, qui Christiano nomine gaudent. Imitanda nobis proponitur industria Christi, qui quamuis occasionem nactus, pomeria sui regni dilatare studuit. Vt enim hac sua profectione ostendit, quantum hominum sitiat salutem: ita nobis omnibus commendat suo exemplo in officio diligentiam.

Christi profectio quid moneat.

Iam sequitur prima huius Euangelij pars. *Et ecce offerebant ei paralyticum in lecto iacentem, & videns Iesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili, Remittuntur tibi peccata tua.* In hac prima huius historiæ parte habemus quatuor, quæ obseruare vtile fuerit. 1. Exemplum baiulorum. 2. Paralyticus ipse. 3. respectus Christi in fidem eorum. 4. quomodo exciatur paralyticus à Christo.

Primæ partis quatuor circunstãtiæ.

In baiulis ex certis indiciis prodit se illorum fides, quæ ita ardet vbicunq; vere est, vt nullis cineribus eius flamma suffocari possit. Hæc fides vel inde concepta erat, quod ipsum docentem & sonantem prius viderant, vel ex fama, quæ ad eos peruenerat de factis Iesu. Summa est, quod sibi persuaserint, ꝙ afflictos reciperet & iuuaret. Hæc viua horum baiulorum fides quintuplicem fructum edit: quorũ primus est *confessio Christi*, quam tum confiteri in tanta hostiũ rabie fuit arduũ & rarũ. Secundus, *inuocatio*, quæ non magis abesse potest à fide, quam calor ab igni. Omnia enim vota credentium, quæ nunquam intermittuntur, sunt inuocationes. Tertius, *fortitudo animi*, ꝙ se exposuerint periculo vitæ propter confessionẽ Christi. Nam Pharisæi, Scribę & præcipui homines in isto populo persequebãtur omnes, qui Christo aliquid honoris tribuerent. Quartus, *dilectio proximi*, qua sincere proximum suum complexi sunt. Quintus, *labor & molestia* propter salutem proximi. Nam nõ solùm portant illum, ꝙ fuit charitatis intimæ: verum etiã cùm recta ad Christum propter turbam venire non possent, ascendunt tectum, & per tabulatum demittunt languentem: quod factum non caruit periculo.

1. Fides baiulorũ.

Quid nos hinc discemus? Cum his baiulis vel inuito mundo cõfiteamur Christũ: inuocemus ipsum, cum pro nobis ipsis, tum pro aliis: exponamus nos periculo propter veritatem Euangelij, si res ita postulauerit: intimè diligamus proximũ, non solum affectu, sed opere etiam, & nullos detrectemus labores, modo eis prodesse valeamus.

Doctrina multiplex.

Alterum, quod in hac prima parte obseruandum dixi, est ipse paralyticus, in quo tria sunt obseruanda. Morbus, morbi causa, & quod se ad Christũ portari voluerit. Morbus fuit paralysis, quæ est vbi alterum latus, aut dextrum, aut sinistrum, sensum ac motum perdit. Morbus sane grauissimus, quo totũ officium hominis impeditur. Causa morbi duplex: Vniuersalis, quæ est peccatum originis in omnibus hominibus: & specialis, quæ ortum habuit vel ex intemperantia, vel à grauiori aliqua perturbatione animi. Quod autem se ad Christum portari voluerit, significat se fidem habere in Christum, quemadmodum & ipsi qui illum portarunt.

2. Paralytici consideratio.

Morbus.

Affectus.

Hoc exẽplum paralytici imitemur & nos. Morbũ nostrũ internũ & externum agnoscamus, peccatũ nostrum fateamur, & cum hoc paralytico sinamus nos ad Christum vnicum medicum portari.

Ter-

3. Respectus Christi ad fidē illorum.

Tertium, quod in hac prima parte considerãdum admonui, est, quod Iesus viderit fidem illorum, hoc est, baiulorum & paralytici. Vnde hæc discamus: primum, quo sit erga nos Christus affectu. Non enim aliter est erga nos quam erga hunc paralyticum affectus. Nam non est personarũ acceptor Dominus. Deinde, quod Christus non tam magnitudinẽ peccatorum respiciat, quã fidem. Hæc impetrat à Christo salutaria animæ & corpori. Quamuis autem existimem hunc paralyticum aliquam scintillulã fidei habuisse: tamen non repugno, si quis dicat baiulos habuisse fidem, & non ipsum paralyticum. Non est enim insolens, beneficia corporalia, imò etiam spiritualia, impetrari aliena fide. Vt enim aliquis sua sapientia potest efficere, vt alius euadat sapiẽs: ita qui credit, sua fide potest aliis fidem impetrare. Verùm sicut nemo est sapiens aliena sapiẽtia, sed sua: ita nemo saluatur aliena fide, sed sua propria. Hic ergo discamus & orare pro aliis, vt gratia Dei in illis augescat, & petere ab aliis, vt suis nos precibus Deo commendent. Multum enim valet deprecatio iusti.

4. Modus sanationis.

Quartum, quod in hac prima parte spectandũ proposui est modus, quo hunc paralyticum excepit, qui hisce verbis exprimitur: *Confide fili: remissa sunt tibi peccata tua.* Hîc duo perpendantur: Vnum cur ita exceperit hunc afflictum, alterũ excipientis oratio.

Cur Christus sanauerit prius animã

Hic paralyticus petit liberationem à morbo corporis: cur ergo dicit, remissa sunt tibi peccata tua? Magnæ sunt profecto & graues causę.

1. Docet morbos stipendia peccati esse, vt Paulus dicit, Rom. 6. 23. stipendium peccati mors. Et Christus Iohan. 5. 14. dicit cuidã quẽ sanauerat: Ecce sanus factus es, caue ne posthac pecces, ne quid deterius tibi eueniat. Et 1. Cor. 11. 30. Propter irreuerẽter vsurpatam Domini Cœnam, multi fuerunt mortui & multi infirmi.

2. Docet vnde sit inchoanda curatio corporis, nimirum ab animo, cuius maculæ prius sunt expurgandæ, quàm adhibeas corpori medicinam. Seruemus igitur hunc in nostris morbis curandis ordinẽ. Primum agnoscamus morbum. Deinde agamus pœnitentiam, & petamus propter Christum remissionem peccatorum: tum vtamur mediis ordinatis in timore Dei, & cum gratiarum actione: & agnoscamus medicum ministrum Dei esse, qui vice Dei manum nobis curandis adhibet.

3. Hac oratione Pharisæos arguit, qui nec de sua persona, nec officio sincere iudicarũt. Semper enim sunt, qui in operibus Dei quærunt, quod cauillẽtur, quod nos monebit, ne officium nostrum minus diligenter obeamus.

4. Hác occasionem nactus, plenius docet de sua persona, affectu erga homines, & officio ad quod erat à Patre in mundum missus.

Orationis Christi cõsideratio.

Iam expendamus orationem Domini. Ait enim paralytico: *Fili confide, remittuntur tibi peccata tua.* Hęc verba filij Dei sunt, quare diligenter sunt expẽdenda. Hæc vox *fili* opponenda est desperationi, quam ei morbus præsens persuadere voluit. Vox *confide* opponenda est maledictioni: quam mala consciẽtia misero conata est persuadere. *Peccata*, inquit, *tua*. Hîc gratia superabundat peccatum. Vox *remittuntur* opponenda est fumo satisfactionis meritorũ & iustitię legis. Remittuntur, inquit, peccata: beneficium gratiæ huic misero voce sua accommodat. Habemus ergo hic doctrinam salutis, remissionis peccatorum, iustificationis & adoptionis. Hæc enim beneficia perpetuo cohærent ita connexa, vt à se inuicem diuelli nequeant. Fidẽ requirit: credenti remittit peccatum: absolutum à peccato optat in filium, & vt iustum acceptat, quẽ iustificauit, etiã glorificabit, collata æternæ salutis beatitudine. Nec est alia ratio vlla consequendi salutem, quam quæ in hoc exemplo nobis commendatur. Paralyticus tria facit, agnoscit peccatum suum: agnoscit se iustè puniri ob peccatũ, confidit in filium Dei. Christus rursus tria: Remittit peccatum, adoptat in filium, & acceptat ad vitam æternam.

Doctrina. *Adhortatio.*

Tu hoc exemplum imitare: Agnosce serio peccatum: agnosce iustum Dei iudicium: & cõfidito in filium, & vere senties, quod Christus sua beneficia sit tibi collaturus. Hæc sint de prima huius Euãgelij doctrina dicta: sequitur secunda.

DE SECVNDO.

Murmur Pharisæorum accusantium Christũ & eius defensio.

Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra se, hic blasphemat. Et cum vidisset cogitationes eorum, dixit, vt quid cogitatis mala in cordib. vestris? Hîc Scribarũ murmur & Christi responsio docent, quomodo regnũ Christi & Satanæ inter sese concurrant. Habemus hîc duo: quorum alterum est accusatio Scribarum accusantium Christum: Alterum est Christi iustissima defensio. Accusatio scribarum hæc fuit: Iste blasphemus est. Quare? quia dicit se remittere peccata, quod solius Dei est. Est .n. vsu scripturæ blasphemia, creaturæ tribuere quod est Dei proprium. Iam dimittere peccatum est Dei propriũ, quod vel ex Isaia constat, vbi Dominus per os prophetę ait: Ego sum, ego sum, qui iniquitates tuas deleo propter me, & peccatorum tuorum non recordabor vltra. Hinc iam immota consequentia existimant se concludere, Christum blasphemum esse, hoc modo: Quicunque sibi tribuit quod Dei est proprium, est blasphemus. Iste Iesus sibi tribuit, quod est Dei proprium. Igitur iste Iesus est blasphemus. Et profectò vera fuisset ratiocinatio, si Christus fuisset Scribis similis, hoc est, si merus homo esset, & non Deus. Videte quæso quanto sunt nostri Papistæ & monachi deteriores his Scribis. Scribæ verbo Dei edocti, defenderunt hanc propositionem: Nemo potest remittere peccatum, nisi solus Deus. Verùm Papistæ remissionem peccatorum tribuunt sanctorum meritis, missis & indulgentiis: quę non communicant gratis, sed vendunt magna pro pecunia. Mirabile sanè mercatorũ genus. Vendunt quod non habent: vendunt fumos verborum, & accipiunt aurum, ementibus promittunt cœlum, sed conferunt infernum.

Papistæ scribis deteriores.

Quomodo ministri verbi remittũt peccata.

Sed quid dicemus de ministris verbi? Remittúntne illi peccatum? Non remittunt ipsi, sed annunciant remissionem peccatorum omnibus, quos inuenerint similes huic paralytico esse, non dant de suo, sed offerunt alienum mandato Christi, offerunt remissionem peccatorum voce Euangelij. Quicunque hanc vocem fide recipiunt, remissionem peccatorum accipiunt absque omni dubio. Dicit enim Christus: Qui vos audit, me audit.

Christi defensio.

Sed quid Christus ad hãc accusationem facit? *Visis cogitationibus eorum dixit: Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Quid est facilius dicere? Remittuntur tibi peccata tua, an dicere, surge & ambula? Hic Christus tria facit. 1. videt cogitationes eorũ, quod est solius Dei. Vnde Scribæ debebant cogitasse, quod Christus plus esset, quam merus homo, nemo enim hominum potest alterius scire cogitationes. Solus enim spiritus Dei scrutatur profunda cordium. 2. arguit eos. Quid, inquit, cogitatis mala in cordibus vestris? Quasi diceret: vos de me peruersè cogitantes peccatis. Notemus ergo, quod malæ cogitationes sint peccata. 3. signo visibili confirmat

occultam suam diuinitatem, quasi diceret, vos dicitis: Qui tribuit sibi quod est solius Dei, est blasphemus. Nomini enim Dei & famæ nocet. Hoc sane verum esse fateor. Sed quod me Deum esse non creditis, erratis, quare vos blasphemi estis, non ego. Vt autem hoc ostendam, & conuincam me verum Deũ esse, hunc paralyticum solo nutu sano, quod sane diuinæ est potentiæ. Si hoc possum diuina potentia, cur non etiam peccata remitterem? Quis potest morbum penitus tollere, nisi qui morbi causam tollit? Iam vestris oculis videtis me morbum tollere. Cur non etiã creditis me posse auferre peccatũ morbi causam, ita Christus ad facta sua prouocat, quæ de ipso testimonium ferunt. Ita enim apud Iohannem dicit, cap. 10.38. Si mihi non creditis, credite operibus meis, quæ testimoniũ perhibent de me. Ex hac ergo secunda doctrina tria discamus. 1. perpetuã pugnã esse inter regnũ Christi & Satanæ, semper enim murmurat Satã, & varias technas excogitat, vt Christi regnũ inuadere possit, iuxta illud, Gen. 3.15. Tu insidiaberis calcaneo eius. 2. Christũ sua sapientia & potentia superare potentiam & consilia Satanæ, iuxta illud, Prou. 21.30. Non est sapientia, non est consiliũ aduersus Dominũ. 3. vt nos ei subiiciamus, & eũ verũ Deũ agnoscamus & confiteamur cum omnibus qui in vera pœnitentia ad illum confugiunt.

DE TERTIO.

Effectus & fructus miraculi apud spectatores.

Videntes autem turbæ timuerunt, & glorificarunt Deum. Hic habemus effectũ & fructũ huius miraculi apud spectatores, quẽ fructum Euangelista sua historia ad nos transfert. Sæpe de miraculis Christi dictũ est, ideo hic pauca dicã. Christus hoc miraculo confirmauit suam diuinã potentiam, suam paternam voluntatem erga homines, suum officium, quod est saluare, ad quod est missus, & veritatem suæ doctrinæ obsignauit tanquam authentico sigillo & regio. Deinde in auditoribus concepta est fides, timor Dei è fide manauit, & ex fide Deum glorificauerunt corde, voce, confessione & moribus. Hinc ergo & nos ista quatuor de Christo colligamus, ac vna cum his spectatoribus concipiamus fidem, timeamus Deum, glorificemusq; eum, qui est laudandus in secula seculorum, Amen.

DOMINICA XX. POST trinitatis, Matth. 22.

Simile factum est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Et emisit seruos suos, vt vocarẽt inuitatos ad nuptias, & nolebant venire. Rursum emisit alios seruos, dicens: Dicite inuitatis, Ecce prandium meũ paraui, tauri & altilia mea mactata sunt, & omnia parata, venite ad nuptias. Illi autẽ neglexerunt, & abierunt, alius in villã suã, alius verò ad negociationẽ suã. Reliqui vero tenuerunt seruos eius, & contumeliis affectos occiderunt. Rex autẽ cũ audisset, iratus est, & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & ciuitatem illorũ succendit. Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui inuitati erant, non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum, & quoscunq; inueneritis, vocate ad nuptias. Et egressi serui eius in vias, congregauerunt omnes quotquot inuenerunt, malos pariter ac bonos, & impletæ sunt nuptiæ discumbentibus. Ingressus autem Rex, vt videret discũbentes, vbi vidit illic hominem non vestitũ veste nuptiali, ait illi, Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc dicit Rex ministris: Ligatis pedibus, & manibus eius, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

ENARRATIO TEXTVS.

Sũma & vsus huius parabolæ.

Quod Christus perpetuo facit, id etiam in hodierno Euãgelio facit. Nam vt bonus & fidelis Pater suos liberos ad vitam honestam hortatur, idque variis modis: Ita Christus Dominus & Pater futuri seculi non vna via contentus est, sed multas tentat, quò suos in officio retineat. Aliàs enim id agit blãdis verbis, vt apud Matthæum 11.28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Aliàs paternis promissis, vt cum dicit: Qui venerit ad me, dabo illi aquam viuam. Aliàs muneribus, vt cum præsentia cõfert beneficia. Aliàs minis, vt cũ dicit Marci 12. Veniet & perdet colonos istos, & dabit vineã suam aliis. Ad eundẽ modum in hoc Euangelio partim minis agit, proposito paradigmate. Minatur enim extrema iis, qui recusauerint ad suas venire nuptias induti veste nuptiali, partim promissionibus, quod venientes & ornatos veste nuptiali velit magnificè excipere & bene tractare. Proinde huius Euangelij summa est, quod Christus requirat à suis vitam adeo sancta vocatione dignam, & minetur iis horrenda supplicia, qui in Ecclesia vixerint sine pœnitentia & sanctificatione, quæ vestis illa nuptialis est, quam hic sponsus requirit.

Partes.

Loci tres:

I. *Explicatio parabolæ nuptiarum.*
II. *Reprehensio eius, qui in nuptiis sedet sine veste nuptiali.*
III. *Querela Christi:* Multi sunt vocati, pauci electi.

DE PRIMO.

Parabolæ partes explicatæ.

Simile factum est regnum cœlorum homini regi. Vt autem nobis fiat dulcius præsens Euangelium, similitudines huius partis videamus, quæ sunt multæ. *Prima*, Regnum cœlorum hoc loco significat Ecclesiam congregatam voce Euangelij, quod à Petro vocatur gens sancta, & regium sacerdotium, genusq; electum.

Secunda, Homo rex significat Deum Patrem cœlestem, quem Paulus Regẽ Regum & Dominum dominantium appellat.

Tertia, Regis filius est Dominus noster Iesus Christus, de quo inquit: Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui. Hunc filiũ Dauid sponsum nominat ornatum decoro sancto.

Nuptiæ Christi, & Ecclesiæ.

Quarta, Huic filio pater nuptias fecit, quando nostra causa eum nasci voluit ex beata virgine, qui tanquam sponsus, vt loquitur Dauid, de thalamo suo procedit. Hic Ecclesiam sibi tanquam sponsam adiunxit, & eam sibi desponsauit, iuxta hoc Hoseæ Prophetæ dictum, cap. 2.19. Sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia, & in miserationibus, & sponsabo te mihi in fide, & cognosces Dominũ. Hæ nuptiæ, quantum ad humanum genus attinet, inchoatæ sunt per sponsalia, mox creatis primis hominibus. Deus enim dum condidit hominem ad sui cognitionem & amorem, dum ornauit primos parentes iustitia originali, impressa eis imagine Dei, hæc sponsalia celebrauit. Verùm hæc spõsalia mox sunt violata artibus Satanæ, qui hominem ad nefarium adulteriũ pellexit, vt deficeret à suo vero sponso ad turpissimum adulterum diabolum, quam iniuriam sponsus contemtus vltus est, dum adulteram nudam statuit, ablata imagine regis, & detractis ornamen-

namentis nuptialibus. Sed ô admirandam bonitatem sponsi, sponsam sibi ademptam & fœdissimè pollutam redimere statuit, atque ita statim spem huius redemptionis facit Pater spōsi data promissione seminis. Tandem quando venit plenitudo temporis, emittit Pater suum filium, natum ex Maria virgine, factum sub lege, vt sponsam, quæ sub maledictione Legis erat, redimeret, quod factum est, quando seipsum precium statuit, quo redempta est & erepta è manibus adulteri Satanæ.

Desponsationis initia. Quantum autem ad singulos homines attinet, initiantur per fidem & Baptisma, quemadmodum ipse sponsus ait: Despōsabo te mihi in sempiternum, & desponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & misericordia & miserationibus, & desponsabo te mihi in fide, & cognosces Dominum.

Pactionis sponsi & spōsæ præcipua capita explicantur. In hac desponsatione duo in vniuersum spectanda sunt. Vnum est, pactio sponsi, & eius promissio. Alterum pactio sponsæ, qua ipsa obligatur suo sponso. In pactione sponsi sunt tria. 1. beneuolentia & amor sponsi gratuitus, quo ipsam sponsam absque omni eius merito complectitur. 2. significatio durationis coniugij inter Christum sponsum & Ecclesiam sponsam. Desponsabo te mihi, inquit, in perpetuum. Manet igitur perpetuus Ecclesiæ sponsus. 3. Enumeratio dotum, quas suę sponsæ largitur sponsus Christus, & numerantur hîc quatuor: Iustitia, iudicium, pietas, & miseratio. Iustitia propria sponsam suam ornat, dum remissis peccatis, illi suam imputat obedientiam, qua sponsa decora apparet, & pulchra in conspectu Patris sponsi. Iudicio eam ab iniuria vindicat, tuetur, ac errantem in viam reuocat. Pietate, hoc est, vera storga coniugali eam amplectitur. Est enim pietas hîc charitas ex intimis animi recessibus promanans. Miserationibus eandem prosequitur, dum quotidiana condonat errata, & eius calamitatibus afficitur. Hæc quatuor sunt in pactione sponsi.

Verùm in pactione à parte sponsæ duo sunt. Agnitio beneficij cum celebratione Dei, & fides qua recumbit sponsa in sponsi pectus, & ab eo omnia bona promissa absque omni diffidentia expectat. Ex hac mutua pactione nos doctrinam, consolationem, & fiduciam concipiamus, ne fracti illis aduersis ab hoc sponso deficiamus, qui suam sponsam nūquam deserit, nisi illa prior fidem coniugij perfidè violauerit. Deinde hic etiam discimus, quod quicunque fidem Christi non habeat, non sit Christi, sed est nefario adulterio pollutus. Hinc patet, quàm verè dixerit Ioannes in sua Apocalypsi, cap. 19. 9. Beati qui ad cœnam agni vocati sunt.

Doctrina, & consolatio.

Inuitatores. *Quinta.* Quinam sunt inuitatores ad has magnificas nuptias, obseruandum est. Primum itaque Deus æternus sponsi Pater sua voce ad has nuptias inuitat. Deinde multi sancti Patres ante diluuium. Post diluuium Nohe, Melchisedech, Ioseph & Moses in Ægypto, sancti Prophetæ & reges in terra Canaan, Daniel in Iudæa. Post hos venit Paranymphus Ioannes Baptista, & digito monstrauit sponsum, qui & ipse cum Apostolis clamauit & inuitauit ad has nuptias, dicens: Venite, omnia parata sunt.

Apparatus nuptialis. *Sexta.* Apparatus nuptialis est considerandus. Vt enim in nuptiis hominum mactantur tauri, oues, boues & feræ: Ita hîc quoque nuptiarum apparatus instituitur splendidissimus. 1. panis non corruptibilis, sed viuus de cœlo nobis apponitur, de quo qui ederit, non esurit in æternum. 2. potus adest aquę viuæ. Ita enim ipse sponsus ait: Si quis biberit ex aqua, quam ego dabo, non morietur. 3. corpore suo & sanguine fatigatos nos refocillat sponsus. 4. ornat nos suis vestibus, dum ipsum per Baptismum induimus. Ita enim Spiritus S. ait per os Pauli, Rom. 6. 3. Quotquot baptizati sunt, Christum induerunt. 5. bellaria sunt fructus de arbore vitæ, vnde vires sponsa habitura est, vt nunquam moriatur.

Ingratitudo eorum qui inuitati sunt. *Septima.* Illi autem, inquit textus, recusarunt venire. Quid? Quæ est hæc ingratitudo? Inuitati nolūt venire. Quid impediuit eos? 1. Hostis illorum domesticus, peccatum inhabitans. Hic hostis suis illecebris detinet eos, quò minùs ad has nuptias inuitati veniant. 2. hostis sponsi, hoc est, diabolus, vias occupat omnes, & intercludit variis modis accessum ad nuptias. 3. negotia varia. Alius enim villam, alius boues, alius vxorem, alius aliud curat. Reliqui verò tenuerunt seruos eius & occiderunt. Hoc verissimum esse docet mundi historia. Ad has nuptias inuitauit Abel, sed diabolus emisso suo satellite Cain, ipsum occidit. Ad has centum & viginti annos inuitauit Nohe, sed ab inuitatis derisus contemnitur. Ad has Ioseph in Ægypto inuitauit, sed ab impudica adultera accusatus in carcerem coniicitur. Ad has inuitauit Moses, sed multa patitur ab inuitatis. Ad has nuptias inuitant Patriarchæ & reges sanctissimi, sed illorum vox spernitur. Tandem venit Paranymphus ipse Ioannes, sed ab Herode trucidatur. Ad has inuitat ipse Sponsus filius Dei, sed in patibulo crucis suspenditur. Ad has inuitant Apostoli, & deinde omnes pij ministri verbi, quos diabolus adortus, partim Sophistica, partim tyrannide, partim hypocrisi, necare contendit. Adeo maxima pars mundi ingrata recusat ad has filij Dei nuptias venire.

Iusta Dei indignatio aduersus Euangelij contemptores. *Octaua.* Quid rex ad hæc? Primùm irascitur, quod sane non mirum est. Vidit enim se contemni & suas nuptias ab iis, qui quicquid habent boni, velint nolint, ei acceptum ferre coguntur. 2. punit corporaliter: id quod mundus ingratus, quem per diluuium occidit Dominus, expertus est. Hoc Sodomiticum incendium testatur: hoc excidium Hierosolymitanum conuincit. 3. punit spiritualiter in hac vita tenebris & ignorantia, post mortem æternis suppliciis. Exempla huius pœnæ sunt Græcia, Turcia, Italia, & maxima florentissimáque pars totius orbis terrarum. Hoc serio, sed frustra resipiscens in inferno testatur diues ille Epulo, qui illis æternis pœnis cruciatur.

Habet electos Deus qui beneficiis eius participāt. *Nona.* An rex nuptias, quas instituerat, propter hominum ingratitudinem intermittit? Minimè, sed ait seruis suis. Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui erant inuitati, non erant digni. Hoc etsi de ingratitudine totius mundi intelligi potest: tamen potissimum Christus hîc agit de Iudæorum ingratitudine, quibus hac oratione comminatur exclusionem à nuptiis filij Regis.

Ite ergo ad exitus viarum, & quoscunque inueneritis, Vocate ad nuptias. En liberalitatem huius regis. Iubet ad nuptias filij inuitare omnes absque conditione gentis & personarum. Loquitur enim de vocatione gentium ad Euangelium. Et diligenter obseruandum est, quod dicit: Quoscunque inueneritis vocate ad nuptias. Sed quando hoc dictum est ministris sponsi? Quando Christus dixit: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, qui verò non crediderit, condemnabitur.

Ecclesiæ visibilis pictura. *Decima.* Et egressi serui eius in vias, congregauerunt omnes quos inuenerunt, bonos & malos, & impletæ sunt nuptiæ discumbentibus. Hoc factum est post diem Pentecostes, postquam armati fuerunt Apostoli Spiritu Sancto, & deinde vsque in hunc diem per Euangelij ministros.

DE SECVNDO.

Status Ecclesiæ visibilis.

Intrauit autem Rex, vt videret discumbentes, & vidit hominem non vestitum veste nuptiali, & dicit ei: Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem? Hic locus primum docet, quod in cœtu Ecclesię visibili debeat mali cõmixti esse bonis, vsque ad extremum diem: id quod etiam parabola de zizaniis docet. Nec est speranda talis Ecclesia in hac vita, qualem Anabaptistæ fingunt. Est enim Ecclesia persimilis agro, in quo crescit cum zizaniis triticum. Quemadmodum enim triticum ibi manet triticum, etsi plurimum zizanię subinde oriatur: ita Ecclesia sancta manet, tametsi quædam habeat putrida membra. Sunt quidem Ecclesiæ membra, quotquot profitentur Christi religionem: sed alia sunt viua, alia mortua. Viua sunt, qui viuam habent fidem. Mortua sunt, qui religionem profitentur sine viua in Christum fiducia. Qui autem sunt extra visibilem Ecclesiæ cœtum, hostes doctrinæ, nec viua nec mortua membra sunt.

Ecclesiæ visibilis membra.

De veste nuptiali obseruandus locus.

Sequitur, quod rex ingressus viderit hominem non indutum veste nuptiali. Quænam est ista nuptialis vestis? Hoc necessarium est scire, vt nuptiarum Christi dulcedine perpetuo frui liceat. In extremo die in conspectu huius regis stabunt duo genera hominum, quorum alij recusarunt venire ad has nuptias, quales sunt Turcæ, & impij Iudæi, & multæ prophanæ gentes hodie. Horum neminem habere vestem nuptialem manifestum est, quarum tamen multi ciuilem honestatem amant. Quare ista externa ciuilitas Aristidis, Fabricij, Fabij Maximi, Catonis, nequaquam est vestis ipsa nuptialis, quam hîc requirit. Alij venerunt ad nuptias, hoc est, ad prædicationem Euangelij se in externum Ecclesiæ cœtum receperunt. Verùm hi non sunt vnius generis. Quidam cum suis operibus fidunt, & putant suam turpitudinem tectam vestitu operum suorum. An hîc vestis nuptialis est? nequaquam: nam excluduntur à nuptiis. Nemo autem qui vestem nuptialem affert, à nuptiis excluditur. Alij nulla habent opera nisi mala: sed gloriantur de fide, & iactant se fideles esse, & hanc suam vanam gloriationem existimant vestem esse nuptialem, sed frustra. Dicit enim Dominus de talibus hypocritis: Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum: sed qui Patris mei voluntatem facit, qui in cœlis est. Alij verè credunt, hoc est, qui mortificant carnem, & viuunt Spiritu, agunt pœnitentiam, & innocentiam meditantur, hi soli vestẽ nuptialem habent. Siue ergo fidem viuam, siue sanctificationem, dixeris vestem nuptialem, non erraueris. Nam vocatio ad nuptias vt fidem, ita sanctificationem veram requirit. Quod autem hæc sit vestis nuptialis in Abele, Abrahamo, Magdalena & aliis multis sanctis, apparet. Neque mirum est huiusmod viuam fidem vestem nuptialem esse. Nam qui credit, eius peccatum remissum est, & ira Dei ablata est, is filius Dei est. Nam scriptum est: Dedit potestatem filios Dei fieri, quotquot credunt in nomen eius. Qui credit in eum, habet vitam æternam. Deinde credenti imputatur iusticia Christi, qua homo ornatus apparet iustus in conspectu Dei. Verùm hic cauendum est, ne laruam aliquam pro vera veste sumas, id est, ne inanem fiduciam pro vera & viua fide iactes. Si vis ergo eius notas habere, scito has esse. Vbicunque est vera fides, ibi simul adest pœnitentia, verum odium peccati, veri terrores, rursus consolatio in corde accensa per Spiritum sanctum, studium gloriæ Dei promouendæ inter homines, officia charitatis, seu, vt vno verbo dicam, vera sanctificatio, quę non est aliud quàm separatio à prophanitate mundi per mortificationem carnis, & applicatio ad Deum per viuificationem spiritus. Hæc sanctificatio vbicunque est, in perpetua lucta est posita. Nam caro militat aduersus spiritum. Sanctificatio hęc non vno perficitur momento sed toto vitæ tempore crescit: id quod vita sanctorum facilè docere potest. Hæc sint dicta de veste nuptiali.

Soli verè credentes gestant vestẽ nuptialem.

Vestis nuptialis certissimæ notæ.

Incredulorum, hypocritarum, & Epicureorũ supplicium.

Sed quid quæso fiet eis, qui hanc vestem non habent? Hoc textus his verbis docet: *Ligatis manibus & pedibus eius, mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium.* Tenebræ exteriores notant supplicia & tristicias, quæ sunt extra regnum Dei, nempe in inferno. In has tenebras missus est diues Epulo, & omnes, quotquot veste nuptiali non inueniuntur induti, cõ conijcientur.

DE TERTIO.

Prædicatio misericordiæ & iudicia Dei.

Multi sunt vocati, pauci verò electi. Hoc Christi dictum duo continet, nempe prædicationem misericordiæ & bonitatis Dei (qui omnes vocat ad nuptias filij sui, neque vllos vocare putandus est, quos non vult interesse nuptiis filij sui) & querelam de ingratitudine maximæ partis totius mundi. *Multi sunt* (inquit) *vocati.* Iussit enim sponsus, vt Apostoli irent in orbem vniuersum, & vocarent ad nuptias hos omnes, & vt supra dixit: Vocate ad nuptias quos cunque inueneritis. *Sed pauci sunt electi*, id est, pauci habent vestem nuptialem. Electi enim dicuntur, qui ab aliis segregati sunt, & præ aliis sunt eximij. Ideò Petrus dicit, Christianos electos esse in sanctificatione spiritus, id est, vt spiritus sint sancti. Deus vult quidem omnes homines saluos fieri, vt Paulus docet, & parabola hæc ostendit, imo Christi vox Matt. 11. 28. hoc conuincit, Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiam vos. Hoc dictum opponimus omnibus hostibus gratiæ Dei. Si ergo Deum respicis, Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad cognitionem veritatis peruenire, & vocat omnes promiscuè ad nuptias filij sui. At si homines respicis, pauci sunt electi, id est, pauci auditum Euangelium fide recipiunt, & spiritu sanctificantur. Quare causa damnationis non est in Deo, sed in nobis ipsis quærenda est, Quoties volui (inquit Christus) congregare filios tuos, & noluisti? Ecce duo hic habes: Christus voluit, Ierusalem noluit. Monemur proinde hoc dicto, quod nõ satis sit audire Euangelium: sed obtemperare Euangelio oportet. Nam ideo prædicatur, vt Petrus docet, vt mortificemur secundum carnem, & viuamus secundum spiritum.

Summa dictorum

Hæc sint dicta de hodierno Euangelio: ex quo discamus, Deum nos non ad perditionem, sed ad beatitudinem creasse, & omnia quæ ad veram beatitudinem spectant gratis præparasse. Deinde quod qui damnantur, sua damnentur culpa, vt qui nolint Euangelio obtemperare. Quare si nobis salus curæ est, induamus vestem nuptialem, & meditemur veram sanctificationem per Iesum Christum Dominum nostrum, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor in secula seculorum, Amen.

DOMINICA XXI.

post Trinitatis, Ioan. 4.

ERat quidã regulus, cuius filius infirmabatur Capernaũ. Hic cum audisset, quod Iesus aduenisset à Iudæa in Galilæã, abijt ad eum & rogabat eum, vt descenderet, ac sanaret

sanaret ipsius filium,siquidē is agebat animam. Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa & prodigia videritis,nō creditis. Dicit ad eum regulus. Domine, descende priusquam moriatur filius meus. Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus viuit. Credit homo sermoni,quem dixerat ei Iesus, & ibat. Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nunciaue runt,dicentes: Filius tuus viuit. Sciscitatus est ergo horam ab eis,in qua melius habuisset. Et dixerunt ei, Heri hora septima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater,quod illa hora erat,in qua dixisset sibi Iesus,filius tuus viuit. Et credidit ipse, & domus eius tota. Hoc iterum secundum signum edidit Iesus,cum venisset à Iudæa in Galilæam.

ENARRATIO TEXTVS.

Historię summa est vsus. Hoc Euangelium docet nos, quò sit in omnibus huius vitæ calamitatibus fugiendum: nimirum ad omnis salutis & felicitatis fontem Iesum Christum: quod etiam Isaias monet,cum ait,cap.12.3. Haurietis aquas de fontibus Saluatoris. Ad hunc fontē non pedibus, sed affectibus:non ratione, sed fide,accedendum est. Docet præterea hoc Euāgelium, quàm promptus sit Christus ad iuuandum, qui nullum, qui ad se venit,dimittit sine consolatione. Non enim aliter est affectus ergà quenquam, quam erga hunc regium virum & aulicum de aula Herodis: quem non solum verbo consolatus est, verumetiam miraculo eum iuuit. Summa propterea Euangelij in illud Ioelis dictum includitur: Omnis qui inuocauerit nomen Domini,saluus erit. Loci tres:

Partes

1. *De humanis calamitatibus, earum causa & remedio.*
2. *De increpatione, qua Christus hunc regium increpat.*
3. *Veræ fidei natura & indoles.*

Locus de calamitatibus, earum causa & remedio. *Erat aulicus quidam, cuius filius infirmabatur.* Hic mœstus pater & ægrotus filius mundi calamitates nobis ob oculos ponunt:quæ sicuti sunt pœnę peccatorum:ita etiam veluti conciones quædam sunt iudicij diuini,quibus ad pœnitentiam inuitamur,sicuti hic aulicus mœstus propter filij morbum sentit suum peccatum,& illud deplorat. Huc pertinet illud Isaiæ,cap.28.19. Angustia erit illis disciplina. Verùm vt bonitatem Dei erga nos consideremus melius, dicam quibus modis Deus potissimum soleat nos ad pœnitentiam inuitare: sunt autem præcipui sex modi.

Inuitamur autē ad pœnitentiam.

Doctrina Legis. 1. Proponit doctrinam legis, quæ tanquam in tabula pingit peccata nostra: ostendit mentis cæcitatem:dubitationem de prouidentia Dei, de pro missionibus & cōminationibus:ostendit affectuum impuritatem: ostendit cordis fœtorem, voluntatis auersionē à Deo,& omnium virium ataxiam. Deinde in secunda legis tabula, iniustitiam nostram erga homines & impuritatem affectuum nostrorum, a deo vt si quid iusti in tota nostra vita antequam ad Christum conuersi fuerimus appareat, id fit non secus,quam pannus tabe & impurissimo sanguine fœdatus:id quod Isaias conqueritur his verbis,cap.64. 6. Omnis iustitia nostra tanquam pannus sordidissimus. Has nostras sordes ideo nobis lex proponit,vt earum fœtore admoniti agamus pœnitentiam,& di scedamus à viis nostris pessimis.

Magnitudine calamitatum internarum. 2. Magnitudo calamitatum internarum, quas nemo satis describere & deplorare potest,neque vllius hominis tanta calamitas vnquam fuit, quin aliquis nostrûm possit in eam incidere, sicuti pie monet Ambrosius,cum ait: Aut sumus, aut fuimus, aut possumus esse quod hic est. Quanta fuit calamitas Adam, qui non solum vidit vnum filium alterum occidere:verumetiam vidit nongentis annis tristissimos nepotum suorum lapsus? Quantus fuit cruciatus in animo Dauidis,cum stupra filiarum, fratricidia filiorum vidit? quid dicam de paucis? omnes homines morsum serpentis sentiunt, qui morsus aliò nō spectat,quàm vt inde cognoscamus iustissimum iudicium Dei,& confugiamus ad veniam per veram pœnitentiam. Manasse rabiosè insurrexit aduersus Ecclesiam Dei 25. annis,& se horrendis modis contaminauit, nec vnquam cogitasset de agenda pœnitentia, nisi in Babylonicum carcerem fuisset abductus, vbi angustia carceris dedit illi intellectum. Ibi enim ex calamitatum magisterio doctus, flectit genua cordis,& veniam peccatorum supplex petit, quam & impetrat.

Tragicis lapsibus, & suppliciis impiorum. 3. Proponit nobis Deus aliena exempla,tragicos lapsus,& multorum horrenda supplicia, vt illis admoniti agamus pœnitētiam. Omnes enim lapsus hominum, qui in historiis sacris & prophanis proponuntur,eò pertinent,vt nos cautos reddant. Cain lapsus in peccatum obrutus est æternis pœnis. Saul deficit à Deo,& non reuersus est per pœnitentiam, sed est ira Dei oppressus. Multi hodie ab Euangelio deficientes, incidunt in laqueos diaboli: vnde nunquam extricare se possunt. Quare horum horrendis lapsibus & tristissimo supplicio admoniti, agamus maturè pœnitentiam,ne Deus iratus nos abiiciat:& simus memores dicti Poetæ: Felix, quem faciunt aliena pericula cautum.

Calamitatibus externis, ordinariis & extraordinariis. 4. Concionatur aliquando Deus per tempestates,terræmotum, horrendos aspectus in cœlo,quales visi sunt ante destructionem Ierusalem: vt cometæ instar gladiorum, quales vidit hæc ætas permultos, quorum admonitu nisi egerimus pœnitentiam in pœnas incidemus grauissimas. Hoc anno,qui est à natiuitate Christi 1561. visus est in cœlo vir cruci affixus, habens in capite coronam spineam. Pluit sanguis,& alia multa quotidie conspiciuntur. Quoties ergo offeruntur nobis huiusmodi visa cœlestia, sciamus Deum inuitare nos ad pœnitentiā his symbolis suæ iræ. Cum autem Dominus dicit, Ierem.10. 2. Nolite à signis cœli metuere, vult vt agamus pœnitentiam,ne mala,quæ minantur signa, nos obruant. Nam omnibus pœnitentibus cooperantur in salutem.

Mortis Christi prædicatione. 5. Proponitur nobis mors filij Dei,in qua Deus ostendit maximam suam iram aduersus peccatum, & simul inuitat ad pœnitentiam. Is enim in cruce expandit brachia sanguine madida, & inuitat totum mundum ad pœnitentiam,& offert gratiam omnib. pœnitentiam agentibus. Quicunque ergo differt pœnitentiam,contemnit filium Dei: suo tempore pœnas horrendas luiturus.

Incerto vitæ exitu. 6. Incertus vitæ huius exitus. Vita enim nostra similis bullæ est, & flori, qui est in agro,qui hodie floret,cras in ignem mittitur. Huius vitæ imbecillitatem proponit nobis etiam diuus Iacobus. Vidimus multos,qui sine pœnitentia vixerant,subitanea morte tolli,adeo vt locus ad pœnitentiam non sit il is relictus. Securis (inquit Iohannes) ad radicem arborum posita est. Matth.3.10. Et Salomon dicit, Eccl.11.3. Si ceciderit arbor ad Austrum,aut ad aquilonem,in loco,in quem ceciderit ipsa arbor,ibi erit, id est,talis iudicaberis,qualem te in hora mortis inuenerit iustus iudex.

Ecce quot modis Dominus nos ad pœnitentiam inuitat. Ipse ait: Nolo mortem peccatoris,sed vt conuertatur & viuat. Hanc suam voluntatem declarat, cum tot modis adeo paterne ad pœniten-

tiam inuitat: quæ ſane ad pœnitentiam inuitatio ad omnes ſpectat.

Conciliatio locorum. Sed Paulus dicit, 1. Corinth. 1. 26. Deum non multos ſapientes ſecundum carnem, non multos potentes, non multos prę claro genere natos elegiſſe, ſed idem dicit 1. Timot. 2. 4. Deus vult omnes homines ſaluos fieri. Quomodo ergo non elegit? Dicitur Deus eos non elegiſſe, non quia non voluit eorum ſalutem, ſed propter euentum, hoc eſt, quia ſapientia huius mundi, potentia & claritas generis multos ineſcat & abſtrahit ab obedientia Euangelij. Dauid fuit diues & potens: fuit etiam diues & potens Nero: quorum ille non eſt ineſcatus ſuis diuitiis & potentia, vt deficeret ab Euangelio: hic verò qui pluris fecit præſentem fortunam, quam futuræ vitæ gloriam, à diuitiis ſuis damnationis materiam ſumpſit. Iſaac fuit claro genere natus, fuit & Iſmael clarus: ſed non vtrique fuit par ſtudium. Iſmael enim claritate ſui generis contemptus promiſſiones ſpreuit: contrà, Iſaac fide promiſſionis iuſtificatus & ſaluatus eſt. His exemplis clarè docetur, quod Dominus neminem abiiciat propter dona, quæ in ipſum cumulauit. Nam potentiæ, diuitiæ, claritas generis, bona Dei dona ſunt, quibus qui rectè vtitur, felix eſt: Qui vero malè, ſua culpa vertit ſibi dona Dei in damnationis inſtrumenta.

Doctrina. Conſilium ergo Pauli amplectamur, modò nobis ſalus curę eſt. Is enim ita dicit 1. Corinth. 7. 31. Qui vtuntur hoc mundo, ſint tanquam non vtentes. Vult Chriſtiani hominis animum rebus terrenis non occupari, vt nos à via recta vitæ abducant. Sic nos vult viuere quaſi ſingulis momentis migrandum ſit ab hac vita. In omnibus ergo rebus præſentis vitæ corda habeamus erecta ad meditationem vitę cœleſtis. Huc illud Pauli, Quæ ſurſum ſunt quærite, vbi Chriſtus ſedet ad dextram Patris. Coloſ. 3. 1.

DE SECVNDO.

Aulicum increpans Chriſtus quid nos doceat. *Dixit Ieſus ad eum: Niſi ſigna & prodigia videritis, non creditis.* Hic Chriſtus increpat aulicum & virum, qui fuit in magna dignitate & ſingulari autoritate apud Herodem, quod tamen raro fecit Chriſtus, præſertim cum homines triſtes petentes opem ad ſe venirent. Hinc nos diſcere debemus, non eſſe adulatores aulæ & dicere placentia: ſed exemplo Chriſti vlcus tangere, vt dolor ſentiatur, vt poſtea felicior cura adhiberi poſſit.

Quomodo increpet Deus. Quantum autem ad hanc Chriſti increpationem attinet, ſciendum eſt, quod increpet Deus aliąs vt Iudex, aliàs vt Pater, vt ſit alia increpatio iudiciaria, alia paterna. Iudiciaria, qua vt Iudex increpat impœnitentes, vt Scribas, Phariſæos, Hypocritas, qualis illa apud Matthæum, Væ vobis Scribæ, Phariſæi & hypocritæ. Hæc horrenda eſt comminatio æternæ damnationis, cui ſubiectus eſt totus mundus, qui contemnit Euangelium, iuxta illud: Qui non credit, iam iudicatus eſt. Hæc increpatio nos meritò mouere debet, vt fugiamus peccata, ne incidamus in manus Dei viuentis, & noſtra culpa abiecti æternùm pereamus. Hic leuemus oculos, ac mores mundi videamus.

Aduerſus Epicureos inſtructio Multi alieni à pietate videri non volunt, ſed ſpe diuturnioris vitæ procraſtinant pœnitentiam. Multi decipiuntur Stoicis imaginationibus, & dicunt: Si ſum prædeſtinatus ad vitam æternam, non eſt quod ego magnopere ſim ſolicitus, ſiue bene ſiue malè agam, Deus decretum ſuum propter mea ſcelera non mutabit. Hæc horrenda eſt blaſphemia. Primùm, quia hoc horrendo dicto Deo fit ſumma iniuria, qui neminem vult damnari, ſed ſaluari, idque per ſalutem, id eſt, Ieſum Chriſtum, quem fide amplecti oportet. Non iuſſit Dominus prædicari Euãgelium huic vel illi, ſed omnibus promiſcuè, & addit conditionem: Qui crediderit, ſaluus erit, qui non crediderit, condemnabitur. Hoc Dei decretum nullum fatum mutabit. Proinde ſic ſentiendum eſt, vt quemadmodum Hector apud Homerum ait: Hoc augurium optimum eſt, pugnare pro patria: ita fatum minimè fallax eſt, Euangelio credere, modò ſalutem velis.

Aduerſus Libertinos. Alij, qui audiunt miſericordiam magnam eſſe, volunt peccare: & quãdo illis viſum fuerit, pœnitentiam agere. Hæc cogitatio multos proſtrauit & proſternit hodie. Paulus dicit: Ne ſeducamini: Deus non irridetur. Quicquid ſeminauerit homo, hoc & metet.

Aduerſus eos qui multitudinem obtendunt. Alij multitudinem peccantium ſibi proponunt. Is (inquit) nõ minus ſalutem ſuam vellet, quam ego: Deus non tantam multitudinem perdet. Sed vide quid acciderit in diluuio. Chriſtus ſpiritu per os Nohe prædicauit ſpiritibus, hoc eſt, illis quorum animæ nunc ſunt in carcere: ſed maxima pars orbis terrarum Chriſti ſpiritum concionantem audire recuſauit, adeo quod tantum octo homines ſeruati ſint. Nihil hîc iuuit malorum multitudo. Quinque ciuitates, quarum capita fuerunt Sodoma & Gomorrha, vocem Loth contempſerũt. Quid iuuit illos multitudo? Nónne ad vnum omnes perierunt, excepto vno viro Loth cum duabus filiabus? Quare caueamus, ne nos turba peccantium à pœnitentia impediat: fugiamus impiorum voces, qui nos ad peccandum inuitant, meminerimus dicti Chriſti qui mentiri nequit: niſi pœnitentiam egeritis, omnes ſimiliter peribitis.

DE TERTIO.

De fidei natura & indole. *Et credidit homo ſermoni, quem dixit ei Ieſus, & ibat.* Hic primum obſeruandum eſt, quod Chriſtus non reiecerit hunc alienum, propterea quod ipſius fides erat infirma. Reprehendit quidem fidei imbecillitatem, ſed non abiicit. Non enim arundinem fractam diminuit Dominus, nec linum fumigans extinguit, ſed potius ſanat & excitat. Diſcipulos obiurgat ob vacillantem fidem, ſed non eos tanquam indignos à ſe repellit. Nouit enim quæ ſint imbecillitates noſtræ: nouit, quantis arietibus concutiatur fides noſtra, nouit, quod in omni homine ſit dubitatio horribilis.

De dubitatione & imperfectione fidei. Sed Philippus dicit Eunucho petenti baptiſmum, Si perfectè crederis. Ergo ſi baptiſmus cõferri nequit ſine perfecta fide, neque alia beneficia ſunt expectanda. Hic ſunt duæ quæſtiones. Vna de dubitatione. Altera de perfectione fidei. Quantum ad dubitationem, ita reſpõdeo: Fides eſt firma & infirma: ſed ſecundum diuerſa principia. Si enim carnem reſpicis, ſubinde ſuboriuntur dubitationes. Sara, cui promiſſum fuit ſemen, riſit, & ex carnis ſenſu magnam dubitationem habuit. Sic Abraham & multi ſancti, quoties carnis ſenſu tangũtur, dubitare nonnihil incipiunt. Caro enim perpetuò aduerſatur ſpiritui, nec eſt quod quiſquam tantum robur fidei expectet, quin ſubinde carnis arietibus concutiatur. Verùm ſi ſpiritum reſpicis, fides firma eſt, nihil ambigit. Abraham, inquit Paulus, non hæſitauit diffidentia, eò quód fuerit effœtus, & vxor Sara fuerit ſterilis & natura & ætate, ſed dedit gloriam Deo, qui præſtare poſſet quod promiſerat.

Quomodo

De perfectione fidei.

Quomodo perfecta est fides? nónne quotidianis incrementis indiget? Est perfecta fides, & tamen indiget quotidianis incrementis. Perfectā habuit fidē qui dixit: Credo Domine, sed auge fidem meam. Hoc pulcherrima hac similitudine ostendi potest. Puer recēs natus est homo perfectus. Vir adultus est homo perfectus. Ita est cum fide. Fides est perfecta, quæ Christū perfectū recipit & apprehēdit, sed opus habet quotidianis incremētis, quo absoluta fiat suis partibus. Sicut puer etsi perfectus est homo, tamen victu & alimento indiget, quo iustam quantitatem acquirat, ita qui credit, opus habet perpetua meditatione verbi Dei, opus habet pane cœlesti, opus habet potu spirituali, quo indies noua incrementa accipiat, id quod in Apostolis videmus.

Exemplū. Petrus fidē habuit, quando dixit: Quò ibimus? verba vitæ habes. Verum hæc Petri fides maiores vires habuit, & veluti adulta fuit die Pentecostes, quando Spiritum Christi visibiliter nactus prodijt in medium, & Christo vna cōcione tria millia hominum adduxit. Ita in cæteris quoque crescere debet fides. Cuius si substantiā respicis, statim vbi cōcepta fuerit ex verbo, est perfecta, si verò quātitatem, quotidianis incrementis augescit.

Actiones fidei. Quantum autem ad actiones fidei attinet, pulcherrime ostenduntur in hoc aulico. 1. Vrget fides hunc aulicum, vt in suis calamitatibus ad Christum confugiat, tanquam ad verissimum & peritissimum medicum omnium morborum & calamitatum. 2. Cum impellit, vt Christum inuocet, petátque ab eo auxilium. 3. Facit, vt non statim Christum deserat, vbi ad primam petitionem non impetrat quod vult, sed vt vrgeat Christum precando, vt nō sinat se asperiori responso terreri ab eo, quem vnicum Saluatorem agnoscit. Hoc enim dum fit, impetrat à Christo quod vult, vnde crescit magis, & fit ad petendum alacrior & ardentior, & edit fructus confessionis & glorificationis, sicuti hic dicitur: *Et credidit ipse, & domus eius tota.*

Fidei proprietates. Hinc ergo sex fidei proprietates colligere licet, quas habet perpetuas.

Prima, Fides nos ad Christum in nostris calamitatibus petitum auxilium impellit, non nouit Sanctos quos inuocet, sed solum Christum, quem agnoscit vnicum Mediatorem esse inter Deum & hominem.

Secunda, Vbi Christum accessit, eum inuocat, non sua dignitate, sed eius clementia & misericordia freta.

Tertia, Non si mox non impetrauerit, ociosa quiescit & despondet animum, sed in orando perseuerat.

Quarta, Impetrat quod vult, vult autem quod in Dei gloriam cedere potest.

Quinta, Postquam impetrauit quæ voluit, magis crescit, & iustam quantitatem accipit.

Sexta, Edit fructum confessionis & prædicationis Dei. Et diligenter obseruanda est hæc clausula: *Credidit ipse, & domus eius tota.* Simile refert Lucas de Cornelio.

Doctrina. Hinc ergo discamus nostram familiam ad pietatem assuefacere, simus ei typus & forma doctrinæ, rudes instituamus, delinquētes corripiamus, desides excitemus. Breuiter, omnia faciamus, vt quot sunt familiæ, tot sint & Ecclesiæ. Verùm qui nullam curam familiæ habent, vt piè instituatur, fidem quidem iactare possunt, sed tantùm fumum fidei habent, & non veram fidem, quæ perpetuò frugifera est per Iesum Christum Dominum nostrum, cui laus & gloria in secula seculorum. Amen.

DOMINICA XXII. POST TRINITATIS, Matt. xviij.

ASsimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui voluit conferre rationem cum seruis suis. Et cum cœpisset conferre, oblatus est ei vnus, qui debebat ei decē millia talentorum. Cæterum cùm is non esset soluendo, iussit eum Dominus venundari, & vxorem eius, & liberos, & omnia quæ habebat, ac fieri solutionem. Procidens autē seruus ille, adorabat eum, dicens: Domine, esto patiēs erga me, & omnia tibi reddam. Misertus autem Dominus serui illius, absoluit eum, & æs alienum remisit ei. Egressus vero seruus ille, inuenit vnum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios, & iniecta in eum manu, obtorto collo trahebat, dicens: Solue quod debes. Et procidens conseruus eius, rogabat eum, dicens: Esto patiens erga me, & omnia reddam tibi. At ille nolebat, sed abyt, & coniecit eum in carcerem, donec redderet debitum. Porro cū vidissent conserui eius quæ fiebant, indoluerūt valde, & venerunt, aperueruntque Domino suo omnia quæ facta fuerāt. Tunc accersiuit illum Dominus suus, & ait illi: Serue sceleste, totum debitum illud remisi tibi, cum obsecrasses me. Nōnne oportuit & te misereri conserui tui, sicut ego tui misertus eram? Et iratus Dominus eius, tradidit eum tortoribus, quousque redderet totum quod debebatur sibi. Sic & Pater meus cœlestis faciet vobis, si non remiseritis suo quisque fratri de cordibus vestris delicta illorum.

ENARRATIO TEXTVS.

Occasio huius parabolæ. Occasio huius Euangelij fuit interrogatio Petri, qui Christum interrogat, quoties remittat peccanti aduersus se fratri, an vsque septies. Huic Dominus respondet: Non dico tibi vsque septies, sed ad septuagies septem, scilicet peccata. Septuagies septem sunt 490. quo numero significatur, quod fratri resipiscenti toties cōdonabimus offensam, quoties in nos peccauerit. Posuit enim numerū finitum pro infinito. Verùm quia hoc durum videbatur Petro, Dominus proponit parabolā, cuius hæc est sententia:

Summa. Deus pater cœlestis cōdonat nobis sæpisime contra se peccantibus. Quare nos quoq; fratribus resipiscentibus, qui nos læserunt, condonabimus.

Ad quod dogma refertur. Pertinet igitur hoc Euāgelium ad tertiam partem pœnitentiæ, videlicet ad nouam vitam ex fide degendam, cuius nouæ vitæ quædam pars est mutua erratorum quæ incidunt, condonatio. Quò autē hæc parabola clarius intelligi possit, rerum collationē instituam hoc modo.

Explicatio per collationem Syllogisticā rerum. Quemadmodū homo prædiues creditor habet se ad debitorem pauperrimum, sed humiliantem se, prosternētem se coram creditore, & petentem veniam, sic se habet Deus erga peccatores humiliantes se in vera pœnitentia coram Deo prosternentes se, & petentes remissionem peccatorum propter Christum. Sed creditor diues humiliāti se debitori debitum condonat. Ergo Deus pœnitenti ex misericordia condonat omnia sua peccata. Iam sicut Deus se habet erga peccatores sæpissime aduersus se delinquētes, sic habebit se Christianus erga fratres seu conseruos suos in se delinquētes. Proinde vt Deus cōdonat gratis nobis errata nostra. Ita & nos offensas, quibus læsi sumus à fratribus, remittemus. Verùm contra, quemadmodum creditor habet se aduersus eum debitorem, cui cōdonauit prius debitum, & postea eum crudelem deprehendit aduersus fratrē suum, sic se habet Deus erga eos quos receperat prius in gratiam, & postea deprehendit crudeles erga proximum suum. Sed creditor huiusmodi ingratum hominem reuocat ad rationes red-

dendas. Ergo & Deus reuocat ad seuerum iudiciũ, qui fuerant duri erga proximos. Proinde, condonandum est proximo, quotiescunque aduersus nos peccauerit. Loci tres.

Partes.

1. *Vera agendi pœnitentiam ratio.*
2. *Commendatio misericordiæ Dei erga peccatores.*
3. *Officia mutua Christianorum, condonare & condonari.*

DE PRIMO.

Parabolæ circumstantiæ.

Parabola creditoris & debitoris pulcherrimam agendæ pœnitentiæ rationem proponit, qua nõ est alia illustrior in toto nouo Testamento. Quare omnes eius circũstantias perpendamus. 1. Quis sit creditor. 2. Quando exigat rationem. 3. Cur debeamus. 4. Quantum debeamus. 5. Quid faciendum vbi vrgeatur ratio. 6. Quomodo satisfiat iusticiæ Dei, quæ efflagitat, vt soluatur quod debetur.

1. Creditor, Deus.

Quis est creditor? Deus Rex cœlestis. Is nos donauit multis bonis, formauit nos ad suam imaginem, dedit lucem in mente, rectitudinem in corde, & vires interiores & exteriores, quibus potuimus ei obedientiam præstare. An non hæc sunt abolita per peccata primorum parentum? Verum quidem hoc est, sed dona, quæ contulit Adam, ad totam eius posteritatem pertinebant. Cum ergo ille noster parens amisit dona, & se & nos secum in mortem coniecit, proinde recte repetit à nobis Deus, quod in nostro parente amisimus, imo multis modis nos auximus debitum, vt eius summa ita magna sit facta, vt nemo possit eam soluere, etiamsi se & sua omnia vendat.

2. Quando exigit rationem.

Quando hic creditor exigit rationem? Etsi autem perpetuò nos huius debiti admonet, tamen potissimum rationem exigere putandus est. *Primum* quoties nostra conscientia peccati nos coarguit, & veluti nos ad tribunal Dei prouocat. *Deinde quando* sanctus Spiritus in ministerio legis venit, & arguit peccatum, & prouocat ad pœnam, nisi fiat solutio. Præterea, quando signa iræ Dei conspiciũtur, vel in cœlo, vel in terra. *Ad hæc* cum cruce aut morbo vexamur, quæ sunt veluti ministri Dei, qui nos ad soluendum debitum vrgent.

Sed cur peccata vocantur debita? Quoniam quemadmodum debita ciuilia obligãt ad solutionem, ita peccata ad satisfactionem pœnæ, nisi fiat solutio.

3. Cur debemus.

Cur debemus? hoc iam dictum est. Debem⁹ enim tantum, quantum apud parentem nostrum Adam deposuit, quod totum amisimus, & insuper nouis debitis nos onerauimus, quotidianis transgressionibus aduersus Dei sanctissimam legem, illius in nos irã prouocantes.

4. Quantũ.

Quanta est debiti summa? Respondet creditor, quod debeas decem millia talentorum, & quod tu non habeas obolum, tantum abest, vt tantum debitum vnquam soluere possis. Decem præcepta continent debiti partes. Exigitur à te timor Dei, dilectio, fiducia, patientia, in primo præcepto, quia hãc obedientiam non præstitisti & soluisti, debes pœnam. Ita examinandum est debitum in singulis præceptis primæ & secundæ tabulæ, vnde magnitudo debiti colligenda est.

5. Quid faciendum quando vrgetur ratio.

Sed quid hic faciendum est? Imitari debemus exemplum huius debitoris, qui se prosternit corã suo creditore, se humiliat, petit veniam, quam & consequitur. Hoc est, Agnoscamus peccati magnitudinẽ, dolebimus ex corde, quod non reddiderimus quod debuimus, & confugiemus fiducia Christi ad Patrem cœlestem, petentes veniam & condonationem debiti, quod cum fecerimus, habemus promissionẽ, quod velit nos, condonato toto debito, in gratiã recipere. Hoc clare in præsenti miraculo indicatur, cuius rei nunc aliquot exempla proponam ad nos excitandos.

Exemplũ illustre mulieris peccatricis.

Mulier peccatrix, Luc. 7. 36. &c. agnoscens suũ debitum, cõfugit ad gratiam, & viua fiducia recumbit in Christum, quam Dominus mox pronunciat cõsecutam esse cõdonationem debiti. Ita enim ait: Remissa sunt ei peccata multa. Sed ibi auditur, quia dilexit multum. Christus nõ eam dicit debito satisfecisse dilectione, sed postquam nacta est solutionem debiti, dilexit, id quod Christ⁹ aperte proposita hac parabola indicat. Nam cum Pahriseus offenderetur, quod Christus non reijceret hanc mulierẽ, tãquam peccatricem, & ministerium eius non improbaret tanquã impurum, ita eius peruersum iudicium corrigit. Duo debitores (inquit) erãt cuidam creditori, vnus debebat denarios quingentos, alter quinquaginta. Cum autem illi non essent soluendo, cõdonauit vtrisq;. Horũ igitur dic vter plus diligit? Respõdens Pharisæus dixit: Existimo quod is cui cõdonatum plus est. At ille dixit ei, Recte iudicasti: & conuersus ad mulierem, dixit Simoni, Vides hanc mulierem? Ingressus sum in domũ tuam, aquam pedibus meis nũ dedisti, hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui extersit. Osculũ mihi nõ dedisti, hæc autem non intermisit deosculari pedes meos. Oleo caput meum non vnxisti, hæc autẽ vnguento vnxit pedes meos. Cuius rei gratia dico tibi quod remissa sunt peccata eius multa, nam dilexit multũ. Cui enim paululũ remittitur, paululũ diligit. Dixit autem ad eam: Remissa sunt tibi peccata tua. Hic aperte videmus, quod nacta remissione debiti dilexerit. Nã remissionẽ peccatorũ debet noua obedietia sequi, quæ dilectiõis nomine hic significatur.

Exemplũ Dauidis.

Videamus quoq; exemplum Dauidis, in quo cõspiciuntur hi duo motus, quos in peccatrice vidim⁹, ingens pauor, & consolatio. Nam cum à Propheta Nathan arguitur de rapta cõiuge alterius, & de nece mariti, existunt in Dauide horrendi pauores propter magnitudinem debiti sui, quales pauores sæpe describit: Non est pax ossibus meis à conspectu peccatorum meorum. Agnoscit iram Dei aduersus peccatum, dolet propterea quod offendit Deũ, metuit se abijci à Deo, sicuti ante viderat horribiliter abijci Saulem, denique metuit æternas & præsentes pœnas. Hic fuisset dolore extinctus, nisi audiuisset consolationem à Propheta, vice Dei: Nõ morieris, Dominus abstulit peccatum tuum. Hac audita consolatione, accenditur in eo fides, qua apprehendens absolutionem, incipit intueri misericordiam Dei, & in mediatore acquiescit.

Exemplũ publicani

Nuper audiuimus pulcherrimum exemplum in Publicano, qui adeo agnouit magnitudinem sui debiti, quod nec oculos leuare sit ausus, tamen audita misericordiæ Dei magnitudine, erigit se fide, & precatur: Deus propicius esto mihi peccatori, atque ita totius debiti gratuitam remissionem accepit.

Vsus horum exemplorum.

Hæc exempla nobis proponamus, quę clarè mõstrant nobis pœnitentiæ & remissionis peccatorum doctrinam, quod remissio peccatorum sit debiti gratuita condonatio, quæ illi contingit qui agit pœnitentiam, & confugit ad misericordiam Dei propter Christum. Etsi autem hęc remissio omnino gratuita est, si nos respicimus, tamẽ si Christum respicimus, qui pro peccatis nostris horrẽda sustinuit supplicia, facta est Deo sufficiens pro debito nostro solutio.

Remissionis.

Notemus proinde *Remissionis* vocem, quæ vel vnica multiplicem in se continet doctrinam

1. De-

Vox multiplicē doctrinam & variationem hæreticorum refutationem continet.

1. Destruit doctrinam Monachorum de satisfactionibus. Nam si salus contingit per remissionem debiti, iuxta Euangelium, quis furor est dicere, salutem cōtingere propter satisfactionem debiti. Nam remissio & satisfactio ita inter se pugnāt, vt eidem nequaquam conuenire possint. 2. Omnia merita humana euertit. Quomodo enim quod gratuitum est, ex merito esse potest? Apertè Paulus inquit: Ei qui operatur, merces confertur non ex gratia, sed ex debito: ei verò qui nō operatur, sed credit in eū, qui iustificat impium, imputatur fides eius ad iusticiam. Quemadmodum & Dauid inquit: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. 3. Euertit remissionis nomen compensationem, quam Papistæ docent, quæ compēsatio debet fieri, vt docent, per peregrinationes, ieiunia, eleemosynas. Ignem quoque purgatorij extinguit. Si enim est remissum debitum, cur punitur debitor? 4. remissionis vox ianuam gratiæ miseris peccatoribus aperit, in agone mortis salutis est portus, & omnis consolationis fons. Hæc sint dicta de primo loco.

DE SECVNDO.

Misericordia Dei est. Vniuersalis. Peculiaris.

Quia hic textus de parabola creditoris, quāta sit dilectio & misericordia Dei erga genus humanum, indicat, nonnihil de ea dicam. Est autem duplex Dei misericordia. Vniuersalis vna, qua finit solem suū oriri super bonos & malos, & peculiaris, qua, vt charissimus Pater, Ecclesiam filij sui complectitur, de qua Christus Ioh. 3. 16. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Nullo maiori testimonio potuit cœlestis pater suā erga nos declarare misericordiam, quam quod dederit filium, qui nos à commerita damnatione per mortem suam redimeret, & daret vitam æternam. Quoties igitur audimus nominari misericordiam Dei, hæc cogitemus.

Huius meditatio multiplex.

1. Cogitabimus quanta sit miseria generis humani priusquam in gratiam recipiatur. Iacet genus humanum prostratum & vulneratum à Diabolo, eius veneno insuper infectum, nihil spirat præter peccatum, propter quod æternis pœnis est obnoxium.

2. Huius miseriæ causæ sunt cogitandæ, quæ sunt cùm peccata primorum parentum, tum nostræ propriæ sordes. Etsi enim illorum lapsu obnoxij sumus sententiæ damnationis, tamen quotidie nouis peccatis obligamur ad grauiores pœnas.

3. Philanthropia Dei & clementia erga genus humanum est cogitanda. Apparuit, inquit Paulus, Philanthropia & benignitas Dei salutaris omnibus hominibus. Quæ potuit maior Philanthropia esse, quam quod nos nō abiecerit propter tantam turpitudinem & fœditatem.

4. Cogitandum est antilytron, hoc est, victima filij, qua succurritur miseriæ humanæ, & peccatum aboletur. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso, 2. Corinth. 5. 21.

5. Cogitanda est via, per quam nos peruenire possumus in possessiouem misericordiæ Dei, illa via monstrata est in primo loco, quæ nulla est alia, quā vera pœnitentia.

6. Cogitandum est, quousque se diuina misericordia extendat, quod non ad paucos quosdā pertineat, vel ad homines vnius ætatis, sed promiscuè ad timētes eum. Ita enim canit beata virgo edocta spiritu Christi, quem conceperat iam ex sancto Spiritu: Misericordia Dei à progenie in progeniem timētibus eum, id est, omnibus qui agunt pœnitentiam.

7. Cogitanda est perpetua gratitudo in tota vita, vt Deum pro tanta misericordia glorificemus corde, ore, confessione & moribus.

8. Cogitandum est, vt soliciti simus in tota nostra vita regenda, ne nostra culpa tantum bonum amittamus, quemadmodum hic debitor fecit.

DE TERTIO.

De officio mutuo Christianorū.

Tertiam doctrinā proposui de mutua condonatione erratorū, quæ incidere solent. Nam hęc cōiuncta est cum fide remissionis peccatorum. Sunt autē duo cum fide remissionis peccatorū cōiuncta, nempe gratia & donū. Gratia est ipsa iustificatio, qua hominibus credentibus imputatur iusticia Christi remissis peccatis, de hac dictum est in primo loco. Donum est ipsa donatio Spiritus sancti, qua homo sola fide iustificatus simul regeneratur, sanctificatur, hoc est, mortificatur carne, & viuificatur spiritu. Mortificatur caro, quando aboletur peccandi consuetudo, vificatur spiritus, quando nouam obedientiam Deo præstare incipimus. Huius viuificationis quædam particula est condonatio mutua, qua alij aliis peccata & offensas condonant. Quam sit hæc condonatio necessaria, hodiernum Euāgelium apertissime ostendit, sicuti in præfatione dixi. Christus iussit nos precari: Dimitte nobis debita nostra, sicut nos dimittimus debitoribus nostris. Vult enim Christus nos imitari Patris sui exemplum.

Condonatio offensarum est viuificationis nostræ particula.

Duo genera offendentium.

Verùm sunt duo genera hominum, qui nos offendunt, quidam offendere pergunt, & non petunt cōdonationem, quidam postquam senserunt se offendisse, mox supplices veniam petunt. Quantum autē ad illos attinet, qui pergunt offendere, offensas remittas hoc modo: Deposito vindictæ affectu, eum amare non desines, quinetiam beneficium rependes loco iniuriæ, quāuis de illo, vt meretur, sinistrè sentis. Nam cum Deus hostibus nos bene velle iubet, non ideo protinus exigit, vt probemus in ipsis quæ ipse dānat, sed tantū animos nostros vult esse purgatos. At quantum ad illos attinet, qui postquam læserunt, mox veniunt & deprecantur veniam, debemus nos fratres in gratiam recipere, vt de ijs recte sentiamus, simulque persuasi deletam corā Deo esse peccati eius memoriam.

De duplici offensione.

Porro sciendum est, quod duplex offensio contingit inter fratres. Vna læditur frater à fratre. Altera læditur Ecclesia, scandalo videlicet, cum quis male viuit & agit, etiamsi nostræ personæ aut rebus nullam inferat iniuriam. Ita lęsit incestuosus ille Ecclesiam Corinthiacam, quem resipiscentem in gratiam recepit. Hęc cōdonatio seu remissio est duplex. 1. Odium aduersus eum depones. 2. Deinde cōfugientē ad gratiam recipies, & tanquā fratrem illum complecteris, quē antea fugisti, ne ipsius maculis te inuolueres. Hæc sint breuiter dicta de tertio loco, qui requirit mutuam condonationem incidentium erratorum inter homines, idque exemplo Patris cœlestis, qui tantum debitum nobis cōdonauit propter Christum, cui gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA XXIII. POST TRINItatis, Matth. 22.

ABeuntes Pharisæi cōsilium ceperunt, vt illaquearent Iesum in sermone. Et ad illum mittunt discipulos suos cū Herodianis, dicentes: Magister, scimus quod verax sis, & viā Dei in veritate doceas, neq; cures quē-

quam, non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis, quid tibi videtur? Licet censum dare Cæsari, an non? Cognita autem Iesus malicia eorum ait: Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait ad illos: Cuius est hæc imago & subscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo. Et his auditis, mirati sunt, & omisso eo abierunt.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumentum huius historiæ.

CONsilium sanctorum Patrum, qui hoc Euangelium in Ecclesia proponendum iudicarunt fuit, vt extaret doctrina in Ecclesia de discrimine spiritualis regni Christi, & regnorum mundi. Deinde vt scirent pij, quatenus obediendum sit politico magistratui.

Occasio.

Occasio autem huius Euangelij fuit malicia Pharisæorum, qui iuxta vaticinium Dauidis consilia inierunt aduersus Dominum & aduersus Christum eius, quo ipsius regnum euertant, & suam superstitionem stabiliant.

Summa.

Versatur autem totum Euangelium in hac quæstione: Iuréne populus Dei externo & politico magistratui esse subiectus, & ei tributa dare & obedire debeat. Christus ad hanc quæstionem ita respondet Ecclesia ijs omnibus, quibus est subiecta, obedietiā debet. Cū ergo populus Iudaicus & Deo subiectus sit, nam ab eo in peculiarem populū est electus, & Cæsari, qui armis eū subiecit, Deo reddere quod illi debetur, & Cæsari quæ sunt Cæsaris, debet. Hoc responsum eò pertinet, vt doceat Ecclesiā suam debere subiectam esse magistratui ciuili, atq; tributa soluere, & tantisper obedire, donec aliquid contra verbum Dei & legem naturæ præcipiat. Loci duo.

Partes.

1. *De hypocrisi & vsitata ingratitudine erga bene meritos.*
2. *De quæstione Pharisæorum & de magistratu.*

DE PRIMO.

Hypocrisis & ingratitudo Pharisæorum.

Tunc abeuntes Pharisæi consilium inierunt, vt caperent eum in sermone. Hostes Christi fuisse Pharisæos, testatur tota Euangelica historia. Et tametsi nec in doctrina quicquam, nec in vita erat, quod poterant reprehendere: tamen omnes quærunt occasiones, vt innocenti sint molesti, eúmque traducant, tanquam qui malè doceret & malè viueret. Hoc perpetuum fuit hypocritarum studiū in mundo. Exemplū habemus in Ecclesia Dei hoc die, Monachi & Pharisæi Papistici bene norunt nostrā doctrinam, quam docemus, ex Mose, Prophetis & Apostolorum scriptis desumtam esse, nec aliquid habēt, quod iure reprehendere possint in multorū piorū ministrorum moribus: tamen varias excogitant calumniandi artes, mille vias quærunt ad abolendum Euangelium, potius viderent Turcam regnare, quā Euangelij puritatem conseruari. Vnde tanta rabies? Vnde hæc malicia? sunt satellites Satanæ, quare non est mirum, si in castra Christi irrumpere conantur. Deinde hactenus fuerunt in magno precio, & salutabantur sanctissimi Patres: nunc autem detecta illorum hypocrisi vilescunt, & illorum superstitio explosa contemnitur. Totas igitur vires intendunt, vt cursum Euangelij cadaueribus & sanguine sanctorum intercludant. Sed Deo sit gratia, Ecclesia Christi est ædificata super firmissima rupē, vt portę, & consilia viresque inferorum aduersus eam præualere nequeant. Hoc proinde cum sit perpetuum, non est mirandum, quod hi Pharisæi suo faciant more.

Horū successores.

Causæ tā impiæ crudelitatis.

Videamus ergo quibus artibus Christi regnū inuadant: Euangelista noster quatuor illis tribuit artes, quibus vtuntur prius quam manum admouēt. *Primum consilium*, inquit, *inierunt.* Est enim consilium actionis fundamentum. Conueniunt ergo, conferunt sua nefaria consilia, & quò quisque sit in consultando nequior, eò maiorem laudem reportat. Hoc longe ante præuidit spiritus Christi in Dauide, quemadmodum habemus in 2. Psal. Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Vere inania, quia Dominus fatuabat consilia eorum. *Deinde* notatur hic, quò omnia ipsorum consilia tendebant. *Vt* (inquit Euangelista) *caperent eum sermone.* Vt ita captus exponeretur ludibrio populi: infamaretur eius doctrina: vilesceret autoritas: vtque ad extremum raperetur ad supplicium, vt contumeliosus in Deum, hæreticus & maleficus. Vides scopum consultationis Pharisæorum. *Tertio* loco sequitur, qualenam inuenerint consilium. Placuit istis bonis consiliarijs, vt mitterent suos discipulos cum Herodianis. Astute admodum, vt haberent præsentes testes, qui possent ipsum apud Herodē traducere, si quicquam dixisset, quod alias minus placuisset. Hos discipulos egregie hypocrisi instruxerūt, vt essent ad fallendum magis idonei. Nulli enim citius fallunt, quam qui cum externam sanctitatem & comitatem simulant, occulte fallere instituunt. *Quarto* describitur horum hypocritarum oratio in hūc modum: *Magister, scimus quod verax sis, & viam Domini vere doceas, & quod non sit tibi cura de aliquo.* Hoc est principium orationis illorum: quod sanè, si verba spectes, aptissimum est. Continet enim duo. Primum, agnoscunt eum magistrum, deinde tribuunt ei virtutes, quas habere oportet fidelem doctorem. Cum eum verbis agnoscunt Dominum, volunt non hostes, sed amici, imo discipuli videri, qui magno discendi desiderio teneantur. Cum tribuunt ei virtutes, quas verus doctor habere debeat, fraudulenter se insinuant Domino, vt nihil sibi ab illis periculi esse credat. Sed nullum est cōsilium, nulla prudentia aduersus Dominum. Sed quęnam sunt illæ virtutes, quas Christo tribuunt? 1. est veritatis studium: *Scimus* (inquiunt) *quod verax sis.* 2. Certitudo doctrinæ: *& viam Dei* (inquiunt) *in veritate doceas.* 3. constantia & animi fortitudo: *& non* (inquiunt) *est tibi cura de aliquo.* Quare? Quia nō respicis personā alicuius (& hæc est quarta virtus) *Nō enim* (inquiunt) *respicis personam hominū.* Hæ quatuor virtutes sunt magnæ, & requiruntur ab omnibus Dei ministris.

Artes Pharisæorū.

1. Consiliū ineunt.

2. Coniurant in caput Christi.

3. Exploratores mittunt.

4. Astute & adulatorijs verbis cum illo agūt.

Virtutes Christo tributæ.

Veritatis studium facit, vt excussis ignorātiæ tenebris, veritas illucescat. Certitudo doctrinæ facit, ne variæ doctrinæ ventis, & rumorum vanitate fluctuemus. Constantia & animi fortitudo inuictum in officio reddit. Quod non personas hominum respiciat, Doctor efficit vt veritas non metu aut alia re supprimatur. Has virtutes Dominus Iohanni Baptistæ tribuit: & quod fuerit eis verè præditus ostendit effectus. Nam cum Herodes accepisset per vim vxorem fratris sui Philippi, audacter illi restitit, non veritus personam, quam sustinuit Herodes. Dicit enim: Non licet tibi habere vxorem fratris tui: propter quod paulò post raptus est ad supplicium. Huiusmodi virtutes habuit & Helias, qui impio regi restitit, & apertè illi in os dixit: Tu perturbas Israel, & domus patris tui. Verùm hoc qui non faciunt, verius mercenarij dicendi sunt, quam veri pastores. Hactenus de machinis Hypocritarum aduersus Christum.

Harum virtutum effecta.

Exemplū

DE

DE SECVNDO.

Quęstio Pharisęorum.

Quæstio sequitur, qua ita putant se Christum posse constringere, vt non habeat quò euadat. *Licet* (inquiunt) *censum dare Cæsari an non?* Hîc putarunt quod necessario & simpliciter alterum ex his duobus esset responsurus, licere, aut non licere. Si dixisset licere: turbam offendisset, quæ inuita istud onus sustinuit, ac ita habuissent accessum ad ipsum perdendum, deficiente ab eo turba. At si dixisset nō licere: aderant Herodiani, qui mox illum tanquam seditiosum rapuissent ad pœnam. Quid ergo ad hâc quæstionem Dominus? Duo facit, Primùm obiurgat eos. Deinde soluit quæstionem. Cognita, inquit Euangelista, Iesus nequicia eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ? Hîc experiuntur verum esse, quod illi antea adulandi gratia dixerant: non respicis personas hominum. Quæstionis solutionem hoc pacto instituit. *Ostendite mihi numisma census: at illi obtulerunt ei denarium. Cuius est imago hæc* (inquit) *& superscriptio? Dicunt ei, Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo.* Quæstio soluta est, ita vt nec veritatem tacuerit Dominus, nec ansam calumniandi habuerint Pharisæi. Quare confusi mirati sunt & abierunt. Adeo nullum consilium, nulla prudentia valet contra Dominum.

Triplex doctrina ex Christi respōsione.

Sed quid hęc Christi responsio nos docet? Primùm discernit inter regnum Cæsaris & Dei, id est, inter regna mundi & Ecclesiam. Deinde distinguit inter personas, quæ diuersis regnis præsunt. Tū docet obedientiam præstandam esse in vtroque regno, hoc est, vt Deo suus cultus tribuatur in spirituali suo regno, & politico magistratui debita præstentur officia. Hoc loco dicendum esset, quid Deo debeatur, & quid politico Magistratui: verum quia sæpius aliás dictum est de cultu Dei, hîc de magistratu dicam, quo admoneamur, quam pie nos de magistratu sentire oporteat. Dicam igitur quinque de

Loci de Magistratu tractatio.

magistratu: 1. vnde, & quid sit. 2. quæ conditiones boni magistratus esse debeant. 3. quod officium quíque fines sint administrationis politicæ. 4. quanam magistratus ius existat in subditos & subditorum bona. 5. quid magistratui suo debeāt subditi.

1 Vnde sit magistratus.

Primum, quod proposui, nempe vnde & quid sit magistratus, Paulus Rō. 13.1. & c. declarat, vbi docet à Deo magistratū esse. Non enim (inquit) est potestas nisi à Deo, quæ verò sunt potestates, à Deo sunt ordinatæ. Quod quidem de iure imperij intelligendum est, non de confusione, quæ sæpe in imperiis propter scelera hominum cernitur. Dum itaque boni magistratus pręsunt, Deum veluti propinquum nobis cernimus, & nobis eorum, quos constituit, manu imperantem. Contrà cum impij magistratus præsunt, impietas quædam à diabolo & praua voluntate imperantis est: sed Deus iratus laxat fręna Tyrannis & impiis, vt ita ingratitudinē hominum vlciscatur.

Quid sit.

Habes vnde sit magistratus: quid autem sit idem Paulus definit: nempe quod sit ordinatio Dei subditis in bonum, dum honorantur boni, & puniuntur mali corporalibus pœnis.

2. De conditione boni magistratus.

Secundum, quod proposui, fuit de conditionibus boni Magistratus, quæ Exod. 18. quatuor recensentur, nimirum vt Iudex seu Magistratus sit sapiens, timens Dei, verax, ac minime auarus. Sapientia gubernet actiones, ne in administratione per errorem peccet, ac peruertat iudicium. Timor Dei efficit, vt Deum respiciat in omnibus causis, caueátque ne quicquam committat, quod illum offendat. Veritas monet, ne falsas legum interpretationes, & sycophātias admittat. Odium auariciæ sinceritatem in iudicando conseruat. Vbi enim munerarij iudices sunt, actum est de æquitate. Nam si personæ acceptio corruptio est iudicij, vt nullus sit æquitati locus, profecto auaritia efficit, vt Iudex potius personam quam causam intueatur. Quisquis igitur magistratu fungens precio ducitur; æquum & bonum perspicere non potest. Munere.n. excæcantur oculi sapientū, & peruertuntur verba iustorum. Hinc est quod auari iudices furum socij dicantur ab Isaia, cap. 1.23.

3 Eius officium.

Tertium, quod proposui de Magistratu, fuit de eius officio, de quo nunc agam. Ostendam autem Magistratus officium cum testimoniis Scripturæ, tū per exempla illustrium hominum, qui magistratu cum laude functi sunt. Officium Magistratus in genere est, vt sit custos diuinæ legis, hoc est, veræ religionis conseruator. Hoc autem officium tum demum exercet pius Magistratus, cum exemplo Dauidis, Iosiæ, Ezechiæ, 1. tollit idololatriam & idololatriæ occasionem: vt Ezechias æneum serpentem diminuit: Iosias templum purgauit à variis idolis: Moses vitulum confregit: Dauid exhortationibus populum ad verum cultum Deo præstandum adduxit. Nam si Magistratus à Deo ordinatus est, vt sit minister Dei homini in bonū, debet vtiq. quę homini noxia videt ꝑ viribus amoliri, ne reipublicæ bonū & ciuiū salus impediatur. 2. Curabit magistratꝰ exēplo Iosiæ, vt vera religio proponatur, conseruetur, & ꝓpagetur, impiis doctrinis abolitis. Quanquā autē distincta sunt officia Magistratus ciuilis, & ministeriū verbi: tamē in hoc conuenire possunt & debent, vt gloriā Dei & salutem generis humani simul quærant, sed seruata vtriusque legitima ratione: hoc est, vt Magistratus ciuilis edicto & gladio, minister autem verbi doctrina, exhortatione, obiurgatione & comminatione, impietatem tollere, & gloriam Dei quærere conentur. 3. Præterea quia religio sine docentibus & discentibus conseruari nequit, Magistratus officium est scholas erigere, stipendiis conseruare, vt docentes & discentes pietatis studiis incumbere possint. 4. Ad hæc Ezechiæ & regis Niniuæ exempla commonefaciant magistratum, vt vel præsentem vel imminentem iram Dei solennibus ad Deum precibus veráque ad Dominū conuersione auertere studeāt. Atque hæc quidem ad eam partem legis referenda sunt quæ ad religionem potissimum spectat.

1. De primæ tabulæ obseruatione.

1. De secūdæ tabulę obseruatione.

Quantum autem ad externum politicum statum attinet, idem officium est Magistratus boni in sua republica, quod honesti patrisfamiliâs in sua domo, nimirum vt quemadmodum pater liberos disciplina regit, castigat contumaces, bonos honore afficit, largitur præmia, breuiter in hoc totus incumbit, vt sua familia quam optime constituta videatur, ita Magistratus in sua republica facere debet, vt vere Pater patriæ dici possit.

Officium magistratuum sūma.

Verum si quis officia Magistratus numerata sibi cupiat, is sciat *primum* Magistratus officium esse studium pacis, vt in tranquillitate Deum colamus abolitis superstitionibus, quæ veram religionem corrumpunt, ac pietati veræ sunt impedimento. *Secundum* magistratus officium est, vt singuli sua officia recte faciant, quod fieri non potest, nisi vbi legum maneat autoritas & executio. Leges enim ferre, quas executio nō sequitur, rerūpublicarum pernicies est, quare vt honestas leges magistratui ferre licet, ita caueat oportet, ne in contemtum veniat, quod fit, quando non sequitur executio. *Tertium* officium est vt puniat sontes, & insontes tueatur iuxta legum præscriptum, & prudentem moderationem. Ex his facile est colligere, quinam sint fines magistratus,

nimirum quod sit ordinatus propter Deum ad Ecclesiæ & Rerumpublicarum vtilitatem, quare recte dicitur, quod gubernatio, religio, & propria domus principi curæ esse debeant.

4. De iure magistratus in subditos & subditorũ bona.

Quartum, quod promisi me dicturum, est de iure magistratus in subditos & subditorum bona. Xenophon Philosophus hanc legem tradit magistratui: Regula regi non affectus, sed lex esse debet. Vnde sequitur, tantum iuris magistratũ habere in subditos & illorum bona, quantum leges consentientes Decalogo & legi naturæ permittunt. Habet igitur ius iuxta quartum præceptum imperare subditis, necessaria officia, cum ad publicam incolumitatem, tũ ad singulorum vtilitatem facientia.

5. De officio Subditorum erga magistratum.

Restat quod quinto loco proposui de officio subditorum erga magistratum. Potest autem officium subditorum erga magistratum ad quatuor capita reuocari, vt *primum* sit, iuxta quartum præceptum, honorare magistratum, hoc est, suspicere & reuereri ipsum tanquam ministrum & legatum Dei, ita vt ipsum honores, timeas, candidè de ipso iudices, errata in meliorem partem accipias, non cum vulgo magistratui detrahas. Nã id seuerè prohibetur verbo Dei: Exod. 22. 28. Principi populi tui ne maledicas. Maledictionis voce omnes calumniæ & obtrectationes intelliguntur. *Secundum*, edictis parere cum in tributis dandis, tum in aliis quoque rebus, quatenus per religionem & legem naturæ liceat. Huc illud Pauli pertinet: Tit. 3. 1. Admoneto illos, vt principibus & potestatibus subditi sint, vt magistratib. pareant, vt ad omne opus bonum sint parati. *Tertium*, orare pro magistratu. Adhortor inquit Paulus, 1. Tim. 2. 1. vt fiant deprecationes, obsecrationes, interpellationes, gratiarũ actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus in eminentia cõstitutis, vt placidam & quietam vitam degamus, cum omni pietate & honestate. *Quartum*, non irrumpere in partes officij magistratus, sed magistratui cognitionem deferre, si quid ad Reipublicæ salutem pertinere videatur. Hæc sint dicta de magistratu. Deus det nobis gratiam, vt & Deo verum cultum, & magistratui nostro debita præstemus officia, per Iesum Christum Dominum, cui gloria in secula seculorum, Amen.

DOMINICA XXIIII. TRInitatis, Matth. 9.

PRimas quidam venit, & adorauit Iesum dicens: Filia mea modo defuncta est, sed veni & impone manũ tuam super illam, ac viuet. Et surgens Iesus secutus est eum, ac discipuli eius. Et ecce, mulier quæ sanguinis profluuio laborauerat duodecim annos, accedens à tergo, tetigit fimbriam vestimenti illius, dixerat enim intra sese: Si tantum tetigero vestimentum illius, ero salua. At Iesus conuersus, vt vidit illam, dixit: Confide filia, fides tua saluam te fecit. Et salua facta fuit mulier à tempore illo. Et cũ venisset Iesus in ædes primatis, vidissetque tibicines & turbam tumultuantem, dicit illis: Secedite, non enim mortua est adolescentula, sed dormit. Et deridebant illum. Cum autem fuisset eiecta turba, introgressus tenuit manum illius, & surrexit adolescentula. Et emanauit rumor hic in totã terram illam.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa & vsus præsentis historiæ.

In hoc Euangelio clarissime describitur, quomodo Dominus noster opem ferat, suæ Ecclesiæ subiectæ cruci. Quemadmodum enim Christus saluator noster erga hunc primatem & hanc afflictam mulierem est affectus, sic etiam est affectus erga me & te, adeóque omnes, qui horũ, hoc est, huius primatis & huius mulieris exemplo ad ipsum confugiũt, iuxta illud vaticiniũ Ioelis de Christo, cap. 2. 32. Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Cũ hoc vaticinio & Christi verba & facta consentiũt. Verba sunt, Matth. 11. 28. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego vos reficiam. Facta multa occurrunt: Cæcos sanat, leprosos purgat, hunc Iairum & hanc mulierem exaudit, & se implorantibus fert opem. Hæc est ergo summa huius historiæ, quod Dominus duo edat miracula, sanat mulierem, quæ duodecim annos laborauerat morbo, excitat huius Iairi filiam, quæ defuncta erat, vtroque facto suum erga omnes animum declarat. Loci tres:

Partes.

I. *Exemplum huius mulieris, eius conditio, fides, inuocatio & sanatio.*
II. *Exemplum Iairi, & excitatio puellæ mortuæ.*
III. *Derisio, qua Christus ridetur ab hostibus suis.*

DE PRIMO.

In historia mulieris circunstãtiæ expẽdendæ.

Etsi primo loco fit mentio principis Iairi, qui venit ad Christum, tamen prius dicam de hac muliere patiente fluxum sanguinis, quia ponitur in medio historiæ de principe hoc. In hac itaque muliere quatuor sunt nobis perpendenda: 1. conditio eius. 2. fides. 3. inuocatio. 4. eiusdem à morbo, quo laborauit, sanatio, quorum singula singularem doctrinam & admonitionem continent.

I. conditio eius, modis omnibus misera.

Conditio mulieris hæc fuit: fuit mulier simplex & timida, duodecim annos fluxum sanguinis passa fuit, vnde facile cogitare est, quam fuerit exhausta & imbecillis. 1. Qui vno mense tam graui morbo laborat, satis miser & afflictus est, quid dicemus de hac, quæ tot annis est vexata? 2. Addit Marcus, ꝙ multa passa sit à medicis, quorum al. j aliis pharmacis miseram excarnificarunt. 3. Huc accedit, quod iam suas facultates cõsumserat, vnde in hoc grauissimo morbo ad mendicitatem erat redacta, neq; tanti sumtus quicquam profuerunt, imo quotidie fuit deterius. 4. Morbum hunc corporis morsus conscietiæ acerbiorem fecerat. Nam cũ scriptura dicat, eũ qui peccat contra Dominũ, incidere in manus medici, quid aliud potuit cogitare, quam Deum se abiecisse. Hæc fuit huius mulieris conditio dura satis, morbus corporis, mala conscientia, mendicitas, contemtus. An propterea est abiecta corã Deo? An propterea Christus eam reiecit? Nequaquam. Venit enim propter afflictos, venit propter peccatores. Nos ergo huius mulieris exemplo admoniti, erigamus nos in nostris calamitatibus, agnoscamus iustam iram Dei aduersus nos propter peccata. Audiuimus quæ fuerit conditio huius mulieris, sequitur fides.

II. Fides eius.

Accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius, si tetigero (cogitat) tantum vestimẽti fimbriam eius, salua ero. Hæc vox satis declarat, qualis fuerit eius fides. Certò sibi persuasit, quod si tantum tangeret fimbriam vestimenti illius, consequeretur salutem. Vnde tanta fides? Ex vniuersali promissione, quam sibi accõdauit. Nouit absq; dubio hanc Christi promissionẽ venite ad me omnes, &c. Hic primùm tribuit Christo laudem veritatis. Deinde generale dictum sibi accommodauit, hoc modo: Omnes vocat ad se, omnibus promittit opem, vult omnes laborantes reficere: Ego sum in numero laborantium, ego sum ex ea turba, quam totam ad se vocat, vere igitur statuo, quod me velit iuuare. Videmus quomodo hæc mulier fidem excitauit? Iam hoc ad nos accommodemus.

Vnde Fidei vigor & effectus.

1. Quo-

Applicatio.

1. Quoties te premit crux internè vel externè, agnosce istam crucem esse veluti concionē quandā, qua tua miseria & damnatio tibi ob oculos ponitur. 2. Deinde verbum promissionis & exempla intuere & cogita Deū non esse acceptorē personarum, sed velle omnium misereri in Christo Iesu. 3. Hac fiducia Christum inuoca, & statue illum te vere velle exaudire, & dare quod petis, nisi venenum petieris, id est, nisi petieris id, quod tibi non sit vtile, seu quod impediat gloriam Dei, & hoc dictum: Venite ad me omnes, tibi applica, quod cum feceris, consolationē senties.

Obiectionis dilutio triplex.

Verum ista mulier habuit Christum præsentem, quem oculis vidit, à me procul abest. Ista tentatio est carnis, contra quam 1. opponito promissionem Christi: Ego ero vobiscum vsq; ad consummationē seculi. 2. quod Dominus Thomæ dixit: Beati qui crediderunt, & non viderunt. 3. quod Christus non sit acceptor personarum, & in aliquot exēplis declarauit, cum hic esset præsens in carne, quomodo vellet agere cum reliquis se inuocaturis.

At sum peccator magnus: Credo, sed Christus venit in mundum peccatores saluos facere. Ita dicit in primum ipse, Mat. 9. 13. Non veni ad vocandum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Hoc Paulus repetens ait, 1. Tim. 1. 15. Certus sermo, & omni approbatione dignus, ꝙ Christus Iesus venit in hunc mundum saluos facere peccatores. Itē, Tit. 2. 11. Apparuit gratia salutaris omnibus hominibus. Deinde intueamur exēpla misericordiæ Dei. Adam coniecerat totum mundum in damnationem, sed agit pœnitentiam, & recipitur. Paulus persecutus est Ecclesiam Christi, Petrus negauit Christū, Manasses se horrēdis idololatriis, & copioso Sanctorum sanguine polluerat: sed resipiscentes in gratiam sunt recepti. Quare declaratur, quàm verum sit dictū illud apud Prophetā, Ezech. 18. 23. Viuo ego, nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur, & viuat. Huc illæ Christi asseuerationes: Amen amen dico vobis, qui credit in me, non peribit, sed habebit vitam æternam. Has sententias & hæc exempla opponito cogitationi de peccatorum magnitudine, & scito misericordiā excedere peccatū, & gratiam abundare supra delictū.

Tertiæ obiectionis explicatio.

At nescio an sim prædestinatus: Hæc grauissima est tentatio ab ipso Satana profecta. Quis est lapsus? Adam cum sua posteritate, nam fuimus in illo tanquā in massa cōmuni humani generis. Quis accepit promissionem? Nónne Adam? Ergo queadmodum lapsus es in Adam, ita cum eodē es promissionis particeps, modò promissionis verbo fidē adhibere velis. Deinde clarū est Pauli dictum, 1. Tim. 2. 4. Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad cognitionem veritatis venire. Huc facit, quod Christus mandatū vniuersale dat suis discipulis: Ite in mundum vniuersum, prædicate Euangelium, qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui vero non crediderit, cōdemnabitur. Marc. 16. 15. & 16.

Quartæ obiectionis solutio.

At fides est donum Dei, quod dat quibus vult. Vide quam multa caro inuenit, quibus sibi ipsi viā ad salutem intercludit? fides est donū Dei, sed hoc modo confertur. Proponit tibi verbum, huic vt credas iubet, & in cogitatione vult esse efficax. Sed tu caue, ne cum Iudæis resistas Spiritui sancto, quod Stephanus suis obiecit. Christus cum videret ciuitatem Ierusalem, & cogitaret de eius vastatione, flens dixit: Quoties volui te congregare, sicut gallina colligit pullos suos, & noluisti. Ecce Christus vult, nec aliud vult quam pater. Quid voluit? congregare filios Ierusalem ad suum ouile: sed Ierusalē noluit, decepta à suis seductoribus, falsis prophetis, & inescata diuitiis, potentia, voluptatibus & curis huius mūdi, noluit Christo suo pastori obedire. Quare vt iusto Dei iudicio: ita propria culpa periit. Promissionibus igitur diuinis eisq. vniuersalibus freti, & confirmati exemplis, cum hac muliere in doloribus & cruce confugiamus ad Christum, ita futurum est, vt inueniamus auxilium in tempore opportuno. Fidem huius mulieris vidimus: nunc, quod tertio loco in hac muliere spectandum dixi, videamus, videlicet qualis fuerit huius mulieris inuocatio.

III. Mulieris oratio.

Sed tacet, loquitur apud se, tangit tantū fimbriā vestimenti Iesu. Nulla hic auditur oratio. Verùm quidē est: nulla orantis verba hic recitātur, sed sunt hic orationis signa & orationis effectus. Signa sunt, ꝙ accedit, tāgit fimbriam, & apud se cogitat de eius clementia, & intimo cordis voto misericordiā sibi præstari expetit. Hoc votum non secus quam ardētissimas preces exaudiuit Christus. Effectus sunt cōsolatio & sanatio. De Mose etiam legimus, Exod. 14. 15. quod cum labia non viderentur mouere, tamē auditā Domino, quid clamas ad me? vnde docemur, quod oratio, quæ nubes penetrat, non sit labiorum motus, non sit verborum βαττολογία & multiloquium: sed potius supplex animi eleuatio ad Deum, qua fide Christi aliquid à Deo petitur. Hoc etiā confirmatur Dauidis testimonio, qui ait: Ad te Domine leuaui animam meam. Psal. 25. 1.

Christianæ orationis definitio.

Porro, quia nullus cultus maior est, quàm recte Deum inuocare, & oporteat pios perpetuo in hoc cultu occupari, volo breuiter quædam de recta inuocatione dicere. Dixi paulò ante, quid sit oratio: nunc quas cōditiones perpetuò habere debeat ostēdam. Sunt autem quinq. perpetuæ conditiones & veluti proprietates piæ orationis, quæ sunt, 1. Quomodo noster animus compositus esse debeat adorādum. 2. Quid nos ad orandum impellat & vrgeat. 3. Quis sit à nobis inuocandus. 4. Quo fundamento freti prodeamus in cōspectum Dei oraturi. 5. Quid sit petendum, & quando cum conditione, & quando sine conditione.

1. affectus triplex.

Prima, Animus noster in hunc modum compositus esse debet. 1. Exuenda est omnis cogitatio propriæ gloriæ, sicut hæc mulier nihil nisi sordes in se agnouit. Deinde inopia sentiatur, quam sane maximam hæc afflicta mulier sensit. 2. In vera pœnitentia homo se prosternat coram Deo, idq. potius animo quam corpore. Id hanc mulierem fecisse inde apparet, quod à tergo accesserit. 3. Certa fide ad orandum incendatur animus. Nam nisi quis certam fidem attulerit, verba fundit potius quā precatur. Huiusmodi etiam fidem hanc mulierem ad Dominum attulisse, ex superioribus manifestum est.

2. Causæ impellentes quinque: vt patet ex hac historia.

Secunda, Causæ, quæ nos ad orandum impellent, sunt multæ. Hæc mulier absque dubio cogitauit de mandato Dei, in quo seriò à nobis hunc cultum requirit. Deinde promissiones non ignorauit, alioqui tanta fiducia ad orandum nō prodiisset. Quicquid (inquit Christus) petieritis in nomine meo, Pater dabit vobis. Sensit præterea & Diaboli tyrannidem & suam inopiam, vnde mota auxilium quærit ab eo, qui solus iuuare potest. Considerauit quoque exempla: vidit Iairum Dominum inuocasse pro filiæ valetudine, & multa alia exempla cogitauit. His multis causis ad deprecandum est excitata. Proinde & nos erigamur ad Deo hunc cultum inuocationis præstādum. 1. mandato Dei. 2. promissionibus. 3. cogitatione tyrannidis Diaboli. 4. sensu propriæ miseriæ & inopiæ. 5. sanctorum exemplis.

3. Quis inuocandus

Tertia, Quis inuocandus? solus Deus, qui est Pater, Filius, & Spiritus sanctus: nec Angeli, nec homi

3. Quis inuocandus.

nes sunt inuocandi. Hoc enim æternū Dei mandatū est, Psal.50.15. Inuoca me in die tribulationis. Item Matt.4.10. Dominū Deū tuū adorabis, & illum solū coles. Inuocare enim creaturā sūma est idololatria, propter quā mundus horribiliter punitur, quia talis idololatria in Deum summa blasphemia est.

4. per quē seu quis mediator

Quarta, iure quæritur, quo fundamento nixi prodeamus in conspectum Dei. Nam si nos intueamur, cōfusio faciei nostræ nos precando absterret. Deinde scriptura dicit, Iohā.9.31. Deus peccatores non exaudit. Certū est, ꝙ nemo fretus sua dignitate possit orare. Quare quærendus est ille vnus Mediator inter Deū & hominē, Christus Iesus, qui se pro nobis interpellatorem offert, dum ait. Iohā.16.23. Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Huius ergo dignitate habemus accessum ad Deum patrem.

5. Quid petendum.

Quinta, Quid orandum sit. Triplicia sunt precanda, & triplicia deprecanda. 1. gloriā Dei sanctificari inter homines precabimur. 2. salutem animæ. 3. necessaria ad præsentis vitæ conseruationem, & contra deprecabimur. 1. quicquid impedit gloriam Dei. 2. quicquid aduersatur nostræ saluti. 3. quicquid nobis in hac vita molestum est. Hæc statuamus nos impetraturos, & præsertim quæ primo & secundo loco ponuntur. Tertij generis bona & mala deprecari oportet cum conditione non imminutæ gloriæ Dei, aut impeditæ nostræ salutis.

IIII. Mulieris sanatio.

Quartum, ꝙ proposui de hac muliere, est eius sanatio: in qua quid Christus dixerit & egerit, & quid illi acciderit, dicendum est. Quid dixit Christus? Confide filia: fides tua te saluam fecit. Et hoc cum diceret, diuina sua virtute mulierem sanauit. Quid accidit mulieri? & salua facta mulier ex illa hora. Hic habemus multa: 1. quod qui credunt, adoptantur in filios, iuxta illud, Iohan.1.12. Dedit potestatem, vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. 2. qualis sit affectus Christi in afflictos. 3. quod fides quoduis à Deo impetret. 4. quod Christus hîc declarat suam diuinam potentiam, ostendit voluntatem, mōnstrat officium, ac veritatem Euangelij confirmat. De his propter temporis breuitatem plura non dicam.

Doctrina

DE SECVNDO.

Iairus est exēplum fidei.

In hoc Iairo primate habemus etiam exemplum fidei, inuocationis, cōfessionis & spei. *Ecce princeps accessit*: Hîc habes fidem. *Et adorauit eum*: Habes fidei fructum, inuocationem. Hæc duo confessionem continent. *Domine*, inquit, *filia mea modò defuncta est: sed veni, & impone manum tuam super eam, & viuet*. Ecce quanta cum spe precatur. Nos ergo ex hoc discamus in nostris necessitatibus Christum accedere, illum ex fide inuocare, confiteri, & certo statuere, nos ab illo impetraturos, quæ nobis salutaria sunt. Sed quid facit Christus? Sequitur illum, & cùm venisset Iesus in domum principis, & vidisset tibicines & turbam tumultuantem, dicebat: *Recedite. Et eiecta turba, dixit puellæ: Puella surge, & surrexit puella, & exiit hæc fama per vniuersam terram illam.* Quia circumstantiæ huius exempli congruunt fere cum exemplo mulieris, sufficiant hac vice quæ de muliere dixi.

Inuocationis.

Confessionis.

Spei.

DE TERTIO.

Mundus Christum irridet.

Cum Christus diceret: *Puella non est mortua, sed dormit, deridebant eum.* Hîc tria intueamur. *Primum*, quod mundus non solum sit ingratus erga Christū beneſactorem: verumetiam derideat ipsum. Quare hoc? quia cæcus est mūdus, & ideo de Christi doctrina & factis non potest recte iudicare. Animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei. Caro non nisi carnem sapit. Sapientia carnis inimicitia est cum Deo. Nisi ergo cum mundo velimus errare & fieri derisores, audiamus Euangelium, quo mens rectius de operibus Dei instruatur. *Secundum*, quod hic non solum intueri, sed etiam mirari oportet, est, quod Christus nihilominus pergat in suo sancto proposito. Non absterretur vel summa ingratitudine mundi, vt suam Ecclesiam deserat. Dominatur in medio inimicorum suorum. *Tertium*, quod hic obseruare decet, est Christi exemplum. Si ergo deridemur propter confessionē, intueamur filium Dei, & contemnamus istos derisores, qui sunt Diaboli moriones. Non malitia mūdi nos turbabit, sed exemplū filii Dei nos cōsolabitur, qui nobis adest iuxta suam promissionem: Ego ero vobiscū vsq; ad consummationem seculi. Huic nostro vnico Mediatori, vnà cum Patre & Spiritu sancto, sit honor & gloria, in secula seculorum, Amen.

Christus inuitis impiis Ecclesiæ suæ opem fert.

DOMINICA XXV. POST trinitatis, Matth.24.

CVm videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes: qui in tecto, non descendat, vt tollat quicquam de domo sua: & qui in agro, non reuertatur, vt tollat vestes suas. Væ autem prægnantibus & lactantibus in illis diebus. Orate autem, vt nō fiat fuga vestra hyeme neque Sabbato. Erit enim tunc afflictio magna, qualis non fuit ab initio mundi ad hoc vsque tempus, neque fiet. Et nisi decurtati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro. Sed propter electos decurtabuntur dies illi. Tunc si quis vobis dixerit. Ecce hic Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim Pseudochristi, & Pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri posset) etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis: Ecce in deserto est, nolite exire. Ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente & apparet vsque ad occidentem, ita erit aduentus filij hominis. Vbicunque enim fuerit cadauer, illic congregabuntur aquilæ.

ENARRATIO TEXTVS.

Argumētū & vsus præsentis concionis.

HæcDomini cōcio cōtinet insignē admonitionē admodū hoc periculoso tēpore necessariā. Nam cū Paulus dicit, Rom.15.4. Quæcunque scripta sunt, in nostram doctrinam scripta sunt, non est quod putemus hæc propter solos Iudæos dicta & scripta esse: sed potius propter nos, qui iam viciniores sumus extremo diei, quàm Iudæi fuerunt. Est autē hæc concio & plena terrore & consolantissima. Nā si impios & non agentes pœnitentiam respicis, nulla concio magis terribilis esse potest: illis enim horrendas pœnas comminatur. Sin autem ad pios & agentes pœnitentiā respicis, concio hæc plena est cōsolatione. Nā his ab omnibus ærumnis liberationē promittit. Cum hæc, inquit, videritis, leuate capita vestra, quia appropinquat redemtio vestra. Porrò occasio huius concionis fuit discipulorum Christi interrogatio duplex, qui sumta occasione ex prædictione vastationis vrbis Ierusalem, de qua in hoc ipso capite præcedit vaticinium, quæsiuerunt primùm

Occasio.

mum quando id fieret. Deinde de signo aduentus Domini quærunt. Ad has quæstiones respondet Dominus, non vt eorum carnale desiderium expetebat: sed prout ipse sciuit eorum instructioni ad salutem vtile esse. Summa huius concionis est, quod Christus prædicit tempus vastationis Ierusalem, & monstrat aduentus sui signa ad iudicium. Loci duo.

Summa.

Partes.

1. *Responsio Christi, & eiusdem prædictio.*
2. *Huius doctrinæ vsus.*

DE PRIMO.

Responsionis Christi partes duę.

Responsio Christi habet duas partes, in quarum priori respondet ad primam interrogationem, videlicet qua interrogarunt discipuli, quando Ierusalem vastaretur: in posteriori ad secundam interrogationem, in qua quærunt discipuli de aduentu Christi ad iudicium.

1. Prioris circunstātiæ.

Prior pars continet signa, quæ præcedent vastationem vrbis Hierosolymitanæ, quæ multa hîc enumerantur, non solùm in textu, quem audiuistis, sed etiam in principio huius capitis.

Aduentus pseudo-Christorū.

Primum signum est, quod venient Pseudochristi, hoc est, homines vani qui mentiantur se Messias & Saluatores esse: id quod etiam accidit. Nam tres præcipui nobiles fuerunt, vnus post alium, qui magnam multitudinem hominum post se traxerunt, Teudas, vir quidam Ægyptius: & Simon Magus.

Teudas.

Teudas, Cuspio administrante rempublicam, suasit populo, vt acciperent substantias suas, & se sequerentur ad Iordanem. Illic enim se recipit suo nutu diuisurum aquas, vt ipsi siccis pedibus transirent, & ita asserta libertate seruitutem Romanorum declinarent. Cui obtemperans stulta turba ad Iordanis ripam, cum frustra expectaret miraculum, est trucidata. Ægyptius ille suis sequētibus salutem & requiem promisit. Verùm illi quoque delusi suæ temeritatis iustas dedêre pœnas. *Simon Magus*, qui cum à Petro pecunia non posset emere donum conferendi visibiliter Spiritum sanctum, & audiuisset à Petro, Pecunia tua sit tecum in maledictionem, excogitauit aliam viam, quam Diabolicis artibus fucauit, & pietatis larua eam induit: dixit igitur se virtutem Dei esse, cuius præstigiis multi decepti sunt. Quare autem id Deus permiserit, Paulus ad Thessal. respondet: quia non voluerunt credere veritati, dedit eis Deus efficacem illusionem, vt crederent mendacio. Hac pœna digni sunt, qui ad claram Euangelij lucem sponte cæcutiunt. Deinde admonitionem continet textus. Ita enim ait Christus: videte ne quis vos seducat, multi venient in nomine meo, dicentes, ego sum Christus. Hæc horribilis Iudaici populi pœna nos admoneat timoris Dei, & reuerentię erga Euangelium Christi.

Simon Magus.

Ierosolymæ vastatio.

Secundum signum, quod præcedet vastationem vrbis Ierusalem. Audituri estis (inquit) bella & rumores bellorum. Huiusmodi bella multa præcessisse vastationē Ierusalem testātur historiæ. Primum 2000. ob petulantiam militis illudentis genitalibus, Iudæorum occisi sunt. Deinde latrones publicè grassabantur, qui gladios sub palliis tectos gestantes, quosuis obuios trucidarunt. Ad hæc Cæsareę sunt trucidati 2000. Scytopoli tredecim millia. Ascaloni 2500. Ptolomaide viginti millia. Alexandriæ quinquaginta millia. Damasci decem millia trucidati sunt. Ecce quàm vera fuerit prædictio Christi, & quā grauiter punitus sit populus Iudaicus ob suam ingratitudinem. Quid dicam de fame, de pestilentia, & terræmotu, quæ contigerunt iuxta Christi vaticinium? Hæc omnia peccata istius populi monstrant, sed fuerunt tantùm præludia quædam ad illa mala, quæ secuta sunt.

Quadruplex persecutio discipulorum.

Tertium signum, persecutio discipulorum. Inuisi (inquit) eritis cunctis gētibus propter nomē meum. Hęc persecutio incepit à nece sanctissimi Stephani, & postea quotidie magis ac magis creuit. Fuit autem discipulorum Christi afflictio quadruplex: 1. corporum. Nam alij flagellabantur: alij crucifigebantur: alij alio supplicij genere afficiebantur. 2. afflictio fuit ex scandalo defectionis ab Euangelio. Multi enim persecutionum acerbitate fracti defecerunt ab Euangelio cum summo dolore discipulorum Christi. 3. afflictio discipulorum Christi fuit à Pseudoprophetis, quorum plurimi fuerunt isto tempore, de quibus Epiphanius scribit: vt Simoniani, qui Simonis Magi sectatores fuerunt: qui Simon pòstea in medio vrbis Romę collapsus interiit. Hos sequuntur Menandriani, Menandri sectatores. Saturniliani sequaces: Basiliani, qui Basilidem quendam imitabantur: Nicolaitæ, qui Nicolai, qui erat vnus de septem Diaconis, turpitudinem sectati sunt: Gnostici, quorum infiniti fuerunt furores: taceo Ebionem & Cerinthum, qui naturæ diuinæ in Christo hostes fuerunt. Ecce quam multa agmina falsorum doctorum habuerunt, qui simplicitate Euangelij filij Dei contenti esse noluerunt. Quarta afflictio discipulorum fuit petulantia, contumacia & ingratitudo totius populi.

Prędicatio Euangelii in vniuersa terra.

Quartum signum, & prædicabitur regni Euangelium in vniuersa terra in testimonium omnibus gentibus. Hoc factum esse testatur Paulus, cum ait: An non audiuerunt? atqui in omnem terram exiuit sonus eorum. Hactenus de signis præcedentibus vastationem Ierusalem: nunc in textu typus vastationis signatur: *Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta, stantem in loco sancto. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes.* Quasi diceret: Tunc ipse exercitus, qui vastaturus est Ierusalem appropinquabit. Hæc abominatio fuit scelerum & idololatriæ populi Iudaici, quo totus ferè iste populus erat infectus. Abominatio quidem dicitur propterea, quod Deo, vt res fœdissima, displicuit. Desolationis abominatio dicebatur propter pœnam quæ secuta est: quę pœna fuit desolatio & vastatio populi Iudaici.

De typo vastationis Ierosolymitanæ.

Posterioris partis quatuor circunstātiæ.

Hactenus de prima responsione ad priorem discipulorum quæstionem de vastatione Ierusalem: sequitur responsio ad secundam interrogationem, quę fuit de Christi aduentu, in qua quatuor sunt spectanda. 1. quod iubeat cauere signa falsa. *Si quis vobis dixerit: Ecce hic Christus, aut illic, nolite credere.* 2. quod admoneat discipulos, ne per oscitantiam suæ admonitionis obliuiscantur. *Ecce*, inquit, *prædixi vobis*. quasi diceret: Velim vos perpetuò huius meæ prædictionis memores esse, ne exemplo aliorum obliti mei, abiiciatis confessionem. 3. Quod aduentus ipsius nō sit futurus in angulis mundi, aut in deserto: sed quod sit conspicuus toti terrarum orbi. *Sicut*, inquit, *fulgur exit ab oriente, & apparet vsque ad occidentem: ita erit & aduentus filij hominis.* Non est ergo quod credatis illis, qui venient & mentientur Messiæ nomen. 4. Est electorum collectio ad Christum. *Vbicunque* inquit, *fuerit cadauer, illuc congregabuntur & aquilæ.* Hoc est, quemadmodum Paulus interpretatur, cum Christus ad iudicium venerit, obuiā rapiemur Christo in aerem, & sic cum eo perpetuò erimus.

DE SECVNDO.

Applicatio superiorum ad ea quæ nostro seculo acciderunt.

Cum ista, quæ contigere Iudæis, signa sint eorum, quæ contingent in extremis diebus, in quos

nos incidimus ante aduentum Christi, par est vt aspiciamus ea, quæ nostro seculo fiũt, vt videamus quomodo cum istis congruant. 1. Inter signa supra audiuimus primum, quod essent venturi, qui se Messiam esse fingerent: cui simile ante paucos annos in Germania accidit. Nam quidam Hollandus, Dauid Georgius nomine, finxit se Christum, qui multos seduxit, qui postea mortuus, & deinde effossus & cõbustus est. Fuerunt & alij tum ex Iudæis, tum ex aliis, qui malè cum suis sectatoribus perierunt. 2. Deinde quantum ad bella attinet & rumores bellorum. Turcia docet & aliæ multæ nationes, quam istud signum bene in hoc seculum quadret, & certè metuenda sunt adhuc grauiora. 3. Tum quanta sit persecutio Ecclesiæ in multis regnis, in Turcia, in Græcia, in Italia, Hispania, Hollandia, quotidiani rumores ad nos allati docent. 4. Multæ subinde oriuntur sectæ, maxima est ingratitudo mundi erga Euangelium, & corruptissimi sunt plerorúmque mores. 4. His accedit & quartum signum aduentus Domini ad iudicium, quod prædicetur Euangelium inuniuerso fere orbe terrarum. Etsi autem id publicè nõ fiat vbique in publico loco: tamẽ in omnibus regnis mundi sunt aliqui, qui Euangelium audiunt. Cur prædicatur? nobis in testimonium: idque dupliciter. Testimonium enim salutis est, si Euangelio credimus: testimonium iustæ nostræ damnationis erit, si fuerimus Euangelio increduli. Vsus iam colligamus prædictionis Christi.

Vsus.

Meditatio aduẽtus Christi.

Primus est, de quo iam dixi, videlicet, quod ista omnia contigerunt nobis quoque in doctrinam, vt inde cogitemus, quid immineat ingratissimo mũdo ante aduentum Domini ad iudicium.

Peccati detestatio

Secundus: Hæc nobis ob oculos ponunt magnitudinem & fœditatem peccatorum nostrorum, & sunt veluti preludia pœnarum, quas sustinebunt, qui non egerint pœnitentiam.

De tyrannorũ supplicio horrendo.

Tertius. Admonemur hic, quæ vltio illos manet, qui sanguine sanctorum se polluunt. Qui vos persequitur, inquit Christus, me persequitur. Quare? Quia propter Christi Euangelium & eius confessionem ista fit persecutio. Nunc lætantur quidam aduersarij Christi cùm malefecerint. Verùm futurum est, vt satis acerbas luant pœnas effusi sanguinis fidelium, qui de terra clamat ad Deum, & expetit vindictam, quam iustus iudex reddet illis tempore suo, iuxta illud, Deut. 32. Mihi vindicta, & ego retribuam, tempore opportuno labetur pes eorum. Dominus differt pœnam, & iuxta diuitias bonitatis suæ & longanimitatis inuitat ad pœnitentiam. Non enim delectatur in perditione peccatorum, sed mauult omnes resipiscere & viuere, quemadmodum ipse apud Prophetam testatur his verbis: Viuo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Verum qui hac bonitate diuina abutitur, thesaurizat sibi iram in die iræ.

Exhortatio ad pœnitẽtiam.

Quartus vsus huius prædictionis est, quod admoneat nos pœnitentiæ. Christus, cum quidam sibi referrent, quomodo Pilatus miscuisset sacrificia Iudæorum sanguine, & quod turris Siloe collapsa 13. viros occidisset, ait: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. Nam asseuerat hoc non tantum factum esse propter eos, qui istic perierunt, sed etiam propter alios, qui eorum casu admoniti resipiscerent. Multo magis calamitas populi Iudaici nos admonebit pœnitentiæ, præsertim cum causa non sit dissimilis. Illi enim potissimum puniebantur propter religionis contemptum. Quid quæso hic non est simile? Quare admoniti casu Iudaici populi maturè resipiscamus, ne prius opinione nostra incurramus in manus Domini viuentis.

Ecclesiæ militantis corona in cœlis reposita.

Quintus vsus, quod ex persecutione Ecclesiæ, quę tum fuit maxima, discere debeamus, quod ciues regni Christi in hoc mundo non debeant florere, & externo imperio mundi gaudere. Vt enim Ecclesia Christi non est affixa certo loco, ita ipsius gloria & decus partim in conscientia piorum est, partim in expectatione reuelationis Iesu Christi est posita.

Piorum officium.

Sextus vsus est, vt ciuibus regni Christi nos adiungamus, non persecutionum mole absterriti à confessione. Tametsi enim omnes, qui piè in Christo volunt viuere, patiantur persecutionem tamen Christus eos beatos esse pronunciat, quia præsentem afflictionem sequitur gloria, ad quam nulla patet via, nisi per crucem.

Verbum Dei sequẽdum.

Septimus, vt incommodo Iudæorum & damno simus cautiores. Ne igitur erremus cum Iudæis, sequamur lucernam verbi Dei. Hæc enim nos sola tutos ab errore facere potest. Lucerna inquit Dauid, Psalm. 119. 105. pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. Et Paulus vult nos verbum Dei prætendere tanquam facem ardentem. Philip. 2. 15.

Malis supereminẽtibus verbum Dei opponendum.

Octauus, vt admoneamur, vt supereminentibus malis opponamus verbum Dei, quod est turris fortissima. Ita enim Salomon inquit, Prou. 18. 10. Turris fortissima nomen Domini, ad quam confugiet iustus, & saluabitur. Hi in curribus (inquit Dauid Psalm. 20. 8.) hi in equis, nos autem in nomine Domini inuocabimus. Est autem nomen Domini supplex oratio, quæ ex vera Christi fiducia proficiscitur, quæ fiducia est victoria mundi. Ita enim ait Apostolus, 1. Ioann. 5. 4. Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra. Quare sic? Quia Christum inuocat mundi victorem, Christum præsentem habet contra quem portæ inferorum nihil possunt. Oremus ergo, ne vel mens phanaticis opinionibus inuoluatur, vel fiducia labascat in tantis tumultibus.

Scandala superanda

Nonus, vt muniamus nos etiam aduersus scãdala, quæ sunt plurima futura: quæ cum venerint, meminerimus dicti Christi, Ecce prædixi vobis. Neque scandala illa sunt futura eiusdem generis. Alia enim erunt scandala persecutionis, alia paucitatis confitentium Christum, alia defectionis. Multi enim prorsus in istis malis, quæ ventura sunt, renunciabunt Christi nomini eiúsque Euangelio, & rursus se subiiciẽt satanæ: multi erunt autores diuersarum sectarum in isto exiguo cœtu, qui Christum confitebuntur. Contra hoc muniri nos vult Christus: & quia mala præscita minus nocent, voluit Christus suam Ecclesiam de his præmonitam esse.

Pie viuentes aduentum Christi expectemus.

Decimus, vt nos viuentes in timore Dei, expectemus aduentum Domini nostri Iesu Christi, qui nobis plenam redemptionem afferet: quæ redemptio est veluti omnium beneficiorũ Christi finis, ad quam alia beneficia destinantur. Est enim hic ordo beneficiorum Christi, qui 1. Cor. 1. 30. describitur his verbis: Christus factus est nobis sapiẽtia à Deo, iusticia, iustificatio, & redemptio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Sapientia nobis est, cum nobis reuelat voluntatem Patris in Euangelio. Iustitia, quãdo credentibus in Euangelio ipsius iusticia nobis imputatur. Sanctificatio fit nobis, quando iustificati donamur Spiritu sancto, cuius virtute iam nouam vitam meditamur. Tandem erit nobis redemptio, quando perfecta salus nobis per ipsum continget, cui cum patre & Spiritu sancto, sit honor, laus & gloria, in secula seculorum, Amen.

IN FE-

IN FESTO PVRIFICATIONIS Mariæ, Euangelium, Luc. II.

POsteaquam completi fuissent dies purgationis eorum secundum legem Mosi, adduxerunt eum Hierosolymam, vt sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: Omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur, & vt darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. Et ecce, homo erat Hierosolymis, cui nomen Simeon, & homo iste iustus & pius, expectans consolationem Israel, & Spiritus sanctus erat super eum. Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Et venit per spiritum in templum. Et cum inducerent puerum Iesum parentes, vt facerent secundum consuetudinem Legis pro eo, ipse quoque accepit eum in vlnas suas, & laudauit Deum, ac dixit: Nunc dimittis seruum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei Salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.

ENARRATIO TEXTVS.

Summa huius historiæ, & eiusdem connexio cum præcedentibus de Christo habitis.

In hoc Festo tractatur pars historiæ Christi, videlicet quomodo sit oblatus in templo iuxta legem & quomodo Simeon vir iustus agnouerit Iesum Mariæ filium verũ Messiam esse, idque ex instinctu Spiritus sancti, à quo responsum acceperat, se non moriturum, priusquam videret oculi eius Christum Dominum, quem cum vidisset, accepit eum in vlnas suas, benedixitque ei, quo facto, carmine suam gratitudinem erga Deum ostendit. Debemus autem hic reuocare in memoriam, quæ hactenus audiuimus de Christo, vt eius perpetuam historiam cognoscamus. Audiuimus itaque primum de natiuitate eius gloriosa, quod natus sit in Bethlehem. Secundò, de eius circumcisione, quod octauo die sit circumcisus. Tertiò, quomodo à Magis sit agnitus & honoratus. Iam sequitur eius oblatio in Templo, quæ oblatio secundum Legem contigit, exactis sex septimanis ab eius natiuitate. Loci tres.

Partes.

1. *Oblatio Christi in Templo.*
2. *Simeonis descriptio, & benedictio.*
3. *Simeonis carmen.*

DE PRIMO.

Varij offerendi ritus legales à Deo instituti propter varias causas.

Deus in veteri Testamento varios offerendi ritus ordinauerat, idque non vt sacrificandi opere iustificarentur homines coram Deo. Si enim sanguis taurorum & hircorum abolere potuisset peccatum, Christus non venisset in carnem, vt sui corporis victima peccatum expiaret, sed fuerunt aliæ causæ, quarum de numero sunt hæ:

1. Vt gentium idololatria impediretur.

Prima, vt isto exercitio gentium idololatria impediretur. Nam cum omnes homines etiam barbarissimi tangantur quadam religionis reuerentia, volunt suo iudicio ritus colendi Deum instituere. Verùm quia nullus Deo placet, nisi quem ipse instituit, ordinauit ipse Deus per Moysen varios cult⁹, vt multitudine rituum, quos Deus ordinarat, impediretur populus Iudaicus ab idololatria, & seruiret vni Deo, qui eos de terra Ægypti eduxerat, infinitáque alia beneficia spiritualia & corporalia præstiterat.

2. Vt interna pietas his ritibus exerceretur.

Secunda, vt interna pietas his externis adminiculis exerceretur. Neque enim ista externa sacrificia per se cultus erant, sed tantùm veri cultus excitamenta, id quod ex Esaia cap. 1. patet, vbi Dominus externa sacrificia abominatur sine interna animi pietate.

3. vt extarent testimonia gratitudinis.

Tertia, vt essent publica testimonia gratiarum actionis, quibus populus iste & excitaretur & confirmaretur, testaretúrque palam se hunc Deum colere, qui eos in terram Canaan introduxisset, & miraculosè in deserto pauisset.

4. vt verbi ministeriũ confirmaretur.

Quarta, vt hoc pacto confirmaretur ministerium verbi, vt ministri cultus Dei, & sacerdotes haberent quo alerentur. Qui seruit, inquit Paulus, altari, viuat de altari. Et Christus: Dignus est operarius mercede sua. Hanc consuetudinem retinuerunt in Ecclesia olim, quando ad verbum audiendum, & ad celebrationem Sacramentorum conueniebant. Pij contulerunt pro modo suarum facultatum aliquid ad ministros verbi & pauperes alendos, quæ contributio collecta vocabatur. Hinc & decimandi ratio fluxit.

5. vt extarent typi, & promissiones visibiles de Christo & eius Sacrificio.

Quinta, vt istæ oblationes veteres essent vmbra futuræ victimæ Christi, & veluti præludium, quo admonerentur de venturo Christo. Hoc pij bene intellexerunt, Abel, Nohe, Abraham. Non enim putarũt se suis victimis abolere peccatum & mortem, sed confisi sunt victima Christi, cuius virtute & ipsorum peccata sunt expiata. Abel, cum suas victimas mactaret, sic cogitauit. 1. videns sanguinem victimæ, cogitauit de peccato generis humani, quod pœnam æternam meruerat. 2. Prospexit ad significatum. Nam suam victimam cogitauit figuram esse promissi Seminis, hoc est, Christi, qui sua victima esset peccatum expiaturus. 3. Hac cogitatione fides Abelis confirmabatur, & crescebat, qua & coram Deo iustificatus est, & placuit Deo. 4. Hanc fidem sequebatur gratiarum actio, & vitæ nouitas. Hoc pacto offerentes Deo placuerunt. Hoc sit dictum de sacrificiis veteris Testamenti in genere, nunc de ea sacrificiorum forma dicam, cuius in hoc Euangelio fit mentio.

De oblatione pro puerperis & infantibus recẽs natis.

Prole nata duplex præceptum erat positũ. Vnum de matre, quod septimanis extra cœtum hominum esse deberet. Alterum de puero nato. De matre hoc præceptum erat, vt nata mascula prole, extra cœtum esset 37. dies, sed nata fœmella, duplicabatur numerus. Nam tum extra cœtum publicum esse debuit 74. dies. Id quod non factum fuit propter mulieris indignitatem, sed propter duas alias causas, nempe necessitatem & significationem. Necessitas fuit, vt isto pacto consuleretur mulieris sanitati, quæ post dolores partus habet opus quiete, quo vires colligere possit, & deberent pij mariti imbecillitatis vxorum isto tempore rationem habere, & mulieres etiam oporteret cum propter se, tum propter alias hanc naturæ legem seruare. Significatio fuit, vt ista exclusio significaret, omnes natos ex Adam propter peccatum, in quo nascuntur, exclusos esse à Deo, & ideo opus habere expiatoria Christi victima.

De nato puero præceptum.

Alterum præceptum erat de nato puero, idque duplex. Vnum generale. Alterum de primogenitis.

Generale.

Generale erat mandatum, vt expletis diebus, quibus mulier excludebatur à cœtu Ecclesiæ, offerrentur sacrificia siue pro filio, siue pro filia, quocunque ordine nati essent. Hoc sacrificium 1. Admonebat, quod pueri nati essent peccatores, & ideo opus haberent mundatione & remissione peccatorum. 2. Vt isto pacto consecrarentur Deo. 3. Vt parentes scirent, se pueros generare Deo, & non sibi, aut Sa-

tanæ. 4. Propter significationem, nimirum vt essent typi offerendi Christi.

Speciale. Speciale mandatum erat de primogenitis, tam in hominibus, quam in iumentis, vt offerrentur Deo. 1. In memoriam istius magni beneficij, quod Dominus, reseruato populo Israelitico, percussisset primogenita Ægypti ab homine vsque ad pecus. 2. Propter significationem: videlicet quod vnigenitus Dei & primogenitus Mariæ, olim esset offerendus pro nobis liberandis ab Ægypto peccatorum. Hoc sit dictum de lege & eius significatione, nunc ad oblationem Christi veniamus.

Cur Christus oblatus est. Lex iubet, vt omne primogenitum aperiens vuluam, conceptum ex virili semine, isto pacto offeratur. Sed Christus non erat ita humano more conceptus, sed de Spiritu sancto erat conceptus, & natus de castissima virgine, ergo non erat obligatus lege, vt more aliorum primogenitorū offerretur in Templo. Respondeo: Christus etiam erat liber, ne conciperetur & nasceretur homo, & postea circumcideretur & pateretur, sed qui liber fuit, factus est omnium seruus, vt omnes liberos faceret. Siue, vt Augustinus ait, *Deus est factus homo, vt homines Deos faceret.* Paulus dicit, eum factum esse sub Lege, vt eos qui sub Lege erant, redimeret. Ideo hic primogenitus etiam in templo offerri voluit.

Quãdo fuit primogenitus. Sed quando fuit primogenitus? Nemo vnquam talis extitit primogenitus: 1. fuit primogenitus diuina sua natura: erat enim filius Dei æternus. Ego, inquit, hodie genui te. 2. humana natura fuit primogenitus Mariæ. Nullum enim ante illum genuerat, neque pòst genuit. 3. gratia. Primus enim homo natus est, qui Deo oblatus per se placuit. 4. virtute, quia est primogenitus mortuorum. 5. vt per ipsum nos noui homines nascamur.

Oblatio Mariæ qualis. Præterea obseruandum est, quod Maria obtulerit duos pullos columbarum, quo eius significatur paupertas. Nam ditiores agnum offerebant. Nos hinc discamus non pudere nostræ paupertatis. Christus pauper nasci voluit, vt nos diuites faceret, modo ipsius diuitias grata mente accipere voluerimus.

DE SECVNDO.

Simeonis descriptio. *Et ecce homo erat in Ierusalem, cui nomen Simeō.* Hîc habemus primùm descriptionem Simeonis, & deinde eius benedictionem. Primum prædicatur ob iustitiam. Ita enim inter suos vixit, vt ab omnibus vir bonus & iustus sit habitus.

1. Iustus. Non vult hæc Euangelista, quod fuerit ita iustus, vt non opus habuerit aliena iustitia. Nam in suo carmine fatetur Christum suum esse Saluatorem, sed quod vixerit inculpate inter homines & honeste, vt qui nemini male fecerit, sed omnibus pro viribus, bene fecerit: qui talis est, à Cicerone, imò ab omnib' iustus dicitur. Prædicatur deinde ob pietatē, timuit enim Deum.

2. Pius seu timens Deum. Timoris nomine totus cultus Dei intelligitur. Qui enim Deum timet, vt caueat omnia quib' ipsum offendi nouit: ita facit quicquid illi gratum senserit. Hic timor ex fide ortum habet. Alius timor Dei est sine fide, qui non est cultus Dei, talis est in omnibus impiis. Semper enim metuunt aduersus se iudicium Dei, qui potius vellent Deum non esse, quàm propter sua scelera puniri. Talis non fuit timor, qui in Simeone prædicatur. Nam sequitur, quod expectauerit consolationem Israel, quo dicto ostenditur, quod ardenti affectu expectauerit Christi aduentum.

3. Christi aduentum expectans. Sciuit enim vaticinia Iacob & Danielis in istud tempus respicere. Quare ardentius expectauit, & cupiuit sibi vitam prorogari, donec præsentem Christum videret. Neque mirum est, cum tanto affectu expectasse Christum. Nam erat, vt inquit Euangelista, plenus Spiritus sancti. Talis fuit hic sanctus vir.

4. Plenus spiritu. S. Sed quodnam fuit præmium huius pietatis? Accepit responsum à Spiritu sancto, vt non videret mortem, priusquam videret Christum Dominū, cuius impulsu venit in templum. Sed quid illic fecit? cum parentes Ioseph & Maria introducerent puerum, accepit eum in vlnis, & laudauit Deum. Iam habet hic sanctus senex, quod adeo ardenter postulauit, & fert Christo testimonium, publicè profitetur hunc Iesum Christum esse, qui Patribus erat promissus.

Exemplū Simeonis quid nos doceat. Habemus quæ Simeonis fuerit pietas: nunc ipsum nobis proponamus. Primum senes, deinde & alij discant ab illo timere Deum: discant iuste & sanctè inter homines viuere, discant Christum recipere in vlnas suas, hoc est, in corda sua: hunc prædicent, laudent, confiteatur: quod si fecerint, olim cum Simeone mercedem copiosam in cœlis accepturi sunt.

DE TERTIO.

Cantici Simeonis explicatio. Sequitur Canticum Simeonis: *Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace.* Hoc canticum multis seculis in Ecclesiis cani solitum est, & nos, quando funera sepeliuntur, illud ipsum canere consueuimus. Continet enim doctrinam de Christo, & docet vnde summa consolatio sit petenda, maxime cum ex hac vita nobis discedendum erit.

Partes duæ. Quo autem hoc carmen melius intelligamus, illud diuidam in duas partes: in quarum priori sibi gratulatur senex Simeon: in posteriori Christi regis beneficia erga totum mundum breuissimè complectitur.

1. Fide & corporeis oculis Christum intuetur. Prior pars est: *Nunc dimittis Domine seruum tuum, secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuū.* Hic Simeon senex sibi gratulatur, quod corporeis oculis viderat Christum, quemadmodum responsum acceperat à Spiritu sancto. Etsi enim prius illum vidit oculo fidei, sicut de Abrahamo ait Dominus: Abraham vidit diem meum, & gauisus est: tamen quia acceperat à Spiritu sancto promissionem, vt Christum præsentem corporeis oculis videret ante obitum, valde hoc intuitu est delectatus, & magno fidei robore nunc petit liberationem, vt aggregetur ad patres suos in pace. Sed fide accepit promissionem, vt videret Christum Domini.

Externa Christi specie non offenditur. Huic offertur infans pauper, nulla externa species hic apparet, nisi contempta. An hac externa specie offenditur? non. Quem vidit minimum corporeis oculis, hunc vidit maximum fidei luminibus: quem in forma serui aspexit oculo corporis humilem, hūc nouit Regem regum, & Dominum dominantium esse. Neque ignorauit prophetiam Zachariæ de illo, qui ait, cap. 9. 9. Ecce Rex tuus venit pauper. Sciuit eum non venire, vt occuparet regna mundi, sed vt regnū Dei daret credentibus. Hinc & nos discamus scripturis credere, & Christum & ipsius Ecclesiam intueri, non tantùm oculis corporeis, sed multò magis oculis fidei.

Regnum Christi nō est huius mundi. Sed quoniam petit se iam dimitti, vt hanc ærumnosam vitam morte cōmutet, satis ostendit Christi regnum non esse huius mundi, sed æternum, quod in pace conscientiæ positum est. Quasi diceret: Da mihi nunc, vt in pace & feliciter moriar. Hinc doctrinam & consolationem hauriamus.

Doctrina. Doctrinam quidem, quod visio Christi spiritualis, quæ fit per fidem, facit, vt lætus hominis sit exitus ab hac vita, quia qui Christum ita videt ante mortem, quam sequatur lucem ad vitam habet. Qui sequitur me (ait Dominus) non ambulat in tenebris. Contrà, qui

qui Christũ nõ videt, à morte præsentis vitę transit ad æternas tenebras. Consolationẽ verò, quia qui Christum vident in articulo mortis, habent quo se consolentur: sciunt se iam dimittendos esse in pace, sciunt se non ituros ad tenebras, sed ad gaudium æternum. Latro quia non solum in cruce vidit Christum oculis corporeis miserrime afflictum, sed etiã eundem oculis vidit victorem mortis, audiuit à Domino: Hodie mecum eris in paradiso. Sic Stephanus moriturus vidit Christũ, & summa cum voluptate animi & gaudio Domino dixit: In manus tuas Domine cõmendo spiritũ meum. Ad hunc modum & tu, cum iam morbus te grauat, fide aspice Christum saluatorem, & ab illo pete, vt te in pace dimittat, id est, sinat ab hac vita discedere, & in requiem omnibus fidelibus promissam intrare. Hæc cogitatio faciet, vt hunc mundum & præsentis vitæ calamitates fortiter contemnamus, & mentem nostrã consolemur spe salutis, quam nobis promisit qui mētiri nequit. Sequitur altera pars Cantici.

Consolatio.

Applicatio.

Quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel. Hîc breuiter duo indicantur: Vnum quæ sint beneficia Christi. Alterum, quibus destinata sint illa beneficia. Beneficia sunt, salus, lumen, gloria. Sine Christo ergo mundus in damnatione, tenebris & ignominia hæret, idque propter peccatum. Nam Christus damnationem tollit, & reddit salutem: tenebras aufert, & affundit lumen: ignominiam amouet, & gloriam tribuit. Quanta quæso sunt hæc? sanè nemo ea satis æstimare potest.

Beneficia Christi, salus, lumen, gloria.

Sed quibus beneficia illa destinata sunt? omnibus populis, Iudæis & gentibus: verũ fide sunt accipienda. Offeruntur enim vniuersaliter omnibus: ea est enim inscrutabilis Dei bonitas, sed additur cõditio, Qui crediderit, hic saluus erit, qui non crediderit, condemnabitur. Quare nos, si hæc bona cupiamus cum Simeone, hunc Iesum Saluatorem & Dominũ in vlnas cordis nostri recipiamus, firma fiducia in illum recumbentes. Huic nostro Saluatori sit honor & gloria, in secula seculorum, Amen.

Omnibus populis fide ea accipientib. offeruntur.

IN FESTO ANNVNCIATIONIS Mariæ, Luc. I.

IN mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad virginẽ desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, ac nomen virginis Maria. Et ingressus Angelus ad eã dixit: Aue gratiosa, Dominus tecũ, benedicta tu inter mulieres. Illa vero cũ vidisset, turbata est super oratione eius, & cogitabat, qualis esset salutatio. Et ait Angelus ei: Ne timeas Maria, nacta es enim gratiã apud Deũ. Ecce concipies in vtero, & paries filiũ, & vocabis nomen eius Iesum. Is erit magnus, & Filius altissimi vocabitur. Et dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris ipsius, & regnabit que super domum Iacob in æternũ: & regni eius non erit finis. Dixit autẽ Maria ad Angelũ: Quomodo erit istud, quandoquidẽ virum nõ cognosco? Et respondẽs Angelus, dixit ei: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Quapropter & quod nascetur sanctum, vocabitur filius Dei. Atque ecce, Elizabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua, & hic mensis est sextus illi, quæ dicebatur sterilis. Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Ac discessit ab illa Angelus.

ENARRATIO TEXTVS.

Hoc festum continet historiam conceptionis Iesu Christi, quæ nunciatur virgini ab Angelo Dei. Olim enim 3960. anno ante hanc conceptionem, promisit Deus Semen mulieris, quod contriturum erat caput serpentis, id est, quod demoliturũ erat opera Diaboli, peccatum & mortem. Huius promissionis memor Deus mittit Angelum suum ad castissimam virginem, cui annunciat, quòd sit conceptura ex Spiritu sancto sine virili semine, & paritura filium, qui sit futurus saluator mundi. Hæc summa est historiæ, cuius sunt quinque præcipua membra, quæ sunt:

Sũma historię de conceptione Christi.

Partes.

1. *Descriptio Legationis.*
2. *Salutatio Angelica.*
3. *Consolatio turbatæ virginis.*
4. *Expositio legationis.*
5. *Conceptionis ratio.*

DE PRIMO.

In descriptione huius Legationis plures sunt obseruandæ circumstantiæ, quarum singulas seorsim considerabimus, quò aliquid doctrinę ad nos confirmandos inde hauriamus.

Legationis circũstantiæ.

Prima, Tempus est. *In mense*, ait, *sexto*, scilicet à conceptione Iohannis Baptistæ, qui iuxta vaticinia Prophetarum erat futurus præcursor Domini, vt pararent homines viam regi suo aduenienti. Et fuit 20. annus, postquam sceptrum ablatum est. Nã ita à Iacob Patriarcha prædictum erat: *Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat Silo*, id est, mulieris Semen, quod promissum erat primis Parentibus. Hæc igitur temporis circumstantia conuincit, hunc filium virginis verum Messiam esse. Nam eo tempore est natus, quo eum nasciturum prædixit Spiritus Dei in Prophetis. Deinde, quantum ad diem attinet, hoc est memorandum, quod in eũdem anni diem incidit mactatio agni Phase, Conceptio Christi, & Passio eiusdem: quo die etiã putant sancti patres Adamum fuisse creatum. Hæc commẽdant nobis veritatem promissionum diuinarum. Distulit diu Deus mittere filium post factam promissionem sed tamen mansit verax in suis promissis. Promisit se Filius venturum ad iudicium, sed differt: veniet tamen, vbi ei placitum fuerit.

Tempus à Prophetis signatum.

Secunda, Legatus est Angelus Gabriel. Quare? *Primum*, vt seruaretur diuina ordinatio. Nam vt antea Deus solitus erat mittere Angelos, qui hominibus nunciarent voluntatem Dei: ita nunc mittitur Angelus, vt seruiat saluti hominum. Hoc enim Angelorũ officiũ esse docet Apostolus ad Hebræos c. I. 14. *Deinde*, quia Angelus malus primæ perditionis fuit causa, conueniebat, vt bonus Angelus reparandæ salutis primus esset nũcius. *Tertio*, hoc quoq; virgini castissimæ conueniebat, vt ad eam castissimus mitteretur legatus.

Cur Angelus sit legatus.

Tertia, Quod hic legatus à Deo missus sit. Imperatorum & regum legati auide expetuntur, vt sciatur quid tanti principes velint. Ecce hic summus, qui mittit, imperator, & magnus, qui mittitur, legatus. Quare meritò in admirationem excitari debemus.

Missus à Deo.

Quarta, Locus, ad quem mittitur, signatur, Mittitur enim in ciuitatẽ Galilææ, cui nomen Nazareth. Hoc ideo factum est, quia ita prædictũ fuit. Deinde, Deus ostendit se quæ humilia sunt in terra respicere. Quare non est, quod quisquam se abiectũ putet, propterea quod vel pauper vel abiectus sit in terra.

Locus.

Persona.

Quinta, ad quam personam mittitur, nempe ad virginem desponsatam viro. debuit quidem Christus à virgine concipi, & à virgine nasci, iuxta vaticinia Prophetarum. Quatuor enim hominum in mundum propagationes fuerunt: 1. fuit solius Adam, qui ex limo terræ formatus est. 2. fuit solius Euæ, quæ è costa Adã ædificata est. 3. fuit solius Christi, qui ex purissima virgine natus est. 4. communis est omnium aliorum hominũ, qui ex seminibus maris & fœminæ nascuntur.

Cur Christus conceptus & natus est ex virgine.

Cõceptus est igitur & natus ex virgine Christus. Primum, quia si ex viri & mulieris semine fuisset natus, in peccatis fuisset conceptus & natus. Sed decuit eum, qui venit, vt tolleret peccatum, absque peccato esse. Deinde, vaticinijs debuit satisfieri. Gen. 3. 15. dictum erat, Semen mulieris conteret caput serpentis Gen. 49. 10. Nõ auferetur sceptrũ de Iuda, donec veniat Siloh, id est, eius scilicet mulieris filius. Esa. 7. 14. Ecce, ait, virgo prægnans pariet filium. Præterea, conueniebat ita fieri propter significationem spiritualis regenerationis, quę nõ ex volũtate carnis, neq; ex voluntate viri, sed ex Deo est. Vnde Augustinus: *Oportebat caput nostrum insigni miraculo secundum corpus nasci de virgine, vt significaret sua membra secundum spiritum nascitura.*

Cur virgo fuerit viro desponsata.

Quod autem hæc virgo fuerit viro despõsata, habuit etiam suas causas. Nam & hac ratione matrimonij dignitas commendatur, & consultum est pudicitiæ & famæ virginis, imò etiam datus est custos virgini, qui eius curam haberet.

Domus.

Sexta, Quod Ioseph fuerit de domo Dauid, idque ita conueniebat, primum propter oracula. Fuit enim prædictum, vt Christus adueniens nasceretur de prosapia Dauidica, id quod ipsis Scribis & Pharisæis ignotum erat.

DE SECVNDO.

Salutationis Angelicæ consideratio.

Secundum membrum huius Euangelicæ historiæ est salutatio Angelica, quæ est: *Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus.* Hic cogitemus de Eua prima parente & sanctissima virgine matre Iesu, & obseruemus, quam diuersas voces audiuerint. Eua audiuit: Multiplicabo ærumnas tuas. Ærumnæ autem maledictionis signa sunt ante fidem. Maria audiuit: χαῖρε, id est, gaude. Et causam addit: *Plena es gratia*, id est, Deus te in gratiam recepit, & delegit te vnam ex toto humano genere, cui singulare præstabit beneficium. *Dominus est tecum*, hoc est, tu habes Deum protectorem & saluatorem. *Benedicta tu inter mulieres.* Hoc est, quemadmodum Eua erat maledicta inter mulieres, imò omnes mulieres erant maledictæ propter illam, ita tu benedicta es ex dono & fauore Dei. Tibi enim tanta contigit felicitas, vt Seminis promissi mater sis futura. Hæc est sententia salutationis, vnde facile est colligere, quam stulti sunt, qui hinc volunt facere precationem, qua inuocant beatam virginem contra manifestum verbum Dei, quibus hoc dictum volo hoc tempore, maledictus omnis, qui inuocat creaturam, & qui detorquet scripturæ verba ad stabiliendum horrendam idololatriam, in cõtemtum filij Dei, in ignominiam sanctissimæ virginis, & in sui certissimam perniciem. Quando docetur in Ecclesia de vera inuocatione, etiam ostẽditur, quod inuocatio sanctorum sit cultus Diabolicus, in Ecclesiam à Diabolo inuectus.

Idololatriæ papisticæ refutatio.

DE TERTIO.

Consolatio turbatæ virginis.

Audita hac insolita salutatione, turbatur, & apud se cogitat, qualisnam sit ista salutatio. Cui Angelus: Ne timeas Maria, inuenisti enim gratiã apud Deum. Vide hîc quid faciat verbũ Dei. Primũ terret, deinde cõsolatur. Ne timeas, inquit, quasi dicat: Nõ venio, vt tibi aliquid triste annunciẽ, nõ venio prædicaturus irã Dei aduersus te. Nam inuenisti gratiam apud Deũ. Hic habemus firmam doctrinam, quod sola gratia Dei timorem expellat. Reliqua omnia adiunctum habent timorem. Amici adiunctum timorem habent, ne nos deserant, cum maximè eis opus habeamus, sanitas timorem habet ne perdatur, diuitiæ nõ possidentur sine metu, nam amitti possunt, & amissæ dolorem relinquunt, potentia timet, vt quæ à superiori vincatur, sola gratia Dei timorem expellit. Qui in hac est, ipse potest & in vita & in morte libere insultare Diabolo, & omnibus eius artib. Hæc gratia quia possidetur fide, augetur pijs exercitijs, nobis omnibus operęprecium est cauere, ne eam nostra culpa amittamus. Ea enim amissa, nihil est reliquum præter turbationem conscientiæ & maledictionem.

Gratiæ Dei mirus effectus.

DE QVARTO.

Expositio legationis.

Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hæc propositio legationis est, cuius sensus est, ego ex mandato Dei tibi denuncio, quod sis iam mater futura, & filium paries, quem vocabis Iesum. Hic haud dubie castissima virgo cogitat de promisso Semine, audit sibi nomine Dei denunciari, quod sit paritura filium, quẽ Iesum appellare iubetur. Hoc nomen *Iesus*, quod Saluatorem significat, intellexit opponi maledictioni & morti, in quam primi parentes ob suam transgresionem inciderãt. Hoc nomẽ solet fusius explicari die Circumcisionis, quare nũc ad reliqua pergo.

Christus est magnus.

Hic erit (inquit) *magnus.* Vere magnus, vtpote filius altissimi, vere magnus, qui potentem Satanã vinceret, vere magnus, qui maxima daret, vere magnus, cuius regnum æternum. *Dabit illi* (inquit) *Dominus Deus sedem Dauid patris sui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* Hanc descriptionem si obseruemus, quatuor de Christo hîc dici inueniemus. Primùm enim eius veram humanitatem indicat, cum dicit illum nasciturum ex virgine. Deinde eius diuinitatem non tacet. Dicit enim, *Filius altissimi vocabitur.* Filius altissimi est eiusdem naturæ cum altissimo. Tertio, cum addit, *hic erit magnus*, significat vnionem personalem. Etsi enim est Deus & homo, vna tamen persona est, non duæ. Quarto loco notatur eius officium, quod sit *Iesus* & *Rex*, qui regnabit in æternum. Quomodo de Christo dici potuit, quod esset habiturus sedem Patris sui, cum ipse dicit: Regnum meum non est ex hoc mundo, quemadmodum etiam euentus declarauit, & Dauidis regnum fuit politica administratio in Iudæa? Vmbram regni tenuit Dauid, hic eius filius veritatem regni occupat. Regnum Dauidis fuit figura & vmbra Christi, & ideo vnum regnum dicitur vtrumque, quia illud est vmbra, hoc est veritas eiusdem regni. Deinde, mos scripturæ est, diuina externis rerũ imaginibus depingere, vt nostræ infirmitati seruiat collatio.

1. Est filius virginis.

2. Filius Dei.

3. Deus & homo.

4. Messias & seruator Ecclesiæ in æternum.

DE QVINTO.

Conceptionis ratio.

Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Quasi diceret: Quomodo possum absque viro grauida fieri coporaliter

(vt tu

vt tu dicis) cum nondum cognouerim virum? Sciuit castissima virgo ordinem diuinitus sancitum esse, vt homines conciperentur ex semine virili & muliebri, neque contrarium exemplum vidit aut audiuit post creationem primorum parentum. Quare hoc suæ rationis iudicium & experientiam in ordine diuinitus sancito secuta, quærit: Quomodo fiet istud? quoniam virum non cognosco, an aliquo insolito more hic fiet conceptus? *Et respon dens Angelus, dicit ei: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Ideóque & quod nasci tur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.* Hic modũ con ceptionis declarat Augelus, & causam conceptionis transfert à natura ad Deum naturæ opificem. Quasi diceret: Non concipies ex virili semine, sed ex tuo semine solo nascetur tibi filius, idque operante non natura, sed gratia. Spiritus enim sanctus sua diuina virtute faciet, vt ex tuo semine nascatur verus homo. Hinc Augustinus: *Per gratiam Dei, seu potentiam Dei, & operationem Spiritus sancti, de carne virginis assumtum est, quod Verbo est vnitum, idque ideo, quia si ex virili semine fuisset, cum omnibus natis in Adam immundus extitisset.* Quod autem ex carne natum est, caro est, mendacium est, vanitas est, Ioh. 3.6. Nunc autem per Christum oportuit fieri gratiam & veritatem. Non igitur potuit de viro concipi, sed oportuit id fieri occulta quadam Dei virtute, quò omnis peccati purus & sanctus, nos quoque purificaret & sanctificaret, futurus Patri hostia sancta & incontaminata. Deinde de Spiritu sancto conceptus est, vt sciamus, quod quicquid filius loquatur, esse ipsissimam patris voluntatem. Est enim Spiritus sanctus amor Patris & filij substãtialis. Præterea, quia Spiritus sanctus est Spiritus sanctificationis & purificationis. Hic enim ex sanguine, quem purificauerat, Christi corpus ædificauit, vt esset mundum & immune ab omni peccato, vt supra quoque dictum est. Hæ causæ fuerunt & sunt, quod non decuerit Christum nasci ex virili semine, sed per efficaciam Spiritus sancti. Id Angelus insinuat, cum dicit: *Ideóque quod nascitur ex te sanctum, filius Dei vocabitur.*

Fidei Mariæ confirmatio.

Etsi autem beata virgo his verbis Angeli fidem habuit, tamen vt sit confirmatior virginis fides, addit ei signum quo certificatur. *Et ecce*, inquit, *Elizabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua, & hic mensis est sextus illi, quæ vocatur sterilis.* Quasi diceret: Tu apud te ratiocinaris contra naturæ legem & ordinem diuinitus institutum fieri, vt virgo concipias & virgo parias, sed ego tibi aliud ostendam, quod etiam est contra naturæ ordinem, Elizabeth cognata tua est sterilis natura & ætate, natura quidem, quia tot annis vixit cum marito sine prole, adeo quod in eius ignominiam sterilis sit vocitata, ætate vero, quod iam excesserit annos pariendi, etiamsi maxime olim fuisset fœcũda. Verum hic sextus mensis est à quo concepit, ita Deo ordinante & volente. Quare hoc signo te confirmes, vere futurum esse, vt tu quoque parias.

Quo modo deus suorũ infirmitati consulat.

Vide hic consuetudinem in Deo, qui nunquam nudo verbo agit cum homine, sed semper signum aliquod externũ addit, quo nostræ imbecillitati magis se accõmodet, dum suã volũtatẽ menti per verbum, & sensibus per signa externa verbi signacula offert veluti spectandum. Sic nobis per Euangelium hodie suam patefecerat voluntatem, quam externis signis obsignat, Baptismo & Cœna Dominica.

Vsus doctrinæ de promissionibus & omnipotẽtia Dei.

Verum in hoc colloquio Angeli cum virgine obseruandum est dictum, quo ait: *Non erit impossibile apud Deũ vllũ verbũ.* Hoc verbum & hæc vox Angeli duo continet. Primùm veritatem & certitudinem promissorum diuinorum obsignat. Deinde monet nos, vt potentiam Dei opponamus omni carnis sensui & iudicio, & statuamus Deum veracem esse, etiamsi tota rerum machina aliud nobis persuadere moliretur, vtque dicamus cum virgine, fiat secundum verbum tuum, verbo voluntatem reuelas, potentia voluntatem adimples, vt tibi soli sit gloria. Peccator es, deploras tuam miseriam, sed audi verbum voluntatis: Nolo mortem peccatoris. Item: Omnis qui inuocauerit nomen Domini saluus erit, Include in verbo & voluntatem & potentiam Dei, cui nihil resistere potest. Quando vicinus morti tristaris, confugito ad Christum, & audi verbum: Beati qui in Domino moriuntur. In hoc verbo coniũge voluntatem & potentiam Dei, & certo statuito mortem tibi fore viam ad beatitudinem, idque per Christum Iesum Dominum nostrum, cui cum Patre & Spiritu sancto sit honor, laus & gloria in secula, Amen.

In vita.

In morte.

IN FESTO IOHANNIS BAptistæ, Lucæ I.

ELizabethæ impletum est tempus pariendi, & peperit filium. Et audierunt vicini & cognati eius, quod magnifice Dominus misericordia sua vsus esset erga illam & gratulabantur ei. Et factum est in die octauo, venerunt ad circumcidendum puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zachariam. Et respondens mater eius, dixit: Nequaquam, sed vocabitur Iohannes. Et dixerunt ad illam: Nemo est in cognatione tua, qui vocatur isto nomine. Innuebant autem patri eius, qui vellet vocari eũ. Isq; postulatis tabellis scripsit, dicens: Iohannes est nomen eius Et admirati sunt vniuersi. Apertum est autem os eius illico, & lingua eius, & loquebatur laudans Deum. Et peruasit timor omnes vicinos eorum, & per omnem montanam regionem Iudæis diuulgabantur omnia verba hæc, & posuerunt omnes, qui audierant, in corde suo, dicentes: Quidnam puer hic erit? Et manus Domini erat cum illo. Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto, prophetauitque, dicens: Laudandus Dominus Deus Israel, quia visitauit & fecit redemptionem populo suo. Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum, qui à seculo fuerunt, Prophetarum suorum: Fore vt seruaremur ab inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos. Vt vteretur misericordia erga patres nostros, ac memor esset testamenti sui sancti. Præstarétque iusiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, ac daret nobis, Vt sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiremus ipsi cum sanctitate & iusticia coram ipso, cunctis diebus vitæ nostræ. Et tu puer Propheta Altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini ad parandũ vias eius. Ad dandam scientiam salutis populo ipsius, per remissionem peccatorum eius. Per viscera misericordiæ Dei nostri, quibus visitauit nos oriẽs ex alto. Vt illusceret his, qui in tenebris & vmbra mortis sedebant, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Puer autem crescebat, & corroborabatur spiritu: & erat in desertis, donec veniret dies, quo ostendendus erat apud Israelitas.

ENARRATIO TEXTVS.

Exordiũ de Christianorũ diebus festis: & cur in quibusdam Ecclesijs retineãtur.

Etsi autẽ prophana idololatria est inuocare Sanctos, id quod à Papistis in sanctorum festis factitatum est: tamen aliquot sanctorum festa retinere est perutile, idque multis de caussis. *Prima*, vtile admodum est, vt cognoscatur historia Ecclesiæ: nam in-

de doctrinam, cõfirmationem & consolationẽ petere possumus. *Secunda*, dulce est cogitare beneficia Dei erga Ecclesiam, vnde singularis fructus pijs accedit pectoribus. *Tertia*, vt gratiæ Deo agantur pro beneficijs Dei erga Ecclesiæ mẽbra. *Quarta*, vt perpensis varijs sanctorum casibus, obfirmemus animos nostros aduersus præsentes & futuros casus, quos experiri necesse est. *Quinta*, vt sancti sint nobis in pœnitentia, & vita, cultu, cõfessione, cõstantia, patientia, & alijs virtutibus, quasi exẽplaria, ad quæ nostram vitam formemus. *Sexta*, vt pijs suspirijs sanctorum expetamus consortium. Hæ & aliæ graues sunt causæ, cur sanctorum festa quædam in Ecclesia retinemus. Vtinam non abuterentur multi sanctorum festis & alijs, ad suas voluptates & insanias: quemadmodum hoc festo præcipue multi abusi sũt in Papatu, dũ in nocturnis saltationibus, amatorijs corollis, perpotationibus, ne dicam alia turpiora, hoc festum celebrarunt, quo non Deo, eius Angelis & sanctis placuerunt: sed Satanæ seruierunt in contumeliam Dei, Angelorum, & sanctorum. Hæc sint breuiter dicta de festis sanctorum, & eorum recto vsu. De hoc festo vnum tantum locum tractabo, nempe historiã Iohannis, vnde aliquot admonitiones extruam.

Horrenda profanatio festi Iohannis Baptistæ in papatu

DE HISTORIA IOHANNIS *Baptistæ.*

Circumstantiæ.

In historia Iohannis Baptistæ hæ perpendantur circumstantiæ: Parentes, conceptio, natiuitas, educatio, vocatio, officium, de Iohanne testimonium Christi, mors, & ea quæ circa mortem & post mortem contigerunt.

1. Parentes eius.

Parentes Baptistæ fuerunt Zacharias, sacerdos, vir sanctus, & inculpatæ vitæ, & Elizabeth mater fuit, vt ætate prouecta, ita pietate eximia. De vtrisq; ita testatur Euangelista Lucas cap. 1. 6. Erãt iusti ambo coram Deo, incedentes in omnibus mandatis & iustificationib⁹ Domini irreprehẽsibiles, & nõ erat illis filius, eò quòd esset Elizabeth sterilis, & ambo processissent in dieb. suis. Hæc descriptio continet, qua fuerint pietate parentes Iohannis, qua vixerint innocentia, & quod iam senium adepti solatio senectutis destituti fuerint, eò quòd Elizabeth sterilis fuerit, non solũ natura, dum adhuc iuuencula erat: verumetiam ætate, cum iam anus esset facta. Verũ contra naturæ cursum & sterilitatis incommodum tandem cõsequuntur, quod magno desiderio à Deo petiuerant. Hæc proinde circumstantia de parentibus Iohannis multa docet: 1. quod preces piorũ tandem exaudiantur. 2. quod ab officio non sit discedẽdum, propterea quod diutius differri postulata videntur. Est enim pulsandũ, donec nobis gratię ostiũ aperiatur. 3. quod afflicti in fide manentes & innocentiam tuentes, tandem consolationem consequantur. 4. quod qui matrimonio sunt copulati, debeant in timore Dei viuere, & irreprehẽsibiles esse. 5. quod ministri verbi & ipsorum vxores debeant alijs prælucere in omni genere virtutũ. Vt enim Zacharias maritus officij dignitatem ornauit sanctitate vitæ: ita Elizabeth vxor sanctam vitam & inculpatam degit. Sciuerunt enim se in eum dignitatis locum euectos esse, vnde ipsorum vita alijs magis cõspiceretur. Vtinam non essent multi, qui Zachariam prædicant, & non Zachariam viuunt; verum hi suum inuenient iudicium.

Illorum pietas.

Quid hæc circumstãtia nos doceat.

2. Conceptio in qua agitur.

Secunda cirscumstantia est conceptionis, in qua plura sunt consideranda. Nam primum conceptio Zachariæ patri fungenti suo officio in Templo prædicitur ab angelo: quod cũ nõ credit senex effœtus, mutus efficitur in pœnã suæ incredulitatis. Hic primum se offert officium sanctorum Angelorum, qui sunt nuncij Dei, & ministri Ecclesiæ Dei, vt eã defendant, & seruiant iuxta Dei voluntatẽ. Sed de Angelis dicenda sunt plura die Michaelis. Deinde, hic obseruetur, quod Deus soleat exaudire eos, qui officio suo rite fungentes ex fide inuocãt. Qui enim officio cõmisso non rectè, quantũ potest, fungitur, fide vacuus est, & orare nequit. Quare nos Zacharię exemplũ sequentes, & rite fungamur nostro munere, & ardenter Deũ inuocemus, vt nostris necessitatibus succurrat. Est enim suarum promissionum memor. Præterea hic docemur, quod Dei actio & consilium non impediatur impedimentis naturæ. Etsi enim Zacharias erat effœtus: Elizabeth sterilis & natura & ætate: Dei tamen consilium procedit, & Elizabeth concipit iuxta decretum Dei. Hinc regulam generalem extruamus, videlicet quod nihil decretum & consilium Dei impedire possit. Decreuit mortuos excitare, sed naturę hoc videtur fieri nõ posse. Cui hic magis credendum, naturæne, an voci Dei? Deo reddatur veritatis laus, & certo statuam⁹, quod qui omnipotens est veritas, & verissima omni potentia, velit & possit præstare quicquid decreuit. Concipit ergo sterilis, & effœtus senex fit pater aduersante natura, sed mandãte naturæ autore, quem puer in vtero matris agnouit, quando aduenente Maria post conceptionem ad vocẽ Angeli, in vtero exultauit in testimonium, quod Deus recipiat infantes & velit ab eis coli, iuxta Psalmũ: Ex ore infantium & lactentium perfecisti tibi laudem. Verum de hac re plura dicenda sunt die Visitationis beatæ Virginis.

De officio Angelorum.

De fauore Dei erga pios.

De omni potentia Dei naturæ obstacula superantis.

De sanctificatione prolis piorum.

Tertia circumstantia est natiuitatis, de qua in hunc modum Lucas: *Vocabis*, inquit Angelus ad Zachariam, *nomen eius Iohannem, & erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt, & cum natus esset Iohannes, vicini quod acciderat Elisabeth audientes, prædicarunt misericordiam Dei & congratulati sunt Elizabethæ.* Hæc circumstantia admonet nos gratitudinis erga Deum pro acceptis beneficijs: admonet nos cõgratulationis, vt gratulemur illis, quibus Deus benefacit: admonet nos officij piorum parentum, vt nostros infantes Deo commendemus: admonet nos gaudij, quod ex benedictione Domini percipimus, & illud ad Dei gloriam referamus.

3. Natiuitas.

Doctrina eliciẽda.

Quarta, circumstantia est educationis Iohannis de qua Euangelista: *Puer crescebat & confortabatur spiritu, & erat in deserto, vsque in diem ostensionis suæ ad Israel.* Et cum in deserto esset, vt narrat Matthæus, habebat vestimentum de pilis Camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos suos. Esca autem eius erant locustæ, & mel syluestre. Hæc est educationis satis asperæ descriptio. Quia enim arduum erat futurum ipsius officium, non in delicijs erat educandus, sed potius erat assuefaciendus laboribus ab initio. Nam, vt ille inquit, à teneris assuescere multum est.

4. Educatio.

Sed quid nos hinc discemus? Monasticénne? nequaquam. Quídnam igitur? tria hinc discere debemus: sobrietatem, obedientiam erga Deum, & assuefactionem. *Sobrietas* enim & continentia hoc Iohannis exemplo non solum futuris ministris verbi, verumetiam omnibus Christianis cõmendatur. Deinde, *obedientia* erga Deum in nostra vocatione commendatur nobis Non enim putãdum est, quod Iohannes hoc opus & viuendi genus elegerit, tanquam

Triplex doctrina.

quam sanctius esset in deserto viuere, quam in theatro hominum: sed vocationi obtemperandum putauit. Assuefactio præterea commendatur nobis hoc exemplo, vt durioribus assueti, non frangamur laborum mole, si quando duriora ferenda sunt. Delicate educati effœminati redduntur, vt ad nihil præclare agendum sint idonei, quemadmodum experientia in multis docet. Zona pellicea circa lumbos eius, symbolum erat certaminis, quod illi futurum erat in officio suo cum Scribis, Pharisæis, Herode, & aliis regni Christi hostibus.

5. Vocatio.

Quinta circumstantia est vocationis Iohannis. De hac circumstantia ita scribit Lucas, cap. 3. 2. Factum est verbum Domini super Iohannem, Zachariæ filium. Hoc verbum fuit vocationis, qua diuinitus vocatus est ad ministerium. Hic nobis commendatur modestia, vt exemplo Iohannis expectemus vocantis vocem, siue Dei sine mediis, quod olim sæpius fiebat: qua ratione sunt vocati Prophetę, Apostoli, & alij interdum: siue Dei per media, hoc est, per homines, penes quos ius est vocandi ad aliquod ministerium in Republica siue Ecclesia. Cōtra hoc modestiæ exemplum peccant curiosi, qui sine vocatione erumpunt in officia, per fenestras potius & tectum, quàm per ostium. Huiusmodi sunt, qui vel per amicos, vel per munerum largitionem aucupantur officia Ecclesiastica, idque non vt Deo seruiant, & Ecclesiam ædificent, sed vt suo ventri consulant, quæ res non bene cedere solet.

De duplici vocatione & vtriusque vsu & abusu.

6. Officiū.

Sexta circumstantia est officij, de qua Lucas hoc modo, cap. 3. 3. Et venit in omnem regionem Iordani finitimam, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, sicuti scriptum est in libro Esaiæ: Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, & rectas facite semitas eius, &c. Habemus officium Iohannis, videlicet vt baptizet & prędicet pœnitentiam, vt paret viam Domino, vt Christum Dominum monstret.

Quia autem primus Dei minister fuit, qui baptizauit ex mādato Dei, Baptista dictus est: quia prædicauit pœnitentiam, Propheta est dictus: quia Christum monstrat, Elias est vocatus, vt spiritu Eliæ veniens Domino viam pararet. In huius officio multæ virtutes lucent: vt constantia, fortitudo, confessio, crux, defensio veritatis, ardor & studium propagandi Regni Christi. Herodem non timuit, Pharisæos non est reueritus, sed officium constantissime tuebatur vsque ad mortem.

Cur Baptista & propheta dictus est.

7. Testimonium Christi de Iohanne.

Septima circumstantia est testimonij Christi de Iohanne. De hac circumstantia scribitur Matthæi 11. vbi Iohannes coniectus in vincula mittit duos discipulos ad Iesum, vt quærerent, num is sit, qui venturus sit, an alius sit expectandus. Verùm post responsum Christi, subijcitur testimonium Christi de Iohanne. Quid existis, inquit, in desertum videre? num arundinem? verum quia hic Christi præconium de Iohanne declaratum est tertia Dominica Aduentus, nolo de eo plura dicere.

8 Mortis circūstantiæ.

Octaua circumstantia est de morte Iohannis, & de iis quæ circa mortem & post mortem contigerunt. In morte: occasio, causa, mortis genus, & exemplum Iohannis.

1. Occasio.

Occasio fuit hæc: Herodes accepit fratris sui vxorem, qua vsus est vt sua. Hoc quia Iohannes vidit esse contra Legem Dei, & naturæ honestatem, dicit Herodi: Non licet tibi habere vxorem fratris tui, quod cum ægre tulisset Herodes, mittit Iohannem in carcerem. Herodes ante hoc Iohannis factum amabat Iohannem: Habuit illum pro Propheta Dei, vsus est interdum eius cōsilio, sed postquam à Iohanne taxari cœpit ipsius incestus & impura vita, ex amico fit inimicus Herodes, Iohannes in carcerem tanquam maleficus conijcitur. Huius Herodis exemplum multi hodie imitantur. Complectuntur veros Dei seruos, donec non offendant, donec vicia non carpant, sed mox vbi morbum indicauerint, vt phrenetici in medicos manus inijciunt.

2. Causa.

Causa mortis fuit iuramentum Herodis. Nam cum Herodes in conuiuio vidisset filiam Herodiadis saltantem, adeo placuit Herodi puellæ saltatio, quod iurarit se daturum quicquid peteret etiam ad dimidium regni. Puella hoc audito, currit ad matrem, interrogat quid petat. Mater, quæ Iohannem odio prosequebatur propter reprehensam eius libidinem, iubet vt petat caput Iohannis Baptistæ: quod & impetrat. Nam mox misso carnifice obtruncatur Iohannes, & caput illius puellæ traditur.

3. Mortis genus.

Habemus causam mortis Iohannis, & mortis genus. Ecce hic ad puellæ petitionem iugulatur maximus ille heros, quo non fuit inter natos mulierum maior, iuxta Christi testimonium. Hæc sanè sors est Ecclesiæ. Hic videmus Christi regnum sanguine parari & sanguine seruari.

4. Exemplum.

Exemplum hoc Ioannis omnibus sinceris Christi ministris imitandum est, vt videlicet eligant potius mortem, quam vt ad peccata hominum conniueant, certi quod is, qui Iohannis sanguinem tanquam oblationem gratissimam suscepit, etiam sui curam in mediis flammis sit habiturus, cui sit honor, laus, confessio, & gloria, in secula seculorum, Amen.

IN FESTO VISITATIONIS Mariæ, Luc. 1.

Exurgens autem Maria in diebus his, abijt in montana cum festinatione, in ciuitatem Iuda, & intrauit in domum Zachariæ, ac salutauit Elizabeth. Et factum est, vt audiuit salutationem Mariæ Elizabeth, saliyt infans in vtero eius. Et repleta est Spiritu sancto Elizabeth, exclamauitque voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim, vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit præ gaudio infans in vtero meo. Et beata quæ credidisti, quoniam perficientur ea, quæ dicta sunt tibi à Domino. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus meus, in Deo Seruatore meo. Quia respexit ad humilitatem ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quia fecit mihi magnifica, qui potens est, & sanctum nomē eius. Et misericordia eius in progeniem, & progeniem, timentibus eum. Præstitit robur per brachium suum, dispersit superbos cogitatione cordis ipsorum. Detraxit potentes de sedibus, & erexit humiles. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Suscepit Israel puerum suum, vt memor esset misericordiæ. Sicut locutus est ad patres nostros, nimirum Abraham, & semini eius in æuum. Mansit autem Maria cum illa circiter menses tres, & reuersa est in domum suam.

ENARRATIO TEXTVS.

Exordiū de doctrina quę colligitur ex meditatione historiæ Sanctorū præcipuè.

Cur festa de Sanctis instituta sint in Ecclesia cum aliàs, tum ipso die Iohannis Baptistæ, dictum est. Summa autem eò redit, vt habeamus exempla pœ-

nitentiæ,& misericordiæ Dei, seu vt explicatius dicam: *Primum*, vt cum illis lapsis non desperemus de venia, sed aspiremus ad gratiam, seriam pœnitentiam peccatorum exemplo sanctorum agentes. *Deinde*, vt fidem illorum imitemur, quemadmodum Paulus monet, Abrahami fidem nobis commendans, Romanor. 4. 3. &c. *Tum*, vt mores Sanctorum exprimere conemur honeste, pie, & iustè viuentes, & abnegantes omnem impietatem, & mundanas concupiscentias, vt Paulus ad Titum docet, capite 2. 12.

Vsus præsentis historiæ. In hunc vsum & hoc Festum institutum esse cogitemus, non vt sanctam virginem inuocemus, quod impia est idololatria, sed vt habeamus, quo & animum nostrum, & vitam informemus ad pietatem & virtutem, exemplo huius castissimæ virginis.

Summa. Summa autem huius historiæ est, quod Maria virgo, postquam & se cognouit ex Spiritu Sancto concepisse, & sciuit Elizabetham cognatam iam in sua senectute pregnantem esse, proficiscitur ad suam cognatam Elizabeth, eam salutat, atque ita colloquuntur de eo quod acciderat, & se mutuo confirmant. Quo facto, Maria, vt suæ gratitudinis erga Deum signū ederet, Psalmum componit, & canit in laudem Dei. Loci duo:

Partes.

1. *Historia visitationis.*
2. *Canticum virginis.*

DE PRIMO.

In Historia visitationis quatuor præcipuæ sunt spectandæ circumstantiæ, quæ sunt:

1. *Mutuum officium virginis & Elizabethæ.*
2. *Salutatio virginis.*
3. *Elizabethæ testimonium de fide virginis.*
4. *Miraculum infantis in vtero matris gestientis.*

Prima Circunstantia.

Charitas Mariæ erga Elizabetham. *Exurgens Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in ciuitatem Iuda, & intrauit in domum Zachariæ.* Beata virgo fructum suæ fidei pulcherrimum edit, nempe charitatis erga proximum. Illa enim cum iuuencula esset, anum Elizabetham non contemnit, sed cum festinatione accedit, vt eam iuuet & consoletur, sic cogitans: Ecce cognata mea est senio confecta, præterea etiam, quod natura denegatum fuit, miraculo est fœcunda facta, eget proinde mea opera, volo itaque ad eam proficisci, vt mutuis nos consolemur colloquiis, & vt ei ministrem.

Doctrina. Hinc iuuenculæ matronæ discant, quomodo eas affectas esse erga grandæuas deceat. Maria etsi maioribus donis erat ornata, quam nulla fœminarum in Mundo fuit, non tamen inde superbit, non cogitat, egóne tantis donis ornata seruirem isti anui? Sed potius, quod quò maior sit, & præstantioribus donis pollens, eò magis ad seruiendum aliis sit obnoxia. Ioseph tametsi somniauit Solem & Lunam & vndecim stellas se adorare, quo somno significabatur, quod parentes ipsius & fratres aliquando ipsum essent vt Dominum veneraturi, non tamen inde superbit, sed seni parenti seruit, & est obediens iuxta regulam Syracidæ, Eccl. 4. 7. Quantò maior es, eò magis te ipse humilia in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam, congregationi pauperum affabilem te facito, & seniori humilia animam tuam. Qui iuxta hanc regulam & Mariæ exemplum vitam instituit, vberrimum reportabit fructum. 1. Inueniet

Confirmatio ab exemplo. A testimonio. Ab vtili.

gratiam apud Deum, nam vt Deus superbis resistit, ita humilibus dat gratiam. 2. Inueniet gratiam apud homines. Vt enim omnes oderunt superbos, ita humiles & affabiles amore prosequuntur. 3. meretur vt ipse senex effectus honoretur à iunioribus. Vt enim iustum iudicium Dei est, vt qui iuuenis senes contempsit, ipse senex contemptibilis fiat: ita iusticia Dei est, vt qui iuuenis reueritus est senes, & eos in honore habuit, senex honoretur & ametur à iuuenibus.

2. Doctrina. Discant & hinc virgines nostræ non circumcursitare per alienas domos, non ocio indulgere, sed cum festinatione pie & modeste res suas agere, nisi potius placuerit ipsis Dinæ imitari exemplum, quæ ignominiam domum secum tulit, quàm beatæ Virginis, quæ decus & perpetuum honestatis testimonium secum reportauit. Olim nullus thesaurus pudentia virginibus erat carior, at nunc & vestibus & gestibus omnem impudicitiam produnt multæ, quarum pleræque iustas suæ impudicitiæ pœnas luunt.

Secunda Circumstantia.

Salutatio Mariæ. Secunda circumstantia est salutationis. Nam ingressa domum virgo mox salutat Elizabetham. Salutatio amica humanitatis, humilitatis, & beneuolentiæ est testimonium. Salutandi forma apud Iudæos vsitata fuit: Pax tibi, & pax huic domui, quæ salutandi forma de multis rebus nos admonet. 1. Hæc salutandi ratio est confessio, qua omnem pacem, omnem fortunam, adeóque omnia prospera à Deo esse confitemur. 2. Est petitio. Qui enim sincero corde dicit: Pax tibi, perinde est, ac si diceret, Te Pater cœlestis oro, vt huic tuam largiare pacem, hunc tua protectione munias aduersus Satanam Ecclesiæ tuæ hostem implacabilem. 3. Salutatio est adhortatio, qua hortamur quem salutamus, vt Deum inuocet, vt se, suam domum, liberos, &c. tueatur. 4. Salutatio & pacis precatio est significatio quædam, quod hostes habeamus, qui nobis perpetuò struunt insidias, vnde monemur, ne stertamus, sed vigilemus, ne incautos nos opprimant. 5. Pia salutatio est gratiarum actio. Nam cum precamur aliis à Deo pacem, publicè agnoscimus Deum esse autorem pacis, quem hac confessione prædicamus. Discamus ergo ab hac virgine mutuis salutationibus nos inuicem excipere.

Salutandi formula Iudęorū, quid nos doceat.

Tertia Circumstantia.

Testimoniū Elizabethę de fide virginis. Tertia circumstantia est testimonium Elizabethæ de fide Virginis. *Et repleta est Spiritu Sancto Elizabeth, & exclamauit voce magna, ac dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui, &c. Beata es quæ credidisti, quoniam perficientur ea, quæ dicta sunt tibi à Domino.* Elizabeth impletur Spiritu Sancto, à quo certificatur de conceptione virginis. Nā cum contra naturam sit virginem gestare vterum, oportuit autorem naturæ doctorem esse gratiæ & doni quod contigit præter naturam. Deinde vt edocta erat à S. Sancto, fidem virginis prædicat, cum ait: *Beata es quæ credidisti*, quæ breuis sententia plura docet. 1. Omnes esse miseros qui sunt sine fide. 2. Quod credentibus contingat beatitudo vera, quæ est in Christo Iesu beatitudinis fonte vberrimo. 3. Indicat quis sit fructus fidei, cum ait, *Quoniam perficientur ea, quæ dicta sunt tibi à Domino.* Quasi dicat: Etiamsi omnium hominum experientia reclamat, etiamsi natura negat, etiamsi ratio contra statuit, tamen perficietur quod tibi à Domino

Doctrina.

mino

mino dictum est, videlicet quod virgo pariet Filium, iuxta Dei verbum. Hinc discamus & nos, quæ sit veræ fidei indoles, & exemplo virginis verbo Dei adhibeamus fidem, etiamsi tota rerum natura contrarium polliceri videatur.

Quarta circumstantia.

Miraculum infantis in vtero materno gestientis.

Ad salutationem virginis exultat puer in vtero matris, & gestu quodam adesse significat in vtero virginis Messiam. Hoc sanè magnum miraculum fuit, quod puer nondum in mundum editus, naturæ reparatorem agnouerit. Quo miraculo & fides Elizabeth ac Mariæ confirmatur, & bonitas Dei erga infantes declaratur, qui olim promisit Abrahamo, quod vellet ipsius Deus esse, & seminis eius in sempiternum, in cuius promissionis certitudinem legem sanxit, vt infans octo dierum circumcideretur, quę promissio, cum ad nos pertineat, impie & impudenter faciunt Anabaptistæ, qui nolunt Christianorum infantes baptizari, hoc est, nolunt eos obsignatione gaudere, qui gratiæ cœlestis iuxta promissionem sunt hæredes. Anabaptistæ ita aiunt: Qui audit & credit baptizandus est: Infans vero non audit, nec credere potest, quare nullo pacto est baptizandus. Sed falluntur miseri. Sic potius deberent colligere: Infantes Christianorum habent promissionem, igitur hæc promissio est ipsis Baptismo obsignanda, sicut infantibus Iudęorum obsignata fuit circumcisione. Promissionis verbum offert gratiam. Promissionis Sacramentum obsignat gratiam, & symbolo docet: quemadmodum die Cœnæ Dominicæ dictum est. Proponamus igitur nobis Iohannem, qui in vtero matris plenus Spiritu Sancto hæres est gratiæ communis omnibus infantibus, qui habent promissionem.

Error Anabaptistarũ de pędobaptismo refutatur.

Obiectio nis dilutio.

Sed dicunt: hoc erat miraculum. Fateor fuisse miraculum, & sane magnum miraculum, sicuti omnia opera Dei in Ecclesia sunt miracula. Verùm hoc adeo, quod hoc ipsum miraculum docet nos, quod pueri possint esse capaces Spiritus Sancti. Si sunt capaces Spiritus Sancti: si sunt filij Abrahæ: si sunt secundum promissionem hæredes: si Christus eos recipi mandat: cur non baptizandi? Præsertim cum baptismus istarum rerum sit quædam obsignatio.

DE SECVNDO.

Sũma Cãtici Marię.

Maria audita oratione Elizabethæ de beneficio sibi facto, videlicet quod esset mater Messiæ futura, sui animi gratitudinem erga Deum declarat, quem celebrat in hoc Psalmo, cum propter ingens illud beneficium, quod sibi contingit, tum propter misericordiam, potentiam & veritatem, quã exercet erga homines, dum timentes se ex misericordia in gratiam recipit, contumaces iuste punit, & quod olim promisit Patribus, iam tandem vere complet. Vsus huius Psalmi est, vt cognita potentia timeamus: cognita veritate speremus, ac expectemus cum patientia, quæ Deus nobis ex gratia promisit. Misericordiam opponamus peccato: potentiam tyrannidi Diaboli: veritatem tentationibus omnibus, quas caro vel Satan suggerit. Atque his de causis Ecclesia vetus ordinauit, vt quotidie in cœtu piorum caneretur hoc virgineum carmen. Nunc singulos versus breuiter explicemus.

Vsus.

Explicatio paraphrastica.

1. *Magnificat anima mea Dominum.*
2. *Et exultat spiritus meus super Deo salutare meo.*
3. *Quia respexit me humilem ancillam. Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.*

Hoc est: Ego magnificè Deum prædico, & tota gaudio perfundor, idque super Deo saluatore meo. Is enim meum gaudium, qui mihi tantam præstitit salutem. Is respexit & gratuito fauore complexus est me humilem & vilem ancillam, quæ iam spreta, vilis instar vilium seruulorum vixi: atque ita respexit, vt non posthac vilem & contemptam, vt antea, sed beatam me prædicent omnes ætates: cui tanta gratia facta est, vt sim mater futura Messiæ, qui Saluator est meus & omnium in se credentium.

Doctrina.

Ex Mariæ exemplo hoc discamus. 1. Agnoscere nostram vilitatem, & prosternere nos coram Deo in vera pœnitentia. 2. Agnoscere beneficia Dei erga nos. 3. Prædicare Deum ob sua beneficia. 4. Alios ad gratitudinem nostro inuitare exemplo.

4. *Quia magnifice mecum egit potens ille cuius sanctum est nomen.*

Paraphrasis & doctrina.

Nulla hic iactat merita pudica virgo, nihil suis tribuit viribus, sed omnia accepta fert Deo, qui solus potens est, & cuius solius nomen sanctum existit, vt quod summam mereatur reuerentiam. Deus enim quoties nominatur, debet ob sanctitatem prędicari, quæ relucet in omnibus operibus eius, in ingenti misericordia, in iusto iudicio, in potentia & veritate, quemadmodum particulatim virgo in suo exponit Psalmo.

5. *Et cuius misericordia in omnes ætates parata est timentibus ipsum.*

De misericordia Dei locus.

Hic versus tria docet. Primum, quod Deus sit misericors. Secundum, quàm late se extendat Dei misericordia. Tertium, quibus illa infinita contingat misericordia. De Dei misericordia multa sunt illustria dicta & exempla. Ero (inquit) Deus tuus & seminis tui vsque in seculum. Genes. 17.7. Item Ego sum Deus faciens misericordiam. Exod. 20.6. Et apud Esaiam, cap. 54.10. Ego adsum, quia misericors sum Dominus Deus tuus. Et Syracides, Eccl. 2.13. Pius & misericors est Deus, & remittet in die tribulationis peccata. Hinc Paulus Deum vocat Patrem misericordiarum, inquiens, 2. Corinth. 1.3. Benedictus Deus & Pater D. nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Exempla huius declaratæ misericordiæ sunt plurima, quorum summum est, quod Filium suum vnigenitum dederit, vt saluetur mundus per ipsum. Huc illud, Iohan. 3.16. Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam. Imagines huius misericordiæ sunt, filius prodigus, Samaritanus, ouis perdita.

Testimonia.

Exempla

Imagines

Amplitudo misericordiæ.

Quam latè se extendit hæc Dei misericordia? Respondet Virgo: *In progenies progenierum*, hoc est, in omnes ætates, in omnes nationes, iuxta illud, Psa. 33.5. Misericordia Dei plena est terra; & Psalm. 103. 17. Misericordia Domini à seculo vsque ad seculum. Iusticia Dei Adam miseriæ subiectus est cum tota sua posteritate. Misericordia Dei Adam gratiæ particeps factus cum sua posteritate, modò illi sua culpa non accersiuerint sibi iudicium. Huc illud Esaiæ, cap. 49.6. Dedi te in lucem gentium, vt salus sis mea vsque ad extremum terræ. Et Simeon: Lumen quod parasti omnibus populis. Luc. 2.52.

Quib contingit.

Quibus contingit ista misericordia? Respondet Maria: *timentibus eum.* Hoc ipsum Dauid hisce attestatur verbis, Psalm. 103.17. Misericordia Do-

mini à feculo vſque in ſeculum ſuper timentes eum. Et rurſus: Prope timentes eum ſalutare ipſius. Vbi ergo timor Dei verus, illic & miſericordia Dei locum habet.

Timere Deũ quid.

Sed quis eſt iſte timor Dei? Eſt vera pietas & religio, qua ſunt præditi, qui in Chriſtum firma recumbunt fiducia. Eſt autem hîc diligenter obſeruandum inter cauſam miſericordiæ, & qualitatem eorum quibus contingit. Cauſa nulla eſt præter εὐδοκίαν paternam in dilecto, ſicuti ipſe ait: Hic eſt Filius meus, per quem placatus ſum. Qualitas eorum, quib. miſericordia contingit, non eſt meritũ, ſed nota filiorum Dei, qui fide ſunt effecti filij, iuxta illud, Iohann. 1. 12. Dedit poteſtatem, vt fierent filij Dei, quotquot credunt in nomine eius. Fide ſola naſcimur filij Dei, ſed filij Dei effecti debemus, vt filios Dei decet, in omni pietate & innocentia, & aliis virtutibus viuere, quas beata Virgo hic timoris vocabulo complectitur.

De iudicio Dei in ſuperbos, & miſericordia erga humiles.

6. *Fecit potentiam in brachio ſuo, diſperſit ſuperbos mente cordis ſui.*
7. *Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humiles.*
8. *Eſurientes impleuit bonis, & diuites dimiſit inanes.*

Prædicat iudicium Dei in ſuperbos, & miſericordiam in humiles. Exempla infinita præbet ſacra hiſtoria & quotidiana experientia.

Veritatis Dei celebratio.

9. *Suſcepit Iſrael puerum ſuum, memor miſericordiæ ſuæ.*
10. *Sicuti locutus eſt Patribus noſtris, Abrahamo & ſemini eius in æternum.*

Hoc eſt, Promiſſionem miſericordiæ compleuit Deus miſſo Filio. Eſt igitur verax, & ob veritatem celebrandus: cui ſit laus, confeſſio, & gloria miſericordiæ, potentiæ, iuſtitiæ, veritatis in ſecula ſeculorum, Amen.

IN FESTO MICHAELIS, Euangelium, Matth. 17.

IN illo tempore, acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum, dicentes: Quis eſt maximus in regno cœlorum? Et accerſitum ad ſe puerum Ieſus ſtatuit in medio illorum, & dixit: Amen dico vobis, Niſi conuerſi fueritis, & efficiamini ſicut pueri, non ingrediemini in regnum cœlorum. Quiſquis igitur demiſerit ſemetipſum, ſicut eſt puer iſte, hic eſt ille maximus in regno cœlorum. Et qui receperit puellum talem in nomine meo, me recipit. Qui autem offenderit vnum de puſillis iſtis, qui in me credunt, expedit ei, vt ſuſpendatur mola aſinaria in collum eius, ac demergatur in profundum maris. Væ mundo ab offendiculis. Neceſſe eſt enim vt veniant offendicula, verumtamen væ homini, per quem offendiculum venit. Quod ſi manus tua, vel pes tuus obſtaculo eſt tibi, abſcinde eum, & proiice abs te. Bonum eſt tibi ad vitam ingredi claudum & mutilum, potius quam duas manus, vel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum. Et ſi oculus tuus offendit te, erue eum, & proiice abs te. Bonum eſt tibi, vt luſcus intres in vitam potius, quam vt duos oculos habens, mittaris in gehennam ignis. Videte ne contemnatis vnum ex puſillis iſtis. Dico enim vobis, quod Angeli eorum in cœlis ſemper vident faciem patris mei, qui in cœlis eſt. Venit enim filius hominis ſeruare quod perierat.

ENARRATIO TEXTVS.

Cur de Angelis habẽtur cõciones in Eccleſia.

HOc feſtum in Eccleſia ideo ordinatum & receptum eſt, vt diſcamus beneficia Dei erga nos, qui dederit nobis Angelos cuſtodes. Quare de Angelis potiſſimum hoc die docenda eſt Eccleſia. Verùm, quia Euangelica lectio, quæ hodie tractari ſolet, continet ſingulares doctrinas: volo primùm textum Euangelij explicare. Deinde nonnulla de Angelis dicere.

Occaſio & ſũma præſentis loci.

Occaſionem huic Euangelicæ lectioni præbuit arrogantia diſcipulorum Chriſti, qui poſtquam Chriſtus ſui abitus mentionem feciſſet, contendunt de primatu, quos Chriſtus ab errore reuocat, & ſtatuit puerum in medio eorum, dicens: Niſi fueritis ſicut pueri, non intrabitis in regnum cœlorum. Dehortatur præterea à ſcandalo, & commendat nobis pueros, vt eos in Eccleſiam recipiamus, ſcientes talium eſſe regnum cœlorum. Loci quatuor:

Partes.

1. *Diſputatio Apoſtolorum de primatu, & eorum reprehenſio.*
2. *Admonitio de cauendo ſcandalo.*
3. *Mandatum Chriſti de recipiendis pueris.*
4. *Angelorum natura & officium.*

DE PRIMO.

Error diſcipulorũ.

Diſcipuli accedunt Ieſum, dicentes, Quiſnam maximus in regno cœlorum? Hic primùm obſeruanda occurrit cæcitas diſcipulorum Chriſti, non intelligentium adhuc, qualénam ſit Chriſti regnum. Somniabant fore ciuilem adminiſtrationem, in qua Chriſtus, vt ſummus monarcha, Diſcipuli vero ipſius ſub eo, tanquam duces, dominarentur toti terrarum orbi: ideo quærunt, quiſnam illorum ſit futurus ſummus, & à Chriſto proximus. Adeo ſtupenda cæcitas eorum mentes faſcinauerat.

Virus diaboli.

Deinde licet hîc videre virus diaboli, quod fuit etiam efficax in illis Dei organis, nempe diſcipulis Chriſti, qui erant deſtinati Apoſtoli & legati regis Chriſti in ſpirituali eius regno. Quid facit? teterrimo vicio ſuperbiæ eos commaculat, adeo vt iam de primatu diſputent, hoc eſt, quiſnam eorum ſit aliorum futurus Dominus.

Chriſti benigna reprehenſio.

Quid Chriſtus facit ad hanc diſcipulorum ſuorum ſtultam arrogantiam? Potuit ſanè iuſtè eos reiicere, vt ſuperbos & minime idoneos, qui ſuo ſpirituali regno adminiſtrando præficerẽtur: hoc tamen non facit, ſed eos paternè admonet, & vt corrigit errorem: ita ſuperbiæ vicium ſeuerè taxat. Ita enim ait, *Et cum aduocaſſet puerulum Ieſus, ſtatuit eum in medium eorum, & dixit: Amen dico vobis, niſi conuerſi fueritis, & fiatis vt pueruli, nequaquam ingrediemini in regnum cœlorum.* Hic exemplo & doctrina docet, quales velit habere adminiſtratores ſui regni. Vult æqualitatem, quantum quidem ad animorum affectionem attinet: non vult, vt vnus alterum tanquam ex alto deſpiciat: ſed vt amãter ſint inter ſe inuicem affecti, mutuis ſe proſequentes officiis: non vult vt more gentium alij aliis ſuperbè dominentur in ſpirituali ſuo regno. Nam de regnis politicis alia ratio eſt. Deinde, hic facit diſcrimen inter ſuum regnum & imperia mundana. Qui ſummus eſt in regnis mundi, is ab omnibus vult coli & miniſtrari. Contra, qui vult hîc ſummus eſſe, debet omnium eſſe miniſter, non verbis, vt Papa, ſed reuera vt Paulus, Petrus, Apoſtoli, & alij ſinceri Euangelij præcones. Ita maximus in Eccleſia Chriſti eſt, qui maxime ſeruit, minimus vero qui minime dominatur. Vt autem Chriſtus ſuos diſcipulos ab iſta arrogantia reuocet, addit ſeueriſſimam comminationem, dicens: *Niſi fiatis vt pueruli, non ingrediemini regnum cœlorum.* Sed quid eſt quod velit Dominus ſuos diſcipulos eſſe

Quales diſcipulos requirit.

Diſcrimẽ inter regnũ Chriſti & regna mũdi.

Comminatio.

los esse similes puerulis? an non Paulus secus docere videtur, cùm Corinthiis in hunc modum scribat, 1.Cor.14.20. Ne simus pueri sensibus? Christus vult nos esse pueris similes. Paulus vult nos esse pueris dissimiles. Vtrumque verum est. Debemus esse pueris similes, & rursus debemus esse pueris dissimiles.

Locorum conciliatio.

Pueris similes quo modo esse debemus.

Pueris similes esse debemus, 1. Vera humilitate & abnegatione nostri ipsorum, sicuti Dominus ait: *Quisquis demiserit seipsum, sicuti est puerulus iste.* Est igitur omnis superbia deponenda illi, qui vult Christi discipulus esse. Huc illud Christi: Qui vult me sequi, abneget semetipsum, hoc est, qui vult meus discipulus esse, humiliter de se sentiat, nihil sibi arroganter tribuat. 2. Pueris similes erimus in meritorum ratione. Vt enim pueri non possunt aduersus parentes de suis gloriari meritis: Ita nec discipuli Christi coram Domino vlla merita iactare debent, sed fateantur se infantes, qui sine paterna cura nihil possent. 3. Similes erimus pueris affectu. Quemadmodum enim pueri se totos paternæ curæ committunt, ita discipuli Christi se totos in Christi fidem coniiciant, ab eo omnia salutaria expectantes. 4. Similes erimus pueris obediendi studio. Pueri boni non disputãt, quale sit quod mandat pater, sed quid? & eius voluntatem agendi regulam sequuntur, sicuti Abraham fecit, qui ad mandatum Dei paratus erat ad mactandum filium vnigenitum. Non cogitauit Abraham, quid hoc opus Deo proderit? Mors filij mei mihi molestissima quidem est, & Deo nihil confert. Sed hoc potius: Tu mi Deus hoc mihi mandas, tuam igitur voluntatem agendi regulam sequar, & tibi morem geram. 5. Pueris similes esse debemus malicia, hoc est, vt infantes malis artibus non student, non auare colligunt, non turpem libidinem sectantur, ita discipuli Christi à malo abstinebunt.

Quomodo pueris dissimiles esse debemus.

Dissimiles autem debemus esse pueris. 1. ne pueriliter desipiamus, absurda sectantes, vt pueri faciũt, sensibus nondum formatis. 2. Ne imbecilles in fide simus, sicuti pueri, qui per ætatem non possunt res spirituales capere. 3. Ne indulgeamus lusibus carnalium affectuum. 4. Ne instar puerorum in doctrina pietatis incerti & inconstantes fluctuemus, & ne, vt Paulus inquit, Ephes.4.14. circumferamur quouis vento doctrinę, sed sanctam exhibeamus infantiam, ad quam hortatur nos Petrus, cum ait, Quasi modò geniti infantes, &c. 1.Petr.2.2.

Præmium veræ humilitatis.

Huc & præmium veræ humilitatis apponit, cum ait: *Quisquis exceperit vnum puerulum talem in nomine meo, me recipit.* Hoc diligenter expendatur. 1. Christus hoc dicto vult, vt omnes pueros amanter complectamur, ídque ipsius nomine. 2. Testatur. quicquid in nomine suo collatum fuerit piis, id ita se æstimare, ac sibi ipsi collatum esset. Quem non excitaret hæc promissio ad humanitatis officia erga suos, & maximè erga membra Ecclesiæ Christi? 3. Admonet de pœna quam luent, qui vllos id Christum credentes contempserint. *Qui*, inquit, *offenderit vnum ex paruis istis, qui in me credunt: præstiterit ei, vt suspendatur mola asinaria in collum eius, vt demergatur in profundum maris.* Deberet vel hæc comminatio retinere nos in officio, ne tam faciles essemus ad offendendos alios. Sed de hoc loco sequitur.

DE SECVNDO.

Partes tres huius sententię.

Væ mundo à scandalis. Necesse est enim vt veniant scandala, veruntamen væ homini per quem scandalum venit. Hoc Christi dictum tria habet. *Primum* est prædictio, quod mundus sit futurus plenus scandalis. *Secundum* est indicatio subobscura causarum scandalorum. *Tertium* est comminatio pœnæ, quam luet autor scandali.

1. Docet.

Primum nos docet, admonet, confirmat. Docet 1. quid sit euenturum, hoc est, quod mundus sit futurus plenus scandalis. 2. quod ista scandala secum sint allatura hominibus *Væ*, hoc est, pœnas, sub quibus homines super se *Væ* clamabunt præ angustiis. Est autem *Væ*, vt Basilius ait θρηνῶδες ἐπίφθεγμα, hoc est, flebilis acclamatio, qua suum dolorem testantur, qui sub cruce gemunt. 3. quod Ecclesia non sit futura tranquilla in hac vita, sed cum maxime quieta videbitur, subito excitabuntur tempestates, quibus mirum in modum concutietur. Erit Ecclesia in mundo similis Halcyoni aui, quæ in mari oua parit, & pullos nutrit. Hæc nunquam sibi polliceri potest vnum tranquillum diem: sed se in omnem euentum parat, tranquillo mari cum suis pullis gaudet, obortam tempestatem perfert fortiter, sperata tranquillitate animum alens. Sic Ecclesia est in mundo vt in mari, in quo gignit sibi liberos. Hæc nunquam secura esse potest à tempestatibus mundi, quæ sunt falsi Prophetæ, diabolus, propria caro, praui hominum mores & exempla. Hæ tempestates cum in Ecclesiam ingruunt, debet ipsa parata esse in omnem euentum, sed tãdem omnia superabit per victorem mundi Iesum Christum, quem cum fide apprehendimus, & nos victores mundi euadimus, iuxta illud: Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra. Quare hæc vincit mundum? quia Christum habet. 1.Ioan.5.4.

2. Admonet.

Deinde, admonet nos hoc dictum Christi, ne vel ipsi autores scandalorum simus dicto aut facto, vel sinamus nos abduci scandalis, ac rursus relabamur in pristinas tenebras, ac à Christo Saluatore turpiter deficiamus, sicuti multis hodie accidit, vbi sophistæ & tyranni pro sua libidine omnia sursum ac deorsum versant.

3. Confirmat.

Tertiò, hoc dictum Christi nos confirmat in fide Christi. Nam cum videmus euentum prædictioni respondere, certificamur de Euangelio, & confirmatur fides, ne cum maxima parte mundi confessionem abiiciamus.

II. Scandala à quo oriantur.

Secundum, quod habet dictum Christi, est indicatio subobscura causarum scandali: *Necesse est*, inquit *vt veniant scandala.* Sed vnde illa necessitas? à Deóne? Nequaquam. Deus enim non est autor malorũ, nec delectatur scandalis, sed irascitur autoribus scandali, sicuti pœnæ ostendunt. Vnde ergo? num à diabolo? Vere à diabolo. Nihil enim is aliud molitur, quã vt Christi Ecclesiam scandalis in doctrina, moribus, in cruce euertat. Hic sibi adiũgit Sophistas, hypocritas, & tyrannos mundi, quos excitat, vt nihil intentatum relinquãt, quod faciat vllo modo vel ad euertendam vel lacerandam Ecclesiam, id quod historia Ecclesiæ docet, ante diluuium, post diluuium, in Ægypto, in deserto, in variis persecutionibus, sub iudicibus, regibus, & ducibus, in captiuitate, post captiuitatem vsque ad Christum exhibitum. Deinde post Christum historia Ecclesię infinita testimonia habet scandalorum, quibus satan Ecclesiam Christi horribiliter inuadit.

III. Sentẽtia grauissima in scandalorum autores.

Tertium, quod Christi dictum habet, est comminatio pœnæ, quam autores scandalorum sustinebunt. *Væ homini* (inquit) *illi per quem scandalum venit.* Significat ergo fore, vt quia alij sunt scandalo, grauissimis puniantur pœnis. Nec est dubium, quin de pœnis æternis loquatur.

De triplici scandalo vitando.

Cæterum, vt diligentius caueamus, ne fiamus autores scandali, breuiter dicam, quænam scãdalorum

genera sint cauenda, quæ à suis causis differentias accipiunt. Vnum genus scandali est, quod oritur ex mala doctrina, seu ex corruptelis doctrinæ Ecclesię. Qui hoc pacto aliis est scandalo, diabolum patrem suum imitatur, qui primos homines hoc genere scãdali euertit, Gen. 3. Alterum genus scandali est, quod oritur ex malis moribus, hoc est, cum alij in te respicientes tuos malos mores induunt. Qui ita scandalo est hominibus, regnum satanæ extruit, & demolitur Christi regnum, quare summopere cauendum est. Quotus quisque, quæso, hîc non dat scandalum? Siue ad clerum, siue ad populum, siue ad magistratum, siue ad subditos respicis, vides omnia plena scandalis morum, adeo vt non frustra Christus dixisse videatur: *Væ mundo à scandalis.* Tertium genus scandali oritur ex abusu rerum, quæ sua natura sunt indifferentes, quod cauendum est, ne offendantur infirmi. Obstinati & impij sunt contemnendi, idque Christi exemplo, Plura de scandalis aliâs diximus.

DE TERTIO.

Mandatũ Christi de recipiẽdis pueris.

Videte ne contemnatis vnum ex pueris his. Dico enim vobis, quod Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei qui in cœlis est. Hic Christus nobis pueros commendat, ne illos vllo pacto offendamus, & rationem subnectit: Quia Angeli eorum vident faciem Dei Patris, qui in cœlo est. Hoc est, cum tanta cura Deus pueros complectatur, vt eis Angelos custodes dederit, non decet, vt nos inhonoremus. Hic obseruemus, quod pueri habeant Angelos custodes, qui eos aduersus satanam tuentur. Deinde, excitemur ad gratitudinem erga Deum pro tanto beneficio. Tum studeamus piis moribus eos retinere. Postremò caueamus ne vlla impietate aut turpitudine illos à nobis arceamus, qui in cœlo gaudent piorum sanctitate & vitæ puritate.

DE QVARTO.

Angelorũ descriptio natura & officium.

Quartum, quod proposui, fuit de Angelis, de quorum natura & officio pauca dicam, vt cum sciamus quales custodes habeat Ecclesia, tum intelligamus in quanto versemur periculo.

Angelus est creatura Dei, spiritualis, intelligens, potens, condita in ministerium Dei & Ecclesiæ, à quo suæ conditionis fine quidam defecerunt, & facti sunt hostes Ecclesiæ, quidam autem non defecerunt, sed manserunt in sua innocentia, in qua Deo & Ecclesiæ seruiunt. De quibus Epistola ad Hebræos ita ait, cap. 1. 14. Nónne omnes sunt ministratores spiritus, qui ministerij causa mittuntur propter eos, qui hæredes erunt salutis. De malis Dominus ait, quod Satan cum suis sit mendax & homicida ab initio. Ioan. 8. 44. Et Petrus dicit, diabolus sicut Leo circumit, quærens quem deuoret. 1. Petr. 5. 8. Hinc facile est intelligere, quod Ecclesia in mundo sit veluti ciuitas, quam vt Angeli boni intus defendunt, ita mali foris oppugnant. Cum igitur in tanto versemur discrimine, rogemus Deum, vt suis nos Angelis tueatur, cui laus, honor, & potestas, in secula seculorum, Amen.

IN FESTO OMNIVM sanctorum, Matt. 5.

CVm vidisset Iesus turbas, ascendit in montem, & cum consedisset, accesserunt ad illum discipuli eius, & postquam aperuisset os suum, docebat illos, dicens, Beati pauperes spiritu, quoniam illorum est regnum cœlorum. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipient. Beati mites, quoniam ipsi hæreditatem accipient terræ. Beati qui esuriunt & sitiunt iusticiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Beati pacifici, quoniam hi filij Dei vocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam illorum est regnum cœlorum. Beati estis, cum probra iecerint in vos homines, & insectati fuerint, & dixerint omne malum verbum aduersus vos, mentientes propter me. Gaudete & exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlis.

ENARRATIO TEXTVS.

Festi dies de Sanctis cur instituti, rationes variæ.

Festa de sanctis in Ecclesia instituta sunt non sine grauissimis causis, quas ordine recensebo, vt in nostrum commodum sanctorum festis vti possimus.

Prima, vt cognoscatur Ecclesiæ historia. Id enim valde vtile est: nam & inde Ecclesiæ statum, & quos habuerit defensores & hostes Ecclesia, intelligimus.

Secunda, vt cogitentur beneficia Dei erga Ecclesiæ membra. Paulus ex persecutore factus est Apostolus. Petrus, qui Dominum suum negârat, in gratiam est receptus. Magdalena peccatrix pro filia agnita est, dum in Christum fide recumbit. In mortis articulo Christus se contemplandum præbuit Stephano: atque ita in singulis sanctis Dei singularia beneficia videre est.

Tertia, vt consideratis hisce Dei beneficiis erga sanctos, nos agamus Deo gratias, quod in miseros peccatores conuertentes se ad Dominum per veram pœnitentiam fuerit adeo misericors, & eos in gratiam receperit, & tot ornauerit beneficiis, ac spiritu suo in hoc deserto rexerit.

Quarta, vt varij Sanctorum casus perpendantur & conferantur cum periculis nostri temporis. Vt olim pij opprimebantur ab impiis: ita & hodie. Olim Sancti gaudebant sub piis gubernatoribus, & interdum iugum grauius tyrannorum experiri cogebantur: ita & hodie. In his casibus variis debemus nos erigere exemplo sanctorum.

Quinta, vt sanctos imitemur in pœnitentia, vita, cultu, confessione, constantia, patiẽtia, & aliis virtutibus. Debent ergo sancti nobis esse veluti exempla regulæ vitæ nostræ. Verbum Dei requirit pœnitẽtiam, cultum Dei, confessionem, patientiam: sed sancti Dei verbi huius exempla suppeditant.

Sexta vt piis suspiriis sanctorum expetamus consortium, quo liberati tandem ex his angustiis, beati viuamus cum Christo in omni æternitate: qua de causa Christus pronũciat suos discipulos beatos, etiam si variis ærumnis in hac vita affligantur. Et huc pertinet hodiernum Euangelium de beatitudinibus variis, sicuti nunc audiemus: singulas ergo beatitudines ordine declaremus. Locus vnicus,

Summa Conciõis.

De beatitudine discipulorum Christi.

Primus gradus ad beatitudinem Spiritus demissus.

1. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Hoc versu ostendit Christus primum gradum ad summas opes. Summæ opes sunt possessio regni cœlorum & æternæ vitæ. Gradus autem est ad has opes primus paupertas spiritus, quia contriti & contusi sentimus nos omnis iustitiæ esse inopes.

Quid? an non hæc paupertas nos excludit è regno cœlorum? Sicut rectè dicitur: primus gradus est ad sanitatem nouisse morbum, quia qui morbum nouit, quærit conueniens remedium: ita primus gradus est ad opes cœlestes paupertas spiritus, quia qui hanc

hanc sentit, quærit opes aliunde. Et sicut morbus sua natura gradus est ad mortem, nisi succurrat medicus: ita hæc paupertas rectà ad infernum mitteret, nisi Christus suas opes nobiscum communicaret. Non ergo diuitiæ nobis contingunt spirituales merito paupertatis, sed beneficio regis cœlorum, ad quem implorandum nos cogit sensus spiritualis huius paupertatis. Sensus ergo huius loci est nihil esse cur illi se infelices esse putent, quia reuera sentiunt in animo, se esse omnis iusticiæ inopes, cum iste suæ inopiæ sensus sit primus gradus, quo ad summas opes, id est, in regnum cœlorum ascenditur, non quidem per se & sua natura, sed quia cogit nos illum quærere, qui solus via est in cœlum.

Paupertas Spiritualis, quid.

Qualis autem sit paupertas spiritualis, ex collatione facilius intelligi potest. Vt enim paupertas mendicitatis est non solum summa inopia, verumetiam eius publica professio: ita paupertas spiritus est non solum summa opum cœlestium, hoc est, iustitiæ, sanctitatis, & innocentiæ inopia: verumetiam eius professio coram Deo, à quo petimus vt propter Christum nostræ succurrat inopiæ. Hæc ergo paupertas sita est in vera pœnitentia & expetitione opum cœlestium.

Monachalis erroris refutatio.

Monachi abusi sunt hoc loco. Nam ex eo docuerunt, paupertate, id est, mendacitate, homines mereri regnum cœlorum, cum Paulus apertè dicit, Rom. 6. Donum Dei est vita æterna per Iesum Christum Dominum nostrum. Si donum est gratuitum, certe non comparatur paupertate, quæ sane sua natura nihil meretur, sed est pœna, cuius causa est partim prodigalitas, partim pigritia.

Secundus gradus cor contritum.

2. *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipient.* Hæc mirabilis est concio. Pronunciat beatos lugentes: cum nihil magis felicitati repugnet quam luctus. Verum Christi dictum intelligēdum est non de luctus tempore, se de euentu. Nam ita ait: quia consolationem accipient, scilicet finito in hoc mundo luctu. Hic luctus causam habet partim spiritus paupertatem, partim ærumnas præsentis vitæ, quæ nos tanquam igni quodam excoquunt & explorāt, & quasi stimulis nos excitant ad expetendum æternum gaudium, quod omnes lachrymas absterget. Non ergo luctus per se causa est felicitatis, sed quia compellit nos ad Christum, qui est autor omnis consolationis.

Hoc proinde Pauli dictum pertinet, Rom. 6. 3. Gloriamur in tribulationibus, quia operantur patientiam: patientia probationem: probatio, spem, spes autem non confundit, quia Deus nos diligit. Hinc facile intelligi potest, Christum non loqui de quouis luctu, sed de luctu, qui est secundum Deum, non de luctu mundi.

Tertius gradus mansuetudo.

3. *Beati mites, quoniam ipsi hæreditatis iure terram possidebunt.* Mites sunt placidi, mansueti, faciles, humani, qui suos affectus mitigant: qui læsi faciles sunt ad condonandam iniuriam: qui malunt rem perdere, quam contendere. Hæc virtus mansuetudo è timore Dei vt vera humilitate nascitur, quam Christus suis commendat dicens, Matth. 11. 28. Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Regula est: Discipuli Christi mites esse debent. Exemplum regulæ est Christus: vult enim vt hanc virtutē meditātes se intueamur. Non dicit Dominus: Discite à me mortuos suscitare, dęmones effugare, super mare siccis pedibus ambulare, 40. dies & noctes sine cibo viuere, sed hoc dixit: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Hęc humilitas habet secū germanā dilectionē, de qua Dominus: In hoc cognoscēt omnes, quod mei discipuli sitis, si vos mutuo dilexeritis. Ioa. 13. 35.

Sed quid promittitur mitibus? beatitudo, idque propter euentum: nam hęreditatis iure terram possidebunt, non quod in terra simus victuri, sed propter typum. Terra enim olim promissa patribus, fuit typus & figura regni cœlorum, adque ideo veritas vmbræ nomen accepit.

Hæresis de merito refutatur.

Hoc loco qui abutuntur ad stabiliendum dogma de merito, ac si nostris virtutibus mereri cœlum possemus, stulti sunt, non animaduertentes Christi verba. Dicit enim eos possessuros iure hæreditatis terram. Vbi est illud hæreditatis ius? Nónne ideo hæredes sumus, quia in Christo gratis adoptati per fidem? Nónne Paulus dicit, Rom. 6. 23. Vita æterna est donum Dei per Iesum Christum Dominū nostrum. Aliud est loqui de causis salutis, aliud de nouis qualitatibus eorum, qui hæredes sunt salutis.

Quartus gradus Salutis Desideriū

4. *Beati qui esuriunt & sitiunt iusticiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Christiani in hac vita nunquam ita ex fontibus salutis hauriunt aquam, quin magis sitiant, quos hic consolatur Dominus, promittens fore, vt tandem saturentur: ex qua saturitate se felices profitebuntur. Quisquis esurit & sitit iusticiam, duo optat. 1. Vt publicè glorificetur Deus recta doctrina, sancta vita, & confessione. 2. Vt priuatim singuli agnoscant Deum, fidem Christi concipiant, impleantur Spiritu sancto, ac sancta puráque vita iusti tiam Dei meditentur. De hac satietate loquitur Dauid, Psalm. 17. 15. quam tum demum fore dicit, cum apparuerit gloria eius. Ibi enim (vt est in Apocalypsi, capit. 7. 16. Sancti non esurient neque sitient amplius.

Quintus gradus misericordia erga proximum.

5. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Hic nobis commendatur misericordia erga miseros. Vult enim Christus suos discipulos non tantum tangi propriis malis, verumetiam affici aliorum miseria: quod sane est veræ charitatis officium. Neque Christus tantum requirit, vt condoleamus ærumnis & miseriis aliorum: sed opus simul requirit: vult vt miseris manus auxiliatrices porrigamus. Ne autem hominum ingratitudine frangantur, adiūgit promissionem. Promittit enim fore, vt qui misericors fuerit in proximum, misericordiam rursus consequatur. idque nō solum apud Deum, verumetiam apud homines. Deus promittit misericordibus misericordiam, & facit etiam vt inueniamus misericordiam apud homines, dum illorum animos flectit ad benefaciendum nobis.

Sextus gradus, cordis puritas.

6. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Mundities cordis hic nobis commendatur, quæ opponitur duobus maximis viciis, astutię & libidini. Cum opponitur astutię, est simplex candor, quo agimus cum hominibus sincerè & apertè sine obliquis fallendi artibus. Hoc ergo Christi dictum aduersatur iudicio plerorumque hominum. Plerique enim tum demum se beatos putant, quando alios astutè circumuenire possint ac fallere: vnde & prudentiæ laudem & lucrum venantur, & fauorem magnorum hominum aucupantur. Verùm Christus non vult, vt sui discipuli ita agant, sed vt potius sint contenti simplici candore, vt cor, manus, lingua, quàm optimè consentire videantur. His promittit, vt Deum videant, in cuius visione summa est sita felicitas. At cum mundities cordis opponitur libidini, est vera castitas, quam Paulus sanctitatē vocat, cum inquit, Heb. 12. 14. Præstate sanctitatem, sine qua nemo videbit Deum. Vt enim Deus abominatur libidines, ita summe delectatur castitate fidelium.

Septimus gradus, pacis studiū

7. *Beati pacifici, quoniam ij filij Dei vocabuntur.* Hic magnam & raram virtutem suis discipulis commendat Christus. Pacifici sunt, qui paci & trāquilli-

tati faciendæ & conseruandæ student. Hi quia diuersum studium à filiis satanæ habent, filij Dei vocabuntur, vt qui Dei Patris exemplo pacis & tranquillitatis sunt autores, & multos suo hoc pacis studio iuuant & oblectant. Quemadmodum enim balsamum preciosum integram domum sua replet fragrantia: ita vnus vir pacis studiosus magnum cœtum dissidentem in concordiam reducere potest. Non ergo immerito Dauid concordiæ & pacis studium celebrat, ita canens, Psal. 133. Ecce quàm bonum & quàm iucundum, habitare fratres in vnum. Sicut vnguentum optimum super caput defluens super barbam, barbam Aaron, quod defluit per oram vestimentorum eius. Sicut ros Hermon, qui descendit super montes. Vt enim rore terra fœcunda redditur benedicente Domino: ita vbicunque sunt multi pacis studiosi, fœcundæ sunt & felices politiæ, Ecclesię & œconomiæ. Contrà vbi non est pacis studium, illic ariditas & siccitas, hoc est, summa miseria.

Octauus gradus, affligi & mortem pati pro Christi nomine.

8. *Beati qui persecutionem patiuntur iusticiæ causa quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Quia maximè concutit infirmorum animos scandalum persecutionis, valde commodè suos de cruce admonet, vt non fracti persecutionum acerbitate abiiciant confessionem: sed potius propositum regnum cœlorum intueantur: cuius potiundi desiderio magis contendant per tribulationes multas introire in regnum cœlorum. Imitemur ergo eorum exempla, qui dum currunt in stadio, respiciunt ad præmium quod ab Agonothete propositum est, & ita alacres properant, donec ad metam ventum fuerit: ita vult suos facere Christus: non vult segnitiam, sed infatigabile currendi studium, donec ad metam regni cœlorum perueniant.

Deinde, cum Christus hîc vnam persecutionis causam ponit, nempe iusticiam, vult vt ita vitam instituamus, ne pati cogamur nostra culpa, seu propter nostram iniustitiam. Tum enim persecutio est iusta pœna, non testimonium defensæ iustitiæ, & veritatis. Et Petrus monet, Ne patiamur vt iniusti, sed vt iusti, ídque exemplo Christi, Prophetarum, Apostolorum, & multorum martyrum. 1. Pet. 3. 20.

Gradus octaui elucidatio.

Beati eritis, cum conuiciati fuerint vobis, & vos persecuti fuerint, & dixerint quiduis mali aduersus vos, mentientes mea causa. Exponit quid sit pati persecutionem propter iusticiam: Si conuitiati vobis (inquit) fuerint iniustè, si persecuti vos fuerint odio Euangelij. Si dixerint omne malū mētientes. Nā si verum dixerint, non eritis beati. Si propter peccata vestra persecutionem patiemini, non continuo eritis felices. Nā causa (vt inquit ille) facit martyrum, nō sanguis.

Crucis piorum gloriosus exitus.

Gaudete, inquit, *& exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlis.* Merces est cōpensatio obedientiæ erga Deum in persecutione pręstitæ. Non hoc dicto significat Dominus, nos cruce mereri cœlum, quia cœlum est filiorum hæreditas, sed potiùs nos ad ferendam crucem extimulat, proposita Patris clementia, qui nobis compensationem laborum, quos sustinemus in hac vita, pollicetur, quæ compensatio in cruce fundata est Domini nostri Iesu Christi, cui vna cum Patre & Spiritu sancto sit honor, potestas & gloria, in secula seculorum, *Amen.*

SOLI DEO GLORIA.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ VETERIS ET NOVI TESTAMENTI, QVI IN Opuſculis Theologicis, D. Hemmingij ad dogmatum confirmationem appoſite citantur, & magna ex parte explicantur.

NVMERI PRIORES CAPVT, VERSICVLVM, aut verſiculos libri Veteris aut Noui Teſtamenti: poſteriores duo columnam huius voluminis, & columnæ lineam deſignant.

CAP.	VER.	COL.	LI.
	32	1243	37
XXIII.	1.2 3	1489	274
	1	1526	38
XXIIII.	8	1091	13
XXV.	1	1582	47
	1	1502	52
	4.5	97	20
	10	1174	33
	14	458	40
XXVI.	6	415	36
XXVII.	4	415	32
XXXI.	7	913	16
XXXII.	1	611	35
	1	1314	35
	7	1231	3
	10	1174	55
	11	1284	16
XXXIII.	1	1284	18
	5	1173	40
	6	337	14
	6	344	63
	6	1326	52
	15	1295	68
XXXIIII.	9	1135	30
	11	746	14
	16	347	6
XXXVI.	6	346	69
XXXVII.	1	487	21
	3	563	62
	4	889	4
	5	1438	19
	19	1427	67
	35	1554	61
XXXVIII	3	1077	11
XXXIX.	12	942	32
XL.	7	1146	2
	10.11	637	8
XLII.	1	1132	43
	3	1223	55
XLV.	7.8	620	18
	7.8	1326	64
	7.8	1328	17
XLIX.	3	1296	70
	21	350	7
L.	7	1146	3
	15	582	17
	15	58	5
	15	913	62
	15	1034	37
	15	1402	67
	15	1503	61
	16	1203	48
	16	1146	29
	23	1201	20
	2	1062	46
LI.	6	1175	10
	7	710	70
	7	688	58
	7	1237	34
	9	1178	30
	12	1133	60
	12	1249	4
	18	1145	70
	19	945	32
	19	1056	23
	19	1061	7
	19	1146	57
	19	1201	66
	19	1359	62
LV.	23	500	8
	23	1602	55
LVIII.	5	939	5
LIX.	6	1090	66
LXII.	11	498	40
	11	499	7
	13	1336	24
	11	1419	17
LXIII.	4	1173	54
LXV.	8	337	45
LXVI.	18	583	15
	18	1034	45
LXVIII.	18	428	9
	5	538	15
	5	620	29
	5	705	14
	5	1326	67
	19	638	65
	19	1101	21
	19	1335	17
LXIX.	23	641	31
LXX.	3	1409	59
LXXII.	1	1049	67
	1	1328	20
	5	634	44
	8	608	5 49
	11	620	40
	19	1091	28
LXXIII.	2	2822	30
	16	1231	38
	27	1231	54

CAP.	VER.	COL.	LI.
	28	1125	26
LXXVI.	12	958	5
LXXXIII.	18	1229	53
LXXXIIII.	5	415	34
	11	503	32
	13	1335	34
LXXXVI.	2	557	38
	5	1053	33
	15	343	3
LXXXVII.	3	1126	20
	4	1100	38
LXXXVIII.	19	1098	46
LXXXIX.	31	396	18
	35	458	38
XCI.	15	478	5
	15	1402	66
	15	1497	20
XCII.	14	415	35
XCIIII.	17	1056	51
XCV.	1	1284	20
XCVII.	7	1327	9
	10	913	55
C.	3	1329	28
CIII.	1	635	12
	3	1284	19
	4	1173	50
	6	1053	38
	13	1173	28
	17	1043	60
	17	1670	70
CVI.	31	1252	19
CX.	1	1336	16
	2	633	53
	2	1328	54
	4	435	4
	4	634	61
	4	1101	66
	1	1108	21
	4	1152	2
	4	1159	50
	4	1182	65
	4	1315	17
	4	1329	1
	7	638	6
	7	1471	11
CXI.	9	456	69
	10	1198	42
CXII.	1	579	34
	1	914	1
	7	1073	18
	1	1206	53
	9	838	19
CXV.	1	1229	13
CXVI.	15	1122	19
	15	1197	17
	16	1172	36
CXVII.	1	642	54
	1	1053	48
	1	1101	10
	2	1174	20
CXVIII.	22	641	65
	25	1097	58
CXIX.	1	1205	32
	1	1206	55
	9	1081	27
	104	97	10
	105	394	46
CXXII.	1.3	74	11
	1	562	56
	6	415	39
CXXIII.	1	1587	44
CXXVII.	1	346	66
CXXVIII.	1	1554	27
	2	1439	55
CXXX.	3	361	66
	3	370	49
	3	526	2
	3	635	10
	3	1238	67
	3	1557	34
	4	1069	29
	4	1178	32
CXXXII.	9	1197	68
	10	1330	3
	11	607	28
	11	1095	40
CXXXIII.	1	1679	10
CXXXIX.	7	621	18
CXLI.	1	1201	42
	1	1246	17
	2	1145	31
CXLIII.	2	361	68
	2	370	50
	2	526	4
	2	1238	69
	2	1557	35
CXLV.	8	2053	54
	11	633	59
	17	1042	2
	18	1034	31

CAP.	VER.	COL.	LI.
CXLVI.	3	1135	64
CXLVII.	3	1359	65
	3	1489	53
	9	1565	19
	20	1050	5
	20	1106	21

PROVERBIA.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	22	104	7
III.	7	914	8
	33	346	67
V.	3	1209	23
	15	749	63
	16	399	38
	16	499	8
VI.	12	124	10
VIII.	13	1073	3
XI.	28	499	4
XIIII.	27	1072	44
XV.	8	1146	27
	16	499	5
XVI.	4	344	53
	4	344	69
	9	354	56
	11	1050	1
XVII.	13	1181	24
	15	485	15
	22	1134	10
XVIII.	10	582	14
	10	1075	23
	10	1504	7
	23	1008	23
XIX.	14	110	3
	16	484	24
	17	399	55
	22	916	9
XX.	9	362	1
	9	526	7
	9	1239	1
XXII.	6	1067	21
XXIII.	13	528	19
	20	29	43
XXIIII.	21	914	8
	29	485	55
XXV.	9	830	29
	27	1530	2
XXIX.	23	1614	25

ECCLESIASTES.

CAP.	VER.	COL.	LI.
V.	2	927	22
VII.	20	350	9
	21	525	5
	21	1238	27
XII.	7	1122	12
	7	1296	7

ISAIAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	2	1178	68
	9	641	27
	10	1146	13
	11	1311	63
	16	1146	32
	2	1642	10
II.	1	1103	62
	1	1328	40
	3	633	55
	4	1104	43
	3	1105	60
III.	1	233	50
V.	21	1232	14
VI.	3	1091	6
	9	620	31
VII.	4	1095	25
	14	423	6
	14	543	47
	14	625	61
	14	636	14
	14	796	22
	14	1327	31
VIII.	13	1112	37
	14	641	62
IX.	6	337	46
	6	1326	61
	6	1328	29
X.	1	484	25
	22	641	29
	22	1112	19
	22	1106	31
	23	641	34
XI.	1	1330	6
	4	633	67
	4	640	45
	4	1328	68
	5	1235	52
	6	1104	47
XII.	2	1133	30
	3	1224	7

CAP.	VER.	COL.	LI.
XIIII.	3	1910	58
XVI.	5	1173	44
XIX.	21	740	45
XXVIII.	15	641	57
	16	1106	42
XXIX.	13	391	13
	13	1108	56
	13	1413	551
	14	524	27
XXXV.	4	1097	28
	4	1331	68
	4	1359	37
XXXVII.	20	1229	32
	20	1415	15
	28	746	42
XXXVIII.	3	1233	63
XL.	3	1266	7
	11	1329	33
XLII.	1	1474	51
	3	637	42
	5	1332	30
	6	637	29
	8	538	51
XLIII.	7	350	16
	10	1529	55
	11	1329	4
	25	1487	20
XLIIII.	6	1529	58
	10	584	3
	24	1295	1
XLV.	1	1333	1
	23	1336	21
XLVIII.	17	1413	45
XLIX.	1	1332	38
	6	637	35
	6	1329	11
	6	1670	65
	15	1052	47
	15	1173	25
	15	1563	64
	15	1605	47
L.	23	3	4
	6	1098	13
LI.	5	1329	14
LII.	10	1329	17
	13	1098	52
LIII.	2	638	24
	3	1098	60
	3	1333	51
	4	1167	56
	4	11352	50
	6	549	42
	6	1169	48
	10	638	47
	10	1470	60
	11	632	70
	11	1243	41
	12	1175	36
LIIII.	5	538	10
	5	1327	1
	5	1329	22
	10	943	6
	10	1053	64
	10	1173	35
	10	1570	40
	13	1101	58
LV.	1	1157	16
	1	1271	67
	7	1054	1
	10	1224	56
LVI.	7	328	63
LVII.	15	1201	68
	15	1359	66
LVIII.	13	1611	1
LIX.	2	1171	14
	2	1204	65
	20	1329	25
	21	792	50
LX.	1	1108	17
LXI.	1	637	20
	1	1096	36
	1	1097	17
	2	1332	14
LXIIII.	6	526	9
	6	1171	10
	6	1239	3
	6	1557	24
LXVI.	2	1061	9
	2	1201	69
	2	476	13
	24	1172	29

IEREMIAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
II.	13	1223	56
III.	12	1052	36
	14	365	23
IIII.	2	331	10
	22	1232	7
VII.	21	1146	8

CAP.	VER.	COL.	LI.
	30	1151	16
VIII.	9.	1083	49
XIII.	23	1067	23
XIIII.	7	1330	30
XVII.	7	1243	53
XXII	10	1608	3
XXIII.	5	620	33
	3	1526	30
	6	337	43
	6	538	13
	6	1108	19
	6	1243	49
	6	1327	4
	22	343	5
	23	621	16
	28	1152	32
	29	1202	7
XXIIII.	7	940	22
XXVIII	9	796	14
XXXI.	10	1329	36
	18	365	24
	22	625	52
	31	458	21
	31	640	25
	31	816	3
	31	1070	26
	31	1187	28
XXXII.	18	343	9
	21	1095	28
XXXVI.	3	365	29
XLIIII.	16	1562	40
I.	1	1539	1
III.	22	1054	6
	41	1034	30

EZECHIEL

CAP.	VER.	COL.	LI.
III.	17	1152	28
	17	1566	50
	18	172	1
XI.	19	1135	10
XIII.	9	411	28
	22	1525	70
XVIII.	8	488	34
	23	396	20
	30	365	31
	30	1429	61
	33	773	36
XX.	8	385	11
	18	329	37
	8	394	28
	18	743	38
	18	1154	69
	18	1247	70
	18	1413	51
	18	1536	60
	19	1413	44
XXXIII.	5	1413	47
	10. 11	1058	60
	11	365	35
	11	1077	49
XXXIIII.	15	1485	54
XXXVI.	26	353	13
XXXVII.	23.24	1328	36
	24	1329	40
XLVI.	13	1199	20

DANIEL.

CAP.	VER.	COL.	LI.
II.	44	1328	22
III.	34	458	44
IIII.	24	1251	57
VII.	7	1113	47
	10	191	48
IX.	4	1062	55
	24	636	33
	24	1094	62
	24	1105	7.
	24	1331	1
	24	1470	65
	24	1472	49
	24	1508	50
	25	1365	48
	26	641	373
	26	1106	2
XII.	2	845	28
	2	1172	21
	3	1203	60

OSEAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
II.	19	1624	56
	20	1235	53
	23	642	48
IIII.	15	331	12
VI.	6	885	39
	6	1202	50
VII.	15	109	70
XI.	1	1096	8.
XIII.	9	917	37
	9	1271	66
	14	425	32
	14	1329	27
	14	1467	4
XIIII.	3	1201	22

IOEL.

CAP.	VER.	COL.	LI.
II.	9	1054	12
	23	1329	7
	28	639	34
	28	926	59
	28	1101	46
	28	1223	62
	28	1335	27
	31	435	22
	32	1335	41
	32	1429	42

AMOS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
III.	6	148	40
	6	941	63

IONAS

CAP.	VER.	COL.	LI.
IIII.	2	1054	16

MICHEAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
III.	11	169	60
IIII.	1	1105	53
V.	2	421	33
	2	1327	46
VI.	6	1201	47

ABACVC.

CAP.	VER.	COL.	LI.
III.	2	1173	11

AGGÆVS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
II.	8	1095	63

ZACHARIAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
IX.	9	1097	51
	9	1328	27
	9	1330	14
	9	1353	59
	11	458	45
	12	1098	2
XI.	1	1295	70
XII.	10	395	10
	7	1098	8
XIII.	5	1336	20
XIIII.	8	1083	25
	18	1224	17

MALACHIAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	6	914	3
	11	1160	13
II.	5	173	10
	6	175	38
	5	1198	22
	10	337	1
III.	1	1096	65
	1	1266	7
IIII.	2	600	35

MATTHÆVS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	21	417	13
	21	547	51
	21	1242	34
III.	2	365	58
	11	566	51
	16	337	17
	17	545	50
	17	565	25
	17	657	67
	17	1097	9
	17	1131	18
	17	1508	53
IIII.	7	330	13
	10	659	34
	19	139	15
V.	3	1061	11
	4	1205	12
	5	1206	56
	6	1272	17
	10	1207	20
	14	138	68
	14	1268	63
	16	742	6
	29	329	3
	31	1006	53
	32	493	8. 61
	34	329	47
	34	866	42
	39	485	39
	42	399	51
	48	502	39
VI.	6	328	62
	6	436	63
	21	1510	56
	33	498	19
	33	1438	12
	33	439	46
	33	1574	16
	34	839	52
VII.	12	375	55
	12	489	12
	15	1139	51
	18	1246	37
IX.	13	885	42
	13	1055	34
	13	1241	9
	21	1279	14
X.	8	169	26
	10	169	10
	28	841	62
	28	1216	24
	19	346	60
	30	347	6
	41	1285	53
XI.	4	1332	3
	12	229	65
	28	634	27
	28	637	62
	28	1055	37
	28	1333	16
	28	1398	37
XII.	30	415	45
	31	360	20
	31	553	46
	31	755	47
	43	532	47
XIII.	12	171	38
	22	839	47
XV.	2	1142	8
	8	1413	54
	9	391	14
XVI.	18	431	19
	18	487	4
	18	650	28
	18	1138	16
	19	462	34
	23	821	14
	24	1201	17
	25	1180	50
XVII.	3	1508	53
	5	363	45
	5	545	53
	5	592	20
	5	620	56
XVIII.	6	821	32
	7	1067	51
	7	1274	66
	7	820	36
	14	773	29
	14	1077	53
	15.16	464	56
	18	1184	70
	22	858	54
	24	146	50
XIX.	4	994	46
	4	1005	31
	5	959	38
	5	963	44
	7	493	8. 20
	13	399	54
	16	655	29
	17	343	60
	17	372	5
	17	1193	68
	19	958	38
	21	501	1
	21	502	52
	21	840	30
XX.	16	179	5
XXI.	4	1206	23
	41	1206	5
XXII.	1	481	63
	21	1223	45
	30	432	48
	31	845	33
	32	841	56
	32	1121	70
	34	vſ. ad fin. cap.	
		518. vſ. ad	586
	39	182	60
XXIII.	2	1139	34
	8	1125	23
	13	463	62
	37	1136	47
	37	1179	4
XXIIII.	13	1207	29
	26	1399	10
XXV.	31	445	33
	35	849	28
	41	1172	25
XXVI.	38	1176	12
	39	1175	38
XXVIII.	18	634	43
	19	337	15
	19	1190	60
	19	1138	20
	20	1128	26

MARCVS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	4	803	9
	15	364	63
	15	365	37
	15	365	64
III.	28	360	24
	28	553	50
	28	755	48
V.	22	1279	7
	36	1280	8
VII.	7	479	10
	13	1142	56
VIII.	31	478	36
IX.	41	329	24
X.	7	372	5
	11	493	8. 34
	38	566	12
	40	650	11
	45	1216	23
	47	791	3
XI.	17	1126	38
XII.	33	1065	66
XIIII.	33	1176	22
XVI.	15	200	41
	15	692	59
	15	1138	12
	15	1190	60
	16	1123	22
	16	3:8	59
	16	845	42

LVCAS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	6	371	4
	6	491	49
	13	1266	14
	14	126	46
	31	543	50
	53	1415	1
	73	1194	20
	76	187	35
	77	548	25
	77	1276	37
	77	696	15
	78	1173	33
II.	7	625	67
	10	547	54
	32	1095	69
	34	407	45
	50	1054	23
VI.	34	487	65
	36	329	27
	36	399	45
	37	749	25
VII.	29	367	27
	37	365	6
	38	1279	20
	47	1245	56
	48	372	6
VIII.	5	73	25
IX.	23	478	34
	59	1330	41
X.	7	167	68
	16	1139	69
XI.	2	437	9
	18	1205	45
	24	532	47
	26	1047	41
	52	1139	40
	52	463	58
XII.	10	755	48
	15	1441	35
	16	1065	68
	19	576	5
	32	230	16
	35	104	25
XIIII.	13	128	65
	26	330	49
	26	497	8
XV.	7	918	64
	7	1055	21
	11	1054	47
	11	1259	54
XVI.	9	849	26
	19	842	10
	29	792	60
	18	493	34
XVII.	10	398	9
	20	657	49

CAP.	VER.	COL.	LI.
	10	658	14
	21	1604	2
XVIII.	14	1595	42
	18	372	6
XIX.	8	921	27
XXI.	19	484	49
	34	476	57
XXII.	7	vſ. ad 14.	246.7
	15	650	11
	25	460	60
	38	460	37
	44	1176	23
XXIII.	40	365	11
	41	945	34
	43	842	30
	43	1207	52
	43	1279	27
	46	842	38
XXIIII.	46	363	12
	46	363	47
	46	652	50
	46	692	49
	46	1508	61
	47	1062	5
	47	1242	26

IOANNES.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	1	337	47
	1	538	17
	1	620	48
	2.3	1368	35
	12	544	55
	12	763	61
	12	1130	2
	29	1170	19
	12	1199	1
	12	1244	25
	12	1417	35
	14	545	45
	14	625	64
	17	327	30
	17	376	12
	17	657	51
	17	692	8
	17	1129	46
	18	548	21
	18	1262	46
	25	841	41
	29	425	22
	29	548	44
	29	597	31
III.	5	244	62
	6	526	13
	6	1239	8
	6	1294	39.51
		1298	20
		207	7
	13	1316	27
	14	1324	53
	14	1589	65
	15	363	54
	16	1052	64
	16	424	42
	16	1173	70
	36	221	21
	36	407	46
	36	527	19
	36	622	64
	36	1434	41
	36	1500	15
	36	1508	67
	36	1557	66
IIII.	14	1083	27
	23	584	51
	23	1035	61
	14	1223	60
	14	1224	15
V.	14	1047	37
	24	1293	12
	28	845	35
	29	848	62
	29	1293	15
	39.45.49	615	12
VI.	29	1435	27
	35	1224	5
	39	1077	51
	44	354	49
	49	611	40
	68	1223	70
VII.	16	463	11
	24	485	11
VIII.	32	1083	40
	34	1242	55
	39	1294	51
	44	1675	54
	52	1197	7
	56	599	20
	56	1589	70
IX.	31	329	8

CAP.	VER.	COL.	LI.
	31	746	53
	30	1097	45
	30	1332	7
	31	1505	23
X.	4	1124	59
	16	780	19
	9	221	32
	16	1129	34
	38	593	64
	27	413	46
XII.	26	842	39
XIII.	18	413	45
	35	1677	70
XIIII.	6	221	33
	6	1128	36
	6	1316	29
	9	348	21
	23	395	11
	23	1578	29
	15	913	59
	19	1262	48
	23	1126	11
XV.	5	743	59
	6	354	47
	6	394	65
	6	1246	32
	6	1248	19
	7	1034	40
	7	1207	39
XVI.	8	566	40
	11	1405	19
	23	746	33
	23	583	30
	23	584	1.&c.
	23	790	56
	23	791	44
	23	1184	21
	23	1505	26
	23	1034	57
XVII.	3	534	19
	3	548	27
	3	682	62
	3	686	69
	3	1206	35
	19	424	20
	19	549	56
	19	557	49
	19	1168	50
XVIII.	36	650	8
XX.	17	1070	43
	21	1138	22
	22	1213	13
XXI.	15	140	44

ACTA.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	4	639	48
	8	137	53
	9	206	64
	11	629	56
	16	615	21
	17	639	39
	25	1334	18
	37	646	33
	37	653	41
	37	712	13
	38	365	55
III.	21	628	55
	21	701	14
	32.23	1329	59
V.	3	338	21
	29	482	33
	31	714	28
VII.	38	446	6
	8	458	47
	8	1381	55
	51	1277	39
	59	538	68
	59	791	4
	59	842	48
	59	1292	58
VIII.	59	1122	22
X.	9	486	49
	14	580	46
	84	1429	32
XIII.	42	1280	19
	13	372	23
	38	1280	23
	39	363	55
	48	413	43
XIIII.	16	335	25
	22	1207	10
XV.	8	1280	27
XVI.	10	670	5
	17	933	40.7
X,VII.	18	869	37
	2.3	615	21
XX.	17	346	56
	21	365	62
	28	547	2

CAP.	VER.	COL.	LI.
	28	1177	65
	28	1242	48
	34	169	49
XXV.	10	485	13

EPISTOLA AD
Romanos.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	4	620	56
	8	1599	5
	11	330	29
	16	363	52
	16	633	63
	16	637	48
	16	693	50
	16	1418	32
	16	1280	31
	16	1434	37
	17	634	20
	18	334	52
	19	1529	8
	22	921	13
	21	1149	15
	21	360	50
	25	920	64
	28	1181	7
	28	762	39
	32	912	12
II.	4	918	59
	5	209	28
	5	576	56
	8	1066	45
	13	326	28
	13	330	1
	14	484	27
	15	403	1
	15	759	41
	21	533	30
	29	407	13
III.	9	526	15
	10	1557	33
	11	1133	46
	12	352	68
	20	330	2
	20	372	28
	20	1280	35
	21	375	55
	21 &c.	654	7
	21	1241	35
	22	1582	17
	23	635	18
	23	1509	14
	24	611	29
	24	1148	14
	24	1242	45
	24	1314	28
	26	1241	63
	27	328	52
	27	376	3
	27	1500	50
	30	1194	4
	3	65	5
IIII.	3.4.5	654	48
	3	395	38
	3	1178	27
	3	1280	44
	4	398	12
	5	1243	9
	3	1500	48
	11	241	2
	11	691	64
	11	1381	51
	12	815	40
	13	1241	37
	13	1326	13
	25	427	17
	25	566	31
	25	654	41
	25	1466	62
	25	1472	46
	25	1168	16
	25	1557	43
V.	1	372	49
	1	584	46
	1	855	27
	1	1184	10
	1	1184	40
	1	1481	16
	2	1244	60
	3	1244	47
	5	1036	50
	8	1052	60
	8	1174	2
	12	1294	43
	14	601	65
	15	vſ. ad 19.	261
	15	544	21
	16	1129	6
	16	1069	22
	17	698	2

CAP.	VER.	COL.	LI.
	18	710	70
	18	1244	12
	19	368	23
	19	655	5
	19	733	55
	19	734	44
	19	1167	63
	19	1175	65
	19	1243	13
	19	1280	54
	19	1500	43
	20	547	25
	20	1069	60
VI.	1.2.3.4	568	32
	1	855	33
	3	243	51
	3	244	9
	3	1130	31
	3	1197	65
	3	1626	2
	3	1677	47
	4	426	23
	6	406	38
	6	478	26
	7	1175	69
	10	1201	10
	12	357	23
	12	765	14
	15	376	1
	23	848	69
	23	1247	10
	23	1472	53
	23	1509	12
	23	1678	13
	25	1272	41
VII.	4	364	67
	4	1238	1
	6	407	11
	7	897	65
	7	1240	59
	9	727	55.70
	9.10	728	1.10
	12	651	33
	14	353	32
	14	525	45
	15	330	42
	18	354	54
	19	359	65
	23	357	18
	24	1300	34
	24	1495	68
VIII.	1	372	51
	1	524	10
	1	1244	16
	2	357	4
	2	768	4
	2	1432	63
	7	1180	10
	7	353	6
	7	246	39
	8	954	62
	10	1235	25
	12	396	6
	12	1414	31
	13	763	17
	13	1414	46
	14	743	64
	15	1072	13
	15	1244	28
	17	568	70
	18	371	13
	18	478	10
	18	658	12
	22	1244	52
	23	1606	57
	25	354	50
	27	943	4
	28	426	20
	28	478	12
	28	723	55
	29	373	21
	29	412	35
	30	1215	50
	30	1489	43
	31	1174	5
	31	1178	40
	32	327	42
	32	1168	18
	32	1405	20
	33	435	4
	33	855	23
	34	1182	15
IX.	5	337	52
	5	620	58
	5	538	21
	17	918	61
	28	326	39
	2	486	36
X.	3.4	722	52
	3	526	44

CAP.	VER.	COL.	LI.
	19	832	21
	21	114	36
	22	490	56
	22	496	40
	22	834	65
IIII.	1	490	32
	1	834	46
	6	124	61

1. AD THESSAL.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	1	499	50
IIII.	3	1414	30
	7	396	4
	9	489	19
	11	1375	58
	13	1608	5
	14	845	48
	14	1473	54

2. AD THESSAL.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	3	163	44
II.	4	412	57
	4	651	61
	8	643	22
	10	360	57
	10	920	66
	11	867	69
	11	1149	30
	11	1181	21
	15	1141	60
	16	539	2
	4	1284	28
	6	466	65
III.	6	1544	13
	10	133	60

1. AD TIMOTH.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	2	481	63
	3	153	41
	9	329	38
	13	553	68
	15	547	58
	15	1276	31
	18	396	11
	18	913	40
	18	1092	36
	18	1233	67
	18	1246	58
	19	1414	40
II.	4	653	5
	4	773	31
	4	1077	54
	5	337	4
	5	1182	3
	5	1155	50
	5	1529	62
	5	634	66
	6	1167	50
	6	1170	16
III.	4	115	28
	15	414	17.25
	16	1352	15
IIII.	1	740	32
	1	952	37
	5	1441	53
	8	746	18
	8	1252	20
	8	1285	66
	8	415	4
	12	165	68
	13	323	60
	18	396	61
V.	1.2	834	62
	8	396	9
	8	499	42
	8	838	56
	8	1414	36
	14	960	27
	17	170	5
	20	465	36
VI.	9	1601	8
	1	533	33

CAP.	VER.	COL.	LI.
	13	346	62
	17	498	41
	17	499	9
	17	1136	5
	17	1419	19

2. AD TIMOTH.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	6	106	27
II.	3	478	45
III.	12	1207	12
	5	1606	53
	12	1144	4
	12	1195	68
	15	145	64
	19	413	32
	19	583	24
	19	917	61
	19	1034	52
	12	1375	53
	12	1342	58
	13	840	12
IIII.	7	170	68

AD TITVM.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	6	115	8
	15	954	33
	15	1127	13
II.	11	363	61
	11	653	4
	11	1509	40
	12	364	59
	12	1357	41
III.	1	481	49
	4	1052	69
	4	1281	31
	5	1054	33
	10	1141	19

AD HEBR.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	3	348	7
	3	346	59
	3	629	11
	3	701	40
	6	337	61
	6	538	66
	14	1091	39
	14	1658	53
	14	1675	50
II.	2	1167	20
	14	5432	65
	14	644	30
	14	1198	10
	14	1165	3
	14	1177	69
	14	307	26
	17	1307	29
III.	14	1207	39
	15	1438	61
IIII.	15	1605	41
	17	634	4
V.	1	1164	22
	1	1167	37
	1	1185	18
	7.9	626	13
	7	1175	61
VI.	4	553	59
	4	756	23
	12	478	46
	13	1186	42
VII.	24	1182	21
	24 25	1184	30
	25	435	6
	26	632	58
VIII.	1	701	50
	8	458	21
	8	1070	27
	8	1187	29
IX.	13	816	18
	14	634	70
	16	1185	30
X.	1	548	58
	4	1175	29

CAP.	VER.	COL.	LI.
	12	421	19
	13	597	47
	14	424	24
	25	415	42
	26	553	65
	34	1284	45
XI.	3	335	39
	6	394	64
	6	743	62
	6	1061	3
	6	1246	31
	29	371	9
	29	1414	57
XII.	8	920	46
	9	1121	42
	9	1122	16
	14	1678	65
	22	415	24
XIII.	4	952	7
	4	955	66
	14	1127	70
	16	885	46
	16	1202	51
	18	1195	31

EPIST. IACOBI.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	4	502	37
	13	330	8
	17	197	20
II.	13	399	53
	24	328	53
IIII.	2	1504	48
	3	583	21
	3	1034	49
	7	1225	16

1. PETRI.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	2	1471	68
	3	1054	30
	6	1284	53
	7	1219	32
	7	1235	54
	8	1284	1
	9	1292	55
	9	1122	8
	9	1159	1
	9	1207	34
	23	1297	61
	23	1473	1
II.	2	1673	49
	5	395	50
	5	1160	37
	9	1197	28
	13	481	67
	17	482	3
	18	1222	54
	21	1510	13
III.	1	492	15
	19	1122	4
	19	1167	4
	19	842	20
	20	1323	37
	20	1680	11
	21	6 2	40
	21	803	48
IIII.	1	1177	67
V.	3	165	69
	3	167	17
	3	414	42
	4	170	62
	7	839	53
	7	1602	55
	8	475	23
	8	1216	61
	8	1434	57
	8	1675	55

2. PETRI.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	10	412	51
	17	1309	18
	19	615	15
	19	1323	32

CAP.	VER.	COL.	LI.
II.	9	1517	66
	10	533	38
	22	1047	34
III.	9	773	33
	9	1077	56

1. IOANNIS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	1	1510	53
	3	20	18
	3	557	25
	7	654	33
	7	1522	34
	7	1557	67
II.	1	635	22
	1	942	48
	2	611	32
	2	1182	36
	2	1184	44
	2	1314	28
	10	330	65
	16	898	64
	27	610	26
III.	2	502	17
	2	1244	67
	2	1301	37
	4	356	9
	7	371	2
	8	424	59
	8	425	18
	8	617	37
	8	1305	64
	8	1325	52
	8	1352	25
	8	1466	56
	20	645	44
	20	1034	47
IIII.	21	583	17
	1	1143	33
	1	1566	68
V.	4	1219	27
	4	1404	66
	4	617	47
	4	1181	58
	4	1272	54
	4	1500	67
	7	337	23
	7	592	29
	7	1530	17
	8	594	60
	14	583	40
	14	791	50
	16	553	54
	17	755	33
	20	20	56
	20	79	3
	20	337	55
	20	538	24
	20	705	15
	21	1125	56

APOCALYPS.

CAP.	VER.	COL.	LI.
I.	6	11197	59
V.	8	201	45
VI.	10	842	21
VII.	16	1678	30
XII	7	1091	51
XIII.	8	1178	18
	8	1187	7
XIIII.	7	914	5
	13	842	62
	13	119	7
	13	2293	9
	13	1207	31.54
XIX.	9	1625	51
	20	796	17
XX.	6	1472	57
	11	1356	56
XXI.	2	1208	23
	6	1224	2
XXII.	2	1322	29
	11	367	49
	19	1472	62.

APPENDIX.

APPENDIX.

QVONIAM D. Hemmingius peculiarem proposuit Theologiæ candidatis explicationem quorundam præcipuorum locorum ex historia Euangelica desumptorum, vltimo libro huius voluminis comprehensam: visum est breuem indicem harum partium Euangelij seorsim disponere, tum quòd difficile fuit hæc fragmenta aliis adiungere, tum vt studiosos, quibus enarratio ista Euangelicarum historiarum magno vsui est futura, peculiari appendice iuuaremus.

PRIOR NVMERVS CAPVT EX EVANGELISTA desumptum, secundus & tertius capitis versiculum primum & vltimum inclusiuè interpretatum: postremus columnam seu paginam huius voluminis exhibet.

Ex Matthæo.

CAP.	VERS.	COL.
2.	1-12.	1383.
3.	13-17.	1420.
4.	1-11.	1424.
5.	1-12.	1675.
5.	20-26.	1555.
6.	24-34.	1599.
7.	15-21.	1565.
8.	1-13.	1398.
8.	23-27.	1402.
9.	1-8.	1619.
9.	18-31.	1643.
11.	2-10.	1357.
21.	1-9.	1351.
13.	24-30.	1407.
15.	21-28.	1429.
18.	1-11.	1671.
18.	23-35.	1634.
20.	1-16.	14011.
21.	1-9.	1447.
22.	2-14.	1623.
22.	15-22.	1638.
22.	34-46.	1614.
23.	34-39.	1369.
24.	15-28.	1648.

Ex Marco.

CAP.	VERS.	COL.
[illegible]	31-37.	1583.
8.	1-9.	1560.
16.	14-20.	1506.

Ex Luca.

CAP.	VERS.	COL.
1.	26-38.	1657.
1.	39-56.	1666.
1.	57-80.	1662.
2.	1-14.	1364.
2.	21.	1380.
2.	33-40.	1376.
2.	42-51.	1388.
5.	1-11.	1550.
6.	36-42.	1546.
7.	11-17.	1604.
8.	4-15.	1415.
10.	23-37.	1588.
11.	14-28.	1433.
11.	22-32.	1653.
14.	1-11.	1609.
14.	16-24.	1537.
15.	1-10.	1541.
16.	1-9.	1569.
16.	19-31.	1533.
17.	11-19.	1594.
18.	9-14.	1579.
19.	41-48.	1573.
21.	25-36.	1354.
24.	13-35.	1474.
24.	36-47.	1479.

Ex Ioanne.

CAP.	VERS.	COL.
1.	19-28.	1361.
2.	1-11.	1392.
3.	1-15.	1528.
3.	16-21.	1519.
4.	46-54.	1629.
6.	1-15.	1437.
8.	46-59.	1442.
10.	1-10.	1524.
10.	11-16.	1488.
14.	23-31.	1515.
16.	1-4.	1510.
16.	5-15.	1497.
16.	16-23.	1492.
16.	23-30.	1502.
20.	19-31.	1483.
21.	19-24.	1337.

HISTORIA PASSIONIS Christi ex collatione quatuor Euangelistarum. Col. 1454.

Resurrectionis Christi historia ex collatione quatuor Euangelistarum. 1468.

EX PAVLO IN 1. ad Corinthios.

CAP.	VERS.	COL.
11.	23-29.	1449.

PRIORIS TABVLÆ FINIS.

ALTER INDEX SENTENTIAS NONNULLAS ET LOCORUM THEOLOGICORUM EXPLICAtiones ex SS. Patribus appositè in hoc volumine citatas continens.

Prior numerus columnam: posterior lineam denotat.

de per-

INDICIS SECVNDI FINIS.

TERTIVS INDEX, ETHNICORVM GNOMAS IN HIS OPVSCVLIS VTILITER SPARSAS CONTINENS: quem ideo ſeparare ab aliis viſum eſt, ne profana cum ſacris confunderentur.

Numerus prior columnam, alter paginam oſtendit.

FINIS.

QVARTVS INDEX RERVM ET VERBORVM.

IN HOC CONGESTA SVNT QVÆ AD DOGMATVM confirmationem præcipuè pertinent, & exponuntur ab autore: cæteris omisſis quæ non ita magni momenti videntur: ne voluminis moles in immenſum creſceret.

PRIOR NVMERVS COLVMNAM, POSTERIOR ET ALII (ſi occurrunt) vel columnam ſequentem, aut columnæ lineam (quòd attentus lector percipiet facilè) ſignificant.

A.

B

C

D

Doctrina

E

G

H

L

N

O

P

Q

R

Resur-

Z

444

QVINTVS ET POSTREMVS INDEX TRIPARTITVS,

Continens 1. Quæstiones: 2. Regulas: 3. Similitudines: ex D. Hemmingij opuſculis collectas.

Numerus prior columnam, poſterior verò lineam demonſtrat.

FINIS.